

II 29902

DICȚIONAR ENCICLOPEDIC

vol. I
A — C

28235
BIBLIOTECA

EDITURA ENCICLOPEDICĂ
BUCUREȘTI, 1993

ISBN-973-45-0046-5

PREFAȚĂ

Una din trăsăturile esențiale ale vieții moderne, explozia informațională, a determinat căutarea celor mai adecvate mijloace pentru selectarea și sistematizarea acesteia. În acest context, literatura enciclopedică a devenit nu numai un act de cultură, ci și un indispensabil instrument de lucru pentru orice cititor, indiferent de vîrstă și pregătire. Proliferarea acestui gen de literatură este un fenomen constatat în aproape toată lumea; în România, din păcate, literatura enciclopedică este încă reprezentată numai prin cîteva lucrări mai importante și acestea publicate în tiraje insuficiente.

Prin Dicționarul enciclopedic pe care editura noastră îl pune la dispoziția publicului românesc încercăm să răspundem nevoii de informare și de instruire a acestuia. Pentru alcătuirea lui am folosit lucrările enciclopedice publicate de-a lungul anilor în editura noastră, îndeosebi ultima dintre ele, ediția a 3-a a „Micului dicționar enciclopedic“ (1986).

Creșterea volumului de informații, precum și noile condiții în care ne desfășurăm activitatea ne-au determinat să structurăm lucrarea în patru volume. Numai primul volum al Dicționarului (literele A, B, C) cuprinde 2 500 articole noi (c. 1 000 de nume proprii și c. 1 500 de cuvinte și sensuri noi la nume comune). Modificările profunde din societatea românească a ultimilor trei ani se regăsesc în fiecare pagină a acestei lucrări.

Datorită îndelungatului proces tipografic n-am reușit să consemnăm toate evenimentele la zi. Pentru a suplini această deficiență am anexat o Addenda, care cuprinde date și evenimente esențiale.

Față de lucrările enciclopedice precedente pentru care editura a apelat la un foarte mare număr de colaboratori externi, la acest dicționar am lucrat cu un grup restrâns de specialiști, cercetători și profesori, partea cea mai mare a lucrărilor revenind colectivului redacțional.

Editura Enciclopedică speră că prin marea bogăție a textului, prin ineditul informației, prin modul de organizare și prezentare a acestora, ca și prin sistemul de trimiteri și conexiuni pe care le sugerează, Dicționarul enciclopedic va fi bine primit de publicul cititor.

Nu putem încheia aceste rânduri fără a menționa faptul că prezenta lucrare vede lumina tiparului grație ajutorului primit din partea Consiliului de Administrație al Băncii Naționale a României, căruia îi mulțumim.

COORDONARE GENERALĂ

Marcel D. Popa
Alexandru Stănciulescu

Gabriel-Florin Matei

Au colaborat

Horia C. Matei

Nicolae N. Nicolescu

REDACTORI

Victoria Angelescu
Marin Bălan
Doina Cioacă
Alexandra Deani, ing.
Ion Enescu
Doina Elena Făget
Dan Ghinea
Iulian Mircea

Au colaborat

Mihaela Dumitrescu

Valeriu Şuteu, dr.

COLABORATORI

Nicolae Anastasiu, conf. univ., dr.
Mircea Angelescu, dr.
Ileana Berlogea, prof. univ., dr.
Constantin Ciocîrdia, prof. univ., dr. ing.
Florin Constantiniu, dr.
Ion Coşa, prof. univ., dr.
Gleb Drăgan,
m. coresp. al Acad., prof. univ., dr. ing.
Aura Gogoneaţă, conf. univ., dr.
Paul Iordănescu, ing.
Carol König, dr.
Iosub Dumitru Lazăr
Nicolae Mecu, dr.
Ion Nicolae, lector univ.
Vasile Nitu, prof. univ., dr. ing.
Ioan Oţel, prof. univ., dr. ing.

Coordonare tehnică: Mircea Bercan, ing.

Copertă, supracopertă:
Gheorghe Baltoc

Macheta artistică:
Olimpiu Popa
A colaborat, Marcel Neacşu, ing.

Hărţi:
Vasile Mărgărit

Anicuţa Tudor
Carmen Zgăvârdici, ing.

Silviu Neguţ, conf. dr.

Cristina Manoliu
Daniela Moroiu, ing.
Rodica Pandele, dr.
Valeriu Rendec
Constantin Romancu
Emilia Tomescu
Şerban Velescu

Voichiţa Ionescu

Şerban Papacostea
m. coresp. al Acad., dr.

Ludmila Patlangioglu
Georgeta Penelea, dr.
Alexandru Piru, prof. univ., dr.
Bujor Rîpeanu
Remus Rus, prof. univ., dr.
Ion Scurtu, prof. univ., dr.
Gruia Traian Stoia
Florin-Silviu Ursulescu
Octavian Ursulescu
Radu Vasile, prof. univ., dr.
Gheorghe Vlăduţescu,
prof. univ., dr.
Florin Zăgănescu,
prof. univ., dr. ing.

Corectură:
Didona Ionescu
Niculina Păun
Margareta Petrescu
Sur Ervina
Sur Camelia

Dactilografie:
Ana Jianu

EDIȚIA A III-A A „MICULUI DICȚIONAR ENCICLOPEDIC“

Coordonare generală

Mircea Măciu, dr.
Nicolae C. Nicolescu
Valeriu Șuteu, dr.
Gheorghe Timcu
Vasile Văcaru, ing.

Redactori

Rodica Chiriacescu
Doina Cioacă
Dinu Constantinescu, ing.
Petre Dan
Gheorghe Firca, dr.
Gheorghe Gheorghe, dr.
Dan Ghinea
Dinu Grama
Viorica Gramatopol

Vasile Iacob
Elena Lazăr
Măriuca Marcu
Gabriel-Florin Matei
Horia C. Matei
Ion Mihai
Adrian Minculescu
Ion Moga
Dinu Ioanițiu Nechita

Silviu Neguț, dr.
Florica Plopeanu, ing.
Marcel D. Popa
Smaranda Popescu
Isabela Popovici
Alexandru Stănciulescu
Emilia Tomescu
Anicuța Tudor
Carmen Zgăvârdici, ing.

Au colaborat

Gabriela Adameșteanu
Vasile Barbu
Sergiu Celac
Ileana Cîndroveanu

Nicolae Gheran
Elena Hanciu
Constanța Rangheț
Constantin Romanciuc

Elena Elvira Sburlea, ing.
Adriana Sofian
Georgeta Stoica
Gheorghîța Voicu

Prezentare grafică Coordonare

Alexandru Banciu

Copertă și supracopertă, machetare artistică: Olimpiu Popa

ilustrații

Eugeniu Bățică
Ecaterina Berlescu
Radu Braun
Ilie Costescu
Elena Jucu
Gh. C. Marinescu
Simona Niculescu
Petre Popescu
Mircea Șerban
Vasile Ștefănescu

Gheorghe Gelețu
Vasile Mărgărit
Gheorghe Popescu
Nicolae Tomescu

Maria Rafailă
Virgil Sterian
Ervină Sur
Angela Ștefănescu

Corectură

Adela Dițulescu
Maria Duță
Victoria Gemeneanu
Ingrid Georgescu
Laurențiu Grigorescu
Didona Ionescu
Emilia Leancă
Viorica Oancea
Maria Palenciuc
Niculina Păun
Margareta Petrescu

Dactilografie

Alice Adelbo
Lucia Carp
Ecaterina Dolcu
Anicuța Dumitru
Narcisa Ghițescu
Ana Jianu
Ioana Radu
Georgeta Zăvoi

Cartografie

Institutul de geodezie,
fotogrammetrie, cartografie și
organizarea teritoriului

Secretariat de redacție

Voichița Ionescu

**Colaboratori la ed. a III-a a
„Micului dicționar enciclopedic“**

- Constantin Albu, dr., conf. univ.
 Simion Alterescu, dr.
 Iosif Andrei
 Stan Apostol, dr.
 Ion Ardeleanu, dr., conf. univ.
 Mioara Avram, dr.
 Gh. Badrus, dr., prof. univ.
 Nicolae Bagdasar, dr., prof. univ.
 Iosif Balogh
 Paul Baltagi
 Ion Banu, m. coresp. al Acad., dr., prof. univ.
 Ovidiu Bădina, dr., conf. univ.
 Constanța Bărboi, dr.
 Petre Bărbulescu, dr.
 Octavian Bâscă, dr.
 Stelian Beldescu
 Alexandru Beldie, dr. doc.
 Petre Bieltz, dr.
 Emil Bittman, ing., dr. doc., prof. univ.
 Gheorghe Bîlteanu, ing., dr. doc., prof. univ.
 Ovidiu Birlea, dr.
 Atanasie Bîrsan, dr.
 Marcian Bleahu, dr.
 Alexandru Boboc, dr., prof. univ.
 Alexandru Bolintineanu, dr. doc.
 Vasile Breban
 Maria Brezeanu, dr. doc., prof. univ.
 Dan Bugeanu
 Alexandra Burnei
 Gheorghe Buzatu, dr.
 Nicolae Caloianu, dr., conf. univ.
 Ion Cantacuzino
 Ion Caproșu, dr.
 Ilie Ceaușescu, dr.
- Ion Chiper
 Dumitru D. Chiriac
 Grigore Chiriță
 Leonida Cihodaru
 Elena Ciobanu
 Șerban Cioculescu, acad., dr. doc., prof. univ.
 Sterie Ciulache, dr.
 Petre Codreanu
 N.N. Constantinescu, m. coresp. al Acad., dr. doc., prof. univ.
 Florin Constantiniu, dr.
 Eugenia Contraș
 Cristina Corciovescu
 Irina Coroiu
 Octavian Lazăr Cosma, dr.
 Zorela Creța
 Petru Creția, dr.
 Gh. Crețoiu, dr., prof. univ.
 Traian Crețu, dr., prof. univ.
 Vasile Cucu, dr., prof. univ.
 Alexandru Dănescu, dr., prof. univ.
 Viorica Dene
 Emilian Dobrescu, m. coresp. al Acad., dr., prof. univ.
 Henric Dona
 Dumitru Dragu
 Gheorghe Dragu, dr., conf. univ.
 Ovidiu Drîmba, dr., prof. univ.
 Iosif Drimuș, dr. doc., prof. univ.
 Mihai Dulea, conf. univ.
 Zoe Dumitrescu-Bușulenga, m. coresp. al Acad., dr., prof. univ.
 Sidonia Fărcaș
 Florica Ficșinescu
 D. Filipescu, dr.
 Olga Flegont
 Irina Fortunescu
- Gheorghe Georgescu, ing., dr. doc., conf. univ.
 Titu Georgescu, dr., prof. univ.
 Dumitru Ghișe, dr., prof. univ.
 Nicolae Gogoneață, dr.
 Alexandru Graur, acad., dr. doc., prof. univ.
 Dan Grigorescu, dr., prof. univ.
 Eugenia Guțulescu
 Gherghina Haneș
 Constantin Herbst, dr., prof. univ.
 Vasile Herdea
 Valentina Hristea
 Georgeta Ianoșvici
 Florica Ichim
 Alfons Ifrim, dr., conf. univ.
 Radu Iftimovici, dr.
 Nestor Ignat, dr., prof. univ.
 Octavian Iliescu
 Mircea Ioanid
 Grigore Ionescu, dr. doc., prof. univ.
 Ion Ionescu-Muscel, prof. univ.
 Silvian Iosifescu, dr., prof. univ.
 Simion Julman
 Emil Lăzărescu
 Dimitrie Macrea, m. coresp. al Acad., dr. doc., prof. univ.
 Ion Mamina, dr.
 Nicolae Manolescu, dr., lector univ.
 Radu Manolescu, dr., conf. univ.
 Lucreția Mareș, dr.
 Ion Marin
 Adrian Marino, dr.
 Constantin Maximilian, dr.
 Florica Mezincescu

- Dumitru Micu, dr., prof. univ.
Sanda Mihăiescu
Ștefan-Mărius Milcu, acad.,
dr. doc., prof. univ.
Ion Mitran, dr.
Roman Moldovan, m.
coresp. al Acad., dr. doc.,
prof. univ.
Eugen Munteanu
Costin Murgescu, m.
coresp. al Acad., dr.
Ilie Murgulescu, acad., dr.
doc., prof. univ.
Mircea Mușat, dr., conf.
univ.
Stelian Neagoe
Ion Nestor, m. coresp. al
Acad., dr. doc., prof. univ.
Ivanciu Nicolae Văleanu,
dr., prof. univ.
Remus Niculescu
Brîndușa Nuțescu
V. Olariu, dr.
George Oprescu, acad.,
prof. univ.
Andrei Oțetea, acad., dr.
doc., prof. univ.
Șerban Papacostea, dr.
Mihai Papadopol, dr., conf.
univ.
Simion Pauliuc, dr., conf.
univ.
Amelia Pavel
Paul Petrescu, dr.
Alexandru Pezderka
Alexandru Piru, dr. doc.,
prof. univ.
Emil Pop, acad., dr. doc.,
prof. univ.
Ilie Popescu, ing.
Mircea Popescu
Tiberiu Popescu, dr., ing.
Petre Popescu Gogan
Călin Popovici, dr. doc., prof.
univ.
Valentir Popescu, dr.
Florian Poitra, dr., conf. univ.
Nistor Prișca, dr., conf. univ.
Eudocțiu Procopovici
David Prodan, acad., dr.,
doc., prof. univ.
Petre Raicu, dr. doc., prof.
univ.
Dan Rădulescu, dr. doc.,
prof. univ.
Remus Răduleț, acad., dr.
doc., prof. univ.
Cornel Răduț, dr.
E. Rogai
Eleonora Roman
Valter Roman, dr. doc., prof.
univ.
Gheorghe Roșca
R. Rotaru
Marius Sala, dr. doc.
Marcel Sand, dr., prof. univ.
Alexandru Savu, dr.
Florența Sădeanu, dr.
Eugen Schileru
Ioan Scurtu, dr., conf. univ.
Marcel Segărceanu, dr.,
prof. univ.
Luiza Seche, dr.
Mircea Seche, dr.
Dan Simonescu, dr.
Radu Sommer, dr.
Viorel Soran, dr.
Irimie Staicu, m. coresp.
al Acad., dr. doc.,
prof. univ.
Alexandra Stancu-Ardeleanu,
dr.
George Stănilă, dr., conf.
univ.
Nicolae Sterescu, dr.
Nicolae Stoicescu, dr.
Vladimir Streinu, dr.
Bogdan Stugren, dr.
Constantin Suter
Leon Șimanschi
Constantin Șișiroi, dr.
I.M. Ștefan
Nicolae Ștefănescu, dr.
Ștefan Ștefănescu, m.
coresp. al Acad., dr., prof.
univ.
Zizi Ștefănescu
Nicolae Ștefleă, dr.
Gabriel Ștrempeț, dr.
Nicolae-Șerban Tanașoca
dr.
Filofteia Tănășescu
Pompiliu Teodor, dr., conf.
univ.
Nicolae Teodorescu, acad.,
dr. doc., prof. univ.
Ion Tocan, dr.
Sebastian Tolegea, dr.
Dumitru Trancă
Ovidiu Trăsnea, dr., conf.
univ.
Vladimir Trebici, dr., prof.
univ.
Dumitru Tudor, dr. doc.,
prof. univ.
Victor Tufescu, dr. doc.,
prof. univ.
I. Tulpan
Nina Turcu
Șerban Țițeica, acad., dr.
doc., prof. univ.
Cristian Țopescu
Tatiana Țugulea
Zeno Vancea, prof. univ.
Paul Varga, dr.
Laura Vasiliu, dr.
Mihai Vasiliu, dr., conf. univ.
Valeria Velcea, dr., prof.
univ.
Rodica Vilcu, dr. doc., prof.
univ.
Gheorghe Vlăduțescu, dr.,
conf. univ.
Mihaela Vlăsceanu, dr.
Dan Volanschi, dr.
Alexandru Vuipe, dr.
Bernard Wechsler, dr.
Eugenia Zaharia, dr.
Ileana Zamfirescu
Mihai Zamfirescu, dr.
Florin Zăgănescu, dr., ing.,
conf. univ.
Gheorghe Zgură, dr.
Elena Zottoviceanu
Alexandru Zub, dr.

HĂRȚI

Afghanistan.....	24	Botoșani (jud.).....	247
Africa	26-27	Botswana	248
Africa de Sud	28	Brașov (jud.)	254
Alba (jud.)	37	Brazilia	257
Albania	39	Brăila (jud.)	259
Algeria.....	49	Brunei	270
America de Nord.....	59	Bulgaria.....	283
America de Sud	60	Burkina Faso.....	286
Andorra	71	Burundi	287
Angola.....	75	Buzău (jud.)	290
Antarctica	80	Cambodgea	304
Antigua și Barbuda	82	Camerun	306
Arabia Saudită	96	Canada	308
Arad (jud.)	96	Republica Capului Verde	319
Argentina	103	Caraș-Severin (jud.).....	323
Argeș (jud.)	104	Călărași (jud.)	344
Armenia	114	Ceho-Slovacia	354
Asia.....	122-123	Republica Centrafricană	358
Australia.....	141	Chile.....	374
Austria.....	142	China	376-377
Azerbaidjan.....	154	Ciad	385
Bacău (jud.)	161	Cipru	392
Bahamas.....	163	Cluj (jud.)	410
Bahrain	164	Columbia.....	423
Bangladesh.....	174	Insulele Comore.....	429
Barbados	177	Congo	439
Belgia.....	199	Constanța (jud.)	445
Belize	200	Constelații (detaliu din harta cerului) ...	446
Benin.....	203	Coreea	458
Bhutan	211	Costa Rica	466
Bielorusia	215	Côte d'Ivoire.....	468
Bihor (jud.)	216	Covasna (jud.)	471
Bistrița-Năsăud (jud.).....	223	Croația	506
Bolivia	238	Cuba	486
Bosnia și Herțegovina.....	504		

PLANȘE, GRUPAJE, SCHEME, TABELE

Artă abstractă	5	Batracieni	187
Ada-Kaleh	15	Beijing	197
Monumentul de la Adamclisi	16	Berlin	206
Aerostate	23	Artă bizantină	226-227
Artă africană	29	Brașov	255
Alba Iulia	38	Brăila	259
Evoluția alfabetului latin	47	Brătianu, familia	260
Artă americană	61	Constantin Brâncuși	261
Amfore grecești	63	Artă brîncovenească	267
Anotimpuri	78	Bucegi	272
Munții Apuseni	93	București	275-278
Artă arabă	94	Cabaline	293
Alfabetul arab	95	Cantacuzino, familia	312
Arad	97	Carpați	330
Arahnide	98	Castru	337
Tipuri de arc	100	Din istoricul ceasului	353
Descoperiri arheologice	107-109	Ceramică, porțelan	360
Arhitectură contemporană	110-111	Scriere chineză	378
Asteroizi	127	Artă chineză	379
Tabel cronologic cuprinzînd zborurile navelor spațiale pilotate	128-129	Alfabetul chirilic	381
Atletism	134	Clasicismul francez	404
Atmosfera	135	Cluj-Napoca	411
Atomul	136	Coloane	420-421
Din istoricul automobilului	145	Columna lui Traian	424
Automobile moderne	146	Constanța	444
Tabel cu evoluția recordului mondial de viteză la automobile	147	Din istoricul corăbiilor	456
Avioane moderne	148	Craiova	473
Din istoricul aviației române	151	Tipuri de cruci	485
Baia Mare	164	Cubism	487
Artă barocă	181	Scriere cuneiformă	491
		Curie, familia	494

PLANȘE COLOR

pag. 240 - 241

1. Acuarelă românească
2. Animale ocrotite și monumente ale naturii
3. Arhitectură populară românească
4. Arhitectură tradițională universală
5. Avioane
6. Constantin Brâncuși
7. Artă brîncovenească
8. Cărțile populare românești
9. Ceramică populară din România
10. Ciuperci
11. Rase de cîini
12. Cojoace românești
13. Covoare populare românești
14. Crestături populare românești
15. Cultura Cucuteni
16. Cusături populare românești

LISTA DE ABREVIERI*

absol.	= absolut	BIOL. MOL.	= biologie moleculară	ex.	= (de) exemplu
acad.	= academie; academician	BIS.	= biserică	expl.	= exploatare
adj.	= adjectiv	BOT.	= botanică	expr.	= expresie
adj. dem.	= adjectiv demonstrativ	brit.	= britanic	extr.	= extracție; extractiv
adj. inter.-rel.	= adjectiv interogativ-relativ	c.	= circa	f.	= feminin
adj. nehot.	= adjectiv nehotărît	C.	= (urmat de un nume propriu) cîmpie	fam.	= familiar
adj. pos.	= adjectiv posesiv	cap.	= capitală	FARM.	= farmacie, farmacologie
ad.	= adîncime	c.f.	= căi ferate	fig.	= (sens) figurat; (folosire) figurată
ad-tiv	= administrativ	cf.	= confer, compară cu	FILAT.	= filatelie
adv.	= adverb	c f.a.	= comunitatea financiară	FILOL.	= filologie
afl.	= afluent	CHIM.	= chimie	FILOZ.	= filozofie
AGR.	= agricultură	CINEMAT.	= cinematografie	FIN.	= finanțe; financiar
AGRON.	= agronomie	com.	= comună	FITOPAT.	= fitopatologie
alb.	= limba albaneză; albanez	concr.	= concretizat	FITOTEHN.	= fitotehnie și pășuni
alim.	= alimentară	conf.	= confecții	FIZ.	= fizică
alt.	= altitudine	confl.	= confluență	FIZIOL.	= fiziologie
ANAT.	= anatomie	conj.	= conjuncție	fl.	= fluviu
antic.	= antichitate	CONSTR.	= construcții	FOLC.	= folclor
ANTROP.	= antropologie	constr. mașini	= construcții de mașini	fr.	= limba franceză; francez
APIC.	= apicultură	CONT.	= contabilitate	G.	= golf
agr.	= termen (sau sens) de argou; argotic	COREGR.	= coregrafie	gen.	= (urmat de un nume propriu) generalul
arh.	= arhipelag	cuv.	= cuvînt	GENET.	= genetică
ARHEOL.	= arheologie	dan.	= daneză	GEOCHIM.	= geochimie
ARHIT.	= arhitectură	dat.	= dativ	GEOFIZ.	= geofizică
art.	= articol; articulat	DEMOGR.	= demografie	GEOGR.	= geografie
art. adj.	= articol adjectival	depr.	= depresiune	GEOM.	= geometrie
ARTE DEC.	= arte decorative	deprec.	= depreciativ	GEOMORF.	= geomorfologie
ARTE PL.	= arte plastice	d. Hr.	= după Hristos	germ.	= limba germană; german
art. hot.	= articol hotărît	DR.	= drept	gr.	= limba greacă veche; grecesc
art. nehot.	= articol nehotărît	dr.	= drept, pe dreapta	GRAM.	= gramatică
art. pos.	= articol posesiv	dr. doc.	= doctor	gr. sp.	= greutate specifică
ASTR.	= astronomie	DRUM.	= drumuri	HIDROTEHN.	= hidrotehnică
AV.	= aviație	EBR.	= ebraică	HIST.	= histologie
bg.	= limba bulgară; bulgar	EC.	= economie	HORT.	= horticultură
BIBL.	= bibliologie	ELECTR.	= electricitate	id., idem	= același
BIOCHIM.	= biochimie	ELT.	= electrotehnică	IHT.	= ihtiologie
BIOGEOGR.	= biogeografie	EMBRIOL.	= embriologie	Imp.	= Imperiu — atunci cînd este urmat de alt cuvînt
BIOL.	= biologie	ENTOM.	= entomologie	impr.	= impropriu
BIOL. CEL.	= biologie celulară	ETNOGR.	= etnografie	ind.	= industrie; industrial

* Nu au fost incluse în această listă abrevierile curente — nume de unități de măsură, de puncte cardinale etc. — și nici numele abreviate ale unor organizații, asociații, instituții etc.

INFORM.	= informatică	METR.	= metrologie	pl.	= plural
ins.	= (urmat de un nume propriu) insulă, insulele	MICROBIOL.	= microbiologie	pod.	= podiș
interj.	= interjecție	mil.	= milion	POLIGR.	= poligrafie
intrans.	= intransitiv	milen.	= mileniu	pol.	= limba poloneză;
invar.	= invariabil	MILIT.	= militarie		polonez
ir.	= ironic	min.	= minereuri	POLIT.	= politologie
IST.	= istorie	MINER.	= mineralogie	Pop.	= popular
it.	= limba italiană; italianesc	MITOL.	= mitologie	port.	= limba portugheză
izv.	= izvor; izvorăște	m-ții	= munții		= principal
î. Hr.	= înainte de Hristos	MUZ.	= muzică	pr.	= prefix
încălț.	= încălțăminte	n.	= neutru	pref.	= prelucrare
înv.	= învechit		= (urmat de o cifră sau de un nume de localitate) născut	prelucr.	= prepoziție
jud.	= județ	NAV.	= navigație; naval	prep.	= prin restricție
L.	= (urmat de un nume propriu) lac	ngr.	= limba neogreacă; neogrec	p. restr.	= prim-ministru
lat.	= limba latină; latinesc	nr.	= număr	prod.	= producție
lat.	= (precedat de o cifră) latitudine	nr. at.	= număr atomic	prof. univ.	= profesor universitar
lat. m.	= latina medievală	num.	= numeral	pron.	= pronume
lat. pop.	= latină populară	num. adv.	= numeral	pron. dem.	= pronume demonstrativ
lb.	= limbă	num. card.	= numeral cardinal	pron. inter.-rel.	= pronume interogativ-relativ
LINGV.	= lingvistică	num. col.	= numeral colectiv	pron. întăr.	= pronume de întărire
LIT.	= literatură	num. multipl.	= numeral multiplicativ	pron. nehot.	= pronume nehotărît
livr.	= livresc	num. nehot.	= numeral nehotărît	pron. pers.	= pronume personal
loc.	= (după cifre) locuitori	num. ord.	= numeral ordinal	pron. pos.	= pronume posesiv
loc.	= (înaintea unei unități frazeologice) locuțiune	Oc.	= (urmat de un nume propriu) ocean	pron. refl.	= pronume reflexiv
localit.	= localitate	onomat.	= onomatopee	prov.	= provincie
LOG.	= logică	op.	= opere	PSIH.	= psihologie
long.	= longitudine	Op. pr.	= operă principală sau opere principale	p. t.	= punct de topire
m.	= masculin	ORNIT.	= ornitologie	refl.	= reflexiv
m.	= (urmat de indicația anului) mort	PALEONT.	= paleontologie	refl. pas.	= reflexiv pasiv
M.	= (urmat de un nume propriu) mare	p. analog.	= prin analogie	refl. recipr.	= reflexiv reciproc
m. al Acad.	= membru al Academiei	PARAZIT.	= parazitologie	Reg.	= (cuvint) regional
magh.	= limba maghiară; maghiar	PEDAG.	= pedagogie	reg.	= regiune
MAT.	= matematică	PEDOL.	= pedologie	REL.	= religie
mat. de constr.	= materiale de construcție	peior.	= peiorativ	rep.	= republică
m. at.	= masă atomică	pen.	= peninsulă	reșed.	= reședința
max.	= maxim; maximum	pers.	= persoană (verb, pronume)	REZ. MAT.	= rezistența materialelor
m. coresp. al Acad.	= membru corespondent al Academiei	PESC.	= pescuit și instrumente de pescuit	rom.	= limba română; român
MED.	= medicină	PETROGR.	= petrografie	rus.	= limba rusă; rusesc
MED. VET.	= medicină veterinară	p. ext.	= prin extensiune	săs.	= săsesc
METAL.	= metalografie, metalurgie	p. f.	= punct de fierbere	scr.	= limba sîrbocroată; sîrbocroat
METEOR.	= meteorologie	p. gener.	= prin generalizare	SCULPT.	= sculptură
		piel.	= pielărie	sec.	= secolul, secolele
				Sl.	= sfîntul, sfînta
				s. f.	= substantiv feminin
				sg.	= singular
				SILV.	= silvicultură

sin.	= sinonim	supr.	= suprafață	ucr.	= limba
sl.	= limba slavă; slav	tăt.	= limba tătară; tătăresc		ucraineană; ucrainean
s.m.	= substantiv masculin	lc.	= limba turcă; turcesc	unipers.	= unipersonal
s.n.	= substantiv neutru	t.d.w.	= tone deadweight	URB.	= urbanism
SOCIOL.	= sociologie	TEHN.	= tehnică și tehnologie	v.	= vezi
sp.	= limba spaniolă; spaniol	TELEC.	= telecomunicații	vb.	= verb
spec.	= prin specializare	temp.	= temperatură	vî.	= (urmat de un nume propriu)
STATIST.	= statistică	terit.	= teritoriu	VITICULT.	= viticultură
stg.	= stîng, pe stînga	tg.	= tîrg	VÎNAT.	= vînătoare
STIL.	= stilistică	TOPOGR.	= topografie și geodezie	vol.	= volum, volu mele
str.	= (urmat de un nume propriu) strîmtoare	TRANSP.	= transporturi	v. sl.	= limba veche slavă; vechi slav
STRAT.	= stratigrafie	tranz.	= tranzitiv	ZOOL.	= zoologie
substl.	= substantiv	t.r.b.	= tone registru brut	ZOOTEHN.	= zootehnie
suf.	= sufix	țig.	= limba țigănească; țigănesc		

A

A¹ s.m. invar. 1. Prima literă a alfabetului limbii române; sunet notat cu această literă (vocală deschisă nerocunjită medială). 2. (LOG.) Simbol pentru judecata universal-afirmativă. V. pătratul logic. 3. (MUZ.) Notăție literală pentru sunetul la. 4. (METR.) Simbol pentru amper. 5. (MAT.) Simbol pentru arie.

A² (lat. ad „către”) prep. 1. Precedă infinitivul; a merge. 2. Intră în compunerea unor locuțiuni adverbiale: de-a lungul, de-a dreapta. 3. Exprimă un raport de asemănare, de identificare: miroase a fin. ■ în semn de... Fluiera a paguba.

A³ (< fr.) prep. (Urmă de numerale) De cite... 3 caiete a 2 lei.

Å s.m. (METR.) Simbol pentru angström.

AACH [ah]. **Hans Gunther** (n. 1919), biolog german. Prof. univ. la Aachen. Cercetări și lucrări asupra algaculturii, vernalizării și fotoperiodismului la plante, a mutațiilor virusurilor și a bacteriofașilor vegetalelor.

AACHEN [a:han], oraș în Germania (Regia de Nord-Westfalia), la granița cu Belgia: 535 mil loc. (1987, cu suburbiile). Centru minier (cărbune și min. de fier). Ind. textilă, constr. de mașini (electrotehnică), chimică, geamuri. Nod de comunicații. Stațiune balneoclimaterică cu ape termale. Institut politehnic (1870). Principala reședință a Imp. franc al lui Carol cel Mare (Aix-la-Chapelle). Locul de încoronare a împăraților Sfântului Imperiu Roman (813—1531). Aici au fost semnate tratatele de pace prin care s-au încheiat Războiul de Dezoluțiune dintre Franța și Spania (1667—1668) și Războiul pentru Succesiunea la Tronul Austriei (1740—1748). Centru de artă în epoca carolingiană. Monument celebru: Capela Palatină (inceputul sec. 8 — sfârșitul sec. 9), ridicată de arhitectul Odo (Eudes) de Metz pentru Carol cel Mare. Primărie în stil gotic (sec. 14).

AALENIAN, etaj al Jurasicului mediu (Dogger) caracterizat prin cinci zone cu amoniți și lamelibranhiatul *Trigonia navis*. În unele regiuni (de ex. Lorena și Luxemburg), prezintă importanță prin zăcămintele de fier, constituite din bancuri de oolite feruginoase (minette).

AALTO [a:ito]. **Alvar** (1898—1976), arhitect finlandez. Unul din măștrii arhitecturii moderne. Construcții care vădesc preocuparea pentru încadrarea în mediu (Centrul Cultural și Palatul Congreselor din Helsinki, Opera din Essen).

AARAU [arau], oraș în N Elveției, pe Aare, centru ad-tiv al cantonului Aargau; 57,9 mil loc. (1987, cu suburbiile). Nod rutier. Textile, instrumente de precizie.

Florian Aaron

AARE (AAR), riu în Elveția, afl. stg. al Rinului la Waldshut; 294 km. Izv. din gheparul cu același nume (Alpii Bernezi) și trece prin Berna, Solothurn, Aarau. Navigabil de la Thun. Hidrocentrale. Bazinul său ocupă 40% din terit. țării.

AARGAU [argau], canton în N Elveției; 1,4 mil km²; 468,2 mil loc. (1986). Centru ad-tiv: Aarau. Creșterea animalelor și pomicultura Turism.

AARNE, Antti (1867—1925), folclorist finlandez. Unul dintre întemeietorii metodei istorico-geografice în cercetarea folcloristică („Îndrumări în cercetarea comparativă a basmelor”). Creatorul sistemului internațional de clasificare a poveștilor („Catalogul tipurilor de povești”).

AARON (în „Vechiul Testament”), fratele mai mare al lui Moise. Lui **A.** și urmașilor săi le-a fost încredințată preoția în Iudeea.

AARON, Florian (1805—1887, n. sat Rod, jud. Sibiu), istoric și publicist român. Prof. la Școala Centrală din Craiova, la Colegiul Sf. Sava și apoi la Universitatea din București. Propagator al ideilor Școlii Ardelene în Țara Românească. Participant la Revoluția de la 1848. Subliniază, printre primii, necesitatea cunoașterii istoriei naționale („Idee recente de istoria Prințatului Țării Românești”). A întemeiat, împreună cu Georg Hill, primul cotidian din țară („România”, 1837).

AARON, Petru Pavel (1709—1764, n. Bistra, jud. Maramureș), cleric și cărturar român; episcop unit al Transilvaniei (1752—1764). A

organizat școlile din Blaj. A sprijinit restaurarea și ridicarea unor biserici și mănăstiri, înființarea unei tipografii.

AARON, Teodor (1803—1859, n. Țichindeal, jud. Sibiu), cleric și cărturar român. Prof. și director al gimnaziului românesc din Beiuș, rector al seminarului român teopoldin din Oradea. Contribuții la dezvoltarea învățămîntului (lucrări pedagogice și religioase).

AARON, Vasile (1770—1822, n. sat Glogoveș, jud. Alba), poet român. Prelucrări în versuri și imitații după literatura germană, italiană, latină și greacă („Istoria lui Sofronim și a Haritei cea frumoasă”).

AASEN [o:san], **Ivar Andreas** (1813—1896), filolog și poet norvegian. A creat, pe baza dialectelor locale, una dintre cele două limbi literare din Norvegia, numită *landsmål* sau *nynorsk*. Autor al unei „Gramatici a dialectelor norvegiene” și al unui „Dicționar al dialectelor norvegiene”.

ABA (< tc.) s.f. Țesătură groasă de lână, de obicei albă, din care se confecționează haine țărănești.

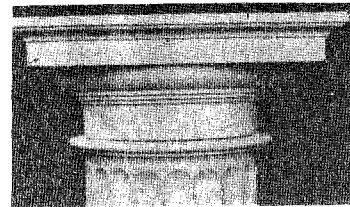
ABA, oraș în SE Nigeriei (Imo), la N de Port Harcourt; 239,8 mil loc. (1987). Centru ind. (țesături de bumbac, săpun, bere).

ABAC (< fr. [i]) s.n. 1. Instrument pentru efectuarea de calcule aritmetice simple, alcătuit dintr-un cadru cu un număr variabil de vergele, pe care se află cite nouă bile ce pot fi deplasate. Cunoscut din antic., este folosit și astăzi în unele țări. V. numărătoare. 2. Nomogram.

ABACA (cuv. sp. abacă) s.f. Planta textilă din grupa bananiilor, răspândită în zonele tropicale, cu frunze mari, din peșliul cărora se extrag fibre textile foarte rezistente, folosite la fabricarea frîngîniilor și a parimelor de navigație (*Musa textillifera*); cînepa de Manila.

ABACĂ (< fr. [i]) s.f. (ARHIT.) Placă de piatră care formează partea superioară a capite-

Abacă

lunii unei coloane, înlesnind racordarea acesteia cu arhitrava.

ABĀDĀN, oraș în SV Iranului, port petrolifer pe Shatt al'Arab. 340 mii loc. (1983). Aeroport. Ind. petrochimică, inclusiv o mare rafinărie de petrol (capacitate 30 mil. t/an).

ABAJUR (< fr.) s.n. Dispozitiv (decorativ) fixat la o lampă, care fereste ochii de lumină și îndreaptă razele într-o anumită direcție.

ABAKAN 1. Riu în Federația Rusă (C.S.I.), afl. stg. al fl. Enisei; 512 km. lzv. de pe pantele nordice ale M-ților Saian de Vest și Altai. Plutărit. Irigații. **2.** Oraș în Federația Rusă (C.S.I.), pe râul cu același nume, la confl. cu Enisei, centru ad-tiv al Reg. Autonome Hakassia; 154 mii loc. (1989). Nod de cale ferată. Constr. de mașini, mobilă, produse alim. și textile.

ABANDON (< fr.) s.n. 1. Faptul de a renunța la ceva, de a parăsi ceva sau pe cineva. □ A. de familie = infracțiune care constă în săvârșirea de către persoana care are obligația legală de întreținere, față de cei îndreptățiți la aceasta, a uneia din următoarele fapte: a) părăsirea, alungarea sau lăsarea fără ajutor, expunându-i la suferințe fizice și morale; b) neîndeplinirea cu rea-credință a obligației de întreținere prevăzută de lege; c) neplata cu rea-credință a pensiei de întreținere stabilită pe cale judecătorească. A. economic = părăsirea unor bunuri materiale proprietate particulară, obștească sau de stat (ex.: părăsirea navelor naufragiate care după o anumită perioadă intră în proprietatea statului pe terit. căruia sau în ale cărui ape terit. au fost abandonate). **2.** (SPORT) Renunțarea a unui concurent de a continua participarea la o probă în care este angajat.

ABANDONA (< fr.) vb. I tranz. A renunța la ceva, a parăsi ceva sau pe cineva.

ABANOS (< tc.) s.n. Nume dat lemnului unor specii de arbori exotici din genul *Diospyros*, răspândite în zona tropicală și subtropicală. Este un lemn greu, tare, foarte durabil, de culoare neagră, folosit pentru realizarea unor obiecte de artă, a mobiliei de lux, a unor instrumente muzicale etc.

ABA NOVĂC Vilmos (1894—1941), pictor și grafician ungar. Compoziții în frescă, tempera și gravuri pe teme religioase („Sfințul Francisc predicând pasărilor”) și laice („Oraș vechi din Sicilia”). Între 1921 și 1923, lucrează la Școala de la Baia Mare.

ABASON, Ernest (1897—1942, n. București), matematician român. Contribuții în domeniul funcțiilor periodice, în mecanică și în electricitate.

ABATAJ (< fr.) s.n. f. (MINE.) Operație de extragere a unei roci sau substanțe minerale utile din zăcămint; p. ext. spațiu în care se efectuează operațiile de exploatare a unui zăcămint. **2.** Sacrificarea a animalelor în abator. □ Ansamblu de operații făcute în abator de la introducerea animalelor în sala de tăiere pînă la tranșarea carnii. **3.** Operație de dobîrîre a arborilor în exploatarea forestieră. **4.** Operație de inclinare a unei nave mici, pentru a scoate din apă o parte din carenă, în vederea reparării, curățării etc.

ABATE (< it., lat.) s.m. 1. Superior al unei abateri. **2.** Titlu acordat unor preoți catolici.

ABATE (lat. *abbatere*; 4. fr.) vb. III l. Tranz. și refl. A (se) îndepărta de la un drum urmat, de la o anumită direcție sau valoare, fig. de la o linie de conduită, de la o normă etc. **2.** Refl. A se opri în treacă undeva (părăsind drumul inițial), a coti, a trece pe la... **3.** Refl. (Despre fenomene ale naturii, calamități, neazcuri etc.) A se produce pe neașteptate (și cu intensitate). □ Intrans. A-i veni cuiva o idee, a-i trece prin minte, a i se năzări. **4.** Tranz. A dobîri.

ABATERE (< abate) s.f. Acțiunea de a (se) abate; diversivne (f.). □ (EC.) A. fiscală = parte procentuală din venit, scutită de impozit. A. monetară = factor de natură inflaționistă care se caracterizează prin creșterea mai rapidă a masei monetare în raport cu masa bunurilor și

serviciilor, manifestată prin majorări ale prețurilor și scăderea puterii de cumpărare a unei monezi. □ (DR.) Încălcarea a unor dispoziții obligatorii cu caracter administrativ sau disciplinar. □ (TEHN.) Diferența dintre valoarea efectivă sau valoarea-limită admisă a unei măriri și valoarea ei nominală. □ (MAT.) A. medie pătratică (sau a. standard) = (în calculul erorii) rădăcina pătrată din suma pătratelor diferențelor dintre valoarea medie și valorile măsurate ale unei variabile aleatoare.

ABATIZĂ (după fr.) s.f. (MILIT.) Baraj realizat (în păduri) din copaci doborîți cu vîrfurile spre inamic.

ABATOR (după fr.) s.n. Ansamblu format din clădirile, instalațiile, terenul etc. unde se sacrifică animalele în vederea obținerii carni și unde se prelucurează uneori produsele rezultate, în condiții igienice și sub control sanitar-veterinar.

ABATŢE (< it.) s.f. Mănăstire catolică locuită de călugări sau canonici, condusă de un abate (f) și depinzind de un episcop sau direct de papă.

ABAZIE (< fr. și; isi gr. a- „fără” + basis „mers”) s.f. (MED.) Tulburare nervoasă manifestată prin necoordonarea mișcărilor în mers, datorită disfuncției aparatului vestibular.

ABBA, formație vocal-instrumentală suedeză, de muzică ușoară, creată în 1973, de *Agnetha Faltskog* și *Anni-Frid (Frida) Lyngstad*, vocal. *Benny Andersson* și *Björn Ulvæus* (vocal-instrumental și compozitor). Prin repertoriul său s-a menținut timp de 10 ani ca una din cele mai populare formații.

ABBADO, Claudio (n. 1933), dirijor italian. Dirijor al operelor din Salzburg, Milano și Londra. Director al Operei din Viena (din 1986). Director al Filarmonicii din Berlin (din 1989). Repertoriu de mare diversitate.

ABBAGNANO [abbaŋano] . **Nicola** (n. 1901), filozof existențialist italian. Prof. univ. la Torino. Consideră că, din multiplele posibilități ce i se înfațșează, individul o poate alege pe aceea care să-i servească drept temelie pentru o existență pozitivă („Structura existenței”, „Existențialismul pozitiv”).

ABBAS I CEL MARE, șah al Persiei (1588—1629) din dinastia Selvidzilor. A efectuat reforme urmînd consolidarea statului și întărirea autorității centrale; în urma a numeroase campanii (mai ales antiotomane), a lărgit considerabil hotarele stăpînirilor sale, sub domnia sa statul sefvid cunoscînd apogeu.

ABBASIZI, dinastie de califi arabi (750—1258) de Bagdad. Intemeiata de Abd'ul-Abbas, descendent din Abbas (unchiul lui Mahomed). A. au luat puterea în urma unei răscoale, detronînd pe Omeiazii. În timpul A., arabii au atins cea mai mare putere, stăpînind un vast terit. care cuprindea, în timpul maximei lor expansiuni, o fîșie din S Franței, cea mai mare parte din Pen. Iberică, N Africii, Orientul Mijlociu și Apropiat, pînă la hotarele Indiei, iar știința, cultura și arta au cunoscut o mare înflorire. Cei mai cunoscuți califi din dinastia A. au fost: *Mansur*, *Harun ar-Rașid* și *Manun*. În 945

au fost lipsiți de puterea laică de către dinastia Buizilor. După căderea califatului (1258), A. s-au mutat la Cairo, unde și-au păstrat situația de conducători religioși pînă la cucerirea Egiptului de către turcii (1517).

ABBATE, Niccolò dell' (1512—1571), pictor italian. Lucrează la Modena și Bologna, apoi la Școala de la Fontainebleau. Influențat de Rafael și Correggio, realizează compoziții decorative cu subiecte antice („Calul troian”, „Venus și Neptun”).

ABBE, Ernst (1840—1905), fizician german. Contribuții în teoria și construcția instrumentelor optice (asociat al lui C. Zeiss); a studiat formarea imaginilor în microscop.

ABBEVILIAN (< localit. *Abbeville* [abvilan]), cultură aparținînd Paleoliticului inferior.

ABBEVILLE [abvil], localit. în NV Franței (Picardia); 24,9 mii loc. (1982). Atci, în depunerile înalte ale fluviului Somme s-au găsit resturi arheologice și faunistice, caracteristice Paleoliticului inferior. V. *Abbevilian*.

ABCES (< fr.) s.n. (MED.) Acumulare de puroi în profunzimea țesuturilor, delimitată printr-o membrană de țesut conjunctiv. Există a. cald (cu semnele inflamației acute), a. rece (format lent în infecții cronice), a. steril (nu conține microorganismе) etc.

ABDALLAH IBN MOHAMMED (KHALIFA) (1846—1899), conducător al luptei de eliberare a populațiilor sudaneze împotriva colonialiștilor englezi (1896—1898); șef al statului independent Sudan (1885—1898).

ABD EL-KADER (1808—1883), emir arab, erou național al Algeriei, conducător al luptei împotriva colonialiștilor francezi (1832—1847). Înfrînt, a murit în emigrație.

ABD EL-KRIM (1882—1963), om politic marocan. Conducător al războiului de eliberare națională al rifanilor (1920—1926) împotriva spaniolilor și francezilor; președinte (emir) al Republicii Rif (1921—1926).

ABDERHALDEN [pɑdərhaldeŋ] . **Emil** (1877—1950), medic și fiziolog elvețian. Contribuții în fiziologia metabolismului și în chimia proteinelor; a descoperit fermentul de apărare.

ABD ER-RAHMAN, emiri și califi arabi de Córdoba. Mai importanți: **1. A. I**, emir (756—788), fondatorul dinastiei *Omeiazilor* din Spania. **2. A. III**, emir (912—929) și primul calif (929—961). A restabilit unitatea statului și a încurajat arta și știința.

ABDICA (< fr., lat.) vb. I intrans. (DR.) A renunța la tron. □ Fig. A renunța, a ceda (în fața greutăților).

ABDOMEN (< fr., lat.) s.n. Cavitate a corpului situată între torace și bazin, în care se găsesc stomacul, ficatul, pancreasul, splina și intestinele (pop.) burta, pînecă.

ABDUCTOR (< fr. și; adj. (ANAT.) *Muschli* ~ = mușchi care îndepărtează un membru sau un segment de membru de axul median al corpului.

ABDUȚIE (< fr.) s.f. (FIZIOL.) Mișcare efectuată de un mușchi abductor.

ABDUL-HAMID, numele a doi sultani otomani. Mai important: **A. II.** (1876—1909), supranumit și „sultanul singeros”, în timpul domniei sale a avut loc Războiul Ruso-Român-Turc (1877—1878) în urma căruia România și-a dobîndit independența de stat. A fost înlăturat la 27 apr. 1909, de revoluția „junilor turci”.

ABDULLAH ibn Hussein, emir (1921—1946) și rege (1946—1949) al Transjordaniei. Rege al Iordaniei (1949—1951).

ABDUL-MEDJID, sultan otoman (1839—1861), inițiator al unor reforme cu caracter liberal.

ABE, Kobo (n. 1924), scriitor japonez. Teatru și romane de factură filozofică pe tema singurației omului în lumea contemporană („Femeia nisipurilor”, „Intrusul”).

ABEBE, Bikila (1932—1973), atlet etiopian. Campion olimpic la maraton (Roma, 1960 și Tokyo, 1964).

Niels Henrik Abel

ABECEDAR (< fr., lat. *abecedarius*) s.n. Manual elementar pentru învățarea scrisului și a cititului.

ABÉCHÉ, oraș în E Ciadului central, la NE de N'Djamena; 71 mii loc. (1986). Nod rutier. Piață de animale. Veche capitală a sultanatului Waddai (din 1850).

ABEL (în „Vechiul Testament”), al doilea fiu al lui Adam și al Evei. Ucis din invidie de fratele său mai mare, Cain.

ABEL, Niels Henrik (1802—1829), matematician norvegian. A studiat funcțiile eliptice și a cercetat integralele care îi poartă numele. A demonstrat imposibilitatea rezolvării cu radicali a ecuațiilor de grad mai mare ca patru.

ABEL, Othenio Lothar (1875—1946), paleontolog austriac. Prof. univ. la Göttingen și Viena. Promotor al paleobiologiei. A pus bazele reconstituirii ecologiei tipurilor fosile.

ABÉLARD [abelar], **Pierre** (1079—1142), filozof și teolog francez. Întemeietorul *conceptualismului* („Sic et non”); devenit legendar prin dragostea sa dramatică pentru Héloïse.

ABELIAN adj. (Despre corpuri, grupuri, inele) Comutativ.

ABENDROTH [abandrot]. **Hermann** (1883—1956), dirijor german. Conducător al orchestrei Gewandhaus din Leipzig (1934—1945).

ABEOKUTA, oraș în V Nigeriei, port pe fl. Ogun; 341,3 mii loc. (1987). Centru comercial (cacao, nuci de cola etc.). Mat. de constr. (ciment) și produse alim. (bere, sucuri de fructe).

ABERANT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se abate, se îndepărtează de la tipul normal; care constituie o aberație.

ABERAȚIE (< fr., lat.) s.f. Ceea ce constituie o abatere (de formă, de funcțiune etc.) de la tipul normal sau, p. ext., o absurditate; elucubrație. □ A. (sau *anomalie*) *chromozomială* = modificare a numărului de cromozomi caracteristic speciei (a *numerică*) sau a structurii unuia (unor) din cromozomii unei celule sau unui organism (a *structurală*). □ Caracteristică a unui sistem optic, datorită căreia acesta formează imagini neclare, deformate (a. de *sfericitate*) sau cu irizații pe contururi (a. *cromatică*). □ *Aberația luminii* = variația aparentă a poziției unui astru pe cer datorită mișcării Pământului în jurul Soarelui, în jurul axei proprii etc. și faptului că lumina se propagă cu viteză finită.

ABERDEEN [abardzin], oraș în Marea Britanie (Scoția), port de pescuit la Marea Nordului; 215,2 mii loc. (1985). Constr. navale; hîrtie; produse textile, alim. și chimice. Universitate (1494).

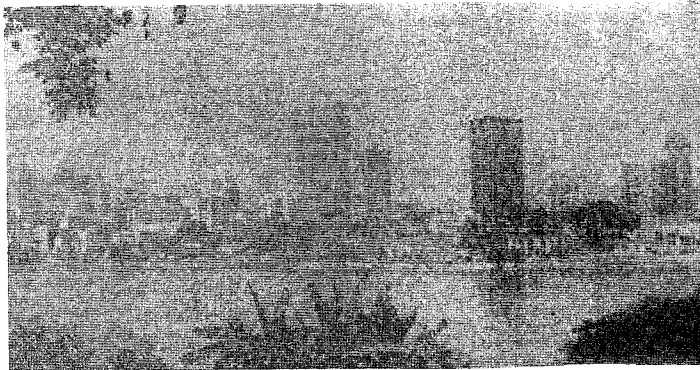
ABHAZ, -Ă (- rus.) s.m. și f. adj. 1. S.m. și f. (La m.pl.) Popor care s-a constituit ca națiune pe teritoriul Abhaziei. □ Persoană care aparține acestui popor sau este originară din Abhazia. 2. Adj. Care aparține Abhaziei sau care se referă la abhazi (1). □ (Substantivat, f.) Limba vorbită de abhazi.

ABHAZIA, rep. autonomă în Gruzia, între țărmul Mării Negre și V M-șilor Caucaz, creată la 4 mart. 1921; 8,6 mii km²; 535 mii loc. (1987). Cap.: *Suhumi* Expl. carbunelui, ind. mat. de constr., prelucr. lemnului și a pestelului. Citrice, tutun, ceai, Matase.

ABIĂ (lat. *ad-va*) adv. 1. Cu (mare) greutate; anevoios. 2. Foarte puțin, aproape deloc. 3. De foarte puțin timp, tocmai; îndată ce ... imediat ce ...

ABIDJAN, oraș în Côte d'Ivoire; 2,53 mii loc. (1985, cu suburbiile). Aeroport internațional. Pr. centru economic al țării; port de export servind și Burkina Faso și Mali. Ind. ușoară (confecții) și alim. (bere, carne, țigărete). Prelucr. petrolului. Chereștea. Universitate. Muzeu etnografic, cu importante exponate ale artei negre. Centru ad-tiv (din 1934) al fostei colonii franceze Coasta de Fildes, apoi cap. Rep. Coasta de Fildes/Côte d'Ivoire (1960—1983).

ABIETACEE (- fr., it.; !s; lat. *abies*, „brad”) s.f. pl. Pinacee.

Abidjan. Vedere dinspre laguna Ebrié

ABIJL, -Ă (< fr., lat. *habilis* „propriu pentru”) adj. (și adv.) Care știe să facă, să execute ceva cu pricepere, cu iscusință; priceput, iscusit; diplomat? (2). □ Care știe să iasă din orice încurcătură; descurcăreț, șmecher, dibaci.

ABILENE, oraș în S.U.A. (Texas); 108 mii loc. (1984, cu suburbiile). Mari expl. de petrol și gaze naturale. Utajl petrolier, mașini agricole. Centru comercial al unei vaste zone agricole. Universitate.

ABILITĂ (< germ., lat. *habilitare* „a face apt”) vb. I tranz. 1. (DR.) A face pe cineva apt pentru săvîrșirea unui act juridic. 2. A recunoaște o anumită calificare unei persoane, în urma trecerii unei probe, unui examen.

ABILITATE (< abilita) s.f. 1. Pricepere, iscusință, dexteritate, dibăcie. 2. (PSIH.) Termen care desemnează substratul constituțional sau dobîndit al unor însușiri psihice de mare randament de care dispune cineva.

ABIIOGENEZĂ (< fr., it.) s.f. Producerea materiei vii din materie nevie, anorganică și organică.

ABIOSESTON s.n. Totalitatea componentelor moarte din seston; este format de detritusul autohton (rezultat din biocenozele vii ale sestonului) și alohton (produs în altă parte și adus de apă). Sin. *tripton*.

ABIOTIC, -Ă (< fr., it.; !s; gr. a- „fără” + *biotikos* „de viață”) adj. (BIOL.) Lipsit de viață. Temperatura, umiditatea etc. sint factori a. al mediului.

ABIS (< fr., lat.) s.n. Deschizătură adîncă într-un platou sau versant muntos (ex. în calcare); prapăstie, genune, hău.

ABISAL, -Ă (< fr., germ.) adj. 1. Care se află la mari adîncimi în mări și oceane (ex. zonă a.); care trăiește la mari adîncimi în mări și oceane (ex. *animal a.*) □ *Depozite abisale* = sedimente eupalagice alcătuite din suspensii foarte fine de natură terigenă, din resturi organice, din cenușă vulcanică și praf cosmic care formează pe fundul Oceanului Planetar miluri calcaroase cu globigerine, miluri silicioase sau radiolari și diatomee, și argile roșii abisale. Rocă a. = rocă intrusivă plutonică, consolidată la mari adîncimi ale scoarței terestre din corpuri batolitice, lacolitice etc. *Groapă sau fosă a.* = formă majoră a reliefului fundului oceanelor, cu aspect de groapă sau șanț, avînd adîncimi ce depășesc 6 000 m, axată pe o ruptură a scoarței terestre. *Regiune a.* = zonă de mare adîncime a fundului mărilor și oceanelor (76% din Oceanul Planetar), situată sub taluzul continental, ce cuprinde platourile și gropile a. 2. *Psihologie a.* = termen folosit adesea pentru desemnarea curenților psihanalizei; doctrina lui Sigmund Freud; „psihologia individuală” a lui Alfred Adler; „psihologia analitică” a lui C.G. Jung ș.a. P.a. își propune să studieze straturile cele mai profunde și mai vechi ale personalității, zone ce nu sînt direct

accesibile conștiinței. 3. *Categorii abisale* = categorii ale inconștientului care, în concepția lui L. Błaga, determină stilistic toate creațiile culturale ale umanității.

ABISINIA 1. v. Ethiopia. 2. Podișul Abisniei, podiș înalt în NE Africii, acoperit de lave bazaltice și fragmentat de o groapă tectonică și de văi adînci (Nilul Albastru, Atbara, Sobat). Alt. max.: 4 620 m (vf. Ras Dashan). Numeroase lacuri. Cunoscut și sub numele de *Podișul Ethiopiei* sau *Masivul Ethiopian*.

ABIȚAȚIE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Drept de folosință a unei case de locuit, proprietate a altuia.

ABJEȚ, -Ă (< fr.) adj. Care inspiră repulsiie, dispreț; josnic, ticălos.

ABJURA (< fr.) vb. I tranz. A renega public o credință religioasă sau o doctrină.

ABLATIV (< lat.) s.n. 1. Caz al declinării, în unele limbi (de ex. latina), care exprimă un complement circumstanțial (punctul de plecare, instrumentul, cauza). 2. Material termorezistent din țesături sintetice, nylon, fibre de sticlă și azbest folosit în tehnica spațială pentru protejarea rachetelor și obiectelor cosmice împotriva supraîncălzirii aerodinamice.

ABLAȚIE (ABLAȚIUNE) (< fr., lat.) s.f. 1. (MED.) Extîrpire (totală sau parțială) a unui organ, tumori etc. 2. (GEOGR.) Proces de îndepărtare a particulelor fine, rezultate în urma dezagregării, de pe suprafața solului și a rocilor prin procesul de spălare în suprafață. □ Reducere a masei unui ghețar sau a zăpezii prin topire, evaporare și deflație. 3. (ASTR.) Fenomen fizic în urma căruia un corp ce străbate atmosfera cu mare viteză (meteorit, satelit etc.) pierde din substanță datorită încălzirii sale pînă la incandescență prin frecare cu aerul. □ *Scut de a.* = dispozitiv construit din materiale speciale care protejează navele cosmice împotriva a. (3).

ABLAUT (cuv. germ.) s.n. (LINGV.) Alternanța vocalică, apofonie.

ABLEFARJE (< fr., it.; !s; gr. a- „fără” + *blepharon* „pleoapă”) s.f. Anomalie congenitală care constă în dezvoltarea rudimentară a pleoapelor sau în absența lor.

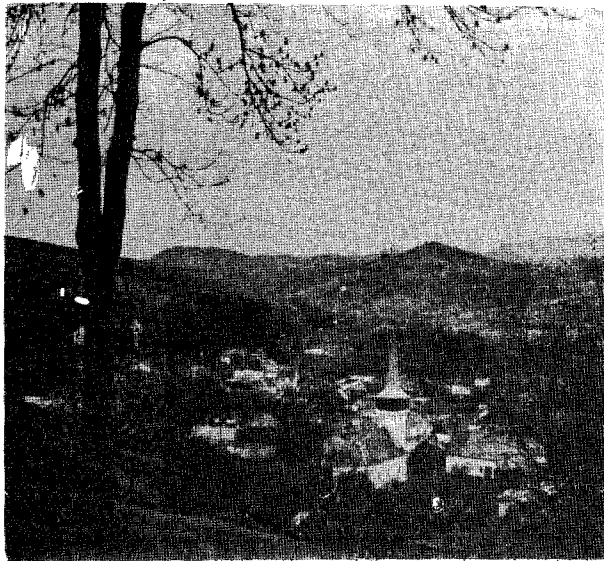
ABLUTIUNE (< fr.) s.f. Fenomen de eroziune exercitat de curenții marini asupra fundului bazinelor marine sau oceanice.

ABNEGAȚIE (- fr.) s.f. Devotament (după pînă la sacrificiu).

ABOLJ (< fr.) vb. IV tranz. (DR.) A desființa o instituție (ex. monarhia), o stare (ex. sclavia) ori anumite uzanțe.

ABOLIȚIONISM (- fr.) s.n. 1. Mișcare socială vizînd abrogarea unei legi. 2. Spec. Mișcare politică pentru desființarea sclaviei negrilor, apărută la sfîrșitul sec. 18 în S.U.A., Franța și Marea Britanie.

ABOMEY, oraș în S Beninului; 54 mii loc. (1982). Nod de c.f. și șosele. Centru agricol

Abrud. Vedere generală

(arahide, nuci și ulei de palmier, bumbac, tutun) și meșteșugăresc. Veche capitală a regatului Dahomey.

ABOMINABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care provoacă oroare, dezgust; oribil, îngrozitor, dezgustător.

ABONAMENT (< fr.) s.n. Contract prin care o persoană dobândește în mod periodic, pe termen limitat, cu plata în avans, dreptul la anumite bunuri sau servicii (ex. a. la un ziar, a. pe calea ferată).

ABORDA (< fr.) vb. I tr. Intranz. A realiza o abordare. 2. Tranz. A începe studiarea sau discutarea unei probleme; a trata un subiect.

ABORDABIL, -Ă (< aborda) adj. Care poate fi abordat. ■ Care se referă la un produs ce poate fi găsit la un preț accesibil.

ABORDAJ (< fr.) s.n. Ciocnire, colțiune a două nave sau a unei nave de un chei, dig, ponton etc.

ABORDARE (< aborda) s.f. 1. Apropiere, urmată, de obicei, de legare, a unei nave de bordul alteia. V. și acostare. 2. Studiere, discutare a unei probleme. □ A. sistemică = mod de gândire bazat pe analiza de sistem, conștient în tratarea în mod egal a relațiilor dintre elementele mediului înconjurător, acțit în timp cit și în spațiu.

ABORIGEN, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. și f. Băștinaș, autohton, indigen.

ABORTIV, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. 1. Adj., s.n. (Substanță sau acțiune) care provoacă avortul. 2. Adj. Care nu a evoluat în întregime (ex. boală a.).

ABOVIAN, Hațegaur (1805—1848), scriitor luminist armean, întemeietor al literaturii armenice moderne (romanul „Rănilor Armeniei”).

ABRACADABRA, cuvânt mistic, imprimat pe amulete, cărăuia gnosticilor îi atribuiau virtuți magice tămăduitoare.

ABRAHAM v. Avraam.

ABRAHAM, Paul (1892—1960), compozitor ungar. Operete („Victoria și-al ei husar”, „Floarea din Hawaii”) și muzică de film.

ABRAM, com. în jud. Bihor; 3 590 loc. (1991). Stație de c.f.

ABRAMESCU, Nicolae (1884—1947, n. Tirgoviste), matematician român. Prof. univ. la Cluj. Lucrări de analiză matematică și geometrie.

ABRAZARE (< abraziune) s.f. Prelucrare prin așchiere, manuală sau mecanizată, a unei suprafețe cu un abraziv (ex. polizarea, șlefuirea, rectificarea).

ABRAZIUNE (< fr., lat.) s.f. 1. Proces de eroziune a țărmurilor de către apa mării prin valuri, maree, curenți etc. (a. marină) sau lacurilor (a. lacustră) în urma cărui se creează o faleză și o platformă de a. Termen introdus de F. von Richthofen (1886). □ A. glaciară = eroziune a fundului și pereților unei văi glaciare. 2. Acțiunea de roadere a unui material prin desprindere de particule ca urmare a frecării lui de un alt material abraziv sau mai dur, a acțiunii particulelor solide antrenate de curenții de gaze etc. (ex. a. capșelilor curetenți ale cuptoarelor).

ABRAZIV, -Ă (< fr.) adj., s.n. (Corp. material) care, fiind constituit din granule dure cu muchii ascuțite, poate desprinde, prin frecare, particule dintr-un alt material; (corp. material) care poate poliza, șlefui.

ABRAZOR (< fr.) s.n. Unealtă constituită dintr-un aglomerat natural sau artificial de granule abrazive, folosită la abrazare.

ABRAMUȚ, com. în jud. Bihor; 3 015 loc. (1991).

ABREAȚIE (< fr.) s.f. (PSIH.) Reacție de eliberare a unor tensiuni emoționale care alteră ar întreține conflictele psihice și ar genera tulburări durabile; reacție de apărare.

ABREVIĂ (< lat. abbreviare) vb. I tranz. A prescurta (în scris sau în vorbire) un cuvânt, un titlu, o denumire etc.

ABREVIERE (< abbrevia) s.f. Faptul de a abrevia; concr. cuvânt, grup de cuvinte etc. care a fost prescurtat; prescurtare. Ex. op. cit. (= opera citată). A. se folosec, în general, în lucrările științifice; lista acestor abrevieri, împreună cu explicațiile lor, este publicată, de obicei, la începutul lucrării.

ABRITTUSU, oraș în Moesia inferioară, întemeiat în sec. 1 d.Hr. de romani. Aici, în 251, armatele romane conduse de Decius au suferit o grea înfrângere din partea goților, conduși de Kniva. Distrus de avari și slavi în sec. 6. Azi Razgrad (Bulgaria).

ABROGA (< lat. abrogare) vb. I tranz. (DR.) A scoate din vigoare, total sau parțial, o lege sau un alt act normativ.

ABRUD 1. Depr. de eroziune, intramontană, în M-șii Apuseni, la 600 m alt. Supr.: 36 km². Relief colinar, format din culmi prelungi, împădurite, ce coboară spre partea centrală a depr. 2. Oraș în jud. Alba, în depr. omonimă din SE M-șilor Apuseni; 6 854 loc. (1991). Zăcăminte de min. aurifere. Produse alim. și textile; filatură de bumbac; mat. de constr., expl. și prelucr. lemnului (chereștea). Turism. Din timpul stăpânirii romane datează o așezare rurală și o mică fortificație cu rol strategic. În ev. med. atestat documentar din 1271. În 1491 i s-a acordat statutul de oraș liber. Populația de aici a participat la mișcarea lui Sofronie (1759—1761), la răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan (1784—1785) și la Revoluția din 1848—1849.

ABRUDAN, Petre (1907—1979, n. Zucor, jud. Salaj), pictor român. Portrete, compoziții istorice, naturi statice și peisaje într-o manieră realistă tradițională („Statul cucoanelor”). Pictură monumentală și mozaic.

ABRUDEANCA (< Abrud) s.f. art. Dans popular transilvănean cu ritm binar și mișcare moderată; melodia după care se execută acest dans.

ABRUPT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. 1. Adj., s.n. (Porțiune de teren) cu pantă foarte înclinată, verticală. 2. Adj. (Despre stil) Inegal, fără legătură.

ABRUTIZA (după fr.) vb. I refl. și tranz. A-și pierde sau a face să-și piardă însușirile umane; a deveni sau a face să devină insensibil, nesimțitor; a dezumaniza.

ABRUZZI [abruți] 1. Munți calcaroși în centrul Italiei, parte componentă a M-șilor Apenini. Alt. max.: 2 912 m (vf. Corno Grande din masivul Gran Sasso d'Italia). Parc național. 2. Reg. în Italia centrală; 10,8 mii km²; 1,27 mil. loc. (1989). Centrul ad-tiv: L'Aquila. Expl. de asfalt, petrol, bauțit. Tutun. Viticultură. Ovine, caprine.

ABSCISĂ (< fr., lat. abscissa (linea) „linie tăiată”) s.f. Distanța, pe o axă orientată, de la origine la un punct dat; poate fi pozitivă, negativă sau nulă. ■ Una dintre coordonatele carteziene, care servește la stabilirea poziției unui punct în plan sau în spațiu, alături de ordonată, respectiv de ordonată și de cotă.

ABSCONS, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Greu de înțeles; ascuns, tainic; (voit) obscur.

ABSENT, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care absentează. 2. Fig. Care nu este atent; distrat.

ABSENȚĂ (< fr.) vb. I intranz. A lipsi dintr-un loc unde ar fi trebuit să se afle, a nu fi de față.

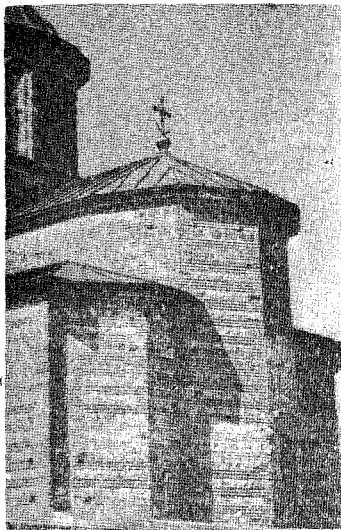
ABSENTEISM (< fr., engl.) s.n. 1. Absență (indulgență) a proprietarului funciar de pe proprietatea sa, pe care o exploatează prin intermediar (arendăș). 2. A. parlamentar = practică folosită de obicei de deputații din opoziție care constă în neparticiparea la sesiunile parlamentului, în scopul întârzierii sau împiedicării adoptării unor legi. 3. (SOCIOL.) Fenomen social cu implicații economice înfrînit la nivelul întreprinderilor, care se măsoară prin raportul dintre numărul de zile absenteate de către salariați într-o anumită perioadă și numărul legal al zilelor de muncă.

ABSENȚĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Faptul de a absenta. ■ Lipsa cuiuiva (de la școală, de la serviciu etc.); concr. semn cu care se notează această lipsă. 2. (MED.) Pierdere bruscă și de scurtă durată a cunoștinței în timpul epilepsiei. 3. Neatenție, distracție (?); indiferență.

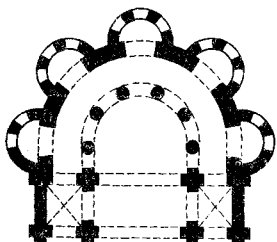
ABSIDA (< fr., lat.) s.f. Nișă semicirculară sau poligonală care încheie nava unei bazilici romane; încăpere semicirculară sau poligonală destinată altarului în bisericile creștine.

ABSIDIȚALĂ (< fr.) s.f. 1. Mică absidă care încheie, spre răsărit, unele nave laterale ale bazilicilor. 2. Absidă mică ce flanchează absida altarului unei biserici.

ABSIL, Jean (1893—1974), compozitor belgian. Muzică simfonică, de cameră, pentru pian etc.; s-a inspirat și din muzica populară românească.

Absidă și absidiolate

ABSINT (< fr., lat.) s.n. Băutură alcoolică cu gust amar, de culoare verde, preparată pe bază de uleiuri eterice de pelin, anason etc.

ABSOLUȚ, -Ă (< lat. *absolutus*) adj., adv. 1. Adj. 1. Care e independent de orice condiții și relații; desăvârșit, complet. ■ (FILOZ.) (Substantivat, n.; în filozofia tradițională) Termen desemnând obiectul metafizicii, similar cu „universul”, „totul”, „realitatea”. Datorită folosirii lui de către post-kantieni, termenul a fost asociat cu o interpretare idealistă a naturii Universului. Dintre multiplele sale ipostaze: „Unul” (eleași), „Binele” (Platon), „Dumnezeu” (creștinism), „Eui a.” (Fichte), „Ideea a.” (Hegel). □ Adevăr a. v. adevăr. 2. Care se află pe treapta cea mai de sus, considerat în raport cu sine însuși. 3. (Despre o mărime fizică) A cărei valoare este o independentă față de oricare sistem de referință. □ Zero a. = cea mai coborâtă temperatură posibilă (−273,15°C). Temperatură a. = temperatură exprimată în grade Kelvin, pornind de la zero absolut. Eroare a. v. eroare (3). Alcool a. v. alcool. 4. (MAT.) Valoare absolută a unui număr real = număr egal cu numărul dat, dacă acesta este pozitiv sau zero, și egal cu opusul numărului dat (numărul cu semn schimbat), dacă acesta este negativ; modulul unui număr real. 5. (LINGV.) Verb a. = verb tranzitiv având complementul neexprimat, dar subînțeles. 6. (IST.) Monarhie a. = monarhie în care suveranul are puteri nelimitate. 7. Drept a. = drept care produce efecte față de toate pe soanele fizice și juridice (ex. dreptul la viață, dreptul de proprietate). Nulitate a. v. nulitate. 8. Muzică a. = muzica

(instrumentală) ce se realizează prin mijloace proprii, fără intermediul cuvintului sau al elementelor programatice. 9. Frumos a. = categorie estetică, considerând frumosul sursa originară a tuturor fenomenelor estetice. II. Adv. (Cu valoare de superlativ) Perfect, exact, întocmai.

ABSOLUȚISM (< fr.) s.n. Regim politic în care monarhul (împăratul, țarul, regele) dispune integral de puterea supremă de stat, poporul fiind total lipsit de drepturi. □ A. luminat = a. apărut în sec. 18 și caracterizat prin receptivitatea suveranilor, sfătuși de gânditori luminați, la cerințele progresului.

ABSOLUTIZA (< absolut) vb. I tranz. A transforma o latură sau o însușire a unui lucru în ceva absolut prin ignorarea caracterului său relativ, limitat, condiționat (de celelalte laturi sau însușiri); a rupe o latură a unui lucru din complexul cărui îi aparține și a o considera ca o entitate de sine stătătoare.

ABSOLVENT, -Ă (< germ.) s.m. și f. Persoană care a terminat un an școlar, un ciclu sau o formă de învățământ.

ABSOLVI (< germ., lat. *absolvere*) vb. IV tranz. 1. (PEDAG.) A termina un an școlar, un ciclu sau o formă de învățământ. 2. (DR.) A scuti de pedeapsă.

ABSORBANT, -Ă (< fr.) adj., s.m. (Substanță) care absoarbe gaze (îndeosebi vapori) sau lichide. ■ (Substanță) care reține o parte din particulele sau din energia unei radiații.

ABSORBI (< sorbi după fr. *absorber*) vb. IV tranz. 1. A produce o absorbție. 2. Fig. A preocupa în mod intens.

ABSORBȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. (FIZ.) Încorporare prin difuzie a unui fluid din afară în masa unui corp solid sau lichid. ■ Sorbire prin capilaritate a unui lichid; imbibare a unui solid prin pătrunderea unui lichid în golurile din interiorul său. ■ Micșorare, uneori până la zero, a energiei unei radiații care trece printr-un corp. □ (METEOR.) Absorbția radiației = fenomen de reținere a unei părți din energia radiantă care străbate atmosfera și transformarea ei în energie calorică, chimică, mecanică sau electrică, de către vaporii de apă și gazele din atmosferă. Poate fi: selectivă și globală. 2. (FIZIOL.) Proces de pătrundere a apei, a substanțelor minerale și organice, precum și a gazelor în celulă. Are loc în mod pasiv (prin difuzie) sau activ (prin contribuția energetică a celulei), prin toată suprafața corpului (a. cutanată) sau prin organe specializate (peri radiculari, frunze, plămâni etc.). □ A. intestinală = pătrundere în singe și în limfă, la nivelul vilozităților intestinale, a produșilor rezultați din digestia alimentelor. 3. (ZOOT.) Încrucșare repetată a unei rase perfecționate cu una neameliorată în scopul îmbunătățirii radicale a acesteia. 4. (EC.) Încorporare a unei întreprinderi în alta, din punct de vedere administrativ și financiar; a. unei firme sau a unei bănci de către o alta caracterizează concentrarea financiară, fenomenul având loc de obicei prin intermediul acțiunilor (II), în perioadele de criză economică. 5. (MAT.) Proprietate a două operații interne pe mulțimea M care, pentru orice x și y din M, la efectuarea unei operații între x și rezultatul celeilalte operații înț și y, dă rezultatul x.

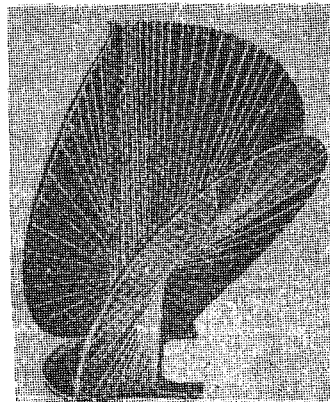
ABSTENȚIONISM (< fr.) s.n. Abținere demonstrativă de la exercitarea dreptului la vot.

ABSTINENȚĂ (< fr., lat.) s.f. Abținere de la unele alimente, băuturi (ex. carne, alcool), de la satisfacerea unor necesități fiziologice (ex. a. sexuală).

ABSTRACT, -Ă (< germ., lat.) adj., s.n. 1. Adj. (FILOZ.) Care este gândit în mod separat de ansamblul concret (senzorial), de obiectul real din care face parte; detașat de relațiile în care există în realitate; (substantivat, n.) moment al procesului cunoașterii constind în desprinderea mintală a determinărilor fundamentale, generale ale obiectului studiat. □ Artă a. (sau nonfigurativă) = curent apărut către 1910

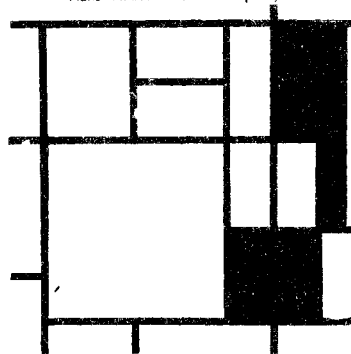
Wassily KANDINSKY: „Acuarela”

Antoine PEVSNER: „Concentrare spațială”

Hans HARTUNG: „Compoziție”

Piet MONDRIAN: „Compoziție”

Artă abstractă

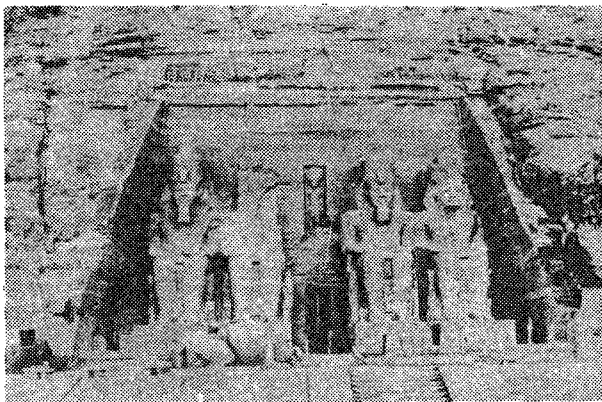
în artele plastice europene, a cărui trăsătură dominantă o constituie eliminarea din structura operei de artă a elementelor realității obiective. Promotorii acestei mișcări realizează întreaga diversitate de sentimente și idei a spiritualității moderne prin capacitatea expresivă a liniei și culorii în pictură sau a naturii materialului și a jocului volumelor în sculptură. Personalități reprezentative: W. Kandinsky, K. Malevici, P. Mondrian, F. Picabia, F. Kupka, R. Delaunay, H. Hartung, A. Pevsner, H. Arp, A. Calder. 2. Adj. Conceput în mod (prea) general, (prea) teoretic; p. ext. greu accesibil înțelegerii. ■ Caracteristic acelor noțiuni care nu pot fi corelate cu ceva care există fizic, material (ex. bunătațea, dreptatea, frumusețea etc.). 3. S.n., adj. (LINGV.) (Cuvint) care are sens abstract (1). 4. S.n. A. verbal = substantiv care provine dintr-un verb și exprimă acțiunea verbului respectiv.

ABSTRACTIZARE (< abstract s.f. (FILOZ.)) Operație a gândirii prin care se desprind și se rețin unele dintre însușirile și relațiile obiectului concret al cercetării, lăsându-se la o parte celelalte. Reprezintă, alături de generalizare, un procedeu fundamental de pătrundere în esența fenomenelor; abstracție (2). ■ (în cunoaștere) Trecere, ridicare de la concret la abstract. □ A. analitică = a. care operează în elaborarea noțiunilor empirice (clase, însușiri, relații). A. constructivă = a. care intervine în trecerea de la obiecte empirice la obiecte ideale.

ABSTRAȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Rezultat al abstracterii (noțiune, concept, categorie). 2. Rezultat al formalizării. 3. Abstracție.

ABSTRACTIONISM (< fr.) s.n. 1. Tendință care acordă abstracțiilor o valoare egală cu aceea a realităților concrete. 2. Artă abstractă.

ABSURD, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. 1. Adj. Care contrazice în mod flagrant gândirea logică, bunul-simț etc. □ Loc. *Prin absurd* = admitând un raționament fals, o situație (aproape) imposibilă. 2. S.n. Ceea ce este absurd (1). *Reducere la a. v. reducere*. 3. S.n. (FILOZ.) Termen desemnând starea generată de confruntarea dintre om și lume, precum și imposibilitatea de a descrie cu mijloace raționale această stare, singura în care s-ar întîlni existența umană autentică. Filozofia a. apare ca o încercare de descoperire a cailor directe ale adevărului, negînd metoda clasică a rașunii. Teoretizat îndeosebi de existențialism (Kierkegaard, Jaspers, Heidegger, Sartre, Camus ș.a.). □ *Literatură a.* = direcție estetică a literaturii în sec. 20, inspirată de filozofia absurdului. Ilustrată de opera lui Kafka, S. Beckett, A. Adamov, E. Ionescu, J. Genet, H. Pinter, i.a. se caracterizează prin renunțarea la conflictul și personajele de tip tradițional, cultivarea grotescului și a umorului negru, îmbinarea tragicului și a comicului, utilizarea automatismelor și calambururilor.

Abu Simbei. Fațada Marelui Templu

ABSURDITATE (< fr., lat.) s.f. Situație, idee, faptă, lucru absurd (1).

ABTIBILD (< germ.) s.n. 1. Mic desen colorat, gumat pe o parte, care se aplică pe o suprafață netedă, dezlipindu-se de pe hîrtia pe care a fost lipit. 2. Fig. (Fam.; la pl.) Lucruri sau fapte mărunte; mici șmecherii.

ABȚINERE (< după fr. s'abstenir) vb. III refl. A-și impune să nu folosească ceva, să nu participe la o discuție, la o acțiune etc.; a nu se pronunța într-un caz dat.

ABȚINERE (< abjine) f. Acțiunea de a se abjine. 2. (DR.) Formă de procedură prin care persoane ce judecă un proces ori care ajută la soluționarea lui, aflate în una din situațiile prevăzute de lege, solicită înlocuirea lor cu alte persoane avînd aceeași calitate.

ABŪ-BEKR; Abdallah ibn Osman, primul calif arab (632—634). A întreprins campanii de cucerire în Mesopotamia și Palestina.

ABU DHABI (ABU ZABY) 1. Emirat în SE Pen. Arabia, pe țărmul G. Persic, făcînd parte din Emiratele Arabe Unite; 67,35 mii km²; 670 mii loc. (1985). Centrul ad-tiv: Abu Dhabi. Cultivarea legumelor în oaze. Expl. petrolului (59,4 mil. t, 1986; rezerve 1,3 miliarde t). Pescuit de perle. 2. Cap. Emiratelor Arabe Unite și centru ad-tiv al emiratului cu același nume; 385 mii loc. (1984, cu suburbiile). Expl. și prelucr. petrolului. Metalurgie, ciment, mase plastice. Termocentrală (130 MW). **ABUJA**, cap. federală a Nigeriei (din 1983,

înlocuind Lagos), situată în Platoul Jos din centrul țării; 100 mii loc. (1984). Oraș nou, în plină construcție, proiectat de arhitecți români.

ABUKIR (ABŪ QĪR), localit. în Egipt, la NE de Alexandria. În apropierea ei au avut loc cîteva bătălii: la 1 aug. 1798, flota engleză, comandată de amiralul Nelson, a distrus flota franceză, comandată de amiralul Bruays; la 24—25 iul. 1799 Napoleon Bonaparte i-a învins pe otomani, iar la 8 mart. 1801 armata franceză din Egipt a fost înfrîntă de cea engleză.

ABULADZE, Tenghiz (n. 1924), regizor georgian de film. Autor al trilologiei cinematografice antitotalitariste „Ruga”, „Copaclul dorinței”, „Căința”.

ABŪ'L-FARADJ [farad̄s]. Ali (zis al-ISFAHANĪ) (897—c. 967), scriitor și istoric arab. Autorul unei antologii de cîntece arabe contemporane lui („Cartea cîntecelor”), cuprinzînd și informații istorice.

ABŪ'L-FEDA (1273—1331), istoric și geograful arab. Autor al unei istorii a lumii (pînă în 1329) și al unei geografii în care apar și informații despre Dobrogea.

ABULJE (< fr. [il]; [s] gr. a- „fără” + *bule* „voioință”) s.f. Tulburare gravă a voioinței (pierdere capacității de a lua o hotărîre și mai ales a capacității de a trece la acțiune) care apare în unele boli psihice.

ABUL VEFA, Mohamed ben Mohamed (940—c. 998), astronom și matematician arab. Tratat despre construcțiile geometrice. Cercetări asupra mișcării Lunii.

ABUNDENȚĂ (după fr., lat.) s.f. 1. Cantitate mare, belșug, bogăție. □ *Cornul abundenței v. corn*. 2. (ECOL.) Indice procentual care specifică raportul dintre numărul de indivizi ai unei specii și cel al tuturor celorlalte specii existente, într-o biocenoză, pe unitatea de suprafață.

ABŪ NUWĀS [nuwās] (747 sau 762—c. 813), poet arab de origine persană. A trăit la Bagdad, la curtea lui Harun ar-Rașid. Poezii închinete vinului, vinătorii și iubirii.

ABUR (cuv. autohton) s.m. Vaporii de apă. Ușor de produs și capabil să acumuleze cantități mari de căldură, a. este agentul termic cu cea mai largă utilizare în tehnică (de la începutul sec. 18) la producerea lucrului mecanic, pentru încălzit, în scopuri tehnologice etc.

ABURI (< abur) vb. IV Tranz. și refl. A (se) acoperi cu picături fine de apă provenite din condensarea aburului.

ABURIRE (< aburi) s.f. Expunere a unor materiale sau produse finite la acțiunea aburului în vederea îmbunătățirii anumitor calități, a ușurării prelucrării lor ulterioare etc. (ex. a. materialelor textile, a. lemnului)

Abu Dhabi (2). Vedere generală

ABU-SIMBEL (ABD SUMBUL), localit. antică în S Egiptului, pe Nii. Celebră prin două vechi temple rupestre egiptene, rămase aproape intacte, dintre care cel mai mare este hipogeeul lui Ramses II, unul dintre cele mai grandioase sanctuare faraonice, cu o intrare străjuită de patru statui colosale ale acestui faraon; în 1963—1968 templele au fost tăiate în stâncă, transportate și reconstruite, din inițiativa UNESCO, cu 65 m mai sus, în perioada construirii barajului As-Sadd al-Alli.

ABUZ (< fr., lat.) s.n. 1. (DR.) Nume dat unor anumite încălcări ale legalității; a) a. de drept = exercitare a unui drept cu nesocotirea scopului său social-economic; b) a. de încredere = însușire, înstrăinare sau refuz de restituire a unui bun mișcător încredințat unei persoane cu obligația de a-i restitui. 2. Exces în folosirea unui lucru.

ABUZA (< fr.) vb. I intranz. A comite un abuz (1), a face abuz (2) de ceva.

ABUZIV, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Exagerat, excesiv. 2. (Despre oameni) Care comite un abuz (1); (despre acțiunile omului) care constituie un abuz.

ABWEHR (cuv. germ. „apărare”), serviciu de informații și contrainformații al armatei, ce funcționa pe lângă Marele Stat Major german (1919—1944).

ABYDOS, unul dintre cele mai vechi orașe ale Egiptului antic, în amonte de Teba, important centru religios al cultului lui Osiris în timpul Regatului Mijlociu (2040—1730 î.Hr.). Aici au fost ridicate celebrele temple ale faraonilor Seti I (1312—1290 î.Hr.) și Ramses II (1290—1224 î.Hr.). Azi, lângă Araba el-Madfună.

ABYMES, Les — oraș în N ins. Guadelupa (Antilele Mici); 121,2 mil. loc. (1982, cu suburbiile). Ind. zaharului.

AC (lat. acus) s.n. 1. Ustensilă metalică subțire, ascuțită, având un orificiu prin care se trece un fir și care servește la cusut. Cunoscut din preistorie. ■ **Ace de gheață** = cristale de gheață în formă de ac (1). ■ (GEOMORF.) Formă de relief cu aspect de virful subțiri și ascuțite de origine criogenă, din zona alpină (ex. Acul Cleopatrei din Făgăraș). ■ **Ac de loess** = formă de relief apărută în urma eroziunii torrențiale în loess. 2. Ustensilă asemănătoare cu acul (1), având diverse utilizări (ex. a. cu gălălie, a. de siguranță, a. de tricotat, a. de trasat, a. de gravat etc.). 3. Piesă în formă de ac (1), servind ca indicator la unele instrumente de măsură (ex. a. magnetic) sau în medicină (a. chirurgical, a. de seringă). 4. Piesă de formă alungită, cu diverse întrebuințări în tehnică (ex. a. de macaz). **Ac percutor** = piesă componentă a mecanismului de percutare a capsei cartușului la armele de foc. 5. Organ în formă de a. (1) sau de gîmpie al unor animale, folosit la apărare sau la atac. 6. Frunză liniară, îngustă, ascuțită, caracteristică majorității coniferelor. 7. **Ac-de-mare** = pește marin cu corpul lung și subțire, acoperit cu plăci osoase (Syngnathus acus).

Ac¹, simbol chimic pentru actiniu.

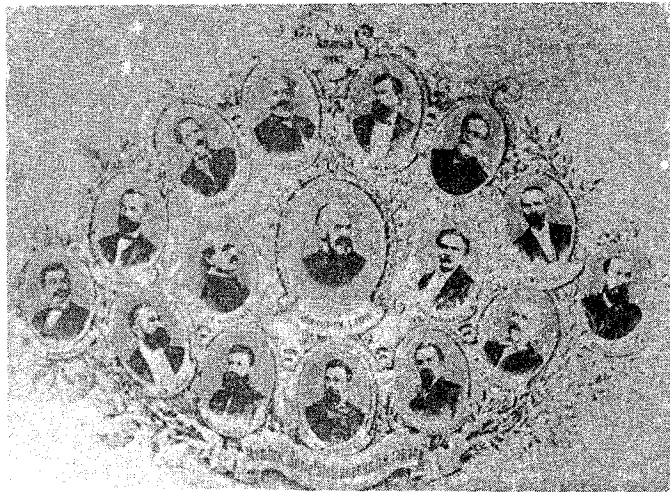
ac², simbol pentru acru¹.

ACACIA (fr., lat.) s.f. Denumire dată speciilor de arbori și arbuști tropicali și subtropicali din familia leguminoaselor, cu flori albe sau galbene. Se cultivă ca plante ornamentale, pentru industria parfumurilor și pentru extragerea gumei arabe.

ACADEMIA v. **Academia** platonică.

ACADEMIA DE STUDII SOCIAL-POLITICE, instituție cu un accentuat caracter politic creată în 1945 pentru pregătirea și perfecționarea activiștilor de partid, de stat ș.a. și-a înnoțat activitatea în dec. 1989. Cunoscută sub numele de Academia „Ștefan Gheorghiu”.

ACADEMIA DIPLOMATICĂ INTERNAȚIONALĂ, organizație internațională neguvernamentală, cu sediul la Paris, creată în 1926, în scopul efectuării de studii asupra principalelor probleme politice cu care este confruntată omenirea. Printre președinții Academiei s-a numărat și N. Titulescu.

Membrii fondatori ai Academiei Române

ACADEMIA DOMNEASCĂ DIN BUCUREȘTI, școală superioară (1694—1818), înființată de Constantin Brîncoveanu. Important centru de cultură greacă, cu sediul la Mănăstirea Sf. Sava, iar în ultimii ani la Schitu Măgureanu.

ACADEMIA INTERNAȚIONALĂ DE ASTRONAUTICĂ (A.I.A., în engl. International Academy of Astronautics — I.A.A.), instituție a Federației Internaționale de Astronautică (F.I.A.), cu sediul la Paris, înființată în 1960, pentru promovarea studiilor și cercetărilor astronomice.

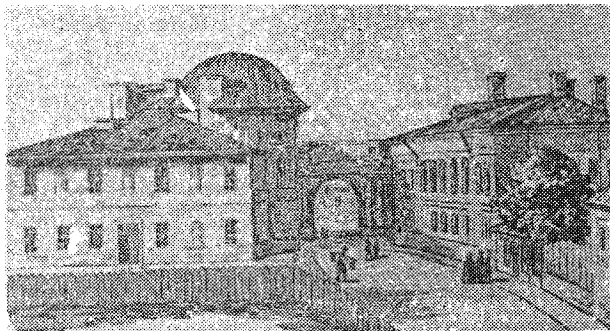
ACADEMIA MIHĂILEANĂ, prima școală superioară românească din Moldova (1835—1847), înființată la Iași sub domnia lui Mihail Sturdza, prin strădania lui Gh. Asachi și a altor oameni de cultură.

ACADEMIA PLATONICĂ, școală filozofică întemeiată de Platon (c. 387 î.Hr.) la Atena, în grădina lui Academos. După moartea lui Platon, doctrina școlii s-a schimbat în mai multe rinduri. În 129 î.Hr. s-a transformat într-o școală eclectică, iar în 529 a fost definitiv închisă, acest fapt marcând formal sfârșitul istoriei filozofiei antice.

ACADEMIA PLATONICĂ DIN FLORENȚA, școală filozofică (1459—1522), fondată de Marsilio Ficino. Membrii ei (Pico della Mirandola, Angelo Poliziano, Lorenzo de Medici) comentau și editau operele lui Platon și Plotin.

ACADEMIA ROMÂNĂ, cel mai înalt for științific și cultural al țării, înființată la 1 apr. 1866, în timpul Locotenenței Domnești, sub numele de „Societatea Literară Română”, cu scopul de a stabili ortografia și de a elabora și publica dicționarul și gramatica limbii române. Și-a inaugurat efectiv activitatea la 1 aug. 1867 când, o dată cu adoptarea statutelor, a devenit „Societatea Academică Română”. Era organizată în 3 secțiuni: literar-filologică, istorico-archeologică și a științelor naturale, fiecare cu cite 12 membri titulari, 20 de corespondenți și un număr nelimitat de membri de onoare români și străini. Printre membrii societății în 1866—1867 (reprezențanți ai tuturor provinciilor locuite de români): V. Alecsandri, C. Negruzzi, I. Heliade Rădulescu, A. Treboniu Laurian (Vechiul Regat), T. Cipariu, G. Bariștiu (Transilvania), A. Hurmuzachi (Bucovina), I. Caragiani (Macedonia). La 29 mart. 1879 societatea este declarată, prin lege, instituție națională, devenind „Academia Română”. Sub egida ei, s-au studiat primele scrieri în limba română, s-au tipărit documente istorice, s-au publicat numeroase studii de istoriografie, de fizică, matematică, chimie, medicină, biologie, geografie etc., ediții critice, precum și cataloage și bibliografii. În perioada 1948—1965 poartă denumirea de Academia Republicii Populare Române, iar din 1965 pînă în 1990, aceea de Academia Republicii Socialiste România. În ultimele decenii, A. și-a pierdut treptat autonomia.

Academia Mihăileană

ceea ce a făcut ca activitatea ei să fie sub nivelul celeia din perioada anterioară, când, pe lângă realizările legate de ortografia, gramatica și dicționarul limbii române, a avut un rol major în promovarea și dezvoltarea științei și culturii românești. Începând cu data de 5 ian. 1990, A. și-a recăpătat vechea denumire și funcționează în prezent cu 12 secții științifice. Pe lângă secții au fost constituite comisii de profil, cu caracter inter- și multidisciplinar. Are patru filiale: Iași, Cluj, Timișoara și Tîrgu Mureș. În subordinea A. sînt peste 50 de institute și centre de cercetări științifice, Biblioteca A., Editura A., Fundația „Elias”, Casa Oamenilor de Știință, stațiuni experimentale și case memoriale. În A. pot fi aleși maximum 181 membri titulari și corespondenți. Este condusă de un Prezidiu compus din președinte, cei patru vicepreședinți, președinții secțiilor și ai filialelor Academiei. Organul suprem de conducere este Adunarea Generală. A. decernează, anual, premii pentru contribuții deosebite, originale, în diferite domenii ale științei și culturii. Publică numeroase periodice generale și de specialitate, ca: „Analele Academiei Române”, „Memoriile” secțiilor științifice, reviste de profil ale institutelor etc., în limba română și în limbi de circulație internațională.

ACADEMIA SPAȚIALĂ EUROPEANĂ (A.S.E., în engl. European Space Agency — E.S.A.), organizație europeană creată în 1980, cu sediul la Paris, în scopul asigurării și dezvoltării cooperării, exclusiv pașnice, între statele europene în domeniile cercetării și tehnologiei spațiale. A.S.E. își desfășoară activitatea în trei centre: Noordwijk ann Zee (Olanda), Darmstadt (Germania), Frascati (Italia). Are 13 membri.

ACADEMIA VASILIANĂ, școala superioară de limbă slavonă și greacă întemeiată (în jurul anului 1640) la mănăstirea „Trei Ierarhi” din Iași de domnul Moldovei Vasile Lupu, cu concursul mitropolitului Petru Movilă. Ulterior, a devenit școală grecească; și-a încetat activitatea în 1821. A fost numită și Școala Mare Domnească.

ACADEMIC, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care ține de o academie, privitor la o academie. 2. Distins, solemn; în care grija pentru corectitudinea este exagerată; convențional. □ Stil a. = manieră în artă în care subiectul este tratat în genul studiilor și exercițiilor de școală de artă (academie); stil corect, dar convențional și rece.

ACADEMICIAN, -Ă (< fr.) s.m. și f. Membru titular al unei academii (1).

ACADEMIJE (< fr., gr.) s.f. 1. Societate de savanți, literați, artiști etc.; instituție superioară de cultură a cărei misiune este să contribuie la dezvoltarea științelor și artelor. Tradițiile academice datează încă din antichitate (*Academia Platonice*). A. au luat ființă în a doua jumătate a sec. 15 în Italia, iar primele a. naționale au fost: Academia Franceză, 1635; Societatea Regală din Londra, 1662; Societatea de Științe din Berlin, 1700; Academia de Științe din Petersburg, 1725. 2. Nume dat unor școli de învățămînt superior.

ACADEMISM (< fr.) s.n. Atitudine estetică promovînd imitația necondiționată a creațiilor artistice și ale Renașterii; caracteristică atribuită oricărei arte care cultivă un ideal de frumusețe convențională, în virtutea unor norme canonizate; conformism.

ACADEMOS (în mitologia greacă), erou din Atica. A rătat Dioscurilor unde era ascunsă sora lor Elena, răpită de Teseu. În grădina lui A. din apropierea Atenei, Platon și-a instalat școala sa filozofică, numită *Academia*.

ACAJU (< fr.) s.m. (SILV.) Mahon.

ACALCULJE (< fr.) s.f. Tulburare psihică constînd în imposibilitatea înțelegerii semnelor și simbolurilor matematice, precum și a efectuării de calcule scrise sau mentale.

ACALMIE (< fr.) s.f. Perioadă de liniștire temporară a vigului, a valurilor mării etc. ■ Fig. Liniște (momentană) după sau înainte de o perioadă agitată.

ACANTĂCEE (< fr. ||; |s| gr. *akanthos* „acantă”) s.f. pl. Familie de plante erbacee sau

Acapulco. Golfu

lemnoase dicotiledonate, răspindite mai ales în regiunile calde, cu frunze opuse fără stipele, flori dispuse în raceme și fructe capsulare multisperme (ex. acanta). În sere se cultivă ca plante decorative specii tropicale din genul *Thunbergia*.

ACANTĂ (< fr. ||; |s|) s.f. 1. Denumire dată plantelor erbacee perene din genul *Acanthus*, familia acantaceelor, cu frunze mari, penate, adesea spinoase. În România crește talpa-ursului. 2. Ornament arhitectural, caracteristic mai ales capitelurilor corintice, care imită frunzele de acanta (1).

ACANTOCEFALI (< fr. ||; |s| gr. *akantha* „spin” + *kephale* „cap”) s.m. pl. Clasă de viermi paraziți nemateliini, cu o trompă retractilă, înarmată cu cîrlige (*Acanthocephala*).

ACANTOCERAS s.m. Amonit caracteristic Cretacului superior (*Acanthoceras*).

ACANTODII (< fr.) s.f. pl. Clasă de „pești cu spini”, care constituie cel mai vechi grup al vertebratelor, cu caractere reîntîlnite în structura peștilor cartilaginiși (*Chondrichthyes*) și a peștilor osoși (*Osteichthyes*). Au trăit din Silurian pînă în Permianul mediu (*Acanthodii*).

ACANTOZĂ (< fr. ||; |s| gr. *akantha* „spin”) s.f. Îngroșare a epidermei înfîlțită în unele afețiuni ale pielii.

ACAPARĂ (< fr.) vb. I tranz. A-și însuși ceva (în dauna altora), a pune stăpînire (în mod silnic, necinstit) pe ceva.

ACAPARARE (< *acapara*) s.f. Acumularea (stocarea) unei mărfi în scopul provocării unei penurii a produsului respectiv spre a fi revîndut la prețuri de speulă. □ *Acapararea unei piețe* = fenomen prin care un produs sau o firmă reușește să obțină maximum de vânzări pe o anumită piață.

A CAPPĒLLA (loc. it.) adv., adj. (Despre o compoziție muzicală sau o formație corală) Fără acompaniament instrumental.

ACAPULCO (A. de JUÁREZ), oraș în Mexic (Guerrero), port la Oc. Pacific; 638 mil loc. (1985, cu suburbile). Renumită stațiune balneară și turistică. Festival internațional al filmului. Export de bumbac, fructe și tutun.

ACAR (< ac) s.m. Muncitor feroviar care manipulează dispozitivele de acționare a acelor de macaz și asigură întreținerea acestora.

ACAREȚ (< tc.) s.n. Construcție auxiliară care ține de o gospodărie.

ACARIAN (< fr. ||; |s| gr. *akari* „arahnidă”) s.m. Arahnidă mică, cu capul, toracele și abdomenul de obicei nediferențiate. Unii a. sînt paraziți (ex. sarcoputul), alții pot transmite prin înțepătură virusurile unor maladii grave (ex. căpușa).

ACARINATE (< |s| gr. a- „fără” + lat. *carinatus* „cu carenă”) s.f. pl. Păsări alergătoare cu sternul lipsit de carenă și cu aripi reduse (ex. struțul, cazuarul); ratite.

ACARIOZĂ (< fr. ||; |s| gr. *akari* „arahnidă”) s.f. Nume dat unor boli de piele contagioase, parazitare (la oameni și animale), provocate de acarien (ex. scabia).

ACARNANIA, reg. istorică în V Greciei centrale. Dominată de Sparta, apoi de Teba, s-a aliat împotriva Romei cu Filip V, regele Macedoniei. Cucerită de romani în 168 î.Hr.

ACASĂ (lat. *ad casam*) adv. în sau către casa unde locuiește cineva; p. ext. în sau către locul natal, în sau către patrie.

ACATAFAZIE (< fr.) s.f. Tulburare psihică constînd în imposibilitatea respectării ordinii corecte a cuvintelor în vorbire.

ACATAGRAFIE (< fr.) s.f. Tulburare psihică manifestată prin imposibilitatea respectării ordinii corecte a cuvintelor în scris.

ACATALEPSIE (gr. a „fără” + *katalepsis* „atac”) s.f. Stare de spirit caracteristică scepticului care renunță din principiu să mai caute soluția unei probleme (la Fr. Bacon, a. apare cu sensul de indoială absolută).

ACATIST (< sl.) s.n. Slujbă religioasă în biserica ortodoxă, cuprînzînd înmuri de mulțumire închinată Sf. Treimi, Sf. Cruci și unor sfinți. A. a. foarte răspîdit este cel închinat Sf. Fecioare Maria. □ A da a = a face o rugăciune către Fecioara Maria.

ACAUSTOBIOLIȚ (< |s| gr. *akaustos* „ne-combustibil” + *bios* „viață” + *lithos* „piatră”) s.n. Rocă sedimentară de origine organică, necombustibilă (ex.: cretă, diatomite etc.).

ACĂȚĂRII adv. invar. (Pop. și fam.; de obicei la comparativ) 1. (Despre obiecte) Care corespund scopului, destinației. 2. (Despre oameni) Cu calități (deosebite).

ACĂȚĂRI, com. în jud. Mureș; 4 691 loc. (1991).

ACCA LARENTIA (în mitologia romană), zeiță arhaică, protectoarea sarcinii viitoarelor mame și zeița a morții.

ACCELERĂ (< fr., lat.) vb. I tranz. A luși, a grăbi o mișcare, o acțiune, a imprimă o accelerație.

ACCELERANDU (cuv. it.) (MUZ.) adv. Cu o mișcare din ce în ce mai grăbită.

ACCELERĂTOR, -OARE (< fr.) adj., subst. 1. Adj. Care accelerează (ex. forță a.) 2. S.n. Mecanism prin care se transmite comanda de variație a turației unui motor. 3. S.m. Instalație complexă cu ajutorul căreia particulele încărcate electric sînt accelerate, sub acțiunea unor cîmpuri electrice și magnetice, pînă la energii cinetice foarte mari. După forma traiectoriei

particulelor, pot fi liniare (a. Van de Graaf, a.-tandem) și ciclice (betatron, ciclotron, microtron, fazotron, sincrotron, sincrofazotron, magnetron). Se utilizează în cercetări de fizică, medicină, biologie, industrie. 4. S.m., adj. (Substanța) care mărește viteza unei reacții chimice sau a unui proces fizico-chimic (ex. a. de priză, a. de vulcanizare).

ACCELERAȚIE (< fr. |||; ||s| lat. *acceleratio*) s.f. Vector definit ca derivata vectorului vitează în raport cu timpul, $a = dv/dt$. Unitatea de măsură pentru a. este m/s^2 . □ A. gravitațională = accelerația inițială față de un astru a unui corp care, plecând din repaus, cade liber în câmpul gravitațional al acestuia. Valoarea a.g. este aproximativ $9,81 m/s^2$ — pentru Pământ, $1,62 m/s^2$ — pentru Lună, $3,75 m/s^2$ — pentru Marte, $8,61 m/s^2$ — pentru Venus. A.g. terestră normală (la nivelul mării și la latitudinea de 45°) este egală cu $9,80665 m/s^2$. A. unghiulară v. vitează unghiulară. A. areolară v. vitează areolară.

ACCELEROGRAF (< fr. |||; ||s| lat. *accelerographus*) s.n. Accelerometru înregistrator.

ACCELEROMETRU (< fr. |||; ||s| lat. *accelerometer*) s.n. Aparat pentru măsurarea accelerației, în special a vehiculelor aeriene.

ACCENT (< fr., lat. *accentus*) s.n. 1. Pronunțare mai intensă (a. dinamic) sau pe un ton mai înalt (a. melodic sau muzical) a unei silabe dintr-un cuvânt sau a unui cuvânt dintr-un grup sintactic (a. afectiv sau sintactic); concr. semn grafic, plasat de obicei deasupra unei litere, care marchează această pronunțare sau altă particularitate de pronunțare. □ A. ascuțit v. ascuțit. A. circumflex v. circumflex. A. grav v. grav. 2. Mod de pronunțare specific unui grai sau unei limbi. ■ Intonație afectivă. 3. (MUZ.) Element periodic ce marchează duratele ritmice mai lungi și timpuri tari ai măsurii. 4. (ARTE PL.) Evidențierea unor elemente formale sau cromatice în scopul sublinierii ritmului compoziției.

ACCENTUA (< fr.) vb. I. 1. Tranz. A marca, a scoate în evidență cu ajutorul accentului. 2. Tranz. Fig. A sublinia, a întări o afirmație, o idee. 3. Refl. Fig. A crește în intensitate. **ACCEPT** (< germ.) s.n. Consimțământ acordat pentru realizarea unei convenții economice. ■ Asumare a obligației de plată pentru o sumă de bani înscrisă într-un document de credit sub forma unei semnături; garantarea plății acestuia de către o altă persoană. □ A. bancar = garantare a plății unei sume de bani menționate în mod expres în cambie, pe care se înscrisse a. de către o anumită bancă se folosește în decontările fără numerar.

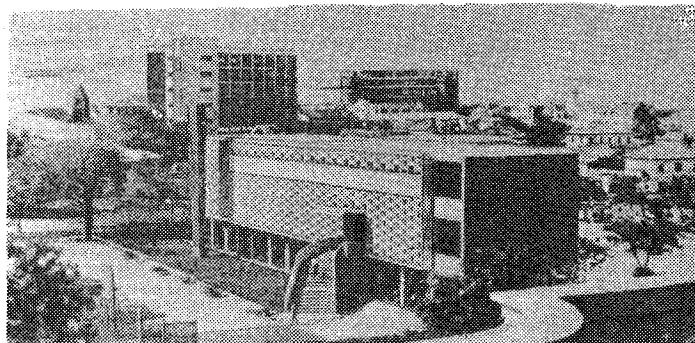
ACCEPTA (< fr., lat.) vb. I. Tranz. A fi de acord cu ceva, a se învoi, a consimți, a primi să... a suporta, a tolera. □ (EC.) A accepta o scrisoare de schimb = a se angaja să plătească la termen (la scadența) posesorului scrisorii de schimb, suma care figurează în aceasta. □ A accepta o factură = a fi de acord în scris cu plata sumei menționate în factură; se realizează de obicei prin intermediul bancii unde este deschis contul.

ACCEPTABIL, -Ă (< accepta) adj. Care poate fi acceptat. □ (EC.) Ofertă a = ofertă care a fost sau poate fi agreeată de partenerul căruia i-a fost înaintată.

ACCEPTARE (< accepta) s.f. Acțiunea de a accepta. ■ (DR.) Manifestare a voinței de a dobândi un anumit drept ori de a primi o moștenire sau o ofertă de încheiere a unui contract.

ACCEPTOR, -OARE (< fr.) adj., s.m. (Atom de natură străină) care poate primi un electron suplimentar, determinând apariția unui gol pozitiv în masa unui semiconductor. □ Acceptori de hidrogen = substanțe care pot primi atomi de hidrogen cedând de altă substanță, în prezența unor catalizatori.

ACCEPȚIE (ACCEPȚIUNE) (< fr., lat.) s.f. Sens, înțeles al unui cuvânt.

Accra. Biblioteca națională

ACCES (< fr., lat.) s.n. 1. Posibilitate de a ajunge, de a pătrunde undeva sau la cineva; p. ext. intrare. □ Drum de a. = drum care face legătura cu o șosea, cu un obiectiv etc. Rampă de a. = drum în pantă care permite urcarea vehiculelor pe o șosea mai înaltă. 2. (MED.) Ansamblu de tulburări organice care apar brusc și se repetă la intervale variabile (ex. a. de malarie). ■ Izbucnire violentă (și trecătoare) a unei stări sufletești (ex. a. de minie).

ACCESIBIL, -Ă (< fr., lat.) -dj. De care se poate apropia cineva (ușor), la care se poate ajunge (ușor); care poate fi (ușor) procurat; care se poate înțelege (ușor).

ACCESIUNE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Mod de dobândire a proprietății, rezultând din alipirea naturală sau prin acțiunea omului a bunului unei persoane la un bun mai important, aparținând altrei persoane.

ACCESORIU, -IE (< fr., lat. m.) adj., s.n. 1. Adj., s.n. (Obiect, piesă, dispozitiv) secundar, anex. care nu face parte integrantă dintr-un ansamblu, dar servește acestuia. 2. Adj. (DR.; despre drepturi, cereri etc.) Secundar în raport cu alt drept sau cerere, dar legat de acestea și supunându-se ca atare unor condiții de fond și procedurale comune. 3. (ANAT.; despre vase, nervi) Care însoțesc un trunchi vascular sau nervos având rol secundar (ex. nervul a. al nervului brahial cutanat). 4. (GEOL.) V. Mineral.

ACCIDENT (< fr., lat.) s.n., s.m. 1. S.n. Eveniment întâmplător și neprevăzut care produce o avarie sau aduce rănire, afectarea stării de sănătate, mutilarea ori moartea unei ființe (ex. a. de circulație, a. de muncă). ■ Fapt întâmplător. 2. S.n. (FILOZ.; la Aristotel, la scolastici ș.a.) însușire trecătoare, neesențială a unui lucru. V. substanță. 3. S.n. (GEOGR.) A. de teren = neregularitate a suprafeței terestre (ex. deal, vale). 4. S.n. (GEOL.) A. tectonic = deranjament orizontal sau vertical produs în scoarța Pământului sub acțiunea agenților interni (forțe tectonice) sau a gravitației, având ca rezultat modificarea poziției inițiale a stratorilor (falii, cute, pinze de șarjaj etc.). 5. S.m. (MUZ.) Alterație.

ACCIDENTA (< fr.; accident) vb. I. tranz. și refl. A (se) răni într-un accident (1).

ACCIDENTAL, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care apare întâmplător; incidental; p. ext. care constituie un element secundar, neesențial. 2. (GEOL.) Calificativ atribuit anclavelor în rocile magmatice masive și componentilor nevulcanici din rocile piroclastice.

ACCIDENTAT, -Ă (< fr.) adj. 1. (Adesea subst.) (Persoană) care a suferit un accident (1). 2. (Despre terenuri, relief) Cu accidente (3).

ACCIDENTAR (< accident) s.n. Probar de literă întocmit de o tipografie, cuprinzând caracterere de literă disponibile pentru lucrările de accidențe.

ACCIDENTE (după germ.) s.f. pl. Lucrări tipografice (cărți de vizită, invitații, bilete de

spectacole, programe etc.) executate cu o bogată varietate de litere și ornamente.

ACCIIUS, Lucius (c. 170—c. 86 î.Hr.), scriitor latin. Cel mai de seamă autor tragic latin. Piese inspirate din ciclul troian și din istoria Romei. Scrieri didactice.

ACCIZE (< fr.) s.n. pl. 1. Impozite indirecte percepute în unele țări asupra unor bunuri de consum, surse ale veniturilor bugetului de stat. 2. (Inv.) Taxe de consumație, de barieră și vamale.

ACCRA, cap. Ghanei, port la G. Guineea; 1,25 mil. loc. (1984, cu suburbiile). Aeroport internațional. Pr. centru politic și economic al țării. Ind. alim. (uleiuri vegetale), textilă, mat. de constr., prelucr. lemnului și bauxitei. Apare de radio și televizoare. Universitate (1961). Așezare menționată din sec. 16; după cucerirea engleză (sec. 19), centru ad-iv al coloniei și protectoratului Coasta de Aur și al statului independent Ghana (din 1957). Prima conferință a statelor independente din Africa (1958).

ACEFALJE (< fr. |||) s.f. 1. (BIOL.) Lipsa capului, specifică unor animale inferoare. 2. (MED.) Monstruoasă congenitală, incompatibilă cu viața, consistând în lipsa capului la făt. **ACEL, ACEA (ACELA, ACEEA)** (lat. *ecce ille*) adj. dem. Care este (relativ) depărtat de vorbitor. *Acel om; copilul acela.*

ACELA, ACEEA (< acel) pron. dem. Indică o ființă sau un lucru (relativ) depărtate de vorbitor; *cine e acela?* □ Loc. *Drept aceea* = prin urmare, deci.

ACELAȘI, ACEEAȘI (< acela + și) adj. dem. Tot acela; (care este) ca mai înainte.

ACELULAR (< gr. a. „fără” + *celular*) s.n. Materie vie neorganizată în celulă (ex. coacervat).

ACERACÉE (< fr. |||; ||s| lat. *acer „arșar”*) s.f. pl. Familie de plante lemnoase dicotiledonate, cu frunze opuse, flori grupate în inflorescențe și fructe disamare (ex. arșarul). Folosite în industria lemnului sau ca plante decorative.

ACERATHERIUM (||s| gr. a. „fără” + *keras „corn” + therion „fiară”*) s.n. Mamifer fosil neozoic, ungulat, imparidigitat, strămoș al rinocerului. Caracterizat în special prin absența ruconului.

ACERB, -Ă (< fr., lat.) adj. Necruțător, înversunat. *Dispută acerbă.*

ACEȘT, ACEĂȘT (ACEȘTA, ACEĂȘTA) (lat. *ecce iste*) adj. dem. Care este (relativ) apropiat de vorbitor. *Acest lucru; cartea aceea.*

ACEȘTA, ACEĂȘTA (< acest) pron. dem. Indică o ființă sau un lucru (relativ) apropiate de vorbitor; *ce face acest?*

ACETALDEHIDĂ (< fr.) s.f. Substanță chimică foarte solubilă în apă, în alcool și în eter. Este folosită la prepararea acidului acetic, a acetatului de etil etc. Sin. *aldehidă acetică.*

ACETAȚI (< fr. |||; ||s| lat. *acetum „oșet”*) s.m. pl. 1. Săruri ale acidului acetic folosite în

ACOMODARE (< *acomoda*) s.f. 1. Acțiunea de a se acomoda. □ A. vizuală = modificare a curburii cristalinului, care schimbă distanța focală a acestuia, permițând ochiului să vadă clar obiecte situate la distanțe diferite. ■ Autoreglare a organelor de simț în vederea percepției optime a stimulilor. 2. (BIOL.) Adaptare individuală, neereditară, care nu afectează decît fenotipul, asigurînd doar supraviețuirea individului, fără reproducere, fără urmași. 3. (PSIH.) A. socială = proces de modificare a relațiilor dintre persoane sau grupuri de persoane, care are loc mai mult sau mai puțin conștient, generînd reducerea stărilor de încordare sau conflictuale. 4. (LINGV.) Asimilație parțială între două sunete care se află în contact direct (ex. în *dezdoi*, s, consoană surdă, a devenit z, consoană sonoră, sub influența lui d următor). **ACOMPANIA** (< fr.) vb. I tranz. 1. A executa partea de acompaniament a unei piese muzicale. 2. A însoți pe cineva (șinindu-i tovărășie).

ACOMPANIAMENT (< fr.) s.n. Totalitatea elementelor armonice, ritmice și dinamice, subordonate uneia sau mai multor linii melodice principale, vocale sau instrumentale. A. este susținut de un instrument (de obicei cu claviatură) sau de orchestra.

ACONCAGUA, Cerro — vulcan stins în Anzii Argentinieni (la granița dintre Chile și Argentina), cel mai înalt vf. de pe continentul american și din emisfera vestică (6 959 m). Escaladat pentru prima oară în 1897 de elvețianul M. Zurbriegen.

ACONDROPLAZIE (< fr. |||; [s] gr. a- „fără” + *khondros* „cartilaj” + *plasis* „formare”) s.f. Boală congenitală caracterizată prin oprirea creșterii oaselor membrilor inferioare, în contrast cu dezvoltarea oaselor capului și cu cea normală a trunchiului; individul cu a. prezintă membre scurte și cap mare.

ACONITINĂ (< fr. |||; [s] gr. *akoniton* „omag”) s.f. Alcaloid toxic, extras din planta *Aconitum napellus* (omag), care produce inhibiția centrilor nervoși respirator, circulator și vasomotor.

ACONT (< it., fr.) s.n. Sumă de bani plătită, respectiv încasată, înainte în contul prețului; arvună; avans.

ACONTZ, Nutzi (1894—1957, m. Focșani), pictoriță română. Natuți statici și peisaje de un colorit subtil, într-un spirit decorativ modern („Flori roșii”).

ACOPERĂMINT (< *acoperi*) s.n. Ceea ce servește pentru a acoperi; spec. acoper. A. de mormînt = (în evul mediu) piesă textilă brodată cu inscripții, uneori și cu chipul defunctului, folosită la acoperirea pietrelor funerare aflate în interiorul bisericilor.

ACOPERI (lat. *co(o)perire*) vb. IV tranz. 1. A pune peste un obiect sau peste o ființă ceva care să le învelească, să le protejeze, să le împodobească etc. ■ A pune acoperiș unei clădiri. 2. A realiza o acoperire (2). 3. A apăra, a proteja; a ascunde, a tăinu. 4. A depăși în intensitate un zgomot, o melodie etc.; a înăbuși. 5. A corespunde perfect, a coincide. 6. A satisfăce. ■ A face față unor cheltuieli, plăți, cereri de consum etc.; a achita o datorie. 7. (SPORT) A străbate o distanță.

ACOPERIRE (< *acoperi*) s.f. 1. Acțiunea de a acoperi (1). □ Expr. A avea a. = a fi la adăpost de o acuzare pentru o acțiune săvîrșită conform unor indicații, unor dispoziții. 2. (EC.) *Acoperirea cifrei de afaceri* = diferența dintre costurile imputabile ale articolelor nerentabile (nevandabile) și cifra de afaceri înregistrată pînă la momentul apariției nerentabilității (nevandabilității). □ A. monetară = stoc de valori certe pe care le dețin băncile de emisiune în scopul limitării bancomtelor la strictul necesar pentru garantarea convertibilității lor. 3. Operație de realizare a unui strat superficial protector pe un obiect prin depunere electrochimică, placare, pulverizare, amalgamare, imersiune în baie de metal topit în cazul a. metalice, ca aurirea,

chromarea, nichelarea etc., sau prin pulverizare, imersiune, spoire cu pensula etc. în cazul a. nemetalice, ca lacuirea, vopsirea, emalarea etc. 4. Strat de material cu care este acoperit un obiect, o piesă etc. 5. Ansamblul operațiilor și mijloacelor de semnalarizare cu care se asigură protecția unui obiect sau a unui sistem tehnic contra anumitor acțiuni exterioare, cu care se comunică o restricție de viteză a vehiculelor etc. 6. (MILIT.) Accident de teren, pădure sau localitate care împiedică observarea inamicului. ■ Ansamblu de măsuri de protecție a trupelor și a obiectivelor împotriva lovirilor inamicului (ex. a. aeriană). 7. (MAT.) Familie de mulțimi a cărei reuniune conține toate elementele unei (familii de) mulțimi date. □ A. convexă = cea mai mică mulțime convexă ce include o mulțime dată. ■ (în algebre booleene) Mulțime de monoame a căror reuniune majorează o funcție booleană.

ACOPERIȘ (< *acoperi*) s.n. 1. Parte superioară a unei construcții, pe care o acoperă și o protejează de intemperii. 2. (GEOL.) Totalitatea straturilor situate deasupra unui zăcămint sau a unei suprafețe de ruptură (plan de falie). Poate fi morfologic și stratigrafic.

ACOPERIȚ, -Ă (< *acoperi*) adj. (Fig.) despre cer) Noros, inorat.

ACOPERITOR, -OARE (< *acoperi*) adj., s.f. 1. Adj. Care acoperă. ■ (EC.) Compensator din punct de vedere financiar (încasările acoperă cheltuielile). 2. S.f. Obiect care servește la acoperire.

ACORD (< fr., it.) s.f. 1. Înțelegere între două sau mai multe persoane (fizice sau juridice) în vederea încheierii, modificării sau desființării unui act juridic. □ A. internațional v. *tratat internațional*. A. politic = înțelegere încheiată pe baza unor declarații, platforme, programe etc. între organizații sau partide politice în vederea realizării unor obiective politice comune. A. comercial = înțelegere între două sau mai multe state cu privire la schimbul reciproc de mărfuri, pentru o anumită perioadă, schimbul fiind facilitat prin înlesniri de tarife vamale, pe care țările semnatare și le acordă reciproc. A. de plăți = înțelegere între două sau mai multe state cu privire la modul de lichidare a creanțelor și a obligațiilor bănești reciproce. 2. (LINGV.) Concordanță (în număr, gen, caz, persoană) a formei cuvintelor între care există anumite raporturi sintactice (ex. a. dintre subiect și predicat). 3. (FIZ.) Egalitate a frecvențelor de oscilație a două sau mai multe aparate, sisteme fizice etc.; sintonie. 4. (MUZ.) Sonoritate rezultată din reunirea a cel puțin trei sunete de înălțimi diferite produse simultan, care formează o unitate armonică organică (ex. a. consonant, stabil, și a. disonant, care reclamă rezolvarea într-un a. consonant).

ACORDA (< fr., it.) vb. I tranz. A da (cu îngăduință, cu atenție, cu bunăvoință). 2. Refl. A stabili un acord. 3. A aduce tonurile unui instrument muzical sau ale unui grup de instrumente la înălțimea corectă (cu ajutorul diapazonului).

ACORDAJ (< fr.) s.n. Acordare a unui instrument muzical; raport între o serie de sunete, făcut din punctul de vedere al înălțimii lor, după un anumit sistem acustic.

ACORDĂRE (< *acorda*) s.f. Reglare a unui aparat, sistem etc. prin care se egalizează frecvența lui proprie de oscilație cu frecvența altui aparat.

ACORDEON (< fr. |||) s.n. Instrument muzical portativ, cu burduf, claviatură și butoane („băși”), ale cărui sunete se produc prin vibrația unor anclii metalice.

ACORDEONIST, -Ă (< fr.; acordeon) s.m. și f. Persoană care cîntă la acordeon.

ACORDOR (< fr.) s.m. Specialist în acordarea și repararea unor instrumente muzicale.

ACORDUL GENERAL PENTRU TARIFE ȘI COMERT (în engl.: General Agreement on Tariffs and Trade — G.A.T.T.), organizație internațională guvernamentală, cu sediul la

Geneva, creată în 1947 (și începe activitatea în 1948), în scopul dezvoltării comerțului mondial prin reducerea taxelor vamale, acordarea reciprocă a clauzei națiunii celei mai favorizate, interzicerea restricțiilor cantitative la import și acordarea de concesiuni comerciale fără reciprocitate țărilor în curs de dezvoltare. Face parte din sistemul O.N.U. G.A.T.T. are 104 membri cu drepturi depline (1991), printre care și România (din 1971) și relații speciale cu încă 31 de state.

ACOSTA (< fr.) vb. I 1. Intranz. (Despre nave) A realiza o acostare. 2. Tranz. Fig. A opri pe cineva din drum și a i se adresa (în mod nepolitic).

ACOSTAMENT (după fr. *accotement*) s.n. Fișie laterală, în general nepavată, din platforma unui drum, cuprînsă între marginea părții carosabile și muchia platformei.

ACOSTARE (< *acosta*) s.f. Manevră de apropiere și alăturare (în vederea legării) a unei nave de un chei, de o coastă.

ACOTILEDONAT, -Ă (< fr.) adj. (Despre plante) Cu embrionul lipsit de cotiledoane.

ACQUI TERME [acvi] oraș în Italia (Piemonte); 21,7 mil loc. (1981). Constr. de mării. Ape termale sulfuroase (74° C). Stațiune balneară.

ACRANIAT (< fr., engl.; [s] gr. a- „fără” + *kranion* „craniu”) s.n. (La pl.) Subincregătură de animale cordate primitive, lipsite de craniu, cu tubul neural nediferențiat și cu coardă dorsală (Acrania); (și la sg.) animal din această subincregătură (ex. *amphioxus*).

ACRE, stat în V Braziliei; 152,6 mil km²; 406,8 mil loc. (1989). Centrul ad-tiv: Rio Branco. Plantații de cauciuc, orez, trestie de zahăr și cafea.

ACREDITĂ (< fr. |||) vb. I tranz. 1. (DR.) A împuternici o persoană într-o calitate diplomatică (ambasador, ministru plenipotențiar). 2. (EC.) A crea, a deschide, a pune la dispoziția cuiva un acreditiv. 3. A face demn de crezare.

ACREDITARE (< *acredita*) s.f. Acțiunea de a acredita. □ *Scrisoarea de a.* = document prin care se atestă împuternicirea unei persoane într-o calitate diplomatică.

ACREDITIV (< fr., germ.) s.n. Document prin care o bancă deschide unui client un credit din contul lui curent, pe o perioadă determinată. Este o modalitate de transmitere de fonduri și nu de creditare. □ A. *simplex* = varianta de a. care dă posibilitatea beneficiarului să retragă o anumită sumă o dată sau mai multe ori în cursul unei perioade determinate. □ A. *permanent* = varianta de a. care dă posibilitatea ca sumele neprelevate în timpul perioadei prevăzute să fie sau să nu fie raportate la perioada următoare. ■ Modalitate de decontare folosită în schimburile comerciale internaționale care asigură exportatorul că va încasa contravaloarea mărfii la termen dacă își respectă clauzele contractuale, iar pe importator că plata nu se va face decît în situația respectării tuturor condițiilor stabilite de comun acord, cu condiția ca beneficiarul să depună, într-un termen stabilit, documentele solicitate de ordonatorul a. (a. *documentar*).

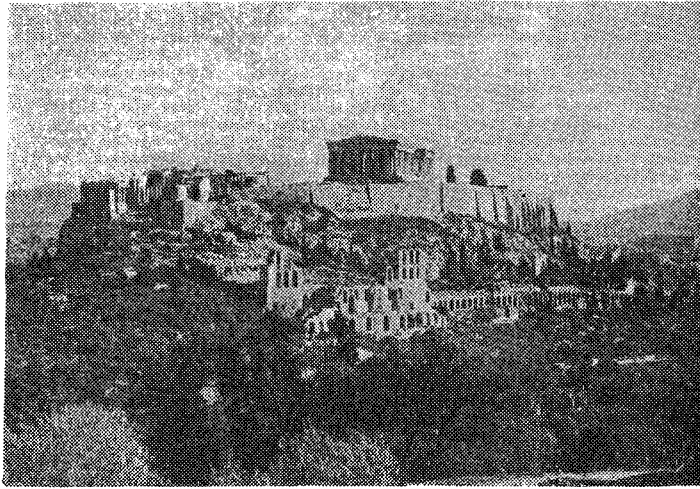
ACRESCĂMINT (< crește, după fr. *accroissement*) s.n. (DR.) Creșterea dreptului unei persoane la o succesiune ca rezultat al înlăturării de la aceasta a altor persoane ori al renunțării lor la drepturile izvorite din lege sau din testament.

ACREȚIE (< fr.) s.f. Fenomen fizic în urma căruia un corp cereș captează materie din spațiul cosmic (ex. căderea meteoritilor pe Pământ).

ACRI (< *acru*) vb. IV tranz. și refl. A face să devină sau a deveni (mai) acru; a (se) înăcri. ■ Refl. A se altera, a se strica.

ACRIE (< fr.) s.f. Exactitate, rigurozitate în cercetarea științifică; conștiinciozitate.

ACRIDINĂ (< fr. |||) s.f. Combinație organică heterociclică, cristalină, incoloră, care se găsește în gudroanele cărbunilor de pământ; este folosită la prepararea unor coloranți și în industria farmaceutică.

Acropola Atenei

ACRILIC (< fr.) adj. Acid ~ = acid alifatic, monocarboxilic, nesaturat, lichid incolor, solubil în apă. Se întrebuințează la fabricarea unor cauciucuri sintetice, la fabricarea poliacrilatilor, la prepararea unor culori puternice și strălucitoare, utilizate în pictura contemporană.

ACRILONITRIL (< fr.) s.m. Nitril acrilic.
ACRIRE (< acril) s.f. Acțiunea de a (se) acri.
 □ *Acrirea vinului* = boală frecventă a vinului, provocată de bacterii acetice care oțetesc vinul.
ACROBAT, -Ă (< fr., gr.) s.m. și f. Gimnast specializat în acrobație.

ACROBAȚIE (< fr., gr.) s.f. 1. Exercițiu dificil de echilibrată sau de gimnastică; (fig.; la pl.) sfurtări neobișnuite de a ieși dintr-o situație grea, dintr-o încurcătură. 2. Exercițiu dificil făcut cu un avion. 3. Artă sau profesia acrobatului.

ACROCEFALIE (< fr., it); [s] gr. akron „virf” + kephale „cap”) s.f. Malformație a craniului, caracterizată prin aspectul ascuțit, conic al cutiei craniene; oxicefalie.

ACROCIAŢOZĂ (< fr., it); [s] gr. akron „extremitate” + kyanos „albastru”) s.f. Sindrôm datorat unor tulburări vasomotorice locale și caracterizat prin răciră, prin aspectul vinăt-albăstru și prin umezirea miinilor și, mai rar, a picioarelor.

ACROFOBIE (< fr., it); [s] gr. akron „virf” + phobos „frică”) s.f. Teamă patologică, obsesivă de locurile înalte.

ACROLEINĂ (< fr., it); s.f. Aldehidă nesaturată, care se obține prin distilarea glicerinei cu acid sulfuric sau disulfid de fosfor. Lichid cu miros înecător, lacrimogen, folosit ca intermediar în numeroase sinteze organice. Sin. *aldehidă acrilică, propenal*.

ACROMAT (< fr., it) s.m., adj. (Obiectiv fotografic) căruia i-a fost corectată sau înlăturată aberația cromatică.

ACROMATINĂ (< fr.) s.f. Substanță fundamentală din nucleu care nu se colorează cu coloranți specifici.

ACROMATISM (< fr., it); [s] gr. a- „fără” + khroma „culoare”) s.n. Proprietate a unei lentile sau a unui sistem de lentile de a nu prezenta aberație cromatică.

ACROMATIZARE (< fr.) s.f. Ansamblu de tehnici și operații efectuate pentru a înlătura sau corecta aberația cromatică a unui sistem optic.

ACROMATOPSIE (< fr., it); [s] gr. a- „fără” + khroma „culoare” + opsis „vedere”) s.f. Defect de vedere care constă în incapacitatea de

a distinge culorile în totalitate (a. totală) sau în parte (a. parțială). V. *daltonism*.

ACROMEGALIE (< fr., it); [s] gr. akron „extremitate” + megal- „mare”) s.f. Boală endocrină caracterizată prin dezvoltarea exagerată a capului (mandibula, nasul, limba, buzele, urechile) și a membrilor (oase late și scurte) datorită unei hipersecreții a hormonului hipofizar de creștere în perioada vârstei adulte; boala lui Pierre Marie și Marinescu.

ACROMICRIE (< fr., it); [s] gr. akron „extremitate” + mikros „mic”) s.f. Sindrôm endocrin caracterizat prin oprirea dezvoltării extremităților, datorită insuficienței prepubertare a secreției hormonului hipofizar de creștere.

ACROMIE (< fr., it); [s] gr. a- „fără” + khroma „culoare”) s.f. Decolorare congenitală a pielii, datorită lipsei pigmentului melanic.

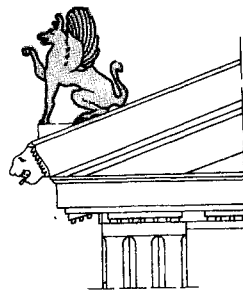
ACROMIŢIŢION (< fr., it); [s] gr. akron „extremitate” + omos „umăr”) s.n. Apofiza omoplatului care se articulează cu clavicula.

ACROPARESTEZIE (< fr., it); [s] gr. akron „extremitate” + para „îngă” + aisthesis „simțire”) s.f. Tulburare de sensibilitate a extremităților corpului.

ACROPETAL, -Ă (< germ.) adj. 1. (Despre frunze, flori sau rădăcini) Care se dezvoltă succesiv dintr-o axă, astfel încât cele mai tinere se află în virf. 2. (Despre sevă) Care circulă ascendent, de la rădăcina spre frunze.

ACROPOLA (< fr., it) s.f. Citadela în orașele din vechea Grecia (Atena, Micene).

Acrottera

Tirint, Corint ș.a.), situată pe o înălțime și a cărei incintă cuprindea un ansamblu de clădiri (palate, temple etc.).

ACROSTIH (< ngr., fr.) s.n. Poezie (sau strofă) în care literele inițiale ale versurilor, citite vertical, formează un cuvânt-cheie (nume propriu, dedicație) sau o propoziție.

ACROȘA (< fr.) vb. I tranz. 1. A agăța, a atârna, a prinde. 2. (SPORT) A opri, a intercepta mingea în aer (la fotbal).

ACROȘARE (< acroșa) s.f. Acțiunea de a acroșa. ■ (ELT.) Prindere.

ACROTTERĂ (< fr., lat.) s.f. Element decorativ în arhitectura greco-romană, compus dintr-o figură ornamentală fixată pe un pedestal așezat în virful sau la extremitățile unui fronton.

ACRU (< fr.) s.f. Unitate de măsură anglo-saxonă pentru suprafețe de teren (simbol: ac), egală cu 0,404686 ha.

ACRUȘ, -Ă (lat. acer) adj. 1. Care are gustul caracteristic al oțetului, al lămii etc.; care provoacă o reacție astringentă; (despre gust) ca al oțetului, al lămii etc. 2. Fig. Supărațios, ursuz, urlicios, răutăcios; supărat, mîhnit.

ACT (< fr., lat.) s.n. 1. Document eliberat de o autoritate prin care se atestă un fapt, o obligație etc. □ A. *juridic* = a) manifestare de voință a uneia sau a mai multor persoane în scopul creării, transmiterii sau stingerii de drepturi și obligații; b) inscripționat al unei asemenea manifestări. A. *administrativ* = act al unui organ al administrației de stat. A. *constituțional* = act normativ prin care se reglementează anumite raporturi sociale fundamentale. A. de *administrare* = act prin care un bun este fact producător de venituri fără a fi înstrăinat sau prin care se percep taxele ori se încasează veniturile unui bun (ex. închirierea unei case). A. de *conservare* = act prin care se urmărește păstrarea unui bun în patrimoniul unei persoane (ex. plata creditorilor pentru a împiedica urmărirea de către aceștia a bunurilor debitorului și deci scoaterea acestor bunuri din patrimoniul debitorului). A. de *dispoziție* = act prin care un bun este scos dintr-un patrimoniu. A. de *notorietate* = inscripționat în fața unui organ de stat (judecătoresc sau administrativ), prin care două sau mai multe persoane atestă fapte îndeobște cunoscute. A. *abdicațiv* = act de renunțare la un drept, anterior acceptării cerute de lege pentru dobîndirea lui (ex. renunțarea la o moștenire înainte de acceptarea ei legală). A. de *acuzare* = act ce stă la baza procesului penal, emanînd de la un organ de urmărire penală, prin care se constată comiterea unei infracțiuni de către o persoană fizică. A. de *identitate* = inscripționat prin care se dovedește identitatea unei persoane. A. de *stare civilă* = inscripționat al unui act juridic privitor la starea civilă a unei persoane. A. *normativ* = act prin care se stabilesc dispoziții generale obligatorii; ex. lege, decret, hotărîre, instrucțiune. 2. Manifestare a activității umane; acțiune, fapt. □ Expr. *A lua act (de ceva)* = a lua, a nota, a înregistra. ■ Rezultat al unei activități conștiente sau instinctive individuale cu o finalitate precisă; realizarea unei voluțiuni, rezultatul prezent, actual al unei acțiuni, împlinirea, încheierea ei. □ (PSIH.) A. ratat = act al cărui rezultat vizat nu este atins, fiind înlocuit printr-un altul, manifestare a unui compromis între intenția conștientă și tendințele inconștiente refulate. (MED.) A. *fiziologic* = manifestare a funcției unui organ sau aparat al organismului (ex. respirația, micțiunea etc.). A. *operator* = totalitatea acțiunilor ce se succed și compun o intervenție chirurgicală, începînd cu incizia pielii și pînă la ultimul punct de sutură. 3. Diviziune principală a unei piese de teatru sau drame muzicale, reprezentînd o etapă în desfășurarea acțiunii.

ACTA (< cuv. lat.) s.n. pl. Colecție de documente, registre, condiții privitoare la o anumită instituție, persoană sau problemă. □ A. *diurnă* = însemnări zilnice așiate, prin care se difuzau la romani diferite informații (politice.

militare etc.). Datează din sec. 2 î.Hr. și reprezintă cea mai veche formă de ziar.

ACTA SANCTORUM („Papetele sfinților”), colecție cuprinzând „Viețile sfinților”, în ordine calendaristică.

ACTELE MARTIRILOR, creștine despre viața și suferințele martirilor docetini din epoca primară a bisericii, întocmite pe baza relatărilor făcute de martorii oculari.

ACTEON (în mitologia greacă), vânător vestit. Transformat în cerb de zeița Artemis și sfîșiat de propriii săi dinți, drept pedeapsă pentru că a vânat-o scaldîndu-se goșod.

ACTEONUL (< lat.) subst. Gasteropod cu cochilie globuloasă, groasă, nuda, caracteristic faunei din Gossau al Cretacicului superior (Actaeonella).

ACTH (abreviere din engl. *adrenocorticotrophic hormone*) [acetehaș] subst. (FARM.) Hormon al actenohipofizei, care stimulează funcția cortexului suprarenal.

ACTINIC (< fr. [i]) adj. (Despre radiații) Capabil să producă reacții (foto) chimice.

ACTINIE (< fr. [i]; [s] gr. *aktin* - „rază”) s.f. Hexacoraliile fixate pe stîncile marine, variat colorat, cu aspect de floare și cu orificii bucal înconjurat de tentacule (Actinia); anemonă-de-mare, dedidel-de-mare.

ACTINIUM (< fr. [i]) s.n. Element chimic radioactiv din grupa a III-a a sistemului periodic (Ac: nr. at. 89, m. at. 227). A fost descoperit în 1899 de A. Debierne și, independent, de F. Giesel.

ACTINOGRAF (< fr. [i]; [s] gr. *aktin* - „rază” + *grapho* „a scrie”) s.n. Actinometru înregistrator.

ACTINOGRAFE (< fr. [i]) s.f. Procedeu de pregătire în tipografie a unui clișeu, folosind un negativ obținut cu raze X. ■ Imagine obținută cu un clișeu astfel pregătit.

ACTINOIDE (ACTINIDE) (< germ. [i]) s.f. pl. Serie de 14 elemente situate în sistemul periodic al lui Mendeleev după elementul actiniu, sub nr. at. 90—103, cuprinzînd toriul, protactiniul, uraniul și elementele transuranice.

ACTINOMETRIE (< fr. [i]) s.f. Ramură a meteorologiei care studiază și măsoară radiațiile electromagnetice din atmosfera (solare, terestre, cosmice etc.).

ACTINOMETRU (< fr. [i]; [s] gr. *aktin* - „rază” + *metron* „măsură”) s.n. Instrument pentru măsurarea intensității radiației solare directe și difuze pe unitatea de suprafață sau a altor surse de energie radiantă (ex. cupatoare de topit și prelucrat metale sau sticlă).

ACTINOMICETE (< fr. [i]; [s] gr. *aktin* - „rază” + *mykes* „ciuperca”) s.n. pl. Grup de microorganisme, larg răspîndite în natură, care fac legătura dintre bacterii și ciupercile inferioare, prezentînd adesea forme bacilare, agregate radiar. Unele specii sînt patogene pentru animale și om, iar altele produc antibiotice.

ACTINOMICIZĂ (< fr. [i]) s.f. 1. Boală infecțioasă cronică, comună omului și animalelor (mai ales cornutelelor mari), provocată de ciuperci microscopice din genul *Actinomyces* (*A. bovis*, *A. israelii* etc.). 2. (FITOPAT.) Actinomiciza cartofului = boală a cartofului, provocată de bacteria *Actinomyces scabies*; rîia comună a cartofului.

ACTINOMORF, -Ă (< fr. [i]; [s] gr. *aktin* - „rază” + *morphe* „formă”) adj. Cu simetrie radială.

ACTINON (< fr. [i]) s.n. Izotop al radonului, cu nr. de masă 223, obținut prin dezintegrarea spontană a actiniului.

ACTINOPTERIGII (< engl.; [s] gr. *aktin* - „rază” + *pteryg* - „arișă”) s.f. pl. Subclasă de pești osoși apăruiți în Devonian, care cuprind 90% din peștii care populează mediul acvatic actual.

ACTINOT (< gr. [i]) s.m. Sulfat natural hidratat de calciu, magneziu și fier din grupa amfibolilor, întâlnit în rocile magmatice bazice metamorfizate hidrotermal și în șisturile cristaline. Apare sub formă de agregate aciculare de culoare verde, fibroase, chiar pigroase. Vărețaiți: jad (nefrit) și amiant.

ACTINOTERAPIE (< fr. [i]; [s] gr. *aktin* - „rază” + *therapeia* „tratament”) s.f. Tratament cu radiații luminoase, ultraviolete sau infraroșii, aplicat în special în rahitism, tuberculoză ganglionară sau articulară etc.

ACTIUM, denumire romană a orașului și promontoriului Arta din V Greciei. Aici a avut loc bătălia navală dintre Octavian August și Marc Antoniu, încheiată cu victoria primului (31 î.Hr.).

ACTIV, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. I. Adj. 1. Care participă (în mod efectiv) la o acțiune; harnic, energetic. □ *Membrii* a. = membri titulari (ex. al unei academii). 2. (Despre corpuri sau substanțe) Care realizează (intens) un anumit fenomen, un anumit efect, care intră ușor în reacție. 3. (LINGV.) a) (Despre dătează verbală) Care arată că subiectul îndeplinește acțiunea. b) (Despre vocabular) Care este folosit în mod frecvent în vorbire. 4. (EC.; despre operații economice, balanțe, bugete etc.) Care au venituri sau resurse mai mari decît cheltuielile; (despre conturi) care se deschide pentru ținerea evidenței unui element concret dintr-un patrimoniului și care face parte din activul bilanțului. II. S.n. (EC.) Ansamblu veniturilor și creanțelor care figurează în bilanțul unei întreprinderi. Este format din clădiri, utilaje, stocuri, sume datorate de debitori sau deținute în conturile bancare și sub formă de lichidități. □ *A. circulant* = a. reprezentînd stocurile, creanțele și lichiditățile întreprinderii. *A. fix (imobil)* = a. desemnînd terenurile, clădirile, utilajele, fondul comercial, brevetele, licențele, creanțele pe perioade mai lungi de un an.

ACTIVA (< fr.) vb. I. 1. Intranz. A desfășura o activitate (intensă). 2. Tranz. A intensifica, a înviora o activitate, un proces etc.; a face ca ceva (o substanță, un fenomen) să devină (mai) activ. 3. Refl. A intra în cadrele active ale armatei.

ACTIVANT, -Ă (< fr.) adj., s.m. I. Adj., s.m. Activator. 2. S.m. Reactiv anorganic folosit în floația minereurilor.

ACTIVARE (< activa) s.f. 1. Acțiunea de a (se) activa. 2. Operație de iradiere a unei substanțe pentru a o face radioactivă. 3. Aplicare a unor tratamente unei catod pentru a-l face să emită mai mulți electroni. ■ Operație efectuată asupra carbunilor de lemn pentru a le mări puterea de adsorbție. □ *Activarea moleculei* = proces prin care o moleculă capătă un plus de energie (energie de a.), devenind capabilă să reacționeze chimic. 4. (INFORM.) Inițializare a execuției unui program sau a transferului informației de la sau spre un echipament periferic. 5. (PSIH.) Activarea unei tendințe = conștientizarea unei tendințe ignorată mai înainte de subiect, ca urmare a maturizării sau a unui șoc.

ACTIVATOR, -OARE (< activa) adj., s.m. (Substanță) care realizează o activare; activant (1).

ACTIVITATE (< fr. [i]) s.f. 1. Ansamblu de acte fizice, intelectuale, morale etc., în vederea unui anumit rezultat; manifestare a unei forțe, a unei energii; muncă, ocupație, lucru, îndeletnicire, treabă (1). 2. (FIZIOL.) A. nervoasă *superioară* = activitate a etajelor superioare ale sistemului nervos, în special a scoarței cere-

brale, prin care se realizează adaptarea complexă și dinamică la mediul a organismului animal și uman; la baza ei se află reflexele condiționate. A. fizică = totalitatea acțiunilor ce concurează la efectuarea travaliului muscular și care determină o creștere a circulației, respirației, implicit, a metabolismului. 3. (FIZ.) Numărul de particule emise de o sursă radioactivă într-o secundă. □ *A. optică* = proprietate a unor substanțe optic active de a roti planul de polarizare al unei raze de lumină liniar polarizată. 4. (CHIM.) A. termodinamică = funcție termodinamică folosită la caracterizarea abaterii comportării gazelor reale sau a soluțiilor concentrate față de comportarea sistemelor diluate, ideale. 5. (ASTR.) A. solară = totalitatea fenomenelor fizice care se produc în păturile exterioare ale Soarelui (pete, facule, protuberanțe, erupții etc.) și care pot influența ionosfera și magnetismul terestru; a.s. este variabilă, cu o perioadă medie de 11,04 ani. 6. A. vulcanică = emisiune a unui vulcan, continuă sau periodică, chiar dacă în etapa de observație acesta este lipsit de manifestări vizibile.

ACTIVIZĂ (< activ) vb. I tranz. A face, a îndemna, a stimula pe cineva să fie mai activ.

ACTOR (< fr., lat.) s.m. Artist care interpretează roluri în piese de teatru sau în filme.

ACTORIE (< actor) s.f. Profesunea actorului.

ACTRIȚĂ (< după fr.) s.f. Artistă care interpretează roluri în piese de teatru sau în filme.

ACTUAL, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. De acum, de față; prezent. ■ De actualitate, la ordinea zilei. 2. (în filozofia aristotelică) Ceea ce este „în actu”, adică reprezintă ceva înfăptuit, spre deosebire de ceea ce există doar „în potență”, în mod virtual, ca posibilitate. 3. (GEOL.) V. Holocen.

ACTUALISM (< fr.) s.n. Principiu metodologic de cercetare a istoriei Pămîntului, bazat pe explicarea fenomenelor din trecut prin analogie cu cele actuale. A fost formulat în 1883 de Ch. Lyell.

ACTUALITATE (< fr.) s.f. Timpul de față, prezent. ■ Ceea ce este actual; (la pl.) evenimente curente, la ordinea zilei.

ACTUALIZĂ (< fr.) vb. I tranz. A face ca ceva să devină actual.

ACTUALMENTE (după fr.) adv. În prezent; acum.

ACTUAR (< fr., lat.) s.m. 1. Specialist în probleme de actuarial. 2. Scrib care redacta procese verbale la romani.

ACTUARIAL (< actuar) s.n. Totalitatea operațiilor și normelor pe baza cărora, folosind teoria probabilităților și statistica matematică, se efectuează calcule financiare (privitoare îndeosebi la asigurări).

ACTUL DE NAVIGAȚIE DIN 1651, lege care permitea intrarea în Anglia a mărfurilor din coloni numai pe vase engleze, iar a celor europene numai pe vase engleze sau aparținînd țării de unde proveneau mărfurile. A stimulat dezvoltarea flotei Angliei și a subminat puterea maritimă a Republicii Provinciilor Unite (vittoarea Olandă).

ACTIONĂ (< fr.) vb. I 1. Intranz. A întreprinde o acțiune; a lucra. 2. Tranz. (DR.) A introduce o acțiune (4).

ACTIONALISM (< fr.) s.n. (SOCIOLOG.) Conceptie care pune în centrul explicării vieții sociale conceptul de acțiune umană. Promovată de: E. Durkheim, V. Pareto, M. Weber, A. Tournai.

ACTIONAR, -Ă (< fr.) s.m. și f. Posesor de acțiuni (II). Într-o societate financiară, comercială, productivă, a. este un asociat și în această calitate are dreptul: să participe la beneficiile societății sub forma încasării dividendelor, să participe la adunarea generală a societății, să primească rambursarea valorii nominale a acțiunilor la dizolvarea societății, să-și negocieze liber acțiunile prin remize simple (titlu la purtător) sau prin transfer asupra registrului societății (titlu nominativ).

Actinie

ACŢIONARE (< acţiona) s.f. Antrenare a elementelor mobile ale unui sistem tehnic cu ajutorul unei instalații compuse dintr-o sursă de energie (musculară, termică, pneumatică, electrică etc.), mecanisme de transmitere a energiei și din dispozitive de comandă.

ACŢIONARIAT (< fr.) s.n. (EC.) Principiu potrivit căruia salariații unei întreprinderi li se distribuie drept acțiuni negociabile la bursă, pe termen scurt.

ACŢIONAT, -Ă (< acţiona) adj. (DR.) Chemat în judecată pentru dobândirea sau apărarea unui drept legitim.

ACŢIUNE (< fr., lat.) s.f. 1. Faptul de a face ceva; desfășurare a unei activități pentru atingerea unui scop, □ Om de a., = om întreprinzător, energetic, operativ. ■ Starea, mișcarea, procesul etc. exprimat de un verb. 2. Desfășurare a evenimentelor, a faptelor dintr-o operă literară (epică sau dramatică); subiect, fabulație, intrigă, principalul eveniment dintr-o operă literară. 3. Exercițiu a unei influențe asupra unui obiect, unui fenomen; provocare a unui efect. □ A. ponderomotoare = exercităre a unei forțe asupra unui corp. ■ Mărimă fizică ce intervine în diverse principii variaționale, avind dimensiunea energie x timp. 4. (DR.) Cerere prin care se solicită unui organ de jurisdicție rezolvarea unei pricini. II. (EC.) Titlu financiar reprezentând o parte din capitalul unei societăți, care dă posesorului drept de proprietate în cadrul acesteia. Valoarea sa depinde de cota de pe piața bursieră, iar profitul de procentul deținut de acționar în cadrul societății și de procentul din profitul întregii societăți, împărțit acționarilor. A. are valoarea nominală. Există mai multe tipuri de a.: a. de folosință (al căreia capital a fost amortizat; nu dă posibilitatea obținerii de dividende); a. de prioritate (care pot fi majorate față de celelalte a. și dau întâietate la dividende); a. cu dividende prioritare, fără drept de vot (care permit obținerea unui dividend prioritar în contrapartidă); a. acumulate (prin care acționarul poate opta între încasarea dividendelor în numerar sau achiziționarea de acțiuni noi, reprezentând contravaloarea dividendelor); a. cu drept dublu de vot.

ACUARELĂ (< fr., it., jii) s.f. 1. Tehnică picturală în care se folosesc culori diluate în apă, cu efecte de transparență. Înfloritare în arta europeană a sec. 18 și 19 (W. Turner, J. Constable, G. Rouault, M. Fortuni, A. Menzel ș.a.), a. cunoaște o dezvoltare accentuată în arta românească din secolul trecut (A. Chladek, I. Negulici, Mișu Popp ș.a.). Se remarcă a. lui Carol Popp de Szathmar. Valoroase sint a. lui Th. Aman, N. Grigorescu, Șt. Luchian, N. Tonitza, Fr. Șirato, N. Darăscu, Nutzi Aconț ș.a., iar cu Max Arnold a. atinge o culme a calității artistice. În arta contemporană, se consacră a. Maria Constantin, Clara Cantemir, Balogh Lajos, I. Murariu, un loc deosebit ocupându-l lucrările lui Corneliu Baba, de o excepțională forță expresivă. ■ Pictură executată în această tehnică. 2. Vopsea solidă folosită în a. (I).

ACUITATE (< fr.) s.f. Capacitate a organelor de simț de a percepe excitațiile de slabă intensitate (ex. a. vizuală, a. auditivă) sau diferențele minime dintre stimuli; agerime, ascuțime. □ Loc. Cu acuitate = cu necesitate, imperios.

ACULEAT, -Ă (< lat. aculeatus) adj. s.f. 1. Adj. (Despre insecte) Care are ac. 2. S.f. (La pl.) Grup de insecte himenoptere (ex. albina, viespea) care au de obicei ovipozitorul transformat în ac (veninos) (Aculeata).

ACULTURĂȚIE (< fr.) s.f. (ANTROP.) Transfer de norme și de valori culturale de la o comunitate socială la alta, rezultat din contactul direct și durabil al celor două grupuri sociale.

ACUM (ACUȚA, ACUȚ) (lat. acum modo) adv. 1. În prezent, în clipa de față; în împrejurările actuale. 2. Îndată, imediat. 3. Cu puțin înainte; adineauri. 4. Înainte cu... (socoțind de azi). Acum trei zile.

ACUMETRIE (< fr. jii; [s] gr. akou „a auzi” + metron „măsură”) s.f. Metodă de examinare medicală care constă în măsurarea acuității auditive.

ACUMINAT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre frunze, fructe etc.) Terminat de un virf lung și ascuțit, cu marginile concave.

ACUMULĂ (< fr., lat.) vb. I tranz. A strânge, a concentra; a imagina.

ACUMULĂRE (< acumula) s.f. 1. Acțiunea de a acumula și rezultatul ei. 2. (EC. POL.) Proces economic legitim care constă în utilizarea unei părți din plusprodus pentru realizarea reproducerii lărgite. □ Acumularea capitalului = reproducția lărgită (reluarea procesului de producție la un nivel calitativ și cantitativ superior) de capital prin încorporarea unei părți a plusvalorii obținute din activitatea anterioară, în scopul creșterii producției. Fond de a. (devalorat) = parte a veniturii naționale destinată realizării reproducerii lărgite. Rata acumulării = raportul dintre fondul de dezvoltare (acumulare) și venitul național. Rata înaltă a acumulării constituie sursa principală a creșterii economice rapide. 3. (GEOGR.) Proces de depunere a materialului detritic transportat de ape, vânturi, ghețari etc. Forme tipice de a. sint: luncele, terasele, deltele, morenele, dunele etc. 4. (GEOŁ.) Proces de asociere naturală a mineralelor utile în scoarța Pământului, sub formă de filon, strat, lentică, cub. Cind prezintă utilitate economică, a. se numește zăcămint. 5. (MAT.) Punct de a. al unei mulțimi = punct pentru care în orice vecinătate a lui există cel puțin un element al mulțimii diferit de acel punct.

ACUMULATOR (< fr. jii) s.n. 1. Aparat sau rezervor care înmagazinează energie (sub diferite forme) sau agenți energetici (ex. abur, fluide sub presiune) cu scopul de a o utiliza ulterior. □ A. electric = pilă electrică chimică, ce se încarcă cu energie electrică prin conectare la o sursă de curent continuu, descărcându-se cind este conectată într-un circuit electric receptor. Primul a.e. a fost realizat de G. Planté în 1860. 2. (INFORM.) Registru al unității centrale de prelucrare, care păstrează temporar un operand sau rezultatul obținut după execuția unei instrucțiuni.

ACUPUNCTURĂ (< fr.; lat. acus „ac” + punctura „înepătura”) s.f. Metodă terapeutică originară din China ce vizează restabilirea echilibrului energetic al organismului. Constă în introducerea de ace fine din aur, argint sau oțel în puncte cutanate, cu localizare precisă, aflate în relație cu organele interne.

ACURĂȚETE (< it.) s.f. Atenție deosebită, excitatie, griji în execuția unui lucru.

ACUSTIC, -Ă (< fr., gr.) adj. Care aparține acusticii (I), privitor la acustică; care emite, transmite sau percepe sunete. □ Nerv a. = a opta pereche de nervi cranieni, prin care se transmit senzații auditive la scoarța cerebrală. Tub a. = tub lung folosit la transmiterea voci pe nave. În puțuri miniere etc.

ACUSTICĂ (< fr., gr.) s.f. Ramură a fizicii care se ocupă cu studiul producerii, propagării și recepționării sunetelor. Are importante aplicații în tehnica (electroacustică, ultraacustică), în medicină (a. fiziologică), în muzică (a. muzicală) și în arhitectură (la proiectarea sălilor de spectacol, la izolarea fonică a clădirilor etc.).

■ Calitatea de a înlesni o (bună) audiere.

ACUȚ, -Ă (< lat. acutus) adj. 1. (Despre o durere) Intens, pătrunzător, violent. ■ (Despre o boală) Cu evoluție rapidă și puternică, cu caracter de criză; brusc. 2. (Despre sunete muzicale) Înalt, ascuțit, subțire.

ACUȚA (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. A imputa cuiva o greșală, a învinui, a învinovați; a incrimina. 2. A arăta, a vădi, a manifesta.

ACUZARE (< acuza) s.f. Acțiunea de a acuza. ■ Învinuire adusă unei persoane de a fi săvârșit o crimă; acuzație. ■ (Concr.) Persoană (procuror) care susține învinuirea în procesele penale.

ACUZATIV (< lat.) s.n. (LINGV.) Caz avind ca funcție specifică exprimarea complementului direct și a unor atribute.

ACUZĂTOR, -OARE (< fr., lat.) adj. s.m. și f. (DR.) (Persoana) care acuza. □ A. public = (în unele procese) procurorul în procesele penale.

ACUZAȚIE (< fr., lat.) s.f. Acuzare, învinuire.

ACVACULTURĂ s.f. Activitate economică ce grupează creșterea animalelor marine (în special moluște) și cultivarea algelor.

ACVAFORȚE (< it. jii) s.f. 1. Procedeu de gravură care constă în corodarea cu acid azotic a unei plăci de cupru, vernisată în prealabil și pe care s-a trasat un desen. 2. Gravura obținută prin a. (I).

ACVAMARIN (< germ. jii) s.n. Varietate transparentă de beril, albastră sau verde-albastruie, folosită ca piatră prețioasă.

ACVAPLAN (< it., fr.) s.n. Plasă de lemn, remorcată de o ambarcațiune cu motor, carea sportivului, ținându-se de o coardă fixată în partea de dinainte a plășei, îi imprimă diferite moduri de alunecare.

ACVARIU (< fr., lat.) s.n. 1. Bazin (sau vas) de sticlă în care se țin pești și alte animale și plante acvatice vii, în condiții asemănătoare cu cele din natură; construcție în care sint amenajate astfel de bazine. 2. Instituție științifică specializată în studiul animalelor acvatice. Primul acvariu public din România (înființat la 1 mai 1958) este integrat astăzi în Complexul muzeal de științe ale naturii din Constanța.

ACVĂȚIC, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care trăiește în apă; de apă. 2. Format din apă. □ Mediu a. = apa ca mediu de viață.

ACVATINIAT (< fr. jii) s.f. 1. Procedeu de gravură cu acid azotic care imită efectele lăvilului și, mai rar, policromia acvarelei. 2. Gravură obținută prin a. (I). 3. (POLIGR.) Procedeu de tipar de artă pentru imagini în semitonuri, în care forma de cupru se pregătește prin gravare manuală și coroziune chimică.

ACVATIPIE s.f. Procedeu de tipar de artă care imită pictura în acvarele, rezultat din combinarea tiparului înalt cu tiparul cu șabloane.

ACVATORIE s.f. Totalitatea suprafețelor acoperite de apă din interiorul unui port. Cuprinde rada portului, bazele, cheiurile și danele de acostare.

ACVATUBULAR, -Ă (< fr.) adj. (Despre cazane de abur) în care apa circulă prin țevi fierbătoare, încălzite la exterior de agentul de încălzire.

ACVIFER, -Ă (< fr.; [s] lat. aqua „apă” + fero „a duce”) adj. Care conține apă. □ (GEOŁ.) Strat a. = strat sau complex de strate permeabile ale căror goluri sint umplute cu apă provenită prin infiltrații de la suprafața Pământului și care, în condiții favorabile, sint utilizate ca sursă de apă potabilă sau industrială; pinză, nivel de apă freatică.

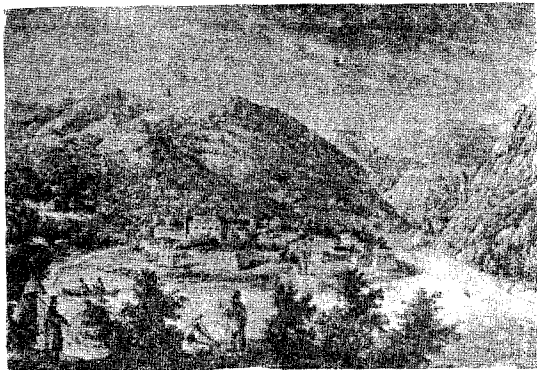
ACVILA (< lat. aquila) s.f. Numele a 10 specii din ordinul falconiformelor, răpitoare de zri, păsări mari, foarte agere, cu cioc puternic și aripi lungi și penaj, în general, cenușiu-cafeniu (Aquila). În România, din cele șapte specii cunoscute, mai reprezentative sint: a. de munte (A. chrysaetos) foarte rară pe înălțimile Carpaților și a. de stepă (A. heliaca).

ACVILIN, -Ă (< fr., lat.) adj. Nas a. = nas corioat. Privire a. = privire tăioasă, pătrunzătoare.

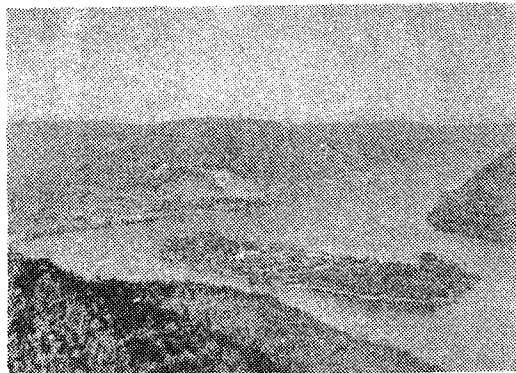
ACVITANIAN (< n. pr. Aquitania), etaj al Oligocenului reprezentat prin depozite marine și lagunare, cu bogată faună de lamelibranchiate.

ADA (< n. pr. Augusta Ada Lovelace, fiica lui Byron), limbaj de programare de nivel înalt, publicat în 1979, sub conducerea lui J.D. Ichbiah, conceput pentru tratarea sistemelor complexe și aplicațiilor în timp real.

ADACTILIE (< fr. jii; [s] gr. a- „fără” + daktylos „deget”) s.f. (MED.) Absența congenitală a degetelor.

Imagine din sec. 19 (gravură)

Ada-Kaleh

Vedere generală înainte de inundare

ADAGIO (cuv. it.) adv., s.n. (MUZ.) 1. Adv. Rar, lent. 2. S.n. (Parte dintr-o) compoziție muzicală care se cîntă într-o mișcare lentă. ■ Prima parte, lentă, executată de doi soliști într-un balet clasic („pas de deux”).

ADA-KALEH, fostă ins. situată în albia Dunării, la 1 km aval de Orșova; lungime: 1 750 m; lățime: 500 m. Din 1970 acoperită de apele lacului de acumulare de la Porțile de Fier. Punct strategic, a fost fortificată încă în timpul lui Iancu de Hunedoara, iar la 1717 Eugeniu de Savoia a construit aici o puternică cetate stelată. Spre sfîrșitul sec. 18 a fost amenajată pentru locuire civilă de către populația turcească. Monumentele mai importante (geamia, bazarul, Cetatea ș.a.) au fost transferate pe ostrovul Șimian din fața municipiului Drobeta-Turnu Severin.

ADAM (în „Vechiul Testament”), primul om, creat de Dumnezeu din lut, după chipul și asemănarea lui, în a șasea zi a Creației. Tatăl lui Cain, Abel și Set. Perechea lui este Eva.

ADAM [adã], **Adolphe** (1803—1856), compozitor și critic muzical francez. Autor de opere („De-aș fi rege”) și balete („Giselle” „Corsarul”).

ADAM, Ioan (1875—1911, n. Vaslui), scriitor român. Proză sămănătoristă idealizînd satul („Flori de cîmp”, „Rătăcire”, „Sibaris”). Un memorial („Constanța pitorească”).

ADAM [adãm]. **Robert** (1728—1792), arhitect și decorator englez. Împreună cu fratele său **James** (1730—1794), a creat un stil nou, care-i poartă numele, imbinare a clasicismului cu tradiția engleză („Fitzroy Square” la Londra).

ADAMAWA, platou vulcanic în V Africii, între G. Biafra și L. Ciad (în Camerun și Nigeria), străbătut de riul Benue. Alc. max.: 2 650 m. Cratere și lacuri vulcanice. Vegetație de savană. Economie pastorală.

ADAMCLISI, com. în jud. Constanța; 2 309 loc. (1991). Expl. de diatomită, bentonită, calcare și argile. În apropiere se află ruinele monumentului triumfal „Tropaeum Traiani” ridicat în 108—109 d.Hr. în timpul împăratului Traian (98—117 d.Hr.), în cinstea victoriilor sale asupra dacilor și a populațiilor barbare aliate cu aceștia (102 d.Hr.) și vestigiile așezării civile romane, întemiate de același împărat. Restaurat în 1977.

ADAM DE LA HALLE [adã dala a] (cunoscut și sub numele *Adam „Le Bossu”*, *Le Bossu d'Arras*) (c. 1240—c. 1285), trubadur francez. Poezii de dragoste. A introdus în piesele sale („Comedia lui Robin și a lui Marion”) cîntece și dansuri inspirate din folclorul francez. Cîntece, rondouri și motete polifonice.

ADAMELLIT (< n. pr. *Adamello*, Alpi) s.n. Rocă magmatică intrusivă, cu compoziție intermediară între granit și granodiorit; monzonic.

ADAMESCU, Gheorghe (1869—1942, n. București), istoric literar și bibliograf român. M. coresp. al Acad. (1921). Op. pr.: „Istoria literaturii române”, „Contribuțiune la bibliografia românească”. A colaborat cu I.A. Candrea la „Dicționarul enciclopedic ilustrat «Cartea Românească»”, elaborînd partea istorico-geografică. Autor de manuale școlare.

ADAMEȘTEANU 1. Ion A. (1911—1976, n. Toporu, jud. Teleorman), medic veterinar român. Prof. univ. la București și Cluj. Unul dintre creatorii școlii românești de patologie medicală veterinară. A descris pentru prima oară o serie de zoonoze (stachybotriotoxicoză, anemia infecțioasă a calului, micoplasmoza aviară). 2. **Dinu A.** (n. 1913, Toporu, jud. Teleorman), arheolog italian de origine română. Frate cu **A. (1)**. Studiul

privind colonizarea greacă din S Italiei și Sicilia, rezultate în urma cercetărilor arheologice de la Gela, Metapont, Heraclea și a utilizării aerofotoarheologiei („Civiltății antice în Italia meridională”). 3. **Gabriela A.** (n. 1942, Pitești), scriitoare română. Nepoata lui **A. (1 și 2)**. Romane („Drumul egal al fiecărei zile”, „Dimineața pierdută”) și povestiri („Dăruiește-ți o zi de vacanță”) de observație socio-psihologică, redînd limbajul autentic al diverselor medii umane.

ADAMÎȚI (< *Adam*) s.m. pl. Adepți ai unei erezi din sec. 2. Respingeau căsătoria pentru a nu propaga în lume păcatul originar și umblau goi, pentru a fi cit mai aproape de biblicul Adam.

ADAMOV, Arthur (1908—1970), dramaturg francez de origine rusă. Teatrul său a evoluat de la simbolismul tragic („Parodia”, „Profesorul Taranne”) la realismul politic („Paolo Paoli”, „Primăvara '71”).

ADAMOVIȚI, Gherasim (c. 1733—1796), episcop ortodox al Transilvaniei (1789—1796). În 1791—1792 a susținut lupta politică a românilor, semînd și sprijinind, împreună cu episcopul unit Ioan Bob, al doilea *Supplex Libellus Valachorum*.

ADAMS [adãmz] 1. **John A.** (1735—1826), om politic american. Președinte al S.U.A. (1797—1801); lider federalist. 2. **John Quincy A.** (1767—1848), om politic american. Fiul lui **A. (1)**. Președinte al S.U.A. (1825—1829). Ca secretar de stat (1817—1825), a fost unul dintre autorii doctrinei *Monroe*.

ADAMS [adãmz] **John Couch** (1819—1892), astronom englez. A descoperit prin calcul, independent de Le Verrier, planeta Neptun (1845).

ADAMS [adãmz] **Samuel** (1722—1803), om politic și publicist american. Unul dintre conducătorii luptei de eliberare a coloniilor engleze din America de Nord (1775—1783).

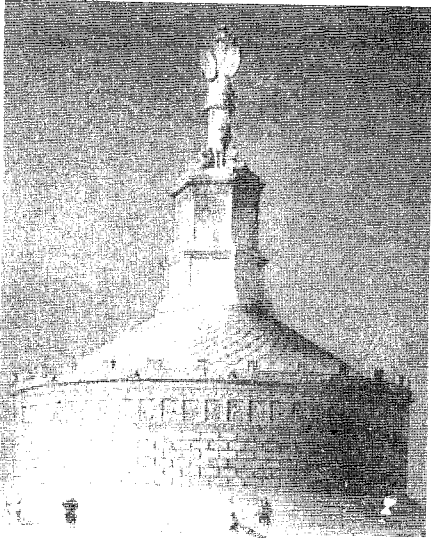
ADAMS [adãmz] **Walter Sydney** (1876—1956), astronom american. Cercetări de spectroscopie stelară și solară.

ADAMSTOWN [adãmztaun] localit. în ins. Pitcairn (SE Oc. Pacific), centrul administrativ al terit.: 64 loc. (1986). Pescuit, ananas, batate.

ADANA, oraș în SE Turciei asiatice; 777,6 mil loc. (1985). Nod de comunicații. Produse de bumbac; ciment, prelucr. tutunului, săpun. Monumente: pod de piatră (sec. 2, refăcut în sec. 8 și 9), moschee (sec. 16).

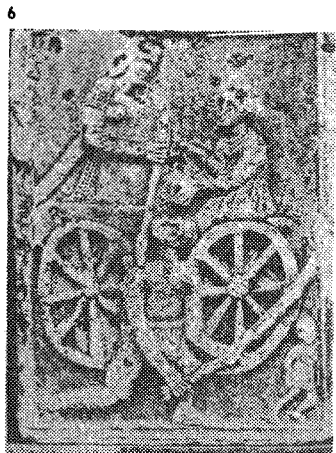
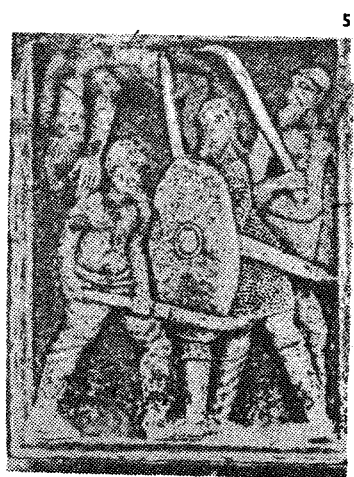
ADAOS (< *adauga*) s.n. 1. Ceea ce se adaugă la ceva; supliment, completare. 2. Material adăugat la elaborarea sau la prepararea unor produse pentru a influența procesul tehnologic sau pentru a le modifica unele proprietăți (ex. a. de aliere, pentru corectarea compoziției chimice a aliajelor; a. modificator, pentru

Ion Adameșteanu
Adam și Eva

2

1. Monumentul „Tropaeum Traiani” — Vedere generală (reconstituire)
2. Inscripție dacică din anul 316 d.Hr. cu prilejul relacerii așezării sub Constantin cel Mare
3. Metopa 45: roman ținând în lanț doi prizonieri daci
4. Metopa 49: femei dace
5. Metopa 34: roman în luptă cu trei daci
6. Metopa 35: legionar roman atacând un car dac
7. Metopa 17: legionar roman în luptă cu doi daci
8. Metopa 47: roman ținând în lanț un prizonier dac

3

4

5

6

7

8

modificarea structurii fontei etc.). 3. A. de prelucrare = surplus necesar de material prevăzut pentru un obiect supus prelucrării, care se înfățișează în cursul procesului tehnologic.

ADAPAZARI, oraș în NV Turciei asiatice; 152.3 mil loc. (1985). Ind. textilă și alim. (zahăr, tutun). Nod de c.f. pe linia Ankara-Istanbul. Vechiul nume: Adabazar.

ADAPTA (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. 1. (BIOL.) A (se) transforma prin adaptare (f.). 2. Tranz. A opera o anumită transformare. 3. A (se) obișnui, a (se) deprinde, a (se) acomoda.

ADAPTAȚIE (< adapta) s.f. 1. (BIOL.) Capacitate a organismelor vii de a dobândi o structură morfo-fiziologică în concordanță cu mediul înconjurător, asigurând în același timp reproducerea și supraviețuirea individului (organismului), speciei sau populației; se realizează prin acomodare, acclimatizare și naturalizare; în practică este un proces dirijat. □ *Sindrom general de a.* = teorie medicală elaborată de H. Selye, potrivit căreia orice factor agresiv de mediu (ex. frig, căldură, oboseală, traumatism etc.), numit stres, produce din partea organismului o reacție de a. Depășirea posibilităților organismului de a se adapta la acești factori duce la apariția bolilor de a. (ex. reumatismul, astmul bronșic etc.). 2. (TELEC.) Alegere a parametrilor elementelor componente ale unei instalații electrice sau de telecomunicații, astfel încât puterea transmisă să fie maximă, evitându-se pierderile de putere prin reflectarea undelor. 3. (LIT.) Prelucrare după un autor străin; localizare. 4. (TEATRU) A. scenică = transcriere a unei opere literare, care nu aparține genului dramatic, pentru a fi reprezentată într-un spectacol teatral; dramatizare. 5. A. radiofonică = prezentare la radio a unui text literar sau dramatic; dramatizare. 6. A. cinematografică = transpunere pe ecran a unei opere (literare, muzicale) care nu aparține genului cinematografic propriu-zis; ecranizare.

ADAPTOR (< fr.) s.n. Dispozitiv intermediar de conexiune directă între două (sau mai multe) sisteme (subsisteme) cu caracteristici diferite.

ADÁLMAŞ s.m. v. *aldámas*.
ADÁMUŞ, com. în jud. Mureș, pe Tîrnava Mică; 5 963 loc. (1991).

ADÁPÁ (lat. *adaquare*) vb. I tranz. A da apă de băut unui animal. □ Refl. (lr.) A bea apă, a-și astîmpăra setea.

ADÁPÓST (lat. *addepositum*) s.n. 1. Construcție pentru protecția oamenilor sau a animalelor; p. ext. orice loc unde se adăpostește cineva. 2. (MILIT.) Construcție specială pentru protecția împotriva acțiunii mijloacelor de nemi-

cire ale inamicului (ex. a. antiaerian). 3. A. meteorologic = construcție care asigură protecția instrumentelor pentru măsurarea temperaturii și umezelii aerului.

ADÁPÓSTI (< *adapost*) vb. IV tranz. și refl. A (se) pune, a (se) ține la adapost. 1. A se ascunde într-un loc ferit, a-și găsi refugiu, adapost; a se pripăși.

ADÁUGA (lat. *adaugere*) vb. I 1. Tranz. A mai pune peste..., a da în plus; a face să sporească, să crească. 2. A mai spune sau a mai scrie ceva în continuare, în completare. 2. Refl. și tranz. A (se) alătura, a (se) atășa.

ADÁUGÍTÁ (< *adăugi*, inv.) adj. f. Ediție ~ = ediție care a fost completată cu material nou.

ADDA, riu în Italia, afl. stg. al Padului, lângă Cremona; 313 km. Izv. din E Alpiilor Reticii, străbate L. Como și trece prin Lecco și Lodi. Parțial navigabil. Hidrocentrale.

ADDAMS [ædámz]. **Jane** (1860—1935), publicistă americană. Luptătoare pentru instituirea unui sistem de asistență socială eficientă în Statele Unite. Premiul Nobel pentru pace (1931), împreună cu N.M. Butler.

ADDENDA (cuv. lat.) subst. Adaos la o lucrare, pus la sfîrșitul ei (publicat, uneori, și separat). V. și anexă, apendice, supliment.

ADDIS ABABA (ADDIS-ABABA), cap. Etiopiei, situată la 2 640 m alt. în Pod. Abisiniilor; 1,5 mil. loc. (1985, cu suburbiile). Aeroport internațional. Pr. centru politic, economic și cultural al țării. Ind. textilă, încălț. și alim. Mobilă, mase plastice. Universitate. Teatre. Muzeu. Fundată de Menelik II în 1887, a devenit capitala țării (din 1896). Prin Tratatul de pace de la A. (1896), Italia a recunoscut independența Etiopiei. Sediul Organizației Uniunii Africane (din 1963).

ADDISON [ædísən]. **Joseph** (1672—1719), scriitor și publicist englez. Împreună cu R. Steele a perfecționat eseuul literar, dîndu-i o adresă satiric-moralizatoare și un stil sobru, remarcabil prin finețe și vervă.

ADDISON [ædísən]. **Thomas** (1793—1860), medic englez. A descris primul insuficiența cronică a glandei corticosuprenale, boala care-i poartă numele.

ADDUCTÓR (< fr., lat.) adj. (ANAT.) *Mușchi* ~ = mușchi care apropie un membru sau un segment de membru de axul median al corpului.

ADDUCȚIE (< fr.) s.f. (FIZIOL.) Mișcare efectuată de un mușchi adductor.

ADECVÁT, -Á (< fr., lat.) adj. Potrivit, corespunzător, nimerit.

ADELAIDE [ædeláid]. oraș în Australia, centru ad-tiv al statului Australia de Sud, port la Oc. Indian (G. St. Vincent); 1,01 mil. loc. (1987,

cu suburbiile). Ind. alim., textilă, chimică și prelucr. petrolului, constr. de mașini. Șantieră navale. Siderurgie (în suburbia Whyalla). Universitate (1874). Două catedrale. Fundat în 1836.

ADÉLIE [adelj]. **Țara ~ (TERRE ADÉLIE)**, porțiune a coastei antarctice, cuprinsă între 136°20' și 142°20' long. E; c. 900 mil km². Imens cîmp de gheață, cu grosimi de c. 2 000 m. Descoperită în 1840 de Dumont d'Urville, care i-a dat numele soției sale. Baze științifice franceze: Port-Martin (1950) și Pointe-Géologie (1952). Sub suveranitatea Franței din 1938.

ADELUNG, Johann Cristoph (1732—1806), filolog german. A inițiat un catalog al tuturor limbilor de pe glob („Mithridates sau lingvistică generală”, 1806—1817).

ADEMENI (< *adămană*, inv., „camătă, lăcomie”) vb. IV tranz. A atrage, a ispiți, a tenta, a amăgi. 1. A seduce.

ADEMENIȚOR, -OARE (< *ademeni*) adj., adv. Seducător, atrăgător; amăgitor.

ADEN (ADAN) f. Golf al Oc. Indian, între coasta meridională a Arabiei și Pen. Somalia. Ad. max.: 3 681 m. Comunică cu Marea Roșie prin str. Bab el-Mandeb. Navigație intensă. Aici se află ins. Socotra și Perim. 2. Oraș și port la gulful cu același nume în Yemen; 400 mil loc. (1985, cu suburbiile). Rafinări de petrol. Aluminii, îngrășăminte chim. Șantieră navale. Produse alim. Port comercial pe ruta Marea Roșie—G. Persic în timpul stăpînirii romane și mai tîrziu al celei arabe. Cucerit de otomani (1538), apoi de britanici, care l-au alipit coloniei lor India (1839—1937). Din 1937 colonie a Coroanei. Între 1963 și 1967 orașul și terit. înconjurător au făcut parte din Federația Arabiei de Sud. În 1967—1990, capitala R.P.D. Yemen.

ADENAUER, Konrad (1876—1967), om politic german. Președinte al partidului Unleua Creștin-Democrată (1946—1966); cancelar federal (1949—1963) și ministru al Afacerilor Externe (1951—1955) al R.F.G. A condus opera de reconstrucție și integrare a Germaniei Federale în sistemul de alianțe ce o leagau de Europa Occidentală.

ADENINÁ (< fr. *ii*) s.f. Substanță din clasa purinelor care intră ca bază azotată în compoziția acizilor adenozinfosforici și a acizilor nucleici.

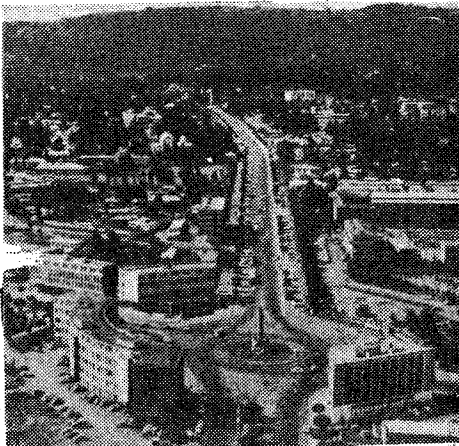
ADEINITÁ (< fr. *ii*; *is* gr. aden „glandă”) s.f. Inflamație acută sau cronică a ganglionilor limfatici.

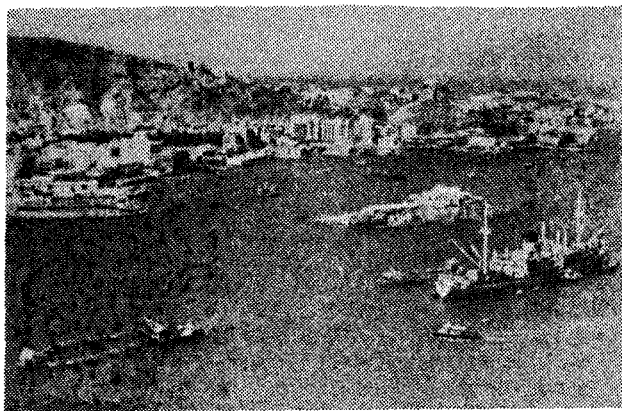
ADENOCARCINÓM (< fr. *ii*; *is* gr. aden „glandă” + *karkinos* „tumoră”) s.n. Tumoră malignă cu punct de plecare în epiteliul glandular (ficat, glandă mamară, stomac etc.).

ADENOFIBRÓM (< fr. *ii*) s.n. Tumoră glandulară benignă (ex. a. mamar) caracterizată

Addis Abeba. Centrul orașului

Adelaide

Aden. Portul

prin abundența țesutului conjunctiv, fibros; fibroadenom.

ADENOHIPOFIZĂ s.f. (ANAT.) Lobul anterior al hipofizei care produce hormonul somatotrop, hormonii glandulari tropici (stimuline) și prolactina.

ADENOIDITĂ (< fr. [i]; [s] gr. *adenoideis* „glandular”) s.f. Inflamație a vegetațiilor din regiunea nazofaringiană, frecventă mai ales la copii.

ADENOM (< fr. [i]) s.n. Tumoră glandulară benignă, constituită din celule epiteliale (ex. a. hipofizar, a. mamar). □ A. toxic = formă de hiperteroidie, asemănătoare cu boala lui Basedow.

ADENOPATIE (< fr. [i]; [s] gr. *aden* „glandă” + *pathos* „suferință”) s.f. Afecțiune de natură tumorală sau inflamatorie a ganglionilor limfatici.

ADENOVIROZE (< fr.) s.f. Grup de boli infecțioase cu evoluție benignă, produse de adenovirusuri, afectând aparatul respirator, conjunctiva, ganglionii mezenterici; pot fi și infecții inaparente.

ADEPT, **-Ă** (< fr.) adj., s.m. și f. (Persoană) care împărtășește convingerile cuiva; partizan al unei doctrine etc.

ADER [ader], **Clément** (1841—1925), inginer francez. Precursor al aviației și constructor al avionului „Éole”. Invenții cu caracter de perfecționare în telefonie (1878) și electrotehnică.

ADERA (< fr., lat.) vb. I intranz. 1. A se alina, a se alătura unei mișcări, unei ideologii etc. 2. A se ține strâns lipit de ceva. 3. (DR.; despre un stat) A deveni parte la un tratat.

ADERCA, **Felix** (1891—1962, n. Putești, Jud. Vaslui), scriitor și publicist român. Promotor al modernismului („Fals tratat de estetică”); versuri simboliste („Reverii sculptate”); proză analitică („Domnișoara din str. Neptun”, „Omul descompus”), de observație socială („1916”) și de anticipație („Orașele înecate”). Interviu („Mărturia unei generații”).

ADERENT, **-Ă** (< fr., lat.) adj., s.m. și f. 1. Adj., s.m. și f. (Persoană) care aderă la o mișcare, la o asociație, la un partid etc. 2. Adj. Care este, care se ține strâns lipit, atașat de un corp, de un organ, de o substanță etc. □ (MAT.) Punct a. (al unei mulțimi) A, într-un spațiu topologic = punct x (nu neapărat din A) cu proprietatea că orice vecinătate a sa conține cel puțin un punct din A.

ADERENȚĂ (< fr.) s.f. 1. (MED.) Țesut fibros care se dezvoltă mai ales în cavitățile căptușite cu seroasă în urma unei infecții sau a unei intervenții chirurgicale, unind între ele

organe care în mod normal sînt separate; bridă (2). Poate fi și congenitală. 2. (TRANSP.) Fenomen complex care are loc la suprafața de contact dintre roata motoare a unui vehicul și calea de rulare și pe baza căruia se produc rostogolirea roții și deplasarea vehiculului. 3. (METAL.) Fenomen de prindere, pe zone din suprafața pieselor turnate, a unor cruste de amestec de formare concreționat, care provoacă defecte ce pot duce la rebutarea piesei. 4. (CONSTR.) Fenomen de legătură între beton și oțel în construcțiile de beton armat. 5. (MAT.) Aderența unei mulțimi A într-un spațiu topologic = mulțimea punctelor aderente ale lui A. Se mai numește *inchiderea mulțimii A* și se notează A.

ADERMINĂ (< fr. [i]) s.f. Vitamina B₆; piridoxină.

ADESEA (< a + des) adv. De multe ori, în repetate rânduri, de obicei; des, adeseori.

ADEȘORI (< adesea + ori) adv. Adesea.

ADEVĂR (lat. *ad + de + verum*) s.n. 1. Oglinzirea fidelă a realității obiective în gândire; concordanță între cunoștințele noastre și realitatea obiectivă, autenticitatea acestora. A. este obiectiv, deoarece are un conținut independent de subiectul cunoscător. Cunoașterea a. este un proces istoric, în cursul căruia ne apropiem tot mai mult, printr-un șir infinit de a. relative (reflectări juste, limitate, ale realității), de a. absolute (reflectare cit mai completă și cit mai exactă a realității obiective), fără a-l epuiza vreodată. Depinzînd de condiții, de loc și de timp, a. este totdeauna concret. □ A. dublu =

teorie filozofică din evul mediu tirziu și din perioada Renașterii, potrivit căreia adevărurile filozofice și cele religioase sînt independente unele de altele, aceeași teză (ex. nemurirea sufletului) putînd fi adevărată din punctul de vedere al religiei și falsă din cel al filozofiei (științei) sau invers. Reprezentanți: Ibn Roșd, W. Occam, P. Pomponazzi ș.a. ■ Ceea ce corespunde realității, ceea ce există sau s-a întîmplat în realitate. 2. Justețe, exactitate. 3. A. artistic = finalitate a cunoașterii prin mijloacele specifice artei.

ADEVĂRAT, **-Ă** (< *adevăr*, inv., „a confirma”) adj. 1. (Și adv.) Conform cu adevărul, care conține adevăr. 2. De care nu se poate îndoi nimeni; netăgăduit, real. ■ Autentic, veritabil, nefalsificat. 3. (Și adv.) Drept, corect, just.

ADEVĂRUL 1. Ziar de opinii democratice, cu folieon literar. Apare la Iași, săptămînal, în 1871 și 1872 și, cu întreruperi la București, zilnic, între 1888 și 1951. Fondator: V. A. Beldiman; directori: C. Mille, M. Sadoveanu. 2. Cotidian independent. Apare la București, din 1989.

ADEVĂRUL LITERAR ȘI ARTISTIC, supliment săptămînal al ziarului „Adevărul”, apărut la București, între 1920 și 1939. Continuator al programului suplimentelor anterioare.

ADEVERI (< *adevăr*) vb. IV tranz. și refl. A (se) dovedi adevărul unui fapt sau al unei afirmații. ■ A (se) arăta, a (se) dovedi ca adevărat, a (se) confirma.

ADEVERINȚĂ (< *adeveri*) s.f. Înscris prin care se atestă un drept sau un fapt.

ADEZIUNE (< fr., lat.) s.f. 1. Alăturare, consimțire; exprimare scrisă a aderării la ceva. □ Contract de a. = contract prin care o parte impune celelalte condițiile voite de ea. 2. (FIZ.) Atracție care se exercită între două corpuri aflate în contact foarte strîns, datorită forțelor intermoleculare. 3. (MED.) Fenomen de fixare a două corpuri la contactul suprafețelor lor (ex. a. plachetară). 4. Tulburare psihică manifestată prin lipsa de mobilitate a proceselor psihice, cu fixare la o idee sau la un sentiment.

ADEZIV, **-Ă** (< fr. [i]) adj., s.m. 1. Adj. (Despre materiale) Care aderă, care se lipește strîns de ceva. □ (BIOL.) Organ a. = organ care fixează organismul de un substrat (ex. discul hidrel). 2. S.m. Produs chimic care permite lipirea a două suprafețe din același material sau din materiale diferite.

ADEZIVITATE (< fr.; *adeziv*) s.f. Însușirea de a fi adeziv. ■ (FIZ.) Forța de adeziune pe unitatea de arie a suprafeței de contact.

ADI-HOC (loc. lat. „pentru aceasta”) adv. Anume pentru acest scop, de circumstanță. □ (Adjectival) *Adunare ad-hoc*.

ADIA (lat. **adliare*) vb. I intranz. (Despre vînt) A sufla ușor, lîn; (despre un miros) a se răspîndi în unde ușoare.

ADIABATĂ (< fr. [i]) s.f. Curbă care reprezintă grafic o transformare adiabatică.

ADIABATIC, **-Ă** (< fr. [i]; [s] gr. *adiabatos* „de nestrăbătuț”) adj. (Despre fenomene fizico-chimice) Produs în interiorul unui sistem închis, fără a ceda sau a primi căldură din exterior.

ADIABENE, reg. istorică antică în NE Mesopotamiei, în partea de NE a fostului stat asirian. Principat vasal Regatului Seleucizilor (sec. 3—2 î.Hr.), apoi al Regatului Parților (sec. 2 î.Hr. — sec. 3 d.Hr.) A. dispărea ca entitate politică după constituirea Imp. Sasanid (sec. 3).

ADIACENT, **-Ă** (< it., lat.) adj. Alăturat, contiguu. □ *Unghiuri a.* = (două) unghiuri situate în același plan, care au același vîrf, o latură comună și interloarele disjuncte.

ADICĂ adv. 1. Și anume, cum s-ar zice, cu alte cuvînte. 2. La urma urmel, în definitiv; mai bine zis.

ADIERE (< *adia*) s.f. Suflare lînă de vînt; boare.

ADIGE, rîu în NE Italiei; 410 km. lzv. din Alpii Retici, trece prin Merano, Trento, Verona

Konrad Adenauer

și se varșă în M. Adriatică la S de Chioggia. Mari hidrocentrale. Navigabil pe 273 km.

ADIGRANTH (sancr. „Cartea întil”), cartea sacră a sikhilor.

ADINAMJE (< fr. {}); {} s. gr. a. -fără + dynamis „forță”) s. f. Sosea accentuată a forței fizice; apare în febra tifoidă, în hepatita epidemică, în boli epulzante etc.

ADINEAURI (< a + lat. de in illa hora) adv. Cu puțin înainte, nu de mult.

AD-INTERIM (loc. lat.) adj. Invar. Provizoriu, care ține locul titularului (ex. ministru a.).

ADJO (< lt.) interj. Rămas bun! Rămii cu bine! □ (Subst.) Un ultim adio. ■ (lr.) S-a terminat, s-a sfârșit cu...

ADIPIC, -Ă (< fr. {};) adj. Acid ~ = acid dicarboxilic acilic saturat, folosit ca materie primă la fabricarea unor fibre sintetice poliamidice.

ADIPOȘ, -OASĂ (< fr. {}); {} s. lat. adip- „grăsime”) adj. Care are caracteristicile grăsimii, de grăsime; gras. □ Jesut a. = varietate de țesut conjunctiv, format din celule cu conținut ridicat de grăsime.

ADIPOZITATE (< fr. {};) s. f. Depunere de grăsime în țesutul celular subcutanat.

A.D.I.R.I. v. Asociația de Drept Internațional și Relații Internaționale.

ADIRONDAK, grup muntos în NE S.U.A. (New York), constituind sectorul nordic al M-ilor Apalași. Alcătuit din roci dure caledoniene, modelate de eroziunea glaciară. Alt. max.: 1 629 m (vf. Mount Marcy). Mare rezervație forestieră și parc natural. În apropiere, stațiunea de sporturi de iarnă Lake Placid.

ADITIV, -Ă (< fr. {};) adj., s. n. 1. Adj. (MAT.) Referitor la operația de adunare; care comută cu operația de adunare. □ Operație a. = operație care se notează cu semnul plus. Grup a. = grup față de o operație activă. 2. Adj. (FIZ.) despre o proprietate, un efect) Care este exprimat printr-o mărime fizică ale cărei valori se însumează algebric în cazul supunerii mai multor sisteme sau fenomene de aceeași natură. 3. S.n. Substanță organică sau organometalică ce se adaugă în proporții mici unor produse petroliere în scopul ameliorării proprietăților sau obținerii unor noi calități. □ A. depresant = anticongelant.

ADITIVITATE (< fr.) s. f. Proprietate a unei mărmi, a unei constante, funcții etc., de a fi aditivă.

ADITJE (< fr., lat.) s. f. 1. (CHIM.) Adugare. □ Reacție de a. = reacție chimică prin care se introduc atomi sau molecule într-o moleculă cu caracter nesaturat. 2. (FIZIOL.) A. latentă = apariție a unei reacții fiziologice într-un organism în urma mai multor excitații succesive; sumație.

ADITIONAL, -Ă (< fr.) adj. Adăugat ca supliment.

ADIGHEI, reg. autonomă în Federația Rusă (C.S.I.); 7,6 mil km²; 432 mil loc. (1989). Centru ad-tiv: Maikop. Expl. de petrol; ind. constr. de mașini, prelucr. lemnului, alim. Tutun.

ADINC, -Ă (lat. aduncus) adj., s. n. I. Adj. 1. (Despre ape, cavități etc.) Al cărui fund se găsește la o depărtare (mare) de marginea de sus, de suprafață; profund (1). 2. (Și adv.) întins până departe (mănușur sau în linie orizontală); vast. 3. (Despre salucuri, plecăciuni etc.; și adv.) Cu înclinare profundă a corpului (plecat) pînă la pămînt. 4. (Despre voce, ton; și adv.) Grav, jos. II. Adj. 1. (Și adv.) Temelnic, profund. 2. Desăvârșit, total. Linște adincă. III. S.n. 1. Parte adincă (pl.) adincime, fund. ■ Abis, prăpastie. 2. (La pl.) Spațiu întins, nemărginit; p. ext. depărtare.

ADINCATA 1. Com. în jud. Lalomia; 3 330 loc. (1991). 2. Com. în jud. Suceava; 7 939 loc. (1991). Biserică de lemn (sec. 17, cu adăugiri din sec. 19).

ADINCI (< adinc) vb. IV 1. Tranz. A face, a săpa (mai) adinc. 2. Refl. A intra, a pătrunde mai

adinc spre interior. ■ Tranz. și refl. Fig. A absorbi sau a se lăsa absorbit de... a (se) cufunda în... 3. Tranz. Fig. A pătrunde cu mintea, a analiza, a cerceta în mod profund, serios. 4. Refl. Fig. A se accentua, a se agrava.

ADINCIME (< adinc) s. f. 1. Faptul sau însușirea de a fi adinc (I. 1.); concr. parte adincită, scobită. ■ Distanța pe verticală a bazei unei forme negative de relief față de un plan superior de referință. 2. (Mal ales la pl.) Depărtare; p. ext. loc ascuns. 3. Fig. Profunzime, intensitate.

ADINCIRE (< adinci) s. f. Operație de prelucrare prin așchiere care realizează mărirea lungimii unui alezaj. Se execută cu adincitorul.

ADINCITOR (< adinci) s. n. Sculă așchietoare pentru prelucrarea suprafețelor conice, cilindrice, profilate ale găurilor.

ADINCITURĂ (< adinci) s. f. Parte adincită, scobită a unei suprafețe; intrind.

ADJARIA, rep. autonomă în Gruzia, la țărmul Mării Negre, creată la 16 iul. 1921; 3 mil km²; 393 mil loc. (1989). Cap.: Batumi. Ind. constr. de mașini, prelucr. petrolului și a lemnului, alim. Cereale, citrice, tutun, ceai.

ADJECTIV (< fr., lat.) s. n. Parte de vorbire (flexibilă) care însoțește un substantiv, cu care se acordă în gen, număr și caz, pentru a arăta o însușire (a. calificative) sau pentru a exprima un raport (a. pronominal).

ADJECTIVAL, -Ă (< adjectiv) adj. Care este exprimat printr-un adjectiv. Atribut a. □ Articol a. = articol care însoțește un adjectiv legat de un substantiv articular sau de un nume de persoană (ex. cel. cea). ■ Care îndeplinește rolul de adjectiv. Locuțiune a.

ADJUD. oraș în jud. Vrancea, la confl. Trotușului cu Siretul; 19 981 loc. (1991). Nod feroviar și rutier. Ind. alim., de prelucr. lemnului și constr. de mașini. Combinat de celuloză și hirtie; întreprindere de țesături groase. Ateliere pentru reparat material rulant feroviar și mașini agricole. Menționat documentar în 1433 (A. vechi), ca punct de vamă, iar din 1460 cu actuala denumire. Declarat oraș în 1948.

ADJUDECA (< lat. iudicare) vb. I tranz. (DR.) A atribui prin hotărîre judecătorească un bun scos la licitație publică persoanei care oferă prețul cel mai mare. □ (SPORT) A-și adjudeca victoria = a cuceri, a obține victoria în condițiile unei concurențe.

ADJUNCT, -Ă (< lat. adjunctus) s. m. și f., adj. (Persoană) care face parte din conducerea unei instituții sau întreprinderi ori a unui serviciu fiind imediat subordonată titularului.

ADJUTANT (după fr.) s. m. Ofițer care îndeplinește, pe lângă un comandant sau un șef militar, atribuții similare unui secretar. ■ Cel mai mare grad de subofițer; persoană avînd acest grad.

ADJUVANT (< fr.) adj., s. n. (Substanță) care este capabilă să activeze acțiunea unui medicament.

ADLER, Alfred (1870—1937), psiholog și neropsihiatru austriac. Inițiatorul unei variante a psihanalizei, numită „psihologia individuală” („Despre temperamentul nervos”, „Practica și teoria psihologiei individuale”).

ADLER, Ladislau 1913, n. Arad), arhitect român. Autorul unor lucrări de orientare funcționalistă, specializat în construcții industriale.

ADLER I. Viktor A. (1852—1918), om politic austriac. Lider al Partidului Social-Democrat Austriac și al Internaționalei a II-a. Ministru de Externe (nov. 1918). 2. Friedrich A. (1879—1960), om politic austriac. Fiul lui A. (1). Unul dintre conducătorii social-democrației austriece, teoretician al austromarxismului.

AD LIBITUM (loc. lat.) adv. După voie.

AD LITTERAM (loc. lat.) adv. Cuvînt cu cuvînt, literă cu literă; în total, literal, textual.

ADMINISTRĂ (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. A conduce, a gospodări o întreprindere, o instituție, o organizație economică, un patrimoniu sau o parte dintr-un patrimoniu. 2. A da unui

bolnav un medicament. 3. (DR.) A administra o probă = a folosi un mijloc de probă într-un proces.

ADMINISTRARE (< administra) s. f. Acțiunea de a administra (1, 2).

ADMINISTRATIV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține administrației de stat sau emană de la un organ al acesteia. □ Drept a. = ramură a dreptului avînd ca obiect relațiile juridice din sfera administrativă. □ Loc. Pe cale administrativă = prin organele administrației de stat.

ADMINISTRATOR, -OARE (< fr., lat.) s. m. și f. (DR.) Persoană care administrează un bun sau un patrimoniu. □ A. -sechestr = persoană juridică însărcinată cu administrarea unui imobil urmărit pentru realizarea unor creanțe.

ADMINISTRAȚIE (< fr., it., rus.) s. f. 1. Acțiunea de a administra (1). 2. Totalitatea organelor prin care se desfășoară această acțiune. □ A. de stat = a) formă de activitate (executivă și de dispoziție) a statului pentru realizarea funcțiilor sale; b) totalitatea organelor de stat prin care se desfășoară această activitate. Consiliu de a. = organ colegial însărcinat cu administrarea unei întreprinderi sau instituții. A. militară = a) parte a științei militare care se ocupă cu organizarea, mobilizarea, completarea și întreținerea forțelor armate; b) conducere politică-administrativă a unui stat sau a unei regiuni etc. ocupate, exercitată de militarii ocupați. 3. (DR.) Totalitatea puterilor de guvernământ asupra unui teritoriu, fără dreptul de a dispune de acesta.

ADMIRA (< fr., lat.) vb. I tranz. A privi, a prețui pe cineva sau ceva cu încântare, cu mirare, cu plăcere.

ADMIRAȚIE (< fr., lat.) s. f. Sentiment de încântare, de apreciere deosebită, de respect față de o persoană sau de un lucru (cu calități deosebite).

ADMISIBIL, -Ă (< fr.) adj. Care poate fi admis; acceptabil.

ADMISIE (ADMISIUNE) (< fr. {};) s. f. 1. Intrare dirijată, forțată, a agentului motor într-o mașină de forță. 2. Fază a ciclului de funcționare a unei mașini termice, în care amestecul de carburant intră în cilindru.

ADMITANTĂ (< fr. {};) s. f. Mărimă caracteristică a unui circuit de curent electric alternativ, egală cu inversul impedanței. Unitatea de măsură a a. este Siemens (simbol: Si).

ADMITE (< lat. admittere) vb. III tranz. 1. A primi, a accepta; a fi de acord cu ceva. 2. A tolera, a îngădui. 3. A considera, a recunoaște ca adevărat, ca bun. 4. A da curs favorabil unei cereri.

ADMITERE (< admite) s. f. Acțiunea de a admite. □ Examen de a. = examen de intrare într-o instituție de învățămînt.

ADMONEȘTE (< fr.) vb. I tranz. A mustra aspru, a dojeni.

ADMONEȘTARE (< admonesta) s. f. Acțiunea de a admonesta; mustrare, dojană; concr. adresă oficială care conține o mustrare adresată cuiva (pentru o abatere etc.).

ADN (DNA) subst. Denumire prescurtată a acidului deoxiribonucleic.

ADNOTA (< lat. adnotare) vb. I tranz. A face note, însemnări pe marginea unui text.

ADNOTARE (< adnota) s. f. Acțiunea de a adnota; concr. notă explicativă, însemnare pe marginea unui text; adnotație.

ADO-EKITI, oraș în SV Nigeriei (Ogun), la V de Lagos; 287 mil loc. (1987). Centru agricol (porumb) și piață pentru animale.

ADOLESCENT, -Ă (< fr., lat.) s. m. și f. Persoană ajunsă la vârsta adolescenței.

ADOLESCENȚĂ (< fr., lat.) s. f. Perioadă în dezvoltarea organismului uman, care urmează pubertății și precede starea de adult. Este cuprinsă, în general, între 14—18 ani, avînd multiple aspecte particulare de la individ la individ. Se caracterizează prin dezvoltarea fizică și neopsihiică insuficientă, explicabilă prin faptul că sistemul neurovegetativ și cel endocrin ajung în faza lor finală de dezvoltare.

ADONAI (în „Vechiul Testament”), nume dat lui Dumnezeu, a cărui pronunțare, considerată sacrilegiu, este interzisă în religia mozaică.

ADONIC (< fr. *li*) adj. *Vers* ~ = vers antic format dintr-un coriamb și o silabă, indiferent de lungimea ei.

ADONIS 1. Divinitate feniciană a vegetației, al cărei cult a fost introdus în lumea greco-romană. Mitul morții și al renașterii sale este simbolul vegetației care moare și revine în fiecare an. Iubit de Afrodita. 2. Mic asteroid (diametru sub 2 km) care se poate apropia destul de mult de Pământ (pină la câteva milioane de kilometri); a fost descoperit în 1936 de către astronomul belgian E. Delporte.

ADOPȚIA (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. (DR.) A înfia. 2. A-și însuși o atitudine, o comportare; a accepta o părere, o metodă.

ADOPȚARE (< adopta) s.f. Acțiunea de a adopta. □ (DR.) *Adoptarea legilor* = votare (precedată de dezbateri) a proiectelor de lege de către organele legislative.

ADOPȚIV, -Ă (< fr., lat.) adj. (DR.) 1. (Despre un copil) înfiat. 2. (Despre o persoană) Care a adoptat 1) pe cineva.

ADOPTIE (ADOPTIUNE) (< fr., lat.) s.f. (DR.) Înfiere.

ADORA (< fr., lat.) vb. I tranz. A iubi cu pasivitate, cu înfocare; p. ext. a slăvi, a diviniza, a venera.

ADORARE (< adora) s.f. Atitudine religioasă, însoțită de ritual și gesturi, prin care se exprimă dependența și supuneră totală față de Dumnezeu.

ADORAȚIE (< fr., lat.) s.f. Iubire sau admirație fără margini; cinstitre, slăvire, divinizare, venerație.

ADORMI (lat. *adormire*) vb. IV 1. Intranz. A trece de la starea de veghe la starea de somn. 2. Intranz. A face (pe cineva) să adormă 1). 2. Intranz. Fig. (în limbaj bisericesc) A muri. 3. Tranz. Fig. A alina, a potoli.

ADORMIT, -Ă (< adormi) adj. 1. Care doarme. 2. Căruia îi este somn; somnoros. □ Fig. Lipsit de vicleane; molatic, domol. 2. Fig. (în limbaj bisericesc; adesea subst.) Mort.

ADORMITELE (< adormit) s.f. pl. (BOT.) Dediței.

ADORNO, Theodor (pe numele adevărat *Theo Wiesengrund*) (1903—1969), filozof, sociolog și muzicolog german. Între 1933 și 1949 a trăit în emigrație. Prof. univ. la Frankfurt pe Main. A preconizat orientarea filozofiei spre studiul singularului și particularului („Dialectica negativă”). A analizat premisele psihosociale ale fascismului („Personalitate autoritară”). Lucrări privind semnificația filozofică și socială a artei („Filozofia muzicii noi”).

ADOSAT, -Ă (< fr.) adj. 1. (Despre un element de construcție) Lipt de un perete (ex. coloană a.). 2. (Despre o construcție mică) Lipt de un edificiu.

ADOUR [adur], fl. în SV Franței; 335 km. Izv. din N M-șilor Pirinei (Masivul Tourmalet), trece prin Tarbes și Bayonne și se varsă în G. Biscaya, lângă Biarritz. Navigabil pe 132 km. Mari hidrocentrale. Irigații.

ADRAR DES IFORAS (IFÓGHAS) [dez ifog], platou nisipos în S masivului Ahaggar (Sahara). Înclinat către V; alcătuit din gresii paleozoice. Alt. medie: 500 m. Alt. max.: 853 m (vf. Hebgone). Vegetație xerofită.

ADRENALINĂ (< fr. *li*; [s] lat. ad „lingă” + *renalis* „de rinichi”) s.f. Hormon produs de glanda medulosuprarenală, mediator chimic al transmiterii nervoase simpatică, cu proprietăți vasoconstrictoare, hiperglicemizante și stimulare ale mușchilor cardiaci. A. obținută prin sinteză se folosește în medicină. Sin. *epinefrină*.

ADRENERGIC, -Ă (< fr.; [s] fr. *adrénaline* + gr. *ergazomal* „a produce”) adj. Care provoacă secreția de adrenalină, care are o acțiune similară sau sinergică cu cea a adrenalinei. □ *Nervi adrenergici* = nervi simpatici a căror acțiune provoacă secreția de adrenalină.

ADRENOCROM (< fr. *li*; [s] fr. *adrénaline*

+ gr. *khroma* „culoare”) s.m. Produs de oxidare a adrenalinei, de culoare cărămizie, cu acțiune hemostatică și tonifiantă asupra pereților vaselor sanguine.

ADRESĂ (< fr.) vb. I 1. Tranz și refl. A (se) îndrepta (cu) vorba către cineva, cerându-i o lămurire, punându-i o întrebare etc. 2. Tranz. A exprima față de cineva o mulțumire, felicitări etc. 3. Tranz. A trimite, a îndrepta (către o persoană sau o instituție) o invitație, o cerere etc., scrisă sau verbală; a face apel la... 4. Tranz. A scrie adresa (pe o scrisoare, pe un colet etc.).

ADRESANT, -Ă (< germ.) s.m. și f. Persoană cărăia îi este adresată o scrisoare, un colet etc.; destinatar.

ADRESĂ (< fr.) s.f. 1. Indicație, mențiune pe scrisori, colete etc. care conține numele și domiciliul destinatarului. 2. Date care indică domiciliul unei persoane. 2. Comunicare oficială făcută în scris de o instituție, o întreprindere etc. 3. (INFORM.) Număr asociat zonelor de memorie internă sau zonelor de pe un suport de informație extern (disc, bandă etc.), pe baza cărui acestea pot fi localizate pentru prelucrarea informației stocate în ele (de ex. a. unei locații de memorie, a. unui sector pe disc etc.).

ADRIAN (Publius Aelius Hadrianus), împărat roman (117—138 d. Hr.) din dinastia Antoninilor. Fiul adoptiv al lui Traian. A inițiat numeroase reforme administrative, iar pe plan militar a dus o politică defensivă. A codificat legislația romană.

ADRIAN [gidrian], Edgar Douglas, Sir (1889—1977), fiziolog englez. Prof. univ. la Cambridge. Cercetări și descoperiri în domeniul sistemului nervos și al funcționării neuronilor. Premiul Nobel (1932), împreună cu Ch. Sherrington.

ADRIANOPOL, oraș în Turcia europeană, întemeiat de împăratul Adrian. În 378 d. Hr. vizigoții au nimicit aici armata romană, iar în 1205 țarul Ionți Caloian a înfrânt oștile Imp. Latin. Cucerit de turci în 1362, a fost capitala Imp. Otoman între 1365 și 1453. Aici s-a încheiat Tratatul de Pace Ruso-Turc (1829), prin care s-a recunoscut, printre altele; independența Greciei, autonomia Serbiei și s-a desființat monopolul turcesc asupra comerțului Țării Românești și Moldovei. Azi *Edirne*.

ADRIATICĂ, Marea ~, mare în bazinul Mediteranei, cuprinsă între Pen. Italică și Pen. Balcanică; comunică cu M. Ionică prin str. Otranto; 144 mii km². Ad. max.: 1 230 m. Salinitate: 35—38‰. Pescuit. Pr. porturi: Triest, Veneția, Rijeka, Split, Durrës, Vlora.

ADSORBANT (< fr.) s.m. Corp pe suprafața căruia se fixează o substanță prin adsorbție.

ADSORBIT (< fr.) s.m. Substanță fixată prin adsorbție pe suprafața unui corp.

ADSORBȚIE (după fr. *li*) s.f. Fixare și acumulare a moleculelor unui gaz sau ale unui lichid pe suprafața unui corp solid.

ADSTRĂT (< fr.) s.n. (LINGV.) Totalitatea

elementelor străine care se adaugă unui idiom,

Adrian (Publius Aelius Hadrianus)

după constituirea acestuia.

ADUCE (lat. *adducere*) vb. III 1. Tranz. A lua cu sine pe cineva sau ceva și a veni într-un loc stabilit. 2. Tranz. A da (unui lucru) o anumită înclinație, direcție sau mișcare. 3. Tranz. A produce (rod, venit etc.); a crea, a procura; a pricui. 4. Tranz. A face să ajungă într-o anumită situație, stare. 5. Intranz. A semăna cu cineva sau ceva.

ADUCT s.n. Amestec cristalin în care o substanță este înglobată în rețeaua cristalină a altei substanțe (care prezintă goluri sub formă de canale). A. se descompune prin metode fizice (ex. dizolvare la cald, topire etc.).

ADUCȚIE (ADUCȚIUNE) (< fr., lat.) s.f. Construcție hidrotehnică destinată conducerii fluidelor de la punctul de captare până la cel de folosire.

ADULĂ (< fr., lat.) vb. I tranz. A linguiși, a flata pe cineva în chip servil.

ADULĂR (< n. pr. *Adula*, Alpi) s.n. Feldspat potasic, caracteristic filonelor alpine și geodilor. Este transparent, incolor și cu luciu stilos.

ADULAȚIE (< fr., lat.) s.f. Linguire, flatare servilă.

ADULMECĂ vb. I tranz. și intranz. (Mai ales despre animale) A simți, a descoperi cu ajutorul mirosului prezența cuiva sau a ceva ori urmele lasate. □ Fig. (Despre oameni) A căuta să afle: a da de urmă, a descoperi. □ A presimiți.

ADULT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. și f. 1. Adj., s.m. și f. (Persoană) care se află în perioada adultă. 2. Adj. *Perioada* = perioadă din evoluția organismului animal în care procesul de creștere, de formare a sistemului glandular și a celui neurovegetativ s-a încheiat. La om urmează adolescența, în general după vârsta de 18 ani, și durează până în momentul când încep să apară diferitele procese de degenerescență. Conventional, se admite ca sfârșit al p.a. vârsta de 60 de ani.

ADULȚER, -Ă (< fr., lat.) s.n., adj. (DR.) 1. S.n. Infracțiune care constă în încălcarea fidelității conjugale de către unul dintre soți. 2. Adj. (Despre un soț) Care a încălcat fidelitatea conjugală.

ADULȚERIN, -Ă (< fr., lat.) adj. (DR.; despre copii) Născut dintr-un adulter.

ADUMBRĂI (lat. *adumbrare*) vb. IV tranz. A face umbră; a umbră.

ADUNA (lat. *adunare*) vb. I tranz. și refl. 1. Tranz. A strânge la un loc; a ridica de pe jos. 2. Tranz. A aduce din toate părțile; a strânge, a concentra. 3. Tranz. și refl. A (se) îngrămădi, a (se) ghemui. 4. Tranz. A culege. 5. Tranz. A pune deoparte bani sau alte bunuri materiale; a agonisi. 6. Tranz. (MAT.) A efectua operația de adunare. 7. Tranz. și refl. A (se) apropia unul de altul, a (se) strânge formînd un singur grup.

ADUNARE (< aduna) s.f. 1. Acțiunea de a aduna și rezultatul ei. 2. (MAT.) Operație algebrică prin care se asociază oricărei perechi de elemente ale unei mulțimi un alt element al mulțimii (numit suma lor). 3. Întrunire a mai multor persoane (în scopul discutării unor probleme de interes general); grup format din aceste persoane. □ A. *constituantă* = a. alcătuită din reprezentanți aleși în vederea votării sau modificării unei constituții. A. *legislativă* = organ reprezentativ al statului, competent a se pronunța prin vot asupra proiectelor de legi. A. *națională* = a) organ suprem al puterii de stat în unele țări; b) organ de stat cu funcții legislative sau consultative (ex. în Franța, Algeria, Pakistan, Thailanda). A. *generală* = a. cu participarea generală a membrilor în anumite organizații, întreprinderi etc. (EC). A. *generală a acționarilor unei societăți* = a. cu rolul de a desemna consiliul de administrație, de a dezbate probleme privind piața întreprinderii, de a examina conturile, distribuirea dividendelor (a. *generală ordinară*), de a decide modificările de statut și mărirea capitalului (a. *generală extraordinară*). 4. (Articulat, cu valoare de interjecție) Semnal dat pentru strîngerea într-o formație ordonată a unei trupe sau a unui grup organizat.

ADUNAREA CONSTITUANTĂ, adunare aleasă conform prevederilor Legii electorale din 1864, cu menirea de a pune bazele regimului politic instaurat la 11 febr. 1866. Una din primele sale măsuri a constituit-o proclamarea lui Carol de Hohenzollern ca domnitor al României. După adoptarea Constituției, la 29 iun. 1866, și-a încetat activitatea.

ADUNAREA DEPUTAȚILOR, camera inferioară a Parlamentului român, creată prin Constituția din 1866. Modul de alegere și de funcționare a suferit modificări de-a lungul timpului. A fost desființată prin decret la 5 sept. 1940. Și-a reluat activitatea în urma alegerilor din 20 mai 1990. V. și *Parlament*.

ADUNAREA ELECTIVĂ A MOLDOVEI, organ al puterii legislative, constituit în urma alegerilor din dec. 1858, în conformitate cu dispozițiile electorale ale Anexei la Convenția de la Paris (7 aug. 1858). Și-a deschis lucrările la 28 dec. 1858, iar în ședința din 5 ian. 1859 a ales cu unanimitate de voturi pe Al. I. Cuza ca domn al Moldovei. În dec. 1859 a fost dizolvată; în 1860, în urma unor alegeri s-a constituit o nouă A. care a fuzionat cu cea a Țării Românești, formându-se *Adunarea Electivă a României*.

ADUNAREA ELECTIVĂ A ROMÂNIEI, organ al puterii legislative, constituit la 24 ian. 1862, prin contopirea Adunării Elective a Țării Românești cu cea a Moldovei. A adoptat măsuri privind unificarea legislațiilor Principatelor Unite. În cadrul A. s-a format (1862—1863) o alianță între conservatori și liberalii radicali, în scopul detronării lui Al. I. Cuza și înlocuirii lui cu un prinț dintr-o familie domnitoare străină, conform rezoluțiilor Adunărilor Ad-Hoc. Neînțelegerile cu guvernul l-au determinat pe Al. I. Cuza să dizolve A. prin lovitură de stat de la 2/14 mai 1864. O nouă A. a fost aleasă în toamna anului 1864. La 18 mai 1866 A. a fost dizolvată, fiind înlocuită cu *Adunarea Constitu-*

ADUNAREA ELECTIVĂ A ȚĂRII ROMÂNIEI, organ al puterii legislative, constituit în urma alegerilor din ian. 1859, în conformitate cu dispozițiile electorale ale Anexei Convenției de la Paris (7 aug. 1858). Și-a deschis lucrările la 22 ian. 1859 și a ales în unanimitate pe Al. I. Cuza, domnul Moldovei și ca domn al Țării Românești (24 ian. 1859), înfăptuindu-se astfel Unirea Principatelor. Dizolvată în dec. 1859. În 1860 a fost constituită o nouă A., dizolvată în 1861. În același an se formează o altă A., care a fuzionat cu cea a Moldovei, formându-se *Adunarea Electivă a României*.

ADUNAREA NAȚIONALĂ CONSTITUANTĂ A BUCOVINEI, adunare întrunită la Cernăuți în ziua de 27 oct. 1918, care a hotărât unirea acestui străvechi teritoriu românesc cu patria mamă; a ales Consiliul Național în frunte cu Iancu Flondor, care a preluat conducerea Bucovinei până la înfăptuirea Unirii.

ADUNAREA NAȚIONALĂ DE LA ALBA IULIA, mare adunare populară convocată la Alba Iulia la 1 dec. 1918, din inițiativa Consiliului Național Român Central, și la care reprezentanții populației românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș au decis, în unanimitate, unirea cu România. Moment de apogeu al luptei naționale a românilor, A. a constituit un eveniment revoluționar în cursul căruia s-au ridicat marile probleme care stăteau în fața poporului român: desăvârșirea statului național unitar român, înfăptuirea reformei agrare democratice, asigurarea egalității în drepturi pentru naționalitățile conlocuitoare, lupta pentru instaurarea unui regim politic democratic. Eșuând tratativele duse la Arad cu noul guvern ungar al contelui Károlyi Mihály, la 18 nov. 1918, în numele *Marelui Sfat al Națiunii Române* a fost lansat un manifest *Către popoarele lumii*, prin care se făcea cunoscut refuzul guvernului ungar de a lua în considerare revendicările juste ale populației românești și, în consecință, hotărârea națiunii române de a-și înființa pe teritoriul locuit de dînsa statul său

Adunarea Națională de la Alba Iulia

liber și independent". În vederea realizării acestui deziderat, în finalul manifestului se cerea sprijinul întregului popor român „cu care una vom fi de aici înainte în veci”. La Adunarea Națională ținută în ziua de 1 dec. 1918 în sala casei din Alba Iulia participă 1 228 de delegați (deputați) aleși în circumscripțiile electorale, precum și de diferite instituții și organizații politice, culturale, profesionale, de învățământ, religioase, militare, de femei, de sindicat ș.a. În același timp, pe numele Adunării Naționale au sosit mii de adrese de adeziune cu sute de mii de semnături din toate părțile Transilvaniei. În numele Comitetului de organizare s-a propus alegerea unui Birou al Adunării, format din: Gheorghe Pop de Băsești, episcopii Ioan I. Pop și Demetriu Radu — președinți, Ștefan Cicio Pop, Teodor Mihali, Ioan Flueraș — vicepreședinți, precum și a unui secretariat, în componența a nouă personalități transilvane. Gheorghe Pop de Băsești, președintele Partidului Național Român, saluând pe cei prezenți, declară Adunarea Națională de la Alba Iulia „constituită și deschisă”. Cuvîntarea solemnă rostită de Vasile Goldiș face o schiță de istorie românească și se încheie cu un proiect de rezoluție, care începe cu cuvintele: „Adunarea Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți (la Alba Iulia în ziua de 1 dec. 1918), decretează unirea acelor români și a tuturor teritoriilor locuite de dinșii cu România”. Apoi, la tribuna adunării au luat cuvîntul reprezentanții celor două partide politice: Iuliu Maniu (Partidul Național Român) și Iosif Jumanca (Partidul Social-Democrat), care evocînd lupta poporului român pentru unitate națională și dreptate socială, au subliniat rolul pozitiv al Unirii pentru dezvoltarea societății românești. Proiectul de rezoluție propus de V. Goldiș a fost adoptat de Marea Adunare Națională cu ovații prelungite, manifestîndu-se astfel nestrămutată hotărîre pentru înfăptuirea Marii Uniri. Pentru cîrmuirea Transilvaniei pînă la întocmirea Constituantei, Adunarea Națională hotărîște alegerea unei adunări legislative numită *Marele Sfat Național* compus din 250 de membri, dintre care 200 să fie aleși de A. imediat, iar restul de 50 să fie cooptați de către însuși *Marele Sfat Național*. Acesta, la rîndul său numește guvernul provizoriu, *Consiliul Dirigent*, alcătuit din 15 membri, prezidat de Iuliu Maniu. După săvîrșirea actului istoric, cei peste 100 000 de participanți la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia adunați pe Cîmpul lui Horea aprobă cu aclamații entuziaste hotărîrea de unire necondiționată și pentru totdeauna a Transilvaniei cu România. În timp ce la Alba Iulia se hotărîa actul istoric al Unirii, în satele și orașele Transilvaniei aveau loc adunări de solidarizare și aprobare a hotărîrilor luate. Două săptămîni mai tîrziu, actul Unirii a fost înmînat în cadrul solemn regelui Ferdinand I, în ziua de 14 dec. 1918, de

către o delegație a *Marelui Sfat Național* alcătuită din: V. Goldiș, Al. Vaida-Voevod și episcopii Miron Cristea și Iuliu Hossu. În cuvîntul rostit cu acest prilej, V. Goldiș făcînd unele considerații asupra actului Unirii, pe care-l aprecia ca o cerință a istoriei și civilizației umane, arăta „că prin această unire, după cea a Basarabiei și apoi a Bucovinei, s-a împlinit vîsul de o mie de ani al neamului românesc, unirea într-un singur stat al tuturor românilor”. Prin decretele legii din 11/24 și 18/30 dec. 1918, Consiliul de Miniștri, iar la 29 dec. 1918, Parlamentul au ratificat reunirea tuturor provinciilor istorice românești cu Țara-mamă, România. Încununare a aspirațiilor de veacuri ale poporului român pentru eliberarea națională, rezultat al luptei duse de forțele social-politice ale vremii, Unirea din 1918 — eveniment cardinal în istoria românilor — a marcat desăvîrșirea procesului de realizare a statului național unitar, a creat cadrul propice pentru o mai accentuată evoluție a economiei, științei și culturii. Ziua de 1 Decembrie a fost declarată, în 1990, de Parlament, ca zi națională a României.

ADUNAREA STĂRILOR, instituție medievală de stat care cuprindea pe reprezentanții tuturor claselor și categoriilor sociale privilegiate. Comuna tuturor statelor, avea atribuții politice, juridice, militare, administrative și fiscale. În izvoarele istorice apare cu numele de *Sfatul țării*, *Adunarea obștească*, *Dieta țării* ș.a.

ADUNAȚI, com. în jud. Prahova; 2 743 loc. (1991).

ADUNAȚII-COPĂCENI, com. în jud. Giurgiu, pe Argeș; 6 638 loc. (1991).

ADUNĂRI AD-HOC, organe ca caracter consultativ în Moldova și în Țara Românească, alcătuite din reprezentanți aleși ai tuturor claselor și păturilor sociale convocate la Iași și București la 22 sept./ 4 oct., respectiv 30 sept./ 12 oct. 1857. Au hotărît: autonomia și neutralitatea celor două Principate, unirea lor într-un singur stat cu numele de România, numirea ca domn a unui prinț străin dintr-o familie domnitoare din Europa, guvern reprezentativ și constituțional, garantarea colectivă a celor șapte puteri. Numite și *Divanuri Ad-Hoc*.

ADUNĂTURĂ (< aduna) s.f. 1. Îngrămădire de obiecte disparate. 2. (Peior.) Mulțime de oameni strînși la întimplare; gloată, strînsură.

ADUȘ, -Ă (< aduce) adj. Îndoit, încovoiat, aplectat.

ADUWA [adɤwa] (**ADOWA** sau **ADŪA**), oraș în N Etiopiei; 26,8 mii loc. (1982). Aici, în timpul războiului purtat de Italia împotriva Etiopiei (1895—1896), italienii au fost învinși decisiv de Menelik II (1 mart. 1896).

AD VALOREM (loc. lat.) adv. (De obicei despre calcularea taxelor vamale) După valoare.

ADVEȚIE (< fr.) s.f. Depășare orizontală a aerului dintr-o zonă. Poate fi caldă, rece, umedă, uscată, turbulenta etc.

Solemnitatea deschiderii Adunării Ad-Hoc
în Țara Românească

ADVENTIȚE (< fr., lat.) s.f. Foiță externă care învețe arterele, venele și vasele limfatice.

ADVENTISM (< engl. [i]; [s] lat. adventus „venire”) s.n. Doctrină a unei secte creștine care predică „a doua venire”, apropiată, a lui Hristos, cu care urmează să înceapă o „împărăție de 1000 de ani”. Adepții a. sărbătoresc ca zi de odihnă sâmbăta. Fundat în S.U.A. de baptistul dr. Miller (c. 1831).

ADVENTIV, -Ă (< fr. [i]) adj. 1. (Despre plante) Originar din alte regiuni (continente) și care s-a răspândit, fără a fi cultivat, din semințe aduse o dată cu introducerea unor plante de cultură sau prin circulația unor mărfuri de import. 2. Rădăcină a. = rădăcină care se dezvoltă pe diferite părți ale plantei (tulpină, frunze), în anumite condiții de mediu, adeseori ca urmare a aplicării unor procedee de cultură sau de multiplicare a plantelor (alcoire, marcotaj etc.). 3. Mugure a. = mugure care se dezvoltă din țesuturi definitive (ex. din frunzele de Begonia). 4. (GEOL.) Con de lavă pe traseul fisurilor radiare sau la baza conului principal; crater de dimensiuni mici pe flancurile sau la baza conului vulcanic.

ADVERB (< fr.) s.n. Parte de vorbire neflexibilă (dar cu grade de comparație), care determină sensul unui verb, al unui adjectiv sau al unui alt adverb, arătând locul, timpul, modul, cauza sau scopul.

ADVERBIAL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre cuvinte sau construcții gramaticale) Cu valoarea de adverb.

ADVERS, -Ă (< fr., lat.) adj. Situat în față; contrar, opus. □ Parte a. = adversar (într-o afacere, într-un proces). ■ Fig. Potrivnic.

ADVERSAR, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f. Persoană care face concurență alteia sau care luptă împotriva unei concepții, unei teorii etc.; rival, potrivnic. ■ (SPORT) Partener de întrecere.

ADVERSATIV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care arată o opoziție. □ Propoziție a. = propoziție care exprimă o opoziție față de coordonata ei. □ Conjunție a. = conjuncție care introduce o propoziție adversativă.

ADVERSITATE (< fr., lat.) s.f. Situație potrivnică; dificultate.

ADY [ɔdi] Endre (1877—1919), poet ungar. Lirică a contrastelor și tensiunilor maxime, cuprinzând îndemnul la luptă, protestul împo-

triva divinității, amărăciunea provocată de gândul morții, bucuria și suferința dragostei („Poezii noi”, „Singe și aur”, „In fruntea morților”)

ÆD (< fr., gr.) s.m. Poet epic în Grecia antică, recitator și cîntăreț al isprăvilor zeilor și eroilor. Se acompania cu instrumente cu coarde.

AEGYSSUS, așezare geto-dacă, apol cetate și așezare romană, iar mai târziu bizantină. Azi Tulcea.

A.E.L.S. v. Asociația Europeană a Liberului Schimb.

AENESIDEMOS din Cnosos (sec. 1 î.Hr.), filozof grec. A reinnoit principiul pyrrhonian al „suspendării judecății” ca soluție practică și teoretică la problema cunoașterii, formulind în apărarea scepticismului cele 10 motive de îndoială (tropi).

AER (lat. aer) s.n. 1. Amestec fizic de gaze care formează straturile inferioare ale atmosferei, cuprinzînd (în volum): 78,09% azot, 20,95% oxigen, 0,93% argon, 0,03% dioxid de carbon, precum și neon, heliu, kripton, hidrogen, xenon, ozon etc.; conține și vapori de apă, praf, microorganisme etc.; are densitatea 1,293 kg/m³. Aerul este absolut necesar vieții aerobe. □ A. lichid = lichid obținut prin răcirea aerului pînă sub temperatura de -183°C la presiune normală; este folosit pentru separarea

componentelor sale. A. comprimat = a. la presiuni mai mari decît cea atmosferică (pînă la sute de atmosfere), obținut cu compresoarele. A. condiționat = a. din încăperi trecut printr-un sistem special de ventilație în scopul păstrării proprietăților lui fizice în limite determinate de temperatură, umiditate, grad de puritate etc.; a. tratat în instalațiile de condiționare. A. viciat = a. neplăcut, avînd alterate însușirile fizice și conținînd substanțe rău mirositoare sau dioxid de carbon în exces. 2. Văzduh, atmosferă. 3. Înfașurare, aspect. □ Expr. A-și da (sau a-și lua) aere = a-și lua o altitudine de superioritate; a se înrînfă.

ÆR (< sl.) s.n. Vegmint liturgic avînd odat semnul crucii. A. simbolizează cerul pe care s-a arătat steaua la nașterea lui Hristos sau piatra așezată pe mormîntul lui.

AERAJ (< fr.) s.n. Operație de introducere și de distribuție în mină a aerului curat de la suprafață, necesar oamenilor și instalațiilor din subteran.

AERARE (< fr.) s.f. Introducerea unei cantități suplimentare de aer într-un mediu lichid sau granular (ex. apă, cereale, sol etc.).

AERATOR (< fr.) s.n. Mașină de lucru folosită în turnătorii pentru alinarea amestecului de formare.

AERIAN, -Ă (< fr.) adj. 1. Care se află în aer. Conductă a. 2. Care se referă la aviație. □ Linie a. = traseu aeronautic și mijloacele materiale (aeronaute, aeroporturi etc.) aferente. 3. Fig. Diafan, vaporos, gingaș. ■ Distrat.

AERISJ (< ngr.) vb. IV tranz. A lăsa să intre aer proaspăt într-o încăpere; a expune un obiect la aer. ■ Refl. A se răcori.

AERLIFT (< aer + lift) s.n. Metodă mecanizată de extracție a lichidelor (apă, șteii) din subsol, bazată pe aducerea lor la suprafață cu ajutorul aerului comprimat.

AERO- ([s] gr. aer „aer”) Element de compunere cu sensul „aer”, care servește la formarea unor substantive sau adjective.

AEROB, -Ă (< fr. [i]; [s] aero + gr. bios „viață”) adj. (Despre organisme) A căruia viață este legată de prezența oxigenului molecular liber în mediul extern; plantele, cele mai multe animale și o bună parte dintre microorganisme sînt a.

AEROBIOLOGIE (< fr.) s.f. Ramură a biologiei care studiază microorganismele atmosferice, legătura lor cu igiena aerului, patologia vegetală, diversele alergii, biologia aeroplanctonului.

AEROBIQZĂ (< fr. [i]) s.f. Formă de viață a organismelor aérobe.

AEROCARTOGRAFIE ([s] aero + cartografie) s.f. Disciplină care studiază întocmirea planurilor și hărților topografice după aerofotograme.

AEROCLIMATOLOGIE ([s] aero + climatologie) s.f. Ramură a climatologiei care studiază condițiile climatice din troposferă și stratosfera inferioară.

AEROCLUB (< fr.) s.n. Organizație sportivă în care sînt încadrați membri care practică sau simpatizează sporturile aeronautice. Primul a. din România a fost Liga Națională Aeriană.

AEROCLUBUL CENTRAL ROMÂN, asociație avînd ca scop organizarea, conducerea și dezvoltarea aviației sportive, pregătirea sportivilor pentru zborul cu motor și parașutism, înființată în 1912, cu sediul la București.

AEROCOLIE (< fr. [i]; [s] aero + gr. kolon „intestin gros”) s.f. Acumulare de gaze în intestinul gros, care dă senzația de balonare a abdomenului.

AERODINAM (< aerodynamic) s.n. Tren automat rapid, cu forță aerodinamică.

AERODINAMIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre vehicule sau despre profilul lor) Care este astfel construit încît să întîmpine o rezistență minimă la înaintarea prin aer.

AERODINAMICĂ (< fr. [i]; [s] aero + gr. dynamis „forță”) s.f. Ramură a mecanicii fluidelor

Ady Endre

care se ocupă cu studiul mișcărilor mediilor fluide compresibile (aer sau alte gaze), produse de deplasarea corpurilor solide, precum și cu studiul mișcării corpurilor solide în aceste medii. Contribuții în domeniu au fost aduse de N.E. Jukovski (1905), L. Prandtl (1906 și 1928), T. Kármán, F. Tricomi, iar în România de V. Yálcovici (1913), E. Carafoți (din 1927), C. Iacob (din 1933) ș.a.

AERODINĂ (< fr.; {s} aero- + gr. *dynamis* „forță”) s.f. Aeronavă mai grea decât volumul aerului dislocat (ex. avionul, elicopterul, planorul etc.). □ A. *lenticulară* = aparat de zbor imaginat de savantul român H. Coandă pe baza efectului Coandă.

AERODROM (< fr.; {s} aero- + gr. *dromos* „teren de alergare”) s.n. Teren special amenajat pentru decolarea, aterizarea și staționarea avioanelor.

AEROELASTICITATE (< aero- + elasticitate) s.f. Ramură a mecanicii care studiază echilibrul și mișcarea corpurilor solide deformabile când se șine seama și de forțele superficiale ce acționează ca urmare a mișcării relative a fluidului și cu care corpul este în contact.

AEROFAGIE (< fr.; {s} aero- + gr. *phag-* „a mânca”) s.f. Înghițire și acumulare în stomac a unei cantități mari de aer.

AEROFOBIE (< fr. {i}; {s} aero- + gr. *phobos* „frică”) s.f. Teamă patologică de curenții de aer, întâlnită în turbare, isterie etc.

AEROFOTOGRAFIE (< fr. {i}; {s} s.f. Fotografie a suprafeței terestre obținută cu aparate instalate pe avioane, elicoptere etc. Folosită în geodezie, fotogrammetrie.

AEROFOTOGRAMĂ (< fr. {i}; {s} s.f. Fotogramă obținută în urma fotografierii din avion a unei părți a Pământului, cu ajutorul unei camere speciale.

AEROFOTOGRAMMETRIE (< fr. {i}; {s} s.f. Metodă a fotogrammetriei, care măsoară, determină metric și reprezintă, grafic și fotografic, porțiuni din suprafața terestră pe baza fotografiilor luate din avion, întocmind planuri și hărți.

AEROGARĂ (< fr.) s.f. Ansamblu de clădiri din cadrul unui aeroport care adăpostește serviciile tehnice și administrative necesare asigurării traficului de călători și de mărfuri al unor linii aeriene.

AEROGENERATOR (< fr.) s.n. Mașină care transformă energia eoliană în energie electrică.

AEROGLIȘOR (< fr.) s.n. Vehicul de transport prin sustentaj pe pernă de aer.

AEROGRAF (< fr. {i}; {s} aero- + gr. *grapho* „a scrie”) s.n. Pulverizator cu care se acoperă în

straturi de vopsea uniforme suprafețe mari ale unor desene, afișe, obiecte de fotografiat etc.

AEROGRAMĂ (< fr. {i}; {s} Diagramă a repartiției verticale în atmosferă a unor mărimi meteorologice (presiune, temperatură, umiditate etc.).

AERIONOTERAPIE s.f. Metodă de tratament cu ajutorul aerului ionizat produs de aparate speciale. Se folosește în tratarea nevrozelor.

AEROLIT (< fr. {i}; {s} aero- + gr. *lithos* „piatră”) s.m. Corp (meteorit, pulbere) care cade pe Pământ din spațiul interplanetar.

AEROLOGIE (< fr. {i}; {s} aero- + gr. *logos* „studiu”) s.f. Ramură a meteorologiei care studiază fenomenele din atmosfera liberă.

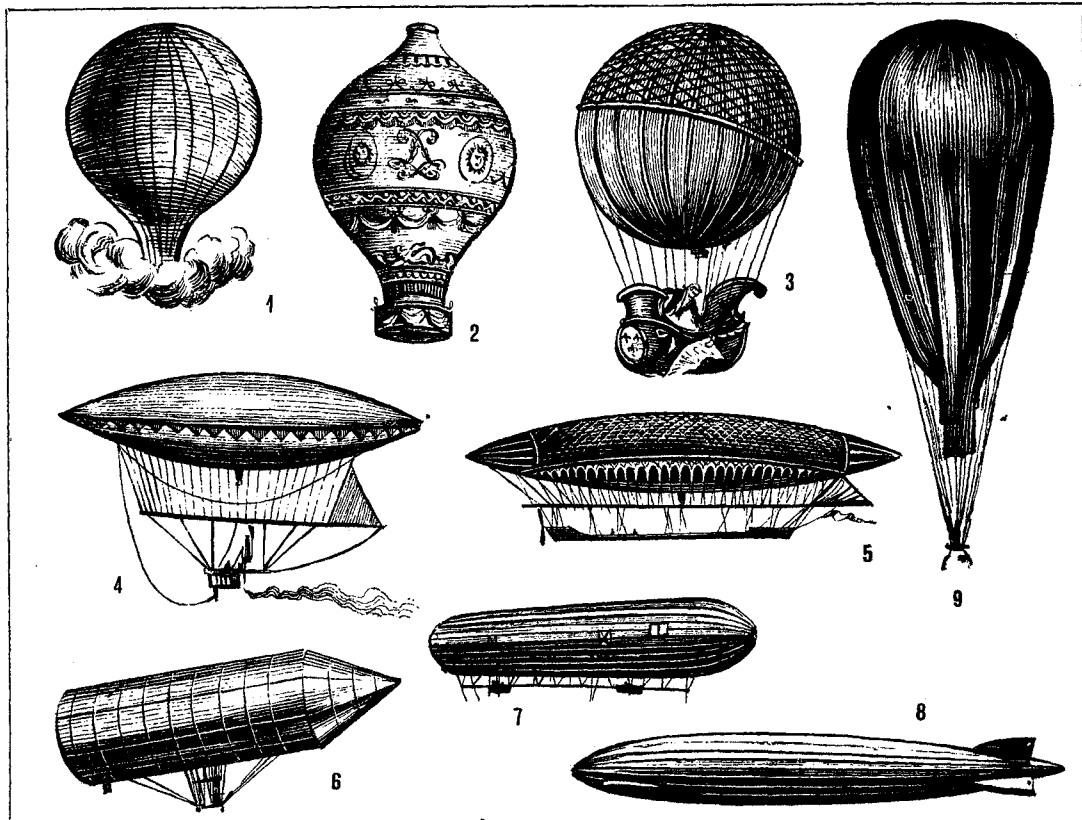
AEROMODEL (< fr.) s.n. Model de avion sau de planor de dimensiuni reduse, cu sau fără motor, care poate parcurge în zbor o distanță apreciabilă.

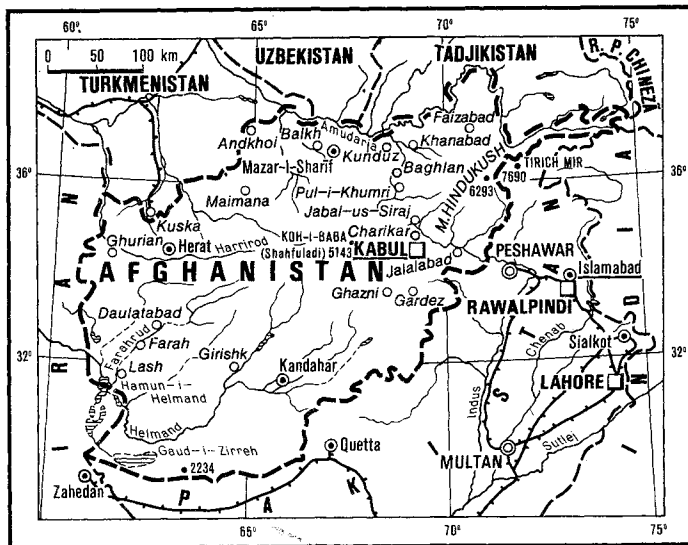
AEROMODELISM (< fr.) s.n. Ramură sportivă care se ocupă de proiectarea, construcția și lansarea aeromodelilor.

AEROMOTOR (< fr.) s.n. Motor eolian.
AERONAUT (după fr.; {s} aero- + gr. *nautes* „corăbier”) s.m. Persoană care face parte din echipajul unei aeronave.

Aerostate

1. Primul balon cu aer cald, construit de frații Montgolfier (Franța, 5 iun. 1783).
2. Balonul cu aer cald cu care J.F. Pilière de Rozier și François d'Arlandes au efectuat prima ascensiune (Franța, 21 nov. 1783).
3. Primul balon cu hidrogen cu care fizicianul J.A. Charles și călugărul Robert au efectuat prima ascensiune (1 dec. 1783).
4. Primul balon dirijabil construit de H. Giffard (Franța, 24 aug. 1852).
5. Primul dirijabil („La France”) echipat cu motor electric (1855).
6. Primul dirijabil cu înveliș metalic, construit de D. Schwartz (Rusia, 1898).
7. Primul dirijabil cu înveliș metalic rigid „Zeppelin-Luftschiff”, construit de Ferdinand conte von Zeppelin (Germania, 1900).
8. Dirijabilul „Graf Zeppelin”, construit de H. Eckener (Germania, 1932).
9. Stratostatul profesorului A. Piccard (Elveția, 1931)

AERONAUTICĂ (după fr. [i]) s.f. Ramură a tehnicii care se ocupă cu problemele navigației aeriene.

AERONAVĂ (< aero- + navă, după fr.) s.f. Vehicul aerian cu destinații multiple care se menține în aer prin plutire (aerostat) sau prin acțiunea aerului asupra unor suprafețe portante (aerodină); aerovehicul.

AEROPLAN (< fr. [i]) s.n. (leșit din uz) Avion.

AEROPLANCTON (< germ.) s.n. Totalitatea microorganismelor și a formelor lor de rezistență (spori, polen, bacterii, virusuri) existente în aerul atmosferic.

AEROPORT (< fr. [i]) s.n. Ansamblu constituit din terenul, aerogara, clădirile și amenajările necesare decolării, aterizării și întreținerii avioanelor.

AEROPURTAT, -Ă (după fr.) adj. Care se transportă cu ajutorul aeronavelor (ex. infanterie a.).

AEROREACTOR (< fr. [i]) s.n. Reactor care folosește drept carburant aerul atmosferic pre-comprimat.

AEROSOL (< fr. [i]; [s] aero- + lat. *salvo* „a dizolva”) s.m. (Mai ales la pl.) Sistem de particule lichide sau solide dispersate într-un gaz sau în aer.

AEROSOLTERAPIE (< fr. [i]; [s] fr. *aérosol* + gr. *therapeia* „tratament”) s.f. Mijloc terapeutic prin care medicamentele sînt introduse sub formă de aerosoli, pe căile respiratorii, cu ajutorul unor pulverizatoare speciale.

AEROSTAT (< fr. [i]; [s] aero- + gr. *statos* „care stă”) s.n. Aeronavă mai ușoară decît volumul aerului dislocat. Primele a. au fost construite de Joseph și Etienne Montgolfier (1783) și de J.A. Charles (1783). Folosite și azi în sondajele aerologice.

AEROSTATICĂ (< fr. [i]) s.f. Ramură a mecanicii fluidelor care se ocupă cu studiul echilibrului aerului și în general al gazelor, precum și cu construirea și dirijarea aerostatelor; statica gazelor.

AEROTANC s.n. Construcție pentru apărare biologică, în condiții artificiale, a epurii menajere și a apelor uzate industriale, cu concentrații mari în materia organică.

AEROTAXAJIE ([s] aero- + lat. *taxo* „a evalua”) (SILV.) s.f. Metodă pentru determinarea speciilor, a înălțimii, a diametrului coroanei arborilor etc. prin observare directă sau prin intermediul fotogramelor aeriene.

AEROTEHNICĂ (< fr. [i]) s.f. Disciplină care se ocupă cu studiul și cu construcția aeronavelor.

AEROTERAPIE (< fr. [i]; [s] aero- + gr. *therapeia* „tratament”) s.f. Cură de aer (de munte), indicată în bolile pulmonare cronice, în cursul convalescenței etc.

AEROTERMĂ (< fr.) s.f. Aparat de încălzire a unei încălțuri alcătuit dintr-un element de încălzire (electric, termic etc.) și un element de dirijare a curentului de aer cald.

AEROTREN ([s] aero- + tren) s.n. Vehicul experimental pe pernă de aer care poate atinge viteze mari (c. 300 km/h) pe o cale de tip *monorail*.

AEROVEHICUL (< fr.) s.n. Aeronavă.

AEROZINĂ (< fr.) s.f. Carburant lichid destinat motoarelor-rachetă, format din amestecul, în proporție de 50%, al hidrazinei cu dimetilhidrazina asimetrică.

AETIUS, Flavius (c. 390—454), general roman. Originar din Durostorum (Silistra). A dominat, din 433, viața politică a Imp. Roman de Apus, fiind ultimul mare general al imperiului. L-a înfrînt pe Attila în 451 la Cmpiile Catalaunice. Asasinat din ordinul împăratului Valentinian III.

AFABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Binevoitor, cordial.

AFABULAȚIE (< fr., lat.) s.f. Ansamblu întâmplărilor (episoadelor) care alcătuiesc acțiunea unei opere literare epice sau dramatice.

AFĂCERE (după fr. *affaire*) s.f. 1. Activitate comercială, industrială sau (mai ales) financiară. 2. (Fam.) Întreprindere sau acțiune cu rezultat favorabil. 2. Acțiune (importantă), indeletnicire.

AFACERIST, -Ă (< *afacere*) s.m. și f. Persoană care se ocupă cu afacerele.

AFANASIEF, Aleksandr Nikolaievici (1826—1871), folclorist rus. A alcătuit cea mai mare colecție de „Povești populare rusești” (8 vol., 1855—1864).

AFANASIEV, Gheorghe Dmitrievici (1906—1975), geolog rus. Studiul despre granitele din formațiunile intrusive vechi din NV Caucazul, cercetări privind procesele magmatice, cele de petrogeneză și sedimentare.

AFANITIC, -Ă adj. (GEOL.) (Despre structura rocilor magmatice) în care constituenții nu pot fi distinși macroscopic.

AFANAL (DENAKIL, DANCALIA, DANCALLA), depr. în E Africii (Etiopia și Djibouti), la Marea Roșie, în unele puncte sub

nivelul mării (—155 m); climă tropicală desertică (30°C media lunii iulie). Lacuri sărate (Assal, Afrera ș.a.). Zăcămintele de sare, izvoare geotermale. Pe litoral, pescuit de perle; palmieri.

AFĂRĂ (lat. *af foras*) adv. Dincolo de limitele unui spațiu închis sau limitat; în exterior. □ Loc. *Afără de...* = cu excepția... □ (Cu valoare de interj.) Pleacă! Ieși!

AFAZIE (< fr. [i]; [s] gr. *aphasia* „amuțire”) s.f. (MED.; PSIH.) Pierdere a capacității de a vorbi sau de a înțelege limbajul vorbit ori scris, însoțită deseori de tulburări psihice, datorată unor leziuni cerebrale localizate.

AFEBRIL, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. (MED.) (Persoană) cu temperatură ce nu depășește limitele normale. □ Boală a. = boală care evoluează fără creșterea temperaturii.

AFECT (< germ., lat.) s.n. 1. (PSIH.) Reacție afectivă mai violentă și de mai scurtă durată decît emoțiile (ex. frica și mînia sînt emoții, groaza și furia afecte). □ A. *astenic* = manifestare patologică caracterizată prin anxietate și tristețe. A. *patologic* = stare de boală manifestată prin intense tulburări afective, mergînd pînă la afectarea conștiinței. A. *primar* = leziune produsă de un microb la poarta de intrare în organism (ex. în tuberculoză, sifilis, tularemie).

2. (în sens larg) Denumire generică pentru stările sau reacțiile afective.

AFECTA' (< fr., lat.) vb. I tranz. A destina (o sumă de bani, o cantitate de materiale etc.) unui scop determinat.

AFECTA? (< fr.) vb. I tranz. 1. A mîhni, a intrista. 2. A simula o anumită stare sufletească.

AFECTAT, -Ă (< *afecta?*) adj. 1. Mîhnit, atins (sufletește). 2. (Peior.) Nefiresc, prefăcut.

AFECTIV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține afectivității, privitor la afectivitate; emotiv. □ *Procese afective* = ansamblul proceselor psihice exprimînd modul în care diferite împrejurări de viață și situații contribuie la satisfacerea sau nesatisfacerea trebuințelor materiale și spirituale ale persoanei. P. a. sînt: emoțiile, sentimentele, dispozițiile, afectele și pasiunile. ■ Care denotă afectiune; sentimental.

AFECTIVITATE (< fr. [i]; [s] f. (PSIH.) Ansamblul proceselor afective.

AFECTUOS, -OASĂ (< fr., lat.) adj. Tănuț, dragăstos. ■ Prietenos, călduros.

AFECȚIUNE (< fr., lat., 2. < fr.) s.f. 1. Simpatie, prietenie, atașament (față de cineva). 2. Boală, stare patologică a unui organ (ex. a pulmonară, a cardiacă).

AFELIU (< fr. [i]; [s] gr. apo „departe” + *helios* „soare”) s.n. Punctul cel mai departat de Soare de pe orbita unei planete, a unei comete etc. Pămîntul trece prin a. la 3 iulie.

AFERAȚ, -Ă (după fr. *affaire*) adj. (Aparent) foarte preocupat.

AFERENT, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care este în legătură cu ceva, care decurge din ceva. Taxe aferente. 2. (ANAT.) Care se deplasează către centru; centripet. □ Vase *aferente* = vase care se varsă în altele sau pătîrînd într-un organ.

AFERENȚAȚIE s.f. (FIZIOL.) Transmitere a excitației de la neuronii receptori periferici la neuronii centrali. □ A. *inversă* = conexiune inversă, feedback. V. *autoreglare*.

AFEREZĂ (< fr., gr.) s.f. (LINGV.) Fenomen fonetic care constă în dispariția unui sunet sau a unui grup de sunete de la începutul unui cuvînt.

AFET (< rus. *lafetu* sau germ. *Laffette*, fr. *affût*) s.n. Suport pe care se fixează țeava unor arme de foc (tun, arcuțor de mine etc.).

AFGAN, -Ă (< fr. [i]) s.m., adj. 1. S. m. (La pl.) Populație indo-europeană din Asia Centrală. Formează majoritatea populației Afganistanului; a. mai trăiesc în Pakistan. Sînt de religie musulmană (majoritatea sunniți). 2. Adj. Care aparține Afganistanului sau afganilor (1), privitor la Afganistan sau la afgani.

AFGHANISTAN, Republica ... stat în partea central-sudică a Asiei; 652,2 mii km²; 15,81 mil. loc. (1989); 52,3% pashtuni, 20,3% tadjiți, 8,7% uzbeci, 8,7% harazahi etc.). Limbi

de stat: pashtu și persana. Cap.: Kabul. Orașe pr.: Kandahar, Herat, Mazar-i-Sharif, Jalalabad. Este împărțit în 30 prov. Relief predominant muntos, mai înalt în partea centrală (M-ții Hindukush) și mai coborât în N (spre valea fi. Amu-Daria) și în S (vastă zonă endoalică străbătută de riul Helmand). Climă temperat-gazeală, cu influențe musonice în SE. Expl. de gaze naturale, huiță, sare, min. neferoase și pietre semiprețioase (lapislazul). Se cultivă 12,4% din terit. Țării (2,66 mil. ha sînt irigate) cu griu (2,9 mil. t, 1988), orez (490,0 mil. t, 1988), secară, porumb (839,0 mil. t, 1988), bumbac ș.a. Legumicultură, pomicultură (781 mii t fructe, 1988) și viticultură (450,0 mii t struguri, 1988). Se cresc seminomad ovine (17,0 mil. capete, 1988), bovine (3,6 mil. capete, 1988) și caprine (2,8 mil. capete, 1988). Industria produce țesături, ciment, îngrășăminte chimice, covoaie, produse alim., încălț. ș.a. C.f.: 7 km. Căi rutiere: 18,8 mil. km. Moneda: 1 afghani = 100 puls. Exportă gaze naturale (c. 40%), fructe (c. 30%), covoaie, lînă, bumbac ș.a. și importă automobile, produse petroliere, alim., textile, cereale ș.a. — *Istoric.* În antic. și ev. med., terit. A. a fost stăpînit succesiv de persi, greci, parti, sasanizi, arabi, mongoli ș.a. Constituit în 1747 sub conducerea lui Ahmad Șah Durrani, statul afgan a fost supus de Marea Britanie în urma a două războaie (1839—1842 și 1878—1880). După cel de-al treilea război anglo-afgan (mai-iun. 1919), Marea Britanie a recunoscut independența A., proclamată la 28 febr. 1919. În perioada 1919—1929 au fost înfăptuite o serie de reforme din inițiativa emirului Amanullah. În timpul celui de-al doilea război mondial, A. își menține neutralitatea declarată în 1939. La 17 iul. 1973 regele Muhammad Zahir Șah (1933—1973) este înlăturat, monarhia este abolită, iar A. se proclamă republică. La 27 apr. 1978, în urma unei lovitură de stat, puterea este preluată de Partidul Democrat al Poporului (comuniști), divizat în două facțiuni aflate în conflict. În ultimele zile ale anului 1979, U.R.S.S. invadează A.; președintele Hafiz Ullah Amin este ucis, iar puterea este încredințată lui Babrak Karmal. Invazia declanșează un lung și sîngeros război civil (1979—1990), în cursul căruia aproape 6 mil. de afgani s-au refugiat în Pakistan și Iran. La 4 mai 1986, Babrak Karmal este înlăturat, puterea fiind preluată de Muhammad Najibullah; guvernul sovietic, apreciind că o greșelă invazia, semnează cu S.U.A. la 14 apr. 1988, un acord, mediat de O.N.U., privind retragerea trupelor sovietice din A., operațiune încheiată la 15 febr. 1989. Forțele mujahedinilor alcătuiesc un guvern în exil (23 febr. 1989), care continuă lupta. Najibullah încearcă o serie de tratative cu rebelii, dar ele eșuează, ceea ce duce la continuarea războiului civil.

AFIDE (după fr. *aphidés*) s.f. pl. Subordin de insecte *homoptere* (ex. *filoxera*) care cuprinde păduchii de plante mici, cu forme aripate și nearpate (*Aphidinea*).

AFILIA (< fr.) vb. I refl. (DR.): despre o organizație A se alătură unei alte organizații, stabilește raporturi de subordonare sau de colaborare.

AFILIATIE (< fr.) s.f. 1. Acțiunea de a se afilia; tendință spre contacte și asociere cu alții. 2. Adj. Asemănător, intrud în spirit. **AFINARE** (< fr.) s.f. 1. Proces de îndepărtare (prin precipitare, electroză, oxidare, reducere, diluare etc.) a impurităților dintr-un metal sau dintr-un aliaj. 2. Perioadă din procesul de elaborare a oțelului în care se produce oxidarea elementelor însoțitoare (carbon, mangan etc.) și se îndepărtează oxizii

rezultați. 2. Operație de purificare a zahărului brut, premergătoare decolorării și rafinării. 3. Eliminarea completă a gazelor produse în topitura de sticlă, pentru a se realiza omogenizarea acesteia.

AFINATĂ (< afina) s.f. Băutură alcoolică preparată din afine.

AFINĂ (< afin) s.f. Fructul afinului, o bacă neagră-albăstruie, brumătă, cu gust acrișor, comestibil.

AFINITATE (< fr., lat.) s.f. 1. Atracție și simpatie între oameni, datorate asemănării sau apropierii lor sufletești, spirituale. 2. (CHIM.) Proprietate a două substanțe de a reacționa împreună ușor. □ A. pentru *electroni* = tendința unui atom sau a unui radical de a primi electroni. 3. Proprietate a unui material textil de a putea fi vopsit cu un anumit colorant din flota de vopsire. 4. (DR.) Raport juridic între un soț și rudela celuilalt soț, creat prin căsătorie.

AFIRIC, -Ă adj. (GEOL.) (Despre structura unei roci) în cadrul căreia se disting două generații ale aceluiași mineral, dar fără fenocristale.

AFIRMA (< fr., lat.) vb. I 1. Tranz. A susține (cu tărie); a declara (cu fermitate). 2. Refl. A se remarca; a se face cunoscut.

AFIRMATIV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care afirmă; prin care se afirmă. *Propoziție a., judecată a.*

AFIRMAȚIE (< fr., lat.) s.f. Declarație prin care se afirmă ceva; judecată în care se anunță existența unui anumit raport între subiect și predicat.

AFIS (< fr.) s.n. Înștiințare, de obicei imprimată, expusă public, cuprinzând anumite informații. ■ Gen de artă grafică cu funcție de informare, reclamă etc. Primele a., pe plăci de bronz, apar în antichitatea romană. A. în sensul modern al cuvîntului apare în sec. 19, avînd ca reprezentanți artiști remarcabili: Chéret, Toulouse-Lautrec, Bonnard, Grasset, Willette (Franța), frații Berggraff (Marea Britanie), în sec. 20, sub influența curentului Art Nouveau, a. are un caracter funcționalist-abstractant. Braque, Chagall, Duffy, Léger, Matisse, Picasso sînt interesați de acest gen. O dezvoltare specială cunoaște către mijlocul secolului a. polonez, ilustrat prin: Jan Lenica și Szymon Bojko. În România primele a., influențate de grafica de carte, apar în sec. 19. Abia după 1890, N. Vermont, C. Jiquidi, Rola Piekarski, Luchian, Artachino creează afișe-opere de artă. Maestri ai genului sînt Pal (Paleologu), activ la Londra, Paris și New York și Hugo d'Allesi (Petre Alexianu), originar din Sibiu, unul dintre fondatorii a. turistice europene. Între cele două războaie mondiale, Petre Grant, Paul Miracovici, I. Anestin, I. Gesticone, Lena Constante se reliefează în creația de a., care se dezvoltă datorită tehnicilor moderne: zincografia, offsetul, iar în zilele noastre, stereotipia, galvanoplastia și heliografia. După al doilea război, a. românesc i se impune o funcție prioritar propagandistică. Există, în pofida acestui fapt, realizări remarcabile, în special în a. cultural, semnate de Vl. Șerban, Ana-Maria Smighelschi, C. Pohrib, R. Șteflă, Clara Tamas, S. Ionescu-Alexandru, V. Socolici ș.a.

AFISA (< fr.) vb. I 1. Tranz. A lipi, a pune afișe. 2. Tranz. Fig. A răta, a demonstra. a manifesta în mod ostentativ; a face paradă (de...), 3. Refl. (fam.) A se arăta (în societate) în compania cuiva.

AFISIER (< afiș) s.n. Panou (1).

AFIX (< fr., lat.) s.n. 1. (MAT.) Număr complex a cărui reprezentare geometrică este un punct din plan ce are ca abscisă partea reală, iar ca ordonată partea imaginară a numărului. 2. (LINGV.) Nume generic pentru *prefixe, sufixe și infixe*.

AFINA (lat. **affenare*) vb. I tranz. A face ca un material granular să fie mai puțin compact, a-i mări volumul prin săpare (ex. pămîntul), fărîmîntare.

AFINARE (< afina) s.f. Acțiunea de a afina. □ *Afinarea solului* = lucrare agricolă efectuată asupra straturilor superficiale al solului pentru a favoriza aerisirea, pătrunderea apei, distrugerea buruienilor etc.; se execută cu plugul, cultivatorul, grapa, prașitoarea, sapa etc.

AFLA (lat. *afflare*) vb. I 1. Tranz. și intranz. A prinde de veste. ■ A lua cunoștință; a ști. 2. Tranz. A descoperi; a găsi. 3. Refl. A se găsi; a exista.

AFLORIMENT (< fr.) s.n. Loc unde apar la suprafața Pămîntului rocile sau mineralele, datorită eroziunii sau decopertării; deschidere geologică.

AFLUENT (< fr., lat.) s.m. Curs de apă secundar care se varsă într-o apă curgătoare mai mare, punctul de joncțiune numindu-se *confluență*.

AFLUENȚĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Mulțime (de persoane) care se îndreaptă spre un anumit punct; navală, imbulzeală, aflux. 2. Cantitate mare; belșug.

AFLUIRE (după fr.) s.f. (MILIT.) Acțiune de deplasare a trupelor către un punct (raion, aliniament) dinainte stabilit. Se execută în scopul creării unor grupări de forțe cu diferite destinații sau apropierii trupelor de raionul principal al acțiunilor de luptă, ori al scoaterii lor din acest raion.

AFLUX (< fr.) s.n. 1. Deplasare a unui fluid către un anumit loc. 2. Afluență.

AFOCAL, -Ă (< fr.; !s; gr. a- "fără" + lat. *focus* "vatră, foc") adj. (Despre sisteme optice) Care este format din două (grupuri de) lentile, așezate astfel încît focarul-imagini al uneia să coincidă cu focarul-obiect al celeilalte.

AFON, -Ă (< fr.; !s; gr. *aphanos* "mut") adj., s.m. și f. (Persoană) care suferă de afonie. ■ Impr. (Persoană) care nu poate cînta corect, care nu are ureche muzicală.

AFONIE (< fr.; !s; gr. *aphonia* "muțenie") s.f. Pierdere a vocii ca urmare a lezării laringelui sau a unei afecțiuni neurologice (ex. spasm laringian determinat de șoc sau criză de isterie).

AFONIZARE (< afon) s.f. (LINGV.) Pierdere totală sau parțială a sonorității unui sunet.

AFORISM (< fr. !s; !s; gr. *aphorismos* "definiție") s.n. Culegere generalizatoare care exprimă un adevăr, o idee autentică, într-o formă sugestivă, concisă, memorabilă; maximă, sentință.

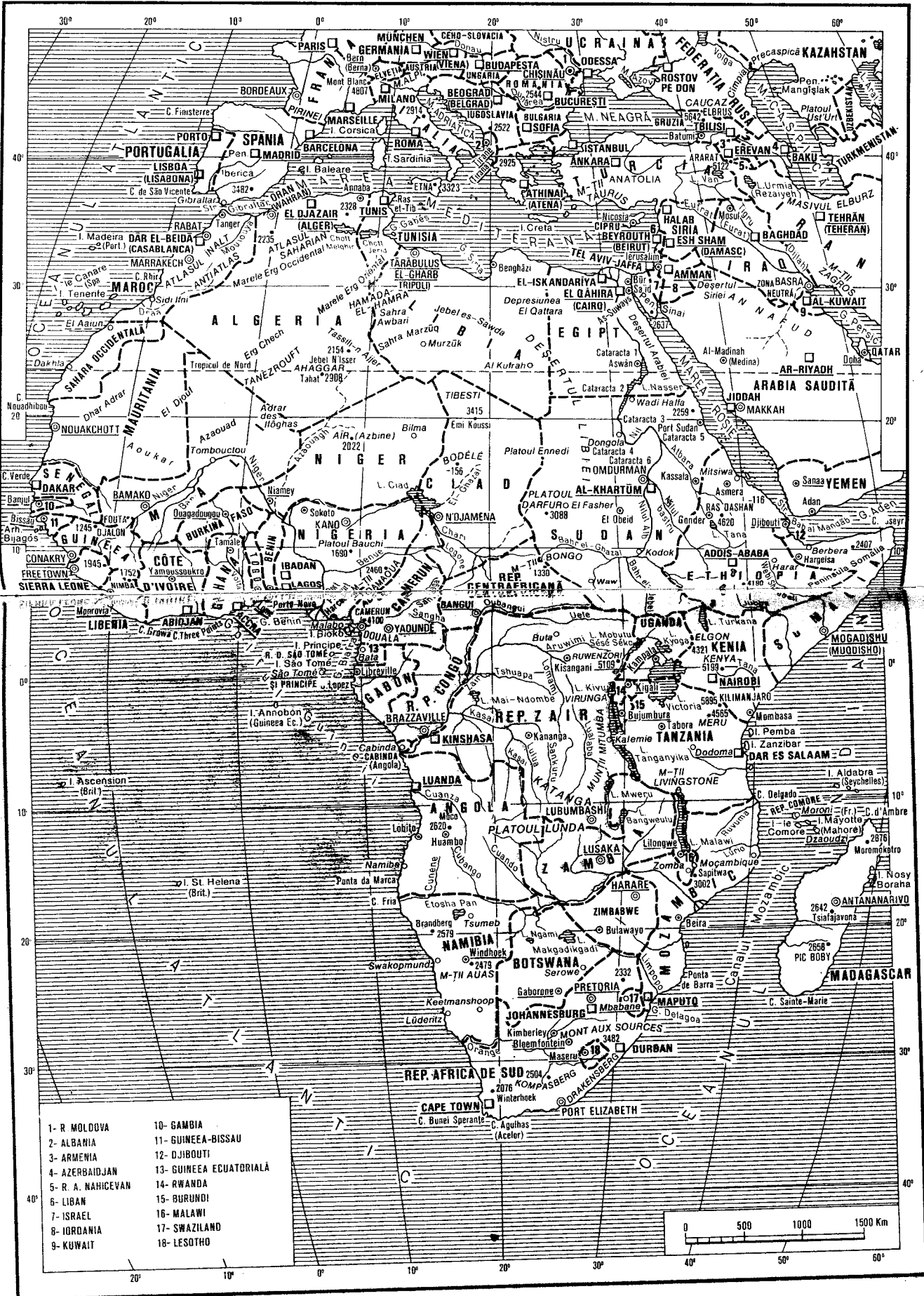
A FORTIORI (loc. lat. "cu atît mai mult") adj. (LOG.; despre raționamente) Care constă în trecerea de la o judecată la alta, în favoarea celei de-a doua judecăți existînd tot atîtea temeiuri sau temeiuri în plus.

A.F.P. V. France Presse.

AFREȚARE (< fr.) s.f. Închiriere (parțială sau totală) a unei nave pentru transportul de mărfuri; navlosire.

AFRICA, al doilea continent, ca mărime, al Pămîntului, traversat de Ecuator și de cele două tropice, cuprîns între Oc. Atlantic (la V), M. Mediteraneană (la N), Marea Roșie și Oc. Indian (la E); c. 30,3 mil. km² (cu insulele învecinate); c. 795 mil. loc. (1990). Se întinde între 37°21' lat. N (Capul Ras el-Abiad) și 34°52' lat. S (Capul Acelor), pe c. 8 000 km, și între 17°35' long. V (Capul Verde) și 51°20' long. E (Capul Ras Hafun), pe c. 7 400 km. A. este constituită dintr-un bloc masiv vechi, care a suferit puține modificări în perioadele geologice mai recente și unde structurile de platformă au o dezvoltare largă. *Relieful.* Forma tipică a reliefului A., mai puțin variat ca al altor continente, este podișul tabular întins. Alt. medie a continentului: 750 m. Alt. max.: 5 895 m (vf. Kilimanjaro). Se deosebesc: Africa joasă (Sahara, Sudanul, Guineea și Depr. Zairi) cu alt. în general sub 500 m, Africa înaltă (Abisinia și Somalia) și Africa de Sud, constituită din podișuri înalte de peste 1 000 m. Doar sistemul montan al Atlasului este format prin cutare, restul munților africani repre-

AFRICA

zintă mari zone de fractură, în care se pot grupa atât marginile înalte ale Marelui Graben Est-African (Pod. Abisinie și Pod. Somalie), cât și munții, podișurile ridicate tectonic (Aghagar, Afr. Tibesti) și horsturile (Munții de Cristal și Munții Scorpiei). De formarea Marelui Graben Est-African sînt legate puternic erupții vulcanice, care au dat naștere vulcanilor Kilimanjaro, Kenya (5 199 m) și Elgon (4 322 m). Depr. sînt largi și limitate de praguri: Kalahari, Zair, Ciad, Niger, precum și cele din Sahara. Cîmpurile sînt restrîns și de scundare recentă (C. Senegalului, Guineei Superioare, Mozambicului și Somaliei). Resursele subsolului. Mari expl. de min. aurogentifere în Rep. Africa de Sud (Witwatersrand), Zimbabwe, Zair (Shaba), Tanzania, Ghana ș.a. Expl. de diamante în Rep. Africa de Sud (Kimberley) sau în Zair (Shaba), Angola, Ghana, Sierra Leone ș.a. și de min. de fier concentrate mai ales în Liberia, Zimbabwe, Algeria și Rep. Africa de Sud. Zăcămintele importante de petrol în Sahara algeriană (Hassi-Messaoud, Edjel, în Salah) și Libia (Zelten) și gaze naturale (Hassi-R'Mel). A. deține mari ponderi în producția de crom, cobalt, cupru, precum și de mangan, stibiu, plumb, zinc, molibden, azbest etc. *Clima*. A. este continentală cu clima cea mai caldă de pe glob, cu o zonă de climă ecuatorială (cu temperaturi medii anuale avînd variații sezoniere reduse și cantități mari de precipitații), două zone de climă subecuatorială, două zone tropicale cu precipitații extrem de reduse (între 50 și 150 mm anual) și două zone subtropicale (cu două sezoane opuse, umed și secetos). Temperatura cea mai ridicată (58°C) s-a înregistrat la Aziziyah (Libia) la 13 sept. 1922. Valorile termice de peste 40°C sînt frecvente în întreaga Sahară. *Hydrografia*. Se caracterizează prin fluvii și lacuri mari, dar și prin întinse zone endoreice (1/2 din continent).

Cele mai importante fluvii sînt: Nilul (cel mai lung fluviu al lumii), Zair, Niger, Zambezi, Orange, Limpopo și Sênegal. Lacurile cele mai importante (jalonate pe linia Marelui Graben Est-African) sînt tectonice și au apă dulce (Victoria, Malawi, Edward, Mobutu Sésé Séko, Turkană, Kivu și Tana). L. Ciad, situat în zona semiaridă, este puțin adînc și are apă sărată.

AFRICA DE SUD, Republica —, stat în S. Africii: 1,22 mil. km²; 33,75 mil. loc. (1988); 68,2% negri, 18,0% albi, 10,5% mețiși și 3,3% asiatici). Limbi de stat: afrikaans și engleză. Cap.: Pretoria (reșed. guvernului) și Cape Town (reșed. parlamentului). Orașe pr.: Johannesburg, Soweto/Southwest Town, Durban, East London, Port Elizabeth. Este împărțit în patru prov. (Cape, Natal, Orange, Transvaal) și nouă terit. autonome indigene. Relief predominant de podișuri străbătute de lanțuri muntoase nu prea înalte: excepție M-ii Scorpiei (Drakensberg) cu alt. max. 3 657 m; în lungul țărmului înguste cîmpii litorale. Climat tropical în N și subtropical în restul terit., moderat de alt.: în NV (deșertul Kalahari) și pe litorali vestic (deșertul Namib) ariditate accentuată. Mari expl. de aur (664,6 t, 1985, locul 1 pe glob), diamante (10,2 mil. carate, 1985), min. de fier (29,84 mil. t, 1989), mangan (1,5 mil. t, 1989, locul 2 pe glob), nichel, crom (1,05 mil. t, 1985, locul 1 pe glob), bauxită, cupru, uraniu, metale rare (antimoniu, platină, titan). Expl. carbonifere (173,6 mil. t, 1989) și forestiere (4,5 mil. ha de pădure). Ind. A. de S., diversificată, produce energie electrică (156,74 miliarde kWh, 1989), fontă, oțel (9,1 mil. t, 1989), materiale rulant, autovehicule (montaj), 368,4 mil. buc. 1988), tractoare, echipament pentru centrale electrice, mașini agricole, nave maritime, aparatură electrotehnice, utilaj minier, ciment (6,94 mil. t, 1989), țesături de lînă și bumbac, produse chimice, alim. (conserve de carne și peste, lactate), zahăr (2,26 mil. t, 1988), hîrtie și celuloză etc. Predomină creșterea ovinelor (29,8 mil. capete, 1988), bovinelor (11,8 mil. capete, 1988), caprinelor (5,84 mil. capete, 1988), porcinelor (1,5 mil. capete, 1988), realizîndu-se o producție ridicată de carne. Lînă

(92,4 mil. t, 1988) și produse lactate. Pescuit intens (628,7 mii t peste, 1986). Pe 10,8% din terit. se cultivă porumb (6,9 mil. t, 1988), grîu (3,4 mil. t, 1988), cartofi (956,0 mii t, 1988), vișă de vie (1,4 mil. t struguri, 1988), tutun, citrice (620,0 mil. t, 1988), arahide (231,0 mil. t, 1988), banane, ananas ș.a. C.f.: 23,4 mil. km (c. 5,5 mil. km electricificați). Căi rutiere: 184 520 km. Moneda: 1 rand = 100 cents. Exportă aur, cărbune, produse siderurgice, diamante, metale nferoase, utilaje și mijloace de transport ș.a. și importă utilaje industriale și mijloace de transport, produse chimice, bunuri de larg consum, produse alim. ș.a. — *Istoric*. Înainte de colonizarea europeană, terit. A. de S. a fost populat de triburi de boșimani, de hotentoti, iar apoi de populația bantu. Colonizarea a fost începută de olandezi: în 1652 s-a întemeiat Colonia Capului (din 1806 în stăpînire Angliei). Prin războaie împotriva cafrilor, purtate în sec. 18—19 de burri și de englezi, aceștia și-au largit considerabil posesunile. În deceniul 4 al sec. 19 burii întemeiază republica Natal (proclamată colonie engleză în 1843), din deceniul 6 al sec. 19 republicile Transvaal și Orange, ocupate de Anglia în urma războiului anglo-bur (1899—1902). În 1910 se creează Uniunea Sud-Africană, ca dominion britanic, prin unirea Coloniei Capului, republicilor Orange, Natal și Transvaal, care participă la primul război mondial de partea Angliei, iar la al doilea război mondial, de partea Aliaților. În 1949 guvernul Uniunii Sud-Africană a anexat Africa de Sud-Vest, pe care o administrase pînă atunci sub un mandat instituit de Liga Națiunilor și mai tîrziu de O.N.U. în anii postbelici, autoritățile sud-africane au înăspit regimul de aspirare rasială, legiferînd apartheid-ul. La 31 mai 1961 Uniunea Sud-Africană s-a proclamat republică sub denumirea actuală și s-a retras din Commonwealth. Ca urmare a politicii de apartheid și a ignorării

rezoluțiilor O.N.U., Adunarea Generală a hotărît în nov. 1974 să suspende participarea delegației autorităților sud-africane la lucrările sale. Izolarea Republicii A. de S. s-a accentuat după destrămarea sistemului colonial portughez (1975) și a proclămării independenței Republicii Zimbabwe (1980). Guvernul de la Pretoria a lansat atacuri împotriva Angolei și Mozambicului (1981), apoi împotriva republicilor Zimbabwe, Botswana și Zambia (1986), pe care le-a acuzat că sprijină mișcarea SWAPO (Angola) și Congresul Național African. Amploarea mișcărilor de protest ale populației de culoare a determinat introducerea stării de urgență pe întreg teritoriul (12 iun. 1986). Sprijinul larg acordat de opinia publică internațională luptei împotriva apartheid-ului a constrîns guvernul să facă un șir de concesii, între care eliberarea din închisoare a lui Nelson Mandela, lider al Congresului Național African. În 1991 s-a adoptat o legislație prin care apartheid-ul a fost abandonat. A. de S. este republică prezidențială. Activitatea legislativă este exercitată de un parlament bicameral ales exclusiv de populația albă, iar cea executivă de președinte și de un cabinet condus de liderul partidului majoritar în Camera Adunării.

AFRICA DE SUD-VEST v. Namibia.

AFRICAN, -A (< Africa) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. Persoană care face parte din populația băștinașă de rasă negrid-australoidă a Africii. 2. Adj. Care aparține Africii sau populației ei. Artă a. (sau artă negră) = artă care s-a dezvoltat în strînsă legătură cu cultul și obiceiurile tribale, prezentînd o mare diversitate de la un grup de populație la altul. Ea se manifestă mai ales în sculptura antropomorfa și animalieră (figuri de șefi și strămoși, totemuri, maști etc.), în țesături, în orfevrărie și în obiectele de uz zilnic. Se caracterizează prin acuitatea obser-

vașiei, stilizarea expresivă și prin sensul simbolic al imaginilor. A influențat curentele artistice din sec. 20 (fovism, cubism, expressionism).

AFRICATĂ (< fr.) adj., s.f. (Consoană) cu caracter complex, a cărei articulație începe cu o odoluție și se termină printr-o constrictie (ex. j); semioclusivă.

AFRIKAANS (< oland. *afrikaans*) s.n. Limbă vorbită de urmașii burilor, provenind din limba olandeză, azi limba oficială, împreună cu engleza, în Republica Africa de Sud.

AFRIKANDERI (< oland. *Afrikaander*) s.m. pl. Populație în Africa de Sud (în Transvaal și Orange), constituită din urmașii coloniștilor europeni (în special olandezi), stabiliți aici în sec. 17; de religie creștină (protestanți-calvini). Vorbesc limba afrikaans. Se mai numesc *huri*.

AFRO-ASIATIC, -Ă (< fr.) adj. Care este comun Africii și Asiei, referitor la Africa și Asia. □ *Limbi afro-asiatice* = familie de limbi vorbite în Pen. Arabia și în N și E Africii. Are următoarele ramuri: egipteană; libico-berberă (vorbită de berberi); cușitică (NE Africii); cladiană (în centrul Africii); semitică (în N și E Africii, SV Asiei).

AFRODITA (în mitologia greacă), zeița dragostei și a frumuseții. Fiică a lui Zeus și a nimfei Dione sau, după altă versiune, născută din spuma mării, ca fiică a lui Uranus. Soția lui Hefaiștos; iubită de Ares, Dionysos, Hermes și Poseidon dintre zei, iar dintre muritori de Adonis și Anchise, de la care l-a avut pe Enea. La romani se numea *Venus*.

AFRODIZIAC (< fr. *ij*; *is*; gr. *aphrodisiakos* „de dragoste”) s.n. Substanță care stimulează impulsurile sexuale (ex. *yohimbina*).

AFRONT (< fr.) s.n. Jignire, insulta adusă cuiva în public.

AFRONTARE (după fr.) s.f. (MED.) Apropiere operatorie a buzelor unei plăgi pentru o bună cicatrizare a acesteia.

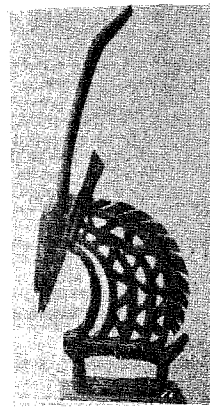
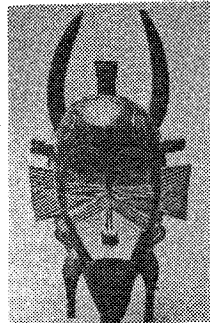
AFRONTAT, -Ă (< fr.) adj. (Despre elemente decorative) Plasate față în față.

AFTA (< fr., gr.) s.f. Leziune elementară a pielii și mucoaselor, constând dintr-o veziculă plină de lichid opalescent și care, prin spargere, lasă locul unei mici ulcerății.

AFTOASĂ (< fr.) adj. 1. Febră - = boala infecto-contagioasă, cu potențial foarte mare de transmitere, caracterizată prin stare febrilă și prin erupții (alte) localizate pe mucoasa bucală, pielea interdigitală și mamele. Apare la participative, care o pot transmite și omului.

AFUJRE (după fr. *affouillement*) s.f. 1. Proces de eroziune a terenului din jurul unei fundații, a unei pile sau culee de pod etc., așezate în albia unei ape curgătoare. 2. Eroziune laterală în malul friabil al unui riu la creșterea vitezei apei.

Afrodita (Venus din Milo)

Artă africană

1. Cap din teracotă (Nigeria). 2. Statuetă (Guinea). 3. Mască de dans (Nigeria). 4. Femeie (Congo) 5. Cap al unei statue (Congo). 6. Antilopă stilizată (Senegal).

AFUMA (lat. *affumare*) vb. I 1. Tranz. A expune un aliment (carne, fructe, pește etc.) la acțiunea fumului, cu scopul de a-l conserva. 2. Refl. (Despre mâncăruri) A căpăta gust și miros neplăcut de fum (dînd încep să se ardă). 3. Tranz. A umple o încăpere cu fum pentru a o dezinfecța sau pentru a distruge ori alunga viețile dăunătoare. ■ Intrans. (Despre sobe) A scoate fum, neputîndu-l evacua prin burlane. 4. Tranz. A reduce oxidul de plumb din topitura de sticlă pentru a da sticlei culoarea fumurie. 5. Tranz. A acoperi cu un strat de fum; spec. a trata cu fum obiectele din lemn de fag în vederea uscării și impregnării lor cu substanțe antiseplice. 6. Refl. (Fam.) A se îmbăta ușor, a se ameți.

AFUMAȚI 1. Com. în jud. Dolj; 3 720 loc. (1991). Stație de cf. 2. Com. în Sectorul Agricol Ilfov; 6 411 loc. (1991). Biserica (1696), ctitoria lui Constantin Cantacuzino.

AFUMĂTOARE (< *afuma*) s.f. 1. (APIC.) Utilaj (de obicei metalic) pentru producerea fumului fără flacără. Servește la liniștirea familiei de albine, cînd se lucrează în stup. 2. Instalație amenajată pentru afumat carnea.

AFUMĂTURĂ (< *afuma*) s.f. Produs alimentar conservat cu ajutorul fumului (ex. *șunca*, *garful*, *costița*).

AFUND, -Ă (< a³ + *fund*) adj., adv. 1. Adj. Adînc. ■ (Substantivat. n.) Adîncime; profunzime. 2. Adv. în adîncime; în profunzime.

AFUNDA (lat. **affundere*) vb. I I. Tranz. și refl. A (se) cufunda (într-un lichid); a (se) da la fund. II. Refl. 1. A se adînci. 2. A pătrunde (mai) adînc; fig. a se cufunda (într-o acțiune).

AFURCARE (după fr.) s.f. Ancorare a unei nave cu ajutorul a două ancore, avînd lanțurile de lungime egală și legate într-un punct cu o cheie.

AFURISENIE (< *afurisi*) s.f. (REL.) Anatemă. **AFURISIT** (< sl.) vb. IV tranz. (REL.) A blestema. a anatemiza; a excomunica.

AFURISIT, -Ă (< *afurisi*) adj., s.m. și f. (Om) rău, ticălos, blestemat. ■ (Fam.) Șmecher, descurcarea.

AFUZ-ALI (< n. pr. tc.) s.m. Soi de viță de vie cu struguri pentru masă, cu ciorchini grei pină la 2 kg și boabe mari, de culoare galbenă-verzuie.

Ag, simbol chimic pentru argint.

AGADIR, oraș în Maroc, port de pescuit la Oc. Atlantic; 110,5 mil. loc. (1982). Stațiune balneară. Aeroport. Export de conserve de pește, citrice, metale neferoase, ciment etc. Mare catastrofă seismică la 1 mart. 1960 (12 mil. de victime). Sosirea canionierei germane „Panther” în rada portului A. (1911) a provocat un incident franco-german încheiat printr-un compromis: Germania recunoaște protectoratul Franței asupra unei părți a Marocului și primește în schimb o parte a Congo-ului francez. Incidentul de la A. marchează încheierea celei de-a doua crize marocane.

AGA KHAN, șeful sectei ismailiților. A. III (Sultan Mahomed-sah) (1877—1957), om politic pakistanez. Președinte al Ligii Musulmane (1906—1913) și al Ligii Națiunilor (1937).

AGALACTIE (< fr. *ij*; *is*; gr. *agalaktos* „fără lapte”) s.f. Absența patologică a secreției lactate la femeia care a născut. □ (MED. VET.) A.

contagioasă = boală epizootică a oilor și a caprelor, provocată de microbul *Mycoplasma agalactiae*; răsufug alb.

AGALE (< ngr.) adv. Domol, fără grabă; alene.

AGALMATOLIT s.n. (GEOL.) Varietate dură de pirofilit.

AGAMEMNON (în mitologia greacă), fiul lui Atreu și rege în Micene, erou al „Iliadei”. Capetenia oastei aheilor în războiul troian. La întoarcerea acasă, a fost asasinat de soția sa, Clitemnestra, și de amantul ei, Egist.

AGAMIE (< fr.) s.f. (BIOL.) Înmulțire asexuată sau partenogenetică; agamogeneză.

AGAMOGENEZĂ (< fr.) s.f. (BIOL.) Agamie.

AGANA, oraș în V ins. Guam, port și centru ad-tiv al ins.; 44 mil loc. (1980, cu suburbiile). Manioc, taro, banane, Bază navală americană (Apra).

AGAPĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Masă comună, numită și „masa dragostei frățești”, servită de primii creștini în strînsă legătură cu sfînta euharistie. Degenerînd, a. au fost proscrise de biserică. 2. P. ext. Masă între colegi.

AGAPIA, com. în jud. Neamț; 3 878 loc. (1991). Stațiune climaterică. Mănăstirea A., cu o biserică construită în 1644—1647, modificată în 1823; interiorul bisericii a fost pictat de N. Grigorescu între 1858 și 1860. Muzeu de artă religioasă. Obiectiv turistic. În apropiere se află Mănăstirea Văratec (sec. 19), obiectiv turistic.

AGAR (în „Vechiul Testament”), sclavă egipteană, concubina legală a lui Avraam. Din legătura lor, s-a născut Ismail, considerat de tradiție strămoșul arabilor.

AGAR-AGAR (< fr. [i]) subst. Substanța gelatinoasă extrasă din unele alge marine, folosită în microbiologie, în industria alimentară, țesuturi etc.; geloză.

AGARICACEE (< fr. [i]; [s] gr. agarikon „specie de ciupercă”) s.f. pl. Familie de ciuperci din clasa bazidiomicetelor, cu picior și pălărie care are numeroase lamele pe partea inferioară (Agaricaceae). Majoritatea a. sînt comestibile (ex. plîșoara, rișciovul etc.).

AGARTALA, oraș în NE Indiei, centru ad-tiv al statului Tripura; 132,3 mil loc. (1981). Ind. lemnelui. Turism.

AGASA (< fr.) vb. I tranz. A nerva, a irita; a exaspera.

AGARANT, -Ă (< fr.) Enervant; iritant. **AGASSIZ, Jean Louis Rodolphe** (1807—1873), paleontolog și ihtiolog american, de origine elvețiană. Prof. univ. la Harvard. Studii fundamentale asupra echinodermelor și moluștelor. Adversar al darvinismului.

AGAT (AGATĂ s.f.) (< fr. [i]) s.n. 1. Varietate de calcedonie constituită din benzi succesive foarte fine, concentrice, colorate diferit: negru cu alb (onix arab), brun cu alb (sardonix), roșu cu alb (carneol) etc. Este utilizat ca platră semiprețioasă și în mecanica de precizie (lagăre, prisme de sprîjin). 2. Literă cu corpul de 5,16 puncte tipografice.

AGATA, localit. în Federația Rusă (C.S.I.), în Pod. Siberiei Centrale, în apropierea Cercului Polar de Nord. Locul unde s-a înregistrat (31 dec. 1968) cea mai ridicată presiune atmosferică de pe glob (1083,8 mbar = 812,8 mmHg).

AGATIRȘI (< fr. [i]) s.m. pl. Populație scitică tracicată, amintită de Herodot ca locuind în sec. 6 î.Hr. în regiunea cursului mijlociu al Mureșului.

AGATOCLE, tiran al Siracuzei (316—289 î.Hr.). Adversar al Cartaginei, cu care a purtat un îndelungat război, reușind să ocupe aproape întreaga Sicilie.

AGAVE (< fr. [i]; [s] gr. agave „minunată”) s.f. Gen de plante din familia amarilidaceelor, cu frunze mari pînă la 2 m; înfloresc o singură dată la 15—20 de ani. Originare din zonele subtropicale din America de Nord și de Sud, se cultivă la noi în sere reci ca plante decorative; unele a. se cultivă în America și Africa ca plante textile. V. sisal.

Biserica mănăstirii Agapia

AGĂ (< tc.) s.m. 1. (în ev. med. în Imp. Otoman) Titlu acordat unor comandanți militari. 2. (Din sec. 16 în Țara Românească și în Moldoava) Titlu al comandantului pedestrelor; cu vremea a căpătat și atribuția de a asigura poliția capitalei, în care calitate a devenit șeful agiei (poliției).

AGĂȘ, com. în jud. Bacău, pe Trotuș; 5 982 loc. (1991). Fabrică de cherestea.

AGĂȚA (lat. *accipitri*) vb. I tranz. și refl. 1. A (se) atîrna, a (se) anina. 2. A (se) apuca, a (se) prinde (de ceva). ■ Refl. Fig. A se crampona. ■ Refl. (Despre păsători) A se rupe prin zîndu-se într-un obiect ascuțit.

AGĂȚĂTOR, -OARE (< agăța) adj., s.f. f. Adj. Care (se) agăța. □ Plantă a. = plantă a. = plantă puțină prezintă organe speciale de agățare: peri încrîlșiți, circeli etc. (ex. mazărea, mutătoarea). II. S.f. Șiret cusut la o halnă pentru a o putea atîrna în cut.

AGĂRBICEANU I. Ion A. (1882—1963, n. Cenade, jud. Alba), prozator român. Preot unit. Acad. (1955). Povestiri, nuvele („Două iubiri”, „Fefelega”, „Popa Man”, „Trăsurica verde”) și romane („Arhangheli”, „Faraonii”, „Legea trupului”, „Strigoii”, „Sectorii”) remarcabile prin autenticitate surprinderii vieții țărănești tradiționale și prin acuitatea relevării problemelor sociale, în care configurează tipuri și conflicte caracteristice mediului ardelean. Memorialistică

(„Amintri”, „Licean... odinioară”). 2. Ion I. A. (1907—1971, n. Bucium, jud. Alba), fizician român. Fiul lui A. (1). M. coresp. al Acad. (1963), prof. univ. la București. Contribuții în spectroscopie, polarizarea luminii, fluorescență, optica fizică. Conducătorul cercetărilor care au dus la realizarea primului laser românesc (1962).

AGEAMJU, -IE (< tc.) adj., s.m. și f. (Fam.) Începător, novice, profan; (om) neprileput.

AGENCE FRANCE PRESSE v. France Presse.

AGENDĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Carnet cu fol de calendăr în care se notează, pe zile, lucrările ce urmează a fi executate. 2. Ordine de zi.

AGENEZIE (< fr. [i]; [s] gr. a- „fără” + genesis „naștere”) s.f. 1. Nedezvoltare sau dezvoltare insuficientă a unui organ sau a unul Țesut în perioada embrionară. 2. Incapacitate de a procrea; sterilitate.

AGENT (< fr., lat.) s.m. 1. Reprezentant oficial al unui stat, al unei instituții, întreprinderi etc., care are anumite însărcinări (ex. a. fiscal, a. de asigurare, a. comercial). □ A. diplomatic = persoană trimisă de un stat pentru a-l reprezenta în alt stat în relațiile politice cu acesta (ex. ambasador, ministru plenipotențiar, însărcinat cu afaceri). (EC.) A. de schimb = persoană oficială, care deține monopolul negocierii valorilor mobiliare. □ A. de desfacere = angajat al unei firme producătoare mici, avînd prioritate în privința deciziilor asupra comercializării (preț, termen de livrare etc.) și dreptul exclusiv de a vinde produsele acestei firme într-o anumită zonă geografică. □ A. al producătorului = persoană remunerată prin comision, care se ocupă de desfacerea unei anumite categorii din produsele firmei, pe un teritoriu relativ limitat. A. de transmisiuni = militar care duce sau transmite ordine ori rapoarte de la un comandant la altul. A. provocator = persoană care se infiltrează într-un partid sau într-o grupare politică pentru a organiza acțiuni compromițătoare la adresa acestora. A. secret = persoană cu misiune secretă de informare în domeniul politic, economic sau al criminalității. 2. Factor activ, eficient, care provoacă sau influențează diferite fenomene fizice, chimice etc. (ex. a. termic, a. energetic, a. reductor, a. corosiv). □ Agenți geografici (sau de eroziune) = factori fizici, chimici, mecanici sau biotici care, prin acțiunea lor, produc transformări continue în învelișul geografic. Pot fi: a.g. interni (endogeni), din interiorul scoarței Pămîntului (ex. vulcanismul, mișcările orogenețice și epigogenețice etc.) și a. g. externi (exogeni), din afara

Ion Agărbiceanu

scoarței Pământului (ex. temperatura, vânturile, apele curgătoare, ghețarii, valurile, animalele, omul etc.). 3. **A. patogen** = factor care produce îmbolnăvirea unui organism. Poate fi un microb (bacterie, virus, rickettsie, ciupercă microscopică), un parazit, o substanță toxică etc. 4. (LINGV.) Nume de a. = substantiv sau adjectiv care indică autorul acțiunii unui verb. 5. (FILOZ.) Concept care desemnează un individ sau o colectivitate ce intră în raporturi practice cu realitatea.

AGENTURĂ (< germ., rus.) s.f. 1. Casă de comerț condusă de un agent (1); afacerile efectuate de o astfel de casă; agenție. 2. Grupare din interiorul unui stat, unui partid etc., aflată în slujba unor forțe străine.

AGENTIA HAVAS A ROMÂNIEI, sucursala din București a agenției franceze de presă Havas. Prima agenție de presă care a funcționat, între 1879 și 1888, în România.

AGENTIA INTERNAȚIONALĂ PENTRU ENERGIE ATOMICĂ (A.I.E.A.); în engl. International Atomic Energy Agency — I.A.E.A.) v. Organizația Națiunilor Unite.

AGENTIA ORIENT-RADIO (Rador), agenție de presă din România, înființată în iun. 1921. În 1926 a devenit agenția oficială a guvernului. În 1949 și-a încetat activitatea.

AGENTIA ROMÂNĂ DE PRESĂ (AGER-PRES) v. ROMPRES.

AGENTIA TELEGRAFICĂ ROMÂNĂ, agenție de presă înființată la București, în 1889, de către agenția austriacă „Corrbureau”. În 1895 a devenit prima agenție autonomă de presă din România; și-a încetat vremelnic activitatea în 1916. Din 1921 a fost înlocuită cu Agenția Orient-Radio (Rador).

AGENTIE (< it., germ.) s.f. 1. Reprezentanță, filială sau sucursală a unei instituții sau a unei întreprinderi (ex. a. de volaj). □ **A. economică** = reprezentanță a unei țări într-o altă țară, prin intermediul căreia se efectuează operații economice internaționale. 2. A. de presă (sau telegrafică) = instituție care culege informații din toate domeniile de activitate, furnizându-le presei și radio-televiziunii. Primele a. de p. au apărut în deceniile 4 și 5 ale sec. 19.

AGENZIA NAȚIONALĂ STAMPA ASSO-CIATA [agenția naționale] v. ANSA.

AGER, -Ă (lat. agilis) adj. 1. Sprinten, agil; vivace. 2. Isteț, ascuțit la minte, deștept. 3. (Despre privire, ochi) Pătrunzător, viu.

AGERIME (< ager) s.f. Calitatea de a fi ager; pătrundere, istețime.

AGERPRES v. ROMPRES.

AGESILAU II, rege al Spartei (c. 399 — c. 360 î.Hr.). A purtat un război în Asia Mică împotriva perșilor (396 î.Hr.). Reînțors în Grecia (394 î.Hr.) a reușit să înfrângă o coaliție a

orașelor grecești, restabilind pentru scurt timp hegemonia spartană.

AGESTRU s.m. (GEOMORF.) Con de defecție.

AGFACOLOR (isi) adj. *Procedeu* ~ = procedeu de obținere a imaginii colorate prin suprapunerea a trei straturi fotosensibile la culorile primare sau la cele fundamentale, utilizat în fotografie și în cinematografie.

AGGIORNAMENTO (cuv. it.) subst. Politică a bisericii romano-catolice de readaptare a doctrinei tradiționale a catolicismului la condițiile și cerințele omului și societății contemporane.

ÁGGTELEK-JÓSVÁFŐ, peșteră în N Ungariei, la NV de Miskolc; lungime: 22 km. Stalactite și stalagmite, lacuri și râuri subterane („Styx”). Se continuă în Cehoslovacia cu peștera *Barada-Domica*. Rezervație naturală (778 ha, 1951). Turism.

AGHEASMATAR (< agheasmă) s.n. 1. Mic edificiu plasat în fața unei biserici pentru sfințirea apei. 2. Vas de plătă sau metal destinat păstrării agheasmei. 3. Carte de cult cuprinzând rugăciunile care se fac la stropirea cu agheasmă.

AGHEASMĂ (< ngr.) s.f. 1. Slujbă religioasă pentru sfințirea apei. *A. mare* se săvârșește o singură dată pe an, la Bobotează, iar *a. mică* de mai multe ori și în locuri diferite. 2. Apa sfințită cu ocazia slujbei.

AGHEILA, *El* ~, local. în N Libiei, pe litoralul G. Sidra al M. Mediterane. Scena mai multor lupte între trupele britanice și cele germane, soldate cu înfringerea lui Rommel (23 ian. 1942).

AGHION OROS v. Athos.

AGHIOTANT (cf. rus. адютант) s.m. (Inv.) Ofițer sau subofițer atașat pe lângă un comandant militar.

AGHIREȘU, com. în jud. Cluj; 8 118 loc. (1991). Expl. de cărbune brun (Ticu), argilă caolinoasă, calcare, nisipuri, gips (Leghia). Telemocentrală. Fabrică de ipsos și cărămidă refractară. Stațiune balneoclimaterică cu ape sulfatate. Stație de c.f. Ruinele unui castel în stil renascențist transilvănean (1572).

AGHIUȚĂ (< aghios „sfinc”) s.m. (Fam. și glumeț) Drac.

AGJE (< aga) s.f. (în sec. 18—19 în Țara Românească și în Moldova) Organ însărcinat cu menținerea ordinii publice în capitală; totalitatea funcționarilor din această instituție.

AGIGEA, com. în jud. Constanța, pe țărmul Mării Negre, la gura canalului Dunăre—Marea Neagră (km 64,2). Ecluză. Port maritim. Stațiune balneoclimaterică. Sanatoriu de tuberculoză osteoarticulară. Rezervație de dune marine (25 ha). Stațiune de cercetări marine (înființată în 1926 de Ion Borcea).

AGIGHIOL 1. Liman fluviu-maritim între brațul Sf. Gheorghe și L. Razim; 280 ha. 2. Sat în com. Valea Nucariilor, jud. Tulcea. Aici a fost descoperit un mormint tumulă de la sfârșitul sec. 5 î.Hr. — prima jumătate a sec. 4 î.Hr. Atribuit unei căpetenii gete, conține un inventar foarte bogat în obiecte de argint, vase grecești și obiecte de podoabă feminine.

AGIL, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Suplu; sprinten. 2. Îndemnic.

AGILITATE (< fr., lat.) s.f. 1. Suplețe, sprinteneală. 2. Îndemnare.

AGIO (< it, [i]) s.n. Diferență cu care prețul (cursul) de piață al unei monede sau al unei hirtii de valoare depășește valoarea nominală a acesteia; câștig rezultat din asemenea diferențe.

AGIOTAJ (< fr.) s.n. Speculă cu semne monetare sau cu hirtii de valoare.

AGITA (< fr., lat.) vb. I. l. Tranz. și refl. 1. A (se) mișca repede și în toate direcțiile; a (se) clătina; a (se) zgudu. ■ Tranz. A mișca două sau mai multe substanțe (lichide sau lichide cu solide) aflate în amestec pentru a obține o emulsie sau o suspensie. 2. Fig. A (se) frământa, a (se) zbuciuma. II. Tranz. A așța (la revoltă). **AGITATOR** (< fr.) s.n. Dispozitiv mecanic

care servește la omogenizarea unui amestec de substanțe.

AGITATOR; -OARE (< fr., lat.) s.m. și f. Persoană care face agitație (politică).

AGITAȚIE (< fr., lat. 4 rus.) s.f. 1. Faptul de a (se) agita; mișcare intensă încoace și încolo (de oameni, de vehicule etc.). 2. (MED.) Stare de neliniște excesivă, patologică, de instabilitate fizică sau psihică, înclinată în unele boli mintale (ex. a. motorie, a. verbală). 3. (FIZ.) **A. termică** = mișcare continuă și dezordonată pe care o au moleculele gazelor și lichidelor și a cărei energie globală determină temperatura fluidului respectiv. ■ 4. **A. politică** = mijloc de înflăcărare politică și de atragere la realizarea unor scopuri și obiective imediate prin mijloace accesibile: lozinci, afișe, întruniri, convorbiri, presă, radio, televiziune etc.

AGLIȚĂ (< bg., scr.) s.f. Plantă erbacee din familia rozaceelor, înaltă de 30—80 cm, cu frunze penate, flori albe sau albe-roz, parfumate, dispuse în inflorescență și cu fructe capsule (*Filipendula vulgaris*).

AGLOMERĂ (< fr., lat.) vb. I refl. A se strânge la un loc în număr mare; a se îngrămădi, a se înghesu. ■ (Despre un loc) A deveni suprapopulat.

AGLOMERARE (< aglomera) s.f. Unire în bucăți mai mari a granulelor (părților) unor materiale mărunte. □ **Aglomerarea minereurilor** = operație de reunire în bucăți mari a minereului mărunț sau sub formă de pulberi, cu ajutorul căldurii. Procedeu are aplicabilitate în metalurgia fierului, plumbului, zincului și nichelului. *A.m.* are uneori rol de concentrare prin eliminarea unor produse volatile.

AGLOMERAT, -Ă (< fr. [i]) adj., s.n. 1. Adj. Îngrămădit, înghesuit. ■ (Despre un loc, un spațiu) Suprapopulat. tit. 2. Adj., s.n. (Material) obținut prin aglomerare. 3. S.n. (PETROGR.) Rocă piroclastică formată prin îngrămădirea de particule mari, în majoritate bombe vulcanice asociate cu fragmente de roci preexistente provenite din distrugerea unui edificiu vulcanic prin explozie.

AGLOMERAȚIE (< fr.) s.f. 1. Îngrămădire de persoane; înghesuială. 2. **A. urbană** = arie urbanizată ce cuprinde orașul și zona sa periferică, cu care acesta întreține intense relații de natură economică și de forță de muncă.

AGLUTINANT, -Ă (< fr.) adj., s.n. 1. Adj. Care servește la aglutinare; care se aglutinează. □ **Limbă a.** = limbă în care raporturile gramaticale se exprimă prin alipirea unor afixe la rădăcina cuvintului (ex. limbile fino-ugrice). 2. S.n. Substanță viscoasă, preparată din amidon, dextrină, gumă și albumină, care se adaugă în pasta de imprimat pentru a păstra desenul pe țesătură.

AGLUTINARE (< aglutina) s.f. 1. Acțiunea de a se aglutina; alipire. 2. (MICROBIOL.) Pierdere a mobilității și alipire a microorganismelor sau a globulelor roșii în gramezi sau grunji sub influența *aglutininelor*; constituie o metodă de diagnostic a bolilor infecțioase și de determinare a grupelor sanguine. 3. (LINGV.) Alipire a unei particule la un cuvânt sau a unui cuvânt la alt cuvânt.

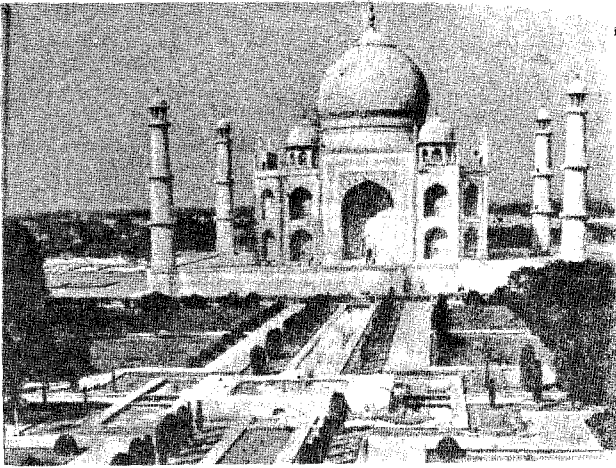
AGLUTININĂ (< fr. [i]) s.f. (MICROBIOL.) Substanță specifică de tipul anticorpilor, care apare în serul sanguin în urma administrării de vaccineri sau a unor infecții naturale și care permite aglutinarea specifică a agentului etiologic.

AGLUTINOGEN (< fr. [i]; si fr. *agglutinine* + gr. *gennao* „a naște”) s.m. (MICROBIOL.) Substanță de natură proteică intrind în compoziția microbilor și a globulelor roșii, care stimulează producerea de aglutinine.

AGNELLI [anéli], **Giovanni** (n. 1921), Industriș italian. Președintele firmei FIAT (prima întreprindere privată din Italia, controlată de la începutul sec. 20 de familia Agnelli), profilată pe construcții de mașini și automobile.

Agighiol. Vas de argint

Agra.
Mausoleul
Taj-Mahal

rezistenței la infecții, leziuni la nivelul mucoasei de pieli, hemoragii etc.

AGRAR, -Ă (< fr., lat.) adj. Referitor la proprietatea funciară și la problemele legate de ea; în care predomină agricultura (ex. țară a.); agricol (2); agrarian. □ **Reformă a.** = program complex de măsuri vizând redistribuirea proprietății funciare și care poate constitui o premisă a schimbării relațiilor de producție în agricultură.

AGRARIAN, -Ă (< fr.) adj. Agrar.

AGRAVĂ (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. A (se) înrăutăți, a (se) face mai grav, mai acut.

AGRAVANT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care agravează; care înrăutățește. □ (DR.) **Circumstanțe agravante** = v. circumstanță.

AGREA (< fr.) vb. I tranz. A vedea cu ochi buni; a simpatiza.

AGREABIL, -Ă (< fr.) adj. 1. Plăcut. 2. (Despre oameni) Simpatice. 3. Categorie estetică, indicând o situație estetică minoră, cuprinzând ceea ce place tuturor simțurilor la nivelul senzației.

AGREGA (< fr., lat.) vb. I refl. (Despre elemente) A se uni (într-un tot); a se alipi.

AGREGARE (< agrega) s.f. 1. Faptul de a se agrega. □ (FIZ.) Stare de a = fiecare dintre stările sub care se pot prezenta substanțele, având rezistențe diferite la deformările mecanice și termice; s. de a. obișnuite sint: solidă, lichidă, gazoasă și plasmă. 2. (ETOL.) Grupare a indivizilor unei populații în familii, cîrduri, turme, coloni, haite, bancuri. 3. (PED.) Proces de alipire a particulelor de sol, cu formare de agregate structurale.

AGREGAT (< fr., it.) s.n. 1. Grup format prin cuplarea unei mașini de forță cu una sau mai multe mașini de lucru sau cu un generator (ex. a. agricol, a. frigorific). 2. Material inert granular (ex. nisip, pietriș, așchii etc.) utilizat la confecționarea, prin aglomerare cu un liant, a betoanelor, a mortarelor, a amestecurilor asfaltice etc. □ (MINER.) A. mineral = asociație de cristale concrecuite în urma cristalizării sau a solidificării unei soluții. Pot fi monominerale (sare gemă) sau poliminerale (sulfuri complexe).

AGREMENT (< fr.) s.n. 1. (DR.) Acord al unui stat cu privire la o persoană ce urmează a fi acreditată ca reprezentant diplomatic al altui stat. 2. Plăcere, distracție.

AGRESIUNE (< fr., lat.) s.f. 1. (DR.) Atac împotriva unei persoane sau a unui stat. □ A. armată = atac armat împotriva unui stat. 2. (MED.) Simptom înținit în unele boli psihice manifestat prin acțiuni de atac și distrucție. 3. A. microbiană = tendința de invadare a microbilor într-un organism, urmată de îmbolnăvirea lui.

AGRESIV, -Ă (< fr.) adj. Care atacă (fără provocare); predispus la ceartă.

AGRESIVITATE (< fr.) s.f. Însușirea de a fi agresiv, constituind uneori un simptom patologic. □ (FITOPAT.) Însușire a unor agenți patogeni de a ataca mai multe plante. Din punctul de vedere al a., agenții patogeni pot fi **monofagi** și **polifagi**. □ (ETOL.) Totalitatea formelor de ostilitate pe care animalele le manifestă, intra- sau interspecific, în cadrul activităților biologice (obținerea de hrană, apă, ocuparea teritoriului, creșterea progeniturii ș.a.).

AGRESOR, -OARE (< fr., lat.) s.m. și f., adj. (DR.) (Persoană fizică sau stat) care săvârșește o agresiune.

AGRICOL, -Ă (< fr.) adj. 1. Care aparține agriculturii, privitor la agricultura; întrebunțat în agricultură; rezultat sau obținut din agricultură. □ An a. = perioadă de timp cuprinsă între începutul muncilor agricole de toamnă, care privesc recolta anului următor, și stringerea recoltei celui an 2. Agrar.

AGRICOLA (Iulius Agricola, Cneus) (40—93), general și om politic roman. În urma unor campanii grele a învins triburile băștinașe ale Britanniei al cărui guvernator a devenit (78—84). Socrul istoricului Tacitus, care-i dedică o biografie.

AGNATE (< fr.; [s] gr. a- „fără” + gnathos „falcă”) s.f. pl. Vertebre acvatice, cu caractere primitive, asemănătoare cu peștii, cu schelet cartilagin. lipsit de maxilare și cu membrele perechi (Agnatha). Cuprind o clasă fosilă (Ostracodermii) care au trăit din Ordovician până în Devonian, caracterizată prin schelet intern cartilagin și exoschelet dezvoltat sub forma de plăci osoase și solzi.

AGNET (< st.) s.n. Bucată de pline scoasă de preot din prescură, simbolizând jertfina pe cruce a lui Hristos.

AGNI (în mitologia vedică), zeul focului și patronul sacrificiilor religioase prin ardere.

AGNITA, oraș în jud. Sibiu, pe valea Hîrtibaciului; 13 798 loc. (1991). Ind. piel., și încălț., textilă (conf. și tricotate) și alim. Fabrică de mașini de cusut și tricotate. Stație de c.f. Menționat documentar pentru prima oară, în 1280. Declarat oraș în 1950. Fortificație țărăneasă din sec. 13, amplificată succesiv pînă în sec. 17; biserica (sec. 15 cu transformări ulterioare). Muzeu.

AGNON, Samuel Josef (1888—1970), scriitor israelian. Romane („Colina devine șes”, „Trusoul miresei”) și nuvele, remarcabile prin patosul uman, prin umorul fin și prin pregnanța simbolurilor măturînd neliniștile omului contemporan. Premiul Nobel (1966), împreună cu Nelly Sachs.

AGNOSTICI s.m. pl. Adepți ai unei secte creștine din sec. 5, derivată din mișcarea donatistă. A. se opuneau antropomorfizării lui Dumnezeu și cunoașterii lui pe calea imaginației.

AGNOSTICISM (< fr., engl.) s.n. 1. Doctrină care declară absolutul inaccesibil spiritului uman sau care consideră orice metafizică drept inutilă (D. Hume, I. Kant, adepții pozitivismului ș.a.). Termenul a fost creat de Th. Huxley în 1869. 2. A. religioz = atitudine modernă, cu rădăcini în filozofia greacă în special, negînd capacitatea umană de a descrie divinitatea (de ex. Einstein, religioz în felul său, a fost considerat de unii teologi drept un agnostic).

AGNOZIE (< fr., it.; [s] gr. a- „fără” + gnosis „cunoaștere”) s.f. (MED., PSIH.) Incapacitate de integrare senzorial-perceptivă, de recunoaștere a obiectelor sau a simbolurilor uzuale.

AGOGICĂ (< it., it.; [s] gr. agoge „mișcare muzicală”) s.f. (MUZ.) Termen ce desemnează ușoare abateri față de tempo-ul precris, în timpul executării unei piese, în scopul reliefării expresiei.

AGONĂ (< fr., it.; [s] gr. a- „fără” + gonia „unghi”) s.f. Curbă care unește punctele de pe

suprafața Pămîntului cu declinație magnetică nulă.

AGONIE (< fr., it.; [s] gr. agonia „luptă, agitație”) s.f. 1. Stare care precede moartea, considerată încă de vechii greci ca o luptă între viață și moarte și în care survine diminuarea funcțiilor respiratorii și circulatorii ale organismului. 2. Fig. Declin.

AGONISI (< ngr.) vb. IV Tranz. 1. A economisi; a stringe, a pune deoparte; a aduna (5). 2. A câștiga, a dobîndi prin muncă.

AGONISTIȘTI s.m. pl. Adepți ai unei secte creștine formată în Africa romană (sec. 4—5) înglobînd mai ales populația rurală și reprezentînd aripa radicală a donatiștilor. A. considerau Biserica Romei trădătoare a credinței creștine; practicau asceza și martirajul.

AGONIZA (< fr.) vb. I intranz. 1. A fi în agonie. 2. Fig. A fi în declin.

AGORA (cuv. gr.) s.f. Piață publică în cetățile Greciei antice, unde se aflau principalele instituții și unde se țineau adunările publice.

AGORAFOBIE (< fr., it.; [s] gr. agora „piață” + phobos „frică”) s. f. Teamă patologică, obsesivă, de spațiile largi, deschise.

AGRA, oraș în India (Uttar Pradesh), pe râul Yamuna; 747,3 mil loc. (1981). Centru comercial, ind. (piel., încălț., textilă, alim.) și cultural. Nod de comunicații. Universitate. Capitală a Imp. Marilor Moguli (sec. 17—18). Monumente de artă: moschei celebre, palate; mausoleul Taj-Mahal (sec. 17).

AGRAFĂ (< fr.) s.f. 1. Obiect din sîrmă sau din tablă cu care se prind sau se fixează mai multe piese. □ Piesă de metal cu care se leagă blocurile de piatră, se ancorază și se fixează zidăria etc. 2. (MED.) Mică piesă metalică argintată cu care se mențin unite buzele unei plăgi pînă la cicatrizare. 3. Nume dat unor obiecte cu care se prinde sau se fixează o haină, pîrul etc.

AGRAFIJE (< fr., it.; [s] gr. a- „fără” + grapho „a scrie”) s.f. Pierdere sau tulburare a funcției de exprimare a gîndurilor prin scris, cu păstrarea funcțiilor motorii.

AGRAMAT, -Ă (< gr. agrammatos) adj., s.m. și f. 1. Adj., s.m. și f. (Persoană) care face greșeli elementare de gramatică; p. ext. ignorant; incuit. 2. Adj. Care conține greșeli elementare de gramatică și de ortografie.

AGRANULOCITOZĂ (< fr., it.; [s] gr. a- „fără” + fr. granulocyte) s.f. Sindrom hematologic caracterizat prin reducerea excesivă a granulocitelor din sînge datorită unor agenți medicamentoși (sulfamide, piramidon) sau fizici (röntgenterapie). Se manifestă prin scăderea

AGRICOLA (pe numele adevărat *Georg Bauer*) (1494—1555), savant german, originar din Saxonia. Studii sistematice privind clasificarea mineralelor, mineritul și metalurgia („De re metalica”). Considerat părintele mineralogiei.

AGRICOLA, Johann (c. 1494—1566), reformator luteran care lucrează direct în procesul de producție de proverbe germane.

AGRICOLA, Mikael (c. 1510—1557), umanist finlandez. Episcop de Turku, inițiator al Reformei în patria sa, autor al unui „Abecedar” și al unei traduceri a „Noului Testament”.

AGRICULTOR, -OARE (< fr., lat.) s.m. și f. Persoană care lucrează direct în procesul de producție agricolă.

AGRICULTURĂ (< fr., lat.) s.f. Ramură de bază a producției materiale care are ca obiect cultura plantelor și creșterea animalelor în vederea obținerii unor produse alimentare și a unor materii prime; cultivarea pământului. Se asimilează a. și unele lucrări de stocaj și de prelucrare primară a produselor agricole atunci când ele nu se fac în cadrul altor ramuri (ex. păstrarea semințelor, vinificația etc.). În a. principalul mijloc de producție este pământul, ceea ce face ca rezultatele economice să depindă în măsură hotărâtoare de modul de gospodărire și de utilizare a acestuia; procesul reproducției este rezultatul acțiunii conjugate a factorilor economici cu factorii naturali. □ A. intensivă = sistem de a. care asigură producții mari pe unitatea de suprafață. A. extensivă = sistem de a. în care creșterea producției se bazează pe extinderea suprafețelor cultivate.

AGRI DAGI v. Ararat.

AGRIGENTO, oraș în Italia (Sicilia); 56,4 mil loc. (1989). Ind. alim. Centru agricol și comercial. Temple dorice din sec. 6—5 î.Hr. (templul Concordiei, al lui Iupiter, al Dioscurilor). Festival folcloric. În antic., colonie greacă (Akragas, sec. 6—5 î.Hr.), apoi cartagineză (sec. 4—3 î.Hr.); ocupată de romani (210 î.Hr.), de sarazini (828), de normanzi (1087). Și-a luat numele actual în 1927.

AGRIJ 1. Râu, afl. stg. al Someșului la Jibou; 44 km. lizv. din M-ții Meseș. Cunoscut și sub numele de *Agris 2*. Com. în jud. Sălaj, pe râul cu același nume; 2.328 loc. (1991).

AGRIPPA, Marcus Vipsanius (c. 63—12 î.Hr.), general roman. Principalul colaborator militar al împăratului August. A comandat armata la Actium (31 î.Hr.). A inițiat numeroase construcții la Roma (Panteonul, apeducte, terme).

AGRIPPINA, Iulia (15—59 d.Hr.), împărăteasă romană. A patra soție a împăratului Claudius, pe care l-a otrăvit. L-a înălțat pe de tron pe Britannicus, fiul acestuia, asigurând astfel tronul fiului său Nero, din ordinul căruia a fost asasinată.

AGRIȘ (< magh.) s.m. Arbust înalt de 60—150 cm, cu ramuri spinosae, frunze lobate și fructe bace (*Ribes uva-crispa*). Spontan în regiunile de munte și frecvent cultivat pentru fructele sale comestibile.

AGRIȘĂ (< agris) s.f. Fructul agrisului, mic, ovoidal sau sferic, de culoare verde, gălbui sau roșiatică, cu gust dulce-acrișor și cu multe semințe.

AGRO- ({s} gr. *agros*, „câmp”) Element de compunere însemnând „agricol”, „agricultură” și care servește la formarea unor substantive și adjective, ca *agrobiologie*, *agrochimie* etc.

AGROBIOCENOZĂ s.f. Biocenoză specifică terenurilor cultivate.

AGROBIOLOGIE (< germ. *biologie*) s.f. Știință care se ocupă cu acțiunea legilor biologice generale asupra culturii plantelor și creșterii animalelor. Constituie baza teoretică a științelor agronomice. Sin. *biologie agricolă*.

AGROCHIMIE (< fr. *chimie*) s.f. Știință care se ocupă cu studiul circuitului substanțelor nutritive în mediul de creștere și dezvoltare a plantelor agricole, în vederea stabilirii măsurilor de sporire a producției și de îmbunătățire a calității produselor.

AGROCLIMATOLOGIE (< *agro-* + *climatologie*) s.f. Ramură a climatologiei ce studiază clima ca factor determinant al producției agricole.

AGROGEOLOGIE (< fr.) s.f. Ramură a pedologiei care studiază factorii geologico-petrografici în formarea, evoluția și proprietățile solurilor.

AGROLOGIE (< fr.; {s} *agro-* + gr. *logos* „studiu”) s.f. Vechea denumire a *agrotehnicii*.

AGRONOM (< fr. *nom*) s.m. Inginer sau tehnician specialist în agronomie.

AGRONOMIE (< fr. *nom*; {s} *agro-* + gr. *nomos* „lege”) s.f. Complex de științe ce cuprinde totalitatea cunoștințelor teoretice și practice referitoare la producția agricolă. În România, întemeietorul a. moderne este considerat Ion Ionescu de la Brad.

AGROTEHNICĂ (< fr. *nom*) s.f. Știință care se ocupă cu relațiile dintre factorii de vegetație, sol și plantele cultivate. ■ Totalitatea procedurilor tehnice de cultivare a unei plante agricole (ex. a. porumbului).

AGROTERRASE (< *agro-* + *terasă*) s.f. pl. Terase amenajate pentru orezării, pomicultură și viticultură.

AGUASCALIENTES 1. Oraș în Mexic, centru ad-tiv al statului cu același nume; 359,4 mil loc. (1980, cu suburbiile). Centru minier (argint). Izv. minerale. Ind. bumbacului, a mătăsii și alim. 2. Stat în Mexic; 5,6 mil km²; 614 mil loc. (1986). Expl. de min. de argint. Cereale și creșterea animalelor.

AGUNG, Gunung ~, vulcan activ în NE ins. Bali (Indonezia). Alt.: 3 142 m. Ultima erupție: 1963.

AGURIDĂ (< ngr.) s.f. Fructul vișei de vie înainte de coacere, cu gust acru.

AGURIJOARĂ (< *aguridă*) s.f. Plantă erbacee cu flori mari, albe, roșii sau galbene, cultivată ca specie decorativă (*Portulaca grandiflora*).

AHAGGAR (HOGGAR), masiv muntos cristalin în Sahara centrală. Alt. max.: 2 908 m (Mt. Tahat). La poalele lui se găsește o imensă hamadă.

AHAIA 1. Denumirea antică a ținutului din Grecia situat în N Peloponezului, extinsă în sec. 2 î.Hr. și asupra Greciei centrale și de S. 2. Prov. romană creată în anul 27 d.Hr. de August. 3. Principat latin, fondat de cruciați în Peloponez (sec. 13—15), numit și *Principatul de Morea*.

AHAȘVER (AHASVERUS) 1. Personaj legendar, cunoscut și sub numele de *fidovul rățacoitor*. 2. Nume dat în „Vechiul Testament” regelui persan Xerxe I.

AHEEAN, -Ă (< fr.) adj. Care aparține aheilor, privitor la ahei.

AHEI (*ii*) s.m. pl. 1. Populație indo-

europenă așezată la începutul milen. 2 î.Hr. în Peloponez și Beotia, unde a dat naștere înfloritoarei civilizații micenene, corespunzătoare epocii bronzului (milen. 3—2 î.Hr.); una dintre cele patru ramuri ale vechilor greci. 2. Denumirea generală a vechilor triburi grecești la Homer.

AHEMENIZI, dinastie de regi persani (c. 705—330 î.Hr.), întemeiată, potrivit tradiției, de Ahaimenes (c. 705—675 î.Hr.).

AHERON (în mitologia greacă), unul dintre fluviile Infernului, pe care umbrele morților îl treceau într-o luntre condusă de Caron.

AHIDJO, Ahmadou (n. 1924), om politic camerunez. Președinte al Camerunului (1960—1982).

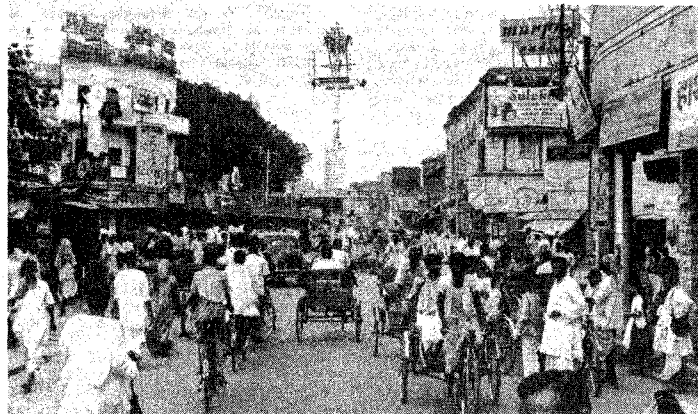
Ahile și Aiax jucând zaruri

AHILE, semizeu, personaj principal al „Iliadei”, fiu al muritorului Peleu și al zeiței Thetis. Cufundat în apele Scixului infernal de către mama sa pentru a-l face nemuritor, i-a rămas vulnerabil numai călcâiul, neudat, de care-l pînuse. Rănit de o săgeată otrăvită, a murit în războiul troian.

AHLFORS, Lars Valerian (n. 1907), matematician american de origine finlandeză. Prof. la Universitatea Harvard. Lucrări de analiză matematică și de geometrie diferențială. Medalia Fields (1936).

AHMAD, Fakhruddin (n. 1916), geolog indian. Prof. univ. la Aligarh. Studii asupra paleogeografiei și paleoclimului Gondwanei, referitoare în special la teoria derivei continentelor.

Ahmedabad. Orașul vechi

AHMADI-AL ~, oraș în Kuwait, la SE de capitală; 285 mil loc. (1985, cu suburbiile). Mari expl. de petrol (descoperit în 1946). Sediu companiei „Kuwait Oil Co.”. Legat prin conducte cu portul Mina al-Ahmadi (G. Persic) din apropiere, unde există o mare rafinărie și cu zăcămintul Burgan. Uzină de desalinizare a apei de mare.

AHMADNAGAR (AHMEDNAGAR), oraș în V Indiei (Mahārāshtra), pe rîul Sina, la E de Bombay; 181,2 mil loc. (1981, cu suburbiile). Nod feroviar. Ind. text. (bumbac) și piel. Colegii. Fortul Ahmad Nizam Shah. Palatul Mogulilor.

AHMAD SAH DURRANI (c. 1724—1773), om politic și militar afgan. Întemeietor al statului Independent Afghanistan; șah din 1747.

AHMATOVA, Anna (pe numele adevărat Anna Andreevna Gorenko) (1889—1966), poetă rusă. A făcut parte din gruparea akmeismului. Persecutată în epoca stalinistă, ulterior reabilitată. Lirică a emoțiilor intime („Seara”, „Stolul alb”, „Anno domini MCMXXI”, „Goana timpului”, „Poem fără eroi”), poeme dedicate patriei și păcii („Cîntecele păcii”). Traduceri din lirica universală și românească (Arghezi și Vlahuța).

AHMEDABAD (AHMĀDĀBĀD) [āma dabād], oraș în V Indiei, centru ad-tiv al statului Gujarat; 2,51 mil. loc. (1981, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport. Centru comercial și financiar; Ind. bumbacului și a mătăsii, artificiale; Ind. chimică și a sticlei. Artizanat. Universitate. Vechi centru de cultură. Valoroase monumente din sec. 15—16 (Djami Masjid, mormintele regelilor).

AHMES (AHMOSES), faraon egiptean (1562—1537 î.Hr.). Întemeietorul dinastiei 18. A izgonit pe hicsoi, restabilind unitatea și independența Egiptului.

AHO, Juhani (1861—1921), scriitor finlandez. Proză realistă despre viața țăranilor („Calea ferată”). Romane istorice („Panu”).

AHPL (← engl. a [hardware] p[rogramming] [language]), limbă de programare evoluat folosit pentru prezentarea funcționării unui calculator numeric, la nivelul transferurilor între registre, în vederea proiectării cu ajutorul calculatorului.

AHRAM, Al ~, cotidian egiptean, oficios al guvernului (din 1963). Apare la Cairo din 1876.

AHRIMAN, denumirea greacă a principiiului zoroastrian al răului, Angra-Mainyu.

AHTIAT, -Ā (← ahtia, rar, „a dori intens”) adj. Lacom, dornic de ceva.

AHTUM (sec. 10—11), volevod român din Banat și S Crișanei, avîndu-și reședința la Morisena (azi Cenad). Urmasul lui Glad. După lupte grele a fost învins de maghiari la începutul sec. 11.

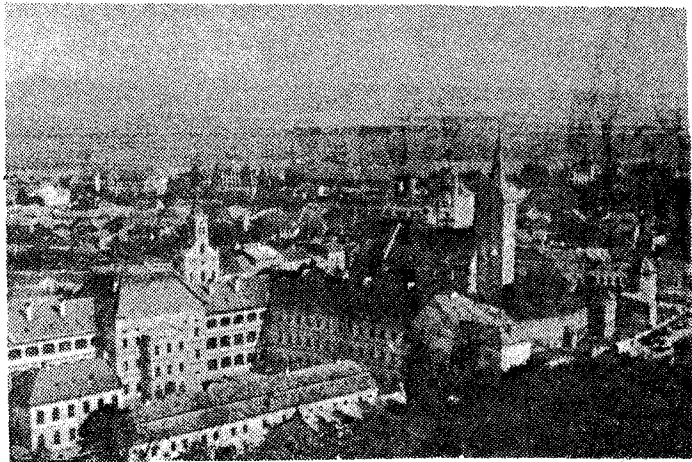
AHURAMAZDA v. Ormuzd.

AHYENANMAA (în suedeză Åland sau Aaland), arhipelag finlandez în M. Baltică, la intrarea în G. Botnic, format din c. 300 de ins. din care 80 sînt locuite; 1,55 mil km²; 23,8 mil loc. (1987). Oraș pr.: Maarianhamina (Mariehamn). Pescuit; agricultură. Turism.

AHWĀZ [ahwāz], oraș în SV Iranului, port pe fl. Karun; 471 mil loc. (1982). Nod de comunicații. Aeroport. Centru comercial pentru petrol, zahăr, orez, mătase. Prelucr. petrolului; ind. textilă.

AI (lat. *alium*) s.m. (BOT.; reg.) Usturoi. □ A. sălbaie = numele a trei plante erbacee, bulboase, din genul *Allium*, familia liliaceelor, cu flori galbene (A. ochroleucum), roz (A. paniculatum), albe-verzi sau roșietice (A. oleraceum). □ A. șarpelui = plantă erbacee bulboasă din familia liliaceelor, înaltă de 5—9 cm, cu flori purpurii dispuse în umbel; crește spontan sau este cultivată; folosită în alimentație (A. scorodoprasum).

AIAX (AIAS), numele a doi eroi din poemele homerice; 1. Fiul lui Telamon, regele Salaminei; cel mai viteaz erou al aheilor, după Ahile, în războiul troian. 2. Fiul lui Oileu. Rege al locuitorilor, în timpul războiului troian a rădit-o pe Casandra de lîngă altarul Atenei,

Aiud. Vedere generală

unde se refugiase, împietată pentru care zeii l-au pedepsit, zdrobindu-l corabia de stînci.

AICHELBERG, Wolf (n. 1912, Pola, Croația), scriitor german din România. Lirică baladescă și reflexivă („Oaspetele uitat”). Proză satirică („Șobolanii din Hameln”); piese de teatru, eseuri. A tradus în germană pe Eminescu, Blaga, Pillat, Volculescu ș.a.

AICI (ACI) (lat. *ad-hic*) adv. 1. În acest loc. 2. În acest moment; acum. □ Expr. *Aici-l-aci* sau *aci-aci* = acum e momentul hotărîtor. 3. (În expr.) *Cît pe-aci* = gata să..., aproape (să)...

A.I.D. v. Asociația Internațională pentru Dezvoltare.

AIDS v. SIDA.

AIDOMA (a + sl. *vidomŭ*) adv. Asemenea, întocmai, la fel, identic.

A.I.E.A. v. Agenția Internațională pentru Energie Atomică.

AIETES, rege mitic din Colchida, căruia Iason și argonauții îi răpesc Lina de aur. Tatăl Medeei.

AIEVEA (a + sl. *jave*) adv., adj. 1. Adv. În realitate. 2. Într-adevăr, cu adevărat. 2. Adj. Real, palpabil, concret.

AIGOSPOTAMOI, fl. în Chersonesul Tracic (azi Kumali, Turcia). La vărsarea lui, în timpul Războiului Peloponesiac, flota spartană, comandată de Lysandros, a zdrobit flota ateniană (405 î.Hr.)

AIYPTOS (în mitologia greacă), eroul eponim al Egiptului. Descendent al zeului Poseidon și al fluvului Nil.

AINI (pseud. lui *Sadriddin Saidmuradovici*) (1878—1954), scriitor tadjic. Întemeietor al literaturii tadjice moderne (romanul „Buhara”).

AINU (← rus. *ini*) subst. Populație de origine indo-europeană, care locuiește în ins. Sahalin (Federația Rusă, C.S.I.) și Hokkaido (Japonia); circa 20 000; se ocupă cu pescuitul și, parțial, cu agricultura. ■ Limbă izolată, vorbită de populația a.

AIOR s.n. Plantă erbacee din familia euforbiaceelor, cu frunze lanceolate și flori galbene dispuse în umbelae (*Euphorbia esula*).

AIR (AZBINE) [azbin], podiș muntos în SE Saharei (Niger). Alt. max.: 2 022 m (Mt. Bazgane). Climă aridă. Pușin populat.

AIRINEI, Ștefan (1920—1989, n. sat Cobila, jud. Botoșani), geofizician român. Prof. univ. la București. Contribuții la cunoașterea structurii geologice adînci a teritoriului României, precum și la încadrarea lui în conceptul tectonicilor plăcilor litosferice.

AIRY [gari], Sir George Biddell (1801—1892), astronom englez. A lucrat la observatorul Greenwich. Lucrări privind magnetismul terestru și de meteorologie.

AISBERG (← engl. *ii*) s.n. Bloc de gheață, desprins din calotele glaciare polare, care plutește pe oceane spre zona caldă, influenșind clima regiunilor învecinate și stingherind navigația. Au înălțimi de 70 m (Arctica) sau 100 m (Antarctica), deasupra nivelului oceanului.

AISFILD (← engl.) s.n. Cîmp de gheață.

AISNE [esn], riu în N Franței, afl. stg. al rîului Oise la Compiègne; 266 km. Izv. din Pod. Argonne și trece prin Soissons. Navigabil pe 117 km.

AIȘOR (← ai) s.m. (BOT.) 1. Plantă erbacee bulboasă din familia liliaceelor, înaltă de 10—15 cm, cu frunze plane, roșietice și flori galbene-aurii (*Allium amophilum*). 2. Usturoiță.

AITA MARE, com. în jud. Covsna; 1 721 loc. (1991).

AITMATOV, Cinghiz (n. 1928), scriitor kirghiz. Proză realistă cu elemente lirice, într-un spațiu narativ complex, cu multiple semnificații („O zi mai lungă decît veacul”, „Eșafodul”, „Cîntecul stepii, cîntecul munților”).

AITON, com. în jud. Cluj; 1 852 loc. (1991). Pe terit. ei a fost descoperită o așezare rurală romană.

AIUBIZI, dinastie musulmană, întemeiată în Egipt, în 1171, de *Saladin (Salah ad-Din)*, urmînd dinastia *Fatimizilor*. A reunit pentru scurtă vreme Egiptul, Hijazul, Palestina, Siria și Mesopotamia. În 1250, ramura ei principială (ce cirnuia în Egipt) a fost lichidată de mameluci.

AIUD, oraș în jud. Alba, pe dr. Mureșului; 29 740 loc. (1991). Ateliere de reparații; întreprindere metalurgică; combinat de prelucr. a lemnului; prefabricate din beton. Conf., produse alim. Centru pomicol și viticol. Cetate urbană (sec. 13—16); biserică gotică (sec. 15—16), modificată baroc; palat (sec. 16—17), azi muzeu. Pe terit. de azi al orașului se întindea așezarea romană *Brucla*. Menționat prima oară în 1293. Ocupat de răsculații în 1437; în 1704 a fost ars din temelii de către austrieci; ulterior s-a refăcut. Aici a funcționat, începînd din 1662, colegiul confesional „Bethlen”. În timpul Revoluției de la 1848—1849, teatru unor lupte violente. Aici s-a aflat una dintre cele mai dure închisori ale regimului comunist.

AIÚN (AAIÚN), EI ~ (LÁAYOUNE), centru ad-tiv al Saharei Occidentale; 93,9 mil loc. (1982). Centru comercial al unei zone agricole.

AIURÁ (< aiurea) vb. I Intrans. A delira. ■ A debita absurdități; a vorbi fără sens.

AIUREA (lat. *alubi*) adv., adj. 1. Adv. În altă parte; altundeva. □ Expr. *Intr-aiurea* = la întâmplare; fără țintă. 2. Adj. (Fam.) Zăpăcit.

AIUREALA (< aiuri) s.f. 1. Delir. 2. Vorbire lipsită de sens; absurditate.

AIURIT, -Ă (< aiuri) adj., s.m. și f. (Persoană) cu mintea tulbură; (om) zăpăcit, împrăștiat.

AIVAZOVSKI, Ivan Konstantinovič (1817—1900), pictor rus. Maestru al peisajului marin, redat într-o viziune romantică („Al nouălea val”).

AIX-EN-PROVENCE [ex-ə-provãns], oraș în S Franței (Provence); 126,6 mil loc. (1982). Cu suburbiile. Nod de comunicații. Ind. electrotehnică; produse alim. Ape termale. Stațiune balneară. Universitate (1413). Muzeu de anticități. Catedrală (sec. 11—12), edificii din sec. 17—18.

AIZAWL (AIJAL), oraș în V Indiei, centru ad-tiv al statului Mizoram; 74,5 mil loc. (1981). Centru agricol.

AJACCIO [ajaccio], oraș în SE Franței (Corsica), port la M. Mediterană; 54,1 mil loc. (1982). Centru comercial (fructe și lemn) și turistic. Șantier naval. Muzeu. Locul de naștere al lui Napoleon Bonaparte.

AJANTA [adãanta] localit. în S Indiei (Mahārāshtra), în NE Pod. Deccan, în culmea muntoasă cu același nume, celebră prin cele 29 de temple și mănăstiri secrete ornamentate cu sculpturi și fresce (sec. 3 î.Hr. — 7 d. Hr.), chintesente a artei vechi indiene.

AJUKIEWICZ [ajukievitj] . **Kazimierz** (1890—1963), logician și filozof polonez. Membru al Școlii de la Lvov Varșovia. Lucrări de logică matematică și de semantice („Propedeutica filozofiei”, „Limba și cunoașterea”).

AJMAN, emirat în cadrul Emiratelor Arabe Unite, pe țărmul G. Persic; 250 km²; 64,3 mil loc. (1985). Centru ad-tiv: Ajman. Pescuit. Plantații de curmală.

AJMER, oraș în NV Indiei (Rājasthān); 375,6 mil loc. (1981). Ind. textilă (țesături de bumbac) și alim. (uleiuri).

AJUN (< ajuna) s.n. 1. Zi (sau seară) care precedă un eveniment (ex. a. Crăciunului, a. Bobotezii). □ Loc. În *ajun* = a) cu o zi (sau seară) înainte; b) puțin timp înainte, foarte aproape (de...). 2. Post (negru).

AJUNA (lat. **adunare*) vb. I Intrans. (în practicile bisericesti) A ține post negru.

AJUNGE (lat. *adjungere*) vb. III I. Intrans. 1. A sosi la destinație sau într-un anumit punct. □ Expr. *A ajunge departe* = a reuși; a atinge; a dobândi succese. 2. A se întinde până la..., a atinge. ■ A apuca (o limită în timp); a trăi. ■ (Despre prețuri) A atinge, a se ridica la un anumit nivel. 3. A deveni. II. Tranz. 1. A sosi, venind din urmă, lângă ceva sau cineva; a prinde din urmă. ■ Fig. A egala (pe cineva) 2. A atinge, a nimeri; a lovi. 3. Fig. (Despre stări fizice sau sufletești) A cuprinde; a răzbi. III. Refl. 1. A se inflițea; a se împreuna, a se uni. 2. (Peior.) A parveni. IV. Intrans. și refl. A fi în cantitate suficientă.

AJUNS, -Ă (< ajunge) adj. Îmbogățit, parvenit.

AJUR (< fr.) s.n. 1. Broderie pe o țesătură, obținută prin scoaterea firelor din urzeală sau din bătătură. 2. Rărituri cu scop decorativ de-a lungul unei țesături sau al unui tricot. 3. (ARTE DEC. ARHIT.) Ornament perforat.

AJURĂ (< fr.) vb. I tranz. A împodobi un obiect cu ajur.

AJUSTĂ (< fr.) vb. I tranz. 1. A potrivi; a adapta. 2. (TEHN.) A executa o ajustare. 3. (STATIST.) A înlocui, după anumite reguli, valorile statistice empirice cu valori teoretice, dispuse continuu și regulat, care să dea o imagine cit mai reală a trăsăturilor unui

fenomen, ale repartiției acestuia, ale tendințelor sale de dezvoltare etc., făcând abstracție de influența exercitată de factorul aleator.

AJUSTAJ (< fr.) s.n. Mărimă care caracterizează modul de asamblare a două piese, definită prin relația dintre dimensiunile lor efective (ex. a. cu joc, a. cu stringere).

AJUSTARE (< ajusta) s.f. Operație de prelucrare a suprafeței unei piese pentru a-i da forma și dimensiunile prescrise, în vederea asamblării.

AJUSTOR, -OARE (< fr.) s.m. și f. Muncitor calificat care execută operația de ajustare.

AJUTA (lat. *adjutare*) vb. I 1. Tranz. A da sprijin, ajutor. ■ Refl. A se servi de ceva sau de cineva ca ajutor. 2. Intrans. A fi de folos; a sluji, a folosi într-un anumit scop.

AJUTAJ (< fr.) s.n. Tub scurt cu secțiune variabilă al cărui profil permite ca scurgerea fluidelor (lichide sau gaze) să se facă la presiuni (viteze) dorite în fiecare secțiune.

AJUTĂTOR, -OARE (< ajuta) adj. Care ajută; auxiliar.

AJUTOR (lat. *adjutorium*) s.n. Sprijin, participare la efortul cuiva; asistență acordată cuiva.

AJUTORA (< ajutor) vb. I tranz. și refl. A (se) ajuta (din punct de vedere material).

AJUTORINȚĂ (< ajutori, inv.) s.n. Dare din sec. 18, care reedită vicăritul (în Țara Românească) și fumăritul (în Moldova).

AKASHI [acași], oraș în Japonia (Honshū), port la G. Osaka; 263,4 mil loc. (1985). Pescuit. Mașini agricole, celuloză și hîrtie, produse chimice, echipament electric.

AKBAR, Djelal ad-Din, padișah al Indiei (1556—1605), din dinastia Marilor Moguli. A lărgit considerabil granițele imperiului și s-a preocupat de organizarea internă a acestuia.

AKIHITO (n. 1933), împărat al Japoniei (din 1989). Fiul și succesorul lui Hirohito. Prînt moștenitor din 1952.

AKINEZIE (< gr.) s.f. (MED.) Scare patologică constînd în incapacitatea de a efectua anumite mișcări.

AKITA, oraș în Japonia (Honshū), port la M. Japoniei; 296,4 mil loc. (1985). Expl. de petrol. Centru metalurgic; ind. textilă și prelucr. a petrolului. Universitate.

AKIN (< rus.) s.m. Poet, recitator și cîntăreș popular la cazahi, kirghizi etc.

AKKAD, oraș antic în N Mesopotamiei, în milen. 3 î. Hr. a devenit centrul puternicului stat cu același nume, întemeiat de Sargon I (2350—2295 î.Hr.).

AKKADIAN, -Ă (< fr. li) s.m. pl. adj. 1. S.m. pl. Populație semitică din antichitate care a întemeiat, în milen. 3 î. Hr. orașul și statul Akkad. 2. Adj. Care aparține Akkadului sau akkadienilor (†), privitor la Akkad sau la akkadieni. □ Artă a. = arta care s-a dezvoltat în statul Akkad. *Limba a.* = cea mai veche limbă

Artă akkadiană: mască a unui rege (Ninive, milen. 3 î.Hr.)

semitică, de largă circulație; a întrebuințat scrierea cuneiformă. V. mesopotamian.

AKKERMAN, denumirea turcească a Cetății Albe. **Convenția de la ~**, convenție încheiată la 25 sept./7 oct. 1826 între Rusia și Turcia. Prevedea, printre altele, alegerea pe șapte ani, de către divan, a domnilor Moldovei și Țării Românești dintre boierii pămînteni, cu aprobarea celor două curți imperiale.

AKMEJSM (< rus.) s.n. Școală poetică rusă de la începutul sec. 20, născută ca reacție împotriva simbolismului și a futurismului, în jurul unui program de negare a tradiției și de liberalizare a cuvîntului. Reprezentanți: A. Ahmetova, N. Gumiliov, O. Mandelștam.

AKMOLINSK v. Tselinograd.

AKOLA, oraș în India centrală (Mahārāshtra), la SV de Nagpur, pe riul Murna; 227,4 mil loc. (1984). Nod de comunicații. Mare centru al ind. text. (bumbac) și al uleiurilor vegetale. Fort (sec. 19).

AKRON [akron] oraș în S.U.A. (Ohio); 650 mil loc. (1984, cu suburbiile). Puternic centru al ind. cauciucului (anvelope auto). Mașini agricole, avioane, produse alim., chim., aparataj electrotehnic. Universitate.

AKROPOLITES, Georgios (c. 1217—1282), om politic și cronicar bizantin. Opera sa „Istoria” relatează evenimentele din anul 1203—1261.

AKSUM (AXUM), imperiu în răsăritul Africii (sec. 1—7), pe terit. Etiopiei de N, cu capitala în orașul cu același nume.

AKTIUBINSK, oraș în Kazahstan (C.S.I.); 253 mil loc. (1989). Centru comercial. Constr. de mașini, ind. chimică. Morărt.

AKURE, oraș în SV Nigeriei, la NV de Lagos, centru ad-tiv al statului Ondo; 129,6 mil loc. (1987). Centru agricol (cacao).

AKUTAGAWA [acutagawa], **Ryūnosuke** (1892—1927), prozator și eseist japonez. Unul dintre întemeietorii literaturii japoneze moderne; povestiri inspirate din mediul intelectual („Nasul”).

AL, A (lat. *illum, illa*) art. 1. Înaintea pronumelor posesive: *o rudă a mea*. 2. Înaintea unui substantiv la genitiv: *bogății ale țării*. 3. Înaintea numeralelor ordinale: *al doilea*.

Al, simbol chimic pentru aluminiu.

ALA (cuv. lat.) s.f. Unitate tactică de cavalerie în armata romană, formată din auxiliarii (ostași aparținînd populațiilor nelatine).

ALABAMA [alobama] 1. Fl. în S.U.A.; 1 064 km (de la izv. riului Coosa). Izv. din S M-ților

Akithito

Apalași, trece prin Montgomery și Mobile și se varsă în G. Mexic, printr-o deltă. Navigabil. 2. Stat în S.U.A.: 133,9 mîi km²; 4,13 mil. loc. (1987). Centrul ad-tiv: Montgomery, Bumbac, porumb, grîu, soia, trestie de zahăr, cartofi; bovine și porcine. Cărbune, bauxită, petrol. Siderurgie. Ind. chim., textilă și a hîrtiei.

ALABANDINĂ (< fr., lat.) s.f. Sulfură de mangan, de culoare neagră-brună, identificată în filonile epidermale împreună cu carbonații de mangan și grupul sulfurilor complexe. Este utilizată în siderurgie.

ALABASTRU (< it. il); localit. Alabastron, Egipt) s.n. Varietate compactă de gips, cu aspect marmorean, de culoare albă-lăptoasă cu vișnoare translucide. Este utilizată la confecționarea unor obiecte ornamentale și în ind. sticlei.

ALAC (cf. magh. *alakor*) s.n. Specie de grîu foarte rezistent, cu un singur bob în spiculeț, cultivat încă din timpurile preistorice (*Triticum monococcum*).

ALACA HÜYÜK, înălțime, situată la N de orașul Bogazköy (Turcia), unde săpăturile arheologice au scos la suprafață vestigii caracteristice civilizației prehitice (milen. 3 î.Hr.).

ALADIN, erou al unui basm din „O mie și una de nopți”, posesor al unei lămpi fermece care, prin frecare sau răsucire, îi îndeplinea toate dorințele.

ALAGOAS, stat în E Braziliei; 27,7 mil km²; 2,4 mil. loc. (1989). Centru ad-tiv: Maceió. Trestie de zahăr, orez, manioc, bumbac, tutun, porumb; creșterea animalelor.

ALAI (< tc.) s.n. 1. Pompă, paradă. 2. Corțeiu; suită (a unui domitor).

ALAI, culme muntoasă în Kirghizia și Tadjikistan (C.S.I.), alcătuită din roci cristaline. Lungime: 400 km. Alt. max.: 5 064 m (vf. Skobeleva), Ghetari.

ALAIN-FOURNIER [alif-furniej] (Henri-Ain FOURNIER, zis ~) (1886—1914), scriitor francez. Capodopera sa, romanul poetic „Le Grand Meaulnes” (în trad. rom. „Căderea pierdută”), îmbină realismul cu fantezia. Correspondența.

ALAKOL, lac în Kazahstan (C.S.I.), la E de L. Balhaș, la 340 m alt.; 2 650 km². Ad. max.: 54 m. Pescuit.

ALALTĂIERI (< alaltă + ieri) adv. În ziua dinaintea celei de ieri.

ALALTĂSEARĂ (< alaltă + seară) adv. În seara zilei de alaltăieri.

ALAMAN s.n. Unealtă de pescuit, alcătuită dintr-un sac central și mai multe fișii de plumb, cu aripi, cu care se încercuiesc și se adună bancurile de pești marini.

ALAMANI s.m. pl. v. *alemani*.

ALAMĂ s.f. Alaij pe bază de cupru și zinc, cu diferite elemente de aliere (mangan, siliciu, nichel, aluminiu, plumb, fier), roșcat, galben sau portocaliu, ductil, ușor de prelucrat; are variate și multiple utilizări în tehnică.

ALAMBIȚ (< fr.) s.n. Aparat metallic, de obicei din cupru, folosit pentru distilarea lichidelor. Este alcătuit dintr-un cazan de distilare și o serpentină de răcire.

ALAMBIȚAT, -Ă (< alambic) adj. Excesiv de subtil, de rafinat; complicat.

ALAMEIN, EI ~, localit. în Egipt, la 105 km V de Alexandria. În al doilea război mondial, la EI A a fost oprită (1 iul. 1942) ofensiva armatei germano-italiene; punct de plecare a ofensivelor britanice (oct.—nov. 1942), care a dus la înfrîngerea forțelor germano-italiene din Africa de Nord.

ALAM HALFA, înălțimi în N Egiptului (Platoul Libian), la granița cu Libia, în apropiere de țărmul M. Mediteranee. Ai avut loc lupte între trupele britanice și germane (aug.—sept. 1942).

ALAND (AALAND) v. *Ahvenanmaa*.

ALANI (ili) s.m. pl. Triburi de origine sarmată, care locuiau în sec. 2 și 1 î. Hr. în regiunea Mării Negre și în N Caucazulului și care,

împinși de huni, au ajuns în sec. 5 împreună cu vandalii, pînă în Spania și Africa.

ALANINĂ (< fr. il) s.f. Aminoacid produs prin hidroliza proteinelor naturale.

ALANTOIDĂ (< fr. il); [sj gr. *alant-*, „cirnat” + „eidos”, „aspect”) s.f. Una dintre anexele embrionare la reptile, păsări și mamifere.

ALARCON Y ARIZA [arjõa], Pedro Antonio de (1833—1891), scriitor spaniol. Reprezentant al naturalismului. Capodopera sa „Tricornul” reinnoiește tradițiile romanului picaresc. Povestiri realist satirice, note de călătorie, eseuri.

ALARIC, numele a doi regi vizigoți. A. I (395—410) a făcut incursiuni în Pen. Balcanică și în Italia, cucerind și jefuind Roma (410). A. II (484—507). Din ordinul lui A. II a fost întocmit un cod selectiv de legi romane („Breviarul lui Alaric”). Înfrînt de francii conduși de Clovis (507) în bătălia de la Vouillé.

ALARMĂ (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) speria; a (se) neliniști. ■ Tranz. A pune în stare de alarmă (l).

ALARMANT, -Ă (< fr.) Care alarmează; îngrijorător.

ALARMĂ (< fr.) s.f. 1. Semnal de înștiințare a trupelor, a populației etc., despre apropierea unui pericol iminent. □ Stare de a. = situație în care se găsesc trupele, populația etc., din momentul dării semnalului de a. pînă în momentul anunțării pericolului. ■ Semnal acustic, optic sau de telecomunicații prin care se dă alarma. 2. Fig. Neliniște, teamă, spaimă; alertă.

ALARMIST, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f., adj. (Cei) care răspindește intenționat știri alarmante (inventate); (cel) care se alarmează repede; sperios; înfricoșat. 2. Adj. (Despre știri, vorbe etc.) Care provoacă panică.

ALA SHAN s. Culme muntoasă în N Chinei, între pustul omonim și valea fl. Huanghe, pe care o domină printr-un abrupt de 1 800 m. Lungime: c. 270 km. Alt. max.: 3 230 m (vf. Ningshuo). Se mai numește Helanshan. 2. Reg. deșertică în N Chinei, între culmile muntoase Ala Shan (la E) și Nan Shan (la S), Supr.: c. 1 mil. km², Alt.: 835—1 600 m. Lacuri sărate. Vegetație de tufişuri. Dune. Se mai numește Aixa Shamo.

ALASKA [alifescã] 1. Mare pen. în NV Americii de Nord, mărginită de Oc. Arctic (la N), M. Bering (la V) și Oc. Pacific (la S), pe terit. căreia se află statul american omonim. Lungime: 700 km; lăț.: între 10—170 km. Străbătută de fl. Yukon. Cedată de guvernul rus în 1867 S.U.A., pentru suma de 7,2 mil. dolari. 2. Pen. îngustă în NV Americii de Nord, limitată de M. Bering (la V), G. Bristol (la SV) și Oc. Pacific (la SE), parte a marii pen. cu același nume. Traversată de M-șii Aleutini, de origine vulcanică; gheizere, ghetari, lacuri și paduri. Se continuă cu Arh. Aleutineilor. Alt. max.: 2 714 m (vf. Pavlof). Climă subpolară. Pescuit intens. 3. Culme muntoasă în S Pen. A. (1), constituită din granite. Lungime: c. 1 000 km. Alt. max.: 6 194 m (vf. McKinley). Tundre montane. Ghetari. Parcuri naționale. 4. Golf larg al Oc. Pacific, pe coastele Americii de Nord, între Pen. A. (1) și Arh. Alexandru. Ad. max.: 5 660 m. 5. Curent cald în NE Oc. Pacific (G. Alaska și M. Bering). Viteză: 1,5 km/h. Temp. apai: 2°C (feb.) și 15°C (aug.). 6. Stat al S.U.A. în Pen. A. (1); 1,53 mil. km²; 510 mil. loc. (1988). Centru ad-tiv: Juneau. Expl. de cupru, petrol, cărbune, aur. Ind. lemnului. Pescuit.

ALATAU, denumirea unor masive muntoase din Kirghizia și Kazahstan (C.S.I.) la SE de L. Balhaș; Djungarski A. (4 464 m), Kungei A. (4 771 m), Kirghizki A. (4 875 m), Talaski A. (4 482 m), Terskei A. (5 216 m), Zalliskii A. (4 973 m), Kocka A. (5 982 m).

ALAUŢ (< germ.) s.n. 1. Sulfat dublu al unui metal trivalent și al unui metal monovalent. Este folosit în tăbăcărie, în industria hîrtiei

și ca mordant (ex. a. de aluminiu). 2. P. restr. Sulfat dublu de aluminiu și potasiu; pialtră-acră.

ALAUŢPAYA v. *Alompura*.

ALAZEIA, fl. în Federația Rusă (C.S.I.), în NE Siberiei. Lungime: 1 590 km (împreună cu riul Nel'kan). Izv. din pod. omonim, de la 954 m alt. și se varsă prin două brațe în M. Siberiei Orientale. Îngheață 10 luni pe an.

AL-AZIZIYAH, oraș în NV Libiei, la S de Tripoli; 34,1 mil. loc. (1973). Locul unde s-a înregistrat cea mai ridicată temperatură pe glob (58°C la umbră) la 13 sept. 1922.

ALAMIRE (< alam) s.f. Operație de depunere, pe cale electrochimică, a unui strat subțire de alamă pe suprafața unei piese metalice.

ALĂPȚA (< a + lapte, după fr. *allaite*) vb. I tranz. A hrăni un nou-născut cu laptele matern, secretat de glandele mamare.

ALĂTURĂ (< alături) vb. I tranz. și refl. A (se) așeza alături; a (se) apropia. ■ Tranz. A adăuga; a anexa. ■ Tranz. Fig. A compara, a confrunta. ■ Refl. Fig. A adera la o cauză.

ALĂTURI (ALĂTUREA) (< a + latute) adv. 1. (Local) Lîngă, în imediată apropiere. 2. (Modal) Unul lîngă altui; laolaltă; împreună.

ALĂUTA ROMĂNEASCĂ, supliment literar al revistei „Albina românească”. Apărut la Iași, cu intermitențe, între 1837 și 1838, sub conducerea lui Gh. Asachi, și, ulterior, a lui M. Kogălniceanu.

ALĂUTA s.f. (Inv.) Denumire generică dată unor instrumente cu coarde de tipul *lautei*; p. ext. vioară populară.

ALB, -Ă (lat. *albus*) s.n., s.m., adj. 1. S.n. 1. Culoare obținută prin supunerea tuturor componentelor spectrului luminii zilei; este culoarea zăpezii, a lapteiului. □ Expr. *A semna în alb* = a semna un act înainte de a fi completat; *fig. a acorda cuiva încredere deplină*. 2. Obiect, substanță etc. avind culoarea de mai sus. □ (ANAT.) *Albul ochiului* = sclerotică. (CHIM.) *A. de plumb* = carbonat bazic de plumb, folosit în industria vopselelor; *ceruză*. *A. de titan* = dioxid de titan. *A. de zinc* = oxid de zinc. II. S.m. (ZOOT.) Denumire generică dată unor rase de porcine avind culoarea a., cu prolificitate și precocitate ridicate, crescute pentru producția de carne (a. mijlociu sau york mijlociu, a. de Banat, a. ucrainean de stepă, a. românesc de carne). III. S.m. Denumire dată după Revoluția Franceză susținătorilor monarhiei. ■ (în Rusia) Denumire dată după Revoluția din 1917 adversarilor puterii comuniste. IV. Adj. 1. Care are culoarea descrisă mai sus; (despre culori) ca zăpada, ca laptele. □ *Carne a.* = carne de pasăre sau de pește (săracă în grăsimi). *Rînd a.* = spațiu necrisp între două rînduri scrise. □ Expr. *Alb la față* = palid. ■ *Carunt*. 2. Fig. Lîmpețe, luminos, însoțit. □ *Noapte a.* = a) noapte de vară în care nu se produce întunecarea completă, din cauză că soarele nu coboară suficient sub orizont; apare în regiunile subpolare; b) noapte petrecută fără somn. ■ (Pop., substantivat f. art.) Zorii zilei. 3. (Despre versuri) fără rimă.

ALBA s.n. Vechie specie de poezie provençală.

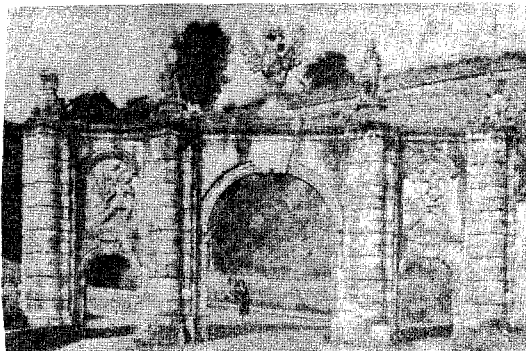
ALBA, jud. în partea central-vestică a României, pe cursul mijlociu al Mureșului; 6 231 km² (2,62% din supr. țării); 420 548 loc. (1991), din care 55,1% în mediul urban; densitate: 66,4 loc./km². Reșed.: municipiul Alba Iulia. Orașe: Abrud, Aiud, Blaj, Cîmpeni, Cugir, Ocna Mureș, Sebeș, Zlatna. Comune: 67. Relief accidentat; în V zonă muntoasă, cu alt. pînă la 1 826 m (M-șii Trascău, ramificațiile estice ale M-șilor Metaliferi, culmile sud-estice ale M-șilor Bihor și cele sudice ale Muntelui Mare), în S prelungirile M-șilor Cîndrel și Șureanu (alt. max. în Vfîrul lui Pătru, 2 136 m) și în E și SE o reg. de podiș (Pod. Tîrnavelor și Pod. Secașelor). În lungul văilor, ce fragmentează spațiul montan, se desăpoară cîteva depr. bine individualizate: Abrud; Zlatna, Trascău și Cîmpeni. Climă tem-

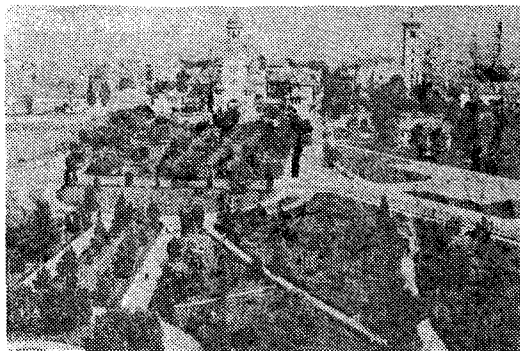
perat-continentala varind in functie de unitatile de relief (mai blinda in culoarul vaii Muresului si Pod. Tirnavelor, unde temp. medie anuală este de 9,5°C și mai aspra în reg. montană, 2°C). Precipitațiile oscilează între 600 și 1 100 mm anual. Hidrografia: Mureșul reprezintă pr. collector al apelor de pe întreg ter. jud. (Tirnova, Sebeș, Arieș, Ampoi etc.). Resurse naturale: min. auro-argintifere (Abrud, Zlatna, Baia de Arieș, Almașu Mare, Roșia Montană), pirite cuprifere (Bucium), cinabru (Izvoru Ampoiului), gaz metan (Cetatea de Baltă, Tăuții), sare (Ocna Mureș), calcare (Abrud, Galda de Sus), marmură (Sohodol), argile, nisipuri, păduri (1/3 din supr. jud.). Economia. Cele mai importante ramuri ind. sînt: ind. constr. de mașini și a prelucr. metalelor (30,6% din prod. globală, 1989), care produce utilaj minier și agricol, utilaje pentru ind. mat. de constr. (Alba Iulia, Blaj, Cugir) și obiecte de uz casnic (mașini de cusut, mașini de spălat rufe la Cugir), ind. metalurgiei neferoase (Abrud, Zlatna), ind. de expl. și prelucr. a

lemnului (Cimpeni, Aiud, Blaj, Sebeș), chim. (Ocna Mureș, Zlatna), mat. de constr. (Aiud, Alba Iulia, Ocna Mureș, Blaj), faianței și porțelanului (Alba Iulia), hîrtiei (Petrești), conf. și tricotașelor (Cimpeni, Cugir, Aiud, Sebeș), marochinării, blănării și încălț. (Alba Iulia, Orăștie, Sebeș), alim. Produse meșteșugărești specifice zonei M-șilor Apuseni: tulnice, ciubere, fluieri, pieptare, diverse pășături cu motive naționale etc. Agricultură are un caracter diversificat. În 1989, structura culturilor de cimp era dominată de culturile de grâu și secară (37 508 ha) urmate de cele de porumb (31 784 ha), plante de nutreț (22 743 ha), cartofi, sfeclă de zahăr, legume etc. Culturile viticole sînt mai răspindite în Pod. Tirnavelor și pe dealurile din jurul orașului Sebeș, fiind renumite podgoriile de la Alba Iulia, Blaj, Crăciunel de Jos, Jidvei, Aiud, Ighiu ș.a. Pomicultura are condiții optime în zona dealurilor, cele mai importante bazine pomicole aflîndu-se în arealul localităților Șona, Galda de Jos, Cugir, Stremț, Ighiu, Rimetea,

Girbova ș.a. (pruni, meri, cireși, vișini, nuci etc.). În 1990, sectorul zootehnic cuprindea: 150,8 mii capete bovine, 375,4 mii capete ovine, 143,2 mii capete porcine, 1 843,8 mii capete păsări ș.a. Căi de comunicație (1990): rețeaua feroviară dispune de 315 km din care 148 km electrificate, iar cea rutieră de peste 1 972 km drumuri publice, dintre care 391 km modernizate. Unitățile de învățămînt, cultură și artă (1989-1990): o universitate, 402 școli generale, 25 licee, 460 biblioteci, 148 cinematografe, muzee, case memoriale etc. Turism. Frumusețea peisajului, marea diversitate a monumentelor naturii, a celor istorice și arhitectonice, bogăția și varietatea etnografiei și folclorului etc., înscriu această zonă la loc de frunte în patrimoniul turistic al țării. Farmecul deosebit al M-șilor Apuseni, cu culmiile lor doimoale, pe care se risipeșc pînă aproape de vîrf așezările omenești, prezența numeroaselor forme carstice (peșterile Pojarul Polței și Scărișoara, complexul carstic de pe valea Girdișoara, Cheile

Poarta Cetății

Alba Iulia

Catedralele ortodoxă și romano-catolică

Ordincușel, Galdei, Runcului ș.a.), masivul de roci bazaltice „Detunatele”, Ripa Roșie de lângă Sebeș, declarate monumente ale naturii, sînt numai cîteva dintre atracțiile jud. Lă acestea se mai adaugă: calcarele de la Ampolța (rezervație geologică), Gheparul de la Virtop (rezervație speologică), Iezerul Șureanu (rezervație complexă), Pădurea de larice de la Vidolm (rezervație forestieră), precum și valoroasele obiective istorice și de arhitectură (Cetatea de la Alba Iulia, Cimpia Libertății de la Blaj, Catedrala romano-catolică, clădirea Palatului episcopal și biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia, Biserica evanghelică din Sebeș etc.). În suita manifestărilor folclorice, un loc deosebit îl ocupă tradiționalul „Tîrg de fete” de pe Muntele Găina, una dintre cele mai ample și originale serbări populare, organizată anual în luna Iulie. Indictiv autor: AB.

ALBA (Fernando ÁLVAREZ [alvarez] DE TOLEDO, duce de) (1507—1582), general și om de stat spaniol. Ca guvernator al Țării de Jos (1567—1573) a încercat să înăbușe revoluția burgheză izbucnită în 1566. A ocupat Portugalia în urma campaniei din 1580—1581.

ALBAC, com. în jud. Alba; 2 644 loc. (1991). Expl. de marmură (Bărăști). Fabrică de butoaie.

ALBACETE [albașete], oraș în S Spaniei (Castilia-La Mancha); 125,8 mil. loc. (1987). Centru viticol. Produse chimice și alim.

ALBA IULIA, municipiu în partea central-vestică a țării, pe dr. Mureșului, reșed. jud. Alba; 73 177 loc. (1991). Nod rutier. Întreprinderi constr. de mașini (utilaj minier, utilaje pentru ind. mat. de constr. și pentru cea a lemnelui), de piese turnate din fontă pentru mașini-unelte, de piel., blănării și încălz., de mat. de constr. (produse refractare) și alim. (panificație, băuturi alcoolice, vinuri etc.); ateliere de reparații. Articole din porțelan; fabrică de covoare. Centru pomicol și viticol. Centru turistic. Universitate (1991). În A.I. se păstrează urmele unei bazilici romane din sec. 11. Catedrala Sf. Mihail de stil romanic cu elemente de structură și decorație gotice (1250—1291), cu adăugiri și prefaceri succesive pînă în sec. 17. Cetatea rezidită în anii 1716—1738. Palat (sec. 13—18), fostă reședință a lui Mihai Viteazul. Biserica ortodoxă din Maleri (1713). Numeroase clădiri din sec. 18 (Biblioteca Batthyaneum, Mănăstirea Trinitarilor, Palatul Bethlen, Palatul Apor) și din sec. 19 („Babilonul”, azi adaposteste Muzeul Unirii și „Sala Unirii”). Catedrala Reîntregirii (1922). Așezare dacică; sediul, după cucerirea romană, al legiunii XIII Gemina; în jurul castrului au luat naștere două orașe romane cu numele de *Colonia Aurelia Apulensis* și *Colonia Nova Apulensis*. Menționat documentar prima dată în 1097; a fost capitala

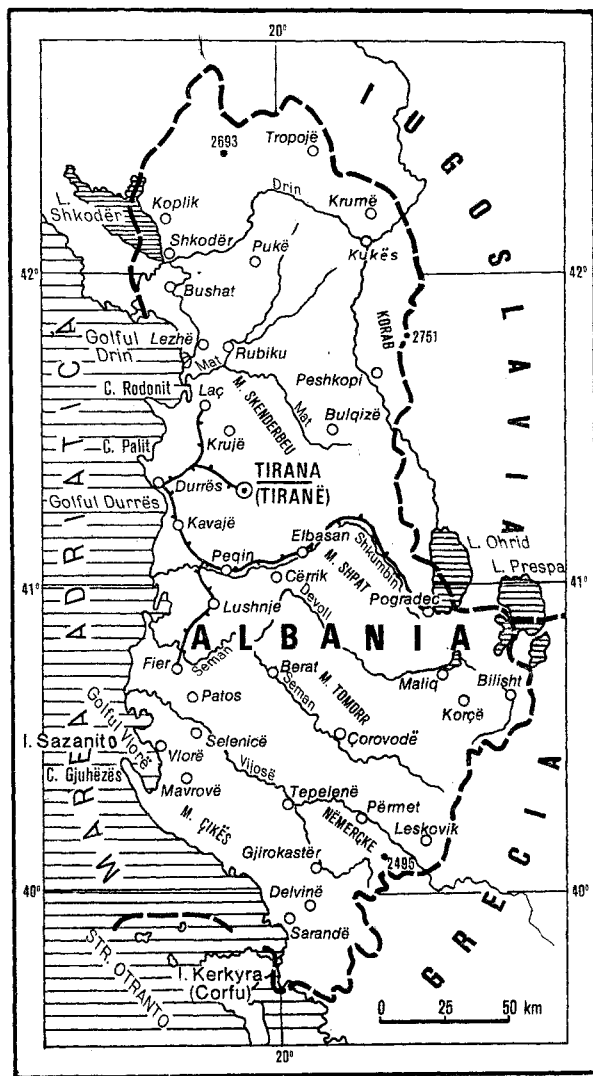
principatului Transilvaniei (1542—1690). La 1 nov. 1599, Mihai Viteazul a intrat în A.I., realizînd unirea politică a celor trei țări românești sub cîrmuirea sa. Important centru al tipăriturilor românești (sec. 17). Locuitorii orașului au participat la Revoluția de la 1848—1849. La 1 dec. 1918 aici a avut loc Adunarea Națională care a proclamat unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România. La 15 oct. 1922, în A.I. a avut loc, la Catedrala Reîntregirii, încoronarea regelui Ferdinand I și a reginei Maria, simbolizînd actul unirii tuturor provinciilor istorice românești cu Țara, sub sceptrul aceluiași monarh. La 6 mai 1928 a fost organizată de Partidul Național-Țărănesc, în cadrul unei vaste campanii de răsturnare a guvernului liberal, o adunare la care au participat c. 100 000 de cetățeni. La 1 dec. 1990, la A.I. s-a sărbătorit pentru prima oară ziua națională a României. Declarat municipiu în 1968. S-a mai numit și *Bălgrad*.

ALBA-LONGA, oraș în Latium, la SE de Roma. Fundat, potrivit legendei, de Ascanius, fiul lui Enea. Rival al Romei, orașul a fost cucerit de romani în timpul regelui *Tullus Hostilius* (sec. 7 î.Hr.). Locul de naștere legendar al lui Romulus și Remus.

ALBANEZ, -Ă (< fr. it.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Populație de origine traco-iliră; s-a constituit ca națiune în Albania. A. mai trăiesc în Iugoslavia, Grecia, Italia și în alte țări. De religie musulmană și creștină (ortodocși și catolici). ■ Persoană care face parte din această populație. 2. Adj. Care aparține Albaniei sau populației ei, privitor la Albania sau la populația ei. ■ (Substantivat f.) Limbă vorbită de albanezi avînd o fizionomie aparte în cadrul familiei indo-europene. Probabil unică descendentă a lb. trace ori ilire.

ALBANIA, stat în V Pen. Balcanice; 28,7 mil km²; 3,2 mil. loc. (1989). Limba oficială: albaneză. Cap.: *Tirana*. Orașe pr.: Shkodër, Durës, Vlorë, Elbasan, Korçë. Este împărțit în 26 districte. Relief predominant muntos (85% din terit.), cu vîrfuri mai semețe la granița de E; în lungul litoralului o cîmpie mai extinsă în partea centrală (Muzeqe). Clima mediteraneană în V și temperat-continentală în E (în munți). Expl. de petrol și bitum, de cărbune, de min. de cupru, crom, nichel, fier. Întreprinderile ind. ale A. fabrică: ciment, produse textile, oșel, tractoare, produse petroliere (3 mil. t, 1988), îngrășăminte chimice, cereaștea și hirtie, zahăr (45,0 mil. t, 1988), conserve de fructe, țigări ș.a. Din supr. țării 24,8% se cultivă cu cereale, seclă de zahăr, mazăre, viță de vie (88,0 mil. t struguri, 1988), citrice ș.a. Pe pășuni (13,8% din supr. țării) se cresc ovine (1,4 mil. capete, 1988), caprine (0,98 mil. capete, 1988) bovine. Cf.: 380 km. Cai

rutiere: 2,7 mil. km. Moneda: 1 lekă = 100 qindarka. Exportă petrol și produse petroliere, bitum, min. de fier și de crom, cupru, produse alim. (conserve de fructe, țigarete, vinuri ș.a.) și importă mașini și utilaje, mijloace de transport, produse chimice, semifabricate, textile, bunuri de consum. — *Istoric*. Locuit în antic. de triburi ilirice și trace, terit. A. face parte din imp. Roman (167 î. Hr.—395 d. Hr) apoi, timp de 9 sec., din imp. Bizantin. Primele state feudale albaneze iau ființă în sec. 12—14. Rezistența înverșunată opusă expansiunii otomane începută în 1389 cunoaște apogeul (1443—1468) sub Gjergj Kastrioti (Skanderbeg). După 1479 A. devine pentru mai mult de 4 sec. prov. a imp. Otoman. În urma răzcoalelor antiotomane (1908—1912), în cursul primului război balcanic, Congresul Național Albanez de la Vlorë proclamă independența țării (28 nov. 1912), recunoscută pe plan internațional de Conferința de la Londra (1913). În timpul primului război mondial terit. A. devine teatru de operațiuni militare. În dec. 1924 puterea este prelucată de Ahmed Zogu, care, după proclamarea A. ca republică (21 ian. 1925), devine președinte, iar din 1928, rege, sub numele de Zogu I (1928—1939). Atacă de Italia fascistă la 7 apr. 1939, A. este ocupată în cursul aceluiași luni, în ciuda rezistenței populare. Crearea Frontului de Eliberare Națională la Conferința de la Peza (16 sept. 1942), transformarea Comitetului Antifascist de Eliberare Națională în guvern democratic provizoriu în frunte cu Enver Hodja (Hoçha) (20 oct. 1944) duc la eliberarea întregului teritoriu de sub dominația fascistă (29 nov. 1944). La 11 ian. 1946, A. se proclamă republică populară. Guvernul controlat de comunisti adoptă o serie de măsuri, care pregătesc condițiile pentru instaurarea structurilor totalitare. Devenit Partidul Muncii (1948), partidul comunist manifestă inițial o totală fidelitate față de U.R.S.S., dar măsurile de desalinizare, adoptate de N.S. Hrușciov, determină distanțarea ulterioară a A. de U.R.S.S. și apropierea ei de R.P. Chineză. Criticile formulate de Partidul Muncii la adresa Partidului Comunist Chinez, după moartea lui Mao Zedong, duc la dețeriorarea relațiilor între cele două țări și țări și la suspendarea asistenței economice oferite de China (1978). A. se angajează într-o politică de autoizolare, continuată după moartea lui Enver Hodja (11 apr. 1985) de succesorul său, Ramiz Alla. În 1989, acesta a inițiat însă contacte cu unele state occidentale, iar în 1990 a anunțat unele măsuri de atenuare a rigidității totalitare. În 1991, în cadrul modificărilor majore petrecute în viața politică internațională și ca urmare a exodului de populație în statele vecine, însoțit de puternice manifestații de stradă, regimul a fost nevoit să organizeze alegeri pluripartite.

Alegerile au fost câștigate de Partidul Muncii (fost Comunist, devenit ulterior Socialist). Organismul suprem legislativ este Adunarea Populară, aleasă pe patru ani, iar cel executiv Consiliul de Miniștri.

ALBANO, lac de crater vulcanic în M-ții Albani, la 20 km S de Roma, la alt. de 293 m; 6 km². Ad. max.: 170 m. Bază de sporturi nautice.

ALBANY [al'bani] 1. Pl. în Canada; 981 km. Izv. din Cîmpia înaltă a Marilor Lacuri și se varsă în G. James (G. Hudson) la Fort Albany, Cascade. 2. Oraș în NE S.U.A., port pe fl. Hudson, centru ad-tiv al statului New York; 117,7 mil loc. (1984); împreună cu Troy și Schenectady formează o conurbație cu 850,8 mil loc. (1986). Ind. constr. de mașini, textilă, siderurgie, chim.-farmaceutică, hîrtie. Rafinării de petrol, Universitate (1844).

ALBASTRU, -Ă (lat. *albaster) s.n., adj. 1. S.n. Una dintre culorile fundamentale ale spectrului luminii, situată între verde și indigo; este

culoarea cerului senin. □ (CHIM.) A. de Prusia (sau de Berlin) = ferocianură de fier trivalent, folosită ca pigment. A. de metilen = pulbere cristalină albastră-închis cu reflexe verzi, solubilă în apă caldă, spirit etc. Este folosit ca antiseptic și antidot în unele intoxicații (cu oxid de carbon, cianuri, nitriți, anilină), ca agent de colorare în microscopie, în chimia analitică ca indicator de oxido-reducere și în vopsitorie. 2. Adj. Care are culoarea descrisă mai sus. □ Expr. *hîmă albastră* = a) suflet trist; p. ext. tristețe; b) neaz, furie.

ALBATROS (< fr. (f)) s.m. Gen de păsări cuprinzînd 23 de specii de mari zburătoare oceanice, răspîndite din regiunile antarctice pînă la tropice, de dimensiuni variînd între cea a unei găște și cea a unei lebede; se hrănește cu șerpi, cadavre de balenă și alte animale marine (*Diomedea*). □ A. călător = cea mai mare pasăre marină zburătoare (anvergura ariplor de c. 3,5 m), cu penaj alb și vârful ariplor negre, care

poate plana ore în șir fără nici o bătaie de aripi, dusă de curenți (*D. exulans*).

ALBĂSTREA (ALBĂSTRIȚĂ) (< albastru) s.f. Plantă erbacee din familia compozitelor, înaltă de 50–100 cm, cu flori albastre, purpurii, roz, albe sau galbene, grupate în inflorescențe (*Centaurea cyanus*). Crește de obicei prin culturi de cereale. Sin. *vinețea* (1).

ALBĂSTREALĂ (< albastru) s.f. Ultramarin; se folosește pentru accentuarea albului la unele obiecte și pentru colorarea pereților exteriori ai caselor din unele zone etnografice.

ALBĂSTRU (< albastru) vb. IV 1. Tranz. A vopsi în albastru. □ A călți rufeile în apă cu albăstreală. 2. Refl. A deveni albastru; a se învineți.

ALBĂSTRIRE (< albastru) s.f. Acțiunea de a albastru. □ Tratament chimic prin care piesele de oțel se acoperă cu un strat (albastru) de oxid de fier protector.

ALBEAȚĂ (< alb), s.f. Calitatea de a fi alb; culoare albă. □ (MED.) Leucom; cataractă.

ALBEDO (< fr.: [s] lat. *albedo* „albeață”) s.n. Mărimă fotometrică exprimată în procente, care definește capacitatea de reflexie a diferitelor suprafețe, reprezentată prin raportul dintre radiația reflectată și cea incidentă. În astronomie este o caracteristică importantă a corpurilor din sistemul solar.

ALBEE [z'ibî], Edward Franklin (n. 1928), dramaturg american. Remarcabile prin tensiune verbală, dramele sale prezintă efectele distrugătoare ale conformismului și rigidității suferite în societatea contemporană („Cui i-e frică de Virginia Woolf?”, „Echilibru instabil”, „Visul american”, „Ascultarea”).

ALBEMARLE v. *Isabela*.

ALBENI, com. în jud. Gorj; 2 948 loc. (1991). Expl. de petrol și lignit.

ALBENIZ [albeniθ], Isaac (1860–1909), compozitor și pianist spaniol. Elev al lui Liszt. Alături de Pedrell, Granados și Campiña și De Falla, unul dintre fondatorii școlii muzicale naționale („Rapsodia spaniolă” pentru pian și orchestră, orchestrată de Enescu, suită pentru pian „Iberia”, opera „Pepita Jiménez”).

ALBERONI, Julio (Giulio) (1664–1752), prelat italian. Ca prim-min. (1716–1719) al lui Filip V al Spaniei, a încercat fără succes să redreseze situația generală a țării în urma Războiului pentru Succesiune la Tronul Spaniei.

ALBERT v. *Albrecht*.

ALBERT (Albert-Nyanza), denumirea pînă în 1973 a lacului *Mobutu-Sésé-Séko*.

ALBERT I, rege al Belgiei (1909–1934). A sprijinit înfăptuirea unor forme social-economice și militare. Comandant suprem al armatei în primul război mondial.

ALBERT I, Honoré Charles Grimaldi, prinț de Monaco (1848–1922), oceanograf fran-

Isaac Albéniz

cez. Fondator al Institutului Oceanografic din Paris (1906), al Muzeului Oceanografic și al Muzeului de Preistorie din Monaco. Promotor al studiilor faunei marine abisale.

ALBERT, Michael (1836—1893), n. Apold, jud. Mureș), scriitor german din Transilvania. Reprezentant al realismului poetic. Nuvele istorice („Domnul Lukas Seiler”) și din actualitatea timpului său („O casă burheză”). Drame istorice („Ulrich von Hutten”). Poezii, eseuri.

ALBERTA [al'berta], prov. în V. Canada: 644,4 mil km²; 2,43 mil. loc. (1986). Centru ad-tiv: Edmonton. Expl. forestiere, de petrol, gaze naturale și cărbuni. Creșterea animalelor. Griu, orz, sfeclă de zahăr. Mat. de constr., produse chim.

ALBERTI, Leon Battista (1404—1472), arhitect, pictor, sculptor și scriitor renascentist italian. A publicat primul tratat modern de pictură, în care preconizează tipul de perspectivă al Renașterii (perspectivă albertiană) și un tratat de arhitectură. Opere: Palatul Rucellai și fațada Bisericii Santa Maria Novella din Florența, Biserica San Francisco din Rimini. A scris o comedie în latină, iar în italiană eseuri filozofice-morale (tratatul „Despre familie”). Pentru vasele preocupări umaniste, considerat prototip al omului Renașterii.

ALBERTI, Rafael (n. 1902), poet și dramaturg spaniol. Versuri inspirate de folclorul andaluz și marcate de suprarealism („Marinar pe uscat”, „Despre Ingeri”); poeme cu o tematică legată de războiul civil („Capitala gloriei”) și de problemele sociale („Poetul în stradă”). Piese de teatru cu caracter realist și politic. Traduceri din Eminescu și Argehi.

ALBERTON, oraș în NE Rep. Africa de Sud (Transvaal), în aglomerația Johannesburg; 230,7 mil loc. (1986). Centru al ind. extractive și prelucrării în districtul minier Witwatersrand.

ALBERTUS MAGNUS (Albert von Bollstädt) (1193 sau 1207—1280), teolog, filozof și naturalist german. A inițiat direcția aristotelică a scolasticii („Summa theologiae”). Profesor al lui Toma d'Aquino.

ALBEȘTI 1. Com. în jud. Botoșani; 6 182 loc. (1991). **2.** Com. în jud. Constanța; 3 157 loc. (1991). **3.** Com. în jud. Ialomița; 2 813 loc. (1991). **4.** Com. în jud. Mureș; 5 678 loc. (1991). Fabrică de geamuri și sticlă. Văsoierie de în Stație de c.f. **5.** Com. în jud. Vaslui; 3 101 loc. (1991).

ALBEȘTI DE ARGEȘ, com. în jud. Argeș, pe râul Argeș; 6 108 loc. (1991). Hidrocentrală (15 MW).

ALBEȘTI DE MUSCEL, com. în jud. Argeș; 4 931 loc. (1991). Reșed. com. este satul *Bughea de Sus*. Expl. de calcare numitice folosite în lucrări ornamentale la construcțiile arhitectonice monumentale. Rezervație geologică („granitul de Albești”) și paleontologică (punct fosilifer — calcare numitice care conservă crabi, echinide, dinți fosili de rechini). Turism.

ALBEȘTI-PALEOLOGU, com. în jud. Prahova; 6 249 loc. (1991).

ALBI (< alb) vb. IV 1. Tranz., intranz. și refl. A deveni sau a face să devină (mai) alb. **2.** Intranz. A încărungi, p. ext. a îmbătrâni. **3.** Intranz. Fig. A străluci.

ALBIAN (< localit. Albi, Franța), ultimul etaj al Cretacului inferior, caracterizat prin gresii, marne și calcare glauconitice, cu o bogată faună de amoniji și belemniji.

ALBIE (lat., aleva) s.f. 1. Vas făcut din lemn cioplit sau din doage asamblate, în care se frământă făina sau se spală rufele în gospodăria țărănească. **2.** Porțiune a unei văi, acoperită permanent sau temporar cu apă. Se deosebesc: a. minoră (matca), prin care apa curge permanent sau în cea mai mare parte a anului, și a. majoră (lunca), acoperită de ape numai în timpul viiturilor mari.

ALBIGENZI (< germ.; {s} lat. „Albi”) s.m. pl. (REL.) Adepți ai unei secte creștine din S Franței (sec. 12—13) avind o doctrină dualistă în

baza căreia respingeau tot ce este pămîntesc. A. negau patimile lui Hristos, cele 7 taine creștine, crucea etc. Erau iconoclasti și se adorau reciproc, ca niște divinități. Împotriva lor, papa Inocențiu III a ordonat o cruciadă specială. V. catari.

ALBILȚĂ (< alb) s.f. Fluture alb cu vîrfurile ariilor negre, a cărui larvă este dăunătoare, hrănindu-se cu frunze de varză; fluture-de-varză (*Pieris brassicae*).

ALBINA, instituție de credit și economii din Sibiu (1871—1948). Cea mai importantă bancă a românilor din Transilvania.

ALBINA, revistă enciclopedică populară. A apărut săptămînal, la București, cu întreruperi, între 1897 și 1937. O serie nouă, cu același program cultural și științific, cu o periodicitate variabilă, debutează în 1945. Printre conducători: Gh. Adamescu, G. Coșbuc, C. Rădulescu-Motru.

ALBINAR (< albina) s.m. 1. (Pop.) Prisăcar, stupar. **2.** (ORNIT.) Prigorie, albinărel.

ALBINA ROMĂNEASCĂ, gazetă politico-literară, primul periodic în limba română, publicat în Moldova. A apărut la Iași, bisăptămînal, cu întreruperi, între 1829 și 1850. Proprietar și editor: Gh. Asachi.

ALBINA (lat. *alvina*, „stup”) s.f. 1. Insectă din familia apidelor, cu aparatul bucal adaptat pentru supt și lins, iar picioarele posterioare pentru stringerea polenului (*Apis mellifica*); trăiește în familii (stupi), constituite dintr-o matcă (femele), câteva sute de trîntori (masculi) și mii de albine lucrătoare (femele sterile). Are importanță economică pentru producerea de miere și de ceară (faguri) și pentru polenizarea unor culturi. În România este răspîndită albina carpatină (*Apis mellifica carpatina*), adaptată la condițiile de climă din bazinul carpatodunărean; este rezistentă la condițiile de iernat, bună polenizatoare, extrem de blîndă și liniștită pe faguri în timpul mișurii ramelor din stup. V. apicultură. **2.** Plantă erbacee din familia orhideelor, cu frunze lanceolate și flori violacee dispuse în spike, asemănătoare cu o albina (**1**) (*Ophrys cornuta*).

ALBINĂREL (< albinar) s.m. (ORNIT.) Prigorie, albinar (**2**).

ALBINĂRIȚ (< albina) s.n. 1. Apicultură (**1**). **2.** (În ev. med. în Țara Românească) Dăre reprezentând a zecea parte din miera și ceara produsă.

ALBINI, Septimiu (1861—1919, n. Șpring, jud. Alba), om politic și publicist român. Luptător pentru eliberarea românilor din Transilvania, redactor responsabil al ziarului „Tribuna” din Sibiu (din 1888), semnatar al „Memorandului” (1892).

ALBINISM (< fr., {i} s.n. Anomalie congenitală care constă în lipsa totală sau parțială a pigmenților melanici din piele, păr, pene etc., uneori și din iris și coroidă.

ALBINONI, Tomaso (1671—1750), compozitor italian. Foarte prolific, a compus c. 48 de opere și numeroase lucrări instrumentale („Adagio”).

ALBINOS, -OASĂ (< fr.) s.m. și f., adj. (BIOL.) (Om, animal) atins de albinism. La om, tegumentul este alb-gălbui mat și, uneori, irisul și coroida au culoarea roșiatică.

ALBINUȘA, titlu sub care a circulat, în redacție slavă, cartea populară *Floarea darurilor*. **ALBION**, denumire dată în antic. Britanniei, datorită culorii albe a falezelor ei.

ALBIRE (< albi) s.f. 1. Tratarea fibrelor, produselor textile și pastei de lemn cu agenți oxidanți sau reducători în scopul distrugerii pigmenților naturali. V. și azurare. **2.** Decolorare, purificare sau condiționare a unor produse alimentare.

ALBISOARĂ (< alb) s.f. (HT.) Oblez. **ALBIT** (< fr., {i}) s.n. Feldspat plagioclaz sodic, de culoare albă, cenușie, verzuiu cu inclusii siedoși și duritate mare, întâlnit în rocile magmatice acide (granite, pegmatite), în cele

metamorfozate (gnaise) și în unele calcare. Este utilizat în ind. ceramicii fine ca fondant.

ALBITIT (< fr., {i}) s.m. (PETROGR.) Rocă magmatică filoniană, macrogranulară, constituită din albit și minerale accesorii.

ALBITORIE (< albi) s.f. Secție a unei întreprinderi textile în care se execută operația de albire.

ALBITURĂ (< alb) s.f. 1. (La pl.) Rufărie. **2.** Nume generic dat exemplarelor mici de pești de culoare albă sau argintie (ex. plătica, babușca etc.). **3.** Nume generic dat rădăcinilor de pătrunjel și de păstîrnac. **4.** Elemente tipografice cu înălțimea mai mică decît a literelor, cu care se completează spațiile albe dintre rînduri, cuvinte sau litere; p. ext. spațiu alb dintre rînduri.

ALBOIN, rege longobard (c. 560—572), întemeietorul statului longobard din Italia, cu capitala la Pavia.

ALBORADĂ (< sp.) s.f. Compoziție muzicală instrumentală, inspirată din melodiile populare din Pen. Iberică.

ALBORG (AALBORG) [al'borg], oraș în N Danemarcei (Lutland), port de pescuit la canalul Limfjorden; 154,7 mil loc. (1988). Constr. navale, ciment, produse textile. Castel (1539).

ALBOTA, com. în jud. Argeș; 4 089 loc. (1991).

ALBRECHT (ALBERT), regi și duci în Brandenburg: **A. Ursul**, duce al Saxoniei (1138—1142) și apoi markgraf de Brandenburg (1150—1170); **Germania: A. I de Austria**, duce de Austria și Stiria (1282—1308) și rege al Germaniei (1298—1308); **A. V.**, duce de Austria și, sub numele de **A. II**, rege al Germaniei, rege al Cehiei și al Ungariei (1438—1439); **Prusia: A. de Brandenburg** (1490—1568), din familia Hohenzollern, ultimul mare maestrul al Ordinului Teutonic (1511—1525), care, trecînd la luteranism, a secularizat posesiunile Ordinului (1525), punînd bazele ducatului Prusiei, al cărui duce a devenit (1525—1568).

ALBRECHTSBERGER, Johann Georg (1736—1809), compozitor și organist austriac. Profesor al lui Beethoven. Muzică religioasă, de cameră și lucrări teoretice („Îndrumare fundamentală în compoziție”).

ALBU (ALBU CEL MARE) (?—1460), mare dregător din Țara Românească. Complotînd împotriva domniei, a fost ucis de Vlad Tepeș.

ALBU, Florența (n. 1934, Flavia. jud. Ialomița), poetă română. Elegii și meditații grave pe tema dispariției statului ancestral, a golului existențial și a trecerii necruțătoare a timpului („Epitaf”, „Poem în Utopia”, „Efectul de seră”).

ALBULESCU, Mircea (n. 1934, București), actor român de teatru și de film. Interpret al unor eroi cu caracter puternic (piese; „Danton”, „Generoasa funcție”, „A treia țepă”; filme „Cursa”, „Înghîțitorul de săbii”).

ALBUM (< fr., lat.) s.n. 1. Volum special legat, în care se păstrează fotografii, ilustrate, marje postale etc. **2.** Caiet în care se scriu versuri, citate etc. sau în care se schițează desene. **3.** Colecție de fotografii, ilustrații, schițe etc., reunită în volum după o temă unitară.

ALBUMEALĂ (ALBUMIȚĂ) s.f. Floare-de-colți.

ALBUMEN (< fr., lat.) s.n. Țesut vegetal din semințele unor plante, în care se depozitează substanțele organice de rezervă.

ALBUMINĂ (< fr., {i}; {s}) lat. *albumen*, „alb” s.f. Proteină care intră în compoziția singelui și a altor lichide organice, solubilă în apă, coagulabilă prin încălzire și precipitabilă la acțiunea acizilor anorganici.

ALBUMINOID, -A (< fr., {i}; {s}) fr. *albumine* + gr. *eidos*, „aspect” adj., s.n. 1. Adj. De felul albuminei. **2.** S.n. Proteină insolubilă de tipul scleroproteinei, care se găsește în țesuturile de natură cartilaginasă.

ALBUMINOMETRU (< fr., {i}; {s}) fr. *albumine* + gr. *metron*, „măsură” s.n. Aparat pentru

determinarea cantității de albumină dintr-un lichid organic.

ALBUMINURIE (< l.; s) fr. *albumine* + gr. *uron* „urină”) s.f. Simptom caracterizat prin prezența albuminei în urină, întâlnit în diferite boli de rinichi, în insuficiența cardiacă etc.

ALBUZOĂ (< fr. *li*); s) lat. *albumen* „albuș”) s.f. Derivat necoagulabil al albuminei, produs intermediar în degradarea prin digestie a proteinelor în peptide.

ALBUQUERQUE [albu:kə:k], oraș în SV S.U.A. (New Mexico), pe fl. Rio Grande; 493,1 mii loc. (1988, cu suburbiile). Siderurgie, produse electronice, textile, mașini unelte. Centru de cercetări atomice, Universitate.

ALBUQUERQUE [albu:kə:k], **Alfonso de** (1453—1515), navigator și conchistador portughez. A întreprins expediții în India și Pen. Malacca; a cucerit Goa și a pus bazele colonizării portugheze în India; vicerege al Indiei (1509—1515).

ALBURN (< it., lat.) s.n. Strat lemnos situat între inima lemnului (duramen) și scoarța, prin care se face transportul apei și sărurilor minerale.

ALBURNUS MAIOR, importantă așezare romană în prov. Dacia, centru principal al exploatării aurului în M-ții Apuseni. Întemeiată de Traian, prin colonizarea unui grup de mineri iliri aduși din Dalmația. Identificată la Roșia Montană (jud. Alba).

ALBUȘ (< alb) s.n. Substanță albuminoidă, viscoasă și albă-transparentă, care înconjură găbenușul oului de păsări, reptile, pești selacieni etc.

ALCAIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Vers a. = (în versiificația antică) denumire dată tipului de versuri create de Alceu, formate din cinci picioare, cu cezura după al doilea picior. Strofa a. = strofă compusă din versuri alcaice.

ALCALAY, Leon (1847—1920), editor și librar român. Întemeietorul librăriei editoare „Universală” — Alcalay & Co. Din 1899 a preluat publicarea colecției „Biblioteca pentru toți”, inițiată de Carol Müller în 1895.

ALCALÁ DE HENARES, oraș în Spania centrală (Castilia-La Mancha), la NE de Madrid; 145 mii loc. (1987). Ind. chim., textilă (bumbac), a parfumurilor. Ceramică. Aeroport. Univ. (1508—1836). Celebra catedrala gotică San Justo (1136).

ALCALÁ ZAMORA Y TORRES [Dama:ri torges] **Niceto** (1877—1949), om politic liberal spaniol. Prim-min. al guvernului provizoriu (apr.—oct. 1931) și primul președinte al Republicii Spaniole (1931—1936).

ALCALDE (cuv. spaniol) subst. Denumire dată în Spania slujbașilor cu funcții judecătorești, îndeosebi în dreptul penal, ca și conducătorilor locali ai comunităților rurale și urbane. A. este continuatorul caidului din perioada stăpînirii arabe în Pen. Iberică.

ALCALICELULOZĂ (< fr. *li*); s.f. Produs obținut din celuloză purificată prin tratare cu hidroxid de sodiu și folosit la fabricarea mătăsii artificiale prin procedeul viscozei.

ALCALII (< fr. *li*); s.m. pl. Hidroxizii metalelor alcaline și ai ionului amoniu.

ALCALIMETRIE (< fr. *li*); s) fr. *alcali* + gr. *metron* „măsură”) s.f. Capitol al analizei chimice volumetrică, care cuprinde metodele utilizate pentru dozarea bazelor, folosind pentru titrare soluții de acizi cu titru cunoscut.

ALCALIN, -Ă (< fr.) adj. 1. (Despre substanțe chimice) Care are proprietățile unei baze. □ **Medicamente alcaline** = medicamente utilizate în tratamentul acidității gastrice. **Metale alcaline** = metalele (litiu, sodiu, potasiu, rubidiu, cesiu și franciu) care fac parte din grupa I a sistemului periodic al elementelor. Rezervă a. = cantitatea de acid carbonic și de bicarbonat de sodiu din sînge; la om, r.a. este de 7,34—7,45 cm³. 2. (PETROGR.): despre magmă și roci magmatice) Caracterizate prin conținut mare în alcalii în raport cu dioxidul de siliciu. În cele subsaturate predomină feldspatoizii, în

Leon Battista Alberti:

„Biserica S. Andrea”

cele paraalcaline predomină proxenii și amfibolii sodici. **Soluri alcaline** = grup de soluri cu conținut mare de săruri de sodiu și cu reacție puternic alcalină.

ALCALINITATE (< fr.) s.f. Concentrația în ioni hidroxil sau cantitatea totală a bazei dintr-o soluție. ■ **Alcalinitatea solului** = stare ce indică conținutul în baze al soluției solului, determinată de predominarea ionilor hidroxil (OH-).

ALCALINO-PĂMÎNTOASE adj. **Metale** ~ = metalele (beriliul, magneziul, calciul, stronțiu, bariul și radiul) care fac parte din grupa a II-a a sistemului periodic al elementelor.

ALCALOIZI (< fr. *li*); s) fr. *alcali* + gr. *eidos* „aspect”) s.m. pl. (FARM.) Substanțe bazele azotate, extrase din plante sau obținute sintetic, solide sau lichide, cu acțiune farmacodinamică variată. În doze mici, a. sînt utilizați ca medicament; în cantități mari dau intoxicații grave. Cei mai cunoscuți a. sînt: morfina, opiu, atropina, cocaina, chinina, rezperina; ceaiul, cafeaua și cacaoa conțin de asemenea a.

ALCALOZĂ (< fr. *li*); s.f. Creștere anormală a rezervei alcaline din sînge.

ALCANI (< fr. *li*); s.m. pl. Hidrocarburi aciclice saturate cu formula generală C_nH_{2n+2} (ex. metanul, etanul); hidrocarburi parafinice, parafine (2).

ALCANTARA, ordin monaho-cavaleresc fondat în 1156 și reorganizat în 1177 de papa Alexandru III. În 1493 și-a pierdut atribuțiile militare, devenind un ordin onorific.

ALCAZ, Eugeniu (1808—1892, n. lași), colonel român. Participant la mișcarea revoluționară de la 1848 din Moldova, partizan al Unirii Principatelor, colaborator apropiat al lui M. Kogălniceanu. Ministru de Finanțe (1859, 1860).

A înființat fabrica de postav de la Buhuși (1885).

ALCAZAR (< fr., sp.) s.n. Palat fortificat, de origine maură, construit în evul mediu în principalele orașe spaniole (Córdoba, Sevilla, Toledo, Segovia).

ALCĂTUJ (< magh.) vb. IV 1. Tranz. A face, a construi, a întocmi, a compune, a concepe. ■ A forma (împreună); a constitui. 2. Refl. A se forma; a lua ființă. ■ A consta din... 3. Tranz. A stringe, a aduna; a aranja.

ALCESTA (în mitologia greacă), una dintre fiicele lui Pelias, rege în Iolcos. Soția lui Admetos, rege în Tesalia, participant la expediția argonauților. A acceptat să moară în locul lui, obținându-i astfel nemurirea; a fost readusă din Infern de Herakles.

ALCEU (ALKAIOS) (sfîrșitul sec. 7 —

începutul sec. 6 î.Hr.), poet liric grec. Creator al versului *alcaic*.

ALCHENE (< fr. *li*) s.f. pl. Hidrocarburi aciclice nesaturate, cu formula generală C_nH_{2n} (ex. etenă); hidrocarburi olefinice, olefine.

ALCHIDALI (< germ.) s.m. pl. Rășini sintetice poliesterice folosite la prepararea unor lacuri și vopsele. Se obțin prin condensarea unui acid dicarboxilic cu un polialcool.

ALCHIL (< fr. *li*) s.m. Radical organic monovalent, cu formula generală C_nH_{2n+1}.

ALCHILARE (< *alchil*) s.f. Reacție chimică de introducere a unui radical alchil în molecula unui compus organic.

ALCHIMIE (< fr. *li*) s.f. Chimia evului mediu, în cadrul căreia se continuă și se lărgesc practicile meșteșugărești ale antichității de obținere a unor produse ca sticla, coloranți, metale etc. Denumirea de a. este legată și de orientarea activității spre descoperirea pietrei filozofale și a *elixirului vieții*, precum și a unor metode de transmutare a metalelor în aur.

ALCHINE (< germ., rus) s.f. pl. Hidrocarburi aciclice nesaturate cu triplă legătură, cu formula generală C_nH_{2n-2} (ex. acetilena); hidrocarburi acetilenice, acetilene (2).

ALCIBIADE (c. 450—404 î.Hr.), general și om politic atean. Discipol al lui Socrate. Renunțat prin inteligența, ambiția și nestatornicia sa, a fost rînd pe rînd în slujba patriei sale și a Spartei. Refugiat în Asia Mică, a fost asasinat din ordinul satrapului persan Pharnabaze.

ALCINOU (în „Odiseea”), rege al feacienilor. L-a găzduit pe Ulise naufragiat și l-a oăruit o corabie pentru a se întoarce în Itaca.

ALCIONA, cea mai strălucitoare stea din roiul Pleiade (constelația Taurul), de mărimea a treia.

ALCMAN (sec. 7 î.Hr.), poet liric și muzician grec. Unul dintre întemeietorii poeziei corale („Parneeele”).

ALCMENA (în mitologia greacă), soția lui Amfitrion și mama lui Herakles, pe care l-a zămislit sedusă de Zeus, ascuns sub înfățișarea sofului ei.

ALCOFORADO, Mariana (1640—1723), călugăriță portugheză. I se atribuie scrisorile pasionale, adresate contelei de Chamilly, numite „Scrisorile portugheze”, care se numără printre cele mai frumoase scrisori de dragoste ale literaturii universale.

ALCOOLAT (< fr.) s.m. Derivat al alcoolului, obținut prin înlocuirea hidrogenului din grupa hidroxil cu un metal.

ALCOOLEMIE (< fr.) s.f. (MED.) Concentrația de alcool etilic din sânge. Între 1 și 2,5‰ produce euforie și excitație, de la 2,5 la 4‰ stare de narcoză, iar peste 4‰ coma alcoolică. Test utilizat în medicina legală.

ALCOOLI (< fr. {i}) s.m. pl. 1. Derivați ai hidrocarburilor care au în moleculă una sau mai multe grupări hidroxil (-OH), grefate pe atomi de carbon legați de alți atomi sau de alți radicali prin legături simple A, pot fi: primari, secundari sau terțiari, după felul atomului de carbon de care se leagă gruparea hidroxil. □ Alcool butilic v. butanol. Alcool metilic v. metanol. 2. Alcool etilic = lichid incolor, inflamabil, cu miros și gust caracteristic, obținut prin fermentația zaharurilor din fructe, cereale, cartofi etc. și pe cale sintetică. Se folosește la prepararea băuturilor spirituoase, ca dezinfectant, combustibil, dizolvant și intermediar în diverse sinteze organice. În cantități mici este un stupefiant, iar în cantități mari este toxic. Sin. etanol. □ Alcool absolut = alcool liber de apă și de alte impurități, cu un conținut în alcool etilic de minimum 99,8% în greutate. Alcool brut = alcool obținut prin distilarea plămădelor fermentate; pe lângă 95,57% în greutate alcool etilic, conține și impurități specifice materiei prime din care provine. Alcool denaturat = alcool brut sau rafinat, caruia i s-au adăugat denaturanți pentru a-l face impropriu întrebuirii ca alcool alimentar. Folosit în industrie sau drept combustibil menajer. Alcool rafinat = alcool brut, din care au fost îndepărtate impuritățile prin rectificare. Conține 95,57% alcool etilic în greutate; alcool rectificat. Alcool sanitar = alcool colorat cu albastru de metilen și denaturat cu salicilat de metil sau de etil, întrebuit ca dezinfectant extern. 3. Alcool solidificat = polimer al acetaldehidului; p. t. 246°C; sublimază la 112°C; se descompune parțial la 80°C, insolubil în apă, greu solubil în alcool și eter; întrebuit drept combustibil solid; metaidehidă.

ALCOOLIC, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. 1. Adj. Care conține alcool. 2. S.m. și f. Persoană care consumă în mod abuziv alcool; bețiv.

ALCOOLISM (< fr. {i}) s.n. Ansamblul fenomenelor patologice determinate de abuzul de băuturi care conțin alcool (2); etilism. □ A. acut = stare trecătoare provocată de consumarea unei mari cantități de băuturi alcoolice într-un interval de timp scurt, caracterizată de obicei prin excitație cu confuzie mintală și tulburarea coordonării mișcărilor etc. și uneori prin comă. A. cronic = stare de intoxicație datorită abuzului îndelungat de băuturi alcoolice. Se caracterizează prin leziuni ale organelor interne (ficat, stomac, creier etc.), tulburări nervoase (ex. tremurături), scăderea capacității fizice și intelectuale, tulburări psihice etc.

ALCOOLIZĂ (< fr. {i}) vb. 1. l. Refl. A deveni alcoolic (2). 2. Tranz. A utiliza alcoolul (2), pe cale injectabilă, în scop terapeutic.

ALCOOLMETRIE (după fr.) s.f. Parte a areometriei care cuprinde metode de stabilire a concentrației în alcool a amestecurilor de alcool (2) și apă.

ALCOOLMETRU (după fr. {i}); {s} fr. alcool + gr. metron „măsură”) s.n. Areometru folosit în alcoolmetrie.

ALCOR, astru de mărimea a cincea, din constelația Ursa Mare. Satelit al stelei Mizar.

ALCŌV (< fr.) s.n. Loc ridicat pe o estradă sau nișă într-o cameră de dormit, unde se așază patul; p. ext. pat; dormitor (al unei femei).

ALCUIN [alcuin] (ALBINUS FLACCUS) (c. 735–804), învățat anglo-saxon. Teolog, profesor la școala palatină din Aix-la-Chapelle, colaborator al lui Carol cel Mare în domeniul culturii și promotor al „renasterii carolingiene”.

ALDABRA, mic arh. în Oc. Indian. la 400 km NV de Ins. Madagascar, compus din patru insule: 104 km²; c. 150 loc. Copra, scorpișor. Pescuit. Importantă rezervație naturală cu o faună și floră endemice. Aparține Rep. Seychelles.

Vasile Alecsandri

ALDAN 1. Riu în lăcușia (Federația Rusă); 2.273 km. Izv. din M-șii Stanovoi și se varsă în Lena la Batamaj. Af. pr.: Amga, Maia. Navigabil pe 1.753 km. 2. Podiș în Siberia Orientală (C.S.I.), între M-șii Stanovoi și riul cu același nume, alcătuit din roci cristaline cu intruziuni de granit și sienite. Alt. medie: 1.300–1.600 m. Zăcăminte carbonifere, de min. de fier, aur și mică. Expl. forestiere.

ALDAN (HALDAN) s.m. Cinepă de toamnă, care produce sămânță (*Cannabis sativa*).

ALDAMAȘ (ADĂLMAȘ) (< magh.) s.n. Cinstă (băutura) oferită de obicei de vânzător, după încheierea unei tranzacții.

ALDE (< al + de) arc. Invar. 1. (Fam. și pop.) Particula care însoțește nume proprii, termeni de înrudire, titluri de politețe, pronume etc. indicând un înțeles de plural. Mă duc la alde Ionescu. 2. Exprimă o asemănare, o identitate. Am mai văzut eu oameni ca alde tine.

ALDEBARAN, stea a rolului Hyade, de culoare galbenă-portocalie, cea mai strălucitoare din constelația Taurul, de mărimea întâi. Nume populare: *Lucesărul Porcesc*, *Deșteptătorul*.

ALDEGREYER, Heinrich (1502–c. 1588), gravor, pictor și orfevr german. Lucrări într-o viziune realistă, care se disting prin finețea tratării. Portretele ale contemporanilor săi, scene mitologice și religioase.

ALDEHIDE (< fr. {i}); {s} lat. m.) s.f. pl. Substanțe organice caracterizate prin gruparea funcțională carbonilică, legată de un radical organic și de un atom de hidrogen. Denumirea derivă de la *alkohol dehydrogenatum*, indicând că acești compuși se pot obține din alcoolii primari prin îndepărtarea hidrogenului. □ Aldehidă acrilică v. acroleină. Aldehidă formică v. formaldehidă. Aldehidă benzoică v. benzaldehidă. Aldehidă acetică v. acetaldehidă.

ALDER, Kurt (1902–1958), chimist german. Prof. univ. la Köln. Cercetări în domeniul hidrocarburilor dieneice, aplicând rezultatele obținute la sinteza unor macromoleculi importante pentru fabricarea materialelor plastice. Împreună cu O. Diels a descoperit (1928) sinteza dien. Premiul Nobel (1950).

ALDIN, -Ă (< it.) adj., s.f. (Caracter sau literă tipografică) care are liniile mai groase, mai pline decât celele ale caracterelor sau ale liniilor drepte obișnuite; gras (1 1). A. au fost folosite pentru prima oară în 1494 de tipograful italian Aldo Manuzio, de unde le vine și numele.

ALDINGTON [aldington] Richard (1892–1962), scriitor englez. Lirică imagistică. Proză în care descrie urmările nefaste ale războiului („Moartea unui erou”, „Căările gloriei”).

ALDOSTERON (< fr.) s.m. Hormon produs de glanda corticosuprarenală care acționează la

nivelul rinichului, determinând reabsorbția apei și a ionilor de sodiu din urină.

ALDOZE (< fr.) s.f. pl. Monozaharide care au în moleculă o grupare carbonil, caracteristică aldehydilor (ex. glucoza).

ALDRIN [aldrin] Edwin (n. 1930), cosmonaut american. Pilotul modulului lunar al navei Apollo 11, prima navă cu echipaj uman care a aselenizat la 20 iul. 1969; cu nava cosmică Gemini 12 a realizat, în 1966, un record al „plimbării” în spațiul cosmic (5 ore și 30 minute).

ALDROVANDI, Ulisse (1522–1605), medic și naturalist italian. A înființat la Bologna grădina botanică (c. 1568) și un muzeu de istorie naturală. A făcut o descriere a animalelor pe care le-a clasificat în zece mari grupe.

ALDULESCU, Radu (n. 1922, Găneasa, Ilfov), violoncelist român. Prof. la Conservatorul de muzică din Paris; prof. consultant în Italia, Spania, Germania, Anglia.

ALDURAL (< al[uminiu]+dura[uminiu]) s.n. Bimetal rezistent la coroziune, format din plăci sau benzi de duraluminiu, acoperite pe ambele fețe cu straturile de aluminiu tehnic pur.

ALEAN s.n. 1. Suferință morală; amărăciune, amar. 2. Dor, melancolie; nostalgie.

ALEATORIU, -IE (ALEATOR, -OARE) (< fr., lat.) adj. Care depinde de un eveniment incert, nesigur; supus întâmplării; întâmplător. □ (MAT.) Variabilă a. = mărime care poate avea diferite valori, fiecare dintre acestea fiind luată cu o probabilitate bine determinată, (DR.) Contract a. = act juridic oneros încheiat în raport de un eveniment viitor și incert care, pentru fiecare din părți, poate însemna o șansă de câștig sau un risc de pierdere. Muzică a. = muzică în care elementul întâmplător intervine diferit, după voința interpretului.

ALECSANDRI 1. Vasile A. (1818 sau 1821–1890, n. Bacău), scriitor și om politic român. Acad. (1867). Participant la Revoluția din 1848, promotor al luptei pentru Unirea Principatelor, sprijinitor al Războiului de Independență. A îndeplinit numeroase misiuni diplomatice. Ministru de Externe al Moldovei (1858–1859) și cel dintâi ministru de Externe al Principatelor Unite (1859–1860) și al României la Paris (1855–1890). Director al Teatrului Național din Iași (1840–1842), împreună cu M. Kogălniceanu și C. Negruzzi. A condus revista „România literară” (1855). A contribuit la fondarea și la dezvoltarea a numeroase specii literare și a publicat prima mare culegere de poezie populară românească, „Poezii populare”, care au jucat un rol decisiv în orientarea literaturii române spre izvoarele ei naționale, ca și în stimularea folcloristicii. Balade („Cîntice bătrânești”, 1852–1853. Influențat de folclor („Doine și lăcrimioare”). A evocat în ample poeme trecutului eroic și mitologia națională („Legende”), a ilustrat faptele de vitejie din Războiul pentru Independență („Ostași noștri”), a celebrat viața rustică și mișcarea ciclică a anotimpurilor („Pasteluri”), creația dramatică însumează monodragii („Cînticele comice”), comedii satirizând atmosfera și moravurile epocii („Jorgu de la Sadagura”, „Iași în carnaval”, ciclul „Chirțelul” ș.a.), drame cu subiecte din istoria națională sau antică („Despot-Vodă”, „Fintina Blanduziei”, „Ovidiu”) și o feerie („Sinziana și Pepelea”). Proza sa cuprinde jurnale de călătorie („O primărie la munși”, „Călătorie în Africa”), nuvele romantice („Buchetiera de la Florență”) și satirice („Istoria unui galbin și a unei parale”), Schițe și povestiri cu tentă autobiografică („Vasile Porojan”); încercări de roman („Dridri”, „Mărgărita”). Prin seninătate, armonie și simplitate, opera sa rămâne expresia unei personalități de structură clasică. Premiul „Felibrilor”. 2. Iancu (Ioan) A. (1826–1884, n. Iași), diplomat român. Frate cu A. (1). Conducător al agenției diplomatice a Principatelor Unite la Paris și Londra (1860–1866).

ALEE (< fr.) s.f. 1. Drum într-un parc, într-o grădină, cu arbori și flori pe margini. 2.

Scradela; intrare. 3. Spașiu de circulație mărginit pe ambele părți de elemente arhitecturate de același fel. (a. de sfînci, a. de coloane etc.).

ALEGANI (ALLEGHANY sau ALLEGHENY [alagheini], culme muntoasă în V M-ilor Apalași (S.U.A.), orientată NE—SV, cu alt. între 600 m (N) și 1 482 m (S). Relief adînc fragmentat în calcare paleozoice. Păduri de foioasă. Turism. Importante zăcămintele de cărbune.

ALEGAȚIE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Invocare a unei teorii, a unei păreri în sprijinul unei afirmații sau pentru a justifica ceva.

ALEGĂTOR, -OARE (< alege) s.m. și f. Persoană care participă la alegeri.

ALEGE (lat. *allegere*) vb. III 1. Tranz. A opta; a-și fixa preferințele; a lua dintr-un ansamblu (potrivit preferințelor). ■ Tranz. și refl. impers. A (se) decide, a (se) hotărî. 2. Tranz. A vota, a desemna pe cineva prin vot; a delega. 3. Tranz. și refl. A (se) deosebi (de rest), a (se) distinge. ■ A (se) separa, a (se) împărți (în grupe). ■ Tranz. A sorta. ■ Refl. impers. A apărea clar, limpede. 4. Tranz. A curța prin selecție. 5. Refl. A rămîne cu ceva de pe urma unei împrejurări, a unei acțiuni etc.

ALEGERE (< alege) s.f. 1. Acțiunea de a (se) alege și rezultatul ei. 2. (La pl.) Desemnarea prin vot a celor ce urmează să intre în componența organelor reprezentative (ale statului, ale unor organisme, organizații etc.). □ *Alegeri prezidențiale* = (în unele state) desemnarea prin vot a președintelui republicii.

ALEGORIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Caracteristic alegoriei, care reprezintă o alegorie. □ Car. a = vehicul amenajat cu o platformă, pe care se reprezintă scene simbolice și cu care se defilează la anumite sărbători și carnavaluri.

ALEGORIE (< fr., lat.) s.f. 1. Procedeu artistic care constă în exprimarea unei abstracții prin mijloace concrete (imagini literare, plastice etc.), constituind un simbol univoc. 2. Operă literară sau plastică, folosind această formă de expresie (fabulă, parabolă, apodog, tablou alegoric etc.); imagine pictată sau sculptată întrupînd o idee morală, politică etc.

ALEHIN, Aleksandr Aleksandrovici (1892—1946), șahist rus. Stabilît în Franța (1931), Campion mondial (1927—1935, după victoria asupra lui J.R. Capablanca; 1937—1946, după victoria asupra lui M. Euwe).

ALEIJADINHO, Antonio Francisco Lisboa (1738—1814), arhitect și sculptor brazilian. A integrat în arhitectura barocă locală decorația sculpturală bogată, contorsionată, primitivă (Biserica São Francisco din Ouro Prêto).

ALEXANDRE Y MERLO, Vicente (1898—1984), poet spaniol. Poem suprarealist („Incintă”, „Spade ca buzele”). Rela teme romantice din perspectiva liricii moderniste („Distribu-

gerea sau iubirea”, „Singurătatea lumii”, „Istoria inimii”). Premiul Nobel (1977).

ALEKSANDROV, Grigori Vasilievici (1903—1983), regizor, scenarist și teoretician rus de film. Colaborator al lui Eisenstein. Clasic al comediei muzicale („Circul”, „Toată lumea rîde, cîntă și dansează”, „Volga-Volga”).

ALEKSANDRU, numele a trei împărași ruși din dinastia Romanov: **A. I** (1801—1825). A inițiat unele reforme, care n-au atins însă bazele feudalismului; a purtat războaie cu Franța, Suedia, Turcia și Persia și a fost unul dintre principalii organizatori ai *Sfîntei Aliațe* (1815). **A. II** (1855—1881), fiul lui Nicolae I. A înfăptuit reforma agrară din 1861 și alte reforme în domeniul modernizării instituțiilor statale; a înăbușit răscoala polonă (1863—1864); în timpul său a avut loc Războiul Ruso-Româno-Turc (1877—1878). **A. III** (1881—1894). Autocrat. În țară a instaurat un regim polițienesc, iar pe plan extern a dus o politică filofranceză.

ALEKSANDRU KARAGHEORGHEVICI, cneaz al Serbiei (1842—1858). Fiul lui Karağeorghe. A instaurat în țară un regim oligarhic, iar pe plan extern a dus o politică filoaustrică.

ALEKSANDRU I KARAGHEORGHEVICI, rege al Iugoslaviei (1921—1934). Politică internă velicoserbă, iar pe plan extern de apropiere față de Franța. Asasinat la Marsilia împreună cu Louis Barthou, ministru de Externe al Franței, de teroriști croați.

ALEKSANDRU NEVSKI, cneaz al Novgorodului (1236—1251) și mare cneaz al Vladimirului (1252—1263). A învins pe suedezi în bătălia de la Neva (1240) și pe cavalerii germani în bătălia de la lacul Ciud (1242); a consolidat autoritatea centrală.

ALEKSEEV, Vasili (n. 1942), halterofil rus. Primul din lume care a depășit, la totalul celor trei stiluri, limita a 600 kg. Multiplu campion olimpic, mondial și european.

ALEKSEI MIHAILOVICI, țar al Rusiei (1645—1676) din dinastia Romanov. În timpul domniei lui apar în Rusia primele elemente ale absolutismului; politică externă activă; sub domnia lui s-a realizat alipirea Ucrainei la Rusia (1654).

ALELĂ (< fr. *il*); [s] gr. *allelon* „reciproc” s.f. (GENET.) Nume dat oricărei gene dintr-o pereche sau dintr-o serie de gene alternative care pot ocupa același locus și care controlează diferitele expresii (de ex. nuanțele de roșu, alb, galben etc. aletrandafurului) ale aceluiași caracter (în cazul exemplificat, culoarea). Se mai numește *alelomorf*.

ALELIȘM (< fr. *il*) s.n. (GENET.) Fenomen prin care două sau mai multe gene afectează același caracter.

ALELOPATIE (< germ. *il*); [s] gr. *allelon* „reciproc” + *pathos* „suferință” s.f. (BIOL.) Influență reciprocă a plantelor superioare, de cele mai multe ori inhibitoare, prin intermediul substanțelor chimice numite coline.

ALELUIA (< sl.) interj. Expresie liturgică de slavire a lui Dumnezeu, folosită mai ales în unii psalmi și în cîntecul biblic.

ALEMÁN, Mateo (1547—c. 1614), scriitor spaniol. Autorul celebrului roman picaresc „Viața lui Guzmán de Alfarache”.

ALEMĂNI (ALAMĂNI) (il) s.m. pl. Uniune de triburi germanice, menționate în sec. 3—6 în regiunea Rinului.

ALEMBERT, Jean Le Rond, d' ~ v. D'Alembert.

ALENCAR, José Martiniano de (1829—1877), scriitor brazilian. Unul dintre creatorii literaturii naționale. A fixat temele tradiționale ale romanului brazilian, evocînd cu simpatie figura indigenului („Guarani”).

ALENE! (< a³ + jene) adv. Fără grabă, încet; agale.

ALENE² (< fr. *il*) s.f. pl. 1. Hidrocarburi aciclice nesaturate, cu două duble legături cumulate și cu formula generală C_nH_{2n-2}. 2. (La sg.) Primul termen al seriei de hidrocarburi cu duble legături cumulate.

ALEP (ALEPPO, HALAB), oraș în N Siriei; 1,31 mil. loc. (1989). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Ind. ușoară (textilă) și alim.; ciment. Universitate. Celebră citadela arabă din ev. mediu, moschei. A cunoscut, succesiv, stăpînirea statelor hitit, Mitanni, Egipt (milen. 3—2 î.Hr.), a persilor (sec. 6—4 î.Hr.); inclus în prov. romană Siria (64 î.Hr.), apoi în Imp. Bizantin. Cucerit de arabi (636). În sec. 12—13, a cunoscut o perioadă de înflorire. Incorporat Imp. Otoman în 1516. A decăzut după deschiderea Canalului Suez. În primul război mondial cucerit de Aliați (1918). În 1920 intră în componența Siriei.

ALEGA (lat. **alligare*) vb. I 1. Intrans. A fugi iute. ■ A fugi după cineva sau după ceva pentru a-l ajunge, a-l prînde. ■ Tranz. A fugări pe cineva, a-l sili să fugă. ■ A se grăbi spre..., a se repezi. ■ A umbra de colo pînă colo, fără țință precisă. ■ A umbra după treburi. ■ A recurge la cineva ca la o sursă de ajutor. 2. Tranz. A cutreiera, a străbate un loc. 3. Intrans. A participa la probele de alergări în cadrul unei competiții sportive.

ALEGĂRE (< alega) s.f. 1. Acțiunea de a alega; alergătură. 2. (SPORT; mai ales la pl.) Denumire generală dată probelor atletice de fugă, conștind în parcurgerea unei anumite distanțe. b) Curse de cai.

ALEGĂTOR, -OARE (< alega) adj., s.m. și f. 1. Adj. Care alegea. □ *Platră a.* (și substantivat, f.) = piatră rotitoare a unei mîri zărăneste de apă sau de vînt. *Păsări alergătoare* (și substantivat, f.) = păsări din țările calde, avînd picioare lungi, adaptate la alergare (ex. struțul). 2. S.m. și f. Atlet care concurează la probe de alergări. ■ Cal de cursă. 3. S.f. Suport pentru moșoarele cu fire din care se face urzeala pentru războaiele de țesut zărăneste.

ALEGEN, -Ă (< fr.; [s] fr. *allergie* + gr. *gennao* „a genera”) adj., s.n. (Substanț., de obicei, de natură proteică) care provoacă o alergie (ex. albulș de ou, proteina din lapte, polenul, praful de fin etc.).

ALEGERIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la alergii.

ALEGERIE (< fr. *il*); [s] gr. *allos* „altul” + *ergon* „acțiune”) s.f. Creștere patologică a sensibilității sau reactivității organismului față de anumite substanțe străine, inofensive în mod normal, introduse pe căi variate (digestivă, respiratorie, pe cale injectabilă etc.). Se manifestă prin apariția de eczeme, urticarii, astm, etc.

ALEROLOGIE (< fr. *il*); [s] fr. *allergie* + gr. *logos* „studiu”) s.f. Ramură a medicinei care se ocupă de procesele și bolile de natură alergică.

ALERT -A (< fr.) adj. (Livr.) Viol, sprinten, iute, prompt în acțiune.

ALERTĂ (< fr.) s.f. Alarmă. ■ Semnal convențional internațional prin care oamenii de știință (astronomi, geofizicieni, seismologi etc.) atrag atenția asupra producerii sau iminenței producerii unor fenomene naturale ale căror evoluții și consecințe trebuie urmărite.

ALERT POINT, stațiune meteorologică și de retransmisie radio înființată în 1950 pe țărmul de NE al ins. Ellesmere (Arh. Arctic Canadian). Cel mai nordic punct de pe glob locuit permanent (82°31' lat. N și 62°05' long. V).

ALEȘ [ales], **Mikoláš** (1852—1913), pictor, decorator și ilustrator ceh. Operă inspirată din istoria și folclorul național (ciclul „Patria”).

ALES, -EASĂ (< alege) adj., s.m. și f. I. Adj. 1. Deosebit. □ Loc. *Mai ales* = îndeosebi, în special. 2. Remarcabil; distins; prețios. 3. (Despre oameni, adesea substantivat) Desemnat prin vot; delegat (f.). II. S.m. și f. Persoană iubită (cu care se căsătorește cineva).

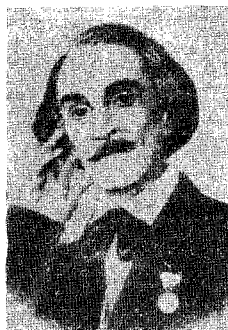
ALESĂTURĂ (< ales) s.f. Procedeu de ornamentare a pesăturilor populare românești prin separarea cu mîna sau cu șpețtea, după un model și introducerea unor fire de bătaie. ■ Țesătură, motiv decorativ realizate prin acest procedeu.

Vicente Aleixandre y Merlo

Alfred Alessandrescu

Grigore Alexandrescu

Sică Alexandrescu

ALESIA, oraș în Galia. Aici, în 52 î.Hr., gali răsculați, conduși de Vercingetorix, au fost înfrinți de Cezar. Localizat ipotetic lângă Alise-Sainte-Reine (Franța).

ALESSANDRESCU, Alfred (1893—1959, n. București), compozitor, dirijor, pianist și muzicolog român. Compoziții pentru orchestră (schița „Amurg de toamnă”, poemele simfonice „Didona”, „Acteon”), de cameră și vocale, străbătute de lirism delicat, într-o factură impresionistă.

ALESSANDRIA, oraș în Italia (Piemont); 93,9 mii loc. (1989). Centru comercial. Produce chimice și textile.

ALESŢ, oraș în jud. Bihor, pe dr. Crișului Repede, în depr. Vad-Borod; 10 449 loc. (1991). Fabrici de sticlă, ciment și var. Ind. textilă (conf.) și de prelucr. a lemnului. Biserică (1658) de influență muntească, ctitoria lui Constantin Basarab Cîrnău (în satul Tinaud). Aici a avut loc, la 24 apr. 1904, o răscoală țărănească cu peste 5 000 de țărani români și maghiari, reprimată sîngeros de autorități. Atestat documentar în 1291—1294. Declarat oraș în 1968.

ALETSCH [aletʃ], cel mai mare ghețar de vale din Europa (Alpii Bernezi). Lungime: 26,8 km; 160 km². Format din mai multe limbi de ghețar, care pornesc din Jungfrau și Aletschhorn.

ALETSCHHORN [aletʃhorn] vîrf în Alpii Bernezi (Elveția), la S de Jungfrau. Alt.: 4 195 m. Alpinism.

ALEURIT (< fr. [i]; [s] gr. *aleuron*, „faină”) s.n. Rocă sedimentară detritică, neconsolidată, formată din fragmente de cuarț, carbonat de calciu și minerale argiloase cu dimensiuni mici (ex. loessul, praful, mîlul etc.). ■ Frațiune din sedimente cu aceeași granulație.

ALEUROLIȚ (< fr. [i]; [s] gr. *aleuron*, „faină” + *lithos*, „piatră”) s.n. Rocă sedimentară aleuritică compactă.

ALEUOMETRU (< fr. [i]; [s] gr. *aleuron*, „faină” + *metron*, „măsură”) s.n. Instrument cu care se determină calitatea glutenului din făinurile de cereale.

ALEURONAT (< fr.) s.n. Produs alimentar, bogat în proteine, obținut din gluten, din care se fac preparate culinare dietetice pentru diabetici.

ALEURONĂ (< fr. [i]; [s] gr. *aleuron*, „faină”) s.f. Substanță proteică aflată în celulele straturii aleuronic din semințele de cereale, leguminoase și oleaginoase.

ALEURONIC (< fr.) adj. Strat ~ = strat de celule bogate în proteine, care se găsește sub învelișul bobului de cereale.

ALEUTINE 1. Arh. compus din 110 ins. vulcanice, înșiruite pe o distanță de 2 740 km, situat între Pen. Alaska și Pen. Kamcaetka, despărțind M. Bering de Oc. Pacific; 37,8 mii km²; 8,5 mii loc. Localit. pr.: Unalaska. Ins. pr.:

Unalaska, Unimak, Umnak, Atka. Pescuit, vînatore de foci. Rezervă naturală pentru animale marine. În 1867, Rusia le-a vîndut, împreună cu Alaska, S.U.A. 2. Mare fosă în N Oc. Pacific, în lungul arh. cu același nume. Lungime: c. 3 500 km. Ad. max.: 8 100 m. Descoperită în 1936.

ALEUTINI, Munții ~ (ALEUTIAN RANGE), lanț muntos vulcanic de-a lungul coastei sudice a Pen. Alaska (2). Lungime: c. 850 km. Alt. max.: 3 108 m (vf. Redoubt). Cuprinde 22 vulcani activi, între care *Katmai*, lacuri vulcanice etc. Turism (parcurile naționale Lake Clark și *Katmai*, „Valea celor 10 000 de fumuri”).

ALEVIN (< fr.) s.m. Larvă de pește în primele zile de dezvoltare.

ALEXA, Gheorghe V. (1891—1973, n. Vucani, jud. Vaslui), chimist român. Prof. univ. la Iași. Studii privind procedeele de tăbăciră combinată (crom-tanin, aluminiu-tanin) și de tăbăciră caldă.

ALEXA, Visarion (n. 1947, Bălușeni, jud. Botoșani), regizor român. În teatru, a pus în scenă „O noapte furtunoasă”, „Unchiul Vania”, „Richard al III-lea”, „Noaptea regilor”. Filme („Înainte de tăcere”, „Înghîțitorul de săbii”, „Năpasta”).

ALEXANDER [ælɪgəndə] **Harold George, conte Alexander de Tunis** (1891—1969), marșal britanic. În timpul celui de-al doilea război mondial a organizat retragerea de la Dunkerque (1940). Comandant al forțelor aliate din Orientul Mijlociu (1942—1943), Italia (1943—1944), Mediterana (1944—1945). Guvernator general al Canadei (1946—1952) și ministru al Apărării (1952—1954).

ALEXANDER [ælɪgəndə] **Samuel** (1859—1938), filozof englez. Creatorul unei filozofii realiste în care toate categoriile sînt deduse din conceptul central de spațiu-timp-realitate primordială, independent de subiectul cunoscător („Spațiu, timpul și divinitatea”, „Evoluția emergentă”).

ALEXANDRESCU, Dimitrie (1850—1925, n. Iași), jurist român. Prof. univ. la Iași. Specialist în dreptul civil („Explicațiunea teoretică și practică a Dreptului Civil Român în comparație cu legile vechi și cu principalele legislațiuni străine”).

ALEXANDRESCU, Grigore (1810—1885, n. Tirgoviște), poet român. Membru al Societății Filarmone. Unionist. Sensibil, reflexiv, dar în același timp, lucid și ironic, este influențat în poezia sa de spiritul secolului luminilor și de cel revoluționar pașoptist. Meditații și elegii romantice și preromantice, animate de elanuri umanitare și patriotice („Anul 1840”, „Umbra lui Mircea, La Cozia”, „Răsăritul lunii, La Tismana”). Lirică erotică („Eliza”), de interogație și atmosferă meditativă. A ilustrat decisiv specii literare

ca fabula („Toporul și pădurea”, „Dreptatea leului”, „Boul și vițelul”) și epistola („Epistolă către Voltaire”, „Satiră. Duhului meu”), anticipînd satira eminesciană prin gravitate și ironie. Proză („Memorial de călătorie”), culegere de folclor oltenesc, traduceri și imitații după Florian, Tasso, Voltaire.

ALEXANDRESCU (ALESSANDRESCU), Petre (1828—1899, n. București), pictor român de formație academicistă. Portrete și compoziții alegorice pe tema Unirii Principatelor.

ALEXANDRESCU, Sică (Vasile) (1896—1973, n. București), regizor român. A montat la Teatrul Național din București, al cărui prim-regizor a fost vreme îndelungată, comediele lui Caragiale, Goldoni, Gogol, mergînd pe linia tradițiilor clasice ale teatrului românesc. Regizor de film („Bădăranii”, „O scrisoare pierdută”).

ALEXANDRESCU, Sorin (n. 1937, București), critic literar român. Prof. univ. la Amsterdam. Preocupări teoretice și aplicative în domeniul noilor strategii de abordare a textului literar („William Faulkner”, „Poetică și stilistică”, în colab.).

ALEXANDRETTA v. *Iskenderun*.

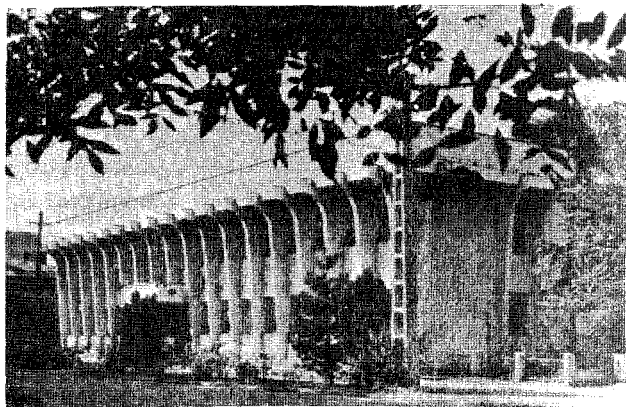
ALEXANDRIA, roman popular. Scris în egiptul elenistic (c. sec. 3 î.Hr.) și atribuit istoricului Callisthenes, evocă, apelinînd adevsea la elemente miraculoase, fantastice, războaiele lui Alexandru Macedon. Răspîndit în toată Europa, **A.** a pătruns în literatura română printr-o traducere în slavona sirbo-croată. Această versiune stă la baza primei prelucrări românești cunoscute, datînd din a doua jumătate a sec. 16 și păstrată în copii manuscrise, în toate provinciile românești. Elemente din **A.** au intrat în folclor (colinde, orații etc.) și în onomastica populară.

ALEXANDRIA, municipiu în Cimpia Română, pe riul Vedeia, reșed. jud. Teleorman; 58 238 loc. (1991). Noș, rud. Fabrici de rulmenți, de panouri și tablouri electrice, de aparataj și accesorii (filtre mecanice, baterii, panouri radiante), de conserve din legume și fructe, de brînzetură și de cărămidă. Morărit șiificație; topitorie de cîneșă și în; filatură de bumbac; ateliere de reparații auto. Fundat în 1834. Biserica Sf. Apostoli (1842—1846). Muzeu de istorie. Declarat municipiu în 1979.

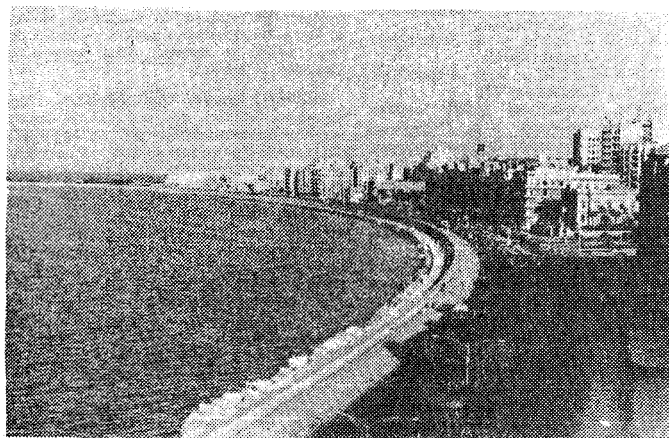
ALEXANDRIA (EL ISKANDARIYAH), oraș în Egipt, port la Marea Mediterană, prin care trece 3/4 din exportul grîii (34 mil. t/an); 3,35 mil. loc. (1986, cu suburbiile). Aeroport internațional. Termocentrală. Șantier naval. Ind. de rafinare a petrolului, textilă, de prelucr. a tutunului, de egrenare a bumbacului, ind. cimentului, hîrtiei, metalurgică. Montaj de automobile. Produce alim. Îngrășăminte chimice. Renumiată stațiune balneară maritimă. Universitate (1942). Muzeu. Intemeiat de Alexandru Macedon în 332—331 î.Hr., orașul a devenit cap. regatului *Ptolemeilor* (305—30 î.Hr.); important centru economic și cultural al lumii elenistice și romane. Aici a fost construit în sec. 3 î.Hr. *Farul*, una dintre cele șapte minuni ale lumii antice. Celebra bibliotecă, conțînînd c. 700 000 de volume (arsă în mai multe rînduri).

ALEXANDRIA, oraș în E.S.U.A. (Virginia) port pe riul Potomac, la S de Washington; 107 mii loc. (1984). Produce chimice, îngrășăminte, cherestea, băuturi alcoolice. Mașini frigorifice.

ALEXANDRIȚĂ, -Ă (< fr., lat.) adj. Care ține de civilizația elenistică din Alexandria; p. ext. care ține de epoca elenistică. □ Școala a. = a) numele mai multor școli filozofice, religioase din sec. 1 î.Hr.—6 d.Hr., de orientare mistică și eclectică; școala iudeo-alexandrină (*Filon iudeul*); neopitagoreismul (*Apollonius din Tyana*), neoplatonismul (*Plotin*); b) școala teologică creștină din sec. 2—4 (*Clement Alexandrinul*, *Origen*). Artă a. = artă dezvoltată în Egiptul ptoleemic începînd din sec. 3 î.Hr. Vers a. (și substantivat m.) = vers alcătuit din 12 silabe, cu

Alexandria. Casa de cultură

Alexandria (El Iskandariyah). Promenada

cezura după silaba a șasea, specific mai ales epopeii grecești, poeziei și tragediei clasice franceze. *Poezie a.* = poezie de tip rafinat, erudit și obscur, caracteristică epocii elenistice.

ALEXANDRINISM (< fr.) s.n. (Livr.) 1. Ansamblu de manifestări ale civilizației elenistice, semigrecești, semiegiptene, cu centrul în orașul Alexandria (sec. 3 î.Hr.—3 d.Hr.). 2. Caracterul operei poezilor alexandrinii (Callimah, Herondas, Teocrit, Licofron); p. ext. caracterul rafinat, erudit, subtil, aristocrat, „decadent” al artei și filozofiei în perioadele premergătoare declinului.

ALEXANDRIȚ (< n. pr. Aleksandru II) s.n. Varietate de *crisoberil*, care conține crom, de culoare verde-smarald, care la lumină electrică devine violetă, folosită ca piatră semiprețioasă.

ALEXANDRU (ALEXANDER), arh. în NV Americii de Nord (S.U.A.), în G. Alaska; c. 1 100 ins.; 36,8 mii km². Ins. pr.: Baranof, Prince of Wales. Min. neferoase. Lemn. Creșterea animalelor. Pescuit.

ALEXANDRU, numele a opt papi. Mai importanți: 1. A. III (Rolando Bandinelli) (1159—1181), în scopul întăririi autorității papale a luptat împotriva împăratului Frederic I Barbarossa și a lui Henric II, regele Angliei, 2. A. VI (Rodrigo Borgia) (1492—1503). A încercat să

supună Italia centrală puterii lui pe calea corupției, trădării și asasinatului.

ALEXANDRU, numele a patru regi ai Macedoniei antice, din dinastia Argeazilor: Alexandru III cel Mare v. Alexandru Macedon.

ALEXANDRU din Afrodizia (sfârșitul sec. 2 — începutul sec. 3), filozof grec. Comentator al scrierilor aristotelice, a țins către o platonizare a filozofiei *Stagiritului*.

ALEXANDRU, Constantin (n. 1953, Constanța), luptător român de greco-romane (categoria 48 kg). Campion mondial (1978, 1979), campion european (1974, 1975, 1977, 1978, 1979); medalie olimpică de argint (Moscova, 1980).

ALEXANDRU, Ioan (n. 1941, sat Topa Mică, jud. Cluj), poet român. Lirică a sensibilității spontane, a meditației filozofice („Infernul discutabil”, „Vămile pustiei”) și a istoriei („Imnele Transilvaniei”, „Imnele Țării Românești”, „Imnele Moldovei”). A tradus „Cântarea cîntărilor”.

ALEXANDRU, Maria (n. 1939, sat Plugova, jud. Caraș-Severin), jucătoare română de tenis de masă. Campioană mondială (dublă femele — 1961, 1973, 1975), campioană europeană (simplică femele — 1966). Multiplă campioană națională.

Alexandru cel Bun și curtea sa (Pictură murală de la biserica mănăstirii Sucevița)

ALEXANDRU, Tiberiu (n. 1914, Ilimbav, jud. Sibiu), muzicolog român. Elev al lui C. Brăiloiu. Lucrări de etnomuzicologie („Instrumentele muzicale ale poporului român”, „Muzică populară românească”).

ALEXANDRU I, rege al Greciei (1917—1920). Domnia lui a fost tutelată de E. Venizelos.

ALEXANDRU I (ALEXANDER I LAND), ins. în M. Bellingshausen (Antarctica), despărțită de Pen. Țara lui Graham prin George VI Sound și de ins. Charcot prin ghețaru! de șelf Wilkins; 43,2 mii km²; lungime: c. 380 km; lățime: 80—240 km. Relief muntos — culmea Douglas (2 987 m, v.f. Stephenson). Considerată pînă în 1940 parte a continentului. Descoperită și denumită în 1821 de expediția condusă de F.F. Bellingshausen.

ALEXANDRU ALDEA, domn al Țării Românești (1431—1436). Reprezentant al unei partide boierești filoturce; a închinat țara turcilor.

ALEXANDRU CEL BUN, domn al Moldovei (1400—1432). A consolidat și a dezvoltat organizarea instituțională a țării, a sprijinit dezvoltarea comerțului, dînd privilegii negustorilor străini, și a aplanat conflictul dintre biserica moldovenească și Patriarhia din Constantinopol, care a recunoscut Mitropolia de la Suceava (1401); i-a ajutat pe poloni cu oaste în luptele cu cavalerii teutoni (1410; 1422). A

Maria Alexandru

Alexandru Macedon (fragment din mozaicul „Bătălia lui Alexandru Macedon la Issos”, sec. 2—1 î.Hr., Pompei)

respins primul atac turcesc împotriva Moldovei (1420).

ALEXANDRU I. CUZA, com. în jud. Iași, în Junca Siretului; 2 781 loc. (1991).—Expl. de balast. Pînă în 1965 s-a numit Cuza Vodă.

ALEXANDRU ILIAȘ, domn al Țării Românești (1616—1618 și 1627—1629) și al Moldovei (1620—1621 și 1631—1633). S-a înconjurat de dregăritii greci, ceea ce a stîrnit împotriva boierimii autohtone, care l-a izgonit din Moldova.

ALEXANDRU LĂPUȘNEANU v. Lăpușneanu.

ALEXANDRU MACEDON (356—323 î.Hr.), rege al Macedoniei (336—323 î.Hr.). Fiu al lui Filip II și discipol al lui Aristotel. După reprimarea răscoalei orașelor grecești, inițiată de Teba (335 î.Hr.), a început lunga sa campanie împotriva Imp. Persan. A trecut Helespontul, a învins armata persană la Granicos (334 î.Hr.) și Issos (333 î.Hr.) și a cucerit Fenicia și Egiptul. După bătălia decisivă a la Gaugamela (331 î.Hr.) împotriva lui Darius III, a cucerit (330—327 î.Hr.) provinciile din centrul Imp. Ahemenid: Babilonul, Susa, Ecbatana, Persepolis. După campania din N. Indiei (327—326 î.Hr.) a murit la Babilon în vîrstă de 33 de ani. Întemeietor al peste 70 de orașe care-l poartă numele. Domnia lui A. marchează începutul perioadei elenistice. După moartea sa, vastul imperiu a fost împărțit între generali săi, denumiți *diadohi*.

ALEXANDRU II MIRCEA, domn al Țării Românești (1568—1574 și 1574—1577). Încercînd să cucerească Moldova pentru frațele său Petru Șchiopul, a fost înfrînt în apr. 1574 de Ioan Vodă cel Viteaz.

ALEXANDRU ODOBESCU, com. în jud. Clărași; 3 275 loc. (1991). Pînă la 24 mart. 1981 s-a numit Nicolae Bălcescu.

ALEXANDRU TODEA (n. 1912, Teleac, jud. Mureș), cleric român, Cardinal (1991). Mitropolit al Bisericii Române Unite cu Roma (Greco-Catolică) (în clandestinitate, din 1986, recunoscut în 1990). Președinte al Conferinței Episcopilor Catolici de toate riturile din România (1991).

ALEXANDRU VLAHUȚĂ, com. în jud. Vaslui; 3 203 loc. (1991).

ALEXĂNDREL, domn al Moldovei (1449, 1452—1454, 1455). Înfedat polonilor, care l-au susținut împotriva lui Bogdan II.

ALEXEIEFF, Alexandre (1901—1982), grafician, ilustrator, scenograf și regizor de film francez de origine rusă. Filme de grafică animată în tehnica proprie „ecranul cu ace” („O noapte pe muntele pleștău”, „Tablouri dintr-o expoziție”).

ALEXENI, com. în jud. Ialomița; 2 543 loc. (1991). Stație de c.f.

ALEXI (ALESSI), Artemiu Publiu (1847—1896, n. Sîngeorz-Băi), botanist român. Primul

ceretător român al florei dobrogene. A înflințat, la Năsăud, cea dintîi librărie românească „Concordia”. Militant pentru eliberarea națională a românilor transilvăneni.

ALEXIE (< fr. *il*); [s] gr. a- „fără + *lexis* „vorbiire”) s.f. Cecitate verbală.

ALEXINĂ (< fr.; [s] gr. *alexo* „a apăra”) s.f. (MICROBIOL.) Complement (3).

ALEXIOS, numele mai multor împărași bizantini. Mai importanți: 1. **A. I Comnen** (1081—1118), întemeietorul dinastiei Comnenilor. A luptat împotriva normanzilor, pecenegilor și selgiucizilor, consolidînd autoritatea imperială. 2. **A. III Anghelos** (1195—1203), detronat de cruciși. 3. **A. VI Mare Comnen** (1204—1222), întemeietorul imp. Bizantin din Trapezunt (apr. 1204).

ALEZAJ (< fr.) s.n. 1. Suprafața interioară, cilindrică sau conică, a unei piese. 2. Diametrul interior al cilindriului unui motor.

ALEZARE (< fr.) s.f. Operație de prelucrare fină, prin așchiere, a unui alezaj, cu ajutorul alezătorului.

ALEZURI (< fr.) s.n. Sculă așchietoare de formă cilindrică sau conică, utilizată în alezare.

ALFA (ii) s.m. invar. 1. Numele primei litere din alfabetul grecesc (α), corespunzînd sunetului „a”. 2. Particulă *alfa* (α) = particulă alcătuită din doi protoni și doi neutroni, emisă de unele substanțe radioactive. Radiație α (α) = radiație constituită din particule *alfa*.

ALFA? (< fr. *il*) s.m. invar. Plantă graminee originară din Algeria, din care se fac coarde, fibre etc. (*Stipa tenacissima*). □ *Hirtie* a. = hirtie de calitate superioară, fabricată din frunzele acestei plante.

ALFABET (< fr., lat.) s.n. Totalitatea literelor, așezate într-o ordine convențională, reprezentînd sunetele de bază ale unei limbi. □ **A. telegrafic** = sistem de corespondență între combinațiile de semnale ale unui cod telegrafic și literele, cifrele și semnele ortografice (ex. a. Morse). A. *braiile* [brai] = denumire dată (după numele inventatorului) alfabetului convențional, cu semnele în relief, folosit de orbi. □ (INFORM.) Totalitatea simbolurilor care stau la baza unui limbaj de programare.

ALFABETIC, -Ă (< fr.) adj. Așezat în ordinea alfabetului.

ALFABETIZA (< *alfabet*) vb. I tranz. 1. A învața pe un analfabet să scrie și să citească. 2. A așeza în ordine alfabetică.

ALFANUMERIC, -Ă adj., s.n. 1. S.n. (INFORM.) Caracter care poate fi o literă sau o cifră. □ (Adjectival) *Variabilă (constantă)* a. = variabilă (constantă) ce conține o succesiune de caractere alfanumerice.

ALFATRON (< fr. *il*) s.n. Vacuummetru care se bazează pe efectul ionizant al radiației emise de o sursă etalonată și care poate măsura presiuni cuprinse între 10^{-6} și 10 Torr.

ALFIERI, Vittorio (1749—1803), poet și dramaturg italian. Creator al tragediei clasice italiene („Saul”, „Agamemnon”, „Oreste”). Precursor al romantismului. Și-a exprimat împotriva față de tiranie și absolutism, influențînd formarea conștiinței naționale. Comedii, epigrame, satire.

ALFÖLD [ɛlföld], sector al C. Panonice (Ungaria), situat la E de Dunăre. Reg. agricolă importantă, cu soluri cernoziomice. Cereale și creșterea bovinelor.

ALFÖLDI [ɛlföldi] **András** (1895—1981), istoric și arheolog ungar. Stabilît în S.U.A. Studii în domeniul istoriei politice și religioase a Imp. Roman („Studiu asupra crizei din sec. 3 î.Hr.”).

ALFONS (ALFONSO), numele mai multor suverani din statele feudale spaniole Aragón, Asturia, Galicia, Catalonia, León și Navarra (sec. 9—15).

ALFONS XIII, rege al Spaniei (1886—1931; prină în 1902 sub regenta mamei sale Maria Cristina). A favorizat instaurarea dictaturii lui Primo de Rivera (1923); detronat de Revoluția din 1931.

ALFRED CEL MARE, rege anglo-saxon (871—899). A luptat cu danezii, recucerind Londra (885 sau 886); s-a preocupat de organizarea internă a regatului, de întocmirea unui cod de legi și de dezvoltarea culturii. A tradus din limba latină pe Orosius, Beda Venerabilul, Cassiodor și Boetius.

ALFVÉN, Hannes Olof Stockh (n. 1908), fizician suedez. Prof. univ. la Stockholm. Specialist în fizica plasmelor. Cercetări în astrofizică. Contribuții fundamentale la studiul antiferomagnetismului și al ferimagnetismului. Premiul Nobel (1970).

ALGĂ (< fr., lat.) s.f. Plantă inferioară unicelulară sau pluricelulară, autotrofă, colonială, capabilă de fotosinteză, răspîndită în ape dulci, sărate și pe uscat (a. albastre, a. roșii, a. verzi, a. brune). A. sînt întrebuințate ca nutreț și ca îngrășămint agricol natural, la obținerea unor materii prime pentru industrie (iod, brom, potasiu, agar-agar, vitamine etc.); au un rol important în circulația materiei prin procesul de sinteză a substanțelor organice.

ALGEBRĂ (< fr.; lat. m. *algebra* din arab. *al-džbr*) s.f. 1. Ramură a matematicii care studiază polinoamele ai căror coeficienți sînt numere întregi, raționale, reale, complexe. Contribuții la dezvoltarea a. au avut: N. Tartaglia; F. Viète (a dat relațiile între rădăcini și coeficienții unei ecuații); J. Neper; I. Newton (a extins formula puterii binomului pentru exponenții raționali); M. Rolle (a dat o regulă de separare a rădăcinilor ecuațiilor algebrice); N. Abel; E. Galois (a stabilit condițiile pentru care o ecuație algebrică este rezolvabilă în radicali). A. modernă (sau abstractă) se ocupă cu studiul așa-numitelor structuri algebrice (de ex. grupurile, inelele, idealele, corpurile etc.), precum și cu studiul relațiilor dintre aceste structuri. A. *liniară*, parte a algebrei care are ca obiect teoria funcțiilor liniare și a sistemelor de funcții liniare. 2. *Algebra logică* (sau *booleană*) = parte a logicii matematice bazată pe aplicarea metodelor algebrice și care cuprinde calculul propozițiilor, claselor și relațiilor. A fost întemeiată în deceniul 5 al sec. 19 de G. Boole și A. De Morgan. 3. A. *peste un inel comutativ* A = structură dată de un inel B dotat cu o lege de compoziție externă definită pe A x B cu valori în B și care verifică anumite proprietăți (ex. a. peste corpul numerelor reale).

ALGECIRAS (ALEGESIRAS) [alθeθjras] oraș în S Spaniei (Andaluzia), port la M. Mediterană; 96,9 mil loc. (1987). Export de piei, plută, spirit și roci de constr. Pescuit. Primul oraș spaniol cucerit de arabi (711). În 1906 a avut loc aici o conferință internațională, care a rezolvat în favoarea Franței și Spaniei rivalitatea franco-germană pentru stăpînirea Marocului.

EVOLUȚIA ALFABETULUI LATIN

NORD-SEMITIC				GREC (ELIN)			ETRUSC		LATIN		
NORD-SEMITIC	FENICIAN	DENUMIRE	VALOARE FONETICĂ	TIMPURIU	CLASIC	DENUMIRE	TIMPURIU	CLASIC	TIMPURIU	MONUMENTAL (CLASIC)	RUSTIC
𐤀	𐤁	ALEPH	ʾ	Α	Α	ALFA	Α	Δ	Α	Α	Λ
𐤂	𐤃	BETH	ב	Β	Β	BETA	Β	Ϟ	Β	Β	Ϟ
𐤄	𐤅	GIMEL	ג	Γ	Γ	GAMMA	Γ	ϙ	Γ	Γ	ϙ
𐤆	𐤇	DALETH	ד	Δ	Δ	DELTA	Δ	ϛ	Δ	Δ	ϛ
𐤈	𐤉	HE	ה	Ε	Ε	EPSILON	Ε	Ϝ	Ε	Ε	Ϝ
𐤊	𐤋	WAW	ו	Ϝ	Ϝ	DIGAMMA	Ϝ	ϝ	Ϝ	Ϝ	ϝ
𐤌	𐤍	ZAYIN	ז	Ζ	Ζ	ETA	Ζ	Ϟ	Ζ	Ζ	Ϟ
𐤎	𐤏	HETH	ח	Η	Η	THETA	Η	ϟ	Η	Η	ϟ
𐤐	𐤑	TETH	ט	Θ	Θ	IOTA	Θ	Ϡ	Θ	Θ	Ϡ
𐤒	𐤓	YOD	י	Ι	Ι	KAPPA	Ι	ϡ	Ι	Ι	ϡ
𐤔	𐤕	KAPH	כ	Κ	Κ	LAMBDA	Κ	Ϣ	Κ	Κ	Ϣ
𐤖	𐤗	LAMEO	ל	Λ	Λ	MÛ	Λ	ϣ	Λ	Λ	ϣ
𐤘	𐤙	MEM	מ	Μ	Μ	NÛ	Μ	Ϥ	Μ	Μ	Ϥ
𐤚	𐤛	NUN	נ	Ν	Ν	OMICRON	Ν	ϥ	Ν	Ν	ϥ
𐤜	𐤝	SAMEKH	ס	Ξ	Ξ	PI	Ξ	Ϧ	Ξ	Ξ	Ϧ
𐤞	𐤟	AYIN	ע	Ο	Ο	RO	Ο	ϧ	Ο	Ο	ϧ
𐤠	𐤡	PE	פ	Π	Π	SIGMA	Π	Ϩ	Π	Π	Ϩ
𐤣	𐤤	SADE	צ	Ρ	Ρ	TAU	Ρ	ϩ	Ρ	Ρ	ϩ
𐤦	𐤧	DOPH	ק	Σ	Σ	ÛPSILON	Σ	ϫ	Σ	Σ	ϫ
𐤨	𐤩	REŠ	ר	Τ	Τ	HI	Τ	Ϭ	Τ	Τ	Ϭ
𐤬	𐤭	SIN	ש	Υ	Υ	OMEGA	Υ	ϭ	Υ	Υ	ϭ
𐤮	𐤯	TAW	ת	Φ	Φ		Φ	ϯ	Φ	Φ	ϯ

Alger. Vedere din zona golfului

Conferința de la A. marchează încheierea primei crize marocane.

AL GEORGE, Sergiu (1922—1981), indianist român. Lucrări despre cultura și civilizația indiană („Limbă și gândire în cultura indiană”).

ALGER (EL DJEZA'IR sau AL JAZA'IR), cap. Algeriei, port la M. Mediterană (G. Alger); 2,55 mil. loc. (1987, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Pr. centru politic, economic și cultural al țării. Ind. alim., textilă, de piel., chimică, a cimentului. Export de fosforite, min. de fier, ulei de măsline, vin, tutun, legume etc. Universitate (1859). Observator astronomic. Muzeu. Marea Moschee (sec. 11, reconstruită). Noua Moschee (sec. 17). Vechi centru al culturii arabe. Reconstruit în sec. 10, a fost până în 1516 unul dintre principalele centre comerciale maurice; capitală a statului întemeiat în Africa de Nord de piratul Khair ed-Din Barbarossa (sec. 16), vasal Imp. Otoman. Centru al fostei colonii franceze Algeria (din 1830) devine, în 1962, cap. Algeriei independente.

ALGERIA, Republica Algeriană Democrată și Populară —, stat situat în NV Africii, cu largă ieșire (1 200 km.) la Marea Mediterană; 2,38 mil. km²; 23,84 mil. loc. (1988; 82,6% arabi, 17% berberi, 0,1% francezi etc.). Limba oficială: araba. Cap.: Alger. Orașe pr.: Oran, Constantine, Annaba, Ech Cheliff. Este împărțit în 31 vilayate. Relief muntos în partea nordică — lanțurile muntoase Atlas Saharian și Tell Atlas — fragmentat de văi transversale și depresiuni de alt. Sahara, principală reg. a țării, cu alt. variabile (—36 m în Chott Melrhir, 2 918 m în m-ții vulcanici Ahaggar) ocupă peste 4/5 din terit. A. Climă mediteraneană în N, tropical-desertică în S. Expl. de petrol (32,45 mil. t. 1989), gaze naturale (39,4 miliarde m³, 1988), min. de fier (3,38 mil. t. 1987), de plumb, zinc, mercur (locul 3 pe glob), fosfați, sare ș.a. Numai 3,2% din supr. țării este cultivată cu cereale (1,77 mil. t. 1988 din care 1,15 mil. t. grâu), cartofi (0,95 mil. t. 1988), sfeclă de zahăr, legume ș.a.; viticultură (132 mil. ha, 1 mil. hl vin, 1988), plantații de măslini (170,0 mil. t. măslină, 1988), curmali (182,0 mil. t. 1988), și citrice (283 mil. t. 1988 din care 190 mil. t. portocale). Întreprinderile ind. produc: produse petrolifere, gaze naturale lichificate, îngrășăminte chimice, ciment, produse textile și alim. ș.a.

C.f.: 4 074 km. Căi rutiere: 80,5 mii km. Pipe-lineuri: 4,2 mii km. Moneda: 1 dinar = 100 centimes. Exportă petrol și produse petrolifere (aproape 2/3), gaze naturale (c. 1/3), produse siderurgice, fosfați, vin ș.a. și importă utilaje ind. și mijloace de transport, materii prime industriale, semifabricate, produse alim., cereale, bunuri de larg consum ș.a. — *Istoric*. Locuit în antic. de triburi umide, terit. A. este transformat în sec. 1 î.Hr.—1 d.Hr. în posesiune romană (prov. Numidia și Mauretania) până în sec. 5. Ocupată de vandali (sec. 5—6) și bizantinii (sec. 6—7). A. este cucerită de arabi (sec. 7—8) și înglobată în Califatul omeiad. Majoritatea pop. autohtone adoptă, în sec. următoare, araba ca limbă și islamismul ca religie. În sec. 11—12, sub dinastia Hammadizilor, își cucerește independența. Procesul de fărâmițare feudală din sec. 14—15 sfârșește prin recunoașterea, la 1518, a suzeranității Imp. Otoman. A. se bucură din 1711 de o independență de facto. Cucerirea colonială franceză, începută la 5 iul. 1830 prin ocuparea orașului Alger, a întâmpinat o dirză rezistență a populației condusă de emirul Abd el-Kader (1832—1847). După al doilea război mondial, lupta pentru independență ia forma luptei armate prin declanșarea, la 1 nov. 1954, a revoluției antiimperialiste conduse de Frontul de Eliberare Națională (FLN). Crearea Guvernului Provisoriu al Republicii A. (19 sept. 1958), încetarea focului în urma acordului franco-algerian de la Evian-les-Bains (18 mart. 1962), referendumul privind independența (1 iul. 1962) duce la proclamarea independenței de stat a A. la 3 iul. 1962. La 25 sept. 1962, Adunarea Națională și Constituantă proclamă Republica Algeriană Democrată și Populară. La 19 iun. 1965, puterea este preluată de Consiliul Revoluției în frunte cu Houari Boumediene. În 1976 un referendum popular adoptă noua constituție a țării, care proclamă A. „republica democratică și populară, stat socialist, avînd ca religie de stat islamismul”. Deși, la 16 ian. 1986, Carta Națională elaborată de Frontul de Eliberare Națională a fost aprobată cu o zdrobitoare majoritate, în 1988 au izbucnit manifestații de protest, generate de dificultățile economice, care au determinat o revizuire fundamentală a poliției interne. Constituția adoptată în 1989 preconizează abolirea monopolului puterii în beneficiul Frontului

de Eliberare Națională și introducerea unui sistem cu mai multe partide A. este republică prezidențială. Activitatea legislativă este exercitată de președinte și de Adunarea Populară Națională, iar cea executivă de președinte și de Consiliul de Miniștri.

ALGERIAN, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. Locuitor al Algeriei. 2. Adj. Care aparține Algeriei sau populației ei, privitor la Algeria sau la populația ei.

ALGIDITATE (< fr.) s.f. Simptom al unei boli, caracterizat prin răciră treptată a corpului (ex. în tifosul exantematic).

ALGIJE (< fr.; {s} gr. algos „durere”) s.f. Durere apărută spontan sau în urma excitării patologice a nervilor senzitivi.

ALGINĂ (< fr. {i}; {s} lat. alga „algă”) s.f. Substanță muclaginoasă extrasă din anumite alge marine și utilizată pentru apretare în industria pielăriei.

ALGOA, golf pe coasta de S a Africii (Rep. Africa de Sud) între capurile Recife (la V) și Padrone (la E). Descoperit în sec. 15 de navigatorii portughezi. Adăpostește orașul Port Elizabeth.

ALGOL (< engl. algo[rithmic] l[anguage]) s.n. (INFORM.) Limbaj de programare destinat, în primul rînd, aplicațiilor cu caracter științific.

ALGOL, stea din constelația Perseu, a cărei strălucire variază, datorită eclipsării produse de satelitul său, între mărimile stelare 2,2 și 3,5, cu o perioadă de 2 zile, 20 ore și 49 minute.

ALGOLOGIE (< fr.) s.f. Ramură a botanicii care se ocupă cu studiul algelor.

ALGONKIAN (< algonkini), grupă cu vâloare de eră geologică; îi sînt atribuite formațiunile apărute de la sfîrșitul Arhaicului pînă la primele strate cambriene. Este reprezentată prin roci magmatice, metamorfice și sedimentare (detritice sau organogene), puternic afectate de cutările horeniene; conține urme de organisme și cărbuni. Denumită în 1890 de J.W. Powell. Împreună cu Arhaicul alcătuiește Precambrianul. Sin. Proterozoic.

ALGONKINI {ii} s.m. pl. Populație din America de Nord, din familia de limbi amerindiene; trăiește îndeosebi în rezervațiile din S.U.A. și din Canada.

ALGORITM (< fr. {ii}) s.n. Succesiune finită de reguli de calcul, simboluri și operatori matematici sau logici, care permite determinarea efectivă a soluțiilor unei probleme (ex. a. lui Euclid de aflare a celui mai mare divizor comun a două numere întregi, extins la polinoame de S. Stevin).

ALGRAFIE (< fr. {ii}) s.f. Procedeu de executare a formelor de imprimare pe plăci de aluminiu, folosit de obicei pentru tiparul plan.

ALHAMBRA, fortăreață și palat al suveranilor mauri din Granada (Spania). Construită în mai multe etape (sec. 13—14); capodoperă a arhitecturii musulmane, cu vestite curți interioare („Curtea leilor”, „Curtea cu miriș”).

AL-HOREZMI v. Horezmi.

ALHUCEMAS (PENON DE ALHUCEMAS){aluhemas}, mic arh. în SV Mediteranei, aproape de coasta nordică a Marocului, alcătuit din trei ins.; 1,2 ha. Posesiune spaniolă.

ALIA (< fr.) vb. 1. Refl. (DR.) A încheia un tratat de alianță. 2. Tranz. A elabora un aliaj.

ALIA, Ramiz (n. 1925); om politic albanez. Prim-secretar (din 1985) al C.C. al Partidului Muncii din Albania. Președinte al Prezidiului Adunării Populare (șef al statului) al Albaniei (1982—1992).

ALIAJ (< fr.) s.n. Sistem lichid sau solid, omogen sau eterogen, format din două sau mai multe metale sau din metale și diferite nemetale cu proprietăți metalice, obținut prin topire. A. fabricate prin alte procedee (depunere electrolică, condensare, sublimare etc.) se numesc pseudoaliaje. După proprietățile caracteristice și după utilizarea lor în industrie, se cunosc: a.

anticorrosive, a. antifricțiune, a. de lipit etc. □
A. amorf = a. în structura căruia distribuția atomilor în rețea este aleatoare; sticlă metalică.

ALIANȚĂ (< fr.) s.f. 1. Legătură (temporară) între două sau mai multe grupuri în vederea realizării unui scop comun; coaliție. 2. Înțelegere politică de durată între două sau mai multe state, stipulată în acorduri sau tratate, prin care acestea hotărăsc să-și acorde asistență politică și militară reciprocă. 3. Rudă prin a. = afin?

ALIAS (cuv. lat.) adv. Zis și ..., pe nume și

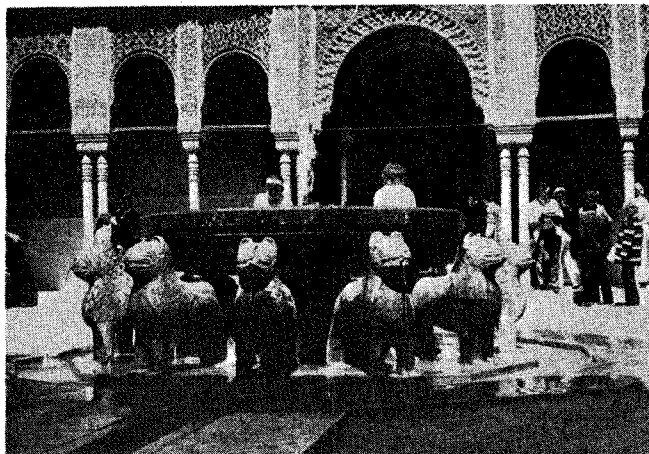
ALIAȚ, -Ă (< alia) adj., s.m. și f. 1. Adj. Unit, întovărașit cu cineva printr-o alianță, pentru a realiza o acțiune comună; (despre un stat) care a încheiat un tratat de alianță. 2. S.m. și f. Persoană, clasă, partid etc., care a intrat în alianță cu cineva. 3. Adj. (Despre metale) Căruia i se adaugă unul sau mai multe elemente pentru a forma un aliaj.

ALIBI (< fr., lat.) s.n. (DR.) 1. Dovadă că la data săvârșirii unei infracțiuni învinutul se afla în altă parte decât locul săvârșirii ei. 2. Mijloc de apărare care aduce în sprijin un alibi (1).

ALICANTE (< fr.) subst. Soi de viță de vie cu struguri roșietici, de mărime mijlocie și boabe uniforme sferice, slab rezistent la ger și la boli criptogamice. ■ P. ext. Vin produs din soiul de viță de vie descris mai sus.

ALICANTE 1. Golf larg al M. Mediterane, pe coasta de SE a Pen. Iberice (Spania), între Cabo de la Nao (în N) și Cabo de Palos (în S). 2. Oraș în SE Spaniei (Valencia), port la M. Mediterană

Alhambra .Curtea leilor

Alcantara. Vedere asupra golfului și orașului

în golful cu același nume; 258 mii loc. (1987). Ind. îngrășămintelor chimice, constr. de mașini și textile. Vinuri, țigărete și uleiuri vegetale. Turism.

ALICĂ (< ngr.) s.f. 1. Fiecare dintre proiectilele sferice de plumb, cu diametrul între 1,25 și 4,5 mm, cu care sînt încărcate cartușele folosite la vînarea animalelor mici. 2. (TEHN.) Fiecare dintre granulele de oțel sau de fontă dură, cu dimensiuni liniare pînă la 5 mm, folosite pentru curățirea prin împroșcare a suprafeței pieselor sau în foraj.

ALICOT, -Ă (< fr. [i]) adj. (Despre măriri) Care se cuprinde de un număr întreg de ori într-o mărime dată (ex. doi este o parte a. a lui zece).

ALIDADĂ (< fr. [i]) s.f. Instrument simplu pentru măsurarea unghiurilor folosit înainte de apariția lunetei în ridicările topografice. Montat la un cadran divizat formează un goniometru. Considerat precursorul teodolitului.

ALIENA (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. A (se) instrăina.

ALIENABIL, -Ă (< fr.) adj. 1. (Despre un lucru) care poate fi instrăinat. 2. (DR.) Atribut juridic al unor bunuri sau drepturi conștind în permisivitatea instrăinării ori cedării lor în condițiile prevăzute de lege.

ALIENARE (< aliena) s.f. 1. (DR.) Acțiunea de a aliena. 2. (FILOZ.) Instrăinare.

ALIENAT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. și f. 1. Adj., s.m. și f. (Persoană) care suferă de o boală mintală; nebun. 2. Adj. Instrăinat.

ALIENAȚIE (< fr., lat.) s.f. A. *mintală* = stare psihopatologică gravă, care destrucționează persoana, făcînd-o inconștientă prin raport cu ea însăși și dezadaptînd-o social.

ALIFANTI, Mircea (n. 1914, Călimănești), arhitect român. Prof. univ. la București. Lucrările sale se disting prin claritate funcțională și căutări plastice înnoitoare (Aerogara Băneasa, Fabrica de confecții București, Primăria din Baia Mare, Primăria și noul hotel din Bistrița).

ALIFATIC, -Ă (< fr. [i]; [s] gr. *aleiphat*, „grăsimă”) adj. *Combinăție* ~ = combinație organică saturată, constituită din atomi de carbon legați unul de altul în formă de lanț liber la cele două capete.

ALIFIE (< ngr.) s.f. Preparat farmaceutic folosit extern, compus din substanțe medicamentoase încorporate într-o masă onctuoasă.

ALIGARH, oraș în N Indiei (Uttar Pradesh); 353 mii loc. (1984). Ind. sticlei, celulozei și hîrtiei; prelucr. metalelor. Covoare. Universitate.

ALIGAȚ (< lat.) s.n. Operă de sine stătătoare, tipărită sau manuscrisă, legată împreună cu altele. V. *convolută, miscelaneu*.

ALIGATOR (< fr. [i]) s.m. Crocodil cu botul lat, specific ăpilor Chinei (*Alligator sinensis*, lung de c. 2 m) și Americii de Nord (*Alligator mississippiensis*, lung de c. 4,5 m). Pielea a. este folosită în marochinărie.

ALIGOTE (< fr.) s.m. Soi de viță de vie cu struguri și boabe mici, de culoare albă-verzuie, cu o mare capacitate de producție. ■ P. ext. Vin produs din soiul de viță de vie descris mai sus.

ALIL (< fr. [i]) s.m. Radical monovalent, derivat din propenă prin îndepărtarea unui atom de hidrogen.

ALILIC (< fr. [i]) adj. *Alcool* ~ = alcool liniar nesaturat din clasa alcoolilor monohidroxilici. Esterii a. a. se utilizează ca monomeri pentru obținerea compuşilor macromoleculari.

ALIMAN, com. în jud. Constanța; 3 367 loc. (1991). Rezervație paleontologică (punct fosilifer), de 14,62 ha.

ALIMBA (< limb) vb. I tranz. A uşura o navă prin descărcarea parțială (pe alte vase) de încărcăturii, pentru a putea naviga în ape de mai mică adîncime.

ALIMENT (< fr., lat.) s.n. Produs în stare naturală sau prelucrat, nutritiv, care servește ca hrană. Pentru întreținerea activității vitale a organismului, a. trebuie să conțină proteine, grăsimi, glucide, săruri minerale, vitamine și apă; pentru a fi cît mai bine asimilate, trebuie să îndeplinească anumite condiții: să conțină un anumit număr de calorii, să aibă gust plăcut, să stimuleze secreția sucurilor digestive.

ALIMENTĂ (< fr.) vb. I refl. și tranz. A consuma sau a da să se consume alimente; a (se) hrăni.

ALIMENTAR, -Ă (< fr., lat.) adj. De alimente, privitor la alimente sau la alimentație. □ (DR.) *Pensie a. v. pensie*.

ALIMENTĂRE (< alimenta) s.f. 1. Acțiunea de a (se) alimenta; hrănire. 2. (TEHN.) Furnizare

continuă de materiale, energie, utilaje etc. unor instalații, întreprinderi, localități etc., pentru asigurarea funcționării sau activității acestora.

ĂLIMENTĂTOR (< fr.) s.n. 1. Dispozitiv de alimentare a unei mașini sau a unei instalații cu combustibil sau materie primă. 2. Piesă componentă a mecanismului de încărcare a unei mitraliere cu rolul de a permite alunecarea benzii de cartușe în cutia mecanismelor.

ĂLIMENTAȚIE (< fr.) s.f. 1. Faptul de a (se) alimenta (1); introducere în organism a substanțelor nutritive. Constituie latura de bază a metabolismului animal. 2. A. *publică* = rețea de întreprinderi comerciale specializate care, prin restaurante, cantine, cofetării, bufete etc., satisfac necesitățile populației privind produsele, bunurile alimentare.

ĂLIMPEȘTI, com. în Jud. Gorj, pe Oțez; 2 325 loc. (1991).

ĂLINA (lat. **allinare*) vb. I tranz. și refl. A face să scadă sau a scădea în intensitate; a (se) potoli, a (se) liniști, a (se) calma.

ĂLINEAT (ĂLINIAT) (după fr. [i]) s.n. Rînd într-un text care începe mai la dreapta decît celelalte, pentru a marca o idee nouă; fragment de text cuprins între două asemenea rînduri.

ĂLINIA (< fr.) vb. I f. 1. Tranz. și refl. A (se) așeza în linie dreaptă. ■ Tranz. Spec. A așeza un grup de construcții după o linie prestabilită. 2. Tranz. A ajusta elementele componente ale unui sistem pentru a-l asigura o bună funcționare.

ĂLINIAMENT (după fr.) s.n. 1. Linie dreaptă, determinată pe un teren prin poziția mai multor puncte sau obiecte (reper); p. ext. poziția mai multor puncte sau obiecte de-a lungul unei linii drepte. 2. Porțiune dreaptă din traseul unei căi de comunicație, cuprinsă între două, curbe consecutive. 3. (MILIT.) Fișje de teren care, datorită condițiilor naturale, prezintă o importanță tactică, operativă sau strategică pentru acțiunile de luptă ce se desfășoară în raionul respectiv.

ĂLINT (< *alinta*) s.n. 1. Dezmiardare, mișcare. 2. Răsfăt, răzgăial.

ĂLINTĂ (lat. **allentare*) vb. I f. 1. Tranz. A dezmiarda, a mișca. 2. Tranz. și refl. A (se) răsfăța, a (se) răzgăia.

ĂLIOR (lat. *aureolus*) s.m. Nume dat unor plante din genul *Euphorbia*, care conțin în organele vegetative un suc lăptos, caustic și otrăvitor; laptele-cînelui; laptele-cucului.

ĂLIOTMAN (n. pr. tc. *Ali Osman*) s.m. sg. (Pop.) Turcime.

ĂLI PAȘA din Tepelenë, pașă de lanina (1788—1822). S-a declarat independent față de Poarta Otomană (1819). Și-a extins autoritatea asupra unui terit. care cuprindea părți din Grecia și Albania; asediat de turci în lanina, a fost învins și ucis.

ĂLI PAȘA, Mehmed Emin (1815—1871), om politic și demnitar turc. Ca mare vizir și ministru de Externe, a dus o politică de apropiere față de Marea Britanie și Franța.

ĂLIP! (< a + *lipi*) vb. IV tranz. și refl. A (se) lipi, a (se) uni; a (se) atașa, a (se) alătura.

ĂLISMATACEE (după fr. [i]; [s] gr. *alimat*, „limbariță”) s.f. Familie de plante acvatice monocotiledonate, cu frunzele bazale dispuse în rozetă, cu canale aerifere în tulpini și frunze (ex. limbarița, săgeata-apei).

ĂLIȚ (< fr. [i]) s.n. Termen generic folosit pentru a defini rocile sedimentare, bogate în oxid liber de aluminiu (ex. laterite, bauxite).

ĂLITARE (după fr. [i]) s.f. Tratament termochimic pentru saturarea (prin difuzie) cu aluminiu a suprafeței opelului sau a altor materiale metalice, în vederea creșterii rezistenței la oxidare și la coroziune.

ĂLITERAȚIE (< fr.) s.f. Procedeu stilistic conștind în repetarea aceluiași sunet, de obicei consoană, sau a aceluiași grupuri de sunete în cuvinte care se succed.

ĂLIZARINĂ (< fr. [i]) s.f. Colorant de culoare roșie aprinsă, derivat al atrachinonei. Extras inițial din *roibă*, este primul colorant natural obținut și prin sinteză (1868).

ALIZEE (< fr.) s.n. pl. Vânturi regulate care bat în regiunile intertropicale tot timpul anului, cu direcție constantă: de la NE spre SV (în emisfera nordică) și de la SE spre NV (în emisfera sudică).

ALKAMENES (c. 440—c. 400 î.Hr.), sculptor atenian. Elev, colaborator și rival al lui Fidias. A lucrat la refacerea monumentelor de pe Acropole. Opere în marmură, bronz și în tehnica chriselefantină („Prokné și Itys”, „Hermes”, „Ares”, sculpturi de atleți).

AL-KINDI, Abu Iussuf ibn Ishak (800—879), filozof și savant enciclopedist arab. A întemeiat filozofia arabă; a tradus și comentat opere fundamentale ale filozofiei elene.

ALKMAAR, oraș în V. Olandei, la N de Amsterdam, pe canalul Zaandam-Den Helder; 121 mil loc. (1986, cu suburbiile). Ind. metalurgică, a hirtiei, încălz., ciocolată. Centrul unei regiuni agricole (unt, brânzeturi). Biserica (Grootte Kerk) din sec. 15. În timpul campaniilor napoleoneene trupele franceze, comandate de mareșalul Brune, au învins aici (18 oct. 1799) corpul expediționar ruso-britanic.

ALLA BREVE (loc. it.) (MUZ.) Termen care indică executarea într-o mișcare rapidă în doi timpi a unei compoziții muzicale, scrisă în măsura de patru timpi.

ALLAH (în arabă *al Ilah*), numele Dumnezeului unic în monoteismul islamic.

ALLAHABAD, oraș în N. Indiei (Uttar Pradesh), port pe Gange; 650,1 mil loc. (1981, cu suburbiile). Nod feroviar. Piață agricolă (zahăr, bumbac). Important centru de pelerinaj — Marea moschee Jama Marjid. Universitate.

ALLAIS [alg], **Maurice** (n. 1911), economist francez. Contribuții în dezvoltarea economiei matematice și în studiul echilibrului economic al monedei și al creditului („Crearea monedei și puterea de cumpărare prin mecanismele de credit”, „Conceptul surplusului și pierderii și reformularea teoriei stabilității echilibrului economic general și eficacitatea maximă”). Premiul Nobel (1988).

ALLEGRETTO (cuv. it.) adv., s.n. (MUZ.) 1. Adv. (indică modul de executare a unui grup de note muzicale) Cu o mișcare repede, vie, dar mai moderată decât *allegro*. 2. S.n. (Parte dintr-o) lucrare muzicală concepută în această mișcare.

ALLEGRO (cuv. it.) adv., s.n. (MUZ.) 1. Adv. (indică modul de executare a unui grup de note muzicale) Cu o mișcare repede, vie. 2. S.n. (Parte dintr-o) lucrare muzicală concepută în această mișcare.

ALLEMANDĂ (< fr.) s.f. Vechi dans de origine populară germană. Inițial cu caracter vesel, viol, ulterior moderat, grav, în patru timpi; melodia corespunzătoare acestui dans. A. a fost introdusă în sula clasică franceză.

ALLEN [glan], **Woody** (n. 1935), dramaturg, scenarist, regizor și actor de teatru și cinema american. Comedii cinematografice de mare originalitate în care semnează scenariul și regia, interpretând și eroul principal („Adormitul”, „Annie Hall”, „Manhattan”, „Trandafirul purpuriu din Cairo”).

ALLENBY [ælɒnbi], **Edmund Henry Hyman**, viconte de (1861—1936), mareșal britanic. În timpul primului război mondial, comandant al trupelor britanice pe frontul din Franța, iar în 1917—1918 al forșelor Antantei din Egipt și din Palestina.

ALLENDE [alɛnde], **GOSSENS, Salvador** (1908—1973), om politic chilian. Lider al Partidului Socialist din Chile (1943—1973). Președintele Republicii Chile și șef al guvernului Unității Populare (1970—1973). A murit în cursul unui puci militar de dreapta.

ALLENDE NAGAR v. **Hyderabad** (1).
ALLENTOWN [glɛntaun], oraș în NE S.U.A. (Pennsylvania); 123,2 mil loc. (1985). Împreună cu localit. Bethlehem și Easton formează o conurbație de 676,1 mil loc. (1988). Constr. de

Alma-Ata

camioane și avioane; fibre sintetice, ciment, produse electronice, mașini-unelte.

ALLEPPEY, oraș în S. Indiei (Kerala), port pe Coasta Malabar a M. Arabiei; 169,9 mil loc. (1981). Covoare, ulei de cocos. Export de lemn, copra, cauciuc.

ALLGÄU, Alpii ~ (**ALLAGÄUER ALPEN**), culme muntoasă în Europa Centrală, ramura vestică a *Alpilor Bavariei*, desfășurată la E de L. Constanța, la frontiera Germaniei cu Austria. Alt. max.: 2 665 m (vf. Mädelgabel). De aici izv. râurile Iller și Lech (afi. al Dunării).

ALLIER [aliɛ], riu în centrul Franței, afl. stg. al Loarei în aval de orașul Nevers; 410 km. Izv. din M-șii Ceveni și trece prin Vichy și Moulins. Navigabil pe 228 km.

ALLOBROGI (< fr. [il]) s.m. pl. Populație celtică ce locuia în SE Franței de azi, supusă de Cezar în timpul campaniei din Gallia (58—51 î.Hr.).

ALLOSAURUS [il]; [s] gr. *allos* „alt” + *saura* „șopîrlă”) s.m. Reptilă terestră carnivoră, de talie foarte mare, care a trăit în Cretacic.

ALLPORT [æpɔ:t], **Gordon W(illard)** (1897—1967), psiholog american. A întemeiat studiul modern al personalității („Personalitatea. — O interpretare psihologică”). A identificat, împreună cu Odbert, 17 953 trăsături de personalitate, 1 504 fiind considerate ca autentice.

ALMA, riu în S. Crimeii, ce se varsă în Marea Neagră la N de Sevastopol. Aici a avut loc bătălia decisivă, soldată cu înfrângerea trupelor rusești în *Războiul Crimeii* (20 sept. 1854).

ALMA-ATA, cap. Kazahstanului; 1,19 mil. loc. (1989, cu suburbiile). Nod de comunicații. Centru ind. (constr. de mașini, chimică, alim.) și cultural. Academie de științe, muzee, universitate. Menționat ca oraș în 1854.

ALMAGESTE, denumirea arabă a culegerii de lucrări astronomice (sec. 2), datorată lui Ptolemeu. Denumirea originală: *Megalé Syntaxis*.

ALMAGRO, Diego de (1475—1538), conchistador spaniol. A însoțit pe F. Pizarro în expediția din Panama și Perú (1524—1527). A descoperit reg. platourilor înalte din Anzii Centrali, L. Titicaca și deșertul Atacama (1535—1537).

ALMALİK, oraș în S. Uzbekistanului (C.S.I.), la SE de Tașkent; 114 mil loc. (1989). Expl. de cupru, zinc, molibden. Ind. metalurgiei nerafoase, mat. de constr., chim.

ALMANAH (< fr., lat. m.) s.n. Publicație anuală care cuprinde un calendar și un bogat material beletristic sau de altă natură, precum și date interesante din diverse domenii de activitate.

ALMANDIN (< fr. [il]) s.n. Varietate de granat, de culoare roșie, brună sau neagră, translucid sau opac, format prin acțiunea magmelor acide asupra rocilor metamorfice bazice sau prin metamorfizarea rocilor bogate în aluminiu și fier. Este utilizat ca piatră semiprețioasă și ca abraziv.

ALMAȘ 1, Riu, afl. stg. al Someșului; 63 km. Izv. de sub culmea Meseșului. În cursul superior se mai numește și *Fildu*. 2. Com. în jud. Arad; 3 064 loc. (1991). Stație de c.f.

ALMAȘ, Dumitru (n. 1908, Negrești, Jud. Neamț), istoric și scriitor român. Prof. univ. la București. Lucrări privind Revoluția Franceză și Războiul Civil din S.U.A. („Căderea Bastiliei”, „Nord contra Sud”). Romane istorice.

ALMAȘ-AGRIJ, depr. de eroziune diferențială situată pe terit. jud. Sălaj, la contactul M-șilor Meseș cu Pod. Someșan, la 350—400 m alt., în lungul văilor Almaș și Agrij. Supr.: c. 600 km². Relief complex, format din coline, cuestas, suprafețe structurale, terase și lunci. Fragmentarea accentuată a reliefului și prezența rocilor friabile au determinat intense procese de pantă, reprezentate prin șiroiri, ogașe, ravene și torenși.

ALMAȘU, com. în jud. Sălaj; 3 421 loc. (1991). Ruinele cetății Almașului (sec. 13—14).

ALMAȘU MARE, com. în jud. Alba; 1 929 loc. (1991). Minereuri auroargintifere. Vestigiile ale unor exploatari miniere din epoca romană (sec. 2—3). Biserica (sec. 15, refăcută în sec. 18).

ALMĂ (ALMĂJULU) 1, Munșii ~, masiv muntos din grupa M-șilor Banatului, la N de defileul Dunării, constituit din roci cristaline cu intruziuni de granite și calcare jurasice. Alt. max.: 1 224 m (vf. Svinecea Mare). Păduri de

pag. 2. **Depresiunea** ~, zonă depresionară intramontană în sudul Banatului, între M-șii Semeucului, Almăjușii și Lovci, drenată de râul Nera. Supr.: 250 km². Relief colinar, de terase și lunci. Clima blândă. Expl. forestiere, de calcare, de cărbuni și azbest. Culturi de cartofi și de porumb. Zonă pomicolă și de creștere a vacilor de lapte. Cunoscută și sub numele de **Depresiunea Bovoșicilor**. 3. Com. în jud. Dolj; 4.115 loc. (1991). Cula Poenaru (1764); biserică (1787).

ALMĂȘANU, Virgil (n. 1926, Baccialia, Basarabia), pictor român. Lirism stăpinit, scheme geometrizate în care figurația este sugerată, gamă cromatică rafinată („Epos legendar — Mihai Viteazul”, „Moment revoluționar, 1848”). Autor de lucrări monumentale.

ALMERIA, oraș în S Spaniei (Andaluzia), port la M. Mediterană; 154,9 mii loc. (1987). Ind. chim. și constr. de mașini. Ciment și conserve. Citadela Alcazaba (incepută în sec. 8), catedrala (sec. 16).

ALMETEVSK, oraș în Rep. Autonomă Tătară (Federația Rusă), pe Zai, la SE de Kazan; 129 mii loc. (1989). Mari expl. de petrol și gaze naturale. Rafinărie de petrol. Ind. prelucr. lemnului, de mașini și tractoare; laminor (conducte, șine de c.f.).

ALMIRANTE BROWN, oraș în E Argentinei, în S aglomerației Buenos Aires; 332,5 mii loc. (1980). Ind. prelucr. metalelor, text. și alim.

ALMOHAZI, dinastie berberă (1147—1269), întemeiată în 1121 sau 1122 de Muhammad ibn Tumart. A stăpinit în N Africa și S Spaniei. Puterea lor a început să decadă după bătălia de la Las Navas de Tolosa (1212).

ALMORAVIDI, dinastie berberă (miljocul sec. 11—1147), întemeiată de Abdallah ibn Iasin. A stăpinit în N Africa și în S Spaniei; a fost răsturnată de Almohazi (1147).

ALMQVIST [almkvist], **Carl Jonas Love** (1793—1866), scriitor suedez. Unul dintre cei mai autentici romantici (versuri — „Cîntece”, proză fantastă) și totodată primul romancier realist suedez („Cartea măceșului”, „Aimorina”).

ALMUCANTARAT (< fr. ii) s.n. Cerc obținut prin intersecția sferii cerești cu un plan paralel cu planul orizontului; pe a. toate stelele au aceeași înălțime deasupra orizontului.

ALNICO s.n. Aliaj din oțel, aluminiu, nichel și cobalt folosit în fabricarea magneților permanenți, magneetroanelor etc.

ALOCĂ (< alocăie, după fr.) vb. I tranz. A prevedea, a destina, a acorda pentru un anumit scop mijloace bănești sau materiale.

ALOCAȚIE (< fr.) s.f. Faptul de a aloca; concr. sumă de bani, cantitate de bunuri care se aloca. ■ Ajutor în bani.

ALOCORIE (< fr. ii) s.f. Mod de răspîndire a plantelor cu ajutorul factorilor externi: vînt (anemocorie), apă (hidrocorie), animale (zoocorie), om (antropocorie).

ALOCROMATIȘM (< fr. ii); [s] gr. *allos* „alt” + *khroma* „culoare” s.n. Proprietate a cristalelor: a) de a prezenta culori diferite în funcție de natura incluziunilor colorate pe care le conțin; b) de a prezenta fotoconducibilitate datorită impurităților conținute sau iradierii prealabile.

ALOCURI (ALOCUREA) (< a³ + locuri) adv. Pe ~ = pe ici pe colo, în unele locuri.

ALOCUȚIUNE (< fr., lat.) s.f. Cuvîntare ocazională scurtă.

ALODIAL, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la alodiu. □ Pămînt a. = rezervă seniorială (în ev. med. în Transilvania).

ALODIU (< lat. m. *alodium*) s.n. (În sec. 5—11, în V Europei) Proprietate funciara liberă de orice sarcini servile sau vasalice.

ALŢE (< fr. ii) s.f. Gen de plante decorative din familia Liaceelor, cu flori galbene sau roșii și frunze ciînsoase care conțin un suc folosit în farmacie. Fibra se utilizează în ind. textilă. Cresc mai ales în S Africii, în Ins. Canare și în regiunea mediteraneană.

ALŢESTEŢIE (< fr.) s.f. (MED.) Perturbare a percepției tactile, constînd în localizarea senzațiilor într-un punct situat în partea simetrică opusă locului de acțiune a stimulului.

ALŢI, oraș în V ins. Niue (Noua Zeelandă), port și centru ad-tiv. al terit.; c. 1 mie loc. (1984). Copra, banane.

ALŢON (< fr. ii); [s] gr. *allos* „alt” + *phone* „sunet” s.n. Variantă a aceluiași fonem datorită fie contextului fonetic (a. pozițional), fie particularităților articulatorii ale diferiților vorbitori (a. liber).

ALOGAMIE (< fr. ii); [s] gr. *allos* „alt” + *gamos* „unire” s.f. Reproducere (la plante) prin polenizare încrucișată și fecundație străină. Plantele reproduc astfel sint alogame.

ALŢGEN, -Ă (< fr. ii); [s] gr. *allos* „alt” + *genos* „neam” adj. 1. (Despre un mineral) Format anterior, într-un loc diferit de cel al rocii din care face parte, 2. (Despre o populație) Venit din altă parte, care are altă origine.

ALŢTOŢŢON (< fr. ii); [s] gr. *allos* „alt” + *khthon* „pămînt” adj., subst. f. Formațiune geologică deplasată față de locul de formare, datorită mișcărilor de cutare care produc tranșații orizontale. Stratele formațiunii încalecă în final peste altele mai noi (sariaj). Ex. Pinza Getică. 2. Adj. (Despre un zăcămint de cărbuni) care provine din plante transportate de ape în bazinele de sedimentare.

ALŢKINEŢIE (< fr. s.f. (MED.) Tulburare de coordonare constînd în faptul că o mișcare comandată unui membru superior sau inferior este executată de membrul simetric.

ALŢMETRIE (< fr.) s.f. (MED.) Dezvoltare inegală a unor părți ale corpului avînd ca efect modificarea proporțiilor acestuia.

ALŢMŢRF (< fr. ii); [s] gr. *allos* „alt” + *morphe* „formă” s.n. Variantă a aceluiași morfem. A. pot fi libere („e” și „uri” în pluralul unor cuvinte ca *vis, chibrit* etc.) sau poziționale.

ALŢMPRA (ALŢAUNGPAYA) (1714—1760), om politic birmanez. A întemeiat ultima dinastie birmană (c. 1752), eliberînd și unind teritoriile birmane.

ALŢNIM (< engl. ii) s.n., adj. (Nume — de obicei al unui scriitor cunoscut) pe care și-l însușește un autor, cu scopul de a-și ascunde identitatea sau pentru a beneficia de celebritate. □ *Lucrare a.* = lucrare care poartă semnătura altei persoane decît a autorului.

ALŢŢJĂ (< fr. s.f. 1. Piesă (demontabilă) care servește la prelungirea unor obiecte. 2. Lungimea mînilor unui sportiv angajat într-o luptă directă cu un adversar (ex. la box, lupte, scrimă).

ALŢNSO, Dámaso (1898—1990), poet. critic literar și filolog spaniol. Versuri animate de o profundă neliniște existențială („Fiii miniei”). Istoric al poeziei spaniole („Limba poetică a lui Góngora”, „Poezia spaniolă”).

ALŢOPATIE (< fr. ii); [s] gr. *allos* „alt” + *pathos* „suferință” s.f. Metodă terapeutică constînd în administrarea unor medicamente în doze care, la omul sănătos, ar produce efecte contrare simptomelor principale ale bolii ce trebuie tratată. Opusă homeopatiei.

ALŢOPECIE (< fr., gr.) s.f. Cădere temporară a părului, parțial sau totală, determinată de o disfuncție hormonală, o boală infecțioasă sau parazitară.

ALŢOR SETAR (ALŢOR STAR), oraș în N Malaisiei (Malaya), în apropierea graniței cu Thailanda, centrul ad-tiv al statului Kedah; 71,7 mii loc. (1980). Aeroport. Centru comercial al unei vaste reg. agricole (orez).

ALŢOSTIOMŢRF, -Ă adj. (Despre structura holocristalină a rocilor magmatice) în care toate mineralele sint xenomorfe.

ALŢOSTIOMŢRFISM (< gr.) s.n. Proprietate a unor minerale de a cristaliza în forme diferite de cea obișnuită, care apar spre sfîrșitul fazei de consolidare, cînd ocupă locurile rămase libere între mineralele care au cristalizat înaintea lor.

ALŢOTROPIC, -Ă (< fr. ii) adj. Care aparține alotropiei, privitor la alotropie. □ *Formă a.* = mod de așezare ordonată în spațiu (în rețeaua cristalină) a atomilor elementelor chimice; modifiacție alotropică.

ALŢOTROPIE (< fr. ii); [s] gr. *allos* „alt” + *tropos* „fel” s.f. Proprietate a unui element chimic de a exista în două sau mai multe forme, care diferă între ele prin proprietăți fizice.

ALŢOXAN (< engl. ii) s.m. Substanță derivată prin oxidare din acidul uric, cu acțiune distructivă asupra celulelor pancreatice secretore de insulină; se folosește experimental.

ALŢOŢOM (ALŢOSOM) (< fr. ii); [s] gr. *allos* „alt” + *soma* „corp” s.m. (GENET.) Cromozom care are un rol esențial în determinarea sexului; heterocromozom; cromozom sexual; heterozom.

ALŢPACA! (< germ. ii) s.f. 1. Animal rumegător, forma domestică a lamiei, cu lîmă lungă și fină; trăiește în America de Sud (*Lama pacos*). 2. Stofă fină pentru îmbrăcăminte de vară, confecționată din lînă de alpaca (1).

ALŢPACA (< fr. s.f. Aliaj oxidabil de cupru, nichel și zinc, folosit la fabricarea capacurilor, instrumentelor medicale, optice etc.; argentan.

AL PARI (< it.) Termen care desemnează concordanța cursului acțiunilor la bursa de valori cu valoarea lor nominală.

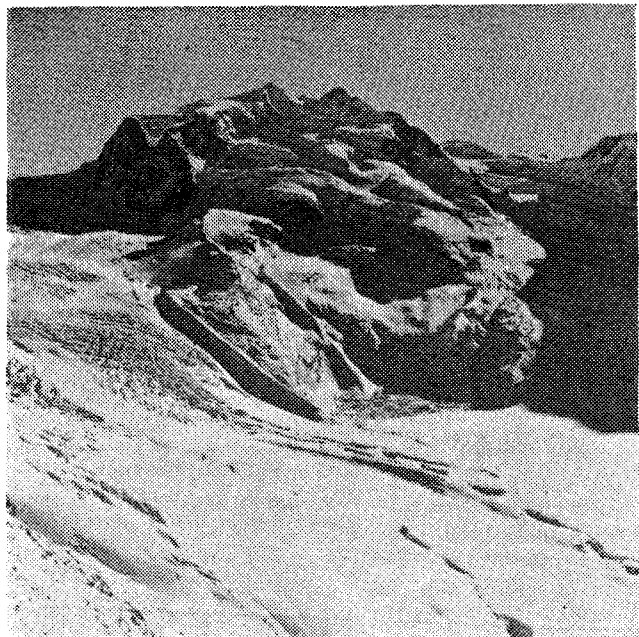
ALP ARSLAN, Mohammed ibn Daud, al doilea sultan selgiucid (1063—1072). A supus Georgia și Armenia (1064) și a înfrînt și luat prizonier la Manzikert (1071) pe împăratul bizantin Roman IV Diogenes.

ALŢPATŢOV, Mihail Vladimirovici (1902—1986), istoric de artă rus. Prof. univ. la Moscova. Lucrări privind arta rusă și cea universală („Arta italiană în timpul lui Dante și Giotto”; „Istoria artei medievale ruse”; „Andrei Rubliov”).

ALŢPENŢOC (< germ.) s.n. Baston lung cu virf metalic ascuțit, folosit în alpinism. V. *piolet*.

ALŢPSTRU, -Ă (< fr., lat.) adj. (GEOGR.; livr.) Alpin (1); de mare altitudine.

ALPI, cel mai mare și mai înalt sistem muntos din Europa; se întinde între M. Mediterană (G. Genova) și SE Europei centrale (Bazinul Vienei), pe c. 1.200 km. Lățime max.: 135—260 km. Cutații și puternic sariați: în oroșenea alpină, au fost fragmentații datorită tectonicii active și eroziunii fluviale. Glaciaciă cuaternară și actuală le-a imprimat un aspect specific (creste zimțate, văi și circuri glaciare etc.). Litologic, A. sint constituiți din roci cristaline și metamorfice. Geomorfologic, se deosebesc secțiile: *Alpii Occidentali*, care separă Franța de Italia, unde apar cele mai mari alt. din întregul sistem (alt. max.: 4.807 m, vf. Mont Blanc din A. Savoiei); sint formați din A. Maritimi, A. Cotici, A. Graici și A. Savoiei; *Alpii Centrali* (sau *Elveșieni*), în Elveția și N Italiei, constituiți din masive cristaline. Văile superioare ale Ronului și Rinului li separă în două șiruri paralele: în S, A. Pennini, masivul Saint-Gothard și A. Lepontini, masivul Adula, A. Reticci, masivul Ortler și masivul Bernina; în N, A. Bernezi, masivele Aar, A. Rhätikon și A. Silvretta; *Alpii Orientali* (sau *Austrieci*), formați din: M-șii Tauern Înalti și Tauern Joși. Paralel cu zona axială a A. Centrali se găsesc *Prealpii*, cu alt. mai mici. În N se desfășoară A. Voralberg, A. Allgäu, A. Salzburgului și Prealpii Austriei, iar în S se dezvoltă A. Lombarzi, A. Dolomitici, A. Veneției apoi A. Carnici, Karawanken și A. Iulieni. Numeroase treacători inlesnesc circulația între E și V, N și S Europei: Mont Genève (1.854 m), Mont Cenis (2.082 m), Micul Saint-Bernard (2.157 m), Marele Saint-Bernard (2.472 m), Simplon (2.009 m), Saint-Gothard (2.112 m), Bernina (2.330 m), Brenner (1.370 m). A. sint străpunși și de numeroase tunele: Mont Cenis, Simplon, Saint-Gothard, Mont Blanc, Marele Saint-Bernard etc. Glaciaciă actuală foarte dezvoltată (4.140 km²), majoritatea gheațurilor gâ-

Alpii Pennini. Vf. Dufour (4 634 m) din masivul Monte Rosa

sindu-se în A. Occidentali (Aletsch, Mer de Glace ș.a.). Importantă reg. turistică.

ALPII ALBANEZI, masiv muntos în V Pen. Balcanice (Albania), continuare a Alpilor Dinariți, cuprins între izv. riurilor Drin și Drina. Alt. max.: 2 751 m (Vf. Korab).

ALPII AUSTRALIENI (GREAT DIVIDING RANGE), lanț muntos în SE Australiei. Cel mai înalt munț al continentului, constituit din roci sedimentare cu intruziuni granitice. Alt. max.: 2 228 m (Vf. Kosciusko). Lungime: c. 450 km.

ALPII NEOZEELANDEZI, culme muntoasă în Noua Zeelandă (Insula de Sud). Alt. max.: 3 764 m (Mt. Cook). Numeroși ghețari. Lacuri glaciare. Parc național.

ALPII SCANDINAVICI, sistem muntos în V Pen. Scandinave format în orogeneza caledoniană. Alt. max.: 2 472 m (Vf. Glittertinden). Munți fragmentați de văi tectonice adânci, în zona superioară puternic neteziți de eroziune. În E sînt mărginiți de un podiș (400—700 m alt.) fragmentat de cursuri de apă paralele.

ALPIN, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care este caracteristic fenomenelor din etajul cel mai înalt al munților (glaciar sau periglacial): p. gener., care se aseamănă sau este sincron cu Alpii (ghețari, soluri, vegetație, sistem, orogeneza, etaj etc.). □ Etaj a. = zonă altitudinală a munților înalți, de regulă la latitudini temperate și subtropicale. 2. Orogeneză a. = totalitatea mișcărilor de ridicare și de cutare a scoarței Pământului, care au început la sfîrșitul Triasicului și au continuat pînă în Cuaternar, în urma cărora s-au format munții Alpi, Apenini, Carpați, Balcani, Caucaz, Himalaya ș.a.

ALPINISM (< fr.) s.n. Ramură sportivă care cuprinde ascensiunile în munți, în special escaladarea părților greu accesibile ale acestora. Numele vine de la Munții Alpi, pe care a avut loc prima ascensiune (1786, pe Mont Blanc).

ALPINIST, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană care practică alpinismul.

ALSACIA (ALSACE [alzas]), prov. istorică în NE Franței, cuprinsă între M-șii Vosgi și Rin.

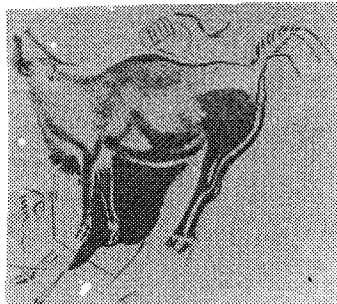
Oraș pr.: Strasbourg. Expl. de săruri de potasiu (Mulhouse). Cereale, tutun, cartofi; viticultura, avicultura.

ALSACIAN, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. Locuitor al Alsaciei sau originar din această regiune. 2. Adj. Care aparține Alsaciei sau alsacienilor (1), privitor la Alsacia sau la alsacieni.

ALT, **ALTĂ** (lat. *alter*, *alta*) adj. nehot. Care nu este același sau aceeași cu ființa sau lucrul despre care este vorba; care nu este de față sau nu este cel obișnuit. *Altă persoană* ■ Un nou... alt fel de.

ALTAI, sistem muntos în Asia central-estică, la hotarul C.S.I. cu Mongolia și China; divizat în *Altaiul înalt* (C.S.I. și Mongolia) și *Altaiul Mongol*. Lungime: 2 000 km; alt. medie: 1 500—2 500 m; alt. max.: 4 506 m (Vf. Beluha). Numeroși ghețari. Zăcămintă aurogintifere, polimetalice și de min. de fier.

Altamira. Pictură rupestră

ALTAIC, -Ă (< fr.) adj. 1. Care aparține munților Altai, caracteristic peisajului lor. 2. *Limbi altaice* = ramură a familiei uro-altaice care cuprinde: 1. a. de vest (turcică) și 1. a. de est (cu patru ramuri: mongolă, tungusă, coreeană, japoneză).

ALTAJT (< fr.) s.n. Telură de plumb de culoare alb-gălbule, cu duritate mică și luciu metallic, întilnită în filoanele hidrotermale de aur.

ALTAIUL ÎNALT (GOV' ALTAJN [altajn]), sistem muntos în Asia Centrală (C.S.I., Mongolia), alcătuit din granite și gnais. Lungime: c. 500 km. Alt. med.: 2 400 m. Alt. max.: 4 506 m (Vf. Beluha). Vegetație de deșert montan.

ALTAIUL MONGOL (MONGOL ALTAJN [altajn] NURUU), sistem muntos cristalin în SV Mongoliei. Lungime: c. 1 500 km. Alt. medie: c. 3 000 m. Alt. max.: 4 362 m (Vf. Najramdal Uul). Ghețari (Potanin, 20 km lungime și 2,5 km lățime).

ALTAMIRA, peșteră în Spania, la V de Santander (Cantabria). Celebră prin picturile rupestre reprezentînd animale, datînd din Paleoliticul superior (Magdalenian). Descoperită în 1868 de Marcelino de Santuola, iar picturile în 1878.

ALTAMIRA Y CREVEA, Rafael (1866—1951), istoric spaniol. Prof. univ. la Valencia și Madrid. Op. pr.: „Istoria Spaniei și a civilizației spaniole”.

ALTĂR (lat. *altarium*) s.n. 1. Ridicătură de piatră pe care, în antichitate, se aduceau jertfe zeilor. 2. Masă de cult pe care se oficiază liturghia în biserică, simbolizînd locul prezenței lui Dumnezeu. ■ Spațiu al bisericii în care se află a. (2). 3. (În bisericile catolice) Piesă monumentală pictată sau sculptată cu imagini de cult, care incununează a. (2). 4. (TEHN.) Perete de material refractar, cu înălțime redusă, așezat într-un focar (în spatele grătarului), în scopul dirijării flăcărilor.

ALTĂDATĂ (< altă + dată) adv. 1. Odi-nioară; în trecut, 2. În altă împrejurare. ■ În viitor; a doua oară.

ALTCEVA (< alt + ceva) pron. nehot. Alt lucru.

ALTCENEVA (< alt + cineva) pron. nehot. Altă ființă.

ALTDORF, oraș în Elveția la S de Lacul Celor Patru Cantoane, centru activ al cantonului Uri; 8,6 mil loc. (1985). Produse textile și chimice (cauciuc).

ALTDORFER, Albrecht (c. 1480—1538), pictor, gravor și arhitect german. Unul dintre primii peisagisti ai Renașterii. Tablouri mitologice, alegorice și religioase, pline de fantezie și cu un așcut simț al redării naturii într-o interpretare poetică („Bătălia lui Alexandru”).

ALTENBURG, oraș în E Germaniei (Saxonia); 53,6 mil loc. (1988). Expl. de cărbune brun. Constr. de mașini de cusut. Cunoscută fabrică de cărți de joc. Monumente medievale și din Renaștere. Muzeu. Menționat în anul 976.

ALTEORI (< alte + ori) adv. Cu alte prilejuri, în alte împrejurări; p. ext. altădată (în trecut sau în viitor).

ALTERĂ (< fr., lat.) vb. I f. Refl. și tranz. A suferi sau a face să suferă transformări fizico-chimice (dăunătoare) sub acțiunea mediului înconjurător; p. ext. a (se) descompune, a (se) strica. 2. Refl. (LINGV.; despre sunete) A se schimba, a se transforma. 3. Tranz. A modifica înălțimea unui sunet muzical. 4. Tranz. A denatura, a falsifica adevărul, realitatea.

ALTERARE (< altera) s.f. 1. (GEOL.) Totalitatea proceselor de dezagregare sau descompunere a mineralelor din roci, care au loc la suprafața Pământului sau în paturile superioare ale scoarței, deasupra nivelului hidrostatic. Este cauzată de oscilațiile de temperatură, acțiunea chimică și mecanică a atmosferei, a apei și de activitatea organismelor. A. se produce ca proces de natură pur geologică (diageneza), sau ca proces pedologic în cadrul fenomenului de

solifică ducând la formarea solurilor, atunci când acționează și microorganismele. Unele formațiuni de a. vechi pot constitui minerale, adesea exploatabile (bauxita, coalitul, etc.). 2. **Alterarea alimentelor** = modificare structurală și organoleptică a alimentelor sub acțiunea mediului înconjurător.

ALTERAȚIE (< fr.) s.f. (MUZ.) Procedeu de modificare a înălțimii sunetelor (de obicei cu un semiton superior sau inferior), cu ajutorul unor semne convenționale: p. ext. semn convențional (ex. diezul, bemolul, becarul) care marchează modificarea înălțimii unui sunet; accident.

ALTERCAȚIE (< fr., lat.) s.f. Schimb violent de cuvinte, ceartă aprinsă.

ALTERN, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. *Unghiuri alterne interne* (sau *externe*) = fiecare dintre cele două perechi de unghiuri congruente în interiorul (sau în exteriorul) a două drepte (paralele), tăiate de o secantă, de o parte și de alta a acesteia. 2. (Despre frunze sau flori) Așezate pe tulpină sau pe ramuri, la niveluri diferite, de-a lungul unei spirale imaginare.

ALTERNA (< fr., lat.) vb. I. Intrans. și tranz. A reveni sau a face să revină succesiv, a se succeda sau a face să se succedă la intervale (aproximativ) regulate. 2. Intrans. (Despre sunete) A se schimba prin alternații (3).

ALTERNANȚĂ (< fr. {ii}) s.f. 1. Însușirea de a alterna. 2. (FIZ.) Totalitatea valorilor luate de o mărime alternativă în decursul unei semiperioade cuprinse între două momente în care valoarea mărimii este nulă. 3. (GEOLOG.) Repetarea succesivă pe verticală a două sau mai multe tipuri de roci sau formațiuni geologice, de grosimi apropiate, în coloana stratigrafică a unei regiuni. 4. (LINGV.) Schimbare regulată a unui sunet din temă prin alut, în flexiune sau în familia lexicală; poate fi *consonantică* (ex. schimbarea lui s în ș: *des-deși*, a lui t în ț: *tăiat-tăiați*) sau *vocalică* (ex. *carte-cărți*); ablaot, apofonie. 5. (ARHIT., ARTE PL.) Procedeu decorativ constând în repetarea regulată a două motive (în arte decorative) sau a două elemente (în arhitectură).

ALTERNARE (< alterna) s.f. Acțiunea de a alterna. □ (BIOL.) A. de generații = succesiune regulată a unei generații sexuate cu alta asexuată. Se întâlnește la plante și la unii spongieri, celenterate etc.

ALTERNATIV, -Ă (< fr. {ii}) adj. 1. Care alternează. 2. (Despre măriri) Ale căror valori instantanee sau locale sînt funcții periodice și au o valoare medie nulă (ex. curent electric a.).

ALTERNATIVĂ (< fr. s.f. Posibilitatea sau necesitatea de a alege între două soluții care se exclud.

ALTERNATOR (< fr.) s.n. Generator electric care produce tensiune electrică alternativă.

ALTEȚĂ (< it.) s.f. Titlu dat principilor și principeselor dintr-o casă domnitoare (adesea folosit ca termen de adresare).

ALTHING, denumire dată parlamentului din Islanda. Fondat în anul 930, este considerată cea mai veche adunare națională din lume.

ALTHUSSER [altușer], Louis (1918—1990), filozof francez. Studii de reinterpretare a textelor întemeierilor materialismului dialectic, în încercarea de elaborare a marxismului structuralist („Citindu-l pe Marx”). A elaborat categorii noi: „temporalitatea istorică”, „supradeterminarea”, „cauzalitatea temporală”.

ALTIĞRAF (< fr. {ii}; {s} lat. *altus* „înalt” + gr. *grapho* „a scrie”) s.n. Altimetru înregistrator, care indică altitudinea unui avion în timpul zborului.

ALTIMETRIE (< fr. {ii}) s.f. Ramură a topografiei, care stabilește altitudinea punctelor caracteristice de pe suprafața terestră față de o suprafață de referință (nivelul mării), în vederea reprezentării reliefului pe hartă.

ALTIMETRU (< fr. {ii}; {s} lat. *altus* „înalt” + gr. *metron* „măsură”) s.n. Instrument pentru măsurarea altitudinii față de un nivel de referință. Se bazează pe principiul barometrului.

ALTINI, Eustatie (1772—1815), pictor român. A studiat la Viena. Stabilii la Iași în 1802, a întemeiat aici o școală de pictură de factură academică. Ansambluri de pictură religioasă și remarcabile portrete („Portret de femeie”).

ALTIST, -Ă (< germ., fr.) s.m. și f. (MUZ.) Persoană care are vocea de alto.

ALTILEMETRU (< fr. {ii}; {s} lat. *altus* „înalt” + fr. *télémetre*) s.n. Instrument pentru măsurarea de la distanță a altitudinii unui punct.

ALTITUDINE (< fr., lat.) s.f. Înălțime a unui punct de pe suprafața terestră, calculată față de nivelul mării (a. absolută) sau față de un alt reper de pe suprafața terestră (a. relativă).

ALȚIȚĂ (< scr.) s.f. Porțiune în partea de sus a mineciilor cămășilor, ornamentată cu alesturi sau cusături.

ALTIN TAGH (AERJINSHANMAI, ALTUN SHAN), culme muntoasă în China, desprinsă din M-ji Kunlun, în N Tibetului; desparte depr. Taidam de deșertul Takla-Makan. Lungime: 800 km. Alt. max.: 6 303 m (vf. Tuokusidawan Ling). Ghepari.

ALTMAN, Sidney (n. 1939), biolog american. Prof. univ. la Yale (New Haven). Cercetări în domeniul biologiei moleculare. A studiat acizii nucleici și a descoperit că ARN (acidul ribonucleic) poate acționa ca o enzimă. Premiul Nobel pentru chimie (1989), împreună cu T.R. Cech.

ALTIMINTERI (lat. *alteramente*) adv. 1. Alfel (1), 2. Dacă nu..., în caz contrar. 3. Încolo..., dacă exceptăm aceasta.

ALTO (cuv. it.) s.m. 1. Voce de femeie sau de copil situată ca registru între cea de sopran și cea de tenor. 2. Voce (de obicei a doua) în polifonie. 3. Varietate din familia unui instrument de suflat, a cărui scară corespunde vocii de a. (1). Ex. *saxofon*. a. 4. Viola.

ALTOCMULUSU (< fr. {ii}; {s} lat. *altus* „înalt” + *cumulus* „grămadă”) subst. Formație de nori situată la altitudine medie de 6 000 m, de aspect de pătură de culoare albă sau cenușie, compuse din mici picături de apă. Au, de obicei, umbre proprii.

ALTOGRAVURĂ s.f. Reproducere după originală de artă prin folosirea clișeei metalice pantografice, gravate de mină sau pe bază de acvaforte.

ALTOI (< magh.) s.n. 1. Ramură mică detașată dintr-o plantă-mamă, cu 1—3 muguri în vegetație sau în stare de repaus, care, în urma altorii, crește împreună cu portoltoiul. 2. Clin care se adaugă lateral sau la mineciile cămășilor țărănești.

ALTOI? (< altoi?) vb. IV tranz. A practica altoirea.

ALTOIRE (< altoi?) s.f. Metodă prin care se realizează concreșterea unei porțiuni de plantă, numită *altoi*, cu o altă plantă, crescută pe rădăcini proprii, numită *portoltoi*. Se poate realiza prin apropiere laterală, în copulație, în despăcură etc.

ALTOONA [altu:na], oraș în NE S.U.A. (Pennsylvania), la E de Pittsburgh, la poalele M-șilor Alegani; 128,9 mii loc. (1980, cu suburbiile). Mare nod feroviar. Constr. și reparații de material rulant.

ALTORELIEF (după it.) s.m. Sculptură în care formele sînt foarte proeminente față de fond, fără a se desprinde însă de acesta; relief înalt.

ALTOSTRATUS (< fr. {ii}; {s} lat. *altus* „înalt” + *stratus* „strat”) subst. Formație de nori situată la altitudine medie de 6 000 m, care se prezintă sub forma unui strat dens și uniform de culoare cenușie sau albastruie, cu aspect fibros sau ușor sriat.

ALTRUIȘM (< fr.) s.n. 1. Tendință de a se preocupa și acționa în folosul sau pentru binele celorlalți. 2. Atitudine sau dispoziție a celui care acționează conform a. (1).

ALTRUIȘT, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. (Persoană) caluzită de altruișm.

ALTUL, ALTA (lat. *alter*) pron. nehot. 1. Ține locul unui nume de ființă sau de lucru diferite de acela despre care este vorba, care sînt de față sau sint cele obișnuite. □ Expr. *Pină una-alta* = deocamdată. 2. Celălalt. Cînd unul, cînd altul.

ALTUNDEVA (< alt + undeva) adv. în altă parte; alurea.

ALTINA, com. în jud. Sibiu; 1 827 loc. (1991).

ALUAT (lat. **allevatum*) s.n. 1. Amestec omogen, alcătuit din făină de grîu sau de secară, apă ori lapte, substanțe de afinare și ingrediente, din care se fac pilnea și produsele de patiserie; cocă. 2. Bucăciă de aluat (1) folosită ca plămădeală.

ALUD (cuv. arab) subst. Instrument muzical cu coarde clupte, răspîdit în Orient, mai ales la popoarele arabe; este strămoșul lautei.

ALUMEL s.m. Aliaj de nichel, mangan, aluminiu și siliciu, maleabil și ductil, cu proprietăți termoelectrice constante folosit (împreună cu cromel) la confecționarea termocuplurilor, pentru măsurarea temperaturii în intervale de 20—1 000°C.

ALUMINARE (după fr.) s.f. Acoperire a suprafeței unui obiect cu un strat protector de aluminiu.

ALUMINĂ (< fr.; {s} lat. *alumen* „alaun”) s.f. (CHIM.) Oxid de aluminiu obținut pe cale industrială.

ALUMINIU (< fr. {ii}) s.n. Element chimic (Al; nr. at. 13, m. at. 26,98, gr. sp. 2,7, p.t. 658°C, p.f. 2500°C); metal ușor, de culoare argintie, cu conductivitate termică și electrică bune, maleabil și ductil, stabil față de aer. În combinații funcționează trivalent. Se obține pe cale electrolică, utilizînd ca materie primă bauxita. A. și aliajele sale au variate utilizări în tehnică. A fost descoperit în 1825 de H. Chr. Oersted. □ A. sinterizat = produs finit sau semifabricat obținut din aluminiu prin presare-sinterizare și utilizat la fabricarea unor organe de mașini care lucrează la temperaturi înalte, precum și în tehnica nucleară.

ALUMINIZARE (după fr.) s.f. Alitare.

ALUMINOTERMIE (< fr. {ii}; {s} fr. *aluminium* + gr. *thermos* „cald”) s.f. Procedeu de obținere a temperaturilor ridicate (c. 3 000°C) prin reacția exotermă dintre pulberea de aluminiu și un oxid metallic, folosit la sudarea metalelor, în bombele incendiare etc. A fost descoperit (1859) de N.N. Beketov.

ALUMOSILICAT (< fr. {ii}) s.m. Sare naturală a acizilor siliciici, în a cărei structură cristalină o parte din ionii de siliciu sînt înlocuiți cu cei de aluminiu. Mineral larg răspîdit în celălalt (ex. feldspaii, feldspatoizi, zeoliții, unele mize sau minerale argiloase etc.).

ALUN (< aluna) s.m. Arbust din familia betulaceelor, înalt de 2—5 m, cu frunze rotunde cordate, flori dispuse monoic, cele masculine așezate în amenji, și cu fructe comestibile (*Corylus avellana*). □ A. turcesc = arbore din familia betulaceelor, înalt de 8—20 m, cu frunze rotunjite, lat-ovale, răspîdit în pădurile de fag, pe soluri calcaroase (*Corylus colurna*). Este ocrotit prin lege.

ALUNĂ (lat. **abellona*) s.f. 1. Fructul alunului, achenă comestibilă, sferică sau ovoidală, cu un mic cloț, înconjurată, la bază de un înveliș verde în formă de degetar. 2. *Alună de pămint* = plantă anuală din familia fabaceelor, înaltă de 30—35 cm, cu flori galbene (*Arachis hypogaea*); originară din America de Sud, este cultivată în zonele sudice pentru semințele sale comestibile și uleiul alimentar extras din acestea; fructul acestei plante, care se formează în soi (de unde vine și numele), are semințe care conțin 42—59% substanțe grase și 20—34% substanțe proteice. Sin. *arahidă*.

ALUNECĂ (LUNECĂ) (lat. *lubricare*) vb. I. Intrans. 1. (Despre două corpuri aflate în contact) A se deplasa unul față de celălalt

tangențial la suprafața de contact, fără a se rostogoli. 2. A se deplasa de la locul unde este așezat (și a cădea). 3. A-și pierde echilibrul (și a cădea), călcând pe o suprafață lucioasă.

ALUNECĂRE (< aluneca) s.f. 1. Acțiunea de a aluneca □ A. de teren = a) proces de deplasare a unei mase de roci, plastică, umectată puternic și aflată pe o suprafață în pantă; b) formă de relief rezultată în urma acestui proces; glimee. 2. Mărire caracteristică mașinilor electrice asincrone, egală cu raportul dintre viteza relativă a rotorului față de cea a cimpului magnetic învârtitor și viteza unghiulară a cimpului magnetic învârtitor.

ALUNECOS, -OASĂ (LUNECOS, -OASĂ) (< aluneca) adj. Pe care se alunecă ușor; care alunecă ușor.

ALUNELUL s.m. art. Dans popular românesc în ritm binar și mișcare vioaie, răspîndit în special în Oltenia și în Muntenia; melodia corespunzătoare acestui dans.

ALUNGA (lat. **allongare*) vb. I tranz. 1. A gonfi, a izgoni, a îndepărta pe cineva de undeva. 2. A urmări, a fugări.

ALUNGI (după fr. *allonger*) vb. IV 1. Refl. A se mări în lungime, a se lungi, a se întinde (subțindu-se). 2. Tranz. A prelungi; a întinde.

ALUNGIRE (< alungi) s.f. Acțiunea de a (se) alungi. ■ (TEHN.) Creștere relativă a lungimii unui corp datorită unei acțiuni externe (ex. forță de întindere, încălzire), exprimată în procente față de lungimea inițială.

ALUNJȘ (< alun) s.n. Desiș sau pădurice de alun.

ALUNJȘ 1. Com. în jud. Cluj; 1 742 loc. (1991). **2.** Com. în jud. Mureș; 3 438 loc. (1991). Stație de c.f. **3.** Com. în jud. Prahova; 4 334 loc. (1991).

ALUNJIT (< fr. [i]) s.m. Sulfat natural hidratat de aluminiu și potasiu, alb-gălbui, sticlos, pământos format prin acțiunea soluțiilor apoase asupra feldspațiilor sau a sericitului din rocile vulcanice. Apare în impregnații sau cu filoane în rocile alterate. Utilizat pentru prepararea unor vopsele, medicamente etc.

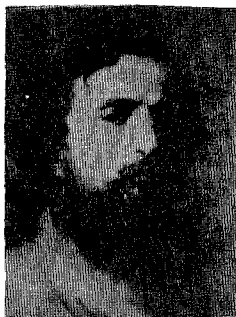
ALUNIȚĂ (ALUNICĂ) (< alună) s.f. 1. Diminutiv al lui alună. 2. Mică excrescență pigmentată pe piele.

ALUNU, com. în jud. Vâlcea; 4 429 loc. (1991). Biserică de lemn (sec. 17) în satul Igoiu.

ALURĂ (< fr.) s.f. 1. (ZOOT.) Mod de deplasare a unui animal. Principalele a. ale calului sint: *pasul*, *trapul* și *galopul*. 2. Fel de a se mișca; pînă, înfășurare a unei persoane. 3. Viteza de succesiune ciclică sau aciclică a unor acțiuni individuale sau colective în competițiile sportive. 4. Mod în care se desfășoară un eveniment, o întîmplare etc. 5. Unghi format de planul median, longitudinal-vertical, al unei nave cu direcția vîntului.

ALUTUS, denumirea antică a Oltului.

Theodor Aman: „Autoportret”

ALUVIAL, -Ă (< fr.) adj. Format din aluviuni; aluvionar.

ALUVIONAR, -Ă (< fr.) adj. Aluvial.

ALUVIONARE (după fr. *alluvionement*) s.f. 1. Proces de depunere a materialelor transportate de riuri în cadrul albiei luncii sau în porțiunea de vărsare. 2. Procedeu de concentrare a minerurilor și a cărbunilor, care constă în depunerea materialelor granulare antrenate de un curent de apă, într-un lgeab orizontal, în ordinea greutateii lor specifice.

ALUVIU (< fr. [i]) s.n. (GEOL.) Holocen.

ALUVIUNE (< fr., lat.) s.f. Material provenit prin dezagregarea rocilor sedimentare formate din bolovani, pietriș și ml, transportate și depuse de apele curgătoare pe fundul albiilor, în luncă sau la locul de vărsare.

ALUȚIE (< fr., lat.) s.f. Vorbă, frază care se referă la o persoană, la o situație etc., fără a le numi direct, sau prin care se exprimă pe departe o idee.

ALUȚIV, -Ă (< fr.) adj. 1. Care face aluzie la ceva. 2. (Despre stil) Echivoc, de o ambiguitate intenționată; ironic.

ALVAR, Manuel (n. 1923), lingvist și literat spaniol. Prof. univ. la Madrid. Specialist în istoria limbii și a dialectologiei spaniole („Spaniola vorbită la Tenerife”, „Atlasul lingvistic-etnografic al Andaluziei”). A scris „Viața Sfintei Maria Egiptianca”. M. de onoare al Acad. Române (1991).

ALVARADO, Pedro de (1485—1541), conchistador spaniol. A participat la cucerirea Cubei (1511); locotenent al lui H. Cortés în campania de cucerire a Mexicului (1519—1521). A condus expediția de cucerire a Guatemalei (1523—1527).

ALVAREZ [əlvarez], Luis Walter (1911—1988), fizician american. Prof. la Univ. California (Berkeley). A studiat particulele elementare, descoperind un număr de stări de rezonanță. A construit primul accelerator liniar de protoni și a perfecționat camera cu bule de hidrogen. Premiul Nobel (1968).

ALVARO, Corrado (1895—1956), scriitor și eseist italian. A îmbogățit tradiția prozei veriste cu meditații morale și transfigurări simbolice, evocînd peisajul și obiceiurile arhaice ale Calabriei („Oameni din Aspromonte”) sau ale Italiei contemporane („Omul în labirint”, „Vîrsta cea scurtă”). Memorialistică („Aproape o viață”).

ALVEAR, Carlos Maria de (1789—1853), general argentinian. Unul dintre conducătorii luptei pentru independența Argentinei; comandant suprem al forțelor armate argentinieni în timpul războiului cu Brazilia (1825—1828).

ALVEOLAR, -Ă (< fr. [i]) adj. Care aparține alveolelor, privitor la alveole; cu alveole.

ALVEOLĂ (< fr. [i]; [s] lat. *alveolus* „vas mic”) s.f. 1. Cavitate sferică de dimensiuni mici, situată la extremitatea unei bronhiole (a. pulmonară) sau în oasele maxilare în care sint înfișși dinții (a. dentară). 2. Fiecare dintre celulele unui fagure. 3. (GEOGR.) Alveolă eoliană = mică excavație în rocile regiunilor deșertice, rezultată prin coraziune sau prin eroziune diferențială.

ALVEOLINĂ (< fr. [i]) s.f. Foraminifer bentictonic litoral de talie mare. Atinge apogeul dezvoltării în Eocen și intră în componența calcarelor.

ALVEOLITĂ (< fr. [i]) s.f. Inflamație acută sau cronică a alveolelor (f).

ALVINCZY [alvinți], Nicolas Joseph baron von Bórberek (1735—1810), feldmareșal austriac. Înving de Napoleon la Arcole (1796) și la Rivoli (1797); guvernator al Ungariei (din 1798).

ALVIȚĂ (HALVIȚĂ) (< halva) s.f. Produs alimentară zaharos, obținut din caramel frecat la cald cu extract de ciuin și adăos de nuclei, migdale, alune și esențe aromatice.

Am, simbol chimic pentru americium.

AMABIL, -Ă (< lat. *amabilis*, după fr.) adj. Binevoitor, prietenos; politicoș.

AMABILITATE (< fr., lat.) s.f. Însușirea de a fi amabil; prietenie, politețe; atitudine, faptă, vorbă amabilă; gentilețe.

AMADEO, Giovanni Antonio (1447—1522), arhitect și sculptor italian. Reprezentant al școlii lombarde (Mănăstirea din Pavia, Capela Colleoni din Bergamo).

AMADIS DE GAULA, erou al unui roman cavaleresc spaniol, publicat în 1508 de Garcia Rodriguez de Montalvo, model de cavalier rătăcitor și de lubit credincios.

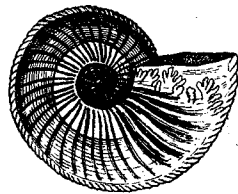
AMADO [amađu], Jorge (n. 1912), scriitor brazilian. Proza realistă, cu elemente folclorice și populare („Cacao”, „Pămînt fără lege”, „Secerișul roșu”). Romane consacrate avaturilor destinului uman („Gabriela, cuișoară sau scorțișoară”).

AMADEUS, lac sărat în Australia centrală, la 5 de M-și Macdonnell, cu suprafață variabilă: 5—8 mil km². Descoperit în 1872 de Ernest Giles.

AMAGASAKI, oraș în Japonia (Honshū), port la G. Ōsaka; 503 mil loc. (1988). Ind. metalurgică, constr. de mașini, textilă și chimică.

AMALASUNTA (498—535), fiica lui Teodor cel Mare. A condus regatul ostrogot din Italia în timpul minoratului fiului său Atalaric (526—534), iar apoi a domnit (534—535) împreună cu soțul ei Teodat.

AMALGAM (< fr. [i]) s.n. 1. Aliaj de mercur cu diferite metale. 2. Fig. Amestec de elemente disparate.

Amaltheus

AMALGAMARE (< fr.) s.f. Procedeu de extragere a aurului și argintului din minereuri cu ajutorul mercurului.

AMALTEEA (în mitologia greacă), capra care l-a hrănit cu laptele ei pe Zeus copil, ascuns într-o grotă din Creta, spre a-l feri de minia tatălui său, Cronos.

AMALTHEUS (< fr. [i]) subst. Amonit fosil, caracteristic Jurasicului inferior, cu cochilia discoidală, cu coaste fine, arcuite și o creastă în formă de șnur pe marginea ventrală.

AMAN, Theodor (1831—1891, n. Cimpulung), pictor și grafician român. A oscilat între academism și romantism, prezentînd puternice trăsături realiste și, în meșteșug, receptivitate în înnoirile impresioniste. Compoziții cu teme istorice („Izgonirea turcilor la Călugăreni”, „Boerii surprinși la ospăț de trimișii lui Vlad Tepeș”), tablouri de gen („Horă la Aninoasa”, „Bal mascat în atelier”, „Pe terasă la Sinala”), Portrete („Principesa Zoe Brîncoveanu”), naturi moarte. În creația sa de gravor (acvaforte) îmbrățișează o tematică similară cu a picturii. Fondator, alături de Gh. Tatzarescu, al Școlii de Arte Frumoase din București, pe care o conduce pînă la sfîrșitul vieții. M. post-mortem al Acad. (1991).

AMAN-ALLAH (AMANULLAH) KHAN, emir (1919—1926), padișah (1926—1929) al Afghanistanului. A purtat un război de eliberare împotriva dominației britanice, obținînd recunoașterea independenței țării (1919). Inițiatorul unor reforme legislative, economice și sociale. Silit să abdice în urma unor revolte (1929), a emigrat.

AMANET (< tc. s.n. (DR.). Gaj.
AMANETA (< amanet) vb. I tranz. (DR.) A da un lucru în gaj.

AMĂNȚ, **-Ă** (< fr., lat.) s.m. și f. Persoană care înțepine relații de dragoste cu alta, fără a fi căsătorită cu ea; pop. iubit.

AMAPA, terit. federal în N Braziliei, la Oc. Atlantic; 140,3 mii km²; 248,1 mil loc. (1989). Centru ad-tiv: Macapá. Expl. forestiere și de min. de fier. Arbori de vanilie, Pescuit.

AMAR, **-Ă** (lat. *amarus*) adj., s.n. I. Adj. 1. (Despre alimente, băuturi etc.) Care are gustul fierii, al chininei; (despre gust) ca al fierii, ca al chininei. 2. Fig. Chinuit, dureros; trist; chinuit, neajăt. II. S.n. 1. Jale, tristețe; suferință, chin. 2. (Cu determinări) Mulțime, grămadă. Amar de vreme.

AMARA (< fr.), vb. I tranz. 1. A lega o ambarcație cu un cablu de țărș sau de o altă navă. 2. A fixa un obiect pe o ambarcație astfel încât aceasta să nu se deplaseze datorită balanșului ambarcației.

AMARA 1. Liman fluviatil cu apă sărată în Lunca Buzului; c. 600 ha. Se mai numește și Balta Amară. 2. Liman fluviatil cu apă sărată pe cursul inferior al Ialomiței, lângă Slobozia; 156 ha. Ad. max.: 3 m. Căltățile terapeutice ale lacului (apă minerală sulfată, cloruro-sodică și magneziană și nămol sapropelic) au determinat dezvoltarea stațiunii balneoclimaterice cu același nume. 3. Com. în jud. Ialomița, pe malul lacului cu același nume; 7 314 loc. (1991). Întreprindere de purificație. Stațiune balneoclimaterică, cu funcționare permanentă din anul 1900, renumită pentru valoarea curativă a nămolului și a apelor lacului în tratarea afecțiunilor reumatice, post-traumatice, ginecologice și a unor boli asociate. Sanatoriu balnear.

AMARAH, AL ~, oraș în SE Irakului, port pe stg. Tigrlului, în C. Mesopotamiei; 131,8 mil loc. (1985). Tesături de bumbac, prelucrarea argintului. Centru comercial (lână, piei, animale).

AMARANTACEE (< fr. [i]; [s] gr. *amarantos* „busuioc roșu”) s.f. pl. Familie de plante erbacee cu frunze întregi, alterne sau opuse, cu flori unisexuate sau hermafrodite, grupate în inflorescențe în forma de spic sau glomerul (Amaranthaceae) (ex. creasta-cocoșului, moțur-căranului).

AMARĂ (< fr.) s.f. Funie, cadru cu care se leagă o ambarcație de țărș sau de o altă navă.

AMARILIDACEE (< fr. [i]; [s] gr. *Amaryllis*) s.f. pl. Familie de plante erbacee monocotiledonate (Amaryllidaceae), de obicei cu bulb și ovar inferior (ex. ghiocelul, narcisa etc.).

AMARILLO [amarilou], oraș în S.U.A. (Texas), pe Red River; 190 mil loc. (1984, cu suburbiile). Expl. de petrol și de gaze naturale. Rafinarea petrolului, metalurgia zincului. Uzine de heliu.

AMARNA, **EL'AMARNA** sau **TELL EL-AMARNA**, așezare antică situată pe malul răsăritean al Nilului (la 287 km S de Cairo) în apropierea căreia se află ruinele orașului Akhetaton, capitală în timpul faraonului Amenhotep IV (c. 1361—1340 î.Hr.). Aici a fost găsită celebra corespondență diplomatică a faraonilor Amenhotep III și Amenhotep IV cu suveranii Orientului Apropiat.

AMARNIC, **-Ă** (< amar) adj. Cumplit, neîndurător, grozav. ■ (Adverbal) Foarte tare, mult, intens etc.

AMARU, com. în jud. Buzău; 2 885 loc. (1991).

AMATERASU (în mitologia japoneză), zeita Soarelui și soția zeului furtunii, Susano-o. Divinitatea supremă a șintoismului. Este considerată strămoș al familiei Imperiale japoneze.

AMATI, celebră familie de lutieri din Cremona (sec. 16—17). **Nicola A.** (1596—1684) a fost maestrul lui A. Stradivari și al lui A. Guarneri.

AMATŢOL (< fr. [i]; [s] am [oniu]+to[lu]) s.n. Exploziv de siguranță, constituit din nitrat de amoniu și trinitrotoluen.

AMATŢOR, **-ŢARE** (< fr., lac.) s.m. și f, adj. 1. (Persoană) care dorește, iubește ceva, care este dispusă să facă ceva, are înclinație pentru ceva; spec. (persoană) care este dispusă să cumpere ceva. 2. (Persoană) care are preocupări într-un anumit domeniu fără a face din ele o profesiune; diletanț.

AMAZOANĂ (< fr. [i] gr. a- „fără” + mazos „sfințit”) s.f. 1. (În mitologia greacă) Femeie aparținând unui trib războinic legendar care a trăit pe țărmul asiatic al Mării Negre; arcaș și călărețe nelntrecute, a. își tăiau sinul drept pentru a purta și mînul mai ușor arcul. Protecțora lui era zeita Artemis. 2. (Fam.) Călăreț.

AMAZON 1. Rio Amazonas, fl. în America de Sud (Peru, Columbia și Brazilia). Cele două izv. ale sale, Marafion (considerat izv. pr.) și Ucayali (care conș. în amonte de Iquitos) își au originea în Anzi Peruvieni la 5 250 m alt. și respectiv la 4 000 m alt., la numai 160 km de coasta Oc. Pacific. Se varsă în Oc. Atlantic printr-un vast estuar. Lungime: c. 6 400 km de la izv. riului Marafion; 7 025 km de la izvorul riului Apurimac, afl. al lui Ucayali, descoperit de o expediție americană la 15 oct. 1971. Bazin hidrografic: 7,18 mil. km². Este fl. cu cel mai mare debit din lume (212 377 m³/s la vărsare) și fl. care își are originea la cea mai mare alt. Afl. pr.: pe dr. Puruș, Madeira, Tapajós, Xingú, Tocantins, iar pe stg. Putumayo, Japurá, Rio Negro. Navigabil pentru vase de mare tonaj pînă la Manaus (1 600 km de la gura de vărsare, iar pentru cele de tonaj mijlociu pînă la Iquitos în Peru, la 3 700 km de gurile de vărsare). Porturi pr.: Belém, Santarém, Obidos, Manaus, Iquitos. Fluxul pătrunde pe A. în amonte pînă la c. 1 000 km, sub forma unui val înalt de 4,5 m, numit *pororoca*. Lățimea fl. în zona de vărsare este de 80 km. 2. Cimpia Amazonului (Amazonia), cimpie aluvială, cea mai mare din America de Sud (c. 5 mil. km²), situată în zona ecuatorială, în bazinul fl. Amazon. Lungime: c. 3 000 km (V—E). Lățime: 300—2 000 km. Are un relief monoton, cu alt. medii de 200 m și cu pante cu înclinații foarte mici, unde riurile se despletesc, formînd întinse zone mlaștinoase. Climă ecuatorială subecuat. în V (3 000 mm precipitații/an) și subecuat. în E (temp. medie anuală 23—28°C). Este acoperită de păduri ecuatoriale cu peste 4 000 de specii

arborescente (*selvas*) și citeva asociații vegetale (*igapo*, *vărzea* și *étés*). Faună bogată.

AMAZONAS 1. Stat în NV Braziliei; 1,56 mil. km²; 1,95 mil. loc. (1989). Centru ad-tiv: Manaus. Expl. forestiere și de petrol. Orez, manioc, iută, bananieri, arbori de cauciu etc. Bovine. 2. Terit. federal în S Venezuelei; 175,8 mii km²; 83,2 mil loc. (1989). Centru ad-tiv.: Puerto Ayacucho. Expl. forestiere.

AMAZONIT (< fr. [i]) s.n. Varietate de *microclin*, de culoare verde-albăstruie cu nuanțe galbul, înclinată în rocile intruzive acide (granite, sienite). Este utilizat ca piatră semiprețioasă.

AMĂGJ (lat. **ammagire*) vb. IV tranz. și refl. A (se) înșela. ■ Tranz. A ispliti; a atrage.

AMĂGITŢOR, **-ŢARE** (< amăgi) adj. Care amăgește; iluzorios.

AMĂNUNȚ (< a³ + mănunt, reg. „mărunt”) s.n. Element neesențial al unui obiect, al unui fenomen, al unui eveniment; detaliu. □ Comerț (sau vânzare) cu amănuntul = comerț (sau vânzare) cu bucată, în mici cantități.

AMĂNUNȚI (< amănunt) vb. IV tranz. A fărîmita, a mărungi.

AMĂNUNȚIT **-Ă** (< amănunțit) adj. (adv.) Care cuprinde multe amănunte; detaliat.

AMĂRĂCIUNE (< amar) s.f. 1. Durere, tristețe, neaj. 2. Amăreală (I).

AMĂRĂȘTI, com. în jud. Vlcea; 2 691 loc. (1991). Centru viticol.

AMĂRĂȘTI DE JOS, com. în jud. Dolj; 6 223 loc. (1991).

AMĂRĂȘTI DE SUS, com. în jud. Dolj; 4 133 loc. (1991).

AMĂREALA (< amăr) s.f. 1. (Înșurirea de a avea un) gust amar (I 1); amărăciune. ■ Amăreala merelor și perelor = boală a fructelor de măr și păr manifestată prin apariția pe suprafața acestora a unor pete în dreptul cărora pulpa capătă un gust amar (I 1) 2. Denumire dată plantelor erbacee perene din genul *Polygala*, cu rizom scurt, cu flori albastre, roz, mai rar albe, dispuse în raceme, și cu fructe capsule. Extractele de a. au acțiune expectorantă.

AMĂRI (lat. **amarire*) vb. V refl. și tranz. 1. A deveni sau a face să devină amar (I 1). 2. A (se) supăra, a (se) întrista, a (se) neajă, a (se) mîhni.

AMĂRIȚ, **-Ă** (< amari) adj., s.m. și f. 1. Adj. Supărat, trist, neajăt, mîhnit. 2. Adj. s.m. și f. (Persoană) de condiții modeste; sărac.

AMBALA (< fr.) vb. I f. Tranz. A înveli sau a introduce într-un ambalaj un obiect pentru a-l proteja, a-l conserva sau a ușura manipularea și transportul lui. 2. Refl. (Despre cai) A începe să fugă tare (fără a putea fi oprit). 3. Refl. Fig. A se lăsa purtat de minie, de entuziasm, a se angrena într-o discuție aprinsă.

AMBALA, oraș în N Indiei (Haryana), la NV de Delhi; 233,1 mil loc. (1981, cu suburbiile). Mare nod de transport. Aeroport. Ind. sticlei, hîrtiei, alim. (morărit), pesături și conf. din bumbac. Centru comercial (zahăr, cereale).

AMBALĂJ (< fr.) s.n. Material sau obiect în care se ambaleză un produs.

AMBALĂRE (< ambala) s.f. Creșterea turajiei organelor rotoitoare ale unei mașini peste valorile nominale, putînd să provoace avaria acestuia.

AMBARCAȚIE (< fr.) s.f. Mijloc de transport pe apă, pentru călători sau pentru mărfuri, cu vîsle, cu pinze (vele) sau cu motor.

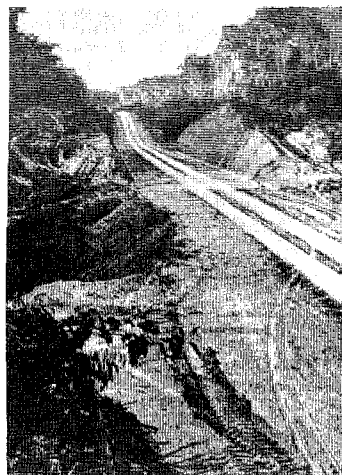
AMBARTUMIAN, Viktor Amazaspovici (1908—1984), astrofizician armean. Prof. univ. la Erevan. A descoperit asociațiile de stele, structura și evoluția acestora.

AMBASADĂ (< fr.) s.f. 1. Reprezentanță diplomatică condusă de un ambasador. 2. Clădire în care își are sediul această reprezentanță.

AMBASADOR (< fr.) s.m. Diplomat de rang superior, însărcinat să reprezinte un stat pe lîngă alt stat; persoană care are o misiune specială pe lîngă un stat sau o organizație internațională.

Amazonia.

Lucrări de execuție a drumului Transamazonia

AMBATO, oraș în centrul Ecuadorului, la S de Quito, la poalele vulcanului Chimborazo, la 2 571 m alt.; 221,4 mil. loc. (1982). *Career* comercial (fructe), ind. (înclăp., textile, bătărie). Stațiune turistică.

AMBIANT, -Ă (< fr.) adj. (Despre mediu, atmosferă) Din jur; înconjurător.

AMBIANȚĂ (< fr.) s.f. Mediu (fizic, social, moral) în care trăiește cineva, în care se află ceva.

AMBIDEXTRIE (< fr. [i]) s.f. Capacitate de a se folosi cu aceeași îndeminare de ambele mâini.

AMBIDEXTRU, -Ă (< fr. [i]; [s] lat. *ambo* „amândoi” + *dexter* „îndemînic”) adj., s.m. și f. (Persoană) înzestrată cu ambidextrie.

AMBIELAJ (< fr.) s.n. Subsansamblu al unui motor format din biețele și cuzineții montați pe arborele cotit al acestuia.

AMBIGEN (< lat. *ambigenus*) s.n., adj. (LINGV.) Impr. Genul neutru. V. *neutru*.

AMBIGUITATE (< fr., lat.) s.f. Însușirea de a fi ambiguu; concr. cuvînt, expresie, afirmație ambiguă. □ (LOG.) A. sistematică = proprietate a unor expresii de a avea mai multe semnificații între care există legături sistematice.

AMBIGUUU, -UĂ (< fr., lat.) adj. (Despre cuvînte, exprimare etc.) (Care are sens) echivoc, neclar.

AMBIU, -ELE (< it., lat.) num. col. Amîndoi. **AMBIUNITUS** (cuv. lat. „orbită, curs”) s.n. Întinderea unei melodii vocale sau instrumentale de la sunetul cel mai grav la cel mai înalt; întindere, diapazon (2).

AMBIȚIE (< fr., lat.) s.f. Doriință, aspirație intensă de a face, de a realiza ceva; doriință exagerată de parvenire, de glorie, de onoruri.

AMBIȚIONĂ (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) deștepta în cineva ambiția. ■ Refl. A se încăpățîna.

AMBIȚIOȘ, -OASĂ (< fr., lat.) adj., s.m. și f. 1. Adj., s.m. și f. (Om) plin de ambiție. 2. Adj. Care arată ambiție. 3. Adj., s.m. și f. (Om) încăpățînat.

AMBIULENȚĂ (< fr.) s.f. 1. Caracterul al ceea ce prezintă concomitent două aspecte diferite. 2. (MED.) Tulburare psihică constînd în manifestarea simultană a unor sentimente și afecțe contradictorii, chiar diametral opuse (ex. iubire și ură).

AMBLIOPIE (< fr. [i]; [s] gr. *amblyos* „slab” + *ops* „vedere”) s.f. Diminuare a vederii fără o cauză organică aparentă.

AMBLIPODE (< fr. [i]; [s] gr. *amblyos* „toxic” + *pod* „picior”) subst. pl. Mamifere erbivore fosile eocene, cu picioare terminate cu cinci degete scurte, avînd copite la vîrf.

AMBLISTOMA (< fr. [i]; [s] gr. *amblyos* „toxic, slab” + *stoma* „gură”) s.f. Gen de amfibieni cu corpul lung de 15—25 cm, de culoare cărămizie, cu pete mai deschise, răspîndite în America de Nord (*Amblystoma*); se reproduc prin neotenie.

AMBOISE [ăbuaz], localit. în partea central-vestică a Franței (Touraine), pe Loara; 10,9 mil. loc. (1982). Instrumente optice și mase plastice. Încălț. Castel în stilul gotic și al Renașterii, reconstruit spre sfîrșitul sec. 15 de către Carol VIII, reședință regală.

AMBON (AMBOINA). 1. Ins. în arh. Moluce (Indonezia); 761 km²; c. 73 mil. loc. Căfea, cacao. Pescuit. 2. Oraș în E. Indoneziei, port la M. Banda, pe ins. *omoinimă*, principalul centru al Arh. Moluce; 208,9 mil. loc (1980, cu suburbii).

Centru comercial (copra, căfea, orez, zahăr). Port de pescuit. Universitate. Aeroportul Patimura. Fondat de portughezi în 1521 sub numele de *Ambonia* (*Ambayna*).

AMBRAZURĂ (< fr.) s.f. Deschizătură în peretele unei fortificații prin care se execută trageri.

AMBRĂ (< fr. [i]) s.f. 1. Substanță cerosă, brună-cenușie, cu miros de mușc, formată în intestinul cășalului și întrebuintă în parfumerie;

chihlimbar cenușiu. 2. A. galbenă = *chihlimbar*.

AMBREIA (< fr.) vb. I tranz. A cupla, prin intermediul unui ambreiaj, un motor cu mecanismul cu care îl antrenează.

AMBREIAJ (< fr.) s.n. Organ de mașină care asigură o legătură temporară între doi arbori coaxiali (de antrenare și antrenat), permițînd cuplări și decuplări comandate sau automate în timpul funcționării. După felul agentului folosit pentru acționarea lor, a. pot fi mecanice, hidraulice, pneumatice sau electromagnetice.

AMBROZIE (< lat. *ambrosia*, după fr.) s.f. (În mitologia greacă) Hrană a zeilor, datoritoare de tinerțe veșnică și de nemurire; p. ext. băutura minunată.

AMBROZIE, preot al episcopiei din Buzău. A însușit masele populare din București în luptă împotriva forțelor contrarevoluționare din iun. 1948. Poreclit „Popa Tun” pentru că, sfîdînd moartea, s-a așezat în fața tunurilor inamice.

AMBULACRU (< fr., [i]; [s] lat. *ambulacrum* „loc de plimbare”) s.n. Organ de forma unui tub subțire, terminat de obicei cu o ventuză, caracteristic echinodermelor; servește la locomoție, respirație și pipăit.

AMBULANT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se deplasează dintr-un loc în altul.

AMBULANȚĂ (< fr.) s.f. 1. Vehicul destinat transportului la spital al celor accidentați sau grav bolnavi; salvare; autosanitară. 2. Unitate sanitară mobilă în spațiile frontului.

AMBULATORIU (< fr., lat.) s.n., adj. 1. S.n. Instituție medico-sanitară în care se acordă asistență medicală fără ca bolnavii să fie internați. 2. Adj. *Tratament* a. = tratament pe care bolnavul îl urmează în afara spitalului.

AMBUSCADĂ (< fr.) s.f. 1. Loc amenajat și ocupat de o subunitate militară în scopul executării unui atac prin surprindere. 2. Atac pregătit din timp și executat într-o a. (1), asupra unui inamic numeros aflat în deplasare.

AMBUȘURĂ (< fr.) s.f. Porțiune a buzelor pe care se aplică extremitatea (mușchiul) unui instrument de suflat; p. ext. mușciuc. Greșit: *ambajură*.

AMBUTISARE (după fr.) s.f. Operație de prelucrare prin deformare plastică, la rece sau la cald, a unui semifabricat plan pentru a obține obiecte cave (caroserii, cutii, farfurii etc.).

AMEDEO, numele mai multor conți și duci de Savoia. Mai importanți: 1. **A. VI** (supranumit Cantele Verde) (1343—1383). A condus o expediție cruciată antiotomană în Pen. Balcanică în 1366 și a intrat în conflict și cu Dobrotici. 2. **A. de Savoia**, rege al Spaniei (1870—1873). Fiul lui Victor Emmanuel II, regele Italiei. Silsit să abdică din cauza dezordinelor iscate de al doilea război carlist.

AMEIOZĂ (< fr.) s.f. Producerea unei singure diviziuni celulare în meioză în loc de două.

AMELIOARA (< fr.) vb. I 1. Tranz. și refl. A (se) îmbunătăți, a (se) îndrepta. 2. Tranz. A supune ameliorării un animal sau o plantă.

AMELIORAȘ (< ameliora) s.f. Acțiunea de a (se) ameliora. □ *Ameliorarea solului* = ansamblu de măsuri tehnice, chimice și biologice folosite pentru mărirea fertilității solurilor. ■ Proces de creare a unor noi rase de animale și noi soiuri de plante de cultură sau de îmbunătățirea a raselor și a soiurilor existente.

AMELIORĂȚII (< fr.) s.f. pl. (AGR.) Îmbunătățiri funciare.

AMENAJA (< fr.) vb. I tranz. A pune în ordine, a aranja; a face mai potrivit unui scop, mai confortabil.

AMENAJAMENT (< fr.) s.n. 1. Sistem de măsuri pentru organizarea exploatărilor forestiere. Cuprinde răfăcarea, ameliorarea, mărirea, protecția și exploatarea rațională a fondului forestier. 2. A. pastoral = sistem de măsuri privind organizarea, folosirea și îmbunătățirea unei pășuni pentru o anumită perioadă de timp.

AMENAJARE (< amenaja) s.f. Ansamblu de lucrări prin care elementele unui sistem tehnic sint dispuse și utilizate astfel încît sistemul să corespundă în condiții cât mai bune scopului pentru care a fost realizat. □ A. hidrotehnică = ansamblu măsurilor tehnice și lucrărilor efectuate în cadrul unui bazin hidrografic pentru corectarea torențelor și a cursurilor de apă permanente prin îndiguiri, desecări, asanări, consolidări de versanți, construirea de baraje și lacuri de acumulare pentru irigații, centrale hidroelectrice sau pentru folosințe industriale.

AMENDĂ (< amendă) vb. I tranz. A aplica unei persoane o amendă.

AMENDĂ (< fr.) vb. I tranz. 1. A aduce amendamente (1). 2. A îmbunătăți unele însușiri ale solului prin încorporarea amendamentelor (2).

AMENDAMENT (< fr.) s.n. 1. Modificare adusă unui proiect de act normativ sau de tratat. 2. Substanță (ex. carbonatul de calciu) care se încorporează în sol, pentru a schimba unele însușiri nefavorabile ale acestuia, în vederea îmbunătățirii condițiilor de nutriție a plantelor.

AMENDĂ (< fr.) s.f. Sancțiune care constă din plata unei sume de bani. □ A. contravențională = sancțiune patrimonială cu caracter administrativ, aplicată în cazul săvîrșirii unei contravenții. A. judiciară = sancțiune aplicată de instanța de judecată persoanei care a comis o abatere judiciară în cursul procesului penal sau civil. A. cu caracter administrativ = sancțiune pe care o aplică instanța de judecată în caz de încălcare a răspunderii penale. A. penală = sancțiune pe care o aplică instanța de judecată pentru săvîrșirea unei infracțiuni.

AMENEMHAT, numele a patru faraoni ai Egiptului antic din dinastia 12. Mai importanți: 1. **A. I** (2000—1970 î.Hr.), fondatorul dinastiei, a dus o politică de centralizare a statului; 2. **A. III** (1849—1801 î.Hr.) a amenajat oaza de la *Faiyum*.

AMENHOTEP (AMENOPHIS), numele a patru faraoni ai Egiptului antic din dinastia 18. Mai importanți: 1. **A. III** (c. 1400—1362 î. Hr.), ultimul mare faraon al Regatului Mijlociu, inițiatorul a numeroase construcții la Karnak și Teba (Coloșii lui Memnon). 2. **A. IV Ehnaton** (c. 1361—1340 î.Hr.), soțul Nefertiti și tatăl lui Tutankhamon. A efectuat o importantă reformă religioasă, înlocuind cultul lui Amon-Ra cu cel monotheist al lui Aton. A mutat capitala de la Teba la Akhetaton (*Amarna*), noul oraș construit de el.

AMENINȚĂ (lat. * *amminciare*) vb. I tranz. 1. A manifesta față de o persoană intenția de a-i face rău. 2. A constitui o primejdie pentru cineva sau ceva. 3. A fi pe punctul de a..., gata să...

AMENINȚARE (< amenința) s.f. 1. Acțiunea de a amenința. 2. Infracțiune care constă în alarmarea unei persoane, prin manifestarea intenției de a săvîrși față de ea, față de soțul ei sau față de o rudă apropiată, o infracțiune sau o faptă păgubitoare.

AMENINȚĂTOR, -OARE (< amenința) adj. (Și adv.) Care amenință, sperie, îngrozește.

AMENOREE (< fr. [i]; [s] gr. a- „fără”, *men* „lună” + *rho* „a curge”) s.f. Absență fiziologică a ciclului menstrual, în cursul sarcinii, alăptării etc. sau patologică, pricinuită de o insuficiență ovariană sau hipofizară.

AMENT (< it.) s.m. Inflorescență (spic) a unor arbori sau arbuști, formată din flori mici unisexuate, fără pedicel, fără periant (sau cu periant format din solzi), înșirate pe o axă și care atrîna cu o ciucure (ex. la alun, salcie etc.); mișior.

AMENTACEE (< fr.) s.f. Plante lemnoase cu inflorescență în formă de ament (ex. fagul, stejarul, alunul etc.). Lemnul este folosit în industrie; din scoarța unora (stejarul) se extrage taninul, iar fructele unora (nucile și alunelile) sint comestibile.

AMERICA, continent în emisfera vestică, cuprins între Oc. Atlantic, Oc. Pacific și Oc. Înghețat; 42,2 mil. km²; c. 727 mil. loc. (1990); se încadrează între 83° 40' lat. N (Capul Morris Jesup din Groenlanda) și 55° 59' lat. S (Capul Horn); c. 18 mil km lungime. A. este compusă din două vaste mase continentale. A. de Nord și A. de Sud, unite prin A. Centrală istmică și insulară și separate prin Can. Panamă. **Resurse naturale.** Bogate zăcămintele de petrol și gaze naturale (C. Mississippi, C. Golfului Mexic, California, Venezuela, Columbia, Argentina), cărbuni superiori (Canada centrală, M-ții Apași), min. de fier (bazinul Marilor Lacuri, Pen. Labrador, Pod. Braziliei, Chile și Cuba), mangan (Brazilia, Cuba), minereuri neferoase (M-ții Sincioși), bauxită (Guyana), costor (Bolivia), aur (Alaska), salpetru (Chile). **Clima.** Datorită marilor extensivități latitudinale, pe terit. A. apar toate tipurile și subtipurile climatice. Astfel, extremitățile de N și de S (Canada, Ins. Țara de Foc și Arh. Falkland/Malvine) se situează în zona de climă arctică și subarctică, respectiv, antarctică și subantarctică. Temperaturile sînt scăzute (media lunii celei mai calde nu depășește +10°C), iar precipitațiile sînt reduse la zăpezii. Zona de climă temperată ocupă cea mai mare parte din A. de Nord, iar în A. de Sud, Patagonia septentrională și Pampa argentiniană. Temperaturile medii sînt ridicate vara (18—24°C) și mai coborîte iarna (-3 și -6°C), iar precipitațiile sînt variabile. Zona de climă tropicală și cea sub-tropicală este prezentă în partea meridională a A. de Nord, în N.A. Centrală, în S. Pod. Braziliei, în Pod. Gran Chaco și în N. Pampelor argentinienelor. Temperaturile medii sînt ridicate (26—28°C vara și 10—15°C iarna), însă precipitațiile scad de la E (c. 1 000 mm) la V (c. 400 mm). Relieful înalt, dispus pe direcția meridianelor, permite pătrunderea maselor de aer arctic sau antarctic, care aduc uneori în unele dintre aceste regiuni (Florida, Pampa) geruri accentuate și precipitații sub formă de zăpadă. Zona de climă subecuatorială este proprie părții meridionale a A. Centrale, C. Orinocului și celei mai mari părți a Pod. Guyanelor și Braziliei. Ea se caracterizează prin existența a două anotimpuri: unul ploios (vara) și altul uscat (iarna), cu temperaturi medii anuale mari (22 și 24°C), amplitudini medii mici și precipitații abundente (peste 1 000 mm). Zona climatică ecuatorială ocupă C. Amazonului și porțiunile din Pod. Guyanelor și Braziliei, unde temperaturile medii anuale au valori ridicate (22 și 25°C), amplitudini anuale sînt reduse, iar precipitațiile sînt foarte abundente (peste 2 000 mm), se produc zilnic și au două maxime ecinociale. Vestul cordilier și andin prezintă în funcție de latitudine, altitudine și de expoziția pantelor, o serie de reg. climatice din ce în ce mai reci, de la Ecuador către poli și de la nivelul mării către vîrfurile munților. Pe podisurile interioare montane, clima este de nuanță continentală, iar în reg. montane înalte și în cele de la latitudini mari clima este rece, existînd și o glaciație actuală. **Hidrografia.** Continentul american se caracterizează prin prezența celui mai bogat fl. în apă de pămînt (Amazon), precum și a altor fl. mari: Mississippi, Mackenzie, Yukon, Saskatchewan, Sf. Laurențiu, Colorado, Rio Grande del Norte (în America de Nord), Magdalena, Orinoco, Săo Francisco, Paraná (America de Sud). În A. se află cel mai mare complex lacustru de pe pămînt (Marile Lacuri) și lacul de la alt. cea mai ridicată de pe glob (Titicaca), alături de care apar numeroase alte lacuri: Winnipeg, Athabasca, Scavilor, Ursilor (în America de Nord), Poopó, Toro, San Martin (în America de Sud).

AMERICA CENTRALĂ: 1,2 mil. km²; c. 55 mil. loc. (1986). Constituie o legătură istmică și insulară între cele două Americi. Legătura istmică se întinde pe 2 923 km lungime, între 17° lat. N (istmul Tehuantepec) și 5° lat. N (G. Darién). Lățimea variază între 70 km (istmul

Panamă) și 860 km (Pen. Yucatán). Relieful este în cea mai mare parte muntos, cu numeroși vulcani (majoritatea în activitate). Alt. max.: 3 975 m (vîf. Acatenango). De-a lungul coastelor Oc. Pacific și M. Caraibilor se întind cîmpii litorale înguste. Legătura insulară (Indiile de Vest) este formată din trei arhipelaguri (Bahama, Antilele Mari și Antilele Mici), care numără cîteva mii de insule.

AMERICA DE NORD: 24,4 mil. km² (inclusiv ins. învecinate); c. 354,5 mil. loc. (1988). Cuprinsă între Oc. Atlantic, Oc. Pacific și Oc. Înghețat, se întinde de la 83° 40' lat. N (Capul Morris Jesup din Groenlanda) la 17° lat. N (istmul Tehuantepec), pe c. 7 300 km și de la 168° 05' long. V (Capul Prințului de Wales) la 55° 40' long. V (Capul Charles din Pen. Labrador), pe c. 5 000 km. **Relief.** În V se întinde un sistem muntos înalt, format din depozite paleozoice, mezozoice și terțiere puternic cutate, faliate și șariate, cu vulcanism intens în trecut, slab în prezent, cu seismicitate puternică și cu numeroase urme glaciare cuaternare. Alt. max.: 6 194 m (vîf. McKinley din M-ții Alaskă). Se desfașoară sub forma a două lanțuri, orientate pe direcția N—S: *Cordillera Pacifică* (în V), cu înălțimi mijlocii și *Cordillera Sincioșilor* (în E), mai înaltă și mai golașă. Între culmile lor se află o serie de pod. înalte, de vîrstă terțiară, pe roci bazaltice (Pod. Columbia Britanică), pe formațiuni sedimentare (Pod. Colorado), în care rîurile au tăiat văi adînci în formă de canion (Colorado), sau pe roci mai vechi, cristaline (Scutul Canadian). În E sistemului muntos, relieful are alt. medii reduse (200—500 m) și s-a format pe depozite mezozoice și terțiere. M-ții Apași cutați în Carbonifer, se întind de-a lungul coastei Oc. Atlantic, fiind formați din culmi paralele, care spre E se termină printr-un abrupt, numit „Fall line” (Linia cascadei). Între M-ții Apași și Cordillera Sincioșilor se desfașoară Pod. înalt al Preriilor și C. Mississippi, joasă și aluvionară, de vîrstă cuaternară, care se termină spre S cu C. Golfului Mexic.

AMERICA DE SUD: 17,84 mil. km²; c. 286,6 mil. loc. (1988). Se întinde pe c. 70° lat., între 12° 27' lat. N (Capul Gallinas) și 55° 59' lat. S (Capul Horn), pe c. 7 500 km, și de la 81° 22' long. V (Capul Parifas) la 34° 45' long. V (Capul Branco), pe c. 5 150 km. **Relief.** În V se desfașoară sistemul muntos andin, format din două cordiliera paralele: Cordillera Litorală sau Occidentală, nu prea înaltă și Cordillera Orientală mai înaltă, care închid între ele pod. înalte și alungite, numite *puna* (alt. med.: 2 500—4 500 m). Alt. max. 6 959 m (vîf. Aconcagua). Vulcanismul este prezent (Llullailaco, Cotopaxi), iar glaciația actuală atacă marile înălțimi. Spre E se desfașoară Pod. Braziliei și al Guyanelor care au alt. med. de 600—800 m în interiorul continentului și de 1 500 m către țărmurile Oc. Atlantic. Treapta cea mai joasă cuprinde C. Orinocului, C. Amazonului, C. înaltă Gran Chaco, C. La Plata și Pod. Patagoniei.

AMERICA LATINĂ, denumire generică a țărilor care ocupă America de Sud și America Centrală istmică și insulară (la sud de Rio Bravo del Norte). Denumirea provine de la faptul că în aceste țări predomină limbile de origine romanică. Pe terit. A.L. sînt 33 de state și cîteva teritorii dependente, însumînd o supr. de c. 21,6 mil. km² și o populație de c. 450 mil. loc. (1989). În 18 țări, limba oficială este spaniola, în 12 engleza, iar în celelalte se vorbește portugheza (Brazilia), franceza (Haiti) și olandeza (Surinam); 10% din populația A.L. vorbește limbile amerindiene.

AMERICAN, -Ă (< America) adj., s.m. și f. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Națiune constituită pe terit. S.U.A. din populații eterogene, de religie creștină (majoritatea populației). Există c. 260 de „onfesiuni religioase. ■ Persoană aparținînd populației S.U.A. 2. Adj. Care aparține Americilor sau populației acestora, privitor la America sau la populațiile lor; (mai ales) care aparține

S.U.A. sau populației lor, privitor la S.U.A. sau la populația lor. □ *Arta a.* = arta care s-a dezvoltat pe teritoriul S.U.A. și al Canadei și care a apărut o dată cu primii colonizatori. În arhitectură, în sec. 17 și 18 este caracteristic „stilul colonial” (construcții în lemn). Către sfîrșitul sec. 18 se impune în arhitectura oficială neoclasicismul („Capitolul” din Washington), căruia i se adaugă în prima jumătate a sec. 19 neogotul. Din a doua jumătate a sec. 19 se afirmă în construcțiile publice și de locuit arhitectura funcțională (cea mai semnificativă creație fiind „zgirle-norții”). Folosirea scheletului de oțel, a betonului armat și a sticlei a dat posibilitatea unor soluții noi, formele evoluînd către simplitate și eleganță (Școala din Chicago — Louis Sullivan). Artele plastice s-au dezvoltat sub influența europeană, mai ales olandeză și engleză. În sec. 17—18, John Smibert creează un realism figurativ care durează aproape un secol, avînd ca reprezentanți principali pe: John Singleton Copley, Robert Feke, Benjamin West. Sec. 19 este dominat de influența neoclasică și romantică, conștînd în apariția peisajului „cu adevărat american” și în descoperirea „bunului sălbatic”. Se remarcă George Catlin, George Caleb Bingham și, după Războiul de Secesiune, Thomas Eakins și, după Winslow Homer. Impresionismul, reprezentat mai ales de Mary Cassat nu are o importanță deosebită în evoluția a.a. Sec. 20 începe cu o criză de identitate a artei, a cărei depășire o încearcă Școala celor opt („Școala lăzii de gunoi”) condusă de Robert Henri. Momentul intrării a.a. în contextul artelor moderne îl constituie apariția Galeriei Stieglitz (Armory Show). Sub influența marilor artiști postimpresionisti din Europa lucrează — încercînd în același timp o situare prin subiect în lumea americană — Arthur B. Dove, John Marin, Georgia O'Keefe. Perioada Interbelică este dominată de așa-numitul „Imn al dinamului”, acceptare și delirare a industrialului ce va determina apariția stilului „Hard edge” și a trei artiști majori: Stuart Davis, folosind în lucrările sale colajul, schematicismul decorativ și variațiunile abstracte, Alexander Calder cu „Stabilele” și „Mobilele” sale realizate în metal și David Smith cu sculpturile ideografice. În timpul și după al doilea război mondial, sub influența Bauhausului, F.L. Wright caută să creeze în spirit modern o arhitectură organică. I se adaugă o suită de pionieri ai arhitecturii moderne veniți din Europa: W. Gropius, Mies van der Rohe, E. Saarinen, R. Neutra. În artele plastice, Galeria „Arta secolului” a lui Peggy Guggenheim duce la apariția expresionismului abstract (Arshile Gorky), a picturii gestuale (Jackson Pollock) și a unui expresionism de nuanță brutal-tragică (Willem de Kooning). Prin artă abstractă a lui Rothko și Barnett Newman se ajunge la Noua Școală din New York, în cadrul căreia se dezvoltă curentele Op art (Noland), sculptura minimalistă, Pop Art (Rauschenberg, George Segal) și hiperrealismul anilor '70 (Charles Close, Noël Mahaffey, Tony Smith).

AMERICANISM (< fr., engl.) s.n. Cuvînt, construcție, formă sau pronunție care nu apare decît în engleza vorbită în S.U.A.

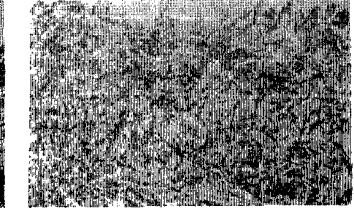
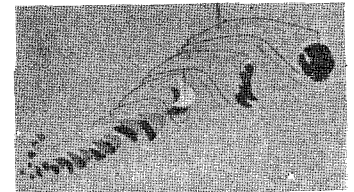
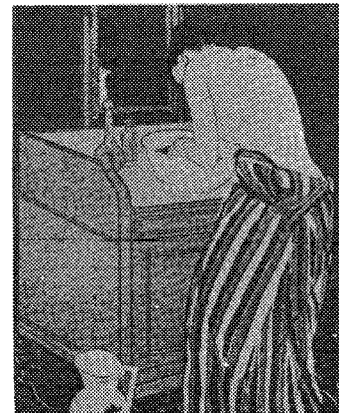
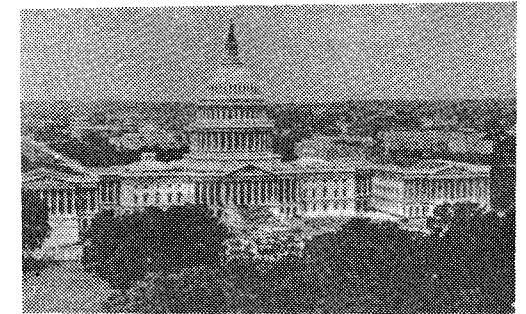
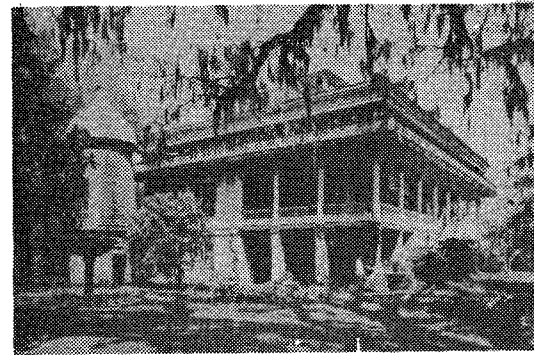
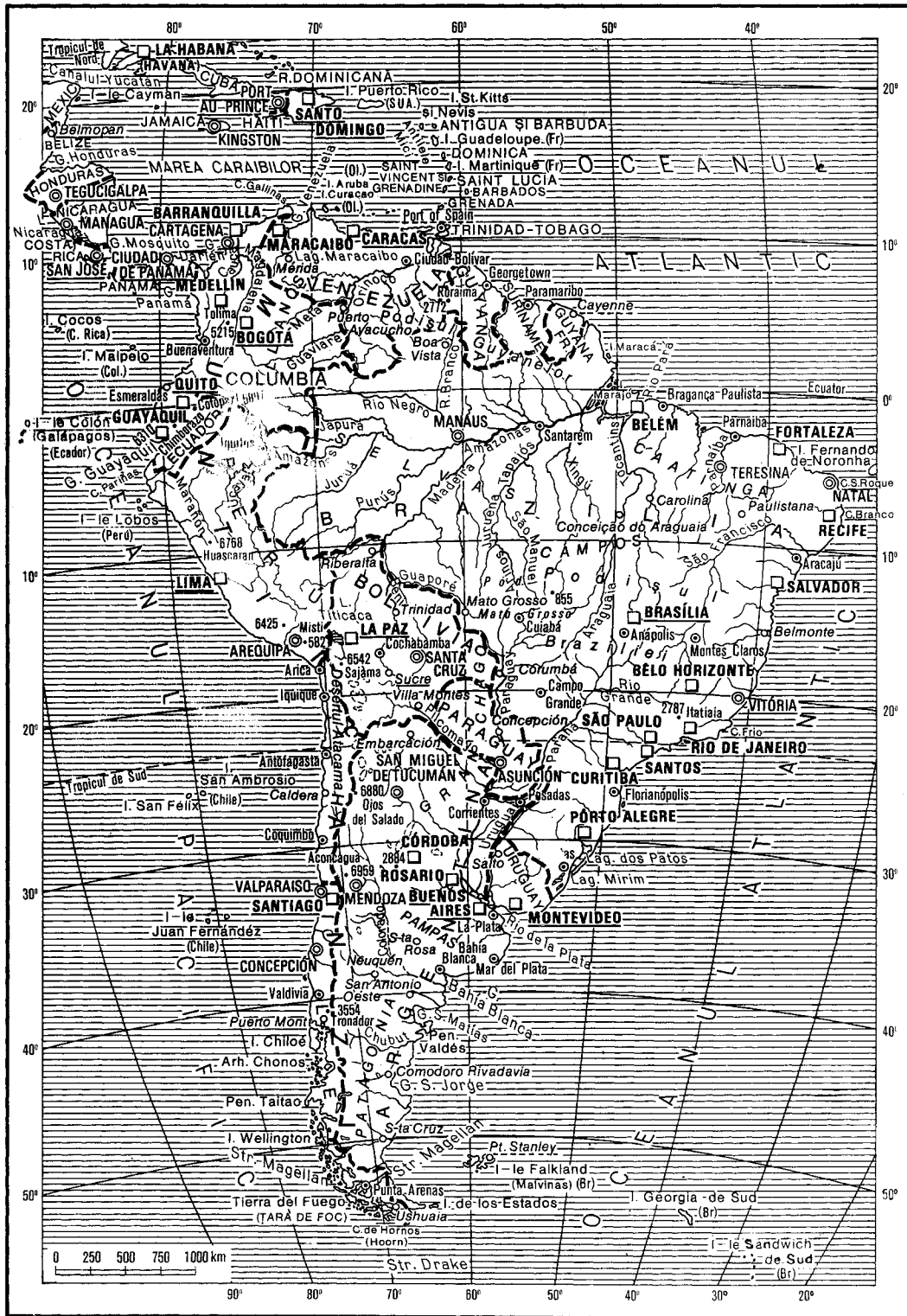
AMERICIJ (< fr. *ij*) s.m. Element chimic radioactiv sintetic (Am; nr. at. 95, m. at. 243); metal alb-argintiu, p. t. 1 176°C, dens. 13,67, din familia elementelor transurancice. A fost obținut de G. Th. Seaborg și colab. (1944) prin iradierea plutoniului—239 cu neutroni.

AMERINDIAN, -Ă (< fr.; *ij* fr. *Amer [ique] + indien*) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Populații băștinașe din America, de rasă mongoloidă; li se mai spune *indieni* și *piei-roșii*. Au fost în mare măsură exterminați, în timpul cuceririi Americii și după aceasta, de către europeni. Amerindienii *azteci*, *mayaiși* și *incași* au creat, înainte de ocuparea Americilor de către europeni, civilizații strălucite. ■ Persoană aparținînd uneia dintre aceste populații. 2. Adj. Care

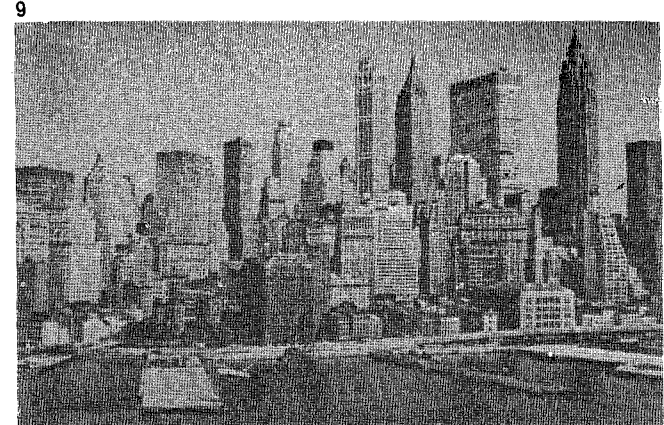
AMERICA DE NORD

AMERICA DE SUD

1. Casa în stil colonial din San Francisco (sec. 19);
 2. Capitolul din Washington; 3. Mary CASSATT:
 „Toileta”; 4. J.S. COPLEY: „Biatul cu veritã”;
 5. Alexander CALDER: „Gonguri roșii”; 6.
 W. HOMER: „Curentul”; 7. Jackson POLLOCK:
 „Compoziție”; 8. James Abbott WHISTLER: „Fata
 în alb”; 9. Cartierul Manhattan din New York.

aparține amerindienilor (1), privitor la amerindieni.

AMERIZA (după fr. *amerrir*) vb. I intranz. A efectua o amerizare.

AMERIZARE (< *amerika*) s.f. Evoluție a unui hidroavion (sau a unei nave cosmice) prin care acesta ia contact cu apa și alunecă pe suprafața ei până la oprire.

AMERIZOR (< *amerika*) s.n. Dispozitiv al unui hidroavion (ex. ansamblul flotoarelor) care permite amerizarea acestuia.

AMERSFOORT [gmsarfo:rt], oraș în Olanda centrală; 130,2 mii loc. (1986, cu suburbiile). Notă de comunicații. Produse chimice, confecții, motocicletă, automobile, prelucr. pielor.

AMESTEC (< *amesteca*) s.n. 1. Reunire de lucruri diverse; complex format din elemente diferite; mixtură, combinație; amestecătură. 2. (CHIM., TEHN.) Produs obținut din două sau mai multe substanțe care își păstrează proprietățile caracteristice și care pot fi separate prin mijloace fizice. ■ A. de formare = nisip de turnătorie, lianți, praf de cărbune, dextrină etc., reunite și folosite la confecționarea formelor și a miezurilor de turnătorie. A. nitrant = acid azotic în amestec cu acid sulfuric, folosit la nitrarea hidrocarburilor aromatice. A. refrigerent = amestec de substanțe (ex. gheață cu sare de bucătărie), care, aduse în contact, provoacă un proces capabil să absoarbă căldură; determinând prin aceasta scăderea temperaturii mediului înconjurător. A. exploziv = două sau mai multe substanțe care conțin oxigen sau sint ușor oxidabile, a căror reacție poate produce o dezvoltare bruscă de gaze și de căldură și o creștere a presiunii când are loc într-un spațiu închis. 3. Intervenție, participare (necerută sau forțată) într-o afacere, în relațiile sau în treburile altora; ingerință.

AMESTECARE (lat. **ammixticare*) vb. I tranz. și refl. A (se) uni; a forma un amestec. ■ Refl. A interveni, a se vîrî (de obicei nepofit) într-o discuție, într-o afacere.

AMESTECARE (< *amesteca*) s.f. Operație de omogenizare a mai multor substanțe, prin care se obține în masa amestecului aproximativ aceeași compoziție medie și aceeași temperatură.

AMETABOLĂ (< fr.; [i]; gr. a. „fără” + *metabole* „transformare”) adj. (Despre insecte) Care se dezvoltă fără metamorfoză.

AMETIST (< fr., lat.) s.n. Varietate violetă de cuarț, întilnită în filoane și geode, folosită ca piatră semiprețioasă.

AMETROPIE (< fr. [i]; [s] gr. a. „fără” + *metron* „măsură” + *ops* „vedere”) s.f. Tulburare a vederii datorită unui viciu de refracție în mediile transparente ale ochiului (ex. miopia, hipermetropia, astigmatismul).

AMETEALĂ (< *ameți*) s.f. Pierdere a echilibrului la om din cauza unor tulburări circulatorii, vestibulare etc.; vertij.

AMETI (lat. **ammatre*) vb. IV 1. intranz. și tranz. A ajunge sau a aduce pe cineva în stare de amețea. ■ Tranz. și refl. Fig. A (se) zăpăci. 2. Refl. și tranz. A (se) îmbăta (ușor).

AMETIȚOR, -OARE (< *ameți*) adj. Care provoacă amețea.

AMFETAMINĂ (< fr.) s.f. (FARM.) Benzendrină.

AMFIARTROZĂ (< fr.; [s] gr. *amphi* „de ambele părți” + *arthrosis* „articulație”) s.f. Articulație care permite mișcări limitate; articulație semimobilă.

AMFIBIAN (< fr.) s.m. (ZOOLOG.) Batracian. **AMFIBIU, -IE** (după fr.; [s] gr. *amphi* „dublu” + *bios* „viață”) adj. s.n. 1. Adj. (Despre ființe) Care poate trăi în apă și pe uscat sau care are o fază de dezvoltare în apă și alta pe uscat (ex. crocodilul, castorul, foca etc.). 2. S.n. Vehicul care se poate deplasa atât pe uscat, cât și pe apă.

AMFIBOL (< fr.; [s] gr. *amphibolos* „incert”) s.m. Grup de minerale principale reprezentînd silicați hidratați de magneziu, fier, aluminiu, calciu sau sodiu, componente ale rocilor magmatice, a căror culoare variază în funcție de conținutul de fier, de la alb la cenușiu-verzui. Pot cristaliza în două sisteme: rombic și monoclinic. Se găsesc ca minerale secundare în unele șisturi cristaline.

AMFIBOLIT (< fr. [i]) s.n. Rocă metamorfică de culoare cenușiu-verzui sau neagră alcătuită din amfiboli și plagioclazi, uneori și cuarț, epidot, magnetit etc. Se formează în urma metamorfismului rocilor magmatice (gabrouri, diorite) și al celor sedimentare (dolomite, marne).

AMFIBRAȘ (< fr., lat.) s.m. Picior metric compus din trei silabe; în metrica antică, o silabă lungă încadrată de cîte una scurtă; în prozodia modernă, o silabă accentuată între două neaccentuate.

AMFICTIONIE (< fr., gr.) s.f. (În Grecia antică) Uniune de triburi sau asociație de orașe-stațe, grupate în jurul unui sanctuar comun.

AMFIDROMIC (< fr.) adj. Punct ~ = punctul unde amplitudinea mareelor sint aceleași.

AMFIGONIE (< fr. [i]; [s] gr. *amphi* „de ambele părți” + *gone* „procreație, sămînță”) s.f. (BIOL.) Înmulțire sexuată în care gameții uniți provin de la indivizii deosebiți.

AMFILOHIE HOTINUIANĂ (c. 1735 — c. 1800, h. sat Zagavia, jud. Iași), cărturar român. Episcop de Hotin. A militat pentru înlocuirea în învăgîmint a limbii grecești cu cea română. A tradus și a prelucrat în românește primele manuale de matematică și geografie („Elemente arithmetice”, „De obște gheografia”).

AMFIMIXJE (< fr. [i]; [s] gr. *amphi* „dublu” + *mixis* „unire”) s.f. (BIOL.) Tip de înmulțire în care zigotul se formează după unirea gameților de sex contrar, diviziunea celulară suprapunîndu-se reproducerei. V. reproducere; fecundare.

AMFINEURIENI (< fr. [i]; [s] gr. *amphi* „împrejur” + *neuron* „nerv”) s.m. pl. Clasă de rholpze primitive exclusiv marine, cu simetrie bilaterală, fiind adaptate la procesul de tirfire. Apar în Ordovician (*Amphineura*).

AMFION (în mitologia greacă), fiul lui Zeus și al Antiopei. Avea o liră fermecată, primită în dar de la Hermes, la acordurile căreia pînă și pietrele se puneau, vrăjite, în mișcare.

AMFIQX (< fr. [i]; [s] gr. *amphi* „dublu” + *oxy* „ascuțit”) s.m. (ZOOLOG.) Acraniat marin cu corpul transparent, lung de 3—7 cm, cu scheletul de susținere format numai din notocordă (*Branchiostoma lanceolatum*).

AMFIPROSTIL (< fr.) s.n. Templu care are un portic la fațada anterioară și unul la cea posterioară.

AMFITEATRU (< fr., lat.) s.n. 1. (În arhitectura greco-romană) Edificiu destinat jocurilor publice, de formă circulară sau ovală, în general neacoperit, avînd o arenă în mijloc, înconjurată de trepte (gradene) și tribune. □ Loc. În *amfiteatru* = (în plan) înclinat, în trepte. 2. Sală de curs, de conferințe etc. cu locurile așezate pe un plan înclinat. 3. Formă de relief cu aspect de a. (1) (ex. a. de alunecare, a. morenic, circ în a.).

AMFITEATRU, revistă literară și artistică. Apare lunar, la București, din 1966. A promovat valoroși scriitori și critici tineri. Din 1990, serie nouă.

AMFITERIU (< fr. [i]; [s] gr. *amphi* „incert” + *therion* „fiară”) s.m. Mamifer jurasic din grupa trituberculata, din care se presupune că au luat naștere marsupialele și mamiferele placentare.

AMFITRIȚON, -OANĂ (< fr.) s.m. și f. Stăpin al unei case; gazdă.

AMFITRION (în mitologia greacă), fiul lui Alceu, regele Tirintului, soțul Alcmenei.

AMFITRITE (în mitologia greacă), soția zeului Poseidon, regină a mărilor. Este reprezentată adesea mergînd pe ape într-un car tras de triton.

AMFORĂ (< fr., lat.) s.f. Vas înalt de formă ovoidală, cu două toarte, în care, la greci și la romani, se păstra și se transporta vinul și untdelemnul.

AMFOTER (< fr. [i]; [s] gr. *amphoter* „de ambele feluri”) adj. (Despre unele substanțe) Care are proprietatea de a reacționa ca un acid în prezența unei baze și ca o bază în prezența unui acid.

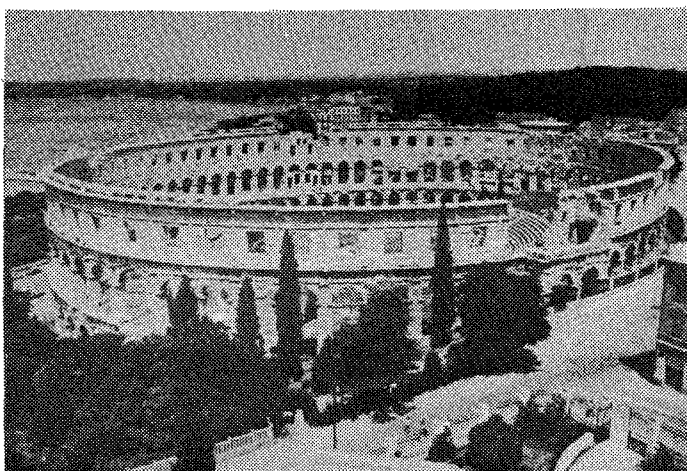
AMGA, rîu în Siberia Centrală (Federația Rusă, C.S.I.), afl. stg. al rîului Aldan. Lungime: 1 462 km. Izv. din M-ții Aldan. Îngheață în perioada oct.-mai. Navigabil pe 440 km.

AMHARA, reg. naturală în Etiopia, în jurul L. Tana, partea cea mai înaltă a Pod. Abisinie. Oraș pr.: Gondar. Culturi de orz, porumb, tutun; creșterea animalelor.

AMHARA subst. Populația majoritară a Etiopiei, din familia de limbi afro-asiatice, ramura semitică, și de religie creștină (monofizită).

AMIABIL, -Ă (< fr.) adj. (Livr.) Înțelegător, prietenos, împăciutor; binevoitor. □ Cafe a. = cale de rezolvare a unui litigiu prin înțelegere reciprocă.

Amfiteatru

AMIANT (< fr., gr.) s.f. Varietate fibroasă-pisioasă de actinot, utilizată la executarea filtrelor și țesăturilor rezistente la foc.

AMIAZĂ (lat. *ad mediam diem*) s.f. 1. Momentul din zi în care Soarele se află la meridianul locului, având cea mai mare înălțime deasupra orizontului. 2. (Concr.) Locul unde se află Soarele la ora prinzului; zenit. 3. (Reg.) Mincarea de la ora 12; prinz.

AMIBĂ (< fr. *ii*); [s] gr. *amoibe* „schimbare”) s.f. Protozoar lipsit de membrană, care se mișcă cu ajutorul pseudopodelor (*Amoeba*). Trăiește liber în apă sau în sol, ori ca parazit.

AMIC, -Ă (< lat. *amicus*) s.m. și f. Prieten.

AMICAL, -Ă (< fr.) adj. Prietenos; prietesc. ■ (Adverbial) Prietenește.

AMICI, Giovanni Battista (1786—1863),

astronom și optician italian. Contribuții în domeniul opticii (*prisma A*). A perfecționat microscopul și luneta.

AMICIȚIE (< lat. *amicitia*) s.f. Prietenie.

AMIDAZE (< fr. *ii*) s.f. pl. (BIOCHIM.) Enzime din clasa hidrolazelor, care desfac legătura dintre carbon și azot din diferite substanțe, fixind elementele ape.

AMIDE (< fr. *ii*) s.f. pl. Substanțe chimice organice considerate ca derivate ale amoniacului, obținute prin înlocuirea unui sau a mai multor atomi de hidrogen cu radicali acili.

AMIDJNĂ (< fr.) s.f. Combinație organică; prin tratare cu apă caldă sau cu baze diluate, hidrolizează, dând amide. Unele a. sint folosite în tratamentul bolilor infecțioase și ca anestezice locale.

AMIDON (< fr.) s.n. Polizaharid conținut în vegetale (grâu, tubercul și fructe). Este alcătuit din amiloză și amilopectină. Prin hidroliză se transformă în glucoză. Constituie o sursă însemnată de glucide pentru alimentația omului și a animalelor. Se obține mai ales din cartofi și cereale. Se utilizează pentru prepararea glucozei, dextrinei, în industria spiritului etc.

AMIDOPIRINĂ (< fr.) s.f. Medicament obținut din antipirină, având acțiune antipiretică și analgeică, și care, în doze mari și tratament prelungit, dă leucopenie; piramidon, aminofenazonă.

AMIDURI (< fr.) s.f. pl. Compuși obținuți prin înlocuirea unui din atomii de hidrogen din molecula amoniacului cu un metal.

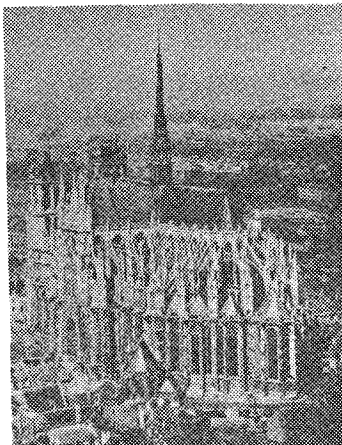
AMIEL, Henri-Frédéric (1821—1881), scriitor elvețian de limbă franceză. Analist meticol și subtil al vieții interioare (Fragmente dintr-un jurnal intim”).

AMIELNIC, -Ă (< fr.; [s] gr. a- „fără” + fr. *myéline*) adj. Care este lipsit de mielină (ex. nervi a.).

AMIENS [amiɛ̃], oraș în N Franței (Picardia), pe Somme; 154,5 mii loc. (1982, cu suburbiile). Nod feroviar. Filaturi și țesături de lână, încălț., metalurgie și produse alim. Universitate. Cetate puternică în ev. med. Cea mai mare catedrală gotică din Franța (sec. 13), cu sculpturi celebre. Monumente din sec. 15—18. Muzeul Picardiei (decorat de Puvis de Chavannes). La A. s-a încheiat, la 27 mart. 1802, un tratat de pace între Marea Britanie și Franța cu aliatele ei, Spania și Republica Batavă. Teatrul unor violente lupte în timpul primului război mondial (1918).

AMIEZITĂ (< fr., germ.) s.f. Îmbrăcăminte rutieră permanentă, confecționată din beton asfaltic cu filer de var stins.

AMIGDALĂ (< fr.; [s] gr. *amygdale* „migdală”) s.f. 1. Formație anatomică de natură limfatică: a. *palatină* (*tonsilă*), situată de o parte și de alta a faringelui, între pilierii vălului palatului; a. *faringiană*, plasată în partea mediană a faringelui, hipertrofia ei reprezentând vegetațiile adenoide. 2. (GEOL.) Formațiune steroială în rocile vulcanice și mai rar în cele plutonice, provenită din depunerea de minerale din soluții de temperatură scăzută în spații de dimensiuni milimetrice, determinate de degazificarea magmei.

Amiens. Catedrala

AMIGDALECTOMIE (< fr.; [s] gr. *amygdale* + gr. *ektome* „extirpare”) s.f. Îndepărtare chirurgicală a amigdalelor.

AMIGDALIȚĂ (< fr.) s.f. Inflație acută sau cronică a amigdalelor.

AMIL (< fr. *ii*); [s] gr. *amylon* „amidon”) s.m. Radical organic monovalent provenit din pentan prin îndepărtarea unui atom de hidrogen.

AMILACEU, -EE (< fr.) adj. Care conține sau care este constituit din amidon.

AMILAZE (< fr.) s.f. pl. Fermenți care hidrolizează amidonul și glicogenul, transformându-le în componente asimilabile (ex. a. pancreatică, a. salivară).

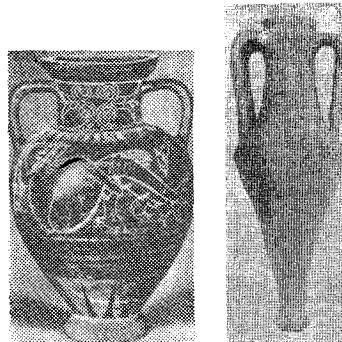
AMILIC (< fr. *ii*) adj. Alcool ~ = alcool aciclic saturat derivat din pentan; pentanol.

AMILODEXTRINĂ (< fr.; [s] gr. *amylon* „amidon” + fr. *dextrine*) s.f. (BIOCHIM.) Polizaharid produs prin hidroliza parțială a amidonului.

AMIOLOGRAF (< fr. *ii*); [s] gr. *amylon* „amidon” + *grapho* „a scrie”) s.n. Aparat care înregistrează consistența gelului de amidon dintr-o făină pentru a determina capacitatea de panificație a acestuia.

AMILOIDOZĂ (< fr.) s.f. Proces patologic care constă în formarea și depozitarea în anumite organe (ficat, rinichi, ganglioni limfatici, vase sanguine) a unei substanțe proteice amorfice. Însoțite de obicei infecții cronice (tuberculoză, osteomielită, malarie, sifilis etc.).

Amfore grecești

AMILOLIZĂ (< fr.; [s] fr. *amylase* + gr. *lysis* „descompunere”) s.f. (CHIM.) Procedeu de hidrolizare a amidonului sub acțiunea amilazelor.

AMILOPECTINĂ (< fr.; [s] gr. *amylon* „amidon” + fr. *pectine*) s.f. Component al amidonului, care constituie învelișul exterior și insolubil al granulelor de amidon.

AMILOZĂ (< fr.; [s] gr. *amylon* „amidon”) s.f. Constituent solubil al amidonului.

AMIMIE (< fr.; [s] gr. a- „fără” + *mimos* „imitare”) s.f. Incapacitate patologică de exprimare a unor stări afective prin mimică.

AMIN (AMEN), expresie ebraică însemnând „desigur”, „cu siguranță”, „într-adevăr”, „așa să fie”, folosită de evrei și creștini ca formulă de încheiere în practica bisericească.

AMINARE (< amină, după fr.) s.f. Reacție prin care se introduce gruparea amino (NH₂) într-un compus organic.

AMINE (< fr. *ii*) s.f. pl. Substanțe chimice organice care pot fi considerate ca derivați al amoniacului, obținute prin înlocuirea unui atom sau a mai multor atomi de hidrogen cu radicali organici.

AMINO (< fr. *ii*) subst. Grupare funcțională monovalentă (NH₂), rezultată prin înlocuirea unui atom de hidrogen din molecula amoniacului.

AMINOACIZI (< fr. *ii*) s.m. pl. Substanțe chimice organice care conțin în moleculă gruparea funcțională amino (-NH₂) și acid (-COOH). A. sint componenți esențiali ai materiei vii, intrând în compoziția proteinelor. Au fost identificați 20 de a. □ A. *esențiali* = a. care nu pot fi sintetizați de organism, fiind procurați din hrană. La om există opt a.e. (leucina, izoleucina, valina, treonina, metionina, lizina, fenilalanina, triptofanul).

AMINOBENZEN (< fr. *ii*) s.m. Anilină.

AMINOBENZÖIC (< fr.) adj. Acid ~ v. *antranilic, acid* ~

AMINOFENAZONĂ (< fr. *ii*) s.f. Amidopirină.

AMINOPLASTE (< fr. *ii*); [s] fr. *amino* + gr. *plastos* „modelat”) s.n. pl. Rășini sintetice obținute prin reacții de policondensare între formaldehidă și compuși cu gruparea funcțională amino (ex. ureea, anilina, melamina).

AMINOZAHARURI (< amino + *zaharuri*) s.n. pl. Derivați aminați ai zaharurilor care intră în componența unor substanțe complexe naturale importante (ex. mucopolizaharidele).

AMINTE (< a + *minte*) adv. A(-și) *aduce* ~ = a(-și) aminti. A lua ~ la ceva = a observa, a asculta cu atenție ceva.

AMINTI! (< *aminte*) vb. IV 1. Refl. A-i reveni în minte ceva (din trecut). ■ Tranz. A-i aduce ceva aminte de ceva; a evoca. 2. Tranz. A pomeni, a menționa.

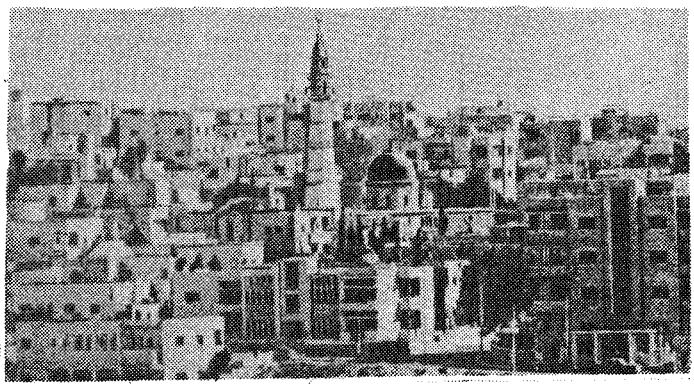
AMINTIRE (< *aminti*) s.f. 1. Faptul de a(-și) aminti. 2. Imagine păstrată în memorie; lucru amintit. 3. Obiect (dăruit), care amintește de cineva sau de ceva. 4. (La pl.) Specie a genului epic, apropiată de memorii, în care autorul evocă, uneori în tonalități lirice, episoade din viața sa, evenimente istorice la care a participat, întinării cu oameni celebri etc.

AMIOTROFIE (< fr.; [s] gr. a- „fără” + *myo* „mușchi” + *trophe* „hrănă”) s.f. Atrofie a unui mușchi striat, manifestată prin reducerea numărului de fibre, întințită în unele boli ale sistemului nervos central sau muscular, în boli articulare etc.

AMIRAL (< fr.) s.m. (În unele țări) Cel mai mare grad în marina militară.

AMIRALITATE (< *amiral*, după it., fr.) s.f. (În unele țări) Comandamentul suprem al forțelor maritime militare.

AMIRALITĂȚII, Insulele ~ (ADMIRALTY ISLANDS), arh. format din 22 ins. vulcanice și coraligene în Oc. Pacific (Melanezia), la N de ins. Noua Guinee, în componența statului Papua—Noua Guinee; c. 2,1 mii km²; c. 22 mii loc. Cocotieri. Pescuit.

Ammân. Zona veche a orașului

AMIRANTE, arh. coraligen în Oc. Indian, în NE ins. Madagascar, format din 150 ins.; aparține Rep. Seychelles; 10,3 km²; c. 200 loc. Plantații de palmier de cocos.

AMIRAS, Alexandru (? — m. după 1739), cronicar grec, stabilit în Moldova. A tradus în grecește „Cronica anonimă a Moldovei” (1661—1729) și a alcătuit o istorie a lui Carol XII, regele Suediei.

AMISH, sectă creștină protestantă din S.U.A. care admite din „Biblie” numai anumite texte și al cărei membri, de origine europeni, persecutați de catolici, refuză orice progres, ducând o viață simplă, rurală, la nivelul sec. 18.

AMITOZĂ (< fr.; [s] gr. a- „fără” + *mitos* „fir”) s.f. (BIOL.) Diviziune directă a celulelor (prin strangulare, înmugurire etc.), fără apariția cromozomilor.

AMIXIE (< fr.; [i] gr. a- „fără” + *mixis* „amestec”) s.f. Înmulțire fără fecundare întâlnită la organisme care nu prezintă diferențieri sexuale. V. *înmulțire*.

AMINĂ (< a³ + *mine* „mîine”) vb. I tranz. A hotărî îndeplinirea unei acțiuni la o dată ulterioară celei stabilite inițial. ■ A duce cu vorba pe cineva.

AMINDOI, -OUĂ (lat. **ambo duo*) num. col. și unul și altul; ambii.

AMLAȘ, vechi ducut românesc, situat la V de Sibiu, feud al domnilor Țării Românești (sec. 14—15).

AMMÂN, cap. Iordaniei, la NE de Marea Moartă; 1,25 mil. loc. (1986, cu suburbiile). Pr. centru politic, economic și cultural al țării. Nod de comunicații. Aeroport internațional. Ind. textilă, a cimentului, a piel., a tutunului, alim. Universitate. Cucerit în 635 de arabi; între 1516 și 1918 a făcut parte din Imp. Otoman. În 1921 a devenit cap. Transjordaniei și apoi (1949) a Iordaniei. Numele biblic: *Rabbah Ammon*, apoi *Philadelphia*.

AMMIANUS MARCELLINUS (c.330 — c.400), general roman de origine greacă. Ultimul mare istoric latin („*Rerum gestarum libri*”, în 31 cărți, păstrată fragmentar).

AMNAR (a³ + *minar* [e]) s.n. 1. Unealtă de oțel cu care se lovește cremenea, pentru a se produce scînteie în vederea aprinderii focului. 2. Nume dat unor unelte simple (scobă, brășară etc.) cu ajutorul cărora se efectuează operații auxiliare la săparea sondelor.

AMNESTY INTERNATIONAL [am-nesti-inta-nes-tian-al], organizație internațională independentă, fondată în 1961, cu sediul la Londra. Militează pentru respectarea drepturilor omului, eliberarea deținuților politici (care nu au folosit și nu au apelat la folosirea forței), împotriva torturilor și a pedepselor cu moarte. Acționează pe baza Declarației universale a

drepturilor omului. are statut consultativ în cadrul O.N.U., UNESCO și colaborează cu Consiliul Europei. Are aderenți în peste 150 de țări. Premiul Nobel pentru pace (1977).

AMNEZIE (< fr.; [s] gr. a- „fără” + *mnesis* „memorie”) s.f. (MED. și PSIH.) Pierdere totală sau parțială a memoriei, înclinată în unele afecțiuni ale sistemului nervos (arterioscleroză cerebrală, paralizie generală progresivă etc.) sau în unele afecțiuni psihice (isterie, stări reactive).

AMNIOCENTEZĂ s.f. 1. Extragere de lichid amniotic în vederea depistării precoce a unor maladii ereditare ale fătusului sau pentru cunoașterea sexului acestuia. 2. Studiul structurii genetice a celulelor de origine fetală.

AMNIOS (< fr., gr.) s.n. Anexă embrionară internă la reptile, păsări și mamifere; este plină cu lichidul amniotic și are rol de protecție a fătului.

AMNIOTE (< fr. [i]) s.f. pl. Vertebrate al căror embrion are *amnios* și *alantoidă*.

AMNIOTIC (< fr. [i]) adj. *Lichid* ~ = lichid din interiorul amniosului; se elimină înaintea nașterii.

AMNISTIA (< fr.) vb. I tranz. A acorda o amnistie.

AMNISTIE (< fr., gr.) s.f. Act al puterii de stat prin care se înlătură răspunderea penală pentru o infracțiune săvârșită; dacă survine după condamnare, înlătură executarea pedepselor și celelalte consecințe.

AMNOKKANG, denumirea coreeană a fl. *Yalujiang*.

AMOC (< fr.) s.n. Denumire a unei tulburări psihice observate inițial în Asia de Sud-Est.

Amon

constînd din manifestări maniacale periculoase, cu impulsuri de omucidere.

AMOFOS (< fr., germ.) s.n. Îngrășămint chimic combinat, cu acțiune acidifiantă, ușor solubil, cu un conținut de 10—12% azot și 48—52% anhidridă fosforică.

AMON (în mitologia veche egipteană), zeu protector al orașului Teba, identificat la un moment dat cu zeul solar Ra, sub numele de Amon-Ra.

AMONIAC (< fr.) s.n. Compus hidrogenat al azotului, gaz incolor cu miros înțepător, înecăcios, solubil în apă. Se obține, prin sinteză, direct din elemente și ca produs secundar al cocerilor. Se întrebuințează la fabricarea acidului azotic, a îngrășămintelor azotoase, a explozivilor, ca agent refrigerent etc.

AMONIFICARE (după fr.) s.f. Descompunere a proteinelor din materia organică a solului sub acțiunea unor microorganisme, avînd ca rezultat formarea amoniacului.

AMONIU (< fr. [i]) s.n. Cation monovalent. În compuși se comportă ca un metal alcalin, formînd săruri de a.

AMONIURIE (< fr.; [s] fr. *ammoniaque* + gr. *uron* „urină”) s.f. Eliminarea amoniacului prin urină.

AMONOIDEE s.f. pl. Subclasă vastă de moluște cefalopode fosile, larg reprezentată în Paleozoicul superior, îndeosebi în Mezozoic, la sfîrșitul căruia dispar. Au cochilie externă plan spirală sau excepțional plană, ornamentată cu coaste radiare, noduri, creste, spini, formele netede fiind caracteristice zonelor adînci (*Ammonoidea*).

Amoraș

AMONOLIZĂ (< fr.; [s] fr. *ammoniaque* + gr. *lysis* „descompunere”) s.f. Fenomen de descompunere (asemănător cu hidroliza) a combinațiilor chimice cu amoniac.

AMONTE (< it.) adv. În ~ = în susul unei văi, spre izvoare, în raport cu un punct de referință.

AMOR (< lat. *amor*) s.n. Iubire, dragoste. □ A. *propriu* = mîndrie; sentimentul demnității, conștiința propriei valori.

AMOR v. Cupidon.

AMORAL, -Ă (< fr.) adj. Care nu are noțiunea moralității, indiferent față de morală; lipsit de principii morale.

AMORALISM (< fr.) s.n. Doctrină care contestă existența fundamentelor obiective ale moralei și, pe acest temel, normele și principiile ei.

AMORAȘ (< n. pr. lat. *Amor*) s.m. Reprezentarea în artele plastice a zeului iubirii (*Amor*), în forma unui copil gol și înaripat; putto.

AMOREZĂ (< *amorez*, rar „iubit”) vb. I refl. A se îndrăgosti.

AMORF, -Ă (< fr.; [s] gr. *amorphos* „fără formă”) adj. 1. (Despre corpuri solide) Care nu prezintă o structură cristalină regulată, care nu are în masa lui direcții preferențiale pentru vreo însușire fizică, fiind complet izotrop. Starea a. este instabilă din punct de vedere fizico-chimic, trecînd cu timpul în stare cristalizată. 2. (ARTE PL.) Lipsit de arhitectură plastică coerentă.

AMOROS, -OASĂ (< amor, după fr.) adj. Care se referă la dragoste, de dragoste. ■ Plin de iubire.

AMORSARE (< fr.) s.f. Operație de pregătire și provocare, printr-o acțiune exterioară, a unui fenomen (ex. o descărcare electrică, o reacție termonucleară etc.).

AMORSĂ (< fr.) s.f. 1. Dispozitiv pentru aprinderea unei încărcături de exploziv. 2. Amorsa drumului = porțiune din traseul unui drum la intrarea în oraș, care are de obicei o lățime mai mare decât restul traseului. 3. (PESC.) Nadă, momeală.

AMORTISMENT (< fr.) s.n. (DR.) Stingere treptată a unei datorii, a unei rente etc.

AMORTIZĂ (după fr. amortir) vb. I tranz. și refl. 1. A recupera în formă bănească valoarea fondurilor fixe (capitalului fix) prin includerea treptată, pe măsura uzurii, a valorii lor, în cheltuielile de producție. ■ A recupera o cheltuielă făcută. 2. A stinge (rambursa) treptat o datorie prin restituirea periodică, de obicei anuală, a unor sume determinate, cuprinzând dobânzile și rata de lichidare a datoriei.

AMORTIZARE (< amortiza) s.f. 1. Acțiunea de a amortiza. □ Cotă de a. = mărime a amortizării exprimată în procente într-o anumită perioadă (an, trimestru, lună) în raport cu valoarea (suma) supusă amortizării. Fond de a. = component al fondului național de dezvoltare economică-socială; se constituie din totalitatea sumelor rezultate din a. 2. (TEHN.) Scădere progresivă a amplitudinii unei mărimi caracteristice pentru un fenomen oscilatoriu.

AMORTIZOR (< fr.) s.n. Dispozitiv pentru amortizarea oscilațiilor periculoase sau nedorite ale unui sistem tehnic (ex. a. mecanic, a. hidrolic, a. pneumatic, a. electromagnetice).

AMORTEALĂ (< amorti) s.f. Stare de insensibilitate trecătoare a corpului sau a unei părți a corpului.

AMORTI! (lat. *ammortire) vb. IV intranz. (Despre ființe sau despre corp ori o parte a corpului) A deveni temporar insensibil, înșepnit. ■ (Despre unele animale) A intra în perioada de hibernare. ■ Fig. A-și pierde vigoarea, forța, a slăbi în intensitate.

AMOVIBIL, -Ă (< fr., lat. m.) adj. 1. (Despre funcționari) Care poate fi mutat, revocat, concediat. 2. (Despre obiecte, piese, organe de mașini etc.) Care poate fi separat de restul ansamblului fără distrugere.

AMPATAMENT (< fr.) s.n. Distanța dintre axele osilor extreme ale unui vehicul.

AMPATO, Nevado -, vf. în Anzii Peruvieni (Cordillera Occidental), la NV de Arequipa, Alt.: 6 310 m.

AMPELOGRAFIE (< fr. [i]; [s] gr. ampelos „vie” + graphe „descriere”) s.f. Știință care se ocupă cu studiul morfologic, fiziologic și de producție a soiurilor de viță de vie.

AMPELUM, așezare geto-dacă și oraș roman cu rang de municipiu (sec. 2). Centru ad-tiv al exploataării aurifere din M-șii Apuseni în timpul stăpânirii romane. Azi Zlatna, jud. Alba.

AMPENAJ (< fr.) s.n. 1. Organ al unui avion constituit din plane horizontale și verticale (mobile și fixe); dispus în partea din spate a fuzelajului, servește la stabilizarea și la schimbarea direcției de zbor a avionului. 2. Ansamblu format din două planuri perpendiculare între ele, plasat în partea posterioară, a unei bombe de avion sau a unei rachete neghidate în scopul stabilizării acestora.

AMPER (< fr. [i]; [s] Ampère) s.m. Unitate de măsură pentru intensitatea curentului electric (simbol: A), egală cu intensitatea constantă a curentului care, trecând prin două conductoare rectilinii și paralele de lungime infinită și de secțiune circulară neglijabilă și aflate în vid la depărtarea de un metru unul de celălalt, produce între aceste conductoare o forță de $2 \cdot 10^{-7}$ newton pe fiecare metru de lungime.

AMPERAJ (< fr.) s.n. Denumire învechită, improprie, pentru intensitatea curentului electric, exprimată în amperi.

AMPÈRE [șper], **André Marie** (1775—1836), fizician și matematician francez. A descoperit (1827) legea interacțiunii curenților electrici cu câmpul magnetic și a emis ipoteza curenților moleculari pentru explicarea magnetismului corpurilor feromagnetice; unul dintre întemeietorii electromagnetismului.

AMPERMETRU (< fr. [i]; [s] fr. ampère + gr. metron „măsură”) s.n. Instrument de măsură a intensității curentului electric, gradat în amperi; se leagă totdeauna în serie în circuitul al cărui curent se măsoară.

AMPERORĂ (după fr. ampère-heure) s.f. Unitate de măsură pentru sarcina electrică (simbol: Ah) egală cu cantitatea de electricitate transportată de un curent electric cu intensitatea efectivă de un amper printr-un conductor în timp de o oră; este egală cu 3 600 coulombi.

AMPEROMETRU (după fr.; [s] fr. ampère-heure + gr. metron „măsură”) s.n. Instrument de măsură a sarcinii electrice care trece printr-un circuit electric de curent continuu.

AMPERSPIRĂ (< amper + spiră) s.f. Unitate de măsură pentru tensiunea magnetomotorie și pentru șolenajie (simbol: A sau Asp) egală cu tensiunea magnetică produsă de o spiră străbătută de un curent a cărui intensitate este de un amper. Se măsoară în amper sau amperspiră. □ A. pe metru = unitate de măsură pentru intensitatea câmpului magnetic (simbol: A/m sau Asp/m).

AMPICILINĂ s.f. (FARM.) Antibiotic din clasa penicinelor semisintetice, cu acțiune bactericidă asupra unor coci gram-pozitivi și gram-negativi și bacili gram-negativi.

AMPLASĂ (< amplasament) vb. I tranz. A așeza, a fixa pe un anumit loc o mașină, o instalație, o construcție etc.

AMPLASAMENT (< fr.) s.n. 1. Loc pentru așezarea unui sistem tehnic (construcție, instalație, utilaj, dispozitiv etc.). 2. Lucrare genetică în care se instalează pentru trageră o piesă de artilerie (tun, obuzier etc.).

AMPLIDINĂ (< fr. [i]; [s] lat. amplifica „a mări” + gr. dyn [amis] „forță”) s.f. Mașină electrică amplificatoare, care funcționează pe baza principiului utilizării câmpului magnetic de reacțiune a indusului la mașinile de curent continuu.

AMPLIFICA (< fr., lat.) vb. I 1. Tranz. și refl. A (se) mări, a (se) intensifica, a da sau a căpăta amploare. 2. Tranz. A mări valorile instantanee ale unei mărimi (ex. curent, tensiune sau putere electrică), menținându-i modul de variație în timp și utilizând energia dată de o sursă separată. 3. Tranz. (MAT.) A efectua operația de amplificare (3).

AMPLIFICARE (< amplifica) s.f. 1. Acțiunea de a (se) amplifica. 2. (TEHN.) Operația de a amplifica o anumită mărime fizică, realizată cu ajutorul unor aparate care reproduc la ieșirea

lor semnale cu o putere mai mare decât aceea a semnalelor aplicate la intrare. Este una dintre operațiile fundamentale efectuate în instalațiile automate, de telemeanică, de telecomunicații etc. 3. (MAT.) Înmulțire cu același număr (diferit de zero) sau cu aceeași expresie a număratorului și a numitorului unei fracții, obținându-se o fracție echivalentă cu cea dată.

AMPLIFICĂTOR, -OARE (< fr., lat.) adj., s.n. 1. Adj. Care are proprietatea de a amplifica o anumită mărime. 2. S.n. Aparat electronic, electromagnetice, hidrolic sau pneumatic ori generator electric de curent continuu care realizează operația de amplificare (a. de curent electric, a. de sunet). □ A. operațional = a. de curent continuu utilizat în calculatoarele analogice, care, asociat cu elemente exterioare (rezistențe, condensatoare), realizează operații determinate sau funcții specifice (sumare, integrare, divizare etc.).

AMPLIȚUDINE (< fr., lat.) s.f. 1. (FIZ.) Depărtarea maximă a unui corp oscilant față de poziția de echilibru; valoarea absolută maximă a elongației unei mărimi periodice. 2. Variație a unei stări fizice sau a unei posibilități de viață între două termeni limitați sau între două extreme. □ A. climatică = diferența dintre valorile maxime și minime înregistrate de un element meteorologic în evoluțiile sale periodice (a. diurnă, a. anuală etc.).

AMPLOARE (< fr.) s.f. Calitatea de a fi amplu.

AMPLU, -Ă (< fr., lat.) adj. Larg, întins, dezvoltat, mare; bogat (2).

AMPOI, riu, afl. dr. al Mureșului, la Alba Iulia; 53 km. Izv. din S M-șilor Metaliferi și străbate depr. Zlatna.

AMPRENTĂ (< fr.) s.f. 1. Imagine, urmă întâipărită prin presare pe o suprafață (ex. talpa unui pantof, anvelopa roții unei mașini). □ (DR.) A. papilară = urmă lăsată pe un obiect de crestele papilare digitale, palmare sau plantare. A. dentară = urmă produsă prin mușcătură. A. genetică = identificarea de persoane prin examinarea DNA-ului. (PALEONT.) Amprente fiziologice = urme lăstate de organisme în sedimente, reprezentând resturile activităților lor fiziologice (urme de pași, de țirire, găuri perforate de moluște litofage, coprolite fosilizate). 2. Fig. Urma lăsată de o idee, de o stare psihică etc.; caracter distinctiv.

AMPRIȚĂ (< fr.) s.f. Lățimea totală a fișei de teren pe care se execută lucrările de terasament pentru un drum, o cale ferată, un canal etc.

AMPULĂ (< fr.; lat. ampulla) s.f. 1. Veziculă membranoasă. 2. Dilatare a unor vase, canale etc. (vase lactifere, vase urinare, rezervorul canalului acvatic la echinoderme).

AMPUTĂ (< fr., lat.) vb. I tranz. A îndepărta pe cale chirurgicală (sau a pierde accidental) un segment al corpului. ■ Fig. A tăia, a anula cu brutalitate o parte din ceva. A amputa un text.

AMRAVATI, oraș în centrul Indiei (Mahă-răshtra); 264,4 mil loc. (1981). Piață pentru bumbac. În antic. cap. a împ. Andhra (Amravatt). Numeroase vestigii, printre care se remarcă o stupa (tumul piramidal) cu basoreliev, reprezentând scene din viața lui Buddha (sec. 2 î.Hr.). Vechiul nume: Amraoti.

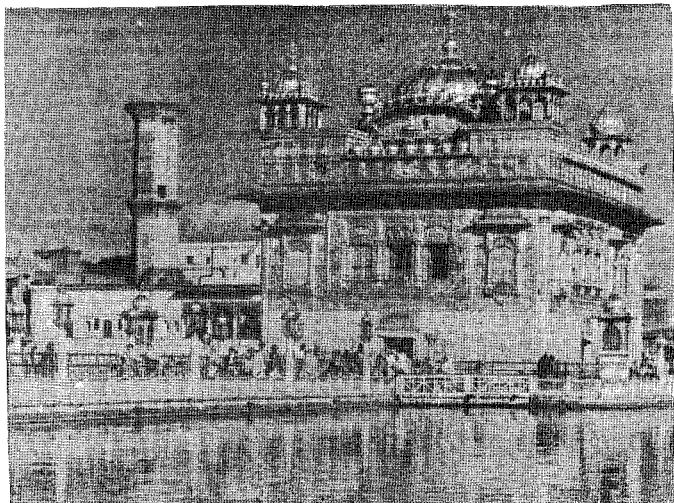
AMRITA (cuv. sanscrit „fără moarte”) subst. Elixir nemuririi în mitologia hindusă, corespunzând ambroziei în mitologia greacă. La origine, probabil sucul plantei soma, din care se prepară un vin ritual, dulce.

AMRITSAR, oraș în NV Indiei (Punjab); 594,8 mil loc. (1981). Nod feroviar. Centru comercial și ind. (textile, alim., chim.). Artizanat (covoare). Centru religios al sikhi-ilor. Templul de Aur (sec. 16—19).

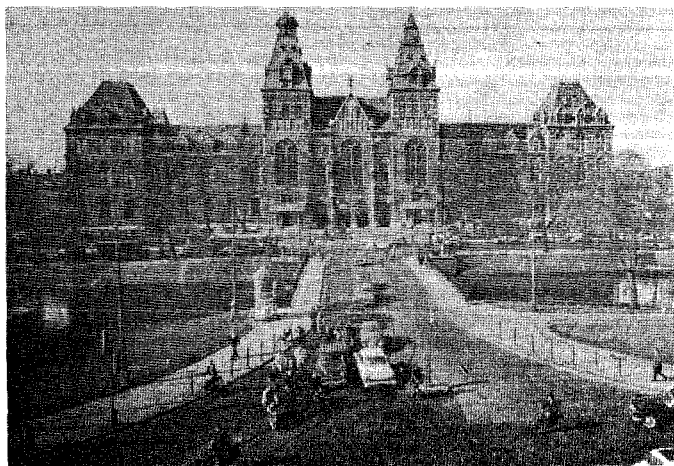
AMSTERDAM 1. Cap. constituțională a Olandei, port maritim (25 mil. t trafic anual), legat de Marea Nordului prin Noordzee Kanaal; 1,86 mil. loc. (1986, cu suburbile). Nod de comunicații. Aeroportul Schiphol. Cel mai mare

André Marie Ampère

**Amrîsar.—Templul de Aur
Amsterdam. Rijksmuseum**

centru economic al țării. Important centru financiar internațional. Șantiere navale. Ind. constr. de mașini (turbine, produse electronice), a hîrtiei, aeronautică, chimică, alim. (uleiuri, tutun). Cel mai mare centru mondial pentru gîlfulirea diamantelor. Piață internațională pentru cafea, cacao, chinină, cauciuc natural. Universitate (1632). Monumente arhitectonice: Oude Kerk (sec. 14), Zuyderkerk Stadhuis (Primăria, azi palat regal, sec. 17), Rijksmuseum, casa lui Rembrandt. Muzeu. Menționat prima oară în 1275, a primit în 1300—1301 dreptul de oraș; membru al Hansei (din 1369), important centru comercial și de credit (începînd din sec. 17). Sediul principalelor companii comerciale olandeze. Cap. a Republicii Batave (1795), iar din 1806 a Regatului Olanda. 2. Ins. în S. Oc. Indian, posesiune franceză; 66 km². Relief vulcanic (alt. max.: 911 m). Stațiune meteorologică. Se mai numește *Nouvelle-Amsterdam*.

AMU-DARIA, rîu în Asia central-sudică. Lungime: 2 540 km. Izv. din M-șii Hindukush de

la 4 900 m alt., trece prin Kirghizia, Tadjikistan, Uzbekistan (formează granița cu Afghanistanul), Turkmenia și se varsă printr-o deltă în L. Aral. Afl. pr.: Vahș (pe dr.) și Planj (pe stg.). Separă pusturile Karakum de Kizilkum. Vaste sisteme de irigație. Vechiul nume: Oxus.

AMULETĂ (< fr.) s.f. Obiect de mici dimensiuni, căruia i se atribuie puterea magică de a-l feri pe purtător de nenorociri (boli, accidente, fărmece etc.); talisman.

AMUNDSEN [a:munsən] 1. **Roald A.** (1872—1928, n. Borge), explorator polar norvegian. Primul care a străbătut Pasajul de Nord-Vest (din Ins. Groenlanda pînă în Alaska) și primul care a atins Polul Sud (14 dec. 1911). A dispărut în reg. Polului Nord în timpul încercărilor de salvare a echipajului dirijabilului „Italia”, condus de J. Nobil. 2. **Marea** ~, mare în partea meridională a Oc. Pacific, în Antarctica, în dreptul Țării Byrd, cu adîncimi de peste 1 000 m, acoperită permanent de ghețuri. 3. Golf al M. Beaufort (Oc. Înghețat) cuprins între Ins.

Roald Amundsen

Banks, Victoria și litoralul nordic canadian. Lungime: 445 km; lățime: 213 km. Ad. max: 285 m.

AMUNDSEN—SCOTT, stațiune americană de cercetări științifice în Antarctica, situată la Polul Sud, la 2 885 m alt. Înființată în 1957 și reamenajată în 1975, constituie cel mai sudic punct de pe glob locuit permanent.

AMUR (HEILONGJIANG), fl. în E Federației Ruse (C.S.I.) și NE Chinei. format prin unirea râurilor Șilka (izv. din M-șii Iablonovii) și Argun cu Kerulen (izv. din M-șii Hinganul Mare). Se varsă în Oc. Pacific (M. Ohotsk); 2 846 km (împreună cu Șilka și Onon 4 510 km). Supr. baz.: 1,84 mil. km². Afl. pr.: Ussuri, Sungari (pe dr.) și Zela, Burela (pe stg.). Cursul mijlociu formează granița dintre Federația Rusă și China. Navigabil pe c. 3 220 km. Trece prin orașele Blagoveșcensk, Habarovsk și Komsomoisk pe Amur.

AMURG (< a² + murg, înv. „amurg”) s.n. Interval de timp cuprins între apusul Soarelui și lăsarea nopții; semîntuneric care marchează trecerea de la lumina zilei la întunericul (deplin al) nopții; crepuscul de seară; (durata de) înserare.

AMURGI! (< amurg) vb. IV intranz. A se însera, a se întuneca.

AMUȚI! (lat. *ammutare) vb. IV intranz. A pierde facultatea de a vorbi. ■ Fig. A rămîne incapabil de a riposta verbal; a tăcea.

AMUȚIRE (< amuți) s.f. 1. Pierderea facultății de a vorbi. ■ Fig. Încetarea oricărui zgomot. 2. Fenomen fonetic care constă în pronunțarea din ce în ce mai puțin perceptibilă, pînă la dispariția totală, a unui sunet.

AMUȚĂ (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) distra, a (se) înveseli; a (se) recrea.

AMUZAMENT (< fr.) s.n. Distracție, divertisment (1).

AMUZANT, -Ă (< fr.) adj. Care amuză; plin de haz; nostim, distractiv.

AMYON (< sl.) s.n. Loc ridicat (estradă sau mic balcon) într-o biserică, de unde se predică sau se citește Evanghelia.

AMYOT, Jacques (1513—1593), umanist francez. Episcop de Auxerre. Prin traducerile sale din Plutarh („Viețile paralele”), Longus și Heliodor, a fost unul dintre creatorii prozel sec. 16 în Franța.

AMZACEA, com. în jud. Constanța; 3 032 loc. (1991). Complex de creștere a bovinei

AN (lat. *annus*) s.m. Perioadă de timp în care o planetă execută o rotație în jurul Soarelui. □ A. tropic = interval de timp de 365 de zile, 5 ore, 48 de minute și 46 de secunde dintre două treceri consecutive ale Soarelui prin dreptul punctului echinocțial de primăvară. A. sideral = intervalul de timp de 365 de zile, 6 ore, 9 minute și 9 secunde în care Pămîntul efectuează o revoluție în jurul Soarelui. A. calendaristic (sau

Ana (Anne) Boleyn

Ana de Austria

civil) = Intervalul de 365 de zile (*an comun*) sau 366 de zile (*an bisect*) socotit de la 1 Ianuarie pînă la 31 decembrie și divizat în 12 luni calendaristice. V. *bisect*. *Anul Nou* = ziua de 1 Ianuarie, în care se serbează începutul unui an. *An internațional* = perioadă de timp, în general un an calendaristic, în care sînt organizate acțiuni de cooperare pe plan mondial într-un anumit domeniu, la propunerea O.N.U. sau a altor organizații internaționale. După Anul Geozic Internațional (1957—1958) au urmat: Anul Cooperării Internaționale (1965), Anul Internațional al Drepturilor Omului (1968), Anul Internațional al Educației (1970), Anul Internațional de Luptă împotriva Rasismului și Discriminării Rasiale (1971), Anul Mondial al Populației (1974), Anul Internațional al Femeii (1975), Anul Internațional al Copilului (1979), Anul Internațional al Persoanelor Handicapate (1981), Anul Internațional de Mobilizare pentru Sancțiuni împotriva Africii de Sud (1982), Anul Internațional al Tineretului (1983), Anul Internațional al Păcii (1986), Anul Internațional al Mediului Înconjurător (1988), Anul Internațional al Turismului (1990).

ANA s.f. 1. Frînghie de care se suspendă cîrligele carmacelor. 2. Frînghie cu plute de la marginea superioară a mrejelor și a altor plase pescărești.

ANA (sec. 14), fiica lui Nicolae Alexandru, domnul Țării Românești, și soția țarului bulgar Ivan Srașimir.

ANA (ANNA), mare preot iudeu. Potrivit „Evangheliilor”, Iisus Hristos a fost trimis la Judecată, înții în fața lui, apoi în fața ginerelui său Calaf, care îl luase locul. De aici expresia: „A purta pe cineva de la Ana la Calaf”.

ANA, lac glaciar în M-șii Retezat, la 1 930 m alt.; 3,1 ha; ad. max.: 11,6 m.

ANABAPTISM (< fr. {}; {} gr. ana- „din nou” + *baptizō* „a bateza”) s.n. Doctrină a unei secte politico-religioase cu centrul la Münster, care preconiza botezarea la vîrstă adultă. A constituit la începutul sec. 16 ramura plebeiană a Reformei. Conducătorii: Th. Münzer, Jean de Leyda ș.a.

ANABAPTIST, -Ă (< fr. {}) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. Adept al anabaptismului. 2. Adj. Care aparține anabaptismului, referitor la anabaptism.

ANABIOZĂ (< fr. {}; {} gr. ana- „înapoi” + *bios* „viață”) s.f. (BIOL.) Reducere a activităților vitale la unele organisme în condiții neprielnice de viață; a. este reversibilă și are rol de apărare.

ANA (ANNE) BOLEYN [hylin] (1507—1536), regină a Angliei. A doua soție a lui Henric VIII (din 1533), din ordinul căruia a fost decapitată. Mama Elisabetei I.

ANABOLISM (< fr.; {} gr. anabole „ridicare”) s.n. (FIZIOL.) Așimilație (1).

ANACLINAL (< fr., gr.) adj. Calitate a unui element geomorfologic sau structural de a fi înclinat în sens contrar strazelor care constituie structura de ansamblu a unei regiuni.

ANACLORHIDRIE (< fr. {}; {} gr. an- „fără” + a [*cid*] *clorhidric*) s.f. Absența acidului clorhidric din sucul gastric, înțilnită în unele forme de anemie, în cancerul gastric etc.

ANACOLUT (< fr., lat.) s.n. Eroare gramaticală constînd în ruperea sau întreruperea construcției sintactice începute și continuarea frazei cu o altă construcție. A. este folosit uneori pentru efecte stilistice.

ANA COMNENA (1083—c. 1153), istoric bizantin. Fiica împăratului Alexios I Comnenul, căruia i-a consacrat opera ei „Alexiada” (evenimentele din anii 1069—1118), izvor prețios și pentru istoria României.

ANACONDA (< fr.) s.f. Șarpe semlacvatic, neveninos din America Centrală și de Sud, lung de c. 7 m, care se hrănește cu păsări și mamifere (*Eunectes murinus*); sucru.

ANACREON (ANAKREON) (c. 560—c. 478 î.Hr.), poet grec. Cîntece erotice și de banchet. Admirat pentru perfecțiunea liricii sale, a fost frecvent imitat, începînd din epoca elenistică (poezia *anacreontică*).

ANACREONTIC, -Ă (< fr.) adj. 1. Poezie a. = gen de poezie ușoară cu predispoziție spre manieră, exaltînd, în cadru idilic, dragostea și plăcerile bahice, după modelul odelor atribuite lui Anacreon. 2. Vers a. = tip de vers

caracteristic odelor atribuite lui Anacreon (de obicei vers iambic dimetru).

ANACRONIC, -Ă (< fr.) adj. Care conține un anacronism.

ANACRONISM (< fr.; {} gr. ana- „contrar” + *khronos* „timp”) s.n. Eroare în fixarea datelor unor evenimente (istorice). ■ Ceea ce nu mai corespunde spiritului unei epoci.

ANACRUZĂ (< fr., gr.) s.f. (MUZ.) 1. Notă sau grup de note muzicale anterioare primului timp tare din măsură. 2. Silabă care premerge seria ritmică a unui vers.

ANACUSTICĂ (< fr.) adj. Zonă ~ = regiune a spațiului cosmic situată la peste 160 km de supr. Pămîntului, în care propagarea undelor sonore începează (distanța dintre moleculele de aer este mai mare decît lungimea de undă a sunetului, instalîndu-se tăcerea absolută).

ANA DE AUSTRIA (1601—1666), regină a Franței. Soția lui Ludovic XIII, regentă (1643—1651) în timpul minoratului fiului său Ludovic XIV.

ANA DE BRETAGNE [bretaj] (1477—1514), fiica ducelui Francisc II. Moștenitoare a ducatului Bretagne; prin căsătoria ei cu regele Franței Carol VIII (1491) și apoi cu Ludovic XII (1499), s-au pus bazele unirii ducatului Bretagne cu Franța, realizată efectiv în 1532.

ANADIPOZĂ (< fr., gr.) s.f. Procedeu stilistic care constă în a începe o frază cu cuvîntul sau cuvintele de la sfîrșitul frazei precedente; germinaj, reduplicare.

ANADIR 1. Fl. în Siberia de E (Federația Rusă, C.S.I.); 1 146 km. izv. din Pod. Anadir și se varsă în golful cu același nume (M. Bering). Navigabil pe 570 km în cursul inferior. 2. Culme muntoasă în Siberia. Alt. max.: 2 320 m. Urme glaciare. Pescuit. Se mai numește și Culmea *Civkotsk*. 3. Golf al Oc. Pacific (M. Bering) pe coastele de NE ale Siberiei, limitat la N de Pen. *Civkotsk*. Ad. medie: 100—150 m.

ANAEROB, -Ă (< fr.; {} gr. an- „fără” + fr. *aérobe*) adj. (Despre organisme) Capabil să trăiască în absența oxigenului liber molecular; numeroase microorganisme sînt a.

ANAEROBIOZĂ (< fr.) s.f. Formă de viață a organismelor anaerobe; anoxibioză.

ANAFAZĂ (< fr.) s.f. Fază din timpul mitozei sau meiozei în care cromozomii perechi părăsesc placa ecuatorială a nucleului.

ANAFILACTIC, -Ă (< fr.) adj. Care aparține anafilaxiei, care se referă la anafilaxie (ex. șoc a.).

ANAFILAXIE (< fr.; {} gr. ana- „contrar” + *phylaxis* „apărare”) s.f. Stare de hipersensibilizare specifică a organismului mamiferelor la acțiunea unui antigen, astfel încît o doua injecție a aceluiași antigen, chiar într-o doză foarte mică, determină apariția unor manifestări patologice care pot duce la moarte (șoc anafilactic).

ANAFORA (< ngr.) s.f. (În sec. 18—19, în Tara Românească și în Moldova) 1. Proclamație a domnului. 2. Raport scris al unui boier din Divan adresat domnului.

ANAFORĂ (< fr., lat.) s.f. Procedeu stilistic constînd în repetarea unui cuvînt la începutul mai multor fraze sau părți de frază pentru accentuarea unei idei sau pentru obținerea unor simetrii.

ANAFOREZĂ (< fr.; {} gr. ana- „în sus” + *phoresis* „ducere”) s.f. (FIZ.) Deplasare spre anod a particulelor dintr-o soluție coloidală sub acțiunea unui cîmp electric.

ANAFORIC, -Ă (< fr.) adj. (STIL.) Care reia o noțiune, o idee exprimată anterior, în vederea accentuării ei.

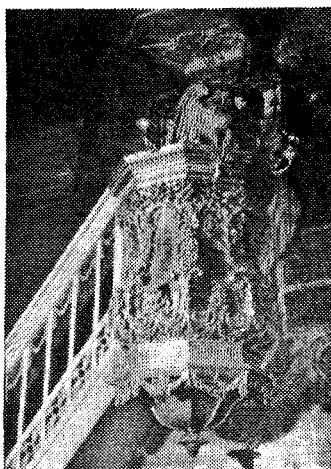
ANAFORNITĂ (< *anafură*) s.f. Vas plat din metal pe care se oferă credincioșilor anafura.

ANAFURĂ (< sl.) s.f. Bucățele de prescură care se împart credincioșilor ortodocși la sfîrșitul liturghiei.

ANAGLIFA (< fr., gr.) s.f. Obiect ornamental cu relief scund, realizat prin cizelură.

ANAGLIPTIC, -Ă (< fr.; {} gr. *anaglyptos* „în relief”) adj. Împriștat în relief pentru a putea fi urmărit cu degetele de către orbi.

Amvon

ANAGNI [anaŋi], localit. în Italia centrală (Latium), 18,5 mil loc. (1981). Aici, în 1303, papa Bonifaciu VIII a fost insultat și arestat de Nogaret, trimisul lui Filip IV cel Frumos, regele Franței, și de Sciarra Colonna.

ANAGOGIE (< fr.; {s} gr. ana- „în sus” + agoge „conducere”) s.f. (REL.) Interpretare a Bibliei, care se ridică de la sensul literar al textului la cel mistic.

ANAGRAMĂ (< fr.; {s} gr. ana- „contrar” + gramma „literă”) s.f. 1. Schimbarea a ordinii literelor unui cuvânt sau a propozițiilor unei fraze pentru a obține un alt cuvânt sau o altă frază (ex. arșă — rasă). 2. Cuvânt obținut prin această schimbare.

ANAHEIM [ənəhaim], oraș în SV S.U.A. (California), în aglomerația urbană Los Angeles — Long Beach; 244,7 mil loc. (1988); împreună cu Santa Ana și Garden Grove formează o conurbație cu 2,1 mil. loc. (1985). Ind. alim. (conserve și zahăr) și constr. de mașini (avioane, utilaj agricol, produse electronice, cabluri). Marele parc de distracții Disneyland.

ANAHITA (ANAITIS), zeiță iraniană a fecundității, identificată cu Cbele în mitologia greacă.

ANAHORET, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f. Pustnic.

ANAHUAC, podiș în Mexicul central, între culmile muntoase Sierra Madre Occidentală și Oriental. Alt. medie: 1 150 m (în N) și 2 750 m (în S). Alcătuit din șisturi cristaline, gresii, calcare și lave vulcanice. Vegetație de păduri tropicale, care trec spre păduri de conifere. Centru al civilizației aztece, include și zona orașului Ciudad de Mexico.

ANA IVANOVNA, împărăteasă a Rusiei (1730—1740), din dinastia Romanov. Fica lui Ivan V Alekseevici. A obținut tronul cu ajutorul nobilimii și al ofițerilor din garda imperială.

ANAL, -Ă (< fr. ii) adj. Care se referă la anus, din regiunea anusului. □ *Stadiu a.* = a doua etapă de organizare a pulsionilor instinctuale din sexualității infantile (2—3 ani) în terminologia freudiană.

ANALCIT (< fr., gr.) s.n. Mineral din grupa feldspatoizilor de culoare albă, cenușie, roșatică sau verzule, care conține apă de natură zeolitică. Se formează ca produs al activității hidrotermale de temperatură joasă, în cavitățile rocilor efuzive.

ANALE (< fr., lat.) s.f. pl. 1. Scriere istorică în care evenimentele sînt înregistrate an de an. 2. Nume dat unor publicații științifice periodice.

ANALECTE (< fr., lat.) s.f. pl. Fragmente aale din operele ufului sau mai multor scriitori. ■ Titlul unor antologii savante.

ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE, publicație anuală a Academiei Române în care sînt consemnate aspectele cu caracter general, științific, organizatoric și administrativ: adunările generale, alegerile de noi membri, membrii decedați, structura și componența Academiei și a conducerii sale, manifestările științifice organizate de secțiile, filialele, comisiile și Institutul de cercetare ale Academiei, acordarea premiilor anuale, discursurile de recepție, sărbătoriri, aniversări și comemorări ale unor personalități și evenimente importante din istoria poporului român, a științei și culturii românești și universale. Au apărut începînd cu anul 1867, tomul I cuprinzînd sesiunile anilor 1867, 1868 și 1869. În mai multe serii: 1869—1878, 1879—1921, 1921—1946, 1948—1986; volumele pe anii 1946—1948 și 1987—1989 se află în curs de elaborare și publicare. Pentru perioada 1878—1920 există un indice bibliografic de nume și materii. Cu anul 1990 începe editarea unei noi serii a A.

ANALEPTIC (< fr. i); {s} gr. *analeptikos* „care refăce, vindecă”) s.n., adj. (Medicament) cu acțiune stimulantă asupra centrilor nervoși respiratorii și circulatorii (ex. lobelina, cafeina etc.).

ANALFABET, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. (Persoană) tare nu știe să scrie și să citească.

ANALFABETISM (< fr.) s.n. Neștiință de carte.

ANALGEZIC (< fr.) adj., s.n. (Medicament) care calmează temporar durerea.

ANALGEZIE (< fr.; {s} gr. an- „fără” + *algeis* „durere”) s.f. Pierdere a sensibilității la durere.

ANALIST, -Ă (< fr.) subst. 1. S.m. Nume dat celor mai vechi cronicari romani, autori ai analelor; (în sens larg) cronicar din antichitate și evul mediu, autor de anale. 2. S.m. și f. Specialist în analiza sistemelor informatice sau în analiza psihologică.

ANALITIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Bazat pe analiza. □ *Geometrie a. v. geometrie. Chimie a. v. chimie.* *Analitic* (< fr.; {s} gr. an- „orientare înmănușind curente și filozofi care limitează sarcina filozofiei la analiza mijloacelor lingvistice de cunoaștere (limbaj, semnificația expresiei ș.a.). Apărută la începutul sec. 20, s-a răspîdit în țările occidentale. V. *pozitivism logic. Metodă a.* = metodă generată de cercetare și cunoaștere științifică. V. *analiză* (1). *Limbă a.* = limbă care exprimă raporturile gramaticale cu ajutorul unor cuvinte cu rol sintactic (îndeosebi prepoziții) și prin topică. *Psihologie a.* = orientare inițiată de C. Jung, care acordă mai puțină importanță decît Freud rolului sexualității în nevroză și pune accentul pe analiza conflictelor imediate ale pacienților.

ANALIZĂ (< fr.) vb. I tranz. 1. A descompune un tot în părțile lui componente pentru a-și studia. ■ A examina un text din diferite puncte de vedere. 2. (CHIM.) A identifica compoziția unei substanțe.

ANALIZATOR (< rus.) s.n. (FIZIOL.) Aparat al organismului animal constituit din receptori senzoriali (reprezentînd organul de simț), căile nervoase de transmisie și centrul corespunzător al scoarței cerebrale. A. realizează analiza și sinteza stimulilor senzoriali (ex. a. vizual). Termenul a fost introdus de I.P. Pavlov. I se mai spune și *analizor*. □ A. *chinezestic (motor) v. chinezestic.*

ANALIZĂ (< fr., lat. m.) s.f. 1. Descompunere reală sau mentală a unui obiect, fenomen sau a relațiilor dintre obiecte, fenomene etc., în părțile lor componente, în scopul cunoașterii; examinarea amănunțit, parte cu parte, a unei probleme, a unui obiect de studiu. V. *sinteză*. □ A. *psihologică* = modalitate de investigație prin diverse procedee (descriere, introspecție, monolog interior etc.) a conștiinței, a trăirilor sufletești, a raporturilor omului cu mediul (SOCIOL.) A. *funcțională* = metodă de cercetare punînd accentul pe evidențierea articulațiilor reciproce ale elementelor și pe descrierea traiectoriei ce caracterizează dinamica de ansamblu a obiectului considerat. A. *sistemică* = metodă dezvoltată în cadrul teoriei generale a sistemelor. A. de *conținut* = ansamblu de tehnici aplicate comunicărilor orale sau scrise ale indivizilor, în vederea interpretării lor științifice. A. *critică* = procedeu de studiu al lucrărilor literare, prin punerea în lumină a elementelor constitutive; analiză de text. A. *chimică* = procedeu pentru stabilirea compoziției chimice (calitative sau cantitative) a substanțelor cu ajutorul unor reacții chimice specifice sau pe baza proprietăților fizico-chimice specifice. A. *conformațională* = domeniul al stereochemiei care studiază proprietățile fizice și chimice ale conformerilor, stabilind conformația privilegiată. A. *biochimică* = procedeu de cercetare care pune în evidență o substanță chimică aflată într-un lichid organic; este folosită curent în clinică pentru decelarea unor tulburări ale metabolismului. A. *biologică* = operație prin

care se determină acțiunea fungicidă sau insecticidă a produselor chimice destinate combaterii bolilor sau dăunătorilor. A. *economică* = cercetare obiectivă (cantitativă și calitativă) bazată pe

descompunerea în elementele componente ale proceselor și fenomenelor economice, a factorilor de influență în scopul cunoașterii științifice a întregii activități economice. A. *contabilă* = stabilirea pe bază de documente, în mod distinct pentru fiecare operațiune economică, a conturilor corespundente și a părților acestora (debit sau credit) în care urmează să se înregistreze concomitent aceleași sume; stabilirea corelației dintre pozițiile (posturile) de bilanț. A. *marginală* = cercetare bazată pe folosirea multiplicatorilor, a metodelor calculului diferențial și integral în studierea fenomenelor economice. 2. A. *statistică* = stabilirea și explicarea legăturilor și legităților în dezvoltarea fenomenelor de masă, pe bază de date obținute prin observare și prelucrare statistică. 3. (TELEC.) *Analiza imaginii* = descompunerea unei imagini în elemente simple, susceptibile de a fi transformate în semnale electrice transmișibile individual; este utilizată în televiziune, telefoto etc. 4. A. *matematică* = ramură a matematicii care studiază funcțiile, limitele și aplicațiile lor (ex. derivatele, diferențialele, integralele etc.), precum și relațiile în care intervin acestea. Bazele a.m. au fost puse de Newton și Leibniz prin introducerea calculului diferențial și integral. Dezvoltări ulterioare se datorează lui Euler, Cauchy, Riemann, Cantor etc. A. *numerică* = ramură a matematicii care studiază rezolvarea numerică a problemelor și evaluarea erorilor ce pot să apară în soluțiile bazate pe metode de calcul aproximativ. A. *funcțională* = ramură a matematicii care se ocupă cu studiul spațiilor vectoriale, topologice și al funcțiilor definite pe aceste spații. Contribuții în a.f. au adus V. Volterra, D. Hilbert și St. Banach. A. *combinatorie (combinatorială)* = capitol al algebrei care studiază aranjamentele, permutările, combinațiile și problemele în care este necesară numărarea diverselor posibilități de ordonare a unor elemente, după reguli date. A. *factorială v. factorială*. 5. (FIZ.) Determinare a gradului și a planului de polarizare a luminii. □ A. *armonică* = descompunere a unei mărimi periodice nesinusoidale într-o sumă de armonice. A. *spectrală v. spectrală*. 6. (INFORM.) A. *informației* = atribuirea de indicatori pentru fiecare element memorat care să reflecte informația stocată. 7. A. *granulometrică v. granulometrie*.

ANALIZOR (< fr.) s.n. Instrument sau aparat cu ajutorul căruia se efectuează o analiză. □ A. *electronic* = aparat electronic pentru analiza armonică experimentală a semnalelor electrice; prin combinarea cu un microfon, poate efectua și analiza sunetelor. A. *logic* = aparat de măsură și testare pentru prelevarea, tratarea și afișarea informațiilor venite de la părțile componente ale unui sistem. A. *optic* = dispozitiv cu care se studiază starea de polarizare a unei raze de lumină. A. de *rețelă* = model care studiază căderile de tensiune și scurgerile de curent în linii, regulim tranzitorii la apariția defectelor și comutărilor în rețelele electrice, folosind calculatorul analogic.

ANALOGI, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care prezintă o analogie; asemănător. 2. (BIOL.) Despre organele unor animale) Care au funcțiuni identice, dar se deosebesc ca structură și origine (ex. aripile de insectă, pasăre și liliac).

ANALOG? (ANALOGHION) (< ngr.) s.n. Pupicru înalt pe care se țin cărțile spre a fi citite la oficierea slujbei în biserică ortodoxă.

ANALOGIC, -Ă adj. (Despre semnale sau măriri) Care variază continuu.

ANALOGIE (< fr., lat.) s.f. 1. Asemănare între două sau mai multe noțiuni, obiecte, procese, situații; spec. asemănare între două sisteme, caracterizată prin existența de relații (funcții matematice) de aceeași formă între elementele lor componente corespunzătoare. 2. Metodă de studiu al unui sistem, bazată pe analogia (1) dintre acesta și un alt sistem cunoscut sau mai ușor de studiat (ex. studiu

rețelilor de conducte hidraulice pe modelele electrice). 3. (LOG.) *Raționament prin a.* = inferență probabilă care, din asemănarea a două obiecte în unele privințe, conchide asemănarea lor și în alte privințe. 4. (BIOL.) Asemănare relativă a unor organe (de animale) analoge (2). 5. (DR.) Metodă de aplicare a legii pentru soluționarea unui caz neprevăzut, dar asemănător cu cel prevăzut de lege. 6. (LINGV.) Asemănare parțială (de formă sau de conținut) a două elemente de limbă, care determină schimbarea unuia dintre elemente sub influența celui alt; schimbarea produsă astfel. 7. A. *electromecanică* = analogie care se stabilește între un sistem mecanic și o rețea electrică.

ANAMBRA, stat în S Nigeriei centrale, pe Niger; 17,7 mii km²; 7,4 mil. loc. (1989). Centru activ: Enugu. Expl. de cărbuni. Ind. siderurgică și constr. de mașini.

ANAMNEZĂ (< fr. {i}) s.f. 1. (FILOZ.): la Platon Reamintire a ideilor pe care sufletul le-ar fi contemplat într-o existență anterioară („teoria reminiscenței”). 2. (REL.) Partea principală a canonului euharistic, evocând momentele esențiale din istoria mântuirii. 3. (MED.) Totalitatea datelor pe care medicul le capătă întregind bolnavul cu privire la apariția și evoluția bolii de care suferă, la antecedentele sale etc. 4. (MED. VET.) Datele privitoare la comportamentul și starea animalului examinat, obținute de la stăpîn sau îngrijitor.

ANAMNIOTE (< fr. {i}; {s} gr. an- „fără” + fr. *amniotes* „amniote”) s.f. pl. Vertebrate al căror embrion nu are amnios și alantoidă (ex. peștii și batracienii).

ANAMORFISM { {s} gr. ana- „contrar” și *morphe* „formă”) s.n. Fenomen de curgere a rocilor în interiorul scoarței Pământului, într-o zonă structurală unde presiunea litostatică și temperatura sînt suficient de mari, pentru a extinde domeniul de deformare al formațiunilor respective și a împiedica producerea rupturilor.

ANAMORFOZARE (după fr., {s} gr. ana- „contrar” + *morphosis* „formare”) s.f. (CINEMAT.) Procedeu de filmare în cinematograf, constînd în folosirea unui obiectiv special; permite filmarea pe peliculă obișnuită (35 mm) a scenelor ce vor fi proiectate pe ecran lat.

ANAMORFOZĂ (< fr.) s.f. Deformare a elementelor unei compoziții, obligînd privitorul, pentru o receptare inteligibilă, la un anumit unghi de vedere; se realizează de obicei prin mijlocirea unor oglinzi concave sau convexe.

ANANAS (< fr.) s.m. Plantă erbacee perenă, cultivată în zonele tropicale pentru fructe și pentru fibrele extrase din frunze (*Ananas sativus*).

ANANIA, Valeriu (n. 1921, Glăvile, Jud. Vâlcea), scriitor și teolog român. Arhimandrit. Poeme dramatice valorificînd teme mitice românești („Miorița”, „Mășterul Manole”), poezie tradiționalistă și memorialistică („Rotonda plopii-ilor aprinși”).

ANAPEST (< fr., lat.) s.m. Picior de vers compus din trei silabe în metrica antică, două silabe scurte urmate de una lungă; în metrica

modernă, două silabe neaccentuate urmate de una accentuată.

ANAPLAZIE (< fr., gr.) s.f. Pierdere a capacității celulelor de diferențiere normală și de încadrare în mecanismul general de reglare. Apare în leucemii și alte procese maligne.

ANAPODA (< ngr.) adv. Altfel decît trebuie, de-a-ndoaselea, pe dos.

ANAPOLIS, oraș în centrul Braziliei (Goiás), la SV de Brasilia, la capătul c.f. spre São Paulo; 225,8 mii loc. (1985). Centru comercial (cafea și produse din carne).

ANAPSIDE s.f. pl. Subclasă de reptile cu capacitate de autoreglare a temperaturii interne, devenind astfel independente de variațiile termice externe (*Anapsida*).

ANARHIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Referitor la anarhie, propriu anarhiei.

ANARHIE (< fr., gr.) s.f. Stare de dezorganizare, de dezordine, de haos într-o țară, într-o instituție etc.; *indisciplină, nesupunere a individului față de o colectivitate organizată.*

ANARHISM (< fr., rus., germ.) s.n. Mișcare ideologică apărută în sec. 19, întemeiată pe ideea suprimării oricărei autorități guvernamentale, administrative, religioase în numele libertății individuale. Reprezentanți: P.J. Proudhon, M.A. Bakunin, E. Malatesta ș.a.

ANARHIST, -Ă (< fr., rus., germ.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. Adept al anarhismului. 2. Adj. Care aparține anarhismului, privitor la anarhism, specific anarhismului.

ANARHOSINDICALISM (< rus) s.n. Tendință în mișcarea sindicală, apărută în urma pătrunderii masive a anarhiștilor, care revendică exercitarea controlului direct al muncitorilor asupra gestiunii economice.

ANARTRIE (< fr.; {s} gr. an- „fără” + *arthron* „articulație”) s.f. Incapacitate patologică de a articula cuvintele.

ANARȚI (< lat. *Anartii*) s.m. pl. Populație celtică; a trăit în sec. 3—1 î.Hr. în NV Daciei; a. au fost înfrinși de dacii în sec. 1 î.Hr.

ANASARCĂ (< fr.; {s} gr. ana- „fără” + *sark-* „carne”) s.f. Infilturație generalizată de lichid seros în pesutul conjunctiv subcutanat, care apare în unele boli de inimă, de rinichi, de ficat etc.

ANASON (ANISON) (< tc.) s.m. Plantă anuală aromatică din familia umbelifereilor, cu flori mici, albe, cultivată pentru uleiul eteric (2—3%) și substanțele grase (18—20%) care se extrag din semințe (*Pimpinella anisum*).

ANASTASATU, Constantin (n. 1917, Corabia), ftziolog român. Acad. (1990), prof. univ. la București. Lucrări în domeniul chimioterapiei și chimioprofilaxiei în tuberculoză.

ANASTASIUS, numele a doi împărați bizantini: A. I (491—518). A construit în 512 un zid de apărare de c. 80 km la N de Constantinopol („Zidul lui Anastasius”). A. II (713—715).

ANASTIGMATIC, -Ă (< fr. {i}) adj. (Despre un sistem de lentile) La care s-au corectat ori s-au înlăturat efectele astigmatismului.

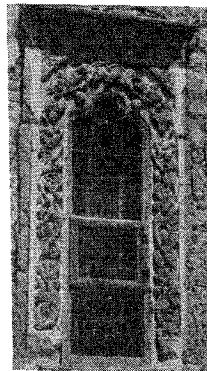
ANASTIGMATISM (< fr. {i}; {s} gr. an- „fără” + fr. *astigmatisme*) s.n. Proprietate a unui sistem optic de a fi anastigmatic.

ANASTOMOZARE (< fr. {i}) s.f. 1. Mod de prezentare a unei rețele de fisuri mineralizate sub formă de filonane mai mult sau mai puțin paralele, legate între ele prin filonase oblice. 2. Proces de astupare a gurii de vărsare a unui curs de apă cu propriile aluviuni și ramificarea în mai multe brațe ce comunică între ele.

ANASTOMOZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *anastomosis* „deschidere”, „gură”) s.f. Comunicație naturală sau artificială (chirurgicală) între două vase sanguine, între două segmente ale tubului digestiv etc.

ANASTROFĂ (< fr., lat.) s.f. Procedeu stilistic constînd în răsturnarea ordinii obișnuite a cuvintelor în frază.

ANA STUART, regină a Angliei și a Scoției (1702—1714). În timpul domniei sale, Anglia s-a unit definitiv cu Scoția, formînd Marea Britanie (1707) și a participat la Războiul pentru Succesiunea Spaniolă (1701—1714).

Incadrământ

ANATEMĂ (< ngr.) s.f. Excludere din sînul bisericii sub acuzație de erezie; afurisenie.

ANATEMĂ (< *anatemă*) vb. 1 tranz. A exclude din sînul bisericii; a afurisi.

ANATEXIE (< fr. {i}; {s} gr. ana- „în sus” + *texis* „topire”) s.f. Proces de retopire a rocilor, rezultat în urma ultrametamorfismului, la adîncime de peste 30 km în scoarța Pământului.

ANATOCISM (< fr., lat.) s.n. Capitalizarea dobînzii unei sume date cu împrumut; dobîndă la dobîndă.

ANATOLIA 1. Denumire în antic. a Asiei Mici, iar azi a părții asiatice a Turciei. 2. **Podișul Anatoliei**, pod. în mare parte vulcanic, situat în centrul Turciei asiatice, limitat de M-șii Pontici la N și Taurus și Antitaurus la S. Alt. medie: 1 200 m. Lacuri sărate (Tuz, Burdur).

ANATOMIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la anatomie, care aparține anatomiei.

ANATOMIE (< fr., lat.) s.f. Știință care studiază structura organismului uman, animal sau vegetal și raporturile dintre diferitele organe constitutive, bazîndu-se în primul rînd pe disecție. Ramuri ale a. sînt: a. comparată, a. descriptivă, a. topografică, a. patologică etc. □ A. *artistică* = ramură a anatomiei care studiază formele și mecanismele de mișcare ale corpului omensc în scopul descoperirii expresiei lor. 2. Structură a unui organism sau a unui organ; conformație a unui corp.

ANATOMOPATOLOGIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la modificările anatomice din țesuturile și organele boinate ale corpului.

ANATOXINĂ (< fr.; {s} gr. ana- „contrar” + *toxikos* „otrăvă”) s.f. Toxină detoxifiată prin acțiunea căldurii și a unor antiseptice, capabilă să stimuleze producerea de anticorpi; servește la vaccinarea antitoxică specifică (difterică, tetanică).

ANAXAGORA (ANAXAGORAS) (c. 500—428 î.Hr.), filozof grec presocratic. Originar din Clazomene (Asia Mică). A profesat la Atena. După el, lucrurile sînt alcătuite din „homeomerii” (părți asemănătoare) prin acțiunea unui principiu mișcător și ordonator. *Nous.*

ANAXIMANDRU (ANAXIMANDROS) (c. 610—c. 546 î.Hr.), filozof grec presocratic. Originar din Milet. După el, principii lucrurilor este *apeiron*-ul, adică ceea ce este nedeterminat în raport cu elementele determinate (apă, aer, foc, pămînt).

ANAXIMENE (ANAXIMENES) (c. 585—c. 525 î.Hr.), filozof grec presocratic. Originar din Milet. A numit principii lucrurilor aer, asigurîndu-i, prin dubla mișcare de condensare și rarefiere, unitatea dinamică.

ANCABLURĂ (< fr.) s.f. Unitate de măsură pentru lungimi, egală cu a zecea parte dintr-o milă marină (185,2 m).

ANCADRĂMANT (< fr.) s.n. Element decorativ în relief, care mărginește o ușă, o fereastră etc.

Constantin Anastasatu

ANCASTRAMENT (< fr.) s.n. Locaș în zidăria unui chel sau unui pereu, pentru fixarea unei pasarele, a unei schele etc.

ANCESTRAL, -Ă (< fr.) adj. Provenit de la ascendenți mai îndepărtați; strămoșesc, Căcateri a.

ANCHERIT (< fr., germ.) s.n. Carbonat natural de calciu, magneziu și fier, cenușiu sau gălbui-brun, întâlnit în rocile sedimentare sau metamorfice.

ANCHETA (< fr.) vb. I tranz. A face o anchetă.

ANCHETATOR, -OARE (< ancheta, după fr.) s.m. și f. Persoană care face o anchetă.

ANCHETĂ (< fr.) s.f. 1. (DR.) Cercetare ordonată sau făcută de un organ de stat pentru stringerea dovezilor privitoare la o faptă ilegală și stabilirea răspunderii (ex. a. penală, a. judecătorească, a. administrativă). □ A. socială = cercetarea aspectelor sociale privind o persoană, în vederea îndeplinirii unui act juridic (ex. înfiere, încredințarea unui minor etc.). 2. Formă de observare (de cercetare) efectuată pe bază de chestionare, care constituie adeseori un mijloc important de cunoaștere a unor fenomene sociale, lingvistice etc.; p. ext. gen publicistic în care se prezintă rezultatele unor asemenea cercetări. □ A. epidemiologică = Investigare a împrejurărilor în care a apărut și s-a răspândit o boală infectocontagioasă.

ANCHILOSTOMĂ (< fr. [i]; [s] gr. *ankhulos* „încovoiat” + *stoma* „gură”) s.f. Mic vierme din clasa nematodelor (*Ankilostoma duodenale*); parazit în intestinul omului și al unor animale, provoacă *anchilostomiază*.

ANCHILOSTOMIAZĂ (< fr.) s.f. Boală parazitară, întâlnită în special în zonele calde și în regiunile mliere, provocată de localizarea viermelui *Ankilostoma duodenale* în intestinul subțire.

ANCHILOZA (< fr.) vb. I refl. A căpa o anchiloză; a se înțepeni.

ANCHILOZĂ (< fr., gr.) s.f. Suprimare totală sau parțială a mișcărilor unei articulații; înțepenie a unei articulații.

ANCHIMETAMORFISM s.n. Metamorfism de grad foarte scăzut.

ANCHISE (în mitologia greacă), principie troian, tatăl lui Enea. În momentul prăbușirii Troiei, Enea l-a purtat în spăneară pînă la corăbille cu care aveau să fugă.

ANCHITHERIUM subst. Mamifer imparicopat, strămoș al calului, caracteristic pentru Burdigalian.

ANCHORAGE [ˈæŋkərɪdʒ] oraș în S.U.A. (Alaska), la Cook Inlet; 218,5 mil loc. (1988, cu suburbii). Port de pescuit. Conserve. Prelucr. petrolului. Aeroport internațional (escală aeriană pe rutele transpolare). Universitate. Puternic cutremur de pământ la 27 mart. 1964.

ANCIE (< it.) s.f. Lamă de metal sau de trestie, plasată la gura instrumentelor de suflat sau a altor instrumente, care, prin vibrație, produce sunete; pană (II 6).

ANCLANȘARE (după fr.) s.f. Operație de închidere a unui circuit electric, efectuată cu un întrerupător, un contactor etc.

ANCLAVĂ s.f. Fragment dintr-o rocă pre-existent prins în magmă și rămas ca atare în roca ce la naștere prin consolidarea acesteia. Pot fi *xenolite* (cînd fragmentele provin din roci străine roci gazdă) și *autolite* (cînd fragmentele provin din roci consolidate anterior din aceeași magmă).

ANCOLARE (după fr.) s.f. Înclerare.
ANCOMBRAMENT (< fr.) s.n. Spațiu necesar pentru așezarea sau montarea unui obiect, a unui utilaj etc.

ANCOMBRANT, -Ă (< fr.) adj. (Despre obiecte) Care îngreună trecerea printr-un spațiu sau care ocupă o parte din spațiul necesar altor obiecte sau unor operații.

ANCORA, oraș în Italia centrală (Marche), port la M. Adriatică; 104,3 mil loc. (1987). Săntiere navale. Ind. constr. de mașini și chim. Mobilă. Cărămizi. Conserve. Catedrală (sec. 12—13).

Hans Christian Andersen

ANCORA (< ancoră, după fr.) vb. I tranz. 1. A fixa o navă sau un corp plutitor cu ajutorul unei ancore. 2. A fixa un element de construcție sau un sistem tehnic pe un teren, de o altă construcție sau de un alt sistem tehnic cu ajutorul unui ansamblu de piese (ancore, tiranți etc.).

ANCORAJ (< ancora, după fr.) s.n. 1. Loc unde se ancorează. 2. Ansamblu constituit din ancoră și din celelalte piese care servesc la fixarea (ancorarea) unui sistem tehnic sau a unei nave.

ANCORĂ (< it., lat.) s.f. 1. Piesă grea de oțel, avînd forma unei țije cu mal multe brațe (terminate cu ghilare), legată de o navă printr-un lanț sau printr-o parimă și care este coborîtă pe fundul apei în scopul fixării navei. 2. Piesă metalică de rezistență folosită la fixarea unui sistem tehnic sau a unui element de construcție. □ A. de avion = piesă prinsă în pămînt și de care sînt legate cablurile de fixare a unui avion pe sol. 3. Fiecare dintre verzele de oțel, cu diametrul de 14—18 mm, care asigură legătura între planșele unei îmbrăcămînti rutiere de beton, separate prin rosturi longitudinale.

ANCORȚ s.n. Ancoră mică folosită la manevra ambarcațiilor.

ANCRĂSARE (< fr.) s.f. Depunere a unui strat de praaf de cărbune sau de ulei ars, pe electrozii unei bușii, care împiedică funcționarea normală a acestuia.

ANDALUZIA (ANDALUCIA) [andaluθja] reg. în S Spaniei, străbătută de fl. Guadalquivir; 87,6 mil km²; 6,82 mil. loc. (1988). Oraș pr.: Sevilla. Expl. de cupru (Minas de Riotinto). Cereale și plante oleaginoase; viticultură, citrice.

ANDALUZIT (< n. pr. *Andaluzia*) s.n. Silicat de aluminiu, format metamorfic în corneele de contact, în șisturile argilo-cărbunoase, în roci efuzive acide metamorfizate, rar în gnaise și micașturi. Are culoare cenușie, roz sau brună și se utilizează în ind. materialelor refractare.

ANDAMAN 1. Arh. Indian situat în Oc. Indian, între G. Bengal și M. Andaman, în terit. Andaman și Nicobar, format din șase ins. vulcanice și coralligene; 6,5 mil km²; c. 131 mil loc. Climă tropicală musonică. 2. Marea ~, mare a Oc. Indian cuprinsă între Pen. Malacca la E, arh. Andaman și Nicobar la V și Ins. Sumatra la S; 602 mil km². Ad. medie: 1 096 m. Ad. max.: 4 198 m. Temp. apei: 26—29°C. Salinitate: 30—33‰.

ANDAMAN și NICOBAR, terit. autonom al Indiei, cuprinzînd arh. cu același nume din Oc. Indian (G. Bengal); 8,3 mil km²; 189 mil loc. (1981). Centru ad-tiv: Port Blair (în Arh. Andaman). Copra. Lemn.

ANDANTE (cuv. it.) adv., s.n. (MUZ.) 1. Adv. (îndică modul de executare a unei bucăți) Cu o mișcare rară, înliștită. 2. S.n. (Parte dintr-o) compoziție muzicală concepută în această mișcare.

ANDANTINO (cuv. it.) adv. (MUZ.: Îndică modul de executare a unei bucăți) Cu o mișcare puțin mai vie decît andante.

ANDERS, Wladislaw (1892—1970), general polonez. În al doilea război mondial a luptat în zona Varșoviei (1939), replitindu-se spre sud. Luat prizonier de sovietici și internat în lagăr; repus în libertate în 1941, a comandat voluntarii polonezi în Orientul Apropiat și Mijlociu (1942—1943). S-a distins în lupta de la Monte Cassino (1944).

ANDERSEN, Hans Christian (1805—1875), scriitor danez. Povestile sale, capodopere ale literaturii pentru copii, unesc fabulosul folcloric cu elementul realist, orientîndu-l spre o semnificație simbolică și morală („Basmă povestite pentru copii”, „Basmă noi”).

ANDERSEN NEXØ, Martin (1869—1954), scriitor danez. Romane de un violent realism, evocînd viața și lupta muncitorilor („Pelle cărburului”, „Ditte, fiica omului”, „Morten cel Rosu”).

ANDERSON, Brigitta (n. 1935), actrișă suedeză. Joc plin de sensibilitate și finețe în filmele lui Ingmar Bergman („Fragil săbatic”, „Ochiul diavolului”, „Carnaval”).

ANDERSON [ˈændərsn], Carl David (n. 1905), fizician american. Prof. la Institutul de Tehnologie din California. Cercetări asupra razelor cosmice. A descoperit pozitronul (1932) și mezonul (1938). Premiul Nobel (1936).

ANDERSON [ˈændərsn] Lindsay (n. 1923), regizor britanic. A înnoit teatrul și filmul englezesc, fiind reprezentant al „tinerilor fu-rioși” al anilor '60; principal teoretician al mișcării „Free cinema”, caracterizată prin anti-conformismul viziunii artistice („Viață sportivă”, „Dacă...”, „Oh, norocosule!”).

ANDERSON [ˈændərsn], Marian (n. 1902), cîntăreașă americană de culoare. Interpretă de operă, lieder și cîntece populare.

ANDERSON [ˈændərsn], Maxwell (1888—1959), dramaturg american. Drame istorice („Maria a Scoției”, „Ana celor o mie de zile”), piese cu problematică socială și politică („Zeii lumii”, „Coboară larna”).

ANDERSON [ˈændərsn], Philip W. (n. 1923), fizician american. Prof. univ. la Princeton. Cercetări privind dielectricii, efectul Josephson și coerența cuantică, propagarea undelor în medii aleatoare (mișcările electronilor în aliaje și în materiale amorfă), studiul asupra magnetismului metalelor (mecanismul antiferomagnetismului) și al aliajelor (elucidarea efectului Kondo); a introdus o metodă teoretică nouă, numită azi „grup de renormalizare”, Premiul Nobel (1977), împreună cu J.H. Van Vleck și N.F. Mott.

ANDERSON [ˈændərsn], Sherwood (1876—1941), scriitor american. A descris mediocritatea vieții de provincie. Nuvele („Winesburg, Ohio”) și romane („Ris amar”) de un realism obiectiv, care au exercitat o profundă influență asupra literaturii epoci sale.

ANDEZIT (< fr. [i]) s.n. Feldspat plagioclaz, de culoare alb-verzuie, cu luciu sticlos, component al seriei izomorfe de *albit-anortit*. Se prezintă în mase granulare compacte, în rocile magmatice, intermediare și gnaise.

ANDEZIT (< fr. [i]) s.n. Rocă magmatică efuzivă, de culoare cafenie-roșatică pînă la neagră, foarte răspîndită în litosferă, aproape exclusiv în arcurile vulcanice. Este constituită din plagioclazii, hornblendă, biotit, piroxenii. Apare sub formă de curgeri și pînze, de neck-uri, domuri și filoaene. Se utilizează ca piatră pentru pavaje și ca agregat pentru betonale rezistente la acizi.

ANDHRA PRADEȘ [ˈɑndrə prədɛʃ] stat în SE Indiei; 276,8 mil km²; 53,6 mil. loc. (1981). Centru ad-tiv: Hyderabad. Expl. de cărbuni, mică și mangan. Cereale (orez, grâu), arahide, bumbac, tutun.

ANDIJAN, oraș în Uzbekistan (C.S.I.); 287 mil loc. (1988). Nod de comunicații. Expl. de petrol. Constr. de mașini, mat. de constr., produse alim., țesături de bumbac.

ANDIN, -Ă (< fr.) adj. Care aparține munților Anzi, care se referă la Munții Anzi. □ Orogeneză a. = fază tectogenetică desfășurată în timpul Jurasicului superior, în special în partea vestică a Americii, în urma căreia s-a format Munții Anzi.

ANDIVĂ (< fr.) s.f. (BOT.) Cicooare de grădina.

ANDONG, oraș în SE Republicii Coreea, pe râul Naktong; 114,2 mil loc. (1985). Ind. mătăsil, a conf. și băuturilor alcoolice. Centru comercial (fructe, secară, orez).

ANDORRA, Principatul ~, mic stat în SV Europei, în partea estică a M-șilor Pirinei; 453 km²; 48 mil loc. (1989). Limbi oficiale: catalana, franceza și spaniola. Cap.: *Andorra la Vella*. Relief muntos (alt. max. 2 975 m), climat temperat montan. Turism dezvoltat (95% din venitul național, alături de comerț). Căi rutiere: 125 km. Moneda: peseta spaniolă și francul francez. Exportă țigarete, produse lactate, cherestea ș.a. și importă combustibili, bunuri de consum ș.a. — Istoric. Recunoscută de Carol cel Mare, în jurul anului 790, ca independentă, în urma contribuției la luptele împotriva maurilor. Menționată în 806 ca principat autonom la hotarele meridionale ale Imp. carolingian, A. devine din sec. 10 obiect de dispută între episcopii spanioli de Urgel și conșii francezi din vecinătate. Din 8 sept. 1278, principatul este pus sub dubla suzeranitate a episcopilor de Urgel și a conșilor de Foix, înlocuți ulterior de suveranii și președinții Franței. De-a lungul secolelor, această autoritate a devenit pur nominală. La 11 ian. 1982 este ales pentru prima dată un guvern național. A. este un principat autonom sub suzeranitatea președintelui Franței și a episcopului spaniol de Urgel. Activitatea legislativă este executată de un Consiliu general care numește și guvernul.

ANDORRA LA VELLA [la ve]a] (**ANDORRA LA VIEJA** [vie]a] sau **ANDORRE LA VIEILLE** [vie]i), cap. principatului Andorra; 15,6 mil loc. (1986). Centru turistic și comercial activ.

ANDOSA (< fr.) vb. I tranz. A menționa în scris pe dosul unui cec, al unei polițe etc. numele persoanei care urmează să încaseze contravaloarea.

ANDOSANT, -Ă (< andosa) s.m. și f. Persoană care andosează (o poliță, un cec etc.).

ANDRADE, Olegario Victor (1841—1882), poet și ziarist argentinian. Poeme romantice („Prometeu și Atlântida”).

ANDRADIT (< n. pr. Andrada) s.n. Varietate de granat, în color sașu roșu-brun, verde, negru,

Andorra la Vella. Vedere generală

translucid, cu luciu gras sau rășinos format în urma metamorfismului termic și metasomatic, sub acțiunea magmelor acide asupra rocilor carbonatice, asociat uneori cu minerale metali fere. Varietatea nobilă de a., numită demantoid, de culoare-verde transparent, se folosește ca piatră prețioasă.

ANDRÁSSY [andrași], familie aristocratică ungară. Mai importanți: 1. A. Gyula (1823—1890), om politic, unul dintre inițiatorii dualismului austro-ungar. Prim-min. al Ungariei (1867—1871) și ministru de Externe (1871—1879) al Austro-Ungariei; promotor al politicii de maghiarizare. 2. A. Gyula (1860—1929), om politic. Fiul lui A. (1). Ministru de Interne al

Ungariei (1906—1913); a continuat politica de deznaționalizare, contribuind la aplicarea legii Apponyi.

ANDRĂȘESTI, com. în jud. Iași; 2 254 loc. (1991). Stație de c.f.

ANDREA (UNDREA) s.f. Ustensilă pentru tricoul manual, avind forma unei țije cu virful ascuțit, ac mare pentru cusut saci, saltele etc.

ANDREA (NDREA) (< gr.) s.f. Numele popular al lunii decembrie, care începe după 30 nov., ziua Sf. Andrei.

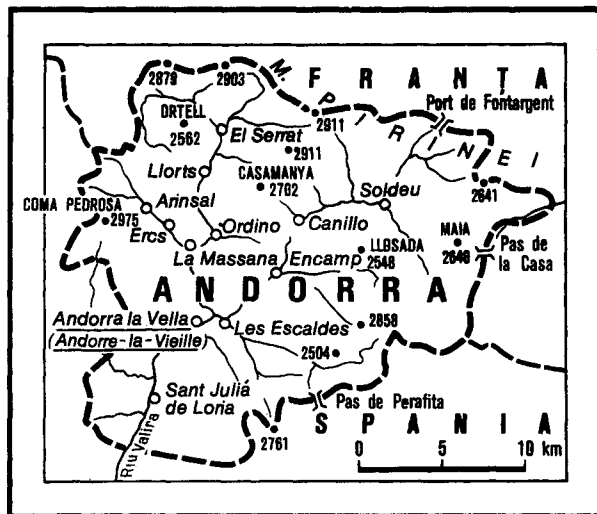
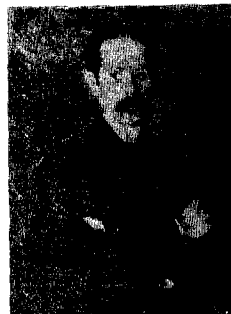
ANDREA PISANO v. Pisano, Andrea.

ANDRÉE, Salomon Auguste (1854—1897), inginer și explorator polar suedez. În 1882, a întreprins o călătorie în Arh. Spitsbergen, iar în 1897 efectuează prima încercare de survol cu balonul a Polului Nord, în cursul căreia membrii expediției și-au pierdut viața.

ANDREESCU, Aurelian (1942—1986, n. București), solist vocal român de muzică ușoară. Sa început din 1963, ca unul dintre cei mai populari interpreți de nuanță romantic-lirică.

ANDREESCU, Ioan (1850—1882, n. București), pictor român. Studii la București și,

Ioan Andreescu: „Autoportret”

ulterior, la Paris, unde s-a alăturat grupului de la Barbizon. Influențat de impresionisti, deosebindu-se însă de aceștia prin solida construcție a formelor și prin cromatica sobră cu tonalități grave. Complexă vocație de peisagist; profund și meditativ observator al naturii, căreia îi conferă un intens dramatism și un mare potențial poetic („La arat”, „Stejarul”, „Iarnă la Barbizon”). A mai pictat flori, naturi moarte și portrete („Autoportret”, „Profil de față”). M. de onoare post-mortem al Acad. (1948).

ANDREEV, Leonid Nikolaevici (1871—1919), scriitor rus. Exponent al realismului psihologic și al simbolismului, precum și al expresionismului. Nuvele („Risul roșu”, „Povestea celor șapte spinzurați”) și piese de teatru („Anatema”, „Viața omului”) axate pe o problematică filozofică, socială și morală și dominate de o atmosferă tragică.

ANDREI, unul dintre cei 12 apostoli, fratele lui Petru. A predicat „Evangelhia” în Pont, Tracia, Scythia, inclusiv Scythia Minor (Dobrogea). A fost răstignit pe o cruce în formă de X (Crucea Sf. A.) la Patras. Biserica ortodoxă Română îl prăznuiește la 30 nov.

ANDREI, numele a trei regi unguri din dinastia arpadiană. Mai important: A. II (1205—1235). A inițiat Crucea de V-a, a așezat pe cavalerii teutoni în Țara Bârsel și a dat „Bula de Aur” (1222).

ANDREI (sec. 17—18), zugrav român. A lucrat la mănăstirile Hurezi, Polovragi ș.a. Exponent al stilului brincovenesc.

ANDREI, Petre (1891—1940, n. Brăila), sociolog, filozof și om politic român. Prof. univ. la Iași. Reprezentant al aripii de stînga a Partidului Național-Tărănesc; în mai multe rânduri ministru. Persecutat de legionari, s-a sinucis. Sistemul său sociologic este bazat pe o concepție integralist-deterministă („Sociologie generală”), Contribuții în domeniul axiologiei, eticii și al sociologiei cunoașterii („Filozofia valorii”, „Problema fericiții”, „Die soziologische Auffassung der Erkenntnis”). M. post-mortem al Acad. (1991).

ANDREIAN-CAZACU, Cabiria (n. 1928, Iași), matematiciană română. Elevă a lui S. Stoilow. Prof. univ. la București. Contribuții în teoria funcțiilor complexe („Teoria funcțiilor de mai multe variabile complexe”).

ANDREIASU DE JOS, com. în jud. Vrancea; 2 383 loc. (1991). Rezervație geologică (focuri nestîne; 12 ha), monument al naturii, constînd în emanații de gaze ce ard în permanență.

ANDREICA, Mihai (1827—1902, n. Cîmpeni), revoluționar român. Viceprefect în armata revoluționară a lui Avram Iancu.

ANDREOTTI, Giulio (n. 1919), om politic italian. Membru al Partidului Democrat-Creștin. Prim-min. (1972—1973, 1976—1979 și din 1989). Ministru de Externe (1983—1989).

ANDREWS [ændru:z], Julie (n. 1935), cîntăreață și actriță britanică. S-a afirmat în teatru

muzical american („My Fair Lady”) și în muzicări cinematografice („Mary Poppins”, „Sunetul muzicii”, „Dartling Lily”).

ANDREWS [ændru:z], Thomas (1813—1885), chimist și fizician irlandez. A licheflat dioxidul de carbon și a introdus noțiunea de punct critic.

ANDRIĆ [andrici], Ivo (1892—1975), scriitor și diplomat iugoslav. Povestiri și nuvele („Curtea blestemată”). Romane de analiză bazată pe o riguroasă documentație istorică, avînd ca fundal lumea pitorească a Bosniei („E un pod pe Drina”, „Cronica din Travnik”). Premiul Nobel (1961).

ANDRICU, Mihail (1894—1974, n. București), compozitor român. M. coresp. al Acad. (1948), prof. univ. la București. Unul dintre fauritorii școlii simfonice românești de inspirație folclorică. Simfonii, balete („Țaina” și „Luceafului”), muzică de cameră și instrumentală.

ANDRID, com. în jud. Satu Mare; 2 935 loc. (1991).

ANDRIEȘ, Andrei Mihai (n. 1933, Chișinău), fizician român. M. al Acad. Rep. Moldova. Cercetări privind proprietățile electrice și optice în semiconductori amorfi, în vederea aplicării lor în sistemele de înregistrare și prelucrare a informației optice. M. de onoare al Acad. Române (1991).

ANDRIEȘENI, com. în jud. Iași; 4 582 loc. (1991).

ANDRIEȘESCU, Ioan (1888—1944, n. Iași), arheolog român. M. coresp. al Acad. (1928), prof. univ. la București. Unul dintre creatorii școlii românești de arheologie. Specialist în protoistorie („Contribuții la Dacia înainte de romani”, „Piscul Crășani”).

ANDRITOIU, Alexandru (n. 1929, Vașcău, jud. Bihor), poet român. Debut cu versuri de circumstanță, sau purtînd amprenta ascendenței sale ardelenesti („În Țara Moșilor se face ziua”, „Dragoste și ură”). Lirică de sensibilitate neoclasică și virtuozitate a formei („Constelația lirei”, „Aur”, „Poeme noi”).

ANDROC s.n. Fustă din stofă de lînă croită și încrețită în talie, răspîndită în Cîmpia Dunării.

ANDROCEU (< fr. [i]; [s] gr. andr- „bărbat”, după gineceu) s.n. (BOT.) Totalitatea staminelor unei flori.

ANDROGEN (< fr.; [s] gr. andr- „bărbat” + gennao „a naște”) adj., s.n. 1. Adj. Care se referă la caracterele sexuale masculine. 2. S.n. Hormon sexual masculin produs de testicule, corticosuprarenală și ovare. Scimulează dezvoltarea și funcția organelor genitale masculine și apariția caracterelor sexuale secundare. Sînt utilizați în medicină și zootehnie (ex. testosteronul, androsteronul etc.).

ANDROGIN, -A (< fr. [i]; [s] gr. andr- „bărbat” + gyne „femeie”) adj., s.m. 1. Adj. Care ține de ambele sexe. 2. S.m. Ființă fabuloasă din mitologia greacă, jumătate bărbat și jumătate femeie; după Platon („Banchetul”), scindarea celor două jumătăți ar fi dus la apariția

dragostei, ca atracție reciprocă și tendința de reunire a lor. 3. (MED.) Individ de sex masculin care prezintă caractere sexuale secundare feminine.

ANDROGINIE (< fr.) s.f. 1. (MED.) Anomalie congenitală constînd în prezența caracterelor sexuale secundare feminine la o persoană de sex masculin; pseudohermafroditism. 2. (BOT.) Prezența, pe aceeași plantă, atât a florilor femele cit și a celor mascule (ex. la porumb).

ANDROLOGIE (< fr. [i]; [s] gr. andr- „bărbat” + logos „studiu”) s.f. Ramură a medicinei care studiază fiziologia și patologia organelor sexuale masculine.

ANDROMACA (în „Iliada”), soția lui Hector și mama lui Astianax. Simbol al durerii demne. După căderea Troiei, a devenit sclava lui Pirus, fiul lui Ahile.

ANDROMEDA 1. (În mitologia greacă) Fiica lui Cefeu, regele Etiopiei, și a Casiopei. Perseu a salvat-o de un monstru marin și a luat-o de soție. 2. Constelația din emisfera boreală, situată la S de constelația Casiopea. Cuprinde o nebuloasă în spirală, care se vede cu ochiul liber.

ANDROMEDIDE (< fr.; [s] Andromeda) s.f. Ploaie periodică de meteoriți care se produce pe la mijlocul lunii noiembrie din direcția constelației Andromeda.

ANDRONESCU, Plautius (1893—1975, n. Timișoara), inginer român. Prof. univ. la Timișoara. A înființat, la Timișoara, primul laborator de tehnica tensiunilor înalte din țară.

ANDRONIC, numele a patru împărași bizantini. Mai importanți: A. I (1183—1185). A luptat împotriva marilor aristocrați, care, folosindu-se de succesele sale în fața normanzilor, l-a înălțat. A. II (1282—1328). A luptat împotriva tendințelor separatiste ale marilor feudali, care s-au răsculat și l-au conștrîns să abdice. A. III (1328—1341). A purtat lupte cu turcii.

ANDRONICOS din Cyrrhos (sec. 1 î.Hr.), arhitect grec. A construit la Atena un orologiu hidroalic, denumit și „Turnul vinturilor”, care există și astăzi.

ANDROPAUZĂ (< fr. [i]; [s] gr. andr- „bărbat” + pauza) s.f. Ansamblu de tulburări constînd în reducerea sau oprirea activității sexuale la bărbat (datorită îmbătrînirii), care se asociază cu manifestări generale de oboseală, stare depresivă, insomnie.

ANDROS 1. Ins. greacă în M. Egee (Arh. Cicladelor); 405 km²; c. 20 mil loc. Vinuri. Fructe. 2. Cea mai mare ins. a Arh. Bahamas, 4,2 mil km²; c. 8,3 mil loc.

ANDROSTERON (< fr.; [s]) s.m. Hormon sexual masculin cu acțiune androgenică redusă, care se elimină prin urină. Sintetizat de corticosuprarenală sau rezultat din metabolizarea testosteronului.

ANDRUC (< germ.) s.n. (POLIGR.) Tipar de probă.

ANDRUSOVO, localit. în Federația Rusă (C.S.I.), la S de Smolensk. Aici s-a încheiat Armistițiul de la A. (an. 1667), între Rusia și Polonia, după războiul din 1654—1667, prin care prima obșinea, printre altele, recunoașterea alipirii Ucrainei răsăritene.

ANDRZEJEWSKI [andziejewski], Jerzy (1909—1983), prozator polonez. Evocă cruzimile ocupației naziste („Noaptea”) sau dezbate probleme sociale și morale ale Poloniei în primii ani de după război („Cenușă și diamant”).

ANDURANȚĂ (< fr.) s.f. Caracteristică a funcționării la parametri nominali (stabilită prin proiectare) a unui produs sau utilaj pe o perioadă de timp prestabilită.

ANECDOTĂ (< fr.) s.f. Scurtă povestire hazlie sau picantă cu final neașteptat, transmisă mai ales pe cale orală.

ANECDOTIC, -Ă (< fr.) adj., s.f. 1. Adj. Care ține de anecdote, care cuprinde anecdote; cu caracter de anecdote. 2. S.f. Nucleu epic, ansamblu al evenimentelor relatate într-o povestire, film etc. ■ P. ext. Intrigă, scenariu.

Petre Andrei

Ivo Andrić

ANECOID, -Ă (< fr.; {s} gr. an- „fără” + ekho „zgomot”) adj. (Despre încăperi, spații etc.) Lipsit de ecou.

ANELIDE (< fr.; {s} lat. *anellus* „inel”) s.n. pl. Încrângătură de viermi inelaji (ex. rîma) cu corp alungit și curtat dorso-ventral, cu regiunea cefalică distinctă și restul corpului format din segmente inelare. Apar în Cambrian (*Annelida*).

ANEMIA (< fr.) vb. I refl. și tranz. A ajunge sau a face să ajungă în stare de anemie.

ANEMIC, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. 1. Adj., s.m. și f. (Persoană) care suferă de anemie. 2. Adj. Fig. Slab, fără vlagă.

ANEMIE (< fr. {i}; {s} gr. an- „fără” + *haima* „sînge”) s.f. Stare patologică caracterizată prin scăderea numărului de globule roșii și a hemoglobinei din sînge.

ANEMOCOR, -Ă (< fr.; {s} gr. *anemos* „vînt” + *khoreō* „a se deplasa”) s.f., adj. (Plantă) care are fructe sau semințe adaptate pentru a fi răspîndite de vînt (ex. papădia, bumbacul etc.).

ANEMOFIL, -Ă (< fr.; {s} gr. *anemos* „vînt” + *philos* „lubitor”) s.f., adj. (Plantă) ale cărei flori se polenizează cu ajutorul vîntului (ex. porumbul, cînepa etc.).

ANEMOGRAF (< fr. {i}) s.n. Aparat care înregistrează variațiile de viteză și direcție ale vîntului.

ANEMOMETRIE (< fr. {i}) s.f. Ansamblul operațiilor de măsurare a vitezei aerului în atmosferă.

ANEMOMETRU (< fr. {i}; {s} gr. *anemos* „vînt” + *metron* „măsură”) s.n. Instrument cu ajutorul căruia se măsoară viteza curenților slabi de aer.

ANEMONĂ (< fr., lat.) s.f. Plantă erbacee perennă din genul *Anemone*, familia ranunculaceelor, spontană sau cultivată ca plantă decorativă, cu flori divers colorate. 2. (ZOOLOG.) *Anemona*-*de-mare* = actinie.

ANEMOSCOP (< fr. {i}; {s} gr. *anemos* „vînt” + *skopeō* „a examina”) s.n. (METEOR.) Giruetă.

ANEMOSTAT (< fr. {i}; {s} gr. *anemos* „vînt” + lat. *status* „stabilitate”) s.n. Aparat folosit în încălzirea centrală cu aer cald, pentru difuzarea aerului în încăperi, fără a produce curenți de aer supărători.

ANENCEFALIE (< fr.; {s} gr. an- „fără” + *enkephalos* „creier”) s.f. Monstruoasă incompatibilă cu viața, caracterizată prin absența congenitală a encefalului.

ANEPIGRAF, -Ă (< fr.) adj. 1. Fără nici o inscripție (monedă a.). 2. Fără titlu (scriere a.).

ANERGIE (< fr.; {s} gr. an- „fără” + *ergon* „acțiune”) s.f. Lipsă de reacție a organismului la antigeni.

ANEROID (< fr.; {s} gr. an- „fără” + *aer* „aer” + *eidōs* „aspect”) adj. *Barometru* ~ = aparat care măsoară variațiile presiunii atmosferice (în raport cu altitudinea), prin deformarea unei capsule (diafragma) metalice elastice.

ANESTEZIA (< fr.) vb. I tranz. A face o anestezie.

ANESTEZIC, -Ă (< fr.) adj., s.n. (Substanță) care provoacă o anestezie (ex. novocaina, eterul, clorofomul).

ANESTEZIE (< fr. {i}; {s} gr. *anaesthesia* „insensibilitate”) s.f. 1. Procedură prin care se împiedică în mod trecător transmiterea sau perceperea excitațiilor dureroase, efectuată cu ajutorul unor substanțe chimice (anestezice) sau agenți fizici care acționează asupra receptorilor nervoși, a nervilor ori a centrilor nervoși. Există a. generală, regională și locală. 2. Lipsă a sensibilității, înclinată în unele boli nervoase sau consecutivă unui accident.

ANESTEZIST (< fr.) s.m. Medic specialist în practica anesteziei.

ANESTIN 1, Ion A. (1847—1919, n. București), actor român. Interpret al personajelor din comedile lui Caragiale. 2. **Victor A.** (1875—1918, n. Bacău), ziarist român. Fiul lui A. (1).

(1). Popularizator al științelor, fondator al Societății Astronomice Române (1907). Autor al primului roman științifico-fantastic din literatura română („În anul 4000 sau o călătorie la Venus”).

3. Ion A. (a semnat și cu pseud. *Ion Valentin*) (1900—1963, n. București), grafician, pictor și scenograf român. Nepotul lui A. (2). Desene politice și caricaturi, portrete șarjă din lumea teatrului.

ANETO, Pico de ~, cel mai înalt vf. din M-șii Pirinei (Spania), în masivul granitic Maladetta. Alt.: 3 404 m.

ANEUPLOID (< fr.) s.m. Celulă sau organism cu un număr de cromozomi mai mare sau mai mic decît numărul caracteristic speciei.

ANEURINĂ (< fr.) s.f. Vitamina B.

ANEVOIE (< a³ + *nevoie*) adv. Cu greu, abia.

ANEVOIOS, -OASĂ (< *anevoie*) adj. (Adesea adv.) Greu, obositor, dificil.

ANERVISM (< fr., gr.) s.n. Dilatare a peretelui unui vas sanguin (de obicei arteră) din cauza unei leziuni traumatice sau inflamatorii.

ANEX, -Ă (< fr., lat.) adj. Atașat unui lucru principal; alăturat.

ANEXĂ (< fr.) vb. I tranz. A atașa, a alipi, a adăuga (la ceva). (DR.; despre un stat) A face un act de anexiune.

ANEXĂ (< fr.) s.f. Ceea ce este alăturat, alipit, atașat ca element secundar de ceva; material auxiliar care dezvoltă, lămurește etc. un text; addenda. 2. (ANAT.) Jesut, formație sau organ legat structural de alte organe în cadrul unei funcțiuni comune (ex. ovarele și trompele sint a. ale uterului). □ *Anexe embrionare* = formații temporare ale embrionului, la reptile, păsări și mamifere, avînd un rol de protecție și de asigurare a nutriției, respirației și excreției (*amniosul*, *alantoida*, *placenta*).

ANEXIONISM (< fr.) s.n. Politică de anexiune.

ANEXIONIST, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. 1.

S.m. și f. Adept al anexionismului. 2. Adj. Care susține anexionismul; specific anexionismului.

ANEXITĂ (< fr. {i}) s.f. Inflamație acută sau cronică, unilaterală ori bilaterală, a trompelor uterine și a ovarelor datorită unei infecții.

ANEXIUNE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Alipire cu forța de către un stat a teritoriului altui stat. □ *Politica de a.* = politică prin care se urmărește cucerirea prin forță și pe alte căi de teritorii străine și exploatarea lor în folosul statului anexionist.

ANFILADA (< fr.) s.f. Șir de camere, de clădiri, de portice sau de colonade care se succed în linie dreaptă

ANFINSEN [anfinson], **Christian Boehmer** (n. 1916), biochimist american. Studii asupra secvenței aminoacizilor, structurilor tridimensionale a proteinelor și relațiilor dintre structura chimică și activitatea catalitică a ribonucleazel. Premiul Nobel pentru chimie (1972), împreună cu S. Moore și W.H. Stein.

ANGAJĂ (< fr.) vb. I. Tranz. și refl. A (se) încadra într-un serviciu (prin încheierea unui contract de muncă). ■ Tranz. A lua cu chirie. 2. Refl. A se obliga la ceva, a-și lua un angajament. ■ Tranz. A atrage după sine o angajare. 3. Tranz. și refl. A se antrena într-o discuție, într-o acțiune. 4. Refl. A apuca într-o anumită direcție. 5. (ARTĂ) A adopta un program estetic dependent de o doctrină etică, socială, politică etc.

ANGAJAMENT (< fr.) s.n. 1. Obligație pe care și-o ia cineva de a realiza ceva. □ (EC.) A. de plată = obligație asumată în scris față de bancă, la contractarea unui credit, cu privire la condițiile de utilizare și de rambursare a creditului respectiv. 2. (MILIT.) Lupta dintre două nave (sau grupări de nave), materializată prin atacuri și contraatacuri succesive date în scopul distrugerii, avarierii sau scoaterii din luptă a navelor inamicului. Presupune primirea și nu evitarea luptei. 3. (La hochei sau la baschet) Punerea pucului sau a mingii în joc.

ANGARA (< ngr.) s.f. 1. (în ev. med. în Țara Românească și în Moldova) Nume generic dat obligărilor în munca impuse țărănimii. 2. (Mai ales la pl.) Dificultate, greutate de ordin material; necaz, belea.

ANGARA, riu în Federația Rusă (C.S.I.); 1 779 km. lăz. din L. Baikal și se varsă în Enisei. Afl. pr.: Ilim, Irkut, Oka, Kova. Navigabil între Irkutsk și Bratsk și între Bogueceansk și vîrsare (320 km.) Mari hidrocentrale (Irkutsk — 660 MW, Bratsk — 4 500 MW și în construcție Ust-Ilimsk — 4 300 MW).

ANGARSK, oraș în Federația Rusă (C.S.I.), pe Angara; 266 mil loc. (1989). Electrometallurgie; utajă minier; prelucr. lemnului și a petrolului. Termocentrală.

ANGEITĂ (< fr. {i}; {s} gr. *ageion* „vas”) s.f. Inflamație a vaselor sanguine; artere (arterită), vene (*flebită*) sau vase limfatice (*limfangită*).

ANGEL [anhel] (**SALTO DE ANGEL**), cascada cu cea mai înaltă cădere de apă din lume (979 m). Situată pe platoul Auyán-tepui (Pod. Guayanelor), în SE Venezuelei. Formată de Rîu Carrao, afl. al lui Rîu Caroní (bazinul Orinoco).

ANGELES, oraș în Filipine (ins. Luzon), la N de Manila; 189 mil loc. (1980). Centru agricol (orez, zahăr). Nod de comunicații.

ANGELES [anheles], **Victoria de Los** ~ (pe numele adevărat *Victoria Gomez Cima*) (n. 1923), cîntăreașă spaniolă de operă. Roluri de soprână în special în operele lui Puccini.

ANGELESCU, **Constantin** (1869—1950, n. Cralova), medic și om politic român. Prof. univ. la București. Fruntaș al Partidului Național-Liberal. Ministrul Instrucțiunii (1918—1919, 1922—1926, 1927—1928, 1933—1937), prim-min. (1933—1934), consilier regal (1938—1940). Activitate pentru desăvîrșirea statului unitar român. Vast program de construcții școlare. Impunînd un model care-i poartă numele. A murit în închisoare. M. de onoare al Acad. (1934).

ANGELESCU, **Eugen** (1896—1968, n. Rimnicu Vilcea), chimist român. Acad. (1963), prof. univ. la București. Contribuții în domeniul

Constantin Angelescu

Eugen Angelescu

chimiei colorizilor organici. Cercetări privind solubilitatea selectivă a unor substanțe organice, cinetica chimică și chimia aplicată în special în ind. alim.

ANGELESCU, Ion N. (1885—1930, n. Fececi), economist și om politic român de orientare neoliberală. Prof. univ. la București. Op. pr.: „Cunoașterea și conducerea pieței economice”, „Politica economică a României Mari”.

ANGELESCU, Paul (1872—1949, n. Iași), general și om politic român. A comandat Divizia XV („Divizia de oșei”) în luptele de la Maragești; ministru de Război (1927—1928 și 1934—1937).

ANGELICĂ (ANGHELICĂ) (< fr., ngr.) s.f. Plantă erbacee aromatică din familia umbeliferelor, înaltă de 50—150 cm, cu frunze mari, penate și flori albe-verzui, toloasă în ind. farmaceutică (*Angelica archangelica*); esce ocrotită prin lege.

ANGELICO, FRA ~ (*Fra Giovanni da Fiesole, zis Il Beato*) (c. 1400—1455), pictor italian. Maestru al școlii florentine. Legat de gotic prin sentimentul religios și cromatica vie, aparține Renașterii prin observarea realității și redarea atmosferei scăldate în lumină (frescele din chiliile Mănăstirii San Marco din Florența).

ANGELL, Norman (1874—1967), economist și publicist englez. Lucrarea de mare popularitate, „Marea Iluzie”. Premiul Nobel pentru pace (1933).

ANGELOPOULOS, Theodoros (n. 1936), critic și regizor grec de cinema. Filme tratând istoria modernă a Greciei într-o manieră neconvențională, inovatoare („Reconstituirea”, „Zile din '36”, „Comedianții”, „Drumul spre Cythera”).

ANGERMAN [ʒɔərman]. **ÄNGERMANÄLVEN** fl. în partea central-nordică a Suediei. Izv. din Alpii Scandinaviei și se varsă în G. Botnic; 450 km, dintre care 100 km navigabili. Plutărit. Pescuit. Turism.

ANGERS [ãje], oraș în V Franței (Anjou), pe Maine; 195,9 mil loc. (1982, cu suburbiile). Centru comercial. Metalurgie, textile, încălci, constr. de mașini (cabluri, echipament electric). Universitate. Monumente: Catedrala Sânt Maurice (sec. 12—13), cetate (sec. 13); muzee.

ANGHEL, Dimitrie (1872—1914, n. Cornești, jud. Iași), scriitor român. Poet simbolist, cântăreț al florilor și al peisajului marin („În grădina”, „Fantazii”); proze lirice, metaforice și fanteziste („Fantome”, „Oglinda fermecată”). În colab. cu Șt. O. Iosif, versuri umoristice-satirice („Caleidoscopul lui A. Mirea”), lucrări dramatice („Legenda funigiilor”, „Cometa”). Traduceri.

ANGHEL, Gheorghe (1904—1966, n. Turnu Severin), sculptor român. Reprezentant, alături de D. Paclurea și C. Brâncuși, al școlii moderne de sculptură în România. Porcrete remarcabile prin noblețea sentimentului, monumentalitate și

tendința de a spiritualiza chipurile („Eminescu”, „Carturarul”, „Pallady”). Compoziții simbolice a căror temă este maternitatea, muzica, istoria („Nud de femeie”, „Maternitate”).

ANGEHELESCU, Gheorghă (1839—1915, n. București), general român. Participant la Războiul de Independență (1877—1878), s-a distins în luptele de la Plevna și Vidin. Ministru de Război (1882). Contribuții la organizarea armatei române pe baze moderne.

ANGEHELESCU, Marcel (1910—1977, n. Craieva), actor român de teatru și de cinema. Roluri de compoziție, predilect comice (Pristanda din „O scrisoare pierdută” de Caragiale, Nebunul din „Regele Lear” de Shakespeare) pe scena Teatrului Național din București. Roluri în filme („Badăranii”, „Steaua fără nume”).

ANGEHELESCU, Mircea (n. 1941, București), istoric literar român. Studii consacrate fenomenului cultural românesc, unele din perspectivă comparativă („Literatură română și Orientul”, „Preromantismul românesc”); monografii („Petre Ispirescu”, „Ion Heliade Rădulescu”); editor.

ANGELOS, dinastie de împărași bizantini (1185—1204), întemeiați de Isaac II (1185—1195).

Gheorghe Anghel:
„Mihai Eminescu”

Dimitrie Anghel

Gheorghe Anghel

Marcel Anghelescu
(în „O scrisoare pierdută”)

în timpul ei s-a înăsprit exploatarea fiscală și s-a consolidat puterea marilor feudali. În urma răscoalei vlahilor și bulgarilor (1185—1186) s-a creat statul condus de dinastia *Asăneștilor*, iar participanții la cea de-a patra cruciadă (1202—1204) au cucerit capitala bizantină (apr. 1204), ceea ce a marcat sfârșitul dinastiei, precum și crearea Imperiului latin de Constantinopol.

ANGHELUȚĂ, Octavian (1904—1978, n. Brăila), pictor român. Prof. univ. la București. Tematică socială în compoziții, portrete și peisaje („Proba oșeiului”, „Tataia”).

ANGHELUȚĂ, Theodor (1862—1964, n. sat Adam, jud. Galați), matematician român. Prof. univ. la Cluj. Contribuții în domeniul teoriei ecuațiilor integrale și al teoriei ecuațiilor funcționale.

ANGHILĂ (< lat. *anguilla*, după fr.) s.f. Pește teleostean migrator, cu corpul în formă de șarpe, de c. 3 m lungime și c. 65 kg (*Anguilla anguilla*). Adulții migrează în M. Sargasselor, unde, după depunerea icrelor, mor. Larvele duse de Gulfstream, ajung după 2—4 ani în fluviile Europei, unde se transformă în adulți. Pătrunde și în M. Neagră și Dunăre.

ANGHINĂRE (< ngr.) s.f. Plantă erbacee perenă din familia compozitelor, cu frunze mari, spinoase; originară din regiunea mediteraneană, este cultivată acit pentru solzii cărnoși ai inflorescenței și receptaculii florali, consumați ca legume, cit și pentru florile sale întrebunțate în farmacologie (*Cynara scolymus*).

ANGHINĂ (ANGINĂ) (< fr., lat.) s.f. 1. Boală infecțioasă acută caracterizată prin inflamație a faringelui și a amigdalelor. 2. A. pectorală = boală de inimă datorată unor alterări funcționale sau anatomice ale arterelor coronare.

ANGIOLITĂ (< fr.; [s] gr. *aggeion „vas” + khole „bilă”*) s.f. Inflamație a căilor biliare intra- și extrahepatice, întâlnită în boli ca febra tifoidă, calculozia biliară etc.

ANGIOGRAFIE (< fr. [i]; [s] gr. *aggeion „vas” + graphe „descriere”*) s.f. Studiu radioscopic sau radiografic al vaselor sanguine după introducerea unor substanțe radioopace.

ANGIOLELLO, Giovanni Maria (1450—1525), visticier al Porții Otomane. L-a însoțit pe sultanul Mehmed II în campania din 1476 împotriva lui Ștefan cel Mare, pe care o evocă în memoriile sale.

ANGIOLOGIE (< fr. [i]; [s] gr. *aggeion „vas” + logos „studiu”*) s.f. Parte a anatomiei care studiază vasele sanguine și limfatice.

ANGIOM (< fr. [i]; [s] gr. *aggeion „vas”*) s.n. Tumoră benignă a vaselor sanguine (hemangiom) sau limfatice (limfangiom).

ANGIOPATIE (< fr. [i]; [s] gr. *aggeion „vas” + pathos „suferință”*) s.f. Denumire generică pentru bolile vaselor sanguine.

ANGIOSPASM (< fr. [i]; [s] gr. *aggeion „vas” + spasmos „spasm”*) s.n. Con tracție spastică a unui vas sanguin, în special a unei artere.

ANGIOSPERM, -Ă (< fr. [i]; [s] gr. *aggeion „vas” + sperma „sămînță”*) adj., s.f. 1. Adj. (Despre plante) Cu sămînța închisă în fruct. 2. S.f. pl. Incredgătură de plante cu flori, cu semințe închise în fructe, cuprinzînd dicotiledonatele și monocotiledonatele, răspîndite pe tot globul.

ANGIOTENSINĂ (< fr.) s.f. Renină.

ANGKOR, localit. în Cambodgea, veche capitală a Imp. khmer omonim (sec. 9—15). Remarcabile vestigii de artă khmeră; templul Angkor Vat, monumentală construcție a Asiei de Sud-Est și reședința regală Angkor Thom cu sanctuarul budist Bayon (templul în formă de piramidă, sec. 12—13).

ANGLESEY [ˈæŋɡlɪsɪ]. ins. brit. în M. Irlandei, în apropierea ărilor Gallilor; 715 km²; c. 60 mil loc. Expl. de marmură verde, cupru și plumb. Cereale; creșterea animalelor. Monumente megalitice (dolmeni).

ANGLI (< fr., lat.) s.m. pl. Populație

germanică; în sec. 5 a ocupat estul Ins. Britanice, dînd numele ei acestui teritoriu.

ANGLIA (ENGLAND) [ɪŋlənd], denumire a părții din Marea Britanie cuprinsă între Scoția și Țara Gallilor; 130,4 mil. km²; 47,4 mil. loc. (1987, dintre care 80% pop. urbană). Oraș pr.: Londra. Puternică reg. ind. Expl. de cărbune (3/4 din prod. țării), de min. de fier și cositor. Predomină ind. grea (metalurgică, constr. de mașini, chimică, automobile, aeronautică); este dezvoltată și ind. ușoară (textilă și alim.). A. realizează 80% din valoarea constr. navale ale țării. 2/3 din terenul arabil al Marii Britanii este cultivat. În A., realizîndu-se 90% din prod. de grlu a țării. În A. este concentrat 2/3 din șeptelul britanic. Are 16 universități (Oxford, Cambridge ș.a.). **Bătălia Angliei** = ansamblul luptelor aeriene purtate de Germania între 7 sept. 1941 și primăvara anului 1942 deasupra Marii Britanii, în cadrul operației „Leul de mare”, ce urmărea invadarea ei. S-au înfruntat 2 800 avioane de partea Luftwafei și c. 700 avioane ale R.A.F. Prima mare înfrîngere a nemților în al doilea război mondial.

ANGLICAN, -Ă (< fr., lat. m.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. Adept al anglicanismului. 2. Adj. Care aparține anglicanismului, privitor la anglicanism.

ANGLICANISM (< fr.) s.n. Religie de stat a Angliei, cu caracter reformat, constituită oficial în 1562 sub Elisabeta I.

ANGLICISM (< fr.) s.n. Cuvînt, expresie etc. proprii limbii engleze; cuvînt sau expresie împrumutată din limba engleză de o altă limbă și neadaptată la sistemul acesteia.

ANGLO-NORMANDE v. Normande.

ANGLO-SAXON, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Populații germanice (angli, iuți, saxoni), care s-au deplasat de pe continent în Ins. Britanice ocupîndu-le în sec. 5-6. Persoană care face parte din una dintre aceste populații; p. ext., locuitor de origine engleză din Commonwealth sau din S.U.A. 2. Adj. Care aparține anglo-saxonilor (1), privitor la anglo-saxoni. ■ **Limba anglo-saxonă** = limbă germanică vorbită de anglo-saxoni (sec. 8-12); engleza veche.

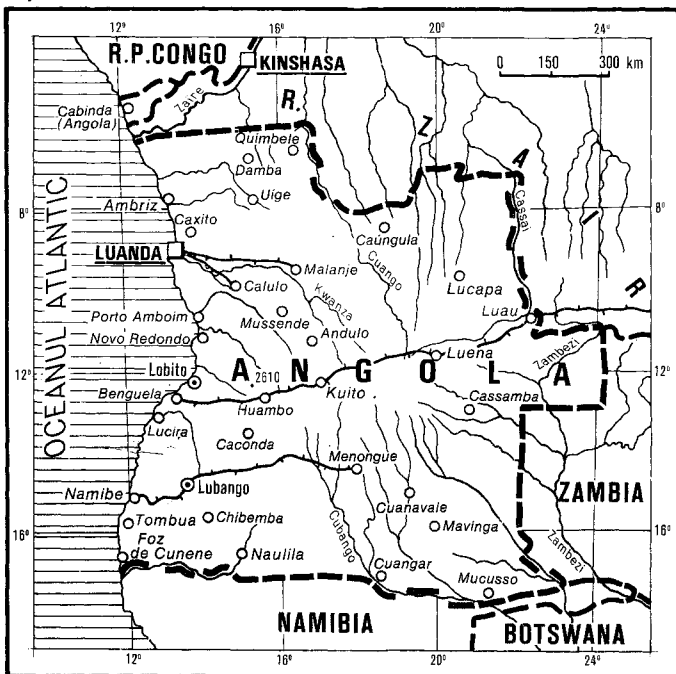
Angkor. Aleea gigantilor

ANGOASĂ (< fr.) s.f. 1. Neliniște, teamă nedeterminată, cu un caracter global, antrenînd întreaga subiectivitate a individului; anxietate maximă. V. anxietate. 2. (FILOZ.) Sentiment generat de condiția de înstrăinare a omului. ■ (În existențialism) Neliniște metafizică. A. îi revelează omului irraționalitatea situației, absurditatea vieții lui (Kierkegaard), esența însăși a omului, care este libertatea (Sartre) sau neantul (Heidegger).

ANGOLA (< fr.) s.f. Masă ceramică alcătuită pe bază de argilă sau caolinuri superioare, care servește la acoperirea în strat subțire a produ-

selor ceramice înainte de ardere, pentru a le masca culoarea naturală.

ANGOLA, Republica Populară ~, stat în partea central-sudică a Africii, cu largă ieșire la Oc. Atlantic; 1,25 mil. km²; 9,48 mil. loc (1988). Limba oficială: portugheză. Cap.: Luanda. Orașe pr.: Huambo, Lobito, Benguela. Este împărțit în 18 provincii. Relief predominant de podiș (alt. 1 000-2 000 m), în lungul șarmului atlantic o cîmpie litorală joasă, nisipoasă, cu lagune. Climă tropicală, mai uscată în partea sudică a litoralului; păduri tropicale (42,6% din terit.). Expl. de diamant (625 mil carate, 1985), petrol (mai ales în Cabinda, 22,9 mil. t, 1989), min. de fier, cupru, mangan, uraniu ș.a. Plantații de cafea (180 mil ha), sisal, trestie de zahăr (330 mil t, 1988), bananieri, culturi de porumb, sorg, bătăte (330 mil t, 1980), bumbac, arahide. Pescuit: 58,4 mil t pește (1986). Fabriци de ciment, conserve de pește, de produse textile; rafinării de petrol. Pe întinse pășuni naturale (23,3% din supr. țării) se cresc bovine (3,4 mil. capete, 1988), ovine, caprine (c. 1 mil. capete, 1988). C.f.: 3,3 mil km. Căi rutiere: 72,3 mil km. Moneda: 1 kwanza = 100 luei. Exportă petrol (c. 3/4), diamante (c. 1/10), produse petroliere, cafea ș.a. și importă produse chimice, autovehicule, cereale, produse textile, siderurgice, alim. ș.a. — **Istoric.** În ev. med. părți ale A. aparțin regatelor autohtone Congo, Luanda, Angola. Coasta Angolei transformată după 1520 în posesiune a Portugaliei, devine, în secolele următoare, izvor al comerțului de sclavi cu destinația Brazilia (c. 3 mil. între 1500 și 1822). În 1951 A. este proclamată provincie de peste mări a Portugaliei. În 1956 ia ființă Mișcarea pentru Eliberarea Angolei (M.P.L.A.), care declanșează în 1961 lupta armată împotriva autorităților portugheze. La 11 nov. 1975, la Luanda, este proclamată Republica Populară, avînd ca prim președinte pe Agostinho Neto (1975-1979). Primul Congres al M.P.L.A. (dec. 1977) hotărăște schimbarea denumirii partidului M.P.L.A. — Partidul Muncii. Eforturile de refacere economică au fost zadărnice de un îndelungat război civil (1975-1989), în cursul căruia guvernul marxist de la Luanda a primit sprijinul U.R.S.S. și Cubei, iar principala forță de opoziție, Uniunea Națională pentru Independența Totală a A. (UNITA), condusă de Jonas Savimbi, a beneficiat de asistența S.U.A. și Africii de Sud. Acordul semnat la 22 dec. 1988 între A., Cuba și Africa de Sud privind etapele retragerii trupelor cubaneze din A. și proclamarea inde-

penđenței Namibiei a fost urmat la 1 iun. 1991 de semnarea unui acord pentru încetarea focului între M.P.L.A. și UNITA (prin medierea Portugaliei). A. este republică prezidențială. Activitatea legislativă este exercitată de președintele și de Adunarea Națională a Poporului, iar cea executivă de un cabinet numit și condus de președinte.

ANGORA (< fr. {}; {}) s.f. *Angora* [= Ankara] s.f. (ZOOT.) Denumire dată unor rase de capre, iepuri și pisici cu părul lung și mătăsoș; p. ext. lână prelucrată din părul acestor animale.

ANGORA, vechea denumire a orașului Ankara.

ANGOULÈME [ãgulem], oraș în V Franței (Angoumois); 103,6 mil loc. (1982, cu suburbii). Frigidere; hirtie; falanșă. Nod de comunicații. Catedrală romanică (sec. 12, restaurată în sec. 19). Muzeu.

ANGOULÈME [ãgulem], ramură colaterală a dinastiei franceze Capetiene Vîlois-Orléans. I-au aparținut între 1515 și 1589 cinci regi: Francisc I, Henric II, Francisc II, Carol IX, Henric III.

ANGOUMOIS [ãrumoa], prov. istorică în V Franței. Oraș pr.: *Angoulême*. Creșterea animalelor; mare prod. de unt. Viticultură.

ANGRA-MAINYU v. *Ahriman*.

ANGRENA (< fr.) vb. I 1. Tranz. A pune în legătură elementele unui angrenaj, astfel încât dinții unuia să pătrundă în golurile celuilalt. 2. Tranz. și refl. A face pe cineva să participe sau a începe să participe la o acțiune.

ANGRENAJ (< fr.) s.n. Mecanism constituit din roți dințate, destinat transmiterii fără alunecare, prin intermediul dinților, a cuplului între doi arbori.

ANGRO (< fr.) adv. În cantitate mare, cu ridicata.

ANGROSIST (< angro, după germ.) s.m. și f., adj. (Persoană, întreprindere) care face comerț angro.

ÅNGSTRÖM [ãngström] Anders Jens (1814—1874), fizician și astronom suedez. Contribuții în domeniul analizei spectrale, pe care a folosit-o primul în studiul stelelor.

ÅNGSTRÖM (< fr. {}; {}) s.f. *Ångström* s.m. Unitate de măsură tolerată pentru lungimi, folosită în fizica atomică și nucleară (simbol: Å), egală cu 10⁻¹⁰ m.

ANGUILLA [ãnguila] ; engl *ãnguila*] s. ins. vulcanică în Antilele Mici, în M. Caraibilor, la E

de ins. Puerto Rico; 96 km²; 6,7 mil loc. (1988). Centru ad-tiv.: *The Valley*. Bumbac, trestie de zahăr, ananas. Descoperită de Columb în 1493, devine în 1650 posesiune engleză, administrată până în 1971 în comun cu ins. St. Kitts/Cristopher și Nevis. Potrivit constituției din 1976, A. este un terit. autonom administrat de Marea Britanie.

ANHIDRIDE (< fr. {}; {}) s. gr. an- „fără” + *hydor* „apă” s.f. pl. 1. Substanțe anorganice, oxizi ai unor nemetale, care se pot obține prin deshidratarea acidului corespunzător și care în reacție cu apa generează acidul. 2. Substanțe organice formate prin eliminarea unei molecule de apă din două grupări carboxil. □ *Anhidridă carbonică* = dioxid de carbon. *Anhidridă acetică* = lichid incolor, cu miros înepător, întrebuințat la fabricarea celulozelor și ca agent de acetilare. *Anhidridă sulfuroasă* = dioxid de sulf.

ANHIDRIT (< fr. {}) s.n. Sulfat natural de calciu anhidru, produs de sedimentarea chimică în lagune. Se transformă ușor în gips atunci când aflorază. Ca mineral primar, apare în depozitele saline, sub formă de mase granulare compacte lamelare sau fibroase de culoare alb-albăstruie. Este utilizat la amendarea solurilor. În ind. hirtiei, iar varietățile cristalizate și compacte la confecționarea obiectelor de ornament.

ANHIDROZĂ (< fr.) s.f. Stare patologică, congenitală sau dobândită, caracterizată prin reducerea sau suprimarea secreției sudorale.

ANHIDRU, -Ă (< fr.) adj. Lipsit de apă (ex. sare a.).

ANHUI, prov. în E Chinei, pe cursul inferior al fl. Yangtze; 139,9 mil km²; 52,9 mil loc. (1988). Centru ad-tiv.: *Hefei*. Expl. de hule, min. de fier, cupru, fosforite. Mare producătoare de orez și ceai; grâu, bumbac și soia. Creșterea porcinelor.

ANI, vechi oraș (azi în ruine) în Turcia. Capitala Armeniei în timpul dinastiei Bagratizilor (sec. 9—11). Ruinele a c. 120 de biserici (sec. 5—14).

ANIHALI (< fr., lat.) vb. I tranz. A reduce la nimic, a înlătura, a distruge; a neutraliza.

ANIHLARE (< *anihila*) s.f. Acțiunea de a anihila. ■ (FIZ.) Transformare spontană, energetic echivalentă, a unei perechi particulă-antiparticulă (ex. electron-pozitron) în radiație electromagnetică (fotoni).

ANILINĂ (< fr. {};) s.f. Lichid uleios, incolor, obținut prima dată prin distilarea indigoului. Se obține industrial prin reducerea nitrobenzenului. Se întrebuințează la fabricarea coloranților, medicamentelor, acceleratorilor de vulcanizare etc. Sin. *aminobenzen*; *fenilamină*.

ANIMA (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. A da sau a căpăta (mai multă) viață; a (se) însufleți.

ANIMAL (< fr., lat.) s.n., adj. 1. S.n. Individ uni- sau pluricelular, heterotrof, la care facultatea de a simți și cea de mișcare sînt legate deseori de sistemul nervos și, respectiv, muscular; formează una dintre cele două diviziuni principale ale lumii organice. Se cunosc c. 1,5 mil. specii de a., aparținînd încrengăturilor protozoare, spongiere, celenterate, viermi, moluște, artropode, echinoderme și cordate. □ A. *domestic* = a. crescut în scop utilitar sau de agrement și care, în urma procesului îndelungat de domesticire, a suferit o modificare a caracterelor. A. *de blană* = a. folositor pentru blana care-i acoperă corpul și care prezintă utilitate economică. A.-matcă = efectivul de femele dintr-o anumită specie, care, în afara exploatării pentru producție, constituie nucleul de prăsilă în cadrul unei unități agricole. 2. Adj. De animal (1), propriu animalelor.

ANIMALIC, -Ă (< *animal*, după germ.) adj. Specific animalelor (1), de animal. ■ Brutal, bestial, josnic, primitiv.

ANIMALICUL (ANIMALCUL) (< fr.) s.m. (BIOL.; Inv.) Spermatozoid.

ANIMALICULIST (ANIMALCULIST) (< fr.) s.m. Adept al teoriei preformiste (sec. 17—18) care susținea că în spermatozoid se află, miniaturizat, viitorul organism; spermatic.

ANIMALIER, -Ă (< fr.) adj. 1. Care se referă la animale, la produse de origine animală. 2. (Despre genuri sau opere de artă) Care reprezintă mai ales animale; (despre plasticieni) care s-a specializat în reprezentarea animalelor.

ANIMALIZARE (< *animal*) s.f. 1. Tratament aplicat fibrelor textile celulozice pentru a le conferi afinitate față de coloranții specifici fibrelor animale cu care se amestecă. 2. Mărea comportamentului animal, prin limitarea preocupărilor la viața instinctuală (ex. în scleroza avansată).

ANIMAT, -Ă (< *anima*) adj. Care este plin de însuflețire, de animație. □ *Desen a.* = film de animație. V. *animație*.

ANIMATOR, -OARE (< fr.) adj., s.m. și f. (Persoană) care însuflețește, care stimulează o activitate, o acțiune.

ANIMAȚIE (< fr., lat.) s.f. Activitate sau mișcare însuflețită, vie. □ *Film de a.* = film constituit dintr-o suită de desene a căror proiecție succesivă dă impresia mișcării.

ANIMIȘM (< fr.; {}) lat. *anima* „suflet”) s.n. Credință în duhuri, spirite, suflete, ca realități distincte de corp, în genere în imagini supranaturale, suprasenzoriale, reprezentate în conștiința religioasă ca agenți acționînd în întreaga natură și diriguind obiectele și fenomenele lumii materiale, inclusiv omul. A. este prezent ca element component în toate religiile.

ANIMOZITATE (< fr., lat.) s.f. Atitudine ostilă față de cineva; neînțelegere între două persoane.

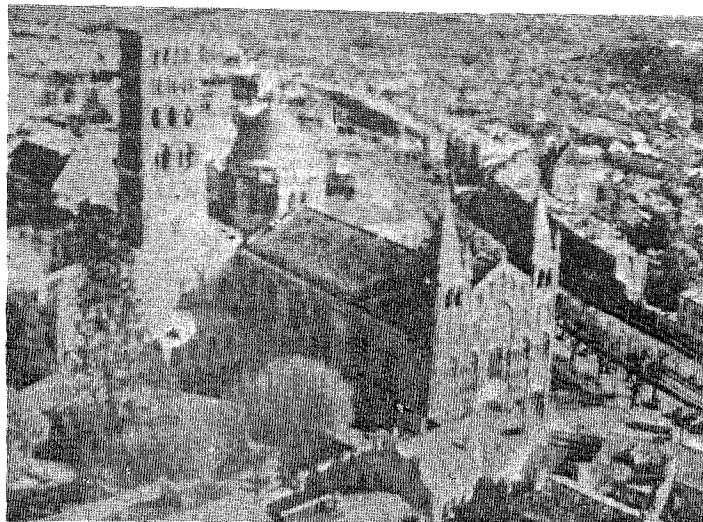
ANIN v. *arin*.

ANINA (lat. **anninare*) vb. I tranz. și refl. A (se) atîrna, a (se) agăța de ceva sau de cineva.

ANINA 1. Munții Aninei, masiv muntos calcaros în M-șii Banatului, între văile Carașului la N și Nerei la S. Forme carstice specifice: lapiezuri, doline, uvale, chei, izbucuri, peșteri etc. Alt. max.: 1 160 m. (vf. Leordis). Zăcămintă de hule. La poalele lor se află orașele Anina și Oravița. 2. Oraș în jud. Caraș-Severin; 11 703 loc. (1991). Expl. de hule, argile refractare și sisturi bituminoase. Termocentrală (990 MW); cocsărie; fabrică de mobilă și de cherestea; întreprindere de panificație. Centru turistic. Declarat oraș în 1952.

ANINOASA 1. Oraș în jud. Hunedoara, în depr. Petroșani, la poalele sud-estice ale M-șilor

Angoulême

Rețezat; 4 656 loc. (1991). Expl. forestiere și de hullă. Prelucr. lemnului; fabrică de oxigen. Declarat oraș în 1989. 2. Com. în jud. Argeș; 3 559 loc. (1991). Mănăstirea A. cu biserică (sec. 17); zid de incintă și clădiri anexe (sec. 18). 3. Com. în jud. Dimbovița; 6 067 loc. (1991). Expl. de petrol. Centru pomicol. Mănăstirea Vîforita (sec. 16, refăcută în sec. 18, cu transformări ulterioare). Colecție de artă medievală. 4. Com. în jud. Gorj; 4 785 loc. (1991). Culă din sec. 18 (în satul Groșerea).

ANIŢON (< fr.; {s} gr. *ana-* „în sus” + fr. *ion*) s.m. Ion cu sarcină electrică negativă, care este atras de anod.

ANIŢONIT (< fr.) s.m. Substanță schimbătoare de ioni, de obicei rășină naturală sau sintetică, folosită pentru a reține anioni dintr-o soluție.

ANISIAN, etajul inferior al Triasicului mediu de tip alpin, caracterizat prin dolomite, calcare negre în plăci etc. și faună de moluște și gasteropode.

ANISOL (< fr.) s.m. Substanță chimică lichidă, rezultată din combinarea alcoolului metilic cu fenolul; bun solvent; metoxibenzen.

ANISON s.m. v. *anason*.

ANIVERSA (< aniversare) vb. I tranz. A sărbători împlinirea unui număr de ani de la data la care s-a petrecut un eveniment.

ANIVERSAR, -Ă (< fr.) adj. Care amintește de un eveniment petrecut la aceeași dată, cu unul sau mai mulți ani în urmă.

ANIVERSARE (după fr.) s.f. Faptul de a aniversa; zi în care se aniversază ceva.

ANIZOCITOZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *anisos* „inegal” + *kytos* „oblect scobit”) s.f. Tulburare care apare în anemiile grave, caracterizată prin inegalitatea în dimensiuni a globulelor roșii.

ANIZOCORIE (< fr. {i}; {s} gr. *anisos* „inegal” + *korē* „puplă”) s.f. Inegalitate a diametrelor pupilelor, datorată unor afecțiuni oculare sau neurologice.

ANIZOGAMIE (< fr. {i}; {s} gr. *anisos* „inegal” + *gamos* „unire”) s.f. (BIOL.) Heterogamie.

ANIZOTROP, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. *anisos* „inegal” + *trope* „schimbare de direcție”) adj. (Despre un corp) Care nu are aceleași proprietăți fizice în toate direcțiile; care prezintă direcții privilegiate. Sin. *eolotrop*.

ANJERO-SUDJENSK, oraș în Federația Rusă (C.S.I.), la E de Tomsk, pe magistrala Transsiberiană; 108 mil loc. (1989). Pr. centru economic al bazinului carbonifer Kuznețk. Ind. constr. de mașini (vagoane), chimică-farmaceutică, a sticlei, piei.

ANJOU [ãju], prov. istorică în V Franței, pe cursul inferior al Loirei. Oraș pr.: Angers. Pomicultură, viticultură; creșterea animalelor.

ANJOU [ãju], familie nobiliară franceză, originară din comitatul cu același nume. A format dinastii regale în Anglia (sub numele de *Plantagenet*, 1154—1399), în S Italiei (1268—1442), în Sicilia (1268—1282, în mod nominal între 1266 și 1302), în Ungaria (1308—1387), precum și în Polonia (1370—1382 și 1384—1385).

ANKARA, cap. Turciei, situată în centrul Pod. Anatolice; 2,45 mil. loc. (în 1985, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport internațional (Esenboğa). Pr. centru politic al țării; centru financiar și ind. Metalurgie, tractive, montaj automobile, ciment, anvelope și produse chimice, textile și alim. Trei universități. Vechi centru cultural. Muzeu. Vestigii romane și bizantine (biserica Sf. Clement, sec. 6). Moschei. Intemeiată de frigieni în sec. 8 î.Hr., stăpînită de persani, Regatul selecucid, celgi, Regatul Pergam, devine în 25 î.Hr. cap. prov. romane Galatia, sub numele de *Ancyra*. În ev. mediu este stăpînită de bizantini, turcii selgiucizi ș.a., pentru a intra, în sec. 14, în componența Imp. Otoman. În apropiere de A., în iul. 1402, *Baiazid I* a fost înfrînt de Timur Lenk. Capitală a Turciei din 1923. S-a numit și *Angora*.

Ankara. Centrul orașului

ANKERIT s.n. Carbonat dublu de calciu și fier, de culoare alb-cenușie, în care fierul este înlocuit în procente variabile cu magneziul. Apare sub formă lenticulară, în jsturi cristaline, în serpentinite și ca mineral de gangă.

AN-LUMINĂ s.m. Unitate de măsură astronomică egală cu distanța parcursă de lumină într-un an tropic, adică 9 460 miliarde km.

ANLUMINURĂ (< fr.) s.f. Pictură de manuscris medieval. V. *miniatură* (1).

ANNABA, oraș în NE Algeriei, port la M. Mediterană; 305,5 mil loc. (1987). Metalurgie, ind. chimică, alim., reparații de material rulant. Export de min. de fier; fosforite, zinc, tutun, fructe. Universitate. Moschee (sec. 11). Vechiul nume: *Bône*.

ANNALES. ÉCONOMIES. SOCIÉTÉS. CIVILISATIONS, numele din 1946 al revistei *Annales d'histoire économique et sociale* fondată în 1929, la Paris, de Marc Bloch și Lucien Febvre, cu o profundă influență asupra istoriografiei contemporane. Promotorii „Școlii de la Annales” (F. Braudel, E. Le Roy Ladurie, J. Le Goff) au opus istoriei „evenimentale” istoria „globală”.

ANNAM 1. Denumire a Vietnamului în literatura europeană și chineză în timpul dinastiei Nguyen (1802—1945). 2. Denumire a Vietnamului Central între 1884 și 1945.

ANNAPOLIS [anepolis]. oraș în E S.U.A., centru ad-tiv al statului Maryland; 67,9 mil loc. (1980, cu suburbiile). Mase plastice. Academie navală.

ANNAPURNA, numele a patru vîrfuri din masivul Himalaya (Nepal); A. I (8 078 m), despărțit de *Dhaulagiri* prin valea Kali Gandak; a fost escaladat în 1950 de expediția franceză a lui M. Herzog și L. Lachenal; primul vf. de peste 8 000 m cucerit de om. A. II (7 937 m), cucerit în 1960. A. III (7 577 m), cucerit în 1961. A. IV (7 524 m), cucerit în 1955.

ANN ARBOR [æn ɑ:bɔ]. oraș în N S.U.A. (Michigan), pe riul Huron, la V de Detroit; 261 mil loc. (1984). Instrumente și mașini de precizie, ruimenji. Universitate (1841). Instițut de știință și tehnologie. Centru de cercetări aeronautice și spațiale, nucleare, chimice și metalurgice.

ANNÉCY [ãnesi] oraș în V Franței (Dauphiné), pe malul lacului omonim, la E de Lyon; 112,6 mil loc. (1982, cu suburbiile). Ind. constr. de mașini (instrumente de precizie) și textilă (în „bumbac”). Hîrtie. Centru turistic în Alpii Savoiei.

ANNOBÓN, denumire pînă în 1973 a ins. *Pagalau*.

ANNONA (cuv. lat.) s.f. 1. (În Roma antică în perioada imperiului) Obligația a populației de a aproviziona orașele și armata. 2. (În Imp. Bizantin) Tain al soldaților (*militaris annona*).

ANNULARIA s.f. Ramuri de *calamites* cu frunze de formă lanceolată unite prin bazele lor, descrise separat de forma arborescentă completă. Sint caracteristice pentru depozitele Carboniferului.

ANŢD (< fr. {i}; {s} gr. *ana-* „în sus” + *hadōs* „drum”) s.m. Electrode care captează electronii dintr-o baie de electroliză, dintr-un tub de descărcare etc.; este legat la polul pozitiv al sursei. ■ Ultimul electron, cu potențial pozitiv, la care ajung electronii emiși de catod.

ANŢDIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care pine de anod, care provine de la anod.

ANŢDIN, -Ă (< fr.) adj. Fără importanță, fără valoare, fără consecințe.

ANŢDŢŢĂ (< fr.; {s} gr. *an-* „fără” + *odont* „dînte”) s.f. (ZOOLOG.) *Scotică* de lac.

ANOFEL (< fr. {i}; {s} gr. *anopheles* „dăunător”) adj. *Țîțar* ~ = gen de țîțari caracterizați prin poziția lor oblică în timp de repaus, ale căror femele înțepă omul și animalele; unele specii transmit malariala (*Anopheles maculipennis*, A. *sacharovi*).

ANOFTALMIE (< fr. {i}; {s} gr. *an-* „fără” + *ophthalmos* „ochi”) s.f. Lipsă congenitală sau accidentală a unuia sau a ambilor ochi. □ A. *ciclopică* = monstruoasă congenitală caracterizată prin fuziunea ochilor și a orbitei, rudimentar dezvoltate.

ANOMALIE (< reg., lat.) s.f. Abateră de la normal, de la regulă; *spec.*, abateră de la caracterul normal al construcției sau formei unui organ, a unei părți a corpului sau a întregului organism; (în sens larg) malformație congenitală. □ A. de temperatură = abateră a temperaturii medii a unui punct față de valorile medii multianuale. A. *geochimică* = deviație a conținutului în elemente chimice al unei porțiuni de teren față de fondul general al regiunii sau al scoarței terestre. A. *geofizică* = deviație a caracteristicilor geofizice, evidențiată prin măsurători pe o anumită suprafață, în raport cu fondul general al regiunii sau scoarței Pămîntului. A. *magnetică* = deviație a cîmpului magnetic al Pămîntului de la valorile lui normale. Poate fi: continentală (supr. 10—100 000 km², ex. a.m. din Siberia de Est), regională (1—10 km²) și locală, datorată prezenței zăcămintelor de fier; ex. a.m. de la Krivoi Rog, Kursk.

ANOMIE (< fr., gr.) s.f. Stare a societății caracterizată prin lipsa de legi, de norme sau prin existența unor norme contradictorii, care face dificilă sau imposibilă orientarea acțiunii umane și integrarea individului în colectivitate.

ANONIM, **-Ă** (< fr., lat.) adj., subst. 1. Adj., s.m. și f. (Persoană) care nu ține să-și fie cunoscut numele; al cărui nume rămâne necunoscut, care-și tănuiește numele. 2. Adj. (Despre un text, o operă) Al cărui autor nu este cunoscut. 3. S.f. Scrioare nesemnăată. 4. Adj. Fig. Neștiut, necunoscut; fără personalitate.

ANONIMAT (< fr.) s.n. Situația celui anonim (1).

ANONIMUL BRÎNCOVENESC (Istoria Țării Românești de la oct. 1688 pînă la mart. 1717), cronică atribuită lui Radu Popescu sau Teodor Corbea. Relatează îndeosebi evenimentele din timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu.

ANONYMUS (sec. 12), nume sub care este cunoscut notarul regelui ungar Béla III. Autor al cronicii „Gesta Hungarorum”, care atestă prezența românilor în Transilvania în vremea invaziilor și stabilirii ungarilor în Pannonia și a expansiunii lor în teritoriile învecinate; el menționează și existența unor formațiuni politice în spațiul românesc, al căror conducători, Menumorut, Glad și Gelu, au opus o rezistență puternică cuceririi ungare.

ANONYMUS CĂRANSEBIENSIS (sau **LUGOSHIENSIS**), denumire dată acit autorului necunoscut al unui dicționar român-latin manuscris din jurul anului 1700, cit și dicționarului însuși (primul dicționar bilingv cu română ca limbă de bază, scris cu litere latine). S-a emis și ipoteza că autorul ar fi Mihail Halicz.

ANOREXIE (< fr., gr.) s.f. Lipsă a poftei de mîncare, înțînă în multe boli febrile, digestive, cronice etc.; inapetență. □ A. mentală = repulsie față de alimente, însoțită de pierderea totală a poftei de mîncare.

ANORGANIC, **-Ă** (< fr.; [s] gr. an- „fără” + fr. organique) adj. (Despre corpuri) în compoziția căruiă intră numai substanțe din regnul mineral; neorganic, mineral.

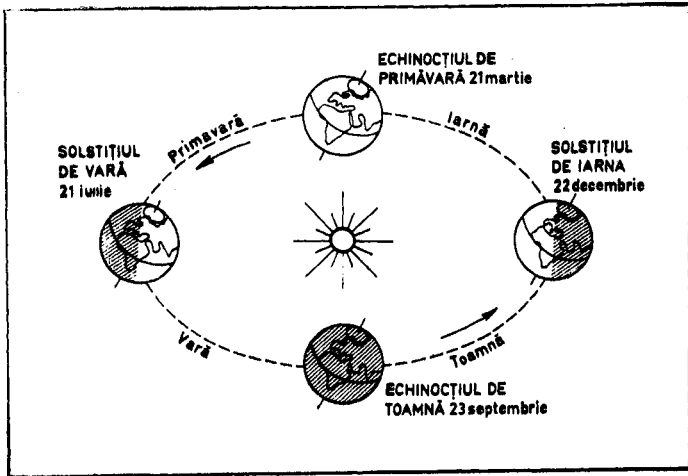
ANORHIDIE (< fr.; [s] gr. anarkhos „fără testicule”) s.f. Lipsă congenitală, accidentală sau datorită extirpării chirurgicale a testiculelor.

ANORMAL, **-Ă** (< fr.) adj. Contrar regulilor, normelor obișnuite. □ Care prezintă infirmități fizice sau psihice.

ANORTIT (< fr. [i]; [s] gr. an- „fără” + urhos „drept”) s.n. Feldspat plagioclaz, bogat în calciu, de culoare alb-roștăie, cenușiu, cu lăcuș stictos. Este înclinat în geode, în unele bombe vulcanice și în rocile magmatice ultrabazice. Se utilizează ca fondant la fabricarea porțelanului și faianței.

ANORTOZIT s.n. Rocă plutonică hololeucocrată alcătuită 90% din plagioclazi și 10% din componente mafice. Asociațiile anortozice formează masive independente de dimensiuni mari.

Jean Anouilh

Anotimpuri

ANOSMIE (< fr. [i]; [s] gr. an- „fără” + osme „miros”) s.f. Diminuare sau lipsă a simțului mirosului.

ANOȘT, **-Ă** (< ngr.) adj. Plictisitor, searbăd, uniform, monoton.

ANOTIMP (< an + timp, după germ.) s.n. Diviziune a anului (primăvară, vară, toamnă și iarnă) compusă din trei luni, caracterizată printr-o relativă omogenizare a condițiilor climatice și a duratei zilei. Succesiunea a. este determinată de înclinajul axei de rotație a Pământului față de planul orbitei lui. Momentele astronomice cu despart a. sînt echinocțiile de primăvară și toamnă și solstițiile de vară și iarnă.

ANOUILH [anyl], Jean (1910—1987), dramaturg francez. Dezbate probleme ale omului modern, axate pe tema revoltei și a evaziunii („Întîlnire la Senlis”, „Antigona”, „Clocirlia”, „Chei Antoine”).

ANOXIBIOZĂ (< fr.; [s] gr. an- „fără” + tr. oxy [gène] + gr. bios „viață”) s.f. Anaerobioză.

ANOXIE (< fr. [i]; [s] gr. an- „fără” + fr. oxy [gène]) s.f. Tulburare datorată lipsei aportului de oxigen din țesuturile organismului (blocării căilor respiratorii, unor tulburări de circulație sanguină sau intoxicații).

ANQING, oraș în E Chinei (Anhui), port pe Yangtze; 433,9 mil loc. (1986). Ind. metalurgică, chimică, textilă și alim.

ANQUETIL [ăncj], Jacques (1934—1987), ciclist francez. Câștigător al Turului Franței (1957, 1961, 1962, 1963, 1964), al Turului Italiei (1960, 1964), al Turului Spaniei (1963) și de 9 ori al Marelui Premiu al Națunilor (între 1953 și 1966). Recordman mondial al orei (1956).

ANROBARE (după fr. enrober) s.f. Amestecare a unui material granular cu un liant, prin care granulele se acoperă cu o peliculă subțire de liant.

ANROCĂMENT (< fr.) s.n. Asiz constituită din bolovanii sau din blocuri de piatră ori de beton așezate neregulat, pentru a forma diguri, baraje, fundații etc.

ANSA (Agenția Națională Ștampă Asociaată), agenție de presă italiană. Înființată în 1945, cu sediul central la Roma.

ANSAMBLU (< fr.) s.n. 1. Tot unitar constituit din elemente ordonat corelate între ele (ex. a. arhitectural). 2. Colectiv artistic al unei instituții teatrale, muzicale etc. 3. Compoziție muzicală scrisă pentru un ansamblu (2).

ANSĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Toartă curbă în formă de arc la un vas, la un cos etc. 2. Golf

mic, rotunjit, format de un sinclinal perpendicular cu țărmul. 3. Fir metallic (de obicei din cupru) utilizat la pistolul de lipit pentru executarea lipiturilor cu cositor. 4. Fir de metal (de obicei platină) cu extremitatea circulară, care servește la înșămînțări de germeni în medii de cultură. 5. Formație anatomică în formă de toartă sau de laț (ex. a. intestinală).

ANSCHLUSS [anșlus] 1. Mișcare politică apărută după primul război mondial, ce viza alipirea Austriei la Germania. Constituită inițial în Austria, s-a dezvoltat în Germania după preluarea puterii de către Hitler. 2. Anexarea Austriei de către Germania nazistă la 12 mart. 1938.

ANSELM DE CANTERBURY [kəntabəri] (1033—1109), teolog și filozof medieval. Originar din Italia. A inițiat fundamentarea dogmaticii catolice prin idealismul platonice. Promotor al realismului scolastic.

ANSERIFORME (< fr. [i]; [s] lat. anser „gîscă” + forma „formă”) s.f. pl. Ordin de păsări întoateare palmipede, cu c. 160 specii, răspîndite pe tot globul, cu excepția Antarcticii; au gît lung și picioare scurte, cu trei degete anterioare unite prin membră și degetul din urmă mic și liber, ciocul prevăzută pe margini cu lame cornoase sau cu zimți (Anseriformes). Ex. gîsca, lebăda.

ANSERMET, Ernest (1883—1969), compozitor, dirijor și muzicolog elvețian. Promotor al muzicii contemporane. Lucrări teoretice („Bazele muzicii în conștiința umană”).

ANSHAN, oraș în NE Chinei (Liaoning); 1,3 mil. loc. (1987, cu suburbiile). Nod de comunicații. Cel mai mare centru de expl. a min. de fier din țară. Termocentrală (220 MW). Mare centru al ind. grele; cel mai mare combinat metalurgic al țării; uzine chimice, de ciment și constr. de mașini.

ANSHUN, oraș în S Chinei (Guizhou), la SV de Guiyang; 214,7 mil loc. (1986, cu suburbiile). Nod de comunicații. Expl. de cărbuni. Ind. siderurgică, a mașinilor agricole și alim.

ANȘLIF (< germ.) s.n. Secțiune sfileută netransparentă a unei probe de mineral, de rocă, de fosilă destinată studierii la microscop în lumina reflectată.

ANTABLAMENT (< fr.) s.n. Element din arhitectura clasică, așezat deasupra zidurilor de fașadă sau coloanelor unei construcții și care susține acoperșul. Cuprinde arhitrava, friza și cornișa.

ANTAGONIC, -Ă (< fr.) adj. Antagonist. **ANTAGONISM** (< fr.) s.n. 1. Contradicție de neîmpăcat. □ (POLITOL.) A. social = contradicții ireductibile între clase, grupuri sau forțe sociale prezentând interese fundamentale opuse, care pot duce la conflicte sociale grave sau la revoluție socială. 2. A. *microbian* = antibioză. 3. (BIOL.) Formă de relații între specii sau categorii de indivizi ai aceleiași specii, în care creșterea și dezvoltarea uneia (unora) este inhibată de către celelalte.

ANTAGONIST, -Ă (< fr., lat.) adj. Care reprezintă un antagonism, care se află în opoziție: antagonic.

ANTAKYA, oraș în S Turciei asiatice, în apropierea G. Iskenderun; 109, 2 mil loc. (1985). Ind. textilă și alim. Centru comercial (mășline, tutun). Fondat de greci, în sec. 4 î.Hr., sub numele de *Antiohia*.

ANTALGIC, -Ă (< fr.; anti + gr. *algos* „durere”) adj. Care calmează durerea (ex. medicament a., poziție a.).

ANTALYA, oraș în SV Turciei, port la M. Mediterană, în golful cu același nume; 261,1 mil loc. (1985). Șantier naval. Ind. textilă și alim., prelucr. lemnului. Centru comercial (fructe). Moschee (sec. 13), azi muzeu. Vechiul nume: *Adalia*.

ANTAMA (< fr.) vb. I tranz. (Franzuzism) A angaja, a întreprinde, a iniția o acțiune.

ANTANANARIVO, cap. Madagascarului, în centrul ins. Madagascar; 1,1 mil. loc. (1985). Nod de comunicații. Aeroport internațional (Ivato). Pr. centru economic, politic și cultural

Antananarivo. Vedere generală

al țării. Expl. de grafit. Montaj automobile, ciment, prelucr. lemnului, ind. chimică, textilă, alim. (băuturi, țigarete, ciocolată). Piață comercială pentru cereale și minereuri. Universitate. Întemeiat în sec. 17. Centru ad-tiv al coloniei franceze Madagascar (din 1896), apoi cap. Rep. Malgășe (din 1960) și, din 1975, cap. R.D. Madagascar.

ANTANTA v. *Tripla Înțelegere*.

ANTANTĂ (< fr.) s.f. Nume dat unor alianțe politice și militare între state.

ANTAPEX (< fr.) s.n. Punctul diametral opus apexului.

ANTARCTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care este situat la Polul Sud sau în regiunea Polului Sud; care are caracterere proprii regiunii polare sudice. □ *Regiune a.* = nume generic dat pământurilor continentale, insulare și regiunilor Oc. Atlantic, Pacific și Indian cuprinse în Interiorul Cercului Polar de Sud.

ANTARCTICA, reg. polară în S Pământului, care include *Antarctida* și părțile de S ale Oc. Pacific (M. Ross, M. Amundsen), Oc. Atlantic (M. Weddell) și Oc. Indian (M. Davis). Limita o constituie zona de unire a apelor mai calde, nordice, cu cele reci, antarctice (48–60° lat. S); c. 52,5 mil. km². În A. se includ și arh. din apele preantartice: Georgia de Sud, Sandwich de Sud, Orkney de Sud, Shetland de Sud ș.a. Clima este aspră, cu temperaturi scăzute, vânturi puternice (viteza max.: 75 m/s, în Kerguelen), furtuni de zăpadă și cețuri dese. Temperaturile medii oscilează între 0°C (vara) și -30°C (iarna în insule). Precipitațiile sub formă de zăpadă cad în cantități mai mari pe ocean (800 mm/an) și la țărmul continentului (350 mm/an). În A. se formează gheață marină și de șelf și aisberguri. Fauna este săracă în spețe, dar bogată ca număr de indivizi (balene, cașaloți, focl, pești, pinguinii). Contribuții importante la explorarea A. au adus: Cook (1772–1775), *Bellingshausen* și *Lazarev* (1820), *Charcot* (1910), *Schackleton*, *Byrd* ș.a. — *Tratatul cu privire la A.*, încheiat în 1959 la Washington de către guvernele a 12 state (Argentina, Australia, Belgia, Chile, Franța, Japonia, Marea Britanie, Norvegia, Noua Zeelandă, Republica Africa de Sud, U.R.S.S. și S.U.A.), prevede folosirea acestei reg. numai în scopuri pașnice.

ANTARCTIDA, continent în emisfera sudică, cuprinzând partea centrală a reg. polare, scldat de Oc. Pacific, Atlantic și Indian; 13,97 mil. km². Continentul este acoperit aproape în întregime de o calotă de gheață cu grosimea medie de 1 720 m (max.: 4 300 m) și cu un volum de c. 24 mil. km³, care reprezintă 85,3%

din suprafața și 87% din volumul gheții de pe Pământ. La țărm se formează aisberguri. Relief cu numeroase culmi înalte: *Markham* (4 350 m), *Vinson* (5 140 m), *Kirkpatrick* (4 530 m) etc. Vulcanism activ și astăzi (vf. *Erebos* 3 794 m). Mici zăcăminte de cupru, molibden, plumb și carbuni. Climă polar-continentală, cu excepția litoralului. Temperatura medie anuală este de -50°C (iarna sub -70°C). Precipitații sub formă de zăpadă (300–400 mm/an pe țărm și 100–150 mm/an în interior). Vânturi puternice pe litoral. În „oaze” apar mușchi, licheni, alge și plante cu flori. Pe țărmuri trăiesc focl, pinguinii, pescărușii. Au adus contribuții la studierea A.: *Shackleton*, *Amundsen*, *Scott*, *Byrd* ș.a. Cercetările organizate în cadrul Anului Geofizic Internațional au sporit cunoștințele despre A.

ANTARES, cea mai strălucitoare stea (variabilă) din constelația Scorpion, situată la c. 160 ani-lumină de Soare. Este de mărimea Inelii și de culoare roșie; are diametrul de c. 300 de ori mai mare decât al Soarelui.

ANTĂ (< fr.) s.f. Element constructiv-decorativ (pilastru, coloană angajată etc.) menit să întărească și să decoreze colțurile unui edificiu.

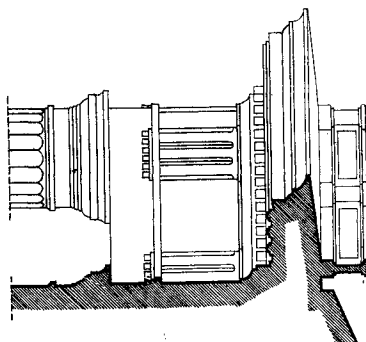
ANTE- (i) lat. ante „înainte”) Element de compunere care înseamnă „înainte”, „în față”, „anterior” și care servește la formarea unor substantive, adjective și verbe.

ANTEBELIC, -Ă (< ante + lat. *bellicus* „de război”) adj. De dinaintea unui război.

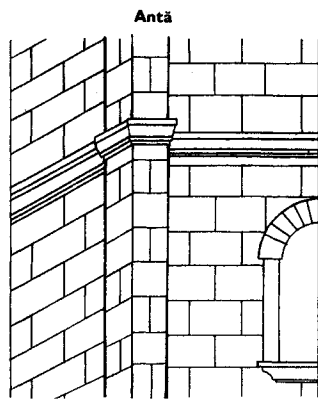
ANTEBRĂȚ (< ante + *brach*, după fr.) s.n. Parte a membrului superior, la om, cuprinsă între articulația cotului și a pumnului. Scheletul osos la a. este reprezentat de oasele radius și cubitus.

ANTECALCULAȚIE (< ante + *calculație*) s.f. Calculație anticipată a costului sau prețului unui produs, al unei lucrări sau al unui serviciu, efectuată înainte de cumpărare sau de execuție.

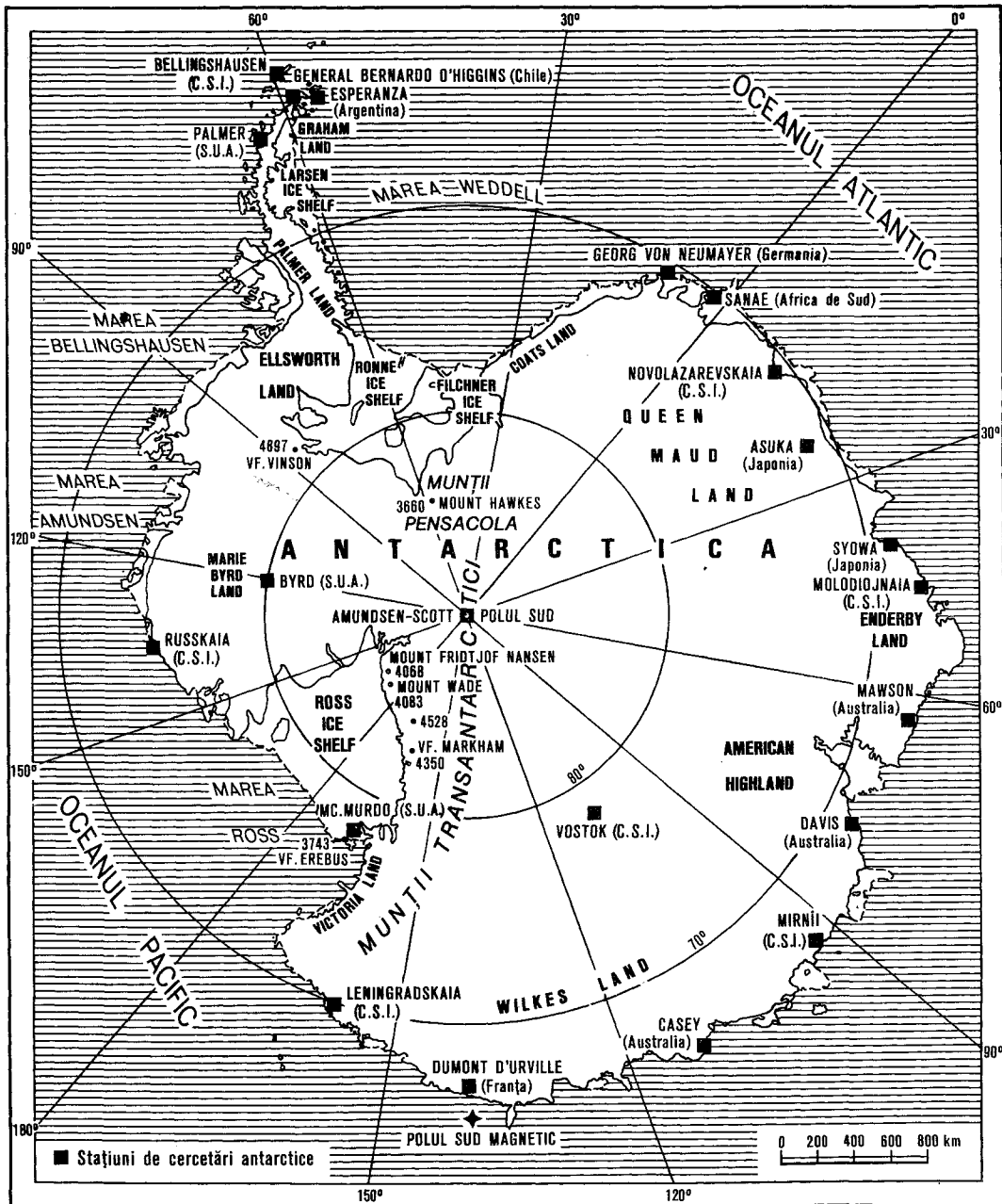
ANTECEDENT (< fr., lat.) s.n., adj. 1. S.n. Fapt sau întâmplare anterioară unei anumite date sau stări. □ A. *penal* = fapt penal privind trecutul inculpatului, de care instanța penală ține seama la stabilirea pedepsei. ■ (La pl.) Simptome sau fenomene (pe deosebite) (epidemiologice), care preced o boală și care trebuie cunoscute de medic pentru stabilirea diagnosticului și a tratamentului. 2. Adj. Care se găsește înainte (în timp), care s-a întâmplat înainte. ■ (Despre o vale) Care s-a format înainte de o ridicare tectonică și s-a adâncit o dată cu aceasta. 3. S.n. (LOG.) Primul termen al unei judecăți ipotetice, introdus prin cuvântul „dacă”; p. gener., tot ce poate constitui premisa, punctul de plecare al unei demonstrații.

Antablament

Antă

ANTECEDENȚĂ (< fr.) s.f. (GEOMORF.) Menținerea traseului unui râu și adâncirea vâii sale pe un curs preexistent mișcărilor tectonice, care au afectat regiunea respectivă pe direcție transversală.

ANTECESOR, -OARE (< it., lat.) s.m. și f. Predecesor.

ANTECLIZĂ (< fr.; {s} ante- + gr. *klišis* „inclinare”) s.f. (GEOL.) Zonă ridicată, de

dimensiuni mari, care aparține unei platforme, formată în urma mișcărilor oscilatorii diferențiale subsidente. Prezintă grosime mică a păturii de sedimente acoperitoare și frecvență mare a lăcnelor de sedimentare.

ANTEDATĂ (după fr. *antidater*) vb. I tranz. A pune pe un act, pe un document o dată anterioară celei reale.

ANTEDEVIZ (< ante + deviz) s.n. Document care cuprinde evaluarea prealabilă a costului unei construcții proiectate.

ANTEDILUVIAN, -Ă (< fr.; {s} ante- + lat. *diluvium* „potop”) s.n., adj. (Timpul) care a precedat glaciașia cuaternară. ■ Foarte vechi.

ANTEFIX (< fr.) s.n. Motiv ornamental așezat la marginea inferioară a acoperișului, pe cornișa unui edificiu.

detonajie; se exprimă prin cifra octanică a benzinei.

ANTIDOT (< fr. {}) s.n. Substanță care anulează efectul nociv al unei otrăviri, al unui virus etc. (ex. stricina este a. pentru barbiturice). ■ Fig. Remedia, leac.

ANTIDROG (< anti- + drog) s.n., adj. (Substanță, mijloc, procedeu) destinat prevenirii consumului sau combaterii efectelor drogurilor.

ANTIELECTRON (< anti + electron) s.m. Pozitron.

ANTIENZIMĂ (< anti- + enzimă) s.f. Substanță sau amestec de substanțe cu acțiune neutralizantă asupra unei enzime.

ANTIEPIDEMIC, -Ă (< anti- + epidemic) adj. Care este utilizat împotriva epidemiilor.

ANTIFASCISM (< fr. {} s.n. Mișcare politică apărută după primul război mondial îndreptată împotriva fascismului. A căpătat un caracter de masă, culminând cu mișcarea de rezistență și lupta armată în timpul celui de-al doilea război mondial.

ANTIFEBRIL, -Ă (< fr.) adj., s.n. Antipiretic, febrifug.

ANTIFEDING (< engl.) adj. (Despre instalații de radiocomunicații sau despre părți ale acestora) Care are proprietatea de a reduce sau de a compensa fenomenele de feding.

ANTIFERMENT (< fr.) s.m. Agent capabil să prevină sau să oprească fermentarea.

ANTIFEROELECTRIC, -Ă (< anti- + feroelectric) adj. (Despre unele corpuri) În structura cărui apar straturi atomice polarizate electric spontan (în absența câmpului electric exterior) în sensuri opuse.

ANTIFEROMAGNETIC, -Ă (< anti- + feromagnet) adj. (Despre unele corpuri) Cu atomi (sau ioni) care prezintă momente magnetice orientate în mod spontan (în absența câmpului magnetic exterior) în sensuri opuse.

ANTIFON (< sl.) s.n. Cântare religioasă de strană care se repetă, alternativ, de două coruri sau de două voci.

ANTIFON (< fr. {}; {} s) anti- + gr. phone „zgomot” s.n. Dop mic din cauciuc sau siliconi care se introduce în conductele auditive pentru a apăra urechile de zgomotele intense.

ANTIFONARE (< fr.) s.f. Procedeu de amortizare a zgomotului folosit în construcții, la autovehicule etc.

ANTIFONIC, -Ă (< antiferon) adj. (Despre cîntecul unui solist și al unui cor sau despre două părți dintr-un cor) Care se execută alternativ.

ANTIFONIE (< fr.) s.f. Nume dat în muzica antică modulului de a cînta pe mai multe voci alternativ, sau pe două voci la octava.

ANTIFRAZĂ (< fr., lat.) s.f. Figură retorică prin care o locuțiune, o frază etc. se întrebunțează cu un înțeles contrar celui obișnuit, pentru a obține un efect ironic sau eufemistic.

ANTIFRICȚIUNE (< fr.) s.f. Aliaj ~ = aliaj cu coeficient de frecare mic, folosit la căptușirea cuzinelor.

ANTIGEL (< fr.) s.n. Substanță anticongelantă (etilenglicol, glicerină etc.) care se adaugă apei de răcire a unui motor cu ardere internă, pentru a evita înghețarea ei în timpul iernii.

ANTIGEN (< fr.; {} fr. anti[corp] + gr. gennao „a naște”) s.m. (MICROBIOLOGIE) Substanță de natură proteică, determinând, la introducerea în organism, apariția unui anticorp. Deosebirea de a. la indivizii aparținând aceleiași specii determină respingerea pesuturilor transplantate, deosebirile imunochimice ale singelui etc.

ANTIGONA (în mitologia greacă), una dintre fiicele lui Edip. Reînnoșă la Teba după moartea tatălui său, A. a nesocotit porunca regelui Creon, ca Polinice, fratele ei, care ridicase armele împotriva cetății, să fie lăsat nemormântat. Condamnată să fie închisă într-o peșteră, și-a pus capăt zilelor.

ANTIGONOS, numele a trei regi elenistici: A.I. Monophthalmos (c. 382—301 î.Hr.), general al lui Alexandru Macedon, diadoh. În 311 î.Hr. și-a extins stăpînirea asupra întregii Asii Mici, Asiriei și N Mesopotamiei, iar în 306 î.Hr. s-a proclamat rege; înfrînt și ucis în bătălia de la

Ipsos (301 î.Hr.) de o coaliție a diadohilor. A. II. Gonatas, rege al Macedoniei (277—239 î.Hr.), fiul lui Demetrios Poliorcetes. În timpul său, Macedonia elenistică a cunoscut maxima înflorire. A. III. Doston, rege al Macedoniei (229—221 î.Hr.). L-a înfrînt la Sellasia (222 î.Hr.) pe Cleomene III, regele reformator al Spartei.

ANTIGRAVITAȚIE (< anti- + gravitație) s.f. Efect de anihilare a gravitației prin utilizarea unor metode speciale sau a unor substanțe ipotetice.

ANTIGRIZUTOȘ, -OASĂ (< fr.) adj. (Despre aparate, mașini și transformatoare electrice) Care este prevăzut cu dispozitive speciale de protecție ce îl asigură folosirea, fără pericol de explozie, în minele de cărbuni cu emanații de grizu.

ANTIGUA și BARBUDA, stat în America Centrală insulară, constituit din insulele omonime și ins. Redonda din N Antilelor Mari (M. Caraibilor); 442 km²; 85 mil loc. (1988). Limba oficială: engleza. Cap. Saint John's. Oraș pr.: Coolidge. Ins. Antigua (280 km²) are un relief vulcanic (alt. max. 402 m), iar ins. Barbuda (160,5 km²) este coraligenă. Climă tropical-oceanică, cu temperaturi și precipitații moderate (c. 1 100 mm/an). Plantații de trăsție de zahăr (5 mil t, 1988), cultură de bumbac, legume, manioc, batate. Creșterea animalelor. Pescuit. Exploatarea de fosfați naturali. Prelucrarea produselor agricole (zahăr, rom, uleiuri vegetale). Turism (în expansiune). Moneda: 1 East Caribbean Dollar = 100 cents. Nu are căi ferate. Căi rutiere: 960 km. Exportă bunuri industriale de larg consum, componente de echipamente industriale, combustibili, produse chimice ș.a. și importă produse alim., produse petroliere, utilaje industriale, mijloace de transport ș.a. — Istoric. Descoperită de Cristofor Columb în 1493. Antigua este colonizată de englezi începînd din 1632 și cedată oficial de Spania Angliei în 1667. În 1967 devine teritoriu autonom al Uniunii Indiilor de Vest, stat asociat

cu Marea Britanie. A. și B. își proclamă la 1 nov. 1981 independența în cadrul Commonwealth-ului. A. și B. este monarhie constituțională. Activitatea legislativă este exercitată de Senați și Camera Reprezentanților, iar cea executivă de un guvernator general și un cabinet condus de liderul partidului majoritar în Cameră.

ANTIGUVERNAMENTAL, -Ă (< fr.) adj. Care este împotriva guvernului.

ANTIALO (< fr.) s.n. Peliculă de lac sau de gelatină colorată care acoperă un film sau o placă fotografică, împiedicînd producerea efectului halo.

ANTIHEMORAGIC, -Ă (< fr.) adj. s.n. Hemostatic.

ANTIHIPERON (< anti- + hiperon) s.m. Antiparticula hiperonului.

ANTIHORMON (< fr.) s.m. Substanță specifică de apărare, aflată în serul sângelui și produsă de organism în cazul unui tratament cu hormoni prodrici.

ANTIHRIȘT (ANTICRIȘT) (< sl.) s.m. (În „Noul Testament”) Personaj escatologic împunernic de Satana să se opună, la sfîrșitul lumii, venirii lui Hristos. În continuarea apocalipticilor ludale, el a devenit o personificare (incarnare) a Satanei, a forțelor care se opun lui Dumnezeu. ■ P. ext. Om nelegiuit. Personalități istorice, precum Nero, au fost etichetate în epocă drept a.

ANTILE 1. Insulele ~, arh. între Oc. Atlantic și M. Caraibilor, care constituie America Centrală insulară; 222 mil km²; c. 30 mil loc. (1986). La V. A. Mari (Cuba, Haiti, Puerto Rico și Jamaica) ocupă o suprafață de 208 mil km², împărțind Mediterana Americană în două bazine: G. Mexic și M. Caraibilor. La E. A. Mică (14 mil km²) sînt dispuse sub forma unui arc, cele mai importante ins. fiind: Virgine, Sint Maarten, Barbuda, Antigua, Monserrat, Guadelupa, Dominica, Martinica, Sînta Lucia, Sîntul Vincențiu, Barbados, Grenada, Tobago și Trinidad. În lungul coastelor Venezuelei se găsesc ins. Bonaire, Curaçao și Aruba. Relieful A. este foarte variat. În A. Mică, unele ins. sînt tipic vulcanice (Monserrat, Guadelupa, Martinica), altele cu relief de cutare și vulcanic (Dominica, Sînta Lucia, Sîntul Vincențiu, Grenada), iar altele sînt sedimentare (Sint Maarten). Climă tropical-maritimă. 2. Curentul Antilelor, curent cald în Oc. Atlantic (NE Antilelor Mari), care scaldă Arh. Bahamas. Vitează 1—1,5 km/h. Temp. apei: 25—28°C. Salinitate: 36—37 ‰. 3. Marea Antilelor, v. Caraibilor, Marea ~.

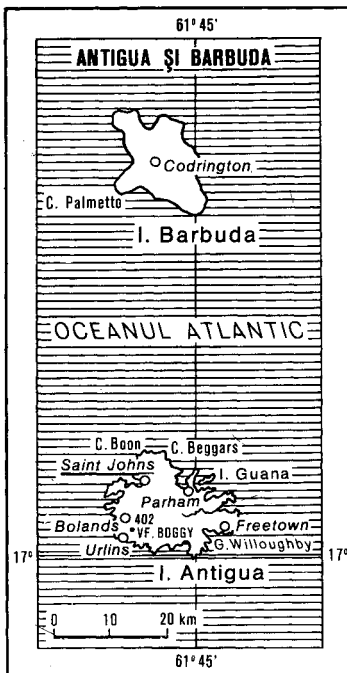
ANTILELE OLANDEZE, grup de cinci insule din Antilele Mică (Curaçao, Bonaire, Sint Maarten, Sint Eustatius și Saba) în bazinul sudic și estic al M. Caraibilor; 800 km²; 183 mil loc. (1989). Limba oficială: olandeza; alte limbi: engleza și dialectul papiamentu. Centrul ad-tiv: Willemstad (în ins. Curaçao). Relief muntos; climă subecuatorială mada: vegetație luxuriantă. Expl. de fosforite. Mică cultură tropicală. Se cresc caprine, ovine, bovine. Mari rafinării de petrol (capacitatea de preluc. c. 40 mil t). Nu au c.f. Moneda: 1 florin = 100 cents. Export (valoric, 1987): produse petroliere (95%), produse chimice, alim., fosfați. Import (valoric, 1987): petrol (din Venezuela, 70%), produse alim., bunuri de larg consum. Turism. Colonie olandeză din 1634. Din 1954 are statut de terit. nemetropolitan al Olandei.

ANTILBAN (JEBEL ESH SHARQI [eș șarki]), masiv muntos grezos între Siria și Liban, lung de 150 km. Alt. max.: 2 814 m. În Mt. Hermon (Jebel esh Sheikh). Pantele sînt acoperite cu păduri de stejar veșnic verzii.

ANTILOGARITM (< fr. {} s.n. Număr al cărui logaritm este egal cu numărul dat.

ANTILIGE (< fr., it.) s.f. Contradicție între două idei sau între două expresii.

ANTILOPA (< fr.) s.f. 1. Animal rumegător participat din familia bovidelor, cu coarne de formă variată, picioare lungi și subțiri și coadă scurtă, răspîndit în Africa, Asia, Europa și America de Nord. 2. Pielea tăbăcită a antilopel (1); Imitație a acestei piei.

ANTILUETIC, -Ă (< *anti-* + *luetic*) adj., s.n. (Medicament) împotriva sifilisului (ex. penicilina, bismutul etc.); antisifilitic.

ANTIMATERIE (< *anti-* + *materie*, după fr.) s.f. (FIZ.) Denumire dată unei substanțe ipotetice alcătuite din antiparticule; prin aspect și prin însușiri fizice, ea nu s-ar deosebi de substanța corpurilor ce ne înconjoară, dar, în cazul în care ar intra în contact cu aceasta din urmă, ambele s-ar anihila spontan degajând o mare cantitate de energie.

ANTIMĂLURIC, -Ă (< *anti-* + *mălură*) s.n., adj. (Produs chimic) folosit pentru combaterea mălurii cerealelor.

ANTIMEPHITIC, -Ă (< fr.; {s} *anti-* + *mephitis* „miros urit”) adj., s.n. (Substanță, remediu etc.) împotriva mirosurilor urite.

ANTIMETABOLIT (< *anti-* + *metabolit*) s.m., s.n. Substanță cu structură chimică analogă celei a unui metabolit, capabilă să se substituie acestuia în lanțul metabolic, perturbându-l desigur.

ANTIMEZON (< *anti-* + *mezon*) s.m. Antiparticula mezonului.

ANTIMICOTIC, -Ă (< fr.) s.n., adj. (Substanță chimică, medicament) care distruge ciupercile microscopice (efect fungicid) sau împiedică creșterea și multiplicarea lor (efect fungistatic, micostatic).

ANTIMIS (< ngr.) s.n. Acorerămint liturgic pe care sînt reprezentate punerea în mormînt și patimile lui Hristos și cei patru evangheliști, în cele patru colțuri. Pe a. sînt cusute fragmente din moastele unui sfînt ori martir al Bisericii.

ANTIMITOTIC (< fr.) s.n. Substanță care blochează diviziunea celulară. Se folosește ca medicament în tratamentul unor forme de cancer (ex. colchicina, uretanul etc.).

ANTIM IVIREANUL (c. 1660—1716, n. Iviria, Georgia), cărturar român, mitropolit al Țării Românești (1708—1716). A înființat tipografia la Snagov (1694) și Rimnic (1705). Cătorul ansamblului monastic Antim (1716) din București. A tradus, în special din grecește, numeroase scrieri de cult și didactico-morale. Op. pr.: „Didahille”, culegere manuscrisă cuprinzînd 35 de predică. A fost și un talentat calligraf, gravor și miniaturist. A ilustrat o evangheliere greco-română (1693) și o alta românească (1697), și a sculptat ușa de intrare a Mănăstirii Antim și a executat portretul lui Constantin Brîncoveanu.

ANTIMONARHIC, -Ă (după fr.) adj. Care este împotriva monarhiei, antimonarhist.

ANTIMONIAȚI (< fr.) s.m. pl. Săruri ale acidului antimonic. A. de sodiu și de potasiu sînt folosiți în industria sticlei și în ceramică.

ANTIMONIC (< fr.) adj. Acid ~ = acid al antimoniului, acid hexahidroxiantimonic.

ANTIMONIT (< fr.) s.n. Stibină.

ANTIMONIU (< germ, lat. m.) s.n. Element chimic (Sb; nr. at. 51, m. at. 121,75, p.t. 630°C, p.f. 1 645°C), semimetalic, întrebunțat în tehnică sub formă de aliaje; stibiu. A fost descoperit de chimistul german J. Thölde în 1450.

ANTIMONOPOL (< *anti-* + *monopol*) adj. Politică ~ = politică economică de echilibrare a unei plețe care este controlată într-o proporție covârșitoare de către monopoluri în detrimentul firmelor mici și mijlocii.

ANTINAȚIONAL, -Ă (< fr. {i}) adj. Îndreptat împotriva intereselor propriei națiuni.

ANTINEUTRINU (< fr. {i}) s.m. (FIZ.) Antiparticula neutrînului.

ANTINEUTRON (< fr.) s.m. (FIZ.) Antiparticula neutronului.

ANTINEVRĂLGIC, -Ă (< fr.) adj., s.n. (Medicament) care calmează nevralgiile.

ANTINOMIC, -Ă (< fr.) adj. Referitor la antinomie, care formează antinomie.

ANTINOMIE (< fr., lat) s.f. 1. Contradicție aparent insolubilă între două teze care se exclud reciproc și care totuși pot fi demonstrate, fiecare în parte, la fel de concludent. În antichitate era adesea denumită *aporie*: I. Kant a

formulat patru a. ale rașunii pure: 1) lumea este finită și infinită; 2) fiecare substanță complexă constă din lucruri simple și nu există nimic simplu; 3) în lume există libertate și domină determinismul; 4) există o cauză a lumii (Dumnezeu) și nu există o cauză primă. V. *paradox*. 2. (REL.) Metodă teologică aplicată doctrinei despre Dumnezeu și, în general, dogmelor credinței, indicînd neconcordanța dintre definițiile formale și conținutul transcendent al credinței (misterul adevărului divin) care nu poate fi redus la noțiunile rașionale.

ANTINUCLEU (< *anti* + *nucleu*) s.n. Nucleu atomic alcătuit din antiprotoni și antineutroni.

ANTIOH, numele a 13 regi elenistici ai Siriei, din dinastia Seleucizilor. Mai important: 1. A. I Soter (281—261 î.Hr.), fiul lui Seleucus Nicator. A respins o invazie cetică în Asia Mică.

2. A. II Theos (261—246 î.Hr.). A purtat războaie victorioase împotriva Egiptului elenistic. 3. A. III cel Mare (223—197 î.Hr.). A inițiat o campanie victorioasă în Asia Centrală pînă la Ind (212—205 î.Hr.); înfrînt la Magnesia (190 î.Hr.) de romani, care au cucerit o mare parte din regat.

ANTIOHIA, oraș în Siria antică. Fundat în 300 î.Hr., de Seleucus I Nicator, a fost una dintre capitalele Regatului Seleucizilor. Mare centru meșteșugăresc, comercial, cultural și religios. Capitală a prov. romane Siria. Stăpînit succesiv de bizanțini (sec. 6—7 și 10—11), arabi (637—969), cruciași, fiind centrul principatului cu același nume (1098—1268), mameluți (sec. 13—15), iar din 1516 de turci. Azi Antakya (Turcia).

ANTIOPE (în mitologia greacă), fiica lui Nicetus, regele Tebei. Frumusețea ei l-a atras pe Zeus, care a sedus-o sub chipul unui satir. Mama lui Amfion și al lui Zetos.

ANTIOXIDANT (< fr.) s.m. Substanță care împiedică sau întîrzie oxidarea. Introdus în cauciu, în produse petroliere și uleiuri, pre-

lungeste durata de conservare a acestora. Există a. naturali (tocoferolul din uleiuri) și a. sintetici (amine aromatice, fenoli etc.), Sin. *antioxygen*.

ANTIOXIGEN (< *anti-* + *oxigen*) s.n. Antioxidant.

ANTIPA, Grigore (1867—1944, n. Botoșani), biolog român. Acad. (1910). Intemeietor al Muzeului de Istorie Naturală din București, care îi poartă numele. A elucidat problemele productivității biologice a Dunării și a părții de NV a Mării Negre; a pus bazele școlii românești de hidrobiologie, ihtiologie și oceanologie; autorul unei concepții moderne ecologice a biosociologiei și bioeconomiei biosferei. Inițiatorul dioramelor și unul dintre creatorii muzeologiei moderne. Membru al mai multor academii străine.

ANTIPALUDIC, -Ă (< fr.) adj., s.n. Antimalaric.

ANTIPAPĂ (< fr.) s.m. Papă nerecunoscut de Biserica catolică, a cărui alegere nu a fost canonică. Între anii 251 și 1439 au existat 35 sau 36 de antipapi.

ANTIPARALEL, -Ă (< fr. {i}) adj. (Despre doi vectori) Care sînt paraleli și de sensuri opuse. ■ (Despre două drepte în raport cu alte două drepte) Care formează un patrulater inscripșibil.

ANTIPARAZIT, -Ă (< fr.) adj. (Despre dispozitive, antene etc.) Care combat sau reduce perturbațiile electromagnetice.

ANTIPARTICULA (< fr.) s.f. Particulă elementară avînd aceeași masă și aceeași viteză medie cu o altă particulă elementară, de care diferă însă prin semnul sarcinii electrice și prin alte proprietăți (ex. proton-antiproton, electron-positron etc.).

ANTIPARTINIC, -Ă (< *anti* + *partinic*) adj. Care se opune spiritului ideologiei, programului partidului din care face parte.

ANTIPĂȚIC, -Ă (< fr.) adj. Care inspiră antipatie; nesuferit; respingător.

ANTIPATIE (< fr., lat.) s.f. Aversiune, pornire împotriva culva; resentiment.

ANTIPIRETIC, -Ă (< fr.; {s} *anti-* + gr. *pyretikos* „de febră”) adj., s.n. (Substanță) care reduce temperatura corpului în stările febrile; febrifug; antifebril.

ANTIPIRINĂ (< fr., germ.; {s} *anti-* + gr. *pyrinos* „arzător”) s.f. Medicament utilizat împotriva febrei și durerii; fenazonă; analgezină.

ANTIPOD, -Ă (< fr., lat.) s.m., s.f. 1. S.m. Fiecare dintre punctele diametral opuse de pe suprafața Pămîntului. ■ Fig. Persoană sau lucru cu totul opus unei alte persoane sau altui lucru.

■ (MAT.) Perche de puncte diametral opuse pe o sferă. ■ (CHIM.) *Antipodi optici* = substanțe chimice cu aceeași formulă și cu aceeași proprietăți fizico-chimice, dar cu activitate optică diferită. Rotesc planul de polarizare al luminii cu același unghi, dar în sensuri opuse. Sin. *izomeri optici*. 2. S.f. (BOT.; la pl.) Celule situate în partea inferioară a sacului embrionar al angiospermelor, care participă la fecundare și la dezvoltarea embrionului.

ANTIPTOTON (< fr.) s.m. (FIZ.) Antiparticula protonului.

ANTIPTRID, -Ă (< fr.) adj., s.n. (Medicament) care combate putrefacția.

ANTIRABIC, -Ă (< fr.; {s} *anti-* + lat. *rabies* „turbare”) adj. Care combată turbarea (tratament a., vaccin a.).

ANTIRĂZBOINIC, -Ă (< *anti-* + *războinic*) adj. Care este împotriva războiului.

ANTIREZONANȚĂ (< fr.) s.f. Proprietate pe care o au circuitele formate din bobine și condensatoare legate în paralel de a se comporta inductiv la frecvențe mai joase decît frecvența de rezonanță și, respectiv, capacitiv la frecvențe mai înalte.

ANTIROMÂN (< *anti* + *roman*) s.n. Formă a literaturii românești moderne, avînd structura în opoziție cu regulile romanului tradițional.

ANTISANA, vulcan în Anzii central-nordici (Cordillera Oriental), în N Ecuadorului, la SE de Quito. Alt.: 5 705 m.

Antim Ivireanu
Grigore Antipa

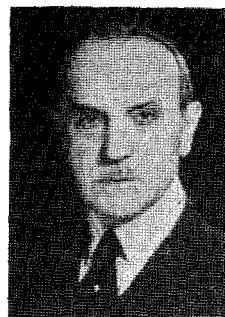
André Antoine

Ion Antonescu

Mihai Antonescu

Petre Antonescu

ANTISEMIT, -Ă (< fr.) adj., s.m. și s.f. (Persoană) care admite sau practică antisemitismul.

ANTISEMITISM (< fr.) s.n. Atitudine ostilă față de evrei, întemeiată pe discriminare rasială sau religioasă.

ANTISEPSIE (< fr.; [s] anti- + gr. sepsis „putrefacție”) s.f. Metodă de combatere a microbilor de pe tegumente, mucoase, plăgi cu ajutorul antisepticelor (rivanol, alcool, apă oxigenată etc.).

ANTISER (după fr.) s.n. Ser sanguin conținând anticorpi produși prin inocularea prealabilă a unui antigen. Se utilizează pentru imunizarea pasivă a altor organisme bolnave sau cu risc imediat de îmbolnăvire.

ANTISIMETRIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre sisteme fizice) Care, printr-o transformare simetrică punct cu punct față de un centru (o axă, un plan) de simetrie, dobândește proprietăți opuse celor inițiale. ■ (Despre funcții) Care își schimbă semnul prin permutarea variabilelor.

ANTISOCIAL, -Ă (< fr.) adj. Care încălcă regulile conviețuirii sociale, care este dăunător societății.

ANTISPAST (< fr., lat.) s.n. Picior de vers antic format din patru silabe: două silabe lungi între două silabe scurte.

ANTISPASTIC, -Ă (< fr. [i]; [s] anti- + gr. spasmos „spasm”) adj., s.n. (Medicament) care combate spasmele prin relaxarea fibrelor musculare; spasmolitic (ex. beladona, atropina).

ANTISPUMANT (< anti- + spumant) s.m. Substanță care distruge spumele, folosită în ind. petroliferă și alimentară pentru micșorarea capacității de spumare a lichidelor.

ANTISTATAL, -Ă (< anti- + statal) adj. Care este împotriva intereselor statului.

ANTISTATICE s.n. pl. Substanțe tensioactive, pulberi metalice, funingine ș.a. care micșorează electrizarea statică a fibrelor chimice, a materialelor plastice și cauciucurilor.

ANTISTENE (ANTISTHENES) (c. 435—370 î.Hr.), filozof grec. Întemeietorul școlii clinice. Elev al lui Socrate. Adversar al doctrinei platoniciene a separației Ideilor, a promovat relativismul în filozofie, făcând din individ scopul exercițiului său filozofic.

ANTISTRES (< anti- + stres) s.n. Acțiunea contrară stresului, în cadrul metamorfismului general, având ca rezultat formarea unor minerale noi sub influența temperaturii și presiunii litostatice.

ANTISTROFĂ (< fr., lat) s.f. A doua stanță în triada strofă, antistrofă, epodă a unei poezii lirice, cântată de cor în teatrul antic grec, având o schemă metrică identică cu strofă.

ANTIȘOC (< fr.) adj. (Despre materiale sau dispozitive) Care amortizează șocurile.

ANTITANC (< anti- + tanc) adj. Destinat să lupte sau să aprobe împotriva tancurilor; anticar (ex. artilerie a., șanț a., tun a.)

ANTITAUROS, lanț muntos (alt. max.: Erclıyas Dağ, 3 917 m) în Turcia asiatică, de-a lungul țărmului M. Mediterane, alcătuit din roci sedimentare, format din două culmi paralele: Tahtall Dağları (Bey Dağ, 3 054 m) și Binboğa Dağ (2 830 m). Pantele nordice au o vegetație de stepă, iar cele sudice sint acoperite cu păduri subtropicale.

ANTITETANIC, -Ă (< fr.) adj. Care combate sau previne tetanosul (ex. ser a.).

ANTITETIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care conține o antiteză; care folosește antiteze.

ANTITEZĂ (< fr., lat.) s.f. 1. (LOG.) Judecată opusă tezei (3). 2. (FILOZ., la Hegel) Momentul al doilea al triadei teză-antiteză-sinteză, reprezentând schema dezvoltării dialectice, a „Ideii absolute”. 3. Figură de stil bazată pe contrastul dintre două idei, fenomene, situații, personaje, expresii etc. care se evidențiază reciproc.

ANTITIFIC, -Ă (< anti- + tific) adj., s.n. (Medicament, vaccin) care combate sau previne febra tifoidă.

ANTITON (< anti- + tonare) s.n. Emulsi de ulei de in, gumă arabică și acid fosforic, folosită în tipografie pentru combaterea fenomenului de tonare.

ANTITOXIC, -Ă (< fr.) adj., s.n. (Substanță)

care distruge otrăvurile, care anihilează efectele lor.

ANTITOXINĂ (< fr. [i]) s.f. Substanță (anticorp) capabilă să neutralizeze acțiunea toxinelor.

ANTITRINITARISM (< fr.) s.n. Curent religios din sec. 2—4 și din perioada Reformei, care nega dogma trinității. Azi este propagat de unitarieni.

ANTIUNIVERS s.n. Univers ipotetic alcătuit din antimaterie.

ANTIVIBRATOR, -OARE (< anti- + vibrator) adj. (Despre un sistem tehnic) Care se opune transmiterii vibrațiilor de o anumită frecvență.

ANTIVITAMINĂ (< anti- + vitamină) s.f. Substanță având structură chimică analogă cu a vitaminei corespunzătoare și care o poate substitui (ex. galactoflavina este a. B₂).

ANTIVOAL (< anti + voal?) s.n. Substanță care se adaugă unui revelator pentru a împiedica voalarea materialului fotosensibil.

ANTOCIAN (< fr. [i]; [s] gr. anthos „floare” + kyanos „albastru-închis”) s.m. Pigment din sucul celular al plantelor, care dă florilor, fructelor și frunzelor culoarea roșie, albastră sau violetă.

ANTOFAGASTA, oraș în Chile, port la Oc. Pacific; 204,6 mil loc. (1986). Port de tranzit pentru Bolivia, de care este legat printr-o cale ferată. Expl. de argint și salpetru. Tricotaje, prelucr. metalelor, acid sulfuric, produse alim. (faină de pește), Universitate.

ANTOFALLA, vulcan în Anzii sudici (Puna de Atacama), în NV Argentinei, în apropierea frontierei cu Chile. Alt.: 6 370 m. Cel mai înalt vulcan activ de pe glob.

ANTOFILIT (< fr.) s.n. (GEOL.) Amfibol de culoare galbenă cenușie sau brun-verzuie, cu luciu sticlous, întâlnit în unele gisturi cristaline și peridotite sub formă de mase granulare compacte, radiare, columnare, deseori fibroase.

ANTOFITE (< fr.; [s] gr. anthos „floare” + phyton „plantă”) s.f. pl. Denumire dată plantelor cu flori: spermatofite.

ANTOINE (ătuaj), André (1858—1943), critic și regizor francez de teatru și de cinema. Considerat părinte al teatrului naturalist. Fondatorul „Teatrului Liber” din Paris (1887). Ecranizări după V. Hugo, E. Zola, A. Daudet.

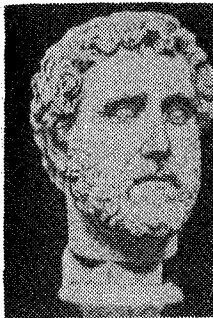
ANTOKOLSKI, Mark Matveevici (1843—1902), sculptor peredviinic rus. Lucrări cu subiecte istorice, de profundă analiză psihologică („Ivan cel Groznic”, „Petru I”).

ANTOLOGIA GREACĂ, colecție de poezii din epoca elenistică alcătuită din două culegeri celebre: „Antologia palatină” (sec. 10) și „Antologia planudeană” (sec. 14); cuprinde poezii satirice și erotice, inscripții votive, epitafuli.

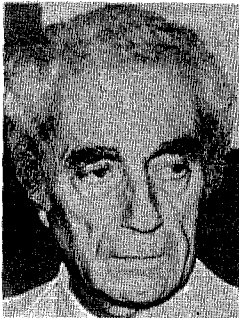
ANTOLOGIC, -Ă (< fr.) adj. De antologie; reprezentativ, vrednic de a face parte dintr-o antologie.

Antonello da Messina:
„Annunziata”

Antonius Pius

Michelangelo Antonioni

Costache Antoniu
(în „O scrisoare pierdută”)

ANTOLOGIE (< fr., gr.) s.f. Culegere (selecție) de texte reprezentative din operele unuia sau mai multor autori; florilegie.

ANTON, Ion (Ioan) M. (n. 1924, sat Vintere, jud. Bihor), inginer român. Acad. (1974), prof. univ. la Timișoara. Scudii și cercetări în domeniul cavitației și al mașinilor hidraulice („Fenomenul de cavitație”, „Turbină hidraulică”).

ANTON CEL MARE din Buda (?—1437), unul dintre principalii conducători ai răscoalei iobagilor din 1437—1438 din Transilvania.

ANTONELLO DA MESSINA (c. 1430—1479), pictor italian din Renaștere. Asimilează de la flamanzi tehnica picturii în ulei. Maestru al perspectivei cromatice. Portrete („Condotierul”, „Annunziata”) și compoziții cu tematică religioasă („Răstignirea”, „Sf. Sebastian”).

ANTONESCU, G.G. (1882—1953, n. sat Antonești, jud. Teleorman), pedagog român. Prof. univ. la București. Concepția sa, denumită „formativ-organicistă”, îmbină eclectic ideile neoherbartiene și spenceriene („Pedagogia contemporană. Probleme și curente”).

ANTONESCU, Ion (1882—1946, n. Pitești), mareșal și om politic român. A parcurs toate treptele ierarhiei militare, de la sublocotenent (1904) la general de brigadă (1931) și mareșal (1941). În timpul primului război mondial a fost colaborator de bază al generalului Prezan, contribuind la elaborarea planurilor de operații militare. Comandant al școlii de la Sibiu și al Școlii Superioare de Război (1927—1929, 1931—1933). Atașat militar al României la Paris (1922), Londra și Bruxelles (1923). Șef al Marelui Stat Major (1933—1934), ministru al Apărării Naționale (1937—1938) și ministru ad-interim al Aerului și Marinei (febr.-mart. 1938). A protestat energic împotriva acceptării notelor ultimative ale guvernului sovietic din 26—27 iun. 1940, cerând apărarea teritoriului național; internat la mănăstirea Bistrița în dispoziția regelui Carol al II-lea. În urma Dictatului de la Viena, A. a fost însărcinat, la 4 sept. 1940, cu formarea guvernului, fiind investit cu depline puteri. A. a impus regelui Carol al II-lea să abdice (6 sept. 1940), succesiunea tronului revenind lui Mihai I. În ian. 1941, A. a înăbușit rebeliunea legionară. A condus fără prin decret-legal. A promovat o politică externă alături de Germania și Italia. În iun. 1941 a decis intrarea României în război pentru recuperarea Basarabiei și a N Bucovinei și a continuat operațiunile militare și dincolo de Nistru. După înfrângerea de la Stalingrad a permis și inițiat tratative secrete privind scoaterea țării din război. A fost înțurgat de la putere prin lovitură de stat de la 23 aug. 1944; preluat de Armata Roșie (sept. 1944), a fost ținut pe teritoriul sovietic pînă în apr. 1946; adus în țară, a fost judecat, în mai 1946, de „tribunalul poporului” din București; a fost condamnat la moarte și executat la închisoarea Jilava (1 iun. 1946).

ANTONESCU, Mihai (1904—1946, n. Nucet, jud. Dimbovița), jurist și om politic român. Prof. univ. la București. Frunț al Partidului Național-Liberal (georgist), devenit, din sept. 1940, principalul colaborator al lui I. Antonescu. A îndeplinit succesiv, între 6 sept. 1940 și 23 aug. 1944, funcțiile de ministru al Propagandei Naționale, de Externe, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri. Teoretician al regimului autoritar condus de mareșalul Antonescu. Din 1942 a inițiat acțiuni diplomatice secrete vizând scoaterea României din război. Arestat în urma loviturii de stat de la 23 aug. 1944, a fost preluat de Armata Roșie (sept. 1940); adus în țară în apr. 1946; a fost judecat în mai 1946 de „tribunalul poporului” din București, condamnat la moarte și executat la Jilava (1 iun. 1946).

ANTONESCU, Petre (1873—1965, n. Rîmnicu Sărat), arhitect român. Acad. (1945), prof. univ. la București. Construcții în stil eclectic, în care elemente ale stilului internațional (portale romanice sau renescentiste, coloane, console) se îmbină cu cele tradiționale românești, cum sînt brîiele în torsadă, chenarele moldovenești (Primăria Capitalei, Primăria din Craiova, Banca de Investiții). În spiritul arhitecturii moderne, a conceput clădirea Facultății de Drept din București.

ANTONESCU, Teohari (1867—1910, n. București), istoric, arheolog și epigrafist român. Prof. univ. la Iași. Op. pr.: „Le trophée d'Adamclissi” și „Columna Traiană studiată din punct de vedere arheologic și artistic”.

ANTONESCU, Victor G. (1871—1947, n. sat Antonești, jud. Teleorman), om politic român. Membru al Partidului Național-Liberal. Ministru în repetate rînduri. Ca ministru de Externe (1936—1937), a promovat linia politică a lui N. Titulescu.

ANTONIADE, Constantin (1880—1954, n. București), filozof, istoric al culturii și diplomat român. A criticat teoria kantiană și postkantiană a cunoștinței, susținînd că existența și existența fenomenală sînt identice, de vreme ce lumea numenală nu va putea fi niciodată cunoscută („Iluziunea realității”, Monografiile („Thomas Carlyle”, „Machiavelli. Omul, Timpul, Opera”).

ANTONIE (251—356), călugăr ascet egiptean. Fondatorul monahismului creștin; canonizat. Este pomenit la 17 Ian.

ANTONIE PLĂMADEALĂ (n. 1926, Stolniceni, Basarabia), teolog român. Mitropolit al Ardealului (din 1982). Lucrări: „Biserica slujitoare în Sfînta Scriptură, Sfînta Tradiție și în teologia contemporană”, „Descăli de cuget și simțire românească”, „Tradiție și libertate în spiritualitatea ortodoxă”.

ANTONIE-VODA din Popești, domn al Țării Românești (1669—1672). Impus de partida boierească a Cantacuzinilor.

ANTONIM (< fr.; [s] anti- + gr. *onoma* „nume”) s.n. Cuvînt care, considerat în raport

cu altul, are un înțeles exact opus (ex. bine-rău).

ANTONIMIE (< fr.) s.f. Raportul dintre două antonime.

ANTONINI, dinastie de împărași romani (96—192 d.Hr.), întemeiată de Nerva (96—98 d.Hr.) și sfîrșindu-se cu domnia lui Commodus (180—192 d.Hr.).

ANTONINUS PIUS (TITUS AELIUS HADRIANUS ANTONINUS PIUS), împărat roman (138—161 d.Hr.). Fiul adoptiv al lui Adrian. A dus o politică externă defensivă, de consolidare a frontierelor și de extindere a rețelei drumurilor în Imp. Roman.

ANTONIONI, Michelangelo (n. 1912), regizor și scenarist italian de film. Dramele sale psihologice abordează tema alienării omului în societatea contemporană („Aventura”, „Noaptea”, „Desertul roșu”, „Blow-up”, „Profesiunea: reporter”, „Identificarea unei femei”).

ANTONIU (MARCUS ANTONIUS) (c. 82—30 î.Hr.), general și om politic roman. Locotenent al lui Cezar, membru, alături de Octavian și de Lepidus, al celui de-al doilea triumvirat (43 î.Hr.). Victorios la Philipp (42 î.Hr.) asupra lui Brutus și Cassius. S-a căsătorit cu Cleopatra VII, regina Egiptului. Înfrînt de Octavian în bătălia de la Actium (31 î.Hr.), s-a sinucis la Alexandria.

ANTONIU, Costache (1900—1979, n. Jiğănași, jud. Iași), actor de teatru și de film român. Prof. univ. la București. Roluri de compoziție în comedie și dramă pe scena Teatrului Național din București, în piese de Caragiale, Cehov, M. Sebastian. Roluri în filme („O scrisoare pierdută”, „Darclee”, „Pădurea spinzuraților”).

ANTONIU, Ion S. (n. 1905, Roman), inginer român. M. coresp. al Acad. (1963), prof. univ. la București. Lucrări teoretice privind metodele de calcul al circuitelor electrice și regimul deformant.

ANTONOMAZĂ (ANTONOMASIE) (< fr., lat.) s.f. Figură de stil care constă în folosirea unui nume comun sau a unei perifraze în locul unui nume propriu și invers.

ANTOZOARE (< fr. [i]; [s] gr. *anthos* „floare” + *zoon* „animal”) s.n. pl. Clasă de celenterate exclusiv marine, solitare sau coloniale, fixate sau libere, cu simetrie bilaterală. Apar în Proterozoic, atîngînd dezvoltarea maximă în Cretacic-Eocen (Anthozoa).

ANTRACEN (< fr. [i]; [s] gr. *anthrax* „cărbune”) s.n. Substanță chimică din clasa hidrocarburilor aromatice policiclice, formată din trei nuclee benzenice condensate. Se întrebunțează în sinteza coloranților.

ANTRACHINONĂ (< fr. [i]; [s] s.f. Substanță organică din clasa chinonelor, derivată din antracen, materie primă pentru unii coloranți.

ANTRACIT (< fr. [i]; [s] gr. *anthrax* „cărbune”) s.n. Varietate de cărbune natural, foarte bogat în carbon (89,5—96,5%), sărac în apă și materii volatile, avînd o putere calorică de c. 7 800—8 350 kcal/kg. Arde cu flacără scăzută, fără fum, formează cocs pulverulent și este un combustibil prețios.

ANTRACNOZĂ (< fr.; [s] gr. *anthrax* „cărbune” + *nosos* „boală”) s.f. Boală a unor plante, provocată de ciuperca parazită din genul *Colletotrichum*, *Ascochyta* etc., care se manifestă prin apariția unor pete brune-roșietice sau galbene-portocalii pe frunze, tulpini și fructe (ex. a tasolei, a mazării).

ANTRACOLITIC, denumire generică a perioadelor Carbonifer-Permian.

ANTRACOZĂ (< fr.; [s] gr. *anthrax* „cărbune”) s.f. Boală pulmonară profesională, frecventă la mineri, datorată inhalării pulberii de cărbune și manifestată prin emfizem, bronșită cronică, fenomene de scleroză pulmonară etc.

ANTRACT (< fr.) s.n. Pauză între două acte sau între două părți ale unei reprezentări. Piesă muzicală care se execută în această pauză.

ANTRANILIC (< fr.) adj. Acid — = pulbere cristalină încoloră, solubilă în apă și alcool, folosită în chimie ca reactiv de identificare și determinare a cuprului, mercurului, plumbului,

ntrișilor etc.; esterii săi, cu miros de flori, sînt întrebunțați în parfumerie. Sin. acid. *o-amino-benzol*.

ANTRANOL (< fr.) s.m. Alcool obținut prin reducerea antrachinonei. Intermediar în sinteza coloranților.

ANTRAX (< fr. {} s.n. Boală infecțioasă, comună animalelor și omului, provocată de bacteria *Bacillus anthracis*. Prezintă forme pulmonare, gastrointestinale și cutanate (pustula malignă). Sin. *bubă neagră, dalac* (1), *cărbune*.

ANTREN (< fr.) s.n. Bună dispoziție: însuflețire, animație.

ANTRENA (< fr.) vb. I. 1. Tranz. și refl. A (se) pregăti din punct de vedere fizic, tehnic, tactic, psihologic și teoretic pentru a obține rezultate bune într-o activitate sportivă. 2. Tranz. A atrage, a stimula într-o discuție. Într-o acțiune etc. 3. Refl. A se lăsa tîrît; a se înfăcîra, a se ambala (3).

ANTRENAMENT (< fr.) s.n. 1. Proceș pedagogic de instruire și educație desfășurat sistematic, cu efecte pozitive morfofuncționale asupra organismului sportivilor în scopul obținerii unor performanțe. 2. (ZOOT.) Exercițiu metodic la care este supus un organ, un aparat sau întregul organism animal în scopul obținerii unei producții sau performanțe superioare.

ANTRENAȘ (< antrena) s.f. 1. Operație de punere și menținere în mișcare a unui organ de mașină sau a unei mașini. 2. Deplasare a unui material (solid, lichid sau gazos) cu ajutorul unui fluid în mișcare.

ANTRENOR, -OARE (< fr.) subst. 1. S.m. și f. Persoană cu o calificare și atestare corespunzătoare, care conduce antrenamentele sportivilor. 2. S.n. (TEHN.) Utilaj folosit pentru antrenare (1).

ANTREPOZIT (după fr.) s.n. Loc, magazie în care se depozitează mari cantități de mărfuri supuse de obicei unui anumit regim (vamal, de conservare etc.).

ANTREPRENOR, -OARE (< fr.) s.m. și f. Persoană (fizică sau juridică) care se obligă, pe bază de contract, să execute pentru o altă persoană anumite lucrări în schimbul unei sume de bani dinainte stabilite; conducător al unei asemenea lucrări. □ *A. general* = antreprenor care contractează totalitatea lucrărilor prevăzute într-un proiect și în dezuilul corespunzător și care răspunde pentru execuție în fața beneficiarului, indiferent dacă execută lucrările cu forțe proprii sau folosind subantreprenori.

ANTREPRIZĂ (< fr.) s.f. Executare a unei lucrări de către un antreprenor; lucrarea propriu-zisă.

ANTRESOL (< fr.) s.n. Mezanin.

ANTRETOAZĂ (< fr.) s.f. 1. Fiecare dintre grinzile transversale așezate, la interval egale, între grinzile principale ale unei p. 2. Plesă metalică cilindrică, găurită axial, folosită pentru consolidarea pereților unui cazan de abur.

ANTREU (< fr.) s.n. Vestibul.

ANTREIȚOT (după fr.) s.n. Sortiment de carne provenit de la bovine, ovine sau porcine, corespunzînd anatomic ultimelor 7-8 vertebre dorsale și treimii superioare a coastelor respective; p. ext. friptură din această carne.

ANTROPIC (< fr.) adj. *Fenomen* ~ = fenomen antropogen.

ANTROPO- ({} gr. *anthropos* „om”) Element de compunere cu sensul „referitor la om”, care servește la formarea unor adjective și substantive.

ANTROPOBIOCENOZĂ s.f. Biocenoză asociată așezărilor omenești.

ANTROPOCENTRIC, -Ă (< fr. {} adj. Privitor la antropocentrism, care aparține antropocentrismului; care raportează totul la om.

ANTROPOCENTRISM (< fr. {} s.n. antropo- + lat. *centrum* „centru”) s.n. Concepție potrivit căreia omul este centrul și scopul universului.

ANTROPOCORE (< fr.) s.f. pl., adj. (Organisme) răspîndite de către om.

ANTROPOFAG, -Ă (după fr. {} s.n. antropo- + gr. *phag-* „a mîncă”) adj., s.m. și f. (Persoană) care mîncîncă carne de om; canibal.

ANTROPOFAGIE (< antropofag) s.f. Canibalism.

ANTROPOGEN (< fr.) adj. *Fenomen* ~ = fenomen datorat acțiunii omului, cu urmări în special asupra evoluției reliefului, învelișului vegetal; fenomen antropic.

ANTROPOGENEZĂ (< fr. {} s.n. antropo- + gr. *genesis* „formare”) s.f. Procesul apariției și dezvoltării omului, speciei umane; antropogeneză, V. antropologie.

ANTROPOGENIE (< fr.; {} antropo- + gr. *gennao* „a naște”) s.f. (BIOL.) Antropogeneză.

ANTROPOGEOGRAFIE (< fr. {} s.f. Ramură a geografiei care se ocupă cu studiul populației și al așezărilor omenești; geografia umană; geografia populației. Noțiune creată de geograful german Fr. Ratzel.

ANTROPOID, -Ă (< fr. {} s.n. antropo- + gr. *eidōs* „aspect”) adj., s.f. 1. Adj. (Despre unele maimuțe) Care se aseamîncă cu omul; antropomorf (1). 2. S.f. pl. Grup de maimuțe superioare asemănătoare cu omul, lipsite de coadă, răspîndite în regiunea tropicilor din Africa și în insulele Sumatara și Kalimantan. Sînt reprezentate prin numeroase forme fosile de la sfîrșitul Terțiarului și începutul Cuaternarului; astăzi există numai patru forme de a. (gibbon, uranganul, cimpanzeul și gorila). Sin. *antropomorfă* (2).

ANTROPOLOG (< fr. {} s.m. Specialist în antropologie.

ANTROPOLOGIC, -Ă (< fr. {} adj. Referitor la antropologie, al antropologului. □ Școala a. = a) (DR.) școala întemeiată în a doua jumătate a sec. 19 de C. Lombroso, care concepea infracțiunea ca un produs al factorilor biologici, iar pe infractor ca pe un criminal înnașcut, ignorîndu-se rolul factorilor sociali; b) (SOCIOL.) orientare apărută în a doua jumătate a sec. 19 care susține că viața socială este determinată de caracterelor antropozilogice ale raselor. Reprezentanți: A. Gobineau, O. Ammon, Fr. Galton, E. Huntington ș.a. V. *biosociologie, rasism, darvinism social*.

ANTROPOLOGIE (< fr. {} s.n. antropo- + gr. *logos* „studiu”) s.f. Știință care studiază originea, evoluția și diversele tipuri totale ale omului și rasele umane. S-a constituit ca știință la mijlocul sec. 19. Cuprinde morfologia omului, antropogeneza și raseologia. Problemele a. au preocupat pe oamenii de știință din cele mai vechi timpuri (Herodot, Hipocrat, Aristotel ș.a.), pînă în epoca modernă (C. Linné, I. Kant, Ch. Darwin, E. Haeckel sau Th. Huxley). Apărută într-o perioadă prestîințifică s-a dorit a fi o știință a clasificării populațiilor umane, considerînd că o clasificare înseamnă o explicație. S-a divizat astfel specia umană în trei sau patru rase fundamentale — europidă, mongolidă, negridă și, uneori, australidă, fiecare rasă fiind constituită din rase secundare sau tipuri cu particularități bine definite. Interpretarea datelor era însă eronată: populațiile sînt diferite deoarece aparțin unor rase diferite. Raseologia a fost destul de mult criticată, și, practic, a fost părăsită. În ultimele două decenii a. a fost remodelată datorită marilor realizări ale geneticii, studiului sive caracterelor condiționate genetic — monogenice — și distribuția lor geografică. Explicația diferențelor interpopulaționale trebuie căutată în procesele genetice care au determinat evoluția (procesele genetice întimplatoare, selecție naturală etc.). A. românească s-a definit ca știință între cele două războaie mondiale (Nicolae și Mina Minovici, Victor Paștilan, Francisc Rainer), publicîndu-se numeroase studii de antropologie fizică tradițională, iar în ultimele decenii contribuții au adus Constantin și Dardu Nicolaescu-Ploșcor, Olga Necrasov ș.a. □ *A. socială și culturală* are ca obiect societatea în ansamblu ca produs al activității umane și totodată ca mod de existență a acesteia, precum și totalitatea produselor umane care formează un sistem structurat al

societății — cultura unei colectivități. A. filozofică = ramură a filozofiei care studiază esența și perspectivele omului pe baza generalizării rezultatelor disciplinelor speciale despre ființa umană (antropologia, psihologia, etnografia, sociologia, lingvistica etc.). A. teologică = concepție constituită în baza datelor histriologice, a doctrinei despre creație și a învățăturii soteriologice, afirmînd originea divină a omului. (DR.) A. criminală = ramură a a. care se ocupă cu studiul biologic al infractorilor.

ANTROPOMETRIE (< fr. {} s.n. antropo- + gr. *metron* „măsură”) s.f. Metodă de studiu antropologică ce constă în tehnica măsurării diferitelor părți ale corpului omnesc: talia, înălțimea trunchiului, lungimea membrorilor, craniul, bazinul etc., precum și a raportului dintre acestea. Are importanță în antropologie și în anatomia artistică.

ANTROPOMORF, -Ă (< fr. {} s.n. antropo- + gr. *morphe* „formă”) adj., s.f. 1. Adj. Antropoid (1). □ (Despre obiecte de artă sau despre reprezentări ornamentale) Care are forma figurii umane (ex. vas a.). 2. S.f. Antropoidă (2).

ANTROPOMORFISM (< fr. {} s.n. 1. Atribuirea de însușiri și înfășisări omenești unor lucruri, procese din natură sau unor ființe închipuite (duhuri, zei, divinități), tendință prezentă în majoritatea religiilor. 2. (ARTE PL.) Situarea omului și a trărilor sale în centrul preocupărilor artistice. A. se întîlneste mai ales în antichitatea clasică și în Renaștere.

ANTROPONIMIC, -Ă (< fr. {} adj., s.n. 1. Adj. Care se referă la antroponomie; antroponimic (1). 2. S.n. Nume de persoană.

ANTROPONIMIE (< fr. {} s.n. antropo- + gr. *onima* „nume”) s.f. Ramură a onomasticii care studiază numele de persoană; antroponimică (2). □ Totalitatea numelor de persoană dintr-o localitate, dintr-o regiune sau dintr-o limbă.

ANTROPONIMASTIC, -Ă (< fr. {} s.n. antropo- + gr. *onomastikos* „de denumire”) adj., s.f. 1. Adj. Antroponimic (1). 2. S.f. Antroponimie.

ANTROPITEC (< fr. {} s.n. antropo- + gr. *pithekos* „măimută”) s.m. (ANTROP.) Măimută considerată precursorul omului.

ANTROPOFIE (< fr. {} s.n. antropo- + gr. *sophia* „înțelepciune”) s.f. Doctrină filozofică întemeiată de Rudolf Steiner, în 1913, și descrisă ca „știință spirituală”. A. postulează existența unei lumi spirituale cu care omul intră în contact prin revelație.

ANTROPOZOONOZE v. *zoozoze*.

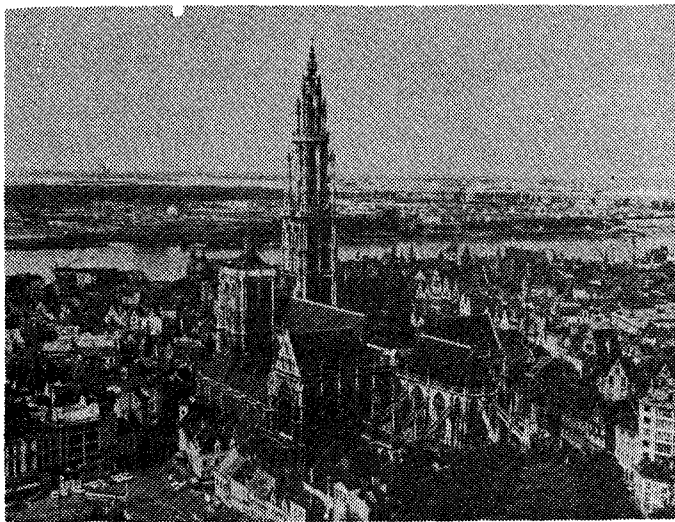
ANTSIRABÉ, oraș în centrul Madagascarului, la poalele M-șilor Ankaratra; 150 mil. loc. (1985, cu suburbiile). Izv. minerală. Ind. cîrni. Centru agricol (orez).

ANTSIRANANA, oraș în NE Madagascarului, port la Oc. Indian; 700 mil. loc. (1984). Reparații navale. Ind. alm. Export de cafea. Vechiul nume: *Diégo Suarez*.

ANTUM, -Ă (< lat. ante, după postum) adj. Care a fost publicat în timpul vieții autorului.

ANTURAJ (< fr.) s.n. Grup de persoane cu care cineva întîreșine în mod obișnuit relații de prietenie; mediul, compania, societatea în care trăiește cineva.

ANTWERPEN (ANVERS [ävr]), oraș în N Belgie, mare port maritim la estuarul fluviului Schelde (86,2 mil. t trafic, 1985); 1,1 mil. loc. (1987, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport (Deurne). Șantiera navale. Metalurgia neferoaselor, prelucr. petrolului (rafinăria „Petrofina” — capacitate 14,9 mil. t anual); Ind. textilă (muselinii, dantele), a automobilelor, prelucr. lemnului, alm., șlefuitrea diamantelor. Monumente: catedrala gotică (sec. 14—16), Biserica Saint Paul (sec. 16), primărie (sec. 16), Muzeul Regal de Arte Frumoase (sec. 19), Întemeiat în sec. 7. Începînd cu sec. 13 cunoaște o dezvoltare rapidă, devenind, după decăderea orașului Bruges (sec. 15), cel mai bogat oraș al Țării de Jos și centrul financiar al Europei (din 1460 funcționează prima bursă din lume).

Antwerpen. Catedrala Notre-Dame

Distrus de spanioli la sfârșitul sec. 16, orașul decade; din sec. 19 a cunoscut o nouă epocă de înflorire economică, o dată cu construirea Canalului Albert (1930—1939), devenind pr. centru economic al țării.

ANȚI (ii) s.m. pl. Triburi slave, menționate în sec. 6—7, care au constituit nucleul grupului slavilor de răsărit (rușii, ucrainenii, bielorușii).

ANU (în mitologia asiro-babiloneană), zeul cerului și creatorul oamenilor.

ANUAL, -Ă (< fr., lat.) adj., adv. (Care se face, se întâmplă) în fiecare an (ex. plantă a.); corespunzător unui an (ex. plan a.).

ANUAR (< fr.) s.n. Publicație, culegere anuală care conține date asupra unei întreprinderi, unei instituții, unei ramuri de activitate, unei țări etc. ■ Publicație anuală a unei instituții științifice.

ANUBIS (în mitologia egipteană), zeu funerar, adorat sub forma unui șacal, cîine sau om cu cap de șacal. Identificat cu *Hermes* în mitologia greacă.

ANUITATE (< fr.) s.f. Sumă plătită anual pentru rambursarea unui împrumut, inclusiv dobînda respectivă.

ANULĂ (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. (DR.) desprinde un organ de jurisdicție) A pronunța o hotărîre de anulare. ■ A desființa, a declara nul, a bara, a șterge. 2. (MAT.) A egala cu zero o expresie matematică. ■ A obține valoarea zero pentru anumite valori date parametrilor.

ANULARE (< anula) s.f. 1. Acțiunea de a anula; desființare, suprimare. 2. (DR.) Sancțiune civilă constînd în suprimarea retroactivă, de regulă, a efectelor unui act juridic încheiat cu nerespectarea dispozițiilor legale. 3. Desființare a unui act ilegal al administrației de stat de către organul ierarhic superior.

ANUME (a³ + nume) adj., adv. I. Adj. Invar. Anumit. II, Adv. 1. Cu numele de... ■ Adică. 2. Special, dinadîns. 3. Precis, exact, coctmal.

ANUMIT, -Ă (< anume, după germ.) adj. Bine determinat, hotărît. ■ Deosebit, special. ■ Oarecare.

ANUNCIATOR (< lat., după fr.) s.n. Aparat care semnalizează anumite modificări în regimul de funcționare al unui sistem tehnic.

ANUNT (< anunța) s.n. Îștiințare scrisă; aviz.

ANUNȚĂ (după fr., lat.) vb. I tranz. A aduce la cunoștință, a face cunoscut; a vesti. ■ A vesti sosirea cuiva (rostindu-i numele).

ANURADHAPURA, oraș în N statului Sri Lanka, reșed. provincială; 38 mil loc. (1986). Centru comercial pentru orez. Turism. Fundat în sec. 5 î.Hr., A. devine cap. celui mai vechi regat singhalez, iar din sec. 3 î.Hr. pînă astăzi principalul centru sacru al budismului din Ins. Ceylon. Decade în sec. 10. Vestigii arheologice.

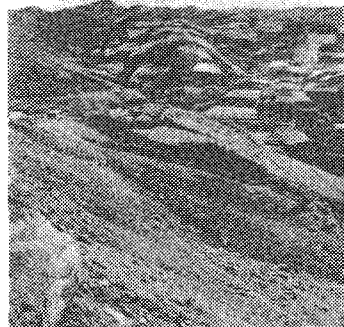
ANURE (< fr. {}); {s} gr. an- „fără” + oura „coadă”) s.f. pl. Ordin de batracieni (*Anura*) lipsiți de coadă în stadiul de adult, cu membrele adaptate pentru salt (ex. broasca).

ANURIE (< fr. {}); {s} gr. an- „fără” + ouron „urină”) s.f. Stare patologică caracterizată prin încetarea secreției de urină; poate fi adevărată (consecutivă încetării funcției renale) sau falsă (urmare a obstruării arterelor renale), întîlnită în bolile grave de rinichi.

ANUS (< fr., lat.) s.n. Orificiu terminal al intestinului gros prin care sînt eliminate materiile fecale.

ANVELOPĂ (< fr.) s.f. 1. Învellîș de protecție al camerei de aer a unei roți de vehicul, avînd forma de toroid, deschis la periferia interioară, confecționat din cauciuc vulcanizat, cu inserții textile și cu întărituri metalice. ■

Anzi

Învellîș exterior al unei mingi (de fotbal, volei etc.), confecționat din piele, masă plastică sau alte materiale și în care se găsește camera de aer. ■ Învelloare de carte; supracoperță. 2. (ARTE PL.) Atenuare a contrastelor cromatice într-o pictură pentru crearea unei anumite expresivități sau pentru sugerarea atmosferei.

ANVERGURĂ (< fr.) s.f. 1. Desfășurare, întindere. 2. Distanța dintre extremitățile unei aripi de avion, măsurată perpendicular pe axa lui longitudinală. ■ Distanța dintre virfurile aripiilor întinse la păsări, fluturi și liliec.

ANVERS [ăver], denumirea valonă a orașului belgian *Antwerpen*.

ANXIETATE (< fr., lat.) s.f. Stare de neliniște care apare în unele boli psihice (melancolia anxioasă, nevroza obsesivofobică etc.), în absența unor cauze evidente („teamă fără obiect”), însoțită uneori de fenomene organo-funcționale de tipul palpitațiilor, jeli respiratorii, transpirațiilor abundente etc. În psihologia existențialistă, a. este considerată starea permanentă a omului, mai ales în forma sa accentuată de angoasă.

ANYANG, oraș în E Chinei (Henan); 541,9 mil loc. (1986). Nod de comunicații. Întreprinderi textile (bumbac) și alim. Veche capitală a dinastiei Shang (Yin). Stațiune arheologică.

ANZI sau **CORDILIERA ANDINĂ**, sistem muntos de-a lungul coastelor nordice și vestice ale Americii de Sud pe c. 9 000 km (cel mai lung de pe glob). Culmi paralele cu țărmul, formate în trei faze orogenice, care închid între ele podișuri vulcanice înalte (3 500—4 500 m), numite „puna”. Numeroase fracturi au generat horșturi și grabene și au favorizat vulcanismul. Relief tipic alpin; glaciațe actuală și urme ale glaciației cuaternare. De la N la S se individualizează trei secțoare: A. *Nordici* (cuprinși între G. Darién și 4° lat. S), care au lățimea cea mai mică (150 km); alt. max. 6 272 m (vulcanul Chimborazo); A. *Centrali* (cuprinși între 4° și 28° lat. S), ale căror cordiliere închid între ele Pod. Peruvian (Altiplano de Perù) și Pod. Bolivian (Altiplano Boliviano), cu alt. de peste 6 000 m; lățimea acestora este maximă în Bolivia (650 km); A. *Sudici* (cuprinși între 28° lat. S și C. Horn), cu lățimea medie de 175—200 km. Alt. max.: 6 959 m (vf. Aconcagua).

ANZIO, oraș în V Italiei centrale (Latium), port la M. Tireniană, la SE de Roma; 27,1 mil loc. (1981). În timpul celui de-al doilea război mondial, aici a avut loc operația complexă aeronavală de debarcare a Aliaților (22 ian. 1944), în scopul întreruperii comunicațiilor germane cu *Monte Cassino*.

ANZOATEGIU [ansoateghi], stat la N Venezuelei, pe coasta Oc. Atlantic; 43,3 mil km²; 857,1 mil loc. (1989). Centru ad-tiv: *Barcelona*. Expl. de petrol.

AOMEN 1. Oraș, centru ad-tiv al terit. cu același nume, port la M. Chinei de Sud; 429 mil loc. (1987). Manufacturi de tutun. Pescuit. Turism. Se mai numește *Santo Nome de Deus de Macau*. 2. Teritoriul chinez administrat de Portugalia. Cuprinde pen. cu același nume de pe coasta de SE a Chinei, la vărsarea lui Sikiang, și Ins. Taipa și Coloane; 16,9 km²; 484 mil loc. (1989). Limbi oficiale: chineza și portugheza. Important port de tranzit. Fabrici de prelucr. și ambalare a cealului, ind. mătăsil. naturale, de prelucr. a lemnului (mobilă), încălț., a parfumurilor, țigaretelor și a conservelor de pește. Moneda: 1 pataca = 100 avos. Export: pește, ceal, mătase, țigaretete. Import: mașini, produse textile și alim. Ocupat de portughezi în 1557, devine posesiune în 1680, iar în 1849 este proclamată colonie sub numele de *Macao*. În 1953 devine provincie de peste mări a Portugaliei cu o largă autonomie internă. Potrivit acordului din 1987 dintre Portugalia și China, terit. este parte integrantă a Chinei, urmînd să fie retrocedat acesteia în 1999.

AOMORI, oraș în Japonia (Honshū), port în G. Mutsu; 294 mil loc. (1985). Constr. de mașini (nave de pescuit). Pescuit. Este legat prin feribot cu portul *Hakodate* din Ins. Hokkaidō.

AORIST (< fr., lat.) s.n. Formă verbală în unele limbi (ex. sanscrită, greaca veche, slava veche), care exprimă o acțiune trecută, fără a indica dacă această acțiune și în momentul vorbirii.

AORTĂ (< fr., gr.) s.f. Cea mai mare arteră la vertebrate. La om a. începe în ventriculul stâng al inimii și constituie trunchiul comun al arterelor care transportă singele oxigenat în tot corpul.

AORTIȚĂ (< fr.) s.f. Inflamație cronică a aortei; apare în boli ca sifilisul, reumatismul etc.
AOSTA, oraș în NV Italiei, centru ad-tiv al reg. Valle d'Aosta; 36,3 mil loc. (1989). Siderurgie, aluminiu, produse chimice și textile. Centru turistic; sporturi de iarnă. Vestigii romane și medievale.

AP v. Associated Press.

APA, com. în jud. Satu Mare, în lunca Someșului; 3 257 loc. (1991). Expl. de balast. Stație de c.f. Biserica (sec. 15). Importante vestigii arheologice din epoca bronzului.

APĂCĂZI CSERE [ɒpət͡ʃiː] jános (1625—1659). învățat maghiar din Transilvania. Adept al raționalismului cartezian („Enciclopedia maghiară”).

APAFI [ɒpafi], familie maghiară de nobili din Transilvania. Mai important: Mihail I A., principe al Transilvaniei (1661—1690), în timpul domniei căruia austriecii au ocupat principatul.

APAGOCIE, -Ă (< fr.) adj. (LOG.) Raționament sau demonstrație ~ = raționament sau demonstrație indirectă prin reducerea la absurd.

APAHIDA, com. în jud. Cluj, pe Someșul Mic; 7 135 loc. (1991). Expl. de tufuri dacice, balast și nisipuri. Nod de c.f. Complex avicol; pomicultură (meri, pruni). Aici au fost descoperite o importantă așezare și necropolă celțice (sec. 3—2 î.Hr.) și două morminte priancire germane (sec. 5) cu un bogat inventar funerar. În ev. med. atestată documentar din 1263.

APALASI (APPALACHIAN MOUNTAINS [æpələt͡ʃiən maʊntɪnz], sistem muntos caledonian în E.S.U.A. și Canadel, paralel cu țărmul Oc. Atlantic, întins pe 2 600 km. Alcătuși din roci cristaline, au fost puternic penepleniți, apoi eroziunea a fost reactivată prin înălțare. Constituie un tip aparte de relief. Alt. med.: c. 1 000 m. Alt. max.: 2 037 m (v. Mitchell). Expl. de fier, cărbune, petrol, cupru, zinc, argint.

APANAJ (< fr.) s.n. 1. (în ev. med.) Domeniu funciar sau rentă în bani, acordate de suverani pentru întreținerea unor membri ai familiei regale. 2. Bun (material sau spiritual) atribuit cuiva sau acaparată de cineva.

APARAT (< germ. (ii) s.n. 1. Sistem tehnic care servește la efectuarea unei operații sau la dirijarea energiei ori la transformarea ei statică. După scopul lor, a. pot fi: de acționare (ex. regulatoare, întrerupătoare etc.), de cercetare (ex. a. Atwood, a. Kipp), de condiționare (ex. carburatoarele, arzătoare, filtrele), de control (ex. indicatoarele, semnalizatoarele), de încercare, de măsură, de reproducere, de transformare statică a energiei (ex. gazogenele, transformatoare electrice), de transmisie (ex. microfona, radioreceptoarele, antenele ș.a.). □ A. electric = a. ale cărui elemente esențiale sînt parcurse de curent electric sau la sarcini electrice. A. fotografic = dispozitiv optic cu ajutorul căruia se fotografiază. A. de proiecție = a. utilizat la proiectarea filmului de cinematograf. A. de ochire = complet de piese montat la o armă de foc, pentru luarea liniei de ochire, în vederea executării unei trageri precise. 2. (ANAT.) Ansamblu de organe cu structură diferită, legate între ele pentru a îndeplini o funcție fundamentală în organism (ex. a. respirator, a. digestiv, a. bucal, a. vestibular, a. locomotor etc.). 3. A. de stat = totalitatea organelor de stat care îndeplinesc funcțiile statului; angajații organelor de stat prin care se îndeplinesc aceste funcții. 4. Totalitatea mijloacelor de investigație științifică folosite într-o cercetare (a. științific) sau a notelor explicative care însoțesc un text editat științific: trimiterile

și referințele unei lucrări științifice (a. critic). 5. A. vulcanic = ansamblul elementelor din interiorul și de la suprafața scoarței Pământului, prin intermediul cărora se produce o erupție vulcanică. Se compune din: con vulcanic, coș vulcanic și crater.

APARATAJ (< aparat, după fr.) s.n. Totalitatea aparatelor (1) folosite într-o instalație, lucrare de laborator etc.

APARATURĂ (< germ., rus) s.f. Totalitatea aparatelor (1) care asigură funcționarea unei instalații sau mașini cu un anumit regim de lucru.

APAREIAJ (< fr.) s.n. Înfașisare exterioară a unui zid în funcție de sistemul de asamblare a materialelor, astfel încît materialul să-și păstreze aspectul natural; mod de decorare a unui edificiu.

APARENT, -Ă (< fr., lat.) adj., adv. 1. Adj. care constituie o aparență. □ Cărămidă a. = cărămidă de calitate superioară, care rămîne netencuită la o construcție. 2. Adv. În aparență.

APARENȚĂ (< fr., lat.) s.f. Înfașisare exterioară, perceptibilă prin simțuri, uneori înșelătoare a obiectelor. □ Loc. În aparență = la prima vedere.

APARȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Faptul de a apărea. 2. Ieșirea unei publicații de sub tipar.

APARTAMENT (< fr.) s.n. Grup de încăperi într-o clădire, care formează o unitate și servește ca locuință.

APARTE (după fr. a part) adv., adj. 1. Adv. Separat, deosebit. ■ (Indicație pentru actorii de teatru) Cu glas mai scăzut, ca și cum ar vorbi cu sine însuși. V. aparteu. 2. Adj. Invar. leșit din comun; deosebit, special.

APARTENENȚĂ (< fr., it.) s.f. Faptul de a aparține cuiva sau de a ține de ceva.

APARTEU (după fr. aparte) s.n. Scurt monolog dintr-o piesă, rostit cu glas scăzut de un actor, pentru a marca astfel că este spus pentru sine și auzit numai de spectatori, nu și de partenerii săi din scenă.

APARTHEID (cuv. afrikaans) [aparteɦeɪt] s.n. Politică de segregare rasială practică în Republica Africa de Sud împotriva populației de culoare; abandonată în fr. 1991.

APARȚINE (după fr. appartenir) vb. III Intrans. A fi proprietate a cuiva; a ține de cineva sau de ceva; a face parte din...

APAȘ (fr.) s.m. 1. (La pl.) Amerindien din regiunea aflată între fluviile Colorado și Rio Grande (America de Nord), din grupul atapascilor și din familia de limbi na-dene; actualmente locuiesc în rezervații; (și la sg.) Persoană din această populație. 2. (Fig.) Derbedeu, haimana; hot, bandit.

APATEU, com. în jud. Arad; 4 143 loc. (1991).

APATHY [ɒpatiː] István (1863—1922), histolog și zoolog ungar. Contribuții în fiziologia sistemului nervos. A descoperit neurofibrilele.

APATIC, -Ă (< fr. [i]; [s] gr. a- „fără” + pathos „suferință”) adj., s.m. și f. (OM) cuprins de apatie, nepăsător, indiferent, placid.

APATIE (< fr., lat.) s.f. 1. Stare de indiferență, lipsă de interes față de orice activitate, față de lumea înconjurătoare; constituie adesea o stare patologică; inerție. 2. (FILOZ.) la stoicii și scepticii antici) Ideal moral și stare conștientă în dezădrăcirea pasiunilor.

APATIT (< fr. [i]) s.n. Fosfat tricalcic natural, de culoare verde smarald, albastru sau galbenă, întâlnit ca mineral accesoriu, în rocile magmatice, în pegmatite și în zăcămintele hidrotermale filonene. Se prezintă sub formă de mase granulare, compacte, fin cristalizate. Este utilizat la separarea îngrășămintelor fosfatice, la fabricarea chibriturilor și ca liant ceramic pentru abrazivi.

APATIU, sat în com. Chiochiș, jud. Bistrița-Năsăud. În timpul Răscoalei de la Bobilna (1437—1438), aici a avut loc o luptă și apoi a doua înțelegere dintre răscuțați și nobili.

APATRID, -Ă (< fr.; [s] gr. a- „fără” + patris „patrie”) s.m. și f., adj. (DR.) (Persoană) fără cetățenie.

APAȚA, com. în jud. Brașov, în lunca Oltului; 2 748 loc. (1991). Stație de c.f. Turn de cetate (sec. 14).

APA (lat. aqua) s.f. 1. Lichid incolor, fără miros, fără gust, compus hidrogenat al oxigenului (H₂O; p.f. 100°C, densitatea maximă egală cu 1 la + 4°C). Formează unul dintre învelișurile Pământului; are un important rol în natură; cel mai răspîndit solvent. A. naturală are dizolvate în ea diferite substanțe. □ A. din atmosferă = a. în stare lichidă, gazoasă sau solidă care se găsește în partea inferioară a atmosferei (troposferă). A. continentală = parte a hidrosferei, care, pe parcursul ciclului apei, se deplasează sau stagnează pe continente (a. stătătoare, curgătoare, de șiroare, de infiltrație, subterane).

A. marină = apa oceanelor și mărilor, sărată (în medie 35‰) și mai densă decît cea dulce. Are un volum total de 361 mil. km³. A. meteorică v. meteoric. A. minerală = apă cu un conținut variabil de săruri, gaze, substanțe minerale, elemente radioactive, care îi conferă proprietăți terapeutice. A. termală v. termal. A. subterană = a. care circulă prin mediul poros-permeabil din scoarța Pământului, formînd strate acvifere (a. freatică). Este de origine exogenă (vadoasă și de condensare) și endogenă (juvenilă). A. de zăcămint = a. care saturază parțial rocile din zona zăcămintelor de hidrocarburi și, total, rocile din zona acviferă a unui zăcămint de țel, care este singenică. A. de constituție = a. care intră în molecula unor substanțe chimice.

A. de cristalizare = a. pe care o rețin unele substanțe cristaline, formînd cristalohidrați. A. potabilă v. potabil. A. industrială = a. întrebuințată în procesele tehnologice ale întreprinderilor. A. dură v. dur. A. degradată = a. în care se varsă dejecții sau ape reziduale, industriale ori menajere. A. reziduală = a. cu impurități sau cu substanțe toxice evacuate din întreprinderi, ferme etc. A. epurată = a. din care au fost îndepărtate, prin procedee mecanice, chimice etc., substanțe dăunătoare antrenate în suspensie sau dizolvate. □ Expr. A. intră la apă = a) (despre țesături) a-și micșora dimensiunile la înmuierea în apă (1); b) fig. a-ajunge într-o situație grea. A. de ploaie = (= n.) vorbe goale.

A. sfințită = aghiasmă. 2. Masă de a. (1), formînd un riu, un lac (ape dulci), o mare (ape sărate) etc. A. continentale pot fi: subterane și de suprafață. Acestea din urmă sînt curgătoare (toreniți, riuri, fluviu), stătătoare (lacuri, mări, oceane) și stagnante (bălți, mlaștini). □ A. moartă = apă (2) în mișcare foarte lentă sau întrerupte de scurgere (ex. brațe moarte, lagune etc.). 3. (DR.) Ape interioare = riurile, fluviile, lacurile și canalele situate pe teritoriul unui singur stat, mările interioare, apele porțurilor și golfulurilor interioare, care, ca atare, sînt supuse suveranității aceluia stat. Ape teritoriale = porțiunea de mare sau de ocean (varînd, în trecut, de la un stat la altul, de obicei între 3 și 12 mile marine; astăzi unele extinsă la 200 mile marine), de-a lungul coastelor unui stat, supusă suveranității acestuia și formînd o parte integrantă a teritoriului său. 4. Fig. (Mal ales la pl.) Joc de culori (asemănător cu apa (2)) pe care îl fac în lumină unele obiecte lucioase. 5. Denumire a unor secreții apoase ale corpului (suduare, salivă etc.). 6. (Urmat de determinări) Denumire a unor preparate, lichide industriale, farmaceutice, de parfumerie sau a unor substanțe chimice. □ A. de clor = soluție care conține trei volume de clor dizolvate într-un volum de apă (1), întrebuințată ca decolorant în industria textilă și a hîrtiei; atacă aurul și platina. A. de var = soluție de hidroxid de calciu preparată din var nestins și apă (1), cu proprietăți antidiareice și antiacide. A. de plumb = soluție de acetat de plumb, toxică, întrebuințată în medicină, în imprimăria textilă și la prepararea multor combinații ale plumbului. A. amoniacă = produs secundar obținut în procesul de cocsificare a cărbunilor, care conține săruri de amoniu. A. de barită = soluție de hidroxid de bariu, folosită pentru absorbția dioxidului de carbon. A. de Colonia = soluție alcoolică a unui

amestec de uleiuri eterice (flori de portocal, rozmarin etc.) întrebuințată în cosmetică pentru mirosul ei plăcut. A. de *Javel* = soluție de hipoclorit de potasiu, întrebuințată de decolorant. A. *grea* = combinație a oxigenului cu deuteriul (D_2O); a fost obținută (1933) de G. N. Lewis, H.C. Urey și McDonald. Se folosește în tehnica nucleară (moderată). A. *oxigenată v. oxigenat*. A. *regală* = amestec format din trei părți acid clorhidric și o parte acid azotic; lichid de culoare galbenă, folosit la dizolvarea unor metale (ex. aurul). (Pop.) A. *tare* = acid azotic.

APĂRA (lat. *apparare*) vb. I 1. Tranz. A interveni în ajutorul unei ființe, al unei idei etc., susținându-le împotriva unei acțiuni ostile; a ocroti. 2. Tranz. A păstra prin luptă o poziție; a feri un obiectiv de atacurile inamicului. 3. Refl. A se împotrivi atacului cuiva, încercând să-l respingă, să se ferească de el. 4. Tranz. A susține într-un proces interesele pritalicului sau ale celui învinut de a fi săvârșit o infracțiune. ■ Refl. (Despre un pirlt sau o persoană trimisă în judecată penală) A căuta să înfăptuiască susținerea reclamantului sau învinuirea de a fi săvârșit o infracțiune; a încerca să se dezvinovățească, să dovedească faptul că a fost învinut pe nedrept. 5. Tranz. și refl. A (se) pune la adăpost; a (se) feri.

APĂRARE (< apăra) s.f. Faptul de a (se) apăra. ■ Formă de luptă folosită atunci când nu este posibilă ofensiva și prin care se urmărește zădărnirea ofensivei inamicului și distrugerea forțelor sale vii și a tehnicii de luptă; defensivă (2). □ A. *națională* = ansamblu de măsuri și acțiuni cu caracter intern și internațional în scopul asigurării independenței, suveranității și integrității teritoriale a patriei.

APĂRĂTOR, -OARE (< apăra) adj., subst. 1. Adj. Care apără. 2. S.m. și f. Personă care apără pe cineva sau ceva. ■ (SPORT) Fundaș. 3. S.n. și f. Numă dat unor dispozitive, obiecte etc. cu rol de protecție.

APĂREA (< lat. *apparere*) vb. II tranz. A se lvi, a se arăta; a lua naștere. ■ A leși de sub țipar.

APĂSA (lat. **apensare*) vb. I 1. Tranz și intranz. A exercita o presiune, a ațina greu, a presa. ■ Fig. A scoate în relief un cuvânt, o frază etc. în timpul vorbirii. 2. Tranz. Fig. A asupri, a oprima. ■ A chinui, a înăbuși, a copleși.

APĂSAT, -Ă (< apăsa) adj., adv. (Despre umbrel, pași) energetic, sacadat. ■ (Despre modul de exprimare) hotărât, energetic, pornitor.

APĂSĂTOR, -OARE (< apăsa) adj. Care apasă.

APEDUCT (< lat. *aqueductus*) s.n. Ansamblul construcțiilor și instalațiilor hidrotehnice necesare transportului apei de la punctul de captare pînă la cel de folosire.

APEL (< fr.) s.n. 1. Chemare (scrisă sau orală) adresată unei colectivități sau unei persoane. ■ Strigare a numelor membrilor unei colectivități în scopul verificării prezenței lor. 2. (DR.): în trecut) Cale ordinară de atac împotriva unei hotărâri judecătorești, prin care se urmărește desființarea hotărârii și rejudecarea în fond a litigiului de către un organ de jurisdicție superior celui care a pronunțat hotărârea. 3. Producere a unui semnal sonor sau luminos prin care se semnalizează cererea de a se stabili o legătură telefonică sau telegrafică. 4. (INFORM.) Instrucțiune de a. = instrucțiune care permite executarea unei porțiuni dintr-un program cu nume particular.

APELA (< fr., lat.) vb. I intranz. A cere concursul, ajutorul cuiva.

APELARE (< *apela*) s.f. (INFORM.) Mod de transfer al parametrilor actuali al unei proceduri. □ A. *prin adresă* = comunicare adreselor locațiilor de memorie în care se află valorile parametrilor. A. *prin valoare* = copierea valorii unui parametru actual într-o locație de memorie asociată parametrului formal corespunzător.

APELATIV (< fr., lat.) s.n. Substantiv comun; nume calificativ.

APELDOORN [apaldorn], oraș în centrul Olandei; 145,8 mii loc. (1986). Ind. constr. de mașini, chimică, textilă; mobilă, hirtie. În apropiere (Loo) reședința de vară a familiei regale.

APELE VII, com. în jud. Dolj; 2 605 loc. (1991). Centru viticol.

APELLA (cuv. gr.) s.f. Adunarea poporului în Sparta, care hotăra pacea și războiul și care desemna prin aclamații efortul, membrii gerusiei și pe cel doi regi.

APELLES (a doua jumătate a sec. 4 î.Hr.), pictor grec. Portretistul lui Filip II și al lui Alexandru Macedon.

APELDICE (< fr., lat.) s.n. 1. (ANAT.) Mică prelungire a cecumului, în formă de deget de mână sau de vierme. 2. Ceea ce se adaugă la un lucru, constituind o prelungire, o completare a lui. ■ Spec. Addenda, adaos, anexă, supliment la o publicație sau la o carte.

APELDCITĂ (< fr.) s.f. Inflamație acută sau cronică a apendicelui (1).

APENINI (APPENNINO), sistem muntos care se întinde de-a lungul Pen. Italice pe 1 190 km, alcătuită din roci calcaroase, granitice, argiloase. Alt. medie: 1 200—2 000 m. Alt. max.: 2 914 m (vî. Corno Grande din masivul Gran Sasso d'Italia — Abruzzi). Expl. de bauxită, biensă și marmură. Pășuni. Fenomene de degradare a solului datorită despăduririlor.

APENINICA, Peninsula ~ v. Italică, Peninsula ~

APERCEPȚIE (< fr.) s.f. (PSIH.) Integritate a percepțiilor în experiența cognitivă individuală anterioară.

APERITIV (< fr.) s.n. Gustare (și băutura) care se ia înainte de masă (pentru a stimula pofta de mâncare).

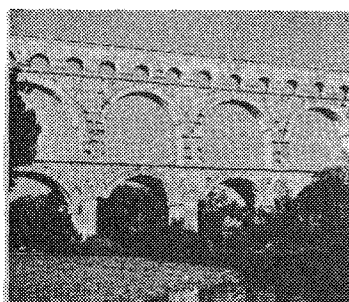
APERTOMETRU (< fr.) s.f. (s) lat. *apertura* „deschidere” + gr. *metron* „măsură”) s.n. Instrument pentru determinarea aperturii obiectivelor microscopice.

APERTURĂ (< fr.) s.f. 1. Caracteristică a obiectivelor microscopice, fotografice etc., dată de unghiul sub care se vede diametrul primei lentile din punctul de intersecție al axei obiectivului cu planul obiectivului. 2. (LINGV.) Grad de deschidere a canalului fonator în timpul emiterii sunetelor. 3. (ZOOLOG.) Orificiu de deschidere a cochiliei gastropodelor (melicilor); spațiul creat prin despărțarea celor două valve ale cochiliei lamelibranhiatelor (scioiclor); orificiu prin care protoplasma foraminiferelor comunică cu exteriorul.

APEȚAL, -Ă (< fr. (i); (s) gr. a- „fără” + *petalon* „frunză”) adj., s.f. 1. Adj. (Despre flori) Fără petale. 2. S.f. pl. Grup mare de plante dicotiledonate cu flori reduse, lipsite de petale (ex. amentaceele).

APEȚENTĂ (< fr.) s.f. (Livr.) Poftă, plăcere pentru ceva. ■ (PSIH.) Actualizare și dezvoltare a unei dorințe care trebuie să ducă la satisfacerea unei trebuințe materiale sau spirituale.

Apeduct roman (Gard, Franța)

APETISANT, -Ă (< fr.) adj. (Livr.) Care trezește pofta de mâncare; p. ext. îmbeltor, atrăgător, ispititor.

APETIT (< fr.) s.n. (Livr.) Poftă de mâncare.

APEX (< fr. (i); (s) lat. *apex* „culme, vîrf”) s.n. 1. Creștet, vîrf. 2. Punct de pe sfera cerească, situat în constelația Hercule, spre care se îndreaptă sistemul nostru solar, cu o viteză de aproximativ 20 km/s. 3. (ZOOLOG.) Virful cochiliei gastropodelor și lamelibranhiatelor corespunzător extremității posterioare. 4. (ANAT.) Virful diferitelor organe sau formațiuni anatomice (ex. a. cranian, a. pulmonar, a. dentar). 5. (GEOL.) Punctul de înălțime maximă a unei structuri anticlinale, în urmărirea dezvoltării ei pe direcție.

APIA, cap. statului Samoa, pe ins. Upolu; 33,2 mii loc. (1981). Port. Aeroport Internațional (Faleolo). Stațiune vulcanologică și meteorologică. Mobilă, nave de pescuit, băuturi. Centru activ al terit. Samoa de Vest sub mandat (din 1920), apoi sub tutela O.N.U. (din 1946), administrat de Noua Zeelandă. Din 1962 cap. statului Samoa.

APIAN (APPIANUS) (c. 100—162 d.Hr.), istoric al Romei antice, de origine greacă. Op. pr. „Istoria romană”, în 24 de cărți, păstrată fragmentar.

APICAL, -Ă (< fr. (i); (s) lat. *apic* „vîrf”) adj. 1. (ANAT.) Care este situat, localizat în virful unui organ (ex. leziune a.). 2. (LINGV.; despre sunete) Care se articulează prin apropierea virfului limbii de dinți, de alveole sau de botla palatului.

APICOL, -Ă (< fr.) adj. Cu privire la albinărit. ■ De (la) albine, în legătură cu albinele.

APICULTOR, -OARE (< fr.) s.m. și f. Personă care se ocupă cu apicultura.

APICULTURĂ (< fr., engl.) s.f. 1. Creșterea albinelor; albinărit. 2. Ramură a zootehnicii avind ca obiect cunoașterea vieții albinelor, creșterea și îngrijirea rațională a familiilor de albine, în scopul obținerii unor produse (miere și cerea) și a potențialii culturilor agricole.

APIDE (< fr. (i); (s) lat. *apida* „albină”) s.f. pl. Familie de insecte himenoptere, cuprinzînd albinele și bondarii.

APIOL (< fr.; s) lat. *apulum* „pătrunjel”) s.m. (FARM.) Ulei volatil extras din semințele de pătrunjel, al cărui principiu activ, apiolina, este folosit ca emenagog.

APIOLINĂ (< fr.) s.f. (FARM.) Principiu activ extras din apiol.

APIREXIE (< fr.; (s) gr. a- „fără” + *pyr* „febră”) s.f. Absență a febrei în caz de boală.

APIS (în mitologia egipteană), taur sacru, adorat la Memfis. Considerat încarnare a lui Osiris sau a lui Ptah.

APLANA (după fr. *aplanir*) vb. I tranz. A rezolva, a potoli, a face să dispară o neînțelegeră, un conflict.

APLANARE (< *aplană*) s.f. 1. Acțiunea de a aplană. 2. Ansamblul lucrărilor de netezire a unui drum, teren etc. 3. Prelucrare a suprafeței unei piese pentru a o aduce la forma plană.

APLANAT, -Ă (< fr. (i)) s.n., adj. (Obiectiv fotografic) Care este alcătuit din două sisteme optice simetrice și care formează imagini nedefornate.

APLANETISM (< fr. (i); (s) gr. *aplanes* „fără deviații”) s.n. Proprietate a unui sistem optic de a fi stigmatic pentru punctele din vecinătatea axei sale, formînd pentru un obiect plan, perpendicular pe axă, o imagine de asemenea plană.

APLATIZĂ (după fr. *aplatir*) vb. I tranz. A modifica forma unui obiect astfel încît să capete două fețe plane, paralele și (relativ) apropiate.

APLATIZARE (< *aplatiza*) s.f. 1. Acțiunea de a aplatiza. 2. Modificare a parametrilor unor elemente de circuit electric sau a serviciului unor agregate, efectuată în vederea reducerii variațiilor unei anumite mărimi într-un anumit interval de timp (ex. a. curbei de sarcină a unui consumator de energie electrică). 3. Procesul

prin care o formă de relief pozitivă (movilă, deal, munte) capătă o formă plată.

APLAUDA (< lat., după fr.) vb. I Intrans. A bate din palme în semn de aprobare, de mulțumire, de entuziasm. ■ Tranz. Fig A-și exprima mulțumirea, entuziasmul față de cineva prin aplauze.

APLAUZE (< it., lat.) s.n. pl. Bătăi repetate din palme în semn de aprobare, de mulțumire, de entuziasm.

APLAZIE (< fr.; {s} gr. a- „fără” + plasis „modelare”) s.f. Lipsă de dezvoltare a unui țesut, a unui organ (ex. a glandulară, a dentară).

APLECA (lat. *applicare*) vb. I 1. Tranz. și refl. A (se) îndoi, a (se) încovoia, a (se) pleca. 2. Refl. (Fam.) A l se face greață (din cauza mîncării).

APLECARE (< apleca) s.f. 1. Aplecarea de a (se) apleca (1). 2. Fig. Predispoziție, înclinare, aptitudine pentru ceva.

APLICA (< fr., lat.) vb. I 1. Tranz. și refl. A pune un lucru pe (sau peste) altul făcîndu-l să adere, să se prindă, să se lipească, să se întîpărească. 2. Tranz. A pune în practică; a întrebunța. ■ A administra (un tratament medical). ■ A da. 3. A raporta un principiu general sau o regulă la un caz particular, concret.

APLICARE (< aplica) s.f. 1. Acțiunea de aplica. 2. Fig. Aptitudine, talent.

APLICAT, -Ă (< aplica) adj. 1. Fixat, lipit pe... □ Artă a. v. decorativă, artă. 2. Pus în practică. ■ (Despre știlințe) Cu aplicații practice nemijlocite.

APLICATIV, -Ă (< fr.) adj. (Despre unele știlințe, metode de cercetare) Ale cărui rezultate pot fi puse în aplicare, în practică.

APLICAȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Ceea ce se aplică, se fixează pe ceva; p. ext. obiect astfel realizat. 2. Faptul de a pune în practică. □ (MILIT.) A. tactică = formă de instruire a comandamentelor și a trupelor, care constă în rezolvarea practică a unor situații ipotetice de luptă. 3. (EC.) Operație de vânzări-cumpărări simultane, la același curs de bursă, în cadrul bursei sau în afara ei. 4. (MAT.) Funcție. 5. (INFORM.) A. în timp real = aplicație care impune prelucrarea imediată a datelor, timp scurt de răspuns, interacțiune frecventă utilizator-sistem de calcul, fiabilitate în funcționare, securitatea informației. 6. Fig. Aptitudine, talent.

APLIȚĂ (< fr.) s.f. 1. Ornament în relief care se fixează pe un element de construcție, sau pe suprafața unui obiect. 2. Candelabru fixat de perete.

APLIT (< fr., germ. {i}; {s} gr. *haploos* „simplu”) s.n. Rocă magmatică filoniană, leucocrată de compoziție granitică. Inșușirea microgranulară care îi este caracteristică definește structura aplicată.

APLŌMB (< fr.) s.n. 1. Îndrăzneală (nejustificată, supărătoare) în comportare, în atitudine. 2. (ZOOT.) Poziție și direcție a membrilor animalelor în raport cu pămîntul și cu planul median al corpului.

APNEE (< fr.; {s} gr. a- „fără” + pneo „a respira”) s.f. Oprire temporară, voluntară sau involuntară, a respirației.

APŌ, vulcan activ în SE ins. Mindanao (Filipine), cel mai înalt vf. al țării. Alt.: 2 965 m. Ultima erupție: 1955 (azi în stadiul de sulfatare). Parc național (769 km², fundat în 1936).

APOCALIPS (< fr., lat.) s.n. 1. Ultima carte a „Noului Testament”, atribuită de tradiție evanghelistului Ioan. ■ P. ext. Scriere religioasă cuprinzînd prorocii cu privire la sfîrșitul lumii. 2. Gen literar aparținînd iudaismului (sec. 2—1 î.Hr.) și creștinismului primitiv, tratînd simbolic și convențional destinul lumii.

APŌCALIPTIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la apocalips; p. ext. (despre o viziune) fantastică, sinistră, îngrozitoare, catastrofală, profetică.

APŌCINACEE (< fr.) s.f. pl. Familie de plante dicotiledonate, erbacee sau lemnoase, tropicale și mediteraneene, cu frunze opuse,

Guillaume Apollinaire
(desen de Picasso)

flori hermafrodite cu petale unite și cu lătex (ex. saschiul, oleandru).

APOCOPĂ (< fr., lat.) s.f. Fenomen fonetic care constă în dispariția unui sunet sau a unui grup de sunete de la sfîrșitul unui cuvînt.

APOCRIF, -Ă (< fr., lat.) s.n., adj. 1. S.n. Scriere necuprinsă în canonul ebraic al „Vechiului Testament”, dar care figurează în traducerea greacă a acestuia (*Septuaginta*). P. ext. scriere religioasă nerecunoscută de canoane. 2. Adj. *Literatură* a. = texte parabolice, necanonice, cu caracter imaginativ, simbolic și moral religios, scrise pentru explicarea „Bibliei” („Apocalipsul lui Ioan Teologul”, „Proorocirea Siviliei”). V. *Codex Sturdzanus, Codicele de la Cahalm*. 3. Adj. (Despre scrieri, documente) Neautentic sau a căruia autenticitate este îndoielnică; atribuit în mod fals unui anumit autor.

APOCRINĂ (< fr.; {s} gr. *apokrino* „a secreta”) adj., s.f. (Glandă) care elimină o parte a celulei secretore (polul secretor) o dată cu secreția (ex. glanda mamară).

APOCROMAT (< fr. {i}) s.n., adj. (Despre un obiectiv fotografic) Care are aberația cromatică corectată pentru lumina de trei culori diferite (roșu, galben, violet).

APŌD, -Ă (< fr. {i}; {s} gr. a- „fără” + pod- „picior”) adj., s.n. 1. Adj. (Despre unele animale) Lipsit de picioare (ex. unele crustacee inferioare, unii amfibieni, șerpii). 2. S.n. pl. Ordin de batracieni, cu corpul vermiform, inelat, lipsit de membre (*Apoda*).

APODICTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. (LOG.; despre judecăți, demonstrații etc.) Care este primă raporturi necesare între fenomene. ■ Care nu permite opoziție; indiscutabil.

APODOZĂ (< fr., lat.) s.f. (LINGV.) A doua parte a unei perioade condiționale, care exprimă consecința primei părți.

APOFANTIC, -Ă (< fr., gr.) adj. (LOG.) Care pune în lumină existența unui raport prin afirmarea sau negarea a ceva despre ceva.

APOFATISM (< fr.) s.n. Modalitate teologică de abordare a transendenței divine constînd în a spune ceea ce nu este Dumnezeu și nu ceea ce este, Dumnezeu rămînînd necunoscut în ființa lui.

APOFIS (în mitologia egipteană), puterea întinericului reprezentat sub forma unui șarpe împotriva căruia zeul Re (Ra) duce în fiecare zi un război victorios.

„APOFIZĂ (< fr., gr.) s.f. 1. Proeminență a unui os, pe care fie se însează mușchii fie există o suprafață articulară (ex. a mastoidă, a odontoidă). 2. Mulară concavă care leagă fusul unei coloane de baza ei. 3. Ramificație cilindrică sau filoniană a zăcămintelor, a corpurilor eruptive etc., care pîtrunde în rocile înconjurătoare.

APOFONIE (< fr.; {s} gr. apo „împotriva, alfel” + phone „sunet”) s.f. (LINGV.) Alternanță vocalică; ablaut.

APOFTEGMĂ (< fr., gr.) s.f. Maximă, sentință (aparținînd unei personalități celebre, de obicei din antichitate).

APOGAMIE (< fr. {i}; {s} gr. apo „departe” + gamos „unire”) s.f. Formare a embrionului la plante prin fecundare; se întîlnește la unele fanerogame și la ferigi. V. *apomixie*.

APOGEU (< fr. {i}; {s} gr. apogelos „departe de pămînt”) s.n. 1. Punctul cel mai depărtat de Pămînt al orbitei Lunii, al unui satelit artificial etc. 2. Punct culminant în dezvoltarea culva sau a ceva.

APOGIATURĂ (< it.) s.f. Ornament melodic, constînd dintr-unul sau mai multe sunete care preced sunetul principal.

APOI (lat. *ad-post*) adv. 1. După aceea, pe urmă. 2. Pe lîngă asta. ■ În plus. 3. În acest caz. 4. Servește la introducerea unui răspuns concessiv, evaziv sau ca o scuză: *apoi ce pot să fac?*

APOLD 1. Zonă depresionară în SV Pod. Transilvaniei, pe cursul superior al Secușului. Importantă reg. pentru creșterea animalelor. 2. Com. în jud. Mureș; 2 675 loc. (1991). Centru pomicol. Cetate sătească cu biserică (1504, renovată în 1900).

APOLDU DE JOS, com. în jud. Sibiu; 1 635 loc. (1991). Biserica de lemn (sec. 18).

APOLINIC, -Ă (< germ.; {s} lat. *Apollō*) adj. (Despre o atitudine în artă sau cultură; la Schelling și Nietzsche) Lucid, rațional, orientat spre ordine, măsură și armonie; pătruns de spiritul unei contemplații detașate, senine.

APOLITIC, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. (Persoană) care acceptă, susține sau practică apolitismul.

APOLITISM (< fr.) s.n. Stare de indiferență și apatie sau atitudine declarată de dezinteres față de problemele politice. Ea denotă uneori o luare efectivă de poziție, o manifestare a neîncrederii față de un anumit sistem decizional sau mecanism politic (de exemplu, neparticiparea masivă la procesul electoral). Pe plan doctrinar, este larg împărțită ideea că a. pur nu există în practica vieții sociale, refuzul unei politici semnificative, explicit sau implicit, cerința afirmării unei noi politici.

APOLLINAIRE [apolinēŋ], *Guillaume* (pseud. lui *Wilhelm Apollinaris de Kostrowitsky*) (1880—1918), poet și critic de artă francez. Precursor al suprarealismului și promotor al cubismului. Poezia lui, caracterizată prin lirism și soplețea expresiei, magia muzicală a versului, varietatea tonurilor și căutările formale („Alcooluri”, „Caligrame”) a influențat considerabil dezvoltarea liricii moderne europene.

APOLLONIA, numele mai multor orașe antice grecești. Mai importante: 1. Colonie corintiană (sec. 6 î.Hr.) în Iliria (pe terit. Albaniei de azi), port la M. Adriatică și însemnat cartier al lumii greco-romane. 2. Colonie miletană (sec. 7 î.Hr.) în Tracia, port la M. Neagră. Azi *Sozopol* (Bulgaria).

APOLLONIOS din Perga (262—180 î.Hr.), geometer și astronom grec. Reprezentant de seamă al școlii din Alexandria; a introdus denumirile conicelor (elipsă, hiperbolă, parabolă) și a studiat proprietățile acestora și mișcările planetelor.

APOLLONIOS din Rodos (c. 295—c. 215 î.Hr.), poet grec. Autor al epopeii „Argonauticele”, operă savantă, spirituală, un veritabil monument al literaturii elenice.

APOLLONIOS din Tyana (c. 4 î.Hr.—c. 90 d.Hr.), filozof grec. Reprezentant al neopitagoreismului. Reformator etic și religios.

APŌLO (APOLLO) 1. (În mitologia greacă). Fiul lui Zeus și al titanidei Leto, frate gemă cu Artemis. Zeul Soarelui, al poeziei și artelor, apărător al căminului, familiei, muncilor agricole, totodată tîmăduitor, una din cele mai importante și complete divinități ale panteonului greco-roman. Sanctuarele și oracolele sale de la Claros, Didima, Delos, dar îndeosebi Delfi, erau renumite în antic. 2. Mic asteroid (diametru sub 2 km), care se poate apropia destul de mult de Pămînt (pînă la cîteva milioane de

kilometri). Descoperit în 1932 de A. Reinmuth. 3. Program spațial american de explorare a Lunii cu ajutorul unor nave cosmice cu echipaj (1969—1972).

APOLODOR din Damasc (c. 60—125 d.Hr.), arhitect și constructor militar roman, de origine grec. A construit Podul peste Dunăre, de la Drobeta și Forul lui Traian din Roma, cu celebra Columnă.

APOLODOR (APOLLODOROS) din Atena (sec. 2 d.Hr.), mitograf grec. Autor al unei opere variate, rămasă fragmentar. I se atribuie o compilație cunoscută sub titlul „Biblioteca”, conținând importante informații despre mitologia greacă.

APOLOG (< fr., lat.) s.n. Povestire (în versuri sau în proză), cu sens moralizator, prezentată într-o formă alegorică.

APOLOGET (< germ.) s.m. 1. Scriitor care în sec. 2—4 apăra creștinismul de atacurile cuceritorilor păgâni (ex. Iustin, Tertulan, Clement din Alexandria, Origenes ș.a.). 2. Susținător fervent al unei persoane, doctrine, idei. 3. Autor de apologetic (2).

APOLOGETIC, -ă (< fr.) s.f., adj. 1. S.f. Ramură a teologiei care are ca scop apărarea religiei creștine și dovedirea existenței lui Dumnezeu prin argumente raționale și istorice. 2. S.f. Apărarea sau justificarea pătimasă a unei idei, doctrine etc. 3. Adj. Care conține o apologie, care are caracterul unei apologii.

APOLOGIE (< fr., lat.) s.f. 1. Apărare, justificare, laudă pătimasă a unei persoane, doctrine, idei. 2. Scriere sau discurs care elogiază sau apăra o persoană, doctrină, operă (Platon, „Apologia lui Socrate”).

APOMETRU (< apă + metru) s.n. Instrument pentru înregistrarea cantității de apă ce trece printr-o conductă într-un anumit interval de timp; contor de apă.

APOMIXIE (< fr.; [s] gr. apo- „departe” + *mixis* „amestec”) s.f. (BIOL.) Înmulțire fără fecundare la organisme cu diferențiere sexuală. Se realizează prin semințe produse fără fecundare (agamospemie), prin organe vegetative sau porțiuni din ele (clonare), prin conșterea de organe ale unei plante pe altă plantă (transplantare). Apogamia și partenogeneza sînt cazuri de a.

APOMORFINĂ (< fr.; [s] gr. apo- „departe” + fr. *morpine*) s.f. Derivat al morfinei; este vomitiv, fără acțiune analgezică și hipnotică.

APONEROZĂ (< fr.) s.f. Membrană fibroasă sau tendon lăjit care conține un mușchi, servind la inserția osoasă a acestuia sau la unirea cu mușchii vecini (ex. a. palmară, a. abdominală).

APOPLECTIC, -ă (< fr., lat.) adj., s.m. și f. 1. Adj. Care aparține apoplexie, privitor la apoplexie. □ *ictus a.* = apoplexie. 2. S.m. și f., adj. (Persoană) predispusă la apoplexie.

APOPLEXIE (< fr., lat.) s.f. 1. Pierdere bruscă a cunoștinței, a capacității de mișcare și a sensibilității, de obicei în urma unei hemoragii cerebrale; ictus apoplectic; pop. *damba* (1); atac. (6). 2. Revărsare bruscă de sînge într-un organ.

APOR [apor], familie maghiară de nobili din Transilvania. Mai importanți: **Stefan A.** (1638—1704), tezaurar (1693—1704); **Petru A.** (1676—1752), memorialist. Opera sa „Metamorphosis Transilvaniae...” este un izvor important pentru cunoașterea Transilvaniei din sec. 17—18.

APORETICĂ (< fr. [i]; [s] gr. *aporía* „dificultate”) s.f. Modalitate de punere a problemelor dialectic cunoașterii și acțiunii greu sau imposibil de rezolvat, în vederea descoperirii principiilor echilibrării lor; fază care precede și pregătește știința ca atare.

APORIE (< fr. [i]; [s] gr. *aporía* „dificultate”) s.f. (În filozofia greacă) Problemă greu sau imposibil de rezolvat. V. *antinomie, paradox*. □ *Aporiile lui Zenon* = argumente formulate de filozoful grec Zenon, împotriva ideii existenței a existenței mișcării, pe baza conceptelor existente ca succesiune de momente discontinue.

APORT (< fr.) s.n. Contribuție la unei persoane sau unei colectivități la o acțiune, la o întreprindere, la o societate pe acțiuni etc.

APOS, -oasă (< apă) adj. Care conține (prea multă) apă, bogat în apă. ■ De natura sau de felul apei, asemănător cu apa.

APOSTAT, -ă (< fr., lat.) adj., s.m. și f. (Persoană) care a săvîrșit o apostazie sau, p. ext., care și-a schimbat convingerile anterioare.

APOSTAZIE (< fr., lat.) s.f. Renegare publică a unei credințe religioase.

A POSTERIORI (loc. lat., „din ceea ce urmează”) adv., adj. Invar. 1. Bazat pe experiență, pornind de la datele ei. 2. (FILOZ.) Termen desemnînd, încă din antichitate, cunoașterea sau cunoștințele a căror sursă, origine o constituie experiența senzorială, concretă. Afîrmînd că toate cunoștințele despre obiectele concrete au un caracter empiric, că deci sînt a., I. Kant le condiționează însă de formele *apriori*, care precedă și fac posibilă cunoașterea a.

APOSTILĂ (< fr.) s.f. Rezoluție pusă pe o petiție.

APOSTILB (< germ.) s.m. Unitate fotometrică de măsurat pentru lăminanță (simbol: asb) egală cu $\pi^1 \text{ cd/m}^2$.

APOSTOL (< sl.) s.m. 1. Nume dat fiecărui din cei 12 discipoli ai lui Hristos, aleși de el însuși și care i-au predicat învățătura și au organizat Biserica creștină (ex. Petru, Pavel, Filip, Andrei, Matei, Toma). 2. Persoană care a predicat Evanghelia într-un anumit teritoriu sau la un anumit popor (ex. Sf. Patrick, apostolul Irlandei; Sf. Chiril și Metodiu, apostolii slavilor ș.a.). 3. P. ext. Cel care se dedică propagării și apărării unei învățături, doctrine. Idei.

APOSTOLACHE, com. în jud. Prahova; 2 882 loc. (1991). Expl. de petrol. Muzeu sătesc. Mănăstirea A. (sec. 17).

APOSTOLAT (< fr., lat.) s.n. Misiune (grea) de ordin moral asumată voluntar și îndeplinită cu abnegație.

APOSTOLIC, -ă (< fr., lat.) adj. 1. Care aparține apostolilor (1), privitor la apostoli. 2. Care emană de la apostolul Petru și de la papă (considerat de Biserica catolică urmaș al acestuia). □ *Părinți apostolici* = scriitorii creștini de la sfîrșitul sec. 1 și începutul sec. 2, care au fost ucenici direcți ai apostolilor (1) sau ai ucenicilor acestora (ex. Clement Romanul, Ignatie Teoforul, Policarp). Delegat a. = persoană numită de papă pentru a informa Vaticanul în problemele religioase dintr-un anumit terit.

APOSTOLUL (sau **FAPELE APOSTOLIC-LOR**), carte cuprînsă în „Noul Testament”, în continuarea „Evangheliilor”, conținînd relatarea

originilor creștinismului, prin activitatea apostolilor, după răstignirea lui Iisus Hristos. Cea mai veche traducere românească manuscrisă se află în „Codicele Voronețean”.

APOSTROF (< fr., lat.) s.n. Semn ortografic, de forma unei virgule, care notează dispariția accidentală în rostire a unui sunet sau a unei silabe.

APOSTROFA (< fr.) vb. I tranz. A se adresa cuiva în mod dur, pentru a-l mustra, pentru a-l reproșa ceva.

APOSTROFĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Figură retorică prin care oratorul se adresează direct unei persoane ori unui lucru personificat. 2. Mustrare, interpelare pe ton dur.

APOSTU, **George** (1934—1986, n. Stăniștești, jud. Bacău), sculptor român. Lucrări în piatră și lemn, în a căror concepție se deslușesc ecourile artei populare. Volume echilibrate ce tind spre forme abstracte („Maternitate”, suita „Tată și fiu”, ciclul „Fluturii”).

APOTEMĂ (< fr. [i]) s.f. Segment de dreaptă care unește centrul unui poligon regulat cu mijlocul oricăreia dintre laturile sale.

■ Segment de dreaptă care unește vîrfurile unei piramide regulate cu mijlocul oricăreia dintre laturile bazei.

APOTEOZĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Divinizare a unui erou sau monarh în antichitatea clasică. 2. Fig. Premărire, slăvire, glorificare.

APOZIȚIE (< fr., lat.) s.f. Atribut, de obicei substantiv, pus pe același plan cu cuvîntul determinat.

APASSIONATO (cuv. it.) adv. (MUZ.) (îndică modul de executare a unui grup de note muzicale) cu însoțire, cu pasiune.

APPEL [ape], **Paul Émile** (1855—1930), matematician francez. Prof. univ. la Paris. Contribuții în mecanică, geometrie și teoria funcțiilor analitice. M. de onoare al Acad. Române (1914).

APPEZZELL [apnețel], oraș în NE Elveției, centru ad-tiv al semicantonului Appenzell Innerrhodan; 4,8 mil loc. (1985). Primărie (sec. 16). Produse textile (broderii). Turism.

APPEZZELL AUSSERRHODEN [apnețel ausarodan], semicanton în NE Elveției; 243,5 km²; 49,8 mil loc. (1988). Centru ad-tiv: *Herisau*. Creșterea animalelor. Turism.

APPEZZELL INNERRHODEN [apnețel innerrodan], semicanton în NE Elveției; 172,4 km²; 13,2 mil loc. (1988). Centru ad-tiv: *Appenzell*. Expl. Forestiere. Turism.

APPERT, **Nicolas** (1749—1841), industriaș francez. A inventat procedeul de conservare a alimentelor prin tratare termică în recipiente ermetice închise.

APPIA, **Adolphe** (1862—1928), scenograf, regizor, teoretician de teatru elvețian. Reformator al artei spectacolului modern. Remarcabile puneri în scenă ale operelor lui Wagner. Lucrări teoretice („Opera de artă vie”).

APPLETON [apleton], oraș în N S.U.A. (Wisconsin), lângă L. Michigan; 312,9 mil loc. (1988, cu suburbiile). Ind. celulozei și hîrtiei, prod. farmaceutice și alim. Prima hidrocentrală din S.U.A. (1882). Universitatea Lawrence (1847).

APPLETON [apleton], **Sir Edward Victor** (1892—1965), fizician englez, studii asupra fizicii ionosferelor (*stratul lui A.*). Premiul Nobel (1947).

APPMATATOS [apammataks], localit. în E S.U.A. (Virginia); 1,3 mil loc., (1980). În timpul Războiului de Secesiune armatele „Nordului”, conduse de generalul W.S. Grant, au obținut aici o victorie decisivă (9 apr. 1865) care a determinat capitularea trupelor „Sudului”, comandate de generalul R.E. Lee.

APPONYI [aponi], **Albert, conte** (1846—1933), om politic ungar. Ca ministru al Culetor și al Instrucțiunii Publice (1906—1910), a dus o politică de maghiarizare forțată, elaborînd în acest scop în 1907 două legi școlare (*lex Apponyi*); șef al delegației ungare la Conferința de Pace de la Trianon (1920).

APRAXIE (< fr.; [s] gr. *apraxia* „inactivitate

Apolo (1)

APUS² -A (< apune) adj. Dispărut pentru totdeauna: trecut.

APUSEAN, -Ă (< apus¹) adj. Care se află la apus¹; vestic, occidental. ■ Care aparține Europei Occidentale sau Americii.

APUSENI, Munții ~, grupă muntoasă, parte componentă a Carpaților Occidentali, încadrată de Cîmpia și Dealurile de Vest (la V), de Pod. Transilvaniei (la E), de Pod. Someșan (la N) și de culoarul Mureșului (la S); constituiți din nuclee de sisturi cristaline și granite (M-ții Zarandului și Gilăului), peste care stau depozite sedimentare paleozoice și mezozoice (M-ții Codrului, M-ții Trascăului), străbătute de banatite și dacite; puternic cutați, șariași și faliați (M-ții Metaliferi, Vlădeasa ș.a.). Alcătuiți dintr-un masiv central (M-ții Bihor) cu alt. de peste 1 800 m, cu platforme de eroziune, înconjurate de masive bine individualizate, cu alt. sub 1 000 m. În N masivului central se desfășoară M-ții Meseșului și Plopișului (sisturi cristaline), despărțiți de depr. Șimleului; în V, M-ții Pădurea Craiului (calcare și flis cretacic) și Codru-Moma (calcare mezozoice), despărțiți prin depr. Beiușului; în SV M-ții Zarandului (sisturi cristaline și flis cretacic), iar în S, M-ții Metaliferi. În E masivului central se desfășoară masivul Gilău-Muntele Mare și M-ții Trascăului (granite și conglomerate cretacee), iar în NE, M-ții Vlădeasa. Alt. max.: 1 849 m (vf. Curcubăta Mare). Expl. de min. auro-argentifere, bauxită, sulfuri complexe. Rețea hidrografică cu densitate ridicată și debit bogat. Alternanță de păduri de molid și de rășinoase în amestec cu folioase. Importantă zonă turistică (peșteri, chei, defilee, izbucuri). Aici se află cel mai ridicat plafon al așezărilor omenești din Carpații Românești (satul Bădăi, com. Avram Iancu, jud. Alba, situat la 1 650 m alt.).

'AQABA (AKABA) 1. Golf strîmt și alungit în NE Mării Roșii, între Pen. Sinai și Pen. Arabia. Lungime: 180 km; lățime: 28 km. Ad. max.: 1 828 m. 2. Oraș în SV Iordaniei, unicul port al țării, la Marea Roșie; 37,4 mil. loc. (1986). Export de fosfați.

AQUAE (AD AQUAS), așezare rurală romană în prov. Dacia (sec. 2) în apropiere de Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Cunoscută prin apele sale termale, Azi Călan.

AQUILA v. Vulturul.

AQUILEIA, localit. în NV Italiei, lângă Trieste; 3,3 mil. loc. (1981). Colonie romană întemeiată în 181 î.Hr. Centru economic și comercial înfloritor, una dintre reședințele împăraților romani, în sec. 3—4.

AQUINO, Corazon (n. 1933), om politic filipinez. Lider al opoziției după asasinarea soțului ei, Benigno A. (1983). Președintă a Republicii Filipine (din 1986).

AQUITANIA, prov. istorică în SV Franței. În ev. med. regat, apoi ducat, disputat între Franța și Anglia în sec. 12—15; în 1472 a intrat definitiv în componența regatului Franței.

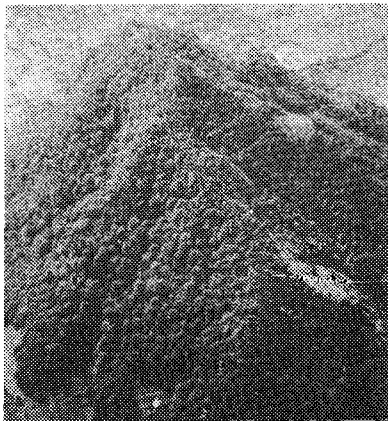
AR (< fr. [il]) s.m. Unitate de măsură pentru suprafețe de teren, egală cu 100 m².

Ar, simbol chimic pentru argon.

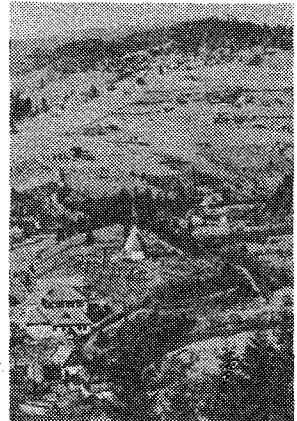
ARA¹ (< fr.) s.m. Papagal mare din America de Sud, viu colorat și cu coada lungă (Ara macao).

ARA² (lat. arare) vb. I tranz. A tăia și a răsturna brazde cu plugul în vederea pregătirii solului pentru cultivare.

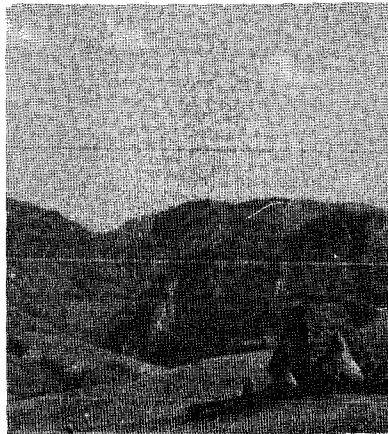
ARAB, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Popoare din grupa limbilor semitice care locuiesc în țările din Orientul Apropiat și din N Africii. A. sînt de religie musulmană (majoritatea sunniți, iar o parte însemnată, în Siria, Liban, Iraq și Yemen, șiiți) și creștină (copții din Egipt, maroniții din Siria, Liban și Iordania etc.). A. au avut un rol important în istoria și cultura evului mediu. În sec. 7—8 au cucerit un teritoriu vast, de la M-ții Pirinei pînă la hotarele Indiei, influențînd modul de viață, cultură, artă, știința popoarelor supuse și a celor învecinate. După primul și mai ales după al doilea război mondial, s-au constituit ca

Muntele Găina. Vedere generală

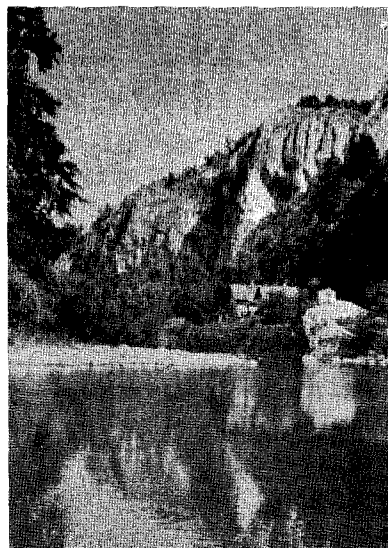
Aspect din zona Cîmpeni

Vedere spre cheile Rîmeșilor

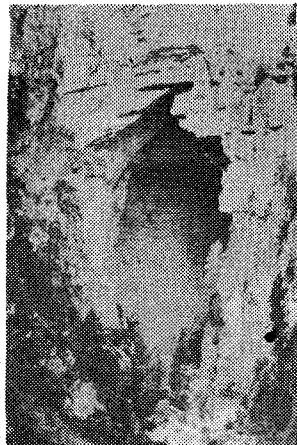

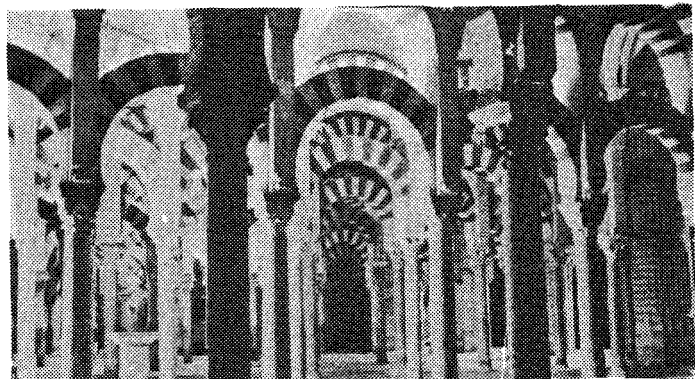
Peștera Urșilor

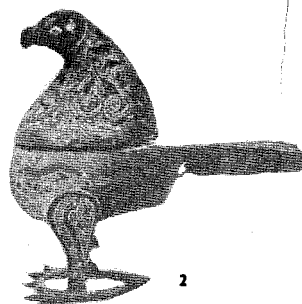
Defilee Crișului Repede

Portalul Mare din Cetățile Ponorului

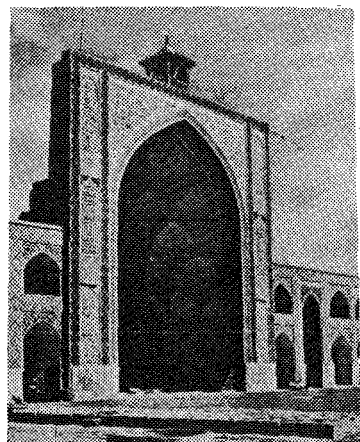

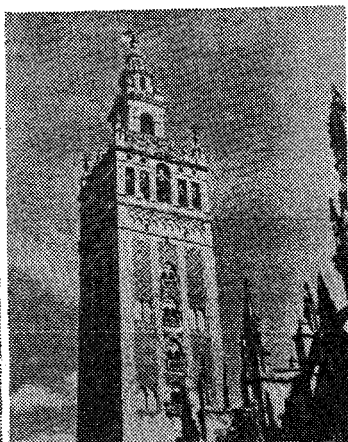
1

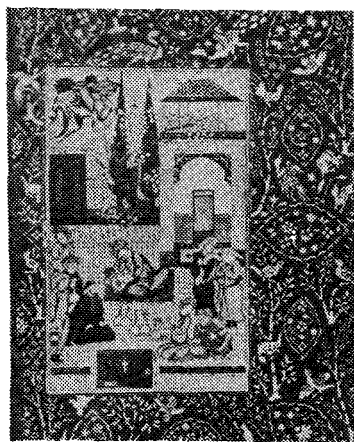
2

3

4

5

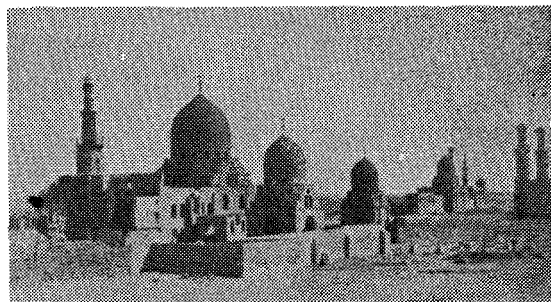

6

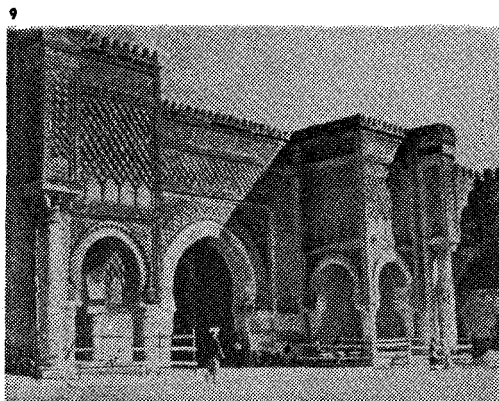

7

1. Moscheea din Córdoba (incepută în 785); 2. Arzător de mirodenii (Khorasan, Iran, sec. 9); 3. Moscheea, epoca selgiucizilor (Isfahan, Iran, sec. 11—12); 4. Turnul „La Giralda” (Sevilla, Spania, sec. 12); 5. HAFIZ: „Divan” (miniatură persană, sec. 17); 6. Lampă de moschee în formă de vas din sticlă emalată (Alep, Siria, sec. 14); 7. Fatruie (Izmir, Turcia, sfârșitul sec. 15); 8. Mormintele mamelucilor (Cairo, Egipt, sec. 14—15); 9. Bab-el-Mansur (Meknès, Maroc, sec. 18)

8

9

ALFABETUL ARAB

Denumirea	Litere izolate	Litere finale	Litere mediale	Litere initiale	Valoare fonetică	Denumirea	Litere izolate	Litere finale	Litere mediale	Litere initiale	Valoare fonetică
Alif	ا	ا	ا	ا	a	Dhat	ذ	ذ	ذ	ذ	dh
Ba	ب	ب	ب	ب	b	Ty	ط	ط	ط	ط	t
Ta	ت	ت	ت	ت	t	Dha	ظ	ظ	ظ	ظ	dh
Tha	ث	ث	ث	ث	th englez dur	A'in	ع	ع	ع	ع	² a arabgal
Ġim	ج	ج	ج	ج	ġ	Gain	غ	غ	غ	غ	g
H'a	ح	ح	ح	ح	h aspirat	Fa	ف	ف	ف	ف	f
Kha	خ	خ	خ	خ	ch	Qaf	ق	ق	ق	ق	q
Dal	د	د	د	د	d	Kaf	ك	ك	ك	ك	k
D'al	ذ	ذ	ذ	ذ	th englez moale	Lam	ل	ل	ل	ل	l
Ra	ر	ر	ر	ر	r	Mim	م	م	م	م	m
Za sau Zin	ز	ز	ز	ز	z	Nun	ن	ن	ن	ن	n
Sin	س	س	س	س	s dur	Ha	ه	ه	ه	ه	h
Șin	ش	ش	ش	ش	ș	Wau	و	و	و	و	w, u
Sat	ص	ص	ص	ص	s, ss	Ya	ي	ي	ي	ي	y

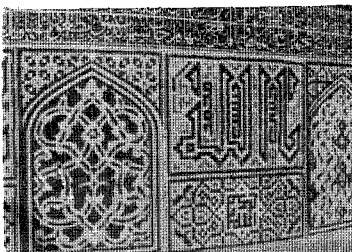
state independente: Maroc, Algeria, Tunisia, Libia, Egipt, Sudan, Siria, Liban, Iraq, Iordania, Arabia Saudită, Yemen, Mauritania, Kuwait, Emiratele Arabe Unite, Qatar, Oman, Bahrain, Somalia, Djibouti. ■ Persoană aparținând unuia dintre aceste popoare. 2. Adj. Care aparține arabilor sau țărilor arabe, privitor la arabi sau la țările arabe; arabic, arăbesc. □ Artă a. = artă la baza căreia se află sinteza originală dintre elementele bizantine, mesopotamiene și iraniene la care s-au adăugat influențele tradițiilor locale. Principalele construcții (moschel, palate, mausolee, fortărețe) au trăsături caracteristice proprii, printre care curtea interioară încadrată de porticuri. S-au dezvoltat artele decorative (mozaicul, ceramica, prelucrarea metalelor, coavoarele etc.), cultivid cu precădere ornamentul pur geometric și floral. O deosebită înflorire au cunoscut miniatura și caligrafia. Centre renumite: Bagdad, Cairo, Granada, Córdoba. Sin. artă musulmană sau islamică. □ Cifră a. = simbol grafic, reprezentând unul din elementele sistemului de numerație cel mai utilizat (zecimal). Alfabeta a. = alfabet propriu limbii arabe, alcătuit din 28 de litere care notează consoanele; pentru vocale se folosesc accente deasupra sau dedesubtul consoanelor. Cuvintele sînt scrise cursiv de la dreapta la stînga. ■ (Substantivat, f.). Limbă din familia afro-asiatică, ramura semitică (cu scriere proprie) vorbită de arabi. Ca limbă de cult este răspîndită îndeosebi în Asia și în unele țări africane. ■ (Despre cai) Care aparține unei rase pentru călărie și tracțiune ușoară, originară din Pen. Arabia.

ARABESC (< fr., {i}) s.n. (Mai ales la pl.) 1. Tip de ornamentație specific artii arabe sau împrumutat din această artă, constînd din împletituri complicate de linii și motive geometrice (uneori și vegetale). 2. Ornament muzical. ■ Compoziție cu caracter grațios și avîntat. 3. Figură din baletul clasic, inspirată din motivele dansului orientat.

ARABI adj. invar. (Despre oi) Care face parte din rasa caracul de culoare neagră.

ARABIA f. Cea mai mare pen. de pe Pămînt, în SV Asiei, limitată la V de Marea Roșie, la NV de G. Aqaba, Marea Moartă și rîul Iordan, la NE de C. Mesopotamiei, la E de G. Oman și G. Persic, iar la S de G. Aden și M. Arabele; 2,73 mil. km²; c. 31 mil. loc. (1989). Este un uriaș podiș deșertic, cu marginile de V și de S înalte (alt. max.: 3 600 m în Jebel an Nabi Sha'ib), iar spre E o cîmpie joasă. În interiorul pod. se găsesc deșerturile Nefud (la N) și Rub'al Khali (la S), între care se intercalează hamada Nejd, cu dune, ueduri și stînci goașe. Mari expl. de petrol în reg. G. Persic. Străbătută prin mijloc de Tropicul Capricornului, A. are climă tipic tropicală, cu temperaturi de 40—45°C și amplitudini termice mari, cu precipitații reduse (100 mm/an). În M-șii Yemenului și M-șii Oman, mușonul de vară din Oc. Indian aduce precipitații bogate (700—900 mm/an). Rîurile permanente și lacurile sînt aproape inexistente.

Arabesc

Vegetația, solurile și fauna sînt specifice deșerturilor. 2. Marea Arabiei, mare în bazinul Oc. Indian, situată între Pen. Arabia și India; 3,7 mil. km². Ad. medie: 2 734 m; ad. max.: 5 203 m. Temp. apei: 22—29°C. Salinitate: 35—36,5‰/o. 3. Deșertul Arabele, reg. deșertică situată în Egipt, între Nil și Marea Roșie. Zonă de podiș cu fundament vechi cristalin, care spre Marea Roșie se ridică pînă la 2 187 m (vf. Sha'ib el Banat), iar spre S trece în deșertul Nubiei. Climat secetos. Exploatarea de petrol, fosforite, coșitor.

ARABIA SAUDITĂ, Regatul Arab Saudit, stat în SV Asiei, în Pen. Arabia; 2,1 mil. km²; 14,43 mil. loc. (1989). Limba oficială: araba. Cap. Riyadh. Orașe pr.: Jeddah, Mecca (Makkah), Medina (Al Madinah), Ta'if. Este împărțit în 17 provincii. Podiș slab ondulat, deșertic (Nefud, Rub' al Khali), presărat cu oaze și înconjurat de munți nu prea înalți (alt. max., în SV, 2 565 m); cîmpii litorale (Tihama în V, El Hasa în E). Climă tropicală deșertică, mai umedă pe coasta Mării Roșii (în SV, 500 mm/an). Mari exploatarea de petrol (peste 23 miliarde t rezerve, locul 1 pe glob) și gaze naturale; resurse de min. de fier, cupru, sulf, sare (practic neexploatate). Culturi de cereale (c. 800 mil ha, 3,25 mil. t, 1988, din care grîu 3 mil. t), viță de vie (100 mil. t struguri, 1988), curmali (495 mil. t curmale, 1988), legume și pepeni (1,2 mil. t, 1988) ș.a. Creșterea, în parte nomadă, a animalelor: ovine (7,5 mil. capete, 1988), caprine (3,6 mil. capete, 1988), cămile (417 mil. capete, 1988), bovine (325 mil. capete, 1988). Rafinării de petrol (c. 80 mil. t capacitate, 1988). Întreprinderile ind. produc îngrășăminte chimice, mase plastice, produse metalice de larg consum, echipament electric, ciment (c. 9 mil. t), marochinărie, produse petroliere: gaze lichefiate. C.f.: 1 251 km. Căi rutiere: c. 46 mil. km. Moneda: 1 riyal = 100 halalah. Exportă petrol (c. 3/4), produse petroliere (c. 1/10); gaze naturale, produse chimice ș.a. și importă autovehicule, produse chimice, echipament electric, produse siderurgice, allm., textile, cereale ș.a. — Istoric. Terit. A.S. a fost locuit din timpuri străvechi de triburi arabe. După constituirea statului musulman arab (Call-fadul) și apariția religiei islamice (sec. 7, la Medina, în V Pen. Arabia), terit. actualului stat al A.S. s-a aflat sub autoritatea nominală a califilor Omeiazilor, Abbasizilor, Fatimizilor, precum și a statului mamelucilor. În sec. 16 o parte a terit. țărilor (Hijaz) a fost cucerită de turcii otomani. După câteva încercări de unificare a terit. A.S. (sec. 18—20), în care un rol important l-a avut secta islamică a wahhabizilor, Abd-al-Aziz II Ibn Saud, emirul Nejdului, ca urmare a războaielor purtate, reușește să realizeze unificarea terit. din aproape întreaga Pen. Arabia, proclamîndu-se rege al A.S. la 23 sept. 1932. După al doilea război mondial începe exploatarea marilor zăcăminturi petroliere. Veniturile obținute din exportul țițeiului au permis crearea unor ramuri industriale, modernizarea țărilor și au conferit A.S. un rol important în viața politică a Asiei de Sud-Vest. În 1990, în urma invadării Kuweitului de către Iraq, A.S. s-a alăturat coaliției antirăușene, pe terit. ș.a. sînd organizate majoritatea acțiunilor militare împotriva invadatorilor. A.S. este monarhie absolută. Activitatea legislativă și cea executivă sînt exercitate de rege care conduce Consiliul de Miniștri.

ARABIC, -A (< fr.) adj. Arab (2).

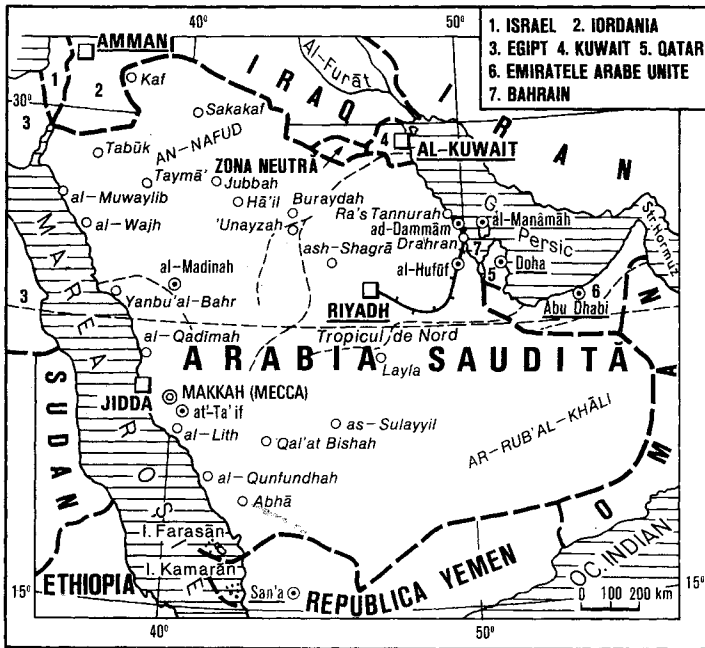
ARABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre pămînt) Bun de arat și cultivat.

ARABI-PAȘA, Ahmed (1841—1911), ofițer egiptean. Conducător al mișcării de eliberare națională (1879—1882) de sub dominația engleză.

ARABISTICĂ (< germ.) s.f. Disciplină care studiază istoria, limba, literatura și arta arabă.

ARAC (< ngr.) s.m. Suport din lemn, înalt de 1—2 m, folosit pentru susținerea viței de vie, a fasolei etc.

ARACAJU, oraș în Brazilia, centru ad-tiv al statului Sergipe, port la Oc. Atlantic; 398 mil

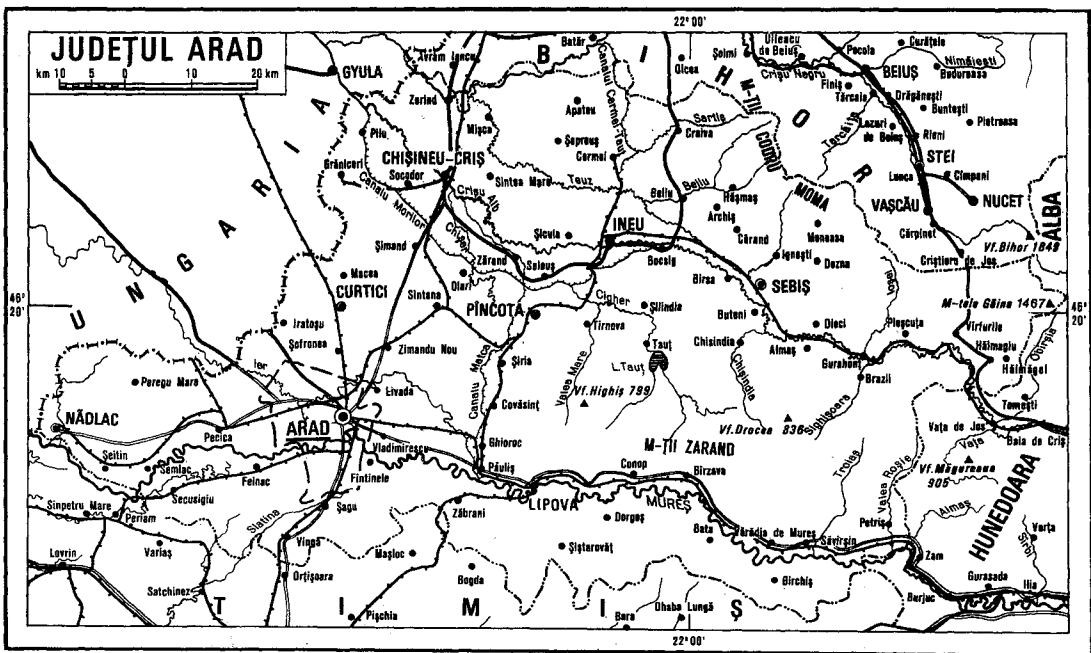

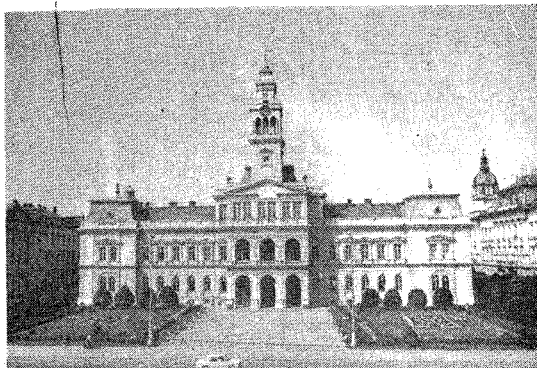
loc. (1989). Textile, zahăr. Export de zahăr, bumbac, cherestea. Universitate (1967).

ARAD 1. Cîmpia Aradului, zonă înaltă a Cîmpiei de Vest, situată la N de Arad, între Mureș și Crișu Alb. Alt. max.: 124 m. importanță zonă agricolă (cereale, viticultură, legumicultură, creșterea animalelor). 2. Municipii în extremitatea de V a țării, în Cîmpia de Vest, pe Mureș, reșed. jud. Arad; 198 971 loc. (1991).

Nod feroviar și rutier. Aeroport internațional. Important centru al ind. constr. de mașini (strunguri, vagoane de metrou, vagoane de cale ferată pentru mărfuri și călători, utilaj agricol, mori pentru prepararea furajelor etc.), al ind. textile (conf. și tricotate, filatură și țesături de bumbac), chimice (coloranți, lacuri și vopsele îngrășăminte chimice), mat. de constr. (prefabricate din beton, cărămizi și piplă), prelucr.

lemnului (mobilă, cherestea), piel. și încălț. alim. (zahăr, preparate din carne, produse lactate, uleiuri vegetale, conserve de legume și fructe, produse de panificație etc.). Fabrică de jucării și de ceasuri deșteptătoare. Centru viticol, legumicol (mari sere) și pomcol (piersici). Centru cultural cu vechi tradiții: institut de învățămînt superior (Universitatea „Aurel Vlaicu”), teatru de stat (cu secțiile română și maghiară), teatru de marionete, filarmonică, muzee, bibliotecă cu colecții rare. Cetate (sec. 18), primăria (sec. 19) în stil neo-renascentist, teatrul vechi (1816–1817) în stil neoclasic, clădirea Tribunalului (1892) în stil neobaroc, Palatul Culturii (1910–1913) în stil eclectic în care este adăpostit și Muzeul Județean. Menționat documentar în 1156, iar ca oraș în 1329; ocupat de turci în 1552; eliberat de oștile lui Mihai Viteazul (1599) a reintrat în stăpînirea Porții Otomane (1616) pînă la sfîrșitul sec. 17; în 1685 a trecut sub dominația habsburgică. Important centru al luptei românilor pentru emanciparea națională, politică și culturală. În 1812, aici a fost înființată „Școala preparandă sau pedagogicească a nației românești”, prima școală normală românească din Transilvania. A. a fost un important centru al Revoluției din 1848–1849 și sediul Consiliului Național Român Central în 1918. Declarat municipiu în 1968. 3. Jud. în extremitatea vestică a României, la granița cu Ungaria, în bazinele riurilor Mureș și Crișu Alb; 7 652 km² (3,22% din supr. țării); 503 768 loc. (1991), din care 52,9% în mediul urban; densitate: 66,7 loc./km². Reșed.: municipiul Arad. Orașe: Chișineu-Criș, Curtici, Ineu, Lipova, Nădlac, Pincota, Sebiș. Comune: 67. Relief variat: în NE și E ramificațiile vestice al M-șilor Codru-Moma (1 112 m, vf. Pleșu) și Zarand (836 m, vf. Drocea), care închid între ei golful depr. Zarand-Gurashon-Hălmagiu, în S Dealurile Lipove (200–400 m alt.), iar în V Cîmpia de Vest, cu subunitățile ei (Cîmpia Vîngăi, Cîmpia Aradului, Cîmpia Crișurilor, Cîmpia Cermei). Clima temperat-continentală, moderată, cu ierni blînde și veri relativ călduroase. Temp. medie anuală de 8°C în zona de munte și 11°C în cîmpie. Precipitațiile medii anuale însumează c. 1 000 mm în reg. montane și c. 600 mm în cîmpie (mai abundente în lunile mai-iun.).

Prefectura

Arad

Vedere de pe Mureș

Venturi dominante dinspre SV și V. **Hidrografia** este reprezentată în principal prin cursul inf. al Mureșului, care străbate jud. pe 220 km, și prin cel mijlociu al Crișului Alb cu numeroși lor afl. Apele Crișului Alb sînt legate de cele ale Mureșului printr-o rețea densă de canale (Matca, Ier-Turnu-Dorobanți, Morilor etc.) folosite pentru drenarea și irigarea terenurilor agricole. **Resurse naturale:** petrol și gaze naturale (Pecica, Turnu), min. complexe (sulfuri polimetale în zonele Hălmașiu, Brusturi, Luncoșoara, Pănișeni), pirite cuprifere (Petriș, Roșia Nouă) molibden (Săvirșin), marmură (Moneasa, Căprioara, Virfurile), dolomite (Minișu de Sus), andezite (Virfurile, Acluța, Mocrea), calcare, argile, gresii, păduri etc. Izv. cu ape minerale la Lipova (feruginoase, carbogazoase, caldă, magneziene, sodice) și Moneasa (carbogazoase, alcaline, mezotermale). **Economia. Industria** reprezintă principala ramură a economiei jud. A. În 1989, ponderea covârșitoare în realizarea valorică a prod. globale ind. o deținea subramura constr. de mașini (38,6%), concentrată cu precădere în municipiul Arad și profilată pe producerea unei game variate de vagoane de cale ferată pentru mărfuri și călători (inclusiv vagoane de metrou), pe realizarea celei mai mari părți a prod. de strunguri a țării (cu secția la Lipova și Chișineu-Criș) și a întregii prod. de ceasuri, precum și pe prod. de utilaje feroviare și agricole, mari pentru prepararea furajelor etc. Ponderii mari deșin și ind. textilă și a conf., 16% (Arad, Lipova, Chișineu-Criș, Ineu), ind. chimică, 6,5% (Combinatul de Ingrășăminte Chimice Arad), de prelucr. a lemnului (Arad, Pincota, Sebiș, Lipova, Ineu, Nădlac), mat. de constr. (Arad), alim. (preparate din carne și lapte, zahăr, conserve de legume, morărit și panificație etc.). **Agricultura**, cu vechi tradiții și un caracter diversificat, dispune de însemnate supr. cultivate cu porumb (105 352 ha, 1989), grâu și secară (102 781 ha), plante de nutreț, orz și orzoaică, plante uleioase, sfeclă de zahăr, cartofi, leguminoase pentru boabe, tutun etc. Supr. apreciabile sînt acoperite cu sere legumicole (Arad), specializate în prod. de tomate, castraveți, ardei gras etc. **Viticultura** (podgoriile Miniș, Pincota, Șiria, Ghioroc, Păuliș ș.a.), pomicultura (Lipova, Zăbrani, Buteni ș.a.) În 1990, sectorul zootehnic dispunea de numeroase ferme moderne specializate în creșterea porcinelor (408,9 mii capete), ovinelor (442,1 mii capete), bovinelor (175,7 mii capete), păsărilor (2 950,5 mii capete) etc. **Căi de comunicație** (1990): 485 km c.f. (196 km electrificate) și 2 087 km drumuri publice (478 km modernizate). Pe terit. jud. A. se remarcă un intens trafic de mărfuri și călători pe c.f. și șosele, datorat punctelor de frontieră Curtici și Nădlac. **Unitățile de învățămînt, cultură și artă** (1989—1990): Universitatea „Aurel Vlaicu”, 285 școli generale,

26 licee, 456 biblioteci, 165 cinematografe, c. filarmonică și un teatru (la Arad), muzee etc. **Turism.** Existența unui relief variat (inclusiv cel carstic de la limita cu jud. Bihor unde se află izbulcul de la Calugări), prezența unor izv. cu ape minerale care au generat dezvoltarea stațiunilor balneoclimaterice Lipova și Moneasa, numeroasele obiective istorice și social-culturale (cetățile de la Arad, Șoimuș, Șiria, Dezna), castelele medievale de la Macea, Sebiș, Curtici, Șiria, Dezna, Pincota, bisericile de lemn de la Bodești, Hălmașiu, Ionești, mănăstirile Secușigiu și Pecica, muzeele de istorie și etnografie de la Arad, Lipova, Sebiș, Curtici, parcurile dendrologice de la Gurahonț, Lipova și Macea, rezervațiile botanice Petriș și Zimbru, varietatea și originalitatea etnografiei și folclorului (bogăția cromatică a portului popular din zonele Șicula, Birchii, Secușigiu), centrele de ceramică (Bîrsa, Hălmașel, Tîrnovița, picturile naive din Brusturi etc.) au favorizat dezvoltarea unui intens turism de tranzit și de dejur. **Indicativ auto:** AR.

ARAF (AL ARAF), echivalentul islamic al Purgatoriului, situat între Rai și Iad.

ARAFAT, Yasser (pseud. lui Mohammed Abed Ar'ouf Arafat) (n. 1929), om politic palestinian. Președinte al Comitetului Executiv (din 1968) și președinte al C.C. (din 1973) al Organizației pentru Eliberarea Palestinei, Comandant general al Forțelor Revoluției Palestiniene. Șef al statului Palestina (din 1988).

ARAFURA, Marea ~, mare în bazinul Oc. Indian, situată între Australia și Ins. Noua Guinee; c. 1 mil. km². Ad. medie: 197 m; ad. max.: 3 680 m. Temp. apei: 25—28°C. Salinitate: 34—35‰. Navigație intensă.

ARAGĂZ (< A [stra] R [omână] + gaz) s.n. 1. Denumire comercială dată gazului petrolifer lichefiat care conține 90% butan, folosit pentru

uz casnic. Se păstrează în butelii, odorizat cu mercaptan. 2. Mașină de gătit sau reșou care folosește a. (1).

ARAGO, François (1786—1853), astronom și fizician francez. A cercetat refracția și polarizarea luminii, propagarea sunetelor, magnetismul și electromagnetismul, scintilația stelelor, aurorele polare (1840).

ARAGÓN, reg. în N Spaniei, drenată de Ebru; 47,7 mii km²; 1,2 mil. loc. (1988). Oraș pr.: Saragosa. Expl. de hule, min. de fier, uraniu, bauxită. Măslini, cereale, sfeclă de zahăr; viticultură. Vechi regat, constituit în sec. 11; prin unirea A. cu Castilia s-a format în 1479 regatul Spaniei.

ARAGON [aragō], Louis (1897—1982), poet și romancier francez. Unul din întemeietorii suprarealismului („Mișcarea perpetuă”), s-a orientat apoi către o poezie a Rezistenței („Necaz”, „Diana franceză”). Proză realistă de factură modernă („Clopotele din Basel”, „Frumosele cartiere”).

ARAGONIT (< localit. Aragón) s.n. Carbonat natural de calciu izomorf cu calcitul, de care se deosebește cristalizînd rombic. Se formează în ultimele faze ale proceselor hidrotermale și din depunerile izvoarelor minerale termale, formînd tufuri calcareose sau *pisolite*. Are culoare albe-gălbule, violetă sau cenușie, luciu sticios și aspect de agregat radlar sau compact. Este utilizat ca piatră de ornament, constituie masa principală a perlelor și formează stratul de sifid al cochiliilor moluștelor.

ARAGUA, stat în N Venezuelei; 7 mii km²; 1,29 mil. loc. (1989). Centrul ad-tiv: Maracay. Culturi tropicale.

ARAGUAIA, Rio ~, riu în Brazilia, afl. stg. al rîului Tocantins; 2 630 km, dintre care 1 300 km navigabili. Izv. din Serra do Calapô (Pod. Braziliei) și trece prin reg. Mato Grosso.

ARAHIDA (după fr. *arachide*) s.f. (BOT.) Alună de pămînt.

ARAHNIDE (< fr. [i]; [s] gr. *arakhne* „păianjen” + *eidos* „aspect”) s.f. pl. Clasă de animale artropode (*Arachnida*) cu corpul format din cefalotorace cu șase perechi de apendice și din abdomen (ex. păianjenul).

ARAHNOIDA (< fr.: [s] gr. *arakhnoeides* „ca plasa de păianjen”) s.f. Foiță seroasă a meningelor, situată între duramater și pia mater.

ARAK, oraș în partea central-vestică a Iranului, în Pod. Iranian; 265 mii loc. (1986). Metalurgie neferoasă (aluminiu). Ceramică. Nod de comunicații. Vechiul nume: *Sultanabad*.

ARAKAN (RAKHINE), stat în V Uniunii Myanmar, pe coasta de NE a G. Bengal; 36,8 mii km²; 2,1 mil. loc. (1983). Centru ad-tiv: Sittwe. Expl. forestiere (teck). Orez și tutun. Pescuit.

ARAKS (ARAS), riu în V M. Caspice, afl. dr.

François Arago

Ararat

bazaltice, dominat de două conuri cu alt. de 5 165 m (Marele A.) și 3 925 m (Micul A.), acoperit de ghețuri. Potrivit tradiției biblice, aici s-a oprit arca lui Noe.

ARAREORI (< arare + ori) adv. Rar, rareori.
ARAUCA, riu în Columbia și Venezuela, afl. stg. al fl. Orinoco; 900 km, dintre care 600 km navigabili. Izv. din Cordillera răsăriteană columbiană (Anzii Nordici) și formează pe o porțiune granița dintre Columbia și Venezuela.

ARAUCAN, -Ă (li) s.m. și f. (La m. pl.) Amerindien din S regiunilor centrale ale statului Chile și din V Argentinei; azi trăiesc în rezervații. Celebri prin dirza rezistență opusă europenilor în perioada colonizării. ■ Persoană aparținând acestei populații. ■ S.f. Limbă vorbită de araucani.

ARAUCARIACEE (< fr. li); [s] *Araucaria*, conifer din Chile și Argentina) s.f. pl. Familie de conifere cu frunze totdeauna verzi, răspândite în America de Sud și Australia și cultivate la noi ca plante decorative de apartament (*Araucariaceae*).

ARAVICES MITHOLOGICON v. Halima.

ARĂBESC, -EASCĂ (< arab) adj. Arab (2).
ARĂCI (< arac) vb. IV tranz. A lega, a sprânji de araci vița de vie sau alte plante.

ARĂMĂR (< aramă) s.m. Persoană care lucrează sau vinde obiecte de aramă (1).

ARĂMIRE (< aramă) s.f. Cuprare.
ARĂMIU, -JE (< aramă) adj. De culoarea aramei.

ARĂPAȘU TECTIST v. Teoctist.

ARĂȚĂ (lat. **arrecta*) vb. I 1. Tranz. A atrage atenția, printr-un gest, asupra unei persoane sau asupra unui lucru. ■ (Despre ceas) A indica timpul. 2. Tranz. A explica, a demonstra. 3. Tranz. A da dovadă de..., a dovedi. ■ Tranz. și refl. A (se) manifesta, a (se) exterioriza (prin vorbe, gesturi etc.). 4. Tranz. A expune ceva intenționat privurilor culva; a lăsa să se vadă. 5. Refl. A apărea, a se ivi. 6. Intrans. A părea (după înfățișare).

ARĂȚARE (< arăta) s.f. 1. Acțiunea de a arăta; Indicare, precizare. 2. (Concr.) Monstru; stafie, fantomă. ■ Halucinație, vedenie.

ARĂȚĂTOR (< arăta) adj., s.n. 1. Adj. Care arată. 2. S.n. Degetul al doilea de la mână (cu care se arată); index (1).

ARĂȚOȘ, -OȘĂ (< arăta) adj. (Despre flințe) Frumos, chipeș. ■ (Despre lucruri) Mare, frumos, impunător.

ARĂȚURĂ (< ara) s.f. 1. Lucrare agricolă executată cu plugul, care constă în tăierea brazdelor și răsturnarea lor. 2. Teren arat; ogor, țărână.

al lui Kura: 1 072 km. Izv. din masivul Bingöl (Turcia), formînd pe 605 km granița dintre Armenia, Azerbaidjan, Turcia și Iran. Irigații.

ARAL, lac sărat în Asia central-vestică; 51,1 mli km². Ad. medie: 20—25 m; ad. max.: 61 m. Salinitate: 10—16‰. Primește apele rîurilor Amu-Daria și Sir-Daria. Nivel variabil. Pescuit. Se mai numește și Marea Aral.

ARAMĂ (lat. *aeramen*) s.f. Cupruri.

ARĂMĂ, Constantin (n. 1919, Iași), Inginer român. M. coresp. al Acad. (1963); prof. univ. la București. A elaborat teoria supra comprimării motorului cu benzină. Lucrări privind teoria și exploatarea motoarelor cu ardere internă.

ARAMEI (ARAMEENI) (< fr. li) s.m. pl. Populații semitice nomade care au pătruns în a doua jumătate a milen. 2 î.Hr. din SE Asiei Mici în Mesopotamia, Palestina și Siria.

ARAMEIC, -Ă (ARAMAIC, -Ă) (după fr.) adj. (Despre dialecte, limbi) Care face parte din familia limbilor afro-asiatice, ramura semitică, în care sînt scrise unele cărți de cult ale evreilor. ■ (Substantivat, f.) Limba arameică, una dintre cele mai importante limbi ale antichității.

ARANCA, riu, afl. stg. al Tisei; 104 km pe terit. României. Izv. din C. Aradului, trece prin Sînnicolau Mare și se varsă în Tisa, pe terit. Iugoslaviei, la Padé.

ARANJA (< fr.) vb. I 1. Tranz. A pune în ordine. ■ Refl. și tranz. A (-și) potriveți ținuta exterioră; a (se) găti. ■ Tranz. A pune în stare de funcționare, a repara. ■ Tranz. A cădea de acord asupra unei chestiuni; a termina cu

succes o acțiune întreprinsă. 2. Refl. A-și face o situație.

ARANJAMENT (< fr.) s.n. 1. Acord, înțelegere, învoială. ■ A. muzical = prelucrare a unei compoziții muzicale fie prin simplificarea acesteia, fie prin transcriere pentru anumite formații instrumentale sau vocale. 2. (MAT.; la pl.) Sisteme ordonate de *m* elemente, distincte, care se pot forma cu elementele unei mulțimi de *n* elemente (*n*<*m*). Numărul lor se notează cu A_n^m ; se citește aranjamente de *n* elemente luate câte *m* și este egal cu $n(n-1)...(n-m+1)$.

ARANY [arãñ] Janos (1817—1882), poet ungar. Ample poeme epice, evocînd figuri de eroi populari (trilogia „Toldi”) și istorice („Moartea lui Buda”). A dat baladei o amprentă națională.

ARAP (HARAP) (< tc. arab, cf. bg. *arap*, scr. (h)arap, ngr. *harapes*) s.m. 1. (Pop.) Locuitor al Arabiei sau originar din Arabia; arab; p. ext. (în lit. veche) termenul era folosit pentru a denumi și alte populații asiatice sau africane din regiunile învecinate cu Arabia. 2. P. gener. Negru; om cu pielea și părul de culoare neagră.

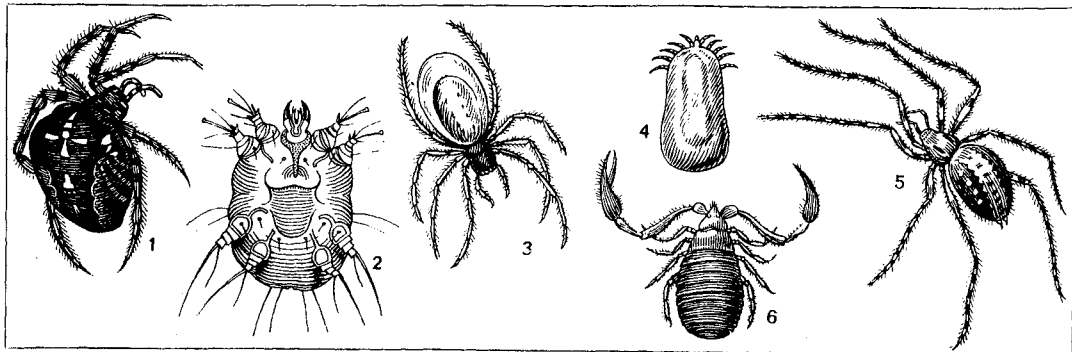
ARAPIES, localit. în V Spaniei (León), la SE de Salamanca. Aici, în 1812, trupele aliate sub comanda generalului Wellington au învins pe cele franceze comandate de mareșalul A. Marmont.

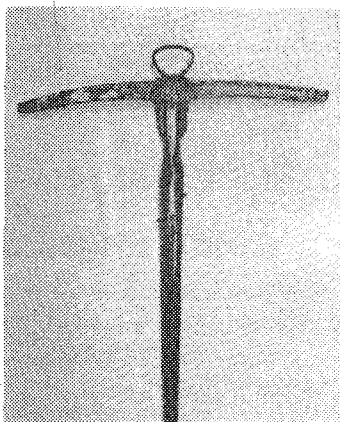
ARAR (ARARE) (< a² + rar) adv. Rar, rareori.

ARARAT (AGRI DAĞI [ari]), vulcan stins în E Turciei, în Pod. Armeniei format din roci

Arahnide

1. Păianjenul cu cruce (*Araneus diadematus*); 2. Sarcopțul scabiei (*Sarcoptes scabiei*); 3. Păianjenul de apă (*Argyroneta aquatica*); 4. Căpușa (*Ixodes ricinus*); 5. Păianjenul de casă (*Tegenaria domestica*); 6. Scorpiionul de cărți (*Chelifer cancrivorus*).

Arbalestă

ARBALESTĂ (< fr.) s.f. Armă de aruncat săgeți sau proiectile, folosită în evul mediu.

ARBALETRIER (< fr.) s.n. (CONSTR.) Piesă componentă a unei ferme de acoperiș, care formează talpa ei superioară.

ARBER, Werner (n. 1929), microbiolog elvețian. Prof. univ. la Basel. Studii în domeniile biofizicii și biologiei moleculare. Cercetări privind enzimele de restricție în genetica moleculară, în special rolul acestora în recunoașterea nucleotidelor și separarea leziunilor de excizie ale DNA. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1978), împreună cu D. Nathans și H. Smith.

ARBITRAJ (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. A soluționa un litigiu în calitate de arbitru. 2. A conduce o competiție sportivă.

ARBITRAJ (< fr.) s.n. 1. (DR.) Soluționare a unui litigiu de către un arbitru. □ A. Internațional = judecarea neînțelegerilor dintre state de către un arbitru ales de ele sau de către o instanță internațională. A. de stat = organ de stat cu sarcini de soluționare a litigiilor patrimoniale dintre întreprinderile de stat, de prevenire a acestor litigii și de semnalare a deficiențelor constatate în vederea înlăturării lor. 2. (EC.) Operațiune de vîndere a unei valori în scopul cumpărării altuia (a cărei creștere se anunță sigură sau interesantă) ori de cumpărare

de pe o piață a unei valori simultan cu revinderea pe o altă piață pentru obținerea de profit din diferența de curs. 3. (SPORT) Conducere a unei competiții sportive de către un arbitru special delegat.

ARBITRAL, -Ă (< fr., lat.) adj. Hotărît de arbitru (ex. sentință a.) ■ Alcătuit din arbitri (ex. organ a.).

ARBITRAR, -Ă (< fr., lat.) adj. Făcut după bunul plac, după propria apreciere; samavolnic, despotic.

ARBITRU (< fr., lat.) s.m. 1. Persoană aleasă sau desemnată de părți pentru soluționarea unui litigiu. □ A. de stat = angajat al arbitrajului de stat, care judecă litigiile adresate acestei Instituții. 2. Persoană calificată în conducerea competițiilor sportive (a. de atletism, a. de fotbal etc.).

ARBORA (< fr.) vb. I tranz. 1. A ridica pavilionul național, un steag etc., pe arborile unei nave, pe o clădire etc. 2. A monta catargele la bordul unei nave.

ARBORADĂ (< arbore) s.f. Ansamblul arborilor (catargelor) și vergiilor unei nave.

ARBORE (lat. *arbor*) s.m. 1. Denumire generică dată plantelor perene lemnoase, de obicei cu o înălțime de peste 4 m, alcătuite dintr-o tulpină și o coroană ramificată. Cei mai înalți a. din țara noastră sînt molizii (pînă la 60 m), iar din lume, eucaliptii din Australia (pînă la 155 m). Sin. copac. □ A. de cacao = plantă lemnoasă din familia sterculiaceelor, înaltă de 8—10 m, cu flori și fructe fixate direct pe trunchi (*Theobroma cacao*). Se cultivă mult în Africa și America de Sud. Semințele sînt folosite în alimentație. A. de cafea = plantă lemnoasă din familia rubiaceelor, înaltă de 4—5 m, cu flori albe sau roz, cultivată pe suprafețe mari în țările Americii Latine. În Africa și Asia (*Coffea arabica*). Semințele, bogate în cofeină, sînt folosite în alimentație și în industria farmaceutică. A. de camfor = plantă lemnoasă din familia lauraceelor, înaltă de 10—15 m; din tulpină și din frunze se extrage camforul (*Cinnamomum camphora*). Răspîndit în China și Japonia. A. de cauciuc = plantă lemnoasă din familia euforbiaceelor, înaltă de 15—20 m; din creșterurile făcute în scoarță se extrage un suc lăptos, care, în contact cu aerul, se coagulează și dă cauciucul brut (*Hevea brasiliensis*). Originar din bazinul Amazonului, este mult răspîndit în Asia de Sud-Est, Malaysia, Sri Lanka și Indonezia. A. de chinină = plantă lemnoasă din familia rubiaceelor, din scoarța căreia se extrage chinina (*Cinchona* sp.). Se cultivă în America de Sud. A. de cuișoare = plantă lemnoasă din familia mirtaceelor, al cărei muguri floralii sînt folosiți drept condiment (*Eugenia caryophyllata*). Origini-

nar din Ins. Moluce, este mult cultivat în Madagascar. A. de piine = plantă lemnoasă din familia moraceelor, înaltă de 10—15 m, cu fructul mare, sferic, cu gust de piine, care se consumă fiert sau copt (*Artocarpus incisa*). Crește în zonele tropicale din Asia și America. *Arborele vieții* = plantă lemnoasă din familia cupresaceelor, originară din Extremul Orient, înaltă pînă la 40 m, cu coroana deasă și cu frunze mici, sozoase, cultivată în parcuri; tuia (*Thuja orientalis*). ■ A. genealogic = reprezentare grafică (sub forma unui arbore cu numeroase ramuri) care înfățișează filiația membrilor unei familii, indicînd și gradele de înrudire dintre ei. (LOG.) *Arborele lui Porfir* = schemă a diviziunii sugerată în „Isagoga” lui Porfir, care pornește, prin diviziune dihotomică, de la genul suprem (substanța) și ajunge la infima specie și indivizi. 2. (TEHN.) Organ de mașină rotativ, destinat transmiterii unui cuplu, solicitat în special la torsiune și la încovoiere. □ A. cotit = a. cu unul sau mai multe coturi articulate cu bile, care transformă mișcarea rectilinie alternativă în mișcare de rotație continuă; vilbrochen. A. canelat = a. care are pe suprafața exterioră șanșuri (caneluri) longitudinale. A. electric = sistem de acționare electrică cu mai multe motoare, care asigură turajii riguroși egale diferitelor mecanisme ale unei instalații (de ridicat, de laminat, de fabricat hirtie etc.). 3. (NAV.) Grîndă lungă, din lemn sau din țevă de oțel, fixată vertical pe puntea unei nave, destinată susținerii vergiilor pînzelor, a semnelor de navigație, a antenelor etc.; catarg. 4. (INFORM.) Graf orientat, aciclic, cu următoarele proprietăți: are un singur nod, numit rădăcină, fără predecesori; orice alt nod, în afară de rădăcină, are un singur predecesor.

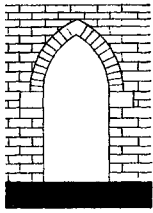
ARBORE (ARBURE), familie de boieri din Moldova. Mai important: **Luca A.** (?—1523), portar de Suceava (1486, 1498—1523). Tutore politic al domnului Ștefan cel Tânăr (Ștefăniță), care, la majorat, l-a învinovat de trădare decapitîndu-l, fapt care a constituit începutul unei puternice mișcări boierești împotriva domnului.

ARBORE, com. în jud. Suceava, pe riul Solca; 6 903 loc. (1991). Aici se află biserica „Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul”, construită în 1503, ca paraclic al curții boierești a portarului de Suceava, Luca Arbore. Biserica, reprezentativă pentru arhitectura epocii lui Ștefan cel Mare, are o structură planimetrică ce face trecerea de la planul longitudinal la cel triconc. Ca element facial al construcției: nișa exterioră de pe peretele vestic, menită să adăpostească masa pomelilor. La interior și la exterior se păstrează părți dintr-un ansamblu pictural executat în 1541 de o echipă de zugrăvi condusă de

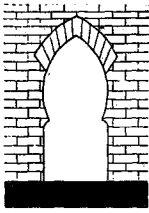
Biserica Arbore

Luca Arbore (portret funerar din gropnița bisericii Arbore)

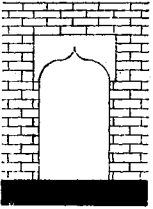

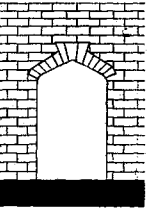
in ogivă

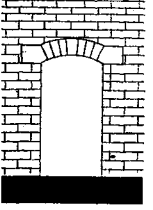
in lance

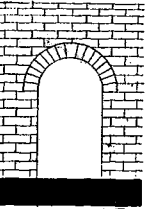
in acoladă

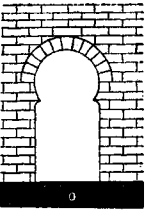
Tudor

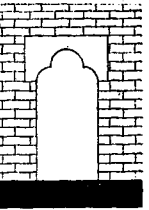
bombat

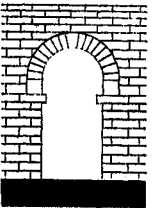
in plin cintru

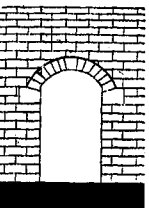
in potcovă

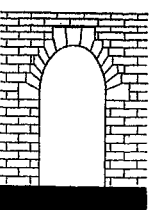
trilobat

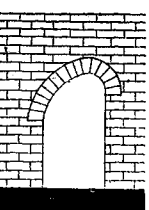
supraînălțat

subînălțat

eliptic

rampant

Arc (3)

Dragoș Coman din Iași. Mormintul ctitorului, aflat în pronaos, este cel mai important monument funerar în stil gotic din Moldova. Monument UNESCO. Muzeu sătesc.

ARBORE, Nina (1890—1942, n. Tecuci), pictoriță și graficiană română. Fiica lui A.-Ralli (1). Desene și gravuri cu tematică socială. În pictură, înclinăție spre stilizarea excesivă. Portrete („Zamfir Arbore”). A practicat și pictura murală.

ARBORE-RALLI 1. Zamfir C.A.-R. (1848—1933, n. Cernăuți), militant socialist și publicist român. A contribuit la răspândirea ideilor socialismului în România. **2. Ecaterina Z.A.-R.** (1873—1937, n. Baix-Elveția), medic, publicist socialist român. Fiica lui A.R. (1). Lucrări de medicină socială.

ARBORESCENT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care are aspectul unui arbore (1). ■ (TEHN.) Ramificat (ex. rețea electrică a.).

ARBORET (< lat., fr.) s.n. 1. Porțiune de pădure caracterizată printr-o vegetație omogenă ca specie, vîrstă etc., deosebită de restul pădurii din jur. **A.** poate fi pur (dintr-o singură specie), de amestec (mai multe specii), simplu (cu coroane singulare), compus (cu coroane în mai multe etaje), de aceeași vîrstă, de vîrste diferite. **2. (NAV.)** Partea de sus a arborelui (3) unei nave.

ARBORICOL, -Ă (< fr.) adj. (Despre animale, plante) Care trăiește în/pe arbori.

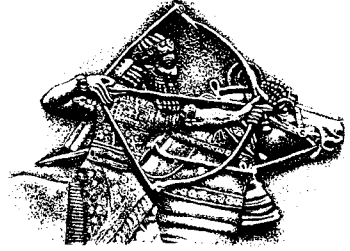
ARBORICULTURĂ (< fr.; {s} lat. arbor „arbore” + cultura „cultură”) s.f. Totalitatea cunoștințelor privitoare la cultura arborilor și arbuștilor, în special a celor ornamentali și fructiferi, considerați individual.

ARBUST (< fr., lat.) s.m. Plantă lemnoasă, de talie redusă (pînă la 10 m), cu mai multe tulpini, ramificații secundare neformînd o coroană distinctă.

ARBUZOV, Alexei Nikolaevici (1908—1986), scriitor rus. Drame psihologice cu o marcată dimensiune etică („Tania”, „Poveste din Irkușk”, „Orașul din zare”, „Zilele fericite ale unui om fericit”).

ARC (lat. arcus) s.n. 1. Armă primitivă folosită la aruncarea săgeților. ■ Tot ceea ce are forma unui a. (1). **2. (MAT.)** Porțiune dintr-o linie curbă (ex. a. de cerc). **3. Element** de arhitectură, de forme diferite, care leagă între ele două ziduri, două coloane etc., făcut din piatră sau din cărămidă, dispuse astfel încît să se susțină în spațiu prin acțiunea propriei greutate. □ *Chele* de a. = denumire dată bolgarului aflat în centrul unui a. **A. de triumf** = construcție monumentală romană, comemorativă sau decorativă, formată dintr-una sau din trei arcade, decorată bogat și amplasată pe o arteră de circulație sau într-o piață; reluată în arhitectura modernă (ex. a. de t. din București, Paris ș.a.). **A. butant** v. *contrafort*. **4. Organ** de mașină confecționat din oțeluri aliate, alamă etc. și destinat legăturii elastice între două piane (a. elicoidal sau resort, a. lamelar, a. spiral plan, a. disc etc.). **5. (FIZ.) A. electric** (sau voltaic) = descărcare electrică între doi electrozi prin care circulă un curent de mare intensitate sub o tensiune relativ mică; produce puternice efecte calorice și luminoase. **6. (FIZIOL.) A. reflex** = ansamblul elementelor nervoase cu ajutorul cărora se realizează reflexele: receptorul (ochi, ureche etc.), calea nervoasă aferentă, centrul nervos, calea nervoasă eferentă și efulorul (organul de execuție, ex. mușchi, glande). **7. (GEOGR.)** Forma curbă a unui tip de relief (a. muntos, a. insular = arhipelag, a. morenal). **8. (GEOLOG.) A. vulcanic** = regiune alungită, ușor arcuită, constituită din vulcani activi sau din produse ale unor vulcani vechi, asociate unei zone de subducție activă sau fosilă. Se poate dezvolta continental sau în cadrul unui lanț insular (ex. Cercul de Foc al Pacificului).

ARCADIC (< tc.) s.n. 1. Îngrăditură sau despărțitură pentru separat oile. **2. Îngrăditură** făcută de pescari în apă pentru prinderea și păstrarea peștilor în bălți iarna.

Arcaș

ARCADĂ (< fr. {i}) s.f. 1. Element arhitectonic format dintr-unul sau mai multe arce (3) și din elementele care le susțin (zid, coloană, stîlp). □ *A. oarbă* = arcadă închisă în spatele zidului pe care îl decorează. **2. Structură** anatomică în formă de arc (ex. a. dentară, a. orbitală etc.). **3. V. Portal** litoral.

ARCADELT, Jakob (Jacques) (c. 1514—c. 1572), compozitor din școala franco-flamandă. Unul dintre primii autori de madrigale.

ARCADIA, reg. istorică în Grecia, situată în centrul Peloponezului. Ținutul muntos și izolat al **A.** a intrat în poezia elenistică și latină ca spațiu unei vieți bucolice, idilice.

ARCADIC, -Ă ({s} Arcadia) adj. Referitor la creația poetică a Arcadelor; pastoral, idilic.

ARCADIU (FLAVIUS ARCADIU), împărat al Imp. Roman de Răsărit (395—408). Domnia lui a fost tutelată de Rufinus, de Eutropiu și de soția sa Eudoxia.

ARCAN (< tc.) s.n. 1. Laț pentru prinderea sau prionirea vitelor. □ Expr. *A. prinde* cu arcanul = (în trecut) a prinde, a lua cu forța în armată; p. ext. a aduce, a lua pe cineva cu forța. ■ (Inv.) Funie lungă cu un laț la unul dintre capete, folosită adînoiară ca armă de luptă sau de vînat. **2. S.n. art.** Dans popular românesc, cu ritm binar, răspîndit în N. Moldovei (varianță a sirbei); melodia după care se execută acest dans.

ARCANI, com. în Jud. Gorj; 1 613 loc. (1991).

ARCAȘ (< arc) s.m. Oșten înarmat cu arc (1).

ARCAȘUL v. *Săgetătorul*.

ARCATURĂ (< fr.) s.f. Element arhitectonic decorativ pe un zid, constînd dintr-o succesiune de arcade, în general oarbe și de dimensiuni mici.

ARCA (< lat. arca) s.f. Corabie. □ *Arca lui Noe* = corabie legendară construită de Noe, pentru a-și salva de potop familia și perechile de animale menite să repopuleze pămîntul după retragerea apelor; fig. îngrămădire de oameni și de animale.

ARCHEBUZĂ (< fr.) s.f. Una dintre cele mai vechi arme de foc portative. Apărută în a doua jumătate a sec. 14 și utilizată pînă în sec. 17 cînd, prin modernizare, se transformă în mușchetă, apoi în pușcă.

ARCHIP, Ticu Sevastia (1891—1965, n. Tirgoviste), scriitoare română. Nuvele de analiză psihologică și sugestive („Colecționarul de pietre prețioase”, „Aventura”) și o trilogie („Soarele negru”) răsămă la primele două volume; piese de teatru.

ARCHIPENKO [arhipenko], Alexander (1887—1964), sculptor american de origine ucraineană. Inițial cubist, apoi creator al unor sculpturi colorate, denumite de el „picto-sculpturi” („Două torsuri”). Autor de compoziții cinetice.

ARCHIRIE și **ANADAN**, roman popular cu caracter didactic-moralizator, de origine asiro-babiloneană (sec. 7 î.Hr.). Tradus în românește, după o versiune slavă, în sec. 17 și tipărit de

către Anton Pann, cu unele intervenții proprii, în 1850.

ARCHIS, com. în jud. Arad; 1 826 loc. (1991).
ARHIVU PENTRU FILOLOGIA ȘI ISTORIA, prima revistă periodică românească cu caracter științific. Editată lunar de Timotei Cipariu, la Blaj, între 1867 și 1872, cu întreruperi.

ARCIMBOLDO (ARCIMBOLDI), Giuseppe (c. 1527—1593), pictor italian. Portrete simbolice compuse din flori, scoici, cârpi, fructe etc. („Primăvara”, „Bibliotecarul”). Prin originalitate și fantezie a anticipat pe unii suprarealiști.

ARCOLE, localit. în N Italiei; 4,4 mil. loc. (1981). Aici, la 14—17 nov. 1796, Napoleon Bonaparte a reușit să obțină o mare victorie asupra armatei austriece, comandate de feldmareșalul J. Alvinczy.

ARCOSOLIUM (< fr., lat.) s.n. Nișă funerară într-o catacombă.

ARCOZĂ (< fr., it.) s.f. Gresie bogată în feldspat alterați (peste 25%), provenită prin dezagregarea și sedimentarea rapidă a granitelor și gneiselor. Se folosește uneori ca piatră de moară, pentru șemineuri etc.

ARCTIC, -Ă (< fr., lat.) s.f. Situat la Polul Nord sau în jurul acestuia; cu caracter propriu regiunilor polare nordice; septentrional, boreal. □ Regiunea a. = nume generic dat pământurilor continentale și insulare din cuprinsul sau din vecinătatea Oc. Arctic, la N de Cercul Polar de Nord. Zonă a. = cea mai nordică zonă fizico-geografică a Pământului, ce cuprinde cea mai mare parte a Arcticii.

ARCTIC, Oceanul ~ (Oceanul Înghețat), cel mai mic ocean al Pământului, situat în reg. Polului Nord, între Eurasia și America de Nord, și care comunică cu Oc. Atlantic prin Str. Hudson, Davis, Danemarcei, iar cu Oc. Pacific prin Str. Bering; c. 13,1 mil. km². Ad. max.: 5 220 m. Țărmuri crestate. Relieful fundului oceanic este complex, cu o întinsă platformă continentală. Mare parte din supr. sa este acoperită cu ghețuri. Curenți marini circulari, care provoacă deriva ghețurilor. Cunoscut și sub denumirea de Oc. Boreal sau Mediterana Arctică.

ARCTICA, reg. polară în N Pământului, care include reg. septentrională a Eurasiei, Americii de Nord și Oc. Arctic, precum și reg. alăturate ale oceanelor Atlantic și Pacific, și este încălzită de izoterma de 10°C a lunii celei mai calde (iul.-aug.); c. 27 mil. km² (dintre care 10 mil. km² uscat). Predomină pod. joase (mărginile Platformei Ruse, C. Siberiene și Scutului Canadian) și munții mijlocii (prelungirile Uralilor și M-șilor Birranga); alt. max.: 3 734 m (vî.

Gunnbjorn, Groenlanda). În ins. Baffin, ins. Ellesmere și Arh. Spitzbergen se găsesc cărbuni, metale neferoase și metale rare. Temperaturi foarte scăzute, cu media în ian. de -3°C în partea preatlantică de S și -40°C în partea centrală, iar în iul. +10°C și, respectiv, 0°C. În reg. Polului Nord, temperatura minimă a fost de -52°C, iar max. de +6°C. Vânturi neregulate, la periferie cu caracter sezonier. Precipitațiile, sub formă de zăpadă, ating 75—100 mm în partea centrală și 300—400 mm la periferie. Nebulozitate mare, cețuri permanente și îngheț peren. Ghețurile plutitoare ocupă 11 mil. km² lăna și 8 mil. km² vară. Au efectuat cercetări în A. exploratorii: Barents (1596—1597), Lette (1821—1824), Vranghel (1820—1824), Franklin (1819—1827), Sverdrup (1888—1902), Nordenskjöld (1858, 1872—1883), Nansen (1893—1896), Amundsen (1905—1906), Peary (1886—1909), Byrd (1926), Cikalov (1936—1937) ș.a.

ARCTURUS, una dintre cele mai strălucitoare stele, de mărimea 0,1, situată în constelația Boarului la o depărtare de c. 36 ani lumină de Soare.

ARCUJ (< arc) vb. IV tranz. și refl. A (se) deforma elastic în formă de arc; a (se) încovola.

ARCUIT, -Ă (< arc) adj. Încovolat în formă de arc.

ARCUȘ (< arc) s.n. Vergea de lemn între capetele căreia e întinsă o șuviță de păr de cal, cu care se produc sunete prin frecare la instrumentele cu coarde.

ARDA, riu în Bulgaria și Grecia, afl. dr. al Marișei în amonte de Edirne; 300 km. lăz. din E masivului Rodopi. Navigabil în cursul inferior.

ARDABIL (ARDEBIL), oraș în NV Iranului; 282 mil. loc. (1986). Expl. de petrol, Covoare.

ARDAȘIR I, rege al Persiei (226—241) din familia Sasan. S-a răsculat împotriva autorității statului part, l-a înfrînt pe Artabanos, ultimul rege arsacid, și a întemeiat dinastia Sasanizilor.

ARDE (< lat. ardere) vb. III 1. Intrans. (Despre foc) A fi aprins. 2. Intrans. A se mistui prin foc, a se preface în cenușă. 3. Tranz. A da foc, a băga pe foc. □ Expr. *A arde cu fierul roșu* = a) a face (unul animal) un semn cu un fier înțoșit în foc; b) a înfiera. □ Tranz. și intrans. A (se) consuma prin ardere. □ A strica o mâncare expunînd-o prea mult la foc. □ A încălzi cu ajutorul focului anumite materiale sau produse (de ceramică, sticlă, cărămidă etc.) în procesul fabricației, pentru a le modifica sau îmbunătăți proprietățile. □ A dezinfecța un instrument; a cacteriza o rană. 4. Intrans. A consuma pentru a răspîndi lumină; p. ext. a lumina, a lăsa, a străluci. 5. Intrans. (Despre Soare) A răspîndi căldură mare; a dogori. □ Tranz. și refl. A (se) înnegri, a (se) bronză. 6. Refl. A suferi o durere fizică vie la atingerea cu focul sau cu un obiect foarte fierbinte; a se frige. □ Tranz. A produce o senzație asemănătoare cu o arsură; fig. a spune cuiva ceva neplăcut. □ Tranz. și refl. (Fam.) A (se) păcăli, a (se) înșela. 7. Intrans. A fi fierbinte. □ A se înțoși de emoție. □ A avea febră mare. 8. Tranz. A bate; a trage cuiva o palmă. 9. Intrans. A fi cuprins de un sentiment profund, puternic.

ARDEAL v. Transilvania.

ARDEI (< arde) s.m. Plantă anuală din familia solanaceelor, cu flori albe (*Capsicum annuum*); p. restr. fructul acestei plante, folosit în alimentație (bacă de culoare verde, galbenă sau roșie).

ARDEIA (< arde) vb. I Tranz. A pune (mult) ardei lute într-o mâncare pentru a-i da un gust condimentat; a țuți.

ARDELEAN, -Ă (< Ardeal) subst., adj. 1. S.m. și f., adj. Transilvănean. 2. S.f. art. Dans popular românesc cu ritm binar, răspîndit în Transilvania și în Banat; melodia după care se execută acest dans.

ARDELEAN, Ilie (1906—1972, n. Gyula, Ungaria), medic igienist român. M. coresp. al Acad. (1948), prof. univ. la Cluj și București. Studii în domeniul epidemiologiei, al profilaxiei bolilor transmisibile și al bolilor cu extindere în masă.

ARDELEANĂ (< ardelean) s.f. Femeie originară din Ardeal; transilvăneancă.

ARDELEANU, Carol (1883—1945, n. București), prozator român. Schițe și nuvele inspirate de fapte cotidiene („Rusia revoluționară”, „Serăzile laștului”), romane psihologice, cu implicații naturaliste („Viermii pământului”, „Diplomatul, tăbăcarul și acrișia”).

ARDELENISM (< Ardeal) s.n. Cuvînt, expresie, construcție gramaticală caracteristică ardelenilor.

ARDENEZ (< fr.) s.m. (ZOOT.) Rasă de cai de tracțiune, cu corpul masiv (tală 150—160 cm și greutatea 550—750 kg) și putere de tracțiune de 3—5 ori mai mare decît greutatea corpului.

ARDENI (ARDENNES [ardenj]), masiv muntos hercinic, de mică alt., situat în Belgia, Franța și Luxemburg, alcătuit din gresii și silturi paleozoice. Alt. medie: 400 m; alt. max.: 694 m. Zăcămintele de hule și de min. de fier. Păduri de stejar, Turbării. — **Bătălia din ~**, ofensivă germană, condusă de feldmareșalul G. von Rundstedt, desfășurată (dec. 1944 — ian. 1945) cu scopul de a realiza o străpungere strategică pînă la Bruxelles și Anvers și de a încerca trupele anglo-americane aflate la N de direcția germană de atac; ofensiva a eșuat.

ARDENICĂ, fază ~, fază de tectogeneză, desfășurată în cadrul orogenezelor caledoniene, produsă la sfîrșitul Silurului, în urma căreia, a apărut catena Caledoniană (Irlanda, Scoția și Pen. Scandinavă. Arh. Spitzbergen, NV Groenlandei și Canada).

ARDENNE [ardenj], Manfred baron von (n. 1907), fizician și electrotehnician german. Lucrări în domeniul tehnicii radiofonice, fizicii electronice și ionice a izotopilor radioactivi.

ARDENT, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. (Livr.) Înfăcărat, avîntat, aprins. 2. (Despre nave) Care se întoarce, sub acțiunea vîntului, cu prora în direcția din care bate vîntul, pentru a suporta mai bine acțiunea valurilor.

ARDEOANI, com. în jud. Bacău; 2 606 loc. (1991).

ARDERE (< arde) s.f. 1. Faptul de a arde. 2. Reacția chimică, însoțită de dezvoltare de căldură și uneori de emisie de lumină, considerată de obicei reacție de combinare a elementelor unei substanțe cu oxigenul; combustie. 3. (BIOL., la pl.) Proces de oxidare a substanțelor din organismele vii în cursul metabolismului.

ARDEZE (< it.) s.f. Șisă argiliosă cu aspect foios, de culoare neagră, format din argile supuse la temperaturi și presiuni mari, în timpul mișcărilor orogenice. Se poate separa ușor în plăci subțiri, foarte rezistente, utilizate în construcții și ca material izolant etc.

ARDOARE (< fr., lat.) s.f. Înfălăcărare, avînt, pasiune.

ARDUD, com. în jud. Satu Mare, în C. Someșului; 6 809 loc. (1991). Fabrică de mobilă. Centru viticol. Stație de c.f. Ruinele unei cetăți din sec. 15; biserică (sec. 15, refăcută în sec. 19 și 20).

ARDUSAT, com. în jud. Maramureș, în lunca Someșului; 2 382 loc. (1991). Expl. de balast.

AREAL (< germ.) s.n. Suprafața pe care este răspîndit un fenomen, un proces, o specie. □ A. biogeografic = suprafața de răspîndire pe Pământ a unei specii, a unui gen, a unei familii etc. de plante sau de animale ori a fenomenelor naturale (ex. a. de scufundare); arie² (3).

ARECIBO, oraș în ins. Puerto Rico, port pe litoralul nordic; 160,3 mil. loc. (1980, cu suburbiile). Distilerii de rom. Mașini agricole, conf., mass plastică, hîrtie, articole sportive. Centru comercial (treștie de zahăr, ananas, cafea). Aici se află cel mai mare radiotelescop din lume (c. 300 m diametru).

AREFLEXIE (< fr.; {s} gr. a- „fără” + lat. reflexus „întors”) s.f. (MED.) Absență a reflexelor.

AREFU, com. în jud. Argeș, situată la poalele M-șilor Frunzi; 3 527 loc. (1991). Fabrică de cherestea. Hidrocentrală (220 MW) cu barajul

Giuseppe Arcimboldo :
„Primăvara”

Vidraru. În raza comunei se află ruinele Cetății Poienari (sec. 14—15). Reșed. com. este satul Căpăținenii Pămînteni.

AREIC (-Ă (< fr.; {s} gr. a- „fără” + rheo „a curge”) adj. (Despre sol, regiuni) De pe care lipsește scurgerea de apă permanentă; care nu are riuri; secetos. V. *endoreic*.

ARENĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Spațiul circular, acoperit cu nisip, din mijlocul unui amfiteatru antic, în care se desfășurau reprezentațiile; p. ext. ansamblul construcțiilor care deserveau acest spațiu. 2. Teren amenajat pentru desfășurarea unei competiții sportive sau a unei reprezentații, care dispune și de spațiu (tribune) pentru spectatori. 3. Fig. Sferă, domeniu, loc de desfășurare a unei activități. 4. (GEOMORF.) Sediment continental neconsolidat, format din nisipuri groasere, provenit prin acumularea „în situ” a materialelor de dezagregare a rocilor granitice și gnaisice.

ARENDA (< arendă) vb. I tranz. A da sau a lua în arendă; a încheia un contract prin care una dintre părți, proprietarul unui bun (ex. al unui teren agricol), dă temporar în exploatare celeilalte părți, arendașul, acest bun contra unui preț.

ARENDAȘ (< arendă) s.m. Persoană care ia în arendă un bun.

ARENDA (< rus., pol.) s.f. Folosință, exploatare a unui bun care a fost arendaș; preț plătit pentru folosință, exploatarea unui așemenea bun.

ARENE (< fr.) s.f. pl. Hidrocarburi care conțin în moleculă unul sau mai multe nuclee benzenice; hidrocarburi aromatice.

ARENSKI, Anton Stepanovici (1861—1906), compozitor, pedagog și dirijor rus. Elev al lui Rimski-Korsakov. Opere, simfonii, lucrări corale și instrumentale.

AREOLĂ (< fr.; {s} lat. *areola* „suprafață mică”) s.f. 1. Suprafață delimitată a pielii, colorată diferit de restul tegumentului; roșie când înconjură un punct inflamator (a. *inflamatorie*) sau pigmentată când înconjură mameelonul (a. *mamelonară*). 2. (ANAT.) (La pl.) Cavitași aflate în țesutul spongios al epifizelor oaselor lungi și în interiorul oaselor scurte și late, delimitate de lamele osoase (trabecule) care conțin măduvă osoasă roșie (hematogenă).

AREOMETRIE (< fr.) s.f. Capitol al fizicii, care studiază metodele de măsurare a densității lichidelor cu ajutorul areometrelor.

AREOMETRU (< fr. {i}; {s} gr. *araios* „moale, rar” + *metron* „măsură”) s.n. Instrument folosit pentru determinarea densității unui lichid sau a altor mărimi dependente de ea (ex.

concentrația), prin cufundarea în lichidul respectiv. Se bazează pe principiul lui Arhimede.

AREOPAG (< fr., lat.) s.n. Organ suprem de judecată și de control în Atena antică (sec. 7—5 î.Hr.).

AREOSTIL (< fr.; {s} gr. *araios* „rar” + *stylos* „coloană”) s.n. 1. Sistem arhitectonic în care coloanele sînt dispuse în grupuri de cite două și așezate uneori pe un pedestal comun. 2. Intercolonnament spațios și aerat.

AREQUIPA [arek'ipa], oraș în S Perù-lui (Cordillera Occidentală), la 2 370 m alt., la poalele vulcanului El Misti; 591,7 mil loc. (1988). Centru comercial. Ind. siderurgică, chim. (mase plastice), piel., textilă și alim. Izv. minerale. Aeroport. Universitate (1821). Muzeu. Biserica La Compana (sec. 16—17), case din sec. 18. Fundat în 1540 de F. Pizarro pe locul unei așezări Inca.

ARES (în mitologia greacă), zeul războiului reprezentat plastic cu cască, platoșă și lance. Fiul lui Zeus și al Hierei. Identificat la romani cu Marte.

AREȘT (< germ., după fr.) s.n. (DR.) 1. Deținere sub pază legală a unei persoane care comite sau care este bănuită că a comis o infracțiune. 2. Locul acestei dețineri.

AREȘTA (< areșt) vb. I tranz. A lipsi de libertate o persoană (învinuit, inculpat sau condamnat) în temeiul unui mandat de arestare emis de procuror sau de organul de jurisdicție penală; a deține.

ARETINO, Pietro (1492—1556), poet și prozator renascentist italian. Scrieri satirice, licențioase și pline de vervă („Pasquinate”), epistole și comedii („Curtézana”, „Ipoicritul”, „Filozoful”).

ARETUSA (în mitologia greacă), nimfă transformată de Artemis în fîcînă, pentru a o scăpa de urmărirea zeului fluviului Alfen.

AREZZO [are'ttso], oraș în Italia centrală (Toscana); 91,5 mil loc. (1989). Nod de comunicații. Ind. mătăsii, conf., produse din piele. Fresce celebre (Piero della Francesca) în biserica San Francesco (sec. 14); ateliere de tapiserii din ev. med. Oraș etrusc, apoi roman, celebru prin producția de ceramică de extremă finețe, cunoscută sub denumirea de ceramică arretină (*terra sigillata*).

ARFE (sec. 16), familie de orfveri spanioli. 1. **Enrique** (m. după 1543), lucrări în stil gotic tîrziiu la Córdoba și Toledo. 2. **Antonio** (1510—1570), fiul lui A. (1). Piese importante la biserica Santa Maria din Medina de Rioseco. 3. **Juan** ~ **y Villafane** (1535—1603), nepotul lui A. (1). Lucrări în stilul italian la Sevilla, Burgos,

Valladolid și Madrid. Autor a două tratate despre arta medalilor și despre proporții în arhitectură și sculptură.

ARGAN, Giulio Carlo (n. 1909), istoric, eseist și critic de artă italian. Prof. univ. la Roma. Abordează fenomenul artistic prin prisma climaticului de idei al epocii („Arhitectura preromantică și romantică în Italia”, „Henry Moore”, „Cădere și salvare în artă modernă”).

ARGAT, -Ă (< ngr., bg.) s.m. și f. Slugă tocmită pentru munca mai grea la o casă, la o moșie.

ARGĂSEALĂ (< argăsi) s.f. 1. Operație prin care se argălesc piele și blănuțile. 2. Amestec de substanțe (de obicei alau, clorură de sodiu etc.) cu care se efectuează această operație.

ARGĂSI (< ngr.) vb. IV tranz. A prelucra piele și blănuțile cu argăseală (2) pentru a le face trănice, suple și impermeabile.

ARGEA (cuv. autohton) s.f. (Pop.) 1. Război de țesut manual. 2. Mică construcție în care se așază, vara, războiul de țesut. 3. Casa la începutul construirii ei, cînd sînt puși numai stîlpii și căpriorii; p. restr. acoperiș. 4. Fiecare dintre grinzile de lemn fixate de o parte și de alta a unei plute pentru a ține strîns lemnule care o compun.

ARGEDAVALA, una dintre cetățile de reședință ale regiilor geto-daci, identificată prezumtiv cu așezarea descoperită la Popești, jud. Giurgiu (pe Argeș).

ARGEL (BRODINA), pas de înălțime în N Carpaților Orientali, peste munții ce leagă Obcina Mare de Obcina Ferdeului, între valea Moldoviței și Brodinei, la 1 100 m alt. Mijloceste legătura (drum județean nemodernizat) între localitățile Vama și Brodina.

ARGELANDER [arghelandar] **Friedrich Wilhelm** (1799—1875), astronom german. A studiat stelele variabile și a întocmit un catalog și un atlas cu c. 300 000 de stele din emisfera boreală.

ARGENTAN, localit. în NE Franței (Normandia) pe râul Orne; 16,1 mil loc. (1975). În zona localit. Falaise-A trupele germane au fost încercuite de cele aliate (18—23 aug. 1944), suferind o grea înfrîngere. V. și Falaise.

ARGENTAN (< fr. {i}) s.n. Falpaca.

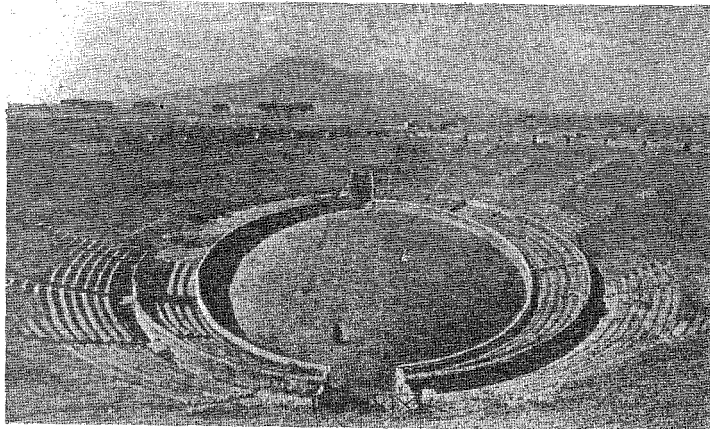
ARGENTEUL, oraș în N Franței centrale (Île-de-France) pe Sena, la NV de Paris; 95,3 mil loc. (1982). Ind. metalurgică și chim. Centru viticol.

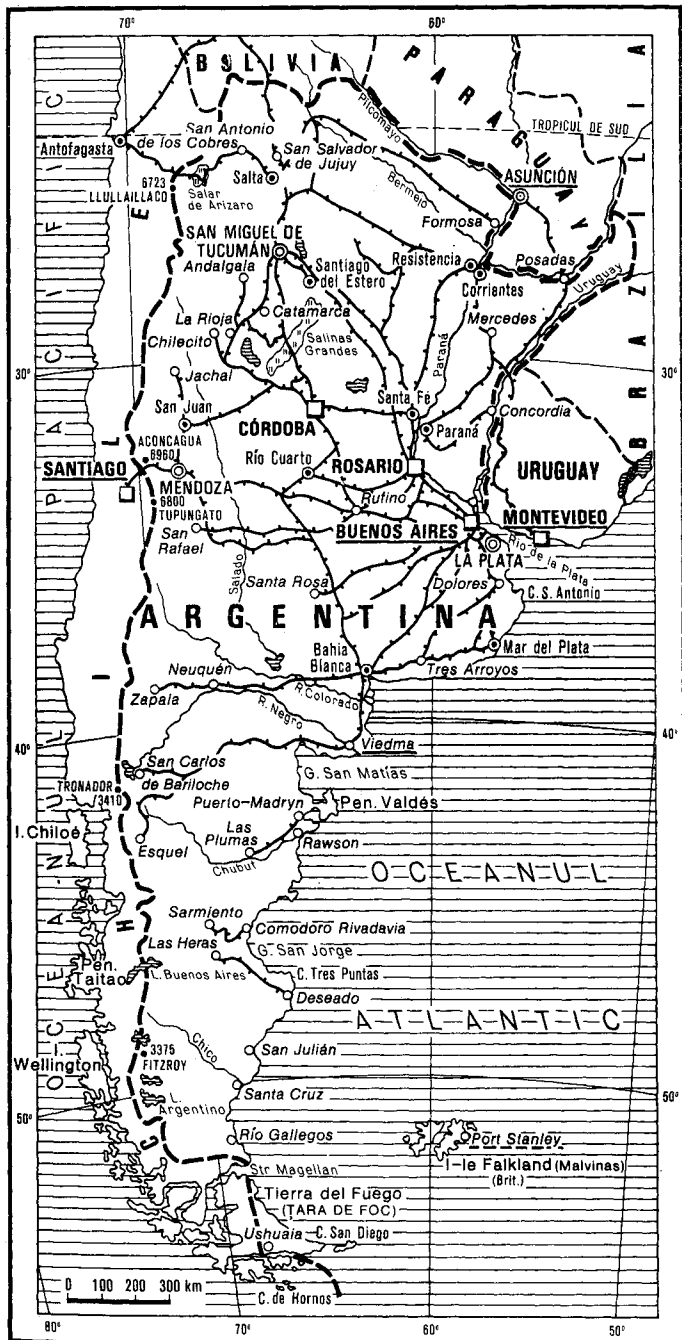
ARGENTIFER, -Ă (< fr.; {s} lat. *argentum* „argint” + *fero* „a purta”) adj. Care conține argint.

ARGENTIN (< fr. {i}) s.n. Praf de staniu utilizat în imprimaria textilă și la fabricarea hîrtiei pentru a da produselor un luciu metalic.

ARGENTINA, Republica Argentina, stat federal în SE Americii de Sud, cu largă ieșire la Oc. Atlantic (peste 4 mil km); 2,8 mil. km²; 32 mil. loc. (1989). Limba de stat: spaniola. Cap. Buenos Aires. Orașe pr.: Córdoba, Rosario, La Plata, Mar del Plata. Pop. urbană: 84,7% (1985). Este împărțită în 22 prov. federale, un teritoriu național și Capitala federală. Relieful A. este dispus în 3 mari trepte: M-ții Anzi (în V, la granița cu Chile), podișurile („mesetas”) Patagoniei (în S) și cîmpiile Pampa (c. 600 mil km²), Chaco și Entre Rios („Mesopotamia”) în E și N. Climă variată, de la cea tropicală (în N) la cea temperat-continentală cu nuanțe de ariditate (în S). Expl. de petrol (22,6 mil. t. 1989), gaze naturale, argint, staniu, min. de fier, sare ș.a. Ind. produce energie electrică (48,5 miliarde kWh, 1988), fontă, oțel (3,6 mil. t., 1988), ciment (6,3 mil. t. 1987), articole mecanice, aparate și utilaje, autovehicule (182,4 mil buc., 1987), produse alim., farmaceutice, textile, și din lemn, extract de quebracho; 9,5% din terit. țării se cultivă cu cereale: grîu (7,8 mil. t. 1988), porumb (9,2 mil. t. 1988), orez, plante furajere, floarea-soarelui (2,9 mil. t. 1988, locul 2 pe glob), ricin (146 mil t, locul 3 pe glob), bumbac, tutun ș.a.: pomicultură și viticultură (274 mil ha, 3,3 mil. t struguri, 1988). Pe întinsele pajști naturale (52,1% din supr. țării) se cresc bovine

Arenă (1)

(50,8 mil. capete, 1988), ovine (29,2 mil. capete, 1988), cabaline (3,1 mil. capete, 1988). Pescuit intens (420,3 mil t, 1986). Cf.: 34,5 mil km. Căi rutiere: 207,6 mil km. Flota maritimă comercială: 2,5 mil. t. Moneda: 1 Austral = 100 centavos. Exportă produse agricole (c. 2/5), produse ale ind. constr. de mașini, produse chimice, textile ș.a. și importă materiile prime

ind. și semifabricate, utilaje și echipament ind., mijloace de transport, produse alim., bunuri de larg consum ș.a. — *Istoric*. Populat de triburi indiene (diaguita, chechua, guarani, puelche, araucani etc.), terit. A. a fost cucerit în sec. 16 de conchistadorii spanioli, care din 1536 l-au inclus în vicereatul Peru, iar din 1776 în vicereatul Rio de la Plata. În 1810 creolii și

emigranții au început lupta armată antispaniolă. La 9 iul. 1816 Provinciile Unite din La Plata s-au proclamat independente, iar în 1826 și-au luat numele de Republica Federativă Argentina. Sec. 19 din istoria A. este marcat de lupta pentru putere între unioniști și federaliști și de războaie împotriva Uruguayului și Paraguayului. La sfârșitul sec. 19 și începutul sec. 20 se intensifică pătrunderea capitalului străin și se accelerează dezvoltarea economică. În perioada celui de-al doilea război mondial, A. și-a proclamat, la început, neutralitatea, dar în mart. 1945 a intrat în război de partea coaliției antihitleriste. În primii ani postbelici președintele Juan Domingo Perón (1946—1955) inițiază o serie de reforme economice și sociale îndrăznețe (naționalizarea transporturilor, a unor ramuri ind., etatizarea comerțului exterior, separarea deplină a bisericii de stat ș.a.). După 1955, A. cunoaște o puternică intervenție a forțelor armate în viața politică a statului. Președinții Arturo Frondizi, Arturo Umberto Levingson și María Estella Martínez de Perón au fost înlăturați prin lovitură de stat militară. În perioada 1955—1983 din cei 20 președinți, 12 au fost generali. Războiul cu Marea Britanie izbucnit după ocuparea de către A. a Insulelor Falkland (Malvinas) (apr.—iun. 1982) este urmat de demisia președintelui, generalul L.F. Galtieri, și de dizolvarea juntei militare de guvernământ (iun. 1982), de legalizarea partidelor politice (iul. 1982) și de ținerea de alegeri generale (dec. 1983) care au permis revenirea la un guvern civil în Ian. 1984. Alegerile din 14 mai 1989 au readus la putere Partidul Peronist, noul președinte, Carlos Saul Menem, având de făcut față unei situații economice grav deteriorate. A. este republică prezidențială. Activitatea legislativă este exercitată de Parlament, iar cea executivă de președinte și un cabinet condus de președinte.

ARGENTINIAN, -Ă (< Argentina) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca națiune în Argentina din urmașii spaniolilor așezați aici și din alte populații europene imigrante; de religie creștină (catolică). 2. Persoană care aparține acestui popor. 3. Adj. Care aparține Argentinei sau argentinienilor, referitor la Argentina sau la argentinieni.

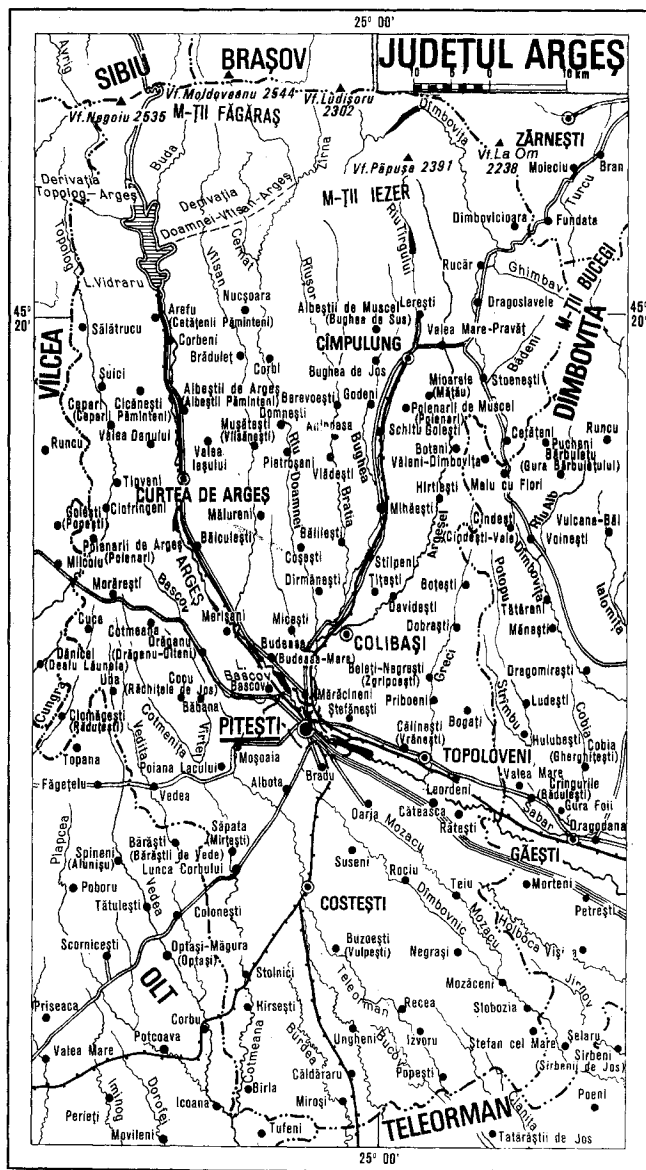
ARGENTINO [arhenčino], lac în Argentina, la poalele Anizilor Patagonezi, la 187 m alt.; 1,4 mil km²; ad. max.: 800 m. Din el izv. Rio Santa Cruz. Parc național.

ARGENTIT (< fr.; {i}) s.n. Sulfură naturală de argint de culoare cenușu-negricioasă, cu luciu metalic, întâlnită în zona de cimentajie a zăcămintelor fitonlene hidrotermale de galenă. Constituie principalul minereu de argint.

ARGENTOMETRU (< fr.; {s}) lat. *argentum* „argint” + gr. *metron* „măsură” s.n. Colorimetru pentru determinarea conținutului în argint al unei soluții.

ARGENTOTIPIE (< fr.; {s}) lat. *argentum* „argint” + gr. *typos* „caracter” s.f. (POLIGR.). Procedeu de multiplicare prin fotoreproducere, în care dezvoltarea se face succesiv în soluție de nitrat de argint și de oxalat de potasiu.

ARGÈŞ 1. Riu, afl. stg. al Dunării, la Oltenița; 344 km. Izv. din culmea principală a M-ilor Făgăraș prin doi afl. (Buda și Capra) și trece prin Curtea de Argeș și Pitești. În cursul superior s-a construit un sistem hidroenergetic constituit din 16 hidrocentrale, cu o putere instalată totală de 467 MW; în cadrul acestui ansamblu se remarcă barajul (166,6 m înălțime) și lacul de acumulare Vidraru (14 km lung.). În cursul inf., în aval de Mihăilești, s-au efectuat lucrări de amenajare complexă. Afl. pr.: Vlșan, Rîul Doamnei, Dimbovița, Sabar (pe stg.), Neajlov (pe dr.). Denumit în antichitate Ordesos. 2. Cetate atestată documentar în 1330, situată pe rîul Argeș, pe locul actualului oraș Curtea de Argeș. 3. Jud. în partea central-sudică a României, în bazinul superior al rîului cu același nume; 6 801 km² (2,86% din supr. țării);

681 735 loc. (1991), din care 43,3% în mediul urban; densitate: 95,2 loc./km². Reșed.: municipiul Pitești. Orașe: Cîmpulung, Colibași, Costești, Curtea de Argeș, Topoloveni. Comune: 93. Relief variat: în N o zonă muntoasă (versantul meridional al M-șilor Făgăraș, masivele Frunți, Ghișu, Iezer-Păpușa și prelungirile M-șilor Leaota și Piatra Craiului), în centru o reg. deluroasă, cunoscută sub numele de Muscelele Argeșului (Subcarpații Getici) formate dintr-o serie de dealuri înalte — Mătuș, Ciocanu, Chicera ș.a. — ce alternează cu depr. subcarpatice Cîmpulung, Brădetu, Arefu ș.a. și partea de E a Pod. Getic (platforma A., Cîndești și Cotmeana cu alt. de 400—600 m), iar în S o zonă de cîmpie (Cîmpia înaltă a Piteștiului și Cîmpia Găvanu-Burdea). Climă temperat-continentă, cu temp. medii anuale ce prezintă

diferențieri altitudinale (—2°C pe crestele M-șilor Făgăraș, 6°C în zona deluroasă și de podiș și 10°C în cîmpie). Precipitații medii anuale variabile în funcție de alt. (600 mm în cîmpie, 700—800 mm în reg. deluroasă și de podiș și peste 1 400 mm în zona montană). Vânturi dominante dinspre NV și NE. Repeaua hidrografică este reprezentată în principal de cursul superior al A., care colectează majoritatea râurilor de pe terit. jud. A. (Vilsan, Rîul Doamnei, Rîncăcioi, Bascov, Gîmbocel ș.a.). În zona montană alpină sînt 18 lacuri glaciare (Capra, Călpun, Buda ș.a.), iar pe cursul superior al Argeșului s-a amenajat un sistem de lacuri de acumulare (cel mai mare fiind Vidraru) pentru valorificarea potențialului hidroenergetic. Resurse naturale: țifei (Moșoia, Leordeni, Vedeia, Miroși, Merișani, Bogași etc.), lignit (Polenari

de Muscel, Berevoiești, Jugur, Godeni, Boteni, Schitu Golești), sare (Slatioarele), calcare ornamentale (Albești de Muscel), calcare pentru ciment (Mateiaș, Dragoslavele), argile (Budeasa, Cîmpulung, Leordeni), gips (Stănești, Corbșori, Oești), ape minerale clorurate, slab iodurate, sulfuroase etc. (Brădetu, Bughea de Sus ș.a.), păduri. Economia. Pr. produse ind. realizate în jud. A. sînt: energie electrică (termocentralele Pitești, Schitu Golești și salba celor 16 hidrocentrale de pe rîul Argeș: Cumpănița, Arefu-Căpățineni, Oești, Albești, Cerbureni, Valea Iașului, Curtea de Argeș ș.a.), autoturisme de oraș — „Dacia” (Colibași) și de teren — „ARO” (Cîmpulung), motoare electrice și produse petrochimice (Pitești), mat. de constr. (Pitești, Cîmpulung, Costești, Valea Mare-Pravăț), stofe și conf. (Pitești, Curtea de Argeș), încălț. (Pitești), mobilă, parchete, cherestea (Pitești, Stîlpeni, Curtea de Argeș, Cîmpulung, Rucăr), țanani (Pitești), articole de porțelan și electrotehnice (Curtea de Argeș), produse alim. diverse (Pitești, Curtea de Argeș, Bălculești, Topoloveni, Ștefănești, Costești). Agricultură are o structură variată. În 1989, în structura culturilor de cîmp predominau supr. cultivate cu porumb (54 583 ha), urmate de cele cu grâu și secară (41 765 ha), plante de nutreț (35 746 ha), plante uleioase, orz și orzoaică, cartofi, legume etc. Pomicultură (predominant meri și pruni); viticultură (podgoriile Ștefănești și Leordeni specializate în producția de struguri pentru vinuri albe). În 1990, sectorul zootehnic cuprindea: 348,5 mil capete ovine, 178,9 mil capete bovine, 222 mil capete porcine, 2 921 mil capete păsări; apicultură. Căi de comunicație (1990): 225 km căi ferate și 2 660 km drumuri publice, dintre care 555 km modernizate. În cadrul traficului rutier o însemnată deosebire o au șoseaua transfăgărășană și autostrada Pitești—București. Unitățile de învățămînt, cultură și artă (1989—1990): 482 școli generale, 33 licee, un institut de învățămînt superior (Pitești), un teatru de stat (Pitești), 189 cinematografe, muzee, case memoriale (ale podgoriilor George Topîrcău, La Nămăești, compozitorului George Ștefănescu la Căpățineni și dramaturgului Tudor Mușatescu la Cîmpulung), 823 biblioteci etc. Turism. Prin peisajul variat (vf. semeșe ale M-șilor Făgăraș, peștera și cheile Dimbovicilor, lacurile glaciare, lacul de acumulare Vidraru etc.), cu frecvențe specii rare de floră și faună, declarate monumente ale naturii (floarea de colț, garofița Pietrii Craiului, capra neagră, zăganul etc.), prin vestigiile istorice (cetatea Polenari) și monumentele arhitectonice (bisericile din Pitești, Cîmpulung și Curtea de Argeș, culele de la Retevoiești și Țițești, conacul din Golești, mănăstirea Negru-Vodă din Cîmpulung), prin rezervațiile paleontologice (Suslănești) și geologice (Albești), prin originalitatea și varietatea elementelor folclorice și etnografice, prin baza materială diversă (hoteluri, moteluri, cabane etc.), jud. A. se înscrie printre jud. Țării cu un ridicat potențial turistic. Indicativ auto: AG.

George Argeșanu

ARGEȘ, revistă social-culturală județeană. Apare din 1966, lunar, la Pitești.

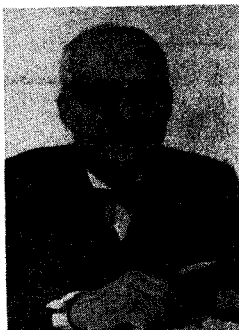
ARGESANU, Gheorghe (1883—1940, n. Caracal), general și om politic român. Prim-min. (sept. 1939). A ordonat executarea unui grup masiv de legionari după asasinarea lui Armand Călinescu. Ucis de legionari în închisoarea Jilava.

ARGEȘEL, riu, afl. stg. al Rîului Tîrgului; 70 km. Izv. din M-șii Iezer-Păpușa.

ARGETOAIA, com. în jud. Dolj; 5 363 loc. (1991).

ARGETOIANU, Constantin (1871—1955, n. Craiova), om politic român. Șeful delegației române la preliminariile de pace de la Buftea (5 mart. 1918). Membru fondator al Partidului Poporului și apoi membru al Partidului Național-Liberal; înfrînțea Partidul Agrar (1932—1938). Ministru în repetate rânduri. Prim-min. (sept.-nov. 1939). Membru în consiliile de administrație ale unor importante societăți industriale. Sprijinitor al politicii regelui Carol al II-lea de întărire a rolului monarhiei în viața de stat. A murit în închisoare. Memori.

ARGHEZI, Tudor (pseud. lui Ion N. Theodorescu) (1880—1967, n. București), scriitor român. Acad. (1955). Debutează în 1896 la „Liga ortodoxă”, cu versuri simboliste și Instrumentaliste. Paralel, frecventează curentul socialist bucureșten. Între 1900 și 1905 se retrage în viața monahală. În 1904 editează revista „Liniă dreaptă”. Între 1905 și 1910 locuiește în Elveția. Întors în țară (1910), se angajează într-o intensă activitate publicistică, remarcându-se prin originalitatea limbajului poetic și virulența pamphletară. Editează revistele „Cronica”, „Cugetul românesc” și „Bilete de papagal”. Versurile și proza lui A. exprimă cu ardore și dramatism setea de cunoaștere, incertitudinile existențiale („Cuvinte potrivite”, „Ce-ai cu mine, vîntule?”), recuperează frumosul din urle („Flori de micăgal”), configurează din perspectivă cosmică universul microscopic, miniatural, casnic și familial („Cărtică de seară”, „Hore”, „Cartea cu jucării”). Schițele și portretele consacrate vieții monahale, lumii politice și gazetărești sau din închisoare („Icoane de lemn”, „Poarta neagră”, „Tablete din Jara de Kutuy”), ca și romanele poetice și de critică socială („Ochii Maicii Domnului”, „Cimitirul Buna-Vestire”, „Lina”), atestă excepționala vocație pamphletară și spiritul său vizionar. Creator al tabletei („Bilete de papagal”). În ultimii ani ai vieții a cultivat poezia de evocare istorică („1907 — Peizaje”), poemul didactic („Cîntare Omului”), a continuat dialogul cu timpul, cu divinitatea, meditănd asupra existenței umane limitate („Frunze”, „Poeme noi”, „Silabe”, „Cadențe”). Proză absurdă („Răzlețe”), teatru („Seringa”). Între 1960 și 1967 a definitivat ediția de autor „Scrieri”. Mînuind un limbaj de o deosebită plasticitate, A. valorifică artistic expresia comună, asociația insolită, imaginea biblică și lapidaritatea paremiologică. Premiul Herder (1965).

Tudor Arghezi

ARGHIRIADE, Emanoil (1903—1969, n. București), matematician român. Prof. univ. la Timișoara. Contribuții în geometria diferențială proiectivă (studii cuadricole osculatoare unei suprafețe, proprietățile curbelor invariante în grupul axial) și în algebră (ecuații funcționale matriciale).

ARGILĂ (< fr., lat.) s.f. Rocă sedimentară pelitică, constituită dintr-un complex de minerale argiloase asociat cu minerale de importanță secundară (cuart, feldspați, gips, carbonați) și cu diverse substanțe organice (humus, bitumen). Prezintă capilaritate nulă, coeziune mare, volum variabil prin absorbția și retragerea apei, plasticitate, prin ardere transformându-se într-un material dur, rezistent. Pr. roci argiloase sint: caolinul, humă, lutul, a. smectica, bentonitul și a. refractară. Se utilizează la fabricarea ceramicii de construcție, vaselor de bucătărie, ceramicii refractare și ca material impermeabil în construcții. □ A. refractară = a. cu temperatura de topire de peste 1 580°C folosită pentru fabricarea unor obiecte de ceramică, creuzete etc., rezistente la temperaturi înalte. A. de turnătorie = liant folosit la amestecurile de formare. A. expandată = material de construcție spongios, obținut prin încălzirea rapidă a a. feruginoase la peste 1 100°C, folosit la confecționarea unor betoane ușoare. A. roșie abisală = rocă sedimentară care se găsește la adâncimi de peste 8 000 m în mări și oceane și provine din descompunerea rocilor efuzive submarine și din materialul terigen adus de apele curgătoare din denudația continentală.

ARGILIT (< fr. [i]; [s] lat. *argilla* „argilă” + gr. *lithos* „piatră”) s.n. Rocă rezultată din deshidratarea și recristalizarea argilelor, în procesul de diageneză. Prin cimentarea produsă, devin roci tari, lipsite de plasticitate, cu structură foioasă și intercalații bituminose sau marnoase. Este utilizat în industria ceramică.

ARGILIZARE (< *argilă*) s.f. 1. Procedeu de impermeabilizare și de consolidare a unor roci sau a unor fundații prin injectarea unei suspensii de argilă. 2. Proces de alterare hidrotermală suferit de rocile învecinate zăcămintelor epi- și mezotermale. Se deosebesc: a. avansată, a. medie și caolinizare. 3. Proces pedogenetic caracterizat prin îmbogățire în argilă, formată „in situ” și nu prin translocarea ei din alt loc.

ARGILOS, OASĂ (< fr., lat.) adj. Care conține argilă; lutos, humos.

ARGINAZĂ (< fr.) s.f. (BIOCHIM.) Enzimă care acționează asupra argininei și care se găsește mai ales în ficatul mamiferelor.

ARGININĂ (< fr.) s.f. (BIOCHIM.) Aminoacid produs prin hidroliza proteinelor naturale și care participă la sinteza ureii în ficat.

ARGINT (lat. *argentum*) s.n., s.m. 1. S.n. Element chimic (Ag; nr. at. 47, m. at. 107,87, p.t. 960,5°C, p.f. 2 180°C, duritate 2,7). Metal prețios, alb lucios, moale, maleabil și ductil, cu cea mai mare conductibilitate electrică și calorică dintre elemente. Se găsește în stare nativă și sub formă de combinații (sulfură, clorură) în special în galenele argentifere. Este inoxidabil. În combinații funcționează monovalent. Se utilizează pentru confecționarea de podoabe, obiecte uzuale, instrumente medicale, la fabricarea oglinzilor, în fotografie, la bateriile monodolilor etc. Cunoscut din antichitate. □ Nume de a. = a douăzeci și cincea aniversare a căsătoriei. ■ (FARM.) A. coloidal = antiseptic obținut prin reducerea azotatului de argint cu sulfat, ferros; pulbere granuloasă, neagră-verzuie, sau lamele cenușii cu 70% argint coloidal; colargol. Argint-viu = a) (pop.) mercur; b) (fam.) om iute, sprinten, plin de energie. 2. S.m. (La pl.) Bani.

ARGINTARE (< *argint*) s.f. Procedeu de acoperire, pe cale electrolică, a unui obiect metallic cu un strat de argint pentru protejare sau în scop estetic.

ARGINTESCU-AMZA, Nicolae (1904—1973, n. Galați), critic de artă și eseist român. Cronici, studii și articole despre fenomenul artistic contemporan. Monografia („Vermeer”).

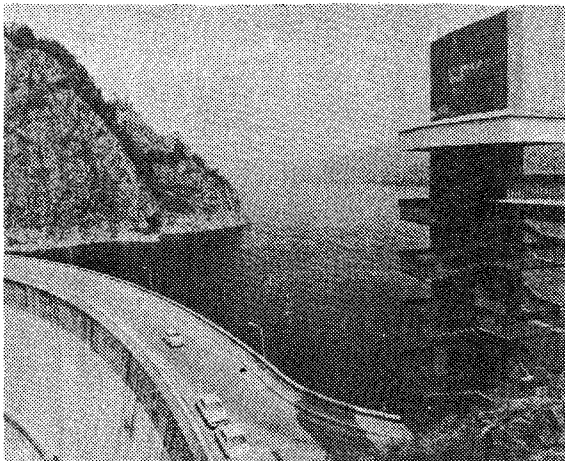
Traduceri din literatura universală.

ARGINTIU, -IE (< *argint*) adj. De culoarea și strălucirea argintului (†). ■ Fig. (Despre sunete, voce etc.) Cristalin, limpede.

Constantin Argetoianu

Argeș. Barajul hidrocentralei și lacul Vidraru

ARGINTIČĂ (< argint) s.f. Mic arbust din familia rozaceelor, cu frunze verzi, luctoare pe partea superioară și albe pe partea inferioară, cu flori mari, albe; se înflorește la noi în zona alpină (*Dryas octopetala*); monument al naturii.

ARGIRISM (< fr.; {s} gr. *argyros* „argint”) s.n. (MED.) Intoxicație cu săruri de argint; argiroză.

ARGIROZĂ (< fr.; {s} gr. *argyros* „argint”) Argirism.

ARGO (în mitologia greacă), navă care i-a transportat pe argonauții conduși de Iason în Colhida, în căutarea Lini de aur; Atena a preschimbăto- în constelație.

ARGOLIDA (ARGOS), reg. istorică în Grecia, în NE Peloponesului. În milen. 2 î.Hr. A. număra înfloritoare cetăți ca Micene, Tirint, Asine grație cărora apare frecvent menționată în legendele elene și poemele homerice. Denumită astfel după orașul-stat Argos, care a dominat în milen. 1 î.Hr.

ARGON (< fr. {i}; {s} gr. *argos* „inactiv”) s.n. Element chimic (Ar; nr. at. 18, m. at. 39,948, p.t. —189°C, p.f. —185,7°C) din familia gazelor rare. Se găsește în atmosferă în proporție de 0,93% în volume și se întrebunțează la umplerea becurilor electrice și a unor tuburi luminescente pentru reclame, la sudarea cu arc electric. A fost descoperit în 1894 de J.W.S. Rayleigh și W. Ramsay.

ARGONAUT (< fr., lat.) s.m. 1. (La pl.; în mitologia greacă) Eroi care au plecat din Tesalia, sub conducerea lui Iason, cu corabia Argo în Colhida ca să aducă Lina de aur. 2. Fig. Navigator îndrăzneț. 3. Specie de moluște cefalopodă din mările calde, frumos colorată în galben-auriu, cafeniu, albastru, roz, violet, pe fond argintiu; femela secretă o „cochilie” pergamatoasă în care stau ouăle (*Argonauta argo*). Duce o viață pelagică.

ARGOS, polis în Grecia antică (NE Peloponesului), întemeiat la începutul milen. 2 î.Hr.; centrul politic și cultural al Argolidei.

ARGOU (< fr.) s.n. Limbaj particular, convențional al unui grup social (de obicei vagabonzi, răufăcători) care, spre a nu fi înțeles de restul societății, folosește cuvinte speciale, dă sensuri noi unor cuvinte cunoscute etc. Numeroși termeni de a. trec în limbajul comun.

ARGUEDAS, Alcides (1879—1946), diplomat, istoric și scriitor bolivian. Inițiator al literaturii „indigeniste” („Rasa de bronz”).

ARGUEDAS, José María (1911—1969), scriitor peruvian. Romane prezentând lentă dispariția a culturii indigene („Fluviile adinci”, „Singe amestecat”).

ARGUMENT (< fr., lat.) s.n. 1. Raționament sau, p. gener., orice probă menită să dovedească sau să respingă ceva. 2. (MAT.) Variabila independentă a unei funcții. 3. Unghiul dintre semntă reală și dreapta care unește originea cu axiul unui număr complex, măsurat în sens trigonometric direct. 4. (FILOZ., LOG.) Denumire pentru unele raționamente concrete din istoria logicii și filozofiei, care prezintă un interes special: a. ontologic, introdus de Anselm pentru a demonstra existența lui Dumnezeu, preluat apoi de Descartes; a. *indoleii*, formulat de către Descartes, în vederea așezării cunoașterii pe baze sigure; a. *bastonului*, încercare de a sili prin forță pe cineva să accepte o idee; a. *la persoană*, argumentare falsă prin referirea la calitățile persoanei, fără legătură logică cu ideea în discuție; a. *relativ la ignoranță*, bazat pe ignoranța interlocutorului; a. *relativ la milă*, în care se face apel la sentimente în favoarea cuiva; a. *majorității* (caz particular), când cineva se referă la acordul majorității.

ARGUMENTA (< fr., lat.) vb. I tranz. A dovedi, a demonstra, a întări ceva cu argumente.

ARGUMENTAȚIE (< fr., lat.) s.f. Totalitatea argumentelor aduse pentru a dovedi ceva.

ARGUN (EERGUANAHE), riu în China și în Federația Rusă, unul dintre Ize. Amurului; 1 520 km. Izv. din M-șii Hinganul Mare, formînd pe

944 km granița dintre cele două state. Navigabil sezonier.

ARGUS (în mitologia greacă), monstru cu o sută sau o mie de ochi, din care jumătate rămăneau de veghe atunci cînd dormea. Însărcinat de Hera să o păzească pe rivala ei, Io, metamorfozată în vacă, a fost ucis de Hermes, la porunca lui Zeus. Drept recunoștință, Hera i-a mutat nenumărații ochi pe coada pănului. Simbol al vigilenței neobosite.

ARGUȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Argumentare sofistică bazată pe fapte nesemnificative sau nesigure. 2. Subtilitate exagerată în argumentare.

ARHAIC, primul eon al Precambrianului corespunzător intervalului dintre 4 600 mil. ani (vîrsta Pământului stabilită prin datarea radiometrică a celor mai vechi meteoriți) și 2 500 mil. ani (vîrsta tectogenezei Kenorene care marchează printr-o discordanță unghiulară sfîrșitul A., delimitîndul de eonul Proterozoic). În timpul A. apar primele organisme *procarote* solitare reprezentate prin bacterii heterotrofe

și *cianobacterii* autotrofe fotosintetizante („alge verzi-albastre”) care au generat primele calcare (*Stromatolite*).

ARHAIC, -Ă (< fr., gr.) adj. Care aparține vremurilor străvechi, privitor la aceste vremuri, specific acestor vremuri; (despre stilul operelor de artă) care aparține unei perioade anterioare celei clasice și în special dinaintea clasicismului antic.

ARHAISM (< fr.) s.n. Cuvînt, formă fonetică sau gramaticală a unui cuvînt ori construcție de limbă leșită din uz; este folosit în scopuri artistice.

ARHANGHEL (< sl.) s.m. (REL.) Căpetenie a îngerilor cu rol de mare vestitor al tainelor lui Dumnezeu (Mihail, Gavril și Rafail).

ARHANGHELSCIL, oraș în Federația Rusă (C.S.I.), port la Marea Albă în estuarul Dvinei de Nord; 416 mil loc. (1989). Prelucr. lemnului; uzine mecanice; șantiere navale. Ind. alim. (prelucr. peștelui, conserve). Pescuit.

ARHANGHELSKI, Andrei Dimitrievici (1879—1940), geolog rus. Prof. univ. la Moscova. Lucrări privind teoria formării petrolului în regiunea Caucazulului, bauxitelor, legile de formare a zăcămintelor sedimentare de minerale utile, utilizarea metodelor geofizice în studiile geotectonice, raporturile dintre geosinclinale și platforme.

ARHAR (< engl.) s.m. Ovină sălbatică, strămoș al majorității raselor actuale de oi cu coada lungă (merlino, țigăie etc.), originară din munții Asiei Centrale, unde se vinează pentru carne și blană (*Ovis ammon*).

ARHEANTROPI („Oameni arhaici”), denumire folosită pentru desemnarea celor mai vechi specii ale genului Homo (*H. habilis* și *H. erectus*).

ARHEGON (< fr. {i}; {s} gr. *arkhegonos* „de origine”) s.n. (BOT.) Organ de reproducere în formă de butelie, conținînd oufera, caracteristic mușchilor, ferigilor și gimnospermelor.

ARHEGONIATE (< fr. {i}) s.f. pl. Grup de plante caracterizate prin prezența arhegonului și anteridiei, cuprinzînd mușchii și ferigile.

ARHEOCIATE s.f.; pl. Încręgătură de metazoare primitive, exclusiv marine, fixate de substrat, cu vastă răspîndire în Carbonifer (*Archaeocyatha*).

ARHEOGRAFIE (< fr.; {s} gr. *arkhaios* „vechi” + *graphie* „descriere”) s.f. Disciplină auxiliară a istoriei, care se ocupă cu publicarea izvoarelor istorice scrise.

ARHEOLOG (< fr. {i}) s.m. Specialist în arheologie.

ARHEOLOGIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care aparține arheologiei, privitor la arheologie.

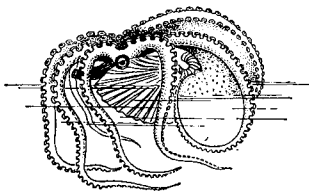
ARHEOLOGIE (< fr. {i}; {s} gr. *arkhaios* „vechi” + *logos* „studiu”) s.f. Ramură specializată a științei istorice, avînd ca obiect colectarea, ordonarea și interpretarea vestigiilor materiale din trecutul istoric al omenirii. A. este principala izvor pentru cunoașterea istoriei (preistoriei) și a civilizațiilor antice în lipsa sursilor scrise. Metodele de cercetare ale a. sînt: practice (de descoperire pe teren) și teoretice (de ordonare și interpretare a materialului descoperit). A. ca știință s-a constituit în sec. 17, cînd s-a trecut la o cercetare sistematică și la interpretarea vestigiilor antice ca mărturie sau argumente în sprijinul datelor oferite de izvoarele scrise. În sec. 18 are loc explorarea sistematică a unor vechi centre antice, creîndu-se primele șantiere și școli arheologice naționale. Primele săpături arheologice sistematice de pe terit. României s-au făcut în sec. 19, creatorul școlii naționale de arheologie fiind V. Părvan.

ARHEOPTERIX (< fr. {i}; {s} gr. *arkhaios* „vechi” + *pteryx* „pasăre”) subst. Cel mai vechi reprezentant al păsărilor, de talia unui porumbel (40 cm), descoperit în Jurasicul din Germania, cu caractere mixte, care relevă un număr mai mare de trăsături reptiliene decît aviene (*Archaeopteryx*).

ARHETIP (< fr., lat.) s.n. 1. (FILOZ.; la Platon) Tip, model originar ideal al obiectelor

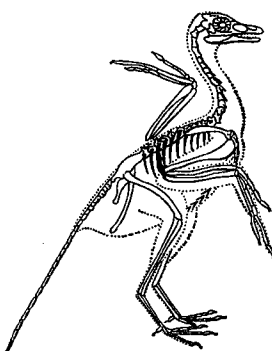

Argonauți (1)

Argonaut (2)

Arheopterix

Arhimede

sensibile, copii imperfecte ale acestuia. 2. (ESTETICĂ) Model simbolic comunitar, tipar cultural (patern). 3. Original (manuscris, operă etc.) după care se fac copii, reproduceri. 4. (În psihanaliza lui C. Jung) Imagine cu caracter simbolic, specifică inconștientului colectiv, sintetizând experiențele originare ale umanității.

ARHI- ([s] gr. *arkho* „a comanda”) Element de compunere care servește la formarea unor substantive, cărora le dă sens de superioritate (ex. *arhidiacon*), și la formarea unor adjective, cărora le dă sens superlativ (ex. *arhicunoscut*).

ARHICUNOSCUT, -Ă (< *arhi-* + *cunoscut*) adj. Foarte cunoscut.

ARHIDIACON (< sl.) s.m. Primul diacon de pe lângă un episcop; protodiacon; p. ext. titlu onorific acordat diaconilor.

ARHIDIECEZĂ (după fr.) s.f. Arhiepiscopie (1).

ARHIDUCAT (după fr., it.) s.n. Teritoriu aparținând unui arhiduce sau unei arhiducese.

ARHIDUCE (după fr.) s.m. Titlu dat prinților din Casa domnitoare de Austria.

ARHIDUCESĂ (după fr., it.) s.f. Titlu dat prințeselor din Casa domnitoare de Austria.

ARHIEPISCOPIE (< sl.) s.m. Titlu onorific dat unui episcop care conduce o eparhie importantă. Dacă are sub jurisdicția sa mai multe eparhii, se numește mitropolie.

ARHIEPISCOPIE (< sl.) s.f. 1. Eparhie condusă de un arhiepiscop; arhidieceză. 2. Funcție de arhiepiscop; arhiepiscopat.

ARHIEREU (< sl.) s.m. 1. Cea mai înaltă treaptă în ierarhia bisericească. 2. Denumire generală a gradelor superioare ale clerului ortodox (episcop, arhiepiscop, mitropolit).

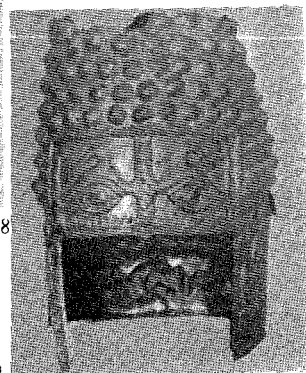
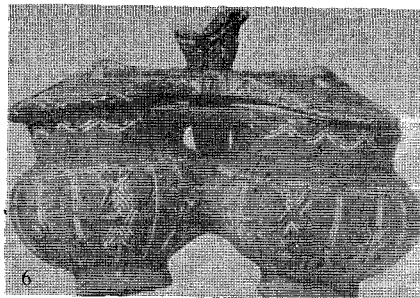
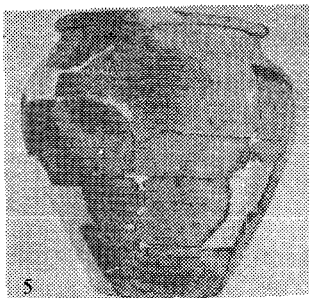
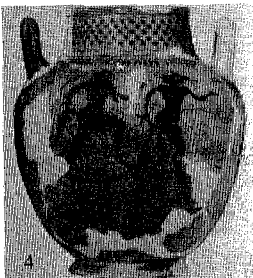
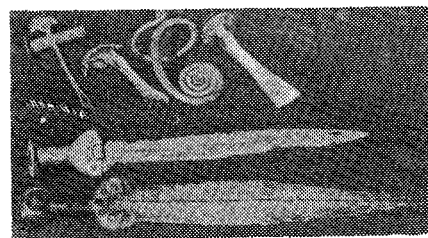
ARHIERIE (< ngr.) s.f. 1. Eparhie condusă de un arhieriu. 2. Rangul de arhieriu.

ARHIFONEM (< fr.) s.n. Unitate fonologică superioară fonemului, caracterizată prin îmbinarea unor trăsături distincte provenind din mai multe foneme înrudite.

ARHILOH (712 — c. 664 î.Hr.), poet grec din Paros. Considerat drept creator al versului care-i poartă numele. Poeme cu pronunțat caracter satiric.

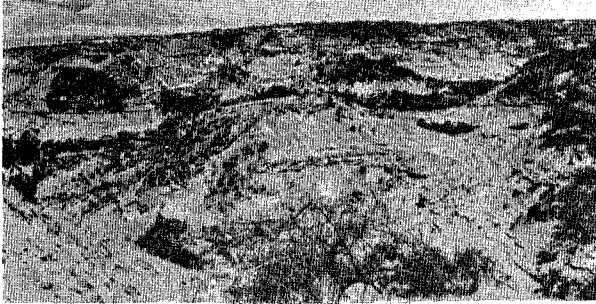
ARHIMANDRIT (< sl.) s.m. Titlu dat stareșului unei mănăstiri mari sau unor călugări ortodocși.

ARHIMEDE (c. 287—212 î.Hr., n. Siracuză), învățat grec. A descoperit principiul fundamental al hidrostaticii (cunoscut sub denumirea de „legea lui A.”), conform căreia orice corp confundat într-un lichid este împins de jos în sus cu o forță egală cu greutatea volumului de lichid dezlucuit; a formulat legile pirghilor și a inventat numeroase sisteme cu pirghii și scripeți, mașini și dispozitive de luptă. În matematică s-a ocupat de calculul lungimii curbilor, al raportului dintre lungimea cercului și diametrul (numărul π), de proprietățile spiralelor și pentru că a făcut cuadratura parabolii este considerat precursor al calculului integral.

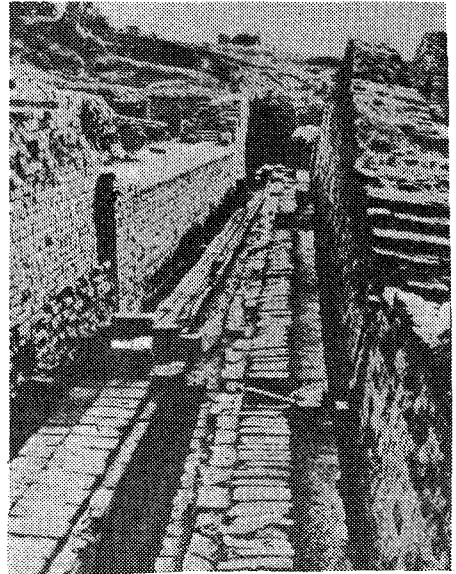

Descoperiri arheologice de pe teritoriul României

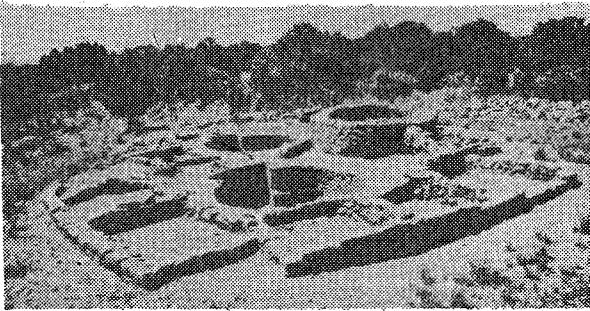
1. Unele din Paleoliticul mijlociu; 2. Vas din cultura Cucuteni; 3. Depozit de arme de bronz, descoperit la Apa; 4. Vas grecesc descoperit la Histria; 5. Vas aparținând culturii Dridu; 6. Vas reprezentativ al culturii Gîrla Mare, descoperit la Cîrna; 7. Unele dacice de fier, descoperite la Grădiștea Muncelului (sec. 1); 8. Coif de aur descoperit la Poiana Coșofenești (sec. 4 î.Hr.); 9. Hipocaustul termelor de la Dinogetia.

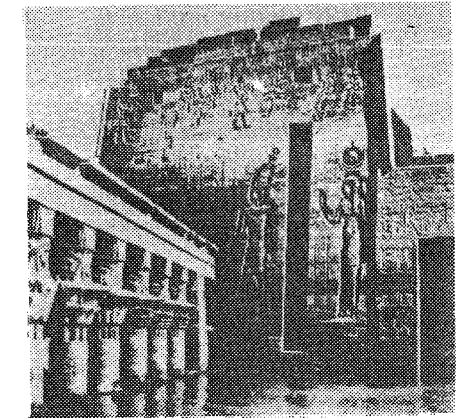
Olduvai Gorge, Tanzania. Resturi fosile ale Sinanthropului Boisei

Mohendjo-Daro, Pakistan. Stradă prevăzută cu sistem de canalizare (2500—1700 î.Hr.)

Mesa Verde, S.U.A. Ruinele unei fortificații aparținând civilizației neolitice Pueblo

Philae, Egipt. Templul ptolemaic inundat de apele Nilului

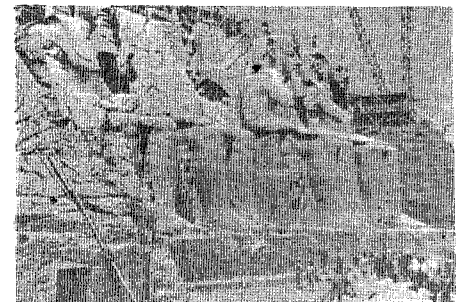

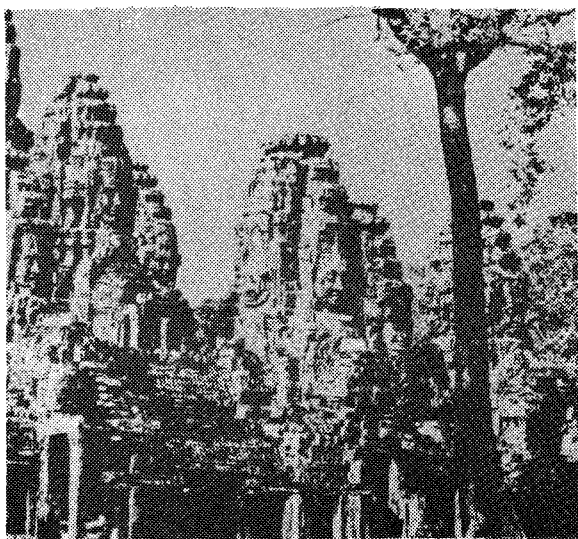
Palmyra, Siria. Ruinele templului zeului Baal (sec. 3 î.Hr.)

Tell-el-Amarna, Egipt. Faraonul Amenhotep IV Ehnaton și regina Nefertiti adorând Soarele

Assuan, Egipt. Operațiunile de salvare a coloșilor de la Abu-Simbel

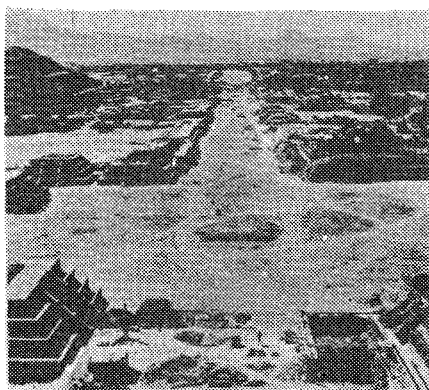
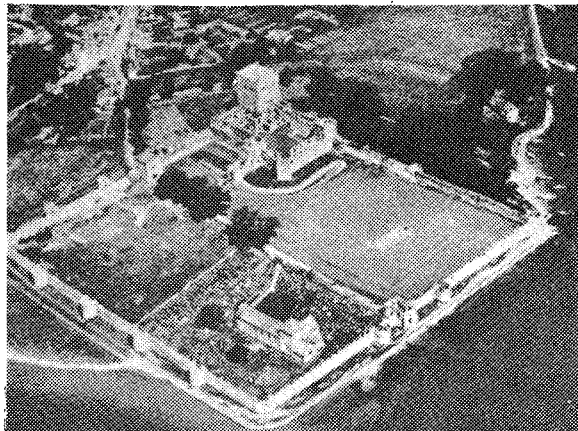

Angkor Thom, Cambodgia. Portalurile templului construit de împăratul khmer Jayavarman VII (1181—c. 1219)

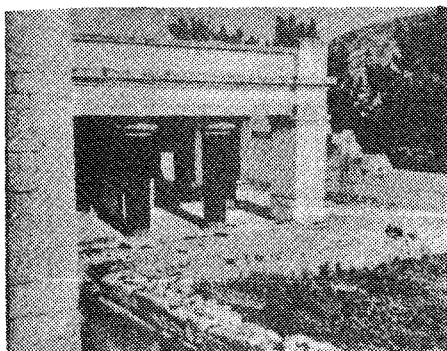

San Cristóbal, Mexic. Desene rupestre reprezentind siluete umane

Porcheșter, Anglia. Castru roman în incinta căruia a fost construit ulterior un castel normand și o biserică

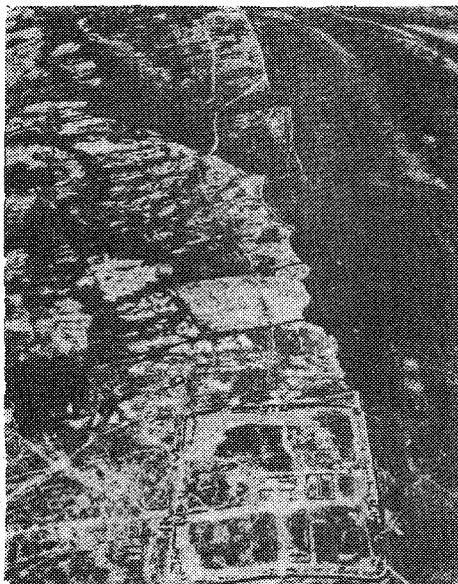

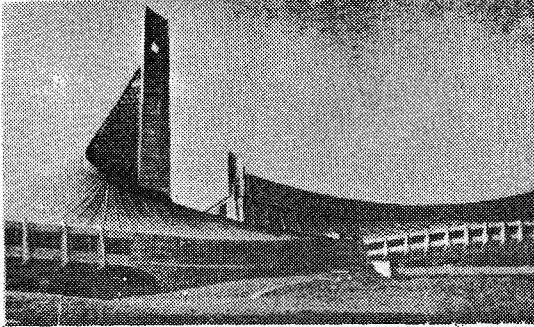
Teotihuacăn, Mexic. Imagine de ansamblu a metropolei religioase (sec. 3—9)

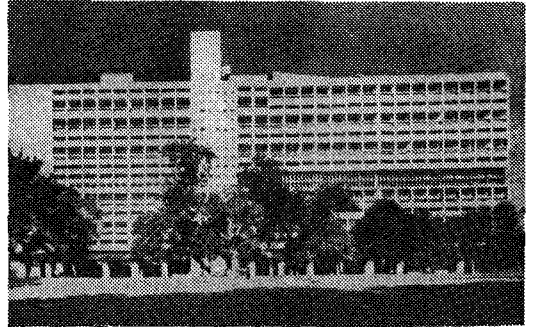
Cnosos, Creta. Sala palatului

Housesteads, Anglia. Aerofotografie a valului lui Adrian și a unui castru roman

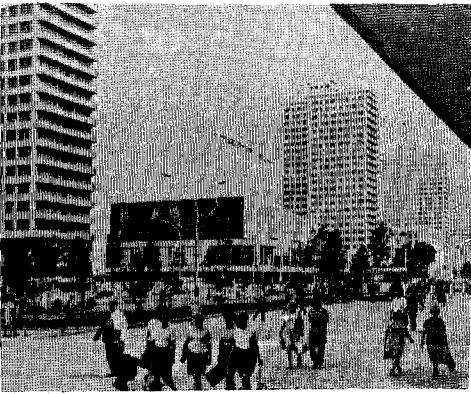

1

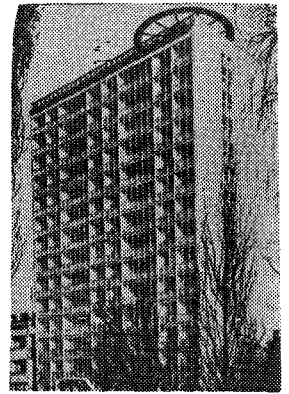
2

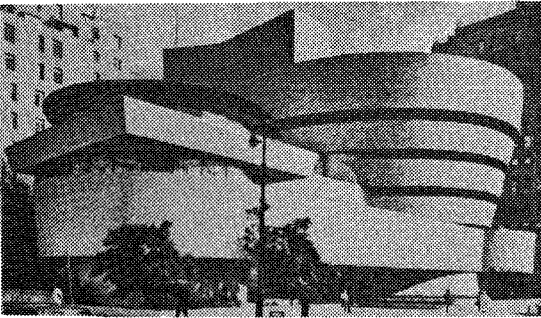
3

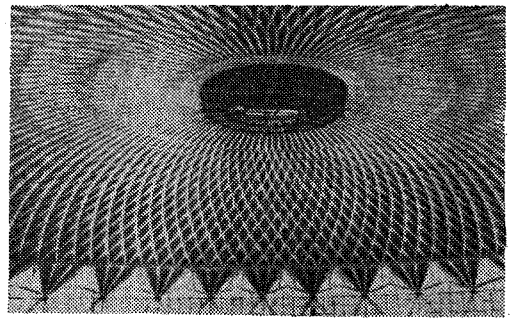
4

5

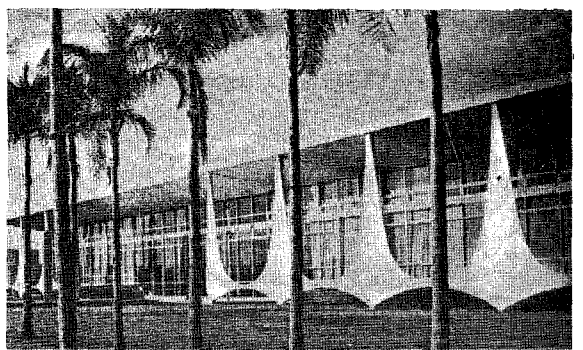
6

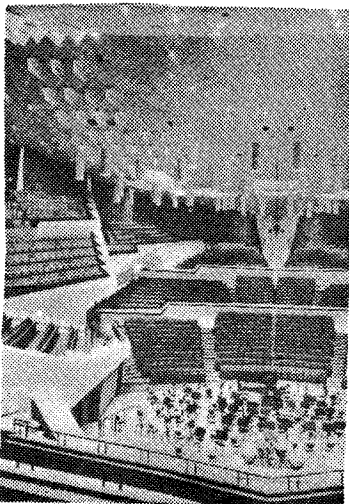
7

8

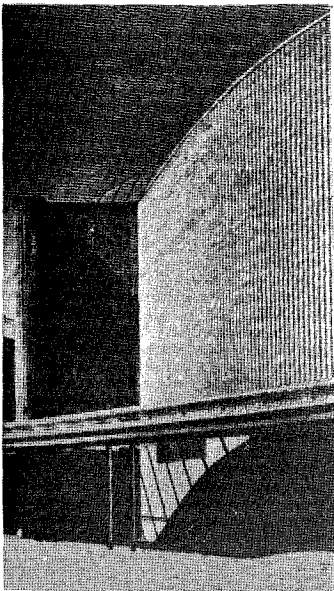
9

10

1. KENZO TANGE: Pavilion sportiv. Tokyo; 2. LE CORBUSIER: Unitate de locuințe, Marsilia; 3. Prospect Kalinin din Moscova; 4. MIES VAN DER ROHE: Apartamente la Lake Shore Drive, Chicago; 5. Clădire din Varșovia; 6. FRANK LLOYD WRIGHT: Muzeul Guggenheim, New York; 7. PIER LUIGI NERVI și ANNIBALE VI-TELLOZZI: Micul palat de sport, Roma; 8. WALTER GROPIUS: Frank House, Pittsburgh, S.U.A.; 9. OSCAR NIEMEYER: Palatul Auroral, Brasilia; 10. H. SCHAROUN: Sala Filarmonicii din Berlin; 11. ALVAR AALTO: Casa Culturii, Helsinki

11

ARHIMICETE (< fr. [i]; [s] gr. *arkhalos* „vechi” + *mykes* „ciupercă”) s.f. pl. Clasă de ciuperce primitive, uncelulare, microscopice, parazite sau saprofite, cu înmulțire asexuată și sexuată (*Archimycetes*) (ex. rila neagră a cartofului).

ARHIPELAG (< ngr., după it.) s.n. Ansamblu de insule aflate în mări și oceane, situat la distanțe relativ mici unele de altele și care au de obicei o origine comună (continentală, coraligenă, vulcanică) și o structură geologică asemănătoare.

ARHIPELAGUL ARCTIC CANADIAN (ARHIPELAGUL NORD-AMERICAN), arh. canadian, situat în Oc. Arctic, între Groenlanda și America de Nord; 1,3 mil. km²; c. 4 mil. loc. (eschimosi). Insule pr.: Baffin, Victoria, Ellesmere, Banks, Devon, Melville, Southampton, Prince of Wales, Somerset. Climă polară, îngheț peren. Alt. max.: 2 926 m (în ins. Ellesmere).

ARHIPLIN, -Ă (< arhi- + plin) adj. Plin peste măsură, pînă la refuz.

ARHIPOV, Abram Efimovici (1862—1930), pictor rus. Membru al grupării *peredvižnicilor*. Scene inspirate din viața țărănilor și a muncitorilor („Pe Volga”), peisaje („Pe malul riului Oka”), portrete și scene de gen („Spălătoare”).

ARHISTRATEG (< gr.) s.m. (în Grecia antică) Comandant suprem al armatei.

ARHITECT, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f. Specialist în proiectarea și construirea clădirilor.

ARHITECTONIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține arhitecturii, din domeniul arhitecturii, folosit în arhitectură.

ARHITECTONICĂ (< fr.) s.f. Îmbinare artistică a elementelor constitutive ale unei construcții.

ARHITECTURA, revistă a Uniunii Arhitecților din România. Apare la București, din 1953.

ARHITECTURĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Știința și arta de organizare și construire a spațiilor necesare vieții și activității umane. Avînd o dublă determinare, funcțională și artistică, evoluția a. depinde de tipurile de materiale folosite într-o anumite regiune și într-o anumite epocă (lemn, piatră, cărămidă, beton), de destinația clădirii (locuințe, clădiri de cult, clădiri industriale, militare etc.) și de climatul spiritual în care apare. Elementele de bază ale a. — volumul, suprafața și planul — organizează după un anumit ritm, caracterizează stilurile arhitectonice. În funcție de concepția epocii, înclinată către funcțional sau către spiritual, a. accentuează fie structura construcțiilor (a. clasică grecească, Renașterea, a. sec. 20), fie forma generală și decorul, în scopul creării unui sentiment sau accentuării specificului național (a. egipteană, barocă, neoromânească). După destinația edificilor, a. este împărțită în: a. civilă, a. religioasă, a. militară, a. industrială etc. A. *peisagistă* = știința și arta de a interveni asupra peisajului, în scopul obținerii unui spațiu cu valențe estetice. Latura cea mai importantă o constituie arta grădinilor. A. *sculptură* = curent apărut după al doilea război mondial, ca reacție la cubismul interbelic, care urmărește integrarea a. în peisaj prin apropierea aspectului ei exterior de forma sculpturală, sau, chiar, prin crearea unor sculpturi locuibile. ■ P. ext. Aspectul compozițional al unei opere artistice; structură. 2. (INFORM.). *Arhitectura calculatoarelor* = asamblarea subsistemelor funcționale într-un calculator numeric, pentru a obține performanțele impuse în condiții de cost avantajoase.

ARHITRAVA (< fr.) s.f. Partea inferioară a antablamentului, care se sprijină pe capitulele coloanelor sau pe zid; epistil.

ARHIVA, revistă apărută la Iași între 1889 și 1940. Intemeiată ca organ al Societății Științifice și Literare din Iași; între 1921 și 1940 a fost organul Societății Istoric-Filologice din aceeași localitate.

ARHIVA ISTORICĂ A ROMÂNIEI, publicație periodică de documente privind istoria

României. Editată la București în 1864—1865 și în 1867 de B.P. Hasdeu.

ARHIVA PENTRU ȘTIINȚA ȘI REFORMA SOCIALĂ, revistă de sociologie, politică și filozofie, apărută la București între 1919 și 1938. Fundată și condusă de D. Gusti.

ARHIVAR (< arhivă) s.m. Funcționar însărcinat cu păstrarea actelor unei arhive.

ARHIVA ROMÂNEASCĂ, prima publicație periodică românească de istorie, apărută la Iași în anii 1840 și 1845, sub redacția lui M. Kogălniceanu; a reapărut între 1939 și 1945/1946; tomurile I și II au fost reeditate în 1860 și 1862.

ARHIVĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Totalitatea actelor sau documentelor privind istoria unei țări, a unui oraș, a unei instituții, a unei familii sau persoane etc. ■ (LINGV.) A. *fonomagică* = totalitatea textelor înregistrate (pe bandă magnetică sau pe discuri) în cursul unor anchete lingvistice întreprinse în scopul colectării sistematice a acestor texte. 2. Instituție sau serviciu (în cadrul unei instituții, întreprinderi etc.) care păstrează a. (1); p. ext. locul unde este depozitată a. (1).

ARHIVELE STATULUI, instituție înființată la București în 1831 și la Iași în 1832. Unificată în 1862 la București. În Transilvania datează din evul mediu. Editează „Revista arhivelor” (1924—1947; serie nouă din 1958), precum și studii istorice de arhivistă și publicații de documente.

ARHIVISTICĂ (< arhivist) s.f. Știință auxiliară a istoriei care se ocupă cu studiul și organizarea arhivelor (ordonarea, clasificarea, conservarea documentelor ș.a.).

ARHIVOLTĂ (< fr. [i]) s.f. Mulură sau ansamblu de muluri care acoperă partea superioară a unui arc, a unei arcade, a unei uși, ferestrelor sau a unui portal.

ARHONDARIC (< ngr.) s.n. Clădire sau aripă a unei clădiri dintr-o mănăstire ortodoxă rezervată oaspeților.

ARHONDOLOGIE (< ngr.) s.f. Istorie a nobilimii; carte cuprinzînd repertoriul familiilor nobiliare dintr-o țară.

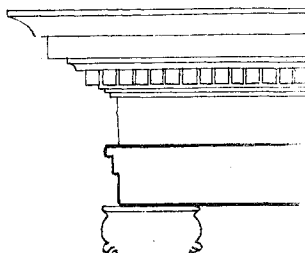
ARHONTE (< fr.) s.m. (în Atena antică) Titlu dat magistraților supremi din conducerea republicii (sec. 7—5 î.Hr.).

ARHUS (AARHUS) [arhuș], oraș în N Danemarcului (Iutlanda), porți la str. Kattegat; 258 mil. loc. (1988, cu suburbiile). Constr. de instalații frigorifice pentru nave oceanice; prelucr. petrolului și tutunului. Bere. Universitate. Catedrală gotică (sec. 13).

ARIADNA (în mitologia greacă), fiica lui Minos, regele Cretei. I-a înlesnit lui Teseu ieșirea din Labirint cu ajutorul unui fir călăuzitor după ce acesta ucisese Minotaurul (de aici expresia „firul Ariadnei”). Părăsită mai târziu de acesta, a devenit soția zeului Dionysos.

ARIAN, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Termen folosit în trecut pentru a desemna popoarele aparținînd familiei de limbi indo-europene; astăzi termenul desemnează popoarele din ramura indo-iraniană a acestei familii de limbi. Răsiștii (mai ales cei din Germania) au denaturat conținutul termenului,

Arhitravă

folosindu-l pentru a desemna așa-zisa rasă superioară nordică (germanică). ■ Persoană care aparține acestor popoare. 2. Adj. Care aparține a. (1), referitor la a. (1).

ARIAN (FLAVIUS ARIANUS) (c. 95—c. 175 d.Hr.), om politic și istoric grec. Discipol al lui Epictet. Autorul unei istorii a expediției lui Alexandru cel Mare („Anabasis”).

ARIANISM (< fr. *ari*) s.n. Doctrină religioasă creștină care nega identitatea de substanță dintre Hristos și Dumnezeu-Tatăl, întemeiată (sec. 4) de preotul Arie și declarată eretică de sinodul din Niceea (325).

ARIAS SÁNCHEZ, Oscar (n. 1941), om politic costarican. Președinte al Republicii Costa Rica (1986—1990). Activitate intensă în favoarea restabilirii păcii în America Centrală. Premiul Nobel pentru Pace (1987).

ARICA (SAN MARCOS DE ARICA), oraș în N Rep. Chile, la Oc. Pacific; 169,8 mii loc. (1986). Montaj de autovehicule. Port de export pentru Bolivia și Perù (cositor, wolfram, plumb, sulf etc.). Punct terminus al căilor ferate ce vin de la Tacna (Perù) și La Paz (Bolivia).

ARICEALĂ (< *arici*) s.f. 1. Boală de piele la cai și uneori la bovine, localizată la chiștiță și manifestată prin inflamația pielii și aglutinarea părului. 2. Boală a viței de vie, provocată de bacteria *Agrobacterium tumefaciens*, care se manifestă prin apariția unor umflături pe părțile lemnoase.

ARICESCU, Constantin D. (1823—1886, n. Cimpulung), istoric, scriitor și publicist român. Participat la Revoluția de la 1848 din Țara Românească; luptător pentru unirea Principatelor Române. Studii („Istoria Cimpulungului, prima residență a României”, „Istoria revoluțiilor române de la 1821”). Poezie romantică militantă sau mediativă, proză („Misterele căsătoriei”), încercări dramatice.

ARICEȘTII RAHTIVANI, com. în jud. Prahova; 8 280 loc. (1991). Expl. de gaze naturale. Biserică (sec. 18).

ARICEȘTII ZELETIN, com. în jud. Prahova; 1 800 loc. (1991).

ARICHA v. *lerion*.

ARICI (lat. *ericus*) s.m. 1. Mamifer insectivor din familia erinaceidelor, cu botul ascuțit, coada scurtă, corpul acoperit cu peți (*Erinaceus europaeus*). □ *Arici-de-mare* = (la pl.) clasă de echinoderme marine cu corpul sferic, turcit la cei doi poli, acoperit de numeroși spini; echinide (*Echinoidea*). 2. Unealtă pentru îndepărtarea crustelor depuse pe pereții interiori ai unor canale (cu secțiune circulară), formată dintr-un cilindru central în care sînt înfipte neregulat țije de oțel cu lungime de 5—8 cm. 3. Element de baraj împotriva infanteriei sau tancurilor, alcătuit din trei pari sau grinzi metalice dispuse cruciș.

ARID, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre pămînt, regiuni) Caracterizat prin uscăciune accentuată.

ARIDITATE (< fr., lat.) s.f. Inșușire a climatei constînd în insuficiența precipitațiilor pentru dezvoltarea și menținerea vegetației.

ARIE (lat. *area*) s.f. 1. Teren amenajat pentru treieratul plantelor cultivate; arman. 2. Platformă de scînduri pe care se face asamblarea unor elemente de construcție sau prepararea manuală a betonului. 3. (ANAT.) Zonă delimitată morfologic sau funcțional.

ARIE² (< lat. după fr.) s.f. 1. Măsură pentru suprafețe (exprimată în numere reale și pozitive; simbol: A). □ A. de plutire = aria suprafeței orizontale rezultată din intersecția unui corp plutitor cu planul de plutire. 2. Zonă de răspîndire a unui fenomen, a unor elemente din natură, a unui fapt de limbă etc. 3. (BIOL.) Areal. 4. (GEOL.) A. continentală = zonă de rigiditate accentuată a scoarței terestre, situată în afara zonelor de orogeneză. Se deosebesc: scuturi și platforme (vechi sau tinere).

ARIE³ (< it.) s.f. (MUZ.) Compoziție vocală (cu acompaniament de pian, de orchestră etc.) care face parte dintr-o operă, operetă, oratoriu, cântată ș.c. ■ Piesă instrumentală cu caracter cantabil.

ARIE (ARIUS) (c. 256—336), preot creștin din Alexandria, originar din Cirenaica. Întemeietorul *arianismului*.

ARIERAT, -Ă (după fr.) s.m. și f., adj. (MED.) ~ *mental* = (individ) înapoiat mental, insuficient dezvoltat psihic. V. *oligofrenie*.

ARIERBEC (< fr.) s.n. Porțiunea din aval a unei pile de pod, avînd de obicei formă semicirculară sau ogivală și care împiedică formarea vîrtejurilor.

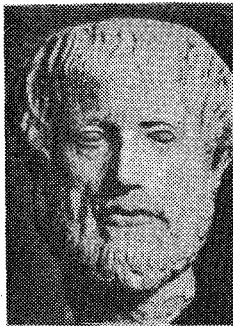
ARIERGARDĂ (< fr.) s.f. Subunitate sau unitate militară care se deplasează în urma forțelor principale ca element de siguranță.

ARIEȘ, afluent drept al Mureșului, în aval de Luduș; 164 km. lzv. din N masivului Bihor sub numele de Arieșu Mare și trece prin Cîmpeni, Turda și Cîmpia Turzii. Afl. pr.: Arieșu Mic, Poșaga, Iara, Hăjdate.

ARIEȘENI, com. de tip risipit, în jud. Alba, situată în M-șii Bihor, la 1 500 m alt.; 2 129 loc. (1991).

Lodovico Ariosto

Aristofan
Aristotel

ARIETĂ (< it., fr.) s.f. (MUZ.) Arie³ de proporții reduse.

ARIETIȚES subst. Amonit cu cochilie evoluțiv ornamentată cu coaste simple, caracteristic Liasului inferior.

ARIL (< fr.) s.n. Radical organic monovalent rezultat prin eliminarea unui atom de hidrogen dintr-o hidrocarbură aromatică (ex. fenil, naftil etc.).

ARIMARE (după fr.) s.f. Repartizare și fixare a încărcăturii la bordul unui mijloc de transport aerian, naval etc., pentru a se obține echilibrarea și stabilitatea normală a acesteia.

ARIMATEEA, cetate în Iudeea, locul de origine al lui Iosif, în al cărui mormînt a fost îngropat Iisus. Neidentificată geografic.

ARIN (lat. **arini*) s.m. Nume dat speciilor de arbori sau de arbuști din genul *Alnus*, familia betulaceelor, cu flori în amenți; anin. □ A. alb = arbore înalt pînă la 20 m, cu frunze ovate, dințate, pe dos cenușiu-păroase (*Alnus incana*). A. negru = arbore înalt pînă la 28 m, cu frunze aproape rotunde, lipicioase (*Alnus glutinosa*). A. de munte = arbust înalt pînă la 4 m, cu frunze mici, ovate sau eliptice, dințate (*Alnus viridis*).

ARINȘ (< arin) s.n. Arboret de arini.

ARINIȘ, com. în jud. Maramureș, pe râul Sălai; 1 166 loc. (1991).

ARIOȘO (cuv. it.) s.n. (MUZ.) Fragment dintr-o operă, operetă, oratoriu, cântată etc., formă intermediară între arie și recitativ.

ARIOSTO, Lodovico (1474—1533), poet renașcentist italian. Capodopera sa, poemul epic „Orlando furioso”, remarcabil prin grație, fantezie și umor, evocă lumea epoveilor medievale și a romanelor cavalești. Epistole („Să-tire”), comedii, sonete.

ARIOVIST, conducător al tribului german al suevilor (c. 71—58 î.Hr.). Înfrînt în 58 î.Hr. de Cezar în apropierea de Belfort, a fost izgonit din Galia.

ARIPAT, -Ă (< *aripa*, inv. „a inaripa”) adj. (Despre fructe și semințe) Prevăzută cu un apendice în formă de aripă (ex. la ulm, la frasin).

ARIPĂ (lat. *alapa*) s.f. 1. Organ de zbor al păsărilor, al unor insecte și mamifere. Deși îndeplinește aceeași funcție, a. are structură și origine diferite de la o grupă de viețuitoare la alta. ■ Fig. Ocrotire. 2. Organ al unui avion sau al unei nave, asupra căruia se exercită în cea mai mare parte forța aerodinamică de susținere și a cărui secțiune transversală are un profil aerodinamic. □ A. în delta = aripă în formă de triunghi isoscel, cu linia de simetrie paralelă cu direcția de zbor. 3. (ARHIT.) Partea extremă a unei clădiri în raport cu o parte considerată principală. ■ Corp secundar al unei clădiri, care formează un unghi cu corpul principal al acesteia. 4. Zid lateral de sprijin la portalul unui tunel sau la culeea unui pod, care susține teramentele sau taluzurile de la capetele acestora. 5. (La unele jocuri sportive) Extremă. 6. Fig. Grupare de extremă (dreaptă sau stînga) a unei organizații, a unui partid. 7. (MILIT.) *Aripa frontală* = fiecare dintre părțile laterale ale frontului ca mare unitate operativă strategică.

ARIPIOARĂ (< *aripă*) s.f. 1. Diminutiv al lui aripă. 2. (La pești) Înotătoare. 3. (AV.) Eleron.

ARISTARH din Samos (310—230 î.Hr.), astronom grec. Primul care a presupus că Pămîntul se rotește în jurul axei sale și în jurul Soarelui.

ARISTARH din Samothrace (c. 215—145 î.Hr.), critic și filolog grec. Prototipul criticului sever, dar drept. Operă vastă (peste 800 titluri) și variată (edii critice, comentarii ale autorilor antici, tratate de morfologie și sintaxă).

ARISTĂ (< lat. *arista* „spic”) s.f. (BOT.) Organ filliform, tare, care ia naștere din virful sau din spatele paleii sau al glumei (ex. la ovăz, la grâu).

ARISTIA, Constantin (Costache) (c. 1800—1880, n. București), actor și scriitor român. Membru fondator al Societății Filarmocilor. A tradus din Homer și Alfieri.

ARISTIDE (c. 540—c. 467 î.Hr.), om politic atenan. Conducător al grupării oligarhice, principal adversar al lui Temistocle. A participat la bătăliile de la Maraton, Salamina și Plateea. Principalul organizator al Ligii Maritime de la Delos (478/477 î.Hr.).

ARISTIP din Cirene (c. 435—c. 360 î.Hr.), filozof grec. Discipol al lui Socrate și fondatorul școlii cirenaiilor.

ARISTOCRAT, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană care aparține aristocrației.

ARISTOCRATIE (< fr., gr. *aristokratia*, din *aristos* „cel mai bun” + *kratia* „putere”) s.f. Pătură a unei clase sau a unui grup social, care se bucură de privilegiile datorate originii, bogăției sau poziției sociale.

ARISTOFAN (c. 446—c. 386 î.Hr.), poet dramatic grec. Cel mai de seamă autor comic al antichității. Comediile sale (11 păstrate), remarcabile prin virulența satirică și bogata inventivitate verbală, constituie o izbitică frescă a vieții politice și sociale a timpului („Norii”, „Pacea”, „Lysistrata”, „Păsările”, „Broaștele”, „Aduarea femeilor”).

ARISTON (< fr.) s.n. Vechi aparat muzical mecanic, acționat de o manivelă, care executa melodii imprimate pe discuri sau pe cilindri.

ARISTONICOS (sec. 2 î.Hr.), conducător al răscoalei sclavilor și liberșilor din Pergam (132—129 î.Hr.) împotriva dominației romane. Înfrânt și ucis.

ARISTOTEL (numit și *Stagiritul* după orașul natal Stagira) (384—322 î.Hr.), savant și filozof grec. Discipol al lui Platon, de care apoi s-a despărțit, fondând *Liceul*. A sintetizat cunoștințele dobândite pînă la el, punînd bazele unor discipline noi: logica formală („Organon”), psihologia („Despre suflet”), politica și economia politică („Politica”), etica („Etica nicomahică”), estetica („Poetica”), zoologia ș.a. Pe baza deosebirii dintre facultățile sufletuștii, **A.** a clasificat științele în: teoretice (metafizică, fizică, matematică), practice (politică, economie, etică) și poetice (poetică, retorică). Științele trebuie să explice cauzele ființării și devenirii lucrurilor individuale compuse din „materie” și „formă”, trecerea lor de la „potență” la „act”. Știința supremă este metafizica, ea ocupîndu-se cu studiul primelor „cauze” și „principii” („Metafizică”). Fizica, deopotrivă știință a naturii și filozofie (secundă) wa studia ființa în măsura în care participă la „mișcare” („Fizică”). Concepînd creația artistică drept o *mimesis*, **A.** conturează în „Poetica” o doctrină devenită mai tirziu clasică în care generalizează principiile ale artei ce vor căpăta ulterior caracter normativ. Metafizica, cosmologia și fizica lui **A.** au dominat, începînd din sec. 13, gîndirea medievală europeană; logica lui și numeroase dintre înțușțiile sale în toate domeniile își păstrează actualitatea.

ARISTOTELISM (< n. pr. *Aristotel*) s.n. Termen generic desemnînd gîndirea filozofilor și școlilor filozofice, care s-au ocupat cu studierea lucrurilor lui *Aristotel*, prelînd în întregime sau în parte tezele, metodele lui de gîndire. **A.** a început cu școala peripatetică, a continuat cu a. arab și iudaic, a. scolastic, neo-a. în sec. 19, ajungînd pînă în zilele noastre.

ARITMETICĂ (< fr., lat.) s.f. Parte a matematicii care se ocupă cu studiul numerelor naturale, întregi sau raționale, al operațiilor elementare care se pot efectua cu ele și al relațiilor de inegalitate, de divizibilitate etc. □ (INFORM.) *Aritmetica sistemului de calcul* = modul de efectuare a operațiilor aritmetice cu numere binare în sistemul de calcul numeric. Numerele pot fi reprezentate în virgulă fixă, adică cu un număr fix de cifre pentru partea întreagă și un număr fix de cifre pentru partea fracționară, sau în virgulă mobilă, caz în care numărul se reprezintă prin două măriri: mantisa (subunitară) și caracteristica (constituind exponentul la care trebuie ridicată o bază, pentru ca rezultatul, înmulțit cu mantisa, să furnizeze valoarea numărului).

ARITMIE (< fr. [i]; [s] gr. a- „fără” + *rythmos*

„ritm”) s.f. Tulburare a ritmului normal al contracțiilor inimii (ex. tahicardia, extrasistola, fibrilația etc.).

ARITMOGRIF (< germ.) s.n. Joc de cuvinte încruciate în care literele cuvintelor sînt înlocuite cu cifre, astfel încît o anumită cifră să reprezinte una și aceeași literă în toate cuvintele jocului.

ARITMOMETRU (< fr. [i]; [s] gr. *arithmos* „număr” + *metron* „măsură”) s.n. Aparat cu care se efectuează, manual sau mecanic, operații aritmetice. Este folosit în special în geodezie.

ARIUȘD, sat în com. Vilcele, jud. Covasna, unde a fost descoperită o așezare eponimă, caracteristică culturii neolitice, cu ceramica pictată de tip *Cucuteni*, proprie regiunii de SE a Transilvaniei.

ARIVISM (< fr.) s.n. Ambiție, dorință de parvenire cu orice preț.

ARIVIST, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană care caută să parvină prin orice mijloace.

ARIZONA [arazona] stat în SV S.U.A.; 295,3 mil km²; 3,65 mil. loc. (1989). Cap.: Phoenix. Expl. de cupru; metalurgia cuprului, ind. electronică. Culturi irigate. Creșterea animalelor.

ARKANSAS [arcanso]; 1. Riu în S.U.A., afl. dr. al fi. Mississippi; 2.410 km, dintre care 1.000 km navigabili. Izv. din M-șii Scîncoși și traversează Pod. Preriilor. Irigații. 2. Stat în centrul S.U.A.; 137,8 mil km²; 2,42 mil. loc. (1989). Cap.: Little Rock. Expl. de petrol și bauxită. Cereale, soia, bumbac și tutun. Creșterea animalelor.

ARKEI, William Joeselin (1904—1958), paleontolog britanic. Prof. univ. la Oxford. Cercetări în stratigrafia și paleontologia Jurasicului, în special amoniții din Juraleul mediu și superior.

ARKWRIGHT [arkeit], **Sir Richard** (1732—1792), mecanic englez. Inventator al unei mașini de filat.

ARLAND, Marcel (1899—1986), scriitor francez. Romane, nuvele și esuri critice în spiritul moralismului clasic („Marea iertare”).

ARLBERG, trecătoare în Alpii Centrali (Austria), între Alpii Retic și Alpii Bavariei, punînd în legătură Tirolul cu Vorarlberg, la 1.802 m alt. La 1.311 m alt. s-a construit (1884) un tunel feroviar (10.239 m) și o c.f. electrificată, iar la 1.793 m alt., în 1978, un tunel rutier (14 km, cel mai lung din lume).

ARLECHIN (< it., după fr.) s.m., s.n. (TEATRU) 1. S.m. Personaj buf din vechea comedie italiană (commedia dell'arte), înfășurat printr-o costumajă peștiră, de un colorit foarte viu. 2. S.n. Extremitățile laterale, din față, ale scenei.

ARLES, oraș în SE Franței (Provence), port pe stg. Ronului, la NV de Marsilia, unit printr-un canal navigabil cu M. Mediterană; 52,5 mil loc. (1982, cu suburbiile). Ind. chimică, a hîrtiei, prelucrarea metalelor. Șantier naval. Vestigiile romane (amfiteatru cu 20.000 locuri, ruinele palatului lui Constantin etc.). Catedrală (sec. 12), capodoperă a artei romanice. Muzeu de artă. Între 933 și 1246, capitala regatului omonim.

ARLINGTON [ar:lɪŋtən] 1. Oraș în S S.U.A. (Texas), la E de Fort Worth; 257,5 mil loc. (1988). Întreprinderi aerospațiale și de material rulant. Centru comercial agricol. Universitate (1895). 2. Oraș în E S.U.A. (Virginia), pe rîul Potomac, în aglomerația urbană Washington; 152,6 mil loc. (1980). Cimitir național.

ARMA (< fr.) vb. I tranz. 1. A manipula mecanismul de aprindere al unei arme de foc astfel ca, la apăsarea trăgaciului, să fie acționat percutorul. 2. A dota cu o armătură o piess, o uneltă, un element de construcție, o galerie de mină etc., în scopul mării rezistenței acestora. 3. A echipa o navă cu întregul utilaj necesar pentru a naviga.

ARMAGEDON (în „Noul Testament”), cîmp de luptă unde, în ziua Judecîi de Apol, ar urma să se dispute bătălia apocaliptică între forșele binelui și ale răului.

ARMAMENT (< fr.) s.n. 1. Totalitatea mijloacelor de luptă ale unui individ, unei

subunități, unități, mari unități militare sau armate, a unor categorii de trupe etc. 2. Complex al unei nave de luptă, format din echipaj, provizii, combustibil și muniții.

ARMÂN (< tc.) s.n. 1. Arie! (1). 2. Conac în care locuia administratorul unei ferme și unde se înmagazina recolta. 3. Ladă zincată în care se țin acoperite cu o pînă umeză foile de tutun înainte de a fi prelucrate la mașinile de tăat.

ARMAND, Aven ~, aven în S Franței centrale, în Masivul Central Francez; 75 m ad. Peștera cu cea mai mare stalagmită din lume (29 m) situată într-o sală de 100 m lungime, 50 m lățime și 35 m înălțime. Turism.

ARMĂȘ (< armă) s.m. (în ev. med. în Țara Românească și în Moldova) Dregător domnesc cu sarcini administrative și judiciare (paza temnițelor, îndeplinirea execuțiilor etc.); în Țara Românească a. mai avea în grijă artileria oștirii, precum și țiganiul domnesc.

ARMAT, -Ă (< arma) adj. 1. Înarmat. 2. (Despre conflicte) însoțit de acțiuni militare, de război. 3. Prevăzută cu o armătură (ex. beton armat).

ARMATA SALVĂRII (în engl. *SALVATION ARMY* [salvei:fn a:mij] organizație fondată la Londra în 1865 cu scopul răspîndirii creștinismului, mai ales prin acțiuni de caritate. Are o organizare cvasimilitară și poartă o uniformă caracteristică. Cuprinde c. 3 mil. de persoane din 83 de țări.

ARMATĂ (< it.) s.f. 1. Totalitatea forșelor armate ale unui stat; oaste, oștire. □ Expr. *A face armată* = a executa serviciul militar. ■ Mare unitate operativă, constituită din mai multe mari unități tactice. 2. Fig. Colectivitate care acționează în vederea unui scop comun. 3. Fig. Mulțime, ceată.

ARMATOR (< fr.) s.m. 1. Persoană fizică sau juridică avînd în exploatare nave comerciale; proprietar de navă; cel care echipază o navă în propriul folos. 2. Muncitor specializat în montarea construcțiilor de susținere a galeriilor de mină.

ARMAVIR, oraș în Federația Rusă (C.S.I.), pe fi. Kuban; 161 mil loc. (1989). Expl. de petrol. Prelucr. petrolului și la lemnului; produse textile, încălț., și alim.

ARMA (lat. *arma*) s.f. 1. Instrument sau mașină de luptă folosită la atac sau apărare. **A.** poate fi: a. *albă*, cu corpul de contact din piatră, os, lemn sau metal destinată luptei corp la corp sau la distanță (spadă, pumnal, baionetă, sulțig, săgeată etc.); a. de foc, care folosește presiunea gazelor rezultată din explozia pulberii la aruncarea unui gloș sau proiectil (archebuză, mușchetă, pușcă, bombardă, tunul etc.). După modul de folosire a. pot fi: a. portative, minute și utilizate de o singură persoană sau a. colective, minute și utilizate de un grup de persoane (tunuri, obuziere, mortiere etc.); după destinație ele pot fi: de luptă, de vîntoare sau sportive. Alături de aceste tipuri de a. denumite „clasice” există a. de nimicire în masă (atomice, biologice, chimice, cu hidrogen, meteorologice). □ Expr. *A fi sub arme* = a face serviciul militar. *A depune armele* = a se preda, a se declara învinș; *fig. a ceda*. ■ (La pl.) Ansamblul semnelor heraldice de pe o stemă, de pe un blazon etc. 2. Categorie de trupe din forșele armate dotate cu un anumit armament și avînd o anumită misiune în luptă (ex. a. infanteriei, a. artileriei). 3. Fig. Mijloc de apărare sau de combatere pe planul ideilor, al politicii etc.

ARMĂȘAR (< lat.) s.m. Cal mascul necastrat, folosit, de regulă, ca reproducător.

ARMĂȘEȘTI, com. în jud. Ialomița; 6.777 loc. (1991). Stație de c.f.

ARMĂTURĂ (< fr., lat.) s.f. 1. (TEHN.) Totalitatea aparatelor, instrumentelor sau dispozitivelor de comandă, de control, de reglare sau de siguranță montate la instalații, cazane, rezervoare, mașini etc. 2. (CONSTR.) Totalitatea vechelor de oțel, legate între ele, puse în interiorul elementelor de construcții din beton sau din alte materiale pentru a le mări

rezistența. ■ Piese de oțel montate pe piloi de lemn pentru protecție în timpul baterii acestora în pământ. ■ Construcție de lemn, de beton armat, de metal etc., care servește la susținerea unei galerii de mină, a unui tunel etc. 3. (ARTE PL.) Carcasă metalică, rigidă pe care se încarcă treptat argilă sau pastă de ipsos în modelarea unei sculpturi. 4. (ELT.) Parte componentă, cu o anumită funcție, a unui aparat, a unei mașini sau instalații electrice (ex. statorul sau rotorul unei mașini electrice, dispozitivul de legătură dintre un izolator și suport etc.). ■ Fiecare dintre conductoarele unui condensator electric. ■ Partea mobilă a circuitului magnetic al unui electromagnet. ■ Înveliș metalic protector al unui cablu electric. 5. (MUZ.) Armură (3).

ARMBRUSTER, Adolf (n. 1941, Tâmbacu, jud. Sibiu), istoric sas din România. Stabilii în Germania. Contribuții la cunoașterea istoriei medievale a românilor și a raporturilor dintre români și sași („Romanitatea românilor — istoria unei idei”, „Daco-romano-saxonica”, „Spațiul carpato-danubian în izvoarele din Europa centrală și apuseană în sec. X-XVI”, în lb. germ.).

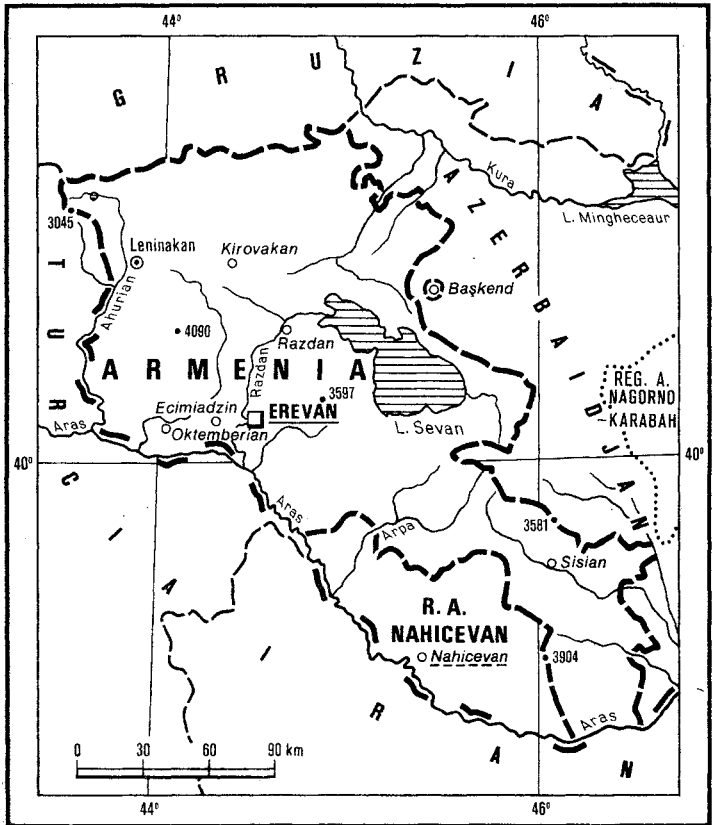
ARMEAN, -Ă (< sl.) s.m., adj. 1. S.m. (La pl.) Populație aparținând familiei de limbi indo-europene, care s-a stabilit (mil. 1 î.Hr.) în podișul dintre M-ții Caucaz și M-ții Taurus. A. au dezvoltat o bogată cultură materială și spirituală în evul mediu. De religie creștină (monofiziți). Constituții ca națiune în Armenia, a. mai trăiesc în Georgia, în țările Orientului Apropiat, precum și în alte părți ale globului, în special în America, în comunități etnice. ■ Persoană care face parte din această populație. 2. Adj. Care aparține Armeniei sau a. (f.), privitor la Armenia sau la armeni; armenesc. ■ (Substantivat. f.) Limbă indo-europeană izolantă vorbită de armeni.

ARMEANCA, Ion (1899—1954, n. Săcărîmb, jud. Hunedoara), astronom român. Prof. univ. la Cluj. Studii de fotometrie stelară și asupra stelelor variabile.

ARMEANĂ (< armean) s.f. Femele care face parte din populația armeană.

ARMENESC, -EASCĂ (< armean) adj. Armean (2).

ARMENIA 1. Republica ~, stat în Europa estică, în S Transcaucaziei; 29,8 mil km²; 5,28 mil. loc. (1989). Limba de stat: armeană. Cap.: Erevan. Orașe pr.: Leninakan, Kirovakan, Eclimadzin. Pop. urbană: 68%. Este împărțită în 37 de raioane. Cuprinde NE Pod. Armeniei, culmi ale Caucazului Mic cu alt. max. 4 090 m (vf. Aragat) și depr. L. Sevan. Climă temperată continentală uscată, cu precipitații de 400—500 mm/an. Pr. riu este Araks (care formează granița cu Turcia și Iran) cu afl. său Razdan. Peste 100 de lacuri, cel mai mare fiind Sevan (1,4 mil km²), de origine tectonică, la 1 903 m alt. Peste 20% din supr. țării este ocupată de păduri de foș și stejar. Resurse de subsol (cu rezerve restrinse): molibden, cupru, plumb, zinc. Ind. A. produce energie electrică (14,5 miliarde kWh, 1986), mașini unelte și strunguri, echipament energetic, produse electrotehnice și electronice, aluminiu, concentrate de cupru și molibden, mat. de constr. și ciment, cauciuc sintetic, mase plastice, acid sulfuric, fire și fibre chimice, pesături de lână și mătase, încălțăminte, conserve, vin și coniac. Terenurile arabile care ocupă c. 16% sînt cultivate cu grâu, plante tehnice (sfeclă de zahăr, tutun) și legume. În valea râului Araks se cultivă bumbac și orez. Mari supr. de livezi și vii (240 mil t. struguri, 1986). Este dezvoltată creșterea animalelor pentru carne și lapte: bovine (0,9 mil. capete, 1987), ovine și caprine (1,9 mil. capete, 1987). Cf.: 870 km. Căi rutiere: 7,6 mil km. Gazoducte dinscare Azerbaidjan și Gruzia. Turism în M-ții Caucaz și stațiuni climatice. Exportă: concentrate neferoase, produse electrotehnice, chimice, bunuri industriale de consum, produse textile și alim. (vin, coniac, conserve de fructe, țigarete) și importă materii prime și semifabri-

cate, mijloace de transport, combustibili și a. istoric. Pe terit. A., locuit din timpuri străvechi, s-au stabilit armenii (mil. 1 î.Hr.), unii dintre cele mai vechi popoare din Asia Anterioară. În condițiile dispariției puternicului stat sclavagist Urartu (sec. 9—6 î.Hr.) s-au pus bazele Regatului armean, care la scurtă vreme a căzut în stăpînire a Armenizilor (sec. 6—3 î.Hr.) și apoi a Seleucizilor (sec. 3—2 î.Hr.), sub forma a două satrapii: A. Major în est și A. Minor în vest. După înfrîngerea Seleucizilor de către romani (190 î.Hr.), Artaxe (Artaxias I) proclamă independența A. Major, își ia titlul de rege și fondează o dinastie, în timpul căreia Regatul armean a atins apogeul puterii și expansiunii terit., mai ales sub domnia regelui Tigran al II-lea cel Mare (95—55 î.Hr.). Începînd din sec. 1 î.Hr., A. a fost obiectul unei acere rivalități între Roma și Regatul parților. În sec. 3—4, relațiile feudale devin predominante. În 301 s-a adoptat creștinismul. A. fiind primul stat în care acesta a fost declarat religie oficială. Pe fondul unor grave crize social-politice, în 387, A. a fost împărțită între Persia Sasanidă și Roma; pe o mare parte a terit. A. s-a exercitat autoritatea Persiei. În sec. 7—15, pe terit. A. a avut loc invazia arabilor, bizantinilor, selgiucizilor și mongolo-tătarilor. În sec. 11—18, A. a devenit obiectul tendințelor expansioniste ale Imp. Otoman și Persiei (în 1639, A. este definitiv împărțită: V țării a fost încorporat Imp. Otoman, iar E — Persiei). În urma războiului ruso-persan (1826—1828), A. răsăriteană a fost anexată la Rusia. În a doua jumătate a sec. 19 s-a intensificat lupta împotriva Imp. Otoman care a practicat față de populația armeană o politică de exterminare în masă (1895—1896; 1915—1916), însoțită de un

mare exod al unei mari părți a armenilor. În împrejurările evenimentelor revoluționare din Rusia (1917), puterea a fost preluată de dașnaci (membri ai partidului armean Dașnaktutiun), A. fiind ocupată, în același timp, de trupele anglo-turce. La 29 nov. 1920 s-a constituit R.S.S. Armeană; din 12 mart. 1922, în componența Republicii Sovietice Federative Socialiste Transcaucaziene; la 5 dec. 1936, A. a intrat în cadrul U.R.S.S., ca republica uniunale. Pe fondul tensiunilor interetnice, autoritățile guvernamentale armenice revendică instituirea suveranității de stat asupra reg. Nagorno-Karabah (creată în 1923 și aflată în componența Azerbaidjanului), cu populație majoritar armeană. La 7 dec. 1988, în A. s-a produs un devastator cutremur de pământ, soldat cu mari distrugerii de valori materiale și zeci de mil de pierderi de vieți omenești. La 23 sept. 1991, Parlamentul din A., în urma unui referendum a adoptat Declarația privind independența A. 2. Podișul Armeniei, podiș în Turcia, Iran și Armenia, limitat la N de Caucazul Mic și la S de M-ții Taurus Armean, acoperit de crăci vulcanice. Alt. med.: 1 650 m. De aici izv. riurile Kura, Araks, Tigris și Eufrat.

ARMENIA, oraș în V Columbiei, în Cordillera Centrală, la 1 500 m alt.; 187,8 mil. loc. (1985). Centru agricol (cafea).

ARMENIȘ, com. în jud. Caraș-Severin, pe Timiș; 3 259 loc. (1991). Expl. de feldspat. Stație de c.f.

ARMINDEN (< sl.) s.m. 1. Sărbătoare populară de primăvară la români, corespunzătoare, în unele zone etnografice, cu 1 Mai, ziua proorocului Eremia. 2. Copac sau ramuri verzi care se pun în ziua de 1 Mai, în unele regiuni, la

porți, uși sau la ferestre.

ARMINIANISM (< fr.) s.n. Doctrină protestantă fondată de episcopul olandez J. Arminius (c. 1560—1609) și condamnată de sinodul din Dordrecht (1618). Combătea rigorismul calvinist și predica toleranța.

ARMINIUS (c. 19 î.Hr.—c. 19 d.Hr.), conducător al tribului germanic al cheruscilor. A înfrânt în Padurea Teutoburg (9 d.Hr.) cele trei legiuni ale lui P. Quintilius Varus, guvernatorul provinciei Germania.

ARMISTIȚIU (< it., după fr.) s.n. (DR.) Acord între state beligerante în vederea încetării temporare a operațiilor militare.

ARMOARII (< fr.) s.f. pl. Blazon.

ARMONIC, -Ă (< fr. (i)) adj., s.f. 1. Adj. Bazat pe principiile armoniei: armonios. ■ (Despre mărimi fizice periodice) A cărei variație este descrisă de o funcție care satisface ecuația lui Laplace; sinusoidal. 2. S.f. (FIZ.) Oscilație avînd frecvența egală cu un multiplu întreg al frecvenței fundamentale a unui sistem oscilant. A. determină timbrul sunetului muzical.

ARMONICĂ (< germ.) s.f. (MUZ.) Instrument muzical portativ cu burduf și butoane. ■ A. de gură = mic instrument muzical ale cărui sunete se obțin prin suflare sau aspirare; muzicuță.

ARMONIE (< fr., lat.) s.f. 1. (MUZ.) Concordanță fonică a mai multor sunete, produse simultan. ■ Știință care studiază acordurile, raporturile dintre ele, legile înlănțuirii lor etc. 2. Potrivire desăvîșită a elementelor unui întreg; acord, concordanță. □ A. cromatică = concordanță deplină între culorile unei opere de artă, obținută fie prin analogia, fie prin contrastul tonurilor folosite. A. imitativă = efect stilistic, onomatopeic, obținut prin alăturarea unor cuvinte ale căror sunete succesive sugerează zgomote din natură. 3. (LINGV.) A. vocalică = fenomen fonetic caracteristic unor limbi, care constă în potrivirea de timbru a vocalelor din elementele alcătuitoare ale unui cuvînt; 4. (FILOZ.) A. prestabilită = (la Leibniz) concordanța dinainte stabilită de Dumnezeu între trup și suflet sau între toate monadele existente în lume.

ARMONIOS, -OASĂ (< fr., it.) adj. Ale cărui părți componente formează un tot bine proporționat. Stil armonios.

ARMONIU (< fr., germ.) s.n. (MUZ.) Instrument muzical cu claviatură, asemănător cu orga, ale cărui sunete sînt produse de vibrarea unor ancli metalice la presiunea aerului dintr-un burduf acționat cu pedale.

ARMONIZA (< fr.) vb. I tranz. și refl. 1. (MUZ.) Tranz. A realiza armonia unei melodii. 2. Tranz. și refl. A face să fie sau a deveni armonios, a (se) potrivi.

ARMORICAN, Masivul ~ (MASSIF ARMORICAIN), masiv muntos hercinic, peneplenzat, situat în V Franței și alcătuit din șisturi cristaline. Alc. max.: 417 m. Climă cu influențe oceanice. Zăcăminte de hule, de min. de fier și polimetalice.

ARMORICUM (ARMORICA), denumire celtică dată coastei de NV a Franței, cuprinsă între estuarele Senei și Loarei. Locuită de triburile celtice ale cimbrilor și veneților, reg. a fost cucerită de Cezar (56 î.Hr.) și inclusă în prov. romană Gallia Lugdunensis.

ARMSTRONG [armstrɒŋ], Edwin Howard (1890—1954), inventator american. Lucrări în domeniul radiotehnicii. Autor al circuitului superheterodină (1918), esențial pentru radioreceptoarele moderne

ARMSTRONG [armstrɒŋ], Louis, zis Satchmo (1900—1971), trompetist, cântăreț, dirijor și compozitor american de culoare. Creator al jazzului clasic.

ARMSTRONG [armstrɒŋ], Neil (n. 1930), cosmonaut american. Primul om care a pășit pe Lună (20 iul. 1969), în cadrul misiunii navei cosmice Apollo 11. Comandant al astronavei Gemini 8, care a realizat prima cuplare în cosmos a două vehicule spațiale (16—17 mart. 1966).

Neil Armstrong

Louis Armstrong

ARMURĂ (< fr.) s.f. 1. (În antic. și în ev. med.) Îmbrăcăminte, de obicei metalică, de apărare a războinicilor. 2. (IND. TEXT.) Legătură (III). 3. (MUZ.) Totalitatea semnelor de alterație plasate la începutul portativului, care servesc la identificarea tonalității unei lucrări muzicale; armătură (4).

ARMURIER (< fr.) s.m. Persoană care repară sau vinde arme.

ARN (RNA) subst. Denumire prescurtată a acidului ribonucleic.

ARNALDO DA BRESCIA [breșa] (c. 1100—1155), reformator religios și om politic italian. Discipol al lui Abélard. Conducător (din 1145) al

Arnăut

republicii create la Roma în timpul răscolului din 1143; exilat, a fost prins de împăratul Frederic I Barbarossa și predat papii Adrian IV, din ordinul cărui a fost executat.

ARNAULD [arnɔ], Antoine (numit Cel Mare) (1612—1694), teolog jansenist, gramatician și logician francez. A scris, împreună cu P. Nicole, „Logica de la Port-Royal”.

ARNĂUT (< tc.) s.m. (În ev. med. în Țara Românească și Moldova) Ostaș mercenar (de obicei albanez) din garda domnească; poteraș.

ARNĂTEASCA (< arnăuțesc, inv.) s.f. art. Dans popular românesc, răspîdit în satele din jurul Bucureștilui, jucat în trecut de arnăuți; melodia corespunzătoare acestui dans.

ARNHEIM, Rudolf (n. 1904), teoretician german de cinema. Stăbilit în S.U.A. Lucrările sale („Filmul ca artă”, „Artă și percepție vizuală”) definesc specificul imaginii de film, mijloacele formative ale acesteia.

ARNHEM [arnəm] 1. Mare pen. în N Austriei, între M. Timor la V și G. Carpentaria la E, străbătută de riul Roper. Păduri tropicale și savane pe culmi. Expl. de bauxită și mangan. Se mai numește Arnhemland. 2. Oraș în Olanda, pe Rin; 295,4 mii loc. (1987, cu suburbile). Metalurgia plumbului, echipament electric, produse chimico-farmaceutice și alim. Șantier naval. Centru de cercetări nucleare. Muzeu, galerie de artă modernă. În timpul celui de-al doilea război mondial (17—25 sept. 1944), aici au avut loc lupte grele între trupele britanice și cele germane.

ARNICĂ (< fr.) s.f. Plantă medicinală erbacee din familia compozitelor, cu flori galbene-portocalii, reunite în capitule, și cu fructe achene negricioase (*Arnica montana*).

ARNICI (< scr.) s.n. Fir de bumbac răscuit și colorat, cu care se cos înfloriturile pe cămași, pe ștergere etc.

ARNIM, Achim von (1781—1831), scriitor german. Autorul primului roman istoric german cu tendințe realiste („Paznicii coroanei”). Nuvele istorico-fantastice („Sera”); în colab. cu Clemens Brentano a publicat o culegere de vechi poezii populare germane („Cornul fermecat al băiatului”).

ARNO, fl. în Italia centrală; 248 km. Izv. din Apenninii Toscano-Emiliani și se varsă în M. Lignin în aval de Pisa. Navigabil pe 106 km. Trece prin Florența și Pisa. Legat în cursul superior de Tibru printr-un canal.

ARNOBIUS cel Bătrîn (a doua jumătate a sec. 3—începutul sec. 4), scriitor latin creștin din Africa, autor al lucrării „împotriva păgînilor”, în care combate miturile păgîne, opunîndu-le etica creștină.

ARNOLD [arnɔld], Matthew (1822—1888), poet și critic literar englez. Lirică elegiacă și reflexivă („Empedocle pe Etna”, „Poeme noi”). Reprezentant de seamă al culturii victoriene, a pledat în eseurile sale pentru echilibrul și seriozitatea în literatură, morală și societate („Eseuri critice”).

ARNOLD, M. W. (pseud. lui Max Wechsler) (1897—1946, n. lași), pictor român. Strălucit acuarelist, remarcabil prin spontaneitatea notației. Predilecție pentru atmosfera porturilor, a cheiurilor („Peisaj pe Sena”, „Sport-Club”). Pictură cu pastă fluidă („Tîrg în Bretania”, „Mariană”).

ARNOLDSON, Klas Pontus (1844—1916), om politic suedez. A militat pentru crearea unui stat de neutralitate a țărilor nordice. Premiul Nobel pentru pace (1908), împreună cu Fr. Bajes.

ARNOLFO DI CAMBIO (c. 1245—1302), arhitect și sculptor italian. Rol hotărîtor în dezvoltarea arhitecturii renascentiste florentine (planurile pentru bisericile Santa Maria del Fiore, Santa Croce și pentru Palazzo Vecchio din Florența).

ARNOTA, mănăstire clădită de Matei Basarab pe terit. com. Costești din jud. Vilcea, între 1633 și 1636. Transformată, cu excepția bisericii, la sfîrșitul sec. 17 și în sec. 19. În pronaosul

Mănăstirea Arnota

bisericii este înmormântat domnul ctitor. Muzeu de artă religioasă.

AROGĂ (< fr., lat.) vb. I tranz. A-și atribui cu de la sine putere o calitate, un drept.

AROGANT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Adesea substantivat) Care se poartă cu aroganță; obraznic, infumurat.

AROGANȚĂ (< fr., lat.) s.f. Atitudine mindră și disprețuitoare; infumurare; impertinență.

AROMAT, -Ă (< aromă) adj. Care are aromă.

AROMATIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care are sau răspindește aromă (1); parfumat. ■ (CHIM.) Combinație ~ = combinație organică al cărei caracter chimic este determinat de prezența în moleculă a unui ciclu de cinci sau șase atomi cu o structură caracteristică. C.a. sint stabile, au caracter saturat și prezintă o reactivitate specială, caracterizată atât prin reacții de adăpție, cât și de substituție.

AROMATIZA (< fr., lat.) vb. I tranz. A da un miros sau un gust plăcut cu ajutorul unor substanțe aromatice.

AROMATIZARE (< aromatiza) s.f. 1. Acțiunea de a aromatiza. 2. Procedu chimic de obținere a hidrocarburilor aromatice din hidrocarburi nearomatice prin reacții de ciclizare și dehidrogenare. Se folosește la ridicarea cifrei octanice a benzinei.

AROMĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Parfum, mireasmă. 2. Substanța care, adăugată unui produs alimentar, îi conferă un miros sau gust plăcut.

AROMÂN, -Ă (lat.) s.m. și f. adj. 1. S.m. și f. Persoană făcând parte dintr-o ramură a poporului român și care vorbește dialectul aromân. A. au migrat în sec. 9—10 de la Dunăre și s-au așezat în diferite regiuni din S. Pen. Balcanice; sint de religie creștină (ortodoxă), iar o mică parte (în Albania) musulmană. Sin. macedoromân. 2. Adj. Care aparține aromânilor (1), privitor la aromâni; aromânesc. ■ (Substantivat, f.) Dialect al românilor, vorbit de aromâni.

AROMÂNCA (< aromân) s.f. Femeie care face parte din populația aromână. Sin. macedoromână.

AROMÂNESC, -EASCĂ (< aromân) adj. Aromân (2).

AROMORFOZĂ (< fr. [i]) s.f. Complicare a organizării și funcțiilor organismelor în procesul evoluției, ceea ce le dă posibilitatea de a folosi plenar mediul ambiant (de ex. dezvoltarea inimii tetracamerale, apariția singelui cald).

ARON [arș]. **Raymond** (1905—1983), filozof, sociolog și publicist francez. Prof. univ. la

Sorbona și la Collège de France. A criticat interpretarea marxistă a istoriei („Filozofia critică a istoriei”), fiind unul dintre creatorii concepției tehnocratice a „societății industriale”, în care predomină știința și tehnica, sistemele de organizare și gestiune și se reduce rolul ideologiei („Opiumul intelectualilor”, „18 lecții despre societatea industrială”).

ARONDĂRE (< fr.) s.f. Repartizare a unei unități teritoriale, administrative, agricole la un anumit centru.

ARONEANU, com. în jud. Iași; 2 523 loc. (1991). Biserică construită în 1594 de Aron Tiranul.

ARON TIRANUL, domn al Moldovei (1591—1592 și 1592—1595). Aliat cu Mihai Viteazul și Sigismund Băthori (1594) împotriva turcilor. Ctitor al Mănăstirii Aroneanu; danii importante Bisericii Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului.

ARP, Hans (Jean) (1887—1966), sculptor, pictor și poet francez. Unul dintre inițiatorii mișcării dada și ai artei abstracte („Pastorul și norii”). A participat la decorarea Palatului UNESCO din Paris.

ARPAȘĂ (< magh.) s.n. Produs alimentar obținut prin decorticarea, degerminarea și șle-

fuirea boabelor de orz, de grâu dur sau de mei. **ARPAD**, conducător al triburilor maghiare (c. 889—907) în perioada stabilirii lor în Panonia. Intemeietor al dinastiei arpadiene (c. 889—1301).

ARPAGIÇ (< tc., bg.) s.n. Ceapă de dimensiuni mici (0,8—3 cm diametru), obișnuită din semințe, care, plantată, produce ceapa obișnuită; ceapă de a.

ARPAȘU DE JOS, com. în jud. Sibiu; 2 939 loc. (1991). Centru pomicol. Stație de c.f. Biserică (sec. 18). Importantă așezare geto-dacică fortificată (sec. 1 î.Hr. — 2. d.Hr.).

ARPAȘU MARE, vf. în M-ții Făgăraș, alcătuit din șisturi cristaline. Alt.: 2 468 m. De sub vf. izv. riul Arpaș. Greu accesibil pe poteci turistice.

ARPAȘU MIC, vf. în M-ții Făgăraș în apropiere de Arpașu Mare. Alt.: 2 460 m.

ARPEGIU (< it.) s.n. (MUZ.) Executare succesivă a sunetelor unui acord.

ARPEŢAJ (< fr.) s.n. 1. Metodă simplă de întocmire a planurilor topografice prin folosirea instrumentelor de măsurat lungimi. 2. Tehnica măsurării pe teren a parcelelor cadastrale. 3. Evaluare a unei suprafețe de teren.

ARPEŢOR (< fr.) s.m. Specialist în efectuarea de măsurători de terenuri și în calculul suprafețelor lor.

ARRABAL, Fernando (n. 1923), scriitor și cineast spaniol. Teatrul său aduce în scenă personaje derizorii și absurde („Incoronarea”), iar aluzia politică e contaminată de fantastic („Creierul jaguarului”).

ARRAS [arș și arăș], oraș în N Franței (Artois); 80,5 mii loc. (1982, cu suburbii). Prelucr. metalelor, tapiserii, dantele (vestite în ev. med.). Monumente arhitectonice: primărie (sec. 16), catedrală (sec. 18).— **Uniunea de la ~**, uniune încheiată în ian. 1579 de nobilimea provinciilor din SV Țărilor de Jos. S-a pronunțat în favoarea catolicismului și a concilierii cu Spania.

ARRAU, Claudio (1903—1991), pianist chilian. Stabil în S.U.A. Carieră internațională. Interpretări vădind o impresionantă concentrare de calități artistice, dominate de o sensibilitate pronunțat romantică.

ARRHENIUS [arșenius], **Svante August** (1859—1927), fizician și chimist suedez. Prof. univ. la Stockholm. A elaborat teoria disociației electrolitice (1887); cercetări în domeniul astronomiei, astrofizicii, biologiei. M. de onoare al Acad. Române (1913). Premiul Nobel pentru chimie (1903).

ARROW [ərou], **Kenneth** (n. 1921), economist american. Prof. univ. la Stanford și Harvard. Cercetări în domeniul teoriei echilibrului economic și al teoriei creșterii economice („Selecția socială și valorile individuale”). Premiul Nobel (1972).

ARRUBIUM, așezare geto-dacă cu nume celtic (sec. 2—1 î.Hr.), apoi castru roman, cetate bizantină și turcească pe malul drept al Dunării. Azi Măcin, jud. Tulcea.

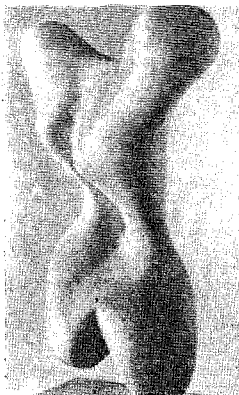
ARS, -Ă (< arde) adj. 1. Distrus, mistuit de foc. ■ Care prezintă o arsură. ■ Stricat prin expunerea prea îndelungată la acțiunea focului; (despre materiale) degradat în urma unui tratament termic sau a aburirii la o temperatură prea înaltă. 2. Care a fost expus, în scop anumit, acțiunii focului. Cărămida a. ■ Înferbîntat, înșoi în foc. 3. Înnegrit (de soare); pîrlit, bronzat. ■ Decolorat (de soare). 4. Fript. S. ofilit, uscat. ■ Fig. (Despre inimă, suflet) Zdrobit, puști.

ARSACIZI, dinastie de regi ai Parției (250 î.Hr.—224 d.Hr.), întemeiați de Arsaces.

ARSEN (< germ.) s.n. Element chimic (As; nr. at. 33, m. at. 74,92) semimetalic. În combinații funcționează în stările de valență 3 și 5. A. și majoritatea combinațiilor sale sint toxice (doza mortală 0,1—0,3 g). Este folosit în aliaje pentru mărirea durității. A fost descoperit în 1250 de Albertus Magnus.

ARSENAL (< fr.) s.n. 1. Întreprindere militară în care se repară armamentul. 2. (În

Hans Arp: „Torsă”

Svante Arrhenius

Constantin Arseni

unele state) întreprindere industrială în care se fabrică, se repară și se depozitează armamentul.

ARSENI, Constantin (n. 1912, Dolhasca, jud. Suceava), medic român. M. coresp. al Acad. (1974), prof. univ. la București. Lucrări în domeniul neurochirurgiei („Epilepsia în tumorile cerebrale”, „Patologia vertebromedulară neurochirurgicală”, „Epilepsiile”, „Patologia stărilor de veghe și de somn”).

ARSENIAT, -A (< fr.) adj. Care conține arsen. □ Hidrogen a. = arsenă.

ARSENIATI s.m. pl. Săruri ale acidului arsenic.

ARSENIC (< fr., lat.) adj., s.n. 1. Adj. Acid ~ = acid al arsenului pentavalent, care se prezintă sub formă de cristale albe higroscopice, solubile în apă. Este folosit în sinteze de laborator. 2. S.n. Anhidridă arsenioasă.

ARSENIOȘ, -OASĂ (< fr.) adj. Acid ~ = acid oxigenat al arsenului trivalent stabil numai în soluții apoase. Anhidridă ~ = trioxid de arsen, pulbere fină, albă, foarte toxică pentru om (doza mortală 0,15 g), folosită ca insecticid și raticid; (pop.) șoricăoacă, arsenic (2).

ARSENIŢ (< fr., it.) s.m. Sare a acidului arsenios, care, datorită proprietăților toxice, e folosită ca insecticid și erbicid.

ARSENIURĂ (< fr.) s.f. Combinație binară a arsenului cu metalele.

ARSENOPIRIT v. mispichel.

ARSINĂ (< fr., it.) s.f. Compus al arsenului cu hidrogenul, gaz incolor cu miros de usturoi, foarte toxic; hidrogen arseniat.

ARSINE (< fr.) s.f. pl. Compuși organici ai arsenului derivați de la hidrogen arseniat, prin înlocuirea parțială sau totală a hidrogenului cu radicali organici.

ARSONVAL, Jacques Arsène d' (1851—1940), fiziolog și fizician francez. Contribuții în electrofiziologie; a perfecționat galvanometria și a aplicat curenții de înaltă frecvență în medicină (darsonvalizare).

ARSURA, com. în jud. Vaslui; 2 211 loc. (1991). Importantă cetate traco-getică (sec. 4—2 î.Hr.) întărită cu două valuri de pământ.

ARSURĂ (lat. arsura) s.f. 1. Leziune a pielii sau mucoaselor produsă de agenți externi fizici (căldură, electricitate, radiații) ori chimici (acizi, baze tari) care produc coagularea proteinelor. Arsurile pielii pot fi de 4 grade: I (a. superficială) = înroșirea pielii; II (a. intermediară) = vezicule cu serozitate; III (a. profundă) = necroză; IV = carbonizare. 2. Senzație cu caracter de a. (1), localizată în diverse regiuni ale corpului (ex. a. gastrică în cursul bolii ulcerose). 3. Parte a unui obiect atinsă sau distrusă de acțiunea focului sau a unei substanțe corosive. 4. Loc unde a ars o pădure; jăriște, pirlitură.

ARȘACIZI (ARSAKUNI), dinastie de regi ai Armeniei (66—128 d.Hr.), întemeiați de Tiridates I.

ARȘIC (< tc.) s.n. Os al articulației jaretului miilor și caprelor, folosit la un joc de copii; p. ext. (la pl.) joc de copii la care se folosește aceste oase.

ARȘIN (< rus., tc.) s.n. Unitate de măsură pentru lungimi, folosită în trecut, egală cu 0,7112 m.

ARȘITĂ (lat. *arsicia) s.f. Căldură dogoritoare a soarelui; caniculă.

ARTA, revistă a Uniunii Artiștilor Plastici din România. Apare la București din 1954.

ARTACHINO, Constantin (1870—1954, n. Giurgiu), pictor român. Unul dintre fondatorii grupării „Tinerimea artistică”. Peisagist („Peisaj de iarnă”, „Stradă turcească din Sofia”) și portretist („I.L. Caragiale”). În colab. cu Șt. Luchian a realizat decorația interioară a catedrelor din Tulcea și Alexandria.

ARTAGNAN [artaŋã], Charles de BATZ [ba], d' (1611—1673), nobil gascon, căpitan al mușchetarilor lui Ludovic XIV, apoi mareșal. Devenit celebru prin romanul lui Al. Dumas-tată „Cel trei mușchetari”.

ARTAUD [ar-to], Antonin (1896—1948), dramaturg, poet și eselist francez. Actor de teatru și cinema. Încercări de reînnoire a artei scenice și a teoriei teatrale, cu influență asupra teatrului contemporan de avangardă („Teatrul și dublul său”). Poeme suprarealiste („Ombilicul limburilor”).

ARTAXERXE, numele a trei regi persani din dinastia Achemenizilor. Mai importanți: 1. A. II (404—359 î.Hr.). A învins la Cunaxa (401 î.Hr.) pe fratele său Cyrus cel Tânăr, pretendent la tron. 2. A. III (359—338 î.Hr.). A reprimat răscoala Egiptului (342 î.Hr.).

ARTĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Formă a activității umane și a conștiinței, conștient în realizarea de structuri expresive capabile să genereze și să comunice emoții specifice complexe, la care participă, atît în actul creației cît și în acela al receptării, senzorialitatea, intuiția, afectivitatea și inteligența. De-a lungul istoriei sale, creația artistică, păstrîndu-și specificitatea de geneză, conține și transmite în limbaj propriu datele despre realitatea obiectivă sau subiectivă pe care artistul o traversează. Această apartenență la o dublă realitate conferă artei statutul de dimensiune constitutivă a umanului. Parte integrantă a culturii, a. îndeplinește un rol important în societate prin funcțiile cognitive și educative care-i sînt implicite. □ Operă de a. = operă realizată prin activitatea artistică creatoare. Om de a. = persoană care desfășoară o activitate artistică sau care studiază probleme de artă. Arte frumoase = denumire dată grupului de arte alcătuit din: pictură, sculptură, grafică (în trecut și arhitectură, poezie, muzică și dans). Arte plastice v. plastic. A. decorativă v. decorativ. A. populară = ansamblu de creații artistice, de obicei anonime, realizate de popor (literatură

muzică, dansuri, obiecte de artă plastică sau de artă decorativă). A. poetică v. poetic (3). A. pentru a. = formulă exprimînd teza autonomiei absolute a a. față de societate. În sec. 19, ca reflex al dezacordului dintre adepții tezei și mediul existent, a.p.a. era îndreptată împotriva didacticismului, academismului și influențelor mentalității filistine în artă. A. 1900 (a. nouă) = mișcare artistică generată de idelle estetice europene de la sfîrșitul sec. 19 și începutul sec. 20. Corespunde următoarelor curente artistice: art nouveau în Franța, Jugendstil sau Secession în Germania și Austria, modern-style în Anglia, stil „Floreal” în Italia, stil „Coup de fouet” în Belgia, școala din Glasgow în Scoția, stil „Joventud” în Spania, „Tiffany style” în S.U.A. etc. Se definește ca o tentativă de integrare a artei în viața socială, astfel situîndu-se în curentul general al avangardei democratice. Trăsătura generală a mișcării este căutarea unei noi și moderne sinteze a artelor. La începutul sec. 20, a. 1900 marchează arhitectura, decorația, pictura, sculptura și artele grafice pe teritoriul României. Ecouri ale acestei mișcări se simt în operele lui Șt. Luchian, N. Vermonț, Hollósy Simon, Th. Pallady, Kimon Loghi, D. Paciurea, Cecelia Cupescu-Stork, Al. Ziffer, A. Popp, I. Theodorescu-Sion, N. Tonitza. În cadrul a. 1900 din România apar formele originale ale stilului neoromânesc din arhitectură, promovate de I. Mincu, P. Antonescu, Gh. Sterian, N. Ghika-Budești. Importantă este și școala Secession de arhitectură și decorație din Transilvania. A. cinetică = curent artistic internațional, răspîdit în al cincilea deceniu al sec. 20 prin opere semnate de V. Vasarely, B. Munari, J.R. Soto, J. Tinguely, N. Schöffer, P. Bury. Se caracterizează prin experimentarea unor mișcări în opera de artă, de la cele mecanice și luminoase la cele electromagnetice, supuse unor calcule și programe de tip științific. A. concretă = curent artistic european din cadrul mișcării abstracte moderne, caracterizat printr-o mare libertate compozițională. Principiile curentului sînt teoretizate de șeful grupului, Theo van Doesburg, în „Manifestul artei concrete” (1930). 2. Îndeminare într-o activitate; pricepere, măiestrie. ■ Îndeletnicire care cere îndeplinire și pricepere. ■ Arte grafice = tehnica reproducerii și multiplicării, sub formă de imprimate sau de cărți, a originalelor scrise sau desenate de obicei în creion, cărbune, cretă sau peniță. Arte liberale = (în ev. med.) cele șapte discipline care constituiau învățămîntul scolastic, grupate în ciclurile trivium și quadrivium. A. militară = parte a științei militare care studiază teoria și practica pregătirii și ducerii acțiunilor de luptă și a războiului.

ARTEFACT (< fr., it; [s] lat. ars- „artă” + factus „făcut”) s.n. 1. Imagine falsă apărută în preparatele histologice datorită unor defecte de fixare sau de colorare. 2. Produs artificial sau accidental înțîlnit în observarea și experimentarea unui fenomen natural.

ARTEMIS (în mitologia greacă), zeița vinătoriei, fiica lui Zeus și a titanidei Leto, soră gemăună cu Apolo. Asimilată de timpuriu la romani cu Diana.

ARTERĂ (< fr.) s.f. 1. (ANAT.) Vas sanguin prin care circulă singele de la inimă la periferie (organe și țesuturi). Cu excepția a. pulmonare, toate a. conțin sînge roșu, oxigenat. În secțiune, a. are lumenul rotund. Cea mai importantă a. este aorta. 2. (TRANSP.) Cale de comunicație terestră (șosea, cale ferată) sau canal navigabil cu trafic intens. 3. (URB.) Stradă importantă cu circulație și cu dimensiuni foarte mari. 4. (TEHN.) Conductă hidraulică sau linie electrică de alimentare principală a unei rețele de distribuție.

ARTERIAL, -Ă (< fr.) adj. Care ține de artere (1), privitor la artere.

ARTERIOGRAFIE (< fr., it; [s] gr. arteria „arteră” + graphē „descriere”) s.f. Radiografie a unei artere (1) după injectarea intravasculară a unei substanțe radioopace.

Artemis (Diana de la Versailles)

ARTERIOLA (< fr.) s.f. Ramificație subțire a arterelor (1).

ARTERIOSCLEROZĂ (< fr. {i}; {s} gr. arteria „arteră” + sklerosis „întărire”) s.f. Stare patologică caracterizată prin îngroșarea și sclerozarea pereților arterelor (1), cu pierderea elasticității acestora; arteroscleroză. Atinge în special vasele inimii, rinichilor și vasele cerebrale. A. apare mai frecvent la persoanele în vîrstă și este însoțită de obicei de creșterea tensiunii arteriale (a. cerebrală, a. coronariană, a. renală etc.).

ARTERIOTOMIE (< fr. {i}; {s} gr. arteria „arteră” + tome „tăietură”) s.f. Secționare chirurgicală a unei artere (1).

ARTERITĂ (< fr.) s.f. Inflamație a peretelui arterial, pe care îl afectează parțial sau total.

ARTEVELDE, Jacob van (c. 1290—1345), om politic flamand. Conducătorul răscoalei orașenilor din Gand, izbucnită în 1338 împotriva conțelui Flandrei și a monarhiei franceze; partizan al alianței cu Anglia în Războiul de 100 de Ani.

ARTEZIAN, -Ă (< fr.) adj., s.f., s.n. (Izvor sau fîntină) din care apa sîrșește cu presiune în sus.

ARTHUR (ARTUS) (sec. 6), rege legendar al celtilor din Britannia. A luptat împotriva cuceritorilor anglo-saxoni. Personaj central în ciclul de romane cavalierești din sec. 13, cunoscut sub numele de „Ciclul lui Arthtur” sau „Ciclul mesei rotunde”.

ARTICOL (< it., lat., după fr.) s.n. 1. Gen publicistic cuprinzînd expunerea și demonstrarea succintă a unor idei, prezentarea unor opinii etc. □ A. de fond = articol orientativ, de ziar, revistă etc., prezentînd o problemă importantă la ordinea zilei. 2. (DR.) Diviziune într-un act normativ (ex. lege, decret), marcată printr-un număr de ordine. □ (EC.) Diviziune într-un buget, într-un plan financiar, într-o calculație etc., care arată fie sursa sau natura unui venit, fie natura, destinația sau beneficiarul unei cheltuieli. □ A. contabil = reflectarea distinctă în conturi a unei operații economice, cuprinzînd, în afară de denumirea conțelui, data, suma și explicația. 3. (INFORM.) Unitate elementară de organizare și prelucrare a unui fișier, grupînd date ce pot fi tratate unitar din punctul de vedere al adresării și/sau prelucrării datelor. 4. Tip de produs avînd caracteristici distincte (de mîrțime, model, culoare etc.) în

cadruul unui sortiment de produse; p. gener. orice obiect sau lucru care se vinde în comerț. 5. (LINGV.) Parte de vorbire (flexibilă) care se alătură unui substantiv sau unui echivalent al lui pentru a individualiza obiectul desemnat de acesta. 6. (ZOOLOG.) Nume dat segmentelor componente ale unor organe (ex. ale antenelor, ale picioarelor artropodelor).

ARTICULA (< fr., lat.) vb. I 1. Tranz. A emite un sunet, a rosti un cuvînt cu ajutorul organelor de vorbire. 2. Tranz. A pune, a adăuga articol (5) unui substantiv, unui adjectiv sau unui echivalent al lor. 3. Refl. (Despre elementele unui sistem tehnic, despre oase etc.) A se lega prin articulații.

ARTICULAR, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se referă la articulații, care aparține unei articulații.

ARTICULATE s.f. pl. Clasă de brahiopode marine, solitare, bentonice cu cochilie bivalvă, fixate temporar sau permanent de substrat prin intermediul unui organ muscular; prezintă dezvoltare maximă în Devonian (Articulata).

ARTICULAȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Acțiunea de a (se) articula și rezultatul ei. 2. (ANAT.) Legătură mobilă, semimobilă sau fixă între două sau mai multe oase la vertebrate; incheietură. □ Legătură mobilă a segmentelor la artropode. 3. (TEHN.) Cuplă cinematică care permite rotirea relativă a celor două elemente componente în jurul unei axe (la a. cilindrice), în jurul a două axe (la a. cardanice) sau în jurul unui punct (la a. sferice). 4. (TELEC.) Mărmă caracteristică unei instalații de transmisie sonoră, egală cu raportul dintre numărul de elemente de vorbire (consoane, vocale, silabe, legături etc.) corect repononate și numărul lor total.

ARTIFICIAL, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care limită un produs al naturii. 2. (Adesea adv.) Nesincer, prefăcut, forțat; artificialios.

ARTIFICIALITATE (< artificial) s.f. Caracterul a ceea ce este artificial; lipsă de naturalitate.

ARTIFICIER (< fr.) s.m. 1. Muncitor specializat în producerea explozivilor în exploațiile miniere. 2. (MILIT.) Specialist care manipulează și întreține explozivilii, munițiile etc.

ARTIFICIOȘ, -OASĂ (< fr., lat.) adj. Artificios (2).

ARTIFICIU (< lat., după fr.) s.n. 1. Procedeu ingenios folosit pentru a împodobi, a modifica etc. un anumit lucru. □ (MAT.) A. de calcul = procedeu care permite rezolvarea unei probleme într-un mod simplu și ingenios. 2. (Mal ales la pl.) Amestec de substanțe chimice și carburanți, folosit în semnalizări luminoase, pentru producerea fumului, la jocuri de artificii etc.

ARTIGAS, José Gervasio (1764—1850), om politic și general uruguayan. Unul dintre conducătorii (1810—1820) Războiului pentru independența Colonieiilor Spaniole din America. Din 1820 a trăit în exil.

ARTILERIE (< fr., rus.) s.f. Armă care are ca principal armament tunul, obuzierul și aruncătorul de mine; totalitatea armamentului ce servește la aruncarea la distanță mare a unor proiectile.

ARTILERIȘT (< rus., germ.: artillerie) s.m. Militar care face parte din artilerie.

ARTIMON (< fr., lat.) s.n. Catarg situat la pupa unei corăbii cu mai mulți arbori.

ARTIN, Emil (1898—1962), matematician german. Prof. univ. la Hamburg și Princeton. Lucrări de algebră comutativă și de teoria numerelor.

ARTIODACTIL (< fr. {i}; {s} gr. artios „cu soț” + daktulos „deget”) adj., s.n. pl. 1. Adj. (Despre unele animale) Cu degete perechi; parpicat. 2. S.n. pl. Ordin de mamifere erbivore mari, terestre, cu piciorul terminat cu două degete mari, acoperite cu cîte o copită, și cu două degete mici, reduse (ex. bou).

ARTIȘT, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană care lucrează într-un domeniu al artei; p. restr. actor; p. ext. persoană care dă dovadă de o iscusință deosebită într-o anumită indeletnicie.

ARTISTIC, -Ă (< fr.) adj., adv. 1. Adj. Care aparține artei, privitor la artă. 2. Adv. Executat cu artă.

ARTIZAN (< fr.) s.m. 1. Meșteșugar, meseriaș (mai ales în ev. med.). 2. Meșteșugar care exercită o indeletnicie artistică.

ARTIZANAT (< fr.) s.n. 1. Totalitatea artizanilor. 2. Meșteșug practicat cu artă; artă meșteșugarului. □ Produse cu caracter artistic, realizate de artizani. 3. Unitate comercială specializată pentru vînzarea produselor de artizanat.

ART NOUVEAU (denumire fr.) [ar nuvo] Stil în arhitectură, artă decorative și sculptură dezvoltat în Franța la sfîrșitul sec. 19 și începutul sec. 20. Termenul este folosit și ca denumire pentru întreaga artă de la granița dintre cele două secole. Principalele centre de manifestare sînt Paris și Nancy, în ultimul dezvoltîndu-se o adevărată școală, mai ales în sticlă și ceramică, al cărei reprezentant este E. Gallé. V. și arta 1900.

ARTOBOLIVSKI, Ivan Ivanovici (1905—1977), inginer rus. Cercetări în domeniul teoriei mașinilor și mecanismelor. A elaborat metode de analiză a mecanismelor complexe și de cercetare a unor mașini automate.

ARTOIS [arțu], prov. istorică în N Franței. Oraș pr.: Arras. Grîu și flocă de zahăr; creșterea animalelor.

ARTRALGIE (< fr. {i}; {s} gr. arthron „articulație” + algos „durere”) s.f. Durere articulară, care apare în reumatism, după eforturi fizice prelungite.

ARTRITĂ (< fr. {i}; {s} gr. arthritis „gută”) s.f. Inflamație a unei articulații provocată de microbi sau de o dereglare metabolică (ex. a. gutoasă, rezultat al perturbării metabolismului acidului uric).

ARTRITISM (< fr. {i}; {s} gr. arthritis „gută”) s.n. Predispoziție constituțională la unele boli articulare și de nutriție (ex. gută).

ARTROPATIE (< fr. {i}; {s} gr. arthron „articulație” + pathos „suferință”) s.f. Boală articulară avînd cauze diferite (ex. a. reumatismală, a. tabetică).

ARTROPLASTIE (< fr. {i}; {s} gr. arthron „articulație” + plastos „modelat”) s.f. Intervenție chirurgicală făcută cu scopul restabilirii mobilității, prin crearea unui nou spațiu articular.

ARTROPODE (< fr. {i}; {s} s.f. pl. Încrîngătură de nevertebrate superioare, cu simetrie bilaterală și cu aparat locomotor articular; prezintă regiune cefalică și corp împărțit în torace și abdomen, învelit într-o membrană chitinoasă (Arthropoda). La început erau acvatice, adaptîndu-se treptat la mediul terestru. Cuprind crustacee, miriapode, arahnide și insecte.

ARTROZĂ (< fr. {i}; {s} gr. arthron „articulație”) s.f. Boală articulară cronică de tip degenerativ. Apare în dereglări metabolice și hormonale, reumatism cronic, intoxicații sau traume cronice. Se caracterizează prin deformarea extremităților osoase, reducerea spațiului articular etc., care determină limitarea mișcărilor.

ARTS AND CRAFTS [arts and kra:fts], societate artistică de arte și meserii organizată sub conducerea lui W. Crane, în 1888 la Londra, cu scopul de a promova originalitatea și valoarea în artele aplicate, opunîndu-se producției industriale de serie. Preocuparea pentru obiectul de uz curent s-a extins și asupra arhitecturii, avînd la bază concepția despre confortul fizic și spiritual al spațiului de locuit sub semnul valorii și al esteticului. Ea a influențat „stilul 1900” și stă la baza concepției artei ambientale a sec. 20.

ARTĂG (HARTĂG) (< magh.) s.n. Pornire spre ceartă.

ARTĂR s.m. Denumire generică pentru arborii și arbuștii din familia aceracee: paltin de cîmpie (Acer platanoides), paltin de munte (Acer pseudoplatanus), jugăstur (Acer campestre), gladiș sau arțar tătareșc (Acer tataricum).

ARTĂGOS, -OASĂ (< artağ) adj. Certăreș.

ARTIMOVICI, Lev Andreevici (1909—1973), fizician rus. Contribuții în domeniul opticii electronice și al reacțiilor termionucleare controlate (a inventat tokamak-ul).

ARUBA, ins. în M. Caraibilor (Antilele Mici); 193 km²; 62 mil. loc. (1987). Oraș pr.: Oranjestad. Expl. de fosfați și sare. Culturi de bumbac, legume, arahide, citrice. Autonomie internă.

ARUNACHAL PRADESH [aruncetșaj pradేశ], stat în NE Indiei; 83,6 mil. km²; 631,8 mil. loc. (1981). Centru ad-tiv: Itanagar. Expl. de cărbune, petrol și forestiere.

ARUNCA (lat. *eruncare*) vb. I. 1. Tranz. A face, printr-o mișcare bruscă, ca un obiect (sau o persoană) să ajungă la oarecare distanță de locul în care se află; a azvîrli. □ Expr. A *arunca* (ceva) în aer = a distruge (ceva) cu ajutorul unui exploziv. ■ Fig. A face ca cineva să meargă pe o anumită cale, să ajungă într-o anumită situație (rea). 2. Tranz. A îndepărta ceva rău, nefolositor; a lepăda. 3. Tranz. A scoate, a emite, a răspîndi. 4. Intrans. A da, a azvîrli în cineva. 5. Refl. A se repezi, a se năpusti, a se avînta.

ARUNCĂRE (< *arunca*) s.f. 1. Acțiunea de a (se) arunca; aruncătura. 2. (SPORT) (La pl.) Denumire generală a probelor atletice care constau din proiectarea la distanță a greutății, a discului, a suliței sau a ciocanului. 3. Procedeu tehnic de azvîrlire a obiectului de joc (mingea) în jocurile sportive (baschet, handbal, fotbal etc.).

ARUNCĂTOR, -OARE (< *arunca*) subst. 1. S.m. și f. Sportiv specializat într-una din probele de aruncare (2). 2. (MILIT.) A. de mine = gură de foc cu țevă nghintuită, cu care se aruncă la distanță mine. A. de flăcări = armă cu care se proiectează un jet de flăcără la o anumită distanță. 3. S.n. (TEHN.) A. de spumă = dispozitiv de stingere a incendiilor, care produce dioxid de carbon încorporat într-o masă spumoasă.

ARUNCĂTURĂ (< *arunca*) s.f. 1. Aruncare (1). 2. Distanța la care ajunge un obiect aruncat; azvîrlitură. 3. Săritură.

ARUWIMI [aruujimi], riu în Zair, afl. dr. al fl. Zair la Basoko; 1 300 km. lzv. de pe pantele vestice ale masivului Ruwenzori, de lângă L. Mobutu Sésé Séko prin două izvoare: Nepokó (la N) și Ituri (la S). Navigabil în cursul inferior pe 120 km de la vărsare. Cataracte și cascade.

ARVUNĂ (< ngr.) s.f. (Pop.) Acont care are caracterul unei garanții pentru îndeplinirea unui contract.

ARVUNI (< *arvună*) vb. IV tranz. (Pop.) A aconta.

ARZ (< tc.) s.n. Memoriu, reclamație, plîngere adresată Porții Otomane de către domnii, boierii sau membrii clerului din Ţara Românească și Moldova.

ARZĂTOR, -OARE (< *arde*) adj., s.n. 1. Adj. Care arde, care dăgorește; fierbinte, torid. 2. Fig. Puternic, intens; care cere o soluție imediată. Problemă arzătoare. 2. S.n. Aparat folosit la amestecarea unui combustibil, fluid, gazos sau pulverulent, cu comburant necesar arderii.

AS (< 1 lat., 2, 3 fr.) s.m. 1. Monedă romană de bronz, reprezentînd unitatea sistemului monetar. 2. Carte de joc marcată cu un singur punct, de obicei cea mai importantă dintre cărțile de aceeași culoare; birlic. 3. (La tenis) Punct realizat direct din serviciu. 4. Fig. Persoană care se distinge în mod deosebit într-un domeniu oarecare.

Gheorghe Asachi

As, simbol chimic pentru arsen.

ASACHI 1. Gheorghe A. (1788—1869, n. Herța), om de cultură și scriitor român. Studii de astronomie, arheologie, epigrafie, poetică, pictură la Lvov, Viena și Roma. Intemeietor al învățămîntului (Academia Mihăileană, 1835), al presei („Albina românească”, 1929) și al teatrului românesc (1816) în Moldova. A scris sonete (în manieră petrarchistă), fabule, balade, poeme fantastice („Turnul lui Buc”), influențate de clasicism și de preromantism, drame și nuvele istorice, prelucrări. Picturi cu subiect istoric. 2. Dimitrie A. (1820—1868), matematician român. Fiul lui A. (1). Autorul primei lucrări originale românești de matematică („Asupra inversării seriilor”) și al primului tratat românesc de topografie. 3. Alexandru A. (1828—1875), grafician român. Fiul lui A. (1). A ilustrat cu litografiile, naive ca factură, dar însușite de sentimente patriotice, nuvele istorice ale tatălui său. 4. Ermonia A. (1821—1900, n. Viena), traducătoare română. Fiica lui A. (1), soția lui Edgar Quinet. Stabilită la Paris. Cronici muzicale, memorialistice („Memoires d'exil”), traduceri, corespondență (cu V. Hugo).

ASAFIEV, Boris Vladimirovici (cunoscut și sub pseud. Igor Glebov) (1884—1949), muzicolog, compozitor și pedagog rus. Lucrări teoretice („Forma muzicală ca proces”). Opere, balete („Fintina din Baccharai”), muzică simfonică.

ASAHIKAWA [asahigawa], oraș în Japonia (Hokkaido); 363,6 mil. loc. (1985). Nod de comunicații. Ind. textilă, chimică, alim. și a prelucr. iernului.

ASAHİ SHIMBUN [simbun], cotidian liberal japonez de mare tiraj, înființat de concernul Asahi în 1879. Are ediții de dimineață și de seară.

ASALT (< it.) s.n. Atac decisiv asupra unei poziții înărite, localități sau cetăți, executat în scopul cuceririi lor.

ASALTA (< it.) vb. I tranz. 1. A da un asalt. 2. A copleși cu insistențe, cu rugăminți, cu cereri.

ASAMA YAMA, vulcan activ în centrul ins. Honshū (Japonia). Alt.: 2 542 m. Explozie catastrofală în 1783. Ultima erupție în 1958.

ASAMBLĂ (< fr.) vb. I tranz. A reuni într-o anumită ordine elementele componente ale unui sistem.

ASAMBLAJ (< fr.) s.n. Grup de elemente ale unui sistem tehnic asamblate între ele.

ASAMBLARE (< *asambla*) s.f. 1. Operație de reunire (prin înșurubare, împănare, fretare etc.) a elementelor componente ale unui sistem tehnic. 2. (INFORM.) Traducere a unui program, scris în limbaj de asamblare, într-o formă direct executabilă (în cod mașină) de către un calculator numeric.

ASAMBLOR (< fr.) s.n. (INFORM.) Program care realizează conversia într-o formă direct executabilă de către un calculator numeric a programelor scrise în limbaj de asamblare.

ASAN I, țar al Imp. Vlaho-Bulgar (1191—1196). Alături de fratele său Petru a condus, în anii 1185—1186, răscoala antibizantină în urma căreia s-a instaurat o nouă creație statală, Imp. Vlaho-Bulgar (cel deal doilea țarat bulgar); intemeietorul dinastiei Asanestilor.

ASANA (după fr., germ.) vb. I tranz. A înălțura surplusul de apă de pe un teritoriu prin lucrări hidrotehnice, în scopuri economice ori sanitare.

ASANARE (< *asana*) s.f. (MED.) 1. Înălțurarea unui focar de infecție (dentar, amigdalian, apendicular) prin tratament medicamentos sau intervenție chirurgicală. 2. Distrugerea agentului cauzal sau transmisiator al unei boli, întîlnită într-un anumit teritoriu (locuință, localitate, regiune).

ASANGA (sec. 4 î.Hr.), filozof budist. După el lumea înconjurătoare nu are existență, dar există *eul*, *gîndirea*, care crează iluzia realității lucrurilor.

ASANSOL, oraș în NE Indiei (Bengalul de Vest); 1,1 mil. loc. (1981). Expl. de cărbune. Metalurgia aluminiului. Nod de comunicații.

ASASIN, -Ă (< fr.) s.m. și f. 1. S.m. și f. Persoană care săvîrșește un asasinat; ucigaș. 2. (La m. pl.) Sectă musulmană silită organizată sub forma unei societăți secrete ai cărei membri au acționat pe ter. actualelor state Iran, Siria și Liban (sec. 11—13). Intemeiată de Hasan ibn as-Sabbah, care a pus stăpînire (în 1090) pe cetatea Alamut (din M-șii Elburz), devenită cartier general, extinzîndu-și apoi autoritatea, prin teroare și asasinat politic, asupra unui larg terit. din NV Iranului. Suprimați de mongolii (în Iran, 1256) și de mamelucii (în Siria și Liban, 1272).

ASASINĂ (< fr.) vb. I tranz. A săvîrși un asasinat.

ASASINAT (< fr.) s.n. Omor cu premeditare.

ASĂNEȘTI, dinastie de origine românească care a condus Imp. Vlaho-Bulgar (1186—1256); intemeiată de Asan I, în urma răscoalei antibizantine (1185—1186). Propriu-zis, A. sînt numai descendenții în linie bărbătească ai lui Asan I: Ioan Asan II (1218—1241), cu fiul său Căliman I (1241—1246) și Mihail II (1246—1256) și sebastocratorul Alexandru, cu fiul său Căliman II (1256). Ulterior, numele de A. a fost extins și asupra frașilor lui Asan I. Petru (1186—1191 și 1196—1197) și Ioniță (1197—1207) și a nepotului său de soră, Borilă (1207—1218), a unor urmași ai acestora, precum și asupra unor bărbați intrați în familie prin căsătorii. Mai importanți: Petru (Caloștrul), Ioniță (Caloian) și Ioan A. II.

ASAU, com. în jud. Bacău, pe valea Asău, afl. al Trotușului; 7 258 loc. (1991). Expl. de cărbune brun. Stație de c.f.

ASCARID (< fr., lat.) s.m. (ZOO.) Limbric.

ASCARIDOZĂ (< fr.; it.); [s] gr. *askarid-*, „limbric”) s.f. Boală parazitară, comună omului și animalelor, provocată de limbrici.

ASCA (< fr.; [s] gr. *askos* „burduf”) s.f. (BIOL.) Celulă productoare și purtătoare de spori interni, specifică ascomicetelor.

ASCENDENT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care urcă sau care se dezvoltă progresiv.

ASCENDENTĂ, -Ă (< fr., lat., 2 fr.) subst. 1. S.m. și f. Rudă în linie directă dintr-o generație anterioară. 2. S.n. Autoritate morală, influență dominantă.

ASCENDENȚĂ (< fr.) s.f. Raport de rudenie între o persoană și ascendenții ei; p. ext. obirșie, origine.

ASCENSIUNE [asensjune], ins. vulcanică în Oc. Atlantic, posesiune britanică, situată pe dorsala central-atlantică; 88 km²; 1 035 loc. (1988). Centru ad-tiv: Georgetown. Alt. max.: 859 m. Climă tropicală. Stațiune de cablu transoceanic. Pescuit.

ASCENSIUNE (< fr., lat.) s.f. 1. Mișcare de joc în sus a unui mobil. ■ Ridicarea a unui lichid într-un tub capilar. 2. Urcare pe un munte. ■ Înălțare în atmosferă cu un balon. 3. Ascensiune sau ascensie dreaptă = una dintre coordonatele

As

avers

revers

ecuatoriale. V. *Coordonată*. 4. Urcare (continuă) pe treptele ierarhiei profesionale sau sociale.

ASCENSOR (< fr.) s.n. Instalație pentru transportul pe verticală al persoanelor sau materialelor în clădirile cu mai multe etaje, constituită dintr-o cabină, o platformă sau o colivie care se deplasează pe ghidaje fixe; lift.

ASCET, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană care duce o viață retrasă, austeră, de meditație și pietate; pustnic, sihăstru.

ASCETIC, -Ă (< fr.) adj., s.f. 1. Adj. Care aparține ascetului, caracteristic vieții și concepției sale, privitor la ascetism sau la asceză. 2. S.f. Ramură a teologiei care studiază viața și operele ascetilor creștini.

ASCETISM (< fr.) s.n. 1. Mod de viață caracterizat prin extremă austeritate, abținere, practicarea unor exerciții de mortificare a trupului; asceză, sihăstrie. 2. Doctrină care preconizează asceza. A. creștin implică supunere, castitate, sărăcie.

ASCEZĂ (< fr.) s.f. Ansamblu de exerciții fizice și spirituale de meditație și mortificare a trupului, pentru înfrângerea simțurilor și impulsurilor carnale, ca mijloc de purificare morală și acces la sacru. Practicată de călugării creștini, musulmani, budhiști ș.a. ■ P. ext. Mod de viață care exclude excesul, compromisul, artificialul.

Ascetism (f).

ASCHEFFENBURG [așafənburc], oraș în Germania (Bavaria), port pe Main; 145.mii loc. (1987, cu suburbiile). Tricoțate, celuloză și hirtie, constr. de mașini electrice și de precizie.

ASCHOFF [așof], Ludwig (1866—1942), medic german. Prof. univ. la Marburg și Freiburg. Contribuții în cercetarea sistemului nervos autonom al inimii.

ASCIDI (< fr. [i]; [s] gr. *askidon* „săculeț”) s.f. pl. Clasă de cordate marine inferioare cu corpul în formă de sac, care trăiesc fixate mai ales pe stînci. În Marea Neagră se găsește *Ciona intestinalis*.

ASCI (American Standard Code for Interchange Information) v. cod.

ASCITĂ (< fr.; [s] gr. *askos* „burduf”) s.f. (MED.) Acumulare de lichid în cavitatea peritoneală, provocând creșterea în volum a abdomenului.

ASCLEPIAD (< fr., lat.) s.m. Vers grec sau latin, compus dintr-un spondeu, doi coriambi și un lamb. Inventarea sa este atribuită poetului grec Asclepiade din Samos (sec. 3 î.Hr.), care l-a utilizat în special în epigrame.

ASCLEPIADACEE (< fr. [i]; [s] gr. *Asklepias* „iarba-fiaelor”) s. f. pl. Familie de plante dicotiledonate, erbacee sau lemnoase, cu latex, cu frunze opuse, flori hermafrodite gamopetale și semințe prevăzute cu un smoc de peri lungi (ex. iarba-fiaelor).

ASCLEPIADE din Bitinia (124—40 î.Hr.), medic grec. A fondat o școală medicală la Roma și a combătut medicina umorală a lui Hipocrat.

ASCLEPIOS (în mitologia greacă), zeul tămăduirii, fiul lui Apolo. În iconografie e reprezentat însoțit de un șarpe. Preluat de romani sub numele de *Esculap*.

ASCOCHITOZĂ ([s] *Ascochyta*) s.f. Boală a plantelor provocată de ciuperci din genul *Ascochyta*, manifestată prin apariția unor pete galbene-cenușii sau brune-deschise pe frunze, tulpini și fructe (ex. a. mazării).

ASCOLI, Graziadio Isaia (1829—1907), lingvist italian. Neogramatic. Indoeuropenist și romanist, întemeietor al studiilor asupra limbii retoromane și al dialectologiei italiene („Italia dialectală”). M. de onoare al Acad. Române (1877).

ASCOMICETE (< fr. [i]; [s] gr. *askos* „burduf” + *mykes* „ciupercă”) s.f. pl. Clasă de ciuperci saprofite, parazitare sau care trăiesc în simbioză, cu corpul vegetativ format de obicei din filamente; se înmulțesc prin spori formați în ască. Unele sînt folositoare (ex. zbricologul, drojdia de bere), altele dăunătoare (*Sphaerotheca mors-uvae*, care provoacă făinarea agrișului și coacăzului).

ASCORBIC (< fr.) adj. Acid ~ = vitamina C.

ASCOSPOR (< fr. [i]; [s] gr. *askos* „burduf” + *spora* „sămînță”) s.m. Spor format în ască.

ASCULTĂ (lat.) vb. I. 1. Tranz. și intrans. A fi atent la ceea ce se spune sau se cîntă. ■ Tranz. A auzi. ■ Tranz. A examina oral pe un elev. ■ Tranz. A studia un martor într-un proces. 2. Tranz. A-și încorda auzul pentru a percepe un sunet sau un zgomot, a se strădui să audă. ■ (MED.) A asculta. 3. Tranz. A împlini o dorință, o rugăminte. 4. Tranz. și intrans. A se conforma unui ordin, unui sfat etc.

ASCULTĂTOR, -OARE (< asculta) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. Persoană care ascultă. 2. Adj. Care se supune unui îndemn, unui sfat, unui ordin etc.; supus.

ASCUNDE (lat. *abscondere*) vb. III tranz. și refl. A (se) așeza astfel încît să nu poată fi văzut și găsit; a (se) sustrage vederii. ■ Tranz. Fig. A tănui o faptă, un gînd, un sentiment.

ASCUNZĂTOR, -OARE (< ascunde) adj., s.f., s.n. 1. Adj. Care ascunde. 2. S.f. Loc în care se (poate) ascunde cineva sau ceva. 3. S.n. A. de flăcări = piesă care se montează la gura fevii unei arme de foc pentru a micșora vizibilitatea flăcării exploziei.

ASCUIȚI (lat. **excutire*) vb. IV 1. Tranz. A subția muchia, tășul sau virful unei arme, unei unelte, unui obiect. 2. Tranz. și refl. Fig. A (se) intensifica, a (se) întepi.

ASCUȚIME (< ascuți) s.f. 1. Faptul de a fi ascuțit. 2. Fig. Agerime, pătrundere a minții, perspicacitate.

ASCUȚIȘ (< ascuți) s.n. Tăiș sau virf al unui obiect.

ASCUȚIT, -Ă (< ascuți) adj. 1. Care are muchie tăioasă sau virf. □ *Unghi a. = unghi mai mic de 90°*. ■ *Accent a. = accent*, redat printr-un semn grafic în formă de bară oblică, plasat deasupra unei vocale și care indică timbrul acesteia (ex. în lb. fr. timbrul închis al vocalei e), durată sau rostirea ei mai apăsată (ex. în lb. cehă). 2. Fig. (Despre minte) Ager, pătrunzător. 3. Fig. (Despre senzații, sentimente) Intens, puternic. 4. Fig. (Despre conflicte, contradicții) Aprig, înverșunat. 5. Fig. (Despre sunete, glas) Subțire și strident.

ASCUȚITORE (< ascuți) s.f. Unealtă, aparat, mașină cu care se ascute (f) unele obiecte.

ASEAN v. Asociația Națiunilor din Asia de Sud-Est.

ASEARĂ (< a³ + seară) adv. În seara zilei de ieri.

Asclepius

ASECARE (< secare, după fr.) s.f. 1. Evacuare a apelor din puțurile de mină în curs de săpare sau din interiorul maselor de roci și substanțe minerale utile pentru a asigura condiții favorabile de lucru. 2. Desecare.

ASEDIA (< it.) vb. I tranz. A supune unui asediu.

ASEDIATOR, -OARE (< asedia, it.) adj., s.m. (Persoană, forță armată) care asediază.

ASEDIU (< it.) s.n. Procedeu de cucerire a cetăților sau a punctelor fortificate ale inamicului prin incercuire și atacuri sistematice pînă la predarea sau nimicirea acestuia.

ASELENIZA (după rus.; [s] gr. *selene* „Lună”) vb. I tranz. (Despre vehicule cosmice) A lua în contact cu suprafața Lunii.

ASEMĂNĂ (lat. *assimilare*) vb. I 1. Refl. A avea trăsături comune cu altcineva sau cu altceva; a semăna. 2. Tranz. și refl. A (se) socoti la fel cu altul, a (se) așeza pe același plan; a (se) compara.

ASEMĂNARE (< asemăna) s.f. 1. Acțiunea de a (se) asemăna. ■ (MAT.) Corespondența biunivocă între punctele a două figuri sau corpuri, astfel încît raportul dintre lungimea oricărui segment al unei figuri și lungimea segmentului omolog din cealaltă figură să fie constant. 2. (REL.) Postulat al antropologiei religioase exprimînd starea de desăvîșire proprie primului om creat de Dumnezeu înainte de căderea în păcat și spre care tind credinciosul (creștinul).

ASEMĂNĂTOR, -OARE (< asemăna) adj. Care se aseamănă (f) cu cineva sau cu ceva; similar.

ASEMENEA (lat. *assimilis*) adj. invar., adv. I. Adj. invar. 1. Asemănător sau identic; (despre poligoane) care au unghiurile corespunzătoare congruente și laturile omologe proporționale. 2. Astfel de... atare. ■ *Atic de (mare, puternic, bun etc.)*. II. Adv. Toc așa, în același fel.

ASEMUȚI (< seamă) vb. IV tranz. 1. A compara pentru a stabili trăsăturile comune. 2. A confundă pe cineva.

ASENTIMENT (< fr.) s.n. Consimțămînt, aprobare dată cuiva pentru a face ceva. □ *Expr A fi în asentimentul cuiva = a proceda în conformitate cu părerea sau cu dorința cuiva.*

ASEPSIE (< fr.; [s] gr. a. „fără” + *sepsis* „putrezire”) s.f. Metodă de sterilizare a instrumentelor medicale, a cîmpurilor operatorii etc. cu ajutorul căldurii, ultrasunetelor, razelor ultraviolete etc. A. a intrat în practică în urma descoperirilor lui L. Pasteur.

ASEPTIC, -Ă (< fr. [i]) adj. Care este sterilizat.

ASERTORIC, -Ă (< fr., germ.) adj. Care are caracterul unei aserțiuni (judecată a.).

ASERTIUNE (< fr., lat.) s.f. (LOG.) Enunț afirmativ sau negativ, care este dat ca adevărat.

ASERVI (< fr.) vb. IV tranz. A subjuga, a înrobi.

ASERVIRE (< aservi) s.f. Subjugare, înrobire. ■ Subordonare a unui popor sau a unei țări unor interese sau puteri străine.

ASESOR (< fr., lat.) s.m. 1. (În Roma antică și Europa medievală) Persoană învestită cu atribuții de judecător. 2. A. popular = membru al completului de judecată, ales pe o perioadă determinată, cu rol consultativ în elaborarea unei hotărîri judecătorești.

ASEXUAT, -Ă (după fr.) adj. (BIOL.) Lipsit de caracter de apartenență la unul dintre sexe. □ *Reproducere a. = înmulțire prin spori sau prin porțiuni din organismul parental.*

ASEZONA (< fr.) vb. I tranz. (Livr.) A pune ingredientele într-o mîncare.

ASFALT (< fr., lat. [i]) s.n. 1. (GEOL.) Rocă sedimentară caustobiolită, constituită dintr-un amestec de hidrocarburi asfaltice, cu compuși sulfonați, azotați etc., reprezentînd fie un produs inițial de bituminizare a substanțelor organice, fie rezultatul de oxidare și polimerizare a ștețelului. A. este amorf, brun-negru, cu luciu gras, plastic sau compact. Este utilizat la izolații electrice, la construcția îmbrăcămintelor de drumuri etc. 2. (CONSTR.) Material amorf

alcătuit din a. (1) sau fabricat dintr-un amestec de bitum și substanțe minerale granulare, folosit la executarea de îmbrăcămînți rutiere sau de izolații hidrofile. ■ P. gener. Orice îmbrăcămînți rutieră făcută cu bitum.

ASFALTARE (< fr.) s.f. Aplicare a unui strat de asfalt de pe fundația unui drum.

ASFALTENE (< fr. (ii)) s.f. pl. Constituții ai asfalturilor, insolubili în eter de petrol, solubili în sulfură de carbon, compuși care conferă bitumului calitatea de aglomerant.

ASFALTIZARE (< asfalt) s.f. 1. Proces natural de îmbunătățire a unei îmbrăcămînți rutiere asfaltice, care constă în spargerea unora dintre granulele minerale, efect al circulației și înglobarea lor în masa de bitum. 2. (GEOL.) Procesul de transformare lentă a șteielui în asfalt natural, sub influența aerului sau a apelor sulfuroase, prin dehidrogenare treptată și prin pierdere fracționată simplă.

ASFINȚI (< sfinț) vb. IV intranz. (Despre Soare sau alți aștri) A apune. ■ Fig. A merge spre declin.

ASFINȚIT (< asfinț) s.n. 1. Faptul de a asfinți; timpul cînd apune Soarele. ■ Fig. Declin, sfîrșit. 2. Loc unde asfințesc Soarele; apus, vest.

ASFIXIA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) înăbuși, a (se) sufoca.

ASFIXIANȚ, -Ă (< fr.) adj. Care provoacă asfixie; sufocant, înăbușitor.

ASFIXIE (< fr., gr. (ii)) s.f. Întrerupere a ventilației și schimbului respiratoriu pulmonar, datorită unui obstacol situat în afara câilor respiratorii (ex. strangulare) sau în interiorul acestora (ex. cancer), care poate provoca moartea; înăbușire, sufocare.

ASFOLIT (< fr. (ii); {s} gr. asphaltos „asfalt” + lithos „piatră”) s.n. Beton asfaltic dur, rezistent la temperaturi joase, folosit la executarea unor îmbrăcămînți rutiere permanente.

ÅSGEIRSSON [ausgeirsson], Åsgeir (1894—1972), om politic islandez. Președintele statului (1952—1968).

ASHCROFT [əʃkrɒft] Peggy (n. 1907), actriță engleză de teatru. Una din cele mai bune interprete ale rolurilor shakespeariene (Desdemona din „Othello”, regina Margareta din „Richard al III-lea”).

ASHEVILLE [əʃvi:l] oraș în E.S.U.A. (North Carolina), la poalele M-șilor Apalași; 159,9 mii loc. (1980, cu suburbii). Expl. de cupru, mică și feldspat. Produse electrotehnice, hîrtie și celofan, preluc. lînii și tutunului. Stațiune climaterică în apropierea parcului național Great Smoky Mountains.

ASHIKAGA [aʃikaɡa], a doua dinastie de shoguni a Japoniei (1338—1573), întemeiată de Tokaui (1305—1358). Apogeei puterii sale a fost atins în timpul celui de-al treilea shogun, Yoshimitsu (1367—1395).

ASHIKAGA [aʃikaɡa], oraș în Japonia centrală (ins. Honshū), în C. Kanto, la N de Tokyo; 167,7 mii loc. (1985). ind. text. (30% din peșturile de mătase ale țării), constr. de mașini, prelucrarea metalelor. Centru comercial (legume, căpșuni).

ASHINARA [aʃinaɾa], Yoshinobu (n. 1918), arhitect japonez. Dă expresie structurilor de beton aparente, integrate în construcție și lemnul, material tradițional în arhitectura Japoniei (Turnul de control „Komazawa” din Tokio; pavilionul japonez din Expoziția universală Montreal). Lucrări teoretice: „Spațiul exterior în arhitectură”, „Estetica peisajului urban”.

ASHKENAZY, Vladimir (n. 1937), pianist și dirijor irlandez de origine rusă. Stabilist în Elveția (din 1972). A susținut concerte în toată lumea, distingîndu-se prin tehnică și sensibilitatea interpretării. Director al orchestrei Philharmonia (1981—1986) și la Royal Philharmonic Orchestra din Londra.

ASIA, cel mai mare continent al Pămîntului; 43,95 mil. km² (1/3 din suprafața uscatului); 3,05 miliarde loc. (1988). Este cuprins între Oc. Înghețat (la N), Oc. Pacific (la E), Oc. Indian (la S) și Marea Roșie, Marea Mediterană, Marea

Neagră, M-șii Caucaz, Marea Caspică și M-șii Ural (la V); se întinde de la 26°10' long. E (Capul Baba din Asia Mică) la 169°59' long. V (Capul Dejnev) pe c. 9 000 km și de la 77°44' lat. N (Capul Celluskin) la 1°16' lat. N (Capul Piat din Pen. Malacca), pe 11 000 km. **Relieful:** A. este extrem de variat, cu lanțuri montane, podșuri și cîmpii de dimensiuni foarte mari și cu alt. medie ridicată (960 m). Continentul asiatic este constituit din două grupe de cîmpii și platouri, grupate de o parte și de alta a unei zone montane. Aceasta se întinde din Pen. Asia Mică și trece prin nodul orografic al **Pamirului**, de unde se desparte în două ramuri: de N, formată dintr-o serie de masive muntoase care se orientează în centru pe direcția V-E (M-șii Tian-Shan), la o direcție SV-NE, ca ulterior să se îndrepte spre E pînă la str. Bering, și de S cu o direcție V-E în M-șii Himalaya, iar din nodul orografic al **Pod. Iunnan** spre S prin Pen. Indochina, continuîndu-se din nou pe direcția V-E în Arh. Malaez. Fața orientată a A. este alcătuită dintr-o suită de pen. și arh., care se unesc în S cu arcul Filipinelor și cu Arh. Malaez. Sectoarele de orogeneza precambriană sînt destul de rare (Pen. Arabia și în Pod. Deccan). Mișcările orogeneze care au lăsat urme sînt cele caledoniene (M-șii Ural), hercinice și mai ales alpine (M-șii Himalaya). Se pot distinge cîteva ansambluri geomorfologice mari. În N se dezvoltă un ansamblu format din cîmpii, depr., plătouri și masive vechi reînălțate. La V de fl. Enisei se desfășoară C. Siberiei Occidentale, iar în centru, Pod. Siberiei Centrale. În S și în E acestui pod, se ridică munții caledonieni și hercinici. Legătura dintre complexul muntos caledoniano-hercinic și cel alpin din S o face depr. endoreică Aralo-Caspică. În SV și S se dezvoltă ansamblul Pen. Arabia și Pod. Deccan, resturi ale soclului precambrian. Ansamblul alpin din S continentului se întinde din Pen. Asia Mică pînă în Arh. Sondele Mici. Din Anatolia spre E se despart două sisteme montane hercinice, Caucaz și Kopetdag la N și Zagros, Belucistan și Suleiman la S, care încrează Pod. Iran. Sistemul Himalaya, constituit din mai multe culmi paralele orientate V-E, atinge în vf. Chomolungma cea mai mare alt. a Pămîntului (8 848 m). Ansamblul Extremului Orient este constituit de o succesiune de arcuri montane, care formează ins. sub. pen. alungite. **Resursele naturale.** Subsolul A. este bogat în zăcămintele de cărbuni (Siberia și E Chinei), petrol (Orientul Apropiat și Mijlociu și Indonezia), gaze naturale (Asia Centrală, Siberia), minereu de fier (Siberia, NE Chinei, India, Filipine, Turcia), aur (Siberia, India, Birmania, Sri Lanka), mangan (Caucaz, India, E Chinei), plumb, zinc, wolfram, antimoniu, crom (Turcia), cositor (Makaysia, Indonezia), bauxită (Indonezia). **Clima.** Pe întinsul continentului sînt prezente toate tipurile climatice. Lipsa lanțurilor montane latitudinale în N favorizează pătrunderea adînc a maselor de aer arctice spre interiorul continentului. Temperaturile cele mai coborîte (—70°C) s-au înregistrat în NE Siberiei. În centrul A. se instalează iarna un anticlon termic, din care curenții de aer înainteză sub forma alizeului de NE, transformat în musonul de iarnă, spre Oc. Indian, către NV în Siberia Occidentală, către SE în Siberia Orientală și Pen. Indochina. Vara situația se schimbă, locul anticlonului fiind luat de o arie ciclonală, unde temperaturile depășesc 50°C, iar curenții de aer au o circulație inversă, alizeul de SV transformîndu-se în musonul de vară. Precipitațiile sînt abundente la S de M-șii Himalaya (c. 12 000 mm/an la Cherrapunji în India) și în Asia de SE datorită musonilor de vară și barajelor montane din calea acestora. Arh. Malaez. are un regim pluviometric tipic ecuatorial, în timp ce pustiurile tropicale din Pen. Arabia, India, Pod. Iran, ca și cele temperate din A. Centrală, primesc cantități de precipitații extrem de reduse. **Hidrografia.** Deși 1/3 din A. este endoreică, rețeaua hidrografică este bine reprezentată. În Oc. Înghețat se varsă marile fl. ale Siberiei: Obi

cu Irtiș, Enisei, Lena, Kolima și Indighirka. În Oc. Pacific se varsă fl. Amur, Huanghe, Yangtze, Xijiang și Mekong. În Oc. Indian se varsă fl. Salween, Irrawaddy, Gange, cu afluenții sau din zona de vărsare, Brahmaputra, Ind, Tigru cu Eufurat, unite în Shatt al'Arab. Lacurile cele mai importante sînt: Aral, Balhaș și Baikal (cel mai adînc din lume).

ASIA CENTRALĂ, reg. naturală în interiorul Asiei (China și Mongolia); c. 6 mil. km². Este limitată la N și V de frontierele C.S.I. cu China și Mongolia, iar la S de linia depr. tectonice ale Indului superior și Brahmaputrei; în E este limitată de M-șii Marele Hingan. În A.C. se disting: **Zona montană**, formată din M-șii Tian-Shan, Altaiul Mongol, Hantai și Hentei, în care se găsesc depr. Tungaria, zona de depr. cu alt. de 1 000—1 500 m (Gobi și Tarim, ocupate de pustiurile Gobi și Takla-Makan) și A. Centrală înaltă cuprinzînd Pod. Tibet și lanțurile montane, Kunlun și Karakorum. **Relieful** prezintă o îmbinare de suprafețe stîncose și nisipoase relativ erodate, cu alt. diferite, înconjurate sau traversate de culmi montane. **Clima** este continentală excesivă, cu ierni reci și temperaturi medii de —10°C (în Tibet). Pentru 3/4 din terit., precipitațiile însumează 100—200 mm/an. Pe munții înalți se găsesc ghețari. **Hidrografia.** Din periferile reg. izv. marile fl.: Huanghe, Yangtze, Mekong, Salween, Brahmaputra, Ind, Irtiș, Selenga, Amur, restul terit. suprapunîndu-se unei zone endoreice cu numeroase lacuri (Tarim, Kukuonor), în majoritate sărate. Solurile sînt castanii în N, cenușii de pustiuri în centru, precum și soloncașuri și takire. **Vegetația** este în general de semideșert înalt. În N vegetația de stepă trece către munte în taiga montană (conifere).

ASIA MICĂ, pen. în V Asiei, scaldată de apele Mării Negre (la N), M. Marmara (la NV), M. Egee (la V) și M. Mediterană (la S), despărțită de Europa prin str. Bosfor și Dardanele; c. 506 mil km², lungime: c. 1 000 km; lățime 400—600 km. Climă subtropicală. Se suprapune unei mari părți din Turcia asiatică. În centrul ei se află **Pod. Anatoliei**.

ASIANISM s.n. Tendință a literaturii elenistice către un stil înflorit, patetic, afectat (constituit în sec. 3 î.Hr. în orașele Asiei Mici).

ASIATIC, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. Persoană care face parte din populația autohtonă a Asiei. 2. Adj. Care aparține Asiei sau populației ei, privitor la Asia sau la populația ei.

ASIDUITATE (< fr., lat.) s.f. Stăruință, silință, sîrguință. ■ Insistență, perseverență.

ASIDUU, -Ă (< fr., lat.) adj. Stăruitor, silitor, sîrguitor. ■ Insistent, perseverent.

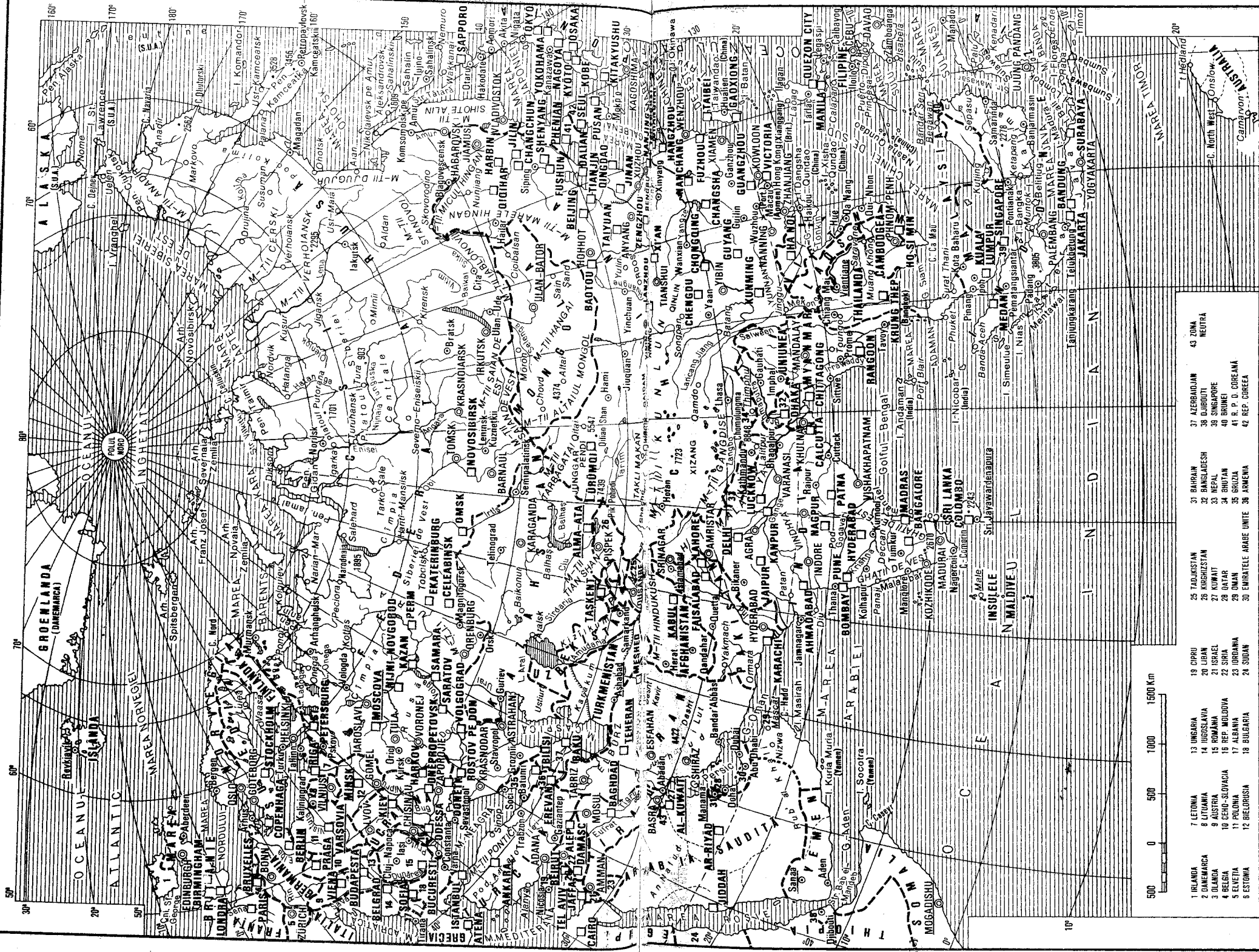
ASIETA (< fr.) s.f. 1. (NAV.) Înclinare longitudinală a unei nave datorită repartizării neuniforme a încărcăturii sau a balastului. ■ (AV.) Unghi format de o linie de referință (longitudinală sau transversală) a avionului cu orizontala. 2. (FIN.) Mod de așezare a impozitelor; ansamblul măsurilor ce se iau în vederea stabilirii fiecărui subiect impozabil în parte, a materiei impozabile și a impozitului datorat statului.

ASIGNARE (< fr.) s.f. (INFORM.) Atribuire. **ASIGNAT** (< fr.) s.f. (În trecut în Rusia și Franța) Bani de hîrtie cu curs obligatoriu.

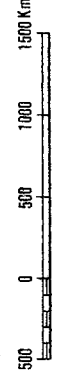
ASIGURĂ (< sigur, după fr.) vb. I 1. Tranz. A da o garanție pentru înfăptuirea unui lucru; a garanta, a face ca ceva să fie sigur. 2. Tranz. și refl. A (se) încredința. 3. Tranz. și refl. (DR.) A încheia un contract de asigurare a vieții sau a unui bun. 4. Tranz. și refl. (TEHN.) A (se) împiedica desfacerea sau deplasarea relativă a elementelor asamblate ale unui sistem tehnic pentru a se evita oprirea accidentală sau deteriorarea acestuia.

ASIGURARE (< asigura) s.f. 1. Acțiunea de a (se) asigura. 2. Punere în siguranță; garanțare. 3. Încredințare, promisiune fermă. 4. (DR.) Raport juridic izvorit din lege sau dintr-un

ASIA

- 1 IRLANDIA
- 2 DANEMARCA
- 3 OLANIA
- 4 BELGIA
- 5 ELNETIA
- 6 ESTONIA
- 7 LETONIA
- 8 LITUANIA
- 9 AUSTRIA
- 10 CENO-SLOVACIA
- 11 POLONIA
- 12 BIELORUSSIA
- 13 UNGARIA
- 14 IUGOSLAVIA
- 15 ROMANIA
- 16 CENO-SLOVACIA
- 17 ALBANIA
- 18 BULGARIA
- 19 CIPRU
- 20 LIBANO
- 21 ISRAEL
- 22 SIRIA
- 23 GIORDANIA
- 24 SUDAN
- 25 TADJIKISTAN
- 26 KIRGHIZISTAN
- 27 KUWAIT
- 28 OMAN
- 29 GIORDANIA
- 30 EMIRATELE ARABE UNITE
- 31 BAHRAIN
- 32 BANGLADESH
- 33 NEPAL
- 34 BRITAN
- 35 BRUZIA
- 36 ARMENIA
- 37 AZERBAIJAN
- 38 DJIBOUTI
- 39 SINGAPORE
- 40 BRUNEI
- 41 R. P. D. COREANA
- 42 REP. COREEA
- 43 ZONA NEUTRA

contract, în temeiul căruia o persoană este obligată să achite, în schimb unei prime plăcite de către o altă persoană, o sumă de bani în cazul producerii riscului asigurat (ex. incendiu, inundație, moarte, accident). □ **Asigurări sociale** = sistem de ocrotire și ajutorare care constă în acordarea de către stat sau de către anumite organizații de ajutorare bănești, de pensii și de alte forme de asistență socială (gratulații, înlesniri etc.) angajaților și altor categorii de lucrători, precum și familiilor acestora, în perioada în care ei se găsesc, temporar sau definitiv, în incapacitate de muncă sau în alte situații care impun ajutorarea lor. 5. (TEHN.) Mod de alcătuire, de dimensionare sau de tratare a unui element de construcție sau a unei construcții pentru a preveni deplasările defavorabile și degradările.

ASIGURAT, -Ă (< *asigura*) s.m. și f., adj. (DR.) (Persoană fizică sau juridică) care plătește prima de asigurare (4).

ASIGURĂTOR, -OARE (< *asigura*) adj., s.m. 1. Adj. Care asigură. 2. S.m. (DR.) Persoană obligată să plătească suma asigurată în caz de realizare a riscului.

ASIMBOLIE (< fr.; [s] gr. a- „fără” + *symbolon* „simbol”) s.f. (PSIH.) Termen desemnând pierderea capacității de operare cu simboluri și de înțelegere a lor.

ASIMETRIC, -Ă (< fr.) adj. Lipsit de simetrie; nesimetric.

ASIMETRIE (< fr., gr.) s.f. Lipsă de simetrie; disimetrie.

ASIMILARE (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. (FIZIOL.) A transforma materiile nutritive introduse în organism în substanțe proprii organismului. 2. A face asemănător, a prezenta ca asemănător. 3. A considera egal, similar cu altă persoană. 4. A-și însuși cunoștințe, a învăța.

ASIMILABIL, -Ă (< fr.) adj. Care se poate asimila, care poate fi asimilat.

ASIMILARE (< *asimila*) s.f. 1. Acțiunea de a asimila. 2. Introducere în fabricație a unor produse diferite de cele fabricate anterior. 3. Modificarea de către o colectivitate a persoanelor, instituțiilor, elementelor culturale etc. care vin din afară sau care nu-i aparțin și integrarea lor în propria ei civilizație, în așa fel, încât să nu le mai simtă ca străine. ■ Inter-și intrapătrundere prin acceptarea, integrarea și atenuarea diferențelor specifice rasiale, a caracterelor morfo-funcționale, somatopsichice etc. 4. (LINGV.) Fenomen fonetic care constă în modificarea unui sunet sub influența altuia din apropiere în așa fel încât sunetul nu devine asemănător sau identic cu cel care a provocat transformarea: asimilație (4). 5. (PSIH.) Proces prin care un stimul nu este integrat într-un set de stimuli cunoscuți anterior; (în psihologia socială) proces de interiorizare prin care persoane sau grupuri încorporează, în propria lor conduită, experiențe, atitudini și sentimente noi. 6. (GEOL.) A. *magmatică* = proces prin care magma încorporează roci din pereții rezervorului magmatic, producându-se o contaminare chimică, fapt ce conduce la apariția unor roci cu alcătuire mineralogică particulară.

ASIMILAȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. (FIZIOL.) Fază a metabolismului în cursul căreia produșii de digestie sînt transformați în substanțe proprii organismului; anabolism. 2. (BOT.) A. *clorofiliană* = proces fiziologic prin care plantele verzi sintetizează substanțele organice din dioxidul de carbon și din apă și eliberează oxigen; are loc cu ajutorul luminii solare absorbite de clorofilă; fotosinteză. 3. (LINGV.) Asimilare (4).

ASIMOV, Isaac (n. 1920), biochimist și scriitor american de origine rusă. Lucrări de popularizare a științei („În interiorul atomului”, „Creierul uman”). Romane științifico-fantastice de mare popularitate („Fundapia”, „Sfîrșitul universului”).

ASIMPTOȚĂ (< fr. [i]; [s] gr. a- „fără” + *symptosis* „înclinare”) s.f. (MAT.) Figură geometrică (dreaptă, plan, con etc.) care tinde să se

Ana Aslan

confunde cu una dintre ramurile infinite ale unei curbe sau suprafețe.

ASIN (lat. *asinus*) s.m. Măgar.

ASINCRON, -Ă (< fr. [i]; [s] gr. a- „fără” + *synkronos* „contemporan”) adj. (Despre mașini electrice sau regimuri ale acestora) în care turajul rotorului este diferită de aceea a cîmpului magnetic învîrtitor.

ASINDET (ASINDETON) (< fr., gr.) s.n. Figură de stil care constă în suprimarea conjuncțiilor copulative dintr-o frază, pentru a-i da dinamism.

ASINERGIE (< fr. [i]; [s] gr. a- „fără” + *synergia* „cooperare”) s.f. (MED.) Tulburare a mobilității care constă în imposibilitatea de a îndeplini simultan diferite mișcări elementare.

ASIRIA, stat antic în Orientul Mijlociu, pe cursul mijlociu al fl. Tigru. Intemietat la sfîrșitul milen. 3 î.Hr., s-a ridicat la rangul de mare putere politică în sec. 14—11 î.Hr. După o perioadă de decadere, în sec. 10—7 î.Hr., terit. statului a cuprins Mesopotamia, Siria, Fenicia și, pentru scurt timp Egiptul. A. s-a prăbușit în 605 î.Hr., sub loviturile mezelor și ale babiloniilor.

ASIRIAN, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Populație semitică, care a trăit în statul *Asiria*. ■ Persoană care facea parte din această populație. 2. S.m. și f. (La m. pl.) Populație de limbă neoasiriană din grupa de limbi semitice, care trăiește în Iraq, Iran, Siria și în Transcaucazia. ■ Persoană care face parte din această populație. 3. Adj. Care aparține Asiriei sau asirienilor (1, 2), privitor la *Asiria* sau la asirieni. □ Artă a. v. artă mesopotamiană.

ASIRIOLOGIE (< fr.) s.f. Disciplină care studiază istoria, limba și cultura Asiriei.

ASISTA (< fr., lat.) vb. I tranz. A fi de față, a lua parte la... 2. Tranz. A sta pe lângă cineva pentru a-i ajuta, pentru a-i apăra interesele. ■ (DR.) A se prezenta alături de o persoană în fața unui organ de jurisdicție, pentru a-i apăra interesele și uneori pentru a-i întregi capacitatea.

ASISTENT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. și f. (Persoană) care asistă, care este de față, pentru a da ajutor (de ex.: a. medical). □ A. *universitar* = prima funcție didactică din ierarhia învățămîntului superior. A. *medical* = persoană cu pregătire medicală medie.

ASISTENȚĂ (< fr.) s.f. 1. Public, persoane care asistă la ceva. ■ Prezență (într-un anumit loc). 2. Sprijin, ajutor. □ A. *socială* = sprijinire materială de către stat sau de către unele organizații a persoanelor care, definitiv sau temporar, nu sînt apte de muncă și nu beneficiază de drepturile conferite în cadrul asigurărilor sociale. A. *medicală* = îngrijire a bolnavilor de către un personal calificat, la domiciliu sau într-o instituție medico-sanitară. A. *maritimă* = ajutor dat unei nave în pericol de către o altă navă. A. *judicială* = sprijin dat unei persoane pentru a-și susține drepturile în fața

justiției. A. *mutuală* = colaborare politică, economică și militară între state în scopul promovării unor obiective de interes comun sau apărării comune împotriva unui eventual atac armat.

ASISTOLIE ([s] gr. a- „fără” + *systole* „contractie”) s.f. 1. Stare patologică caracterizată prin slăbirea contracțiilor cardiace. 2. Denumire improprie pentru insuficiența cardiacă totală.

ASIZĂ (< fr.) s.f. Rind de piatră, cărămidă etc. dispus orizontal într-o construcție.

ASKJA [așkia], vulcan în Islanda centrală, care domină un platou de lavă de 3,7 mii km². Alt.: 1.510 m.

ASLAN, Ana (1897—1988, n. Brăila), medic român. Acad. (1974). Specialistă în gerontologie. Director al Institutului Național de Geriatrie și Gerontologie (1958—1988). A evidențiat importanța novocainei în ameliorarea tulburărilor distrofice legate de vîrstă, aplicînd-o pe scară largă în clinica de geriatrie, sub numele de *Gerovital*. A elaborat (în colab.) noul produs geriatric *Aslivital*. Membră a numeroase academiilor și societăți științifice străine.

ASLO (Antistreptolizina O) (MED.) subst. Test pentru depistarea infecției produse de streptococul hemolitic, constînd în evidențierea anticorpului ce neutralizează streptolizina.

ASMARA (ASMERA), oraș în N Etiopiei (Eritrea), la 2.300 m alt.; 295,4 mii loc. (1986). Ind. textilă, încălț., ceramicii și alim. Nod de comunicații. Universitate.

ASMODEU (în „Vechiul Testament”), căpetenia demonilor. Întruchipează iubirea împură, instinctul carnal.

ASMUȚI (lat. „*exmotiare*”) vb. IV tranz. 1. A îndemna un cline la urmărirea sau la atac, a-l încărta. 2. Fig. A strîni, a aștia, a instiga la fapte rele.

ASNAM, Ei ~ v. Ech-Cheliff
ASO San, vulcan în centrul ins. Kyushu (Japonia), la NE de Kumamoto. Alt.: 1.592 m. Vulcanul cu cel mai mare crater din lume (114 km circumferință, 27 km N-S, pereți de 610 m înălțime, 5 conuri interne). Unul dintre cei mai activi vulcani de pe glob (111 erupții în perioada 796—1958).

ASOCIA (< fr., lat.) vb. I refl. A se uni în vederea unui scop comun. 2. Refl. și tranz. A (se) alătura unei acțiuni, unei idei etc.

ASOCIAT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. și f. (Persoană) care face parte dintr-o asociație.

ASOCIATIV, -Ă (< fr.) adj. 1. Referitor la asociație (2), care aparține unei asociații; (despre memorie) care evocă imagini prin asociație (2). 2. (Despre operații matematice) care, fiind aplicată unui grup ordonat de elemente, dă același rezultat, independent de felul cum sînt grupate acele elemente. Ex. adunarea și înmulțirea numerelor reale, adunarea vectorilor, reuniunea și intersecția mulțimilor, compunerea funcțiilor. Termen introdus de W. Hamilton (1837).

ASOCIATIVITATE (< *asociativ*) s.f. Proprietate a unei operații matematice sau a unei legi de compunere de a fi asociativă.

ASOCIAȚIA DE DREPT INTERNAȚIONAL ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE (A.D.I.R.I.), organizație cu sediul la București, creată în 1965, în scopul promovării activității specialiștilor români în domeniul dreptului internațional, al relațiilor internaționale, al istoriei relațiilor internaționale și al diplomației românești. Edeitează „Revista română de studii internaționale” și „Revue roumaine d'études internationales”.

ASOCIAȚIA EUROPEANĂ A LIBERULUI SCHIMB (A.E.L.S.; în engl.: European Free Trade Association — E.F.T.A.), organizație guvernamentală regională, cu sediul la Geneva, creată în 1960, din inițiativa Marii Britanii, ca o contramăsură față de înființarea Comunității Economice Europene (C.E.E.), în scopul extinderii comerțului între statele membre (Austria, Elveția, Islanda, Liechtenstein, Norvegia, Suedia

și Finlanda); Din A.E.L.S. au făcut parte Danemarca, Irlanda și Marea Britanie, până în 1973 și Portugalia, până în 1986, când s-a decis aderarea lor la C.E.E.

ASOCIAȚIA GENERALĂ A LUCRĂTORILOR DIN ROMÂNIA, organizație muncitorească profesională de ajutor reciproc. A activat în 1872—1873.

ASOCIAȚIA GENERALĂ A LUCRĂTORILOR DIN TIMIȘOARA, prima organizație muncitorească cu caracter politic din România. Creată în 1868, a avut strinse legături cu internaționala I. Dizolvată în 1872.

ASOCIAȚIA INTERNAȚIONALĂ DE STUDII SUD-EST EUROPENE (A.I.S.S.E.E.), organism științific neguvernamental, creat din inițiativa României, în 1963, cu sediul la București. Are ca scop promovarea studiilor din sud-estul european în domeniul științelor umaniste. Publică un buletin.

ASOCIAȚIA INTERNAȚIONALĂ PENTRU DEZVOLTARE (A.I.D.) (în engl.: International Development Association — I.D.A.) v. **Organizația Națiunilor Unite**

ASOCIAȚIA LUCRĂTORILOR TIPOGRAFI DIN BUCUREȘTI, prima asociație profesională din România înființată în 1858, sub numele de Casa de Prevedere și Economii a Lucrătorilor Tipografi; s-a dezorganizat în 1871. Reorganizată în 1879 sub numele *Deșteptarea*.

ASOCIAȚIA NAȚIUNILOR DIN ASIA DE SUD-EST (în engl.: Association of South-East Asian Nations — ASEAN), organizație guvernamentală regională, cu sediul la Jakarta, creată în 1967 la Bangkok, în scopul dezvoltării cooperării politice și economice între statele membre. Membri fondatori: Filipine, Indonezia, Malaysia, Singapore și Thailanda (în 1984 aderă și Sultanaatul Brunei).

ASOCIAȚIA OAMENILOR DE ȘTIINȚĂ DIN ROMÂNIA (A.O.S.), organizație constituită în 1956, la București. Sprijină coordonarea muncii științifice a oamenilor de știință din țară, contribuind la dezvoltarea colaborării internaționale în domeniul științelor. Este afiliată la Federația Mondială a Oamenilor de Știință.

ASOCIAȚIA PATRIOTICĂ, organizație politică secretă, cu program de luptă antifeudal. Intemeiată în Moldova de Teodor Rîșcanu și Vasile Mălinescu, a fost desființată în 1846 de domnul Mihail Sturdza; membrii ei au fost întemnițați sau exilați.

ASOCIAȚIA PENTRU NAȚIUNILE UNITE DIN ROMÂNIA, asociație creată în 1955, cu sediul la București, avind ca scop popularizarea principiilor și telurilor Națiunilor Unite; este afiliată Federației Mondiale a Asociațiilor pentru Națiunile Unite

ASOCIAȚIE (< fr. *lit*) s.f. 1. Grupare de persoane (fizice sau juridice), pe baza de convenție, în vederea realizării unui scop comun fără caracter patrimonial (ex. a. științifice, politice, artistice, sportive). □ *Asociații profesionale* = forme de organizare a muncitorilor din țara noastră, apărute în ultimul sfert al sec. 19; au constituit începuturile mișcării noastre sindicale. 2. Proprietate a psihicului de a lega între ele diferite imagini senzoriale sau idei, apariția unei anumite reprezentări atrăgând în cimpul conștiinței, adesea involuntar, o altă reprezentare asemănătoare sau cu care s-a întâlnit anterior; legătură între două sau mai multe imagini sau idei pe baza acestei proprietăți. □ *A. prin contiguitate* = apariția unei reprezentări sau idei atrase de prezența în conștiință a altei reprezentări sau idei cu care s-a întâlnit anterior; asociere pe baza simultaneității spațiale sau temporale. 3. (BIOL.) Unitate de bază în clasificarea grupurilor de plante și animale, alcătuită din anumite specii trăind în anumite condiții de mediu și ocupind un anumit areal. 4. (CHIM.) A. moleculară = reunire a două sau mai multor molecule identice care influențează proprietățile fizice ale corpurilor (punct de fierbere, punct de topire etc.).

ASOCIAȚIONISM (< fr. *lit*) s.n. Concepție

psihologică răspândită mai ales în sec. 17—19, care consideră asociația (2) ca fenomen fundamental al vieții sufletești. ■ Principiu explicativ potrivit căruia procesele psihice superioare sînt rezultatul însumării celor inferioare (ex., percepția este rezultatul însumării senzațiilor).

ASOCIAȚIUNEA TRANSILVÂNĂ CENTRU LITERATURĂ ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN (ASTRA), organizație culturală a românilor din Transilvania înființată la 23 oct./4 nov. 1861, la Sibiu. A avut un important rol cultural și politic în lupta pentru eliberarea națională a românilor transilvăneni, pentru menținerea unității naționale și pregătirea Marii Uniri din 1918. Activitatea **ASTRA**, prin forma ei instituțională, periodic revăzută și îmbunătățită a contribuit la îndrumarea și susținerea celor mai diverse manifestări ale vieții sociale, economice, cultural-științifice și artistice. A editat revistele: „Transilvania” și „Țara noastră”; a inițiat colecțiile: „Biblioteca populară”, „Biblioteca tineretului” și „Biblioteca profesioniilor industriale”; a înființat un muzeu etnografic și o editură; a tipărit „Enciclopedia română”, 3 vol. (1898—1904), coordonată de Corneliu Diaconovici. Prin structura ei organizatorică, împărțită din 1868, pe „desparșaminte”, **ASTRA** a primit printre membrii ei, alături de românii din Transilvania și reprezentanți din celelalte provincii românești. Primul președinte: episcopul Andrei Șaguna, urmat, de-a lungul anilor de: Vasile L. Pop, Iacob Bologa, Timotei Cipariu, George Barițiu, Ion Micu Moldovanu, Alexandru Mocioni, Iosif Sterca Șulțiu, Andrei Bărsăneanu, Vasile Goldiș ș.a. Și-a încetat activitatea în 1946.

AȘOKA, rege al statului indian Magadha (c. 273—232 î.Hr.) din dinastia Maurya. A unificat aproape întreaga Indie. A adoptat budismul ca religie a statului.

ASOLAMENT (< fr. *s.n.* (AGRON). Succesiune a culturilor în timp și în spațiu, însoțită de un sistem corespunzător de lucrări și de îngrijăminte care asigură creșterea fertilității solului și sporirea producției agricole.

ASONANT, -Ă (< fr., *it.*) adj. Care produce asonanță, care este în asonanță.

ASONANȚĂ (< fr., *it.*) s.f. Identitate vocalică a silabelor finale tonice într-un vers, în versurile unei strofe sau într-o frază, indiferent de consoanele învecinate; rimă vocalică.

ASORTĂ (după fr.) vb. I tranz. 1. A așeza la un loc diferite lucruri pentru a forma un tot armonios. ■ Refl. A se potrivea. 2. A asigura unei mase de produse structura, proporționalitatea cerută, pe sortimente. ■ A aproviziona (un magazin) cu mărfuri variate.

ASORTIMENT (< fr. *s.n.* Ansamblu de produse de aceeași categorie, dar de forme și calități diferite. ■ Structură, proporționalitate necesară, pe sortimente, a unei cantități date de produse.

ASPARUH (ISPERIH), han al bugarilor (c. 644—c. 700) de pe Volga și din regiunea M. Azov care a migrat spre V, ocupând prin luptă terit. dintre Dunăre și M-ții Balcani (c. 680). A întemeiat primul țarat bulgar care a fost recunoscut de bizanțini în 681.

ASPASIA din Milet (sec. 5 î.Hr.), soția lui Pericle. Renunțată prin frumusețe și inteligență. Casa ei era frecventată de filozofi, artiști și scriitorii celebri.

ASPDIN [aspdin]. Joseph (1779—1855), inventator englez în domeniul construcțiilor. Printr-un experiment rămas celebru, pornind de la piatra de var și argilă, a ajuns la obținerea unui ciment, prototip al cimentului Portland.

ASPECT (< fr., *lat.*) s.n. 1. Înfașurare a unei ființe sau a unui lucru. □ Expr. *Sub aspectul...* = din punctul de vedere al... sub raportul... 2. Categorie gramaticală, proprie anumitor limbi, care arată gradul de realizare a acțiunii exprimate de verb.

ASPECTUOȘ, OASĂ (< aspect) adj. Cu aspect plăcut; arătos, prezentabil.

ASPERGILOZA (< fr.; {s} *lat.* *aspergillum*, „pămățu”) s.f. Boală cronică provocată la om și la animale (în special păsări și albine) de eluperici microscopice din genul *Aspergillus*, caracterizată prin apariția de noduli în căile respiratorii, pe piele etc.

ASPERTATE (< fr., *lat.*) s.f. Proprietatea de a fi aspru² (1); *concr.* parte zgrunțuroasă a unei suprafețe.

ASPERMIE (< fr.) s.f. Absența ejaculării datorită obstrucției căilor de excreție a lichidului seminal sau inhibiției psihice.

ASPERN, localit. în E Austriei, azi cartier al Vienei (din 1905). În zona A.-Essling trupe franceze ale lui Napoleon au învins pe cele austriece comandate de arhiducele Karl-Ludwig (21—22 mai 1809).

ASPERSIUNE (< fr., *lat.*) s.f. Stropire a solului sau a unui material cu apă sau cu o soluție lichidă aruncată sub formă de picături asemănătoare cu ploaia; ploaie artificială.

ASPERSON (după fr.) s.n. Dispozitiv de pulverizare a apei, folosit la irigațiile prin aspersiune.

ASPIC (< fr.) s.n. Masă gelatinoasă obținută prin fierberea părților bogate în collagen (picior, cap etc.) ale animalelor sacrificate, urmată de limpezire și răcire. Folosită ca garnitură la unele mâncăruri.

ASPIDA (< sl.) s.f. (Rar) Șarpe veninos.

ASPIRA (< fr., *lat.*) vb. I. Tranz. A trage aer în plămâni; a inspira. ■ (Despre o pompă) A trage, a absorbi (un lichid, un gaz, praful etc.). 2. Intrans. Fig. A năzui, a tinde spre ceva.

ASPIRANT, -Ă (< fr., *rus.*) s.m. și f. Persoană care tinde, care năzuiește la ceva. ■ (în unele țări) Doctorand.

ASPIRATURĂ (< rus.) s.f. (în unele țări) Doctorat.

ASPIRATOR, -OARE (< fr.) adj., s.n. 1. Adj. Care aspiră (aer, apă etc.). 2. S.n. Aparat pentru aspirarea gazelor sau a materialelor pulverulente (ex. a. de praf).

ASPIRAȚIE (< fr., *lat.*) s.f. 1. Năzuință, dorință puternică. 2. (TEHN.) Deplasare a unui fluid într-o conductă datorită micșorării presiunii la capatul conductei către care fluidul se deplasează sau în camera în care acesta urmează să fie introdus. 3. (LINGV.) Zgomot produs prin frecarea aerului la trecerea lui prin laringe în cursul pronunțării unor sunete. 4. (MED.) Prăturdere în căile aeriene a unor lichide (singe, lichid amniotic, apă) sau vârsături care pot produce aflixie mecanică sau pneumonie de a. 5. Metodă de extragere a conținutului lichid dintr-o cavitate, spațiu sau plagă. 6. (PSIH.) Nivel de a. = termen introdus de T. Dembo (1931) semnificând nivelul pe care subiecții speră să-l atingă în executarea unei activități specifice și standardizate. Se evaluează prin raportarea succesului real la succesul presupus.

ASPIRINĂ (< germ., *fr.*; {s} gr. a. „fără” + *lat.* *spiraea* [ulmaria] numele unei plante) s.f. Acid acetilsalicilic utilizat ca medicament cu efect antipiretic, analgezic și antiinflamator. Preparat în 1869 de A. Gerhard.

ASPRETE (< aspru²) s.m. Gen și specie de pește endemic, în riul Vilșan, cenușiu-brun, lung de 10—12 cm, acoperit de solzi aspri și mărunți (*Romanichthys valanicola*). Monument al naturii. Sin. *poprete*, *sforete*.

ASPRIME (< aspru²) s.f. Proprietatea de a fi aspru². ■ Fig. Severitate; duritate.

ASPROMONTE, culme muntoasă, în E Italiei, lungă de c. 45 km, în S Apeninilor, la E de str. Messina. În această zonă, la 29 aug. 1862, trupele comandate de G. Garibaldi au fost învinse și capturate de armata piemonteză.

ASPROPTAMOS, cel mai mare fl. al Greciei; 220 km. Izv. din M-ții Pindului și se varsă în G. Patras (M. Ionică). Se mai numește *Akhelôos*.

ASPRU (¹ < ngr.) s.m. Monedă turcească de argint care a circulat în sec. 15—19 și în Țările Române.

avers

Aspru
revers

ASPRU, **-Ă** (lat. *asper*) adj. 1. Cu suprafața zgrunțuroasă. ■ (Despre păr) Tare și șirmos. ■ (Despre perii) Cu firele tari și țepoase. 2. Fig. (Adesea adverbial) Puternic, intens. ■ Sever; dur, nemilos.

ASSAD, Hafez al ~ (n. 1928), general și om politic sirian. Secretar general al Comandamentului Regional al Partidului Baas Arab Socialist (din 1970). Prim-min. (1970—1971) și președinte (din 1971) al Republicii Arabe Siriene.

ASSAKI, George (1855—1899, n. Iași), medic român. M. coresp. al Acad. (1890). Unul dintre precursorii neurochirurgiei moderne. A experimentat sutura nervilor periferici.

ASSAM, stat în E. Indiei; 78,4 mil km²; 19,9 mil. loc. (1981). Centrul ad-tiv: Dispur. Aici cad cele mai mari cantități de precipitații, din lume (Cherrapunji). Expl. forestieră, de petrol și de cărbune. Mari plantații de ceai (Pod. Shillong), orez, iută.

ASSAN, Bazil G. (1860—1918, n. București), inginer și explorator român. În 1896 face o călătorie în reg. Arcticii, fiind primul român care a explorat zona Oc. Arctici. În 1897—1898 efectuează o călătorie în jurul lumii. Promotor al relațiilor economice dintre România și Extremul Orient. Împreună cu fratele său **George** a introdus metodele de extracție cu benzina a uleiurilor (1893).

ASSEMBLER (cuv. engl.) s.n. Asamblor specific unor microcalculatoare (Cub—Z, M 118, Junior etc.) înclinat sub formele: ASM (Small Assembler) și MASM (Macro Assembler).

ASSER, Tobias Michael Carel (1838—1913), jurist german. Prof. univ. la Amsterdam. Rol important în organizarea Curții Permanente de Justiție, la prima Conferință pentru pace de la Haga (1899). M. coresp. al Acad. Române (1903). Premiul Nobel pentru pace (1911), împreună cu A. Fried.

ASSINTICĂ, fază ~ v. **Algonkian**.

ASSIRIS (cuv. fr.) s.n. 1. Denumire a asamboului sistemului SIRIS (sistemul de operare al calculatorului FELIX-C). 2. Limbaj de asamblare pentru calculatorul FELIX-C.

ASSIZE (< fr.) s.f. pl. 1. (în evul mediu) Adunări care reuneau pe suzeran și pe vasalii săi sau pe reprezentanții regalității și pe cei ai regiunilor din Franța și Anglia, în cadrul cărora erau discutate probleme juridice, administrative etc. sau erau adoptate hotărârile. 2. Hotărâre cu caracter juridic și administrativ adoptată la a. (f.). Unele dintre a. priveau ansamblul structurilor social-politice, ca de ex. celebrele a. ale Ierusalimului, colecție de legi și regulamente ale regelor întemeiate de cruciați la Ierusalim și în Cipru.

ASSOCIATED PRESS [asosiușeîtid] (AP), agenție de presă din S.U.A., înființată în 1848, cu sediul central la New York.

ASSUAN (ASWĀN), oraș în Egipt, pe dreapta Nilului, în aval de cataracte; 195,7 mil loc. (1986). Ind. siderurgică și textilă. Barajul As-Sadd al-Alli (110 m înălțime și 4 km lungime), formează lacul de acumulare Nasser (hidrocentrală — 2 100 MW). În apropiere, celebrele ins. Philae (ruinele templului Isis) și Elefantine. Ruinele templului lui Ptolemeu Euergetes. Numele vechi: Syene.

ASSUR, oraș antic în N Mesopotamiei. Întemeiat în milen. 3 î.Hr.; cea mai veche capitală a statului asirian.

ASSURBANIPAL, rege al Asiriei (668—626 î.Hr.). A cucerit temporar Egiptul și Elamul. În timpul domniei lui statul asirian atinge apogeul puterii.

ASTAFIEV, Viktor Petrovici (n. 1924), scriitor rus. Romane și nuvele consacrate eroilor războiului și lumii satului siberian („Furtul”, „Păstorul și păstorița”, „Visul creștelor albe”), precum și universului copilăriei („Ultima plăcăciune”). Scenarii de film.

ASTAIRE [astear], Fred (pseud. lui Frederik E. Austerlitz) (1899—1987), dansator, coregraf și actor american de film. Remarcabile creații și performanțe coregrafice, în stil step, cu contribuții la dezvoltarea mijloacelor de expresie ale genului („Divorțul vesel”, „Farandola”, „Swing”, „Manul melodiilor”, „Muzică nostimă”).

ASTARTE, zeiță supremă în mitologia feniciană, soția lui Baal. Cultul ei a fost răspândit în toată lumea semită. Imaginată ca o femeie tină și frumoasă, era patroana dragostei și a războiului, a vinărilor și a procreației.

ASTATIN (după fr. [i]); [s] gr. *astatos* „instabil” s.n. Element chimic radioactiv din familia halogenilor (At; nr. at. 85, m. at. 210). A fost descoperit pe cale artificială în 1940 de D.R. Corson, K.R. Mackenzie și E. Segrè. Liniiile spectrale ale elementului au fost identificate (1939) în produsele de dezintegrare ale radonului de H. Hulubel.

ASTATIZARE (după fr. [i]) s.f. Procedeu de mărire a stabilității unor sisteme deformabile (gravimetre, seismografe etc.) față de acțiunile deformante, prin micșorarea stabilității acestor sisteme.

ASTAZIE (< fr. [i]; [s] gr. a- „fără” + *stasis* „stare, sedere”) s.f. Imposibilitatea de menținere în poziție verticală, ca urmare a neacoordonării motorii. Asociată frecvent cu *abazia*.

ASTĂZI (< *astă* + *zi*) adv. 1. În ziua care e în

curs; azi. 2. În prezent, în epoca de față. □ Expr. *Astăzi-mine* = în curând, azi-mine.

ASTENIC, **-Ă** (< fr. [i]) adj., s.m. și f. (Persoană) care suferă de astenie.

ASTENIE (< fr. [i]) s.f. Stare patologică caracterizată prin scăderea intensă și prelungită a forței fizice (a. fizică) și intelectuale (a. psihică). Spre deosebire de *oboseală*, a. nu dispăre prin repausul obișnuit. Urvevine în cursul sau ca urmare a unor boli, după eforturi exagerate de lungă durată.

ASTENOSFERĂ (< fr. [i]) s.f. Parte constituită a Terrei, situată sub litosferă între adâncimile 70—150 km și 600—700 km, cu viscozitate relativ scăzută deoarece materia există într-un stadiu de fuziune parțială. A. este caracterizată de scăderea accentuată a vitezei undelor seismice (7,6 km/s—4 km/s).

ASTEREALE (< *astări*, inv. „a căuțați cu scinduri”) s.f. (CONSTR.) Căptușeală de scinduri așezată pe un schelet de lemn, care susține un strat de material, înveltoarea unui acoperiș etc.

ASTEREOGNOZIE (< fr. [i]; [s] gr. a- „fără” + *stereos* „solid” + *gnosis* „cunoaștere”) s.f. (MED.) Imposibilitate de recunoaștere a obiectelor numai prin pipăire, datorită unor leziuni nervoase.

ASTERISC (< fr., gr. [i]) s.n. 1. Semn grafic, de forma unei stele, care (după un cuvânt) trimite la o notă aflată în josul paginii sau (înaintea unui cuvânt) indică un termen reconstituit. 2. Obiect liturgic confecționat din două semicercuri de metal prețios, având la punctul de întretăiere o cruce. Simbolizează steaua pe care au văzut-o magii la Nașterea Domnului.

ASTEROID (< fr. [i]; [s] gr. *aster* „stea” + *oidos* „aspect”) s.m. Fiecare dintre micile planete ale sistemului nostru solar, ale căror orbite se află, în general, între orbitele planetelor Marte și Iupiter. A. nu pot fi văzuți cu ochiul liber; majoritatea lor au diametrele de 1—1 000 km. Pînă în prezent au fost descoperiți c. 2 500 de a. (ex. Adonis, Apollo, Eros, Hermes, Hidaigo, Icar, Iunona, Pallas, Vesta etc.); primul a. descoperit a fost Ceres în 1801. Sin. *planetoid*.

ASTERONIM (< fr.; [s] gr. *aster* „stea” + *onyma* „nume”) s.n. Steluță, grup de steluțe sau mazușculă urmată de steluțe, prin care se înlocuiește, într-o scriere, numele autorului, al unui personaj etc.

ASTEROXILON ([s] gr. *aster* „stea” + *xilon* „lemn”) subst. Criptogamă vasculară din grupul celor mai vechi plante terestre, cu tulpină subterană și aeriană, acoperită cu frunze mici la partea bazală, înmulțirea făcându-se prin spori. Este caracteristică Devonianului (Asteroxylon).

ASTFEL (< *ast* + *fel*) adv., adj. 1. Adv. În modul, în felul acesta; așa. ■ Prin urmare, deci. 2. Adj. invar. Asemenea, atare.

ASTIAN (< localit. Asti, Italia), subdiviziune a Pliocenului de facies marin din Europa de Vest, caracterizată prin formațiunile de nisipuri galbene de la Asti care conțin o bogată faună de moluște (*Pecten*, *Fusus*, *Trachus*, *Ostrea*).

ASTIGMĂȚI, -Ă (< fr. [i]) adj. Care prezintă astigmatism, care suferă de astigmatism; (despre o imagine) care este deformată datorită astigmatismului.

ASTIGMĂȚISM (< fr. [i]; [s] gr. a- „fără” + *stigma* „punct”) s.n. (FIZ.) Abarație a unui sistem optic care formează o imagine întinsă pentru un obiect punctiform; lipsă de stigmatism. ■ Defect al unei lentile, al corneei sau cristalinului constând din abateri de la forma sferică, traduse prin variații ale curburii pe diferite meridiane, ceea ce duce la deformarea imaginilor.

ASTIMPĂR (< *astimpăra*) s.n. sg. Odihnă, liniște, pace.

ASTIMPĂRĂ (lat. ex. **temperare*) vb. I refl. și tranz. A (se) liniști, a (se) cuminti, a înceta sau a face să înceteze.

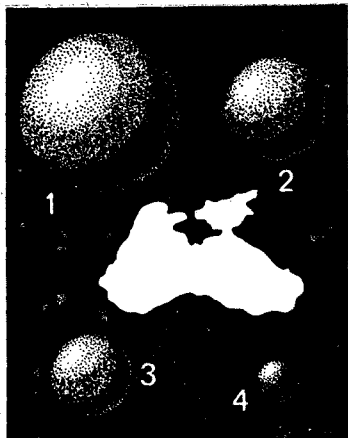
ASTM (ASTMĂ, s.f.) (< fr., lat.) s.n. (MED.) Stare patologică caracterizată prin greutate în expirație, accese de sufocare și prin nevoia intensă de aer. □ A. *bronhic* se datorează spasmului mușchilor bronhiolilor, provocat de

Hafez al Assad

Fred Astaire

Asteroidi

Comparație între cei mai mari asteroizi și Marea Neagră: 1. Ceres; 2. Pallas; 3. Vesta; 4. Iunona

o stare alergică, o infecție pulmonară cronică, o iritație locală a aparatului respirator etc. A. cardiac este provocat de o insuficiență cardiacă acută, ca urmare a acumulării de sânge în plămâni.

ASTMATIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. și f. 1. Adj., s.m. și f. (Persoană) care suferă de astm. 2. Adj. Provocat de astm.

ASTON (aston), Francis William (1877—1945), fizician englez. Prof. univ. la Cambridge. Cu ajutorul spectrografului de masă, construit de el (1919), a descoperit numeroși izotopi și a calculat exact masele atomice ale acestora. Premiul Nobel pentru chimie (1922).

ASTRA v. Asociațiunea Transilvană pentru Literatură Română și Cultura Poporului Român.

ASTRA, revistă politică-socială-culturală județeană. Apare din 1966, lunar, la Brașov.

ASTRAL (< fr., lat.) s.n. 1. (ANAT.) Unul dintre cele șapte oase care formează tarsul; talus. 2. (ARHIT.) Mulașă de secțiune semicirculară care separă fusul unei coloane de capitel.

ASTRAHAN, oraș în S Federației Ruse (C.S.), port fluvio-maritim în delta Volgăi; 509 mil loc. (1989). Ind. alim., textilă, a piel., de prelucr. a lemnului. Aeroport. Kremlin (sec. 16), catedrală (sec. 18). Muzeu. Universitate. Cunoscut din sec. 13.

ASTRAHAN (< Astrahan) s.n. Pielică de miel din rasa caracul, cu părul mățos și buclat. ■ Haină confecționată din asemenea pielicele.

ASTRAL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține astrilor, privitor la aștri.

ASTRALITĂ (< fr.) s.f. Exploziv de siguranță pe bază de azotat de amoniu, trinitrotoluen și nitroglicerina, cu mare forță explozivă, folosit în mine, saline, cariere și la lucrări de derocare.

ASTRALON (< fr. (i)) subst. Produs chimic obținut prin copolimerizarea clorurii de vinil și acrilatului de metil, termoplastice, folosit la prepararea plăcilor, foilor sau filmelor transparente, neinflamabile și rezistente la apă.

ASTRAGAȚI s.n. Instrument de cizmărie pentru întins talpa sau de întors cizmele pe față după ce au fost cusute pe dos.

ASTRINGENT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. 1. Adj. Care are proprietatea de a contracta țesuturile organismului. 2. S.n. Substanță chimică sau medicament care combate secrețiile exagerate prin formarea unei pelicule protec-

toare la suprafața pielii sau mucoaselor (ex. taninul).

ASTRO- (< gr. astron „astru”) Element de compunere care exprimă ideea de „astru” și servește la formarea unor substantive și adjective.

ASTROBIOLOGIE s.f. Exobiologie.

ASTROBOTANICĂ (< germ.) s.f. Ramură a astrobiologiei (exobiologiei) care se ocupă cu problema existenței vegetației pe alte corpuri astrale decât Pământul.

ASTROFIZICĂ (< fr. (i); {s} astro- + physique „fizică”) s.f. Ramură a astronomiei care studiază structura fizică și compoziția chimică a corpurilor cerești și a materiei interstelare, procesele din interiorul astrilor și interacțiunile dintre ei etc.

ASTROFOTOMETRIE (< fr., germ.) s.f. Ramură a astrofizicii aplicate care se ocupă cu determinarea strălucirii corpurilor cerești pe cale vizuală, fotografică, fotoelectrică sau termoelectrică.

ASTROGRAF (< fr. (i); {s} astro- + grapho „a scrie”) s.n. Lunetă astronomică folosită pentru determinarea poziției astrilor, prin fotografierea unei porțiuni a cerului.

ASTROIDA (< fr. (i); {s} astro- + eidos „aspect”) s.f. Curbă descrisă de un punct al unui cerc prin rostogolirea acestuia în interiorul altui cerc care este fix și are raza de patru ori mai mare decât a primului cerc.

ASTROLAB (< fr. (i)) s.n. Instrument pentru determinarea poziției astrilor sau a coordonatelor geografice ale locului. Precursorul sextantului. ■ Vechi instrument folosit pentru măsurarea unghiurilor.

ASTROLATRIE (< fr.) s.f. (În religiile antice) închinare la stele.

ASTROLOG (< fr., lat.) s.m. Persoană care practică astrologia.

ASTROLOGIC, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care aparține astrologiei, privitor la astrologie. 2. Literatură a = literatură cu caracter divinatar, întemeiată pe credința în influența astrilor asupra destinului uman. V. rojdanic, zodiac, horoscop, gramovnic, trepetnic.

ASTROLOGIE (< fr., lat.) s.f. Descifrare și prezicere a destinelor individuale sau colective pe baza studiilor poziției și mișcării astrilor (Soare, Lună, planete), a constelațiilor sau a unor fenomene cerești. Practicată din antic., ea a dus la dezvoltarea astronomiei, cu care s-a confundat mult timp.

ASTROMETRIE (< fr. (i); {s} astro- + metron „măsură”) s.f. Ramură a astronomiei care se ocupă cu stabilirea poziției astrilor pe bolta cerească și a coordonatelor geografice ale locului, precum și cu determinarea timpului pe cale astronomică.

ASTRONAUT (< fr.; {s} astro- + lat. nauta „navigator”) s.m. Persoană cu o pregătire tehnică, științifică, medicală, psihologică etc.,

specială, care (poate) face parte din echipajul unei nave cosmice; cosmonaut. Primul a. din lume a fost Iuri Gagarin (12 apr. 1961). În perioada 14 mai — 20 mai 1981, echipajul româno-sovietic format din Dumitru Prunariu și Leonid Popov a efectuat un zbor cosmic comun la bordul complexului orbital Soluz40 — Salluz-6.

ASTRONAUTICĂ (< fr. (i); {s} astro- + nautikos „de navigație”) s.f. Știința și tehnica zborului cosmic; se ocupă cu studiul și realizarea zborului în spațiul cosmic, cu cercetările în domeniul tehnicii construcției sateliților artificiali, rachetelor și navelor cosmice, a lansării lor etc.; cosmonautică. Bazele teoretice ale a. au fost puse de K.E. Tolokovski, R. Goddard și H. Oberth.

ASTRONAVĂ (după fr.) s.f. Navă cosmică, navă spațială.

ASTRONOM (< fr., lat.) s.m. Specialist în astronomie.

ASTRONOMIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține astronomiei, privitor la astronomie. ■ Fig. De proporții enorme, imens.

ASTRONOMIE (< fr., lat.) s.f. Știința care se ocupă cu studiul astrilor, al mișcării și evoluției lor, al structurii și compoziției etc., precum și cu studiul sistemelor de aștri, al galaxiilor și al Universului. Observații sistematice asupra cerului au fost făcute din milen. 3 î.Hr. În China, India, Egipt, Babilonienii sîc cel care au delimitat constelațiile. Prin sec. 6 î.Hr. grecii studiau mișcarea astrilor, forma cerului și a Pământului; de la ei n-sau păstrat denumirile stelelor și ale constelațiilor. În Europa, a. începe să se dezvolte abia în sec. 16, după ce Copernic a fundamentat sistemul heliocentric. În sec. următor se pun bazele a. moderne, îndeosebi, prin contribuțiile lui Galilei, Kepler și Newton. V. și cosmogonie, cosmografie, cosmologie.

ASTRU (< fr., lat.) s.m. Corp cereșc natural care se vede pe boltă datorită lumii proprii sau a celei primite de la alt corp cereșc (ex. stea, planetă etc.).

ASTUPĂ (lat. *astupare) vb. I tranz. A ample, a închide sau a bara o deschizătură.

ASTURIAS, Miguel Angel (1899—1974), scriitor și diplomat guatemalez. Scrieri inspirate de străvechea civilizație maya („Legende Guatemala”). Romane consacrate istoriei și problemei sociale ale țării sale: „Domnul președinte” (imagine tragică a dicatorului autohton), „Oameni de porumb”, „Papa verde”. Înmormări despre România; traduceri din proza românească. Premiul Nobel pentru literatură (1967).

ASTURICĂ (< reg. Asturii, Spania) adj. Fază ~ = fază tectogenetică a megaciclului hercinic, desfășurată între Carboniferul mediu și cel superior (Westphalian/Stephanian).

ASTURII (ASTURIAS), reg. autonomă în N Spaniei, la G. Biscaya; 10,6 mil km²; 1,13 mil. loc. (1988). Centru ad-tiv: Oviedo. Înmormată zonă minieră a țării (cărbone, fier). Ind. metalurgică și chimică dezvoltată. Cereale; creșterea intensivă a animalelor.

ASTYAGES, ultimul rege al Mediei (c. 585—550 î.Hr.); a fost înfrânt în 550 î.Hr. de Cyrus II, Media devenind o provincie a Imp. Persan.

ASUAJU DE SUS, com. în jud. Maramureș; 1 920 loc. (1991).

ASUDA (lat. assudare) vb. I tranz. A transpira, a năduși.

ASUMA (< fr., lat.) vb. I tranz. A(-și) lua ceva asupra sau pe seama sa.

ASUNCIÓN [asunsiɔn], cap. Paraguay-ului, port pe fl. Paraguay la confl. cu Pilcomayo; 794,2 mil loc. (1985, cu suburbii). Aeroport internațional. Cel mai mare centru politic și financiar al țării. Produse textile și alim. Universitate (1889). Muzeu. Prin port se realizează 75% din exportul și 96% din importul țării. Întemeiat în 1537 de conchistadorul Juan de Ayolas, a devenit capitala Paraguay-ului independent (din 1811).

ASUPRA (lat. ad-supra) prep. 1. Peste, pe. □ Expr. A prinde (pe cineva) asupra faptului = a

Astrolab

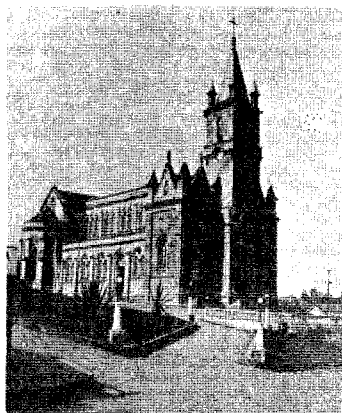

Tabel cronologic cuprinzind zborurile navelor spațiale pilotate

Data lansării	Denumirea navei	Numele astronautilor	Țara	Data lansării	Denumirea navei	Numele astronautilor	Țara
1	2	3	4	1	2	3	4
12.4.1961	Vostok 1	Iuri A. Gagarin	U.R.S.S.	7.12.1972	Apollo 17	Eugene A. Cernan	S.U.A.
5.5.1961	Mercury 3	Alan B. Shepard jr.	S.U.A.			Ronald E. Evans	
21.7.1961	Mercury 4	Virgil I. Grissom	S.U.A.			Harrison H. Schmitt	
6.8.1961	Vostok 2	Gherman S. Titov	U.R.S.S.	25.5.1973	Apollo — Skylab	Charles Conrad jr.	S.U.A.
20.2.1962	Mercury 6	John H. Glenn jr.	S.U.A.			Paul J. Weitz	
24.5.1962	Mercury 7	M. Scott Carpenter	S.U.A.			Joseph P. Kerwin	
11.8.1962	Vostok 3	Andrian G. Nikolaev	U.R.S.S.	28.7.1973	Apollo — Skylab	Alan L. Bean	S.U.A.
12.8.1962	Vostok 4	Pavel R. Popovici	U.R.S.S.			Owen K. Garriott	
3.10.1962	Mercury 8	Walter M. Schirra jr.	S.U.A.			Jack R. Lousma	
15.5.1963	Mercury 9	L. Gordon Cooper jr.	S.U.A.	27.9.1973	Soiuz 12	Vasili G. Lazarev	U.R.S.S.
14.6.1963	Vostok 5	Valeri F. Bikovski	U.R.S.S.			Oleg G. Makarov	
16.6.1963	Vostok 6	Valentina V. Tereșkova	U.R.S.S.	16.11.1973	Apollo — Skylab	Gerald P. Carr	S.U.A.
12.10.1964	Voshod 1	Vladimir M. Komarov	U.R.S.S.			Edward G. Gibson	
		Konstantin P. Feoktistov		18.12.1973	Soiuz 13	William R. Pogue	
		Boris B. Egorov				Piotr I. Klimuk	U.R.S.S.
18.3.1965	Voshod 2	Aleksai A. Leonov	U.R.S.S.			Valentin V. Lebedev	
		Pavel I. Bellaev		3.7.1973	Soiuz 14 —	Pavel R. Popovici	U.R.S.S.
						Saliut 3	
23.3.1965	Gemini 3	Virgil I. Grissom	S.U.A.	26.8.1974	Soiuz 15	Iuri P. Arghiuhin	
		John W. Young				Ghenadi V. Sarafanov	U.R.S.S.
3.6.1965	Gemini 4	James A. McDivitt	S.U.A.			Lev S. Demin	
		Edward H. White		2.12.1974	Soiuz 16	Anatoli V. Filipcenko	U.R.S.S.
21.8.1965	Gemini 5	L. Gordon Cooper jr.	S.U.A.			Nikolai N. Rukavișnikov	
		Charles Conrad jr.		11.1.1975	Soiuz 17 —	Aleksei A. Gubarev	U.R.S.S.
		Frank Borman				Gheorghe M. Greciko	
4.12.1965	Gemini 7	James A. Lowell jr.	S.U.A.	5.4.1975	Soiuz 18-1	Vasili G. Lazarev	U.R.S.S.
		Walter M. Schirra jr.				Oleg G. Makarov	
15.12.1965	Gemini 6A	Thomās P. Stafford	S.U.A.	7.4.5.1975	Soiuz 18 —	Piotr I. Klimuk	U.R.S.S.
		Neil A. Armstrong				Saliut 4	
16.3.1966	Gemini 8	David R. Scott	S.U.A.	15.7.1975	Soiuz 19	Vitali I. Sevastianov	
		Thomas P. Stafford				Aleksei A. Leonov	U.R.S.S.
3.6.1966	Gemini 9	Eugene A. Cernan	S.U.A.	15.7.1975	(Apollo 18)	Valeri N. Kubasov	
		John W. Young				Thomas P. Stafford	S.U.A.
18.7.1966	Gemini 10	Michael Collins	S.U.A.			Vance D. Brand	
		Charles Conrad jr.		6.7.1976	Soiuz 21 —	Donald K. Slayton	
12.9.1966	Gemini 11	Richard F. Gordon jr.	S.U.A.			Boris V. Volinov	U.R.S.S.
						Vitali M. Iolobov	
11.11.1966	Gemini 12	James A. Lovell jr.	S.U.A.	15.9.1976	Soiuz 22	Valeri F. Bikovski	U.R.S.S.
		Edwin E. Aldrin jr.				Vladimir V. Aksionov	
23.4.1967	Soiuz 1	Vladimir M. Komarov	U.R.S.S.	14.10.1976	Soiuz 23	Viacslav D. Zudov	U.R.S.S.
11.10.1968	Apollo 7	Walter M. Schirra jr.	S.U.A.			Valeri I. Rojdestvenski	
		Donn F. Eisele		7.2.1977	Soiuz 24 —	Viktor V. Gorbatko	U.R.S.S.
		R. Walter Cunningham				Iuri N. Glazkov	
26.10.1968	Soiuz 3	Gheorghe T. Beregovoi	U.R.S.S.	9.10.1977	Soiuz 25	Vladimir V. Kovalionok	U.R.S.S.
21.12.1968	Apollo 8	Frank Borman	S.U.A.			Valeri V. Riumin	
		James A. Lovell jr.		10.12.1977	Soiuz 26 —	Iuri V. Romanenko	U.R.S.S.
		William A. Anders				Gheorghe M. Greciko	
14.1.1969	Soiuz 4	Vladimir A. Satalov	U.R.S.S.	10.1.1978	Soiuz 27 —	Vladimir A. Djanibekov	U.R.S.S.
		Boris V. Volinov				Oleg G. Makarov	
15.1.1969	Soiuz 5	Aleksei S. Eliseev	U.R.S.S.	2.3.1978	Soiuz 28 —	Aleksei A. Gubarev	U.R.S.S.
		Evgheni V. Hrunov				Vladimir Remek	Ceho-Slovacia
		James A. McDivitt	S.U.A.	15.6.1978	Soiuz 29 — Saliut	Vladimir V. Kovalionok	U.R.S.S.
3.3.1969	Apollo 9	David R. Scott				Alexandr S. Ivancenkov	
		Russell L. Schweickart		27.6.1978	Soiuz 30 — Saliut	Piotr I. Klimuk	U.R.S.S.
		Thomas P. Stafford				Miroslaw HermaŃewski	Polonia
18.5.1969	Apollo 10	John W. Young	S.U.A.	26.8.1978	Soiuz 31 — Saliut	Valeri F. Bikovski	U.R.S.S.
		Eugene A. Cernan				Sigmund Jahn	R.D. Germana
		Neil A. Armstrong	S.U.A.	25.2.1979	Soiuz 32 — Saliut	Vladimir A. Liahov	U.R.S.S.
		Michael Collins				Valeri V. Riumin	
		Edwin E. Aldrin jr.		10.4.1979	Soiuz 33	Nikolai N. Rukavișnikov	U.R.S.S.
11.10.1969	Soiuz 6	Gheorghe S. Sonin	U.R.S.S.			Gheorghe Ivanov	Bulgaria
		Valeri A. Kubasov		9.4.1980	Soiuz 35 —	Leonid I. Popov	U.R.S.S.
12.10.1969	Soiuz 7	Anatoli V. Filipcenko	U.R.S.S.			Valeri V. Riumin	
		Vladislav N. Volkov		26.5.1980	Soiuz 36 — Saliut	Valeri N. Kubasov	U.R.S.S.
		Viktor V. Gorbatko				Bertalan Farkas	Ungaria
13.10.1969	Soiuz 8	Vladimir A. Satalov	U.R.S.S.	5.6.1980	Soiuz 35) Soiuz T2 —	Iuri V. Malisev	U.R.S.S.
		Aleksei S. Eliseev				Vladimir V. Aksionov	
14.11.1969	Apollo 12	Charles Conrad jr.	S.U.A.	23.7.1980	Soiuz 37 — Saliut	Vladimir V. Gorbatko	U.R.S.S.
		Richard F. Gordon jr.				Pham Tuan	R.D. Vietnam
		Alan L. Bean					
11.4.1970	Apollo 13	James A. Lovell jr.	S.U.A.	18.9.1980	Soiuz 38 —	Iuri V. Romanenko	U.R.S.S.
		Fred W. Haise jr.				Arnaldo Tamayo Mendez	Cuba
		John L. Swigert		27.11.1980	Saliut 6) Soiuz T3 —	Leonid D. Kizim	U.R.S.S.
1.6.1970	Soiuz 9	Andrian G. Nikolaev	U.R.S.S.			Oleg G. Makarov	
		Vitali I. Sevastianov				Ghenadi M. Srekalov	
1.2.1971	Apollo 14	Alan B. Shepard jr.	S.U.A.	12.3.1981	Soiuz T4 —	Vladimir V. Kovalionok	U.R.S.S.
		Stuart A. Roosa				Viktor P. Savinih	
		Edgar D. Mitchell		22.3.1981	Saliut 6) Soiuz 39 —	Vladimir A. Djanibekov	U.R.S.S.
23.4.1971	Soiuz 10 — Saliut	Vladimir A. Satalov	U.R.S.S.			Jugdermidin Gurgagcia	Mongolia
		Aleksei S. Eliseev		12.4.1981	Saliut 6) Columbia	John W. Young	S.U.A.
		Nikolai N. Rukavișnikov				Robert L. Crippen	
6.6.1971	Soiuz 11 — Saliut	Gheorghe T. Dobrovolski	U.R.S.S.	14.5.1981	Soiuz 40 —	Leonid I. Popov	U.R.S.S.
		Vladislav N. Volkov				Dumitru-Dorin Prunariu	România
		Viktor I. Pașev		12.11.1981	Saliut 6) Columbia	Joe H. Engle	S.U.A.
26.7.1971	Apollo 15	David R. Scott	S.U.A.			Richard H. Truly	
		Alfred M. Worden		22.3.1982	Columbia	Jack R. Lousma	S.U.A.
		James B. Irwin				Charles Gordon Fullerton	
16.4.1972	Apollo 16	John W. Young	S.U.A.				
		Thomas K. Mattingly jr.					
		Charles M. Duke jr.					

13.5.1982	Soiuz T5 — Saliut 7 (Soiuz T6)	Anatoli N. Berezovoi Valentin V. Lebedev	U.R.S.S.	12.4.1985	Discovery	Karol J. Bobko Donald E. Williams Rhea M. Sheddon Joffrey A. Hoffman Charles D. Walker S. David Griggs E. J. „Jake” Garn	S.U.A.
24.6.1982	Soiuz T6 — Saliut 7 (Soiuz T5)	Vladimir A. Djanibekov Alexandr S. Ivancenkov Jean-Loup Chrétien Thomas K. Mattingly	U.R.S.S. Franța S.U.A.				
27.6.1982	Columbia	Henry W. Hartsfield jr. Leonid I. Popov Alexandr A. Serebrov Svetlana E. Savițkaia	U.R.S.S.	29.4.1985	Challenger-Spacelab	Robert F. Overmayer Frederick D. Gregory Don L. Lind Norman E. Thagard William E. Thornton Taylor Wang Lodevijk van der Berg Vladimir A. Djanibekov Viktor P. Savinih	S.U.A.
19.8.1982	Soiuz T7 — Saliut 7 (Soiuz T5)	Vance D. Brand Robert F. Overmayer William E. Lenoir Joseph P. Allen Paul P. Weitz	S.U.A.	5.6.1985	Soiuz T13	Daniel C. Brandenstein Steven R. Nagel John O. Creighton John W. Fabian Shannon W. Lucid Patrick Baudry Sultan bin Salman bin Abdul-Aziz al-Saud	U.R.S.S.
11.11.1982	Columbia	Robert F. Overmayer William E. Lenoir Joseph P. Allen Paul P. Weitz Karol J. Bobko Story Musgrave Donald H. Peterson	S.U.A.	17.6.1985	Discovery	Charles G. Fullerton Roy D. Bridges Anthony W. England John-David F. Bartow Karl C. Henize Loren W. Acton F. Story Musgrave Joe H. Engle Richard O. Covey James D. van Hoften William F. Fisher John M. Lounge Vladimir Vasiutin Gheorghi M. Greciko Alexandr Volkov	S.U.A.
4.4.1983	Challenger	Vladimir G. Titov Ghenadi M. Strekalov Alexandr A. Serebrov Robert L. Crippen Frederik H. Hauck John M. Fabian Sally K. Ride Norman T. Thagard Vladimir A. Liahov Alexandr P. Alexandrov	U.R.S.S.	29.7.1985	Challenger-Spacelab	John M. Lounge Vladimir Vasiutin Gheorghi M. Greciko Alexandr Volkov Karol J. Bobko Ronald J. Grabe Robert A. Stewart David C. Hilmers William A. Palles Henri W. Hartsfield jr. Steven R. Nagel James F. Buchli Guion S. Bluford Bonnie J. Dunbar Ernst Messerschimid Reinhard Furrer Wubbo J. Ockels Brewster W. Shaw Bryan D. O'Connor Jerry L. Ross Sherwood C. Spring Charles D. Walker Mary L. Cleave Rodolfo Neri Vela Francis R. Scobee Michael J. Smith Judith A. Resnik Elison S. Onizuka Ronald E. McNair Gregory B. Jarvis Christa McAuliffe	U.R.S.S.
20.4.1983	Soiuz T8	Richard H. Truly Daniel C. Brandenstein Dale A. Gardner William E. Thornton Guyon S. Bluford jr.	S.U.A.	27.8.1985	Discovery	Christa McAuliffe Luri V. Romanenko Aleksandr Laveikin Aleksandr S. Viktorenko Aleksandr P. Aleksandrov Muhammed A. Faris	S.U.A.
18.6.1983	Challenger	John W. Young Brewster W. Shaw Robert A.R. Parker Owen K. Garriott Byron K. Lichtenberg Ulf Merbold	S.U.A.	17.9.1985	Soiuz T14	Vladimir G. Titov Ghenadi M. Strekalov Alexandr A. Serebrov Robert L. Crippen Frederik H. Hauck John M. Fabian Sally K. Ride Norman T. Thagard Vladimir A. Liahov Alexandr P. Alexandrov	U.R.S.S.
27.6.1983	Soiuz T9 — Saliut 7 (Cosmos 1443)	Richard H. Truly Daniel C. Brandenstein Dale A. Gardner William E. Thornton Guyon S. Bluford jr.	S.U.A.	3.10.1985	Atlantis	John M. Lounge Vladimir Vasiutin Gheorghi M. Greciko Alexandr Volkov Karol J. Bobko Ronald J. Grabe Robert A. Stewart David C. Hilmers William A. Palles Henri W. Hartsfield jr. Steven R. Nagel James F. Buchli Guion S. Bluford Bonnie J. Dunbar Ernst Messerschimid Reinhard Furrer Wubbo J. Ockels Brewster W. Shaw Bryan D. O'Connor Jerry L. Ross Sherwood C. Spring Charles D. Walker Mary L. Cleave Rodolfo Neri Vela Francis R. Scobee Michael J. Smith Judith A. Resnik Elison S. Onizuka Ronald E. McNair Gregory B. Jarvis Christa McAuliffe	S.U.A.
30.8.1983	Challenger	John W. Young Brewster W. Shaw Robert A.R. Parker Owen K. Garriott Byron K. Lichtenberg Ulf Merbold	S.U.A.	30.10.1985	Columbia — Spacelab	John M. Lounge Vladimir Vasiutin Gheorghi M. Greciko Alexandr Volkov Karol J. Bobko Ronald J. Grabe Robert A. Stewart David C. Hilmers William A. Palles Henri W. Hartsfield jr. Steven R. Nagel James F. Buchli Guion S. Bluford Bonnie J. Dunbar Ernst Messerschimid Reinhard Furrer Wubbo J. Ockels Brewster W. Shaw Bryan D. O'Connor Jerry L. Ross Sherwood C. Spring Charles D. Walker Mary L. Cleave Rodolfo Neri Vela Francis R. Scobee Michael J. Smith Judith A. Resnik Elison S. Onizuka Ronald E. McNair Gregory B. Jarvis Christa McAuliffe	S.U.A.
28.11.1983	Columbia — Spacelab	John W. Young Brewster W. Shaw Robert A.R. Parker Owen K. Garriott Byron K. Lichtenberg Ulf Merbold	S.U.A.	27.11.1985	Atlantis	John M. Lounge Vladimir Vasiutin Gheorghi M. Greciko Alexandr Volkov Karol J. Bobko Ronald J. Grabe Robert A. Stewart David C. Hilmers William A. Palles Henri W. Hartsfield jr. Steven R. Nagel James F. Buchli Guion S. Bluford Bonnie J. Dunbar Ernst Messerschimid Reinhard Furrer Wubbo J. Ockels Brewster W. Shaw Bryan D. O'Connor Jerry L. Ross Sherwood C. Spring Charles D. Walker Mary L. Cleave Rodolfo Neri Vela Francis R. Scobee Michael J. Smith Judith A. Resnik Elison S. Onizuka Ronald E. McNair Gregory B. Jarvis Christa McAuliffe	S.U.A.
3.2.1984	Challenger	John W. Young Brewster W. Shaw Robert A.R. Parker Owen K. Garriott Byron K. Lichtenberg Ulf Merbold	S.U.A.	5.2.1987	Soiuz TM2 — Mir (Soiuz TM3)	Luri V. Romanenko Aleksandr Laveikin Aleksandr S. Viktorenko Aleksandr P. Aleksandrov Muhammed A. Faris	U.R.S.S.
8.2.1984	Soiuz T10 — Saliut 7	Leonid D. Kizim Vladimir A. Soloviov Oleg I. Atikov	U.R.S.S.	22.7.1987	Soiuz TM3 — Mir (Soiuz TM2)	Vladimir G. Titov Mussa C. Manarov Anatoli S. Levcenko	U.R.S.S.
3.4.1984	Soiuz T11 — Saliut 7	Luri V. Malisev Ghenadi M. Strekalov Rakeș Sarma Robert L. Crippen Francis R. Scobee George D. Nelson James D. van Hoften Terry J. Hart	U.R.S.S. India S.U.A.	21.12.1987	Soiuz TM4 — Mir/Quant		U.R.S.S.
6.4.1984	Challenger	Robert L. Crippen Francis R. Scobee George D. Nelson James D. van Hoften Terry J. Hart	S.U.A.				
17.7.1984	Soiuz T12 — Saliut 7	Vladimir A. Djanibekov Svetlana E. Savițkaia Igor P. Volk Henry W. Hartsfield jr. Michael L. Coats Judith A. Resnik Steven A. Haukey Richard M. Mullane Charles D. Walker	U.R.S.S.				
30.8.1984	Discovery	Robert L. Crippen Jon A. McBride David Leestma Sally K. Ride Kathryn D. Sullivan Paul D. Scully-Power Marc Garneau Frederik H. Hauck David M. Walker Joseph P. Allen Dale A. Gardner Anna L. Fisher Thomas K. Mattingly Loren J. Shriver Gary E. Payton Elison S. Onizuka James F. Buchli	S.U.A.				
5.10.1984	Challenger	Robert L. Crippen Jon A. McBride David Leestma Sally K. Ride Kathryn D. Sullivan Paul D. Scully-Power Marc Garneau Frederik H. Hauck David M. Walker Joseph P. Allen Dale A. Gardner Anna L. Fisher Thomas K. Mattingly Loren J. Shriver Gary E. Payton Elison S. Onizuka James F. Buchli	S.U.A.				
8.11.1984	Discovery	Robert L. Crippen Jon A. McBride David Leestma Sally K. Ride Kathryn D. Sullivan Paul D. Scully-Power Marc Garneau Frederik H. Hauck David M. Walker Joseph P. Allen Dale A. Gardner Anna L. Fisher Thomas K. Mattingly Loren J. Shriver Gary E. Payton Elison S. Onizuka James F. Buchli	Canada S.U.A.				
24.1.1985	Discovery	Robert L. Crippen Jon A. McBride David Leestma Sally K. Ride Kathryn D. Sullivan Paul D. Scully-Power Marc Garneau Frederik H. Hauck David M. Walker Joseph P. Allen Dale A. Gardner Anna L. Fisher Thomas K. Mattingly Loren J. Shriver Gary E. Payton Elison S. Onizuka James F. Buchli	S.U.A.				

Continuarea tabelului se află în Addenda

Asunción. Catedrala

surprinde (pe cineva) în momentul când comite ceva (rău). 2. În contra, împotriva. 3. Cu privire la..., despre.

ASUPRI (< *asupra*) vb. IV tranz. A oprima, a împala, a prizoni; a exploata.

ASURA (cuv. sanscrit), creaturi inferioare în mitologia vedică, adversarii zeilor (deva), semănând zănie în lume; demoni.

ASURZI (< *surd*) vb. IV intranz. și tranz. A deveni sau a face să devină surd.

ASURZITOR, -OARE (< *asurzi*) adj. (Despre zgomote, sunete) Care asigură: extrem de puternic.

ASUȘ (< *fr.*) s.n. Partea nedetășabilă a formularelor, chitanțelor etc. confecționate sub formă de carnețe.

ASVAGHOSA (sec. 1—2 d.Hr.), poet și dramaturg indian. Poeme epico-lirice („Viața lui Buddha”, „Nanda cel frumos”). I se atribuie primele fragmente dramatice în limba sanscrită.

ASYŪT [asiy], oraș în centrul Egiptului, port pe fl. Nil; 291,3 mil loc. (1986). Ind. piel. și încălț.; egrenarea bumbacului, ceramică, prelucr. fildeşului. Baraj hidroenergetic. Institut politehnic. Vechiul nume: *Lycopolis*.

ASZTALOS [asztalos] *István* (1909—1960, n. Micăsasa, jud. Sibiu), scriitor maghiar din România. Proză cu accente autobiografice, inspirată din viața satului transilvan sau din colectivizarea agriculturii („Vintul nu se stărnește din senin”). Literatură pentru copii, piese de teatru, reportaje; un „Jurnal de război”, relatând tragediile provocate de regimul horthyst.

AȘA (lat. *eccum-sic*) adj. invar., adv. I. Adj. invar. Asemenea, atare. II. Adv. 1. În felul acesta, astfel. □ Loc. *Așa că* = deci. □ Expr. *Așa și așa* = nu prea bine; potrivit. 2. În același fel. □ Expr. *Și așa mai departe* = et cetera. 3. Act de... 4. Întocmai, exact, da.

AȘADAR (< *așa + dar!*) adv. Prin urmare, deci.

AȘANTI (ASHANTI), vechi stat pe terit. actual al Ghanei, în sec. 16—19. Ocupat de englezi și anexat coloniei Coasta de Aur, în urma unor grele războaie, în a doua jumătate a sec. 19.

AȘANTI (< *fr. [il]*) s.m. Populație negridă din Ghana din grupa de limbi guineică; în evul mediu a creat statul *Așanti*.

AȘCHIE (lat. *ascula*) s.f. Bucată (mică) de formă neregulată desprinsă parțial sau complet dintr-un corp în mod natural sau în urma unei acțiuni mecanice (cioplire, spargere etc.).

AȘCHIERE (< *așchie*) s.f. Operație de prelucrare a unui obiect prin înălțurarea sub formă de așchii a surplusului de material.

AȘCHILEU, com. în jud. Cluj; 1 967 loc. (1991). Biserică de lemn (1801). Reșed. com. este satul *Așchileu Mare*.

AȘEZA (lat. *assidere*) vb. I. I. Tranz. și refl. 1. A (se) pune pe un scaun, pe pământ etc. (pentru a ședa). 2. A (se) pune într-o anumită ordine; a (se) rîndi, a (se) aranja. II. Refl. 1. A se stabili într-o localitate, într-un loc. 2. A poposi. ■ (Despre păsări, sau insecte zburătoare) A se lăsa din zbor pe ceva pentru a se odihni. ■ (Despre lichide în fermentație) A se limpezi. ■ A se depune. 3. Fig. A se potoli, a se liniști. III. Tranz. A procura cuiva o situație bună; a căpăta. ■ A instala pe cineva într-o funcție.

AȘEZARE (< *așeza*) s.f. 1. Acțiunea de a (se) așeza. 2. Loc unde se află (stabilit) cineva sau ceva. 3. Grup de locușii, de construcții care alcătuiesc un mediu de viață umană. 4. A. geografică = poziționarea unui punct de pe glob prin intermediul coordonatelor geografice (latitudine și longitudine).

AȘEZAT, -Ă (< *așeza*) adj. (Despre oameni și manifestările lor) Liniștit, cumpătat, cuminte, serios.

AȘEZĂMIȚ (< *așeza*) s.n. Fundație. □ A. cultural = instituție care desfășoară o activitate organizată de propagare a științei și culturii.

AȘHABAD, cap. Turkmenei situată într-o oază, la poalele M-șilor Kopetdag; 398 mil loc. (1989). Nod de comunicații. Aeroport. Centru ind. (constr. de mașini, ciment, produse din bumbac, mătase, covoare) și cultural. Studiouri cinematografice. Academie de științe. Universitate. Muzeu. Fundat în 1881, a fost reconstruit după cutremurul catastrofal din 1948. Vechiul nume: *Poltorak*.

AȘKENAZI (< *fr.*) s.m. pl. Denumire a grupului de evrei stabiliți în evul mediu în Țările germane, de unde mai târziu au migrat în V și E Europei. Obiceiurile și ritualurile lor (originate din Palestina) se deosebesc de cele ale *sefarzilor*.

AȘTEPTA (lat. *adspettare*) vb. I. tranz. 1. A sta într-un loc pentru a fi de față la ceva care urmează să se întâmple, sau, pentru a vedea pe cineva care trebuie să vină. 2. A avea răbdare. ■ A ezita, a zăbovi. 3. A spera, a nădăjdui. ■ Refl. A-și închipui, a conta (pe ceva); a presupune.

AȘTERNE (lat. *asternere*) vb. III 1. Tranz. A întinde ceva pe o suprafață (pentru a o acoperi). ■ A răspîndi într-un strat cit mai uniform, pe suprafața unui drum, materialul necesar pentru construcția sau întreținerea îmbrăcăminții rutiere. 2. Tranz. și refl. A (se) împrăștia pe jos astfel încît să formeze un strat. 3. Tranz. A pregăti și a învinde pe pat așternuturile pentru culcare. ■ A pregăti masa. 4. Tranz. A așterne (un text) pe hîrtie = a scrie, a compune. ■ Refl. A se apuca temeinic de o treabă. □ Expr. A se așterne la drum = a porni la un drum lung.

AȘTERNŪT (< *așterne*) s.n. 1. Faptul de a așterne. 2. Ceea ce servește pentru a așterne, pentru a pregăti patul sau locul pentru dormit. ■ (POLIGR.) Înelviș de materiale elastice cu care se acoperă cilindrul preselor de tipar pentru repartizarea uniformă a presiunii pe suprafața hîrtiei. 3. Culcuș (făcut din paie, mușchi etc.) pentru animale.

AȘTILEU, com. în jud. Bihor, pe valea Crișului Repede; 4 249 loc. (1991). Expl. de marmură, argile refractare, nisipuri și calcare. Combinat de lianți și azbociment (Chistag). Hidrocentrală.

At, simbol chimic pentru astatin.

ATAC (< *fr.*; *ataka*) s.n. 1. Acțiune de luptă ofensivă prin care se urmărește nimicirea sau capturarea inamicului ori distrugerea unor obiective. A. poate fi: *terestru, aerian, naval sau combinat*. 2. Moment decisiv al luptei, în care se urmărește, printr-o înaintare impetuoasă, nimicirea sau capturarea inamicului. 3. Agresiune împotriva unei persoane, a unui stat. 4. Inipativă într-un joc sportiv. ■ Totalitatea jucătorilor care alcătuiesc grupul ofensiv al unei echipe sportive. 5. Campanie violentă împotriva unei persoane, a unei situații etc. 6. Apariție bruscă și violentă a simptomelor unei boli sau a unor manifestări din evoluția bolii. ■ (Pop.) Apoplexie.

ATAȚA (< *fr.*) vb. I tranz. 1. A efectua un atac. ■ Intranz. A deșine sau a lua inițiativa într-o întrecere sportivă. 2. A strica sau a distruge. 3. A începe să studieze o problemă. ■ A începe executarea unei bucați muzicale. 4. (DR.) A contesta o hotărîre administrativă (prin contestație) sau judecătorească prin căi de atac ordinare (recurs) ori extraordinare (revizuire, contestație în anulare, recurs extraordinar).

ATACAMA 1. Puna de ~, deșert în N statului Chile, la 3 200 m alt. medie, între Cordillera Coastelor și Anzii Centrali, de-a lungul Oc. Pacific, între 22° și 27° lat. S, pe c. 1 000 km lungime. Unul dintre cele mai aride pustii de pe Pământ (precipitații sub 50 mm/annual). Zăcăminte de salpetru, aur, argint, borax, cupru. 2. Fosă oceanică în Oc. Pacific, în lungul coastei chilene. Lungime: c. 1 500 km. Ad. max.: 8 050 m (măsurată în 1957).

ATACANT, -Ă (< *fr.*) adj., s.m. și f. I. Adj. Care atacă. 2. S.m. și f. Jucător care face parte din linia de atac a unei echipe de fotbal, handbal etc.

ATAHUALPA (c. 1500—1533), ultimul conducător al incașilor. Executat în aug. 1533, din ordinul conchistadorului spaniol *Francisco Pizarro*.

ATAMAN (< *rus., ucr.*) s.m. 1. Căpetenie de cazaci. 2. Șef al unei echipe de pescari.

ATANARIC (ATHANARIC), rege vizigot. Menționat de izvoare între 367 și 381 în S Daciei; i s-a atribuit prezumiiv „Tezaurul de la Pietroasa” (Cioșca cu pui de aur). V. *Pietroasele*.

ATANASIE (c. 296—373), patriarh de Alexandria. Adversar înverșunat al arianismului; canonizat.

ATANASIE, Anghel (c. 1665—1713, n. Giugud, jud. Alba), cleric român. Mitropolit ortodox al românilor din Transilvania, a acceptat, în 1698, unirea cu Biserica romano-catolică în

Gheorghe Atanasie

Niky Atanasie
(în „O scrisoare pierdută”)

condițiile menținerii vechiului rit și ale egalității în drepturi dintre preșii români și clerul catolic, devenind episcop unit (greco-catolic) al națiunii române din Transilvania și părțile alpine (1701—1713). Din timpul păstoririi sale încep românii ardeleni să frecventeze școlile catolice din Transilvania, Viena și Roma.

ATANASIU, Gheorghe (George) (1893—1972, n. lași), geofizician român. Acad. (1963), prof. univ. la Cluj, Cernăuți și București. Studii și cercetări în domeniile fotoelectricității, opticii și căldurii. A măsurat radioactivitatea surselor de apă din România și magnetismul terestru, întocmind hărți magnetice.

ATANASIU, Ion (1892—1949, n. lași), geolog român. M. coresp. al Acad. (1940), prof. univ. la Iași și București. Studii stratigrafice și tectonice asupra Carpaților Orientali. A studiat cutremurile de pământ, depozitele cretacice, zăcămintele de petrol și de gaze din România.

ATANASIU, Niky (1907—1967, n. București), actor român de teatru și film. Interpret al Teatrului Național din București, pe scena căruia s-a impus mai cu seamă în piese ale lui Caragiale (rolurile Cațavencu, Tipătescu, Nae Grîmbea, Chiriac). Roluri în filme („Citadela sfârșită”, „Telegrame”, „Bădăranii”).

ATANASIU, Vasile (1886—1964, n. Tirgoviște), general român. S-a distins în bătălia de la Mărășești (1917). Comandant al Corpului III de Armată (1940—1943) pe Frontul de Est, apoi comandantul Armatei I Române pe Frontul de Vest.

ATARAXIE (fr., gr. *ataraxia* „lipsă de tulburare”) s.f. (FILOZ.) Termen desemnând în etica greacă antică starea de seninătate sufletească, de liniște ca ideal moral (Epicur, Pyrrhon ș.a.).

ATARE (lat. *talis*) adj. invar. Astfel de..., asemenea. □ Loc. Ca atare = deci, în consecință.

ATARGATIS, zeița siriană a naturii, a fertilității și frumuseții, venerată în tot bazinul mediteranean.

ATAȘ (< fr.; atăș) s.n. Cucie metalică (de obicei cu formă aerodinamică) prinsă lateral de o motocicletă, pentru a transporta persoane sau materiale.

ATAȘA (< fr.) vb. I 1. Tranz. și refl. A (se) alătura. 2. Refl. Fig. A se lega sufletește de cineva sau de ceva.

ATAȘAMENT (< fr.) s.n. Afecțiune durabilă, atitudine devotată față de oameni sau lucruri care ne sînt apropiate, față de o cauză sau un ideal.

ATAȘAT, -Ă (< fr.) adj., s.m. 1. Adj. Alăturat, alipit de ceva. ■ Apropiat de cineva; devotat, credincios. 2. S.m. Cel mai mic în grad dintre membrii unei reprezentanțe diplomatice. □ A. special (militar, cultural, financiar, de presă) = consilier al șefului unei reprezentanțe diplomatice într-o problemă de specialitate.

ATATÜRK, Mustafa Kemal (1881—1938, n. Salonik), general și om politic turc. Primul președinte al Republicii Turcia (1923—1938) și fondatorul statului modern turc; lider al Partidului Popular Republican (din 1923). A participat la Revoluția „junilor turci” (1908), apoi a condus războiul de eliberare națională (1919—1924). A modernizat sistemul politic, cultural și educațional, europenizîndu-l.

ATAVISM (< fr.; [s] lat. *atavus* „strămoș”) s.n. Apariția la descendenți a unor caractere proprii ascendenților îndepărtați și care nu s-au manifestat în generațiile intermediare (ex. apariția culorii iepurelui sălbatic la iepurele de casă). A. arată înrudirea filogenetică a organismelor.

ATAXIE (< fr.; [s] gr. *ataxia* „dezordine”) s.f. (MED.) Tulburare a coordonării mișcărilor, în special a celor voluntare, ca urmare a lezării căilor nervoase sau a centrilor nervoși coordonatori ai mișcărilor. Există 3 tipuri de a.: statică, locomotoare și cinetică.

ATBARA (ATBARAH) 1. Riv. în Etiopia și Sudan, afl. dr. al Nilului; 120 km. lzv. din Pod. Abisiniiei (L. Tana) și este navigabil în perioada ploilor. Se mai numește *Bahr-el-Asua*. 2. Oraș în

Kemal Mustafa Atatürk

NE Sudanului, la confl. A. cu Nilul; 73 mil loc. (1983). Ciment. Nod de comunicații.

ATEAS, rege scit, conducător al unor triburi așezate în Dobrogea. Înfrînt în 339 î.Hr. de regele Macedoniei, Filip II.

ATEBRÎNĂ (< fr.; [i]) s.f. Derivat al acridinei, folosit în tratamentul curativ și preventiv al malariei și al teniazel; mepacrină.

ATEISM (< fr.; [i]) s.n. Doctrină bazată pe respingerea, refuzul sau negarea zeilor și a lui Dumnezeu, ca și a oricăror elemente supranaturale sau divine. În antic., a. a fost rareori afirmat clar, deoarece teismul însuși nu era limpede formulat; vechile religii conțin elemente ateiste sau semiateiste. A. s-a afirmat cu consecvență în epoca modernă, în Occident, sub două forme: a. *raționalist*, cu originile în Renaștere și iluminismul sec. 18, și a. *romantic*, un protest radical împotriva lui Dumnezeu susținut de poeți și prozatori. L. Feuerbach, unind cele două forme de a., a încercat să transforme teologia într-o antropologie; el îl

explică pe Dumnezeu ca proiecție a spiritului uman. Această temă va fi reformulată de S. Freud în termeni psihologici și de K. Marx, care va face din religie o problemă ideologică. A. romantic va fi reluat de Nietzsche pe fondul „nihilismului”; Dumnezeu devine un concept nedeterminat, desemnînd lumea ideilor și a idealurilor, iar omul ateu, om al noilor atitudini, convingeri și responsabilități. În sec. 20 se constituie a. bazat pe principiile științei, care consideră că Universul este alcătuit exclusiv din materie. Acest tip de a. nu este afectat nici de revoluțiile științifice, nici de prezența creștinței în conștiința unor savanți ca A. Einstein, de exemplu.

ATELAJ (< fr.) s.n. 1. Ansamblu format din animalele care trag un vehicul și din harnașamentul și organele cu care ele sînt legate de vehicul pentru a transmite forța de tracțiune. 2. Harnașament pentru caii unui atelaj (1).

ATELANĂ (< fr., lat.) s.f. Piesă de teatru din bufă sau satirică, originară din orașul Atena din Campania, jucată de tineri romani.

ATELĂ (< fr.) s.f. (MED.) Piesă de metal, de lemn sau din material plastic, utilizată pentru imobilizarea provizorie a unui membru fracturat.

ATELECTAZIE (< fr.; [s]) gr. *ateles* „incomplet” + *ektasis* „extensiune”) s.f. (MED.) Colabare a unui plămîn sau a unui segment pulmonar, avînd drept urmare suprimarea funcției respiratorii în zona pulmonară respectivă. La făt, plămînii sînt în mod normal în această stare. În medicina legală, evidențierea a. probează faptul că fătul s-a născut mort.

ATELIER (< fr.) s.n. 1. Loc, încăpere, local amenajat, utilat cu unelte de producție, unde se desfășoară o activitate meșteșugărească sau industrială; subdiviziune a întreprinderii industriale, formată din locuri de muncă așezate în spații comune, unde muncitorii execută același fel de produs sau aceeași operație tehnologică. □ *Atelier-scoală* = celula structurală și funcțională în sistemul instruirii tehnice-productive a elevilor din învățămîntul liceal industrial și profesional. 2. Încăpere special amenajată în care lucrează un artist plastic.

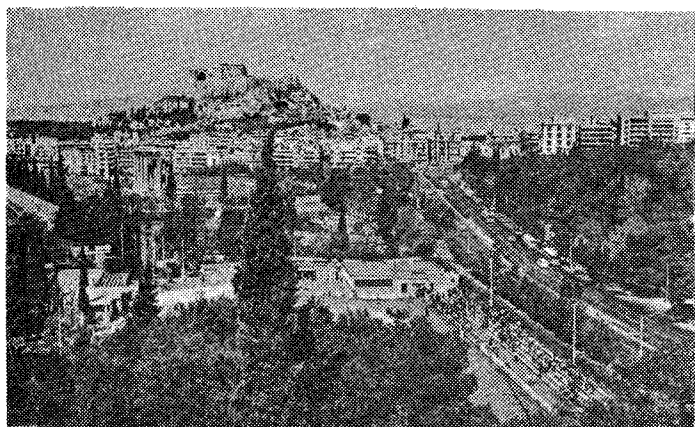
ATEMPORAL, -Ă (< fr.) adj. Care nu este legat de condiții determinate de timp, de un moment istoric dat.

ATENA (ATHENA) (în mitologia greacă), zeița a înțelepciunii, protectoare a artelor, științei și meșteșugurilor, patroana orașului Atena. S-a născut din capul lui Zeus, gata înarmată. Emblema ei era bufnîța, simbolul înțelepciunii. Identificată de romani cu *Minerva*. Numită și *Pallas Athena*.

ATENA (ATHINAI), cap. Greciei, situată în partea centrală-estică (Pen. Atica). Formează, împreună cu Pireu și cu o serie de localități satelite, „Marea Atenă”; 3,47 mil. loc. (1990). Nod de comunicații. Aeroport internațional (Ellinikón). Pr. centru economic, politic, comercial și cultural al țării. Orașul concentrează 2/3 din ind. Greciei (textile, conf., piel., ciment, produse farmaceutice, metalurgie), iar în Pireu siderurgie, rafinării de petrol, șantiere navale. Important centru financiar și comercial. Academie de științe (1926). Universitate (1837). Institut politehnic (1836). Institute de arheologie. Muzeu. Centru turistic. Aici se află Acropole, fortăreața a orașului, reconstruită în sec. 5 î.Hr., cu celebre monumente din epoca clasică: Partenonul, Erechtheonul, Propileele, Templul zeiței Nike Apteros. Alte monumente: Teatrul lui Dionysos (sec. 6—4 î.Hr.), Templul lui Hefaistos (sec. 5 î.Hr.), Porticul lui Attalos II (sec. 2 î.Hr.), bazinele bizantine Hagios Nikomedos și Hagios Theodoros (sec. 11). Așezare din milen. 3 î.Hr.; capitală din sec. 8 î.Hr. a Aticilor. A. a fost cea mai strălucită cetate din Grecia antică, a cărei putere politică și înflorire culturală ajung la apogeu în sec. 5 î.Hr., după respingerea invaziei persane și după înființarea Ligii Maritime de la Delos, prin care A. și-a asigurat hegemonia în lumea greacă. Înfrîngeră

Atena

Atena. Vedere generală

suferită în Războiul peloponesiac (431—404 î.Hr.) a marcat începutul declinului, A. rămânând încă sec. de-a rîndul metropola „spirituală a Greciei. Sub dominație macedoneană (după 338 î.Hr.), romană (din 146 î.Hr.), bizantină, cucerită de cruciați (1204), de turci (1456 sau 1458), A. a devenit din 1834 capitala Greciei moderne. Aici, în 1896, s-au desfășurat primele jocuri olimpice moderne. La 9 febr. 1934 aici s-a semnat pactul *Infelegerii Balcanice* între România, Iugoslavia, Grecia și Turcia cu scopul principal al menținerii statu-quo-ului teritorial.

ATENANSĂ (după fr. *attenant*) s.f. Corp secundar al unei case; parte secundară a unei locuințe; anexă a unei clădiri.

ATENEU (< fr., lat.) s.n. 1. (La vechii greci) Loc sau clădire consacrată cultului zeiței Atena. 2. Nume dat unor instituții culturale-științifice; clădirea care le adăpostește.

ATENEU, revistă social-culturală județeană. Apare din 1964, lunar, la Bacău.

ATENEUL ROMÂN 1. Edificiu cultural în București. Construit în stil eclectic, între 1886 și 1888, după planurile arhitectului A. Galleron, prin stăruința lui Constantin Esarcu. Cuprinde două săli de concert și săli de expoziții. Sediul Filarmonicii „George Enescu”. 2. Societate științifică, literară și artistică, fondată la București, în 1865; președinte: C. Esarcu. Vastă activitate culturală (conferințe, expoziții, concerte), prin care a întemeiat, în România, tradiția universităților populare. 3. Publicație culturală editată de A. (1). A apărut la București, lunar, cu întreruperi, între 1866 și 1895.

ATENT, -Ă (< it., lat.) adj. 1. Care manifestă atenție (1). ■ (Adverbal) Cu atenție, cu grijă. 2. Amabil, binevoitor, politicos.

ATENTA (< fr., lat.) vb. I tranz. A săvîrși un atentat.

ATENTAT (< fr.) s.n. (DR.) Faptă îndreptată, de regulă, contra vieții și integrității corporale a persoanelor sau a unor colectivități.

ATENȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. (PSIH.) Orientarea și concentrarea psihicului asupra unui anumit obiect sau a unei activități, care duc la creșterea eficienței activității respective. ■ (Cu valoare de interj.) Bagă de seamă! fi atent! 2. Grijă, preocupare (specială) a cuiva. 3. Atitudine de amabilitate, de bunăvoință, față de cineva.

ATENUA (< fr., lat.) vb. I tranz. A micșora, a scădea intensitatea unui fenomen care se propagă (ex. o undă, o radiație), gravitatea sau importanța unui fapt etc.

ATENUANT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care atenuează. □ *Circumstanțe atenuante v. circumstanță.*

ATENUE (< *atenua*) s.f. 1. (FIZ.) Scădere progresivă în spațiu și/sau în timp a amplitudinii unei unde, datorită dispariției de energie în

mediul în care se propagă și repartizării energiei pe fronturi de undă cu arii din ce în ce mai mari. 2. Scădere a puterii unui semnal în transmisiuni de telecomunicații, exprimată în neperi și decibeli.

ATENUATOR (< *atenua*) s.n. (TELEC.) Circuit electric introdus într-un lanț de transmisiuni cu scopul atenuării (2) undelor de anumite frecvențe, în vederea adaptării, a reglajului etc.

ATERINĂ (< ngr.) s.f. Pește teleostean marin, lung de 10—15 cm, cu corpul turtit, aproape transparent, cu o dungă argintie pe mijloc (*Atherina machon pontica*). Folosit mai ales ca nadă.

ATERIZĂ (după fr. *atterrir*) vb. I intranz. (Despre avioane) A efectua o aterizare.

ATERIZARE (< *ateriza*) s.f. Evoluție de reazărare a unei aeronave pe pământ constînd în planare în apropierea solului, așezare pe sol și rulare sau alunecare (pe zăpadă) pînă la punctul de oprire.

ATERIZOR (după fr.) s.n. Ansamblul organelor unui avion care servește la preluarea șocurilor în cursul aterizării.

ATERMAN, -Ă (< fr. *ai*); {s} gr. a- „fără” + *thermaino* „a încălzi”) adj. (Despre un mediu) Care nu permite trecerea căldurii prin el.

ATEROM (< fr. *ai*); {s} gr. *atheroma* „chist sebaceu”) s.n. (MED.) Infiltrație în tunica internă a aortei, arterelor mari și mijlocii etc. a unei substanțe grase, uneori impregnată cu săruri de calciu (ex. în ateromatoză, gută etc.). Produce tulburări de circulație.

ATEROMATOZĂ (< fr.) Stare patologică datorată prezenței plăcilor de aterom în pereții arterelor mari și mijlocii. Apare mai ales la persoanele în vîrstă.

ATEȘTĂ (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. A face dovada, a dovedi, a confirma. ■ A dovedi existența a ceva (într-un text, într-un document scris). 2. A confirma pe cineva într-o anumită funcție sau calitate (ex. într-un grad în învățămîntul superior sau în institutele de cercetare științifică).

ATEȘTAT, -Ă (< germ.) adj., s.n. 1. Adj. Confirmat, dovedit, existent. 2. S.n. Act prin care se atestă ceva; spec. certificat sau diplomă de studii.

ATETOZĂ (< fr. *ai*); {s} gr. *athetos* „impropriu, invalid”) s.f. (MED.) Tulburare neurologică manifestată prin mișcări lente sau ondulate ale extremităților, amplificate de excitații sau emoții, atenuate în repaus și abolite în somn. Se datorează lezării unor centri cerebrali.

ATEU, -EE (< fr.; {s} gr. *atheos* „fără zeu”) s.m. și f. Adept al ateismului.

ATEX s.n. Material termo- și fonoizolant, fabricat din fibre de lemn.

ATHABASKA [aθabaska] 1. Fluviu în Canada; 1 231 km. lzv. din M-șii Stîncoși, trece prin parcul național Jasper și se varsă în lacul cu același nume, de unde iese sub numele de Rîul Sclavilor. Navigabil vara în cursul inferior. 2. Lac navigabil în partea central-vestică a Canadel. la alt. de 212 m; 8,08 mil km². Ad. max.: 60 m. Pescuit.

ATHANASIU, Ioan (1868—1926, n. Săscut, jud. Bacău), fiziolog și medic veterinar român. M. cosp. al Acad. (1911). Unul dintre întemeietorii fiziologiei moderne românești; cercetări asupra transmiterii energiei nervoase și în domeniul electrofiziologiei.

ATHANASIU, Jean (1885—1938, n. București), bariton român. Unul dintre fondatorii Operei Române din București. Roluri principale în „Rigoletto”, „Tosca” ș.a., interpretate cu un deosebit simț dramatic.

ATHANASIU, Sava (1861—1946, n. Ruginești, jud. Vrancea), geolog român. M. de onoare al Acad. (1945), prof. univ. la Iași și București. Studii asupra flisului și formațiunilor neogene din Carpații Orientali. Cercetări paleontologice asupra mamiferelor terțiere și cuaternare din România.

ATHENAIOS (sec. 2—3), scriitor și retor grec. Lucrarea sa „Banchetul înțelepților”, importantă sursă de informații asupra epocii, cuprinde citate din numeroase scrieri pierdute.

ATHOS (HAGIŢION OROS) 1. Masiv muntos și pen. în Grecia de NE, în Pen. Calcidică. Alt. max.: 2033 m. 2. Republică monastică, cu regim de departament ad-*vis* autonom în cadrul Greciei; 336 km²; 1,5 mil. loc. (1981); reșed.: Karyai. Climă mediteraneană. Numeroase mănăstiri ortodoxe („Marea Lavră”, „Vatopedi” ș.a.), întemeiate cu începere din sec. 9, în care se găsec valoroase fresce, mozaicuri, sculpturi în lemn, manuscrite rare. Încă din sec. 14 numeroși domni români au reparat, refăcut și înzestrat mănăstirile de la A. La sfîrșitul sec. 16

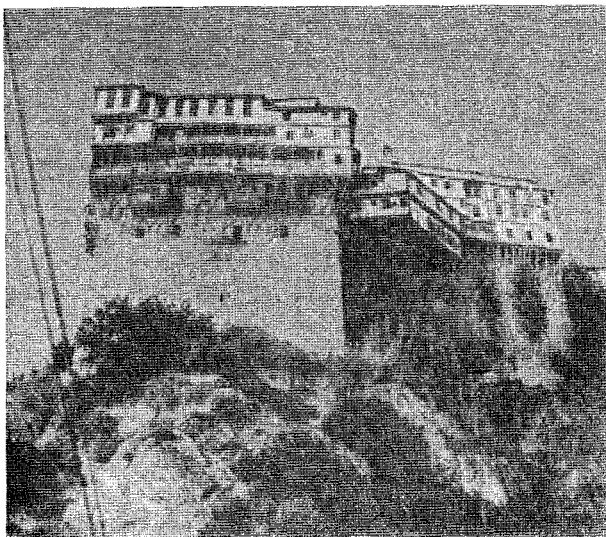

Jean Athanasiu

(în „Trubaduru”)

Sava Athanasiu

Muntele Athos. Mănăstirea Dionysios

au început „Inchinările” de mănăstiri și moși din Țările Române comunităților grecești de la A., situație curmată de legea secularizării averilor mănăstirești adoptată în 1863 de domnitorul Al. I. Cuza. Importanță religioasă și turistică.

ATIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. 1. Adj. Care aparține Aticiei, specific ei sau locuitorilor ei. □ *Dialectol* a. = dialect grec vorbit în Atica; stă la baza limbii grecești comune. 2. S.n. Zid scund sau balustradă așezată deasupra cornișei, cu scopul de a masca acoperișul.

ATICA (ATTIKI), pen. în SE Greciei mijlocii, între ins. Eubeea, G. Egina și Corint, despărțită de Pen. Pelopones prin istmul Corint, al cărui principal centru a fost, începând din antic., orașul Atena.

ATICISM (< fr., lat.) s.n. Caracteristică a stilului scriitorilor (sec. 5—6 î.Hr.) din Atena antică (situată în Atica), conștind în măsură, eleganță, puritate, rafinament.

ATID, com. în jud. Harghita; 3 218 loc. (1991).

ATIMIE (< fr. [i]; [s] gr. *athymia* „descurajare”, „neliniște”) s.f. (PSIH.) Lipsă de afectivitate sau o foarte slabă afectivitate pentru cei din jur.

ATINGE (lat. *attingere*) vb. III 1. Tranz. și refl. A lua contact direct, dar superficial, cu o suprafață, cu un obiect etc. 2. Tranz. A ajunge la o anumită limită. 3. Tranz. A lovi, a izbi. ■ Fig. A aduce prejudicii. ■ Fig. A ofensa. ■ Fig. A impresiona, a înduioșa. 4. Tranz. A pomeni, a vorbi (în treacăt) despre ceva.

ATIPIC, -Ă (< fr.) adj. Care nu prezintă caracteristicile tipului obișnuit.

ATITUDINE (< fr., it.) s.f. 1. Ținută sau poziție a corpului. 2. Mod de a se comporta față de un eveniment sau aspect al realității. □ Expr. *A lua atitudine* = a-și arăta cu fermitate părerea. 3. (PSIHOL., SOCIOL.) Predispoziție a persoanei de a reacționa într-un anumit mod la cele mai diverse situații de viață, cu funcție de orientare și de evaluare a conduitei. □ *Atitudini sociale* = orientări subiective stabile ale indivizilor ca membri ai unor grupuri sociale, în raport cu sistemul de valori (care au un caracter prescriptiv-normativ pentru comportament) al acestor grupuri.

ATIIAH, Sir Michael Francis (n. 1929), matematician englez. Prof. univ. la Oxford. Lucrări de geometrie algebrică și de algebră comutativă. Medalia Fields (1966).

ATIRNA (< *tirn.*) vb. I 1. Intranz. A sta suspendat (fiind prins sau agățat de ceva). ■ A cîntări (mult). 2. Tranz. A agăța, a suspenda. 3. Refl. A se agăța de cineva sau de ceva. 4. Intranz. A depinde de cineva sau de ceva.

ATIT (ATITA) (lat. *eccum-tantum*) adv., pron. nehot., adj. nehot. I. Adv. 1. În asemenea măsură, așa de mult (sau de tare, de bine, de scump etc.). □ Expr. *Atit (numai sau doar) că...* = cu singura deosebire că... 2. Pentru cea din urmă oară, mai mult nu. II. Pron. nehot. 1. Încolțește un nume sau o propoziție, exprimînd o măsură, o cantitate etc. □ Expr. *Atita-ți trebuie!* = ai s-o păștești! *Atit(a) mi-a* (sau *ți-a* etc.) *trebuie!* = asta așteptăm (sau așteptai etc.) ca să... 2. Acest singur lucru, numai aceasta. III. Adj. nehot. 1. Care este așa de mult (sau de tare, de bine etc.). 2. Numai aceasta. □ Expr. *Atita lucru* = lucru de nimic, motiv nelsemnat.

ATLANT (< 1 fr., 2. *Atlantida*) s.m. 1. Statuie reprezentînd un bărbat, folosită ca element de susținere în locul unei coloane sau ca pilastru. 2. Locuitor al legendarei *Atlantida*.

ATLANTA [otlanta], oraș în S.U.A., centru ad-tiv al statului Georgia, în S M-șilor Apalași; 2,74 mil. loc. (1988, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport internațional (43,3 mil. pasageri 1989). Centru comercial și financiar. Ind. siderurgică, chimică, textilă, poligrafică, alim. Sediul concernului „Pepsi-Cola”. Trei universități, institut de tehnologie (1885).

ATLANTIC, Oceanul ~, ocean situat între Europa, Africa și cele două Americi, care comunică cu Oc. Înghețat prin str. Davis și Danemarcul, iar în S cu Antarctica; 106,6 mil. km² (91,6 mil. km² fără mările mărginașe). Ad. medie: 3 600 m; ad. max.: 8 742 m (în fosa Puerto Rico). Are un volum de 329,7 mil. km³ de apă. Salinitate: 34—37,3‰. Temperatura apei variază de la c. 28°C la Ecuator, pînă la 6° la 60° lat. N și -1°C la 60° lat. S. Forma lui se aseamănă cu un mare „S”, țărmurile de E și V fiind aproape paralele. Numeroase ins. și arh. (supr. totală 1,07 mil. km²) unele de origine vulcanică (Ascension, Sf. Elena, Azore, Canare etc.). Dintre curenții oceanici care îl străbat cei mai importanți sînt: Golfstromul, Benguelei, Groenlandei și Braziliei. Numeroase mări mărginașe (Baltică, Nordulul, Mediterană, Caraibilor etc.) și golfuri largi (Guineii, Biscaya ș.a.). Șelful oceanic ocupă 10,3% din supr. sa. Scrăbătut de importante căi de navigație (2/3 din transporturile maritime comerciale ale lumii). Bogate zone de pescuit (c. 35% din cantitatea de pește pescuit pe glob). — **Bătălia din** ~, ansamblul operațiilor militare întreprinse în Oceanul A. (1941—1944) în timpul celui de-al doilea război mondial, în cadrul căruia rolul principal a revenit războiului submarin. — **Charta Atlantică**, declarație semnată la 14 aug. 1941 de către președintele S.U.A., F.D. Roosevelt, și prim-min. britanic, W. Churchill, referitoare la scopurile războiului și organizarea postbelică a lumii. A contribuit la închegarea coaliției antihitleriste. — **Zidul A.** = ansamblu de fortificații construit de germani de-a lungul coastelor atlantice europene după înfrîngerea Franței (iun. 1940) pentru a se apăra în vederea unei eventuale debarcări a Aliaților.

ATLANTIDA, continent ipotetic (o ins. imensă) care, după o legendă consemnată de Platon, era situat în Oc. Atlantic, la V de Gibraltar. Ar fi atins un înalt nivel de civilizație și s-ar fi scufundat în urma unei catastrofe naturale.

ATLAS (< fr.; [s] gr. *Atlas*) s.n. Culegere de hărți, grafice, planșe, desene asupra unui subiect dat, sistematizată după diferite criterii, cu scopul de a da un ansamblu coerent (a. geografic, geologic, ceresc, istoric, folcloric, lingvistic). Primul a. geografic a fost întocmit în a doua jumătate a sec. 16 de către G. Kremer (Mercator); primul a. geografic românesc a fost întocmit de Gh. Asachi în 1838.

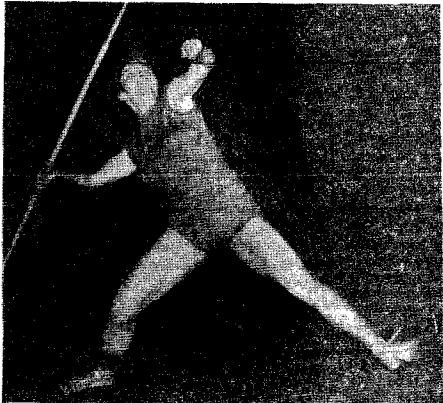
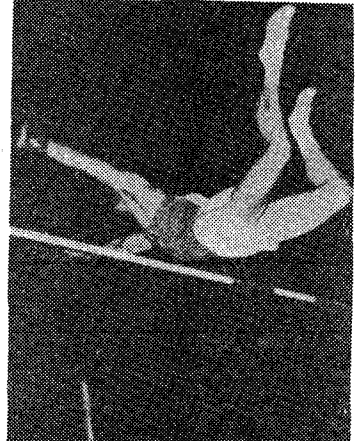
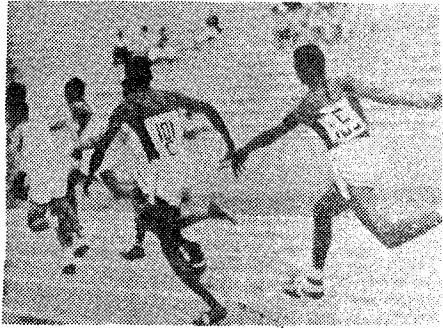
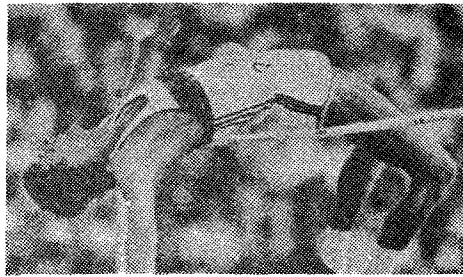
ATLAS² (fr. [i]; [s] gr. *Atlas*) s.n. (ANAT.) Prima vertebra cervicală, de formă circulară, care se articulează prin intermediul fațetei superioare cu osul occipital, iar prin intermediul fațetei inferioare cu axișul, suportînd astfel întreaga greutate a capului.

ATLAS (în mitologia greacă), titan osîndit de Zeus să sprijine veșnic pe umerii săi bolta cerească.

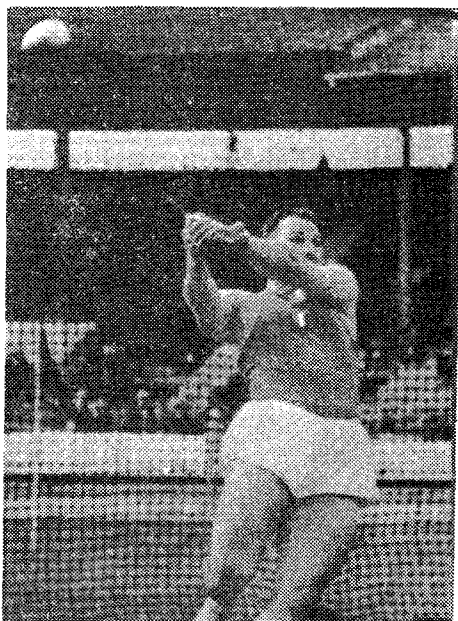
ATLAS, El ~, ansamblu montan în N Africii, întins de la Oc. Atlantic la M. Mediterană (G. Sirta Mică), în direcția SV-NE, pe c. 2 000 km. Este format din două lanțuri principale de munți: lanțul septentrional, care începe de la str. Gibraltar cu M-șii Rif și se desfășoară apoi de-a lungul țărmului M. Mediterană prin A. Mic (Tell) pînă la Capul Ras ben-Seka, și lanțul meridional, care se înalță pe litoralul Oc. Atlantic în fața Arh. Canare, constituit din trei grupe paralele: A. înalt (El-Atlas El-Kebir) cu alt. max. de 4 165 m (vf. Djebel Toubkal), alcătuit

Atlas

1. Sosire în cursa de 100 m; 2. Ștafetă; 3. Aruncarea suliței; 4. Săritura în lungime; 5. Săritura în înălțime; 6. Aruncarea greutății; 7. Săritura cu prăjină; 8. Aruncarea ciocanului

1	5
2	6 7
3	
4	8

din roci cristaline în V și calcare în E; A. *Mijlociu* (El-Atlas El-Moutaouăssit) aflat la N de A. Înalt și Antiatlasul, la S de acesta. A. Înalt se continuă către V cu A. Saharian, care închide, împreună cu A. Mic, din N, podul „Choct-urilor”, cu alt. cuprinde între 400 și 1.200 m, populat de numeroase lacuri. Treapta mai coborâtă a munților A. o constituie mesețele marocană și algeriană.

ATLAZ (< tc.) s.n. Tesătură pentru căptușeli și fețe de plapumă, lucioasă pe o singură față.

ATLET, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f. Persoană care practică una sau mai multe discipline atletice. ■ Persoană cu o constituție fizică armonioasă.

ATLETIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține atletului sau atletismului, privitor la atlet sau la atletism.

ATLETISM (< fr.) s.n. Ramură sportivă care cuprinde probe de alergări și marșuri pe diferite distanțe, sărituri (în lungime, înălțime, triplu salt, cu prajina), aruncări (cu discul, sulița,

ciocanul) sau probe combinate (pentaton, decaton).

ATMAN (cuv. indian) s.n. (În brahmanism) Sufletul individual identic cu sufletul lumii; principul unificator pentru toate ființele și lucrurile din lume, ca și pentru Universul ca tot; conștiința pură care depășește suferința existențială.

ATMOSFERĂ (< fr. {i}; {s} gr. *atmos* „abur” + *sphaira* „sferă”) s.f. 1. Înveliș gazos alcătuit din aer, care înconjură Pământul fără o limită superioară precisă, trecând treptat în spațiul interplanetar. Masa ei reprezintă 0,000 001 din masa globului pământesc, iar pe 1 cm² din suprafața terestră acționează o masă de aer egală cu c. 1 kg. Densitatea a. scade cu altitudinea. Proprietățile a. se mențin pînă la alt. de 3 000 m. Compoziția ei se schimbă în altitudine. În cadrul a. se deosebesc straturile: *troposfera*, *stratosfera*, *mezosfera*, *ionosfera* (*termosfera*), *exosfera*. ■ Fig. Mediu social, ambianță; stare de spirit creată în jurul cuiva sau a ceva. 2. Unitate de măsură tolerată a presiunii: a) a. tehnică 1 at = 1 kgf/cm² = 0,981 · 10⁵ N/m² (a. tehnică absolută: 1 ata; a. fizică (sau standard, normală) 1 atm = 760 mmHg = 1,013 · 10⁵ N/m². 3. Masă de gaze și de vapori creată într-un spațiu limitat în care au loc reacții chimice; influențează reacțiile după proprietățile ei (neutre, oxidante etc.).

ATMOSFERIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Care aparține atmosferei (1), referitor la atmosferă, care provine din atmosferă.

ATOL (< fr. {i}) s.m. Insulă formată prin depunerea scheletelor de corali în jurul unor ins. din zona tropicală. Are aspect de inel cu diametrul variabil, putînd ajunge pînă la 50 km și avînd la mijloc o lagună adîncă, uneori pînă la 100 m.

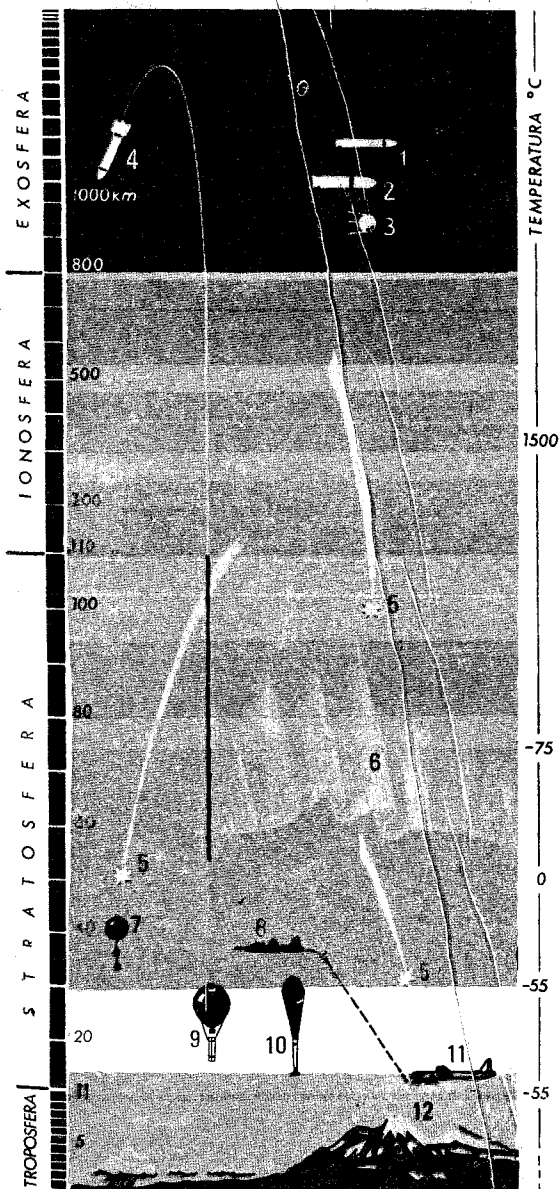
ATOM (< fr., lat.) s.m. 1. Particulă din care sînt alcătuite toate substanțele solide, lichide sau gazoase. Reprezintă cea mai mică parte a unei substanțe simple (element chimic) care mai păstrează însușirile chimice ale acesteia. Este format dintr-un nucleu central și electroni. Poate exista fie liber, fie în combinație cu alți atomi (identici sau diferiți) alcătuiind *molecula*. A. marcat = traser radioactiv. 2. A. social = noțiune introdusă în psihosociologie de J.L. Moreno, desemnînd cea mai mică unitate viabilă a matricii sociometrice, nucleul tuturor relațiilor socioafective (numite „tele”-uri) care s-au constituit în jurul unui individ.

ATOM-GRAM s.m. Cantitatea dintr-un element chimic a cărei masă, exprimată în grame, este egală cu masa atomică a elementului respectiv.

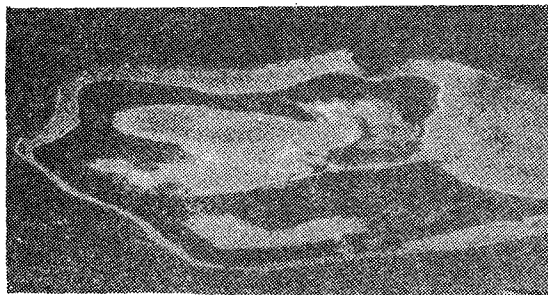
ATOMIC, -Ă (< fr. {i}) adj. Referitor la atomi, alcătuit din atomi. □ Model a. = reprezentare simplificată, schematică a structurii atomului, avînd drept scop explicarea proprietăților acestuia. Energie a. = energie nucleară. Masă (sau greutate) a. = raportul

Atmosfera

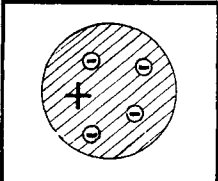
1, 2, 3. Primii sateliți artificiali; 4. Rachetă cu patru trepte; 5. Meteorizi; 6. Aurora polară; 7. Balon-sondă; 8. Avion-rachetă; 9. Stratostrat; 10. Aerostat; 11. Avion de călători; 12. Himalaya

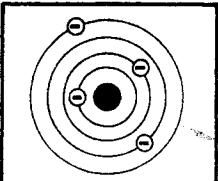
Atol

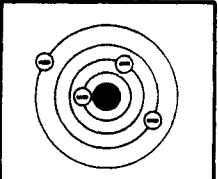
EVOLUȚIA MODELELOR ATOMICĂ

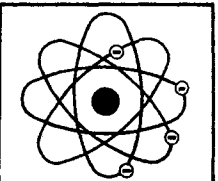
„Cozonac cu stafide”
(Electronii plutesc într-un fluid pozitiv) - J.J. Thomson, 1898.

Modelul planetar
(Electronii se rotesc în jurul nucleului ca planetele în jurul Soarelui) Rutherford, 1912

Atomul lui Bohr
(Electronii se pot roti numai pe anumite orbite circulare) - N. Bohr, 1913

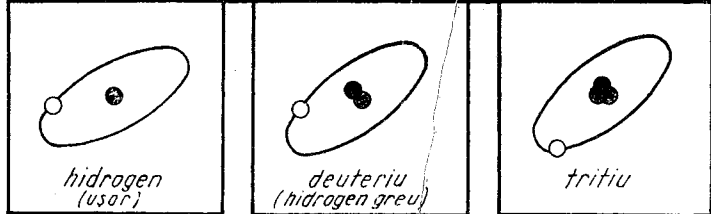
Modelul Bohr-Sommerfeld
(Electronii se rotesc pe orbite circulare sau eliptice) - A. Sommerfeld, 1916

ATOMII SÎNT CONSTITUIȚI DIN

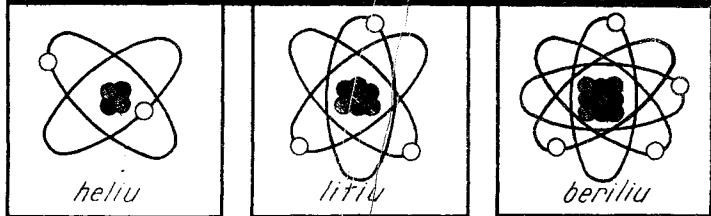
TREI PARTICULE ELEMENTARE :

- 1 **PROTONUL** (pozitiv) ● **alcătuiesc nucleul**
- 2 **NEUTRONUL** (neutru) ● **alcătuiesc nucleul**
- 3 **ELECTRONUL** (negativ) ○ **se rotește în jurul nucleului**

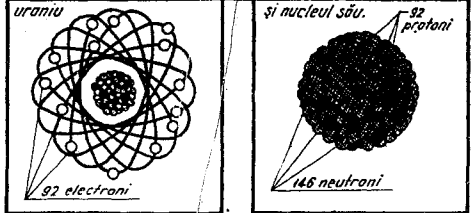
Cel mai simplu atom – de HIDROGEN – și cei trei IZOTOPI ai săi :

Modelele altor ATOMI UȘORI

Modelul unui ATOM GREU :

DIMENSIUNILE (diametre aproximative)

atomii între 0,0000001 mm (hidrogen) și 0,0000005 (cesiu)

nucleele atomice între 0,000000000002 mm (hidrogen) și 0,000000000020 mm (uranii)

nucleonii 0,000000000002 mm

electronii 0,000000000004 mm

MASA

atomii între $1,7 \cdot 10^{-25}$ g (hidrogen) și $4 \cdot 10^{-22}$ g (uranii)

nucleonii $1,7 \cdot 10^{-24}$ g

electronii $9,1 \cdot 10^{-28}$ g

EDIFICAȚI-VĂ!

pe o lungime de un milimetru încap unul lângă altul câteva milioane de atomi...

dacă am pune unul lângă altul toți atomii unei picături de apă s-ar obține „un lanț” lung cît depărtarea de la Pămînt la Soare...

Într-un punct minuscul făcut cu creionul sînt 3000000000000000 atomi...

dintre masa atomului unui element și a 12-a parte din masa atomului de carbon—12. Număr a. = număr de protoni ai unui atom egal cu numărul de ordine din sistemul periodic al elementului respectiv. Reactor (pilă) a. = reactor nuclear. Armă (sau bombă) a. v. armă, bombă.

ATOMISM (< fr. *at*) s.n. Concepție formulată încă în antichitate de către gânditori materialisti (Leucip, Democrit, Epicur) și de către adepții școlii *vașeșika*, după care materia este formată din atomi, concepții inițial ca particule indivizibile și indestructibile, aflate în veșnică mișcare. Din sec. 19, suferind transformări radicale, a devenit o teorie științifică, fundamentată experimental. Termenul este atribuit și unor orientări în domeniul științelor, care tind să reducă ansamblurile mai complexe la elementele lor simple (de ex. a. sociologic, a. politologic, a. logic ș.a.).

ATOMISTICĂ (< fr., germ.) s.f. Teorie, doctrină sau știință despre atom.

ATOMIZARE (< fr.) s.f. (CHIM.) Metodă de uscare constând în pulverizarea soluțiilor sau a suspensiilor într-un curent de aer cald.

ATOMIZOR (< fr.) s.n. Aparat pentru pulverizarea fină a unui lichid.

ATOMIZĂ s.f. Efuziune.
ATON, -Ă (< fr.) adj. (Despre vocale, silabe) Lipsit de accent.

ATONAL, -Ă (< fr. *at*) adj. (MUZ.) Care este compus după regulile *atonalismului*.

ATONALISM (< fr. *at*) s.n. Concepție de compoziție care a apărut în cursul primului pătrar al sec. 20, ca urmare a procesului de dezintegrare a tonalității (care a început cu Liszt, Wagner ș.a.). Rezultat dintr-un mod de exprimare bazat pe înălțarea de acorduri din game îndepărtate unele de altele și astfel lipsite de atracție reciprocă și de posibilitatea raportării lor la un centru comun (sunet, acord). Parți atonale cuprind unele compoziții de R. Strauss („Electra”), Bartók, Stravinski etc. Primul care a creat lucrări în întregime atonale a fost Schönberg („Trei piese pentru pian” etc.). Există a. liber și a. organizat serial. V. *serialism*.

ATONIE (< fr. *at*; *ton* gr. *atonia*, „slăbire”) s.f. (MED.) Reducere pronunțată a capacității contractile a unui mușchi sau organ (ex. a. uterină, a. gastrică etc.); p. ext. lipsă de forță, de putere.

ATONISM (*at* Aton) s.n. Primul cult mono-teist, constând în adorarea discului solar (Aten sau Aton), considerat ca aspect vizibil al divinității. A fost instituit în Egipt de faraonul Amenhotep al IV-lea (c. 1361—1340 î.Hr.). După moartea lui, preoții au restaurat politeismul.

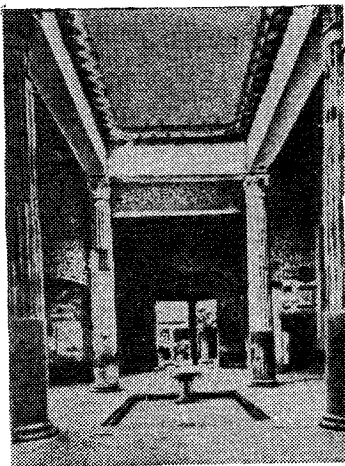
ATOPIE (< fr. *at*) s.f. (MED.) Manifestare de hipersensibilitate alergică, pe fondul unei predispoziții ereditare.

ATOT- (ATOATE-) (< a³ + tot) Element de compunere însemnând „pe deplin”, „complet”, „desăvârșit”, care servește la formarea unor substantive și adjective (ex.: atotbiruitor, atotputernic, atotștirător).

ATP, denumire prescurtată a acidului adenozintrifosforic, compus cu rol de acumulator energetic, prezent în toate celulele, reprezentând principala sursă de energie necesară contracției musculare, secrețiilor glandulare, transportului activ și proceselor de biosinteză.

ATRACTANȚI (< *atrage*) s.m. pl. Substanțe produse de insecte sau de alte organisme (animale, plante) pentru a atrage indivizi de sex opus (polenizatori sau organisme ce urmează a fi devorate); unele substanțe din această grupă se pot sintetiza în laborator și industrial pentru a se folosi în combaterea unor dăunători ai plantelor cultivate.

ATRAȚIUN, -Ă (< fr., lat.) adj. Atrăgător.
ATRAȚIUNE (< fr., lat.) s.f. 1. Putere, forță de a atrage, de a trage ceva spre sine. ■ (FIZ.) Acțiune reciprocă dintre două corpuri, manifestată prin tendința lor de a se apropia; poate fi de natură gravitațională (a. universală), electrică, magnetică etc. 2. Inclinare puternică pe care o simte cineva față de altceva sau de ceva; interes (4). ■ Farmec, ispită pe care cineva sau

Atrium

ceva le exercită asupra cuiva. 3. (La pl.) Ceea ce exercită o a. (2); distracție, amuzament □ Număr de a. = număr deosebit din programul unui circ, varietete etc.

ATRAGE (< trage, după fr. *attirer*) vb. III tranz. 1. A trage ceva la sine. 2. A determina pe cineva să vină într-un loc; a ademni. □ Expr. A atrage atenția (cuiva) = a abate atenția (cuiva) într-o direcție anumită; b) a avertiza, a preveni. 3. A avea drept consecință.

ATRĂGĂTOR, -OARE (< *atrage*) adj. Care atrage prin calitățile sale plăcute; atractiv.

ATREPSIE (< fr. *at*; *trepsis* gr. a- „fără” + *trepsis* „nutriție”) s.f. (MED.) Tulburare cronică de nutriție înțilnită la copilul sugar, în care greutatea corporală se reduce la 40—50% din valoarea normală.

ATREU (în mitologia greacă), rege al cetății Micene, tatăl lui Agamemnon și Menelaos. Încemeietorul neamului Atridilor. Pentru a se răzbuna pe fratele său, Tieste, care îi seduse soția, i-a ucis trei fiu, oferindu-i apoi la un banchet mîncăruri găcite din carnea acestora.

ATRIBUJ (< fr., lat.) vb. IV tranz. 1. A pune pe seama cuiva. 2. A da, a conferi.

ATRIBUIRE (< *atribui*) s.f. (INFORM.) Operație folosită în limbajele de programare, prin care unei variabile i se dă o valoare; asignare.

ATRIBUT (< fr., germ.) s.n. 1. Însușire; spec. însușire esențială fără de care un lucru nu poate nici să existe, nici să fie conceput. ■ Simbol, semn distinctiv, emblemă. 2. (LINGV.) Parte secundară a propoziției, care determină un substantiv sau un echivalent al lui. 3. (FILOZ.) Calitate a unei substanțe; la Spinoza, gândirea și întinderea sînt atribute ale substanței unice și infinite, numite Dumnezeu sau natură.

ATRIBUTIV, -Ă (< germ.) adj. Care are funcțiune de atribut (2). □ Propoziție a. = propoziție secundară care îndeplinește funcțiune de atribut (2) pe lângă un cuvînt din propoziție regentă.

ATRIBUȚIE (< fr., lat.) s.f. Sferă de autoritate, de competență, de activitate a cuiva.

ATRIȚIUNE (< fr., lat.) s.f. Uzură a pietrelor unei îmbrăcămînti rutiere din cauza frecării între ele.

ATRIU (< fr., germ.) s.n. Cameră a inimii; (la om) fiecare dintre cele două despărțituri superioare ale inimii, care comunică cu ventriculele. În a. drept vine (prin venele cave) sînge din tot corpul; în a. sting (prin venele pulmonare), sînge oxigenat din plămîni. Sin. *auricul*.

ATRIUM (cuv. lat.) s.n. Curte interioară, cu

sau fără portice, într-o locuință greco-romană. ■ Spațiu deschis, înconjurat sau nu de colană, la intrarea unei bazilici.

ATRIZI (< *Atrou*) (în mitologia greacă), familie celebră pentru blestemul care i-a urmat pe membrii săi (Agamemnon, Menelaos, Egist, Electra, Oreste), datorat nelegiuirilor strămoșului ei, *Atrou*.

ATROCE (< fr., lat.) adj. invar. Crud, fioros, cumplit; grozav, strașnic.

ATROCITATE (< fr., lat.) s.f. Însușirea de a fi atroc; cruzime; faptă, acțiune cumplită (care denotă cruzime).

ATROFIA (< fr.) vb. I refl. (Despre țesuturi și organe) A suferi un proces de regresivitate morfofuncțională ca urmare a unei tulburări locale de nutriție; a degenera.

ATROFIE (< fr., lat.) s.f. Rezultatul procesului de atrofie; degenerare.

ATROPINĂ (< fr. *at*; *trōpos* gr. *Atropos*) s.f. (MED.) Alcaloid extras din mătrăgună, măsleăriță, ciulfale, cu acțiune parasimpaticolitică. Se utilizează ca antispastic și miotrop.

ATROPINIZARE (după fr.) s.f. Administrare terapeutică a atropinei (ex. a. pupilei pentru examenul fundului de ochi).

ATTALIAȚES, Mihail (sec. 11), om politic și cronicar bizantin. „Istoria” sa cuprinde perioada anilor 1034—1079, cu referiri și la istoria României.

ATTALOS, martir creștin care a pătimit în timpul persecuției lui Dioclețian, prin anii 304—305, și ale cărui moaște au fost descoperite în 1971 la Niculițel, jud. Tulcea. În prezent, moaștele se află la Mănăstirea Cocos (jud. Tulcea).

ATTAR (Farid ad-Din), poet persan (c. 1119—c. 1190 sau 1220). Scrieri mistice („Cartea cainelor”), povestiri geografice („Memorialul Sfinților”) și alegorice („Limba păsărilor”).

ATTERBOM [atarbum], Per. Daniel Amadeus (1790—1855), scriitor suedez. Promotor al romantismului, a scris feeuri poetice („Pasărea albastră”). Critică literară psihologică.

ATTICĂ, fază -, fază tectogenetică desfășurată în timpul Miocenului superior din bazinul Paratethys, care a avut drept efect paleogeografic major separarea arctice centrale a acestuia de cea estică.

ATTILA, conducător al hunilor (434—453 d.Hr.). A întreprins incursiuni de pradă în Pen. Balcanică, Galia și Italia. Înfrînt în bătălia de pe Campus Mauriacus (Cîmpiile Catalaunice, 451) de către romani și aliații lor (vizigoi, franci, alani ș.a.). Imp. hun s-a destrămat după moartea sa.

ATTIS, zeu frigian al vegetației și agriculturii, lubit de Cibeles, îi aduce jertfa proprie bărbăție. Cultul său orgiastic a pătruns în lumea elenistică și, de aici, la Roma.

ATLEE [ætli:], Clement Richard, lord, viconte Prestwood (1883—1967), om politic britanic. Lider al Partidului Laburist (1935—1955). Prim-min. al Marii Britanii (1945—1951).

ATU (< fr.) s.n. 1. Carte de joc sau culoare căreia i se atribuie în mod convențional valoarea cea mai mare. 2. Element, fapt care oferă cuiva un avantaj sau o șansă în plus în raport cu altul.

ATUNCI (ATUNCEA) (lat. „atundace”) adv. I. (Temporal) 1. În momentul despre care este vorba (trecut sau viitor). 2. Într-un moment concomitent cu o acțiune sau urmînd imediat după aceasta. II. (Modal) În acest caz.

ATWOOD [ætud], George (1746—1807), fizician englez. Inventatorul unui dispozitiv (mașina lui A.) pentru studiul legilor dinamicii.

ĂȚĂ (lat. ața) s.f. 1. Fir textil multiplu și răsucit cu care se cos obiectele textile și de piele. □ *Ăță zidarului* = fir textil avînd la capăt o bucată de plumb, care servește ca indicator al direcției verticale. □ Expr. *Cusut cu ață albă* = evident neadevărat. 2. Fir, fibră, membrană etc. asemănătoare cu o ață (1). □ (Pop.) *Ăță limbii* = membrană care unește fața inferioară a limbii cu planșul gurii. ■ *Fișje subțire de metal care se formează la ascuțirea pe tocilă a uneltelor*

tăioase sau așchietoare. 3. Îndoitura cu muchie ascuțită a răzătorului, care servește la desprinderea așchilor subțiri. 4. *Ață-de-mare* = a) plantă acvatică cu tulpina scurtă și foarte ramificată și cu flori verzui (*Ruppia rostellata*); b) pește teleostean marin, lung de c. 25 cm, cu corpul filiform, cu o singură înotătoare și cu coada transformată în organ apucător (*Nerophis ophidion*).

ATEL, com. în jud. Sibiu; 4 120 loc. (1991). Expl. de nisipuri. Stație de c.f. Biserica fortificată (sec. 14—15).

ATÎCĂ (< apă) s.f. Pînză rară și subțire din fire de bumbac.

ATÎNE (< ține) vb. III. 1. Refl. și tranz. A sta în calea cuiva; a pîndi trecerea cuiva (așezîndu-și-se în cale). 2. Refl. A sta gata pregătit pentru a prinde ceva (care încearcă să scape).

ATÎNȚI (< ținti) vb. IV tranz. 1. A-și îndrepta privirea țintă asupra cuiva sau a ceva. 2. A ochi (cu o armă de foc).

ATÎNȚIȘ, com. în jud. Mureș; 1 484 loc. (1991).

ATÎPI (lat. *ad-terepe*) vb. IV intranz. A începe să doarmă; a fi cuprins de un somn ușor (și de scurtă durată).

ATÎȚĂ (lat. **attitare*) vb. I tranz. 1. A aprinde focul sau a-l face să ardă mai bine. 2. Fig. A întări, a face să se învrăbească, a instiga. 3. Fig. A excita.

ATOS, OASĂ (< ață) adj. (Despre plante) Care are în structură sa fibre sau filamente ce se desfac ușor.

Au, simbol chimic pentru aur.

AUBER [ober], **Daniel François Esprit** (1782—1871), compozitor francez. Opere („Fra Diavolo”, „Muta din Portici”, „Zeu și baiedara”).

AUBIGNAC [obînac], **François HÉDELIN**, **abate d'** (1604—1676), critic dramatic francez. În lucrarea sa „Practica teatrului” (1657) a fixat regula celor trei unități.

AUBIGNÉ [obiñe], **Théodore Agrippa d'** (1552—1630), scriitor francez. Autor al virulentului poem satiric „Tragicele”. Îndreptat împotriva absolutismului monarhic și a bisericii catolice, al unei „istorii universale” și al unui roman satiric.

AUBÖCK, **Carl** (n. 1924), arhitect austriac. Reprezentant al arhitecturii funcționaliste, dezvoltă locuința prototip (prima casă prefabricată din Austria). Lucrări: ansamblul rezidențial Wolfersberggasse (Viena), institutele austriece de cultură din Paris, Budapesta și Varșovia (împreună cu H. Clök).

AUBUSSON [obüsj], local. în centrul Franței (Marche); 6,2 mil loc. (1982). Celebră prin prod. manufacturilor de tapiserii din sec. 17.

AUCKLAND [aucland], oraș în Noua Zeelandă (Insula de Nord), port la Oc. Pacific; 841,7 mil loc. (1988, cu suburbiile). Cel mai mare oraș al țării. Nod de comunicații. Aeroport internațional. Ind. textilă, prelucr. metalelor, chimică, a piel., mat. de constr., alim. Șantier naval. Universitate (1882). Muzeu al artei maori. Capitala țării (1840—1865).

AUCUCA (< fr.) (FITOPAT.) *Mozaic* ~ = boală a cartofului, a tomatelor etc. provocată de un virus (*Solanum virus*), manifestată prin apariția unor pete galbene pe frunze.

AUDEN [ɔ:dan], **Wystan Hugh** (1907—1973), scriitor american de origine engleză. Alături de T.S. Eliott, Ezra Pound și W. Carlos Williams a adus înnoiri esențiale liricii moderne de limbă engleză („Poeme”, „Virsta neliniștii”). Proză, teatru, eseistică.

AUDIA (< lat.) vb. I tranz. 1. (Despre un organ de judecată sau de urmărire penală) A asculta un martor, în legătură cu faptele care pot duce la lămurirea procesului. 2. A asculta un curs, un concert etc.

AUDIBERTI, **Jacques** (1899—1965), scriitor francez. Poeme lirice („Imperiul și trapa”), romane picarești („Mormintele închid rău”) și piese de teatru („Efectul Glapion”), în care,

folosind mijloace suprarealiste, prezintă o lume a înfruntărilor dintre bine și rău.

AUDIABILITATE (< fr.) s.f. (FIZ.) Proprietate a unei unde sonore de a putea fi auzită.

AUDIENȚĂ (< fr., lat.) s.f. Întrevedere acordată unui solicitator de către o persoană care deține o funcție importantă.

AUDIO- (și lat. audio „a auzi”), Element de compunere care se referă la frecvențele undelor sonore (ex. *audiogramă*).

AUDIOFRECVENȚĂ (și *audio- + frecvență*) s.f. Frecvența sunetelor care se înscriu în banda undelor sonore perceptibile pentru urechea umană (15—20 kHz).

AUDIOGRAMĂ (< fr.; și *audio- + gr. gamma „literă”*) s.f. Înregistrare grafică a intensității și frecvenței sunetelor (zgomotelor) percepute de un subiect (bolnav) în timpul examenului audiometric pentru a determina acuitatea lui auditivă.

AUDIOMETRIE (< fr.) s.f. Metodă de măsurare a acuității auditive a unei persoane cu ajutorul audiometrului.

AUDIOMETRU (< fr. și; *audio- + gr. metron „măsură”*) s.n. Aparat folosit pentru măsurarea acuității auditive și efectuarea audiogramelor.

AUDIOVIDEO (și *audio- + lat. video „a vedea”*) adj. *Mijloace de informare* ~ = radiodifuziune și televiziune.

AUDIOVIZUAL (< fr.) adj. *Mijloace audiovizuale* = mijloace de comunicare și informare care se bazează pe perceperea vizuală și auditivă (filme, diafilme, diapozitive, discuri, benzi magnetice, radio, televiziune etc.) folosite în didactică modernă în scopul creșterii eficienței învățămîntului și stimulării activității independente a elevului.

AUDITIV, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la auz, care realizează auzul (ex. *nervi a.*).

AUDITOR, -OARE (< fr., lat.) s.m. și f. adj. (Persoană care ascultă un curs, o conferință, un concert etc.; ascultător; (LINGV.) receptor.

AUDITORIU (< fr., lat.) s.n. Totalitatea auditorilor.

AUDIȚIE (< fr., lat.) s.f. Manifestare muzicală publică de mai mică amploare decît concertul; ascultare a unei lucrări muzicale. □ În primă a. = (în legătură cu executarea unei lucrări muzicale) pentru prima oară în public.

AUERBACH [a:uarbah], **Erich** (1892—1957), filolog și estetician german. Reprezentant al criticii literare stilistice. Opera sa principală „Mimesis” realizează o istorie a realismului în literatura occidentală.

AUERSTÄDT, local. în E Germaniei centrale (Thuringia) la NE de Weimar. Aici, armatele franceze conduse de mareșalul Davout au obținut o victorie împotriva prusienilor (14 oct. 1806).

AUER VON WELS BACH [a:uar fon velsbah], **Carl baron von** (1858—1929), chimist austriac. Prof. univ. la Viena. A separat elementele praseodim și neodim. A inventat sîta incandescentă pentru lămpile cu gaz care-i poartă numele.

AUGER [o:je], **Pierre Victor** (n. 1899), fizician francez. Prof. univ. la Paris. Contribuții în spectroscopie. A descoperit fenomenul de emisie a unor electroni secundari rapizi, la bombardarea atomilor cu electroni de energii joase (*efect A*).

AUGHRABIES (A. FALLS) [ɔ:gɔ:rəbi:z fɔ:lz], cascadă pe fl. Orange în Rep. Africa de Sud (NV prov. Cape) la frontiera cu Namibia; 146 m înălțime. Descoperită în 1824.

AUGIAS (în mitologia greacă), rege al Elidel. Grajdurile sale uriașe, neîngrijite timp de 30 de ani, au fost curățate de Heracles într-o singură zi, prin abaterăa apelor râului Alfios asupra lor.

AUGIT s.n. Piroxen monoclinic aluminos de culoare brun-verzuie, translucid, important constituent al rocilor magmatice efuzive bazice (andezit, bazalt). Apare sub formă de mase granulare compacte, varietățile alterate fiind utilizate în ind. coloranților.

AUGITIT s.n. Rocă magmatică efuzivă, ultra-bazică, formată din sticlă vulcanică de culoare brună cu conținut de fenocratele de augit.

AUGMENTAȚ (< fr., lat.) vb. I tranz. A mări, a spori.

AUGMENTATIV, -Ă (< fr.) adj., s.n. (LINGV.) (Afix) care, atașat la un cuvînt, indică un obiect mai mare decît cel indicat de cuvîntul bază; p. ext. (cuvînt) format cu un asemenea afix.

AUGSBURG, oraș în S Germaniei (Bavaria), 405 mil loc. (1987, cu suburbiile). Ind. textilă, constr. aeronautice, electronică, chimică. În sec. 14—16 centru comercial-financiar și al umanismului și artei germane. Monumente: vestigii romane, catedrală (sec. 11—15), Biserica Sankt Ulrich und Afra (sec. 15—17), primărie (sec. 17). Muzeu. Aici a fost prezentată în 1530 „Consiunța de la A.”, expunere a tezelor luteranismului, alcătuită de Philipp Melancthon. În 1555 s-a încheiat „pacea religioasă” de la A. între principii protestanți germani și împăratul Carol V, care confirma deplina independență religioasă a principilor. În 1686 s-a constituit aici Liga de la A. (Olonda, împăratul german, Spania, Suedia, majoritatea statelor germane și Anglia, din 1689) împotriva Franței.

AUGUR (< lat. *augur*) s.m., s.n. (În antichitatea romană) 1. S.m. Preot, membru al unui colegiu special, despre care se credea că poate prevesti viitorul sau tălmăci voinea zeilor după zborul și cîntecul păsărilor, după felul găinilor de a ciuguli grăunțele, după măruntăile animalelor sacrificate sau după fenomenele cerești. 2. S.n. Prevestire făcută de a. (1). □ Expr. A fi de bun (sau de rău) *augur* = a fi semn bun (sau rău), a însemna că un lucru se va sfîrși în mod favorabil (sau nefavorabil).

AUGUST¹ (< lat. *augustus*) s.m. invar. A opta lună a anului, de 31 de zile; (pop.) gustar, măsălar.

AUGUST², -Ă (< fr., lat.) adj. 1. (În antic., ca epitet acordat monarhilor sau membrilor familiilor princiare) Preamărit, slavit. 2. Fig. Maiestuos, mareț, impunător.

AUGUST (Caius Iulius Caesar Octavianus Augustus), primul împărat roman (27 î.Hr. — 14 d.Hr.). Nepot și fiu adoptiv al lui Cezar. Creator, alături de Antonius și Lepidus al celui de al doilea triumvirat (43 î.Hr.); guvernator al provinciilor din Occident (40 î.Hr.). După bătălia de la Actium (31 î.Hr.) a devenit unicul stăpîn al Imp. Roman. Reorganizator al administrației și armatei, A. a promovat științele și artele, înconjurîndu-se de cei mai iluștri poeți ai timpului („Secolul lui Augustus”). Noua formă

Octavian August

de guvernământ instituită de A., principatul, reprezintă începutul sistemului monarhic la Roma.

AUGUST, electori de Saxa și regi ai Poloniei. Mai importanți: 1. A. II, elector (1694—1733) (1697—1706 și 1709—1733). A participat la Războiul Nordului (1700—1721) împotriva Suediei, ca aliat al Rusiei. 2. A. III, elector și rege (1733—1763). În timpul lui s-a accentuat anarhia feudală din Polonia.

AUGUST, 23 august 1944, ziua declanșării lupturii de stat care a dus la retragerea României din alianța cu Germania și ralierea la coaliția Națiunilor Unite, alături de care armata română a luptat până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial (9 mai 1945). Între 1948 și 1989, 23 august a fost sărbătoare națională a statului român.

23 AUGUST 1. Com. în jud. Constanța; 5 456 loc. (1991). 2. Com. în jud. Tulcea; 1 327 loc. (1991).

AUGUSTA [ogăstă] 1. Oraș în E.S.U.A. (Georgia), pe Savannah; 396,4 mii loc. (1988, cu suburbiile). Expl. de caolin. Îngrășăminte chimice. Centru al ind. bumbacului. Stațiune turistică de iarnă. 2. Oraș în NE.S.U.A., centru ad-tiv al statului Maine; 55,3 mii loc. (1980, cu suburbiile). Produse farmaceutice. Prelucr. lenului și bumbacului. Stațiune estivală.

AUGUSTIN (Aurelius Augustinus) (354—430), teolog, filozof și scriitor latin. Episcop de Hippo. Unul dintre părinții latini ai bisericii, canonizat de biserica catolică. A considerat cunoașterea umană ca participare la cunoașterea divină și a făcut din ideile platonice idei ale înțelegerii lui Dumnezeu („Cetatea lui Dumnezeu”, „Confesiuni”). Doctrina sa despre păcatul original, despre grația divină și predestinare a avut un rol hotărâtor în constituirea dogmei catolice și a concepției creștin-medievale despre om.

AUGUSTINICĂ [augustinici], **Antun** (n. 1900), sculptor iugoslav. Portrete și monumente („Monumentul păcii” din fața Palatului O.N.U., New York).

AUGUSTINIENI (< fr. s.m. pl., adj. (Grup de ordine călugărești catolice sau de călugări) care urmează reguli stabilite pe baza scrierilor lui Augustin (canonic a., frații a., premonstratensieni și trinitarieni și gilbertini).

AUJESZKI [jujészki] **Aladár** (1869—1933), microbiolog ungar. A studiat sporii bacteriilor, bacilul tuberculozei și a descoperit virusul pseudotubaril animalilor domestice, care-i poartă numele.

AULA (< germ., lat.) s.f. 1. Sală de conferință sau de festivități (într-o instituție). 2. (în ev. med.) Curte princiară.

AULIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care ține de curtea unui suveran; de la curte. □ *Consiliu a.* = tribunalul suprem în Imperiul Romano-German. *Consilier a.* = sfetnic la curtea Habsburgilor. *Poet a.* = poet de curte.

AULIDA, port în Grecia antică, în Beoția (E Greciei centrale), de unde a pornit, potrivit legendei, flota grecilor în războiul troian. Azi *Vathy* (Grecia).

AULOS (cuv. grec) subst. Instrument muzical de suflat (cu ancie dublă) la vecheii greci. Însopsea inițial procesiunile dionisiace.

AUNG SAN 1. A. (1915—1947), om politic birman. Conducător al mișcării de eliberare națională de sub dominația britanică. Aliat inițial al japonezilor (1941), a trecut în 1945 de partea Aliaților. Prim-min. (1946—1947), a condus convorbirile birmano-britanice pentru independența țării. Asasinat. Erou național al Birmaniei. 2. **Suu Kyi A.** (n. 1945), om politic birman. Fiica lui A. (1). Lider al Ligii Naționale pentru Democrație. Militantă pentru restabilirea valorilor democratice în țară. Arestată la domiciliu (din 1989). Premiul Nobel pentru pace (1991).

AUNIS [onjz], prov. istorică în V Franței, la G. Biscaya. Oraș pr.: *La Rochelle*. Cereale: pomulcultură; viticultură. Creșterea animalelor.

AUR (lat. *aurum*) s.n. 1. Element chimic (Au:

Aurelian

nr. at. 79, m. at. 196,97, densitate 19,3, p.t. 1 063°C, p.f. 2 600°C, duritate 2,5). Metal prețios de culoare galbenă, strălucitor, cel mai maleabil și mai ductil dintre metale, bun conductor de căldură și de electricitate. Se găsește în natură în stare nativă, însoțind cuarțul, pirita, galena etc. și în nisipuri aurifere. A. este complet inert față de aer și apă, foarte rezistent din punct de vedere chimic, solubil numai în apă regală și cianuri alcaline. Funcționează în combinații în stările de valență 1 și 3. Se utilizează, aliat cu cuprul sau argintul, pentru fabricarea de podobe, obiecte de artă etc. Concentrația a. în aliaje se exprimă în carate. Cunoscut din antic. □ *Loc. De aur* = extrem de valoros. *Nuntă de aur* = a cincizecea aniversare a căsătoriei cuiva. 2. Lucru extrem de prețios; bani (de aur 1); avere, bogăție. □ *Aur alb* = energie produsă de forța apelor (curgătoare). *Aur negru* = a) cărbune (de pământ); b) țigeci.

AURAMINĂ (< fr. iij) s.f. Colorant galben pentru lână, bumbac, mătase etc.

AURANGABAD, oraș în India (Mahă-răștra), în NV Pod. Deccan, pe riul Kaum; 316,4 mii loc. (1981, cu suburbiile). Nod de transport. Ind. mătăsii și celulozei. Centru artizanal. Universitate. Mausoleul Bibika Makbara, ridicat de Aurangzeb.

AURANGZEB, pașă al Indiei (1658—1707), din dinastia Marilor Moguli. În timpul lui, Imp. Mogul a atins apogeul expansiunii teritoriale.

AURAR (< aur) s.m. 1. Persoană care extrage aur (1). 2. Persoană care execută lucrări în aur (1).

AURĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Stare particulară care la unii bolnavi precede și semnalizează apariția crizei epileptice. 2. Aureolă (1). 3. Imaginea radiațiilor emise de corpul uman, obținută prin electrografie.

AURELIAN (Lucius Domitius Aurelianus), împărat roman (270—275). Sub presiunea goilor și a dacilor liberi, a dispus în 271 retragerea armatei și administrației romane din Dacia. A restabilit autoritatea Imp. Roman în Orient (273) și în Galla (274).

AURELIAN, Petre S. (1833—1909, n. Slațina), agronom, economist și om politic liberal

Petre S. Aurelian

român. Acad. (1871), prof. univ. la București. Ministru și prim-min. (1896—1897). Autor al teoriei complexului economiei naționale. A militat pentru independența și industrializarea țării; adept al protecționismului economic („Cum se poate fonda industria în România”, „Industria română față cu libertatea comerțului de importățiune”).

AUREOLĂ (< fr. iij) s.f. 1. Cerc luminos cu care pictorii înconjură capetele sfinților; aură (2). □ *Fig. Strălucire, faimă, glorie.* 2. (FIZ.) Zonă mai puțin luminoasă care înconjură o flacără, un arc electric etc. 3. (PETROGR.) A. de contact = zona din jurul unei intruziuni magmatice în care, sub influența temperaturii și a chimismului magmei în ascensiune, se manifestă fenomenul de metamorfism. A. hidrotermală = zona din jurul unui coș vulcanic, în care rocile sînt metamorfizate de către soluțiile hidrotermale. A. *mofetici* = zona de răspîndire a emanațiilor de dioxid de carbon ale mofetelor, prin fisurile, dislocațiile sau erupțiile vulcanice. A. *geochimică* (sau de *dispersiune*) = zonă din jurul unui zăcămint de substanțe minerale utile care prezintă un conținut ridicat în elementele chimice ce alcătuiesc acel zăcămint și care se formează concomitent cu zăcămintul (a. primară) sau prin alterarea acestuia (a. secundară).

AUREOMICINĂ (< fr. iij; [s] lat. *aureus* „excelent” + gr. *mykes* „ciupercă”) s.f. Antibiotic utilizat în tratamentul unor infecții produse de bacilii și cocci gram-pozitivi și negativi, în rickettsioze, în unele viroze etc.

AURIC [orjz], **Georges** (1899—1983), compozitor francez. Elev al lui V. d'Indy. Membru al Grupului celor șase. Balet, muzică de scenă, muzică de film (pentru „Moulin Rouge”, „Legenda îndrăgostiților”, „Notre-Dame”).

AURICULAR (< fr., lat.) s.n. Atriu. **AURICULAR, -Ă** (< fr.) adj. 1. Care aparține urechii, privitor la ureche (ex. nerv a.). 2. Care aparține auriculului, privitor la auricul.

AURIFER, -Ă (< fr., lat.) (Despre terenuri, roci, riuri etc.) Care conține aur (1).

AURIGNAC [orignaz], comună în S Franței (Haute-Garonne); 1 130 loc. (1985). Pe terit. ei, într-o peșteră, au fost descoperite resturi arheologice și faunistice.

AURIGNACIAN (< localit. Aurignac, Franța) 1. Perioadă a Paleoliticului superior corespunzătoare bazei Postglaciarului (Pleistocen), caracterizată prin *Homo sapiens fossilis* și faună de climă rece cu *Elephas primigenius*, *Cervus* etc. 2. Cultură aparținînd Paleoliticului, în care au fost descoperite resturi arheologice.

AURINĂ (< fr. iij; [s] lat. *aurinus* „al aurului”) s.f. Compus chimic, de culoare auriu; este un bun colorant pentru hîrtie.

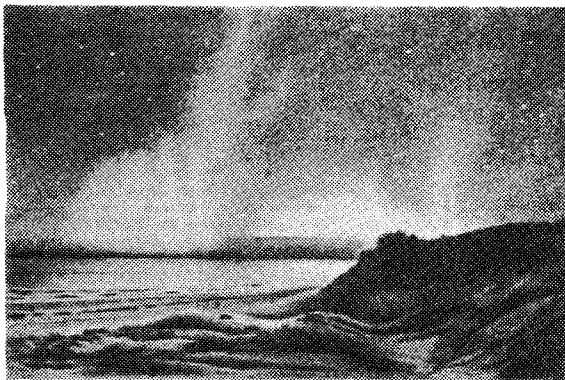
AURIPUMENIT (< germ., lat.) s.m. Sulfură de arsen, de culoare galben-lămie, translucidă, formată ca mineral hidrotermal asociat cu *realgarul*, ca rezultat al alterării acestuia sau ca produs de sublimare pe pereții craterei vulcanice. Are aspect de agregate bacilare, plăci foioase sau este compact. Utilizat la obținerea trioxidului de arsen în ind. coloranților.

AURIER (< aur) s.f. Procedeu de acoperire a unui obiect cu un strat subțire de aur, în scopuri decorative sau de protecție.

AURIU, -E (< aur) adj. De culoarea aurului (1).

AURORA (în mitologia romană), zeița zorilor, identificată la greci cu Eos.

AURORĂ (< fr., lat.) s.f. Lumină roșie-portocalie produsă de Soare dimineața, înainte de a răsări; (durata de) trecere de la întinerul nopții la lumina zilei. □ A. *polară* = fenomen electro-optic ce ia naștere prin ionizarea straturilor superioare ale atmosferei sub influența radiațiilor ultraviolete emise de Soare. Are o luminiscență difuză, de culoare verde-pal sau roșatică, sub forma unui arc de lumină din care își șnesc raze, benzi, draperii, coroane etc., cu aspecte feerice; apare în timpul nopții, îndo-

Auroră
polară

sebi în reg. polare, la înălțimi de 100—400 km (uneori până la 1 000 km).

AUROTERAPIE (< fr., s.f. (MED.)) Crisoterapie.

AUSCHWITZ [aușvit], denumirea germană (până în 1945) a orașului polonez *Qswięcim*, în apropierea căruia hitleriștii au organizat un lagăr de concentrare și exterminare.

AUSCULTA (< fr., lat.) vb. I tranz. (MED.) A asculta cu urechea sau cu stetoscopul zgomotele (normale sau patologice) inimii sau ale plămînilor.

AUSCULTAȚIE (< fr., lat.) s.f. Faptul de a ausculta.

AUSONIUS, Decimus Magnus (c. 310—c. 395), poet și actor latin. Originar din Gallia. Versificator abil; poezie descriptivă („Mosella”).

AUSPICIU (< fr., lat.) s.n. Prevestire făcută de auguri (1) în cadrul ritualului divinitoriu. □ Expr. *Sub cele mai bune auspicii* = în împrejurări favorabile. *Sub auspiciu cuiu* = sub patronajul, sub protecția cuiu.

AUSTEN [ɔstɪn], **Jane** (1775—1817), prozatoare engleză. Romane realist-clasice evocînd universul provincial („Mîndrie și prejudecată”), cu ironie și finețe analitică.

AUSTENITĂ (< fr., it) s.f. (METAL.) Constituente structurală aliajelor din fier și carbon.

AUSTER, -Ă (< lat. *austerus*) adj. (Despre oameni și manifestările lor) Sobru, cumpătat, aspru, sever.

AUSTERITATE (< fr., lat.) s.f. Sobrietate, cumpătare; asprime, severitate.

AUSTERLITZ [austarlɪtʃ], localit. în Cehoslovacia, unde la 2 dec. 1805 armata franceză, condusă de Napoleon I, a obținut o mare victorie asupra armatelor ruse și austriece. Azi Slavkov u Brna.

AUSTIN [ɔstɪn], oraș în S.U.A., pe Colorado, centru ad-tiv al statului Texas; 748,5 mil. loc. (1988, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Prelucr. petrolului și a lemnului. Ind. electronică, a sticlei și alim. Universități (1876, 1881).

AUSTIN [ɔstɪn], **John Langshaw** (1911—1960), lingvist și filozof englez. A influențat profund destinul filozofiei limbii prin lucrarea „Cum să facem lucruri cu cuvinte”, în care a elaborat „teoria actelor de vorbire”.

AUSTRAL, -Ă (< fr., lat.) adj. De sud, sudic; meridional.

AUSTRALIA 1. Cel mai mic continent al Pământului împreună cu Oceania, așezat în emisfera australă, traversat de Tropicul Capricornului; 8,94 mil. km²; 28,2 mil. loc. (1986). Este cuprins între 10°41' lat. S (Capul York) și 38°55' lat. S (Wilson's Promontory), pe 3 600 km, și între 113°05' long. E (Steep Point) și 153°34' long. E (Capul Byron), pe 3 800 km înconjurat de Oc. Indian (la S și V) și Oc. Pacific și mările mărginașe ale acestuia (la E și N). Relieful australian este compus din trei trepte

hipsometrice. În E se desfășoară, pe c. 3 400 km de-a lungul coastei, Cordiliera Australiană (Alpii Australieni), formată în timpul cutărilor caledonienne și hercinice, după care a urmat nepenieneză mezozoică și reînălțarea terțiară. Alt. max.: 2 234 m (vf. Kosciusko). Podișul Australiei de Vest ocupă c. 50% din suprafața continentului și prezintă o reg. aflată sub nivelul Oceanului Planetar. Marginile sale au alt. mai mari, centrul său constituind o imensă arie depresionară, ocupată de pustiurile Victoria, Gibson și Marele Desert de Nisip. Cimpile centrale, desăfășurate între G. Carpentaria (la N) și Marele Golf Australian (la S), ocupă c. 30% din suprafața continentului, constituind treapta cea mai joasă a reliefului, cu extindere mai mare în partea centrală și meridională. A. este bogată în zăcăminte de cărbuni, de min. de fier, plumb, min. auroargentifere, cupru, zinc, metale rare, min. radioactive etc. *Clima* este ecuatorial-musonică în N (cu temperaturi ridicate, amplitudini termice mici și precipitații abundente), tropicală în centru (cu temperaturi ridicate) și subtropicală în S. Cel mai important sistem hidrografic este cel al fl. Murray (cu afl. sau Darling). În cimpile centrale se găsesc lacurile Eyre și Torrens, iar în Podișul Australiei de Vest lacurile Moore, Barlee, Mackay și Amadeus. 2. **Uniunea Australiană**, stat federal ocupînd continentul australian, ins. Tasmania și citeva ins. mici; 7,68 mil. km²; 16,81 mil. loc. (1989). (81,8% anglo-australieni, 5,7% englezi, 2,1% asiatici, 2% italieni, 1,1% aborigeni ș.a.). Limba de stat: engleza. Cap.: *Canberra*. Orașe pr.: Sydney, Melbourne, Brisbane, Adelaide, Perth. Este format din 6 state și două terit. federale. Se expl. cărbune (178 mil. t, 1988), petrol (22,73 mil. t, 1989), gaze naturale, min. de fier (97,7 mil. t, 1989), bauxită (39,64 mil. t, 1989, locul 1 pe glob), min. de plumb, zinc, argint, titan, aur, min. radioactive și zirconiu (85% din prod. mondială). Ind. țării produce energie electrică (140,35 miliarde kWh, 1988), fontă (5,88 mil. t, 1989), oțel (6,7 mil. t, 1989), aluminiu (1,07 mil. t, 1988), motoare, mașini-unelte, instrumente de măsură, motoare electrice, mașini agricole și tractoare, material rulant, autoturisme (332,4 mil. buc., 1989), nave, explozibili, îngrășăminte chimice, coloranți, produse farmaceutice, derivate petroliere (capacitatea rafinărilor 36 mil. t, 1986), ciment (6,9 mil. t, 1989), țesături de bumbac, încălț., zahăr (3,6 mil. t, 1988), produse lactate și din carne. Pe întinsele pășuni natale (56,7% din suprațării) s-a dezvoltat creșterea animalelor, A. ocupînd locul 1 pe glob în ce privește efectivul de ovine (164 mil. capete, 1988, majoritatea de rasă merinos, c. 30% din prod. mondială de lînă), alături de care se mai cresc bovine (23,5 mil. capete, 1988), porcine (2,7 mil. capete, 1988), cabaline. Pe 6,2% din supr. țării se cultivă grâu (14,1 mil. t, 1988), orez, sorg (1,6 mil. t,

1988), trestie de zahăr (27,7 mil. t, 1988), bumbac, plante furajere, legume, cartofi (1 mil. t, 1988); pomicultură (inclusiv bananieri), viticultură (c. 800 mii t struguri, 1988). Mari prod. de unt, brînzeturi, carne și piei. Pescuit. C.f.: 40,8 mii km. Căi rutiere: c. 900 mii km. Flota comercială: 2,36 mil. t (1988). Moneda: 1 australian dollar = 100 cents. Exportă produse agricole, cărbune, mineruri, lînă, mașini, utilaje și mijloace de transport, aur, aluminiu ș.a. și importă mașini și utilaje, materii prime și semifabricate, mijloace de transport, bunuri de larg consum, produse alim. ș.a. A. administrează și teritoriile: ins. Christmas (din Oc. Indian), ins. Norfolk, Cocos/Keeling, și Teritoriul Antarctic Australian. — *Istoric*. Triburi de vînători și pescari au populat terit. A. cu 40 000 de ani î.Hr. În sec. 18, cei c. 300 mii aborigeni erau grupați în 500 de triburi. Navigatorii spanioli, portughezi și olandezi descoperă și explorează la începutul sec. 17 coasta de N și V a A. În apr. 1770, James Cook atinge coasta răsăriteană și declară A., la 23 aug. 1770, posesiune engleză. Fondarea primei așezări (26 ian. 1788) este urmată de crearea de colonii separate care primesc, din 1850, o largă autonomie internă. Se intensifică explorarea și popularea interiorului continentului. Descoperirea aurului (1851) în New South Wales și Victoria determină un nou val de emigrații. La 1 ian. 1901 cele șase colonii engleze autonome din A. (New South Wales, Victoria, Queensland, Western A., South A. și Tasmania) se unesc, formînd Commonwealth of A., cu statut de dominion în cadrul Imp. Britanic; colonia britanică Papua și terit. german Noua Guinee sînt administrate de A. (1919—1975). A. participă, alături de Marea Britanie, la primul și la al doilea război mondial. În 1986, A. a abolit ultimele prerogative ale intervenției Marii Britanii în afacerile sale interne. Este membru fondator al O.N.U. (1945). A. este o monarhie constituțională, șeful statului fiind, de iure, suveranul Marii Britanii, reprezentat de un guvernator general. Activitatea legislativă este exercitată de Parlamentul Federal (Senat și Camera Reprezentanților), iar cea executivă de Consiliul Executiv, condus de primul-ministru.

AUSTRALIA DE SUD (SOUTH AUSTRALIA), stat în S Australiei; 984 mii km²; 1,41 mil. loc. (1988). Centru ad-tiv: *Adelaide*. Griu și orz; viticultură; ovine și bovine.

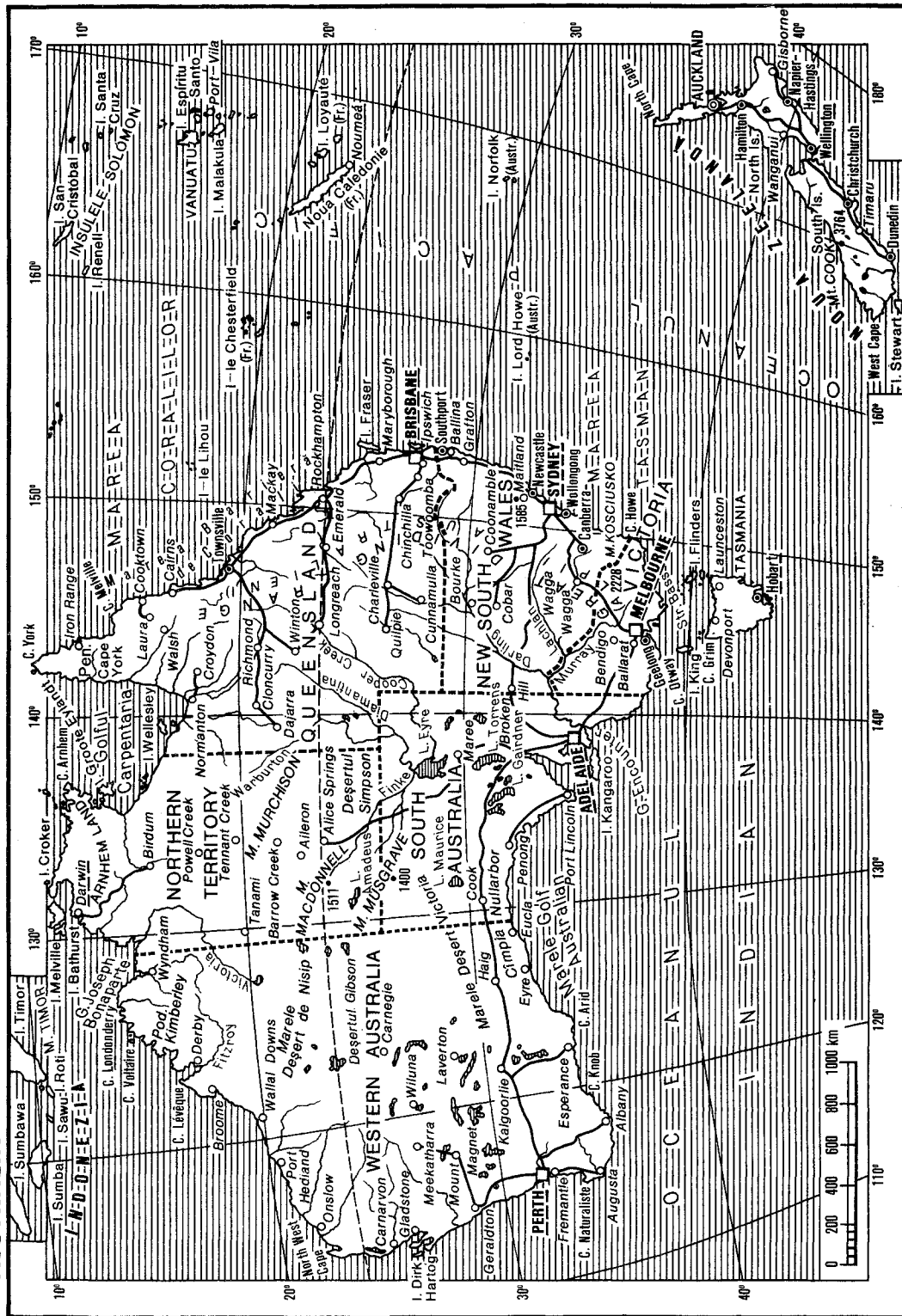
AUSTRALIA DE VEST (WESTERN AUSTRALIA), stat în V Australiei; 2,53 mil. km²; 1,54 mil. loc. (1988). Centru ad-tiv: *Perth*. Expl. de cărbune, min. de fier, uraniu și auroargentifere. Cereale; ovine, bovine.

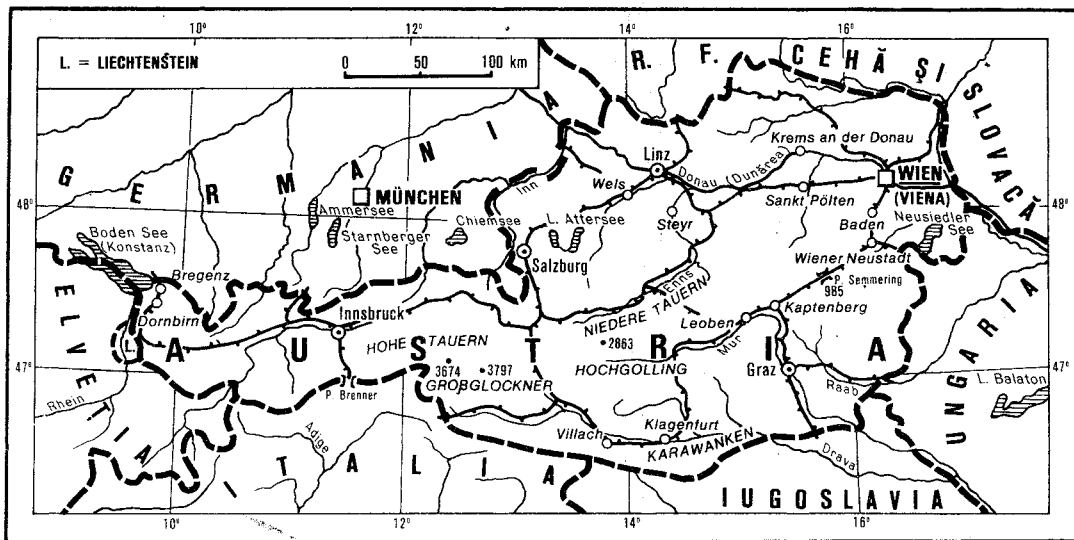
AUSTRALIAN, -Ă (< *Australia*) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Națiune creată pe teritoriul Australiei din populații eterogene (mai ales englezi); vorbesc un dialect al limbii engleze. De religie creștină (anglicană, catolică, presbiteriană etc.). ■ Persoană care aparține acestei națiuni. 2. Adj. Care aparține Australiei sau populației ei, privitor la Australia sau la populația ei. □ *Limbii australieni* = una dintre cele trei mari familii de limbi din Oceania, alături de austroneziană și papua.

AUSTRALOID, -Ă (< fr. [i]; [s] fr. *Australie* + gr. *eidos* „aspect”) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Subrasă aparținînd rasei negre, răspîndită în Australia și în Oceania. ■ Persoană care face parte din această subrasă. 2. Adj. Care aparține a. (1), referitor la a.

AUSTRALOPTICUS (< fr. [i]; [s] lat. *australis*, „de sud” + gr. *pithekos* „măiuță”) s.m. Reprezentant al unui grup eterogen antropomorf, cunoscut exclusiv în Africa de SE, apărut în urmă cu 4 mil. de ani. □ A. *gracilis*, avea talie mică (1,30 m, 30 kg), schelet alcătuit din oase subțiri, capacitate craniană de 450 cm³, caracter ce îl apropie de genul *homo*. A. *robustus*, prezenta forme de talie mare (1,60 m, 60 kg), capacitate craniană de 530 cm³, bolta craniană aproape plată, caninii mai dezvoltăți decît ceilalți dinți și schelet alcătuit din oase mai groase.

AUSTRALIA

AUSTRIA, Republica —, stat federal în Europa Centrală; 83,8 mii km²; 7,62 mil. loc. (1989). Limba de stat: germană. Cap.: Viena. Orașe pr.: Graz, Linz, Salzburg, Innsbruck. Pop. urbană: 55,1%. Este format din 9 landuri. Țară muntoasă (Alpii Orientali sau Austrieci și Prealpii ocupă c. 3/4 din supr. țării), cu alt. mai coborâte în E, în bazinul Vienei (pe Dunăre) și în Burgenland (sector al Cîmpiei Panonice). Clima temperat-continentală cu precipitații bogate în reg. alpină (peste 2 000 mm/an). Dunărea străbate A. pe c. 300 km. Resurse de subsol variate, dar cu rezerve restrinse (excepție magnezitul): petrol, gaze naturale, min. de cupru, grafit, lignit, plumb, marmură, magneziu (c. 40% din prod. mondială). Ind. A. produce energie electrică (50,2 miliarde kWh, 1989), oțel (5 mil. t, 1989), aluminiu (169,2 mii t, 1989), material rulant, echipament energetic și electrotehnic, utilaje industriale, cauciuc sintetic, medicamente, ciment (4,75 mil. t, 1989), produse textile și alim. Pădurile (38,1% din supr. țării) favorizează dezvoltarea ind. de prelucr. a lemnului, celulozei și hîrtiei (255,6 mii t hîrtie de ziar, 1989), 17,1% din supr. A este cultivată cu grâu, secară, orz, cartofi (0,9 mil. t, 1988), ovăz, sfeclă de zahăr; creșterea intensivă a animalelor: bovine (2,6 mil. capete, 1988), porcine (3,9 mil. capete, 1988). C.f.: 6 482 km (3 219 km electrificați). Căi rutiere non-urbane: 11 676 km (1 405 km autostrăzi, 1988). Turism intens (12,9 mil. vizitatori străini, 1979) care asigură c. 1/3 din venitul național. Exportă produse metalurgice și ale ind. constr. de mașini (peste 1/2), produse chimice, textile, celuloză și hîrtie, produse din lemn ș.a. și importă materii prime și semifabricate, utilaje și mașini, bunuri industriale de consum, mijloace de transport, combustibili, produse alim. ș.a. — *Istoric.* Locuită în antic. de triburi germanice. A. a devenit în 1156 ducat în cadrul Imp. Romano-German. Stăpînită de Habsburgi (sfîrșitul sec. 13), care, obținînd în sec. 16—18 coroana imperială, au implicat A. aproape în toate războaiele europene. A. și-a extins puterea asupra Cehiei, Sileziei, Ungariei, Transilvaniei și a altor teritorii. La sfîrșitul sec. 18 și începutul sec. 19, A. a participat la aproape toate coalitiile antinapoleonice. În 1806, Francisc II a renunțat la titlul de împărat romano-german, devenind împărat al A. În 1815, a participat la crearea Sfîntei Alianțe. În 1848—1849 în A. și în terit. ocupate (Ungaria, Transilvania, Cehia) au avut

loc revoluții burghezo-democratice. În urma războaielor cu Franța și Italia (1859) și cu Prusia (1866), A. a pierdut, rînd pe rînd, posesiunile din Pen. Italică și din Germania. În 1867 s-a creat monarhia dualistă austro-ungară, cu tendințe expansioniste în Balcani. Austro-Ungaria a participat la primul război mondial alături de Germania. În 1918, Imp. Habsburgic s-a destrămat și a luat ființă Austria (cu granițele fixate de Tratatul de la Saint-Germain, în 1919). La 12 nov. 1918, A. a fost proclamată republică. În mart. 1938, Germania hitleristă a ocupat A., anexînd-o (Anschluss). Eliberată în 1945, în cea mai mare parte de armata sovietică, A. a rămas temporar sub administrația militară a U.R.S.S., S.U.A., Marii Britanii și Franței. La 27 apr. 1945 este proclamată cea de-a doua republică. Tratatul de stat semnat la Viena, la 15 mai 1955, restabilește suveranitatea A. Parlamentul austriac adoptă, la 26 oct. 1955, Legea Constituțională asupra neutralității permanente a statului austriac. A. este o republică federală. Activitatea legislativă este exercitată de Adunarea Federală, compusă din Consiliul Federal și Consiliul Național, iar cea executivă, de guvernul federal (condus de liderul partidului majoritar din Consiliul Național).

AUSTRIAC, -Ă (< it.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca națiune în Austria; mai trăiesc în Italia și S.U.A. De religie creștină (catolică și, în parte, protestant). ■ Persoană care aparține acestui popor sau este originară din Austria. 2. Adj. Care aparține Austriei sau populației ei, privitor la Austria sau la populația ei.

AUSTRIA INFERIOARĂ (NIEDERÖSTERREICH), land în Austria; 19,2 mii km²; 1,42 mil. loc. (1987). Centrul ad-tiv: Sankt Pölten. Expl. de petrol și gaze naturale. Cereale; viticultură; creșterea animalelor.

AUSTRIA SUPERIOARĂ (OBERÖSTERREICH), land în Austria; 12 mii km²; 1,3 mil. loc. (1986). Centrul ad-tiv: Linz. Expl. de cărbune brun, gaze naturale și bauxită. Cereale; legumicultură; creșterea animalelor.

AUSTRICĂ adj. (GEOL.) fază — = fază tectogenetică a ciclului geotectonic alpin, petrecută spre sfîrșitul Cretacicului, manifestînd o intensitate deosebită în aria alpino-carpatică. Pe terit. României, a condus la formarea primelor generații de structuri tectonice în Carpați.

AUSTRO-ASIATIC adj. Limbi austro-asiatice = familie de limbi vorbite în India. Are

patru (cinci) ramuri: munda, monkmer, malacca, nicobareza (și mio-ya).

AUSTROMARXISM (< germ.) s.n. Curent apărut în ultimul deceniu al sec. 19 în sinul social-democrației austriece, care susținea teza integrării pașnice a capitalismului în socialism; în filozofie, s-a situat pe pozițiile idealismului neokantian.

AUSTRONEZIANĂ adj. Limbi austroneziene = familie de limbi, una dintre cele trei mari familii de limbi din Oceania, alături de cele australiene și papua.

AUSTRO-UNGARIA, monarhie dualistă condusă de împăratul Austriei (concomitent și rege al Ungariei), creată în 1867, în urma înțelegerii dintre cercurile conducătoare din Austria și Ungaria. S-a destrămat în 1918, în condițiile înfrîngerii suferite în primul război mondial și ale avîntului mișcării de eliberare națională a popoarelor subjugate, care au dus la formarea statelor naționale Austria, Ungaria și Cehoslovacia; o parte a terit. anexate de fostul Imp. Austro-Ungar s-au unit cu Polonia, Italia, Iugoslavia și România.

AUSTRU (lat. *auster*) s.m. Vînt secetos care bate dinspre SV în Banat, Oltenia și Muntenia; pop. săraciță, traistă-goală.

AUȘEL (< aus, inv., „moș”) s.m. Gen de păsări insectivore mici, răspîndite în pădurile de conifere ale Eurasiei și Americii de Nord, asemănătoare prin colorit cu sticleții (*Regulus*).

AUȘEUȘ, com. în jud. Bihor; 3 362 loc. (1991).

AUT (< engl.) adv., s.n. (SPORT) 1. Adv. În afara terenului de joc. 2. S.n. Situație în care obiectul de joc este în afara limitelor terenului destinat pentru competiție.

AUTANT-LARA [tã], Claude (1903—1983), scenograf și regizor francez de cinema. Ecranizări după opere literare („Diavolul în corp”, „Roșu și negru”, „Margareta nopții”, „Jucătorul”).

AUTARHIE (< it., după fr. *autarcie*) s.f., f. (Mai ales în filozofia greacă antică) Stare de satisfacție sau de fericire, rezultat al independenței față de lucrurile exterioare sau față de alți oameni. 2. Politică prin care o țară sau un grup de țări se izolează de circuitul economic mondial ori își limitează relațiile economice la anumite zone.

AUTECOLOGIE (< fr.) s.f. Ramură a ecologiei care se ocupă de studiul relațiilor

individului sau ale organismului singular cu mediu.

AUTENTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care este conform cu realitatea, cu adevărul, care nu poate fi pus la îndoială sau contestat; specific unui autor, unei epoci etc. ■ (DR.: despre un înscris constatator al unui act juridic) întocmit de părți sau de un organ de stat competent în forme care îi atestă proveniența și îi atribuie o anumită putere doveditoare.

AUTENTICITATE (< fr.) s.f. 1. Faptul sau însușirea de a fi autentic. 2. (În filozofia existențialistă) Stare de deplinătate a ființei umane, la care se poate ajunge în urma ieșirii din cotidian, prin conștientizarea prezenței morții în toate momentele existenței, a grijii și învinovății originare.

AUTENTIFICA (după fr.) vb. I tranz. (DR.) A face ca un act să fie autentic.

AUTISM (< fr. [i]; [s] gr. autos „însuși”) s.n. Rupere a contactului psihic cu lumea înconjurătoare și trăire intensă exclusiv a propriei vieți interioare. Se întâlnește în special în schizofrenie.

AUTO- ([i] 1 gr. autos „însuși”, 2 „automobil”, „automat”) 1. Element de compunere cu sensul „prin sine însuși, de la sine, spontan, cu mijloace proprii”, care servește la formarea unor substantive, adjective sau verbe. 2. Element de compunere cu sensul „automobil (2)” sau „automat”, care servește la formarea unor substantive.

AUTOADMINISTRA (< auto- + administra) vb. I refl. A se administra prin mijloace proprii.

AUTOAGLOMERARE (< auto- + aglomera) s.f. Proces prin care unii carbuni aglutinați pot fi brichetați, prin încălzire, în forme, fără lanț.

AUTOAGRESIUNE (< auto- + agresune) s.f. (MED.) Îmbolnăvire produsă de factori endogeni ai organismului (autoanticorpi, fagocite), care acționează împotriva propriilor țesuturi (ex. unele forme de reumatism, nevraxică, miastenie, lupus eritematos etc.). ■ Formă de acțiune împotriva integrității fizice a propriei persoane (ex. sinuciderea).

AUTOANTICORP (< auto- + anticorp) s.m. Anticorp care apare în cazuri patologice, produs de organism împotriva propriilor sale celule sau țesuturi.

AUTOAPĂRARE (< auto- + apărare) s.f. Apărare cu mijloace proprii.

AUTOAPRINDERE (< auto- + aprindere, după fr.) s.f. 1. Aprindere spontană a combustibilului injectat în masa de carburant, comprimat în prealabil, a unui motor Diesel. 2. Aprindere spontană a grămezilor de carbuni, datorită reacțiilor exotermice din zona de contact cu oxigenul din atmosferă.

AUTOATELIER (< auto- + atelier) s.n. Atelier mobil pentru deparanare și reparațiile curente ale vehiculelor.

AUTOBASCLANTĂ (< auto- + basculantă) s.f. Autocamion prevăzut cu benă basculantă, destinat transportului în vrac al materialelor friabile, pulverulente sau semifluide.

AUTOBAZĂ (< rus.) s.f. Centru de întreținere, reparații și garare a autovehiculelor (autocamioane, autobuze).

AUTOBETONIERĂ (< auto- + betonieră) s.f. Betonieră montată pe șasiul unui automobil.

AUTOBIOGRAFIC, -Ă (< fr.) adj. Care conține o autobiografie, cu caracter de autobiografie.

AUTOBIOGRAFIE (< fr.) s.f. 1. Biografia unei persoane scrisă de ea însăși. 2. Scriere literară în care autorul își povestește viața.

AUTOBLOCAJ (< fr.) s.n. Dispozitiv de blocare automată a sistemelor de semnalizare, de macazuri etc., pentru mărirea siguranței circulației pe căile ferate.

AUTOBUZ (< fr.) s.n. Autovehicul cu caroserie închisă, folosit la transportul în comun al unui număr mare (20—100) de persoane.

AUTOCAMION (< auto- + camion) s.n. Autovehicul de dimensiuni mari, prevăzut cu platformă sau cu benă, folosit la transportul de materiale, de mărfuri etc. în greutate de peste 2 t; camion (2).

AUTOCAMIONETĂ (< auto- + camionetă) s.f. Autocamion cu încărcătura utilă maximă de 2 t; camionetă.

AUTOCAR (< fr.) s.n. Autovehicul de mare capacitate, folosit pentru transportul de persoane.

AUTOCATALIZA (< fr. [i]) s.f. (CHIM.) Cataliză a unei reacții datorită chiar produșilor reacției, aceștia putând mări (a. pozitivă) sau micșora (a. negativă) viteza de reacție.

AUTOCĂLIRE (< auto- + călire) s.f. (METAL.) Călire a unor oțeluri bogate aliate, prin încălzire peste punctul de transformare și prin răcire în aer liber.

AUTOCEFALE (< fr., gr.) s.f. Conducere de sine a unei biserici ortodoxe naționale.

AUTOCHESTIONARE (< fr., gr.) s.f. (PSIH.) Tehnică bazată pe afirmarea dublului stăruit cognitiv al fiecărei personalități în cadrul interacțiunii umane: stăruitul de observat și stăruitul de observator.

AUTOCISTERNĂ (< auto- + cisternă) s.f. Autovehicul prevăzut cu o cisternă pentru transportul lichidelor.

AUTOCLAVĂ (< fr.; [s] auto- + lat. clavis „cheie”) s.f. 1. Recipient închis etanș, în care se produc procese fizice și chimice sub presiune și deseori la o temperatură ridicată; servește la efectuarea reacțiilor de hidroliză, condensare, esterificare, polimerizare etc. În medicină este folosită pentru sterilizare. 2. Capac care închide etanș un recipient și se menține închis prin presiunea interioară.

AUTOCOMBINĂ (< auto- + combină) s.f. Combină agricolă autopropulsată.

AUTOCORĂ (< fr. [i]; [s] auto- + gr. khoreo „a se răspîndi”) adj., s.f. (Plantă) care își împrăștie semințele prin deschiderea bruscă a fructelor (ex. fasolea).

AUTOCRAT, -Ă (< fr., gr. autokratēs „care guvernează prin el însuși”) s.m. și f., adj. (Conducător) cu puteri absolute; (monarh) absolut.

AUTOCRATISM (< autocrat) s.n. Concepție, doctrină, comportare bazată pe autocrație (1).

AUTOCRATIE (< fr., gr.) s.f. 1. Formă de guvernare în care întreaga putere a statului este concentrată în mîna unei singure persoane; tiranie, absolutism. 2. Stat cu formă de guvernare autocratică.

AUTOCRITIC, -Ă (< auto- + critic, după rus.) s.f., adj. 1. Sf. Critica de sine, a propriului comportament. 2. Adj. Bazat pe autocratică (1).

AUTOCROMIE (< rus. [i]; [s] auto- + gr. khroma „culoare”) s.f. Procedeu de realizare a reproducțiilor colorate prin tipărirea succesivă a mai multor culori peste o întotdeauna alb-negru.

AUTODAFE (< fr., port. auto da fe „act de credință”) s.n. Ardere pe rug a celor condamnați de Inchiziție (mai ales în sec. 16, în Spania și în Portugalia) pentru eretice. Înainte de a fi supuși la supliciu focului, ereticii condamnați erau îndemnați solemn să facă „acte de credință” pentru a merita salvarea într-o altă lume. ■ Ardere publică a operelor socotite indezirabile în timpul Inchiziției, a fascismului etc.; p. ext. ardere, nimicire prin foc.

AUTODEPARANĂ (< auto- + deparană) s.f. Reparare a autovehiculelor pe traseu sau remorcarea acestora pînă la un atelier în cazurile de avarii sau defecțiuni mai grave.

AUTODETERMINARE (după fr.) s.f. Dreptul nașunilor la a. = principiu potrivit căruia orice națiune are dreptul fundamental de a-și alege, fără imixtiune din afară, statutul ei politic și calea de dezvoltare economică, socială și culturală.

AUTODIDACT, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană care s-a instruit singură, în afara școlii și fără profesori.

AUTODINĂ (< fr. [i]) s.f. (TELEC.) Montaj radiofonic pentru recepția undelor nemodulate, în care unda sonoră obținută în difuzor are frecvența egală cu diferența dintre frecvența unei recepționări și aceea a unei oscilații locale produse de tubul electronic montat ca oscilator.

AUTODROM (< fr.; [s] auto- + gr. dromos „teren de alergare”) s.n. Construcție specială cu pistă și anexe, rezervată cursurilor de automobile și motocicletă; este folosită și pentru inițiere sau perfecționare în conducerea auto-moto.

AUTODRUM (< auto- + drum, după fr.) s.n. Drum construit pentru a asigura circulația în bune condiții a vehiculelor cu tracțiune mecanică.

AUTODUBĂ (< auto- + dubă) s.f. Autocamion închis, destinat transporturilor de mărfuri cu greutatea pînă la 1,5 t.

AUTOEPURAJIE (< auto- + epurajie) s.f. Proces de purificare a apelor reziduale versate în ape de suprafață, datorat acțiunii bacteriilor aeroabe.

AUTOETANȘARE (< auto- + etanșare) s.f. (CONSTR.) Realizare a impermeabilității unui dig datorită proprietăților materialelor din care este construit.

AUTOEXCAVATOR (< auto- + excavator) s.n. Excavator autopropulsat, montat de obicei pe cadrul unui autocamion sau tractor.

AUTOEXCITAȚIE (< fr.) s.f. (ELT.) Excitație magnetică a unui generator electric, în care curentul de excitație este produs de el însuși.

AUTOFECONDARE (după fr.) s.f. (BIOL.) V. Fecondare.

AUTOFRINARE (< auto- + frinare) s.f. Împiedicarea a mișcării, în sens invers celui normal, a anumitor elemente ale unui mecanism, folosind frecarea dintre suprafețele care vin în contact.

AUTOGAMĂ (< fr.) adj., s.f. (Plantă) la care polenizarea se face cu polen din staminele florii în care se află și pistilul.

AUTOGAMIE (< fr. [i]; [s] auto- + gr. gamos „unire”) s.f. Reproducerea (la plante) prin polenizare directă și fecundare proprie.

AUTOGARĂ (< auto- + gară) s.f. Gară pentru autovehicule care transportă călătorii, animale și mărfuri.

AUTOGENĂ (< fr. [i]; [s] auto- + gr. gennao „a produce”) adj. Sudare ~ = sudare care folosește energia termică dezvoltată la arderea acetilenei în oxigen. Sin. (impr.) sudare oxiacetilenică.

AUTOGIR (< fr. [i]; [s] auto- + gr. gyros „cerce”) s.n. Aeronavă mai grea decît aerul, echipată cu o elice de propulsie antrenată de un motor și o elice de susținere care se rotește liber.

AUTOGRAF, -Ă (< fr. [i]) adj., s.n. (Semnătură, document, text etc.) scris de mîna autorului.

AUTOGRAFIE (< fr. [i]) s.f. (POLIGR.) Procedeu de reproducere de pe o placă de zinc sau de aluminiu a unui original (scria cu mîna, cu mașina de scris sau desenat) pe piatră litografică sau pe hîrtie specială. ■ Produs obținut prin acest procedeu.

AUTOGUVERNA (< auto- + guverna) vb. I refl. (Despre un stat) A se conduce singur, fără amestec străin.

AUTOHEMOTERAPIE (< fr.; [s] auto- + gr. haima „sînge” + therapeia „tratament”) s.f. Tratament utilizat în unele boli alergice (astm, urticarie), constînd în injectarea intramusculară a unei cantități mici de sînge provenit de la același individ, imediat după recoltare.

AUTOHETERODINĂ (< fr.) s.f. (TELEC.) Oscilator realizat prin cuplarea circuitelor de anod și de grilă ale unui etaj cu triodă, folosit în telegrafia cu curenti purtători.

AUTOHTON (< fr., gr. [i]) adj., s.n. 1. Adj. (Adeese substantivat: despre organisme, specii, populații) care s-a format și s-a dezvoltat pe

teritoriul în care trăiește și în prezent: aborigen, băștinăș. **2.** (GEOL.) s.n. Complex de strate al unei unități geologice, constituit din roci mai tinere, rămase pe locul formării lor, peste care se găsesc încălceate roci mai vechi, împinse de mișcările tectonice ale scoarței terestre dintr-o regiune învecinată. ■ Zăcămint de cărbuni format pe locul de origine al plantelor din care provine în urma transgresiunii marine peste o regiune bogată în vegetație arborescentă.

AUTOINDUCȚIE (< fr. *ii*) s.f. (FIZ.) inducție electromagnetică produsă într-un circuit, ca urmare a variației cîmpului magnetic al curentului electric care circula prin acesta; selfinducție.

AUTOINFECȚIE (< fr. *ii*) s.f. Infecție cu microbi ce trăiesc în mod obișnuit în corpul unui individ, datorată creșterii virulenței acestor germeni și scăderii rezistenței organismului.

AUTOINTOXICAȚIE (< fr. *ii*) s.f. Intoxicație provocată de substanțe toxice rezultate din metabolismul propriu (ex. în uremie, comă diabetică) sau de alți produși endogeni (ex. în urma unei arsuri întinse), care insuficient eliminate se acumulează în sînge.

AUTOÎNCĂRCĂTOR (< auto- + încărcător) s.n. Autovehicul pentru transportul pe distanțe scurte a unor materiale, dotat cu echipament de încărcare, stivuire și descărcare a materialelor; motostivitor.

AUTOÎNSĂMÎNȚARE (< auto- + însămînțare) s.f. Însămînțare naturală a plantelor, mai ales din flora spontană, prin scuturarea semințelor.

AUTOLIZĂ (< fr. *ii*; [s] auto- + gr. *lysis* „dizolvare”) s.f. (BIOL.) Degradare a celulelor și a țesuturilor sub acțiunea enzimelor proprii. Constitue o fază în alterarea alimentelor.

AUTOMACARA (< auto- + macara) s.f. Macara montată pe un autocamion folosită la lucrări de depanare, încărcare, transport etc.

AUTOMAT, -Ă (< fr., lat.) s.n., adj. 1. S.n. Dispozitiv (sisteme de dispozitive) care execută (pe baza unui program prestabilit), fără intervenția directă a omului, toate operațiunile de obținere, transformare, transmitere și utilizare a energiei, materiei sau informației. ■ (INFORM.) Model matematic folosit pentru studiul echipamentelor și proceselor de prelucrare a informației numerice; constituie abstracțiizarea unui dispozitiv de prelucrare a informației (de ex. a unui calculator numeric). **A. programabil** = echipament de prelucrare a informației, folosit pentru aplicații în timp real, avînd un limbaj de programare simplificat și oferind posibilități de conexiune cu calculatoarele numerice. ■ Fig. Om lipsit de voință și de inițiativă. **2.** Adj. Care funcționează, se comportă ca un **a. (1)**; care are în componența sa un **a.**; (despre anumite operații, adesea adverbial) care se efectuează prin acțiunea unui dispozitiv mecanic. □ Sistem **a.** = sistem tehnic format din **a. (1)** și din instalația (obiectul automatizării) pe care ele o deservesc, asigurînd, fără intervenția omului, transmiterea comenzilor și efectuarea operațiilor comandate. Sistem **a. în circuit deschis** = sistem care nu controlează îndeplinirea comenzilor. Sistem **a. în circuit închis** = sistem care controlează îndeplinirea comenzilor și înlătură eventualele abateri, indiferent dacă eroarea se datorește unor cauze exterioare sau interioare sistemului; capabil de autoverificare, de autoreglare și de autoadaptare. ■ Fig. (Adesea adverbial) Care se face, se execută de la sine, fără participarea rațiunii. 3. S.n. Pistol-mitralieră.

AUTOMATICĂ (< fr. *ii*) s.f. Ramură a științei care studiază metode și tehnici de automatizare specifice concepției și utilizării sistemelor automate. Deși termenul de **a.** a fost introdus după 1940, preocupări în domeniu apar în sec. 18—19: D. Evans realizează (1784) un procedeu automat de obținere a fânii, J.M. Jacquard inventează (după 1800) un război de țesut complex, iar Ch. Babbage construiește

(1833) un „motor analitic” care dispunea de o capacitate primitivă de luare a deciziei. Pasul esențial în **a.** a fost însă inventarea și dezvoltarea (1945—1946) calculatorului electronic. În România, preocupări în domeniu au avut Gr. C. Moisil (teoria algebraică a mecanismelor automate), C. Penescu (teoria sistemelor automate), V. Popov (hiperstabilitatea sistemelor automate), C. Belea (tele-mecanică, teoria sistemelor neliniare), S. Călin (metode de acordare a reguletoarelor automate) ș.a.

AUTOMATISM (< fr. *ii*) s.n. 1. Caracterul a ceea ce este automat; mișcare (ca) de automat. **2.** (FIZIOL., PSIH.) Înlănțuire de reacții reflexe care se desfășoară fără controlul centrilor nervoși superiori (ex. a. medular). **A.** pot fi componente ale diferitelor deprinderi (ex. ale mersului, ale scrisului). **3.** (ARTA) Modalitate de creație a suprarealiștilor, în care opera este realizată prin mișcarea automată a mîinii.

AUTOMATIZARE (< fr. *i*) s.f. Echiparea cu automate (**1**) a unei instalații, în vederea efectuării unor operații fără intervenția nemiloșită a omului. Prin **a.**, funcțiunile umane de efort, observație, decizie, memorie și calcul logic, necesare pentru dirijarea unor operații, sînt înlocuite prin funcțiuni similare ale unor mecanisme tehnice.

AUTOMETAMORFISM (< fr. *ii*) s.n. (GEOL.) Proces de metamorfism pneumatolitic sau hidrotermal suferit de rocile magmatice consolidate sub acțiunea soluțiilor separate din reziduurile magmei respective. Se produce astfel aureola hidrotermală a erupțiilor vulcanice, indicînd al prezenței concentrațiilor metalifere de aur, argint, plumb etc.

AUTOMOBIL, -Ă (< fr. *ii*; [s] auto- + lat. *mobilis* „mișcător”) s.n., adj. 1. S.n. Autovehicul cu caroserie închisă sau deschisă, cu suspensie elastică pe cel puțin patru roți pneumatice, folosit la transportul de persoane, de animale sau de materiale. **A.** a apărut în a doua jumătate a sec. 18, după inventarea motorului cu abur. În 1769, inginerul francez N.J. Cugnot a construit primul **a.** cu abur, iar în 1880, inventatorul D. Văsescu construiește primul **a.** românesc cu abur. În 1885 și 1886, G. Daimler și C.F. Benz realizează primul **a.** cu motor cu ardere internă. Primul **a.** cu formă aerodinamică a fost construit de inginerul român A. Persu (1926). □ **A. de competiție** = vehicul motorizat, cu caroserie închisă sau deschisă, cu trei, patru sau mai multe roți, provenit din producția de serie sau construit special în vederea participării la întreceri sportive sau stabilirii de recorduri. Pot fi: pentru curse pe circuit închis; pentru raliiuri, maratonuri sau autocrossuri; pentru stabilirea de recorduri de viteză sau de duranță. **A. de formulă** = vehicul motorizat, cu caroserie deschisă, un singur loc și patru roți, destinat curselor de viteză pe piste în circuit închis, care nu provine din producția de serie, dar în construcția căruia se pot utiliza unele componente de serie. Ex.: Formula 1, Formula 3 000, Formula Ford, Formula liberă. □ **A. blindat** = mașină de luptă, blindată și înarmată, montată pe un șasiu de **a. (1)**, destinată cercetării, siguranței și legăturii; autoblindat. **2.** Care se mișcă cu ajutorul unui motor propriu.

AUTOMOBIL CLUB ROMÂN (A.C.R.), asociație a automobilistiștilor din România, înființată la București în 1904 sub denumirea „Asociația Automobil Club Român”, la inițiativa lui G.V. Bibescu, pentru dezvoltarea sportului și turismului cu automobilul; reorganizată în 1967 sub denumirea actuală. Este membră a Federației Internaționale a Automobilului, din 1912, și a Alianței Internaționale de Turism, din 1979.

AUTOMOBILISM (< fr. *ii*) s.n. Sport în care concurenții conduc automobile în competiții pentru a stabili performanțe.

AUTOMOBILIST, -Ă (< fr. *ii*) s.m. și f. Persoană care practică automobilismul.

AUTOMODEL (< fr. *i*) s.n. Autovehicul în

miniatură, cu calități dinamice, avînd diferite sisteme de propulsie și de comandă.

AUTOMODELISM (< *automodel*) s.n. Ramură sportivă tehnică-aplicativă, care constă în construirea de automobile în vederea utilizării lor în competiții.

AUTOMORFISM (< auto- + morfism) s.n. (MAT.) Izomorfism definit pe o structură algebrică cu valori în aceeași structură.

AUTOMOTOR (< fr. *i*) s.n. Vehicul de cale ferată autopropulsat, folosit pentru transportul călătorilor.

AUTONOM, -Ă (< fr.; gr. *ii*) adj. Care se bucură de autonomie, care este condus, administrat în condiții de autonomie. □ Regie **a. v. regie**. Descărcare electrică **a.** = descărcare care se produce independent de existența unui agent extern de ionizare.

AUTONOMIE (< fr., gr. *ii*) s.f. 1. (FILOZ.) Faptul de a se supune legilor, normelor proprii (**a.** relativă a fenomenelor suprastructurale, a conștiinței etc.), de a dispune liber de propria voință. **2.** (DR.) Regim al unor subdiviziuni (de ex. teritoriale) ale unui stat care au dreptul, acordat de constituție, de a se guverna (**a. politică**) sau de a se administra (**a. administrativă**) prin unele organe proprii, în anumite domenii, cu excepția celor de competența organelor centrale ale statului. **3.** (TEHN.) **A. de drum** (sau **a. de zbor**) = durata maximă de rulare (sau de menținere a unui avion în aer) fără alimentare cu combustibil pe parcurs. **4.** (FIZIOL.) Funcționare independentă a unui organ sau sistem, nesubordonată controlului voluntar.

AUTOOSCILAȚIE (< fr. *i*) s.f. 1. Oscilație a unui sistem fizic realizată prin acțiunea unei forțe exterioare neperiodice. **2.** Oscilație electrică întreținută, spontană și nedorită, care se poate produce în aparatele electronice din cauza unui cuplaj parazit între circuite.

AUTOPARALEL, -Ă (< auto- + paralel) adj. Curbă **a. pe o suprafață** = curbă pentru care un vector tangent se transportă prin paralelism, rămînd mereu tangent curbei.

AUTOPLASTIC (< fr.; [s] auto- + gr. *plastos* „modelat”) s.f. Intervenție chirurgicală cu scopul refacerii unei regiuni distruse a corpului prin grefarea unui fragment de țesut sau organ (ex. piele, mușchi, os) luat de la același individ.

AUTOPOLENIZARE (< auto- + polenizare) s.f. V. Polenizare.

AUTOPORNIRE (< auto- + pornire) s.f. Fenomen de reîntare automată în funcționarea normală a motoarelor asincrone, după o dispariție sau o scădere de scurtă durată a tensiunii la borne, dacă în acest timp au rămas conectate la rețea.

AUTOPORTRET (< fr. *i*) s.n. Reprezentare a propriei persoane în pictură, sculptură, desen sau literatură.

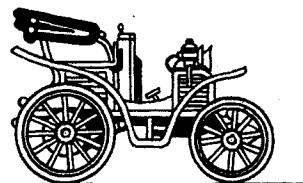
AUTOPROPULSAT, -Ă (după fr.) adj. (Despre un vehicul, mașină de lucru) Care se deplasează folosind energia unei surse proprii.

AUTOPROPULSIE (< fr. *i*) s.f. Propulsie a unui vehicul realizată cu echipament propulsor (motor, reactor, vele etc.) propriu.

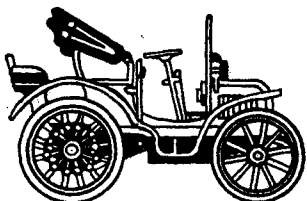
AUTOPSIE (< fr. *ii*; [s] gr. *autopsia* „examinare cu propria privire”) s.f. Disecare și examinare a unui cadavru pentru stabilirea cauzei morții; necropsie.

AUTOR, -GARE (< fr., lat.) s.m. și f. 1. Persoană care creează o operă literară, artistică sau științifică. □ Drept de **a.** = **a)** totalitatea normelor juridice care reglementează relațiile sociale stabilite în legătură cu crearea unei opere literare, artistice sau științifice; **b)** totalitatea avantajelor recunoscute de lege creatorului unei astfel de opere. **2.** Persoană care săvîrșește în mod nemiloșit o faptă. □ **A. moral** = persoană care influențează pe o alta la săvîrșirea unei acțiuni. **3.** Persoană care transmite altuia un drept.

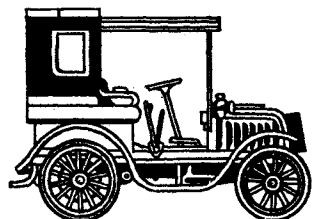
AUTOREGLARE (< auto- + reglare) s.f. 1. Reglare automată. **2.** (CIB.) Principiu conform

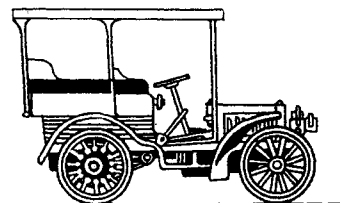
1899

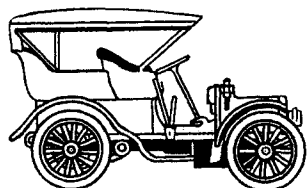
1900

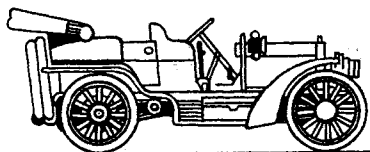
1901

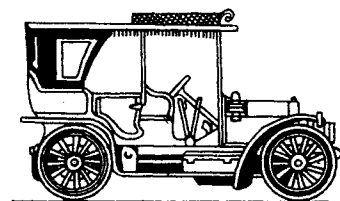
1902

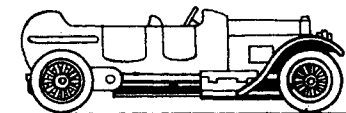
1903

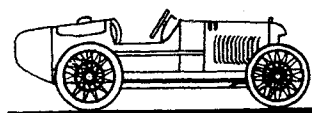
1904

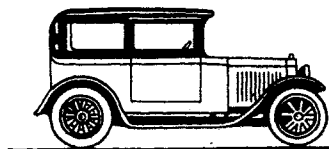
1905

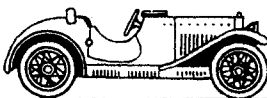
1910

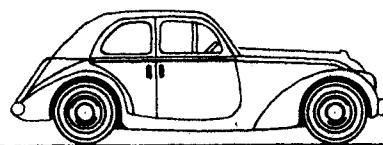
1922

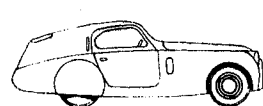
1925

1931

1936

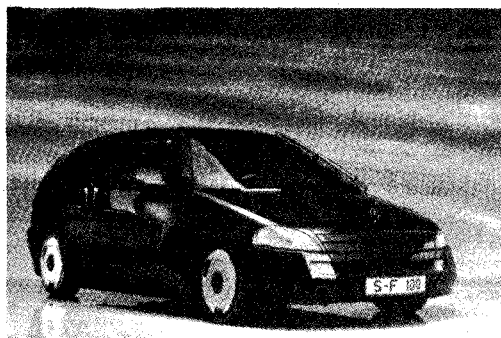
1939

1950

Rolls Royce Silver Spur II (model 1991)

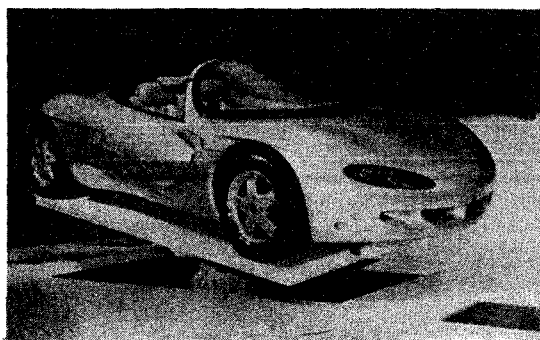
Mercedes-Benz F 100 experimental

Opel-Astra (model 1991)

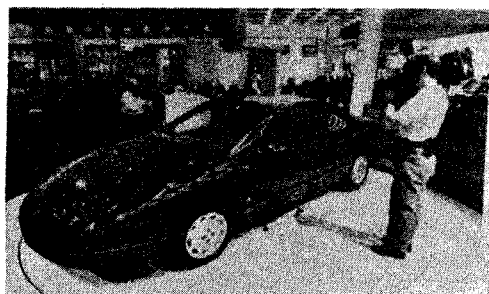
Alfa Romeo-Proteo (model 1991)

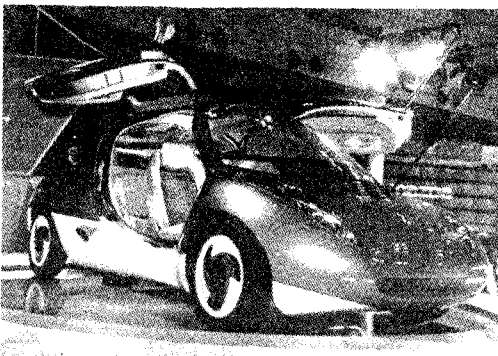
Mitsubishi-HSR-III (model 1991)

Renault Cabriolet (model 1991)

Pontiac (model 1991)

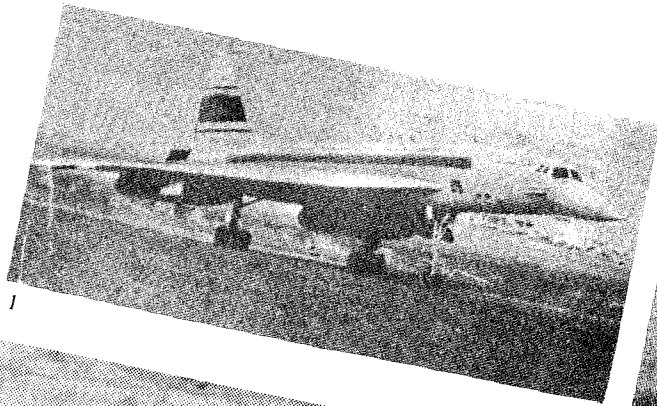
Mazda HR-X (model 1991)

EVOLUȚIA RECORDULUI MONDIAL DE VITEZĂ LA AUTOMOBILE

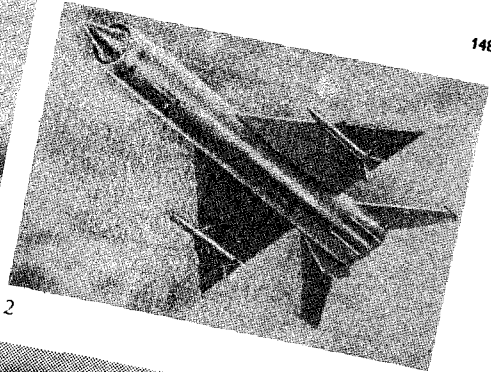
Anul	Recordul km/h	Numele recordmenului	Marca automobilului	Locul încercării de record	Tipul motorului
1888	45	De Dion	De Dion—Bouton	Paris	Abur
1898	65,137	Chasseloup—Laubat	Jeantaud	Archères—Franța	Electric
1899	66,645	Camille Jenatzy	„La Jamais Contente”—Jenatzy	Archères—Franța	Electric
1899	105,904	Camille Jenatzy	„La Jamais Contente”—Jenatzy	Archères—Franța	Electric
1902	120,771	Leon Serpollet	Serpollet	Nisa—Franța	Abur
1902	122,420	W.K. Vanderbilt	Mors	Ablis—Franța	Benzină
1903	133,330	S.S. Rollis	Mors	Brooklands—Anglia	Benzină
1903	147,100	Henry Ford	Ford „999”	St. Clair—S.U.A.	Benzină
1904	148,500	W.K. Vanderbilt	Mercedes	Daytona—S.U.A.	Benzină
1904	152,501	Rigolly	Gobron—Brillié	Nisa—Franța	Benzină
1904	168,188	Barras	Darracq	Mangeron—Franța	Benzină
1905	168,381	Arthur Mac Donald	Napier	Daytona—S.U.A.	Benzină
1905	175,442	Victor Hemery	Darracq	Arges—Solon—Franța	Benzină
1906	195,700	Fred Marriott	Stanley Steamer	Daytona—S.U.A.	Abur
1909	202,655	Victor Hemery	Benz (Blitzen)	Brooklands—Anglia	Benzină
1910	211,500	Barney Oldfield	Benz (Blitzen)	Daytona—S.U.A.	Benzină
1922	215,250	K.L. Guinness	Sunbeam	Brooklands—Anglia	Benzină
1924	230,634	René Thomas	Delage	Arpaion—Franța	Benzină
1924	235,217	Malcolm Campbell	Sunbeam	Pendine—Sands—Anglia	Benzină
1925	242,800	Malcolm Campbell	Sunbeam	Pendine—Sands—Anglia	Benzină
1926	245,149	Henry Seagrave	Sunbeam	Southport—Anglia	Benzină
1926	272,458	Parry Thomas	Thomas Special	Pendine—Sands—Anglia	Benzină
1927	275,229	Parry Thomas	Thomas Special	Pendine—Sands—Anglia	Benzină
1927	281,447	Malcolm Campbell	Napier—Campbell	Pendine—Sands—Anglia	Benzină
1927	327,981	Henry Seagrave	Sunbeam	Daytona—S.U.A.	Benzină
1928	333,062	Malcolm Campbell	Napier—Campbell	Daytona—S.U.A.	Benzină
1929	372,340	Henry Seagrave	Irving—Napier—Lion	Daytona—S.U.A.	Benzină
1931	395,469	Malcolm Campbell	Napier—Campbell	Daytona—S.U.A.	Benzină
1932	408,621	Malcolm Campbell	Napier—Campbell	Bonneville—S.U.A.	Benzină
1935	484,818	Malcolm Campbell	Blue Bird Special	Bonneville—S.U.A.	Benzină
1937	501,374	G.E.T. Eyston	Thunderbolt I	Bonneville—S.U.A.	Benzină
1938	555,909	G.E.T. Eyston	Thunderbolt II	Bonneville—S.U.A.	Benzină
1938	563,471	John Cobb	Napier—Railton	Bonneville—S.U.A.	Benzină
1939	593,560	John Cobb	Napier—Railton	Bonneville—S.U.A.	Benzină
1947	634,267	John Cobb	Napier—Railton	Bonneville—S.U.A.	Benzină
1964	648,728	Donald Campbell	Blue Bird II	Eyre—Australia	Turbină cu gaz
1965	655,640	Bob Summers	Golden Rod	Bonneville—S.U.A.	Benzină
1965	668,000	Tom Breen	Wingfoot Express	Bonneville—S.U.A.	Reacție
1965	698,750	Art Arfons	Green Monster	Bonneville—S.U.A.	Reacție
1965	847,489	Craig Breedlove	Spirit of America	Bonneville—S.U.A.	Reacție
1965	893,199	Craig Breedlove	Spirit of America	Bonneville—S.U.A.	Reacție
1965	927,674	Art Arfons	Green Monster	Bonneville—S.U.A.	Reacție
1965	966,571	Craig Breedlove	Sonic I	Bonneville—S.U.A.	Reacție
1970	1014,924	Gary Gabelich	Blue Flame	Bonneville—S.U.A.	Reacție
1979	1190,122	Stan Barrett	Budweiser	Muroc Lake—S.U.A.	Reacție
1983	1020,406	Richard Noble	Thrust 2	Black Rock—S.U.A.	Reacție

* Prin recordul său din 1979, Stan Barrett a spart bariera sonică la nivelul solului. Performanța n-a fost, însă, omologată, deoarece tentativa nu s-a efectuat în ambele sensuri ale pistei, așa cum prevede regulamentul.

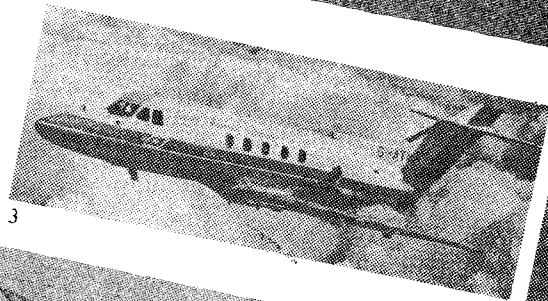
AVIOANE MODERNE

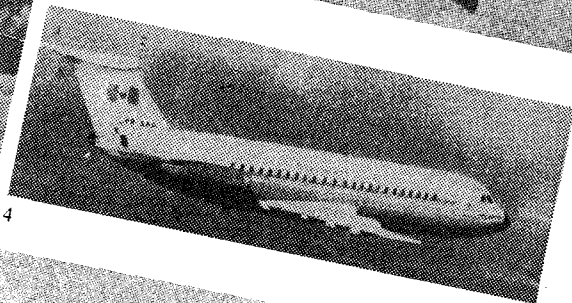
1

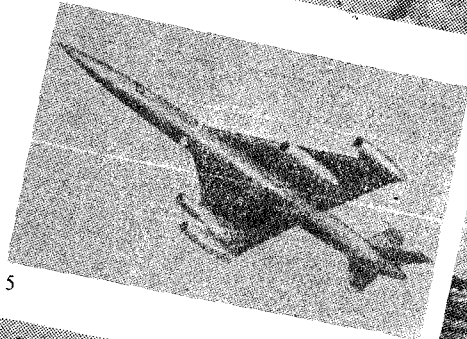
2

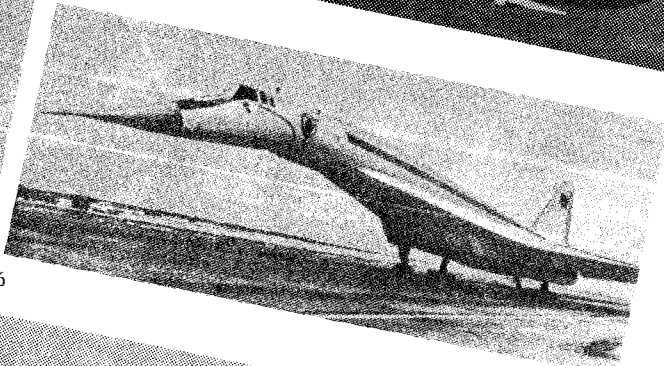
3

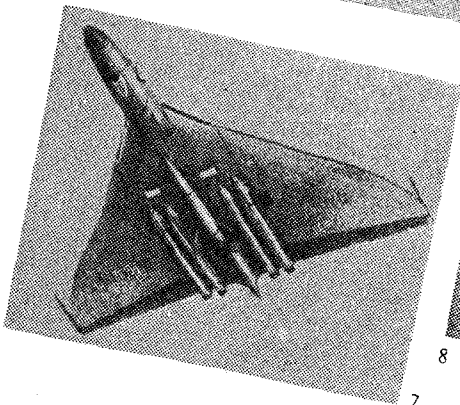
4

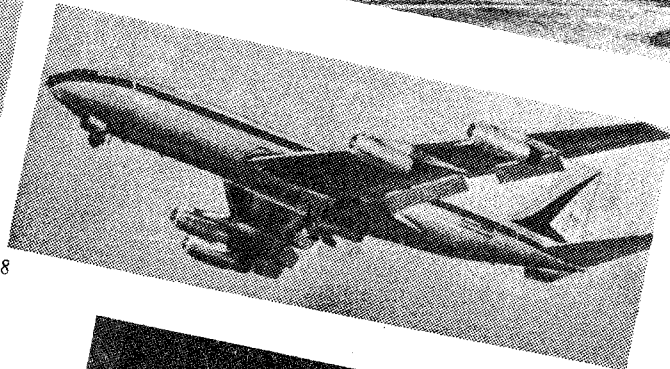
5

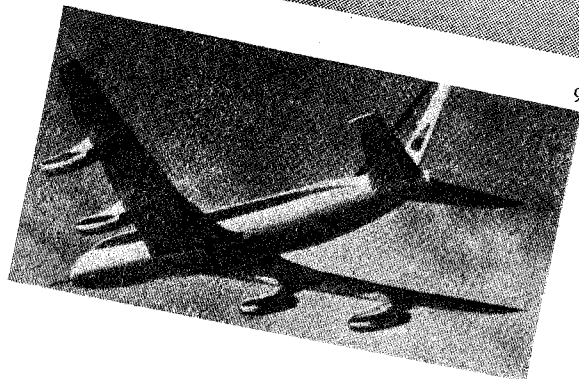
6

7

8

9

1. Avion de pasageri „Concorde”; 2. Avion de vânătoare rusec; 3. Avion de transport „Hawker-Siddeley”; 4. Avion de pasageri B.A.C. 1-11; 5. Bombardier rusec cu rază lungă de acțiune; 6. Avion de pasageri „Tu-144”; 7. Bombardier britanic de tip „Vulcan”; 8. Avion de pasageri „Boeing 707”; 9. Avion de pasageri „Con-

căruia toate procesele care au loc într-un circuit închis al unui sistem sînt efectuate de sistemul însuși, fără intervenția omului sau a altui sistem de reglare exterior. 3. (BIOL.) Mecanism prin care sistemele biologice își mențin structura și funcționalitatea, în condițiile acțiunii destabilizatoare exercitate de factorii de mediu.

AUTORITAR, -Ă (< fr., it.) adj. Care uezază de autoritatea sa; care caută să-și impună voința proprie. V. *voluntar*.

AUTORITATE (< fr., lat.) s.f. 1. Concept desemnînd influența, general acceptată, a unei persoane sau organizații, înstituiții în diferite sfere ale vieții sociale. 2. (DR.) Putere, drept de a emite dispoziții obligatorii sau de a impune ascultarea în temeiul unei calități sau împuterniciri. □ A. *tutelară* = organ de protecție a persoanelor lipsite de capacitatea de exercițiu (minorul sub 14 ani și interzisul judecătoresc) sau cu capacitatea de exercițiu restrînsă (minorul care a împlinit 14 ani) ori a interesele celor ce nu se pot apăra singuri (de ex. din cauza unei infirmități sau boli). A. de *lucru judecat* = principiu în virtutea căruia o speță în care s-a pronunțat o hotărîre judecătorească definitivă, nu mai poate fi reluată în cadrul altui proces avînd același obiect, aceeași cauză și aceeași părți. 3. Organ de stat competent să ia măsuri și să emită dispoziții cu caracter obligatoriu. ■ (Concr.) Persoană care exprimă voința acestui organ. 4. Prestigiu; trecere, vază, considerație. ■ Persoană care se impune prin prestigiul sau cunoștințele sale.

AUTORIZA (< fr.) vb. I tranz. 1. A împuternici o persoană pentru exercitarea unui drept sau săvîrșirea unui act. 2. A încuviința printr-un act al administrației de stat înființarea, ca persoană juridică, a unei organizații obștești.

AUTORIZAȚIE (< fr.) s.f. Împuternicire sau încuviințare dată printr-un act al administrației de stat, pentru exercitarea unui drept sau pentru realizarea unei acțiuni; înscris constatator al unei asemenea împuterniciri sau încuviințări.

AUTOSANITARĂ (< auto- + sanitar) s.f. Autovehicul echipat pentru transportul persoanelor bolnave, accidentate, rănite etc.

AUTOSELECTOR (< auto- + selector) s.n. Incubator pentru cloacirea ouălor mici de pește, cu circulație lentă de apă, care permite selectarea și evacuarea de la sine a ouălor moarte.

AUTOSERVIRE (< auto- + servire, după rus.) s.f. Acțiunea de a se servi singur. ■ Sistem de desfacere a mărfurilor în cadrul căruia clienții se servesc singuri; s-a extins și în domeniul unor servicii (ex. spălătorii).

AUTOSIFON (< auto- + sifon) s.n.Recipient de uz casnic în care se prepară sifon.

AUTOSINCRONIZARE (< auto- + sincroniza) s.f. (ELT.) Operație simplificată de conectare a generatoarelor sincrone în paralel cu rețeaua.

AUTOSPORT (< auto- + sport) s.n. Autoturism cu caroseria aerodinamică, cu motorul foarte puternic și cu centrul de greutate foarte jos, destinat concursurilor automobilistice.

AUTOSACRAMENTALES, drame alegorice într-un act, cu subiect religios, mitologic, istoric sau biblic, ilustrînd concepte morale sau dogme ale catolicismului. Genul, specific dramaturgiei spaniole medievale, avea un caracter popular, piesele jucîndu-se în pieșe publice, pe scene improvizate. A cunoscut triumful prin Calderón de la Barca, autor a peste 80 de a.s., Lope de Vega și Tirso de Molina.

AUTOSTOP (< fr.) s.n. 1. Instalație de oprire automată a unui tren dacă mecanicul răspunde cu întîrziere la apariția semnalului de oprire. 2. Instalație de semnalizare luminoasă așezată la intersecția străzilor, pentru dirijarea circulației. 3. Practica de a opri un automobilist pentru a parcurge un drum în mașina sa.

AUTOSTRADĂ (< it., fr.) s.f. Șosea cu două căi de rulare, compuse din două sau mai multe

benzi pe sens, despărțite printr-o bandă mediană și care nu se intersectează la același nivel cu nici o altă cale de comunicație; este destinată exclusiv circulației autovehiculelor, permițînd viteze mari de rulare.

AUTOSUGESTIE (< fr.) s.f. (PSIH.) Sugestie exercitată asupra propriei persoane; influențarea insistentă a propriei conduite sau conștiințe prin anumite reprezentări, idei, dorințe, care capătă caracter predominant.

AUTOȘENILĂ (< fr.) s.f. Autovehicul echipat cu șenile, destinat transportului pe terenuri accidentate.

AUTOȘENILEȚĂ (< autoșenilă) s.f. Autocamion echipat cu roți în față și cu șenile în locul roților din spate.

AUTOTELIC, -Ă (< fr.; {s} gr. *auto-teleos* „îd”) adj. (FILOZ.) Care conține în el însuși scopul său, care posedă o finalitate lăuntrică, imanentă.

AUTOTIPIE (< fr. {i}; {s} auto- + gr. *typos* „aprentă”) s.f. (POLIGR.) 1. Procedeu fotomecanic de executare a formelor de tipar cu elemente active în relief. Se folosește la reproducerea imaginilor în semiconuri (fotografii, picturi în acuarelă), prin mijloace de tipar înalt. 2. Lucrare sau clișeu realizat prin a. (t).

AUTOTOMIE (< fr. {i}; {s} auto- + gr. *tomē* „tăietură”) s.f. (ZOOLOG.) Pierdere reflexă și spontană a unui membru sau a unui apendice de către unele animale (ex. coada la sopori, cleștii la crab), determinată de o excitație puternică; este o formă de apărare; părțile detașate, de obicei, se regenerează.

AUTOTOXINĂ (< germ.) s.f. Compus chimic sau produs endogen rezultat din metabolismul propriu (ex. ureea acumulată în sînge).

AUTOTRACTOR (< fr., rus.) s.n. Autovehicul de tracțiune de mare putere, care poate transporta una sau două remorci de mare capacitate.

AUTOTRACTIUNE (< auto- + tracțiune) s.f. Tracțiune realizată cu motor propriu cu ardere internă.

AUTOTRANSFORMĂTOR (< fr.) s.n. Transformator electric cu o singură înfășurare (cu o tensiune de intrare și una de ieșire). Se utilizează la modificarea tensiunilor în instalațiile de încercări și testări, la reglarea tensiunilor în rețelele electrice.

AUTOTRANSPORT (< rus.) s.n. Transport realizat cu autovehicule.

AUTOTRANSPORTOR (< auto- + transportor) s.n. Autovehicul militar blindat, destinat transportului de trupe.

AUTOTROF, -Ă (< fr. {i}; {s} auto- + gr. *trophē* „hrănă”) adj. (BIOL.) (Despre organisme) Capabil să sintetizeze independent substanțe organice, din cele anorganice (ex. plantele verzi, unele bacterii).

AUTOTROFIE (< fr. {s}) s.f. Mod de hrănire a organismelor autotrofe.

AUTOTUN (< auto- + tun) s.n. Mașină de luptă echipată cu o piesă de artilerie.

AUTOTURISM (< auto- + turism) s.n. Autovehicul cu caroseria închisă sau deschisă, prevăzută, în general, cu trei sau patru roți pneumatice, destinat transportului unui număr redus de persoane; turism (2), automobil.

AUTOTURN (< auto- + turn) s.n. Autovehicul prevăzută cu o platformă mobilă, montată la partea superioară a unui schelet în formă de turn sau a unui stîlp telescopic, care servește la executarea operațiilor de întreținere a instalațiilor aeriene.

AUTOUTILITARĂ (< auto- + utilitar) s.f. Autovehicul destinat transportului unor cantități mici de mărfuri.

AUTOVACCIN (< fr.) s.n. Vaccin preparat din germeni izolați de la bolnavul respectiv, folosit în tratamentul unor afecțiuni pentru a obține o cît mai bună imunizare.

AUTOVEHICUL (< fr.) s.n. Vehicul terestru, autopropulsat.

AUTOZOM (< fr.; {s} auto- + gr. *zōma*

„corp”) s.m. (GENET.) Nume dat cromozomilor din celulele somatice; împreună cu *alozomii* alcătuiesc genomul.

AUTUMNAL, -Ă (< lat. *autumnalis*) adj. De toamnă, toamnătic. □ *Punct a.* = punct pe ecliptică prin care trece Soarele la echinocciul de toamnă.

AUTUN [otș], oraș în E Franței (Burgundia); 20,6 mii loc. (1982). Ind. constr. de mașini, piel. și textilă. Piață pentru animale. Monumente galo-romane și medievale (catedrala Saint-Lazare, în stil romanic burgund, celebră prin portalul cu scena „Judecării de apoi”, sec. 11).

AUTUNIAN, Permianul inferior din V Europei, reprezentat prin depozite lacustre și caracterizat prin unele gimnosperme, pești ganoizi, stegocefalii, reptile etc.

AUVERGNÉ [overņ], prov. istorică în partea central-sudică a Franței, în zona Masivului Central Francez. Oraș pr.: *Clermont-Ferrand*. Expl. de hule, min. de plumb, fier. Cereale, sfeclă de zahăr; viticultura și pomicultura. Turism, Izvoare minerale (Vichy).

AUVERSIAN, partea superioară a etajului Lutejan, considerat de unii autori etaj sau subetaj al Paleogenului.

AUXILIA (cuv. lat.) s.f. (În Roma antică) Formațiune tactică de luptă alcătuită din soldați care nu erau cetățeni romani. Era compusă din cavalerie, infanterie sau unități navale.

AUXILIAR, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și subst.) Care îndeplinește o funcție secundară, ajutoare; care are rolul de a exprima raporturi între cuvinte sau nuanțe gramaticale ale cuvintelor pe care le însoțesc. □ *Verb a.* = verb care ajută la formarea timpurilor și a modurilor compuse.

AUXINĂ (< fr. {i}; {s} gr. *auxē* „creștere”) s.f. (BIOL.) Substanță fiziologică activă ce condiționează procesele de creștere a plantelor; are importante aplicații în fitotehnie.

AUXOCROM (< fr. {i}; {s} gr. *auxē* „creștere” + *khroma* „culoare”) s.m. (CHIM.) Grup de atomi care, introduși în molecula unei combinații organice colorate, face să se închidă și să se intensifice culoarea acesteia, mîrînd și capacitatea de fixare pe diferite materiale (ex. amino, hidroxil etc.).

AUZ (< auzi) s.n. Simț prin care se recepționează vibrațiile sonore, existent la vertebrate și la unele nevertebrate superioare. La om și la celelalte vertebrate, organul auzului este urechea; vibrațiile sonore captate de celulele receptoare auditive sînt transmise pe calea nervului auditiv către sistemul nervos central (la om pînă la lobul temporal al creierului), unde sînt transformate în senzații auditive. Obișnuit, auzul omului percepe vibrații de frecvență între 16 și 20 000 Hz. Unele animale (ex. peștii, liliecii) percep ultrasunetele. ■ A. *muzical* = însușirea de a distinge corect succesiunea sunetelor muzicale. □ A. *absolut* = auz muzical înăscut, foarte fin, care distinge raporturile dintre sunete fără un reper dat.

AUZI (lat. *audire*) vb. IV 1. Tranz. A percepe ceva cu ajutorul auzului. 2. Tranz. A lua seama, a fi atent la ce spune cineva; a asculta. 3. Intrans. și tranz. (Interogativ) A înțelege, a pricepe. 4. Tranz. și intrans. A lua cunoștință despre ceva, a afla o veste, o știre, o informație etc. □ Expr. (Intrans.) *A nu mai voi să audă cineva* = a rupe orice relații cu cineva. ■ Refl. *impers.* A se vorbi, a se zvoni.

AVAET (HAVAET) (< tc.) s.n. 1. (În Imp. Otoman) Impozit extraordinar. 2. (În sec. 18-19, în Jara Românească) Taxă percepută de la cei numiți în slujbe.

AVAL (< fr.) adv. În - în josul văii, spre vîrsare, în raport cu un punct de referință.

AVAL2 (< fr. {i}) s.n. Actul prin care o persoană garantează altei persoane (avalizat) plata unei cambii, întîrînd astfel obligația debitorului principal.

AVALANȘĂ (< fr.) s.f. Masă de zăpadă care se deplasează pe pantele munților cu înclinare

mal mare de 20°, antrenînd în mişcare zăpada, pietrele şi copacii înclinîţi în cale; lavină. ■ Fig. Cantitate mare şi năvalnică. 2. (GEOL.) A. arzătoare = asociaţie de material fragmentar solid şi de gaze, produsă în cadrul exploziei vulcanice, care coboară pantele conului vulcanic. Materialul fragmentar poate proveni exclusiv din magma eliberată în cursul erupţiei sau prin distrugerea unor formaţiuni preexistente.

AVALOKITESVARA (AVALOKITA), cel mai venerat bodhisattva în budismul mahayana, încarnarea mîlei. Este reprezentat şi în forme feminine (*Kwan-yin* în China sau *Kwannon* în Japonia).

AVANBEC (< fr.) s.n. (CONSTR.) Partea din amonte a unei pile de pod, avînd rolul de a despărţi firul apei şi de a proteja pila.

AVANCRONICĂ (< fr.) s.f. Cronică asupra unui spectacol scrisă înainte de premieră.

AVANFOSĂ s.f. Depresiune lungită, relativ îngustă, a scoarţei terestre umplută cu sedimente, care se formează într-un geosinclinal, în momentul în care acesta intră în faza de orogeneză.

AVANGARDĂ (< fr.) s.f. 1. Unitate sau subunitate militară care se deplasează în faţa forţelor principale ca element de siguranţă; p. ext. grupare conducătoare. □ Loc. De avangardă = care merge în frunte, care conduce. 2. Curent de a. v. avangardism (2).

AVANGARDISM (< avangardă) s.f. 1. Mişcare intelectuală din primele decenii ale sec. 20, caracterizată prin căutarea unor soluţii radicale, revoluţionare, printr-o ruptură hotărâtă cu trecutul şi tradiţiile. 2. Denumire generică dată unor curente şi grupări literar-artistice (*futurism, cubism, dadaism, suprarealism* etc.) apărute la începutul sec. 20, care încercau să spargă canoanele artei tradiţionale, academice, reurgînd în formule îndrăzneţe, uneori excentrice, în literatura şi arta română a. devine o prezenţă activă îndeosebi în perioada interbelică, grupîndu-se în jurul publicaţiilor „Contemporanul”, „75 H.P.”, „Integral”, „unu”, „Punct” ş.a.

AVANPORT (< fr.) s.n. Port subsidiar (adiacent), de obicei la gura unui estuar, creat sau dezvoltat atunci cînd portul principal a rămas la o distanţă neconvenabilă, datorită evoluţiei traficului maritim.

AVANPOST (< fr.) s.m. Unitate de siguranţă, instalată pe o direcţie probabilă de atac a inamicului, în faţa trupelor proprii aflate în staţionare sau în apărare. ■ P. ext. Loc de supraveghere şi protecţie imediată, plasat în faţa unui ipotetic sau potenţial inamic sau adversar.

AVANPREMIERĂ (< fr.) s.f. Spectacol dat cu titlu de ultimă repetiţie în faţa unui cerc de specialişti şi invitaţi; repetiţie generală.

AVANS (< fr.) s.n. 1. (EC.) Sumă de bani, cantitate de bunuri dată sau primită cu anticipaţie în contul unor servicii, unor furnicuri etc. 2. (TEHN.) Interval exprimat în unităţi de timp, lungime, frecvenţă cu care este anticipată producerea unui fenomen. □ În avans = realizat mai devreme decît era prevăzut. 3. Deplasare relativă dintre sculă şi plesă, în vederea detaşării aşchilor la prelucrarea prin aşchiere.

AVANSĂ (< fr.) vb. 1. Intranz. A înainta; a progresa, a se dezvolta. 2. Tranz. A înainta, a promova pe cineva într-un grad, într-o funcţie superioară. 3. Tranz. A da, a preda cu anticipaţie (sume de bani, bunuri materiale etc.).

AVANSCENĂ (< fr.) s.f. 1. Parte a scenei cuprinsă între rampă şi cortină. 2. Fiecare dintre cele două loji situate lângă scenă.

AVANTAJ (< fr.) s.n. 1. Folos, profit obţinut de cineva în plus (în raport cu altul). 2. A. reciproc = principiul de bază al relaţiilor internaţionale contemporane, decurgînd din egalitatea suverană a statelor, potrivit căruia raporturile dintre ele trebuie să se întemeieze pe respectarea intereselor lor naţionale şi internaţionale, pe dezvoltarea lor de sine

stătătoare, în condiţiile progresului tuturor statelor. 3. Superioritate a unei persoane faţă de alta, bazată pe situaţii sau împrejurări mai favorabile. 4. Favoare, privilegiu.

AVANTAJĂ (< fr.) vb. 1 tranz. A acorda cuiva un avantaj; a favoriza. ■ (Despre obiecte de îmbrăcăminte, culori etc.) A scoate în relief calităţile fizice ale culorii sau a-l masca defectele; a-l şedea bine.

AVANTAJOS, -OASĂ (< fr.) adj. Care oferă un avantaj; convenabil.

AVANTREN (< fr.) s.n. Partea anterioară a plugurilor şi a semănătoarelor cu tracţiune animală, compusă dintr-o osie şi două roşi, destinată menţinerii direcţiei şi stabilităţii în timpul lucrului.

AVARI, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. şi f. (Om) zgîrcit.

AVAR, -Ă (< fr., it.) s.m. şi f., adj. 1. S.m. şi f. (La pl.) Populaţie turcă din steelele Asiei Centrale aşezată în timpul mării migraţiuni a popoarelor în Cîmpia Panonică, unde a creat un stat (568—796), distrus de franci şi de bulgari; (şi la sg.) persoană care facea parte din această populaţie. 2. Adj. Care aparţine a. (1), privitor la a. ■ (Substantivat, f.) Limbă din familia altaică, vorbită de avari.

AVARIA (< fr.) vb. 1 tranz. şi refl. A (se) strica, a (se) deteriora.

AVARIE (< fr., it.) s.f. Stricăciune, deteriorare a unui sistem tehnic (maşină, vehicul, construcţie etc.).

AVARIŢIE (< fr., lat.) s.f. Zgîrcenie.

AVARUŢA, oraş în ins. Rarotonga (Arh. Cook din Oc. Pacific); centru ad-tiv al terit. Cook; 11 mil loc. (1983).

AVAT (< tc.) s.m. Peşte răpitor de apă dulce din familia ciprinidelor, răspîdit în Europa, lung de 50—60 cm, cu spinarea verzui (*Aspius aspius*).

AVATAR (< fr.) s.n. Nume dat în hinduism reincarnărilor zeilor, mai ales ale lui Vişnu. ■ Fig. Transformare, metamorfoză, schimbare (adesea în rău) în evoluţia unei filipe.

AVEA (lat. *habere*) vb. 1 tranz. I. 1. A posedea, a stăpîni, a deţine. 2. A fi compus, alcătuit din ceva. Casa are patru încăperi. ■ A fi prevăzut, înscrisat cu ceva. ■ A conţine, a cuprinde. Balta are peşte. 3. A ţine; a duce, a purta. Are flori în braţe. ■ A fi îmbrăcat cu... Are un costum nou. 4. A fi de o anumită dimensiune, greutate, vîrstă etc. 5. A fi cuprins, copleşit de o senzaţie, de un sentiment. □ Expr. Ce ai? = ce (necaz sau durere) îţi s-a întimplat? ce ţi-a venit? N-are nimic = a) nu s-a întimplat nici un lucru rău; b) nu are nici o importanţă, nu face nimic. ■ A suferi de o boală. 6. A-1 trece ceva prin mîntea, a fi preocupat de... Are gînduri multe. II. 1. (Urmat de un verb la infinitiv, conjunctiv sau supin) A trebui să... □ Expr. (Eliptic) N-ai decît! = fă cum vrei! Treaba ta! Încearcă! 2. (Urmat de un verb la infinitiv sau conjunctiv) A şti (cum... cînd... unde... cine... ce...), a găsi. Are ce să facă. ■ (Unipers.) A fi, a exista, a se găsi. III. (Cu valoare de verb auxiliar) 1. Serveşte la formarea perfectului compus: aşi plecat top. 2. Serveşte la formarea modului optativ-condiţional: dacă aş fi mers, ajugeam. 3. Urmat de conjunctiv, serveşte la formarea unui viitor popular şi familiar: aveşi să scrieşi lecţia. 4. (În construcţii perifrastice) A urma să... a fi pe punctul de a... Aici are să se ridice o casă.

AVELLANEDA, oraş în E. Argentinei, în E aglomeraţiei Buenos Aires, port pe Rio La Plata; 334,1 mil loc. (1980). Nod feroviar. Ind. metalurgică, textilă, prelucr. cărnil. Mare rafinărie de petrol.

AVE MARIA (lat. „slavă Mariei”), rugăciune catolică închinată Fecioarei Mariei, al cărei conţinut se bazează pe textul din „Evangelhia după Luca”.

AVEMPACE v. lbn-Badja.

AVEN (< fr.) s.n. (GEOL., GEOGR.) Puţ format în roci solubile (în sepcial calcare), constituind o formă carstică de dizolvare. În

partea inferioară poate comunica cu o grotă, cu galerii subterane, cu riuri subterane etc.; favorizează evacuarea spre adînc a apelor de suprafaţă; pîlnie.

AVENARIUS, Richard (1843—1896), filozof german. Prof. univ. la Zürich. Unul dintre întemeietorii teoriei epistemologice a cunoaşterii, numită empiriocriticism.

AVENTURĂ (< fr.) vb. 1 refl. A se expune unor riscuri mari (într-o acţiune, într-o situaţie etc.); a se hazarda, a risca.

AVENTURĂ (< fr., it.) s.f. 1. Acţiune îndrăznească, riscantă, extraordinară. ■ Întreprindere dubioasă, nelăstăită. 2. Legătură amoroasă întimplătoare.

AVENTURIER, -Ă (< fr., lat.) s.m. şi f., adj. (Persoană care caută aventuri, care se lansează în aventuri. ■ (Om) fără căpătîi, vagabond.

AVENTURIER (< fr., it.) s.n. 1. Varietate de cuarţ, galben, roşu sau brun, cu irizaţii datorate incluziunilor de mică şi oxizi de fier. 2. Varietate de plagiociaz acid cu reflexe aurii scînteietoare, datorate incluziunilor de solzi de oligist. Este utilizat ca piatră semipreţioasă.

AVENTURISM (cf. rus., fr.) s.n. Atitudine, conduită care se caracterizează prin desconsiderarea condiţiilor şi forţelor reale, prin întreprinderea unor acţiuni excesiv de riscante.

AVENZOAR (ABU MERWAN IBN-ZUHR) (c. 1073—1162), medic arab din Sevilla. Unul din practicienii celebri ai timpului; dascălul lui Averroes (Ibn-Roşd).

AVEVERE (< ave) s.f. Totalitatea bunurilor care se află în patrimoniul unei persoane. □ A. fiscală = impozit pe dividende deja vîrsate; elimină posibilitatea impozitării de două ori a aceluiaşi dividend. ■ Sumă mare de bani. Sin. avuţie.

AVERESCU, Alexandru (1859—1938, n. lsmail), mareşal şi om politic român. A parcurs toate gradele militare, de la sublocotenent (1881) la general de brigadă (1906) şi mareşal (1930). Comandant al Şcolii Superioare de Război (1894—1895). Ataşat militar la Berlin (1895—1898); ca şef al Marelui Stat Major (1911—1913) a elaborat planul de luptă al armatei române în timpul celui de-al doilea război balcanic; ministru de Război (1907—1909). Excepţional comandant de oşti, erou al primului război mondial, A. a obţinut răsunătoarele victorii de la Mărăşti şi Oituz (1917). Ministru în repetate rînduri, prim-min. (1918, 1920—1921, 1926—1927), ministru secretar de stat şi consilier regal (1938). A înfiinţat (1918) şi condus Liga (din 1920 Partidul) Poporului; a militat pentru consolidarea statului naţional unitar român, împotriva curentelor extremeiste, pentru un regim parlamentar-constituţional.

Alexandru Averescu

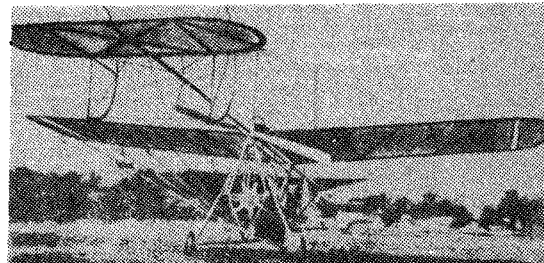

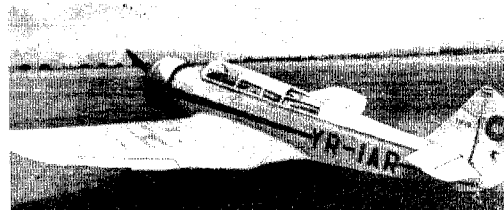
Avionul lui Voia (1905)

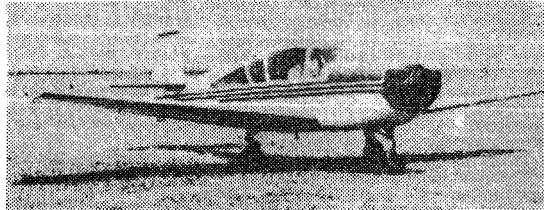
Vlaicu 1 (1910)

Avionul cu reacție construit de Henri Coanda
(1910)

Vlaicu 2 (1911)

I.A.R.-23 (1934)

I.A.R.-823 (1973)

Teoretician și gânditor militar („Tactica”. „Noțiile zilnice din război, 1916—1918”). M. de onoare al Acad. (1923).

AVERNUS, loc în Campania (în centrul Italiei), ale cărui exalații rău mirositoare, în special sulfuroase, au făcut ca, în antichitate, să se creadă că aici era intrarea în infern. Mai târziu a devenit sinonim cu Infernul.

AVERROES v. **ibn-Roșd**.

AVERROISM (< fr.) s.n. Curent filozofic aristotelic din filozofia medievală occidentală, care pornea de la doctrina lui **ibn-Roșd** (latinizat Averroes). Principalele centre: Paris (sec. 13, Siger de Brabant), Padova (sec. 12—16).

AVERS (< fr. iii) s.n. Fașa unei monede, a unei medali, înfăptuind chipul emițătorului, stema țării etc.

AVERSĂ (< fr.) s.f. Precipitație abundentă de scurtă durată, care depășește limita de 0,5 mm pe minut, prezentând o arie teritorială restrânsă.

AVERSIUNE (< fr., lat.) s.f. Sentiment de dezgust față de cineva sau de ceva: scribă, repulsie. ■ Antipație profundă, ură.

AVERTISMENT (< fr.) s.n. 1. (DR.) Sancțiune administrativă aplicată angajaților, în cazul săvârșirii unor abateri. 2. (DR.) Demers prin care un stat atrage atenția altui stat asupra consecințelor defavorabile pentru relațiile internaționale pe care le pot avea încălcările de către acesta a normelor de drept internațional. 3.

(SPORT) Sancțiune prin care arbitrul atrage atenția unui sportiv că se abate de la prevederile regulamentare ale jocului (și care poate fi urmată, la repetarea abaterii, de eliminarea jucătorului).

AVERTIZĂ (după fr.) vb. I tranz. A atrage cuiva atenția, a preveni pe cineva (asupra consecințelor unei acțiuni).

AVERTIZOR (după fr.) s.m. (TEHN.) 1. Aparat de semnalizare optică sau acustică, folosit în scopul prevenirii accidentelor, avarțiilor etc. 2. Radioreceptor în stare permanentă de funcționare și care acționează ca un releu, semnalizând apariția sau dispariția unui cimp electromagnetic variabil de frecvență egală cu cea pentru care este acordat.

AVES, clasă de vertebrate. V. **păsări**.

AVESTA, colecția cărților sacre ale zoroastrismului. Elaborată începând din prima jumătate a milen. 1 î.Hr. și definitivată sub dinastia Sasanizilor (sec. 3—7 d.Hr.). Cunoscută și sub denumirea improprie Zend-Avesta.

AVIASAN, organizația aviației sanitare din România.

AVIATIC, -Ă (< germ.) adj. De aviație, referitor la aviație.

AVIATOR, -OARE (< fr.) s.m. și f. Persoană care pilotează un avion sau care face parte din echipajul unui avion.

AVIAȚIE (< fr.) s.f. 1. Navigație aeriană cu aeronave mai grele decît aerul (planoare,

avioane, elicoptere etc.); tehnica acestei navigații. Primele zboruri au fost făcute cu planoare, remarcabile fiind încercările lui O. Lillenthal (1890). Avioane cu motoare cu abur au fost construite de A.F. Mojaiski (1882) și de C. Ader (1897). Frații O. și W. Wright au construit primul avion cu motor cu ardere internă, realizînd primul zbor, cu decolare prin catapultare, în 1903. Traian Vuia a construit un avion cu care a efectuat prima decolare cu mijloace proprii de bord (18 mart. 1906), iar H. Coandă a realizat în 1910 prima încercare de zbor cu un avion cu reacție, de construcție proprie. În România, primele avioane au fost construite de Aurel Vlaicu (1910—1911). Printre pionierii a. se numără și A. Santos-Dumont, H. Farman, L. Blériot (a traversat Marea Mîncii în 1909), Ch. Lindbergh (a traversat Oceanul Atlantic în 1927), V.P. Cikalov (a efectuat primul zbor peste Polul Nord în 1937), ș.a. După al doilea război mondial perfecționarea construcției avioanelor și folosirea motoarelor cu reacție au permis atingerea unor viteze de zbor superioare vitezelor suntuului și realizarea unor avioane de foarte mare capacitate și cu întinsă rază de acțiune. 2. Ramură a aeronauticii care se ocupă de construcția și de funcționarea aeronavelor mai grele decît aerul. ■ Totalitatea avioanelor unei țări, ale unei societăți comerciale etc. □ Expr. A. civilă = ansamblul aeronavelor, instalațiilor și personalului care se folosesc la transportul

călătorilor și mărfurilor, în scopuri utilitare, sanitare, turistice etc. **A. sanitară** = a. destinată transportului de urgență al celor grav bolnavi, a răniților și accidentaților, precum și a medicamentelor, a singelui pentru transfuzii etc. **A. sportivă** = ramură sportivă care cuprinde aeromodulismul, planorismul, parașutismul, zborul cu motor și construirea de micromodele. **A. militară** = forța aeriană militară.

AVICENNA v. **Ibn-Sina**.

AVICOL, **-Ă** (< fr.) adj. (ZOOT.) Referitor la avicultură, care aparține aviculturii.

AVICULTURĂ (< fr.; {s} lat. *avis*, „pasăre” + *cultura*, „creștere”) s.f. (ZOOT.) f. Creșterea pasărilor. 2. Știința care studiază tehnologiile de creștere și ameliorare a speciilor și raselor de păsări în scopuri economice.

AVID, **-Ă** (< fr., lat.) adj. Stăpînit de dorințe arzătoare; pasionat, copleșit de interes (pentru lucruri folositoare). ■ (Peior.) Lacom, nesățios.

AVIDITATE (< fr., lat.) s.f. Însușirea de a fi avid; (peior.) lăcomie, poftă nesățioasă.

AVIGNON [aviŋɔ̃] s.n. Oraș în SE Franței (Vaucluse); 174,3 mii loc. (1982, cu suburbiile). Metalurgie, produse textile și alim. Ind. chimică, piel. și săpun. Palatul papilor (sec. 14). Posesiune și reședință a papilor între 1309 și 1377, cu intrerupere între 1367 și 1370 („Captivitatea de la A.”).

AVILES, oraș în NV Spaniei (Asturii), port de pescuit la G. Biscaya, la NV de Oviedo; 131 mii loc. (1987, cu suburbiile). Expl. de cărbune. Ind. siderurgică. Stațiune balneară. Biserici gotice.

AVIOFON (< fr.; {s} fr. *avion* + gr. *phone*, „sunet”) s.n. Tub acustic folosit de membrii echipajului unui avion pentru a comunica între ei în timpul zborului.

AVION (< fr.; {s} lat. *avis*, „pasăre”) s.n. Aeronavă mai grea decît aerul, la care susțința este asigurată de suprafața portantă a aripilor și de forța de propulsie creată de un grup motorpropulsor. Termenul de a. a. fost folosit pentru prima dată de C. Ader (1877). După destinație, pot fi: a. de transport (pentru pasageri și mărfuri), a. sanitară, a. utilitară (aviopropulsor, avioastropitoare etc.), a. de turism și a. militară (vîntătoare, recunoaștere, bombardament etc.); aeroplan. □ A. cu reacție = a. dotat cu motoare termice reactive care pot fi aereoreactoare (cu sau fără compresor) și motoare-rachetă (în general pentru viteze supersonice). A. supersonic v. *supersonic*.

AVIONAL s.n. Aliaj de aluminiu cu cupru, magneziu, mangan și siliciu, folosit în construcții aeronautice.

AVIONETĂ (< fr.) s.f. Avion mic (de turism, sport, școală etc.).

AVIOPRĂFUIȚOR (< *avion* + *prăfuitor*) s.n. Avion echipat cu un aparat de prăfuit culturile agricole.

AVIOSTROPITOȚOR (< *avion* + *stropitor*) s.n. Avion echipat cu un aparat de stropit culturile agricole.

AVITAMINOZĂ (< fr. {i}) s.f. Boală determinată de insuficiența sau lipsa din organism a unei sau a mai multor vitamine (ex. a. D, sau rahitismul, a. C, sau scorbutul etc.).

AVIVA (< fr.) vb. I tranz. A da o nuanță mai vie țesăturilor sau pietelor colorate, prin tratarea lor cu soluții ale unor acizi organici sau ale unor săruri.

AVIZ (< fr.) s.n. 1. Document prin care se face o înștiințare (publică) cu caracter oficial; anunț. □ Expr. *Aviz amatorilor*, se spune, în glumă, pentru a atrage atenția celui care se presupune că este vizat sau are un interes în problema care se discută. 2. Punct de vedere, comunicat în scris de către un organ competent, asupra unor probleme cu privire la care, potrivit legii, a fost consultat sau i s-a cerut acordul de către un alt organ (a. consultativ, a. conform); părere, apreciere, consimțămînt.

AVIZA (< fr.) vb. I tranz. A atrage atenția, a avertiza: a înștiința din timp pe cineva (printr-o comunicare oficială). 2. Intranz. A-si

exprima părerea autorizată într-o problemă; a decide, a aprecia.

AVIZAT, **-Ă** (< *aviza*) adj. Prevenit, informat, pregătit; (despre un act) pe care cineva și-a dat avizul (2).

AVIZO (< fr. {i}) s.n. Navă de luptă de tonaj mic și cu viteză mare, dotată cu armament ușor de artilerie.

AVÎNT (< *avînta*) s.n. 1. Vioiciune, energie în mișcări. 2. Însufleșire, elan. 3. Progres deosebit, creștere, dezvoltare rapidă. 4. (EC.) Dezvoltare continuă și în ritm susținut a economiei naționale sau a unei ramuri economice.

AVÎNTA (< *vînt*) vb. I 1. Refl. și tranz. A (se) repezi, a (se) îndrepta plin de însufleșire și cu hotărîre (spre cineva sau ceva). 2. Tranz. A împinge, a proiecta cu energie înainte; a imprima o mișcare violentă, a da un impuls.

AVÎNTAT, **-Ă** (< *avînta*) adj. (Și adv.) Plin de avînt, cu avînt; fig. însufleșit, înflăcărat, entuzias.

AVOCADO (cuv. sp.) subst. Fructul arborelui *Persea americana*, din familia lauraceae originar din emisfera vestică. Este de culoare verde-gălbui, conține c. 25% uleiuri, este foarte parfumat și are o greutate de 1—2 kg. Se cultivă în cele două Americi, Australia, Hawaii, Israel ș.a.

AVOCAT, **-Ă** (< fr., lat.) s.m. și f. Persoană care, pe baza calificării și a profesiei sale, are calitatea să acorde asistența juridică.

AVOCATURĂ (cf. germ. *it.*) s.f. Profesiunea de avocat.

AVOGADRO, **Amedeo di Quaregna**, conte (1776—1856), fizician italian. În 1811 a emis ipoteza (*legea lui A.*) potrivit căreia două volume egale din orice gaze, aflate la aceeași presiune și temperatură, conțin același număr de molecule. — Numărul lui A. = $6,0225 \cdot 10^{23}$, adică numărul de molecule conținute într-un mol din oricare substanță.

AVORT (< *avorta*) s.n. Întrerupere a sarcinii datorită expulsiiei spontane sau provocate a fătului din cavitatea uterină înainte ca acesta să fie viabil.

AVORTA (< fr.) vb. I intranz. A pierde făcîl prin avort; a lepăda.

AVRAAM, patriarh biblic. Considerat strămoș al israeliților prin fiul său Isaac, născut din căsătoria cu Sara, și al arabilor prin Ismail, alt fiu, pe care l-a avut din legătura sa cu Agar.

AVRAM I. Andrei A. (n. 1930, Turda), lingvist român. Specialist în fonetică și fonologie („Cercetări asupra sonorității în limba română”, „Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești”, coordonator al „Antologiei fonetice a limbii române”). 2. **Mioara A.** (n. 1932, Tulcea), lingvistă română. Soția lui A. (1). Specialistă în gramatică, ortografie, lexicologie („Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română”, „Gramatică pentru toți”, „Probleme ale exprimării corecte”).

AVRAM, Constantin (1911—1987, n. sat Tești, jud. Bacău), inginer constructor român. M. corresp. al Acad. (1963), prof. univ. la

Amedeo Avogadro

Timișoara. Lucrări privind fisurarea și capacitatea portantă a elementelor de beton armat și precomprimat.

AVRĂMEȘCU, Aurel (1903—1985, n. Radna, jud. Arad), inginer român. Acad. (1963), prof. univ. la București. Lucrări în domeniul electromagnetismului, construcției aparatelor electrice, informaticii documentare („Introducere în documentarea științifică”, „Efectul pelicular tranzitoriu”). Colectoranț de artă.

AVRAM IANCU 1. Com. în jud. Alba; 2 165 loc. (1991). Prelucr. lemnului (cherestea). Casa memorială „Avram Iancu”. 2. Com. în jud. Bihor; 3 411 loc. (1991).

AVRANCHES, localit. în NV Franței (Bretagne), la E de St. Malo; 10,4 mii loc. (1982). În timpul celui de-al doilea război mondial aici a avut loc o bătălie decisivă de străpungere a dispozitivelor germane de către armatele aliate (25—31 iul. 1944).

AVRĂMEȘCA s.f. (BOT.) Barba-boierului. **AVRĂMEȘCĂ** s.f. Piantă erbacee veninoasă din familia scrofulariaceelor, cu flori albe sau roz (*Gratiola officinalis*); veninărișă.

AVRĂMENI, com. în jud. Botoșani; 5 465 loc. (1991).

AVRĂMEȘTI, com. în jud. Harghita; 2 552 loc. (1991).

AVRIG, oraș în jud. Sibiu, pe stînga Olului, în vestul depr. Făgăraș. Stațiune climaterică; 13 995 loc. (1991). Expl. forestieră, de argilă și de calcare. Ind. constr. de mașini (utilaje pentru ind. textilă și a lemnului, buldozere pe șenile, remorci basculante, cabine pentru tractoare, autobasculante), sticlăriei (cristaluri, corpi pentru iluminat), porțelanului și faianței. Hidrocentrală (14,2 MW). Muzeu etnografic. Menționat documentar din 1364. Monumente: urmele unei cetăți (sec. 13); biserica evanghelică (1270—1280, cu transformări din sec. 16); biserica ortodoxă, cu picturi murale (1762); castel în stil baroc (sec. 18); casa memorială „Gheorghe Lazăr”. Declarat oraș în 1989.

AVRIL, baron Adolphe d' (1822—1904), diplomat și scriitor francez. Filoromân. Lucrări de istorie, drept internațional public și de călătorie. M. de onoare al Acad. Române (1871).

AVUABIL, **-Ă** (< fr.) adj. Care poate fi mărturisit.

AVUNCULAT (< lat. *avunculus*, „unchi după mamă”) s.n. (SOCIOLOG.) Relație specială între unchiul după mamă și copiii sorei lui (nepoții), relație care predomină în societățile cu o descendență matriliniară.

AVUT (< avea) s.n. Avuție, avere. □ (DR.) A. public = totalitatea bunurilor aflate în proprietatea statului, a organizațiilor cooperatiste ori a altor organizații obștești.

AVUȚIE (< *avut*) s.f. Avere, bogăție. □ A. națională (a unei țări) = totalitatea valorilor materiale și spirituale de care dispune o țară la un moment dat.

AX (< fr.) s.n. 1. (TEHN.) Organ de mașină de formă cilindrică, folosit pentru susținerea elementelor în mișcare de rotație. 2. (ANAT.) **Ax cerebrosplinal** = complex morfofuncțional reprezentat de creier și măduva spinării; nevrax.

AXA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) desfășura în jurul a ceva, a (se) conforma cu ceva; a (se) susține pe baza unei anumite situații, combinații etc.

AXĂ (< fr., germ.) s.f. 1. (MAT.) Dreaptă pe care se consideră un anumit sens (pozitiv) de parcurs; dreaptă orientată. □ *Axe de coordonate* = două (sau trei) axe concurente pe care se măsoară, pornind de la punctul lor de întîlnire (origine), cele două (sau trei) coordonate cu ajutorul cărora se determină poziția unui punct în plan (sau în spațiu). A. radicală a două cercuri coplanare și *neconcentrice* = dreapta ale cărei puncte au puteri egale față de cele două cercuri. 2. (TEHN.) Linie dreaptă care ocupă o anumită poziție într-un sistem tehnic (ex. a. de rotație, a. de gîrație, a. optică etc.). □ A. neutră = linia din secțiunea transversală a unei bare supuse la

încoviere sau la solicitare axială excentrică pe care eforturile unitare normale sînt nule. **A. de rulu** = axa longitudinală a unui avion. **A. de tangaj** = axă perpendiculară pe planul longitudinal de simetrie al unui avion și care trece prin centrul de greutate al acestuia. **3. (ASTR.) Axa lumii** = prelungire a axei polilor Pămîntului (a. Pămîntului) pînă la intersecția cu sfera cerească. **4. (MINERAL.)** Direcția sau orientarea față de care un cristal prezintă simetrie, respectiv direcțiile care se intersectează într-un punct sub diferite unghiuri, față de care se raportează fețele cristalului (axe cristalografice).

AXEL HEIBERG [æxəl haibərg], înșulă în Arhipelagul Arctic Canadian, 41 mil km². Alt. max.: 1 800 m. Ghepari.

AXELROD [ækslrod], **Julius** (n. 1912), biochimist american. A studiat formarea, depozitarea și inactivarea noradrenalinei în terminațiile nervoase. Premiul Nobel pentru medicină (1970), împreună cu B. Katz și U. von Euler.

AXENTE SEVER, Ioan (1821—1906, n. Frîna, azi com. Axente Sever, jud. Sibiu), om politic român. Prof. la Blaj și la București, participant la Revoluția de la 1848—1849 din Țara Românească și din Transilvania, prefect în oastea lui Avram Iancu. Unul dintre conducătorii mișcării de eliberare națională a românilor transilvăneni.

AXENTE SEVER, com. în jud. Sibiu; 4 715 loc. (1991). Biserica fortificată (sec. 14—15).

AXER, Erwin (n. 1917), regizor polonez de teatru. Rigorose și exactitate în maniera de descriere a textelor (piese de Sartre, Max Frish, Brecht).

AXIAL, -Ă (< fr. [i]; adj. Situat pe o axă; în raport cu o axă).

AXILAR, -Ă (< fr. [i]; [s] lat. *axilla* „subsuoară”) adj. Care se referă la axilă (ex. nerv a.).

AXILĂ (< fr., lat.) s.f. 1. (ANAT.) Cavitate situată la rădăcina brașului, pe fața inferioară a articulației acestuia cu umărul; subsuoară. **2. (BOT.)** Locul unde se împreună ramura cu trunchiul sau o frunză cu ramura.

AXINTELE, com. în jud. Ialomița; 2 881 loc. (1991).

AXINTE URICARIUL (c. 1670—c. 1732, r. sat Șcințea, jud. Iași), copist moldovean de acte (urice) și de cronici. I se atribuie o cronică oficială despre a doua domnie a lui Nicolae Mavrocordat în Moldova (1711—1716).

AXIOLOGIC, -Ă (< fr.) adj. Referitor la axiologie, care aparține axiologiei.

AXIOLOGIE (< fr. [i]; [s] gr. *axios* „valoros” + *logos* „studiu”) s.f. Disciplina filozofică care studiază valorile; teoria valorilor. Bazele a. ca disciplină aparțin la fost puse în a doua jumătate a sec. 19, de R.H. Lotze și în continuare de Fr. Nietzsche, dar mai ales de școala reprezentanților neokantieni de la Baden (W. Widelband, H. Rickert) cărora li se datorează distincțiile riguroase între valoare și existență, sens și valoare, valori și bunuri, valori și lucruri. Importante contribuții au adus ulterior M. Scheler, N. Hartmann, precum și filozofii români: A.D. Xenopol, P. Andrei, L. Blaga, T. Vianu, E. Speranția, P. Comarnescu.

AXIOMATIC, -Ă (< fr. [i]) adj., s.f. (LOG.) Adj. Care se întemeiază pe o axiomă, care are un caracter de axiomă. □ Metodă a. (care, pornind de la axiome, deduce din acestea propoziții noi, numite teoreme). **2. S.f.** Disciplina care studiază înălțuirea coerentă a axiomelor în vederea asigurării corectitudinii fundamentelor matematice și a utilizării corecte a deducției în științe, pentru evidențierea fără omisiuni a noțiunilor primare.

AXIOMATIZĂ (< fr.) vb. I tranz. (LOG.) A reduce un grup de cunoștințe la un șir de axiome.

AXIOMĂ (< fr., lat.) s.f. (MAT., LOG.) Propoziție nedemonstrată care, împreună cu definițiile noțiunilor care intervin și, eventual, cu alte propoziții de același fel, servește la fundamentarea și demonstrarea teoremelor. □

Axioma silogismului = termen desemnind cele două principii ale silogismului: *Dictum de omni, dictum de nullo* (lat. „Se enunță despre tot sau despre nimic”).

AXIOMETRU (< fr.; [s] lat. axis „axă” + gr. *metron* „măsură”) s.n. Dispozitiv al instalației de guvernare a unei nave, care indică poziția cîrmei față de axa longitudinală a navei.

AXIOPOLIS, cetate romană, apol romano-bizantină în Dobrogea. Important centru militar romano-bizantin la Dunăre; din sec. 6 a devenit reședință episcopală. Ruinele au fost identificate pe platoul de formă triunghiulară de pe malul drept al Dunării, în dreptul ostrovului Hinog. Azi Cernavodă.

AXIOTRON s.n. Magnetron.

AXIS (< fr.) s.n. A doua vertebra cervicală, care se articulează cu atlasul și a cărei apofiză otoidontoidă constituie pivotul mișcărilor de rotație ale capului.

AXOLOȚ s.m. Larvă a unei specii de amblistomă (*Amblystoma mexicanum*), capabilă să se înmulțească prin neotenie.

AXON (< fr. [i]; [s] gr. axon „axă”) s.m. (HIST.) Prolungire a corpului neuronului prin care influxul nervos se propagă centrifug, de la corpul celulei spre altă celulă sau spre un organ efector; cilindrax, neurit.

AXONOMETRIE (< fr. [i]; [s] gr. axon „axă” + *metron* „măsură”) s.f. (MAT.) Metodă de reprezentare a obiectelor spațiale pe un plan, prin care se urmărește ca imaginea obținută să sugereze spațial obiectul; folosește raportarea prealabilă a obiectelor la trei axe de coordonate (ortogonale).

AXUM v. Aksum.

AYACUCHO, oraș în partea central sudică a Perului, la SE de Lima; 80 mil loc. (1985). Expl. de cupru, nichel, argint și sulf. Ind. text. și a piel. Artizanat (ceramică, filigran). Turism. Universitate (1677). Fondat de F. Pizarro în 1539, a purtat (pînă în 1825) numele de Guamanga (Huamanga). Aici generalul A. J. de Sucre a învins 9 dec. 1824 pe spanioli, consfințind independența Perului.

AYER, Alfred Jules (1910—1989), filozof și logician englez. Istoric al orientării analitice din filozofia științei („Limbaaj, adevăr, logică”). „Filozofie și limbaaj”).

AYMARA ([i]) s.m. Denumire a amerindienilor din Perù și din Bolivia, care trăiesc în jurul L. Titicaca și pe versanțele estice ale Andilor; a. fac parte din familia de limbi cu același nume; sint de religie creștină (catolică).

AYMÉ [eme], **Marcel** (1902—1967), scriitor francez. Nuvele („Omul care trece prin zid”), romane („Lapa verde”) și piese de teatru („Clévebard”) în care umorul se împletește cu fantasticul.

AZALEE (< fr. [i]; [s] gr. *aza/lea* „uscată”) s.f. Nume dat mai multor arbuști exotici din genul *Azalea*, cu flori roșii, roz sau albe; se cultivă ca plante decorative.

AZANA Y DIAZ [aθaŋa i djaθ], **Manuel** (1880—1940), om politic spaniol. Republican de stînga. Prim-min. (1931—1933; febr.-mai 1936) și președinte (1936—1939) al Republicii Spaniole. Din 1939, în exil.

AZAPI (< tc.) s.m. pl. (în ev. med., în Imp. Otoman) Ostași turci (pedeștri) care trăiau din prada de război.

AZARIE (sec. 16), călugăr și cronicar moldovean. Cronică sa, în limba slavonă, scrisă din porunca lui Petru Șchiopul, continuă cronica lui Macarie, cuprinzînd istoria Moldovei între 1552 și 1574.

AZBEST (< fr. [i]; [s] gr. *asbestos* „necombustibil”) s.n. Amfibol de culoare verde-gălbui, cu aspect fibros, format în urma metamorfismului în șisturile cristaline sau prin transformarea hidrotermală a rocilor ultrabazice bogate în magneziu. Este incombustibil, inalterabil la foc, rău conductor de căldură și electricitate. Poate fi țesut și amestecat cu alt material.

AZBESTOLIT (< fr.; [s] fr. *asbeste* + gr.

lithos „piatră”) s.n. Material de construcție pentru acoperișuri, ușor, rezistent și ignifug, fabricat din fibre scurte de azbest.

AZBESTOZĂ (< fr.) s.f. Boală pulmonară profesională provocată de inhalarea îndelungată a particulelor fine de azbest.

AZBINE v. Aiz.

AZBIMENT (< azb[est] + ciment) s.n. Material de construcție fabricat dintr-un amestec de ciment Portland și fibre de azbest.

AZBOTEXTOLIT (< azb[est] + textolit) s.n. Material electroizolant obținut prin presare din țesături de azbest impregnate cu rășini fenolice.

AZEOTROPIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre un amestec de substanțe lichide) Care distilează la o temperatură constantă pentru o anumită presiune, avînd aceeași compoziție în stare lichidă și în stare de vapori.

AZEOTROPIE (< fr. [i]) s.f. Azeotropism. **AZEOTROPISM** (< fr.; [s] gr. a- „fără” + *zeo* „a fierbe” + *tropē* „schimbare”) s.n. Proprietate a unui amestec de lichide de a da prin fierbere vapori cu aceeași compoziție; azeotropie.

AZERBAIDJAN, Republica ~, stat în Europa estică, în E Transcaucaziei la M. Caspică; 86,6 mil km²; 7,03 mil. loc. (1989). Limba de stat: azeră (azerbaidjână). Cap.: Baku. Orașe pr.: Kirovabad, Sumgait, Mingheceaur. Pop. urbane: 54%. Este împărțită în 61 raioane. Cuprinde rep. autonomă Nahicevan și reg. autonomă Nagorno-Karabah. Țară muntoasă (c. 50%), în N culmițe Caucazul Mare (4 466 m alt., vf. Bazardüzui), iar în SV alea Caucazul Mic (3 724 m alt., vf. Ghiamiş). În partea centrală largă cîmpie de acumulare Kura-Araks, iar spre M. Caspică, C. Lenkoran. Climă temperat-continentală montană, iar în SE subtropicală, cu precipitații bogate în munți (1 400 mm/an) și C. Lenkoran (1 700 mm/an). Pr. riu Kura cu afl. său Araks (care formează și granița cu Iranul), C. 250 lacuri, majoritatea tectonice și glaciare. Vegetație de stepă umedă și subtropicală (în E). Mari expl. de petrol (Pen. Apseron, M. Caspică) și gaze naturale, de min. de fier, cupru și alunit.

Mari rafinerii și complexe petrochimice. Ind. A. produce energie electrică (21,5 miliarde kWh, 1986), oțel, laminate, aluminiu, utilaj chimic și petrolier, mașini-unelte, aparate de radio, cauciu sintetic, sodă caustică, ciment, produse din azbest. Ramurile tradiționale sînt ind. textilă (preluc. bumbacului, lîni și mătăsii, covoare) și alim. (conserve de legume și fructe, țigarete, vinuri, preluc. ceailui). 16,2% din sup. țării este cultivată cu bumbac (784 mil t, 1986), ceai, tutun, citrice, plante tehnice, cereale (grîu, porumb, ovăz — 31% din sup. cultivată), orez, legume, arbuști subtropicali. Pe pășuni și pajisti montane se cresc ovine și caprine (5,7 mil. capete, 1987) și bovine (2 mil. capete, 1987). Sericultură dezvoltată. C.F.: 2 070 km. Căi rutiere: 24,4 mil km. Deasă rețea de oleoducte și gazoducte. Port pr.: Baku. Exportă: mașini și utilaj divers, produse chimice, textile, covoare, conserve de legume, fructe și pește, bumbac, ceai, orez, citrice și importa semifabricate, min. neferoase, mijloace de transport, bunuri Ind. de consum ș.a. — Istoric. Locuit din timpuri străvechi, pe o anumită parte a terit. A. s-a constituit, începînd din sec. 9 i.Hr., unele dintre cele mai vechi state: Mana, Media, Atropatene, Albania Caucaziană. În sec. 3—10, A. s-a aflat sub stăpînire Persiei Sasanide și a Califatului arab. Ca urmare a declinului dominației arabe, în sec. 9—16, pe terit. A. s-au constituit și s-au dezvoltat cîteva state feudale. În sec. 16—18, A. a fost obiectul tendințelor expansioniste ale Imp. Otoman și Persiei, fiind ocupat rînd pe rînd de către acestea. Prin tratatele ruso-persane (1813 și 1828), A. de nord a fost anexat la Rusia, iar A. de sud a rămas în componența Persiei. Ca urmare a Revoluției din Octombrie, la începutul anului 1918, puterea a fost preluată de Consiliul Comisarilor Poporului din Baku. În condițiile intervenției anglo-turce, puterea a trecut în mîinile Partidului „Mussavat”. După

reinstaurarea puterii sovietice în A., la 28 apr. 1920, s-a constituit R.S.S. Azerbaidjan; din 12 mart. 1922, în componența Republicii Sovietice Federative Transcaucaziene, iar din 5 dec. 1936, în componența U.R.S.S., ca republică unională. Tensiunile interetnice din reg. autonomă Nagorno-Karabakh (cu populație majoritar armeană) au fost urmate de încordarea relațiilor dintre A. și Armenia. La 30 aug. 1991, A. și-a proclamat independența. La 21 dec. 1991, a aderat la C.S.I.

AZERBAIDJAN, -A (< Azerbaidjan) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Populație din Transcaucazia, de religie musulmană (majoritatea šiiti). S-a constituit ca națiune în Azerbaidjan; a, mai trăiesc în Georgia, Armenia, Daghestan, Iraq și Iran. ■ Persoană care face parte din această populație. 2. Adj. Care aparține Azerbaidjanului sau azerbaidjenilor (1), referitor la Azerbaidjan sau la azerbaidjeni. ■ (Substantivat, f.) Limbă din familia altaică, ramura turcică, vorbită de azerbaidjeni.

AZEVEDO, Aluizio Gonçalves de (1857—1913), scriitor naturalist brazilian. (Oversaturat lucid și critic al societății braziliene contemporane (romanele „Mulatru”). „Pensiune de familie”).

AZI (lat. *hac die*) adv. 1. În ziua care e în curs; astăzi. □ A-noapte = în noaptea precedentă. A-dimineață = în dimineața acestei zile. ■ (În corelație cu „mîine”) Zi cu zi, zi după zi. 2. În epoca prezentă, în timpul de acum. ■ Acum, momentan, cît mai repede.

AZI 1. Revistă de literatură și critică de artă, apărută la București, cu interurperi, între 1932 și 1940, sub conducerea lui Zaharia Stancu. 2. Cotidian al Frontului Salvării Naționale. Apare la București, din 1990.

AZIDE (< fr. [i]) s.f. pl. 1. Săruri instabile ale acidului azotidric. 2. Combinații organice cu formula generală RN₃ sau RCON₂, instabile, care se descompun prin încălzire, uneori cu explozie.

AZIL (< fr., lat.) s.n. 1. Instituție cu caracter filantropic pentru copii, bătrîni, bolnavi incurabili. V. *cămin* (5). 2. Loc de refugiu inviolabil;

adăpost, refugiu. □ Drept de a. = acordarea de către un stat a dreptului de stabilire pe teritoriul său unor persoane persecutate în țara lor din motive politice sau religioase.

AZIMĂ (< ngr.) s.f. Pline nedospită (consumată de mozaicii la Paști sau folosită de catolici și de Biserica Armeană la împărțanie).

AZIMUȚ (< fr. [i]) s.n. Unghi format de planul meridianului unui loc cu planul vertical care trece prin locul respectiv și printr-un punct dat; se măsoară de la S spre V. Folosit în măsurătorile astronomice, geografice și geofizice.

AZINCOURT [azêcúr], localit. în NV Franței (Nord-Pas-de-Calais) unde, în cursul Războiului de 100 de Ani, armata franceză a fost înfrîntă de cea engleză (oct. 1415).

AZNAVOUR [aznavúr], Charles (pe numele adevărat Shandour Varenagh Aznavourian) (n. 1924), cîntăreț, compozitor și actor de cinema francez. Șansonetist de mare popularitate. Filme („Nu trageți în pianist”, „Diavolul și cele 10 porunci”).

AZODERIVAȚI (după fr.) s.m. pl. Compuși organici care conțin în moleculă gruparea azo (—N=N—), legată de doi radicali aromatici sau alifatici. Proprietățile a. depind de natura radicalilor; se întrebuințează în industria coloranților (ca intermediari) și în medicină (ca bactericide).

AZOIC v. Precambrian.

AZONAL, -Ă (< germ.) adj. Care nu formează zone; care nu are caracterul unei zone.

AZOOSPERMIE (< fr. [i]; [s] gr. a- „fără” + zoon „animal” + sperma „sămînță”) s.f. Formă de sterilitate constînd în absența spermatozoizilor din lichidul seminal.

AZORE (port *AÇORES* [așoriș], arh. portughez, de origine vulcanică, în E Oc. Atlantic, format din nouă ins. mari (Sao Miguel, Terceira, Pico) și din altele mici; 2,24 mil km²; 254,2 mil loc. (1988). Oraș pr.: Ponta Delgada. Viticultură, plantații de ceai, batate, ananas, trestie de

zahăr; culturi de tutun. Turism. Escale navale și aeriene. În 1976, prov. A. a obținut autonomie limitată.

AZORÍN [așorîn] (pseud. lui José Martinez Ruiz) (1871—1967), romancier, dramaturg și eseist spaniol. Reprezentant al „generației de la '98”, analist al realităților profunde ale Spaniei („Castilla”). Analiză penetrantă a sufletului poporului spaniol; proză autobiografică („Antonio Azorín”).

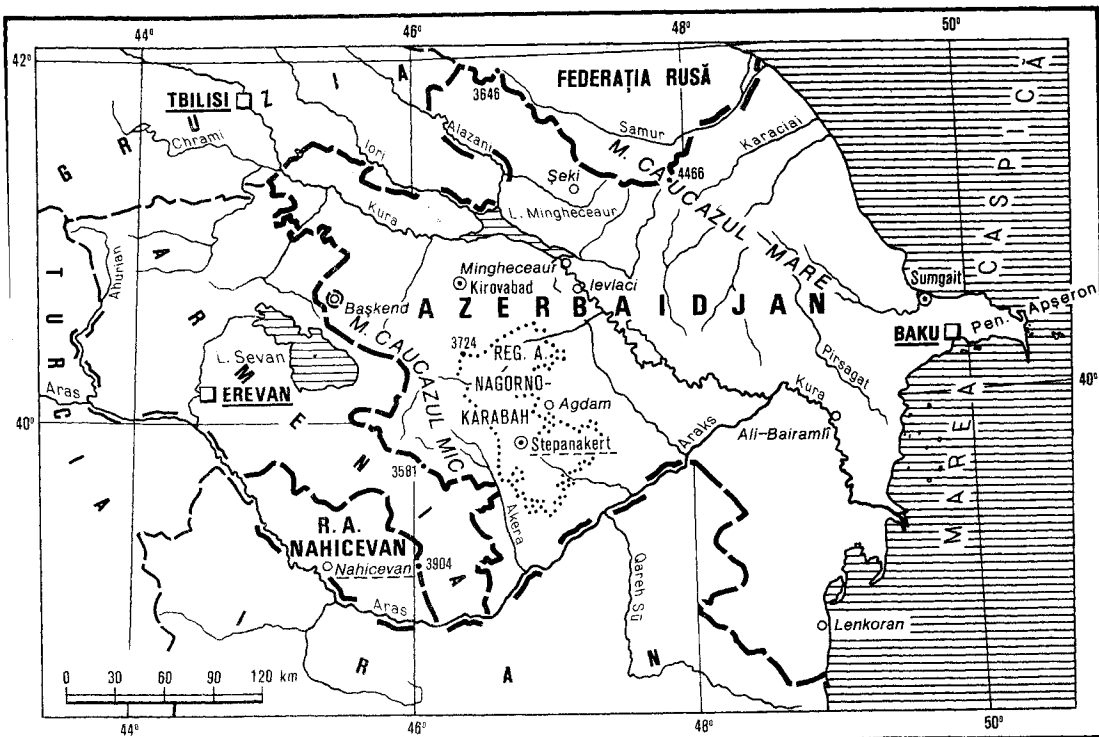
AZOT (< fr. [i]; [s] gr. a- „fără” + zoe „viață”) s.n. Element chimic (N; nr. at. 7, m. at. 14,007, p.t. —209,86°C, p.f. —195,8°C), gazos, mai ușor decît aerul, care se găsește în atmosferă în proporție de 78,4% în volum sau de 76% în greutate. La temperatura ordinară este inactiv, dînd compuși numai în condiții speciale (temperatură, presiune, catalizatori). Este întrebuințat la umplerea becurilor electrice, ca agent frigorigen (a. lichid), la obținerea amoniacului, a acidului azotic, a cianamidei de calciu etc.; nitrogen. A fost descoperit în 1772 de D. R. Rutherford.

AZOTAȚI (< fr.) s.m. pl. Săruri ale acidului azotic; nitrați. □ Azotat de argint = sare de argint a acidului azotic; se prezintă sub formă de cristale rombe incolor, solubile în apă și în alcool; este caustic, antiseptic, astringent, coagulant; (pop.) piatra-iaului.

AZOTEMIE (< fr.; [s] fr. azote + gr. *haima* „singe”) s.f. „Concentrația în singe a azotului neproteic (din uree, acizi aminați, baze purinice, acid uric, amoniac, creatină, creatinină).

AZOTHIDRIC (< fr.) adj. Acid ~ = lichid incolor, toxic, volatil, exploziv; sărurile sale se numesc azide.

AZOTIC (< fr. [i]) adj. Acid ~ = acid anorganic, oxigenat al azotului, lichid incolor, corosiv, puternic agent oxidant; acid nitric; (pop.) apă-tare. La concentrația de 98% aprinde lemnul, hîrtia; distruge pescurile; se întrebuințează la fabricarea îngrășămintelor, a explozivilor, a fibrelor artificiale, a acidului sulfuric, a coloranților etc.

AZOTIȚI (< fr.) s.m. pl. Săruri ale acidului azotos; nitriți.

AZOTOBACTER (< fr. {ii}) s.m. Bacterie aerobă care trăiește în sol, capabilă să fixeze azotul atmosferic, pe care îl transformă în compuși organici, îmbogățind astfel solul în azot.

AZOTOBACTERIN (< fr. {ii}) s.n. Îngrășământ agricol bacterian, format dintr-o cultură de azotobacter pe agar-agar sau pe alt mediu de cultură.

AZOTOȘ (< fr.) adj. Acid ~ = acid anorganic, oxigenat al azotului; instabil, cunoscut numai în soluție apoasă; are caracter oxidant și reducător în același timp; acid nitros.

AZOTURI (< fr.) s.f. pl. Combinații chimice derivate de la amoniac prin înlocuirea tuturor atomilor de hidrogen cu alte elemente; nitruiri.

AZOTURIE (< fr. {ii}; {s} fr. azote + gr. *uron* „urină”) s.f. Eliminare excesivă prin urină a compuşilor azotați (ex. uree, acid uric, creatinina).

AZOV, Marea ~, sector al Mării Negre, legat de aceasta prin str. Kerçi; 39 mii km². Ad. medie: 7 m; ad. max.: 15 m; salinitate medie: 10–13‰. În ea se varsă Donul și Kubanul. Pr. porturi: Taganrog, Mariupol, Eisk. Îngheață iarna. Pescuit. Numeroase stațiuni de odihnă.

AZTEC, -Ă ({ii}) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f.

(La pl.) Triburi amerindiene din reg. centrală a statului Mexic, din familia de limbi uto-azteca.

A., una dintre ramurile populației cicimecilor, au coborât din stepele nordice ale Mexicului precolumbian și au cucerit și supus terit. ale triburilor învecinate (toltecii, mixtecii, hauxtecii, olmecii și zapotecii) întemeind o vastă stăpânire în reg. Americii Centrale. Între 1325 și 1370 au ocupat ins. din L. Texcoco unde și-au fondat capitala statului, Tenochtitlán (astăzi Ciudad de Mexico), dînd naștere unei strălucitoare civilizații căreia i-au pus capăt conchistadorii spanioli conduși de Hernán Cortés (1519–1521). ■ Persoană care face parte din această populație. 2. Adj. Care aparține a. (1), privitor la a. □ Artă a. v. artă precolumbiană.

AZUELA [asuela], **Mariano** (1873–1952), prozator mexican. Romanele sale („Infrinții”, „Cei din vale”) reconstituie atmosfera tragică a revoluției mexicane și urmările ei.

AZUGA, oraș în jud. Prahova, la poalele M-șilor Bucegi, pe valea Prahovei; 6 478 loc.

(1991). Ind. mat. de constr. (produse refractare, cherestea, var); fabrici de sticlă, de porțelanuri și faianță, de bere și șampanie, de mezeluri și brînzeturi; pesătoria de lînă. Păstrăvărie. Stațiune climaterică și centru turistic. Întemeiat în 1830. Pînă în 1881 s-a numit *Întreprahove*. Declarat oraș în 1948.

AZUR (< fr. {ii}) s.n. Nuanță de albastru-deschis, ca cerul senin.

AZURARE (< *azur*) s.f. Albăstrire ușoară a țesăturilor care au culoare gălbuie naturală, pentru a se obține un efect de alb intens.

AZURIT (< fr. {ii}) s.n. Carbonat natural bazic de cupru, de culoare albastră, cu luciu sticlos, format prin alterarea și oxidarea mineurilor cuprifere. Apare asociat cu malachitul. Este utilizat ca platră de ornament, iar sub formă de praf (albastru de munte) la fabricarea unor vopsele albastre și a unor fungicide.

AZURIU, -JE (< *azur*) adj. Albastru-deschis ca azurul.

AZVIRLI (**ZVIRLI**) vb. IV 1. Tranz. A arunca ceva cu o mișcare bruscă și puternică. 2. Intrans. A arunca cu ceva (cu intenția de a atinge, de a lovi pe cineva). ■ (Mai ales despre cal) A izbi cu copita. 3. Tranz. A scoate proiectînd în afară, a vărsa, a elimina. 4. Refl. A se repezi, a se precipita.

AZVIRLITOR, -OARE (< *azvirli*) adj. Care azvirle. ■ (Substantivat, f.) Partea în contrapantă a unor jilipuri pentru aruncarea lemnelor.

AZVIRLITURĂ (**ZVIRLITURĂ**) (< *azvirli*) s.f. Distanță socotită dintr-un punct oarecare pînă la locul unde ar putea ajunge un obiect aruncat cu mina; aruncătură (2).

Ă

Ă s.m. invar. A doua literă a alfabetului limbii române; sunet notat cu această literă (vocală semideschisă nerotunjită, medială).

ĂLA, AIA (lat. *ille*) pron. dem. (Popular; și adj.) Acela, aceea. □ Expr. *Cîte alea toate* = fel de fel de... □ (Substantivat, peior.) *Un ăla* (sau o *aia*) = persoană fără însemnătate, oarecare.

ĂST, ĂSTĂ, (ĂSTA, ĂSTA) (lat. *iste*) adj. dem. (Pop.) 1. Acest, această. 2. De acum, din momentul de față (sau dintr-un viitor apropiat); *anul ăsta*. 3. *Ăstă-noapte* (sau *-iarnă, -toamnă* etc.) = în noaptea (sau iarna etc.) imediat precedentă.

ĂSTA, ĂSTA (lat. *iste*) pron. dem. (Pop.) 1. Aceasta, aceasta. ■ La f. cu sens neutru: *astă-i bună!* □ Loc. *Cu asta* = în acest fel. □ Expr. *Asta-i asta* = acesta este momentul decisiv, acu-i acu. *Asta e!* sau *astă-i!* = a) *lata* care e cauza; b) *nu se poate!* ce-are a face! c) *ășa e!* 2. *Ășa ceva*, un astfel de lucru.

Â

Â s.m. invar. A treia literă a alfabetului limbii române; sunet notat cu această literă (vocală medială, închisă, nerotunjită); folosită numai în cuvîntul *român* și în derivatele lui, precum și în unele nume proprii.

B

B s.m. invar. 1. A patra literă a alfabetului limbii române; sunet notat cu această literă (consoană oclisivă bilabială sonoră). 2. (MUZ.) Notație literală pentru sunetul si; bemol. 3. Simbol chimic pentru bor. 4. (METR.) Simbol pentru *bet*.

BA (< bg., scr.) adv. 1. În nici un caz, nicidecum, deloc; (negînd o frază întreagă) nu. □ Expr. *Ba bine că nu!* = firește că da, desigur! *Ba nu* (zău!) = să fim serioși, să fim drepți! cum poți spune așa ceva. 2. Arată că ceva este altfel de cum s-a afirmat: e *lung pămîntul, ba e lat*. 3. (În corelație cu alt ba) Cînd.... cînd.... acum.... acum... *Ba ici, ba colo*. 4. *Ba da*: a) răspuns afirmativ (întărit) la o întrebare cu verbul la forma negativă (*N-ai mers la școală? - Ba da*); b) afirmație care contrazice o propoziție negativă — (*N-ajă fost prezenți! - Ba da*).

Ba, simbol chimic pentru *bariu*.

BAADE, Walter (1893—1960), astronom german. Stabilît în S.U.A. Cercetări privind fizica stelelor. A descoperit asteroizii Hidalgo (1920), Ganymede (1924) și Icar (1949).

BAAŁ, divinitate a naturii și a fecundității în mitologia semitică.

BAALBEK (BA'ALBEK), oraș în E Libanului, în M-ții Antiliban; 14 mil loc. (1982). Stațiune climaterică. Vechi oraș fenician, cunoscut în epoca elenistică sub numele de *Heliopolis*. Colonie romană din vremea lui August. Ruinele templului roman al lui Iupiter Helopolitanus. **BABA** (< tc.) s.f. Piesă cilindrică, din fontă sau oțel, fixată pe puntea unei nave sau pe chei pentru legarea parmelor la acostare.

BABA, Corneliu (n. 1906, Cralova), pictor și grafician român. Acad. (1990), prof. univ. la Iași și București. Compoziții și portrete profund umane, în care personajele au, deseori, valențe simbolice. Calitatea culorii și folosirea unui sistem complex de lumini dirijate înscriu lucrările sale pe linia expresionismului romantic, permițînd un discurs aluziv asupra realității („Odihnă pe cîmp”, „Arlechin”, „Portretul artistei Lucia Sturza-Bulandra”, „Portret de fată”, „Peisaj din Venetia”, ciclul „Regele nebun”).

BABA (BABA BURNU), cap pe coasta de NE a Asiei Mici (Turcia asiatică), la M. Egee, la 39°29' lat. N și 26°04' long. E. Extremitatea vestică a Asiei.

BABA ANA, com. în jud. Prahova; 3 882 loc. (1991).

BABADAG 1. Podișul Babadagului, pod. în Dobrogea de Nord, cu direcția interfluvilor NV—SE, între râurile Taița (la N) și Slava (la S), format din depozite cretacice marno-grezoase. Alt. medie: 250 m; alt. max.: 401 m. 2. Liman fluvio-marin în N pod. cu același nume, la V de L. Razim; 24,7 km². În el se varsă râurile Telița și

Taița. Ad. max.: 3,5 m. Bază piscicolă. 3. Oraș în jud. Tulcea, situat în Pod. Babadagului, în apropierea lacului cu același nume; 10 434 loc. (1991). Expl. de gresii și calcare. Ind. alim. (produse lactate, zahăr) și de prelucr. a lemnului (mobilă). Geamie și monumentul funerar al lui Sari Saltic (sec. 15), mausoleul lui Ali-Gazi Pașa (sec. 17), casa Panaghie (sec. 19). Atestat din sec. 13, prin 1330 a fost vizitat de Ibn Battuta.

BABAICĂ (< ucr., rus.) s.f. Vislă pentru lotci și bărci plate, care are, lîngă miner, o contra-greutate.

BABA NOVAC (c. 1530—1601), căpetenie de haiduci, căpitan în oastea lui Mihai Viteazul. S-a distins în luptele cu turcii, în bătălia de la Șelimbăr (1599) și în campania din Moldova (1600). Ars de viu la Cluj, după ce a fost jupuit de piele în piața centrală a cetății din ordinul nobilimii maghiare.

BABAR, arh. indonezian de 6 ins. în M. Banda, între ins. Timor și Tanimbar. Supr.: c. 813 km². Ins. pr.: Babar. Oraș pr.: Tepa. Păduri ecuatoriale.

BABA (< sl.) s.f. I. 1. Femeie în vîrstă. □ Zilele babei sau babele = primele 9 (sau 12) zile ale lunii martie, cu vreme schimbătoare. 2. *Baba-oarba* = joc de copii, în care un jucător țegat la ochi încearcă să prindă pe unul dintre ceilalți jucători. II. 1. Grîndă longitudinală de lemn pe care se reazemă fermele unui acoperiș, grinzile unui planșeu sau grinzile principale ale

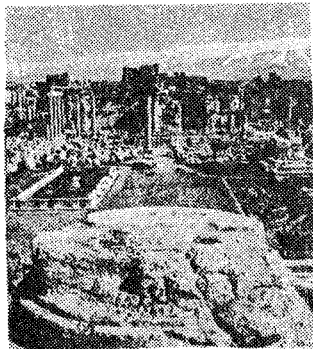
Corneliu Baba
„Autoportret”

unui pod. 2. Copcă în formă de toartă, în care se prinde o aita (*mos*), în formă de cîrlig. III. Stîncă izolată, sub formă de ciupercă, modelată prin eroziune periglaciară diferențială în strate orizontale, șlefuită ulterior prin coraziune (ex. Babele din Bucegi).

BABBAGE [bæbɪdʒ], Charles (1792—1871), matematician englez. Prof. univ. la Cambridge. A inventat prima mașină de calcul care funcționa pe baza unui program.

BABEL, Isaak Emmanuilovici (1894—1941), scriitor rus. Nuvele evocînd momente din

Baalbek. Ruinele templului roman

Corneliu Baba: „Regele nebun”

Războiul Civil („Armata de cavalerie”) și scene din viața micii burghezii evreiești („Povestiri din Odessa”). Proscris de autorități și arestat în 1939, a murit în închisoare.

BABEL, Turnul ~ (în „Vechiul Testament”), turn gigantic pe care urmașii lui Noe au vrut să-l înalțe pînă la cer. Construcția s-a oprit pentru că Dumnezeu a încurcat limbile constructorilor, făcîndu-l să nu se mai poată înțelege între ei. Simbolul confuziei.

BABELE, vf. în N masivului Bucegi, între Ialomița și Valea Jepilor. Alt.: 2 292 m. Denumit astfel după formele specifice („ciuperci uriașe”) pe care le-au luat „conglomeratele de Bucegi” și gresile, în urma acțiunii de modelare complexă (eoliană, șiroire, eroziune diferențială). Important obiectiv turistic; cabană; punct final de telecabina legat de Bușteni, dat în folosință în 1978 (lungime: 4 350 m) și punct de plecare a telecabinei spre hotelul „Pestera” din apropierea Peșterii Ialomiței (dată în exploatare în 1982, cu o lungime de 2 600 m).

BAB EL-MANDEB (BAB AL-MANDAB), str. care desparte Pen. Arabia de Africa, lângă Marea Roșie de G. Aden. Lungime: 109 km; lățimea minimă: 26,5 km; ad. minimă: 60 m; ad. max.: 323 m. La intrarea în str. se găsește ins. Perim. Navigație intensă.

BABELON, Ernest (1854—1924), arheolog și numismat francez. Prof. la Collège de France. Specialist în numismatica greco-română. („Descoperiri istorice și cronologice a monedelor din timpul republicii romane”, „Tratat de numismatică greacă și romană”). M. de onoare al Acad. Române (1914).

BABEȘ 1. Vincențiu B. (1821—1907), n. sat Hodoni, jud. Timiș), jurist, profesor, publicist și om politic român. Acad. (1866). Luptător pentru drepturile naționale ale românilor transilvăneni, președinte al Partidului Național Român din Transilvania (1881—1891). **2. Victor B. (1854—1926)**, n. Viena, medic și bacteriolog român. Fiul lui B. (1). Acad. (1893), prof. univ. la București. Unul dintre fondatorii microbiologiei moderne, autor al primului tratat de bacteriologie din lume (în colab. cu Victor Cornil, Paris, 1885). Contribuții importante la studiul cîrbării, leprei, difteriei, tuberculozei. A descris „granulațiile metacromatice” (ale lui B. și Ernst), importante în studiul și diferențierea variatelor specii microbiene, precum și piroplasmele patogene, denumite ulterior, în cinstea sa, „babeșii”. A descoperit peste 50 de microbi necunoscuți și a preconizat metode noi de colorare a bacteriilor și a ciupercilor. A introdus vaccinarea antirabică și a pus bazele seroterapiei în România.

BABETE s.f. (IHT). Zglăvoacă.

BABEUF [babœf], François Noël zis Grachus (1760—1797), revoluționar francez. Partizan al aboliției dreptului de proprietate. Doctrina sa

comunist-egalitaristă este cunoscută sub numele de babuivism. A condus „conspirația egalilor” (1796), îndreptată împotriva *Directoratului*, care urmărea restaurarea constituției iacobine din 1793. A fost executat.

BABEURRE [babœr] (cuv. fr.) subst. Derivat acidulat din lapte, lipsit de grăsimi, folosit în alimentația sugarului.

BABIA GORA (ceh. **BABIA HORA**), cel mai înalt vf. din masivul Beskizii de Vest (Carpați), la frontiera Poloniei cu Cehoslovacia. Alt.: 1 725 m. Pădure de conifere. Relief glaciar. Faună montană. Parc național, rezervație a biosferei.

BABIC (< tc.) s.n. Salam crud, uscat și presat, preparat din carne de oaie și de vită în proporții egale, puternic condimentat.

BABILON, oraș antic în Mesopotamia, în

reg. cursului inferior al Eufratului. Important centru economic, politic și cultural în milen. 2—1 î.Hr. Capitală a statului cu același nume, a cunoscut perioada de înflorire sub *Hammurabi* (sec. 18 î.Hr.) și *Nabucodonosor II* (sec. 6 î.Hr.).

BABILONEAN, -Ă (< Babilon) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Populație semitică care a trăit în Babilon; în milen. 2—1 î.Hr. a dezvoltat o bogată cultură materială și spirituală. 2. Persoană care aparține acestui popoul. 3. Adj. Care aparține Babilonului sau populației acestuia, privitor la Babilon sau la populația acestuia. □ Artă b. v. artă mesopotamiană.

BABILONJE (VAVILONIE) (< Babilon) s.f. Vorbărie, scriere sau situație confuză, haotică.

BABINSKI, Joseph (1857—1932), medic francez de origine poloneză. A demonstrat rolul sugestiei în patologia isteriei și a descris unele simptome neurologice cu valoare diagnostică, care-i poartă numele.

BABIȘM (< Bab) s.n. Doctrină religioasă vizind reformarea islamismului într-un sens liberal, întemeiată de Mirza Ali Muhammad (1820—1850), care s-a proclamat Bab, adică „Poartă” conducînd la cunoașterea adevărului divin. Guvernul persan a interzis b., Bab însuși fiind arestat și executat.

BABIT (< fr. [i]) s.n. Aliaj antifricțiune pe bază de staniu, sîmbu și cupru, utilizat pentru confecționarea cîmpuştelor de cuzineți.

BABITS [babitʃ] **Mihály (1883—1941)**, scriitor ungar. Poezie de factură intelectuală, impregnată de cultul formelor lirice („Valea neliniștii”). Romane pe teme contemporane („Filii morții”), eseuri („Viață și literatură”), o istorie a literaturii europene. Traduceri.

BABIȚĂ (< bg., scr.) s.f. (ORNIT.) Pelican. □ B. creșă = pelican creș.

BABOI (< bg.) s.m. Nume generic dat peșterilor mici de apă dulce.

BABOL, oraș în N Iranului, port în S M. Caspic; 115,3 mil loc. (1986). Decorticarea orezului și bambacului. Centru agricol într-o zonă de orez, chenaf, bumbac. Vechiul nume: *Balfush*.

BABORD (< fr.) s.n. Partea din stînga a unei nave (privind de la pupa spre prora) sau marginea longitudinală din stînga a fuselajului unui avion (privind spre partea de dinainte a avionului).

BABRIOS (sfîrșitul sec. 2—3), poet grec. Versificator al fabulelor lui Esop.

BABUR (BABER, BABAR), **Zahir ad-Din Muhammad (1483—1530)**, principe mongol, primul împărat (1526—1530) și întemeietorul dinastiei *Marilor Moguli* din India. Descendent din *Timur Lenk*, Memoriile („Babur-name”), cu informații prețioase despre popoarele din India, Afghanistan și Asia Centrală.

BABUȘCĂ (< bg.) s.f. Pește teleostean de apă dulce, endemic în bazinul dunărean, lung de 25—30 cm, argintiu pe spate, alb pe abdomen și cu înțoacărea roșii, răspîndit în bălți și tazăuri; oceană (*Rutilus rutilus*).

BABUYAN, arh. filipinez de 24 ins. în N ins. Luzon. Supr.: 577 km². Ins. pr.: *Calayan, Camiguin*. Relief muntos, vulcanic, cu alt. max. 1 087 m (vf. *Babuyan*). Trestie de zahăr, orez.

BABY-BEEF [beibi-bi:f] (cuv. engl.) s.n. Sistem de îngrășare intensivă a tineretului taurin mascul, prin care la vârsta de 15—18 luni acesta ajunge la o greutate de 450—500 kg.

BAC (< fr.) s.n. 1. Platformă plutitoare care servește la transportul oamenilor, al vehiculelor etc. de la un mal la altul al unei ape; (pop.) pod plutitor (umbilator); brudină (1). 2. (SPORT) Instalaje fixă, cu anexe asemănătoare unei ambarcații, amenajată în aer liber, pe apă sau într-o încăpăre, folosită la înțierea și la antrenarea canotorilor, caiacștilor și canoaiștilor.

BAC (< germ.) s.n. Element al sculelor și dispozitivelor de strîngere (menghine, mandrine etc.), cu care se prind piesele în vederea prelucrării.

BACALAUREAT (< fr.) subst. f. S.n. Examen ce se susține după absolvirea cursurilor liceale; titlul obținut în urma acestui examen. 2. S.m. și f. Persoană care a trecut b. (1).

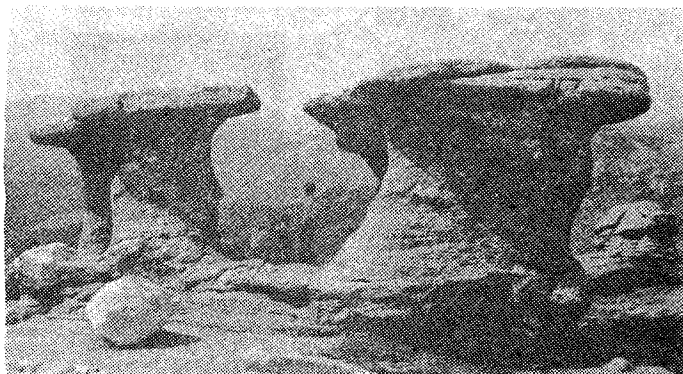

Victor Babeș

Vincențiu Babeș

Babele

BACALBAȘA 1. Constantin B. (1856—1935, n. București), ziarist român. Fondator al mai multor publicații periodice. A colaborat la zărele „Adevărul”, „Dîmîneaza” și „Universul”. Evocări pitorești („Bucureștii de altădată”). **2. Anton C. B.** (1865—1899, n. Brăila), publicist și scriitor român. Frate cu B. (1). Împreună cu I. L. Caragiale a editat prima serie (1893) a revistei umoristice „Moftul român”. Proză satirică la adresa vieții cazone („Moș Teacă”, „Din viața militară”).

BACALOGLU, Emanoil (1830—1891, n. București), fizician, chimist și matematician român. Acad. (1879), prof. univ. la București. Participat la Revoluția din 1848. Contribuții originale îndeosebi în geometrie și optică; importantă activitate pedagogică și de organizare a cercetării științifice.

BACANALĂ (< fr., lat.) s.f. 1. (La pl.) Serbări nocturne ținute în onoarea zeului Bacchus, la Roma, degenerînd, adesea, în desfrîu și dezordine. Au fost interzise la sfîrșitul sec. 1 î.Hr. **2. Fig.** Petrecere zgomotoasă și destrăbălată: p. ext. orgie. **3. Compoziție plastică reprezentînd o b. (1).**

BACANTĂ (< fr.) s.f. 1. (La romani) Preoteasă a lui Bacchus, care celebra bacanaele. **2. Fig.** Femeie destrăbălată.

BACARA (< fr.) s.f. Cristal (2) sau obiect de cristal de calitate superioară; inițial era produs în manufactura din Baccarat (Franța).

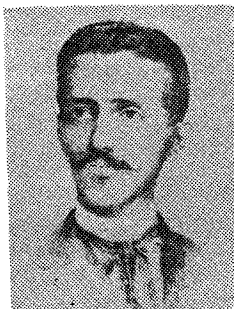
Bacantă (1)

BACARĂ (< fr.) s.f. Joc de cărți de origine franceză.

BACATOR s.m. Soi de struguri cu ciorchini de mărime mijlocie, cu boabe rare, roșietice, cultivat pentru producerea vinurilor de masă.

BACĂ (< lat. bacca) s.f. Fruct cărnos, indehiscent, cu miezul zemos, în care se află semințele (ex. bobul de strugure, pătlageaua roșie etc.); boabă (1).

BACĂU 1. Municipiu în E României, pe râul Bistrița, reșed. jud. cu același nume: 199 769 loc. (1991). Termocentrală și două hidrocentrale (Bacău I și II). Aeroport. Combinat chimic; întrepr. constr. de mașini (constr. și reparații de avioane, constr. de mașini unelte, de utilaje pentru ind. alim., de utilaje agricole), de prelucr. a lemnului (cherestea, mobilă), de celuloză și hîrtie (prima fabrică de hîrtie din Moldova, 1841), textile (peșături de lînă, conf.), de piel. și încălș., mat. de constr., alim. (preparate din carne și lapte, panificație, băuturi alcoolice, bere etc.); poligrafie. Universitate, teatru dramatic și de păpuși, orchestră simfonică, muzee. Prima mențiune documentară datează din 1408, ca oraș și punct vamal, existența sa fiind însă anterioară întemeierii statului feudal Moldova; important centru comercial. Alexandru, fiul lui Ștefan cel Mare, construiește în 1491 o curte domnească cu biserică (Precista), pentru a-și servi ca reșed. Sediul episcopatului catolic din Moldova. Decla-

Anton Bacalbașa

Emanoil Bacalogu

rat municipiu în 1968. **2. Jud.** în E României, în partea centrală a Moldovei, pe cursul mijlociu al Siretului; 6 606 km² (2,78% din supr. țării); 743 323 loc. (1991), din care 49,0% în mediul urban; densitate: 103,7 loc./km². Reșed.: municipiul Bacău. Orașe: Buhuși, Comănești, Dărmănești, Moinești, Onești (municipii), Sîlnic-Moldova, Tirgu Ocna. Comune: 79. Relief variat, format dintr-o zonă muntoasă în V (extremitățile sudice ale M-șilor Goșmanu și Tarcau, cele estice ale M-șilor Ciuc și Nemira și prelungirile nordice ale M-șilor Vrancei), una deluroasă în partea centrală, cuprinzînd dealurile subcarpatice și depr. aferente (Depr. Tazlău-Cașin, culmile Berzunț, 990 m, Pietricica, 746 m alt., Oușoru, 753 m alt. ș.a.) și o a treia în E, înglobînd lunca largă a Siretului și Colinele Tutovei (parte componentă a Pod. Birladului). Climă temperat-continentală cu variații mari de temperatură și precipitații. Temp. medie anuală oscilează între 2°C în zona montană înaltă și 8—9°C în reg. subcarpatică și pe valea Siretului. Precipitațiile însumează 550 mm anual în zonele colinare și peste 1 100 mm pe culmile muntoase. Vînturi predominante dinspre N, NV și NE. **Rețeaua hidrografică** aparține bazinului mijlociu al Siretului, care colectează toate apele din zona carpatică și subcarpatică prin intermediul Trotușului și Bistriței inf. Numeroase lacuri artificiale au fost construite, în scopuri hidroenergetice, pentru alimentare cu apă și irigații, pe râurile Bistrița (Gîrleni, Lîlieci, Șerbănești), Tazlău (Belci), Uz (Polana Uzului) etc. **Resurse naturale:** păduri de conifere, zăcăminte de șifei (Zemeș, Lucăcești, Solonț, Modîrțau, Moinești, Tescani, Geamăna, Doftoana etc.), de cărbune brun (Asău, Comănești, Dărmănești, Leorda), de

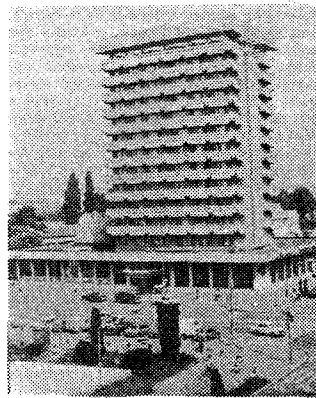
gaze naturale (Gălceana, Glăvănăști, Hurulești), de sare gemă (Tirgu Ocna) și săruri de potasiu (Arșița, Solonț, Stănești, Găleanu); exploatarea de gresii (Goloasa, Comănești, Sălătruc ș.a.), de calcar (Solonț, Ștefan cel Mare) și tufuri vulcanice (Cleja, Bîbirești, Gura Răcătuului). Izv. minerale carbogazoase, slab sulfuroase, clorurate, bicarbonatate sodice, calcice (Sîlnic-Moldova, Tirgu Ocna, Moinești). **Economia:** În 1989, activitatea industrială se desfașura în 48 de întreprinderi, concentrate cu precădere în arealul văii Trotușului. Cele mai importante ramuri ind. (1989): ind. combustibililor (35,6% din prod. globală a jud.), apoi ind. chimică și de prelucr. petrolului, 16,5%, (combinatul chimic de la Borzești, combinatul de cauciuc sintetic de la Onești, rafinăriile de la Dărmănești și Onești), ind. energiei electrice și termice (termocentralele Onești, Comănești, Dărmănești și hidrocentralele de la Buhuși, Racova, Gîrleni, Bacău I și II de pe Bistrița, cea de la Galbeni pe Siret și cea de la Polana Uzului pe Uz), ind. constr. de mașini și de prelucr. metalelor (11,3%), care produce utilaje pentru ind. chimică, ușoară și alim. (Bacău, Onești, Buhuși), mașini unelte, utilaje agricole, avioane, repere pentru utilaj petrolier (Bacău), ind. textilă (Bacău, Buhuși), ind. de expl. și prelucr. lemnului (Agăș, Tirgu Ocna, Bacău, Comănești), ind. piel. și încălș. (Bacău), celulozei și hîrtiei (Bacău), mat. de constr. (Comănești, Tirgu Ocna, Bacău), alim. (zahăr, produse lactate, preparate din carne, băuturi alcoolice, bere etc.). **Agricultura,** complexă și echilibrată, se bazează în principal pe pomicultură și pe culturi de cîmp, îmbinate cu creșterea animalelor. În 1989, terenurile arabile (178 628 ha) erau cultivate cu porumb (64 964

Biserica Precista

Bacău

Hotel „Moldova”

ha), grâu și secară (53 550 ha), plante de nutreț (20 567 ha), sfeclă de zahăr, plante uleioase, cartofi, legume etc. Pomicultura se practică în special în depr. Tazlău-Cășin (meri, pruni, cireși, peri etc.), iar viticultura pe pantele culmii Pietricica și pe terasele Trotușului și Tazlăului (Parava, Orbeni, Sascut, Urechești, Valea Seacă etc.). În 1990, sectorul zootehnic cuprindea 362,1 mil. capete ovine, 191,2 mil. capete bovine, 274,4 mil. capete porcine, 3 766,4 mil. capete păsări crescute în cadrul unor ferme moderne; apicultură. Căi de comunicație (1990): rețeaua feroviară însumează 226 km (191 km linii electrificate), iar cea a drumurilor publice 2 301 km, dintre care 510 km modernizate; aeroport la Bacău. *Unități de învățământ, cultură și artă* (1989—1990): 535 școli generale, 25 licee, un institut de învățământ superior (universitate), teatru dramatic, teatru de păpuși, orchestră simfonică (la Bacău), muzee, 552 biblioteci, 220 cinematografe, case memoriale etc. *Turism*. Jud. B. are un potențial turistic ridicat, determinat de varietatea și atractivitatea peisajului geografic și antropoc (valea Trotușului cu o succesiune de defilee și bazine, valea și defileul Uzului cu lacul de acumulare Poiana Uzului, valea Bistriței cu peisajul urbanistic al municipiului Bacău etc.), de monumentele și locurile istorice (câmpurile de luptă de la Oituz, mănăstirile Cășin, Ciresoala, biserica din Bârzești — ctitorie din 1493—1494 a lui Ștefan cel Mare; biserica Precista din Bacău etc.), de monumente ale naturii (codrul secular de la Runc, parcul dendrologic de la Hemeiș, unde se află și un relicte terțiar — *Gingkobiloba*), precum și de prezența stațiunilor balneoclimaterice Sănic-Moldova, Țirgu Ocna ș.a. Indicativ auto: 8C.

BAC BŌ, golf al Mării Chinei de Sud, între Țărmurile Chinei și Vietnamului, separat de largul mării prin ins. Hainan. Lungime: 300 km; ad. max.: 82 m. Marea max.: 5,9 m. Porturi pr.: Haiphong, Beihai ș.a. Vechea denumire: *Tonkin*.

BACEWICZ, Grazina (1913—1969), violonistă și compozitoare poloneză. Lucrări camerale pentru vioară și pian, cvartete de coarde, concerte pentru orchestră și diverse instrumente soliste, baletul „*Esik la Ostende*” și opera „*O aventură a Regelui Arthur*”.

BACH [bah] familie de muziceni germani. Mai importanți: 1. **Johann Sebastian B.** (1685—1750, n. Eisenach), compozitor și organist. A compus în toate genurile epocii (cu excepția operelor), atât în cele religioase (cantate, oratorii — „*Patimile după Ioan*”, „*Patimile după Matei*”, „*Oratoriul de Crăciun*”, — „*Marea mișcă în si minor*”, „*Magnificat*”), cit și în cele laice (piese pentru orgă — corale, preludii, fugi, tocate, passacagii — și pentru clavicin — „*Clavicinul bine temperat*”, „*Arta fugii*” —, sonate, suite și concerte instrumentale). Creația sa reprezintă o culme a gândirii compozitice în domeniul muzicii absolute, realizând o sinteză a cuceririlor estetice și tehnice de la Renaștere și până în vremea sa. Încheie strălucita epocă a polifoniei instrumentale. Legile riguroase ale construcției (bazate pe contrapunctul imitativ, *cantus firmus*, simbolica numerelor) servesc cu înaltă măiestrie textului poetic și expresia muzicală în general, caracterizată printr-o emoție profundă, prin patetism. Uitată imediat după moartea sa, opera lui B. a stimulat gândirea clasicilor (Mozart, Beethoven), a stîrnit admirația romanticilor (Mendelssohn, Brahms) și a constituit un model al resuscitării polifoniei și construcției pentru neoclasicii (Hindemith, Stravinsky). 2. **Wilhelm Friedemann B.** (1710—1784), organist, clavicinist, compozitor. Fiul lui B. (†). A excelat în lucrări pentru clavicin și de cameră. 3. **Carl Philipp Emanuel B.** (1714—1788), compozitor și clavicinist. Fiul lui B. (†). Unul dintre creatorii sonetelor bitematice, precursor al clasicilor venezi. 4. **Johann Christian B.** (1735—1782), pianist și compozitor. Fiul lui B. (†). Opere, simfonii, sonate. L-a influențat pe Mozart.

BACH [bah]. **Alexander, baron von** (1813—1893), om politic austriac. Ministru de Interne (1849—1859). Promotor al centralizării administrației monarhiei habsburgice și adversar al mișcărilor revoluționare.

BACHELARD [bașe'laŋ], **Gaston** (1884—1962), filozof și teoretician literar francez. Prof.

Johann Sebastian Bach

Bachus

Francis Bacon

univ. la Sorbona. Teoretician al „noului spirit științific”, a pus în valoare rolul constructiv, anticipator al rațiunii științifice („*Noul spirit științific*”, „*Raționalismul aplicat*”). Autor al unei poetici a profunzimilor elementare în care ignoră inspirația, susținând ca sursă a autenticității poeziei natura psihismului („*Psihanaliza focului*”, „*Poetica spațiului*”).

BACHELITĂ (< fr., germ.: [s] *Baekeland*) s.f. Rășină fenolică sintetică, obținută prin condensarea fenolului cu aldehida formică, folosită ca material electroizolant și la fabricarea unor obiecte de uz industrial și casnic. A fost obținută în 1906 de chimistul belgian L. Baekeland. V. *fenoplaste*.

BACHILIDE (BAKHYLIDES) (c. 505—c. 450 î.Hr.), poet grec. Contemporan și rival al lui Pindar. Unul dintre reprezentanții liricii eroice (ode triumfale, ditirambi, peani, imnuri corale).

BACHMANN [bahman], **Ingeborg** (1926—1973), scriitoare austriacă. Poezie meditativă, cu accente imnice și elegiace, exprimând incertitudinile generației postbelice („*Timpu păsuit*”, „*Invocația Ursei Mari*”). Scenarii radiofonice, proză poetică.

BACHOFEN [bahofan], **Johann Jakob** (1815—1887), istoric elvețian al dreptului. Cercetător al matriarhatului și al religiilor primitive („*Matriarhatul*”).

BACHUS (în mitologia romană), zeul vinului, al viței de vie și al beției orgastice, fiul lui Iupiter și al nimfei Semele. Identificat la greci cu *Dionysos*.

BACI (cuv. autohton) s.m. Cioban care conduce o stînă.

BACIFORM (< fr.: [s] lat. *bacca* „bacă” + forma „formă”) adj. (Despre fructe) În formă de bacă.

BACIL (< fr.: [s] lat. *bacillum* „bastonaș”) s.m. (MICROBIOL.) Bacterie în formă de bastonaș (ex. b. Koch, b. tetanic).

BACILARIOFITE (< lat.) s.f. (La pl.) Încrângătură de alge ce cuprinde diatomee, alge unicelulare, izolate sau grupate în colonii, care secretă o carapace (frustulă) silicioasă (*Bacillariophyta*). B. populează toate mediile acvatice și prin acumularea frustulelor rezultă mlăriile cu diatomee, sedimente care stau la originea unor zăcăminte de hidrocarburi.

BACIU, com. în jud. Cluj; 7 097 loc. (1991). Expl. de calcare. Stație de c.f.

BACIU, Ion (n. 1931, Brateiu, jud. Sibiu), dirijor român. Prof. univ. la Iași; dirijor al Filarmonicii din același oraș. Vast repertoriu universal și românesc (predilecție pentru creația enesciană).

BACIU, Ștefan (n. 1918, Brașov), poet român. Stabil în Honolulu. Prof. univ. la Washington și Honolulu. Versuri tradiționaliste, dominate de vitalism („*Poemele poestului tinăr*”), avangardiste („*Ingerul malagambist în Insula Rahu*”), „*Singur în Singapur*”) și evocări nostalgice („*Cetatea lui Bucur*”, „*Calet de vacanță*”).

BACK (BACK RIVER) [bæk ri:və], fl. în N. Canadă; 965 km. Izv. din Pod. Marilor Lacuri canadiene, trece prin lacurile Pelly, Garry și Macdougall și se varsă în Oc. Înghețat (G. Chantrey).

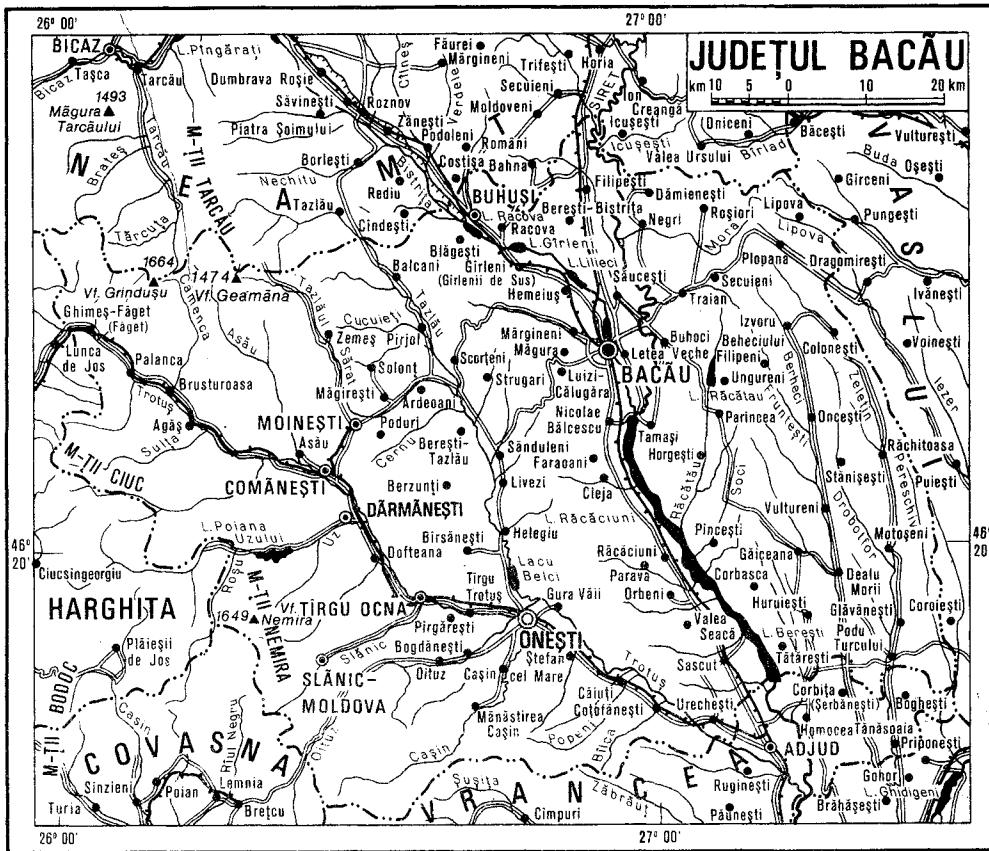
BACKHAUS, Wilhelm (1884—1969), pianist german. Stabil în Elveția. Interpret al muzicii lui Beethoven și Brahms.

BACLAVA (< tc., ngr.) s.f. Prăjitură orientală, preparată din foi de plăcintă umplute cu nuci sau migdale pisate, îmbibată cu miere de albine sau sirop de zahăr.

BACLOD, oraș în Filipine (ins. Negros), port la M. Sulu; 317,7 mil. loc. (1989, cu suburbiile). Produse și export de zahăr. Universitate.

BACON (cuv. engl.) [bæ'kən], subst. Preparat din carne de porc, conservată prin sărare și supusă afumării înainte de livrare.

BACON [bæ'kən], **Francis, baron de Verulam** (1561—1626), filozof englez. Inițiatorul empirismului englez; adversar al scolasticității și al metodei deductive, a pus bazele metodei induc-

tive moderne, care a favorizat dezvoltarea științelor, prin aplicarea largă a observației și experimentului („Novum organum”). Autor al scrierii utopice „Nova Atlantida”.

BACON [bæ'kɔn], Roger (c. 1214—c. 1292), filozof și savant englez. Călugăr franciscan. Adept al nominalismului, a criticat metodele scolasticii, preconizând ideea științei experimentale bazate pe observarea directă a obiectelor sensibile și pe „iluminare”, în cazul obiectelor spirituale.

BACONSKI, A(natol) E. (1925—1977, n. Cofe, Basarabia), scriitor român. Lirică existențială reflexivă și elegiacă („Fluxul memoriei”, „Cadavre în vid”, „Corabia lui Sebastian”), tinzind programatic spre demetamorfoză; proză lirică-fantastică („Echinoxul nebulilor”), un roman parabolic („Biserica Neagră”). Eseuri, note de călătorie („Meridiane”, „Remember”). Traduceri („Panorama poeziei universale contemporane”).

BACOVIA, George (pseud. lui George Vasiliu) (1881—1957, n. Bacău), poet român. Lirică simbolistă („Plumb”, „Scinteie galbenă”, „Cu voi”), exprimând sentimentul solitudinii, monotonia vieții burgheze, obsesia morții, nevroze și atitudini halucinante, în decurul dezolant al periferiei provinciale. Poemele în proză („Bucăți de noapte”, „Dintr-un text comun”) prelungec motivele, stările și imaginile poeziei. Opera sa depășește prin profunzime și modernitate categoriile tematico-stilistice ale simbolismului, ea fiind produsul unei conștiințe traumatizate, bîntuită de mari obsesii existențiale, anticipînd tocădată literatura absurdului.

BACȘIȘ (< tc.) s.n. Sumă de bani dată cuiva peste plata cuvenită pentru un serviciu; ciubuc.

BACTERICID, -Ă (< fr. {i}; {s} fr. *bactérie* + lat. *cida* „care ucide”) adj., s.n. Agent, substanță, efect cu acțiune distrugătoare asupra bacteriilor (ex. alcoolul, formolul etc.).

BACTERIE (< fr. {i}; {s} gr. *bakteria* „băston”) s.f. (MICROBIOL.) Nume generic dat microorganismelor unicelulare, sporulate sau nu, cu structură foarte simplă; conțin un nucleu difuz, iar înmulțirea se face prin diviziune directă. **B.** sînt împărțite în familii pe baza morfologiei (coci, bacili, vibriuni), a afinităților față de coloranții de anilină (bacili acido-rezistenți, germeni gram-pozitivi sau negativi etc.) și a proprietăților biologice: rezistența la temperaturi ridicate (**b. termofile**), tipul de nutriție (**b. autotrofe** sau **heterotrofe**), de respirație (**b. aerobe** sau **anaerobe**), patogenitatea pentru om și animale. Prin ritmul rapid de multiplicare și prin acțiunea enzimelor proprii, **b.** au rol esențial în circulația carbonului și azotului în natură (**b. nitrifiante**, **b. celuloitice**, **b. de putrefacție**), asigurînd echilibrul biologic necesar existenței lumii vii. **B.** sînt folosite pe scară largă în industria farmaceutică (în prepararea antibioticelor, vitaminelor), industria alimentară (în prepararea derivatelor de lapte, produselor alcoolice) etc.

BACTERIEMIE (< fr. {i}; {s} fr. *bactérie* + gr. *haima* „sînge”) s.f. Prezența bacteriilor în sînge.

BACTERIOFAG (< fr. {i}; {s} fr. *bactérie* + gr. *phagēin* „a mîncă”) s.m. Tip de virus care infectează celula bacteriană, provocînd bacterioliza acesteia; prezintă importanță profilactică și terapeutică. Sin. *fağ*.

BACTERIOLIZĂ (< fr. {i}; {s} fr. *bactérie* + gr. *lysis*, „desfăcere, dizolvare”) s.f. Distrugere

„in vivo” sau „in vitro” a bacteriilor, sub acțiunea bacteriolizinei sau bacteriofagilor.

BACTERIOLIZINĂ (< fr. {i}; {s} fr. *bactérie* + gr. *lysin* „desfăcere”) s.f. Anticorp specific care, în prezența unei componente din serul sanguin proaspăt, produce bacterioliza.

BACTERIOLOGIC, -Ă (< fr.) adj. Armă = tip de armă care utilizează agenți organici de genul microorganismelor și virușilor pentru a provoca îmbolnăvirea și moartea oamenilor.

BACTERIOLOGIE (< fr. {i}; {s} fr. *bactérie* + gr. *logos* „studiu”) s.f. Ramură a microbiologiei care se ocupă cu studiul bacteriilor și al relațiilor acestora cu medicina, agricultura sau industriile specializate.

George Bacovia

BACTERIOSTATIC, -Ă (< fr. [i]; [s] fr. *bactérie* + gr. *statikos* „care oprește”) adj., s.n. (Agent, substanță) care oprește dezvoltarea bacteriilor fără a le omori (ex. sulfamidele).

BACTERIOZĂ (< fr. [i]) s.f. Nume generic dat bolilor infecțioase sau infectocontagioase produse de bacterii la om, animale și plante.

BACTRIANA (BACTRIA), regiune istorică în Asia Centrală (Afghanistan, Turkmenia, Tadjikistan și Uzbekistan), inclusă de Cirus I în Imp. Persan. Cucerită de Alexandru cel Mare, pe terit. ei a luat naștere în sec. 3—2 î.Hr. un regat elenistic independent.

BACULIT (< fr. [i]; [s] lat. *baculus* „băț”) s.m. (PALEONT.) Cefalopod amonit cu cochilia dreaptă, care a trăit în Cretacicul superior.

BADAJOZ [baˈðaxoʝ], oraș în Spania (Extremadura), pe Guadiana; 120,2 mil. loc. (1987, cu suburbile). Intreprinderi textile, alim., de prelucr. a pielilor, de falanșă. Punct de tranzit turistic la granița cu Portugalia. Fortificații maure (Turnul Espantaperrós). Catedrală gotică (sec. 13). Numele antic: Pax Augusta.

BADALONA, oraș în Spania (Catalonia), port la M. Mediterană, în aglomerația Barcelonă; 224,2 mil. loc. (1987). Șantiere navale. Ind. chim., alim. și prelucr. plutei. Produse textile și din sticlă. Stațiune balneară.

BADE s.m. (Pop.) 1. Termen de reverență folosit în unele regiuni, cu care, cineva se adresează unui bărbat mai în vîrstă. 2. Termen cu care femeile de la țară se adresează bărbatului lubit.

BADEA, Costel (n. 1940, Iași), ceramist român. Prof. univ. la București. Piese tridimensionale și prototipuri pentru ind. A inclus ceramica în artele majore, prin depășirea caracterului strict decorativ („Forme dinamice”).

BADEA, Doina (1940—1977, n. Craiova), cîntăreață română de muzică ușoară. Posesoare a unei voci cu un ambitus deosebit.

BADEN [baːdɛn], oraș în N. Elveției centrale (Aargau), la NE de Aarau; 70,7 mil. loc. (1987, cu suburbile). Nod de c.f. Ind. electrotehnică, a confecțiilor și vinurilor. Izvoare minerale și băi termale folosite din vremea romanilor. Turism.

BADEN, cultură din perioada de tranziție de la Eneolitic la epoca bronzului (milen. 3 î.Hr.), cu o largă arie de răspîndire în V. Europei. Pe terit. României a fost depistată arheologic în V. Banatului și Crișanei. Se caracterizează prin ceramică decorată prin canelare cu o mare varietate de forme.

BADEN-BADEN [baːdɛn baːdɛn], oraș în SV Germaniei (Baden-Württemberg). În M-ții Sud-est. Neagră; 49,3 mil. loc. (1987). Izv. minerale termale. Stațiune balneară și turistică renumită. Școala de la ~, școala neokantiană care a elaborat, pornind de la „Critica rașunii practice”, un punct de vedere normativist. Teza principală o constituie distincția dintre existență și valoare: valorile nu există, ci au valabilitate. Contribuții în special în elaborarea filozofiei istoriei și a filozofiei valorilor și culturii. Reprezentanți: W. Windelband, H. Rickert.

BADEN-WÜRTTEMBERG [baːdɛn wʏrˌtɛmbɛrç] land în SV Germaniei; 35,8 mil. km²; 9,4 mil. loc. (1988, din care 70% populație urbană). Centrul ad-tiv: Stuttgart. Orașe pr.: Freiburg, Heidelberg, Karlsruhe, Mannheim, Ulm. Expl. de cărbune, min. de fier, petrol și gaze naturale; expl. forestiere. Ind. constr. de mașini, textilă și a sticlei. Cereale; viticultură și pomicultură. Creșterea animalelor.

BAD-GODESBERG [batˌgoːdəsɛrç], oraș în V. Germaniei (Renania de Nord-Westfalia), în apropiere de Bonn; 73,5 mil. loc. (1970). Ind. farmaceutică; constr. de motociclete. Izv. minerale. Stațiune balneară.

BADIAN (< fr., germ.) s.m. Arbust cultivat în Orient pentru substanțele aromatice conținute în frunze, flori și fructe, folosite în industria farmaceutică sau la fabricarea lichiorurilor (*Illitium anisatum*); p. restr. fructul acestui arbust.

BADIJONA (< fr.) vb. tranz. 1. A aplica pe o porțiune de piele sau pe o mucoasă, cu ajutorul

unui tampon; soluții medicamentoase. ■ A unge trunchiul unui arbore cu o soluție specială pînăru a distruge insectele și ouăle lor. 2. A unge cu o ulei special suprafața poroasă a unei îmbrăcămîni rutiere asfaltice pentru a o face impermeabilă, pentru a astupa fisurile fine etc.

BADINERIE (< fr.) s.f. (MUZ.) Mișcare cu caracter dansant în suitele și sonatele din sec. 18.

BADIUL, cîntec haideucesc din eposul eric al folclorului românesc, datînd din sec. 17—18. A fost publicat prima oară de către V. Alecsandri.

BADLANDS (cuv. engl.) [ˈbædlændz] s.n. Formă de degradare intensă a terenurilor (argiloase sau marnoase), rezultată în urma ploilor torențiale în zone cu pronunțată ariditate și lipsite de vegetație; terenurile astfel degradate devin inutilizabile în agricultură. Denumirea provine de la reg. naturală B. din N.S.U.A. (Dakota de Sud și Nebraska), cu depozite fosile de interes geologic (monumentul național Agate Fossil Beds).

BADMINTON (cuv. engl.) s.n. Joc sportiv asemănător cu tenisul, în care mingea cu pene se joacă fără să atingă solul; număratoarea punctelor se face ca la volei.

BADOGLIO [baˈdɔʎo], Pietro (1871—1956), mareșal și om politic italian. S-a distins în primul război mondial în luptele de la Monte Sabatino (1916). A condus forțele italiene în războiul de agresiune împotriva Ethiopiei (1935—1936). Ca prim-min. (1943—1944) a semnat capitularea Italiei (sept. 1943).

BAEDEKER, Karl (1801—1859), librar și scriitor german. Cunoscut prin colecția de ghiduri de călătorie intitulată la Koblenz, în 1829. Fiul său, Friedrich (1843—1925), i-a continuat opera la Leipzig. Primul itinerar descris a fost Mainz — Köln. Treptat, ghidurile au descris toate țările Europei și, apoi, ale lumii.

BAER, Karl Ernst von (1792—1876), medic, naturalist, etnograf și antropolog rus de origine germană. Intemeietorul embriologiei științifice. A formulat principalele legi ale dezvoltării embrionare.

BAER, Legea lui ~, teorie care atribuie abaterea apelor curgătoare (spre malul drept în emisfera nordică și spre cel stîng în cea sudică) mișcării de rotație a Pămîntului (forța Coriolis).

BAEYER [ˈbɛjɛr], Adolf von (1835—1917), chimist german. Prof. univ. la München. A realizat sinteza indigoului, a descoperit condensarea anhidridei ftalice cu fenoli, a dezvoltat teoria tensiunii ciclorului. Premiul Nobel (1905).

BAFFIN [ˈbæfɪn] 1. William B. (1584—1622), navigator și explorator polar englez. A condus expediția de căutare a Pasajului de Nord-Vest, a cercetat G. Hudson (1615) și marea care azi îi poartă numele, trecînd prin str. Davis (1616). 2. Marea sau Gofful ~, mare în NE Americii de Nord, între Arh. Arctic Canadian și Groenlanda, legată prin str. Davis de Oc. Atlantic și prin str. Smith de Oc. Inghepat; 530 mil. km². Ad. medie: 861 m; ad.

Adolf von Baeyer

max.: 2 414 m. Salinitate: 30—34,5‰. Vinătoare de balene și focl. 3. **Insula** ~, sau **Țara lui** ~, cea mai mare ins. din Arh. Arctic Canadian; 476 mil. km², din care c. 83 mil. km² acoperiți de ghețuri. Alt. max.: 2 591 m (vf. Penny Highland). Vegetație de tundră. Zăcăminte de cărbune și min. de fier. Populație rară, formată din eschimoși (c. 3,4 mil. loc.). Stațiuni de cercetări științifice. Pescuit. Oraș pr.: Frobisher Bay.

BAFTA (< tc.) s.f. (Fam.) Noroc (1).

BAGA (< tc.) s.f. Material obținut din carapacea caraculului (*Eretmochelys imbricata*), utilizat la confecționarea unor obiecte de val comun și pentru ornamentarea mobilei.

BAGAJ (< fr.) s.n. 1. Totalitatea lucrurilor care se iau într-o călătorie. ■ (Casă, birou etc. de) bagaje = spațiu special amenajat în incinta unei gări sau autocări, unde pot fi depuse spre păstrare, pentru un timp scurt, bagajele (1). 2. Fig. (Urmat de determinări) Totalitatea cunoștințelor acumulate de cineva.

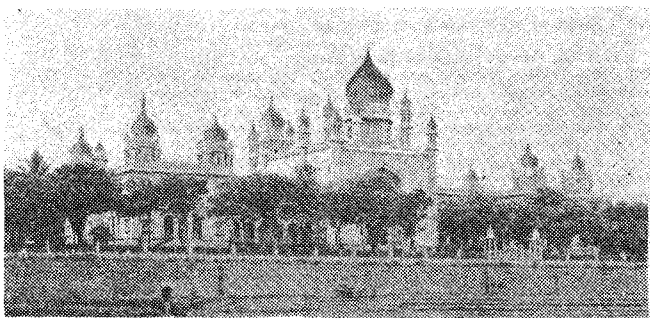
BAGATELA (< fr., it.) s.f. 1. Obiect, fapt, întîmplare etc. de mică importanță, de valoare neînsemnată; fleac. 2. (MUZ.) Mică compoziție muzicală pe un ton întim, de obicei pentru pian. 3. Danțelă executată cu acul sau croșeta pe marginea unei bismale.

BAGATELIZA (< germ.) vb. I tranz. A micșora, a minimaliza importanța unui lucru, în raport cu valoarea lui reală.

BAGAUZI (< fr.) s.m. pl. Denumire a colonilor și sclavilor din Galia și din Hispania, participanți la războaiele antiromane din sec. 3—5.

BAGDAD (BAGHDAD), cap. Iraqului, port pe fl. Tigru; 3,94 mil. loc. (1990, cu suburbile). Nod de comunicații. Aeroport internațional (Bamerni). Pr. centru politic și economic al țării; centru comercial. Fabrici de textile (măști și lîni) și de tricotaje, de prelucr. a pielilor; covoare; ciment; produse electrotehnice, mat. rulant; rafinărie de petrol (Ad Daura). Două universități. Centru al culturii arabe în ev. med.

Bagdad

Monumente arhitectonice din sec. 13 (minarete, mausolee), Moscheea de aur (sec. 16), Muzeu național. Întemeiat în 762 de califul Al-Mansur, a devenit capitala Califatului arab condus de dinastia Abbasizilor, fiind unul dintre cele mai importante centre economice și culturale ale Orientului medieval. Ocupat succesiv de Buizi, turcii selgiucizi, mongolii, turcii otomani, perși, englezi. Capitala Iraqului din 1921.

BAGDASAR 1. Dumitru B. (1893—1946, n. Roșiști, jud. Vaslui), medic român. M. de onoare, post-mortem, al Acad. (1948), prof. univ. la București. Creatorul școlii române de neurochirurgie. Lucrări în domeniul chirurgiei tumorilor cerebrale. 2. **Nicolae B.** (1896—1971, n. Roșiști, jud. Vaslui), filozof român. Frate cu B. (1). M. coresp. al Acad. (1943). Prof. univ. la Iași. Studii de istorie a filozofiei, de teorie a culturii și a cunoașterii, elaborate de pe poziția unui raționalism concret, considerat în sens larg, paradigmatic („Filozofia contemporană a istoriei”, „Teoria cunoașterii”, „Filozofia românească de la origini pînă astăzi”, „Teoreticienii al civilizației”). Traducător al lui Kant. 3. **Florica B.** (1901—1978, n. Macedonia), medic psihiatru. Soția lui Dumitru B. Studii în neuropsihiatrie și pedagogie medicală privind reeducarea copiilor cu tulburări intelectuale și comportamentale. Contribuții la organizarea sanitară a țării. Prima femeie ministru din România (ministru al Sănătății: 1948).

BAGEHOT, Walter (1826—1877), economist britanic. Fondator și director al revistei „The Economist”; contribuții în studierea pieței financiare, la elaborarea constituției engleze (1867); lucrări de drept și economie („Fizică și politică”).

BAGHETĂ (< fr., lat.) s.f. 1. (TEHN.) 1. Vergea de sticlă, de lemn etc., cu variate întrebunșări tehnice; tijă metalică îndeplinind o anumită funcțiune într-un sistem tehnic. 2. Stinghie subțire care servește la fixarea unui panou, la acoperirea rosturilor, la accentuarea unui profil de zidărie. 3. Profil de secțiune dreptunghiulară sau curbă folosit pentru delimitarea unor suprafețe decorative. II. (MUZ.) 1. Bastonaș subțire de lemn, de material plastic etc., folosit de dirijor pentru a conduce orchestra; fig. măiestria dirijorului. □ Expr. Sub bagheta... = sub conducerea dirijorului... 2. Bejșor de forme variate cu care se pun în vibrație instrumentele muzicale de percuție. 3. Vergea de lemn pe care stă întins părul arcușului.

BAGHLAN, oraș în NE Afghanistanului, pe râul Kunduz; 75 mil loc. (1985, cu suburbiile). Centru agricol (specia de zahăr). Întreprinderi de prelucr. bumbacului și de zahăr.

BAGRAMIAN, Ivan Hristoforovici (1897—1982), mareșal al Uniunii Sovietice. În al doilea război mondial a comandat Frontul de Sud-Vest (1941—1942), armatele 16 și 11 (1942—1943) și Frontul 1 Baltic (1943—1945). Memoriil.

BAGRATION, Piotr Ivanovici, prinț (1765—1812), general rus. În timpul Războiului Ruso-Turc (1806—1812), a condus armata rusa din Principatele Române (1809—1810). S-a distins în bătăliile de la Austerlitz (1805), Eylau și Friedland (1807). Rănit mortal în bătălia de la Borodino (sept. 1812).

BAGRATIZI, dinastie de regi în Armenia medievală (886—1045).

BAGREANA, Elisaveta (peud. Elisaveta Belceva) (1893—1991), poetă bulgară. Lirică imbinând într-o formulă originală tradiția cu modernismul („Steaua marinarului”, „Inimă omenescă”, „Din țărâm în țărâm”). Traduceri din Eminescu, Argezi.

BAGUIO, cap. de vară a Filipinelor, situată în NV ins. Luzon, la 1 370 m alt.; 152,2 mil loc. (1989). Expl. aurifere. Întreprinderi ale ind. piel. și alim. (zahăr, tutun). Două universități. Acad. militară. Grav afectată de un cutremur (Iul. 1990).

BAHA'I, religie fondată de către Baha'u'llah (în arabă, „Slava lui Dumnezeu”), considerat trimis al lui Dumnezeu pentru această epocă. B.

Dumitru Bagdasar

susține existența unui Dumnezeu unic, unitatea tuturor religiilor (emanații provenind de la același Dumnezeu) și unitatea întregii omeniri ca bază a păcii mondiale.

BAHAMAS [bahaməz], Uniunea Bahamas, stat situat în V Oc. Atlantic, în arh. cu același nume — extins pe c. 1 000 km, — în SE Pen. Florida, format din c. 700 ins. (21 locuite); 13,9 mil km²; 249 mil loc. (1989, dintre care 72,3% negri). Ins. pr.: Andros, Grand Bahama, Great Abaco, Little Abaco. Cap.: Nassau. Limba oficială: engleza. Relief puțin accidentat (alt. max.: 120 m). Climă tropicală. Expl. forestiere. Ananas, trestie de zahăr (240 mil t, 1988), citrice, banane, legume, bumbac. Creșterea animalelor. Mare rafinărie de petrol (la Free-

port, închisă în ultimii ani), fabrici de ciment, medicamente, produse alim. ș.a. Pescuit. Turism (principală sursă de venituri a B.). Activitate financiară și comercială dezvoltată. Moneda: 1 bahamian dollar = 100 cents. Exportă produse petroliere (87,5%), produse chimice, rom, mijloace de transport ș.a. și importă petrol (c. 75%), mașini și utilaje, produse alim., bunuri de larg consum ș.a. — Istoric. Arh. descoperit de Cristofor Columb în 1492. Colonizat de englezi la jumătatea sec. 17. B. devine prin Tratatul de Pace de la Paris (1783), oficial, colonie britanică. Plantațiile de trestie de zahăr sînt lucrate cu sclavi negri aduși din Africa, care devin populația majoritară. În 1834 sclavia este abolită. B. obține autonomia internă la 7 Ian. 1964, iar la 10 Iul. 1973 își proclamă independența în cadrul Commonwealth-ului. B. este monarhie constituțională. Activitatea legislativă este exercitată de un parlament bicameral, compus din Senat și Adunarea Legislativă, iar cea executivă de un cabinet condus de prim-min. Liderul partidului majoritar din Adunarea Legislativă.

BAHA'ULLAH (pe numele său adevărat Mirza Husayn Ali Nuri) (1817—1892), fondator al religiei Baha'i. Alungat din Persia, a murit în Palestina, după 39 de ani de exil și întemnițare.

BAHAWALPUR [bahawalpur], oraș în Pakistan, pe Satlej la SV de Lahore; 180,3 mil loc. (1981, cu suburbiile). Centru comercial. Ind. bumbacului, ceramicii, zahărului și săpunului. **BAHCISARAI**, oraș în Ucraina (C.S.I.), în Crimeea; 15,9 mil loc. (1979). Ciment. Uleiuri eterice. A fost întemeiat în 1502 de către hanul Mengli-Ghirei; reședința hanilor tătari din Crimeea pînă în 1783.

BAHIA [baia], stat în E Braziliei; 561 mil km²; 11,5 mil. loc. (1989). Centru ad-tiv: Salvador. Expl. de min. de fier, cobalt, nichel, titan și diamante. Bumbac, tutun și porumb; cafea, zahăr.

BAHÍA BLANCA [baja] 1. Golf al Oc. Atlantic, pe coasta de SE a Argentinei, la S de Rio de la Plata. Se mai numește *El Rincón*. 2. Oraș în Argentina, port la golful cu același nume; 223,8 mil loc. (1980). Nod de comunicații. Ind. cărnii; morărit; produse din piele. Rafinărie de petrol. Hidrocentrală. Centru agricol. Universitate.

BAHLUI, afl. dr. al Jiljei, în amonte de Chiperești; 110 km. Izv. din E Pod. Sucevei (Dealul Mare), străbate C. Moldovei și trece prin Hirilău și Iași. Numeroase iazuri pentru piscicultura.

BAHNA, com. în jud. Neamț; 4 275 loc. (1991).

BAHNĂ (< ucr.) s.f. 1. Loc mlaștinos acoperit cu rogoz sau cu stuf; smirc. 2. Mlaștină plană, joasă (oligotrofa), situată în special în depresiunile intramontane.

BAHNEA, com. în jud. Mureș; 3 911 loc. (1991). Biserica (sec. 14).

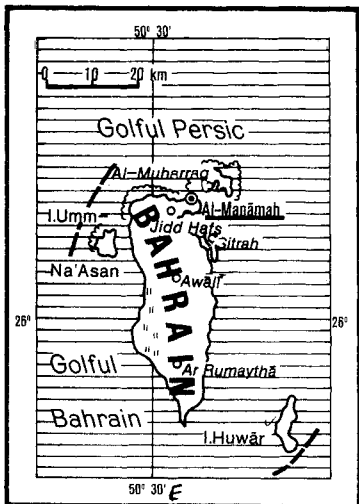
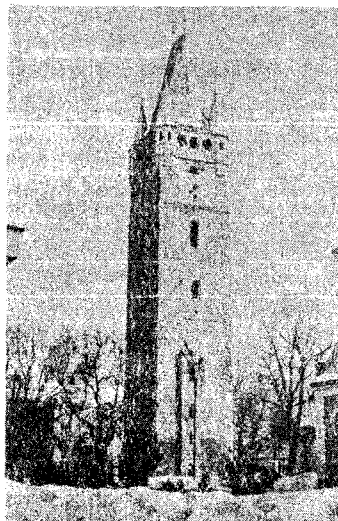
BAHRAIN [bəˈraɪn] stat în SV Asiei, în G. Persic, în apropierea coastelor Pen. Arabia; 678 km²; 489 mil loc. (1989). Cap.: Manama (Al Manamah). Limba oficială: araba. Alcătuit din ins. B. (563 km²) și alte 34 ins. mai mici. Populație urbană: 82,7%. Relief desertic. Climă tropicală. Expl. de petrol (2,1 mil. t, 1989) și gaze naturale. Mari rafinării (capacitate 12,5 mil. t). Citrice, legume, orez, curmali^o (45 mil t curmale, 1988). Pescuit de perle. Industrie diversificată. Nu are căi ferate. Căi rutiere: 450 km; pod rutier (25 km) ce leagă B. de continent (Arabia Saudită). Moneda: 1 dinar = 1 000 fils. Exportă petrol și produse petroliere (c. 90%), aluminiu, mașini și utilaje, produse siderurgice, marochinărie ș.a. și importă petrol și produse petroliere (c. 50%), autovehicule, produse agricole, produse chimice, alumina ș.a. — *Istoric*. Stăpinit de-a lungul secolelor de sumerieni, perși, Seleucizi, parși, Sasanizi, B. este cucerit (sec. 7) de arabi, care impun limba și religia, apoi de portughezi (1521—1602), de persani (1602—1783) și de arabii imigrați din Kuwait, care întemeiază (1783) un șeicat de sine stătător condus de dinastia al-Khalifa. După 1820 B. devine de facto un protectorat britanic (efectiv din 1871). Descoperirea zăcămintelor de petrol în 1932 a generat interesul economic pentru B. Între 1968 și 1971 face parte din Federația Emiratelor din Golful Persic. La 14 aug. 1971 își proclamă independența de stat. B. este monarhie. Activitatea legislativă și cea executivă sînt exercitate de emir și de un cabinet.

Baia Mare

Prefectura

Turnul lui Ștefan

BAHR EL-ABIAD (BAHR AL-ABYAD)

[bahˈæl-abiˈod], denumirea Nilului Alb în Sudan, de la vărsarea lui Bahr el-Ghazal pînă la confl. cu Nilul Albastru.

BAHR EL-AZRAQ [bahˈæl-azˈraq], denumirea Nilului Albastru în Sudan, de la izv. pînă la confl. cu Nilul Alb.

BAHR EL-GHAZAL [bahˈæl-ɡazˈal] riu în S Sudanului, afl. stg. al Nilului Alb; 717 km. Parțial navigabil.

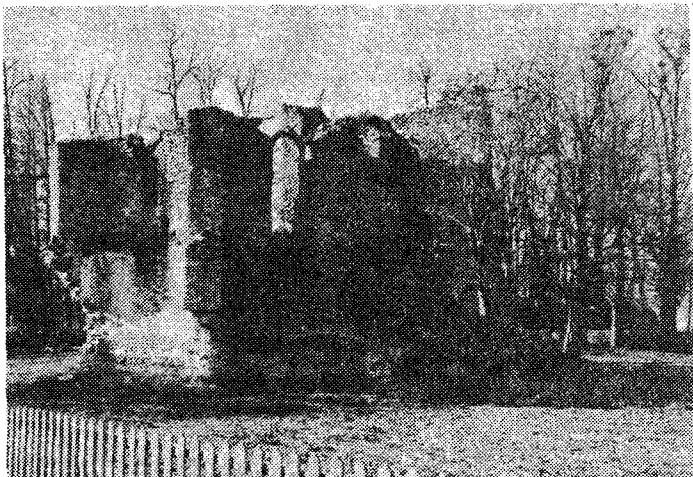
BAHR EL-JEBEL [bahˈæl-dʒæbˈel], denumirea porțiunii Nilului între gurile de vărsare ale afl. Aswa (pe dr.) și Bahr el-Ghazal (pe stg.), în S Sudanului.

BAHR [beːr]. Georg (1666—1738), arhitect german. Reprezentant al arhitecturii baroce din Dresda (biserica Frauenkirche, distrusă în 1944, bisericile protestante din Loschwitz, Schnuldberg și Hochstein bei Pirna).

BAHT {ii} s.m. Unitate bănească în Thailanda.

BAIA 1. Com. în jud. Suceava, pe riul Moldova; 6 460 loc. (1991). Începînd din sec. 13, aici a existat orașul B. (*Civitas Moldaviae*), care a funcționat ca atare pînă în sec. 18 (ultima mențiune, în 1741). Important centru economic și capitală a Moldovei în timpul lui Bogdan I. În dec. 1467, Ștefan cel Mare a învins aici pe Matei Corvin, regele Ungariei. Importante vestigii istorice: ruinele bisericii catolice (1410), Biserica Albă (sec. 15—17) și biserica lui Petru Rareș (1532). 2. Com. în jud. Tulcea; 5 016 loc. (1991). Expl. de gresii și conglomerate. Stație de c.f.

BAIA DE ARAMĂ, oraș în jud. Mehedinți, pe valea Bulbei, afl. al Motrului, în N Pod. Mehedinț; 5 807 loc. (1991). Expl. de pirită cuprifere. Ind. de expl. și preluc. lemnului (mobila), mat. de constr., textilă (conf.) și alim. (produse alcoolice și de panificație). Centru pomicol. Pe terit. satului Bratlovo, care aparține de oraș, a existat un vechi centru minier, unde s-a

Baia. Ruinele bisericii catolice

exploatat aramă încă din vremea lui Mircea cel Bătrîn (1392), pînă în sec. 18. Localit. apare menționată documentar în 1581. Declarat oraș în 1968. Biserică (1699).

BAIA DE ARIEȘ, com. în jud. Alba, pe Arieș; 4 974 loc. (1991). Expl. de min. auro-argintifere și complexe. Fabrică de conf. Produse alim.; prelucr. lemnului. Stație de c.f. În epoca romană, cel mai important centru de exploatare a aurului de pe valea Arieșului. Atestată documentar din 1352. Biserica din Deal (sec. 18).

BAIA DE CRIȘ, com. în jud. Hunedoara, pe Crișu Alb; 3 556 loc. (1991). Expl. de cărbune brun (Tebea, Lunca Moșilor) și min. auro-argintifere (Căraci). Centru pomicol. Stație de c.f. În satul Căraci, biserică de lemn (sec. 17).

BAIA DE FIER, com. în jud. Gorj, în zona subcarpatică din N Otenelii, pe valea Galbenii; 4 358 loc. (1991). Expl. de grafit și calcare. Cherestea. Vechi centru minier, menționat în 1480. Biserică (sec. 18). În N com. se găsește *Peștera Muierilor* (rezervație speologică și arheologică), cu numeroase urme de locuire din Paleoliticul mijlociu (virfurii de sulfă lucrate în os). Centru turistic.

BAIADERĂ (< fr.) s.f. Dansatoare sacră indiană.

BAIA MARE 1. Depr. tectono-erozivă situată la poalele M-șilor Gutii, pe valea Săsarului (bazinul Someșului), cu largă ieșire spre C. Someșului (în NV). Supr.: 675 km². Relief de luncă, de terase și de piemonturi cu alt. absolute între 140 și 320 m. Climă blîndă, de adăpost, cu temp. medie anuală de 9,4°C și precipit. variabile (690—1 045 mm). Păduri de castan comestibil. Culturi de cereale; pomicultură (meri); viticultură; legumicultură. Creșterea animalelor. Expl. de min. complexe pe rama nordică a depr. Izv. minerale. Zonă turistică. 2. Municipiu în NV României, la poalele M-șilor Gutii, în depr. cu același nume, la 220 m alt., reșed. jud. Maramureș; 154 094 loc. (1991). Aeroport. Cel mai important centru al ind. metaliurgiei neferoase românești (aur, argint, plumb, zinc, cupru). Constr. de mașini unelte, accesorii și scule, de utilaj minier, de material rulant feroviar și rutier; mat. de constr. (cărămidă, faianță), prelucr. lemnului (mobila, dogărie și butoaie), conf., produse alim. (morărit, panificație, prelucr. fructelor, preparate din lapte și carne). Filatură și țesătorie de bumbac. Universitate și colegiu tehnic, teatru de stat, filarmonică, muzeu istoric. Monumente: turnul-clopotniță (sec. 15) ridicat pe lângă Biserica Sf.

Ștefan, astăzi dărîmată; case (sec. 17). Biserica Sf. Treime și mănăstire minorită (sec. 18). Atestat documentar în 1327; din 1467 oraș liber regal; important centru minier, meșteșugăresc și cultural; aici au funcționat un colegiu reformat și un gimnaziu catolic (sec. 17). Declarat municipiu în 1968. — **Colonia de Pictură de la ~**, grupare artistică întemeiată în 1896. Promova pictura în aer liber, în opoziție cu academismul. Din 1902 își continuă activitatea prin înființarea Școlii Libere de Pictură; între 1927 și 1936 funcționează Școala de Pictură. Reprezentanți: Simion Corbul Holósy, Alexandru Ziffer, Eugen Pascu, Czóbel Béla, Andrei Mikolá, Petre Abrudan.

BAIA SPRIE, oraș în jud. Maramureș, la poalele M-șilor Gutii, la 10 km E de Baia Mare; 16 993 loc. (1991). Expl. de min. neferoase și stație de flotație pentru prelucr. parțială a acestora; utilaj minier. Morărit și panificație; mat. de constr., conf., piel., prelucr. lemnului (cherestea, placaje, aglomerate din lemn). Centru pomicol. Casa Iezuților (sec. 16—17), biserică ortodoxă (sec. 18). Atestat documentar în 1329; important centru minier. Zonă turistică (pirte de schi lungă de 2 100 m). Teleferic.

BAIAZID, numele a doi sultani otomani: **B. I Trăsnetul** (1389—1402). Remarcabil comandant militar, a extins hotarele statului otoman prin însemnate cuceriri în Pen. Balcanică (de ex. țările bulgare) și în Anatolia (de ex. Emiratul de Karaman); a repercutat o victorie decisivă asupra cruciaților în bătălia de la Nicopol (1396), dar a fost înfrînt de Mircea cel Bătrîn la Rovine (1385) și de Timur Lenk în cea de la Angora (Ankara) (1402), murind în captivitate (1403). **B. II** (1481—1512). A consolidat stăpînirile otomane din Pen. Balcanică și a cucerit cetățile Moldovei Chilia și Cetatea Albă. Obligat să abdice în favoarea fiului său Selim I.

BAICHENG, oraș în NE Chinei (Jilin), la V de Harbin; 282 mii loc. (1986, cu suburbiile). Ind. constr. de mașini, chim. și a conf. Expl. de hule.

BAICULESCU, George (1900—1973, n. sat Rubla, jud. Buzău), bibliograf și istoric literar român. Studii („Publicațiile periodice românești”) și edji.

BAIE! (< sl.) s.f. **1.** Cufundare a (unei părți) a corpului în apă, într-o soluție etc. în scop igienic sau curativ. **2.** Apă, soluție în care se îmbăiază cineva. □ Expr. *b. de șinge* = măcel. ■ *Cadă, vas* în care se pune apă, o soluție pentru îmbăiat. ■ *Încăpere special amenajată și dotată cu instalații pentru îmbăiere; p. ext. stabiliment public care are asemenea încăperi.* **3.** (Cu determinări) Expunere a corpului (gol) la acțiunea vaporilor de apă, a soarelui, aerului etc. (în scopuri curative). **4.** Golf mic de-a lungul țărmurilor lacustre și marine. **5.** Receptiv care conține un lichid, o soluție etc. destinat unor operații tehnologice sau chimice; lichidul, soluția etc. în care se fac asemenea operații (ex. *b. de tratament termic, b. de ulei, b. de săruri* etc.). **II.** (La pl.) Nume dat localităților (cu amenajări speciale) în care se pot face *b.* (1. 1.) cu caracter curativ.

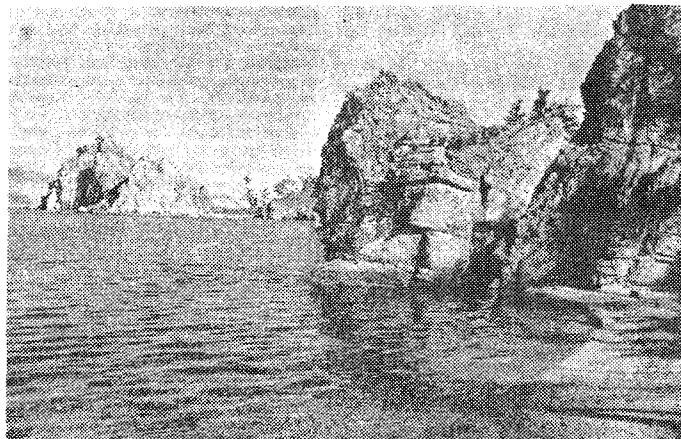
BAIE? (< magh.) s.f. (Reg.) Mină! (1) (de aur, de cărbuni etc.).

BAIERĂ (lat. *baiula*) s.f. 1. Curea, sfoară etc. prinsă de un obiect și cu care acesta poate fi transportat ori atârnat. **2.** Șnur, ață cu care se leagă un obiect de îmbrăcăminte, deschizătura unui sac etc. **3.** (Rar) Amuleta. **4.** Ochi de frînghie sau de piele fixat de marginea unei bărci, prin care se trece vîsla.

BAI JUJI (BO JUJI) (772—846), poet chinez. Cultivă lirismul direct, expresia orală, de factură populară, ceea ce constituie o inovație cu mari consecințe pentru dezvoltarea poeziei chineze clasice. Lirică socială protestatară; poeme narative.

BAIKAL 1. Culme muntoasă din Federația Rusă (C.S.I.), care mărginește spre NV lacul

Lacul Baikal. Insula Olhon

omonim. Lungime: 300 km. Alc. max.: 2.572 m (vf. Cerski). Alcătuită din șisturi cristaline. Vegetația de taiga și stepă montană. 2. Lac tectonic, navigabil, în SE Siberiei, la 456 m alt.; 31,5 mii km²; volum: 23 mii km³ (lacul cu cel mai mare volum de apă dulce de pe glob). Lungime: 636 km. Lățime medie: 48 km; max.: 79,4 km. Ad. max.: 1.620 m (după alte date 1.940 m), cel mai adânc lac de pe glob. Are 336 afl. (Angara Superioară, Selenga ș.a.) și 27 ins. Din el izv. riul Angara. Faună endemică de foc, pești și păsări.

BAIKALIAN, ciclu geotectonic desfășurat la sfârșitul Cambrianului inferior, care a afectat și formațiuni ale Proterozoicului superior. Efectele structurale sînt evidențiate în Asia și Europa de Est (inclusiv în Dobrogea de Nord).

BAIKONUR, cosmodrom în Kazahstan (C.S.L.), situat în apropierea localit. Tiuratam, la E de L. Aral. Este specializat în lansări de nave cosmice cu echipaj, sateliți artificiali grei și stații spațiale automate. De la B. au fost lansate: primul satelit artificial al Pământului (1957) și prima navă cosmică pilotată (1961), stațiile orbitale Saljut, Voshod, Soiuz, Vostok, stațiile meteorologice Molnia, Ekran, Orizont, Raduga, Meteor ș.a., stațiile interplanetare Luna, Marte, Venus.

BAIKOV, Aleksandr Aleksandrovici (1870—1946), om de știință rus. Prof. univ. la St. Petersburg. A studiat procesele metalurgice, corodarea fierului cu acid clorhidric la temperatură înaltă, dovedind existența austenitei, formarea structurilor aciculare. Contribuții în teoria prizei cimenturilor.

BAILE ATHA CLIATH, denumire gaelică a orașului Dublin.

BAIN [bein], **Alexander** (1819—1903), filozof scoțian. A aplicat metoda variațiilor concomitente a lui J. Stuart-Mill la psihofiziologie („Simțurile și inteligența”, „Spiritul și corpul”, „Știința educației”).

BAINITA (< fr. [i]) s.f. Constituent structural al oțelurilor, obținut prin transformarea izotermă a austenitei.

BAINVILLE [bœvij], **Jacques** (1879—1936), istoric și publicist francez. Analist de mare pătrundere al fenomenelor istorice („Napoleon”, „A treia republică”).

BAIONETA (< fr. [i]) s.f. 1. Armă albă de împuns, care se poate fixa de țeava puștii. Inventată de locuitorii din Bayonne (c. 1640) care în lipsă de muniții și-au fixat pumnalele de țeavă muschetelor. □ Atac (sau asalt) la b. = luptă corp la corp, în care se folosește pușca cu b. pusă. 2. B. de extracție = dispozitiv pentru agățarea și desprinderea garniturii prăjinilor de foraj la o anumită adâncime. 3. *lămbinare* la b. = imbinare demontabilă între două piese, realizată prin introducerea unei piese în cealaltă, urmată de deplasarea sau de rotirea lor relativă.

BAIRAM (< tt.) s.n. 1. Numele a două mari sărbători musulmane. 2. (Fam.) Petrecere, chef mare.

BAIRAMLIC (< tt.) s.n. (În sec. 18—19, în Țara Românească și Moldova) impozit în bani și în natură, perceput de domnie în vederea trimerii darurilor către Poarta Otomană cu ocazia *bairamului* (1).

BAIRD [beəd], **John Logie** (1888—1946), inventator britanic. A realizat prima emisiune televizată cu un aparat de construcție proprie (1926) și prima emisiune de televiziune în culori (1929).

BAIRIKI, cap. Rep. Kiribati, situată pe atolul Tarawa (Arh. Gilbert); 2,1 mii loc. (1985). Port și aeroport. Export de foști naturali și copra. Colegiu pedagogic. Școala de marină comercială.

BAITOUŠAN (în coreeană **PAEKTU-SAN**), vulcan activ în M-ții Coreano-Manciurieni, în cîmtea Chambaishan, la granița de NE a Chinei cu Coreea. Alt.: 2.744 m. Ultima erupție: 1898. De aici izv. riurile Sungari, Tumen și Yalujiang. Parc național.

BAIT (< germ.) s.n. Soluție folosită la colorarea lenuului, la fixarea coloranților pe fibrele textile, la pregătirea pieilor pentru tăbăcire etc.

BAIULESCU, Ion (Ioan) (1852—1911, n. Brașov), inginer constructor. Contribuții la dezvoltarea construcțiilor feroviare din România. A colaborat la construirea (1881) liniei ferate Buzău-Mărășești, proiectată și executată de constructori români.

BAIULUI, Munții ~, masiv muntos, format din flis, în V Carpaților de Curbură, limitat de M-ții Bucegi (la V), Ciucaș (la E) și Bîrsei (la N). Alc. max.: 1.926 m (vf. Neamțu); format din mai multe înălțimi muntoase: Girbova, Clăbucetele Baiului, Taurului și Azugăi. Pajiști alpine. Zonă turistică. Se mai numesc și M-ții Girbovei.

BAIYIN, oraș în China central-nordică (Gansu), la E de Xining; 301,9 mil loc. (1986, cu suburbiile). Nod de comunicații. Centru comercial agricol (orez, porumb).

BAJA CALIFORNIA NORTE [baha], stat în Mexic, în N Pen. California; 69,9 mil km²; 1,4 mil loc. (1989). Centru ad-tiv: Mexicali. Citrice.

BAJA CALIFORNIA SUR [baha], stat în Mexic, în S Pen. California; 73,5 mil km²; 327,4 mil loc. (1989). Centru ad-tiv: La Paz. Expl. de min. de cupru. Treștie de zahăr.

BAJENOV, Vasili Ivanovici (c. 1737—1799), arhitect rus. Construcții realizate în spiritul clasicismului (Palatul Mihaliovsk din St. Petersburg, Casa Pașkov, devenită Biblioteca „V.I. Lenin”, proiecte pentru palatul Kremlinului din Moscova).

BAJER, Fredrik (1837—1922), om politic danez. Luptător pentru emanciparea femeii și pentru cooperarea scandinavă. Rol important în organizarea Biroului Internațional pentru Pace de la Berna (1891), al cărui director a fost pînă în 1907. Premiul Nobel pentru pace (1908), împreună cu K.P. Arnoldson.

BA JIN (n. 1904), romancier chinez. Capodopera sa, trilogia „Familia”, „Primăvara”, „Toamna”, evocă conflictul dintre vechile relații sociale și familiile și aspirațiile noi generații în perioada dintre cele două războaie mondiale.

BAJOAIER (< fr.) s.n. Perete lateral al unei ecluze.

BAJOCIAN (< localit. Bajocasses, Franța), etaj mijlociu al Jurasicului (Dogger), caracterizat de zona cu oolite feruginoase albe, gâlbui sau brune și din punct de vedere paleontologic prin amoniții *Stephanoceras humphresianum* și *Parkinsonia parkinsoni*, precum și de belenitii *Megatheutis giganteus*.

BAJOR [bajor], **Andor** (n. 1925, Oradea), scriitor și publicist maghiar din România. Nuvele și schițe lirice și satirice („Șefule, trece-le pe nota de plată”), povestiri pentru copii („Avatarurile soricului”).

BAKER [bejca], ins. americană în Pacificul central, la N de Arh. Phoenix, în apropierea Ecuatorului; 2,18 km². Escală aeriană. Expl. de guano. Rezervație naturală.

BAKER [bejca], **Alan** (n. 1939), matematician englez. Prof. univ. la Cambridge. Lucrări importante în teoria numerelor. Medalia Fields (1970).

BAKER [bejca], **Joséphine** (1906—1975), dansatoare și cîntăreață franceză de origine americană. Fantezie și ritm trepidant în revistele pariziene interbelice.

BAKERSFIELD [bejca:șfi:ld], oraș în SV S.U.A. (California), la NV de Los Angeles; 520 mil loc. (1988, cu suburbiile). Expl. de petrol. Oțelării. Ind. electronică și de rafinare a petrolului.

BAKFARK (BACFART sau BACFARC), Valentin (pe numele adevărat Graeu sau Greff B.) (1507—1576, n. Brașov), lautist și compozitor s.s. din Transilvania. A concertat la curtea voievodului din Alba Iulia și în alte mari orașe europene. A compus zece fantezii pentru laută în stil polifonic; prelucrări de motete.

BAKHTARAN, oraș în V Iranului; 560,5 mii loc. (1986). Prelucr. petrolului adus prin pipeline de la Naft-Khaneh. Produse alim. și textile (covoare). Centru comercial și agricol (grâu, orez, lînă). Universitate. Vechiul nume: *Kermanshah*.

BAKONGO, subst. invar. Populație negridă care trăiește în cea mai mare parte în Zair,

fondatoare, în sec. 14, a statului Congo. Vorbeste o limbă din grupul bantu.

BAKONY [bæcoŋ], masiv muntos în Ungaria, lung de 80 km, la N de L. Balaton. Alc. max.: 704 m (vf. Köröshegy). Carst. Păduri de stejar și de fag. Expl. de bauxită, cărbune brun și mangan.

BAKONY Coloman (1887—1968, n. Arad), inginer maghiar din România. Contribuții în domeniul tehnologiei mecanice. A elaborat metode de turnarea metalelor și prelucrarea lor pe mașini-unelte. Studii privind determinarea fazelor dintr-un aliaj.

BAKR [bakr], **Ahmad Hassan al** ~ (1914—1982), mareșal și om politic irakian. Președinte (1968—1979) și prim-min. (1963 și 1968—1979) al Republicii Iraq.

BAKST, Léon (pe numele adevărat Lev Samoilovič Rosenberg) (1866—1924), pictor și decorator rus. Innoator al scenografiei. În creația sa se distinge inspirația orientală-exotică. Costume și decorații pentru Balletele Ruse („Seherezadă”).

BAKU, cap. Azerbaidjanului, în Pen. Apșeron, port la M. Caspică; 2,02 mil. loc. (1989, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport. Centru ind. (rafinarea și chimizarea petrolului și a gazelor naturale, constr. navale, utlaj petrolier, ciment, siderurgie, aluminiu, aparataj electrotehnic, produse din bumbac, mătase, conserve de pește) și cultural (universitate, 1920, academie de științe). Studiouri cinematografice. Metrou (din 1967). Monumente numeroase: minaretul Sinik-Kala (sec. 11), castelul Șirvan-Șah (sec. 15). Muzeu. Cunoscut din sec. 5. Din 1747, cap. Hanatului de B.; din 1806, a intrat în componența Rusiei.

BAKUNIN, Mihail Aleksandrovici (1814—1876), revoluționar rus, unul dintre fondatorii și ideologii anarhismului și narodnicismului. Fîind în emigrație, a participat la mișcările revoluționare din Europa. A considerat statul și religia ca principalele obstacole în calea năzului omului spre libertatea neîngrădită („Statul și Dumnezeu”, „Statul și anarhia”). Anarhiștii, în frunte cu B., au fost excluși din Internaționala I. în 1872, pentru activitate fracționistă.

BAL. (1): [s] B[r]itish [A]nti [l] [evisite] Compus al stibului utilizat ca antidot în intoxicații cu sărurile albe ale metalelor grele (arsen, mercur, plumb) sau cu levizita, iod, sublimat etc.

BAL (< fr.) s.n. Petrecere cu dans, organizată (seara și noaptea) într-o sală special pregătită în acest scop.

BAL² (< fr.) s.n. Balot (†).

BALA, com. în jud. Mehedinți, în Pod. Mehedinți; 4.660 loc. (1991). Expl. forestiere. Stațiune balneoclimaterică, de importanță locală, cu ape minerale mezo-termale, sulfuroase, oligominerale (hipotone).

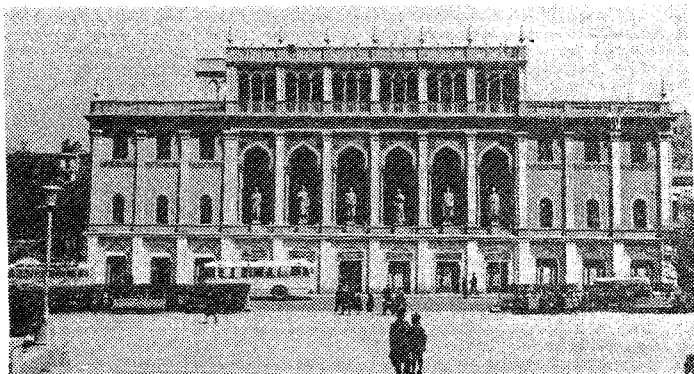
BALABAN, Alexandru T. (n. 1931, Timișoara), inginer chimist român. Acad. (1990), prof. univ. la București. Cercetări teoretice și experimentale privind aplicații ale teoriei grafurilor în chimie, arommatizate, compuși heterociclici (săruri de piriliu, piridine etc.), compuși organici marcați.

BALACI, com. în jud. Teleorman, pe riul Burdea; 2.778 loc. (1991). Biserică (sec. 17). Stație de c.f.

BALACI, Alexandru (n. 1916, sat Aurora, jud. Mehedinți), italianist român. M. coresp. al Acad. (1965), prof. univ. la București. Monografia dedicată scriitorilor italieni clasici („Dante”, „Petrarca”, „Boccaccio”), eseuri dominate de biografism, analize și studii comparatiste („Studii italiene”). Traduceri.

BALACIU, com. în jud. Iași; 3.704 loc. (1991).

BALADĂ (< fr.) s.f. 1. Poezie lirică cu formă fixă, compusă din trei strofe cu un număr egal de versuri (cu o alternanță a primelor în formula ab ab bc bc, ultimul vers fiind reluat ca refren obligatoriu), urmate de o strofă-dedică, de obicei un catren. Răspîndită la popoarele romancice în sec. 12 și 13, atinge o maximă desăvîrșită în poezia franceză din sec. 13, prin

Baku. Muzeul „Nizami”

creația lui Fr. Villon și Cl. Marot. În Anglia și Scoția are un caracter epic-popular, de inspirație istorică (de ex. ciclul despre Robin Hood și Carol cel Mare). 2. Specie epică folclorică, în special pe subiecte tragice („Miorița”, „Toma Alimos”). 3. Compoziție muzicală cu caracter epic, descriptiv.

BALADESC, **-Ă** (< *baladă*) adj. Care are caracter de baladă.

BALADOR (< fr.) s.n. (TEHN.) Element de angrenaj al unei cutii de viteze, compus din una sau mai multe roți dințate cu posibilități de deplasare axială, în scopul modificării raportului de transmisie.

BALAFON (< fr.) s.n. Instrument muzical de percucie din Africa Occidentală, format din lame de lemn tare, acordate diatonic; marimba.

BALAKIREV, Mili Alekseevici (1837—1910), compozitor, pianist și dirijor rus. Creație bazată adesea pe prelucrarea temelor populare, caracterizată prin lirism și limbaj colorat (uverturi pe teme ruse, spaniole și cehe, poemul simfonic „Tamara”). Conducătorul Grupului celor cinci.

BALAKLAVA, localit. în Ucraina (C.S.I.), pe coasta de SV a Pen. Crimeea, la SE de Sevastopol. Vechi oraș, menționat din antic, sub numele de Simbolon. Aici, la 25 oct. 1854, Alaișii (Imp. Otoman, Marea Britanie, Franța, Sardinia) au obținut o importantă victorie asupra Rusiei, în Războiul Crimeii.

BALAKOVO, oraș în partea central-europeană a Federației Ruse (C.S.I.), port pe Volga, la N de Saratov; 198 mil loc. (1989). Centrală atomo-electrică și hidrocentrală. Ind. constr. de mașini și chim. (fire sintetice).

BALALAICA (< rus.) s.f. Instrument muzical popular răsărit de formă triunghiulară, cu trei coarde; emite sunete prin ciupire.

BALAMA (< tc.) s.f. Dispozitiv simplu format din două piese articulate, utilizat la legarea unui panou care se rotește în jurul unei muchi, de un cadru sau de un alt panou (ex. b. pentru uși, ferestre, lăzi etc.); garnieră (†), (pop.) țigăni. Fig. (Fam., la pl.) încheieturi, articulații ale corpului omensc.

BALAMUÇ (< localit. *Malamuc*) s.n. 1. Ospicu. 2. Fig. (Fam.) Gălăgie, dezordine mare.

BALANCHINE, George (pe numele adevărat (*Gheorghe Melitonovici Balanclavdze*) (1904—1983), balerin și coregraf american de origine gruzină. Important reprezentant al stilului neoclasic. A fondat Școala americană de balet (1934) și, pe baza ei, Baletul american (1948), care au marcat profund coregrafia nord-americană.

BALANS (< fr.) s.n. Mișcare de pendulare; legănare, balansare.

BALANSARE (< fr.) s.f. 1. Mișcare oscilatorie a unui corp solid față de poziția lui de echilibru. 2. (NAV.) Mișcare perturbatorie a unei nave, constând în rotația alternativă în

jurul unei axe orizontale datorită valurilor, hulei, vântului sau manevrelor proprii.

BALANSIER (< fr.) s.n. 1. (TEHN.) Element al unui mecanism, articulat, cu un reazem așezat între extremități, care poate transmite o mișcare oscilatorie de la o extremitate la cealaltă. 2. Prăjină, bară cu care acrobații pe sîrmă își mențin echilibrul. 3. (ZOO.) Organ de echilibru pentru zbor la insecte diptere, în formă de măciucă, situat pe metatorace; halter.

BALANSOAR (< fr.) s.n. Fotoliu prevăzută cu țâpi arcuite, care se poate balansa (†).

BALANȚĂ 1. (*Libra*) Constelație zodiacală din emisfera australă. Cuprinde două stele de mărimea a doua, o stea de mărimea a treia, o stea de mărimea a patra și c. 53 de stele mici. Numele popular: *Cîntarul*. 2. Al șaptelea semn al zodiacului, corespunzînd perioadei 23 sept.—22 oct.

BALANȚĂ (< fr.) s.f. 1. Instrument pentru măsurarea forțelor (ex. greutatea) sau a cuplurilor de forțe prin echilibrare cu forțe cunoscute. După principiul de funcționare pot fi: cu pîrghie, cu arcuți, electrotensorimetrice, hidroactice, hidrostatice; cîntar. □ *B. romană* = instrument manual alcătuit dintr-un braț liber cu greutate, prevăzută la capete cu un platou pentru așezarea greutăților de măsurat. 8. *Roberval* = b. cu pîrghie dublă și brațe egale pentru cîntărirea maselor pînă la 10 kg. *B. analitică* = b. folosită în analiza chimică cantitativă. Permite cîntăriri cu o precizie de 0,0001 g (b.a. obișnuită) sau de 0,000001 g (microbalanță). B.a. poate fi cu oscilații libere sau cu amortizoare, cu greutăți aparte sau cu sisteme automate care permit așezarea greutăților fără a deschide cutia b. *B. electronică* = dispozitiv modern de cîntărire, care așează direct masa măsurată. □ Expr. *A pune în b.* = a ține seama de fapte, de argumente înainte de a lua o hotărîre. 2. (EC.) Comparație, raportare între indicatorii necesari a fi corelați, echilibrați; concn. tabel, situație care are ca obiect asemenea comparații sau raportare. □ *B. materială* (cu indicatorii exprimați în unități naturale; ex. comparația între resurse și consum, în tone, în cazul unui produs). *B. valorică* (cu indicatorii în expresie bănească; ex. un buget). *B. economice naționale* = sistem de b. și de tabele corelate care reflectă într-o formă sintetică procesul reproducției din cadrul economiei unei țări; cuprinde ca părți mai importante: *b. produsului social*, *b. veniturii naționale* și *b. forței de muncă*. *B. legăturilor dintre ramuri* = model economico-matematic prin intermediul căruia se exprimă și se determină conexiunile proceselor de producție și consum din cadrul economiei naționale. *B. comercială* = raportul pe o anumită perioadă, de obicei un an, dintre valoarea exportului și cea a importului unei țări. *B. de plăți* = raportul pe o anumită perioadă, de obicei un an, dintre

totalitatea încasărilor și plăților unei țări în relațiile sale cu străinătatea; deficitul ei determină diminuarea rezervelor valutare și a convertibilității. *B. de conturi* (sau *de decontare*) = raportul dintre creanțele și obligațiile apărute într-o anumită perioadă, de obicei un an, în relațiile unui stat cu alte state, indiferent de termenul scadenței lor. *B. de venituri și cheltuieli* = raportul dintre veniturile și cheltuielile unei întreprinderi, instituții etc. (CONT.) *B. de verificare* = raportul, de regulă de egalitate, dintre totalul rulajelor ori soldurilor debitoare și creditoare ale conturilor unei contabilități.

BALANUS (||; [si] lat. *balanus*, „id.”) s.m. (ZOO.) Gen de crustacee cu cochilia în formă de trunchi de piramidă, care trăiesc fixate pe stîncile litoralului și pe cochiliile moluștelor. În Marea Neagră trăiește specia *Balanus improvisus*.

BALAST (< fr. ||) s.n. 1. Rocă sedimentară detritică mobilă, constituită din amestec de pietriș și nisip. Utilizată la prepararea agregatelor pentru betoane și, prin sortare, pentru mortare, la executarea unor straturi de fundație la construcția drumurilor etc. 2. Strat de pietriș, folosit ca pat elastic pentru așezarea traverselor de cale ferată. 3. Lest de apă sau nisip cu care se încarcă (permanent sau temporar) o navă pentru a-i mări pescajul în scopul menținerii ei la adîncimea optimă, al aducerii pînii la o anumită cotă sau pentru echilibrarea navei. ■ Fig. Ceea ce îngreuează inutil, ceea ce poate fi eliminat. 4. Compartiment etanș al unui submarin, care se umple cu apă pentru a asigura scufundarea acestuia.

BALASTARE (< *balast*) s.f. 1. Operație de așezare a balastului (1) pe o șosea sau a patului de balast (2) al unei căi ferate. 2. Introducerea sau evacuarea a balastului (3).

BALASTIERĂ (< fr.) s.f. Exploatare la zi, din care se extrage balast (1).

BALASTOR (< *balasta*) s.n. Mașină folosită pentru așezarea balastului (2) la construcția sau repararea unei linii de cale ferată.

BALAȘ, Iolanda (n. 1936, Timișoara), atletă română. Între 1957 și 1961 a corectat de 14 ori recordul mondial la săritura în înălțime, ridicîndu-l de la 1,75 m la 1,91 m. Campioană olimpică (Roma, 1960 și Tokio, 1964).

BALATON [bɒlɒton], lac sărat de origine tectonică, în V Ungariei, în C. Dunării Mijlocii, la poalele M-șilor Bakony, la 105 m alt.; 596 km². Lungime maximă: 78 km; ad. max.: 11 m. Legat prin canale de Dunăre (canalul Sió). Complex balneoclimateric. Navigație. Pescuit. Parcul național Tihany (1952).

BALAURO (cuv. autohton) s.m. f. Șarpe neveninos, lung de 2 m, de culoare galbenă, răspîndit în Dobrogea și în S Moldovei (*Elaeophis quatuorlineatus*). 2. Personaj monstruos din poveștile fantastice și din eposul eroic folcloric, înfățișat ca un șarpe uriaș, înrîpat, cu corpul acoperit de solzi, avînd mai multe capete, pe care varsă foc.

Iolanda Balas

BALÁZS [bɒlɒːʃ] Béla (1884—1949), scenarist, regizor și teoretician de film ungar. Preocupat de definirea și analiza specificului cinematografic („Omul invizibil”, „Spiritul filmului”, „Arta filmului”). Scenarii: „Opera de trei parole” (în colab.), „Undeva în Europa”.

BALĂ s.f. (Pop.) Monstru (2), dihanie (2) (floroasă).

BALBAREU, Ion (1877—1960, n. Comrat, Basarabia), inginer minier român. Cercetări în domeniul metalelor prețioase. Primul profesor de metalurgie la Școala Politehnică din București, unde a organizat, în 1920, primul laborator de metalurgie din România.

BALBO, Cesare, conte de Vinadio (1789—1853), om politic liberal și istoric piemontez. Prim-min. (mart.—iul. 1848). Unul dintre conducătorii Risorgimento-ului; adept al independenței și unificării Italiei sub un monarh din dinastia de Savoia.

BALBOA (li) s.m. Unitate bănească în Panamă.

BALBOA, Vasco Núñez de (c. 1475—1517), navigator și conchistador spaniol. Străbătând Istmul Panamă, a descoperit Oc. Pacific (1513).

BALBUENA (sau VALBUENA), Bernardo de (1568—1627), poet spaniol. Spirit baroc (poemul epic național „Bernard sau victoria de la Roncesvalles”, poemul „Măreția mexicană”).

BALC (BALIȚA) (sec. 14—15), voievod al românilor din Maramureș, fiul lui Sas și nepotul lui Dragoș. După alungarea lor din Moldova, o dată cu „descălecare” lui Bogdan, B. și fratele său Drag se întorc în Maramureș, unde primesc din partea regelui Ungariei, Ludovic de Anjou, importante feude.

BALC, com. în jud. Bihor, pe Bărcău; 3 719 loc. (1991). Biserică (sc. 13).

BALCANI sau **STARA PLANINA**, lanț muntos în Bulgaria, între Timok (la V) și Marea Neagră (la E). Lungime: 555 km; lățime: 20—50 km. Geologic și geografic, B. se împart transversal în trei sectoare distincte: B. Vestici, alcătuiți din roci cristaline și eruptive vechi, calcare mezozoice și filii; culmi cu versanți abrupti; trecători înalte; alt. max.: 2 168 m (vf. Midjar); B. Centrali, formați din șisturi cristaline și granite; trecători puține și înalte (Șipka, 1 330 m; alt. max.: 2 376 m (vf. Botev)); B. Estici, cu alt. între 300 m (în E) și 1 000 m (în V), care împreună cu Sredna Gora (M-ji Antibalcani), la S. închid depr. tectonică Sofia și Tundja superioară. Turism montan. Parcuri naționale.

BALCANI, com. în jud. Bacău, pe Tazlău; 8 459 loc. (1991).

BALCANIADĂ (< Balcani) s.f. Jocuri balcanice.

BALCANIC, -Ă (< fr.) adj. Care aparține Balcanilor sau Pen. Balcanice, privitor la Balcani sau la Pen. Balcanică. ◻ *Jocuri balcanice* = întreceri organizate periodice (pe ramuri sportive) între reprezentanții țărilor situate în regiunea balcanică.

BALCANICĂ, Peninsula ~, pen. situată în SE Europei, limitată de mările Neagră, Marmara și Egee (la E și SE), de M. Mediterană (la S), de M. Ionică și M. Adriatică (la V) și C. Dunării (la N). Supr.: c. 505 mi km². Țărniuri fragmentate cu numeroase golfuri, strimtoare, peninsule și insule. Relief foarte variat ca formă și ca vîrstă; numeroase masive aparținînd orogenezei hercinee (M-ji Macedonite, M-ji Rodopi, M-ji Tesaliei, M-ji Pen. Calcidice, Pod. Istranca) și terțiere (Alpi Dinarici, Alpi Albanezi, M-ji Pind și M-ji Balcani); alt. max.: 2 925 m (vf. Musala, M-ji Rila); zone deluroase, reprezentate prin Pod. Prebalcanic; cîmpuri puține și restrîmte (C. Savei, C. Dunării, C. Marșei și a Traciei de Est). Climă temperat-continentală în N și E și mediteraneană la S și V. Cuprinde: Albania, Bulgaria, Grecia, Iugoslavia, România și Turcia europeană.

BALCANISM (< n. pr. Balcani) s.n. 1. Complex de trăsături ale modului de viață, mentalității și culturii balcanice; în sens peiorativ desemnează deficiențe de caracter ori comportament considerate a fi specifice lumii

balcanice. 2. Categorie literară, insuficient clarificată și consolidată teoretic, folosită de critica și istoria literară românească spre a defini opera unor scriitori marcați de atmosfera specifică civilizației balcanice: A. Pann, I. Ghica, Matelu Caragiale, I. Barbu, P. Istrati ș.a.

BALCANISTICĂ (< n. pr. Balcani) s.f. Ansamblul studiilor și cercetărilor privind Istoria, cultura și limbile popoarelor balcanice.

BALCH, Emil Greene (1867—1961), sociolog, om politic și economist american. Lider al mișcării femellor pentru pace în timpul și după primul război mondial. Fondatoare a Ligii Internaționale a Femellor pentru Pace și Libertate (1919). Premiul Nobel pentru pace (1946), împreună cu J.R. Mot.

BALCIC, oraș în NE Bulgariei, pe Coasta de Argint, la S de capul Caliacra; 12,2 mil loc. (1982). Stațiune balneoclimaterică pe țărmul Mării Negre. Castel cu parc și paraclisul „Stella Maris” în stil bizantin, inspirat din arhitectura bisericilor domnești de la Curtea de Argeș, cu fresce interioare, care au aparținut (reședință de vară) reginei Maria a României. În antic. colonia greacă *Dionysopolis* înființată de coloniști din Milet în sec. 6 î.Hr. Între 1913 și 1940, situat în *Caditralca*, a aparținut României.

BALCON (< fr., it.) s.n. 1. Platformă mărginită cu balustradă, leșită din linia fațadei unei clădiri și care comunică cu interiorul. 2. (În sălile de spectacol) Rîndul de locuri pentru spectatori așezat deasupra parterului.

BALDACHIN (< fr.) s.n. 1. Acoperămint împodobit cu perdele și așezat deasupra unui pat, a unui tron, a unui amvon etc.; lucrare de arhitectură cu această înfățișare. 2. Acoperămint mobil de pînă care se purta deasupra unui demnitar laic sau al bisericii la anumite procesiuni.

BALDENSPERGER [balɔ̃ʃpɛʁʒ], **Fernand** (pseud. lui *Fernand Baldenne*) (1871—1958), critic și istoric literar francez. A întemeiat, împreună cu P. Hazard, *Revue de Littérature comparée*. Teoretician al literaturii comparate („Literatură. Creație, succes, durată”).

BALDER (BALDUR) (în mitologia scandinavă), fiul zeului suprem Odin și al zeiței dragostei conjugale, Frigg. Cel mai bun și mai frumos dintre zei, ucis la instigarea demonului Loki, cu o ramură de visc.

BALDOVINESTI, com. în jud. Olț; 3 885 loc. (1991). Reșed. com. este satul Băleasa.

BALDUIN (BAUDOUIIN [ˈboduɪ̯n], numele a cinci suverani ai Regatului ierusalimului, între 1100 și 1186. Mai important: B. I (1100—1118). A inițiat redactarea Așezămintelor (Assizele) ierusalimului.

BALDUIN (BAUDOUIIN [ˈboduɪ̯n], numele a doi împărați ai Imp. Latin de Răsărit: B. I, conte de Flandra și Hainaut, împărat (1204—1205). Înfrînt de țarul loiză Caloian. B. II, conte de Courtenay, împărat (1228—1231, 1237—1261). Izgonit din Constantinopol de împăratul bizantin din Niceea, Mihail VIII Paleolog.

BALDUNG, Hans (supranumit *Baldung Grien*) (c. 1484—1545), pictor, desenator și gravor german. Portrete, compoziții religioase și mitologice. Colorist delicat. Influențat în grafică de Albrecht Dürer („Cavalerul, moartea și cinăra fată”, „Contele Ludovic de Löwenstein”).

BALDWIN [ˈbɔːldwɪn], **James** (1924—1987), scriitor american de culoare. A încercat să demonstreze în eseurile și romanele sale că soluționarea conflictelor rasiale necesită o revoluție morală („Dacă Beale Street ar putea vorbi”, „Aleși Domnului”).

BALDWIN [ˈbɔːldwɪn], **Stanley, conte** (1867—1947), om politic britanic. Lider al Partidului Conservator, prim-min. (1923—1924, 1924—1929, 1935—1937). A promovat o politică de conciliere față de Italia lui Mussolini și Germania lui Hitler.

BALE s.f. pl. Salivă (grosă, spumoasă) care se prelinge din gură. ◻ Materie viscoasă lăsată de melci pe urmele lor.

BALEARE (ISLAS BALEARES), arh. în V Mediteranei, situat pe un prag submarin, constituind o prov. a Spaniei; 5 mil km²; 673,4 mil loc. (1988). Conțrul ad-tiv: *Palma de Mallorca*. Ins. pr.: *Mallorca, Menorca, Ibiza, Formentera, Cabrera*. Relief muntos cu alt. max. de 1 445 m (Puig Major). Climă mediteraneană. Expl. de marmură. Măslini, cereale; viticultură; creșterea animalelor. Pescuit intens. Turism.

BALEIAJ (< fr.) s.n. 1. (TEHN.) Evacuare forțată a gazelor de ardere din cilindrul unui motor cu ardere internă, cu ajutorul unui curent de aer sau de carburant proaspăt. 2. (TELEC.) Deplasare ordonată și periodică a spotului luminos pe o suprafață interceptată (pe ecranul unui osciloscop, al unui televizor, al unui radiolocator etc.), comandată din exterior pentru a mijloci prezentarea de informații pe acea suprafață sau obținerea de informații de pe ea. ◻ Generator de b. = generator electronic care produce tensiunea (curentul) necesară b. la un tub catodic.

BALENA (*Cetus*), constelație din emisfera australă, situată la S de constelația Pești. Conține prima stea variabilă descoperită, *Mira Ceti*.

BALEŢĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Nume dat unor mamifere acvatice din ordinul cetaceelor, răspîndite în toate oceanele, dar mai ales în zonele reci și temperate cuprinzînd peste 80 de specii, cele mai mari atîngînd lungimea de 30 (33 m) și greutatea de 1500 (160 t), avînd în loc dinții niște lame cornoase lungi (fanoane), corpul fusiform și membrele anterioare transformate în lopeți. Se vîneză pentru carne, grăsimi, fanoane și piele. Cea mai cunoscută specie este b. albastră (*Balenoptera musculus*). 2. Lamelă flexibilă, fabricată din fanoane de b. (1), din oțel, din materiale plastice etc., folosită la confecționarea corsetelor, a umbrelor, la fixarea gulerelor cămășilor etc.

BALENIERĂ (< fr.) s.f. 1. Navă ușoară și rapidă, cu „prora și pupa ridicate, echipată special pentru vînzarea balenelor. 2. Ambarcațiune ușoară, care face parte din echipamentul navelor mari și este folosită pentru transportul persoanelor.

BALERIN, -Ă (< it., fr.) s.m. și f. Persoană care practică baletul (1).

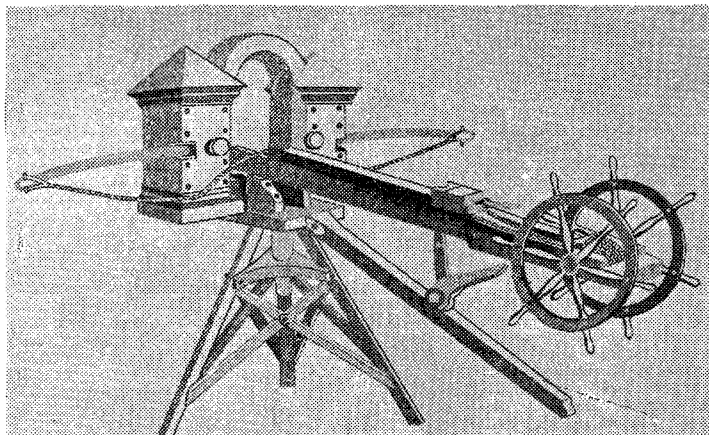
BALET (< it., fr.) s.n. 1. Gen de spectacol alcătuit din dans (ca element principal), muzică și pantomimă; gen de dans artistic cu figuri, în Europa a apărut în epoca Renașterii și s-a dezvoltat începînd din sec. 16 (cînd apare și termenul). În sec. 18, b. devine un gen independent. ◻ Compoziții muzicale scrise pentru astfel de reprezentații. 2. Ansamblu, trupă de balerini.

BALETELE RUSE, companie de balet condusă de *Deaghilev*. Spectacolele acesteia (care stau la originea baletului modern), inaugurate în 1909, realizează o sinteză a artelor (coreografie, muzică, pictură). Printre balerini: B.R.: V. Nijinski, A. Pavlova, T. Karșavina, M. Fokin.

BALEFOL [ˈbɔːlfɔ], **Arthur James, conte** ~ (1848—1930), diplomat și om politic conservator britanic. Prim-min. (1902—1905) și ministru de Externe (1916—1919). Autor, în 1917, al unei declarații în care afirma sprijinul guvernului britanic pentru crearea unei „patrii” pentru evrei în Palestina.

BALHAȘ, lac în Kazhstan (C.S.I.), navigabil, lipsit de scurgere, la 342 m alt. În V are apă dulce, iar în E sărată. Supr. medie: 18,2 mil km². Ad. medie: 6 m; ad. max.: 26,5 m. În el se varsă râurile Ili, Karatal, Aksu ș.a. Port pr.: Balhâ.

BALI 1. Mare a Oc. Pacific, în cadrul Mediteranei asiatice, la SV de M. Flores. Supr.: 40 mil km²; ad. medie: 220 m; ad. max.: 1 589 m; temp. apeli: 27—28°C. Salinitate: 33—34‰. Mărginită la N de arh. Kangean și ins. Madura, iar la S de ins. Bali, Lombok, Sumbava. La V, prin str. Madura comunică cu M. Java. Port pr.: Surabaya. 2. Ins. indoneziană vulcanică în Arh. Sondele Mici, la E de Java de care este despărțită prin str. cu același nume; 5,6 mil km²; 2,75 mil loc. (1987). Alt. max.: 3 142 m

Balistă

(volcanul Gunung Agung). Oraș pr.: Denpasar. Păduri tropicale. Orez, porumb, tutun. Creșterea porcinelor. Meșteșuguri artistice. Monumente religioase medievale.

BALICA, Nichita (sec. 17—18), haiduc din Transilvania. Organizator și căpitan al *curușilor* din comitatul Turda.

BALIGĂ (BALEGĂ) (cuv. autohton) s.f. Excrement al animalelor mari (taurine, cabaline etc.), utilizat după fermentare, în amestec cu paie și urină, ca îngrășămint agricol.

BALIKESIR, oraș în Turcia asiatică; 152,4 mil loc. (1985). Piață agricolă (bumbac, tutun). Textile, ciment; prelucr. pieilor. Nod de comunicații.

BALIKPAPAN, oraș în Indonezia (ins. Kallimantan), port la str. Makassar; 280,7 mil loc. (1980). Expl., prelucr. și exportul petrolului.

BALIMEZ (< tc.) s.n. (In ev. med.) Tun de asediu.

BALINT [ba:lint] Lajos (n. 1921, Delnița, jud. Harghita), prelat de naționalitate maghiară. Arhiepiscop romano-catolic de Alba Iulia (din 1991). Preot (hirononisit în 1957), apoi episcop (1981—1991).

BALINT, Simeon (1810—1880, n. sat Copand, jud. Alba), prefect în oastea lui Avram Iancu. Participant la Revoluția de la 1848—1849 din Transilvania. După înfringerea revoluției, a continuat lupta în sprijinul revendicărilor sociale și naționale ale moșilor.

BALINT [ba:lint] Tibor (n. 1932, Cluj), scriitor maghiar din România. Nuvele și schițe („Trandafirii din Sodoma”), romane („Maimuța plîngătoare”) inspirate din mediul citadin.

BALINT, com. în jud. Timiș, pe Bega; 2 014 loc. (1991). Stație de c.f.

BALISTĂ (< fr., lat.) s.f. Mașină de război, folosită în antic. pentru lansarea de sulițe și proiectile de plumb, fier sau piatră.

BALISTIC, -Ă (< fr. (ii)) adj. Care aparține balisticii, privitor la balistică. □ *Pendul b.* = pendul folosit pentru determinarea vitezei proiectilelor. *Experiment b.* = tragere experimentală pentru verificarea unor elemente privitoare la o altă tragere. *Expertiză b.* = examen criminalistic privind elementele tragerii și urmele create de factorii acesteia.

BALISTICĂ (< fr. (ii)) s.f. Ramură a mecanicii care se ocupă cu studiul mișcării corpurilor grele (ex. proiectile, rachete, sateliți) în câmpuri gravitaționale și în vid, precum și cu studiul forțelor fizice legate de această mișcare.

BALIVERNA (< fr.) s.f. (Fam.; mai ales la pl.) Vorbă, afirmație care nu trebuie luată în serios; minciună, născocire, scornitură.

BALIZA (< fr.) vb. I tranz. A marca diferite puncte pe un teren sau pe suprafața unei ape cu ajutorul balizelor.

BALIZĂ (< fr.) s.n. Totalitatea semnalelor prin care se indică conturul unui aeroport și locul de aterizare; semnalizare cu balize marine.

□ *B. hertzian* = semnalizare radioelectrică a pozițiilor și traseelor necesare navigației aeriene sau maritime. ■ *Marcarea culoarelor sau a distanței de parcurs la antrenamente sau competiții în sporturile nautice.*

BALIZĂ (< fr.) s.f. 1. Reper servind la indicarea poziției unui punct geodezic sau topografic și folosit în ridicările geodezice și topografice. 2. Semnal fix, de diferite forme și culori, luminat sau neluminat, instalat pe apă (b. marină) sau pe uscat pentru a marca zone navigabile, locuri de aterizare, piste de concurs etc. □ *B. avertizoare* = semnal fix așezat înaltea semnalelor de cale ferată.

BALIC (< tc.) s.n. Preparat alimentar obținut prin sărarea cărnii de nisetur sau de morun.

BALL [bo:l] s. **Albert** (1835—1927), constructor de arme de foc american. Peste 135 de invenții, cea mai importantă fiind carabina cu repetiție „Lamson, model 1869, calibrul 11,43”. Folosită în dotarea armatei române.

BALLA, Giacomo (1871—1958), pictor italian. A semnat, împreună cu U. Boccioni, Carlo Carrà, F. Russolo și G. Severini, manifestul futurist din 1910. Interesat de redarea mișcării în pictură („Becul”, „Dinamismul unui căpel în lesă”).

BALLY [balj]. **Charles** (1865—1947), lingvist elvețian. Specialist în lingvistica generală („Lingvistică generală și lingvistică franceză”) și în gramatica comparată a limbilor indo-europene; întemeietor al stilisticii lingvistice („Tratat de stilistică franceză”).

BALLY, Dorel (n. 1923, București), fizician român. Prof. univ. la București. Lucrări privind difracția și spectroscopia de absorbție a radiațiilor X în compuși metalici și optica neutronilor.

BALMACEA, José Manuel (1840—1891), om politic chilian. Ales președinte în 1886, a inițiat un vast program de modernizare a țării pe baza resurselor ei naturale. Politică sa a provocat un război civil, care s-a încheiat prin înfăurarea din funcție. Sa sinucis.

BALMER, Johann Jakob (1825—1898), fizician și matematician elvețian. A descoperit (1895) legea de distribuție a liniilor în spectrul de emisie a hidrogenului (seria B.).

BALMOȘ s.n. Mincare preparată din caș dulce de oaie fierț în lapte, la care se adaugă puțin mălai.

BALMUȘ, Constantin (1898—1957, n. Murgeni, jud. Vaslui), filolog român. Acad. (1948), prof. univ. la Iași și București. Clasicist. Studiul („Étude sur le style de Saint-Augustin”), traduceri („Tratatul despre sublim”).

BALNEAR, -Ă (< fr., lat.) adj. Referitor la

băile curative (stațiune b.).

BALNEO- (is) lat. *balneum* „baie”) Element de compunere însemnând „balnear”, care servește la formarea unor substantive și adjective.

BALNEOCLIMATERIC, -Ă (< balneo- + climateric) adj. Balnear și climateric; balneoclimatic.

BALNEOCLIMATIC, -Ă (< fr.) adj. Balneoclimateric. □ *Tratament b.* = tratament efectuat la munte sau la mare în scopul vindecării unor boli.

BALNEOLOG, -Ă (< fr.) s.n. și f. Medic specialist în balneologie.

BALNEOLOGIE (< balneolog) s.f. Disciplină a medicinei interne, care studiază acțiunea terapeutică a factorilor balneoclimatici (ape minerale și termale, nămoluri etc.).

BALNEOTERAPIE (< balneo- + terapie) s.f. Metodă de tratament medical pentru anumite boli (reumatisme, cardiopatii, digestive, urologice, profesionale etc.), constind în folosirea acțiunii factorilor climatici (altitudinea, presiunea atmosferică, componența în oxigen a aerului, lumină solară etc.), precum și aceea a apelor termale sau reci, a nămolurilor etc. **B.** se practică în instituții sanitare, în stațiuni balneare, climaterice și în centrele urbane ori, ca urmare a unor indicații de specialitate, la domiciliul bolnavului sau la locul de muncă. V. balneologie.

BALOGH [bɔlog] **Edgár** (n. 1906, Timișoara), istoric literar și publicist maghiar din România. Animator al vieții culturale. Studii literare, de istorie, traduceri.

BALOGH [bɔlog] **Péter** (n. 1920, sat Mișca, jud. Bihor), sculptor maghiar din România. Prin creația sa tinde către esențializarea formelor în compoziții monumentale, reliefuluri și plastică mică („Metamorfoză”, „Cantată”, „Vox maris”). **BALOMIR**, Ion (1784 — c. 1835, n. Săliște, jud. Sibiu), pictor român. Portretist („Pravilistul Andronache Donici”). Stil de tranziție între grafismul hieratic tradițional și tendința de redare a volumelor.

BALON (< fr., germ.) s.n. 1. Aerostat fără mijloc propriu de propulsie, constituit dintr-o înveltoare impermeabilă umplută cu un gaz mai ușor decît aerul, de care se atașează o nacelă. □ *B. pilot* = balon liber umplut cu hidrogen care se lasăază în atmosferă și este urmărit cu teodolitul pentru măsurarea vitezei vîntului la diferite alt. *B. sondă* = aerostat liber, lansat în atmosferă, la bordul căruia se instalează aparatură necesară măsurării presiunii, temperaturii, vîntului, umezell relative, radiației solare etc. *B. de săpun* = bășică formată din căbucii de săpun; fig. lucru ireal, nerealizabil. 2. (SPORT) Mingie de diferite forme folosită la anumite jocuri sportive (ex. fotbal, rugby etc.), alcătuită dintr-un înveliș exterior din piele, cauciu sau material plastic și o cameră elastică umplută cu aer. 3. Velă triunghiulară la ambarcațiile de regate. 4. Inveliș etanș al incintei vidate sau umplute cu gaz sub presiune joasă a unei lămpi electrice, a unui tub electronic etc. 5. Vas de sticlă cu pereții bombai, cu unul sau mai multe gîturi, folosit în operațiile de laborator.

BALONA (< fr.) vb. I refl. A-1 crește cuiva volumul abdomenului, datorită acumulării de gaze în stomac și în intestine.

BALONARE (< balona) s.f. (MED.) Meteorism.

BALONET (< fr. (ii)) s.n. 1. Compartiment umplut cu un gaz mai ușor decît aerul în interiorul unui dirijabil. 2. Compartiment inferior al unui balon (1), care comunică cu atmosfera și este despărțit printr-o diafragmă de compartimentul cu gaz.

BALONZĂID (< germ.) s.f. 1. Tesătură de mătase impermeabilizată; p. ext. țesătură ușoară de bumbac, impermeabilizată. 2. Haină de ploaie confecționată din b. (1).

BALOT (< fr.) s.n. 1. Pachet, legătură mare de material (bumbac, lînă, paie) sau de obiecte (haine, rufe); bală. 2. *Ojei-balot* = bandă de ojei utilizată la confecționarea cercurilor de butoaie, la ambalarea mărfurilor etc.

BALOTAJ (< fr.) s.n. (DR.) Situație care se creează la o alegere cînd nici unul dintre candidați nu întrunește majoritatea legală de voturi și, ca urmare, este necesară repetarea alegerii.

BALOTARE (< balot) s.f. Operație de împachetare sub formă de balot a unor materiale.

BALOTĂ 1. Nicolae B. (n. 1925, Cluj), critic literar român. Stabilizat în Germania. Eseuri, articole, studii („Euphorion”, „Labirint”, „De la Ion la Ioanide”; monografiile „Urmuz”, „Al. Philippide”). **2. Ileana B.** (n. 1929, Cluj), artist decorator român. Sora cu **B. (1)**. Pornind de la tehnicile tradiționale ale țesutului, ajunge la o artă modernă ca structură și compoziție, fie în tapiserie, fie în formele tridimensionale (seria „Dealuri”).

BALOTEȘTI, com. în Sectorul Agricol Ilfov, pe Cociovaștea; 5 491 loc. (1991). Filatură și țesătorie de lîn și cînepa. Preparate din carne. Atelier pentru confecționat covorașe. Fermă și stațiune pentru cercetări avicole. Institut de cercetare pentru nutriția animalelor. Stație de c.f. Biserica (sec. 18).

BALSAM (< lt., lat.) s.n. 1. Esență puternic parfumată, extrasă din rășinile unor arbori și utilizată în medicină (ex. b. de Tolu, b. de Perù), în laborator (b. de Canada), în pictură pentru verniri (b. de Copal) și ca liant, sau preparată sintetic și utilizată în farmacie și parfumerie. ■ Fig. Miroso foarte plăcut, pătrunzător. **2. Fig.** Alinare, mîngiere, consolare.

BALSAMIC, -Ă (< fr.) adj. De balsam (1); care are proprietățile balsamului, care conține balsam.

BALS, oraș în Jud. Olt, pe dr. Olteșului; 23 376 loc. (1991). Produse textile și alim.; oțelarie; întreprindere de osii și boghieri; întreprindere mecanică producătoare de instalații pentru irigații, mașini de erbicidat, uscatore pentru cereale, obiecte de uz casnic etc. Reparații de utilaj agricol. Centru pomicol și viticol. Biserici (sec. 18). Atestat documentar din 1564. A primit statut de oraș în 1921.

BALS, familie de boieri din Moldova. Mai important: **Teodor B.** (1790—1857), om politic. Cărmăcăm (1856—1857), adversar al unirii Moldovei cu Țara Românească.

BALS, Gheorghe (1868—1934, n. Adjud), inginer și istoric de artă român. Acad. (1923). Specializat în istoria arhitecturii medievale românești și a legăturilor ei cu lumea Orientului creștin („Bisericele lui Ștefan cel Mare”, „Bisericele și mănăstirile moldovenești din sec. XVI—XVIII”; „Histoire de l'arc roumain ancien” în colab. cu N. Iorga).

BALS, Matei (n. 1905, București), medic român. Prof. univ. la București. Contribuții la chimioterapia unor boli contagioase („Practica chimioterapiei antimicrobiene”, „Antibioticele”).

BALS, Ștefan Lupu M. (n. 1902, București), arhitect, istoric și restaurator român. A contribuit la crearea școlii românești de restaurare (bisericele: Sf. Elefterie vechi, Kretzulescu, Radu Vodă, Patrlarhvia; mănăstirile Snagov, Hurez, Neamț, Moldovița; celele de la Măldărești).

BALSA, com. în Jud. Hunedoara; 1 750 loc. (1991). Expl. de min. auroargentifere (Almașu Mic de Munte).

BALTA, com. în Jud. Mehedinți; 1 802 loc. (1991).

BALTA ALBĂ 1. Liman fluviatil cu apă sarată, slab sulfată, sodică, slab magneziană, pe cursul Inf. al Buzăului, în C. Rimnicului; 10,1 km². Ad. max.: 4 m. Rezerve de namol extractiv (2,45 mil. m³) din care se produce epropol („Pell-amar” ce stă la baza multor produse cosmetice și a unor medicamente antireumatice. **2. Com.** în Jud. Buzău; 3 402 loc. (1991). Stațiune balneoclimaterică permanentă. Indicata pentru tratarea afecțiunilor reumatismale, neurologice periferice, ginecologice, dermatologice. Stație de c.f.

BALTA BRĂILEI, luncă joasă (6—10 m alt.) hidroamenațată a Dunării, cuprinsă între Dunărea Veche la E și Brațul Cremenea (respectiv

Pasca) la V. Inițial o alternanță de mlaștini, girle, lacuri și grinduri ferite de inundații, pe alocuri cu stuful și orlul pe păduri de plop și salcie, cu unele canale navigabile (Filipoli). După îndiguirea și scoaterea de sub inundații, acest ostrov de 60 km lungime, 20 km lățime și c. 96 000 ha se cultivă în cea mai mare parte cu cereale; a fost impropriu denumit „Insula Mare a Brăilei” (nefiind o insulă în înțelesul geografic).

BALTA DOAMNEI, com. în Jud. Prahova; 2 865 loc. (1991).

BALTAG (< tc.) s.n. (în ev. med. în Moldova) Topor mic și ușor, cu două tășuri și cu coadă lungă de lemn, folosit ca armă; era și semnul distinctiv al demnității de agă. ■ (în N Moldovei) Topor mic, ornamentat, purtat de vătășel la nunta.

BALTAG, Cezar (n. 1937, Mălinești, Basarabia), scriitor român. Poezie a devenirii și îngrșirii, construită prin absorbirea și retrăirea marilor simboluri și mituri universale și pe o experiență de cunoaștere și soteriologie creștină („Răștrîngeri”, „Madona din dud”, „Unicorn în oglindă”, „Dialog la mal”, „Euridice și umbra”). Eseuri; traduceri din Mircea Eliade și C.G. Jung.

BALTA IALOMITEI, luncă hidroamenațată a Dunării, cuprinsă între brațele Dunărea Veche (la E) și Borcea (la V); 831,3 km²; 94 km lungime (între Călărăși și Hirșova); 4—12,5 km lățime. Alt. medie: 10—17 m. Reg. de bălți, mlaștini și grinduri, azi îndiguită și desecată. Porumb, grâu, orz, ovăz, sfeclă de zahăr. Creșterea bovinelor și ovinelor. Cunoscută și sub numele de **Balta Borcei**.

BALTA-LIMAN, cartier al Constantinopolului. — **Convenția de la ~**, convenție semnată la 19 apr./1 mai 1849 între Rusia și Imp. Otoman, care stabilea: limitarea dreptului de autonomie a Principatelor Române, numirea domnilor pe șapte ani, desființarea adunărilor obștești și înlocuirea lor cu divanuri ad-hoc alcătuite din boieri, revizuirea Regulamentului Organic, prelungirea regimului de ocupație instaurat după înfrîngerea Revoluției de la 1848.

BALTARD [balgar], **Victor** (1805—1874), arhitect francez. A folosit, printre primii, structura metalică de fier (Halele centrale din Paris și biserica Saint-Augustin).

BALTAZAR, Apcar (Abgar) (1880—1909, n. București), pictor și critic de artă român. Compoziții istorice, portrete, peisaje și scene de gen, evocînd viața mahalalelor („Muza mahalalei”).

BALTAZAR, Camil (1902—1977) n. Focșani), poet român. Lirică elegiacă și de notație („Vecernii”, „Flute de mătăse”) sau a cotidianului nîd („Întoarceera poetului la uneltele sale”). Memorialistică; traduceri.

BALTĂ (cuv. autohton) s.f. 1. Întindere de apă stătătoare, permanentă, din luncă inundabilă a unui rîu, cu apă puțin adîncă, cu o bogată vegetație acvatică și o faună variată; p. ext. lac. □ Expr. *A lăsa balta* (ceva) = a lăsa (ceva) în părăsire, a nu se mai interesa (de ceva). ■ Întindere periodic inundabilă dintre brațele unui rîu sau fluviu. **2.** Apă de ploaie adunată într-o adîncitură; groapă cu apă sau cu mîcrlă; p. ext. apă sau lichid vărsat pe jos.

BALTIC, -Ă (< fr., germ.) adj. Care aparține M. Baltice și regiunilor învecinate; privitor la aceste regiuni sau specific lor. □ *Limbi baltice* = ramură de limbi indo-europene din grupa orientală, cele mai importante fiind letona, lituaniana.

BALTICA, Marea ~, mare continentală a Oc. Atlantic, în N Europei; comunică cu Marea Nordului prin str. Skagerrak și Kattegat; 419 mil km². Ad. medie: 86 m; ad. max.: 470 m. Formează trei mari golfuri: Finic, Botnic și Riga. Salinitate redusă (8—11‰). Numeroase Ins. și arh.: Åland, Bornholm, Gotland, Rügen, Saaremaa. În ea se varsă Neva, Dvina de Vest, Vistula, Oder ș.a. Navigație intensivă. Porturi pr.: St. Petersburg, Tallin, Riga, Gdańsk, Szczecin, Copenhaga, Stockholm, Malmö ș.a. Pescuit. Unită cu Marea Albă prin intermediul L. Onega și

rîului Neva, printr-un canal navigabil (1933) cu 19 ecluze și 227 km lungime.

BALTIMORE [bɔltimɔː], oraș în NE S.U.A. (Maryland), în apropiere de G. Chesapeake; 2,34 mil. loc. (1988, cu suburbiile). Port de comunicații. Aeroport internațional. Nord (34 mil. t trafic, 1985). Mare centru siderurgic (uzinele concernului „Bethlehem Steel Corporation”). Constr. navale, de avioane (uzinele „Martin”), echipament electronic, metalurgia cuprului, rafinarea petrolului, produse chimice și alim. Universitate (1791). Academii de științe (1797). Muzeu de artă, galerii de artă veche. Conservatorul „Peabody”.

BALTIMORE [bɔltimɔː], **David** (n. 1938), biolog american. Profesor la Institutul de Tehnologie din Massachusetts. A descoperit, independent de H. Temin, reverstranscripțaza, o enzimă cu ajutorul căreia se realizează multiplicarea ribovirusurilor. Premiul Nobel pentru medicină (1975), împreună cu H. Temin și R. Dulbecco.

BALTORU, ghețar în M-ții Karakorum, între vf. Chogori (8 611 m) și Gasherbrum II (8 035 m); lungime: 62 km; 775 km².

BALTRUSAITIS, Jurgis (1903—1987), istoric de artă american de origine lituaniană. Specializat în arta evului mediu („Studii asupra artei medievale în Armenia și Georgia”, „Stilistica ornamentală în sculptura romanică”, „Evol mediu fantastic”, „Aberații”, „Anamorfoze”).

BALŢI (lat. *balteus*) s.n. pl. Cîngătoare realizată din pînte de costor înşiruite pe trei rînduri de benzițe subțiri din piele, purtată de femeile din Ținutul Pădurenilor. Folosite inițial ca simboluri ale fecundității, prin descalzarea, în decursul timpului, au devenit atribute estetice de importanță deosebită în portul pădurenecelor, schimbindu-și în unele cazuri și denumirea în *zgardane*.

BALUBA (li) s.m. invar. Populație negridă din grupul de limbi bantu; trăiește în regiunile din bazinul fl. Zair.

BALUNDA s.m. invar. Populație negridă care trăiește în Zair, Angola și Zambia, creatoare, în sec. 16, a statului Lunda. Vorbește o limbă din grupul bantu.

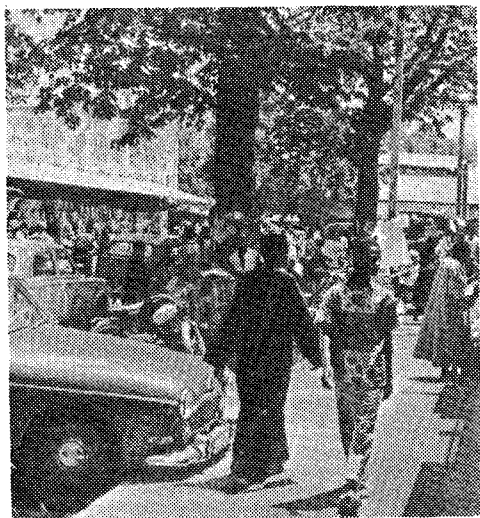
BALUSTRADĂ (< fr.) s.f. 1. Element de construcție folosit pentru a mărgini o scară, un balcon etc., pentru a forma o trecere obligatorie sau pentru a împiedica accesul. **2.** Aparătoare dispusă la marginea unei punți de navă, a unei pasarele etc. pentru siguranța călătorilor.

BALUSTRU (< fr.) s.m. 1. Fiecare dintre stilpii scurți, profilati (de lemn, de beton, de platră etc.) care fac parte dintr-o balustradă. **2.** Compas special pentru trasarea cercurilor cu raza foarte mică.

BALZAC, Honoré de (1799—1850), romancier francez. Scriitor de prodigioasă fecunditate (c. o sută de nuvele și romane, reunite sub titlul „Comedia umană”). A configurat un vast și viguros tablou critic al societății franceze sub Restaurare, sesizînd cu o rară intuiție raporturile social-economice (declinul aristocrației,

Honoré de Balzac

Bamako

ascensiunea burgheziei, obsesia banului). Pictor de moravuri și de caractere, unul dintre cei mai mari creatori de tipuri vii, bine individualizate; a excelat în descrierea legăturilor existente între fizionomia spirituală a eroilor și mediul în care trăiesc aceștia. În opera lui **B.**, fantezia romantică se îmblâni cu forța observației realiste, cu exactitatea științifică a descrierilor și a analizei psihologice. A avut o covârșitoare influență asupra evoluției romanului. Op. pr.: „Gobseck”, „Pielea de săgri”, „Eugénie Grandet”, „Moș Goriot”, „Cézar Birotteau”, „Țăranii”, „Iluzii pierdute”, „Verișoara Bette”, „Vărul Pons”.

BAMAKO, cap. Rep. Mali, port fluvial pe Niger; 800 mil loc. (1989, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Pr. centru politic, cultural și comercial (nuci de cocos, animale, pește, orez) al țării. Muzeu. Grădini botanică. Centru ad-tiv al coloniei franceze a Senegalului Superior și al Nigerului (din 1904), al Sudanului francez (din 1920) și al Federației Mali (din 1959). **B.** a devenit capitala statului independent Mali (din 1960).

BAMĂ (< tc.) s.f. Plantă anuală cultivată, din familia malvaceelor, cu frunze mari, cordiforme, al cărei fruct (capsulă) în stare tânără este folosit în alimentație (*Hibiscus esculentus*); originară din E. Indiei.

BAMBARİ, oraș în S Rep. Centrafricane; 52,1 mil loc. (1988). Nod de comunicații. Centru comercial (bumbac, cauciuc). Preluct. bumbacului.

BAMBERG, oraș în S Germaniei Centrale (Bavaria), în apropiere de Main; 120 mil loc. (1987, cu suburbiile). Nod de comunicații. Textile, hirtie; echipament electronic; constr. de mașini. Numeroase monumente (catedrală, sec. 13, cu un important ansamblu de sculpturi). Palat episcopal (sec. 16). Observator astronomic. Muzeu. Filarmonică renumită. Menționat în 902.

BAMBOCIADĂ (< lt.) s.f. Reprezentare în pictură a unei scene rustice, cu caracter grotesc. Frecventă în arta flamandă-olandeză, își datorează numele pictorului Pieter van Laer, poreclit „il Bamboccio” (paiața).

BAMBUS (< germ.) s.m. Specii de plante exotice arborescente din genul *Bambusa*, familia gramineelor, cu tulpini drepte, cilindrice, înalte pînă la 25 m, foarte rezistente, folosite ca material de construcție.

BAMIAN, masiv muntos în Afghanistanul central (Masivul Hindu Kush). Alt. max.: 5 143 m (vf. Shahfudadi din culmea Koh-i-Baba). Pasul cu același nume (3 700 m alt.) leagă Turkestanul afghan de Kabul.

BAN' (< ban?) s.m. 1. Marfă care îndeplinește (în mod nemijlocit sau printr-un semn al valorii sale) rolul de echivalent general în raport cu celelalte mărfuri; (în mod curent) monedă (de metal sau de hirtie). **B.** au apărut în perioada descompunerii comunei primitive; existența lor este legată de producția de mărfuri. Cu 3 000—4 000 de ani î.Hr., schimbul se făcea prin intermediul vitelor, al blănurilor etc.; cu timpul însă, rolul de **b.** sau marfă-ban l-au căpătat metalele prețioase (indeosebi aurul). În producția de mărfuri dezvoltată, **b.** constituie întruchiparea generală și nemijlocită a valorii tuturor mărfurilor, îndeplinind funcțiile de: măsură a valorii; mijloc de circulație; mijloc de acumulare; tezaurizare; mijloc de plată; bani universali. Cantitatea de **b.** necesară circulației se impune în mod legic pe baza necesităților circulației mărfurilor. În funcțiile de mijloc de circulație și de plată, marfa-bani poate fi înlocuită cu semne ale valorii (semne bănești) sub formă de bancnote, bani de hirtie etc. V. valoare. □ *Bani de credit* = cambii, bancnote, ecureți etc. *Bani de hirtie* = semne bănești neconvertibile, emise de stat și care au curs forțat; hirtie-monedă. *Bani fiduciar* = însemne monetare fără valoare proprie care circulă și se utilizează ca mijloace de plată datorită încrederii inspirate de emitent, de regulă banca națională de emisie. □ *Expr. Bani de buzunar* (sau de cheitaiță) = bani pentru cheltuieli mărunte. *Bani gheață* (sau *lichizi, peșin*) = bani în numerar, cu care poți plăti pe loc. ■ (La pl.) *Avere în numerar*; *parale*. 2. A suta parte dintr-un *leu*; p. ext. monedă de mică valoare. 3. Numele unor monede care au circulat de-a lungul vremii pe terit. României.

BAN' (< scr.) s.m. 1. (Din sec. 10, la slavii de sud) Titlu purtat de unii demnitari cu atribuții politice, administrative, judiciare și militare. 2. (În sec. 13—16, în Ungaria) Dregător regal, conducător al unor regiuni de graniță. 3. (În ev. med. în Țara Românească) Reprezentant al domnului în Oltenia; de la sfîrșitul sec. 15 pînă în 1831 (și în forma de *mare ban*), a fost primul demnitar, după domn, în ierarhia dregătorilor. Vreme îndelungată bănia a fost apanajul familiei Craioveștilor. 4. (Din sec. 17, în Moldova) Dregător domnesc. 5. Persoană care avea acest titlu.

BANACH [banah], Ștefan (1892—1945), matematician polonez. Unul dintre întemeietorii analizei funcționale; studiul și contribuții în teoria spațiilor vectoriale și a structurilor algebrice.

BANAL, -Ă (< fr.) adj. Lipsit de originalitate sau de nouitate, comun; de rînd, obișnuit.

BANALITATE (< fr.) s.f. 1. Caracterul a ceea ce este banal; lipsă de originalitate; platitudine. ■ (Concr.) Lucru obișnuit, comun; idee banală. 2. (PSIH.) Caracteristică a răspunsurilor de mare frecvență date de subiecți în cadrul testelor de creativitate; originale sînt răspunsurile de mică frecvență.

BANALITĂȚI (< fr.) s.f. pl. (În ev. med., în Europa apuseană) Formă de manifestare a autorității senioriale, în virtutea căreia țăranii erau siliți să utilizeze moara, cuporul de pîine, teacul etc. seniorului în schimbul unor redevențe.

BANALIZA (< fr.) vb. 1 refl. și tranz. A deveni sau a face să devină banal.

BANANAL (ILHA DO BANANAL), ins. fluviatilă în Brazilia centrală (Golas), între brațele fl. Araguaia. Supr.: 25 mil km² (cea mai mare ins. fluviatilă din lume). Lungime max.: 500 km; lățime max.: 56 km. Vegetație tropicală bogată (bananieri și palmieri babașu) cu faună variată, inclusă în parcul național Araguaia.

BANANĂ (< fr.) s.f. 1. Fructul bananierului, o bacă lungă, cu miezul făinos, dulce și aromat. 2. Piesă metalică, de formă unul și flșe mici, acoperită parțial cu un mașon izolant și care se montează de obicei la capătul unui cordon electric pentru a stabili un contact conductiv amovibil.

BANANIER (< fr.) s.m. Plantă arborescentă cu tulpina cărnoasă și cu frunze foarte mari; se cunosc c. 60—70 de specii răspândite în regiunile tropicale și subtropicale (Africa, Australia, Crimeea, Caucaz), unde se cultivă pentru fructele comestibile (*Musa paradisiaca*); banan.

BANAT, vechi prov. istorică, situată între Carpații Meridionali, Dunăre, Tisa și Mureș. Locuită în antic. de geto-daci, a fost cucerită de romani la începutul sec. 2 și inclusă în prov. Dacia. În sec. 9—11 este menționată existența în aceste părți a formațiunilor politice românești conduse de *Glad* și apoi de *Ahtum*. În sec. 14—15 aici au fost constituite numeroase districte românești. În sec. 16, partea de V a fost ocupată de turci și transformată în eialet (cu centrul la Timișoara). Ocupat de austrieci; Pacea de la Passarowitz (Iul. 1718) a consfințit pe plan diplomatic stăpînirea Habsburgilor asupra **B.** Colonizat în sec. 18 cu numeroase familii de șvabi. În timpul Revoluției din 1848—1849, românii din **B.** au cerut în adunările de Lugoj și Timișoara recunoașterea egalității lor în drepturi cu celele naționalități. În condițiile destrămării Imp. Austro-Ungar, în 1918, cea mai mare parte a **B.**, cu o populație majoritar românească s-a unit cu România, iar o parte, a intrat în componența Iugoslaviei.

BANAT (< ban?) s.n. Teritoriu condus de un ban?

BANATIT (< Banat) s.n. Grup de roci magmatice intruzive, constituit în special din granodiorite, avînd la partea superioară granite, iar la bază diorite. Formează masive (*batolitice sau lacolitice*), *dyke-uri*, uneori curgeri de lavă și glomerate vulcanice; produce fenomenul de metamorfism de contact cu rocile înconjurătoare.

BANATULUI, M-șii —, ramură a Carpaților Occidentali, care cuprinde M-șii Dognecea, Semenic, Anina, Almăj și Lovci, Pecun și depr. Caraș-Ezeriș, Almăjului și Oraviței.

BANATUL SEVERINULUI (BANATUL DE SEVERIN), unitate militar-administrativă constituită în 1230; cuprindea S Banatului, regiunea Severinului și o mică parte din V Olteniei, cu centrul în cetatea Severinului; conducătorul purta titlul de ban? Feud al domnilor Țării Românești, începînd din vremea lui Basarab I; o mare parte din **B.S.** a căzut, în sec. 16, sub dominația turcească.

BANĂ s.f. Bucată de plătă, de tablă etc. folosită de pescari pentru a marca locul unde au pus carmacele.

BANCI (< fr.) s.n. 1. Ridicătură din depuneri de nisip, pietriș sau nămol, formată pe fundul

mărilor sau în albia apelor curgătoare, ajungând uneori pînă la suprafața apei și periclitînd navigația. 2. Grup de pești, de obicei de aceeași specie, vîrstă și mărime, care se asociază în timpul migrațiilor de reproducere, hrănire, iernare etc.

BANC¹ (< fr.) s.n. 1. Masă sau platformă pe care pot fi montate dispozitive, utilaje, instalații folosite pentru efectuarea unor operații (ex. b. de lucru sau de atelier, b. de probă, b. de rodaj etc.). 2. Postament, suport care susține o mașină-unealtă. 3. Banchetă pe care stă persoana care trage la rame într-o ambarcație.

BANC² (< germ.) s.n. 1. Numele unui joc de cărți. 2. (Fam.) Glumă; anecdotă.

BANCA, com. în jud. Vaslui; 5 296 loc. (1991). Stație de c.f. Reșed. com. este satul Gora Banca.

BANCA DE REGLEMENTĂRI INTERNAȚIONALE (*Banque des règlements internationaux* / *Bank for International Settlements*; B.R.I.), instituție financiară internațională cu competență limitată, cu sediul la Basel (Elveția), creată în 1930 în scopul facilitării cooperării între băncile centrale și a reglementării operațiilor financiare a 29 de țări. Agent al O.C.D.E. și C.E.C.O.

BANCA EUROPEANĂ DE INVESTIȚII (*Banque Européenne d'investissement* / *European Investment Bank*; B.E.I.), instituție bancară a Comunității Economice Europene, cu sediul la Luxemburg, înființată în 1958, pentru finanțarea proiectelor de dezvoltare a țărilor membre, precum și a altor țări.

BANCA EUROPEANĂ PENTRU RECONSTRUCȚIE ȘI DEZVOLTARE (*B.E.R.D.*), instituție financiară interguvernamentală la care participă 39 de state, creată în 1991, la Londra, în scopul efectuării de operațiuni de credit pentru țările Europei Centrale și de Est. Este condusă de un consiliu al guvernatorilor, format din reprezentanții țărilor membre. Are un capital inițial de 10 miliarde ECU (12 miliarde dolari).

BANCA INTERNAȚIONALĂ PENTRU RECONSTRUCȚIE ȘI DEZVOLTARE (*B.I.R.D.*; în engl. *International Bank for Reconstruction and Development*), instituție bancară internațională guvernamentală, cu sediul la Washington, creată în 1945 (și începe activitatea în 1946), în scopul acordării de împrumuturi pentru finanțarea unor proiecte economice, precum și al asistenței tehnice necesare. Instituție specializată a O.N.U. din 1947. B.I.R.D. are 150 membri (1990), printre care și România (din 1972).

BANCA MONDIALĂ (*Banque Mondiale* / *World Bank*), ansamblu de trei instituții bancare, specializate ale O.N.U., care acordă asistență tehnică și financiară țărilor în curs de dezvoltare: Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare, Asociația Internațională pentru Dezvoltare, Societatea Financiară Internațională.

BANCAR, -Ă (< fr., it.) adj. Care aparține băncii? (1), privitor la bancă. □ *Capital b.* = capital bănesc de care dispun băncile, folosindu-l în cea mai mare parte pentru acordarea de împrumuturi cu dobîndă.

BANCĂ¹ (< fr., germ.) s.f. Scaun, lung și îngust, cu sau fără rezemătoare, pe care pot sta în același timp mai multe persoane. ■ Scaun cu pupitru, pe care stau elevii în clasă.

BANCĂ² (< fr. {ii}) s.f. 1. Instituție financiară care execută operații de plată și de credit. □ *B. de emisiune* = b. investită de autoritatea de stat cu dreptul de a emite bancnote. *B. comercială* = b. specializată în primirea de depuneri la vedere și acordarea de credite pe termen scurt. *B. de credit ipotecar* = b. specializată în acordarea de împrumuturi, îndeosebi pe termen lung, garantate cu bunuri imobiliare. *B. de investiții* = b. specializată în finanțarea lucrărilor de reconstrucție și de investiții. *B. de afaceri* = bancă a cărei activitate principală este, pe lângă acordarea de credite și concesiunile, și aceea de gestionare a participațiilor în întreprinderi deja existente sau în curs de formare. *B. multinațio-*

nală = b. ce deține birouri de reprezentare, o succursală și o filială în afara țării de origine. 2. Clădire special construită și utilată pentru o b. (1). 3. (INFORM.) *B. de date* = mulțime de date, organizată în scopul optimizării procesului de căutare și modificare a datelor sau a relațiilor dintre ele, independent de o anumită aplicație (ex. memorarea datelor personale ale membrilor unei organizații economice sau sociale).

BANCHER (< fr., it.) s.m. Proprietar sau mare acționar al unei bănci².

BANCHET (< fr.) s.n. Masă cu caracter festiv, dată în cinstea unei persoane sau a unui eveniment.

BANCHETĂ (< fr.) s.f. 1. Bancă mică (capitonată) fără spetează; bancă sau canapea montată în vehicule, pe care stau oameni. 2. Porțiune orizontală și relativ îngustă, amenajată în lungul unui terasament sau al unui taluz.

BANCHINĂ (< it.) s.f. (CONSTR.) Grîndă de lemn așezată pe sol și pe care se sprijină stîlpii unei schele.

BANCHIZĂ (< fr.) s.f. 1. Cîmp de gheață marină cu aspect de blocuri lipite, format în mările polare (pînă la 74° lat. N și 55–60° lat. S), cu grosimi de la 200 pînă la 1 000 m. 2. Construcție auxiliară realizată la baza unui puț de mină în curs de săpare, destinată să susțină zidăria de deasupra pînă cînd aceasta face priză.

BANCIU, MIRCEA DESIDERIU (n. 1941, Hune-doara), inginer chimist român. M. corresp. al Acad. (1991), prof. univ. la București. Cercetări de sinteză organică și mecanisme de reacție. Aplicații ale metodelor fizice în chimie.

BANCNOTĂ (< engl., germ.) s.f. Bilet de bancă² cu acoperire în aur.

BANCO (< it., fr.) s.n. Invar. (La unele jocuri de cărți) Totalitatea mizelor depuse de jucători.

BANCROFT [bancroft], **George** (1800—1891), istoric american. Unul dintre fondatorii istoriografiei naționale („Istoria Statelor Unite”). Partizan al abolirii sclaviei.

BANCROTĂ (< fr.) s.f. Situație de insolabilitate a unei firme (întreprinderi); falimentul unei firme vinovată de agravarea situației creditorilor săi. □ *B. publică* = suspendarea plășilor unui stat către creditorii săi. *B. frauduloasă* = b. datorată unei gestiuni incorecte.

BAND, com. în jud. Mureș, pe Comlod; 7 326 loc. (1991). Stație de c.f. Biserica de lemn (sec. 18).

BANDA, mare în Oc. Pacific, între Arh. Moluca, ins. Sulawesi și Timor; 714 mii km². Ad. med.: 3 064 m; ad. max.: 7 440 m. Salinitate: 34,5‰. Temp. medie a apei: 27°C. Port. pr.: Ambon.

BANDA, Hastings Kamuzu (n. 1906), om politic din Malawi. Președinte al partidului Congresul Malawi (din 1958). Președinte și prim-min. al Rep. Malawi (din 1966; președinte pe viață din 1971).

BANDAI San, vulcan activ în partea centrală a ins. Honshu (Japonia), la SV de Fukushima. Alt. max.: 1 819 m. La 5 iul. 1888 a erupt catastrofal (1,17 km³ de material, 71 km² supr. acoperită cu lavă), aruncînd cenușa la peste 6 000 m alt. (vulcanul cu cea mai mare înălțime a norului de erupție de pe glob). A dat numele unui tip de activitate vulcanică explozivă, care antrenează în timpul erupției dopul de lavă acidă, consolidată pe coș, și uneori partea superioară a conului vulcanic.

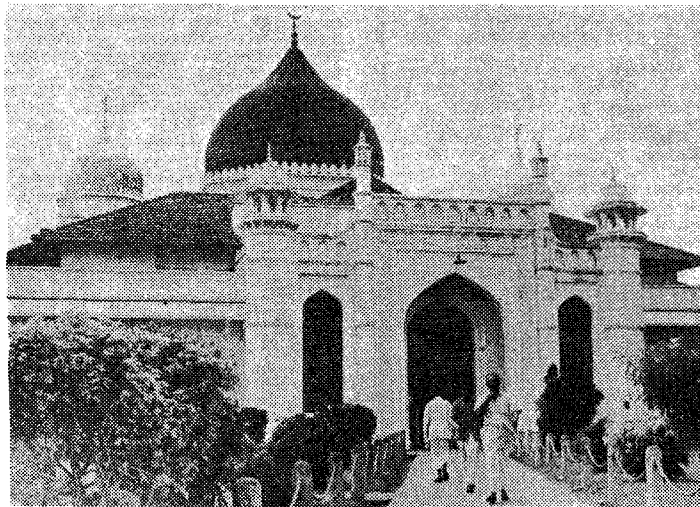
BANDAJ (< fr.) s.n. 1. Fișie de tifon sau de pînză cu care se acoperă un pansament sau se fixează un segment al corpului într-o anumită poziție; p. ext. pansament. ■ Aparat special pentru a susține o hernie. ■ Fașă cu care boxerii își înfășoară pumnii pe sub mînuși. 2. Coroană înelară la periferia unei roți, montate pe obada (janta) acesteia, confecționată din cauciu (la automobile, avioane etc.) sau de metal (la vehicule feroviare). 3. Sistem de inele din sîrmă cu care se consolidează înfășurările rotoarelor mașinilor electrice pentru a evita smulgerea conductoarelor din creștătură sau deformarea capetelor de bobină sub influența forțelor centrifuge.

BANDAJA (< bandaj, după germ.) vb. I tranz. și refl. A(-și) aplica un bandaj.

BANDARANAIKE 1. Solomon B. (1899—1959), om politic ceylonez. Militant pentru consolidarea independenței Ceylonului: prim-min. (1956—1959). Asasinat. 2. **Sirimavo Ratwatte Dias B.** (n. 1916), om politic ceylonez. Soția lui B. (1). Președinte al Partidului Liberații din Sri Lanka (din 1960). Prim-min. al Ceylonului (1960—1965 și 1970—1972) și al Rep. Sri Lanka (1972—1977).

BANDARE (< it.) s.f. 1. Încăinare transversală a unei nave sub acțiunea valurilor, a vîntului etc. 2. Operațiune de diagnosticare a bolilor genetice, constînd în colorarea cromozomilor pentru evidențierea benzilor de culoare închisă și deschisă ale acestora.

Bandar Seri Begawan. Moscheea cu acoperiș de aur

BANDAR-E' ABBAS, oraș în S Iranului, port la G. Persic (str. Ormuz); 201,6 mil loc. (1986). Prelucr. petrolului. Export de curmale și lînă. Fundat în 1623 de Abbas I, a fost mult timp unul dintre pr. porturi ale țării.

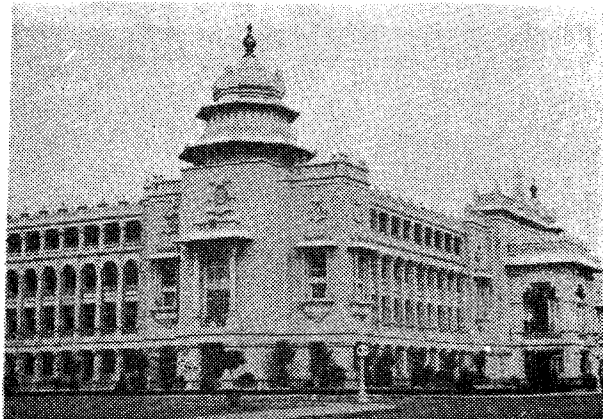
BANDAR SERI BEGAWAN, oraș, port la M. Chinei de Sud, capitala sultanatului Brunei; 80 mil loc. (1985). Șantier naval. Prelucr. lemnului. Export de petrol. Aeroport internațional. Palat regal. Moschei. Universitate. Vechiul nume (pînă în 1972): *Brunei*.

BANDĂ ¹ (< fr., germ.) s.f. 1. Fișe flexibilă (din metal, cauciuc, hirtie, material textil etc.) de grosime mică, avînd lungimea mult mai mare decît lățimea, cu care se leagă, se înfașoară sau se întărește ceva; bantă (1). ■ Fișe cu care se împodobește, de obicei pe margini, un obiect de îmbrăcăminte. □ B. transportoare = mijloc de transport folosit la deplasarea în vrac a obiectelor în timpul prelucrării lor. B. de rulare = parte a unui echipament pneumatic care face contact permanent cu solul. Producție (sau lucru) pe (sau în) b. = producție (sau lucru) în flux, care, pentru trecerea succesivă a obiectelor muncii de la o fază sau o operație a ciclului de fabricație la alta, folosește b. transportoare. B. de alegere = b. mobilă, pe care se face sortarea manuală a minereurilor sau a cărbunilor. B. izolantă = fișe din țesătură de bumbac sau de mătase, simplă, impregnată, uleiată sau cauciucată, cu care se izolează electric conductoarele și înădririle sau se consolidează înfășurările electrice. B. magnetică = fișe din material plastic, pe care este dispersată uniform o pulbere feromagnetică fină, folosită pentru înregistrarea magnetică a sunetelor cu ajutorul magnetofonului sau casetofonului. B. video = b. magnetică pentru înregistrarea, simultană a imaginilor și sunetului cu ajutorul unei videocamere. B. de imagini = peliculă cinematografică; film (3). 2. (DRUM.) B. de circulație = fișe din partea carosabilă a unui drum, rezervată circulației în același sens a unui singur tip de vehicule. 3. Fiecare dintre marginile elastice ale mesei de biliard. 4. Șina care împreună cu cele două țevi ale unei puști de vîntătoare. 5. (FIZ.) Grup de valori discrete, dar apropiate între ele, pe care le poate lua energia electronilor dintr-un cristal; se caracterizează printr-o anumită însușire fizică (ex. b. de conducție, b. de valență etc.) 6. (TELEC.) Grup de frecvențe apropiate din spectrul discret sau continuu al unei oscilații electromagnetice sau mecanice. □ B. de frecvențe = interval din șirul frecvențelor, caracterizat prin anumite proprietăți comune din punctul de vedere al utilizării lor în telecomunicații și telemecanică. 7. (MAT.) *Bandă lui Möbius* = model al unei suprafețe cu o singură față, obținut prin lipirea capetelor unei benzi dreptunghiulare, astfel încît virfurile de pe aceeași diagonală să se suprapună. 8. (INFORM.) B. perforată = b. de hirtie sau material plastic utilizată pentru introducerea sau extragerea datelor dintr-un sistem de calcul, prin codificarea caracterelor sub forma unor perforații, de obicei circulare, dispuse transversal pe bandă pe un număr de piste. B. pilot = b. perforată închisă, circulară, utilizată la anumite tipuri de imprimantă pentru specificarea spațiilor pe verticală a caracterelor tipărite și sincronizarea imprimării pe paginile prefixate de hirtie. 9. B. desenată = poveste descrisă printr-o suită de imagini întîlnită în publicații. 10. B. de mitralieră = fișe din pînză sau metal, pe care sînt fixate cartușele pentru alimentarea mitralierei.

BANDĂ ² (< fr.) s.f. 1. Grup de răufăcători; șleahță, clică. 2. (Glumeț) Grup de prieteni care apar de obicei împreună.

BANDEIRA [bandeira] Pico da ~, cel mai înalt vf. din Pod. Braziliei, în masivul Serra do Caparaó, alcătuit din gnais și cu pantele acoperite de păduri tropicale umede. Alt.: 2 884 m.

BANDELLO, Matteo (1485—1561), scriitor renescentist italian. Subiectele unora dintre nuvelele sale au fost reluate mai tîrziu de

Banqalore. Palatul guvernului

Shakespeare, Lope de Vega, Cervantes, Molière, Musset.

BANDERILĂ (< fr.) s.f. Suliță mică prevăzută cu un steguleț, pe care toreadorii o infig în grumazul taurilor.

BANDEROLĂ (< fr., it.) s.f. 1. Fișe de hirtie pătrăcută în jurul unui pachet, al unei cărți etc. pentru a împiedica desfacerea lor. 2. Fișe de pînză pătrăcută în jurul brașului, ca semn al unei anumite însărcinări; brasardă. 3. Steguleț de lance, de catarg etc.

BANDIERĂ (< fr.) s.f. Steag, stindard (al unei corăbii).

BANDINELLI (Bartholomeo di Michele Agnolo, zis il Baccio sau ~) (1493—1560), sculptor florentin. Opere cu teme religioase și portrete de mare expresivitate, în atitudini torsionate („Sf. Petru” la catedrala din Florența. „Pietă” în biserica Annunziata. „Hercule ucigîndu-l pe Cacus”).

BANDINI, Marco (BANDINUS MARCUS) (c. 1593/1598—1650), misionar franciscan, de origine bosniac. Stabilît în Moldova (din 1644). Raportul său („Codex Bandinus”) este unul dintre cele mai importante memorii din sec. 17 privind Țările Române.

BANDIT (< fr.) s.m. Tilhar; p. ext. persoană care comite o infracțiune (gravă).

BANDITISM (< fr.) s.n. Tilhărie; p. ext. infracțiune (gravă).

BANDŢOLĂ (< sp.) s.f. Instrument muzical cu coarde, asemănător cu *bandura*.

BANDOTECĂ (< germ.; [s] *Band* „bandă” + gr. *theke* „cutie”) s.f. Colecție de benzi de magnetofon. ■ Mobilă, încăpere în care se păstrează aceste benzi. ■ (INFORM.) Depozit

organizat de benzi magnetice pe care se află memorate programe și (sau) date necesare pentru eventuale reutilizări.

BANDOU (< fr.) s.m. 1. Legătură de încins fruntea, capul, de legat ochii. 2. Boltă îngustă care formează ancadramentul intrării într-un tunel. 3. Profil plat folosit pentru conturarea golurilor (uși și ferestre). 4. Profil plat ce ornamează fațadele pentru a delimita compartimentările.

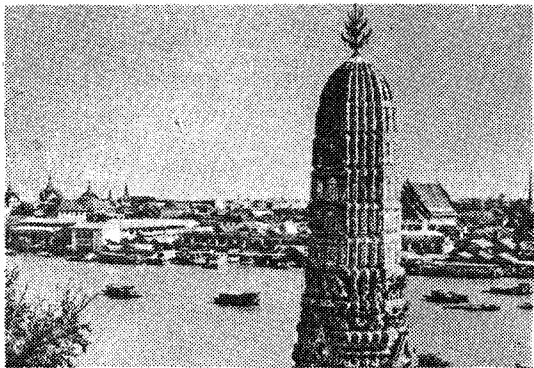
BANDULĂ (< it.) s.f. Piesă de lemn în formă de pară, legată de o frînghie subțire și care ajută la aruncarea, de la bordul unei nave la chei, a parimelor grele de legare a navei la acostare.

BANDULIERĂ (< fr.) s.f. Bandă de pînză, de piele etc. pusă de-a curmezișul corpului și de care se acîrnă o armă (pistol, pistol-automat, sabie). □ Loc. (Despre o armă) în *bandulieră* = de-a curmezișul spatelui sau al pieptului.

BANDUNG, oraș în Indonezia (Java) la SE de Jakarta; 1,63 mil. loc. (1985, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Centru turistic. Ind. chimică (prelucr. chininei), electrotehnică, alim., textilă, de prelucr. a cauciucului natural. Constr. de avioane. Universitate. Centru de cercetări nucleare (1964). Stațiune climaterică. Fundat în 1810. Aici a avut loc prima conferință a statelor independente din Asia și Africa, în 1955, cu participarea reprezentanților a 29 de țări cu scopul sprînjirii luptei pentru independență națională.

BANDURĂ (< rus., ucr.) s.f. Instrument muzical popular ucrainean cu tastieră scurtă și cu 8—24 de coarde, care emite sunete prin clupire.

Bangkok. Pagoda de aur (Wat Arun)

Bangui. Vedere generală

BANFF, parc național în Canada (SV Alberta), pe pantele estice ale M-ților Stincoși. Supr.: 6 617,6 km². Fundat în 1885. Relief muntos (culmile Saskatchewan, Paterson, Hector etc.). Ocroteste o floră și o faună deosebite (bradul negru și Douglas, cerbul Wapiti, ursul Grizzly, puma, numeroase păsări). Izv. minerale. Centre turistice: Banff și Lake Louise.

BANGALORE [bɛŋgaloː], oraș în S Indiei, centru ad-tiv al statului Karnataka; 4,61 mil. loc. (1990, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Mare centru comercial. Ind. textilă, alim. și de prelucr. a metalelor (mașini agricole, vagoane, avioane). Hîrtie, prod. farmaceutice. Vechi oraș-fortăreață (sec. 16). Monumente. Universitate. Laborator național de cercetări aeronautice și cosmice (1960). Stațiune climaterică.

BANGKA, ins. indoneziană în Arh. Sondelor Mari, la SE de Sumatera, de care este despărțită prin str. cu același nume; 11,6 mil km²; c. 350 mil loc. Expl. de cositor și aur. Păduri tropicale. Arbori de piper.

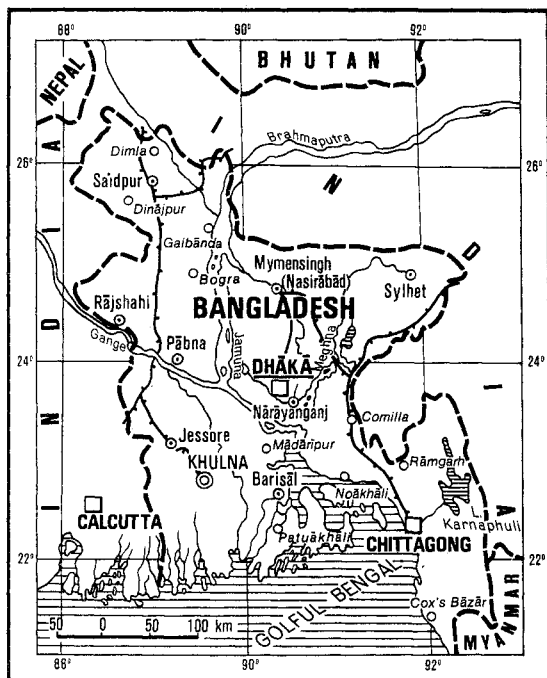
BANGKOK (KRUNG THEP sau MAHA NAKHON), cap. Thailandeii, port pe fl. Menam (30 mil. t trafic, 1986), la 33 km de G. Siam, prin care se realizează c. 80% din exportul țării; 5,79 mil. loc. (1990, împreună cu Thon Buri). Nod de comunicații. Aeroport internațional (Donmuang). Pr. centru economic, politic și cultural al țării. Fabrici de prelucr. a lemnului, de ciment, textile și conf., tractoare, prod. electrotehnice, întreprinderi pentru decortizarea orezului, de produse alim.; reparații navale. Universități. Numeroase monumente (300 de pagode, Palatul regal etc.); mai este numit și „Veneția Orientului” (c. 300 mil loc. trăiesc pe ambarcații mobile în nenumăratele canale din oraș). Cap. Thailandeii din 1782. Sediul SEATO (din 1955). Cunoscut din sec. 16.

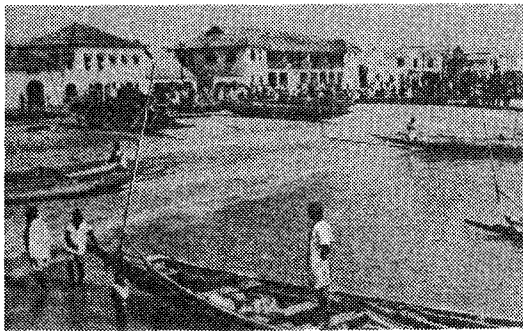
BANGLADESH [baŋgloːdɛʃ], Republica Populară ~, stat în Asia central-sudică, pe cursul inferior al fl. Gange; 144 mil km²; 106,5 mil. loc. (1989). Limba de stat: bengali. Cap.: Dhaka. Orașe pr.: Chittagong, Khulna. Este împărțit în patru prov. Peste 85% din supr. B. este reprezentată de o cîmpie plană (alt. sub 10 m), traversată de Gange (Padma), Brahmaputra (Jamuna) și Meghna, delta comună acestora măsurînd c. 100 mil km². Climă tropicală musonică; cicloane cu efecte catastrofale în zona litorală. Resurse de gaze naturale, petrol (în cantități mici), cărbune, sare ș.a. Întreprinderi de prelucr. a lutei, de ciment, îngrășăminte

chim., hîrtie, sticlărie, produse alim. ș.a. Șantiere navale. Se cultivă lută (c. 0,9 mil. t, 26,9% din prod. mondială, 1988), orez (21,9 mil. t, 1988), creștie de zahăr (7,2 mil. t, 1988), ceai (41 mil. t, 1988), grîu (1 mil. t, 1988), legume, bumbac ș.a.; se cresc bovine (22,8 mil. capete, 1988), caprine (10,7 mil. capete, 1988), ovine, cabaline (c. 2 mil. capete, 1988). Pescuit: c. 800 mil t (1986). Cf.: 2,9 mil km. Căi rutiere: 24 mil km. Moneda: 1 taka = 100 paisa. Exportă conf., lută și țesături din lută (c. 2/3), crustacee, piel., articole din piele, ceai ș.a. și importă materii

prime și semifabricate, produse alim., uleiă ind. și mijloace de transport, combustibili, produse chim. ș.a. — Istorice. Terit. de azi al B. a făcut parte, succesiv, din Imp. Gupta (sec. 5—4 î.Hr.) și Maurya (sec. 4—3 î.Hr.), din Imp. Marilor Moguli (sec. 17—18) și din colonia britanică India (sec. 18—20). În aug. 1947 a fost proclamată independența statului Pakistan, format din două prov., aflate la 1 700 km distanță una de alta, ambele avînd o populație preponderent musulmană: Pakistanul de V și Pakistanul de E (actualul B.). Contradicțiile economice, politice, etnice, culturale și religioase despart cele două provincii. În 1949, șeful Mujibur Rahman formează Liga Awami care se pronunță pentru autonomia Pakistanului de E. După victoria în alegeri (1970) a partidului Liga Awami în Pakistanul de E, acesta își proclamă independența (mart. 1971). Trupele pakistaneze încearcă să înăbușe mișcarea de independență. În condițiile războiului civil și, apoi, ale războiului indo-pakistanez, Pakistanul de E devine stat independent (16 dec. 1972) luînd numele de B. (recunoscut în Pakistan în 1974). În febr. 1975, constituția este modificată; partidele politice sînt desființate, constituindu-se partidul unic, de guvernămînt al cărui conducător, Mujibur Rahman, devine președintele republicii. În aug. 1975, o lovitură de stat îl înlătură pe Mujibur Rahman (care este asasinat) și inaugurează o perioadă de instabilitate politică internă. La 24 mart. 1982, puterea este preluată de generalul H.M. Ershad, administrator-șef al legii marțiale și apoi președinte al statului (1988—1990). De la 23 apr. 1982 activitatea legislativă și cea executivă sînt deținute de președinte, asistat de un consiliu consultativ și de un cabinet. Activitatea partidelor politice interzisă (din 1984, este parțial permisă). B. este republică islamică.

BAN GU (32—92), istoric chinez. Autor al primei monografii dinastice („Cronica dinastiei Han”), model al istoriografiei chineze pentru două milenii.

Banjul

BANGUI [bãghj], cap. Rep. Centrafricane, port pe Oubangui; 596,8 mil loc. (1988, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Pr. centru politic și economic al țării. Intrepr. textile, de încălș., producătoare de ulei de cocos și de prelucr. a lemnului. Universitate. Întemeiat în 1889. Centrul ad-tiv (din 1914) al terit. Oubangui-Charri din componența Africii Ecuatoriale Franceze, a devenit cap. statului independent Republica Africa Centrală (din 1960), a Imperiului (din 1976) și a Rep. Centrafricane (din 1979).

BANGWEULU [bãg:wulul], lac în Africa Ecuatorială (Zambia), la S de L. Tanganyika, la 1 067 m alt.; 4,9 mil km² (15 mil km² în sezonul ploios). Ad. max.: 5 m. Aici își are obârșia Luapula, unul dintre izv. fl. Zair. Descoperit în 1868 de D. Livingstone. Pe malul estic se află parcul național Isangano.

BANHA (BENHA), oraș în N Egiptului, în S Deltel Nilului, la N de Cairo; 120,2 mil loc. (1986). Nod de transport. Ind. alim. și textilă. Centru comercial (cereale, bumbac, măslin).

BANIȚĂ (< bg.) s.f. 1. Unitate de măsură cerealiară pentru volum folosită în trecut, egală cu c. 34 l. 2. Vas cu această capacitate; conținutul unui asemenea vas. 2. Dimerlie.

BANJA LUKA [bãña], oraș în NV Iugoslaviei (Bosnia și Herțegovina); 183,6 mil loc. (1981, cu suburbiile). Ind. siderurgică, constr. de mașini, chim., a tutunului, piel., celulozei și hirtiei. Stațiune balneară. Afectat de un cutremur de pământ în 1969.

BANJARMASIN [bãndzãrmãsin], oraș în Indonezia (ins. Kalimantan), port la M. Java; 434 mil loc. (1983, cu suburbiile). Expl. de min. de fier și diamante. Constr. navale. Prelucr. lemnului. Export de petrol, cărbune, lemn, piper, cauciuc și bumbac. Universitate.

BANJO (< fr.) s.n. instrument muzical originar din N Africii, cu cutia de rezonanță de forma unei tobe acoperite cu piele, cu gît lung și cu 5—9 coarde; emite sunete prin ciupire.

BANJUL, cap. Gambiei, port în estuarul fl. Gambia; 145,7 mil loc. (1983, cu suburbiile). Centru comercial. Aeroportul internațional Yundum. Export de cauciuc, arahide, ulei de palmier. Intrepr. de prelucr. a arahidelor. Constr. de nave fluviale. Întemeiat de englezi în 1816. Centrul ad-tiv al coloniei (din 1834) și protectoratului britanic Gambia (1902). Cap. statului independent Gambia (din 1965). Vechiul nume: Bathurst (pînă în 1973).

BANKS [bãncjs] 1. Ins. nelocuită în Arh. Arctic Canadian, situată între continent și ins. Victoria și Melville; 66,5 mil km². Relief colinar (alt. max.: 762 m). Climat subarctic, cu vegetație și soluri de tundră. 2. Suiță de canale, str. și mări interioare în N continentului nord-american, care unește M. Baffin cu M. Beaufort. Parte componentă a Pasajului de Nord-Vest.

BANLOC, com. în jud. Timiș; 4 679 loc. (1991). Piscicultură (iazuri și heleșteie). Stație de c.f. Mănăstirea Patoș (sec. 13, reconstruită ulterior), biserică în stil baroc (sec. 18).

BANSKÁ BYSTRICA [bãnsca bistrița], oraș în Ceho-Slovacia (Slovacia), pe riul Hron; 85,3 mil loc. (1989). Centrală atomoelectrică. Metalurgie neferoasă, constr. de rășini, ind. chimică, textilă, prelucr. lemnului. Aici, în timpul celui de-al doilea război mondial, Armata I Română, comandată de generalul Vasile Atanasiu, a purtat lupte grele împotriva trupelor hitleriste (mart. 1945). Monumentul Ostașului Român.

BANTĂ (< rus.) s.f. 1. Bandă (1). 2. Fișe de pinză cusută pe marginea gulerului și minciilor cămășii în portul popular; p. ext. guler; manșetă.

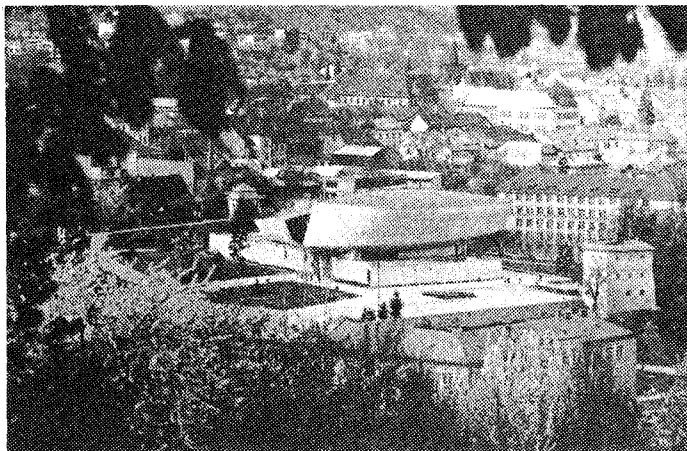
BANTING [bãntiŋ], Sir Frederick Grant (1891—1941), fiziolog și farmacolog canadian. A studiat secreția internă a pancreasului. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1923), împreună cu J.J.R. Macleod.

BANTU (li) s.m. Invar. Populație africană neagră, de o mare diversitate antropologică, din Africa Ecuatorială și Meridională. ■ Limbi b. = grup mare de limbi negroafricane din familia nigero-congoleză, primele cu care au intrat în contact europenii.

BANTUSTANE (Black Homelands), denumire dată unor terit. din Republica Africa de Sud rezervate unor grupuri etnice indigene de culoare și care beneficiază de o anumită autonomie internă. Din 1976, guvernele sud-africane au proclamat „independența” unor b.: Bophuthatswana, Transkei, Venda, Ciskei ș.a., nerecunoscută de O.N.U și O.U.A.

BANU, Ion (n. 1913, București), filozof român. Prof. univ. la București. Lucrări de istorie a filozofiei antice („Heraclit”, „Filozofia Orientului antic”) și de teorie a istoriei filozofiei („Introducere în istoria filozofiei”).

Banská Bystrica. Vedere generală

BANUȘ, Maria (n. 1914, București), poetă română. Debutază cu o lirică a adolescenței, de o remarcabilă senzorialitate și candoare („Țara fetelor”). Ulterior, interpretează a temelor prolecultiste, a elanurilor civice ocazionale („Versuri”, „Ție-ți vorbesc, Americă!”), a miturilor și întrebărilor existențiale („Portretul din Fayum”, „Noiembrie, inocentul”, „Oricine și ceva”). Memorialistică („Sub camuflaj”). Premiul „Herder” (1989).

BANVILLE [bãvji], Théodore de (1823—1891), poet francez. Reprezentant al parnasianismului. Versuri dezvăluind un remarcabil cult al formei („Carliadele”), fantezie și umor („Ode funambulești”); comedii („Gringoire”).

BANZARE [bãnzea], Țara ~ (BANZARE COAST) (British, Australian, New Zealand Antarctic Research Expedition), porțiunea coastei antarctice, la Oc. Indian, cuprinsă între 122° long. E (Țara Sabrina) și 130° long. E (Țara Wilkes).

BAOBAB (< fr. li) s.m. Arbore tropical din Africa și Asia, înalt de 12—22 m, cu circumferința trunchiului pînă la 48 m, cu ramuri foarte mari, diametrul coroanei variind între 38 și 48 m, și cu fructe ovoide, numite piinea maimuțelor (*Adansonia digitata*).

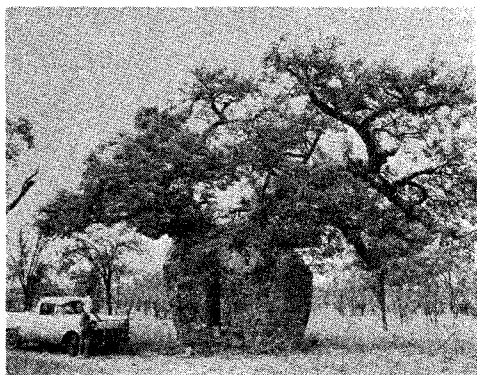
BAODING, oraș în N Chinei (Hebei), la SV de Beijing; 548 mil loc. (1986, cu suburbiile). Uzine constr. de mașini agricole, transformatoare, aparate foto, fabrici de ciment, textile (bumbac, mătase naturală), alim.

BAOJI, oraș în centrul Chinei (Shaanxi), pe Weihe; 368 mil loc. (1986). Nod feroviar. Ind. textilă, constr. de mașini, a hirtiei și chim.

BAOTOU, oraș în N Chinei (Mongolia Inferioară), pe Huanghe; 1,16 mil. loc. (1986, cu suburbiile). Nod feroviar. Expl. de hule și min. de fier. Mare combinat metalurgic. Ind. textilă și mat. de constr.

BAPTISM (< fr.; {s} lat. *baptisma* „botez”) s.n. 1. Mișcare fondată de pastorul John Smith la începutul sec. 17, în Anglia, ca protest împotriva bisericii anglicane oficiale; de aici, s-a răspindit în Olanda. În sec. 18, mulți bapțiști au emigrat în America de Nord. La începutul sec. 19 emisarii din America au venit în Europa întemeind comunități bapțiști în Germania, Elveția, Rusia, Ungaria și alte țări, între care și România. Din creștinism, refuză tradiția, admitînd numai Scriptura. 2. Doctrină protestantă care pune un accent deosebit pe actul botezului oficial la majoratul religios (16 ani), comportînd lmersiunea.

BAPTIST, -Ă (< fr.) subst., adj. 1. S.m. și f. Adept al bapțișmului. 2. Adj. Care aparține bapțișmului, privitor la bapțișm.

Baobab

BAPTISTERIU (< fr., lat.) s.n. 1. Bazin de înot în termele antice. 2. Capela pe lângă o biserică unde se fac botezurile la catolici; bazin folosit la botezul prin scufundare (imersiune).

BA'QUBAH, oraș în E. Irakului, la NE de Bagdad, pe râul Diale; 114,5 mil. loc. (1985). Centru agricol (curmale, bumbac).

BAR' (< fr. ii); {s} gr. *baros* „greutate” s.m. Unitate de măsură tolerată a presiunii (simbol: bar), egală cu 10^5N/m^2 . V. pascal.

BAR² (< engl., fr.) s.n. 1. Local public în care consumatorii sînt serviți stînd în picioare sau pe scaune înalte, de obicei în fața unei teighele; p. restr. teighele (uneori special amenajată) în localurile publice, la care (se prepară și) se servesc băuturile. ■ Dulap sau compartiment într-un dulap de sufragerie în care se păstrează băuturi. 2. Local de lux unde se petrece cu muzică, dans, program artistic etc. (noaptea tirziu); cabaret.

BARA (< fr.) vb. I tranz. 1. A împiedica, a opri trecerea, intrarea, circulația. 2. A trage o linie, o bară peste un text, pentru a-l anula.

BARA, com. în jud. Timiș; 325 loc. (1991).

BARABA sau **BARABBA** (în „Noul Testament”), tilhar iudeu, căpetenie de răzvrățiți și ucigași. Eliberat cu ocazia sărbătorilor de Paști, cînd poporul, pus să aleagă între el și Hristos, a preferat ucigașul nevinovatului.

BARABAS [b̄arob̄os] Mikdós (1810—1898), pictor maghiar din Transilvania. Portrete, peisaje, într-o manieră academică, cu note de surprindere spontană a oamenilor și lucrurilor („Mocani sălișteni îndreptîndu-se spre țîrg”).

BARABOI (< bg.) s.m. 1. Plantă erbacee biennială sau perenă din familia umbeliferelor, înaltă de 50—200 cm, cu frunze penate, flori albe și rădăcini îngroșate, comestibile (*Chaerophyllum bulbosum*). 2. (Art.) Dans popular românesc asemănător horei, cu ritm binar și mișcare vioale, răsîndit, și sub alte denumiri, în întreaga țară; melodia corespunzătoare acestui dans.

BARAC, Ioan (1776/1777—1848, n. sat Alămor, jud. Sibiu), scriitor român. Basmul alegoric în versuri „Istorie despre Arghir cel frumos și despre Elena cea frumoasă” (adaptare); traduceri și prelucrări de romane populare („Halima”).

BARACĂ (< fr.) s.f. Construcție provizorie din scînduri, din panouri demontabile sau din zidărie, folosită ca locuință, birou, depozit etc.

BARACUȚA (< sp. ii) s.f. Pește marin răpitor, asemănător ca formă cu știuca, de peste 2 m lungime, foarte agresiv, putînd fi periculos pentru înotători.

BARAJ (< fr.) s.n. 1. Obstacol transversal pe firul unei văi, natural (de alunecare, prăbușire, vulcanic, morenic, glaciular) sau antropic (din lemn, zid, beton etc.). 2. Construcție hidrotehnică, așezată transversal în albia unui curs de apă, pentru ridicarea nivelului apei în amonte și crearea unui lac de acumulare. Cele mai înalte b.: Gurguș și Nurek (C.S.I.), 325 m și respectiv

317, Grande Dixence (Elveția, 285 m), Vaiont (Italia, 262 m), Oroville (S.U.A., 230 m); în România, b. de la Bicaz, pe Bistrița (127 m), de la Vidraru, pe Argeș (167 m), b. Gura Apelor de pe Rîul Mare al hidrocentralei Brazi (174 m). Sin. stăvilă, zăgăz. 3. Lucrare executată în mină din scînduri sau din pînă cauciucată, pentru reducerea curentului de aeraj în vederea stingerii incendiilor subterane. 4. Piedică, barieră. 5. (MILIT.) Lucrare genetică constituind un obstacol în înaintarea inamicului (b. antitanc, b. contra infanteriei). Se realizează: b. explozive (cîmpuri de mine), b. neexplozive (șanțuri, escarpe etc.), b. chimice (substanțe toxice de luptă). 6. Întrecere între doi sau mai mulți sportivi sau între două sau mai multe echipe, aflate la egalitate, pentru a se putea departaja într-un clasament oficial.

BARANAGAR, oraș în NE Indiei (Bengalul de Vest), suburbie nordică a Calcuttei, port pe Hooghly; 170,3 mil. loc. (1981). Șantiere navale. Ind. iutei, chim. și încălz.

BARANGA, Aurel (1913—1979, n. București), dramaturg și publicist român. Versuri avangardiste („Poeme cu orbii”), un volum de proză reportajistică („Ninge peste Ucraina”), drame și farse satirice, inspirate din actualitate („Opinia publică”, „Viața unei femei”). Mici fabule în versuri.

BARANOV, Nikolai Varfolomeevici (n. 1909), arhitect și urbanist rus. Prof. univ. la St. Petersburg. Autorul planului general de reconstrucție a St. Petersburgului (1945—1948) și a unor palate din sec. 18 și 19; construcții și ansambluri urbanistice moderne. Lucrări teoretice („Urbanismul modern”).

BARANOVICI, oraș în Bielorusia (C.S.I.), la NE de Brest; 159 mil. loc. (1989). Nod de transport. Ind. constr. de mașini, prelucr. lemnului, conf. și tricotație, încălz., mat. de constr.

BARÁNY (BARANYI) [b̄aːraːɲ] Róbert (1876—1936), fiziolog și otorinolaringolog aus-

John Barbiroli

triac de origine ungară. Stabilît în Suedia. Prof. univ. la Uppsala. Unul dintre fondatorii otoneurologiei. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1914).

BARAOLT 1, Masiv muntos în SV Carpaților Orientali, în marele cot al Oltului (între defileele Tugnad și Racoș), limitat de M-ții Harghita și depr. Baraolt (la NV) și depr. Sfîntu Gheorghe (la S). Alcătuit din filș (marno-grezos și grezos-calcaros) cu intruziuni de roci vulcanice. Alt. max.: 1 018 m (vf. Gurgău). Păduri de fag și stejar. Pașuni. Expl. de lignit (Valea Crișului, Sf. Gheorghe). 2. Depr. tectono-erozivă în SV Carpaților Orientali, între Dealul Dugău și M-ții Perșani (la V), M-ții Baraolt (la S) și Harghita (la NE), drenată de râurile Baraolt, Virghiș și Cormoș. Relief colinar și de terase. Expl. de lignit (Căpeni, Virghiș etc.) și mat. de constr.; ape minerale (Virghiș, Biborțeni). 3. Oraș în jud. Covasna, în depr. și pe râul cu același nume (afi. al Oltului); 10 530 loc. (1991). Expl. de lignit; stație de sortare și insulozare a lignitului. Combinat pentru produse lactate; fabrică de pîine; constr. de mașini. Menționat documentar din 1224. Declarat oraș în 1968. În satul Biborțeni, biserică (sec. 13, cu transformări ulterioare). În satul Căpeni, biserică (sec. 14—15, cu transformări din sec. 18).

BARASCH, Eugen A. (1906—1987, n. București), jurist român. M. coresp. al Acad. (1963). Lucrări de drept civil și de dreptul familiei („Teoria generală a contractelor economice”, în colab., „Ocroirea părintească”, în colab.).

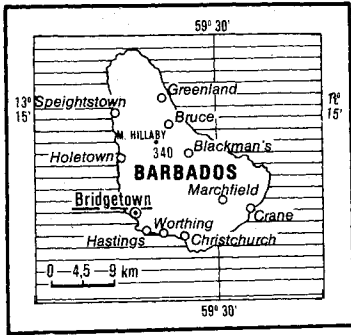
BARASCH, Iuliu (1815—1863, n. Brody, Polonia), medic român. A înființat primul spital de copii din București. Popularizator al cunoștințelor științifice și fondator al revistei „Ișis”.

BARASCHI, Constantin (1902—1966, n. Cîmpulung), sculptor român. M. coresp. al Acad. (1955), prof. univ. la București. A abordat un larg registru tematic într-o viziune realistă, ce manifestă predilecție pentru finisarea suprafețelor („Mihai Eminescu”, „Fica artistului”).

BARATĂ (< fr.) s.f. 1. Aparat de omogenizare și emulsionare folosit la fabricarea margarinei. 2. Aparat utilizat în filcarea de viscoză pentru obținerea xantogenatului de celuloză.

BARĂ (< fr.) s.f. 1. Element rigid al unui sistem tehnic sau semifabricat cu lungime mare în raport cu lățimea și grosimea. 2. Conductor neizolat, de secțiune relativ mare, folosit în construcția mașinilor și aparatelor electrice și în instalații electrice. B. colectoră = conductor folosit într-o instalație electrică de forță, la care se leagă prin aparate de conectare circuitele electrice de distribuție și consum ale energiei electrice. B. de comandă = b. din material absorbant de neutroni pentru reglarea sau oprirea reacției nucleare în lanț într-un reactor nuclear. 3. Fiecare dintre cele trei birne din care este construită poarta la anumite jocuri sportive (fotbal, rugby etc.). ■ B. fixă = aparat de gimnastică, constînd dintr-o bară metalică rotundă, instalată la o anumită înălțime între doi stîlpi și pe care se execută diferite exerciții; suf (7). 4. Loc pe care îl ocupă avocații într-o sală de judecată în timpul pledoariei. 5. Semn grafic de forma unei linii verticale, folosit pentru separarea unui text. ■ Linie verticală care taie portativul, divizînd durata piesei muzicale în unități metrice egale. 6. Rădicătură de metal liniară, dispusă transversal pe tastiera unor instrumente cu coarde, indicînd locurile în care se pot produce, prin ciupire, sunetele de o anumită înălțime. 7. Prag subcavatic format din depuneri de nisip sau de mil, situat la adîncime mică, la gura unui fluviu sau în mare, în fața golfurilor. Cu timpul, unele se pot transforma în cordonale litorale.

BARBACANĂ (< fr., it.) s.f. 1. Lucrare de fortificație destinată să protejeze un cap de pod, intrarea unei cetăți etc. 2. Deschidere înaltă și îngustă în zidul unui turn, al unui coridor etc., folosită în arhitectura medievală. 3. Deschidere îngustă într-un zid de sprijin, culee de pod etc., pentru a permite scurgerea apei infiltrate în terenul din spatele acestora.

BARBADOS, stat insular în Antilele Mici (America Centrală insulară), la SE de ins. Martinica; 430 km²; 256 mil loc. (1989). Cap.: Bridgetown. Limba oficială: engleza. Relief scund reprezentat de un podiș calcaros (alt. max. 336 m) și o cîmpie plană ce ocupă o mare parte a ins. B. Climă tropicală cu precipitații bogate și frecvente uragane. Trestie de zahăr (720 mil t, 1988), batate, manioc. Mici fabrici de zahăr (83 mil t, 1988), rom, textile, produse electrotehnice. Pescuit. Turism. Nu are căi ferate. Căi rutiere: 1,5 mil km. Moneda: 1 Barbados dollar = 100 cents. Exportă echipament electric (c. 1/2), produse petroliere, zahăr, conf. ș.a. și importă mașini, utilaje și mijloace de transport, bunuri de larg consum, produse alim. combustibili ș.a. — *Istoric*. Descoperit de spanioli, în 1518, colonizat din 1627 de englezi, B. intră în componența Federației Indiilor de Vest (1958—1962), obține în oct. 1961 autonomia internă și își proclamă la 30 nov. 1966 independența în cadrul Commonwealth-ului. B. este monarhie constituțională. Activitatea legislativă este exercitată de un parlament bicameral (compus din Camera Reprezentanților și Senat), iar cea executivă de un cabinet condus de liderul partidului majoritar în Camera Reprezentanților.

BARBAR, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. Nume dat de vechii greci și de romani și, mai târziu, de lumea creștină, celui ce aparținea populațiilor din afara granițelor, considerate de ei ca inferioare. 2. S.m. și f. (La m. pl.) Nume dat de unii istorici populațiilor marii migrațiuni de la începutul evului mediu. ■ Persoană aparținînd uneia dintre aceste populații. 3. S.m. și f., adj. Fig. (Persoană) care se comportă în mod necivilizat; (om) crud, sălbatic, grosolan. ■ (Adverbial) în mod crud, sălbatic, grosolan.

BARBARIE (< fr., lat.) s.f. 1. Stare rudimentară de dezvoltare social-culturală în care se află un popor, un grup de oameni, un om; înăpoiere, sălbăticie. 2. Lipsă de respect pentru cultură și civilizație; comportare, faptă reflectînd o asemenea atitudine; cruzime, sălbăticie, neomenie.

BARBARISM (< fr., lat.) s.n. (LINGV). Cuvînt împrumutat dintr-o limbă străină, folosit inutil (intrucît are echivalent în limba respectivă) și neasimilat.

BARBAROSSA, porecla a doi celebri pirați algerieni; Arudj (c. 1473—1518) și fratele său, Khair ed-Din (Chaired-din) (c. 1466—1546), comandant (capudan-pașa) al flotei otomane.

BARBAROSSA, denumire codificată dată de germani planului de atacare a U.R.S.S.

BARBĂ (lat. *barba*) s.f. 1. Păr care crește la bărbați pe bărbie și pe obraji. □ Compuse: (BOT.) *Barba-boalerului* = plantă erbacee perenă din familia labiatelor, înaltă de 20—50 cm, cu frunze sesile și flori axilare galbene cu dungi purpurii (*Ajuga laxmannii*); avrămeasă. *Barba-caprei* = plantă erbacee din genul *Tragopogon*, familia compozitelor, cu numeroase vase laticifere,

flori hermafrodite și fructe achene cu cioc lung. *Barba-împăratului* = plantă erbacee din familia nictaginaceelor, înaltă de 70—80 cm, cu flori roșii, galbene, albe sau pestrițe, plăcut mirositoare, originară din America de Sud, cultivată la noi ca plantă decorativă; nopțiță (2), norea (*Mirabilis jalapa*). *Barba-lupului* = plantă erbacee din familia compozitelor, înaltă de 0,60—1,25 m, cu flori galbene și fructe achene (*Crepis biennis*). *Barba-ungurului* = mică plantă erbacee din familia carioliaceelor, cu numeroase tulpini și flori albe sau roz, plăcut mirositoare (*Dianthus spiculifolius*). Endemică în România; ocrotită. *Barba-ursului* = coada calului (a). 2. Bărbie. 3. Smoc de păr pe care îl au unele animale sub bot.

BARBER [bɑːbɜː] s.m. Samuel (1910—1981), compozitor american. Simfonii, baletul „Medeea”, opera „Antoniou și Cleopatra”, concert instrumentale, muzică de cameră.

BARBET (< fr.) s.m. Cîine prepelicar cu părul lînos și creț, folosit în special la vînațoarea de baltă.

BARBETĂ (< it.) s.f. 1. Fiecare dintre cele două smocuri de barbă (1) lăsate să crească pe părțile laterale ale feței. 2. Parimă scurtă, legată de un inel fixat la prora unei ambarcații și folosită pentru legarea acesteia de o navă sau de chei.

BARBEY D'AUREVILLE [barbɛ dɔrvi] Jules-Amédée (1808—1889), prozator și critic literar francez. Imaginație sumbră, obsedată de elementul supranatural demonic (romanul „Cavalerul des Touches”, nuvele — „Diabolicele”). Studii literare și dramatice.

BARBILIAN, Dan v. Barbu, Ion.
BARBIROLLI [baːbiˈrɔli] s.m. Sir John (1899—1970), dirijor englez de origine italiană. Din 1943, a dirijat orchestra „Hallé” din Manchester.

BARBIȘON (< fr.) s.n. Barbă (1) mică și ascuțită, cioc² (3).

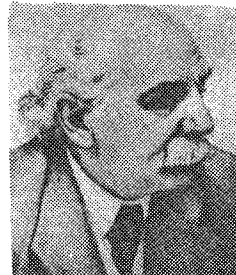
BARBITON (< fr., lat.) s.n. Instrument muzical mare, asemănător cu lira, folosit de vechii greci.

BARBITURIC (< fr.) adj. Acid ~ = substanță sintetică rezultată prin condensarea ureii cu acidul malonic (malonil-uree), care stă la baza multor medicamente hipnotice, sedative, anti-convulsivante și anestezice (ex. luminal, evipan etc.). ■ (Substantivat, n. pl.) Clasă de medicamente cu acțiune calmantă asupra sistemului nervos central; (și la sg.) medicamente din această clasă.

BARBITURISM (< fr.) s.n. Totalitatea tulburărilor care apar în intoxicațiile acute sau cronice cu barbiturice.

BARBIZON [barbiˈzɔ̃] s.n. Școala de la ~, nume dat unui grup de pictori (Th. Rousseau, Millet, Diaz de la Peña, Daubigny, Troyon ș.a.) care, la mijlocul sec. 19 s-au stabilit în satul B., la marginea pădurii Fontainebleau. Preocupat de a lucra în „plein-air”, de a reda peisajul familiar neidealizat. Asimilează lecția peisagiștilor englezi și fac trecerea spre impresionism. Marchează un moment important în dezvoltarea artei peisajului.

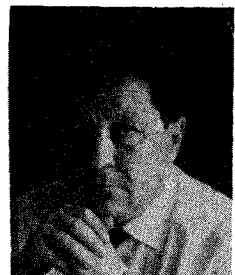
Ion Barbu

Aca de Barbu

Eugen Barbu

BARBON [bɑːbən] s.m. Nicholas (c. 1640—1698), economist englez. Unul dintre fondatorii conceptului de „asigurări”, lucrările sale anticipîndu-i prin concluzii pe A. Smith și D. Ricardo („Discurs despre comerț”, „Discurs despre bani și noua monedă”).

BARBOȘI, cartier al municipiului Galați. Aici s-a descoperit un castru roman, întemeiat la începutul secol. 2, sediu al unei unități de navigație fluvială pe Dunăre, classis *Flavia Moesia*, pe locul unei vechi așezări geto-dacice. În jurul lui s-a construit și o importantă așezare civilă și o necropolă. Părăsit la mijlocul sec. 3. Punct fosilifer (B.—Tirighina), rezervație naturală.

BARBOTAJ (< fr.) s.n. 1. Sistem de ungere a unei mașini, realizat prin împrăștierea lubrifiantului pe suprafețele de uns. 2. Metodă dietetică de preparare a unor furaje (tărîțe, uruieli), constînd în fierberea prealabilă a acestora și administrarea în hrană, sub formă de terci.

BARBOTARE (cf. fr. *barboter*) s.f. Trecere forțată a unui gaz printr-un lichid, în scopul realizării unui amestec, al eliminării impurităților solide din gaz, al dizolvării gazului în lichid etc.

BARBOTÎNĂ (< fr.) s.f. 1. Masă ceramică fluidă din care se fasonază, prin turnare în forme de ipsos, produse ceramice cu profil complicat și cu goluri interioare. 2. Roată a vinciului sau a cabestanului, avînd imprimate pe coroană locașuri de forma și de mărimea zalelor lanțului de ancoră.

BARBU, Aca de ~ (1895—1958, n. Sighișoara), soprână română. A cîntat la București și la Cluj. Repertoriu romantic („Bal mascat” de Verdi, „Tristan și Isolda” de Wagner) și românesc („Năpasta” de S. Drăgoi). Fondatoare a Operei din Timișoara (1947).

BARBU, Eugen (n. 1924, București), scriitor și ziarist român. M. coresp. al Acad. (1974). Sensibil la insolit și pitoresc, dar și la tragic, realizează romanul periferiei bucureștene de altădată („Groapa”), abordează romanul politic al clasei muncitoare și al personajului comunist („Șoseaua Nordului”, „Facerea lumii”) și romanul parabolic, de inspirație istorică („Principele”, „Săptămîna nebunilor”). Nuvele de atmosferă („Prinzul de duminică”), jurnale, eseuri, piese de teatru („Să nu-ți faci prăvălie cu scără”), o panoramă a poeziei române contemporane, scenarii de film. Premiul „Herder” (1978).

BARBU, Filaret (1903—1984, n. Lugoj), compozitor și dirijor român de cor. Operete („Ana Lugojana”, „Tîrgul de fete”), muzică corală.

BARBU, Ion (pseud. literar al lui Dan Barbilian) (1895—1964, n. Cîmpulung), poet și matematician român. Prof. univ. la București. Lucrări în domeniul geometriei, algebrei și teoriei numerelor („Teoria aritmetică a idealelor”, „Grupuri cu operatori”). Ca poet, a debutat la „Șburătorul”. Versurile de început, parnăsiene prin expresia solemnă, sentențioasă, dezvăluie un spirit dionisiac, o energie telurică.

Baladele „După melci”, „Riga Crypto și Iapona Enigel” transfigurează un univers naturist, dând valoare mitică anecdotei lirice. Evocator pitoresc și nostalgic al lumii balcanice („Isariik”). În ultima perioadă a creației, se orientează spre o lirică ermetică și inițiativă, ținând puritatea esențelor („Joc secund”, „Uvedenrode”). Susținător al unei arte poetice intelectualiste, al unui lirism sublimat prin cerebralizare. Eseuri polemice, remarcabile prin dialectica paradoxală a ideii, prin rafinamentul expresiei. Traduceri din Shakespeare („Richard al III-lea”). M. post-mortem al Acad. (1990).

BARBU, Nicolae I. (n. 1908, sat Cirstănești, jud. Vilcea), filolog român. Prof. univ. la București. Lucrări de lingvistică („Sintaxa limbii române după metoda istorico-stilistică”, „Tema latină”), studii consacrate literaturilor antice („Dualismul tragediei lui Sofocle”, „Valori umane în literatura greacă”).

Barbu Lăutarul

Briquette Bardot

BARBU, Viorel (n. 1941, Deleni, jud. Vâlului), matematician român. M. coresp. al Acad. (1991), prof. univ. la Iași. Cercetări privind operatorii diferențiali și pseudodiferențiali, ecuațiile integrale și controlul optimal al sistemelor infinite dimensionale.

BARBUDA v. Antigua.

BARBU LĂUTARUL (pe numele adevărat Vasile Barbu) (c. 1780—c. 1860, n. Iași), cântăreț, cobzar și violonist român. Descendent al unei familii de lăutari, cunoscute din sec. 17; în mai multe rînduri staroste al breslei lăutarilor. Autor de melodii lăutarești.

BARBUN (< ngr.) s.m. Pește teleostean marin, răspândit în M. Neagră, mic (14—23 cm), de culoare roșatică, cu înaltaure aurii, cu două mustași lungi sub falca inferioară și carnea foarte gustoasă (*Mullus barbatus*).

BARBURE (BARBUR) s.m. Cîln cu terminăție în formă de M, intercalat în fața și spatele unui anumit tip de cămașă bărbătească, din unele zone ale Transilvaniei.

Barcelona.
Vedere generală

BARC (< germ.) s.n. Corabie cu mai multe catarge cu pinze pătrate, al cărei ultim catarg are vele trapezoidale.

BARCA, familie nobiliară cartagineză, din care au făcut parte generalii Hamilcar, Hasdrubal, Hannibal.

BARCAGIU (< barcă) s.m. Persoană care (are meseria de a) conduce o barcă; luntraș (2).

BARCANĂ (< fr.) s.f. Dună caracteristică periferiei deșerturilor, în formă de potcoavă asimetrică cu convexitatea orientată perpendicular pe direcția vîntului, cu o înălțime medie de 15—20 m și o lungime de 200—800 m.

BARCANI, com. în jud. Covasna; 4 891 loc. (1991).

BARCAROLĂ (< it., fr.) s.f. 1. Cîntec al gondolierilor venețieni. 2. Compoziție muzicală cu caracter liric și mișcare ritmică legănată.

BARCĂZ (< rus.) s.n. Ambarcație de lemn, cu pinze, cu motor propriu sau remorcată, folosită mai ales de pescari; capacitate între 10 și 100 t.

BARCĂ (< it., fr.) s.f. Ambarcație mică de lemn, de cauciuc etc., cu vîsle, pinze sau motor.

BARCĂU, afl. dr. al Crișului Repede. Izv. de sub vf. Ponor din M-șii Plopiș, străbate defileul de la Marca, săpat epigenetic în șisturi cristaline, intrînd în zona de dealuri. În Cimpia de Vest este îndiguit în mare parte; 160 km, dintre care 118 km pe terit. României.

BARCEA, com. în jud. Galați; 5 818 loc. (1991). Stație de c.f.

BARCELONA [bar̃elona] f. Oraș în NE Spaniei, port la M. Mediterană, centru ad-tiv al reg. autonome Catalonia; 4,16 mil. loc. (1990). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Port (17,8 mil. t trafic, 1985). Mare centru ind. (constr. de mașini, pescături și conf., șantiere navale, aparatăj electrotehnic, produse chimice și alim.), comercial și financiar. Universitate (1450). Centru turistic. Catedrala Santa Cruz (începută sec. 13), biserica Santa Maria del Mar (sec. 14) în stil gotic catalan, biserica Sagrada Família de A. Gaudi. Muzeu de artă catalană. Intemeiat de cartaginezi în sec. 3 î.Hr. Capitală a comitatului de B. între 877 și 1137 cînd s-a unit cu Aragónul (1137); a cunoscut o perioadă de înflorire (pînă în sec. 16), ca unul dintre cele mai importante porturi ale Mediteranei. În sec. 19—20 are loc o puternică dezvoltare economică, politică și culturală; sediul guvernului republican spaniol (1937—1939). 2. Oraș în N Venezuelei, centru ad-tiv al statului Anzoátegui,

port la M. Caraibilor; 236,7 mil. loc. (1981, cu suburbiile). Prelucr. petrolului (Puerto La Cruz). Ind. textilă, a piel. și alim. (carne). Fundat în 1634.

BARCETIŢINĂ (< it.) s.f. Navă cu pinze, avînd un arbore cu pinze pătrate și 2—4 arbori cu pinze trapezoidale.

BARCIANU-POPOVICI f. Sava B. (1814—1879, n. Răşinari, jud. Sibiu), preot și cărturar român. M. coresp. al Acad., 1869, prof. la Institutul Teologic din Sibiu. Participă la Revoluția de la 1848—1849. Autor de manuale și dicționare. 2. Daniil B. (1847—1903, n. Răşinari, jud. Sibiu), biolog, botanist și pedagog român. Fiul lui B. (1). Primul român dr. în biologie, la Leipzig (1874). Primul darvinist român. Inițiator al cercetărilor de biologie experimentală. Lucrări de anatomie și embriologie vegetală. Animator cultural, publicist și fondator de reviste. Semnatar al Memorandum-ului din 1892.

BARCOO v. Cooper's Creek.

BARCSAY [bartsaj] Jenő (1900—1988), pictor ungar. Mozaicuri cu elemente abstracte (Teatrul Național din Budapesta). Lucrări teoretice („Anatomia artistică”, „Spațiu și formă”).

BARD (< fr., lat.) s.m. Poet care compunea și recita cîntece războinice și religioase la vechii celți, acompăniindu-se cu un fel de liră; p. gener. poet (național).

BARDASARE, Emanoil (1850—1935, n. Burdujeni-Suceava), pictor român. Peisaje („Burdujeni”), scene de gen sentimental-anecdotic, portrete („Fețiș cu cartea”), schițe de compoziție („Stegarul”).

BARDĂ (< magh.) s.f. Unealtă pentru cioplit lemnul, cu coadă scurtă, cu pana mai lată decît a securii, asimetrică și cu tăișul curb.

BARDEEN [bard:in] John (1908—1991), fizician american. Prof. la universitățile din Minnesota și Illinois. Contribuții în fizica solidului și temperaturilor joase. Împreună cu W.H. Brattain și W. Shockley a inventat tranzistorul (1948) și împreună cu L.N. Cooper și J.R. Schrieffer a formulat o interpretare cuantică a supraconductibilității, cunoscută sub denumirea de teorie BCS. Premiul Nobel (1956), împreună cu W.H. Brattain și W. Shockley, și (1972), împreună cu L.N. Cooper și J.R. Schrieffer.

BARDEM, Juan Antonio (n. 1922), regizor spaniol. Filme de investigație socială („Cómicos”, „Moartea unui ciclist”, „Strada mare”, „A trecut o femeie”).

BARDOR (< fr.) s.n. Macara mobilă, folosită pe șantierele de construcție.

BARDOT [bardot], **Brigitte** (n. 1934), actriță franceză de film. Unul dintre miturile cinematografului mondial al anilor '50—'60 („Și Dumnezeu a creat femeia”, „Adevărul”, „Viața particulară”, „Viva Maria!”).

BARDOU (< fr.) s.m. (ZOOT.) Hibrid obținut prin încrucișarea dintre armăsar și măgărit (*Equus hinus*). V. catir.

BAREILLY [barejili] (**BARELI** [barjili]), oraș în N Indiei (Uctar Pradesh), în C. Indo-Gangetică; 449,4 mil loc. (1981, cu suburbiile). Nod de comunicații. Centru al ind. zahărului, cauciucului sintetic, tricotelor, mobilei, celulozei și hirtiei. Înțemeiat în 1537.

BAREM (< bg., scr.) adv. Măcar, cel puțin.

BAREM (< fr.) s.n. 1. Tabel în care sînt prezentate, gata calculate, valorile unor elemente sau date în funcție de alte elemente sau date variabile (b. de dobinzi, b. de prețuri etc.). 2. (SPORT) Normă pe care trebuie să o realizeze un sportiv sau o echipă pentru a se putea califica într-o competiție oficială.

BARENOIM, Daniel (n. 1942), pianist și dirijor israelian. Carieră internațională începută la 7 ani (Integrația concertelor pentru pian de Mozart, a sonatelor și concertelor pentru pian de Beethoven etc.). A dirijat filarmonicile din Londra, New York, Viena, Berlin, Israel ș.a.

BARENTS [barənt], 1. **Willem B.** (1550—1597), navigator și explorator olandez. Între 1594 și 1597 a întreprins trei expediții în Oc. Înghețat, încercînd să descopere *Pasajul de Nord-Est*, de la Oc. Atlantic la Oc. Pacific. A descoperit în ultima expediție (1596—1597) Ins. Urșilor și Arh. Spitsbergen. 2. **Marea**, mare în V. Oc. Înghețat, între coastele Europei de N. arh. Novaia Zemlea, Spitsbergen și Franz Joseph; 1,42 mil. km². Comunică cu M. Albă și M. Kara. Ad. medie: 360—400 m; ad. max.: 600 m. Salinitate medie: 33,5‰. Marea max.: 6,5 m. Pescuit; navigație intensă în ea se varsă fl. Peciora. Porturi pr.: Murmansk (Federația Rusă, C.S.I.) și Vardo (Norvegia).

BAREȚĂ (< fr.) s.f. 1. Bentiziță (de piele, de pînză etc.) care încheie un pantof. 2. Plăcuță dreptunghiulară, cu formă și culoare anume stabilite, care servește la fixarea și susținerea unei decorații sau care se poate purta în locul însemnului decorației. 3. (ELT.) B. colectoare = bară colectoare pentru conectarea circuitelor electrice secundare ale unei instalații electrice.

B'ARG (pseud. lui Ion Bărbulescu) (1887—1969, n. Odobești), grafician și pictor român. Desene satirice și caricaturi antirăzboinice, antimarxiste și antifasciste („Șomerii”, „Propagandă părinistă”).

BARHET (< germ.) s.n. Țesătură de bumbac, scămășată (flanelată) pe una din fețe.

BARİ, oraș în SE Italiei (Apulia), port la M. Adriatică; 355,4 mil loc. (1988). Centru comercial și ind. (prelucr. petrolului și lemnelui, țelului, mac. de constr., produse textile și alim.). Șantiere navale. Universitate. Monumente: biserica San Nicola și catedrala San Savino (sec. 11—12). Muzeu.

BARIC, A (< fr., it.); [s] gr. barys „greu” adj. Reflector la presiunea atmosferică. □ Sistem B. = formă a reliefului cimpului baric (repartiția presiunii atmosferice) care poate fi pozitiv (anecion, dorsală anticiclonică) sau negativ (ciclon, talveg depressionar). Cîmp b. v. cîmp.

BARICADĂ (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) încheia, a (se) bloca cu o baricadă.

BARICADĂ (< fr.) s.f. Întăritură amenajată dintr-o aglomerație de materiale diferite (vehicule, arbori, saci cu nisip, bolovani etc.) pentru întreruperea circulației sau pentru apărare, de obicei în timpul luptelor de stradă.

BARICENTRU (< fr.); [s] gr. barys „greu” + lat. centrum „centru” s.n. (FIZ.) Centru de greutate.

BARIE (< fr., it.); [s] gr. barys „greu” s.f. Unitate de măsură tolerată a presiunii, egală cu 0,1 N/m².

BARIERĂ (< fr., germ.) s.f. 1. Bară mobilă,

acționată manual sau mecanizat, care poate fi așezată ca obstacol transversal pe o șosea (la intersecția cu o cale ferată, la intrarea într-un oraș etc.), pentru a opri circulația rutieră; p. ext. loc unde se întretaie o șosea cu o linie de cale ferată. ■ Fig. Obstacol, piedică într-o acțiune. ■ (în psihanaliză) Termen denumind sistemul defensiv ce se constituie împotriva motivației indezirabile (ex. ascetismul contra actelor incestuoase). □ (EC.) B. vamală (sau tarifară) = restricție vamală impusă la intrarea într-o țară a mărfurilor provenite din străinătate. 2. Loc de intrare într-un oraș, unde se încasau odinioară taxele pe mărfurile aduse spre vânzare; p. ext. periferie. 3. Loc de plecare în cursele de cai. 4. (FIZ.) B. de potențial = regiune în care energia potențială prezintă un maxim sau un prag, greu de traversat de particulele cu energie mică 5. (GEOGR.) B. coraligenă = recif. B. de gheață = abrupt al banchizei orientat spre marea liberă, cu înălțimi de 200—1 000 m, din care se desprind aisberguri (ex. Marea barieră de gheață Ross). 6. (SPORT) Stare care marchează limitele posibilităților biologice sau psihologice ale unui sportiv în efortul fizic (ex. b. fiziologică, b. psihologică).

BARİL (< engl. [li]) s.m. Unitate de măsură pentru volum, folosită în special pentru produse petroliere, egală cu 158,9 l în S.U.A. și cu 163,5 l în Marea Britanie.

BARIMETRIE (< fr.); [s] gr. barys „greu” + metron „măsură” s.f. (ZOOT.) Aprecierea greutății viii a animalelor pe bază de măsurători.

BARINAS 1. Oraș în Venezuela, la poalele Cordilierii Merida, centru ad-iv al statului cu același nume; 172,6 mil loc. (1989). Prelucr. cafelei. Piață pentru animale. Expl. de petrol. Universitate. 2. Stat în S. Venezuelei; 35,2 mil km²; 454,5 mil loc. (1989). Centru ad-iv: Barinas. Expl. de petrol și forestiere. Creșterea animalelor (pe pășuni naturale). Vechiul nume: Zamora.

BARIONI (< engl.; [s] gr. barys „greu”) s.m. pl. (FIZ.) Clasă de particule elementare cu spin semîntreg și cu masa egală sau mai mare decît a protonului. De ex. nucleonii (protonul și neutronul), hiperonii și antiparticulele lor.

BARISAL, oraș în S Rep. Bangladesh, la S de Dhaka, port în delta Gangelui și Brahmaputrei; 172,9 mil loc. (1981). Constr. de mașini; șantier naval. Ind. alim. și a chibriturilor. Piață pentru orez. Export de iută, pește și ceal.

BARISFERĂ (< fr., it.); [s] gr. barys „greu” + sphaira „sferă” s.f. (GEOI.) Nucleul Pămîntului format din material foarte greu (fier, nichel, cobalt etc.); centrosferă.

BARÎȘ (după fr.) s.n. 1. Broboadă de lînă, subțire și ușoară. 2. Stofă de lînă foarte fină.

BARÎȘNIKOV, Mihail Nikolaevici (n. 1948), balerin și coreograf rus. Stabilît în S.U.A. (1974). Extraordinar sensibilitate și tehnică desăvîrșită. Director al Teatrului american de balet.

BARITĂ (BARÎT) s.n. (< fr., it.) s.f. Baritină.

BARITINĂ (< fr.) s.f. (MINER.) Sulfat natural de bariu, de culoare alb-gălbuie pînă la cenușie, cu luciu sidefos și aspect de agregate granulare sau sub formă stalactitică. Se formează prin procese foarte variate: hidrotermale, de precipitație și diagenetice în mlșuri de mare adîncă. Se utilizează în ind. chimică, a pielăriei și la săparea sondelelor pentru îngreunarea noroiului de foraj; barită.

BARITO, fl. în Indonezia (în S ins. Kalimantan); 880 km. Izv. din masivul Muller, din centrul ins. și se varsă în M. Java. Navigabil pe c. 400 km. În delta sa se află portul Banjarmasin.

BARITON (< it., fr.) s.m., s.n. 1. S.m. Voce bărbătească intermediară între tenor și bas; cîntăreț care are această voce. 2. S.n. Instrument de suflat, din alamă, cu registru corespunzător acestei voci.

BARÎȚIU, George (1812—1893, n. Jucu, jud. Cluj), om politic, publicist și istoric român. Acad. (1866). Concepții iluministe („Cuvîntare scolastică”), înțemeietorul presei românești din Transilvania („Gazeta de Transilvania”, 1838; „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, 1838).

Unul dintre conducătorii Revoluției de la 1848—1849; vicepreședinte al Adunării Naționale de la Blaj (3—5/15—17 mai 1848). Membru fondator al ASTREI și al Academiei Române. Preocupări privind istoria românilor („Parși alese din istoria Transilvaniei, Pre-două sute de ani în urmă”). Contribuții la elaborarea unor teme de filozofie a culturii și filozofie a istoriei („Despre filozofii Schopenhauer”).

BARIU (< fr., it.); [s] gr. barys „greu”) s.n. Element chimic (Ba, nr. at. 56, m. at. 137,34, p.t. 727°C, p.f. 1696°C) din grupa metalelor alcalino-pămîntoase, moale, alb-argintiu. Se găsește în natură numai sub formă de combinații. Funcționează în starea de valență doi. Compușii săi se folosesc la fabricarea unor pigmenți minerali, a sticlelor optice etc. A fost descoperit de H. Davy, în 1808.

BARKHAUSEN [barxhauzen], **Heinrich Georg** (1881—1956), fizician german. A descoperit (1919) discontinuitatea magnetizării materialelor feromagnetice (efectul B.); contribuții în electronică.

BARKLA [barkla], **Charles Glover** (1877—1944), fizician britanic. Prof. univ. la Edinburgh. În 1904, a realizat polarizarea radiațiilor X. A cercetat spectrele de radiații X ale elementelor chimice și, în 1906, a demonstrat experimental că diferitele elemente chimice dau spectre de radiații specifice. Premiul Nobel (1917).

BARKLAY DE TOLLI, Mihail Bogdanovici, prinț (1761—1818), feldmareșal rus. S-a discins în bătăliile împotriva lui Napoleon I de la Borodino (1812), Leipzig (1813) și în campania din Franța (1814).

George Barițiu

BAR-KOCHBA, Simon (?—135 d.Hr.), conducătorul răscoalei iudeilor (132—135) împotriva stăpînirii romane. A pretins că este Mesia.

BARLACH [barlah], **Ernst** (1870—1938), sculptor, gravor, poet și dramaturg german. Reprezentant al expresionismului. S-a inspirat din sculptura medievală germană („Om cîntînd”, „Revederea”).

BARMAN (< engl., fr.) s.m. Persoană care servește la bar? (1). ■ Proprietar al unui bar? (1).

BARN (< fr., it.) s.n. Unitate de măsură a secțiunii eficace egală cu 10⁻²⁸ m², utilizată în fizica nucleară.

BARNABA sau **VARNAVA** („fiul mingîrierii”), unul dintre cei 70 de ucenici ai lui Hristos, discipol și însoțitor al Sf. Pavel în misiunea sa apostolică.

BARNARD, Christian (n. 1922), chirurg din Rep. Africa de Sud. A realizat primele transplanturi de inimă la om (3 dec. 1967 și 2 ian. 1968), peste o mie de operații pe cord, numeroase transplanturi de organe.

BARNAUL, oraș în Federația Rusă (C.S.I.), pe Obi; 660 mil loc. (1989, cu suburbiile). Nod feroviar. Ind. metalurgică, constr. de mașini (motoare Diesel), chimică, mac. de constr.

prelucr. lemnului, textilă și alim. Observator meteorologic (1841). Universitate. Muzeu. Fundat în 1730.

BARNAVE [barnav], **Antoine** (1761—1793), om politic francez. Conducător al grupului „feuillants”-inilor (regalisti-constituționali) în timpul Revoluției burghize din Franța; ghilotinat în perioada dictaturii iacobine.

BARNOVSCHI, familie de boieri din Moldova. Mai important: **Miron B.**, domn al Moldovei (1626—1629 și 1633). Autor al unor reforme („așezăminte”) sociale, fiscale și administrative. Cîtor de mănăstiri (Bîrnova, Hangu; a terminat mănăstirea Dragomirna) și biserici (Barnovschi și Sf. Ioan din Iași). Ucis de turci la Constantinopol (1633).

Miron Barnovschi (pictură murală de la biserica Barnovschi din Iași)

BARO- (și gr. *baros* „greutate”) Element de compunere cu sensul „greutate”, „presiune”, care formează substantive și adjective (ex. *barometru*).

BARONĂ (< fr.; *baron*) s.f. Baroneasă.

BAROC, -Ă (< fr.) adj. *Stil* ~ (și substantivat, n.) = stil artistic care s-a dezvoltat în Europa în țările catolice, ca artă a Contrareformei, în sec. 16, 17 și 18. Caracterile principale în arhitectură au fost: gustul pentru colosal și grandios, frecvența folosire a linii curbe, exuberanța decorației. A apărut întâi în Italia (L. Bernini, F. Borromini, P. da Cortona), s-a răspindit apoi în Germania (frații Asam, J.L. von Hildebrandt, B. Neumann, J. Fischer von Erlach); în Spania capătă aspectul unei arte naționale (stilul churrigueresc), formă sub care a fost ulterior introdus în America Latină. Sculptura se caracterizează prin compoziția cu multe axe, prin dinamismul formelor (L. Bernini, B. Permoser, H. de Keyser, P. Puget, A. Cano). În pictură, apar schema compoziției în diagonală sau vîrtej, efectele perspectivei (rascursi, trompe l'oeil) și de clarobscur puternice, cultivîndu-se cu precădere temele grandilocvente și o expresivitate uneori teatrală a gesticii (Rubens, Tiepolo, Guido Reni, Magnasco, Ribera, Zurbarán, Murillo). În arhitectura Țărilor Române, b. apare în Moldova sec. 17. Înscut în decorația unor monumente de epocă brîncovenească, stilul b. nu va afecta în mod evident expresia arhitecturii din Țara Românească, în schimb, în variantă constantinopolitană, va influența plastica monumentală din Moldova sec. 18. Transilvania a cunoscut în sec. 18 o puternică afirmare a artelor plastice de stil b. în pictură, el nu a pătruns decît în anume

elemente de recuzită decorativă. Sculptura de stil b., ca și pictura, are în Țările Române o prezență discontinuă. În Țara Românească, epoca brîncovenească și sec. 18 manifestă o evidentă atracție pentru repertoriul înflorit al acestui stil, dar adaptîndu-l unei ordoanțe mai clare. Dintre artele decorative și aplicate, cel mai mult a suportat influența stilului b. argintăria. În literatură, stilul b. se manifestă printr-o viziune antitețică asupra lumii (viață și moarte, timp și eternitate, aparență și iluzie), prin instabilitate, patetism, extravanță și neliniște; aduce o intrigă diversificată și complicată, un stil dilatat, ornamentat excesiv, cu metafore surprinzătoare. Fixat în genere între sfîrșitul sec. 16 și prima jumătate a sec. 18, se regăsește într-o serie de curente (eufuism, gongorism, conceptism, culteranism, marinarism, rococo) la poeții metafizici, în opera lui Lope de Vega, Torquato Tasso, Garcilaso de la Vega, Fernando de Herrera, Góngora y Argote ș.a. În muzică, b. este considerat ca o perioadă intermediară între Renașterea și clasicism. Începe prin afirmarea *monodiei* acompaniate, în special în operele lui Monteverdi, atîngînd punctul culminant în creația instrumentală și vocală a lui J.S. Bach. ■ P. ext. Stil literar încărcat, retoric, excesiv ornamentat.

BAROCAMERĂ v. *barotermocameră*.

BAROCCI, Federigo (sau *Baroccio* sau *Flori d'Urbino*) (1528—1612), pictor italian. Compoziții cu subiecte religioase („Madona del Popolo”, „Sf. Francisc”, „Irodiada”) sau mitologice („Enea ducîndu-l pe tatăl său Anchise”); portrete („Federico d'Urbino” din Palatul Pitti).

BARODA (VADODARA), oraș în V. Indiei (Gujarat); 744,9 mii loc. (1981, cu suburbiile). Nod de comunicații. Ind. bumbacului, lînii, tutunului, chimico-farmaceutică și de prelucr. a metalelor. Universitate (1949). Muzeu.

BAROFOREZĂ (< fr. *ii*); [*și* *baro-* + gr. *phoresis* „împrăștiere”] s.f. Difuzia particulelor dînr-o suspensie sub influența gravitației.

BAROGRAF (< fr. *ii*); [*și* *baro-* + gr. *grapho* „a scrie”] s.n. Barometru înregistrator.

BAROGRAMĂ (< fr. *ii*); [*și* *baro-* + *gramma* „scriere”] s.f. Diagramă realizată de barograf.

BAROJA [baroĵa] **Y NESSI, Pio** (1872—1956), romanțier și eseist spaniol. Reprezentant al generației de la '98. Spirit pesimist, anarhic și paradoxal, a exprimat în bogata sa operă realistă cultul energiei și al libertății individuale; trilogia pămîntului basc („Casa Aizgorri”, „Majoratul lui Labraz”, „Zalacain aventurierilor”); descrierea lumii interlope madrilenne în trilogia „Lupta pentru viață”; romanul fluviu „Memoriile unui om de acțiune” (22 vol.).

BAROMETRIC, -Ă (< fr. *ii*) adj. Al barometrului, de barometru. □ *Tub b.* = tub de sticlă umplut inițial cu mercur, avînd capătul superior închis, iar capătul inferior deschis, cufundat într-un vas cu mercur; înălțimea la care urcă și se menține mercurul este proporțională cu presiunea atmosferică.

BAROMETRU (< fr. *ii*); [*și* *baro-* + gr. *metron* „măsură”] s.n. Instrument pentru măsurarea presiunii atmosferice. Primul b. a fost construit de E. Torricelli. □ *B. geologic* = mineral sau asociație de minerale a căror compoziție, structură și incluziuni sînt condiționate de anumite presiuni și permit astfel aprecierea domeniului baric în care acestea s-au format.

BARON (< fr., germ.) s.m. Titlu nobiliar în ierarhia feudală din apusul și centrul Europei, superior cavalerului și inferior vicontelui.

BARONARCOZĂ (< fr.; [*și* *baro-* + gr. *narkosis* „amorfie”) s.f. Anestezie generală realizată prin inhalarea unui amestec de gaze la o presiune mai mare decît cea atmosferică.

BARONET (< fr.) s.m. (în Anglia) Titlu nobiliar ereditat al membrilor unui ordin de cavaleri creat, în 1611, de regele Iacob I.

BARONZI, George (1828—1896, n. Brăila), scriitor și publicist român. Poezie romantică de inspirație folclorică sau istorică, legende, fabule și satire („Nopturnele”, „Legende și balade”),

romane („Misterele Bucureștilor”), piese de teatru („Matei Basarab sau Dorobanți și seimenii”). Traducător prodigios.

BARORECEPTOR (și *baro-* + lat. *receptor* „primitor”) s.m. (FIZIOL.) Formațiune nervoasă senzitivă care înregistrează modificările de presiune cu punct de plecare în mediul exterior sau interior (b. de la nivelul tegumentului, din mușchi, tendoane, articulații), precum și variațiile presiunii sanguine (b. din atrii, ventricul stîng, sinusul carotidian, aortă etc.).

BAROS (< țig.) s.n. Ciocan de oțel de 5—10 kg, cu pană dreaptă, utilizat la lucrările de fierărie, în mînerit etc.

BAROSCOPI (< fr. *ii*); [*și* *baro-* + gr. *skopeo* „a cerceta”] s.n. Balanță care susține două corpuri de aceeași greutate, dar cu volume diferite, și care, dacă a fost echilibrată în aer, se dezechilibrează în vid. Servește la demonstrarea principiului lui Arhimede pentru gaze.

BAROTERMOCAMERĂ (< *baro-* + *termo-* + *camera*) s.f. Încăpere etanșă în interiorul căreia sînt modificate comandat și în anumite limite presiunea și temperatura unei atmosfere menținute artificial, pentru simularea unor din condițiile proprii atmosferei înalte, și chiar ale spațiului cosmic, în scopul pregătirii și adaptării biologice a sportivilor, aviatorilor, astronautilor pentru a face față la solicitări neobișnuite, urmării comportării și omologării unor echipamente destinate a fi folosite pentru aparate aerospațiale etc.

BAROTERMOGRAF (< fr.) s.n. Barotermometru înregistrator.

BAROTERMOMETRU (< fr.) s.n. Aparat cu care se măsoară concomitent presiunea atmosferică și temperatura aerului.

BAROU (< fr.) s.n. Organizație profesională a avocaților dînr-o anumită unitate administrativ-teritorială.

BARQUISIMETO [barkisimeto], oraș în NV Venezuelei, centru ad-tiv al statului Lara; 741 mii loc. (1987, cu suburbiile). Centru comercial. Ind. lemnului, textilă și alim. Ciment. Universitate. Fundat în 1552.

BARRANCBERMEJA, oraș în NV Columbiei centrale, la V de Bucaramanga, port pe fl. Magdalena; 137,4 mii loc. (1985). Expl. și rafinare de petrol. Conduce spre Cartagena, Medellín și Bogotá. Ind. hîrtiei și asfaltului.

BARRANCOS (cuv. port.) subst. pl. Văi înguste adîncite în flancurile unui con vulcanic, ca urmare a curgerii rapide a lăvel, cu traseu rectiliniu, dispuse radial și adîncite ulterior de scurgerea torențială a apelor.

BARRANQUILLA [barrankj]a, oraș în N Columbiei, la gurile fl. Magdalena, port la Oc. Atlantic; 1,35 mil. loc. (1985, cu suburbiile). Aeroport internațional. Centru ind. (constr. navale, produse textile, alim. și chimice, ciment) și comercial (export de cafea și produse petroliere). Universitate. Fundat în 1629.

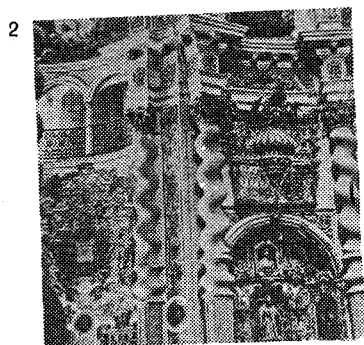
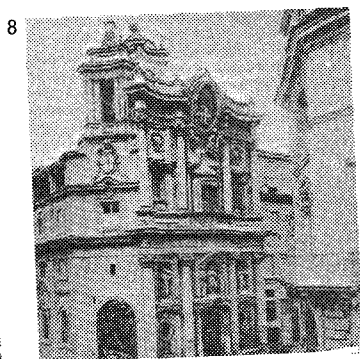
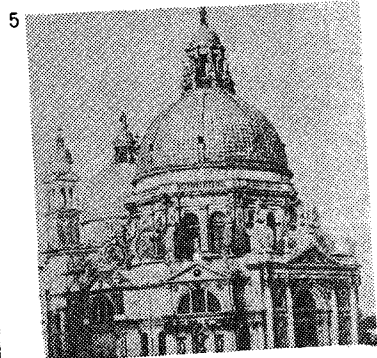
BARRAS [baraș], **Paul, viconte de** (1755—1829), om politic francez. Unul dintre organizatorii lupturii contrarevoluționare din 9 termidor (27 iul. 1794); membru al Convenției și al Directoratului.

BARRAULT [baro], **Jean-Louis** (n. 1910), actor, mim și regizor francez. Animator al vieții teatrale franceze s-a distins prin montarea unor capodopere ale teatrului universal (*Hamlet*, *Orestia*), contribuind la consacrară unor dramaturgi ca Eugen Ionescu și Samuel Beckett.

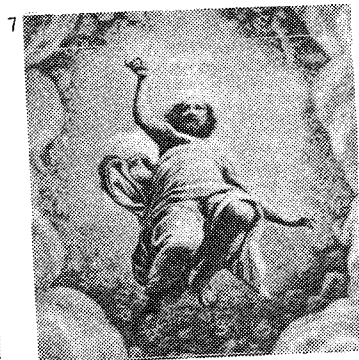
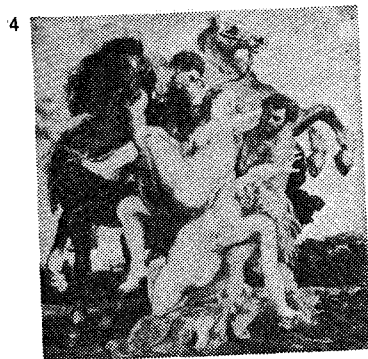
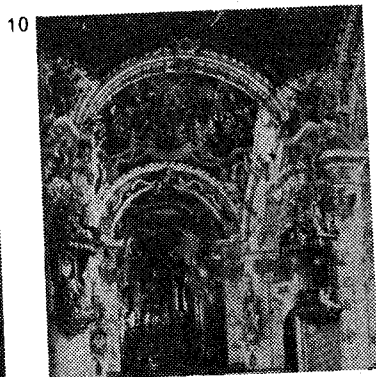
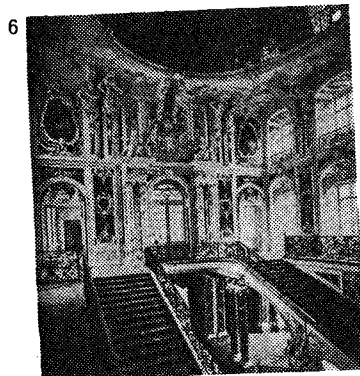
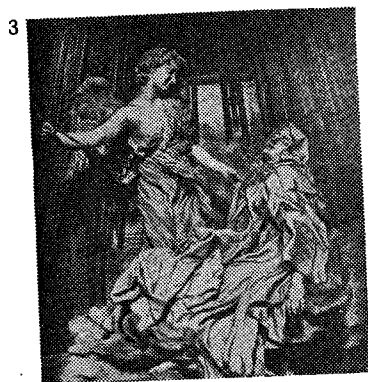
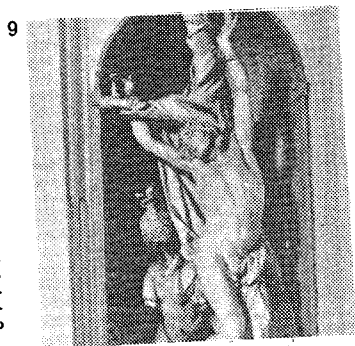
BARREMIAN (< localit. *Barrême*, Franța), etaj alCRETACIULUI inferior constituit din următoarele faciesuri: pelagic marnos cu cefalopode, reefal cu *pachidontes* și *orbitalis* și de flis.

BARREN GROUNDS (cuv. engl.) [bærən grændz] subst. Denumire generală dată tundrei canadiene cuprînde între fl. Mackenzie și G. Hudson, locuită de eșchimoi.

BARRÉS [baraș], **Maurice** (1862—1923), romanțier, eseist și om politic francez. Scrieri cu implicații naționaliste, dominate de cultul lui, al morșilor și al pămîntului (trilogiile „Cruză elului” și „Romanul energiei naționale”). Proză eseistică („Despre singe, voluptate și moarte”).

1. Fontana di Trevi (Roma); 2. Interior din Catedrala San Luis (Sevilla); 3. G.L. BERNINI: „Extazul Sfintei Tereza” din Capela Santa Maria della Vittoria (Roma); 4. P.P. RUBENS: „Răpirea fiicelor lui Leucip”; 5. B. LONGHENA: Biserica Santa Maria della Salute (Veneția); 6. J.B. NEUMANN: Scara castelului din Bruhl; 7. A.A. CORREGGIO: „Înălțarea”, detaliu de pe cupola bisericii San Giovanni Evangelista (Parma); 8. F. BORROMINI: Biserica San Carlo alle Quattro Fontane (Roma); 9. P. PUGET: „Martiriul Sfintului Sebastian”; 10. G. MOOSBRUGGER: Biserica abației Einsiedeln (Elveția); 11. Colonade din Piața San Pietro (Roma).

BARRIOS de **CHAMORRO**, Violeta v. **CHAMORRO**, Violeta de **BARRIOS**.

BARROW (**BARROW** în **FURNESS**), oraș în V. Marii Britanii (Anglia) la N de Liverpool, port la M. Irlandei; 61,7 mil loc. (1981). Expl. de min. de fier, în apropiere. Opelării, constr. de mașini, șantiere navale. Ind. textilă (prelucr. inului și lutei) și a hîrției.

BARROW [bærəu], **Isaac** (1630—1677), matematician și teolog englez. Profesorul lui Newton și unul dintre precursorii calculului infinitesimal.

BARROW [bærəu] 1. **Sir John B.** (1764—1848), explorator britanic. Fondatorul Societății de Geografie din Londra. A călătorit în China (1792), în S. Africii (1795—1802), în Alaska și Arh. Arctic Canadian. 2. Capul cel mai nordic al Americii de Nord, situat în Alaska, la Oc. Înghețat, la 71°23' lat. N și 156°30' long. V.

BARRY [bæri], **Sir Charles** (1795—1860), arhitect englez. A construit, în stil neogotic, biserică, școli și Parlamentul din Londra.

BARRY [barj], **Jeanne BÉCU** [becu], contesă **Du** ~ (1743—1793), favorită a regelui Ludovic XV al Franței. Ghilotinată în timpul dictaturii iacobine.

BART [bar], **Jean** (1650—1702), celebru marin francez. Corsar, apoi comandant de escadră, s-a remarcat în luptele împotriva flotelor engleze și olandeze.

BART, **Jean** (pseud. lui **Eugeniu**, P. Botez) (1874—1933, n. Burdujeni-Suceava), prozator român. Frate cu Octav Botez. M. coresp. al Acad. (1922). Ofițer de marină. Nuvele poporaniste („Datorii uitate”) sau romantice („Prințesa Bi-bița”) și schițe. Un roman („Europolis”) inspirat din viața portului Sulina.

BARTALIS [bɔrtoliʃ] **János** (1893—1977, n. Apața, jud. Brașov), poet maghiar din România. Lirică de inspirație bucolică („Versuri alese”, „Deși vine primăvara”, „Timpule. nu fugi!”).

BARTER (cuv. engl.) subst. Formă de comerț prin care se realizează un schimb direct de produse fără transfer de monedă.

BARTH [ba:θ], **John** (n. 1930), scriitor american. Proza sa folosește tipare mitice esențiale într-un stil parodic, care lasă loc unei multiplicări de sensuri („Himera”, „Opera plutitoare”).

BARTH [barθ] **Josef** (1833—1915, n. sat Dupuș, jud. Sibiu), botanist sas din Transilvania. Preot. Cercetător al florei din regiune. Autor al unui lterbur cu peste 15 000 specii de fanerogame și criptogame.

BARTH, **Karl** (1886—1968), teolog protestant elvețian. Fondatorul „teologiei dialectice”. Învațătura sa, de tradiție calvinistă, este caracterizată de o întoarcere radicală la Scriptură („Comentariu la Epistola către romani”, „Dogmatica bisericăască”).

BARTHES [bart], **Roland** (1915—1980), critic literar francez. Reprezentant al structuralismului în analiza fenomenului literar și a mitologiei moderne; preconizează o „nouă critică”, încercînd să integreze analiza literară în semiologie („Gradul zero al scriiturii”, „Elemente de semiologie”, „Despre Racine”).

BARTHOLDI [bɔrtoldj], **Frédéric Auguste** (1834—1904), sculptor francez. Autorul Statuii Libertății din New York.

BARTHOUS [bartu], **Jean-Louis** (1862—1934), om politic francez. Prim-min. (mart.-dec. 1913). Ca ministru de Externe (febr.-oct. 1934), a urmărit menținerea statu-quo-ului postbelic și asigurarea securității colective în Europa. Asasinat la Marsilia, o dată cu regele Aleksandru I al Iugoslaviei. M. de onoare al Acad. Române (1934).

BARTÓK [bɔrto:c] **Béla** (1881—1945, n. Sînnicolau Mare), compozitor, pianist, muzicolog și folclorist ungar. Creația sa (concerte instrumentale, o operă, balet, cvartete, muzică simfonică, piese pentru pian și pentru vioară) a contribuit la revoluționarea limbajului muzical modern, prin transfigurarea elementelor folclorice. A prelucrat motive din folclorul românesc.

Béla Bartók

Contribuție esențială la culegerea și științifică a folclorului. M. post-mortem al Acad. Române (1991).

BARTÓK [bɔrto:c] **Francisc** (n. 1937, Băcia, jud. Hunedoara), pictor maghiar din România. Stabilit în Franța (1982). Peisaje și portrete („Peisaj”, „Păsări în libertate”). Fresce și mozaicuri monumentale (Institutul Agronomic din Iași).

BARTOLD, **Vasili Vladimirovici** (1869—1930), orientalist rus. Specialist în istoria islamului („Lumea musulmană”, „Istoria cercetării Orientului în Europa și în Rusia”).

BARTOLI, **Matteo** (1873—1946), lingvist italian. Specialist în limbile romane, descoperitor al limbii dalmate, creator (alături de G. Barconi) al școlii neolingvistice. S-a ocupat și de dialectul istroromân. M. coresp. al Acad. Române (1914).

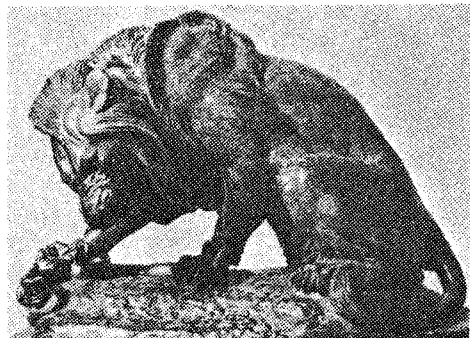
BARTOLOMEOS (n. 1940), patriarh ecumenic de Constantinopol (1991). Primat de onoare al tuturor Bisericilor ortodoxe, are rol de inițiativă în problemele privind ortodoxia la scară mondială. Promotor al apropierii dintre creștinii din Orient și cei din Occident.

BARTOLOMEU („fiul lui Tolmal”), unul dintre cei 12 apostoli ai lui Hristos, primul care a murturisit că acesta este „fiul lui Dumnezeu”. Prăznuit la 11 iun.

BARTOLOMEO, **Fra** ~ (1472—1517), pictor italian. Călugăr dominican. Îmbină simplită monumentalului cu grația elegantă (frescele de la biserica mănăstirii San Marco din Florența, tablourile „Plîngerea lui Hristos”, „Căsătoria Sf. Ecaterina”).

BARTON [bɑ:tn], **Sir Derek Harold Richard** (n. 1918), chimist englez. Prof. univ. la Londra. Cercetări în domeniul izomeriei steroizilor și terpenolilor, prin care a contribuit la dezvoltarea unui nou domeniu de studiu în chimia organică: analiza conformațională. Premiul Nobel (1969), împreună cu O. Hassel.

A.L. Barye
„Leul și șarpele”

BARU, com. în jud. Hunedoara, pe Strei; 3 213 loc. (1991). Expl. de min. de mangan și fier. Fabrică de cărămizi și produse refractare. Stație de c.f.

BARYE [barj], **Antoine Louis** (1796—1875), sculptor animalier francez. Spirit romantic („Leu mergînd”, „Leul și șarpele”).

BARZĂ (cuv. autohton) s.f. Gen de păsări migratoare din ordinul ciconiformelor, foarte mari, avînd 17 specii răspîndite în reg. calde și temperate. Ciocul, gîtul și picioarele, foarte lungi, sînt ținute în linie perfect orizontală în zborul planat; nu au glas, ci împănesc prin deschiderea și închiderea ritmică a ciocului; cuibăresc în arbori sau pe stîncării și se hrănesc cu antropode și vertebrate mici. În România există două specii, b. albă (*Ciconia ciconia*) și b. neagră (*C. nigra*); cocostîrc.

BARZOY (cuv. rus.) subst. Rasă de ogar rusec de agrement, de talie mare, cu păr lung și ondulat pe corp și scurt pe cap.

BAS (< it., fr.) s.m., s.n. 1. S.m. Vocea bărbătească cea mai gravă; cîntăreț care are această voce. 2. S.n. Instrumentul cu cel mai grav sunet dintr-o anumită categorie de instrumente. 3. S.m. (în armonie) Vocea cea mai gravă pe care se clădesc acordurile și care, prin poziția sa, este hotărîtoare pentru structura și funcția acestora.

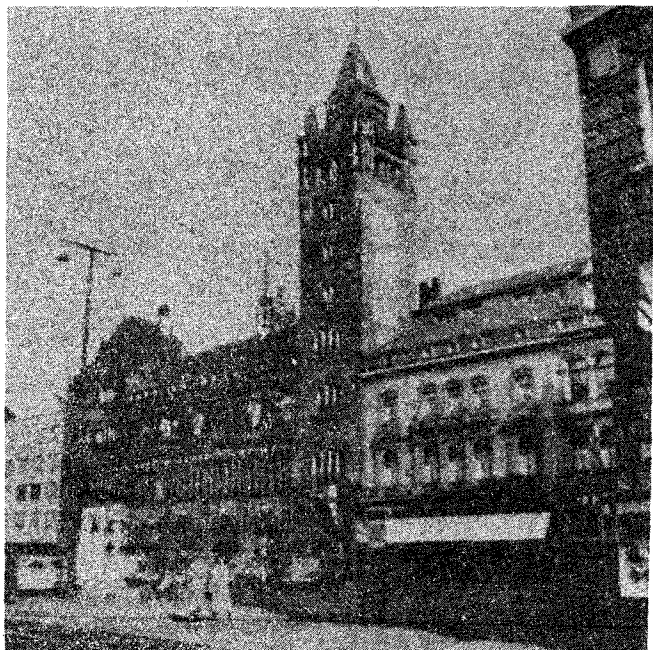
BASARAB, **Mircea** (n. 1921, București), dirijor și compozitor român. Repertoriu simfonic clasic și contemporan. Prime audiții de muzică românească. Compoziții simfonice și de cameră („Răspodie pentru orchestră”, „Varațiunii simfonice”).

BASARAB I, domn al Țării Românești (c. 1310—1352), fiul lui Tihomir. A unificat voievodatele din dreapta și din stînga Oltului, punînd bazele Țării Românești. În luptă cu tătarii, a extins granița estică a statului pînă spre gurile Dunării; în nov. 1330 a înfrînt la Posada pe suzeranul său, regele ungar Carol Robert de Anjou, întărînd independența Țării Românești.

BASARAB CEL BĂTRIN (LAIOTĂ), domn al Țării Românești (1473—1474, 1475—1476 și 1476—1477). A obținut domnia cu sprijinul lui Ștefan cel Mare, pe care l-a trădat, participînd alături de turci la campania acestora în Moldova (1476).

BASARAB CEL TÎNĂR (ȚEPELUȘ), domn al Țării Românești (1477—1481, 1481—1482). A participat alături de turci la o campanie în Transilvania (1479). Înfrînt de Ștefan cel Mare în 1481.

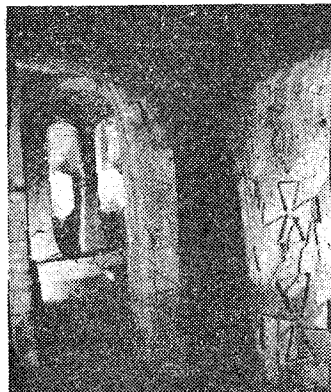
BASARABI, familie domnitoare din Țara Românească, întemeiată de Basarab I; B. au condus țara pînă în sec. 16, dintre ei remarcîndu-se: *Mircea cel Bătrîn*, *Dan al II-lea*, *Vlad Dracul*, *Vlad Țepeș*, *Vlad Călugăru*, *Radu cel Mare* și *Radu de la Afumați*. Unii domni din sec. 16—17 (Neagoe Basarab, Matei Basarab, Constantin Șerban, Șerban Cantacuzino, Constantin Brîncoveanu) și-au zis Basarab pentru a-și justifica pretențiile la domnie, deși nu făceau parte din familia domnitoare, ci din aceea a boierilor din Oltenia, Craioveștii.

Basel. Primăria orașului

BASARABI f. Oraș în jud. Constanța, situat în Pod. Dobrogei de Sud, la 20 km V de Constanța; 10 927 loc. (1991). Port pe canalul Dunăre—Marea Neagră. Expl. de calcare și cretă. Constr. și reparații navale; întrepr. de utilaj greu pentru constr.; prefabricate din beton. Complex de creștere a taurinelor. Stațiune de cercetări viticole. Podgoria Murfatlar. Centru pomicol (piersici). Rezervație naturală complexă „Fîntînița Murfatlar” (20 ha). Declarat oraș în 1989. Pînă în 1975, s-a numit Murfatlar. 2. Important ansamblu de monumente rupestre creștine (sec. 10—11), descoperite pe terit. com. Murfatlar (azi Basarabi), compus din șase bise-ricuțe, galerii, încăperi pentru locuit, cavouri și morminte. Pereții acestora sînt acoperiți cu figuri incizate, inscripții runice, slavone (922) și în limba greacă (992).

Basarabi. Interior din ansamblul rupestru

BASARABI, cultură din prima epocă a fierului (sec. 9—6 î.Hr.), răspîndită pe cea mai mare parte a terit. României, denumită astfel după satul B. aparținînd orașului Calafat (jud. Dolj). Se caracterizează printr-o ceramică frumoasă decorată și prin folosirea curentă a fierului în confecționarea armelor, uneltelor și podoabelor. Cultura B. reflectă unitatea etno-culturală a populației nord-tracice anterior menționării în izvoarele literare antice.

BASARABIA, prov. istorică românească, parte integrantă a Moldovei, situată pe terit. dintre Nistru, Prut, Dunăre și Marea Neagră, denumită astfel prin extinderea numelui atribuit în 1812 doar părții sale sudice. Urme de locuire umană din Paleoliticul mijlociu. Vestigii aparținînd triburilor traco-gețice. În sec. 2—4, sudul B. a intrat în stăpînirea Imp. Roman, în restul terit. continuînd să viețuiască triburile dacilor liberi. A urmat un larg proces de romanizare, care a continuat și după retragerea aureliană (sec. 3). În sec. 6—10, B. a cunoscut numeroase incursiuni ale populațiilor migratoare. În 1359 s-a întemeiat statul independent Moldova, care, ulterior, a unit în hotarele sale toate teritoriile românești cuprinse între Marea Neagră și Ceremuș pe de o parte, și Carpații Răsăriteni și fl. Nistru pe de altă parte. Domnii Moldovei au creat un sistem complex de apărare, construind cetăți la: Soroca, Orhei, Chilia Nouă, Tighina, Hotin, Cetatea Albă ș.a. În 1538, sudul B. a fost anexat Imp. Otoman (raiaua Tighina). Prin Tratatul de la Tuck (april. 1711) încheiat între Petru I și Dimitrie Cantemir, Rusia a recunoscut suveranitatea și integritatea Moldovei, obligîndu-se să o apere împotriva tendințelor de aservire totală venite din partea Imp. Otoman. Prin Tratatul de pace de la București (1812), încheiat în urma Războiului Ruso-Turc (1806—1812), Poarta Otomană a cedat B. (care număra c. 500 000 de locuitori, în imensa lor majoritate români), Rusiei. Ulterior, B. a fost transformată în gubernie a Rusiei și supusă unui dur proces de deznaționalizare, intensificat în perioada 1878—1905, condiții în care peste un milion de

români basarabeni s-au refugiat în Vechiul Regat. În 1856, Congresul de la Paris, convocat în urma Războiului Crimeii, a restituit Moldovei trei județe din B. (Cahul, Ismail și Bolgrad) care, în 1878, potrivit hotărîrilor Congresului de la Berlin, au fost reincorporate Rusiei. În 1905, B. a fost zguduită de puternice mișcări sociale, care au îmbrăcat și un caracter național. În urma frămîntărilor izbucnite în Rusia după declanșarea Revoluției burghezo-democratice din febr. 1917, la 3 apr. 1917 a fost înființat Partidul Național Moldovenesc, iar la 18 apr. Comitetul Central Ostășesc. În oct. 1917 a fost proclamată autonomia teritorială și politică a B. și s-a hotărît alcătuirea Sfatului Țării pentru cîrmuirea B. La 2 dec. 1917, Sfatul Țării a proclamat Republica Democratică Moldovenească în cadrul Republicii Federative Democratice Ruse. La 24 ian. 1918, Republica Democratică Moldovenească s-a proclamat independentă, iar la 27 mart. 1918, exprimînd voința poporului, în virtutea dreptului istoric și de neam, Sfatul Țării a adoptat, cu o majoritate covârșitoare de voturi, unirea Republicii Democratice Moldovenești cu România. În urma tranzacției dintre Stalin și Hitler din 23 aug. 1939 și a notelor ultimative ale guvernului sovietic din 26 și 27 iun., U.R.S.S. ocupă, la 28 iun. 1940, teritoriul românesc al B. și Bucovinei de Nord, inclusiv ținutul Herța (jud. Botoșani), nenominalizat în notele ultimative. Prin deciziile sesiunii Sovietului Suprem al U.R.S.S. din 2 aug. 1940 și ale Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. din 4 nov. 1940, S Basarabiei, jud. Hotin, N Bucovinei, precum și cea mai mare parte a Transnistriei au fost trecute în componența Ucrainei. După intrarea României în al doilea război mondial (iun. 1941), B. a fost eliberată și reintegrată în hotarele firești ale României, pînă în 1944 cînd a fost din nou ocupată de trupele sovietice și anexată U.R.S.S. V. și Republica Moldova.

BASARABIAN (< n.pr. Basarabiă), subdiviziune a Sarmatianului, larg răspîndită în Pod. Moldovei și în zona neogenă a Carpaților Orientali. Este caracterizat de fațes nisipos-marnos, cu intercalații de gresii colorate sau de calcare recifale și, din punct de vedere paleontologic, prin Mactra fabreana.

BASC, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Populație preindoeuropeană care trăiește pe ambele versante ale Munților Pirinei (Spania și Franța) și vorbește o limbă care nu seamănă cu nici un idiom european; de religie creștină (catolică). 2. Persoană care aparține acestei populații. 2. Adj. Care aparține bascilor (f.), privitor la basci.

BASCĂ (BASC s.n.) (< fr.) s.f. Acoperămint pentru cap, de forma unei berete cu marginile indoite înăuntru.

BASCHEȚ (BASCHEȚBAL) (< engl., fr.) s.n., s.m. 1. s.n. joc sportiv inventat de James Naismith (1891). Se dispută între două echipe formate din cîte cinci jucători, în care fiecare component încearcă să introducă mingea cu mina în coșul echipei adverse. Partida se desfășoară în două reprize a cîte 20 de minute de joc efectiv, pe un teren dreptunghiular, avînd la capete panouri cu coșuri, la înălțimea de c. 3 m. 2. S.m. (Mai ales la pl.) Ghetă pentru sport care face parte din echipamentul baschetistului.

BASCHEȚBALIȘT, -Ă (< baschetbal) s.m. și f. Sportiv care practică baschetul.

BASCOV, com. în jud. Argeș; 7 672 loc. (1991). Hidrocentrală. Expl. de petrol. Stație de c.f. Biserică de lemn (sec. 18).

BASCULANT, -Ă (< fr.) adj., s.f. 1. Adj. Care basculează. 2. Adj., s.f. (Autocamion, vagonet etc.) cu benă basculantă (f.). 3. (Despre circuite electrice) Capabil să basculeze alternativ între două poziții de echilibru, sub acțiunea unui circuit excitant.

BASCULARE (< fr.) s.f. Mișcare de rotație a unui corp solid în jurul unei axe.

BASCULATOR (< bascula) s.n. Dispozitiv mecanic sau hidraulic folosit la descărcarea prin ascensul a vagoanelor, autocamionelor etc.

BASCULĂ (< fr.) s.f. 1. Balanță construită dintr-un sistem de pîrghii cu brațe înegale, folosită pentru cîntărirea corpurilor relativ grele. 2. Dispozitiv cu pîrghii, utilizat la închiderea sau deschiderea ferestrelor. 3. Partea metalică a armelor de vînațoare cu țevi mobile. 4. Mecanism cu pîrghii articulate, la autovehicule, care realizează legătura între șasiu și roțile directoare, asigurînd și geometria acestora.

BASE-BALL (cuv. engl.) [beɪsbɔ:l] s.n. Joc sportiv de echipă bazat pe oină.

BASEDOW [bazedov], **Johann Bernhard** (1723—1790), pedagog iluminist german. În institutul său „Philantropinum”, din Dessau, a preconizat educația naturală, metoda intuitivă și disciplina blîndă.

BASEDOW [bazedov], **Karl von** (1799—1854), medic german. Cercetări asupra gușei exoftalmice, boală care-i poartă numele.

BASEL [bæzəl] (fr. **BÂLE** [ba:l]), oraș semicanton (37 km²) în N Elveției, port pe Rin (c. 11 mil. t trafic); 575 mii loc. (1987, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Centru comercial, bancar și ind. (produse farmaceutice, de mătase, mașini textile, ceasuri). Universitate (1460). Catedrală (sec. 11—15), fîntînă (sec. 14), biserică franciscană (sec. 13—14), clădiri gotice, renașcentiste, baroce și neoclasiche. Muzeu. Fundat în anul 374 ca fortificație romană. — **Conciliul de la** ~, conciliu ținut la B. (apoi la Lausanne) între 1431 și 1449, în cadrul căruia s-a încercat, fără succes, o reorganizare a bisericii catolice prin proclamarea superiorității Conciliului față de autoritatea papală.

BASELLAND [bæzəllar:ɒ], semicanton în N Elveției; 428 km²; 227,1 mii loc. (1988). Centru ad-tiv: Liestal. Expl. forestiere. Cereale, cartofi. Bovine și porcine.

BASHO [bașo] (pe numele întreg **Matsuo Munefusa B.**) (1644—1694), poet japonez. Cel mai strălucit reprezentant al haikai-ului.

BASIC (< engl. B[eginner's] A[ll purpose]) [sɪmboːlɪk] / [ɪnstrʊkʃən] [ɔːdeɪ] s.n. (INFORM.) Limbaj de programare destinat în special folosirii în regim conversațional.

BASIC ENGLISH (cuv. engl.) [beɪsɪkɪŋɡlɪʃ] subst. Formă simplificată a limbii engleze, avînd la bază c. 850 de cuvînte și un minimum de reguli gramaticale, creată de C.K. Ogden și I.A. Richards între 1926 și 1930, cu scopul de a servi la limbă internațională.

BASILAN 1. Arh. în Filipine, în SV ins. Mindanao, alcătuit din c. 50 ins.; 1,3 mii km²; c. 201 mii loc. Orez. Cocotieri și arbori de cauciu. Paduri tropicale. Pescuit. 2. Oraș și port în Filipine, situat în ins. cu același nume; 200 mii loc. (1980, cu suburbiile). Centru comercial și agricol (copra). Vechiul nume: *Isabela*.

BASILDON, oraș în SE Marii Britanii (Anglia), la E de Londra; 152 mii loc. (1981). Ind. chimică și constr. de mașini.

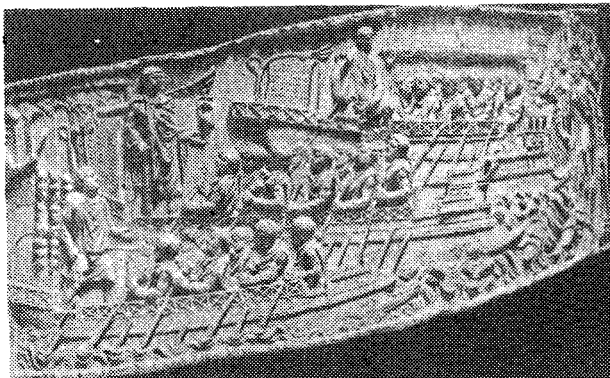
BASILEU (< gr.) s.m. 1. (În Grecia antică) Conducător de gîntă, de fratrie, de criș sau de uniune de triburi, apoi rege ereditar. Mai tîrziu s-a dat numele de b. și magistraților. 2. Titlu purtat de suveranii unor state elenistice, de regii parți și Sasanizi. 3. Titlu purtat de împărații bizantini începînd cu Heraclius.

BASILICATA, reg. în S Italiei; 10 mii km²; 623,2 mii loc. (1989). Oraș pr.: Potenza. Măslini și citrice. Viticultură. Griu, secară. Creșterea ovinelor. Vechiul nume: *Lucania*.

BASILIDE (sec. 2), gînditor gnostic alexandrin. Autorul unui comentariu biblic, „Exegetica”, în 24 de cărți, în care a urmărit concilierea creștinismului, aristotelismului și stoicismului.

BASIL(SIC) (< fr.; [s] gr. basiliskos „rege mic”) s.m. 1. Reptilă mitică, căreia i se atribuie capacitatea de a omori cu privirea. 2. Iguană din America tropicală.

BASIN [bæzɪn], **Thomas** (1412—1491), cronicar și om politic francez. Opera sa „Istoria domniilor lui Carol VII și Ludovic XI” reflectă

Basorelief.

poziția ostilă a nobilimii față de politica de centralizare, promovată de regele Ludovic XI.

BASIST (< fr., germ.) s.m. Instrumentist care cîntă la contrabas sau la un instrument cu timbru grav.

BASKERVILLE [bæskəvɪl], **John** (1706—1775), gravor de litere și tipograf englez, cu atelier la Birmingham. A lansat caracterele „romane” care reliefaș clar desenele literelor și este primul care a folosit hîrtia velină. A tipărit Virgiliu, Horațiu, Terențiu.

BASM (< sl.) s.n. 1. Specie în proză a epicii populare bazată, în genere, pe elementul fantastic, simbolizînd lupta dintre bine și rău și biruința finală a binelui; (reg.) poveste. 2. Scornitură, născocire.

BASMA (< tc.) s.f. 1. Bucată pătrată sau triunghiulară de țesătură, albă sau colorată, cu care femeile se leagă la cap; batic. 2. Balot din foi mici de tutun de calitate superioară.

BASORELIEF (it., fr.) s.n. Sculptură caracterizată printr-o ușoară proeminență a figurilor față de fondul suport; relief scund.

BASOV, Nikolai Ghennadievici (n. 1922), fizician rus. Prof. univ. la Moscova. Unul dintre fondatorii electronicii cuantice. A descoperit, împreună cu A.M. Prohorov, metoda de amplificare prin suprapunere a undelor electromagnetice coerente emise de atomi sau de molecule, care a stat la baza construirii maserului și laserului. În 1959, împreună cu A.M. Prohorov a realizat maserul. Premiul Nobel (1964), împreună cu Ch.H. Townes și A.M. Prohorov.

BASRA (AL-BASRAH, BASSORA), oraș în Iraq, port pe *Shat el'Arab*; 1,54 mil. loc. (1977, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Prelucr. petrolului. Export de produse petroliere și curmale. Universitate.

BASREFLEX adj. *Procedee* ~ = accentuare a frecvențelor joase la un difuzor, prin montarea lui într-o cutie specială în vederea reducerii distorsiunilor.

BASS [bæs] 1. **George B.** (1771—1802), navigator și explorator britanic. A cercetat și cartografiat țărîmul de SE al Australiei (1797). Împreună cu M. Flinders, a navigat în jurul Tasmaniei (dovedind că este o ins.) și a descoperit str. care azi îi poartă numele (1797—1798). 2. Str. între Australia și ins. Tasmania, care leagă Oc. Indian cu Oc. Pacific (M. Tasman). Lungime: 490 km. Lățime: 213 km. Ad. minimă: 51 m; ad. max.: 94 m. Port pr.: Melbourne.

BASSANO (pe numele adevărat *Da Ponte*), familie de pictori venețieni din sec. 16—17, originară din Bassano. Cel mai important: **Jacopo B.** (c. 1517—1592), tratează temele sacre ca scene de gen. Folosește clarobscurul („Răstignirea”, „Cîna cea de taină”). Fiii săi, **Francesco** (1549—1592), **Leandro** (1557—1622), **Gerolamo** (1566—1621), au pictat într-o manieră asemănătoare.

BASSARABESCU, I(ON) A. (1870—1952, n. Giurgiu), prozator român. M. coresp. al Acad. (1909). Nuvele și schițe („Pe drezină”, „Vulturii”, „Norocul”), înfățișînd, cu umor și ironie echivocă, mica burghezie provincială.

BASSEIN (PATHEIN), oraș-port în SV Uniunii Myanmar, centru ad-tiv al prov. Irrawaddy, în delta fl. omonim; 335,6 mii loc. (1983, cu suburbiile). Nod de c.f. ind. constr. de mașini, prelucr. lemnului și decorticierea orezului. Export de orez.

BASSET (< fr.) s.m. Denumire generică a unui grup de rase de cîini de vînațoare, caracterizată prin membre foarte scurte și urechi lungi lasate în jos.

BASSE-TERRE [bas-ter], oraș-port și centru ad-tiv al ins. Guadelupa; 26,6 mii loc. (1982, cu suburbiile). Export de banane, cacao, cafea și vanilie. Fundat în 1643.

BASSETTERE, cap. statului St. Christopher și Nevis (din 1983), situată pe ins. St. Christopher (Antilele Mici); 18,5 mii loc. (1985). Port. ind. zahărului și țigărețelor. Export de melasă, copra, bumbac. Turism. Fundată în 1627.

BASTA, Giorgio (1544—1607), general austriac de origine italiană. Comandant al armatei imperiale în Transilvania. A pus la cale cucerirea mîșelească a lui Mihai Viteazul.

BASTARD, -Ă (< it., germ.) s.m. și f., adj. (Copil) din afara căsătoriei.

BASTARNI (ii) s.m. pl. Populație de origine germanică, stabilită la E de Munții Carpați (sec. 2 î.Hr.) și asimilată în parte de geto-daci.

BASTIA, oraș și port în N Corsicii; 50,6 mii loc. (1982). Pr. centru comercial și ind. al ins. Export de vin, pește și azbest. Stațiune turistică.

BASTIAN, Adolf (1826—1905), etnolog german. Promotorul teoriei potrivit căreia paralelismele de fond ale unor creații folclorice s-ar explica prin baza psihologică comună a omenirii.

Jacopo Bassano: „Inchinarea magilor” (detaliu)

BASTIAT [basta], Frédéric (1801—1850), economist francez. Promotor al teoriei libertății economice (libera inițiativă și liberul schimb), ca o garanție a creșterii productivității și a progresului („Armonia economică”, „Sofismul economic”).

BASTILIA, fortăreață în Paris, construită între 1370 și 1382, închisoare de stat din sec. 15. Simbol al absolutismului regal, a fost luată cu asalt de masele populare pariziene la 14 iul. 1789 și demolată în 1790.

BASTIMENT (< it.) s.n. Navă (de război) de obicei de mare tonaj.

BASTINGAJ (< fr.) s.n. Totalitatea chesoanelor, dulapurilor și rastelelor unde se depozitează efectele echipajului pe o navă.

BASTIŢIŢI (< fr.) s.n. Lucrare de fortificație, din pământ sau din zădărie, de formă poligonală sau cilindrică, apărată în exterior de un șanț și construită de obicei la colțurile vechilor fortărețe, pentru apărarea lor.

BASTOGNE [bastoŋ] oraș în SE Belgiei, la S de Liège; 11,6 mil loc. (1983). Aici, trupele aliate conduse de generalul american G. Patton au contraatacat puternic (26 dec. 1944 — 2 ian. 1945), respingând ofensiva trupelor germane.

BASTŢŢI (< it.) s.n. 1. Obiect de forma unui băț, de obicei curbat la un capăt, utilizat ca sprijin la mers. 2. Băț de diferite dimensiuni care se folosește pentru demonstrații de gimnastică sau în cultura fizică medicală, cu scop corectiv. 3. Bară cilindrică sau tronconică, la bordul unei nave, folosită pentru ridicarea pavilionului național, pentru susținerea tendei etc.

BASUTO (ii) subst. invar. Populație africană neagră din familia de limbi bantu, care locuiește în Lesotho și în unele regiuni ale Republicii Africa de Sud.

BASUTOLAND [basutoland], protectorat britanic care, în 1966, și-a proclamat independența sub numele de Lesotho.

BAS- (< tc.) Element de compunere având sensul de „cel mai înalt”, „cel mai de frunte” și folosit la formarea unor substantive (ex. bașboier).

BAS s.n. Amestec format din făină de grâu, apă și drojdie, omogenizat și fermentat, folosit la prepararea mâinii pentru piine.

BASBUZUC (< tc.) s.m. 1. (in ev. med. în Imp. Otoman) Voluntar turc care nu primea soldă și care trăia din jaf. 2. (La pl.) Trupe de călăreți turci care, în sec. 19, aveau funcția de jandarmi.

BASCHIE sf. Ciocan cu care se bat cercurile metalice ale butoaielor; are virful prevăzut cu un șanț în formă de V.

BAȘEU, afl. dr. al Prutului, în aval de Ștefănești; 106 km. lzv. din Dealul Ibăneștilor și străbate Dealurile Savenilor. Regim de scurgere torrențial. În bazinul său sint amenajate iazuri pentru piscicultură (Negreni, 140 ha).

BAȘKIR, -Ă (< rus.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Populație turcică: s-a format ca națiune în Bașkiria. De religie musulmană (sunniti). 2. Persoană aparținând acestei populații. 3. Adj. Care aparține Bașkiriei sau populației ei, privitor la Bașkiria sau la populația ei; (substantivat, f.) limbă din familia altaică, ramura turcică vorbită de b. (1).

BAȘKIRIA, rep. autonomă în Federația Rusă, în S-M-șilor Ural, creată în mart. 1919; 143,6 mil km²; 3,95 mil. loc. (1989). Cap.: Ufa. Mari expl. de petrol, gaze naturale, cărbune, bauxită și forestiere. Prelucr. petrolului. Ind. chim. și constr. de mașini-unelte. Culturi de cereale, floarea-soarelui, cartofi, sfeclă de zahăr. Creșterea animalelor.

BAȘTINĂ (< bg., scr.) s.f. 1. Origine. 2. Loc. De băștină = originar, moștenit (din moși-strămoși); băștinaș, autohton. 3. Formă de stăpînire a pământului în societatea feudală românească în virtutea dreptului de moștenire.

BATA, oraș în Guineea Ecuatorială, centru ad-tiv al terit. Mbini (Rio Muni), port pe țărmul G. Guineii; 45 mil loc. (1980). Aeroport. Centru comercial. Ind. cimentului; prelucr. lemnului. Export de cacao, cafea, ulei de palmier.

BATA, com. în jud. Arad; 1 146 loc. (1991). Ruinele unei abații (sec. 13). Castel (sec. 19).

BATAAN, pen. în V ins. Luzon (Filipine), în V G. Manila. Aici, în timpul celui de-al doilea război mondial, au avut loc lupte sîngerose duse de japonezii în retragere, sub comanda generalului Yamashita (ian. — mai 1945), în fața înaintării Aliaților.

BATAILLARD [bataiar], Paul (1816—1894), istoric și publicist francez. Participat la Revoluția din 1848 din Franța. Filoromân. Studii și lucrări consacrate unor momente din istoria poporului român („Principatele Valahiei și Moldovei înaintea Congresului”), Romane („Albastrul cerului”, „Pisica sălbatică”).

BATAILLE [bataji], Georges (1897—1962), scriitor francez. Eseuri explorînd natura problematică a existenței („Experiența interioară”, „Oroarea de poezie”), Romane („Albastrul cerului”, „Pisica sălbatică”).

BATAL (< tc.) s.m. Berbec castrat în scopul măririi producției de carne și de lînă.

BATAL s.n. (IND. EXTR.) Groapă de formă paralelipedică cu dimensiuni mari, săpată în apropierea unei sonde și servind la depozitarea noroiului de circulație (b. de noroi) sau la

colectarea imediată a țigeliului produs de sondele care erup liber (b. de țigel).

BATALIŢIŢI (< pol., rus., it.) s.n. Subunitate militară compusă din două sau din mai multe companii. □ B. de asalt = b. de infanterie, întîrc cu tancuri, artilerie și armament special, folosit pentru cucerirea pozițiilor fortificate.

BATALOV, Aleksei Vladimirovici (n. 1928), actor și regizor rus de teatru și film. Joc interiorizat, de mare finețe, împletind dramatismul cu ironia („Neamul Jurbinilor”, „Zboară cocorii”, „Doamna cu căpețul”, „Nouă zile dintr-un an”). A regizat filmele „Mantaua”, „Jucătorul” ș.a.

BATAN, arh. vulcanic în Filipine, în N ins. Luzon; 290 km²; c. 11,4 mil loc. Ins. pr.: Batan, Itbayat, Sabtang. Vegetație tropicală.

BATANGAS, oraș în Filipine (ins. Luzon), port la M. Chinei de Sud; 175,5 mil loc. (1989, cu suburbiile). Rafinărie de petrol. Ind. textilă și de prelucr. a lemnului.

BATĂNT, -Ă (< fr.) adj. (Despre uși, ferestre etc.) Care, la deschidere, execută o mișcare de rotație limitată, în jurul unei axe verticale situate la una dintre margini.

BATĂRD, -Ă (< fr.) adj. (Despre scrieri) Cu caracter de scriere rotundă și cursivă; (despre penițe) care au o formă specială pentru a servi la acest fel de scriere. □ (Substantivat, f.) Caracter de literă cu care se execută acest fel de scriere.

BATĂRDŢI (< fr.) s.n. (CONSTR.) Împrejmuire etanșă executată în mijlocul unui rîu sau fluviu pentru a realiza o incintă din interiorul căreia se evacuează apa în vederea executării unei construcții (fundaje, picior de pod etc.).

BATAT (< fr. ||) s.n. Plantă perenă din familia convolvulaceelor, cu tulpini tîrtoare, lungi pînă la 6—7 m, cultivată în țările tropicale pentru rădăcinile sale groase, comestibile (ipomoea batatas); cartof dulce.

BATAVI (< fr., lat. ||) s.m. pl. Populație germanică care locuia în antic. pe terit. Olandei de azi. În sec. 1. Hr. b. au fost supuși de romani, iar în sec. 4, asimilați de franci.

BATĂ (lat. *bitta) s.f. (În costumul popular) 1. Betele. 2. (La pl.) Cîngăcoare țesută din lînă, îngustă și lungă de 2—4 m, împodobită cu alesturi, mărgele sau ciucuri, purtată de femei și uneori de bărbați.

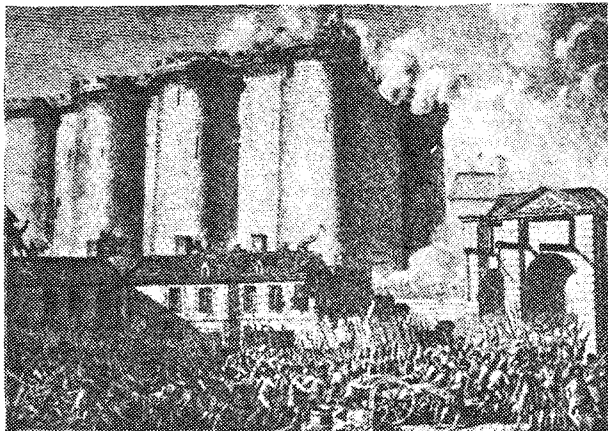
BATĂR, com. în jud. Bihor, pe Crișu Negru; 5 314 loc. (1991). Stație de c.f. Biserica (sec. 18).

BATĂCĂ (< ucr.) s.f. Pește teleostean de apă curgătoare, lung de 20—25 cm, asemănător cu platica (*Blicca bjkorkna*).

BATĂCĂ (< ucr.) s.f. Nicovăl mică pe care se bate coasa.

BĂTE (lat. battuere) vb. III 1. Tranz. și refl. A (se) lovi, a (se) lua la bătaie. □ Expr. (Tranz.) A-și bate joc de cineva (sau de ceva) = a batjocori sau a necinsti (pe cineva sau ceva). □ Refl. A se lupta sau a purta război cu cineva. □ Tranz. A lovi ușor (pe umăr, pe o parte a corpului etc.). □ Expr. A bate palma cu cineva = a da mîna cu cineva (ca semn al încheierii unei tranzacții). (Intranz.) A bate la ochi = a atrage (în mod ostentativ) atenția; a fi suspect. 2. Tranz. (Despre încălțăminte) A strînge (producînd răni). 3. Tranz. A învinge un dușman, un adversar (în sport) etc. 4. Tranz. A lovi ceva cu un obiect (în scopuri practice). □ Expr. A bate bani = a fabrica monede de metal. A bate monedă = a) a fabrica monede de metal; b) a insista asupra greșelii cuiva, în defavoarea lui. □ A bătătorii un teren, pămîntul etc. □ A fixa, a țîntui un obiect de altul. 5. Tranz. A străbate, a parcurge (mereu) un drum; a merge mereu într-un anumit loc. □ Expr. A bate (pașul) pe loc = a nu progresa. (Intranz.) A bate în retragere = a) a se retrage din fața inamicului; b) a renunța (progresiv) la cele susținute anterior. 6. Intranz. A ciocăni (la ușă, la fereastră) pentru a i se deschide. 7. Intranz. (Despre ape) A se izbi (de maluri etc.); (despre vînt) a sufla; (despre ploaie, grindină etc.) a cădea; (despre surse de lumină) a ajunge pînă la... (luminînd). □ (Despre arme de foc) A trimite proiectilul pînă la...

„Luarea Bastiliei, 14 iulie 1789” (desen de Prieur)

■ Fig. A face aluzie la ceva. 8. Intrans. A lovi o parte a corpului de alta sau de un obiect (adesea în semn de nerăbdare, de enervare, de amenințare etc.). □ Expr. A bate din palme = a aplauda.

■ (Despre păsări) A lovi aerul, a da din aripi (pentru a zbura) 9. Intrans. (Despre inimă, puls etc.). A zvicni, a palpita. ■ (Despre o mașină, un aparat) A funcționa defectuos producând un zgomot periodic. 10. Intrans. și tranz. (Despre un clopot, un ceasornic) A emite sunete ritmice (aunșind ceva). 11. Intrans. (Despre culori) A avea o nuanță de... a se apăria de...

BĂTERE s.f. Operație de prelucrare, de finisare etc. a unui obiect prin aplicare de lovituri. □ *Bătera bumbacului* = operație pregătitoare în filatura de bumbac, constând în desfoierea bumbacului, amestecarea, destrămarea și curățarea de impurități. V. și bătător.

BATERIE (< fr., it.) s.f. 1. (MILIT.) Subunitate de artilerie formată din două sau mai multe secții, dotată cu un număr variabil de tunuri, obuziere sau aruncătoare. 2. (TEHN.) Grup de aparate, dispozitive sau piese identice ori asemănătoare, asamblate sau montate în același loc și care sînt asociate în serviciu (b. electrică, b. de acumulatori electrice, b. de condensatoare). □ B. solară = sursă de energie electrică formată dintr-un grup de generatoare fotoelectrice cu semiconductori, capabile să transforme energia radiației solare în energie electrică. 3. (ZOOT.) Bateria de creștere = cuști de lemn sau de metal suprapuse, folosite la creșterea intensivă a pulilor sau găinilor. 4. Ansamblul instrumentelor de percucie dintr-o orchestră (de obicei de jazz sau de muzică ușoară). 5. O sticlă de vin și una de sifon (sau apă minerală), puse într-un vas cu gheață.

BATESON [bætsn], Gregory (1904—1980), antropolog american. A aplicat conceptele teoriei comunicației în domeniul psihiatriei, în vederea explicării cauzelor schizofreniei. Op. pr.: „Comunicarea”, „Trepte spre o ecologie a spiritului”.

BATESON [beitsn], William (1861—1926), genetician englez. A introdus termenul de genetica (1906) și a contribuit la fundamentarea și dezvoltarea ei prin experimente asupra eredității.

BATH [baθ], oraș în Marea Britanie (Anglia), pe Avon; 84,3 mil loc. (1981). Stațiune balneară cu ape termale. Echipament electric. Poligrafie. Institut politehnic. Vestigii romane, biserică (sec. 15—17), clădiri din sec. 18—19.

BĂTHORI, familie de nobili maghiari din Transilvania. Mai importanți: 1. Ștefan B., voievod al Transilvaniei și al Transilvaniei și rege al Poloniei (1575—1586). A dus o politică de supunere față de turci. 3. Sigismund B., principe al Transilvaniei (1581—1597, 1598—1599, 1601). A aderat la Liga Sfântă; considerându-se suzeran al Moldovei și Țării Românești, a susținut lupta împotriva turcilor; a fost înfrînt decisiv la Guruslău (1601) de Mihai Viteazul. 4. Andrei B., cardinal și principe al Transilvaniei (1599). A fost învins de Mihai Viteazul la Selimbăr (1599).

BATHURST [bæθə:st] 1. Ins. nelocuită în Arh. Arctic Canadian, între ins. Melville și ins. Cornwallis; 18,2 mil km². Climă arctică. În NV ins., la 76° lat. N și 101° long. V, a fost localizat Polul Magnetic Nordic al Pământului în urma noilor calcule făcute în 1970. 2. Ins. australian în M. Timor, în V. Pen. Arnhem, separată de Australia prin str. Clarence; 2,04 mil km². Climă și păduri ecuatoriale musonice. Slab populată. 3. Cap în America de Nord (Canada) la V. de G. Amundsen, la 70°35' lat. N și 127°53' long. V. ■ **BATI-** ([s] gr. bathys „adînc”) Element de compunere cu sensul „adînc” (referitor la Oceanul Planetar), care formează substantive și adjective (ex. batimetrie).

BATALĂ (< fr. [i]; [s] bathi-) adj. Regiune (sau zonă) ~ = regiune marină sau oceanică cu o adîncime între 200 și 2500 m, ce corespunde cu

taluzii continental (între zona litorală și cea abisală) în care se depun nisipuri și mlări.

BATĪC (< fr.) s.n. Basma. **BATIGRAF** (< fr. [s]; bati- + gr. grapho „a scrie”) s.n. Aparat care măsoară și înregistrează adîncimea mării, folosit în oceanografie.

BATIMETRIE (< fr.; [s] bati- + gr. metron „măsură”) s.f. Ramură a hidrometriei care studiază măsurarea adîncimii apei în mări, lacuri și râuri. Hărțile batimetrice redau relieful fundului oceanic prin curbe batimetrice sau hipsometrice.

BATIMETRU (< fr.) s.n. Aparat folosit la măsurarea adîncimii apei.

BATĪR (< fr.) s.n. Fir de bumbac răscuit ușor, mai gros decît ața de cusut, întrebuințat la însălat.

BATISCAF (< fr.; [s] bati- + gr. skaphos „barcă”) s.n. Navă submarină, echipată special pentru studii oceanografice la mari adîncimi. Primul b. a fost construit în 1948 de A. Piccard. La 23 ian. 1960, J.A. Piccard și J. Walsh au coborît cu b. „Trieste” la 10 912 m pe fundul Golfului Marianelor.

BATISFERĂ (< fr.; [s] bati- + gr. sphaira „sferă”) s.f. Nacelă sferică, etanșă, suspendată de o navă-bază și înzestrată cu echipament special pentru cercetări submarine. Construită de americanii C.W. Beebe și O. Barton (1930).

BATĪȘT (< fr.) s.n. Țesătură din fire foarte fine de bumbac sau de in.

BATISTA Y ZALDIYAR [i zaldjvar], Fulgencio (1901—1973), general și om politic cubanez. Dictatorul țării (1940—1944, 1952—1958); înlăturat de la putere de insurecția populară condusă de Fidel Castro.

BATĪSTĂ (< fr.) s.f. Bucată pătrată de pînză sau de mătase, tivită pe margini, folosită pentru ștersul nasului sau fața.

BATĪU (< fr.) s.n. Construcție (de fontă sau oțel) pe care se montează mecanismele sau dispozitivele unui sistem tehnic și prin intermediul căreia acesta se poate fixa pe o fundație, pe o platformă etc.

BATĪAN [bætʃan], ins. indoneziană în Arh. Moluce, la SV de ins. Halmahera; 2,34 mil km²; c. 17 mil loc. Relief muntos înalt (2 111 m).

BATĪOCORI (< batjocură) vb. IV tranz. A lua în ris, a face de rușine; a insulta; p. ext. a înjosi, a umili. ■ A necinsti o femeie.

BATĪOCURĂ (< batjoc, inv., „batjocură”) s.f. Luare în ris, bătaie de joc; insultă, ocără; p. ext. injosire, umilire. ■ Vorbă, faptă, lucru care constituie o bătaie de joc.

BATMAN, oraș în E Turciei asiatice, la E de Diyarbakir, în apropiere de fl. Tigris; 114,2 mil loc. (1985). Rafinărie de petrol.

BATNA, oraș în NE Algeriei, la SE de Alger, pe cf. Touggourt — Annaba; 184,8 mil loc. (1987, cu suburbiile). Ind. textilă și a mat. de constr. Centru comercial (grîu, lînă, piei). În apropiere, vechiul oraș *Timgad*.

BATOCROM (< fr., germ.; [s] gr. bathos „adîncime” + khroma „culoare”) s.n. Efect produs de o grupare de atomi care, introdusă în molecula unei substanțe organice, determină închiderea culorii acesteia, deplasînd absorbția luminii spre lungimi de undă mai mari.

BATOFOBIE (< fr.; [s] gr. bathys „adînc” + phobos „frică”) s.f. Teamă patologică de adîncime.

BATOĞ (< scr., rus.) s.n. Preparat alimentar obișnuit prin sărarea și afumarea cîrnilor unor specii de pește (în special morn și nisetur).

BATOIDEU subst. Ordin de pești cartilagiinoși (*Chondrichthyes*) în care sînt cuprinși rechini benticoni, în general moluscivori (*Batoidea*). Apar în Jurassic, iar în România au fost întîlniți în calcarul *numulitic* de la Albești—Muscel.

BATOLIT (< fr. [i] gr. bathos „adîncime” + lithos „piatră”) s.m. Formă de zăcămintă a rocilor magmatice intruzive, care se prezintă în mase imense în scoarța Pământului, cu baza foarte largă, profund înrădăcinată în aceasta. B. ocupă suprafețe de peste 100 km², are pereți abrupti și înclinăți divergent spre adîncime și acoperișul

sub formă de cupolă. Prin eroziunea rocilor înconjurătoare, b. poate ieși la suprafață.

BATOMETRU ([s] gr. bathos „adîncime” + metron „măsură”) s.n. Aparat pentru colectarea probelor de apă din râuri, mări etc., de la diferite adîncimi, pentru analize.

BATOŢON (< fr.) s.n. Bucată (de ciocolată, de vanilie, de ceară etc.) în formă de bastonaș.

BATON ROUGE [bætɔ̃ ruʒ] oraș în S.U.A., port pe Mississippi (78,9 mil. t. 1989), centru ad-tiv al statului Louisiana, 536,5 mil loc. (1988, cu suburbiile). Rafinarea petrolului, metalurgia aluminiului, preluc. cauciucului, a zahărului. Universitate. Întemeiat în 1719.

BATOȘ, com. în jud. Mureș; 3 913 loc. (1991). Centru viticol. Cetate țărănească cu biserică (sec. 16, transformată în sec. 18).

BATOȘA (< fr.) s.f. Mașină agricolă care desface boabele din spice, din păști, de pe știeleții de porumb etc. și le separă de celelalte părți ale plantei.

BATRACIAN (< fr.; [s] gr. batrachos „broască”) s.m. (la Pl.) Clasă de vertebrate cu pielea golașă, umedă, cu inimă tricamerată și temperatură variabilă, care trăiesc în apă și pe uscat (*Amphibia*). Se dezvoltă prin metamorfoză. Cuprind trei ordine: *anurele* (broaște), *caudatele* (salamandre și tritonii) și *apodele*. Sin. *amfibian*.

BATRACHOMIOMAHIA („Bătăia broaștelor cu soarecii”), poem erotic-comic grec atribuit lui Homer. Compus, probabil, între sac. 6 și 4 î.Hr.

BATTAMBANG, oraș în V Cambodgiei; c. 50 mil loc. Nod de comunicații. Centru agricol pentru orez.

BATTANI (AL-BATTANI), Abu Abdallah Muhammed ben Djibir (858—929), astronom și matematician arab. A calculat înclinarea eclipticii și constanța precesiei; a contribuit la dezvoltarea trigonometriei.

BATTENBERG, Aleksander (1857—1893), prinț german, cnez și Bulgaria (1879—1886). Politică externă favorabilă Rusiei Centrale.

BATHYANĒUM, bibliotecă din Alba Lulia, fondată în 1798 de episcopul Bathyány Ignác, în care sînt păstrate 568 de incunabile, multe manuscrise medievale datînd din sec. 9—18, printre care vestitul „Codex aureus”.

BATU (? -1256), han tătar, nepot al lui Genghis-han. A condus numeroase expediții împotriva cnezatelor ruse, ca și marea invazie în Polonia, Ungaria, Dalmația și Ținutul românesc (1236—1242), întemeietor al statului Hoarda de Aur.

BATUMĪ, oraș în Gruzia, cap. Rep. Autonome Adjaria, port la Marea Neagră; 136 mil loc. (1989). Ind. de utilaj petrolier, constr. navale, preluc. petrolului; citrice, cașă. Export de produse petroliere. Stațiune balneară. Grădina botanică (1912). Cunoscut ca cetate (sec. 11).

BATURA, ghegar în M-ji Karakorum, lung de 48,5 km, sup. 282 km².

BATURA MUZTAGH I (HUNZA KUNJI I), vf. în M-ji Karakorum (NE Pakistanului). Alc.: 7 785 m (al 30-lea vf. de pe glob). Cei mai înalți pic montani încă nefecaladate.

BATWIN (sau **BATHUSIUS**) (sec. 4); preot și martir creștin din Dacia. Ars de viu într-o biserică, unde va vărsarea Argeșului în Dunăre, în timpul persecuției regelui vizigot Atanaric (370—372).

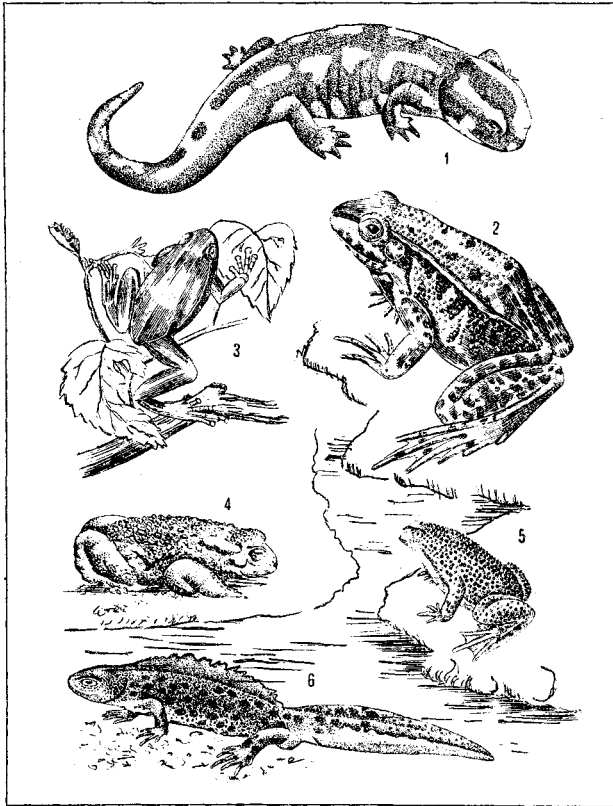
BATZARIA, N(icolae) (1874—1952, n. Krusevo, Macedonia), scriitor român. Director la „Dimineața copiilor” și „Universul copiilor”, în care a semnat cu pseud. Moș Nae. Literatură pentru copii (seria „Haplea”, „Lir și Tibșir”). Schițe și nuvele („Spovedanii de cadină”).

BAT YAM, oraș în V Israelului central, în aglomerația Tel Aviv—Jaffa; 132 mil loc. (1987). Centru al ind. poligrafice și alim. Stațiune balneară maritimă la M. Mediterană.

BAUCHI, stat în NE Nigeriei centrale în platoul omonim; 64,6 mil km²; 5 mil loc. (1989). Centru ad-tiv: Bauchi. Mari expl. de columbit, niobiu și cositor.

BAUCIS v. Filemon și Baucis.

BAUD (< fr. [i]; [s] Baudot) [bɔd] s.m. Unitate de măsură a vitezei de semnalare, pe

Batracieni

1. Salamandră de uscat (*Salamandra salamandra*); 2. Broască de lac (*Rana esculenta*); 3. Broțâcel (*Hyla arborea*); 4. Broască rîioasă (*Bufo viridis*); 5. Buhai-de-baltă (*Bombina bombina*); 6. Salamandră cu creastă (*Triturus cristatus*)

liniile de transmisie. Viteza de semnalare este egală cu 1 B, dacă starea liniei se schimbă o dată pe secundă.

BAUDELAIRE [bodlɛr], Charles (1821—1867), poet, estetician, critic literar și de artă francez. Unul dintre inițiatorii poeziei și artei moderne. Poeme („Florile răului”) inspirate de spectacolul cotidian al vieții pariziene, exprimînd drama omului modern apăsător de „spleen”, obsedat de ideea morții, încercat de sentimente satanice și însetat de absolut. Poezia sa, exploatănd ideea corespondențelor dintre felurilele impresii ale simțurilor, se distinge prin forța de sugestie, prin armonia subtilă și complexă a versului. Critic de artă („Arta romantică”). A mai scris „Micile poeme în proză”, jurnale intime. Traduceri din E.A. Poe.

BAUDOT [bodɔ], Emile (1845—1903), inginer francez. Inventatorul telegrafului imprimator, care-i poartă numele.

BAUDOIN v. Baldovin.

BAUDOIN [bodɔ̃] (n. 1930), rege al belgienilor (din 1951).

BAUDOIN DE COURTENAY [bodɔ̃ də kurtnɛ], Jan Ignacy (Ivan Aleksandrovici) (1845—1929), lingvist rus de origine poloneză. Specialist în lingvistica generală, în gramatica comparată a limbilor indoeuropene și în slavistică. Precursor al fonologiei. Creator al școlii lingvistice de la Kazan.

BAUER, Bruno (1809—1882), filozof german. Critic al religiei din grupul hegelienilor de stînga. A caracterizat religia ca formă istorică a conștiinței universale („Critica evangheliilor sinoptice”).

BAUER (BAUR sau BAWR), Friedrich Wilhelm von (1731—1783), general rus de origine germană. Lucrarea sa „Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie” cuprinde importante informații privind Țările Române din a doua jumătate a sec. 18.

Charles Baudelaire

BAUER [bauɐr], Otto (1881—1938), om politic austriac. Lider al social-democrației austriece și al Internaționalei a II-a. Ministru de Externe (1917—1919). Favorabil dezmembrării monarhiei austro-ungare în state naționale.

BAUHAUS, școală de arhitectură și artă aplicată, înființată în 1919 de W. Gropius la Weimar și transferată în 1925—1932 la Dessau. A unit instruirea tehnică cu cea artistică, în vederea obținerii sintezei tuturor artelor în cadrul unei arhitecturi funcționale. Reprezentanți principali: Paul Klee, Wassily Kandinsky, Johannes Itten, Josef Albers, László Moholy-Nagy.

BAUHIN [boɛ̃], Gaspard (1560—1624), botanist și anatomist elvețian. A descris peste 6 000 de specii de plante, stabilind sinonimile și folosind, printre primii, o nomenclatură binară.

BAUMÉ [bõmɛ], Antoine (1728—1804), farmacist, chimist și tehnolog francez. A inventat areometrul, care-i poartă numele.

BAUMEISTER [baumɛistɛr], Willi (1889—1955), pictor și grafician german. Orientat către arta abstractă, realizează compoziții murale din diverse materiale dispuse în relief. În lucrările sale apar caligrame, semne și reprezentări din diferite culturi (ciclurile: „Pereți peruani”, „Tablouri africane”, „Ziduri ciclopice”). Ilustrații la „Ghilgameș”, „Furtuna” de Shakespeare etc.

BAUMGARTEN, Alexander Gottlieb (1714—1762), filozof german. Fondator al esteticii ca disciplină pozitivă autonomă („Estetica”). În concepția lui, estetica este știința sensibilității și completează logica, al cărei obiect îl constituie inteligența.

BAUMGARTEN, Johann Christian (1765—1843), medic și botanist german. Stabilite în Transilvania. Autor al primului conspect critic în latină al florei din Transilvania și al unui valoros terbar păstrat pînă azi, parțial, la Cluj.

BAUMOL [bɔ̃mɔl], William Jack (n. 1922), economist american. Prof. univ. la New York. Contribuții la studiul analizei economice și a aplicării în practică a teoriilor economice („Productivitatea și sistemul american de conducere. Perspective”, „Piețe în concurență și teoria structurilor industriale”).

BAURU, oraș în SE Braziliei (São Paulo), la NV de São Paulo; 220,1 mil loc. (1985). Centru comercial într-o importantă zonă agricolă (cafea, orez, porumb, bumbac, trestie de zahăr).

BAUTZEN [bɔ̃tɛn], oraș în E Germaniei (Saxonia), pe Sprei; 52,7 mil loc. (1988). Siderurgie. Constr. de vagoane, aparate de radio și televizoare; fabrici de hîrtie și textile. Napoleon I a înfrînt aici, la 20—21 mai 1813, armatele ruso-prusiene.

BAUXITĂ (< fr. [i]; [s] Baux) s.f. Rocă sedimentară alcătuită din hidroxizi de aluminiu (40—80%) și subordonat hidroxizi de fier, de culoare roșie, brună sau cenușie-verzuie. În reg. cu climă tropicală și subtropicală formează depozite stratiforme, lenticulare sau sub formă de pungi, reprezentînd: a) produs rezidual de alterare lateritică a unor roci vulcanice (andezite, bazalte); b) rezultatul precipitării anorganice a unor colozii aluminosii în bazine de sedimentare; c) produs rezidual format în urma dizolvării calcarelor aluminosede de către apele subterane. B. reprezintă principala sursă pentru obținerea aluminiului.

BAVARIA (BAYERN), land în SE Germaniei; 70,6 mil km²; 11,1 mil. loc. (1989), din care 57% pop. urbană. Centrul ad-tiv: München. Orașe pr.: Augsburg, Bayreuth, Nürnberg, Regensburg, Würzburg. Expl. de cărbune, petrol, grafit și uraniu; expl. forestiere. Echipament științific, hîrtie, sticlă, prod. textile, băuturi. Creșterea animalelor. Cereale, pomicultură. Turism.

BAVARIEI, Alpii ~, culme muntoasă a Alpiilor Nordici în S Germaniei între L. Constanța (la V) și Tirolul austriac (la E). Alt. max.: 2 963 m (vf. Zugspitze). Ramura sa vestică o constituie Alpii Aligău.

BAVĂ (< it.) s.f. Parte a peretelui unei gogoși de mătase din care se extrage mătase superioară (gre).

BAVETĂ (< fr.) s.f. Bărbîță (2).
BAVURĂ (< fr.) s.f. Surplus de material rezultat la elaborarea unor semifabricate prin matrițare, forjare, turnare etc.

BAYAMO, oraș în E Cubei (Oriente); 118,9 mil loc. (1988). Nod de comunicații. Întreprinderi alim. și textile. Intemeiat în 1513.

BAYAMON, oraș în N ins. Puerto Rico (S.U.A.), la S de San Juan; 202,5 mil loc. (1984). Ind. sticlei și hîrtiei. Rafinărie de petrol. Centru al unei zone agricole (cafea, fructe, tutun, trestie de zahăr). Primul oraș al ins. colonizat de spanioli.

BAYARD [baiar], **Pierre TERRAIL** [terai] senior de (c. 1476—1524), cavaler francez. Supranumit „Cavalerul fără frică și fără prihană”. S-a remarcat în campaniile din timpul războaielor franco-spaniole pentru supraștia în Italia. Erou de epopee.

BAYER, Raymond (1898—1959), estetician și filozof francez. A preconizat o estetică pozitivă, elaborînd în acest scop metoda „realismului operatoriu” („Estetica grației”, „Eseu asupra metodei în estetică”).

BAYIN, Naung, rege birman (1551—1581), din dinastia Toungou. S-a distins în campania de cucerire a statelor Pegu (1540) și Ava (1555). A reprimat anarhia internă a triburilor supuse.

BAYLE [bel], **Pierre** (1647—1706), filozof francez. A opus superstițiilor ateismului, iar în numele realismului și toleranței a promovat un protestantism reflexiv. A influențat gîndirea filozofică din sec. 18, în special pe enciclopediști („Dicționar istoric și critic”).

BAYONNE [baion], oraș în SV Franței (Bârn), pe Adour; 127,5 mil loc. (1982, cu suburbii). Ind. metalurgică. Constr. navale. Pescuit. Catedrală (sec. 13—16). Muzeu.

BAYREUTH [bairiut], oraș în V Germaniei Centrale (Bavaria), pe Main; 90 mil loc. (1987, cu suburbii). Ind. sticlei și porțelanurilor. Biserică gotică (sec. 15, restaurată în sec. 19), palate (sec. 16—18). Vechi centru muzical (sec. 16); teatrul muzical „Festspielhaus”, construit special (în 1872—1876) pentru reprezentarea operelor lui Wagner. Aici se organizează anual festivalurile Wagner. Muzeu memorial Wagner.

BAZA (< fr.) vb. I refl. și tranz. A (se) întemeia, a (se) sprijini pe ceva. ■ Refl. A avea încredere în cineva, a se lăsa în naidejea cuiva; a se bizui.

BAZAINÉ [bazēn], **Achille-François** (1818—1888), mareșal francez. Comandant șef al armatei franceze în timpul Războiului Franco-Prusian (1870—1871), s-a predat germanilor cu 140 000 de soldați în fortăreața Metz. Capturat, a s-a constituit începutul dezastrului armatei franceze. Judecat, condamnat la moarte (pedeapsă comutăată la 20 de ani). A evadat, trăind în exil.

BAZALT (< fr., lat.) s.n. 1. Rocă magmatică efuzivă bazică, corespondent al gabbroulului, de culoare cenușie-neagră cu nuanțe roșiatice, constituită din plagioclazi bazici și olivină la care se adaugă minerale accesorii. În reg. tropicale, prin descompunere generează laterit. Formează conuri vulcanice, pînze cu separații columnare (coloanele de b. Detunatele și Racoș, declarate monumente ale naturii) și revărsări enorme de lavă. Este utilizat la construcții de drumuri, pentru fundații, diguri etc. 2. Material ceramic artificial, obținut dintr-o materie primă (argilă, masă ceramică) cu temperatură joasă de vitrifiere și utilizat la fabricarea tuburilor de canalizare, a recipientelor pentru lichide agresive, a cărămizilor pentru trocare etc.

BAZAR (< fr. [i]) s.n. 1. Piață publică acoperită, în lumea orientală; p. ext. tîrg, piață. 2. Magazin de obiecte de tot felul, mai ales mărnușuri.

BAZARGIC v. Dobrič.

BAZĂ (< fr.) s.f. 1. Partea inferioară a unui corp, a unei construcții etc., care realizează legătura cu elementul de susținere și repartizează încărcările pe suprafața acestuia. □ **B. cranialui** = parte a craniului care închide spre ceafă cutia craniană. 2. Electrodul de comandă, cuprins între electrozii emitor și colector ai unui

tranzistor. 3. Una dintre laturile unui triunghi ori ale unui patrulater sau una dintre fețele unui poliedru care are o poziție specială și care se reprezintă de obicei în poziție orizontală. 4. **B. geodezică** (sau de triangulație) = distanță de 14—20 km stabilită pe un teren plan cu instrumente de precizie și folosită la efectuarea triangulațiilor geodezice. **B. topografică** = distanță de 0,5—2 km determinată cu instrumente de precizie și folosită la ridicările topografice pe suprafețe de teren mai mici. 5. (**MAT.**) Număr strict pozitiv relativ la care se face logaritmierea. □ **B. a unui sistem de numerație** = număr natural supraunitar care permite scrierea oricărui număr real cu ajutorul unui număr de cifre egal cu numărul natural ales ca bază. **B. a unui spațiu vectorial** = sistem de elemente liniar independente ale spațiului, cu ajutorul cărora oricare alt element al spațiului, numit vector, se exprimă în mod unic sub formă de combinație liniară a elementelor b. 6. Ceea ce formează temeiul, elementul fundamental, esența a ceva.

□ **B. economică** (a societății) = totalitatea relațiilor de producție (dintr-o etapă determinată a dezvoltării sociale) care constituie temeiul real pe care se înalță toate celelalte relații sociale; orînduire economică, structură economică. **B. tehnică-materială** (a societății) = totalitatea elementelor materiale ale forțelor de producție (pe care se sprijină producția socială dintr-o anumită orînduire); cuprinde mijloacele de muncă (utilaje, mașini-unelte), obiectele muncii și elementele materiale ale științei folosite în producție. **B. de materii prime** (a producției) = totalitatea resurselor de materii prime (care sînt folosite în procesul de producție). **B. de desfacere** = unitate economică profilată pe distribuirea unei game foarte mari de produse către consumatorii industriali. Reprezintă echivalentul unităților cu ridicata în comerț. **B. energetică** = totalitatea izvoarelor primare de energie și a instalațiilor aferente extracției și captării acestora, de care dispune o țară la un moment dat. **B. furajeră** = totalitatea resurselor ce pot fi valorificate economic pentru hrana animalelor. □ **Loc. De bază** = principal, fundamental, esențial. □ **Expr. A pune bazele** (a ceva) = a întemeia (ceva). 7. (**INFORM.**) **B. de date** = mulțime centralizată de date, organizată în scopul optimizării prelucrării acestora în cadrul unui domeniu de aplicații specificat; în cazul sistemelor informatice distribuite, o b. de d. poate fi, la rîndul său, distribuită în diferite noduri ale rețelei. ■ (**EC.**) Sistem de calcule economice în serii temporale, raportate la anul de referință. 8. Loc special amenajat și dotat cu instalații, în care se concentrează oameni, diverse mijloace și materiale spre a servi ca loc de desfășurare sau ca punct de plecare pentru o activitate (ex. b. de aprovizionare, b. sportivă, b. militară). 9. **B. de articulație** = mod de articulație a sunetelor, caracteristic pentru o

limbă, un dialect etc. 10. **B. de orientare** = suprafața aleasă față de care se face orientarea piesei în procesul de prelucrare. 11. (**FIZ.**) **B. de timp** = curbă de variație în timp a tensiunii (curentului) cu comandă baleiajului spotului pe ecranul unui tub catodic.

BAZE (< fr.) s.f. pl. Clasă de substanțe chimice care, în soluție apoasă, disociază cu formare de ioni hidroxil; au gust leșetic, albăstresc hîrtia roșie de turnesol, înroșesc fenolfaleina, iar în reacție cu un acid formează o sare. Se clasifică după tărie și aciditate în b. tari (practic total ionizate), b. monoacide și b. poliacide.

BAZEDOV (< Basedow) s.n. Boala lui Basedow.

BAZIC, -Ă (< fr.) adj. 1. (**CHIM.**) Care are proprietățile unei baze. 2. (Despre roci sau magme) Cu conținut de dioxid de siliciu între 45 și 52%, caracterizate prin excesul de minerale feroice, feldspați calცი, și prin culoare închisă.

BAZIDIE (< germ.; [s] gr. basis „bază”) s.f. Organ special de reproducere al bazidiomicetelor în care se formează sporii.

BAZIDIOMICETE (< fr. [i]; [s] fr. baside „basidie” + gr. mykes „ciuperca”) s.f. pl. Clasă de ciuperci saprofite sau parazite la care sporiile se formează la exterior, pe bazidii. Unele sînt comestibile (ciuperca de cîmp, bureții galbeni), altele otrăvitoare (pălăria șarpelui), iar altele produc boli la plante (tăciunele-cerealelor, mălura-grîului).

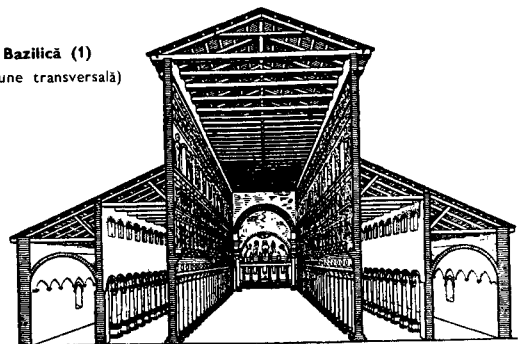
BAZIFILE (< fr.; [s] gr. basis „bază” + philos „iubitor”) subst. pl. și adj. (Organisme) care preferă substanțe bogate în componente bazice.

BAZILICALÉ, culere de texte juridice, în 60 de cărți, alcătuită în sec. 9—10 din ordinul împăraților bizanțini Vasile I și Leon VI Înșelput. Această compilație juridică a înlocuit treptat legislația lui Iustinian. Folosită și în Țările Române pînă în 1865.

BAZILICĂ (< lat. basilica) s.f. 1. Edificiu roman de formă dreptunghiulară, împărțit în trei sau cinci despartișuri (nave) prin șiruri de coloane și terminat cu o absidă; servea ca loc de judecată, bursă comercială, loc de adunări. ■ Clădire de cult creștin construită după planul unei b. (1). 2. Biserică catolică de mari proporții (ex. b. San Pietro din Roma).

BAZIN (după fr. bassin) s.n. 1. Rezervor deschis, de dimensiuni mari, destinat colectării unui lichid, de obicei în vederea efectuării unor operații ulterioare (ex. b. de decantare, b. de floataje, b. de retenție etc.). □ **B. de înat** = construcție specială pentru practicarea înotului, pentru sărituri de pe trambulină sau platformă și pentru polo pe apă. 2. **B. portuar** = parte dintr-un port, special amenajată pentru staționarea navelor și prevăzută cu cheuri și dane pentru acostare. Împreună cu supr. de apă exterioară formează acvatoria portului. 3. B.

Bazilică (1)
(secțiune transversală)

hidrografic (de recepție) = regiune limitată de cumpăna apelor, din care un râu, un fluviu, lac sau mare își colectează apele. În cazul apelor subterane se formează un b. hidrogeologic. Caracterile fizico-geografice ale b.h. influențează regimul apei respective. B. oceanic = regiune foarte întinsă a scoarței terestre, mai coborâtă față de continente, acoperită cu mase importante de apă (ex. b. Oc. Atlantic). 4. (GEOLOG.) B. de sedimentare = arie depresionară a scoarței terestre mărginită de suprafețe mai ridicate, care a funcționat ca domeniu de acumulare a materialului sedimentar și care cuprinde adesea substanțe minerale utile (ex. b. carbonifer). B.s. pot fi intracratonice (instalate pe arii continentale, consolidate în urma unor vechi orogeneze) sau pericratonice (situate la marginea unei zone continentale consolidate). 8. magmatic = spațiul din interiorul scoarței Pământului unde este acumulată magma topită și de unde aceasta se deplasează spre suprafață. În b.m. sau în jurul lor se formează frecvent concentrații de substanțe minerale utile. 5. Cavitate situată în partea inferioară a abdomenului, delimitată de oasele centurii pelviene; pelvis. Este formată din micul b. (inferior, adevărat) și marele b. (superior, fals), separate prin linia nenumită.

BAZIN [bazɛ̃] **Hervé** (n. 1911), scriitor francez. Romanele sale constituie o satiră violentă la adresa oprimirii familiale și sociale („Vipera sugrumată”, „Moartea călușului”, „Doamna Ex”, „Căscăria”).

BAZIN [bazɛ̃], **René** (1853—1932), scriitor francez. Apologet al virtuților religiei și al pămintului natal („Pămintul care moare”, „Familia Oberlé”).

BAZINET (după fr. *bassinet*) s.n. 1. Spațiu larg al căilor urinare, rezultat din confluența calicilor și care se continuă inferior cu ureterul; pelvis renal. 2. B. depresionar = depresiune cu mici dimensiuni axată pe cursul superior al unui râu, de obicei în punctul de convergență a unor piraie sau la ieșirea din chei, formată prin eroziune laterală.

BAZIPETAL, **-Ă** (< germ.) adj. (Despre celule, țesuturi, sevă) Care se dezvoltă sau circulă într-un organ vegetal de la vîrf spre bază.

BAZNA, com. în jud. Sibiu; 4 256 loc. (1991). Expl. de gaze naturale. Panificație. Localit. balneoclimaterică cu ape minerale clorosodice, iodurate, sulfatate și bromurate, indicate în traterea afecțiunilor reumatismale, neurologice periferice, posttraumatice, ginecologice, endocrine etc. Întrepr. de ambalare a sărurilor de B., difuzate prin rețeaua farmaceutică. Biserica fortificată (sec. 15—16, cu modificări).

BAZNA (< localit. Bazna) s.f. Rasă de porci de culoare neagră și cu o dungă albă în dreptul spetelor. Este crescută pentru producția de carne și de grăsime.

BAZOFIL, **-Ă** (< fr. [i]; [s] fr. base „bază” + gr. *philos* „iubit”) adj. (Despre celule) Care fixează coloranții bazici (ex. leucocit b., granulocit b.).

BAZON s.n. Petic de țesătură, de piele etc., aplicat pe partea posterioară a pantalonilor, a indusărilor etc., pentru a-i întări

BAZOOKA (cuv. engl.) [bazy:kə] subst. Armă portabilă, tip lansator de rachete, cu țălcă scurtă, folosită în special pentru atacarea tancurilor sau a unor poziții fortificate. Utilizată pentru prima dată în cel de-al doilea război mondial.

BABANA, com. în jud. Argeș; 3 009 loc. (1991).

BABAÎTA, com. în jud. Teleorman; 7 308 loc. (1991).

BABENI 1. Com. în jud. Sălaj, pe Someș; 2 524 loc. (1991). Expl. de calcare. 2. Com. în jud. Vâlcea; 8 287 loc. (1991). Expl. de petrol. Cherestea; panificație. Fabrică de nutrețuri combinate. Hidrocentrală. Stație de c.f.

BABESC, **-EASCĂ** (< *babă*) adj., s.f. 1. Adj. (Peior.) Ca babele (I 1), în felul babelor. □ Expr. Leacuri băbești = mijloace empirice de

vindecare a bolilor. Socoteală băbească = socoteală empirică, rudimentară; p. ext. judecată greșită. II. S.f. Băbească neagră = soi autohton de viță de vie cu boabe negre-albăstrui, predominant în podgoria Nicorești.

BĂBICIU, com. în jud. Olt, în lunca Oltului; 2 727 loc. (1991).

BĂCAN (< tc.) s.m. Proprietar al unei băcănii (1) sau vânzător într-o băcănie.

BĂCAN² (< tc.) subst. Arbore tropical, originar din America Centrală, cu lemnul de culoare roșie (*Haematoxylon campechianum*); lemnul este folosit în țimplărie fină și la extragerea unui colorant roșu; p. restr. colorant extras din acest lemn.

BĂCANI, com. în jud. Vaslui, pe Simila (afi. al Birladului); 2 768 loc. (1991).

BĂCĂNJE (< *băcan*) s.f. 1. Unitate comercială în care se vînd cu amanuntul unele produse alimentare. 2. (Pop., la pl.) Condiamente.

BĂCESCU, **Mihai** (n. 1908, Broșteni, jud. Suceava), biolog și oceanolog român. Acad. (1990). Cercetări de zoologie (crustacee, reptile, pești) și de biologie marină; contribuții în domeniul nomenclaturii populare a peștilor, păsărilor.

BĂCEȘTI, com. în jud. Vaslui, pe Birlad; 4 009 loc. (1991). Stație de c.f.

BĂCIA, com. în jud. Hunedoara; 1 852 loc. (1991). Stație de c.f.

BĂCÎȚĂ (< *baci*) s.f. Femele care conduce o stînă; soția baclului.

BĂDĂRĂU, **Alexandru** (1859—1927, n. sat Bădărași, jud. Botoșani), jurist și om politic conservator român. Susținător al înnoirii doctrinei și programului Partidului Conservator. Membru fondator al Partidului Conservator-Democrat (1908). De mai multe ori ministru.

BĂDĂRĂU, **Dan** (1893—1968, n. Iași), filozof român de orientare raționalistă. M. coresp. al Acad. (1963), prof. univ. la Iași. Lucrări de logică, gnoșeologie și istorie a filozofiei („L'individuel chez Aristote”, „Du jugement comme acte significatif”, „Filozofia lui Dimitrie Cantemir”, „Leibniz”).

BĂDĂRĂU, **Eugen** (1887—1975, n. Ismail), fizician român. Acad. (1948), prof. univ. la București. Contribuții în spectroscopie, acustică, fizica plasmiei; a explicat mecanismul descărcărilor luminiscente și în arc. Op. pr.: „Gaze ionizate”.

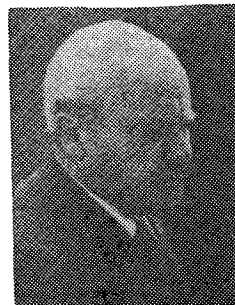
BADESCU, **Horia** (n. 1943, Arefu, jud. Argeș), poet român. Lirică a misterului existențial și cosmic, evocări de natură în care florul transcendentului subsumează descripția („Marile Eleusii”, „Recurs la singurătate”, „Apărarea lui Socrate”, „Anotimpuri”).

BĂDEUȚI, denumirea pînă în 1976 a com. Emil Bodnaraș.

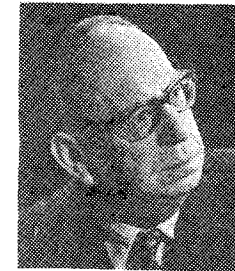
BĂDIȚĂ (< *bade*) s.m. (Pop.) 1. Diminutiv al lui bade. 2. Termen de adresare către un frate mai mare.

BĂEȘU, **Aurel** (1896—1928, n. Fălticeni), pictor român. Portrete, peisaje, scene din viața satelor moldovenești, într-o cromatică discretă și luminoasă („Savin din Dorna”, „Țărancă pe gînduri”).

BĂGĂ vb. I. 1. Tranz. A introduce, a vîri (in..., la..., sub...). □ Expr. A băga ceva în gură = a minca. ■ A înfige, a împlînta. 2. Refl. și tranz. A intra sau a face să intre undeva sau la cineva; a (se) duce în... □ Expr. (Refl.) A se băga în sufletul (sau în ochii cuiva) = a plictisi cu prezența sau cu insistențele. A băga (sau a arunca, a pune) în lanțuri (sau în fiare) = a încușa. II. 1. Tranz. A investi o sumă de bani în ceva. 2. Tranz. (Pop.) A da, a înalța o cerere, o plîngere etc. 3. Tranz. A băga zănie (sau vrajbă, intrigi etc.) = a provoca discordie, a învrăjbi, a ațîța. 4. Refl. și tranz. (Pop.) A (se) angaja într-un serviciu, la o meserie. 5. Refl. A-și lua răspunderea să facă ceva. ■ A se amesteca, a interveni într-o discuție. 6. Tranz. A aduce pe cineva într-o situație neplăcută, grea. □ Expr. A băga (pe cineva) la (o) idee = a face (pe cineva) să se teamă, să se îngrijoreze (de

Mihai Băcescu

Eugen Bădărău

ceva). 7. Tranz. A băga în seamă = a da cuiva atenție; a considera, a prețui. A băga de seamă = a fi atent la ceva; a remarca; a observa.

BĂGACIU, com. în jud. Mureș; 2 378 loc. (1991). Expl. de gaze naturale (satul Delenii). Biserica fortificată (sec. 14—15).

BĂIAȚ (probabil cuv. autohton) s.m. 1. Copil de sex bărbătesc. 2. Persoană de sex bărbătesc care a depășit nu de mult vârsta copilăriei; adolescent, flăcău. 3. Flu, factor (în raport cu părinții săi). 4. (În trecut) Tinăr angajat la un stăpîn, la un patron.

BĂICENI, sat în com. Cucuteni (jud. Iași). Pe terit. acestuia a fost descoperit un important tezaur din obiecte de aur (peste 2 kg), compus din elemente de armament defensiv, obiecte de podoabă și de hașnașament. Atribuit unei căpetenii geto-dacice (sec. 4 î.Hr.).

BĂICOL, oraș în jud. Prahova, pe râul Dimbu, afl. al Tealejenului; 20 066 loc. (1991). Expl. de petrol; reparații mecanice; panificație. Complex zootehnic (bovine). Combinat avicol. Biserici (sec. 19). Menționat ca sat în sec. 16. Declarat oraș în 1948.

BĂICOIANU, **Constantin C.** (1894—1988, n. Brăila), inginer agrozootehnic român. Prof. univ. la Timișoara, Cluj și București. Scudii și cercetări de avicultură și de ameliorare a rasei de taurine sura de stepă („Medul și ereditatea. Rapturne lor în creșterea animalelor”).

BĂICOIANU, **Zoe** (1910—1987, n. Predeal), sculptoriță și ceramistă română. Prof. univ. la București. Monumente („Monumentul eroilor patriei”, în colab.), reliefuli („Dansul” de pe fațada Teatrului de Operă și Balet din București, în colab.).

BĂICULEȘTI, com. în jud. Argeș, pe stg. Argeșului; 6 871 loc. (1991). Conserve de legume și fructe. Fabrică de sucuri naturale. Trei microhidrocentrale. Centru pomicol (meri, peri, pruni). Combinat avicol. Stație de c.f. Biserica mănăstirii Tutana (sec. 16).

BĂIEȘU, Ion (pseud. lui *Ion Mihalache*) (n. 1933, sat Băiești, jud. Buzău), scriitor român. Debut cu schițe, povestiri și reportaje minate de clișee („Noaptea cu dragoste”, „Sufereau împreună”). Proză satirică („Iubirea este un lucru foarte mare”, „Pompierul și opera”). Comedii, unele în tonalitate absurdă („Iertarea”, „Preșul”), un roman („Balanța”), scenarii.

BĂILE FELIX, stațiune balneoclimaterică internațională, situată în NV României, la 9 km SE de Oradea (jud. Bihor). Izv. cu ape minerale termale (20—48°C), bicarbonatate, sulfatate, calcice, sodice, ușor radioactive, indicate în tratamentul afecțiunilor neurologice, ginecologice, reumatismale etc.

BĂILE GOVORA, oraș în jud. Vlcea, pe râul Hința, afl. al Govorei; 3 025 loc. (1991). Conf., țesături, preparate din carne. Stațiune balneoclimaterică permanentă, cu ape minerale clorosodice, iodurate, bromurate, magneziene, sulfuroase (descoperite în 1860) folosite în terapia afecțiunilor reumatismale, neurologice periferice și centrale, respiratorii, digestive, urinare etc.; nămol terapeutic. Sanatoriu cu profil de reumatologie și boli respiratorii pentru copii. În apropiere, în satul Govora, se află Mănăstirea Govora. Aici, domnul Matei Basarab a instalat o tiparniță de sub teacurile căreia a ieșit, în 1640, *Pravila de la Govora*. Declarat oraș în 1930.

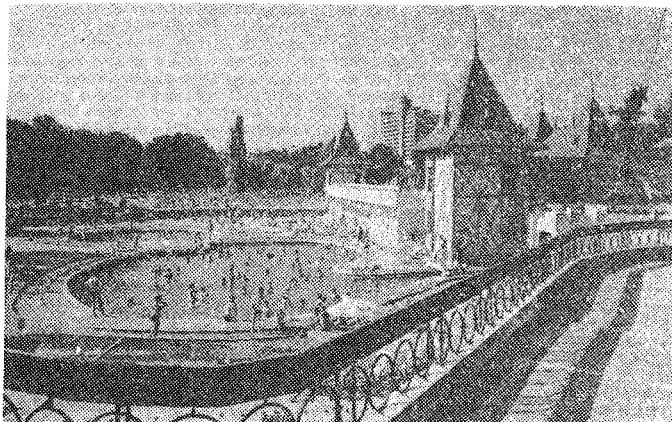
BĂILE HERCULANE, oraș în jud. Caraș-Severin, pe Cerna; 6 076 loc. (1991); Stațiune balneoclimaterică permanentă, cu ape termale (55°C), sulfuroase, sodice, calcice, magneziene, slab radioactive, cunoscute și folosite din epoca romană. Stațiunea este indicată pentru tratarea afecțiunilor reumatice, neurologice periferice, respiratorii, ginecologice, dermatologice etc. Este cea mai veche stațiune balneoclimaterică din România, atestată documentar ca atare din anul 153 î. Hr., sub denumirea *Ad aquas Herculis sacras*. Vestigiile arheologice din Peștera Hoșilor (la N de stațiune), atestă locuirea din Paleoliticul inferior până în epoca feudală. Muzeu de istorie.

BĂILE 1 MAI, stațiune balneoclimaterică în NV României, la 8 km SE de Oradea (jud. Bihor). Izv. minerale termale (20—49°C), bicarbonatate, sulfatate, calcice, slab radioactive, indicate în tratamentul afecțiunilor endocrine, reumatismale, post-traumatice, neurologice periferice și centrale, endocrine, metabolice și de nutriție. Sanatoriu de recuperare a copiilor cu deficiențe locomotorii. Aici se află *Lacul Peșea* (rezervație naturală, 4 ha), cu temp. constantă de 30°C.

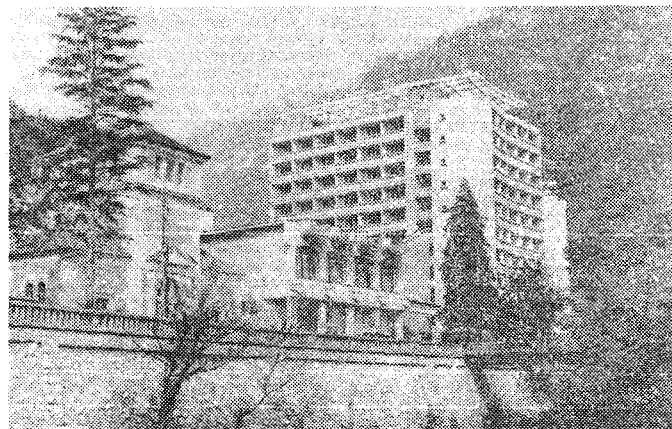
BĂILE OLĂNEȘTI, oraș în jud. Vlcea, pe râul Olănești, afl. al Oltului; 4 820 loc. (1991). Conf., mat. de constr. Stațiune balneoclimaterică cu ape minerale clorosodice, iodurate, sulfuroase, feruginoase, alcaline, magneziene, renumite în tratarea bolilor de ficat, stomac și rinichi. Climat sedativ de adăpost. Case populare de tip vilcean, case de țirgovești din sec. 17—19, biserica Sf. Nicolae (1718). În apropiere, schitul lezeru (sec. 16, refaceri din sec. 18). Atestat documentar în 1527, declarat oraș în 1950.

BĂILEȘTI 1. Cîmpla Băileștilor, cîmpie în partea central-sudică a Olteniei, între Jiu și Dunăre, limitată de Platforma Șrehaiei (la N), de C. Blahniței (la NV) și străbătută de Desnățuii. Alt. descresc de la 200 m (în N) la 15—20 m (în S). Cereale. 2. Oraș în jud. Dolj, în cîmpia cu același nume; 22 915 loc. (1991). Constr. de mașini și utilaje agricole, de aparate electrice; piese turnate din fontă; mat. de constr.; mobilă; produse textile (conf.) și alim. (lactate, panificație, băuturi alcoolice); ateliere de reparații. Fabrică de nutrețuri combinate. Complex zootehnic (bovine, porcine). Atestat documentar în 1536 sub denumirea de *Băilești*. Declarat oraș în 1921.

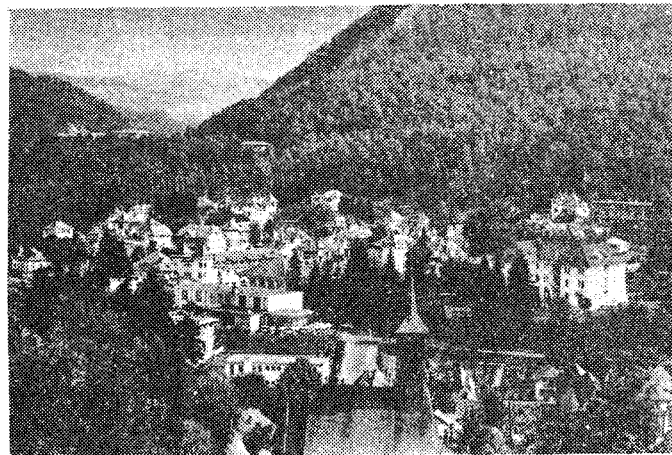
BĂILE TUȘNAD, oraș în jud. Harghita, pe Olt, în S depr. Ciuc; 2 079 loc. (1991). Stațiune balneoclimaterică cu ape minerale carbogazoase, feruginoase, clorosodice, calcice, magneziene, bicarbonatate, folosite în tratamentul afecțiuni-

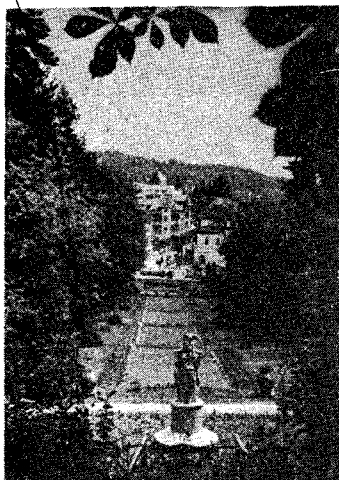
Baile Felix. Ștrandul „Apolo”

Baile Herculane. Hotelul „Hercules”

Baile Olănești. Vedere generală

Băile Govora

lor cardiovasculare, reumatismale, ale căilor urinare și ale tubului digestiv. Centru turistic (lacul vulcanic „Sfânta Ana”, tinovul Mohoș). Menționat documentar, ca așezare rurală, în 1421. Declarat oraș în 1968, dată pînă la care s-a numit Tușnad-Băi.

BĂISOARA, com. în jud. Cluj; 2 713 loc. (1991). Ruinele cetății Lita (sec. 13).

BĂIȚA, com. în jud. Hunedoara; 4 904 loc. (1991). Expl. de min. complexe și auro-argintifere (Hârșăgani, Cănelu de Sus, Crăciunești) cunoscute încă din epoca romană. Panificație.

BĂIȚA DE SUB CODRU, com. în jud. Maramureș; 2 759 loc. (1991).

BĂIȚUȚI (<baț) vb. IV tranz. A acoperi suprafața unui obiect cu bați.

BĂIUȚ, com. în jud. Maramureș, pe Lăpuș; 3 442 loc. (1991). Expl. de min. complexe. Panificație.

BĂJENAR (< băjenie) s.m. (în trecut) Pribeag, fugăr, refugiat.

BĂJENIE (BEJENIE) (< sl.) s.f. (în trecut) Fugă (în masă) a populației din cauza unei

invazii dușmane, a persecuțiilor politice sau a exploatării; p. ext. timpul trecut în pribegie.

BĂLA, com. în jud. Mureș; 1 181 loc. (1991). Biserică (sec. 15).

BĂLAJ, -AIE (< băl, reg. „blond”) adj. (Pop.) 1. (Despre oameni) Blond. 2. (Despre animale) Blăn. □ Expr. *Că e laie, că-i bălaie sau ba e laie, ba-l bălaie* = ba e una, ba e alta; așa și pe dincolo. ■ (Substantivat, f.) Nume dat unor animale bălaie (2). □ Expr. *A înjărcat bălaia* = s-a terminat cu posibilitatea de a profita. A intrat bălaia în sat = s-a luminat de ziua.

BĂLAN, -Ă (< băl, reg. „blond”) adj. (Pop.) 1. (Despre oameni) Blond. 2. (Despre animale) Cu pielea albă pe tot corpul.

BĂLAN 1. Oraș în jud. Harghita, pe Olt; 13 771 loc. (1991). Expl. de pirită cuprifere și prelucr. primară a acestora. Fabrică de tricotaie. Declarat oraș în 1967. 2. Com. în jud. Sălaj, pe Almaș; 4 512 loc. (1991). Două biserici de lemn (sec. 17), cu bogat decor sculptat.

BĂLAN, Grigore (1896—1944, n. sat Blăjenii de Sus, jud. Bistrița-Năsăud), general român. A comandat Divizia 2 Munte pe frontul de Est (1941—1944). A căzut eroic în zona Arcuș, pe Frontul de Vest, în luptele pentru eliberarea Transilvaniei.

BĂLAN, Nicolae v. Nicoiae.

BĂLAN, Ștefan (1913—1991, n. Brăila), inginer constructor român. Acad. (1963), prof. univ. la București. Lucrări în domeniul mecanicii teoretice și aplicate, calculul construcțiilor și teoria plasticității. Lucrări de istorie a științei și tehnicii.

BĂLAȘA, Sabin (n. 1932, lăncu Jianu, jud. Olt), pictor român. Creația sa, de factură figurativă, evoluează de la realismul cu accente lirice spre o viziune suprarealistă; paleta de preferință pastelată. Pictură monumentală („Elogiul tinereții”, Universitatea din Iași, „Nașterea poporului român”, Muzeul Militar Central). Numeroase filme de animație.

BĂLABĂNEȘTI, com. în jud. Galați; 4 186 loc. (1991).

BĂLĂCEANU, com. în jud. Buzău; 1 921 loc. (1991).

BĂLĂCEANU, familie de boieri din Țara Românească. Mai importanți: 1. **Badea B.**, boier dregător; lungă și interesantă carieră politică; mare poetnic, mare sluger, mare clucer, mare vornic (1664—1687). 2. **Constantin B.** (?—1690), fiul precedentului și ginerele domnului Șerban Cantacuzino; agă (1682—1688).

3. **Constantin B.**, zis „Buculucașu” (?—1831), om politic, a deținut importante dregătorii. Adversar al regimului fanariot și adept al restaurării domniilor pămîntene. Șef al grupului de boieri constituit în „partidul patriei”, urmărind emanciparea Principatelor Române de sub suzeranitatea turcească și de sub protectoratul rusesc. 4. **Ion (Iancu) B.** (1828—1914, n. București), om politic, diplomat. Participat la Revoluția de la 1848; luptător pentru unirea Principatelor Române. Memoriile. 5. **Constantin B.-Stolnici** (n. 1923, București), medic român. Cercetări și invenții în domeniul neurologiei, gerontologiei, ciberneticii („Elemente de neurocibernetică”, „Personalitatea umană — o interpretare cibernetică”, „Neurogeriatria”, în colab.).

BĂLĂCESCU, Costache (1800—1880, n. București), scriitor român. Fabule, satire („Fămă, tată, să-ți seamăn”) și comedii de moravuri, epigrame, traduceri, localizări.

BĂLĂCESCU-DEMETRIADE, Lucia (1895—1979, n. București), pictoriță și graficiană română. Peisaje citadine și marine de mici dimensiuni, scene din viața cotidiană, tratate cu rafinement și vervă; naturi moarte.

BĂLĂCIȚA, com. în jud. Mehedinți; 4 133 loc. (1991).

BĂLĂIȚA, George (n. 1935, Bacău), prozator român. Nuvele inspirate din mediul țărănesc („Călătoria”) sau dominate de simboluri („Conversind despre Ionescu”). Romane metaforice, cu viziune caleidoscopică asupra societății contemporane („Lumea în două zile”, „Ucenicul

neascultător”). Publicistică („Noaptea unui provincial”).

BĂLĂNEȘTI, com. în jud. Gorj, pe Amara-dia; 2 605 loc. (1991).

BĂLANUȚA, Leopoldina (n. 1934, Păulești, jud. Vrancea), actriță română de teatru și film. Creații elaborate cu inteligență și sensibilitate (pe scenă: „Doi pe un balansoar” de Gibson, „Jocul ieielor” de C. Petrescu, „Antigona” de Sofocle; în film: „Pisica de mare”, „Nunta de platră”, „Dincolo de pod”).

BĂLĂRIE s.f. 1. (La pl.) Grup de buruieni care cresc pe locuri necultivate. 2. Teren necultivat, invadat de bălării (1).

BĂLĂȘESCU, Nicolae (Nifon) (1806—1880, n. sat Hașag, jud. Sibiu), cărturar român. Participat la Revoluția de la 1848—1849. Autor al unui dicționar latin-român (1847) și al unei gramatici a limbii române (1848).

BĂLĂȘESTI, com. în jud. Galați; 2 676 loc. (1991).

BĂLĂȚAU, lac de baraj natural în apropiere de Dărmănești (jud. Bacău), pe pîrul Izvoru Negru, afl. al Uluzului. Lacul s-a format prin surparea și alunecarea (în 1883 versantul drept al văii. Supr.: 7 ha; ad. max.: 3,7 m.

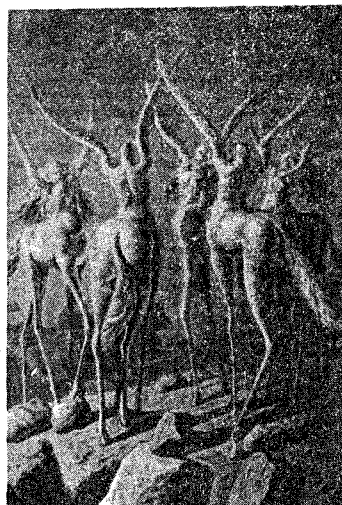
BĂLĂȘERI, com. în jud. Mureș; 5 265 loc. (1991).

BĂLBÎȘĂ s.f. Plantă erbacee din familia labiatelor, cu tulpina înaltă de 30—120 cm, acoperită de peri aspri și cu flori roșii, mai rar albe (*Stachys silvatica*).

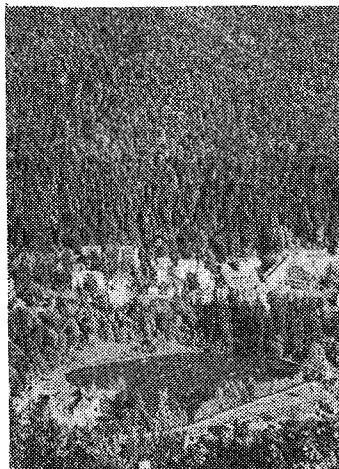
BĂLĂUȚI, com. în jud. Suceava; 3 282 loc. (1991).

BĂLĂCESCU 1, Constantin B. (1813—1902, n. Dealu Mare, jud. Prahova), om politic român. Membru al societății revoluționare secrete „Frăția” și al „Asociației Literare”. Participat la Revoluția de la 1848 din Țara Românească. De mai multe ori ministru. 2. **Nicolae B.** (1819—1852, n. București), om politic, istoric, economist, gânditor democrat-revoluționar și scriitor român. Frate cu B. (1). Împelgînd rolul proprietății în organizarea socială, a analizat critic evoluția societății și a fundamentat programul de prefaceri revoluționare al cărui punct central a fost desființarea iobăgiei și împroprietărirea țăranilor. Participat la mișcarea revoluționară din 1840; inițiator al societății revoluționare secrete „Frăția” (1843) și secretar al „Asociației Literare” (1845). A editat, împreună cu A.T. Laurian, revista „Magazin istoric pentru Dacia”.

Sabin Bălașa: „Victorii”

Băile Tușnad. Vedere generală

Nicolae Bălcescu
(portret de Gh. Tattarescu)

Unul dintre conducătorii Revoluției de la 1848 din Țara Românească, membru în guvernul provizoriu. A militat între 1848 și 1849 pentru drepturile naționale ale românilor din Transilvania și pentru unirea forțelor revoluționare române și maghiare. În emigrație, după 1848, a luptat pentru unitatea națională și pentru colaborarea cu revoluționarii italieni și francezi și cu emigrații unguri și poloni. A murit în Italia, la Palermo. Mare scriitor politic prin talentul sintetizator, prin romantismul vizionar care-i animă opera, prin tehnica povestirii, prin cadența și expresivitatea frazei. Op. pr.: „Puterea armată și arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei până acum”, „Despre starea socială a muncitorilor plugarilor din Principatele Române în deosebire timpurii”, „Mersul revoluției în istoria românilor”, „Question économique des Principautés Danubiennes”, „Românii supt Mihai-Voievod Viteazul” (neterminată).

BĂLCEȘTI, com. în jud. Vâlcea, pe Olteș; 5 902 loc. (1991). Fabrică de mobilă; prefabricate din beton; produse alim. Casă și biserică (sec. 18), în satul Benești.

BĂLEANU, familie de boieri din Țara Românească. Mai importanți: **1. Gheorghe B.** (c. 1600—1678) a deținut importante dregătorii, fiind una din figurile reprezentative ale vieții politice din a doua jumătate a sec. 17. **2. Grigore B.** (sec. 17—18), boier dregător; adversar al domnului Nicolae Mavrocordat. Conducătorul partidei zise a Bălenilor, ostilă Cantacuzinilor. **3. Emanoil B.** (1793—1862, n. Bolintin-Deal, jud. Giurgiu), caimacam (1848 și 1858—1859). Adversar al Revoluției de la 1848.

BĂLENI 1. Com. în jud. Dimbovița; 8 219 loc. (1991). Ruinele curții Bălenilor (sec. 17), hanul mare (sec. 18), biserică (sec. 19). **2. Com.** în jud. Galați; 2 903 loc. (1991).

BĂLESCU, Radu Constantin (n. 1932, București), chimist român. Stabilii în Belgia. Prof. univ. la Bruxelles. Contribuții la dezvoltarea termodinamicii și mecanicii statice. Cercetări fundamentale privind formularea și studiul ecuațiilor cinetice pentru plasmă instabilă, departe de echilibru. M. de onoare al Acad. (1990).

BĂLEȘTI 1. Com. în jud. Gorj; 7 402 loc. (1991). Biserică de lemn (sec. 18). **2. Com.** în jud. Vrancea; 2 402 loc. (1991).

BĂLGRAD (BĂLGĂRAD), vechea denumire populară a municipiului Alba Iulia.

BĂLIGĂR (BĂLEGĂR) (< *baligă*) s.n. Îngreșământ agricol natural, compus din baligi amestecate cu urină și paie.

BĂLILEȘTI, com. în jud. Argeș, pe Bratia; 4 890 loc. (1991). Pomicultură. În satul Băjești se păstrează, parțial, curtea fortificată a banului Mareș Bălcescu, cu o biserică avind picturi din 1669.

BĂLINEȘTI, sat în com. Grămești, jud. Suceava. Biserică ctitorită de logofătul Tăutu (c. 1493); pictură interioară și decorație la exterior cu ceramică policromă, sculptură în piatră și pictură.

BĂLTĂCEANU, Gheorghe (1885—1952, n. Srehaia), medic și balneolog român. Contribuții în balneologia clinică și cunoașterea acțiunii terapeutice a apelor minerale din România.

BĂLTĂREȚ, -EAȚĂ (< *balță*) adj., subst. 1. Adj. Din regiunea bălților. 2. S.n. art. vnt. local, cald și umed, care suflă din primăvară până în toamnă dinspre S (mai ales în SE țării) în reg. bălților Dunării. 3. S.m. Rasă primitivă locală de porci, pe cale de dispariție, din lunca inundabilă a Dunării.

BĂLTENI, com. în jud. Vaslui; 1 587 loc. (1991). Stație de c.f.

BĂLȚI (< *balță*) vb. IV (Despre ape) A stagna formind băltoace sau bălți.

BĂLTOACĂ (< *balță*) s.f. 1. Bălță (murdară, mocirloasă); cantitate de apă de ploaie ce se adună prin gropi. 2. Cantitate mare dintr-un lichid vărsat sau căzut pe jos.

BĂLTĂȚ, -Ă (lat. *balteatus*) adj. 1. (Despre animale) Care are părul sau penele de culori deschise formind pete. ■ (Substantivat, f.) **Bălțăta** românească = rasă de taurine cu însușiri mixte (lapte și carne), creată în Transilvania, Banat și Bucovina la sfârșitul sec. 19 și începutul sec. 20, prin încrucișarea vacilor locale din rasa sură de stepă cu taurii simmenthal. De culoare bălțăta albă cu galben, vacile au în medie o greutate de 550 kg și o producție anuală de 3 000 l lapte. 2. Ir. Cu prea multe culori; format din elemente eterogene; îmbrăcat fără gust.

BĂLȚATU, Adam (1899—1981, n. Huși), pictor român. Prof. univ. la București. Scene de gen, natuiri statice și, mai ales, peisaje, în tradiția coloristică interbelică („Peisaj din Huși”, „Case vechi din București”).

BĂLȚATI, com. în jud. Iași; 4 820 loc. (1991). Crescătorii de pește.

BĂLTĂTEȘTI, com. în jud. Neamț; 6 826 loc. (1991). Localit. balneoclimaterică permanentă, cu ape minerale clorosodice, sulfatate, iodurate și bromurate descoperite în 1810, dar valorificate la sfârșitul sec. 19. Stațiunea este indicată pentru tratarea afecțiunilor reumatismale, ginecologice, neurologice, dermatologice etc. Sarea de B., extrasă din apa minerală, este comercializată în scopul folosirii pentru băi.

BĂLȚĂȚEANU, Nicolae (1893—1956, n. Turnu Severin), actor român. Îndelungată activitate pe scena Teatrului Național din București. Roluri de compoziție în dramă și comedie („Tartuffe”, „Hagi Tudose”).

BĂLȚEȘTI, com. în jud. Prahova; 3 715 loc. (1991). Expl. de petrol (Podenii Vechi).

BĂLȚI, oraș în Rep. Moldova, pe Răut; 159 mii loc. (1989). Ind. constr. de mașini agricole; încălț., tricotație și conf., alim. (carne, zahăr, vin, uleiuri vegetale). Catedrală (1785). Veche așezare românească, întemeiată în sec. 15. În sec. 16 și 17 s-a aflat sub stăpânirea domniei, devenind (1774) cea mai mare așezare rurală din ținutul Soroca. În 1818 a primit statutul de oraș.

BĂLUȘCA (< *scr.*) s.f. Numele mai multor specii de plante erbacee din genul *Ornithogalum*, familia liliaceelor, cu frunze liniare și flori albe dispuse în corimb.

BĂLUȘENI, com. în jud. Botoșani; 5 437 loc. (1991). Biserică de lemn (sec. 18).

BĂNĂRESCU, Petre Mihai (n. 1921, Craiova), zoolog român. M. coresp. al Acad. (1991). Specialist în fauna ihtiologică a apelor dulci din zona temperată nordică a globului și din România (sistematică, evoluție, ecologie). Studii de zoogeografie, zoologie sistematică (principii și metode), ocrotirea naturii.

BĂNĂȚEAN, -Ă (< *Banat*) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. Persoană din Banat sau originară de acolo. 2. Adj. Care aparține Banatului sau bănățenilor (f.), privitor la Banat sau la bănățeni.

BĂNĂȚEANU, Vlad B. (1900—1963, n. Timișoara), lingvist și filolog român. S-a ocupat de limba latină („Sur les désinences de l'indicatif parfait en latin”), greaca, armeană clasică („La traduction arménienne des tours participaux grecs”). Între 1937 și 1947 a editat publicația „Revue des études indo-européennes”. 2. **Tan-**

Nicolae Bălțățeanu

cred B. (1922—1985, n. Siret), etnograf și istoric de artă populară român. Fiul lui B. (f.). Autor de studii și lucrări privind mai ales portul și ceramica românească („Portul popular din Țara Oașului”, în colab., „Ceramica din Yama”, „Ceramica de Glोगova”, „Portul popular din Maramureș”, „Arta populară bucovineană”).

BĂNCILĂ, Dan (n. 1929, București), artist decorator român. Lucrări decorative („Rodul pământului”, prototipuri din sticlă pentru industrie, sculpturi monumentale din sticlă combinată cu metal, marmură, ceramica (tabăra studențească de la Costinești).

BĂNCILĂ, Ion (n. 1901, Scorțaru Nou, jud. Brăila), geolog român. M. coresp. al Acad. (1990), prof. univ. la București. Contribuții în studiul stratigrafiei și tectonicii României („Geologia Carpaților Orientali”). A proiectat lucrările geologice pentru barajele Bicaz, Friza-Baia Mare, Argeș, Porțile de Fier 1.

BĂNCILĂ, Octav (1872—1944, n. Corni, jud. Botoșani), pictor român. Compoziții cu un puternic caracter de protest social („1907”, „Grevistul”, „Petițarul”, „Spre casă”) și natuiri statice cu flori și fructe („Liliac”).

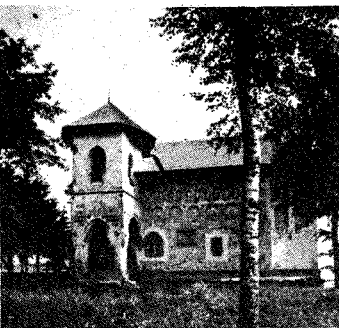
BĂNCILĂ, Vasile (1897—1979, n. Brăila), filozof român. Studii de logică, etică, estetică, sociologie, filozofia culturii, în care cercetează fondul metafizic al problemelor dintr-o perspectivă religioasă, ortodoxă („Lucian Blaga, energie românească”, „Duhul sărbătorii”). Eseri.

BĂNCULESCU, Gheorghe (1898—1935, n. Iași), aviator român. Secretar general al Aeroclubului Român. Primul pilot din lume care a zburat cu proteze la ambele picioare (1928).

BĂNCUȚĂ (< *bancă*?, 2, 3 germ.) s.f. 1. Diminutiv al lui bancă?. 2. Monedă mică de argint în valoare de 50 de bani, care a circulat în România în anii 1873—1914. 3. Monedă de aramă sau de nichel, care a circulat în Transilvania în sec. 19.

BĂNEASA 1. Lac antropogen, de baraj, pe valea Colentinei în N municipiului București;

Băinești. Biserica

0,45 km² (din care 0,40 km² asanat). Loc de agrement și bază pentru sporturi nautice. 2. Com. în jud. Constanța; 5 594 loc. (1990). 3. Com. în jud. Galați; 2 465 loc. (1991). 4. Com. în jud. Giurgiu; 6 498 loc. (1991). Stație de c.f.

BANESCU, -EASCĂ (< ban¹) adj. De bani¹, în bani¹; relativ la bani¹. □ Sistem b. = organizarea circulației banilor stabilită prin lege.

BĂNESCU, Nicolae (1878—1971, n. Căfărași), istoric și filolog român. Acad. (1938), prof. univ. la Cluj și București. Specialist în bizantinologie („Les duchés byzantins de Parastirion (Paradounavon) et de Bulgarie”, „Chipuri și scene din Bizanț”, „Bizanțul și romanitatea de la Dunărea de Jos”). M. de onoare al Societății de Studii Bizantine din Atena, vicepreședinte de onoare al Asociației Internaționale de Studii Bizantine (1961—1971).

BĂNEȘTI, com. în jud. Prahova; 5 907 loc. (1991).

BĂNIA, com. în jud. Caraș-Severin; 2 125 loc. (1991).

BĂNICĂ s.f. Mică plantă erbacee (10—50 cm) din familia campanulaceelor, cu flori albastre-inchis, rar albe, dispuse în capitule globuloase (*Phyteuma orbiculare*); spinușă. Crește în regiunea alpină și subalpină.

BĂNICĂ, Constantin (1942—1991, n. Chișinău), matematician român. M. coresp. al Acad. (1991). Contribuții în analiza complexă și geometria algebrică („Metode algebrice în teoria globală a spațiilor complete”, în colab.).

BĂNIE (< ban²) s.f. 1. Funcția sau rangul de ban². 2. Reședința banului¹, care s-a aflat, succesiv, la Severin, Strehaia sau Tismana, Craiova și București.

BĂNIȘOR (< ban) s.m. (în ev. med. În Țara Românească) Dregător subordonat administrativ marelui ban; i se mai spunea și ban de județ.

BĂNIȘOR, com. în jud. Sălaj; 2 667 loc. (1991).

BĂNIȚA 1. Com. în jud. Hunedoara; 1 324 loc. (1991). Expl. de calcare. Stație de c.f. în apropiere, a fost descoperită o cetate geto-dacică (sec. 1 î.Hr.—106 d.Hr.), aparținând ansamblului de fortificații din Munții Orăștiei construit de Burebista. Refăcută sub Decebal, a fost distrusă de Traian în timpul războaielor dacoromane. 2. V. Merisor.

BĂNUȚ (< magh.) vb. IV tranz. A-i da cuiva prin minte, a presupune; a întrezări; a întrevădea; a presimți. ■ Spec. A suspecta.

BĂNUȚIALĂ (< bănuț) s.f. Atitudine de neîncredere față de cineva sau ceva, presupunerea că cineva are o vîlnă sau o anumită intenție; suspiciune.

BĂNUȚ, -Ă (< bănuț) adj., s.m. și f. (Persoană) asupra căreia cade o bănuțială; suspectat. ■ (Persoană) presupusă a fi săvârșit o infracțiune, fără a exista însă dovezi îndestulătoare pentru a putea fi pusă sub învinuire.

BĂNUȚOR, -OARE (< bănuț) adj. Care este înclinat (în mod exagerat) spre bănuțială. ■ Gelos.

BĂNULESCU, Ștefan (n. 1929, Făcăeni, jud. Ialomița), scriitor român. Proză de atmosferă, cu elemente fantastice, evocînd o umanitate proiectată pe fundal mitic, caracterizată prin rafinamentul compoziției („Iarna bărbăților”, „Cartea milionarului”); versuri incantatorii cu accente folclorice („Cîntece de cîmpie”); eseuri („Scrieri provinciale”); reportaje.

BĂNUȚ (< ban¹) s.m. 1. Diminutiv al lui ban¹; ban¹ de mică valoare. 2. (EMBRIOL.) Disc embrionar la ouăle de pasăre; cicatriculă. 3. (La pl.) Mică plantă erbacee (2—15 cm) decorativă din familia compozitelor, cu frunze așezate în rozetă și flori frumos colorate, dispuse în capitule (*Bellis perennis*); păraluță (2).

BĂNUȚA, Ion (1914—1987, n. Silișteș, jud. Argeș), poet român. Lirică socială și un ciclu de „Panoramă”, încercînd surprinderea ipostazelor lumii și ale omului („Panorama efemeridelor”, „Panorama duhului meu”).

BĂRĂGAN, subunitate estică a Cîmpiei Române, cuprinsă între văile Mostiștei, Dunării, Buzăului și reg. subcarpatică; acoperită cu loess

și presărată cu covrivi, dune și lacuri sărate. Caracteristica principală este dată de interfluvii largi, de mare netezime, cu scurgere semiendoreică și ape subterane adînci. Climat de stepă și soluri cernoziomice, propice culturilor cerealiere, de floarea-soarelui, sfeclă de zahăr, tutun etc., unele pe terenuri irigate. Considerat grînarul țării.

BĂRĂGAN (< n. pr. Băraigan) s.n. Șes întins, cu caracter stepic, secetos vara și cu viscole iarna.

BĂRĂGANUL, com. în jud. Brăila; 3 619 loc. (1991). Stație de c.f.

BĂRĂNESCU, Gheorghe (n. 1919, Odobești), inginer electromecanic român. M. coresp. al Acad. (1963), prof. univ. la București. Cercetări în domeniul mașinilor termice.

BĂRĂȘTI, com. în jud. Olt; 2 417 loc. (1991). Reșed. com. este satul Băraștii de Vede.

BĂRĂȚIE (< bărbat, inv. „călugăr”) s.f. (Inv.) Biserică sau mănăstire catolică.

BĂRBAT, -Ă (lat. *barbatus*) s.m., adj. I. 1. S.m. Persoană adultă de sex masculin. 2. S.m. Soț (în raport cu soția sa). 3. S.m. Om puternic curajos, de acțiune. II. Adj. Curajos, voinic.

BĂRBAT (sec. 13), v. oievod român. Frate cu Litovoi. Înfrînt și luat prizonier de oastea regelui ungur (c. 1277), s-a răscumpărat în schimbul unei importante sume de bani.

BĂRBAT, Alexandru (n. 1905, Ucea, jud. Brașov), statistician și sociolog român. Prof. univ. la Iași. Cercetări economice și sociologice zonale („Dezvoltarea și structura economică a Țării Oltului”).

BĂRBAT, Virgil I. (1879—1931, n. sat Rasa, jud. Călărași), sociolog român. Prof. univ. la Cluj. Unul dintre inițiatorii planului de culturizare a Transilvaniei, denumit „Extensiunea universitară”. Preocupat îndeosebi de sociologia culturii („Dinamism cultural”, „Premisele umane ale culturii moderne”). A înființat și condus „Revista de sociologie”.

BĂRBĂTESC, -EASCĂ (< bărbat) adj. 1. Caracteristic bărbăților (1), de bărbat. ■ Parte b. = (om de) sex masculin. 2. Plin de energie; puternic, viril; curajos, voinic.

BĂRBĂTEȘTE (< bărbat) adv. 1. Ca bărbății (1). 2. Vitejește, în mod curajos.

BĂRBĂTEȘTI 1. Com. în jud. Gorj, pe Gilort; 2 037 loc. (1991). Expl. de balast. Stație de c.f. Casă (sec. 18). 2. Com. în jud. Vâlcea; 4 176 loc. (1991). Biserici (sec. 18).

BĂRBĂTUȘ (< bărbat) s.m. Mascul al unor animale.

BĂRBĂȚIE (< bărbat) s.f. 1. Vîrsta de maturitate a unui bărbat. 2. Virilitate, putere; curaj, vitejie.

BĂRBJE (< barbă) s.f. Parte a feței care se află sub buza inferioară și care formează o proeminență rotunjită; barbă (2).

BĂRBIER (< ngr.) s.n. Frizer.

BĂRBIEREALĂ (< bărbier) s.f. Faptul de a se bărbierii. ■ (Fam.) Lăudărosenie; minciună.

BĂRBIERI (< bărbier) vb. IV 1. Tranz. și refl. A (și) taia barba; a (se) rade. 2. Refl. (Fam.) se lauda în mod exagerat; a minți.

BĂRBIȚĂ (< barbă) s.f. 1. Diminutiv al lui barbă. 2. Mic șervețel de pinză, de mușama, de material plastic, legat sub barbă copiilor mici atunci cînd mîncă; bavetă.

BĂRBOȘ, -OASĂ (< barbă) adj., subst. 1. Adj., s.m. (Persoană) cu barbă; nebărbierit 2. S.f. Plantă erbacee din familia gramineelor, înaltă de c. 50 cm, cu frunze liniare și flori dispuse în spice cilindrice, pătate cu roșu, verde și violet; axa spicului, pedicelele și baza spiculețelor sînt prevăzute cu peri lungi și aspri (*Botriochloa ischaemum*).

BĂRBULESCU, Ilie (1873—1945, n. București), filolog român. M. coresp. al Acad. (1908), prof. univ. la Iași. Specialist în slavistică („Fonetică alfabetului chirilic în textele române din veacul XVI și XVII”, „Individualitatea limbii române și elementele slave vechi”). A condus mulți ani revista „Arhiva”.

BĂRBULESCU, Nicolae (1900—1985, n. București), fizician român. Prof. univ. la Bucu-

Simion Bărbuțiu

rești. Contribuții în fizica moleculară (tensiunea superficială a gazelor și lichidelor) și teoria relativității.

BĂRBULEȚU, com. în jud. Dîmbovița; 7 582 loc. (1991). Biserică (sec. 17).

BĂRBUNCU (< germ.) s.n. Dans popular fecioresc, cu ritm binar și mișcare rapidă, răspîndit în Transilvania; melodia corespunzătoare acestui dans.

BĂRCĂNEȘTI 1. Com. în jud. Ialomița; 4 278 loc. (1991). 2. Com. în jud. Prahova; 9 111 loc. (1991).

BĂRDACĂ (< tc.) s.f. Vas mic, cilindric, de pămînt sau de lemn, cu toartă, folosit pentru băut.

BĂRGLĂZAN, Aurel (1905—1960, n. sat Porumbacu de Sus, jud. Sibiu), inginer electromecanic român. M. coresp. al Acad. (1955), prof. univ. la Timișoara. Lucrări în domeniul mașinilor hidraulice (hidrodinamica turbomașinilor, fenomenul de cavitație).

BĂRNUȚIU, Simion (1808—1864, n. Bocșa, jud. Sălaj), om politic și gânditor român. Fruntaș al Revoluției de la 1848—1849 din Transilvania; vicepreședinte al Adunării Naționale de la Blaj din 3—5/15—17 mai 1848, unde a rostit un discurs celebru, în care cerea egalitatea în drepturi a românilor cu celelalte naționalități. După înfrîngerea Revoluției a emigrat în Moldova (1851), unde a activat ca profesor de filozofie și de drept public al Univ. din Iași. A sprijinit domnia lui Al. I. Cuza și politica de reforme a acestuia („Dreptul public al românilor”). A introdus predarea în limba română a filozofiei, în Transilvania. A promovat kantianismul, fapt care a favorizat deschiderea gândirii filozofice românești către știință și atitudine critică („Psihologia empirică și logica”, „Metafizica”).

BĂRZĂUN (onomat.) s.n. (ENTOM.) 1. Bondar. 2. Gărgăun.

BĂSEȘTI, com. în jud. Maramureș; 1 400 loc. (1991).

BĂȘICĂ (lat. **bessica*) s.f. 1. (MED.) Veziică. □ Bășica udului = vezica urinară. (ZOOLOG.) B. înotoătoare = vezică înotoătoare. 2. Umflătură a pielii care conține un lichid (seros). 3. Mică umflătură (cu aer) formată de obicei la suprafața unor lichide.

BĂȘTINĂȘ, -Ă (< băștină) adj., s.m. și f. (Persoană) aparținînd unei populații care trăiește din timpuri străvechi într-un anumit loc; aborigin, autohton, indigen.

BĂȚAIE (lat. *battalia*) s.f. 1. Lovitură date cu mina, cu un băț etc. pentru a pedepsi sau a (se) răzbuina pe cineva. □ Expr. (Fam.) A da bătaie = a se grăbi. Bătaie de cap = grijă, efort; osteneală. Bătaie de joc = a) batjocură la adresa cuiva; faptă urîtă, nedemnă; b) ceea ce este făcut în grabă, de mintuală. A pune (ceva) la bătaie = a da (ceva) spre a fi consumat, cheltuit; b) a risca (ceva), a pune în joc. 2. (Pop.) Bătaie: război. 3. Lovitură (repetată) dată într-un obiect. ■ (La războiul de reșut) Bătaură (3). 4. Bătaie de aripi = filifit. 5. Pulsație (a inimii);

zgomot ritmic produs de un mecanism, de un aparat etc. 6. (ZOOLOG.) Bătaia peștilor = boiste. 7. Scîrnie a vinutului cu ajutorul zgomotului făcut de hăitași. 8. (FIZIC.) pl. Creșterea și descreșterea periodică a amplitudinii unei oscilații, obținute prin suprapunerea a două oscilații armonice de frecvențe apropiate. 9. Fenomen dăunător, care apare la mișcarea de rotație a unui corp solid cînd axa lui geometrică nu coincide cu axa de rotație. 10. Zgomot anormal, periodic, cauzat de funcționarea defectuoasă a unui element dintr-un mecanism. 11. Distanță pînă la care poate acționa o instalație emițătoare sau de aruncare (ex. b. unui radioemitor, b. unei guri de foc). 12. Distanță pînă la care poate vedea cineva. 13. Sufflare, adiere (a vîntului); cădere (a ploii). 14. (MUZIC.) Indicarea măsurii într-un anumit tempo prin mișcări ale mîinii sau ale baghetei; timp (5). 15. (SPORT) a) Zona în care sînt aliniați la oină jucătorii echipei care urmează să bată mingea. b) Locul optim pe care îl alege un sportiv pentru o săritură.

BĂTARCI, com. în jud. Satu Mare; 4 235 loc. (1991).

BĂTĂIOS, -OASĂ (< bătaie) adj. Căruia îi place să (se) bată sau să se certe; fig. combativ

BĂTĂIE (< ngr.) s.f. 1. Ansamblu de ciocniri armate desfășurate pe spații întinse, într-un timp mai mult sau mai puțin îndelungat și care angajează forțe importante: luptă. 2. Fig. Efort de mari proporții pentru îndeplinirea unui obiectiv.

BĂTĂTOR, -OARE (< bate) s.n., s.f., adj. 1. S.n. 1. Băț sau un instrument cu care se bat covarele, pernele etc. pentru a le curăța de praf. 2. Băț avînd la un capăt o roțiță cu găurele, cu care se bate laptele (prins) sau smîntîna în putine, pentru a se alege untul. 3. Organ activ al batozelor și combinelor, care, împreună cu contrabătorul, execută operația de treierat. 4. Unealtă sau mașină folosită pentru îndesarea amestecului de formă în turnătorii. 5. Instrument utilizat la armele de foc cu încărcarea pe la gura țeavii, pentru introducerea pulberii și a gloanțului. Il. S.f. Mașină textilă care mărește prin batere gradul de destrămare și de curățire a bumbacului înainte de cardare. Il. Limba melței. Ill. Adj. verbal Bătător la ochi = care arăta senzația (în mod ostentativ).

BĂTĂTORI (< bătător) vb. IV tranz. A îndesa prin bătere un teren, un material etc.

BĂTĂTORIT, -Ă (< bătător) adj. 1. (Despre un teren) Bătut, îndesat. 2. (Despre un drum) Pe care se circula mult, pe care cineva a mers de multe ori. 3. (Despre palme, mîini) Cu bătături din cauza muncii.

BĂTĂTURĂ (< bate) s.f. 1. Terenul bătătorit din fața casei; p. ext. curte. 2. Îngroșare a stratului cornos al pielii pe degetele sau pe tălpile picioarelor ori în palme. 3. Sistem de fire care se introduc cu suveica în roștul urzelii, pentru formarea pesăturii; bătaie (3); băteaie.

BĂTAUS, -Ă (< bate) adj., s.m. și f. 1. Adj. s.m. și f. (Om) căruia îi place să (se) bată. 2. S.m. (ORNITIC.) Pasăre migratoare din ordinul caradriiformelor, în pasaj în Delta Dunării și pe

litoral, de c. 25 cm, care, în epoca împerecherii, prezintă un polimorfism sexual unic la păsări: masculii poartă un guler mare și smocuri de pene în dreptul urechilor, ciocul poate fi galben, negricios, cafeniu, picioarele pot deveni verzi, oranji, galbene sau de culoarea cîrnii (*Philomachus pugnax*).

BĂTEALĂ (< bate) s.f. Bătătură (3).

BĂTRIN, -Ă (lat. *betranus*) adj., s.m. și f. 1. Adj. 1. Încăntat în vîrstă. □ Fată b. = fată care a îmbătrînit nemăritată. ■ (Despre fața sau înfățișarea cuiva) Care și-a pierdut frăgezimea, care a îmbătrînit. 2. De demult, din vremuri vechi; străvechi. Il. S.m. și f. 1. Persoană de vîrstă înaintată; (la m.) moș. 2. (Fam., la sg. m. art.) Tata; (la sg. f.) mama; (la pl. art.) părinții.

BĂTRINA, com. în jud. Hunedoara; 283 loc. (1991).

BĂTRÎNESC, -EASCĂ (< bătrin) adj. Rămăs de la (sau din) bătrîni; de demult, vechi. ■ Caracteristic bătrînilor, potrivit pentru bătrîni.

BĂTRÎNEȚE (< bătrin) s.f. Stadiu în evoluția organismelor care apare după maturitate și se caracterizează prin scăderea treptată a funcțiilor fiziologice; vîrstă înaintată. V. *îmbătrînire*.

BĂTRÎNIȘ (< bătrin) s.m. Plantă erbacee anuală din familia compozitelor, cu frunze lanceolate și flori alb-gălbui (*Erigeron canadensis*); a fost adusă în Europa din America.

BĂTUȚI (< bate) vb. IV tranz. A presa, a îndesa pămîntul; a bătători. ■ Refl. (Despre pielea) A se îngroșa; a se acoperi cu bătături. ■ (Despre fructe) A se lăsa, a se zdrobi.

BĂTUT, -Ă (< bate) adj., s.f., art. 1. Adj. 1. Care este sau a fost lovit de mai multe ori (cu intenție). □ Expr. A se da bătut = a se lăsa convins; a ceda. ■ Fig. Zdrobit, prăpădit; învins. 2. (În expr.) Bani bătūți = în număr, bani gheață. 3. (Despre flori sau despre plante) Cu multe rînduri de petale sau de frunze; involt, bogat. 4. (Despre drumuri) Pe care se circula (mult). Il. S.f. art. Dans popular românesc, răspîndit în nordul Moldovei, cu ritm binar și mișcare vicală, caracterizat prin bătăi ritmice din mîini și din picioare; melodia corespunzătoare acestui dans.

BĂȚ s.n. 1. Bucată de lemn lungă și subțire, avînd diferite întrebuințări. □ Expr. A pune (cuiva) bețe în roate = a face (cuiva) dificultăți pentru a împiedica o acțiune. 2. Fig. Lovitură sau bătaie cu b. (1). 3. Piesă în formă de b. (1) care intră în alcătuirea unor unelte, mașini etc. 4. B. de schimb = bucată de lemn în formă de b. (1), de dimensiuni standard, pe care și-o predau sportivii unui altuia în proba de ștafetă.

BĂȚANI, com. în jud. Covasna; 4 230 loc. (1991). Cetate sătească cu biserică (sec. 15). Resed. com este satul Bățanii Mari.

BĂȚOS, -OASĂ (< băț) adj. 1. Drept, zeapăn. ■ Fig. (Despre oameni sau despre firea lor) Lipsit de mîdiere, rigid; fudul, îngîmfat, plin de sine. 2. (Despre plante) Cu tulpina lemoasă.

BĂȚUȚ, -Ă (< bea) adj. 1. Care a băut și și-a potolit setea. 2. Beat.

BĂȚURĂ (< băut) s.f. Lichid care poate fi băut pentru a astîmpăra setea, ca medicament

etc.; p. restr. vin, bere, șuică etc.

BĂȚUAR, com. în jud. Caraș-Severin, pe Bistra; 3 101 loc. (1991). Expl. de min. de fier și mică (Bucova). Stație de c.f.

BĂRĂC-GĂLĂȚEANU, Dumitru (1903—1975, n. Lălești, jud. Vaslui), fizician român. Prof. univ. la București. Cercetări în domeniul spectroscopiei în infraroșu (spectrele vaporilor de hidrocarburi, bromură de etil, de amine, uleiuri vegetale etc.). Lucrări de mecanică, fizică, căldură.

BĂRLEA, Ovidiu (1917—1990, n. sat Birlești, jud. Alba), folclorist român. Culegeri de snoave, ghicitori și povești populare. Sinteze în domeniul folclorului („Mică enciclopedie a poveștilor românești”) și al folcloristicii generale („Metoda de cercetare a folclorului”, „Istoria folcloristicii românești”).

BĂRSAN, Zaharia (1878—1948, n. Sînpetru-Brașov), scriitor și actor român. Animator al mișcării teatrale românești și director al Teatrului Național din Cluj (1919—1936). Versuri, nuvele, scrieri dramatice („Jurămîntul”, „Trandafirul roșu”).

BĂRSĂNESCU, Ștefan S. (1895—1984, n. Vîrești, jud. Buzău), pedagog român. M. coresp. al Acad. (1963), prof. univ. la Iași. Lucrări de pedagogie a culturii și de istorie a pedagogiei românești („Unitatea pedagogiei contemporane ca știință”, „Istoria pedagogiei românești”, „Pagini nescrise din istoria culturii românești”).

BĂRSEANU, Andrei (1858—1922, n. Dirse, Brașov), folclorist și poet român. Acad. (1908). Președinte al ASTREI (1911—1922). Culegeri de colinde („Cîncițe de colinde”), snoave și, împreună cu J. Urban Jarnik, o colecție de poezii populare („Doine și strigături din Ardeal”). Versuri epigonice. Traduceri.

BĂRSESCU, Agatha (1857—1939, n. București), actriță română. Prof. la Conservatorul din Iași. Primă tragediană la Burgtheater din Viena, a jucat pe scenele multor teatre din Europa și din America. Roluri interpretate cu patos romantic („Medeea”, „Sapho”, „Antigona”, „Maria Stuart”).

BBC (British Broadcasting Corporation), corporație britanică de radio (din 1927) și televiziune (din 1936), cu sedii la Londra.

BCG (abreviere pentru Bacil Calmette-Guérin), denumire dată vaccinului antituberculos preparat din tulpina atenuată de *Mycobacterium tuberculosis*, varietatea *bovis*, de către savanții francezi A.L.C. Calmette și C. Guérin.

Be, simbol chimic pentru beriliu.

BEA (lat. *bibere*) vb. II tranz. 1. A înghiți, a consuma un lichid. 2. A consuma băuturi alcoolice. ■ (Fam.) A sărbători pe cineva printr-un chef sau printr-o petrecere. □ Expr. A bea în sănătatea (sau în cinstea) cuiva = a închina un pahar de băutură pentru cineva, făcîndu-i urări. ■ A cădea în patima beției. 3. (Pop.) A fuma. A bea tutun.

BEADLE [bi:dɪl], **George Wells** (n. 1903—1989), genetician american. Cercetări privind *crossing-over*-ul. Creator (împreună cu E.L. Tatum) al conceptului „o genă — o enzimă” (urmare a descoperirii că genele acționează ca reglatori ai celor mai mici detalii din reacțiile biochimice ale organismului, astfel încît fiecare genă este responsabilă de sinteza și rolul unei anume enzime). Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1958), împreună cu E.L. Tatum și J. Lederberg.

BEAMON [bi:mən] **Robert (Bob)** (n. 1946), atlet american, Campion olimpic (Ciudad de Mexico, 1968) și recordman mondial la săritura în lungime cu un rezultat (8,90 m), depășit abia în 1991.

BEAR (cuv. engl.) [beə] subst. Termen folosit în limbajul de bursă, semnificînd scăderea numărului de tranzacții pe piață.

BEARD [bi:əd] **Charles** (1874—1948), istoric american. A subliniat însemnătatea factorilor economici în dezvoltarea societății („Bazele economice ale politicii”, „Constituția prin prisma economică”).

Andrei Bărsenanu

Agatha Bărsescu

BEARDMORE [bɛədmo:], gheșar în masivul Queen Alexandra (V Antarcticii), în fața ghețarului, de șef Ross. Lungime max.: 200 km; lățime: c. 40 km. Viteza de deplasare max.: 1 m/zi. Descoperit în 1908.

BEARDSLEY [bɛədslɪ], **Aubrey Vincent** (1872—1898), desenator și ilustrator englez. Opera sa, încadrată în modern style, din care se desprinde o atmosferă artificială, se caracterizează printr-un desen sinuos, ornamentat și elegant.

BEARN, prov. istorică în SV Franței, la poalele de N ale Pirinilor. Pr. orș: Pau. Expl. forestiere. Porumb; creșterea porcinelor și a bovinelor; pomicultura.

BEAT [bit], mișcare a generației anilor 1950—1960, apărută în S.U.A., caracterizată prin respingerea societății convenționale și dorința de răgărire a obștirilor americane prin călătorii, meditații și experiențe extatice; p. ext. prima denumire a muzicii „pop”, care acordă o deosebită importanță ritmicității melodiilor.

BEAT, -Ă (lat. habitus) adj. În stare de ebrietate, amețit de băutură; băut (2). ■ Fig. Coplesit de o emoție puternică; amețit, zăpăcit.

BEATIFICARE (< lat.) s.f. (în Biserica romano-catolică) Act prin care papa recunoaște ca sfânt o persoană decedată și permite venerarea ei publică, locală, atribuindu-i titlul de „fericit”.

BEATITUDINE (< fr., lat.) s.f. 1. Stare ideală de înțelepciune la Aristotel, stoici, Spinoza ș.a. 2. (în patologia mentală contemporană) Euforie permanentă, însoțită de indiferență față de împrejurările și evenimentele exterioare. 3. Stare de fericire deplină.

BEATLES [bitlz], formație vocal-instrumentală engleză de muzică pop, constituită în 1961, la Liverpool, de **George Harrison** (n. 1943), **Paul McCartney** (n. 1942), **John Lennon** (1940—1980) și **Ringo Star** (n. 1940). Calitatea textelor și a muzicii pop-rock (în majoritatea compozițiilor proprii) l-a menținut în topurile internaționale și după destrămarea grupului (1970).

BEATRIX [beatrɪʃ] (**WILHELMINA ARM-GARD**) (n. 1938), regină a Olandei (din 1980).

BEAU BASSIN — **ROSE HILL**, oraș în NV ins. Mauritius; 93,1 mil loc. (1988). Al doilea oraș al țării. Ind. zahărului, tutunului și berii.

BEAUFORT [bɛaufɔrt], mare în bazinul Oc. Înghețat, în NV Americii de Nord, la V de ins. Banks și Victoria; 481 mil km². Ad. medie: 1 004 m; ad. max.: 3 749 m. Salinitate medie: 28,5‰. Una dintre cele mai reci mări de pe glob (temp. medie a apei -1,7°C). Aici se varsă fl. Mackenzie.

BEAUFRET [bɛofrɛ], **Jean** (1907—1982), filozof francez. A purtat un dialog permanent cu M. Heidegger pe tema „gîndirii diferentiale dintre Ființă și Fiind”, specifică filozofiei grecești și „uitată” de moderni („Dialog cu Heidegger”).

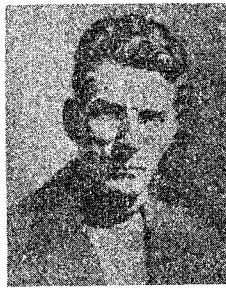
BEAUHARNAIS [boharne], **Eugène de** (1781—1824), general francez. Fiu vitreg al lui Napoleon I, l-a susținut pe acesta în luptarea de stat de la 18 brumar (9 nov. 1799). Prinț al Imperiului și arhicancelar de țară (1804). S-a remarcat în campania din Rusia (1812).

BEAUJEU-GARNIER [bojɛ-garniɛ], **Jacqueline** (n. 1917), geograf francez, Prof. univ. la Sorbona. Studii asupra geografiei populației și orașelor („Geografia populației”; „Geografia urbană”; în colab.).

BEAUMARCHAIS [bɛmarʃɛ], **Pierre Augustin CARON de** (1732—1799), dramaturg francez. Comedii de ascuțită frondă antifeudală, remarcabile prin verva strălucitoare a dialogului („Bărbierul din Sevilla”, „Nunta lui Figaro” devenite librete pentru opere de Rossini și Mozart). Memorii.

BEAUMONT [bɛaumɔnt], oraș în S.U.A. (Texas), port la G. Mexic (55,7 mil. t trafic, 1990). Împreună cu Port Arthur și Orange formează o aglomerație urbană de 363,9 mil loc. (1988). Nod de comunicații. Constr. navale. Cel mai mare centru de rafinare a petrolului din S.U.A. Ind. chimică, cauciuc sintetic, hirtie, alim. Universitate.

BEAUVAIS [bɛovɛ], oraș în N Franței (Île-de-France), la NV de Paris; 55,8 mil loc. (1982, cu

Samuel Beckett

suburbii). Ind. chim., tractoare. Celebru prin manufactura națională de tapiserie, întemeiată în 1664. Catedrală gotică (sec. 13—16).

BEAUVOIR [bovuar], **Simone de** (1908—1986), scriitoare și eseistă franceză. Reprezentantă a existențialismului, discipolă a lui J.P. Sartre. Romane („Toți oamenii sînt muritori”, „Mandarinii”, scrieri memorialistice („Amintirile unei fete cuminți”, „O moarte ușoară”), eseuri („Pentru o morală a ambiguității”).

BEAVERBROOK [ɔj:vɛbrʊk], **William Maxwell, baron** (1879—1964), magnat de presă și om politic britanic. Proprietar al marilor cotidiene „Daily Express” și „Sunday Express”. Între 1941 și 1945 de mai multe ori ministru.

BĒBA VECHE, com. în jud. Timiș; 1 798 loc. (1991). Punctul cel mai vestic al României, la granița cu Ungaria și Iugoslavia (20°15'44" long. E).

BEBEL [bebal], **August** (1840—1913), om politic socialist german. Unul dintre întemeietorii și conducătorii Partidului Social-Democrat din Germania (1869) și al Internaționalei a II-a.

BĒC (< fr.) s.m. 1. Balon de sticlă vidat sau umplut cu un gaz inert, fixat pe un soclu metalic și avînd la interior un filament, care devine incandescent cînd este străbătut de curent electric. 2. (inv.) Parte a unei lămpi cu gaz aerian în care se formează flacăra. 3. B. de gaz = arzător pentru cantități mici de gaz, folosit pentru iluminat sau încălzit; în laboratoare se folosesc becuri Bunsen, Meker sau Teclu. □ B. de sudură = ajutor al sulfatului de sudură prin care iese amestecul de gaz combustibil și gaz carburant. B. de control = lampă electrică portativă cu care se verifică porțiunile sub tensiune ale unui circuit electric.

BEÇAR (< fr.) s.m. Semn muzical care, prin înălțimea notei, anulează un bemol sau un diez anterior, redînd notei tonul natural.

BECAȚĂ (după fr. bécasse) s.f. Becățiină. **BECAȚIȚĂ** (după fr. becassine) s.f. Pasare împrăzgătoare din ordinul caradriiformelor, de pașă în România, cu ciocul lung, drept, subțire și flexibil, cu penaj maroniu dungat cu galben și negru, cu carnea gustoasă, care trăiește în regiunile mlaștinoase (*Gallinago*): becați.

BECAFUMI [bɛcaf], **Gilbert** (n. 1927), cîntăreț și compozitor francez de muzică ușoară. Interpret și autor al unor șansonete cantabile și atractive.

BECCAFUMI (Domenico Mecherino sau Micharino, zis ~) (1484—1551), pictor, sculptor, turnător în bronz și mozaicar italian din Toscana. Picturi în frescă și tempera („Evanghe-liști”, „Istoria lui Moise” la catedrala din Siena). Mozaicuri în marmură cu scene biblice (la Palatul Doria, din Genova).

BECCARIA, Cesare Bonosana, marchiz de (1738—1794), jurist, economist și filozof italian. Contribuții în domeniul dreptului procesual și penal („Despre infracțiuni și pedepse”), prin teoretizarea principiilor privind interzicerea procedurilor secrete, egalitatea pedepselor pentru toți cetățenii, introducerea prezumției de nevinovăție etc. Pionier al analizei economice, precursor al lui A. Smith și Th. Malthus. Studii privind capitalul și diviziunea muncii („Elemente de economie politică”).

BECENI, com. în jud. Buzău, pe Sînic; 5 203 loc. (1991). Expl. de petrol.

BECHER (< tc.) s.m. (Fam.) Burlac.

BECHĚT, com. în jud. Dolj, pe Dunăre; 4 334 loc. (1991). Port fluvial, fabrică de covoare. Stațiune de cercetări pentru ameliorarea nisipurilor. Vestigii ale unei importante așezări rurale romane (sec. 2—3).

BECHJE (< fr.) s.f. Dispozitiv auxiliar de sprijin la avion, format dintr-un suport cu patină sau cu roată și avînd diverse amplasări, în funcție de concepția construcției.

BECHUANALAND [betʃuanələnd], protectorat britanic care, în 1966, și-a proclamat independența, sub numele de Botswana.

BECI (cuv. cuman; cf. tc. beci el „cetate întărită”) s.n. 1. Pivniță. 2. (Inv.) Închisoare.

BECHERERU MIC, com. în jud. Timiș; 4 254 loc. (1991).

BECIUANI (ii) s.m. pl. Popor de rasă neagră din grupul de limbi bantu; formează majoritatea populației din Botswana. B. mai trăiesc în Republica Africa de Sud și în Zimbabwe.

BECK, Józef (1894—1944), colonel, om politic polonez. Ministru de Externe (1932—1939). Inițial, partizan al unor alianțe cu Franța și România, a promovat ulterior o politică de apropiere față de Germania hitleristă. După invadarea Poloniei de către hitleriști s-a refugiat în România, unde a și murit. În 1991, osemintele sale au fost transferate în patrie.

BECK, Ludwig (1880—1944), general german. Șef al Marelui Stat-Major german (1935—1938), a intrat în conflict cu Hitler. Coordona-torul conspirației generalilor împotriva Führer-ului (1944). După eșuarea complotului s-a sinucis.

BECKENBAUER, Franz (n. 1945), fotbalist german. Component al echipei R.F.G., campionă (1974) și vicecampionă (1966) mondială. De trei ori câștigător al Cupei Campionilor Europeni cu echipa Bayern München (în perioada 1974—1976). Ca antrenor, a câștigat campionatul mondial cu echipa R.F.G. (1990).

BECKER [bɛçɔ], **Gary Stanley** (n. 1930), economist american. Prof. univ. la Chicago. Cercetări în domeniul filosofiei forței de muncă și a cauzelor economice ale delictelor („Capitalul uman”, „Teoria economică”, „Eseu despre economia crimei și a pedepsei”).

BECKETT [bɛkɪt], **Thomas** (c. 1118—1170), arhiepiscop de Canterbury și cancelar al Angliei. A intrat în conflict cu regele Henric II Plantagenet, ale cărui măsuri de limitare a privilegiilor judiciare ale Bisericii l-au declarat contrare dreptului canonic. Asasinat de cavaleri din anturajul regelui.

BECKETT [bɛkɪt], **Samuel** (1906—1989), scriitor irlandez de limbă engleză și franceză. Stabil în Franța (1938). Reprezentant al „teatrului absurdului”. Drame parabolice, oferind o viziune metafizică despre Univers („Așteptîndu-l pe Godot”, „Sfîrșitul partidei”, „O, ce zile frumoase!”), romane ale trașismului existențial, eliberate de structurile tradiționale („Molloy”, „Cum este”). Premiul Nobel (1969).

Simone de Beauvoir

BECKMANN, Max (1884—1950), pictor și grafician german. Expresionist prin grafismul aspru, prin coloritul violent și vehemența brutală a expresiei; puternice accente pesimiste. Ilustrații („Apocalipsul”).

BECLEAN 1. Oraș în jud. Bistrița-Năsăud, pe Someșu Mare; 11 023 loc. (1991). Întrepr. metalurgică (oțel moale, laminate din sîrmă); mat. de constr. (prefabricate din beton, ceramică); prelucr. lemnului; fabrică de covoare și de nutrețuri combinate; întrepr. integrată de in și cîneapă. Centru pomicol. Biserică reformată (sec. 15), castelul Bethlen (1768) cu elemente de arhitectură barocă. Menționat documentar din 1235. Declarat oraș în 1968. **2.** Com. în jud. Brașov; 1 986 loc. (1991). Păstrăvărie. În satul Calbor, biserică (sec. 18).

BÉCQUER [beker]. **Gustavo Adolfo** (pseud. lui *Gustavo Adolfo Dominquez Bastida*) (1836—1870), poet spaniol. Lirica sa exprimă marile teme romantice cu discreție, într-un stil sobru și concentrat („Poezii”); proză („Legende spaniole”, „Scrisori din celula mea”).

BECQUEREL [becreg] **1. Antoine César B.** (1788—1878), fizician francez. Contribuții în electricitate (teoria pililor, galvanometrie), electrochimie (unul dintre fondatorii disciplinei), telegrafie, meteorologie. **2. Edmond B.** (1820—1891), fizician francez. Fiul lui **B. (1)**. Lucrări în domeniile spectrografiei, magnetismului, opticii. **3. Henry Antoine B.** (1852—1908), fizician francez. Fiul lui **B. (2)**. A descoperit fenomenul de radioactivitate la uraniu (1896). Premiul Nobel (1903), împreună cu P. Curie și Maria Skłodowska-Curie. **4. Jean B.** (1878—1953), fizician francez. A continuat lucrările tatălui său, **B. (3)**, și a studiat proprietățile optice și magnetice ale cristalelor.

BECQUEREL [becreg] s.m. Unitate de măsură pentru activitatea unei surse radioactive (simbol: Bq), egală cu activitatea unei cantități de nucleu radioactive pentru care numărul tranzițiilor nucleare spontane pe secundă este egal cu 1.

BEDA VENERABILUL (672/673—735), istoric și teolog englez. Autor a numeroase scrieri, dintre care cea mai valoroasă este „Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum”, importantă sursă istorică a epocii.

BÉDIER [bedie]. **Joseph** (1864—1938), istoric literar francez. Studii și ediții critice privind literatura medievală („Tristan și Isolde”, „Chanson de Roland”). O „Istorie a literaturii franceze”, în colab. cu P. Hazard. M. de onoare al Acad. Române (1919).

BEDNORZ, Johannes Georg (n. 1950), fizician german. Stabiliz. în Elveția. Împreună cu A.K. Müller a sintetizat noi compuși chimici — oxizi de cupru și lantan — care—prezentau proprietăți supraconductoare la temperaturi mai mici de 30 K. A descoperit fenomenul supraconductibilității la materialele ceramice. Premiul Nobel (1987), împreună cu A.K. Müller.

BEDREAG, Constantin (1883—1963, n. Rusca, jud. Vaslui), fizician român. Prof. univ. la Iași. Lucrări privind principiul omologiei și sistematicele elementelor chimice (a propus clasificarea elementelor chimice după numerele cuantice, principal și orbital).

BEDR-ED-DIN (1363—1420 sau 1353—1416), șeic turc. Unul dintre conducătorii marii răscoală antifeudală din Imp. Otoman (1415—1420); sprijinit de Mircea cel Bătrîn, care l-a adăpostit în Tara Românească.

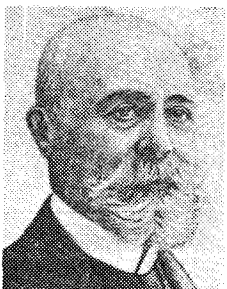
BEDUJINI (< fr. *ii*) s.m. pl. Populație arabă nomadă și seminomadă de crescători de vite (indeosebi cămile) din Pen. Arabia și din N. Africii, de religie mahomedană.

BEECHER-STOWE [bit:tə stəu], **Harriet** (1811—1896), romancieră americană. Promoatoare a concepțiilor antisclavagiste („Coliba lui moș Tom”).

BEERENBERG, vulcan stins în ins. Jan Mayen (M. Groenlandei). Alt.: 2 277 m. (cel mai înalt v. din ins.). Cel mai nordic vulcan de pe glob (71° lat. N). Gheșari. Descoperit în 1614 de navigatorul Jan Mayen. Numit și **Muntele Urșilor**.

Ludwig van Beethoven

Henry Becquerel

BEERNAERT, Auguste Marie François (1829—1912), jurist și om politic belgian. Prim-min. (1884—1894). Activitate importantă în cadrul conferințelor de pace de la Haga. M. de onoare al Acad. Române (1906). Premiul Nobel pentru pace (1909), împreună cu Paul Baillat D'Estournelles.

BEERSHEBA [berșeba] (**BE'ER SHEVA**), oraș în Israel în N. deșertului Negev; 115 mii loc. (1987). Prelucr. lemnului, sticlărie și ceramică, materiale plastice. Universitate.

BEETHOVEN, Ludwig (1770—1827), compozitor german. Marea lui personalitate este caracterizată prin îmbinarea gândirii cu o rară fantezie creatoare. Reprezentant, alături de Haydn și Mozart, al clasicismului vienez; prin aceste revoluționare și amprenta individuală a muzicii sale pregătește apariția romantismului. Considerat drept cel mai mare maestru al simfoniei, al concertului și al sonetei pentru pian solo sau în combinație cu alt instrument. Dînd o pondere deosebită dezvoltării materialului tematic (prin transformarea lui ritmică și armonică, crearea lui prin diverse planuri tonale), **B.** conferă lucrărilor sale instrumentale acel caracter dialectic care va rămîne în continuare un principiu fundamental al oricărei lucrări avînd la bază forma de sonată. Măiestria dezvoltărilor îi oferă posibilitatea de a expune în lucrările sale, cu o răscolitoare forță dramatică, nesfîrșita gamă a sentimentelor omenești. Opera sa cuprinde: nouă simfonii, uverturile „Leonora” și „Coriolan”, cinci concerte pentru pian, un concert pentru vioară, un triplu concert pentru pian, vioară și violoncel, 32 sonate pentru pian, zece sonate pentru vioară, cinci pentru violoncel, 17 cvartete, cvintete, baletul „Fapturile lui Prometheus”, opera „Fidelio”, muzica de scenă pentru „Egmont”, cantate, oratorii, mise, lieduri.

BEGA, riu, afl. stg. al Tisei, pe terit. Iugoslaviei; 255 km (din care 180 km în România). Izv. din N. M-șilor Poiana Rusca,

traversează masivele calcaroase de la Luncani (unde a săpat chei), apoi C. Lugojului și trece prin Timișoara (de aici navigabil în aval). Canalizat (între anii 1728 și 1780) pe 115 km (din care 40 km în România).

BEGA VECHÉ, riu, afl. dr. al Begăi, pe terit. Iugoslaviei; 88 km. Izv. din Dealurile Lipovei. Cunoscut și sub numele de *Beregău* sau *Niraj*.

BEGIN, Menahem (1913—1992), jurist și om politic israelian. Lider al Partidului Likud (1973—1983). Prim-min. (1977—1983). Premiul Nobel pentru pace (1978), împreună cu Anwar el-Sadat.

BEGONIE (< fr. *ii*) s.f. Nume dat speciilor de plante decorative din genul *Begonia*, cu frunze colorate în verde sau roșu și flori albe, roz sau roșii. Mai răspîndită la noi este *Begonia semperflorens*.

BEHAIM, Martin (1459—1507), cosmograf și navigator german. A introdus în navigație astrolabul; în 1492 a construit primul model al globului terestru geografic.

BEHAVIORISM (< fr. *ii*; [s] engl. *behaviour* „comportament”) s.n. Curent psihologic întemeiat de psihologul american J.B. Watson (1913), care reduce psihologia la studiul comportamentului, al relației dintre stimul și răspuns, eliminînd din cîmpul cercetării psihologice conștiința, fenomenele vieții psihice înteroare.

BEHALA, oraș în NE Indiei (Bengalul de Vest), suburbie sudică în aglomerația Calcutta; 378,8 mii loc. (1981). Ind. textilă (iută, covoare) și alim. Constr. de vagoane.

BEHIC (< gr. *adj.* (Despre un medicament) Care calmează tusea prin diminuarea tonusului centrilor nervoși al acestuia, a sensibilității zonelor reflexogene ale mucoasei căilor respiratorii sau prin degajarea lor de secreții.

BEHISTUN, oraș antic în N. Iranului, în masivul Zagros din prov. Luristan. Celebru prin reliefulurile sapate în stîncă din ordinul regelui persan Darius I (516 î.Hr.), care glorificau victoria asupra uzurpatorului Gaumata. Sculpturile sînt însoțite de inscripții cuneiforme în trei lb.: persana antică, babiloneană și elamită.

BEHRENS [ber:rens], **Peter** (1868—1940), arhitect și decorator german. Unul dintre creatorii arhitecturii funcționale în Germania (Fabrica de turbine AEG din Berlin) și ai esteticii obiectelor industriale.

BEHRING [ber:in], **Emil von** (1854—1917), medic și bacteriolog german. Unul dintre creatorii seroterapiei. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1901).

BEHTEREV, Vladimir Mihailovici (1857—1927), fiziolog rus. A studiat, împreună cu I.P. Pavlov, reflexele condiționate.

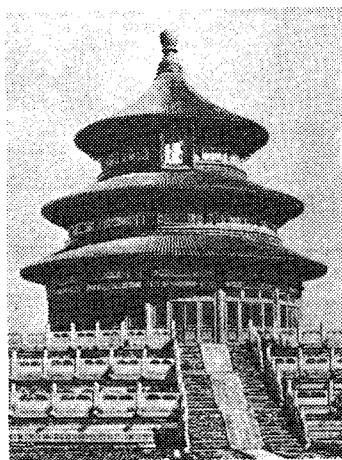
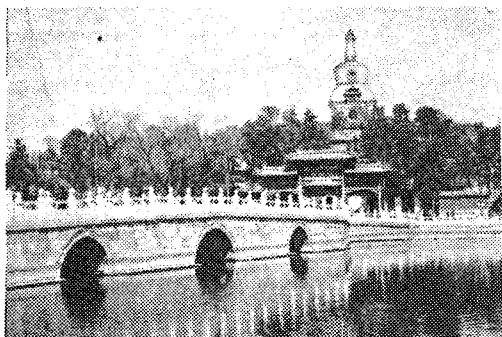
BEI (< tc. *s.m.* 1. Titlu nobiliar în țările din Orientul Apropiat și Mijlociu. A circulat și sub formele de *beg* și *beğ*. **2.** (în ev. med. în Imp. Otoman) Guvernator al unei provincii turcești sau al unui teritoriu supus turcilor. **3.** (în sec. 19—20, în Turcia) Titlu acordat unor ofițeri superiori și unor înalți funcționari. **4.** (între 1705 și 1957, în Tunisia) Titlu purtat de conducătorul ereditar.

BEI'AN, oraș în NE Chinei (Heilongjiang), la N. de Harbin; 440,5 mii loc. (1986), cu suburbii). Nod de comunicații. Expl. de hule și min. de fier. Ind. constr. de mașini și chim.

BEICA DE JOS, com. în jud. Mureș; 2 286 loc. (1991). Biserică de lemn (sec. 18).

BEIDAUD, com. în jud. Tulcea; 1 653 loc. (1991). Importantă cetate fortificată din prima epocă a fierului (sec. 9—7 î.Hr.).

BEIJING [pei:șin], cap. Chinei, oraș de subordonare republicană, situat în NE țării în marea Cîmpie Chineză; 16,8 mii km²; 9,93 mii loc. (1988, cu suburbii). Important nod de comunicații. Aeroport internațional. Metrou. Pr. centru politic al țării. Mari uzine siderurgice; constr. de mașini-unelte, utaj ind., automobile, mașini agricole, aparate de radio și televiziune; fabrici textile (prelucr. bambacului); ind. chimico-farmaceutică și de prelucr. a petrolului; întreprinderi ale ind. alim. și mat. de constr.

Beijing

2

1. Parcul Palatului de vară; 2. Piața Păcii Cerești (Tian An Men); 3. Templul cerului; 4. Hotelul „Xi-yuan”

4

Beiuș. Biserica Ortodoxă

Mari tipografii. În apropiere, expl. de cărbune; termocentrale și hidrocentrale. Important centru cultural. Academie de Științe. Universitatea Beijing (1898) și Universitatea Qinghua (1911). Institute de învățământ superior și de cercetare științifică, biblioteci (Biblioteca Națională, cu numeroase manuscrise vechi), teatre. Monumente istorice și arhitectonice; Templul lui Buddha adormit, din sec. 14 (lingă B.). Palatul imperial (sec. 15, cu transformări ulterioare; azi muzeu), templele Cerului, Lunii, Pământului și Soarelui (sec. 16). Poarta Păcii Cerești, Palatul de vară, Pagoda Albă (sec. 17). Numeroase construcții noi; Palatul culturii naționalității, clădirea Radiodifuziunii, Muzeul Revoluției și Muzeul Istoriei Chineze, Palatul Adunării Populare Naționale. La NV de B. se află mormintele împărașilor din dinastia Ming și Marele Zid Chinezesc (inceput în sec. 3 î.Hr., reconstruit în sec. 14—17). Unul dintre cele mai vechi orașe ale Chinei, atestat documentar prin milen. 2 î.Hr., amintit în cronică (milen. 1 î.Hr.) sub numele de Zi. Ulterior a căpătat, succesiv, denumirea de Yanjing, Yuzhou Chundu, Dadu. În sec. 12—13 a fost capitala statului Jing (din N Chinei), iar începând din sec. 13 a fost (cu mici întreruperi) capitala întregului stat chinez. Actuala denumire a primit-o în 1421, când a devenit capitala Imp. Ming (între 1368 și 1416, capitala fusese mutată de primii Ming la Nanjing). Din 1644 până în 1911 a fost capitala Imp. Chinez condus de dinastia manciuriană Qing. Aici a avut loc demonstrația de protest de la 4 mai 1919 împotriva hotărârilor Tratatului de Pace de la Versailles privind China; în 1920 a apărut la B. unul dintre primele grupuri comuniste din China. După instaurarea în țară a dicatoriei Gominandanului (1927) capitala țării a devenit orașul Nanjing. Ocupat de trupele japoneze (1937—1945). Eliberat de Armata Populară de sub ocupație (31 ian. 1949), B. a

redevinut capitala Chinei. La B. a fost proclamată, la 1 oct. 1949, Republica Populară Chineză.

BEILERBEI (BEGLERBEG) (< tc.) s.m. Guvernator general al unei provincii din Imp. Otoman, având rangul de pașă cu trei tuluri.

BEILIC (< tc.) s.n. Conac în care erau găzduiți beii sau demnitarii turci veniți ca trimiși ai Porții în Țările Române. 2. Cumpăratură de oi (făcută cu de-a sila) pentru Poartă, la prețuri dinainte stabilite; dijma (în oi) plătită stăpînirii.

BEIRA [beira] oraș în SE Mozambicului, port maritim la Oc. Indian (G. Sofala); 350 mil. loc. (1984, cu suburbiile). Aeroport. Punct terminus al unei c.f. transafricane și al unei conducte de petrol. Export de bumbac, zahăr.

BEIRUT (BEYROUTH) [beirut], cap. Libanului, port la M. Mediterană; 1,68 mil. loc. (1982, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Pr. centru politic, comercial și bancar al țării. Constr. de mașini. Ciment; rafinării de petrol. Ind. alim., de tricotate și de prelucr. a pielilor. Patru universități (între care una franceză și alta americană). Marea Moschee (1291). Muzeu. Anticul Berytos, în ev. med. s-a aflat în stăpînirea arabilor, a cruciașilor (1110—1187 și 1197—1291), iar mai târziu a turcilor otomani (1516—1918). Centru ad-tiv al terit. „Marele Liban”, sub mandat francez (din 1920), B. devine cap. rep. independente Liban (din 1943). Structura populației — musulmani, creștini și refugiați palestinieni (după 1975) — a provocat violente lupte de stradă soldate cu numeroase victime și distrugerea practic a orașului.

BEIUȘ 1. Dep. tectonică de tip golf, limitată de M-ții Codru-Moma (la SV), masivele Vlădeasa și Bihor (la E) și M-ții Pădurea Craiului (la N), drenată de Crișu Negru cu afl. lui; 825 km² Relief de terase și dealuri rotunjite. Clima

Beirut

blindă (media termică anuală, 9—10°C); precipitații bogate (800 mm/an). Păduri de fag și stejar; pașuni și finețe. Expl. de marmură (Vașcău, Moneasa) și de calcare (Cărpinet). Aici se găsesc orașele Beiuș, Vașcău, Nucet, Ștei. **2.** Oraș în jud. Bihor, în depr. cu același nume, pe Crișu Negru; 12 318 loc. (1991). Constr. de mașini-unelte și piese de schimb. Fabrică de mobilă și de conf.; mat. de constr.; produse alim.; ateliere de reparații. Centru pomicol. Două biserici (sec. 18). Muzeu etnografic. Menționat prima oară în 1270; declarat oraș liber în 1444; ridicat la rangul de civitas în 1451. Samuil Vulcan a înființat aici în 1828 un gimnaziu greco-catolic superior pentru români. S-a mai numit *Beiuș*.

BEI ZADEA (< tc. s.f. (Inv.) Fiu de domn; principe.

BEJ (< fr.) adj. invar. Cafeniu deschis.

BEJAJIA, oraș în NE Algeriei, port la M. Mediterană (G. Béjaia); 118,2 mil loc. (1987). Port petrolier (c. 17 mil. t/an), punct terminus al pipe-line-ului care vine din zona petroliferă Hassi-Messaoud. Ind. textilă, mat. de constr. și alim. Vechiul nume *Bougie*.

BEJAN, Dimitrie (1837—1923, n. sat Sătu-ceni, jud. Botoșani), om politic român. Unul dintre fruntașii luptei românilor din Bucovina pentru emancipare națională și unirea cu România. Animator al societăților naționale „Arboro-roasa” și „Junimea”. Președintele Consiliului Național Român din Bucovina, care a hotărât unirea Moldovei de Sus cu România (28 nov. 1918).

BEJART [bejar], **Maurice** (pseud. lui Maurice Jean de Berger) (n. 1927), dansator și coreograf francez. Promotor al baletului modern („Simfonie pentru un om singur”, „Simfonia IX” de Beethoven).

BEJENIE s.f. v. băjenie.

BEKE György (n. 1927, Ozun, jud. Covasna), scriitor și ziarist maghiar din România. Reportaj, proză social-politică („Poarta casei Haynati”) interviuri („Fară interpret”). Traduceri.

BEKESCSABA [be:ke:stʃoba] oraș în SE Ungarie; 71 mil loc. (1988, cu suburbii). Nod feroviar. Tricotaje, ciment, mașini-unelte, prod. alim.

BÉKÉSY [be:ke:sj], **Georg von** (1899—1972), biofizician american de origine ungară. Cercetări (prin măsurători fizice) asupra modului de funcționare a urechii medii. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1961).

BEKETOV, Nikolai Nikolaevici (1827—1911), chimist rus. Prof. univ. la Harkov și

Moscova. Cercetări în domeniul chimiei fizice: a pus bazele aluminotermiei.

BEL (< fr. [i]; [s] *Belf*) s.m. Unitate adimensională folosită pentru exprimarea valorilor a două puteri sonice. Uzual se utilizează decibelul (simbol: dB) sau neperul (simbol: N).

BEL (în mitologia feniciană), zeu solar, creatorul universului și judecător suprem. În „Vechiul Testament”, apare sub numele *Bel-Marduk*.

BELA [bɛlo] numele a patru regi unguri. Mai importanți: **1.** **B. III** (1172—1196). Educat la Constantinopol, a favorizat răspândirea culturii bizantine; a cucerit Croația și Dalmația. **2.** **B. IV** (1235—1270). S-a sprijinit pe nobilimea mică și mijlocie și s-a îngrijit de refacerea țării după nviaza tătară din 1241.

BELADONĂ (< fr. [i]) s.f. **1.** (BOT.) Mătrăgună. **2.** Preparat farmaceutic din frunze și rădăcini de **b. (1)**, bogate în alcaloizi, care, în doze mici, are acțiune antispastică, sedativă (ex. atropina, hiosciamina, scopolamina).

BELAFONTE, Harry (n. 1927), cântăreț și actor american de culoare. Cu o voce inconfundabilă, a impus un repertoriu bazat pe sonoritățile *calypso*. Filme („Carmen Jones”).

BELAJIA, riu în Federația Rusă (C.S.I.), afl. stg. al rîului Kama, la S de Sarapul; 1 430 km. lzv. din S Uralului și trece prin Ufa, de unde devine navigabil.

BELAJIA TERKOVI, oraș în Ucraina (C.S.I.), la S de Kiev; 197 mil loc. (1989). Ind. constr. de mașini agricole, rășini sintetice, mobilă, tricotaje. Combinat de carne. Institut agronomic. Stațiune balneoclimaterică. Monumente de arhitectură (sec. 16—19).

BELANGER [belãnj] **Francois Joseph** (1745—1818), arhitect și decorator francez. Reprezentant al stilurilor Ludovic al XVI-lea și Directajre. Arhitectură peisagistă (castelul Bagatelle, hoteluri, abatoarele din Paris, parcurile Bagatelle și Méréville); a folosit printre primii metalul (cupola halei de grâu din Paris).

BELARUS, Republica ~ v. Bielorusia.

BELAU v. Palau.

BELCANTO (cuv. it.) s.n. Stil de interpretare vocală specifică operii italiene, care pune accentul pe frumusețea emisiunii vocale și pe virtuozitate.

BELCEȘTI, com. în jud. Iași, pe Bahlui; 11 946 loc. (1991). Stație de c.f. Piscicultură. Atestată documentar în 1420.

BELCIUĞ (< sl.) s.n. **1.** Verigă sau inel de metal prevăzut cu o scoabă sau cu un șurub de fixare, care servește la legarea sau fixarea unui

lanț, a unui cablu etc. **2.** (GEOMORF.) Meandru părăsit al unui riu, adesea lac, izolat de albia minoră a acestuia, care înconjură o grădiște. La viiturile mari, cînd lunca se inundă, b. se leagă temporar cu apele rîului.

BELCIUGATELE, com. în jud. Călărași; 2 228 loc. (1991).

BELCOT, Cazimir (1885—1917, n. Ploiești), actor român. S-a impus în roluri de comedie (Agamișă Dandanache din „O scrisoare pierdută”, Ivan Kuzmici Spekin din „Revizorul”).

BELDICEANU, Nicooară (n. 1920, București), istoric român. Stabilît în Franța. Contribuții la istoria Imp. Otoman și a lumii bizantino-balcano-anatoliene în sec. 14—16 („Les actes des premiers sultans conservés dans les manuscrits turcs de la Bibliothèque National à Paris”, „Recherche sur la ville ottomane au XVe siècle”, „Le monde otoman des Balkans (1402—1566)”).

BELDICEANU 1. Nicolae B. (1844—1896, n. Preutești, jud. Suceava), poet român. Lirică erotică și socială („Poezii”, „Doine”). Lucrări de arheologie („Antichitățile de la Cucuteni”). **2. Nicolae N.B.** (1881—1923, n. Rădășeni, jud. Suceava), prozator român. Fiul lui **B. (1)**. Schițe din viața periferiei bucureștene („Chipuri de mahala”) și din lumea satului („Cea dintîi iubire”).

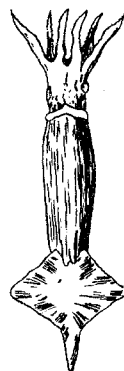
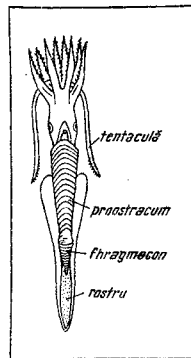
BELDIE, Alexandru (n. 1912, București), botanist român. Studii de fitotaxonomie, geobotanică, ecologie, cartografie silvică, silvicultură, etnobotanică. Colaborator principal la lucrarea „Flora României”).

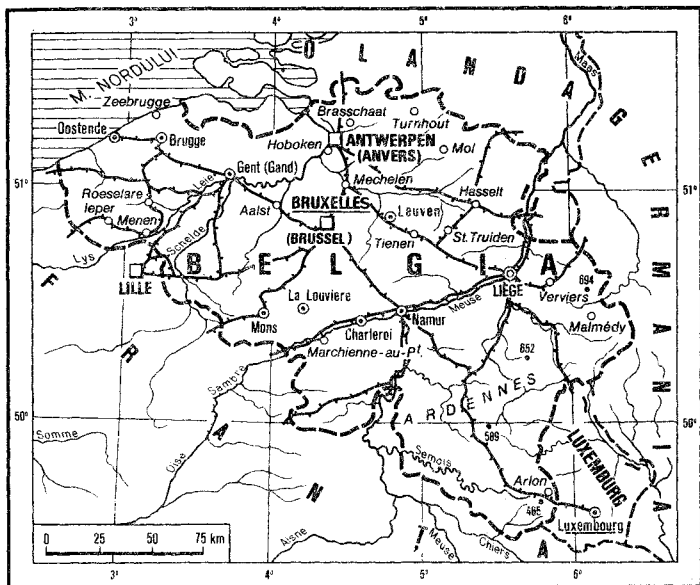
BELDIMAN, Alexandru (Alec) (1760—1826, n. Huși sau Iași), poet român. Vornic. A scris o cronică în versuri a Eteriei („Tragodia sau mai bine a seice jalnica Moldovii întimplare”) și poezii preromantice; traduceri de romane și piese de teatru.

Alexandru V. Beldiman

Belemnit

BELDIMAN, Alexandru V. (1834—1898, n. lași), ziarist român. Partizan al domnitorului Al. I. Cuza, adversar al dinastiei Hohenzollern. A înțelesat la Iași săptămânalul „Adevărul” (1871) și, la București, cotidianul cu aceeași denumire (1888).

BELDIȚĂ s.f. Pește teleostean de apă dulce, lung de 10—15 cm, asemănător cu obielul (*Alburnoides bipunctatus*).

BELE-ARTE (< it.) subst. pl. Arte frumoase (pictură, sculptură, gravură, în trecut și arhitectura, poezia, muzica și dansul).

BELELIUBSKI, Nikolai Apollonovici (1845—1922), inginer rus. Prof. univ. la Petersburg. A studiat și folosit, primul în lume, oțelul turnat în construcția podurilor. A stabilit metode de încercare a materialelor de construcții. Lucrări referitoare la mecanică și metalurgie.

BELÉM (PARĂ), oraș în N Braziliei, centru activ al statului Pară; 1,2 mil. loc. (1989, cu suburbiile). Port la estuarul Rio do Pară, prin care se exportă cauciuc natural, cacao, piper și tutun. Aeroport Internațional. Universitate. Fundat în 1616.

BELMNIȚ (< fr. ili.; !și gr. *belemnon* „săgeată”) s. m. (PALEONT.) Ordin de cefalopode dibranthiate, exclusiv fosile, cu cochilie calcaroasă, din care s-a păstrat partea inferioară masivă, de formă cilindro-conică (de glonte). Caracteristică pentru Mezozoic; apare în Triasic, dar dezvoltarea maximă o are în Jurasic și Cretacic, la sfârșitul căruia dispare.

BELENUȘ, una din cele mai răspândite și venerate zeități celtice păgâne. Asociat cu păstoritul și celebrat prin serbări ale focului, ținute la 1 mai, când vitele erau purificate și astfel protejate de foc.

BELEROFON (în mitologia greacă), erou corintian, fiul lui Poseidon. A ucis Himera și a învins amazoanele, călărind pe calul înaripat Pegasos.

BELEROFON subst. Gasteropod cu cochilie globuloasă, plan-spirală, aproape netedă. A trăit din Silurian până în Permian, fiind fosilă caracteristică în Carbonifer (*Bellerophon*).

BELEȘ, Aurel (1891—1976, n. București), inginer constructor român. Acad. (1963), prof. univ. la București. Proiecte și lucrări în dome-

niul construcțiilor, mecanicii și al seismologiei ingineresti.

BELETRISTIC, -Ă (< germ.) adj. s.f. 1. Adj. Literar. 2. S.f. Literatură artistică.

BELEȚI-NEGREȘTI, com. în jud. Argeș; 2 271 loc. (1991).

BELFAST [belfast], oraș în Marea Britanie (Ulster), port la North Channel; 685 mil. loc. (1984, cu suburbiile). Aeroport internațional (Aldergrove). Centru comercial. Siderurgie, șantier navale, ind. aeronautică, chimică, textilă, a hîrtiei, alim. (bere, tutun). Universitate (1845). Muzeu.

BELFEGOR (în „Vechiul Testament”), divinitate moabită a Soarelui.

BELGAUM, oraș în India (Karnataka), în M-ții Gași de Vest; 300,4 mil. loc. (1981, cu suburbiile). Piață a bumbacului. Întreprinderi textile (bumbac), de ceramică, de preluc. a lemnului și aluminului.

BELGI (< fr., lat.) s.m. pl. Uniune de triburi celtice, populind în antichitate terit. dintre Sena și Rin; supuși de romani în sec. 1 î.Hr. De la numele lor vine denumirea Belgiei.

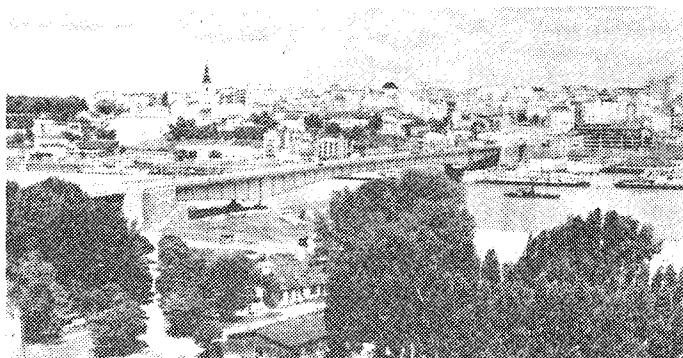
BELGIA (Regatul Belgiei), stat în V Europei; 30,5 mil. km²; 9,88 mil. loc. (1989). Limbi oficiale: franceza (valonia) și olandeza (flamanda). Cap. Bruxelles. Orașe pr.: Anvers = Antwerpen, Liège = Luik, Gand = Gent, Charleroi, Brugge = Bruges. Pop. urbană 95%. Este împărțit în nouă prov. 80% din terit. B. este format din cimpul vâlurite (C. Limburg, C. Brabant, C. Flandrei) și podișuri joase (sub 300 m). În SE se înalță masivul Ardeni (694 m), fragmentat de văi adânci. Climă temperat-ocenică. Expl. de cărbuni (1,9 mil. t., 1989) și min. de fier. Industria, puternic dezvoltată și diversificată, produce energie electrică (66,4 miliarde kWh — c. 70% în atomocentrale, 1989), oțel (11,1 mil. t. 1988), fontă (9,1 mil. t. 1988), metale neferoase (zinc, plumb, cupru, aluminiu pe baza importului), locomotive, vagoane, automobile (asamblate, 1,16 mil. buc., 1989), aparate electrotehnice, echipamente electrice, prelucreează și chimizează petrolul (capacitatea rafinărilor de petrol c. 36 mil. t.). Ramurile tradiționale sînt: ind. textilă (în, lînă, bumbac), a sticlăriei și ceramicii, de preluc. a diamantelor și ind. alim. 24,4% din supr. țării se cultivă cu sfeclă de zahăr (6,2 mil.

t. 1988), cartofi (2 mil. t. 1988), cereale (grâu, orz, secară) și in. Pomicultura și floricultura. Creșterea intensivă a animalelor (pășunile ocupă 21,1% din terit. țării) cu predominarea bovinelor (40% vaci de lapte) și porcinelor. C.f.: 3 554 km (2 264 km electrificați, 1988). Căi rutiere non-urbane; 15 866 km (1 613 km autostrăzi, 1988). Navigație pe fluvii și canale (1 951 km, 1988). Moneda: 1 franc belgian = 100 centimes. Exportă utilaje, instalații ind., mijloace de transport, produse metalurgice, produse chimice, alim., textile ș.a. și importă echipament ind. și mijloace de transport, produse alim. și agricole, petrol ș.a. Turism dezvoltat. — *Istoric.* Locuită în antic, de triburile celtice ale belgilor, ocupată în sec. 1 î.Hr. de romani și populată în sec. 3—4 de triburi germanice (franci, saxoni ș.a.). A făcut parte din statul franc (sec. 5—9). În sec. 12—13, comitatul Flandra și ducatul Brabant de pe terit. B. au devenit cele mai dezvoltate formațiuni statale din punct de vedere industrial din Europa (orașele Gent, Brugge, leper ș.a., puternice comune orașenești). La sfârșitul sec. 14 și în sec. 15 B. a fost stăpînită de ducii Burgundiei, iar la sfârșitul sec. 15 a intrat în stăpînirea Habsburgilor spanioli. În sec. 16 s-a desfășurat *Revoluția Burgheză din Țările de Jos* împotriva dominației spaniole. În 1714 a fost ocupată de Austria, iar în 1795 de Franța, care a stăpînit-o pînă în 1815, cînd B. s-a unit cu Olanda; în 1830 a avut loc o revoluție burgheză împotriva dominației olandeze în urma căreia B. și-a proclamat independența de stat (4 oct.), iar în 1831 a devenit monarhie, primul rege fiind Leopold I de Saxa-Coburg (1831—1865); în același an și-a declarat neutralitatea perpetuă. În timpul ocupației de către Germania hitleristă (1940—1944), în B. s-a desfășurat o puternică mișcare de rezistență. Împreună cu Olanda și Luxemburg, B. a încheiat, în 1947, acordurile pentru crearea uniunii vamale Benelux. Viața postbelică este marcată de disputa lingvistică dintre valoni și flamanzi, exacerbată de polarizarea pe plan economic a nordului și a sudului țării și reflectată în instabilitatea guvernamentală (între 1945—1983 s-au succedat 22 prim-miniștri). Tentativele de autonomie regională, pe baze lingvistice, cunosc o reglementare legiferată la 14 nov. 1978, cînd parlamentul aprobă proiectul guvernamental de reformă constituțională. Potrivit acestuia, sînt create trei regiuni autonome — Flandra, Valonia și Bruxelles — fiecare cu organe legislative și executive proprii. B. este membru fondator al NATO (din 1967, sediul Consiliului Permanent al NATO se află la Bruxelles) și al Pieței Comune. B. este monarhie constituțională. Activitatea legislativă este exercitată de un parlament bicameral (Senat și Camera Reprezentanților).

BELGIAN, -Ă (< Belgia) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. Locuitor al Belgiei. 2. Adj. Care aparține Belgiei sau populației ei, referitor la Belgia sau la populația ei.

BELGOROD, oraș în Federația Rusă (C.S.I.), în bazinul Donețk; 300 mil. loc. (1989). Expl. de min. de fier în apropiere. Ind. prelucr. metalelor, a măc. de constr. (ciment, cărămizi) și alim. Muzeul dioramă „Bătălia de la Kursk”. Întemeiat în 1596, ca fortăreață. În al doilea război mondial, trupele sovietice conduse de mareșalul Konev, au nimerit un mare număr de unități inamice (3—25 aug. 1943), în apropiere de B., eliberînd Harkovul.

BELGRAD (BEOGRAD), cap. federală a Iugoslaviei și a Rep. Serbia, port pe Dunăre; 1,7 mil. loc. (1985, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport internațional (Surčin). Pr. centru politic, comercial și cultural al țării. Centru ind. (constr. de mașini agricole, autovehicule, rulmenți, prod. electrotehnice, ind. textilă, de conf., chimică). Academie de științe. Universitate (1863). Monumente din sec. 17—19. Muzeu. Tirguri și festivaluri internaționale. Așezare celtică (Singidunum), apoi romană. Cunoscut sub actualul nume din sec. 9. În ev. med. a avut un important rol strategic. Apăr. de luncu de Hunedoara în timpul asediului otoman din 1456.

Belgrad. Vedere generală

Cucerit de turci în 1521, a rămas sub ocupația acestora, cu unele întreruperi, cind s-a aflat în stăpînirea Habsburgilor; în 1815 a devenit cap. principatului autonom sîrb sub suzeranitate otomană. Din 1918, capitala Regatului Sîrbilor, Croașilor și Slovenilor (din 1929, Iugoslavia). Ocupat de hitleristi în 1941, orașul a fost eliberat (oct. 1944) de Armata Populară de Eliberare a Iugoslaviei în cooperare cu armata sovietică.

BELIAL, divinitate feniciană, echivalentă, în „Vechiul Testament”, Satanei; spirit rău, demon.
BELIC [bɛlici]. **Aleksandar** (1876—1960), lingvist și filolog sîrb. Prof. univ. ia Belgrad. Specialist în lingvistică generală, în slavistică și în istoria limbii sîrbo-croate („Despre natura și dezvoltarea limbii”, „Istoria limbii sîrbo-croate”).

BELIGAN, Radu (n. 1918, sat Galbeni, jud. Bacău), actor român de teatru și de cinema. Prof. univ. la București. Președinte al Institutului Internațional de Teatru (1971—1975). Joc subtil, nuanțat, în care îmbină umorul cu lirismul (Rica Venturiano din „O noapte furtunoasă”, Hlestakov din „Revizorul”, Béranger din „Rinocerii”, Miroiu din „Steaua fără nume”, Cherea din „Caligula”). Roluri în filmele: „O noapte furtunoasă”, „Șeful sectorului suflute”, „Singurătatea florilor”. Memorii („Pretext și subtext”).

BELIGERANT, -Ă (< fr., lat.) adj., subst. 1. Adj., s.m. (Stat) care se află în stare de război.
BELIGERANȚĂ (< fr.) s.f. Calitatea de beligerant; stare de război.

BELIN, com. în jud. Covasna; 2 561 loc. (1991). Cetate satească cu biserică (sec. 17).

BELINOGRAF (< fr.: [s] Belin + gr. grapho „a scrie”) s.n. Aparat pentru transmiterea la distanță prin mijloace telegrafice a imaginilor de pe fotografii speciale.

BELINOGRAMĂ (< fr.) s.f. Imagine transmisă prin belinograf.

BELINSKI, Vissarion Grigorievici (1811—1848), critic literar și gânditor democrat-revoluționar rus. Teoretician al esteticii realiste, comentator al fenomenului literar contemporan lui (Pușkin, Gogol ș.a.). Colaborator al revistei „Sovremennik”, a exercitat o influență considerabilă asupra gândirii ruse din sec. 19.

BELINT, com. în jud. Timiș; 3 277 loc. (1991). Stație de c.f. Biserică (sec. 18).

BELIȘ, com. în jud. Cluj; 1 930 loc. (1991). Chereștea.

BELIȚĂ (< fr., it) s.f. Exploziv de siguranță întrebuințat în minele de cărbuni.

BELITUNG (BILLITON), ins. indoneziană în Arh. Sondelor Mari, între ins. Bangka și Kalimantan; 4,9 mii km²; c. 103 mii loc. Climă ecuatorială. Expl. de coșitor. Piper. Copra. Oraș pr.: Tanjungpandan.

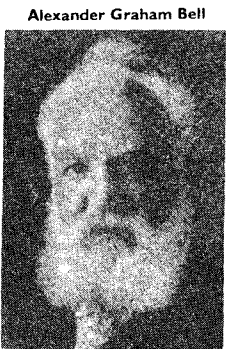
BELIU, com. în jud. Arad; 3 704 loc. (1991). Muzeu etnografic.

BELIZARIE (c. 504—565), general bizantin. A înăbușit răscoala Nika. A luptat împotriva vandalilor, ostrogoșilor și perșilor, lărgind hotarele imp. Bizantin în N Africii, în Pen. Italică și Asia.

BELIZE 1, Stat în America Centrală istmică; 23 mii km²; 180 mii loc. (1988). Limba oficială: engleza. Cap. *Belmopan*. Oraș pr.: Belize. Este împărțit în șase districte. Relief de podiș, dominat în S de cîteva lanțuri muntoase (alt. max.: 1 122 m). Climat tropical umed (1 250—2 000 mm/an). Peste 40% din supr. țării este acoperită de păduri cu esențe prețioase (mahon, palisandru). Terenurile cultivate reprezintă numai 2,4% din supr. țării. Culturile de bază se practică în plantații: trestie de zahăr (325 mii t, 1988), cocotieri, citrice (100 mii t, 1988), bananieri (27 mii t banane, 1988). Pentru consumul local se cultivă orez, porumb, legume. Creșterea animalelor: bovine (50 mii capete, 1988), porcine (26 mii capete, 1988). Mici întreprinderi de prelucr. a produselor agricole (zahăr, 87 mii t, 1988, conservarea fructelor), a

Radu Beligan

Alexander Graham Bell

lemnului, de conf. ș.a. Nu are căi ferate. Căi rutiere: 2,1 mii km. Moneda: 1 dolar Belize = 100 cents. Exportă fructe proaspete și conservate (40%), conf., crustacee, brînzetură, zahăr ș.a. și importă produse alim., bunuri de larg consum, utilaje și mijloace de transport, combustibili ș.a. — *Istoric*. Teritoriul **B.** este locuit în ev. med. de triburi amerindiene maya, apoi de caribi. Descoperit de Cristofor Columb în 1502, el este ocupat de coloniști englezi în 1638 și disputat de spanioli pînă în 1798. Colonie a coroanei britanice, din 1862, sub numele de Hondurasul Britanic. La 1 iun. 1973 ia numele de **B.** și își proclamă, la 21 sept. 1981, independența de stat în cadrul Commonwealth-ului. Conflictul teritorial cu Guatemala, care nu a recunoscut independența **B.**, face necesară continuarea prezenței militare britanice aici. **B.** este monarhie constituțională. Activitatea legislativă este exercitată de un parlament bicameral (Senat și Camera Reprezentaților), iar cea executivă, de un cabinet condus de liderul partidului majoritar în Camera Reprezentaților. 2. Oraș și port la M. Caraibilor, în statul cu același nume: 47 mii loc. (1986). Aeroport internațional. Preluc. lemnului. Pescuit. Export de citrice, banane, zahăr, copra. Vechi centru ad-iv al Hondurasului Britanic (pînă în 1970).

BELLI, Andrei (pseud. lui Boris Nikolaevici Bugaev), (1880—1934), scriitor rus. Versuri simboliste („Simfonia dramatică”, „Urna”); romane de un fantastic gogolian („Porumbelul de argint”, „Petersburg”). Eseuri („Simbolismul”), memorii („între două revoluții”).

BELL, Alexander Graham (1847—1922), inventator și om de știință american de origine scoțiană. Prof. univ. la Boston. Cercetările sale privind fiziologia auzului l-au condus la inventarea telefonului (1876).

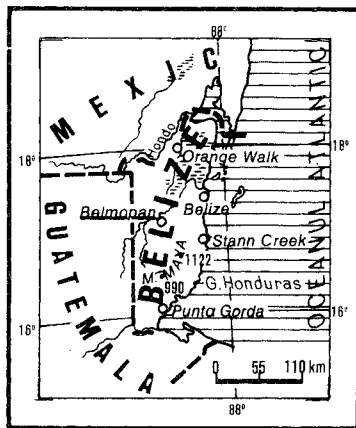
BELL, Daniel (n. 1919), sociolog american. Prof. univ. la Harvard. A elaborat conceptul de „societate post-industrială”, pentru a descrie acea formă de societate în care știința devine o „ideologie” cu conținut elitist, iar în economie, preponderența devine sfera serviciilor („Spre societatea post-industrială”).

BELLARY, oraș în S Indiei centrale (Karnataka), la N de Bangalore; 201,6 mii loc. (1981). Centru comercial agricol (bumbac, zahăr).

BELLATRIX, stea de mărimea a doua din constelația Orion.

BELLAY [beļe], **Joachim Du** (1522—1560), poet francez. Întemeietor, alături de Ronsard, al grupului „Pliade” și autorul manifestului acestuia („Apararea și proslăvirea limbii franceze”). Poeme de o delicată sensibilitate și sonete satirice („Regretele”, „Antichitățile Romei”).

BELLE ISLE [bel-il], str. în Oc. Atlantic, între Pen. Labrador și Ins. Newfoundland,

despărînd G. Sf. Laurențiu de Oc. Atlantic. Lungime: 130 km; lățime: 20 km. Navigația dificilă.

BELLINGSHAUSEN 1. Faddei Faddeevici B. (1778—1852), navigator și explorator polar rus. Amiral. A condus expediția antarctică rusă și a descoperit, împreună cu M.P. Lazarev, continentul Antarctida (1819—1821). **2. Mare** în S. Oc. Pacific, în apropierea coastelor Antarctidei, între Țara Graham și Țara Ellsworth, între 75 și 98° long. V și 70—72° lat. S, acoperită de cimpuri de gheață și aisberguri; c. 487 mii km². Ad. max.: 4.115 m. Salinitate: 33,5‰₀₀. **3. Arh. coraligen** nelocuit, în Oc. Pacific, în NV Ins. Societății.

BELLINI, familie de pictori venețieni. **1. Jacopo B.** (c. 1400—c. 1470), autor de picturi religioase și de portrete. **2. Gentile B.** (c. 1429—1507). Fiul lui **B. (1)**. Portretist („Mahomed al II-lea”); compoziții în care evocă ambianța orientală. **3. Giovanni B.** (c. 1430—1516). Fiul lui **B. (1)**. Compoziții mitologice și religioase („Pietà”), caracterizate prin fermitatea desenului și perspectiva cromatică; a pus bazele școlii venețiene de pictură.

BELLINI, Vincenzo (1801—1835), compozitor italian. Mastru al melodiei, redat prin mijloacele belcantoului. Opere („Somnambula”, „Puritanii”, „Norma”).

BELLINZONA, oraș în SE Elveției, pe Ticino, centru ad-tiv al cantonului Ticino; 16,8 mil loc. (1985). Nod de c.f. Ind. chimică (Inoleum). Stațiune turistică.

BELL-LANCASTER [bel-lăncăstă], metodă de învățămînt mutual întemeiat în Anglia de pastorul scoțian Andrew Bell (1753—1832) și de profesorul Joseph Lancaster (1778—1838) pentru școlile elementare cu elevi mulți și profesori puțini. Se mai numește sistem lancasterian sau monitorial, deoarece elevii erau împărțiți în grupe conduse de un monitor. În Țările Române a fost aplicat sub denumirea de „împrumutată învățătură” sau „metodă aliodidactică”.

BELLMAN, Carl Mikael (1740—1795), poet suedez. Versuri anacreontice („Scrisorile și cîntecele lui Fredman”).

BELLO, oraș în Columbia centrală, în aglomerația Medellin; 212,9 mii loc. (1985, cu suburbiile). Centru ind. într-o zonă cu expl. auroargentifere.

BELLO, Andrés (1781—1865), scriitor, pedagog și om de cultură venezuelean. Stabilir în Chile. În afara de importante studii lingvistice și juridice, a scris poezii neoclasiche, mult imitate în epocă.

BELLONA (sau **DUELLONA**) (în mitologia romană), zeiță a războiului, identificată uneori cu sora sau soția lui Marte și cu paredrul ei, Nerio. Avea un important templu la Roma, în afara porților cetății, unde preoții îndeplineau ceremoniile specifice declarării războiului și senatul primea ambasadorii străini.

Giovanni Bellini: „Rugăciunea de pe Muntele Măslinilor” (fragment)

Vincenzo Bellini

BELLOW [bglou], Saul (1915—1990), scriitor american. Proza sa, reprezentativă pentru perioada postbelică („Trăiește-ți clipa”, „Aventurile lui Augie March”, „Darul lui Humboldt”), evocă mediul citadin cu o deosebită intensitate expresivă. Premiul Nobel (1976).

BEL-MARDUC v. Bel.

BELMONDO, Jean-Paul (n. 1933), actor francez. Joc modern, plin de expresivitate și dezinvoltură (în film: „Cu suflul la gură”, „Magnificul”, „Pierrot Nebunul”; în teatru: „Cyrano de Bergerac”).

BELMOPAN, cap. statului Belize, în partea centrală a țării; 4,7 mii loc. (1985). Oraș nou, inaugurat în aug. 1970.

BELOCH, Karl Julius (1854—1929), istoric german. Specialist în istoria Greciei antice („Istoria Greciei”).

BELOE OZERO, lac în Federația Rusă (C.S.I.), la E de L. Ladoga; 1,28 mii km². Ad. max.: 6 m. Legat printr-un canal cu L. Onega. Parte a drumului navigabil Volga—Baltica. Pescuit.

BELO HORIZONTE [belu orizontă], oraș în E Braziliei, centru ad-tiv al statului Minas Gerais; 3,68 mil. loc. (1990, cu suburbiile). Nod de comunicații. Centru minier (aur, min. de fier, mangan, diamante). Siderurgie, constr. de mașini, ind. chimică, textilă (bumbac), alim., șlefuirea diamantelor. Universitate.

BELOIU, Nicolae (n. 1927, Ocnița, jud. Dimbovița), compozitor român. Prof. univ. la București. Lucrări simfonice și camerale („Concert de cameră pentru două vioară și violă”, „Clopotele Albei lălia”, „Septet scenic”).

BELOMORIAN 1. Subdiviziune superioară a Arhaicului din Scutul Baltic, reprezentată prin gnaise granitice și amfibolite. 2. Ciclu geotectonic desfășurat la sfârșitul Arhaicului în Scutul Baltic. Structurile tectonice rezultate au constituit lanțul muntos al Celomoridelor din jurul Mării Albe.

BELOPOLSKI, Aristarh Apollonovici (1854—1934), astrofizician rus. Lucrări de fizică solară și de spectroscopie stelară. A descoperit, prin metode spectrale, mai multe stele duble.

BELow, Otto von (1857—1944), general german. În primul război mondial a contribuit la victoriile de la Tannenberg (26—31 aug. 1914), lacurile Mazurieni (9—14 sept. 1914), Curlanda (aug.—sept. 1915), Caporetto (oct.—nov. 1917).

BELOZERSKI, Andrei Nikolaevici (1905—1972), biochimist rus. Cercetări originale asupra prezenței acizilor ribonucleici și deoxiribonucleici în ființele vii.

BELȘIȚĂ s. f. Plantă erbacee ornamentală, originară din arh. Antile, cu frunze mari, verzi sau purpurii și flori neregulate roz-roșii, galbene sau pestrițe; cană? (*Canna indica*).

BELȘUG (< magh.) s.n. Îndestulare, abundență, îmbelșugare, bogăție.

BELTIUG, com. în jud. Satu Mare; 3 780 loc. (1991). Centru viticol, Biserică (sec. 15).

BELTRAMI, Eugenio (1835—1900), matematician italian. Contribuții în domeniul geome-

triei diferențiale, teoriei elasticității, hidrodinamicii.

BELTUL MARE (STORE BAELT [belt]), str. în M. Baltică, între ins. daneze Fionia și Seeland. Lungime max.: c. 120 km; lățime minimă: 11 km. Ad. minimă: 12 m; ad. max.: 58 m.

BELTUL MIC (LILLE BAELT [belt]), str. în M. Baltică, între ins. daneză Fionia și Pen. Iutlanda. Lungime max.: c. 130 km; lățime minimă: 500 m. Ad.: 10—35 m. Pod de c.f. și două poduri rutiere.

BELU, Dumitru (1902—1980), teolog român. Prof. la Institutul Teologic din Sibiu. A susținut actualitatea filozofiei părinților bisericești în contextul vieții contemporane („Despre iubire”, „Împărăția lui Dumnezeu și Biserica”, „Tragici în cadrul teologiei morale”).

BELUCISTAN (BALUCHISTAN), reg. naturală în V Asiei (E Iranului și SV Pakistanului); c. 530 mii km²; c. 2,8 mil. loc. Relief muntos; în NE M-ții Suleiman, în SE Kirchar, iar în S Makran. În NV măștinile și deșertul Hamun-i-Mashkei. Pr. riuri: Dasht și Hingol. Orașe pr.: Quetta (Pakistan) și Iranshahr (Iran). În văi și oaze: culturi de legume, bumbac, smochin.

2. Prov. federală în V Pakistanului; 347,2 mii km²; 4,61 mil. loc. (1983). Agricultură în văile fertile. Centru ad-tiv: Quetta. Creșterea ovinelor și caprinelor.

BELUHA, cel mai înalt vf. al M-ților Altai (C.S.I.). Alt.: 4 506 m. Mici ghețari.

BELVEDERE (< fr.) s.f. Pavilion sau terasă acoperită, situată pe un loc ridicat sau deasupra unei clădiri, care permite o privire largă asupra împrejurimilor. □ Punct de b. = punct, de obicei situat la înălțime, folosit pentru observarea praveștilor.

BELZEBUB (BAALZEBUB), divinitate cananeană și filisteacă; (în „Noul Testament”) capetenie a demonilor.

BEM, Józef (1794—1850), general polonez. A luat parte la revoluția poloneză din 1830—1831. Unul dintre conducătorii armatei revoluționare ungare în timpul Revoluției din 1848—1849. După câteva succese împotriva armatei austriece, a fost învins de armata țaristă la Albești (iul. 1849); s-a refugiat în Imp. Otoman unde a adoptat islamul.

BEMBERG (< fr.) s.m. 1. Fir de mătase artificială obținut prin extrudarea soluției de celuloză fabricată anterior prin procedeul cu-proamoniacal. 2. Jesătură imprimată, fabricată din fire de b. (1).

BEMBO, Pietro (1470—1547), scriitor și umanist italian. Cardinal și secretar papal. Dialoguri, epistole, versuri, o istorie a Veneției.

BEMOL (< fr.) s.m. (MUZ.) Semn convențional (b) pus înaintea unei note sau la începutul unui portativ, pentru a indica coborîrea înălțimii sunetului respectiv cu un semiton.

BENACERRAF, Baruj (n. 1920), medic american de origine venezueleană. Prof. univ. la New York și Boston. Cercetări de microbiologie, patologie, imunologie și oncologie. Specializat în imunogenetică, a descoperit și inaugurat studiul factorilor genetici în reglarea activității celulelor imunitare. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1980), împreună cu S. Dausset și G.D. Snell.

BENADOR, Ury (1895—1961, n. Milișeușu de Sus, azi Mihăileni, jud. Botoșani), scriitor român. Romane evocînd mediul evreiesc sub aspect pitoresc și documentar („Ghetto veac XX”) sau de analiză psihologică („Gablizon magazin universal”).

BENARDOS, Nikolai Nikolaevici (1842—1905), inventator rus. Autorul procedurii de sudare a metalelor cu arc electric (1885).

BENARES, denumire, pînă în 1956, a orașului indian Varanasi.

BENAVENTE Y MARTINEZ [i martineño], Jacinto (1866—1954), dramaturg spaniol. Cultivă motive simbolice, sentimentale, satirice și dramatice („Simbătă noaptea”, „Interesele create”, „Trandafirii de toamnă”). Premiul Nobel (1922).

BENĂ (< fr.) s.f. 1. Recipient metalic (0,25—10 m³) folosit pentru transportul materialelor pulverulente sau granulare în vrac. 2. Cutie montată pe un vehicul, folosită pentru transportul materialelor.

BEN BELLA, Ahmed (n. 1916), om politic algerian. Unul dintre liderii mișcării de eliberare națională algeriene. Prim-min. (1962—1965) și primul președinte (1963—1965) al Rep. Algeriene. Închis și cu domiciliu forțat (1965—1980). Reintors din emigrație în 1990.

BENDA, numele unor muzicieni cehi. Mai importanți: 1. **František B.** (1709—1786), violonist virtuoz, dirijor și autor de muzică instrumentală. 2. **Jiří Antonín B.** (1722—1795), compozitor de melodrame, muzică de scenă, mise, cantate și lucrări instrumentale. Frate cu B. (1).

BENDA, Julien (1876—1956), scriitor francez. A combătut tendințele de „angajare” a literaturii („Trădarea intelectualilor”).

BENDEL, stat în S Nigeriei, pe dreapta Nigerului; 35,5 mil km²; 5,07 mil. loc. (1989). Centru ad-tiv: Benin City. Mari expl. de petrol și forestiere. Plantații de cauciuc.

BENDER v. Tighina.

BENDIS (în mitologia tracă), zeiță magiciană, adorată, probabil, în special de femei.

BENDIX (< fr. ||) s.n. Mecanism care permite anghrenarea piniului demarorului cu coroana dințată de pe volantul motorului (la automobile, avioane etc.)

BENE BERAQ, oraș în V Israelului, suburbie în NE aglomerației Tel Aviv—Jaffa; 104,7 mil. loc. (1987). Ind. textilă. Șlefuirea diamantelor.

BENEDEK [bɛnɛdɛk] Elek (1859—1929, n. Băgani, jud. Covasna), scriitor și publicist maghiar din România. Povestiri prelucrate din folclor („Croitorașul viteaz”), povestiri pentru copii („Cartea basmelor”) și romane („Huszár Anna”).

BENEDICT, numele a 15 papi și doi antipapi. Mai important: **B. XV** (*Giacomo della Chiesa*) (1914—1922), sub al cărui pontificat a fost întocmit un nou cod de drept canonic.

BENEDICT DE NURSIA (c. 480—c. 558), fondator al mănăstirii de la Montecassino (Pen. Italică), autorul „Normelor morale” care stau la baza ordinului ce îi poartă numele.

BENEDICTIN, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. 1. S.m. Ordin religios întemeiat de Benedict de Nursia în 529, la Montecassino (Italia) și căruia îi aparțin mai multe congregații: cistercieni, celestini etc. A numărat printre membrii săi erudiți ai ev. med., care au conservat pentru posteritate majoritatea operelor literare ale Greciei și Romei, munca lor stăruitoare devenind proverbială. 2. Adj. Care aparține benedictinilor (†), privitor la benedictini. ■ Fig. Laborios. 3. S.f. Lichior fin, galben, cu gust dulce, obținut prin macerarea în alcool etilic a unui amestec de plante aromatice; preparat la început de benedictini (†).

BENEFICIA (< fr.) vb. I intranz. A avea un beneficiu, a trage un folos.

BENEFICIAR, -Ă (< fr.) s.m. și f. 1. Cel care beneficiază de ceva. 2. (DR.) Persoană (fizică sau juridică) careia, în temeiul unui contract, i se predau anumite produse ori lucrări sau i se prestează anumite servicii.

BENEFICIU (< lat. *beneficium*, după fr.) s.n. 1. Cîștig, folos, profit pe care-l are cineva (de pe urma unei situații, activități etc.). □ B. de inventar = limitare, în favoarea moștenitorului care acceptă o moștenire, a obligăției de plată a datoritorului succesorală la valoarea bunurilor aflate în moștenire. ■ Rezultatul net al activității unei întreprinderi pentru o anumită perioadă de timp (de obicei un an), calculat în funcție de cheltuielile făcute, datoriile existente, amortismente și rezervele de risc. □ B. distribuit = parte a b. net atribuit acționarilor unei societăți prin decizia adunării generale a acționarilor, după plata impozitelor și constituirea rezervelor. B. brut = excedent global al vânzărilor asupra cumpărărilor; diferență între prețul de vânzare al unui bun sau serviciu și

Bendis (Piatra Roșie, Munții Orăștiei)

costul lui direct. □ B. industrial sau comercial = categorie de impozit pe veniturile celor care practică profesiuni comerciale sau industriale. □ Expr. Sub b. de inventar = (despre o informație) care nu este absolut sigură; care poate fi însoțită sub rezerva verificării ei. 2. (In ev. med. timpuriu în Europa apuseană) Concesiune de pământ conferită de suzeran unui vasal în schimbul prestării anumitor obligații, în special militare; în sec. 11—12 a fost înlocuit de feud. **BENELUX** (**Statele B.; Uniunea B.**), uniune monetară și vamală constituită de Belgia, Olanda (Nederland) și Luxemburg, pe baza unei convenții din 1944 (intrată în vigoare în 1948) și transformată, în 1958, într-o uniune economică. Are sediul la Bruxelles.

BENEŠ [beneš], **Edvard** (1884—1948), om politic cehoslovac. Unul dintre creatorii *Micii Inteligenți*. Ministru de Externe (1918—1935), prim-min. (1921—1922), apoi președinte al Rep. Cehoslovace (1935—1938; 1940—1945, în emigrație; 1945—1948). A reprezentat țara sa la Conferința de Pace de la Paris (1918). Împreună cu N. Titulescu a căutat să avertizeze și să obțină sprijinul democrațiilor occidentale împotriva politicii revizioniste promovate de țările fasciste. Alături de Tomáš Masaryk, fondator al Cehoslovaciei moderne. Memoriile M. de onoare al Acad. Române (1934).

BENESAT, com. în jud. Sălaj, pe Someș; 2 034 loc. (1991). Expl. de calcare și de balast. Fabrică de cărămidă și țigla. Stație de c.f. Biserică (sec. 17).

BENETATO, Grigore Alexandru (1905—1972, n. Chișinău), medic român Acad. (1955), prof. univ. la Cluj și București. Contribuții la studiul rolului sistemului nervos central în imunoologie, în acțiunea centrală a unor hormoni, în fiziologia glandei cortico-suprarenale. A perfecționat tehnica „capului izolat”, cu ajutorul căreia a făcut numeroase cercetări experimentale.

BENETITE (< engl.) s.n. pl. Grup de gimnosperme fosile, care apar în Triasul superior (*Keuper*) și se sting în Oligocen. Erau plante lemnoase, cu tulpina de 3—4 m, acoperită cu cicatrice foliare rombice, în vîrf un buchet de frunze (3 m lungime) și flori hermafrodite sau unisexuate și sesile (fără peduncul).

BENEVENTO, oraș în S Italiei (Campania); 64,8 mil. loc. (1989). Nod de comunicații. Piață agricolă. Mașini agricole. Caramizi. Ind. alim. Turism. Monumente: Porta Aurea (114), Biserica Santa Sofia (sec. 8), catedrală (sec. 12—13). Așezare sarmică. cucerită de romani (sec. 3). B. devine un important nod rutier, centru comercial și militar al Imp. Roman. Cucerit de

ostrogotii (545), apoi de longobarzii (589), a fost capitala ducatului și a principatului (din 774) omonim; între 1077 și 1860 (cu o întrerupere în 1798—1815) s-a aflat în stăpînire papală. În 1860 a intrat în componența Regatului Sardiniei.

BENEVOL, -Ă (< fr., lat.) adj. Facut de bunăvoie, nesilit.

BENFEY [benfai], **Theodor** (1809—1881), orientalist și filolog german. A tradus „Panciatantra” și a lansat teoria originii indiene a tuturor povestirilor și basmelor, care ar fi migrat apoi spre apus, în Europa.

BENGA, divinitate nefastă în mito-folclorul și în superstițiile țiganilor: drac, demon.

BEN GABIROL (GEBIROL), (latinizat **AVI-CEBRON** sau **AVENCEBROL**), **Solomon ben Yehuda** (c. 1021—1070), filozof evreu din Spania. Influențat de neoplatonism. A scris în limba arabă.

BENGAL (< fr.) adj. n. Foc ~ = foc de artificii.

BENGAL, Golful sau Marea ~, golf al Oc. Indian, între Pen. Hindustan (la V) și Arh. Andaman și Nicobar (la E); c. 2,2 mil. km². Ad. medie: 2 586 m; ad. max.: 4 519 m. Aici se varsă, printr-o deltă comună, fl. Gange și Brahmaputra. Navigație. Pescuit. Temp. medie a apei: 25—29°C. Salinitate: 30—30‰. Porturi pr.: Calcuta, Madras.

BENGALÈZI (< Bengal) s.m. pl. Popor indo-european care populează regiunile cursului inferior al Gangelui și Brahmaputrei. De religie hindusă (cel din India) și mahomedană (cel din Bangladesh).

BENGAL! (< Bengal) subst. invar. Limbă indo-europeană din ramura indo-iraniană, vorbită de c. 184 mil. oameni. Limbă oficială în Bangladesh și una dintre cele 14 limbi oficiale regionale în India. Literatură bogată, de mare valoare artistică (ex. Tagore).

BENGALUL DE VEST (WEST BENGAL), stat în E Indiei; 88,8 mil. km²; 54,6 mil. loc. (1981). Centru ad-tiv: Calcuta. Expl. de cărbune și min. de fier. Orez, iută și trestie de zahăr. Creșterea animalelor.

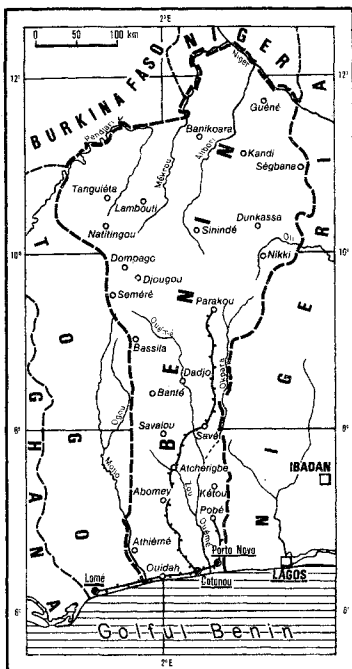
BENGBU, oraș în E Chinei (Anhui), port pe Huai; 612,6 mil. loc. (1986, cu suburbii). Nod de comunicații. Reparații navale. Constr. de mașini agricole. Ind. metalurgică, chimică, a hîrtiei și alim.

Edvard Beneš

Grigore Alexandru Benetato

BENGESCU, familie de boieri din Oltenia. Mai important: **Staicu B.**, consilier imperial în timpul ocupației austriece a Olteniei (1718—1739).

BENGEȘTI-CIOCADIA, com. în jud. Gorj; 3 777 loc. (1991). Centru de vinificație. Biserica (sec. 18).

BENGHAZI, oraș în N Libiei, port la M. Mediterană (G. Sirta Mare); 700 mil loc. (1983, cu suburbiile). Aeroport internațional. Ind. cimentului, alim. Universitate. Cap. țării pînă în 1975. Aici, trupele aliate, sub conducerea mareșalului C. Auchinleck, au obținut o strălucită victorie (24 dec. 1941) asupra trupelor Axeli, conduse de E. Rommel.

BENGHI (ZBENGHI) (< tc. s.n. (Pop.) Pată mică, rotundă și negricioasă pe oraz sau, mai rar, pe trup. V. alună.

BENGUELA [benghela] 1. Golf larg al Oc. Atlantic, pe coasta Angolei, străbătut de apele curenților cu același nume. 2. Curent rece în Oc. Atlantic, ramura de la Curenții Vințurilor de Vest, care scaldă coastele Africii Occidentale. Viteză: 0,9 km/h. Temp. apei: 15—22°C (iarnă) și 19—26°C (vara). 3. Oraș în V Angolei, port la Oc. Atlantic; 155 mil loc. (1983). Expl. de argint. Ind. alim. (conserve de pește). Ciment. Export de fildeș, cauciuc, cafea, animale, piei. Fundat în 1617.

BEN GURION, David (1885—1973), om politic israelian. Unul dintre întemeietorii statului Israel. Șef al guvernului (1948—1953, 1955—1963); a fost timp îndelungat lider al partidului Mapai.

BENI, riu în N Boliviei; lungime: c. 1 500 km. Izv. de pe culmile estice ale Anzilor Centrali și se unește cu Mamoré, înainte de a se vărsa în Madera. Navigabil 800 km (Rurrenabaque—Esperanza). Chei și prăguri spectaculoase. Afl. pr.: Madre de Dios.

BENIGN, -Ă (< fr. lat.) adj. Care nu prezintă gravitate, ușor (ex. tumoră b.), evoluție b. a unei boli).

BENIN 1. Stat african constituit de populația edo în sec. 12 în delta fluviului Niger. Regatul

B. cunoaște apogeul dezvoltării sale în sec. 15—16; ocupat de britanici în 1897, este inclus în Protectoratul Nigeria. 2. **Republica Populară B.**, stat în V Africii, pe țărmul golfului cu același nume; 112,6 mil km²; 4,6 mil. loc. (1989). Limba de stat: franceza. Cap. *Porto Novo*. Orașe pr. Cotonou, Natitingou, Abomey. Este împărțit în șase provincii. Relief predominant de cîmpie (presărată cu lagune în regiunea țărmului) și dealuri joase (sub 400 m). Doar în NV alt. trece de 900 m. Climă subecuatorială (în S) și tropicală (în N). Păduri cu esențe prețioase (teck, mahon ș.a.) și savane vaste (în N). Expl. de petrol (restrînse); resurse de min. de fier, aur, titan, fosfați naturali. Economie agrară: plantații de cauciuc, arbori de cafea, cocotieri, bumbac; se mai cultivă igname (850,0 mii t. 1988), manioc (725 mii t. 1988), bătăte, arahide (67 mii t. 1988), legume. Prelucr. primară a produselor vegetale: ulei de palmier (40 mii t. 1988). Fabrici de chereștea, ciment, încălț., textile ș.a. C.F.: 579 km. Căi rutiere: c. 7 mil km. Moneda: 1 C.F.A. franc = 100 centimes. Exportă: încălț. (c. 40%), bumbac, palmist, cafea ș.a. și importă: bunuri de larg consum, utilaje, mijloace de transport, produse alim., textile, combustibili ș.a. - *istoric*. În sec. 15, în regiune au pătruns portughezii, iar în sec. 17, olandezii, francezii și englezii, care au întemeiat așezări pe coastă. Denumirea inițială a țării a fost Dahomey, stat ceza la începutul sec. 17 și care sub regele Gezo (1818—1859) devine unul dintre cele mai înfloritoare regate ale Africii Occidentale. Între 1889 și 1894 Regatul Dahomey este cucerit de francezi care-l transformă în colonie (1896) și-l include în Africa Occidentală Franceză (1904—1958). În dec. 1958 devine republică autonomă în cadrul Comunității Franceze, iar la 1 aug. 1960 își proclamă independența sub numele de Dahomey. La 18 oct. 1973 este constituit Consiliul Național al Revoluției, organ legislativ suprem, iar la 30 nov. 1975, Partidul Revoluției Populare a B., partid unic de guvernământ care decide schimbarea denumirii statului în Republica Benin. Din dec. 1989, Adunarea Națională este dizolvată și înlocuită cu un Înalț Consiliu al Republicii. B. este republică prezidențială. Activitatea legislativă și executivă este exercitată de președinte și de Înalț Consiliu al Republicii. 3. Golf al Oc. Atlantic, la V de delta Nigerului, scaldînd coastele Beninului și ale Nigeriei de V.

BENIN CITY, oraș în SV Nigeriei, centrul ad-iv al statului Benti; 192,7 mil loc. (1989). Nod de comunicații. Bere. Ind. cauciucului și lămnului. Centru comercial (zahăr). Universitate.

BENIOFF 1. Hugo B. (1899—1968), geofizician american. Prof. univ. la Institutul Tehnic din California. A construit seismografe, un traductor de sunete subacvatice etc. A legat distribuția șocurilor secundare de dimensiunile falei primare și a emis ipoteza că distribuția epicentrelor este o dovadă a originii oceanice a falei. 2. **Plan (zonă) B.** = zonă din vecinătatea unei fose oceanice, sugerînd un gigant plan înclinat generat de afundarea litosferei oceanice sub o placă continentală, sau sub un arc insular, ajungînd pînă la 700 km adîncime în manta. Aici sînt localizate hipocentrele celor mai multe cutremure.

BENI SUEF (BANI SUWAYF), oraș în N Egiptului, port pe stg. Nilului, la S de Cairo; 162,5 mil loc. (1986). Nod de comunicații. Centru comercial (bumbac, crește de zahăr, smochine, legume). Întreprinderi textile. Mes-teșuguri.

BENIUC, Mihai (1907—1988, n. Sebiș, jud. Arad), scriitor și psiholog român. Acad. (1955), prof. univ. la București. Cultivînd lirismul direct, expresia energetică, tonul profetic, afirmă în versurile sale („Cințee de pierzanță”, „Mărul de lingă drum”, „Materia și visele”, „Culoarele toamnei”, „Patru de noapte”) solidaritatea declarativă cu satul natal, forța revoluției, victoriile socialiste sau meditează asupra senec-tuții și trecerii timpului („Elegii”, „Lumini

crepusculare”). Lucrări de zoopsihologie („Psihologia animală”).

BENJAMIN, Walter (1892—1940), filozof și eseist german. Unul din principalii teoreticieni ai „Școlii de la Frankfurt”. S-a sinucis, fiind urmărit de Gestapo. Op. pr.: „Mit și violență”, „Poezie și revoluție”.

BEN JELLOUN, Tahar (n. 1944), scriitor marocan. Romanele sale abordează problematica emigrării și a dezrădăcinării („Copilul de nisip”, „Noaptea Sfîntă”).

BENKNER, Hanăș (Johannes), jude al Brașovului, căruia Neacșu din Cîmpulung îi adresează în 1521 o scrisoare (unul dintre cele mai vechi texte scrise în limba română care s-a păstrat).

BENKŌ [benkō:] Iosif (1740—1814, n. Brăduț, jud. Covasna), istoric, botanist și geograf securi. Studii privind istoria medievală a Transilvaniei („Milcovia...”, „Transilvania...”). Cercetări floristice și de botanică farmaceutică.

BENN, Gottfried (1886—1956), poet și eseist german. Versuri expresioniste exprimînd neliniștea și disperarea omului modern („Morgă”, „Poeme statice”, eseuri („Lumea expresiei”). A avut o mare influență asupra liricii germane postbelice.

BENNET [benit], Enoch Arnold (1867—1931), scriitor englez. Romane realiste evocînd viața micii burghezii industriale provinciale („Anna celor cinci orașe”, „Două vieți”, trilogia „Clayhanger”).

BEN NEVIS [ben nevis], cel mai înalt vf. din Marea Britanie (Scoția), în M-ții Gramplian. Âlt.: 1 343 m.

BENOAR (< fr.) s.n. Lojă situată la nivelul parterului.

BENOIST [benuaj], Jean-Marie (n. 1942), filozof francez. Unul din inițiatorii mișcării „noua filozofie” axată pe critica marxismului și afirmarea unei noi etici a drepturilor omului, de inspirație kantiană. Lucrări de filozofie, eseuri politice („Marx a murit”, „Era adevărului”).

BENOIT [benuj], Pierre (1886—1962), scriitor francez. Romane a căror intrigă se desfășoară în context exotic („Koenigsmark”, „Atlantida”).

BENOIT DE SAINT-MAURE (sec. 12), poet francez. Autor al unei „Istorii a ducilor de Normandia” și al „Romanului Troiei”.

BENONI, oraș în Rep. Africa de Sud (Transvaal), în conurbația Johannesburg; 206,8 mil loc. (1980). Metalurgie: constr. de mașini și prelucr. metalelor. Centru unei importante reg. aurifere.

BENTHAM [bentam] Jeremy (1748—1832), filozof și jurist englez. Discipol al lui Th. Hobbes și Cl. A. Helvétius. Teoretician al liberalismului. A sesizat influența economicului asupra juridicului și a promovat o morală utilitaristă bazată pe „interesul personal”, ale cărei principii le-a aplicat și în legislație („Introducere în principiile moralei și legislației”, „Scrieri economice”).

BENTIVOGLIO [bentivoglio] familie patriciană din Bologna. A controlat signoria acestui oraș în sec. 15—16. Mai important: **Guido B.** (1579—1644), cardinal, șef al inchiziției. A contribuit la condamnarea lui Galileo Galilei.

BENTOIU, Pascal (n. 1927, București), compozitor român. Muzică simfonică, de cameră, vocală și instrumentală, operele („Amorul doctor” și „Hamlet”). Limbaj expresiv, construcție clară și echilibrată. Studii de muzicologie și folclor.

BENTONIC, -Ă (< fr. it; [s] gr. *benthos* „adînc, fund”) adj. (Despre animale sau plante) Care trăiește pe fundul apelor.

BENTONIT (< fr. it; [s] [fort.] *Benton*) s.n. Rocă argiloasă de culoare cenușie sau galben-verzuie stratificată, constituită cel puțin 75% din *montmorillonit* și *beidelit* și caracterizată printr-o mare capacitate de absorbție a apei. Se utilizează ca decolorant, pentru purificarea produselor petroliere, uleiurilor vegetale și la prepararea noroiului de foraj.

BENTOS (< fr. it; [s] gr. *benthos* „adînc”, „fund”) s.n. Ansamblu al organismelor vii,

plante și animale, care trăiesc pe fundul unui bazin (lacustru, marin sau oceanic), fixate (b. sesil, cuprinde spongieri, corali, crinoidee, alge, arheociate și blastoidee) sau foarte puțin mobile (b. vagil, include anelide, lamelibranchiate, gastropode, crustacee, giganostreace și carpoidee). Servesc ca hrană mai ales pentru animalele care înnoată activ și pentru om (alge, stridii, echinoderme, paguri).

BENUE 1. (BÉNOUÉ) Riu în Camerun și Nigeria, alf. stg. al Nigerului; 1 300 km. Izv. din Platoul Adamaoua. Navigabil pe c. 900 km în sezonul ploilor. 2. Stat în partea central-sudică a Nigeriei, traversat de riul omonim; 45,2 mii km²; 5 mil. loc. (1989). Centru ad-tiv: Makurdi. Expl. de min. de fier și columbit.

BENVENISTE [benvenist]. **Emile** (1902—1976), lingvist francez. Specialist în gramatica comparată a limbilor indo-europene și în lingvistica generală („Probleme de lingvistică generală”).

BENXI, oraș în NE Chinei (Liaoning); 1,4 mil. loc. (1984, cu suburbiile). Centrul unui vast bazin minier (hulă și min. de fier). Termocentrală. Combinat metalurgic. Ciment.

BEN YEHUDA (pseud. lui *Eliezer Perelman*, numit *Eliezer*) (1858—1922) scriitor evreu. Inițiator al „Marelui dicționar al limbii ebraice vechi și moderne”.

BENZ [benz]. **Carl Friedrich** (1844—1929), inginer și inventator german. A construit, în același timp și independent de Daimler, primul automobil (1885) înzestrat cu un motor cu ardere internă în patru timpi și cu aprindere prin scintile electrice.

BENZALDEHIDĂ (< fr. *il*) s.f. Aldehidă derivată din benzen; lichid incolor cu miros de migdale amare, folosit în industria coloranților și în parfumerie. Sin. *aldehidă benzoică*.

BENZEDRINĂ (< engl.) s.f. Medicament de sinteză, cu rol simpaticomimetic, folosit ca excitant al sistemului nervos central; amfetamină, fenamină.

BENZEN (< fr. *il*) s.m. Substanță chimică, cap de serie al hidrocarburilor aromatice; lichid incolor volatil, insolubil în apă, solubil în alcool în orice proporție, obținut din gazele de cocserie, din gudroanele cărbunilor de pământ sau din fracțiile petroliere bogate în hidrocarburi aromatice; este materia primă importantă la fabricarea unor compuși organici (anilină, nitrobenzen, stiren, fenol, hexaclorociclohexan etc.), în sinteza coloranților, a medicamentelor, a parfumurilor; bun solvent. Impropriu este numit benzol.

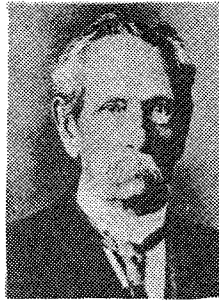
BENZENIC, -Ă (< fr. *il*) adj. (Despre corpuri sau grupări moleculare) în a cărei compoziție intră benzenul; care aparține familiei benzenului.

BENZIDINĂ (< fr. *il*) s.f. Substanță cristalină obținută din hidrazobenzen. Se întrebuințează la fabricarea unor coloranți și ca reactiv în chimia analitică.

BENZIL (< fr. *il*) s.m. 1. Radical monovalent, derivat de la toluen prin eliminarea unui atom de hidrogen. 2. Compus chimic care se prezintă sub formă de prisme trigonale, galbene, insolubile în apă, solubile în alcool și eter; întrebuințat în sinteze organice. Sin. *dibenzil*, *difenildicetonă*.

BENZILIDEN (< fr. *il*) s.m. Radical divalent derivat de la toluen prin eliminarea a doi atomi de hidrogen.

BENZINĂ (< fr. *s.f.* Amestec de hidrocarburi lichide (cu 5—12 atomi de carbon în moleculă) în diferite proporții, cu p. f. 40—200°C, obținut prin distilarea primară a țifeiului, prin cracarea fracțiilor petroliere sau prin sinteză. Caracteristicile principale ale b. sînt limitele de fierbere și cifra octanică. Este utilizată ca principal combustibil pentru motoarele de automobil și de aviație, ca solvent etc. □ **B. etilată** = b. care servește drept carburant în motoarele cu ardere internă; pentru a se îmbunătăți calitățile antidetonante, se adaugă tetraetilplumb; din cauza toxicității este colorată în roșu sau în albastru, pentru a evita

Carl Friedrich Benz

folosirea ei în alte scopuri. **B. sintetică** = b. obținută prin hidrogenarea cărbunilor sau prin sinteza din oxid de carbon și hidrogen.

BENZOĂȚI (< fr. *il*) s.m. pl. Săruri sau esteri ai acidului benzoic (ex. benzoatul de litiu, întrebuințat în parfumerie; benzoatul de calciu, de calciu, de mercur, dezinfectanți interni; benzoatul de sodiu, de amoniu, conservanți).

BENZOË (< fr. *il*) s.f. Produs natural, vegetal, solid, care conține rășini, acid benzoic, acid cinamic și un ulei volatil; folosit în dermatologie ca astringent, antipruriginos etc. și ca esență în parfumerie. Sin. *smirna*.

BENZOÏC (< fr.) adj. *Acid* ~ = substanță chimică extrasă din benzoie sau obținută sintetic prin oxidarea directă a toluenului; este folosit ca expectorant, antiseptic, conservant, ca esență în parfumerie și intermediar în sinteza coloranților.

BENZOÏL (< fr. *il*) s.m. Radical monovalent, derivat de la acidul benzoic prin eliminarea grupării hidroxil.

BENZOILĂRE (după fr., germ.) s.f. Operație prin care se introduce radicalul benzoil în molecula unui compus organic.

BENZOÏL (< fr. *il*) s.m. Lichid cu conținut de benzen din gazele de cocserie.

BENZOÏSM (< fr.) s.m. Totalitatea tulburărilor care apar în intoxicația, de obicei profesională, cu benzen.

BENZONAFTOL (< fr.) s.m. Benzoat de naftol, utilizat ca dezinfectant intestinal.

BENZOPIREN (< engl.) s.n. Substanță extrasă din gudrón, cu puternică acțiune cancerigenă, utilizată pentru producerea tumorilor experimentale.

BENZOPURPURINĂ (< fr.) s.f. Materie colorantă, azoică, unul dintre cei mai importanți coloranți roșii pentru bumbac.

BEOTIA, prov. antică în Grecia centrală, cu capitala la Teba. Aliată a Imp. Persan împotriva grecilor. **B.** a cunoscut o scurtă perioadă de înflorire la sfîrșitul sec. 4 i. Hr.

BEOWULF [be'wulf] poem anonim anglo-saxon, adaptarea cu caracter național a unei legende daneze. Împrețind elementele păgine cu cele creștine, istoria cu supranaturalul, împregnată de un suflu eroic, **B.** este considerată epopeea națională a poporului englez. Totodată, este cel mai vechi monument literar al popoarelor germanice (675—725).

BEPPU, oraș în Japonia (NE ins. Kyushu), port la Mediterana Japoniei; 132,7 mii loc. (1988). Metalurgie neferoasă. Ind. chim. și textilă. Stațiune balneoclimaterică termală cu izv. pînă la 100°C. Institute de balneologie și vulcanologie. Turism.

BÉRANGER [ber'ãnj] de Tours (999—1088), teolog francez. A negat prezența reală a lui Hristos în euharistie, fapt pentru care a fost condamnat de mai multe ori, fiind obligat, pînă la urmă, să renunțe la convingerile sale.

BÉRANGER [ber'ãnj] **Pierre Jean de** (1780—1857), poet francez. Cîntece satirice antimonarhice sau anticlericale.

BERAT (< cc.) s.n. (În Imp. Otoman) Brevet, diplomă de investitură într-o funcție.

BERĂRIE (< bere) s.f. Local în care se bea bere; braserie; p. ext. bodegă; (rar) fabrică de bere.

BERBEC (lat. *berbex, -cis*) s. m. I. 1. Masculul oil, avînd o dezvoltare corporală și o producție de lînă superioară a acestora. 2. *V. roches moutonnées*. II. 1. Piesă de lovit, din oțel sau din fontă, a unor mașini de lucru (ciocan mecanic, sonetă, presă etc.). 2. Utilaj folosit la baterea stîlpilor sau a palpașelor în pămînt prin lovituri scurte și repetate, aplicate la capătul liber al acestora. 3. *B. hidraulic* = veche mașină de ridicat apa, care folosește energia loviturii de b. 4. Mașină de război care se întrebuințează, mai ales în antic., la spargerea zidurilor și a porților unei cetăți.

BERBECUL 1. (Aries) Constelație zodiacală din emisfera boreală. Se compune din: o stea de mărimea a doua, o stea de mărimea a treia și c. 80 de stele mai mici. 2. Primul semn al zodiacului, corespunzînd perioadei 21 mart.—20 apr.

BERBER, -Ă, (< fr. *il*) s.m. și f. adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Grup de populații din N Africii, din familia de limbi afro-asiatice, ramura libico-berberă, urmași ai vechilor *libieni*. De religie mahomedană. ■ (Și la sg.) Persoană care aparține uneia dintre aceste populații. 2. Adj. Care aparține b. (1), privitor la b.

BERBERA, oraș în N Somaliei, port la G. Aden; 65 mii loc. (1983). Aeroport. Expl. de gips și anhidrid. Export de animale și piel. Ciment. Pescuit.

BERBERIAN, Cathy (1928—1983), mezzosoprana americană de origine armeană. Excelentă interpretă de muzică contemporană. A cîntat pe toate marile scene ale lumii. Activitate didactică și de compoziție.

BERBERIDACEE (< fr. *il*) s.f. pl. Familie de plante perene, erbacee și lemnoase, cu frunze simple și compuse și flori hermafrodite, răspîndite în regiunile temperate ale emisferei nordice (ex. dracila, mahonia).

BERBEȘTI, com. în jud. Vâlcea; 4 836 loc. (1991). Expl. de lignit și petrol. Biserică (sec. 18).

BERC, BEARCĂ adj. 1. (Despre animale) Cu coada scurtă sau scurtată; fără coadă. 2. (Despre căciuli) Fără vîrf; teșite.

BERCA, com. în jud. Buzău, pe Buzău; 9 516 loc. (1991). Expl. de petrol. Mat. de constr. (cărămidă, țiglă), sticlărie pentru menaj; panificație. Mănăstire (1694) în stil brîncovenesc. Vulcanii noroiși (Piclele Mari). Stație de c.f. Ruine ale unei vechi cetăți. Menționată documentar din 1552.

BERCEANU, Gheorghe (n. 1949, com. Dunăreni, jud. Dolj), luptător român la stilul greco-roman (categoria 48 kg). Campion olimpic (München, 1972), de două ori campion mondial (1969 și 1970), de trei ori campion european (1970, 1972 și 1973), campion mondial universitar (1972).

BERCEANU, Ștefan (1914—1990, n. Măceșu de Jus, jud. Dolj), medic român. Cercetări în domeniul hematologiei și imunopatologiei („Imunobiologie, imunochimie, imunopatologie, în colab.). Piese de teatru („Cheile orașului Breda”, „Străinii”); eseuri. M. post-mortem al Acad. (1991).

BERCENI 1. Com. în jud. Prahova, pe Teleajen; 6 135 loc. (1991). Carton asfaltat și mat. izolatoare. 2. Com. în Sectorul Agricol Ilfov; 4 035 loc. (1991).

BERCEUSE (cuv. fr.) [bers'ez] s. f. Piesă instrumentală care are la bază un cîntec de leagăn.

BERCHEM [berhem], **Claesz Pietersz**, (1620—1683), pictor olandez. Influențat în alegerea temelor și în distribuția luminii de arta și peisajul italian („Tivoli”). Peisaje în care realitatea este transformată de imaginație („Apus de soare”).

BERCIU, Dumitru (n. 1907, sat Bobaia, jud. Mehedinți), istoric și arheolog român. Prof.

univ. la București. Specialist în arheologie preistorică („Arheologia preistorică a Olteniei”, „Cultura Hamangia”, „Buridava”).

BERCKLEY, [bə:kli] **Busby** (1895—1976), coregraf și regizor american. Music'hal-uri pe Broadway în anii '20 („Yankeul din Connecticut”, „Curcubeul”). Filme de divertisment, caracterizate prin extravaganță și desfășurare muzical-coregrafică („Strada 42”, „Parada aurului”, „America Melody”).

BERCOVICI, **Martin** (1902—1971, n. Birlad), inginer român. Acad. (1963), prof. univ. la București. Lucrări în domeniul electroenergeticii și energeticii generale.

BERDEAEV, **Nikolai Aleksandrovici** (1874—1948), filozof rus. Expulzat din Uniunea Sovietică, pentru motive ideologice, după 1922, a trăit în Franța. Filozofia sa este o meditație asupra eliberării și realizării ființei umane în lumina credinței creștine („Filozofia libertății”, „Un nou ev mediu”, „Experiența metafizicii escatologice”).

BERE (după germ. Bier) s.f. Băutură slab alcoolică, obținută prin fermentarea unei infuzii sau a unui decoct de malț și de flori de hamei sau orzoaică.

BERECHET (< tc.) s.n. Belșug, abundență. ■ (Adverbial) Din belșug, cu prisosință.

BEREGATA (cf. scr. berikat) s. f. (Pop.) Laringe; p. ext. gîtlej.

BERENSON, **Bernhard** (1865—1959), estetician, istoric și critic de artă american de origine lituaniană. Lucrări de bază în istoria artei, în special pentru cea a Renașterii italiene („Dese-nele pictorilor florentini”, „Pictorii italieni ai Renașterii”, „Estetica și istoria artelor vizuale”).

BEREȘTI, oraș în jud. Galați, în zona Dealurilor Fălciului; 3 899 loc. (1991). Centru comercial. Ind. alim. (produse din carne, vin, băuturi alcoolice, panificație). Biserăc (sec. 18). Intemelat ca tirgșor prin hrisov domnesc în 1838. Declarat oraș în 1968.

BEREȘTI-BISTRITA, com. în jud. Bacău; 2 954 loc. (1991).

BEREȘTI-MERIA, com. în jud. Galați; 5 208 loc. (1991).

BEREȘTI-TAZLĂU, com. în jud. Bacău; 5 641 loc. (1991). Expl. petroliere (Tescani) în satul Tescani, casa Rosetti-Tescanu (1894).

BEREȘĂ (**BERET** s.n.) (< fr., it.) s.f. Acoperămint pentru cap, de forma unei șepci moi, fără cozoroc.

BEREȘTEȘTI, com. în jud. Argeș; 3 470 loc. (1991). Expl. de lignit. Biserăc (sec. 18).

BEREZENI, com. în jud. Vaslui; 5 719 loc. (1991).

BEREZINA, rîu în Bielorusia (C.S.I.), afl. dr. al Niprului; 613 km, lzv. din Pod. Minsk și trece prin orașele Borisov și Bobruisk. Navigabil pe 505 km. Unit cu Dvina de Vest și Nipru printr-un canal. Pe B. s-a dat în 26—28 nov. 1812 o bătălie sîngeroasă între armatele franceze, în retrager, și cele ruse, marcînd dezastrul armatei lui Napoleon I.

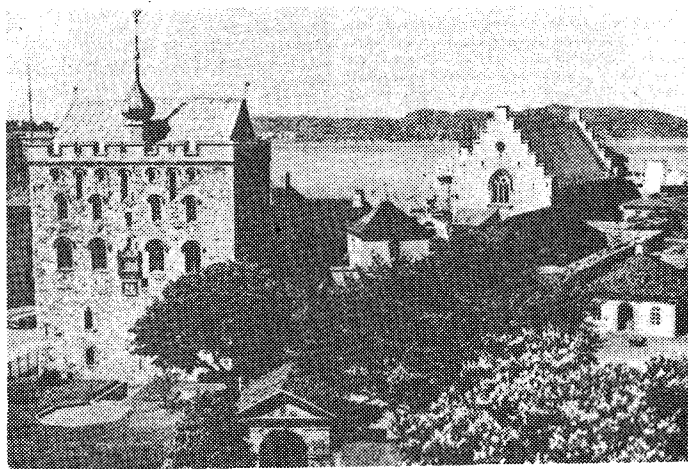
BEREZINIKI, oraș în Federația Rusă (C.S.I.), port pe Kama; 201 mil loc. (1989). Îngrașămintे potasice; prefabricate din beton. Medicamente.

BERG, **Aksel Ivanovici** (1893—1976), radio-tehnician rus. Lucrări în domeniile proiectării generatorilor cu tuburi electronice și problemele de stabilizare a frecvenței.

BERG, **Aiban** (1885—1935), compozitor austriac. Elev al lui A. Schönberg. Muzică dodecafonică cu caracter liric și dramatic accentuat (operele „Wozzeck” și „Lulu”, un concert pentru vioară, lucrări de cameră, lieduri).

BERG, **Lotte** (pseud. **Luciei Bacinski**) (1907—1981, n. Cernăuți), scriitoare germană din România. Versuri sociale și erotice („Călătorie spre primăvară”, „Firul roșu”); nuvele inspirate din realitățile cotidiene („O vară fierbinte”). Literatură pentru copii. Traduceri din poezii române.

BERG, **Paul** (n. 1926), biochimist american. Prof. la Universitatea Stanford. Lucrări în domeniul biochimiei și al microbiologiei. Studii fundamentale privind biochimia acizilor nucleici,

Bergen. Palatul Haakonshallen

în special a ADN recombinant. Premiul Nobel pentru chimie (1980), împreună cu W. Gilbert și F. Sanger.

BERGAMIN, **José** (1897—1983), eseist și dramaturg spaniol. Adept al neobarocului; concepție patetică și tragică asupra vieții („Racheta și steaua”, „Frontierele infernale ale poeziei”, piesa „Melusina sau oglinda”).

BERGAMO, oraș în NV Italiei (Lombardia); 345 mil loc. (1987, cu suburbiile). Nod de comunicații. Centru comercial. Ind. metalurgică, constr. de mașini, textilă, chimică, a hîrtiei și a cimentului. Universitate. Monumente: biserica Santa Maria Maggiore (sec. 12—14), Palazzo Nuovo (sec. 17).

BERGAMOTĂ (< it.) s.f. 1. Fructul bergamocierului (arbore din genul citrus), galben, piriform, cu pulpa acidă din care se extrage acid citric și care conține, în coajă, un ulei esențial foarte parfumat, esența de b. fiind utilizată ca bază a apei de colonie și la parfumarea lichiorurilor. 2. (și în forma pergamotă) Numele unui soi de pere mari, aproape rotunde, galbene, zemoase și aromate. ■ (Adjectival) Pere bergamote.

BERGANZA, **Teresa** (n. 1935), mezzosoprana spaniolă. Cariera internațională pe scenele marilor opere ale lumii (Covent—Garden, Scala, Metropolitan etc.), în operele lui Mozart, Puccini, Verdi („Carmen”).

BERGEN [bærgen], oraș în SV Norvegiei, port la Oc. Atlantic; 211,2 mil loc. (1989, cu suburbiile). Șantiere navale. Siderurgie. Prelucrarea petrolului. Ind. electrotehnică, textilă și alim. Export de pește. Universitate. Muzee. Palatul Haakonshallen (sec. 13), catedrală (sec. 13).

BERGER [berje], aven în SE Franței (masivul Vercors), la SE de Grenoble, la 1 460 m alt. Ad. max.: 1 248 m (a șaptea cavitate a lumii). Descoperit în 1953 de Jo Berger, a constituit prima cavitate în care s-a depășit pragul de 1 000 m (1956).

BERGER [berje], **Gaston** (1896—1960), filozof și psiholog francez. Preocupat de epistemologie și caracterologie („Cercetări asupra condițiilor cunoașterii”, „Caracter și personalitate”). A aplicat metoda prospectivă în cercetarea viitorului („Fenomenologia timpului și prospectivă”).

BERGER, **Wilhelm** (n. 1929, Rupea), compozitor român. Muzică simfonică și vocal-simfonică, muzică de cameră, vocală și instrumentală, în care urmărește sinteza între formele clasice și preclasice cu structuri inтонаționale modale de esență modernă. Studii de muzicologie.

BERGEREȘĂ (< fr.) s.f. Mic cîntec cu caracter pastoral.

BERGHIN, som. în jud. Alba; 2 298 loc. (1991).

BERGISCH GLADBACH [berghiș glădbah], oraș în V Germaniei (Renania) de Nord—Westfalia), la NE de Köln; 102 mil loc. (1988). Centru ind. (hîrtie, constr. de mașini).

BERGIUS [berghius], **Friedrich** (1884—1949), chimist și tehnolog german. Prof. univ. la Heidelberg. A elaborat un procedeu industrial de fabricare a benzinei sintetice prin hidrogenarea catalitică a cărbunelui. Premiul Nobel (1931), împreună cu C. Bosch.

BERGMAN, **Hjalmar Fredrik Elgérus** (1883—1931), scriitor suedez. Romane burlești și tragice („Markurells din Wadköping”). Piese de teatru („Joc de marionete”), nuvele.

BERGMAN, **Ingmar** (n. 1918), cineast și om de teatru suedez. Filmele sale se disting prin profunzimea meditației filozofice asupra binelui și răului, asupra vieții și morții („Noaptea saltimbancilor”, „A șaptea pecete”, „Fragii albastrici”, „Izvorul fecioarei”, „Șoapte și strigăte”, „Fanny și Alexander”).

BERGMAN, **Ingrid** (1915—1982), actriță americană de film și teatru, de origine suedeză. Personajele interpretate poartă amprenta candorilor și fac dovada multipleurilor ei valențe în registrul tragic și comic („Lumina de gaz”, „Casablanca”, „Fascinație”, „Va place Brahms”, „Vizita”, „Floarea de cactus”, „Sonată de toamnă”).

BERGSON [bercsɔn], **Henri** (1859—1941), filozof francez. A criticat pozitivismul, susținînd

Ingrid Bergman

că știința trebuie prelungită cu o metafizică definită ca „experiența integrală” („Introducere în metafizică”). Esența metafizicii sale este teoria duratei („Eseu asupra datelor imediate ale conștiinței”). A elaborat o teorie a cunoașterii axată pe intuiție, o metafizică a vieții de tip intuiționist, potrivit căreia esența vieții rezidă într-o energie care împinge spre evoluție, numită „elan vital” („Evoluția creatoare”). Studii de psihologie etică și estetică („Cele două surse ale moralei și religiei”, „Risul”). Premiul Nobel pentru literatură (1927).

BERGSTRÖM, Sune K. (n. 1916), biochimist suedez. Cercetări privind mecanismele biochimice ale acțiunii heparinei, autooxidarea, formarea și metabolizarea acizilor biliari și a colesterolului. A izolat, a stabilit structura și a descris acțiunea prostaglandinelor. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1982), împreună cu B.I. Samuelsson și J.R. Vane.

BERHECI, flu. afl. dr. al Birladului; 88 km. lzv. din Pod. Birladului și străbate Colinele Tutovei. Afl. pr.: Zeletin.

BERIA, Lavrenti Pavlovič (1899—1953), om politic sovietic. A deținut importante funcții, între care: comisar al poporului pentru Afaceri Interne (1938—1945; mart.—iun. 1953). Colaborator apropiat al lui Stalin, a fost unul dintre principalii organizatori ai repressiunilor din perioada anilor '30—'50. Exclus din partid, judecat și executat.

BERI-BERI (cuv. bantu) subst. Boală datorată lipsei de vitamina B₁ din organism; apare în special în țările din Extremul Orient, fiind favorizată de alimentația îndelungată cu orez decorticat.

BERIL (< fr., lat.) s. n. Silicat natural de beriliu și aluminiu, cu luciu sticlos, incolor sau divers colorat. Este principalul minereu de beriliu; varietățile limpezi (ex. smaraldul, acvamarul, heliodorul etc. sînt folosite ca pietre prețioase.

BERILIU (< fr. *beril*; is; gr. *berryllos* „beril”) s.n. Element chimic (Be; nr. at. 4; m. at. 9,012, p.t. 1 287°C, p.f. 2 960°C); metal alb cenușiu tare, casant, foarte ușor, puțin răspîndit în natură, folosit în aliaje (căroro le conferă rezistență, duritate și stabilitate față de agenții fizico-chimici) și ca moderator sau reflector de neutroni în reactoarele nucleare. A fost descoperit de chimistul francez N.L. Vauquelin, în 1786.

BERINDEI, Dan (n. 1923, București), publicist și istoric român. M. coresp. al Acad. (1991). Specialist în istoria modernă a României („Aspecte militare ale răscoalei populare din 1821”, „L'Union des Principautés Roumaines”, „L'année révolutionnaire 1821 dans les Pays Roumaines”).

BERINDEI, Ion D. (1871—1928, n. București), arhitect și urbanist român. Prof. univ. la București. Lucrări în stil eclectic, de factură neoclasică și neobarocă (Palatul Culturii din Iași, Muzeul Muzicii din București).

BERING 1, Vitus Jonassen B. (1681—1741), navigator și explorator danez în serviciul Rusiei. A condus două expediții ruse în Kamceatka (1725—1730, 1733—1741), în timpul cărora a traversat (1728) marea și str. care azi îi poartă numele, ajungînd pe țărmul de NV al Pen. Alaska și în Arh. Aleutine. 2. Mare în N Oc. Pacific, între Pen. Kamceatka, Alaska și Arh. Aleutine, cu țărmuri puternic crestate. Pr. golfuri: Anadir, Norton, Bristol; 2,3 mil. km². Ad. max.: 5 500 m; ad. medie: 1 598 m. Salinitate medie: 31,5‰/100. În ea se varsă fl. Yukon și Anadir. Pescuit. Vinătoare de balene, morse și focl. 3. Str. care desparte Asia de America de Nord, unind apele Oc. Pacific, cu cele ale Oc. Înghețat. Lățime: 35—86 km. Ad. minimă: 36 m. Ad. max.: 70 m. Închisă de ghețuri multe luni pe an; este străbătută de curentul rece Oya-Sivo. Printre ins. Diomedea trece granița dintre Federația Rusă și S.U.A. și linia de schimbare a datei. Străbătută pentru prima dată de S.I. Dejnev în 1648, dar denumită în cinstea lui B. (1). 4. Cheșar montan de vale

în S Pen. Alaska (S.U.A.), în culmea Chugach-St.-Elias. Lungime max.: 203 km (cel mai mare ghețar din America de Nord). Lățime max.: 43 km. Supr.: 5,8 mii km². Coboară pînă în apele G. Alaska.

BERIO, Luciano (n. 1925), compozitor italian. Adept al tehnicii seriale și al procedeeelor electronice („Simfonia 68”, opera „Allez, Hop” ș.a.).

BERISLĂVEȘTI, com. în jud. Vilcea; 3 323 loc. (1991), Mănăstire (sec. 18).

BERITAȘVILI (BERITOV), Ivan Solomonovici (1884—1974), fiziolog gruzin. Lucrări privind activitatea neuropsihică, coordonarea musculară și mecanismele fiziologice ce stau la baza comportamentului vertebratelor superioare.

BERIU, com. în jud. Hunedoara; 3 450 loc. (1991).

BERJERĂ (< fr.) s.f. Fotoliu larg și adînc, ai

cărui spătar înalt este ușor prelungit lateral.

BERK (cuv. engl.) subst. Rasă de porci creată în Anglia, de culoare neagră cu extremitățile albe, precoce, cu prolificitate potrivită și rezistență organică foarte bună. Tipul productiv al rasei este mixt (carne—grăsime). Se mai numește *berkshire* sau *negrul mijlociu*.

BERKELEY [bə:clj] oraș în V S.U.A. (California), port la G. San Francisco, în conurbăția San-Francisco — Oakland; 107,3 mii loc. (1988). Înd. de prelucr. a metalelor, chimică, alim. Seruri și vaccinuri. Universitatea California (1868). Observator astronomic.

BERKELEY [bə:clj], **George** (1685—1753), filozof și teolog irlandez. Episcop anglican. A redefinit existența („a fi înseamnă a fi perceput”, esse este *percipi*), suprimînd astfel substratul ultim al lucrurilor, material și inaccesibil cunoașterii, bază a ateismului și scepticismului.

Berlin

Poarta Brandenburg

Centrul orașului

mului, și conferind subiectului uman capacitatea de a institui obiectul („Tratat asupra principiilor cunoașterii omenești”, „Trei dialoguri între Hylas și Philonous”).

BERKELIU (< fr. [i]; [s]; Berkeley, oraș) s.n. Element chimic radioactiv (Bk; nr. at. 97), din familia actinoidelor. A fost sintetizat de S.G. Thompson și colaboratorii (1949), prin bombardarea americiului cu particule α .

BERKNER, ins. în M. Weddell (Antarctica de V), în cuprinsul gheparului de șelf Filchner, în fața Țării Edith Ronne. Supr.: 61 mii km² (cea mai mare ins. a Antarcticii). Relief muntos (alt. max.: 976 m).

BERLAGE [berlahə] **Hendrik Petrus** (1856—1934), arhitect olandez. Promotor al funcționalismului (Bursa din Amsterdam).

BERLEȘTI, com. în jud. Gorj; 2 817 loc. (1991).

BERLICHINGEN [berlihiŋgan] **Götz von** (1480—1562), cavaler german. Aventurier și brigand faimos, supranumit „Mina de fier”, datorită mecanismului de care se servea în locul minii stîngi pierdute la asediul cetății Landshut (1504). Figură legendară a cavalerismului german, devenit personaj literar.

BERLIN, cap. Germaniei, situată în E țării, pe rîurile Spree și Havel. Constitue un land cu o supr. de 883 km² și formează o aglomerație urbană de 5,09 mil. loc. (1988). Cuprinde cartierele Tiergarten, Charlottenburg, Spandau, Zehlendorf, Tempelhof etc. (în V orașului) și Pankow, Weissensee, Köpenick, Treptow, Lichtenberg (în E). Important nod de comunicații. Port fluvial, Aeroporturi internaționale (Tempelhof, Schönefeld). Centru comercial și ind.: aparataj electrotehnic și electronic (uzinele concernelor „Siemens”, „A.E.G.”), mecanică de precizie, mijloace de transport (autoturisme, locomotive), mașini-unelte, utilaj energetic, țeuri și laminate, prod. chim. și alim., conf. și tricotaș, poligrafie. Important centru cultural: universități („Humboldt”, 1810 etc.), Academie de Științe, Academie de Arte Frumoase. Centru cinematografic. Galerie națională de pictură. Muzeu (Pergamon, Bode, etnologic etc.). Teatre („Berliner Ensemble”, „Königsplatz Oper” etc.). Grădina zoologică. Monumente: Marienkirche (sec. 14) și Nikolaikirche (sec. 13—15), Castelul Grünewald (sec. 16—18), Palatul Charlottenburg (sec. 17—18), Zeughaus (sec. 17), Sophienkirche (sec. 18), Palatul Schwerin (sec. 18), Teatrul de Operă (sec. 18), Poarta Brandenburg și sculpturi de Schadow, Altes Museum de arh. Schinkel, Reichstagul (sec. 19), Domul (sec. 19). Menționat pentru prima oară ca oraș în 1230, a fost membru al Hansei, iar din sec. 15. cap. a Brandenburgului și reșed. dinastiei de Hohenzollern, apoi cap. a Prusiei. În a doua jumătate a sec. 18 cunoaște o mare dezvoltare; unul dintre pr. centre ale Revoluției de la 1848—1849 din Germania. Din 1871 a devenit cap. Germaniei unificate. După al doilea război mondial, B. s-a aflat pînă în 1990, sub administrația comună a U.R.S.S., S.U.A., Marii Britanii și Franței. Partea estică a B. a fost cap. Republicii Democratice Germane (R.D.G.) (1949—1990), iar cea vestică a constituit B. Occidental. În nov. 1961, autoritățile din zona estică, pentru a stăvilii emigrarea masivă spre V, precum și pentru a separa cele două zone, au construit celebrul zid al B., care în nov. 1989 a fost dărîmat; zidul a constituit locul unde numeroși locuitorii ai fostei R.D.G. au fost ucși încercînd să treacă în R.F.G. Demolarea lui a însemnat practic încetarea perioadei „războiului rece” și a divizării Europei. În 1991 a redevenit cap. Germaniei. La B. au avut loc mai multe conferințe și congrese internaționale și s-au semnat tratate de pace. — **Congresul de la ~**, congres convocat în 1/13 iun.—1/13 iul. 1878, din inițiativa marilor puteri europene, pentru revizuirea Tratatului de la San Stefano. Recunoștea independența României, proclamată la 9 mai 1877, și restabilirea autorității statului român asupra Dobrogei. Totodată, recunoștea independența Serbiei și a Montenegroului, stabilind constituirea principatului Bulgariei, vasal

Turciei, și transforma Bulgaria de Sud în reg. autonomă (Rumelia Occidentală) în cadrul Imp. Otoman. A sancționat ocuparea Bosniei și a Herțegovinei de către Austro-Ungaria. — **Conferința de la Berlin v. Potsdam, Conferința de la ~**.

BERLINĂ (< fr.) s.f. 1. Trăsură în formă de cupeu, cu patru locuri, folosită în sec. 19. 2. Automobil de persoane, cu caroserie închisă, avînd maximum cinci locuri, cu două sau patru uși laterale.

BERLINER [berlîna] **Emil** (1851—1929), inventator american de origine germană. A inventat un tip de microfon (1877) și un aparat pentru redarea sunetului înregistrat pe placă (gramofon).

BERLINGUER [berlingher], **Enrico** (1922—1984), om politic italian. Secretar general al Partidului Comunist Italian (1972—1984). A încercat să reformeze comunismul dur, de inspirație stalinistă, fiind unul dintre reprezentanții eurocomunismului occidental.

BERLIOZ, Hector (1803—1869), compozitor și critic muzical francez. Creație romantică, caracterizată prin colorit muzical viu, strălucitor și tendință către monumental (șapte uverturi, „Simfonia fantastică”, „Lelia sau reînnoarea viața”, „Simfonia funebră și triumfală”, „Romeo și Julieta”, „Harold în Italia”, legenda dramatică pentru cor și orchestră „Dama și țigăna lui Faust”, „Requiem”, operele „Benvenuto Cellini”, „Troienii”, „Beatrice și Benedict”). Creatorul muzicii cu program; autor al unui vestit tratat de orchestrație.

BERLIȘTE, com. în jud. Caraș-Severin; 1 569 loc. (1991).

BERMĂ (< fr., germ.) s.f. Suprafață (banchetă) orizontală sau aproape orizontală amenajată în lungul unui terasament (debleu, rambleu, dig, canal), permițînd scurgerea apelor, circulația personalului de întreținere și depozitarea diverselor materiale sau echipamente.

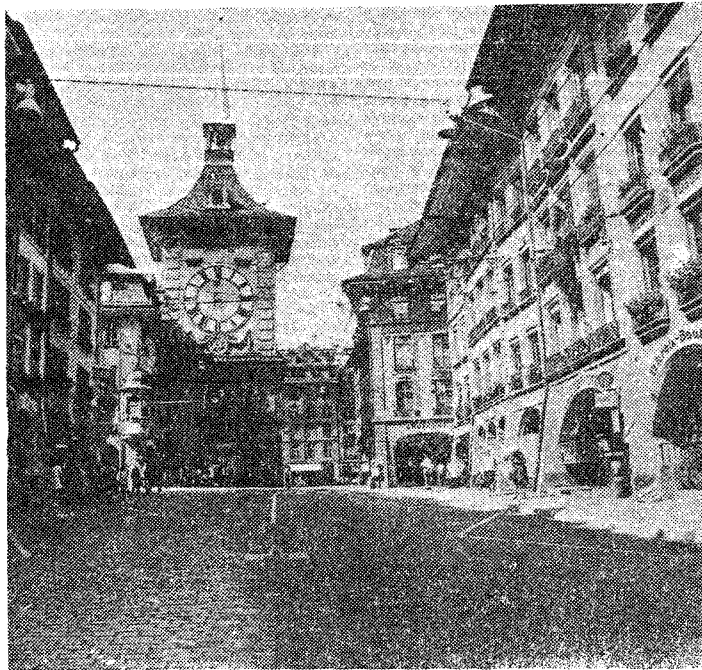
Hector Berlioz

BERMEJO [bermeho], riu în Argentina, afl. dr. al fl. Paraguay; 1 100 km. Izv. din Anzii Boliviene și străbate C. Gran Chaco, unde se numește și Teuco. În sezonul ploios, traversează reg. cu soluri roșii, apele sale devin și ele roșii.

BERMUDE (BERMUDA ISLANDS), arh. în Oc. Atlantic la 965 km de țărmurile S.U.A., format din c. 360 ins., majoritatea coraligene, din care c. 20 sint iocuite; 53,5 km²; 58,8 mil. loc. (1989). Centru ad-tiv: Hamilton. Ins. pr.: Great Bermuda, St. George's, Somerset. Legume, bumbac, tutun, ricin, citrice, bananieri, arbori de cafea. Floricultură. Pescuit. Turism (0,6 mil. turiști în 1987). Din 1612, colonie britanică; din 1968 are autonomie internă.

BERNA (germ. **BERN**, fr. **BERNE**) 1. Canton în partea central-vestică a Elveției; 6,1 mii km²; 928,8 mil. loc. (1988). Centru ad-tiv: Berna. Cereale, pomicultură, creșterea bovinelor. 2. Cap. federală a Elveției, în V țării, pe Aare, centru ad-tiv al cantonului cu același

Berna. Turnul cu ceas

nume: 298,8 mil loc. (1987, cu suburbiile). Nord de comunicații. Aeroport internațional. Pr. centru politic al țării. Centru financiar și ind. (metalurgie, textile, produse chimice, mobilă, ciocolată). Universitate (1528). Muzeul Alpiilor. Mănăstire gotică (sec. 13), primărie (inceputul sec. 15), catedrală (sec. 15—16), biserica Heiliggeist (sec. 18). Intemeiat în 1191, orașul s-a unit cu Confederația Helvetică în 1353. Capitala federală a țării din 1848. Sediul Uniunii Poștale Universale — Convenția de la ~ convenție internațională referitoare la protecția drepturilor de proprietate literară, științifică și artistică, încheiată în 1886, modificată și amendată în 1896 la Paris, în 1908 la Berlin, în 1928 la Roma, în 1948 la Bruxelles și 1967 la Stockholm.

BERNADOTTE [bær:naðot], dinastie de suverani ai Suediei, intemeiată în 1818 de Jean-Baptiste B. (1763—1844), mareșal francez, care s-a distins în campaniile napoleoneene. Ales prinț moștenitor (1810) și încoronat rege al Suediei sub numele de Carol XIV (1818—1844). Din această dinastie mai fac parte Oskar I (1844—1859), Carol XV (1859—1872), Oskar II (1872—1907), Gustav V (1907—1950), Gustav VI Adolf (1950—1973) și Carol XVI Gustav (din 1973).

BERNADOTTE [bær:naðot], Folke, conte (1895—1948), general, diplomat și om politic suedez. A condus Crucea Roșie suedeză în timpul celui de-al doilea război mondial, salvând numeroși oameni din lagărele de concentrare naziste. Mediator desemnat de O.N.U. în conflictul arabo-israelian, a fost asasinat la Ierusalim de extremiști evrei.

BERNAL [bær:na], John Desmond (1901—1971), fizician și cristalograf englez. Prof. univ. la Londra. Contribuții la analiza structurală a unor clase de compuși (metale, hormoni, vitamine, albumine simple). Unul dintre fondatorii științei („Funcția socială a științei”). Contribuții la studiul rolului științei în societate („Știința în istoria societății”). M. de onoare al Acad. Române (1957).

BERNANOS [bær:nanos], Georges (1888—1948), scriitor și eseist francez. Romane de intensă forță dramatică („Sub soarele lui Satan”, „Jurnalul unui preot de țară”). Eseuri cu caracter antifascist („Marile cimitire sub lună”).

BERNARD [bær:na], Claude (1813—1878), fiziolog francez. Prof. univ. la Sorbona. Unul dintre fondatorii fiziologiei moderne și al endocrinologiei. Contribuții la studiul funcției glicogenetice a ficatului, al rolului pancreasului în digestia grăsimilor, al fenomenelor electrice din mușchi și nervi, al rolului sistemului nervos în apariția diabetului, în reglarea vasomotricității, al acțiunii paralizante a curarei. A creat termenii de mediu intern și secreție internă. În „Introducere la studiul medicinei experimentale”, formulează o serie de reguli ale metodologiei observației, experimentului și ipotezei științifice, înscrind-se printre clasicii epistemologiei.

BERNARD De Clairvaux [bær:na de clærvo] (c. 1091—1153), călugăr și teolog francez. Fondator al abatelii Clairvaux. Raționalismului lui Abelard i-a opus o teologie mistică, în care cunoașterea de sine a omului se realizează prin practicarea umilinței, a cărei paradigmă vie este Hristos. A luat parte la pregătirea cruciadei a doua. Reformator al ordinului cistercian. Canonizat.

BERNARDIN (¹ < germ.) s.m. Rasă de cîini originară din Elveția, de talie mare, cu părul lung, de culoare albă cu pete roșcate; sint dresaj pentru descoperirea călătorilor rătăciți în munți; **saint-bernard**.

BERNARDIN, -Ă (² < fr.) s.m. și f. Călugăr(r) (i)ță aparținând unei congregații desprinse în sec. 10 din ordinul benedictinilor.

BERNARDIN DE SAINT-PIERRE [bær:na de sã pier] Jacques-Henri (1737—1814), scriitor francez. Precursor al romantismului. Discipol al lui J.-J. Rousseau, a contribuit la dezvoltarea gustului pentru natură și exotism („Studiile naturii”). Capodopera sa este romanul idilic „Paul și Virginia”.

BERNÁTH [bær:na:t] Aurél (1895—1982), pictor ungar. Compoziții tematice de mari dimensiuni, caracterizate printr-o riguroasă construcție, adesea de tendință expresionistă. („Istoria omenirii” — frescă la Institutul de Arheologie din Budapesta).

BERNÁ (< fr.) s.f. în ~ (despre steaguri) = coborît pe jumătate, în semn de doliu.

BERNEA, Horia (n. 1938, București), pictor român. În creația sa de o aspră concentrare expresivă și vigoare dramatică, redă obiecte cu caracter simbolic sau religios, subiecte-nucleu pe care le dezvoltă pe cicluri („Dealul”, „Hrana”, „Prapuri”).

BERNEZI, Alpii (BERNER ALPEN), grup muntos la NV Alpiilor (Elveția) între Ronul Superior și riul Aare. Alcătuit din șisturi cristaline și granite. Alt. max.: 4 274 m (vf. Finsteraarhorn). Glaciaje montane dezvoltate (c. 80 de ghețari). Alpinism. Stațiuni turistice.

BERNHARDT [bær:na], Sarah (1844—1923), tragediană franceză. A creat în premieră absolută roluri din piesele lui Dumas-fiul, Sardou, Rostand ș.a. Interpretări memorabile în roluri din dramaturgia lui Racine, Corneille, Musset și Hugo. A jucat și în film.

BERNINA, grup muntos cristalin în Alpii Retici, la granița Elveției cu Italia. Alt. max.: 4 049 m. Acoperit cu zăpezi veșnice și ghețari. Prin pasul B., la 2 323 m alt. trece c. f. electrică Merano—St. Moritz.

BERNINI, Giovanni Lorenzo (1598—1680), sculptor, arhitect și pictor italian. Reprezentant de frunte al barocului. Operă vastă, cu influențe în multe țări europene. Prolifică activitate de sculptor: statui („David”, „Sf. Tereza”), grupuri statuale („Apolo și Dafne”), portrete-bust, plăci comemorative. Lucrări în care îmbină creația arhitecturală cu cea de sculptură (baldachinul și tronul Sf. Petru din bazilica San Pietro, Roma).

Giovanni Lorenzo Bernini
„Apolo și Dafne”

Printre operele de arhitectură: „Scala Regia” din Palatul Vatican, Biserica Andrea al' Quirinale, ambele la Roma.

BERNOULLI [bærnyli], numele mai multor matematicieni și fizicieni elvețieni. Mai cunoscuți: 1. Jakob B. (1654—1705), Contribuții la calculul variațional și în teoria probabilităților. 2. Johann B. (1667—1748), frate cu B. (1). Lucrări de calcul diferențial și integral. 3. Daniel B. (1700—1782), fiul lui B. (2). Contribuții în hidrodinamică și în teoria cinetică a gazelor. A stabilit că suma dintre presiunile statică, dinamică și de poziție ale fluidelor ideale ce trec printr-o conductă este constantă (legea lui B.).

BERNSTEIN [bær:nstain], Eduard (1850—1932), om politic și publicist german. Unul dintre conducătorii și teoreticienii social-democrației germane, lider al Internaționalului a II-a. A susținut o analiză critică a principalelor teze ale marxismului („Problemele socialismului”). Sub influența neokantianismului, s-a orientat spre un socialism etic.

BERNSTEIN [bær:nstain], Leonard (1918—1990), dirijor, pianist și compozitor american. Directorul orchestrei filarmonice din New York (din 1958). Musicaluri („West Side Story”), muzică de balet, simfonii, sonate.

BERRUGUETE, Alonso (c. 1490—1561), sculptor și decorator spaniol. Lucrări cu decorație abundentă (altarele și stranele din catedralele de la Salamanca, Toledo etc.). A introdus manierismul în sculptura spaniolă.

John Desmond Bernal

Claude Bernard

Sarah Bernhardt

Leonard Bernstein

BERRY, prov. istorică în centrul Franței, între Loara și Masivul Central Francez. Oraș pr.: Bourges. Cereale și creșterea animalelor; pomicultură; viticultură.

BERRY, Chuck (n. 1926), chitarist și compozitor american de culoare. Compune într-un stil care îmbină „blues” și „country”. Unul dintre promotorii „rock and roll-ului”.

BERTALANFFY, Ludwig von (1901—1973), biolog austriac. Stabil în Canada. Prof. univ. la Viena, Ottawa, Los Angeles, Edmonton. Pionier al abordării organismice și sistemice a fenomenelor biologice („Biologie teoretică”, „Problemele vieții”). A elaborat o concepție generalizată a sistemelor („Teoria generală a sistemelor”).

BERTEA, com. în jud. Prahova; 3 822 loc. (1991). Centru pomicol.

BERTEȘTI DE JOS, com. în jud. Brăila, pe Călmățui; 3 043 loc. (1991).

BERTHELOT [bertlo], **Henri Mathias** (1861—1931), general francez. Ca șef al misiunii militare franceze în România, a contribuit la reorganizarea armatei române în primăvara anului 1917. A sprijinit aspirațiile poporului român pentru realizarea statului național unitar. M. de onoare al Acad. Române (1926).

BERTHELOT [bertlo], **Marcelin Pierre Eugène** (1827—1907), chimist francez. Prof. univ. la Paris. Cercetări în domeniul chimiei organice de sinteză, al termochimiei, al echilibrelor chimice și al istoriei chimiei. A inventat bomba calorimetrică. M. de onoare al Acad. Române (1906).

BERTHIER [bertie], **Louis Alexandre, prinț de Neuchâtel și Wagram** (1753—1815), mareșal francez. Ministru de Război (1800—1807). A participat, după 1797, la toate campaniile lui Napoleon I.

BERTHOLLET [bertole], **Claude Louis conte** (1748—1822), chimist francez. Prof. univ. la Paris. A elaborat împreună cu Lavoisier o nomenclatură chimică rațională; a descoperit proprietățile decolorante ale clorului și aplicațiile acestuia ca agent de albire, cloraj și utilizarea lor la fabricarea explozivilor; a sintetizat cloratul de potasiu (sarea lui **B.**) și a studiat echilibrele chimice.

BERTILLON [bertilo], **Alphonse** (1853—1914), antropolog francez. Creatorul metodei antropometrice de identificare a criminalilor, care-i poartă numele.

BERTOLA, Clody (n. 1913, București), actriță română de teatru. Interpretă de sensibilitate și rafinament intelectual („Cea din urmă” de Gorki, „Sfânta Ioana” de Shaw, „Cum vă place” de Shakespeare, „Elisabeta I” de Foster, „Un tramvai numit dorință” de T. Williams, „Opera de trei parale” de Brecht, „Pescărușul” de Cehov).

BERTOLDO, carte populară sapiențială, născând întipărirea Țăranului Bertoldo la curtea regelui Alboin al longobarzilor. Tradusă în românește în a doua jumătate a sec. 18 prin intermediar grecesc, are ca punct de plecare cartea cu același erou a lui Giulio Cesare Croce. Continuă cu isprăvile lui Bertoldino, fiul lui **B.** A avut o largă răspândire.

BERTOLUCCI, Bernardo (n. 1940), regizor italian de film. Producții care s-au impus prin spectaculos și forță de șoc emoțional („Intrusul”, „Ultimul tanguo la Paris”, „Ultimul împărat”).

BERTRAND [bertrã], **Gabriel** (1867—1962), biochimist francez. Cercetări asupra rolului oligoelementelor în procesele biologice și al oxidazelor.

BERTRAND [bertrã], **Henri Gratien, conte** (1773—1844), general francez. Apropiat al lui Napoleon I, l-a însoțit în exil pe insulele Elba și Sfânta Elena, unde a redactat „Caietele de la Sfânta Elena 1816—1821”.

BERTRAND [bertrã], **Joseph** (1822—1900), matematician francez. Contribuții în domeniul geometriei diferențiale și al teoriei probabilităților.

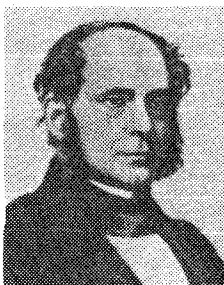
BERTRAND [bertrã] **Marcel Alexandre** (1847—1907), geolog francez. A introdus în

Claude Louis Berthollet

Clody Bertola

Henry Bessemer

știința concepția despre caracterul periodic al mișcărilor de orogeneză și a pus bazele teoriei șarjaelor.

BERVENI, com. în jud. Satu Mare, pe Crasna; 4 022 loc. (1991). Topitorie de cînepă. Stație de c.f.

BERVI, Vasili Vasilevici v. Fierovski, N. BERWALD, Franz Adolf (1796—1868), compozitor suedez de origine germană. Opere („Estrela de Soria”), operete, cantate, simfonii, concerte de muzică de cameră, cu tentă romantică, melodicitate lirică tipic nordică, polifonie aerată, tendință de reînnoire a formelor.

BERZA, Mihai (1907—1978, n. Tecuci), istoric român. M. coresp. al Acad. (1963), prof. univ. la București. Specialist în istoria ev. med. („La Mer Noire à la fin du Moyen Âge”, „Haraciul Moldovei și Țării Românești în sec. XV—XIX”).

BERZASCA, com. în jud. Caraș-Severin, pe Dunăre; 3 796 loc. (1991). Expl. de huiă (Cozla), Cherestea, Port (Drencova), Biserică (sec. 17).

BERZELIUS [berzeliuș], **Jöns Jacob, baron** (1779—1848), chimist și mineralog suedez. Prof. univ. la Stockholm. Unul dintre creatorii chimiei moderne. A izolat numeroase elemente: seleniul, siciliul, toriul, titanul și a

introdus notațiile prin simboluri chimice, precum și noțiunile de izomerie, alotropie, cataliză ș.a. În 1814, a publicat o tabelă de mase atomice (de echivalență) pe baza teoriei electrochimice a afinității chimice (teoria dualistă), pe care a elaborat-o în 1812.

BERZOVIA, com. în jud. Caraș-Severin, pe Bîrzava; 4 404 loc. (1991). Stație de c.f. Fabrică de nutrețuri combinate. Castru și așezare civilă română (sec. 2—3), numită și Berzobis.

BERZUNȚI, culme muntoasă, cu orientare NV—SE, situată în E Carpaților Orientali, între Troțuș și Tazlău, alcătuită din filș. Alt. max.: 990 m (vf. Măgura).

BERZUNȚI, com. în jud. Bacău; 5 282 loc. (1991). Expl. petroliere. Biserică (sec. 16, refăcută sec. 18).

BES, zeu egiptean, paznicul casei, al viselor bune, al veseliei și al copilăriei. Reprezentat ca un pitic cu aspect grotesc, zîmbitor.

BESACTEA (< ngr.) s.f. (Inv.) Cutioară (din lemn), frumos ornamentată, în care se păstrau diferite lucruri mici.

BESANÇON [bəsãșõ], oraș în E Franței (Franche-Comté), la poalele M-șilor Jura, pe riul Doubs; 120,8 mii loc. (1982, cu suburbii) Nod de comunicații. Metalurgie; ind. de vagoane, a ceasornicilor, a hîrtiei și conf. Universitate (1423). Catedrala Saint Jean (sec. 12—14); primărie (sec. 16). Muzee.

BESCHIE (BEȘCHIE) (< bg.) s.f. Ferăstrău format dintr-o pînză lată cu muchia tăietoare curbă și prevăzută cu două minere pentru a fi acționată de doi lucrători; ciochie, joagă (2).

BESKIZI (pol. BESKIDY, ceh. BEŽKYDY), masiv muntos cristalin în Carpații nord-vestici, la granița dintre Ceho-Slovacia, Polonia și Ucraina, între pasurile Jablonica (la V) și Dukla (la E). Orografic se împart în **B.** de Est și **B.** de Vest. Lungime: c. 300 km. Alt. max.: 1 725 m (vf. Babia Góra). Din acest masiv izv. Vistula. Parcuri și rezervații naturale.

BESOIU, Ion (n. 1931, Sibiu), actor român de teatru și de film. Joc dinamic, disponibilitate în registrul comic, cit și în cel liric. Roluri în teatru: „O scrisoare pierdută”, „Livada cu vișini” și în film: „Răscoala”, „Mihai Viteazul”.

BESSEL [bəsəl], **Friedrich Wilhelm** (1784—1846), astronom, geodez și matematician german. A introdus noțiunea de elipsoid de revoluție, privitor la forma Pămîntului; a creat o nouă categorie de funcții speciale (funcțiile **B.**), în analiza matematică.

BESSEMER [bəsima] **Sir Henry** (1813—1898), inginer și inventator britanic. Autor al unui procedeu de elaborare a oțelului din fontă lichidă (procedeu **B.**, 1856) și constructor al convertizorului cu căpușeală acidă, care-i poartă numele.

BESSI (< lat. [i]) s.m. pl. 1. Veche populație tracică în Pen. Balcanică. 2. Numele pecenegilor în izvoarele istorice și literare latine tîrzii.

BEST, Charles Herbert (1899—1978), fiziolog canadian. Lucrări de farmacologie experimentală privind histamina și agenții chimici ai contracției musculare.

Friedrich Wilhelm Bessel

Gabriel Bethlen

(1); p. ext. margine tivită la gîtul sau la mîncele cămășii ori ale iei.

BETEȘUG (< magh.) s.n. 1. (Pop.) Infirmitate. ■ Cusur, defect. 2. (Reg.) Boală.

BETHAUSEN, com. în jud. Timiș, pe râul Bega; 2 862 loc. (1991). Expl. de granite (Cladova).

BETHE [beta] Hans Albrecht (n. 1906), fizician german. Stabilît în S.U.A. (1935). Prof. la Universitatea Cornell (Ithaca). Lucrări în domeniile fizicii nucleare, mecanicii cuantice și astrofizicii. A indicat cele mai probabile cicluri ale reacțiilor termionucleare stelară (ciclu lui B.). Premiul Nobel (1967).

BETHEL, oraș în vechea Palestina, unde, potrivit *Bibliei*, Dumnezeu li s-a arătat lui Avraam și Iacov.

BETHELEHEM [beθiliam], oraș în NE S.U.A. (Pennsylvania), în conurbăția Allentown-Bethlehem-Easton, la E de fl. Delaware; 70,4 mii loc. (1980). Centru metalurgic (uzinele concenului „Bethlehem Steel Corporation”), echipament electric, ind. chimică, textilă, a cimentului. Universitate (1865). Festival anual Bach. Fundat în 1741.

BETHELEHEM (BAYT LAHM), oraș pe malul de V al Iordanului ocupat de Israel, la SV de Ierusalim; 25 mii loc. (1971). Centru agricol. Vechi oraș în Iudeea. Potrivit *Bibliei*, locul nașterii lui Hristos. Biserica Nativității.

BETHLEN (BETLENI), familie de nobili maghiari din Transilvania, originară din neamul Becse-Gergely. Mai importanți: Farkas B. (1639–1679), istoriograf și cancelar al Transilvaniei. Scrierea sa „Historia de rebus Transilvanic” prezintă perioada dintre 1525 și 1609, cuprinzînd știri și despre Țara Românească și Moldova (Petru Rareș, Despot Vodă, Mihai Viteazul și Radu Șerban); János B. (1613–1678), istoriograf și cancelar al Transilvaniei. Opera sa cuprinde istoria Transilvaniei între 1629 și 1673, cu referiri la Moldova și Țara Românească; Miklós B. (1642–1716), om de stat, cancelar al Transilvaniei și memorialist. A lăsat o valoroasă autobiografie.

BETHLEN (IKTÁRI), familie de nobili maghiari din Transilvania. Mai important: Gabriel B., principe al Transilvaniei (1613–1629). A dus o politică de independență față de Habsburgi și față de Poarta Otomană, iar prin inițiativele sale din domeniul economic, administrativ, militar și cultural a reușit să facă din Transilvania un factor al politicii europene. A participat la Războiul de 30 de Ani de partea puterilor protestante.

BETHMANN-HOLLWEG, Theobald von (1856–1921), om politic german. Cancelar al Reichului (1909–1917). A avut un rol important în pregătirea și declanșarea primului război mondial.

BETHUNE [betun], oraș în NV Franței (Artois), la N de Arras; 258,4 mii loc. (1982, cu suburbiile). Centru ind. în aglomerația Lille, Expl. de cărbune, constr. de mașini.

BETICA, Cordillera [cordi]era], sistem de culmi muntoase în Spania meridională, paralele cu Țarmul M. Mediterane, constituit din mai multe siruri (Sierra Nevada, Almajara, Ronda etc.). Lungime: c. 630 km. Alt. max.: 3 478 m (vf. Mulhacén). Min. de fier.

BETIL (ev. ebraic) s.n. Piatră care, la vechii semiți, era un simbol al divinității. Cultul ei a fost preluat de greci și romani. După tradiție, b. este numele pietrei pe care Cronos a înghițit-o, crezînd că-și înghițe primul născut, pe Zeus.

BETON (< fr., germ.) s.n. 1. Material de construcție obținut prin amestecarea unui material granular (pietriș, nisip) cu un liant (ciment, bitum etc.) și cu apă, și care, după priză și întărire, devine consistent și rezistent ca piatra. □ B. armat = b. de ciment în masa căruia se înglobează o armătură de oțel, destinată să fie eforturile de întindere. Primele brevete de b.a. au fost obținute (1867–1878) de grădinarul francez J. Monnier. B. precomprimat = b. armat la care se realizează, înainte de încărcare, o stare permanentă de comprimare (prin întinderea armăturii de oțel înainte de

turnarea b.). A fost folosit în practică (1930) de inginerul constructor francez E. Freyssinet. B. refractar = b. preparat cu ciment Portland, ciment aluminos și agregate din materiale refractare, avînd o bună rezistență mecanică la temperaturi mai mari de 300°C. B. asfaltic = b. din material cu granulație mare, avînd ca liant bitumul asfaltic, folosit la executarea unor îmbrăcămiși rutiere. 2. Fig. (SPORT) Sistem tactic de apărare folosit în jocurile sportive (mai ales în fotbal), constînd în utilizarea supraumerică a jucătorilor în linie defensivă.

BETONARE (< beton) s.f. Operație manuală sau mecanizată de turnare a betonului fluid în cofrajele unei construcții, în tiparele pieselor prefabricate sau în săpăturile de fundații. V. și torcretare.

BETONIERĂ (< fr.) s.f. Mașină pentru prepararea betonului sau a mortarului de ciment.

BETONIST (< beton) s.m. Muncitor sau tehnician specializat în lucrări de beton.

BETPAK-DALA, reg. deșertică în Kazahstan (C.S.I.), între râul Sarisu (la V) și L. Balhaș (la E); c. 75 mii km². Depr. plană cu alt. medie 300–350 m și max. de 974 m. Lăcări sărate. Zăcăminte de huiă, gips, min. de fier și plumb, cuarțite, sare, marmură.

BETTI, Enrico (1823–1892), matematician italian. Lucrări în domeniul topologiei algebrice și al teoriei potențialului.

BETTI, Ugo (1892–1953), poet și dramaturg italian. Drame psihologice („Delic în Insula caprelor”), „Corupție la Palatul de Justiție”.

BETULACEE (< fr. fr.); [s] lat. *betulla* „mesteacăn”) s.f. Familie de plante lemnoase dicotiledonate, cu flori unisexuate grupate în amenzi, care se polenizează cu ajutorul vîntului (ex. mesteacănul, alunul etc.).

BETIE (< beat) s.f. 1. Stare de intoxicație în care se află un om beat și care se caracterizează prin amețelă, tulburări psihice etc.; ebrietate. □ B. rece (sau cu stupefiante) = intoxicație provocată de introducerea în organism a unor stupefiante. *Beția adîncurilor* = stare de euforie datorată creșterii azotului din sînge la persoanele care coboară la o mare adîncime în mări sau oceane. ■ Deprimerea de a bea băuturi alcoolice în cantități mari; alcoolism, etilism. 2. Petrecere cu multă băutură; chef. 3. Fig. Stare sufletească de tulburare, de uitare de sine etc., provocată de o emoție puternică. ■ B. de cuvinte = însușire de cuvinte fără sens; stil umflat, bombastic.

BETIV, -Ă (cf. lat. *bibitivus*) adj., s.m. și f. (Persoană) care are patima beției; alcoolic (2).

BEUST [boist], Friedrich Ferdinand, conte von (1809–1886), om politic german. Prim-min. al Saxoniiei (1853–1866). Trecut în serviciul Austriei; cancelar (1867–1871); unul dintre realizatorii statului dualist austro-ungar.

BEVATRON (< fr. fr.) s.n. Accelerator ciclic utilizat în fizica nucleară, capabil să imprime protonilor energii de miliarde de electronvolți; sincrofotron.

BEVELAND, ins. olandeze în M. Nordului, la gura de vărsare a Scheldei. Supr.: 90,6 km² (North B.) și 373 km² (South B.). c. 125 mii loc. Orașe pr.: Middelburg, Vlissingen. Relief jos de dune. Creșterea animalelor.

BEVERIDGE [beveridz] William Henry, lord (1879–1963), economist britanic. Autor al unui plan de protecție socială (*planul B.*); contribuții în domeniul utilizării forței de muncă („Putere și influență”).

BEVIN, Ernest (1881–1951), om politic laburist britanic. Ministru de Externe (1945–1951); unul dintre adepții *Planului Marshall* și întemeietor al NATO.

BEWICK [bjuik], Thomas (1753–1828), gravor și ilustrator englez. Plăne cu păsări și pești, în acuarie, tratate într-o manieră picturală. A excelat în gravura în lemn („Patrupezii”, „Fabile alese”).

BEZA, Marcu (1882–1949, n. Vlaho Clisura, Macedonia), scriitor și diplomat român. M. corp. al Acad. (1923), prof. univ. la Londra. Scudii de literatură universală și comparată

BESTIAL, -Ă (< fr., lat.) adj. De bestie; feroce, sălbatic, fioros, animalic.

BESTIARIU (< fr.) s.m. pl. 1. Culegeri medievale de fabule, povestiri și moralități despre animale reale sau fantastice (inorog, basilic, elefant) întocmite de clerici. 2. Prelucrări în literatură și artele plastice medievale occidentale ale „Fizilogului” (ex. „Bestiaire” de Philippe de Thaon, 1121).

BESTIE (< it., lat.) s.f. Animal sălbatic, fiară. ■ Fig. Om crud, feroce.

BEST-SELLER (cuv. engl.) s.n. Carte de mare succes.

BEȘENOVA VECHIE v. Dudeștii Vechi.

BEȘICOASĂ (< beșică „băsică”) s.f. Arbust ornamental din familia leguminoaselor, înalt de 2–3 m, cu frunze imparipenat-compuse, flori galbene dispuse în raceme axilare și fructe păstăi (*Colutea arborescens*).

BEȘLEAGĂ, Vladimir (n. 1931, Mălăești, Basarabia), scriitor român. Povestiri pentru copii („Vacanța mea”), romane psihologice („Zbor frînt”) sau de inspirație rurală, nu lipsite de substrat etic („Acasă”). Eseuri, traduceri, publicistică.

BEȘLIU (< tc.) s.m. 1. (În ev. med.) Soldat (turc sau tătar) de cavalerie, care făcea serviciu de curier domnesc sau de jandarm. 2. (La pl.) Corp de oaste alcătuit din b. (1).

BESTELEALĂ (< beșteli) s.f. (Fam.) Musur-tare, ocară.

BETEȘLI vb. IV tranz. (Fam.) A mostra pe cineva cu vorbe grele, de ocară.

BESTEPE, culme deluroasă în N Dobrogei, care domină Delta Dunării, formată din dolomite și cuarțite, situată de-a lungul brațului Sf. Gheorghe, la SE de Tulcea. Alt. max.: 242 m.

BETA (β) s.m. 1. A doua literă a alfabetului grecesc (β), corespunzînd sunetului b. 2. (FIZ.) Particulă beta (β) = electron sau pozitron emis de unele substanțe radioactive. Radiație beta (β) = radiație constituită din particule β.

BETATRON (< fr. fr.); [s] beta + [elec]tron) s.n. Accelerator ciclic, utilizat în fizica nucleară pentru a imprima energii foarte mari electronilor. Primul b. a fost construit în 1941, de fizicianul american D.W. Kerst.

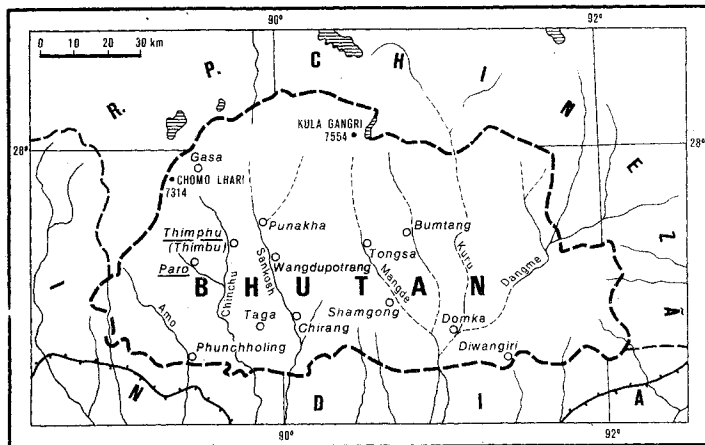
BETEAG, -Ă (< magh.) adj., s.m. și f. 1. (Pop.) Schilod, infirm, olog. 2. (Reg.) Bolnav.

BETEALĂ (PETEALĂ) (< ngr.) s.f. Mănunchi de fire lungi de metal auriu sau argintiu folosite ca podoață.

BETEJI (BETEGJ) (< beteag) vb. IV 1. Tranz. și refl. (Pop.) A (se) schilodi. 2. Refl. (Reg.) A se îmbolnăvi.

BETELGEUȘE, stea roșie variabilă, situată în constelația Orion, la c. 650 ani lumină de Soare. Are mărimea între 0,4 și 1,3 (diametrul între 730 și 1 000 de diametre solare) și perioadă de 196 zile.

BETELIE (< bată) s.f. Fișă îngustă cusută în partea de sus a pantalonilor, a fustei etc.; bată

(„Romanul englez contemporan”). Povestiri din viața românilor, romane („O viață”, memorialistică („Cartea cu amintiri”). Colecționer de artă.

BEZDEAD, com. în jud. Dimbovița; 5 592 loc. (1991).

BEZDECHI, Ștefan (1888—1958, n. Ploiești), filolog român. M. coresp. al Acad. (1945), prof. univ. la Cluj. Clasicist. Traduceri (Euripide, Xenofon, Platon, Lucian de Samosata) și studii despre cultura antică („Gînduri și chipuri din Grecia veche”).

BEZMETIC, -Ă (< ucr.) adj. leșit din mîni, năuc, zăpăcit; fără rost, fără căpătîi.

BEZNĂ (< sl.) s.f. Întinerire mare, de nepătruns. ■ Fig. Neștiință, ignoranță.

BEZOAR (< engl.) s.n. Rasă de capre sălbatice care trăiesc în munții stîncoși din ins. Creta, din Asia Mică și din Caucaz (*Capra aegagrus*).

BÉZOUT [bezu], Étienne (1730—1783), matematician francez. A elaborat o teorie generală a ecuațiilor algebrice.

BHAGALPUR, oraș în NE Indiei (Bihar), pe dr. Gangelui, la NV de Calcutta; 225, 1 mil loc. (1981). Ind. mătăsii. Prelucr. produselor agricole.

BHAGAVAD-GITA, poem filozofic din „Mahabharata”, desfășurat sub forma unui dialog între Krișna, avatarul lui Vișnu, și eroul Arjuna și cuprinzînd o sinteză a concepțiilor filozofice postvedice.

BHAKTAPUR, oraș în Nepal, la E de Kathmandu; 111 mil loc. (1984). Centru comercial (orez, piei). Palat (1697). Temple budiste și hinduiste (sec. 18). Vechiul nume: *Bhadgaon*.

BHAKTI (cuv. sanscrit „devotament”) subst.

1. Termen în literatura filozofică religioasă sanscrită; desemnînd ideea de devotament total față de divinitate ca mijloc de mîntuire și de eliberare din lanțul reîncarnărilor. 2. Orientare literară și religioasă cu caracter antifeudal, democratic, apărută în S Indiei (sec. 5—6) și mai tîrziu în N (sec. 12—13).

BHATPARA, oraș în NE Indiei (Bengalul de Vest), în aglomerația Calcutta, port în delta Gangelui; 265,4 mil loc. (1981). Export de bumbac și de orez. Ind. bumbacului, lutei și alim.

BHAVABHUTI (sec. 8), poet și dramaturg indian. Emul al lui Kalidasa. Versuri descriptive și drame inspirate din „Ramayana”, („Portretul unui erou”).

BHAVNAGAR (BHAUNAGAR), oraș în V Indiei (Gujarat), port la M. Arabiei; 308,6 mil loc. (1981, cu suburbiile). Metalurgie. Cărămizi. Ind. textilă (bumbac, mătase) și alim.

BHILAINAGAR (BHILAI), oraș în E Indiei centrale (Madhya Pradesh), la E de Nagpur; 490,2 mil loc. (1981, cu suburbiile). Mare combinat siderurgic în centrul unui bazin de hule, mangan și min. de fier.

BHOPĂL, oraș în India centrală, centru ad-tiv al statului Madhya Pradesh; 672, 3 mil loc. (1981). Nod de comunicații. Aeroport. Ind. electrotehnică și a bumbacului. Artizanat. Universitate.

BHUBANESWAR [buvaneșuar], oraș în E Indiei, centru ad-tiv al statului Orissa; 219,4 mil loc. (1981). Aeroport. Universitate. Temple brahmane (sec. 8—12). Cartiere noi (1948—1956), proiectate de Le Corbusier.

BHUMBOL ADULYADEJ (RAMA IX) (n. 1927), rege al Thailandei (din 1946).

BHUTAN, Regatul ~, stat în partea central-sudică a Asiei pe versantul de SE al M-ilor Himalaya; 47 mil km²; 1,45 mil loc. (1988). Cap.: Timphu (Thimbu) și Paro Dzong (cap. ad-tiv). Limba oficială: tibetana. Relief muntos (alt.

max.: Chomo Lari, 7 314 m); în S, mai scund (colinele Duars). Climă variată: tropical musonică în S, temperată și temperată montană (în zona înaltă himalayană). Mici expl. de hule, min. de cupru, grafit. Economie dominantă agrară: orez (80 mil t, 1988), porumb (81 mil t, 1988), grâu, legume, cartofi (50 mil t, 1988), citrice (51 mil t, 1988) ș.a. Creșterea bovinelor (c. 400 mil capete, 1988, inclusiv iaci), ovinelor, porcinelor. Întreprinderi de ciment, chereste, textile, produse alim. Nu are căi ferate. Căi rutiere: 1,8 mil km. Moneda: 1 ngultrum = 100 cetrum. Exportă lemn, chereste, cărbune, orez ș.a. și importă produse textile, utlaje, mijloace de transport, produse alim. ș.a. — *Istoric*. Principat întemeiat de populația thepu în sec. 8, ocupat de tibetani în sec. 9, care impun lamaismul (din sec. 12, religie de stat). În sec. 18, principatul B. recunoaște suzeranitatea chineză. Timp de un sec. își apără autonomia internă amenințată de expansiunea britanică. Primul monarh ereditar al lui B. este instalat la 17 dec. 1907. În 1910, Marea Britanie recunoaște formal independența B., dar își asumă controlul asupra politicii externe a acestuia prin intermediul vicerelui Indiei (pînă în 1947). La 8 aug. 1949, prin tratatul semnat cu India, aceasta din urmă prela reprezentarea intereselor externe ale B., iar în 1961, și apărarea acestuia. B. este o monarhie parlamentară. Activitatea legislativă este exercitată de rege și de Adunarea Națională, iar cea executivă de rege, de șeful ordinului religios, lama, de Consiliul Regal și de Consiliul de Miniștri condus de suveran.

BHUTTO I, Zulfikar Ali B. (1928—1979), om de stat pakistanez. Președinte-fondator al Partidului Poporului din Pakistan. Președinte al republicii (din 1971); din 1973, prim-min. Răsturnat prin lovitură de stat militară a generalului Zia-ul-Haq în 1977, a fost executat în 1979. 2. **Benazir B.** (n. 1953), om politic pakistanez. Fica lui B. (1). Din 1984, lider în exil al Partidului Poporului din Pakistan și al Mișcării pentru Renasterea Democrației în Pakistan. Prim-min. (1988—1990).

Bi- ([s] lat. *bis* „de două ori”). Element de compunere cu sensul „doi”, „dublu”, „de două ori”, care servește la formarea unor adjective și a unor substantive.

Bi 1. Simbol chimic pentru *bismut*. 2. Simbol pentru *biot*.

BIAFO, mare ghețar de vale în M-ții Karakorum (N Pakistanului) între vf. Latok (7 468 m) și

Biblioteca Academiei Române

Buliah (6 294 m). Lungime max.: 68 km; supr.: 620 km².

BIALOWIEZA [biuovieza], parc național în NE Poloniei, în cursul superior Narew. Supr.: 5 069 ha. Creat în 1921 (reorganizat în 1947). Pădure de tip est-european (confiere și foioase) ce constituie principalul habitat al bizonului european (*Bison bonassus*).

BIALYSTOK [biuistoc], oraș în NE Poloniei, la NE de Varșovia; 263,9 mii loc. (1988). Nod de comunicații. Ind. textilă (lână), alim. și de prelucr. lemnului; produse ceramice; instrumente de precizie. Fundat în sec. 14.

BIANCHI-BANDINELLI, Ranuccio (1900—1975), arheolog și istoric italian. Specializat în istoria artei etrusce și romane („Arheologie și cultură”; „Roma, centru al puterii”; „Roma, sfinșit al artei antice”).

BIANU, Ioan (1856—1935, n. Făget, jud. Alba), filolog român. Acad. (1902), prof. univ. la București. Bibliograf („Bibliografia românească veche”, în colab.) și editor de texte românești vechi („Predicile” lui Antim Ivreanul, „Psaltirea” lui Dosoftei). Organizator și director al Bibliotecii Academiei Române.

BIANUAL, -Ă (< fr. + anual) adj. Care se produce, care apare de două ori pe an.

BIATLON (< fr. [i]; [s] bi + gr. *athlon* „luptă”) s.n. Intrecere sportivă compusă din două probe; spec. probă sportivă constând din alergare pe schiuri și tragere cu armă la țintă.

BIATOMIC, -Ă (< fr.) adj. Diatomic.

BIBAN (< bg.) s.m. Pește teleostean răpitor, de apă dulce și salmăstră, răspândit în Europa și Asia de Nord, lung de 25—35 cm, de c. 2 kg, cenușiu-verzui, cu 5—9 dungi negre transversale pe flancurile corpului și cu carne albă, gustoasă (*Perca fluviatilis*). □ B-soare = pește teleostean răpitor și dăunător pisciculturii (distruge puietul și icrele), lung de 10—20 cm, verde-albăstrui cu pete portocalii și verzui, originar din America de Nord (*Lepomis gibbosus*); sorete.

BIBAZIC, -Ă (< fr.) adj. Dibazic.

BIBELOU (< fr.) s.n. Obiect de artă decorativă, de mici dimensiuni.

BIBER (< germ.) s.m. 1. (ZOO.) Castor. 2. Blână de biber (1).

BIBER, glaciațune care a avut loc la sfârșitul Pliocenului. Numele provine de la un riu din S Germaniei.

BIBERET (< germ.) s.m. 1. Blăniță de culoare maro-roșcată, obținută prin sacrificarea mieilor carnabat la vârsta de 3—4 luni; părul este tuns la 1,5 cm, imitând blana de biber. 2. Pluș de culoare gri sau maro din lână sau din fire sintetice, cu tușeu moale, folosit pentru garnitură de gulere, manșete etc.

BIBERI, Ion (n. 1904, Turnu Severin), medic și scriitor român. Romane și nuvele („Oameni în ceață”, „Proces”), eseistică literară („Studii asupra literaturii contemporane”, „Poezia, mod de existență”), traduceri.

BIBERON (< fr.) s.n. Flacon, sticlă la care se atașează o tetină și care servește la hrănirea artificială a sugariilor.

BIBESCU, familie de boieri din Țara Românească. Mai importanți: 1. **Dimitrie B.** (1750—1831), mare vornic și apoi mare logofăt. Important rol politic în timpul domniei lui Grigore Dimitrie Ghica (1822—1828). 2. **Gheorghe B.** (1802—1873, n. Craiova), domn al Țării Românești (1842—1848), ales de Extraordinara Obștească Adunare. Fiul lui B. (1). A abdicat la 13/25 iun. 1848 de teama revoluției. 3. **George Valentin B.** (1890—1941, n. București), pilot român. Promotor al aviației sportive și al automobilismului din România. A înființat Clubul Aviatic Român (1909) și Liga Națională Aeriană (1912). Primul român aviator pilot (1910). Președinte al Federației Aeronautice Internaționale (1930). A întemeiat Automobil Clubul Român, a organizat și a participat la primele concursuri automobilistice în România. 4. **Marta B.** (1890—1973, n. București), scriitoare franceză de origine română. Soția lui B. (3). Romane evocând mediul saloanelor franceze

Ioan Bianu

Gheorghe Bibescu

George Valentin Bibescu

Marta Bibescu

(„Papagalul verde”, „La bal cu Marcel Proust”) și poezia peisajului românesc („Izvor, țara sălcilor”), memorialistică („jurnal”).

BIBIC (< magh.) s.m. (ORNIT.) Nagîi.

BIBICESCU, Ioan G. (1848—1924, n. sat Bernești, jud. Mehedinți), folclorist și publicist român. Autorul unei bogate colecții de lirică populară, completată cu balade, colinde, strigături și ghicitori („Poezii populare din Transilvania”).

BIBIȚĂ s.f. 1. Pasăre din ordinul galiformelor, mai mică decît o găină, cu o proeminență cornoasă pe cap și cu penajul pestrîț (*Numida meleagris*). Considerată strămoșul b. domestice. 2. Mică plantă din familia liliaceelor, spontană sau cultivată, înaltă de 20—30 cm, cu flori împetrite, albe, violete sau roșii (*Fritillaria meleagris*). Monument al naturii.

BIBILURI (< ngr.) s.n. Dantelă lucrată cu acul sau cusătură cu dințișori, aplicate ca garnitură la gulere, la mînci sau la poalele cămășii.

BIBLIA, colecție a cărților sfinte de la „Cartea Facerii” pînă la „Apocalipsă”. Carte sacră a creștinismului, B. are două părți: „Vechiul Testament” (redactat între sec. 13—2 î.Hr., acceptat și de mozaici) și „Noul Testament” (sec. 1—4 d.Hr.). Conținutul, eterogen, cuprinde mituri, doctrină religioasă, texte rituale și magice, rugăciuni, adevărul lui Dumnezeu despre creație și minciure, eseuri filozofice, meditații și coduri de morală practică, folclor, literatură în proză și versuri, coduri juridice, sfaturi medicale, agricole și gospodărești etc., aparținînd unui mare număr de autori. B. este cea mai răspîndită carte din lume, fiind tradusă pînă acum în c. 1 800 de limbi. V. *Septuaginta*, *Vulgata*, *Biblia de la București*, *Palia de la Orăștie*.

BIBLIA DE LA BLAJ (1795), a doua traducere integrală a „Bibliei” în limba română, datorată lui Samuil Micu. Marchează un progres în evoluția limbii literare în raport cu versiunea anterioară (1688), a fraților Greceanu.

BIBLIA DE LA BUCUREȘTI (1688), prima traducere integrală a „Bibliei” în limba română, datorată fraților Șerban și Radu Greceanu și tipărită din inițiativa lui Șerban Cantacuzino, domnul Țării Românești. Monument al limbii române vechi, cu rol deosebit în dezvoltarea limbii literare.

BIBLIC, -Ă (< fr.) adj. Care aparține „Bibliei”; privitor la „Biblie”; din timpul evocat de „Biblie”; p. ext. străvechi.

BIBLIOBUZ (< fr.; [s] gr. *biblion* „carte” + fr. [auto]bus) s.n. Automobil de dimensiuni mari, în care se află o bibliotecă ambulantă care servește localitățile sau cartierele fără bibliotecă.

BIBLIOFAG, -Ă (< fr. [i]; [s] gr. *biblion* „carte” + *phag-* „a mîncă”) s.m. și f., adj. (Insectă și acarian) care se hrănește cu celuloza din hîrtie.

BIBLIOFIL, -Ă (< fr. [i]; [s] gr. *biblion* „carte” + *philos* „iubitor”) s.m. și f. Colectoran de cărți rare și prețioase.

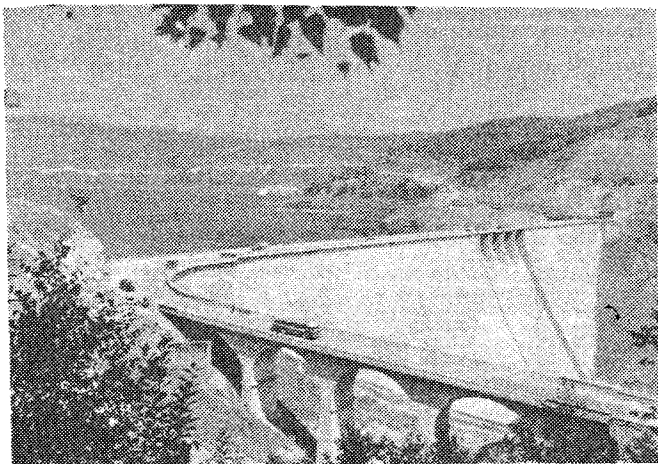
BIBLIOFILIE (< fr.) s.f. 1. Ramură a bibliologiei care se ocupă cu studiul cărților sub raportul rarității și al valorii lor artistice. 2. Pastune de a cunoaște, de a evalua și de a colecționa cărți rare, frumoase și prețioase.

BIBLIOFILM ([s] gr. *biblion* „carte” + engl. *film*) s.n. Copie fotografică pe film cu bandă îngustă a unui text (de valoare).

BIBLIOGRAF, -Ă (< fr. [i]) s.m. și f. Specialist în bibliografie.

BIBLIOGRAFIE (< fr. [i]; [s] gr. *biblion* „carte” + *graph* „descriere”) s.f. 1. Ramură a bibliologiei care se ocupă cu descrierea, aprecierea, sistematizarea și răspîndirea publicațiilor în scopul folosirii lor de către cititori. 2. Listă a scrierilor care se referă la o anumită problemă; material informativ asupra unei probleme; totalitate a operelor unui autor. 3. Carte care cuprinde repertoriul bibliografice; listă, publicație (periodică) care cuprinde titluri recent apărute.

BIBLIOLOG, -OAGĂ (< fr.; [s] gr. *biblion* „carte” + *logos* „studiu”) s.m. și f. Specialist sau cercetător în bibliologie.

Bicaz. Barajul hidrocentralei și lacul Izvorul Muntelui

BIBLIOLOGIE (< fr. [i]; [s] gr. *biblion* „carte” + *logos* „studiu”) s.f. Știință care se ocupă cu studiul cărții ca fenomen al vieții social-culturale, tratând despre istoria, tehnica alcătuirii, răspândirea și conservarea cărții.

BIBLIOMANIE (< fr. [i]; [s] gr. *biblion* „carte” + *mania* „nebuție”) s.f. Pasiune excesivă pentru cărți.

BIBLIORAFT (< *bibliotecă* + *raft*) s.n. Clasă de carton, cu un dispozitiv metalic în interior, pentru păstrarea corespondenței, a actelor etc.

BIBLIOTECAR, -Ă (< fr., germ.) s.m. și f. Persoană care are în grijă sa administrarea unei biblioteci.

BIBLIOTECĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Instituție de cultură în care se adună, se organizează și se păstrează fonduri de publicații (cărți, reviste etc.) și manuscrise pentru a fi folosite de cititori. Primele b. iau naștere în antic, în Mesopotamia, unde tablele de lut sînt păstrate în temple sau în palatele despoșilor; celebre sînt b. suveranului asirian Assurbanipal din Ninive, cele de la Alexandria, Pergam și Roma. În ev. med. manuscrisele sînt adăpostite în mănăstiri (Montecassino, St. Gallen), universități (Salamanca, Paris, Uppsala), la curțile princiare și regale (Laurentiana—Florența, Vaticană—Roma). În perioada Renașterii și mai ales după apariția tiparului iau naștere primele b. publice (Bodleiana ș.a.). Printre marile b. ale lumii se numără astăzi: Biblioteca Congresului, din Washington, Biblioteca Națională a Marii Britanii, din Londra, Biblioteca Națională, din Paris, Biblioteca „Lenin”, din Moscova, Biblioteca Germană, din Leipzig, Biblioteca Academiei Române, din București ș.a. ■ (INFORM.) Colecție centralizată de programe sau componente ale acestora, stocată și organizată în scopul înlesnirii activității de programare. 2. Cameră, sală în care se păstrează și se citește cărțile. ■ Mobilă, raft pentru păstrarea cărților. 3. Colecție de cărți (tipărite de o anume editură), prezentînd din punct de vedere grafic și tematic un caracter unitar.

BIBLIOTECOMIE (< fr. [i]) s.f. Ramură a bibliologiei care studiază organizarea și conducerea bibliotecilor.

BIBLIOTEHNICĂ (după fr. *bibliotechnie*) s.f. Tehnica producerii materiale a cărții.

BIBLIOTERAPIE (< *biblio-* + *terapie*) s.f. Tratatul anumitor boli nervoase cu ajutorul unor lecturi.

BIBORTENI, stațiune balneoclimaterică sezonieră, de interes local, situată în raza orașului Baraolt (jud. Covasna), în Depr. Baraolt, la 490

m alt. Numeroase izv. cu ape minerale carbogazoase, bicarbonatate, sodice, calice, magneziene, cunoscute și exploatare din 1892, indicate atît ca ape de masă, cît și pentru traterea unor afecțiuni. Buvețe pentru cură internă cu ape minerale. Stație de imbuteliere a apelor minerale.

BICAMERAL, -Ă (< fr.) adj. (Despțe un organ legislativ) Care este alcătuit din două adunări reprezentative, denumite în unele state camere (ex., în Marea Britanie, Camera Comunelor și Camera Lorzilor; în România, Adunarea Deputaților și Senatul).

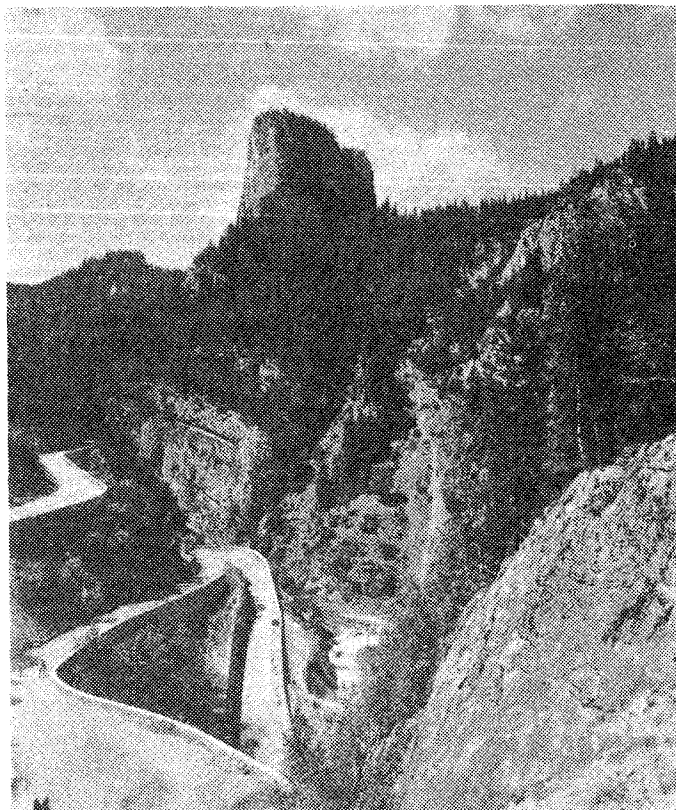
BICARBONAȚ (< fr. [i]) s.m. Denumire populară a carbonatului acid de sodiu.

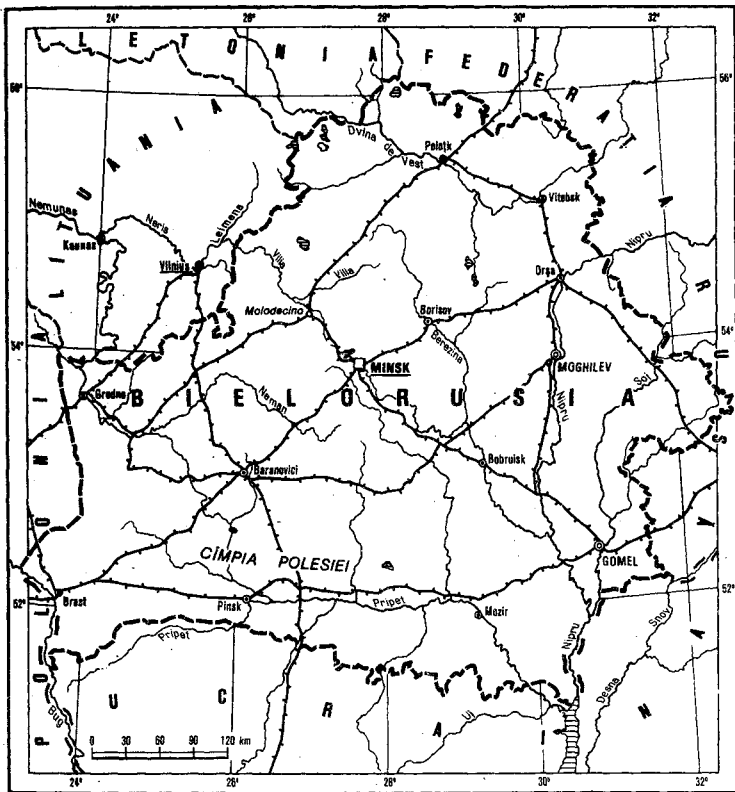
BICARBONAȚI (< fr.) s.m. pl. Carbonați acizi

BICARPELAR (< *bi-* + *carpelă*) adj. (Despțe gineceu) Format din două carpele.

BICAZ 1, Riu, afl. dr. al Bistriței moldovenești, la Bicaz; 42 km. Izv. din masivul Hășmașu Mare. În bazinul său superior se află Lacul Roșu și Cheile Bicazului. Importanță turistică. 2. Sector de vale îngustă, transversală, pe cursul superior al râului Bicaz (Carpații Orientali), făcînd legătura între Transilvania și Moldova. Lungime: 8 km (de la Lacul Roșu pînă în satul Bicazu Ardelean). Turism. Alpinism pe versanții abrupti. Rezervație complexă, geologică, floristică și faunistică (955 ha), cele mai interesante plante endemice fiind omagul (*Acontium romanicum*), vulturica de Pojorita (*Hierracium pojoritense*), firușă endemică (*Poa rehmani*) etc. Din fauna locală se remarcă două specii rare, un

Cheile Bicazului

bia), soprana română. Prof. univ. la Conservatorul din Chişinău. A interpretat pe marile scene ale lumii rolurile principale din „Boema”, „Aida”, „Norma”, „Dama de pică”, „Madame Butterfly” ş.a.

BIET, BIATĂ adj. 1. (Precedă nume de fiinţe) Vrednic de milă, de plîns; sărman. (Despre morţi) Răposat, regretat. 2. Vrednic de dispreg; neînsemnat, slab.

BIFA (< fr.) vb. I tranz. A face un mic semn, pentru control, anumitor cifre sau cuvinte dintr-un registru, dintr-o listă etc.

BIFAZAT, -Ă adj. (Despre sisteme electrice) În care cele două faze furnizează tensiuni egale şi de semne contrare.

BIFID, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre un os, tendon, muşchi) Cu extremitatea despărţită în două (ex. bicepsul).

BIFILAR, -Ă (< fr. [i]; [s] bi- + lat. *filum* „fir”) adj. (Despre circuite, suspensii etc.) Format din două fire.

BIFOCAL, -Ă (< fr.) adj. (Despre lentile) Prevăzute cu distanţe focale diferite.

BIFORĂ (< germ. [i]; [s] lat. *biforis* „cu două deschideri”) adj. (În stilul romantic şi mai ales gotic; despre o deschidere, o fereastră, o uşă) împărţită în două printr-o colonetă, fiecare

deschidere fiind terminată printr-un arc.

BIFTEC (< engl.) s.n. Friptură din muşchi de vacă, muiată în unt topit, condimentată şi puţin prăjită.

BIFURCA (< fr.) vb. I refl. A se despărţi în două ramuri, în două direcţii.

BIFURCAŢIE (< fr.) s.f. Loc unde se bifurcă un obiect, un drum, un râu etc.; bifurcare. **B.** unui râu se mai numeşte *difuvenţă* sau *ceal*.

BIG (< germ.) s.n. Linie de îndoire executată prin presare pe suprafaţa unei foi de carton.

BIGAM, -Ă (< fr., lat.) adj. s.m. şi f. (DR.) (Persoană) care se face vinovată de bigamie.

BIGAMIE (< fr.) s.f. (DR.) Infraacţiune care constă în încheierea de către o persoană căsătorită a unei noi căsătorii, fără ca prima să fi fost desfăcută legal.

BIGĂ (< fr.) s.f. Macara cu un braţ oscilant, articulată la partea inferioară şi comandat prin cabluri, folosită în construcţii şi la bordul navei.

BIG-BAND (cuv. engl.) [big bænd] subst. Mare ansamblu orchestral de jazz.

BIG BANG (cuv. engl.) [big bæng] subst. Teorie cosmologică ce explică expansiunea Universului printr-o mare explozie iniţială.

BIG BEND, parc naţional în S.U.A. (Texas),

în bazinul Rio Grande. Supr.: 324,8 km². Fundat în 1935. Peisaj muntos şi desertic cu numeroase obiective geologice. Floră şi faună specifică (peccary, puma). Turism.

BIGEMINISM (< fr.; [s] bi- + lat. *geminus* „dublu”) s.n. Aritmie cardiacă, manifestată prin contracţii de amplitudine scăzută (extrasistolă), apărute la un interval scurt după fiecare contracţie normală a inimii.

BIGHORN [bighorn], culme muntoasă granitică în V S.U.A. (Wyoming şi Montana), în M-ţii Stîncoşi. Lungime: 193 km; lăţime: 40—80 km; alt. max.: 4 015 m (Cloud Peak). Păduri de conifere. Vegetaţie de stepă alpină. Mici gheari. Turism.

BIGI-BIGI (< tc.) s.n. invar. Cofeturi orientale, făcute dintr-o pastă asemănătoare cu rahatul şi amestecată cu miez de nucă.

BIGOT, -Ă (< fr., germ.) adj. s.m. şi f. (Persoană) extrem de religioasă, fanatică şi mărginită în credinţa sa; habotnic.

BIGOTISM (< fr.) s.n. Fanatism religios.

BIGRIŢĂ (după fr. *bigritte*) s.f. Tub electronic cu patru electrozi: un anod, un catod şi două grile.

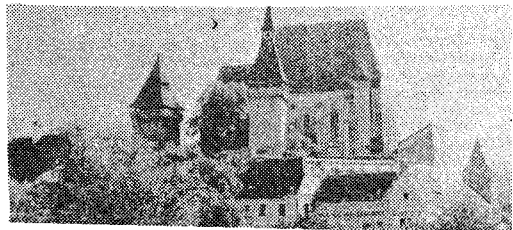
BIGUDIU (< fr.) s.n. Tub scurt de metal, de material plastic etc., folosit la ondulare părului.

BIHAR, stat în NE Indiei, în C. Gangelui; 173,9 mil km²; 69,9 mil. loc. (1981). Centrul ad-tiv: Patna. Expl. de cărbune, de min. de cupru şi fier; ind. siderurgică. Orez, lută, trestie de zahăr, tutun, porumb.

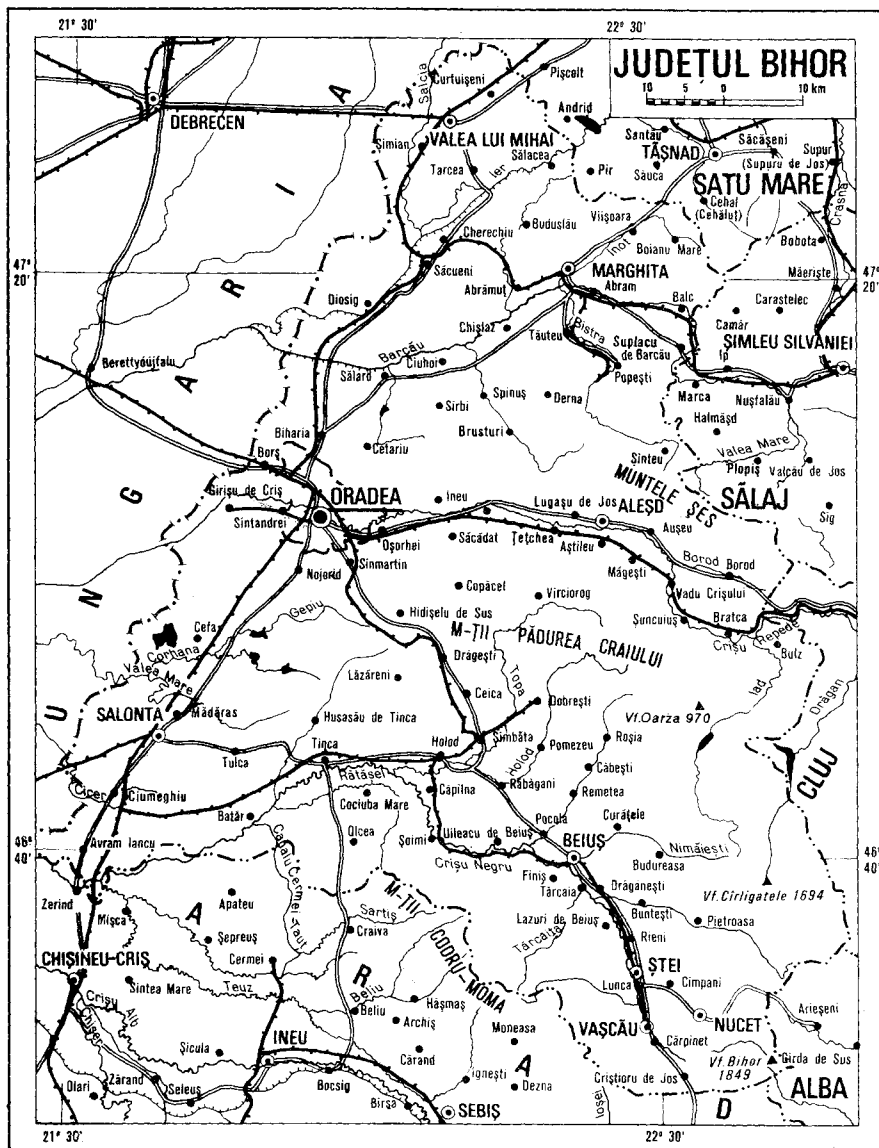
BIHAREA, cetate de pămînt (sec. 9—11) situată în satul Biharia, la NV de Oradea, centru al formaţiei statale de tip feudal conduse de Menumorut.

BIHARIA, com. în jud. Bihor; 5 967 loc.(1991). Centru viticol. Staţie de c.f. Pe terit. satului **B.** este atestată o locuire neîntreruptă începînd din neolitic.

BIHOR 1. Munţii —, masiv muntos constituind nucleul M-ţilor Apuseni, situat între obârşile văii lada la N şi ale Crişului Alb la S. Este alcătuit din roci cristaline, sedimentare (conglomerate, gresii, marne, calcare) şi eruptive. Alt. max.: 1 849 m (vf. Curcubăta Mare), Expl. de bauxită, min. polimetale, dactite şi calcare. Spectaculoase fenomene carstice: peşteri (Scârşoara, Focul Viu, Cetăţile Ponorului), avene, cascade, Izbulul şi Chelle Galbenei etc. Staţiune climaterică (Ştina de Vale). 2. Jud. în NV României, la graniţa cu Ungaria, pe cursurile superior şi mijlociu ale Crişului Repede şi Crişului Negru; 7 535 km² (3,17% din supr. ţării); 660 131 loc. (1991), din care 48,4 % în mediul urban; densitate: 85,2 loc./km². Reşed.: municipiul Oradea. Oraşe: Alesd, Beluş, Marghita, Nuceţ, Salonta, Ştei, Valea lui Mihai, Vaşcu. Comune: Ebe. Relief dispus în trepte descrescînde de la E la V, constituit dintr-o zonă muntoasă în E şi SE (M-ţii Plopiş, Pădurea Craiului, Vlădeasa, Bihor şi Codru-Moma), una deluroasă şi depresionară în mijloc (Dealurile Vestice, Depr. Beluş şi Vad-Borod) şi o reg. de cîmpie în V (compartmentul central al Cîmpiei de Vest: cîmpiile Crişurilor, Mierşugului, Bărcăului şi Ierului). Extensiunea mare a calcarelor din zona montană a determinat apariţia unor pitoreşti forme carstice reprezentate prin complexul carstic de la Pađiţ, Cetăţile Ponorului, Izbulul Galbenei, peşterile Meziad, Vadu Crişului, Peştera Vintului (cea mai lungă din ţară, 35 km de galerii), Vîrtop ş.a., numeroase doline, uvaluri, avene, polii, lapiezuri, chei etc. Climă temperat-continentală moderată, cu temp. medii anuale de 11°C în cîmpie şi în părţile joase ale dealurilor piemontane şi de 2—7°C în reg. montană. Precipitaţiile atmosferice variază de la 550 mm anual în cîmpie, la 700—1 000 mm în zona de dealuri şi peste 1 200 mm în munţi. Vînturi predominante dinspre V, NV şi SV. Reţeaua hidrografică pr. este reprezentată prin râurile Bărcău, Crişu Repede şi Crişu Negru cu variaţii mari de nivel (8—10 m) şi debit (2—29 m³/s), fapt ce a impus realizarea unor lucrări de îndiguire şi canalizare (Canalul colector al Crişurilor, 61 km, care leagă Crişu Repede de Crişu Negru între Tărian şi Tămaşda, Canalul

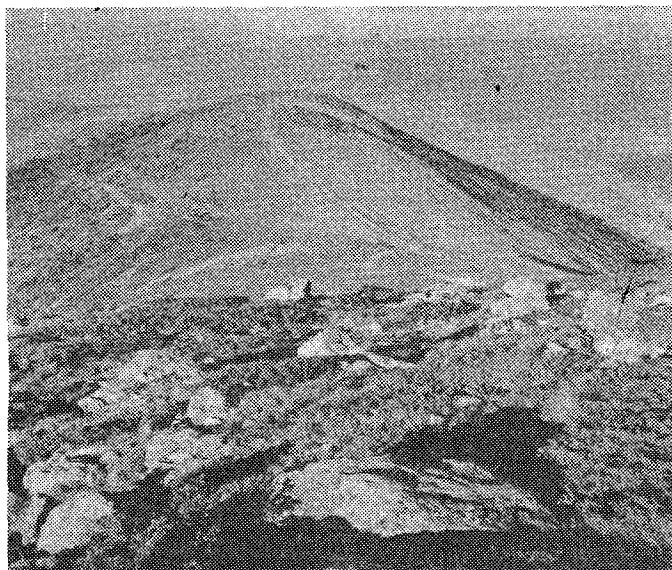
Biertan. Cetatea

Cermei-Tăuș, Canalul Culșer etc.). **Resurse naturale:** petrol (Suplacu de Barcău, Chișlaz, Abrămuș), lignit (Bratca, Vârzari, Ip, Voievozi, Tătăruș, Derna, Borumlaça, Cuzap, Cornișel, Budoi ș.a.), bauxită (Zece Hotare, Luncasprie, Virciorog, Roșia ș.a.), pirite cuprifere, molibden (Băița), marmură (Vașcău, Băița, Budureasa, Chișcău), calcare compacte (Cărpinet, Chistag, Borz, Șoimi, Remeși, Bratca ș.a.), granodiorit (Budureasa), gresii, argile (Șuncuș, Bălnaca); izv. cu ape termale (22—48°C) uneori mineralizate apar la Oradea, Băile Felix, Băile 1 Mai, Răbăgani, Tămășeu, Chișlaz, Săcueni, Marghita, Balc, Tinca ș.a. **Economia:** **Industria** jud. **B.** produce: energie electrică și termică (termocentralele de la Oradea, Salonta și Voivozi și hidrocentrala de la Aștileu), alumină (Oradea), mașini unelte (mașini de găurit, raboteze, ciocane pneumatice, mașini de filetat etc.), utilaje tehnologice pentru ind. metalurgică, accesorii pentru mijloacele de transport (Oradea, Salonta, Vașcău, Beiuș),

piese de schimb pentru tractoare și mașini agricole, utilaj minier (Ștei), diverse produse metalice (Marghita), lacuri, vopsele, coloranți, mase plastice, semipreparate pentru medicamente (Oradea), conf. și tricotate (Oradea, Marghita, Beiuș, Salonta, Nucet, Vașcău, Aleșd), încălț. (Oradea, Marghita), blănuri (Oradea), mobilă (Oradea, Salonta, Marghita, Beiuș, Ștei, Valea lui Mihai), cherestea (Tileagd, Săcueni, Ioaniș), mat. de constr. (ciment, var, cărămidă, prefabricate din beton, azbociment, produse refractare etc.) la Oradea, Aleșd, Chiștag, Ceica, Beiuș, Valea lui Mihai, Aștileu, obiecte din sticlă (Pădurea Neagră), produse alim. (Oradea, Salonta, Beiuș, Tinca, Vașcău, Valea lui Mihai, Diosig, Aleșd ș.a.). **Ind. poligrafică** (Oradea). **Agricultura** este variată ca structură, dispunând de un bogat fond agricol (491 425 ha, 1989), constituit din 299 770 ha terenuri arabile, 177 329 ha pășuni și fânețe naturale, livezi, vii etc. În 1989; supr. arabile

erau ocupate cu pomb (89 005 ha), griu și secară (74 054 ha), plante de nutreț (45 910 ha), cartofi, steclă de zahăr, floarea soarelui, legume etc. Producții însemnate de legume se obțin și în serele de la Oradea. Viticultura deține supr. apreciabile (2 458 ha, 1989) în arealul localității Valea lui Mihai, Diosig, Marghita, Ineu, Tileagd. În 1990, sectorul zootehnic cuprindea 466,1 mii capete ovine, 221,9 mii capete bovine, 348 mii capete porcine, 3 776,7 mii capete păsări. **Căile de comunicație** feroviare și rutiere de pe terit. jud. **B.** asigură realizarea unor legături lesnicioase ale României cu celelalte state ale Europei prin punctele de frontieră Borș, Episcopia Bihorului, Salonta, Valea lui Mihai. Prin aeroportul de la Oradea, jud. **B.** are legături directe cu capitala țării. În 1990, lungimea liniilor de c.f. era de 474 km, iar cea a drumurilor publice de 2 491 km (din care 573 km sînt modernizate). **Unități de învățămînt, cultură și artă** (1989—1991): 521 școli generale,

M-ții Bihor. Vf. Curcubăta Mare

23 licee, un institut de învățământ superior (la Oradea), muzee, 622 biblioteci, 150 cinematografe, teatre etc. *Turism.* Frumusețea și originalitatea peisajului natural (zone carstice, izbucuri, doline, peșteri, chei, defilee, rezervații geologice și floristice etc.), marea varietate a monumentelor istorice și de arhitectură (Palatul episcopal, în stil baroc, care adăpostește Muzeul Țării Crișurilor, Catedrala romano-catolică din Oradea, Cetatea din Fiiș, Turnul Cetății din Salonta, bisericile de lemn din Rieni, Brădet, Copăceni), bogăția elementelor etnografice și folclorice, prezența unor stațiuni balneoclimaterice și climaterice (Băile Felix, Băile 1 Mai, Tinca, Stina de Vale) etc. determină desfășurarea unui intens turism de sejur și de tranzit. Indicativ auto: BH.

BIHUN (< ucr.) s.n. Utilaj cu care se bat pe fundul mării țărșii necesari pentru așezarea carmelor.

BIHUNCA (< ucr.) s.f. Trasură mică și ușoară, cu o banchetă longitudinală pe care conducătorul stă călare.

BISK, oraș în Federația Rusă (C.S.I.), la SE de Barnaul; 233 mii loc. (1989). Nod de comunicații. Oțelărie electrică. Ind. chim., a chibriturilor și alim.

BIJAGÓS [bijăgós], arh. de 60 ins. în E. Oc. Atlantic, în apropierea țărmului Africii; 1,6 mii km². Ins. pr.: Orango, Caravela, Roxa, Bolama. Păduri tropicale de mangrove. Culturi de orez. Palmieri de cocos. Oraș pr.: Bolama. Intră în componența statului Guineea-Bissau.

BIJEȚIE (< fr.) s.f. (MAT.) Funcție bijectivă.

BIJUTERIE (< fr.) s.f. Obiect de podobață făcut din metal nobil (și pietre prețioase); giuvaer.

BIJUȚIER (< fr.) s.m. Persoană care execută sau vinde bijuterii; giuvaerger.

BIKANER, oraș în NV Indiei (Rajasthan), în desertul Thar, la V de Delhi; 287,7 mii loc. (1981, cu suburbiile). Nod de c.f. Ind. chim. Covoare și artizanat. În apropiere, expl. de azbest, gips și fosfați. Cetate, temple și palate. Fundat în 1485.

BIKINI, atol în NV Arh. Marshall (Pacificul occidental); c. 5 km². Poligon al S.U.A. pentru experiențe nucleare (1946—1956). Populația a fost evacuată în 1968.

BILABIAL, -Ă (< fr.) adj., s.f. (Consoană) la articularea căreia participă amândouă buzele.

BILABIAT, -Ă (< fr.) adj. (Despre corola sau calicul unei flori) Format din două buze (labii) (ex. la urzica-moartă).

BILANT (< germ.) s.n. 1. Reflectarea sintetizată a rezultatului unei activități pe o anumită perioadă; rezultatul unei activități dintr-o anumită perioadă. 2. (EC.) Inventarul a tot ceea ce posedă (activul) și a tot ceea ce datorează (pasivul) o întreprindere. Se stabilește anual sub forma unui document contabil. □ B. de teaur = b. ce se întocmește pe o perioadă scurtă dînd unei întreprinderi posibilitatea să se imprumute pe termen scurt apelînd la piața financiară. 3. (CONT.) Document care reflectă sintetic, în expresie valorică, în activ mijloacele economice după componența lor materială, iar în pasiv aceleași mijloace după sursele lor în cadrul unei unități economice, administrative etc. 4. (TEHN.) B. energetic = calcul referitor la sursele, reparația și consumul de energie, efectuat pe principiul conservării energiei. B. de materiale = relație de egalitate între suma cantităților de materiale intrate în proces tehnologic sau într-o instalație și suma cantităților de produse rezultate, inclusiv pierderile care au loc în timpul prelucrării. 5. (GEOGR.) Termen indicînd o sumă, o diferență sau un inventar de factori într-o anumită situație. □ B. hidrologic = raportul dintre cantitatea de apă căzută pe o suprafață într-o unitate de timp și diferitele forme de transfer ale acestei ape (infiltrare, scurgere, evaporare). B. radiativ = diferența dintre radiația absorbită și cea cedată de un cm² al suprafeței terestre într-o anumită perioadă de timp.

BILATERAL, -Ă (< fr.) adj. 1. Care are două părți (sau două laturi) opuse, simetrice. 2. Care privește în același timp cele două laturi sau cele două aspecte ale unui întreg. 3. (Despre o convenție, un act, un tratat etc.) Care este încheiat între două persoane, două state. **BILĂ¹** (< fr.) s.f. Lichid secretat de ficat, de culoare galbenă-verzuie, cu pH alcalin și gust amar; excretat în intestinul subțire, are rol în digestia și absorbția grăsimilor; fiere (1). **BILĂ²** (< fr.) s.f. Obiect sferic din metal, lemn, material plastic etc., cu variate utilizări. **BILĂ³** (< fr.) s.f. Piesă tronconică din lemn utilizată ca element al unor construcții auxiliare, provizorii (schele, eșafodaje etc.).

BILBAO, oraș în N Spaniei (Țara Bascilor), cel mai mare port al țării, pe canalul Nervión, la G. Biscaya (25,8 mii. trafic, 1985); 985 mii loc. (1987, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Expl. de min. de fier. Metalurgie, produse chimice și textile. Constr. navale. Pescuit. Universitate. Fundat în 1300.

BILBOR 1. Depr. întrămontană, de baraj vulcanic, în Carpații Orientali, între M-ții Călimani (la NV), Giurgeului (la V și SV) și Bistriței (la E), la 950 m alt., drenată de cursul superior al Bistricioarei. Relief colinar și de terase. Expl. de turbă. Izv. minerale bicarbonate-calcice. 2. Com. în jud. Harghita, pe Bistricioara; 2 951 loc. (1991). Expl. de turbă. Stațiune balneară cu ape carbogazoase, bicarbonate, calcice, magneziene, cu conținut bogat în fluor. Rezervație naturală floristică (mlaștina Pîrlu Doboreanului, 3,5 ha). Biserică de lemn (sec. 18).

BILCA, com. în jud. Suceava, pe Suceava; 3 734 loc. (1991).

BILCIUREȘTI, com. în jud. Dimbovița, pe Ialomița; 1 917 loc. (1991).

BILDUNGSROMAN (< germ. Bildung „educație”) s.n. Roman care prezintă procesul de formare a personalității morale și intelectuale a personajului principal, prin intermediul experienței directe („Anii de ucenicie ai lui Wilhelm Meister” de Goethe, „Muntele vrăjit” de Thomas Mann).

BILD ZEITUNG [bilt ȝaitung], cotidian german fondat la Hamburg, în 1952, de Axel Springer.

BILED, com. în jud. Timiș; 6 107 loc. (1991). Mat. de constr. Topitorie de cîneșă. Stație de c.f.

BILET (< fr., rus) s.n. 1. Scrisoare mică, de cîteva rînduri. 2. Mic imprimat care atestă un drept: de a ocupa un loc (b. de teatru), de a călători cu un vehicul (b. de tren), de a participa la un joc (b. de loterie) etc. □ (FIN.) B. de bancă = instrument de plată care utilizează suportul de hîrtie și reprezintă principala formă de monedă fiduciară. Bilete de teaur = bani de hîrtie neconvertibili, puși în circulație de stat, de obicei în cîupiuri mai mici decît bannotele. B. la ordin = înscris prin care emitenții își la obligația să plătească beneficiarului o sumă de bani la o anumită scadență.

BILETĂ (< fr.) s.f. Tașă.

BILEȚE DE PAPAGAL, revistă literară, apărută cu mari intermitențe la București, zilnic sau săptămînal, din 1928 pînă în 1945, sub conducerea lui T. Argehi.

BILIAR, -Ă (< fr., germ.) adj. Care este în legătură cu bila, cu elaborarea ei sau cu canalele și vezicula biliară (canale hepatice, canalul cistic și coledoc). □ Calcul b. = calcul format din săruri biliare. Aczii biliari = acizii glicocolic și taurocolic, componenți esențiali ai bilei, cu rol important în absorbția grăsimilor în intestin. Pigmenți biliari v. bilirubina și biliverdina.

BILIARD (< fr.) s.n. Joc în care un număr de bile² (de obicei trei), colorate în roșu și alb, sînt mișcate prin lovirea uneia dintre ele cu tacul, în scopul realizării a cit mai multe puncte. ■ Masă specială pe care se joacă acest joc.

BILINGV, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care vorbește în mod curent două limbi. 2. Scris în două limbi. □ Dicționar b. = dicționar care cuprinde cuvintele unei limbi traduse în altă limbă.

BILINGVISM (< fr.) s.n. Situația celui bilingv (1).

BILION (< fr., germ.) s.n. Număr egal cu o mie de miliarde (în Marea Britanie, Germania, România etc.) sau cu un miliard (în S.U.A., C.S.I., Franța etc.).

BILIOȘ, -OASĂ (< fr., lat.) adj. Care prezintă un exces de secreție biliară. □ Temperament b. = temperament irascibil.

BILIRUBINĂ (< fr. [i]; [s] lat. bilis „bilă” + ruber „roșu”) s.f. Pigment biliar de culoare galbenă-brună, derivat al hemoglobinei, prezent în sînge, în bila² și în calculii biliari.

BILIVERDINĂ (< fr.; [s] lat. bilis „bilă” + viridis „verde”) s.f. Pigment de culoare verde, derivat prin oxidare din bilirubina.

BIOBIBLIOGRAFIE (< fr.) s.f. Scriere care cuprinde date privind biografia unui autor și lista analitică a lucrărilor lui.

BIO-BIO, ruzii în centrul statului Chile; 380 km. Izv. din Anzi Patagonezi și se varsă în Oc. Pacific la Concepcion printr-un estuar. Navigabil în amonte, pînă la Nascimento.

BIOCATALIZATOR (< germ.) s.m. Substanță organică sintetizată de organisme vegetale sau animale care activează procesele biologice. V. *enzimă*.

BIOCEOLOGIE (< fr.) s.f. Ramură a ecologiei care studiază proveniența, structura și evoluția temporospațială a bioceozelor.

BIOCENOZĂ (< fr. ii; [s] bio- + gr. *koinos* „în comun”) s.f. Comunitate de organisme vegetale (fitocenoză) sau animale (zoocenoză) care conviețuiesc într-un anumit mediu sau sector din biosferă (biotop). B. reprezintă un nivel supraindividual de organizare a materiei vii, în care membrii se află în strînse interrelații istorice, fiziologice și ecologice.

BIOCHIMIE (< fr. ii) s.f. Știință care studiază organizarea, structurarea și transformarea combinațiilor chimice în organisme vii. Este formată din b. statică sau descriptivă (descrie combinațiile chimice din organismele vii) și b. dinamică (cercetarea metabolismului). Primele concepții științifice privind starea de boală, ereditatea, regulile de viață, influența mediului înconjurător asupra organismului se datoresc lui Hipocrat din Kos, Galenus din Pergam, Ibn-Sina (Avicena), Paracelsus, Van Helmont ș.a. Descoperirile ulterioare au pregătit premisele pe baza cărora Lavoisier a demonstrat rolul oxigenului în procesele arderei și în respirația plantelor și animalelor, cercetările sale fondind subramuri ale disciplinei (b. vegetală și b. animală). Realizarea primelor sinteze *in vitro* (Fr. Wöhler, ureea, 1828; N.N. Zinin, anilina, 1842; H. Kolbe, acidul acetic, 1845 ș.a.) a demonstrat posibilitățile nelimitate ale sintezei organice, îndreptînd preocupările către elaborarea unor metode noi de determinare calitativă și cantitativă a produselor rezultate în cursul reacțiilor biochimice, în această perioadă b. constituindu-se ca știință de sine stătătoare. În sec. 20, principalele direcții de cercetare au avut ca obiect: acizii nucleici, proteinele, enzimele, alcaloizii, carotenoidele, antibioticele, contracția musculară ș.a. Rezultatele obținute au răsplătit activitatea unor chimiști, biochimiști și medici (L. Pauling, H. Corey, J.H. Northrop, J.C. Kendrew, M.F. Perrutz, S. Moore, W. Stein ș.a.), cu Premiul Nobel. În ultimele decenii s-au dezvoltat și cercetările de b. industrială și b. cosmică. În România, contribuții în domeniu au avut: C. Davila, A. Bernath, I. Athanasiu, D. Călugăreanu, E. Riegler, V. Ciocîlteu, E. Macovschi, C. Bodea, C. Rabega ș.a.

BIOCHORIE (< engl.) s.f. (BIOL.) Parte a bioceozelor, cu durată de existență redusă, apărută ca urmare a unor condiții favorabile; în b. procesele care determină circulația materiei sînt intense. Sin. *microceoză*.

BIOCLAST s.n. Fragment de dimensiuni centimetrice, rezultat din triturarea naturală a părților scheletice ale unui organism, încorporat în masa unui sediment.

BIOCLIMATOLOGIE (< fr. ii) s.f. Ramură a climatologiei care studiază influența factorilor climatici asupra organismelor vii.

BIOCONSTRUIT (< bio- + construit) adj. (Despre o rocă sau un sediment) Care rezultă din activitatea fiziologică a unor organisme coloniale (ex. calcare recifale).

BIOCONVERȘIE (< bio- + conversie) s.f. Proces de transformare a unei forme de *bioenergie* în alta, în cadrul proceselor biologice.

BIOCURENT (< bio- + curent) s.m. Activitatea electrică prezentă în țesuturile și organele animale (ex. în scoarța cerebrală, în mușchii cardiaci).

BIODEGRADARE (< bio- + degradare) s. f. Proces de descompunere a substanțelor organice de către enzimele produse de organisme vii, în special bacterii și ciuperci microscopice.

Prin b. se asigură ciclul elementelor în natură. Există și substanțe care nu se supun acestui proces (*recalcitranta* moleculară).

BIODERMĂ (< fr.; [s] bio- + gr. *derma* „piele”) s.f. (BIOL.) Peliculă de alge, protozoare, roifere etc., care acoperă părțile scufundate în apă ale plantelor; perifiton.

BIODINAMICĂ (> fr.; [s] gr. *bios* „viață” + *dynamis* „forță”) s.f. Știința proceselor vitale active, de mișcare, care se petrec în organisme.

BIOELECTRICITATE (< bio- + electricitate) s.f. Curent electric produs de către organisme vii.

BIOENERGIE (ii) (< bio- + energie) s.f. Energie produsă prin activitatea fiziologică a organismelor vii (electrică, termică, luminoasă etc.). În concepția medicinei orientale, b. reprezintă componenta imaterială a corpului.

BIOENERGETICĂ (> bio- + energetică) s.f. Ramură a biofizicii care studiază mecanismele și legăturile transformării energiei în cadrul proceselor desfășurate în sistemele biologice vii, precum și procesele energetice din biosferă.

BIOFIL (< gr. *bios* „viață” + *philos* „iubitor”) adj. Calitatea unor elemente chimice caracteristice biosferei de a se concentra în corpul viețuitoarelor (ex. carbonul, oxigenul, calciul etc.).

BIOFILTRU (< fr. ii) s.n. Instalație de epurare a apelor de canal cu ajutorul bacteriilor aerobe, compusă dintr-o încăntă umplută cu material granular și acoperită de o membrană încăntată cu bacterii.

BIOFIT, -Ă ([s] bio- + gr. *phyton* „plantă”) adj. Care trăiește pe un alt organism, fără a-i dauna și cu care se află în echilibru biologic (ex. specii de microbi ce trăiesc pe piele sau pe mucoase). În anumite condiții (scăderea rezistenței organismului, exaltarea virulenței microbilor) echilibrul se rupe și se produce imbolnăvirea gazdei.

BIOFIZICĂ (< fr. ii) s.f. Ramură a biologiei al cărei obiect îl constituie studiul fenomenelor și proceselor fizice și fizico-chimice care se desfășoară în organismele vii, precum și influența factorilor fizici asupra acestora. În prezent, b. s-a separat în cîteva ramuri independente: radiobiologia, bioenergetică, fotobiologia, biomecanică ș.a.

BIOFOND s.n. Totalitatea speciilor și comunităților dintr-un spațiu dat sau biotop.

BIOGAZ (< fr. ii) s.n. 1. Amestec de gaze conținînd în cea mai mare parte metan, rezultat din descompunerea unor compuși organici (ex. celuloză, uree, pectine etc.) de către microorganismele anaerobe. 2. Combustibil obținut printr-un proces de fermentație dirijată a *biomaselor*, avînd puterea calorică de 19 000—25 000 kJ/Nm³.

BIOGEN, -Ă (< fr. ii; [s] bio- + gr. *gennao* „a naște”) adj. (Despre roci) Care a luat naștere prin activitatea organismelor.

BIOGENEZĂ (< fr. ii) s.f. Teorie (formulată de Fr. Redf, sec. 17) după care orice ființă provine din altă ființă ce i-a dat naștere; se opune teoriei generației spontane.

BIOGENOSFERĂ s.f. Învelișul de la suprafața Terrei în care există condiții pentru apariția și dezvoltarea vieții.

BIOGEOCENOZĂ s.f. Complex format dintr-o comunitate de plante (fitocenoză), o comunitate de animale (zoocenoză) și terit. ocupat de ele, cu particularitățile lui de sol, aer, apă.

BIOGEOCHIMIE (< germ.) s.f. Ramură a geochimiei care studiază relațiile dintre biosferă și celelalte biosisteme din punct de vedere chimic (compoziția chimică a organismelor și modul de participare a materiei vii și a produselor și de descompunere în procesele de migrație și de acumulare a elementelor chimice din scoarța terestră). Metodele b. sînt folosite și în prospectivile zăcămintelor de minerale utile.

BIOGEOGRAFIE (< fr. ii) s.f. Ramură a geografiei care studiază geografic biosfera, cauzele repartiției în spațiu a plantelor și animalelor, precum și elementele caracteristice fiecărei *bioceoză* și *biotop* (ecosisteme).

BIOGLIFE (< gr. *bios* „viață” + *glyphein* „a grava”) s.f. pl. Structuri de bioturbație superficiale realizate de organismele animale bentonice (anelide, moluște, crustacee, trilobii etc.) în timpul activității lor biotice. Se disting urme de pași, de tirire, de hrănire și de îngropare ce redau aspecte distincte ale morfologiei ventrale a organismului. B. sînt caracteristice depozitelor sedimentare de apă puțin adîncă (lacustre, litorale).

BIOGRAF, -Ă (< fr. ii; [s] bio- + gr. *grapho* „a scrie”) s.m. și f. Autor de biografii.

BIOGRAFIC, -Ă (< fr. ii) adj. Privitor la biografie, care aparține unei biografii.

BIOGRAFIE (< fr. ii) s.f. 1. Scriere care expune (comentează și analizează) în scopuri documentare, istorice, portretistice, viața unor persoane. B. romanțată = povestirea literară sau literaturizată a vieții unei persoane celebre. □ B. socială = metodă de (auto)înregistrare a experienței de viață a indivizilor utilizată în studierea unor fenomene psiho-sociale, precum adaptarea și integrarea social-culturală, în vederea prezentării cît mai veridice a vieții acestora în condiții social-economice concrete. 2. Viața unei persoane; totalitatea evenimentelor existenței sale.

BIOINDICĂTORI (< bio- + indicatori) s.m. pl. Organisme care, prin prezența, numărul sau intensitatea dezvoltării lor, servesc drept indicatori ai unor procese naturale sau anumitor condiții de mediu, ai prezenței anumitor substanțe în apă sau în sol, ai gradului de poluare ș.a.

BIOINGINERIE (< bio- + inginerie) s.f. Știință care se ocupă cu studiul proceselor de bioconversie, elaborînd metode și tehnici de aplicare a acestora pe scară industrială.

BIOKO, ins. vulcanică în G. Guineei, la 32 km de țărmul Africii (Guinea Ecuatorială); 2 mi km²; 105 mi loc. (1984). Oraș pr.: Malabo (capitala statului). Relief montan (3 008 m), cu păduri tropicale din esențe prețioase. Plantații de cacao, cafea, bananieri și palmieri de cocos. Pînă în 1973 s-a numit *Fernando Poo*, iar pînă în 1979 *Macias Nguema Biyogo*.

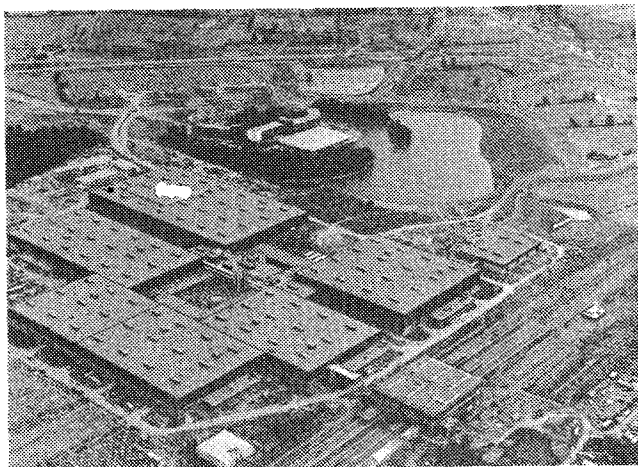
BIOLOT (< fr. ii; [s] gr. *bios* „viață” + *lithos* „piatră”) s.n. Rocă sedimentară formată prin acțiunea complexă a organismelor vegetale (fitobiotite) sau animale (zoobiotite), în urma depunerii resturilor biogene după moartea acestora (acumularea de cochilii, spiculi de spongieri, alge calcareoase și frustule de diatomee). Poate fi *caustobiotit* (cărbuni, bitumene) și *acustobiotit* (diatomite, calcare). Este utilizat ca generator de energie și în ind. mat. de constr.

BIOLOGIZĂ s.f. Descompunere a materiei organice prin intermediul organismelor vii.

BIOLOG (germ. ii) s.m. Specialist în biologie.

BIOLOGIC, -Ă (< fr. ii) adj. Care aparține vieții sau biologiei, privitor la viață sau la biologie. □ *Orientări biologice în sociologie* = curente în sociologia din a doua jumătate a sec. 19, care extrapolază legăturile biologice în sfera socialului. V. *antropologie, biosociologie, darvinism social, organicism, rasism*.

BIOLOGIE (fr. ii; [s] bio- + gr. *logos* „studiu”) s.f. 1. Știință al cărei obiect de studiu îl constituie materia vie sub toate aspectele ei, originea, dezvoltarea, variabilitatea formelor de viață (plante și animale) și legile care le guvernează. Primele încercări de sistematizare a cunoștințelor biologice datează încă din antic. (Aristotel, Teofrast), dar aria de investigare și metodele de lucru se confundau cu cele ale botanicii, anatomiei sau chiar medicinei. După descoperirea microscopului (A. von Leeuwenhoek, c. 1675) b. tinde să se individualizeze, în timpul Renașterii și în secolele următoare diferențindu-se pe ramuri. Termenul de b. a fost creat și introdus în știința în 1802 (Lamarck, Treviranus). Științele componente s-au diferențiat în funcție de obiectul de studiu: botanica, zoologia, anatomia, histologia, citologia, fiziologia, embriologia, microbiologia, ecologia, genetica, etologia ș.a. În sec. 20 b. își lărgeste aria prin apariția științelor de graniță:

Birmingham (1). Centrul național de expoziție „Bickenhill”

bazate pe psihologia experimentală și pe stabilirea unor „măsurî estetice” („Elemente matematice în artă”, „O teorie matematică a esteticii”).

BIRLIC (< tc.) s.m. 1. (Pop.) As (2). 2. Spețează verticală care trece prin mijlocul zmeului cu care se joacă copiii.

BIRLIC v. **Vasilii-Birlic, Grigore**.
BIRMANIA, -Ă (< *Birmania*) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Popor de rasă mongoloidă din grupa de limbi birmano-tibetană; s-a format ca națiune în Birmania (azi Uniunea Myanmar). De religie budistă. ■ Persoană care aparține acestui popor. 2. Adj. Care aparține Birmaniei sau birmanilor (1), referitor la Birmania sau la birmani. ■ (Substantivat, f.) Limbă din familia sino-tibetană, ramura tibeto-birmană, vorbită de b. (1)

BIRMANEZĂ (< *Birmania*) s.f. Rasă de pisici cu mască specifică și coadă stufoasă, originară din Asia de SE.

BIRMANIA v. **Myanmar, Uniunea**.
BIRMINGHAM [bɜːmɪŋgəm] f. Oraș în centrul Marii Britanii (Anglia); 2,62 mil. loc. (în 1987, cu suburbiile West Bromwich, Dudley, Walsall, Wolverhampton, Smethwick, Solihull etc., care formează conurbarea West Midlands). Nod de comunicații. Două aeroporturi. Mare centru ind.: siderurgie, utilaje, ind. de automobile (uzinele companiei „British Motor Corporation”), avioane, cauciuc sintetic (uzinele firmei „Dunlop”), material rulant, aparatură electrotehnice (uzinele trustului „General Electric”), produse chimice, poligrafice, produse zaharose. Vechi centru manufacturier. Universitate. Muze. 2. Oraș în S.U.A. (Alabama), în M-ții Apalași; 923,4 mil. loc. (1987, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Expl. de cărbuni și min. de fier. Metalurgie (uzinele trustului „United Steel Corporation”); avioane, produse chim.; ind. bumbacului și a tutunului. Universitate (1842).

BIRNIC, -Ă (< *bir*) s.m. și f. Persoană de la care se percepe bir.

BIROBIDJAN, oraș în E Federației Ruse (C.S.I.), centru ad-tiv al Rep. Autonome Evreice; 82 mil loc. (1987). Ind. ușoară (peșături, tricotate, piel.), constr. de mașini și prelucr. lemnului.

BIROCRAT, -Ă (< *fr.*) adj., s.m. și f. (Persoană) care practică birocrațismul.

BIROCRAȚIC, -Ă (< *fr.*) adj. (Și adv.) Care caracterizează birocrațismul sau pe birocrați, care țin de birocrațism.

BIROCRATISM (< *rus.*) s.n. Metodă de conducere sau de activitate caracterizată prin rezolvarea strict administrativă a problemelor

publice, prin ruperea lor de realitate; preocupare excesivă pentru latura formală a problemelor și lipsa de interes pentru fondul lor.

BIROCRAȚIE (< *fr.*) s.f. Termen desemnând, în accepția clasică dată de M. Weber, tipul ideal de organizare caracterizat prin autonomia funcțiilor în raport cu persoanele ce le îndeplinesc și prin proceduri tehnice raționalizate. În literatura social-politică actuală, b. a dobândit un sens peiorativ echivalent cu munca rutinieră, lipsa de inițiativă etc. V. *birocrațism*.

BIROTICĂ (după *fr.*) s.f. Ansamblu de tehnici informatice (calculator, xerox, telefon, telefax etc.) folosite în activitățile administrative, de secretariat, de birou în general.

BIROU s.n. 1. Masă de scris prevăzută cu sertare și rafturi, închise cu uși sau cu obloane rulante. 2. Încăpere în care lucrează funcționarii.

■ Unitate a administrației de stat, fără personalitate juridică, inferioară unui serviciu. □ *Lucrări de b.* = lucrări cu caracter administrativ. 3. Cameră în care are cineva birou (1) și în care lucrează și profesează. 4. Denumire a unor organizații internaționale (ex. *Biroul Internațional de Măsuri și Greutăți*), a organelor lor (ex. *Biroul Internațional al Muncii*) sau a unor organisme colective pentru conducerea unor organizații, societăți etc. □ (EC.) *B. de reprezentare* = b. deschis de o bancă multinațională în afara țării de origine, având rolul de a furniza informații clienților și băncii mamă; nu efectuează operații bancare în mod direct. Reprezintă o formă elementară de multinaționalism bancar. *B. executiv* = organ de conducere a activității curente a unor organisme politice și de stat. 5. Grup de persoane alese de o adunare constituită pentru a conduce lucrările acesteia.

BIRT (< *scr.*) s.n. Mic restaurant, ospătarie.

■ (Înv.) Han, hotel cu ospătarie.

BIRTĂȘ (< *bir*) s.m. Persoană care ține un bir; hanșu.

BIRUȚI (< *magh.*) vb. IV tranz. 1. A învinge, a izbindi, a înfringe (un dușman, un adversar etc.). 2. Fig. A-și înfrîna (o pasiune, un sentiment etc.). ■ Fig. (Despre sentimente) a copleși.

BIRUINȚĂ (< *birui*) s.f. Victorie, izbîndă.
BIRUIȚOR, -OARE (< *birui*) adj., s.m. și f. (Persoană, armată etc.) care biruie; învingător.
BIRUNI (AL-BIRUNI), Abu Raihan Mohammed ibn-Ahmed (973—1048), călător, geograf, savant enciclopedist și filozof din Horezm. A scris în limba arabă. Op. pr.: „Istoria Indiei”, „Monumente ale generațiilor trecute”.

BIS (< *fr., lat.*) adj. invar. (Pe lângă un număr) A doua oară; repetat. ■ (Cu valoare de interj.)

Exclamație folosită de spectatori pentru a solicita repetarea unui număr sau a unei părți dintr-un program artistic, executarea suplimentară a unui număr etc.

BISA (< *fr.*) vb. I tranz. 1. A cere repetarea unui număr din programul artistic al unei reprezentații, reluarea unei arii. 2. A repeta o parte a programului (ex. o parte dintr-un concert), o bucată suplimentară etc. la cererea publicului.

BISĂPTĂMINAL, -Ă (< *bi-* + *săptămînal*) adj. Care are loc, care apare de două ori pe săptămîină.

BISCAYA (VIZCAYA sau **GASCOGNE** [gaskoʃn]), golf al Oc. Atlantic, între coasta de N a Spaniei și cea de V a Franței; 194 mii km²; ad. max.: 5 120 m. Lungime: c. 400 km. Coaste rectilinii. Furtuni violente. Marea max.: 6,7 m. Importantă zonă de pescuit. În el se varsă Garonne, Charente, Loara, Adour. Salinitate medie: 38‰/‰. Porturi pr.: Brest, Bordeaux, La Rochelle (Franța), Bilbao, San Sebastian, Santander (Spania).

BISCUIT (< *fr.*) s.m. 1. Produs alimentar obținut prin coacerea unor bucați ștanțate de aluat din făină albă de grâu, ingrediente specifice, bicarbonat de sodiu și carbonat de amoniu. 2. Semifabricat ceramic, neglazurat, ars o singură dată, utilizat la fabricarea faianțelor sau a porțelanului. 3. Lucrare de porțelan supusă la două arderi succesive și a cărei granulație imită marmura.

BISECT (după *fr. bissexe*) adj. An ~ = an calendaristic de 366 de zile, Ziua pe care anii biseși o au în plus față de anii calendaristici comuni se adaugă lunii februarie (29 de zile). Anii biseși se repetă din patru în patru ani; sînt biseși anii ale căror ultime două cifre formează un număr divizibil cu patru (excliptând anii: 1100, 1300, 1500 etc.).

BISECTOR, -OARE (< *fr.*) adj., s.f. 1. Adj. *Plan b.* = plan care împarte un diedru în două diedre congruente. 2. S.f. Semidreaptă cu originea în vârful unghiului, interioră acestuia, și care formează unghiuri congruente cu laturile unghiului.

BISEL (< *fr. [i]; [s] Bissel*) s.n. Dispozitiv de înscăiere în curbe a locomotivelor de viteză mijlocie, format dintr-un cadru triunghiular articulat la un capăt la șasiul locomotivei, iar cu capatul celălalt rezemat pe o osie alergătoare.

BISERICĂ, (lat. *basilica*) s.f. 1. Instituție a creștinismului, întemeiată de Hristos, care asigură comuniunea oamenilor cu Dumnezeu prin actul de credință și prin participarea la slujbele săvîrșite de cei înveștiți cu puterea Duhului Sfînt în vederea mîntuirii. Este alcătuită din totalitatea celor botezați și care cred în Hristos. □ *B. primară* = comunitate religioasă întemeiată de Iisus Hristos și reunind primii creștini. *B. universală* = larga comuniune a celor care cred în Iisus Hristos; semnul umanității răsămpărate prin Hristos. *B. locală* = manifestare a b. universale într-un loc, garantată de episcop, prin care orice b.l. se află în comuniune cu b. universală. Primele b.l. au fost organizate, după Cincizecime de apostoli lui Iisus Hristos. 2. Ansamblu credințiosilor reușiți într-o comuniune creștină particulară. □ *B. ortodoxă v. ortodoxie. B. catolică v. catolicism. B. protestantă v. protestantism. B. evanghelică (sau luterană) v. luteranism. B. reformată (calvină) v. calvinism. B. unitariană v. unitarism. B. anglicană v. anglicanism. B. romană unită cu Roma (greco-catolică) v. greco-catolic (uniți). B. baptistă v. baptism. B. lui Dumnezeu apostolică v. pentecostal. B. armeanogregoriană = confesiune creștină constituită de stat a Armeniei (301) despărțită de Patriarhia Ortodoxă de la Constantinopol (506). 3. Lăcaș de închinare public al creștinilor, în care este preamărit Dumnezeu și se săvîrșește liturgia.*

BISERICESC, -EAȘCĂ (< *biserică*) adj. Care aparține bisericilor, privitor la biserică.

BISERICOS, -OĂȘĂ (< *biserică*) adj. Evlavios, religios.

BISEXUAL, -Ă (**BISEXUAT**, -Ă) (< *fr. [i]*) adj. (BIOL.) Hermafrodit.

BISFENOID s.n. Formă cristalografică închisă, constituită din două perechi de fețe triunghiulare neparalele între ele (b. rombic) sau din patru fețe, triunghiuri isoscele simetrice în raport cu un ax cristalografic de gradul patru (b. pătratic).

BISHO, localit. în S Africii, centrul ad-tiv, al bantustanului Ciskei din 1981; 129 mii loc. (1986).

BISHOP [bɪʃəp], **Michael John** (n. 1924), virolog american. A descoperit genele normale care controlează procesele de hiperplazie. Premiul Nobel (1989) pentru medicină și fiziologie, împreună cu H.E. Varmus.

BISILABIC, -Ă (< bi- + silabic) adj. Compus din două silabe.

BISKRA (BESKRA), oraș în NE Algeriei, într-o oază la SV de Constantine; 129,6 mii loc. (1987). Nod de transport. Țesături de lână. Prelucr. mat. prime agricole (legume, măsline, curmale). Stațiune climaterică.

BISMARCK, Otto, prinț von (1815—1898), om politic german. Prim-min. al Prusiei (1862—1872; 1873—1890), a urmărit realizarea unificării Germaniei prin „fier și sînge”, purtînd războaiele împotriva Danemarckii (1864), Austriei (1866) și Franței (1870—1871). Cancelar al Imp. German (1871—1890), supranumit „cancelarul de fier”, a dus o politică internă dură. Fondator al imperiului colonial german, a dominat viața politică europeană mai bine de două decenii, fiind organizatorul de fapt al Triplei Alianțe.

BISMARCK 1. Arh. în componența statului Papua-Noua Guinee, situat în V Oc. Pacific (Malaezia), în NE ins. Noua Guinee; format din c. 200 ins. (New Britain, New Ireland, Amiralității, Lavongai ș.a.); c. 50,5 mii km²; c. 350 mii loc. (1987). Oraș pr.: Rabaul. Relief muntos vulcanic (alt. max.: 2 300 m, vf. Sinewit). Arbori de cacao, trestie de zahăr, cocotieri, porumb, tutun și bumbac. Descoperit în 1616 de navigatorii olandezi V. Schouten și J. Le Maire. 2. Oraș în N S.U.A., port pe Missouri, centru ad-tiv al statului Dakota de Nord; 86 mii loc. (1984, cu suburbiile). Expl. de cărbune. Rafinărie de petrol. Mașini agricole.

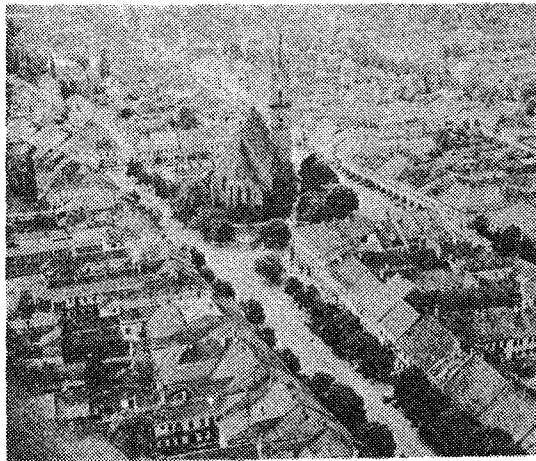
BISMUT (< fr. *ij*) s.n. Element chimic (Bi; nr. at. 83, m. at. 209, p.t. 271°C, p.f. 1 560°C), metal alb-lucios, cu nuanțe roșietice, casant, încrebunțat la obținerea aliajelor cu temperatura de topire joasă, iar sub formă de combinații în medicină. În cosmetică și în industria sticlei. A fost descoperit de chimistul francez E. Geoffroy în 1753.

BISMUTINĂ (< fr. *ij*) s.f. Sulfură naturală de bismut, de culoare albă-cenușie, formată în faza hidrotermală, întâlnită în zăcămintele de staniu, asociată cu bismut nativ, calcopirită, topaz etc. Prezintă aspect de agregate radiare sau mase compacte, este rea conducătoare de electricitate și se dizolvă în acid azotic, fiind principalul minereu de bismut.

BISOCA, com. în jud. Buzău; 3 266 loc. (1991).

BISSAU (BISSAO) [bɪsəu], cap. Rep. Guineea-Bissau, port la Oc. Atlantic; 120 mii loc. (1986, cu suburbiile). Aeroport internațional.

Otto von Bismarck

Bistrița (6). Vedere generală

Ind. alim. și cherestelei. Export de arahide și ulei de palmier. Fundat în sec. 17. Din 1974, cap. statului.

BISTRA 1. Rîu, afl. dr. al Timișului, în aval de Caransebeș; 57 km. Izv. din M-ții Țarcului și trece prin Oșen Roșu. Rîul B. străbate culoarul depresionar tectonic omonim, situat între M-ții Poiana Ruscăi, la N, și Țarcu, la S. Culoarul depresionar B. (27 km lungime, 2 km lățime și 58 km²) comunică spre E, prin pasul Poarta de Fier a Transilvaniei, cu Depr. Hașeg. 2. Com. în jud. Alba, pe Arieș; 5 566 loc. (1991). 3. Com. în jud. Maramureș, pe Vișeu; 5 244 loc. (1991). Expl. de calcare compacte. Mat. de constr.

BISTREȚ, com. în jud. Dolj, pe malul L. Bistreț; 5 204 loc. (1991). Cherhana. Două așezări getice (sec. 6 î.Hr.) și mare castru roman de pămînt, situat pe malul Dunării (sec. 2—3).

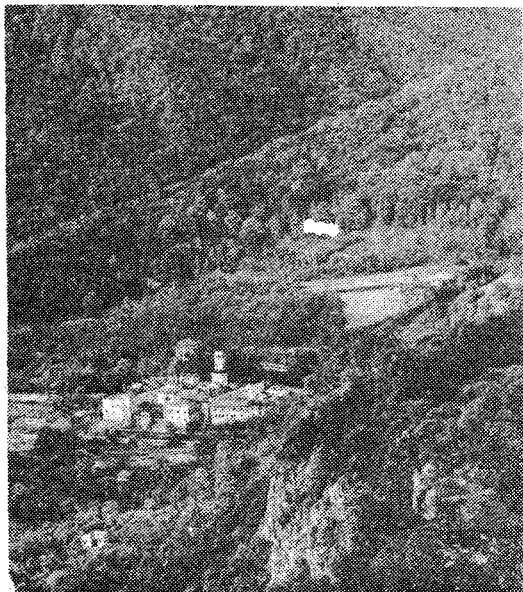
BISTRICIOARA, rîu, afl. dr. al Bistriței moldovenești (în lacul de acumulare Izvorul Muntelui); 55 km. Izv. din SE M-ilor Călimani. În bazinul său superior se află stațiunile balneoclimaterice Bilbor și Borsec.

BISTRITA 1. Rîu, afl. dr. al Siretului la sud de Bacău; 288 km. Izv. din M-ții Rodnei, străbate Depr. Dorneilor și trece prin orașele Vatra Dornei, Bicaz, Piatra-Neamț, Buhuși și Bacău. Hidrocentrale în cascadă pe cursul mijlociu și inferior (Stejaru, Piatra-Neamț, Roznov, Pingărași, Gîrleni, Bacău I și II etc.). Cursul B. a fost barat, creîndu-se lacul de acumulare Izvorul Muntelui Plutaric. Afl. pr.: Dorna, Neagra, Bistricioara, Bicaz, Țarcău. De la Izv. și pînă la confl. cu Dorna poartă numele de Bistrița Aurie. Pentru întreg cursul B. se mai folosește denumirea de Bistrița moldovenească spre a o deosebi de Bistrița ardelenă (2) și Bistrița oțeană (3). 2. Rîu, afl. dr. al Șieului (afl. al Someșului Mare); 65,4 km. Izv. din N masivului Călimani și trece prin municipiul Bistrița. Numit și Bistrița ardelenă. 3. Rîu, afl. dr. al Oțelului; 50 km. Izv. din M-ții Capășinii. Numit și Bistrița oțeană sau vilceană. 4. Munții Bistriței, sistem de masive muntoase în Carpații Orientali, drenat de Bistrița, situat între defileul Bistriței de la Zugreni în N și valea Bistricioarei la S. Creasta principală este fragmentată în masive (Pietrosu, Birnar, Grințieșu Mic și Mare, Budacu etc.), alcătuite din roci cristaline. Alt. max.: 1 859 m (vf. Budacu). Păduri de rășinoase. 5. Dealurile Bistriței, dealuri pe marginea de E a Pod. Transilvaniei, între pantele M-ților Călimani și Valea Dîpșă, drenate de Bistrița ardelenă (2), Șieu și Budac. Sint constituite dintr-o asociație de culmi deluroase. 6. Municipiu în depr. cu același nume, reșed. jud.

Bistrița-Năsăud; 86 587 loc. (1991). Termocentrală. Constr. de mașini și utilaje și de motoare electrice. Întrepr. de prelucr. lemnului (mobilă, articole din lemn, de uz casnic și tehnic), mat. de constr. (produse refractare, prefabricate din beton, cable de teracotă), textile (filatură de lână pieptănată), de sticlărie pentru menaj și alim. (produse lactate, panificație); ateliere de reparații. Fabrică de acumulatori pentru autoturism (din 1980). Centru pomicol (complex modern de depozitare și conservare a fructelor) și viticol. Colegiu tehnic. Numeroase monumente istorice: biserica ortodoxă (fostă biserică franciscană, sec. 13), biserica evanghelică (sec. 14—15, transformată în sec. 16), fortificații (sec. 15—16), clădiri din vechiul ansamblu comercial (sec. 16—17), case particulare (sec. 16). Muzeu cu secții de istorie, științele naturii, etnografie și artă plastică. Menționat documentar pentru prima oară în 1264, dar cu existență anterioară invaziei tătarilor (1241); devine oraș în 1349; important centru meșteșugăresc și comercial, a întreținut relații strînse cu Moldova. Între 1529 și 1546 (cu întreruperi) s-a aflat în stăpînire domnului Petru Rareș. Important centru al luptei de emancipare socială și națională a românilor din Transilvania. Școală luterană din sec. 16. Declarat municipiu în 1979. 7. Mănăstirea ~, situată în com. Vișoara, jud. Neamț, citorită înainte de 1407 de Alexandru cel Bun, căruia îi servește și de necropolă. Turn clopotniță zidit de Ștefan cel Mare (1498). În 1554, biserica este reconstruită de Alexandru Lăpușanu, de plan triconc, dezvoltat cu gronpniță și pridvor închis. Piatra-cilindru păstrează un ansamblu de pictură murală din sec. 16. 8. Mănăstirea ~ (în com. Costești, jud. Vilcea), citorită de boierii Craiovești înainte de 1491, refăcută în 1519, cînd este pictată de Dobromir din Tirgoviște. Refăcută din nou de Constantin Brîncoveanu în 1683. În 1710 este adăugat pridvorul bolniței. În 1846, Bibescu Vodă refăce biserica mănăstirii în stil neogotic. Este pictată, în 1855, de Gh. Tattarescu. Biserica bolniței este singurul edificiu din vechiul complex, cu picturi din 1513 și 1514.

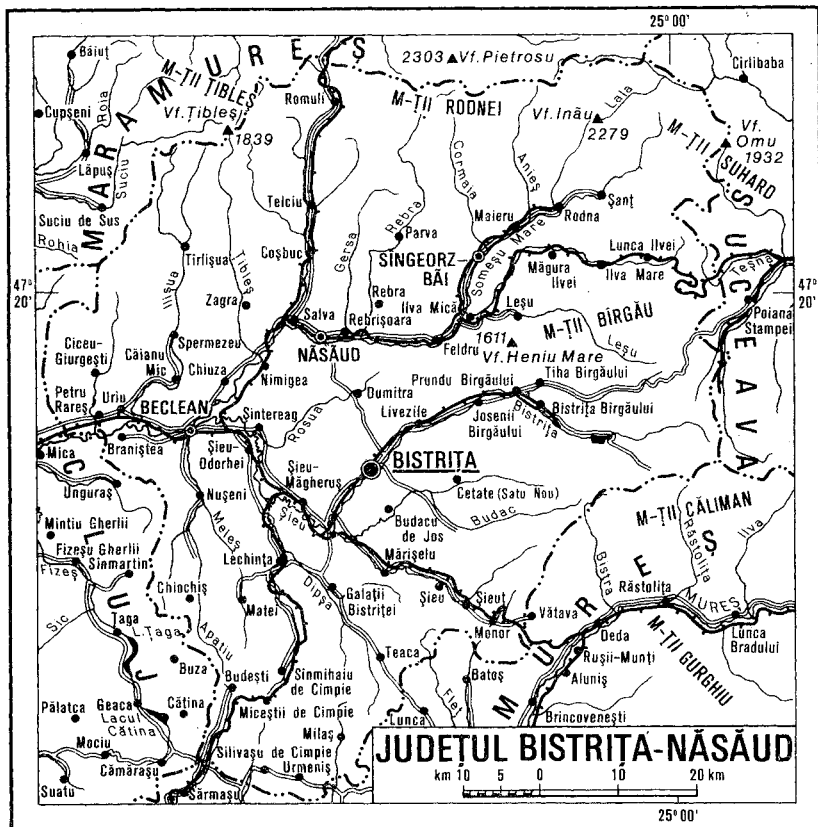
BISTRITA BIRGĂULUI, com. în jud. Bistrița-Năsăud; 4 537 loc. (1991). Cherestea. Stație de c.f.

BISTRITA-NĂSAUD, jud. în N României, în jumătatea septentrională a Transilvaniei, în bazinul superior al Someșului Mare; 5 305 km² (2,23% din supr. țării); 329 124 loc. (1991), din care 36,39% în mediul urban; densitate: 56,1 loc./km². Reșed.: municipiul Bistrița. Orașe: Beclean, Năsăud, Sîngeorz-Băi. Comune: 53.

Mănăstirea Bistrița (8)

Relief predominant muntos (M-ții Tibleş, Rodna, Bîrgău, Călimani), de dealuri și podiș (Dealurile Bistriței, Piemontul Călimanilor, partea de N a Pod. Transilvaniei și cea de NV a Pod. Someșan) în cadrul cărora se individualizează câteva depr. de tip subcarpatic (Bistrița, Dumitra, Șieu, Budac ș.a.). *Climă* temperat-continentală, moderată, cu diferențieri în funcție de unitățile de relief, supusă uneori, în timpul iernii, influenței maselor de aer polar. Temp. medie anuală este de 9°C în zona deluroasă și de 0°C în reg. montane înalte. Precipitațiile atmosferice variază între 650 și 1 400 mm anual. Vânturi predominante dinspre V. *Rețeaua hidrografică* este reprezentată de cursul superior al Someșului Mare care colectează numeroase râuri mai mici (Anieș, Ilva, Cormaia, Sălașu, Ilișua, Șieu, Meleș ș.a.). *Resurse naturale:* cărbuni (Budacu de Jos, Galații Bistriței), gaze naturale (Matei, Enciu, Stupini, Urmeniș, Monor ș.a.), min. neferoase sub formă de polimetale în care predomină plumbul, zincul și piritele cuprifere (Valea Vinului, Rodna, Parva, Valea Borcutului), grafit (Anieș, Maieru), marmură (Anieș, Cormaia, Parva, Singeorz-Băi), caolin (Parva, Singeorz-Băi); sare (Parva), roci de constr. (andezite, dacite, tufuri vulcanice, argile) la Măgura Ilvei, Singeorz-Băi, Anieș, Zagra ș.a.; păduri (peste 1/3 din supr. jud.), izv. cu ape minerale bicarbonatate, calice, sodice, magneziene, feruginoase, carbogazoase, clorurate (Singeorz-Băi, Anieș, Măgura Ilvei, Ilva Mare, Sanț, Rodna, Parva, Dumitra, Josenii Bîrgăului ș.a.). *Economia:* în 1989, industria era reprezentată prin 34 de

caracteristică societății bizantine. 2. Preocupare pedantă și oșoasă pentru aspecte marginale ale problemelor în dauna celor esențiale. 3. Valorificarea tradiției culturale bizantine și a spiritualității ortodoxe în opera unor scriitori ca: A. Manlu, I. Pillat, N. Crainic, V. Voiculescu sau a unor plasticieni ca A. Demian.

BIZANTINOLOG (< *bizantinologie*) s.m. Specialist în bizantinologie.

BIZANTINOLOGIE (< fr.; [s] fr. *byzantin* + gr. *logos* „studiu”) s.f. Disciplină care studiază istoria, literatura și arta bizantină.

BIZANȚ v. Imperiul Bizantin.

BIZAR, -Ă (< fr.) adj., adv. Cudat, straniu, neobișnuit, extravagant; supărat.

BIZARERIE (< fr.) s.f. Ciudățenie, extravaganta.

BIZERTA (BIZERTE [bizert]), oraș în N Tunisiel; port la M. Mediterană; 94,5 mii loc. (1984). Export de min. de fier, plumb și zinc. Metalurgia plumbului; ciment; prelucr. petrolului; constr. navale; pescuit. Cel mai nordic oraș al Africii. În al doilea război mondial, trupele aliate sub comanda generalului american O. Bradley, au învins pe cele germano-italiene (mai 1943).

BIZET [bizɛ]. **Georges** (1838—1875), compozitor francez. Unul dintre creatorii operelor naționale franceze. Stilul său vădește expresivitate melodică, forță dramatică, bogăție a armoniei și a ritmului, strălucire a coloritului orchestral („Pescuitorii de perle”, „Carmen”, „Djamileh”).

BIZET (< germ.) s.n. Bucată de piele care se pune ca garnitură la încălțăminte.

BIZON (< fr., lat.) s.m. Mamifer mare, din familia bovinelor, lung până la 3 m, înalt până la 2 m și cu greutatea până la o tonă, cu blana deasă, capul mare și coarnele mici, care trăiește astăzi în rezervații naturale în S.U.A. și Canada (*Bison bison*).

BIZOTĂRE (după fr. *biseautage*) s.f. Operație de formare a muchilor unui obiect de sticlă, a oglinzilor etc., executată prin șlefuire sau direct prin turnare.

BIZUJ (< magh.) vb. IV refl. 1. A se încrede, a se baza. 2. A se încumeta, a cuteza.

BIC, riu în Rep. Moldova, afl. dr. al Nistrului în amonte de Tighina; 155 km. În cursul superior trece prin înălțimile Codrilor, apoi prin Chișinău.

BICLES, com. în jud. Mehedinți; 3 057 loc. (1991).

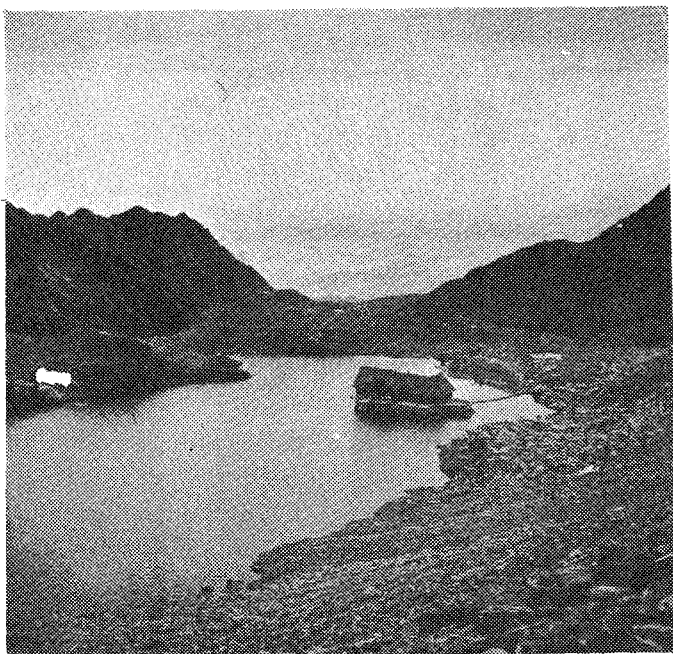
BIGUJ (< magh.) vb. IV intranz. și refl. A vorbi fără noimă, neinteligibil, a aiura, a delira. ■ A îngăima, a îngina.

BİJBIJ (onomat.) vb. IV 1. Intranz. A umbra sovrăitor; a orbecăi. 2. Tranz. A dibui, a pipăi prin întuneric. 3. Intranz. A mișuna, a furnica.

BİKOV, Konstantin Mihailovici (1886—1959), fiziolog rus. Elev al lui I.P. Pavlov. Contribuții în cercetarea funcțiilor creierului, a relațiilor reciproce dintre mediul extern și intern („Scaorță și organele interne”).

BİLBİJ vb. IV intranz., refl. și tranz. A pronunța cu ezitări sau nedeslușit cuvintele.

Georges Bizet

Lacul Bilea

repetind unele silabe; a gingăvi. ■ Refl. A se încurca în vorbire.

BİLCI (< magh.) s.n. Tîrg și nuț la date fixe; iarmaroc. ■ Fig. Gălăgie, hărmălaie.

BİLEA, lac glaciar în M-ții Făgăraș, la 2 034 m alt.; 0,46 km². Ad. max.: 11 m. Din el izv. riul cu același nume (22,5 km). Punct turistic. Cabană. Pe aici trece șoseaua transfăgărășană (inaugurată în 1974). Linie de teleferic (804 m diferență de nivel) între Bilea-lac și Bilea-cascădă (inaugurată în 1975). În jurul lacului B., există rezervația naturală complexă omonimă (120,40 ha), cu vegetație variată, constituită din tufărișuri de smîrdar (*Rhododendron kotschy*) și merisor (*Vaccinium vitis-idaea*) și numeroase alte plante, printre care rogozuri (*Carex pyrenaica*, *C. dactica*), garofița de munte (*Dianthus compactus*), floarea de colți (*Leontopodium alpinum*).

BİLJNA (< rus) s.f. (La pl.) Cîntece poematice rusești, cu tematică patriotică, socială și etică, însoțite de melodii, alcătuinte eposul eroic al Rusiei vechi. S-au format între sec. 11 și 16 și cuprind două cicluri principale: kievian, din care fac parte b. hauduicești despre Iliia Muromец ș.a., și novgorodian, din care face parte, de ex., b. — basm „Sadko”. Sin. *starină*.

BİLTENI, com. în jud. Gorj, pe Jiu; 7 544 loc. (1991). Expl. de petrol. Mat. de constr.

BİLVĂNEȘTI, com. în jud. Mehedinți; 1 353 loc. (1991).

BİNTUJ (< magh.) vb. IV intranz. (Despre fenomene ale naturii, epidemii etc.) A se produce, a se abate (cauzînd pagube, stricăciuni, necazuri etc.).

BİRCA, com. în jud. Dolj, pe Desnăpuți; 4 842 loc. (1991). Expl. de balast.

BİRCOACE s.f. Arbust din familia rozaceelor, înalt de 1—2 m, cu frunze mici, rotunde, nedînjate, pietroase și cu fructe globuloase, mici, roșii (*Cotoneaster integerrima*).

BİRFJ vb. IV tranz. A vorbi de rău, a calomnia, a defăima. ■ Intranz. A flecări.

BİRGĂU, Munții Birgăului, munți joși în Carpații Orientali, delimitați de riurile Someșu

Mare (la N), Coșna (la E), Bistrița ardeleană și Pasul Tihuța (la S), situați între M-ții Rodnei și M-ții Călimani. Alcătuiți din depozite sedimentare, străpunse de roci eruptive care au generat apariția mai multor virfuri vulcanice (Miroslava, 1 625 m, Heniu Mare, 1 611 m, Cucureasa, 1 392 m, Birgău, 1 362 m etc.). Pașuni. Creșterea animalelor.

BİRGĂUANI, com. în jud. Neamț; 4 476 loc. (1991). În satul Bălănești, biserică (1763).

BİRGHIȘ, com. în jud. Sibiu; 2 446 loc. (1991).

BİRIJ (< *bir* interj.) vb. IV tranz. A vorbi fără încetare, repede și neclar; a turul.

BİRLA, com. în jud. Argeș; 6 619 loc. (1991).

BİRLAD 1. Riu, afl. stg. al Siretului; 289 km. Izv. din Dealul Bour (Pod. Central Moldovenesc), traversează pod. cu același nume și trece prin Negrești, Vaslui, Bîrlad și Tecuci. Regim de

stepă cu variații mari de nivel și debit. Afl. pr.: Vaslui, Crasna, Racova, Tutova, Zeletin. 2.

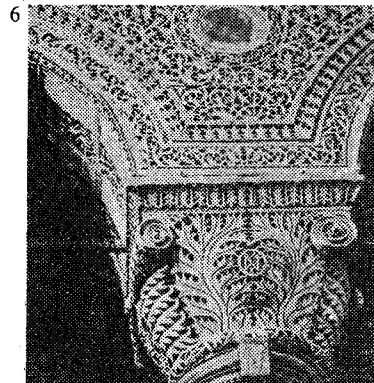
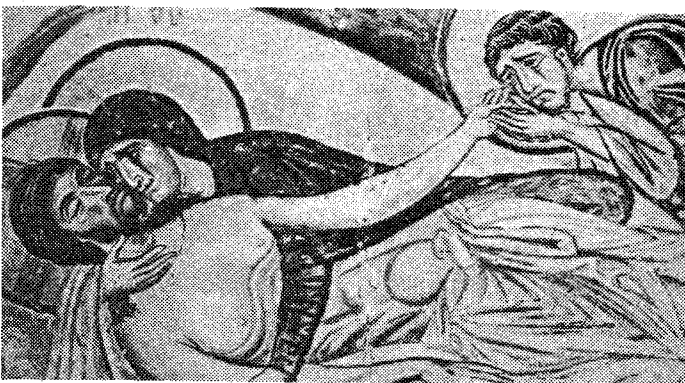
Podișul Bîrladului, unitate de podiș în cadrul Pod. Moldovenesc, cuprinsă între Siret, Prut, C. Moldovei și C. Română, străbătută de riul cu același nume. Relief cu numeroase coaste (Racovei, Iașilor), dealuri (Lohanului, Tutovei, Fălcu-

lui) și suprafețe degradate. Alt. max.: 561 m (Dealul Dorosănu). Diviziuni: Pod. Central Moldovenesc la N. Colinele Tutovei la S. Depr. Elanului la E. Viciicultură. Pomicultură. 3. Muni-

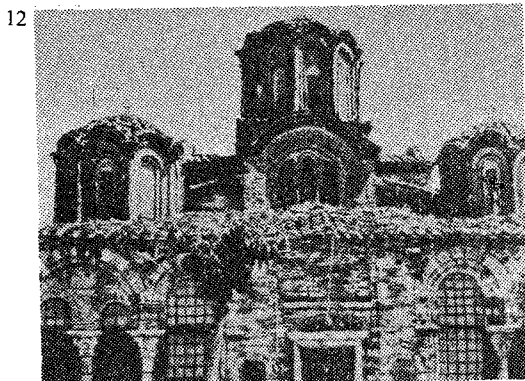
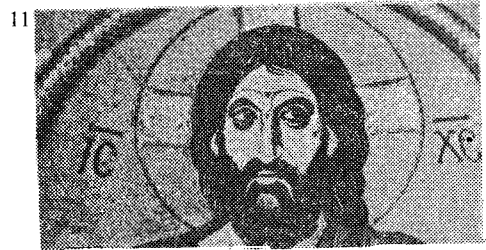
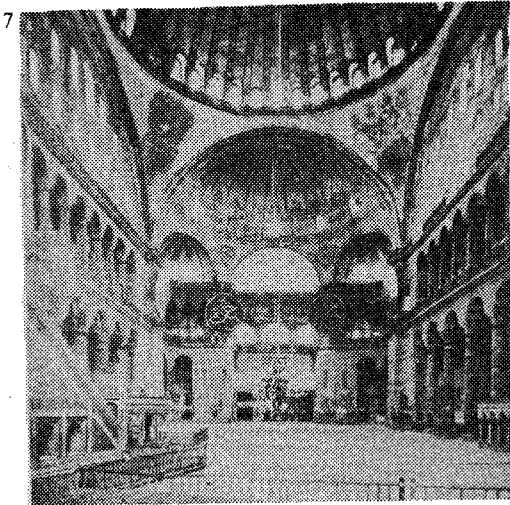
ciupiu în jud. Vaslui, pe riul cu același nume; 76 708 loc. (1991). Expl. de nisip metalurgic. Termocentrală. Ind. de prelucr. a metalelor; fabrici de rulmenți (din 1953); de elemente pneumatice pentru automatizare, de aparate de măsură și control, cărămidă și alim. (morărit, panificație, conserve de legume și fructe, preparate din carne, vinuri și băuturi alcoolice, uleiuri vegetale). Filatură și țesătorie de vigo-

nie. Topitorie de cînepă. Teatru. Muzeul memorial „V. Părvan”. Menționat documentar în 1401, dar cu o existență anterioară, vestigiile arheologice atestă o locuire din epoca fierului.

În evul mediu a fost principalul centru al Țării

1. Biserica Sf. Teodori (Mistra, Grecia, sec. 13); 2. „Triumful unui împărat”, relief în fideș (sec. 6); 3. Statuia colosală, din bronz, a unui împărat creștin (Barletta, Italia); 4. Mozaic în biserica Sf. Demetrios (Salonic, Grecia, sec. 7); 5. „Pîngerea lui Hristos”, frescă din biserica Sf. Pantelimon (Nerezine, Iugoslavia, sec. 12); 6. Capitel de la biserica Sf. Sofia (Istanbul, Turcia, sec. 6); 7. Interior din biserica Sf. Sofia (sec. 6); 8. Biserica Sf. Klement (Ohrida, Iugoslavia, sec. 13); 9. „Împăratul Iustinian cu suita”, mozaic din biserica San Vitale (Ravenna, Italia, sec. 6); 10. Țesătură de mătase (sec. 8); 11. „Pantocrator”, mozaic de pe cupola bisericii Daphni (Atena, Grecia, sec. 14); 13. „Coborîrea în infern” din Kahrie-Djami (Istanbul, Turcia, sec. 14).

de Jos a Moldovei, cu important rol meșteșugăresc și comercial. Declarat municipiu în 1968.

BÎRLĂDEANU, Alexandru (n. 1911, Comrat, Basarabia), economist și om politic român. Acad. (1955). Președinte al Senatului României (din 1990). Între 1948 și 1968 a deținut înalte funcții de partid și de stat.

BÎRLOG (< sl.) s.n. Viziuna ursului sau, p. gener., a oricărui animal (sălbatic). ■ Fig. Locuință, adăpost pentru om.

BÎRNA, com. în jud. Timiș; 1 753 loc. (1991).

BÎRNĂ (< sl.) s.f. 1. Grindă de lemn, obținută de obicei prin cioplirea cu barda a unui trunchi de arbore. 2. Unealtă pentru restabilirea secțiunii circulare a unor burle ovalizate la sonde. 3. Aparat de gimnastică format dintr-o grindă de lemn lungă de 5 m și lăță de 10 cm, dispusă orizontal la 1,20 m deasupra solului și pe care se fac exerciții de echilibru.

BÎRNOVA, com. în jud. Iași; 2 944 loc. (1991). Expl. de calcare. Centru viticol. Sanatoriu de tuberculoză. Mănăstire ctitorită în 1629—1633 de Miron Barnovschi. Stație de c.f.

BÎRSA 1. Riu, afl. stg. al Oltului la Feldioara; 66 km. Izv. din M-ții Făgăraș, de sub vf. Comisul și trece prin Zărnești. **2. Munții Birsei**, denumire dată munților din S depr. Birsei (Piatra Mare, Postăvaru, Măgura Codlei) formați din filș. Alt. max.: 1 843 m (vf. Piatra Mare). Obiective turistice. **3. Depresiunea Birsei**, depr. intramontană tectonică, în V_s. Depr. Brașov, cuprinsă în zona de curbură a Carpaților Orientali. Morfologic este o cîmpie aluvio-proluvială, slab fragmentată, cu câteva dealuri și cu zona centrală mlăștinoasă. Climă răcoasă cu inversiuni de temperatură. Străbătută de Olt cu afl. săi. Soluri fertile. Cunoscută și sub denumirea de Țara Birsei. **4.** Com. în jud. Arad, pe Crișu Alb; 2 067 loc. (1991). Mat. de constr.

BÎRSAN, -Ă (< Birsa) adj., s.f. (ZOOT.) 1. Adj., s.f. (Oaie) de rasă purcană din Țara Birsei. **2.** Adj. (Despre lina acestor oi) Cu firul lung și aspru.

BÎRSANA, com. în jud. Maramureș, pe Iza; 7 156 loc. (1991). Expl. de pămînturi colorate. Biserica de lemn (sec. 18).

BÎRSĂ s.f. Dispozitiv al plugului pe care se montează brăzdarul, cormana și plazul.

BÎRSĂNEȘTI, com. în jud. Bacău; 5 308 loc. (1991).

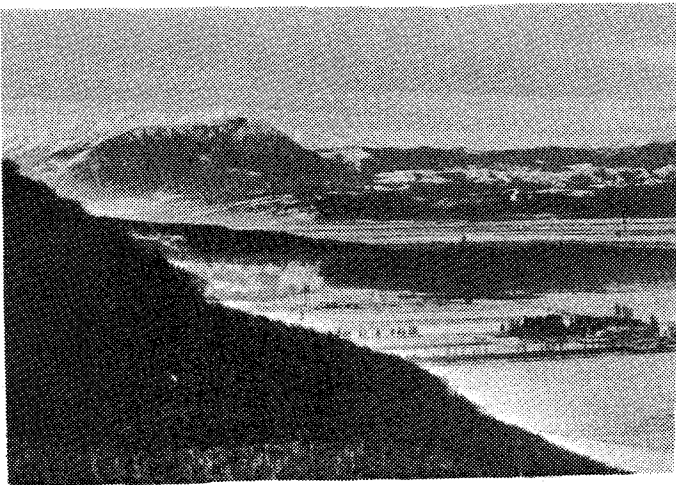
BÎRSĂU, com. în jud. Satu Mare; 2 928 loc. (1991). Expl. de nisip cuarțos.

BÎRSEȘTI, com. în jud. Vrancea; 3 837 loc. (1991). Așezare getică din prima epocă a fierului (sec. 7—6 î.Hr.).

BÎRZA, com. în jud. Olt; 2 618 loc. (1991).

BÎRZAVA 1. Riu, afl. stg. al Timișului, cu care confl. pe terit. iugoslaviei; 129 km (pe terit. României). Izv. din M-ții Semenicului, trece prin Reșița și Bocea (pe care le alimentează cu apă industrială și potabilă). Pe cursul său inferior (în parte canalizat) sînt orezării. Amenajări hidrotehnice: lacurile de acumulare Gozna, al hidrocentralei Crăinicel, Văliug (barajul construit în 1907—1909), al hidrocentralelor Grebla, Breazova și Secu (barajul construit în 1963). **2.** Com. în jud. Arad; 3 204 loc. (1991). Stație de c.f.

Björnstjerne Björnson

Țara Birsei

BÎSCA MARE, riu, afl. stg. al Buzăului, în bazinul superior al acestuia; 69 km. Izv. din M-ții Vrancei.

BÎSCA MICĂ, riu, afl. stg. al râului Bîsca Mare; 41 km. Izv. din M-ții Vrancei și confluează la Varlaam.

BÎTĂ s.f. 1. Băț lung și gros, de obicei cu măciule, folosit de ciobani; ciomag. **2.** Lovitură de bită (†).

BÎȚCA s.f. Virf sau proeminență rotunjită, de dimensiuni mici, situat pe o culme sau pe un versant; gilmă.

BÎȚCA DOAMNEI, înălțime (457 m alt.), la marginea de V a municipiului Piatra-Neamț, unde a fost descoperită o cetate geto-dacică (sec. 1 î.Hr.—1 d.Hr.) cu sanctuar și întărită cu ziduri de piatră.

BÎȚLAN (< bg.) s.m. (ORNIT.) Scîrc cenușiu.

BÎȚIL (< biz, interj.) vb. IV intranz. 1. (Despre insecte) A produce în zbor sunete caracteristice. **2.** A scînci sau a plînge.

BJÖRLING [biörliŋ], Jussi (1911—1960), tenor suedez. A făcut parte din ansamblul operei Metropolitan din New York. Repertoriu francez și italian.

BJÖRNSSON [biörnson], Björnstjerne (1832—1910), scriitor și ziarist norvegian. Nuvele inspirate din viața părinților, influențate de vechile saga („Synnove Solbakken”), drame istorice (trilogia „Sigurd Slembe”), psihologice („Paul Lange și Tora Parsberg”) și sociale („Peste puterile noastre”), balade și cîntece cu caracter folcloric, pătrunse de un vibrant patriotism. Premiul Nobel (1903).

BJÖRNSSON, Sveinn (1881—1952), diplomat și om politic islandez. Primul președinte al Rep. Islanda (1944—1952).

Bk, simbol chimic pentru berkelium. **BLACHEU (PLACHEU)** (< fr.) s.n. Piesă metalică sau de cauciu care se montează pe tocul sau pe virful tălpii încălțămîntului pentru a le proteja.

Birlad. Vedere generală

BLACK [blæk], **Joseph** (1728—1799), chimist și fizician scoțian. Fondator al calorimetriei (conceptul de căldură latentă, calorica, calorimetru cu gheață). A descoperit prezența dioxidului de carbon în aer.

BLACK [blæk], **Sir James (Whyte)** (n. 1924), farmacolog englez. Lucrări în domeniul farmacologiei umane și veterinare. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1988), împreună cu Gertrude Belle Elion și G.H. Hitchings.

BLACKBURN [blækbʌn], oraș în centrul Marii Britanii (Anglia); 221,9 mii loc. (1981, cu suburbiile). Nod de comunicații. Expl. de hule. Echipament electric. Ind. bumbacului și a hirtiei.

BLACKETT [blækɪt], **Patrick Maynard Stuart** (1897—1974), fizician englez. Prof. univ. la Manchester. Lucrări în domeniul fizicii nucleare și al radiațiilor cosmice. Premiul Nobel (1948).

BLACK HOLE (cuv. engl.) [blæchɒl] Gaura neagră.

BLACKPOOL [blækpʊ:l], oraș în Marea Britanie (Anglia), port la M. Irlandei; 280 mii loc. (1981, cu suburbiile). Export de cărbune. Prefabricate de beton. Stațiune balneară.

BLACK RIVER [blæk rɪvə] 1. Riu în S.U.A., afl. stg. al fl. Mississippi la La Crosse; 320 km. Izv. din reg. Marilor Lacuri. 2. Riu în S.U.A.; 480 km. Împreună cu White River se varsă în Mississippi. Navigabil c. 160 km.

BLAGA, Lucian (1895—1961, n. sat Lancrăm, jud. Alba), poet, dramaturg, filozof și eseist român. Acad. (1936), prof. univ. de filozofia culturii la Cluj. Inițial expresionist, cultivând vitalismul dionisiac, de esență nietzscheană („Poemele luminii”, „Pașii profetului”), lirica sa, deschisă miracolelor lumii, este străbătută de năzuința și deznădejdea cunoașterii, de setea de transcendent, de sentimentul dorului și obsesia morții („În marea trecere”, „Lauda somnului”, „La curțile dorului”). Poeziile sale postume celebrează simbolurile germinației, devenirea cosmică, dragostea. Ca dramaturg, de formulă expresionistă, interpretează original fondul mitic („Zamolxe”, „Tulburarea apelor”, „Meșterul Manole”) și istoric național („Avram Iancu”, „Anton Pann”) sau valorifică sugestiile psihanalizei („Daria”, „Fapta”). Autobiografia „Hronicul și cîntecul vîrștelor” urmărește formarea personalității sale intelectuale. Romanul autobiografic „Luntrea lui Caron” (publicat postum, 1990), este o cronică a destinului dramatic al autorului și al poporului român după al doilea război mondial. Aforisme și cugetări („Pietre pentru templul meu”, „Discobolul”). Traduceri din literatura universală

Lucian Blaga

(Goethe, Lessing, Hölderlin). Este autorul unui sistem filozofic original, organizat trilogial, care cuprinde cele cinci orientări ale filozofiei în tradiție kantiană: cunoaștere („Trilogia cunoașterii”), cultură („Trilogia culturii”), valori („Trilogia valorii”), cosmologie și antropologie („Trilogia cosmologică”), și are în centru ideea de mister. A criticat pozitivismul și scientismul, susținând ideea autonomiei filozofiei și a celorlate forme de creație. În teoria cunoașterii a pledat pentru un raționalism estetic, completînd mijloacele logice de cunoaștere (plus-cunoașterea) cu mijloace de natură supralogică (minus-cunoașterea); a teoretizat dogma ca metodă imprimîndu-i un sens epistemologic și metafizic. În explicarea creației culturale a apelat la categoriile inconștientului și a considerat stilul drept factorul definitoriu al culturii.

BLAGOEVRAD, oraș în SV Bulgariei, pe Struma; 71 mii loc. (1987). Preluc. tutunului, a lemnului și a bumbacului. Izv. minerale. Stațiune balneoclimaterică.

BLAGOSLOV! (< sl.) vb. IV tranz. (REL.) A binecuvînta.

BLAGOVESCENSK, oraș în Federația Rusă (C.S.I.), port pe Amur; 206 mii loc. (1989). Metalurgie, constr. navale; utilaj petrolier; preluc. lemnului; produse alim.

BLAGOVESTENIE (< sl.) s.f. (REL.; pop.) Bunavestire.

BLAHNIȚA 1. Riu, afl. stg. al Dunării; 55 km. Izv. din Platforma Strehaiei. Se mai numește Rogova. 2. **Cimpia Blahniței**, cîmpie în SV Olteniei, între marele cot al Dunării (la V) și rîul Drincea (la E), drenată de riul cu același

nume și limitată la N de Platforma Strehaiei. Alc. max.: 123 m. Cereale. Pășuni.

BLAJER, Andrei (n. 1933, București), regizor român de film. Preocupat îndeosebi de problemele actualității („A fost prietenul meu”, „Apoi s-a născut legenda”, „Diminețile unui băiat cuminte”, „Ilustrate cu flori de cîmp”, serialul TV „Lumini și umbre”).

BLAJ, oraș în jud. Alba, la confl. Tirnavei Mici cu Tirnava Mare; 23 371 loc. (1991), Combinat pentru industrializarea lemnului (mobila, plăci, plăci fibrolemnoase). Fabrică de accesorii pentru mașini-unelte. Produse alim. (brînzetură, panificație); mat. de constr. (prefabricate din beton, cărămidă, țiglă). Centru pomicol și viticol. Muzeu de istorie. Monumente: Palatul Episcopal (sec. 16—18), renovat și marit în 1837, azi muzeu, catedrala Sfînta Treime, în stil baroc (1749—1853), construită după planurile arhitectului italian Giovanni Martinelli, biserica parohială (sec. 18). Monumentul comemorativ al Adunării de la Blaj. Menționat pentru prima oară în 1271. Sediu unei episcopii unite (din 1738). În sec. 18 a devenit cel mai important centru al învățămîntului românesc din Transilvania („Școala de Obște” din 1754, „Școala Latinească”, un seminar, o tipografie din 1747); important centru al luptei românilor pentru emancipare națională în c... pleiadă de cărturari (S. Micu, Gh. Șincai, P. Maior, I. Budai-Deleanu, Gh. Barișiu, S. Bărnăușu ș.a.) au promovat curentul născut cultural cunoscut sub numele de „Școala Ardeleană”. Principalul centru al pregătirii și desfășurării Revoluției pașoptiste a românilor din Transilvania. Adunarea din 18/30 apr. 1848 a marcat începutul revoluției. Aici au avut loc la 3/15—5/17 mai 1848 Adunarea Națională a românilor (c. 40 000 de participanți), care a adoptat programul de revindicare, cu caracter burgeois-democratic al revoluției. Locul acestei adunări se numește de atunci, simbolic, „Cimpia Libertății”. A treia adunare de la B. din 2/14—16/28 sept. 1848 a respins uniunea forțată a Transilvaniei cu Ungaria. Tot la B., la 3/15 mai 1868 a fost semnat protestul public împotriva alipirii Transilvaniei la Ungaria, numit „Pronunciamentul de la B.”. În 1911, la aniversarea a 50 de ani de la înființarea ASTREI, s-au desfășurat mari manifestații pentru realizarea idealurilor de unitate națională, cu participarea unor mari personalități din toate provinciile românești. În oct.-nov. 1918, important centru organizatoric în vederea unirii Transilvaniei cu România.

BLAJIN, -Ă (< sl.) adj. Bun la inimă; blînd, pașnic. ■ Care exprimă bunătațe, blîndețe.

BLAKE [bleɪk], **Robert** (1599—1657), amiral englez. În timpul Revoluției Burgeze din Anglia a condus apărarea orașelor Bristol (1643) și Lyme (1643—1644) împotriva regalștilor. A distrus flota portugheză (1650), capturînd un preșos teazar, și s-a remarcat în luptele împotriva olandezilor și spaniolilor.

BLAKE [bleɪk], **William** (1757—1827), poet, grafician și pictor englez. Spirit vizionar, creatorul unei mitologii simbolice, anunțat prin poemele sale romanticism („Cinzece ale nevinovăției”, „Cinzece ale experienței”); proză poetică („Căsătoria cerului cu iadul”). A ilustrat cu expresive desene operele lui Young, Dante, „Cartea lui Iov”.

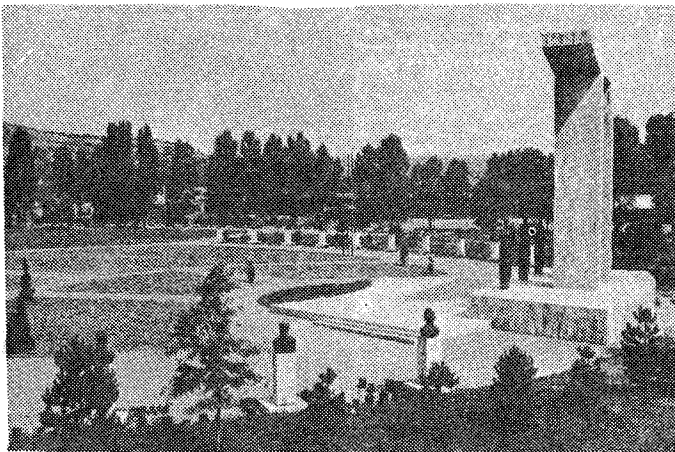
BLAM (< fr.) s.n. Dezaprobare publică a cuiva sau a ceva.

BLAMA (< fr.) vb. I tranz. A dezaproba (în public) pe cineva sau ceva; a vorbi de rău, a defăima.

BLANĂ (< bg.) s.f. 1. Pielea unor animale împreună cu invelişul puros. 2. Blana (1) prelucrată pentru a fi folosită la confecționarea unor articole de îmbrăcăminte sau pentru decorarea încăperilor. □ B. artificială = produs textil care imită b. naturală. Poate fi țesută, tricotată, înleiată. 3. Haină sau blană (2). 4. (Pop.) Scîndură groasă.

BLANC! (< germ.) s.n. 1. Piele de bovine sau de porcine, tabăcită vegetal, suplă și

Blaj. Cimpia Libertății

elastică, folosită în curelărie și în marochinărie. 2. Fișje de material insensibil adăugată la capetele bobinelor de film sau de bandă magnetică pentru a le proteja.

BLANC (< fr., engl.) s.n. (ROLIGR.) Spațiu alb care desparte două cuvinte tipărite.

BLANC [blã], **Louis** (1811—1882), istoric și om politic francez. Socialist utopist. Membru al guvernului provizoriu în 1848; inițiatorul „Atelierelor naționale”.

BLANC [blã], **Louis** (1860—1903), arhitect elvețian stabilit în România. În spiritul Renașterii franceze, a elaborat planurile pentru clădirea Facultății de Medicină, a Institutului „V. Babeș” din București, a Universității din Iași.

BLANC (RAS EL-ABIAD), cel mai nordic cap al Africii, la N de Bizerta (Tunisia), situat la 37°20' lat. N și 9°51' long. E.

BLANCA PEAK [blãnce pic], vf. în M-șii Sincioși în masivul Sangre de Cristo. Alt.: 4 363 m.

BLANCHARD [blãșar], **Jean Pierre** (1753—1809), aeronaut francez. Inventatorul parașutei (1785).

BLANCHARD [blãșar], **Raphaël A.E.** (1857—1919), medic francez. Fondator al parazitologiei. Lucrări de fiziologie comparată și zoologie medicală, M. de onoare al Acad. Române (1914).

BLANCHETĂ (< germ.) s.f. Imprimat, formular pentru telegrame, polițe etc.

BLANCHOT [blãșo], **Maurice** (n. 1907), scriitor francez. Opera sa critică stabilește raporturile dintre activitatea creatoare și experiența absenței și a vidului („Spațiul literar”).

BLANCO (BLANC), cap pe coasta de V a Africii (Mauritania) la S de Nouadhibou (20°46' lat. N, 17°03' long. V).

BLANDIANA, com. în jud. Alba; 1 323 loc. (1991). Stație de c.f. Importante vestigii arheologice datînd din neolitic pînă în sec. 11—12. În satul Acmariu, biserică de lemn (sec. 18).

BLANDIANA, Ana (pseud. *Otiliei Coman*) (n. 1942, Timișoara), scriitoare română. Lirică a unei lucidități interrogative („Octombrie, noiembrie, decembrie”, „Somnul din somn”, „Arhitectura valurilor”), proză („Proiecte de trecut”, eseuri („Calitatea de martor”, „Coridoare de oglinzi”), versuri pentru copii („Întîmplări din grădina mea”), publicistică. Premiul „Herder” (1982).

BLANKERS-KOEN, Fanny (n. 1918), atletă olandeză. Campioană olimpică (Londra, 1948) la patru probe (100 m, 200 m, 80 m garduri și stafeta 4x100 m) și de cinci ori campioană europeană. În perioada 1938—1951 a îmbunătățit recordurile mondiale în cinci probe individuale.

BLANQUI [blãki] 1. **Jérôme Adolphe B.** (1798—1854), economist și publicist francez. Adept al liberalismului. Influențat de saint-simonism, a obținut, ca deputat, pentru prima dată în Europa, o legiferare a regulimii de muncă a copiilor. 2. **Louis Auguste B.** (1805—1881), revoluționar francez. Frate cu B. (1). Socialist utopist. A participat la revoluțiile din 1830 și 1848 și la un mare număr de mișcări complotiste; a stat în închisori c. 40 de ani.

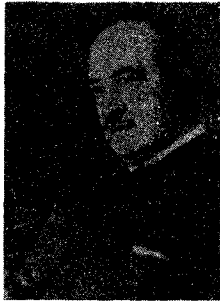
BLANSARE (după fr. *blanchir*) s.f. Operație de sterilizare, prin opărire, a alimentelor folosite în industria conservelor.

BLANȘIR (< blãnsiruire) s.n. Deșeu sub formă de fișje de piele, rezultat în urma blãnsiruirii.

BLANȘIRUIRE (după germ. *blanschieren*) s.f. Operație de curățire a părții cornoase a pieilor tăbăcite, prin îndepărtarea, prin răzuire, a unui strat foarte subțire de piele.

BLANTYRE [blãntșir], oraș în S statului Malawi; 402,5 mii loc. (1987, împreună cu Limbe). Cel mai mare oraș al țării. Nod de comunicații. Aeroport internațional. Prelucrarea tutunului și fructelor; ciment, textile. Fundat în 1876.

BLAREMBERG, Nicolae Moret (1837—1896, n. București), jurist și om politic liberal român. A făcut parte din complotul care l-a

Vicente Blasco Ibáñez

răsturnat pe Al. I. Cuza (11/23 febr. 1866).

BLASCO IBÁÑEZ [ivañeș], **Vicente** (1867—1928), prozator și publicist spaniol. Romane regionaliste de orientare naturalistă („Trestii și noroi”, „Casa blestemată”), de inspirație psihologică („Arena înșingărată”), social-politică și de evocare a primului război mondial („Cei patru cavaleri ai Apocalipsului”, „Mare nostrum”). Violente pamflete politice; memorialistică („Un romanțier în jurul lumii”).

BLASFEMIE (< germ., lat.) s.f. Defăimare sau profanare, prin cuvînt, a divinității, religiei sau a ceea ce este considerat respectabil și sfînt.

BLASTEZĂ s.f. Proces de recristalizare a mineralelor în timpul metamorfismului.

BLASTODERM (< fr. [i]; [s] gr. *blastos* „mugure” + *derma* „piele”) s.n. (EMBRIOL.) Strat unicelular care limitează cavitatea de segmentație a blastulei.

BLASTOIDEE (< [s] gr. *blastos* „mugur” + *eidos* „aspect”) subst. (La pl.) Clasă de echinoderme exclusiv fosile, cu simetrie pentaradiară și schelet sub formă de cupă, fixate printr-un peduncul scurt. Apar în Silurianul superior și trăiesc pînă în Permian, avînd maximum de dezvoltare în Carbonifer, în mările calde ale emisferei australe (*Blastoidea*).

BLASTOM (< gr.) s.n. Tumoră malignă a cărei dezvoltare pornește de la elemente nediferențiate de tip embrionar (tumoră disembrioplastică, de ex. adenosarcomul embrionar al rinchiului — nefroblastom).

BLASTOMICŢOZĂ (< fr. [i]; [s] gr. *blastos* „mugur” + *mykes* „ciupercă”) s.f. Boală provocată de ciuperci parazite din genul *Blastomyces*, care afectează pielea, plămîni, mușchii etc.

BLASTOPOR (< fr. [i]; [s] gr. *blastos* „mugur” + *poros* „por”) s.m. (EMBRIOL.) Orificiu al gastrulei.

BALASTULĂ (< fr. [i]; [s] gr. *blastos* „mugur”) s.f. Stadiu embrionar la metazoare, care urmează morulei, conștinđ în formarea unei cavități (blastocel), delimitată de un strat de celule, rezultate din diviziunea oului.

BLAUE REITER [blãue rãiter], **Der** ~ („Călărețul Albastru”), grupare artistică formată în Germania, la München (1911—1914), inițiată de W. Kandinsky și F. Marc. Unea artiști de orientări diferite (K. Malevici, P. Klee, A. Jawlensky, A. Macke ș.a.), promovînd tendințe moderne în artă.

BLAUE VIER [blãue fir], („Cel patru albaștri”), asociație artistică formată în 1924, de W. Kandinsky, P. Klee, L. Feininger, A. Jawlensky, ca ecou la „Der Blaue Reiter”. A continuat tradițiile începutului de secol și a avut un rol important în cunoașterea artei moderne în S.U.A., prin organizarea de expoziții.

BLAUGAZ (< germ.) s.n. Amestec de hidrocarburi gazeoase și hidrogen, obținut prin descompunerea fracțiilor grele de petrol și folosit drept combustibil.

BLAVATSKI, Vladimir Dmitrievici (1899—1980), arheolog rus. Prof. univ. la Moscova. Cercetător al orașelor antice de pe litoralul nordic al Mării Negre (Fanagoria, Panticapalon ș.a.).

BLAZ (< germ.) s.n. Rezervor din partea inferioară a unei coloane de distilare sau de rectificare, în care se introduce amestecul de distilat sau de rectificat.

BLAZĂ (< fr.) vb. I refl. și tranz. A deveni sau a face să devină plicțisit, dezgustat, indiferent la toate.

BLAZON (< fr.) s.n. Ansamblu de semne convenționale care constituie emblema unui stat, a unei provincii, a unui oraș, a unei familii nobiliare, a unei bresle; era aplicat pe discuri heraldice, pe steaguri etc. S.m. *armarii*.

BLĂGEȘTI 1. Com. în jud. Bacău; 7 677 loc. (1991). 2. Com. în jud. Vaslui; 2 025 loc. (1991).

BLAJANI, com. în jud. Buzău; 1 552 loc. (1991).

BLĂJEL, com. în jud. Sibiu; 2 760 loc. (1991).

BLĂJENI, com. în jud. Hunedoara; 1 935 loc. (1991).

BLĂNĂR (< blănă) s.m. Meseriaș care prelucurează, confecționează obiecte de îmbrăcăminte din blănă (2); comerciant de blănuri. **BLĂNĂRIE** (< blănă) s.f. Atelier în care se prelucurează blănuri, se confecționează obiecte de îmbrăcăminte din blănă (2); magazin de blănuri.

BLECHER, M. (1909—1938, n. Botoșani), scriitor român. Versuri moderniste („Corp transcendent”), proză kafkiană de analiză a stărilor subiective abisale („Viziuna luminată”, „Întîmplări în irealitatea imediată”, „Inimi cicatrizate”).

BLÉDY [bledi] **Géza** (1908—1962), lingvist și filolog maghiar din România. Studii asupra raporturilor lingvistice româno-maghiare („Influența limbii române asupra limbii maghiare”).

BLEFARITĂ (< fr.; [s] gr. *blepharon* „pleoapă”) s.f. Inflamație a pleoapelor.

BLEFĂROPTOZĂ (< fr. [s] gr. *blepharon* „pleoapă” + *ptosis* „cădere”) s.f. Căderea pleoapei superioare, determinată de paralizia mușchiiului ridicător al acesteia;птоză palpebrală.

BLEG, EAGA (< scr.) adj. 1. Moale (în comportare, acțiuni), molatic, molțu; prost, toant, năcing. 2. (Despre urechi) Pleoștită.

BLEGI (< bleg) vb. IV refl. 1. A deveni bleg (1). 2. (Despre urechi) A se pleoști.

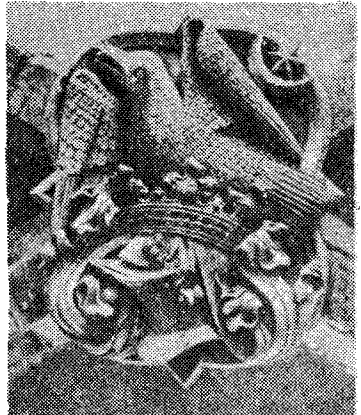
BLEJEȘTI, com. în jud. Teleorman, pe Glavacioc; 4 377 loc. (1991).

BLEJOI, com. în jud. Prahova, pe Teleajean; 7 583 loc. (1991). Stație de c.f.

BLËNDĂ (< germ., fr.) s.f. 1. Sulfură naturală de zinc gălbui, brună sau neagră, cu luciu de diamant, utilizată ca principal mîneru de zinc; sfalerit. 2. (FIZ.) Diafragmă (6).

BLËNORAGIE (< fr. [i]; [s] gr. *blennos* „mucus” + *rhag-* „a țîșni”) s.f. Boală venerică, contagioasă, datorată gonococului (*Neisseria gonorrhoeae*); gonoree.

Blazonul Hunizilor

BLERIOT [blerio], Louis (1872—1936), aviator și constructor de avioane francez. A efectuat prima traversare cu avionul a Canalului Minciei (1909).

BLESTEM (< blestema) s.n. Invocație cu funcție de sancțiune, prin care se cheamă minia sau urgia unei divinități asupra unei ființe sau obiect în scop de răzbunare. □ *B. divin* = b. adresat de Dumnezeu perechii primordiale Adam și Eva, după înfruptarea din Pomul Cunoștinței, anulat apoi prin răscumpărarea săvârșită de Hristos. ■ (In basme și legende) Vraja căzută asupra cuiva sau a ceva.

BLESTEMA (lat. *blestima) vb. I tranz. A spune, a rosti un blestem.

BLESTEMAT, -Ă (< blestema) adj., s.m. și f. 1. (Persoană) care formează obiectul unui blestem. □ *Pictori blestemați* = nume dat artiștilor postimpresionisti de la sfârșitul sec. 19 și începutul sec. 20, considerați atât din punct de vedere al operei cât și al nonconformismului social un pericol pentru societatea vremii. 2. (Om) ticălos, rău, nemernic (în comportări). ■ Adj. Nefavorabil, neprielnic.

BLEU (< fr.) [blø] adj. invar., s.n. Albastru-deschis; azuriu.

BLEUMARIN (< fr.) [blø-] adj. invar., s.n. Albastru-închis.

BLID (< sl.) s.n. 1. Vas adinc de lut, de lemn sau de metal din gospodăria țărănească; strachină. 2. Cantitate de mâncare cuprinsă într-un blid (1). □ Expr. *Un blid de linte* = preț neînsemnat al unei fapte josnice.

BLIDA (EL-BOULĀIDA), oraș în N Algeriei, la SV de Alger; 191,3 mil loc. (1983, cu suburbiile). Ind. chimică, poligrafică, alim. Nod de comunicații. Centru comercial (faină, portocale).

BLIDAR (< blid) s.n. (Pop.) Dulap cu polițe fără uși (sau numai polița) pentru vase, tacamuri etc.

BLIDARU, deal la SV de com. Oraștoara de Sus, jud. Hunedoara; 703 m alt. Aici a fost descoperită o cetate dacică, puternic fortificată cu ziduri din piatră fasonată, aparținând ansamblului de fortificații din M-șii Oraștiei (sec. 1 î.Hr.—106 d.Hr.). Formată din două incinte, aflate la o mică diferență de nivel una față de cealaltă, constituia principalul obstacol în calea atacurilor din N.

BLIER [blije], Bernard (1916—1990), actor francez de teatru și film. A interpretat o gamă complexă de roluri de la dramă la comedie („Noaptea amintirilor”, „Marile familii”, „Un idiot la Paris”).

BLINDA (< fr.) vb. I tranz. A echipa un sistem tehnic, o lucrare de fortificație, o mașină de luptă etc. cu un blindaj.

BLINDAJ (< fr.) s.n. 1. Înveliș protector de metal, din sticlă de siguranță etc. al unui sistem tehnic, al unei lucrări de fortificații, al unei mașini de luptă etc. 2. Înveliș metalic închis al unui aparat electric, folosit pentru ecranare.

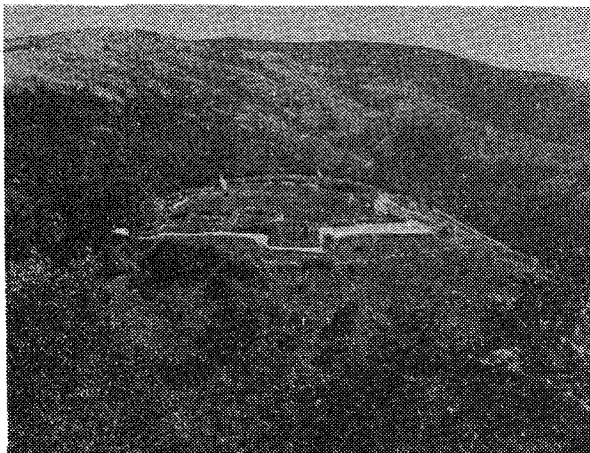
BLINDAT, -Ă (< blinda) adj., s.n. 1. Adj. Prevăzut cu un blindaj. 2. Adj. (Despre unități militare) Dotat cu mașini de luptă prevăzute cu blindaj. 3. S.n. Mașină de luptă prevăzută cu blindaj.

BLITZ (cuv. germ.) [bliț] s.n. Sursă de lumină proprie, intensă și de scurtă durată, cu care este prevăzut un aparat fotografic și care se aprinde simultan cu deschiderea obturatorului.

BLITZKRIEG (cuv. germ. „război fulger”) [blițkriç] s.n. Tactică de război care are în vedere anihilarea foarte rapidă a inamicului prin desfășurarea unor acțiuni-surpriză, de mare anvergură. Folosită și de Hitler în timpul celui de-al doilea război mondial.

BLIUHER, Vasili Konstantinoviç (1890—1938), mareșal al Uniunii Sovietice. S-a distins în timpul Războiului Civil. Victima de sacrificiiilor staliniste. Reabilitat post-mortem.

BLIXEN, Karen (1885—1962), scriitoare daneză. Povestiri cu caracter fantastic („Șapte povești gotice”) și proză cu caracter autobiografic („Ferma mea africană”).

Cetatea Bldaru

BLIND, -Ă (lat. *blandus*) adj., s.f. I. Adj. 1. Bun, blajin; indulgent; (despre fapte, sentimente) care exprimă bunătațe; duos. ■ (Despre animale) Care nu face rău; care nu se sperie. 2. Fig. (Despre vreme, natură) Liniștit, potolit, domol. II. S.f. (Pop.) Urtricarie.

BLINDEȚE (< blind) s.f. Inșușirea de a fi blind; purtare, vorbă de om blind.

BLOC (< fr. [i]) s.n. 1. Bucată mare dintr-o materie solidă și grea; masă solidă formată dintr-o singură bucată. □ (GEOL.) *B. eratic* v. *eratic*. *B. continental* = părți din crusta continentală, separate de fracturi ce merg pînă la baza ei și care au densități diferite. *B. de rocă* = masă compactă de rocă, nerulată, dură, care depășește 20—30 cm. ■ Grămadă de obiecte (de același fel) alcătuită o unitate. □ *B. de desen* = teanc de foi de hirtie de desen prinse în coperte (de carton). ■ (EC.) Pachet de acțiuni sau obligațiuni schimbate între doi investitori. Negocierile asupra schimbului au loc la bursă. *B. de control* = cantitate mare de acțiuni care permit posesorului să controleze activitatea societății. □ Loc. *În bloc* = împreună, laolaltă, global. 2. Cădire de mari dimensiuni, avind mai multe etaje. 3. Piesă relativ mare, cu cele trei dimensiuni avind același ordin de mărime. ■ *Bloc-start* = a) mecanism special fixat pe linia de plecare în cursele atletice de viteză, pe care alergătorul își sprijină picioarele; b) platformă instalată pe bordura lățiișii bazinului de înot, marcînd mijlocul fiecărui culoar, de pe care înotătorii iau startul. 4. Semifabricat de metal obținut prin turnare și folosit pentru prelucrarea prin deformare plastică, pentru elaborarea de aliaje sau pentru turnarea de piese. 5. *B-motor* = organ metalic monobloc al unei mașini de forță cu piston, prevăzut cu cavitate cilindrică, în care se deplasează pistoanele mașinii, și canale de distribuție a amestecului carburant. 6. Sistem de conexiune în care elementele unei instalații electrice, dimensionate pentru aceeași putere maximă, sînt legate în cascadă. □ *B. de comandă* = ansamblu al unei stații electrice compus din instalațiile de comandă și control, instalațiile anexe, serviciile interne și clădirea (în care acestea sînt adăpostite). 7. (TEHN.) Parte componentă a unei instalații care constituie o unitate independentă, funcțional și mecanic, și ale cărei legături electrice și mecanice se pot refăce ușor pentru schimbarea sa cu un b. identic. 8. *B.-sistem* = sistem de organizare a circulației trenurilor, bazat pe împărțirea liniei în sectoare care pot fi ocupate numai de cîte un singur tren. 9. (POLIGR.) Caracter de literă înrudit cu caracte-

rele grotești și folosit la culegerea afișelor, reclamelor etc. 10. Grup de mărci poștale neseperate între ele, desprinse împreună dintr-o coală. 11. Alianță, înțelegere, convenție, uniune (între state, p... etc, organizații etc.) în vederea realizării unor scopuri comune. □ *B. monetar* = ansamblu de state a căror monedă este corelată cu o monedă comună. 12. *B. cardiac* = tulburare a ritmului inimii, datorată blocării influxului nervos care străbate mușchii cardiaci. 13. *B. operator* = ansamblul încăperilor, împreună cu dotările (aparatură, instrumentar, materiale, medicamente), necesare intervențiilor chirurgicale.

BLOCA (< fr.) vb. I 1. Tranz. A supune unei blocade. 2. Tranz. A închide o arteră de circulație; a opri circulația. 3. Tranz. A fixa două piese într-o poziție relativă dorită. 4. Tranz. A imobiliza un anumit dispozitiv al unei instalații pentru a împiedica funcționarea ei defectuoasă, efectuarea unor manevre nepermise sau accidentarea unei persoane. 5. Refl. (Despre un dispozitiv mecanic sau un organ de mașină) A se imobiliza brusc, nedorit, din cauza funcționării defectuoase. 6. Refl. (MED.) A se interrupe funcționarea unui organ (ex. rinichii) în unele boli. 7. Tranz. A opri (temporar) folosirea unor fonduri, a unor produse etc. ■ A interzice, a opri (temporar) ocuparea unui post vacant.

BLOCADA CONTINENTALĂ (BLOCUL SUL CONTINENTAL), ansamblu de măsuri decretate la Berlin (21 nov. 1806) de Napoleon I pentru a închide porturile Europei continentale comerțului Marii Britanii, în scopul ruinei economiei britanice.

BLOCADĂ (< germ.) s.f. Sistem de măsuri cu caracter diplomatic, militar sau economic prin care se urmărește izolarea unui stat pentru a-l constrînge să accepte condițiile puse de statele care au luat acele măsuri.

BLOCAJ (< fr.) s.n. 1. (CONSTR.) Strat de piatră așezat pe un pat de nisip sau de balast natural, pentru a forma fundația unui drum sau a unei căi ferate; aglomerație de blocuri mari de piatră sau de beton, constituind fundația unor lucrări hidrotehnice sau de protecție a podurilor. 2. Procedeu tactic de apărare folosit în unele sporturi, cu scopul de a izola ori de a împiedica o acțiune a adversarului sau pentru a proteja o acțiune proprie. 3. (MED.) Oprirea bruscă a desfășurării unui proces sau a funcției unui organ (ex. b. renal, b. intestinal).

BLOCARE (< bloca) s.f. 1. Acțiunea de a bloca și rezultatul ei. 2. (POLIGR.) Culegere intenționată a unei sau mai multor litere cu floarea în jos, pentru a atrage atenția corectoru-

Aleksandr
Aleksandrovici Blok

lui asupra unor cuvîi ne indescrifabile din manuscrisuri ori pentru a arăsa că li lipsesc culegătorului literele sau semnele ad. ate. 3. (CONT.) *Blocarea contului* = situația unui cont curent sau de decontare din care nu se pot efectua toate plățile scadente, ca urmare a lipsei disponibilului necesar. *Blocarea prețurilor* = reglementare limitată a prețurilor anumitor bunuri și servicii la nivelul pe care ele le-au atins într-o perioadă de referință. 4. (AGRON.) Proces prin care se reduce asimilarea de către plante a unui element nutritiv, determinat fie de deficitul lui în sol, fie de existența altor elemente care provoacă scăderea mobilității sale în sol (ex. ionul de calciu în exces generează ioni de magneziu, cupru, zinc).

BLOCDIAGRAMĂ (< fr., germ.) s.f. Reprezentarea în relief la scară mică a unui terit. care redă atît suprafața terenului cit și structura sa geologică. Introdusă în cercetare de geomorfologul american W.M. Davis; indicațiile pentru construirea ei au fost date de A. Loebck (1924).

BLOCH [blɔç], **Ernest** (1880—1959), compozitor american de origine elvețiană. Opere, simfonii, concerte instrumentale, lucrări pentru formații de cameră, în care se inspiră din folclorul ebraic.

BLOCH [blɔh], **Ernst** (1885—1977), filozof german. Între 1933 și 1948 a trăit în exil. Prof. univ. la Leipzig. A cercetat semnificația social-culturală a „utopiei”, sensul și rolul „speranței” în procesul progresului social, dintr-o perspectivă marxistă renovată, caracterizată ca „noua etică” („Spiritul utopiei”, „Principiul speranței”).

BLOCH [blɔç], **Felix** (1905—1983), fizician american de origine elvețiană. Stabilist în S.U.A. (1934). Prof. la Universitatea Stanford (California). Cercetări în domeniul fizicii atomice; a determinat momentul magnetic al neutronului pe baza inducției nucleare. Premiul Nobel (1952), împreună cu E.M. Purcell.

BLOCH [blɔç], **Konrad Emil** (n. 1912), biochimist american. A demonstrat că acidul acetic este un precursor major al colesterolului, ceea ce i-a permis să transforme numeroși metaboliți ai grăsimilor și zaharurilor în colesterol. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1964), împreună cu F. Lynen.

BLOCH [blɔç], **Marc** (1886—1944), istoric medievist francez. A subliniat necesitatea studiului factorilor naturali și social-economici pentru înțelegerea istoriei („Societatea feudală”). Fondatorul revistei „Annales”. Executat de hitleristi pentru participarea la Rezistență.

BLOCNOTES (< fr.) s.n. Carnet pentru însemnări curente.

BLOCUL NAȚIONAL-DEMOCRATIC (B.N.D.), coaliție de forțe politice alcătuită în iun. 1944 din Partidul Național-Tărănesc, Partidul Național-Liberal, Partidul Social-Democrat și Partidul Comunist. Programul său viza: scoaterea României din războiul dus alături de Germania, alăturarea la coaliția Națiunilor Unite, revenirea la un regim democratic. A

girat din punct de vedere politic actul de la 23 august 1944, cite un reprezentant al celor patru partide făcînd parte din guvern. Și-a încetat activitatea în oct. 1944.

BLOEMBERGEN [blju:mbergən], **Nicolaas** (n. 1920), fizician american de origine olandeză. Prof. la Universitatea Harvard. Cercetări privind rezonanța magnetică nucleară și electronica cuantică. Lucrări teoretice și experimentale care au pus bazele opticii neliniare (teoria polarizării neliniare, studiul proceselor ondulatorii neliniare, teoria difuziei combinate forțate etc.). A dezvoltat spectroscopia laser. Premiul Nobel (1981), împreună cu A.L. Schawlow și K.M. Siegbahn.

BLOEMFONTEIN [blju:mfontein], oraș în centrul Rep. Africa de Sud, centru ad-tiv al prov. Orange Free State; sediul Curții Supreme a țării; 235 mil loc. (1985, cu suburbiile). Nod de comunicații. Metalurgie, material rulant, sticlă, produse chimice (mase plastice) și alim. (carne). Centru turistic. Universitate (1885). Observator astronomic.

BLOHINTEV, Dmitri Ivanovici (1907—1979), fizician rus. Prof. univ. la Moscova. Contribuții în acustică (difuzia sunetului), mecanică cuantică, fizica particulelor elementare, semiconductori. A participat la construirea primei centrale atomo-electrice din lume (1957).

BLAIS [blɔa], oraș în N Franței centrale (Orléanais), la SV de Orléans, pe Loara; 61,1 mil loc. (1982, cu suburbiile). Instrumente de precizie. Constr. de avioane. Catedrală (sec. 17). Apecurt roman. Castelul medieval al conșilor de Blois și reșed. a regiilor Franței.

BLOK, Aleksandr Aleksandrovici (1880—1921), poet simbolist rus. Debutază cu lirică erotică („Versuri despre preafrumoasa doamnă”). Operă postromantică și simbolistă, de mare forță a expresiei („Orașul”, poeme de inspirație națională și revoluționară „Pe cîmpul de la Kulikovo”, „Scipii”, „Cei doisprezece”). Drame lirice („Trandafirul și crucea”). Eseuri („Despre însemnătatea poezului”); traduceri.

BLOMBERG, Werner von (1878—1946), general-feldmareșal german. Ministru de Război (1933—1938); și comandant suprem al forțelor armate (1935—1938); a contribuit la crearea Wehrmachtului.

BLOMSTEDT, Aulis (n. 1906), arhitect finlandez. Creator al unui sistem de măsuri sintetice, întemeiat pe o grilă modulară, numit „CANON 60” (palatul imperial din Addis Ababa). Lucrări teoretice („Limbaajul arhitecturii”, „Omul, criteriul arhitecturii”).

BLOND, -A (< fr.) adj. (Despre păr) De culoare deschisă, care bate spre galben; bălai (f.); bălan (f.); blondin; p. ext. (și substantivat) (persoană) care are astfel de păr.

BLOUDEL [blɔdɛl], André (1863—1938), inginer și fizician francez. Cercetări în domeniul opticii, al electronicii, al teoriei mașinilor electrice; a inventat oscilograful electromagnetic.

BLOUDEL [blɔdɛl], Jacques François (1705—1774), arhitect și urbanist francez. A elaborat planurile generale ale orașelor Metz și Strasbourg. Primăriei și Teatrului din Strasbourg. Lucrări teoretice („Arhitectura franceză”, „Curs de arhitectură”).

BLOUDEL [blɔdɛl], Maurice (1861—1949), filozof francez. Autorul unei teorii a acțiunii în sens larg în care ideea transcendenței divine apare ca singura capabilă să confere certitudine omului („Acțiunea”, „Ființa și ființele”).

BLOUDEL [blɔdɛl], Nicolas François (1618—1686), arhitect, inginer și urbanist francez. Teoretician al stilului clasic din epoca lui Ludovic al XIV-lea. Primul director al Academiei de Arhitectură.

BLOOMFIELD [blju:mfild], Leonard (1887—1949), lingvist american. Creator al școlii structuraliste descriptive; s-a ocupat de lingvistica generală („Limbaajul”), de unele limbi indo-europene și de limbile indiene din America.

BLÜCHER [blju:hɛr], Gebhard Leberecht von, prinț de Wahlstatt (1742—1819), feldma-

reșal prusian. Înfrînt de Napoleon I la Jena (1806), s-a distins în campaniile împotriva acestuia (1813 și 1814) și în bătălia de la Waterloo (1815).

BLUE-JEANS (cuv. engl.) [blu:dʒi:nz] s.m. Pantaloni din bumbac albastru, rezistenți, cu cusăturile întărite cu țigheului și pînte.

BLUE MOUNTAINS [blu:mauntinz], cordilieră muntoasă calcaroasă în E ins. Jamaica, la N de Kingston. Alt. max.: 2 256 m (vf. Blue Mountain). Climă tropicală cu precipitații bogate (5 000 mm/an în E). Păduri tropicale cu esențe valoroase. Căfea. Expl. de bauxită.

BLUES (cuv. engl.) [bluz] s.n. Dans lent, în măsură binară, cu caracter melancolic, visător; melodia corespunzătoare acestui dans (și are originea în cîntecele negrilor americani și constituie una din sursele jazzului primitiv).

BLUM (< fr., engl.) s.n. Semifabricat de oțel laminat la cald, de secțiune pătrată (minimum 150x150 mm) sau dreptunghiulară (cu rapr între lățuri mai mic de doi) și lungime de la 4 la 6 m, folosit ca semifabricat pentru laminare sau forjare.

BLUM, Isac (1894—1975, n. Bacău), inginer chimist român. Prof. univ. la București. Studii și cercetări privind caracterizarea și valorificarea cărbunilor.

BLUM, Leon (1872—1950), om politic și eseist francez. Lider al Partidului Socialist Francez. Prim-min. (1936—1937, mart.-apr. 1938, 1946—1947); pe plan extern a promovat politica de „neintervenție” în Războiul Civil din Spania. Eseuri („Despre căsătorie”).

BLUMBERG [blɔmbɛrg], Baruch S. (n. 1925), medic american. Prof. la Universitatea Pennsylvania. A descoperit agentul cauzal al hepatitei serice și a elaborat metoda de depistare a acestuia la donatorii de sînge. Premiul Nobel (1976), împreună cu D. Gajdusek.

BLUMENAU, oraș în S Braziliei (Santa Catarina), port pe rîul Itajaí; 192,1 mil loc. (1985). Ind. textilă (bumbac). Fundat în 1852 de coloniști germani.

BLUMENBACH [blju:mɛnbah], Johann Friedrich (1752—1840), medic și naturalist german. Unul dintre creatorii antropologiei. A pus bazele obiective ale clasificării raselor umane după culoarea pielii și forma capului și a demonstrat unitatea de origine a speciei umane.

BLUMING (< fr., engl.) s.n. Laminor folosit pentru obținerea blumurilor.

BLUȚĂ (< fr.) s.f. Obiect de îmbrăcăminte pentru partea superioară a corpului.

BLUȚON (< fr.) s.n. Obiect de îmbrăcăminte (de sport), larg și comod, pentru partea superioară a corpului.

BO, Carlo (n. 1911), critic literar italian. Promotor al curentului critic denumit „ermetic” („Literatura și viața”); studii despre suprarealism, despre scriitorii francezi.

BOA (< fr., lat.) s.m. Invar. Gen de șerpi mari pînă la 6 m, neveninoși, din regiunea tropicală a Americii de Nord, care se hrănesc cu păsări și mamifere (Boa).

BOABA (< bob, cf. scr. boba) s.f. 1. Bacă. 2. Mic obiect de formă sferică.

BOALĂ (< sl.) s.f. 1. Tulburare a stării de sănătate a unui organism animal sau vegetal ca urmare a acțiunii unor agenți din mediul intern sau extern. B. afectează organismul în totalitate sau în parte și se manifestă ca un complex de simptome și printr-o evoluție caracteristică. Se datorează unor infecții, unor tulburări funcționale sau unor alterări structurale ale organelor; beteșug (2). □ B. ereditară = stare patologică provocată de o mutație genetică, ce se poate transmite de la o generație la alta. B. poate-nală = b. care se contractează în cursul procesului de muncă sub influența, de obicei de durată, a unor factori vătămători specifici unei anumite profesii (ex. silicoza, antracoza etc.). B. socială = b. care apare și se răspîndește în mase din cauza condițiilor social-economice nefavorabile cerințelor vieții normale (ex. tuberculoza, pelagra, alcoolismul etc.). V. endemic, epidemie, sindrom. Boala lui Basedow = b.

endocrină datorată hiperfuncției glandei tiroide, caracterizată prin gușă, exoftalmie, scădere în greutate etc.; gușă exoftalmică, bazedov. **Boala lui Addison** = b. endocrină datorată distrugerii progresive a suprarenalelor; diabet bronzit. **Boala lui Pierre Marie și Marinescu** = acromegalia. **Boala lui Recklinghausen** = osteoză fibrochistică. (Pop.) **B. de zahăr** = diabet zaharat. **Boala copiilor** = epilepsie. **Boala somnului** = encefalită letargică. (FITOPAT.) **B. fiziologică** = dezechilibrul metabolic produs în corpul plantelor sub influența factorilor nefavorabili (climatici sau de sol), manifestat prin decolorări, veșteji, necrozări etc. **2.** (Fam.) Poftă; dorință; capriciu. **3.** (Fam.) Ciudă, necaz; invidie.

BOAR (lat. *bo/varius*) s.m. Persoană care păzește boii la păscut.

BOARE (lat. *boreas*) s.f. **1.** Adiere de vânt (răcoritoare). **2.** Miros plăcut; mireasmă, parfum.

BOARTĂ (BOARCĂ) s.f. Pește teleostean mic (4,5–5 cm, în mod excepțional 8–9 cm), cu corpul înalt și turtit lateral, răspândit în bălțile și în lacurile de cîmpie din Europa, care își depune icrele între valvele scoicilor (*Rhodesus sericus*).

BOARUL (Bootes), constelație din emisfera boreală. Stelele principale sînt dispuse în formă de steag; cea mai strălucitoare stea: *Arcturus*.

BOAS, Franz (1858–1942), antropolog american de origine germană. Inițiatorul morfologismului (istoricismului), din perspectiva căruia cultura apare ca indisolubil legată de grupul social, de limba, practicile cotidiane și riturile acestuia („Gîndirea omului primitiv”. „Antropologia și viața modernă”).

BOA VISTA [bova vișta] oraș în N Braziliei, port pe Rio Branco, centru ad-tiv al terit. federal Roraima; 74,5 mil loc. (1989). Expl. forestiere.

BOB, Ioan (1739–1830, n. sat Orman, jud. Cluj), episcop unit din Transilvania. Reprezentant al românilor în Dieta Transilvaniei din 1790–1791. Împreună cu episcopul ortodox Gherasim Adamovici, a patronat al doilea *Supplex Libellus Valachorum*, din 1792, afirmînd postulatele națiunii române. Autor al unui dicționar româno-latinomaghiar.

BOB (< sl.) s.n., s.m. **1.** S.m. Plantă erbacee anuală din familia leguminoaseelor, cu tulpina înaltă de 80–120 cm, fistuloasă, cu frunze penat-compuse, flori albe sau roz și fructe păstăi mari, pieltoase (*Vicia faba*); originară din Asia, este cultivată pentru nutreț. **2.** S.n. Fructul bobului (**1**) și mai ales sămînța lui comestibilă (scosă din păstăie). **3.** P. analog. Fruct sau sămînță a unor plante, mai ales a cerealelor; grăunte. **4.** S.m. pl. Boabe (**2**) cu care se ghicește cuiva viitorul. **5.** Expr. *A da în bob* = a face preținse prevestiri cu ajutorul bobilor. **6.** S.n. Obiect de forma unui bob (**2**), izolat dintr-o masă de obiecte asemănătoare; fir (de nisip), strop (de apă).

BOB (**BOBSLEI**) (< fr., germ.) s.n. Sanie de metal folosită la concursurile sportive de iarnă pe piste special amenajate. Este formată din două părți articulate de formă aerodinamică, cea din față fiind folosită la conducere. **7.** Sport practicat cu această sanie.

BOBESCU 1. Jean B. (1890–1981, n. Iași), dirijor român. Repertoriul său cuprinde îndeosebi opere italiene (Verdi, Puccini și Mascagni). **2. Constantin B.** (n. 1899, Reni), violonist, dirijor și compozitor român. Frate cu B. (1). Elev al lui Caudella și V. d'Indy. A făcut parte din cvartetul G. Enescu. Muzică de operă („Trandafirii roșii”), simfonică („Concert pentru vioară și orchestră”) și vocal-sinfonică. **3. Lola Anna-Maria B.** (n. 1919, Craiova), violonistă belgiană de origine română. Nepoata lui B. (1 și 2). Elevă a lui J. Thibaud. Fondatoare a orchestrei de cameră „Solistii din Bruxelles”. Interpretă sensibilă a unui repertoriu foarte bogat.

BOBICEȘTI, com. în jud. Olt; 3 484 loc. (1991).

BOBINAJ (< fr.) s.n. Înășurare electrică.

BOBINARE (< bobină) s.f. Operație de înășurare pe un suport a unui fir textil, conductor electric, a unei pelicle de film, benzi.

BOBINATOR, -OARE (< bobina) s.m. și f. Muncitor care execută sau repară înășurări electrice.

BOBINĂ (< fr.) s.f. **1.** Suport cilindric sau tubular din lemn, metal, carton etc. servind la înășurarea firelor, a semitorțurilor, a peliclei de film sau a benzilor; p. ext. ansamblu format din acest suport și firele, semitorțurile etc., înășurate pe el. **2. B. electrică** = element de circuit electric format din spire conductoare în serie, cu sau fără miez feromagnetic, ce produce un cîmp magnetic sau în care se induce o tensiune electromotoare. **B. de inducție** = transformator electric cu miez feromagnetic deschis, a cărui înășurare primară este parcursă de un curent continuu întrerupt periodic. **B. de deflexie** = pereche de bobine (**2**) ce poate determina o deviație a unui fascicul de electroni analogă cu cea produsă de acțiunea unui cîmp magnetic.

BOBILNA 1. Com. în jud. Cluj, la poalele dealului omonim (693 m alt.), pe riul Olpreț (afi. al Someșului); 2 105 loc. (1991). Pînă în 1957 s-a numit Olpreț. Biserică de lemn (sec. 17). **2.** Răscoală de la -, mare răscoală antifeudală din Transilvania (1437–1438). Țăranii răsulași au ridicat pe dealul B. o tabără după model husit și au infrînt (iun. 1437) armata nobililor, obținînd satisfacerea unor revendicări sociale, economice și politice. Categoriile privilegiate au încheiat în sept. 1437 *Unio trium nationum* împotriva țărănilor răsulași; ostilitățile sînt reluate și are loc lupta la Apatiu, încheiată nedecis; se ajunge la o nouă înțelegere (oct. 1437), care însă anula o parte din succesele obținute anterior. În nov. răsulașii ocupă orașele Alud și Cluj și, probabil, Dejul și Turda; în a doua jumătate a lunii dec. 1437 — începutul lui ian. 1438 Clujul, centrul de rezistență al țărănilor răsulași, este reocupat de nobili și răscoala este infrîntă.

BOBIRNAC s.n. Lovitură dată cuiva cu degetul mijlociu încovoiat, apăsat sub cel mare și apoi destins brusc. **8.** Fig. Aluzie răutăcioasă.

BOBOC (< ngr.) s.m. **1.** Florare roșmășă, nedezvoltată încă deplin. **2.** Pui de gîscă sau de rață. **3.** Expr. *Toamna se numără boboci* = abia la sfîrșit se poate aprecia rezultatul unui efort. **4.** Fig. Om lipsit de experiență, începător într-un domeniu; p. restr. recrut; elev sau student începător.

BOBOC, Alexandru (n. 1930, Dumbrava, jud. Mehedinți), filozof român. M. coresp. al Acad. (1991), prof. univ. la București. Preocupat de filozofia culturii și filozofia limbajului („Confruntări de idei în filozofia contemporană”). Monografii de istorie a filozofiei („Kant și neokantianismul”).

BOBOC, Nicolae (n. 1920, Ilia, jud. Hunedoara), dirijor și compozitor român. Dirijor al filarmonicilor din Arad și Timișoara și al Operei Române din Timișoara. Predilecție pentru repertoriul modern și contemporan. Muzică simfonică (suita „Jara Halmagiului”), de cameră și corală.

Giovanni Boccaccio

BOBO-DIOULASSO [bobo-diulăso], oraș în V statului Burkina Faso; 231,2 mil loc. (1985). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Fabrică de încălțăminte. Întreprindere de egrenare a bumbacului. Centru comercial.

BOBORNIC s.m. Plantă erbacee din familia scrofulariaceelor, înaltă de 10–60 cm, cu frunze opuse, flori albastre dispuse în racem și fructul o capsulă (*Veronica beccabunga*).

BOBOTA, com. în jud. Sălaj; 4 266 loc. (1991).

BOBOTEAZĂ (< apă + botează) s.f. (REL.) Sărbătoare, în cultul ortodox și romano-catolic, a botezului lui Iisus Hristos; se prăznuiește la 6 ian. **8.** Gerul botezelei = ger mare.

BOBOVINĂ s.f. Concrețiune sferică mică, neagră, compusă din oxizi de fier și mangan, încintă în soluțiile expuse periodic unor umeziri excesive.

BOBR, riu în V Poloniei, afl. al Odrei la Krosno; 255 km. lăz. din M-ți Sudeți și trece prin Jelenia Góra.

BOBRUISK, oraș în Bielorusia (C.S.I.), pe Berezina; 223 mil loc. (1989). Nod de comunicații. Ind. constr. de mașini, chim., de prelucr. a lemnului, textilă și încălț.

BOC (< germ.) s.n. **1.** Masă sau trunchi de arbore pe care se curăță pieile de păr, de epidermă și de carne la cenzură. **2.** Rezervor cilindric orizontal folosit drept cristalizor în instalațiile de extracție a zahărului din sfeclă.

BOCAGE [bocaj] **Manuel de BARBOSA** [barboza], Du. ~ (1765–1805), poet portughez. Sonete, alegii, cîntece, satire de mare popularitate, anuind romantismul.

BOCANC (< magh.) s.m. Gheață din piele rezistentă, cu talpă groasă.

BOCAPORT (< it.) s.n. Deschidere în puntea unei nave, prin care se introduc mărfurile în magazine.

BOCĂN' (< boc') vb. IV intrans. A lovi în repetețe r. duru cu un obiect tare în ceva, producînd zgomot; a ciocăni.

BOCĂNITURĂ (< bocăni) s.f. Faptul de a bocăni; zgomot produs de cel care bocănește.

BOCCACCIO, Giovanni (1313–1375), scriitor renesanțist italian. Întemeietorul prozei artistice italiene. Comentator al lui Dante, prieten și admirator al lui Petrarca. Capodopera sa, „Decameroul”, culegere de 100 de nuvele, savuros tablou de moravuri, prezintă, printr-o mare varietate de tipuri surprinse în ipostaze revelatorii, o adevărată „comedie umană”. A denunțat cu umor judecățile și excesele ascetismului medieval, opunîndu-le idealul omului renesanțist. Romanele sale, împlinind ironia cu senzualitatea modernă („Fiammetta”), prefigurează proza psihologică modernă. Idilele pastorale („Poemul nimfelor” de la Fiesole), „Poemul nimfelor lui Ameto” reinvie lumea mitologică, cu un proaspăt simț al naturii. Lucrări de erudicție în limba latină.

BOCCIA (< tc.) s.f. **1.** Legătură formată dintr-o bucată de pînă (cu capetele înnodate cruci), în care se pun diverse obiecte. **2.** Balot de foi mici de tutun de calitate superioară.

BOCCHERINI, Luigi (1743–1805), violoncelist și compozitor italian. Influențat de Școala de la Mannheim, este unul dintre precursorii clasicismului vienez. Simfonii, concerte pentru violoncel, lucrări pentru formați de cameră, muzică de scenă, piese vocale și vocal-simfonice.

BOCCIONI, Umberto (1882–1916), pictor și sculptor italian. Teoretician al futurismului (pictura „Elasticitate”, sculptura „Sinteza dinamismului uman”). În ultimii ani, influențat de cubism.

BOCCJU, -JE (< tc.) adj. Care are trăsături urite, grosolane, butucănoase.

BOCET (< boc) s.n. **1.** Plîns însoțit de vaiete, tînguiți, strigăte. **2.** Specie de poezie populară rituală, integrată ceremonialului de înmormîntare, construită în jurul unor simboluri fixe („Cîntecul Craiului”, „Cîntecul zorilor”).

BOCHUM [boçum], oraş în V. Germaniei (Renania de Nord-Westfalia), în conurbarea Ruhr; 389,1 mil loc. (1988). Expl. de huilă. Metalurgie; ind. chimică și constr. de maşini (uzinele „Opel”), echipament electric. Nod de comunicaţii. Universitate. Biserica (1599). Fundat în 1041.

BOCI (< boace, reg., „vorbă”) vb. IV 1. Intrans. și refl. A plînge zburciumat (cu vaiete, tînguire, strigăte). 2. Tranz. A plînge cu bocete (2) după un mort; a jeli.

BOCICIOIU MARE, com. în jud. Maramureş, pe Tisa, la graniţa cu Ucraina; 4 803 loc. (1991). Staţie de c.f.

BOCITOARE (< bocii) s.f. Femeie, uneori rudă a defunctului, alteori o străină care execută bocetul.

BOCK, Fedor von (1880—1945), feldmareşal german. A luptat în primul război mondial. În perioada interbelică a contribuit la refacerea potenţialului militar al armatei. Pe Frontul de Est a comandat grupurile de armate „centru” (1941) și „sud” (1942), iar pe cel de Vest a condus grupul de armate B, participînd la cucerirea Belgiei, Olandei și Franței (1940).

BÖCKLIN, Arnold (1827—1901), pictor elvețian. Spirit romantic, a executat tablouri mitologice și peisaje într-o viziune mistică („Insula morşilor”, „Tărîmul celor fericiți”).

BOCSIG, com. în jud. Arad, pe Crişu Alb; 3 884 loc. (1991). Cherestea. Staţie de c.f.

BOCŞA 1. Oraş în jud. Caraş-Severin, la poalele M-şilor Dognecea, pe Bîrzava; 22 520 loc. (1991). Constr. metalice grele (poduri rulante, macarale turn și portuare), de utilaj metalurgic, minier și agricol și de piese auto. Morărit, panificaţie, subproduse de abator; cherestea. S-a format ca oraş în 1960 prin unirea localit. Bocşa Română și Bocşa Vasiovei (sau Montana). Prima menţiune documentară a com. Bocşa Română datează din 1249, iar a doua din 1534 cînd apare sub forma castrum Bokcha. Ruinele cetăţii Cuişti (sec. 14, distrusă în 1658). 2. Com. în jud. Sălaj; 3 721 loc. (1991). Casa memorială „Simion Bărnuțiu”.

BOCŞA (< magh.) s.f. 1. Instalaţie rudimentară pentru distilarea uscată a lemnului în vederea obţinerii mangalului. 2. Grămadă de bucăţi de minereuri bogate în sulf, folosită pentru oxidarea minereurilor în vederea unei desulfurări parţiale.

BOD, com. în jud. Braşov; 3 928 loc. (1991). Fabrică de zahăr. Panificaţie. Staţie de c.f. Aici s-a înregistrat, la 25 ian. 1942, minima absolută de temp. a ţării (—38,5°C).

BOD Péter (1712—1769, n. Cernat, jud. Covasna), cărturar umanist secu. Lucrări îndoeşbi cu caracter istoric („Brevis Valachorum Transylvaniae incolementium Historia...”, manu-

scris copiat ulterior de Timotei Cipariu și de Vincențiu Babeș, care l-a și litografiat), precum și bibliografia „Magyar Athenas...”

BODE, Johann Elert (1747—1826), astronom german. A stabilit (1772) o lege empirică pentru calculul distanţelor de la planete la Soare (legea Titius — B.). A alcătuit (1801) un atlas cu c. 17 240 de stele și nebuloase.

BODEA, Cornel (1903—1985, n. Viena), inginer chimist român. M. coresp. al Acad. (1963), prof. univ. la Cluj-Napoca. Lucrări în domeniul biochimiei vegetale și chimiei organice („Tratat de biochimie vegetală”, în colab.).

BODEA, Cornelia (n. 1916, sat Dud, jud. Arad), istoric român. M. coresp. al Acad. (1990). Specialistă în istoria modernă a României: „Moise Nicoară (1784—1861) și rolul său în lupta de emancipare național-religioasă a românilor din Banat și Crișana”, „Lupta românilor pentru unitatea națională (1834—1849)”, „1848 la români. Mărturiile”, „R.W. Seton-Watson și românii” (în colab.).

BODEGĂ (< germ.) s.f. Local mic în care se consumă aperitive și băuturi alcoolice.

BODELE (BODELE DJOURAB (dzurab]), zonă depresionară în Sahara Orientală, în Ciad, la S de masivul Tibesti. Relief de dune, cu ueduri și oaze. Tufșuri xerofite. Culturi de tutun și bumbac.

BODENSEE v. Constanța (1).

BODEȘTI, com. în jud. Neamț; 5 367 loc. (1991).

BODHI (cuv. sanscrit) subst. Denumirea treptei ultime a perfecțiunii, cea a iluminării, obținută prin meditație și asceză, premergătoare intrării în adevărată nirvana.

Luigi Boccherini

Umberto Boccioni
„Elasticitate”

BODHISATVA (în budismul mahayana), sînt sau înțelept budist care, deși a ajuns la stadiul desăvîrșirii, își amîna și chiar renunță la intrarea în nirvana, consacîndu-se salvării și mîntuirii oamenilor.

BODICEC (< engl.) s.n. (La hîchei) Atac cu umărul, pleptul sau șoldul asupra adversarului aflat în mișcare în cîmpul de joc. Este permis de regulament.

BODIN [bodē], Jean (1530—1596), jurist, economist și gînditor francez. A susținut ideea statului național centralizat și suveran, fiind adeptul monarhiei absolute, controlată de Statele Generale („Despre republică”). Precursor al determinismului geografic.

BODLEY [bodlī], Sir Thomas (1545—1613), diplomat și bibliofil englez. Întemeietorul bibliotecii de la Oxford, care-i poartă numele (deschisă în 1602).

BODNĂRAȘ, Emil (1904—1976, n. Iaslovăț, jud. Suceava), militant comunist român. Membru al P.C.R. din 1934. A plecat în U.R.S.S., unde a devenit membru al P.C.U.S. Revenit clandestin în țară, a făcut parte din conducerea P.C.R. După 1945, a ocupat înalte funcții de partid și de stat.

BODNĂRESCU, Samson (1840—1902, n. sat Voitinel, jud. Suceava), scriitor român. A făcut parte din Junimea. Meditații filozofice, epigrame („Din scrierile lui S. Bodnărescu”); drame („Lăpușeanu—Vodă”), nuvele romantice.

BODOC 1. Munții Bodocului, masiv muntos în S Carpații Orientali (Carpații de Curbură), între Olt și Rîul Negru, limitat de M-șii Ciucului (la N), Nemira (la NE) și Depr. Birsei (la S). Alcătuit din flîș cu intruziuni vulcanice. Alt. max.: 1 241 m (vf. Carpișii). Expl. de andezit (Bixad și Micăflău). Izv. minerale (Băile Tușnad, Malnaș, Turia, Bodoc). 2. Com. în jud. Covasna, pe Olt; 2 594 loc. (1991). Expl. de argilă. Mat. de constr. (cărămăid, țigla). Ape minerale carbogazoase, bicarbonatate, sodice, caldice, magneziene folosite atît ca ape de masă, cît și în tratamentul afecțiunilor digestive, hepato-biliare și renale. Stație de îmbuteliere a apelor minerale. Stație de c.f. Biserica (sec. 15).

BODOGAȘ, Teodor (n. 1911, Cetatea de Balcă, jud. Alba), teolog român. Prof. la Institutul Teologic din Sibiu. Studii de istorie bisericească universală („Ajutoarele românești la mănăstirile din Sfîntul Munte Atos”, „Istorie bisericească universală”, în colab.). Traduceri.

BODOGĂNI (< sl.) vb. IV intrans. și tranz. (Pop. și fam.) A bombăni, a mormăi. ■ Tranz. A certa, a cicăli.

BODONI (< germ. ſj) subst. (POLIGR.) Caracter de literă cu contrast mare între liniile de bază și liniile secundare, cu piciorușele subțiri și drepte.

BODONI, Giovanni Battista (Gianbattista) (1740—1813), tipograf italian. A realizat „Monumenta tipografica”, un valoros îndreptar tehnic. Ediții remarcabile, printre care: „Amința”, „Horașiu”, „Homer”, „Oratio dominica în 155 de limbi”.

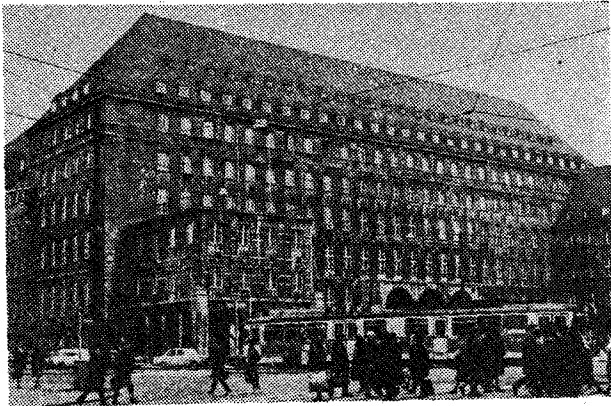
BODROG, rîu în E Ceho-Slovaciei și Ungaria, afl. dr. al Tisei la Tokaj; c. 300 km. Izv. din M-șii Vihorlat.

BOEHMIT (<fr.) s.n. Monohidrat natural de aluminiu, care intră în alcătuirea unor bauxite; este un bogat minereu de aluminiu.

BOEING [boiŋt], William Edward (1881—1956), constructor de avioane american. A realizat mai multe tipuri de avioane de bombardament și de pasageri. Fondator (1916) al firmei B., una dintre cele mai puternice pe profil.

BOEM, -Ă (<fr.) adj., subst. 1. S.m. și f. Persoană (de obicei artist sau scriitor) care duce o viață dezordonată, fără a se îngrijii de ziua de mîine. 2. Adj. Care corespunde firii sau felului de viață caracteristic boemilor (1). 3. S.f. Melodie în care trăiesc boemii (1), viață dusă de boemi.

BOEMIA 1. Denumirea terit. pe care s-a constituit statul feudal ceh. 2. Denumirea Cehiei, în cadrul Imp. Habsburgic, între 1526 și 1918. 3. Podișul Boemiei, pod. cu aspect deluros și climat continental, în V Cehiei.

Bochum. Primăria orașului

incadrat de M-șii Sudeți, Metaliferi, Pădurea Boemiei și Colinele Ceho-Morave. Alcătuit din roci cristaline și metamorfice paleozoice. Alt. medie: 200—500 m. Adînc fragmentat și drenat de cursul superior al fl. Elba (Labe) și afl. săi Vltava și Ohře; zăcămintele de min. de plumb, zinc, wolfram, uraniu, cărbune, nichel, grafit. Se mai numește și *Patrulaterul Boem.* 4. **Pădurea Bosniei** (*Ceský Les* sau *Böhmer Wald*), masiv muntos la granița Ceho-Slovaciei cu Germania. Lungime: 80 km; alt. max.: 1 039 m (Čerchov). Alcătuit din granit, gnaise și șisturi cristaline. Expl. forestiere.

BOERESCU, Vasile (1830—1883, n. București), jurist și om politic român. Prof. univ. la București. Luptător pentru unirea Principatelor, a propus în Adunarea Electivă alegerea lui Al. I. Cuza ca domn și în Țara Românească; ministru de Externe (1873—1875; 1879—1881) și de Justiție (mai—Iul. 1860, 1860—1861, 1868—1870).

BOERHAAVE [by:rhafo], **Herman** (1668—1738), medic olandez. Unul dintre fondatorii medicinii clinice moderne.

BOETHIUS, Anicius Manius Severinus (480—524), om de stat și filozof roman. Influențat de Platon, Aristotel și stoici, ale căror idei a încercat să le îmbine cu principiile creștinismului („Mîngîierile filozofiei”). În tratatul „De institutione musica” a transmis evului mediu cunoștințele muzicale ale antichității. V. *pătratul logic*.

BOFFRAND [bofr ɑ̃], **Gabriel Germain** (1667—1754), arhitect și sculptor francez. Reprezentant al rococo-ului, avînd o influență deosebită și în Germania (catedrala din Nancy, castelele Lunéville, Molgrange și Haroué, palatul „La Favorite” din Mainz).

BOGART [bo:ga:t], **Humphrey** (1899—1957), actor american de film. Creatorul unor personaje cărora le conferă gravitate dramatică în cadrul unui repertoriu vast și divers („Șolmul maltez”, „Casablanca”, „Key Largo”, „Revolta de pe Caine”, „Calea cea grea”).

BOGAT, -Ă (< sl.) adj. 1. (Și subst.) Care are avere mare, bogății multe; înstărit 2. Care se află în cantitate mare, îmbelșugat, numeros; care conține ceva în cantitate mare, din belșug; amplu. ■ Mănos, roditor.

BOGATA, com. în jud. Mureș, pe Mureș; 1 849 loc. (1991). Expl. de gaze naturale.

BOGAȚI, com. în jud. Argeș; 5 780 loc. (1991). Expl. de petrol.

BOGATȘA, -Ă (< bogat) s.m. și f. Om bogat (†).

BOGAȚIE (< bogat) s.f. 1. Cantitate mare de bunuri materiale, obiecte de mare preț. ■ P. gener. Cantitate mare de ceva. 2. Situația omului bogat (†). 3. Resurse naturale; valori spirituale. ■ Avuție.

BOGDA, com. în jud. Timiș, pe Bega Veche; 596 loc. (1991).

BOGDAN I, primul domn de sine stătător al Moldovei (1359—c. 1365). Voievod din Maramureș; răzvrătit în 1343 împotriva regelui Ungariei Ludovic I de Anjou, a trecut în 1359 în Moldova, unde a fost recunoscut ca domn. A respins repetatele încercări ale regelui Ungariei de a-și reinstaura supremația asupra Moldovei.

BOGDAN II, domn al Moldovei (1449—1451). Tatăl lui Ștefan cel Mare. A învins pe poloni la Crasna (1450). Ucis de Petru Aron.

BOGDAN III (*Bogdan cel Chior*), domn al Moldovei (1504—1517). Fiul lui Ștefan cel Mare. A purtat lupte cu tătarii și cu polonii.

Humphrey Bogart

Ioan Bogdan

BOGDAN, Catul (1897—1978, n. Colmar, Franța), pictor și grafician român. Fiul lui Bogdan-Duică. Prof. univ. la București. Portrete și peisaje delicate și sensibile („N. Iorga”).

BOGDAN, Damian P. (1907—1991, n. Butești, Basarabia), istoric și slavist român. Prof. univ. la București. Creator de școală în domeniul științelor auxiliare ale istoriei („Caracterul limbii textelor slavo-române”, „Compendiu al paleografeii româno-slave”).

BOGDAN, George (1859—1930, n. Iași), medic român. Prof. univ. la Iași. Împreună cu Mina Minovici a creat școala românească de medicină legală.

BOGDAN, Ioan (1864—1919, n. Brașov), filolog și istoric român. Frate cu Bogdan-Duică. Acad. (1903), prof. univ. la București. Inițiatorul studiilor de slavistică din România; editor de cronici și documente („Vechile cronici moldovenești pînă la Ureche”, „Cronici inedite atîngătoare de istoria românilor”, „Documentele lui Ștefan cel Mare”).

BOGDAN, Petru (1873—1941, n. Miroslăvești, jud. Iași), chimist român. Acad. (1926), prof. univ. la Iași. Creator al învățămîntului de chimie fizică din România. Cercetări în domeniul disociației electrolitice, al constituției moleculare a lichidelor („Teoria cinetică”, „Curs de chimie fizică”).

BOGDAN, Radu George (n. 1920, Galați), istoric și critic de artă român. Cronici, eseuri, studii, monografii („Theodor Aman”, „Reverii lucide”). Autor al monumentalei lucrări „Andrescu” (I. Artistul în epocă, II. Posteritatea critică). Contribuții fundamentale la exegeza lui N. Grigorescu.

BOGDANA 1, C. în jud. Teleorman; 3 513 loc. (1991). 2. Com. în jud. Vaslui; 1 760 loc. (1991).

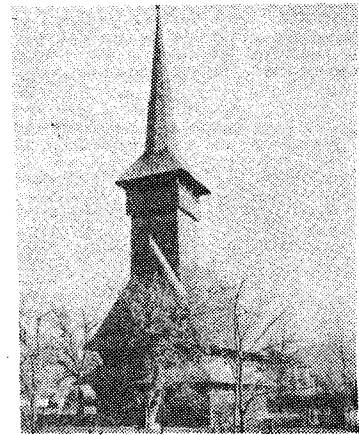
BOGDAND, com. în jud. Satu Mare; 3 832 loc. (1991). Biserică de lemn (sec. 18).

BOGDAN-DUICĂ, Gheorghe (1866—1934, n. Brașov), istoric literar român. Frate cu I. Bogdan. Acad. (1919), prof. univ. la Cluj. Studii de istorie culturală și literară (despre Simion Bărnuțiu, Ion Ionescu de la Brad, Vasile Alecsandri, Ioan Barac), cercetări de literatură comparată și de sinteză de istorie literară („Istoria literaturii române moderne. Încîntii poezii muntelui”).

BOGDANIA (KARA BUGDAN), denumire dată de turci Moldovei.

BOGDAN VODĂ, com. în jud. Maramureș, pe Iza; 4 210 loc. (1991). Fabrică de piese de schimb auto; secție de covoare persane. Ruinele bisericii Bogdăneștilor (sec. 14); biserică de lemn (sec. 18). Pînă în 1968 s-a numit *Cuhea*.

Bogdan Vodă. Biserica de lemn

BOGDAPROSTE (BODAPROSTE) (< sl.) interj. 1. Cuvînt prin care se mulțumește pentru un bun căpătat (de pomană). 2. Cuvînt prin care se exprimă ușurarea de a fi scăpat de o nenorocire, de o grijă etc.

BOGDĂNEȘTI 1. Com. în jud. Bacău, pe Oituz; 2 595 loc. (1991). Centru pomicol. 2. Com. în jud. Suceava, pe Rîșca; 3 953 loc. (1991).

3. Com. în jud. Vaslui; 3 165 loc. (1991).

BOGDĂNIȚA, com. în jud. Vaslui; 1 691 loc. (1991).

BOGHEAD (< engl. {}); {} Boghead localit. din Scoția [beghead] subst. Varietate de cărbune compactă, brun-neagră. Alături de alge microscopice, conține spori, cuticule și polen. Cel mai bun cărbune pentru producerea gazului de iluminat.

BOGHEȘTI, com. în jud. Vrancea; 1 830, loc. (1991).

BOGHIU (< fr.) s.n. Cărucior pe care se reazemă șasiul vagoanelor sau al locomotivelor, permițînd acestora înscirarea în curbe și mersul normal la viteze mari.

BOGLĂRI (< magh.) s.m. pl. Plantă erbacee, foarte toxică, din familia ranunculaceelor, anuală sau bienală, înaltă de 20—50 cm, cu flori mici, galbene, dispuse pe un receptacul conic, răspîndită în locuri mociroase (*Ranunculus sceleratus*).

BOGOLIUBOV, Nikolai Nikolăevici (n. 1909), matematician rus. Prof. univ. la Kiev și Moscova. Contribuții în analiza matematică și calculul variațional și la elaborarea teoriilor moderne asupra supraconductibilității și suprafluidității.

BOGOMILIC, -Ă (< bogomilism) adj. Care aparține bogomilismului, privitor la bogomilism. □ *Literatură b.* = parte integrantă a literaturii apocrifă, apărută o dată cu bogomilismul. S-a bucurat de o mare popularitate, în ciuda interzicerii ei de către Biserică, datorită subiectelor, ca și fanteziei poetice, accesibilității stilului și limbii.

BOGOMILISM (< fr. {}); {} Bogomil) s.n. Doctrină creștină eretică de esență maniheistă bazată pe dualismul binelui (Dumnezeu, care creează lumea spirituală veșnică și nevăzută) și răului (Satan, care creează lumea vizibilă: pămînt, cer, stele, animale, plante); omul este constituit tot din două forțe antagonice: trupul stăpînit de Satan, și sufletul, stăpînit de Dumnezeu. Influențat de gnosticism și de pavliciani, a influențat la rîndul său, pe catari. Potrivit unei tradiții promotorul ei a fost preotul Bogomil, care a predicat între 927 și 950 în Bulgaria. Larg răspîndită în Pen. Balcanică în sec. 10—14 (pînă în sec. 17 ca sectă). Ideile b. și-au găsit ecou și în miturile cosmogonice românești.

BOGOMOLET, Aleksandr Aleksandrovici (1881—1946), fiziolog ucrainean. A studiat sistemul nervos vegetativ, problema bătrîneții și a emis teoria rolului restului conjunctiv în imunitate și vindecare.

BOGOR, oraș în Indonezia (Java), la S de Jakarta; 560 mii loc. (1980, cu suburbiile). Nod de comunicații. Ind. textilă și alim. Grădini botanică (1817). Institutul indonezian al cauciu-

cului. Universitate. Fundat în 1745 sub numele de *Buitenzorg*.

BOGOTÁ (SANTA FÉ DE BOGOTÁ), cap. Columbiei situată în partea centrală a țării, la 2 660 m alt.; 5,71 mil. loc. (1990, cu suburbiile). Nod de comunicații pe autostrada pan-americană. Aeroport internațional (El Dorado). Pr. centru comercial, financiar, politic și cultural al țării. Fabrici textile, alim., de încălț., producătoare de ciment. Anvelope, îngrășăminte chimice, montaj automobile. Universitate (1563). Colegiul național San Bartolomé (1604). Academie de științe. Monumente: bisericile La Concepción (sec. 16) și San Francisco (sec. 16—17). Muzeu. Intemeiat în 1538 de conquistadorii spanioli sub conducerea lui G. Jiménez de Quesada. Din 1819, cap. Rep. Federative Marea Columbie, iar din 1830 cap. a Noii Granade (care a luat, în 1886, numele de Columbia).

BOGREA, Vasile (1881—1926, n. Tirnauca, Basarabia), filolog și lingvist român. M. coresp. al Acad. (1920), prof. univ. la Cluj. Specialist în limbile clasice; s-a ocupat de lexicologie și onomastică românească („Pagini istorice și filologice”, ed. postumă). Versuri.

BOGZA 1. Alexandru (1905—1973, n. Constanța), filozof român. Regîndește „idealismul critic” al lui Kant, opunîndu-i un „realism critic” ale cărui concepte le aplică în domeniile particulare ale culturii, îndeosebi în muzică („Realismul critic”). 2. **Geo B.** (n. 1908, Ploiești), scriitor și ziarist român. Frate cu B.

Bogotá. Avenida Carrera Decima

(1) și Radu Tudoran. Acad. (1955). Lirică de avangardă („Poemul invectivă”). Creator al unei formule unice de reportaj, reportajul poetic („Cartea Oitului”). Preocupat de evenimentele actualității, se dovedește în mod egal un poet al sublimului și al imundului, al geologicului și al cosmogonicului („Oameni și cărbuni din Valea Jiului”, „Țări de piatră, de foc și de pămînt”, „Paznic de far”, „Ca să fii om întreg”).

BOHAI 1. Golf în NV Mării Galbene, cuprins între Pen. Shandong și Liaodong (China). Lungime: c. 280 km. Ad. max.: 40 m. În el se varsă fl. Huanghe. Marea (3,40 m). Îngheață în perioada nov.—mart. Pescuit. Extragerea sării marine și petrolului. Port pr.: Tanggu. Denumirea chineză: Bohai-Wan. 2. Str. între Pen. Shandong și Liaodong. Lățimea minimă: 105 km. Ad. max.: 36 m.

BOHĂȚEL, Alexandru (1816—1897, n. Vultureni, jud. Cluj), jurist și om politic român. Capitan suprem al districtului grăniceresc Năsăud (1861—1876). Activitate de promovare a aspirațiilor românești pentru drepturi politice și culturale.

BOHÉMOND I [bøemunt] (c. 1050—1111), conducător normand din Italia de Sud. Participant la prima cruciadă (1096—1099); a întemeiat principatul Antiohiei, al cărui prim conducător a fost (1098/1099—1111).

BÖHM [bøhm], **Karl** (1894—1981), dirijor austriac. Remarcabil interpret al muzicii lui Mozart, Wagner și R. Strauss.

BÖHM-BÄWERK [bøhm-bæverc], **Eugen von** (1851—1914), economist austriac. Reprezentant al școlii austriece. Cunoscut prin teoria pozitivă a capitalului și teoria marginală a profitului („Capitalul și dobînda capitalului”).

BÖHME [bøme], **Jakob** (1575—1624), filozof german. De confesiune luterană. A creat o metafizică a devenirii pozitive avînd ca punct de plecare conflictul contrariilor și finalitatea („Aurora sau mijirea zorilor”, „Mysterium magnum”).

BÖHMER WALD, denumirea germană a masivului Pădurea Boemiei

BOHOL, ins. în Arh. Visayan (Filipine) la N de ins. Mindanao, separată de ins. Cebu prin str. cu același nume; 3,9 mii km²; 806 mii loc. (1980). Oraș pr.: Tagbilaran. Relief de platou. Păduri tropicale și savane. Cafea, trestie de zahăr, orez, porumb, și tutun.

BOHR [bor] 1. **Niels B.** (1885—1962), fizician danez. Prof. univ. la Copenhaga. A lucrat în

Geo Bogza

Niels Bohr

autoritatea asupra Moraviei și Slovaciei, a consolidat autoritatea centrală și a dat Cehiei o nouă organizare administrativă. **2. B. II cel Pios** (967—999). Și-a extins autoritatea asupra întregii Cehii.

BOLESŁAW, numele a cinci cneji și regi poloni. Mai importanți: **1. B. I cel Viteaz**, cneaz (992—1025), apoi rege (1025). A desăvârșit unificarea terit. polone. **2. B. II cel Îndrăzneț**, cneaz (1058—1079). Și-a luat titlul de rege (1076). **3. B. III**, cneaz (1099—1138). Și-a extins autoritatea asupra întregii Poloniei.

BOLEŚNITÄ (< sl.) s.f. Epidemie sau epizootie.

BOLĬ (< sl.) vb. IV. intranz. (Pop.) A fi bolnav timp îndelungat; a suferi de o boală de lungă durată.

BOLID (< fr.) s.m. Meteorit de dimensiuni relativ mari, care cade pe Pământ cu mare viteză, aprinzându-se din cauza frecării cu aerul; stea căzătoare foarte strălucitoare. ■ Fig. Obiect, proiectil, vehicul etc. care se deplasează cu mare viteză.

BOLENTIN-DEAL, com. în jud. Giurgiu; 6 155 loc. (1991).

BOLENTINEANU, Dimitrie (1819—1872, n. Bolintin-Vale), scriitor și publicist român. Participant la Revoluția de la 1848, ministru de Externe în timpul domniei lui Al. J. Cuza. Membru al „Asociației literare” și al societății revoluționare secrete „Frăția”. A condus ziarul „Popolul suveran”. Lirică romantică sentențioasă, celebrând libertatea și patriotismul. A cultivat meditația, balada fantastică („Dochia”), poemul epic byronian („Conrad”), satira politică, legenda istorică („Legende sau basme naționale în versuri”), evocarea exotica a peisajului oriental („Florile Bosforului”). Romane de moravuri („Manoil”, „Elena”). Insemnări de călătorie, vieți romănțate.

BOLENTIN-VALE, oraș în jud. Giurgiu, pe stg. Argeșului, la 25 km V de București; 12 082 loc. (1991). Ateliere de conf. metalice, tricotație, reparații auto, tăbăcărie. Complex de valorificare și industrializare a legumelor și fructelor. Prima atestare documentară datează din perioada 1426—1450. Biserică (1832, cu refaceri ulterioare), conacul Bălăceanu, monumentul funerar al lui D. Bolintineanu, realizat de C. Storck. Declarat oraș în 1989.

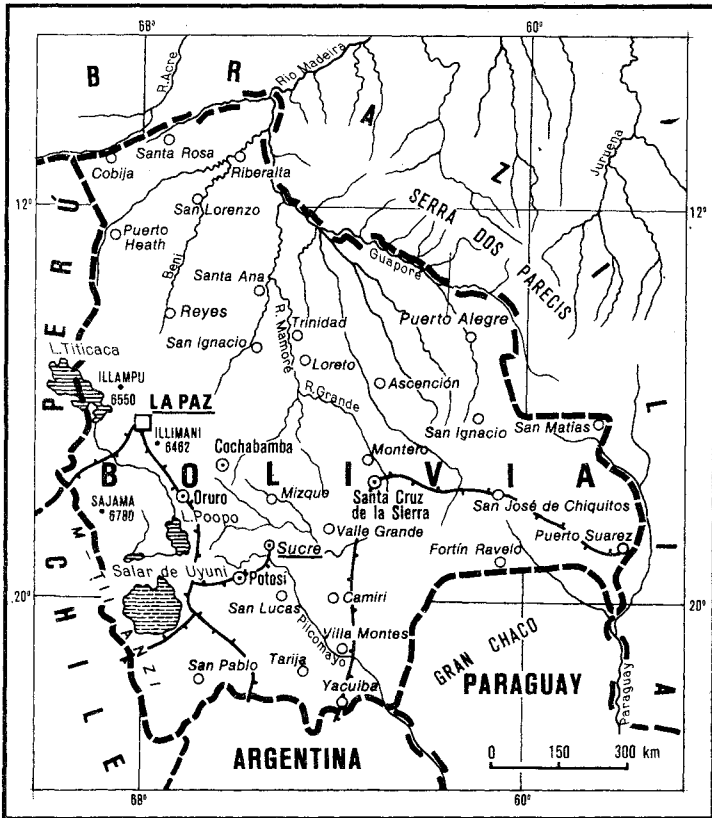
BOLIVAR (< sp. [i]; [aj Bolivar] s.m. Unitate bănească în Venezuela.

BOLIVAR, stat în SE Venezuelei; 238 mil km²; 970 mil loc. (1989). Centru ad-tiv: Ciudad Bolívar. Expl. de min. de fier, aur, diamante; expl. forestiere. Creștere extensivă a animalelor.

BOLIVAR, Pico ~ vf. în V Venezuelei, în Cordillera Mérida (Sierra Nevada de Mérida), cel mai înalt vf. al țării și al Anzilor Nord-Estici. Alt. max.: 5 007 m.

BOLIVAR, Simón (1783—1830), general și om politic sud-american. Unul dintre conducătorii mișcării de eliberare a popoarelor din America Latină (1810—1826) de sub dominația spaniolă. Președinte al Rep. Federative Marea Columbie (1819—1830). În 1813 a fost proclamat de Congresul Național din Venezuela „El Libertador”.

BOLIVIA, Republica ~, stat în America de Sud, în partea centrală a Anzilor (fără ieșire la mare); 1,1 mil km²; 7,2 mil. loc. (1989). Limba oficială: spaniola. Cap. Sucre. Reșed. guvernului: La Paz. Orașe pr.: Santa Cruz de la Sierra, Cochabamba, Oruro, Potosi. Este împărțit în nouă departamente. În V țării se desfașoară M-ții Anzi sub forma a două lanțuri principale ce închid între ele un podiș înalt (Altiplano) 2/3 din terit. B. este ocupat de regi. joasă Oriente (alt. sub 500 m) drenată de afl. ai Amazonului și Paraguayului. Climă temperat-continentală în zona montană, tropical-umedă în Oriente. Expl. de staniu (10,5 mil t, 1988), stibiu, bismut, wolfram, argint, plumb (12,5 mil t, 1988), zinc (32,9 mil t, 1988), cupru, aur, petrol, gaze naturale (2,7 miliarde m³, 1988).

Mari resurse de min. de fier (nevalorificate). Pe 3% din supr. țării se practica cultura cartofului (700 mil t, 1988), cerealelor (porumb, orez, grâu), plantelor tropicale (trestie de zahăr 2 mil t, 1988, bananieri ș.a.), citricelor (104 mil t, 1988), maniocului ș.a. Se cresc bovine (5,45 mil. capete, 1988), ovine (9,6 mil. capete, 1988), caprine, lama, alpaca. Ind. textilă și alim. indeseobi, dar și metalurgie neferoasă, rafinarea petrolului, ind. lemnului. C.f.; 3,8 mil km. Căi rutiere: 37,3 mil km. Moneda: 1 peso = 100 centavos. Exportă gaze naturale (c. 55%), staniu și min. neferoasă (c. 1/3), cafea ș.a. și importă utilaje și echipament ind., mijloace de transport, produse alim. și cereale, produse

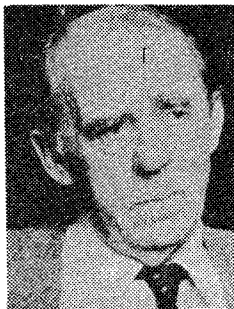
chim. ș.a. — Istoric. Locuit din timpuri străvechi de triburi amerindiene (guarani, aymara, checia ș.a.), terit. B. a fost cucerit în sec. 16 de spanioli, împotriva cărora au avut loc numeroase răscoale (cea mai puternică în 1780—1781, sub conducerea lui Tupac-Amaru). La 6 aug. 1825 în urma Războiului pentru Independența Colo-niilor Spaniole din America, se proclamă independența B. (Perú de Sus), numită astfel în cinstea eliberatorului S. Bolívar. La sfârșitul sec. 19 au început să pătrundă în economia țării capitalul englez și american. În urma războaielor care i-au fost impuse (cu Chile în 1879—1883 și cu Paraguay în 1932—1935), B. a pierdut aproximativ jumătate din terit. inițial. În 1943,

Dimitrie Bolintineanu

Simón Bolívar

Heinrich Böll

Cezar Bolliac

B. a intrat în cel de-al doilea război mondial de partea coaliției antihitleriste. După al doilea război mondial s-a întărit mișcarea democratică, antiimperialistă. **V. Paz Estenssoro**, venit la putere în urma unei răscoale populare (1952), a realizat unele reforme politice și economice (sufragiu universal, naționalizarea majorității minelor de cositor, reforma agrară). În 1964, guvernul **V. Paz Estenssoro** a fost înlăturat de o jantă militară, condusă de generalul **R. Barrientos Ortuño**. În 1969, puterea a fost preluată de un guvern condus de generalul **A. Ovando Candia**, care a trecut la naționalizarea unor companii străine, iar în 1970, de un guvern democrat condus de generalul **J.J. Torres Gonzales**. A 187-a lovitură de stat de la proclamarea independenței și cea de-a 5-a de după cel de-al doilea război mondial înlătură, în aug. 1971, guvernul generalului **Torres Gonzales** și instituie regimul colonelului **Hugo Bánzer Suárez** (1971—1978). După demisia președintelui **Bánzer Suárez**, **B.** cunoaște o nouă etapă de profunde frământări social-politice. Președintele **J. Paz Zamora** (1989) s-a angajat într-o politică de stabilizare economică și de combatere a traficului de droguri și de distrugere a plantațiilor ilegale de coca. **B.** este republică prezidențială. Activitatea legislativă este exercitată de președinte și de Congresul Național, iar cea executivă de un cabinet condus de președinte.

BOLIVIAN, -Ă (< *Bolivia*), s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Populația Boliviei, formată din amerindieni (chechia și aymara), mețiși și creoli, de religie creștină (catolică). ■ Persoană care aparține acestei populații. 2. Adj. Care aparține Boliviei sau populației ei, referitor la Bolivia sau la populația ei.

BÖLL, Heinrich (1917—1985), scriitor german. Nuvele („Căătorule, de vii la Spa...”) și romane („Unde ai fost, Adame?“, „Casa văduverlor”) de evocare a războiului și a consecințelor

lui. Remarcabil prin concizia și obiectivitatea sobră a narațiunii, prin tonul de ironie amară, opera sa realizează o dispută cu societatea postbelică („Partida de biliard de la ora 9^{1/2}”, „Părerile unui clovn”). Premiul Nobel (1972).

BOLLAND, Jean zis **BOLLANDUS** (1596—1665), iezuit din Țările de Jos. A inițiat vasta culegere *Acta sanctorum* (1630—1668). Opera sa a fost continuată de Congregația bollandistă.

BOLLANDIȘTI (< n. pr. *Bolland*) s.m. pl. Iezuiți care editează „Viștie sfinților”.
BOLLIAC, Cezar (1813—1881, n. București), poet și publicist român. Participant la Revoluția de la 1848, susținător al Unirii Principatelor și al reformelor sociale. Remarcabil gazetar, a publicat intens la „Popolul suveran”, „Buciumul”, „Trompeta Carpaților”. Poezie socială („Din poeziile lui Cezar Bolliac”, „Colecțiune de poezii vechi și noi”), exprimând o sensibilitate patetică. Teoretician al poeziei militante, precursor al criticii literare românești. Traduceri, însemnări de călătorie. Preocupări de arheologie și numismatică.

BOLNAV, -Ă (< bg.) adj., s.m. și f. (Persoană) care suferă de o boală; suferind.

BOLNIȚĂ (< sl.) s.f. (Inv.) 1. Spital, infirmerie pe lângă o mănăstire sau pe lângă un aşezământ de binefacere. 2. Biserică ce deservea b. (1).

BOLOGA, Valeriu Lucian (1892—1971, n. Braşov), medic român. Prof. univ. la Cluj. Contribuții la istoria medicinei românești și universale (sub redacția sa au apărut „Istoria medicinei universale”, „Istoria medicinei românești”).

BOLOGNA [boloŋna], oraș în N Italiei (Emilia-Romagna), în C. Padului; 525 mii loc. (1987, cu suburbii). Nod de comunicații. Aeroport. Centru comercial (produse agricole). Metalurgie, motoare electrice, mașini agricole, produse chimice, încălzi., confecții, produse zaharoase. Cea mai veche universitate din Europa (c. 1088). Muzeu. Monument: Palatul Comunal (sec. 13—15), turnurile înclinate Garisenda și Asinelli (sec. 12), biserica gotică San Petronio (sec. 14), palatele Bevilacqua (sec. 15) și Poggi (sec. 16). Pinacone. Așezare etruscă (Felsina) și colonie romană din 190 î.Hr. (Bononia). În ev. med. republică comunală, încorporată apoi statului papal (1506—1859, cu excepția anilor 1796—1814). În 1860, B. a fost inclusă în Regatul italian.

BOLOGNA [boloŋna], **Giovanni** (numit și *Giambologna*, pe numele adevărat *Jean de Boulogne*) (1529—1608), sculptor flamand. Precursor al barocului. A lucrat la Florența pentru familia Medici („Fântâna lui Neptun”, „Mercur luându-și zborul”, „Răpirea unei santine” în Muzeul Național de Artă al României).

BOLOMETRU (< fr. *bol*; {s} gr. *bole* „rază” + *metron* „măsură”) s.n. Instrument pentru determinarea intensității radiației termice prin măsurarea pe cale electrică a încălzirii unui element sensibil expus radiației.

BOLOTEȘTI, com. în jud. Vrancea, pe Putna; 4 560 loc. (1991).

BOLOTNIKOV, Ivan Isaevici (?—1608), conducătorul unei mari răscoale a țăranilor din Rusia (1606—1607). După asediul nereușit al Moscovei, a fost prins și ucis prin înecare.

BOLOVAN (< bg.) s.m. 1. Fragment mare de rocă sau bloc rotunjit prin ruierea sa de-a lungul riuurilor sau prin acțiunea valurilor. 2. Bucată compactă, solidă dintr-o materie oarecare. *V. bulgăre*.

BOLOVĂNIȘ (< *bolovan*) s.n. Rocă sedimentară detritică, mobilă, formată din elemente rotunjite, cu dimensiuni mai mari de 70 mm și constituită din bucăți de roci rezistente la eroziune. Se formează prin acțiunea apelor curgătoare (în amonte), a ghețarilor (în locul de topire) și a mărilor (în apropiere de țărm), constituind aluviunile teraselor, morenele și cordonalele litorale.

BOLSENA (VULSINIO), lac vulcanic în Italia (Lazio), în zona premonțană a Apeninilor centrali, la 305 m alt.; 114,5 km²; ad. max.: 146 m. Este drenat de riul Marta spre M. Tireniană. Pescuit.

BOLSON (< engl. *bol*) subst. (GEOGR.) Depresiune tectonică endoreică intramontană, cu marginile stincoase abrupte și cu partea centrală netedă formată prin acumulări de nisipuri (playa) sau prin nivelare erozională (pediment). Este specifică reg. deșertice din S.U.A. și Mexic.

BOLȘEVIC, -Ă (< rus.) adj., s.m. și f. 1. Adj. Care se referă la bolșevism, caracteristic bolșevismului. 2. S.m. și f. Adept al bolșevismului; comunist, membru al Partidului Comunist (bolșevic) al Uniunii Sovietice (denumirea P.C.U.S. între 1918 și 1952). Au evoluat spre folosirea unor metode de extremă stângă, preluând puterea în stat în urma Revoluției din Octombrie 1917.

BOLȘEVIC, ins. în S Arh. Severnaia Zemlea; 11,3 mii km². Alt. max.: 935 m. Centrul ins. (c. 30% din sup.) este ocupat de un ghețar. Vegetație de tundră arctică.

BOLȘEVISM (< rus.) s.n. Curent de gândire politică care a luat naștere în 1903, în urma acțiunii desăfușate de **V.I. Lenin** în cadrul fracțiunii de stînga a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din Rusia (desprinsă în 1912). Denumirea a apărut în opoziție cu *menșevismul*, ilustrând faptul că reprezentanții lor erau majoritari.

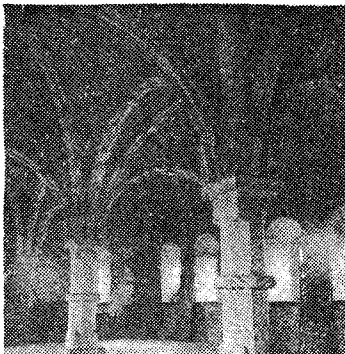
BOLTĂ (< bg., scr.) s.f. 1. Element de construcție cu intradosul concav, realizat din cărămidă, blocuri de piatră, beton, beton armat, destinat să acopere un spațiu sau să prela sarcina unui pod transmitînd-o unui zid continuu sau unor puncte de rezem izolate. Pot fi simple (semicilindrice, în leagăn, în sferă de cilindru, de srijin, turtite, în miner de coș, în arc frînt, în sferă de sferă, semicupolă, à vela, în dublă curbură) și compuse (în cruce, în muchi, în cruce pe ogive, pe nervuri, mănăstirească, cu penetrații, moldovenească). □ *Cheie de b.* = denumire dată bolțurilor aflate în centrul unei b.; fig. detent de bază al unei probleme. 2. Încăpere sau galerie (subterană) cu tavanul arcuit. 3. Construcție ușoară, arcuită în partea superioară, care servește drept srijini plantelor agățătoare. 4. Plafon natural, arcuit, format din ramurile dese și apropiate ale unor copaci. 5. *B. cerească* = emisferă aparentă pe care par a se afla corpurile cerești; cer, firmament. 6. *B. craniană* = partea superioară a cutiei osoase craniene. ■ *B. palatină* = perete osos acoperit de o membrană mucoasă, constituind plafonul cavității bucale, pe care o separă de fosele nazale; palat dur; (pop.) cerul-gurii. 7. (GEOL.) Formă structurală tectonică reprezentată de partea dintr-o cută anticlinală care racordează cele două flancuri ale acesteia. Este generată de mișcările orogenice.

BOLȚI (< *bolta*) vb. IV refl. A forma o boltă (1), a avea aspect de boltă.

BOLTITURĂ (< *bolta*) s.f. Partea arcuită a unei bolti (1).

BOLTON (BOLTON-LE MOORS) [bɔlʊt-ŋən], oraș în V Marii Britanii (Anglia) în aglomerația Manchester; 146,7 mii loc. (1981).

Bolți ogivale

Ludwig Boltzmann

János Bolyai

Ind. textilă, constr. de mașini, siderurgică, chimică, a hirtiei.

BOLTZMANN [bolțman], **Ludwig Eduard** (1844—1906), fizician și matematician austriac. A fundamentat prin metode statistice teoria cinetică a gazelor și principiul al doilea al termodinamicii.

BOLT (< germ.) s.n. Organ de mașină, de formă cilindrică, utilizat ca element de asamblare (ex) **b.** pentru asamblarea pistonului cu biela).

BOLTĂR (< bolț) s.m. Fiecare dintre elementele de piatră sau de beton din care este alcătuită o boltă sau un arc.

BOLUS (cuv. germ.) s.n. Argilă fină întrebunată ca diluant solid.

BOLVAȘNIȚA, com. în jud. Caraș-Severin; 1 677 loc. (1991).

BOLYAI [bojoi], numele a doi matematicieni maghiari din Transilvania: **1. Farkas B.** (1775—1856, n. sat Bolya, azi Buia, jud. Sibiu). Preocupat îndeosebi de probleme de geometrie și de teoria numerelor. **2. János B.** (1802—1860, n. Cluj), unul dintre creatorii geometriei neeuclidiene, alături de Lobacevski și Riemann. Fiul lui **B. (1)**. Cercetînd independența postulatului al cincilea al geometriei lui Euclid (printr-un punct exterior unei drepte se poate duce o paralelă și numai una la acea dreaptă), a demonstrat că poate fi înlocuit cu enunțul printr-un punct exterior unei drepte se pot duce două paralele, acces nou postulat fiind compatibil cu celelalte postulate („Appendix” 1832).

BOLZANO [bolțano], oraș în N Italiei (Trentino-Alto Adige), pe Isarco (af. al fl. Pad); 101,2 mii loc. (1988). Metalurgie, aluminiu, textile, mobilă. Stațiune climaterică. Catedrală (sec. 13—15). Muzeu.

BOLZANO [bolțano], **Bernhard** (1781—1848), filozof, logician și matematician ceh, de origine italiană. Oponîndu-se psihologismului, a redus obiectul logicii la studiul propozițiilor în sine, independente de procesele psihice care le însoțesc. Contribuții în analiza matematică și în algebră. Op. pr.: „Doctrina științei”.

BOMBA (< fr.) vb. I **1.** Tranz. și refl. A da sau a căpăta (în urma unor solicitări) o formă convexă. **2.** Tranz. Fig. A scoate pieptul în afară.

BOMBAJ (< bomba; după germ. Bombage) s.n. Stare deformată a unei plăci în care cel puțin o suprafață are o formă convexă, fără muchii.

BOMBAMENT (< fr.) s.n. Forma părții carosabile a unei șosele (în secțiune transversală), realizată printr-un profil curb sau prin două versante înclinate pentru a asigura scurgerea apelor.

BOMBARDA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A supune un obiectiv unui tir de artilerie, aviație sau rachete. ■ Fig. A plictisi cu insistențele, a stărui, a insista, (în mod excesiv). **2.** (FIZ.) A trimite, a proiecta un fascicul de particule rapide (electroni, neutroni, ioni etc.) asupra unui corp.

BOMBARDAMENT (< fr.) s.n. Lovire masivă a unui obiectiv cu bomba de aviație, cu proiectile de artilerie sau cu rachete.

BOMBARDARE (< bombardă) s.f. Acțiunea de a bombardă. □ **B. electronică** = proiectare de electroni rapizi asupra anodului unui tub electronic sau asupra unui electrod care se află la un potențial electric mai înalt decît sursa de electroni. **B. ionică** (sau **catodică**) = proiectare de ioni pozitivi rapizi asupra catodului unui tub electronic sau asupra unui electrod aflat la un potențial electric mai scăzut decît sursa de ioni pozitivi.

BOMBARDĂ (< fr.) s.f. **1.** Mașină de război folosită în evul mediu, cu care se aruncau bolovanii asupra fortificațiilor. **2.** Tun de calibru mare.

BOMBARDIER (< fr.) s.n. și m. **1.** S.m. Avion de bombardament. **2.** S.m. Militar care face parte din echipajul unui avion de bombardament.

BOMBARDON (< fr.) s.n. Instrument muzical de suflat din alamă, cu pistoane; are timbru și registru foarte grave.

BOMBASTIC, **-Ă** (< germ.) adj. (Despre vorbe, stil etc.) Emfatic, umflat, încărcat, pretențios, grandilocvent.

BOMBAY [bombej] (**MUMBAJ**), oraș în V Indiei (al doilea oraș al țării), centru ad-tiv al statului Mahārāshtra, situat pe continent și pe o ins. în apropierea coastei; 10,14 mil. loc. (1985, cu suburbiile). Cel mai mare port al țării, cu un trafic de 24,2 mil. t (1985). Aeroport internațional (Santa Cruz). Mare centru comercial (piață mondială a bumbacului), financiar și ind. (țesături de bumbac, montaj de automobile, constr. navale, vagoane și locomotive, produse chimice și farmaceutice, aparataj electrotehnice, prelucr.

petrolului). Reactor atomic (Trombay). Studiouri cinematografice (2/3 din prod. națională). Universitate (1857), institut tehnologic. În sec. 16 a fost cucerit de portughezi, iar între 1668 și 1783 s-a aflat în stăpînirea Companiei Engleze a Indiilor Orientale.

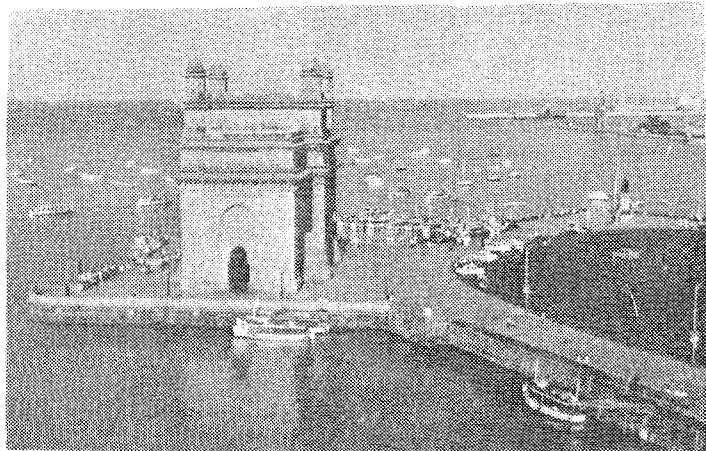
BOMBĂ (< fr.) s.f. **1.** (MILIT.) Proiectil cu încărcătură explozivă, incendiară, fumigenă, chimică, atomică etc. care se aruncă din avion. Bombele chimice, bombele cu hidrogen fac parte din grupa armelor de distrugere în masă. □ **Bombă A (atomică)** = **b.** a cărei explozie este produsă de o reacție de fisiune nucleară în lanț, necontrolată, declanșată prin reunirea unei anumite cantități (masa critică) dintr-un material fisionabil (uraniu, plutoniu etc.); produce o lumină orbitoare și o undă de șoc foarte puternică, degajă o mare cantitate de căldură și împrăștie în atmosferă pulberi radioactive. **Bombă H (cu hidrogen sau termoneucleară)** = **b.** a cărei explozie este produsă de o reacție de fuziune termoneucleară, necontrolată, declanșată într-un volum de hidrogen (sau alt element ușor) cu ajutorul unei **b.** atomice și avînd efecte de mii de ori mai distructive decît ale acesteia. **B. cu neutroni (bombă N)** = **b.** nucleară la care efectul predominant îl constituie un flux radiativ intens și penetrant, compus aproape exclusiv din neutroni (unda de șoc și efectul termic sînt mult mai reduse), urmîrind mai ales distrugerea a tot ce este viu. **2.** Denumire veche a proiectilelor de artilerie și a minelor de aruncător. **3.** Fig. (SPORT) Lovitură puternică cu mingea. **4.** **B. calorimetrică** = recipient metallic plasat într-un calorimetru, servind la determinarea puterii calorice a materialelor arse în interiorul său. **5.** **B. vulcanică** = produs al unui vulcan cu activitate explozivă, rezultat prin consolidarea în aer a fragmentelor de lavă ejectată, cu diametrul mai mare de 10 cm. Prin acumularea lor se formează depozite de **b.v.** care, consolidate împreună cu o matrice de cenușă, formează aglomeratele vulcanice. **6.** Fig. (Arg.) Local rău famat: speluncă. **7.** Fig. (Fam.) știre, fapt care produce senzație.

BOMBĂNEALĂ (< bombăni)s.f. Faptul de a bombăni: vorbe neînțelese pe care le rostește cel care bombăne.

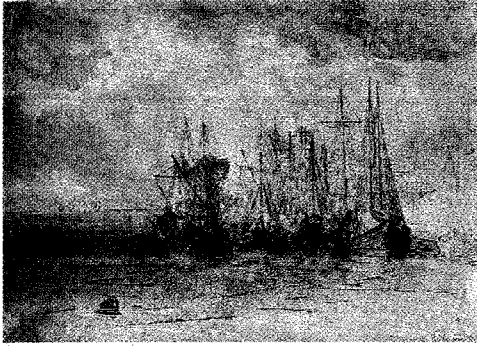
BOMBĂNI (onomat.) vb. IV **1.** Intrans. A vorbi singur; încet și nedestulșit; a bodogăni, a boscorolii. **2.** Tranz. A certa, a cicăli.

BOMBELLI, Raffaele (sec. 16), inginer și matematician italian. Contribuții la rezolvarea ecuațiilor de grad mai mare ca doi.

Bombay. „Poarta Indiei”

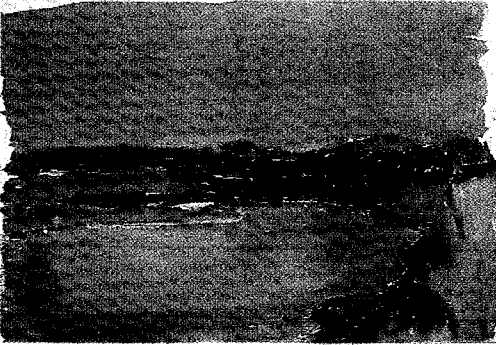
ACUARELĂ ROMÂNEASCĂ

CAROL POPP DE SZATHMARY:
„Vase pe Dunăre la Galați”

MAX ARNOLD:
„Pod peste Tamisa”

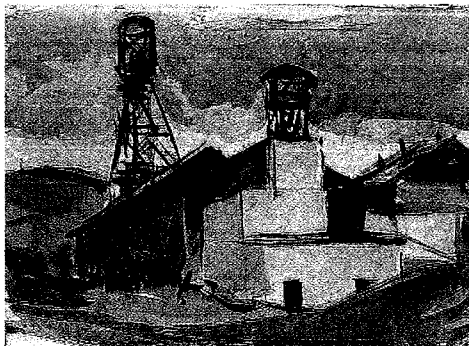
RODICA MANIU: „Pe sofa”

ION MURARIU: „Ceața pe riul Moldova”

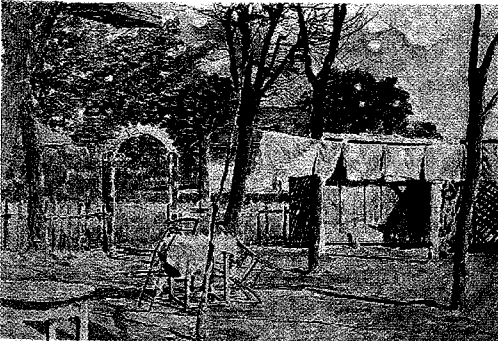
C. JUSTIN: „Cap de copil”

CORNELIU BABA: „Peisaj industrial”

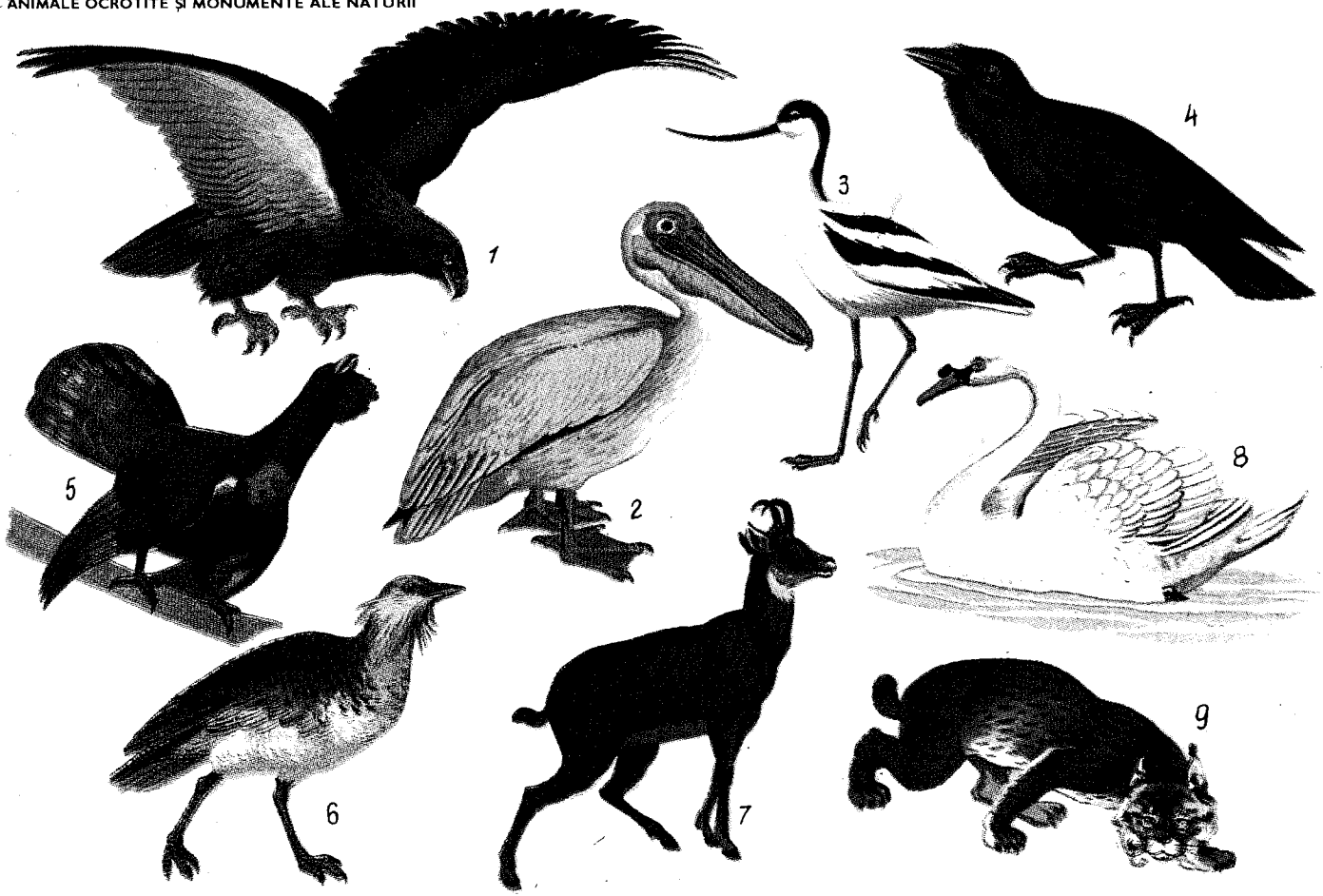
LIGIA MACOVEI: „Sculptorul”

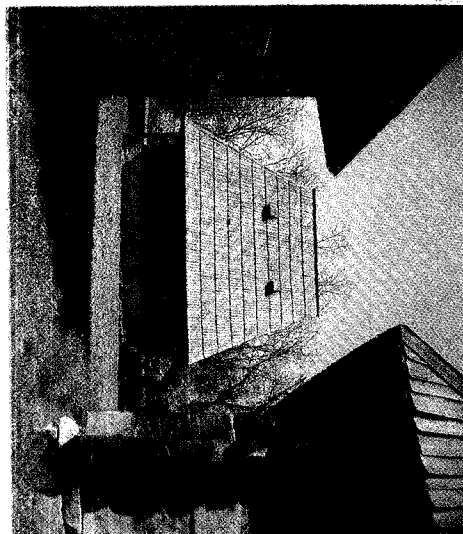
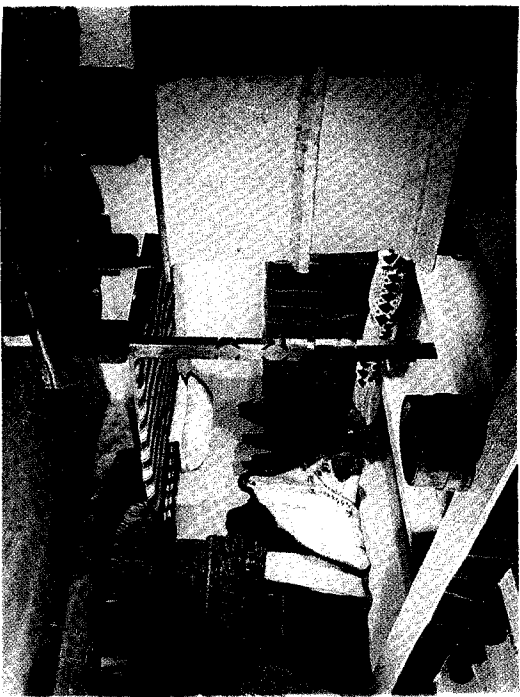
ȘTEFAN LUCHIAN: „Birt fara mușterii”

TH. PALLADY: „Podul Saint Michele”

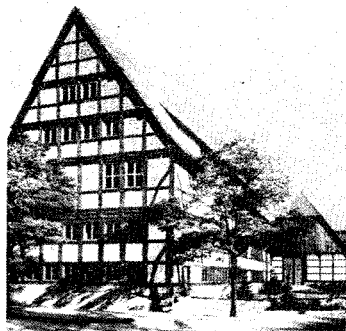
1. Acvila-de-munte (*Aquila chrysaetus*). 2. Pelicanul comun (*Pelecanus onocrotalus*). 3. Cioc-întors (*Recurvirostra avosseta*). 4. Corbul (*Corvus corax*). 5. Coșul-de-munte (*Tetrao urogallus*). 6. Droița (*Otis tarda*). 7. Capra neagră (*Rupicapra rupicapra*). 8. Lebedă cîntătoare (*Cygnus olor*). 9. Risul (*Lynx lynx*).

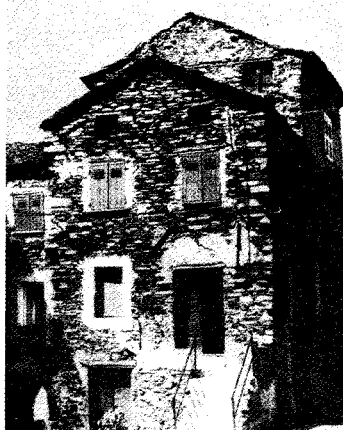
1. Biserică din Dragomirești (Maramureș)
 2. Casă din Chioișu Mic (Buzău)
 3. Casă din Straja (Suceava)
 4. Casă din Berbești (Maramureș)
 5. Interior din Straja (Suceava)

1/2
 3/4
 5/1

ARHITECTURĂ TRADIȚIONALĂ UNIVERSALĂ

Casa din 1555 (Germania)

Casa de piatra din sec. 18 (Corsica, Franța)

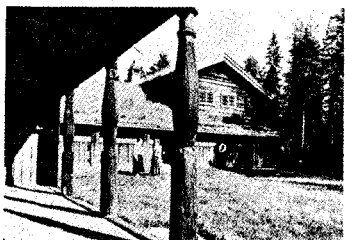
Ferma din sec. 18 (Anvers, Belgia)

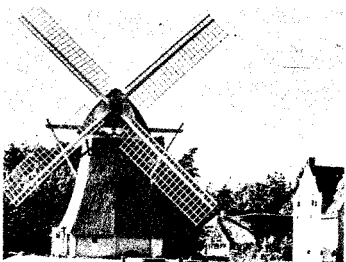
Casa din sec. 19 (Nebray, Grecia)

Casa din sec. 19 (Serbia)

Casa țărăneasca (Muzeul din Everum, Norvegia)

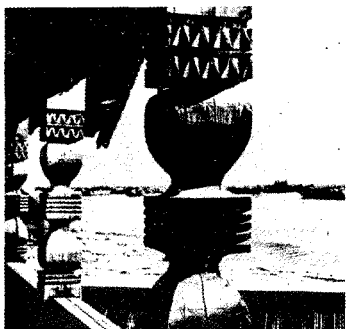
Moara de vânt (Arnhem, Olanda)

Casa țărăneasca (Montgomeryshire, Marea Britanie)

Casa din 1821 (Pesta, Ungaria)

Pridvor cu stâlpi (Rusia)

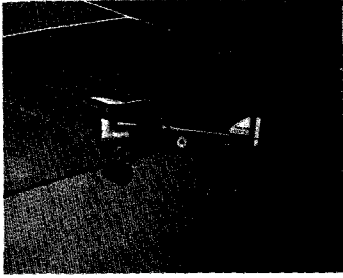

Model de casa preistorică (Nayarit, Mexic)

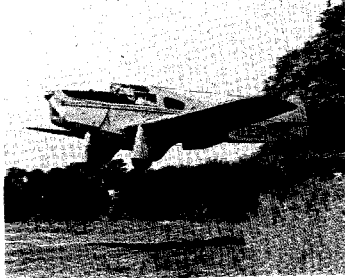

Sat din Sénégalul oriental

AVIOANE

„Avionul „Sopwith Pup” (1916)

Aparatul de sport și antrenament „Miles Falcon” (1930)

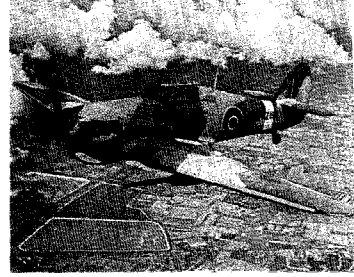
Aparatul „Comper CLA 7 Swift” (1931)

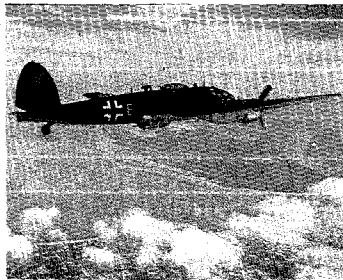
„N.A.F. N3N-3” avion de antrenament (1934)

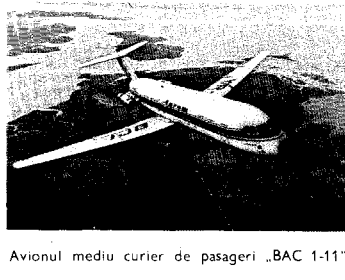
Avionul de vânătoare „Mustang-1” (1941)

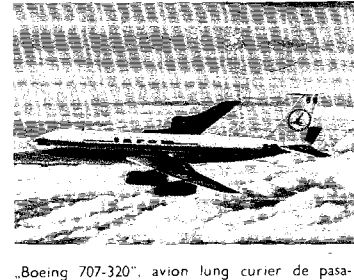
Aparatul de vânătoare „Hawker Hurricane IV” (1942)

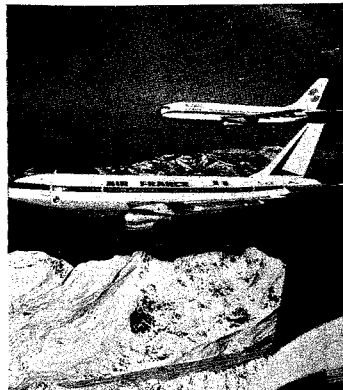
Avionul de bombardament „Heinkel He-111” (1942)

Avionul mediu curier de pasageri „BAC 1-11”

„Boeing 707-320”, avion lung curier de pasageri

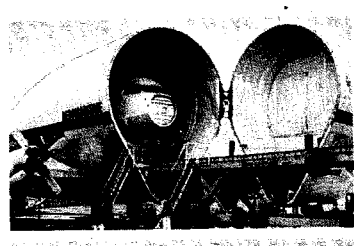

„Airbus A 300 B”

Aparatul scurt curier de pasageri „Ahrens AR-404”

Doa din fazele succesive de debarcare a fuselajului unui avion de pasageri transportat pe calea aerului de unul dintre cele mai originale avioane: „Aerospacelines Guppy”

1

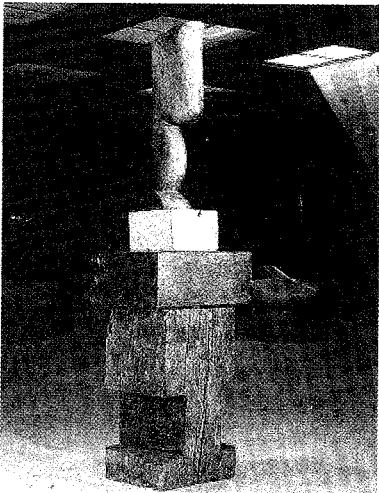
2

4

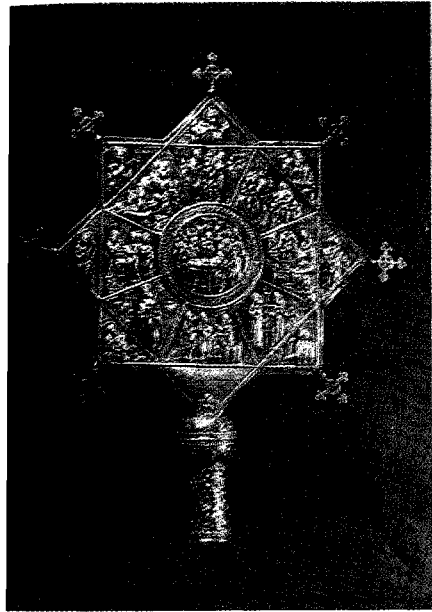

3

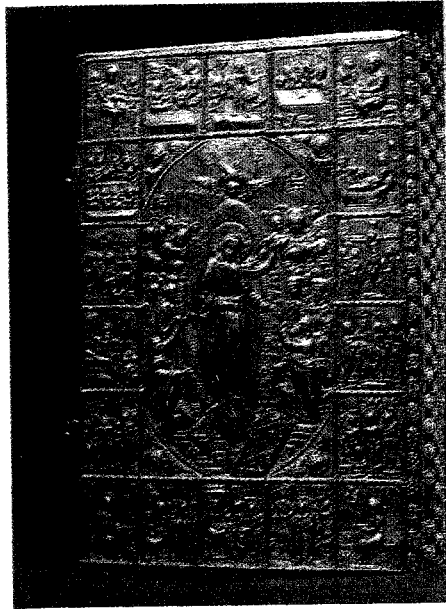

5

1. Cap de copil. 2. Somnul. 3. Danaidă. 4. Domnișoara Pogany. 5. Studiu pentru portretul doamnei Mayer.

Ripida din 1685

Ferecatura de
evanghelie

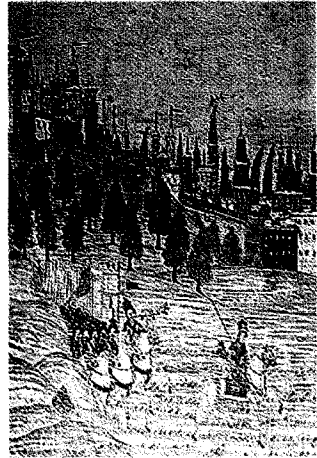

Anafornița

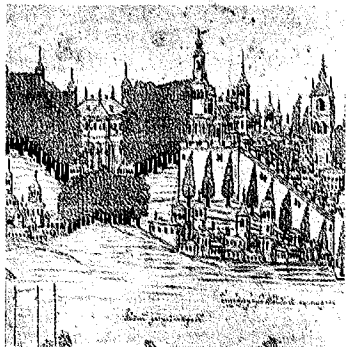
Lada de zestre

CĂRȚILE POPULARE ROMÂNEȘTI

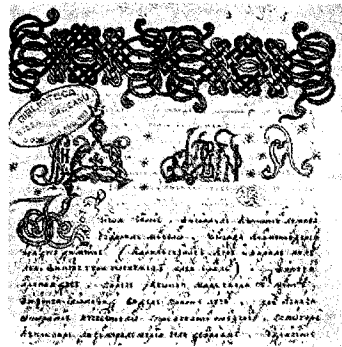

Furnicile uriașe, ilustrație la Alexandria de Nastase Negrule

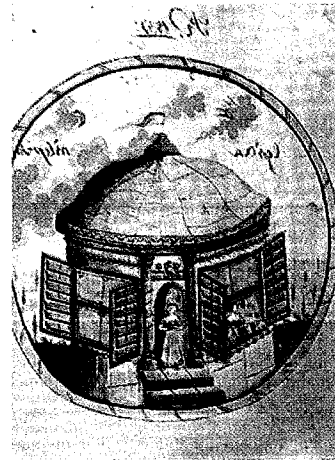
Cetea lui Por Împărat, ilustrație la Alexandria de Nastase Negrule

Cetea Împărațesei Cleofila, ilustrație la Alexandria de Nastase Negrule

Ethopica, pagina cu frontispiciu miniatural

Ilustrație la Istoria lui Filerot și Antusa

Împăratul invită muzicanții la ospăț, ilustrație la Erotocritul de Petru Logofatul

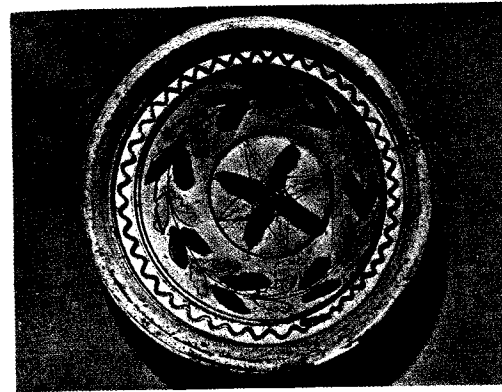
Varlaam și Iosaf (foaie de titlu)

Ilustrație la Varlaam și Iosaf

CERAMICĂ POPULARĂ DIN ROMÂNIA

Valea Izci

Horezu

Făgăraș

Radăuți

Vama

Bișniț

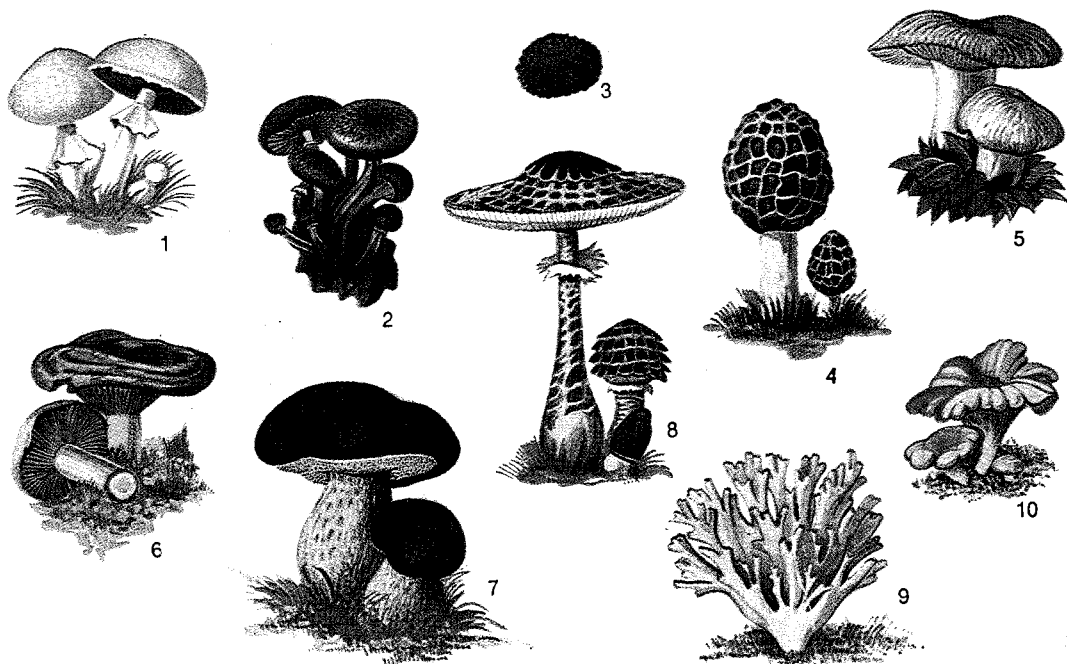

Curtea de Argeș

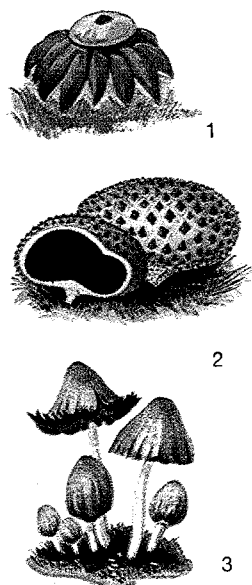
Oboga

CIUPERCI

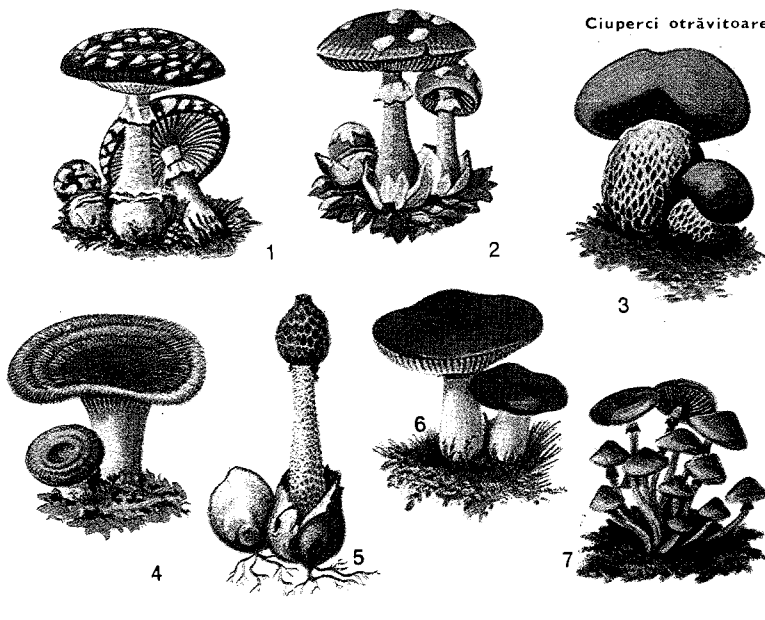

Ciuperci comestibile

Ciuperci necomestibile

Ciuperci otrăvitoare

Comestibile

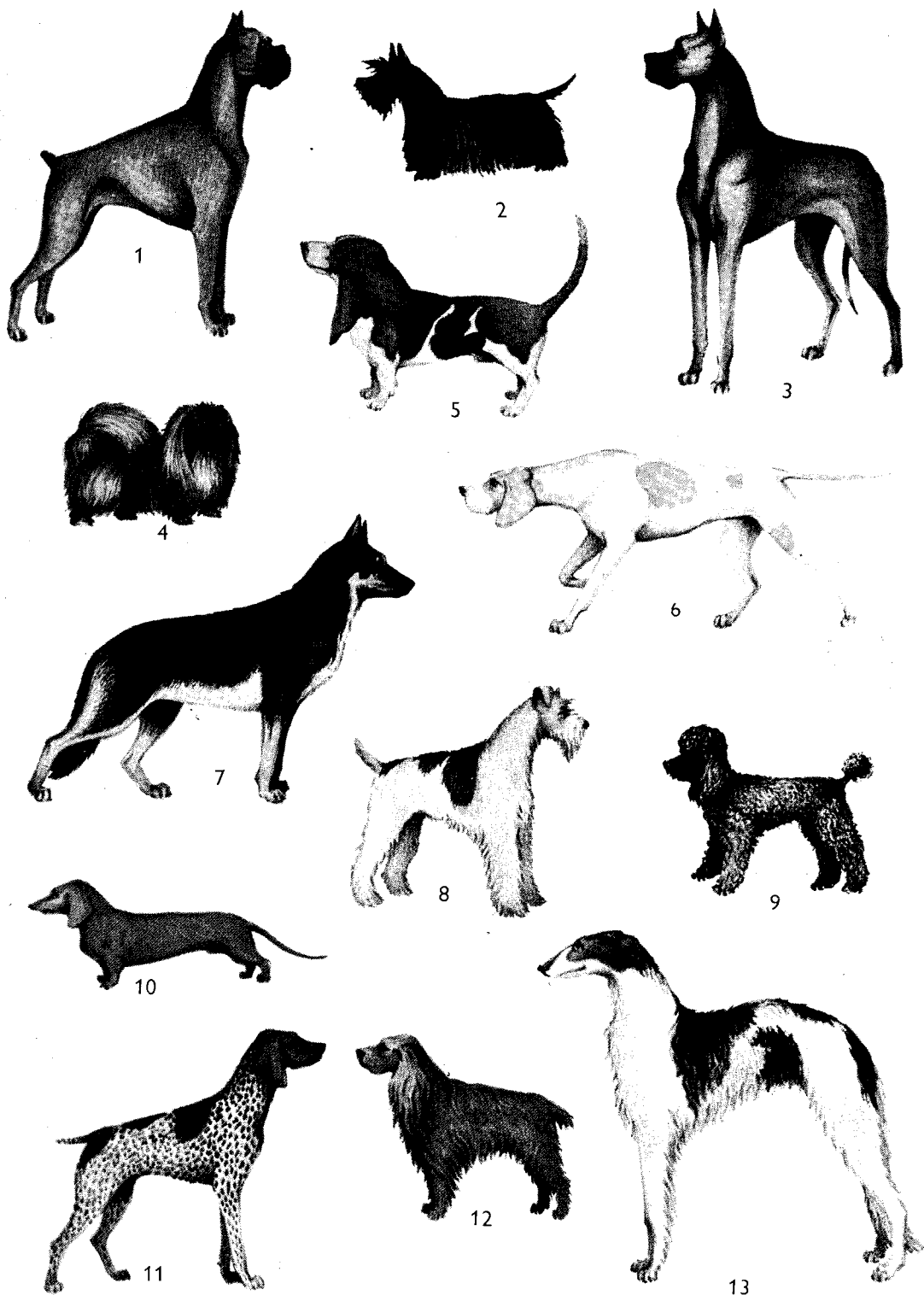
1. Ciuperca de bălegar (*Psalliota campestris*)
2. Ghebe (*Armillaria mellea*)
3. Trufe (*Tuber*)
4. Zbirciog (*Morchella esculenta*)
5. Piinișoară (*Russula virescens*)
6. Rișcov (*Lactarius deliciosus*)
7. Hrib (*Boletus edulis*)
8. Burete șerpesc (*Lepiota procera*)
9. Creasta cocoșului (*Clavaria flava*)
10. Bureți galbeni = urechiușă (*Cantharellus cibarius*)

Necomestibile

1. Steaua - pământului (*Geaster stellatus*)
2. Buretele cerbilor (*Scleroderma vulgare*)
3. Popenchi (*Coprinus atramentarius*)

Otrăvitoare

1. Pălăria șarpelui (*Amanita muscaria*)
2. *Amanita phalloides*
3. Hrib șașănesc (*Boletus satanas*)
4. *Lactarius torminosus*
5. Burete puturos (*Ithyphallus impudicus*)
6. *Russula emetica*
7. Ghebă pucioasă (*Hyphaloma fasciculare*)

1. Boxer. 2. Scottish Terrier. 3. Dog german. 4. Pechinez. 5. Basset-Hound. 6. Pointer. 7. Ciobănesc german. 8. Foxterrier símos. 9. Caniche. 10. Teckel. 11. Brac german cu păr scurt. 12. Cocker Spaniel. 13. Barzoi (ogar rusesc).

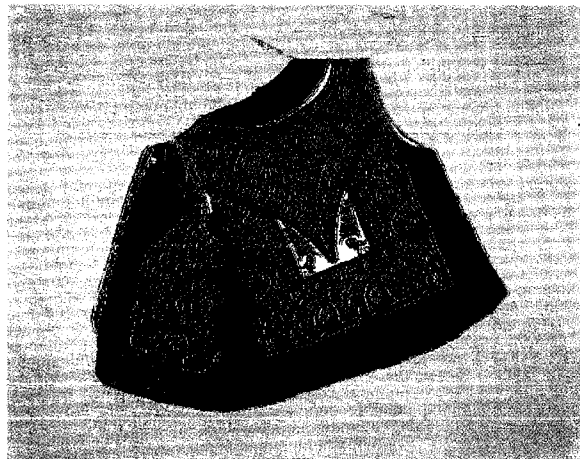
COJOACE ROMĂNEȘTI

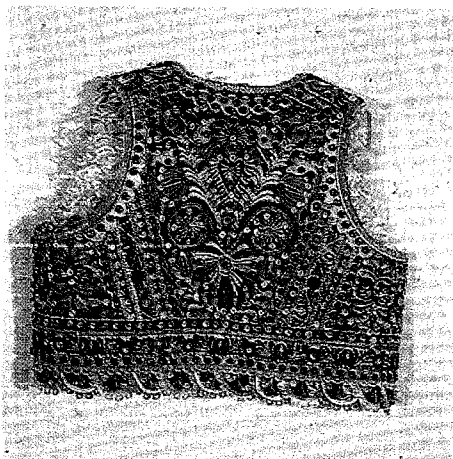
Pieptar barbatesc (jud. Neamț)

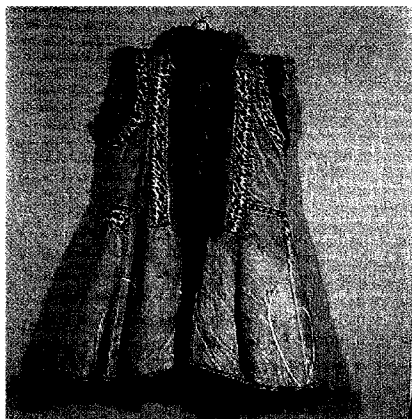
Pieptar din Sebeș

Pieptar din Romanaș

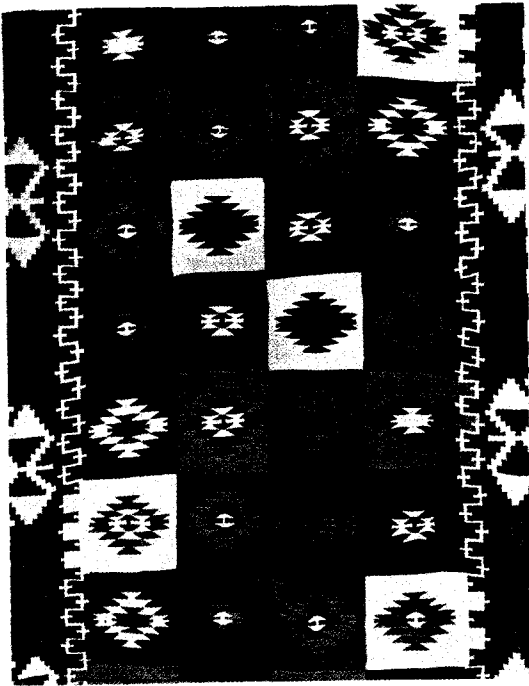
Pieptar din jud. Timiș

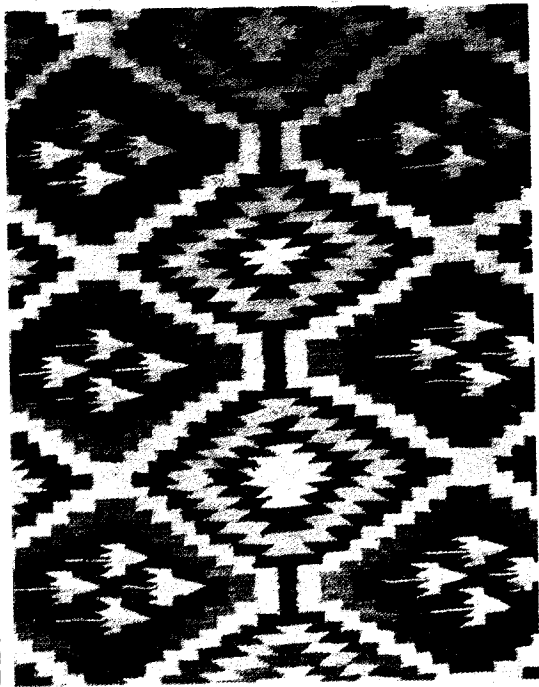
Pieptar femeiesc din Radauș

Cojoc barbatesc din Romanaș

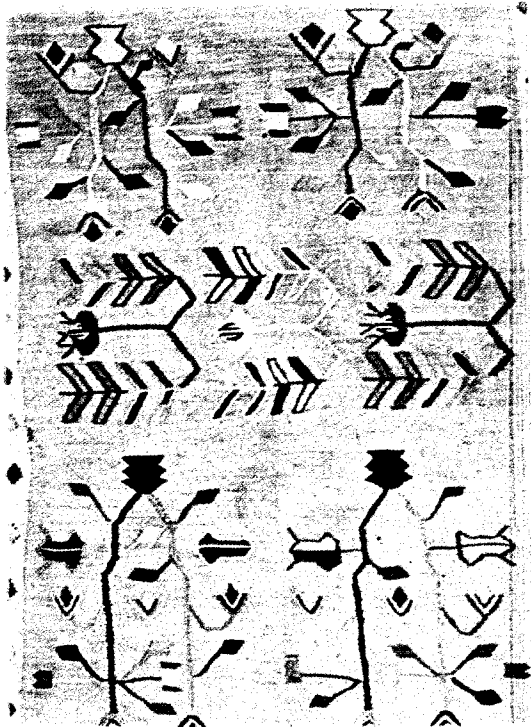
Covor munteneșc

Covor din Maramureș

Covor oltenesc

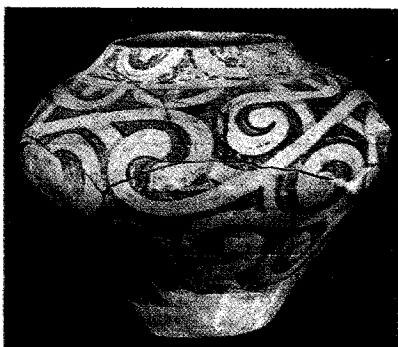

Covor moldovenesc

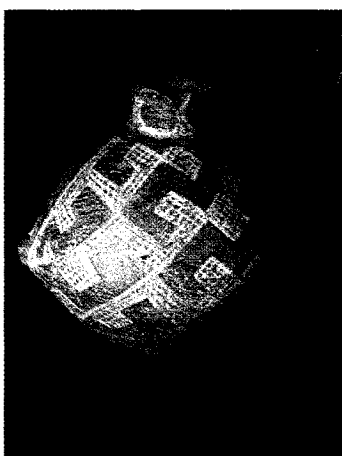
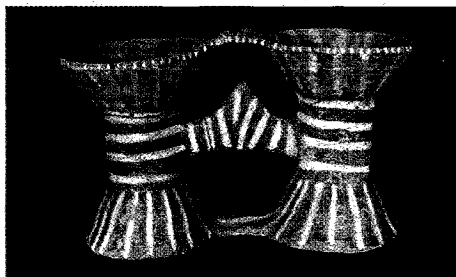
CUCUTENI

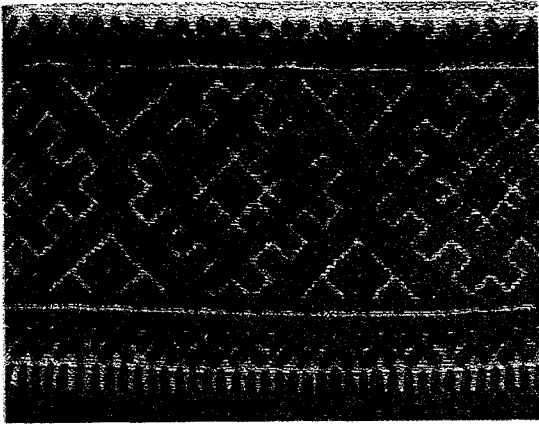
1. Hora de la Frumușica, Cucuteni A (jud. Neamț) 2. Vas, Cucuteni B, Tirgu Ôcna (jud. Neamț) 3. Strachină cu picior, Cucuteni A, Trușești (jud. Iași) 4. Amforă, Cucuteni A, Frumușica (jud. Iași) 5. Vas pentru provizii, Cucuteni A, Drăgușeni (jud. Botoșani) 7. Amforetă, Cucuteni A-B, Calu-Piatra Șoimului (jud. Iași) 8. Vas cu picior - suport înalt, Cucuteni A, Trușești (jud. Iași) 9. Vas castron, Cucuteni B, Trușești (jud. Iași)

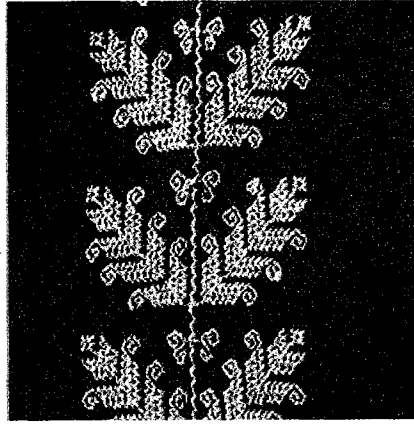
1	2	
3	4	5
	6	
7	8	9

CUSĂTURI POPULARE ROMĂNEȘTI

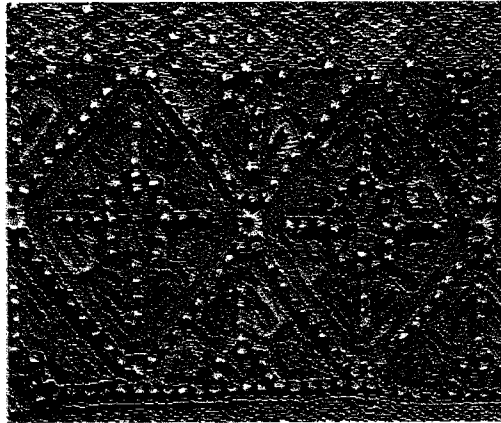
Camășa barbatesca din Binor (detaliu manșeta)

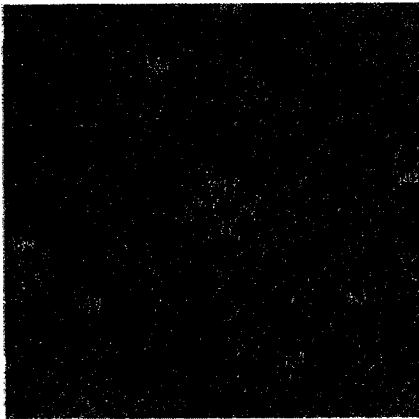
Catrința din Vilcea (detaliu)

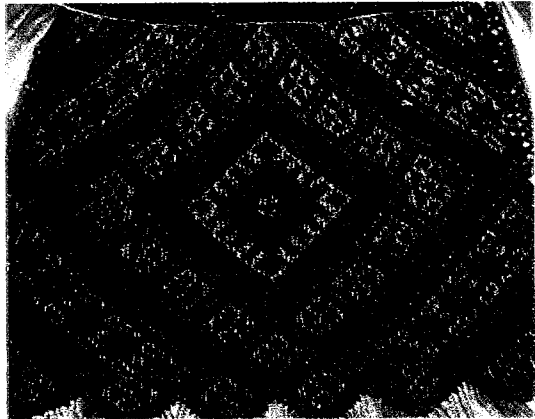
Camășa femeiasca din Suceava (detaliu)

Fota din Argeș (detaliu)

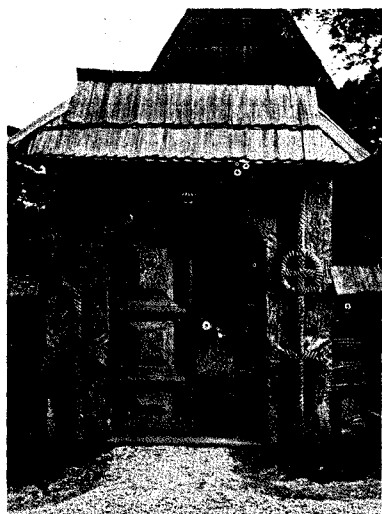
Camășa din Padureni (detaliu)

Camășa femeiasca din Munții Apuseni (detaliu)

CRESTĂTURI POPULARE ROMÂNESTI

Poartă de lemn
(jud. Maramureș)

Picior de pat
(jud. Sibiu)

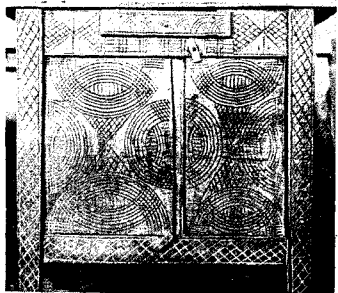

Solnița dubla
(jud. Doj)

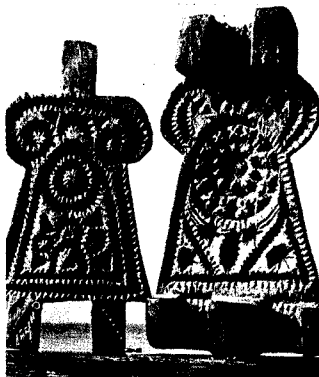
Bite ciobănești
(jud. Iași)

Linguri
(jud. Salaj, Alba,
Cluj, Bistrița-Nasaud)

Dulapior-masa
(jud. Vilcea)

Păpușare de caș
(jud. Iași)

BOMBETĂ (< fr.) s.f. Lampă folosită de nave pentru semnalizare.

BOMBEU (< fr.) s.n. Plesă rigidă și bombată care se montează la virful încălțăminte; p. ext. virful (întărit) al încălțăminte.

BOMBIERI, Enrico (n. 1940), matematician italian. Lucrări importante de geometrie algebrică și de ecuații cu derivate parțiale. Medalia Fields (1974).

BOMBOANĂ (< fr.) s.f. Produs alimentar dulce, de dimensiuni reduse, avind o compoziție, culoare, formă și aromă foarte variate.

BOMBONIERĂ (< fr.) s.f. Vas mic în care se păstrează bomboane.

BOMCHES [bõmchies], **Friedrich** (n. 1916, Brașov), pictor german din România. Peisaje, compoziții și portrete expresioniste, urmărind respectarea realității într-o atmosferă de clar-obscur dramatic („Cap de țaran”).

BOMFAIER (< germ.) s.n. Ferăstrău de mină pentru tăiat metale.

BOMPIANI, Enrico (1889—?), matematician italian. Prof. univ. la Roma. Lucrări de geometrie diferențială. M. de onoare al Acad. Române (1936).

BOMPRES (< it.) s.n. Arbore (3) aproape orizontal, care se montează la prora unei corăbii și care servește la susținerea pinzelor triunghiulare.

BON, religie prebudistă din Tibet, promovind practici animiste și șamaniste. Supraviețuiește încă în rîndurile oamenilor simpli.

BON (< fr.) s.n. Document cu valabilitate limitată în timp care conferă deținătorului său dreptul de a primi ceva sau de a beneficia de ceva; notă de plată pe baza căreia se achită mărfuri sau servicii. □ B. de lucru = document pe baza căruia se execută o lucrare și care servește la evidența muncii prestate, precum și la calculul plății cuvenite pentru ea. **Bonuri de teazar** = titluri de împrumut (purtătoare de dobîndă) emise de ministerul finanțelor sau de teazar pentru a obține fonduri de la cetățenii sau de la bănci, în vederea acoperirii unor goluri bugetare. **Bonuri de casă** = titluri emise mai ales de întreprinderi sau de bănci pentru procurarea de fonduri pe termen scurt. După natura emisiunii, publice sau private, există b. la purtător sau la ordin. B. de c. au același regim fiscal ca al obligațiunilor. B. de subscripție = titluri atașate obligațiunilor, conferind dreptul subscrierii acelei obligațiuni unei acțiuni. Condițiile de subscriere sînt stabilite de la început. Dacă bonul este separat de obligațiune face obiectul unei cotații separate.

BON (RAS AT-TIB), cap în N. Africii, pe coasta de NE a Tunisiei, situat la 37°05' lat. N și 11°03' long. E.

BONA DEA (în mitologia romană), divinitate a fecundității, protectoare a femeilor, asociată cultului zeului Faunus. Probabil, similară **Cibelei** în mitologia greacă.

BONAIRE [boner], ins. în M. Caraibilor (Antilele Olandeze), la N de coasta Venezuelii; 288 km²; 10,6 mil. loc. (1987). Localit. pr.: Kralendijk. Treștie de zahăr, bumbac, sisal, batate, lemn, fosfați, sare.

BONAMPAK, oraș precolumbian aparținînd civilizației maya, în actualul stat Chiapas din Mexic. Descoperirile arheologice au scos la suprafață aici cele mai strălucite picturi murale. Însoțite de hieroglife, de pe terit. Americii precolumbiene.

BONAPARTE, familie franceză, de origine italiană cu o ramură stabilită în Corsica în sec. 17. Mai importanți: **Charles Marie B.** (1746—1785) căsătorit cu **Maria Letizia Ramolino** (1750—1836); au avut 8 copii: **Joseph** (1768—1844), rege al Neapoleului (1806—1808) și al Spaniei (1808—1813); **Napoleon B. v. Napoleon I;** **Lucien** (1775—1840), prinț de Canino; **Maria-Anna**, zisă **Elisa** (1777—1820), prințesă de Lucca și Piombino, mare ducesă de Toscana; **Louis** (1778—1846), rege al Olandei (1806—1810); **Marie—Paulette**, zisă **Pauline** (1780—1825); **Marie—Annonciade**, zisă **Caroline** (1782—1839), mare ducesă de Clèves și Berg,

Serghei Fiodorovici Bondarciuk

regină a Neapoleului; **Jérôme** (1784—1860), rege al Westfaliei; **Napoleon François Charles Joseph** (Napoleon II) (1811—1832), fiul lui Napoleon I, rege al Romei; **Charles Louis Napoleon v. Napoleon III.**

BONAPARTISM (< fr.) s.n. 1. Sistem de guvernare în care puterea a fost deținută de dinastia fondată de Napoleon I. 2. Atașament față de B. (1).

BONAPARTIST, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. 1. Adj. Care aparține bonapartismului, privitor la bonapartism. 2. S.m. și f. Adept al bonapartismului.

BONAVENTURA, Giovanni di Fidanza (c. 1217—1274), filozof și teolog italian. Călugăr franciscan, episcop, apoi cardinal. Continuator al tradiției augustiniene și critic al lui Toma d'Aquino. A considerat posibilă cunoașterea lui Dumnezeu numai prin experiență mistică („Călușa sufletului intru Dumnezeu”, „Despre ridicarea artelor liberale spre teologie”). Canonizat în 1482.

BONĂ (< fr.) s.f. Femele (de obicei de altă naționalitate) angajată pentru îngrijirea copiilor mici.

BONCĂLUI vb. IV intranz. (Despre unele animale) A scoate mugete, răgete puternice, prelungi.

BONCĂNIT (< bocăni „a rage”) s.n. 1. Perioada de împerechere la cerb. 2. Mugetul cerbului în perioada de împerechere.

BONCI-BRUEVICI, Mihail Aleksandrovici (1888—1940), radiotehnician rus. Cercetător și inventator în domeniul tuburilor electronice de putere al emisei și propagării undelor scurte; sub conducerea sa a fost construită una dintre primele stații de radioemisie de mare putere.

BONCIU, H. (1893—1950, n. lași), scriitor român. Poezie („Lada cu năluci”, „Eu și Orientul”) și proză („Bagaj”, „Pensiunea doamnei Pipersberg”) de factură expresionistă.

BOND (< fr.) s.n. Salt al avionului la aterizare incorectă.

BONDAR s.m. Insectă mare din familia apide, trăind în colonii de 50—300 indivizi, cu c. 300 de specii, avind importanță în polenizare, în special a plantelor furajare; bărzănu (1) (*Bombus*).

BONDARCIUK, Serghei Fiodorovici (n. 1920), actor și regizor rus de film. Reliefaază cu subtilitate sentimente profund umane. Interpret și realizator al filmelor „Soarta unui om”, „Război și pace”, „Stepa”.

BONDŌC, -OACĂ (< cc.) adj. (Despre oameni; fig. despre obiecte) Scurt și indesat, mic și gros.

BONETĂ (< fr.) s.f. Scufie pe care o poartă mai ales copiii mici; tichie de medic, de bucătar etc. □ B. frigiană = scufie purtată în antichitate de sclavii eliberați și adoptată în timpul Revoluției Franceze din 1789—1794 ca simbol al libertății. ■ (MILIT). Acoperămint de cap fără cozoroc.

BONETĂ (< fr.) s.f. Velă suplimentară a unei corăbii, care se întinde numai cînd vîntul bate dinspre pupa.

BONETE, Cerro ~ vf. în NV Anzilor argentinieni, în E. Argentiniei. Alt.: 6 872 m. Al treilea vf. al Anzilor.

BONFINI, Antonio (c. 1434—1503), istoric și umanist italian. Istoriograf al lui Matei Corvin. Lucrarea sa „Rerum Hungaricarum decades” conține numeroase știri despre români.

BONGO, El Hadj Omar (Albert Bernard) (n. 1935), om politic gabonez. Președinte (din 1967) și prim-ministru (1967—1975) al Rep. Gaboneze. Fondator și secretar general al Partidului Democrat Gabonez (din 1968).

BONGOS (< sp.) subst. Instrument muzical de percucie de origine cubaneză, alcătuit dintr-o pereche de tobe mici. A fost preluat în orchestra de jazz și în cea simfonică.

BONHOEFFER [bõnhõfer], Dietrich (1906—1945), teolog protestant german. A combătut ideologia național-socialistă („Etica”, „Rezistență și supunere” — scrisori din închisoare). Arestat și executat de nazisti.

BONIER (< bon) s.n. Carnet de bonuri.

BONIFACIO, str. în M. Mediterană, între ins. Corsica și Sardinia. Lungime: c. 19 km; lățime: 16—21 km. Ad. max.: 69 m. Numeroase ins. și stînci.

BONIFACIO, Andrés (1863—1897), om politic filipinez. Conducător al răscoalei populare din Filipine împotriva dominației spaniole (1896). A intrat în conflict cu unul dintre locotenenții săi, José Aguinaldo, fiind înfrînt. Judecat, condamnat la moarte și executat.

BONIFACIU, numele a nouă papi. Mai important: **B. VIII (Benedictus Caetani)** (1294/1295—1303). A dat formularea cea mai categorică a principiilor primatului universal al papalității, intrînd în conflict cu regele Franței, Filip IV cel Frumos, din ordinul căruia a fost arestat la Anagni (1303).

BONIFICA (după fr.) vb. I tranz. A scădea din valoarea unei facturi o sumă pentru a compensa lipsa la o marfă, o pierdere, o deteriorare sau o nepotrivire de calitate; a face o reducere, un rabat.

BONIFICAȚIE (< fr.) s.f. 1. Compensație în bani acordată printr-o reducere a unei obligații de plată. 2. (SPORT) Avantaj constînd în îmbunătățirea timpului realizat, acordat primului sau primilor clasai într-o întrecere (ex. în ciclism).

BONIN 1. Denumirea arh. japonez Ogasawara între 1945 și 1968. 2. Mare fosă oceanică în N Arh. Ogasawara. Ad. max.: 9 984 m. Se mai numește și **Ramapo**. Descoperită în 1933.

BONINGTON [bõniŋtõn], Richard Parkes (1802—1828), pictor și litograf englez. Prin efectele jocurilor de lumină și prin coloritul delicat al tonurilor pure, a precedat pe Impresioniștii. Peisaje și marine. A excelat ca acuarelisist („Parcul Versailles”).

BONITARE (după germ. Bonitierung) s.f. Determinare a bonității; evaluarea cantitativă și calitativă a capacităților de producție a factorilor mediului natural (b. ecologică, a solurilor, climatică, geologică etc.), alături de care pot fi cuantificate și investițiile umane și financiare (b. economică) în vederea valorificării cu mare eficiență economică a unui terit. considerat (b. agricolă, silvică, zootehnică etc.). ■ Aprecier complexă a unui animal de producție sau de reproducție în vederea seleției.

BONITATE (< germ.) s.f. 1. Solvabilitate, capacitate de plată și de credit. 2. (Despre un teren, o apă etc.) Capacitate de a da o anumită producție prin exploatare.

BONIVARD [bonivar], François de (1493—1570), om politic, umanist și istoric elvețian. Participant la lupta orașenilor din Geneva împotriva ducelui de Savoia, Carol III, din al cărui ordin a fost întemnițat în castelul Chillon (1530—1536).

BONJURISM (< bonjur) s.n. Ansamblul concepțiilor și manifestărilor care îi caracterizau pe bonjurisții.

BONJURIST (< bonjur) s.m. Epitet dat, pe la mijlocul sec. 19, tinerilor filii de boieri români întorși de la studii din Apusul Europei, mai ales din Franța (adesea purtători ai unor idei avansate, progresiste).

BONN, oraș în V. Germaniei (Renania de Nord-Westfalia), port pe stînga Rinului; 570 mii loc. (1986, cu suburbiile). Aeroport internațional. Metalurgie, ind. electrotehnică, mecanică fină și optică, chimico-farmaceutică, poligrafică, alim. Universitate (1777). Muzeul Beethoven. Monumente: catedrală (sec. 11—12), palatul Poppelsdorf (sec. 18). Castru roman, apol. așezare francă, a fost între 1273 și 1794, reșed. principilor electori de Köln. Atribuit Prusiei în 1814. Capitală federală (1949—1991).

BONNARD [bonaŋ], **Pierre** (1867—1947), pictor francez. A făcut parte din grupul nabiștilor. Colorist rafinat, a creat lucrări pline de poezie și lirism într-o cromatică luminoasă („Corsașul roșu”, „Nud în fața căminului”, „Camera micului dejun”, „Natură moartă în fața ferestrei”, ultima în colecția Zambaccian).

BONNEFOY [bonfuja], **Yves** (n. 1923), poet, critic de artă și eseist francez. Consideră poezia drept o bătaie neîntreruptă („Despre mișcarea și nemiscarea lui Douve”).

BONNIER [boniș], **Gaston** (1853—1922), botanist francez. A studiat anatomia plantelor, influența diferiților factori asupra stercării și repartiției lor geografice.

BONŊM (< fr.) s.m. (Franzuzism) Om blind, îndăgător; om simplu, credul.

BONOMI, **Ivanoe** (1873—1951), om politic italian. Socialist reformator. Ca ministru de Război (1920) a negociat Tratatul de la Rapallo. Prim-min. (1921—1922; 1944—1945). S-a retras din viața politică fiind în opoziție cu ideile lui Mussolini. În 1940 s-a alăturat mișcării antifasciste, devenind liderul ei în 1942.

BONOMIE (< fr.) s.f. Atitudine, caracter de bonom.

BONSAI (cuv. japonez *bon* „vas” + *sai* „arbore”) s.m. Arbore pitic, miniaturizat artificial prin cultivarea lui într-un vas puțin adînc, cu puțin pămînt, ceea ce duce la atrofierea rădăcinilor, precum și prin tăieri, legări și ligaturări ale tulpinilor și ramurilor, astfel ca pomul să asemene cu unul natural.

BONT, **BOANTĂ** adj. Fără virf, ciuntit, rețezat. ■ (Despre degete) Scurt și gros.

BONTEPELLI, **Massimo** (1878—1960), scriitor italian. Teoretician și reprezentant al realismului magic („Aventura secolului XX”). Opera sa reprezintă o îmbinare, pe un fundal de fantastic social, a temelor moderne cu mitul („Oameni în timp”). Versuri („Ode”). Teatrul („Zeia noastră”).

BONTIRE (< bont) s.f. Teșire a muchiei unui obiect, cu formarea unei suprafețe aproximativ cilindrice.

BONŊON (< fr.) s.n. (Franzuzism) Totalitatea regulilor de purtare adoptate de societatea aleasă, de lumea bună.

BONŊIDA, com. în jud. Cluj, pe Someșu Mic; 4 444 loc. (1991). Topografie de cinepă. Herghelie. Stație de c.f. Castel (c. 1652), modificat în stil baroc în 1850. Biserică (sec. 13, refăcută ulterior).

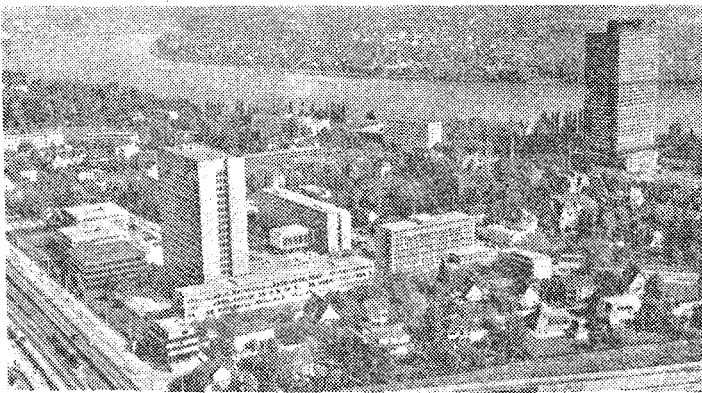
BONZ (< fr.) s.m. Preot sau călugăr budist.

BOOGIE-WOOGIE (cuv. engl.) [bygi-ughi] subst. Dans al negrilor americani, asemănător cu bluesul, dar cu un ritm rapid și sacadat; melodia corespunzătoare acestui dans.

BOOLE [bul], **George** (1815—1864), matematician și logician englez. Unul dintre întemeietorii logicii simbolice („Cercetare asupra legilor gîndirii”). Contribuții în algebră și în teoria ecuațiilor diferențiale.

BOOM (cuv. engl.) [bu:m] s.n. Perioadă de avînt economic; expansiune în activitatea economică provocată de intensificarea cererii (stimulată uneori printr-o anumită politică), caracterizată prin creșterea producției, investițiilor, profiturilor.

BOOSTER (cuv. engl.) [bu:stə] s.n. 1. Motor

Bonn. Vedere generală

cu abur auxiliar care antrenează roțile libere purtătoare ale unor locomotive cu abur pentru mărirea forței de tracțiune. 2. Racheta auxiliară de decolare, de regulă cu combustibil solid.

BOOTH [bu:θ] **John Wilkes** (1838—1865), actor american. Membru al unei familii aristocratice. La izbucnirea Războiului de Secesiune a îmbrățișat cauza Sudului. La asasinat pe președintele Abraham Lincoln (1865).

BOOTHIA [bu:θia] pen. în N. Canadei, separată prin golful cu același nume, de ins. Ţara lui Baffin. Alt. max. 573 m. Tundră. Pină în 1970, aici se afla localizat Polul Magnetic Nordic al Pămîntului (la 70°40' lat. N și 96°50' long. V), care s-a deplasat spre N în Oc. Inghețat. Vechiul nume: *Boothia Felix*.

BOPHUTATSWANA, bantustan în N. Rep. Africa de Sud, constituit în rep. independentă în 1977 (nerecunoscută de O.N.U.); 40,3 mii km²; 2 mil. loc. (1988). Centru, ad-tiv: *Mmabatho*. Limba: tswana. Expl. de platină, cromite, diamante, vanadiu și azbest. Agricultură și creșterea animalelor.

BOPP, **Franz** (1791—1867), lingvist german. Principalul creator al metodei comparativ-istorice, aplicată la limbile indo-europene („Gramatica comparată a limbilor sanscrită, zendă, armeană, greacă, latină, lituaniană, slavă veche, gotică și germană”).

BOR¹ (< fr. [i]; [s] fr. *bor* [ax]) s.n. Element chimic (B; nr. at. 5, m. at. 10, 81, p.t. 2 300 °C, p.f. 2 550 °C), semimetal, cristalin, negru-cenușu, opac, cu luciu metalic; întrebunțat ca adaos la obținerea unor aliaje, cărora le mărește duritatea și rezistența la coroziune, la detecția neutronilor și la protecția contra lor în tehnica nucleară etc. A fost descoperit în 1808 de H. Davy și independent de J.L. Gay-Lussac și L.J. Thenard.

BOR² (< fr.) s.n. Marginea răsfrîntă în afară a unei pălării.

BORA (< it., fr.) s.m. invar. Vînt violent, uscat și rece, care bate pe coastele de NE ale M. Adriatice și în Italia. Corespunde cu *mistralul* din S. Franței.

BORACI (cf. germ. *Bohrer*) s.n. Unealtă de găurit metale, acționată manual.

BORAGINACEE (< fr. [i]; [s] lat. m. *borrago* „limba-mielului”) s.f. pl. Familie de plante dicotiledonate erbacee, rar lemnoase, cu tulpinile și frunzele acoperite de obicei cu peri rigizi, florile grupate în inflorescențe răsucite și fructul alcătuit din patru nucule cu cite o sămînță; unele b. sînt bune melifere (ex. nu-mă-uita, mierea-ursului etc.).

BORAN (< fr.) s.m. Combinație a borului cu hidrogenul; hidrură de bor.

BORANGIC (< tc.) s.n. 1. Fir nerăsucit de mătase, obținut prin tragerea simultană a fibrelor de pe 5—10 gogoși de mătase. 2. Teștură făcută din astfel de fire.

BORAS [bɔ:ɔs] oraș în SV Suediei, la E de Göteborg; 100,8 mii loc. (1989). Nod de comunicații. Constr. de mașini; produse textile. Fundat în 1632.

BORAŊI (< fr. [i]) s.m. Săruri ale acidului boric.

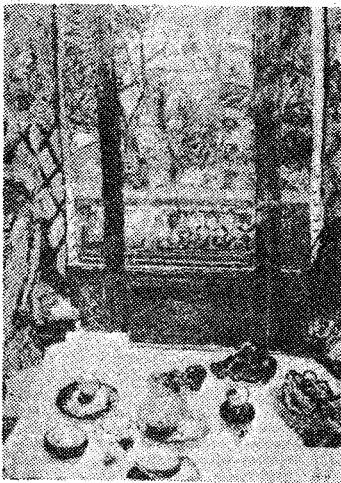
BORAX (< fr. [i]; [s] lat. m. *borax*) s.n. Mineral din grupul boraiților hidratăți întrebunțat la confecționarea unor sticle speciale, a unor emailuri, în tăbăcării, în spălarea peșturilor fine, la obținerea acidului boric, la lipirea metalelor etc.

BORĂSCU, com. în jud. Gorj; 3 885 loc. (1991).

BORBORISM s.n. Zgomot perceptibil de la deflatarea produsă la nivelul abdomenului de gazele ce se deplasează în tubul digestiv.

BORCA, com. în jud. Neamț, pe Bistrița; 6 946 loc. (1991). Stațiune climaterică.

Pierre Bonnard: „Camera micului dejun”

BORCAN (< bg.) s.n. Vas de sticlă, de ceramică sau din materiale plastice, de obicei cilindric, cu gura largă, în care se păstrează conserve, diferite preparate farmaceutice etc.

BORCANAT, -A (< borcan) adj. Gros, umflat (ca un borcan).

BORCEA 1. Braț al Dunării între Călărași și Hirșova, navigabil pentru vase fluviale, care limitează la V Balta Ialomiței. Lungime: 100 km. Pe malul stg. se găsește orașele Călărași și Fetești. 2. Com. în jud. Călărași, pe brațul Borcea; 9 869 loc. (1991). Pînă în 1965 s-a numit *Cocargeaua*.

BORCEA, Ion (1878—1936, n. Buhoci, jud. Bacău), naturalist român. M. coresp. al Acad. (1919), prof. univ. la Iași. Fondatorul Stațiunii Zoologice Marine de la Agigea (1926). A studiat mai ales peștii și biocenozele din Marea Neagră și a pus bazele școlii românești de oceanologie.

BORCEAG (< bg.) s.n. 1. Cultură furajieră, compusă din plante anuale semănate împreună, de obicei măzărâche cu o graminăe. 2. Semănătură de borceaș (1).

BORCHIȘ s.n. Nispuri fine, cu conținut de particule prăfoase și argiloase în stare afinită și saturate cu apă sub presiune care, la deschiderea lor prin lucrări miniere sau prin săpături în gropi de fundație, devin o masă fluidă viscoasă, ce navălește în lucrarea respectivă.

BORD (< fr., germ.) s.n. 1. Fiecare dintre părțile laterale ale punții unei nave. □ *B. liber* = distanța dintre puntea principală a unei nave, încărcate și suprafața mării, măsurată pe bordajul navei. □ *Loc. De bord* = referitor la navigația pe apă sau, p. ext., la navigația aeriană. 2. Fiecare dintre extremitățile unui profil aerodinamic; extremitatea din față sau din amonte (*borul de atac*) și extremitatea din spate sau din aval (*borul de fugă*).

BORDAJ (< fr.) s.n. Perete lateral (de metal sau de lemn) al unei nave, fixat pe partea exterioară sau uneori pe partea interioară a scheletului navei.

BORDEAUX [bordø], oraș în SV Franței, port fluvio-maritim (c. 11 mil. t) pe Garonne; 640 mil loc. (1982, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Piață pentru vinuri. Șantiere navale. Metalurgie, constr. de mașini, prelucr. petrolului, produse chimice, textile, alim. (ciocolată). Universitate (1444). Monumente: ruine ale unui amfiteatru roman (sec. 3), biserica Saint André (sec. 11—15), biserica Saint Seurin (sec. 12), catedrală (sec. 12—15), Place Royale (sec. 18), palatul Rohan (sec. 18), ulterior primărie. Muzeu. Așezare celtică cu numele de *Burdigala* (sec. 3—1 î.Hr.), centru al proy. romane Aquitania (sec. 1—3) și apoi al diocезei Galliei (sec. 3). Orașul a fost succesiv cucerit de vandali (409), vizigoți (414) iar în 507 a intrat în componența Regatului Franc. Sub stăpînire engleză după căsătoria lui Eleanor de Aquitania cu Henric II (1154). În 1453 a revenit Franței.

BORDEI s.n. Locuință rustică rudimentară, pe jumătate săpată în pămînt și acoperită cu lut, paie sau stuf.

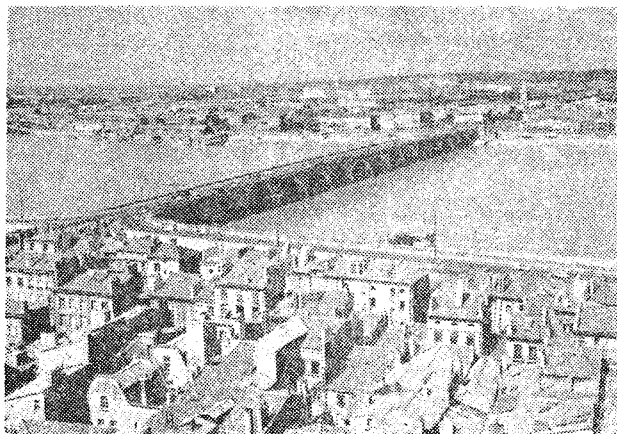
BORDEIANU, Teodor (1902—1969, Marșenița, Bucovina), pomicultor român. Acad. (1963). A elaborat primele lucrări de raionare a pomiculturii și de pomologie în România.

BORDEI VERDE, com. în jud. Brăila; 3 812 loc. (1991). Expl. de petrol.

BORDEN [bɔ:dn] **Sir Robert (Laird)** (1854—1937), om politic canadian. Lider al Partidului Conservator (1901—1920); prim-min. (1911—1920). A promovat o politică de desprindere față de Marea Britanie și de obținere a unui statut independent în Liga Națiunilor.

BORDENACHE, Richard (1905—1982, n. Botoșani), arhitect român. Prof. univ. la București. Lucrări aparținînd curentului funcționalist (ansamblul „Optica Română”, halele laminatoare de la Reșița, sala „Studio” a Teatrului „Lucia Sturdza—Bulandra”).

BORDEROU (< fr.) s.n. Listă-tablou în care se înscriu conturi, mărfuri, valori sau acte; carnet cu asemenea liste.

Bordeaux. Podul de piatră

BORDEȘTI, com. în jud. Vrancea; 2 026 loc. (1991). Ruinele bisericii fostei mănăstiri **B.** (sec. 17).

BORDET [bordɛ], **Jules** (1870—1961), microbiolog belgian. Împreună cu O. Gengou, a descoperit bacilul tusei convulsive. A pus la punct metoda de imunizare împotriva acestei boli și a elaborat reacția de fixare a complementului, utilizată apoi la depistarea sfilisului (reacția **B.**-Wassermann). Premiul Nobel (1919).

BORDEU [bordø], **Théophile de** (1722—1776), medic francez. Unul dintre precursorii endocrinologiei. A susținut existența secrețiilor interne hormonale în organism.

BORDO (< fr.) adj. invar. Roșu-închis. **BORDURARE** (< bordură) s.f. Operație de răsfîrîngere prin tragerea marginilor unui obiect metalic.

BORDURĂ (< fr.) s.f. 1. Marginea proeminentă a unui organ de mașină tubular, executată prin bordurare, turnare, sudare etc. 2. Bandă îngustă formată din blocuri de piatră, servind la marginirea trotuarelor și a refugiuilor. 3. Riglă de alamă folosită la tipărirea tabelelor sau la lucrările tipografice de ornamentație. 4. Fișie, bandă sau dungă aplicată ca podoabă pe marginea unui obiect etc.; chenar.

BORDUȘANI, com. în jud. Ialomița, pe brațul Borcea; 5 417 loc. (1991). Cherhana.

BOREAL, -Ă (< fr., lat.) adj. De (la) nord, din emisfera nordică, septentrional.

BOREAS (în mitologia greacă), personificarea vîntului de nord. Fiul unui titan și al zeiței zorilor, Eos. Este reprezentat ca un bătrîn posac, cu părul și barba acoperite de zăpadă, înveșmîntat cu o haină lungă, largă, fluturînd pe el.

BOREL [borɛ], **Émile** (1871—1956), matematician francez. Prof. univ. la Sorbona. Contribuții în domeniul analizei matematice, în topologie, în teoria probabilităților. M. de onoare al Acad. Române (1934).

BORELIAN (< n. pr. Borel) adj. *Clan b. v. clan.*

BORFAȘ (< boarfă) s.m. Hoș de lucruri mărunte.

BORG, Bjorn (n. 1956), jucător suedez de tenis. Cîștigător a numeroase mari turnee internaționale (Roland Garros, 1974, 1975, 1978—1981; Wimbledon, 1976—1980), al Turneului Campionilor (1979, 1980) și al Cupei Davis, cu echipa Suediei (1975).

BORG, Kim (n. 1919), bas finlandez. A evoluat pe scena operelor din Helsinki și Copenhaga. Cariera internațională; interpret al unor arii celebre de Mozart, Verdi, Mussorgski, Rossini ș.a.

BORGES [borʃes], **Jorge Luís** (1899—1986), poet, prozator și eseist argentinian. Inițiator al avangardismului în poezia latino-americană. Versuri „ultraiste” („Poeme”); povestiri fantastice cu sensuri filozofice („Istoria universală a infamiei”, „Istoria eternității”, „Ficțiuni”, „Moartea și busola”); pătrunzător critic literar. Eseuri incisive, surprinzătoare și paradoxale („Inchiiziții”).

BORGESE, Giuseppe Antonio (1882—1952), scriitor și critic literar italian. Romane caracterologice („Rubè”), nuvele, poezii, eseuri („Sensul literaturii italiene”). Stabilizat în S.U.A., a scris în limba engleză lucrări politice antifasciste („Cetatea omului”).

BORGHESI, familie patriciană de mecenafi, originară din Siena. Mai importanți: **Camillo B.**, papă (1605—1621), sub numele de Paul V, și nepotul acestuia, cardinalul **Caffarelli**, fondatorul celebrei galerii de artă din Roma, adăpostită în Vila Borghese.

BORGHIS (< germ.) s.n. Corp de literă de nouă puncte tipografice, folosit în special la culегerea textelor pentru ziare.

BORGIA, familie italiană originară din Spania, cu rol important în istoria Italiei. Mai însemnați: 1. **Rodrigo B.** (1431—1503), papă (1492—1503) sub numele de **Alexandru VI**. 2. **Cesare B.** (c. 1475—1507). Fiul lui **B. (1)**. Politician abil, fără scrupule, bun militar, a urmărit crearea unui principat în centrul Italiei. 3. **Lucrezia B.** (1480—1519). Fiica lui **B. (1)**. Celebră prin frumusețe și cultură, instrument politic al tatălui și fratelui său.

BORHOT s.n. Denumire dată resturilor provenite din distilarea materiei prime (fructe, cereale, sfeclă de zahăr etc.) în industria alcoolului, a berii etc. și folosite ca hrană pentru animale.

BORIC (< fr.) adj. *Acid ~* = substanță chimică, (H₂BO₃), p.t. aprox. 160°C, cristalină, albă, fără miros, întrebunțată la emailaj, ca antiseptic în medicină, în industria luminărilor, în tabăcării etc.

BORILA, țar vlaho-bulgar (1207—1218). În timpul lui s-au intensificat tendințele centrifuge ale marii boierimii, iar țaratul a suferit pierderi teritoriale. A combătut *bogomilismul*.

BORINAGE [borinaj], bazin carbonifer (huilă) în SV Belgiei (Hainaut), la V de Mons.

BORIS I (BORIS-MIHAIL), han (cneaz) bulgar (852—889). A consolidat autoritatea centrală și a lărgit granițele statului, în timpul domniei lui, bulgarii au adoptat creștinismul ca religie de stat (864 sau 865).

BORIS III, țar al Bulgariei (1918—1943). A favorizat lovitura de stat împotriva lui A.

Stamboliski; partizan al alianței cu Germania hitleristă.

BORIS GODUNOV, Fiodorovici, țar al Rusiei (1598—1605). A dus o politică de centralizare a statului și de înăsprire a dependenței țăranilor și holopilor. Relații cu Mihai Viteazul. Personajul operii cu același nume de Mussorgski.

BORISOV, oraș în Bielorusia (C.S.I.), pe stg. rului Berezina, la NE de Minsk; 144 mil loc. (1989). Ind. constr. de mașini (electrotehnică, tractoare), chimico-farmaceutică, sticlăriei; instrumente muzicale. Fundat în 1102.

BORIUM s.n. Carbură metalică, avînd drept component principal wolframul, folosită la armarea pieselor de mașini supuse la uzură.

BORLAUG [bɔːləʊg], **Norman Ernest** (n. 1914), agronom american. A creat noi soiuri de grâu de mare productivitate; a făcut parte din comisia F.A.O. (1960) care a pus bazele primelor culturi cu aceste soiuri în Pakistan și Orientul Mijlociu („revoluția verde”). Premiul Nobel pentru pace (1970).

BORLEȘTI, com. în jud. Neamț; 9 842 loc. (1991).

BORMANN, Martin (1900—1945), om politic național-socialist german. Secretar personal al lui Hitler și șef al Cancelariei partidului (din 1941). A avut o mare influență politică; după moartea Führer-ului a disparut, dînd loc la numeroase speculații privind sfîrșitul său.

BORMAȘANI (< germ.) s.f. Mașină de găurit.

BORN, Max (1882—1970), fizician german. Prof. univ. la Göttingen, Edinburgh (1933—1953) și Berlin (din 1953). Unul dintre creatorii mecanicii cuantice. A dat interpretarea statistică a mecanicii cuantice și a introdus metodele teoriei perturbatoare. În același timp cu M. von Laue a elaborat (1913—1915) teoria dinamică a reșelelor cristaline. Contribuții în fizica atomică, optică, filozofia științei. Premiul Nobel (1954), împreună cu W. Bothe.

BORNĂ (< fr.) s.f. 1. Bloc sau stilp scund, din lemn, piatră ori beton armat, care fixează și marchează punctele geodezice ori topografice pe teren, care indică distanțele față de origine, ale punctelor din lungul unei căi de comunicație terestre (ex. b. kilometrică), care se plantează pe ambele margini ale unui drum pentru a delimita calea, sau de-a lungul unei frontiere 2. Piesă metalică a unui aparat, a unei instalații sau a unei mașini electrice prin care se poate realiza legătura galvanică a unor circuite electrice (sau părți metalice ale acestora) cu un conductor exterior.

BORNEO, v. **Kalimantan**.

BORNHOLM, ins. daneză în SV M. Baltice; 588 km²; 46,6 mil loc. (1988). Localit. pr.: *Ronne*. Relief deluros. Expl. de caloin și de grant. Pescuit.

BORNIT (< fr. [i]; [s] *von Born*) s.n. Sulfură dublă de cupru și fier, care conține calcopirită, calcozină și argint formată în faza hidrotermală sau pe cale metasomatică. Are culoare arămie închisă, roșie și cu timpul se acoperă cu o peliculă irizată albastră. Este utilizat ca min. de cupru.

BORNO, stat în NE Nigeriei, în platoul Biu; 116,4 mil km²; 6,17 mil. loc. (1989). Centru ad-tiv: *Maiduguri*. Ulei de palmier. Arahide, tucan, manioc, sorg. Creșterea animalelor.

BOROAIA, com. în jud. Suceava; 4 920 loc. (1991). Biserica de lemn (sec. 18).

BOROANĂ (< ucr.) s.f. (Reg.) Grapă.

BORBOAȚĂ s.f. (Fam.) Poznă.

BOROBUDUR (BARABUDUR), celebru monument budist din centrul ins. Java (sec. 8—9). Are forma unei piramide compuse din cinci terase dreptunghiulare suprapuse de alte trei de formă circulară ale căror dimensiuni sînt acoperite de c. 1 300 panouri sculptate în relief sau ronde-bosse, reliefurile exemplificînd texte budiste.

BOROD s.n. Aliaj dur turnat, din grupul steliului, întrebunțat la întărirea feșelor de lucru ale sculelor supuse la uzură mare.

BOROD, com. în jud. Bihor; 5 027 loc. (1991). Expl. de lignit și argile refractare.

BORODIN, Aleksandr Porfirievici (1833—1887), compozitor și chimist rus. Membru al „Grupului celor cinci”. Simfonii, poemul simfonic „Prin stepele Asiei Centrale”, opera „Cneazul Igor”, două cvartete, romanșe cu un caracter patriotic și de o largă respirație epică, inspirate din folclorul rus. Lucrări în domeniul chimiei organice.

BORODINO, localit. în Federația Rusă (C.S.I.), la 124 km V de Moscova, unde, la 7 sept. 1812, a avut loc o bătălie între armatele ruse, conduse de Mihail Kutuzov, și cele franceze, încheiată nedecis, dar care a uzat armata lui Napoleon I.

BOROȘNEU MARE, com. în jud. Covasna; 2 775 loc. (1991). Vestigii ale unui castru auxiliar roman, construit în anii 110—120, care făcea legătura între pasurile Oltuz și Bran. În satul Boroșneu Mic se află conacul Tompa (sec. 18) și o biserică (sec. 18).

BORROMINI, Francesco (*Francesco Castelli*, zis ~) (1599—1667), arhitect italian. Reprezentant al barocului tîrziu (bisericele San Carlino alle Quattro Fontane, San Ivo alla Sapienza, Sant' Agnese, toate la Roma).

BORSEC 1. Depr. intramontană în Carpații Orientali, între M-șii Giurgeu (la V—SV) și Bistriței (la E—NE), drenată de Valea Vinului, afl. al Bistriçioarei. Supr.: 30 km². Relief colinar și de terase joase. Climă răcoasă (media termică anuală 4°C). Păduri de rășinoase. Expl. de feldspat și lignit (Borsec). Izv. minerale. Zonă turistică. 2. Oraș în jud. Harghita, în depr. cu același nume; 3 242 loc. (1991). Expl. de lignit, travertin și feldspat. Veche stațiune balneo-climaterică (din 1804), cu izv. de ape carbogazoase, bicarbonatate, caldce, magneziene, alcalino-feroase (renumite și ca ape de masă), indicate în tratamentul afecțiunilor tubului digestiv, ale rinichilor și căilor urinare, ale celor endocrine, hepato-biliare etc.; nămol terapeutic. Îmbutelierea apelor minerale. Declarat oraș în 1956.

BORȘ (< rus., ucr.) s.n. 1. Lichid acru, obținut prin fermentarea lactică în apă a țărînelor de grâu sau de secară ori a sfeclei, cu care se acresc unele mîncăruri. 2. Ciorbă acrită cu borș (1).

BORȘ, com. în jud. Bihor; 3 632 loc. (1991). Expl. de balast și petrol. Uzină de alumina. Punct de frontieră rutier, cu Ungaria.

BORȘA 1. Oraș în jud. Maramureș, în golful estic al depr. Maramureș, închis de M-șii Maramureș (la N) și Rodna (la S), la 700—850 m alt.; 30 504 loc. (1991). Expl. de plumb, zinc, cupru și andezit. Uzină de flotație și preparare a minereurilor. Expl. și prelucr. lemnului (chereștea); panificație. Ape minerale carbogazoase, feruginoase, bicarbonatate, caldce. Centru pomicol. Biserica de lemn (1700). La 12 km E de B. se află complexul turistic B., la 850 m alt., cu posibilități de practicare a turismului montan și a sporturilor de iarnă (pirtice de schi); linie de teleferic (lungime: 1 920 m; diferență de nivel 500 m). Menționat documentar în 1356 și apoi în 1450. Declarat oraș în 1968. 2. Com. în jud. Cluj; 1 950 loc. (1991).

BORȘI (< borș) vb. IV refl. A se acri, a fermenta ca borșul.

BORȘIȘOR (< borș) s.m. Plantă erbacee perenă, înaltă pînă la 30 cm, cu frunze cărnoase și flori roz, răspîndită pe stîncile calcaroase (*Sempervivum schlehani*).

BORIV (< fr. [i]) s.n. Varietate de diamant translucid, puternic colorat, cu luciu gras, cristalizat sub formă de concrețiuni neregulate sau ca granule sferice cu structură radială, fibroasă și numeroase imperfecțiuni (din care cauză nu este folosit ca piatră prețioasă). Este utilizat la fabricarea sabelor de foraj și a uneltelor pentru prelucrarea metalelor.

BORTNOVSCHI, Paul (n. 1922, Sinaia), arhitect, scenograf, designer român. A realizat scenografie de teatru și film în care se remarcă prin decoruri dinamice, simple, tehnici cu

Hieronymus Bosch: „Sf. Ioan Botezătorul în deșert”

tenință de geometrism. A realizat ansamblul ambiental din stațiunea Amara.

BORUJERD (BORUJRID), oraș în V Iranului central, la SV de Teheran, la poalele M-șilor Zagros, la c. 1 700 m alt.; 183,9 mil loc. (1986). Nod de comunicații. Ind. încălz. și textilă (covoare). Centru comercial (legume, fructe, struguri).

BORURI (< fr.) s.f. Compuși ai borului cu metalele.

BORZA, Alexandru (1887—1971, n. Alba Iulia), botanist român. Întemeietorul și animatorul geobotanicii în România. Fondatorul Grădinii Botanice a Univ. din Cluj. Studii în domeniul floristic și în sistematica plantelor superioare, de ecologie și geobotanica generală, de etnobotanică. Promotor al ocrotirii naturii în România. M. post-mortem al Acad. (1990).

BOSAJ (< fr.) s.n. (ARHIT.) 1. Față a pietrelor dispuse într-un zid exterior, cuprinsă între rosturi, tăiată sub formă de piramidă sau împodobită cu un relief plat compus din puncte, linii drepte sau curbe etc. 2. Proeminența la suprafața unei piese, care se execută în locurile de rețezare sau de asamblare cu alte elemente.

BOSANCI, com. în jud. Suceava; 6 700 loc. (1991). Centru pomicol. Biserica de lemn (sec. 18).

BOSĂ (< fr.) s.f. 1. Proeminență rotundă pe suprafața unui os (ex. b. frontale, întîlnite în rahitism). 2. Tumețiație datorată unei colecții subcutanate de sînge; (pop.) cucui.

BOSCH [boʃ], **Carl** (1874—1940), chimist german. Prof. univ. la Heidelberg. A adaptat în industrie procedeul Haber de obținere a amoniacului pe cale sintetică. Premiul Nobel (1931), împreună cu F. Bergius.

BOSCH [boʃ], **Hieronymus** (numit și *Hieronymus van Aeken*) (c. 1450—1516), pictor olandez. Reprezentant al picturii medievale tîrziu. Evoluază de la compoziții cu un personaj („Ecce Homo”), figurat de multe ori pe un fond de peisaj („Rastignire”), către tripticuri care îmbină tradiția populară în panoul central cu o lume fantastică, cu accente moralizatoare, lumea raiului și iadului, pe panourile laterale („Carul cu fin”). Din punct de vedere estetic se remarcă prin precizia desenului, finețea coloritului și exuberanța compozițională („Grădina deliciarilor”, „Ispitirea Sf. Anton”, „Fiul răcător”).

BOSCHET (< fr., germ.) s.n. Grup de arbori sau arbuști într-o grădină sau într-un parc, alcătuint un spațiu închis.

BOSCORODI vb. IV 1. Intranz. și tranz. A bombăni, a bodogăni. ■ 1. Descinta, a vrăji. 2. Tranz. A cicăli.

BOSE [bos], **Sir Jagadish Chunder** (1858—1937), fizician indian. Prof. univ. la Calcutta.

Contribuții în fiziologia plantelor și electromagnetism. A demonstrat reactivitatea comparată a pesurilor vegetale și animale.

BOSE [bòus], **Satyendranath** (1894—1974), fizician indian. Prof. univ. la Dhaka și Calcutta. A elaborat în 1924 bazele statisticii cuantice aplicată la fotonii, dezvoltată ulterior și aplicată la bosoni de A. Einstein (statistica B.-Einstein). Numeroase elemente ale statisticii cuantice au primit numele lor sau a unuia dintre ei: formula B.-Einstein, condensare Einstein, gaz B.

BOSFOR (BOSPORUS, KARADENIZ BOĞAZI), str. între Europa și Asia, care unește M. Neagră cu M. Marmara. Lungime: c. 30 km; lățime: 660—3 800 m (cea mai îngustă str. intercontinentală). Ad. minimă pe șenal: 20 m. Pe coasta europeană se află orașul *Istanbul*, iar pe cea asiatică *Üsküdar*. Poduri rutiere.

BOSFORUL CIMERIAN, denumire greacă antică a strimtorii *Kercir*.

BOSIA, com. în jud. Iași, pe Jijia; 3 998 loc. (1991).

BOSKOVIĆ [bòșkovic], **Rudjer Josip** (1711—1787), fizician, astronom, filozof și diplomat croat. A pus bazele unui atomism dinamic, realizând o sinteză originală între teoria gravitațională a lui Newton și concepția lui Leibniz despre substanța activă și continuitate („Teoria filozofiei naturale...”). A anticipat unele idei ale teoriei relativității și a enunțat posibilitatea construirii unei geometrii neeuclidiene.

BOSNA, riu în Iugoslavia (Bosnia și Herțegovina), afl. dr. al Savei; 308 km. Izv. din Alpii Dinarici și trece prin apropiere de Sarajevo.

BOSNIA și HERȚEGOVINA (BOSNA și HERCEGOVINA), rep. în cadrul Iugoslaviei, situată în partea centrală a țării; 51,1 mil. km²; 4,44 mil. loc. (1988). Limba de stat: sîrbo-croată. Cap. Sarajevo. Orașe pr.: Zenica, Banja Luka, Mostar. În V se întind Alpii Dinarici, iar în N o mică parte din C. Savei. Climă temperată, cu nuanțe mediteraneene în V. Riuri, care constituie importante surse hidroenergetice (Bosna, Drina, Vrbas). Expl. de cărbuni, min. de fier, zinc, plumb. Întreprinderile ind. produc: oșel (60% din prod. federației), energie electrică, utilaj electrotehnice, minier, chimic, produse textile și alim. Pomicultură, viticultură, silvicultură. Culturi de grâu, porumb, floarea-soarelui. Locuită din antic, de triburile ilirice, intră în stăpînirea Romei (sec. 3—1 î.Hr.). În sec. 7—12 iau ființă primele cnezate și regate slave: Banatul Bosniei (regat din 1377) și Banatul Rama (Herțegovina). Invadată de turci (1386), Bosnia a devenit prov. otomană (1463), iar Herțegovina în 1482. Ocupată în 1878 de Austro-Ungaria, în 1908 prov. B. și H. a fost anexată la aceasta. După primul război mondial, integrată Regatului Sîrbilor, Croaților și Slovenilor (din 1929 Iugoslavia). Una din cele șase rep. federale ale Iugoslaviei (1946). În 1991 și-a declarat independența.

BOSNIAC, -Ă (< fr., germ.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Populație care locuiește în Bosnia și în Herțegovina. Mai rălesc și în Turcia. De religie mahomedană. ■ Persoană care face parte din această populație. 2. Adj. Care aparține b. (f), referitor la b. (f).

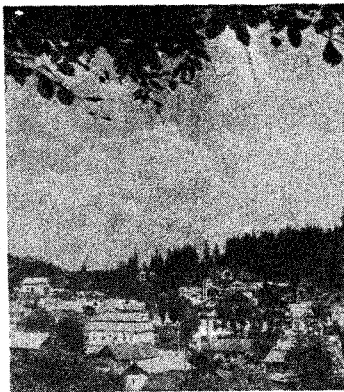
BOSON (< germ. f); {s} Bose) s.m. (FIZ.) Denumire generică dată particulelor cu spin întreg (fotonul, mezonul, fononul etc.), descrise de statistica Bose-Einstein.

BOSSA-NOVA (cuv. port.) s.f. Muzică de dans braziliană desemnînd o nouă manieră de a interpreta samba.

BOSSUET [bòșuè], **Jacques Bénigne** (1627—1704), scriitor și orator francez. Episcop catolic. Susținător al politicii lui Ludovic XIV. Opere remarcabile prin arta elocinței, claritatea și vigoarea stilului („Cuvîntări funebre”, „Discurs asupra istoriei universale”).

BOSTAN (< cc.) s.m. 1. Dovleac. ■ Fig. (lr.) Cap. 2. Pepene verde.

BOSTAN, Elisabeta (n. 1931, Buhuși), regizoare româncă de film. Documentare, scurt metraje și filme muzicale pentru copii și tineret („Cloșca cu pui”, „Hora”, „Amintiri din copilă-

Borsec. Vedere generală

rie”, seria „Năică”, „Mama”, „Veronica”, „Saltimbancii”).

BOSTAN, Ion (n. 1914, Cernăuți), regizor român. Filme documentare și științifice („Printre pelicani”, „Oaspeți de iarnă”, „Pădurea scufundată”, „Dracula, legendă și adevăr”, „Scurionii se pescuiesc pe furtună”).

BOSTĂNĂRJE (< bostan) s.f. Teren pe care se cultivă pepeni; pepeniarie.

BOSTON (< fr.) s.m. Dans lent în mișcare ternară, asemănător valsului, originar din orașul american cu același nume; melodia corespunzătoare acestui dans.

BOSTON (< germ.) s.n. Presă de imprimare acționată manual, destinată tipăririi unor imprimare de format mic.

BOSTON [bòstn], oraș în NE S.U.A., pe țărmul Oc. Atlantic, centru ad-tiv al statului Massachusetts; 4,1 mil. loc. (1988, cu suburbiile Lawrence, Salem, Cambridge, Lynn, Somerville, Everett s.a.). Mare centru comercial și financiar al țării și pr. port în NE S.U.A. (20,6 mil. t. 1990). Aeroport internațional (Logan). Metrou. Constr. de mașini, aparatul electrotehnice, fotografice (sediuul firmei „Polaroid”), produse chim., mase plastice, constr. navale, pesături și conf.,

piel. și încălș., ind. alim. Universitățile Harvard (1636) și B. (1839). Institutul Tehnologic din Massachusetts (1904). Acad. de Științe și Arte. Muzei. Trăvestii în indieni au distrus o mare cantitate de ceai, manifestîndu-și astfel nemulțumirea față de măsurile protecționiste ale autorităților engleze („Partida de ceai de la B.”); a constituit unul dintre episoadele premergătoare Războiului de Independență a Coloniiilor Engleze din America de Nord.

BOSUMFLĂ (< buză + umfla) vb. 1 refl. A-și arăta supărarea printr-o față posomorită; a se îmbufna.

BOȘ s.n. Seu cu proprietăți superioare, obținut din pungile testiculare ale bovinelor.

BOȘAR s.m. Pepene verde cu miezul galben.

BOȘCAIU, Nicolae (n. 1925, Caransebeș), biolog și botanist român. M. coresp. al Acad. (1990). Cercetări de botanică sistematică și floristică, fitogeografie, palinologie, istoria florei și vegetației din România, conservarea genofundului vegetal.

BOȘIMĂN, -Ă (cuv. olandez „oameni ai tufșurilor”) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Populație băștină negridă din S Africii (Desertul Kalahari). Ca particularitate specifică prezintă steatopigia (acumularea grăsimii în regiunea fesieră) și zbircirea timpurie a pielii. ■ Persoană care aparține acestei populații. 2. Care aparține b. (f), privitor la b. ■ (Substantivat, f.)

Limba din familia khoisan, vorbită de b. (f). **BOȘOROD**, com. în jud. Hunedoara; 2 588 loc. (1991). Expl. de marmură (Alun).

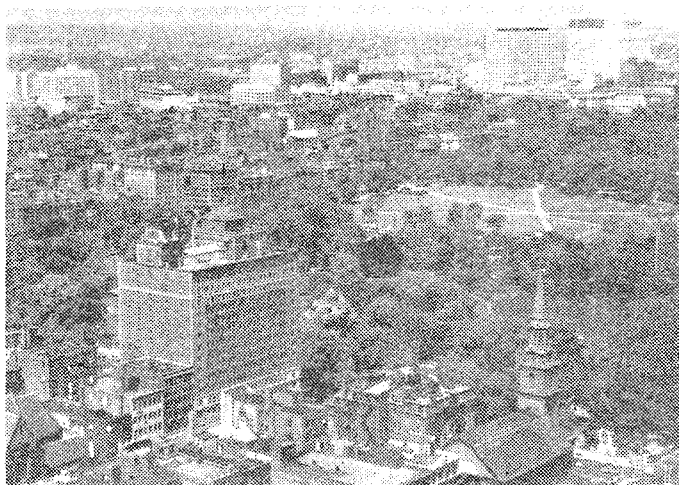
BOȘTINĂ (< sl.) s.f. 1. Tescovină. 2. Rămășișă din fagurele fiert, după ce s-a scos mielea și ceara.

BOT s.n. 1. Partea anterioară a capului unor mamifere, cuprinzînd gura și nasul. ■ P. ext. (Fam.) Gură. □ Expr. A bea la botul calului = a bea încă un pahar, în picioare, la plecare; a bea ceva la repezeală.

BOTANIC, -Ă (< fr. f); {s} gr. botanici „de plante”) adj. Care aparține botanicii, privitor la botanică.

BOTANICĂ (< fr. f) s.f. Ramură a biologiei care se ocupă cu studiul plantelor, cercetînd structura, activitatea vitală și dezvoltarea lor, relațiile cu mediul, repartizarea lor în spațiu și timp, clasificarea, originea și evoluția lor. Primele consemnări cunoscute despre plante datează din timpul lui Teofrast (c. 372—287 î.Hr.) și Dioscoride (sec. 1 d.Hr.). Datorită descoperirii microscopului (sec. 17) și dezvoltării metodei experimentale, b. marchează un salt

Boston. Vedere generală

calitativ; în cadrul ei își delimitează aria de cercetare, separându-se, o serie de discipline: anatomia și fiziologia plantelor, citologia, geobotanica etc. Dintre cercetătorii români s-au remarcat stolnicul Constantin Cantacuzino (a călăuit cea mai veche hartă geobotanică de la noi), Tr. Săvulescu, I. Prodan, D. Brândză, A. Borza, E. Pop, E.I. Nyárády.

BOTANIST, -Ă (< fr.) s.m. și f. Specialist în botanică.

BOTANY BAY [bɔtəni beɪ], golf al Oc. Pacific, pe coasta orientală a Australiei (New South Wales), în apropiere de Sydney. Lățime max.: 10 km. Locul primei vizite a unui european pe continent (J. Cook, apr. 1770).

BOTĂ s.f. Vas tronconic din doage de lemn, înfundat la ambele capete, cu o vrană pe capacul de deasupra, în care se păstrează și se transportă apă sau alte lichide.

BOTCĂ s.f. (APIC.) Alveolă în mijlocul sau pe marginea fagurelui (lungă de c. 30 mm), în care se dezvoltă matca.

BOTENI, com. în jud. Argeș, pe Argeșel; 3 013 loc. (1991). Expl. de lignit. Aerodrom.

BOTEȘTI, com. în jud. Neamț, pe râul Moldova; 6 445 loc. (1991).

BOTEV, cel mai înalt vf. din masivul Stara Planina (Balcanii Centrali). Alt.: 2 376 m. Pante repezi, acoperite cu pășuni alpine.

BOTEV, Hristo (1848—1876). Poet și om politic democrat-revoluționar bulgar. Erou național al poporului bulgar. Conducător al mișcării de eliberare de sub stăpânirea otomană. A desfășurat o intensă activitate în cadrul emigrației bulgare din România (1867—1876), a organizat și a participat la răscoala antiotomană izbucnită în apr. 1876, în timpul căreia a fost ucis. Poeme de factură romantică („Haiducii”, „Hagi Dimităr”, „Spinzurarea lui Levski”, „Mamele”).

BOTEZ (< boteza) s.n. 1. Act ritual de purificare în cadrul unor inițieri religioase. În creștinism este considerat una din cele șapte taine ale Bisericii; constă în stropirea cu apă sfințită sau în imersiune și se oficiază în vederea primirii unei persoane printre credincioși în pruncie sau la vârsta adultă. □ Nume de b. v. nume. □ Expr. (MILIT.) botezul focului = prima participare activă a cuiva la o luptă. 2. Apă folosită pentru săvârșirea b. (1). 3. Stropirea cu agheasmă a credincioșilor și a caselor lor de către preot cu prilejul unor slujbe sau sărbători bisericești.

BOTEZ, Demostene (1893—1973, n. sat Hulub, jud. Botoșani), scriitor și publicist român. M. coresp. al Acad. (1963). Lirică elegiac-sentimentală, a picturii și al triseității provinciale („Floarea pământului”, romane („Obsesia”, „Oameni de lut”), memorialistică, literatură pentru copii, traduceri.

BOTEZ, Dumitru D. (1904—1988, n. Roman), dirijor de cor și compozitor român. Prof. univ. la București. Elev al lui A. Ciolan. Muzică corală și vocală, lucrări didactice.

BOTEZ, Emil (1914—1978, n. București), inginer mecanic român. Prof. univ. la București. Cercetări în domeniul construcțiilor de mașini. A studiat cinematica mașinilor-unelte, tehnologia programării numerice a acestora, angrenajele.

BOTEZ, Gheorghe (1882—1916, n. Bacău), geolog român. A studiat tectonica și geologia unor formațiuni eocene și pliocene din reg. Moreni — Bucșani (jud. Dimbovița).

BOTEZ, Ion Gheorghe (1892—1953, n. Chișcăreni, jud. Iași), morfolog român. Prof. univ. la Iași. Cercetări privind anatomia comparată a primatelor și omului. Promotor al antropologiei în România.

BOTEZ, Octav (1884—1943, n. Iași), critic și istoric literar român. Frate cu Jean Bart. Prof. univ. la Iași. A făcut parte din cercul „Vieșii românești”. Studii, analize și eseuri critice („Pe marginea cârșilor”, „Alexandru Xenopol, teoretician și filozof al istoriei”, „Figuri și note istorico-literare”).

BOTEZĂ (lat. baptizare) vb. I 1. Tranz. și refl. A (se) supune botezului (1). 2. Tranz. A

Eugen Botezat

stropi cu agheasmă pe credincioși și casele lor. □ Fig. (Fam.) A uda. 3. Tranz. A avea calitatea de naș sau de nașă la botezul (1) cuiva. 4. Tranz. A porecli, a supranumi (în batjocură).

BOTEZAT, Eugen C. (1871—1964, n. Tereblecea, Basarabia), zoolog român. M. coresp. al Acad. (1913). Prof. univ. la Cernăuți. Cercetări asupra structurii organelor de simț și la unele vertebrate. Studii de biologie marină.

BOTEZATU, Grigore (n. 1928, Baraboi, Basarabia), scriitor și folclorist român. Prelucrări și culegeri de folclore („Poezii populare moldovenești”, „Folclor moldovenesc”); a colaborat la realizarea corpusului „Creația populară moldovenească”.

BOTEZATU, Petre (1911—1981, n. Dorohoi), filozof și logician român. Prof. univ. la Iași. Lucrări de logică formală și simbolică („Schiță a unei logici naturale. Logică operatorie”, „Valoarea deducției”, „Constituirea logicității” — postum).

BOTEZATU, Radu (1921—1988, n. Iași), geofizician român. M. coresp. al Acad. (1974), prof. univ. la București. Lucrări referitoare la elaborarea de noi metode și procedee de analiză și interpretare fizică a anomaliilor câmpurilor potențiale („Studii anormale gravimetrice de la Sălciorele-Pitești”, „Analiza anomaliilor gravimetrice și magnetice cu ajutorul funcțiilor periodice”).

BOTGROS (< bot + gros) s.m. Pasăre sedentară din familia fringilidelor, cu penajul rozicatic pe piept și brun pe restul corpului, cu ciocul conic, gros și tare (*Coccothraustes coccothraustes*); ciresar.

BOTHA [bɔta], Louis (1862—1919), general și om politic sud-african. Comandant suprem al armatei bure (din 1900) în timpul Războiului Anglo-Bur (1899—1902). Prim-min. al Transvaalului (1907—1910). Primul prim-min. al Uniunii Sud-Africane (1910—1919).

BOTHA [bɔta], Pieter Willem (n. 1916), om politic sud-african. Lider al Partidului Național în prov. Cape (din 1966). Președinte al Consiliului de Miniștri (1978—1984); președintele Republicii Africa de Sud (1984—1989).

BOTHE [bɔta], Walter Wilhelm (1891—1957), fizician german. Prof. univ. la Heidelberg. A fundamentat (1924) „metoda coincidențelor”, folosită la investigarea reacțiilor nucleare și a radiațiilor cosmice. Premiul Nobel (1954), împreună cu M. Born.

BOTHEZAT, George de (1883—1940), inventator american de origine română. Construcător unui elicopter de concepție proprie (1921—1922). Lucrări și invenții în domeniul aerodinamicii. Calculele sale privind traectoriile Pământ-Lună și-au găsit aplicații în cadrul programului Apollo.

BOTJĂ (< fr.) s.f. Gheață înaltă încheiată cu butonii sau cu elastic.

BOTIZ, com. în jud. Satu Mare; 4 989 loc. (1991).

BOTIZA, com. în jud. Maramureș; 4 284 loc. (1991). Expl. forestiere și de marne. Biserică de

lemn construită în 1711 (în satul Poienile Izei). Atestat documentar din 1373.

BOTKIN, Serghei Petrovici (1832—1889), medic rus. Prof. univ. la St. Petersburg. Prin studiul său asupra rolului sistemului nervos în producerea bolilor, a pus baza concepției nerversite în patologie. A demonstrat natura infecțioasă a icterului hepatic și hemoragic.

BOTNARIUC, Nicolae (n. 1915, Râșcani, Basarabia), biolog român. Acad. (1990), prof. univ. la București. Lucrări în domeniul hidrobiologiei, zoologiei, ecologiei și biologiei generale („Principii de biologie generală”). Conducătorul primei expediții române transcarpatice.

BOTNIC, Golful ~, golf în N.M. Baltice, între Suedia și Finlanda. Lungimea: 688 km; lățime max.: 240 km; 117 mii km². Ad. max.: 290 m. Datorită climatului continental, salinității reduse (max.: 5,5‰), marelui (0,6 m) și adâncimilor mici, înghețată mare parte din an (oct.-iun.).

BOTNIȚĂ (< bot) s.f. Aparătoare care se leagă la botul unor animale ca să nu poată mușca, paște sau suga.

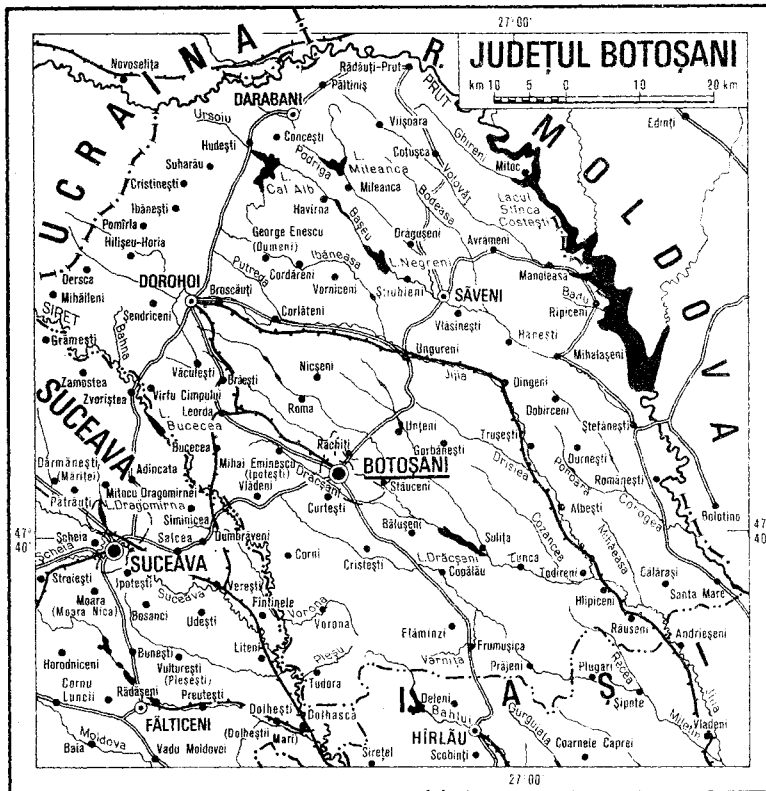
BOTOCA, Efta (1925—1991, n. Jebel, jud. Timiș), violonist virtuoz român. A interpretat melodii populare din Banat, Crișana, Maramureș. A îmbunătățit sonoritățile instrumentului prin modificarea călușului vioarei.

BOTOROAGA, com. în jud. Teleorman, pe Cîlniștea; 7 780 loc. (1991).

BOTOS, -OASĂ (< bot) adj. 1. Cu gura mare, în formă de bot (1). 2. Fig. Bosumflat, supărat. 3. (Fam.) Obraznic.

BOTOȘANA, com. în jud. Suceava; 4 876 loc. (1991). Vestigii aparținând populației trace de la sfârșitul epocii bronzului (cultura Noua) și prima epocă a fierului (sec. 9 î.Hr.); o așezare geto-dacică din sec. 2 î.Hr.—2 d.Hr., precum și o importantă așezare a populației daco-romane din sec. 5—7.

BOTOȘANI 1. Municipiu în NE României, în C. Jiliei, reșed. jud. cu același nume; 126 739 loc. (1991). Constr. și reparații de mașini agricole, de utilaje și piese de schimb pentru ind. ușoară, de aparată electrotehnică; articole de cauciu; izolatori electrici; șuruburi; mat. de constr. (prefabricate din beton, cărămidă); mobilă; produse textile (filatură și țesătorie de bumbac, conf., fire de melană) și alim. (unt, brânzeturi, preparate din carne, lapte praf, uleiuri vegetale, panificație); ind. poligrafice. Teatrul dramatic și de păpuși, filarmonia. Biserica Sf. Nicolae-Popăuți, ctitorie a lui Ștefan cel Mare (1496), bisericile Sf. Gheorghe (1551), Uspenia (1552), ctitoriile doamnei Elena Rareș; biserică armenescă (sec. 16, cu transformări în sec. 18 și 19). Veche așezare, cu o locuire neîntreruptă începând din paleolitic; menționat documentar la 1439, dar cu o existență anterioară ca apanaj al soției domnului și sediu al unui vornic; important centru comercial; școală domnească și grecescă (sec. 18). Considerat în sec. 16 „cel mai mare și mai vechi țărmor al Moldovei”. Declarat municipiu în 1968. 2. Jud. în extremitatea nord-estică a României, între riurile Siret (la V) și Prut (la E); 4 965 km² (2,099 din supr. țării); 470 011 loc. (1991), din care 38,1% în mediul urban; densitate: 92,9 loc./km². Reșed.: municipiul Botoșani. Orașe: Darabani, Dorohoi, Săveni. Comune: 68. *Relieful*, cu aspect predominant deluros, cuprinde două unități distincte: *Pod. Sucevei*, în V și SV, reprezentat printr-o succesiune de dealuri (Bour, 339 m, Masca, 426 m, Dealul Mare-Tudora, 587 m, Holm, 556 m ș.a.) despărțite de cîteva zone mai coborîte, numite șei (Șaua Dersca, 260 m, Lozna, 300 m, Bucecea, 260 m, Hrișcani, 280 m, Vorona, 260 m ș.a.) și C. Jiliei (parte componentă a C. Moldovei) la E, formată din coline joase, cu aspect de platouri, de 200—250 m alt., separate de văi largi, adâncite. *Clima* temperat-continentală, supusă influențelor maselor de aer continentale din E, care imprimă climatului un caracter continental excesiv. Temp. medie anuală variază între 8,3°C în V jud. și 9,2°C în E, cu amplitudinii termice mari între vară și iarnă. Precipitațiile atmosferice însu-

mează, în medie, 500—600 mm anual, ploile având caracter corențial. Vânturi predominante dinspre N și E. *Rețeaua hidrografică* aparține în pr. bazinelor superioare ale râurilor Siret și Prut care colectează celelalte râuri mai mici ce drenează terit. jud. B., printre care Moinița, Bahna, Vorona (afl. pe stg. Siretului), Volovăț, Bașeu, Jijia cu afl. săi (tributare pe dr. Prutului). Datorită variațiilor mari de debit, pe majoritatea râurilor au fost create peste 150 iazuri folosite pentru piscicultură, irigații, alimentare cu apă și regularizarea cursurilor (iazurile Dracșani, Hănești, Negreni ș.a.). Cel mai important lac de pe terit. jud. B. este lacul de acumulare Stinca-Costești de pe Prut (140 km²). *Resurse naturale:* nisipuri cuarțoase (Miorcani, Hudești), de o mare puritate, folosite pentru fabricarea sticlei optice și a cristalurilor, gips (Pălăniș, Crasnaleuca), gresii (Ibănești, Coșula, Tudora, Hudești), calcare (Coșula, Vorona, Ripiceni, Ștefănești, Dealul Holm), argile (Bucecea, Dorohoi, Leorda, Mihăileni), tufuri andezitice (Hudești), turbă (Dersca), pietrișuri, balast. *Economia.* În 1989, structura producției globale industriale a jud. B. evidențiază trei ramuri cu ponderi mari: ind. textilă și a conf. (34,4%) cu centre la Botoșani, Dorohoi, Săveni, ind. constr. de mașini și prelucr. metalelor (24%) producătoare de mașini agricole, utilaje și piese de schimb pentru ind. ușoară, aparataj electrotehnic, mijloace de automatizare, șuruburi (Botoșani, Dorohoi), și ind. alim. (zahăr, brânzeturi, lapte praf, produse din carne etc.) la Botoșani, Dorohoi, Darabani, Săveni, Bucecea. În 1989, agricultura dispunea de 291 038 ha terenuri arabile, 87 919 ha pășuni și fânețe naturale, livezi

și vii. În același an, supr. arabile erau ocupate de culturi de porumb (92 822 ha), grâu și secară (81 093 ha), plante de nutreț (29 792 ha), plante uleioase, floarea-soarelui, sfeclă de zahăr, cartofi, leguminoase pentru boabe etc. Sectorul pomicol se remarcă prin producții mari de prune, mere, pere, cireșe, vișine, nuci (Șendri-

eni, Vorona, Cristești, Frumuseța). Viticultura se dezvoltă în jurul localit. Trușești, Ștefănești, Todireni, Călărăși. În 1990, sectorul zootehnic cuprindea 588,1 mii capete ovine (în special din rasele karakul și țigăie, jud. B. fiind printre primele producătoare de blănțe de astrahan), 216 mii capete bovine (predominant din rasele

Botoșani.
Biserica
Sfântul Nicolae-Popăuți

Simmenthal și Bălgața românească), 179,1 mii capete porcine, 20,7 mii capete cabaline; avicultură și apicultură. Căi de comunicație (1990): rețeaua feroviară însumează 142 km, iar cea a drumurilor publice 1 824 km, din care 338 km modernizate. Unitățile de învățământ, cultură și artă (1989—1990): 383 școli generale, 18 licee, un teatru dramatic, unul de păpuși și o orchestră simfonică (la Botoșani), 446 biblioteci, 153 cinematografe, muzee, case memoriale etc. **Turism.** Principale obiective turistice: cetatea dacică de la Stințești, schiturile Cozancea (cu biserica din piatră din 1756), Baș (1430), mănăstirile Vorona (1600), Gorovei (1742), Agafon (1740) ș.a., bisericile Sf. Nicolae-Popăuși din Botoșani (1496) și Sf. Nicolae din Dorohoi (1495) — ctitorii ale lui Ștefan cel Mare, bisericile de lemn din Văculești (1712), Brăești (1745), Cristești (1766) ș.a., Muzeul Răscoalei țărănești din 1907 de la Flămânzi etc. Case memoriale: „Mihai Eminescu” (Ipoțești), „George Enescu” (Livieni), „Nicolae Iorga” (Botoșani), „Ștefan Luchian” (Ștefănești), „Alexandru (Pastorel) Teodoreanu” (Dorohoi), „Octav Băncilă” (Corni), „Grigore Antipa” (Botoșani), „Dimitrie Brândză” (Bivolui) etc. Indicativ auto: BT.

BOTOȘEȘTI-PAIA, com. în jud. Dolj; 1 180 loc. (1991). Așezare romană (Admurium, sec. 2 d.Hr.).

BOTRIDIE (< fr. [i]; [s] gr. *bothrion* „cavitare mică”) s.f. (ZOOLOGIE) Organ special de fixare, în formă de paletă, franj, fantă, specific unor viermi paraziti.

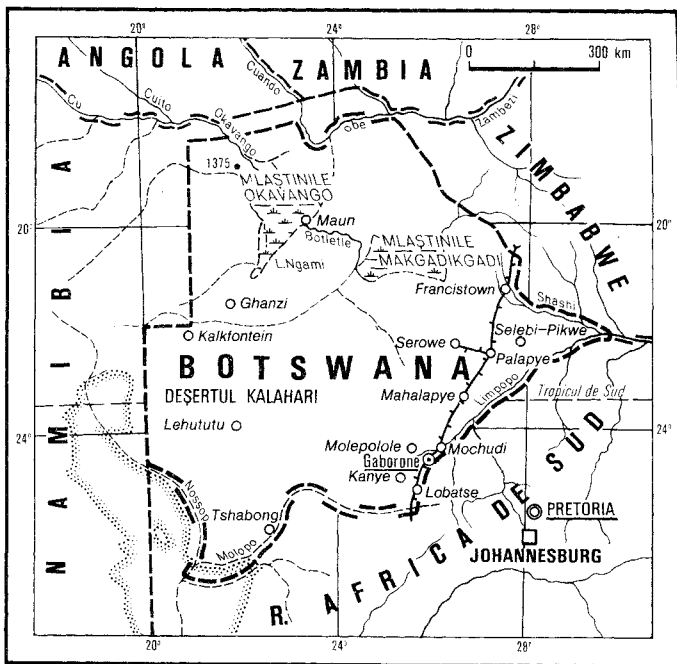
BOTRIOCEFAL (< fr. [i]; [s] gr. *bothrion* „cavitare mică” + *kephale* „cap”) s.m. Vierme din clasa cestodelor, în formă de panglică, lung de 8—12 m și prevăzut cu două botridii (*Diphyllobothrium latum*). Parazit în intestinul subțire al omului și al unor animale care au mâncat pește infectat cu larve de b.

BOTRIOCEFALOZĂ (< fr. [i]; [s] gr. *bothrion* „cavitare mică”, *kephale* „cap”) s.f. Boală provocată prin consumul cărnii de pește infectate cu botriocel, caracterizată prin anemie și tulburări digestive.

BOTRIOIDAL ([s] gr. *botrys* „ciorchine” + *eidos* „aspect”) adj. (Despre forma unui agregat mineral) Asemănătoare unui ciorchine de strugure (ex.: depozite colomorfe — hematit, opal — rezultate prin consolidarea unor geluri).

BOTSWANA, Republica —, stat în S Africii (fără ieșire la mare); 581,7 mii km²; 1,26 mil. loc. (1989), mai ales negri bantu (c. 94%). Limba de stat: engleza și tswana. Cap.: Gaborone. Țara corespunde în cea mai mare parte regiunii aride Kalahari, reg. cu un relief puțin variat (platou cu alt. în jurul a 1 000 m). Climat subtropical cu precipitații reduse (c. 450 mm/an în medie, pe alocuri în SV, sub 100 mm/an). Expl. de huiță (612 mii t, 1988), mangan, nichel, cupru (24,4 mii t, 1988), aur, diamante (15,2 mil. carate, 1988, locul doi pe glob), sare, azbest. Creșterea extensivă (pașunile ocupă 75,6% din terit. B.) a bovinelor (2,35 mil. capete, 1988), ovinelor, caprinelor (1,1 mil. capete, 1988). Se cultivă, pe 2,3% din supr. țării, mei, sorg (40 mii t, 1988), porumb, citrice, bumbac ș.a. C.f.: 716 km. Căi rutiere: 8 mii km. Moneda: 1 pyla = 100 thebe.

Emil Botta

Uniune vamală cu Africa de Sud, Namibia, Lesotho și Swaziland. Exportă diamante, concentrate de nichel-cupru, carne, textile și importă produse alim., combustibili, mașini și utilaje ind., produse chim. ș.a. — **Istoric.** Triburile de păstori beciuari (din marea familie bantu), imigrate în sec. 16 pe terit. B., împing spre zonele aride populația boșimăna aborigenă. În 1885, partea nordică a ținuturilor locuite de beciuari devine, sub numele de *Bechuanaland*, protectorat britanic. Acesta, obține la 1 mart. 1965 dreptul la autogovernare internă și se proclamă, la 30 sept. 1966, sub numele de B., stat independent în cadrul Commonwealth-ului. B. este republică prezidențială. Activitatea legislativă este exercitată de președinte și de Adunarea Națională, iar cea executivă de un cabinet condus de președinte.

BOTTA 1. **Dan B.** (1907—1958, n. Adjud), poet și dramaturg român. Lirică ermetică, în limbaj încifrat, abscons, cultivând neologismul rar și muzicalitatea versului („Eulalii”). Eseuri și articole teoretizând poezia pură în tradiția clasicismului antic („Limite”, „Charmonion sau Despre muzică”), poeme dramatice de inspirație folclorică și mitologică („Comedia fantasmelor”, „Sărmanul Dionis”, „Soarele și luna”). A tradus din Fr. Villon și E.A. Poe. 2. **Emil B.** (1911—1977, n. Adjud), scriitor și actor român. Frate cu B. (1). Lirică romantică, elegiacă, încărcată de neliniști și reminiscențe livrești („Jntunecatul April”, „Pe-o gură de rai”) sau de un erotism discret, tanatofil („Un dor fără spațiu”). Proza poetică, sub semnul bizarului și al halucinației („Trintorul”). A creat roluri de tragedie și de dramă în piese de Shakespeare, Cehov și Caragiale (Ion din „Năpasta”) pe scena Teatrului Național din București. Roluri în filme („Răscoala”, „Faust”, „Reconstituirea”).

BOTTICELLI, Sandro (Alessandro di Mariano Filipepi, zis —) (1444 sau 1445—1510, n. Florența), pictor renescentist italian. Tablouri de inspirație religioasă (madone), mitologică („Nașterea lui Venus”) sau alegorică („Primăvara”), pline de grație și de poezie. Portrete. Fresce la Vatican. Creatorul unui anumit tip de frumusețe femi-

nină („botticelliană”) și al unei compoziții bazate pe ritmuri de curbe unduoase. A ilustrat „Divina Comedie” a lui Dante.

BOTTROP, oraș în V Germaniei (Renania de Nord-Westfalia), în bazinul Ruhr, lângă Essen; 116,4 mii loc. (1988). Ind. carboniferă (huiță), cocschimică, metalurgică, constr. de mașini și textilă.

BOTULINIC (< fr.) adj. *Bacil* ~ = bacil care se găsește în carnea sau fructele conservate și în nutrețul înșoziat.

BOTULISM (< fr. [i]; [s] lat. *botulus* „caltaboș”) s.n. Toxiinfecție alimentară provocată de toxina bacilului botulinic; unele cazuri sînt mortale.

Sandro Botticelli: „Primăvara” (detaliu)

François Boucher: „Venus și Amor.”

BOTVINNIK, Mihail (n. 1911), şahist rus. Multiplu campion mondial (1948, 1951, 1954, 1958, 1961). Cîștigător a numeroase mari turnee internaționale.

BOTZARIS (BOTSARIS), Markos (c. 1788—1823), erou național al Greciei. Comandant al armatei revoluționare din Etolia în timpul Războiului de Eliberare Antiotoman (1821—1829). S-a remarcat în bătăliile de la Missolonghi și Karpension, unde a murit eroic.

BOȚ s.n. 1. Bucată de parimă sau de laț care servește la fixarea lanțului de ancoră. 2. Cocoloș.

BOȚEȘTI 1. Com. în jud. Argeș; 1 615 loc. (1991). 2. Com. în jud. Vaslui; 2 640 loc. (1991).

BOȚI (< boț) vb. IV tranz. și refl. (Reg.) 1. A (se) motocoli. 2. A (se) zbirci, a (se) încreți.

BOȚMAN (< rus.) s.m. Șef de echipaj pe o navă; nostrom.

BOU (lat. *bovus*) s.m. 1. Masculul taurin castrat, cu talia mai mare decît a vacii, folosit pentru muncă și mai ales pentru carne (*Bos taurus*). 2. *Bou-de-mare* = pește marin teleostean, lung de 30 cm, de culoare cafenie sau cenușie-închis, cu ochii așezați în partea superioară a capului (*Uranoscopus scaber*). *Bou sur* = bour (1). *Bou de baltă* = buhai-de-baltă (b).

BOUAKÉ [buake], oraș în centrul statului Côte d'Ivoire; 300 mii loc. (1984, cu suburbiile). Al doilea oraș al țării. Nod de comunicații. Expl. de aur, produse textile (filatură de bumbac) și alim. (tutun).

BOUCHARD [bușar], Charles Jaques (1837—1915), fiziolog francez. Prof. univ. la Paris. A descoperit că insuficiența musculaturii stomacului este cauza dilatării lui (boala lui B), a stabilit raportul dintre cantitatea de urină și cea totală a substanțelor solide din ea (coeficientul B.). M. de onoare al Acad. Române (1911).

BOUCHARDON [bușardō], Edmé (1698—1762), sculptor francez. Opera sa anunță neoclasicismul („Fintina celor patru anotimpuri”, „Amor tîndu-și un arc din maciua lui Hercule”).

BOUCHER [bușe], François (1703—1770), pictor și desenator francez. Reprezentant al rococoului. Tablouri mitologice și pastorale, scene galante și de vîntoare („Culbul”). Carcoane pentru tapiserii. Ilustrația la comediele lui Molière.

BOUCHER DE CRÈVECOEUR DE PERTHES [bușe də krɛvɛkœʁ də pɛʁt], Jacques (1788—1868), arheolog francez. Inițiator al cercetărilor asupra epocii paleolitice („Antichitățile celtice și antediluviene”).

BOUDIN [budō], Eugène Louis (1824—1898), pictor francez. Preocupat de problemele luminii, a fost un precursor al impresionistilor. Marine („Portul Trouville”).

BOUDON [budō], Raymond (n. 1934), sociolog francez. Preocupat de fundamentarea matematică a sociologiei, a preconizat o logică a socialului ca „teorie a implicațiilor slabe” („Matematica în sociologie”).

BOUGAINVILLE [bughêvîl] 1. Louis Antoine, conte de B. (1732—1811), navigator francez. Între 1763 și 1765 a cercetat Arh. Falkland. A întreprins (1766—1769) o călătorie în jurul lumii („Călătorie în jurul lumii pe fregata regală «Boudeuse» și pe vasul «Étoiles») și a cercetat Arh. Louisiade și Touamotou. 2. Cea mai mare ins. din Arh. Solomon (Oc. Pacific), în componența statului Papua-Noua Guinee; 10,6 mii km²; 129 mii loc. (1980, cu ins. Buka). Relief vulcanic (alt. max.: 2 743 m). Expl. de cositor și de aur. Banane, cafea, cacao.

BOUGAINVILLEA [bughêvîleă] (Is) L. A. de Bougainville subst. 1. Plantă agățătoare, originară din America, cultivată ca ornamentală pentru bracteele mari, roșii-vioace strălucitoare, ce înconjură florile mici, tubulos-campulate, aurii-deschise. 2. Hidrozooar din Oc. Atlantic, asemănător ca aspect cu b. (1), care se reproduce eliberînd în apă meduze minuscule, purtătoare de organe sexuale.

BOUGLÉ [bugle], Célestin (1870—1940), sociolog francez. Prof. univ. la Sorbona. Contribuții importante în domeniul („Democrația înaintea științei”, „Leții de sociologie despre evoluția valorilor”). M. de onoare al Acad. Române (1938).

BOUGUER [bugher], Pierre (1698—1758), astronom, fizician și matematician francez. A pus bazele fotometriei.

BOULANGER [bulăŋe], Georges (1837—1891), general francez. Ministru de Război (1886—1887). A inițiat și condus o mișcare naționalistă (boulangism) care urmărea restaurarea monarhiei și un război împotriva Germaniei.

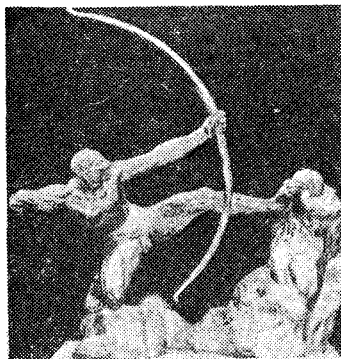
BOULANGER [bulăŋe], Nadia (1887—1979), organistă, dirijoare de cor, pedagogă și compozitoare franceză. Directoarea Conservatorului american de la Fontainebleau.

BOULDER [buldo], oraș în partea central-vestică a S.U.A. (Colorado), la NV de Denver; 165,2 mii loc. (1980, cu suburbiile). Ind. aerospațială. Stațiune montană. Universitate.

BOULEZ [bulɛ], Pierre (n. 1925), compozitor și dirijor francez. Muzică dodecafonică („Structures” pentru două plane, „Polyphonie” pentru 18 instrumente, „Pli selon Pli” și „Le Marteau sans maître” pentru voce și orchestră, cantate), muzică electronică, concretă, aleatorică.

BOULLE [bul], André Charles (1642—1732), ebnist francez. Inițiatorul stilului care-i poartă numele. Mastru al tehnicii în crustării mobilei cu ornamente din bronz, baga, sifed, fildes.

Émile Antoine Bourdelle: „Herakles încordîndu-și arcul”

BOULOGNE-BILLANCOURT [buloŋ bi-ãcur], oraș în N Franței centrale (Île-de-France), pe Sena, la SV de Paris; 102,6 mii loc. (1982). Ind. constr. de mașini (avioane, automobile, mașini-unelte, produse electrotehnice), chimică (parfumerie). Sediu Regiei Naționale Renault. Vechiul nume: *Boulogne-sur-Seine*.

BOULOGNE-SUR-MER [buloŋ-sür-mɛr], oraș în N Franței, port de pescuit și de pasageri la M. Minciei; 98,6 mii loc. (1982, cu suburbiile). Conserve de pește; metalurgie, constr. navale. Castel (sec. 13), catedrală renescentistă.

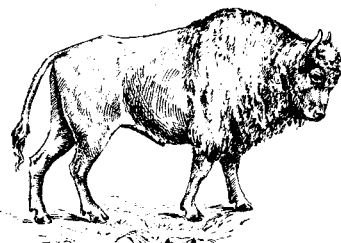
BOULT [boul], Sir Adrian (Cedric) (1899—1983), dirijor englez. Director muzical al BBC (1930—1942), dirijorul orchestrei BBC (1950—1983), prim-dirijor al orchestrei filarmonice din Londra. Carieră internațională.

BOUMEDIENE [bumediene], Houari (1925—1978), om politic algerian. Secretar general al partidului Frontul de Eliberare Națională (1965—1978). Președinte al Consiliului Național al Revoluției (șef al statului: 1965—1976). Președinte (1976—1978) și prim-min. (1965—1978) al Rep. Algeriene Democratice și Populare. A preluat puterea în dauna fostului președinte, Ben Bella, prin lovitură de stat.

BOUNTY [bunt], mic arh. de 13 ins. în S Oc. Pacific, la SE de Noua Zeelandă, de care aparține. Supr.: 1,29 km². Nelocuit. Descoperit în 1788 de căpitanul William Bligh și denumit în cinstea navei sale.

BOUQUET [buke], Michel (1807—1888), pictor și grafician francez. Călătorind în Țara Românească între 1840 și 1848, a executat o suită de desene reprezentînd vederi și costume de epocă, iar împreună cu Doussault, colecția de litografii intitulată „Album moldo-valah”.

BOUR (lat. *bubalus*) s.m. 1. Specie de bovid sălbatic dispărut, socotit strămoșul vitelor mari cornute; bou sur (*Bos primigenius*). Ultimele exemplare au existat pînă în sec. 17 în România, Polonia și N Rusiei. 2. Vechea stemă a Moldovei, reprezentînd un cap de bou (1). 3. (Inv.) Fier (înroșit) cu care se însemnau vitele, răufăcătorii etc.

Bour

BOUR, deal în N Pod. Sucevei, limitat de Siret (la V) și de Șaua Bucecii (la S). Alt. max.: 477 m. Alcatuit din argile și gresii. Zăcăminte de turbă (Dersea). Păduri de gorun.

BOURBAKI (Nicolas), pseud. colectiv luat în 1934 de un grup de matematicieni francezi printre care: H. Cartan, C. Chevalley, J. Delsarte, J. Dieudonné și A. Weil. Au publicat, începînd din 1939, „Éléments de mathématiques”, lucrare de referință pentru multe domenii ale matematicii moderne: teoria mulțimilor, algebra, topologie generală, funcții de variabilă reală, spații vectoriale topologice etc.

BOURBON [burbō], ramură colaterală a dinastiei Capetîngilor. A domnit în Franța (1589—1792, 1814—1815, 1815—1830), Spania (1700—1808, 1814—1868, 1874—1931 și din 1975), Regatul celor două Sicilii (Neapole) (1735—1805, 1814—1860) și în ducatul Parma și Piacenza (1748—1802, 1847—1859).

BOURBONNAIS [burbone], prov. istorică în Franța Centrală, în N Masivului Central

Francez, drenată de Allier. Oraș pr.: Moulins. Expl. forestiere. Creșterea animalelor; cereale; pomicultură.

BOURDELLE [burdɛl], **Émile Antoine** (1861—1929), sculptor și pictor francez. Concepție arhitectonică de organizare a volumelor și de incorporare a mișcării. Construcție severă, solidă, de o stilizare clasică („Monumentul generalului Alvear”, „Herakles încordându-și arcul”, „Portretul lui A. Simu” în Muzeul Național de Artă al României). Basorelieful și fresce la teatrul Champs Elysées din Paris.

BOURDIEU [burdiø], **Pierre** (n. 1930), sociolog francez. A studiat procesul transmiterii bunurilor culturale și modul în care integrarea acestora în „habitusuri” (limba, de ex.) asigură individului un statut determinat în viața socială („Sensul practic”, „Șchița unei teorii despre practică”).

BOUREANU, Radu (n. 1906, București), poet, pictor și actor român. Poezie cu predilecție pentru peisaj, legendă și istorie („Zbor alb”, „Căii de apocalips”, „Solara noaptea”). Poemul dramatic „Satul fără dragoste”, romane istorice, note de drum.

BOURGELAT [burjelã], **Claude** (1712—1779), savant francez. Unul dintre întemeietorii medicinei veterinare. Fondator, în 1761, la Lyon, al primei școli veterinare din lume. A studiat anatomia animalelor domestice.

BOURGEIS [burjuã], **Léon** (1851—1925), om politic francez. Prim-min. (1895—1896). Promotor al Ligii Națunilor, a militat ca aceasta să dispună de mijloace de execuție a hotărârilor ei. Premiul Nobel pentru pace (1920).

BOURGES [burji], oraș în centrul Franței (Berry); 92,2 mii loc. (1982, cu suburbiile). Ind. aeronautică, chimică (anvelope auto), textilă, piel. Catedrală gotică (sec. 13—16), palatul lui Jacques Coeur (sec. 15).

BOURGET [burje], cel mai mare lac din Franța, situat la 231 m alt., într-o reg. muntoasă calcaroasă din Alpi, la N de orașul Chambéry; 44 km². Ad. max.: 145 m. Comunică cu Ronul prin canalul Savarières, lung de 4 km. Pe malul său se află stațiunea climaterică Aix-les-Bains.

BOURGET [burje], **Paul** (1852—1935), scriitor francez. Romane moralizatoare și psihologizante („André Cornélie”, „Discipolul”).

BOURGUIBA [burghiba], **Habib Ben Ali** (n. 1903), om politic tunisian. Președinte al Partidului Socialist Desturian (din 1934). Prim-min. (1956—1969) și președinte (din 1957; ales pe viață, în 1974), al Rep. Tunisiene. Înălțatură de la putere în 1987.

BOURNEMOUTH [bø:nməθ] oraș în S Marii Britanii (Anglia), port la M. Minecii; 315 mii loc. (1981, cu suburbiile). Stațiune balneară. Ind. cosmetice.

BOURRÉE (cuv. fr.) [burg] subst. Vechi dans popular francez, cu ritm vioi; melodie corespunzătoare acestui dans.

BOURVIL [burvil] (pseud. lui *Andrée Raimbourg*) (1917—1970), actor francez de film. Roluri comice, cu marcată tentă dramatică („Străbătând Parisul”, „Oglinda cu două fețe”, „Prostănaucul”, „Creierul”).

BOUSSINGAULT [busɛgø], **Jean-Baptiste** (1802—1887), savant francez. Fondator al agrochimiei. A cercetat nutriția plantelor cu azot, dinamica azotului din sol și rolul dioxidului de carbon în viața plantelor.

BOUTIÈRE [buctiør], **Jean** (1898—1967), filolog francez. Specialist în filologia romanică. Autorul unei cunoscute monografii consacrate lui Ion Creangă.

BOUTROS GHALI, Boutros (n. 1922), jurist și om politic egiptean. Ministru de Externe (1977—1991). A reprezentat Egiptul la negocierile de pace cu Israelul de la Camp David (1978). Secretar General al O.N.U. (din 1992).

BOUTROUX [bustru], **Émile** (1845—1921), filozof francez. A respins ideea necesității absolute propunând o doctrină a contingenței, pe care se poate înțelege o doctrină a libertății („Despre contingenta legilor naturii”, „Știința și religia în filozofia contemporană”).

BOUTS [bøuts], **Dierich (Dirk, Thierry)** (c. 1415—1475), pictor flamand. Influențat de R. van der Weyden. Echilibru geometric al compoziției („Altarul cinei de taină”), expresivitate a figurilor și luminozitate a colorilor („Împlinirea sentinței nedrepte a împăratului Othon”).

BOUVET [buve] (**BOUVETØYA**), ins. în S. Oc. Atlantic; 58,5 km². Relief vulcanic cu alt. max. de 935 m. Nelocuită. Cea mai izolată insulă de pe glob. Dependentă de Norvegia din 1930.

BOUVINES [buvin], localit. în N Franței (Flandra), unde, în 27 iul. 1214, regele Franței Filip II August a reperțat victoria asupra forțelor aliate ale lui Otto IV, împăratul german, Ioan Fără de Tără, regele Angliei, și Ferrand, contele Flandrei.

BOVARISM (< fr.) s.n. Tendință manifestată la unele persoane care, neplumțute de realitatea propriei lor condiții, își fauresc o personalitate fictivă, corespunzătoare aspirațiilor lor. Termenul a fost creat de Jules de Gaultier după numele eroinei titulare din romanul „Doamna Bovary” de G. Flaubert.

BOVE, Andreia (n. 1935, București), sculptor și ceramist român. Stabilită în Suedia (1968). Sculptură realistă, cu intenții de analiză psihologică („Portretul lui Eugen Ionescu”). Lucrări în ceramică, inspirate de arta populară (păsări stilizate, platurii decorative cu pești).

BOVEE [bøvi:], **Eugen Cleveland** (n. 1915), protozoolog american. Prof. univ. la Houston. Contribuții în elucidarea efectelor temperaturii asupra ratei mortalității protozoarelor, a ratei creșterii crustaceelor, în fiziologia și biomecanica mișcării protoplasmice; locomoția microorganismilor ș.a.

BOVET, Daniel (n. 1907), farmacolog italian. Prof. univ. la Sassari și Roma. Descoperiri în domeniul antihistaminicelor de sinteză și al substanțelor din grupul curarei. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1957).

BOVIDE (< fr.; [s] lat. bov. „bou”) s.f. pl. Familie de mamifere rumegetoare, artiodactile, cu coarne persistente (ex. bovinele, ovinele, antilopele etc.).

Charles Boyer

Robert Boyle

BOVIN, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. 1. Adj. De bou (1), din speța boulii. 2. S.f. pl. Subfamilie de rumegetoare, cuprinzând genurile Bos (taurinele) și Bubalus (bubalinele).

BOVINDØU (< engl.) s.n. Construcție ieșită în afara planului pereților exteriori, aflată în prelungirea planșeului unei clădiri, în scopul măririi suprafeței etajului și prevăzută cu ferestre.

BOWEN [bøwin], **Ira Sprague** (1898—1973), astrofizician american. Contribuții în radioastronomie și în spectroscopia stelară.

BOWIE [bøui], **Stanley Hay** (n. 1917), geolog britanic. A dezvoltat sistemul cantitativ de determinare a mineralelor opace și a aplicat tehnici de autoradiografie în studiul zăcămintelor de uraniu și toriu („Geologia nucleară”, în colab.).

BOX! (< fr.) s.n. 1. Ramură sportivă în care doi parteneri luptă între ei pe ring, după anumite reguli, cu pumnii îmbrăcați în mănuși speciale; pugilistică. B. se practică pe categorii de greutate. 2. Armă albă, conștind dintr-o bucată de metal cu găuri pentru degete, cu care se atacă, ținând pumnul strâns.

BOX? (< fr., engl.) s.n. Piele de bovină tăbăcită mineral, din care se confecționează fețele de încălziminte.

BOXA (< fr.) vb. I intranz. A practica boxul! ■ Tranz. (Fam.) A lovi cu pumnii ca la box!

BOXĂ (< fr.) s.f. Despărțitură, compartiment de dimensiuni reduse în interiorul unui local, al unei încăperi. ■ Partea din incinta unui tribunal în care iau loc, în timpul judecării procesului, persoanele trimise în judecată penală. ■ Despărțitură într-un grajd, făcută pentru un singur animal sau pentru un grup. ■ Compartiment amenajat pe malul unei ape care servește la parcare a ambarcațiunilor cu motor. ■ Incintă acustică.

BOXER! (< fr.) s.m. Sportiv care practică boxul! pugilist.

BOXER? (< fr., engl.) s.m. Rasă de cini de pază, de origine germană, cu aspect puternic, dar armonios, cu talia de 56—60 cm, gamba foarte lungi și urechi purtate vertical, având pielea de pe cap și fruntea cutată, cîndă armie, păr scurt, aspru și strălucitor.

BOXERI (< fr., engl.) s.m. Pl. Porecă dată de europeni chinezilor participanți la răscoala I-he-tuan (1899—1901).

BOYACĂ, localit. în Columbia centrală; 7,7 mii loc. (1968). Aici, Bolivar a obținut la 7 aug. 1819 o victorie decisivă asupra spaniolilor, în urma căreia s-a proclamat Republica Federativă Marea Columbie.

BOYD ORR, John, baron of Brechin (1880—1971), medic nutriționist și fiziolog scoțian. Cercetări asupra malnutriției datorată dielor deficitare existente pe o arie întinsă în statele africane subdezvoltate. Lucrări privind alimentația, politica și economia nutriției. Premiul Nobel pentru pace (1949).

BOYER [boaje], **Charles** (1897—1978), actor american de origine franceză. Filme în care a creat tipul seducătorului romantic, fatal („Mayerling”, „Contesa Walewska”).

BOYLE [bøil], **Robert** (1627—1691), fizician și chimist irlandez. A dat prima definiție a elementului chimic (1661) și a pus bazele analizei chimice calitative. A descoperit, în același timp cu E. Mariotte, că produsul dintre presiunea și volumul unui gaz perfect, supus unei transformări izoterme, rămâne constant (legea B.-Mariotte).

BOZ (< bg., ucr.) s.m. Plantă erbacee perenă, cu miros neplăcut, înaltă de 50—200 cm, cu flori albe și fructe negre; bozie (*Sambucus ebulus*).

BOZ, Lucian (n. 1908, Hirilău), critic literar român. Stabilit în Australia. Studii și analize istorico-critice („Eminescu. Încercare critică”, „Anii literari ’30”). Medalioane literare („Cartea cu poezii”); nuvele („Moartea albastră”).

BOZIE (< bot.) s.f. (BOT.) Boz.

BOZIENI, com. în jud. Neamț; 2 965 loc.

(1991). Importanță așezare geto-dacică (sec. 2 î.Hr.—2 d.Hr.).

BOZIORU, com. în jud. Buzău; 1 458 loc. (1991).

BOZOVICI, com. în jud. Caraș-Severin; 3 681 loc. (1991). Centru pomicol. Produce lactate. Br, simbol chimic pentru brom.

BRABOESCU, Ștefan (1880—1971, n. Caracal), actor român. Elev al lui Nottara. Roluri de o mare expresivitate emoțională în piesele lui Caragiale, Goldoni, Schiller și Gorki.

BRABOVA, com. în jud. Dolj; 2 239 loc. (1991). Culiă din sec. 18.

BRAC (< germ.) s.m. Prepelicar.

BRAC (< rus.) s.n. Rest, rămășiță; sfărâmată, bucată. ■ Deșeu rezultat în cursul fabricării hîrtiei.

BRAC, ins. în E. M. Adriatică, în largul coastei Dalmației, la SV de Split. Supr.: 396 km²; c. 15 mil loc. Oraș pr.: Supetar. Relief de platou carstic cu alt. max. de 778 m. Vegetație mediteraneană cu pin de Alep, măslini și vii. Expl. de marmură.

BRACARE (după fr.) s.f. Rotire a părții mobile a unor sisteme tehnice pentru a fi aduse sau orientate într-o anumită poziție sau direcție.

BRACCIANO (SABATINO), lac în Italia centrală (Lazio), în M-ții Sabatino, la 164 m alt.; 57,5 km². Ad. max.: 160 m. Pescuit. Turism.

BRACCIOLINI, Poggio (1380—1459), umanist italian. A descoperit manuscrisele unor scriitori antici (Plaut, Lucrețiu ș.a.); tratate de morală, culegeri de anecdote, o istorie a Florenței. Primul dintre umanisti care afirmă originea romană a poporului român.

BRACHET [brașe]. **Jean Louis Auguste** (n. 1909), biolog belgian. Contribuții la cunoașterea mecanismului sintezei proteinelor la nivelul celulei și a rolului nucleului.

BRACONĂ (< fr.) vb. I tranz. A face acte de braconaj.

BRACONAJ (< fr.) s.n. Infracțiune care constă în practicarea ilegală a vînătorului sau a pescuitului.

BRACONIER (< fr.) s.m. Cel care face acte de braconaj.

BRACTEE (< fr.; [s] lat. bractea „frunză de metal”) s.f. Frunzișoară erbeace sau membranoasă, verde sau încolărită, în subsuora căreia se află una sau mai multe flori.

BRACTEOLĂ (< fr.; [s] bractea „frunzișoară de aur”) s.f. Bractee mică.

BRAD (cuv. autohton) s.m. 1. Arbore din familia pinaceelor, înalt pînă la 50 m, cu tulpina dreaptă, frunzele aciculare persistente, florile și semințele în conuri erecte (*Abies alba*); are lemnul moale, elastic, cu numeroase întrebunțări în construcții și timpplărie; p. gener. nume dat coniferelor. □ B. roșu = molid. Apă de b. = a) amestec de apă și ulei extras din frunze de pin, folosit pentru odorizarea încăperilor sau a apei de baie, b) băutură alcoolică aromată cu esență din semințe de jneapăn. ■ Lemnul arborelui descris mai sus. ■ Brad (1) tăiat și împodobit cu globuri, bomboane, jucării etc., cu prilejul Crăciunului. 2. (Art.) Oraje de nuntă, rostită în casa părinților miresei de fiicăii (vorniceii care însoțesc mirele, dînd acestă vine să o ia la cununie). 3. Cîntec folcloric funebru din Transilvania, cu formă fixă (spre deosebire de bocet).

BRAD 1. Depr. de origine tectonică în M-ții Apuseni, pe valea superioară a Crișului Alb, între M-ții Bihor la N și M-ții Metaliferi la S. Supr.: 320 km². Relief colinar, incens fragmentat, și de terase. Cuprinde trei compartimente. Virfurile în NV, Hălmăgiu-Vașa în partea centrală și Brad în SE. Expl. de cărbune brun și min. auro-argintifere. 2. Oraș în depr. omolnă, în jud. Hunedoara, pe Crișu Alb; 19 657 loc. (1991). Expl. de min. auro-argintifere încă din epoca romană (sec. 2—3). Panificație, produse textile (conf., tricotate), mobilă, cherestea; atelier de reparații. Centru pomicol. Stațiune climaterică. Muzeu și mineralului. Prima mențiune documentară în 1585. Victorie a ȧăranilor răsculați ai lui Horea (nov. 1784). Izbdina

Ștefan Braboescu

Tycho Brahe

moșilor lui Avram Iancu (în lun. 1849) împotriva trupelor ungare. în com. Crișior, biserică (sec. 14), ctitoria cnezului Bălea.

BRAD, Ion (n. 1929, sat Pănade, jud. Alba), scriitor român. Lirică militant-patriotică, mărturisind adevizuna la prefacerile socialismului („Cu sufletul deschis”, „Orga de mesteceni”) sau de rezonanță neoclasică („Ecce tempus”). Proză inspirată de lumea satului transilvan („Descoperirea familiei”).

BRADBURY [brădbəri], **Ray (Douglas)** (n. 1920), scriitor american. Povestiri științifico-fantastice („Croniclele marțiene”, „Merele de aur ale Soarelui”, „Farenheit 471” — ecranizată).

BRADFORD (cuv. engl.) [brădfəd] adj. Sistem ~ = sistem englezesc de clasificare a lîinii, după calitate, în cifre care reprezintă numărul de scurieri (512 m fir tras) obținute dintr-o livră (453 g) de lînă.

BRADFORD [brădfəd], oraș în centrul Marii Britanii (Anglia), la V de Leeds; 464 mil loc. (1985). Nod de comunicații. Mare centru al ind. lîinii. Universitate.

BRADIARTRIE (< fr. [i]; [s] gr. bradys „lent” + arthron „articulație”) s.f. (MED.) Bradialie.

BRADICARDIE (< fr. [i]; [s] gr. bradys „lent” + kardia „înmă”) s.f. Reducere a ritmului cardiac sub 60 de pulsații pe minut.

BRADIKINEZIE (< fr. [i]; [s] gr. bradys „lent” + kinesis „mișcare”) s.f. Încetinire patologică a mișcărilor voluntare înfîlînă în unele tulburări psihice, encefalită etc.

BRADIALIE (< fr. [i]; [s] gr. bradys „lent” + lalea „a vorbi”) s.f. (MED.) Ritm lent de articulare a cuvintelor, care se înfîlînă în unele boli nervoase: bradiartrie.

BRADIPNEE (< fr. [i]; [s] gr. bradys „lent” + pnoia „respirație”) s.f. Rărire anormală a ritmului respirației.

BRADIPSIHIE (< fr. [i]; [s] gr. bradys „lent” + psyke „suflet”) s.f. (MED. și PSIHOL.) Tulburare psihică manifestată prin diminuarea funcțiilor intelectuale. Se înfîlînă în epilepsie, tumori cerebrale etc.

BRADLEY [brădli], **Francis Herbert** (1846—1924), filozof englez. Fondator al neohelianismului englez denumit „monism absolut”. A formulat teza absolutului necontradictoriu și susținea că experiența atocuprinzătoare („Studi etice”, „Principiile logicii”, „Aparență și realitate”).

BRADLEY [brădli], **James** (1693—1762), astronom englez. Prof. univ. la Oxford. A descoperit aberația luminii (1727) și nutația axei Pământului (1747).

BRADLEY [brădli], **Omar N(elson)** (1893—1981), general american. A comandat corpul de armată american în campania din Africa de Nord (1943) și, în același an, a participat la debarcarea Aliașilor în Sicilia. La comanda Grupului 12 Armate a participat la debarcarea din Normandia (iun. 1944), apoi a înaintat din Franța pînă în Cehoslovacia. Șef al Marelui Stat Major (1948—1949).

BRADT s.n. Semifabricat obținut prin cocerea fină a cîrnii proaspete de bovine folosit la prepararea salamurilor.

BRADU, com. în jud. Argeș; 4 775 loc. (1991). Stație de c.f.

BRAGA, oraș în N Portugaliei (Minho); 124,8 mil loc. (1981, cu suburbiile). Produce textile, piel. și alim. (zahăr). Bijuterii. Catedrală (sec. 11—15), capelă gotică (1525). Muzeu.

BRAGADIRU 1. Com. în Sectorul Agricol Ilfov, în Cîmpia Română, pe riul Sabar; 5 033 loc. (1991). Expl. de petrol și de balast. Mat. de constr. (prefabricate din beton, cărămidă), conserve de legume și fructe, băuturi alcoolice, spirit și drojdie. Fabrică de nutrețuri combinate. 2. Com. în jud. Teleorman, pe riul Veșea; 5 504 loc. (1991).

BRAGAGIU (< bragă) s.m. (Înv.) Persoană care face sau vinde bragă.

BRAGANCA [brăgănsă], dinastie de regi ai Portugaliei (1640—1853 și colaterală pînă în 1910) și de împărași ai Braziliei (1822—1889).

BRAGĂ (< rus.) s.f. Băutură răcoritoare, cu gust acrișor și miros particular, obținută din fînă de mei, de porumb sau de secară fermentată în apă.

BRAGG [brăg] 1. Sir **William Henry B.** (1862—1942), fizician englez. Prof. univ. la Londra. Contribuții la investigarea structurii cristalelor cu ajutorul radiațiilor X. Premiul Nobel (1915), împreună cu B. (2). 2. Sir **William Lawrence B.** (1890—1971), fizician englez. Prof. la Universitatea Victoria (Manchester). A colaborat la lucrările tatălui său B. (1). Cercetări în domeniul structurii aliajelor. Premiul Nobel (1915), împreună cu B. (1).

BRAGHINĂ s.f. Soi autohton de viță de vie, cu ciorchini albi boabe rare, roșii, care se coc timpuriu.

BRĂHĂ (< ucr.) s.f. 1. Orz măcinat, întrebuințat la fabricarea berei. 2. Reziduu rămas după fabricarea rachiiului.

BRĂHE [brăo], **Tycho** (1546—1601), astronom danez. Constructor de instrumente astronomice. Observații precise asupra pozițiilor astrilor („Astronomiae instauratae progymnestica”, 1602), care au servit elevului său Kepler la descoperirea legilor de mișcare a planetelor. A determinat constanta precesiei.

BRĂHI- ([s] gr. brakhys „scurt”) Element de compunere cu sensul „scurt”, „îngust”; servește la formarea unor substantive și adjective.

BRĂHIAL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține brațului, care se referă la braț (ex. arteră b.).

BRĂHIANCLINAL (< fr. [i]) s.n. Anticlinal scurt, în care raportul dintre lățime și unghime variază între 2:1 și 5:1.

BRĂHICATALECTIC (< fr.; [s] brahi + gr. katalectikos „incomplet”) adj., s.n. Vers în metrica antică, terminat cu un picior căruia îi lipsesc două silabe.

BRĂNICEFAL, -Ă (< fr. [i]; [s] brahi- + gr. kephale „cap”) subst., adj. 1. S.n., adj. (Craniiu) cu

diametre longitudinale și transversal aproape egale (indice cefalic: 81,0—85,4). 2. Adj., s.m. și f. (Persoană) care are un asemenea craniu.

BRAHICEFALIE (< fr.) s.f. Însușirea de a fi brahicefal.

BRAHIDACTILIE (< fr. {}; {} s) s) *brahi-* + gr. *dactylos* „deget” s.f. Malformație congenitală tradusă prin scurtarea anormală a degetelor.

BRAHILOGIE (< fr.) s.f. Specie de elipsă care constă în evitarea repetării unui element al frazei, exprimat anterior.

BRAHIPODE (< fr. {}; {} s) s) *brahi-* + gr. pod- „picior”) s.n. pl. Încrângătură de nevertebrale în care sînt cuprinse animale marine de talie mică (sub 6 cm), solitare, bentonice, cu cochilile bivalvă, fixate temporar sau permanent de substrat printr-un organ musculos, prin spini sau, direct, printr-una din valve. Au maximum de dezvoltare în Paleozoic.

BRAHISINCLINAL (< fr. {} s) s.n. Sinclinal scurt, în care raportul dintre lățime și lungime variază între 1/3 și 1/2.

BRAHISTOCRONĂ (< fr. {}; {} s) s) gr. *brachistos* „cel mai scurt” + *kronos* „timp”) s.f. (FIZ.) Traiect sinte ce cuprinde o corp realizează cel mai scurt timp, atunci cînd se deplasează între două puncte date, sub acțiunea gravitației.

BRAHMA (< fr. {}; {} s) s) *Brahma* [pucra] subst. (ZOOT.) Rasă de găini grele (3,5—5,5 kg), originară din Asia, crescută în special pentru producția de carne.

BRAHMA (în hinduism), zeitate fundamentală considerată drept principiul creator al lumii. Face parte, alături de Șiva și de Vișnu, din trinitatea divină hinduistă.

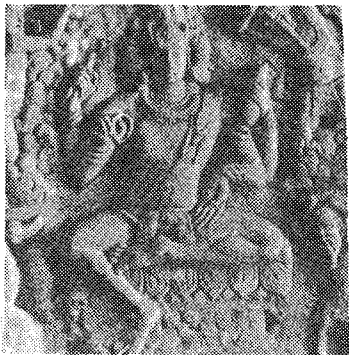
BRAHMAN, -Ă (< fr.) s.n., s.m. și f. 1. S.n. Cuvînt sanscrit desemnînd, în gîndirea indiană, absolutul, sufletul universal sau divinitatea impersonală abstractă din care provine tot ce există și din care orice ființă, animal sau plantă, deține o particulă, sufletul individual (*âtman*). 2. S.m. și f. Membru al clasei sacerdotale considerată cea mai înaltă din cele patru clase principale: avînd ca îndatoriri îndeplinirea sacrificiilor, studiul *Vedelor* și explicarea lor, binefacerile.

BRAHMANAS, colecție de scrieri sacre indiene. Datează, probabil, din sec. 8—7 î.Hr. Reprezintă adăosuri și comentarii la *Vede* și se ocupă mai ales de ritualul sacrificiilor.

BRAHMANISM (< fr.) s.n. Sistem religios apărut în primele secole ale milen. 1 î.Hr. în India, inspirat direct din religia vedică. B. afirmă caracterul iluzoriu al lumii și ideea renașterilor și distrugerilor periodice ale lumii. Doctrina morală a b., care prevede răsplătă postumă după felul cum fiecare și-a îndeplinit în viața datoria, stă la baza regimului castelor.

BRAHMAPUTRA, fl. în China (S Tibetului), NE Indiei și Bangladesh; c. 2.900 km. lăz. de pe versantul de N al M-șilor Himalaya, de la 4.864 m alt., sub numele de *Matsang*, și se varsă în G.

Brahma

Johannes Brahms,

Bengal, după ce se unește cu Gangele printr-o deltă comună de c. 80 mii km². Primește pe diferite sectoare numele de *Tsangpo* (Yarlung Zangbo Jang). *Dihang* ș.a. Navigabil pe 1.290 km. Irigații. Explorat în perioada 1884—1913.

BRAHMS [bra:ms], **Johannes** (1833—1897, n. Hamburg), compozitor, pianist și dirijor german. A trăit la Viena. Unul dintre cei mai de seamă simfoniști de după Beethoven. Creația sa, în care noblețea inspirației melodice, de nuanță afectivă romantică, se îmbină cu originalitatea armoniei și a simfoniilor pentru largi construcții simfonice, păstrează și cultivă formele tradiționale ale muzicii clasice (patru simfonii, patru concerte pentru solști și orchestră, uverturi, „Rapsodia pentru alto, cor bărbătesc și orchestră”, „Requiemul german”, sonate, variațiuni, balade, intermezzi, rapsodii, valsuri pentru pian, muzică de cameră, lieder).

BRAIA, Mia (Maria) (n. 1911, București), cîntăreașă română de muzică ușoară și românească. A compus romanețe de mare popularitate („Vioara”, „De și-ar spune poarta ta”).

BRAILLE [brai], **Louis** (1809—1852), pedagog francez, inventatorul alfabetului pentru orbi (*alfabetul B.*).

BRAINSTORMING [brɛɪnstɔ:miŋ] (< engl. *brain* „creier” și *storm* „a asalta”) subst. Tehnică pentru stimularea în grup a gîndirii creatoare a indivizilor, bazată pe emiterea liberă de idei ca soluții la problema pusă, analiza și validarea lor urmînd să aibă loc ulterior.

BRALOȘTIȚA, com. în jud. Dolj; 4.103 loc. (1991). Biserică (sec. 18).

BRAHAM [brɑ:m], **Joseph** (1748—1814), inventator englez. Constructor al preseii hidraulice, care-i poartă numele (1795).

BRAMANTE, Donato (1444—1514), arhitect renașcentist italian. A dat o nouă orientare arhitecturii din sec. 16, imbinînd armonios principiile matematicii și staticii cu formele de tradiție clasică. A construit bisericile Santa Maria presso San Satiro și Santa Maria delle Grazie din Milano, „tempietto” di San Pietro in Montorio (Roma) și a început reconstrucția bazilicii San Pietro din Roma. A executat și frece.

BRAMĂ (< fr., germ.) s.f. Semifabricat din oțel, de secțiune dreptunghiulară sau pătrată, cu muchi rotunjiți, cu suprafața striată sau punctată, obținut prin laminarea lingurilor.

BRAMPTON, oraș în SE Canadei (Ontario), în aglomerația Toronto; 188.5 mii loc. (1986). Equipament de comunicații, instrumente optice, produse din metal.

BRAN 1. Deal în Subcarpații Olteniei, între Jiu și Gilort, care limitează spre S depr. Tirgu Jiu-Cîmpu Mare. Alt. max.: 421 m. Expl. de lignit (Rovinari) și de petrol (Bîlteni, Țicleni). 2. Pas în E. Carpaților Meridionali, între M-șii Pietra Craiului (la NV), Leaota și Bucegi (la SE), care permite legătura între depr. Cîmpulung și Birsei. Alt.: 1.240 m. Se mai numește *Giuvaia*. 3. Com. în jud. Brașov, în N culoarului depresionar Rucăr-Bran; 5.727 loc. (1991). Stațiune climaterică. Produce lactate. Expl. forestiere. Turism. Aici se află castelul B., fostă cetate

medievală care apăra drumul comercial ce lega Brașovul de Țara Românească; prima mențiune despre începutul construirii cetății B. datează din 1377. În perioada 1395—1425, cetatea B. a fost în stăpînirea lui Mircea cel Bătrîn și a fiului său Mihail, iar între 1498 și 1878 în cea a orașului Brașov. Între 1920 și 1947 castelul a fost proprietate regală. Transformări în sec. 17 și 20. Azi muzeu de artă feudală.

BRANCARDĂ (< fr.) s.f. Targă pentru transportul bolnavilor.

BRANCARDIER, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană care transportă bolnavii cu brancarda.

BRANCHIPUS ({}; {} s) s) gr. *braghkos* „brah” + pous „picior”) s.m. Crustaceu inferior din ordinul branhioptodelor, cu corpul gol, transparent, cu picioarele lăgite și cu ochii pedunculăți, înfînit în bălțile temporare (*Branchipus stagnalis*).

BRANCIŢO s.n. Tip de sol format pe pietrișuri calcaroase, cu orizonturi foarte scurte și o fertilitate slabă sau mijlocie.

BRANCO (PARIMA), Rio ~, riu în N Braziliei, afl. stg. al lui Rio Negro; 1.340 Km. Se formează din Serra Pacaraima (Pod. Guyanelor) prin unirea rîurilor Urucicoera și Tacutu și trece prin Boa Vista. Navigație.

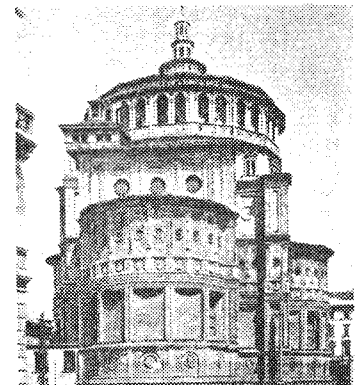
BRANCOVIĆ [brancovi:ʦ] familie nobilitară de origine sîrbă. Mai importanți: 1. **George B.** (1384—1456), despot al Serbiei din 1427. 2. **Sava B.** (?—1683), mitropolit al românilor din Transilvania (1656—1683). În 1660 a fost la Moscova, de unde a primit ajutoare bănești; s-a împotrivit tendințelor de calvinizare ale principelui Mihail Apafi, motiv pentru care a fost destituit (1683). 3. **George B.** (1645—1711), cronicar transilvănean, agent diplomatic al Transilvaniei și al Țării Românești la Constantinopol. Frațele lui B. (2). Captiv în închisorile Habsburgilor (1689—1711). A scris „De începerea vechiului neam slovenesc” și „Letopiseșul slovenilor Iliricului și Misiei...” (inițial în lb. română), tratînd istoria românilor și a slavilor din sud.

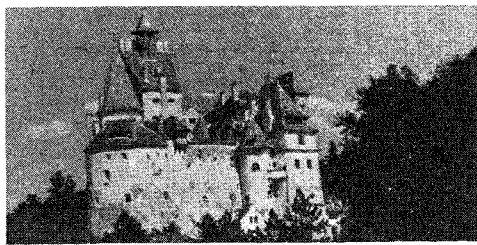
BRAND (< germ.; {} s) s) *Brandt* s.n. (Inv.) Aruncător de mine.

BRANDBURG (după fr.) s.n. Șnur sau gaitan care se coase în rînduri paralele, ca podoaabă, pe anumite haine, în dreptul butonierelor.

BRANDENBURG 1. Land în E Germaniei, traversat de rîul Spree și cuprinzînd și landul Berlin; 27,6 mii km²; 2,6 mil. loc. (1989). Centru ad-vice: Potsdam. Ind. conștr. de mașini, textilă, alim. Culturi de secară, orz, cartofi. Creșterea porcinelor. 2. Oraș, în E Germaniei, la V de Berlin, port pe Havel; 95 mii loc. (1988). Nod de comunicații. Filaturi și țesătorii, constr. navale, oțelării, produse chimice, fabrică de jucării. Monumente: catedrală (sec. 10—12), biserica Sankt Gotthard (sec. 15), turnuri din zidul de

Donato Bramante, „Santa Maria delle Grazie” (Milano)

Castelul
Bran

incintă (sec. 15). **3.** Veche prov. istorică în Germania. Marcă înfrățită de Carol cel Mare, stăpînită de dinastia ascaniană (pînă în 1319) și apoi de Hohenzollerni (din 1415). **B.** a fost nucleul în jurul căruia a luat ființă Prusia.

BRANDES, Georg (pseud. lui Morris Cohen) (1842—1927), critic literar și estetician danez. Inițiator al mișcării culturale scandinave moderne. S-a manifestat ca susținător al naturalismului și al esteticii pozitivistice („Studii estetice”, „Curențe principale în literatura europeană a sec. 19”). A evoluat, sub influența lui Nietzsche, spre radicalismul aristocratic și cultul eroilor („Wolfgang Goethe”, „Caius Iulius Cezar”).

BRANDO [brændəu], **Marlon** (n. 1924), actor american de teatru și de film. Principal reprezentant al generației de actori ai anilor '50, formați la „Actors Studio”. Interpret al unor personaje nonconformiste, pline de forță expresivă („Viva Zappata”, „Pe chei”, „Nașul”, „Ultimul tango la Paris”, „Apocalipsul, acum”).

BRANDSCH [brantʃ], **Rudolf** (1880—1953), n. Mediaș), om politic sas din România. Unul dintre inițiatorii Adunării Naționale a sașilor de la Mediaș (27 dec. 1918), care a aderat la hotărârile Adunării Naționale de la Alba Iulia (1 dec. 1918).

BRANDT [brant], **Willy** (pseud. lui Herbert Ernst Karl Frähh) (n. 1913), om politic german. Președinte al Partidului Social-Democrat (1964—1987). Președinte de onoare din 1987. Cancelar federal (1969—1974). Președinte al Internaționalei Socialiste (din 1976). Premiul Nobel pentru pace (1971).

BRANDYS [brandis], **Kazimierz** (n. 1916), prozator polonez. Romane realiste inspirate din istoria contemporană a Poloniei („Orășul neînvinș”, tetralogia „Între războaie”, „Cetățenii”). Proză esecistică („Cärticica”).

BRÂNHIIE (< fr., lat., gr.) s.f. Organ respirator, extern sau intern, prezent la numeroase animale acvatice (crustacee, pești, larve ale batracienilor).

BRANHIOPODE (< fr. {i}; {s} gr. *bragkhos* „branhie” + *pod* „picior”) s.n. pl. Ordin de crustacee de apă dulce, cu corpul segmentat și cu apendice toracice prevăzute cu excrescențe care servesc la respirație (*Branchiopoda*).

BRANHIOZAUUR (< fr. {i}; {s} gr. *bragkhos* „branhie” + *saura* „șopîrlă”) s.m. Gen de amfibieni din Carboniferul superior, din grupa stegocefalilor, asemănător cu salamandra, care trăia în mlaștini; proticon.

BRANIȘTE (< bg.) s.f. 1. Pădure rară de arbori bătrîni, în care este interzisă uneori tăierea copacilor; p. ext. pădure. 2. (Înv.) Moșie domnească.

BRANIȘTE, Valeriu (1869—1928, n. Cîncu, jud. Brașov), publicist și om politic român. M. de onoare al Acad. (1919). Luptător pentru realizarea unității politice a poporului român; membru al Consiliului Dirigent al Transilvaniei (1918—1920); unul dintre fondatorii Universității românești din Cluj; a editat și a condus mai multe periodice, printre care „Drapelul” din Lugoj (1901—1918).

BRANIȘTEA 1. Com. în jud. Bistrița-Năsăud, pe Someșu Mare; 3 649 loc. (1991). **2.** Com. în jud. Dimbovița; 4 691 loc. (1991). **3.** Com. în jud. Galați; 3 884 loc. (1991).

BRAN-LEMENY, Ioan Al. (1811—1899, n. Zărnești), avocat român. Participant la Revoluția de la 1848—1849 din Transilvania, unul dintre organizatorii legiunilor românești; capitan suprem al districtului Făgărașului în timpul „regimului liberal” (1861—1865).

BRANLY [brăli] **Edouard** (1844—1940), fizician francez. A construit coeorul (1890), utilizat la detectarea undelor electromagnetice și folosit în primele sisteme de radiocomunicație.

BRANȘAMENT (< fr.) s.n. Legătură dintre o conductă principală a unei rețele de distribuție (de energie electrică, de apă, de gaze etc.) și o conductă secundară, care servește la alimentarea unui consumator abonat.

BRANȘĂ (< fr.) s.f. Ramură, specialitate, domeniu de activitate.

BRANTING, Karl Hjalmar (1860—1925), om politic suedez. Lider al Partidului Social-Democrat din Suedia, unul dintre conducătorii Internaționalei a li-a. Prim-min. (1920—1925, cu întreruperi). Ca ministru al Afacerilor Străine (1921—1923), a reprezentat țara sa la numeroase conferințe postbelice. Premiul Nobel pentru pace (1921).

BRANTÔME, Pierre de Bourdeille, senior de (cca 1540—1614), scriitor francez. Autor al unei „Vieți ale oamenilor vestiți și ale marilor căpitani străini și francezi”, precum și al „Vieților doamnelor galante”.

BRANȚ (< germ.) s.n. Bucată de piele, de carton sau de plută, care se aplică în interiorul încălțămîntei, peste talpă.

BRAQUE [brac] **Georges** (1882—1963), pictor francez. Unul dintre întemeietorii cubismului. Opera sa se distinge prin eleganța liniei, rafinamentul culorii, știința compoziției. Naturl moarte („Asul de treflă”, „Pești”), peisaje („Case la Estaque”).

BRAS (< fr.) s.n. Stil de înot caracterizat prin poziția ventrală a înotătorului, care execută mișcări largi, simetrice, cu brațele și cu picioarele sub nivelul apei.

BRASA! (< fr.) s.n. Amestecare a făinii de malț cu apă caldă pentru a se obține mustul de bere.

BRASĂRDĂ (< fr.) s.f. (Franzuzism) Bandrolă (2).

Valeriu Braniște

BRASERIE (< fr.) s.f. Local în care se servesc preparate culinare, specialități de cofetărie și de patiserie, băuturi alcoolice fine și nealcoolice (calde și răcoritoare). ■ Berărie.

BRASIERĂ (< fr.) s.f. Obiect de lenjerie pentru copii sau pentru femei, fără minci, care acoperă pieptul.

BRASILIA, cap. Braziliei (din 1960), în Districtul Federal (5,8 mil km²), pe un platou interior (Gofas), la 1 200 m alt.; 1,8 mil. loc. (1989). Aeroport internațional. Ind. ușoară și alim. Pr. centru politic al țării. A fost construită între 1956 și 1960 după planurile arhitectului Oscar Niemeyer și ale urbanistului Lúcio Costa. Universitate.

BRASSAI, Georges (pseud. lui Gyula Halász) (1899—1984, n. Brașov), fotograf francez de origine maghiară. Începînd cu 1930 publică albumele: „Parisul noaptea”, „Cu aparatul prin Paris”, „Fiesta din Sevilla”. A fost prietenul și fotograful lui Picasso.

BRASSENS [brasēs], **Georges** (1921—1981), compozitor și sansonetist francez. Cîntecele sale (pe versuri proprii sau poeme de Villon, Hugo), acompaniate la gitară, l-au impus prin sensibilitate și anticonformism.

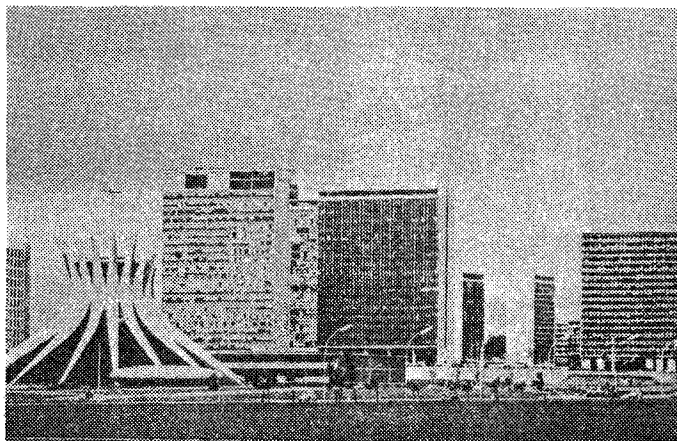
BRASSEUR [brasrș], **Pierre** (1905—1972), actor francez. Roluri de mare varietate în teatru (în piese de Anouilh, Claudel, Shaw) și în film („Copiii paradisului”, „Marile familii”).

BRASTAVĂTU, com. în jud. Olt; 5 657 loc. (1991). În apropiere, vestigiile unei așezări rurale romane (sec. 3).

BRAȘOV 1. Depresiunea — depr. intracarpatică, de origine tectono-erozivă, situată pe Olt și afl. săi Bîrsa și Rîul Negru, limitată de M-șii Bodoc și Baraolt la N, de M-șii Ciucaș, Bîrsei, Bucegi și Piatra Craiului la S, de M-șii Vrancei la E și Persani la V. Supr.: c. 1 800 km². Relief de piemonturi, șesuri, terase și lunci. Culturi de cereale, cartofi, sfeclă de zahăr etc. Creșterea animalelor. Subdiviziuni: compartimentul vestic (Țara Bîrsei); compartimentul central (Depr. Sfîntu Gheorghe) și compartimentul estic (Depr. Tirgu Secuiesc). **2.** Municipiu în depr. cu același nume, la poalele masivelor Tîmpa, Postăvaru și Piatra Mare, reșed. jud. omonim; 355 593 loc. (1991). Nod feroviar și rutier. Pr. centru politico-ad-v. cultural-științific de transport și al doilea centru industrial al țării. Constr. de mașini (tractoare, autocamioane de mare tonaj, cu motor Diesel de 215 C.P., mașini și utilaje agricole, utilaj petrolier, material rulant feroviar și rutier, utilaj energetic, mașini unelte pentru prelucr. metalelor); întreprindere de rumlenși; ind. chimică (produse cosmetice, locul 2 pe țară, după București, articole tehnice din cauciu, vopsele), ind. de prelucr. petrolului, mat. de constr. (prefabricate din beton, produse

Georges Braque: „L'Estaque”

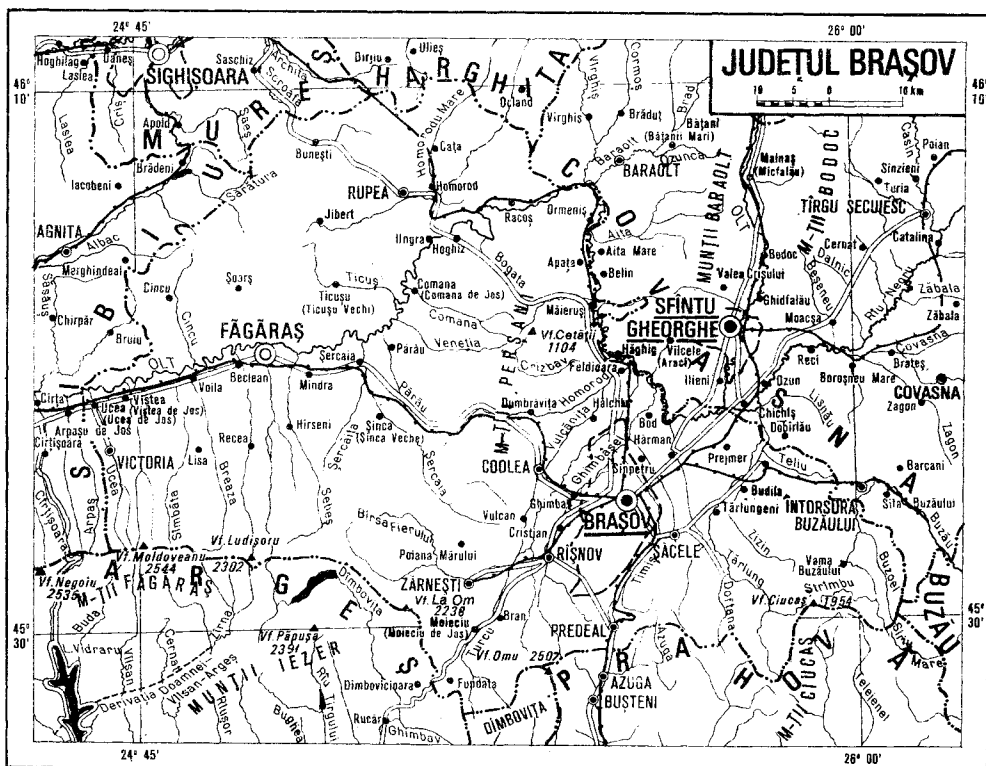

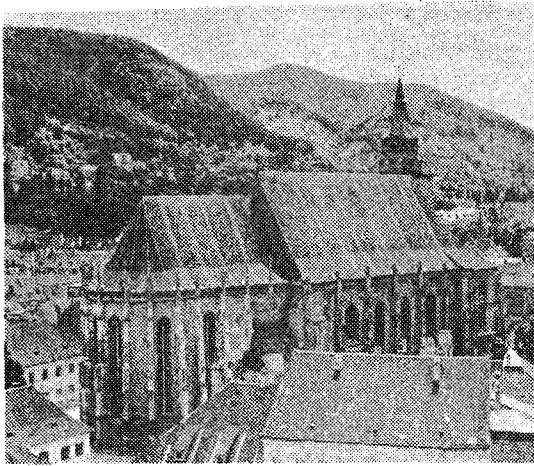
Brasilia

refractare), de preluc. lemnului (mobilă, placi, furnire, cherestea), piel. și încălț., textilă (stofe, tricotate), ind. alim. și poligrafică, Universitatea „Transilvania”, cu nouă facultăți, două colegii tehnice, teatru de stat, filarmonică, muzeu județean. Monumente istorice: turnurile și bastioanele vechilor fortificații (Turnul Alb, 1494; Turnul Negru, sec. 15; Bastionul Țesătorilor, 1425—1436 ș.a.), Biserica Sf. Bartolomeu, în

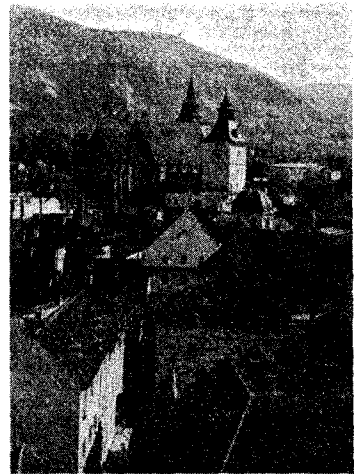
stil gotic timpuriu (sec. 13, refăcută în sec. 15), Biserica Neagră, în stil gotic (c. 1385—c. 1476) cu o vastă colecție de covoare orientale, Casa Sfaturii (sec. 14—18, azi muzeu), Biserica Sf. Nicolae din Schei (sec. 18) etc. Numeroase case de locuit și biserici din sec. 16—18. Menționat documentar la 1235 (în „Catalogul Ninivensis”) sub denumirea de „Corona”, dar cu o existență anterioară. Pr. centru meșteșugăresc și comer-

cial din S Transilvaniei, **B.** a întreținut strînse relații comerciale cu Țara Românească și Moldova. În sec. 16 a devenit un important centru cultural românesc (activitatea tipografică a diaconului Coresi, școala de la Biserica Sf. Nicolae din Schei) și șasec (umanistul J. Honterus). La **B.** se organizează primul liceu umanist din țară (1541). În 1546 ia ființă prima moară de hirtie din țară. Aici au funcționat (începînd din 1788 și 1834) două școli elementare românești și un liceu înființat de Andrei Șaguna (1850) și au apărut din 1836 „Gazeta de Transilvania” și „Foale pentru minte, inimă și literatură”, care au contribuit la închegarea și dezvoltarea conștiinței naționale a poporului român. Centru al Revoluției de la 1848—1849; la 12/24 mai 1848 emigranții moldoveni la **B.** au elaborat, sub conducerea lui M. Kogălniceanu, programul revoluționar „Prinipiile noastre pentru reformarea patriei”. Populația orașului a participat activ la evenimentele revoluționare ce au premers Marea Unire din 1918. În perioada interbelică, **B.** a cunoscut o importantă dezvoltare economică și culturală. La 15 nov. 1987, în ziua în care aveau loc alegeri de deputați în Marea Adunare Națională, muncitorii uzinelor de autocamioane și de tractoare, la care s-au raliat și muncitorii de la alte întreprinderi, precum și o mare parte a populației orașului, au manifestat vehement împotriva condițiilor extreme de grele de viață și de muncă impuse de regimul comunist și de dictatura ceaușistă. Revolta a fost înăbușită cu brutalitate de forțele de reprimare, iar liderii ei întemnițați sau exterminați. În dec. 1989, **B.** a fost unul dintre centrele Revoluției. Între 1950 și 1968 (cînd orașul a fost declarat municipiu), **B.** s-a numit

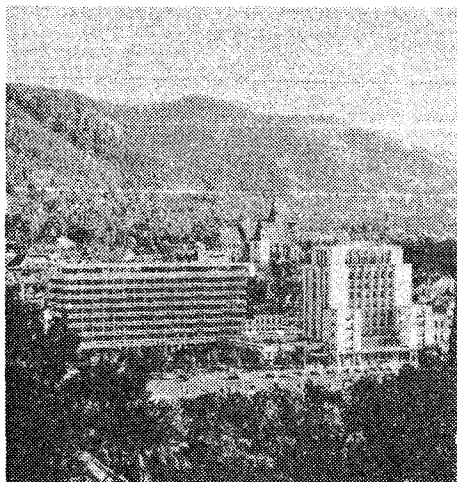

Biserica Neagră

Primăria veche

Hotelul „Carpați”

Orășul Stalin. Din 1968 reședința jud. cu același nume. 3. Jud. în partea centrală a României, în interiorul arcului carpatic, pe cursul mijlociu al Oltului; 5 351 km² (2,25% din supr. țării); 685 117 loc. (1991), din care 77,0% în mediul urban; densitate: 129 loc./km². Reșed: municipiul Brașov. Orașe: Codlea, Făgăraș (municipiu), Predeal, Rîșnov, Rupea, Săcele, Victoria, Zărnești. Comune: 43. Relief variat: în S și SE o zonă montană, cu alt. ce depășesc frecvent 2 000 m, cuprinde sectoare ale M-șilor Făgăraș (vf. Moldoveanu, 2 544 m — cel mai înalt din țară), Piatra Craiului, Bucegi și Ciucas, în NV o regiune colinară reprezentată prin Pod. Hîrtibaciului (500—650 m alt.), iar spațiile central-nordice, vestice și estice sînt ocupate atît de mari arii depresionare, numite „șări” (Depr. Făgărașului sau Țara Oltului, Depr. Brașov sau Țara Birsei), cît și de depr. de mai mică întindere (Depr. Baraolt, Depr. Homoroadelor ș.a.). Ca unități aparte sînt M-șii Perșani, Țaga și M-șii Birsei, aceștia din urmă incluzînd masivele Postăvarul (1 799 m) și Piatra Mare (1 844 m). Clima temperat-continentală, moderată, cu temp. me-

dii anuale de —2,5°C în zonele montane înalte, 7,5°C în reg. dealurilor piemontane și 8,2°C în depr. larna în depr. se produc frecvente inversiuni de temp. determinînd scăderi bruște (la 25 ian. 1942, la Bod, s-au înregistrat —38,5°C, minima absolută din țară). Precipitații medii între 600 și 750 mm anual. Vînturi dominante dinspre NV și V. Repeaua hidrografică este bine organizată, majoritatea rîurilor mici fiind colectate de Olt, ce străbate jud. pe 210 km. În mare măsură cursul Oltului este regularizat, iar energia apelor lui folosită în hidrocentralele din aval de Făgăraș. Afl. pr.: Ghimbășel, Birsa, Șercaia, Sîmbăta, Viștea, Ucea. Resurse naturale: păduri de conifere, calcare (Codlea, Cristian, Rîșnov, Zărnești ș.a.), bazalte (Racoș, Hoghiz, Bogata Olteană), tufuri vulcanice (Cața, Drăușeni, Veneția de Jos), argile caolinoase (Cristian, Holbav), gresii (Telu), gnaise, dolomite, nisipuri, pietrișuri etc. O bogăție aparte o reprezintă apele minerale clorosodice, iodobromurate, sulfuroase care apar sub formă de izvoare la Rodbav, Zizin, Perșani, Homorod. Economia: Industria are ca pr. ramură constr. de

mașini și prelucr. metalelor (51,5% din prod. globală ind. a jud., 1989) care produce tractoare (Brașov, Codlea), autocamioane de mare tonaj, utilaj petrolier și energetic, mașini și utilaje agricole, motoare electrice, mașini-unelte pentru prelucr. metalelor, rulmenți, cabluri de oțel (Brașov), utilaj chimic (Brașov, Făgăraș), avioane utilitare (Brașov), motoplanoare și elicoptere (Ghimbav), echipament electric de bord pentru autovehicule (Săcele), biciclete și motocicletă (Tohanu Nou-Zărnești), scule (Rîșnov) etc. Celelalte ramuri ind. mai produc energie electrică (termocentralele Brașov, Făgăraș, Victoria și hidrocentralele Făgăraș, Voila, Zărnești și Viștea), îngrășăminte chim., amoniac, acid azotic și sulfuric, vopsele și coloranți, mase plastice, articole tehnice din cauciuc, cosmetice (Brașov, Făgăraș, Victoria, Codlea, Rîșnov), celuloză și hirtie (Zărnești, Ghimbav), mat. de constr. (prefabricate din beton, ciment, var, cărămidă, teracotă etc.) la Brașov, Hoghiz, Cristian, Racoș, Feldioara, Timișu de Jos, mobilă, furnire, placaje și cherestea (Brașov, Codlea, Săcele, Zărnești, Cristian, Șercaia, Homorod, Rupea), stufe, tricotaie, conf., covoare (Brașov, Codlea, Hărman), articole din piele (Brașov), produse alim. (preparate din carne și lapte, produse zaharoase, paste făinoase, zahăr, băuturi răcoritoare și alcoolice etc.). Agricultură se caracterizează prin predominarea sectorului zootehnic și prin cultura plantelor tehnice (sfeclă de zahăr, cartofi, în, plante furajere etc.). În 1989, din totalul terenurilor arabile (118 607 ha), 23 816 ha erau cultivate cu grâu și secară, 19 258 ha cu orz și orzoaică, 17 351 ha cu porumb, apoi ovăz, legume, cartofi, sfeclă de zahăr etc. Pomicultura, în cadrul căreia predomină prunii și merii, este mai dezvoltată în zona dealurilor din Pod. Hîrtibaciului, în apropiere de Rupea, și în zona de contact a depr. cu ramura muntoasă din sud (Lisa, Recea, Drăguș). În 1990, sectorul zootehnic cuprîndea 158,3 mii capete bovine, 368,6 mii capete ovine, 232,9 mii capete porcine; avicultură și apicultură. Căi de comunicație (1990): repeaua feroviară însumează 333 km (166 km linii electrificate), municipiul B. fiind unul dintre cele mai importante noduri feroviare din țară. Lungimea drumurilor este de 1 348 km, dintre care 395 km sînt modernizate. Prin jud. trec șoselele internaționale E 60 (Sighișoara—Brașov—Predeal) și E 68 (Sibiu—Brașov). Unitățile de învățămînt, cultură și artă (1989—1990): Universitate și două colegii tehnice, trei teatre (dramatic, muzical, de păpuși), o filarmonică („Gheorghe Dima”), 207 școli generale, 34 licee, 576 biblioteci, muzee, case memoriale etc.

Turism. Jud. B. are un potențial turistic ridicat, legat de varietatea și frumusețea peisajului montan, cu numeroase trasee turistice, cabane (Trei Brazi, Diham, Susai, Gîrbova, Piatra Mare, Postăvarul etc.), mijloace de transport pe cablu și posibilități de alpinism, de nenumăratele monumente istorice și de arhitectură (cetățile de la Făgăraș, Brașov, Rîșnov, Rodbav, Rupea, Homorod, Prejmer, Feldioara, Ciñcor, castelele medievale de la Bran, Haghiz, Racoș, turnurile și bastioanele vechilor fortificații, Casa Sfatului, Biserica Neagră ș.a. din Brașov), de stațiunile climatice și balneoclimatice (Poiana Brașov, Predeal, Timișu de Sus, Rodbav, Sîmbăta de Jos, Zizin, Perșani), de monumentele naturii de la Dumbrava Vadului (poienile cu narcise), Racoș (coloane de bazalt), Cristian (pădurea de stejari seculari) etc. Indiciativ auto: BV.

BRAȘOVEAN (< *Brașov*) s.m. (Inv.) Negustor care vindea mărfuri de Brașov.

BRAȘOVEANCA (< *brașovean*) s.f. Căruța sau trăsură mare cu coviltir.

BRATCA, com. în jud. Bihor, pe Crișu Repede; 6 464 loc. (1991). Expl. de lignit, dăcit și calcare; cherestea. Rezervație geologică (punct fosilifer). Stație de c.f.

BRATEIU 1. Com. în jud. Sibiu, pe Tîrnava Mare; 2 870 loc. (1991). În satul Buzd, biserică fortificată (sec. 15). 2. Cultură din sec. 4—6 aparținînd populației daco-romane. De caracter rural, puternic influențată de cultura provincială bizantină, cultura B. a cuprins întreg ter. de astăzi al României. Ea a format fondul de populație (etnic și lingvistic) și de cultură care a stat la baza formării și dezvoltării culturii *Ipotest-Ciurel-Cîndești* din sec. 7—8.

BRATEȘ 1. Lac hidroamenajat în S Moldovei, la NE de Galați; în trecut avea 74,2 km², iar în prezent redus la 21 km², o mare parte din terenurile desecate fiind îndiguite și redat agricole. Ad. medie: 3 m. Pescuit. 2. Com. în jud. Covasna; 1 671 loc. (1991).

BRATIA, riu, afl. dr. al Rîului Tîrgului în aval de com. Stîlpeni; 53 km. Izv. din masivul lezer—Păpușa.

BRATISLAVA, oraș în Ceho-Slovacia, cap. Slovaciei, port pe stg. Dunării; 435,5 mii loc. (1989). Nod de comunicații. Mare centru ind. (îngrașăminte fosfatice, prelucr. petrolului, constr. de mașini, alim., prelucr. lemnului, textilă). Universitatea „Jan Komenský” (1919). Academia Slovacă de Științe. Catedrala gotică, castel (sec. 17—18). Muzeu. Menționat documentar din sec. 10. Cap. a Regatului ungar (1541—1784), sub numele de Pozsony. Din 1919, cap. Slovaciei.

BRATOCEA, pas în Carpații de Curbură, în V M-șilor Ciucaș, pe valea superioară a Teleaje-

nului, la 1 267 m alt., străbătut de o șosea modernizată. În sec. trecute a avut un rol însemnat pentru legăturile Brașovului cu Bucu-reștii.

BRATOVOEȘTI, com. în jud. Dolj; 6 447 loc. (1991). Monumente (sec. 18).

BRATSK 1. Oraș în Federația Rusă (C.S.I.), pe Angara; 255 mii loc. (1989). Metalurgia aluminiului și ind. lemnului. Aici s-a construit o mare hidrocentrală intrată integral în funcțiune în 1967. 2. (**Bratskoe Vodohranilișce**) Lac artificial creat între anii 1961—1967 pe râul Angara. Supr.: 5 470 km². Lungimea max.: 570 km; lățimea max.: 20 km; ad. max.: 115 m; volum: 169,3 md. m³ (al doilea lac artificial ca volum de apă de pe glob). Hidrocentrala B. are o putere de 4 500 MW și o producție de 22 md. kwh/an.

BRATTAIN [braștein]. **Walter Houser** (n. 1902), fizician american. Contribuții fundamentale în fizica semiconductorilor. Împreună cu J. Bardeen a descoperit (1948) efectul de tranzistor și împreună cu J. Bardeen și W. Shockley a inventat dispozitivul electronic de circuit activ denumit tranzistor. Premiul Nobel (1956), împreună cu J. Bardeen și W. Shockley.

BRATU, Emilian (1904—1991, n. București), inginer chimist român. Acad. (1974), prof. univ. la București. Lucrări în domeniul ingineriei chimice („Operații și utilaje în industria chimică”); studii privind transferul de masă și căldură, eficacitatea coloanelor de rectificare.

BRATU, Gheorghe (1881—1941, n. București), matematician și astronom român. Prof. univ. la Cluj. Contribuții în teoria ecuațiilor integrale, a mecanicii firului, precum și în calculul pozițiilor stelare și planetare.

BRATU, Lucian (n. 1924, București), regizor român de film. Abordază cu succes filmul istoric („Tudor”), apoi filme cu tematică inspirată din viața cotidiană în care investighează cu precădere psihologia eroinelor („Drum în penumbra”, „Orașul văzut de sus”, „Angela merge mai departe”).

BRATU, Traian (1875—1940, n. Rășinari, jud. Sibiu), om politic român. Prof. univ. la Iași. Excelent organizator al vieții universitare. Fruntaș al Partidului Național-Țărănesc.

BRAT (lat. *brachium*) s.n. 1. Partea membrului superior cuprinsă între cot și umăr; partea de la umăr pînă la încheietura mîinii; p. ext. membrul superior al corpului omenesc. □ Loc. (**Braț**) la braț (sau de braț) = cu brațul trecut pe sub brațul altuia. □ Expr. A primi (sau a aștepta etc., pe cineva) cu brațele deschise = a primi (sau a aștepta etc. pe cineva) cu mare plăcere. A lua (pe cineva) în brațe = a sprijini; a lăuda, a proteja (pe cineva). A fi brațul (drept al) cuiva = a fi omul de încredere al cuiva. 2. Cantitate care

Werner von Braun

se poate cuprinde și duce în brațe. 3. Brațe de muncă = forță de muncă 4. Element solid în unul sistem tehnic, solidar sau articulat la un capăt cu sistemul respectiv, și care servește la preluarea unei sarcini sau la transmiterea unei mișcări. 5. Parimă legată la capătul unei vergi și care servește la manevrarea laterală a acesteia. 6. Distanța de la un punct fix la linia de acțiune a unei forțe. 7. Ramificație a cursului principal al unei ape curgătoare. □ 8. mort = ramificație părăsită a unei ape, alimentată numai la viituri.

BRAUCHITSCH [brauhitș], (**Heinrich Alfred**) **Walther von** (1881—1948), feldmareșal german. În al doilea război mondial a comandat un corp de armate care a înfrînt trupele poloneze la Narew (1—6 sept. 1939). A întocmit „Planul Galben”, ce preconiza atacarea Franței dinspre NV, apoi planurile de atacare a Marii Britanii („Leul de mare”) și a U.R.S.S. („Barbarossa”). În decazod cu Hitler în privind modul de a duce războiul pe Frontul de Est (după iul. 1941), a fost obligat să demisioneze.

BRAUDEL [brodejl]. **Fernand** (1902—1985), istoric francez. Prof. la Collège de France. Unul dintre fruntașii școlii istorice grupate în jurul revistei „Annales”. Adept al istoriei „globale”, („Mediterrana și lumea mediterană în epoca lui Filip II”, „Civilizație materială, economie și capitalism, sec. XV—XVIII”, „Identitatea Franței”).

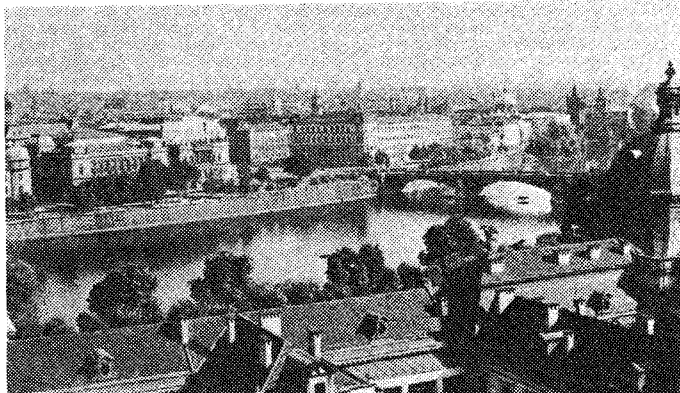
BRAUN, Armin Charles John (n. 1911), biolog american. Prof. la Universitatea Rockefeller. Cercetări asupra fiziologiei formațiunilor tumorale caracteristice bolilor galicole ale plantelor și a naturii transformărilor celulare ce au loc, în acest caz, asupra fiziologiei, biochimiei și rezistenței plantelor.

BRAUN, Karl Ferdinand (1850—1919), fizician german. Prof. univ. la Strasburg. Cercetări în domeniul electricității; a construit un oscilograf catodic ce-i poartă numele (1897). A contribuit la dezvoltarea telegrafiei fără fir (antene dirijate, 1902). Premiul Nobel (1909), împreună cu G. Marconi.

BRAUN, Wernher von (1912—1977), om de știință german. Stabil în S.U.A. (1945). A condus (1937—1945) lucrările de construire a primelor rachete balistice Pămînt-Pămînt teleghidate (V—2), pe care Germania le-a folosit în cel de-al doilea război mondial pentru bombardarea orașelor din Marea Britanie și Belgia. În S.U.A., a realizat construirea primului satelit artificial american al Pămîntului; coordonator al construcției rachetelor cu combustibil lichid pentru programul „Apollo”.

BRAUNER, 1. Victor B. (1903—1966, n. Piatra-Neamț), pictor român. Stabil în Franța (1930). Integrat în mișcarea de avangardă din România, devine unul dintre primii suprarealiști. Oniric, exaltă forțele visului (perioada „Himerelor”, 1938—1940). Adîncindu-și limbajul simbolic, a creat cu ingenuitate și lirism un univers fabulos de personaje stranii, animale și flori. 2. **Harry B.** (1908—1989, n. Piatra-Neamț), folclorist român. Frate cu B. (1). Prof. univ. la București. Colaborator al lui Constantin Brăiloiu. Intemeietor al Institutului de Folclor din București și al orchestrei de muzică populară „Barbu Lăutaru” (1946).

Bratislava. Vedere generală

BRAUNIT (< fr. {i}) s.n. Oxid natural de mangan, opac, dur, negru, cu luciu semimetalic; constituie un important minereu de mangan.
BRAUNSCHWEIG [brãunʃvaic], oraș în N Germaniei (Saxonia Inferioară), la E de Hanovra; 330 mil loc. (1987, cu suburbiile). Nod de comunicații. Siderurgie, constr. de mașini (automobile, mașini de calcul), aparate optice; textile; conserve. Catedrală (sec. 12), primăria veche (sec. 13—15). Muzeu. Universitate. Fundat în 1031.

BRAUNSTEIN, Aleksandr Evseevici (1902—1986), biochimist rus. Cercetări privind biochimia aminoacizilor și fermenților. A descoperit în 1937 interconversia enzimatică în mușchi și în alte celule, cunoscută în prezent sub numele de transaminare.

BRAV, -A (< fr.) adj. Viteaz, curajos, îndrăzneț.

BRAVA (< fr.) vb. I tranz. A înfrunța cu curaj (o primejdie). ■ A se expune inutil unei primejdii; a sfida.

BRAVADĂ (< fr.) s.f. Acțiune sau vorbă prin care bravezi pe cineva sau ceva; cutezanță, sfidare.

BRAVAIS [brave], Auguste (1811—1863), fizician francez. A formulat ipoteza structurii rețiculare a cristalelor, verificată apoi cu ajutorul radiațiilor X.

BRAVO (< fr., it.) interj. Exclamație de aprobare, de apreciere, de laudă (însoțită de aplauze); foarte bine! minunat! excelent!

BRAVURĂ (< fr., it.) s.f. Curaj, vitejie, bărbăție. ■ Faptă vitezească, eroism.

BRAZDĂ (< sl.) s.f. 1. Fișie îngustă de pământ, tăiată și răsturnată de plug; urmă rămasă în pământ după plug. □ Loc. *Din* (sau de) brazdă = (despre vite de jug) din dreapta. 2. Bucată de pământ înierbată, de formă paralelipipedică, scoasă de pe terenurile acoperite cu iarbă și așezată pe taluze sau pe șanțuri pentru a le proteja împotriva eroziunii. □ B. de udare = element provizoriu al sistemului de irigație, prin care apa este adusă la rădăcina plantelor. 3. Cantitate de iarbă (sau de griu etc.) tăiată dintr-o singură lovitură de coasă; polog. 4. Strat

(de legume sau de flori); răzor. 5. Urmă, diră, pirtie, creștătură. ■ Zbirătură, cută a feșei, rid.

BRAZI, com. în jud. Prahova; 8 277 loc. (1991). Centrală electrică și de termoficare (600 MW). Combinat petrochimic cu fabrică de cauciuc sintetic. Stație de c.f.

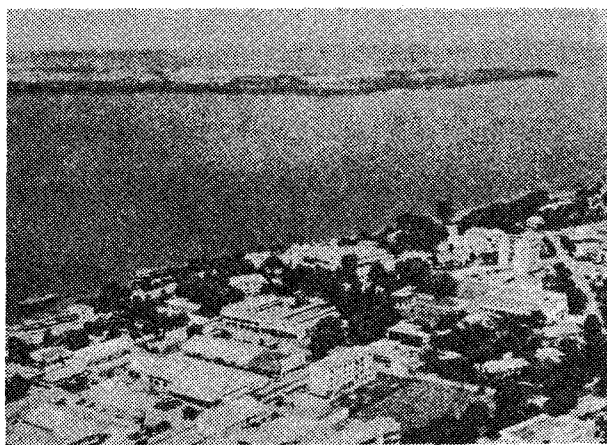
BRAZII 1. Com. în jud. Arad; 1 547 loc. (1991). 2. Com. în jud. Ialomița, pe Prahova; 3 691 loc. (1991).

BRAZILIA, Republica Federativă a Braziliei, stat în America de Sud, cu largă ieșire la Oc. Atlantic (7,4 mil km de țărm); 8,5 mil. km²; 147,4 mil. loc. (1989). Limba oficială: portugheza. Cap.: Brasília. Orașe pr.: São Paulo, Rio de Janeiro, Belo Horizonte, Recife, Salvador, Fortaleza, Porto Alegre. Este format din 24 state, trei terit. și un district federal. Relief

predominant de podiș (Podișul Braziliei în S, Podișul Guyanelor în N) care coboară treptat în bazinul depr. Amazonului. Zona litorală concentrează peste 1/3 din pop. țării. Rețea hidrografică bogată: Amazon (3 165 km între granițele țării). Paraná și afl. acestora. Climă ecuatorială, subecuatorială, tropicală și subtropicală. Vegetație bogată: păduri tropical-umede (60% din supr. țării) și savane cu plucuri de arbori (campos) sau cu ierburii xerofite (caatinga). Expl. de min. de fier (85,6 mil. t export, 1988), aur, diamante, bauxită (27,8 mil. t, 1989), staniu (44 mil. t, 1988), petrol (29,8 mil. t, 1989), hulla, sisturi bituminoase ș.a.; mari expl. forestiere. Ind. B., diversificată, produce energie electrică (214,1 miliarde kWh, 1988), fontă (23,9 mil. t, 1988), oțel (26,1 mil. t, 1989), aluminiu (0,9 mil.

t. 1988), mașini agricole, autovehicule (1,04 mil. buc., din care 313,2 mil. autoturisme, 1989), îngrășăminte chim., ciment (26,5 mil. t, 1989), hirtie, zahăr (8,5 mil. t, 1988), conserve de carne, țesături de bumbac, mătase și lână, articole de piele și încălț. ș.a. Terenurile cultivate reprezintă 9,1% din supr. țării: cafea (1,3 mil. t, 1988, 24% din prod. mondială), cacao, cocotieri, bananieri (5,1 mil. t banane, locul 1 pe glob), ananas, citrice (15,3 mil. t portocale, 1988, locul 1 pe glob), manioc ș.a. Se mai cultivă cereale (42,5 mil. t, din care 24,7 mil. t porumb și 11,8 mil. t orez), soia (18 mil. t, locul 2 pe glob), arahide, bumbac. Viticultura. Creșterea animalelor beneficiază de o vastă bază furajeră (19,7% din supr. țării este ocupată de pășuni); se cresc bovine (134, 1 mil. capete, 1988), porcine (32,7 mil. capete, 1988), ovine (20 mil. capete, 1988), caprine (11 mil. capete, 1988). C.f.: 36,3 mil. km. Cai rutiere: 1,5 mil. km. Rețea navigabilă internă: 35 mil. km; flota maritimă comercială: 4,5 mil. t. Monedă: 1 cruzeiro = 100 centavos. Exportă produse agricole (c. 1/3) din care cafea (10% din totalul exporturilor), mașini, utilaje și mijloace de transport, produse siderurgice, min. de fier, produse petroliere ș.a. și importă combustibili (c. 1/3), mașini și utilaje ind., produse chim., mijloace de transport ș.a. Turism. — *Istoric.* Locuit în vechime de triburi amerindiene (guarani, tamoiș, tupinambas ș.a.). Șerit. B. a fost cucerit în prima jumătate a sec. 16 de portughezi. În 1815, ca urmare a mișcării de eliberare națională, a fost lichidat statutul colonial, iar la 7 sept. 1822 B. s-a declarat imperiu independent. În 1888 a fost abolit sclavajul. În 1889, B. s-a proclamat republică federativă. La sfârșitul sec. 19 a început să se dezvolte industria. După primul război mondial (în care B. a fost de partea Antantei) s-a intensificat patrunderea în economia țării a capitalului străin, mai ales american. În 1930, în urma luptei pentru putere dintre conservatori și liberali, puterea a fost preluată de aceștia din urmă. În frunte cu G. Vargas. În 1942, B. a intrat în cel de-al doilea război mondial de partea coaliției antihitleriste. În 1960, capitala B. s-a mutat de la Rio de Janeiro în noul oraș Brasília. Președinți J. Kubitschek (1956—1961) și J. Goulart (1961—1964), care au luat unele măsuri pentru consolidarea economiei naționale, au fost răsturnați prin lovitură de stat militară. După revenirea la o conducere civilă (1985), o nouă constituție a intrat în vigoare (1988). Instabilitatea politică nu a influențat dezvoltarea economică a B., care a devenit principala putere economică a Americii Latine. B. este republică prezidențială. Activitatea legislativă este exercitată de președinte și de Congresul Național, compus din Senatul Federal și Camera Deputaților, iar cea executivă de un cabinet condus de președinte. 2. **Podișul Braziliei sau Brazilian (Planalto Central)**, pod. situat în America de Sud (SE Braziliei) între C. Amazonului (la N), Gran Chaco și La Plata (la V) și Oc. Atlantic (la E). Alcătuit dintr-o platformă străveche cu relief variat. Pe latura de E este strădat de sierre cristaline paralele cu țărmul Oc. Atlantic, cu înalțimi între 800 și 2 000 m. Alt. max.: 2 884 m (Pico de Bandeira). Spre interior se desfașoară o altă linie de sierre, paralelă cu prima. Către V, alt. sierrelor scade treptat într-un pod. înalt, care ocupă centrul de V P.B. În N și V acest pod., alt. sint de 500—600 m. Clima ecuatorială în N și subecuatorială și tropicală în centru și S. Rețeaua hidrografică are dispoziție radială, fiind formată din afl. ai Amazonului, ai râului Purús și din cele care se varsă direct în Oc. Atlantic.

BRAZILIAN, -Ă (< Brazilia) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Popor din Brazilia; s-a format ca națiune din populații eterogene; urmași ai emigranților europeni (mai ales portughezi), amerindieni, turop-guarani, africani negriți etc. Vorbește limba portugheză. De religie creștină (catolică). ■ Persoană care aparține acestui popor. 2. Adj. Care aparține Braziliei sau brazilienilor, referitor la Brazilia sau la brazilieni.

Brazzaville

BRAZOS, fl. în S.U.A. (Texas); lungime: 1 530 km. Izv. din Pod. Llano Estacado și se varsă în G. Mexic la Freeport. Navigabil 64—500 km în funcție de sezon. Irigații. Hidrocentrale.

BRAZURĂ (< fr. s.f. Liptură făcută cu un aliaj al cărui punct de topire este mai înalt de 400°C.

BRAZZA [braza], **Pierre Paul François Camille SAVORGNAN** [savorŋã] de ~ (1852—1905), explorator și colonizator francez. A călătorit în Africa Ecuatorială și a cucerit pentru Franța o parte din Congo, întemeind orașul Brazzaville.

BRAZZAVILLE [brazavił], cap. R.P. Congo, situată în S țării, port pe fl. Zair; 596,2 mil. loc. (1985, cu suburbiile). Aeroport internațional (Maya Maya). Pr. centru politic și comercial al țării. Aluminii, ciment, preluc. lemnului, reparații navale, produse textile și alim. (tutun). Universitate. Întemeiat în 1880, a devenit centru ad-țiv al Federației Africa Ecuatorială Franceză (din 1910), apoi, din 1958, capitală a Rep. Congo (autonomă), iar din 1960 independentă.

BRĂCINĂR (< brăcină, reg., „cingătoare”) s.n. 1. Șiret, curea sau sfoară cu care se strâng țării în jurul mijlocului. 2. Vergea de oțel care leagă cornele plugului pentru rigidizarea lor.

BRĂDEANU, com. în jud. Buzău; 3 153 loc. (1991).

BRĂDEANU, Salvator (1902—1986, n. Radna, jud. Arad), jurist român. Specialist în drept civil și drept funciar („Către o nouă legislație funciară”, „Codul civil român — comentat”, în colab.).

BRĂDENI, com. în jud. Sibiu; 1 776 loc. (1991). Cetate sătească cu biserică (sec. 15—16). Pînă în 1965 s-a numit *Hendorf*.

BRĂDEȘTI 1. Com. în jud. Dolj; 4 746 loc. (1991). Biserică (1751). 2. Com. în jud. Harghita, la confl. râului Brădești cu Tîrnava Mare; 3 785 loc. (1991). Expl. de nisip cuarțos.

BRĂDET (< brad) s.n. Pădure de brazi; brădiș.

BRĂDIȘ (< brad) s.n. 1. Brădet. 2. Numele unor plante erbacee acvatice, cu tulpina subțire, lungă, ramificată și cu frunze în formă de ace (*Ceratophyllum* și *Myriophyllum*). ■ Porțiune dintr-o apă acoperită cu această plantă.

BRĂDIȘOR (< brad) s.m. 1. Diminutiv al lui brad. 2. Nume dat speciilor de plante erbacee perene din genul *Lycopodium*, cu tulpina culcată, acoperită de frunze mici, aciculare, la subsuoara cărora se găsesc sporangi cu spori, răspindite în pădurile montane. Sporii de b. (*Semen Lycopodii*) au aspectul unei pulberi galbene, unsoase, aderente și se utilizează în farmacie ca pulbere inertă în preparate dermatologice. Sin. *pedicuță*.

BRĂDULEȚ, com. în jud. Argeș; 2 576 loc. (1991). Biserică (sec. 15). Vechiul nume: *Brăteni*.

BRĂDUT, com. în jud. Covasna; 4 264 loc. (1991). Expl. de diatomite (Filia).

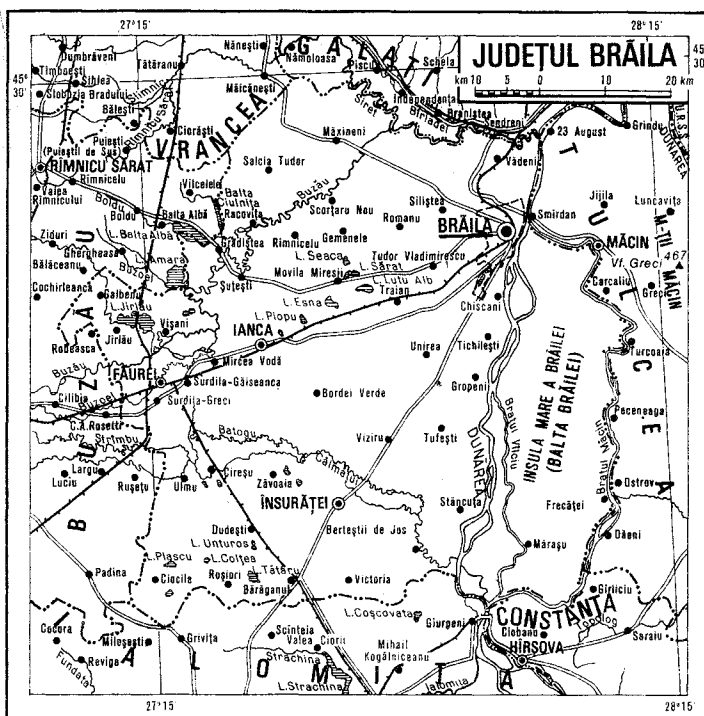
BRĂESCU, Gheorghe (1871—1949, n. Iași), prozator român. A făcut parte din cenașul „Sburătorului”. Schițe și nuvele umoristice („Vine doamna și domnul general”, „Maiorul Boțan”, „Doi vulpoi”), înfățișînd moravurile vieții cazone și mic-burheze. Romane („Moș Belea”, „Conașii”), memorialistică („Amințiri”).

BRĂESCU, Smaranda (1899—1960, n. Hănțești, jud. Galați), pilot și parașutist român. Pionieră a aviației sportive românești. Prima femeie din România care a obținut brevet internațional de parașutism (Berlin, 1928) și brevet de pilot de aviație (Cleveland, S.U.A., 1933). Campioană mondială la parașutism cu record mondial feminin (6 000 m înălțime, 1931) și record mondial absolut (7 233 m înălțime, 1932).

BRĂEȘTI 1. Com. în jud. Botoșani; 2 197 loc. (1991). Biserică de lemn (sec. 18). 2. Com. în jud. Buzău; 2 796 loc. (1991). Satul B. este atestat documentar din 1655. 3. Com. în jud. Iași; 3 824 loc. (1991).

BRĂHĂȘEȘTI, com. în jud. Galați; 6 880 loc. (1991). Importantă cetate geto-dacică din sec. 4—3 î.Hr.

BRĂILA 1. Municipiu situat în E Cîmpiei Române, port pe stg. Dunării, reșed. jud. cu același nume; 249 633 loc. (1991). Pr. centru industrial: energie electrică (termocentrala de la Chisicani, 1950, MW), metalurgie feroasă (laminate din oțeluri aliate, sîrmă, fier-beton, lanțuri, cuie etc.), constr. de mașini și utilaje pentru lucrări de constr. (excavatoare pe pneuri și șenile, rulouri compresoare, gredere, screpere), constr. și reparații de nave fluviale (remorcher, șleupuri, cargouri de pină la 7 500 tdm, dragi etc.), constr. de utilaje pentru fabrici de ciment, pentru uzine de aluminiu, pentru ind. celulozei și hirtiei și de preluc. a lemnului, constr. de vagoane siderurgice, de rotoare pentru turbine hidroenergetice etc. Ind. mat. de constr. (șamote, mortar refractar, prefabricate din beton, cărămidă), celulozei și hirtiei (inclusiv pe bază de stuf), preluc. lemnului (mobila, chibrituri), conf. chim. (fibre artificiale, celofan, folii impermeabile), alim. Teatru dramatic și de păpuși, filarmenică, muzeu de istorie și de artă. Monumente: geamie (sec. 17), transformată în biserică ortodoxă în 1831. Numeroase edificii din sec. 19 (Cazarma Veche, Magistrala Orașului, Spitalul Vechi, hanuri cu o arhitectură specifică). Locuția neîntrerupt din neolitic, așezarea a fost menționată documentar în 1368. Pr. port al Țării Românești (sf. sec. 14); cucerit de turci (1540), împreună cu terit. din jur, a

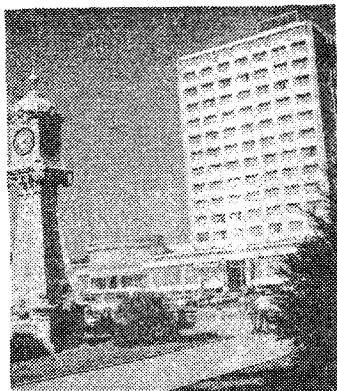

fost transformat în raia (1542), numită Ibrail, și stăpînită timp de aproape trei sec. Cetatea, construită de turci în sec. 16, a fost dărîmată în iarna 1828/1829, iar orașul și terit, din jur restituite Țării Românești prin Pacea de la Adrianopol (1829); în sec. 19, B. a devenit cel mai de seamă port al Țării Românești, îndeosebi pentru cereale. Declarat municipiu în 1968. 2. Jud. în SE României, în NE C. Române, pe cursul inf. al Dunării; 4 724 km² (1,99% din supr. țării); 403 856 loc. (1991), din care 67% în mediul urban; densitate: 82 loc./km². Reșed: municipiul Brăila. Orașe: Făurei, Ianca, Insurăței. Comune: 39. Relieful aparține în exclusivitate părții de NE a C. Române, reprezentată prin mai multe subunități (C. Călmățului sau Bărăganul Central, C. Brăilei sau Bărăganul de Nord și C. Siretului inferior), în care singurele

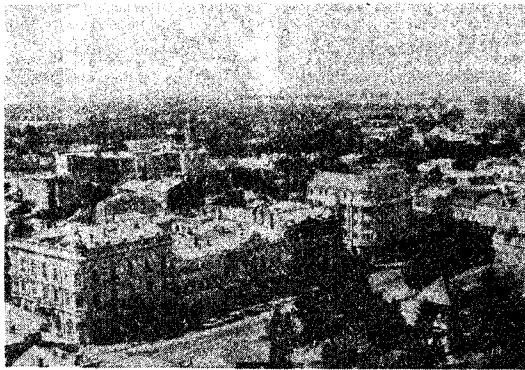
zone accidentate sînt văile râurilor, crouvrile cu cuvete lacustre. Luncele râurilor Siret, Buzău și Călmățui constituie subunități distincte în cadrul cîmpiei, iar lunca Dunării, numită și Balta Brăilei, este cea mai mare (96 000 ha), fiind îndiguită, desecată și redată circuitului agricol. Clima este temperat-continentală, cu veri călduroase și secetoase și ierni friguroase. Temp. medie anuală este de 10,4°C, înregistrîndu-se amplitudini mari (25,2°C) între iarnă și vară. Pe terit. jud. B., la stația meteorologică Ion Sion s-a înregistrat maxima absolută a țării (44,5°C la 10 aug. 1951). Precipitațiile însumează, în medie, 400–500 mm anual. Vînturile dominante bat dinspre N și NE (crivățul și suboveiul). Rețeaua hidrografică este constituită în pr. din cursurile inf. ale Siretului, Buzăului, Călmățului și Dunării. În zona cursului inf. al Siretului se

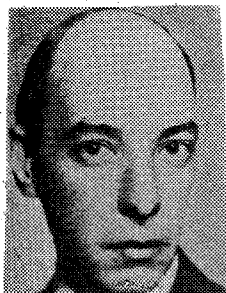
remarcă un puternic fenomen de subsidență al scoarței terestre, reflectat prin convergența râurilor, aluvionarea intensă a acestora și meandruarea. Resurse naturale: zăcăminte de țiței (Ianca, Făurei, Ulmu, Bodei Verde, Bărăganul) și gaze naturale (Ulmu, Oprișenești), expl. de argile (Brăila, Făurei, Insurăței, Grădiștea) și nisipuri, izv. cu ape minerale (Insurăței). Economie: În 1989, structura prod. globale industriale, scoate în evidență ca ramură pr. ind. constr. de mașini și preluc. metalelor (27,7%) reprezentată prin Șantierul naval și Întreprinderea „Promex” S.A. din Brăila. Alte ramuri cu ponderi importante în prod. ind. a jud. B. sînt: ind. chimică, 14,1% (Combinatul de fibre artificiale din Chiscani); ind. energiei electrice (termocentrala Brăila-Chiscani), metalurgiei ferose (Întreprinderea „Laminorul” din Brăila produce oțeluri aliate, laminate de diferite profile, fier-beton etc.), celulozei și hirtiei (Chiscani), prelucr. lemnului (mobila, chibrituri la Brăila), textilă și a conf. (Brăila, Făurei, Ianca, Insurăței), mat. de constr. (ciment, prefabricate din beton la Brăila, cărămizi la Brăila, Făurei, Ianca, Insurăței), alim. (paste făinoase, biscuiți, brînzeturii, lapte praf, produse din carne, dulciuri, conserve de legume și fructe, zahăr etc.). Agricultură beneficiază de condiții pedoclimatice favorabile și de vaste lucrări de hidroameliorații (379 579 ha irigate, locul 2 după jud. Constanța). Din totalul supr. agricole a jud. B. (381 081 ha, 1989), 337 182 ha revin terenurilor arabile destinate în cea mai mare parte culturilor de plante uleioase (81 242 ha), porumb (72 548 ha), grâu și secară (69 127 ha), plante de nutreț (32 874 ha), floarea-soarelui, leguminoase pentru boabe, sfeclă de zahăr, cartofi, legume, pepeni, tutun etc. O largă dezvoltare au culturile legumicole în sere (Chiscani, Surdila-Găiseanca). Viticultura ocupă supr. restrînsă în zona localit. Insurăței, Ianca, Făurei, Șușești, Urleasca. În 1990, sectorul zootehnic dispunea de însemnate efective de animale provenite din mari complexe de creștere a porcinelor (412,4 mii capete), ovinelor (396,1 mii capete), bovinelor (153 mii capete) și păsărilor (2 404,9 mii capete). Prezența Dunării și a unor lacuri mari pe terit. jud. B. (Jirlău, Ciulnița, Lacu lui Traian, Bătrîna ș.a.) determină o intensă activitate de pescuit. Căile de comunicație (1990): jud. B. dispune de o însemnată rețea de cai ferate (168 km lungime, din care 126 km electrificate), rutiere (1 150 km, din care 202 km modernizate) și fluviale. Prin portul fluvio-maritim Brăila, situat la 171 km de Marea Neagră, se efectuează transporturi de mărfuri și călători către și dinspre Marea Neagră, dar și cu porturile fluviale din amonte. Unitățile de învățămînt, cultură și artă (1989–1990): 175 școli generale, 17 licee, două teatre de stat (unul dramatic și altul de păpuși la Brăila), 91 cinematografe, 284 biblioteci, muzee, case memoriale etc. Turism. Jud. B. are valențe

Vedere generală

Brăila
Hotelul „Traian”

Constantin Brăiloiu

Ioan Al. Brătescu-Voinești

turistice determinate de așezarea sa pe Dunăre, la intersecția fluxului turistic dinspre Moldova spre litoralul Mării Negre și Delta Dunării și invers. Vestigiile ale trecutului (așezarea geto-dacică de la Brăilița, necropola de la Chiscani, ruinele cetății Brăila etc.). Obiective naturale (Balta Brăilei, de interes cinegetic și pescuit sportiv, Popina Blasova — monument al naturii — unde există un punct turistic nautic pentru concursuri internaționale, Pădurea „Vișoara de lângă Însurăței s.a.), Stațiunea balneoclimaterică Lacu Sărat. Indicativ auto: BR.

BRĂILEANCA (< Brăila) s.f. art. Dans popular românesc, asemănător cu hora, răspândit în jurul Brăilei; melodia corespunzătoare acestui dans.

BRĂILOIU, Constantin (1893—1958, n. București), muzicolog, folclorist și compozitor român. M. coresp. al Acad. (1946). Prof. univ. la București. Intemeietor al Arhivei de Folclor a Societății Compozitorilor Români din București și al arhivelor internaționale de muzică populară din Geneva. Muzică de cameră, instrumentală și vocală. Studii de etnomuzicologie („Muzica populară românească”), culegeri de melodii populare. A dezvoltat cercetarea în spirit științific a folclorului românesc. Unul dintre inițiatorii etnomuzicologiei mondiale.

BRĂNEȘTI 1. Com. în jud. Dimbovița; 9 513 loc. (1991). Tesătorie; panificație. 2. Com. în jud. Gorj; 2 715 loc. (1991). 3. Com. în Sectorul Agricol Ilfov; 8 053 loc. (1991). Fabrici de conf. (tricotaje din lână și bumbac) și ulei de în. Piscicultură (lazuri și heleșteie). Stație de c.f. Mănăstirea Pasărea (sec. 18).

BRĂNIȘCA, com. în jud. Hunedoara; 1 751 loc. (1991). Expl. de bazalt. Biserica de lemn Cuvioasa Paraschiva din sec. 17 (în satul Tîrnăvița). Stație de c.f.

BRĂNIȘTEANU, B[enno] (1874—1947, n. Iași), ziarist român. Comentarior politic; a colaborat mai cu seamă la cotidianul „Adevărul”.

BRĂNUJIRE (< germ.) s.f. Operație de impregnare cu grăsimi topite a pieilor tăbăcite pentru a le face mai elastice, mai rezistente și

hidrofobe, în vederea utilizării lor în scopuri tehnice.

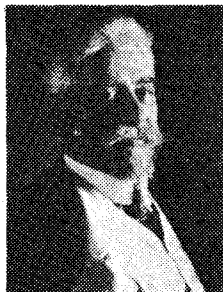
BRĂTĂȘANU, Alexandru (1901—1972, n. Craiova), pictor și scenograf român. A excelat în decoruri realiste („Citadela sfărmată”, „Romeo și Julieta”, „Celebru 702”).

BRĂTĂȘANU, Pavel (1857—1935, n. Șoprița, jud. Olt), om politic român. Membru al Partidului Național Român, apoi vicepreședinte al Partidului Național-Tărănesc (1926). A editat „La Roumanie” (1918—1919), apărut la Paris, în care a făcut cunoscută opinii publice internaționale legitimitatea dezideratului desăvârșirii unității statale a românilor.

BRĂTENI v. Brăduțel.

BRĂTESCU, Constantin (1882—1945, n. sat Minerii, jud. Tulcea), geograf român. M. coresp. al Acad. (1919), prof. univ. la Cernăuți și București. A susținut concepția geografiei regionale complexe, pe care a dezvoltat-o prin metode proprii („Delta Dunării. Geneza și evoluția sa morfologică și cronologică”, „Oscilațiile de nivel ale apelor și bazinului Mării Negre în Cuaternar”).

BRĂTESCU, Geta (n. 1926, Ploiești), pictor,

Ion (Ionel) I. C. Brătianu

grafician și decorator român. Construcția lucrărilor, centrată pe elementul concret (gest, atitudine), este realizată cu mijloace clasice, dar și cu ajutorul filmului, fotografiei (Atelier I, Atelier II). Ilustrație de carte.

BRĂTESCU, Gheorghe (n. 1916), fizician român. Prof. univ. la București. Cercetări în spectroscopie, optică interferențială și fizica plasmelor. A studiat descărcările în gaze și potențialul distructiv în vaporii de apă.

BRĂTESCU-VOINEȘTI, Ioan Al. (1868—1946, n. Tirgoviște), prozator român. Acad. (1918). Schițe și nuvele („În lumea dreptății”, „Întuneric și lumină”) despre lumea micilor funcționari provinciali și a descendenților vechii boierimi, supusă automatismelor, conturînd cu compasiune tipul inadaptabilului. Povestiri pentru copii („Puțul”).

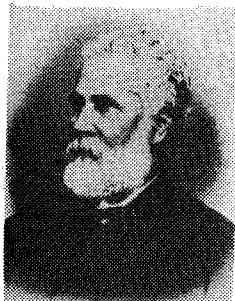
BRĂȚIANU, veche familie românească cu rol important în viața politică, economică și culturală națională în sec. 19—20. Mai importanți: 1. **Dumitru C.B.** (1817—1892, n. Pitești), diplomat și om politic liberal. În rîndurile emigrației române la Paris a luat parte la acțiunile revoluționare din febr. 1848; reintrîndu-se în țară, a fost unul dintre conducătorii revoluției române. După înfrîngerea acesteia, ca reprezentant al emigrației române în Comitetul Democrat European de la Londra, a desfășurat o intensă activitate în vederea pregătirii Unirii Principatelor. După 1859, de mai multe ori ministru și prim-min. (apr.-iun. 1881). Unul dintre liderii „opoziției unite” (1885—1888). Președinte al Partidului Național-Liberal (P.N.L.) (1891—1892). 2. **Ion C.B.** (1821—1891, n. Pitești), om politic liberal. Frate cu B. (1). Alături de acesta, a luat parte la evenimentele revoluționare de la Paris și București din 1848, fiind secretar al Guvernului Provisoriu. După înfrîngerea revoluției, a luptat în emigrație pentru idealul unității naționale a românilor. Împreună cu M. Kogălniceanu, a avut un rol important în faurirea statului modern român și în lupta pentru proclamarea independenței depline a acestuia. Inițial a susținut candidatura lui Al. I. Cuza pentru ca, din 1861, să se alăture adversarilor domnitorului; partizan al aducerii pe tronul țării a unui principe străin, propune coroana României principelui Carol de Hohenzollern (1866). De mai multe ori ministru și prim-min. (1876—1888, cu o întrerupere apr.-iun. 1881). Unul dintre fondatorii P.N.L. (1875), apoi președinte pînă în 1891. Pe plan intern, rol important în elaborarea și aplicarea sistemului constituțional parlamentar democratic. Guvernul condus de B. a inițiat măsuri pentru consolidarea monarhiei prin adoptarea legii succesiunii la tron (1880) și proclamarea Regatului (1881), pentru stimularea industriei și organizarea finanțelor ș.a. A condus delegația română la Congresul de la Berlin (iun. 1878) și a semnat la Viena (1883) tratatul secret cu Austro-Ungaria, la care a aderat și Germania. M. de onoare al Acad. (1885). 3. **Ion (Ionel) I.C.B.** (1864—1927, n. Florica, azi Ștefănești-Argeș),

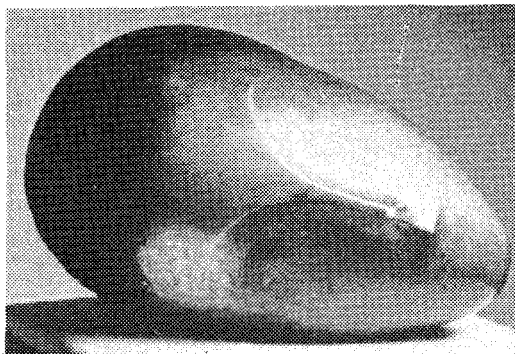
Vintilă Brătianu

Dumitru Brătianu

Ion C. Brătianu

Gheorghe Brătianu

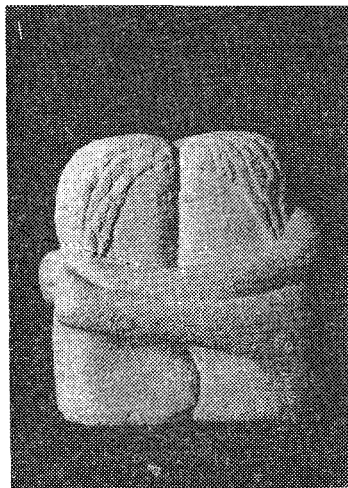
„Muza adormită”

„Cumințenia pământului”

om politic liberal. Fiul lui **B. (2)**. Președinte al P.N.L. (1909—1927); de mai multe ori ministru și prim-min. (1908—1910, 1914—1918, 1918—1919, 1922—1926, iun.-nov. 1927). A condus activitatea diplomatică și politica a României îndreptată spre desăvârșirea statului național unitar român. A contribuit la reorientarea politicii externe românești înspre puterile Antantei, hotărând intrarea în război alături de Aliați (1916). Șeful delegației române la Conferința de Pace de la Versailles. A realizat o serie de reforme menite să consolideze statul: legea reformei agrare, adoptarea unei noi Constituții (1923), promovarea unei politici economice adecvate, adoptarea actului de succesiune la tron (1926) ș.a. După sfârșitul războiului a consolidat relațiile cu Franța, Marea Britanie, Polonia, Iugoslavia, Cehoslovacia. Unul dintre fondatorii statului național unitar român. M. de onoare al Acad. (1927). **4. Constantin (Dinu) I.C.B.** (1866—1950, n. Florica, azi Ștefănești-Argeș), om politic liberal. Fiul lui **B. (2)**. Președinte al P.N.L. (1934—1947); de mai multe ori ministru. A militat pentru aplicarea regimului democratic întemeiat de Constituția din 1923. S-a opus regimului de autoritate monarhică (1938—1940) și a protestat împotriva amputărilor teritoriale din vara anului 1940. Și-a dat asentimentul la instaurarea regimului lui Ion Antonescu (sept. 1940), dar nu l-a susținut. În activitatea politică, alături de Iuliu Maniu, s-a opus aderării României la Pactul Tripartit. Unul dintre fondatorii *Blocului Național Democrat*

Constantin Brâncuși:

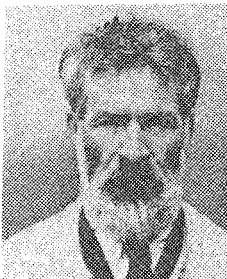

„Sărutul”

(iun. 1944). În contextul evenimentelor de după 23 august 1944 activitatea lui **B.** a fost tot mai mult îngrădită, în 1947 P.N.L. fiind nevoit să-și înceteze activitatea, iar liderul său arestat. A murit în închisoare. **5. Vintilă I.C.B.** (1867—1930, n. București), economist și om politic liberal. Fiul lui **B. (2)**. Președinte al P.N.L. (1927—1930). De mai multe ori ministru și prim-min. (1927—1928). Consecvent adept și înfăptuitor al politicii „prin noi înșine”, a pus accent pe promovarea intereselor capitalului autohton, fără a respinge colaborarea cu capitalul străin. Adept al dezvoltării industriale a țării, a combătut teoria „România fără eminance agricole”. M. de onoare al Acad. (1929). **6. Constantin (Bebe) B.** (1887—1955, n. București), om politic liberal. Fiul generalului C. Brătianu. Secretar general al P.N.L. (1938—1947), a avut un rol important în reorganizarea acestuia după 1944, într-un context politic general deosebit de dificil. Arestat în 1948, a murit curând după eliberarea din închisoare. **7. Gheorghe I.B.** (1898—1953, n. Ruginoașă, jud. Iași), istoric și om politic liberal. Fiul lui **B. (3)**. Acad. (1942), prof. univ. la Iași și București. Director al Institutului de Istorie Universală din Iași (1935—1940) și Institutului de Istorie Universală din București (1941—1947). În 1930 a înființat o disidență a P.N.L. Creator de școala în istoriografia românească („Études byzantines d'histoire économique et sociale”, „Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești”, „Marea Neagră. De la origini pînă la cucerirea otomană”, „Ștutul domnesc și Adunarea stărilor în Principatele Române”). Arestat în 1948, a murit în închisoare. M. de onoare a numeroase instituții științifice și academii străine.

BRĂȚARĂ (lat. *brachiale*) s.f. 1. Podoabă în formă de verigă, de aur, argint sau alt material, purtată, de obicei, de femei la încheietura mîinii sau pe braț. 2. Manșeta brodată la mîncea iltor. 3. (TEHN.) Piesă inelară, alcătuită dintr-una sau

Constantin Brâncuși

din mai multe bucăți de bandă metalică, folosită pentru asamblarea a două elemente.

BRĂZDĂ (< *brazdă*) vb. I 1. Tranz. A trage brazde cu plugul. 2. Tranz. (Despre roți, corăbii etc.) A face făgaș, pîrtie, a lăsa urmă. 3. Tranz. și refl. Fig. (Despre obraz) A (se) zbîrci.

BRĂZDAR (< *brazdă*) s.n. 1. Organ activ al plugului, care taie brazda în plan orizontal. 2. Organ activ al mașinilor de semănat, care introduce semințele în sol.

BRÂNCUȘI, Constantin (1876—1957, n. sat Hobița, jud. Gorj), sculptor român. Personalitate marcantă a artei sec. 20. După studii în țară, pleacă în 1902 în străinătate, stabilindu-se în 1904 la Paris. Într-o primă perioadă sculptează îndeosebi portrete („Pictorul N. Dărăscu”, capete de copii) de o mare finețe a expresiei și plasticitate a formei, în spiritul artei lui Rodin. Către sfîrșitul primului deceniu al sec. 20 se desprinde de sculptura tradițională, urmărind esențializarea formelor și concentrarea maximă a expresiei. Ecouri străvechi se îmbină cu un simț foarte modern al formelor în spațiu, în lucrări ca: „Pasărea maastră”, „Pasărea în spațiu”, „Începutul lumii”, „Cocoșul”. După „Rugăciunea”, complexul statuar de la Tirgu Jiu („Poarta sărutului”, „Masa tăcerii”, „Coloana fără sfișcit”) constituie o creație de seamă în materie de sculptură monumentală. Reprezentat în muzeele din România și în marile muzee din Europa și S.U.A. M. post-mortem al Acad. (1990).

BRÂNCUȘI, Petre (n. 1928, Bradicen, jud. Gorj), muzicolog român. Studii și volume despre muzica românească („Istoria muzicii românești”, „George Breazul”).

BRÂNDZĂ, Dimitrie (Demetrius) (1846—1895, n. Bivolul, azi Viișoara, jud. Botoșani), medic și naturalist român. Acad. (1879), prof. univ. la Iași și București. Întemeietorul Institutului Botanic și al Grădinii Botanice din București. Autorul primei lucrări critice de sinteză în literatura botanică românească („Prodromul florei române” 1879—1883); studii de botanică, zoologie, parazitologie, anatomie. Contribuții la crearea terminologiei botanice românești.

BRÂNDZĂ, Marcel (1868—1934, n. Iași), botanist român. Studii de anatomie a plantelor, în special de sistematică și ecologia mixomicetelor din România.

BRE (< *tr.*) interj. 1. (Pop. și fam.) Cuvînt folosit ca termen de adresare. 2. Cuvînt care exprimă mirare.

Dimitrie Brândză

BREABÂN s.m. 1. Plantă erbacee perenă din familia cruciferelor, înaltă de 15—30 cm, cu flori roșii-purpuri reunite în raceme (*Dentaria glandulosa*). Crește prin pădurile umbroase. 2. Brebenel.

BREAK (cuv. engl.) [breic] s.n. (SPORT) 1. Comandă dată de arbitrul unui meci de box atunci când loviturile nu sînt regulamentare și la care boxerii sînt obligați să facă fiecare câte un pas înapoi, pentru a se distanța unul de altul. 2. (în tenis) Ghem² cîștigat pe serviciul adversarului.

BREAL [breał], Michel (1832—1915), lingvist francez. Specialist în gramatica comparată a limbilor indo-europene. Intemeietor al semanticii ca disciplină lingvistică.

BREANSK, oraș în Federația Rusă (C.S.), la SV de Moscova; 452 mii loc. (1989). Nod de comunicații. Material rulant, oțelării, utilaj electrotehnic, sticlă, țesături de lînă, produse alimentare (faină). Menționat documentar în 1146.

BREASLA (< sl.) s.f. 1. (în evul mediu) Asociație de meșteșugari de aceeași branșă, care se supun unei discipline colective în scopul apărării și promovării intereselor lor economice și de altă natură. 2. Au apărut în Europa apuseană în sec. 9—10, iar pe teritoriul românesc mai tîrziu (în Transilvania în sec. 14, în Țara Românească și Moldova în sec. 16). 3. Nume dat organizațiilor profesionale, formate din muncitori și patroni, în timpul dictaturii regale (1938—1940). 3. Meserie.

BREASTA, com. în jud. Dolj; 3 715 loc. (1991). Biserică (sec. 18).

BREAZ, -Ă (< bg.) adj. 1. (Despre animale) Cu o pată albă în frunte sau cu o dungă albă pe bot. 2. (În-) Deștept, iscusit, grozav.

BREAZA s.f. art. Dans popular românesc, răspîndit în zona subcarpatică munteană și în S Transilvaniei, cu ritm binar sincopat; melodia corespunzătoare acestui dans. Se mai numește ca-la-Breaza.

BREAZA 1. Oraș în jud. Prahova, situat în zona subcarpatică, pe valea Prahovei, la 43 km NV de Ploiești, la 380—450 m alt.; 19 142 loc. (1991). Expl. de marno-calcare (Gura Beliei), marne, argilă și balast. Fabrici de var, cărămidă

și gips. Constr. de elemente de precizie (injectoare, distribuitoare, elemente de supape). Panificație. Produse de artizanat. Stațiune climaterică. Biserică (1777), case din sec. 18—19. Muzeu etnografic. Prima atestare documentară datează din 1510. Declarat oraș în 1952. 2. Com. în jud. Buzău; 3 705 loc. (1991) 3. Com. în jud. Mureș; 2 530 loc. (1991). 4. Com. în jud. Suceava, pe rîul Moldova; 1 848 loc. (1991). Preiucr. Iemului.

BREAZU, Ion (1901—1958, n. Mihail, jud. Alba), istoric literar român. Prof. univ. la Cluj. Cercetări privind fenomenul literar regional („Literatură Transilvaniei”, „Contribuții la istoria teatrului românesc din Transilvania”), relațiile culturale și politice franco-române („Edgar Quinet et les Roumains”, „Michelet și românii”), studii de literatură comparată.

BREAZUL, George (pe numele adevărat *Gheorghe N. Georgescu*) (1887—1961, n. Amărăștii de Jos, jud. Dolj), muzicolog și folclorist român. Prof. univ. la București. A pus bazele „Arhivei Fonogramice” din București. Unul dintre intemeietorii istoriografiei muzicale românești („Patrium carmen”). Studii muzicologice, critică muzicală.

BREBAN, Nicolae (n. 1934, Baia Mare), prozator român. Romane de factură realistă, de investigație psihologică a individului obscur aflat într-o obsesată tentativă de sondare a propriei personalități și a lumii sale („În absența stăpînitor”, „Animale bolnave”, „Bunavestire”, „Don Juan”, „Drumul la zid”).

BREBAN, Vasile (n. 1907, Hereclean, jud. Sălaj), lingvist român. Specialist în lexicografie și lexicologie („Dicționar general al limbii române”). Redactor responsabil al „Dicționarului limbii române” al Academiei — serie nouă.

BREBENEL (< *breabân*) s.m. Nume dat unor specii de plante erbacee perene din genul *Corydalis*, familia papaveraceelor, cu frunze ovale și flori purpuri, albe sau gălbui răspîndite în păduri; breabân (2).

BREBENI, com. în jud. Olt; 3 045 loc. (1991).

BREBU 1. Com. în jud. Caraș-Severin, pe Pogăniș; 1 436 loc. (1991). Stație de c.f. Biserică (sec. 18). 2. Com. în jud. Prahova; 8 302 loc. (1991). Expl. de bentonite. Mănăstire ctitorită de Matei Basarab către 1650; restaurată în 1958—1962. Casa domnească adăpostește un muzeu.

BREBU NOU, com. în jud. Caraș-Severin; 711 loc. (1991).

BREC (< engl. *break*) s.n. 1. Trăsură ușoară cu patru roți, neacoperită sau cu acoperiș ușor, destinată transportului a 8—10 călători. 2. Automobil cu patru uși laterale și haion, destinat transportului a 4—5 persoane, la care spațiul pentru bagaje nu este despărțit de cel afectat persoanelor; combi.

BRECHT [breht], Bertolt (1898—1956), poet, dramaturg și regizor german. Inițial, expresionist. Intemeietor al instituției teatrale „Berliner Ensemble”. Inițiator al „teatrului epic”, a promovat o nouă teorie și practică a teatrului, bazate pe efectul distanțării epice.

Piese („Opera de trei parale”, „Mutter Courage”, „Omul cel bun din Sicilian”, „Terorea și mizeriile celui de-al III-lea Reich”, „Cercul de cretă caucazian”) cu o tematică moral-politică. Lirică gnomică („O sută de poezii”).

BREȚIE (< it. *breccia* „pietriș, prundiș”) s.f. Rocă sedimentară detritică consolidată, în compoziția căreia intră fragmente coloroase de roci preexistente, de dimensiuni și compoziție mineralogică diferite. Poate fi: *b. vulcanică* (roci magmatice cimentate prin lava eruptivă); *b. piroclastică* (produse coloroase ale exploziei vulcanice amestecate cu material de origine exogenă); *b. tectonică* (formată din fragmente provenite din rocile aflate în zonele de fractură ale scoarței Pămîntului, cimentate ulterior prin intermediul materialelor transportate de apele hidrotermale); *b. sedimentară* (la bazele pantelor din grohotciș depus).

BREDA, oraș în Olanda, port fluvial pe Merck; 154,6 mii loc. (1986, cu suburbii). Nod feroviar. Metalurgie, constr. de mașini, produse din mătase, piel, și încălț., conserve de legume; ciocolată. Biserică gotică (sec. 15). În 1625, după o rezistență eroică, B. a fost cucerit de spanioli conduși de generalul Spínola. Locul mai multor conferințe internaționale.

BREDICEANU 1. Coriolan B. (1850—1909, n. Lugoj), om politic român. Membru în Comitetul Central al Partidului Național Român (1881—1892), deputat în Dieta Ungariei (1906—1909). 2. **Tiberiu B.** (1877—1968, n. Lugoj), compozitor și folclorist român. Fiul lui B. (1). M. cospes. al Acad. (1937). Scene lirice („La zețatoare”), lucrări instrumentale pe teme populare. Rol important în organizarea și conducerea Operei Române din Cluj. 3. **Mihai B.** (n. 1920, Brașov), dirijor și compozitor român. Fiul lui B. (2). Muzică simfonică, de cameră, de balet. Studii de muzicologie. A inventat un polimetroneon.

BREDIHIN, Fiodor Aleksandrovici (1831—1904), astronom rus. Prof. univ. la Moscova. Contribuții la studiul cometelor și în fizica Soarelui.

BREGENZ [bręgęnt], oraș în V Austriei, pe malul L. Constanța, centru ad-tiv al landului Vorarlberg; 24,6 mii loc. (1981). Produse chimice, electronice, textile și alim. (bere). Primărie (sec. 16), clădiri baroce. Muzeu. Circuit turistic. Fundat la c. 1200.

BREGMĂ (< fr. [i]; [s] gr. *bregma* „virful capului”) s.f. (ANTROP.) Punct de întîlnire a oaselor parietale cu osul frontal, ocupat la nou-născut de fontanela anterioară.

BREHM [brem], Alfred Edmund (1829—1884), zoolog german. Autorul vestitei lucrări „Viața animalelor” (1863—1869).

BREI (< bg.) s.m. 1. Mică plantă erbacee perenă (20—40 cm) din familia euforbiaceelor, cu frunze opuse, flori verzui și fruct capsula, răspîndită în pădurile umbroase (*Mercurialis perennis*). 2. Trepădătoare (3).

BREJNEV, Leonid Ilici (1906—1982), om politic sovietic. Prim-secretar (1964—1966) și secretar general (1966—1982) al C.C. al P.C.U.S.

George Breazu

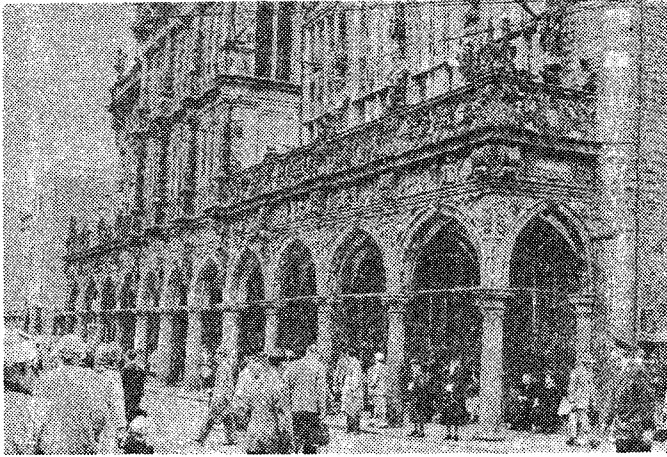

Bertolt Brecht

Tiberiu Brediceanu

Bremen. Primăria

Președinte (1960—1964 și 1977—1982) al Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S. (șef al statului). A organizat înabuşirea „Primaverii de la Praga” (1968) și a elaborat doctrina „suveranității limitate”. Pe plan intern a promovat o linie politică rigidă, fapt ce a dus la o perioadă de stagnare accentuată în societatea sovietică în domeniile vieții economice, sociale și spirituale.

BREL, Jacques (1929—1978), poet, actor, cântăreț și compozitor belgian. Calitatea textelor sale și marea sensibilitate a interpretării i-au adus o mare popularitate. Filme („Judecătorul”, „Aventura-i aventură”).

BRELAŃ (< fr.) s.n. Grup de trei cărți de aceeași valoare, la pocher.

BRELOC (< fr.) s.n. Mică podoabă sau amuletă, care se poartă acîrnată la brățară sau la ceasornic.

BREMEN [brēmən] 1. Oraș în N Germaniei, port (29,8 mil. t. 1985) pe Weser, centru aditiv al landului cu același nume; 535,1 mil. loc. (1988, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport. Mari antrepozite. Constr. navale. Ind. siderurgică, constr. de mașini (electrotehnică), chimică, textilă, alim. Domul (sec. 11—13), primărie (sec. 15—17), Muzeu. Universitate. Arhiepiscopie din 787. 2. Land în N Germaniei; 404 km²; 662 mil. loc. (1988). Cuprinde zona orașului Bremen și avanportul său Bremerhaven.

BREMER, Frédéric (n. 1892), fiziolog belgian. Cercetări asupra mecanismelor neurofiziologice care condiționează somnul și veghea; inițiatorul metodei experimentale a capului și a creierului izolat.

BREMERHAVEN [brēmərhaven] oraș în N Germaniei (Bremen), la gura de vărsare a Weserului; 190 mil. loc. (1987, cu suburbiile). Avanportul orașului Bremen. Mare port de pescuit (50% din flota țării). Șantier naval. Constr. de mașini. Conserve de pește.

BREMOND [brēmōŋ]. **Henri** (1865—1933), critic și eseist francez. Abate. Teoretician al poeziei pure. A susținut caracterul irațional al liricii („Rugăciune și poezie”), pe care a asimilat-o intuiției misticilor.

BRENNE, Sydney (n. 1927), biolog britanic, originar din Africa de Sud. Studii de biologie moleculară. Contribuții în genetica moleculară, în special privind DNA.

BRENNER [brēnər] (**BRENNERO**), trecătoare în Alpii Orientali, la granița Austriei cu Italia, la 1371 m alt. Pe aici trece o c.f. (construită între 1864 și 1867) și o șosea care leagă orașele Innsbruck (Austria) și Bolzano (Italia).

BRENNUS, conducător celt legendar. I-ar fi învins pe romani la Allia și ar fi ocupat Roma

(387 î.Hr.), cu excepția Capitolului, salvat, potrivit legendei, de giștele sacre.

BRENTA, grup muntos dolomitic în N Italiei la E de masivul Adamello. Alt. max.: 3173 m (vf. Cima Tosa).

BRENTANO, Clemens (1778—1842), poet și povestitor german. A făcut parte din cercul romantic de la Heidelberg. Împreună cu A. von Arnim a cules cîntece populare („Cornul fermecat al băiatului”), Versuri („Serenadă”, „Cîntec de leagăn”), proză („Gockel, Hinkel și Gackelinka”, „Istoria viteazului Kasperl și a frumoasei Annerl”).

BRENTANO, Franz (1838—1917), filozof și psiholog german. A introdus conceptul de „intenționalitate” ca atribut generic al proceselor psihice și a propus o „psihologie descriptivă” pentru a depăși dificultățile psihologiei asociaționiste („Psihologia din punct de vedere empiric”). A preconizat introducerea momentului emoțional în etică („Fundamentarea și construcția etică”).

BRESCIA [brēșia], oraș în N Italiei (Lombardia); 196,9 mil. loc. (1989). Nod de comunicații. Ind. constr. de mașini, textilă (mătase și în) și chimică. Monumente: Duomo Vecchio (sec. 12), palatul Martinengo (sec. 17). Pinacotecă. Muzeu. Universitate.

BRESLAȘ (< breślăś) s.n. Membru al unei bresle; p. gener. meseriaș.

BRESLAU, denumirea germană, pînă în 1945, a orașului polonez Wrocław.

BRESSON [brēsōŋ]. **Robert** (n. 1901), regizor francez de cinema. Producții caracterizate prin acuitatea sentimentului tragic, profunzimea introspecției și austeritatea mijloacelor de expresie („Jurnalul unui preot de țară”, „Un condamnat la moarte a evadat”, „Procesul Ioanei d'Arc”, „Sfioasă”).

BREST 1, Oraș în Bielorusia (C.S.I.), aproape de Bug; 258 mil. loc. (1989). Nod de comunicații. Constr. de mașini, țesături și tricotate, morărit; prefabricate din beton. Intemeiat la c. 1019. Cunoscut prin eroica rezistență a garnizoanei orașului, opusă armatelor hitleriste în perioada 22 iun.—20 iul. 1941. Vechiul nume (pînă în 1921): Brest-Litovsk. 2. Oraș în V Franței (Bretagne), port la Oc. Atlantic; 201,1 mil. loc. (1982, cu suburbiile). Șantier naval; ind. chimică, a încălz., textilă (în), alim. (bere). Grădiniță botanică. Bază navală.

BREST-LITOVSK, **Tratatul de Pace de la** ~, semnat între Puterile Centrale și aliații lor (Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria și Turcia) pe de o parte, Rep. Ucraina (9 febr. 1918) și Rusia Sovietică (3 mart. 1918), pe de altă parte. Ele încheiau ostilitățile între aceste state în

primul război mondial. Se recunoștea pierderea de către Rusia Sovietică a Poloniei, Lituaniei, Ucrainei, o parte a Bielorusiei, a provinciilor baltice, a Finlandei și Transcaucaziei. Izolată ca urmare a acestui tratat, România a fost silită să semneze Pacea de la București.

BRESTOVĂȚ, com. în jud. Timiș; 890 loc. (1991).

BREȘĂ (< fr.) s.f. 1. Culoar realizat în barajele sau în obstacolele construite de inamic, în scopul trecerii trupelor. ■ Spărtură într-un zid, într-un gard etc. 2. Străpungere efectuată în dispozitivul de luptă al inamicului. 3. (GEOL.) Galerie scurtă de ciștia metri, cu secțiune redusă, care se sapă în cazul zăcămintelor groase, transversal pe direcția acestora, între acoperiș și culcuș, servind pentru aeraj și transport.

BRETAGNE [brētaŋ] 1. Pen. în NV Franței, cuprinsă între Oc. Atlantic și M. Mineci; c. 24 mil. km². Țărm jos fragmentat de golfuri de tip rias. Relief hercinic (Masivul Armorican). Climă umedă oceanică. Străbătută de canalul Brest. Pr. porturi: Brest și Nantes. 2. Prov. istorică în pen. cu același nume. Oraș pr.: Rennes. Grău, creșterea bovinelor. Pescuit, Turism.

BRETANIA (**Betranion**, **Vetranion**) (sec. 4), primul episcop al prov. Scythia Minor (cu capitala la Tomis), atestat de documentele istorice. S-a împotrivit împăratului roman Valens care a încercat să impună arianismul.

BRETEA (< fr.) s.f. 1. (La pl.) Piesă de îmbrăcăminte confecționată din fișii (de elastic, de pînză etc.) care se trec peste umeri și se prind, în față și în spate, de pantaloni pentru a-i susține. 2. Fiecare dintre cele două panglii sau fișii textile cu care sînt prevăzute unele obiecte de îmbrăcăminte pentru a putea fi susținute pe umeri.

BRETEA ROMÂNĂ, com. în jud. Hunedoara, pe Strei; 3448 loc. (1991).

BRETELĂ (< fr.) s.f. Sistem de ramificație de cale ferată între două linii paralele, constituit din două linii diagonale încrucișate, care permit trecerea vehiculelor feroviare de pe o linie pe alta, în ambele sensuri.

BRETON (< fr.) s.n. Par lăsat pe frunte și retezat în linie dreaptă.

BRETONI, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Populație din Pen. Bretagne (Franța), descendentă a vechilor celti; și-a păstrat multe dintre vechile trăsături ale vieții materiale și spirituale. De religie creștină (catolică). ■ Persoană aparținînd acestei populații. 2. Adj. Care aparține bretonilor (1), privitor la bretoni. □ Fază bretonă = fază detonenică manifestată la limita dintre Devonian și Carbonifer. 3. S.f. Limbă indoeuropeană din familia celtică, vorbită de bretoni.

BRETON [brēta]. **André** (1896—1966), poet și eseist francez. Teoretician și principal animator al mișcării supraliste („Manifestul supralismului”, 1924). Operele sale se disting prin strălucirea verbală, imaginea insolită, simțul cadenței („Nadja”, „Vasele comunicante”, „Dragoste nebună”).

André Breton

BRETTON WOODS [brɛtɒn ʊdʒ], stațiune climaterică în NE S.U.A. (New Hampshire), în M-ții Apalași. Aici a avut loc la 1—22 iul. 1944 o conferință având ca scop inițierea unor măsuri pentru reconstrucția economică și financiară a lumii postbelice. Reprezentanții a 44 de state (inclusiv U.S.S.) au votat proiectele pentru realizarea *Băncii Internaționale pentru Reconstrucție și Dezvoltare* și a *Fondului Monetar Internațional*. Înțelegerea de la **B.W.**, împreună cu viitorul Plan Marshall, au stat la baza reconstrucției economice a statelor occidentale.

BRETCU 1. **M-ții** —, masiv muntos în Carpații de Curbură, limitat de Depr. Tirgu Secuiesc la V și de obârșile râurilor Bisca Mare și Oltuz la E. Constituții predominant din depozite de filiz grezoși și în mai mică măsură din sisturi argiloase și gresii. Alt. max.: 1 503 m (vf. Mușat). Nod hidrografic (de aici izv. numeroase pârâuri: Brețcu, Orbat, Covasna, Zagon etc.). 2. Com. în jud. Covasna; 4 094 loc. (1991). Chereștea; mat. de constr. (cărămidă). Stație de c.f. Așezare civilă și castru roman de piatră (sec. 2). Biserica (sec. 18).

BREUER [brɔjər]. **Marcel** (1902—1981), arhitect american de origine ungară. Profesor la *Bauhaus* și în S.U.A. Unul dintre reprezentanții funcționalismului. Clădiri (Ambasada S.U.A. la Haga, Muzeul de artă americană „Whitney” la New York, Muzeul de Artă din „Cleveland”), proiectare de mobilier.

BREUL [brøi]. **Henri** (1877—1961), arheolog francez. Specialist în epoca paleolitică, îndeosebi în studiul manifestărilor artistice ale omului paleolitic („Picturile rupestre din Peninsula Iberică”, „Africa preistorică”).

BREVEŢ (< fr.) s.n. Document oficial acordat de o autoritate (de stat), prin care i se recunoaște cuiva o calitate în virtutea căreia are anumite drepturi speciale (ex. b. de decorație, b. de pilot). □ B. de invenție = document eliberat inventatorului sau persoanei căreia acesta i-a transmis drepturile sale și prin care se recunoaște dreptul acestora de a exploata exclusiv invenția un anumit timp; patentă (1), patentă (2).

BREVETA (< fr.) vb. I tranz. A recunoaște o invenție printr-un brevet; a patenta.

BREVIAR (< fr., lat.) s.n. 1. Lucrare în care sint expuse sumar noțiuni, date etc. dintr-un anumit domeniu. 2. Sumar, cuprins. 3. Carte care cuprinde slujbele și rugăciunile făcute de preoții și călugării catolici la anumite ore din zi. **BREVLIN**, -A (< fr.; li; lat. brevis „scurt” + fr. ligne „linie”) adj., s.m. și f. (ANTROP.) (Tip constituțional uman) caracterizat prin trunchi și membre scurte și groase.

BREWSTER [brju:stə]. **Sir David** (1781—1868), fizician scoțian. Contribuții în optica (polarizarea luminii), astronomie (spectrul solar). A inventat caleidoscopul și un tip de stereoscop.

BREWSTER [brju:stə] s.m. Unitate de măsură tolerată a constantei fotoelastice egală cu 1,01972 x 10⁻¹⁰ m/N.

BREZĂIA s.f. 1. Joc popular cu caracter de pantomimă, de tipul caprei sau turcii, specific Muntelui. 2. Personaj mascat, cu cap de animal sau de pasăre, îmbrăcat cu zeghe, împodobit cu panglică și petice colorate.

BREZEANU, Grigore (1891—1919), regizor român de film. Pionier al cinematografului românesc („Independența României”, 1912). Filme documentare.

BREZEANU, Ion (Iancu) (1869—1940, n. Micșunești, Ilfov), actor român de teatru. Registru artistic deosebit de amplu. Interpret memorabil al unor personaje din dramaturgia lui I.L. Caragiale (cețeanul turmentat din „Scrisoarea pierdută” și Ion din „Năpasta”).

BREZIANU, Barbu (n. 1909, București), istoric de artă. Exegeț al operei lui Brâncuși („Brâncuși în România”). Studii asupra creației unor artiști români interbelici. A tradus epopeea finlandeză „Kalevala”.

BREZINA [brɛziɲa]. **Otokar** (pe numele adevărat Václav Jébavý) (1868—1929), poet ceh.

Ion Brezeanu

Aristide Briand

Simbolist de tendință mistică („Vinturi de la pol”, „Constructorii templului”).

BREZNIȚA-MOTRU, com. în jud. Mehedinți; 2 247 loc. (1991).

BREZNIȚA-OCOL, com. în jud. Mehedinți; 4 573 loc. (1991). Centru viticol. Vestigiile unei așezări rurale romane (sec. 2—3) și ale unei cariere de calcar exploatare de municipiul Drobeta.

BREZOAELE, com. în jud. Dimbovița, pe râul Dimbovița; 4 401 loc. (1991). Biserici (sec. 18). Vechiul nume: *Brezoaiele Brăiloiu*.

BREZOI, oraș în jud. Vilcea, pe Lotru; 7 573 loc. (1991). Expl. și prelucr. lemnului (chereștea); producție de substanțe alcalive; produse textile și alim. (panificație). Stațiune climaterică. Atestat documentar în 1575. Declarat oraș în 1968. Biserici (sec. 18).

BRIA, Ion (n. 1929, Telega, jud. Prahova), teolog român. Prof. univ. la București. Preocupat de teologia sistematică și raportul dintre credință, cultură și spiritualitate („Dicționar de teologie ortodoxă”, „Destinul ortodoxiei”, „Credința pe care o mărturisim”).

BRIALMONT [brjalɒm]. **Henri-Alexis** (1821—1903), general, inginer militar belgian. Constructor al centurii de fortificații ce urma să apere Bucureștiul (după 1877) și al sistemului de fortificații de la Verdun.

BRIAND [brjɑ̃]. **Aristide** (1862—1932), om politic, diplomat și strălucit orator francez. Prim-min. (1909—1911, ian.-mart. 1913, 1915—1917, 1921—1922, 1925—1926, iul.-oct. 1929) și ministru de Externe în repetate rânduri. Unul dintre inițiatorii Conferinței de la Locarno (1925), al Pactului Kellogg-Briand (1928) și al proiectului creării blocului „Pan-Europa”, sub hegemonia Franței. Premiul Nobel pentru pace (1926).

BRIANTJINĂ (< fr.) s.f. Produs cosmetic lichid sau de consistență unei paste, întrebuițat pentru a da strălucire părului.

BRIBOI s.m. Plantă erbacee din familia geraniaceelor, cu tulpina păroasă, înaltă de 30—70 cm și flori purpurii, răspândită prin pajști și buruienșiuri în regiunile de munte (*Geranium sylvaticum*).

BRIC (< fr.) s.n. Navă cu două catarge, cu pinze pătrate și bompre, folosită în trecut în scopuri militare și comerciale.

BRICEAG (< tc.) s.n. Cuțitaș de buzunar cu una sau mai multe lame, care se închid intrind între plăsele.

BRICHETARE (< brichetă) s.f. Operație de aglomerare prin presare, cu sau fără liant, în brichete (2).

BRICHETĂ (< fr.) s.f. 1. Mic aparat de buzunar pentru aprins țigările. 2. Produs realizat prin brichetarea materialului mărunț sau pulverulent (cărbune, minereuri etc.) în forme geometrice regulate, în vederea transportului, a folosirii sau a prelucrării lui ulterioare. 3. (ZOOT.) B. furajeră = furaj combinat în stare presată. Se folosește în special în hrana cabalinilor, bovinilor și ovinelor.

BRICI (< sl.) s.n. Instrument de bărbierit cu lama de oțel.

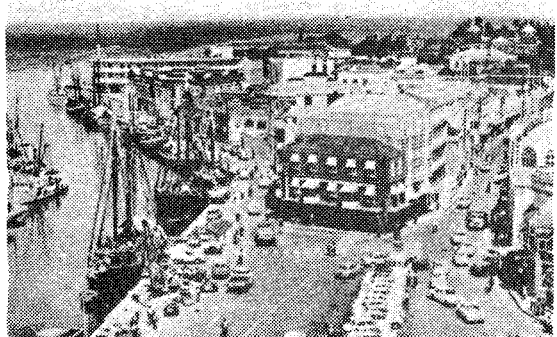
BRIDĂ (< fr.) s.f. 1. (TEHN.) Element de strângere, confecționat dintr-o placă sau bandă și folosit pentru solidarizarea unor piese. 2. (MED.) Aderență (1). 3. Gaiță prin care se petrece cordoul sau cu care se încheie o copcă.

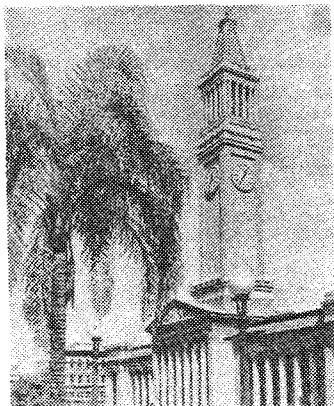
BRIDGE (< engl.) [brɪdʒ], s.n. Numele unui joc de cărți.

BRIDGEPORT [brɪdʒpɔ:t], oraș în NE S.U.A. (Connecticut), port la str. Long Island; 441 mii loc. (1984, cu suburbiile). Metalurgie; constr. de mașini (electrotehnică, mașini-unelte, aparate de radio), produse textile și chimico-farmaceutice. Universitate.

BRIDGETOWN [brɪdʒtəʊn], cap. statului Barbados, port la Oc. Atlantic; 120 mii loc. (1986, cu suburbiile). Aeroport internațional. Producție de rom și de zahăr. Export de melasă.

Bridgetown

Brisbane

Turism. Fundat în 1628 (inițial denumit *Indian Bridge*), B. a devenit, din 1966, capitala statului independent Barbados.

BRIDGMAN [brɪdʒmən], **Percy Williams** (1882—1961), fizician și filozof american. Prof. la Universitatea Harvard. Fondator al operaționalismului („Logica fizicii moderne”). Lucrări asupra modificării structurale a corpurilor la presiuni ultraînalte („Fizica presiunii înalte”). Cercetări privind conductibilitățile termică și electrică ale metalelor. În 1955 a realizat sinteza diamantului. Premiul Nobel pentru fizică (1946).

BRIENZ [brɪɪŋ] (**BRIENZER SEE** [brɪɪŋzər zee]), lac navigabil în Elveția centrală, străbătut de râul Aare; 29 km². Ad. max.: 262 m. Pescuit. Turism.

BRIGADĂ (< fr., rus.) s.f. 1. Mare unitate în alcătuirea armatei, superioară regimentului și mai mică decât divizia. 2. Formație (stabilă) de lucru, compusă din mai mulți lucrători, organizați adesea pe echipe și pe schimburi sau pe faze de operație, care prin cooperare (directă) îndeplinesc în comun anumite sarcini de producție. 3. B. silvică = subunitate a ocolului silvic căreia i se atribuie pentru îngrijire o suprafață de pădure între 1 500 și 3 000 ha.

BRIGADIER, -Ă (< rus., fr.) s.m. și f. 1. Conducătorul și organizatorul activității unei brigăzi (2). ■ Persoană care face parte dintr-o brigadă (2). 2. Tehnician din administrația pădurilor care conduce o brigadă silvică.

BRIGAND (< fr.) s.m. (Franțuzism) Tîlhar.

BRIGANDINĂ (< fr., it.) s.f. Navă cu pinze, de dimensiuni reduse, cu două catarge.

BRIGHTON [braɪtən], oraș în SE Marii Britanii (Anglia), la M. Minecii; 420 mii loc. (1981, cu suburbiile). Șantiere navale; constr. aeronautice, mașini-unelte, echipament electric. Stațiune balneară. Acvarium. Universitate.

BRILIANT (< fr., rus.) s.n. Diamant șlefuit în formă de bipiramidă trunchiată inegal, cu numeroase fațete pentru accentuarea reflexului luminii; se folosește ca piatră prețioasă.

BRINDISI, oraș în SE Italiei (Apulia), port militar și comercial la M. Adriatică; 92,8 mii loc. (1988). Constr. mecanice, produse chimice și alim. Export de cereale, vinuri, mășline, legume. Castel (sec. 13, transformat în sec. 15 și 16). Muzeu.

BRINK, **André Philippus** (n. 1935), muzicant sud-african de expresie afrikaans. Preocupat de căutări formale și totodată de problema apartheid-ului („Un anotimp alb și uscat”).

BRIŢO (< it., fr.) subst. Cu ~ a) însuflețit, vioi; b) în mod remarcabil, strălucit.

BRIOALĂ s.f. Plantă erbacee aromatică din familia umbeliferelor, înaltă de 10—40 cm, cu flori roșietice, răspândită în regiunea alpină (*Ligusticum mutellina*).

BRIOFITE (< fr. [i]; [s] gr. *bryon* „mușchi” + *phyton* „plantă”) s.f. pl. Încręgătură de plante cu corpul redus la un tal (hepaticele) sau diferențiat în rădăcini, tulpini și frunze cu structură foarte simplă (mușchi), răspindite de obicei în locuri umede.

BRION [brɪjɔ̃] **Marcel** (1895—1984), scriitor francez. Povestiri fantastice, eseuri despre artă, romane („Giotto”, „Germania romantică”, „Alge”).

BRIONI (BRIJUNI), ins. în arh. cu același nume, în M. Adriatică, la SV de Pen. Istria, pe coasta Dalmației; 7,4 km². Stațiune climaterică și balneară. Cariere de marmură.

BRIŢOȘĂ (< fr.) s.f. Produs de patiserie, obținut prin coacerea în forme mici a unui aluat de cozonac.

BRIOZOAR (< fr.; [s] gr. *Bryon* „mușchi” + *zoon* „animal”) s.n. pl. Clasă de nevertebrate mici, marine sau de apă dulce, care trăiesc fixate pe fundul apei sau pe obiecte submerse, alcătuint colonii cu aspect de mușchi de pământ (Bryozoa). Apar în Ordovician.

BRISBANE [brɪzbeɪn], oraș în E Australiei, port. la Oc. Pacific, centru ad-tiv al statului Queensland; 1,22 mil. loc. (1987, cu suburbiile). Nod de comunicații. Centru ind. (asamblări de automobile, șantier naval, mașini agricole, prelucr. petrolului, conserve din carne, produse textile, din piele, zahăr). Export de lînă, carne, zahăr, materii prime. Universitate. Muzeu. Intemeiat în 1824 ca loc de detenție.

BRISOT DE WARVILLE [brɪsɔ̃ də varvilj], **Jacques Pierre BRISOT**, zis ~ (1754—1793), jurist, orator și om politic francez. Unul dintre conducătorii girondinilor. După fuga regelui Ludovic XVI la Varennes, a redactat memoriul de cadere a regelui din drepturile sale. Ghilostinat în timpul dictaturii iacobine. A justificat, într-o scrisoare din 1785, adresată împăratului Iosif II, răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan.

BRISTOL [brɪstl] 1. B. Channel, golf al Oc. Atlantic, pe coasta de SV a Marii Britanii, între Țara Galilor și Pen. Cornwall. Lungime: 230 km; lățime max.: 126 km. Ad. max.: 50 m. Marea max.: 14,4 m. Pr. porturi: Bristol, Cardiff, Newport. 2. Oraș în SV Marii Britanii (Anglia), pe Avon, 630 mii loc. (1981, cu suburbiile). Port maritim și centru ind. (metalurgie neferoasă, prelucr. petrolului, constr. mecanice, aeronautice și navale, produse textile, chimice și alim.,

Karl Pavlovici Briullov: „Amazoană”

manufacturi de tutun, hirtie). Universitate. Catedrală (1142). Biserica Saint Mary Redcliffe (sec. 14—15), clădiri din sec. 18. Muzeu.

BRÎȘCĂ (< rus.) s.f. Trăsură mică, ușoară, neacoperită.

BRÎȘCU, **Grigore** (1884—1965, n. Birlad), inventator român. A conceput (1909) și experimentat (1911) aparate de zbor (aerobrîșca) și dispozitive pentru asigurarea stabilității și pilotării elicopterelor („Helicopterele”, 1910).

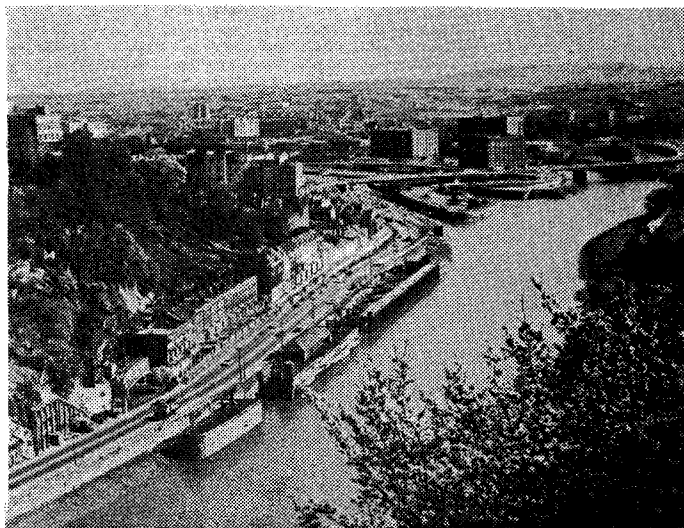
BRITANI (< lat. [i]) s.m. pl. Triburi celtice, constituind, pînă la cucerirea anglo-saxonă (sec. 5—6), populația de bază a Britaniei.

BRITANIC, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. Persoană aparținînd populației Marii Britanii. 2. Adj. Care aparține Marii Britanii, privitor la Marea Britanie.

BRITANIC, Arhipelagul ~ (**BRITISH ISLES** [brɪtɪʃ aɪlz]), arh. în NV Europei, între Oc. Atlantic și Marea Nordului, separat de continent prin str. Pas de Calais; c. 315 mii km²; 60,7 mil. loc. (1989). Ins. pr.: Marea Britanie, Irlanda, Hebride, Orkney, Shetland, Normande, Man, Anglesey, Wight. Cuprinde statele Marea Britanie și Rep. Irlanda.

BRITANNIA 1. Denumire convențională dată insulei britanice în perioada anterioară cuceririi romane și a invaziei anglo-saxone (sec. 5—6).

Bristol (2). Vedere generală

Începând cu sec. 6, ins. s-a împărțit în trei reg. istorice: Anglia, Țara Galilor și Scoția și în mai multe formații statale. 2. Prov. română (52 i.Hr. — sec. 5 d.Hr.).

BRITANNICUS, Tiberius Claudius (41—55 d.Hr.), fiul împăratului roman Claudiu. Otrăvit de Nero.

BRITTEN [brjtn], **Benjamin** (1913—1976), compozitor, pianist și dirijor englez. Creație inspirată din folclorul autohton. Opere („Peter Grimes”, „Albert Herring”), simfonii, lucrări vocal-simfonice („Balada eroilor”, „Reviemul de război”), concerte instrumentale, muzică de cameră.

BRIUCCIO, Karl Pavlovič (1799—1852), pictor rus. Compoziții de nuanță romantică („Ultima zi a orașului Pompei”) și portrete („A. Krilov”, „V.A. Jukovski”).

BRIUȘOV, Valeri Iakovlevici (1873—1924), scriitor rus. Versuri simboliste („Me meum esse”, „Urbi et orbi”), apoi, după 1917, poeme revoluționare („A treia toamnă”, „Greaua încercare”); nuvele, romane, eseuri, traduceri.

BRIZANT, -Ă (< fr.) adj., s.m. pl. 1. Adj. (Despre explozive) A cărui combustie este atât de rapidă, încît suflul gazelor produse este capabil să distrugă corpuri solide înconjurătoare; (despre bombe) care conține un astfel de exploziv. 2. S.m. pl. Valuri care se sparg cu putere producînd spumă și care țermalează adîncimea redusă a apei, prezența unui banc de nisip ori de pietriș sau a unui colț de stîncă.

BRIZANTĂ (< fr.) s.f. Proprietate a unui exploziv de a fi brizant.

BRIZĂ (< fr.) s.f. Vînt regulat de intensitate redusă care suflă la țărîmul mării ziua spre uscat, iar noaptea spre mare (b. marină) sau la munte în amurg spre văi, iar dimineață spre culmi (b. montană); p. ext. adiere, boare.

BRJĀLA s.f. Vatală (la războiul de țesut). **BRINĂ** (< briu) s.f. (GEOMORF.) Formă pozitivă de relief pusă în evidență prin eroziune diferențială pe un strat mai rezistent din versantul unui munte.

BRINȚĂ (lat. branca) s.f. (Reg.) 1. Mină. □ Expr. A merge (sau a se țiri) pe brinți = a merge (sau a se țiri) pe mîini și pe picioare, de-a bușilea. 2. Ghiont, îmbrîncitură. □ Expr. A-i da înima brinți = a simți un imbold pentru ceva.

BRINȚĂ ² (probabil cuv. autohton) s.f. 1. (MED. VET.) Rujet. 2. (MED.) Erizipel. 3. Plantă erbacee din familia chenopodiaceelor, cu frunze rudimentare și flori verzi sau alburii, dispuse în spice (*Salicornia herbacea*).

BRINCENI, com. în jud. Teleorman, pe Vedea; 3 307 loc. (1991).

BRINCOVEANU, familie de boieri olteni, înrudită cu Craioveștii, cu rol important în istoria Țării Românești în sec. 17—19. Mai importanți: 1. **Matei**, aga din Brîncoveni, devenit domn sub numele de **Matei Basarab** (1632—1654). 2. **Preda B.** (?—1658), spătar, clucer, vornic (1636—1655, 1658), considerat cel mai bogat boier din vremea sa. Ucis de Mihnea III. 3. **Constantin B.**, mare boier dregător (între 1679 și 1688). Ca domn al Țării Românești (1688—1714) a efectuat o reformă fiscală (1701), prin care dările au fost împărțite în patru sferturi. Timp de un sfert de veac, B. aprecînd realist raporturile de forță, a deslășurat pe plan extern o politică de echilibru și a reușit astfel să mențină poziția autonomă a Țării Românești între Imperiul Otoman, Rusia și Imperiul Habsburgic, concurente în sud-estul Europei. Ucis de turci împreună cu cei patru fi ai săi (1714). Domnia sa se caracterizează printr-o înflorire a culturii și artei; în timpul său se creează și se dezvoltă *stilul brîncovenesc*. 4. **Grigore B.** (1771—1832), unul dintre cei mai de seamă boieri de la începutul sec. 19. Ultimul descendent pe linie masculină dintre B. Sprijinitor al mișcării lui Tudor Vladimirescu.

BRINCOVENESC, -EASCĂ (< Brîncoveanu) adj. Care aparține epocii lui Brîncoveanu. □ Artă b. = denumire dată creației artistice din Țara Românească, de la sfîrșitul sec. 17 și din

Constantin Brîncoveanu

primele decenii ale sec. 18. Dezvoltată cu precădere în timpul domniei lui Constantin Brîncoveanu, se caracterizează în arhitectură prin folosirea foșoarelor și a logiilor, printr-o bogată decorație sculptată și pictată. Repertoriul ornamental este variat, realizînd o originală sinteză între elementele de inspirație orientală și occidentală, integrate viziunii autohtone (mănăstirea Hurezi, palatele de la Mogoșoaia, Potlogi). Ansamblurile de frescă prezintă tendințe realiste în tratarea portretelor (Pirvu Mutu). Artele decorative cunosc o mare înflorire, caracterizîndu-se prin bogăția ornamentației, care folosește mai ales elemente florale (vrejuri, flori de acant) și zoomorfe.

BRINCOVENEȘTI, com. în jud. Mureș, pe râul Mureș; 4 843 loc. (1991). Așezare civilă și castru roman de piatră (sec. 2—3). Castel (sec. 16), transformat în sec. 19.

BRINCOVENI, com. în jud. Olt; 3 900 loc. (1991). Topitorie de in. Biserica și ruinele curții Brîncovenilor ridicate în sec. 16, refăcute de Matei Basarab (1640). Mănăstirea B., ctitoria lui Constantin Brîncoveanu; biserica ridicată la 1699, cu picturi din 1704. A fost refăcută în 1842.

BRINȚUȚĂ (< brîncă?) s.f. Plantă erbacee din familia cruciferelor, cu tulpina păroasă, înaltă de 25—70 cm și cu flori mici, galbene (*Sisymbrium officinale*).

BRINDUȘ, Nicolae (n. 1935, București), compozitor și pianist român. Lucrări simfonice, camerale, vocale, de operă în tehnici comunistice noi („Arșița”, „Domnișoara Hus”).

BRINDUȘĂ s.f. 1. Nume dat unor specii de plante din genul *Crocus*, familia iridaceelor, cu flori divers colorate, în formă de pilnie. □ B. galbenă = plantă erbacee perenă din familia iridaceelor, înaltă de 18—26 cm, cu frunzele și floriile înconjurare de două sau mai multe teci albe, membranoase, cu florile de culoare galbenă-aurie (*Crocus moesiacus*). Este ocolită prin

lege. 2. Plantă erbacee toxică din familia liliaceelor, înaltă de 10—13 cm, cu frunze mari alungite și flori liliacii, care înfloresc toamna (*Colchicum autumnale*); conține *colchicină*, folosită în medicină.

BRINȚĂ (cuv. autohton) s.f. 1. Produs alimentar obținut prin coagularea cu cheag, cu peșșine sau cu acizi slabi a laptelui de vacă, de oaie sau de bivoliță și separarea de zer a coagulului (a cașului) care este prelucrat și supus procesului de maturație, după rețete adecvate fiecărui sortiment de b. 2. (La pl.) Diferite feluri de b. (1).

BRINȚEU, Pius (n. 1911, Vulcan), chirurg român. Acad. (1990), prof. univ. la Timișoara. Preocupări de filozofie a medicinei și de etică medicală („Educația estetică în chirurgie”).

BRINȚI (< brînză) vb. IV refl. (Despre lapte) A se coagula, a se încheaga, a se face brînză; a se strica.

BRINȚOAIȚĂ (< brînză) s.f. Pălăncă din aluat dospit, umplută cu brînză.

BRIU (cuv. autohton) s.n. 1. (În costumul popular) Ciugătoare peșută din lînă colorată, lungă pînă la 4 m, lată pînă la 35 cm. ■ Ciugătoare lată pe care o poartă preoții în timpul slujbei și ca semn al unui grad ierarhic. 2. Partea corpului pe care o încheagă b. (1); mijloc (2). 3. (ARHIT.) Element decorativ în relief orizontal și continuu, folosit la împodobirea fațadelor. 4. (ARTE DEC.) Element decorativ, ca o dungă colorată sau în relief, care înconjură un obiect. 5. Șir, lanț muntos sau deluros. 6. S.n. art. Dans popular românesc, răspîndit sub multe variante și denumiri în C. Dunării și pe ambele versante ale Carpaților; melodia corespunzătoare acestui dans.

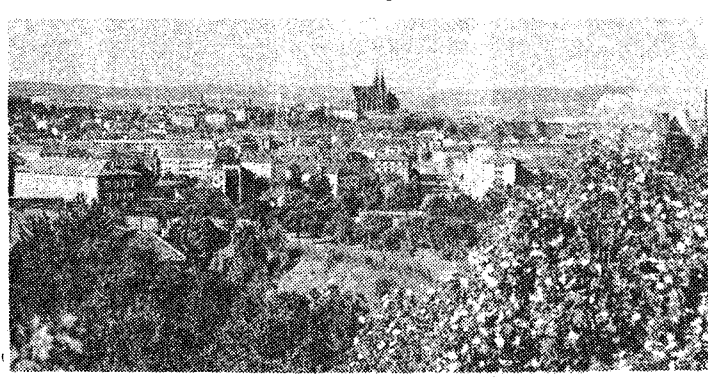
BRNO, oraș în centrul Cehoslovaciei, în Cehia; 445 mii loc. (1986, cu suburbii). Nod de comunicații. Constr. de mașini; produse textile, chimice și alim. Institut politehnic (1899), universitate (1919). Catedrală gotică (sec. 15). Muzee. Tîrguri internaționale. Fundat în sec. 10.

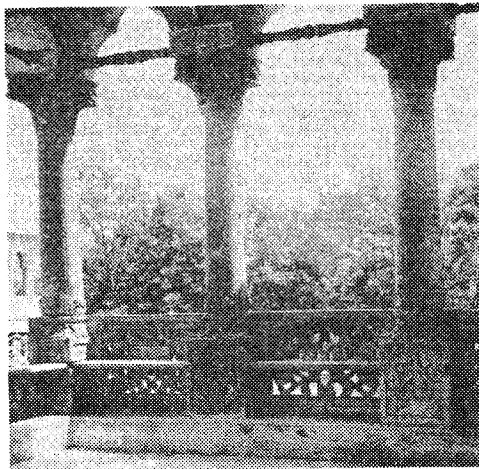
BROAD PEAK [brɔ:d pi:k] vf. În masivul Karakorum, la granița dintre India și China. Alt.: 8 047 m. Cucerit la 9 iun. 1957 de expediția austriacă condusă de M. Schmuck.

BROASCĂ (lat. *prosa) s.f. l. 1. Batracian din genul *Rana*, fără coadă, cu picioarele dinapoi mai lungi, adaptate pentru sărit, cu gura largă și ochii bulbucași (ex. b. de baltă, b. de pădure).

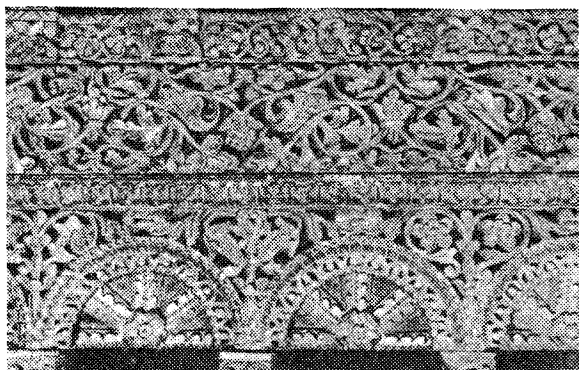
□ B. rîioasă = gen de broaște cu pielea acoperită de negi, din care, în caz de primejdie, se scurge un lichid iritant (*Bufo*). B. verde = brotăcel. □ Ochi de b. = ochi bulbucași. 2. B. jostoasă = nume dat mai multor specii de reptile din ordinul chelonienilor, cu corpul închis într-o cuirasă osoasă, dintre care unele trăiesc pe uscat (*Testudo graeca* și *T. hermanni*), iar altele în apă (*Emys orbicularis*, *Eretmochelys imbricata*). 3. *Broasca apei* = nume dat speciilor de plante erbacee acvatice din genul *Potamoget-*

Brno. Vedere generală

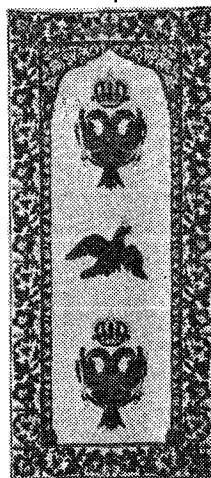
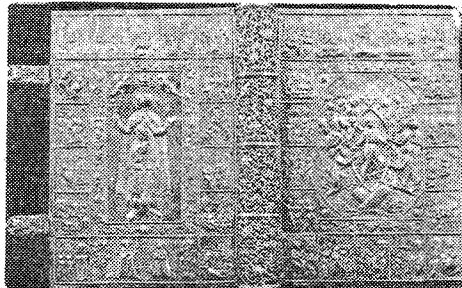

Foișorul palatului de la Mogoșoaia

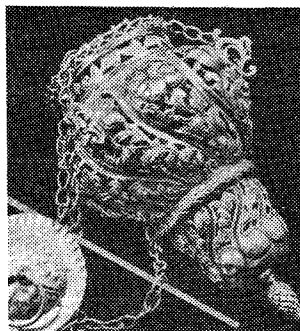
Timpla de la biserica Mănăstirii Arnova (detaliu)

Ferecătura de carte de la Biserica Sf. Gheorghe-Nou din București

Văj de timplă de la Mănăstirea Hurezi

Candelă

ton, cu frunze lucioase confundate în apă și flori verzi dispuse în spic. II. Mecanism montat la uși, sertare, capace etc., servind la încălzirea și la descuierea acestora cu ajutorul unei chei.

BROBOADA (cf. bg. *podbradca*) s.f. Țesătură de lână cu care femeile își acoperă capul sau pe care o poartă pe umeri.

BROCA, Paul (1824—1880), chirurg și antropolog francez. Fondatorul școlii moderne de antropologie. Contribuții în studierea localizării diferitelor funcții pe scoarța cerebrală. În special a centrului limbajului (*centrul lui B.*).

BROCARȚ (< fr.) s.n. Țesătură broșată de mătase, țesută cu fire de aur sau de argint.

BROCH, [bröh], **Hermann** (1886—1951), scriitor, eseist și sociolog austriac. Emigrat în S.U.A. (1938). Opera sa, realizând o simbioză între elementul poetic și cel filozofic, introduce metode moderne de narare în proza austriacă. Romane (trilogia „Somnambulii”, „Moartea lui Vergiliu” — capodopera sa), eseuri („James Joyce și contemporaneitatea”).

BROCKHAUS, Friedrich Arnold (1772—1823), publicist și lexicograf german. Fondatorul casei de editură care-i poartă numele (1805). A editat „Konversationslexikon” (1808). Fiii săi **Friedrich** și **Heinrich** au continuat opera tatălui.

BRODA (< fr.) vb. I tranz. 1. A coase o broderie. 2. Fig. a născoci.

BRODEALĂ (< brodi) s.f. (Pop. și fam.) Faptul de a se brodi; nimereală.

BRODERIE (< fr.) s.f. Ornamentație în relief pe țesături, executată manual sau mecanic, cu

fire de diferite grosimi și uneori diferit colorate: p. ext. ornamentație fină.

BRODEZĂ (< fr.) s.f. Femele care lucrează broderii.

BRODI (< sl.) vb. IV (Pop și fam.) 1. Tranz. A o scoate bine la capăt; a o nimeri. 2. A pune la cale, a aranja o treabă. un plan etc. 2. Refl. A se găsi din întâmplare, a se nimeri.

BRODINA, com. în jud. Suceava, pe râul Suceava; 3 885 loc. (1991), Cherestea (Falcău). Păstrăvărie.

BRODSKI, Iosif Aleksandrovici (n. 1940), poet, eseist, și dramaturg rus. Stabilizat în S.U.A. (1972). Creație poetică nonconformistă, în descendența lui O. Mandelstam și B. Pasternak. Lirică intimistă marcată de un fior mistic și pesimist-tragic („Elegie pentru John Donne”, „Cîntec fără muzică”). Premiul Nobel (1987).

BROGLIE [brōji sau brogi] **Louis Victor Pierre Raymond, duce de** (1892—1987), fizician francez. Prof. univ. la Paris. Contribuții la teoria nucleului atomic și studiul propagării undelor; a pus bazele mecanicii undulatorii, emițind concepția dualității undă-corpusul (1924). Premiul Nobel (1929). M. de onoare al Acad. Române (1957).

BROJĂ (< scr.) s.f. Plantă biennială din familia cruciferelor, cultivată pentru rădăcinile sale îngroșate, cărnoase, care sînt comestibile (*Brassica napus* var. *napobrassica*).

BROKER (cuv. engl.) [brōcōr] s.m. Agent de bursă care negociază scrisorile de schimb, practică scontarea efectelor, cumpără și vinde acțiuni; echivalent cu *misit*, *mijlocitor*.

BROM (fr. < [i]; [s] gr. *bromos* „miros urtic”) s.n. Element chimic (Br; nr. at. 35, m. at. 79,909, p.t.— 7,3°C, p.f. 58,78°C), nemetal din familia halogenilor, lichid brun-roșiat care dezvoltă vapori grei, sufocați, cu miros neplăcut; are acțiune caustică asupra pielii, producînd arsuri grave; vaporii de b. atacă ochii și mucoasele; sub formă de săruri (bromuri) este folosit în medicină. În fotografie etc. A fost descoperit de chimistul francez. A.J. Balard în 1826.

BROMAȚI (< fr. [i]) s.m. Săruri ale acidului bromic.

Louis Broglie

BROMFIELD, Louis (1896—1956), romancier american. S-a inspirat din viața Indiei sub guvernarea britanică („Vin ploile”).

BROMHIDRIC (< fr.) adj. Acid ~ = gaz incolor (HBr; p.t. —88°C; —67°C); rezultă din combinarea bromului cu hidrogenul; întrebuințat la obținerea bromurilor și a unor compuși organici.

BROMHIDROZĂ (< engl.; [s] gr. *bromos* „miros urit” + *hydor* „sudoare”) s.f. Transpirație abundentă și urit mirositoare.

BROMIC (< fr.) adj. Acid ~ = acid oxigenat al bromului (HBrO₃), lichid incolor cu proprietăți puternic oxidante.

BROMISM (< fr.) s.n. Intoxicație profesională cu brom sau cu săruri de brom.

BROMO, vulcan activ în ins. Java (Indonezia), în culmea Tengger. Alt.: 2 581 m. Cunoscut pentru activitatea sa frecventă (37 erupții în sec. nostru).

BROMOFORM (< fr. [i]) s.n. Substanță pe bază de brom, analogă cloroformului, avind rol antispastic și de calmare a tusei.

BROMURARE (< brom, după fr.) s.f. Reacție chimică de adăpție sau de substituție prin care se introduce unul sau mai mulți atomi de brom în molecula unui compus organic, în scopul obținerii de compuși organici cu brom.

BROMURI (< fr.) s.f. Săruri ale acidului bromhidric. □ Bromură de potasiu = sare de potasiu al acidului bromhidric (KBr), cristalizată, incoloră, solubilă în apă, întrebuințată drept calmant în medicină. Bromură de argint = sare de argint al acidului bromhidric (AgBr), cristalizată albă-gălbui, solubilă în amoniac, întrebuințată la obținerea emulsiilor gelatinoase pentru plăcile, filmele și hirtilele fotografice.

BRÖNDAL, Viggo (1887—1942), lingvist danez. Specialist în lingvistică generală („Cercetări de lingvistică generală”). Unul dintre întemeietorii Cercului Lingvistic de la Copenhaga.

BRONHIC, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la bronhiile, care țin de bronhii.

BRONHIE (< lat. *bronchia*) s.f. Continuare a traheii, prin care aerul ajunge la cei doi plămâni (b. principală). La nivelul lobilor pulmonari, b. principală se divide în b. secundare.

BONHIOLĂ (< fr.) s.f. Subdiviziune a bronhiilor secundare, care pătrund în profunzimea țesutului pulmonar.

BRONHOFONIE (< fr.; [s] gr. *broghia* „bronhi” + *phōnē* „voce”) s.f. Rezonanță exagerată a vocii bolnavului la auscultarea plămânilor în cazuri de pneumonie, scleroză pulmonară etc.

BRONHOGRAFIIE (< fr.; [s] gr. *broghia* „bronhi” + *graphē* „descriere”) s.f. Radiografie a bronhiilor după introducerea în căile respiratorii a unei substanțe radioopace.

BRONHOPNEUMONIE (< fr.) s.f. Boală pulmonară datorată inflamării bronhiilor mici, a bronhiolilor și a lobulilor pulmonari care depind de acestea.

BRONHOREE (< fr.; [s] gr. *broghia* „bronhi” + *rheō* „a curge”) s.f. Secreție bronșică exagerată, cu expectorație abundentă, înfîlțită în bronșita cronică.

BRONHOSCOPIE (< fr.; [s] gr. *broghia* „bronhi” + *skopeō* „a privi”) s.n. Aparat, prevăzută cu un dispozitiv de iluminare, cu ajutorul căruia se efectuează bronhoscopiile.

BRONHOSCOPIE (< fr.) s.f. Metodă de examinare vizuală a bronhiilor sub anestezie locală, pe cale bucală sau intraraheală (prin traheotomie), cu ajutorul bronhoscopului.

BRONHOSPASM (< fr.) s.n. Con tracție spasmodică a bronhiilor.

BRONHOTOMIE (< fr.; [s] gr. *broghia* „bronhi” + *tomē* „tăietură”) s.f. Intervenție chirurgicală care constă în secționarea unei bronhii.

BRONK, Detlev W. (1897—1975), fiziolog american. Cercetări privind fiziologia organelor de simț, sistemului nervos și circulația singelui.

BRONSECTAZIE (< fr.; [s] fr. *bronche* „bronhie” + gr. *ektasis* „dilatatie”) s.f. Dilatarea

bronhiilor de calibru mic și mediu, ca urmare a afectării bronhiilor, plămînilui sau pleurei.

BRONȘITĂ (< fr.) s.f. Afectiune a căilor respiratorii, constind din inflamația acută sau cronică a mucoasei bronhiilor. De o mare frecvență, b. poate fi provocată „de răceală, de iritarea prin agenți fizici sau chimici, precum și de localizarea bronșică a unor maladii infecțioase (gripă, rujeolă etc.). Forme particulare: b. astmatiformă, b. capilară etc.

BRONTĚ [brnti] 1. **Charlotte B.** (1816—1855), scriitoare engleză. Capodopera sa, romanul „Jane Eyre”, e o împletire originală de romantism exaltat și lucidă observație realistă. 2. **Emily Jane B.** (1818—1848), scriitoare engleză. Sora Charlottei B. În romanul „La răscruce de vinturi” evocă o tragică poveste de dragoste.

BRONTOFOBIE (< fr. [i]; [s] gr. *bronte* „tunet” + *phobia* „teamă”) s.f. Teamă patologică de trăsnete.

BRONTOZĂUR (< fr. [i]; [s] gr. *bronte* „tunet” + *saurā* „șopirlă”) s.m. Reptilă mezozică din ordinul dinozaurienilor, cu corpul mare (25—30 m), greu (3,5 t), capul foarte mic, coada foarte lungă și membrele anterioare mai scurte decît cele posterioare. Fosilă caracteristică pentru Jurasicul superior și Cretacicul inferior din America de Nord. (*Brontosaurus*)

BRONZ (< fr. [i]) s.n. Aliaj al cuprului cu unul sau mai multe elemente (staniu, aluminiu, plumb, beriliu, crom etc), cu proprietăți superioare celor ale cuprului, rezistent la coroziune și cu variate utilizări în tehnică. ■ P. ext. Obiect de artă făcut din bronz V. și Epoca bronzului.

BRONZĂ (< fr.) vb. Tranz. și refl. A (se) pîrli, a (se) înnegri (de soare, de vînt).

Emily Brontë

Bronzino: „Eleonora de Toledo și fiul său”

BRONZARE (< bronză) s.f. 1. Procedeu de acoperire a unui obiect cu un strat subțire de bronz pentru a-l proteja contra coroziunii sau a-i da un aspect plăcut. ■ Operație de acoperire a unei tipărituri proaspăt executate cu un strat de bronz, pentru a da literelor aspectul metalic și lucios al bronzului sau aurului. 2. Reflex metalic realizat pe suprafața pieilor tăbăcite, prin vopsire cu anumiți coloranți bazici.

BRONZĂTĂ (< bronză) s.f. (ZOOT.) Rasă de curci cu dezvoltare corporală mare (8—10 kg curcile și 15—20 kg curcanii) și producție bună de ouă (60—80 pe an).

BRONZINO (Agnolo di Cosimo, zis IL ~) (1503—1572), pictor manierist italian. Autor de portrete („Cosimo di Medici”, „Eleonora de Toledo și fiul său”). A scris poezii petrarhiste și burlești.

BRONZIT (< fr. [i]) s.n. Varietate feromagneziană de piroxen, rombic, cu 5—15% oxid de fier, avind culoarea verzie-gălbui-brună, cu luciu sticlos.

BROOK [bruc]. **Peter** (n. 1925), regizor englez. Celebru prin montarea pieselor lui Shakespeare. A pus cu succes în scenă piese din dramaturgia contemporană („Marat—Sadé” de Peter Weiss), spectacole-colaj cu un pronunțat caracter politic („J.S.”), spectacole de operă („Evgheni Oneghin”); filme („Moderato cantabile”).

BROOKS RANGE [brux reindʒ], culme muntoasă în N Pen. Alaska (S.U.A.) între M. Ciukotsk și granița cu Canada. Lungime: c. 1000 km. Alt. max.: 3 048 m (vf. Mt. Michelson). Alcătuită din roci paleozoice și șisturi cristaline ridicate în cadrul fazei laramice. Formează câmpina de ape între fl. Yukon și râurile bazinului Arctic. Include grupurile muntoase De Long, Baird, Endicott etc. Zapezi veșnice.

BROSCĂRIȚĂ (< broască) s.f. Plantă erbacee acvatică, cu tulpina lungă de 30—120 cm, cu frunze lung pețiolate și flori albe-verzui, hermafrodite; limba-apel, notătoare (*Potamogeton natans*).

BROSCĂRIȚĂ (< broască) s.f. Plantă erbacee acvatică, cu flori verzui și fructe care se desface la maturitate în trei valve; iarba șarpelui (C.), (*Triglochin palustris*).

BROSCAȘTI, com. în jud. Botoșani, pe Jijia; 3 515 loc. (1991).

BROSCOȘI (< broască) s.m. Masculul broaștei.

BROȘARE (< fr.) s.f. 1. Operație de coasere și de lipire a coperșilor unei cărți, reviste etc. 2. Executare de ornamente pe o țesătură, prin introducerea în rost a unui fir special de bătătură în timpul țeserii. 3. Operație de prelucrare prin așchiere cu o broșă (2) a suprafeței unei piese.

BROȘĂ (< fr.) s.f. 1. Bijuterie pe care femeile o poartă prinsă cu un ac la rochie, șal etc. 2. Sculă așchietoare (tronconică sau prismatică), cu numeroși dinți așezați după înălțime crescătoare, care lucrează prin trageră, împingere sau rotire; este utilizată la prelucrarea suprafețelor interioare sau exterioare ale pieselor metalice.

BROȘUIRE (după germ.) s.f. Operație de înnuier și spălare a pieilor pentru mânuși găsite și uscate, efectuată în vederea obținerii unei colorări uniforme.

BROȘTENI 1. Com. în jud. Mehedinți; 3 061 loc. (1991). Cula (1815). 2. Com. în jud. Suceava, pe Bistrița; 7 906 loc. (1991). Microhidrocentrală. Produse textile (țesături din bumbac) și lactate; panificație. Ape minerale carbogazoase. Biserică de lemn (sec. 18). 3. Com. în jud. Vrancea, pe Milcov; 1 975 loc. (1991).

BROȘURĂ (< fr.) s.f. Publicație de maximum, 80 de pagini, de obicei broșată.

BROTAC (lat. **brotachus*) s.m. Brotăcel.

BROTĂCEL (< brotac) s.m. Broască (1) mică, de culoare verde, cu pernițe viscoase la virfurile degetelor; broască verde, brotac, buratic, răcanel (*Hyla arborea*).

BROTE, Eugen (1850—1912, n. Rășinari, jud.

Sibiu), agronom, publicist și om politic român. Vicepreședinte al Partidului Național Român din Transilvania (1890—1912). Rol important în stabilirea activismului ca tactică politică: unul dintre inițiatorii și conducătorii acțiunii memorandiste din 1892—1894. Preocupări privind istoria românilor din monarhia austro-ungară („Chestiunea română în Transilvania și Ungaria”).

BROUWER [brɔwɛr] **Adriaen** (1605/1606—1638), pictor flamand. Scene din viața țăranilor, pline de vervă, de o mare expresivitate și putere de tipizare („Fumători”, „Curtea circului”, „Jucătorii de cărți”).

BROWN [braun], **Herbert Charles** (n. 1912), chimist american. Prof. la Universitatea Purdue (Indiana). Contribuții la dezvoltarea chimiei compuşilor cu bor și fosfor și la aplicarea acestora în sintezele organice („Hydroboration”). Premiul Nobel (1979) împreună cu G. Wittig.

BROWN [braun], **John** (1800—1859), luptător american pentru abolirea sclaviei în S.U.A. A atacat arsenalul Harper's Ferry pentru a pregăti o răscoală; eșuând, a fost prins și spânzurat.

BROWN [braun], **Michael Stuart** (n. 1941), genetician american. Lucrări privind transportul lichidelor și reglarea metabolismului colesterinic în organismul omului și animalelor. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1985) împreună cu J.L. Goldstein.

BROWN [braun], **Robert** (1773—1858), botanist scoțian. A descoperit mișcarea dezordonată a particulelor foarte mici, suspendate într-un fluid (mișcare browniană). A cercetat structura ovulului, morfologia florilor la conifere.

BROWNIANĂ (< fr., engl.; {s} Brown) [brauniană] adj. Mișcare b. = agitație permanentă și dezordonată a particulelor microscopice aflate în suspensie într-un fluid, datorită ciocnirilor cu moleculele acestuia; a fost descoperită de botanistul R. Brown (1827).

BROWNING [brɔniŋ] localit. în S.U.A. (Montana), în apropierea graniței cu Canada; 1,2 mil loc. (1980). Aici, la 23—24 ian. 1916, s-a înregistrat cea mai mare variație diurnă de temp. (55,5°C), de la 6,7°C la —48,8°C, datorită unei burște inversiuni termice la poalele M-șilor Stincoși.

BROWNING [brɔniŋ], **John Moses** (1855—1926), constructor de arme de foc american. A inventat pistolul care-l poartă numele, patentat în Belgia în 1896, aflat și în dotarea armatei române.

BROWNING [brɔniŋ], **Robert** (1812—1889), poet englez. Poeme și drame în versuri, uneori ermetice, caracterizate prin forță pasională, intensitate emoției lirice și profunzimea

Adriaen Brouwer: „Fumători”

introspecției („Dramatis personae”, „Inelul și cartea”).

BROWN-SÉQUARD [brun-secuar], **Charles Edouard** (1817—1894), medic și fiziolog francez. Unul dintre fondatorii endocrinologiei și inițiatorii organo- și opoterapiei. A preparat și aplicat primul extract glandular (extract testicular).

BROWNSVILLE [brɔnsvil], oraș în S.U.A. (Texas), port pe stg. lui Rio Grande, la granița cu Mexicul; 299,8 mil loc. (1984, împreună cu Harlinger și San Benito). Șantier naval. Ind. chimică și alim. (citrice, legume, preluc. bumbacului). Centru turistic.

BROZ TITO, Iosip v. Tito, Iosip Broz. BRUCAN, Silviu (n. 1916, București), politolog și diplomat român. Lucrări de analiză socială privind relațiile internaționale și lumea comunistă contemporană. („Dialectica politicii internaționale”, „Era post-Brejev”, „Pluralism și conflict social”).

BRUCĂR, Iosif (1888—1960, n. Bosanci, jud. Suceava), filozof român. A considerat drept condiție ontologică a existenței lucrurilor ideea de „corelat” („Probleme noi în filozofie”). A sugerat ideea unei „filozofii a filozofiei” ca disciplină independentă („Discurs asupra conceptului de filozofie a filozofiei”).

BRUCE [brus], dinastie regală scoțiană (1306—1371), de origine normandă. Întemeiată

Anton Bruckner

de **Robert B.**, rege al Scoției (1306—1329); privat de dreptul său de succesiune la tron, de către cuceritorul Scoției, Eduard I. Prizonier, a evadat și s-a proclamat rege. A luptat cu Eduard II, învingându-l la Bannockburn (21 iun. 1314), luându-l prizonier împreună cu întreaga curte. **BRUCLEOZĂ** (< fr. {i}) s.f. Boală infecto-contagioasă a animalelor, transmisibilă la om prin alimentele provenite de la animalele bolnave de b. Este provocată de unul dintre cele trei tipuri ale bacteriei *Bruella* (*abortus, melitensis* și *suis*).

BRUCH [bruh], **Max** (1838—1920), compozitor și dirijor german. Creația sa (oratorii, piese instrumentale, „Concertul pentru vioară în sol minor”) se caracterizează prin melodică accesibilă și prin lirism.

BRUCINĂ (< fr. {i}) s.f. Alcaloid foarte toxic, extras din *nuca vomica*, cu proprietăți și utilizări asemănătoare cu ale stricninei.

BRÜCKE, Die ~ („Podul”), asociație de artiști, fondată la Dresda în 1905. Echivalentul *fovismului* francez. Principali reprezentanți: E.L. Kirchner, E. Heckel, E. Nolde, M. Pechstein. Și-a încetat activitatea în 1913.

BRUCKNER, Anton (1824—1896), compozitor și organist austriac. Simfonii, cantate, mise, cvartete, cvintet pentru coarde, remarcabile prin monumentalitate și măiestrie contrapunctică. Alături de Brahms, unul dintre marii simfonisti de după Beethoven. Teme caracterizate prin melodicitate de tip schubertian, cu

Pieter Bruegel cel Bătrîn: „Nunta țărănească” (fragment)

frecvente inflexiuni populare (în scherzouri și părțile lente). Scilul său armonicos este apropiat de cel al lui Wagner.

BRUCKNER, Ion Emil (1912—1980, n. București), medic român. Acad. (1974), prof. univ. la București. Studii privind imunitatea și bolile singelui.

BRUCKNER, Theodor Tagger, zis Ferdinand (1891—1958), dramaturg austriac. Unul dintre animatorii teatrului de avangardă după primul război mondial („Criminalii”).

BRUJINĂ (< scr.) s.f. (Reg.) 1. Bac (1). 2. Taxă plătită pentru trecerea pe bac!

BRUEGHEL (BRUEGEL, BREUGHEL) [brɔɦɔl], familie de pictori flamanzi. 1. **Peter B. cel Bătrîn** (numit și **B. al Țăranilor**) (c. 1525—1569). Autor de peisaje panoramice și de scene de gen, în care a evocat viața țărănească sau teme din folclorul național („Proverbele”, „Anocimpurile”, „Nunta țărănească”, „Orașul țăranesc”, „Parabola orbilor”), tratate cu vervă și lirism. 2. **Pieter B. cel Tânăr** (numit și **B. al Infernului**) (c. 1564—1638). Fiul lui B. (1). Viziuni infernale, scene cu incendii; copii după lucrările tatălui său („Uciderea pruncilor”, în Muzeul de Artă Națională al României). 3. **Jan B.** (numit și **B. de Catifea**) (1568—1625). Fiul lui B. (1). Peisaje de mici dimensiuni, dar mai ales naturi moarte, fructe și buchete de flori.

BRUEVICI, Nikolai Grigorievici (1896—1987), inginer rus. Cercetător în domeniul teoriei mecanismelor și organelor de mașini, autor al unor metode de analiză a mecanismelor și al unei teorii asupra preciziei acestora.

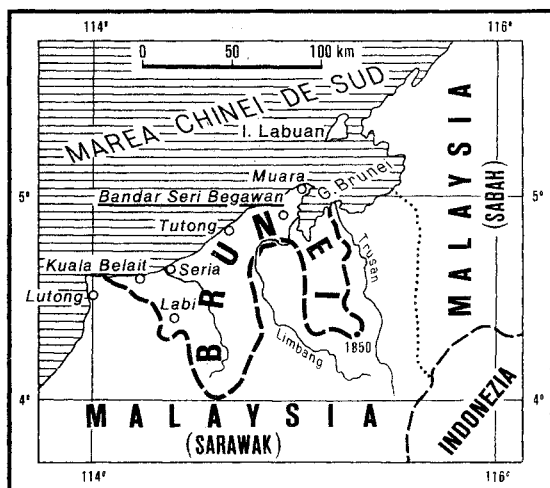
BRUFUȚU vb. IV tranz. 1. (Reg.) A pune cu mistria tencială pe un zid. 2. Fig. A arunca cuiva cuvinte aspre; a repezi; a brusca, a brufuțui.

BRUFUȚULU vb. IV tranz. A brufuțui (2). **BRUGGE** [brɔgɛ] (valon **BRUGES** [brɔj]), oraș în NV Belgiei, port pe canalul Gand-Ostende; 220 mil loc. (1987, cu suburbii). Constr. navale, echipament electronic, produse alim., dantele, încălț. Monumente: biserica Notre Dame, halele (sec. 13—15), primăria (sec. 14—15), Palatul de Justiție (sec. 18). Muzeu. Menționat în sec. 7.

BRUGMANN, Karl (1849—1919), lingvist și filolog german. Specialist în gramatica comparată a limbilor indo-europene; unul dintre întemeietorii Școlii neogramatice.

BRUIA (< fr.) s.n. Perturbație electromagnetică voltă a recepției undelor radioelectrice de o anumită frecvență.

BRUION (fr.) s.n. Clonă, concept. **BRUIU**, com. în jud. Sibiu; 996 loc. (1991). Cetate sătească cu biserică (sec. 13).

BRUKENTHAL, Samuel (1721—1803, n. Norcich, jud. Sibiu), om politic sas din Transilvania, guvernator (1777—1787). A inițiat un șir de măsuri care vizau reformarea administrației, fiscalității, jurisdicției, precum și viața economică și culturală din Transilvania. În timpul cîrmuirii sale a avut loc marea răcoasă condusă de Horea, Cloșca și Crișan. Colecționar de artă. Palatul lui din Sibiu (1778—1795), azi Muzeul B. (inaugurat în 1817, cel mai vechi din România), adăpostește colecția sa de artă.

BRUM (< germ.) s.n. Zgomot de fond produs la ieșirea amplificatoarelor de audiofrecvență, datorat alimentării lor de la rețeaua de curent electric alternativ.

BRUMA (< brumă) vb. 1. Intranz. A cădea brumă (1). 2. Tranz. A acoperi cu brumă (1). **BRUMAR** (< brumă, 2 fr.) s.m. 1. Numele popular al lunii noiembrie, lună dînd cădea bruma. 2. A doua lună (22 oct.—21 nov.) a calendarului republican francez, folosit între 1793 și 1806.

BRUMARU, Emil (n. 1939, Bahmutca, Basarabia), poet român. Poezie a spațiului domestic, unde, în manieră neoclasică, imaginarul coexistă

într-un mod original cu realul („Versuri”, „Detectiv Arthur”).

BRUMĂ (< lat. bruma) s.f. 1. Fenomen meteorologic constînd din depunerea pe suprafața solului a unor cristale fine de gheață. Se produce în nopțile senine și reci din anotimpurile de tranziție, prin sublimarea vaporilor de apă din aer, pe obiectele a căror temperatură scade sub 0°C, ca urmare a răcirilor radiative nocturne. 2. Strat fin, alburiu, care acoperă unele fructe (sau plante). 3. Fig. Cantitate mică de...

BRUMĂREL (< brumar) s.m. Numele popular al lunii octombrie; brumarul mic; p. ext. sfîrșitul lunii septembrie, luna octombrie și începutul lunii noiembrie.

BRUMĂRELE (< brumă) s.f. Plante erbacee ornamentale din genul *Phlox*, răspîndite în general în America de Nord, cu frunze întregi, flori purpurii, roz, albe sau liliacii, dispuse în panicul, și cu fructe capsule.

BRUMĂRESCU, Dumitru (1872—1937, n. Vălenii de Munte), pionier al aviației românești. A construit în 1909 un avion-elicopter amfibiu, încercat la București în 1911.

BRUMĂRIȚĂ (< brumă) s.f. Gen de pasări sedentare mici, din ordinul passeriformelor, asemănătoare cu vrabia, dar cu cioc mai subțire (*Prunella*). În România se cunosc două specii: *b. de stîncă* (*P. collaris*) ce trăiește în Carpați și *C. de pădure* (*P. modularis*) răspîndită în pădurile de conifere.

BRUMĂRIU, -IE (< brumă) adj. 1. De culoarea brumei (1); alb-cenușiu. 2. *Prune brumării* = varietate de prune acoperite cu o pulbere fină, alburiu. 3. *Oi brumării* = varietate a oilor de rasă caracul și țurcană, cu lîna pigmentată alb cu negru. ■ (Despre pielicele) Provenit de la această varietate.

BRUMEL, Valeri (n. 1941), atlet rus. A deținut mulți ani recordul mondial la săritura în înălțime cu performanța de 2,28 m. Campion olimpic (Tokio, 1964).

BRUN, -Ă (< fr.) adj., subst. 1. Adj., s.n. Cafeniul-închis. 2. Adj., s.m. și f. (Persoană) cu părul negru, cu ten negricios; (om) brunet, oacheș, smead, negricios. 3. S.f. *Brună de Maramureș* = rasă autohtonă de taurine, formată (începînd din 1881) prin încrucișarea de absorbție a animalelor din rasa de munte (mocăniță) cu tauri schwyz; este de culoare brună cu nuanțe de brun-argintiu pînă la brun-închis, crescută pentru producție mixtă (lapte-carne).

BRUNAJ (după fr.) s.n. Strat protector de oxizi, cu care se acoperă unele piese de oțel sau de cupru prin brunare.

BRUNARE (< brun) s.f. Operație de acoperire pe cale chimică a unei piese de oțel sau de cupru cu un strat protector de oxizi de culoare brună (pînă la negru).

BRUNDAGE [brãndidz], Avery (1887—1975), inginer și sportiv amator din S.U.A. Președintele Comitetului Internațional Olimpic (1952—1972; din 1972, președinte de onoare pe viață).

BRUNEA-FOX, F. (1898—1977, n. Roman), ziarist român. Reportaje-anchetă cu alură de cronică socială, investigînd cele mai variate medii și categorii umane (prostituție, leproze, ghetoul, mahalaua). Traduceri.

BRUNEI DARUSSALAM, stat în SE Asiei, în N. ins. Kalimantan; 5 765 km²; 249 mii loc. (1989). Limba oficială: malaeza. Cap.: Bandar Seri Begawan. Orașe pr.: Kuala Belait, Seria. Relief colinar și muntos (alt. max: 1 850 m, vf. Pagon Priok) cu frecvente mlaștini în zona litorală. Climă ecuatorială cu precipitații bogate (2 500—5 000 mm/an). Pădurea cu esențe prețioase ocupă 44,2% din supr. țării. Terenurile arabile și culturile arborescente ocupă doar 1,2%. Culturile de bază sînt: orezul, maniocul, legumele, cocotierii. Creșterea animalelor: porcine, bubaline, bovine. Baza economiei o constituie expl. petrolului (1,25 mil. t, 1986) și a gazelor naturale. Alte activități ind.: expl. lemnului, valorificarea produselor agricole. C.f. 19,3 km; căi rutiere: 1,3 mii km. Moneda: 1 dollar Brunei = 100 sen (cca 1/2). Exportă petrol (cca 1/2), gaze naturale (cca 2/5), produse petroliere ș.a. și importă mașini, utilaje și mijloace de transport (aproape 1/2), produse alim., bunuri de larg consum ș.a. — *Istoric*. Prima atestare a Regatului B. datează din sec. 9; în sec. 14 este subordonat statului indonezian Madjapahit; la începutul sec. 15 adoptă islamismul. În 1888 devine protectorat britanic, obține în 1971 autonomia internă și își proclamă la 1 Ian. 1984 deplina independență de stat. Veniturile asigurate de petrol fac din sultanul B. unul dintre cei mai bogați oameni din lume (în 1990, averea era evaluată la 25 miliarde de dolari). B. este monarhie constituțională. Activitatea legislativă și executivă este exercitată de sultan și de Consiliul de Miniștri.

BRUNEL [brunel] 1. Sir Marc Isambard B. (1769—1849), inginer și inventator francez. Stabilît în Anglia (1799). A inventat mașini și utilaje pentru ind. lemnului și ușoară (îmbrăcăminte, încălțăminte). Constructor al primului tunel sub fl. Tamisa. 2. Isambard Kingdom B. (1806—1859), inginer britanic. Fiul lui B. (1). A proiectat (1845) primul vapor cu abur cu elice transatlantic. Constructor de poduri suspendate peste Tamisa și docuri.

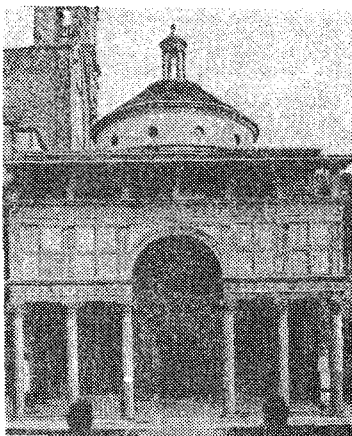
BRUNELLESCHI (BRUNELLESKO), Filippo (1377—1446), arhitect și sculptor italian. În arhitectură, îmbină tendința renascentistă de măsură și echilibru cu cea gotică de elasticitate și elansare (cupola bisericii Santa Maria del Fiore, biserica San Lorenzo, capela Pazzi, palatul Pitti, toate la Florența). Sculpturi în care manifestă observație realistă a anatomiei și simț al dramatismului („Sacrificiul lui Isaac”, panou la concursul pentru poarta Bapstisteriului din Florența). Studii despre perspectivă.

BRUNET, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. Brun (2). **BRUNETIERE** [brunetier], Ferdinand (1849—1906), critic și istoric literar francez. Adept al pozitivismului. A aplicat dogmatic darvinismul la evoluția genurilor literare („Studii critice asupra istoriei literaturii franceze”, „Evoluția genurilor în istoria literaturii”).

BRÜNING, Heinrich (1885—1970), om politic german. Lider al Partidului Catolic de Centru; cancelar al Reichului (1930—1932). Între 1934 și 1952 a trăit în S.U.A.

BRUNO, Giordano (1548—1600), filozof renascentist italian. Întemnițat de Inchiziție în 1592, a fost ars pe rug la Roma, ca eretic. Sub influența neoplatonismului italian, ep preconiză să nu se folosească decît rațiunea pentru a cunoaște lumea. În dialogurile sale („Despre cauză, principii și unitate”, „Despre infinit, univers și lumi”), a expus o filozofie panteistă

Filippo Brunelleschi: „Capela Pazzi” (Florența)

Giordano Bruno

Brutus

(natura este „Dumnezeu în lucruri”). Dezvoltind concepția heliocentrică a lui Copernic, a susținut existența unui Univers infinit cu o infinitate de lumi.

BRUNOT [brũŋ], **Ferdinand** (1860—1938), lingvist francez. Specialist în istoria limbii franceze și în lingvistica generală („Gîndirea și limba”, „Istoria limbii franceze de la origini pînă la 1900”).

BRUNSWICG [brũsvic], **Léon** (1869—1944), filozof francez. Prof. univ. la Sorbona. A examinat progresul conștiinței în lumina istoriei științei și filozofiei („Etapale filozofiei matematice”, „Progresul conștiinței în filozofia occidentală”, „Idealismul contemporan”). M. de onoare al Acad. Române (1935).

BRUNSWICK, Karl Wilhelm Ferdinand, duce de (1735—1806), feldmareșal prusac. Comandantul armatelor primei coaliții antifranceze: înfrînt la Valmy (1792) și apoi la Auerstădt (1806), unde a fost rănit mortal.

BRUSC, -Ă (< fr.) adj., adv. 1. Adj. Neașteptat, subit. 2. Adv. Fără veste, pe neașteptate.

BRUSCA (< fr.) vb. I tranz. A trata cu violență, brutal, aspru; a reperi. ■ A grăbi, a forța (o hotărîre, un proces etc.).

BRUSILOV, Aleksei Alekseevici (1853—1926), general rus. A condus marea ofensivă a armatelor ruse din vara anului 1916, realizînd străpungerea frontului austro-german la Luțk (Ofensiva lui B.). În 1920 a intrat în Armata Roșie.

BRUST (< germ.) s.n. Front vertical care separă un inel de tunel în curs de excavare de inelul alăturat, neexcavat.

BRUSTURE (BRUSTUR) (cuv. autohton) s.m. Nume dat speciilor de plante din genul *Lappa*, din familia compozitelor, cu frunze mari și late, cu flori purpurii sau violete dispuse în inflorescențe sferice, peoase; lipan.

BRUSTURI, com. în jud. Bihor; 5 193 loc. (1991). Expl. de lignit.

BRUSTURI-DRĂGĂNEȘTI, com. în jud. Neamț; 5 527 loc. (1991).

BRUSTUROASA, com. în jud. Bacău, pe Trotuș; 3 722 loc. (1991).

BRŪT, -Ă (< fr.) adj. 1. (Despre materiale, obiecte etc.) Care nu a fost încă transformat în produs finit. 2. (Despre greutatea mărfurilor) Din care nu s-a scăzut daraua. ■ (Despre totalul unui venit, al unui produs etc.) Care n-au fost diminuate cu cheltuielile, impozitele sau alte scăzăminte aferente.

BRŪTĂL, -Ă (< fr.) adj. Nedelicat, dur, violent (în purtări); grosolan, necioplit.

BRUTALISM (< fr.) s.n. Curent al arhitecturii moderne apărut în Marea Britanie în 1954, derivat din stilul arhitecturii lui Le Corbusier. Aparținînd funcționalismului, susține eliminarea oricăror artificii în favoarea materialelor nude. Reprezentanți: firma Stirling & Gwonn (Anglia), Vittoria Vigarò (Italia), Paul Rudolph (S.U.A.), Mookawa Tange (Japonia) ș.a.

BRUTALITATE (< fr.) s.f. Fire sau purtare brută; vorbă sau faptă de om brutal; grosolanie, violență.

BRUTALIZĂ (< fr.) vb. I tranz. A trata cu brutalitate; a maltrata (pe cineva), a molesta.

BRUTĂR (< brut, inv., „pline neagră”) s.m. Bărbat care prepară (și vinde) piine.

BRŪTĂ (< fr.) s.f. Om brutal.

BRŪTĂRIE (< brutar) s.f. Loc unde se prepară sau se vinde piine.

BRŪTO (< it., germ.) adv. În total, fără a se scădea daraua, cheltuielile, impozitele etc.

BRUTUS, Marcus Iunius (85—42 î. Hr.), om politic roman. Unul dintre conducătorii partidului senatorial republican, participant la conjurația care l-a asasinat pe Cezar. După înfrîngerea armatelor senatoriale la *Philippi*, s-a sinucis.

BRUXELLES [brũsel] (flam. **BRUSSEL**), cap. Belgiei, situată în centrul țării, pe un canal navigabil; 2,4 mil. loc. (1987), cu suburbiile Anderlecht, Ixelles, Molenbeek-St. Jean, Saint-Gilles, Schaerbeek, Uccle și Forest). Mare port fluvio-maritim. Nod de comunicații. Aeroport internațional (Zaventhem). Al doilea centru ind. al țării; mecanică de precizie, autoturisme, aparataj electrotehnic, constr. de mașini și utilaje, locomotive, conf., țesături, dantele, marochinării, produse chimice (coloranți, medicamente, cauciuc) și alim. Centru comercial și financiar. Universitate (1834). Academie de științe, litere și arte (1772). Monumente: catedrala Sainte Gudule (sec. 13), Porte de Hal (sec. 14), primăria (sec. 15), Palatul Regal (sec. 18). Muzeu. Parcul Expoziției Mondiale (1958). Menționat documentar pentru prima oară în sec. 11. Centru al Revoluției belgiene (1830), după

vicioria căreia a devenit capitală a Regatului belgian. Ocupat de trupele germane (1914—1918 și 1940—1944). Sediul NATO și al Comunității Economice Europene. Locul mai multor congrese și conferințe internaționale. **Tratatul de la B.**, pact militar și economic, încheiat în 1948, între Belgia, Franța, Luxemburg, Marea Britanie și Olanda (cunoscut sub denumirea de Uniunea Occidentală); stă la baza creării, prin acordurile de la Paris din 1954, cu participarea R.F.G. și Italiei, a Uniunii Europene Occidentale.

BRYNER [brãina], **Yul** (1915—1985), actor american de film. Roluri principale în „Cel șapte magnifici”, „Taras Bulbă”, „Bătălia de pe Neretva”.

B.T.A. (*Bălgarska Telefrafna Agenția*), agenția de presă a Bulgariei. Funcționează din 1944, cu sediul la Sofia.

BUBALINE (< fr.; {s} lat. *bulbalus*, „bivol”) s.f. pl. Specie de bovine înrudită cu taurinele, cu capul mare, coarne în formă de semilună, gîtul subțire și pielea groasă, acoperită cu păr negru. Sin. *bivoli*.

BUBASTIS, oraș în Egiptul antic, situat la E de Delta Nilului, una din capitalele imperiului în timpul *hicsosilor* și locul de origine al faraonilor dinastiei a XXII-a. Aici era divinizată zeița cu cap de pisică, Bastet (gr. *Bubastis*), care dă și numele orașului.

BUBA (< ucr.) s.f. 1. Denumire populară a inflamațiilor purulente de la nivelul pielii. □ Expr. *S-a spart buba* = s-a dat totul pe față. □ Compuse: (pop.) *bubă neagră* = antrax; *bubedulci* = bubulețe dese, de natură infecțioasă, care se ivesc în special în jurul gurii, pe cap etc.; impetigo; *buba-minzulul* = gurmă. ■ (Pop.) Rană. 2. Fig. Punct slab, parte delicată a unei probleme; defect, defecțiune.

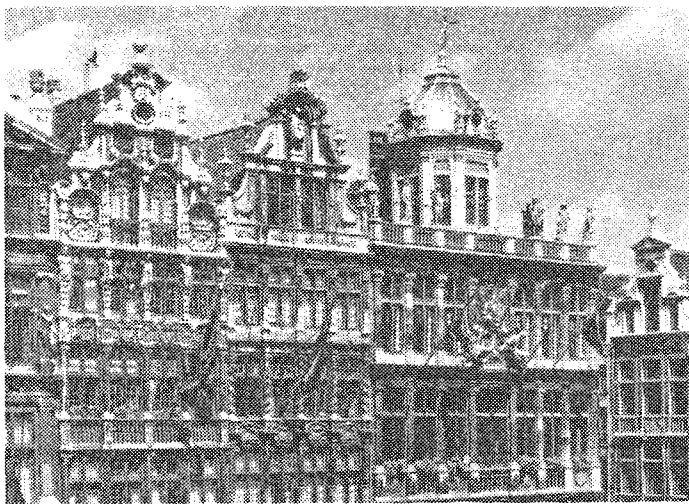
BUBER, Martin (1878—1965), filozof și teolog israelian, originar din Austria. Prof. univ. la Ierusalim. Pornind de la dialogul biblic dintre om și Dumnezeu, a promovat ideea dialogului dintre „Eu” și „Tu” ca o condiție a existenței și cunoașterii („Eu și Tu”, „Dialog”, „Culesul”). A militat pentru apropierea dintre evreii și arabii din Palestina, dintre evreii și creștinii.

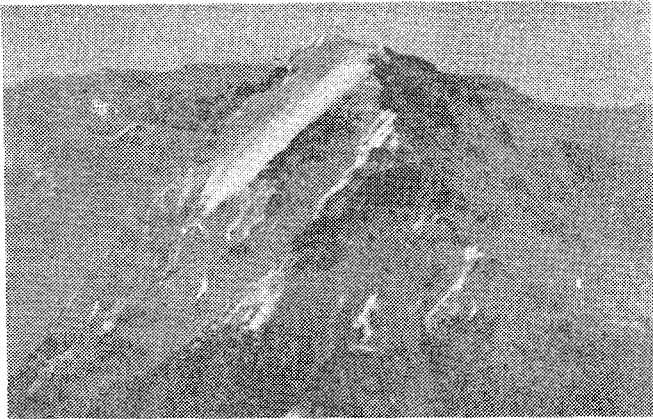
BUBERIC (< bg.) s.m. Plantă erbacee perenă din familia scrofulariaceelor, înaltă de 40—125 cm, cu rizom noduros, frunze dințate și flori verzui-măslinii sau brune (*Scrophularia nodosa*).

BUBOI (< bubă) s.n. Furuncul, abces.

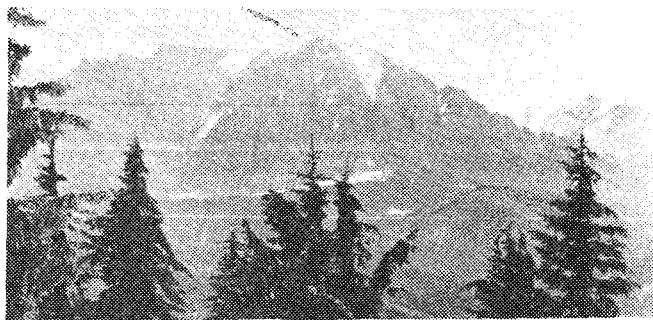
BUBŌN (< fr.) s.n. Inflația supurativă a ganglionilor din regiunile inghinală și axilară.

Bruxelles. Trei case din sec. 17 situate în Grand-Place

Vf. Omu

Colții Morarului și vf. Bucșoiu

întîlnită în boli ca scarlatina, ciuma, în boli venerice etc.

BUBOȘ, -OASĂ (< bubă) adj. Cu bube. ■ (Despre plante, fructe) Plin de umflături, de noduri.

BUBKA, Serghei (n. 1963), atlet ucrainean. Multiplu campion mondial (1983, 1987), european (1986, 1988) și olimpic (1988) la săritura cu prăjină. Primul atlet din lume care a sărit peste 6 m (recordul lui mondial: 6,12 m, 1991).

BUBUI (onomat.) vb. IV intranz. (Despre tunet; p. ext. despre arme de foc sau alte surse de zgomote) A produce un zgomot infundat și puternic (repetat la intervale scurte).

BUBUIT (< bubui) s.n. Zgomot puternic și infundat produs de tunet, arme de foc, explozii etc.

BUBURUȚĂ s.f. Insectă mică din ordinul coleopterelor, cu corpul emisferic, cu aripile roșii, pătează cu șapte puncte negre (*Coccinella septempunctata*); papurugă.

BUCAL, -Ă (< fr.) adj. Referitor la gură. □ Loc. Pe cale bucală = (despre medicamente) pe gură.

BUCARAMANGA, oraș în NE Columbiei, în Cordillera Oriental, la 925 m alt.; 595 mii loc. (1985, cu suburbiile). Centru comercial pentru cafea, cacao, tutun și bumbac. Metalurgie. Produse alim.; țesături de bumbac. Universitate. Întemeiat în 1623.

BUCATĂ (lat. **buccata*) s.f. I. 1. Parte tăiată sau ruptă dintr-un corp solid; fragment, frîntură. 2. Parte dintr-un întreg considerată ca o unitate. *Bucată de pînză*. □ Expr. *Om dintr-o bucată* = om de caracter, integru. ■ Porțiune, de dimensiuni și de forme determinate, dintr-un produs fabricat. *Bucată de zahăr*. ■ Unitate de

numărare; exemplar. □ Expr. *Cu bucată* = cu amănuntul. ■ (Determinat prin „de drum” etc.) Distanță. ■ (Determinat prin „de timp”, „de vreme” etc.) Interval. 3. Operă literară sau muzicală (de proporții reduse). II. (La pl., în forma bucate) 1. (Feluri de) mâncare.

BUCĂ (lat. *bucca*) s.f. 1. Fiecare dintre cele două părți carnoase ale feței omului (sau ale botului animalelor) de la timplă în jos. 2. Feșă.

BUCĂLAIE (< bucă + laie) s.f. (ZOOT.) Varietate de oi a rasei țigale, cu lîna albă și părul de pe bot și de pe extremitățile membrilor castaniu-închis.

BUCĂLAT, -Ă adj. Cu obrazul durduliu. **BUCĂȚĂR** (< bucată) s.m. Bărbat care are ca meserie (ocupatie) gătitul bucatelor.

BUCĂȚĂREASĂ (< bucatăr) s.f. Femele care gătește bucate.

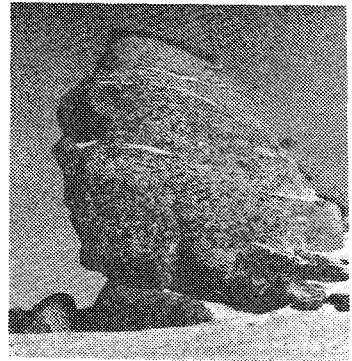
BUCĂȚĂRIE (< bucatăr) s.f. 1. Loc. camera și ansamblul de mijloace folosite pentru a găti bucate. 2. Fel caracteristic de a găti mâncare. 3. Fig. (Fam.) Totalitatea lucrărilor mărunte necesare pentru efectuarea unei lucrări mai mari.

BUCĂȚEL (< bucătea) s.m. Plantă erbacee din familia gramineelor, cu frunzele inferioare răscute în formă de sul și flori roșietice sau violacee, dispuse în panicul (*Agrostis canina*).

BUCINĂTOR (< fr.) s.m. 1. Mușchi al obrazului. 2. Ramură a nervului maxilar inferior.

BUCEA (lat. *buccella* „guriță”) s.f. (TEHN.) Manșon de metal care se montează între două piese asamblate rigid, pentru a ușura dezmembrarea lor, sau între două piese în mișcare relativă, pentru a le proteja; bucășă. 2. Scobitură făcută într-o piesă de lemn, în care intră capul piesei cu care se îmbină.

BUCECEA, com. în jud. Botoșani; 5 094 loc.

Sfînxul

(1991). Fabrică de zahăr. Stație de c.f. Conacul Miclescu (sec. 18).

BUCEGI, masiv muntos în extremitatea estică a Carpaților Meridionali, între Valea Prahovei la E, pe care o domină printr-un abrupt de peste 1 000 m, și Valea Dimboviței la V. Are aspect de podiș înalt, de c. 2 000 m. Evidente urme ale glaciațiunii cuaternare (Valea Gaura, Valea Cerbului) și frecvente fenomene periglaciare („Sfînxul”, nișe nivale, rîuri de pietre, grohotișuri, stîncile sub formă de ciuperci — „Babele” etc.) Alt. max.: 2 505 m (vf. Omu). Obiective turistice: Peștera Ialomitei, Cheile Tătarului, Zănoagei și Orzei, „Sfînxul”, „Babele”; cabane, hoteluri. Pe B. urcă linii de teleferic din Sinaia și din Bușteni. Stație meteorologică de ordinul I (vf. Omu); pirtii de bob și de schi.

BUCENTAUR (< fr.) s.m. Ființă fabuloasă, jumătate om, jumătate taur.

BUCER sau **BUTZER, Martin** (Kuhhorn) (1491—1551), reformator protestant german. Discipol al lui Luther. A susținut unitatea doctrinală între grupările religioase ale Reformei („De Regno Christi”).

BUCEȘ, com. în jud. Hunedoara; 2 907 loc. (1991). Expl. de min. auroargentifere (Stănjia). **BUCEVȘCHI, Epaminonda** (1843—1891, n. Iacobeni, jud. Suceava), pictor român. Influențat de academism, a pictat tablouri idilice („Colindătorii”, „Doina”) și mai ales fresce pentru numeroase biserici.

BUCH [buh] **Leopold von** (1774—1853), geolog german. A elaborat teoria ridicării lanțurilor de munți și a deplasării correlative a mărilor.

BUCHANAN [bâtʃənən], oraș-port în V Liberiei la SE de Monrovia; 30 mii loc. (1980). Uzină de preparare a min. de fier. Port de export (fier, lemn, cauciuc). Vechiul nume: Grand-Bassa.

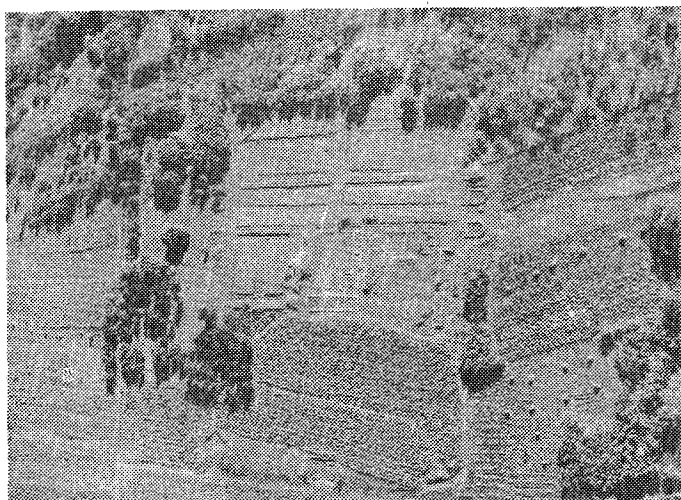
BUCHANAN [bâtʃənən], **James** (n. 1919), economist american. Lucrări în domeniul politicii financiare și în alte ramuri ale științelor economice. Premiul Nobel (1986).

BUCHE (< sl.) s.f. A doua literă din alfabetul chirilic; p. ext. literă: alfabet; cunoștințe elementare de scris și citit. □ Expr. *A nu ști buche* = a nu ști nimic.

BUCHENWALD [bÿhənvalt], lagăr hitlerist de concentrare și exterminare (1937—1945), la N de Weimar (Germania). Aici au fost uciși peste 50 000 de antifasciști, prizonieri de război și a.

BUCHER (< buche) s.m. 1. (Inv.) Persoană care învață buchile; începător la învățătura. 2. Persoană care învață pe dinafară, în mod mecanic; tociLAR.

BUCHET (< fr.) s.n. 1. Mănunchi de flori aranjate și legate împreună. 2. Grup de arbori din aceeași specie situați în cuprinsul unui arboret din alte specii. 3. Aromă specifică a vinurilor de calitate superioară.

Buciumi. Castrul roman (aerofotogramă)

BUCHIN, com. în jud. Caraș-Severin; 2 266 loc. (1991). Expl. de lignit.

BUCHISI (< buche) vb. IV 1. Tranz., intranz. și refl. A face un lucru cu trudă și migală (fără spor); (în special) a citi cu greutate. 2. Tranz. Fig. A bate (pe cineva) cu pumnii, a da ghionturi.

BUCHNER [bühnar], **Eduard** (1860—1917), chimist german. Prof. univ. la Berlin și Breslau. A izolat primele enzime (zimază și lactază, 1897). Cercetări în domeniul chimiei fermentațiilor. Premiul Nobel (1907).

BÜCHNER [bühnar], **Georg** (1813—1837), dramaturg și publicist german. Drame romantice, cu caracter revoluționar, care anunță teatrul naturalist („Moartea lui Danton”, „Woyzeck”).

BUCIARDĂ (< fr., rus.) s.f. (CONSTR.) Unealtă manuală sau mecanică, cu una sau două fețe de izbire, nezestrate cu dinți sau cu muchii ascuțite, folosită la prelucrarea prin lovire a fețelor vizibile ale pietrelor, cărora le imprimă adânciturii sau șanțuri.

BUCINIȘU, com. în jud. Olt; 2 412 loc. (1991).

BUCIUM (lat. *bucinum*) s.n. Vechi instrument muzical popular de suflat, în forma unui tub cilindric, lung, făcut din coajă de tei sau din lemn și folosit pentru chemări și semnale. ■ Sunet emis cu acest instrument.

BUCIUM, com. în jud. Alba; 2 105 loc. (1991). Expl. de min. auroargentifere, cunoscute din epoca romană (sec. 2—3), pirită cuprifera și min. complexe. Important centru de coajocărit (cojoace și pieptare frumos ornamentate); bogat port popular. Pe terit. com. se află Detunatele. Turism.

BUCIUMA (< *bucium*) vb. I tranz. și intranz. A suna din bucium.

BUCIUMAȘ (< *bucium*) s.m. Persoană care buciumă.

BUCIUMENI I. Com. în jud. Dimbovița. pe Ialomița; 5 117 loc. (1991). Centru pomicol. 2. Com. în jud. Galați; 2 501 loc. (1991).

BUCIUMI, com. în jud. Sălaj; 2 983 loc. (1991). Așezare civilă și castru roman de piatră (sec. 2—3).

BUCIUMUL, periodic „politic, literar, comercial”. A apărut la Paris, apoi la București, în anii 1862—1864. Stil jurnalistic modern, marcat de personalitatea dinamică și polemică a directorului, C. Boliac.

BUCK [bac], **Pearl** (1892—1973), scriitoare americană. Romanele sale evocă aspecte patetice

gram, repetabilă în execuție pînă la îndeplinirea condiției cerute.

BUCLEU (< fr. [il]) s.n. Material textil cu aspect buclat.

BUCLUC (< tc.) s.n. Încurcătură (2), belea.

BUCLUCAȘ, -Ă (< bucluc) adj., s.m. și f. (Persoană) care face buclucuri sau care caută ceartă cu orice preț.

BUCOAVNA (< sl.) s.f. (Inv.) Abecedar (cu caractere chirilice); p. ext. carte tipărită cu caractere chirilice.

BUCOLIC, -Ă (< fr., lat.) adj. s.f. 1. Adj. Referitor la viața rustică idealizată; pastoral, idilic, dîmpnesc (2). 2. S.f. Poezie dialogată, care cîntă plăcerile vieții pastorale și campestre. Creată de scriitorii clasici Teocrit și Vergiliu, cultivată cu predilecție de literatura Renașterii.

BUCOSNIȚA, com. în jud. Caraș-Severin, pe Timiș; 3 411 loc. (1991).

BUCOV, com. în jud. Prahova; 9 544 loc. (1991). Expl. de argile. Cărămidă și piglă. Vestigii arheologice la Rotari și Tioca atestînd locuirea aici începînd din epoca neolitică. În ev. med. a fost oraș, reședință de judec.

BUCOV, Emilian (1909—1984, n. Chilia-Nouă, Basarabia), scriitor român. Versuri militante („Scara fără trepte”), pe subiecte civice sau romantice, dedicate melegurilor natale („Te văd Moldovă!”), poeme, romane („Magistrala”), literatură pentru copii, traduceri.

BUCOVĂȚ, com. în jud. Dolj, pe Jiu; 4 235 loc. (1991). Piel., încălț., și ind. mat. de constr. Biserică (1572, cu fresce din 1574).

BUCOVINA, prov. istorică românească, parte integrantă a Moldovei, situată în NE Carpaților Orientali, locuită în antic. de getodaci. Denumirea **B.** provine de la apelativul slavon care înseamnă „pădure de fagi”. Între sec. 10 și 14, s-au dezvoltat numeroase așezări românești. A aparținut Moldovei pînă în 1775, cînd a fost anexată de Austria prin actul de la Palamuta, pe Nistru, și inclusă în 1791, acestuia prin Tratatul de Pace de la Șîștov. În urma Revoluției de la 1848, guvernul de la Viena a acordat **B.** autonomie internă și titlul de ducat. La 14/27 oct. 1918 s-a format Adunarea Constituantă care a adoptat moțiunea pentru „Unirea **B.** cu celelalte țări românești într-un stat național independent”. La 15/28 nov. 1918, Congresul Național din **B.**, întrunit la Cernăuți, a votat în majoritate „unirea necondiționată și pentru veșnic a **B.** în vechile ei hotare pînă la Ceremuș, Colaciu și Nistru cu Regatul Român”. La 10 sept. 1919, Tratatul de Pace de la Saint-Germain-en-Laye a recunoscut această unire. În urma notelor ultimative din 26—27

din viața socială a Chinei din primele decenii ale sec. 20 („Vînt de răsărit, vînt de apus”, „Ogarul”, „Casa de lut”). Premiul Nobel (1938).

BUCKINGHAM [bʌkɪŋgəm], **George VILLIERS, duce de** (1592—1628), om politic englez. Inspirator al politicii absolutiste a regilor **Jacob I** și **Carol I Stuart**.

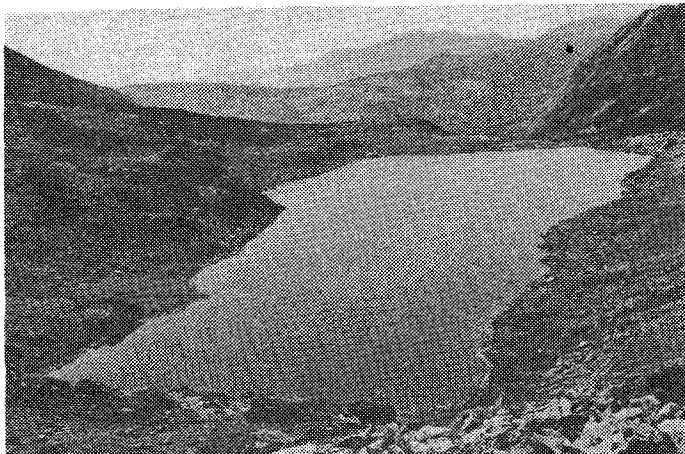
BUCKINGHAM PALACE [bʌkɪŋgəm pælis], reședința londoneză a suveranilor britanici. Numele provine de la clădirea construită în sec. 18 pentru ducele de Buckingham, cumpărată în 1761 de regele **George III** pentru soția sa, Regina Victoria i-a dat actuala folosință.

BUCLA (< fr.) vb. I Tranz. și refl. A (-și) încreși părul în bucle; a (se) cirionța, a (se) onduia.

BUCLAJ (< bucla) s.m. Totalitatea buclurilor de pe suprafața unei pielicele de miel.

BUCLĂ (< fr.) s.f. 1. Șuvița de păr răsucită în spirală; cirionț., zulf. 2. Porțiune foarte curbată, oncol., închisă, a unui fir, a unei conducte, a unui drum, a unui riu etc. 3. (INFORM.) Secvență a instrucțiunilor unui pro-

Lacul Bucura

iun. 1940 ale guvernului sovietic, nordul **B.** împreună cu ținutul Herțel și cu Basarabia, au fost ocupate de U.R.S.S. După intrarea României în al doilea război mondial (iun. 1941), **B.** a fost eliberată și reintegrată în hotarele firești ale României, pînă în 1944, cînd a fost din nou ocupată de trupele sovietice și anexată U.R.S.S. V. și Ucraina.

BUCOVINEAN, -Ă (< *Bucovina*) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. Persoană din Bucovina sau originară de acolo. 2. Adj. Care aparține Bucovinei, privitor la Bucovina sau la bucovinieni.

BUCOVINEANĂ (< *bucovinean*) s.f. Femeie din Bucovina.

BUCRANIU (*[s]* gr. *bous* „bou” și *kranium* „craniu”), s.n. Craniu de bou folosit ca element decorativ în arhitectură. Însoțit de benzi decorative, i se adaugă, uneori, girlande și flori. Apărut în Franța în epocile care au încercat să imite cât mai fidel antichitatea.

BUCȘAN, -Ă s.f. Varietate a rasei de bovine sură de stepă, dar mai robustă, de culoare mai închisă și de talie mai mică.

BUCȘANI 1. Com. în jud. Dimbovița; 7 026 loc. (1991). Expl. de petrol. 2. Com. în jud. Giurgiu, pe Neajlov; 4 322 loc. (1991).

BUCȘA s.f. Bucșea (1).

BUCȘĂU s.m. Arbust ornamental din familia leguminoaselor, înalt pînă la 2 m, cu fructe simple și cu flori mari, galbene, dispuse în raceme terminale, cu miros plăcut (*Spatium junceum*).

BUCU, com. în jud. Ialomița, pe Ialomița; 4 661 loc. (1991). Stație de c.f.

BUCUR, Ionel (1930—1976, n. sat Podul Rizii, jud. Dimbovița), matematician român. Prof. univ. la București. Contribuții în domeniul topologiei și geometriei algebrice, al teoriei numerelor și categoriilor, precum și al algebrei omologice.

BUCUR, Marin (n. 1929, Podul Rizii, jud. Dimbovița), istoric literar român. Monografii („Ov. Densusianu”, „C.A. Rosetti”), editări de documente, restituirii eminesciene și caragieliene: versuri („La apa Vavilonului”). Editor al „Caietelor Eminescu”.

BUCURĂ (cuv. autohton) vb. I. 1. Refl. și tranz. A (se) umple de bucurie (1). 2. A (se) desfășta. 2. Refl. A dispune de..., a poseda, a avea parte de... Spectacolului s-a bucurat de un mare succes. 3. Refl. (Peior.). A rîni la ceva.

BUCURĂ, cel mai întins lac alpin din România, situat într-un circ glaciar complex din masivul Retezat (sub vf. Bucur), la 2 041 m alt.; 10,9 ha; ad. max.: 15,7 m. Turism. Este cuprins în Parcul Național Retezat.

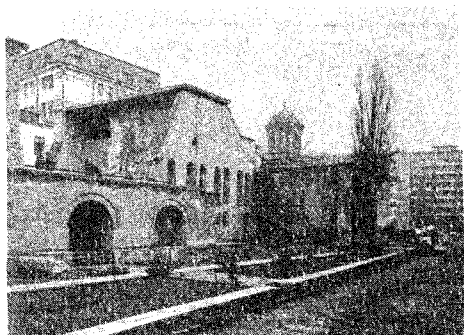
BUCUREȘCI, com. în jud. Hunedoara; 2 201 loc. (1991). În satul Curechiu, expl. de min. auroargentifere. Biserica de lemn (sec. 18).

BUCUREȘTI, cap. României, municipiu în S. țării, în Cîmpia Română, pe Dimbovița și afl. Său Colentina, la 70—90 m alt., la intersecția paralelei de 44°25'50" lat. N cu meridianul de 26°06'50" long. E; 2 107 177 loc. (1991); împreună cu Sectorul Agricol Ilfov 2 375 679 loc. și o densitate de 1 277 loc./km². Municipiul propriu-zis se întinde pe 226 km² și este împărțit în șase sectoare ad-itive urbane. Sectorul Agricol Ilfov, care este subordonat municipiului, are 1 594 km², 268 502 loc. (1991) și cuprinde un oraș (Buftea) și 38 com. Cel mai important centru politic, economic, științific și cultural al țării. Ind. puternică (c. 13% din producția ind. a țării) cu o mare diversitate de ramuri. Mari termo-centrale (București-Sud, București-Vest Militari ș.a.), laminare, întreprinderi constructoare de mașini: utilaj greu, linii de ciment, turboagregate, motoare cu combustie internă, utilaj siderurgic, petrolieri și chimic, mașini-unelte și agregate, mașini și utilaje agricole, locomotive și vagoane, avioane și elicoptere, autobuze, troleibuz și tramvaie. Se dețesează subramurile electrotehnică (cabluri, ascensoare, bunuri casnice ș.a.), electronică (calculatoare și mașini de calcul, cinescoape, elemente pentru automatizări, aparate de radio și tv ș.a.) și mecanică fină și optică (aparatură

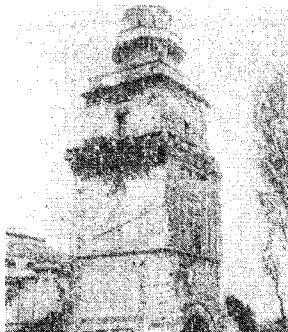
medicală, ace de tricotate, microscopae, aparate de măsură și control, utilaj de precizie etc.); întreprinderi chimice (mase plastice, vopsele și coloranți, anvelope și articole din cauciuc, produse farmaceutice și cosmetice ș.a.); întreprinderi de materiale de construcții (prefabricate de beton, prelucr. marmurei, articole de porțelan și faianță ș.a.); întreprinderi de prelucrare a lemnului (mobilă, placaje și furnire, instrumente muzicale, chibrituri). Numeroase întreprinderi de piel., marochinerie, blănărie și încălț., poligrafice, textile (filaturi și țesături de bumbac, lână, mătase, in și cîneapă, lută și pîslă ș.a.) și alim. (morărit și panificație, conserve din carne și legume, produse lactate, uleiuri vegetale, produse zaharose, alcool, bere, țigărete ș.a.). Pr. nod feroviar (nouă magistrală și o c.f. de centură de 74 km) și rutier (șapte magistrale, numeroase autogări) al țării; aeroporturile „Băneasa” (inaugurat în 1920 pentru traficul intern) și „București—Otopeni” (inaugurat 1970, pentru traficul internațional). Metrou cu 3 linii magistrale, construite între 1974 și 1989, însumind c. 60 km lungime. În **B.** își au sediul Parlamentul, Guvernul, Președinția, marea majoritate a partidelor politice, numeroase instituții cultural-științifice printre care: Academia Română (fondată în 1866), peste 60 de institute de cercetări științifice, studii și proiectări, mari biblioteci (a Academiei, fondată în 1867, c. 7,5 mil. vol., Biblioteca Națională, fondată în 1955, c. 7 mil. vol.; Biblioteca Universitară, fondată în 1896, c. 2 mil. vol., încercată în 22—23 decembrie 1989), învățămîntul superior este reprezentat prin Universitatea **B.** (înființată în 1864), Universitatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila”, institutele Politehnic, de Construcții, de Arhitectură „Ion Mincu”, Agronomic „N. Băcescu” și academiile de Studii Economice, de Muzică, de Teatru și Film, de Artă, de Educație Fizică (în total cu 56 de facultăți), precum și prin numeroase colegii tehnice, economice, de administrație și secretariat, informatică și asistență socială etc. În **B.** există numeroase instituții muzicale: Opera Română, Filarmonica „G. Enescu”, Orchestra Națională a Radioteleviziunii și teatre („Național”, „Comedie”, „Mie”, „Lucia Sturdza-Bulandra”, „C.I. Nottara”, „Odeon”, de Revistă „C. Tanase” ș.a.). Monumente de arhitectură: bisericile Curtea Veche, Mihai Vodă (sec. 16), a Patriarhiei, Doamnei, Sf. George Nou (sec. 17), Colțea, Kretzulescu și Stavropoleos (sec. 18), mănăstirile Radu Vodă (sec. 17) și Antim (sec. 18), palatele Ghica-Tel. Șușu, Stirbey, Regal, Justiției, Poștelor (azi Muzeul Național de Istorie), C.E.C., Cantacuzino (azi Muzeul Muzicii Românești), Victoria (sediul Guvernului); casa Melik, Hanul lui Manuc, clădirea Școlii Centrale de Fete, Universitatea, Ateneul Român, Recordatul Universității, Academia Militară, numeroase statui, busturi, fîntîni etc. Muzeu: Național de Istorie, de Artă al României, Satului, de Istorie Naturală „Gr. Antipa”, Militar Central, Colecțiilor de Artă, Geologiei, Țărânelui Român, Tehnic „Ing. D. Leonida”, Sticlei și Porțelanului etc. În **B.** există mari complexe și baze sportive (Stadionul Național „Steaua”, „Dinamo”, „Giulești”, „Palatul Sporturilor și Culturii”), parcuri („Tineretului”, 200 ha, „Herăstrău”, 187 ha, „Cizmigiu”, 13 ha — cea mai veche grădina publică, inaugurată în 1860, „Parcul Carol”, 36 ha) și Grădina Botanică (10,5 ha), Grădina Zoologică Băneasa ș.a. În **B.** se află numeroase edituri de stat și particulare, studiourile centrale de radio și televiziune și altele independente, apar o mare diversitate de ziare și reviste. În anii de după cel de-al doilea război mondial, **B.** a cunoscut un proces intens de modernizare și sistematizare într-o concepție urbanistică cvasiunitară, monotonă, construindu-se mari și uniforme ansambluri de locuințe (Titan-Balta Albă, Drumul Taberei, Berceni-Giurgiuului, Rahova-Șos. Alexandrii, Militari, Pantelimon, Colentina, Florească ș.a.), dar și unele clădiri monumentale: Casa Presii Libere (1952—1957), Sala Palatului (1960), Pavilionul Expoziției (1964), Studioul de televi-

ziune (1969), Institutul Politehnic (1972), Teatrul Național (1974), Hotelul „Intercontinental” (1971) ș.a. În cadrul așa-zisului program de sistematizare a centrului istoric al orașului a fost demolată c. 1/3 din suprafața zonei centrale a municipiului, o dată cu aceasta dispărînd numeroase monumente istorice și de arhitectură. În urma cutremurelor din 1940, 1977, 1986 și 1990, în **B.** au fost distruse și avariate un mare număr de locuințe, edificii administrative, monumente istorice, școli, spitale ș.a., înregistrîndu-se totodată numeroase pierderi de vieți omenești. Menționat pentru prima oară într-un hrisov dat la 20 sept. 1459, de către Vlad Țepeș, orașul **B.** are însă o existență mult mai veche. Pe terit. actual al orașului s-au descoperit urme de așezări din neolitic, epoca bronzului și a fierului, iar din sec. XIV existența unei așezări feudale. Grație așezării sale favorabile din punct de vedere comercial, orașul s-a dezvoltat și s-a extins, începînd încă de la mijlocul sec. 16 (din vremea domniei lui Mircea Ciobanul) și continuînd în sec. 17 (în vremea domniilor lui Matei Basarab, Șerban Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu), devenind pr. centru economic, politic și cultural al țării. Capitală permanentă a Țării Românești din 1659, **B.** a fost principalul centru al Revoluției de la 1821, precum și al Revoluției de la 1848 din Țara Românească. După înfaptuirea Unirii Principatelor de la 24 ian. 1859, **B.** a devenit capitala statului român (1862) și a cunoscut în a doua jumătate a sec. 19 o puternică dezvoltare. Ocupat de germani și de aliații lor la 23 nov./6 dec. 1916, în timpul primului război mondial, orașul a fost eliberat în nov. 1918, devenind, după Unire, capitala statului național unitar român. În perioada interbelică, în **B.** s-au înființat și și-au desfășurat activitatea numeroase instituții publice, administrative, economice și culturale. Orașul a avut mult de suferit de pe urma bombardamentelor anglo-americane din primăvara și vara anului 1944, și a bombardamentelor germane din aug. 1944, care au avariat numeroase clădiri (Teatrul Național ș.a.) și au făcut numeroase victime. La 23 aug. 1944, în **B.** a avut loc o lovitură de stat, soldată cu întoarcerea armelor împotriva Germaniei. La 8 nov. 1945, de ziua regelui, a fost reprimată, de autoritățile comuniste, marea manifestație pro-monarhistă inițiată de organizațiile de tineret ale PNL și PNT. În cadrul Revoluției Române din dec. 1989 la **B.** s-au desfășurat (21—22 dec.) mari manifestații populare anticomuniste și anticeaușiste, soldate cu ciocniri între demonstranți și forțele de reprimare, în urma cărora regimul dictatorial a fost răsturnat. La **B.** au fost semnate armatoarele tratate de pace: 1) la 16/28 mai 1812, tratatul prin care se punea capăt Războiului ruso-turc (1806—1812); Basarabia era anexată Rusiei; Serbia obținea autonomie internă; totodată se sancționa alipirea Gruziei de V la Rusia; 2) la 19 febr./3 mart. 1886, tratatul care punea capăt războiului dintre Serbia și Bulgaria; 3) la 28 iul./10 aug. 1913, tratatul care încheia al doilea Război Balcanic. Grecia obține S. Macedoniai și o parte din Tracia apuseană, iar Serbia aproape întreaga parte de N a Macedoniai; totodată, prin acest tratat s-a hotărît ca partea de S a Dobrogei, jud. Durostor și Caliacra, Cadriaterul pînă la linia Turk-Smil-Ekrené să intre în componența României; 4) la 4 aug. 1916, tratatul de alianță între România și Aliați (Franța, Marea Britanie, Rusia, Italia) privind intrarea României în război; 5) la 24 apr./7 mai 1918, tratatul dintre România și Puterile Centrale, încheiat în urma defecțiunii militare a Rusiei soldată cu semnarea Tratatului de la Brest-Litovsk; prin el se impuneau României condiții înfrîntoare: cedarea Dobrogei către Bulgaria, rectificări de frontieră (5 600 km²) în Carpați în favoarea Austro-Ungariei, clauze economice dezastuoase privind livrările de produse agricole, lemn, petrol ș.a. Tratatul nu a fost ratificat de Parlament și suveran și România l-a denunțat la 28 oct. 1918.

BUCURIE (< *bucura*) s.f. 1. Stare sufletească pricinuită de o vie multumire, satisfacție etc. 2.

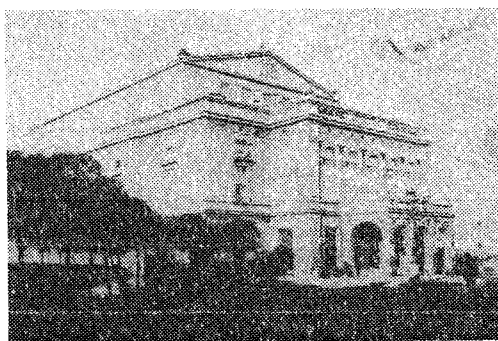
Palatul Voievodal și Curtea Veche

Turnul Colței

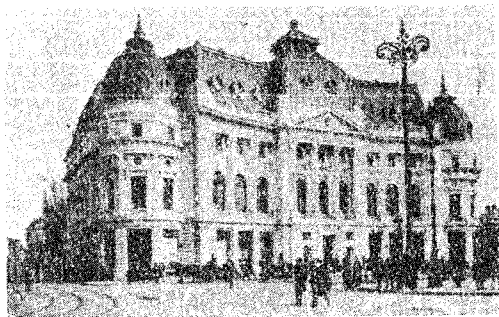
Hanul lui Manuc

Teatrul Național (1895)

Palatul Regal (în 1896)

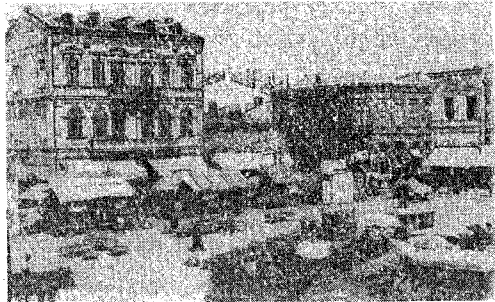

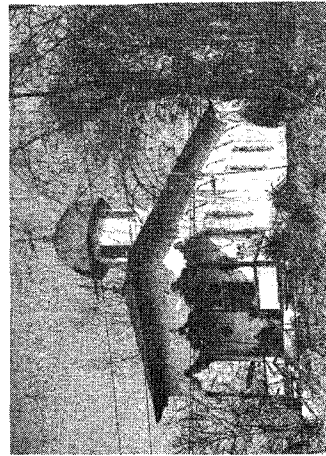
Biblioteca Centrală Universitară

Str. Lipscani (1904) la intersecția cu str. Smirdan

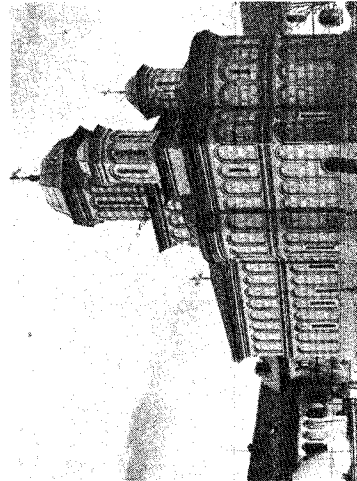

Piața Sf. Anton (1902)

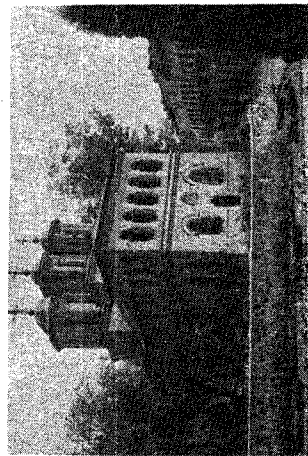

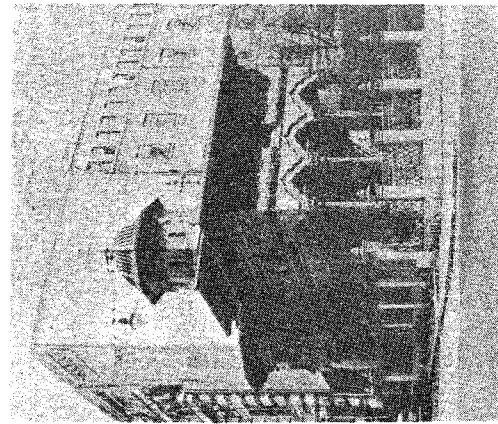
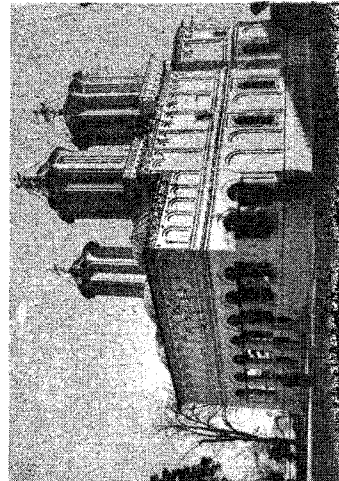
Biserica Bucur

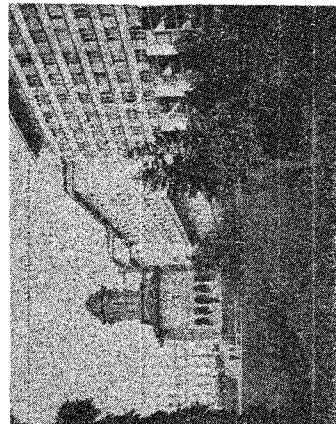
Biserica Mihai-Voda

Biserica Sf. Gheorghe-Nou
Catedrala Patriarhală

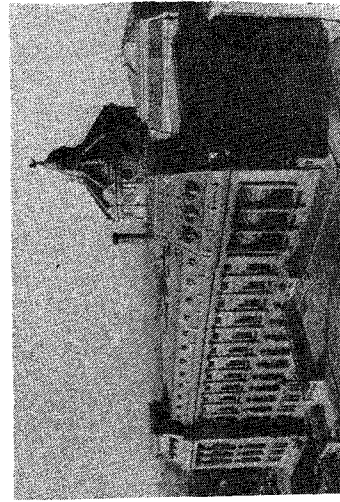
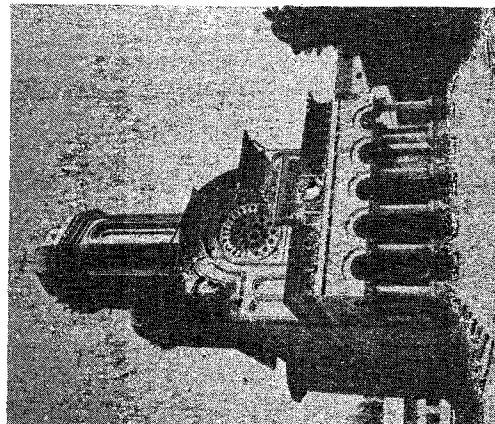

Biserica Stavropoleos

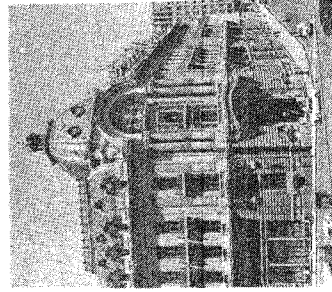

Biserica Kretzulescu

Biserica mănăstirii Antim

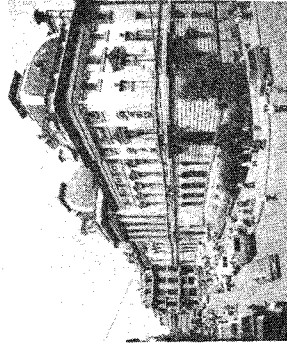
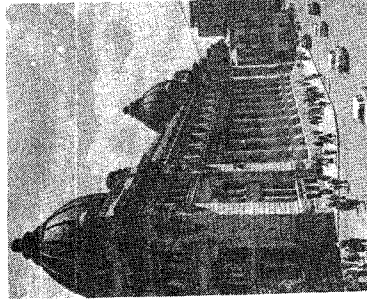

Palatul Camerei Deputaților

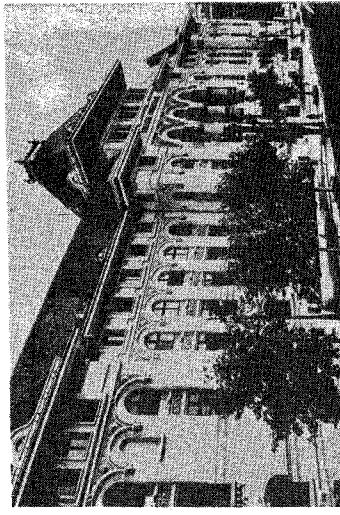

Biblioteca
Națională

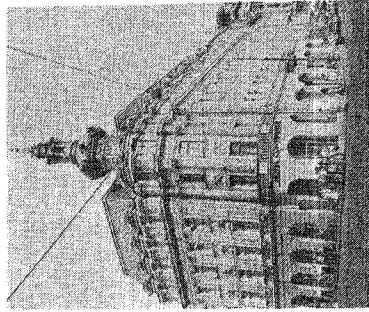
Palatul Muzeului Național de Istorie
(fost al Poștelor)

Palatul
Băncii
Naționale

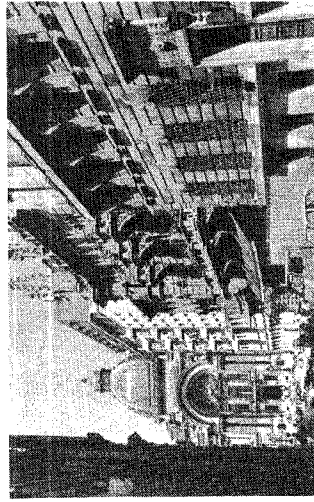

Primăria Municipiului București

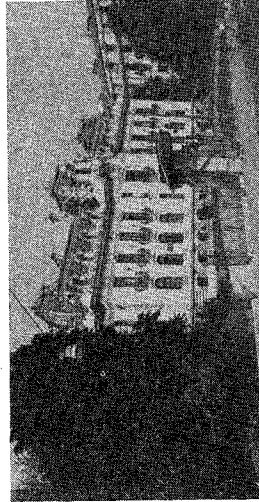

Hotelul Continental

Str. Stavropoleos și Restaurantul „Carul cu Bere”

Muzeul Muzicii Românești („George Enescu”)

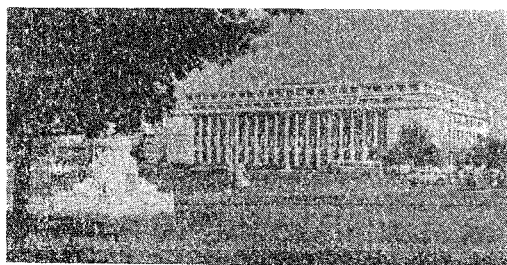
Ateneul Român

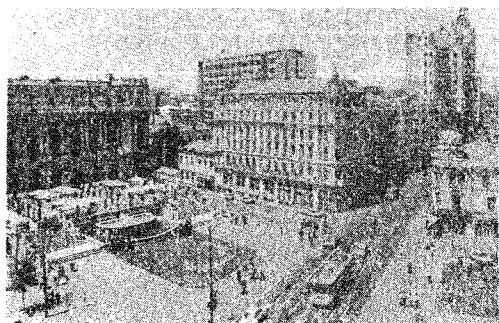
Statuia
lui
Mihai Viteazul

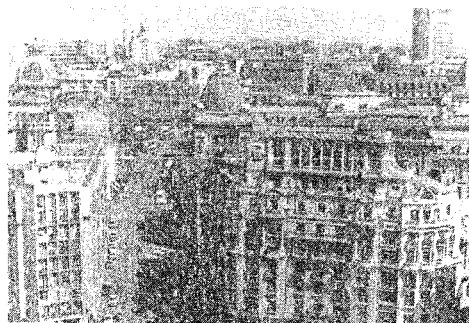
Hotel Intercontinental

Palatul Victoria. Sediul Guvernului

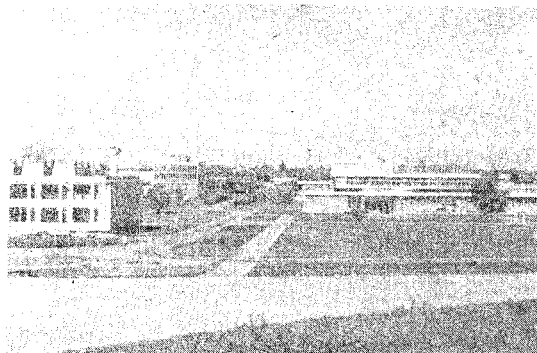
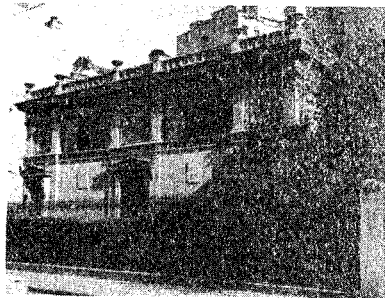

Cercul Militar și Hotel „Capitol”

Vedere dinspre Piața Senatului

Muzeul „Theodor Aman”

Institutul Politehnic

Concr. Ceea ce pricinuieste bucurie (1).

BUCUROȘ, OASĂ (< bucuria) adj., adv. 1. Care este cuprins de bucurie (1) vesel, voios. 2. Adv. Cu bucurie (1); cu multă plăcere, din toată inima.

BUCUȚA, Emanoil (1887—1946, n. Bolintin-Deal, jud. Giurgiu), scriitor și bibliolog român. M. coresp. al Acad. (1941). Lirică a universului casnic („Florile inimii”); romane poetice („Fuga lui Șefkii”; „Capra neagră”); eseuri („Pietre de vad”); lucrări etnografice („Românii dintre Vidin și Timok”).

BUCVARIU (< sl.) s.m. Manual didactic asemănător bucoavnei.

BUDA, com. în jud. Buzău, pe Rîmnic; 3 570 loc. (1991). Centru pomicol.

BUDA, lac glaciar pe versantul sudic al M-șilor Făgăraș, la 2 056 m alt.; 0,9 ha; ad. max.: 2,2 m. De aici izv. pîrului Buda, unul dintre izv. Argeșului.

BUDACU, masiv muntos cristalin în M-șii Bistriței (Carpații Orientali), situat între riurile Neagra Broșteniului (la N) și Borca (la S). Constituit din calcare cristaline. Alt. max.: 1 859 m (vf. Budacu). Păduri și pășuni alpine.

BUDACU DE JOS, com. în jud. Bistrița-Năsăud; 2 676 loc. (1991). Biserică (sec. 16). Biserică (sec. 18), în satul Monariu. Biserică (sec. 15; 18), în satul Jaina.

BUDAI-DELEANU, Ioan (1760—1820, n. sat Cigmău, jud. Hunedoara), scriitor și cărturar român. Reprezentant de seamă al Școlii Ardelene. Studii și lucrări lingvistice, unele rămase în manuscris sau realizate parțial („Temeiurile gramaticii românești”, „Teoria ortografiei românești cu litere latinești”), lexicografice („Lexicon românesc-nemesc”, „Lexicon pentru cărturari”), istorice („De originibus populorum Transylvaniae”). Opera sa reprezentativă, poemul eroic-comic „Igiandă”, construit după modelul clasic, marchează începutul literaturii române moderne. Alt poem, „Trei viteji”, neterminat, valorifică parodic motivul nebuniei universale.

BUDAPESTA (BUDAPEST [ˈbudapeʃt]), cap. Ungariei, situată pe malurile Dunării, în N țării; 2,3 mil. loc. (1990, cu suburbiile Csepel, Újpest, Rákospalota, Sashalom etc.). Este formată din Buda, Pesta și Óbuda. Concentrează 19% din populația țării și c. 50% din cea urbană. Mare nod de comunicații. Aeroport internațional (Ferihegy). Pr. centru politic, economic și cultural și cel mai puternic centru ind. al țării, realizează 40% din valoarea globală a ind. (siderurgie, metalurgie neferoasă, poligrafie, mijloace de transport auto și feroviar, aparatură electronică, mașini-unelte, aparate optice și de precizie, îngrășăminte chimice, produse farmaceutice, preluc. petrolului, coloranți, produse textile, confecții, hîrtie, alim.). Academie de științe (1840), trei universități. Teatrul Național (1873). Monumente din sec. 13—15, refăcute în sec. 19, numeroase clădiri baroce din sec. 18 (primărie, biserici). Parlamentul și Palatul Republicii (sec. 19). Muzeu (Galeria Națională). Numeroase poduri peste Dunăre. Stațiune balneară (Buda) și centru turistic însemnat (Ins. Margareta). În antic. colonie romană (Aquincum). Din 1350, reședință permanentă a regilor Ungariei; cucerită de turci în 1541, Buda a fost centrul pașalicului cu același nume. În 1686 a fost cucerită de Habsburgi, iar în 1872, unindu-se cu Pesta și Óbuda a devenit cap. Ungariei în cadrul statului dualist austro-ungar. În urma dezmembrării statului dualist austro-ungar, a izbucnirii anarhiei la B., o dată cu instaurarea Republicii Sovietice Ungare (mart. 1919) și a refuzului guvernului comunist ungar de a accepta istoricele hotărîri de la Alba Iulia, precum și a încălcării armistițiului, trupele române au ocupat orașul (3 aug.). În larma anului 1945, trupele române, luptînd alături de cele sovietice împotriva armatelor horthyste și germane, au contribuit la eliberarea B. Centrul revoluției ungare (oct.-nov. 1956), zdrobită de intervenția trupelor sovietice.

BUDD [bad], Țara ~, porțiune a coastei antarctice, la Oc. Indian, cuprinsă între 110—114° long. E. Aici se află stațiunea australiană de cercetări Wilkes.

BUDDHA (sanskrită „iluminat”) 1. (în budism) Ființă care, suprimînd toate dorințele, se ridică la cunoașterea perfectă a adevărului și se eliberează de orice acțiune în vederea atingerii scopului ultim al existenței, nirvana 2. Nume desemnînd întemeietorul tradițional al budismului, Siddhartha Gautama, înțelept al tribului Sakya (Sakya Muni), după ce a ajuns la „iluminare”. Și-a predicat doctrina la Benares și în SE Indiei.

BUDÉ [búde], Guillaume (1467—1540), umanist francez. A propagat în Franța studiile grecești și a contribuit la crearea viitorului Collège de France. Op. pr. „Despre monede”.

BUDEANU, Constantin (1886—1959, n. Buzău), inginer electrotehnician român. Acad. (1955). prof. univ. la București. Cercetări în domeniile regimului deformant, al puterii reactive, al raționalizării sistemelor de unități de măsură. Unul dintre fondatorii școlii românești de electrotehnică.

BUDEASA, com. în jud. Argeș, pe Argeși; 3 961 loc. (1991).

BUDEȘTI, oraș în jud. Călărași, situat în C. Română, la confl. Dîmboviței cu Argeșul; 10 322 loc. (1991). Balastieră. Nod hidrotehnic. Mobilit. preluc. maselor plastice și articole sportive. Fabrică de componente electronice. Produce alim. Declarat oraș în 1989.

BUDEȘTI 1, Com. în jud. Bistrița-Năsăud; 2 114 loc. (1991). 2. Com. în jud. Maramureș; 4 057 loc. (1991). Expl. de caolin. În raza ei se află una dintre cele mai reprezentative biserici de lemn maramureșene. 3. Com. în jud. Vilcea; 5 172 loc. (1991). Biserică de lemn (sec. 17).

BUDILA, com. în jud. Brașov; 3 134 loc. (1991). Biserică (sec. 18).

BUDINCA (< engl.) s.f. Preparat culinar făcut din făină, paste făinoase, ouă, ingrediente, îndulcit cu zahăr și copt la cuptor.

BUDISM (< fr.) s.n. Religie apărută în India. În sec. 6—5 î.Hr., a cărei întemeiere este atribuită lui Buddha. Doctrina b. presupune egalitatea oamenilor în fața suferinței și dreptul tuturor de a curma suferința și de a ajunge la nirvana, prin efort propriu, fără ajutorul nici unui zeu. Proclamat religie de stat în sec. 3 î.Hr., sub regele Asoka. A evoluat în trei mari direcții: hinayana sau „micul vehicul”, fidel învățăturii lui Buddha; mahayana sau „marele vehicul”; vajrayana sau „vehicul tantric”. Răspîndit în China, Japonia, Sri Lanka, Coreea, Mongolia, Uniunea Myanmar, Thailanda, Vietnam.

BUDIST, -A (< fr.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. Adept al budismului. 2. Adj. Care aparține budismului, privitor la budism.

BUDIȘTEANU, Ionel (pe numele adevărat Nae Ion) (1919—1991, n. București), violonist și dirijor român. Interpret de romanche, melodii lăutărești și piese de café concert. Unul dintre creatorii stilului de concert în practica orchestrelor ample de muzică populară.

BUDOAR (< fr.) s.n. Camera intimă a unei femei.

BUDUREASA, com. în jud. Bihor; 2 789 loc. (1991). Expl. forestiere și de marmură. Centru renumit pentru construcția lăzilor de zestre cu creștături. În raza com. se află stațiunea climaterică Stîna de Vale.

BUDUSLĂU, com. în jud. Bihor; 2 169 loc. (1991). Biserică (sec. 13).

BUENAVENTURA, oraș în V Columbiei, port la Oc. Pacific; 173,2 mil loc. (1985). Export de cafea, zahăr, minereuri. Întemeiat în 1540.

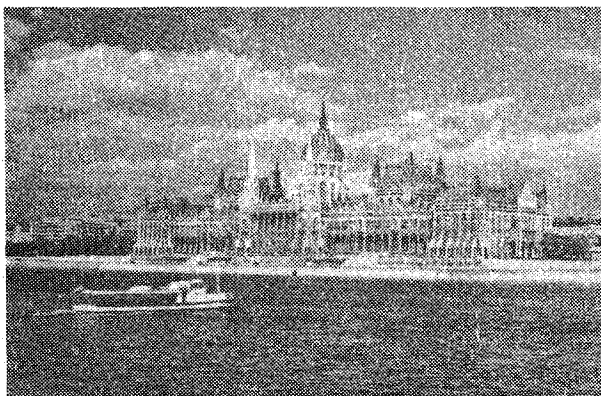
BUENOS AIRES 1, Cap. Argentinei, port la estuarul La Plata; 11,52 mil. loc. (1990, cu suburbiile Avellaneda, Quilmes, Lomas de Zamora, San Isidor, General San Martín, Lanús, Morón etc. care formează a doua conurbare din climaterică australă). Important nod de comunicații. Aeroportul internațional Ezeiza (la 35 km S de oraș), cel mai mare din America de Sud. Pr. centru politic, comercial și portuar al Argentinei (2/3 din comerțul țării; 20 mil. t trafic. 1980). Asigură 1/2 din prod. ind. a țării; produse din carne (mari abatoare și instalații frigorifice; conserve), piel. și încălț., morărit, țesături și conf., produse chimice, rafinării de petrol, prelucrarea lemnului, constr. de mașini, siderurgie. Universitate (1821). Operă, muzee. Însemnat centru editorial de limbă spaniolă. Centru turistic. Întemeiat în 1536 de Pedro de Mendoza. Unul dintre cele mai importante centre al Războiului de Eliberare din America de Sud (1810—1826). Cap. Rep. Federative Argentina (din 1826). 2. Prov. în E Argentinei centrale, la Oc. Atlantic; 307,6 mil km²; 12,23 mil. loc. (1986). Centru ad-tiv: La Plata. Orașe pr.: Bahía Blanca, Mar del Plata. Creșterea bovinelor; cereale. Reșea deasă de căi de comunicații ce converg spre capitală.

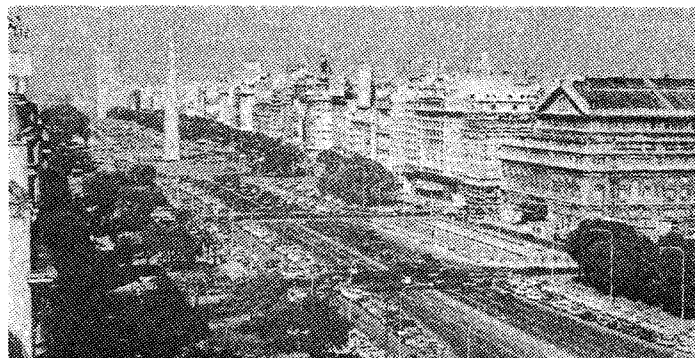
BUENOS AIRES (GENERAL CARRERA), lac la frontiera argentiniano-chiliană, la poalele Anzilor Patagonezi, la 215 m alt., 2,4 mil km² lungime max.: 120,7 km. Prin riul Baker, afl. al fl. Desadeo, este drenat spre Oc. Atlantic. Turism.

BUERO VALLEJO [valjejo], Antonio (n. 1916), dramaturg spaniol. Teatrul de factură social-politică („Povestea unei scări”, „Luminatorul”, „Generoasa fundatie”).

BUCESCU, Vasile (1846—1882, n. București), inventator român. Preocupări în domeniul armamentului de foc. A inventat un revolver (revolverul B.), adoptat în armata română din 1876, și o pușcă (pușca B.).

Budapesta. Clădirea Parlamentului

Buenos Aires. Avenide 9 de Iulo

BUF, **-Ă** (< fr., it.) adj. (Despre o operă muzicală sau o comedie) Cu un caracter comic grotesc, caricatural. □ *Operă b. v. operă.*

BUFANT, **-Ă** (< fr.) adj. (Despre obiecte de îmbrăcăminte) Umflat, înfoiat.

BUFET (< fr.) s.n. 1. Mobilă de lemn în care se păstrează vesela, tacâmurile și alte obiecte necesare pentru servitul mesei. 2. Local mic, cameră într-un local unde se servesc mai ales mâncăruri (reci) și băuturi. 3. Mâncare (rece) și băutură servite la un bufet (2).

BUFEU (< fr.) s.n. (MED.) Senzație de căldură intensă înțilnită în disfuncții vegetative, în special în cursul menopauzei.

BUFFALO [bafolau], oraș în NE S.U.A. (New York), port la L. Erie; 1,18 mil. loc. (1988), cu suburbiile Niagara Falls, St. Catharines ș.a.). Nod de comunicații și unul dintre pr. porturi la Marile Lacuri (c. 8 mil. t). Aeroport. Uzine siderurgice și ale metalurgiei neferoase, constr. de mașini (automobile, avioane, motoare electrice, material rulant); produse chimice și alim. Universitate (1846).

BUFFETING (cuv. engl.) [băfîtîi] subst. Vibrație neregulată a unui corp solid elastic, produsă datorită mișcării nestăpănite a fluidului înconjurător (se produce la avioane în regim transonic etc.).

BUFFON [bûfɔ̃], George Louis Leclerc de (1707—1788), naturalist și scriitor francez. Unul dintre întemeietorii concepției evoluționiste. În „Istoria naturală” (1749—1788, 36 vol.) descrie organisme vii în condițiile lor naturale. A emis ideea variabilității speciilor sub influența condițiilor de mediu. În „Discurs asupra științei” a definit caracterul individual al stilului prin formula: *stilul e omul însuși*.

BUFNI (< buf) vb. IV 1. Intranz. A produce un zgomot (înfundat). 2. Tranz. A izbi, a lovi, a pocni (producând un zgomot înfundat). 3. Intranz. A izbucni (în ris, în plîns). 4. Intranz. A bombăni.

BUFNITURĂ (< bufni) s.f. Faptul de a bufni; zgomot înfundat produs de o lovitură, de o explozie, de căderea unui obiect tare etc.

BUFNIȚĂ (BUFNA) (onomat.) s.f. Pasăre răpitoare de noapte, de talie mare, de culoare brună-sură, cu cap mare și cu ochi galbeni mari, apropiată unul de altul, cu smocuri de pene lungi și negre la urechi (*Bubo bubo*); buhă (1). Strigătul b. seamănă cu un vâut.

BUFON (< fr.) s.m. 1. Personaj comic (picic sau cocoșat) la surmile medievale care strînea, prin vorbe de duh (uneori cu subînțelesuri satirice) sau prin gesturile lui, risul; măscărici. 2. Personaj comic, buf din teatru. 3. (Peior.) Persoană care amuză pe cei din jur prin vorbe, gesturi etc. grotesci.

BUFONADĂ (< it.) s.f. 1. Reprezentație scenică, farsă, în care risul provine dintr-o intrigă de situații. 2. Gest sau vorbă specifică bufonului. 3. Operă bufă sau comică.

BUFONERIE (< fr.) s.f. Vorbă, glumă, gest de bufon.

BUFTEA 1. Lac de origine antropică (amenajat în 1937), situat pe riul Colentina în dreptul orașului B. supr.: 307 ha; ad. max.: 6 m. Barajul (9 m înălțime) asigură un volum de c. 10 mil. m³ de apă folosită pentru alimentarea orașului, pentru irigații și agrement. Microhidrocentrală. Pe malul său se află Studioul Cinematografic „București”, construit în anii 1951—1956. 2. Oraș în Sectorul Agricol Ilfov; 19 309 loc. (1991). Fabrici de vată, de conserve din legume și fructe și de ambalaje metalice pentru ind. alim.; preparate din carne și lapte; produse de panificație. Filatură de bumbac. Combinat avicol. Atestat documentar cu numele de B. din 1778, dar cu o existență anterioară. Declarat oraș în 1968. — **Preliminariile de la** ~, tratat preliminar de pace semnat de România cu Puterile Centrale la 5/18 mart, 1918, care impunea cedarea către Puterile Centrale a unor însemnate părți din terit. României și subordonarea economiei țării capitalului german. A fost completat și definitivat prin Pacea de la București din mai 1918.

BUG, riu în Europa răsăriteană, afl. stg.al râului Narew; 772 km. lzv. din Pod. Volîno-Podolic, trece prin Brest, formează pe o porțiune granița dintre Ucraina, Bielorusia și Polonia. Navigabil pe 315 km. Se mai numește și B. de Vest.

BUGANDA, denumirea unui înfloritor regat african (sec. 16—19) la N de L. Victoria (azi în Uganda).

BUGEAÇ (< tc) s.n. Regiune de stepă brazdată de văi cu versanți povîrniți, lipsită de ape curgătoare.

BUGEAÇ, denumire tătarească sau turcească a S Basarabiei.

BUGEANU, Constantin (n. 1916, Ploiești), dirijor și muzicolog român. Elev al lui Ionel Perlea. Repertoriul său cuprinde în special lucrări contemporane.

BUGET (< fr.) s.n. Balanșa veniturilor și cheltuielilor dintr-o anumită perioadă (de obicei de un an) ale unui stat (b. de stat), ale unei instituții, organizații, familii (b. de familie) etc.; totalitatea veniturilor și cheltuielilor dintr-o asemenea balanță. □ B. de vânzări = estimare a volumului așteptat al vânzărilor în vederea stabilirii nivelului curent al achizițiilor, al producției și al direcționării fluxului de numerar. B. de familie = tablou descriptiv al repartizării consumului unei familii între diferite produse sau grupe de produse într-o perioadă dată, varînd între o săptămînă și un an, în scopul stabilirii costului vieții, a calculării consumului total al populației, studierii pieței bunurilor de consum, efectuării analizelor economice ale cererii și previziunii lor pe termen lung. B. de timp = balanșa cheltuielilor de timp dintr-o perioadă dată (de obicei 24 de

ore) a unei persoane sau ale unei colectivități omogene.

BUGETAȚ, -Ă (< fr.) adj. Care aparține bugetului, privitor la buget, din (sau de) buget.

□ *Exercițiu b.* = perioadă de timp (de obicei de un an; an b.) pentru care se aprobă și în care se execută încasările și plățile privind un buget (1).

BUGHEA DE JOS, com. în jud. Argeș; 3 280 loc. (1991).

BUGHICI, Dumitru (n. 1921, Iași), compozitor român. Muzică simfonică cu tendințe programatice, de cameră și corală.

BUGULEȘTI, stațiune arheologică din bazinul Olteului (azi com. Tetoiu, jud. Vilcea), unde s-au descoperit resturi fosile villafranchiene și primele urme de activitate conștientă a unor hominidzi de pe terit. României datînd de c. 1 000 000—600 000 ani.

BUGLE (cuv. engl.) [biu:gl] subst. Nume generic dat instrumentelor de suflat de alamă asemănătoare trompetei.

BUGLOVIAN, subetaj al Miocenuului superior, intermediar între Fortonian și Sarmațian. (1).

BUGUL DE SUD (IUNJII BUG), fl. în Ucraina (C.S.I.); 806 km. lzv. din Pod. Volîno-Podolic, trece prin Nikolaev și se varsă în Marea Neagră printr-un liman. Navigabil în cursul inferior. Irigații. Hidrocentrale.

BUHAI (< ucr.) s.m. s.n. 1. S.m. (ZOOLOG.; reg.) Taur. 2. S.n. Instrument muzical popular românesc, folosit de colindători în ajunul Anului Nou, format dintr-o putinică cu fundul de piele prin centrul căreia trece o șuviță de păr de cal care se trage, emițînd sunete asemănătoare cu mugetul taurului. 3. S.m. *Buha-de baîtă* = a) numele a două specii de broască: una avînd pe partea ventrală pete roșii (*Bombina bombina*) și cealaltă cu pete galbene (*Bombina variegata*); b) insectă coleopteră acvatică, cu corpul negru, neted și lucios, cu picioarele acoperite de peri deși și lungi, adaptate la înot (*Hydrophilus piceus*); c) pasăre migratoare din ordinul ciconiiformelor, care cubărește în Delta Dunării, cu cioc ascuțit, galben-verzuie pe spate, cu capul negru și gîtul alb, cu glasul înfundat (*Botaurus stellaris*). Sin. *bou-de-baîtă*.

BUHARA, oraș în Uzbekistan (C.S.I.), pe Amu-Daria; 224 mil loc. (1989). Întreprinderi textile (bumbac), alim., de piel. și încălț. Monumente arhitectonice arabe din sec. 10—17. Celebru centru de artizanat de veche tradiție (covoare, încreștări în metal, orfevrărie, țesături de mătase). Important centru economic și cultural medieval. B. a fost succesiv capitala statului condus de dinastia Șeibanizilor (sec. 16), a Emiratului de B. (1747—1920) și a Rep. Populare Sovietice B. (1920—1924).

BUHARIN, Nikolai Ivanovici (1888—1938), economist și om politic sovietic. Membru al Partidului Comunist (din 1906). Lider al „comuniștilor de stînga” (1917—1918), a deținut importante funcții pe linie de partid și de stat (membru în Biroul Politic al C.C., 1924—1929), inițial colaborator al lui Stalin, la sfîrșitul deceniului 3. B. a intrat în conflict cu acesta în problema N.E.P.-ului, industrializării și colectivizării forțate. Acuzat de deviaționism de dreapta, a fost îndepartat din conducerea partidului (1929), judecat și executat. Reabilitat post-mortem (1988).

BUHĂ (onomat.) s.f. 1. (ORNIT.) Bufnița. 2. *Buha-semănturilor* = fluture nocturn, mic, cenușiu-albicios, dăunător culturilor (*Scopja segetum*). *Buha-verzei* = fluture nocturn, cenușiu, ale cărui larve atacă varza, conopida, sfecla, tutunul etc. (*Mamestra brassicae*).

BUHĂESCU, cascade în masivul Rodna (Carpații Orientali), pe riul cu același nume la ieșirea sa din circuitul glaciar omogen. Are o diferență de nivel de 110 m (1 800—1 690 m alt.).

BUHĂI (< buhav „puhav”) vb. IV refl. A se umfla la față (de boală, beție, șomn), a deveni puhav.

BUHOCI, com. în jud. Bacău, pe Siret; 4 858 loc. (1991).

BUHUI, peșteră situată pe râul omonim care formează cel mai lung curs de apă subterană din țară (bazinul Carașului), în M-ții Aninei (jud. Caraș-Severin), la 580 m alt., Lungime: 3 217 m. Are o galerie pr. cu două sectoare distincte (Galeria cu aluviuni și Galeria înaltă); urme fosile de *Ursus spelaeus*.

BUHUȘ, familie de boieri din Moldova. Mai importanți: 1. **Nicolae B.** a deținut mari dregătorii (între 1657 și 1667). 2. **Alexandru B.** (?—1684); talentat comandant militar, a deținut importante dregătorii (între care și cea de mare hatman, 1671—1684, cu întreruperi). 3. **Ioan B.** fiul lui **B.** (1); între 1686 și 1714 a îndeplinit importante dregătorii, fiind, în repetate rânduri, cămătar.

BUHUȘ, oraș în jud. Bacău, pe Bistrița, în depr. Cracău-Bistrița; 22 777 loc. (1991). Hidrocentrală și termocentrală. Constr. de utilaje și piese de schimb pentru ind. ușoară. Veche fabrică de postav (1885). Filatură de celofibră și de lână pieptănată; țesătorie de bumbac și lână. Fabrică de mobilă; produse de panificație. Centru pomicol. Han (sec. 17). Biserica Mănăstirii Runcu (sec. 18). Atestat documentar din 1438, sub numele de *Bodești* (azi cartier). Declarat oraș în 1921.

BUJA, **Alexandru** (1911—1964, n. Sîngeorz-Băi), botanist român. Prof. univ. la Craiova. Fondator al Grădinii botanice din Craiova. Contribuții la valorificarea păștelor de munte. A colaborat la „Flora mică ilustrată a R.P.R.” și „Flora R.P.R.”.

BUJANDRUȘ s.m. Grindă de beton armat, de zidărie, de metal sau lemn, așezată deasupra unei uși, a unei ferestre etc. pentru a susține porțiunea de zidărie de deasupra acestora; lîntou.

BUICĂ, **Nicolae** (1855—1932, n. Slatina), violonist român. A concertat împreună cu George Enescu (sonata Kreutzer). A ridicat stilul de interpretare lautărească la cea mai înaltă treaptă prin tehnica flageoletelor și a coardelor duble. Repertoriu clasic și romantic, melodii populare și improvizații personale în stil românesc, romanțe și parafraze.

BUICLIU, **Cristea Ștefan** (1857—1916, n. Roman), medic român. Prof. univ. la București. Unul dintre fondatorii medicinei interne românești.

BUICLIU, **Nicolae** (1906—1974, n. Corabia), compozitor român. Prof. univ. la București. Muzică simfonică și instrumentală de cameră, de factură clasică și cu intonații populare.

BUIEȘTRĂȘ -Ă (< *buiestru*) adj., s.m. (Cal) care merge în buiestru (1); buiestru (2).

BUIESTRU, **BUIEȘTRĂ** subst., adj. 1. S.n. Mers, pas, umbriet particular al calului și al altor animale, caracterizat prin faptul că acestea ridică deodată amîndouă picioarele din față sau din spate. 2. Adj., s.m. Buiestreaș.

BUIMAC, -Ă adj. Amețit, zăpăcit, năuc (de somn, de băutura etc.).

BUIMĂCEALĂ (< *buimaci*) s.f. Faptul de a (se) buimăci.

BUIMACI (< *buimac*) vb. IV tranz. și refl. A deveni sau a face să devină buimac; a ameți, a (se) zăpăci.

BUIR NUUR, lac în E Mongoliei, la granița cu China, la 583 m alt.; 610 km². Ad. max.: 11 m. Pescuit.

BUISSON [buisɔ̃]. **Ferdinand** (1841—1932), pedagog și om politic francez. A editat „Dicționarul de pedagogie”, lucrare de largă circulație. Militant pentru învățământul laic și gratuit, pentru dreptul de vot al femeilor. Unul dintre inițiatorii Ligii Drepturilor Omului și președinte al acesteia (1913—1926). Premiul Nobel pentru pace (1927), împreună cu L. Quidde.

BUJJE (< fr.) s.f. Piesă a unui motor cu aprindere electrică, prevăzută cu doi electrozi între care se produce scintila electrică necesară aprinderii amestecului carburant.

BUJOR (< bg.) s.m. (BOT.) 1. Nume dat speciilor de plante din genul *Paeonia*, familia ranunculaceelor, cu flori mari, roșii, roz sau albe, unele cultivate ca plante decorative. □ *B. românesc* = specie de bujor ocrotită prin lege, cu tulpina înaltă de 50—80 cm și flori mari, singurii (*Paeonia peregrina* var. *romanică*). Crește spontan în regiunile de cîmpie. ■ Fig. Roșeață (naturală) a obrazilor. 2. *Bujor de munte* = smîrdar.

BUJOR, **Paul** (1862—1952, n. Berești), biolog și scriitor român. Acad. (1948), prof. univ. la Iași, Codirector al „Vieșii românești”. Studii de anatomie comparată, hidrobiologie și biologie experimentală. Creator, alături de Gr. Antipa, al școlii românești de hidrobiologie. Schițe și nuvele inspirate din viața țărănimii („Mi-a cîntat cucu-n față”).

BUJOR, **Rodica** (pe numele adevărat *Nedelea Eugenia*) (n. 1914, Voinești, jud. Dimbovița), cîntăreață română de muzică populară. Repertoriu de cîntece din toate provinciile României Mari. Pseudonimul i-a fost atribuit de George Enescu.

BUJOREANU, **George** (1893—1971, n. Bosanci, jud. Suceava), botanist român. Fondator al ecologiei experimentale în manieră geobiologică. Inventator de aparatură de specialitate (atmetru de pămînt, geohigrometru, drosometru automat, natursond).

Tony Bulandra

BUJOREANU, **Ioan M.** (1834—1899, n. București), scriitor român. Comedii de moravuri și piesete comice, unele adaptări sau traduceri („Teatru”). Romanul „Mistere din Bucurésie” urmează schema la modă a genului.

BUJOREL (< *bujor*) s.m. (BOT.) Untul-vacii. **BUJORENI** 1. Com. în jud. Teleorman; 1 602 loc. (1991). 2. Com. în jud. Vâlcea; 3 336 loc. (1991). Stație de c.f. Culă (1810—1812), cu muzeu etnografic în aer liber.

BUJORU, com. în jud. Teleorman, pe Vede; 2 236 loc. (1991).

BUJUMBURA, cap. statului Burundi, la 780 m alt., port la L. Tanganyika; 272,6 mii loc. (1986, cu suburbiile). Aeroport internațional. Pr. centru politic și comercial al țării. Întreprinderi alim. (bere, prelucr. cafelei și peștelui), de ciment, mobilă, produce textile, coloranți. Universitate. Fundat de germani în 1897. Centru ad-tiv al terit. Rwanda-Urundi, aflat sub mandat belgian (din 1919). **B.** devine capitala regatului independent Burundi (din 1962), apoi a Rep. Burundi (din 1966). Vechiul nume: *Usumbura*.

BUKA, ins. în N Arh. Solomon (Papua-Noua Guinee), în SV Oc. Pacific, la N de ins. Bougainville, 492,1 km². Oraș pr.: Gagan. Păduri, mangrove.

BUKAVU, oraș în E Rep. Zair, pe malul sudic al L. Kivu; 210 mii loc. (1980). Nod de transporturi (port și aeroport). Ind. alim., textilă, mat. de constr. Prelucr. aurului și cotoșului. În apropiere, hidrocentrala Ruzizi. Centru agricol (cafea, ceai, pîretram) și turistic. Pînă în 1966 s-a numit *Cotermansville*.

BÜKK, masiv muntos calcaros și vulcanic în N Ungariei. Alt. max.: 957 m. Pomicultură și viticultură. Parc național (1977).

BULAHOVSKI, **Leonid Arsenievici** (1888—1961), lingvist ucrainean. Specialist în gramatică comparată a limbilor slave, în limba rusă și în lingvistica generală.

BULANDRA 1. **Anton (Tony) B.** (1881—1943, n. Tirgoviste), actor român de teatru și de cinema. Elev al lui C. Nottara și al lui Mounet-Sully. Roluri de dramă din repertoriul clasic și modern (Don Rodriguez din „Cidul” de Corneille, Karl Moor din „Hoții” de Schiller, Hamlet și Baronul din „Azilul de noapte” de Gorki). Interpret în filmul „Trenul fantomă”. 2. **Lucia Sturdza B. v. Sturdza**.

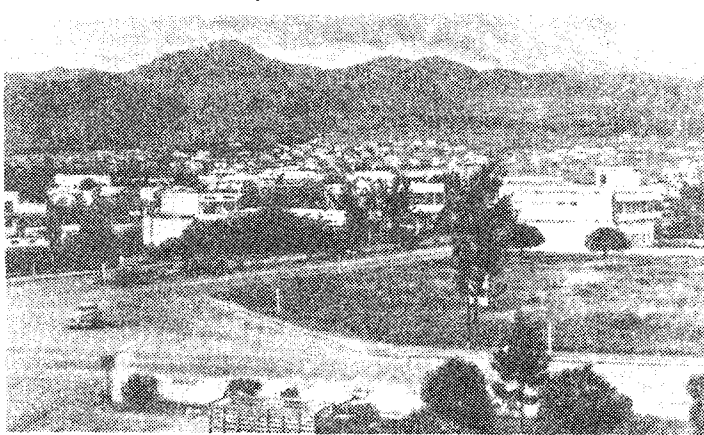
BULATOVIĆ, **Miodrag** (n. 1930), scriitor iugoslav. Romane înfășurînd viața periferiei societății („Cocoșul roșu zboară spre cer”, „Eroul pe mîgar”, „Oameni cu patru degete”).

BULAVIN, **Kondrati Afanasievici** (c. 1660—1708), conducătorul unei mari răscoale a țărănimii și cazacimii din Rusia (1707—1708).

BULAWAYO [biulauəjiu], oraș în SV Rep. Zimbabwe; 429 mii loc. (1983, cu suburbiile). Cel mai mare oraș al țării. Nod de comunicații. Centru internațional. Centru comercial. Operării, mașini agricole, aparate de radio, produse zaharose, metalurgie neferoasă ciment, produse textile, bere.

BULĂ (< fr.) s.f. 1. Bășică de aer și de alt gaz, aflată în masa unui lichid sau a unui solid. 2. Șeră, glob (mie) de metal, de sticlă etc. 3. (în

Bujumbura. Vedere generală

antic, și în ev. med.) Pecete de aur, de argint sau de plumb, care se atășa unui act pentru a-l autentifica; **p.** ext. act care purta o astfel de pecete. □ **B. papală** = act oficial emis de papă. 4. (MED.) Colecție circumscrisă de serozitate înțelina la nivelul pielii. Sin. **flictenă**. 5. (INFORM.) **B. magnetica** = mic domeniu magnetizat a cărui creare și mișcare pe un suport permite realizarea unei memorii de mare capacitate.

Bulă sigilară de aur de la Petru Șchiopol

BULB (< fr., lat.) s.m. 1. Lăstar subteran metamorfozat, cu axul în formă de disc, de care sint prinse frunze în formă de tunici sau soizi; în b. se depun substanțe de rezervă (ex. la ceapă). 2. (ANAT.) Dilatație ovală sau circulară a unui vas, conduct, ori a unei formații anatomice compacte. □ **E. pilos** = partea terminală, umflată, a rădăcinii firului de păr. **B. rahidian** = segment inferior al creierului, situat între măduva spinării și protuberanța. 3. Partea a unui obiect, umflată etc. în formă de b (1).

BULBA, peșteră în SV României. În N Pod. Mehedinți, pe dr. văii omonime, la 325 m alt. Lungime: 4 860 m. Formată dintr-o reșea de galerii dispuse pe trei nivele; prezintă sifoane, surgeri parietale, agregate calce, draperii etc. Faună bogată (insecte, futuri, viermi etc.). Greu accesibilă.

BULBIL (< fr.) s.m. Lăstar cu ax scurt, cu frunze în formă de soizi cărnoși, format pe tulpină sau subteran (ex. la usturoi).

BULBOANĂ s.f. 1. Adnicătură intr-un r. unde apa formează un vîrtej; viltoare (1). 2. Ochi de izv. ascendent, izolat sau pe fundul unui lac sau riu; obana, ochi.

BULBOTUBER (< bulb + tubercul) s.m. Tubercul scurt, compact, acoperit de tunici membranose și uscate.

BULBUC (onomat., cf. lat. *Bulla* „băciță”) s.m. Băciță de apă, de săpun etc.

BULBUCA (cf. *bulbuc*) vb. I. 1. Refl. (Despre ochi) A se holba. 2. Intranz. și refl. (Despre apă) a (se) bulbuci.

BULBUCAȚ, -Ă (< *bulbuca*) adj. Ișcit în afară, formînd o proeminență; umflat. □ (Despre ochi) Holbat.

BULBUCATA, com. în jud. Giurgiu, pe Neajlov. 1 908 loc. (1991).

BULBUCI (< *bulbuc*) s.m. pl. Plantă erbacee perenă, toxică, din familia ranunculaceelor, înaltă de 25—70 cm, cu flori mari, galbene sau galbene-verzui, răspîndită în regiunile de munte (*Trollius europaeus*). Este ocrotită prin lege.

BULBUCI (< *bulbuc*, vb. IV intranz. și refl. (Despre apă) A forma buibuci; a (se) bulbuca (2).

BULBUCI, Izbuluc de la **T**, izvor carstic cu debit puternic (c. 1 m³/sec.), situat în M-șii Pădurea Craiului (M-șii Apusenii), la obârșia văii Toplicioara, la 420 m alt., în raza com. Roșia (jud. Bihor). Obiectiv turistic. Monument al naturii.

BULDOG (< fr., engl.) s.m. Rasă de câini de pază și utilitari cu corpul robust, cu cap mare,

bot curțit, falca de jos proeminentă, labe scurte și groase și piept foarte lat; mops.

BULDOZER (< engl. *li*) s.n. 1. Mașină alcătuită dintr-un tractor pe șenile, avînd montată în față o lamă prevăzută la partea inferioară cu un cuțit; se folosește la săparea, nivelarea și transportarea pe distanțe mici a pămîntului, a zăpezii sau a unor materiale (cărbune, pietriș, nisip etc.). 2. Presă orizontală de matritat și de îndoit la cold.

BULEȚ (< fr.) s.m. (ZOOT.) Denumire dată articulației gleznei calului, situată între chiștă și osul fiurului.

BULEȚIN (< fr.) s.n. 1. Act oficial care atestă identitatea unei persoane. □ **B. de identitate** = carnet eliberat cetățenilor români de către organele poliției, în care sint trecute numele, prenumele, domiciliul, data exactă a nașterii titularului, fotografia acestuia etc. 2. Adevărîță eliberată de o autoritate pentru a atesta ceva. 2. Anunț sau comunicare oficială cuprinzînd informații de actualitate (b. de știri) date în legătură cu starea unui bolnav (**b. medical**). □ **B. meteorologic** = informare privind evoluția probabilă a condițiilor meteorologice în diferite intervale de timp viitoare (de regulă 24 ore). 3. Cuvînt care intră în titlul unor publicații periodice oficiale, cuprinzînd legi, decrete, hotărîri, decizii etc. sau informații de specialitate (ex. *Buletin de informare științifică*). 4. B. de vot = imprimat cuprinzînd numele candidaților, siglele partidelor, folosit în exercitarea dreptului de vot.

BULEȚINUL „MIHAI EMINESCU”, revistă de istorie literară, consacrată în exclusivitate studiului vieții și operii lui M. Eminescu. A apărut succesiv la Cernăuți, Piatra Neamț și Rîmnicul Vilcea, între 1930 și 1944, sub redacția lui Lecca Morariu și cu concursul lui Gh. Bogdan-Duică și G. Ibrăileanu.

BULEȚINUL OFICIAL v. Monitorul Oficial al României.

BULEVARD (< fr.) s.n. Arteră urbană, largă, de mare circulație.

BULEVARDIER, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. 1. Adj. De bulevard. □ **Fig.** (Despre piese de teatru, spectacole etc.) Ușor amuzant, dar superficial, de mică valoare. 2. S.m. și f. Bulevardist.

BULEVARDIST, -Ă (< *bulevard*) s.m. și f. (Fam.) Om piimbăreș; care bate toată ziua străzile.

BULFEU (< magh.) s.n. Fiecare dintre cele două spețete care unesc partea de sus a jugului cu partea de jos.

BULFINS (< fr., engl.) s.n. Obstacol la cursele de cai, format dintr-un zid sau dintr-un taluz de pămînt ridicat la o anumită înălțime și avînd nișele desupra.

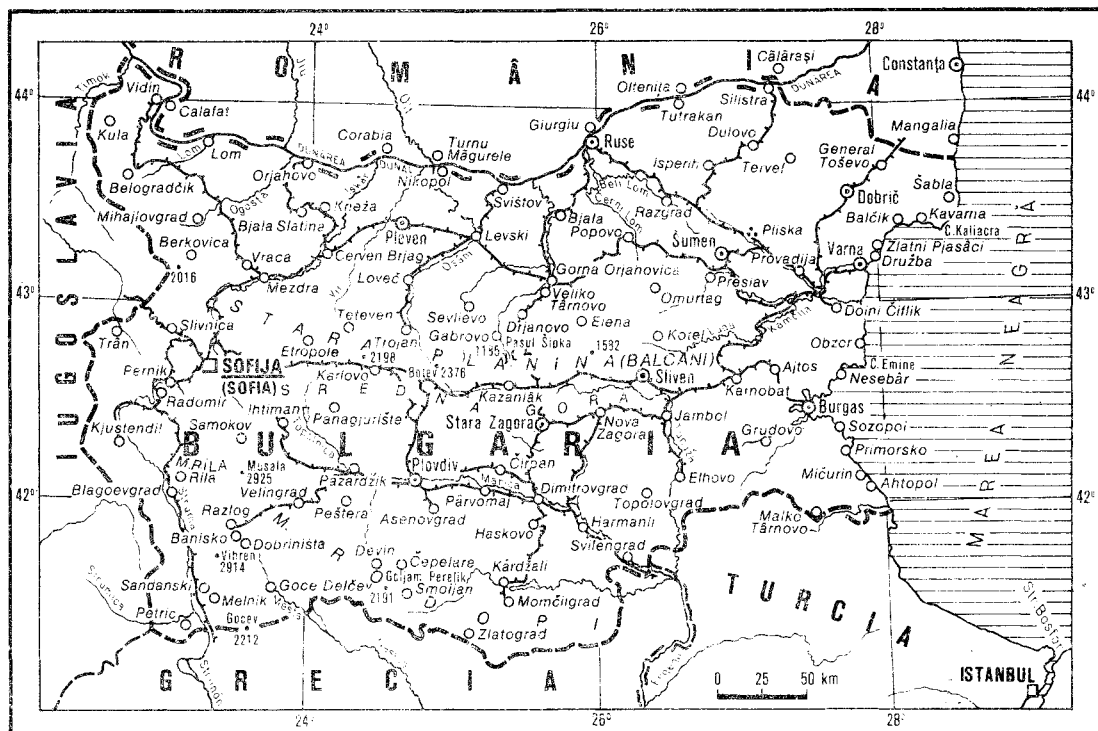
BULFINSKI, Romald (1875—1953, n. Craiova), actor român de teatru și cinema. Interpret de roluri shakespeariene (Falstaff, Petruccio). În film, rolul titular din „Manasse”.

BULGAKOV, Mihail Afanasievici (1891—1940), scriitor rus. Opera de evocare a războiului civil (romanul „Garda albă”; piesele de teatru „Zilele Turbinilor”, „Fuga”). Capodopera sa, romanul „Maestrul și Margareta” se remarcă prin întreprinderea planului realist cu cel fantastic-imaginar.

BULGAR, -Ă (< sl.) subst. adj. 1. S.m. (pl. Populație de origine turcică, așezată la sfîrșitul sec. 7 în regiunea de NE a Bulgariei de azi, unde a fost asimilată de slavi (sec. 7—9). 2. S.m. și f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca națiune pe terit. bulgaric. Mai trăiesc în Turcia, Grecia, România, Iugoslavia, precum și în unele țări din cele două Americi. De religie creștină (majoritatea ortodoxă) și musulmană. □ Persoana care aparține acestei națiuni sau este originară din Bulgaria. 3. Adj. Care aparține Bulgariei sau bulgarilor (1, 2), privitor la Bulgaria sau la bulgari □ (Substantivat, f.) Limbă vorbită de bulgari; face parte din grupul de sud al limbilor slave.

BULGARIA, stat în SE părții centrale a Europei, în Pen. Balcanică; 110,9 mii km²; 9 mil. loc. (1989). Limba de stat: bulgara. Cap.: Sofia.

Orașe pr.: Plovdiv, Varna, Ruse, Burgas. Pop. urbană: 63,5%. Este împărțit în opt regiuni și capitale. Țară muntoasă, traversată în centru de M-șii Balcani (Stara Planina) și M-șii Sredna Gora, care în SV trec în munții, mai înalți, Rila și Rodopi (alt. max. din **B.**, 2 925, vf. Musala. În N alt. coboară treptat spre valea Dunării (Pod. Prebalcanic). Climă temperat-continentală cu nuanțe mediteraneene în S. Expl. de cărbuni (34,3 mil. t., 1988), cupru, zinc, plumb, bauxită, min. de fier, mangan, petrol și expl. forestiere. Ind. dă peste 60% din venitul național. Produce energie electrică (44,3 miliarde kWh, 1988); oțel, metale neferoase, mașini-unelte, aparatură electronică și electrotehnice, autovehicule, nave, produse chimice, ciment (5 mil. t., 1989), țesături, zahăr, conserve de fructe, vinuri (3,7 mil. hl., 1988), esențe de trandafiri. Terenurile cultivate reprezintă 37,3% din terit. **B.** pe care se cultivă griu (4,7 mil. t., 1988), secară, porumb (1,6 mil. t., 1988), orez, cartofi, sfeclă de zahăr, curun (117 mil. t., 1988), bumbac, in, cîneapă. Pomicultură, legumicultură, viticultură (929 mil. t. struguri, 1988) și vaste culturi de trandafiri. Pașunii și fînețele reprezintă 18,3% din supr. țării pe care se cresc ovine (8,9 mil. capete, 1988), bovine, porcine (4 mil. capete, 1988); e dezvoltată și sericultura. C.f.: 4 300 km (2 588 km electrificați, 1988). Căi rutiere: 36 897 km (258 km autostrăzi, 1988). Flota comercială: 1,2 mil. t. Moneda: 1 leva = 100 stotinki. Exportă echipament ind., mijloace de transport (c. 1/2), produse alim., materii prime minerale bunuri de larg consum ș.a. și importă combustibili, materii prime minerale și produse metalurgice și produse metalurgice (c. 1/2), echipament ind., mijloace de transport (c. 1/3), materii prime agricole și forestiere, produse chim. ș.a. - Istorice. Locuit din timpuri străvechi de triburi trace, terit. **B.** a făcut parte în sec. 1—4 din Imp. Roman, iar în sec. 5—7 din cel Bizantin. În sec. 5—6 terit. țării a fost populat de triburi slave, iar în a doua jumătate a sec. 7 de triburile protobulgare, asimilate de slavi în procesul cristalizării relațiilor feudale. În 681 se creează primul țarat bulgar, cu capitala la Pliska, care a dăinuit pînă în 1018, cînd a fost cucerit de bizantini. Ocupația bizantină s-a menținut pînă la răscoala din 1185—1186, condusă de frații Petru și Asan, de origine românească. În urma căreia s-a creat Imp. Vlaho-Bulgar, care a atins o mare înflorire în timpul domniei lui Ioan Asan II (1218—1241). La sfîrșitul sec. 14, **B.** a fost cucerită de turci, sub stăpînirea cărora a rămas cinci secole. Lupta de eliberare a poporului bulgar de sub jugul otoman a luat amploare în sec. 19, culminînd cu răscoala din mai 1876. În urma Războiului Ruso-Româno-Turc (1877—1878), **B.** a fost eliberată și proclamată principat (1878), sub suzeranitatea Imp. Otoman; la 5 oct. 1908 și-a proclamat independența, iar Ferdinand de Saxa-Coburg (ales cnez în 1887) a luat titlul de țar al bulgarilor. În 1912—1913, **B.** a participat la războaiele balcanice (în urma cărora o serie de terit. au ieșit din componența statului bulgar), iar în 1915 a intrat în primul război mondial de partea Puterilor Centrale. Înfrîngerea Bulgariei, care a semnat Paacea de la Neuilly (1919), a favorizat ascensiunea lui A. Stamboliski, ostil participării la război. Conducător al Uniunii Populare Agrare, el a preluat puterea, fiind răsturnat în 1920 de forțele de dreapta. Pentru a pune capăt instabilității politice, regele Boris al III-lea a introdus un regim autoritar (1934), orientarea revizionistă a politicii externe a apropiat **B.** de Germania nazistă. **B.**, beneficiînd de sprijinul Puterilor Axei și al U.R.S.S., a silit România să-i retrocedeze Cadriaterul (1940) și a participat, alături de Germania și Italia, la ocuparea Greciei și Iugoslaviei. În stare de război cu Marea Britanie și Franța, **B.** a rămas neutră față de U.R.S.S., care l-a declarat, totuși, război (5 sept. 1944). Intrarea Armatei Roșii în **B.** a făcut posibilă luarea puterii de către comuniști (9 sept. 1944), care au trecut la epurări singeroase, apoi la eliminarea adversarilor politici (exceptuî lui N. Petkov). Monarhia a fost abolită (15 sept. 1946).

B. devenind republică populară. Regimul comunist sub conducerea lui Todor Jivkov, s-a angajat în industrializarea și colectivizarea forțată și a secundat cu fidelitate U.R.S.S., în acțiunile de politică externă. În 1969, în cadrul modificărilor majore petrecute în viața politică internațională și ca urmare a intensificării nemulțumirii poporului, au avut loc manifestații de stradă soldate cu înlăturarea lui Todor Jivkov în nov. 1989. Sub presiunea populară președintele Pečar Miadenov, implicat în intenția de reprimare a mișcărilor revoluționare de la sfârșitul anului 1989, a demisionat (1990). Funcția de șef al statului a fost preluată de liderul grupurilor de opoziție, Jello Jevlev.

BULGĂRE (BULGAR) s.m. Bucată solidă, compactă d epămint, de zăpadă etc.

BULHARDT, Franz Johannes (n. 1915, Brașov), scriitor german din România. Lirică socială („Pe același drum”, „Locuri și ore”). Proză satirică antifascistă („Prastia”). Traduceri.

BULIC [bulic]. Frana (1846—1934), arheolog iugoslav. Specialist în epigrafia latină; a făcut săpături în orașul antic Salona, în apropiere de Split.

BULIMIE (< fr., gr.) s.f. Foame patologică, exagerată, continuă, întâlnită în nevroză sau psihoză.

BULIN (BULINĂ) s.f. (< ngr.) s.n. f. Tabelă. 2. Etichetă rotundă cu care se lipesc plicuri, dosare etc. 3. Desen în formă de cerc plin imprimat pe o țesătură.

BULINĂ (< fr.) s.f. Parimă pentru manevrarea pinzilor inferioare ale unei nave.

BULIŢON (< fr.) s.n. 1. Pastă conservată de pătlăgele roșii. 2. Supă concentrată de carne servită fără zarzavaturi. 3. Mediu lichid obținut din carne și folosit pentru culturile de microorganisme.

BULL (cuv. engl.) subst. Termen folosit în limbajul bursier, indicând „piață în creștere”.

BULL, John (c. 1543—1628), compozitor și

organist englez. Piese pentru orgă și clavicin, lucrări corale.

BULL RUN [bul-ran], piriu în E S.U.A. (Virginia). Aici s-au desfășurat două bătălii importante în timpul Războiului de Secesiune. În prima (21 iul. 1861) trupele federale au învins. În cea de-a doua (29—30 aug. 1862) armatele confederate, sub conducerea generalului R. Lee, au obținut o strălucită victorie.

BULON (< fr.) s.n. Tijă cilindrică, cu sau fără cap, prevăzută cu filet la unul sau la ambele capete și folosită ca element de asamblare.

BULOW [bulov]. Bernhard prinț von (1849—1929), om politic german. Ca ministru de Externe (1897—1900) și cancelar (1900—1909), a continuat politica de expansiune colonială și de consolidare a forței militare germane, înecută de Bismarck. Ambasador al Germaniei în România (1888—1893).

BULOW [bulov]. Hans von (1830—1894), dirijor și pianist german. Colaborator al lui Wagner și Liszt.

BULTMANN, Rudolf (1884—1976), exeget și teolog protestant german. Promotor al teoriei demitologizării textului biblic („Noul Testament și mitologie”, „Istorie și escatologie”).

BULUC (< tc.) s.n. 1. (în ev. med. în Moldova și în țara Românească), Unitate militară tactică, având aproximativ efectivul unei companii; p. ext. ceată de oameni înarmați. V. olic (2). 2. Mulțime de oameni aoneși la un ioc; drozie, gloată, Adverbial) în masă, cu gramădi; unul peste altul, înghesuindu-se; repede, iute.

BULUCBAȘĂ (< tc.) s.m. Comandant de buluc (1).

BULUCI (< buluc) vb. IV refl. și tranz. A (se) stringe la un loc; a (se) îngământ, a (se) îmbulzi, a se înghesu.

BULUMAC s.m. Ștîlp de susținere la porți, împrejmuit, schele, spaliere de vii etc.

BULYAN (< scr.) s.m. Buștean din care se taie scindurii la joagar.

BULVERSA (< fr.) vb. I intranz. (Franzuzism) A întoarce pe dos, a pune în dezordine. A zăpaci, a dezorienta, a tulbura.

BULZ (probabil cuv. autohton) s.m. 1. Ansamblu de piese de cherestea obținute prin debitarea unui buștean și stivuite astfel încât să reconstituie trunchiul. 2. Cocoloș de mămăligă amestecat cu brînză de oaie sau cu urdă. 3. Bulgăre, cocoloș.

BULZ, com. în jud. Bihor, pe valea ladei; 2 765 loc. (1991).

BULZEȘTI, com. în jud. Doji; 2 160 loc. (1991).

BULZEȘTI DE SUS, com. în jud. Hunedoara; 605 loc. (1991).

BUMB s.m. 1. Nasture. 2. Ornament arhitectural de formă sferică. 3. Dispozitiv de care se leagă coarda la unele instrumente muzicale cu coarde.

BUMBAC (< scr., bg.) s.m., s.n. 1. S.m. Plantă textilă din familia malvaceelor, înaltă de 40—130 cm, cultivată în țările cu climă tropicală și subtropicală (*Gossypium*); fibrele textile, produs al epidermei semințelor, separate de acestea prin egranare, sînt folosite în industrie, iar din semințe se extrag uleiuri. 2. S.n. Fibră textilă obținută din b. (1), folosită în industrie. B. Fir răsucit de b. (2), folosit la cusut. B. mercerizat = fir sau țesătură de b. care a obținut luciu mătăsoș și afinitate pentru colorare în urma unui tratament cu soluție de hidroxid de sodiu. 3. S.n. Țesătură de b. (2). 4. S.n. B. colodiu = substanță explozivă pe bază de nitroceluloză, care formează gelatine stabile cu nitroglicerina.

BUMBĂCARITĂ (< bumbac) s.f. Nume dat plantelor erbacee din genul *Eriophorum*, familia ciperaceelor, cu rizom și fructe prevăzute cu peri lungi, răspindite de vînt; cresc prin mlaștini și turbării.

BUMBĂCEL (< *bumbac*) s.n. Ață de bumbac mercurizat; folosită pentru broderie.

BUMBESȚI-JIU, oraș în jud. Gorj, situat pe stg. Jiului, la ieșirea acestuia din defileu; 10 931 loc. (1991). Expl. forestiere, de balast și de granit. Constr. de frigideră cu compresor. Stație de c.f. Castru roman și vestigii ale unei așezări civile (*canabae*) din sec. 2—3; ruinele mănăstirii Vișina (sec. 14); cula Cornoiu, sec. 18; biserica Sf. Ioan Botezătorul (sec. 19); biserica de lemn (1706). Muzeu etnografic în aer liber. Declarat oraș în 1989.

BUMBESȚI-PITIC, com. în jud. Gorj; 2 747 loc. (1991).

BUMERANG (< fr., engl. germ.) s.n. 1. Armă de luptă și de vânătoare, din lemn, folosită de aborigenii australieni; are o formă specială de baston îndoit și, aruncată fiind, revine la locul de pornire dacă n-a atins ținta. Cunoscut în antichitate și de alte popoare. 2. Efect b. = reacție de apărare activă a indivizilor și colectivităților împotriva opiniilor și atitudinilor pentru care s-a făcut propagandă, putând duce la formarea unor opinii și atitudini contrare.

BUN, -Ă (lat. *bonus*) adj. subst., adv. I. Adj. Care are însuși pozitive. 1. Care face bine sau se poartă bine; binevoitor. □ Expr. *Bun la inimă* = milostiv. *Bun, rău* = oricum ar fi, indiferent. ■ Care își îndeplinește obligațiile morale și sociale legate de o anumită situație. *Soț bun*. ■ Îndatoritor, amabil. 2. (Despre acțiunile oamenilor) Corect, cuviincios, frumos, milos. □ *Bune oficii* = intervenție a unui stat pentru determinarea altor state la rezolvarea pe cale pașnică, prin tratative, a diferendelor dintre acestea. 3. Cuminte, ascultător; îndatoritor. ■ Bine dispus. □ Expr. *A fi în toane bune* = a fi vesel, bine dispus. 4. Plăcut, agreabil. 5. (Despre mîncăruri, băuturi etc.) Gustos, apetisant, ales. □ Expr. *Poamă bună* = om de nimic, nesperios, imoral. 6. Bogat, abundent, îmbelsugat. *Recolta bună*. 7. Liniștit, calm; fără griji, fericit. *Viață bună*. □ (În formule de salut sau de urare) *Bună seară!* 8. Apt, potrivit. □ *B. de tipar* (sau de imprimat) = aprobare dată de autor, de editură, de redacție sau de alți beneficiari pe tiparul de corectura sau de probă, după care poate începe imprimarea tirajului. *B. pentru...* = valabil pentru... 9. (Despre organele corpului sau despre funcțiile lor) Care funcționează bine, normal. □ *B. de gură* = limbut. *B. de mînă* = îndemnat, abil. 10. (Despre îmbrăcăminte sau încălțăminte) Neuzat; p. ext. nou. ■ De calitate superioară; ales, prețios. ■ Veritabil, autentic; pur. 11. Priciput, talentat; p. ext. abil, dibaci. 12. Util, folositor; avantajos. □ Expr. *La ce bun?* = la ce folosește? ■ (Despre timp) Prielnic, favorabil; frumos. 13. (În superstiții) De bun augur, prevestitor de bine. 14. Străgîn, puternic considerabil, mare. 15. Întreg, deplin. □ Compus: *bună-știință* = conștiință deplină în săvîrșirea unei fapte. 16. *Într-o bună zi* (sau *duminează*) = într-o zi; pe neașteptate. 17. (Despre legături de rudenie) De singe, adevărat. *Mamă bună*. □ *Văr b.* = văr primar. ■ (Despre prieteni) Adevărat; devotat, sincer. 18. (Despre familie, neam etc.) Ales, distins. II. S.n. 1. Ceea ce este util sau necesar societății ori individului pentru asigurarea existenței, a bunăstării; avut, avere, avuție, bogăție. □ *Bunuri de consum* = parte a produsului social care cuprinde bunuri materiale destinate consumului personal sau social. 2. (DR.) Element al patrimoniului unei persoane, care poate consta într-un *lucru* (*b. corporal*) sau într-un *drept* (*b. incorporal*). 3. Calitate, virtute. 4. (Rare) Rezultat, rod, folos. III. S.m. (Pop.) Bunic. IV. Adv. (Exprimă aprobarea) Bine, da, așa.

BUNĂ (< germ. (ii) subst. Varietate de cauciu sintetic.

BUNĂVEȘTIRE (< *bună + vesteire*, după sl.) s.f. Sărbătoare creștină închinată anunțării nașterii lui Iisus Hristos; blagovestenie. Se celebrează la 25 mart.

BUNĂ-CREDINȚĂ (< *bună + credință*, după fr.-) s.f. 1. Convîngere intimă a unei persoane că acționează în temeiul unui drept și conform cu

Marius Bunescu
„Autoportret”

Robert Bunsen

normele de conviețuire socială; sinceritate, onestitate în păreri. 2. Corectitudine pe care trebuie să o respecte părinții la încheierea și la executarea contractelor, sau, în cazul statelor, a tratatelor.

BUNĂ-CUVINȚĂ (< *bună + cuvînță*) s.f. Conduita morală a unei persoane, constînd în conformarea la obiceiurile și tradițiile societății și care caracterizează raporturile sincere ale oamenilor; p. ext. purtare cuviincioasă, creștere aleasă. V. *politețe*.

BUNĂOARĂ (< *bună + oară*) adv. De exemplu, de pildă, să zicem.

BUNĂSTĂRE (< *bună + stare*, după germ., rus.) s.f. Situație materială bună, prosperă.

BUNĂTATE (lat. *bonitas*) s.f. I. 1. Inșușirea de a fi bun; p. ext. îndurare, milă, blîndețe. ■ *Bunăvoînță*. 2. Faptă bună, binefacere. II. (Concr.; mai ales la pl.) 1. Mîncare sau băutură (foarte bună). 2. Lucru de calitate (foarte bună).

BUNĂVOIE (< *bună + voie*) s.f. De *bunavoie* = din inițiativă proprie, nesilit de nimeni; de la sine, singur.

BUNĂVOINȚĂ (< *bună + voînță*, după fr.) s.f. 1. Purtare binevoitoare față de cineva; îngăduință. 2. Tragere de inimă (pentru a face ceva); rîvnă, zel, sîrg.

BUNCĂR (< germ.) s.n. 1. Construcție alcătuită dintr-un recipient de oțel, de beton etc. și un schelet de susținere, destinată depozitării temporare a unor materiale granulare. 2. Cutie metalică destinată depozitării pieselor la mașinile-unelte în vederea prelucrării lor. 3. Compartiment amenajat pe nave pentru depozitarea combustibilului (cărboni). 4. Caze-mată.

BUNCHE [bântʃ], Ralph Johnson (1904—1971), om politic de culoare din S.U.A. Secretar general adjunct al O.N.U. (1944—1971). Premiul Nobel pentru pace (1950).

BUNDĂ (< magh.) s.f. (În costumul popular) 1. Haină lungă și largă de postav, îmblănită, purtată de bărbați. 2. Cojocel scurt, fără mîinci, din piele de miel, brodat cu fire de lînă colorate. Este caracteristic zonelor de nord ale țării (Moldova și Transilvania); bundiță, pieptar.

BUNDESRAT 1. Denumire dată după 1920 în Austria camerei superioare a parlamentului. 2. Nume dat în Elveția guvernului. 3. Denumirea camerei superioare a parlamentului în Germania, constituită din reprezentanți ai guvernului landurilor. Are atribuții în domeniul administrației și legislației federale.

BUNDESTAG, denumire a camerei inferioare a parlamentului în Germania, aleasă prin vot universal direct pe o perioadă de 4 ani. Execută activitatea legislativă a statului.

BUNDESWEHR, denumire a forțelor armate germane.

BUNEA, Augustin (1857—1909, n. sat Vad. jud. Brașov), prelat și istoric român. Acad. (1909). Unul dintre apărătorii frunțașilor politici români implicați în procesul „Memorandumului”. Contribuții privind istoria românilor în evul mediu, cu deosebire viața socială, politică și culturală din sec. 18 („Din istoria românilor.

Episcopul Ioan Inocențiu Klein (1728—1751)”, „Încercare de istoria românilor pînă la 1382”).

BUNEAKOVSKI, Viktor Iakovlevici (1804—1889), matematician rus. Prof. univ. la Petersburg. Contribuții în analiza matematică și teoria probabilităților.

BUNESCU, Marius (1881—1971, n. Caracal), pictor român. Portrete, naturi moarte, compoziții, peisaje urbane („Peisaj de iarnă”, „Poarta neamului”), caracterizate prin construcție aspră a formelor și prin discreția și severitatea coloritului.

BUNEȘTI 1. Com. în jud. Brașov; 2 298 loc. (1991). Cetate răzănească (sec. 15—16) cu biserică (sec. 15—17) în stil gotic. 2. Com. în jud. Suceava; 2 556 loc. (1991). 3. Com. în jud. Vâlcea; 2 955 loc. (1991). Biserica (sec. 18) în stil brîncovenesc.

BUNEȘTI-AVEREȘTI, com. în jud. Vaslui; 3 037 loc. (1991).

BUNGE [bunhe], Mario (n. 1919), fizician și filozof al științei argentinian. Prof. univ. la Toronto (Canada). Contribuții în investigarea dinamicii cercetării științifice, a modalităților și structurilor aplicării și verificării teoriilor („Construcția științifică”, „Filozofia fizicii”).

BUNGESCU, Ioan Ion (1898—1947, n. Retezolești, jud. Argeș), general român. A luptat la Mărăști (1917). Invenții în domeniul apărării antiaeriene. Lucrări: „Tactica artileriei antiaeriene”, „Tragerile artileriei antiaeriene”. **BUNGET** (cuv. autohton) s.n. Pădure sau porțiune de pădure deasă.

BUNGETIANU, Dumitru (1860—1932, n. Cosovăț, jud. Mehedinți), fizician român. Prof. univ. la București. Contribuții în meteorologie și la studiul propagării sunetului în lichide.

BUN-GUST (< *bun + gust*, după fr.-) s.n. Rafinament, simț estetic.

BUNJC (< *bun*) s.m. 1. Tatăl tatălui sau al mamei; (la pl.) părinții părinților; p. ext. strămoși. 2. Termen cu care se adresează cineva unui om bătrîn.

BUNICĂ (< *bună*) s.f. 1. Mama tatălui sau a mamei. 2. Termen cu care se adresează cineva unei femei bătrîne.

BUNILA, com. în jud. Hunedoara; 686 loc. (1991). Expl. de min. de fier (Vadu Dobrii).

BUNIN, Ivan Alekseevici (1870—1953), scriitor rus. A trăit în emigrație. Povestiri și romane realiste, de investigație psihologică și de tonalitate lirică („Satul”, „Domnul din San Francisco”, „Dragostea lui Mitia”); versuri. Premiul Nobel (1933).

BUNSEN [bunzən], Robert Wilhelm (1811—1899) chimist și fizician german. Prof. univ. la Marburg și Heidelberg. Studii privind derivații organoarsenici. Împreună cu Kirchhoff a pus bazele analizei spectrale, cu ajutorul căreia a caracterizat și a izolat rubidul și cesiul. A obținut magnezii și cromul în stare metalică prin electroliza clorurilor lor și a inventat becul cu gaz și calorimetrul care-i poartă numele.

BUN-SIMȚ (< *bun + simț*, după fr.-) s.n. 1. Facultatea de a judeca bine, de a aprecia just oamenii, lucrurile, evenimentele, pe care orice

om o poate avea, pe baza experienței cotidiane.
2. (FILOZ.) Termen desemnând facultatea de a judeca în cazuri concrete care nu comportă decât o evidență logică simplă; în raport cu rațiunea și cu spiritul științei apare ca un ansamblu de prejudecăți ce trebuie înlăturate.

BUNTEȘTI, com. în jud. Bihor; 5 058 loc. (1991). Biserica de lemn (1733) în satul Brădet.
BUNUEL, Luis (1900—1983), cineast spaniol. Stabilit în Paris. Inițial supraréalist („Virso de aur”), a evoluat apoi către o viziune critică manifestă („Viridiana”, „Ingerul exterminator”, „Jurnalul unei cameriste”, „Frumoasa zilei”, „Tristaña”, „Farmecul discret al burgheziei”, „Fantoma libertății”).

BUNYAN [banjan] John (1629—1688), scriitor englez. Autor al unei alegorii religioase ce constituie un fel de îndreptar pentru mîntuirea sufletului („Călătoria pelerinului”).

BUNYORO, denumirea unui înfloritor regat african (sec. 15—19) la E de L. Albert (azi în Uganda).

BUOL-SCHAUENSTEIN [buiol-șaușenștain], Karl Ferdinand, conte von (1797—1865), om politic austriac. Ca ministru de Externe al Imp. Habsburgic (1853—1859) a luptat pentru întărirea rolului țării sale și al Prusiei împotriva primatului franco-britanic. În timpul Războiului Crimeii a condus ocuparea militară a Moldovei și a Țării Românești.

BUONARROTI, Filippo Michele (1761—1837), revoluționar francez de origine italiană. Comunist utopic, adept al lui Babeuf. Și-a desfășurat activitatea în Franța (unde a luat parte la revoluția burgheză și la „conspirația egalilor”), în Belgia și Italia.

BURA (< bură) vb. I intranz. A ploua mărunț și des; a burnița, a cerne.

BURADA, Teodor T. (1839—1923, n. lași), folclorist, teatrolg și muzicolog român. M. coresp. al Acad. (1887). Studii despre dezvoltarea teatrului în Moldova, despre scrierile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir și despre folclorul românilor din Pen. Balcanică, Asia Mică și Europa Centrală; cercetări etnografice; memorialistică de călătorie.

BURARE (< fr.) s.f. Operație de astupare a găurilor de mină cu material inert (argilă, nisip etc.), după introducerea explozivului. □ Burarea căii = îndesare manuală sau cu mijloace mecanizate a balastului sub traversetele unei linii de cale ferată.

BURĂȚ (< bură) s.n. Mașină de cernut făina de cereale.

BURĂȚIC (< bură + broatec) s.m. Brotăcel.

BURĂ s.f. Burnița.

BURBANK [bɜːbæŋk], Luther (1849—1926), selecționator darvinist american. Autodidact. Supranumit „vrăjitorul lumii plantelor”. A creat peste 800 de soiuri de pomi fructiferi, cereale, legume (cartoful B), flori și plante ornamentale în localitățile Santa Rosa din California.

BURBĂ (< fr.) s.f. Reziudu sau depunere rezultată prin lîmpezirea mustului de struguri și formată din fragmente de piele, pulpă, particule străine etc.

BURCKHARDT, Jacob (1818—1897), scriitor și istoric elvețian de limbă germană. Lucrări de istorie a artei și civilizațiilor („Epoca lui Constantin cel Mare”, „Civilizația Renașterii în Italia”, „Istoria civilizației grecești”).

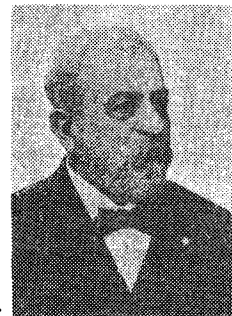
BURDEA, afluent dr. al Vedei; 80 km. Izv. din C. Găvanu-Burdea.

BURDIGALIAN, al doilea etaj al Miocenului, considerat de unii cercetători ca primul.

BURDUF (BURDUH) (probabil cuv. autohton) s.n. 1. Sac din piele sau din stomac de oaie (capră) în care se păstrează sau se transportă unele alimente (brînză, apă, făină etc.). 2. Sac făcut din stomacul vitelor sau din piele de miel ori de ied, în care se înmagazinează aerul la armonică, cimpoi etc. 3. Învoltorile de piele pentru picioraie în trăsurile descoperite. 4. Perete pliat din piele, cauciuc, pînă, material plastic etc. care se pune între două vagoane de călători, pe punctele de comunicație. 5. Bășică de piele uscată, care servea pe vremuri drept geam.

Theodor Burghel

Teodor Burada

BURDUJA, Constantin (1906—1983, n. Ne-goiești-Dragomirești, jud. Neamț), botanist român. Cercetări floristice, taxonomice, corologice, fitogeografice, geobotanice și de anatomie vegetală.

BURDUȘI (< burduș „burduf”) vb. IV 1. Tranz. A îndesa, a țicsi, a umple tare. 2. Tranz. fig. A bate tare pe cineva. 3. Refl. (Despre tencuială, despre plașajii unei mobile etc.) A se scorioși, a se coșcovi.

BURDUȘIRE (< burduși) s.f. 1. Desprindere a unei porțiuni de tencuială de pe perete sau a unui bucăci de placaj de pe mobilă. 2. Deformare accidentală a unui perete din tablă, cu formarea unei calote cu convexitatea spre exterior.

BUREAȚIA, rep. autonomă în Federația Rusă (C.S.I.), în S Siberiei Orientale, creată la 30 mai 1923; 351.3 mil km²; 1.04 mil. loc. (1989). Cap.: Ulan-Ude. Relief muntos, cu climă temperat-continentală. Expl. forestiere (pădurile ocupă 80% din supr. rep.), de aur, nichel, wolfram, molibden, bauxită, grafit și cărbuni. Mari resurse hidroenergetice. Ind. de prelucr. a lemnului. Creșterea ovinelor, bovinelor; cereale, legume. Cf.: 543 km; navigație pe râul Selenga și L. Baikal.

BUREBISTA, rege geto-dac (c. 82—44 î.Hr.), întemeietor al statului centralizat al geto-dacilor, care se întindea din munții Slovaciei și Dunărea mijlocie pînă la Hemus și Marea Neagră. Pe plan intern, politica lui B. a fost îndreptată spre unificarea formațiunilor politice-militare din Dacia și spre construirea unui sistem defensiv în zona M-șilor Orăștiei. Pe plan extern, a dus o politică activă de redobîndire a unor veci înșurțuri dacice și de preîntîmpinare a periculiului roman în Pen. Balcanică. În anul 60/59 î.Hr. i-a învins pe boii și tauricii de la Dunărea mijlocie și din Slovacia, iar între 50 și 48 î.Hr. a cucerit și a supus influenței sale ceteșile grecești de pe țărmul de N și V al Mării Negre, precum și terit. cuprins între Dunăre și

Balcani. A intervenit în conflictul dintre Cezar și Pompei (48 î.Hr.), făgăduindu-i acestuia din urmă ajutor militar. După moartea sa (44 î.Hr.), statul geto-dac, dezmembrat temporar, s-a refăcut sub conducerea lui Decebal.

BUREIA 1, Rîu în Federația Rusă (C.S.I.), în E Siberiei, afl. stg. al Amurului; 752 km. Izv. din masivul cu același nume. Parțial navigabil. 2. Culme muntoasă grănicică în Siberia Orientală, între râul B. și Amur. Lungime: 700 km. Alt. max.: 2 295 m (vf. Gorod Makit).

BURELET (< fr.) s.m. (ANAT.) Suprafețune fibrocartilaginoasă de completare a suprafețelor articulare (ex. b. cotiloidian al articulației coxofemurale).

BURET (< fr.) s.n. 1. Fir gros și neregulat de mătase, obținut din gogoși rebutate după o macerare specială. 2. Țesătură pentru haine de vară din b. (f).

BUREȚE (lat. boletus) s.m. 1. (BOT.) Numele mai multor specii de ciuperci. 2. (ZOOl.) Burete-de-mare = (la pl.) încrengătură de nevertebrate marine, rar dulcicole, fixate de substrat, cu formă variată și cu scheletul construit din spicule și bastonase silicioase, calcaroase sau din fibre de spongină (Spongiaria); (și la sg.) animal din această încrengătură; spongier. □ Obiect făcut din scheletul acestui animal (sau din cauciuc, material plastic etc.), folosit pentru ștersul tablei de scris, la baie etc.

BUREȚOȘ, -OȘĂ (< burete) adj. Care are proprietatea de a absorbi lichidele; care seamănă cu structura buretelui (2); spongios.

BUREZĂ (< fr.) s.f. Mașină de lucru folosită pentru operația mecanizată de burare a căii.

BURG (< germ., fr.) s.n. (în Europa apuseană, în ev. med. timpuriu) Cetate, așezare fortificată, cu caracter militar sau administrativ; p. ext. oraș vechi.

BURGAS, oraș în E Bulgariei, port la Marea Neagră; 197.6 mil loc. (1988). Aeroport internațional. Șantier naval. Constr. navale și de mat. rulant, produse electrotactice, textile și alim. Combinat petrochimic. Export de tutun. Stațiune balneară maritimă.

BURGENLAND [bɜːrgənland], land în Austria, la granița cu Ungaria; 4 mil km²; 266.9 mil loc. (1987). Centrul ad-tiv: Eisenstadt. Expl. forestiere. Griu, ovăz, orz, sîcică de zahăr, cartofi, creșterea bovinelor și a porcinelor; viticultură.

BÜRGER (cuv. germ.) [bɜːrgər] s.m. Termen generic folosit pentru a desemna Europa mijlocie a orașelor medievale din pătrata Centrală și Occidentală. Cuvîntul a trecut și în limba română sub forma *pirgar*.

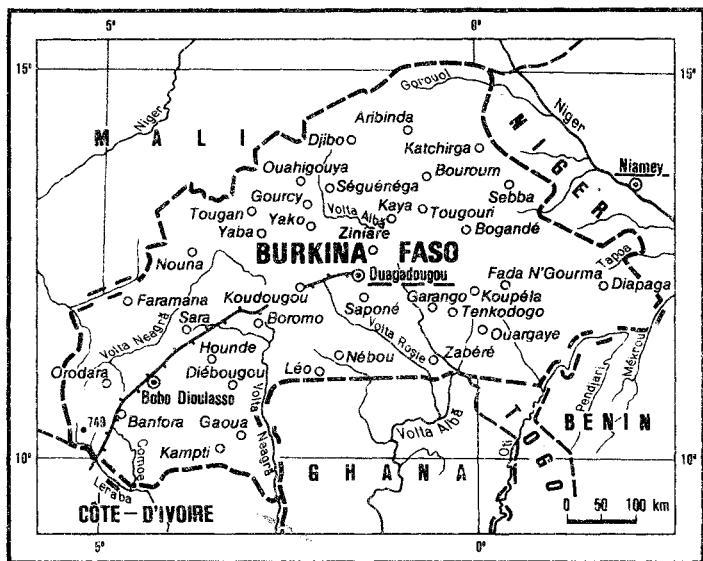
BÜRGER [bɜːrgər], Gottfried August (1747—1794), poet german. Reprezentant al curentului „Sturm und Drang”, creator al baladei culte germane inspirată din folclor („Lenore”).

BURGHELE, Theodor (1905—1977, n. lași), medic român. Acađ. (1963), prof. univ. la București. Elev și continuatorului lui N. Hortolomei. Cercetări în domeniul chirurgiei aparatului urinar și căilor biliare („Rinichiul de șoc”, în colab.) și al cardiologiei.

BURGHELEA, Dan (n. 1943, Rîmnicu Vilcea), matematician român. Prof. univ. la București și la Universitatea Columbus (Ohio). Contribuții în topologia varietăților finite și în infinit dimensionale, în teoria omotopiei raționale, în omologie ciclică, în geometria diferențială, operatori eliptici și topologie echivariantă.

BURGHEZ, -Ă (< it., după fr.) adj., s.m. și f. 1. Adj. Care aparține burgheziei, referitor la burghezie. □ *Burghezo-democratic* = (despre o mișcare, un regim politic, o revoluție) care urmărește lichidarea completă a relațiilor feudale. 2. S.m. și f. Persoană care face parte din burghezie. □ *Mic-burghez* = a) persoană care face parte din mica burghezie; b) fig. persoană cu vederi înguste. 3. S.m. și f. (în evl. mediu) Tirgovet, orașean.

BURGHEZIE (< it., după fr.) s.f. 1. Categorie socială, legată preponderent de economia urbană, care deține capitalul și pirghiile de decizie în societatea capitalistă; în evoluția

istorică, s-a delimitat de nobile și cler, pe de-o parte, de țăranime și proletariat pe de alta parte. □ Marea b. = parte a b., care prin controlul capitalului industrial, financiar și comercial deține birghiile de decizie în societatea capitalistă. Mica b. = parte a b. care, în economia capitalistă, este alcătuită din micii întreprinzători, funcționari etc. 2. (În teoria marxistă) Clasa socială, deținând proprietatea asupra mijloacelor de producție în cadrul modului de producție capitalist și fiind în virtutea acestui fapt, clasa dominantă a societății, opusă proletariatului.

BURGHIERE (< burghiu) s.f. Operație de prelucrare prin așchiere cu burghiul a unei găuri; găuire.

BURGHIU (< tc) s.n. Sculă așchietoare pentru executarea găurilor cilindrice, formată dintr-o tijă de oțel prevăzută cu muchii tăietoare la unul dintre capete și cu canale elicoide pe suprafața laterală pentru înlăurirea așchilor.

BURGOS, oraș în N Spaniei (Castilia-León), 158,9 mii loc. (1987). Nod de comunicații. Piață agricolă. Produse alim., preluc. pielilor, celuloză și hirtie, textile (lână). Numeroase monumente gotice: Catedrala Santa Maria (sec. 13—18), Casa de Miranda (sec. 16). Muzeu. Fundat în 884.

BURGOYNE [bɜːgoɪn]. John (1722—1792), general englez. A luptat în Războiul de 7 Ani, apoi a luat parte la Războiul de Eliberare a Colonilor Britanici din America de Nord.

Înfrânt decisiv de insurgenții la Saratoga (1777).

BURGRAY (< germ.) s.m. (În ev. med. în stătele germane) Titlu dat conducătorului unui burg.

BURGUNDIA (BOURGOGNE) [bɜːrɡʊndi] 1. Prov. istorică în E Franței. Orașe pr.: Dijon, Nevers. Expl. forestiere, de cărbuni și min. radioactive. Griu, porumb, sfeclă de zahăr; creșterea bovinelor și a porcinelor. Viticultură și pomicultură. După destrămarea Imp. Carolingian, pe terit. B. s-au constituit mai multe formații statale, dintre care cea mai importantă a fost Ducatul B. (sec. 9—15), al cărui apogeu a fost atins în timpul domniei lui Carol Temerarul; după înfrângerea și moartea acestuia, o parte din B. a fost alipită Franței. 2. Canalul Burgundiei, canal navigabil în Franța, construit între 1775 și 1832, care unește bazinul Senei și cel al Ronului prin râurile Saône și Yonne; 242

km. Traversează cîmpia omonimă și trece prin Dijon. Are 189 ecluze.

BURI (< fr., engl.) s.m. pl. Afrikaanderi. **BURIC** (lat. umbilicus) s.n. 1. Cicatrice formată pe mijlocul abdomenului, după tăierea cordonului ombilical; ombilic. 2. Fig. Centru, mijloc. 2. **Buricul degetului** = virful degetului.

BURIDAN, Jean (c. 1300—după 1358), filozof scolastic francez. Prof. univ. la Paris. Lucrări sub formă de întrebări la operele lui Aristotel („Questions”). A abordat problema libertății voinței ajungând la concluzia că este insolubilă din punct de vedere logic (magarul lui B.).

BURIDAVA 1. Așezare geto-dacică (sec. 1 î.Hr. — sec. 1 d.Hr.) identificată pe terit. com. Oenița (jud. Vlcea). 2. Castru roman, situat pe Olt (sec. 2—3), în jurul căruia s-a încheiat o puternică așezare civilă. Azi Stolniceni (localit. componentă a municipiului Rîmnicu Vlcea).

BURILA MARE, com. în jud. Mehedinți; 2 810 loc. (1991).

BURILEANU, Ștefan (1874—1944, n. Burila Mica, jud. Mehedinți), inginer militar și matematician român. General (1918). Prof. univ. la Cluj. Contribuții la realizarea unor piese de artilerie din dotarea armatei române.

BURIU s.n. Butoi folosit în gospodăriile țărănești pentru păstrarea unor lichide.

BURJUC, com. în jud. Hunedoara, pe Mureș; 1 086 loc. (1991).

BURKE [bɜːc]. Edmund (1729—1797), filozof și estetician englez. Reprezentant al tendințelor iluministe și preromantice în estetică. Adept al metodelor psihofiziologice de explicare a acțiunii creator și a receptării („O cercetare filozofică a originii ideilor noastre despre sublim și frumos”).

BURKE [bɜːc]. Robert O'Hara (1821—1861), călător irlandez. A traversat pentru prima dată, împreună cu W.J. Wills, Australia de la S la N, între capul Cooper și G. Carpentaria (1860—1861).

BURKINA FASO, stat în Africa de Vest, în bazinul fl. Volta (fără ieșire la mare); 274,2 mii km²; 8,7 mil. loc. (1989). Cap.: Ouagadougou. Orașe pr.: Bobo Dioulasso, Koudougou. Limba oficială: franceza. Este împărțit în 30 de prov. Relief de podiș vălurit cu alt. de 200—650 m (alt. max. 749 m). Climă tropicală cu ariditate sporită în partea de N (zona Sahelului, 250

mm/an). Vegetație de savană cu pâlcuri rare arborescente. Resurse de aur, mangan, petrol, uraniu. Expl. forestiere. Creșterea extensivă a animalelor reprezintă baza economiei țării: bovine (2,8 mil. capete, 1988), ovine (3 mil. capete, 1988), caprine (5,2 mil. capete, 1988), asini, cămile. Pe 11,4% din supr. țării se cultivă mei (817 mii t, 1988), sorg (1 mil. t, 1988), trestie de zahăr (340 mii t, 1988), arahide, orez, porumb, batate, bumbac (61 mii t, fibre, 1988), taro. Pescuit. Micii întreprinderi producătoare de zahăr (27 mii t, 1988), ulei de arahide, pesatură de bumbac, încălț., bere ș.a. Artizanat. Cf.: 517 km. Căi rutiere: 16,5 mii km. Moneda: 1 C.F.A. franc = 100 centimes. Exportă bumbac (cca 1/2), animale vii, piei și pielicele, orez ș.a. și importă produse agricole, mașini, utilaje și mijloace de transport, produse petroliere, produse chim., conf. ș.a. — Istoric. În sec. 11 se stabilesc pe terit. B.F. triburile mossi, care încetează regatele Mossi, Ouagadougou, Yatenga și Dagombe. Ocupat în 1896—1901 de francezi, terit. B.F. a fost inclus în componența coloniei Sénégalului Superior — Niger (1904—1919). În 1919—1932 și 1947—1958, a fost colonie de sine stătătoare în cadrul Africii Occidentale Franceze, iar între 1932 și 1947 a fost împărțit între Coasta de Fildeș, Niger și Sudanul Francez. Sub presiunea mișcării de eliberare națională, care a luat avânt după cel de-al doilea război mondial, B.F. a obținut (1958), autonomia internă în cadrul Comunității Franceze. În 1960 s-a proclamat republică independentă sub numele de Volta Superioară. În 1966, în urma unei lovitură de stat militară, condusă de locotenent-colonelul Sangoulé Lamizana. Constituția a fost suspendată și Adunarea Națională dizolvată. În 1970, a fost votată o nouă constituție, în baza căreia a fost aleasă, pe patru ani, o Adunare Națională. În 1974, Constituția a fost abrogată. Adunarea Națională dizolvată și activitatea partidelor politice suspendată. În urma loviturii de stat militară din aug. 1983 puterea este asumată de căpitanul Thomas Sankara, care decide în 1984 schimbarea numelui țării în B.F. o nouă lovitură de stat a adus la putere pe căpitanul Blaise Compaoré (1987). Republica prezidențială. Activitatea legislativă este exercitată de președinție împreună cu Camera Deputaților.

BURLAC (< rus., ucr.) s.m. (Adesea adjectival) Bărbat necesarilor; celibațar, holtei, becher.

BURLAN s.n. 1. Tub cu pereți subțiri și secțiunea cilindrică sau dreptunghiulară, din fontă, tablă galvanizată, bazalt, azbociment etc., care servește la conducerea apelor de la jgheburile acoperișului la pământ. 2. (IND EXTR.) B. de aeraj = cub de tablă lung de 2—4 m și cu diametrul de peste 30 cm, care face parte din conducta de aeraj a lucrărilor miniere. B. de foraj = fiecare dintre tuburile de oțel care formează coloana pentru tubarea găurilor de sondă. 3. Tub cilindric de tablă sau de oțel prin care trece fumul din sobă în coș.

BURLĂ, Vasile (1840—1905, n. sat Opâțeni, Basarabia), filolog român. Colaborator al revistei „Convorbiri literare”. Specialist în limbile clasice.

BURLĂCIE (< burlac) s.f. Viață de burlac. **BURLĂSC, -Ă** (< fr.) adj., s.n., s.f. 1. Adj. De un comic exagerat, grotesc, extravagant, adesea vulgar. □ Teatru b. = tip de teatru comic, provenit din *commedia dell'arte* și caracterizat prin caricaturare și parodiere. 2. S.n. Transformarea prin parodiere a caracterelor și sentimentelor nobile, înălțătoare, în figuri și pasiuni vulgare, nedemne. 3. S.f. Compoziție muzicală de mici proporții, cu un pronunțat caracter comic, umoristic.

BURLET (< fr.) s.n. Șiret gros din bumbac, cauciu, hirtie gudronată sau din lame de metal care se pune la ușă și ferestre pentru a împiedica pătrunderea frigului.

BURLINGTON [bɜːrlɪŋtən] oraș în SV Canadei (Ontario), la NE de Hamilton; 116,7 mii loc. (1986). Ind. chimică, a mat. de constr., lemnului și conservelor de fructe.

BURLINGTON [bɜːrlɪŋtən]. Richard Boyle, Conte de ~ (1694—1753), arhitect englez. Reprezentant al Renașterii de tip Palladio, pe care o propagă prin intermediul opereii sale ca modalitate de întoarce la arhitectura antică (dormitoare la Westminster School London, Assben by Rooms, York).

BURNAIA, Irina (n. 1909, Ciurari, jud. Teleorman), aviatoră română. Participanta (1935—1939) la mai multe raiduri transcontinentale (București — Entebbe; București — Ankara — Bagdad) și europene (București — Roma) și la numeroase concursuri internaționale de aviație. Una dintre pionierile aviației sportive din România.

BURNAZ, Cimpia Burnazului sau Burnasul, porțiune în S Cimpiei Române, între Olt la V, Dunărea la S și iunția Argeș-Cișnăvea la N și E, cu aspect de pod (alt. medie: 90 m), cu numeroase crovuri (numite local „padine”). Alcătuită din strate orizontale de argile și nisipuri terțare peste care stau nisipuri și pietrișuri cuaternare, acoperite de o pătură groasă de loess. Străbătută de cursurile inferioare ale Vedei și Călmățușului. Cereale. Pomicultură Viticultură (Greaca).

BURNET [bɜːnɪt]. Sir Frank Macfarlane (1899—1985), imunolog australian. Cercetări privind cultivarea virusului gripal pe embrion de găina, toleranța imunologică dobindită, bolile autoimune. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1960), împreună cu P.B. Medawar.

BURNHAM [bɜːnəm] (Linden) Forbes Sampson (1923—1985), jurist și om politic guineez. Fondator și lider al partidului Congresul Național al Poporului (din 1957). Președinte al Republicii Cooperatiste Guyana (1980—1985). Prim-min. (1964—1980).

BURNIȚĂ (< burnița) vb. I intranz. A burni. **BURNIȚĂ** (< burnă) s.f. Floare maruntă și deasă, formată din picături lene, adesea însoțită de ceață; burnă.

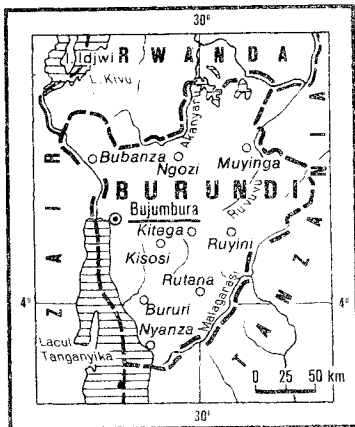
BURNLEY [bɜːnli] oraș în centrul Marii Britanii (Anglia), la N de Manchester; 160 mii loc. (1981, cu suburbiile). Expl. de carbune. Constr. de mașini și produse textile.

BURNS [bɜːnz] Robert (1759—1796), poet scoțian. Versuri remarcabile prin verva, duloșia și farmecul lor, scrise în engleză sau în dialect, inspirate din viața și din cantecele populare („Poeme”).

BURNUZ (BURNUS) (< fr.) s.n. Manta de lână cu glușă, purtată de arabi.

BURROUGHS [ˈbɜːrɒʒz] Edgar Rice (1875—1950), scriitor american. În 1912 publică primul din seria romanelor de aventuri avîndu-l ca erou pe Tarzan, devenit apoi personaj de film și benzi desenate.

BURROUGHS [ˈbɜːrɒʒz] William Steward (1857—1898), inventator american. Realizatorul unei mașini de calcul înregistratoare.

BURSA (BRUSA), oraș în NV Turciei asiatică; 658 mii loc. (1985, cu suburbiile). Nod de comunicații. Ind. ușoară (măscare, bumbac, covoare) și alim. (uleiuri). Ape termale. Universitate. În sec. 15—17, celebru centru de artizanat al mătasii. Moschei din sec. 14—15. Intemeiat în sec. 2 î.Hr. sub numele de Prusa. B. a fost străpunită succesiv de romani, bizantini, iar în 1326 a devenit capitala statului otoman (pînă în 1365).

BURSĂ (< fr.) s.f. Alocăție bănească acordată de stat, de o instituție etc. unui elev sau student pentru a se întreține în timpul studiilor, ori unor cercetători, cadre didactice etc. pentru specializare sau perfecționare.

BURSĂ (< fr.) s.f. Piață și instituție unde se negociază hirtii de valoare. □ B. comercială = locul unde se coțează în mod oficial piața bunurilor și serviciilor: mărfuri, asigurări, fraște (navluri) etc. B. de valori = piață specializată în operațiuni de vânzare-cumpărare a valorilor mobiliare. Acest fel de piață permite statului, colectivitaților, întreprinderilor publice sau private să obțină profituri necesare unor noi investiții. □ Expr. A juca la b. = a cumpăra și a revinde la bursă cu scopul speculativ de a obține câștiguri din diferența de preț ce s-ar ivi prin schimbarea favorabilă a cursului. ■ B. neagră = comerț clandestin. Bursa nunții = (în unele țări) instituție care înregistrează cererile de lucru și mijloacele angajărilor.

BURSĂ (< fr.) s.f. (ANAT.) Ansamblul învelișului testiculelor. ■ B. sinovială (seroasă) = formațiune anatomică în formă de sac, plină cu lichid viscos, interpusă între două suprafețe, cu rol de a facilita alunecarea acestora, una pe cealaltă (ex. b. seroasă anexate mușchilor și tendoanelor, plasate, în special, în zona articulațiilor).

BURSIER, -Ă (< fr.) s.m. și f. Elev, student, cercetător, specialist etc. care beneficiază de o bursă.

BURSITĂ (< bursă) s.f. (MED.) Inflamație a unei burse produse, de regulă, de microtraumatisme repetate.

BURSUC (< uc) s.m. (ZOOLOG.) Viezure. **BURSUCĂ** (< bursuc) s.f. Mică plantă erbacee (5—15 cm) din familia scrofulariaceelor, cu flori violet-închis, dispuse în spic, și fructe capsule, răspândită în regiunea alpină și subalpină (Bartsia alpina).

BURSULIȚĂ (< fr.) s.f. Umfătură pe suprafața unei piese ceramice, datorită gazelor generate de o ardere rapidă.

BURTA s.f. 1. Abdomen, pîntece. 2. P. analog. Partea bombată sau mai ieșită în afară a unor obiecte.

BURTIERĂ (< burta) s.f. Corset care strînge abdomenul și șoldurile.

BURTON [ˈbɜːtən], Richard (1925—1984), actor englez de teatru și film. Temperament dramatic vibrat și comunicativ în registrul patetic sau comic în teatru (în piese de Shakespeare, Albee, Osborne) și în film („Prieteștii înapoi cu minie”, „Noaptea iguanei”, „Femeia îndărătnică”, „Becket”, „Cui i-e frică de Virginia Woolf?”, „Comediații”, „Absolvirea”).

BURU, ins. indoneziană în Arh. Moluce; 8,8 mii km². Relief muntos (alt. max.: 2 429 m). Păduri tropicale.

BURUIANĂ (< bg., scr.) s.f. Nume dat diverselor plante erbacee spontane, fără valoare economică, adaptate să trăiască împreună cu plantele cultivate, pe care le stînjinesc în creștere și dezvoltare. □ B. de leac = plantă medicinală.

BURUNDI, Republica Burundi, stat în Africa central-estică (fără ieșire la mare); 27,8 mii km²; 5,3 mil. loc. (1989). Limbi de stat: kirundi și franceză. Cap.: Bujumbura. Relief de platouri înalte (1 000—2 000 m) și cîmpii în parte măștiioasă în jurul lacurilor din NE și din SV (unde se află lacul Tanganyika). Clima tropicală moderată de alt. Resurse de subsol aur, staniu, nichel, azbest puțin valorificate. Culturi de cafea (33 mii t, 1988), tutun, bumbac, cereale manioc, ceai, bananieri. Mici întreprinderi alim. (bere, ulei de palmier, produse

lactate) și textile. Nu are căi ferate. Căi rutiere: 5,2 mii km. Moneda: 1 franc = 100 centimes. Exportă cafea (cca 2/3), ceai, bumbac ș.a. și importă mașini, utilaje și mijloace de transport (cca 2/5). combustibili, produse alim., bunuri de larg consum ș.a. — Istoric. Terit. B., populat de triburi de agricultori bantu, este cucerit în sec. 15—16 de păstori tutsi emigrați din N, care devin pătura politică hegemonă și întemeiază un stat feudal care cunoaște o înflorire deosebită în sec. 18—19. Anexat de Germania (1899—1903), terit. B. este inclus în colonia Africa Germană de Est. În 1916 este ocupat de Belgia și unit (în 1922) cu Rwanda, formînd terit. Rwanda-Urundi sub tutela Societății Națiunilor (din 1946, a O.N.U.) și sub mandat de administrare belgian. La 1 iul. 1962, B. se proclamă stat independent avînd în frunte pe regele Mwambutsa IV. La 28 nov. 1966 monarhia este abolită, iar B. se proclamă republică. În 1972—1973 au avut loc violente conflicte între grupările etnice hutu și tutsi. B. este republică prezidențială. Activitatea legislativă este exercitată de președintele împreună cu Comitetul de Salvare Națională.

BURZULUI (< magh.) vb. IV refl. 1. A se minia; a se răsti. ■ Fig. (Despre vreme) A se schimba în rău. 2. (Despre păr) A se zburlii.

BUJC (< fr.) s.n. (HIDROTEHN.) Prag amenajat în radeulr camerei unei porți batante de ecluză și pe care se sprijină poarta din este închisă.

BUSCH [bʊʃ], Wilhelm (1832—1908), desenator, pictor și poet german. Cicluri de desene umoristice, însoțite de versuri satirice („Max și Moritz”, „Plici și Plum”).

BUSCULADĂ (< fr.) s.f. Înghesuială, invălmașeală.

BUSH [bʊʃ], Alan (n. 1900), compozitor, pianist, dirijor și muzicolog englez. Opere, simfonii, concerte, cantate, coruri.

BUSH [bʊʃ], George Herbert Walker (n. 1924), om politic american. Membru al Partidului Republican. Președinte al S.U.A. (din 1989). Vicepreședinte al S.U.A. (1981—1988).

BUSHNEHR (BUSHIRE), oraș în SV Iranului, port la G. Persic; 120,8 mii loc. (1986). Șantier naval. Ind. textilă și alim. Pescuit. Export de covoaare, tutun, bumbac, fructe și piel.

BUSHEL (cuv. engl.) [ˈbʊʃəl] s.m. Unitate de măsură în statele anglo-saxone pentru volum (simbol: bh), egală cu c. 36 l.

BUSIGNIES [bʊziŋi] Henri Gaston (n. 1905), inginer francez. Stăbilin în S.U.A. Inventator al radiobusolei și al mai multor sisteme de radar. Autorul ideii folosirii sateliților artificiali sincronizați pentru telecomunicații.

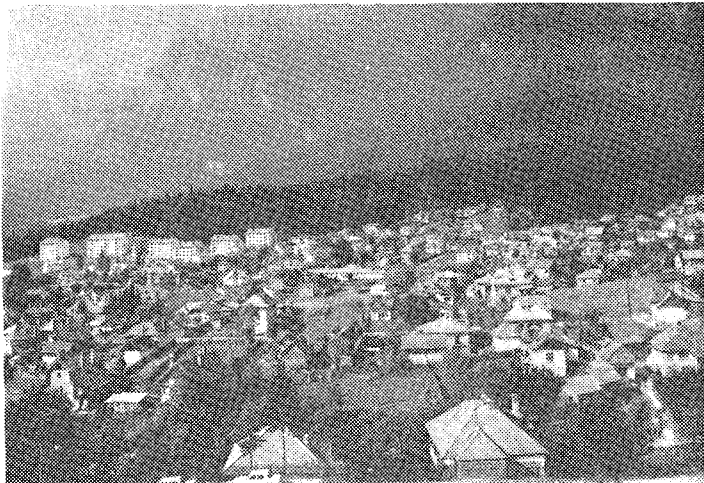
BUSOLĂ (< fr.) s.f. Instrument alcătuit dintr-un cadran pe care sînt indicate punctele cardinale, bazat pe cuplul de forțe exercitat asupra unui ac magnetic de către cîmpul magnetic terestru. Acul, lasat liber, indică direcția N-S, permițînd astfel orientarea în teren, măsurarea unor unghurii și orientarea planșetei topografice; compas 2°). Există clinometru (b. de înclinație), declinator (b. de declinație), b. geologică, b. minieră etc.

BUSONI, Ferruccio Benvenuto (1866—1924), compozitor, pianist și teoretician italian. A trăit la Berlin. Promotor al neoclasicismului. Opere, muzică pentru orchestra și de cameră, coruri, transcripții, studii muzicologice („Schiză a unei noi estetici muzicale”).

BUST (< fr.) s.n. Partea superioară a corpului omenesc; reprezentarea acestuia în artele plastice.

BUSTUCHIN, com. în jud. Gorj; 3 988 loc. (1991).

BUSUIOC, -OACĂ (< bg., scr.) s.m., s.n., adj. 1. S.m. Plantă erbacee cultivată din familia labiateilor, cu tulpina păroasă, înaltă de 20—60 cm, cu flori mici, albe sau roz, cu miros plăcut (Ocimum basilicum). □ B. roșu = moșul-curcanului. B. sălbatic = plantă erbacee din familia labiateilor, cu tulpina păroasă, înaltă de 8—40 cm, și cu flori violet-închis, rar albe (Prunella vulgaris). 2. Adj. (Despre fructe, vin) Cu aromă de b. (t); tămioș. □ Pere busuioc = soi local de pere, răspîndit mai mult în Moldova, cu

Buzăeni. Vedere generală

fructe ovoid-conice, galbene-verzui, roșii-aprinse pe partea însoțită. II. S.n. Dans popular românesc, asemănător horei, care se execută la nuntă (în Muntenia nunească, cu ritm binar și mișcare modernă; melodia corespunzătoare acestui dans.

BUSUIOC, Aurel (n. 1928, sat Cobilca, Basarabia), scriitor român. Lirică confesivă sau sentimentală („În alb și negru”), romane de observație etico-morală („Singer în fața dragostei”), cu accente ironic-romantice („Unchiul din Paris”). Literatură pentru copii, piese de teatru, traduceri.

BUSUIOCIANU, Alexandru (1895—1961, n. București), istoric și critic de artă, poet și eseist român. Stabilizat în Spania (1938). Specialist în arta plastică italiană și spaniolă („Pietro Cavallini”, „El Greco”). Monografii („Iser”, „Andreescu”). Versuri existențialiste în limbile română și spaniolă („Poemas patéticos”, „Proporcion de vivir”).

BUSEALĂ (< busi?) s.f. Lovitură (cu pumnul), izbitură.

BUSI (< br., scr.) vb. IV tranz. și intrans. A lovi (cu pumnul), a izbi. ■ Tranz. A trînti, a îmbrînci.

BUSIDO (cuv. japonez „calea cavalerului”) s.n. Códul moral al samuraiilor, care îmbină morală confucianismului cu preceptele budismului zen.

BUSILĂ, Constantin (1877—1949), inginer electrotehnician român. Prof. univ. la București. A colaborat la construirea portului Constanța. A proiectat și construit mai multe centrale electrice în Constanța, Pitești, Piatra Neamț, Ploiești. În 1916 a înființat Institutul Român de Energie prin care a stimulat cercetarea în domeniu.

BUSNIȚĂ, Theodor (1900—1977, n. Chișinău), zoolog român. M. coresp. al Acad. (1955). Contribuții în domeniul ihtiologiei și hidrobiologiei. Organizator al învățămîntului piscicol din Constanța.

BUSOŢ (< fr.) s.n. 1. Obiect cilindric sau tronconic din plută, cauciuc, lemn etc., care se introduce forțat într-un orificiu pentru a-l astupa. 2. Piesă cu care se înfundă o piesă tubulară, prin înșurubare sau printr-o imbinare în baionetă. □ *B. fuzibil* = piesă cilindrică din material ceramic, umplută uneori cu nisip, în care este introdus firul fuzibil al unei siguranțe electrice; patron? (3).

BUSTEAN s.m. Trunchi de arbore tăiat și curățat de crengi.

BUȘTENI, oraș în jud. Prahova, pe Valea Prahovei, la poalele masivului Caraiman, la 883 m alt.; 12 619 loc. (1991). Fabrică de hîrtie (1882) și de cherestea. Panificație; var hidroalic. Stațiune balneoclimaterică (cu ape clorosodice, calcice, magneziene, iodurate, carbonatate) și turistică. Casa memorială „Cezar Petrescu”. Linie de telecabină spre cabana Babele. Punct de plecare spre cabanele din M-șii Bucegi. Grădina zoologică. Biserica (sec. 20).

BUSUMA (după fr. *bouchonner*) vb. I tranz. (ZOOT.) A fricționa un cal cu un șomoioi de paie sau de fîn.

BUT¹ (< tc.) s.n. (ZOOT.) Coapsă a animalelor rumegătoare; bucată de carne provenită din această regiune.

BUT² (< fr.) s.n. Stîlpul de pîntă la rugby; p. ext. poartă la fotbal.

BUTAC, -Ă (< magh.) adj. (ZOOT.; despre unele animale) Cu coarne scurte și groase.

BUTADĂ (< fr.) s.f. Vorbă de spirit.

BUTADIENĂ (< fr. *ii*) s.f. Substanță chimică (p.f. —4,75°C) din clasa hidrocarburilor aciclice nesaturate, cu două duble legături conjugate; este un gaz incolor, insolubil în apă, obținut din butan, din fracția butan-butene, din alcool etilic și din acetilena; se întrebunțează în sinteze organice, la prepararea cauciucurilor sintetice, a lacurilor etc.

BUTAFORIE (< rus.) s.f. (TEATRU, CINE-MAT.) Ansamblu de obiecte confecționate din carton presat sau paste maleabile folosite la realizarea decorurilor.

BUTALCĂ s.f. Unealtă de lemn constituită dintr-o bară cilindrică subțire cu două plăci fixate în cruce la unul dintre capete și folosită la fărîmarea coagulului de lapte în vederea formării cașului și a eliminării zerului.

BUTAN (< fr. *ii*) s.m. Substanță chimică (p.f. —0,5°C) din clasa hidrocarburilor aciclice saturate, gaz incolor, extras din gazele de sondă; lichefiat, constituie componentul principal al aragazului.

BUTANOL (< fr.) s.m. Substanță chimică (folosită ca dizolvant pentru lacuri și intermediar în sinteze organice; alcool *butilic*).

BUTAȘ (< magh.) s.m. Lăstar, frunză, fragment de rădăcină, tulpină, mugure detașate de planta-mamă, care, în condiții favorabile, produce rădăcini, formînd o nouă plantă.

BUTAȘI (< butaș) vb. IV tranz. A înmulți o plantă prin butași înrădăcinați.

BUTE (BUTIE) (lat. *butis*) s.f. 1. Recipient din doage de lemn cu capacitate mare (1 000—

4 000 l); butoi (1); conținutul unui astfel de recipient. În evul mediu în Țările Române era folosit și ca măsură de capacitate. 2. (La pl.) Stâlpi principali din șafodajul de sprijinire a unui tunel în construcție.

BUTEA, com. în jud. Iași, pe Siret; 4 128 loc. (1991). Castel (sec. 18—19) în satul Miclăușeni.

BUTEANU, Vasile (1826—1890, n. Șomcuta Mare, jud. Maramureș), om politic român. Participant la Revoluția de la 1848—1849 din Transilvania; de mai multe ori deputat în Dieta din Budapesta.

BUTELCĂ (< ucr.) s.f. Vas de pămînt ars, cu gîtul strîmt, de capacitate mică, folosit pentru păstrarea apei, a vinului etc.

BUTELIE (după fr.) s.f. 1. Vas de obicei de sticlă, cu gîtul lung, pentru păstrarea vinului sau a altor lichide. 2. P. ext. Recipient metalic destinat să conțină un gaz sub presiune sau lichefiat (ex. b. de aragaz, b. de oxigen). 3. (FIZ.) B. de Leyda = condensator electric de valoare istorică alcătuit dintr-o b. de sticlă plasată între două armături metalice.

BUTELNIC (< *bute*) s.n. Sfrelod cu miner, folosit de dulgheri și de rotari la executarea găurilor cu diametrul pînă la 30 mm; spițelnic.

BUTENANDT, Adolf Friedrich Johann (n. 1903), biochimist german. Prof. univ. la Berlin și München. Cercetări asupra hormonilor sexuali. A izolat estrona (1929), androsteronul (1934). Premiul Nobel pentru chimie (1939), împreună cu L. Ruzička.

BUTENĂ (< fr.) s.f. Substanță chimică din clasa hidrocarburilor olefinice, obținută la cracarea produselor petroliere; se întrebunțează la sinteza butadienei; butilenă.

BUTENI, com. în jud. Arad; 3 640 loc. (1991). Mat. de constr.

BUTEROLĂ (< fr.) s.f. Sculă prevăzută cu o scobitură de forma unei calote sferice, utilizată la operațiile de nituire pentru formarea capului bombat al niturilor; căpuitor.

BUTIL (< fr. *ii*) s.m. Radical organic monovalent, obținut prin eliminarea unui atom de hidrogen din molecula butanului.

BUTILENĂ (< fr.) s.f. Butenă.

BUTILIC (< fr.) adj. *Alcool* ~ = butanol.

BUTIMANU, com. în jud. Dimbovița; 2 388 loc. (1991).

BUTIRĂȚI (< fr. *ii*) s.m. Săruri sau esteri ai acidului butiric; după natura radicalului chimic se deosebesc b. cu mirosuri specifice de fructe sau de flori, folosiți în industria alimentară și în parfumerie.

BUTIRIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = acid gras inferior saturat, cu miros dezagrabil; se găsește ca ester în unt și este întrebunțat la prepararea unor esteri, la decalcificarea pielor, la fabricarea aceto-butiratului de celuloză.

BUTIRINĂ (< fr. *ii*) s.f. Ester al acidului butiric cu glicerina; lichid uleios, incolor, cu gust amar.

BUTIROMETRU (< fr. *ii*; [s] lat. *butyrum* „unt” + gr. *metron* „măsură”) s.n. Aparat în formă de tub gradat, folosit pentru determinarea procentuală a cantității de grăsime din lapte.

BUTISĂ (< fr.) s.f. Pavea sau bloc de piatră de 1,5 ori mai lungă decît pavelele sau blocurile normale, folosită la încheierea pavajului sau a zidăriei și la realizarea alternanței regulate a rosturilor.

BUTLER [bʌtl̩ə] **Nicholas Murray** (1862—1947), filozof și om politic american. Prof. la Universitatea Columbia. Unul dintre inițiatorii Fundației Carnegie pentru Pace Internațională (1910), al cărei președinte a fost (1925—1945). Premiul Nobel pentru pace (1931), împreună cu J. Addams.

BUTLER [bʌtl̩ə], **Samuel** (1612—1680), poet englez. A satirizat moravurile puritanilor („Hudibras”).

BUTLER [bʌtl̩ə], **Samuel** (1835—1902), romancier englez. Spirit paradoxal și satiric („Erewhon”, „Și tu vei fi țărană”); eseuri despre Homer și Shakespeare. Notății aristice („Journal”).

BUTLEROV, Aleksandr Mihailovici (1828—1886), chimist rus. Prof. univ. la Kazan și Petersburg. Fondatorul teoriei structurii chimice, care stă la baza chimiei organice moderne. A sintetizat trimețilcarbinolul, a obținut izobutilena, urotropina.

BUTOI (< *bute*) s.n. Vas confecționat din doage de lemn, din tablă etc. care servește la depozitarea sau la transportarea unor produse lichide (vin, ulei etc.) sau solide (în bucați, granulare sau pulverulente). ■ Conținutul unui astfel de vas.

BUTOIEȘTI, com. în jud. Mehedinți; 3 473 loc. (1991). Stație de c.f. Mănăstirea Gura Motrului, întemeiată sub Neagoe Basarab și reconstruită în 1653; reparații în sec. 19.

BUTON (< fr.) s.n. 1. Piesă mică în formă de disc, de calotă sferică etc., prin apăsarea căreia se realizează comanda unei acționări mecanice, electrice etc. □ 8. de *manivelă* = piesă în formă de ax scurt, fixată la capătul manivelei sau pe steaua roții motoare a unei locomotive cu abur și la care se articulează capul bilei motoare. 2. Obiect din metal, sidex sau din alte materiale, ca un nasture mobil, folosit la încheierea manșetelor de cămași, a gulerelor etc. ■ Capsă (la mânșii etc.).

BUTONARE (< *buton*) s.f. Procedeu de apretură a țesăturilor de lână, prin care fibrele sînt aglomerate sub formă de boboțe pe una dintre suprafețe în scopul obținerii unui anumit aspect.

BUTONIERĂ (< fr.) s.f. 1. Tăietură făcută într-o piesă de îmbrăcăminte sau în alte produse textile, cu marginile întărite printr-o cusătură specială, prin care trece un buton, un nasture etc. care încheie haina. ■ Parte a reverului unde se prinde o insignă, o floare etc. 2. (GEOL.) Simbul unui anticlinal scurt care apare la zi, în urma eroziunii crestei sale.

BUTOR, Michel (n. 1926), scriitor francez. Reprezentant al școlii „noului roman”; Opera sa critică („Repertoriul I—V” și romanescă („Petrecerea timpului”, „Schimbarea”, „Grade”, „Boomerang”) încearcă să definească un alt spațiu narativ.

BUTUAN, oraș în Filipine, în NE ins. Mindanao, port pe râul Agusan; 220.2 mii loc. (1989, cu suburbiile). Expl. de min. de fier, nichel și aur. Centru agricol.

BUTUC s.m. 1. Porțiune dintr-un trunchi gros de arbore tăiat. 2. Tulpina de bază, mai groasă, a viței de vie. 3. Partea centrală a unei roți, a unui volant, a unui rotor etc., care servește la montarea acestora pe arbore sau osie. 4. Piesă metalică sau de lemn care leagă

Aleksandr Mihailovici Butlerov

două părți ale unui catarg de navă. 5. Bucată groasă de lemn, prevăzută cu găuri, în care se prindeau în trecut minile, gîtul sau picioarele prizonierilor și areștaților. 6. Partea de sus a jugului (1). 7. Scaunul sau talpa războiului de țesut.

BUTUCĂNOȘ, -OASĂ (< *butuc*) adj. Gros, grosolan, necioplit.

BUTUCENI (Basarabia), vechi complex monastic rupestru. Biserica Sf. Nicolae este construită în 1675 de pîrcălabul Bosie, în tradiția arhitecturii moldovenești.

BUTUNG, ins. indoneziană în M. Flores, în SE ins. Sulawesi. Supr.: c. 4.6 mii km², c. 110 mii loc. Oraș pr.: Baubau. Relief muntos cu alt. max. 1 140 m. Păduri ecuatoriale. Culturi tropicale. Expl. și prelucr. lemnului.

BUTURĂ (< *butuc*) s.f. Bucată de lemn, cu noduri și cu alte defecte, care se despică și se prelucerează greu și este considerată ca sortiment inferior al lemnului de foc.

BUTURĂ, Valeriu (1910—1989, n. Sălcium, jud. Alba), etnograf român. Studii și cercetări în etnobotanica, instalații tehnice țărănești, agricultura tradițională („Muzeul etnografic al Transilvaniei”, „Etnografia poporului român. Cultura materială”, „Enciclopedie de etnobotanica românească”, „Etnografia Transilvaniei”).

BUTURUGĂ (< *butură*) s.f. Bucată noduroasă dintr-un trunchi de arbore, cu sau fără rădăcini; bucată groasă de lemn de foc.

BUTURUGENI, com. în jud. Giurgiu; 4 300 loc. (1991).

BUTUREANU, Vasile (1858—1941, n. Drobohol), mineralog și petrograf român. Prof.

univ. la Iași. Unul dintre promotorii școlii românești de mineralogie; a studiat mineralogia și petrografia formațiunilor cristaline și filoniene din Carpații Orientali; a descoperit minereuri de mangan, precum și un nou mineral „ponit”.

BUTUREANU, Vladimir (1895—1979, n. Iași), medic român. Prof. univ. la Iași. Contribuții în chirurgia intestinală, gastrică, hepatică („Chirurgia ulcerului gastric și duodenal”).

BUXTEHUDE, Dietrich (1637—1707), organist și compozitor german. Cantate, arii, muzică de cameră, numeroase lucrări pentru orgă.

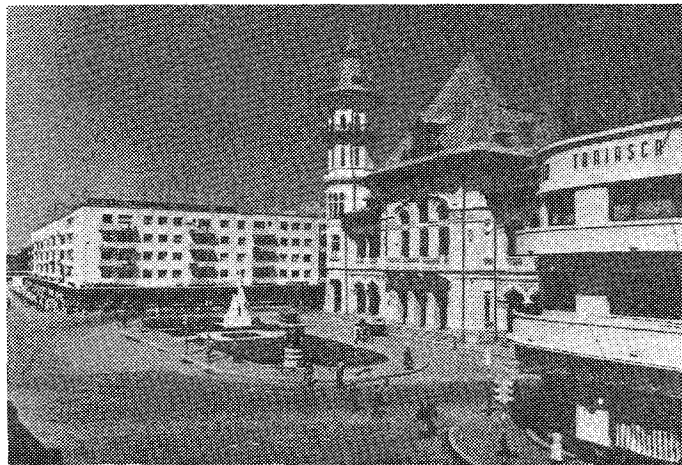
BUZA, com. în jud. Cluj; 1 540 loc. (1991). **BUZATU, Gheorghe** (n. 1939, Sihlea, jud. Vrancea), istoric român. Contribuții privind istoria contemporană („România și trusturile petrolere internaționale pînă la 1929”, „Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial”).

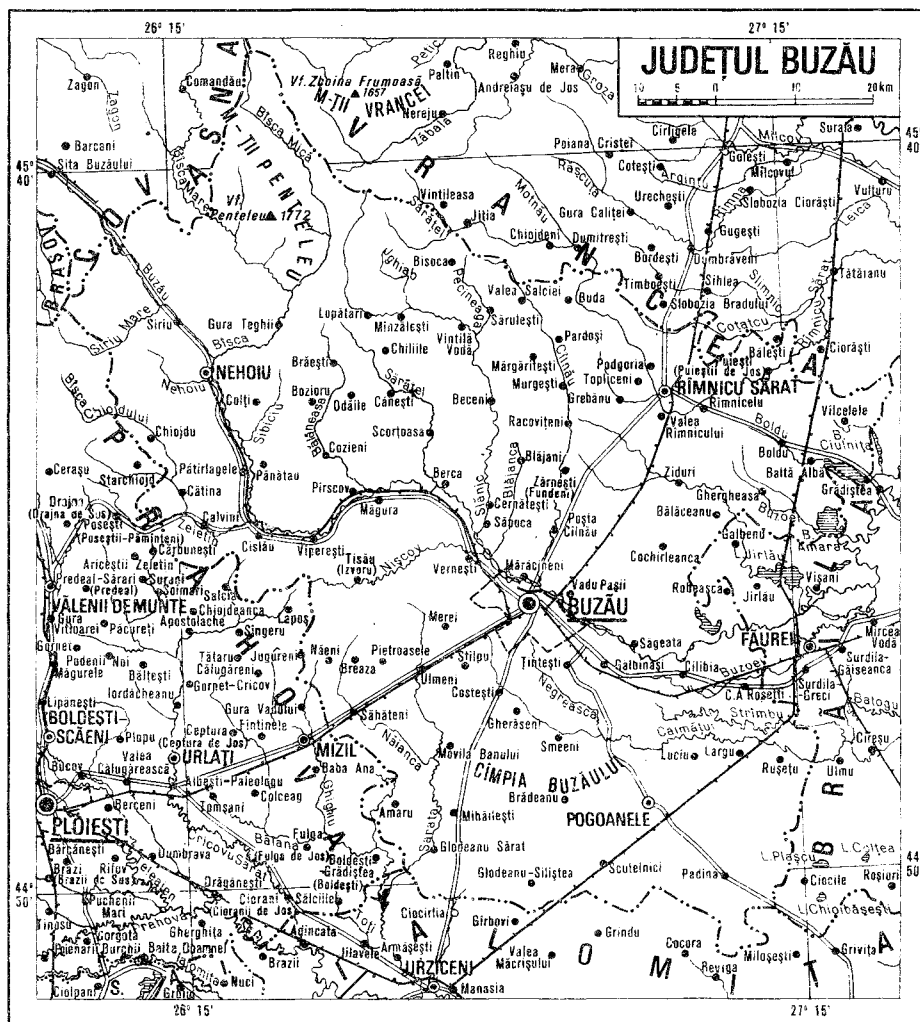
BUZĂ (cuv. autohton) s.f. 1. Formație proeminentă plasată pe marginile unei fante (ex. buzele gurii, buzele vulvei). □ 8. de *iepure* = buză parțial despăcată constituind o anomalie congenitală. ■ Margine a unei rîni. 2. Margine a unor obiecte, a unor vase. □ Expr. *Plin pînă la buză* = foarte plin, plin ochi. 3. Culme a unui deal, a unei terase, margine a unui șanț, a unei păduri. 4. Așcuti al unui instrument de tăiat; tăis. 5. B. de *bandaj* = partea proeminentă a bandajului montat pe roțile vehiculelor de cale ferată, care servește la menținerea și la conducerea vehicului pe șină.

BUZĂR (< engl.) s.n. Aparat electric care produce un sunet intermitent caracteristic și este folosit ca organ de apel în telefonie.

BUZĂU 1. Rîu, afl. dr. al Sireului; 324 km. Izv. din N masivului Ciucas și trece prin întorsura Buzăului, Nehoiu. Pătrunde și pe la N de municipiul Buzău. În cursul inf. irigații. Afl. pr.: Bîsca Chiojdului, Slanic, Cîlnau. 2. Pas pe valea superioară a rîului B., în apropiere de Întorsura Buzăului, făcînd legătura cu Depr. Birsei. Alt.: 869 m. 3. *Cîmpia* —, porțiune a Cîmpiei Române, între Călmășii și Buzău, limitată de Cîmpia Gherghișei (la SV) și Cîmpia Rîmnicului (la NE). Culturi de plante industriale și cereale. 4. *Munții* —, grupă muntoasă în Carpații de Curbură formată din cinci masive bine delimitate: Penteleu, Podu Calului, Siriu, Monteoru și Ivăneșu. 5. Municipiu în NE Cîmpiei Române, reșed. jud. cu același nume; 146 556 loc. (1991). Nod feroviar și rutier. Ind. metalurgică (sîrmă și produse din sîrmă, cuie, electrozi pentru sudură), constr. de mașini (subsansamble pentru tractoare, utilaje pentru material rulant feroviar, utilaj chimic și petrolier), chimică (prelucr. maselor plastice, folii de vinilin), de prelucr. lemnului (mobila), mat. de constr. (geamuri șlefuite, cărămidă, țiglă, prefabricate din beton), textilă (filatură de lînă, țesături de bumbac, tricotate, topitorie de cîneșă), alim. (produse de panificație, zahăr, ulei vegetal, bere etc.). Producție de sticlă pentru menaj, de geamuri securizate, semicristal și de bunuri metalice de larg consum. Muzeu. Monumente istorice: Episcopia (inițial schitul Frâsînet, sfîrșit sec. 15, refăcut de Matei Basarab în 1650), Biserica Banu, construită în 1571 și refăcută în 1722; case din sec. 18 și 19. Menționat documentar pentru prima oară în 1431, ca punct de vamă, s-a dezvoltat în sec. 16, cînd a devenit sediul unei episcopii. Important centru tipografic (sec. 18—19). Declarat municipiu în 1968. 6. Jud. în SE României, în SE Carpaților Orientali, axat pe cursul superior și mijlociu al rîului Buzău; 6 072 km² (2,56% din supr. țării); 520 568 loc. (1991), din care 39,4% în mediul urban; densitate: 85,2 loc./km². Reșed.: municipiul Buzău. Orașe: Nehoiu, Pogoanele, Rîmnicu Sărat. Comune: 81. *Relieful* este reprezentat prin trei trepte majore (munți, dealuri subcarpatice, cîmpii) care coboară de la NV către SE. Treapta înaltă cuprinde M-ții Buzăului (constituiți din masivele Penteleu, Podu Calului,

Buzău. Centrul orașului

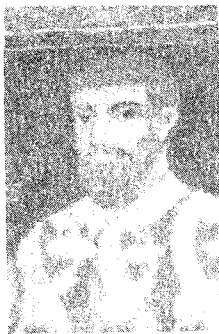

Siriu, Monteoru și Ivăneșu) și prelungirile de SV ale M-șilor Vrancea, iar cea mijlocie include Subcarpații Buzăului, formați dintr-un ansamblu de culmi deluroase (Dealurile Istrița, Ciolanu, Cornașel, Dîlma, Bîsca ș.a.) separate de depr. (Nișcov, Cîslău, Pătrîlăgele, Sibiciu, Pîrscov ș.a.). Cîmpia, extinsă în jumătatea SE a jud., este alcătuită din trei subunități pr. (Bărağanul Ialomiței, C. Buzău—Călmățui și C. Rîmniciului) aparținînd C. Române. Clima are caracter temperat-continentual, cu nuanțe zonale determinate de formele de relief. În sectorul montan, temp. medii anuale sînt de 4—6°C, în cel deluros 8—10°C, iar în cel de cîmpie de 10,5°C. Precipitațiile variază între 1 200 mm anual în munți, 600—700 mm în dealurile subcarpatice și sub 500 mm anual în cîmpie. Vînturi predominante dinspre NE și SV. *Rețeaua hidrografică*, pr. este reprezentată de cursul superior și mijlociu al Buzăului, care colectează majoritatea riurilor mai mici (Bîsca Mîca, Siriu, Bîsca Chioidului, Slănic, Cîlnău ș.a.). Terit. jud. mai este străbătut de cursurile superioare ale riurilor Sărata, Călmățui și Rîmnîc. *Resurse naturale*: zăcăminte

de petrol (Berca, Arbănași, Tîsău, Plopeasa, Scorțoasa, Beceni ș.a.) și gaze naturale (Tîsău, Roșiori, Boldu, Ghergheasa), diatomită (Pătrîlăgele), chihlimbar (perimetrul Mlăjeț—Sibiciu—Colți—Bozioru), argilă (Simileasca), gresie, gips, nisipuri, ape minerale sulfuroase, feruginoase, clorosodice (Sărata—Monteoru, Fișici, Siriu, Nehoiu ș.a.), pături. *Economia*. Principalele ramuri industriale sînt constr. de mașini și prelucr. metalelor (21,5% din prod. totală a jud.), cu unități la Buzău și Rîmnîc Sărat, în cadrul careia se produc utilaje tehnologice pentru ind. metalurgică, petrolieră și chimică, subsamblate pentru tractoare, garnituri de frînă și etanșare, materiale feroviare (schimbători cu ace flexibile, tirfoane), diverse produse din metal (mașini de găcit, sobe de încălzit, articole din tuci etc.). Alte ramuri, cu ponderi importante în prod. ind. a jud. sînt: metalurgia fieroasă, 14,4% (sîrmă și produse din sîrmă la Buzău), chimică (prelucr. maselor plastice, folii de vinilin la Buzău și Beceni, regenerarea uleiurilor la Rîmnîc Sărat), mat. de constr. (geamuri, prefabricate din beton la Buzău, var la Măgura, cărămizi la Berca,

Pătrîlăgele), prelucr. iernului (Buzău, Rîmnîc Sărat, Nehoiu, Vernești, Gura Teghii), textilă (Buzău, Smeeni, Pătrîlăgele), conf. (Rîmnîc Sărat, Buzău, Nehoiu), alim. (consf. de legume și fructe, preparate din carne și lapte, zahăr, uleiuri vegetale, vin etc.). În 1989, agricultura dispunea de 260 154 ha terenuri arabile, 119 336 ha pășuni și fînețe naturale, livezi și vii. Supr. arabile sînt dominate de culturile de porumb (88 108 ha), urmate de cele de grâu și secară (61 573 ha), plante de nutreț (26 410 ha), plante uleioase, floarea-soarelui, sfeclă de zahăr, orz și orzoaică, tutun, cartofi, legume etc. Culturile viticole (11 543 ha) au o extindere mai mare în zona dealurilor subcarpatice (Pietroasele, Vernești, Greceanca ș.a.). Pomicultura are prod. importante de prune, mere, pere, nuci (Nehoiu, Pătrîlăgele, Cîslău, Pîrscov, Chiojdu). În 1990, sectorul zootehnic dispunea de 438,7 mii capete ovine, 233 mii capete porcine, 172 mii capete bovine și 15 mii capete cabaline (la Chislașu și Rușeșu există mari crescătorii de cai de rasă); avicultură, sericultură, apicultură. Căi de comunicație (1990):

Stroe Buzescu

Aura Buzescu

George Gordon Byron

lungimea totală a rețelei feroviare este de 232 km, din care 108 km electricitate, iar cea a drumurilor publice de 2 056 km, din care 307 km modernizate. *Unitățile de învățământ, cultura și artă (1989—1990):* 387 școli generale, 22 licee, case memoriale, muzee, 156 cinematografe, 512 biblioteci etc. În cadrul manifestărilor etnografice se remarcă „Drăgaica” care se desfășoară anual, în luna iunie, la Buzău. *Turism. Pr.* obiective de atracție turistice de pe terit. jud. B. sînt: elementele peisagistice (valea superioară a Buzăului, masivele muntoase Siriu și Penteleu, vulcanii noroșii din zonele Piclele Mari și Mică, Beciu, fenomen unic în țară, declarat monument al naturii, „focurile nestinse” de la Lopătari, rezervația geologică cu stîncile de calcar de la Bădila, denumită „Sarea lui Buzău”, rezervația forestieră Milea—Viforita, cu molizi seculari etc.), monumentele și locurile istorice (mănăstirea Ciolanu, biserica Cislău, schitul Bradu, complexul arheologic de la Sărata-Monteoru, tezaurul de la Pietroasele, complexul tabellei de sculptură în aer liber de la Măgura etc.), stațiunile balneoclimaterice (Sărata-Monteoru, Fișici), bogăția și diversitatea elementelor etnografice (sculpturi în lemn în zona Bisoca, Lopătari, Chiojdu, țesături și covoare la Bisoca, Siriu, Lopătari, Instrumente muzicale populare la Minzălești, Cătina) etc. Indicativ auto: BZ.

BUZDUGAN (< tc) s.n. f. Măciucă sau ghioagă de fier cu măciuca pîntucă, folosită în evul mediu ca armă de luptă. În Țările Române era și semn al puterii domnești. 2. Nume dat plantelor erbacee din genul *Sparanium*, cu flori verzi-alburii și fructe de forma unei piramide rasturnate, care cresc pe malul apelor; capul-arietului, șovar.

BUZDUGAN, George (1867—1929, n. Focșani), jurist și om politic român. M. de onoare al Acad. (1929). Președinte al Înaltei Curți de Casație (1921—1927); membru al Regenței (1927—1929).

BUZDUGAN, George (n. 1916, Sighișoara), inginer electromecanic român. Acad. (1990), prof. univ. la București. Lucrări în domeniul rezistenței materialelor și mecanicii. Studii tensiometrice privind rezistența elementelor metalice la hidrocentralele de pe Argeș și Lotru, Porțile de Fier I.

BUZDUGAN, Ion (1889—1967, n. Brînzani Vechi, Basarabia), poet și folclorist român. Culegeri de folclor basarabean („Cîntece din Basarabia”), transcris cu fidelitate. Poezii („Mi-rasma din steapă”, „Țara mea”, „Păștori și timpuri”), publicistică.

BUZEA, Constanța (n. 1941, București), poetă română. Lirism grav, dominat de sentimentul erotic, într-un registru diversificat al stărilor sufletești („La ritmul naturii”, „Norii”, „Agonică”, „Sala nervilor”, „Cîină bogată în viscol”).

BUZESCU, com. în jud. Teleorman, pe Vedeș. 4 653 loc. (1991).

BUZESCU, familie de boieri olteni, cu rol important în timpul domniei lui Mihai Viteazul și Radu Șerban. Mai importanți: 1. **Radu B.**, clucer (1595—1610). 2. **Preda B.**, postelnic și ban (1594—1608). 3. **Stroe B.**, stolnic (între 1594 și 1602), rănit mortal în lupta de la Ogretin cu tătarii; toți trei filii ai lui Radu Buzea, mare armăș.

BUZESCU, Aura (n. 1894, Caransebeș), actriță română. Dotată cu mare forță de interiorizare. Roluri de dramă din repertoriul clasic și modern (Ofelia, Julieta, Violaine din „Ingerul a vestit pe Maria” de Claudel, Elisabeta din „Maria Stuart” de Schiller, Doamna din „Vizita bătrînei doamne” de Dürrenmatt).

BUZIAȘ, oraș în jud. Timiș, la 34 km SE de Timișoara; 7 610 loc. (1991). Fabrică de încălț. și de conf.; produse alim. (panificație, preparate din lapte). Veche stațiune balneară (primele stabilimente au fost construite în 1819) cu ape minerale carbogazoase, bicarbonatate, calce, magneziene, cloruro-sodice folosite în special pentru tratarea afecțiunilor cardiovasculare. Îmbuceliere de ape minerale. Atestat documentar din 1320. Declarat oraș în 1956.

BUZOEȘTI, com. în jud. Argeș, pe Teleorman; 7 145 loc. (1991).

BUZOIANU, Cătălina (n. 1938, Brăila), regizoare română de teatru. Viziuni scenice mizind pe forța de sugestie a imaginii („Să-l îmbrăcăm pe cei goi” de Pirandello, „Maestrul și Margareta” de Bulgakov).

BUZUNAR (< ngr.) s.n. Un fel de pungă cusută la haine, în care se țin lucruri marunte. □ Loc. De buzunar = care se poartă în buzunar; p. ext. de proporții mici, de valoare redusă.

BUZUNĂRI (< buzunar) vb. IV tranz. A fura ceva din buzunar: a umbla prin buzunarele cuiva pentru a căuta ceva.

BUZURA, Augustin (n. 1938, sat Beringa, jud. Maramureș), prozator român. Acad. (1992). Romane de analiză a dilemelor morale („Absențieri”, „Orgolii”), cu o largă deschidere spre problematica socială postbelică („Feșele tăcerii”, „Refugii”, „Drumul cenușii”), lăsînd impresia de fină întuire a psihologiei oamenilor și mediilor.

BUZZATI [buzăți] TRAVERSO, Dino (1906—1972), scriitor italian. Proză fantastică cu sensuri simbolice („Bărnabo, omul munților”, „Monstrul Colombrè”, „Deșertul tătarilor”).

BYBLOS, oraș fenician, cel mai important centru economic și religios al Feniciei în milen. 3 î.Hr. și în prima jumătate a milen. 2 î.Hr. Azi Jubelî (Liban).

BYCK, Jacques (1897—1964, n. București), lingvist și filolog român. Prof. univ. la București. Studii de gramatică descriptivă și istorică, ediții de texte vechi românești.

BYDGOSZCZ [bidgoșci], oraș în partea

central-nordică a Poloniei, port fluvial pe Viscula; 372,6 mii loc. (1988). Nod de comunicații. Centru ind. (aparataj electrotehnice și de precizie, mașini-unelte, produse chimice și alim., hîrtie și prelucr. lemnului) și comercial. Fundat în 1346.

BYLOT, ins. în Arh. Arctic Canadian, în N ins. Țara lui Baffin, la V de G. Baffin; 10,9 mii km². Relief muntos (1 951 m alt.). Ghegari. Despărțită de Țara lui Baffin, la S, prin Ecipse Sound.

BY-PASS (cuv. engl.) [bai-pas] s.n. Conductă care dublează, pe o anumită porțiune, o conductă principală, înlocuind-o temporar în vederea efectuării unor lucrări de revizie sau de reparație.

BYRD [bɑ:rd], **Richard Evelyn** (1888—1957), aviator și explorator polar american. A survolat pentru prima oară în lume Polul Nord (1926). A condus patru expediții în Antarctica. În prima expediție (aviatică) din 1928—1930, survolează și Polul Sud (1929) și fondează stațiunea de cercetări Little America.

BYRD [bɑ:rd], **William** (1543—1623), compozitor, organist și virginalist englez. Supranumit și „Palestrina al Angliei”. Mîse, motete, madrigale, piese instrumentale.

BYRON [ba:ran], **George Gordon, lord** (1788—1824), poet romantic englez. Temperament liric violent și excentric, natură solitară, a avut o existență aventuroasă. Creator al eroului romantic (denumit ulterior *byronian*), sumbro și impetuos, dominat de pasiuni tumultuoase și mai ales de sentimentul exacerbat al esului, a lăsat o operă animată de o rară vervă satirică („Pelerinajul lui Childe Harold”, „Don Juan”, „Manfred”) care a exercitat o puternică influență asupra romantismului european. În conflict cu societatea engleză a epocii, B. s-a exilat pe continent. După ce a sprijinit mișcarea carbonarilor italieni, a luat parte la Războiul pentru independență a poporului grec și a murit la Missolonghi.

BYRONISM (< n. pr. Byron) s.n. Imitare a atitudinilor de revoltă individualistă și anarhică, patetică și onestă din poezia lui Byron.

BYTE (cuv. engl.) [ba:it] (INFORMA). Unitate de informație reprezentînd o succesiune de opt biți, constituind cea mai mică unitate de memorie adresabilă; octet, caracter (6b).

BYTOM [bitom], oraș în S Poloniei (Katowice); 239,8 mii loc. (1988). Expl. de cărbune și min. polimetalice. Siderurgie, ind. coscchimică, metalurgie neferoasă (plumb, zinc) și constr. de mașini.

BYTOWNJIT (< localit. Bytow) subst. Feld-spact plagioclaz, întîlnit în rocile bazice, în unele meteorite și în rocile metamorfice de contact. Are culoare alb-verzui și aspect lamelar sau granular.

C

C s.m. invar. **1.** A cincea literă a alfabetului limbii române; sunet notat cu această literă (semiocluzivă prepalatală surdă în grupurile *ce, ci, cî*, ocluzivă palatală surdă în grupurile *che, chi* și ocluzivă velară surdă în celelalte poziții). **2.** (MUZ.) **a)** Notăție literală pentru sunetul *do*. **b)** Semn de măsură de 4 timpi și, respectiv (în forma ♩), de 2 timpi. **3.** Cifra română cu valoarea 100. **4.** (METR.) Simbol pentru *coulomb*. **5.** Simbol chimic pentru *carbon*. **6.** (MAT.) Simbol pentru mulțimea numerelor complexe. **7.** (INFORM.) Limbaj de programare situat între limbajele de asamblare și limbajele de nivel înalt, orientate către aplicație.

°C (METR.) Simbol pentru gradul Celsius.
c **1.** (METR.) Simbol pentru elementul de compunere centi-. **2.** (FIZ.) Simbol pentru viteza luminii.

CA¹ (lat. *quam*) adv. **1.** La fel cu..., precum (e)... □ Expr. *leri ca (și) astăzi* = totdeauna. **2.** Aproape, cam, aproximativ. □ Expr. *Ca mine (-poimine)* = în curînd. **3.** Dect. **II. 1.** În falul cum e obicелul, cum se știe. **2.** În calitate de... fiind... ■ În loc de...; drept... **3.** În ce privește...

4. Așa, bunăoară, de exemplu.

CA² (lat. *quia*) conj. (Urmat de „să”) Introducere oricare dintre propozițiile subordonate cu predicatul la conjunctiv.

Ca, simbol chimic pentru *calciu*.

CAATINGA (< fr.) s.f. Pădure tropicală rară, în E Pod. Braziliei (America de Sud), caracterizată prin arbori mici și veșnic verzi, prin abundența de plante reipoase și prin absența gramineelor.

CABALĂ (< fr.; ebr. *qabbalah* „tradіție”) s.f. Fig. Intriga, uelitare.

CABALIN, -Ă (li) lat. *caballinus* „de cal”) s.f., adj. **1.** S.f. pl. (ZOOT.) Specie de animale domestice, cuprînsă în genul *Equus*. V. cal. **2.** Adj. Care aparține calilor, privitor la cai (ex. specie c., rasă c.).

CABALISTIC, -Ă (< fr.) adj. Magic, misterios, tainic; obscur.

CABALLERO [cabal'ero], **Fernán** (pseud. *Cecilia Böhl von Faber*) (1796—1877), romancieră spaniolă. A descris moravurile Spaniei meridionale într-o manieră idilică („La gaviotta”).

CABANATUAN, oraș în Filipine, în ins. Luzon, la N de Manila: 170,9 mil loc. (1989). Nod rutier. Centrul celei mai mari zone de cultură a orezului din țară. Ind. alim.

CABANĂ (< fr.) s.f. Construcție, de obicei montană, pentru adăpostirea turiștilor, a vinătorilor etc.

CABANIER, -Ă (< cabană) s.m. și f. Persoană însărcinată cu paza și administrarea unei cabane.

CABANIS, José (n. 1922), scriitor francez. Romane de analiză a problematicii juvenile („Virsta ingrată”) și a cuplului („Căsătoriile din interes”); eseuri în care consideră istoria o comedie umană („Saint-Simon, admirabilul”).

CABANIS, Pierre Jean Georges (1757—1806), medic, filozof și om politic francez. Girodin. A considerat gîndirea ca un produs fiziologic al materiei („Raporturile dintre natura fizică și cea morală a omului”). Reprezentant al ideologilor.

CĂBĂNIȚĂ (< bg.; socr.) s.f. Manta bogat împodobită, purtată de domni sau de boieri la solemnități.

CABANOS (< pol.) s.m. Sortiment de mezeluri în formă de cîrnăcor subțire, semiafumat, preparat din carne tocată de vită și de porc.

CABARET (< fr.) s.n. Bar² (2).

CABASILĂ, Nicolae (1320—1390), scriitor și teolog ortodox bizantin. A teoretizat unirea cu Dumnezeu prin intermediul formelor sensibile ale cultului („Tilcuirea dumnezeieștii liturgicii”, „Despre viața în Hristos”).

CABBALA (sau **KABBALA**) **1.** Ansamblu de tradiții iudaice relative la interpretarea ezoterică a Vechiului Testament. **2.** Știință secretă despre modul în care, cu ajutorul simbolurilor (litere, cifre), se poate intra în relație cu lumea spiritelor.

CABERNET (cluv. fr.) [caberne] subst. Soi de viță de vie cu struguri mici de culoare neagră-albăstruiie, cultivat pentru producerea vinurilor roșii, de calitate superioară.

CABESTAN (< fr.) s.n. Troliu utilizat la deplasarea sarcinilor sau a vehiculelor pe distanțe scurte; este format dintr-un tambur cu axa de rotație verticală, pe care se înfașoară cablul de tracțiune.

CABET [cabé]. **Étienne** (1788—1856), socialist utopist francez. Și-a expus teoria în romanul „Călătorie în Icaria”.

CABEZON [cabeβon], **Antonio de** (c. 1510—1566), organist și compozitor spaniol. Contribuții la dezvoltarea scriiturii pentru instrumentele cu claviatură. A trăit la curtea regilor Carol Quintul și Filip II.

CABIMAS, oraș în NV Venezuelei (Zulia), port la laguna Maracaibo; 216,9 mil loc. (1987, cu suburbiile). Expl. și prelucr. petrolului.

CABINĂ (< fr.) s.f. **1.** Mică încăpere la bordul unui vas. **2.** Cameră sau încăpere mică, amenajată într-o clădire sau într-un vehicul, cu destinații speciale (ex. c. de ascensor, c. telefonică, c. de actor, c. de semnalizare etc.). □ C. de proiecție = c. în care sînt instalate

aparatele necesare proiectării filmelor pe ecran. C. spațială (sau cosmică) = compartiment etanșat al unei nave spațiale pilotate, în care se află, în afara echipajului, sistemele de comandă, de control, de radiologatură etc. ale navei.

CABINDA, oraș în Angola, centrul ad-tiv al prov. omonime, enclavă în Zair, situat la N de gura de vărsare a fl. Zair în Oc. Atlantic; 21,1 mil loc. (1970). Port de export al petrolului. Ind. prelucr. lemului. Alipită la posesiunea portugheză Angola prin tratatul cu Belgia din 1866.

CABINET (< fr.) s.n. **1.** Încăpere destinată exercitării unei profesii (ex. c. medical). ■ Birou, încăpere liniștită, într-un apartament, amenajată pentru studiu, pentru o muncă intelectuală. **2.** Încăpere sau grup de încăperi dintr-un muzeu, dintr-o bibliotecă, dintr-un institut de cercetare, în care sînt păstrate și pot fi consultate diferite colecții (c. de stampe, c. numismatic etc.). **3.** Secție sau serviciu dintr-o întreprindere sau instituție, destinate unor studii, consultații etc. de specialitate (ex. c. tehnic). **4.** C. de instrucție = (în unele țări) serviciu de cercetări judiciare, condus de un judecător de instrucție. **II.** (în unele țări) Consiliu de miniștri sau guvern. □ *Cabinetul ministrului* = biroul de lucru al ministrului; p. ext. funcționarii și colaboratorii lui direcți. **III.** Mobilă mică, cu sertare, destinată păstrării obiectelor de preț. De origine orientală, a fost introdus în Europa în sec. 14.

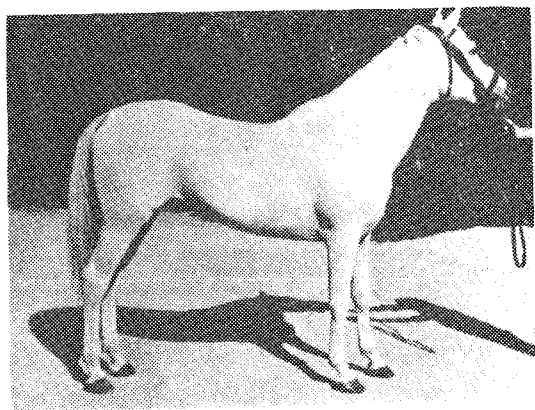
CABIRII, divinități benefice, de origine probabil feniciană, adorate în Asia Mică, Grecia etc. Considerate protectoare ale navigației și subalterne lui Hefaiestos.

CABLAJ (< fr.) s.n. Totalitatea cablurilor și firelor izolate care formează conexiunile unei instalații sau ale unui aparat de telecomunicații. □ C. imprimat = circuit imprimat.

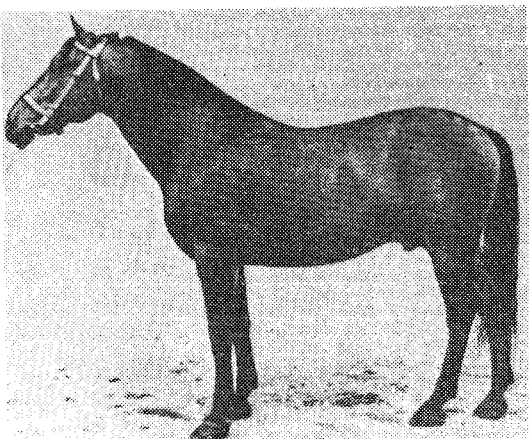
CABLARE (< fr.) s.f. Operație de răsucire sau împletire a firelor în mînușchi și torsadarea mînușchilor între ele pentru a confecționa un cablu.

CABLOGRAMĂ (< fr.; [s] fr. *câble* + *gramma* „scriere”) s.f. Telegramă transmisă prin cablu submarin.

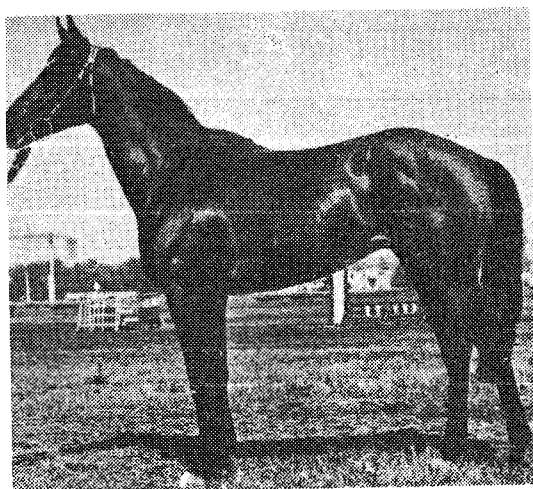
CABLU¹ (< fr., engl.) s.n. **1.** Element sau organ flexibil de susținere și de tracțiune, realizat prin cablare. □ C. fără fine = c. cu capetele legate astfel încît să formeze un circuit închis, folosit în transmisiuni, în transporturi cu elvatoare, cu benzi suspendate sau cu raclete etc. C. purtător = c. de susținere constituind elementul conducător în tracțiunea electrică feroviară. **2.** Conductă electrică alcătuită dintr-unul sau din mai multe conductoare uni- sau

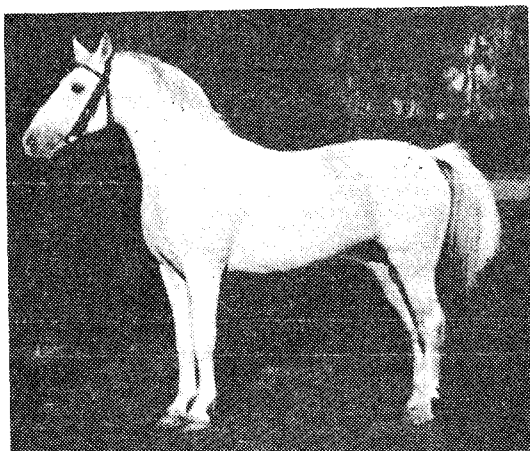
Pur singe arab

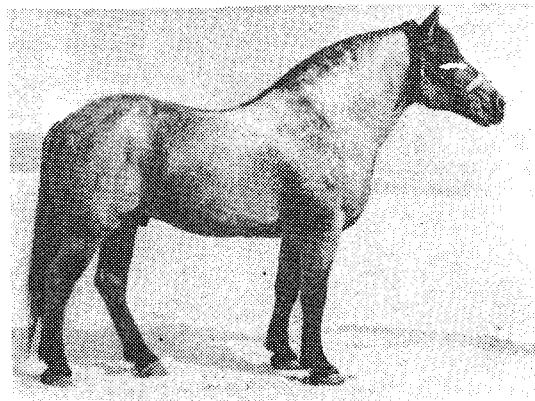
Semigreu românesc

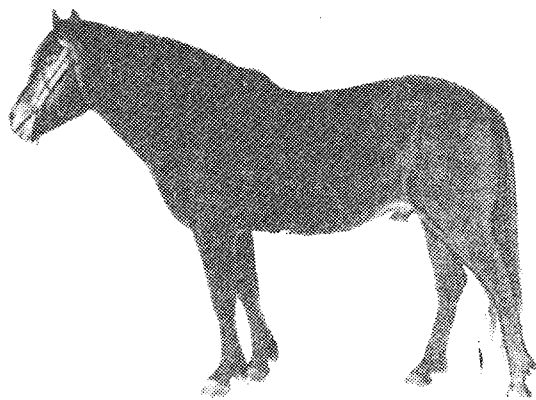
Trăpaș

Lipișan

Ardenez

Mușul

multifilare, izolate, acoperite cu material de umplură și îmbrăcate într-o manta etanșă, acoperită (la c. armate) cu învelișuri metalice protectoare; sînt utilizate pentru transmiterea energiei electromagnetice la frecvența industrială (c. electrice de energie), pentru transmiterea semnalelor de telecomunicații (c. electrice de telecomunicații) etc. □ C. coaxial v. coaxial.

CABLU (< engl.) s.n. Unitate de măsură pentru lungimi, egală cu a zecea parte dintr-o milă marină, adică 185,2 m.

CABO DE HORNOS v. Horn, Capul ~ **CABOȘON** (< fr.) s.n. Piatră prețioasă sau semiprețioasă, șlefuită (sumar) și fixată într-o montură de metal. Frecvent în arta unor popoare migratoare și în cea romano-bizantină.

CABOT [kəbɔt] f. **John C. (Giovanni Caboto)** (c. 1450—c. 1498), navigator englez de origine genezeză. A condus o expediție care urmărea descoperirea Pasajului de Nord-Vest; în 1497 a atins ins. Terra Nova. **2. Sebastian C.** (1476—1557), navigator englez. Fiul lui C. (f.). A explorat (1526—1530), în cadrul unei expediții spaniole, reg. Río de la Plata. **3. Str.** în V. Oc. Atlantic, între ins. Terra Nova și Cape Breton, unind apele acestuia cu G. Sfîntul Laurențiu; Este blocată iarna de ghețuri. Lungime: 195 km. Lățime max.: 107 km. Ad. min.: 101 m.

CABOTAJ (< fr.) s.n. Navigație comercială de-a lungul coastei.

CABOTIER (< fr.) s.n. Navă pentru cabotaj.

CABOTIŢ (< fr.) s.m. f. (Odiñoară în Franța) Actor ambulant. **2. (Deprec.)** Actor mediocru; p. ext. persoană care caută să se facă remarcată printr-o comportare teatrală, printr-o gestică exagerată, falsă.

CABRA (< fr.) vb. I intranz. (Despre patrupezi) A se ridica pe piciorarele dinapoi.

CABRAJ (< fr.) s.n. f. Acțiunea de a cabra. **2. Evoluție a unui avion prin care se mărește incidența de zbor în vederea creșterii altitudinii.**

CABRAL, Manuel del (n. 1907), poet dominican. Lirică inspirată de motivele folclorului negru („Douăsprezece poeme negre”, „Poeme continentale”, „Cumătrul Mon”).

CABRAL, Pedro Álvares (1467 sau 1468—c. 1520), navigator portughez. A descoperit și a explorat (1500) ținutul brazilian al Americii de Sud.

CABRIOLETĂ (< fr.) s.f. Trăsură mică și ușoară cu două roți, trasă de obicei de un singur cal; șaretă.

CACADU s.m. Numele mai multor specii de papagal din Australia, ins. Noua Guinee, Arh. Moluca, cu penajul alb, roz, cenușiu, negru și cu un moț de penă pe cap pe care și-l pot ridica și cobori în funcție de dispoziție (bucurie, furie, frică).

CACAO (< fr.) s.f. Sămînța arborelui de cacao, folosită (sub formă de produs pulverulent) în alimentație. □ Unt (sau ulei) de c. = substanță grasă, de culoare albă-gălbui, extrasă din pulberea de c. și folosită la fabricarea ciocolatei, în ind. farmaceutică, în cosmetică etc. □ P. ext. Băutură preparată cu pulbere de c.

CACATOE (cuv. malaiez) s.m. Pasăre originară din Oceania și Asia de Sud-Est, cu penaj viu colorat, coadă scurtă, pară rețezată, și o creastă mare, erectilă.

CACAVELA, Ieremia (1643 — după 1698, n. Creta), călugăr erudit grec. Preceptor al lui D. Cantemir. A scris un tratat de logică și a tradus scrieri teologice și istorice, printre care „Viața papilor” de Platina.

CACCINI, Giulio (c. 1550—1618), lăutist, cântăreț și compozitor italian. Unul dintre primii reprezentanți ai monodiei acompaniate și, alături de J. Peri, creatorul operei („Dafne”, „Euridice”); Madrigale, cantate. A trăit la curtea familiei de Medici.

CACEALMA (< tc.) s.f. (La jocul de cărți) Inducere în eroare a partenerului dîndu-i impresia, neintemeiată, că ai cărți mai bune decît el. □ Fig. Păcăleală, înșelătorie.

CACICA, com. în jud. Suceava; 4 537 loc. (1991). Expl. de sare gemă și argile. Chereștea. Ceramică populară. Stație de c.f. Reșed. com. este satul Pîrteștii de Sus.

CACIUR s.m., adj. (ZOOT.) (Miel) cu blană de culoare neagră pe trunchi și burmie pe bot, urechi, extremitățile membrelor și coadă.

CACOFONIE (< fr.; !și gr. kakophonia „sunet neplăcut”) s.f. (LINGV.) Asociație neplăcută de sunete sau de cuvinte.

CACOM (< tc.) s.m. (ZOO.) Hermină; p. restr. blană de hermină.

CACUYANNIS, Michael (n. 1922), actor, scenarist și regizor grec. Spectacole de teatru și filme ce dau expresie specificului național, fie că pornesc de la modele clasice („Electra”, „Troienele”, „Ifigenia”), fie că se inspiră din viața modernă a Greciei („Stella”, „Fata în negru”, „Zorba Grecul”).

CACTACEE (< fr.; !și gr. kaktos „cardon, plantă cu țepi”) s.f. pl. (BOT.) Familie de angiosperme dicotiledonate, exotice, originare din regiunile tropicale ale Americii, adaptate la uscăciune prin tulpinile carnoase pline cu apă și frunzele reduse, sub formă de spini (ex. limba-soacrei, cactușii).

CACTUS (< fr.; !și) s.m. Numele mai multor specii de plante din familia cactaceelor, cultivate în scop ornamental, care se deosebesc prin forma tulpinilor, a florilor viu colorate, numărul, forma și dispoziția țepilor (ex.: Cereus, cu floarea ca o pilnie mare, roșie; Epiphyllum, cu ramuri pletoase; Mammillaria, cu tulpini globuloase).

CACUCI, Dan Gabriel (n. 1948, Cluj), fizician și inginer american de origine română. Prof. la Univ. Urbana (Illinois). Studii și cercetări privind matematica și fizica aplicată în domeniul energiei nucleare.

CACUS (în mitologia română), hoț faimos, fiul lui Vulcan. Creatura monstruoasă, este reprezentat cu trei capete șoșind flăcări pe gură. După o tradiție, a fost sugrumat de Herakles, caruia îi furase vitele în timp ce acesta dormea. Simbolizează hoția și pe cei mai îndeminatici hoți.

CAD ([computer]-[A]ided [D]esign) prescurtare ce desemnează proiectarea asistată de calculator.

CADASTRA (< fr.) vb. I tranz. A efectua lucrări de cadastru.

CADASTRAL, -Ă (< fr.) adj. Care aparține cadastrului, care se referă la cadastru. □ Registrul c. = registrul în care sînt trecute datele de indentificare a tuturor bunurilor imobile situate pe un anumit teritoriu (ex. număr topografic, suprafața după destinație, numele posesorului etc.).

CADASTRU (< fr.) s.n. f. Ansamblul lucrărilor tehnice de măsuratori și calcule pentru stabilirea precisă a suprafețelor funciare. **2.** Inventar al documentelor privind fondul funciar și reprezentarea lui topografică.

CADAVERIC, -Ă (< fr.) adj. (Ca) de cadavru (ex. fațes c.).

CADAVRU (< fr., lat.) s.n. Corpul unui om sau al unui animal mort; stirv, hoit.

CADĂ (< sl.) s.f. f. **1.** Vas mare, deschis, pentru îmbaiat. **2.** Recipient mare, deschis, din lemn, metal, beton etc., în care se introduc lichidele necesare unor operații tehnologice.

CADE [keid], **John** (cunoscut și sub numele de Jack C. sau Mortimer) (?—1450), conducător al răscoalei țărănilor englezi din Kent (mai-iul. 1450). Răscoala, prin consecințele ei a contribuit la scăderea autorității regale, fiind una din cauzele izbucnirii Războiului celor Două Roze.

CADENȚĂ (< fr.) vb. I tranz. A imprima ritm unei fraze, unui vers, unei bucată muzicale, unei mișcări etc.; a ritma.

MIȘCAREA (< it., fr.) s.f. f. Mișcare regulată; repetare ritmică a unei mișcări. □ Frecvență (f); viteza de repetare a unui fenomen. □ Spec. Succesiune regulată, ritmică a unor unități poetice (cuvinte, fraze, versuri). **2.** (MUZ.) Succesiune armonioasă sau melodică ce formează partea finală a unei fraze muzicale. **3.** Pasaj de virtuozitate solistică, de obicei în concertele instrumentale.

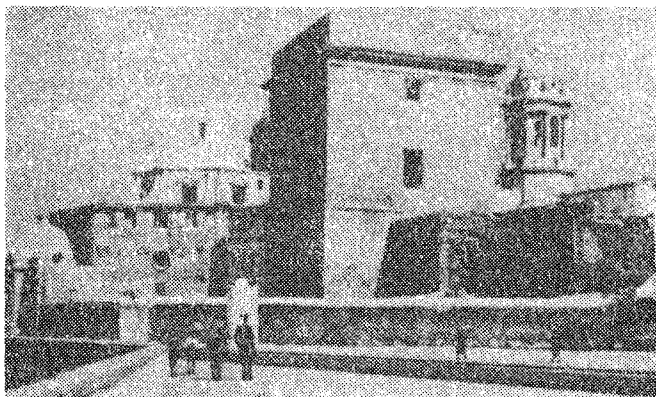
CADENȚMETRU (< cadență + metru) s.n. Instrument folosit în măsurări de radioactivitate, pentru indicarea numărului mediu de impulsuri primite în unitatea de timp.

CADET (< fr., 3 rus.) s.m. (În trecut) f. Ținăr nobil, înscris în controlaee armatei, care se pregătea pentru cariera armelor. **2.** Elev al unor școli militare de ofițeri; luncher (f). **3.** (În Rusia) Membru al Partidului Constituțional-Democrat (din 1906, Partidul Libertății și Poporului), principalul partid liberal-monarhist.

CADJU (< tc.) s.m. Judecător musulman.

CĂDIZ [çadiz] f. Golf larg al Oc. Atlantic, în SV Pen. Iberice, între Capul Trafalgar și Capul Santa Maria. Ad. max.: 100 m. Marea puternice (3 m). Primește apele fl. Guadiana și Guadalquivir. **2.** Oraș în SV Spaniei (Andaluzia), port comercial și militar la Oc. Atlantic; 240 mii loc. (1987), cu suburbii. Șantier navale, ind. aeronautică. Textile, tutun și conserve din pește. Export de sare, pește, mășine. Clădiri baroce și neoclasiche. Biserica Santa Cueva (sec. 18), cu picturi de Goya. Muzeu. Intermeiat de fenițieni (Gades, c. 1100 î. Hr.), a fost stăpînit succesiv de cartaginezi, romani, vizigoți și arabi. Cucerit de Regatul Castiliei în 1262. Principala bază a navigației transatlantice, în sec. 16—18.

Cádiz (2). Catedrala

Centru al mișcării constituționale burghezo-liberale din sec. 19 (aici au început revoluțiile din 1820 și 1868). 3. Oraș în Filipine, în ins. Negros, port la M. Visayan; 140,3 mil loc. (1989). Centrul celei mai mari zone de cultură a trestiei de zahăr din țară. Ind. zahărului.

CADINĂ (< tc.) s.f. Slavă dintr-un harem. **CĂDMIE** (< fr., lat.) s.f. Depunere de oxid de zinc impur pe pereții și la gura furnalelor sau a cuptoarelor în care se elaborează zincul.

CADMIERE (< cadmiu) s.f. Depunere, pe cale electrochimică, a unui strat subțire de cadmiu pe suprafața unui metal, pentru protejarea la corozione.

CADMIU (< fr., it.) s.n. Element chimic (Cd; nr. at. 48, m. at. 112,41, p.t. 321°C, p.f. 768°C); metal alb-argintiu. Se găsește în natură sub formă de combinații în minerurile de zinc. Funcționează în combinații în starea de valență 2. Este folosit la obținerea aliajelor cu punct de topire scăzut și rezistențe față de agenții de corozione, ca absorbant de neutroni în reactoarele nucleare etc.; sulfura și oxidul de c. sînt întrebuințate la prepararea culorilor fine și a smalțurilor. A fost descoperit de chimistul german Fr. Strohmeyer în 1817.

CADMOS (KADMOS) sau **CADMUS**, erou civilizator grec, fiul regelui fenician Agenor. Intemeietorul legendar al orașului Teba, în Beoția. I se atribuie introducerea (după altă tradiție și inventarea) alfabetului în Grecia. La bătrînețe, zeii l-au transformat în șarpe, simbol al înțelepciunii și prudenței, și l-au transportat în Cișpelele Elizee.

CADORNA, Luigi (1850—1928), mareșal italian. Șef al Marelui Stat Major (1914—1917). Principalele sale succese militare au fost: oprirea ofensivei militare austriece în Trentino (mai-iun. 1916), cucerirea Goriziei (aug. 1916). Din cauza dezastrului militar suferit de italieni la *Caporetto* (oct. 1917), C. a fost înlocuit din funcția de comandant suprem al armatei.

CADOU (< fr.) s.n. Ceea ce se primește sau se oferă în dar; dar; (l. 1).

CADOUDAL [cadudal], Georges (1771—1804), general francez. Conducător al insurgenților regalști din Vendea. Atentând la viața lui Napoleon Bonaparte, a fost prins și executat.

CADRA (< fr.) vb. i. intranz. A se potrivea, a corespunde (intocmai) cu ceva sau într-o anumită împrejurare.

CADRĂJ (< fr.) s.n. Delimitare a spațiului util cuprins de obiectivul unei camere de luat vederi sau al unui aparat de filmat.

CADRĂN (< fr.) s.n. 1. Suprafață prevăzută cu diviziuni, pe care se citește indicațiile acului indicator al unui instrument de măsură, al unui ceasornic etc. □ C. solar = ceas solar. 2. Fiecare dintre interioarele celor patru unghiuri formate de semaxele unui sistem de axe de coordonate rectangulare.

CADRIL (< fr.) s.n. Dans de bal, de origine franceză, în ritm binar și cu mișcare lentă, constînd dintr-un șir de figuri în cursul cărora partenerii se schimbă între ei; introdus pe scenă în sec. 18; melodia corespunzătoare acestui dans.

CADRILAT, -Ă (< fr.) adj. (Despre peșături, haine etc.) Cu carouri.

CADRILATER, reg. istorică în S Dobrogei, între cursul Dunării și litoralul Mării Negre, cuprinzînd jud. Durostor și Caliacra. A aparținut României în perioada 1913—1940.

CADRU (CADRĂ s.f.) (< fr.) s.n. 1. Schelet din metal, lemn etc., constituit din bare drepte sau curbă, care formează un contur închis sau deschis, completat uneori cu o rețea de bare interioare; după scopul în care sînt folosite, pot fi: c. de rezistență, c. de susținere, c. de protecție și c. decorative. □ Spec. Ramă a unui tablou, a unei fotografii. □ P. ext. (Adesea fig.) Tablou sau fotografie înrămate. □ Pervaz (al ușii, al ferestrei). □ Deschizătură în zid care este ocupată de o ușă sau fereastră. □ Desen care înconjură, mărginește un text, o hartă, o fotografie etc. □ Porțiune a unei mărci poștale

pe care este executat desenul. □ Fig. Limite ale unei probleme, ale unei acțiuni. □ (SOCIOLOG.) C. de referință = sistem de criterii care mediază judecățile apreciative, făcîndu-le să fie pe măsura standardelor sociale acceptate; sistem de norme exercitînd o funcție reglatoare asupra percepțiilor, atitudinilor și conduitelor indivizilor în grup. □ Fig. Mediu, ambianța. 2. (La pl.) Efectiv de ofițeri și subofițeri. □ Cadre de rezervă = corp de ofițeri care nu sînt în activitate, dar rămîn disponibili pentru timp de război. 3. (La pl.) Personalul unei instituții (ex. C. didactice), unei întreprinderi. □ Cadre de specialitate = specialiști într-un anumit domeniu de activitate, de cercetare. 4. Spațiu în limitele cărui a cuprinsă o imagine pe o peliculă cinematografică. 5. Figura descrisă de spotul fascicului electronic la explorarea unei imagini complete în televiziune. 6. C. electromagnetică = antenă de forma unei bobine, cu un număr mic de spire și cu dimensiunile mici față de lungimea de undă; avînd caracteristici direcționale bune este utilizat în radiogoniometrie și radiorecepție.

CADUC, -Ă (< fr., lat.) adj. Lipsit de trîncie; subred; p. ext. învechit, perimat. □ (Despre frunze, flori) Care se detașează, care cad (în fiecare an). □ (Despre formațiuni anatomice) Care urmează a fi înlocuite fiziologic (ex. dinții de lapte, perii c. etc.). □ (Despre un act juridic) Care nu mai are putere legală.

CADUCEU (< gr., lat.) s.n. Baghetă pe care se încolăcesc doi șerpi în ascensiune. Atribuit al zeului Hermes care, după legendă, ar fi despărțit cu acest obiect doi șerpi în luptă. Simbol al păcii și înțelegerii, ca și al comerțului. Azi reprezintă blazonul corpului medical (cu un singur șarpe) și al farmaciștilor (cu doi).

CADUCITATE (< fr.) s.f. Inșușirea de a fi caduc. □ Ineficacitate a unui act juridic ca urmare a survenirii unui eveniment ulterior încheierii lui (ex. moartea legatarului înainte de moartea testatorului).

CAEN [cân], oraș în NV Franței (Normandia), legat de Marea Mădeci printr-un canal, 183,5 mil loc. (1982, cu suburbiile). Nod de comunicații. Expl. de min. de fier. Metalurgie, echipament electric, produse chimice și textile. Universitate (1432). Abazia Sf. Ștefan (fundată de Wilhelm (William) Cuceritorul (sec. 11—12), Biserica Saint-Pierre (sec. 11—13), Muzeu. A suferit mari distrugerii în timpul debarcării Aliaților în Normandia (1944).

C.A.E.R. v. Consiliul de Ajutor Economic Resiproc.

CAESAR v. Cezar.

C.A.F. (ir. [out], asigurare), [ret] „cost, asigurare, navlu” v. C.I.F.

CAFAS (< ngr., tc.) s.n. Balcon în care cîntă corul într-o biserică ortodoxă. □ Balcon într-o biserică, din care familiile domnitoare ascultau slujba religioasă.

CAFEA (< tc.) s.f. 1. Sămînța arborelui de cafea, folosită (de obicei sub formă de produs pulverulent) în alimentație. 2. P. ext. Bătură preparată din semințele de c. (1) (sau dintr-un surrogat și aceste semințe).

CAFEINĂ (< fr.) s.f. Alcaloid extras din cafea, ceai, cacao, nuci de cola, utilizat în medicină ca tonic al sistemului nervos central, cardiac etc., în ind. alim.

CAFEISM (< fr.) s.n. Intoxicație datorată consumului excesiv de cafea. Există o formă acută (manifestată prin aritmie cardiacă, amețeli, greață, vărsături, tremur al membrilor) și o formă cronică (manifestată prin agitație, delir, tremurături, amețeli etc.).

CAFELUȚĂ (< cafea) s.f. Numele speciilor de plante erbacee din genul *Lupinus*, familia leguminoaselor, cultivate ca plante furajere sau decorativă.

CAFENEA (< tc.) s.f. Local public în care se consumă cafea (ceai, băuturi alcoolice etc.); uneori se practică și jocuri (de noroc).

CAFENIU, -IE (< cafea) adj. De culoarea cafelei prăjite.

CAFETIERĂ (< fr.) s.f. Aparat folosit pentru prepararea cafelei în gospodărie sau vas pentru păstrarea cafelei.

CAFRI (< fr., it.) s.m. pl. Populații de limbă bantă din SE Africii.

CAFȚAN (< tc.) s.n. Manta lungă și largă de proveniență orientală, uneori împodobită cu fire de aur sau de mătase și cu blană, pe care o purtau domnii și boierii români. C. trimis în dar de sultanul otoman domnilor Moldovei și Țării Românești simboliza recunoașterea oficială a acestora.

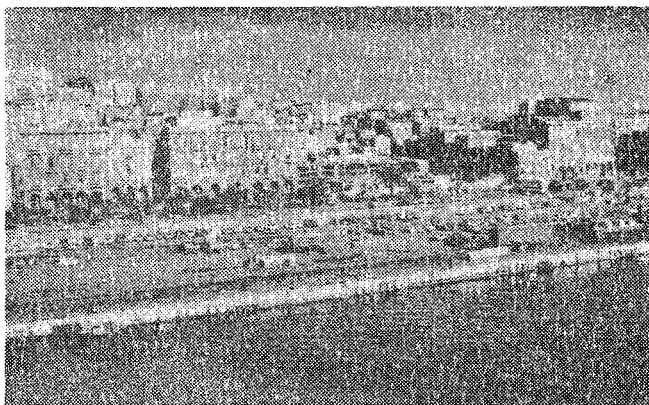
CAFUZO (cuv. sp.) s.m. (IST.) Șambo.

CAGAYAN DE ORO, oraș în NV ins. Mindanao (Filipine), pe riul omonim; 342,6 mil loc. (1989, cu suburbiile). Port. Ind. textilă și alim. Centru comercial (tutun).

CAGE [keidz], John (n. 1912), compozitor american. Elev al lui Schönberg. Folosește „pianul preparat” („Sonate”, „Interludii”), între ale cărui corzi sînt plasate obiecte din diferite materiale care modifică sunetele.

CAGLIARI [calgari], oraș în Italia insulară (S Sardiniei), port la gulful cu același nume, 305 mil loc. (1987, cu suburbiile). Șantier naval. Ind. chimică și a mat. de constr. Export de plumb, zinc și sare. Amfiteatru roman, biserică (sec. 5—11), fortificații (sec. 14). Universitate (1606). Muzeu. Intemeiat de fenicieni. A cunoscut stăpînirea cartaginezilor, romanilor (sub

Cagliari, Portul

numele de *Caralis*) și sarazinilor; independent în evul mediu, a fost cucerit de Casa de Savoia în 1718.

CAGLIOSTRO [caliostro], **Alessandro, conte di** (pe numele adevărat *Giuseppe Balsamo*) (1743—1795), magician și aventurier italian care s-a bucurat de un mare succes în societatea pariziană din preajma Revoluției. Implicat în „Afacerea colierului” (1785—1786), a fost un timp închis la Bastilia și apoi expulzat.

CAGUAS, oraș în partea central-estică a ins. Puerto Rico; 121,1 mil. loc. (1984). Centru comercial agricol (tutun, fructe, trestie de zahăr, animale). Ind. alim.

CAGULARD (< fr.) s.m. Membru al organizației franceze fasciste „Cagoule”, creată în 1936.

CAGULĂ (< fr.) s.f. 1. Mantie cu glugă purtată de călugări. 2. Glugă acoperind tot capul, cu deschizături numai în dreptul ochilor. 3. Parte componentă a măștii contra gazelor, formată dintr-o foaie de cauciuc elastic care acoperă capul și care servește la etanșarea măștii pe figură.

CAHIERS ROUMAINS D'ÉTUDES LITTÉRAIRES, revistă de critică, estetică, istorie literară și literatură comparată, publicată de Editura Univers, în limba franceză. Apare trimestrial, la București, din 1973.

CAHLĂ (< ucr.) s.f. Placă de lut ars, smălțuită sau nesmălțuită, cu sau fără decor, folosită la construirea sobelor sau la decorațiuni interioare și exterioare.

CAHUL, jud. istoric în S Basarabiei, la E de Prut. Relief de podiș cu culmi orientate N—S între Prut și Ialpuș, prelungire a Pod. Birladului. Orașe pr.: Cahul, Leova.

CAIA (< tc) s.f. Cui de oșel moale pentru prinderea potcoavelor la animale.

CAIAC (< fr.) s.n. 1. Ambarcație cu formă hidrodinamică, cu capetele ascuțite și cu suprafața de alunecare netedă sau în clinuri; este

prevăzută cu cîrmă și derivor și se conduce cu ajutorul unei padele din poziția șezînd. 2. Sport nautic care se practică cu e. (1). 2. Ambarcație mică, cu înveliș din piele de focă, etanșată pe corpul vislașului, folosită de eschimoși.

CAIAFA (în „Noul Testament”), mare preot iudeu. L-a judecat pe Iisus Hristos și l-a prigonit pe apostoli. V. Ana.

CAIC (< tc) s.n. 1. Ambarcație îngustă cu două catarge, cu prora și pupa ascuțite. 2. Luntre ușoară, lungă și îngustă, încovoială la capete, folosită mai ales în țăările Orientului.

CAICOS, mic arh. în SE Arh. Bahamas. Împreună cu Arh. Turks, formează o posesiune britanică cu autonomie internă: 430 km²; 4 mil. loc. (1980). Extragerea sării marine. Pescuit de bureți și pește.

CAID (< fr.) s.m. (în statele musulmane din Africa de Nord) Titlu purtat odinioară de guvernatorul unei provincii sau al unui oraș, care avea și funcții judecătorești; pețena avînd acest titlu.

CAIER (lat. **caulus*) s.n. Mănușchi de fibre de lînă, de in, de cinepă etc. care se fixează pe furcă pentru a fi tors manual.

CAIET (după fr. *cahier*) s.n. Fascicul de foi de hîrtie albă sau liniată, prins între două coperti, folosit la scris, la desenat etc. □ C. de sarcini = document care cuprinde condițiile tehnice și de calitate, termenele și programele de lucru, obligațiile și garanțiile executantului etc. privitoare la executarea unei lucrări, la confecționarea unei piese, la fabricarea unei mașini etc., utilizat la recepția unei mărfi, a unei lucrări.

CAILLOIS [caiuș], **Roger** (1913—1978), scriitor francez. A studiat miturile sociale și intelectuale („Mitul și omul”) și corespondențele dintre operele spirituale și produsele naturii („Mimetismul animal”).

CAI LUN (c. 50—c. 118 d.Hr.), demnitar chinez din timpul dinastiei Han de Răsărit. I se atribuie inventarea (105 d.Hr.) hîrtiei.

CAIMAC (< tc) s.n. 1. Produs care se separă sub formă de poighiță pe suprafața laptelui fierc, are un conținut mare de grăsimi și o valoare nutritivă ridicată. 2. Spumă ce se formează la suprafața cafelei în urma fierberii.

Cairo. Moscheea Ibn Tulun

CAIMACAM (< tc) s.m. 1. (În Imp. Otoman) Loçpiitor al unui demnitar. 2. (În Țara Românească și în Moldova) Loçpiitor al domnului. 3. (În Țara Românească) Loçpiitor al banului Craiovei, începînd din 1761.

CAIMAN (< fr.) s.m. Specie de crocodil din continentul american, lung pînă la 6 m, care are pe partea ventrală plăci osoase mobile. Pielea c. este folosită în marochinărie.

CAIN (în „Vechiul Testament”), fiul cel mai mare al lui Adam și al Evei. L-a ucis din invidie pe fratele său Abel.

CAIN [kein], **James** (1892—1977), scriitor american. Romane poliștice („Poștașul sună întotdeauna de două ori”).

CAINOZOIC v. **CENOZOIC**.

CAIONI (CĂIANU), Ioan (1629—1687, n. Leghia, jud. Cluj), umanist român din Transilvania. Autor al unei antologii muzicale („Codex Caioni”) în care figurează și dansuri populare românești. I se atribuie cronica în versuri despre sfîrșitul domniei lui Vasile Lupu. A întemeiat o tipografie la mănăstirea Șumuleu-Ciuc, unde a fost stareț și custode. Autorul istoriei Ordinului franciscan de la Șumuleu. Primul român cu preocupări de botanică („Herbariu”).

CAIRNCROSS [kæncrɔs], **Sir Alexander Kirkland** (n. 1911), economist britanic. Contribuții la studiul politicilor monetare („Introducere în economie”, „Politica monetară în economia mixtă”, „Factori de dezvoltare economică”).

CAIRO (EL QĀHIRA, AL-QĀHIRAH), cap. Egiptului pe dr. Nilului, în partea de S a deltei acestuia; 9,85 mil. loc. (în 1990, cu suburbiile Giseh, Heliopolis, Helwan etc.). Cel mai mare oraș din Africa. Nod de comunicații. Aeroport internațional (El Almaz). Pr. centru politic și economic al țării; asigură 25% din prod. națională: ind. metalurgică, constr. de mașini (automobile, șvaoane și tractoare, mașini unelte, televizoare ș.a.), chimică, încălz., textilă, mat. de constr. (ciment), alim., poligrafică. Mare centru comercial și financiar internațional. Importanț centru cultural: trei universități, academie de științe. Muzeu. Monumente celebre: moscheile Ibn Tulun (sec. 9), Al-Azhar (sec. 10),

Alessandro Cagliostro

Ioan Caioni

Cairo. Ciădirea Televiziunii

Moscheea lui Hasan (sec. 14). În apropiere, orașul Gishch cu celebrul complex arhitectonic. În epoca romano-bizantină pe terit. **C.** actual s-a aflat orașul Babilon, apoi, după cucerirea arabă (641) a purtat numele *Al-Fustat*; din 641 până în 969, cap. guvernatorilor generali arabi ai Egiptului. În 969, la N de vechea așezare s-a clădit noul oraș Al-Qāhira, care din 973 a devenit cap. statului Fatimidilor. Din sec. 13, cap. sultanilor mameluci. Cucerit de turcii otomani (1517), în a căror stăpânire a rămas formal până în 1914. În 1882, englezii ocupă Egiptul, **C.** devenind reședința consilierilor generali englezi (1883—1914). Reședință regală (din 1914), devine capitala Republicii Egipt (1953—1958), a Republicii Arabe Unite (1958—1971) și apoi a Republicii Arabe Egipt (din 1971). Sediul al unor organe și organizații internaționale. — **Confărința de la** — conferință anglo-americano-chineză (22—26 nov. 1943), la care a fost adoptată declarația privind felurile participațiilor la războiul antijaponez.

CAIS (< *caisă*) s.m. Arbore fructifer din familia rozaceelor, cu coroana piramidală și flori albe cu nuanțe roz, care apar înaintea frunzelor (*Armeniaca vulgaris*).

CAISĂ (< ngr.) s.f. Fructul caisului; drupă sferică sau ovoidă de culoare galbenă-portocalie.

CAJAL, Nicolae (n. 1919, București), inframicrobiolog român. Acad. (1990), prof. univ. la București. Contribuții în diagnosticul de laborator al virozelor, genetica virusurilor și profilaxia unor viroze (vaccinul antirujeolos).

CAJĂ (< fr.) s.f. **C. de laminor** = ansamblu format din perechea de cadre care susține cilindrii de lucru ai unui laminor; ansamblu format din cilindrii de lucru, dispozitivele de susținere și mecanismele de reglare a distanței dintre cilindrii unui laminor.

CAJETAN, Giacomo DE VIO, zis Tommaso (1469—1534), cardinal și teolog italian. Legat papal în Germania, i s-a încredințat misiunea de a-l readuce pe Luther în comunitatea romană (1518). A contribuit la reinvierea tomsului.

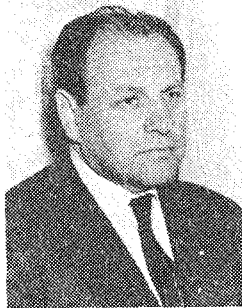
CAJVANA, com. în jud. Suceava; 7 398 loc. (1991).

ČAKSTE, Janis (1859—1927), om politic leton. A luptat pentru recunoașterea independenței țării sale în timpul primului război mondial. Președinte al Consiliului Popular Leton (1918), a reprezentat interesele țării sale la Conferința de pace de la Paris, care a recunoscut independența Letoniei. Primul președinte al Republicii (din 1922).

CAL (METR.), simbol pentru *calorie*.

CAL (lat. *caballus*) s.m. 1. (ZOOLOG.) Animal domestic erbivor de talie mare caracterizat prin copita nedespicate, stomac unicompartimental și lipsa vezicii biliare. Originar din Europa și Asia, este răspândit în prezent pe toate continentele; provine din trei strămoși: **c. diluvial** (*Equus robustus*), **c. mongol** (*E. Przewalski*) și **c. tarpanic** (*E. Gmelini*). Există mai multe rase de **c.** pentru călărie, tracțiune și samar. Unele popoare folosesc în alimentație carnea de **c.** și laptele de iapă. În România, prin încrucișarea raselor selecționate cu cele locale s-au obținut rase ameliorate: **c. semigreu românesc**, **c. ameliorat de munte**, **c. de sport românesc**, cai locali ameliorați din zona de șes, podis și coline. □ **C. semigreu românesc**, format în patru variante, fiecare utilizând rasa ardenzească. Are talia 151—156 cm, greutatea 550 kg, format dreptunghiular, constituție robustă, aptitudini pentru tracțiune. **C. ameliorat de munte**, rezultat din încrucișarea rasei hușului cu rase locale din Bucovina. Prezintă dezvoltare corporală mică, talia 135 cm, greutatea 350 kg, format dreptunghiular, constituție robustă, aptitudini pentru samar, călărie și tracțiune. 2. Aparat de gimnastică prevăzut cu două minere pe care se sprijină minile sportivului, în timp ce cu picioarele execută diferite mișcări de balansare sau de rotire. Fără minere este folosit la

Nicolae Cajal

sărituri. 3. Piesă la jocul de șah, de forma unui cap de **c.** (1). 4. (ZOOLOG.) *Cal-de-mare* = căluț-de-mare. 5. (ENTOM.) *Calul-dracului* (sau -popil) = libelulă.

CALABALIC (< tc.) s.n. (Fam.) Obiecte felurite (și în dezordine); **p. ext.** bagaje cu care călătorește sau se mută cineva; catrafuse.

CALABAR, oraș în SE Nigeriei, port în G. Biafra, centru ad-tiv al statului Cross River; 146,4 mii loc. (1989). Centru comercial (ulei de palmier, copra). Ind. cimentului și prelucr. lemnului și cauciucului natural. Universitate.

CALABRIA 1. Pen. în SV Italiei, între M. Tireniană și Ionică, la str. Messina. Lungime: c. 250 km. Relief muntos (alt. max.: 1 956 m, vf. Montalto). Climat mediteranean. Vegetație de tufisuri xerofite. Denumită în antic *Bruttium*, a fost colonizată de greci, care au întemeiat aici importante orașe ca Sibaris și Crotona (sec. 7 î.Hr.). Sub stăpânire romană, longobardă, bizantină, normandă (sec. 11), a fost alipită Regatului Neapoleului și Siciliei (sec. 12), apoi Regatului Italiei (1860). 2. Reg. în S Italiei, între Str. Messina și G. Taranto; 151 mii km²; 2,15 mil. loc. (1988). Oraș pr.: Catanzaro. Măslini; citrice; viticultură. Creșterea animalelor. Parc național.

CALABRIAN (< *Calabria*), primul etaj al Cuaternarului în facies marin din domeniul mediteranean; marchează o scădere a paleotemperaturii apelor și, sub aspect paleomagnetice, începutul fenomenului de polaritate normală.

CALAFAT (< tc., ngr., bg.) s.n. Cilii sau cilpe destrămate, îmbibate cu catran, de obicei răscuite în sfiori, care se folosesc pentru etanșarea fundului, punților și bordajelor la navele de lemn.

CALAFAT, oraș în jud. Dolj, port pe stg. Dunării; 20 542 loc. (1991). Expl. de argile, nisipuri și pietrișuri. Filatură și țesătorie de bumbac; întreprinderi de prelucr. metalelor, electrotehnice, de mat. de constr. (prefabricate din beton, cărămidă), de mobilă și alim. (morărit și panificație, zahăr, conserve de legume, lapte praf, unt). Menționat documentar din 1424. Declarat oraș în 1855. **C.** a avut rol tactic și strategic în timpul Războiului de Independență (1877—1878), când a devenit teatrul primelor schimburi de focuri de artilerie între armata română și cea turcească. Muzeu de istorie, de artă și etnografie. Monumentul „1877”.

CALAFINDEȘTI, com. în jud. Suceava; 6 004 loc. (1991).

CALAIȚAN (< ngr.) s.n. Denumire populară folosită pentru sulfatul de fier divalent; substanță cristalină verde, solubilă în apă, utilizată la combaterea dăunătorilor în agricultură. La vopșitul țesăturilor, la obținerea cernelii, în tăbăcărie etc.

CALAIS [calē], oraș în N Franței (Picardia), port comercial și de pescuit la Pas de Calais; 100,8 mii loc. (1982). Mare centru al ind. dantelelor și voalurilor. Constr. de mașini, ind. chimică, echipament electric, hîrție. Oțelării. Monumente; biserica Notre Dame (sec. 13—16). Legături de feribot cu Dover. Muzeu. Cucerit de englezi în 1347, s-a aflat în stăpânirea acestora până în 1558. După ocuparea Franței, bază militară germană (1944) pentru lansarea de rachete V₁ și V₂ asupra Londrei.

CALAJ (< fr.) s.n. 1. (NAV.) Ansamblul grinzilor de pe platforma unei calei (2), pe care se rezază navele în timpul construcției sau al reparațiilor. 2. (AV.) Unghi format de o anumită linie caracteristică a unui element din structura avionului cu o axă sau cu un plan de referință ale avionului (ex. **c. arpii**, **c. elicei** etc.).

CALAMA, oraș în N statului Chile, la 2 264 m alt., în apropierea deșertului Atacama; 109,6 mii loc. (1987). Observațiile meteorologice indică absența totală a precipitațiilor.

CALAMBUR (< fr.) s.n. Joc de cuvinte întemeiat pe echivocul rezultat din asemănarea formală a unor cuvinte deosebite ca sens.

CALAMINĂ (< fr., lat. m.) s.f. Reziduu provenit din arderea combustibilului într-un

motor cu ardere internă, care se depune pe pereții interiori ai cilindrului, pe bujii etc., provocând perturbații în funcționarea motorului.

CALAMITATE (< fr., lat.) s.f. Dezastru, catastrofă, datorată în special unui fenomen natural, care lovește o colectivitate.

CALAMITES (și gr. *kalamos*, "trestie") subst. Criptogamă vasculară, din clasa articulatelor, cu rizomi subterani și tulpini formate din noduri pline și internoduri, cu cilindrul medular gol, atingând înălțimea de 10 m. În dreptul nodurilor avea ramuri și frunze dezvoltate vertical (*Annullaria*, *Asterophyllites*). Conservate în șisturi argiloase, caracterizează Carboniferul și, parțial, Permianul.

CALANDRARE (< fr.) s.f. Operație de trecere a unui material printr-un calandru (1), în vederea subțierii, aplatizării, netezirii, imprimării unor desene (în cazul șesaturilor), imprimării sau cauciucării etc. acestuia.

CALANDRU (< fr.) s.n. 1. Mașină de lucru cu doi sau mai mulți cilindri (valțuri, role) dispuși paralel, care se rotește unul spre altul, printr-o care trece forțat un material pentru a fi calandrat. 2. Presă cu cilindri folosită pentru imprimarea în relief, pe carton special, a matritelor de stereotipie.

CALAPAR (< scr.) s.m. Piantă erbacee perenă din familia compozitelor, cu frunze ovale și flori tubuloase, galbene, cultivată uneori ca plantă decorativă (*Chrysanthemum balsamita*); calmifor.

CALAPOD (< ngr.) s.n. Piesă de lemn care reproduce forma labei piciorului și care este folosită la confecționarea încălțămintei ori se introduce în încălțămintă pentru a-i menține forma; formă de lemn pe care se întind căciulele sau pălăriile. ■ P. gener. Tipar. formă. model.

CALARE (< fr.) s.f. (TEHN.) Operație de imobilizare (fixare) intenționată (spre deosebire de blocare) a unui obiect față de un altul (ex. c. unei roți pe un arbore) înainte ca acestea să intre în funcțiune. ■ Oprise bruscă a unui motor datorită unei insuficiențe de alimentare. ■ (TOPOGR.) Operație de fixare la orizontală a aparatelor topografice cu ajutorul nivelei; orizontalizare.

CALATRAVA, cel mai vechi ordin monahocavaleresc din Spania. Creat în 1158 (și confirmat de papalitate în 1164) în cetatea Calatrava (Castilia). Din 1493 are statut de instituție onorifică. Și-a încetat existența în 1873.

CALĂ (< fr.) s.f. 1. Piesă în formă de trunchi de piramidă din lemn sau din metal, care se așază în fața roții unui vehicul spre a-l imobiliza. 2. Piesă metalică de mare precizie, folosită la gradarea și verificarea dispozitivelor de măsurare la măsurarea directă a unor lungimi (c. pian-paralela) și a unghiurilor (c. unghiulară). 3. Piesă care menține distanța dintre paletele unei turbine cu abur.

CALĂ (< fr.) s.f. 1. Încăpere situată sub puntea inferioară a unei nave, în care se depozitează încărcătura acesteia; hambar (3). 2. Instalație portuară pentru construcția sau reparația navelor, prevăzută cu o platformă înclinată pentru lansarea sau ridicarea navelor și cu mașini de ridicat, carucioare, sănii de lansare etc.

CALĂ (< fr.) s.f. Plantă erbacee cu flori mari, albe, răscuite în formă de cornet (*Calla aetioptica*); originară din Africa de Sud, se cultivă ca plantă decorativă de apartament.

CALBOREANU, George (1896—1986, n. Turnișor, Sibiu), actor român de teatru și de cinema. Interpret memorabil al personajelor istorice (Vlaicu-Vodă din piesa lui A. Davila și Ștefan cel Mare din „Apus de soare” de B. Șt. Delavrancea). Roluri în filme („Setea”, „Neamul Șoimăreștilor”).

CALC (< fr.) s.n. 1. Hirtie de ~ = hirtie translucidă obținută din pastă de hirtie macinată fin și folosită la executarea desenelor în tuș, pentru a fi apoi copiate pe hirtie heliografică (ozalid). 2. Copia pe hirtie de c. a unui desen;

decalc. 3. Fenomen lingvistic constând în atribuirea de sensuri noi, după model străin, cuvintelor existente în limbă sau în formarea unor cuvinte ori expresii noi prin traducerea elementelor componente ale unor cuvinte străine.

CALCANI (< tc.) s.m. Pește teleostean, marin, bontonic, răspândit în mările Neagră, Azov și Adriatică, de c. 60—70 cm și 6—8 kg, cu corp rombic, turtit lateral, asimetric, ambii ochi pe partea stângă; are solzi rudimentari și butoni osoși cu spini; colorație cenușie cu pete albe, galbene-cenușii sau negre (*Scopthalmus maecoticus*).

CALCANI (< tc.) s.n. Zid exterior al unei clădiri, în care nu se amenajează nici o deschidere, destinat să fie acoperit de un zid asemănător al clădirii vecine.

CALCANEU (< fr., lat.) s.n. Os al tarsului care, împreună cu astragalul, formează călcâiul.

CALCANIT (< fr., și gr. *khalkos*, „cupru” + *anthos*, „florat”) s.n. Sulfat de cupru hidratat, natural, format ca mineral secundar în zonele de oxidație ale zăcămintelor de sulfuri conținere și sub formă de stalactite pe pereții galeriilor nearsinite din regiunile cu climă uscată. Are culoare albastru-verde și luciu sticlos. Este folosit în agricultură ca fungicid (zeamă bordelează), în vopsitorie, imprimerie. Sin. *piatră vinată*.

CALCAR (< fr., lat.) s.n. Rocă sedimentară sau metamorfică alcătuită din carbonat de calciu sub formă de calcit, mai rar de aragonit. Are aspecte variate, putând fi criptocristalin, fin granular sau bine cristalizat, de culoare albă-cenușie, galbui sau neagră. Se formează frecvent prin acumularea unor resturi de organisme sau prin activitatea constructivă a acestora, prin precipitare chimică (c. sedimentare) sau prin procesul de metamorfism suferit de c. sedimentare (c. cristaline, metamorfice sau marmură). Se utilizează ca material de construcție, la fabricarea varului (piatră de var), a cimentului, în metalurgie ca fondant, în poligrafie, agrotehnică etc.

CALCAROS, -OASĂ (< *calcar*) adj. (Despre terenuri, roci, materiale de construcție etc.) Care conține sau sînt formate din calcar.

CALCE (lat. *calx*, *calcis*) s.f. 1. Oxid de calciu. □ C. socata = amestec de oxid de calciu cu 5—20% hidroxid de sodiu, care absoarbe dioxidul de carbon și vaporii de apă din aer; folosită la uscarea gazelor, la umplerea extincătoarelor. 2. Material refractar obținut prin calcinarea carbonatului de calciu natural (calcar, calcit, marmură etc.).

CALCE (lat. *calcem*) s.f. *Calcea-calului* = plantă erbacee, perenă, toxică, din familia ranunculaceelor, înaltă de 20—60 cm, cu frunze groase, lucioase, în formă de copită de cal și cu flori mari, galbene-aurii (*Caltha palustris*).

CALCEDON, oraș antic în Bitinia, în apropiere de Constantinopol. Aici s-a ținut, în 451, al 4-lea sinod ecumenic, convocat de împăratul Marcian (450—457) cu sprijinul papei Leon I, unde a fost condamnată doctrina monofizită.

George Calboreanu
(în rolul lui Ștefan cel Mare)

CALCEDONIE (după fr. [i]; [s] lat. *chalcidonia*, „din Calcedonia”) s.f. Varietate criptocristalină anhidră, de cuarț, cu structură fibroasă, formată prin depunere din soluții coloidale concentrate sau rezultată din deshidratarea și recristalizarea gelurilor de silice (opal). Conține incluziuni de oxid de fier, carbonat de calciu, rutil, aer lăcu de ceară; prezintă următoarele variații: safirin, serdolic, plasma, crizopraz și heliotrop. Apare și sub formă de cremene în calcare. Utilizată ca piatră semiprețioasă, în mecanica de precizie și ca material abraziv.

CALCEMIE (< fr.) s.f. Concentrație a calciului din sînge. Valorile normale la om sînt 9—11 mg/100.

CALCEOLĂ (și lat. *calceolus*, „sandală”) s.f. Tetracoraller izolat, de forma unui virf de papuc ascuțit, caracteristic Devonianului mediu (Calceola).

CALCHIA (după fr. *calquer*) vb. I tranz. A forma un cuvînt sau o expresie ori a adăuga un sens nou unui cuvînt printr-un calc (3).

CALCICOLĂ (< fr.; [s] lat. *calc*, „var” + *colo*, „a locui”) adj. *Plantă* ~ = plantă care vegetează pe soluri bogate în carbonat de calciu sau pe stîncării de calcare (ex. floarea-de-coiș, vița de vie); *plantă calcifilă*.

CALCIDICĂ (gr. *khalkidhiki*), *Peninsula* ~, pen. muntoasă în NE Greciei între G. Orfani la E și G. Salonica la V, continuată cu trei pen. mai mici: Kăsalndra, Sithonia și Athos. Expl. de pirite, min. de fier și de mangan, Izv. minerale. Măslini, citrice și vița de vie. Creșterea caprinelor și a ovinelor. Pe terit. sau se află rep. monastică Athos.

CALCIDIDE (< fr.; [s] gr. *khalkos*, „cupru” + *eidos*, „aspect”) s.f. pl. Familie de insecte himenoptere mici, vîr colorate, cu antene scurte și curbate, ale căror larve trăiesc ca paraziți în ouăle și în larvele unor insecte dăunătoare.

CALCIFEROL (< fr. [i]) s.n. Denumire comună pentru vitaminele D₂ și D₃.

CALCIFICA (CALCFIĂ) (< fr.) vb. I refl. 1. (Despre țesuturi) A se întări prin depunerea (fiziológica sau patologică) a sărurilor de calciu. 2. (Despre substanțe) A se îmbogăți în carbonat de calciu.

CALCIFILĂ (< fr.; [s] lat. *calc*, „var” + gr. *philos*, „iubitor”) adj. *Plantă* ~ = plantă calcifilă.

CALCIFUGĂ (< fr.; [s] lat. *calc*, „var” + *fugio*, „a fugi”) adj. *Plantă* ~ = plantă care nu suportă solurile bogate în carbonat de calciu (ex. afinul, lupinul etc.).

CALCINARE (< fr.) s.f. Operație de transformare a unei substanțe chimice în alta prin încălzire în aer sau curent de oxigen, la temperaturi înalte, în scopul eliminării apei (de cristalizare, de constituție etc.), înlăturării unor compuși volatili, oxidării etc. 2. Încălzire a unui minereu, în absența aerului, pînă la o temperatură în erioară celei de topire, în scopul eliminării apei sau al disocierii carbonaților.

CALCINATOR (< fr.) s.n. Dispozitiv folosit la cuptoarele rotative de ciment pentru uscarea pastei brute cu ajutorul gazelor de ardere din cuptor, recuperîndu-se astfel căldura acestora.

CALCINĂ (< fr.) s.f. Pulbere galbenă obținută prin oxidarea unui amestec de cositor și plumb, folosită la prepararea emailurilor de faianță și ca material abraziv.

CALCINOZĂ (< fr. [i]) s.f. Boală caracterizată prin depunerea, localizată sau generalizată, unor cantități mari de săruri de calciu în țesuturi, mușchi, pereții vaselor sanguine etc.

CALCIO-VECCHIO (cuv. it.) subst. Gen de tencuială ornamentală cu suprafața zgrunțuroasă.

CALCIT (< fr. [i]) s.n. Carbonat natural anhidru de calciu, divers colorat datorită impurităților conținute (fier, magneziu etc.); se formează pe cale hidrotermală în zăcămintele metasomatice de contact, prin precipitare chimică la gura izvoarelor încărcate cu carbonat de calciu unde formează tufuri și travertine și în pesteri, sub aspect de stalactite și stalagmite.

Alcătuiește aproape în întregime masa calcarelor și are întrebuințarea acestora.

CALCITONINĂ (< fr.: s.f. Hormon secretat de tiroizi, care produce scăderea concentrației de calciu și fosfor din sânge; tirocalcitonină).

CALCIU (< fr.: [si] lat. calc. „var”) s.n. Element chimic (Ca: nr. at. 20, m. at. 40,08, p.t. 842—848°C, p.f. 1 439°C), metal alb-argintiu, moale, din familia metalelor alcalino-pămîntoase. Se găsește în natură numai sub formă de combinații (calcar, gips etc.). Se prepară prin electroliza unui amestec de clorură de calciu anhidră și fluorură de calciu. În combinații funcționează în starea de valență 2. Face parte din compoziția organismului animal, avînd un rol plastic în formarea țesutului osos. Compușii săi au multiple utilizări în construcție, în industrie etc. și în terapeuică (pentru reacidificare, ca antiatergic și sedativ). A fost descoperit (1808) de H. Davy și J.J. Berzelius.

CALCOCLOROZĂ (< fr.: [si] gr. khalkos „cupru” + khloros „galben-verzui”) s.f. Fenomen de îngălbenire a frunzelor unei plante din cauza lipsei de fier asimilabil în solurile bogate în calciu.

CALCOFİLE (< fr.: [si] gr.) adj. (Despre unele elemente chimice: cupru, argint, zinc, plumb, stibiu, arsen, bismut, telur etc.) Care au o afinitate deosebită pentru sulf, întîlnindu-se în natură sub formă de sulfuri.

CALCOGRAFIE (< fr.: [si] gr. khalkos „cupru” + graphē „descriere”) s.f. 1. Procedeu de tipărire cu forme de tipar care au o suprafață netedă, pe care imaginea propriu-zisă este gravată; tipar adînc, tifluc. Cele mai răspîndite variante de c. sînt gravarea în aramă, în acvaforte, în acvatinta și în mezzotinta. C. este cel mai vechi procedeu de tipar, cu care s-au realizat lucrări de o mare valoare artistică. 2. Studiu optic al mineralelor opace, bazat pe urmărirea modificărilor suferite de un fascicul de raze luminoase paralele, reflectat pe suprafața secțiunilor lustruite.

CALCOPİRITĂ (< fr.: [si] gr. khalkos „cupru” + pyrites, numele unei pietre) s.f. Sulfură dublă de cupru și fier formată în filoane hidrotermale, în formațiuni metamorfice de contact și, prin procese exogene, în roci sedimentare. Are culoare galbenă de alamă cu irizații, luciu metalic și aspect de mase compacte sau granule diseminate. Este cel mai important minereu de cupru.

CALCOTIPE (< germ.: [si] gr. khalkos „cupru” + typos „urmă întipărită”) s.f. Procedeu de tipar adînc, de artă, care constă în executarea desenului pe placă de zinc, urmată de gravarea acesteia pe cale chimică.

CALCOZINĂ (< fr.: [si] s.f. Sulfură naturală de cupru, metalică, compactă, cenușie-albăstrui, întîlnită în filoanele hidrotermale și în zonele lor de alterație.

CALCUL (< fr., lat. calculus „piatră”) subst. f. S.n. 1. Ansamblu de operații matematice făcute cu scopul de a găsi valorile unor mărimi, fie o anumită expresie matematică (ex. c. valorii numerice a unei expresii algebrice). □ C. diferențial v. diferențial. C. integral v. integral. Calculul erorilor v. eroare. C. vectorial v. vectorial. C. variațional (variațiilor) v. variație. C. operațional = capitol al matematicii avînd ca obiect rezolvarea ecuațiilor diferențiale și integrale prin transformarea acestora în ecuații algebrice. C. tensorial = capitol al matematicii în care se studiază operațiile cu tensori; dezvoltat de G. Ricci-Curbastro începînd din 1886. c.t. a permis o formulare concisă a teoriei relativității generalizate. Mașină de c. = mașină pentru efectuarea unora sau a tuturor celor patru operații aritmetice fundamentale, eventual combinată cu mecanisme auxiliare pentru înregistrare sau imprimare (la m. de c. contabile), pentru sortare (la mașinile de statistică) etc. 2. Ansamblu de operații logice și de reguli și procedee de efectuare a acestora, prin care se deduc teoremele unui domeniu al științei. □ C. logic = calcul analog celui matematic, efectuat asupra

enunțurilor transpuse în formă simbolică, adică transformate în expresii logice (c. claselor, c. predicatelor, c. propozițiilor, c. relațiilor, c. identității). 3. Combinație, socoteală, apreciere; plan. □ C. economic = ansamblu de operații logice și procedee matematice utilizate conform unor anumite reguli în vederea stabilirii și realizării unui scop economic, a alegerii strategiei necesare în funcție de conjuncturile economice previzibile sau a determinării situației economice la un moment dat. II. S.m. (MED.) Concrețune cu aspectul unei pietricele, care se formează prin precipitarea sărurilor organice sau anorganice în diferite organe (ex. c. renal, c. colecistic); piatră.

CALCULA (< fr., lat.) vb. I tranz. A efectua un calcul, a socoti; p. ext. a aprecia. ■ A elabora planuri, proiecte etc.

CALCULABILITATE (< fr.) s.f. Caracteristică a unei mărimi ce se poate calcula. ■ (INFORM.) Proprietate a unei funcții de a i se putea determina valorile sau a unei proceduri de a putea fi executată.

CALCULAT, -Ă (< calcula) adj. 1. Care a rezultat din calcul (I). 2. Chibzuit, socotit, cumpănit; preocupat de propriile interese.

CALCULATOR (< fr., lat.) subst. f. S.n. Tabel care cuprinde rezultatele unor calcule, folosit pentru simplificarea muncii de calcul; carte, broșură care cuprinde asemenea tabele. 2. S.n. Ansamblu de sisteme mecanice, electromagnetice și electronice care prelucrează datele

introduse într-o formă prestabilă și furnizează rezultate fie într-o formă accesibilă utilizatorului, fie ca semnale destinate acționării unor echipamente. C. analogic = c. fără memorie care operează cu date sub formă de cantități fizice continuu variabile, cum ar fi presiunea, temperatura etc. C. numeric = c. cu memorie ce prelucrează informația sub formă cuantificată și rezolvă problemele în conformitate cu anumii algoritmi; c. cifric, c. digital sau c. electronic. C. hibrid = ansamblu format dintr-un c. analogic și c. numeric, interconectate printr-o interfață. Primele dispozitive mecanice de calcul au fost inventate în sec. 17 de J. Napier, B. Pascal și G. Leibniz. În sec. 19, Ch. Babbage a imaginat prima mașină de calcul la care datele de lucru și operațiile de executat erau memorate înainte de începerea calculului, viteza de lucru devenind independentă de manevrele operatorului. Din 1945 a început realizarea c. din prima generație, cu tuburi electronice și memorie pe tambur magnetic, primul c. fiind ENIAC (S.U.A.). În perioada 1976—1977, au apărut c. generației a patra, construite pe baza componentelor microelectronice, cu integrare pe scară foarte largă. În România, a fost construit (1957) primul c. CIFA-1, la Institutul de Fizică Atomică. V. și microcalculator, minicalculator, microprocesor. 3. S.m. și f. Persoană specializată în calcule (mai ales economice).

CALCULAȚIE (< lat. calcula) s.f. Ansamblu de calcule efectuate după anumite reguli, în scopul determinării unor indicatori (ex. determinarea costului sau determinarea prețului unui produs, unei lucrări, unui serviciu, unei faze de fabricație).

CALCULOZĂ (< fr.) s.f. Afecțiune caracterizată prin prezența unuia sau a mai multor calculi într-un organ cavitat (ex. c. biliară, c. renală); litiază.

CALCUTTA (KALIKATA), oraș în NE Indiei, pe râul Hooghly, port în delta Gangelui și Brahmaputrei (10,5 mil. t anual), centrul ad-tiv al statului Bengalul de Vest; 11,66 mil. loc. (1990, cu suburbiile Howrah, South Dum Dum ș.a.). Mare nod de comunicații. Aeroport internațional (Dum Dum). Metrou. Important centru al ind. lutei, constr. de mat. rulant, automobile, strunguri, produse electrotehnice, sticlă, încălț., hîrtie, produse chimice și alim. (preluc. orezului). Bursă pentru ceai. Centru al ind. cinematografice. Trei universități, Muzeul indian. Întemeiat ca factorie engleză (1690), capitală a coloniei britanice India (1773—1912), orașul a cunoscut o importantă dezvoltare de la sfîrșitul sec. 19.

CALD, -Ă (lat. caldus) adj. 1. Care posedă căldură; a cărui temperatură este superioară celei a mediului ambiant sau a corpului omeneș; care dă senzație de căldură. ■ Fierbinte, incins. ■ (Despre piine) Proaspăt. ■ (Despre îmbrăcăminte) Gros, călduros. 2. Fig. Prietenos, afectuos.

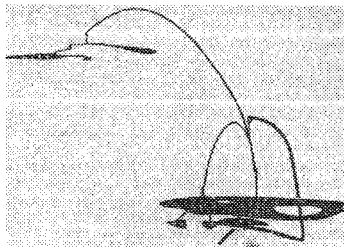
CALDARA, Antonio (1670—1736), compozitor italian. Reprezentant al barocului. Opere, serenade, piese pentru voce, pentru pian, oratorii, mise.

CALDĂRIM (< tc.) s.n. Pavaj din bolovani sau (în trecut) din bucăți de lemn așezate pe un pat de nisip, p. ext. drum pavat sau asfaltat.

CALDEEA (CHALDEEA), reg. istorică, situată în S Mesopotamiei, nucleul regatului chaldeo-babilonean, întemeiat de Nabopalassar (sec. 7 i. Hr.).

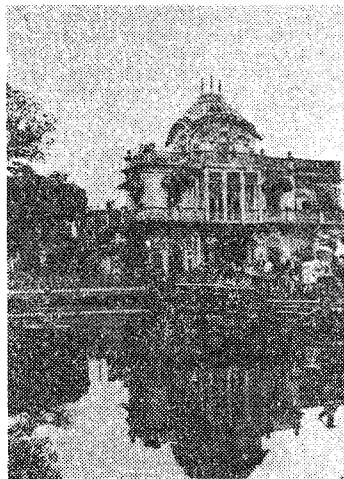
CALDEIRĂ (< fr.) s.f. (GEOMORF.) Vechi crater vulcanic urias, format printr-o explozie și lărgit prin prăbușiri, în interiorul căruia s-a format un nou con vulcanic cu un crater mai mic (ex. Vezuviul).

CALDER [cp:ida] **Alexander** (1898—1976), sculptor american. Inițial, lucrări în lemn și sîrmă, apoi structuri mecanice din tablă și sîrmă, denumite de Hans Arp „Stabile” („Văduva neagră”) și structuri delicate, cinetice pe care Marcel Duchamp le numește „Mobile” („Capcana cu homari și, cozi de pește”).

Alexander Calder: „Crinul alb”

Calcutta. Templu

CALDERON DE LA BARCA, Pedro (1600—1681), dramaturg spaniol. Tipic reprezentant al barocului, a adus în teatru o puternică forță meditativă, un ascuțit simț dramatic și un stil somptuos, încârcat de simboluri și metafore. Vasta sa operă cuprinde comedii de capă și spadă („Doamna nevăzută”), drame profane („Judecătorul din Zalamea”), filozofice și religioase („Viața este vis”, „Magul făcător de minuni”). Cel mai important autor de autos sacramentales („Marele teatru al lumii”).

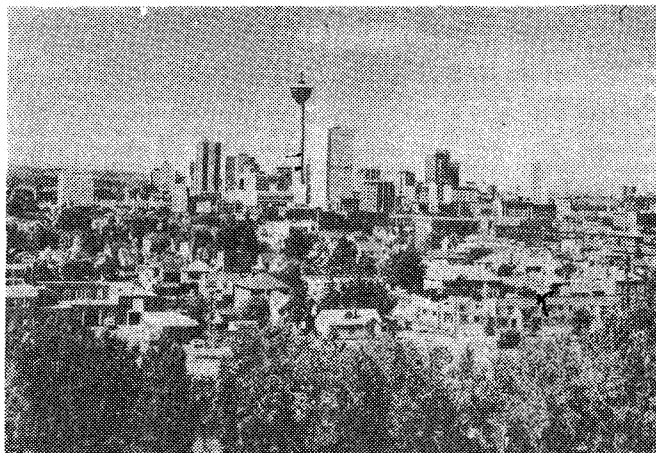
CALDWELL [ˈkɔːldwəl], **Erskine Preston** (1908—1987), prozator american. Evocă în culori naturaliste procesul de pauperizare a fermierilor americani („Drumul tutunului”, „Pogonul lui Dumnezeu”). Povestiri scurte („Pamint american”).

CALE (lat. *callis*) s.f. 1. Fișie de teren amenajată pentru a permite circulația oamenilor, a vehiculelor și a animalelor; drum. □ Loc. Din cale-afară sau afară din cale = peste măsură, foarte. □ Expr. A găsi (sau a socoti) cu cale = a crede că este potrivit. A pune la cale = a planui, a pregăti ceva, a aranja. ■ C. ferată = sistem de transport terestru, pentru călători și mărfuri, în care vehiculele rulează și sînt ghidate continuu pe două șine din oțel laminat profilat: cale de comunicație (linie) destinată vehiculelor feroviare. Prima c.f. a fost construită de G. Stephenson în Anglia (1823). Pe terit.: României prima c.f. a fost construită între Oravița și Baziaș (1846—1854). ■ (Art. urmat de determinări care indică numele) nume dat unor străzi lungi și largi. 2. (Inv.) Arteră de penetrație într-un oraș, făcînd legătura cu o șosea importantă. 3. Element al unui sistem tehnic, amenajat pentru a permite transportul pe el al unei mașini, al unui aparat etc. □ C. de rulare = suprafață pe care rulează roțile sau rolete unui sistem tehnic (transportor, placă turnantă etc.).

4. Succesiune de linii și centrale intermediare prin care se realizează legătura telefonică sau telegrafică între două localități. □ C. de transmisiune = ansamblu de mijloace folosite pentru transmisiunea unilaterala (ex. în radiodifuziune) sau bilaterala (ex. în telefonie), la distanță, a unui flux de informații. 5. (AV.) Distanța dintre roțile coaxiale (ecartament) ale trenului de aterizare al unui avion. 6. C. de curent = ramură a înfășurării indușului mașinilor electrice cu colector. 7. (INFORM.) C. de date = legătură stabilită între două registre ale unei memorii, care permite transferul conținutului registrului sursă în registrul destinație. 8. Călătorie. 9. Depărtare, distanță. Cale de două ceasuri. 10. (MED.) Ansamblu de organe cavitate și formațiuni tubulare ce permit deplasarea unor materii organice (ex. c. digestivă, c. urinară) sau a aerului (c. respiratorie). □ C. nervoasă = formațiune neuronală ce asigură transmiterea influxului nervos de la receptori la centrul nervos sau de la aceștia la efectori (ex. c. optică, c. olfactivă, c. piramidala). C. de administrare = modalitatea de introducere a unui medicament în organism (ex. c. orală, c. externă, c. parenterală, prin injecții). C. de transmitere sau de infecție = locul prin care pătrunde în organism agentul cauzal al unei boli infecto-contagioase (ex. c. digestivă, c. respiratorie, c. cutanată etc.). II. Linie, direcție luată de o mișcare, de o acțiune, de o dezvoltare. □ Procedeu, modalitate, mijloc, metodă. □ (DR.) C. de atac = mijloc prin care partea nemulțumită de hotărîrea unui organ de jurisdicție, precum și unele organe prevăzute de lege sesizează organul competent în vederea desființării hotărîrii și rejudecării litigiului (ex. recurs, revizuire, recurs extraordinar). □ Loc. Pe cale... = prin intermediul...

CALEA LACTEE, briu luminos care se vede noaptea de la un capăt la celălalt al boltei cerești. Este format din miliarde de stele ale galaxiei noastre, care nu pot fi distinsc cu ochiul liber. Cunoscută și sub numele de Calea Laptelui, Calea sau Drumul Robilor.

CALEAȘCĂ (< rus) s.f. Trăsură elegantă, pe

Calgary. Vedere generală

arcuri foarte flexibile.

CALEDONIA, nume dat inițial de romani părții din Marea Britanie, situată la N de zidul construit de împăratul Hadrian; limitat apoi numai la Scoția.

CALEDONIAN, Canalul ~ canal navigabil în N Scoției, unind Firth of Lorne (în SV) cu Moray Firth (în NE); lungime: 97,4 km (dintre care 35,4 km lacurile Loch Lochy și Loch Ness). Ad. medie: 33,5 m. Construit în perioada 1805—1822. Are 28 de ecluze.

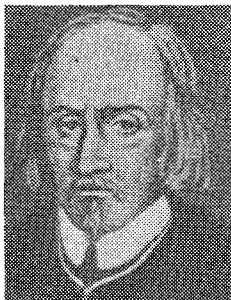
CALEDONIAN, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la Caledonia, care aparține Caledoniei. □ Orogeneza c. = totalitatea mișcărilor orogenice (de cutare) manifestate din Silurian și pînă la începutul Devonianului, în urma cărora s-a format sistemul muntos caledonian (munții Grampian, Scandinavici etc.).

CALEDONIAN (< Caledonia), etajul inferior al Devonianului, caracterizat prin vechea gresie roșie (oldredsandstone).

CALEFACTIE (< fr., lat.) s.f. Vaporizare intensă la suprafața unui lichid aflat în vecinătatea unui corp încins, datorită căreia lichidul nu poate lua contact cu corpul.

CALEIDOSCOPI (< fr. [il]; [s] gr. *kalos* „frumos” + *eidos* „imagine” + *skopeo* „a examina”). s.n. 1. Dispozitiv închis într-un cilindru opac, care formează, cu ajutorul unor oglinzi, imagini simetrice ale citorva mici piese viu colorate, aflate la capătul opus celui prin care se privește, imaginile putînd varia conținut, prin rotirea cilindrului. 2. Operă, rubrică, emisiune la radio sau la televiziune etc., cu o tematică foarte variată.

Calderón de la Barca

CALENDAR (< lat. *calendarium*) s.n. 1. Sistem de împărțire a timpului în ani, luni și zile, bazat pe fenomene astronomice periodice (mișcarea de revoluție a Pămîntului, a Lunii, respectiv rotația Pămîntului în jurul axei proprii). Unui c. îi este caracteristică durata anului: la egipteni 365 de zile; la romani 355 de zile, pînă la reforma lui Iulius Cezar din anul 46 î.Hr., care a stabilit durata de 365 de zile și șase ore (c. Iulian). Actualul calendar (c. Gregorian) care are la bază durata anului tropic (365 de zile, 5 ore, 48 de minute, 46 de secunde) și a fost instituit din îndemnul papei Grigore al XIII-lea în 1582; România a adoptat acest calendar în 1919. □ (REL.) C. bisericesc = c. cu lunile, săptămînile și zilele unui an, indicînd numele sfinților prăznuți, toate sărbătorile bisericesti (însemnate cu cruce roșie sau cu cruce neagră), glasul, utrenia și pericopa care se citeș în fiecare duminică, zilele de post și cele în care se ajunează, posturile de peste an, zilele și perioadele cînd nu se fac nunți, alte date importante. 2. Indicator sistematic al succesiunii lunilor, săptămînilor și zilelor unui an, realizat sub formă de carte, agendă, tablou etc. 3. Publicație anuală, foarte răspîndită în trecut, de tipul almanahului sau magazinului.

CALENDARISTIC, -Ă (< calendar) adj. Privitor la calendar, după calendar. □ An calendaristic v. an.

CALENDIE (< lat.) s.f. pl. Numele primei zile a fiecărei luni la romani. □ Expr. La calendele grecești = niciodată (grecii neavînd „calende”).

CALEXICO, oraș în SV S.U.A. (California), la granița cu Mexic; 365 mii loc. (1980, cu suburbiile). Centrul unei zone agricole (bumbac, fructe).

CALFĂ (< tc.) s.f. (Inv.) Lucrător care, după ucenicie, începe să-și practice meșteșugul, o perioadă de timp chiar la patronul său (mai ales în cadrul breslelor).

CALGARY [kælgəri], oraș în S Canadei (Alberta), la poalele m-pilor Stîncoși; 724,8 mii loc. (1990, cu suburbiile). Nod de comunicații. Centrul unui mare bazin de expl. petrolului și gazelor naturale. Piața pentru grâu și vite. Metalurgie; preluc. petrolului. Ind. lemnului, mat. de constr. (ciment, cărămizi), chimică, a cărnii. Universitate. Locul de desfășurare a celei de-a XIII-a ediții a Jocurilor Olimpice de iarnă (1988).

CALI, oraș în V Columbiei, pe Cauca, la 1 015 m alt.; 1,4 mii loc. (1985, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Piața a cafelei. Ind. metalurgică, textilă, chimică, piei, și

incălz., alim.; rafinărie de petrol. Universitate. Fundat. în 1536.

CALIACRA, jud. Istoric în SE Pod. Dobrogei, în cadrul Cadriaterului, mărginit la E de Jarmul Mării Negre. Relief de podiș cu alt. de c. 300 m coborînd spre mare prin fațete înalte (Coasta de Argint). Orașe pr.: Bazargic, Balci, Cavarna.

CALIARI, Paolo v. Veronese.

CALIBRARE (< fr.) s.f. 1. Operație finală de prelucrare mecanică a unui obiect, prin care se obțin dimensiunile prescrise și un grad înalt de netezime a suprafeței. 2. Proiectarea calibrelor cilindricilor de laminor pentru a obține profilele din oțel sau alte metode. 3. (AGR.) Operație de sortare și de clasare a semințelor, fructelor, puieților etc. după mărime sau masă. 4. Lucrare hidrotehnică de restrângere a albiei unui riu. 5. Operație de comparare a unui aparat, traductor, element de măsură cu un etalon, printru determinarea, ajustarea sau verificarea caracteristicilor intrare-ieșire.

CALIBROR, -OARE (< fr.) adj., s.n. 1. Adj. Care calibrează. II. S.n. 1. Oscilator electronic cu cristal de cuarț, care generează semnale de frecvență stabilă și cunoscută, folosit pentru etalonarea frecvențmetrelor electronice. 2. Aparat sau mașină pentru calibrarea semințelor și a fructelor.

CALIBRU (< fr.) s.n. 1. Instrument de măsură pentru controlul exactității dimensiunilor unui produs, a formei acestuia sau a poziției reciproce a părților lui componente. 2. Profilul delimitat de cele două caneluri ale cilindrilor de laminor, printre care trece semifabricatul care se laminează. 3. Diametru interior al unui orificiu circular (ex. c. țevii unei guri de foc). 4. Fig. Mărime, proporție, calitate: (fam.) fel, soi, specie.

CALIC, -Ă (< ucr.) adj. (Adesea substantivat) 1. Foarte sărac. ■ (Inv.) Care cerșește. 2. Zgîrcit, avar.

CALICIFORM, -Ă (< fr.; {s} lat. calix „caliciu” + forma „formă”) adj. În forma de caliciu.

CALICIME (< calic) s.f. Oameni săraci; sărăcie.

CALICIU (după fr.; {s} lat. calix „cupă, caliciu”) s.n. 1. Invelișul extern al florilor, alcătuit din sepale libere sau unite. 2. (HIST.) Segment al zonei medulare a rinichilor, prin care urina se scurge în bazinet. 3. Cupă din metal, sticlă sau alte materiale, de formă emisferică, cu picior, ornamentată uneori cu picturi și cu cizeluri. ■ Vas liturgic de formă unei cupe, potir.

CALICO (< fr. {i} s.n. Pînză care imită pielea, folosită în legătoria de cărți.

CALICRATE (CALLICRATES) (a doua jumătate a sec. 5 î.Hr.), arhitect grec din Atena. A construit templul zeiței Nike Apteros și (împreună cu arhitectul Ictinos) Partenonul, ambele pe Acropola Atenei.

CALICUT v. Kozhikode.

CALIF (< fr. {i}) s.m. Titlu purtat de monarhii din unele state musulmane; întruchiparea atit puterea laică cit și cea religioasă, fiind considerat loçitor al profetului Mohammed pe pămînt.

CALIFAT (< fr.) s.n. 1. (În sec. 7—13 în Orientul Mijlociu, în nordul Africii și în Spania) formă de stat feudal-teocratică, instituită în teritoriile stăpînite de arabi. 2. Demnitatea de calif (între 1517 și 1924, sultani împ. Otoman aveau și titlul de calif). 3. Durata guvernării unui calif.

CALIFICA (< fr., lat. m.) vb. I 1. Tranz. și refl. A dobîndi sau a ajuta pe cineva să dobîndească o calificare prin însușirea unor cunoștințe și deprinderi de specialitate. 2. Refl. (Despre un concurent, o echipă etc.) A promova dintr-o fază de concurs în alta superioară. 3. Tranz. A atribui unui lucru sau unei ființe o calitate, a caracteriza; a numi.

CALIFICARE (< califica) s.f. 1. Acțiunea de a (se) califica și rezultatul ei; pregătire profesională, teoretică și practică, de un anumit nivel,

într-un anumit domeniu (atestată de obicei prin acte oficiale), necesară pentru îndeplinirea unei profesii în condițiile impuse de diversificarea cerințelor vieții sociale, economice și tehnice. ■ Etapa eliminatorie într-un concurs sau într-o competiție sportivă, organizată în scopul stabilirii, prin punctajul obținut, a participanților care vor fi promovați în etapa următoare. 2. Titlu obținut în urma trecerii unor examene sau unor probe. 3. (DR.) Calificarea infracțiunii = stăbilitarea caracterului penal al unei fapte și încadrarea ei în textul de lege care o prevede și o pedepsește.

CALIFICAT, -Ă (< califica) adj. Care are pregătire specială într-un anumit domeniu de activitate. ■ (DR.) despre o infracțiune) Care se săvîrșește în împrejurări speciale (ex furt c., omor c. etc.).

CALIFICATIV, -Ă (< fr.) adj., s.n. 1. Adj. Care califica (3). 2. S.n. Termen prin care sînt caracterizate o persoană sau un lucru. ■ (PEDAG.; în unele țări) Sistem de notare a situației la învățătura și a conduitei elevilor și studenților; fiecare dintre mențiunile „excepțional”, „foarte bine”, „bine”, „suficient”, „insuficient”, cuprinse în acest sistem.

CALIFORNIA 1. Pen. în NV Mexicului, între Oc. Pacific și golful cu același nume, lungă de 1 200 km și lată de 50—250 km; c. 144 mil km². Relief muntos cristalin și vulcanic. Alt. max.: Relief muntos cristalin și vulcanic. Alt. max.: 3 069 m (Cerro de la Encantada). Climă tropicală în S și subtropicală în N. Precipitații sub 250 mm anual. Vegetație xerofită. 2. **Corurentul Californiei**, curent marin rece în E Oc. Pacific, în lungul coastelor de V ale S.U.A. Lungime: 55—650 km. Viteză: 0,9 km/h. Temperatura: 12—26°C. 3. **Golful Californiei**, golf al Oc. Pacific, între pen. cu același nume și coasta mexicană; c. 180 mil km². Lungime: 1 240 km. Lățime max.: 220 km. Ad. max.: 3 292 m. ad. medie: 818 m. Marea: 2,9 m. Pescuit. Aici se varsă fl. Colorado. 4. Stat în SV S.U.A.; 411,1 mil km²; 28,6 mil. loc. (1989). Centrul ad-tiv: Sacramento. Expl. de petrol, gaze naturale, plumb, borax, magneziu, min. auroargentifere. Ind. de preluc. a petrolului, echipament de transport (avioane), mașini electrice, cherestea, alim. Ind. cinematografică. Citrice, cereale, bumbac; viticultură; pomicultură; creșterea bovinelor. Turism.

CALIFORNIU (< fr. {i}; {s} engl. [University of] California) s.n. Element chimic (Cf.; nr. at. 98, m. at. 251) radioactiv, transuranic; a fost obținut pe cale artificială în 1950 de G. Th. Seaborg și colaboratorii săi, prin bombardarea curiului-242 cu particule α . Este folosit ca sursă internă de neutroni, în analize de activare sau pentru pornirea reactorilor nucleare.

CALIGRAF, -Ă (< fr., gr.) s.m. și f. Persoană care se ocupă în trecut cu copierea artistică de cărți și manuscrise. ■ Persoană care are scrisul frumos.

CALIGRAFIC, -Ă (< fr.) adj. De caligraf; (despre scris) frumos, ordonat, citeț.

CALIGRAFIE (< fr., gr.) s.f. Artă și deprinderea de a scrie frumos. În arta din Orientul musulman, din China și din Japonia, ca și în manuscrisele Europei medievale, c. a constituit un element decorativ. ■ Scriere frumoasă, ■ Fel de a scrie (al cuiva).

CALIGULA (Caius Iulius Germanicus), împărat roman (37—41 d.Hr.). Inițiatorul unei politici despotice de tip oriental elenistic, a devenit proverbial prin cruzimea și extravaganța hotărîrilor sale. Asasinat de pretorienii.

CALIMAH (CALLIMACHOS) (c. 310—c. 240 î.Hr.), poet și învățat din Alexandria. A scris lucrări de erudiție și a cultivat aproape toate genurile literare. Adept al poeziei lirice de formă concisă. S-au păstrat epigrame și imnuri.

CALIMAH, Codul —, cod civil al Moldovei. Intrat în vigoare în 1817, în timpul domniei lui Scarlat Callimachi. Elaborat în limba neogreacă și tradus în limba română în 1833. Bazat pe obiceiul pămîntului și pe dreptul bizantin.

CALINIC de la Cernica (1818—1850), ierarh al Bisericii Ortodoxe Române. Ascet și reformator al vieții monahale, editor de carte religioasă, sprijinitor al unirii Țărilor Române. Canonizat de biserică în 1955; prăznuit la 11 apr.

CALIOPE (KALLOIPE) (în mitologia greacă), muza poeziei epice și a elocinței, mama lui Orfeu și a sirenelor. Este reprezentată ținînd în mîni o tablă și o unealtă pentru scris. Bazat pe obiceiul pămîntului și pe dreptul bizantin.

CALIPSO (KALYPSO) (în „Odiseea”), nimfă marină, regină a insulei Ogligia din M. Ionică. L-a reținut timp de șapte (sau zece) ani pe Ulise, încercînd să-l convingă să se căsătorească cu ea, oferindu-i în schimb nemurirea.

CALIPTRĂ (< fr.; {s} gr. kalyptra „văl”) s.f. (BOT.) 1. Țesut protector care acoperă virful unei radicle; piloriză. 2. Porțiune dilatată a organului de reproducere (arhegon) al mușchilor (briofite); acoperă capsula sporogonului, închizînd-o.

CALISTENIE (< germ.; {s} gr. kallos „frumusețe” + sthenos „forță”) s.f. Ansamblu de exerciții fizice pentru copii, constînd în mișcări repezi, mai ales în dansuri și marșuri executate în ritmul muzicii.

CALISTO (I. KALLISTO) 1. (În mitologia greacă) Nimfă iubită de Zeus de la care a avut un fiu. Metamorfozată, din gelozie, de Hera în ursăciă. Zeus a transformat-o în constelația Ursa Mare. 2. Satelit al planetei Jupiter; c. 5 000 km diametru. Descoperit de G. Galilei în 1610.

CALIT (< germ.) s.n. Material ceramic pe bază de silicați de magneziu, folosit ca izolanț electric în radiotehnică.

CALITATE (< fr., lat.) s.f. 1. (FILOZ.) Determinare nemijlocită și nemăsurabilă a naturii sau a felului de a fi al unui obiect, care face ca acesta să fie ceea ce este, iar, dacă dispăre, să înceteze de a fi ceea ce este. □ *Calități primare (originare)* = proprietăți inerente corpurilor, inseparabile de ideea de materie, fie că le percepem sau nu: soliditatea, întinderea, forma, numărul, mișcarea și repausul. *Calități secundare (derivate)* = proprietăți sensibile care există în corpuri doar ca posibilități de a produce senzații prin organele noastre de simț: culoare, sunet, miros, gust etc. 2. (LOG.) Proprietate formală a propozițiilor categorice. După c., propozițiile sînt afirmative sau negative. 3. Insușire (bună sau rea), fel de a fi (bun sau rău); p. restr. caracteristică pozitivă, insușire bună. □ (EC.) *Calitatea producției* = noțiune economică complexă și dinamică al cărei conținut exprimă însușirile întregului proces de producție, ale ansamblului produselor rezultate, ale factorilor activității de concepție, ale tehnologiilor de fabricație, ale nivelului organizării producției. *Calitatea vieții* = categorie sociologică desemnînd totalitatea posibilităților oferite individului de către societate în vederea organizării existenței sale după cerințele și dorințele

Calligula

propriu. □ Loc. În calitate de... = cu dreptul de..., ca..., fiind...

CALITATIV, -Ă (< fr., lat.) adj. (Și adv.) Care ține de calitate (1), de esența lucrurilor; privitor la calitate (1). □ (CHIM.) Analiza c. = determinarea naturii chimice a unei substanțe; identificarea componentelor unei substanțe. (FILOZ.) Salt c. v. salt.

CALLAO [călao], oraș în V Perù-lui, la 14 km de Lima, port la Oc. Pacific 560 mii loc. (1988, cu suburbiile). Ind. chimică, textilă, metalurgică, alim. (zahar, bere). Nave de pescuit. Prelucr. peștelui, Universitate. Fundat în 1537.

CALLAS, Maria (pseud. *Marii Kalogeropoulos*) (1923—1977, n. New York), soprana americană de origine greacă. Voce de mare întindere. Repertoriu vast, de la coloratura la roluri dramatice („Norma” și „Puritanii” de Bellini, „Traviata” de Verdi, „Lucia di Lammermoor” de Donizetti ș.a.) A cântat pe scena Scalei din Milano și la Metropolitan Opera din New York.

CALLATIS, oraș antic fundat în sec. 6 î.Hr., pe coasta de V a Mării Negre de coloniștii greci din Heraclea Pontică. Centru înfloritor în timpul dominației romane în Dobrogea. își încetează existența la începutul sec. 7. Azi Mangalia, jud. Constanța.

CALLIMACHI (CALMAȘUL), familie de boieri din Moldova. Mai importanți: 1. Ioan Teodor C., mare dragoman al Imp. Otoman (1741—1751 și 1752—1756) și domn al Moldovei (1758—1761). A dus o politică fiscală excesivă. 2. Grigore C., domn al Moldovei (1761—1764 și 1767—1769). 3. Alexandru C., domn al Moldovei (1795—1799). 4. Scarlat C., domn al Moldovei (1806, 1807—1810, fără a ocupa efectiv tronul, și 1812—1819), animator cultural, inițiator al codului de legi al Moldovei care-i poartă numele. Domn al Țării Românești (1821), fără a ocupa efectiv tronul.

CALLIPTERIS (< !s! gr. kallos „frumusețe” + pteris „pământ”) subst. Plantă fosilă din grupul peridospermelor, care a lasat impresiuni de fronde (frunze compuse) pe sisturile cărbunoase permene din Banat.

CALL OF MORE (expresie engl. „cerere de suplimentare”) [kɔːlɔvmoː] Formula de comerț folosită în promovarea vinzarilor care oferă posibilitatea ca, în cazul unei cumpărări ferme, la scadența fixată, să poată fi ridicată o cantitate dublă față de cea inițială.

CALLOT [calɔ], Jacques (c. 1592—1635), desenator și gravor francez. Mastru, de o fantezie prodigioasă, al acvafortei (ciclul „Mizeriile războiului”).

CALM, -Ă (< fr.) adj. s.n. 1. Adj. 1. (Despre natură) Care se află în stare de liniște deplină. 2. (Despre procese) Care se desfășoară liniștit. 2. (Despre oameni și manifestările lor) Scăpinat, cumpărat, liniștit, așezat, potolit. II. S.n. 1. Stare de liniște a atmosferei, caracterizată prin prezența curenților de aer ascendenți. □ C. ecuatorial = zonă cu presiune atmosferică scăzută, situată între limitele ecuatoriale ale alizeelor, caracterizată prin lipsa vânturilor, temperaturi constante, mișcări puternic ascendente ale maselor de aer și precipitații zilnice sub formă de averse. C. tropical = zonă cu presiune atmosferică ridicată, situată în partea centrală a briurilor anticiclonele subtropicale, caracterizată prin descendența aerului, predominarea vremii însoțite și calme, întreruptă rar de vijelii și precipitații reduse. 2. Stăpânire de sine, singe rece, tact în acțiuni, vorbe etc.: liniște sufletească, pace, împacare.

CALMA (< fr.) vb. I refl. și tranz. A (se) liniști, a (se) potoli.

CALMANT, -Ă (< fr.) adj., s.n. (Medicament, procedură) care atenuează sau face să dispară durerea; sedativ.

CALMAR (< fr., germ.) s.m. Cefalopod comestibil din genul *Loligo*, cu corpul alungit, conic, de 8—50 cm, cu înălțătoarele triunghiulare și gura înconjurată de 10 tentacule; trăiește în M. Mediterană și în Oc. Atlantic. Pielea de c. este utilizată în marochineria.

CALMARE (< calma) s.f. 1. Acțiunea de a (se) calma și rezultatul ei. 2. Operație de liniștire a „fierberii” oștelui la turnarea în lingotiere sau în forme, prin adăugarea unor elemente deoxidante.

CALMETTE [calmɛt], Albert (1863—1933), medic și bacteriolog francez. A descoperit, împreună cu C. Guérin, vaccinul antituberculos (BCG).

CALOENESCU, Adina (n. 1934, Buzau), pictor și gravor român. Stabilită în Germania. Lucrări îmbinând constructivismul cu cercetarea matematică, ajungând, după 1980, la arta Informală („Limita pământului”, ciclul „Grafii spațiale”).

CALOFIL (!s! gr. kalos „frumos” + philos „iubitor”, „plăcut”) adj. Iubitor de frumos, căruia îi place frumosul.

CALOGERO, Guido (n. 1904), filozof italian. Prof. univ. la Florența, Pisa, Roma, Berkeley (Universitatea California). A promovat dialogul ca metodă filozofică și ca procedeu de soluționare a unor controverse științifice („Istoria logicii antice”, „Lecții de filozofie”, „Logos și dialog”).

CALOIAN (< sl.) s.m. 1. Obiect cu înfățișare de om, făcut din lut, lemn sau piatră, folosit în cadrul unui străvechi ritual simbolico-magic din ciclul agrar al primăverii. Pus într-un sicriu împodobit cu flori, se îngroapă sau se aruncă în apă, însoțit cu bocete speciale de un alai de fete. Se practică în perioadele de secetă și are menirea de a ocroti semănăturile și de a invoca ploile. Sin. scaloian. 2. Textul poetic care însoțește ritualul c. (!).

CALOMEL (< fr.) s.n. Clorură mercurioasă care se prezintă sub formă de pulbere albă, fină, fără gust și fără miros; are acțiune purgativă, vermifugă etc.

CALOMPIR (< bg.) s.m. (BOT.) Caiapăr.

CALOMNIA (< fr.) vb. I tranz. A vătăra pe cineva de rău, în scopul de a-i aduce prejudicii onoarei și reputației; a birfi, a cleveți, a defaima.

CALOMNIATOR, -OARE (< fr.) s.m. și f., adj. (Persoană) care calomniază; birfitor, clevetitor, defăimător.

CALOMNIE (< fr.) s.f. Afirmăție mincinoasă făcută cu scopul de a aduce prejudicii onoarei și reputației cuiva; (DR.) infracțiune care constă în afirmarea ori imputarea în public a unei fapte determinate, privitoare la o persoană, care, dacă

Maria Callas

Scarlat Callimachi

ar fi adevărată, ar expune acea persoană la o sancțiune penală, administrativă sau disciplinară ori disprețului public.

CALOMNIOȘ, -OASĂ (< fr.) adj. Care cuprinde o calomnie, defăimător.

CALONEȚ s.n. Unealtă manuală de forma unei scîndurele netede și subțiri, folosită la împletitul păslelor pescarești.

CALORNE [calɔnɛ], Charles-Alexandre (1734—1802), economist și om politic francez. Controlor general al Finanelor (1783). Eforturile sale de a revitalizea finanțele prin impozite progresive asupra averilor nobiliare și clericale nu au fost susținute de monarhie. Silite să demisioneze, a emigrat în Marea Britanie.

CALOCOCAN, oraș în centrul ins. Luzon (Filipine), la N de Manila; 593,4 mii loc. (1986). Centru ind. (chimică, constr. de mașini, ciment).

CALOPĂR, com. în jud. Dolj; 4 097 loc. (1991).

CALORIC, -Ă (< fr.), adj. s.n. 1. Adj. Referitor la căldură. 2. S.n. (Inv.) Fluid ipotetic, imponderabil, care a fost considerat suportul substanțial al căldurii.

CALORIE (< fr. !i; !s! lat. calor „căldură”) s.f. (FIZ.) Unitatea de măsură (tolerată) pentru energia termică (simbol: cal), egală cu cantitatea de căldură necesară pentru a ridica temperatura unui gram de apă distilată de la 19,5 la 20,5°C la presiune normală. 1 cal = 4,18674 J. Se numește și c. mică. □ C. mare = kilocalorie. Noțiunea de c. a fost introdusă de chimistul scoțian J. Black.

CALORIFER (< fr. !i; !s! lat. calor „căldură” + feru „a purta”) s.n. Instalație de încălzire centrală a unei clădiri; p. restr. radiator al unei astfel de instalații.

CALORIFIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care produce sau transportă căldură. □ Putere c. = căldură degajată prin arderea completă a unității de masă sau de volum dintr-un combustibil; căldură de ardere, căldură de combustie.

Statuetă descoperită la Callatis

CALORIFUG, -Ă (< fr.; *ij*; lat. *calor* „căldură” + *fugio* „a fugi”), adj., s.n. (Material) rău conductor de căldură; izolat termic, termoizolant.

CALORIGEN, -Ă (< fr.; *is*; lat. *calor* „căldură” + gr. *gennaō* „a produce”) adj. (Despre sisteme fizico-chimice) Care produce căldură.

CALORIMETRIE (< fr. *ii*) s.f. Totalitatea metodelor de măsurare a cantității de căldură ce însoțesc diferite procese fizice, chimice și biologice.

CALORIMETRU (< fr. *ii*; *is*; lat. *calor* „căldură” + gr. *metron* „măsură”) s.n. 1. Instrument pentru măsurarea cantităților de căldură produse, schimbate sau absorbite de corpuri în timpul proceselor fizice, chimice și biologice. 2. Aparat pentru determinarea valorii calorice a alimentelor.

CALORIZATOR (< fr. *ii*) s.n. Schimbător de căldură folosit la încălzirea zemii de difuzie în fabricile de zahăr.

CALOSOMA (< fr.; *is*; gr. *kalos* „frumos” + soma „corp”) s.f. Insectă carnivora din ordinul coleopterelelor, cu corpul verde-metalic sau negricios (*Calosoma sycophanta*). Este folosită, deoarece distruge omizile din păduri.

CALOTE (< fr.) s.f. 1. Fiecare dintre cele două părți obținute prin tăierea unei sfere cu un plan. 2. (ARHIT.) Boltă în formă de semisferă ridicată pe un plan circular sau pătrat. 3. Piesă metalică de formă unei calote (1), care protejează sau etanșează o parte a unei mașini sau instalații. 4. *C. craniană* = partea superioară a cutiei craniene. 5. *C. glaciară* = masă enormă de gheață cu grosimi de 1 000—4 000 m, care ocupă unele porțiuni de uscat din reg. polare (13,9 mil. km² în zona antarctică, 1,8 mil. km² în Groenlanda, Islanda, Spitzbergen). Denumirea s-a extins și asupra maselor de gheață din părțile superioare ale munților înalți. Sin. *gheațar continental*, *inlandis*. 6. Partea de deasupra a unei părlii, care acoperă capul și care se mărginește cu burilele aceluia. ■ Tichie care se așază pe creștetul capului.

CALOTIPE (< fr.; *is*; gr. *kalos* „frumos” + *typos* „urmă împărită”) s.f. Vechi procedeu de fotografiere, la care se folosea clorura de argint pentru sensibilizare și clorura de sodiu sau iodura de potasiu pentru fixare.

CALOU s.n. Pierderea în greutate a animalelor destinate sacrificării, în timpul transportului.

CALOVIAN, primul etaj al Jurasicului superior, caracterizat prin calcare spațice, calcare cu oolite feruginoase și, din punct de vedere paleontologic, prin amoniți.

CALOZIȚATE (< fr., lat.) s.f. Îngroșare și întărire a stratului cornos al epidermei provocată de frecări sau presiuni repetate. Se întâlnește mai frecvent la nivelul palmelor, tălpilor, degetelor, genunchilor și coateilor. Sin. *clavus*, (pop.) *bătătură*.

CALP, -Ă (< tc) adj. (Înv.; despre monede) Fals, falsificat.

CALPAC (< tc) s.n. Căciula mare de piele neagră, de formă sferică sau cilindrică, tivită cu blană, împodobită cu surguici și purtată în trecut de domni și de boierii mari. ■ Căciula de stofă ornată cu blană.

CAL-PUTERE s.m. Unitate (tolerată) pentru măsurarea puterii (simbol: CP), egală cu 75 kgf · m/s, adică 0,736 kW.

CALTABOȘ s.m. Cîrnat făcut din măruntaie de porc, orez și ingrediente.

CALUL, numele popular al constelației *Leul*. **CALUL MIC** (*Equuleus*), constelație din emisfera boreală, situată între constelațiile Pegasus, Varsătorul și Delfinul.

CALUP (< tc) s.n. 1. Piesă care servește ca model sau tipar în cărămidărie, olărit, cizmărie etc. 2. Bucată de material (săpun, piatră, lemn, gheață etc.) de formă paralelipipedică.

CALUS (< fr. *ii*; *is*; lat. *calum* „îngroșare”) s.n. 1. Tesut osos nou care se așază fragmentele unui os fracturat. □ *C. vicious* = osificarea defectuoasă a unei fracturi. 2. Tesut vegetal care

se formează pe rănille diferitelor organe ale plantei, cicatrizându-le.

CALVAR (< fr., lat.) s.n. Chin, suferință; încercarea grea. □ *Muntele Calvarului* = locul unde a fost crucificat Hristos; numit și *Golgota*. □ *Ficele Calvarului* = congregația a benedictinilor reformate întemeiată la Poitiers (1617) de Antoinette d'Orléans și P. Joseph.

CALVARIU (< fr., lat.) s.n. (La catolici) Cruce monumentală din piatră sau lemn, așezată în apropierea bisericii sau la întreținerea drumurilor, decorată cu figura lui Iisus în rînd-bosse sau cu viță de vie în torsadă.

CALVIN, -Ă (< Calvin) s.m. și f. adj. 1. S.m. și f. Adept al calvinismului; calvinist. 2. Adj. Care aparține calvinismului, privitor la calvinism. V. *hughenot*.

CALVIN [calvê], **Jean** (1509—1564), reformator religios și scriitor francez. Autor al operei teologice „Instituția religiei creștine”, devenită baza cultului creștin reformate, numit ulterior *calvinism*. Fondator și conducător al republiicii teocratice din Geneva (1541), după al cărei model s-au constituit numeroase alte biserici reformate. Prozator preclasic, renumit pentru rigoarea stilului său („Catehism”). „Tratat asupra eternei predestinări”.

CALVIN [kălvîn], **Melvin** (n. 1911), chimist american. Prof. la Universitatea California (Berkeley). Lucrări în domeniul biochimiei. A determinat diferitele trepte ale căii parcurse de carbon în fenomenul de fotosinteză a plantelor, elucidînd mecanismul fenomenului. Cercetări asupra originii vieții. Premiul Nobel (1961).

CALVINI, com. în jud. Buzău, pe Bîsca Chiojdului; 4 361 loc. (1991). Centru pomicol. Biserică (sec. 18), cu ansamblu de fresce (în satul Bîsceni de Jos).

CALVINISM (< fr.) s.n. Doctrină protestantă întemeiată de J. Calvin, formulată în „Instituția religiei creștine”. C. acceptă ca sursă unică a credinței Sf. Scriptură; reține din taine numai botezul și împărțania, dar respinge altă transubstanțierea romană cit și consubstanțierea lutherană; recunoaște predestinarea absolută și grația divină irezistibilă. C. susține întoarcerea la simplitatea creștinismului primitiv și respinge ierarhia ecleziastică. Răspîndit în țări din Europa și America.

CALVINO, **Italo** (1923—1985), scriitor italian. Povestirile sale introduc umorul și fantastul în estetica neorealista („Orașele nevăzute”, „Palomar”, „Baronul din copaci”).

CALVIȚE (< fr., lat.) s.f. Chelie, pleșuivie. **CALYPSO** subst. Gen de cîntec folcloric, originar din Trinidad, popularizat de Harry Belafonte, prin diverse prelucrări.

CAM (< camai, inv., „mai și mai”) adv. 1. Aproximativ, aproape. ■ Oarecum, întrucîtva. 2. Destul de... prea.

CAMAGŪEY, oraș în E Cubei; 275 mii loc. (1988, cu suburbiile). Nod de comunicații. Ind. alim. („ahăr și rom). Universitate. Fundat în 1515.

Jean Calvin

CAMAJEU (< fr.) s.f. Pictură lucrată în tonurile aceleiași culori, cu o mare diversitate de nuanțe; grisal.

CAMAMBERT (< fr.) s.n. Brînză moale cu gust ușor picant, miros specific asemănător ciupercilor, și care prezintă mușcăi superficiali. A fost fabricată inițial (1771) în localit. Camembert (Franța).

CAMARĂD, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană legată de alta prin activități comune (studii, armată etc.) sau prin prietenie.

CAMARADERIE (< fr.) s.f. Legătură colegială, prietenească.

CAMARIANA **I. Ariadna C. Cioran** (n. 1906, Peristeri, Grecia), istoric rom. Specialistă în istoria relațiilor culturale greco-române. Editor („Cronica Ghiculeștilor”, în colab.; „Academicele domnești din București și Iași”). **2. Nestor C.** (n. 1909, Peristeri, Grecia), istoric român. Frate cu C. (1). Specialist în istoria „Eteriei” și a relațiilor culturale greco-române. Editor („Alexandre Mavrocordat, le grand dragoman. Son activité diplomatique, 1673—1709”).

CAMARILĂ (< fr.; sp. *camarilla* „cabinet particular al regelui”) s.f. Grup de favoriți ai unui rege sau ai unui șef de stat, care influențează, din interese personale, acțiunile suveranului și trebuirele statului.

CAM MAU (**MUI CA MAU, BAI-BUNG**), cap în SE Asiei, la 8°38' lat. N și la 104°34' long. E. cel mai sudic punct al Pen. Indochina (Vietnam), separînd M. Chinei de Sud de G. Thailande.

CAMĂ (< fr.) s.f. (TEHN.) Element al unui mecanism cu profil determinat de o curbă plană sau spațială, care servește la transmiterea mișcării unui organ următor (tachet), cu care formează un cuplu cinematic.

CAMĂNĂ, s.f. Odgon fixat la partea inferioară a navodului sau a altor uneite de pescuit; uneori este îngreuiat cu bile de plumb.

CAMĂR, com. în jud. Salaj; 2 005 loc. (1991).

CAMĂTĂ (< sl.) s.f. Dobîndă excesivă încasată de cămătar pentru sumele acordate ca împrumut; dobîndă uzurată.

CAMBACĂRĂȘ [căbasprêș], **Jean Jacques Régis de, duce de Parma** (1753—1824), om politic și jurist francez. Membru al celui de-al doilea Consulat în Franța (1799—1802), arhicancelar al Imperiului (1804); a luat parte la elaborarea Codului Civil (1804).

CAMBIAL, -Ă (< fr.) adj. De schimb, privitor la cambiu.

CAMBIE (< it.) s.f. (FIN.) Efect de comerț, reprezentînd un titlu de credit pe termen scurt, prin care emitentul, în calitate de debitor (tras), se obligă să plătească necondiționat sau să dispună plata unei sume de bani creditorului (trăgătorului), ca titular sau la ordinul acestuia, la o anumită dată sau la prezentarea înscrisului. Obligativitatea plății îi conferă calitatea de bilet la ordin, iar obligația de a face să se plătească, pe aceea de trată sau poliță.

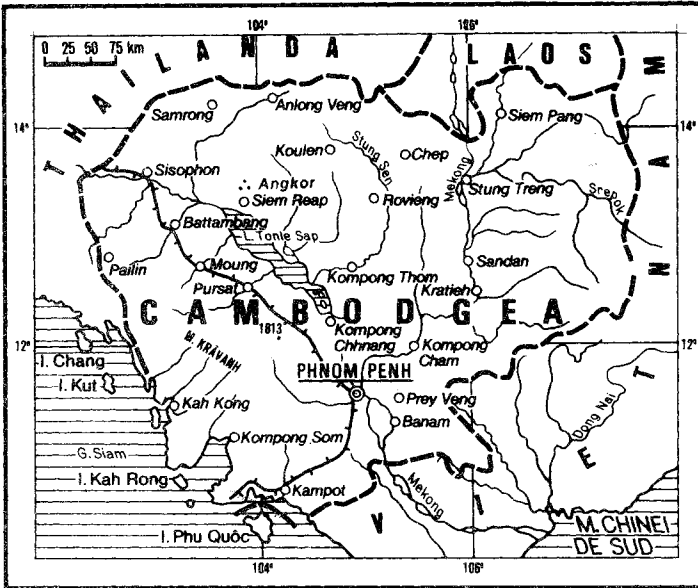
CAMBISE II (CAMBYSES II), rege persan (530—522 î.Hr.) din dinastia Achemenilor. Fiul lui Cirus II. A cucerit Egiptul (525 î.Hr.).

CAMBISOL s.n. Clasă de soluri, în sistemul internațional F.A.O., care se formează în urma proceselor complexe de alterare fizico-chimice și biogene din orizontul A și acumularea materialului rezultat în orizontul B. Iluvial, care își schimbă astfel compoziția și culoarea. Corespunde aproximativ solurilor brune acide de păduri de conifere.

CAMBIST, -Ă (< cambie) s.m. și f. Funcționar la bancă, care efectuează operațiuni de schimb valutar.

CAMBIU (< fr. *ii*) s.n. Tesut vegetal situat între tesutul lemnos și cel liberian de sub scoarță, care asigură creșterea secundară în grosime a tulpinii și a rădăcinii.

CAMBODGEA (KAMPUCHIA), stat în SE Asiei, în S Pen. Indochina; 181 mii km²; 8,06 mil. loc. (1989). Limba oficială: khmera; limba uzuală: franceza. Cap. *Phnom Penh*, Orașe pr.: Battam-

bang, Kompong Cham. Este împărțit în 18 prov. și două orașe. Centrul țării este ocupat de o întinsă cîmpie drenată de fl. Mekong, cîmpie înconjurată în E, V și N de podișuri nu prea înalte (Dang, Rael, Muong), iar în S de M-ții Kravanh (alt. max. 1 813 m). Climă tropicală-musonică, cu precipitații abundente. Pe terenurile arabile (16,9% din supr. țării) se cultivă orez (1,5 mil. ha, 2,1 mil. t. 1988), porumb (115 mii t. 1989), manioc, bătăte, trestie de zahăr (220 mii t. 1989), tutun, bumbac, banane (112 mii t. 1989), arbori de cauciuc (26,5 mii t. 1988), iută, ș.a. Se cresc bovine (2 mil. capete, 1989), bubaline (730 mii capete, 1989), porcine (1,55 mil. capete, 1989). Pescuit: 70 mil. t. (1988). Pădurile acoperă c. 3/4 din supr. țării. Resurse de cărbune, min. de fier, de cupru, aur, sare. Ind. C. produce cherestea, ciment, pesături, încălz., conserve, țigărete ș.a. C.f.: 1,4 mil. km. Căi rutiere; 15 mii km. Moneda: 1 riel = 100 sen. Exportă cauciuc natural (c. 80%), orez, iută, porumb, lemn și produse din lemn, pește, tutun ș.a. și importă mașini și utilaje, mijloace de transport (c. 40%), petrol și produse petroliere (c. 30%), produse chimice, conf., textile ș.a. — Istoric. Pe terit. C., locuit din timpuri străvechi, s-au constituit din primele veacuri d.Hr. statele Fu-nan (în S Pen. Indochina) și Cen-la (în valea fl. Mekong). În sec. 9—13 pe terit. C. a existat unul dintre cele mai dezvoltate și mai puternice state din SE Asiei. Imp. Kambujadesa și s-a dezvoltat civilizația khmeră (v. Angkor). După destrămarea acestuia, în sec. 14—18, terit. C. a fost invadat și supus, cu unele întreruperi, de către statele Thai și Vietnam. În a doua jumătate a sec. 19, terit. C. a fost ocupat de către francezi și transformat în protectorat (1863) și apoi în colonie (1884) a Franței (sub denumirea de C.). În 1887 C. a fost inclusă în Uniunea Vamală Indoneziană. În anii celui de-al doilea război mondial, C. a fost ocupată de japonezi. Stat independent din 1953. În 1970, o lovitură de stat, îndreptată împotriva prințului Norodom Sihanouk, șeful statului, a marcat declanșarea unui război civil. Lupta împotriva regimului instaurat de Lon Nol — dusă de Frontul Unit Național, constituit (1970) sub conducerea lui Norodom Sihanouk, și de Guvernul Regal de Uniune Națională — continuă pînă în 1975, cînd forțele khmere își instituie controlul asupra

întregului terit. național. În 1975 este promulgată o nouă Constituție, statul adoptînd denumirea de Kampuchea Democrată. În 1976, Sihanouk este constrins să se retragă din funcția de șef al statului. Adunarea Reprezentanților Poporului desemnează, în 1976, Prezidiul de Stat, în frunte cu Khieu Samphan, și guvernul, condus de Pol Poth. Regimul khmerilor roșii s-a angajat într-o campanie de restructurare socialistă a societății soldată cu un milion de victime (execuții și morți în lagăre de muncă forțată). Duritatea represiunii a generat mari nemulțumiri în rîndurile populației. În dec. 1978, în zone în care acționau forțe ostile guvernului, se formează Frontul Unit Național pentru Salvarea C. (F.U.N.S.K.), condus de Heng Samrin. În dec.

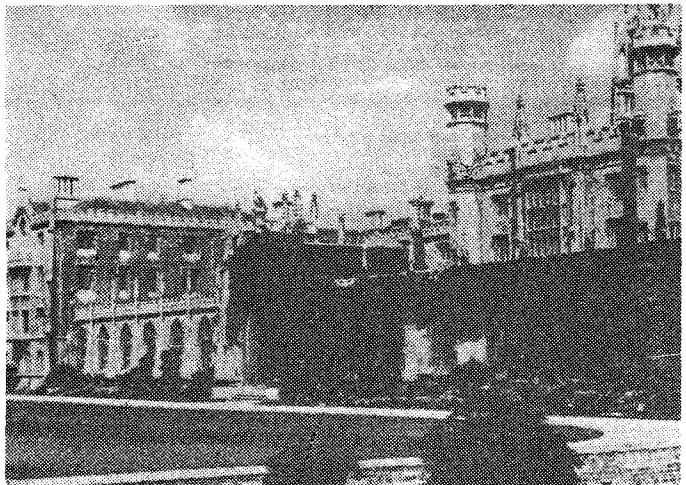
1978—ian. 1979 pe terit. C. are loc o intervenție militară vietnameză. În ian. 1979, guvernul părăsește Phnom Penh-ul, care este ocupat de forțele F.U.N.S.K. În 1979, O.N.U. cere încetarea tuturor ostilităților militare în C., retragerea imediată a trupelor străine și soluționarea diferendelor dintre părțile în conflict prin mijloace pașnice. La Phnom Penh este proclamată Republica Populară Kampuchea, șeful statului fiind președintele Consiliului de Stat. Organul legislativ devine Adunarea Națională, organul executiv Consiliul de Miniștri, iar partid unic devine Partidul Popular Revoluționar. În 1982, forțele de rezistență formează un guvern de coaliție care reușește pe partizanii prințului Norodom Sihanouk, președinte al Frontului Unit Național, cei ai khmerilor roșii (Khieu Samphan — vicepreședinte) și cei ai lui Son Sann; președintele Frontului de Eliberare a Poporului Khmer. În 1989, guvernul de la Phnom Penh a schimbat denumirea țării în C., proclamînd „neutralitatea” sa permanentă; în sept. ultimele trupe vietnameze s-au retras din țară, și s-au anunțat alegeri libere. În baza unui acord, încheiat în ian. 1991, între părțile aflate în conflict s-a decis încetarea ostilităților. La 23 oct. 1991 a fost semnat, la Paris, un tratat de pace între reprezentanții ai guvernului și ai celor trei grupări din mișcarea de rezistență, plasînd în mod provizoriu C. sub un regim de tutelă ONU, în așteptarea alegerilor. Consiliul Național Suprem, prezidat de prințul Norodom Sihanouk, reîntors în țară în nov. 1991 și desemnat șef al statului pînă la alegerile prezidențiale din 1993, asigură conducerea țării.

CAMBRA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) curba, a (se) îndoi în formă de arc; a (se) arcuri. **CAMBRAI** [cãbrɛ], oraș în N Franței (Artois), pe Schelde, la SE de Lille; 49,6 mil. loc. (1982, cu suburbiile). Vechi manufacturi de in. Ind. metalurgică și alim. (zahăr, bere, săpun). Arhiepiscopie.

CAMBRAT, -Ă (< cambra) adj. Curbat în formă de arc. □ Poziție c. = (la om) atitudine forțată a corpului (îndoit) în care sînt solicitați toți mușchii ce intervin în menținerea echilibrului; (la animalele patrupeze) poziție forțată în care membrele anterioare se află înapoiă liniei de aplomb, iar cele posterioare înaintea acestora.

CAMBRIAN (< Cambria, numele latin al Țării Galilor), prima perioadă a erei Paleozoice desfășurată în urmă cu 570 mil. ani, caracteri-

Cambridge (1). St. John's College

zată prin apariția arheocietelor, trilobiților și graptolitelor *Dityonema flabelliforme*. Geotectonic, este încadrat în faza finală a orogenezei asistice și faza sără a orogenezei caledoniene.

CAMBRIDGE [keimbridz] 1. Oraș în Marea Britanie (Anglia), la NE de Londra; 100 mil. loc. (1984, cu suburbiile). Ind. electronică, a cimentului și poligrafică. Nod de comunicații. Muzeu. Capela Colegiului regal (sec. 15—16). Colegiu universitar celebru (sec. 12). □ **Platonicienii de la C.** = grup de filozofi (Benjamin Whicohote, Ralph Cudworth, Henry More, John Smith) din sec. 17 care au încercat să reconcilieze etica creștină și umanismul Renașterii, religia și noua știință, credința și rațiunea. 2. Oraș în NE S.U.A. (Massachusetts), în aglomerația Boston; 95,3 mil. loc. (1980). Ind. constr. de mașini (mașini electrice, instrumente de precizie, cabluri), prelucr. cauciucului sintetic, poligrafică și a hirtiei. Universitatea „Harvard” (1636). Institutul de Tehnologie din Massachusetts (1861). Fundat în 1630.

CAMBRIAN (CAMBRIAN MOUNTAINS) [kæmbrian mauntinz]. **Munții** ~, masiv muntos, puternic erodat, în Marea Britanie (Pen. Wales), alcătuit din gresii, șisturi, calcare și roci vulcanice paleozoice. Alt. medie: 500—700 m. Alt. max.: 1 085 m (vf. Snowdon). Lungime: c. 150 km. Expl. de hule, min. de fier și polimetalice. Păduri de foioase. Rezervații și parcuri naturale.

CAMBROUNE [cambrun]. **Pierre** (1770—1842), general francez. Participant la toate campaniile militare din timpul Revoluției și Imperiului. A manifestat un mare atașament față de Napoleon. La Waterloo, pe cînd comanda garda imperială, covârșit de forțele dușmane și somat a se preda, a răspuns prin celebrele cuvinte: „garda moare, dar nu se predă”.

CAMBULĂ s.f. Pește teleostean, marin, bentic, răspândit în mările Neagră și Azov, de c. 30 cm și 300 g, cu corp oval, comprimat lateral, asimetric, ambii ochi pe partea dreaptă (la o treime din ei invers), solzi cu țepi între ei și o colorație verzuie-gălbui sau brună, cu pete stelate (*Pleuronectes flesus*, nassus).

CAMBUZĂ (< fr.) s.f. Magazie de alimente pe o navă, amplasată de obicei sub punte pentru a fi ferită de umezeală și a avea o temperatură cit mai constantă.

CAMEE (< fr.) s.f. Piatră dură (cu multe strate divers colorate), sculptată în relief cu o figură sau cu motive decorative, folosită ca bijuterie.

CAMEFITE (CHAMEFITE) (< fr. [i]; [s] gr. *khamai* „pe pământ” + *phyton* „plantă”) s.f. Plante perene, scunde, lemnoase, mai rar erbacee, cu muguri situați aproape de suprafața solului, pe tulpini persistente (ex. afinul, ventricula).

CAMELEON (< fr., lat.) s.m. 1. Reptilă arborească și insectivoră din Africa (Madagascar), Europa de Sud, Asia de Sud-Est. de 4—60 cm, care își schimbă culoarea corpului după aceea a mediului (*Chamaeleon chamaeleon*). Se cunosc c. 90 de specii. 2. Fig. Persoană care își schimbă convingerile și felul de a fi după împrejurări și interese.

CAMELEONISM (< *cameleon*) s.n. 1. Proprietate a unor animale de a-și schimba culoarea tegumentului după culoarea mediului înconjurător, ca mijloc de apărare, V. *mimetism*. 2. Fig. Schimbare a convingerilor și a purtării cuiva în funcție de împrejurări și interese.

CAMELIE (< fr. [i]; [s] *Camellia*) s.f. Plantă arbustivă, decorativă, originară din Asia de Est și Sud-Est, cu frunze totdeauna verzi și flori mari, albe sau roșii, cu petale carnoase, cerate; frunzele conțin cafeină și tanin, fiind utilizate în fitoterapie ca tonic, astringent și neurostenic (*Camellia japonica*).

CAMELINĂ (< fr.; [s] lat. *chamaemelina* „mușetei”) s.f. Plantă erbacee anuală din familia cruciferelor, cultivată pentru semințele bogate în ulei folosit la fabricarea săpunului (*Camelina sativa*).

CAMENE (CAMENAE), divinități italice, la origine nimfe ale apelor și pădurilor. Asimilate mai târziu muzelor din mitologia greacă.

CAMERAMAN (< engl.) s.m. Primul asistent al operatorului de imagine în cinematografie și televiziune, avînd ca principală atribuție manevrarea camerei de luat vederi.

CAMERARIUS, Rudolf Jacob (1665—1721), botanist și fiziolog german. Prof. univ. la Tübingen. Promotor al cercetării genetice. A contribuit la fundamentarea teoriei sexualității în lumea vegetală; a descris rolul staminelor, pistilului și polenului în fertilizare.

CAMERĂ (< it.) s.f. 1. Încăpere a unei locuințe; odale. □ **C. mobilată** = cameră care se închiriază cuiva cu mobila proprietarului. **C. de chibzuire** = încăpere în care se retrace un complet de judecată, după debateri, pentru a lua hotărîrea. 2. Încăpere special amenajată și echipată pentru a se putea desfășura în ea o activitate tehnică sau științifică (ex. c. *anecoidă*, ai cărei pereți, tavan și pardoseală nu reflectă, practic, sunetele, folosită pentru măsurări acustice; c. de comandă, în care se efectuează controlul și conducerea funcționării unei centrale sau stații electrice etc.). □ **C. obscură** = încăpere neluminată în care se execută anumite operații asupra materialelor fotografice (develope, fixare etc.). **C. climatică** = încăpă în care se realizează condiții specifice de mediu (ex. ceață salină), în vederea testării bunei funcționări a unui sistem tehnic. **C. de congelare** = c. frigorifică în care se realizează temperaturi de —30°C... —35°C, destinată congelării produselor, sau de —12°C... —30°C, destinată depozitării produselor congelate. 3. Spațiu mărginit parțial sau în întregime de pereți, în care circulația sau este menținut un fluid (ex. c. de aer, cu pereții de cauciu subțire de la pneurile autovehiculelor, mingile de fotbal etc., în care este menținut aerul, sub o anumită presiune; c. de ardere a unui cazan de abur sau a unui motor cu ardere internă, în care ard combustibilul în vederea folosirii energiei gazelor rezultate etc.).

■ **C. de plumb** = încăpă construită din tablă de plumb, în care se produce acid sulfuric diluat prin oxidarea dioxidului de sulf în prezența oxizilor de azot și dizolvarea în apă a trioxidului de sulf format. 4. Încăpă care face parte integrantă dintr-un aparat, dintr-un instrument etc. sau care reprezintă însuși aparatul, instrumentul etc. □ **C. cu ceață** (sau *Wilson*) = încăpă cu vapori suprasaturate, în care particulele ionizante (α β etc.) lasă dire vizibile de picături fine. **C. cu bule** = încăpă conținând un lichid supraîncălzit (ex. hidrogen lichid), în care particulele ionizante lasă dire vizibile, alcătuite din bule de vapori. **C. de ionizare** = aparat utilizat pentru determinarea intensității fluxurilor de radiații prin măsurarea sarcinii electrice a ionilor produși de acestea într-un gaz. **C. de ionizare în impulsuri** = dispozitiv utilizat pentru numărarea particulelor grele prin măsurarea și înregistrarea impulsurilor de curent produse la

trecerea acestora prin mediul gazos din cameră. **C. de luat vederi** = aparat cu ajutorul căruia se obțin pe pelicula fotografică imaginile succesive ale obiectelor în mișcare. **C. de sunet** = aparat folosit pentru înregistrarea sunetelor pe o peliculă fotosensibilă în cinematografie. **C. video-captatoare** = aparat electronic folosit în televiziune pentru obținerea imaginilor optice și transformarea (traducerea) lor în succesiuni de semnale electrice (semnale video). **C. aerofotogrammetrică** = instalație specială pentru fotografierea din avion, cu ajutorul căreia se obțin aerofotogramele. (MILIT.) **Camera cartușului** = partea din față a canalului țevii unei arme de foc, în care se introduce tubul-cartuș. 5. (DR.; urmat de determinări) Parte componentă a organului legislativ din unele țări (ex. C. *Comunelor* și C. *Lorzilor* în Marea Britanie, C. *Deputaților* în Italia, Belgia, România și unele țări ale Americii Latine, C. *Reprezentanților* în Statele Unite ale Americii, Australia, Sri Lanka etc.). 6. (EC.; urmat de determinări) Instituție, organizație avînd ca obiectiv sprijinirea activității dintr-un anumit domeniu (ex. c. de comerț sprijină dezvoltarea relațiilor economice). 7. (ANAT.) Spațiu închis sau cavitate (ex. c. anterioară a ochiului, c. pulpară a dintelui). 8. (BOT.) **C. polinică** = cavitate situată spre virful ovulului unor gimnosperme, în care germinază grănciorul de polen. 9. (PETROGR.) **C. magmatică** = bazin magmatic.

CAMERISTĂ (< fr., sp.) s.f. (Fam.) Femeie în serviciul personal al unei doamne sau care are în grijă camerele unui hotel.

CAMERLING (< fr., it.) s.m. Cardinal care exercită temporar autoritatea Sfințului Scaun în intervalul dintre moartea unui papă și alegerea altuia.

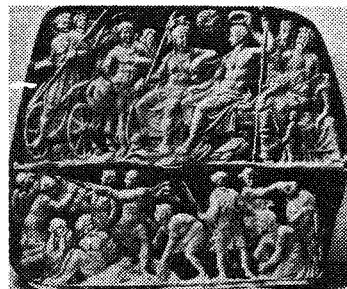
CAMERON [kæmarən], **Verney Lovett** (1844—1894), călător și explorator britanic. A traversat (1873—1875), continentul african, de la Zambesi la Oc. Atlantic, descoperind emisarul lacului Tanganyika și râul Lukuga (1874).

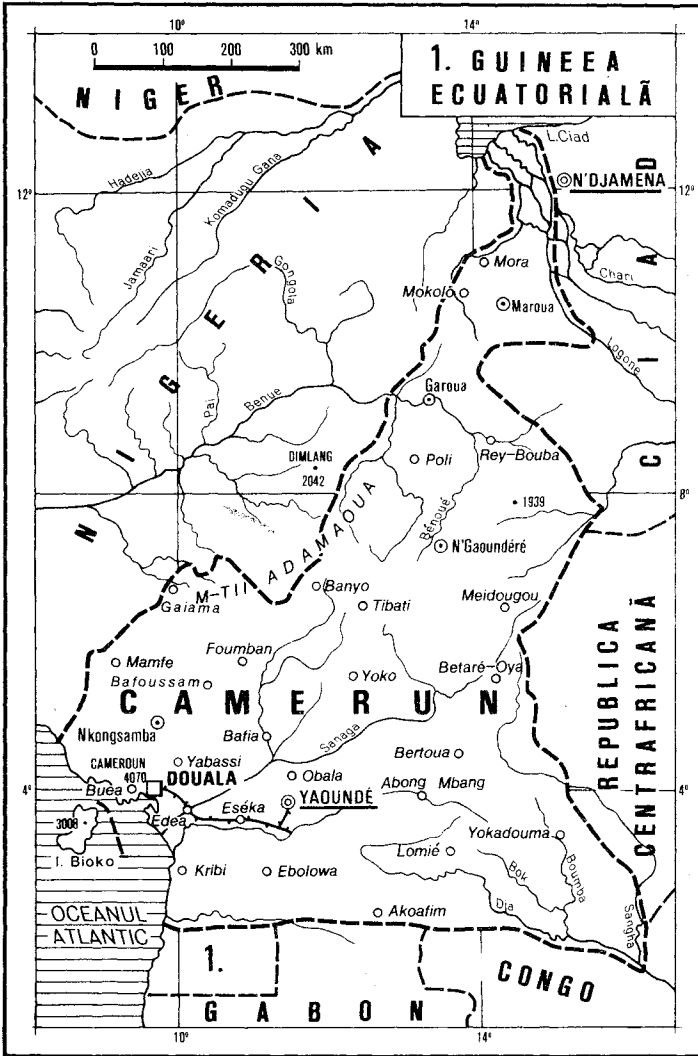
CAMEROPS s.m. Palmier ornamental, de talie mică în cultură (1—3 m), originar din N Africii și S Europei (unde atinge c. 7 m), care poate fi plantat direct în sol; are frunze în evantai, adînc divizate, pejioluri lungi și două rînduri de spini pe ele (*Chamaerops humilis*). Este cultivat și ca plantă de apartament.

CAMERTON (< germ.) s.n. (MUZ.) Instrument format dintr-un tub sonor care, prin suflare, emite nota „la”, sau din mai multe tuburi, corespunzătoare notelor „sol”, „re”, „la” și „mi”, folosit pentru determinarea altor sunete și pentru acordarea instrumentelor muzicale.

CAMERUN 1. Republica ~, stat în Africa Ecuatorială, cu ieșire la G. Guineei; 475,4 mil km²; 11,54 mil. loc. (1989). Limbi oficiale: franceza și engleza. Cap.: Yaoundé. Orașe pr.: Douala, Nkongsamba, Maroua. Este împărțit în zece prov. ad-tive cu 50 de departamente. Podiș întins traversat de lanțuri muntoase, între care masivul vulcanic C. (4 070 m). Climă ecuatorială cu precipitații bogate (pînă la 10 mil mm anual), care determină existența pădurii exuberante pe coastă și tropicală în cea mai mare parte a țării; în nord vegetație de savană. Expl. de petrol (8,64 mil. t, 1989), hule, aur și bauxită. Pe 14,7% din supr. țării se cultivă manioc (1,53 mil. t., 1989), sorg, arahide, porumb (430 mil. t, 1989), orez; plantații de cacao (440 mil. ha, 120 mil. t, 1989), cafea (360 mil. ha; 80 mil. t, 1989), creștie de zahăr (1,3 mil. t, 1989), bananieri (1,15 mil. t, 1989) și arbori de cauciu (31,2 mil. t cauciu natural, 1989). Se cresc bovine (4,6 mil. capete, 1989), ovine (3,2 mil. capete, 1989), porcine (1,3 mil. capete, 1989). Pescuit: 82,5 mil. t (1988). Pădurile ocupă 52,1% din terit. țării și sînt bogate în esențe valoroase (abanos, mahon, okoumé). Întrerprinderile ind. ale C. produc energie electrică (2,4 miliarde kWh, 1988), aluminiu (79 mil. t, 1987), ciment, conserve de carne, uleiuri vegetale.

Camee

zahăr ș.a. C.f.: 1,2 mii km. Căi rutiere: 67 mii km. Moneda: 1 C.F.A. franc = 100 centimes. Exportă cacao și cafea (c. 40%), petrol, lemn prețios, bumbac, aluminiu, cauciuc natural, banane, bumbac ș.a. și importă mașini, utilaje și mijloace de transport, semifabricate și materii prime ind., bunuri de larg consum, produse alim. — *Istoric.* În ev. med. timpuriu, pe terit. C. au existat mai multe state (Bornu, Bagirmi). În sec. 17, C. a devenit una dintre sursele comerțului cu sclavi negri pentru America. În 1884, Germania proclamă C. colonie. După primul război mondial, cea mai mare parte a țării a trecut sub administrația Franței, ca terit. sub mandat al Ligii Națiunilor, iar partea de NV, sub administrația Marii Britanii. La 1 ian. 1960, C. francez a devenit stat independent, sub denumirea de Republica C. În 1961, ca urmare a unui plebiscit, partea de N a C. britanică a intrat în componența Nigeriei. Totodată partea de S a C. britanică (devenită C. de Vest) s-a unit cu Rep. C. (devenită C. de Est), constituind Rep. Federativă C. În 1972, în urma unui plebiscit,

este adoptată o nouă Constituție, care proclamă C. stat unitar cu numele de Republica Unită C., iar din 1984 de Republica C. Este o republică prezidențială. Puterea executivă este deținută de un cabinet numit de președinte, iar cea legislativă de președinte și Adunarea Națională. 2. Masiv muntos vulcanic activ în Africa de Vest (Rep. Camerun) pe țărmul G. Guineea. Alt. max.: 4.070 m (vf. Fako). Ultima erupție: 1959. Climă ecuatorială umedă (c. 10.000 mm/an). Păduri ecuatoriale.

CAMFOR (< ngr., it.) s.n. Substanță organică, naturală (extrasă din frunzele arborelui de camfor) sau sintetică, utilizată (sub formă de ulei camforat) ca stimulent al centrilor nervoși vasomotori și al aparatului respirator.

CAMGARN (< germ.) s.n. Stofă fină, foarte deasă, cu firul subțire și rezistent, fabricată din fire de lână de calitate superioară.

CAMILAFĂCĂ (< sl.) s.f. Potcap acoperit cu un văl, de obicei negru, purtat de prelații și călugării ortodocși la anumite ocazii.

CAMILAR, Eusebiu (1910—1965, n. Udești,

jud. Suceava), scriitor român. M. coresp. al Acad. (1955). Proză de viziune stranie, fantastică despre sat („Avizuha”) și război („Cordun”, „Prăpădul Soloboderi”, „Negura”); evocări istorice. Traduceri.

CAMIŢON (< fr.) s.n. Vehicul rutier cu tracțiune animală, prevăzut cu o platformă sau cu o cutie și folosit pentru transportul mărfurilor, al materialelor etc. 2. Autocamion.

CAMIONAJ (< fr.) s.n. 1. Transport (de mărfuri etc.) efectuat cu camioane, camionete etc. 2. Întreprindere sau serviciu care face transporturi cu ajutorul camioanelor.

CAMIONETĂ (< fr.) s.f. Autocamionetă.

CAMÕES (CAMOËNS) [camo'ɔ̃s], poet portughez. Capodopera sa, epopeea națională „Lusiadele”, evocă expediția lui Vasco da Gama către India și totodată istoria Portugaliei, utilizând elemente diverse (mitologice, cosmografice, epice și descriptive) într-o unitate de rigoare clasică. Lirica sa (sonete, cantone), consacrată iubirii, anunță, prin fluiditatea melancolică a versului, romantismul. Teatru.

CAMPADĂ s.f. Ecluză de aer.

CAMPANA, Dino (1885—1932), poet italian. Lirică crepusculară și vizionară („Cinzece orfe”)

CAMPANELLA, Tommaso (n. Giovanni Domenico Campanella) (1568—1639), filozof italian. Călugăr dominican. Adept, în tinerețe, al naturalismului lui Telesio („Filozofia demonstrată prin simțuri”); i s-au intentat mai multe procese pentru eretice. Ulterior, și-a modificat doctrina prin integrarea unor elemente de teologie catolică. Întemnițat (1599—1626) pentru faptul că a condus un complot împotriva stăpînirii spaniole din Calabria. A imaginat un sistem de comunism utoptic susținut de reguli teocratice („Cetatea soarelui”).

CAMPANIA, reg. în S Italiei, la M. Tireliană; 13,6 mii km²; 5,81 mil. loc. (1988). Oraș pr.: Napoli. Măslini, citrice, tutun; pomicultură și viticultură; creșterea animalelor. Ind. chimică și metalurgică. Turism.

CAMPANIAN, al treilea subetaj al Senonianului (Cretacic superior), caracterizat prin anumite specii de belemnini și amoniți.

CAMPANIE (< fr., rus.) s.f. 1. Totalitatea operațiunilor strategice, executate, în război, într-un anumit moment și pe o porțiune de teritoriu delimitată. □ Loc. De *campanie* = destinat să fie folosit pe front (ex. pat de c., bucătărie de c.). 2. Ansamblu de activități desfășurate intensiv într-o anumită perioadă de timp în vederea realizării unor obiective politice (ex. c. electorală), economice (ex. c. agricolă), sociale etc. □ C. de presă = mobilizarea opiniei publice prin presă în favoarea sau împotriva unei acțiuni, unei situații politice, unor persoane etc.

CAMPANIȚĂ (< it., fr.) s.f. 1. Clopotniță în formă de turn înalt și zvelt, pe lângă o biserică, sau încadrată construcției acesteia, frecventă în arhitectura italiană din sec. 11—16. 2. Lanterna

Camilafcă

(4) pe edificiile civile, în care era adăpostit un clopot sau un orologiu.

CAMPANO, Giovanni (sec. 13), matematician italian. Contribuții la studiul sistemului de axiome al lui Euclid.

CAMPANULACEE (< fr.) s.f. Familie de plante erbacee din regiunile temperate și subtropicale, caracterizate prin frunze alterne simple și flori hermafrodite, albastre-violacee sau albe, de forma unui clopoșel (ex. clopoșelul).

CAMPANULĂ (< fr.) s.f. (BOT.) Clopoșel (2).

CAMPAT, -Ă (< fr.) adj. Poziție ~ = poziție forțată la animalele patrupeze constând în sprijinirea membrilor anterioare înaintea liniei de aplomb (c. dinainte), a membrilor posteriori înapoiă respectivei linii (c. dinapoi) sau a ambelor perechi de membre, simultan, în aceste poziții.

CAMPBELL [kæmbl], **Thomas** (1777—1844), poet scoțian. Poeme patriotice („Marinarii Angliei”).

CAMPBELL [kæmbl], **William Wallace** (1862—1938), astronom american. A măsurat deviația luminii în câmpul gravitic al Soarelui și a determinat direcția și viteza de mișcare a sistemului solar către apex.

CAMPECHE [campece] 1. Golf care constituie partea de SV a G. Mexic, la V de Pen. Yucatán. Ad. max.: 2 836 m. Lățime max.: 750 km. 2. Oraș în SE Mexicului, port la golful C., centru ad-tiv al statului cu același nume; 151,8 mii loc. (1980). Nod de comunicații. Piață agricolă (bumbac, lemn). Ind. tutunului. Universitate (1756). Fundat în 1540. 3. Stat în SE Mexicului; 50,8 mii km²; 613,1 mii loc. (1989). Centru ad-tiv: Campeche. Expl. forestiere. Trestie de zahăr, sisal. Creșterea animalelor.

CAMPESTRU, -Ă (< fr.) adj. Relativ la câmp (1); cîmpenesc.

CAMPIGLI [campiʎi], **Massimo** (1895—1971), pictor italian. Opera sa amintește de pictura etruscă și de universul magic al copiilor („Figuri din Argeș”, în Colecția Zambaccian).

CAMPINA GRANDE [câpina grãnda], oraș în NE Braziliei (Paraíba); 301, 5 mii loc. (1989, cu suburbiile). Ind. metalurgică, piel., textilă și alim. Piață pentru bumbac și zahăr.

CAMPINAS [câpinas], oraș în SE Braziliei (São Paulo); 1,13 mil. loc. (1985, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Piață pentru cafea, bumbac, trestie de zahăr. Ind. siderurgică, constr. de mașini, chimică (hîrție, cauciuc), textilă și alim. Două universități.

CAMPING (cuv. engl.) [kæmpɪŋ] s.n. Loc special amenajat într-o zonă turistică, în care sînt instalate corturi sau căsuțe pentru turiști.

CAMPION, -OANĂ (< it.) s.m. și f. 1. Persoană, echipă sau țară care cucerește victoria într-o competiție națională internațională (ex. balcanică), mondială, olimpică. 2. Fig. Luptător, apărător de frunte al unei cauze, al unei idei.

CAMPIONAT (< it.) s.n. Competiție oficială organizată pe o probă sau ramură sportivă pentru desemnarea celui mai bun sportiv sau a celei mai bune echipe. Poate fi organizat la nivelul unui club, al unei localități, regiuni, țări, continent sau la nivel mondial.

CAMPODEOIDEE (< fr.) s.f. pl. (ENTOM.) Diptere.

CAMPO FORMIO, local. în NE Italiei (Friuli-Venezia Giulia); 6,2 mii loc. (1981). Aici s-a încheiat la 17 oct. 1797, în urma campaniei lui Napoleon din Italia. Tratatul de pace între Austria și Franța, prin care Austria renunța la Țările de Jos și consimțea la ocuparea malului stîng al Rinului, recunoștea Republica Cisalpină ș.a. În compensație Austria primea Salzburg, Istria și Dalmația.

CAMPO GRANDE, oraș în SV Braziliei, centru ad-tiv al statului Mato Grosso do Sul; 435,4 mii loc. (1989). Nod de comunicații. Centru comercial al unei importante zone agricole (cafea, cauciuc, porumb). Ind. prelucr. lemnului, piel.

Luis Vaz de Camões

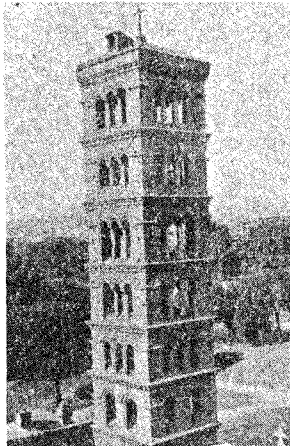

Tommaso Campanella

Albert Camus

Campanila (1)

CAMPOS (cuv. port.) [câmpuș] subst. Denumire braziliană a ținuturilor întinse de câmpie, cu vegetație ierboasă de tip tropical (savana) printre care apar arbori și arbuști rari cu frunze căzătoare în perioada secetoasă.

CAMPOS [câmpuș], oraș în SE Braziliei (Rio de Janeiro), port pe Paraíba; 367,2 mii loc. (1989, cu suburbiile). Nod de comunicații. Piață pentru cafea, trestie de zahăr și tutun. Ind. zahărului, a cimentului, a conservelor, a aluminiului și a bumbacului. Fundat în 1676.

CAMPRA [câpra], **André** (1660—1744), compozitor francez. Opere, balete, arii, intermezzi, divertismente, muzică religioasă, realizînd o sinteză între muzica tradițională franceză și tendințele italianizante.

CAMPUS (cuv. engl.) s.n. Centru universitar organizat în vecinătatea unui mare oraș, cuprinzînd localuri destinate studiilor, pavilioane pentru găzduirea studenților și profesorilor, precum și instalații sportive și de alt fel care substituie serviciile urbane.

CAMUFLĂ (< fr.) vb. 1. Tranz. A acoperi, a ascunde sursele de lumină (pentru a nu fi văzute din exterior). 2. Refl. A se feri, a se ascunde de vederea inamicului. 3. Tranz. și refl. Fig. A (se) ascunde, a (se) deghiza.

CAMUFLAJ (< fr.) s.n. Faptul de a camufla (materiale de război, trupe); concr. material folosit în acest scop.

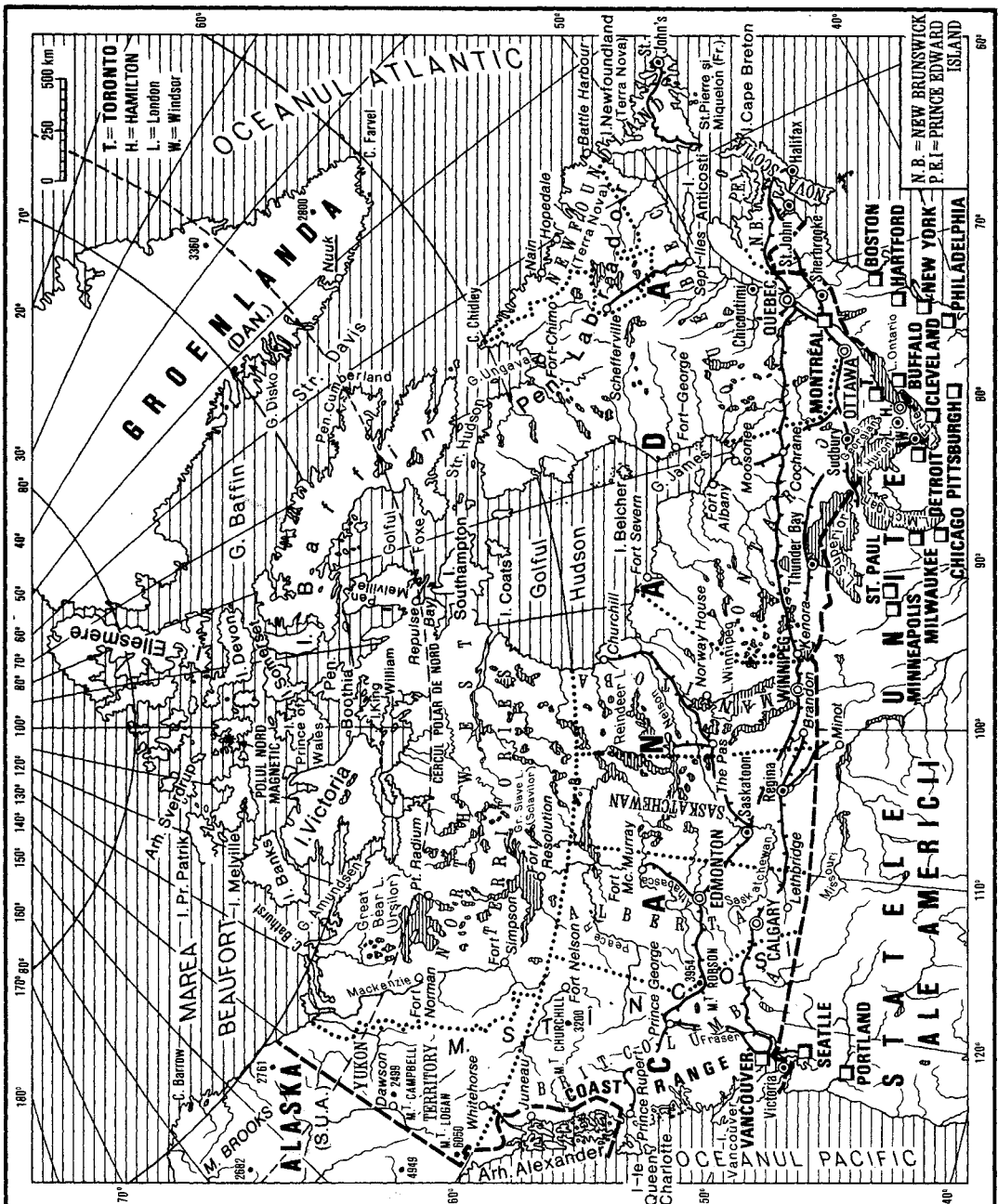
CAMUS [camu]. **Albert** (1913—1960), scriitor și eseist francez. Reprezentant al existențialismului. Creația sa, de o rigoare clasică, se ordonează în jurul a doi poli: constatarea absurdului existențial (rezultat al confruntării omului modern cu societatea, cu istoria și cu el însuși) și spiritul de revoltă, care susține afirmarea valorilor umane. Romane: „Străinul”, „Ciurma”, „Căderea”; proză eseistică: „Fața și reversul”; eseuri: „Mitul lui Sisif”, „Omul revoltat”, „Actuale”; teatru: „Caligula”; jurnal de creație: „Caiete”. Premiul Nobel (1957).

CANA (CANA GALILEII), mic târg din Galileea, unde Hristos, în timpul unui ospaț de nunta, a săvîșit primul său miracol schimbînd apa în vin.

CANAAN (Țara Făgăduinței) 1. Numele biblic în ebraică al Palestinei. 2. (în antic.) Reg. situată în Orientul Apropiat, între M. Mediterană și rîul Iordan, locuită în sec. 14—12 î. Hr. de triburile israelite.

CANABAE (cuv. lat.) subst. pl. Așezări omenești întemeiate în jurul castroromane.

CANADA, stat în America de Nord; 9,97 mil. km² (inclusiv 755,2 mil. km² de ape interioare); 26,25 mil. loc. (1989). Limbi oficiale: engleza și franceza. Cap.: Ottawa. Orașe pr.: Montréal, Toronto, Vancouver, Winnipeg, Edmonton, Calgary, Québec. Pop. urbană: 76%. Este împărțit în 10 prov. și două terit. Relieful C. este foarte variat. În SE se dezvoltă ramurile de N ale sistemului muntos al Apalașilor, cu alt. reduse. Spre V se întinde vasta penelenă, modelată de ghețarii cuaternari, a Scutului Canadian (50% din supr. țării), dispus în jurul G. Hudson. Podișul Preterilor este încadrat de scutul Canadian și Cordilieri (M-ții Stîncoși și M-ții Coastei; alt. max. 6 050 m în vf. Logan). Terit. C. este străbătut de mari fluvii (Sf. Laurențiu, Columbia, Mackenzie ș.a.). În SE, la granița cu S.U.A., se află cel mai mare sistem lacustru de pe glob (Superior, Huron, Erie, Ontario); dispune de alte mari lacuri de interior (Winnipeg, Lacul Scavilor, Lacul Urșilor ș.a.). Arh. Arctic, ce depășește 80° lat. N, are un relief muntos cu alt. ce trec de 3 000 m. Climă temperată cu nuanțe oceanice spre țărmuri și continentală în interior. În N, climă aspră polară. Expl. de petrol (79,25 mil. t. 1988), gaze naturale (99,37 miliarde m³, 1988, locul 3 pe glob), cărbuni (69,5 mil. t. 1989), min. de fier (39,8 mil. t. export. 1988) nichel (214 mii t. 1988, locul 1 pe glob), azbest (661 mii t. 1987), aur (114 951 kg. 1987), platină, cupru, zinc (1,35 mil. t. 1988, locul 1 pe glob), plumb, uraniu (13 233 t. 1988, locul 1 pe glob), radium, cobalt,

antimoniu, bismut, molibden (12 388 t, 1988, locul 2 pe glob), wolfram, săruri de potasiu (7,6 mil. t, 1967, locul 2 pe glob). Mare producție de energie electrică (503,5 miliarde kWh, 1988, din care 66% se realizează în hidrocentrale). Ind. C prelucerează petrol și produce oțel (15,1 mil. t, 1988), fontă (9,5 mil. t, 1988), nave, automobile (1 mil. buc., 1988), utilaj forestier, aparatură electronică, avioane, aluminiu (1,53 mil. t, 1988) etc. C. dispune de un vast patrimoniu forestier (38,9% din terit.) pe baza căruia s-a dezvoltat o puternică ind. de prelucr. a lemnului, celulozei

și hîrtiei (9,7 mil. t hîrtie de ziar, 1989, locul 1 pe glob). Ind. chimică (coloranți, cauciuc sintetic, fire și fibre sintetice), a mat. de constr. (ciment 11,9 mil. t, 1989), alim. (conserve, pește, lactate) și textilă sint. bine dezvoltate. Se cultivă 5% din terit. țării cu grîu (24,4 mil. t, 1989), ovaz (3,55 mil. t, 1989, locul 3 pe glob), orz (11,7 mil. t, 1989, locul 2 pe glob), secară, porumb (6,4 mil. t, 1989), plante furajere, sfeclă de zahăr, cartofi, tutun. Pomicultură în SV țării. Creșterea intensivă a animalelor: bovine (12,2 mil. capete, 1989), porcine (10,6 mil. capete,

1989), ovine (728 mii capete, 1989), se practică pe pășuni naturale (3,5% din terit.) și pe baza plantelor furajere. Pescuit (1,6 mil. t, 1988) și vînatoare. C.f.: 93,5 mil. km. Cai rutiere non-urbane: c. 900 mii km, din care 133,5 mil. km autostrăzi. Parc auto: 11,7 mil. autoturisme, 3,5 mil. vehicule comerciale, 33 728 km pipe-line-uri (1988). Flota comercială: 3,38 mil. t (1988). Turism (40,5 mil. turiști, 1986). Moneda: 1 dolar (canadian) = 100 cents. Exportă autovehicule, utilaje, echipament ind. (c. 40%), combustibili, hîrtie și produse din hîrtie, pro-

duse agricole, lemn, mineruri, produse siderurgice ș.a. și importă mijloace de transport (inclusiv subsanabmale), mașini și utilaje, bunuri ind. de larg consum, combustibili, produse textile, chimice ș.a. — *Istoric.* Locuită din timpuri străvechi de triburi amerindiene și de eschimoși (în partea de N a țării), C. a fost colonizată, începând din sec. 17, de francezi. În urma Războiului de Șapte Ani (1756—1763), C. a fost intensificat imigrația în C. din Marea Britanie, S.U.A. și din alte țări. În urma războaielor din 1837, condusă de W. Mackenzie și L.J. Papineau, guvernul englez a fost nevoit să introducă câteva reforme cu caracter liberal; în 1867, C. a primit statut de dominație. A participat la primul război mondial alături de Antantă. În 1939, C. a intrat în război împotriva Germaniei hitleriste. C. este membră a N.A.T.O. (din 1949); nu face parte din Organizația Statelor Americane. La conducerea țării au alternat Partidul Liberal și Partidul Conservator Progresist, guvernarea celui dintâi fiind în ansamblu de mai lungă durată. Un loc important în viața politică l-a ocupat efortul populației francofone din Québec de a-și conserva identitatea lingvistică și culturală. Potrivit Constituției din 1982, C. este monarhie parlamentară, în cadrul Commonwealth-ului, șeful statului fiind, de iure, suveranul Marii Britanii, reprezentat de un guvernator general. De facto, statul este condus de un parlament bicameral, compus din Senat și Camera Reprezentanților, și de un guvern național.

CANADIAN, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Națiune formată pe ter. Canadei din populații eterogene. De religie creștină (protestanți, catolici etc.). ■ Persoană care face parte din populația Canadei. 2. Adj. Care aparține Canadei sau populației ei, privitor la Canada sau la populația ei.

CANADIAN RIVER [kanə'di:ən rɪvə], riu în partea central-sudică a S.U.A., afl. dr. al râului Arkansas: 1.458 km. Izv. din culmea Sangre de Cristo (M-ții Stincoși) și străbate Pod. Llano Estacado. Trece prin Oklahoma City, irigații și hidroenergie.

CANAF (< magh.) s.n. Ciucure.

CANAFAS (< germ.) s.n. Pinza rară din fire de dăneș, foarte apretată, folosită în industria confecțiilor la întărirea guelurilor și în legătoria de cârți la cusutul cotoarelor.

CANAL (< fr., lat.) s.n. 1. Curs de apă artificial care leagă două fluviu, un riu cu un lac etc. și care servește la navigație. ■ Curs de apă îndiguit și drenat cu scopul de a-l face navigabil, de a preveni inundațiile etc. □ C. de etiaj = parte a albiei minore prin care un riu curge la cele mai mici nivele și debite. ■ Braț de mare situat între două țărmuri apropiate (ex. Canalul Mîneci). □ C. intercontinental (maritim) = cale tăiată printr-un istm. pentru scurtarea comunicației între două mări (Suez, Kiel, Corint) sau între două oceane (Panamă). Au statut de arteră de navigație maritimă internațională începând cu 1888, cînd Canalul Suez a dobîndit acest drept; au urmat canalele Corint (1893) și Panamă (1919). Aceste statute reglementează dreptul de liberă trecere internațională pe arterele respective, drept care este limitat pe timp de război.

■ Cale de circulație pe apă (ținînd loc de stradă) în orașele așezate la mare sau pe fluviu. 2. (GEOL.) C. de eroziune = megastructură sedimentară realizată prin acțiunea unui curent puternic de apă asupra substratului, ce trunchiază stratele orizontale în care s-a încastrat. C. de alimentare = cale de acces a lavelor dezvoltată în timpul erupției vulcanice, sub terminația craterului, ce face legătura între acesta și bazinul magmatic; coș vulcanic. 3. Construcție hidrotehnică în care apa se deplasează prin curgere cu nivel liber, în vederea utilizării ei în scopuri industriale (c. colector, c. de derivație, c. de aducție), agricole (c. de irigații), sanitare etc. 4. Conductă pentru aducerea prin curgere liberă sau sub presiune a fluidului necesar unei

operații tehnice (ex. c. de turnare, c. de ungere etc.). 5. Șanț destinat să ușureze efectuarea unei operații sau în care se pot depune ori monta anumite obiecte (ex. c. de cabluri). □ C. de pană = locaș în care se introduce pana prin care se asamblează două piese. 6. C. de telecomunicații = cale de transmisiune unilaterală utilizată în telecomunicații. 7. C. de transmisiune fonică (video) = c. de transmisiune utilizat pentru transmiterea programelor sonore (radio) sau vizuale (televiziune). 8. (ANAT.) Formație organică în formă de tub. C. pot fi: excretorie (c. cistic, c. coledoc, c. deferent), vasculare (c. toracic, c. chilifer), osoase (c. medular, c. rahidian). □ C. inghinal = c. fără pereți proprii, situat în regiunea inghinală, prin care trec vase, nervi, iar la bărbat și cordonul spermatic. Canalul lui Wirsung = c. excretor care se deschide în duoden și prin care se varsă sucurile pancreatice în intestinul subțire. Canale semicirculare = canale situate în urechea internă, care dau sensul poziției capului și sînt legate de funcția de echilibru a corpului. C. fonator = spațiul dintre coardele vocale prin care trece curentul de aer. 9. (BOT.) C. secretor = formație tubulară din organele unor plante, captușită de celule secretore vie, în care se adună produsele de secreție (rășini, uleiuri eterice). C. aerifer = formație tubulară rezultată din suprapunerea spațiilor intercelulare din parenchimul plantelor (ex. la plantele acvatice). 10. (EC.) C. de distribuție = filiera urmată de un produs de la producător la consumator.

CANAL DU MIDI [ca:nal du mi:di] (LANGUEDOC), canal navigabil în S Franței, care unește Oc. Atlantic și M. Mediterană prin Garonne, între Toulouse și Sète; lungime: 241 km. Are 200 ecluze. Ad. medie: 2 m. Trece prin Carcassonne și Béziers. Trafic local. Construit în perioada 1666—1681.

CANALE s.f. Plantă anuală ornamentală, originară din India, cu frunze lanceolate, dințate și flori albe, roșii sau peștrițe (*Impatiens balsamina*).

CANALETTO (Antonio Canal, zis -) (1697—1768), pictor italian. Vederi („vedute”) din Roma. Londra și mai ales din orașul său natal, Veneția, caracterizate prin precizia redării detaliilor de arhitectură.

CANALICUL (< fr., lat.) s.n. Canal de dimensiuni mici.

CANALIE (< it., fr.) s.f. Ticalos, nemernic, mișel.

CANALIZA (< fr.) vb. I tranz. 1. A executa o canalizare. 2. Fig. A dirija ceva într-un anumit sens.

CANALIZARE 1. Totalitatea lucrărilor tehnice executate pentru colectarea și evacuarea apelor uzate dintr-o clădire, localitate etc. □ *Canalizarea unui curs de apă* = amenajarea unui curs de apă (corectarea traseului și pantei, stabilizarea secțiunii sale transversale) în vederea navigației, amenajărilor hidrotehnice etc. 2. C. electrică = linie sau rețea (aeriană sau subterană) de distribuție a curentului electric. C. telefonică = instalație subterană de canale și camere de tragere pentru montarea cablurilor telefonice.

CANALUL DUNĂRE-MAREA NEAGRĂ, cale navigabilă în SE României care unește fl. Dunărea cu Marea Neagră, scurtînd drumul navelor spre Constanța cu c. 400 km și asigurînd irigarea a peste 200 000 ha teren. Proiecte de realizare a unui asemenea canal datează de la mijlocul sec. 19. Lucrările au început în 1949, acestea constituînd un mijloc de exterminare a deșinșilor politici care au fost folosiți ca principală forță de muncă. Sistate în 1955, lucrările au fost reluate în 1975, după un alt proiect. Canalul, dat în folosință la 26 mai 1984, străbate Pod. Dobrogei de Sud de la V la E, fiind axat în mare parte pe fosta vale Carasu. Porțuri: Cernavodă, Medgidia, Basarabi, Agiea. Lungime totală: 642 km; lățimea la bază: 70 m, la suprafață 110—140 m; adîncimea: 7 m; pescaj maxim admis: 5,5 m. La capete, canalul este prevăzut cu ecluze (Cernavodă și Agiea), fiecare avînd două incinte care asigură navigația în ambele sensuri; este traversat de șapte poduri (trei rutiere, trei feroviare și unul mixt). Volumul de trafic pe care îl poate prelua anual este de c. 75 mil. t mărfuri, asigurîndu-se trecerea navelor fluviale și a celor maritime de dimensiuni mici. Constituie și o importantă cale navigabilă europeană, permițînd o legătură mai directă între Marea Neagră și Marea Nordului, prin Canalul Rin-Main-Dunăre, precum și cu Marea Baltică prin Canalul Oder—Elba. O derivație, Poarta Alba—Năvodari—Midia, în lungime de 26,6 km (ad.: 5,5 m) a fost construită în 1984—1987.

CANAPEA (< ngr., bg.) s.f. Mobilă de forma unui divan îngust, capitonat, cu spătar și brațe, pe care se stă și se poate dormi.

CANAR (< fr.) s.m. Mică pasăre cîntătoare, migratoare, din familia fringilidelor, originară din ins. Canare, cu penajul galben, roz-oran sau pătat cu maroniu-roșcat (*Serinus canaris*). Este specia de origine a tuturor raselor și varietăților actuale ale c. de colivie.

CANARE (CANARIAS) 1. Arh. vulcanic în Oc. Atlantic, la 100—120 km de țărmul Africii

Canaletto: „Vamă la Veneția”

(ins. pr.: Gran Canaria, Tenerife, Fuerteventura), constituind o comunitate autonomă a Spaniei; 7,4 mil km²; 1,45 mil. loc. (1988). Orașe pr.: Las Palmas de Gran Canaria și Santa Cruz de Tenerife. Climă tropicală. Alt. max.: 3 718 m (vulcanul Pico de Teide, în ins. Tenerife). Banane, citrice, viță de vie, tutun, cartofi. Creșterea ovinelor și a caprinelor. Pescuit. Turism. Parcuri naționale. Bază de tranzit pentru navigație. Descoperit în 1402 de J. de Béthencourt. 2. **Fosa Canarelor**, fosă în Oc. Atlantic, în V arh. cu același nume. Ad. max.: 6 435 m. 3. **Curentul Canarelor**, curent marin rece în largul coastelor de NV ale Africii. Lungime: 400—600 km. Viteza max.: 1,8 km/h. Temperatura: 12°—23°C în febr. și 19—26°C în aug. Salinitate: 36‰.

CANARIS, Wilhelm (1887—1945), amiral german. Șef al serviciului de spionaj și contraspionaj al armatei (Abwehr) între 1935 și 1944; arestat după atentatul împotriva lui Hitler din 20 iul. 1944, a fost executat.

CANARISIRE s.f. 1. Înclinare transversală a unei nave, datorită pătrunderii apei printr-o spărtură sau a repartiției neuniforme a încărcăturii. 2. Operație de înclinare transversală a unei nave mici pentru a-și descoperi o parte a carenei, în vederea curățirii sau a reparării acesteia.

CANAT (< tc.) s.n. 1. Pânou mobil de fereastră sau de ușă, prin a cărui rotire ori mișcare de translație acestea se deschid și se închid. □ C. de altar = panou lateral mobil al unui altar poliptic, decorat de obicei pe ambele fețe. 2. Fiecare parte a unei piei tăbăcite vegetale și tăiată în două de-a lungul șirei spinării, fără a se despărți poala și porțiunea de gît aferente.

CANAVA (< fr.) Pinză rară din fibre groase de bumbac, cu ochiuri în formă de pătrățele regulate, folosită pentru broderii.

CANĂ (< bg., 2 germ.) s.f. 1. Vas cu toartă folosit la băut sau pentru a scoate lichide dintr-un vas mai mare, conținutul unui astfel de vas. 2. Vas de formă cilindrică în care se depune banda de bumbac, de în sau de cîneapă la cardele și laminoarele din filaturi.

CANĂ (< fr., lat.) s.f. (BOT.) Belșiță.

CANBERRA [kænberə], cap. federală a Australiei, situată în SE țării, pe Moloongo, formind un terit. federal (2,4 mil km²); 273 mil loc. (1988, cu suburbiile). Aeroport internațional. Nod de comunicații. Ind. alim., mat. de constr.,

poligrafică. Construită începând din 1913, a devenit, oficial, în 1927 capitala țării. Universitate. Acad. de științe.

CANCAN¹ (< fr.) s.n. Vorbe răutăcioase răspindite pe seama cuiu; birfeală.

CANCAN² (< fr.) s.n. Dans excentric de cabaret, răspindit în Franța în special în a doua jumătate a sec. 19, executat numai de femei pe o melodie bazată pe ritmul cadrilului; french-can-can.

CANCEL (< fr.) s.n. Balustradă de lemn, metal sau piatră care separă sanctuarul de spațiul navei, în bisericile catolice.

CANCELAR (< lat., după fr., germ.) s.m. 1. (în ev. med.) Șeful cancelariei și al arhivei regale sau imperiale. 2. Denumire a șefului guvernului în Germania (1871—1945). □ C. federal = șeful guvernului în Austria și în Germania. 3. Șeful cancelariei unei reprezentanțe diplomatice sau al unui consulat. 4. Înalț demnitar în Rusia și în alte state. □ C. al ordinilor = (în unele state) demnitar care are atribuții privind evidența și acordarea decorațiilor ori păstrarea sigiliului unui corp sau al unui ordin. Lord-c. = președintele Camerei Lorzilor în Marea Britanie.

CANCELĂRIE (< rus., it.) s.f. 1. Birou sau secție a unei instituții destinată lucrărilor administrative. 2. Aparatul administrativ auxiliar al cancelariilor, al unor șefi de stat. □ (în ev. med. în Țările Române) Cancelaria privată a domnului = instituție pe lângă curtea domnească unde se redacta corespondența cu străinătatea.

CANCELLING (cuv. engl.) [kænsliŋ] subst. Clauză a contractului de navlosire în virtutea căreia acest contract poate fi reziliat dacă vasul nu s-a prezentat în portul de încărcare la termenul convenit.

CANCER (< fr., lat.) s.n. 1. Termen general care înglobează toate variațiile de tumori maligne ce se caracterizează printr-o creștere rapidă și atipică, cu tendința de invadare a țesuturilor vecine și apoi de însemănțare a altor regiuni ale organismului (metastaze). C. se manifestă prin tulburări multiple și o evoluție care variază de la luni la ani de zile. Tratatamentul este eficient numai în stadiile precoce ale afecțiunii. După țesutul din care provine, se disting mai multe forme anato-mopatologice de c.: epiteliom, sarcom, melanom etc. În ce privește etiologia c., există mai multe teorii: virotică, genetică, metabolică etc. Sin. neoplasm, (pop.) rac. 2. Boală a plantelor, produsă de unele

ciuperci și bacterii parazite (ex. c. coletului și al rădăcinilor produs de bacteriia *Agrobacterium tumefaciens* la vița de vie și la pomii fructiferi).

CANCERIGEN, -Ă (< < fr.; {și} lat. cancer + gr. gennao „a produce”) adj., s.n. (Substanță sau factor) care poate provoca apariția cancerului (ex. gudronul, benzenul etc.); carcinogen.

CANCERUL (< cancer), constelație zodiacală din emisfera boreală. Cuprinde roiul de stele Praesepe, 92 de stele mici, apropiate și mici nebulosae. Se mai numește Racul.

CANCEU (< magh.) s.n. Cană de ceramică smălțuită și decorată, înaltă, cu gîtul strîmt, cu buza largă și cu minier; răspindită în Transilvania.

CANCICOV 1. Mircea C. (1884—1959, n. Bacău), economist și om politic român. Fruntaș al Partidului Național-Liberal. A susținut regimul monarhist autoritar al lui Carol II. De mai multe ori min. A acționat pentru dezvoltarea industriei naționale. M. de onoare al Acad. (1937). 2. **Georgeta C.** (1899—1984, n. sat Poeni, azi Godinești, jud. Bacău), scriitoare română. Soția lui C. (1). Șchițe descrind dintr-o perspectivă etnologică, pitoresc-comică universul rural și oamenii săi („Poeni”, „Dealul perjiilor”, nevele și romane („Amurg”, „Îndrăgostitele”).

CANCIŌ (< magh.) s.n. 1. Unealtă în formă de lingură tronconică cu minier de lemn, folosită pentru scoaterea mortarului din ladă și așezarea lui pe cămăzi; căuș (6). 2. Vas pentru luarea probelor de produse petroliere, din rezervoare sau din instalații.

CANCIONEIRO (cuv. port.) [kanθioneiɾu] subst. Culegere de poezii lirice portugheze din sec. 12—14, asemănătoare cancionero-ului spaniol.

CANCIONERO (cuv. sp.) [kanθionero] subst. Culegere de poezii lirice spaniole din sec. 15.

CANDEL (< germ.) s.n. Zahăr în formă de cristale mari, obținut prin cristalizarea lentă, pe sfuri, a zahărului din siropuri saturate, cu puritate mare.

CANDELA, Felix (n. 1910), arhitect spaniol. Inovații în folosirea betonului, permițind soluții îndrăznețe în construcția acoperișurilor (Universitatea și Biserica Santa Maria Miraculoasă din Madrid).

CANDELABRU (< fr., lat.) s.n. Suport pentru luminări sau becuri electrice bogat ornamentat, cu mai multe brațe, suspendat de plafon sau pus pe un piedestal; policandru.

CANDELA CERULUI, numele popular al Stelei Polare.

CANDELĂ¹ (< sl.) s.f. 1. Pahar cu untdelemn deasupra căruia pluteste un dop cu un mic fitil ce se aprinde lângă o icoană sau un mormînt; în trecut servea și la iluminat. 2. Stîlp de lemn rotund folosit la susținerea centrului unei bolți de tunel.

CANDELĂ² (< fr.) s.f. Unitate de măsură pentru intensitatea luminoasă (simbol: cd), egală cu intensitatea luminoasă emisă pe o anumită direcție, la temperatura de solidificare a platinei și la presiunea atmosferică normală, de către suprafața unui radiator integral (corp negru) cu aria de 1/600 000 m², perpendiculară pe direcția respectivă.

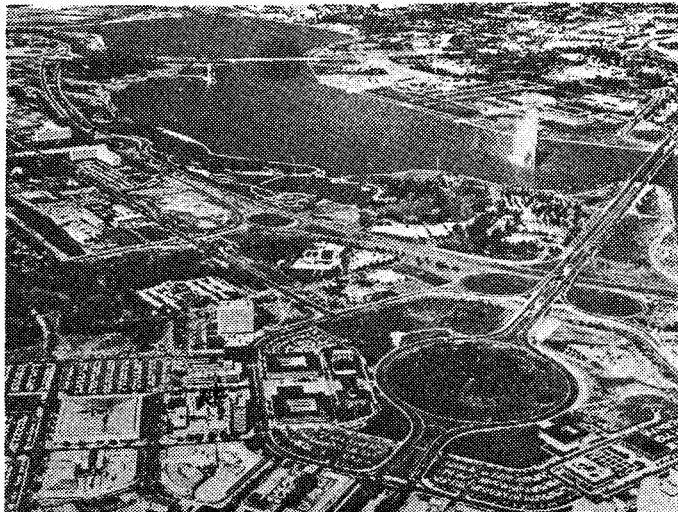
CANDIANO-POPESCU, Alexandru (1841—1901, n. București), general român. Unul dintre inițiatorii mișcării anticandinice de la Ploiești (8—9/20—21 aug. 1870); s-a remarcat în luptele de la Grivița (aug. 1877).

CANDID, -Ă (< fr., lat.) adj. Plin de candoare; curat, nevinovat, inocent, ingenuu, naiv; novice (2).

CANDIDA¹ (< candidat; germ.) vb. I intranz. A fi propus sau a se prezenta spre a fi votat în alegeri. ■ A se prezenta la un concurs pentru a obține un post, o funcție, un titlu etc.

CANDIDA² (< fr.) s.f. Gen de ciuperci microscopice levuriforme ce cuprinde specii saprofite care, în anumite condiții, pot deveni

Canberra. Vedere aeriană

patogene provocând îmbolnăviri cunoscute sub numele de candidoze.

CANDIDAT, -Ă (< fr.; lat. *candidatus*, de la *candidus* „alb”; candidații la funcții publice, din Roma, se îmbrăcau în alb) s.m. și f. Persoană care candidează.

CANDIDATURĂ (< fr.) s.f. Faptul de a candida; calitatea de candidat.

CANDIDOZĂ (< fr.) s.f. Afecțiune înclinată la om și animale provocată de ciuperci levuriforme din genul *Candida* (în special *C. albicans*) cu localizări cutanate, mucoase, viscerale sau sub formă generalizată; candidomicoză, moniliază.

CANDOARE (< fr., lat.) s.f. Curățenie morală; nevinovăție, naivitate.

CANDOLLE [cãdol] 1. **Augustin Pyrame de C.** (1778—1841), botanist elvețian. Elevul, apoi colaboratorul lui Lamarck. A clasificat plantele pe baza criteriilor naturale, introducând termenul de *taxonomie*. 2. **Alphonse Pyrame de C.** (1806—1893), naturalist elvețian. Fiul lui C. (1). Prof. univ. la Geneva. Continuator al operei tatălui său, a introdus sistemul morfologic pentru clasificarea plantelor.

CANDREA, I.-Aurel (1872—1950, n. București), lingvist și filolog român. Prof. univ. la București. Autor, împreună cu O. Densușianu, al „Dicționarului etimologic al limbii române. Elementele latine” și, cu Gh. Adamescu, al „Dicționarului enciclopedic ilustrat „Cartea Românească””. Studii de dialectologie, de lexicologie, de limbă română veche („Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI—XVII traduse din slavonește”) și de folclor.

CANDRIU, -IE (< <șig.) adj. (Fam.: adesea substantivat) 1. Tănit, smintit. 2. Beat.

CANEA (CANĂ) (< ngr.) s.f. Cep de lemn sau de metal, prevăzut la un capăt cu un robinet de scurgere, care servește la scoaterea lichidului dintr-un vas.

CANELARE (< fr.) s.f. Operație de așchiere prin care se realizează canalele pe suprafața interioară sau exterioară a unei piese, a unei coloane etc.

CANELURĂ (< fr.) s.f. 1. (TEHN.) Fiecare dintre șanțurile longitudinale și identice practicate pe suprafața cilindrică, exterioară sau interioară, a unei piese în vederea asamblării acesteia cu o altă piesă canelată; renură. 2. (ARHIT.) Șanț cu rol ornamental săpat de-a lungul fusului unei coloane sau al unui pilastru; se folosește și la decorarea mobilor, a vaselor etc. 3. (BOT.) Adâncitura longitudinală pe tulpina unor plante.

CANEȚĂ (< fr.) s.f. Teavă pe care se înfășoară firul de bătături.

CANETTI, Elias (n. 1905), prozator, dramaturg și eselist-britanic de limbă germană. Operă cu caracter satiric surprinzând dezagregarea morală a societății moderne (romanul „Orbirea”, dramele „Nunta”, „Condamnații”). Eseuri („Masă și putere”). Premiul Nobel (1981).

CANEVAS (< fr.) s.n. 1. Schiță sau linii generale ale unui desen. 2. C. geografic = rețea de meridiane și de paralele trase în vederea alcătuirii unei hărți. C. geodezic = rețea de triunghiuri cu care se acoperă o suprafață de teren în vederea unei ridicări topografice. C. geometric = rețea de linii drepte paralele trase pe suprafața unei hărți topografice, care servește la determinarea coordonatelor rectangulare; *caroia*.

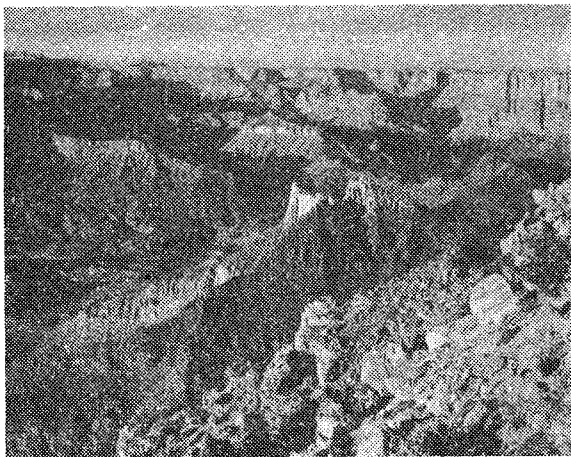
CANFORȚĂ s.f. Sobă mică portativă, utilizată în tinichigerie la încălzirea ciocanelor de lipit.

CANGE (< tc.) s.f. Prăjină de lemn având la un capăt un vîrf din metal cu unul sau două dîrlige, folosită la acostarea ori la îndepărtarea de mal a navelor mici sau la apucarea unui obiect de la distanță.

CANGRENĂ s.f. v. *gangrenă*.

CANGUILHEM, Georges (n. 1904), filozof și medic francez. A abordat, din perspectiva epistemologiei bachelardiene, teme privind normalitatea, specificul științelor biologice, statutul

Canion
(Marele
Canion
Colorado)

lui individualității, controversa dintre vitalism și mecanicism („Formarea conceptului de reflex în sec. 17—18”, „Studiul de istoria și filozofia științei”).

CANGUR (< fr.) s.m. Mamifer marsupial, erbivor, care trăiește în Australia, Tasmania, ins. Noua Guinee (aclimatizat și în Noua Zeelandă), de c. 1.5 m înălțime (de la cap la coadă poate atinge 3,5 m, iar coada poate avea 1,2 m); are poziție bipedă și se deplasează prin sărituri de c. 13 m lungime (*Macropus giganteus*).

CANGURULUI (KANGAROO [kæŋgæro:]), *Insula* — ins. în S Australiei, la intrarea în G. St. Vincent și Spencer (Marele Golf Australian); 4.35 mil km²; c. 3,3 mil loc. Relief cu aspect deșertic. Parcuri naționale.

CANGZHOU, oraș în E Chinei (Hebei), la S de Tianjin; 293, 6 mil loc. (1986, cu suburbiile). Port pe Marele Canal. Centrul unei vaste zone agricole. Ind. textilă și alim.

CANIBAL, -Ă (< fr.) s.m. și f. Antropofag. ■ Fig. Om crud, feroce.

CANIBALISM (< canibal) s.n. 1. Devorare, de către unele animale, a indivizilor din propria specie (de ex. femelele mame, mai ales scoarfele, își devorează puil după fitare sau unele pasări ciugulesc păsuturile vii ale altor pasări). C. se manifestă numai în anumite perioade ale vieții (c. temporar: la felinle când masculii sint mai mulți decît femelele le mănîncă puil pentru a le forța să reintre în călduri) sau este o trăsătură specifică de comportament (c. permanent: la calugăriță). 2. Consumarea cărnii de om

de către popoarele primitive, determinată de insuficiența resurselor alimentare sau de credințe religioase; antropofagism. 3. Cruzime, ferocitate.

CANICHE (cuv. fr.) [caniș] subst. Rasă de cîini de origine africană cu blana buclată sau franjurată formînd șuvițe răsucite (șnur), de culoare neagră, albă, maro, portocalie, argintie. Au urechi lungi ce atîrnă peste obraji. Există trei varietăți, deosebite numai prin talie: c. mare (45—55 cm), c. mijlocie (35—45 cm) și c. pitic (maximum 35 cm).

CANICULAR, -Ă (< fr., lat.) adj. De caniculă; arzător, dogoritor.

CANICULĂ (< fr., lat.) s.f. Căldură mare, specifică zilelor de vară; arșiță. ■ Perioadă de timp caracterizată, de obicei, prin temperaturi mari, cuprînsă între 22 iul. și 23 aug., cînd steaua Sirius (din constelația Cîinele Mare) răsare și apune o dată cu Soarele. Maxima absolută din România a fost de 44,5°C (10 aug. 1951, la stația Ion Sion, jud. Brăila).

CANIȚE (< fr.; și lat. *canis* „cîine” + gr. *eidos* „aspect”) s.n. pl. Familie de mamifere carnivore digitigrade, cu gheare retractile, avînd patru degete la picioarele dinainte și cinci la cele din spate (ex. cîinele, lupul, vulpea, șacalul).

CANIN, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. 1. Adj. De cîine, cîinesc. Rasă *canină*. 2. S.m. Dinte ascuțit, situat între incisivi și premolari, foarte dezvoltat la animalele carnivore; (pop.), dinte cîinesc.

CANIȘI (< fr., sp.) s.n. Vale simetrică adîncă și îngustă, de natură erozivă, cu versanți abrupti și cu fundul îngust, de obicei ocupat în întregime de *alba minoră* (ex. Marele Canion Colorado, S.U.A.). Se formează în special în podișuri cu structuri orizontale, în roci dure și cu climat arid. ■ C. *submarin* = vale submerină adîncă și îngustă care începe pe platforma continentală și secționează abruptul continental în dreptul gurii de vărsare a unui fluviu (deltă sau estuar). Au fost descoperite în fața deltelor fl. Indus, Gange, Lena, Yukon și a estuarelor Hudson, Zair, Sf. Laurențiu.

CANISĂ (< fr.) s.f. (ZOOT.) Crescătorie de cîini.

CANISTRĂ (< germ.) s.f. Bidon de formă paralelipipedică, cu închidere etanșă, folosit la transportul benzinei, al laptei etc.

CANISTRELĂ (< it.) s.f. Piesă metalică în formă de inel despăcat, folosită pe nave la prinderea unor parme.

CANIȚIE (< fr., lat.) s.f. Albire totală sau parțială a părului; este congenitală sau dobîndită.

CANKAR [tãncar]. **Ivan** (pseud. lui Oblak Trošan) (1876—1918), scriitor sloven. Nuvele și

I.-Aurel Candrea

romane de satiră socială și politică („Sluga Jernei și dreptatea sa”, „Martin Kažur”), piese de teatru.

CANNABICH, Christian (1731—1798), violonist, dirijor și compozitor german. Șeful orchestrei din Mannheim. Precursor al muzicii clasice. Autor a peste 100 de simfonii, baletе, uverturi, muzică de cameră.

CANNAE, așezare în SE Italiei (Apulia) pe râul Aufidus (azi Ofanto), unde în 216 î. Hr., în timpul celui de-al doilea război punic, cartaginezii, conduși de Hannibal, au obținut o strălucită victorie asupra armatelor romane.

CANNANORE, oraș în SV Indiei (Kerala), port pe Coasta Malabar, la N de Kozhikode; 157,8 mil loc. (1981, cu suburbiile). Export de copra și orez. Vizitat de Vasco da Gama (1498); factorie portugheză (1501). Fort olandez (1656); a intrat în stăpânirea engleză (1783).

CANNEL-COAL (cuv. engl.) [**Canal Kail**] subst. Varietate de cărbune bituminos, format prin încălzirea și bituminizarea indeosebi a sporilor și sporangilor de criptogame vasculare, a polenului și a cuticulelor de gimnosperme. C. este compact, fin, cenușiu-negricios cu luciu gras și poate prezenta, sub formă de impurități, ceară și rășină vegetală.

CANNES [can], oraș în SE Franței (Provençe), pe Riviera franceză; 295,5 mil loc. (1982, cu suburbiile). Renumită stațiune de bălăneală și turistică. Parfumuri, săpun. Ind. siderurgică, aeronautică și textilă. Festival internațional al filmului. Biserica din sec. 16. Muzeu al civilizațiilor antice mediteraneene.

CANNING [kæniŋ] **George** (1770—1827), om politic britanic. Unul dintre liderii partidului Tory; ministru de Externe (1807—1819; 1822—1827) și prim-min. (apr.—aug. 1827); a urmărit întărirea dominației engleze în Europa și extinderea ei în America Latină; s-a opus politicii „Sfinte Aliațe”.

CANNIZZARO [kanniʒaro], **Stanislaw** (1826—1910), chimist italian. Prof. univ. la Palermo și Roma. S-a ocupat de definirea noțiunilor: atom, moleculă, echivalent chimic. A determinat masa moleculară a mai multor elemente și a descoperit reacția de transformare a alchidelor aromatice într-un amestec de alcool și acid (reacția C.).

CANNON [kænon], **Annie Jump** (1863—1941), astronom american. Cercetări de spectroscopie stelară. A descoperit c. 300 de stele variabile și a alcătuit un catalog cu c. 300 000 de spectre stelare.

CANO, Alonso (1601—1667), sculptor, pictor și arhitect spaniol. Patetice statui din lemn policromat, reprezentând sfinți; picturi cu tematică religioasă („Flagelație”, în Muzeul Național de Artă al României).

CANOAȘ, oraș în S Braziliei (Rio Grande do Sul), suburbie nordică a orașului Porto Alegre; 288,3 mil loc. (1989). Ind. constr. de mașini, mat. de constr., alim.

CANOE (< fr., engl.) s.f. 1. Ambarcație fără drmă, construită simetric, cu ambele capete ascuțite. Înaintarea se asigură cu ajutorul unei pagăi care nu este fixată pe nici unul din borduri. ■ Sport nautic care se practică cu c. (1). 2. Ambarcație ușoară folosită de amerindienii din regiunea Marilor Lacuri.

CANON (< sl., fr., 7 germ.) s.n. 1. Normă, regulă privind etica creștină și disciplina ecleziastică promulgată de sinoadele ecumenice sau locale. ■ P. gener. Normă, regulă. 2. Ansamblul cârșilor sfinte acceptate de Biserica întruși sint considerate ca inspirate de Duhul Sfânt. 3. Rugăciune și ceremonie; partea centrală a liturghiei euharistice catolice. 4. Cartea așezată pe altar cuprinzând anumite rugăciuni ale liturghiei. 5. Pedepasă dată la călcarea unui canon (1). ■ Fig. Suferință, chin. 6. (în sculptură și pictură) Regula fixă care stabilește proporția diferitelor părți ale corpului omensc în funcție de una dintre ele, luată ca model. □ C. iconografic = ansamblu de reguli care stabilesc riguros chipul de reprezentare a personajelor,

Stolnicul
Constantin Cantacuzino

Șerban Cantacuzino

Ștefan Cantacuzino

compoziția scenelor și repartitia acestora în cuprinsul unui edificiu de cult. 7. Compoziție muzicală în care două sau mai multe voci, intrând succesiv, execută continuu aceeași melodie; imitație (1). 8. (în muzica bizantină) Formă de imn cu o melodie bogat ornamentată; p. ext. cîntec bisericesc. 9. (MŪZ.) Monocord (2). 10. Literă de tipar, avînd corpul de 36 de puncte tipografice, cu care se tipăreau în trecut cărțile canonice.

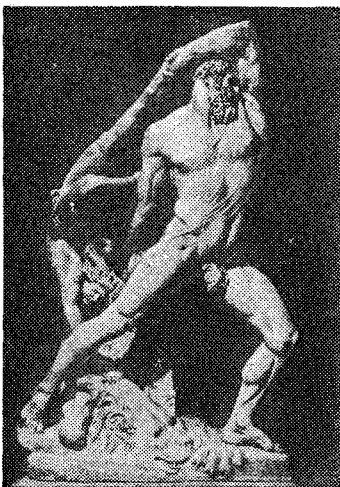
CANONADĂ (< fr.) s.f. Tragere a unui mare număr de proiectile cu multe guri de foc de artilerie într-un timp relativ scurt.

CANONJ (< canon) vb. IV refl. și tranz. A (se) chinui (3).

CANONIC (< it., lat. m.) s.m. Preot catolic care face parte din consiliul episcopal; superiorul unei catedrale.

CANONIC; -Ă (< fr., lat.) adj. 1. (REL.) în conformitate cu canoanele (1), privitor la canoane. ■ Recunoscut de biserică. □ Drept c. = ansamblu de norme statornicind constituirea bisericii catolice și hotărînd disciplina ecleziastică. Vîrstă c. = vîrstă minimă de 40 de ani impusă călugărilor slușitori pentru a intra în serviciul ecleziasticilor; vîrstă matură, respectabilă. 2. După reguli bine stabilite, după anumite norme; normativ.

Antonio Canova: „Hercule și Licas”

CANONIERĂ (< fr.) s.f. Navă de luptă de tonaj sub 2 000 t, înzestrată cu artilerie și destinată serviciului de pază a coastelor și a fluviilor.

CANONIZĂ (< fr., lat. m.) vb. I tranz. (REL.) A trece o persoană decedată în rîndurile sfinților.

CANONIZARE (< canoniza) s.f. Act solemn prin care o persoană decedată este înscrisă în calendarul sfinților. ■ (La catolici) Declarație solemnă prin care papa înscrie un personaj în catalogul sfinților și autorizează să i se facă un cult public în biserica universală; ceremonie care însoțește această declarație desfășurată la biserica Sf. Petru din Roma.

CANOPUS, stea din emisfera australă, situată la c. 180 ani-lumină de Soare. Are mărimea stelară —0,7, fiind, după Sirius, cea mai strălucitoare stea de pe bolta cerească.

CANOSSA, localit. în N Italiei (Emilia-Romagna); 3,3 mil loc. (1981). La castelul aflat aici, împăratul german Henric IV a obținut, după o penitență de 3 zile (ian. 1077), ridicarea excomunicării pronunțate de papa Grigore VII. Azi Ciano d'Enza.

CANOTAJ (< fr.) s.n. Nume dat sporturilor nautice care se practică în ambarcații, în cîlniri de mare stabilite puse în mișcare cu ajutorul vislelor sau rameilor. □ C. academic = ramură a sporturilor nautice care se practică pe schifuri și pe giguri.

CANOTIERĂ (< fr.) s.f. Pălărie tare de paie, cu fundul și borurile drepte.

CANOTOR, -OARE (< fr.) s.m. și f. Persoană care practică canotajul.

CANOVA, Antonio (1757—1822), sculptor italian. Reprezentant al neoclasicismului („Cele trei grații”, „Amor și Psyche”, „Paolina Borghese”, monumentul funerar al papei Clement XIV).

CÁNOVAS del Castillo, Antonio (1828—1897), om politic spaniol. Monarhist, partizan al înscăunării regelui Alfonso XII (1874—1885), F. m-min. (1874—1897, cu întreruperi). Unul dintre inspiratorii Constituției din 1876.

CANT (< germ.) s.n. 1. Fașă îngustă a unui obiect plat de formă paralelipipedică; muchie. 2. Margine, muchie a suprafeței de alunecare a schiurilor. ■ Banda îngustă de oșel care se fixează pe marginile tălpii schiurilor pentru a le proteja muchia. 3. Parte a copertei de carton care depășește mărimea fiilor unei cărți legate.

CANTA, familie de boieri din Moldova, descinsă din familia Cantacuzinilor. Mai importanți: 1. Ioan (Ionuța) C., mare spătar. Copist de cronici. 2. Nicolae C., om politic. Președinte al divanului domnesc sub Mihail Sturdza; ministru de Interne (1835, 1857); înverșunat antionionist.

CANTABILE (< cuv. it.) adv. (Indică modul de executare a unei bucați muzicale) Expresiv, melodos, asemănător melodiilor vocale.

CANTABILITATE (< *cantabile*) s.f. Însușire a unei piese muzicale sau a unei teme dintr-o compoziție vocală ori instrumentală de a avea o linie melodică reliefată, expresivă.

CANTABRI (< fr., lat.) s.m. pl. Veche populație din Pen. Iberică, așezată la izvoarele Ebrului și supusă de romani în anul 25 î. Hr.

CANTABRIA, reg. autonomă în N Spaniei, la G. Biscaya: 5,3 mii km²; 527,9 mii loc. (1968). Centru ad-tiv: Santander. Relief muntos (Cordilera Cantabrica). Expl. de min. de fier și cărbuni. Șantieră navale. Pescuit.

CANTABRICI (CORDILLERA [cordilera] CANTÁBRICA), Munții ~, culme muntoasă în N Pen. Iberică, de-a lungul țărmului G. Biscaya, prelungire a M-pilor Pirinei; alcătuită din calcare și cuarțite. Lungime: c. 500 km. Alt. max.: 2 648 m (culmea Picos de Europa). Expl. de huilă, min. de fier și zinc; expl. forestiere. Parc național.

CANTACUZINO, familie de boieri români de origine greacă. Mai importanți: **1. Andronic C.** (c. 1553—c. 1600). L-a sprijinit pe Mihai Viteazul să obțină domnia. **2. Constantin C.** (?—1663), postelnic, influent boier la mijlocul sec. 17. Ucis la mănăstirea Snagov din ordinul lui Grigore Ghica. **3. Mihail C.** (c. 1645—1716), mare spătar în timpul lui Constantin Brîncoveanu. Cător a numeroase monumente (Mănăstirea Sinaia, bisericile „Adormirea” din Rîmnicu Sărat, „Fundeni Doamnei” și „Colței” din București). **4. Constantin C.** (c. 1650—1716), stolnic, diplomat, istoric și geograf. Reprezentant de seamă al umanismului în Țările Române. Adept al unei politici antiotomane de echilibru între Marile Puteri. A întocmit o hartă a Țării Românești (prima operă cartografică românească), tipărită în grecește la Padova (1700). Autor al unei „Istorii a Țării Românești dintru început”, rămasă neterminată, în care susține, cu solidă argumentație, originea romană, unitatea și continuitatea poporului român pe terit. Daciei. Ucis de turci o dată cu fiul său. **C. (6).** **5.**

Șerban C., domn al Țării Românești (1678—1688). Partizan al politicii antiotomane. Cu toate că a participat la asediul Vienei (1683), a acordat un însemnat sprijin asediilor. A inițiat tipărirea „Bibliei de la București” (1688). **6. Ștefan C.**, domn al Țării Românești (1714—1715). După domnia lui începe în Țara Românească epoca fanariotă. **7. Mihai C.** (1723—c. 1793), boier dregător și istoric. Autorul „Istoriei Țării Românești”, care relatează evenimentele petrecute în perioada anilor 1215—1776. **8. Gheorghe Grigore C.** (1837—1913, n. București), om politic, mare latifundiar. Șeful Partidului Conservator (1899—1907), ministru și prim-min. (1899—1900, 1904—1907). Datorită uriașei sale averi, a fost poreclit *Nababul*. **9. Ioan C.** (1863—1934, n. București), medic și bacteriolog român. Acad. (1925), prof. univ. la București. Fondator al școlii române moderne de microbiologie și medicină experimentală. Contribuții la studiul tifosului exantematic, al tuberculozei, holerei, scarlatinei. A creat noțiunea de imunitate prin contact („Problema imunității la nevertebrate”). A întemeiat „Revista științelor medicale” și „Archives roumaines de pathologie expérimentale”. În războiul din 1913 a condus campania de combatere a epidemiei de holera („Marea experiență română”). **10. Gheorghe M. C.** (1899—1960, n. Viena), arhitect român, prof. univ. la București. A construit hotelurile „Belona” din Eforie Nord și „International” din Mamaia etc. Scrieri de estetică a arhitecturii („Arcade, firide, lespezi”, „Palladio”). Eseuri („Izvoare și popasuri”), note de călătorie („Pătrar de veghe”). **11. Constantin (Băzu) C.** (1905—1959, n. București), pilot și automobilist român. În perioada 1935—1937 a efectuat numeroase raiduri aeriene europene și intercontinentale de performanță. Campion național de acrobație aeriană (1939). Pilot de vinatoare în cel de-al doilea război mondial.

CANTACUZINO, Ion (1908—1975, n. București), medic psihiatru, critic și istoric român de film. Intensă activitate publicistică („Arta și

Gheorghe Grigore Cantacuzino

George M. Cantacuzino

Ioan Cantacuzino

Dimitrie Cantemir

medicina”, „Momente din trecutul filmului românesc”, „René Clair”) și de pionierat în domeniul producției și istoriei cinematografice.

CANTACUZINO, Matei (1854—1925, n. sat Fintina Mare, jud. Suceava), jurist și om politic român. Prof. univ. la Iași. Contribuții în domeniul dreptului familiei („Elementele dreptului civil”).

CANTAL [cõtãl], grup muntos vulcanic în Masivul Central Francez (Auvergne), modelat de eroziunea fluvială. Alt. max.: 1 858 m (vf. Plomb du Cantal). Izv. termale. Creșterea vitelor.

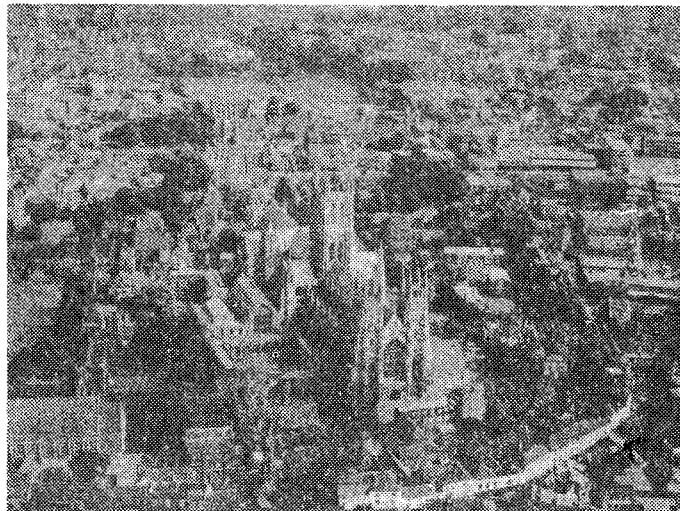
CANTALUP (< fr.) s.m. Varietate de pepene galben, cu fructul sferic turtit și coaja groasă brăzdată în felii.

CANTARIDĂ (< fr., lat.) s.f. Insectă verde-aurie din ordinul coleopterelor, cu miros caracteristic, care atacă frasinul și liliacul. Pentru cantitatea mare de *cantaridină* pe care o conține corpul ei, c. este folosită în farmacologie. Sin. *căpșel frasinului*, *gîndacul de frasin* (*Lytta vesicatoria*).

CANTARIDINĂ (< fr. [i]) s.f. Alcaloid extras din cantaridă, utilizat extern ca lubrifiant și vezicant, iar intern, empiric, ca afrodisiac. Este toxică și produce o intoxicație acută numită *cantaridism*, manifestată prin vărsături, colici abdominale, diaree și leziuni renale grave.

CANTATA (< it., fr.) s.f. Compoziție pentru soliști, cor și orchestră, cu caracter solemn sau liric.

CANTEMIR, familie de boieri, cu rol politic în istoria Moldovei. Mai importanți: **1. Constantin C.**, domn al Moldovei (1685—1693). Tutelat de marea boierime. A pedesit cu moartea pe Miron Costin, cronicarul, acuzat de hicleie. **2. Antioh C.**, domn al Moldovei (1695—1700 și 1705—1707). Fiul lui C. (1). A încercat să reglementeze fiscalitatea și s-a apropiat de Rusia în vederea luptei antiotomane. **3. Dimitrie C.** (1673—1723, n. Iași), carturar umanist, domn al Moldovei (mart.—apr. 1693, 1710—1711). Fiul lui C. (1). A încercat să recîștige independența Moldovei, încheind o alianță cu Petru I, țarul Rusiei. După înfrîngerea armatelor ruso-moldovene la Stănilești (1711), s-a refugiat în Rusia, unde a devenit consilier al lui Petru I. După domnia lui **Dimitrie C.** începe epoca fanariotă. În 1714 este ales membru al Academiei din Berlin. Personalitate prodigioasă, cu preocupări enciclopedice, poliglot, comparabil cu umanștii Renașterii, a lăsat lucrări de istorie („Incrementa atque decremanta aulae othomanicae”, operă de răsunet european, „Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor”, în care demonstrează romanitatea poporului român, unitatea de origine și de limbă, continuitatea lui pe terit. vechii Dacii) cu o influență determinantă asupra formării concepțiilor istorice și filologice despre trecutul poporului român, geografie („Descriptio Moldaviae”, însoțită de o remarcabilă hartă), orientalistă, muzicografie. Este unul dintre citorii beletristicii românești, prin „Divanul sau Gileava înțeleptului cu lumea”, pe tema medievală a disputelor dintre suflet și trup, și mai ales prin „Istoria ieroglifică”, roman cu cheie în care se îmbină satira savantă cu utilizarea umoristică a erudiției. Ca gânditor, sub influențe stoice, creștine și teozofice, C. a abordat probleme de fizică și metafizică, precum problema creației lumii, a timpului și a liberului arbitru („Icoana de nezugrăvit a științei sacrosanctei”), iar în etică a preconizat principiile unei vieți fără păcate și izbăvitoare („Divanul...”). A elaborat un manual de logică („Compendiul sistemului logicii generale”). Ca muzician profesionist, a compus melodii de tip oriental și a inventat primul sistem de notare pentru muzica turcească. **4. Antioh C.** (1708—1744), scriitor iluminist și diplomat rus. Fiul lui C. (3). Unul dintre inițiatorii clasicismului în literatura rusă. Satire („Mînjii mele sau celor ce iubesc știința”), tratate filozofice („Scrișori despre cultură și om”), ode, fabule, epopeea eroică „Petrida”.

Cănterbury. Catedrala

CANTERBURY [kæntəbəri], oraș în SE Marii Britanii (Anglia); 115,6 mii loc. (1981, cu suburbiile). Nod de comunicații. Reșed. arhiepiscopului primat al bisericii anglicane. Catedrala celebră (începută înainte de 1060, terminată în 1503), în care se păstrează cea mai importantă serie de vitralii medievale engleze (sec. 12—13). Universitate (1964). Muzeu regal. Centru turistic.

CAN THO, oraș în S Vietnamului, port în delta Mekongului, la SV de orașul Ho Și Min; 182,9 mii loc. (1979). Ind. cimentului. Centru comercial (orez, pește) Universitate.

CANTILENĂ (< it., fr.) s.f. 1. (In ev. med.) Cîntec liric sau epic. 2. Melodie cu caracter cantabil.

CANTINĂ (< fr.) s.f. Unitate de alimentație care funcționează de obicei pe lângă instituții sau întreprinderi și în care se prepară și se servește masa personalului acestora.

CANTITATE (< fr., lat.) s.f. 1. Categorie filozofică desemnînd determinația exterioară, indiferentă față de felul de a fi al unui obiect, indicînd posibilitatea ca acesta să fie măsurat printr-un număr sau printr-un sistem omogen de unități definit prealabil. 2. Mărime, număr, ditime. 3. (LOG.) Proprietate formală a propozițiilor categorice de a preciza, prin cantorii, sfera subiectului. După c., propozițiile categorice sînt universale sau particulare. 4. C. de informație = a) mărime utilizată în teoria informației pentru a caracteriza faptul că la transmiterea unui mesaj este înălțurată nedeterminarea generată de posibilitatea de a alege unul dintre multiplele mesaje care pot fi transmise printr-un sistem de comunicație; b) numărul simbolurilor fizice utilizate într-o operație de înregistrare, prelucrare sau transmisie. 5. Durata rostirii unui sunet sau a unei silabe.

CANTITATIV, -Ă (< fr.) adj. Privitor la cantitate, de cantitate. □ Analiză c. = analiză chimică ce urmărește determinarea proporțiilor elementelor dintr-o substanță sau a substanțelor dintr-un amestec.

CANTO (< it.) s.n. Muzică vocală. ■ Studii tehnicii și artei vocale; cînt vocal.

CANTON (< fr.) s.n. 1. Clădire echipată cu utilajul necesar supravegherii și întreținerii unui sector de șosea sau cale ferată și care servește ca adăpost sau locuință cantonierului. 2. C. silvic = subunitate a brigăzii silvice pentru paza pădurilor și executarea diferitelor lucrări silvice. 3. Denumire a fiecăruia dintre statele care

compun Confederația Elvețiană. 4. Unitate administrativ-teritorială în Franța (mai mare decît comuna și mai mică decît arondismentul).

CANTON [kæntən] 1. Oraș în NE S.U.A. (Ohio), la S de L. Erie; 401,4 mii loc. (1988, cu suburbiile). Expl. de cărbuni superiori. Oțelării. Constr. de mașini agricole; prelucr. petrolului; produse aîim. 2. Denumirea engleză a orașului chinezesc Guangzhou.

CANTON & ENDERBURY [kæntən ɛndəbəri] grup de ins. coraline în Pacificul central (Arh. Phoenix), azi în Rep. Kiribati; 70 km²; c. 320 loc. Cocotierii; copra. Anexate de Marea Britanie în perioada 1889—1892, au fost închiriate în 1939 S.U.A., devenind un condominiu anglo-american, pînă în 1979 cînd au intrat în componența Rep. Kiribati.

CANTONĂ (< fr.) vb. I intranz. A (se) instala temporar într-un cantonament.

CANTONAMENT (< fr.) s.n. 1. (MILIT.) (Loc de) instalare temporară a trupelor într-o localitate în afara cazărnilor. 2. (SPORT) Loc de cazare și perioadă de timp în care se desfășoară pregătirea în comun a unei echipe sau a unui lot de sportivi în vederea participării la o competiție de amploare. 3. (EC.) Limitarea drepturilor unui creditor.

CANTOR (< germ., lat.) s.m. 1. (în ev. med.) Solist și maestru de cor bisericesc; (în Germania, după Reformă) maestru de cor și, uneori, organist avînd și obligația de compozitor. 2. (Reg.) Dascăl (3), diac (3); psalt.

CANTOR, Georg (1845—1918), matematician german. Prof. univ. la Halle. A pus bazele teoriei mulțimilor, fiind considerat unul dintre fondatorii matematicii moderne („Bazele teoriei mulțimilor transfinite”).

CANTOR DE AVIS ȘI COMERS, publicație periodică, apărută la București (24 apr./6 mai 1837—30 ian./11 febr. 1857, cu o întrerupere sept. 1837—ian. 1838), sub conducerea lui Zaharia Carcalechi. Din 13/25 febr. 1843 s-a numit „Vestitorul românesc”.

CANTUNIARI, Ștefan (1883—1958, n. sat Cîrligi, jud. Neamț), mineralog și petrograf român. A studiat materiile prime pentru ceramică și construcții din România.

CANTUS FIRMUS (lat. „melodie neschimbătoare”) Melodie preluată din antifonar, ce stă la baza unei compoziții muzicale polifonice.

CANTONĂ (< it.) s.f. 1. Specie a poeziei lirice medievale, de origine provenșală, cultivată de trubadurii care cîntau dragostea cavalerilor.

Compusă din (3—) 5 sau 7 strofe, ultima mai scurtă, cu un număr nedeterminat de versuri (între 7 și 20), fiecare reluînd primul vers și păstrînd aceeași schemă rîmnică. A cunoscut o mare înflorire în sec. 13, datorită poezilor Școlii Siciliene și apoi prin Dante, Petrarca și Boccaccio. 2. Cîntec pe mai multe voci în epoca Renașterii, apropiat de cîntecul popular, care cu timpul a devenit o piesă instrumentală de tip polifonic imitativ, pregătind apariția fugii.

CANTONETĂ (< it.) s.f. Cîntec popular italian; p. ext. cîntec scurt.

CANTONIER (< it.) s.n. Veche culegere italiană de poezii lirice de dragoste (cantaone). Cel mai cunoscut îi aparține lui Petrarca.

CANULĂ (< fr., lat.) s.f. Tub folosit în diferite operații chirurgicale sau pentru spălături interne; materialul, dimensiunile și forma variază după scopul întrebunării (ex. c. traheală, c. vezicală).

CANURĂ (lat. *cannula*) s.f. Totalitatea firelor scurte de lînă rămase între dinții pieptenului după dăricire; este utilizată pentru țesături groase.

CANUT (KNUT), regi ai Danemarckii, Norvegiei, Suediei și Angliei. Mai important: **C. cel Mare** (c. 995—1035), rege al Danemarckii (din 1019), Angliei (din 1016), precum și al Norvegiei (din 1028). Domnia lui a marcat o perioadă de maximă putere a statului danez.

CAOLIN (< fr. *il*) s.n. Argilă reziduală cu grad mare de puritate constituită preponderent din caolinit. Formează o masă afinată sau compactă, fin pămîntoasă, de culoare albă cu nuanță gălbui-verzuie, este usuros la pipăit, refractar și plastic. Utilizat în ceramica fină, în ind. sticlei ca opalizant și la obținerea oxidului de aluminiu.

CAOLINIT (< fr. *il*) s.n. Silicat natural hidratat de aluminiu, component al caolinului și al altor argile. Este alb, mat, uneori ușor colorat și apare în mase pămîntoase formate pe cale hidrotermală sau prin alterația exogenă a rocilor.

CAOLINIZARE (< caolin) s.f. Proces geologic exogen prin care caolinul înlocuiește unele minerale preexistente; rezultă produse coloidale, dacă transformarea este superficială, sau caolinul cristalizat, în urma acțiunii soluțiilor hidrotermale cu reacție acidă.

CAO XUEQUIN (1715—1783), scriitor chinez. Proză imbinînd elementele realiste cu cele fantastice de sursă populară („Visul din iatacul roșu”).

CAP¹ (lat. *caput*) s.m., s.n. 1. S.n. (ANAT.) Extremitatea superioară a corpului omensc (sau anteroară, la animale), legată de trunchi prin gît. □ Loc. (Pînă) peste cap = extrem de... exagerat de... Cu noaptea-n cap = dis-de-dimineață. □ Expr. A da (ceva) peste cap = a răsturna argumentele cuiva; a perturba grav o

Georg Cantor

anumită situație. A cădea (sau a veni etc.) pe capul cuiva = a sosi sau a veni pe neașteptate (cauzând neplăceri, deranj). 2. Figură, chip, avind în vedere trăsăturile și expresia feței. 3. Individ, om. ◻ Expr. Pe capete = care mai de care; în număr (foarte) mare. 4. Fig. Minte, judecată, inteligență, deșteptăciune, prăcepere. ◻ Loc. Cu cap = (în mod) inteligent, chibzuit. Cu scaun la cap = cu bună judecată, chibzuit, așezat. ◻ Expr. A fi bun (sau ușor) de cap = a învăța ușor, repede, a fi inteligent. A i se urca la cap = a) a deveni infumurat; b) a se ațeeți din cauza băuturii. 5. Fig. Viață. A plăci cu capul. 6. Persoană care conduce, conducător, șef. ◻ (DR.; în unele legislații) C. de familie = bărbatul care exercită puterea maritală și puterea părintească. 7. Capăt, margine, capătii. 8. Fig. Inceput. ◻ Loc. Din capul locului = de la început. A o lua de la cap = a o lua de la început. 9. Extremitate proeminentă a unui obiect sau a unui element dintr-un sistem (ex. c. de ciocan, c. de sfredel, c. de nit etc.); piesă (proeminentă) de la extremitatea unui dispozitiv, mecanism etc. C. de forță = subsansamblu al mașinilor-unelte (simple, complexe sau agregate), constituit din unul sau mai multe mecanisme, care este folosit la acționarea unei scule sau port-scule. C. distribuitor = organ de mașină ce asigură alimentarea cu curent electric a bujiilor unui automobil; v. delco. C. revolver = dispozitiv rotitor de prindere a sculelor sau port-sculelor la strungiri-revolver sau mașini-unelte cu mai multe scule așchietoare. ◻ C. de tipărire = dispozitiv destinat imprimării caracterelor la mașina de scris electrică și la unele tipuri de console și imprimante. C. funcțional = mecanism, dispozitiv, valvă etc. montate la extremitatea unui element al unui sistem tehnic și necesare funcționării sau utilizării acestuia (ex. c. de aprindere al unui motor semidiesel, c. divisor al unei mașini-unelte etc.). (INFORM.) C. magnetic = dispozitiv utilizat pentru înscriserea, citirea — preluarea sau ștergerea informației înscris pe bandă, casetă, disc sau tambur magnetic. 10. Extremitate de formă rotunjită a unui os (ex. c. femuralui) sau a unui organ (ex. c. pancreasului). ◻ Expr. În capul oaselor = stînd ridicat în pat, zăcind. 11. P. gener. Extremitate; capăt; virf. ◻ C. de pod = a) porțiune de teren pe malul unui riu, de partea opusă celei în care se găsește trupele proprii, păstrată sau cucerită în scopul trecerii la ofensivă sau continuării ei; b) teritoriul străin folosit de un stat agresiv ca bază pentru desfășurarea acțiunilor militare împotriva altui stat. ◻ Loc. Cap la cap = cu extremitățile alăturate. 12. Partea de dinainte (a unui obiect, a unei suprafețe etc.); partea de început (a unei perioade); primul din ceea ce este așezat într-o anumită ordine (c. de listă; c. de afiș); persoană care este prima într-o astfel de listă, afiș. 13. Partea de dinapoi (a unui obiect, a unei suprafețe etc.); partea de la sfîrșit (a unei perioade). Loc. În cap = exact, întocmai. 14. Bucăciță dintr-un obiect; p. ext. obiecte de mică importanță, sau valoare. 15. C. de baur = nume sub care sînt cunoscute primele serii de mărci poștale românești (avînd pe ele capul unui bou), emise în Moldova în 1858, iar în Principatele Unite în 1862 și 1864. Unele valori sînt cotate astăzi printr-o serie mai prețioasă din lume. 16. Partea a unei monede pe care se află imprimat capul unei persoane. V. avers. 17. (ENTOM.) (Fluture) cap-de-mort sau capul-lui Adam = fluture crepuscular care are un desen caracteristic pe spatele toracei și poate scoate sunete (Acherontia atropos); mîncîncă miere, iar larvele lui se hrănesc cu frunze. Sin. strigă (3). (BOT.) Cap-de-cocș = dulcișor (1). Capul ariciului = buzdugan (2). Capul-șarpelui = plantă erbacee din familia boraginaceelor, înaltă de 30—90 cm, acoperită cu peri aspri și cu flori roșii dispuse în spice (Echium rubrum).

CAP? (< fr.) s.n. Proeminență stîncoasă a uscatului care înaintează mult în mare; zonă terminală a promontoriilor muntoase sau de podiș și a peninsulelor.

CAPABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Apt. potrivit, în stare de a săvîrși ceva. ◻ Înzestrat, valoros, destoinic. 2. (DR.) Care are capacitate civilă.

CAPABLANCA, José Raul (1888—1942), șahist cubanez. Campion mondial între 1921 și 1927 (deposedat de ticlu de A.A. Alehin).

CAPAC (< tc.) s.n. Piesă mobilă care se așază deasupra unui vas, a unei cutii, a unei incinte, a altei piese (cave sau tubulare) etc. pentru a le închide. ◻ Ouă la c. = ochiuri preparate în tigare. Cașcaval la c. = cașcaval prăjit în tigare. Friptură la c. = friptură preparată într-un vas acoperit.

CAPACITETU (< fr.; [s] lat. capacitas „capacitate” + gr. metron „măsură”) s.n. Instrument cu care se măsorează capacitatea electrică.

CAPACITANȚĂ (< fr.) s.f. Impedanță a unui condensator electric la o frecvență determinată.

CAPACITATE (< fr., lat.) s.f. 1. Volum al unui recipient. 2. Cantitate dintr-o mărime pe care o poate acumula ori cuprinde un sistem fizic sau tehnic (ex. c. de încărcare a unui vehicul, c. de parcare a unei stații de cale ferată etc.). ◻ C. calorică = cantitate de căldură pe care o primește un corp pentru creșterea temperaturii sale cu un kelvin. 3. Mărime caracteristică unui sistem fizic sau tehnic, exprimată prin raportul a două mărimi de naturi diferite sau de aceeași natură. ◻ C. electrică = mărime ce caracterizează conductorii electri izolai, numeric egală cu sarcina electrică ce produce o variație de un volt a potențialului conductorului; unitatea de măsură pentru c.e. este faradul. C. de supraîncărcare = raportul dintre valoarea maximă și valoarea nominală a unei mărimi ce caracterizează un aparat, o instalație. V. supraîncărcare. C. de rupere = curentul maxim ce poate fi întrerupt de un aparat, fără a i se deteriora contactele sau fără să producă dereglări ale instalației datorate arcului electric. ◻ C. rezolvantă = numărul maxim de linii pe milimetru care poate fi redat distinct după expunerea și dezvoltarea unei pelicule cinematografice. ◻ (INFORM.) C. a memoriei = mărime caracteristică memoriei unui calculator, ce exprimă cantitatea maximă de informații pe care o poate stoca aceasta; se măsorează în kiloocteți. ◻ C. de producție (a unui utilaj, a unei secții, a întreprinderii etc.) = volumul de producție în expresie naturală care se poate obține într-o perioadă de timp dată, prin funcționare normală, rațională (a utilajului, secției, întreprinderii etc.), în condiții tehnico-organizatorice avansate. ◻ C. vitală = cantitate maximă de aer eliminată din plămîni printr-o expirație forțată după o inspirație profundă prealabilă; se măsorează cu spirametrul. 4. Proprietate a unui sistem de a efectua o anumită operație, de a produce un anumit efect sau de a suferi o anumită transformare (ex. c. de așchiere a unei mașini-unelte). 5. (METEOR.) C. de absorbție = raportul între energia radiantă absorbită și cea incidentă, pe o suprafață oarecare. C. de emisie v. putere de emisie. 6. (GEOGR.) Capacitatea rîului = cantitatea totală de aluviuni ce poate fi transportată de un rîu în unitatea de timp, exprimată prin greutate: c. de transport. 7. Pricăpere, puțință de a face, de a realiza ceva. 8. Calitatea celui care este capabil să înțeleagă, să facă ceva. V. competență, valoare. 9. (PSIHOLOG.) Posibilitate de reușită a individului sau a grupului în efectuarea unei activități. ◻ (DR.) C. civilă = aptitudine a unei persoane fizice sau juridice de a avea drepturi și obligații (c. de folosință), de a dobîndi drepturi și a-și asuma obligații prin încheierea de acte juridice (c. de exercițiu). 10. (MILIT.) C. de luptă = grad al potențialului de luptă. Este exprimat de starea fizică și moralul personalului, gradul de pregătire și de asigurare materială, de tehnica de luptă etc.

CAPACITIV, -Ă (< fr.) adj. Referitor la un dispozitiv, circuit electric (ex. reacțanță c.); care se comportă ca un condensator electric.

CAPADOCIA (CAPPADOCIA), reg. în E. Asiei Mici. Regat elenistic independent (sec. 3—2 î.Hr.), transformat (anul 17 î.Hr.) în prov. romană. Azi, pe terit. Turciei.

CAP AURORA, stațiune balneoclimaterică estivală (inaugurată în 1973) situată în extremitatea sud-estică a României (jud. Constanța), pe țărmul Mării Negre, la 4 km N de Mangalia căreia îi aparține din punct de vedere activ.

CAPĂ (< fr.) s.f. 1. Pelerynă scurtă de blană sau din alt material. ◻ Loc. De capă și spadă = (despre filme, opere literare etc.) de aventuri, cu multe dueli, înfruntări primejdioase etc. 2. Poziție care trebuie dată unei nave pentru a putea naviga pe un timp nefavorabil.

CAPĂT (< pl. capete, lat. capita) s.n. 1. Extremitate a unui corp, a unei suprafețe; margine (1); început sau sfîrșit al unei perioade de timp, al unei acțiuni etc. ◻ Loc. De la capăt = încă o dată. 2. Bucăciță dintr-un obiect (de la extremitate), ceea ce rămîne din ceva. 3. (DR.) C. de cerere = pretenție distinctă dintr-o acțiune introdusă la un organ de jurisdicție (ex. pretenția de dobînză distinctă de pretenția la suma datorată).

CAPCANĂ (< tc.) s.f. 1. Dispozitiv pentru prinderea unor animale; cursă (1). 2. (FIZ.) C. magnetică = dispozitiv pentru crearea unui cîmp magnetic cu o anumită configurație, destinat izolării și menținerii plasmiei într-un spațiu limitat. V. stelatar, tokamak. C. de vid = dispozitiv de construcție specială, încărcat cu azot lichid și utilizat în instalațiile de vid pentru mărirea randamentului acestora.

CAPE [keip] (KAAP), prov. în SV Rep. Africa de Sud: 641,4 mil km² (inclusiv terit. Walvis Bay din Namibia); 5,1 mil. loc. (1985). Centrul ad-tiv: Cape Town. Expl. forestiere și de min. de fier, nichel, azbest, mangan, cupru, diamante, min. radioactive, fosforite. Griu, porumb, tutun, citrice; bananieri și ananas; viticultură; pomicultură. Creșterea animalelor.

CAPE BRETON [keip bretn], ins. canadiană în Oc. Atlantic, la NE de Pen. Noua Scoție; 10,3 mil km²; 170,1 mil loc. (1981). Localit. pr.: Sydney. Relief muntos cristalin. Alt. max.: 532 m. Climat umed. Zăcăminte de huilă, min. de fier, aurogenitifer. Pescuit de cod. Parc național.

CAPE CANAVERAL [keip kana'ra'l], cap situat pe coasta de E a Pen. Florida (S.U.A.), la 28°27' lat. N și 80°32' long. V. Bază de lansare a rachetelor, sateliților artificiali și a navelor spațiale; centru de cercetări spațiale. Între 1963 și 1973 s-a numit Cape Kennedy.

CAPE COAST [keip koast], oraș în S Ganei, port de pescuit la G. Guineei; 102 mil loc. (1984, cu suburbii). Ind. alim. Meșteșuguri. Universitate. Cetate (1652). Fundat în 1610, de către portughezi. Capitală a coloniei engleze Coasta de Aur (pînă în 1877).

CAPEK [t'apek], Karel (1890—1938), scriitor ceh. Creație științifico-umoristică și spirit de anticipație, satiră a contradicțiilor lumii moderne (piesele „R.U.R.”, „Boala albă”, romanele „Fabrica de absolut”, „Krankatit”, „Războiul Salamandrelor”). Eseuri, note de călătorie.

CAPELAN (< it.) s.m. Preot, în Biserica romano-catolică și biserica Angliei, neașezat unei parohii, slujitor la o capelă; ofițiar pe lîngă școli, colegii, închisori, spitale, în armată unde are gradul de căpitan.

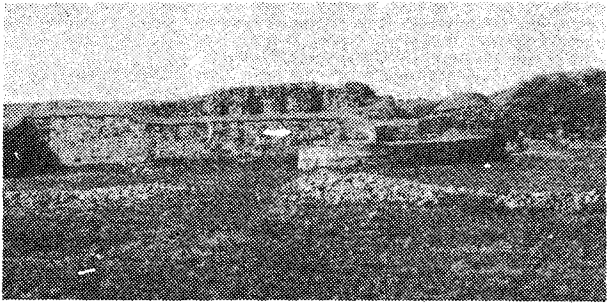
CAPELARE (< fr.) s.f. (NAV.) Legare a unei părți de un arbore, de o vargă etc.

CAPELA SEXTINĂ, capelă a Vaticanului, construită la Roma (1473) în timpul papei Sixtus IV, decorată cu celebre fresce de Signorelli, Botticelli, Ghirlandaio, Perugino, Pinturicchio și, mai ales, cu cele ale lui Michelangelo („Creația lumii”, „Potopul”, „Judecata de apoi”).

CAPELA (< it.) s.f. 1. Biserică mică, izolată; paracis. 2. (în bisericele catolice) Partea care adăpostește un alt secundar. 3. Cîntăreții și muzicienii unei biserici (catolice). 4. Orchestră de proporții reduse. ◻ Orchestră militară; fanfară.

Capela Sixtină. Michelangelo: „Judecata de apoi” (detaliu)

Capidava

CAPESIUS, Bernhard (1889—1981, n. Sibiu), scriitor și lingvist german din România. În romanul său „În țara veche”, în nuvele („Moștenirea”) și poezii („Pinza întinsă spre infinit”), este preocupat de problema rolului artistului și intelectualului în societate. Eseuri, scrieri dramatice, lucrări de dialectologie.

CAPETINGI (CAPEȚIENI), dinastie de regi ai Franței, întemeiată de Hugo Capet; în linie directă au domnit între 987 și 1328, iar în linie colaterală până în 1848 (cu întreruperi).

CAPE TOWN [keiptaun] (**KAAPSTAD**), cap. legislativă a Rep. Africa de Sud (reșed. parlamentului), situată la 50 km N de Capul Bunei Speranțe, port la Oc. Atlantic, centru ad-tiv al prov. Cape; 1,91 mil. loc. (1985, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Centrală atomoelectrică (1984). Șantier naval. Montaj de automobile, constr. navale, material rulant, produse alim., șlefuirea diamantelor. Export de lână, fructe, diamante, aur și import de petrol. Universitate (1918). Observator astronomic (1827—1828). Grădina botanică (1913). Întemeiat în 1652 de coloniști olandezi conduși de Jan van Riebeeck. Centru ad-tiv al fostei posesiuni engleze Colonia Capului (1806—1910).

CAP-HAITIEN, oraș în N Rep. Haiti, port la Oc. Atlantic; 74,8 mil. loc. (1982). Centru comercial al unei zone agricole (cafea, banane, tutun, trestie de zănră, cacao). Export de fructe

și cafea. Al doilea oraș al țării. Fundat în 1670.

CAPIDAN, Theodor (1879—1953, n. Prilep, Macedonia), lingvist român. Acad. (1936), prof. univ. la Cluj și București. Lucrări fundamentale asupra dialectelor aromân și meglenoromân („Aromânii. Dialectul aromân”, „Meglenoromânii”). Contribuții la cunoașterea folclorului meglenoromân. Studii privind raporturile lingvistice albanoromâne și slavo-române.

CAPIDAVA, cetate romano-bizantină (sec. 1—6) pe malul Dunării, întemeiată pe terit. unei foste așezări fortificate geto-dace. Distrusă de goți (sec. 3), a fost refăcută în sec. următor, devenind apol și centru episcopal. Părăsită după invazia cutrigurilor (559), reclădită de bizantini (sec. 10), a fost incendiată de pecenegi în 1036. Identificată în com. Topalu (jud. Constanța).

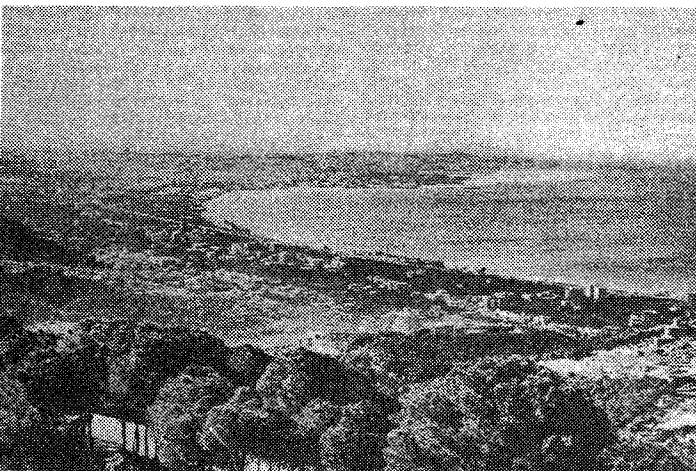
CAPILAR, -Ă (< fr.; [s]; lat. *capillaris* „de păr”) adj. 1. Subțire (ca un fir de păr), fin, îngust. □ Vas c. = conduct microscopic sanguin sau limfatic cu diametrul de 7—15 μ, format dintr-un singur strat de celule endoteliale. Prin v.c. sanguine se fac schimburile dintre sânge și țesuturi. 2. Referitor la capilaritate, care aparține capilarității (ex. forță c.). □ Tub c. = tub îngust în care se manifestă fenomenele de capilaritate. (Adverbial) *Substanță capilar-activă* = substanță care, dizolvată într-un lichid, îi micșorează tensiunea superficială (ex. spumantii, detergenții, săpunurile etc.).

CAPILARITATE (< fr.) s.f. 1. Ansamblul fenomenelor care se produc la suprafețele de contact dintre un lichid și un solid sau dintre două lichide nemiscibile datorită forțelor intermoleculare și care duc la formarea meniscurilor concave sau convexe, la urcarea sau la coborîrea lichidelor în tuburile capilare etc. 2. *Capilaritatea solului* = proces de ridicare a apei în porții fini ai solului; determină, în mare măsură, reținerea și mișcarea apei la acest nivel.

CAPİȘON (< fr.) s.n. Bonetă tricată din lână sau confecționată din stofă, având unul sau două colțuri.

CAPITAL 1. Bogație, sumă mare de bani, patrimoniu. 2. Sumă de bani constituind elementul principal al unei datorii. 3. P. ext. Ansamblul resurselor acumulate la nivel micro-sau macro-economic. 4. Ansamblul valorilor materiale, spirituale rezultate din activitatea umană și totalitatea valorilor financiare deținute de o persoană, întreprindere, țară, utilizate în scopul obținerii unui venit. Din punct de vedere al rolului și modului de valorificare în circuitul economic, c. se diferențiază în c. productiv și c. financiar. □ C. productiv (factor de producție) cuprinde c. real (bunuri de c. tangibil) și c. uman (bunuri de c. intangibil). C. real (valorile materiale sub forma mijloacelor de producție folosite la obținerea altor bunuri de c. și a bunurilor de consum) este format din c. fix (masini, utilaje, instalații, echipamente, construcții etc.), care participă la mai multe cicluri de producție, deprecindu-se treptat) și

Cape Town. Vedere generală

c. *circulant* (materii prime, combustibili, semifabricate, care se consumă într-un singur ciclu de producție). C. *uman* include valorile spirituale productive sub forma calificării profesionale, a cunoștințelor încorporate în forța de muncă prin investiții în educație, învățământ, cultură, sănătate etc., care sporesc eficiența muncii. C. *financiar*, reprezintă ansamblul c. bănesc și al hirtțiilor de valoare. C. bănesc include c. *lichid* (cantitatea de bani necesară cumpărării de c. real și creșterii stocului de c.) și c. *de împrumut* (credite). Hirtțiile de valoare cuprind acțiuni, obligațiuni etc. Din punctul de vedere al eficienței economice c. se împarte în c. utilizat, consumat și acumulat. C. *utilizat* semnifică valoarea totală a resurselor economice folosite în procesele productive și de distribuție a bunurilor și serviciilor, provenite din c. *subscris* (c. vărsat la înființarea firmei), părți din profitul realizat, fonduri de rezervă, fonduri de amortizare, emisiuni de acțiuni, împrumuturi pe diferite termene, vânzări de acțiuni. C. *consumat* reprezintă valoarea recuperată prin amortizările anuale, inclusă în costul de producție. C. *acumulat* desemnează sporul de c. obținut în urma procesului de acumulare și al investițiilor nete. ■ C. *brut* = masa echipamentelor în expresie valorică. C. *monetar* = valoarea ansamblului fondurilor disponibile exprimată în unități monetare. C. *intensiv* = metodă productivă care folosește mai mult c. real în comparație cu cel uman pe unitate de produs. C. *flotant* = parte a c. unei societăți pe acțiuni care nu este deținută de acționarii ce controlează societatea, fiind disponibilă în orice moment pentru vânzare-cumpărare de acțiuni pe piața de valori. C. *individual* = patrimoniul firmei unui singur agent economic. C. *social (nominal)* = patrimoniul aflat în proprietatea întreprinzătorilor asociați sau al unei societăți pe acțiuni; infrastructura unei economii naționale. C. *permanent* = c. propriu (c. social plus rezerve) la care se adaugă creditele pe termen lung și mediu. C. *risc* = parte a c. unei firme investit într-o afacere risantă, dar cu un profit probabil foarte mare. În funcție de domeniul activității economice, c. se diferențiază în c. *industrial (v. industrial)*, c. *comercial (v. comercial)* etc. 5. (În teoria marxistă). Rezultat al muncii colective înșușit de proprietarii mijloacelor de producție, reprezentând sursă a plusvalorii extorcate producătorilor direcți (salariașilor) și a valorii cuprinde: c. *constante* (mijloace de producție) și c. *variabil* (parte a c. investit în cumpărarea forței de muncă).

CAPITAL, -Ă (< fr.) adj. 1. Foarte important; fundamental, esențial. □ *Reparație* c. = refacere a părților importante ale unei clădiri, ale unei mașini etc. 2. (Despre caractere tipografice) Cu dimensiuni mai mari decât litera obișnuită din aceeași corp; (despre litere) majuscule. ■ (Substantivat, f.) Literă de tipar având caracteristicile de mai sus. V. *majusculă*. 3. *Pedeapsă capitală* = pedeapsă cu moartea.

CAPITALĂ (< fr.) s.f. Oraș în care își au sediul organele supreme ale puterii de stat (legislativă, executivă și judecătorească).

CAPITALBAND (< germ.) s.n. Șiret colorat, avînd o margine îngroșată, cu care se întăresc extremitățile cotorului unei cărți sau al unui registru.

CAPITALISM (< fr., germ.) s.n. Sistem economico-social și politic bazat pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție și de schimb, guvernat de legile obiective ale economiei de piață, de liberă inițiativă și schimb liber de valori, de concurență între întreprinderi ca mijloace de creștere a productivității muncii, stimulare a creativității, de creștere a rentabilității activităților economice.

CAPITALIST, -Ă (< fr., germ.) adj., s.m. și f. 1. Adj. Care aparține capitalismului, care are trăsăturile capitalismului, care se referă la capitalism. 2. S.m. și f. Persoană posesoare de capital' (f) pe care-l investește într-o întreprindere.

Theodor Capidan

CAPITALIZA (< fr.) vb. I tranz. A acumula capital în vederea obținerii unui profit ulterior; a calcula un capital. ■ (Impr.) A stringe avere.

CAPITALIZARE (< capitaliza) s.f. Acțiunea de a capitaliza. □ C. *bursieră* = estimarea valorii unei societăți după cursul și numărul acțiunilor sale; acumularea dobinzilor în scopul măririi sumei depuse inițial.

CAPITANT [capitã], **Henri** (1865—1937), jurist francez. Prof. univ. la Paris. Lucrări de drept civil („Introducere în studiul dreptului civil”, „Curs de drept civil francez”). M. de onoare al Acad. Române (1933).

CAPITAȚIE (< fr., lat.) s.f. (În slavagism la romani, iar în feudalism la aproape toate popoarele) Impozit direct perceput sub formă de cote fixe pe cap de contribuabil.

CAPITALUȚĂ (< [literă] capitală) s.f. Literă de tipar majusculă, cu aceeași dimensiuni ca literele obișnuite din corpul respectiv.

CAPITEL (< it., lat.) s.n. Partea superioară, ornamentată, a unei coloane sau a unui pilastru, care este plasată între fusul coloanei și arhitravă. Forma și decorația c. sint caracteristice ordinului de arhitectură din care acesta face parte (doric, ionic, corintic). În ev. med. se remarcă: c. cubic, c. cu clubuce, c. compozit, c. cu croșete, c. istoriat.

CAPITOL (< it., lat.) s.n. Fiecare dintre diviziunile mai mari ale unei lucrări științifice, literare etc.

CAPITOLIU (CAPITOLYNA), cea mai mică dintre cele șapte coline pe care a fost construită Roma; adăpostea inițial citadela orașului.

CAPITONARE (< fr.) s.f. 1. Căptușire a scheletului unei mobile cu lînă, dîți, iarbă de mare etc. înainte de a fi tapisat. 2. Căptușire a

unei uși sau a unui perete în vederea izolării fonice a unei încăperi.

CAPITUL (< fr.; [s] lat. *capitulum* „cap mic”) s.n. Inflorescență cu axul principal scurt și dilatat la vîrf (disciform, scurt conic sau globulos), purtînd numeroase flori sesile sau scurt pedunculat (ex. la compozite).

CAPITULĂ (< fr.) vb. I intranz. (Despre o armată sau un stat) A înceta ostilitățile și a depune armele. ■ Fig. (Despre oameni) A ceda în fața greutăților, a nu mai continua o acțiune, o discuție.

CAPITULARE (< *capitula*) s.f. Acțiunea de a capitula. □ C. *necondiționată* = încetare a luptei dictată de statele învingătoare, urmată de predarea și dezarmarea forțelor armate ale statelor care au suferit o înfrîngere definitivă. C. *condiționată* = încetare a ostilităților armate între forțele belligerante, pe baza unui acord între comandanții acestora.

CAPITULAȚIE (< fr.) s.f. Convenție prin care un stat stabilește un regim de favoare și de privilegii (ex. scutiri de impozite, dreptul de a fi judecați de consuli țării de origine) pentru cetățenii altui stat aflați pe terit. său.

CAPIU, -IE (< sl.) adj. (Pop.; despre oameni) Care suferă de *cenuroză*. ■ Fig. (Despre oviene) Năuc, zăpăcit.

CAPINTORTURĂ (< capl + *intort*, reg. „întors”) s.f. Mică pasăre călătoare de c. 17 cm, oaspete de vară în România, cu penaj brun brăzdat de dungi mai închise și mai deschise, care, pentru a-și întîmida dușmanul, își răsucește capul pînă la 180° și scoate un șuierat ca de șarpe (*Jynx torquilla*); capintors.

CAPLAMĂ (< tc.) s.f. Mod de prindere a scîndurilor la un perete exterior, la un acoperiș etc. (mai ales la barăci și cabane), astfel încît fiecare scîndură să acopere scîndura precedentă pe o lățime de c. 2 cm.

CAPPOC (< fr. [i]) s.n. Fibră textilă obținută din fructul plantei exotice *Ceiba pentandra*; este utilizată la confecționarea centurilor de salvare, la umplerea pernelor etc.

CAPO D'ISTRIA (KAPODISTRIAS), **Ioan (Ioannis), conte** (1776—1831), om politic grec. A fost în serviciul diplomatic al Rusiei (1809—1822) și a sprijinit mișcarea antiotomană de eliberare a poporului grec. Președinte al Rep. Grecia (1827—1831). Asasinat.

CAPODOPERA (< it.) s.f. Operă artistică de o valoare excepțională.

CAPOIANU, Dumitru (n. 1929, București), compozitor român. Muzică simfonică (concert pentru vioară, variațiuni cinematografice), vocal-simfonică, de cameră și de film, plină de vervă ritmică și culoare.

CAPORAL (< fr.) s.m. Al treilea grad militar; pe scară ierarhică, urmează gradului de funcție. Corespunde, de cameră și de film, plină de vervă ritmică și culoare.

CAPORAL (< fr.) s.m. Al treilea grad militar; pe scară ierarhică, urmează gradului de funcție. Corespunde, de cameră și de film, plină de vervă ritmică și culoare.

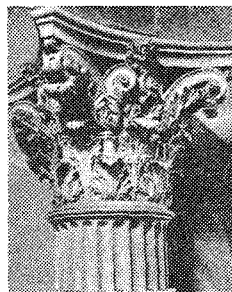
CAPOTĂ (< fr.) s.n. Îmbrăcăminte femeiască de casă, de obicei lungă pînă la căldie; halat.

CAPOTARE (< fr.) s.f. Răsturnare a unui vehicul (automobil, avion) în jurul unei axe transversale, situate în fața centrului său de greutate (prin ridicarea părții din spate).

CAPOTĂ (< fr.) s.f. 1. Îmbrăcăminte din tablă sau din alt material cu care se acoperă un sistem tehnic în vederea protejării lui. 2. Acoperiș uneori plabil al unui vehicul.

CAPOTE [capoti], **Truman** (pseud. lui T. Streckfus Persons) (1924—1984), scriitor american. Romane și povestiri de factură simbolică și aluzivă („Harfa de iarbă”); proză cu caracter senzațional („Cu sine rece”).

Capitel

CAPRA, lac glaciari pe versantul de S al masivului Făgăraș, la 2 230 m alt.; 1,8 ha; ad. max.: 8 m. De aici izv. piriul Capra, unul dintre izvoarele Argeșului.

CAPRĂ (< lat. *capra*) s.f. 1. Denumire dată mamiferelor rumegetoare, paricopitate, cu coarne și cu părul format din fire lungi, groase și aspre; fac parte din genul *Capra*; p. restr. femela animalelor din acest gen. □ *C. neagră* = *c.* sălbatică cu blana brună-neagră, coarne scurte și curbate la vîrf și cu două dungi albe în partea anterioară a capului (*Rupicapra rupicapra*); se deplasează cu ușurință, siguranță și viteză, din piatră în piatră, datorită unor formațiuni carnoase, adezive, asemănătoare unor ventuze, de pe fața inferioară a copitelor. Trăiește în regiunile stîncose din munții înalți; în România este declarată monument al naturii. *C. de stîncă* = *c.* sălbatică cu blana roșcată și cu coarnele în formă de spadă (*Capra ibex*). Trăiește în Alpi. *C. domestică* = animal domestic rumegetor, crescut pentru producția de lapte, uneori și de blană (*Capra hircus*). În România trăiesc *c.* carpatină și *c.* albă bănățeană. 2. (Art.) Joc popular cu măști zoomorfe, teatralizat, din ciclul obiceiurilor de Anul Nou. Interpretul principal poartă o mască înfățișînd un cap de *c.* (1), cerb, urs, vulpe etc., dansează în cerc și execută figuri comice. Jocul se desfășoară în ritmul strigăturilor cetel de flacă și este însoțit de clămpănitul maxilarului inferior al măștii, tras de o sfoară. În unele variante mai extinse ca proporții se includ și personaje antropomorfe: Negustorul, Țiganul, Doctorul. Sin. *turca*, *cerbul*, *brezaia*. 3. Joc de copii în care unul dintre jucătorii stă aplecat și cu minile sprijinite pe genunchi, iar ceilalți sar peste el. 4. Aparat de gimnastică pentru sărituri, format dintr-un suport capitonat montat pe patru picioare cu înălțimea reglabilă. 5. Suport cu patru picioare folosit la susținerea sau prinderea unor piese, materiale etc. în vederea prelucrării lor (ex. *c.* pentru tăiat lemne). 6. Dispozitiv pentru ridicarea și deplasarea pieselor grele, improvizat la bordul unei nave, constituit din doi scindri înclinați și legați cu o parimă de capătul la care se prinde planul de ridicare. 7. Un fel de scaun sau de ladă amenajată în partea dinainte a trăsorii, a căruței, a carului etc., pe care stă vizitiul. 8. Arșic (de miel).

CAPRI, ins. italiană în M. Tireniană, la S de G. Napoli; 10,4 km²; c. 12 mil. loc. Relief muntos calcaros. Alt. max.: 589 m (Monte Solaro). Renumită regiune turistică (Grotta Albastră) și climaterică. Măslini și citrice. Floricultură: Viticultură.

CAPRICCIOSO (cuv. it.) adv. (Indică modul de executare a unei lucrări muzicale) Cu schimbări neașteptate de ritm, de nuanțe etc.

CAPRICIOS, -OASĂ (< fr., it.) adj. Cu capricii, cu toane; înconștient, nestatornic, schimbător, dificil (2). ■ Neobișnuit, ciudat.

Cupri. Vedere generală

CAPRIȚIU (< fr., it.) s.n. 1. Doriță trecătoare și de obicei extravagantă, manifestată cu încăpăținare; gust schimbător; toană. 2. Compoziție muzicală de formă liberă, adesea cu caracter de improvizajie.

CAPRICORN (TROPICUL CAPRICORNULUI, TROPICUL DE SUD) v. tropic.

CAPRICORNUL (*Capricornus*), constelație zodiacală din emisfera australiană. Conține: o stea dublă, c. 62 de stele mai slabe și mai multe nebuloase. Nume populare: *Cornul Caprei*, *Țapul*.

CAPRIFOI (lat. *caprifolium*) s.m. Nume dat speciilor de arbuști din genul *Lonicera*, cu frunze opuse și fructul bacă; unele specii se cultivă ca arbuști ornamentali.

CAPRIMULG s.m. Nume dat speciilor (c. 100) ordinului caprimuliforme, cosmopolite, cu ochi adaptați la vederea în întuneric, cioc cu deschidere foarte mare corp turrit, penaj cafeniu, moale (zboară fără zgomot), care imită perfect, ca desen, scoarța arborilor (homocromie tipică din lumea pasărilor); în cadrul lor există singura specie de păsări care hibernează, *c. de Colorado*; în România vine, ca oaspete de vară, *c. european*.

CAPRINE (< fr.) s.f. pl. (ZOOT.) Denumire generică dată caprelor.

CAPRIVI, Leo, conte von (1831—1899), general și om politic german. Cancelar (1890—1894), a continuat politica lui Bismarck de consolidare a legăturilor cu Austro-Ungaria și Italia. Pe plan militar a întărit potențialul de luptă al armatei.

CAPROLACTAMĂ (< fr. [i]) s.f. Substanță organică din clasa lactamelor, derivată din acidul aminocapronic, materia primă din care se fabrică fibrele și firele sintetice poliamidice de tipul policaprolactamice.

CAPROȘU, Ioan (n. 1934, Mitoc, jud. Botoșani), istoric român. Prof. univ. Iași. Specialist în istoria evului mediu românesc („O istorie a Moldovei prin „relațiile de credit”, „Iașul vechilor zidiri”, în colab.). Editor de izvoare.

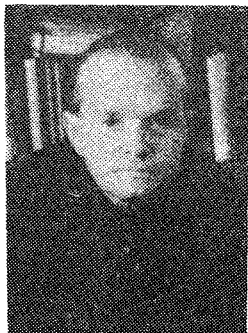
CAPROTINĂ s.f. Gen fosil de lamelibranchiate cretacice, cu cochilia groasă și valvele inegal dezvoltate.

CAPSA (< capsă) vb. I tranz. 1. A prinde ceva cu ajutorul unor capse. 2. A prevedea cu o capsă.

Jocul cu capra (Neamț)

Truman Capote

CAPSALI-DUMITRESCU, Floria (1900—1982, n. Bitola, Macedonia), dansatoare și coregrafă română. A contribuit la dezvoltarea baletului românesc prin promovarea dansului de caracter de inspirație folclorică.

CAPSATOR (< capsă) s.n. Dispozitiv de birou folosit pentru prinderea foilor de hîrtie cu ajutorul unor capse (1).

CAPSĂ (< germ., lat.) s.f. 1. Piesă metalică utilizată la legarea unor hîrtii, la consolidarea unei butoniere, la închiderea unor obiecte de îmbrăcăminte etc. 2. Tub (sau mic căpăcel) umplut cu o materie explozivă, folosit la cartușele armelor de foc, la provocarea unei explozii în mine etc. (ex. c. detonantă, c. pocnitoare etc.). □ C. de siguranță = piesă folosită la laminor, care se distruge atunci cînd se depășește sarcina normală, protejînd întreaga instalație de lucru.

CAPSIDĂ (< fr.; [s] lat. capsă „cutie”) s.f. Înveliș de natură proteică al virusurilor cu rol protector și de fixare pe celulele sensibile. Este format din capsomere.

CAPSOMERE (< fr.) s.f. pl. Unități structurale ale capsidei dispuse simetric (helicoidal sau cuboidal). Numărul lor constituie un criteriu de clasificare a virusurilor.

CAPSULARE (< fr.) s.f. 1. Operație de închidere a unei sticle cu ajutorul unei capsule (3), prin deformarea marginilor acesteia. 2. Închidere sau acoperire a unor componente electronice, a anurilor părți aflate sub tensiune dintr-un utilaj.

CAPSLĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Fruct uscat, dehidrat, provenit din mai multe carpele concrescute, avînd divizat în interior în mai multe lobi și avînd numeroase semințe (ex. la mac). 2. Cașetă. 3. Obiect concav de tablă subțire, utilizat la închiderea sticlelor prin capsulare (1). ■ C. telefonică = cutie de dimensiuni mici care conține un microfon sau un receptor ce face parte dintr-un aparat telefonic. C. cosmică = compartiment etanșat al unui aparat spațial, capabil să se desprindă de restul vehiculului și să efectueze o coborîre pe suprafața unui astru țintă. C. manometrică = cutie închisă ermetic, al cărei capac, flexibil, se deformează în urma variațiilor presiunii exercitate asupra lui. 4. Vas de laborator fabricat din porțelan, fier smălțuit sau din diverse metale (nichel, argint, platină), folosit mai ales la concentrarea soluțiilor. 5. (ANAT.) Nume dat învelișului unor organe sau organisme inferioare □ C. articulară = membrană fibroasă care înconjură și reunește extremitățile osoase ale articulațiilor mobile, delimitînd cavitatea articulară. C. bacteriană = înveliș mucos exterior al unor specii de bacterii și alge microscopice, cu rol protector.

CAPTA (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. A realiza o captură; a produce fenomenul de captură. 2. Fig. A atrage, a captiva pe cineva.

CAPTALAN (< magh.) s.m. Plantă erbacee medicinală din familia compozitelor, înaltă de 15—40 cm, cu frunze mari, late și flori purpurii (Petasites hybridus). Drogul extras din frunze se întrebuițează pentru proprietățile lui sudorifice și diuretice.

CAPTARE (< capta) s.f. 1. Fenomen de deturnare naturală a porțiunii din amonte a cursului unui rîu prin acapararea sa de către un altul, vecin, care își mărește astfel bazinul hidrografic și debitul (c. laterală, frontală prin alipire, prin deversare). ■ C. subterană = c. produsă în carst de un rîu subteran asupra unuia de suprafață, printr-un sorb. 2. Ansamblul amenajărilor, construcțiilor și instalațiilor necesare pentru operația de colectare a unui fluid (ex. c. de apă potabilă). 3. Preluarea unor forme de energie pentru folosirea lor ca atare sau a conversiei în alte forme de energie. 4. Recepția unor emisiuni de către un aparat receptor.

CAPTATOR (< capta) s.n. 1. Dispozitiv care servește la captură (2). 2. C. de curenți = dispozitiv montat la extremitatea unui troleu, pentru a realiza un contact alunecător cu firul

aerian de contact. 3. C. solar = dispozitiv ce permite conversia energiei solare în energie termică sau electrică, folosit ca element de bază în instalațiile solare.

CAPTĂȚIE (< capta) s.f. 1. (PSIH.) Atitudine posesivă exclusivă și agresivă față de obiecte sau persoane agreate. Se manifestă la copiii mici, în atitudinile mamelor posesive și hiperprotectoare, în cazuri nevrotice (capricii, gelozie, etc.). 2. (DR.) Încercare de a câștiga bunăvoința unei persoane pentru a o determina să facă anumite liberalități testamentare, fie în favoarea proprie, fie în beneficiul altor persoane.

CAPTIV, -Ă (< fr., lat.) adj. (Substantivat) Prins în război; prizonier. ■ Lipsit de libertate, închis. □ Balon c. = balon legat prin cabluri de sol.

CAPTIVĂ (< fr.) vb. I tranz. A atrage, a ferma, a cuceri, a fascina (pe cineva).

CAPTIVANT, -Ă (< fr.) adj. Care captivează; pasionant, fascinant, cuceritor, fermecător.

CAPTIVITATE (< fr.) s.f. Prizonierat; robie; lipsa de libertate.

CAPTOR (< fr.) s.n. Dispozitiv care transformă semnalele acustice sau optice în semnale electrice (ex. microfonul, celula fotoelectrică etc.).

CAPTURĂ (< fr.) vb. I tranz. 1. (DR.; despre un stat) A-și însuși bunuri mișcătoare ale unui stat străin în timp de război sau în caz de ocupație teritorială. 2. (MILIT.) A prinde unități militare inamice; a face prizonier. ■ A prinde un răufăcător.

CAPTURĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Bunuri capturate; pradă de război. 2. (FIZ.) Captură a unei particule exterioare (ex. electron) de către nucleul atomic, fără emisia altei particule.

CAPUA, oraș antic în S Italiei. Intemeiat în sec. 7 î.Hr. de etrusci, cucerit de samniți (sec. 5 î.Hr.), distrus de romani (212 î.Hr.). Recolonizat de către aceștia, înflorește în timpul Republicii și mai ales al Imperiului; celebru prin școala de gladiatori de unde a pornit în 73 î.Hr. răscoala lui Spartacus. După succesive ocupații ostrogote și bizantine, orașul a fost definitiv distrus de arabi (840). Azi, Santa Maria Capua Vetere.

CAPUANA, Luigi (1839—1915), scriitor italian. Reprezentant al verismului, a teoretizat o proză documentară, bazată pe date științifice („Giacinta”), Romane orientate spre studiiul cazului psihologic („Marchizul de Roccaverdina” — capodopera sa).

CAPUCHEHAIE (< tc) s.f. (În timpul dominației otomane, în Țările Române) Reprezentant al domnilor și al principelui la Poarta Otomană.

CAPUCIN, -Ă (CAPUȚIN) (< fr., it., germ.) s.m. și f. 1. S.m. și f. Călugăr (călugăriță) din ordinul cerșetorilor Sfîntului Francisc, fondat de Matteo de Bascio (1526); numele provine de la capisonul pe care-l purtau. 2. S.m. Gen de maimuțe platirine din America de Sud, de talie mijlocie, cu coadă prehenșilă și deget mare rudimentar. Unele specii sînt utilizate în cercetarea de laborator.

CAPUDAN (< tc) s.m. Capudan-pașa = (în Imp. Otoman) comandant al flotei turcești.

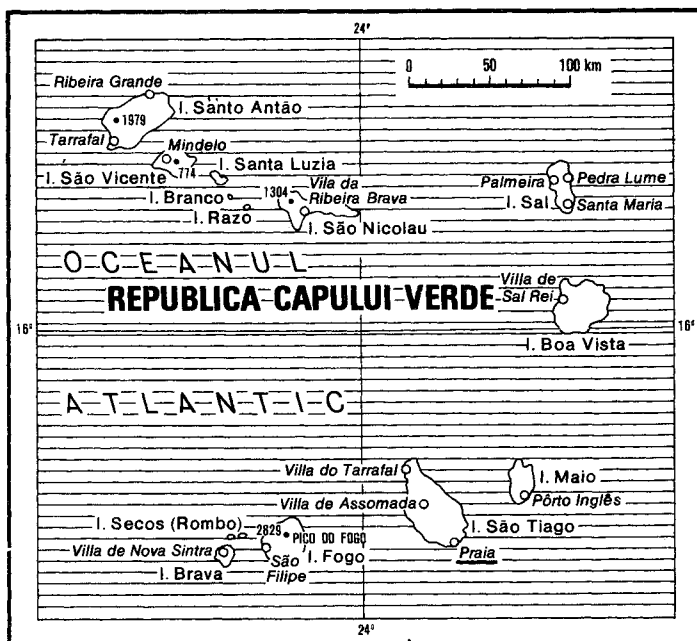
CAPUGIU (< tc) s.m. (În ev. med.) Trimis al sultanului în Țara Românească și în Moldova, însărcinat în special cu înlocuirea domnilor.

CAPUL ACELOR (AGULHAS [ægylas]), cap în S Africii, la 34°52' lat. S și la 20° long. E, cel mai sudic punct al continentului, situat la 155 km SE de Capul Bunei Speranțe. Meridianul său desparte apele Oc. Atlantic de ale Oc. Indian.

CAPUL BUNEI SPERANȚE (CAPE OF GOOD HOPE), cap în S Africii, situat la 34°24' lat. S și la 18°30' long. E, denumit de către Bartolomeu Dias, în 1488, Capul Furtunilor (Cabo Tormentoso).

CAPUL NORD (NORDKAPP), cap în N Europei, situat pe ins. norvegiană Mageroy, la 71°11' lat. N și la 25°48' long. E, cel mai nordic punct al continentului.

CAPUL VERDE 1. Republica, stat situat în Oc. Atlantic, în arh. vulcanic cu același nume aflat în largul coastelor Africii, la 600 km.V de Dakar; 4,1 mil km²; 337 mil loc. (1989). Limba oficială: portugheză. Ins. pr.: Sao Tiago, (Santiago), Santo Antao, Sao Nicolau, Boa Vista, Fogo, Maio. Cap.: Praia (în ins. Sao Tiago). Relief muntos. Alt. max.: 2 829 m (vf. Fogo). Clima

tropicală cu frecvente perioade de secetă. Expl. de sare (5 mil t, 1986). Pe c. 10% din supr. țării se cultivă trestie de zahăr, manioc, bătate, tutun. Mici plantații de bananieri. Creșterea animalelor (bovine, porcine, caprine) Fabrici de țigăre, de băuturi alcoolice ș.a. Pescuit (5 372 t, 1988). Turism. Moneda: 1 escudo = 100 centavos. Exportă banane (c. 40%), preparate din pește (c. 40%), zahăr, sare și importă cereale, produse petroliere, produse alim., autovehicule ș.a. Escală maritimă și aeriană. — **Istoric.** Descoperite de portughezi pe la mijlocul sec. 15, în deceniul 7 a început colonizarea lor; între 1581 și 1640 a fost posesiune spaniolă, apoi colonie a Portugaliei. În 1956 a fost creat Partidul African al Independenței din Guinea-Bissau și Insulele Capului Verde (P.A.I.G.C.) (din 1980, Partidul African al Independenței din Capul Verde — P.A.I.C.V.). În 1962 a început insurecția armată împotriva dominației portugheze. După răsturnarea regimului dictatorial din Portugalia (1974), C.V. și-a proclamat la 5 iul. 1975 independența, sub actuala denumire. C.V. este o republică. Șeful statului este președintele republicii. Organul legislativ este Adunarea Națională Populară. 2. Cap în Africa Occidentală, situat pe coasta Seneegalului, la 14°45' lat. N și 17°33' long. V. În apropiere (17°32' long. V) se află capul Almadies, cel mai vestic punct al continentului.

CAPUT STENARUM, mic castru roman în fața pasului Turnu Roșu (sec. 2—3). Azi în satul Boia, orașul Tâlmaci, jud. Sibiu.

CAR¹ (lat. *carius*) s.m. Nume dat mai multor specii de insecte mici, dăunătoare, din ordinul coleoptelor, cu corpul pârșos și picioarele scurte, care trăiesc în lemn și se hrănesc cu el.

CAR² (lat. *carrus*) s.n. 1. Vehicul terestru cu patru roți, cu tracțiune animală (de obicei tras de boi), construit în cea mai mare parte din lemn și folosit în mediul rural pentru transportul de sarcini utile (pină la 2—3 t). Conținutul unui astfel de vehicul: p. ext. multiple, grămadă (din ceva). □ C. *alegoric* v. *alegoric*. C. *funebru* (sau *mortuar*) = dric sau alt mijloc de transport cu care sînt duși morții la cimitir. 2. Subansamblu al unui sistem tehnic, care efectuează o mișcare ghidată, adesea intermitentă, pentru a aduce o piesă cu care este asamblat într-o astfel de poziție față de restul sistemului, încît să fie posibilă realizarea unei anumite operații (ex. c. unei mașini de scris).

CARABAN s.m. (ENTOM.) Născorn.

CARABAT s.m. (ZOO.) Nume generic dat larvelor acvatice ale tricopterelor.

CARABIDE (< fr.; [s] lat. *carabus* „crab” + gr. *eidos* „aspect”) s.f. pl. Familie de insecte

Caracalla

Constantin Caracș

Dumitru Caracostea

coleoptere alergătoare care se hrănesc cu omizi, viermi etc. (ex. *calosoma*, *gîndacul-auriu* etc.).

CARABINĂ (< fr.) s.f. 1. Pușcă cu țeava scurtă și ghintuită. 2. Cîrlig închis cu un arc lamelar, fixat de capătul unui lanș, al unei curele etc. cu ajutorul unui inel, folosit pentru a prinde de el diferite obiecte. 3. Cîrlig pentru cablu fixat cu un dispozitiv, care permite rotirea ușoară a cablului.

CARABINIER (< fr.) s.m. 1. Soldat înarmat cu o carabină. ■ (în Franța) Denumire dată soldaților din cavaleria grea (sec. 17—19) înarmați cu carabine, precum și soldaților de elită din infanterie (1788—1792). 2. Denumire dată astăzi vameșilor în Spania (*carabineros*), iar în Italia și alte state jandarmeriei (*carabinieri*).

CARABOBO 1. Stat în N Venezuelei; 4,65 mil km²; 1,55 mil. loc. (1989). Centru aditiv: Valencia. Trestie de zahăr, cafea. 2. Localit. în N Venezuelei, în statul omonim, la SV de Valencia. Aici s-a desfășurat o mare bătălie în care patrioții sud-americani conduși de Bolívar au obținut victoria în fața trupelor spaniole, consfințind independența Venezuelei (24 iun. 1821).

CARACAL, oraș în jud. Olt, în C. Romanaiilor; 40 691 loc. (1991). Nod feroviar. Fabrici de mobilă, de tricotate, de anvelope, de conserve din legume și fructe, de produse zaharoase și de brînzetură; uzină de vagoane de cale ferată. Morărie și panificație; reparații de mașini și de utilaje agricole. Menționat documentar în 1538, declarat oraș în 1598. Casa lui Iancu Jianu (sec. 18, refăcută în 1958). Biserica domnească (sec. 16), ctitorie a lui Mihai Viteazul. Clădirea

teatrului (1896) în stil gotic târziu. Muzeu de istorie și artă.

CARACALLA (Marcus Aurelius Antoninus), împărat roman (211—217). Fiul lui Septimius Sever. A instituit un regim autoritar de o rară cruzime. În 212 a acordat tuturor oamenilor liberi din imperiu cetățenia romană („Constituția Antoniană”). Asasinat din ordinul lui Macrinus, prefectul pretoriului.

CARACAS, cap. Venezuelei, situată în N țării, la 950 m alt., formînd un district federal (1,93 mil km²); 3,2 mil. loc. (1990, cu suburbiile). Pr. centru politic, comercial, financiar și ind. al țării. Mare nod de comunicații. Aeroportul internațional Maiquetia. Ind. prelucr. metalelor, cimentului, chimică (petrochimie, cauciuc, produse farmaceutice, hîrtie), piel. și încălș., textilă și conf., sticlărie, alim. Două universități. Catedrală (1614). Panteon în memoria lui S. Bolívar. Intemeiat în 1567 de conchistadorii spanioli. În timpul Războiului pentru Independența Coloniilor Spaniole din America Latină (1810—1826), C. a devenit unul dintre centrele luptei de eliberare. Cap. Venezuelei din 1830.

CARACAȘ, Constantin (1773—1828, n. Viena), medic, tipograf și editor român. A contribuit la organizarea științifică a medicinei românești și a introdus vaccinarea antivariolică în Țara Românească. Unul dintre fondatorii spitalului „Filantropia” din București. A înființat la București prima tipografie laică din Țara Românească (1817), unde a apărut „Proclamația de la Padeș” a lui Tudor Vladimirescu (mart. 1821).

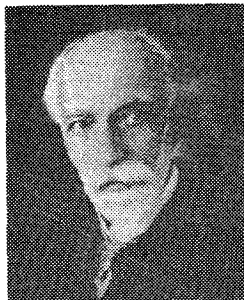
CARACIȚĂ (< rus.) s.f. Cefalopod comestibil din genul *Octopus*, cu corpul oval și cu opt brațe prevăzute cu ventuze (c. 5 m anvergura); orificiul bucal are două mandibule care formează un cioc dur, asemănător papagalilor, iar ochii sînt structurați ca la vertebrate.

CARACOSTEA 1. Dumitru C. (1879—1964, n. Slatina), critic, istoric literar și folclorist român. Acad. (1938), prof. univ. la București. A utilizat metoda comparativă, formulînd teoria expresivității limbii și conceptul creativității artistice („Creativitatea eminesciană”, „Expresivitatea limbii române”). Intemeietorul școlii istorico-geografice în folcloristica românească („Poezia tradițională românească”). 2. Andrei C. (n. 1908, București), inginer constructor român. Fiul lui C. (1). Prof. univ. la București. Studii și lucrări în domeniul rezistenței materialelor și al calculului construcțiilor. A introdus sudura și plăcile ortotrope la podurile Ciineni (1963) și Giurgeni-Vadul Oii (1970).

CARACTER (< fr., lat.) s.n. 1. (PSIHOL.) Ansamblu unitar de însușiri psihice, esențiale și stabile ale personalității, care primesc o apreciere morală, pozitivă sau negativă; c. condiționează felul determinat de a se comporta al personalității, precum și stabilirea orientării comportamentale și atitudinale într-un mediu social și într-o situație dată. □ C. național = ansamblu de trăsături specifice ale unei comuni-

Caracas. Vedere generală

Aristide Caradja

Elie Carafoli

Ioan Gheorghe Caragea

tați naționale, statale sau etnice datorat condițiilor particulare, concrete, istorico-geografice, economice, social-politice și culturale în care s-au constituit și s-au dezvoltat. 2. Personalitate morală fermă, integră. 3. Individualitate cu trăsături psihice tipice, stabile, conturată într-o operă literară. □ **Comedie de c.** = comedie a cărei intrigă izvorăște din conflictul creat de caracterelor contradictorii ale personajului. **Dans de c.** = formă scenică, prelucrată, a dansurilor populare. 4. (BIOL.) Inșușire, particularitate a unui organism. Există c. moștenite (sau ereditare) și c. dobândite (sau neereditare). □ **Caractere sexuale secundare** = particularități somatice care apar la maturitatea sexuală, proprii speciilor cu dimorfism sexual. ■ **Caracteristică** (a unui lucru, a unui fenomen etc.). 5. (TIPOGR.) Caracteristică a unui ansamblu de litere, cifre, accente și semne de tipar din aceeași familie și de același corp. 6. (PEDOL.) **C. diagnostic** = inșușire sau grup de inșușiri care servește la identificarea și definirea unui sol, precum și la includerea lui în una din categoriile sistemului internațional de clasificare. 7. (INFORM.) a) Succesiune de cifre binare corespunzătoare unui simbol (literă, cifră, semn special etc.) al alfabetului unui limbaj de programare (uneori c. desemnează chiar simbolul respectiv). b) Byte, octet.

CARACTERISTIC, -Ă (< fr.) s.f., adj. 1. S.f. Inșușire specifică (predominantă) proprie unei ființe, unui lucru, unui fenomen și care diferențiază o ființă de alta, un lucru de altul etc. 2. Adj. Care constituie o caracteristică (1); distinctiv; tipic. 3. S.f. Partea întreagă a unui logaritm. 4. S.f. parametru sau dată tehnică utilizată pentru aprecierea comportării în exploatare a unui sistem tehnic sau a unui material. 5. S.f. Curbă sau expresie analitică reprezentând dependența dintre anumite mărimi specific ale unui sistem tehnic sau fizic în condiții date de funcționare. 6. S.f. **Caracteristica tendinței barice** = componentă a codului sinoptic internațional, indicând modificările sau staționarea presiunii atmosferice în intervalul de trei ore dintre două observații.

CARACTERIZA (< fr.) vb. I tranz. 1. A constitui caracteristica (1) unei ființe, a unui lucru, a unui fenomen. 2. A descrie, a înfățișa pe cineva sau ceva în ceea ce are caracteristic, particular, esențial, propriu.

CARACTEROLOGIE (< fr.; [s] fr. caractere + gr. logos „studiu”) s.f. Studiul psihologic al caracterelor pe baza trăsăturilor morfologice ale indivizilor, a documentelor expresive (grafologie, teste), a observațiilor asupra comportamentului și atitudinilor.

CARACTEROPATIE (< fr.) s.f. Ansamblu de trăsături caracteriale anormale, întâlnit în special în psihopatii (cu care adesea se confundă), ce influențează negativ comportamentul. Anormalitatea (perversiuni, obsesii) poate privi orientarea persoanei (atitudinea față de societate,

de muncă, față de o altă persoană sau față de sine) ori voința ei, exprimându-se prin dificultatea adaptării sociale.

CARACUDĂ (< bg.) s.f. Pește teleostean, ciprinid, prezent în toate apele stătătoare și reg. mociroase ale râurilor Europene și Asiei de Nord, de 15—20 cm și 80—100 g, cu corpul oval, comprimat lateral, solzi bruni-verzui, arămii și galbeni-portocalii pe burtă (*Carassius carassius*).

CARACUL (< fr., rus.) s.m. 1. (ZOOT.) Rasă de oi originară din Asia Centrală. Are o mare importanță economică, datorită frumuseții pielicelor (cunoscute sub denumirea de astrahan sau persan). În România se folosește ca amelioratoare a rasei purcane. 2. Blăniță de miel aparținând rasei caracul (1) din care se fac paltoane, căciuli etc.

CARADA, Eugeniu (1836—1910, n. Craiova), publicist, economist și om politic român. A colaborat la „*Timpul*” (1856—1870) și la „*Românul*” (1857—1871). A contribuit la înființarea Băncii Naționale a României. Unul dintre conducătorii grupului brătienist („*Oculita*”) din Partidul Național-Liberal. Piese de teatru, versuri.

Boris Caragea: „Femele cu cobilața”

CARADJA, Aristide (1861—1955, n. Dresda), entomolog român. Acad. (1948). S-a ocupat în special cu studiul lepidopterelor. Cercetări fundamentale asupra faunei din China Occidentală. Colecția sa, care cuprinde c. 125 000 de lepidoptere și microlepidoptere (fluturi mici), se găsește la Muzeul de Istorie Naturală „Gr. Antipa” din București.

CARADRIIFORME (< fr.) s.n. pl. Ordin de păsări cu răspândire cosmopolită, cu c.190 specii, majoritatea călătoare, zburătoare foarte bune și luși, prezente de obicei în preajma apelor și mlaștinilor. Au, ca trăsături comune, doar lungimea ciocului și a picioarelor. Sînt vîinate pentru carnea foarte gustoasă (ex. becașina, fluierarul, ploierul, sitarul ș.a.). Sin. *limicole*.

CARAFĂ (< ngr.) s.f. v. *garafă*.
CARAFOLI, Elie (1901—1983, n. Veria, Grecia), inginer și savant român. Acad. (1948), prof. univ. la București. A cercetat profile aerodinamice, elaborînd metode de calcul pentru portanță și momente aerodinamice, teoria și metoda de trasare a „profilor Carafoli”, teoria pentru studiul aripilor în domeniul vitezelor supersonice. Președinte al Federației Internaționale de Aeronautică (1968—1970).

CARAGANA (< fr.) s.f. Arbust ornamental din familia leguminoaselor, originară din Asia, cu frunze compuse și cu flori mari, galbene-aurii (*Caragana arborescens*).

CARAGEA, familie de boieri de origine greacă, stabilită în Țara Românească în sec. 17. Mai importanți: 1. **Nicolae C.**, mare dragoman al Porții Otomane (1769—1774), domn al Țării Românești (1782—1783), mazilit de turci. 2. **Ioan Gheorghe C.**, mare dragoman al Porții Otomane, domn al Țării Românești (1812—1818); a dus o politică fiscală excesivă și a reglementat renta feudală în defavoarea țărănimii prin „*Legiuirea Caragea*” (1818). În timpul domniei sale a bîntuit o epidemie de ciumă („ciuma lui Caragea”).

CARAGEA, Boris (1906—1982, n. Balci), sculptor român. M. coresp. al Acad. (1955), prof. univ. la București. Statuaria monumentală („*Victoria*”, la Constanța); portrete și sculpturi cu caracter alegoric și decorativ (basorelieful „*Muzica*” de pe fațada Operei Române din București, în colab.).

CARAGEA, Vucașin (sec. 17), meșter piatrar. Autorul sculpturilor de la complexul Hurez, unde în pridvor, îi apare și portretul.

CARAGHIOS, -OASĂ (< tc) adj. (și subst.) Ridicol, comic; care nu merită să fie luat în serios.

CARAGHIOSLIȚ (< tc) s.n. Faptă, gest, lucru care stîrnește risul; comicărie. V. *bufonerie*.

CARAGHIȚ (< tc.) s.m. 1. Personaj comic, măscărici în teatrul popular turc. 2. Măscărici la curțile domnești din Țara Românească și din Moldova.

CARAGIALE 1. Costache C. (c. 1815—1877, n. București), actor și autor dramatic român. Animator al mișcării dramatice românești; primul director al Teatrului Mare (Național) din București. Comedii de moravuri („*O repetiție moldovenească*”, „*O soară la mahala*”). 2. **Iorgu C.** (c. 1826—1894, n. București), actor și autor dramatic român. Fratele lui C. (1). Cîntecelor comice, tablouri dramatice („*Moș Trifoi*”). 3. **Ion Luca C.** (1852—1912, n. Haimanale, azi în municipiul Ploiești), scriitor român. Nepot al lui C. (1) și C. (2). Debut cu schițe și versuri la revista umoristică „*Ghimpele*”. O vreme redactor la ziarul „*Timpul*”, împreună cu Eminescu și Slavici. A editat publicații satirico-umoristice („*Claponul*”, „*Calendarul Claponului*”, „*Moftul român*”) și, împreună cu Slavici și Coșbuc, revista „*Vatra*”. A făcut parte din cercul „*Junimea*”. Temperament de ținută clasică, desăvîrșit arhitect al construcției dramatice, observator profund și minușios al realităților sociale autohtone, creator al unor memorabile tipuri. C. a ridicat teatrul românesc la nivelul european. În comedii sale („*O*

noapte furtunoasă. „Conu Leonida față cu reacțiunea”, „O scrisoare pierdută”, „D-ale carnavalului”) satirizează moravuri politice și familiale, utilizând cu remarcabil efect comicul de situație și limbaj, expresia stereotipă definitorie, umorul (inclusiv cel absurd). Instantaneele în proză, cu adresă critică („Schife ușoare”, „Momente”, „Schife nouă”), prelungesc și dezvoltă tipologia de mare diversitate a comediorilor, pînă la precădere orizonturile mici burghezi. Drama „Năpasta” și unele nuvele („O făclie de Paști”, „Păcat”, „În vreme de război”) analizează stări obsesive ajunse la paroxsim, iar povestirile fantastice („Kir Ianulea”, „Abu Hassan”, „Hanul lui Mîrjoală”) valorifică anecdoticul de sursă orientală sau folclorică. M. de onoare post-mortem al Acad. (1948). 4. **Mateiu I.C.** (1885—1936, n. București), scriitor român. Fiul lui C. (3). Capodopera sa, romanul „Craii de Curtea Veche”, este o sumptuoasă evocare lirică, bazată pe sugestie și atmosferă, a crepusculului aristocrației în Bucureștiul semi-balcanic și semioccidental de la începutul secolului 20. Proză aflată în misterul (nuvela „Remember”, romanul neterminat „Sub pecetea tainei”) și lirică de tip parnasian („Pajere”). 5. **Luca Ion C.** (1893—1921, n. București), poet român. Fiul lui C. (3). Versuri moderniste („Jocul oglinzilor”, postum), un microman al adolescenței („Nevinovațiile viclene”, în colab. cu Ioan Dobrogeanu-Gherea); traduceri.

CARAGIANI, Ioan (1840—1921, n. Damăși, Avdela, Grecia), filolog român. Acad. (1866), prof. univ. la Iași. Specialist în limba și literatura elenă. S-a ocupat de folclorul, limba și istoria aromânilor.

CARAGIANI-STOINESCU, Elena (1887—1929, n. Tecuci), aviatore română. Prima româncă brevetată pilot aviator (1914, Franța). A participat ca infirmieră voluntară la primul război mondial. Licențiată în științe juridice (1913, prima femeie avocat din România). A profestat ziaristică în perioada 1917—1929, în Mexic, S.U.A. și unele țări din Africa și Asia.

CARAGIU 1. Toma C. (1925—1977, n. Hrupișta, azi Argos Orestikón, Grecia), actor român. Largă disponibilitate interpretativă pentru comedie („De Pretore Vincenzo” de Eduardo de Filippo, „D-ale carnavalului” de I.L. Caragiale, „Revizorul” de Gogol) și dramă („Azilul de noapte” de Gorki, „Opera de trei paralele” de B. Brecht, „Lungul drum al zilei către noapte” de O'Neill, „Domnișoara Nastasia” de G.M. Zamfirescu). Remarcabil interpret de revistă muzical-umoristică și de film („Procesul alb”, ciclul „Haiducilor”, „Actorul și sălbaticii”, „Tatăl risipitor” ș.a.). 2. **Matilda C. Mărioșeanu** (n. 1927, Hrupișta, azi Argos Orestikón, Grecia), lingvistă română. Soră cu C. (1). Specialistă în dialectologie și istoria limbii române („Compendiu de dialectologie nord-sud-dunăreană”). Editor al celui mai vechi text religios românesc („Liturgierul aromănesc, manuscris anonim inedit”). 3. **Georgeta C. Gheorghită** (n. 1929, Sarsinlar, Durostor), sculptoriță română. Soră cu C. (1 și 2). Compoziții figurative cu sens simbolic și portrete („I.L. Caragiale”). Predilecție pentru sculptura în lemn.

CARAJI (CARIBI) (< fr., s.m. pl. Amerindieni din familia de limbi cu același nume care trăiesc în Antilele Mici, în N Braziliei (probabil patria lor inițială), în E Venezuelei și în Guyana, iar în triburi izolate în regiunile răsăritene ale Columbiei, Boliviei și Ecuadorului, precum și în Honduras.

CARAIBILOR, Marea ~, mare a Oc. Atlantic, mărginită la V și S de America Centrală și N Americii de Sud, iar la N și E de lanțul ins. Antile, unită cu G. Mexic prin str. Yucatán; 2,78 mil. km². Ad. max.: 7 238 m; ad. medie: 2 491 m. Salinitate medie: 36‰. Pr. ins.: Cuba, Haiti, Jamaica, Puerto Rico. Pr. porturi: Maracaibo (Venezuela), Cartagena (Columbia), Colón (Panamă), Santiago de Cuba (Cuba). Se mai numește și **Marea Antilelor**.

Ion Luca Caragiale

Mateiu Caragiale

CĂRAMAN, masiv și vîrf, cu abrupturi impresionante, în E M-șilor Bucegi, alcătuit din conglomerate calcaroase, care domină Valea Prahovei la Buzteni. Alt. max.: 2 384 m. Aici se află un monument de forma unei cruci din oțel, înalt de 33 m, ridicat (1926—1928) din inițiativa reginei Maria, în memoria eroilor căzuți în luptele de pe Valea Prahovei în primul război mondial.

CĂRAMON, Ion (pseud. lui Stelian Diaconescu) (1923—1986, n. Rușavăț, azi Viperesti, jud. Buzău), poet român. Stabilizat în Elveția (1981). Poezie contestatară („Panopticon”, „Omul profilat pe cer”) sau de un lirism concentrat, confesiv („Cîrțița și aproapele”) și mizantropic („Necunoscutul ferestrelor”). Eseuri, memorialistică („Duelul cu crinii”, „Pălărierul silabelor”).

Toma Căragiu

CARAMAN, Petru (1898—1980, n. Virlezi, jud. Galați), folclorist și filolog român. Prof. univ. la Iași. Cercetări despre colinde („Colindatul la români, slavi și la alte popoare”). Contribuții privind istoria baladei și metoda de cercetare a folclorului. M. post-mortem al Acad. (1991).

CARAMBOL (< fr., rus.) s.n. (La jocul de biliard) Lovire cu bila proprie a celorlalte două bile; punct înscris în acest fel. ■ Fig. Ciocnire; încurcătură, haos.

CARAMEL (< fr.) s.n. Produsul zahărului deshidratat prin încălzire la o temperatură superioară punctului de topire. Are un aspect sticlos, culoare brun-roșcată și este solubil în apă; este utilizat la prepararea unor bomboane, la colorarea unor produse alimentare și la prepararea plăcilor fotografice.

CARAMITRU, Ion (n. 1942, București), actor român de teatru și film. Disponibilități în registrul interiorizat, subtil (în teatru: „Hamlet”, „Leonce și Lena”, „Azilul de noapte”; în film: „Comoara din Vadul Vechi”, „Dimeștele unui băiat cuminte”, „Luchian”).

CARANDINO, Nicolae (n. 1905, Brăila), scriitor și ziarist român. Cronici dramatice, eseuri și articole de teorie teatrală („Radiografii teatrale”); memorialistică cu virtuți epice („De la o zi la alta”).

CARANICA, Mihai (n. 1943, Deva), sculptor român. Stabilizat în S.U.A. Lucrări în tradiția lui C. Brâncuși și J. Arp. Forme echilibrate, perfect finite, pornind de la corpul omesc, realizate în marmură și lemn („Portret”, „Somnul”).

CARANSEBEȘ, oraș în jud. Caraș-Severin, la confl. Sebeșului cu Timișul; 34 165 loc. (1991). Aeroport. Expl. de argile. Combinat pentru industrializarea lemnului (mobiliă, plăci, furnire, dogărie), întreprinderi de construcții metalice (macarale turn și portuare), de mat. pentru constr. (caramidă, gîlgă), de panificație; ateliere de reparații. Centru vicol. Muzeu. Menționat pentru prima oară în 1290 sub denumirea de Sebeș. Din unirea așezărilor medievale Căran (Căvărân) și Sebeș (sec. 15) a rezultat denumirea actuală. Recunoscut oraș în 1564. Monumente: Biserica Sf. Gheorghe (sec. 15—18), Biserica Sf. Ioan Botezătorul (sec. 18), fosta cazarmă (sec. 18).

CARANSEBES-MEHADIA v. Timiș-Cerna. CARANTINĂ (< tc., bg., fr.) s.f. Izolare preventivă (pe o perioadă variabilă, la origine 40 de zile) a celor care vin dintr-o țară, dintr-o regiune unde există o epidemie. ■ Izolare impusă unui bolnav suferind de o boală contagioasă sau presupusă contagioasă. □ (FITOPAT.) C. fitosanitară = (la vama) complex de măsuri cu caracter preventiv, luate pentru a se opri răspunderea bolilor plantelor sau a dăunătorilor plantelor din alte țări și pentru a se limita răspîndirea acestora în cuprinsul țării.

CARAORMAN, grind de origine fluviomarină, în Delta Dunării, între brațele Sulina și Sf. Gheorghe, format din dune de nisip întrepătrunse de girle. Supr.: 7 000 ha; alt. max.: 6,7 m. Aici se află o pădure seculară, de stejar, declarată rezervație naturală.

CARAPĂCE (< fr., it.) s.f. Înelșiș chitinos, calcaros, osos, cornos, parțial sau total, al corpului unor animale, care le protejează de diferite acțiuni mecanice.

CARAS (< rus.) s.m. Pește teleostean, ciprinid, de ape dulci, de origine nord-asiatică, care a pătruns în Europa inițial ca pește ornamental, apoi în toate apele continentului. Are c. 15—35 cm și 70—110 g, solzi mari, cenușiu-verzuți, uneori negricioși și argintii (*Carassius auratus gibelio*).

CARASTELEC, com. în jud. Sălaj; 1 472 loc. (1991).

CARASU, vale în centrul Dobrogei (46 km), pe cursul căreia a fost construită cea mai mare parte a Canalului Dunăre-Marea Neagră.

CARAS, riu, afl. stg. al Dunării; 80 km. Izv. din M-șii Semenicului, drenează depr. Caraș-Ezeri și confl. pe terit. Iugoslaviei. În cursul

superior formează chei sălbatice (19 km lungime), impresionante (declarată parc național), iar în bazinul său se află peșterile Buhui, Racovița, Comarnic, Popovăț, Peștera Lilieciilor și izbulul Bigăr. Numeroase rezervații complexe, speologice și floristice, cu numeroase fenomene carstice și specii de plante termofile.

CARAȘOVA, com. în jud. Caras-Severin, pe Caras; 3 672 loc. (1991).

CARAȘ-SEVERIN, jud. în SV României, pe stg. Dunării, în zona de contact a Carpaților Meridionali cu M-ții Banatului, la granița cu Iugoslavia; 8 503 km² (3,58% din supr. țării — al treilea ca mărime după jud. Timiș și Suceava); 399 788 loc. (1991), din care 58,3% în mediul urban; densitate: 46,1 loc./km². Reșed.: municipiul Reșița. Orașe: Anina, Băile Herculan, Bocea, Caransebeș, Moldova Nouă, Oravița, Oțelu Roșu. Comune: 69. Relief predominant muntos (65,4% din supr. jud.) reprezentat prin masive aparținând atât Carpaților Meridionali (Tarcu,

Godeanu, Cerna, Mehedinți) cât și Carpaților Occidentali (Poiana Ruscă, Dognecea, Semenici, Anina, Almăj, Lovca). Relief carstic (pod. și depr. carstice, izbucri, cheile Nerei, Carasului ș.a., peșterile Popovăț, Comarnic, Buhui ș.a.). Culoarele de depresiune, tectono-erozive, Bistra și Timiș-Cerna, cu relief colinar și de terase, sînt considerate zone ce separă Carpații Meridionali de cei Occidentali. Dealurile ocupă supr. restrînsă (10,8%) în N și V jud. (Dealurile Pogănișului sau Buziașului, Tirolului și Oraviței), iar cîmpiile se desfășoară numai în partea de V a jud. (C. Timișului). O categorie aparte o reprezintă depr. (Caransebeș, Almăș, Caras-Ezeriș ș.a.) și Defileul Dunării. *Clima* este temperat-continentală, moderată, cu influențe submediteraneene, reflectate în valorile termice pozitive din timpul iernii. Temp. medie anuală variază între 11,5°C în depr., 9°C în reg. munților mijlocii și 0°C pe cele mai mari înălțimi din M-ții Tarcu și Godeanu. Precipi-

tațiile atmosferice variază cu alt. (650 mm anual în cîmpie, 750 mm în zona dealurilor și peste 1 200 mm pe culmile munților). Terit. jud. C.-S. se află sub influența mai multor vînturi dominante: austrul dinspre SV, coșava (vînt violent) dinspre V, hăgeganul dinspre NE și Vîntul Mare (de tip foehn) dinspre S. *Rețeaua hidrografică*, cu aspect radial, este tributară direct Dunării, care străbate jud. la S, pe 60 km. Pr. cursuri de apă sînt: Timiș cu Bîrzava, Bistra și Pogăniș, Caras, Nera, Cerna. *Resurse naturale*: zăcăminte de huilă (Anina, Doman, Secu, Ponor, Cozla, Baia Nouă, Rusca Montană), carbune brun, lignit, sîsturi bituminose (Anina, Oravița), min. de fier (Ocna de Fier, Dognecea, Băuțar), mangan (Delinești), cupru (Moldova Nouă, Oravița, Sasca Montană), plumb (Ruschiza), zinc (Dognecea), bor, azbest (Bozovici, Teregoava), talc și mică (Marga, Voislova, Bucova ș.a.), feldspat, marmură (Ruschiza, Bocea, Rusca Montană), andezite și tufuri andezitice, bentonite, calcare (Doman,

nisip metalurgic (Doclin), gresii, argile ș.a. O bogăție aparte o reprezintă pădurile și apele minerale termale (55°C), sulfuroase, sodice, calice, magneziene de la Băile Herculane. Economia. În 1989, pe terit. jud. funcționau 39 de întreprinderi aparținând ind. extractive (Anina, Doman, Secu, Moldova Nouă, Ocna de Fier etc.), metalurgiei ferose (Reșița, Oțelu Roșu), constr. de mașini și prelucr. metalelor, în cadrul cărora se fabrică motoare pentru locomotive Diesel, hidraulice și electrice, generatoare pentru termocentrale, poduri rulante, macarale-turn și portuare pivotante, turbine, turbosulfante, reductoare, utilaje pentru marit, pentru drumuri, pentru ind. chimică și alim. etc. (Reșița, Bocșa, Caransebeș, Topleş, Moldova Nouă, Anina). Există întreprinderi ale ind. energiei electrice (termocentrale de la Reșița, Oțelu Roșu, Anina și hidrocentrala de la Văluig), ind. cocs-chimice (Reșița), mat. de constr., prelucr. lemnului (Balta Sărată-Caransebeș, Anina, Zăvoi, Teregovă, Mehadia, Oravița, Bocșa ș.a.), alim. etc. **Agricultura** are un caracter mixt (vegetal și zootehnic), purtând amprenta tipului agricol colinar și montan (pășuni și fânețe naturale extinse). În 1989 supr. arabile (133 512 ha) erau cultivate cu porumb (58 286 ha), grâu și secară (30 069 ha), orz, ovăz, plante pentru nutreț, cartofi, plante pentru ulei, legume etc. Livezile (pruni, meri, peri) sînt situate în culoarul depr. Timiș-Cerna și în depr. Almăj. În 1990, sectorul zootehnic cuprindea 83 mii capete bovine (predominant din rasele Pindzau și Bălțata românească), 396,7 mii capete ovine, 116,6 mii capete porcine (mai ales rasele Marele alb și Mangalița), 21 mii capete cabaline; apicultură, avicultură și sericultură dezvoltate. **Cai de comunicație** (1990): rețeaua feroviară, cu o lungime de 367 km (150 km electrificate), reprezintă puncte terminus sau segmente din trasee magistrale. În jud. se află prima c.f. construită pe terit. actual al României (1846—1854), între Baziaș și Oravița. Drumurile publice măsoară 1 889 km din care 695 km modernizate. Transport fluvial pe Dunăre, prin intermediul portului Moldova Nouă. Aeroport la Caransebeș. **Unitățile de învățămînt, cultură și artă** (1989—1990): un institut de subingineri (la Reșița), două teatre dramatice (la Reșița și Oravița cel mai vechi din țară, 1817), o orchestră simfonică, 271 școli generale, 19 licee, 313 biblioteci, 120 cinematografe, muzee, case memoriale etc. **Turism**. Prin numeroasele locuri istorice și arheologice (castrele și așezările civile romane *Ad Mediam*, azi Mehadia, *Ad Pannonias*, azi Teregovă, ruinele orașului roman *Tibiscum*, azi Jupa, drumul roman *Laedara-Tibiscum* păstrat intact pe c. 5 km lungime), prin peisajul natural variat cu numeroase rezervații naturale și monumente ale naturii (Cheile Carașului, în lungul cărora se află 31 de peșteri, printre care Buhui, Comarnic, Popovaț, Liliieclor ș.a., Cheile Nerei cele mai lungi din țară, 21 km., ale Minișului, Globului, Gîrlăștei, în cadrul cărora se află izbulc Bigăr și peștera Plopa, defileul Dunării cu Cazanele Mari și Micile, Valea Cernei etc.), precum și prin prezența unor complexe turistice (Muntele Mic, Crivaia, Poiana Mărului, Semenic, Trei Ape) și stațiuni balneoclimaterice (Băile Herculane) jud. C.-S. are un potențial turistic ridicat, cu un intens trafic de sejur și de tranzit. **Indicativ auto**: CS.

CARAT (< fr.) s.n. 1. Indice pentru conținutul în aur al aliajelor acestuia, exprimat prin numărul părților de aur din 24 de părți de aliaj. 2. Unitate de măsură pentru masa pietrelor prețioase, egală cu 0,2 g.

CARATHÉODORY, Constantin (1873—1950), matematician german de origine greacă. Lucrări în domeniul analizei matematice. Unul dintre precursorii teoriei măsurii.

CARAUŁA, com. în jud. Dolj; 2 732 loc. (1991).

CARAUŁA (< tc.) s.f. (Inv.) 1. Pază, gardă, strajă. 2. Om care face de pază; santinelă.

CARAVAGGIO (Michelangelo Merisi, zis ~)

(c. 1573—1610, n. Caravaggio), pictor italian. Inspirindu-se din realitate, a reacționat împotriva academismului, introducînd în operele sale, cu tematică religioasă sau mitologică, figuri de oameni din popor. A folosit o tehnică de clarobscur bazată pe contraste violente de lumină și umbră („Moartea Fecioarei”, „Bachus adolescent”, „Jucătorii de cărți”). Concepția sa artistică, numită „caravagism”, a influențat puternic pictura europeană de la începutul sec. 17.

CARAVANA (< fr.) s.f. 1. Grup de călători (negustori sau pelerini) care străbat împreună un pustiu (de obicei pe cămle); p. ext. grup de persoane care călătoresc împreună. 2. Totalitatea vehiculelor (cu personalul aferent) care urmează împreună același itinerar (în scopuri culturale, sanitare etc.).

CARAVANSERAI (< tc.) s.n. (în Orient) Han mare la care poposesc caravanele (1).

CARAVĂ s.f. Unealtă de pescuit, de forma unei capcane deschise, care se instalează în lacurile litorale și în bălți.

CARAVELĂ (< it., fr.) s.f. Velier cu 3—4 catarge, răspîdit în sec. 13—17; a fost folosit de Columb și Vasco da Gama.

CARBAMAȚI (< fr. {i}) s.n. pl. Săruri ale acidului carbamic.

CARBAMIC (< fr.) adj. Acid ~ = acid instabil, cunoscut în special sub forma de săruri sau de esteri.

CARBANIONI (< fr.) s.m. pl. Intermedieri reactivi de reacție, care posedă la un atom de carbon o pereche de electroni neparticipanți (sarcină negativă).

CARBENE (< fr. {i}) s.f. pl. (CHIM.) Specii deficitare în electroni, ca și carbocationii și radicalii liberi, grupînd în jurul atomului de carbon central numai doi liganzi și un sextet de electroni. Intermedieri în sinteza organică.

CARBID (< germ.) s.n. Carbură de calciu.

CARBINOL (< fr., germ.) s.m. Denumire veche a alcoolului metilic ulterior, denumirea s-a extins pentru alcoolii secundari și terțieri.

CARBOAVĂ (< rus.) s.f. Veche monedă rusească de argint sau bancnotă, valorînd o rublă.

CARBOCATIONI (< fr.) s.m. pl. Specii cationice organice, în care sarcina negativă este fie concentrată la un atom de carbon, fie delocalizată, cel puțin unul din atomii sistemului conjugat fiind un atom de carbon.

CARBODIAMIDĂ (< fr.) s.f. (BIOCHIM.) Uree.

Caravaggio: „Drumul Damascului” (detaliu)

CARBOGEN (< fr.) s.n. Amestec de 5—7% dioxid de carbon în oxigen, utilizat mai ales în tratamentul afecțiunilor.

CARBONHIDRAZE (< fr. {i}) s.f. pl. (BIOCHIM.) Enzime care catalizează hidroliza hidraților de carbon superiori în forme mai simple (ex. maltaza pentru maltoză).

CARBOLIC (< fr. {i}) adj. Acid ~ = fenol.

CARBOLINEUM (< fr. {i}) s.n. Gudron greu (ulei de antracen), folosit la impregnarea lemnului și ca fungicid.

CARBOLŢY (cuv. engl.) s.n. Aliaj cu duritate foarte mare, obținut din carbură de wolfram în liant de cobalt, folosit la armarea părților active ale uneltelor.

CARBOMETRU (< fr.; {s} lat. *carbo* „căr-bune” + gr. *metron* „măsură”) s.n. Aparat pentru detectarea dioxidului de carbon.

CARBON (< fr., lat.) s.n. Element chimic (C; nr. at. 6, m. at. 12,01), nemetal. Se găsește în natură în stare elementară, cristalină (diamant, grafit), în zăcămintele fosile (cărbune de pământ și bitumuri), în unele roci sedimentare (carbonați), în dioxidul de carbon și în toate substanțele organice, combinat cu alte câteva elemente (hidrogen, oxigen, azot etc.). Funcționează în combinații în starea de valență 4. Întră în compoziția unor aliaje de mare importanță în tehnică. Cunoscut din antichitate. □ C. 14 (1/2 C*) = izotop radioactiv al c., care la naștere în atmosferă; este folosit ca atom marcat (v. și geocronologie); metoda cu radiocarbon este una din metodele moderne de datare în arheologie. *Hirtie-c.* = hirtie subțire, acoperită pe una dintre fețe cu o substanță chimică de culoare închisă și folosită la scoaterea de copii după texte; indigo (4).

CARBONADO (< fr. {i}) subst. Varietate impură de diamant, cu aspect de zgură neagră sau cenușie; este folosit ca abraziv, la foraje etc.

CARBONAR (< it.) s.m. (La începutul sec. 19, în Pen. Italică) Membre al unor societăți revoluționare secrete care luptau împotriva absolutismului, pentru unificarea și independența țării.

CARBONATARE (după fr. *carbonater*) s.f. 1. Reacție chimică între dioxidul de carbon și un hidroxid, cu formare de carbonat (ex. c. hidroxidului de calciu din mortar sau acțiunea dioxidului de carbon din atmosferă). 2. Operație de tratare cu dioxid de carbon a zemurilor de difuzie defecate, rezultate la fabricarea zahărului, în vederea purificării lor.

CARBONATITE (< fr.) s.f. pl. Roci magmatice, constituite preponderent din carbonați de calciu. Reprezintă o importantă sursă de niobiu și de alte metale rare.

CARBONAȚI (< fr. {i}) s.m. pl. Săruri ale acidului carbonic. □ *Carbonat neutru* = sare a acidului carbonic în care cei doi atomi de hidrogen au fost înlocuiți cu atomi de metale. □ *Carbonat acid* = sare a acidului carbonic în care un singur atom de hidrogen a fost înlocuit cu un atom de metal; (impr.) bicarbonat. *Carbonat de calciu* = sarea de calciu a acidului carbonic, răspîdită în natură sub forma de calcar (piatră de var), cretă, marmură, calcit; întrebuințat ca piatră de construcție, la obținerea cimentului, a varului, a sticlei. *Carbonat de sodiu* = sarea de sodiu a acidului carbonic, produs de bază al industriei chimice, folosit în ind. sticlei, a săpunului, a uleiurilor vegetale, a petrolului, metalurgică, farmaceutică, în gospodărie etc.; sodă (1). *Carbonat acid de sodiu* = sarea de sodiu a acidului carbonic, folosită ca alcalinizant al secreției gastrice în acidoze și sub forma de loțiuni detergente în infecții, arsuri etc.; (impr.) bicarbonat de sodiu.

CARBONIC (< fr.) adj. Acid ~ = acid oxigenat al carbonului, obținut prin dizolvarea dioxidului de carbon în apă; acid slab, stabil numai în soluții apoase diluate.

CARBONIFER, a cincea perioadă a paleozoicului desfășurată în urmă cu 360 mil. de ani, caracterizată prin importante zăcămintele de cărbuni generate de flora continentală repre-

zentată prin pteridofite (criptogame vasculare), pteridospermopside (ferigi cu sămânță) și gimnosperme. În fauna marină apar echinoderme, brahiopode, foraminifere, iar în cea terestră amfibieni, stegocelule și reptile. Geotectonic, C. aparține ciclului hercinic; efecte regionale ample au avut faza sudetă (C. inferior) și faza asturică (C. mediu/superior).

CARBONIFER, -Ă (< fr.; [s] lat. carbon „cărune” + *fero* „a purta”) adj. 1. (Despre roci, formați sau terenuri) Care conțin zăcăminte de cărbuni. 2. (Despre o ramură industrială) Care se ocupă cu extracția și cu prelucrarea cărbunelui; privitor la cărbuni.

CARBONIFICARE s.f. Proces diagenetic de descompunere selectivă a substanței vegetale și îmbogățire reziduală în carbon prin pierderea sub formă de produse gazoase a hidrogenului, oxigenului, sulfului, azotului.

CARBONIL (< fr. [il]) s.m. 1. Grupă funcțională organică, formată dintr-o dublă legătură carbon-oxigen, prezentă în aldehide și cetone. 2. *Carbonilii metalici* = combinații ale monooxidului de carbon, coordinat ca ligand cu unele metale (crom, molibden, fier, cobalt, nichel, osmiu, iridiu etc.), cu o stabilitate chimică și termică mare; au aplicații în tehnică.

CARBONITURARE (după fr. *carbonituration*) s.f. (METAL.) Trătat termochimic ce constă în introducerea simultană a unei cantități de carbon și de azot, în stare gazoasă, în stratul superficial al unei piese de oțel pentru îmbunătățirea rezistenței la uzură și a durității acesteia.

CARBONIZĂ (< fr.) v.b. I refl. A suferi o carbonizare.

CARBONIZARE (< *carboniza*) s.f. Procedeu de descompunere termică a cărbunelui în absența aerului, prin care se obțin cocs, hidrocarburi alifatiche, olefinice și aromatice, amoniac, hidrogen, azot, oxid și dioxid de carbon; cocsificare. □ *Carbonizarea lemnului* = procedeu de descompunere termică a lemnului în boșce, retorte sau cuptoare în vederea obținerii cărbunelui de lemn, a gudronului de lemn, a acidului piroliginos etc.; mangalizare. *Carbonizarea lînii* = înlăturare a impurităților vegetale (scăieți, pleavă etc.), pe care le conține lîna, prin tratarea acesteia cu soluție diluată de acid sulfuric (37%), urmată de cardare, neutralizare și uscarea.

CARBORUNDUM (< fr. [il]) s.n. Carbură de siliciu.

CARBOXIHEMOGLOBINĂ (< fr.) s.f. Combinație labilă între hemoglobina și oxidul de carbon, apărută în cazul intoxicațiilor cu acest gaz, foarte toxică, ce perturbă transportul de oxigen, produce anxietate generalizată, provocând chiar moartea.

CARBOXIL (< fr. [il]) s.m. Grupare funcțională compusă, constituită dintr-o grupă carboxil și o grupă hidroxil caracteristică acizilor organici.

CARBOXILARE (< *carboxil*) s.f. Reacția unei combinații organometalice cu dioxidul de carbon.

CARBOXILAZE (< fr. [il]) s.f. (BIOCHIM.) Enzime care catalizează eliberarea dioxidului de carbon din gruparea carboxil a acizilor α -cetonici (ex. la oxidarea acidului piruvic în creier).

CARBOXIMETILCELULOZĂ s.f. Derivat al celulozei, obținut prin tratarea alcaliceleulozei cu acid monocloracetici; este utilizat ca ados la fabricarea detergenților, la prepararea unor adezivi etc.

CARBURANT (< fr.) s.m., adj. 1. S.m. Combustibil, în general lichid, folosit la motoarele cu ardere internă (ex. benzina). 2. Amestec c. = amestec combustibil-aer.

CARBURARE (< fr.) s.f. 1. Îmbogățire a conținutului de carbon al unui aliaj al fierului, în cursul elaborării acestuia, pentru a obține în aliaj conținutul dorit de carbon. 2. Operație de mărire, printr-un tratament termochimic, al conținutului de carbon al stratului superficial al unei piese.

CARBURĂTOR (< fr.) s.n. Organ al unui motor cu ardere internă și cu aprindere

electrică, care servește la formarea amestecului carburant, în proporția dorită, prin difuzia combustibilului într-un curent de aer.

CARBURAȚIE (< fr.) s.f. Formare a amestecului combustibil-aer într-un carburator sau direct în cilindru (la motorul Diesel) unui motor cu ardere internă.

CARBURI (< fr.) s.f. Compuși binari ai carbonului cu celelalte elemente, mai ales cu metale, bor sau siliciu. □ *Carbură de bor* = pulbere sau cristale negre de duritatea diamantului, rezistente la agenți chimici; se folosește ca abraziv, pentru tăiat materiale dure. *Carbură de calciu* = cristale incolore ce reacționează energic cu apa formând acetilenă; carbid. *Carbură de siliciu* = material dur, rezistent chimic și termic; se folosește ca material refractar, la fabricarea abraziorelor etc.; carborundum. *Carbură de fier* v. *cementită*.

CARCALECHI, Zaharia (c. 1787—1856, n. Brașov), publicist și tipograf român. Editor de periodice și almanahuri („Biblioteca românească”, 1821, 1829—1830, 1834).

CARCALIU, com. în jud. Tulcea; 4 337 loc. (1991). Așezare eponimă și cultură neolitică (mil. 4 î.Hr.).

CARCASĂ (< fr.) s.f. 1. Îmbrăcăminte metalică exterioară a unui sistem tehnic, care susține anumite elemente ale acestuia și îl protejează contra acțiunilor exterioare. 2. Schelet care susține anumite elemente componente ale unei mașini. □ *C. de armare* = schelet din bare de oțel legate rigid între ele, folosit la armarea pieselor din beton armat. *C. de bobină* = suport din material izolat al unei înfășurări electrice. 3. Carne împreună cu oasele, rezultate la tăierea în abator, după jupuire și eviscerare, sau după operire, pirlire și eviscerare, în funcție de specie.

CARCASSONNE [carcasɔ̃n], oraș în S Franței (Languedoc), pe râul Aude și Canal du Midi, la SE de Toulouse; 41,1 mii loc. (1982). Ind. de mașini agricole, textilă, încălț. și a vinului. Întemeiat în 485 de vizigoți. Catedrală gotică (sec. 14). Cetate (sec. 5—13). Apeduct cu 12 arcuri. Muzeu de artă.

CARCERĂ (< lat. *carcer*) s.f. Încăpere mică și întunecoasă în închisori, în cazărmi și, în trecut, în unele școli, folosită pentru detenție, temporară sub regim aspru, a unei persoane pedepsite.

CARCINOM (< fr., gr. *karkînoma* de la *karkinos* „câncer”) s.n. (MED.) Tumoră malignă formată din celule epiteliale (ex. c. mamar); epiteliom.

CARCO, Francis (pseud., lui François Carcopin-Tusoli) (1886—1958), scriitor francez. A relat., în limbaj argotic, rătăcirile unor personaje aparținând lumii interlope și a evocată boema artistică („Prietenul pictorilor”, „Jésus la Caille”).

CARCOPINO, Jérôme (1881—1970), istoric francez. Specialist în istoria Romei antice („Cezar”, „Puncte de vedere asupra imperialismului roman”), M. de onoare al Acad. Române (1926).

CARDAMĂ (< ngr.) s.f. (BOT.) Năsturel (2). **CARDĂN** (< fr. de la n. pr. *Cardano*) s.n. Sistem de suspensie în care corpul suspendat păstrează o poziție invariabilă.

CARDANIC, -Ă (< *cardan*) adj. (TEHN.) 1. Articulație c. = articulație care permite transmiterea mișcării de rotație între doi arbori ale căror axe formează un unghi oarecare. 2. *Suspensie c.* = suspensie care permite obiectului suspendat să-și păstreze poziția orizontală.

CARDANO, Gerolamo (1501—1576), matematician, medic, astrolog, și filozof renașcentist italian. A stabilit formula pentru rezolvarea ecuației algebre de gradul trei și a inventat suspensia cardanică. A schițat o teorie a cunoașterii centrată pe inducție („Despre subtilitate”, „Despre varietatea lucrurilor”).

CARDARE (< fr.) s.f. Ansamblul operațiilor de destrămare a unui material textil (bumbac, în lînă etc.), de înlăturare a impurităților și de orientare și paralelizare a fibrelor ondulate la cardă.

CARDAȘ, Agricola (1863—1955, n. Galați), agronom și zootehnician român. Prof. univ. la Chișinău și Iași. Lucrări în domeniul ameliorării raselor indigene de taurine („Asupra originii taurinelor românești”).

CARDAȘ, Gheorghe (1899—1983, n. Drăguseni, jud. Suceava), istoric literar și bibliograf român. Autor al unui „Tratat de bibliografie” și al unei „Istории a literaturii românești. De la origini pînă în zilele noastre”; „Studii și documente literare” (vol. I împreună cu I.E. Torouțiu).

CARDĂ (< fr.) s.f. Mașină de lucru folosită în filatură pentru cardarea materialelor textile fibroase.

CARDENAS, Lázaro (1895—1970), om politic mexican. Participat la revoluția mexicană (1910—1917). Președinte al Mexicului (1934—1940). Inițiator al unor reforme radicale economice și sociale.

CARDIA (< fr.; [s] gr. *kardia* „inimă”) s.f. Orificiu de comunicare a esofagului cu stomacul, prevăzut cu un sfincter ce împiedică revenirea alimentelor în esofag.

CARDIAC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. și f. 1. Adj. Care aparține inimii (ex. mușchi c.), privitor la inimă. 2. S.m. și f. Persoană care suferă de o boală de inimă.

CARDIFF [kɑːdɪf], oraș în SV Marii Britanii (Jara Gallor), port la Oc. Atlantic (G. Bristol); 626 mii loc. (1981, cu suburbiile). Expl. de cărbuni. Nod de comunicații. Siderurgie, constr. navale. Produse chimice, hirtie, bere. Universitate (1893). Castel (sec. 11, refăcut). Muzeul Țării Gallor (1927).

CARDIIDE ([s] gr. *kardia* „inimă”) s.f. pl. Familie de lamelibranhiate heterodonte care include genuri marine și salmastre cu cochilii echivalente și neechilaterale, orțate prin coaste radiare (*Cardiidae*). Au apărut în Triasic (ex. genul *Cardium*).

CARDIN [kɑːdɪn], **Pierre** (n. 1922), creator de modă francez. A eliberat moda masculină de rigoarea britanică, impunându-se prin căutarea de linii și volume noi. În 1970, a deschis o sală de spectacole „L'Espace Cardin” la Paris.

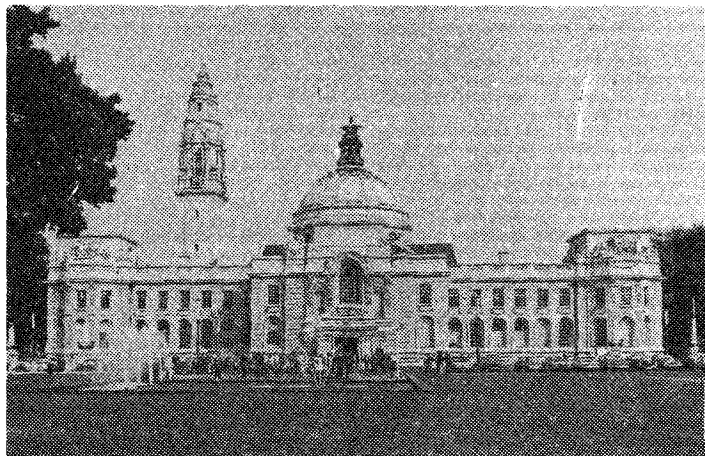
CARDINAL (*1* < fr., lat. m.) s.m. Prelat care ocupă cea mai înaltă funcție în ierarhia bisericii catolice după aceea de papă; face parte din consiliul papal și participă la alegerea noului papă. ■ (Adjectival) *Roșu-cardinal* = roșu-purpuriu.

CARDINAL *2*, -Ă (< fr.) adj., subst. 1. Adj. Principal, fundamental, esențial. □ *Numeral c.* = numeral care exprimă un număr întreg abstract sau un număr determinat de obiecte, ființe etc.; de la el se formează majoritatea celorlalte numerele. *Punct c.* = fiecare dintre cele patru puncte (N, S, E și V) în care meridianul și paralela locului se intersectează cu linia orizontului; direcțiile determinate de aceste puncte. *Virtuți cardinal*e = cele patru virtuți: înțelepciunea, curajul, cumpătarea, dreptatea, care, în concepția lui Platon, constituiau perfecțiunea morală; comparate de moraliiști creștini cu virtuțile teologice: credința, nădejdea, caritatea. 2. Subst. (MAT.) *Cardinalul unei mulțimi* = numărul elementelor unei mulțimi finite; numărul transfinisit asociat unei mulțimi infinite (v. *număr*).

CARDINALE, Claudia (n. 1939), actriță italiană de cinema. Interpretă a unor personaje temperamentale, dominate de senzualitate și forță („Rocco și frații săi”, „Ghepardul”, „Fata lui Bube”, „Libera, dragostea mea”).

CARDIOACCELERATOR s.n., adj. 1. S.n. Medicament, substanță etc., ce are ca efect accelerarea ritmului cardiac. 2. Adj. *Nerv c.* = nerv simpatic care are rolul de a accelera ritmul băților inimii atunci cînd este excitat. Se mai numește *nervul lui Ludwig*.

CARDIOGRAFIE (< fr.) s.f. Înregistrare grafică a activității cardiace utilizată în scop de diagnostic, traseul obținut fiind denumit *cardiogramă*. Sint folosite mai multe metode de c.: electrocardiografie, kinetocardiografie, fonocardiografie, vibrocardiografie.

Cardiff. Biblioteca

CARDIOIDĂ (< fr. *il*; *is* gr. *kardia* „inimă” + *eidos* „aspect”) s.f. (MAT.) Curbă descrisă de un punct al unui cerc care se rostogolește în exterior și fără alunecare pe un alt cerc, imobil și de aceeași rază cu primul cerc.

CARDIOINHIBITOR s.n., adj. 1. S.n. Medicament, substanță etc. ce are ca efect răirirea ritmului cardiac. 2. Adj. Nerv c. = ramură a nervului vag care are rolul de a răi bătăile inimii atunci când este excitat. Se mai numește nervul lui Hering.

CARDIOLOG, -Ă (< fr.) s.m. și f. Medic specialist în bolile de inimă.

CARDIOLOGIE (< fr. *il*; *is* gr. *kardia* „inimă” + *logos* „studiu”) s.f. Ramură a medicinei interne care studiază structura, funcțiile și afecțiunile cordului, precum și vasele și bolile vasculare, elaborând metode de diagnosticare, profilaxie și tratament.

CARDIOPATIE (< fr.) s.f. Termen generic prin care se denumesc bolile de inimă.

CARDIOSCLEROZĂ (< fr.) s.f. Proces degenerativ care constă în transformarea fibrelor miocardice în țesut conjunctiv. Se întâlnește în ateroscleroza coronariană, miocardite etc. și se manifestă prin insuficiență cardiacă, aritmie.

CARDIOTONIC, -Ă (< fr.; *is* gr. *kardia* „inimă” + fr. *tonique* „tonic”) adj., s.n. (Medicament) care stimulează ritmul, întărind și forța de contracție și normalizând ritmul bătăilor (ex. digitală, strofantină).

CARDIOTOXIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre o substanță sau un agent) Care produce fenomene toxice la nivelul inimii.

CARDIOVASCULAR (< fr.; *is* gr. *kardia* „inimă” + fr. *vasculaire* „vascular”) adj. Sistem ~ = aparat circulator.

CARDON (< fr.) s.m. Plantă legumicoidă perenă din familia compozitelor, originară din S. Europei, cultivată în România pe suprafețe mici pentru pejiolul frunzelor și nervura principală, care sînt comestibile în stare etiolată (*Cynara cardunculus*).

CARDOZA Y ARAGÓN, Luis (n. 1904), scriitor guatemalez. Preocupări politice și sociale în esuri („Guatemala, lilele din palma ei”). Lucrări critice, referitoare la pictura mexicană („Pictura contemporană a Mexicului”).

CARDUCCI, Giosuè (1835—1907), poet și critic italian. Operă cu o tematică predominant clasică, solemnă, impregnată de un melancolic sentiment al naturii și de admirație pentru antichitate, vădind o deosebită grijă pentru formă („Rime noi”, „Poezii noi”, „Ode barbare”). Poet național și civic, a cîntat libertatea

Italiai, eroii trecutului, idealurile generoase. Critică literară („Despre dezvoltarea literaturii naționale”). Premiul Nobel (1906).

CARE (lat. *qualis*) pron. rel.-interog. I. Pron. rel. (Cu rol de conjuncție însoțind numele din propoziția regentă a căreia îi ține locul în propoziția subordonată) 1. Introduce propoziții atributive: *Veniră mulți elevi care, din întîmplare, erau acolo*. 2. (Cu valoare de pronume demonstrativ) Cel ce, cine, acela... ce... ■ (Cu sens neutru) Ceea ce 3. (Cu valoare de pronume nehotărît) a) Fiecare. b) (În corelație cu sine însuși, exprimă ideea de opoziție) Unul... altul...; acesta... acela...; parte... parte... II. Pron. interog. Folosit pentru a afla despre cine sau despre ce este vorba sau cum se prezintă o ființă sau un lucru: *Care-i acolo?* ■ Introduce propoziții interogative indirecte: *L-a întrebat care îi place mai mult*. ■ Cu valoare de adj. interog.: *Care om nu ține mai întîi la viață?*

CAREI, oraș în jud. Satu Mare, în C. Ierului; 28 884 loc. (1991). Mod feroviar. Expl. de nisipuri metalurgice și argile. Termocentrală. Constr. de mașini și utilaje tehnologice pentru ind. metalurgică, chimică. Fabrici de cărămidă, de încălț., de tricotație și conf., fire de bumbac, in și dîneapă, de covoare, de mobilă și alim. (conserve, zahăr și produse zaharose, uleiuri vegetale, brînzeturi, unt, biscuiți; fermentarea tutunului; morărit); reparații de mașini și utilaje. Mănăstirea piariștilor (sfîrșitul sec. 18),

Giosuè Carducci

castelul Károlyi (1794, reamenajat în 1894), azi muzeu. Bisericile Sf. Arhangheli (sec. 18), ruteană (1738), reformată (1746—1792). Monumentul ostașului român de Vida Gheza, (1964). Parc dendrologic (15 ha). Stațiune balneoclimaterică termală locală. Vestigii arheologice ce atestă o locuire neîntreruptă, începînd din Neolitic pînă în sec. 4. Menționat documentar la 1320, iar ca oraș și centru meșteșugăresc în 1459. La 25 oct. 1944, armata română în cooperare cu cea sovietică a eliberat orașul izgonind ultimele trupe hitleriste-horthyste de pe terit. românesc.

CARENAJ (< fr.) s.n. 1. Înveliș exterior profilat, din tablă, placaj sau mase plastice, destinat să reducă rezistența aero- sau hidrodinamică a unui corp cu mișcare relativă față de un fluid. 2. Operație periodică de curățare a carenei unei nave de depunerile vegetale și animale și de vopsire a acestora.

CARENATE (după fr.; *is* lat. *carenatus* „în formă de carenă”) s.f. pl. Grup de vertebrate ce cuprinde majoritatea ordinelor existente de păsări (20), care au ca particularitate principală sternul foarte bine dezvoltat, prevăzut cu o carenă (2).

CARENĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Partea exterioră a corpului unei nave situată sub linia de plutire. 2. Proeminență în formă de creastă, de-a lungul sternului, la păsările carenate.

CARENȚĂ (< fr., lat.) s.f. (Livr.) Lipsă; deficiență. □ (PSIH.) C. afectivă = lipsa sau insuficiența afectivă; se manifestă îndeosebi la copiii separați de mamă și, în general, de familie, dar și la adulți. 2. Lipsa sau insuficiența unui principiu alimentară, vitamină, oligoelement etc. absolut indispensabil organismului. Poate fi primară (de aport) și secundară sau condiționată (tulburări de digestie și absorbție, consum, fiziologic excesiv, stări patologice etc.).

CĂRET (< fr.) s.m. Broscă pestoasă comestibilă din mările tropicale, lungă de 60—80 cm, înotoare (Eretmochelys imbricata). Din carapacea cornoasă de c. se obține baguua.

CĂREȚĂ (< rus) s.f. Trasură închisă. V. cupeu (2).

CĂREȚE (< carl) s.m. Nume dat unor viermușori care se formează pe unele alimente.

CAREU (< fr.) s.n. 1. Mod de așezare în formă de pătrat a unor persoane, a unor obiecte etc.; persoane, obiecte etc. așezate în acest fel. 2. (SPORT) Suprafață marcată cu alb, care delimitază anumite zone în câmpul de joc și în care se aplică reguli speciale; p. ext. teren de sport. □ C. mare = suprafață de pedeapsă. 3. Încăpere la bordul unei nave folosită ca sală de mese, de lectură și de recreație pentru ofițeri.

4. (ARHIT.) Spațiu situat la intersecția navei principale a unei bazilici cu transeptul. 5. Grup de patru cărți de aceeași valoare la unele jocuri de cărți.

CAREVA (< care + va) pron. nehot. Cineva, oarecare; vreunul.

CAREY [keri], Henry Charles (1793—1879), economist și sociolog american. Adept al teoriei „armoniiilor social-economice”. Adversar al liberalismului clasicilor englezi, susținător al protecționismului („Principii de economie politică”, „Principiile științei sociale”).

CAREY [keri], William (1761—1834), misionar și lingvist englez. Predicator baptist. A tradus „Biblia” în limbile bengali, ari, marathi, hindi, assameză, sanscrită și parșali, în alte 29 de limbi. Gramaticii și dicționare bengali, marathi, sanscrită.

CARGAN s.n. Fibră textilă proteică, obținută din cazeină.

CARGOBOT (< fr., engl.) s.n. Navă maritimă comercială, destinată transporturilor de mărfuri la distanțe mari; cargou.

CARGOCULT (< fr.) s.n. Cult religios sincretic prezent la unele populații semiprimitive din lumea modernă, întemeiat pe mitul așteptării unui mîntuitor care va veni de peste mare la bordul unui cargou.

CARGOU (< fr.) s.n. Cargobot.

CARIA, reg. istorică în SE Asiei Mici, Locuită de carieni (populație pre-indoeuropeană), apoi de greci, care au ridicat aici orașe înfloritoare ca Halicarnas, Milet, Cnidos, Magnesia, Tralles ș.a. Inclusă de romani în prov. Asia (129 î.Hr.).

CARIA (< fr.) vb. I refl. (Despre dinți sau oase) A se distruge.

CARIANOPOL, Virgil (1908—1984, n. Caracal), poet român. Versuri avangardiste („Un ocean, o frunte în exil”), lirică neoclasică, tradiționalistă („Flori de spini”, „Elegii și elegii”) și care exaltă sentimentul național („Ștergar românesc”); memorialistică („Scritori care au devenit amintiri”).

CARIATIDĂ (< fr., lat.) s.f. Statuie care reprezintă o femeie stând în picioare, menită să îndeplinească funcția unei coloane de susținere (ex. c. de la Erehteion — Atena).

CARIBI s.m. pl. v. carabi.

CARIÇ (< it.) s.n. Totalitate încărcăturii utile a unei nave comerciale.

CARICATURAL, -Ă (< fr.) adj. De caricatură; privitor la caricatură.

CARICATURĂ (fr.) s.f. Reprezentare, mai ales cu mijloace grafice, a unei persoane sau a unei situații prin exagerarea unor trăsături, îndeosebi negative, cu intenție satirică sau umoristică. ■ Fig. Imitație nereușită, denaturată a unui original.

CARICATURIST, -Ă (< fr.) s.m. și f. Artist specializat în caricaturi.

CARIDĂ (GARIDĂ) (< ngr.) s.f. (ZOO.) Crevetă.

CARIE (< fr., lat.) s.f. 1. Necroză progresivă a țesutului dentar (c. dentară) sau osos (c. osoasă), având drept rezultat formarea unei cavitații. 2. Defect superficial al pieselor turnate, având aspectul unor canale cu margini neregulate.

CARIERĂ (< fr.) s.f. Exploatare minieră de unde se extrag substanțe minerale utile, materiale de construcții etc. și unde toate lucrările se desfășoară la suprafață.

CARIERĂ? (< fr.) s.f. Profesiune, ocupație. ■ Situație bună, poziție în societate.

CARIERISM (< carieră?) s.n. Tendență de a parveni cu orice preț și prin orice mijloace.

CARIERIST, -Ă (< carieră?) adj., s.m. și f. (Persoană) care practică carierismul.

CARILLON (cuv. fr.) [carion] subst. Instrument muzical de origine flamandă (sec. 15), constituit dintr-un ansamblu de clopote. Instalat în turnuri, este prevăzut uneori cu o claviatură.

CARINTIA (KÄRNTEN [kærntən]), land în S Austriei; 9,5 mii km²; 541,9 mii loc. (1987). Centrul ad-tiv: Klagenfurt. Expl. forestieră, huliță min. de fier, magneziu, plumb și zinc. Cereale, cartofi, creșterea animalelor. Turism.

CARIOÇA (cuv. port.) s.f. 1. Dans popular din Brazilia, cu ritm binar și mișcare moderată; melodia după care se execută acest dans. 2. Instrument muzical popular de percepție, folosit la acompanierea ritmică a dansului c. (1).

CARIOÇA? (denumire comercială) c. (1). Instrument pentru scris în formă de creion, având în interior o fișie de pislă îmbibată cu tuș de diferite culori.

CARIOCHINEZĂ (CARIOCINEZĂ) (< fr. [i]; [s] gr. karyon „nucleu” + kinesis „mișcare”) s.f. (BIOL.) Mitoză.

CARIOFILACEE (< fr. [i]; [s] gr. karyophyllon „garoafă”) s.f. pl. Familie de plante angiosperme dicotiledonate, cu noduri pronunțate pe tulpină, frunze întregi, înguste, flori hermafrodite dispuse în inflorescențe și fructe capsule, rar bace uscate, cultivate uneori ca plante decorative (ex. garoafă).

CARIOÇLA (< fr.) s.f. Trăsură ușoară cu două roți, cu suspensie pe arcuri, trasă de un cal.

CARIOÇLIZĂ ([s] gr. karyon „nucleu” + lisis „descompunere”) s.f. 1. Dezagregare a nucleului în mitoza. 2. Distrugere a nucleului prin ruperea membranei nucleare.

CARIOLOGIE ([s] gr. karyon „nucleu” + logos „studiu”) s.f. Ramură a citologiei care studiază alcătuirea și funcțiile nucleului, precum

și a elementelor lui structurale (cromozomi, nucleolici, membrană nucleară); utilizează metode de cercetare citochimice, citofotochimice, de microscopie nucleară.

CARIOMETRIE (< fr.; [s] gr. karyon „nucleu” + metron „măsură”) s.f. (HIST.) Măsurarea diametrului nucleelor celulare cu ajutorul microscopului.

CARIOPSĂ (< fr. [i]; [s] gr. karyon „nucă” + opsis „aspect”) s.f. Fruct uscat indehiscent cu pericarpul lipit de sămânța unică (ex. bobul de grâu).

CARIOTIP (< fr. [i]; [s] gr. karyon „nucleu” + typos „caracter”) s.n. (GENET.) Reprezentare grafică sau microfotografică a crmozomilor unei celule, aranjamentul acestora fiind comun pentru toate celulele unui organism sau unei specii date. C. uman se realizează utilizând clasificarea numerală, în care crmozomii sînt dispuși în ordine de mărime descrescînd (de la 1 la 22), recunoașterea lor făcîndu-se după poziția centromerului și lungimea brașelor; sînt repartizați în 7 grupe, numite după numărul de ordine al primului și ultimului crmozom, cu excepția celor de sex (X, Y), care, pentru a se evita orice confuzie, nu sînt numerotați, păstrîndu-și numele specific. V. idiom, genom, cod genetic.

CARISSIMI, Giacomo (1605—1674), cîntăreț, organist, pedagog și compozitor italian. A contribuit la apariția și evoluția cantatei și oratorului.

CARITABIL, -Ă (după fr. charitable) adj. Milos, milostiv, generos.

CARITATE (< fr., lat.) s.f. (În teologia și morală creștină) Una din cele trei virtuți teologice, constînd în iubirea lui Dumnezeu și a aproapelui. ■ Atitudine miloasă, plină de generozitate față de cineva; filantropie. □ Soră de c. = soră de ocrotire, infirmieră.

CARIMB (lat. *Calamulus) s.m. 1. Partea superioară a cizmelor, care îmbracă piciorul în regiunea gleznei și a pulei pînă aproape de genunchi. 2. Fiecare dintre cei doi drugi ai lotrei de la car. 3. Fiecare dintre cei doi drugi paraleli ai scării, în care intră fuceii (3).

CARLINGĂ (< fr.) s.f. 1. Cabină pentru echipajul unui avion, plasată în partea cu cea mai bună vizibilitate și în care sînt instalate comenzile de zbor, aparatele de bord etc. 2. Grîndă longitudinală din osatura unei nave, care servește la legarea varangelor între ele.

Cariatide (de la Erehteion, Atena)

CARLSBAD, mare peșteră în SV S.U.A. (New Mexico), în M-ți Guadelupe. Lungime: 33 km; ad. max.: 313 m. Peștera cu cea mai mare sală din lume (Big Room — 1,2 km lungime, 200 m lățime, 87 m înălțime). Parc național.

CARLYLE [cɑ:lai]. **Thomas** (1795—1881), istoric și eseist scoțian. Adversar al materialismului și al raționalismului, a vestit instaurarea unei noi ordini, bazate pe vechile valori, care să răstoarne haosul burghez și anarhia democratică. A accentuat rolul marilor personalități și al eroilor în istorie („Revoluția Franceză”, „Eroii, cultul eroilor și eroicul în istorie”).

CARMAÇ (< rus.) s.n. Unealtă de pescuit, formată dintr-un gr. de drîgle mari din oțel așezate în apă la diferite adîncimi, cu ajutorul căreia peștii cu pielea moale (ex. sturionii) sînt prinși fără nadă, agăvîndu-se cu corpul de drîgle.

CARMAGNOLE (cuv. fr.) [cɑrmaŋol] s.f. 1. Cîntec și dans francez, din timpul Revoluției Franceze (1789—1794). 2. Vestă scurtă purtată în timpul Revoluției Franceze.

CARMEÏT, -Ă (< fr.) s.m. și f. Călugar (îpă catolică) făcînd parte din ordinul religios apărut spre 1180 într-o comunitate de eremiști adunați pe muntele Carmel, în Palestina. S-au stabilit în Europa, în 1235, adoptînd regulile de organizare ale dominicanilor (1431). În 1562, Sf. Ioan al Crucii și Tereza de Avila au reformat ordinul. □ Carmeliți descuți = c. care au urmat Reforma.

CARMEN, formație corală bucureștină, înființată (1901) și condusă de D. Kiriac pînă în 1927, apoi (două decenii) de I.D. Chirescu. Scopul său principal a fost sprijinirea creației naționale.

CARMEN SYLVA (pseud. literar al reginei Elisabeta a României) (1843—1916), soția regelui Carol I. Operă de binefacere și patronaj umanitar. Bogată activitate literară: române, nuvele, versuri, încercări dramatice („Poveștile unei regine”, „Poeziile unei regine”); traduceri.

CARMÎN (< fr.) s.n. 1. Colorant roșu, de origine vegetală sau animală, folosit în cosmetică, în pictură etc.; cîrmîz (3), coșeniță (2). 2. P. ext. Culoare roșie-vie ca a carminului (1).

CARMINATIV, -Ă (< fr., lat. m.) adj., s.n. (Medicament) care calmează durerile abdominale și favorizează evacuarea gazelor intestinale (ex. uleiul de anason și de mentă).

CARNABAȚ (< bg.) s.m. (ZOOT.) -Rasă de oi cu lînă semifînă, de culoare roșcată-cafenie, originară din Bulgaria. Carnea nu are mirosul caracteristic de oaie.

CARNAC, localit. în E Franței (Bretagne), pe coasta Oc. Atlantic (G. Quiberon); 4 mii loc. (1982). Stațiune balneoclimaterică. În apropierea sa, celebre ansambluri de monumente megalitice (dolmene, tumuli și menhire) datînd din epoca bronzului (c. 2000—1400 î.Hr.).

CARNAJ (< fr.) s.n. (Livr.) Masacru, măcel.

CARNAL, -Ă (< it., lat.) adj. De carne; privitor la carne; p. ext. trupeșc.

CARNALIT (< fr. [i]; [s] von Carnall) s.n. Clorură naturală hidratată de magneziu și potasiu, transluțidă, ușor solubilă, folosită pentru extragerea magneziului, la prepararea clorurii de potasiu și ca îngrășămint al solurilor. Se formează prin precipitare chimică, în lagune marine sau în lacuri sărate bogate în magneziu și potasiu, în regim de intensă evaporare, și în orizonturile superioare ale zăcămintelor de sare gemă.

CARNAP, Rudolf (1891—1970), filozof și logician neopozitivist austriac. Unul dintre întemeietorii Cercului vienez. Din 1936 a trăit în S.U.A. Contribuții în sintaxa logică și semantica („Sintaxa logică a limbajului”, „Introducere în semantica”). Încercare de reconstruire a științei și filozofiei cu instrumentele logicii („Fundamentele filozofice ale fizicii”).

CARNARVON [cɑ:nvən]. **George Edward**, conte de (1866—1923), egiptolog englez. A făcut săpături arheologice la Teba și în

Valea Regilor. Contribuții la descoperirea mormintului faraonului Tutankhamon.

CARNASIER, -Ă (< fr.) adj. s.f. 1. Adj. (Impr.) Carnivor (2). 2. Nume dat primului molar de pe maxilarul inferior și celui de-al patrulea de pe cel superior, la carnivore; sint mari, alungiți, cu numeroase muchii foarte tăioase.

CARNAȚIE (< fr.) s.f. Structura, consistența și coloritul pielii unei persoane.

CARNAVAL (< fr.) s.n. Perioadă care precedă postul în unele țări, când au loc petreceri populare însoțite de deghizări, care alegorice, jocuri de artificii etc.; concr. petrecere din această perioadă.

CĂRNE (lat. caro, carnis) s.f. 1. Țesutul muscular al corpului omenesc și al animalelor, împreună cu țesuturile moi la care aderă. □ C. vie = carne de pe care s-a jupuit pielea. □ Expr. A tăia în carne vie = a) a tăia, a lovi din plin, fără milă; b) a curma fără cruțare un rău, a stîrpi răul din rădăcină. 2. (IND. ALIM.) Partea comestibilă din corpul unor mamifere, păsări, pești, crustacee etc. □ C. congelată = c. înghețată la o temperatură cuprinsă între -12 și -20°C, în vederea conservării ei pe o perioadă mai lungă (pînă la c. șase luni). C. refrigerată = c. răcită la o temperatură cuprinsă între +4 și -20, pentru a-și păstra calitățile inițiale pe o perioadă scurtă (pînă la trei săptămîni). Extract de c. = soluție concentrată de substanțe nutritive, fără grăsimi și albume, obținută prin tratarea cărnii slabe cu apă la temperatura de cel puțin 90°C, urmată de concentrarea produsului rezultat. 3. Partea interioară a pieilor, opusă feței acestora. 4. Partea comestibilă a unor fructe și legume; pulpă (3).

CĂRNE, Marcel (n. 1906), regizor de film francez. Viziune realist-poetică („Suflete în ceață”, „Copiii paradisului”, „Thérèse Raquin”).

CARNEADE din Cirene (c. 214—c. 129 î. Hr.), filozof grec. Fondatorul Noii Academii Platonice, promotor al scepticismului.

CĂRNĚT (fr.) s.n. Caiet de buzunar (cu date și Țubiri tiparice) pentru diferite însemnări. □ C. de membru = document care atestă apartenența posesorului la o organizație, asociație, partid etc. □ C. de muncă = document cuprinzînd date privitoare la activitatea unei persoane (vechime în muncă, loc de muncă) și care servește acesteia pentru stabilirea anumitor drepturi (pensie, salariu, concediu etc.).

CARNIAN, primul etaj al Triasului superior din regiunile alpine, caracterizat prin anumite cefalopode, lamelibranhiate etc.

CARNICI, Alpii ~, masiv muntos în E Alpii, la granița Austriei cu Italia; lungime: c. 120 km. Alt. max.: 2 780 m (vf. Hohe Warte). Alcatuit din șisturi cristaline, formează cumpăna de ape dintre bazinul Dravei și riurile ce se varsă în G. Veneția.

CARNIVOR, -Ă (< fr., lat.) s.n., adj. 1. S.n. (La pl.) Ordin de mamifere (cuprinzînd familiile: canide, urside, procionide, mustelide, viveride, hienide, felide) care se hrănesc predominant cu carne, avînd carnasiere și canini lungi și ascuțiți; (și la sg.) animal din acest ordin (ex. lupul, tigru, leu, hiena). 2. Adj. Care se hrănește mai ales cu carne; carnasier (1). □ Plante carnivore = grup restrîns de plante, care, pe lîngă nutriția normală (asimilația clorofiliană), au însușirea de a digera hrană animală (ex. roua-cerului).

CĂRNOSAURI s.m. pl. Grup taxonomic al dinozaurilor care cuprinde reprezentanți carnivori ai ordinului teropodelor (*Tyrannosaurus*); se caracterizau prin lungime de 14 m, greutate de 8 t, craniu mare, dinți ascuțiți cu margini zimțate, membrele anterioare foarte scurte, regresate și cele posterioare alungite, tridactile. Au trăit în Cretaciacul superior (*Carnosauria*).

CARNOT [carno] 1. Lazare C. (1753—1823), om politic, general și matematician francez. Unul dintre conducătorii Revoluției Franceze din 1789—1794, membru al Comitetului Salvării Publice. Supranumit „Organizatorul

Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen

victoriei”, a avut un rol important în organizarea armatei revoluției. Contribuții în geometrie. 2. **Nicolas Léonard Sadi C.** (1796—1832), fizician francez. Fiul lui C. (1). A enunțat al doilea principiu al termodinamicii (1819) și a stabilit legile de funcționare a mașinilor termice (*ciclu C.*). 3. **Marie François Sadi C.** (1837—1894), inginer și om politic francez. Nepotul lui C. (1). Președinte al Republicii (1887—1894). Asasinat.

CARNOTIȚ (< n. pr. M.A. Carnot, chimist francez) s.n. Mineral de uraniu și vanadiu, puternic radioactiv, format prin alterarea mineralelor primare din unele roci sedimentare bogate în resturi organice. Are culoare galbenă-verzică, luciu puternic sidetos și aspect de mase pulverulente sau de eflorescențe. Amestecat cu cimentul de sondă se întrebunțează la închiderea apelor în foraje petroliere.

CĂRŢ (< fr.) s.n. Culoare la cărțile de joc, însemnată prin romburi roșii; tobă (5).

CĂRFOȚE (< fr.) s.f. pl. Grup de plante acvatice (de apă dulce, rar salmăstră), verzi, cu corpul constituit dintr-o tulpină articulată, cu noduri, internoduri și verticile de frunze, la baza cărora se găsesc fructificațiile pentru reproducere (*Charophyta*). Avînd tulpina și fructele îmregnate cu carbonat de calciu, au dat naștere, prin acumulare, în Jurasic și Eocen, la calcare.

CĂROIAJ (< carou) s.n. (TOPOGR.) Canevas geometric.

CĂROL, numele mai multor împărați ai Sfîntului Imperiu Roman de Națiune Germană.

Carol II de Hohenzollern-Sigmaringen

Mai importanți: 1. **C. IV** (1355—1378); a promulgat „Bula de Aur” (1356) și a înființat universitățile din Praga (1348) și din Viena (1365). 2. **C. V** v. *Carol V (Carol Quintul)*. 3. **C. VI** (1711—1740); a purtat, fără succes, războaie împotriva Franței și Turciei; a promulgat *Pragmatica Sancțiune din 1713*.

CĂROL, numele mai multor regi ai Franței. Mai importanți: 1. **C. III cel Simplu** (898—923). A cedat, în 911, șefului normand Rollon, partea de NV a Franței (ducatul Normandiei) și a alipit Lorena; detronat în urma unei răscoale a marilor feudali. 2. **C. V cel Înțelept** (1364—1380). În timpul regenței sale (1356—1364) a avut loc răscoala orașenească condusă de Étienne Marcel și *Jacqueria* (1358) și s-a semnat armistițiul anglo-francez de la Brétigny (1360); începînd în 1369, armata franceză, sub conducerea lui Du Guesclin, a recucerit de la englezi aproape întregul teritoriu ocupat. 3. **C. VII** (1422—1461). A înfăptuit o serie de reforme (constituirea armatei permanente, organizarea finanțelor) și a încheiat victorios, cu sprijinul loanei d'Arc, Războiul de 100 de Ani. 4. **C. X** (1824—1830), exponent al reacțiunii feudale din timpul Restaurăției. Detronat de Revoluția din 1830.

CĂROL, numele a patru regi ai Spaniei. C. I v. *Carol V (Carol Quintul)*. C. II (1665—1700). A domnit sub tutela unei camarile; înfrînt în războaiele cu Franța, a pierdut Flandra franceză și Franche-Comté. C. III (1759—1788). A promovat o politică absolutist-luministă, înfăptuind numeroase reforme. C. IV (1788—1808). S-a aflat sub influența favoritelui reginei, Manuel Godoy; constrîns de Napoleon I să abdice.

CĂROL, numele mai multor regi ai Suediei. Mai importanți: C. XII (1697—1718). Fiul lui Carol XI. A continuat politica absolutistă a tatălui său, a luptat în Războiul Nordic (1700—1721) împotriva Rusiei, Poloniei și Danemarcei, în care a obținut victoria de la Narva (1700) asupra rușilor, dar a fost înfrînt la Poltava (1709) de Petru cel Mare. A murit la asediul cetății Fredrikshald (1718).

CĂROL, numele mai multor regi ai Navarrei. Mai importanți: 1. **C. II cel Rău** (1349—1387). A înăbușit *Jacqueria* (1358) în Franța și a fost aliat al englezilor în Războiul de 100 de Ani. 2. **C. III (cel Nobil)** (1387—1425). A dus o politică de reorganizare a statului.

CĂROL, numele a doi regi ai Marii Britanii și Irlandei din dinastia Stuart: C. I (1625—1649), fiul lui iacob I. Dominînd în mod absolutist, și-a atras ostilitatea maselor populare, a burgheziei, a noii nobilii și a parlamentului, care au dezlănțuit Revoluția Burgheză din Anglia; înfrînt de armata revoluției condusă de O. Cromwell, a fost prins, judecat și executat. C. II (1660—1685), fiul lui Carol I. A restaurat absolutismul și a dus o politică externă favorabilă intereselor Franței, creîndu-și astfel o ostilitate crescîndă în Anglia.

CĂROL, numele a doi suverani ai României din familia de Hohenzollern-Sigmaringen. **Carol I** (1839—1914, n. Sigmaringen), domnitor (1866—1881) și rege al României (1881—1914). M. de onoare al Acad. (1867). Ofițer în armata prusiană. Ales după detronarea principelui Al. I. Cuza, prin plebiscit la 10 mai 1866. Regele C. I a implicat România în conflictul oriental din 1876—1878 în vederea dobîndirii independenței țării. La 10 mai 1877, a sancționat hotărîrea Parlamentului României de declarare a independenței țării (9 mai 1877) instituid în aceeași zi ordinul „Steaua României”. La cererea expresă a comandamentului rus, C. I a luat conducerea efectivă a trupelor româno-ruse din fața Plevnei la 21 aug. 1877. Ca urmare a războiului, România și-a dobîndit independența de stat, recunoscută, ulterior, de Marile Puteri. C. I a favorizat încheierea tratatului politico-militar secret cu Austro-Ungaria (1883), la care au aderat ulterior Germania și Italia. A adoptat însă o politică contrară intereselor Puterilor Centrale în timpul războaielor balcanice (încheiate

cu Pacea de la București din 1913). La declararea primului război mondial s-a supus hotărârii Consiliului de Coroană din 3 august 1914 care a respins aplicarea tratatului secret din 1883 și a decis neutralitatea armată a României. Suveran constituțional, sobru și sever și-a legat numele de acte importante ale istoriei moderne românești. A contribuit la consolidarea instituțiilor democratice ale statului. Căsătorit cu Elisabeta de Wied, fără descendenți, **C. I** a hotărât (1880) adoptarea nepotului său **Ferdinand de Hohenzollern**, care i-a succedat la tron în 1914. A murit la Sinaia, fiind înmormântat la Curtea de Argeș. Memoriile **Carol II** (1893—1953, n. Sinaia), rege al României (1930—1940). Fiul mai mare al regelui Ferdinand și al reginei Maria. M. de onoare al Acad. (1921). În perioada 1918—1927 a renunțat de mai multe ori la calitatea de moștenitor al tronului, pășind țara. Sosit incognito în țară (6 iun. 1930), a fost proclamat rege de Parlament. A manifestat o preocupare specială pentru dezvoltarea economică a României și pentru viața culturală; a menținut alianța cu puterile occidentale democratice. Pe plan intern a acționat pentru dezbinarea și discreditarea partidelor politice; a instaurat, la 10 febr. 1938, regimul monarhiei autoritare. Măsurile adoptate (o nouă constituție, dizolvarea partidelor politice, înființarea Frontului Renașterii Naționale, reforma administrativă, a vieții parlamentare etc.) nu au putut asigura stabilitatea noului regim. Grava deteriorare a vieții internaționale, izbucnirea celui de-al doilea război mondial au dus la izolarea completă a României și la grava amenințare teritorială în vara anului 1940, prin ocuparea Basarabiei și a Bucovinei de către Armata Roșie, pierderea NV Transilvaniei anexat Ungariei și a Cadrilaterului în favoarea Bulgariei. În acest context, **C. II** a fost nevoit să abdice (6 sept. 1940) și să părăsească țara. Căsătorit cu Ioana (Zizi) Lambrino (1918), principesa Elena (1921), fiica regelui Greciei, mama regelui Mihai I, și Elena Lupescu (1947). A murit la Estoril (Portugalia) și a fost înmormântat în cimitirul regal al mănăstirii São Vicente (Lisabona). Memoriile („Jurnal politic”, pentru anii 1937—1951, nepublicat).

CAROL I de Anjou (Ńăju), rege al Siciliei (din 1265). Alungat din Sicilia de o răscoală populară („Vecerniile Siciliene”, 1282), a rămas rege numai în S. Pen. Italice (pînă în 1285).

CAROL de Austria (DON CARLOS) (1545—1568), prinț spaniol din familia de Habsburg. Fiul regelui Filip al II-lea; acuzat în 1567 că ar fi complotat împotriva tatălui său, a fost închis și a murit, probabil asasinat, în închisoare.

CAROL V (CAROL QUINTUL), rege al Spaniei sub numele de Carol I (1516—1556) și împărat al Sfîntului Imperiu Roman de Națiune Germană (1519—1556), din dinastia de Habsburg. A reunit sub autoritatea sa teritorii atât de vaste (Germania, cea mai mare parte a Pen.

Italice, Spania împreună cu posesiunile din America), încît spunea că în imperiul său „Soarele nu apune niciodată”. Urmărind crearea unei monarhii catolice universale, a condus lupta împotriva Reformei și a purtat războaie cu Franța (pentru dominația în Pen. Italică), cu Imperiul Otoman și împotriva principiilor protestanți; a abdicat și a împărțit imperiul între fratele său Ferdinand I (Germania) și fiul său Filip II (Spania, Țările de Jos, Italia și coloniile americane).

CAROL ALBERT, rege al Piemontului (Regatul Sardiniei) (1831—1849). A promulgat o constituție liberal-moderată (1848); înfrînt în războiul cu Austria la Custoza (1848) și la Novara (1849), a abdicat în favoarea fiului său Victor Emmanuel II.

CAROL AUGUST, duce de Saxa-Weimar (1758—1815) și mare duce (1815—1828). A sprijinit dezvoltarea artei și literaturii, acordînd protecție lui Goethe, Schiller, Wieland, Herder ș.a.

CAROLĂ s.f. (ARHIT.). Deambulatoriu. **CAROL III CEL GRÓS**, împărat al Occidentului (881—887), rege al Germaniei (876—887) și al Franței (884—887). A unificat pentru scurtă vreme, sub autoritatea sa, fostul terit. al imp. lui Carol cel Mare; detronat de marii feudali.

CAROL CEL MARE (CHARLEMAGNE) (șarlmaņ), rege al francilor (768—814) și împărat al Occidentului (800—814). Cel mai de seamă reprezentant al dinastiei Carolingilor. A purtat războaie cu saxonii, bavarezii, longobarzii, arabii, avarii, slavii ș.a., lărgind considerabil hotarele statului său, pentru apărarea căruia a înființat mărci de graniță (Altmark, Ostmark, marca spaniolă ș.a.); a reformat administrația, justiția, armata și a sprijinit cultura și biserica. Domnia lui C. a marcat o etapă importantă în cristalizarea relațiilor feudale în Europa apuseană.

CAROL CEL PLESUV, rege al francilor (840—877) și împărat al Occidentului (875—877). Prin Tratatul de la Verdun (843) i-a revenit stăpînirea celei mai mari părți a terit. de azi al Franței. A recunoscut prin „Capitularul de la Quiercy” ereditatea feudala.

CAROL XVI GUSTAV (n. 1946), rege al Suediei (din 1973).

CAROL MARTEL, majordom al statului franc (715—741). A consolidat autoritatea centrală, exercitînd conducerea efectivă a regatului; a secularizat o parte din proprietățile bisericești, împărțindu-le vasallilor sub formă de beneficii în schimbul prestații serviciului militar. A înfrînt pe arabi la Poitiers (732).

CAROL I ROBERT, rege al Ungariei (1308—1342). Fondatorul dinastiei de Anjou în Ungaria. Politică de întărire a autorității centrale. A purtat războaie fără succes împotriva Veneției, Serbiei și Țării Românești; înfrînt în 1330, la Posada, de Basarab I, domnul Țării Românești.

CAROL TEMERARUL (1433—1477), ultimul duce al Burgundiei (din 1467). A purtat războaie împotriva regelui Franței, Ludovic XI, suzeranul său, opunîndu-se, la început cu succes, politiciii acestuia de unificare și de centralizare a statului. Înfrînt de elvețieni în 1476, la Granson și Morat, și de armata ducelui de Lorena la Nancy (1477), luptă în care a fost ucis.

CAROLINA DE NORD (NORTH CAROLINA) [no:θ kærəlaɪnə], stat în E.S.U.A.: 136,4 mii km²; 6,6 mil. loc. (1989). Centru ad-tiv: Raleigh. Ind. aluminiului. Culturi de tutun (primul loc în S.U.A.), cereale și bumbac. Creșterea animalelor.

CAROLINA DE SUD (SOUTH CAROLINA) [sauθ kærəlaɪnə], stat în SE.S.U.A.: 80,6 mii km²; 3,5 mil. loc. (1989). Centru ad-tiv: Columbia. Expl. forestiere, ind. bumbacului; ind. atomică, textilă, chimică, a hîrtiei. Bumbac, soia, cereale și tutun. Creșterea animalelor.

CAROLINE, Insulele ~ v. Micronezia, Statele Federative ale Microneziei.

CAROLINGI (CAROLINGIENI), dinastie de regi și de împărați (care își trage numele de la Carol cel Mare), întemeiată în 751 de Pepin cel Scurt. A domnit în Franța (pînă în 987), în Germania (pînă în 911) și în Italia (pînă în 905).

CARON (CHARON) (în mitologia greacă), lăuntrașul care trece sufletele morților peste apa infernală a Aheronului, în schimbul unui obol.

CAROSABIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre drumuri) Pe care pot circula vehicule rutiere; (despre partea unui drum) care este rezervată circulației vehiculelor rutiere.

CAROSERIE (< fr.) s.f. Partea superioară a unui vehicul terestru, amenajată pentru transportul persoanelor, al bunurilor etc. sau pentru instalarea anumitor utilaje.

C. A. ROSETTI 1. Com. în jud. Buzău: 4 656 loc. (1991). **2.** Com. în jud. Tulcea, pe grindul Letea, în Delta Dunării; 1 356 loc. (1991); cherhana (Periprava).

CAROTAJ (< fr.) s.n. Operație de determinare a naturii și a constituției straturilor scoarței terestre străbătute prin foraj, bazată pe analiza probelor (carotelor) sau pe măsurarea mărimilor fizice, caracteristice, ale rocilor străbătute. □ C. seismic = procedeu de c. bazat pe determinarea vitezei undelor seismice provocate prin explozii. C. magnetic = procedeu de c. bazat pe determinarea intensității de magnetizare sau a susceptibilității magnetice. C. radioactiv = procedeu de c. bazat pe măsurători de radioactivitate naturală sau provocată.

CAROTĂ (< fr., lat.) s.f. I. (BOT.) Soi de morcovii timpurii, cu rădăcini scurte, globuloase. Este comestibil, foarte bogat în zahăruri. II. (TEHN.) 1. Probă de rocă, de formă cilindrică, extrasă din gaura de sondă pentru cercetarea caracteristicilor terenului. 2. Corp de probă cilindric extras dintr-o îmbrăcămintă rutieră de beton, în vederea verificării în laborator a proprietăților fizice și mecanice ale acesteia.

CAROTEN (< fr.; {sl. lat. carota „carotă”) s.n. Pigment roșu-portocaliu care se găsește în unele vegetale (morcovii) și în unele produse animale (grasimi, gălbenuș) sub formă de provitamină A.

CAROTENOIDE (< carotă) s.f. Pigmenți galbeni, portocalii sau roșii, răspîndiți atît în regnul vegetal, cît și în cel animal.

CAROTIDĂ (< fr.) s.f. Arteră importantă (pereche), ramură a aortei, care transportă singele de la inimă la gît și la cap.

CAROTIERĂ (< fr.) s.f. Utilaj de foraj, care taie și scoate la suprafață, din gaura de sondă, carote (II 1).

CAROU (< fr.) s.n. (De obicei la pl.) Pătrățel format din dungi de altă culoare decît fondul, imprimat pe (sau țesut în) stofă.

CARP (< fr.; {sl. gr. karpou „încheietura mîinii”) s.n. Grup de opt oase mici care formează scheletul încheieturii mîinii, articulat de-se cu oasele antebrațului și ale metacarpului.

CARP, O. v. Proca, Gheorghie.

Carol Quintul

Carol Temerarul

Carol cel Mare

Petre P. Carp

CARP, Petre P. (1837—1919, n. Iași), publicist și om politic român. Junimist; șeful Partidului Conservator (1907—1912). A fundamentat programul politic al Partidului Conservator, cunoscut sub numele de „Era nouă”. De mai multe ori ministru și prim-min. (1900—1901, 1910—1912). Adept al participării României la primul război mondial alături de Puterile Centrale. Activitate de cronicar literar și dramatic; traduceri.

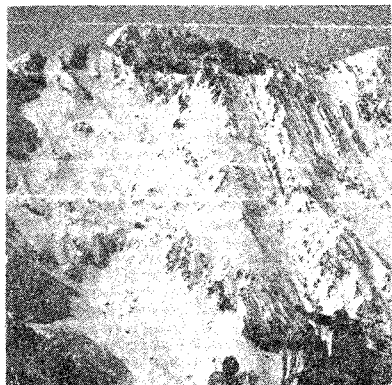
CARPACCIO, Vittore (c. 1460—1526), pictor renascentist italian. Tablouri cu tematică religioasă sau mitologică, în care introduce adesea arhitectura și costumele venețiene ale epocii (ciclul „Viața Sf. Ursula”, „Vulcan făurind aripi lui Amor”, în Muzeul Național de Artă al României).

CARPATIC, -Ă (< fr.) adj. Din Munții Carpați, al Carpaților, privitor la Carpați, carpatin.

CARPATIN, -Ă (< fr.) adj. Carpatic.

CARPAȚI, sistem montan european, reprezentând continuarea estică a M-ților Alpi. La Bratislava, în E Bazinului Vienei, Dunărea îi desparte de ultimele prelungiri ale Alpilor (M-ții Leitha), iar la cealaltă extremitate, după ce au descris un arc uriaș, lung de peste 1 300 km, culoarul Timok-Nișava îi separă din nou, de astă dată de Balcani. Formarea sistemului a început prin mișcările tectonice din faza de orogeneză austriacă (Mezocretacic) care au dus la cutarea zonei interne a C. și au antrenat în unele sectoare porțiuni din fundamentul cristalin, acoperite de cuverturi sedimentare mezozoice, suprapunându-se reg. înconjurătoare (autohtone) sub forma pinzelor de șarjaj (ex. în M-ții Tatra, M-ții Paríng și Masivul Retezat-Godeanu). Cristalinul și sedimentarul mezozoic al Pinzei Getice și al Autohtonului au fost apoi strâns cutate și fragmentate. În Paleocen (faza Iaramică) are loc o ridicare generală a zonei centrale a C. și retragerea definitivă a apelor marine din această zonă. La sfârșitul Paleogenului, în mișcarea de ridicare și de cutare este antrenată și zona exterioară (a flîșului), care se alătură zonei muntoase mai vechi. În Neogen s-au produs puternice erupții vulcanice, care au dus la formarea celui mai lung lanț vulcanic din Europa, situat pe rama interioară a arcului carpatic. La exteriorul sistemului montan s-a format cea mai nouă unitate de orogen a C., *Subcarpații*, o dată cu care s-a produs și o înățire în bloc a întregului masiv. Caracteri-

stica pentru C. este prezența platformelor de eroziune rezultate în urma acțiunii agenților modelatori externi și a ridicărilor succesive, pe verticală. Deși nu există ghețari acutali, urmele glaciațiunii cuaternare sînt evidente în relieful culmilor mai înalte (Tatra, Cernogora, Rodna, Făgăraș, Retezat ș.a.) prin circuri, custuri, văi glaciare etc. În afara glaciațiunii de tip alpin, C. au suferit și influența ghețarului scandinav, care a pătruns pe văi, lărgindu-le și lăsînd acumulări de morene. Cu excepția zonei flîșului, slab fragmentată și cu alt. reduse, C. sînt străbăcuți transversal de numeroase riuri. Din punct de vedere fizico-geografic, se împart în trei grupe pr.: C. *Nord-Vestici*, C. *Centrali* și C. *Sud-Estici*. 1. **Carpații Nord-Vestici** se întind între Dunăre (Bratislava) și Biala (af. al Dunajecului) din SV Poloniei. Structura și morfologia sînt complicate, existînd atît masive cristaline, cit și eruptive, puternic afectate de eroziune. Se întîlnesc numeroase culmi paralele alcătuite din flîș, separate prin depresiuni alungite de natură tectonică sau sculpturală. Alt. medii: 1 000—1 400 m, depășind foarte rar 2 000 m. Totuși în această grupă se află Tatra, cel mai înalt masiv cristalin din întregul sistem montan carpatic (2 663 m în vf. Gerlachovka), cu forme glaciare bine dezvoltate și păstrate. La S de Tatra, între riurile Váh și Hron, se găsește masivul cristalin Tatra Joasă, care culminează în vf. Dumbier (2 043 m), coborînd la periferie sub 1 000 m. Un culoar tectonic miocen, orientat E—V, și drenat de riul Hron, desparte munții din N de M-ții Metaliferi ai Slovaciei, munți joși (alt. max.: 1 477 m), generați de vulcanismul neogen. Prin eroziunea conului vulcanic s-au format o serie de neckuri și bazine. Ocolind Tatra Înaltă pe la

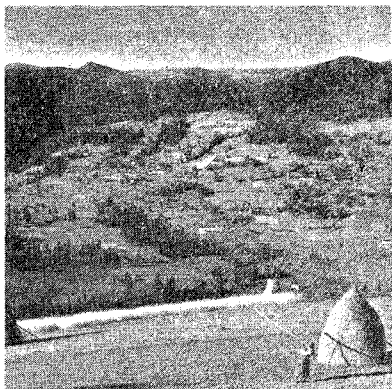

M-ții Făgăraș

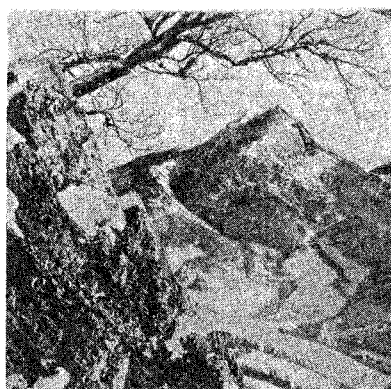
Carpați

M-ții Ceahlău

M-ții Apuseni

M-ții Tatra Joasă

N se desfoară **C. flisului**. Ei încep la Dunăre (Bratislava) prin **C. Mici** (alt. max.: 768 m), în a căror axă apare fundamentul cristalin, și se continuă cu **C. Albi**, mai înalți (c. 1000 m) și mai largi, cuprinzând numeroși martori din calcare jurasice, și cu **Beskizli Slovaciei**, munți mijlocii (1 725 m alt. max. în vf. Babia Gora), avind mare lărgime și o structură asemănătoare Obcinelor Bucovinei. **2. Carpații Centrali** constituie o unitate bine individualizată care separă **C. Nord-Vestici** de cei **Sud-Estici**. Ei se desfoară între Biala și culoarul Rika-Svița. În relieful lor, cu alt. ce depășesc rar 700—800 m, sint caracteristice culmile paralele constituite din flis în alternanță cu dîmpulunguri, fragmentate de văi transversale slab adîncite. Au aspect colinar, de muncel, cu interfluvii largi, pante domoale și trecători joase, de obîrșii. Către N. **C. Centrali** trec, prin intermediul unor pînteni din gresie, în dealurile precarpatice, pe care le domină cu 200—300 m. Către Depr. Panonică din sud, trecerea se face prin două șiruri de mături (700—1 000 m) reprezentînd nekurile și masivele vulcanice ale M-șilor Vihorlat, care încadrează o depr., subcarpată. **3. Carpații Sud-Estici**, se desfoară între culmilele Rika-Svița la N și Timok-Nišava la S, avînd cea mai mare extindere pe terit. României și unde se deosebesc trei sectoare: **C. Orientali**, **C. Meridionali** și **C. Occidentali**. **Carpații Orientali** se întind ca unitate morfologică de la hotarul de N. al României pînă la valea Prahovei, iar ca structură geologică pînă în valea Dimbovitiei. Sint alcătuiți din trei zone geologice, dispuse paralel: zona flisului (în E), cristalino-mezozoică (în centru) și vulcanică (în V). Alt. max.: 2 303 m (vf. Pietrosu Rodnei). Se caracterizează prin dispunerea paralelă a culmilor, numeroase pasuri (Prislop, Bicaz, Ghimeș-Palanca, Bratocea, Buzău, Predeal etc.), sint bine împăduriri și au depr. interioare; alcătuiesc principala zonă forestieră a țării. Zăcămintele de petrol, sare, min. de mangan, fier, cupru, sulf etc. Resurse hidroenergetice. Zone turistice (masivele Rodnei, Rarău, Ceahlău, Cheile Bicazului — Lacu Roșu, Lacul Sf. Ana etc.). Partea de S a Carpaților Orientali, cuprinsă între valea Oituzului, valea Prahovei și Depr. Brașov, se individualizează ca o unitate aparte (**Carpații Curburii**). **Carpații Meridionali** se întind, ca unitate morfologică, de la valea Prahovei pînă la culmilele Timiș-Cerna și Bistra-Strei, iar ca unitate geologică de la Dimbovitia pînă la Dunăre. În alcătuirea lor intră ca unități tectonice Autohtonul și Pinza Getică. Predominația sîturile cristaline care au determinat masivitatea lor cu o convertură de calcare cretacee (uneori organogene) ce dau forme de relief spectaculoase. Se caracterizează prin existența unor noduri orohidrografice, a unui număr redus de depr. intramontane și de pasuri de culme (Bran, Vilcan) și trecători de vale (Lainici, Turnu Roșu). Prezintă frecvente urme glaciare în zona creștelor înalte. Alt. max.: 2 544 m (vf. Moldoveanu). Importanță zăcămintele de cărbuni, min. de fier, mică, grafit. Turism în masivele Bucegi, Făgăraș, Retezat etc. **Carpații Occidentali** se întind între Dunăre la S și Someș la N, constituind o sinteză geologică a celorlalte sectoare carpatice. Valea Mureșului îi împarte în două grupe pr.: **M-șii Apuseni** în N, mai înalți și, **M-șii Banatului** și **Poiana Ruscă** în S. Au un relief de culmi domoale, cu un ansamblu de nivele de eroziune etajate, puternic fragmentate de depresiuni-golf, care pătrund adînc în masa muntoasă. Nuclee de șisturi cristaline și granite alternează cu depozite sedimentare străbătute de roci eruptive. Prezența calcarelor a favorizat apariția fenomenelor carstice. Nodurile orografice au aspect de munți-bloc, fără urme glaciare, separate prin depr. tectonice de tip golf. Alt. max.: 1 849 m (vf. Curcubăta Mare). Zăcămintele de bauxită, min. de aur și argint. Obiective turistice: Cheile Turzii, Carașului, Nerei, peșterile Scărișoara, Meziad, Focul Viu, Cetățiea Ponorului.

CARPAȚI, societate patriotică (1892—1918),

cu sediul la București, înființată de un grup de transilvăneni, cu filiale în principalele orașe ale Regatului. A desfoarat o activitate intensă de combatere a politicii de deznationalizare a românilor din Imp. Austro-Ungar. Inițial, s-a numit *Iridenta română*.

CARPEAUX [carpo], **Jean-Baptiste** (1827—1875), sculptor francez. Compoziții pline de grație și ritm („Dansul”, pentru opera din Paris); numeroase busturi („Imbufnatul”, „Amor rănit”, replici în Muzeul Național de Artă al României).

CARPELĂ (< fr. *li*; *is*; gr. *karpos* „fruct”) s.f. Frunzișoară modificată, așezată în centrul florii, care poartă ovulele, la gimnosperme, marginile sint libere, la angiosperme ele sint sudate, formînd o cavitate închisă. Adeseori, la angiosperme, mai multe c. reunite formează ovarul sau pistilul florii.

CARPEN (lat. *carpinus*) s.m. Arbore din familia betulaceelor, înalți pînă la 28 m, cu frunze ovale dințate și cu flori grupate în amănți (*Carpinus betulus*). Lemnul c. este dens, rezistent și are o mare putere calorică. Crește în Europa și Asia Centrală.

CARPEN, com. în jud. Dolj; 3 178 loc. (1991).

CARPENTARIA [ca:panțereia], golf larg la M. Arafura în N Australiei, cu ape puțin adînci și numeroase ins., situat între Pen. Cape York (la E) și Arnhem (la V); 328 mii km²; lungime: 600 km. Ad. max.: 71 m. Salinitate medie: 34,8‰. Maree max.: 3,2 m.

CARPENTIER Y VALMONT, Alejo (1904—1980), scriitor și muzicolog cubanez. Romane de tehnică suprarrealistă, inspirate din realitățile și istoria lumii Anticilor („Impărașia acestei lumi”, „Pașii pierduți”, romanul „Recursul la metodă”). Versuri.

CARPETA (< fr.) s.f. Covor de mici dimensiuni.

CARPI (< lat. *li*) s.m. pl. Populație geto-dacică care în sec. 2—3 d.Hr. a locuit terit. românesc la E de M-șii Carpați. Organizați într-o puternică uniune tribală, c. neînglobați în provincia romană Dacia au avut un rol important în revitalizarea elementului daco-roman în condițiile confruntării acestuia cu populațiile migratoare, în perioada care a urmat retragerii stăpînirii romane la S Dunării.

CARPICULTURĂ (< fr.) s.f. (ZOOT.) Cîpniculultură.

CARPINI, Giovanni del Piano (Piano) del (c. 1182—1252), călugăr italian. A călătorit, din inițiativa papii Innocențiu IV, din Lyon pînă la Karakorum, unde a asistat la înscunarea hanului Guluk, fiu lui Ogodaï (1246). Op. pr.: „Călătorie în țările rasariene”.

CARRÀ, Carlo (1881—1966), pictor italian. Unul dintre inițiatorii futurismului. A evoluat ulterior către „pictura metafizică” („ldol hermafrodit”). Scrieri despre artă.

CARRACCI, familie de pictori și gravori italieni din Bologna; **Lodovico C.** (1555—1619),

Agostino C. (1557—1602), **Annibale C.** (1560—1609), **Antonio C.** (c. 1583—1618), întemeietorii unei academii de pictură la Bologna, ale cărei principii eclectice, inspirate din arta marilor maeștri ai Renașterii, au înrîurit pictura italiană a sec. 17.

CARRARA, oraș în Italia centrală (Toscana), în apropiere de M. Mediterană; 69,1 mii loc. (1987). Expl. și prelucr. marmurii. Dom (sec. 12—14), palat ducal (sec. 16).

CARREL, Alexis (1873—1944), chirurg și fiziolog francez. Cercetări asupra grefelor de țesuturi și a cultivării lor *in vitro*; a efectuat prima sutură vasculară. Studii de sinteză („Omul, ființa necunoscută”). Premiul Nobel (1912).

CARRERA, ANDRADE, Jorge (1903—1978), scriitor ecuadorian. A conferit o dimensiune universală temelilor inspirate de pămîntul natal și de situația indienilor, în poeme („Registru lumii”) și în eseurile („Calea Soarelui sau împărăția fabuloasă de la Quito”).

CARRERAS, José (n. 1946), tenor spaniol. Se remarcă prin dicția clară și sensul rafinat al liniei melodice în roluri din „Don Carlos”, „Nabucco”, „Manon Lescaut”, „Corsarul”, pe toate marile scene ale lumii (Carnegie Hall, Scala, Covent Garden ș.a.).

CARRILLO SOLARES [cariljo], **Santiago** (n. 1915), om politic comunist spaniol. A luat parte la Războiul civil din Spania (1936—1939). Secretar general al Partidului Comunist din Spania (1960—1982).

CARROLL [kərsəl], **Lewis** (pseud. lui Charles Lutwidge Dogson) (1832—1898), scriitor și matematician englez. Literatură pentru copii („Alice în țara minunilor”).

CARSIUM, castru roman, construit probabil în 103 î.Hr. pe locul unei vechi așezări geto-dacice, pentru paza vadului de la Gura Ialomiței. Azi *Hîrșova*, jud. Constanța.

CARSON CITY [kərsən si:ti], oraș în V.S.U.A., centru ad-țiv al statului Nevada; 32 mii loc. (1980). Expl. de min. argintifere. Ind. electro-tehnică. Turism.

CARST (< germ. *li*; *is*) *Kars*) s.n. (GEO-MORF.) Regiune din scoarța Pămîntului, formată în roci solubile: calcare și dolomite (c. principai) și în sare gema, săruri de potasiu, anhidrit și gips (c. secundar), ca urmare a dizolvării provocate de circulația intensă a apelor subterane sau de suprafață. Relieful c. este reprezentat prin forme morfologice interioare (peșteri, avene) sau exterioare (lapiezuri, doline, chei, puțuri, plonje).

CARSTIC, -Ă (< fr. *li*) adj. Care aparține carstului, privitor la carst, specific carstului. □ Regiune c. = regiune cu carst foarte dezvoltat.

CART (< fr.) s.n. Serviciu de patru ore, executat în mod permanent, pe schimburi, la bordul unei nave, de membrii echipajului.

CARTAGENA [cartaheņa] 1. Oraș în SE Spaniei (Murcia), port comercial și militar la M. Mediterană; 169 mii loc. (1987, cu suburbii). Expl. de min. argintifere, de plumb și zinc. Siderurgie, constr. navale, prelucr. petrolului. Nod de comunicații. Catedrala (sec. 13, restaurată). Fundat de cartaginezii la 227 î.Hr., apoi colonie romană. 2. Oraș în NV Columbiei, port la M. Carabilor; 531,4 mii loc. (1985, cu suburbii). Aeroport internațional. Export de petrol și cafea. Ind. chimică, textilă și piel.; prelucr. metalelor; șantiere navale. Universitate (1824). Fundat în 1533. Unul dintre pr. orașe ale Americii spaniole.

CARTAGINA, oraș-stat sclavagist întemeiat, potrivit tradiției, în 814 î.Hr. în N Africii, pe coasta G. Tunis, de coloniști fenicieni din Tir. În sec. 7—3 î.Hr. a devenit mare putere în bazinul occidental al M. Mediterană. A purtat cu Roma trei mari războaie (războaiele punice). Înfrîntă de romani și dărîmată (146 î.Hr.), refăcută în sec. 1 î.Hr.. C. a fost reședința prov. romane Africa, iar din 439 capitala regatului vandal. Cucerită de bizantini (533), a fost din nou distrusă de arabi (698).

Alexis Carrel

Cartagina. Ruinele cetății

CARTAN [cartõ] 1. Elie Joseph. C. (1869—1951), matematician francez. Prof. univ. la Sorbona. A publicat lucrări în domeniul geometriei diferențiale, al teoriei grupurilor și de fizică matematică. M. de onoare al Acad. Române (1931). 2. Henri C. (n. 1904), matematician francez. Fiul lui C. (1). Prof. univ. la Paris. Unul dintre conducătorii Școlii Normale Superioare și fondator al grupului Bourbaki. Lucrări de teoria funcțiilor complexe cu mai multe variabile și de algebră omologică.

CARTARE (< cartă) s.f. 1. Totalitatea operațiilor de urmărire și delimitare în teren și de transpunere, prin semne și culori convenționale, pe hărți topografice sau fotogramme a răspândirii și a caracterelor diferitelor elemente din natură (roci și formațiuni geologice, forme de relief, ape subterane, soluri, plante, animale etc.). 2. Operație de repartizare, grupare (la poșta) a scrisorilor după adresele destinatarilor. □ *Cartarea vagoanelor* = distribuirea vagoanelor în depou sau într-un atelier de cale ferată, gruparea lor pe liniile de descărcare și trecerea lor într-o schemă pentru a fi identificate rapid.

CARTĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Act prin care se recunoaște, în ev. med., anumite privilegii și libertăți unor clase sau pături sociale (ex., în Anglia, *Magna Charta Libertatum*, 1215). 2. Manifest cuprinzând revendicări ale unei organizații politice, sociale, profesionale etc. 3. Act care stă la baza organizării și funcționării unei organizații internaționale. (ex. *Carta Organizației Națiunilor Unite*). 4. Document prin care două sau mai multe state se obligă să respecte și să aplice anumite principii în relațiile dintre ele și cu alte state. 5. P. ext. Document de o însemnătate deosebită pentru viața socială și politică a unei țări (ex., „Carta 77” în Cehoslovacia).

CĂRTE (lat. *charta*; II fr.) s.f. I. 1. Reunire în volum a unui număr mai mare de 48 de file tipărite. Formatul c. poate fi *in-folio*, *in-quarto*, *in-octavo* etc. 2. P. ext. Scriere (cu conținut literar, științific, didactic etc.) a unui autor, apărută în formă de carte (I 1). □ *Cărți populare* = scrieri epice religioase, apocrif, astrologice, de prevenire, hagiografice, didactice, moralizatoare, fantastice etc., cu o mare difuzare în Evul Mediu, în toată Europa. Provenind din Orient antic sau din Occidental medieval, ocupă o poziție intermediară între folclor și literatura cultă, fiind creații individuale, dar răspândite

neîngrădit și adaptate continuu speciilor și locului și timpului. ■ Parte mai mare decât un capitol dintr-o scriere de proporții mari. 3. Învațătură, știință, cultură. 4. Registru. □ *Cartea mare* = registru de contabilitate care cuprinde conturile sintetice, în care se înscriu sistematic operațiile economice și financiare grupate după natura lor; maestrul. □ *C. funciara* (sau *funduara*) = registru de publicitate imobiliara, ținut în unele județe ale României, în care se înscriu drepturile și se notează actele privitoare la bunurile nemiscătoare aflate pe terit. lor. □ *C. de imobil* = registru ținut în fiecare imobil urban în care sînt trecuți, pe apartamente, toți locatarii acestuia. 5. Document. □ *C. de muncă*, v. *carnet de muncă*. (FIN.) □ *C. de credit* = document care servește la efectuarea plăților fără numerar și care conferă clientului unei bănci dreptul de a obține, fără plată imediată, ci doar în schimb semnării unei facturi, bunuri și servicii, de la orice instituție financiară specializată care recunoaște instituția emitentă; contravaloarea facturilor semnate de client se preia din contul acestuia, deschis la instituția respectivă, transferindu-se periodic, prin cec sau alte instrumente de plată creditorilor beneficiarului. □ *C. de bancă* = document care permite clientului unei bănci să ridice bani de la orice filială sau ghișeu al băncii emitente sau de la orice bancă ce face parte dintr-un anumit sistem bancar. □ *C. roșie* = document elaborat la recomandarea O.N.U., în care sînt înscrise speciile de plante și animale rare, endemice sau amenințate cu dispariția. II. 1. Bucată de carton pe care sînt imprimate unele date și cu diferite întrebări: corespondență (c. poștală), identificare (c. de vizită) etc. 2. Fiecare dintre cele 52 sau 32 de cartonașe dreptunghiulare, diferențiate după culorile, simbolurile și desenele imprimate pe ele, folosite la anumite jocuri de noroc. □ Expr. A da cărțile pe față = a-și arăta gândurile sau planurile, a spune adevărul. III. (Inv. și pop.) 1. Scrișoare, epistolă. 2. Ordin scris, emis de o autoritate. 3. Act scris, document, dovadă; diplomă. ■ (Inv.) C. de judecată = hotărîre, sentință judecătorească.

CARTEL (< fr.) s.n. 1. Uniune monopolistă în cadrul căreia întreprinderile participante stabilesc prețurile, condițiile de vânzare a mărfurilor lor și de aprovizionare, termenele de plată, cantitatea de mărfuri ce urmează să o producă fiecare (cota de producție) și își împart

piețele de desfacere. □ *C. internațional* reunește întreprinderi din aceeași ramură de producție, dar din țări diferite, în scopul creșterii puterii economice și a influenței pe piața mondială a firmelor care aparțin cartelului. 2. Coaliție între două sau mai multe partide politice în vederea campaniilor electorale.

CARTELA (< it.) s.f. 1. Carnețel, bucată de carton sau de hirtie care conține bonuri detașabile, imprimate și numerotate, pe baza cărora se poate servi masa la o cantină sau se pot obține produse raționalizate. 2. Bandă de carton perforată care indică un anumit desen după care se țese o stofă. 3. *C. perforată* = dreptunghi de carton, destinat înregistrării informației printr-o serie de perforații într-un cod prestabilit; se utilizează la calculatoare, mașini-unelte cu comandă program. □ *C. magnetică* = dreptunghi din material plastic, acoperit cu substanță magnetică, pe care poate fi înregistrată informația prin magnetizarea unor zone de suprafață într-un cod prestabilit.

CARTER (< fr., jil) s.n. Înveliș metalic care susține și protejează anumite elemente în mișcare ale unei mașini putînd servi și ca recipient pentru lubrifiantul necesar.

CARTER [cartõ], Sir Charles Frederik (n. 1919), economist britanic. Prof. univ. la Cambridge. Contribuții la studiul investițiilor și al influenței progresului tehnic în economie („Industria și progresul tehnic”, „Investiția în inovații”).

CARTER [cartõ] Howard (1873—1939), egiptolog englez. Împreună cu W. Fl. Petrie și lord G. Carnarvon a făcut săpături în Egipt la Valea Regilor și Teba. A descoperit (1922) mormîntul faraonului Tutankhamon.

CARTER [cartõ], Jimmy (James Earl, Jr.) (n. 1924), om politic american. Membru al Partidului Democrat. Președinte al S.U.A. (1977—1981).

CARTE ROMĂNEASCĂ DE ÎNVĂȚĂTURĂ v. *Pravila lui Vasile Lupu*.

CARTESIUS V. *Descartes*.

CARTEZIĂN, -Ă (< fr.) adj. s.m. și f. I. Adj. Care aparține cartezianismului, privitor la cartezianism. □ (MAT.) *Coordonate carteziene* = coordonate raportate la un sistem de referință format din două sau trei axe rectangulare. *Produs c (a două mulțimi A, B; notat A x B)* = mulțimea perechilor ordonate de forma (x, y), unde x ∈ A și y ∈ B. 2. S.m. și f. Adept al cartezianismului.

CARTEZIANISM (< fr.) s.n. 1. Filozofia lui Descartes. 2. Filozofia discipolilor lui Descartes („școala carteziană”) și a celor care s-au numit ei înșiși cartezieni: Malebranche, Spinoza, Leibniz. 3. Tradiție filozofică și științifică, de la Descartes pînă în zilele noastre (G. Bachelard, Ed. Husserl, N. Chomski), prezentînd caracteristicile gândirii lui Descartes: metodă, ordine, rigoare, recurența perspectivei idealiste.

CARTIANU, Gheorghe (1907—1982, n. Borca, jud. Neamț), inginer român. M. coresp. al Acad. (1963), prof. univ. la București. Lucrări în domeniul sintezei rețelelor electrice, al modulației de frecvență. A participat la realizarea primelor studii de radiodifuziune din București.

CARTIER (< fr.) s.n. 1. Parte a unui oraș deosebită de celelalte prin caracteristicile proprii (geografice, istorice, arhitectonice etc.) și care formează o unitate organică distinctă. □ Locuitorii acestei părți a orașului. 2. Parte din comandamentul unei mari unități, compusă din personalul de deservire și din mijloacele de transmisiuni. □ *Marele cartier general* = (în timp de război) organul suprem de conducere a armatei, în frunte cu comandantul său suprem. 3. Fiecare dintre părțile laterale ale navei de la mijlocul ei spre pupă (ex. c. *tribord*, c. *babord*).

CARTIER [cartje], Jacques (1491—1557), navigator francez. A întreprins patru călătorii către Canada (din 1534), explorînd ins. Newfoundland, fărîmurile Labrador, str. Belle-Isle și Cabot, G. și fl. Sf. Laurențiu, ins. Anticosti și Prince Edward.

CARTILAGINOS, -OASĂ (< fr., lat.) adj. Format din cartilaje; cu cartilaje. **Jesut** c. = jesut conjunctiv elastic și rezistent alcătuit din substanță fundamentală (condrină), fibre (reticulare, colagene sau elastice) și celule (condrocite). Intră în compunerea unor formațiuni anatomice.

CARTILAJ (CARTILAGIU) (< fr.) s.n. Formațiune anatomică din care este format scheletul peștilor cartilagiноși și al embrionului vertebratelor și omului; la adulți mai persistă în pereții bronhiilor și traheii, în pavilionul urechii etc. Se întâlnește și la unele animale nevertebrate (cefalopode, moluște); (pop.) zgirci. V. diafiza.

CARTING (< engl., fr.) s.n. Cursă sportivă cu automobile mici, joase, fără caroserie, având motoare ce nu depășesc 100 cm³.

CARTIRU! (< rus.) vb. IV tranz. A încartirui.

CARTISM (< engl.) s.n. Mișcare politică a proletariatului englez, desfășurată în deceniile 4—5 ale sec. 19, cu scopul de a obține satisfacerea unor revendicări economice și politice.

CARTNIC (< cart) s.m. Ofițer care face de cart pe o navă.

CARTODIAGRAMĂ (< fr.) s.f. Cartogramă în care fenomenele și mărimea diferiților indicatori statistici, raportați la unități teritorial-administrative, sînt reprezentate prin intermediul diagramelor.

CARTOF (< germ.) s.m. 1. Plantă din familia solanaceelor, cu flori albe sau violete și cu tulpini subterane îngroșate (tuberculi) de formă rotundă, ovală sau alungită, conținând 14—27% amidon și vitaminele A, B și C (*Solanum tuberosum*). Originar din America de Sud, c. a fost introdus în cultură în România la sfîrșitul

sec. 18. ■ Tuberculul acestei plante, folosit în alimentație, în ind. alim. și ca furaj. □ **Zahăr de cartofi** = glucoză obținută din amidonul din cartofi. 2. **Cartof dulce** = batat.

CARTOFOR, -Ă (< ngr.) s.m. și f. Persoană care are patima jocului de cărți.

CARTOGRAF, -Ă (< fr. [il]; [s] fr. carte „hartă” + gr. grapho „a scrie”) s.m. și f. Specialist în cartografie.

CARTOGRAFIA (< cartografie) vb. I tranz. A executa hărți și planuri topografice.

CARTOGRAFIE (< fr. [il]) s.f. Știință care studiază metodele și tehnica de întocmire și folosire a hărților și a planurilor topografice.

CARTOGRAFIERE (< cartografia) s.f. Acțiune de întocmire a hărților pe baza surselor cartografice prin reprezentarea pe o bază topografică a anumitor elemente și fenomene.

CARTOGRAMĂ (< fr. [il]; [s] fr. carte „hartă” + gr. gramma „scriere”) s.f. Reprezentare grafică pe o hartă a unor măriri referitoare la răspîndirea, la gradul de intensitate etc. al unor fenomene statistice, prin hașuri, tinte de culori etc. dispuse pe locul înregistrării fenomenelor.

CARTOJAN, Nicolae (1883—1944, n. Călușeni, jud. Giurgiu), istoric literar român. Acad. (1941), prof. univ. la București. Studii și cercetări fundamentale asupra literaturii române vechi („Cărtile populare în literatura românească”, „Istoria literaturii române vechi”). A fondat și condus publicația *Cercetări Literare*.

CARTOMETRIE (< fr.) s.f. Ramură a cartografiei care studiază procedeele de măsurare pe hărți și planuri a distanțelor și suprafețelor.

CARTON (< fr. [il]) s.n. 1. Produs industrial de papetărie, obținut prin aceleași procedee și avînd aceleași proprietăți generale ca și hîrtia, de care se deosebește prin structura lui mai compactă, grosimea mai mare și flexibilitatea mai mică. □ C. asfaltat = c. celulozic sau c. celulozic cu fibre textile, impregnat cu bitum filerizat. 2. Desen pe hîrtie sau c. (1) servind ca model la executarea unei tapiserii, a unei fresce, a unui vitraliu etc. 3. Tub mic de hîrtie groasă la capătul unor țigări, prin care se trage fumul. 4. Tăviță de c. (1) pentru prăjituri, bomboane etc.

CARTONA (< fr.) vb. I tranz. A lega o carte, un caiet etc. cu coperte de carton (1) sau a asigura o hartă, o planșă etc. cu un suport protector de carton (1), sau, p. ext., de piele, de pînză, de vinilin etc.

CARTONAJ (< fr.) s.n. 1. Acțiunea de a cartona; cartonare. 2. Atelier în care se confecționează obiecte de carton.

CARTOREPRODUCERE s.f. Ramură a cartografiei care studiază metodele și mijloacele de multiplicare a planurilor și hărților.

CARTOTECA (< germ.; [s] germ. karte „hartă” + gr. theke „cutie”) s.f. Totalitatea fișelor de evidență (privitoare la personalul, materialele etc. dintr-o întreprindere), orînduite după anumite criterii. ■ Cutie, dulap în care se păstrează asemenea fișe.

CARTUȘ (< fr.) s.n. 1. Tub metalic sau de carton prevăzut cu o capsă de amorsare și care este încărcat de obicei cu un exploziv și cu unul sau mai multe proiectile. După întrebuintare, pot fi: c. de instrucție (fără exploziv și cu eventual cu proiectil de lemn), c. de manevră (cu exploziv și proiectil de lemn), c. de război (folosit în luptă) etc. 2. C. filtrant = parte a mașinii de gaze care conține filtrele ce împiedică pătrunderea gazelor nocive și purifică aerul. 3. Piesă cilindrică de exploziv, prevăzută la un capăt cu un locaș pentru introducerea capsei. 4. Armătură metalică cilindrică a miezurilor de turnătorie pentru piese tubulare mari. 5. Text încadrat în chenar de pe o pagină imprimată; ornament care încadrează un titlu sau un text imprimat. 6. (ARHIT.) Motiv ornamental cu aspect de chenar care are în mijloc un spațiu liber, rezervat unei inscripții, unei date sau embleme oarecare, și care se așază pe trapeziscul unei clădiri, deasupra unei uși etc.

CARTUSIERĂ (< fr.) s.f. 1. Geantă sau cutie de piele sau de pînză, prinsă de obicei de centură și în care se țin cartușele (1). 2. Briu de piele sau de pînză, cu lăcașuri, în care se introduc cartușele (1).

CARTWRIGHT [cɑ:traɪt], Edmund (1743—1823), inventator englez. Constructorul unui război de țesut mecanizat (1785) și al unei mașini de cardat (1789).

CARUARU, oraș în NE Braziliei (Pernambuco); 190,8 mil. loc. (1985). Nod de comunicații. Centru comercial. Ind. chimică, încălț., textile și alim.

CARUL MARE, numele popular al unei grupări de stele din constelația Ursa Mare, alcătuită din șapte stele, dintre care patru reprezintă cutia carului, iar celelalte trei oștei; pe prelungirea laturii din spatele carului, la o depărtare de cinci ori cît această latură, se găsește Steaua Polară. V. Mizar, Alcor.

CARUL MIC, numele popular al unei grupări de stele din constelația Ursa Mică, alcătuită din șapte stele, dintre care patru reprezintă cutia carului, iar celelalte trei oștei; la capătul oștii se află Steaua Polară.

CARUNCUL, -Ă (< fr., engl.; [s] lat. caruncula „bucată de carne”) s.f. și n. 1. S.f. Excreșcență carnoasă, mai ales la semințe, neprotejată de învelișuri. 2. S.n. Formațiune anatomică de formă unei mici excreșcențe sau eminențe carnoase (ex. c. lacrimal). 3. S.f. (ZOO.) Proeminență carnoasă (sau carnoasă), uneori colorată (roșie, neagră), care arămăntează capul, gîtul sau baza ciocului unor păsări (cazar, curcan, cocoș, lebădă, porumbel ș.a.).

CARUSEL (< fr.) s.n. Călușel.

CARUSO, Enrico (1873—1921), tenor italian. Timbru și intensitate excepțională a vocii. A cîntat la Londra, la Scala din Milano, la Metropolitan Opera din New York ș.a. Creații remarcabile în „Carmen”, „Rigoletto”, „Paiațe”.

CARVAKA (cuv. sanscrit) [cearvaka] subst. Sistem filozofic indian care respinge autoritatea „Vedelor”, negînd existența lui Dumnezeu și a sufletului și existența unei alte vieți după moarte; predică trăirea vieții cu toate bucuriile și plăcerile ei ca mijloc de a ușura durerea existenței.

CASA (< fr.) vb. I tranz. 1. (DR.) A anula o hotărîre judecătorească în urma admiterii recursului sau a recursului extraordinar. 2. (CONT.) A efectua totalitatea operațiilor privind scoaterea definitivă din folosință și din inventar a unui mijloc fix a cărui folosire, reparare sau modernizare nu mai sînt economice; a lichida. 3. A sparge.

CASA ALBĂ, reședința președinților S.U.A., situată în Washington. Construită în 1814—1817 după planurile arhitectului James Hoban.

CASABIL, -Ă (< fr.) adj. 1. Casant. 2. (Despre o hotărîre judecătorească) Care poate fi casat (1). 3. (Despre mijloace fixe) Care poate fi casat (2).

CASABLANCA (DAR EL-BEIDA), oraș în Maroc, port la Oc. Atlantic (23,2 mil. t. 1985); 2,89 mil. loc. (1990, cu suburbiile). Aeroport internațional. Mare centru comercial și ind., care asigură 85% din prod. țării (alim., siderurgie, conf., păsături, ciment, ind. chimică, hîrtie). Șantier naval. Export de fosforite, cereale și lînă. Pescuit. Intemeiat în sec. 16. Aici a avut loc o conferință anglo-americană (14—24 ian. 1943) care a hotărît măsuri militare comune pentru anul 1943 (operațiunile din Africa și deschiderea unui front în Italia).

CASALS, Pablo (1876—1973), violoncelist și dirijor spaniol. Împreună cu A. Cortot și J. Thibaud a alcătuit un celebru trio. Prestigiu mondial intemeiat pe o interpretare echilibrată, clasicizantă, dublată de forță expresivă.

CASANDRA (KASSANDRA) (în mitologia greacă), fiica lui Priam, regele Troiei, și a Hecubei. Preoteasă a lui Apollo, acesta a înzestrat-o cu darul profeției, osînd-o, în același timp, ca spusele sale să nu fie crezute. A prevestit în zadar prăbușirea Troiei. Luată

Enrico Caruso

Nicolae Cartoian

Casablanca

sclavă de Agamemnon, a fost omorâtă, împreună cu acesta, de *Clitemnestra*.

CASANDRU (KASSANDROS) (c. 355—297 î.Hr.), general macedonean. În timpul luptei pentru putere dintre diadohi, a supus Grecia (317 î.Hr.) și și-a întărit autoritatea asupra Macedoniei, proclamându-se rege al acesteia (306—297 î.Hr.). Din ordinul lui au fost ucși în 309 î.Hr. soția lui Alexandru cel Mare (Roxana) și fiul acestuia (Alexandru).

CASANOVA DE SEINGALT [sɛ̃gãlt] **Giovanni Giacomo** (1725—1798), aventurier venețian. Celebru prin peripeziile sale galante, evocate în memoriile („Povestea vieții mele”).

CASANT, -Ă (< fr.) adj. Care se crapă sau se sparge relativ ușor dacă este supus la efort, fără a se deforma în mod vizibil.

CASAP (< tc.) s.m. (Reg.) Măcelar. ■ Fig. Om crud.

CASARE (< casa) s.f. 1. Acțiunea de a casa. 2. (IND. ALIM.) Degradare a culorii și a stabilității vinurilor și sucurilor de fructe la contactul acestora cu aerul. Defectul este cunoscut și sub numele de *casă*.

CASA ȘCOALELOR, instituție pendinte de Ministerul Instrucțiunii, înființată în 1896 pentru construirea de școli primare și dotarea lor. În anul școlar 1909/1910 au luat ființă Biblioteca și Muzeul **C.Ș.**, primul muzeu pedagogic din România. *Edicula C.Ș.*, fondată în 1908, a scos „Biblioteca pentru popularizarea științei”, cu concursul lui G. Țițeica, I. Simionescu, Iuliu Moisiu, dr. C. Istrati ș.a., și „Biblioteca pentru popor”, condusă de M. Sadoveanu, cu colaborarea lui G. Coșbuc, G. Popa-Lisseanu, Gh. Dima ș.a. **C.Ș.** a funcționat până în 1948.

CASATĂ (< it.) s.f. Sortiment de cofetărie preparat dintr-o combinație de mai multe feluri de înghețată mai consistentă, dispusă în straturi și ambalată în pachete.

CASAȚIE (< fr.) s.f. (În unele state) Organ judecătoresc suprem, competent a casa (1) hotărârile pronunțate de organele judecătorești de grad inferior.

CASA¹ (lat. casa, 3 < fr.) s.f. 1. Clădire cu una sau cu mai multe încăperi care servește drept locuință. ■ (Reg.) Cameră, odaie. □ C. de veci = mormint; cavou. 2. Încăpere specială într-o clădire, avind o anumită destinație. □ Casa ascensorului = spațiul în care se deplasează cabina unui ascensor. Casa scării = spațiul dintr-o clădire în care se găsește scara. 3. Cutie

paralelipedică în care se păstrează, distribuite în casete sau căsuțe, literele, semnele etc. tipografice de același caracter. 4. Gospodărie. 5. Totalitatea celor care trăiesc împreună într-o casă¹ (1), formind o familie; familie. ■ Dinastie; neam. ■ Casnicie, menaj. 6. (Urmat de determinări) Nume dat unor instituții, așezăminte, întreprinderi, firme comerciale etc. □ C. de economii = instituție publică de credit care se ocupă cu atragerea disponibilităților bănești temporare ale populației, acordînd pentru acestea dobîndă. C. de credit = instituție care acordă credite, primește sume spre fructificare, efectuînd operații de schimb, depozitare și incasso. C. de consemnațiuni = instituție financiară destinată depozitării garanțiilor. C. de *cliring* = asociație de persoane, membre ale bursii, care garantează (prin propriile lichidități, fond de garanție și un sistem de depuneri instituit de membrii săi, brokerii și clienții) că orice tranzacție va fi onorată la timp. Atribuții: verifică exactitatea datelor din confruntări, înregistrează toate tranzacțiile zilei, încheie contracte de bursă. C. de ajutor reciproc = asociație benevolă a unor angajați sau pensionari, creată pentru acordarea de împrumuturi și de ajutoare membrilor ei din fondurile obținute îndeosebi din depuneri lunare de cotizații și din dobînz.

Pablo Casals

Casa frățești = organizații de ajutor mutual ale muncitorilor, create în a doua jumătate a sec. 19 și răspîndite mai ales în centrele miniere din Transilvania. C. de naștere = instituție medico-sanitară, în mediul rural sau urban, în care se acordă mamei, la naștere, asistență calificată. C. de vegetație = construcție specială, cu acoperiș și pereți de sticlă, folosită pentru experiențe de agrochimie, fiziologie vegetală etc., plantele fiind cultivate în vase de vegetație.

CASĂ² (< it., germ.) s.f. 1. Dulap sau ladă din fier în care se țin bani, hirtii de valoare etc. (c. de bani). 2. Masă, pupitrul, ghișeu unde se achită costul unor mărfuri sau al unor servicii (ex. c. din magazine, c. de bilete din gări etc.). 3. Sumă de bani care se află în casieria unei întreprinderi sau unei instituții. □ C. p. cipală = serviciu care administrează ansamblul mișcărilor de fonduri ale unei întreprinderi. Registru de c. = registru în care casierul consemnează încasările și plățile efectuate. Plus (sau minus) de c. = diferență în plus (sau în minus) între soldul faptic și soldul scriptic al casei² (3). *Plafon* (sau *sold*) de c. = limită legală maximă a sumei de bani care poate fi păstrată perpetuu într-o casierie pentru a se efectua plăți curente mărunte și urgente. *Plan* de c. = plan care cuprinde, pe posturi distincte, încasările și plățile ce urmează să se efectueze în numerar de către o întreprindere sau instituție. □ Expr. A face casa = a întocmi situația încasărilor și plăților unei zile.

CASCADEA (< fr.) s.f. 1. Cădere naturală de apă pe cursul unui riu, fluviu sau torent provocată de o ruptură de pantă în profilul longitudinal al văii. Frecvente în regiunile calde și umede peste fostele praguri glaciare, în unitățile înalte de relief unde bancurile de roci dure alternează cu altele mai moi. C. cu cea mai înaltă cădere de apă din lumea este Angel (Venezuela, 979 m). În România cea mai înaltă c. este Izvorul Cailor (M-ții Rodnei, 150 m). □ C. de hidrocentrală = grup de centrale hidroelectrice, în componența unui sistem hidroenergetic amenajate în serie pe un curs de apă, ce pot avea sau nu lacuri proprii de acumulare. □ Expr. *Cascade de ris* = ris zgometos, sacadat și prelungit. 2. (TEHN.) *Montaj* în c. = mod de legare a unor aparate, mașini sau circuite electrice pentru a îmbunătăți factorul de putere sau pentru a modifica fără pierderi turajul acestora.

CASCADELOR (CASCADE RANGE) [kaskɛid rɛɪndʒ], **Munții** ~, lanț muntos vulcanic și cristalin în V.S.U.A. și Canadei, de-a lungul gârmluiu Oc. Pacific. Lungime: 1 126 km. Alt. max.: 4 392 m (Mt. Rainier). Numeroși vulcani stînci. Parcuri naționale.

CASCADOR (< fr.) s.m. 1. Clovn sau acrobat la circ care execută salturi primejdoase. 2. Persoană special antrenată care dublează un actor în cursul filmării unor secvențe de mare risc fizic sau execută salturi, căzături periculoase în diverse scene.

CASCĂ (< fr.) s.f. 1. Acoperămint de cap din cauciu sau din material plastic care fereste părul de apă. 2. Acoperămint pentru protecția capului, confecționat dintr-un material rezistent (metal, piele, textolit etc.) și folosit de militari, de unii muncitori, de unii sportivi etc. ■ Dispozitiv metallic, în saloanele de coafat, de forma unei căciuli, care servește la uscarea părului. 3. Receptor electro-acustic format dintr-una sau din două capsule telefonice echipate cu un sistem de susținere care le menține pe urechile ascultătorului.

CASCHEȚĂ (< fr.) s.f. Șapcă mare, rotundă, cu corozor, care face parte din echipamentul militarilor.

CASELLA, Alfredo (1883—1947), pianist, dirijor, profesor, teoretician și compozitor italian. Simfonii, opere („Mitul lui Orfeu”), baletе, muzică de cameră, coruri și cîntece de orientare neoclasică.

CASEROLA (< fr.) s.f. 1. Capsulă de porțelan cu coadă, folosită în laborator pentru

topirea substanțelor viscoase și puțin volatile. 2. Căciță adincă cu coadă și cu fundul plat, folosită în bucătărie.

CASEROS, oraș în E. Argentinei, suburbie vestică a capitalei Buenos Aires; 345,8 mii loc. (1980). Se mai numește *Tres de Febrero*.

CASETĂ (<fr., germ.) s.f. 1. Cutie de mici dimensiuni în care se păstrează bani, acte de valoare, obiecte mici sau care protejează anumite elemente ale unui sistem tehnic (ex. c. sateliților, c. fotografică etc.). □ (INFORM.) C. magnetică = bandă magnetică, avînd de obicei lățimea de 0,25 inch, încapsulată într-o carcasă din material plastic de tipul celor utilizate la casefoanele muzicale; este folosită ca memorie auxiliară pentru echipamente de calcul. 2. Cutie în interiorul căreia se află înfășurată o bandă magnetică sau o peliculă cinematografică pentru casefoane, videocasetofoane sau camere de luat vederi. 3. Desparțitură a unei casei (3) tipografice. 4. Spațiu cuprins între grinzile încrucișate ale unui plafon. ■ Fiecare dintre compartimentele adincite, executate cu scop decorativ pe fața unui plafon sau pe intradosul unei bolti; cheson (5). 5. Text, anunț în chener. □ C. tehnică = indicație pusă de obicei la sfîrșitul unei cărți și care cuprinde anumite date privitoare la lucrare.

CASETOFON s.n. Magnetofon avînd benzile magnetice închise în casete.

CASH [kæʃ]. **Johnny** (n. 1932), cîntăreț, actor de film și compozitor american. Reprezentant de seamă al genului „country” pe care l-a făcut cunoscut în întreaga lume.

CASH AND CARRY (engl. „plătește și ridică”) [kæʃ ənd kærɪ] Metodă comercială, folosită cu preponderență în comerțul angrosist de produse alimentare, conform căreia cumpărătorul plătește marfa pe loc, în momentul în care o ridică, transportul fiind de competența lui.

CASH-FLOW (engl. „mişcarea banilor”) [kæʃ fləʊ] Noțiune folosită în analiza tezaurului, semnificînd diferența dintre fluxul de lichidități intrat (încasările) și fluxul de lichidități ieșit (decontările) din teaur. Reprezintă o marjă de autofinanțare obișnuită prin calcularea diferenței dintre totalul precedent și impozite și alte obligații financiare.

CASIA s.f. Gen de plante erbacee mari sau subarbuști ornamentali (1—4 m), din familia leguminoase, originare din Asia, Africa, America și Australia, cu tulpina alburie, pușin tomentoasă în partea superioară, frunze penat-compuse și flori galbene, roșii, dispuse în raceme axilare. În Egipt, Sudan, India și ins. Antile se cultivă pentru frunzele și fructele lor, utilizate ca laxativi și purgative.

CASIAN (sec. 15), copist și miniaturist român. Unul dintre întemeietorii școlii de miniaturisti de la Putna.

CASIDA (< arabă) s.f. Poezie monorimă, specifică literaturii orientale (arabă, persană

turcă). Scrisă pe subiecte omagiale, panegrice, religioase, didactice, satirice etc., ajungea pînă la o sută de cuplete.

CASIER, -Ă (< it., germ.) s.m. și f. Persoană care are însărcinarea (permanentă) de a face operații de casă? (3).

CASIERIE (< casier) s.f. Încăperere, birou, ghișeu, serviciu într-o întreprindere sau instituție unde se minuesc fonduri bănești (se efectuează încasări și plăți în numerar) și se gestionează și alte valori (timbre, cecuri etc.).

CASIERIȚĂ (< casier) s.f. Casieră.

CASIMCEA 1. Rîu în Dobrogea; 60 km. Izv. din pod. cu același nume și se varsă în L. Țașaul. 2. Com. în jud. Tulcea, pe rîul Casimcea; 3 314 loc. (1991). Expl. de șisturi verzi. Așezare rurală română (sec. 2).

CASIADOR (Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus Senator) (c. 485—578), om politic, istoric și erudit roman. Demnitar la curtea regelui ostrogot Teodoric. A scris: „Istoria goților” (12 cărți), „Cronica” și „Variae” (culegere de legi).

CASIOPEA 1. (Cassiopeia) Constelație din emisfera boreală. Conține cinci stele strălucitoare așezate în formă de W și ocupă, aparent, o poziție simetrică față de Ursa Mare în raport cu Steaua Polară. Numele popular: *Scaunul lui Dumnezeu*. 2. (În mitologia greacă) Soția lui Cefeu, regele Etiopiei, și mama Andromedei. A fost transformată în constelație, ca pedeapsă pentru a fi considerat frumusețea fiicei ei mai presus de frumusețea *Eneidei*.

CASIOPEIU (< fr. [i]; [s] lat. *Cassiopeia*) s.n. (CHIM.) Lutețiu.

CASIQUIARE (CANO CASIQUIARE) [casikiare], rîu în S. Venezuela; 410 km (326 km după alte surse). Unește cursul superior al fl. Orinoco cu Rio Negro (bazinul Amazonului), formînd cea mai importantă defluență de pe glob. Cunoscut și sub denumirile de *Canalul C. s. Brazos C.* Descoperit în 1800 de A. von Humboldt.

CASITERIT (< fr. [i]; [s] gr. *kassiteros* „cositor”) s.n. Dioxid de staniu brun-negru, cu luciu adamantin, care se găsește în filioane hidrotermale și în aluviuni; este cel mai important minereu de staniu.

CASIU (< fr.) s.n. Rigolă pavată, largă, care traversează o șosea pentru a permite apelor colectate de unul dintre șanțurile laterale să treacă de partea cealaltă a șoselei.

CASNIC, -Ă (< casă) adj. s.f. I. Adj. 1. Care ține de casă? (1), de gospodărie. □ *Producție c.* = activitate desfășurată în gospodăria casnică, cu unele relativ simple, care are ca obiect obținerea unor produse destinate nevoilor proprii sau schimbului. 2. Care își petrece de obicei timpul liber acasă, în familie. II. S.f. Femeie care se ocupă numai de gospodărie (nefiind salariată); gospodină.

CASOLEȚĂ (< fr.) s.f. Cutie de metal inoxidabil folosită la sterilizarea pansamentelor, instrumentelor, halatelor chirurgicale etc.

CASPICĂ, Marea ~, cel mai întins lac sărat de pe glob, situat la limita dintre Europa și Asia, între Azerbaidjan, Rusia, Turkmenia și Iran; 376 mii km². Ad. max. 1025 m. Ad. medie: 184 m. Din 1929 pînă în 1960, nivelul său a scăzut cu 2 m; el este cu 27,9 m sub nivelul Oceanului Planetar. Salinitatea variază de la 1—20‰ în N, la 300‰ în G. Kara-Bogaz Gol. În M.C. se varsă fl. Volga, Ural, Terek, Emba, Kura ș.a. Pescuit de struioni. Zăcămintele de petrol. Navigație. Porturi pr.: Baku, Astrahan, Bandar e Anzali.

CASSADÓ, Gaspar (1897—1967), violoncelist spaniol. Elev al lui P. Casals. Împreună cu Y. Menuhin și L. Kentner a format un trio celebru.

CASSAT, Mary (1884—1926), pictoriță americană. Influențată de pictura impresionistă (Degas și Renoir). Chipuri de mame cu copii, pe care le reia în cicluri; portrete și nuduri feminine în pastel.

CASSAVETES, John (1929—1989), regizor și actor american de cinema. Promotor al noului

cinematograf american, opus ca factură și program filmului clasic de tip hollywoodian („Umbre”, „Fețe”, „Bărbăți”).

CASSIAN, Ion (c. 360—436), călugăr din Scythia Minor (Dobrogea). Fondatorul a două mănăstiri lângă Marsilia și promotor al vieții monahale în Apus. L-a combătut pe Nestorie.

CASSIAN, Nina (n. 1924, Galați), poetă și compozitoare română. Stabilită în S.U.A. Lirică a pasiunilor cerebralizate și a introspecțiilor lucide („Sărbători zilnice”, „Ambitus”) sau jocuri temperat suprarealiste („La scara 1/1”, „Loto-poeme”). Proză („Confidențe fictive”), versuri pentru copii, traduceri.

CASSIN [cașin], René (1887—1976), jurist și diplomat francez. Principalul autor al Declarației Universale a Drepturilor Omului, adoptată de O.N.U. în 1948. Premiul Nobel pentru Pace (1968).

CASSINI, Gian Domenico (Jean Dominique) (1625—1712), astronom francez de origine italiană. Prof. univ. la Bologna. A determinat rotația planetelor Venus, Marte și Jupiter și a descoperit patru sateliți ai lui Saturn, precum și divizarea inelului acestei planete (*diviziunea C.*).

CASSIRER, Ernest (1874—1945), filozof neokantian german. Reprezentant al școlii de la Marburg. Filozofia sa antropologică definește omul ca fiindă care-și făurește lumea în forme simbolice („Eșeu despre om”). Contribuții în semiotică, filozofia culturii („Filozofia formelor simbolice”).

CASSIUS, Caius Longinus (?—42 î.Hr.), om politic și general roman. Unul dintre conducătorii conjurației care l-a asasinat pe Cezar. Înfrînt lângă Philippi de armatele triumvirilor, s-a sinucis.

CASSOLA, Carlo (1917—1987), scriitor italian. A abordat, într-o limbă populară, problematica existențială a oamenilor simpli („Fausto și Anna”).

CASSOU [casu], Jean (1897—1986), scriitor, eseist și critic de artă francez. Scrieri despre arta modernă („Picasso”, „Situația artei moderne”, „Panorama artelor plastice contemporane”, „Ingres”) romane („Cheia viselor”), poezii („Trandafirul și vinul”).

CAST, -Ă (< it., lat.) adj. Neprihănit, pur, neîntinat, curat (3), nepătat; virtuos.

CASTAGNO [castăno], **Andrea del** (*Andrea di Bartolo di Bargilla, zis ~*) (c. 1421—1457), pictor italian. Fresce de un puternic realism, caracterizate prin plasticitate și monumentalitate („Cina cea de taină” din refectoriul Santa Apollonia, Florența; portretul ecvestru al lui Niccolò din Tolentino, la Domul din Florența).

CASTALDI, Alfonso (1874—1942, n. Maddaloni, Italia), compozitor și pedagog român de origine italiană. Printre elevii săi se numără I.N. Otescu, G. Georgescu, C.C. Nottara, A. Alessandrescu, I. Dumitrescu, G.H. Dumitrescu. Creație de influență impresionistă. Simfonii, poeme simfonice, muzică de cameră, coruri.

CASTALIA (în mitologia greacă), nimfă din Focida, transformată de Apollo în fîntină. Apa ei este datătoare de inspirație poetică.

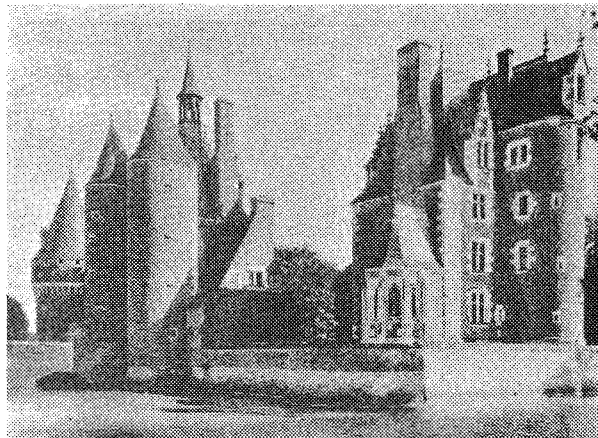
CASTAN (< ngr.) s.m. Arbore din familia fagaceelor, înalt de 35—37 m, cu frunze alterne, dințate pe margini, cu flori unisexuate, mici, galbui și cu fructe comestibile (*Castanea sativa*). □ C. sălbatic = arbore din familia hippocastanum, cu frunze compuse, cu flori albe cu pete roșcate sau galbene dispuse în panicule și cu fructe necomestibile (*Aesculus hippocastanum*).

CASTANĂ (< castan) s.f. 1. Fructul castanului, aproximativ sferic, de culoare cenușie, acoperit pînă la maturitate cu un înveliș verde, peșos; este bogat în amidon și ulei. 2. Fiecare dintre micile formații cornoase aflate pe fața internă a picioarelor calului.

CASTANIETA (< fr.) s.f. (Folosită la pl.) Instrument de percuție, răspîndit în Spania și America Latină; este alcătuit din două plăcuțe de lemn sau de fier, care se prind astfel de degete, încît lovindu-se una de alta să răsună, acompaniind un dans sau o melodie.

Alfonso Castaldi

Castel

CASTANIU, -IE (< castană) adj. (Despre păr) De culoarea castanei (1).

CASTANOZIOM s.n. Categorie de soluri care, în sistemul internațional F.A.O., include solurile cu orizont A molic de culoare brun deschisă sau castanie. Corespunde aproximativ solurilor de stepă uscată (balane, castanii, brun-cenușii).

CAȘTĂ (< fr.) s.f. (La hinduși, egipteni sau la alte popoare orientale) Grup social închis, endogamic, strict delimitat de altele prin ocupații, profesiuni moștenite neschimbate, privilegiu etc.; generat de primele forme ale diviziunii sociale a muncii; p. ext. grup social închis care-și păzește cu strictețe privilegiile.

CASTEL (< it., lat.) s.n. 1. Locuință feudală fortificată, amplasată, în general, în puncte strategice greu accesibile; (mai târziu) edificiu monumental care imită arhitectura medievală, folosit ca reședință temporară a unui principe, a unui nobil etc. 2. (TEHN.) C. de apă = rezervor de apă amplasat la înălțime mare deasupra solului, susținut de o construcție în formă de turn, folosit pentru a asigura distribuirea apei, prin cădere liberă, în centre populate sau industriale. C. de echilibru = rezervor de apă într-o uzină hidroelectrică, situat între aducția apei și conducta forțată, cu rolul de a limita supra presiunile în conducta forțată, la închiderea și deschiderea vanelor acesteia. 3. (NAV.) Fiecare dintre construcțiile situate deasupra punții superioare a unei nave (ex. c. - proră sau teuga, c. central și c.-pupă sau dunetă).

CASTELAN, -Ă (< it., lat.) s.m. și f. Persoană care stăpânește un castel, care locuiește într-un castel sau care îl îngrijește și îl administrează.

CASTELLANI, Renato (n. 1913), regizor italian de film. Reprezentant de seamă al neorealismului („Sub soarele Romei”, „E primăvară”, „De doi bani speranță”).

CASTEL GANDOLFO, localit. în Italia centrală (Laticum); c. 4,8 mii loc. Palat papal construit în 1628 de arhitectul Maderno, la cererea papei Urban VIII (sec. 17). Reșed. de vară a papeilor.

CASTELLÓN DE LA PLANA [caste'løn], oraș în E Spaniei (Valencia), port la M. Mediterană; 128,7 mii loc. (1987). Siderurgie, țesături de lână, porțelan, hirtie, Biserica gotică.

CASTELO BRANCO [castelu'brãngu], **Camillo** (1825—1890), romancier portughez. Cunoaștere romantică cu momente de realism dramatic și naturalism („Dragoste nefrinată”, „Braziliana din Pranzins”).

CASTELU, com. în jud. Constanța; 6 775 loc. (1991). Vestigii paleolitice, din epoca bronzului,

epoca romană și feudală (sec. 9—10).

CASTIGLIONE [casti'gione], **Baldassare** (1478—1529), scriitor și diplomat italian. Dialogul său „Curteanul” definește trăsăturile omului de curte din Renaștere.

CASTILIA-LA MANCHA (CASTILLA-LA MANCHA), reg. autonomă în Spania centrală; 79,2 mii km²; 1,69 mil. loc. (1988). Oraș pr.: Toledo. Expl. de mercur. Cereale, citrice și măslini. Creșterea animalelor.

CASTILIA-LEÓN (CASTILLA-LEON) [casti'lja], reg. autonomă în partea central-nordică a Spaniei; 94,2 mii km²; 2,63 mil. loc. (1988). Oraș pr.: Valladolid. Expl. de mangan și de zinc. Griu, porumb, sfeclă de zahăr și citrice. Creșterea bovinelor și a ovinelor.

CASTITATE (< it., lat.) s.f. Inșușirea de a fi cast; neprihănire.

CASTOR (< fr., lat.) s.m. 1. Mamifer rozător semiacvatic din Europa și din America de Nord, lung de 75—95 cm (din care coada are c. 30 cm), cu labele din spate palmate și cu coada lăgăită (*Castor fiber* și *Castor canadensis*). Trăiește în colonii, construind „sate” și zăgazuri, care barează apa; are blană prețioasă. Longevitate: 20 de ani. S. biber; breb. 2. Blana castorului (1). ■ Postav făcut din păr de castor (1).

CASTOR, stea din constelația Gemenii, de mărimea 1,6, situată la c. 45 ani-lumină de Soare.

CASTOR și POLLUX (numiți și **DIOSCURI**) (în mitologia greacă), frați gemeni, fiii lui Zeus și ai Ledei. Semizei, dispuneau alternativ de nemurire. După moarte, au fost transformați în planete și așezați în zodiac sub numele *Gemenii*. Simbol al dragostei frățești și al prieteniei desăvârșite.

CAȘTRA (< fr., lat.) vb. I tranz. A face o operație de castrare; (pop.) a jugăni.

CASTRANOVA, com. în jud. Dolj; 4 038 loc. (1991). Centru viticol.

CAȘTRĂRE (< caștra) s.f. 1. Extirparea unei (c. incompletă) sau a ambelor (c. completă) glande genitale (testicule sau ovare) având drept consecință sterilitatea. Se practică în scop terapeutic în anumite forme de cancer ori, în zootehnie, în scop economic (îngrășare, docilitate etc.). În legislația unor state (ex. S.U.A.), c. este o măsură complementară dispusă față de autorii unor infracțiuni sexuale repetate. Sin. ovariectomie, respectiv orhietomie; (pop.) scopire, □ C. radiologică = suprimare funcțională a glandelor sexuale cu ajutorul radiațiilor X. 2. Operație efectuată în procesul de hibridare a plantelor constând în eliminarea timpurie a staminelor sau a inflorescențelor mascule spre a se permite o polenizare dirijată.

CAȘTRA TRAIANA, castru roman din piatră, zidit la începutul sec. 1 d. Hr., în primii ani ai stăpînirii romane în Dacia. Azi Sibotcin, com. Dăești, jud. Vilcea.

CAȘTRĂVEȚE (< bg.) s.m. 1. Plantă legumicolă anuală din familia cucurbitaceelor, cu frunze mari, cordiforme și flori galbene unisexuate (*Cucumis sativus*); p. restr. fructul acestei plante, alungit, ovoid sau cilindric, consumat ca legumă înainte de a ajunge la maturitate. 2. (ZOO.) *Castravete-de-mare* = holoturie.

CAȘTRIES, cap. statului St. Lucia, port pe coasta de NV a ins. (Antilele Mici); 53,9 mii loc. (1987, cu suburbiile). Aeroport internațional. Export de zahăr, banane, cacao. Ind. alim. Centru turistic. Grădina botanică.

CASTRO [caștru], **José Maria Ferreira de** (1898—1974), scriitor portughez. Romane realiste inspirate din viața de pe plantațiile de cauciu ale Braziliei („Emigrații”, „Pădurea”; ample reportaje („In jurul lumii”).

CASTRO ALVES [caștru alviș], **Antônio de** (1847—1871), poet brazilian. Lirica sa, romantic-grandilocventă, evocă luxuria vegetației a savanelor, exaltă libertatea și se pronunță împotriva sclaviei („Vocile Africii”, „Sclavii”).

CAȘTRON (< pol.) s.n. Vas adinc în care se aduc la masă unele mâncăruri (supa, ciorba, salata etc.).

CAȘTRO RUZ [ruș], **Fidel** (n. 1927), om politic comunist cubanez. Conducător al insurjecției armate împotriva dictaturii lui F. Batista (1956—1958). Conducător al Partidului Comunist din Cuba (din 1965). Președinte al Consiliului de Stat (din 1976) și prim-min. (din 1959).

CAȘTRU (< lat. castrum) s.n. Tabără militară romană fortificată.

CASUAR s.m. v. cazuar.

CASUARINA s.f. Arbore foarte înalt (c. 50 m), de origine australiană, cu creștere foarte rapidă și lemn foarte dur, tip al ordinului primitiv *Casuarinales*.

CAȘ (lat. caseus) s.n. 1. Produs intermediar în fabricarea brinzeturilor, obținut din lapte de vacă sau de oaie, integral sau smîntînit; se poate consuma și ca atare. 2. Substanță gălbui-albicioasă care se formează la colțurile ciocului puilor de păsări sau, p. analog, la colțurile gurilor oamenilor.

CASA (< germ.) s.f. Stoffă de lână cu tușeu moale, vopsită în culori deschise.

CAȘALOT (< fr.) s.m. (ZOO.) Cetaceu lung de 15—20 m, asemănător cu balena, cu capul mare și cu dinții pe maxilarul inferior (*Physeter catodon*). Este foarte rapace, carnivor și preferă pradă vie și mare. Capul este plin cu c. 5 t. grăsimi lichidă din care se obține uleiul de c., iar din reziduurile digestive se formează, în intestin, *ambra cenușie*. Trăiește în mările tropicale. □ Ulei de c. = amestec de ceruri fluide și solide, extras din capul de c. și folosit în medicină, în cosmetică și în componența unor produse industriale; ulei de spermăceti; ceară de balenă; ceteum.

CĂȘARE (< germ.) s.f. 1. Operație de aplicare pe țesături a unui strat de substanțe peliculogene pentru obținerea imitațiilor de piele (a pielii artificiale). 2. Cășurare.

CAȘCAVAL (< tc.) s.n. Brînză obținută din lapte de oaie sau de vacă, ori din amestecul lor, prin topire în apă fierbinte, sare și maturare c. 45 de zile.

CAȘEȚĂ (< fr.) s.f. Cutie mică din substanță amilacee, în care se introduc, spre a fi înghițite, medicamente sub formă de pulbere; capsulă (2).

CAȘEU (< fr.) s.n. Mască folosită în filmarea combinată, pentru a se acoperi partea din cadru care nu trebuie să apară.

CAȘEXIE (< fr.; [s] gr. *kakhxia* „stare proastă”) s.f. Stare de slăbire excesivă a organismului, în care substanțele de rezervă sînt consumate în totalitate, ajungîndu-se la atrofia musculară și alterarea stării generale. Poate fi consecința unei boli cronice, a subalimentației sau a bătrîneții (c. senilă).

CASIN, com. în jud. Bacău; 3 575 loc. (1991).

CAȘMIR (< fr.) s.n. 1. (ZOOT.) Rasă de capre crescută în Kashmir și Tibet pentru părul foarte fin și-mătășos. 2. Jeșătură fină confecționată din părul caprelor de rasă c. (1).

CAȘOLȚ, sat în com. Roșia, jud. Sibiu. Aici se află o așezare și o necropolă tumulară daco-romană, cu morminte de incinerare (sec. 2-3).

CAȘURARE (< fr.) s.f. Operația de acoperire prin lipire a feței unei coli de hirtie sau de carton cu o coală de hirtie de calitate superioară, cu o coală de celofan etc., eventual ornamentată pentru a-i da un aspect mai frumos; cașare (2).

CAT (< tc.) s.n. Etaj, nivel.

CATABOLISM (< fr. {i}; {s} gr. *kataballo* „a răsturna”) s.n. (FIZIOL.) Dezasimilație.

CATACLĂSTIC, -Ă (< fr. {i}; {s} adj. (Despre minerale, roci, formațiuni geologice) Care este intens zdrobit sub acțiunea forțelor tectonice; (despre procese geologice) care provoacă o cataclază (ex. metamorfismul c).

CATACLAZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *kataklastis* „zdrobire”) s.f. Zdrobire intensă, integrală sau parțială, a mineralelor componente din roci sub acțiunea proceselor dinamice din scoarța Pământului.

CATACLAZITE (< fr.; {s} gr. *kataklastis* „zdrobire”) s.f. pl. Roci formate prin deformarea externă a altor roci preexistente casante.

CATACLISM (< fr.; gr. *kataklysmos* „inundație”) s.n. Schimbare bruscă în condițiile naturale și ale vieții, sub influența unui fenomen intens și de scurtă durată (cutremure, erupții vulcanice, inundații, uragane etc.), care afectează suprafețe mari de pe glob. ■ Fig. Răsturnare bruscă, distrugătoare, în viața socială.

CATACOMBĂ (< fr.) s.f. Galerie subterană, naturală sau artificială, folosită de primii creștini ca loc de cult și de înmormintare (ex. c. de la Roma și Napoli); p. gener. galerie subterană (lungă și îngustă).

CATACREZĂ (CATAHREZĂ) (< fr.; {s} gr. *kathachresis* „folosire abuzivă”) s.f. 1. Folosirea improprie a unui cuvânt în locul altuia. 2. Figură de stil, constând din folosirea abuzivă sau metaforică a unui cuvânt, pentru a indica un obiect care nu are denumire proprie (de ex.: „pe-un picior de plai, pe-o gură de rai”).

CATADICSI (< ngr.) vb. IV tranz. (Fam.) A binevoi. ■ A găsi de cuvîntă.

CATADIOPTRU (< fr.) s.n. Dispozitiv optic ce permite reflexia radiației luminoase; este utilizat pentru semnalizare, în circulația rutieră.

CATAFALC (< fr.) s.n. Postament pe care se așază sicriul.

CATAFATISM s.n. (În gnozeologia creștină) Calea afirmativ-razională de cunoaștere a lui Dumnezeu, care indică ceea ce este acesta în raport cu realitățile create, văzute, considerate ca simbol al Lui; opusă căii apofatice, negativ-experimentală.

CATAFOREZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *kataphora* „coborîre”) s.f. (CHIM.) Deplasare spre catod a particulelor coloidale încărcate electric pozitiv.

CATAFRONT s.n. Front atmosferic deasupra căruia aerul se deplasează descendent.

CATAGRAFIE (< ngr.) s.f. (Inv.) 1. Inventar. 2. Recensămînt.

CATAIF (< tc.) s.n. Prăjitură preparată din tăieși subțiri prăjiți, înșiropați și frișcă.

CATALAN, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Populația Cataloniei (Spania); mai trăiesc în Aragón, Ins. Baleare, Franța, Italia (Sardinia), Andorra, S.U.A. și America Latină. Sînt de religie creștină (catolică). ■ Persoană care aparține acestui popor sau este originară din Catalonia. 2. Adj. Care aparține Cataloniei sau catalanilor (1). 3. S.f. Limbă romanică vorbită de catalani.

CATALAZĂ (< fr. {i}) s.f. Enzimă cristalizabilă prezentă în celulele viei (cu excepția germinilor anaerobi) și care catalizează descompunerea apei oxigenate în apă și oxigen molecular.

CATALECTIC (< fr.; {s} gr. *katelekticos* „incomplet”) s.n. Vers antic, terminat printr-un picior incomplet (reduc cu una sau două silabe).

CATALECTICĂ (< fr.) s.f. Compartiment al metricii în versificația antică, tratînd despre finalurile ritmice ale versurilor. V. clauzulă.

CATALEPSIE (< fr., lat.) s.f. 1. (MED., PSIHOL.) Sindrom caracterizat prin suspendarea activităților voluntare și păstrarea neschimbată, timp îndelungat, a aceleiași poziții a trunchiului și membrilor; apare în unele boli psihice. 2. (LOG., la stoici) Adevăr care trebuie acceptat datorită evidenței sale.

CATAL-HÜYÜK, sat în Anatolia, în apropierea orașului Konya (Turcia), celebru prin vestigiile unui oraș neolitic (milen. 7 î.Hr.) descoperit aici.

CATALIGĂ (CĂTĂLIGĂ) (< bg.) s.f. 1. (La pl.) Prăjini prevăzute cu suporturi pentru picioare (cu care se umblă de obicei prin locuri noroioase); picioroaie. 2. (ORNIT.) Picioroang. **CATALINA**, com. în jud. Covasna, pe Rîul Negru; 3 436 loc. (1991).

CATALITIC, -Ă (< fr. {i}; {s} adj. (Despre reacții chimice) Care se produce prin cataliză.

CATALIZĂTOR (< cataliză, după fr.) s.m. Substanță care influențează viteza unei reacții chimice, deși aparent nu participă la reacție, și se regăsește nemodificată în produsele finale.

CATALIZĂ (< fr. {i}; {s} gr. *katalysis* „descompunere”) s.f. Proces fizico-chimic prin care se modifică viteza unei reacții chimice în prezența unui catalizator. Termenul a fost introdus (1836) de J.J. Berzelius. □ C. negativă = c. în care viteza de reacție este micșorată de catalizator. C. pozitivă = c. în care viteza de

reacție este accelerată de catalizator. C. omogenă = c. în care reacția și catalizatorul constituie un sistem omogen, format dintr-o singură fază. C. eterogenă = c. în care reacția și catalizatorul se află în faze diferite.

CATALOG (< fr., lat.) s.n. Listă, caiet, registru, sistem de fișe etc. în care sînt înscrise, după anumite criterii și cu anumite scopuri, nume de persoane, de obiecte, titluri de lucrări etc. (ex. c. de clasă, c. de bibliotecă).

CATALOGĂ (< fr.) vb. I tranz. A înscrie în ordine într-un catalog. ■ Fig. (Deprec.) A considera pe cineva drept...

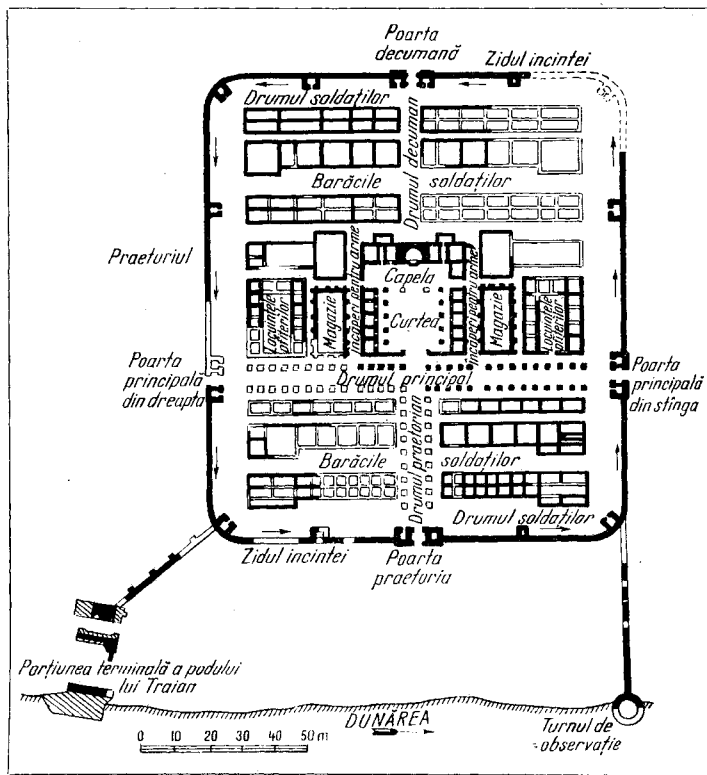
CATALOGRAFIE (< fr.; {s} fr. *catalogue* + gr. *graphie* „descriere”) s.f. Ramură a biblioteconomiei care studiază principiile și metodele de întocmire a cataloagelor.

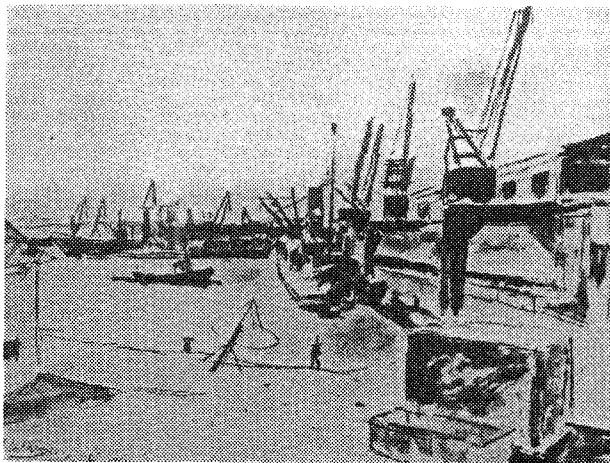
CATALONIA (CĂTĂLUŢA, CĂTĂLUŢIA), reg. autonomă în NE Spaniei; 31,9 mil km²; 6,1 mil. loc. (1988). Oraș pr.: Barcelona. Expl. de cărbuni și de plumb. Grîu, cartofi; viticultura. Creșterea animalelor. Stăpînită succesiv de cartaginezi, romani, alani, vizigoți, arabi, franci (partea de N) C. s-a unit în 1137 cu Aragónul.

CATALPA (< fr.) s.f. Gen de arbori ornamentali, originari din America de Nord, Cuba, China, de c. 10-30 m înălțime, foarte decorativi prin abundența florilor albe sau gălbui, prin mărimea frunzelor ovale sau lobate și lungimea capsulelor (35-45 cm). În România s-a acclimatizat *Catalpa bignonioides*, numită, impropriu, castan japonez.

CATAMARCA 1. Prov. federală în NV Argentinei; 101 mil km²; 230 mil loc. (1986).

Castru (planul castrului roman de la Drobeta)

Henri Catargiu: „Peisaj de la Constanța”

Centru ad-tiv: Catamarca. Zonă agricolă și minieră. 2. Oraș în NV Argentinei, centrul ad-tiv al prov. omonime, la poalele estice ale Andilor; 90 mii loc. (1980). Prelucr. materiilor prime agricole. Ind. textilă. Fundat în 1683. Se mai numește *San Fernando del Valle de Catamarca*.

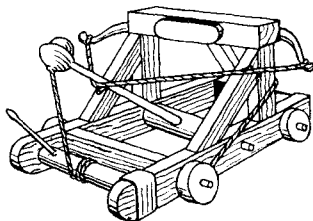
CATANIA, oraș în S Italiei (Sicilia), la poalele Etniei, port la M. Ionică; 550 mii loc. (1987, cu suburbiile). Aeroport. Piață agricolă. Ind. constr. de mașini agricole, chimică, textilă, piel., ciment, alim. Universitate (1434). Vestigii romane, clădiri baroce. Muzeu. Instițut de vulcanologie. Fundat de greci în 729 î.Hr.; cucerit de romani (263 î.Hr.), sarazini (902) și normanzi (1090).

CATANZARO [catanzaro], oraș în S Italiei (Calabria) la SE de Napoli; 103,5 mii loc. (1989). Produce alim. și mat. de constr. Catedrală. Acad. de științe. Stațiune climaterică. Fundat în sec. 10.

CATAPETEASMĂ (< ngr., gr. *katapetasma* „perdea”) s.f. 1. (În vechile temple ebraice) Draperie brodată care separă „sfința” (naosul) de „sfința sfințelor” (sanctuarul). 2. Perdea brodată care închide ușile împărătești ale iconostasului. ■ P. ext. (Impr.) Iconostas, timplă.

CATAPLASMĂ (< fr., lat.) s.f. (MED.) 1. Preparat vegetal sau organo-mineral cu acțiune emolientă, tonică, revulsivă sau antiinflamatorie, utilizat extern (ex. făină de muștar, de in, amestecată cu apa caldă, namol, turbă, plante medicinale mărunțite); p. ext., bucata de pânză pe care se întinde acest preparat, pentru a fi aplicat pe corp. 2. Metodă de tratament în balneologie și fitoterapie.

Catapultă (1)

CATAPLEXIE (< fr.; [s] gr. *kataplexis* „stupoare”) s.f. Pierdere bruscă și de scurtă durată a tonusului muscular, fără pierderea cunoștinței, determinată de o emoție puternică.

CATAPULTARE (< fr.) s.f. Lansare sau aruncare cu ajutorul unei catapulte.

CATAPULTĂ (< fr., lat.) s.f. 1. (În antic și la începutul ev. med.) Mașină de război, folosită mai ales la atacul cetăților, care servea la aruncarea pietrelor sau a butoaielor cu substanțe inflamabile. 2. Dispozitiv pentru lansarea unei aeronave care, la decolare, trebuie să atingă o viteză mare pe un spațiu redus. 3. Dispozitiv pentru aruncarea din avion a pilotului împreună cu scaunul sau cu cabina, în vederea parașutării lui în caz de pericol; scaun de catapultare.

CATAȘ (< fr., lat.) s.n. Inflamație acută sau cronică a mucoaselor, însoțită de hipersecreție (ex. c. nazal, c. faringian).

CATARACTĂ (< fr., lat.) s.f. (GEOGR.) Prag transversal în albia unui riu sau fluviu, determinat de falii sau de duritatea rocilor, unde apa cade în cascada sau cu repezișuri (ex. c. Nilului).

CATARACTĂ (< fr., lat.) s.f. (MED.) Opacifiere a cristalinului care produce o orbire parțială sau totală; se tratează chirurgical. Sin. *albeață*.

CATARAMĂ (< sas.) s.f. Piesă, de obicei din metal, cu care se încheie o curea sau care este folosită ca ornament la o cingătoare.

CATAȘ (< ngr.) s.n. 1. Arbore al unei nave. 2. Construcție de metal care înlocuiește turnul de extracție la troliurile mobile în industria petrolieră.

CATARGI, Henri (1894—1976, n. București), pictor român. Peisaje și naturi moarte de un remarcabil simț al compoziției și cu un colorit sobru și nuanțat, evocând cu subtilitate atmosfera și reflexele luminii („Peisaj la Pasărea”, „Femeia cu pălărie galbenă”, „Culesul fructelor”).

CATARGIU, Barbu (1807—1862, n. București), om politic conservator român. Orator de mare talent. Ministru de Finanțe în primul guvern din Tara Românească după Unire. A condus inițial guvern (ian.-iul. 1862) după proclamarea Unirii definitive a principatelor și a susținut soluționarea chestiunii agrare, prin generalizarea învoielilor agricole libere între țărani și moșieri și împroprietărirea limitată din domeniile statului. Asasinat la ieșirea din incinta Parlamentului de o persoană rămasă neidentificată.

CATARGIU, Lascăr (1823—1899, n. Iași), om politic conservator român. A participat la detronarea domnitorului Al. I. Cuza (11 febr. 1866), devenind, ulterior, membru al Locotenenței domnești. Prim-min. (mai-iul. 1866, 1871—1876, marc.-nov. 1889, 1891—1895). Sfetnic al regelui Carol I. C. a reușit să impună Partidul Conservator pe scena politică românească și a reprezentat un factor de echilibru și forță în jocul politic al epocii.

CATARI (< gr. *katharós*, „curat”) s.m. pl. Adepții unei erezi din sec. 11—13, răspândită în Europa apuseană (în special în Italia, Flandra, S Franței), cu precădere în rândurile meseriașilor și țăranilor. Condamnă lumea materială, considerată ca o creație a diavolului, chemând la o viață castă și austeră în vederea unirii cu Dumnezeu. Învățătura lor a stat la baza erezii albigenzilor.

CATARINIAN (< fr. [i]; [s] gr. *kata* „împreună” + *rhin*, „nas”) s.n. (La pl.) Grup de maimuțe superioare cu nările multe și plate, septul nazal mult îngustat și coadă neprehensibilă sau lipsite de coadă; (și la sg.) maimuță din acest grup (ex. babuinul, cercopitecul, cimpanzeul).

CATARSIS ([s] gr. *katharsis* „purificare”) s.n. 1. Cuvânt utilizat inițial de Aristotel pentru a desemna efectul de purificare a pasiunilor pe care-l producea tragedia asupra spectatorilor. 2. (În psihanaliză) Eliberarea, sub formă de emoție, a unei reprezentări refulate în inconștient și careia i se datorează anumite tulburări psihice.

CATASEISM (< fr.; [s] gr. *kata* „de sus în jos” + *seismos* „vibrație”) s.n. Undă longitudinală, rarefiată a unui cutremur, la care prima deplasare are loc din exteriorul regiunii epicentrale spre epicentru. Este provocat de prăbușirea spre interior a pereților unei cavități.

CATASTAZĂ (< fr.) s.f. Moment în tragedia antică greacă, în care se accentuează punctul culminant, de dinaintea catastrofei.

CATASTIF (< ngr.) s.n. Registru, conică.

CATASTROFAL, -Ă (adj.) Care produce o catastrofă; cu proporții de catastrofă; dezastroos; funest.

CATASTROFĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Eveniment tragic, de obicei natural, cu urmări dezastroase; dezastru; nenorocire. 2. Momentul maxim, al rezolvării conflictului, în tragedia antică greacă.

CATASTROFISM (< fr.) s.n. Teorie potrivit căreia în istoria Pământului, după lungi perioade de repaus, ar interveni revoluții explozive (cataclisme) ce schimbă radical înfățișarea planetei, distrugând și lumea organică. Explicat formulat (1812), de paleontologul francez, G. Cuvier, c a fost dezvoltat de alți naturaliști (A.M. D'Orbigny, L. Élie de Beaumont ș.a.) care au stabilit chiar și numărul cataclismelor, urmate de „acte de creație” a speciilor V *evoluționism* (1).

Lascăr Catargiu

CATATERMOMETRU (< fr. *th*) s.n. Instrument medical utilizat pentru măsurarea căldurii pierdute de corpul omensc datorită curenților de aer și transpirației.

CATAVISIER (< ngr.) s.n. Octoiul mic.
CATAZONĂ (< fr. *th*; *th* gr. *kata* „complet” + fr. *zone*, „zonă”) s.f. Zonă de mare adâncime (12—30 km) a scoarței Pământului, corespunzătoare gradului de dezvoltare maximă a metamorfismului general, caracterizată prin temperaturi de 400—700°C și presiune litostatică puternică, ambele crescând cu adâncimea și prin stres slab sau chiar inexistent. Principalele roci caracteristice c. sînt: eclogitele, micașturile, cuarțitele și marmurele.

CATECOLAMINE (< fr.) s.f. pl. Grup de amine biogene, din care fac parte adrenalina și noradrenalina. Se găseșc în mod normal în sine, unde pot fi dozate.

CATEDRAL, -Ă (< fr.) adj. 1. Aparținînd bisericilor care este sediul episcopiei. 2. Școala c. = (în ev. med.) școala atașată unei catedrale și destinată formării de clerici.

CATEDRALĂ (< fr., lat. m.) s.f. Biserica de reședință a unui episcopat.

CATEDRĂ (< it., lat.) s.f. 1. Pupitur sau masă specială, așezată de obicei pe o estradă și de la care vorbesc profesorii, oratorii etc. 2. Post în învățămînt: funcție de profesor. ■ Unitate de bază dintr-o instituție de învățămînt superior, în cadrul căreia se desfășoară activitatea didactică, metodică și de cercetare științifică în domeniul uneia sau mai multor discipline. 3. Sediul liturgic al episcopului în catedrala sa.

CATEGORIC, -Ă (< fr.) adj. (Adesea adverbial) Fără condiții, necondiționat; hotărît, precis. ■ Clar, limpede. □ Imperativ c. v. imperativ. *Silogram*, c. v. *silogram*. *Judecată* c. = judecată necondiționată.

CATEGORIE (< fr., lat.) s.f. 1. Clasă determinată de obiecte sau de expresii logico-lingvistice avînd funcții de tip designativ și clasificator în planul realității sau al gîndirii. ■ Noțiune fundamentală a unui domeniu de cunoaștere. □ (FILOZ.) *Categoriile lui Aristotel* = cele 10 categorii: substanța, cantitatea, calitatea, relația, locul, timpul, situația, posesia, acțiunea, pasiunea. *Categoriile lui Kant* = conceptele fundamentale ale intelectului pur care asigură cadrul cunoașterii. 2. (LINGV.) *C. gramaticală* = noțiune gramaticală fundamentală care exprimă relații stabilite de vorbitorii unei limbi între elemente ale limbii obiective (ex. gen, număr, persoană, comparație) sau între ei și lumea obiectivă (ex. timp, mod). *C. g.* reprezintă modul de organizare internă a materialului de forme al unei limbi. 3. (BIOL.) *C. sistematică* (sau *taxonomică*) = fiecare dintre grupele de plante sau de animale asemănătoare și înrudite (clase, ordine, familii etc.). 4. (SPORT) Grupă specială în care sînt departajări sportive sau echipele după criteriile de greutate, vîrstă, sex, clasificare sportivă sau grad de pregătire. 5. (SOCIOLOG.) *C. socială* = ansamblu de indivizi care pot fi dispersați, dar care au caracteristici comune recunoscute de societatea în care trăiesc (ex. c.s. a studenților). *C. socio-profesională* = ansamblu de lucrători delimitat prin tipul de activitate profesională (agricultură, industrie etc.) și prin poziția pe care aceștia o ocupă în activitatea profesională respectivă (patroni, muncitori, funcționari).

CATEGORISII (< *categoriae*) vb. IV tranz. (Fam.) 1. A pune pe categorii. 2. Fig. A califica; p. ext. a critica, a vorbi de rău pe cineva.

CATEHEȚICĂ (~ ngr.) s.f. Teoria catehezei disciplină a teologiei practice care se ocupă cu studiul normelor privind activitatea didactică în cadrul Bisericii.

CATEHEZĂ (< ngr.) s.f. Activitate didactică a bisericii, limitată în trecut la transmiterea de cunoștințe candidaților la creștinism, referindu-se ulterior la toate mijloacele de îngrijire sufletească a catehumenilor.

CATEHISM (< ngr.) s.n. 1. Expunere a principiilor religiei creștine sub formă de

întrebări și răspunsuri; p. ext. carte care cuprinde această expunere. 2. P. ext. Lucrare în care se expune riguros esența unei doctrine, a unei concepții.

CATEHISMUL LUTERAN, prima carte de cult tipărită în limba română, în 1544, la Sibiu, sub influența Reformei. Lucrarea, din care nu s-a păstrat nici un exemplar, e atestată în socoteile orașului Sibiu și într-o scrisoare particulară din 1546.

CATEHIZARE s.f. Activitate creștinească de introducere sau de inițiere în învățătura și viața bisericii.

CATEHUMEN (< fr., lat.) s.m. 1. Persoană care, dorind să devină creștină, se pregătește în vederea primirii botezului. 2. (La protestanți) Tinăr sau tinăra care, la sfîrșitul instrucției religioase, își confirmă public dorința botezului și este admis în comunitate. 3. Aspirant la o inițiere oarecare.

CATENAR, -Ă (< fr.; *th* lat. *catenarius* „legat cu lanț”) adj. *Suspensie* ~ = sistem de susținere a firului aerian de contact pentru tracțiunea electrică, prin care acesta este suspendat de un cablu purtător prin intermediul unor fire verticale sau înclinate (pendule).

CATENĂ (< fr. *catena*) s.f. 1. (CHIM.) Lanț format din mai mulți atomi de același fel, legați între ei prin valențe simple sau multiple. 2. (GEOGR.) *C. muntoasă* = șir de munți de încrețire, format sub influența unei presiuni laterale (stres) în timpul unei orogeneze; lanț de munți, sistem muntos; p. restr. ramură muntoasă cu culmi paralele pe mari distanțe și direcție axială determinată.

CATERINA DE MEDICI (1519—1589), fiica lui Lorenzo II de Medici, soția lui Henric II, regele Franței, regentă (1560—1563) în timpul minoratului fiului ei Carol IX. În timpul domniei fiilor săi Francisc II, Carol IX și Henric III a exercitat o influență însemnată asupra politicii interne și externe a statului francez.

CATERINĂ (< ucr.) s.f. Flașnetă.

CATERING (cuv. engl.) s.n. Activitate de distribuție a producției industriale sau centralizate a semipreparatelor și preparatelor culinare care, între perioada de producție și desfacere la consumator, sînt conservate prin frig în depozite tampon.

CATERISI (< ngr.) vb. IV tranz. A exclude din rîndurile clerului; a răspopi.

CATERPILAR (< fr., engl.) s.n. Tip de tractor pe șenile, destinat în special pentru lucrările rutiere.

CATEȚĂ (< fr. *th*; *th* gr. *kathetos* „perpendiculară”) s.f. Fiecare dintre cele două latari care alcătuiesc unghiul drept al unui triunghi dreptunghic.

CATEȚER (< fr.) s.n. Instrument de formă tubulară, confecționat din metal, cauciuc, material plastic, utilizat pentru permeabilizarea unor canale organice ori pentru evacuarea lichidelor din organele cavitate etc.; sondă.

CATERIȘM (< fr.) s.n. (MED.) Introducere a unui cateter într-un canal normal sau într-o cavitate a organismului în scop de diagnostic (c. arterial, c. vezical, c. esofagian).

CATETOMETRU (< *th*; *th* gr. *kathetos* „perpendiculară” + *metron* „măsură”) s.n. Instrument pentru măsurarea cu precizie a diferențelor de înălțime.

CATEXIE s.f. (În psihanaliză) Investirea unui obiect, persoană. Idee sau act cu o semnificație emoțională pozitivă sau negativă, ceea ce în plan comportamental se manifestă ca atracție și, respectiv, ca respingere.

CATGUT (< fr. *th*) s.n. Fir de sutură chirurgicală, resorbabil, preparat din subseroasa intestinelor de oaie, pisică etc. În anumite cazuri, resorbția poate fi încetărită prin impregnarea c. cu argint, crotm, tanin etc.

CATIFEĂ (< tc.) s.f. Tesătură care prezintă pe față fire dese cu lungimea mai mică de un milimetru, perpendiculare pe suprafața păsăturii.

CATIFELĂȚ, -Ă (< *catifea*) adj. Cu înfașșurarea și finețea catifelei. ■ Fig. Plăcut, miîngietor.

CATIHET (< ngr.) s.m. 1. (În Biserica primară) Trimisul lui Dumnezeu și al Bisericii, care împărtășește, prin grai viu, învățătura creștină, cel dintîi c. fiind Iisus Hristos. 2. (În accepția actuală) Persoană însărcinată cu predarea învățurii creștine.

CATILINA, Lucius Sergius (c. 108—62 î.Hr.), om politic roman. Inițiatorul unei conspirații împotriva Senatului. Demascat în 63 î.Hr. de Cicero în celebrele „Catilinare”. Înfrînt și ucis în lupta cu armata senatorială la Pistoia.

CATILINARĂ (< fr.) s.f. (Livr., de la numele celor patru discursuri ale lui Cicero împotriva lui Catilina) Apostrofă vehementă la adresa cuiva.

CATINA, Ion (1828—1851, n. București), poet român. Participant la Revoluția de la 1848. Versuri de factură romantică, patriotice și revoluționare („Poezii”).

CATINA, Ion L. (1870—c. 1940, n. Tg. Ocna), călător și explorator român. A călătorit în Africa australă (în Mozambicului, reg. fl. Zambezi, prov. Cape) descriind zonele vizitate (1900—1901).

CATION (< fr. *th*; *th* gr. *kata* „în jos” + fr. *ion*) s.m. (FIZ.) Ion cu sarcină electrică pozitivă, care este atras de catod.

CATIONIT (< fr. *th*) s.m. Substanță naturală sau sintetică, organică sau minerală capabilă să rețină cationii dintr-o soluție prin schimb cu ionul de sodiu sau de hidrogen pe care-i conține; este folosit la dedurizarea și deferizarea apei.

CATÎR (< tc.) s.m. (ZOOT.) Animal hibrid rezultat din împerecherea măgarului cu iapa (*Equus mullus*). Este folosit pentru transport, fiind, de regulă, mai puternic decît calul. Masculii sînt sterili. ■ Fig. Om încăpățînat.

CATLIN [kætlɪn], **George** (1796—1872), pictor american. Peisaje și portrete de indieni din vest, în care pitorescul și intenția documentară sînt realizate într-un stil frust.

CATO CEL BĂTRÎN (Marcus Porcius Cato Maior) (234—149 î.Hr.), om politic și scriitor roman. Consul (195 î.Hr.) și censor (184 î.Hr.), de o severitate rămasă proverbială. A cerut cu insistență distrugerea Cartaginei, vechea rivală a Romei. Autor al primei opere istorice scrise în limba latină („Origines”) și al unui tratat de agricultură.

CATO CEL TÎNĂR (Marcus Porcius Cato Uticensis) (95—46 î.Hr.), om politic roman. Republican, adversar neînduplecat al lui Cezar. După victoria acestuia asupra adepților lui Pompei la Thapsus, s-a sinucis.

CATOD (< fr. *th*; *th* gr. *kata* „în jos” + *hodos* „drum”) s.m. Electrood prin care electronii pîtrund într-o baie de electroliză, într-un tub de descărcare etc.; este legat la polul negativ al sursei. ■ Electrood al unui tub electronic care emite electroni.

Cato cel Bătrîn

CATODIC, -Ă (< fr.) adj. Care poartă de la catod; privitor la catod. □ **Radiație c.** = flux de electroni emiși de catodul unui tub de descărcare electrică vidat.

CATODOLUMINESCENȚĂ (< fr.) s.f. Luminescență prezentată de unele substanțe în urma bombardării cu electroni.

CATOGENEZĂ (< fr.) s.f. Proces de formare a rocilor sedimentare, ale căror particule constitutive s-au deplasat în timpul depunerii, sub acțiunea gravitației.

CATOLIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. și f. 1. Adj. Care aparține catolicismului, care este deosebit de eretic sau schismatic. □ **Biserica c.** = a) Biserica universală distinctă de comunitățile creștine locale; b) Biserica creștină din Arșu, după separarea din 1054 de Biserica creștină din Răsărit; c) Biserica romano-catolică, după Reformă (sec. 16). 2. S.m. și f. Adept al catolicismului.

CATOLICISM (< it., fr.) s.n. Sistem doctrinar exprimat în teologia latină și tradiția Bisericii romano-catolice. C. se deosebește atât de ortodoxie cât și de protestantism prin: primatul papal, filioque, azima, purgatoriul etc. C. folosește metoda scolastică tomistă introducând concepte filozofice în formularea dogmelor, care sînt decizii ale unei autorități infailibile în materie de credință (papa) și nu mărturisire de credință.

CATOLICOS s.m. Titlul patriarhilor Bisericii armenie și ai Bisericii gruzine (georgiene) creștine.

CATOMETRU s.n. Aparat pentru controlul mărimilor caracteristice ale tuburilor electronice.

CATRAFUSE s.f. pl. (Fam.) Obiecte casnice mărunte; calabăș, boarfe.

CATRAN (< tc) s.n. 1. Gudron. 2. Fig. Supărare mare.

CATREN (< fr.) s.n. Strofă (sau poezie) formată din patru versuri, cu rima încrucișată sau îmbrășată.

CATRINȚĂ s.f. Piesă din costumul popular românesc, purtată de femei. Tesută din lână de o singură culoare, cu dungi sau alesturi, c. poate fi ca un șorț (Oltenia, Banat, Transilvania) sau ca o fustă strîmtă, neîncheiată (Moldova și Muntenia).

CATTELL [catel], James McKeen (1860—1944), psiholog american. A elaborat teste de inteligență, introducînd noțiunea de „test mental”. Inițiator al psihologiei aplicate școlare și industriale în S.U.A.

CATUL (Caius Valerius Catullus) (c. 87—c. 54 î.Hr.), poet liric latin. Poeme mitologice de un rafinat alexandrinism. Versuri de inspirație intimistă (îndeosebi erotice, dedicate Lesbiei) care aduc o remarcabilă sinceritate a expresiei, grațioasă și imperceptibil ironică, o sensibilitate elegiacă. Versificator abil, a contribuit la mișcarea limbii poetice.

CAȚA, com. în jud. Brașov, pe Homorodul Mare; 2 415 loc. (1991). În satul Beia se află o biserică fortificată (sec. 14—16), cu un altar poliptic atribuit lui Johannes Stoss.

CATAVEICĂ (< ucr.) s.f. (În costumul popular românesc) Haină scurtă îmblănită, cu minci largi, purtată de femei; scurteică.

CAUC¹ (lat. *caucus*) s.n. Căuș (1).

CAUC² (< tc) s.n. 1. Potcap purtat de călăruși. 2. Acoperămint de cap, înalt și rotund, din pîslă, purtat în trecut de boieri și onoari de femei.

CAUCA, riu în Columbia, afl. stg. al fl. Magdalena; 1 350 km. Izv. din Cordillera Occidental (Anzii de N). Navigabil pe 600 km în două sectoare.

CAUCALAND, reg. localizată ipotetic în zona arcticii SE al Carpaților. Aici, potrivit unor autori antici, s-a retras regele vizigot Atanaric din calea invaziei hunice (sfîrșitul sec. 4).

CAUCAZ, masiv muntos în Armenia, Azerbaidjan, Gruzia și Rusia, situat între M. Neagră și M. Casică, format în timpul orogenezei alpine Lungime: 1 500 km. Constituie o

parte a limitei de S dintre Europa și Asia. Este format din granite, șisturi cristaline și argiloase. Cuprinde culmile C. Mare și C. Mic. Alt. max.: 5 642 m (vf. Elbrus). În C. sint c. 2 000 de specii. Climă temperată în N, subtropicală în Transcaucazia, montană pe înalțimi. Riturile (Kura, Terek, Rioni, Kuban ș.a.) au mari resurse hidroenergetice. Zăcăminte de min. polimetale, cencei, mangan, cărbune, mat. de constr., petrol. Izv. minerale curative. Vegetație specifică foarte bogată. Turism. Alpinism.

CAUCAZIAN, -Ă (< Caucaz) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Denumire generică a popoarelor (de rasă europidă și mongolidă) care locuiesc în Caucaz (Caucazul de nord și Transcaucazia), făcînd parte din trei mari familii de limbi: caucaziană propriu-zisă (libero-caucaziană), indo-europeană și altaică. Dintre c. fac parte: adigheii, kardinianii, cerchezii, nogaii, șetiniții, cecenii, azerbaidjenii, gruzinii, abhazii, armenii, kurzii etc. ■ Persoană care aparține unuia dintre aceste popoare. 2. Adj. Care aparține Caucazului și populațiilor lui, privitor la Caucaz sau la populațiile lui.

CAUCHY [coș], Augustin Louis, baron (1789—1857), matematician francez. Contribuții fundamentale în analiza matematică (calculul în teoria funcțiilor analitice („Calculul infinitesimal”).

CAUCIUC (< fr.) s.n. 1. Produs industrial elastic și rezistent fabricat din latexul unor plante (arbori, arbuști sau liane), mai ales tropicale, sau obținut pe cale sintetică, utilizat la confecționarea anvelopelor, a benzilor elastice, a tuburilor, a garniturilor etc. □ C. natural = compus macromolecular al izoprenului obținut în special din latexul arborelui de c. prin coagulare și uscare. C. sintetic = produs macromolecular, cu proprietăți asemănătoare celor ale cauciucului natural, obținut prin polimerizarea butadienei sau a derivaților ei ori prin copolimerizarea lor cu stiren sau cu nitril acrilic. A fost fabricat la scară industrială în 1931 (procedeele Lebedev). C. vulcanizat = c. obținut prin tratarea la cald cu sulf a c. brut, care își pierde astfel proprietățile plastice, devenind elastic. A fost obținut prima dată în 1844, de inventatorul american Ch. Goodyear. 2. Anvelopă.

CAUCIUCA (< caucuc) vb. I tranz. A acoperi cu un strat de caucuc sau a impregna cu caucuc un obiect.

CAUDAL, -Ă (după fr. [i]; [s] lat. *cauda* „coadă”) adj. 1. (ZOOLOG.) Care se referă la coadă sau la un apendice codal. 2. (BIOL.) (Despre un organ, segment, parte) Situat la partea posterioară sau inferioară a corpului (la animale, plante, om).

CAUDAT (< fr.) s.n. (La pl.) Ordin de batracieni cu coadă (*Urodela, Caudata*); (și la sg.) animal din acest ordin; urodel (ex. salamandra, tritonul).

CAUDELLA, Eduard (1841—1924; n. Iași), violonist, pedagog și compozitor român. Concerte pentru vioară, opere („Petru Rareș”), operete, uverturi („Moldova”).

CAUIDILO (cuv. sp.) [cauidilo] s.m. Conducător. ■ Titlu luat de unii dictatori spanioli de limbă spaniolă.

CAUDIUM, oraș antic și tracoare (Furculae Caudinae) în S Italiei, în M-șii Apenini, unde în 321 î.Hr., în timpul celui de-al doilea război cu sarmii, armata romană, înfrîntă, a fost silită să treacă, dezarmată, pe sub „furcile caudine” (o poartă joasă făcută din trei sulțe). Azi *Montesarchio*.

CAULIFLORIE (< germ.; [s] gr. *kaulos* „tulpînă” + lat. *flor* „floare”) s.f. Fenomen de apariție a florilor direct pe tulpini, caracteristic multor arbori tropicali (ex. la arborele de caou).

CAULLERY [colri], Maurice (1868—1958), biolog evoluționist francez. Lucrări în domeniul zoologiei, privind în special nevertebratele. M. de onoare al Acad. Române (1928).

CAUPER (< engl.) subst. Instalație pentru preîncălzirea aerului suflat în furnale, prin

arderea gazelor combustibile rezultate ca produs secundar la elaborarea fontei.

CAUSTIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. Adj. 1. (CHIM.; despre substanțe) Care arde, care distrugă țesutul animal și vegetal. 2. Fig. Satiric, mușcător, usturător.

CAUSTICĂ (< fr., lat.) s.f. (FIZ.) Pată lămoasă formată prin întîlnirea razelor reflectate sau refractate într-un sistem optic, reprezentînd imaginea deformată a unei surse de lumină.

CAUSTOBIOLIT (< germ. [i]; [s] gr. *kaustos* „combustibil” + *bios* „viață” + *lithos* „piatră”) s.n. Rocă sedimentară organogenă, solidă (ex. șisturile bituminoase), lichidă (petrolul) sau gazoasă (gazele naturale). C. sînt utilizate drept combustibili, în ind. chimică etc.

CAUTER (< fr., lat.) s.n. Instrument chirurgical care servește la cauterizare.

CAUTERIZĂ (< fr., lat.) vb. I tranz. A arde un țesut cu ajutorul cauterului, în scopul hemostazei, al îndepărtării unui țesut patologic etc.

CAUTERIZARE (< cauteriza) s.f. Distrugere a țesuturilor prin căldură. Se realizează cu ajutorul termocauterului, galvanocauterului, zăpezii carbonice, al substanțelor caustice (creion de nitrat de argint) sau al unui curent de înaltă frecvență.

CAUȚIUNE (< fr.) s.f. (EC.) 1. Garanție care constă în aceea că o persoană se obligă, alături de debitor, să execute obligația acestuia, dacă debitorul nu va fi în măsură să o facă la cererea creditorului. Sin. *fidejusiune*. □ **Contract de c.** = contract prin care se constituie o asemenea garanție; contract de fidejusiune. 2. P. ext. Persoană care se obligă, alături de debitor; fidejutor. ■ C. reală = persoană care afectează un bun al său pentru garantarea executării obligației debitorului, în caz de neexecutare a debitorului putînd cere vînzarea silită a bunului, pentru îndeplinirea creanței sale. 3. (DR.; în unele legislații) Sumă de bani depusă pentru lășare în libertate a infractorului pe timpul procesului penal (în cazul liberării pe c. (1)).

CAUVERY (KAVERI), fl. în S Indiei; 800 km. Izv. din M-șii Gații de Vest, trece prin orașul Tiruchichirappalli și se varsă în G. Bengal printr-o deltă de 10 mii km². Hidrocentrale. Irigații.

CAUZA (< fr.) vb. I tranz. A pricinui; a produce; a determina.

CAUZAL, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. De cauză, privitor la cauză. □ **Propoziție c.** = propoziție subordonată care exprimă cauza pentru care se săvîrșește acțiunea din regentă și care corespunde complementului circumstanțial de cauză. **Conjunție c.** = conjuncție care introduce o propoziție cauzală. 2. (LOG.) **Implicație c.** = implicație ce exprimă relația cauzală în propozițiile condiționale. 3. (FILOZ.) **Relație c. v. cauzalitate.**

CAUZALGIE (< fr. [i]; [s] gr. *kausis* „ardere” + *algos* „durere”) s.f. Senzație dureroasă de tip opărire sau arsură, localizată de obicei la mîna sau la picior, însoțită de tulburări circulatorii și trofice; se datorează lezării nervilor simpatici ai regiunii respective.

CAUZALITATE (< fr.) s.f. 1. (FILOZ.) Raport necesar între cauză și efectul său, cauză desemnînd antecedentul producător al efectului. □ **Principiul cauzalității** = principiu fundamental al gândirii enunțat astfel: în aceleași condiții, aceleași cauze produc aceleași efecte. C. socială = proces de atribuire a rolului de cauză anumitor elemente sau factori ai vieții sociale (personali, interpersonali sau extrapersonali) în raport cu alții. 2. (GENET.) Raport genetic existent între anumite stări ale formelor și variațiilor materiei, apărute în procesele de mișcare și dezvoltare ale acestora.

CAUZATIV (< fr., lat.) adj. Verb ~ = verb factitiv; v. factitiv.

CAUZĂ (după fr. *cause*, lat. *causa*) s.f. 1. Ceea ce face ca un lucru să existe sau să se producă; principiu de existență sau de cunoaș-

tere; motiv. 2. Termen corelativ cu efect; ceea ce produce un efect; o forță, o acțiune antrenând anumite rezultate sau consecințe; un antecedent conștient dintr-un fenomen sau complex de fenomene. □ C. primă = element aflat la originea oricărei înlănțuirii de cauze și efecte, creator al realității, asimilat cu substanța, în filozofia tradițională, sau cu Dumnezeu, în religiile monoteiste. C. secundă = element care determină un altul, dar fiind el însuși subordonat c. prime (Dumnezeu sau substanță). C. finală = scopul pentru care o ființă sau un lucru există, se produce sau este cunoscut. 3. Problemă importantă care preocupă o colectivitate largă și pentru care se duce o luptă susținută. □ Expr. În cunoștința de c. = cunoscând bine problema despre care este vorba. 4. Scopul care determină o persoană să se oblige printr-un act juridic. 5. Temeiul juridic al unei acțiuni (4) □ Expr. A da câștig de c. = (despre un organ de jurisdicție) a se pronunța în favoarea uneia dintre părțile în proces. 6. Proces, pricină.

CAV, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre obiecte) Care are o cavitate (un gol). □ Venă ~ = denumire pentru fiecare dintre cele două vene (inferioară și superioară) care se termină în atriu drept al inimii.

CAVADINEȘTI, com. în jud. Galați; 3 577 loc. (1991).

CAVAIF (< tc.) s.m. (Inv.) Pantofar, cizmar; negustor de încălțăminte de calitate inferioară.

CAVAIGNAC [cavēñac], Louis Eugène (1802—1857), om politic și general francez. Ministru de Război (mai-iun. 1848), șef al guvernului celei de-a doua republici (iun.—dec. 1848). A înăbușit insurecția din iun. 1848. A luat parte la cucerirea Algeriei. După venirea la putere a lui Napoleon III, a condus mișcarea de opoziție împotriva acestuia.

CAVAL (< tc.) s.n. Fluier mare ciobănesc, făcut din lemn de paltin sau de alun, răspândit în Oltenia, Muntenia, Dobrogea și S. Moldovei.

CAVALCADĂ (< fr.) s.f. Pliimbare călare făcută în grup; goană, alergare (cu cal). ■ Grup de persoane care fac împreună o plimbare călare.

CAVALCANTI, Guido (c. 1259—1300), poet italian. Prieten al lui Dante. Reprezentant al „ducelui stil nou”. Lirică erotică (balade, cantone, sonete).

CAVALER (< it., fr.) s.m. 1. (În Roma antică) Membru al ordinului equestru, inferior ordinului senatorial. 2. (În ev. med. în apusul și centrul Europei) Titlu nobiliar; conferit inițial pentru fapte de arme, s-a generalizat, cuprinzând pe toți membrii clasei nobiliare. 3. Titlu dat unei persoane dintr-un ordin cavaleresc laic sau religios. 4. Titlu onorific conferit în unele țări purtătorului unei decorații importante. 5. Persoană având titlul de cavalier (1—3). 6. (TEHN.) Călăreț (3). 7. (Adesea adjectival) Om generos și nobil; om amabil, îndatoritor. 8. Tînar necăsătorit; burlac, holtei. □ C. de onoare = tînar necăsătorit care însoțește pe miri la cununie.

CAVALERESC, -EAȘCĂ (< cavalier) adj. De cavalier; p. ext. franc. leal; sincer, deschis.

CAVALERIE (< rus, fr.) s.f. Armă din compunerea unei armate, care folosește caii ca mijloc de transport al luptătorilor; grup de soldați care fac parte dintr-o asemenea armă.

CAVALERII DANUBIENI (În mitologia geto-dacilor), divinități în prov. romane dunărene înfățișate sub forma unor călăreți, care poartă în virful suliipei balaurul dăcic. Constituie, probabil, o dedublare a *Cavalerului Trac*.

CAVALERISM (< cavalier) s.n. Purtare, atitudine de cavalier; lealitate, onestitate.

CAVALERUL TRAC, zeu minor, reprezentat călare, venerat în Tracia și Moesia. Cultul său s-a răspândit în vremea Imp. Roman și la N de Dunăre.

CAVALĚT (< Tr., it.) s.n. 1. Postament pe care se așază ambarcațiile la bordul unei nave sau pe uscat. 2. Suport de lemn fixat provizoriu pe cofrajul unui planșeu de beton, pe care se

Cavalerii danubieni

Cavalerul trac

sprîjină dreptarul folosit la nivelarea planșeului după turnarea betonului.

CAVALIERI, Bonaventura (1598—1647), matematician italian. Lucrări în domeniul calculului infinitezimal.

CAVALLI, Pietro Francesco (pe numele adevărat *Pietro Francesco Caletti-Bruni*) (1602—1676), compozitor italian. Elev al lui Monteverdi. Unul dintre întemeietorii operei venețiene. Opere („Ercole Amante”), muzică bisericească și de cameră.

CAVALLINI, Pietro (c. 1250—c. 1330), pictor și mozaicar italian din Roma. Fresce (în Biserica Santa Cecilia în Trastevere), altare, mozaicuri.

CAVALLIOTI, Theodor Anastasie (c. 1728—1808, n. Moscopole, Albania), cărturar aromân. Autor al unei cărți de citire în limba neogreacă, însoțită de un vocabular grec-aromân-albanez (1770).

CAVATÎNĂ (< it.) s.f. Piesă vocală scurtă, cu caracter liric, dintr-o operă; arie lirică de proporții reduse (ex. c. lui Figaro din „Nunta lui Figaro” de Rossini).

CAVENDISH [kævəndiʃ], Henry (1731—1810), fizician și chimist englez. Contribuții în electrostatică, chimie (descoperirea hidrogenului, 1766; stabilirea compoziției aerului, 1781; sinteza apei, 1784). A determinat constanta atracției universale (cu ajutorul balanței de torsione de construcție proprie), densitatea medie a Pământului și a introdus noțiunile de potențial electric și capacitate electrică.

CAVERNĂ (< fr., lat.) s.f. 1. (GEOGR.) Peșteră. 2. (MED.) Cavitate patologică formată prin evacuarea unei porțiuni distrușe dintr-un organ. Cel mai adesea c. sint localizate în plămîni, fiind datorate tuberculozei.

CAVERNICOL, -Ă (< fr.; [s] lat. *caverna* „peșteră” + *colo* „a locui”) adj. De peșteră, referitor la peșteri, care trăiește în peșteri (animal c.).

CAVERNORAMĂ (< fr.) s.f. Operație de măsurare și de înregistrare a diametrului unei găuri de sondă de-a lungul acesteia.

CAVERNOMETRIE (< fr.) s.f. Operație de determinare a variației diametrului găurii de sondă în funcție de adîncime, în scopul măsurării cantității de ciment necesare pentru cimentarea coloanelor tubate etc.

CAVERNOS, -OASĂ (< fr., lat.) adj. 1. Care se referă la caverne (corp c., sinus c.). 2. Care are caverne. 3. Fig. (Despre voce) Cu timbru gros, infundat.

CAVIAR (< fr.) subst. Icrele de sturioni, calibrate și sărate, preparate în semiconservă (icre negre).

CAVICOL, -Ă adj. (Despre animale parazite) Care trăiește temporar sau permanent în cavitățile corporale ale altor organisme superioare (ex. limbricul trăiește în intestinul subțire al omului, mamiferelor și păsărilor; larvele strechei oilor și caprelor trăiesc în sinusurile și căile nazale ale acestora).

CAVICORNE (< fr.) s.f. pl. Familie de mamifere ce cuprinde specii al căror indivizi au coarne cu un gol în interior (ex. taurinele, ovinele, antilopele ș.a.).

CAVITATE (< fr., lat.) s.f. 1. Gaură, adîncitură, spațiu gol într-un corp solid. ■ C. rezonantă = circuit oscilant pentru frecvențe foarte înalte, constituit dintr-o incintă cu pereți metalici în care se pot întreține oscilații electromagnetice sub formă de unde staționare. 2. (ANAT.) Spațiu real (ex. c. uterină, sinusurile nazale, c. mastoidiană) sau virtual (ex. c. abdominală, c. toracică, c. craniană) în interiorul organismului sau al unui organ.

CAVITAȚIE (< fr.) s.f. Fenomen de producere a unor bule de vapori sau de gaze în masa unui curent de lichid, care, cînd ajung în regiunile cu presiune mai mare ale lichidului, produc vibrații și coroziune mecanică ce pot distruge paletele turbinelor hidraulice, palele elicelor, pereții conductelor etc.

CAVITE, oraș în centrul ins. Luzon (Filipine), port la SV de Manila; 175 mil loc. (1980, cu suburbiile). Nod de comunicații. Ind. tutunului.

CAVNIC, oraș în jud. Maramureș, pe valea omonimă, la poalele M-șilor Gutii; 6 040 loc. (1991). Expl. și prelucr. min. neferoase (plumb, zinc și cupru). Panificație. Menționat documentar ca sat în 1455. Declarat oraș în 1968.

CAVOU (< fr.) s.n. Construcție funerară (într-un cimitir), cu una sau mai multe cripte.

CAVOUR [cavur], Camillo Benso, conte de (1810—1861), om politic italian. Ideolog și conducător al nobilimii liberale moderate și al burgheziei monarhiste; adept al politicii de unificare a Italiei în jurul monarhiei de Savoia. Prim-min. al regatului Sardiniei (1852—1861, cu o întrerupere în 1859), și al regatului Italiei unificate (mart.-iun. 1861). Unul dintre fondatorii statului italian modern. A susținut unirea Țărilor Române.

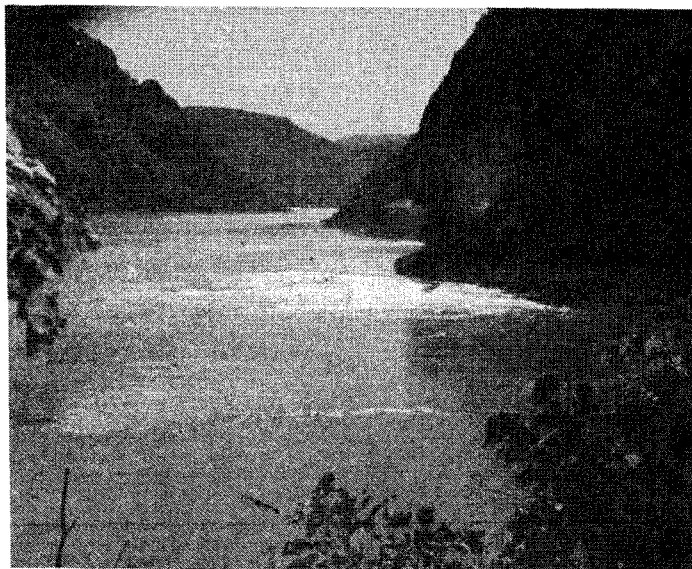
CAXIAS, Luiz Alves de Lima e Silva, duce de (1803—1880), mareșal brazilian. Comandant șef al trupelor Braziliiei, Argentinei și Uruguayului în războiul cu Paraguay (1865—1870). Prim-min. (1856—1857, 1861—1862, 1870—1878).

CAXIAS DO SUL, oraș în S. Braziliei (Rio Grande do Sul), la N de Pôrto Alegre; 298,1 mil loc. (1989). Nod rutier. Ind. metalurgică, textilă și a conservelor. Principal centru viticol al țării. Universitate. Întemeiat în 1870 de emigranți italieni.

CAYENNE [caign], oraș, centru ad-tiv al Guayanei Franceze, port la Oc. Atlantic; 38,2 mil loc. (1987). Aeroport internațional. Prelucr. lemnului; produse alim. Loc. de detenție (1852—1944).

CAYEUX [caiç], Lucien (1864—1944), geolog francez. Întemeietorul petrografiei sedimentare. M. de onoare al Acad. Române (1936).

CAYLEY [keilji] Arthur (1821—1895), matematician englez. Prof. univ. la Cambridge. Autor al teoriei invariabililor; unul dintre creatorii calculului matricial (1858). Lucrări de geometrie algebrică, geometrie neeuclidiană, algebra, astronomie.

Dunărea la Cazane

CAYMAN [kejman] arh. în M. Caraibilor, în NV ins. Jamaica, format din trei ins. (Grand C., Little C. și C. Brac); 259 km²; 21.5 mil loc. (1987). Centrul ad-tiv: George Town. Pescuit. Terit. dependent al Marii Britanii. Descoperit de Columb în 1503.

CAZ (< lat. casus, fr. cas) s.n. 1. Împrejurare, circumstanță, situație. □ (DR.) C. fortuit v. fortuit. C. de forță majoră v. forță (SOCIOL.) Studiu de c. = metodă de analiză a anumitor conduite sociale prin intermediul convorbirilor și observațiilor asupra unui număr mic de persoane reprezentând grupul sau categoria socială studiată ■ (PSIH.) Persoană având anumite particularități psihice. □ Expr. A face caz de ceva = a da prea multă importanță unui lucru (sau unei persoane). 2. Întâmplare, eveniment, accident. 3. (Urmat de determinări) Îmbolnăvire, boală. Un caz de scarlatină. 4. (LINGV.) Categorie specifică numelui (4), prin care se exprimă raporturile logice dintre nume și diversele părți ale propoziției; fiecare dintre formele flexionare ale numelui, prin care se exprimă funcțiunile lui sintactice. Numarul c. diferă de la o limbă la alta. În lb. română sînt patru c. (nominativ, genitiv, dativ, acuzativ) și o formă specifică necazală (vocativ).

CAZA (< fr.) vb. I tranz. A instala pe cineva temporar într-un hotel, cămin, tabără etc.

CAZABAN, Alexandru (1872—1966, n. Iași), prozator român. Schițe și povestiri umoristice („Încurcă lumee”, „Deștept băiat”).

CAZABAN, Jules (1903—1965, n. Fălticeni), actor român. S-a distins prin modalitatea mijloacelor de expresie de mare finețe, în registrul comediei grave („Take, Ianke și Cadri” de V.I. Popa, „Moartea unui comis-voiajor” de A. Miller „Cum vă place” de Shakespeare). Roluri în filme („Băieții noștri”, „Telegrame”).

CAZAÇA (< fr.) s.f. Bluză cu mâneci largi, lungă pînă mai jos de talie și închisă strîns la gît.

CAZACI (< rus) s.m. pl. 1. Denumire a oamenilor liberi, în mare majoritate foști țărani dependenți fugiți de pe moșiile stăpînitorilor feudali ruși și poloni, care în sec. 15—16 s-au așezat în regiunile de margine ale statelor rus și polono-lituanian, unde au constituit comunități militare autonome; în schimbul unor privilegii,

aveau obligații militare. 2. (În Rusia țaristă) Soldați în unitățile de cavalerie.

CAZACU, Boris (1919—1987, n. Chișinău), lingvist român. M. coresp. al Acad. (1963), prof. univ. la București. Specialist în dialectologie („Studii de dialectologie română”), stilistică și istoria limbii literare („Istoria limbii române literare”, în colab.). Coordonator al „Noului atlas lingvistic pe regiuni — Oltenia”.

CAZAN (< tc.) s.n. (TEHN.) Vas mare metalic de formă cilindrică sau tronconică, deschis, folosit pentru fierț sau încălzit. ■ C. de abur = instalație constituită dintr-un focar, un sistem fierbător, un supraîncălzitor de abur etc. utilizată pentru producerea aburului necesar în centralele termoelectrice, în industria textilă etc. (ex. c. ignitubular, c. acvatubular, c. Vuia).

CAZANE, sector al defileului Dunării la trecerea prin Carpați (lung de 9 km), cuprins între localit. Dubova și Ogradena (azi în com. Ieșnița, datorită construcției lacului de acumulare Porțile de Fier I); format din Cazanele Mari (4 km) și Cazanele Mici (5 km). Aici valea Dunării și lacul de acumulare se îngustează la 180—250 m (în trecut de 152 m) și este dominată de pereți verticali, stîncoși (Ciucuru Mare pe stg. și Ștrbac pe dr.). Viteza de scurgere a apei la viituri depășește 5 m/s. În zona Cazanelor Mari se află peșterile Gura Ponicovei și Veterani. Rezervație naturală complexă (150 ha), care cuprinde stîncile calcaroase ale masivelor Ciucuru Mare și Mic pe care se dezvoltă o vegetație submediteraneană cu numeroase endemisme și plante rare. Aici se întîlnesc stînjenele balcanic (*Iris reichenbachii*), dedeșelul bănețean (*Pulsatilla montana ssp. australis*), ialeaua Cazanelor (*Tulipa hungarica*), liliacul sălbatic (*Syringa vulgaris*) etc. Zonă turistică.

CAZANGERIE (< cazangiu) s.f. Atelier în care se construiesc sau se repară utilaje din table groase de oțel: cazane de abur, recipiente de presiune, cisterne etc.

CAZANGIU (< tc.) s.m. Muncitor calificat care lucrează într-o cazangerie.

CAZANIA LUI VARLAAM (CARTE ROMĂNEASCĂ DE ÎNVĂȚĂTURĂ), carte de cult, cuprinzînd evangheliile, cîteva legende hagiografice și primele încercări de versificare

în limba română (un imn de laudă domnitorului și două imnuri religioase). Tipărită de mitropolitul Varlaam la Iași în 1643. Monument de limbă românească veche.

CAZANIE (< sl.) s.f. 1. Predică prin care se explică evangheliile; didahie. 2. Carte religioasă cuprinzînd predici în care se explică texte evanghelice, însoțite de povești moralizatoare.

CAZARMAMENT (după fr.) s.n. Denumire dată așternutului de pat (saltea, patură, cearșaf, pernă etc.) folosit de militari sau, p. ext., de muncitori de pe un șantier.

CAZARMĂ (< rus), s.f. 1. Ansamblu de clădiri, construcții și instalații afectat militarilor. 2. Cazarma echipajului = compartiment situat sub puntea unei nave de luptă, destinat odihnei echipajului.

CAZEIFICARE (după fr.: {s} lat. caseus „brînză” + fco „a face”) s.f. 1. Proces de precipitare a caseinei din lapte; (pop.) brînzire. 2. (MED.) Formă de degenerescență necrotică a țesuturilor, produsă de bacilul tuberculozei.

CAZEINĂ (< fr. {i}; {s} lat. caseus „brînză”) s.f. Principala proteină (fosfoproteidă) din lapte, cu conținut foarte bogat de aminoacizi și cu o mare valoare nutritivă, formînd cel mai important component al brînzeturilor; este utilizată ca aliment, la prepararea unor produse farmaceutice bogate în albume, la fabricarea galaliului, a unor cleiuri etc.; caseinogen.

CAZEINOGEN (< fr. {i}; {s} fr. caseine + gr. genna „a produce”) s.n. Cazeină.

CAZEMATA (< fr.) s.f. Lucrare de apărare, construită din lemn și pămînt sau din beton armat, în care sînt instalate diferite mijloace de luptă (tunuri, mitraliere etc.). Sin. **buncăr** (4).

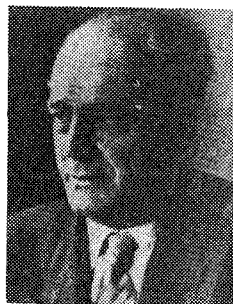
CAZJC s.m. Țăruș de lemn (avînd la un capăt un inel de oțel), care se introduce în pămînt, pe malul unei ape, pentru legarea ambarcațiilor.

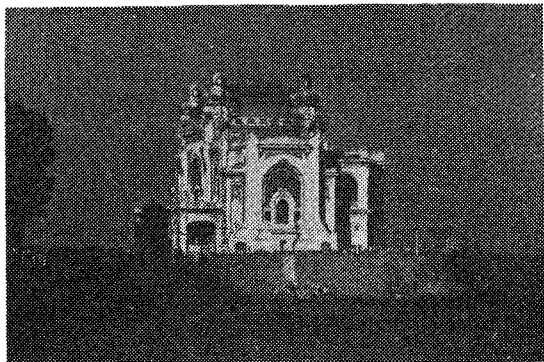
CAZIER (< fr.) s.n. 1. Mobilă compartimentată în rafturi sau sertare, în care se păstrează

Otilia Cazimir

Jules Cazaban

Cazinoul din
Constanța

diferite acte și documente clasate. □ (DR.) C. judiciar = fișă în care organele judiciare consemnează toate condamnările penale ale unei persoane. 2. (TIPOGR.) Dulapior cu rafturi în care se păstrează literele.

CAZIMIR (KAZIMIERZ), cneji și regi ai Poloniei. Mai importanți: 1. C. III, cel Mare, rege (1333—1370); a pus bazele monarhiei pe stări (prin statutele de la Wislica și Piotrków, 1347) și a extins autoritatea coroanei polone asupra regiunilor Kujawy, Dobrzyń (1343), Halici, Lemberg și Volinia (1349—1356); întemeietorul Universității din Cracovia (1364). 2. C. IV Iagoșo, mare cneaz al Lituaniei (din 1440), rege (1447—1492); a pus capăt Războiului de 13 Ani (1454—1466), încheind Pacea de la Toruń (1466) prin care Polonia câpăta ieșirea la M. Baltică, iar Ordinul Teutonic i se recunoștea vasal. A întreținut relații de prietenie cu Ștefan cel Mare, domnul Moldovei.

CAZIMIR, Otilia (pseud. Alexandrei Gavrilescu) (1894—1967, n. sat Cotul Vameș, jud. Neamț), scriitoare română. Lirică elegiacă, sentimentală și discret umoristică („Lumini și umbre”). Proza de evocare („A murit Luchi”). Versuri pentru copil („Baba iarna intră-n sat”). Memorialistică („Prietenii mei scriitorii...”).

CAZINOU (CAZINO) (< fr.) s.n. Local public (în stațiunile balneare și climatice) cu săli de jocuri (de noroc), de dans, de spectacole, cu restaurant etc.

CAZMA (< tc.) s.f. Unealtă pentru săpatul pământului, formată dintr-o lamă tăietoare, ușor concavă, fixată la o coadă de lemn; hîrleț.

CAZNĂ (< sl.) s.f. 1. Tortură, supliciu. 2. Străduință, osteneală; trudă.

CAZON, -Ă (< rus.) adj. De cazarmă, propriu cazarmii; militarice. ■ (Peior.) Rigid, stereotip.

CAZUALISM s.n. Doctrina atribuind întâmplării cauzele și succesiunea evenimentelor.

CAZUAR (< fr., germ.) s.m. Gen de păsări acarenate, răspândite în Australia, ins. Noua Guinee, de c. 160 cm, bune înotătoare și alergătoare, cu corpul turtit lateral, picioare scurte și puternice, terminate cu trei degete și capul acoperit cu o casă cornoasă (Casuarium). □ C. australian = pasăre mare (1,65 m), din pădurile Australiei de Nord, solitară, cu penaj negru ca tăciunile și formații cornoase, roșii-violacee, pe cap și la gît; atinge 50 km/h în alergare (Casuarium casuarium).

CAZUISTIC, -Ă (< fr.) s.f., adj. (FLOZ.) I. s.f. 1. Parte a eticii, în special a celei religioase catolice (scolastici, iezuiți), care caută să rezolve cazurile de conștiință, adică problemele morale suscitade de împrejurări de viață particulare, concrete. 2. (Peior.) Justificarea unor practici imorale prin subtilități logice; p. ext. argumentare subtilă, abilă, dar sofistică, în susținerea unor teze false sau îndoielnice. 3. Practică dintr-un anumit domeniu (medical, juridic etc.) utilizată pentru anumite observații

științifice sau prelucrare statistică. 4. (DR.) V. Jurisprudență. II. Adj. Bazat pe cazuistică (I).

CAZULCA s.f. Unealtă pentru pescuitul peștilor răpitori, în timpul iernii, sub gheață.

CAZZAVILLAN [caçaviļan], Luigi (1852—1902, n. Arzignano, Italia), ziarist român de origine italiană. Fondatorul ziarului „Universul” (1884).

CĂ (lat. quod) conj. 1. Introduce propoziții subordonate. Mi-a spus că va veni. 2. Nici că = nu. (Adversativ) Numai că = dar, însă. 3. Într-adevăr, așa e. Că bine zici! 4. În formarea unor locuțiuni: cum că, după ce că, măcar că etc.

CĂBEȘTI, com. în jud. Bihor; 2.212 loc. (1991).

CĂCI (< că + ce) conj. Pentru că, deoarece, fiindcă.

CĂCIULA (cuv. autohton) s.f. 1. Acoperământ pentru cap făcut din blană, din lînă etc. ■ Fig. Persoană, individ. Cite un leu de căciulă. 2. Partea superioară a ciupercii. 3. (TEHN.) Aparătoare așezată deasupra unui coș de fum sau a unui canal de ventilație, care împiedică pătrunderea unor corpuri, a ploii sau a zăpezii în interiorul acestora.

CĂDEA (lat. cadere) vb. II Intranz. și refl. I. Intranz. 1. A se deplasa prin propria greutate de sus în jos; a pica. ■ Fig. (Despre iarnă, ger, noapte etc.) A se lăsa, a veni. 2. (Despre pări, dinți, frunze etc.) A se desprinde din locul unde era fixat. 3. A atîrna. Părul îi cădea pe ochi. 4. A se răsturna, a se prăvăli; a se surpa. II. Intranz. Fig. 1. A muri (în luptă). ■ (Despre guverne,

legi etc.) A nu mai fi în vigoare. 2. (Despre orașe, poziții strategice etc.) A fi cucerit. 3. A eșua, a nu reuși. A cădea la examen. 4. A nimeri, a sosi din întâmplare, pe neașteptate undeva. 5. A intra în... (sau sub...) a fi cuprins de... □ Expr. A cădea pe gînduri = a deveni îngîndurat. 6. A cădea la învoială (sau de acord) = a ajunge la înțelegere, a se învoi. III. Refl. unipers. și intranz. A reveni cuiva, a se cuveni. ■ A se potrive; a ședea bine.

CADELNIȚĂ (< sl.) s.f. Vas ritual de metal, atîrnat de lînțșoare, în care se arde tămîie, ca jertfă materială adusă lui Dumnezeu.

CĂDERE (< cădea) s.f. 1. Mișcare a unui corp în cîmp gravitațional de la o înălțime mai mare la alta mai mică. □ C. liberă = mișcare uniform accelerată a corpurilor fără impuls inițial sub acțiunea propriei greutăți. ■ Diferența dintre valorile pe care le ia o mărime în două puncte diferite (ex. c. de presiune). □ C. de tensiune = a) tensiunea electrică măsurată la bornele unui element consumator de energie al unui circuit electric; b) întrerupere accidentală a tensiunii de alimentare, datorată unui defect în rețea și urmată de întreruperea funcționării tuturor echipamentelor electrice; c) diferența dintre o tensiune electrică de referință și o tensiune electrică utilă. ■ C. de apă = diferența de nivel dintre două puncte ale unui curs de apă; poate fi naturală (cascadă) sau artificială (creată prin baraje sau lucrări de derivație); concr. masă mare de apă care cade de la o oarecare înălțime. 2. Desprindere a unei părți componente dintr-un organism. 3. Răsturnare; surpare. 4. Fig. Ocupare, cucerire. 5. Fig. Nereușită, eșec. ■ (REL.) Păcat strămoșesc al filii omenești, moștenire a păcatului originar al lui Adam; constă în ieșirea omului din planul divin și fixarea lui în sfera materială a existenței. 6. Competență; drept.

CĂI (< sl.) vb. IV refl. A regreta, a-i părea rău, a-și recunoaște greșeala.

CĂIANU, com. în jud. Cluj; 2.878 loc. (1991).

CĂIANU MIC, com. în jud. Bistrița-Năsăud; 5.888 loc. (1991).

CĂILE FERATE ROMÂNE (C.F.R.), denumire a rețelei de cale ferată și a instituției însărcinate cu exploatarea și administrarea ei. Înființată în 23 apr. 1880, sub denumirea Direcțiunea princiară a Căilor Ferate Române.

CĂIMĂCĂMIE (< caimacam) s.f. 1. (În Țara Românească și în Moldova) Formă de guvernământ provizoriu instituită în timpul de scaun domnesc rămănea vacant sau pe timpul absenței domnului; locotenență domnească; p. ext. timpul dt dura această formă de guvernământ. 2. Căimăcămia Craiovei = locotenența banului Craiovei, care din 1761 pînă în 1831 s-a aflat la București, la curtea domnească.

CĂINA (< sl.) vb. I refl. și tranz. A (se) tîngu, a (se) plînge, a (se) jeli, a compătîmi.

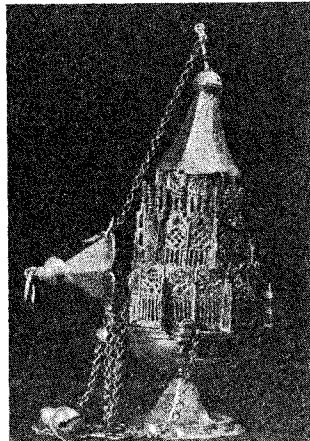
CĂINTĂ (< căi) s.f. 1. Regret; remușcare. 2. (REL.) Condiție necesară în vederea iertării păcatelor constînd în suferințe și dureri pentru păcatele săvîrșite și urmările lor în viața proprie și în viața semenilor.

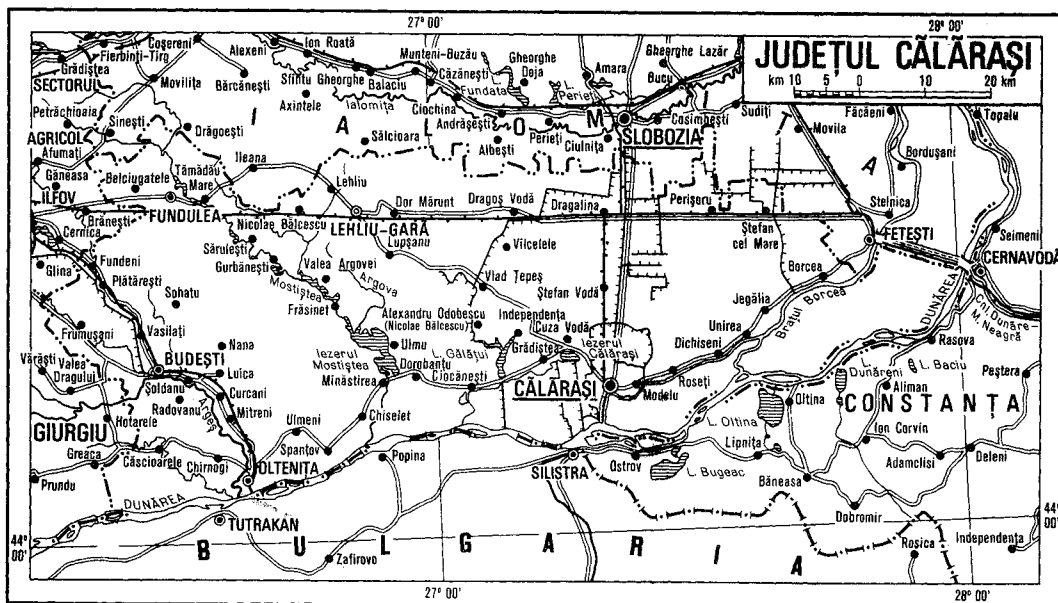
CĂIUȚI, com. în jud. Bacău; 5.351 loc. (1991). Chereștea. Stație de c.f.

CĂLACEA, stațiune balneoclimaterică cu funcționare permanentă, în C. Vingăi, în raza com. Orșira (jud. Timiș), la 117 m alt. Climat continental moderat de cîmpie, cu veri răcoase și ierni blînde. Izv. cu ape minerale bicarbonatate, clorosodice, termale (38°C) indicate în tratarea afecțiunilor reumatice și renale.

CĂLAN, oraș în jud. Hunedoara, pe stg. Streiului; 15.024 loc. (1991). Expl. de bentonite (Sintămăria de Piatră), vechi centru siderurgic (1863); produse metalice diverse (tuburi de scurgere, articole sanitare, sobe și mașini de gătit, cazane pentru băi, vase emailate etc.); uzină cocschimică (semicocs în brichete); reparații de utilaj minier;ificație. Stațiune balneoclimaterică sezonieră, cu ape mezotermale (25—29°C), bicarbonatate, calice, magne-

Cădelniță

ziene. Amintit în documente pentru prima oară în 1387 ca sat cnezial. În raza orașului se găsesc două biserici; cea din satul Streișingeorgiu (sec. 11), în formă romanice simplificată cu un tablou votiv din 1409 și cea din satul Strei (sec. 13, cu pictură interioară din sec. 14). Declarat oraș în 1968.

CĂLARE (lat. *caballaris*) adv., adj. Încălecat pe cal, pe alt animal sau, *p. gener.*, pe un obiect.
 □ Expr. *De(-a) călare* = încălecat, călărind; de pe cal, din fuga calului.

CĂLĂFĂTUJIRE (< ngr.) s.f. Operație de astupare cu calafat a rosturilor dintre scândurile bordajelor sau ale punții unei nave din lemn în vederea etanșării; peste calafat se toarnă un strat de bitum.

CĂLĂRAȘ (< *călare*) s.m. 1. (La pl.; în ev. med. în Țara Românească și în Moldova) Corp militar de jefitori auxiliari ai domniei; în timp de pace funcționau în organele locale de execuție administrativă; (și la sg.) membru al acestui corp militar. ■ (Inv.) Ostaș de cavalerie.
 2. Coardă de rod la vișa de vie, scurtată la 4—6 muguri și plasată călare pe coarda de doi ani.

CĂLĂRAȘI 1. Municipiu în SE României, port pe stg. brațului Borcea, reșed. jud. cu același nume: 75 933 loc. (1991). Combinat siderurgic; combinat de celuloză (din paie) și hirtie; fabrici de conf., de prefabricate din beton și de produse alim. (zahăr, preparate din carne și lapte, vinuri și bauturi alcoolice, panificație);

reparații de mașini și utilaje agricole. Muzeu de istorie și arheologie; clădirea primăriei (1895), în stil neoclasic. Menționat documentar ca sat (Lichirești) în sec 17, devine oraș în 1832. Declarat municipiu în 1968. 2. Jud. în SE României, în E. C. Române, pe stg. Dunării, la granița cu Bulgaria: 5 074 km² (2,14% din supr. țării); 340 320 loc., (1991), din care 38,3% în mediul urban; densitate: 71,6 loc./km². Reșed.: municipiul Calărași. Orașe: Budești, Fundulea, Lehliu-Gară, Oltenița. Comune: 48. Relief în exclusivitate de cîmpie (Bărăganul sudic sau al lalomitei), cu înclinare ușoară NV—SE, cuprinzînd terasele și luncele Dunării și Argeului. Monotonia cîmpiei este întreruptă pe alocuri de croturi și văi înguste adâncite în pătura de loess. Climă temperat-continentală, cu veri foarte calde și ierni reci, marcate uneori de viscoluri puternice. Temp. medie anuală este de 11,3°C. Precipitațiile atmosferice medii anuale însumează 540 mm. Vânturile predominante au direcție N—NE și V—SV. Rețeaua hidrografică este tributară în întregime Dunării, care formează limita de S și E a jud. pe 145 km. Rîurile sînt reprezentate prin Argeș, Dimbovița, Mostiștea, Rasa și Pasărea. Resurse naturale: gaze naturale (Postăvari), argile (Budești), nisipuri, pietrișuri. Economia în 1989, pe terit. jud. C. funcționau 39 de întreprinderi care produc: oșel (Calărași), nave fluviale motonave de pasageri, piese turnate din fontă și oșel (Oltenița), celuloză și hirtie (Calărași), lacuri și vopsele, produse din cauciuc (Frumușani, Lehliu-Gară), tricocaje și conf. (Calărași, Oltenița, Lehliu-Gară), prefabricate din beton, cărămizi (Calărași, Oltenița, Budești), mobilier (Ulmeni, Budești), zahăr (Calărași), conserve de legume și fructe (Valea Roșie), preparate din carne și lapte (Calărași, Oltenița, Lehliu-Gară, Lușanu) etc. Agricultură dispunea, în 1989, de 420 868 ha terenuri arabile, fertile, pe care se cultivau porumb (107 203 ha), grâu și secară (87 361 ha), leguminoase pentru boabe (20 106 ha), plante de nutreț, sfeclă de zahăr, floarea-soarelui, cartofi, pepeni, tutun etc. În 1990, sectorul zootehnic, favorizat de o puternică bază furajeră, cuprindea 130,3 mii capete bovine, 389,9 mii capete ovine, 621,6 mii capete porcine; avicultura: piscicultură. Căi de comunicație (1990): c.f. depășesc 240

Calărași. Vedere generală

km (din care 151 km electrificate), iar lungimea drumurilor publice este de 1 100 km (din care 366 km modernizate). Transportul fluvial de mărfuri și călători se efectuează pe Dunăre prin porturile Oltenița și Călărași. *Unitățile de învățământ, cultură și artă* cuprindeau, în 1989—1990, 182 școli generale, 13 licee, 94 cinematografe, 295 biblioteci, muzee etc. *Turismul* este legat, cu precădere, de Dunăre și de obiectivele social-istorice din localități. Deplasări pe Dunăre spre locurile de pescuit și vinat din Balta Ialomiței; principala șosea modernizată care leagă capitala de punctul de trecere peste Dunăre (cu bacul) de la Chiciu-Ostrov asigură tranziția în sezonul estival a unui număr mare de turiști spre stațiunile litoralului Mării Negre. În jud. C. se află pădurile Floroaica și Bogdana, rezervații forestiere (Ciornuleasa și Tămădău) și complexe (Caiatele și Moroiu). *Indicativ auto:* **Cl. 3.** Com. în jud. Botoșani; 4 421 loc. (1991); **4.** Com. în jud. Cluj; 2 633 loc. (1991). Stație de c.f. **5.** Com. în jud. Dolj; 6 834 loc. (1991). Centru viticol.

CĂLĂREȚ, -EATĂ (< călări) adj., subst. 1. Adj., s.m. și f. (Persoană) care călărește; (sportiv) care practică călăria. **2.** (BIBL.) S.m. Placă mică de metal care se prinde în partea superioară a unei fișe dintr-o cartotecă și prin care se realizează o anumită împărțire a cartotecii (pe litere, domenii etc.). **3.** S.m. (TEHN.) Mică piesă din sîrmă, de forma literei U, care se așază răsturnat pe brațele unei balanțe pentru a le echilibra; cavalier (6). **4.** S.m. (ELT.) Piesă mică de sîrmă, îndoită în forma de U, care servește la închiderea unui circuit electric prin intermediul unui godeu. **5.** S.m. (CONSTR.) Bară scurtă de oțel-beton, folosită ca armătură suplimentară în zona de reazem a unei grinzi de beton armat.

CĂLĂRI (< călare) vb. IV intranz. A merge călare. ■ Tranz. A mina calul stînd călare pe el; a încăleca.

CĂLĂRIE (< călare) s.f. Acțiunea de a călări. ■ Arta de a călări. ■ Ramură sportivă care constă în conducerea calului din poziția încălecat în probe de alergare cu sărituri peste obstacole, de fond, dresaj sau probe complete (fond, obstacole și dresaj); echitație.

CĂLĂTOR, -OARE (< cale) adj., s.m. și f. 1. Adj., s.m. și f. (Persoană) care călătorește, care se află în călătorie. **2.** Adj. (Despre popoare) Nomad. **3.** Adj. (Despre păsări) Migrator. **4.** Adj. Fig. Trecător, nestatornic.

CĂLĂTORI (< călător) vb. IV intranz. A face un drum spre un loc (mai) depărtat. ■ A fi călător, a fi la drum.

CĂLĂTORIE (< călător) s.f. Acțiunea de a călători; drum spre un loc (mai) depărtat; cale (6).

CĂLĂTELE, com. în jud. Cluj; 3 130 loc. (1991). Stație de c.f.

CALĂU (< țig.) s.m. Bărbat însărcinat cu execuția osîndiților la moarte; gîde; gealat. ■ Fig. Om crud, singeros; tiran.

CĂLAUZA (< tc.) s.f. 1. Persoană care însoțește pe cineva în scopul de a-i arăta drumul (și de a-i da anumite indicații sau explicații); ghid. **2.** Îndrumător, conducător (într-o acțiune, într-un domeniu de cercetare etc.). **3.** Îndreptar.

CĂLAUZI (< călăuză) vb. IV tranz. 1. A conduce pe cineva pe un drum. **2.** A îndruma, a învăța, a povățui, a sfătui. ■ Refl. A se conduce, a se ghida (1), a se orienta după...

CĂLAUZITOR, -OARE (< călăuzi) adj. (Și subst.) Care călăuzește, care îndrumă; îndrumător.

CĂLCA (lat. *calcare*) vb. I intranz. și tranz. I. 1. Intranz. A pune piciorul pe ceva sau undeva; a pași. **2.** Tranz. (pop. despre cocoși) A fecunda. **3.** Intranz. A intra, a veni undeva. **4.** Tranz. A cutrelera, a străbate. **5.** Tranz. Fig. A încălca prădînd, pustiind. II. Tranz. 1. A zdrobi, a strivi cu picioarele. ■ A bătători (pămîntul, iarba) cu picioarele. □ Expr. A călca apa = a se menține la suprafața apei, bînd apă cu picioarele în poziție verticală. **2.** A nu respecta o lege, o hotărîre, o obligație. III. Tranz. A netezi cu fierul de călcat îmbrăcămintea, rufăria.

CĂLCĂTOR, -OARE (< călca) subst. I. S.m. și f. Meseriaș care calcă haine sau rufărie (într-un atelier de confecții, într-o spălătorie). II. S.f. 1. Scîndură pe care olarul frămîntă lutul cu picioarele. **2.** Vas în care se calcă (II 1) strugurii. **3.** Instalație specială la gardurile pescărești, care permite trecerea peștelui într-un singur sens (de ex. din mare în liman) sau circulația bărcilor în ambele sensuri fără ca peștele să iasă. III. S.n. 1. Mecanism la mașinile de cusut care apasă pe placa mașinii materialul ce se lucrează, pentru a putea fi fixat și deplasat mai ușor; apăsător, ceapraz (3). **2.** Unealtă formată dintr-o lamă de oțel plană sau îndoită, cu creștături pe una sau pe ambele muchii, prevăzută cu miner și folosită de lemnari la rostuirea dinților pinzelor de ferăstrău; ceapraz (2). **3.** Pinză sau perniță pe care se calcă (III).

CĂLCĂTORIE (< călător) s.f. Atelier de călcat haine, rufărie. ■ Spec. Secție sau atelier în care se calcă produsele textile realizate într-o fabrică de confecții.

CĂLCI (lat. *calcaneum*) s.n. 1. Partea posterioară a labei piciorului, formată din astragal și calcaneu; p. ext. parte a ciorapului sau o încălămîntei care acoperă această porțiune a piciorului. □ Loc. Sub *calci* = sub dominația cuiva; în situația de subordonat, de împlinit. ■ Lovitură dată cu călcîiul (1). □ Expr. A da călcîie

calului = (despre călăreți) a porni sau a zori la mers calul. ■ *Călcîiul lui Ahile* = punct vulnerabil. **2.** Partea dinapoi sau de jos a unui obiect. **3.** Piesă mică de lemn de formă prismatică, fixată pe o grindă de lemn pentru a împiedica alunecarea unui element de construcție care se reazemă pe grindă sau folosită pentru a da rezistență unei îmbinări. **4.** Dispozitiv cu care se împiedică filarea unui lanț sau a unei parîme.

CĂLDARE (lat. *caldaria*) s.f. 1. Vas tronconic sau cilindric, deschis, cu capacitatea de 10—15 l, prevăzut cu o toartă la partea superioară, folosit pentru prepararea unor produse sau pentru păstrarea și transportul materialelor lichide ori granulare; găleată. □ C. de abur = cazan de abur. C. de rachiu = alambic pentru distilarea rachiiului. ■ Conținutul unei căldări (1). ■ Vas de aramă folosit la stîna pentru fierit diferite produse alimentare. **2.** (GEOGR.) C. glaciară = circ glaciar.

CĂLDĂRARU, com. în jud. Argeș; 3 459 loc. (1991).

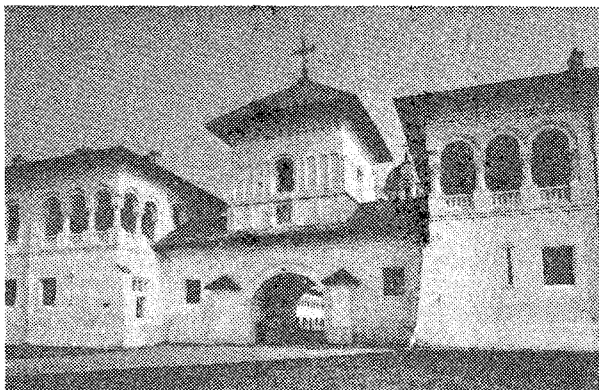
CĂLDĂRĂȘANI, liman fluvial pe valea Ialomiței, la 40 km N de București; 2,24 km². Ad. max. 4 m. Datorită vegetației acvatice în exces, în special macrophyte, lacul se află într-o fază avansată de eutrofizare. Pe malul său se află mănăstirea cu același nume, a cărei biserică a fost ridicată de Matei Basarab în anii 1637—1638 și refăcută de mai multe ori. În sec. 18 și 19 a funcționat aici o școală de pictură religioasă („școală de zugrăvie”). Muzeu.

CĂLDĂRUȘĂ (< căldare) s.f. 1. Diminutiv al lui căldare (1). **2.** (BOT.) Denumire dată plantelor erbacee perene din genul *Aquilegia*, cu tulpină simplă sau ramificată, de obicei păroasă, cu frunze alterne și flori actinomorfe, albastre, violacee, rar albe, roz sau roșcate.

CĂLDURĂ (lat. **caldura*) s.f. 1. Starea de încălzire a unui corp; senzația produsă de corpurile calde; temperatură ridicată. ■ (FIZ.) Formă de mișcare a materiei; care constă în oscilații și deplasări dezordonate ale moleculelor, atomilor sau ionilor constituenți ai corpurilor solide. Lichide sau gazeoase și care pot duce la variația temperaturii, schimbarea stării de agregare, descompunerea corpurilor; se exprimă prin mărimea numită cantitate de c., energie termică sau energie calorică, ce au ca unitate de măsură *joule-ul*, *caloria* și *kilocaloria*; p. ext. parte a fizicii care studiază fenomenele termice. □ C. sensibilă = c. absorbită sau cedată de un corp la variația temperaturii sale cu un grad; după cum masa corpului este măsurată în grame, atomi-gram sau moli poate fi c. specifică, atomică sau molară. C. specifică = cantitatea de c. necesară modificării cu un kelvin a temperaturii unei unități de masă dintr-o substanță. C. latentă = c. dezvoltată la trecerea unității de masă dintr-o stare de agregare în alta, la presiune și temperatură constante. C. de ardere (putere calorifică) = c. dezvoltată la arderea completă a unității de masă a unui combustibil; se măsoară în jouli/kg, jouli/m³. C. de reacție = cantitatea de c. degajată sau absorbită în timpul unei reacții chimice. ■ (FIZIOL.) C. animală = energie calorică rezultată în decursul metabolismului din procesele de oxidare a substanțelor nutritive. Animalele homeoterme au capacitatea de a-și menține constantă temperatura corpului, pe cînd poichilotermele sînt lipsite de această posibilitate. **2.** Fig. Afectiune, prietenie; însuflețire. **3.** (Mai ales la pl.) Epoca cea mai călduroasă a anului; vreme toridă. **4.** (MED.) Temperatură a corpului mai ridicată decît cea normală; febră. ■ Fig. Emoție, încordare. **5.** (ZOOT., ZOOT.; la pl.) Perioadă în care animalele femele manifestă dorința de a se împerechea. Este însoțită, de regulă, de *ovulație*. Intervalul la care se repetă este diferit de la specie la specie.

CĂLDUROȘ, -OASĂ (< căldură) adj. 1. Care păstrează căldura (1). **2.** Fig. Insuflețit; prietenos, amabil.

Mănăstirea Căldărușani

CALI (< sl.) vb. IV tranz. și refl. 1. Tranz. A realiza călirea (1). 2. Tranz. și refl. A (se) întări, a (se) oțeli. 3. Tranz. A prăji un aliment (mai ales zarza) în grăsime.

CĂLIFAR s.m. Numele a două specii migratoare, acvatice, din ordinul anseriformelor, cu caractere intermediare între rațe și găște care cuibăresc în SE Deltei Dunării și pe malurile lacurilor dobrogene: c. alb (*Tadorna tadorna*) are c. 61 cm, penaj alb, verde-metalic, roșu și negru; C. roșu (*Tadorna ferruginea*) are c. 63 cm și penaj cărămiziu, mascului cu un inel de pene negre la gât. Declarate în România monumente ale naturii.

CĂLIMANI, Munții —, masiv vulcanic în NV Carpaților Orientali, între cursul superior al Mureșului la S și depr. Dornelor la N. Alt. max.: 2 100 m (vf. Pietrosu). Trăsături tipice alpine în zona înaltă, cu urme glaciare și pășuni alpine. Zăcăminte de sulf, Izv. carbogazoase. Forme de vulcanoclast (peșterile „Palatul de ciocolată” și „Luanei”) și stâncile „12 Apostoli”. Rezervație naturală complexă (200 ha), declarată în 1990 parc național, cu numeroase specii rare și monumente ale naturii, ca: zimbrul (*Pinus cembra*), tisa (*Taxus baccata*), smirdarul (*Rhododendron kotschyi*), floarea de colți (*Leontopodium alpinum*) etc. Printre păsări se întindesc cinghia alpină (*Montifringilla nivalis*), cocoșul de mesteacă (*Lyrurus tetrix*), cocoșul de munte (*Tetrao urogallus*), ierunca (*Tetrastes bonasia*), iar mamiferele sînt reprezentate de ris (*Lynx lynx*), ijer (*Martes martes*) etc.

CĂLIMARĂ (< ngr.) s.f. Vas mic de sticlă, de metal etc. în care se ține cernala pentru uzul curent.

CĂLIMĂNEȘTI, oraș în jud. Vâlcea, pe dr. Oltului; 8 633 loc. (1991). Hidrocentrală (38 MW). Îmbutelierea apelor minerale (Căciulata); expl. și prelucr. lemnului; mat. de constr. Stațiune balneoclimaterică cu ape minerale clorosodice, iodurate, bromurate, calice, magneziene și sulfuroase. La Căciulata, localit. componentă a orașului, funcționează complexe sanatoriale (între care unul pentru tratarea afecțiunilor posthepatice). Menționat documentar în 1386. Din 1890 stațiune balneară, iar din 1927 a primit statutul de oraș. Aici, pe ostrovul din mijlocul Oltului, se află o biserică ridicată (1518—1522) în epoca lui Neagoe Basarab. În apropiere este situată mănăstirea Cozia. Muzeu.

CĂLIN (< călină) s.m. Arbust originar din Europa, Asia, America, Africa, de c. 3 m înălțime, cu frunze opuse, lobate, flori albe și

fructe drupe mici (*Viburnum opulus*); unele varietăți se cultivă ca arbuști ornamentali (ex. „boule de neige”).

CĂLIN, Sergiu (n. 1923, București), inginer electrotehnician român. Prof. univ. la București. Studii, cercetări, lucrări de sinteză în domeniul reguletoarelor automate adaptive, extreme, multivariabile, numerice și al protecției prin rele.

CĂLINA (< bg.) s.f. Fructul căinului, de culoare roșie, zemos, necomestibil.

CĂLINESCU, Alexandru (1907—1937, n. Focșani), scriitor român. Lirică de o sensibilitate maladiivă, pusă sub semnul lui Baudelaire și Bacovia („Decenii”, „Mări moarte”) și un roman (în colab. cu Pavel Nedelcu, „Destrămarea”).

CĂLINESCU, Armand (1893—1939, n. Pițești), om politic român. Unul dintre liderii Partidului Național-Tărănesc. De mai multe ori ministru și prim-min. (mart.-sept. 1939). Promotor al politicii tradiționale de menținere și dezvoltare a legăturilor cu Marea Britanie și cu Franța, inclusiv cu statele din Mica Antantă și înțelegerea Balcanică. Unul dintre colaboratorii apropiați ai regelui Carol II. Apărător consecvent al independenței și integrității teritoriale a României. Adversar al Germaniei hitleriste și al agenților ei din România — Garda de Fier — împotriva căreia a adoptat măsuri represive; asasinat de legionari (sept. 1939). Memori.

CĂLINESCU, Bob (1926—1990), regizor român. Pionier al filmului de animație („Meta-morfoze”, „Romeo și Julieta”, „Măști”).

CĂLINESCU, George (1899—1965, n. București), critic, istoric literar, scriitor și publicist român. Acad. (1948), prof. univ. la Iași și la București. Între 1933 și 1934 a făcut parte din comitetul de conducere al „Vieții Românești”. A condus săptămânale de critică și de informație literară „Jurnalul literar” și „Lumea” și ziarul „Tribuna poporului”, „Națiunea”. Directorul Institutului de Istorie Literară și Folclor al Academiei (1949—1965). Personalitate multilaterală, de orientare clasicizantă, spirit de o neobșnuită mobilitate intelectuală, a consacrat studii fundamentale unor mari scriitori români („Viața lui M. Eminescu”, „Opera lui Mihai Eminescu”, „Ion Creangă. Viața și opera” ș.a.). Lucrarea monumentală „Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent” relevă etapele și direcțiile specifice ale evoluției fenomenului literar românesc, integrate în contextul universal, cu excelente caracterizări

George Călinescu

Armand Călinescu

de autori și opere. „Principii de estetică” sintetizează opiniile sale teoretice, „Impresii asupra literaturii spaniole” schițează un tablou al culturii hispanice, iar culegerea (postumă) „Scriitori străini” reunește studiul și eseurile privind literatura universală. Prin C. limbajul criticii și istoriei literare cunoaște o substanțială împropășire. Ca prozator se afirmă cu romanul liric „Cartea nunții”, dar mai ales cu „Enigma Ottiliei”, narațiune de tip balzacian despre mediul mic-burghez, bucureștean de la începutul secolului, „Bietul Ioanide” și „Scrinul negru” urmăresc drumul artistului de geniu de la apolitism la atitudinea civică angajată. A mai scris versuri („Poezii”, „Lauda lucrurilor”), teatru („Șun, mit mongol”), note de călătorie, schițe de observație socio-morală și civică („Cronica mizantropului”, „Cronica optimistului”).

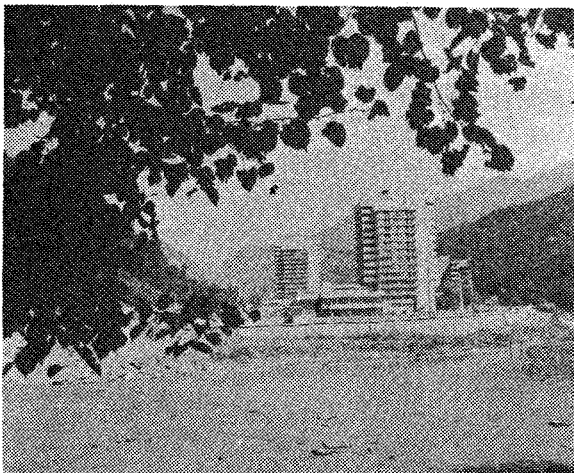
CĂLINESCU, Matei (n. 1934, București), critic literar și scriitor român, stabilit în S.U.A. Prof. la Universitatea din București și Indiana (S.U.A.). Analize comparatiste („Clasicismul european”); studii și eseurile despre literatura română și străină („Titanul și genul în poezia lui M. Eminescu”, „Eseuri critice”). Lirică intelectualistă („Semn”, „Umbre de apă”), un roman parabolic-eseistic („Viața și opiniile lui Zacharias Lichter”).

CĂLINESCU, Paul (n. 1902, Galați), regizor român de film. Filme documentare („Țara Moșilor”, „Agnita-Botorca”) și lung-metraje („Răsuna valea”, „Desfășurarea”, „Titanic vals”).

CĂLĂNEȘTI-DOȘ, Com. în jud. Argeș; 11 058 loc. (1991). Stație de c.f. Biserică ridicată în sec. 18. Reșed. com. este satul Vărănești. 2. Com. în jud. Maramureș; 3 714 loc. (1991). Doua biserici de lemn din sec. 17 și 18, cu pictură din sec. 18.

CĂLĂNEȘTI-ORȘAȘ, com. în jud. Satu Mare; 4 952 loc. (1991).

Călimănești. Hotelurile „Căciulata” și „Cozia”

CĂLIRE (< căli) s.f. Tratatment termic aplicat materialelor metalice, care constă în încălzirea la temperatură înaltă, menținerea un timp la acea temperatură, urmată de răcirea rapidă în apă, ulei, săruri topite etc.; se efectuează în vederea mării durtății, în special a stratului superficial. 2. (BOT.) Călirea plantelor = proces fiziologic natural, manifestat la nivel celular, care constă în sporirea concentrației sucului celular și menținerea nivelului metabolismului și în condiții neprielnice de dezvoltare (temperaturi scăzute, secetă ș.a.).

CĂLMĂȚUI 1. Rîu, afl. stg. al Dunării; 145 km. Considerat o veche albie a Buzăului. Izv. la V de municipiul Buzău și străbate Bărganul de la V la E. Se mai numește *C. brăilean*. 2. Rîu, afl. stg. al Dunării, prin intermediul bălții Suhuia; 134 km. Izv. din C. Botanului. Are curs intermitent, scind în perioadele secetoase. Se mai numește *C. teleormănean*.

CĂLMĂȚUIU, com. în jud. Teleorman; 3 300 loc. (1991).

CĂLMĂȚUIU DE SUS, com. în jud. Teleorman; 3 207 loc. (1991).

CĂLTUN (< ngr.) s.m. (Reg.) 1. Un fel de ciorap din lînă cu sau fără talpă. 2. Încălțăminte de sărbătoare asemănătoare cu cizmele. 3. (BOT.) Căltunul-doamnei = plantă erbacee perenă din familia rozaceelor, înaltă de 15—30 cm, cu flori galbene cu vișoare roșietice (*Geum rivale*). Rizomul are proprietăți astringente.

CĂLTUN, lac glaciar pe versantul sudic al M-șilor Făgăraș; la 2 175 m alt.; 0,8 ha. ad. max.: 11,8 m.

CĂLTUNĂȘ (< căltun) s.m. 1. Ciorap de lînă albă în costumul popular. 2. (La pl.) Plantă decorativă căpărătoare, originară din Perù, cu frunze aproape rotunde și cu flori portocalii cu un pinten drept; numită și *condurăș* sau *condurul-doamnei* (*Tropaeolum majus*).

CĂLUGĂR (< sl.) s.m. 1. Bărbat care a renunțat la viața lumească, petrecind o existență închinată rugăciunii și abstenenței, într-o mănăstire sau solitar. 2. Instalație hidrotehnică cu ajutorul căreia se poate evacua apa din heleșteie, lacuri sau bazine artificiale în vederea primenirii ei.

CĂLUGĂREANU, Dimitrie (1868—1937, n. Pomîrla, jud. Botoșani), medic și naturalist român. M. coresp. al Acad. (1920). Cercetări originale în neurofiziologie, metabolism mineral, privind respirația la unele specii de pești și gastropode (*Limax*, *Helix*, *Planorbis*, *Lymnaea*), precum și particularitățile funcționale ale glandei sericigene a viermelui de mătase.

CĂLUGĂREANU, Gheorghe (1902—1976, n. Iași), matematician român. Acad. (1963), prof. univ. la Cluj-Napoca. Contribuții în teoria funcțiilor de variabilă complexă și în topologie. Lucrări didactice („Curs de analiză matematică”, în colab. „Elemente de teoria funcțiilor de o variabilă complexă”).

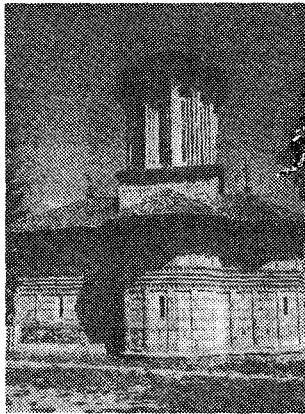
CĂLUGĂRENI 1. Com. în jud. Giurgiu, situată la confluența Neajlovului cu Cîlniștea; 6 832 loc. (1991). Aici, la 13/23 aug. 1595, armata Țării Românești, condusă de Mihai Viteazul, a reușit să stralucită victorie asupra armatelor turcești comandate de Sinan-Pașa. În amintirea acestei victorii, la C. a fost ridicat un monument. 2. Com. în jud. Prahova; 1 672 loc. (1991).

CĂLUGĂRESC, -EASCĂ (< călugăr) adj. Care aparține călugărilor (1), privitor la călugări; monahal. □ *Ghiveci c.* = ghiveci fără carne, preparat cu untdelemn.

CĂLUGĂRI (< călugăr) vb. IV refl. și tranz. A (se) face călugăr (1).

CĂLUGĂRIȚĂ (< călugăr) s.f. 1. Femeie care face parte dintr-o comunitate mănăstirească; monahie, măicuță (2). 2. Insectă carnivora mare (5—6 cm), verde-cafenie, cu prima pereche de picioare conformată pentru prinz și apucat prada (*Mantis religiosa*). Își devorează masculul imediat după actul împerecherii.

CĂLUGĂRU, Alice (pseud.: *Alice Orient*) (1886 — înainte de 1940, n. Paris), scriitoare

Mănăstirea Căluș

română. Stabilită la Paris (1906). Lirică romantică („Viorele”), dominată de sentimentalism și lirism, sau simbolistă. Un roman poetic, cu elemente autobiografice („Tunica verde”), scris în limba franceză.

CĂLUGĂRU, Ion (pseud. lui *Bujum Croitoru*) (1902—1956, n. Dorohol), prozator român. Proză fantastică și grotescă („Paradisul statistic”), romane evocând mediul evreiesc provincial (ciclul „Copilăria unui netrebnic”) sau viața de uzină („Oțel și piine”).

CĂLUI, sat în com. Oboga, jud. Olt. Aici se află o mănăstire începută în timpul lui Neagoe Basarab și terminată de frații Buzești (1589), unul dintre cele mai reprezentative monumente din a doua jumătate a sec. 16.

CĂLUȘ (< cal) s.n. 1. Bucată de lemn sau de metal care se pune între dinții unui animal spre a-l forța să șină gura deschisă; obiect care se introduce în gura cuiva pentru a-l împiedica să strige. 2. Bejișor de lemn care face parte din mecanismul de declanșare al capcanelor de lemn. 3. Placă de lemn de formă specială, așezată perpendicular pe tabla de rezonanță a unui instrument muzical, peste care sînt întinse

coardele ale căror vibrații le transmite; scaun (II 2). 4. Suport fix pentru podurile improvizate, executat din lemn rotund, cioplit sau ecarisat. 5. Utilaj de foraj pentru rotirea prăjiniilor, folosit în forajul prin percuzie sau în cel manual. 6. S.m. art. Dans popular românesc, răspîndit în Muntenia, Oltenia, Transilvania și Banat, cu ritm sincopat și figuri variate, care se joacă de către flăcăi în săptămîna Rusaliilor; după unii, reminescent a dansurilor romane care evocau răpirea sabinelor; melodia corespunzătoare acestui dans.

CĂLUȘĂR (< căluș) s.m. (La pl.) Grupă de flăcăi care execută dansul tradițional denumit *călușul*; (și la sg.) fiecare dintre flăcăii care joacă acest dans.

CĂLUȘEL (< cal) s.m. 1. Căluș (1). 2. (La pl.) Instalație constînd din căluți de lemn, machete de animale, de mașini, pe care se suie copiii și care se roteșc în jurul unei axe, fiind susținute de niște birne transversale; carusel.

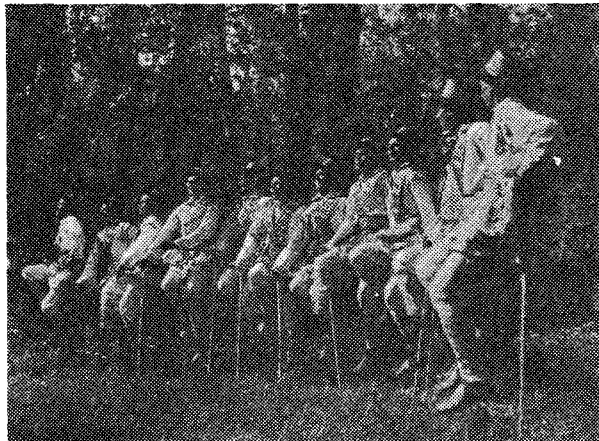
CĂLUȘ (< cal) s.m. 1. Diminutiv al lui cal; călușel (1). 2. (Prin nordul Moldovei) Personaj în jocul cu călușii. 3. Căluș-de-mare = pește teleostean marin cu corpul de 8—10 cm, lipsit de înnoțtoarea codală și cu capul asemănător cu cel al calului; *cal-de-mare* (*Hippocampus hippocampus*). Trăiește și în Marea Neagră. 3. Nume dat mai multor insecte din familia lăcustelor.

CĂMARĂ (< ngr.) s.f. 1. Construcție sau încăperie mică în care se păstrează alimente. 2. (Inv.) Cameră, odală. □ *Cămara domnească* = (în ev. med. în Țara Românească și în Moldova) a) totalitatea veniturilor domniei, provenite din vămi, ocne și impozite indirecte, deosebite de veniturile visteriei; b) (rar) monetarie.

CĂMAȘĂ (lat. *camisia*) s.f. 1. Îmbrăcăminte (de pînză, mătase etc.) acoperind de obicei partea superioară a corpului. □ *C. de forță* = cămașă de pînză rezistentă, prevăzută cu minci lungi care se înnoadă la spate și, care, în trecut, se utiliza la imobilizarea bolnavilor psihici agitați. □ Expr. *A nu avea* (sau *a nu ști*) *pe unde să scoți cămașa* = a fi în mare încurcătură. a nu ști cum să scape. *Arde cămașa pe el* = în mare zor; are mare nevoie de ceva. 2. Înveliș (subțire), membrană care acoperă sau îmbracă o materie sau un corp. 3. Îmbrăcăminte interioară a unui obiect cav, de obicei cilindric (ex. c. de cilindru la motoarele cu ardere internă). 4. (BOT.) *Cămașa-broaștei* = algă verde de apă dulce, caracterizată prin celule lungi, cilindrice, reunite într-o reșea (*Hydrodictyon reticulatum*).

CĂMĂRAȘ (< cămară) s.m. 1. (În ev. med. în Țara Românească și în Moldova) Slujitor care

Călușari

avea în grijă *cămara* domnească. 2. Intendent (la o mânăstire).

CĂMĂRAȘU, com. în jud. Cluj; 2 999 loc. (1991).

CĂMĂRZANA, com. în jud. Satu Mare; 3 127 loc. (1991). Expl. de lignit și cinabru.

CĂMAȘUIALĂ (< cămașă) s.f. 1. Căptușeală interioară, subțire, de zidărie a unui tunel. □ *Cămășuia* pilofilor = tub metalic folosit pentru confecționarea pilofilor din beton. 2. Strat de piatră sau de balast dezagregat, care trebuie îndepărtat la deschiderea unei cariere sau a unei balastiere.

CĂMĂȚAR (< cămăță) s.m. Persoană care dă bani cu împrumut încașind cămăță.

CĂMĂȚĂRESC, -EASCĂ (< cămățar) adj. Care este propriu cămățarului, care se referă la cămăță sau la cămățar; de cămăță. □ *Capitală c.* = capital bănesc folosit pentru a obține cămăță.

CĂMILĂ (< sl.) s.f. Mamifer artiodactil rumegetor din Asia Centrală și Africa, cu una (v. *dromader*) sau cu două cocoșe (*Camelus bactrianus*); folosită la deplasare și transportul povorilor în deșert.

CĂMIN (< sl.) s.n. 1. Sobă joasă (de cărămidă, piatră, teracotă etc.) zidită la perețele camerei, cu vatra larg deschisă; șemineu. 2. Cuptor, vatră. 3. Coș de unde iese fumul; horn. 4. Fig. Casă părintească; p. ext. familie. S. C. de copii = instituție cu regim de internat pentru copii în preșcolari (3-6 ani), cu orac. de zi sau săptăminal. C. studentesc = așezământ universitar ce asigură cazarea studenților și pe lângă care funcționează și cantine. C. cultural = instituție înființată în România la începutul deceniului al treilea al sec. 20 în scopul propagării culturii la sate. 6. Încăperea mică, subterană, pe traseul unei conducte de alimentare cu apă a unui canal, construită pentru a permite accesul la conductă sau la canal.

CĂMINAR (< cămină, inv.) s.m. „împozit pe băuturile alcoolice” s.m. (în ev. med. în Moldova și apoi în Țara Românească) Slujitor însărcinat cu perceperea unor dări (la început numai pe vinzarea cerii).

CĂNĂRĂȘ (< canar) s.m. Pasăre cîntătoare, migratoare, din familia frîngîledor, de c. 12 cm, care cuibărește frecvent în lungul văilor riurilor carpatine și în M-șii Măcin, cu penaj gălbui, aripile și coada maronii-gălbui, capul verde-gălbui (*Serinus serinus*). Considerat rada cea mai apropiată a strămoșului canarului de colivie, a pătruns în România acum un secol, venind din regiunile sudice ale Europei.

CĂNEALĂ (< căni) s.f. Vopsea (neagră), mai ales pentru păr.

CĂNEȘTI, com. în jud. Buzău; 1 118 loc. (1991).

CĂNI vb. IV tranz. A vopsi (în negru), mai ales părul.

CĂPĂSTRU (lat. *capistrum*) s.n. Porțiunea din hărășament, confecționată din frînghie sau din curea, care se pune pe capul calului pentru a-l lega la iesle sau pentru a-l conduce.

CĂPĂȚĂ (lat. *capitare*) vb. tranz. 1. A obține un lucru solicitat; a primi (în dar sau de pomână). 2. A câștiga, a agonisi; a dobindi, a primi.

CĂPĂȚII (lat. *capitanum*) s.n. 1. Partea patului, pernă sau orice obiect pe care se pune capul dînd se stă culcat. □ Expl. A sta la *căpățul lui cuiva* = a veghea lângă cineva în timpul unei boli. ■ *Carte de c. a)* carte fundamentală într-o disciplină; *b)* carte preferată. 2. Nume dat unor obiecte de uz casnic care servesc drept suport. 3. Capăt; sfîrșit.

CĂPĂȚINA, Octavian (n. 1919, Cernăuți), jurist român. Prof. asociat la Sorbona. Specialist în dreptul comerțului internațional („Regimul persoanelor juridice”, „Tratat de drept al comerțului internațional”, „Societățile comerciale”).

CĂPĂȚINĂ (lat. *capitina*) s.f. 1. Cap de animal (tăiat pentru consum). 2. (fr.) Cap (mare) de om. 3. Craniu. 4. Parte bulboacă a unei plante, formată din tulpină sau din suprapune-

rea frunzelor (ex. c. de varză). 5. Nume dat unor obiecte de formă conică. □ (GEOMORF.) C. de zahăr = formă de relief muntos (granitic), cu aspect conic, specifică eroziunii din zonele subecuatoriale; înfîlțită îndeosebi în America de Sud (ex. Paș de Așucar din G. Guanabara) și Africa.

CĂPĂȚINEANU, Stanciu (prima jumătate a sec. 19), pedagog și cărturar iluminist român. Colaborator al lui I. Hellade Rădulescu; profesor la Școala Națională din Craiova. Traduceri din Montesquieu, Boileau și Voltaire.

CĂPĂȚINII, Munții ~, culme muntoasă în partea central-sudică a Carpaților Meridionali, cu orientare V-E și o lungime de 37 km, situată între Valea Lotrului la N, Depr. Olteană la S, Valea Olteului la V și Olt la E. Alt. max.: 2 130 m (vf. Neadeia). Constituită din gîsturi cristaline și gnaise în N și calcare în S, care dau un relief specific de doline, lapiezuri, pereți abrupti, hornuri, chei (cheile Bistriței vîlcene de la Coștești, Luncașșului ș.a.). Relieful dezvoltat pe gîsturile cristaline se remarcă prin prezența celor trei supr. de nivelare carpatice (Borășcu: 1 800-2 000 m, Rîu Șes: 1 300-1 700 m și Gornovia: 900-1 000 m alt.) acoperite cu păduri de molid.

CĂPĂCĂUN (< cap + cîine, după ngr.) s.m. Monstru fabulos din credințele populare, reprezentat cu trup de om și cap de cîine, uneori cu două capete și cu două guri, și caracterizat printr-o mare voracitate. ■ Fig. Om rău, crud, sălbatic.

CĂPETENIE (< cap) s.f. Persoană care se află în fruntea unui grup organizat; conducător, șef, comandant.

CĂPEȚEA (formă refăcută din pl. *căpețele* < lat. *capitium*) s.f. Parte a frîului alcătuită din curelele ce trec peste capul și botul calului și ale cărei capete inferioare sînt prinse de inelele zăbale.

CĂPIA (< capiu) vb. I intranz. 1. (Pop.) despre ovine) A se îmbolnăvi de *cenuroză*. 2. Fig. (Fam.) A se zăpaci, a se șici, a innebuni.

CĂPIALĂ (< căpia) s.f. (MED. VET.) Cenuroză.

CĂPIȘTERE (lat. *capisterium*) s.f. Albie mică în care se cîrne făina sau mălaiul și se frămîntă aluatul.

CĂPIȚAN (< it., rus.) s.m. 1. Al patrulea grad de ofițer inferior; pe scară ierarhică, urmează gradul de locotenent major. Corespunde ca funcție de bază comandantului de companie sau baterie (la artilerie). □ C. -locotenent, c. de rangul III, c. de rangul II, c. de rangul I = grade de ofițeri în marina militară similare gradelor de căpitan, maior, locotenent-colonel și colonel în trupele de uscat. 2. Comandant al unei nave militare, comerciale sau de pasageri. În largul mării îndeplinește și funcția de delegat de stare civilă și de notar. □ C. de port = persoană care conduce o căpitanie de port. 3. (Inv.) Comandant al unei oștiri. ■ Căpetenie (de haideci, de hoși). ■ C. de poștă = administrator al unei poște. 4. Sportiv desemnat să reprezinte și să conducă în timpul unei competiții echipa din care face parte; deseori poartă un semn distinctiv.

CĂPĂȚĂNEANU, Constantin (1844-1893, n. Curtea de Argeș), astronom și geodez român. A determinat coordonatele geografice a numeroase localități și a contribuit la realizarea trianșulei generale a României.

CĂPĂȚĂNEȘI (< căpitan) s.f. 1. (Inv.) Detașament condus de un căpitan (3) 2. Căpitania portului = a) autoritate administrativă și polițienească în porturi; b) clădire în care este instalată administrația unui port.

CĂPIȚĂ (< bg.) s.f. Grămadă conică de fin sau de cereale.

CĂPILINA 1. Com. în jud. Bihor, pe Crișu Negru; 2 387 loc. (1991). 2. Sat în com. Gilgău, jud. Sălaj. Aici, la 16 sept. 1437, în timpul războaielor țărănești de la Bobilna, s-a încheiat o „unire frățescă” între nobilime, frunțașii secui și patriциatul săsesc (*Unio trium nationum*),

îndreptată împotriva țăranilor răsculași și contra populației majoritare românești, care urma să fie exclusă din viața politică a Transilvaniei. 3. Sat în com. Săsciori (jud. Alba). În apropiere (la c. 610 m alt.) a fost descoperită o cetate geto-dacăică puternic fortificată (sec. 1 î.Hr. — 2 d.Hr.).

CĂPILINIȚA, com. în jud. Harghita; 2 207 loc. (1991).

CĂPLENI, com. în jud. Satu Mare; 4 789 loc. (1991).

CĂPRARIU, Alexandru (1929-1988, n. Cluj); poet și critic literar român. Lirică socială și erotică („Cerculile dragostei”, „Critică penumbrei”), reverii romantice sau meditații asupra destinului („Reînțocirea menestrelului”); eseuri („Jurnal literar”).

CĂPRENI, com. în jud. Gorj; 2 770 loc. (1991).

CĂPRIANA, mânăstire în satul omonim, lângă Strășeni, Basarabia. Menționată prima oară în 1429 într-un act de danie al lui Alexandru cel Bun. Reconstruită de Ștefan cel Mare înainte de 1470. Biserica Sf. Gheorghe a mânăstirii a fost reclădită (1545) de Petru Rareș.

CĂPRIOARĂ (lat. *capriola*) s.f. Femela căprioarelor, fără coarne, de c. 70 cm înălțime și o longevitate de c. 15 ani; este un vînat foarte căutat.

CĂPRIOR (lat. *capriolus*) s.m. 1. Mamifer artiodactil, rumegetor, răspîndit în toate pădurile de cîmpie și deal, mai mic decît cerbul (c. 1 m și 20-30 kg), cu blana roșcată vară și surie iarnă, corp zvelt, picioare subțiri și agile, coarne pline, caduce; longevitate, 10-12 ani. Masculul căprioarel. 2. Fiecare dintre barele de lemn care susțin înveltoarea unui acoperiș și stratal-suport al acesteia (astereală sau șipci).

CĂPRUI, -IE (< capră) adj. (Despre ochi) De culoare cafenie-deschisă.

CĂPSUN (< căpsună) s.m. Plantă erbacee perennă din familia rozaceelor, înaltă pînă la 30 cm, cu frunze trifoliate și flori mici, albe, cultivată pentru fructele sale gustoase (*Fragaria moschata*).

CĂPSUNĂ s.f. Rodul căpsunului, fruct zemos, roșu, parfumat, format din îngroșarea receptaculului floral, în care sînt îngropate fructele propriu-zise (nucule), care conțin sămînța; are solzii variați ca formă și mărime.

CĂPTUȘEALĂ (< căptuși) s.f. 1. Material textil (satin, serj etc.) care se aplică pe partea interioară a unor confecții (paltoane, haine, taloare etc.) pentru a le da un aspect mai îngrijit și a le face mai călduroase. ■ Material aplicat în interiorul încălțămintei pentru a-i menține forma și a o proteja împotriva transpirației picioarelor. 2. Îmbrăcăminte, înveltoare de protecție (pentru mobile). 3. Îmbrăcăminte interioară a unui sistem tehnic, confecționată de obicei din alăt material decît cel al sistemului tehnic propriu-zis și folosită ca strat protector pentru consolidare, pentru izolare termică, acustică etc. 4. Ramă de lemn de care sînt fixate, cu ajutorul balamalelor, canaturile ușii.

CĂPTUȘI (< căptuș, reg., „căptușeală de pînză”) vb. IV tranz. A executa sau a aplica o căptușeală.

CĂPTUȘIRE (< căptuși) s.f. 1. Dotare a unui sistem tehnic cu o căptușeală (3). 2. Operație de executare sau de aplicare a unei căptușeli (1).

CĂPUJIRE (< cap) s.f. Fază de formare a capului de nit în timpul nituirii.

CĂPUITOR (< cap) s.n. (TEHN.) Buterolă.

CĂPUȘĂ (cuv. autohton) s.f. 1. Acarian parazit din genul *Ixodes*, lung de 4-10 mm, care se înfige în pielea animalelor și a omului și se hrănește cu sînge. C. transmite unele boli, ca piropilozmoza vitelor cornute, encefalita etc. □ Expl. Ce-i în gușă și-n căpușă, se zice despre un om care spune tot ce gîndește 2. (BOT.) Ricin (2).

CĂPUȘU MARE, com. în jud. Cluj, pe Căpuș; 4 503 loc. (1991). Expl. de min. de fier (Căpușu Mic).

CĂPUTARE (< căpută) s.f. Operație de aplicare a unei căpute noi la un obiect de încălziminte uzat.

CĂPUTĂ (probabil cuv. autohton) s.f. Partea din față a încălzimintel, care acoperă degetele și regiunea falangelor.

CĂRA (lat. *carrare) vb. I tranz. și refl. 1. Tranz. A duce, a transporta ceva (în cantități mari). 2. Refl. Fam. A pleca repede (și pe furis).

CĂRÂND, com. în jud. Arad: 1 501 loc. (1991).

CĂRARE (lat. carraria) s.f. 1. Drum îngust pe care se poate umbla de obicei numai cu piciorul; potecă. 2. Linie obținută prin despărțirea în două a părului de pe cap.

CĂRĂBĂȚ, Petrea, vornic al Țării de Jos a Moldovei, în timpul domniei lui Ștefanția. A învins în aug. 1518 la Ștefănești, pe Prut, o armată de tătari care invadase țara.

CĂRĂBUȘ s.m. Insectă dăunătoare din ordinul coleopterelor, lungă de 2—2,5 cm, cu elitrele tari, castanii; apare în luna mai și se hrănește cu frunzele arborilor; larvele rod rădăcinile plantelor (*Melolontha melolontha*); găinușă, gândac de mai.

CĂRAMIDĂ (< ngr.) s.f. Material de construcție artificial, având formă prismatică, obținut dintr-o pastă de argilă, nisip amestecate cu apă sau din alte materiale (beton, zgură de furnal etc.) prin presare, fasonare, uscare și, de regulă, ardere; este folosită, în general, la executarea zidărilor. □ C. refractară = c. confecționată dintr-un material cu temperatură de topire foarte înaltă, folosită la zidirea focarelor, a cuptoarelor metalurgice etc.; se produc c. silicoase (c. silică sau c. dinas), silico-aluminoase corindonice, cromitice, magneziene etc.

CĂRAMIDĂRIE (< cărămidă) s.f. Loc special amenajat, împreună cu instalațiile, pentru confecționarea cărămizilor; fabrică de cărămizi.

CĂRAMIZIU, IE (< cărămidă) adj. De culoarea cărămizii; roșatic.

CĂRĂUȘ (< căra) s.m. Persoană care face cărăușie.

CĂRĂUȘIE (< cărăuș) s.f. Transport de mărfuri sau de persoane executat, de obicei, cu cărăușele în temeiul unui contract; ocupația de cărăuș.

CĂRBUNARI, com. în jud. Caraș-Severin: 1 513 loc. (1991).

CĂRBUNE (< lat. carbo, -onis) s.m. I. 1. Rocă sedimentară organogenă, caustibolitică, rezultată prin acumularea materiei vegetale și îmbogățirea lentă în carbon a acesteia. C. s-au format (autohton sau alohton), prin depunerea în ape marine de litoral, under marea invadează uscatul periodic (c. paralic), în mlaștini sau în ape dulci (c. limnic). În zăcămint, c. se prezintă ca o masă de culoare galbenă-brună până la neagră, întreruptă de intercalații de steril. Conține carbon (55—96,5%), oxigen (2,5—40%), hidrogen (1—6%), azot (sub 2%), fosfor, sulfură ș.a. Principalele tipuri sint: c. humici (turbă, lignit, c. brun, huiță, antracit), c. sapropelici (boghead, cannel) și c. liprobolici proveniți prin transformarea resturilor de plante bogate în substanțe rășinoase și ceroase. Cei mai vechi c. s-au format în Devonian. Alături de șteite, c. reprezintă principalul combustibil mineral și sursă de materii prime. □ (CHIM.) C. activ = c. cu structură poroasă, a cărei putere de adsorbție a fost mărită printr-un tratament fizico-chimic, utilizat la recuperarea gazolinei din gazele de sondă, epurarea apelor, reginerea noxeilor din aer sau dezodorizarea aerului. C. animal = c. de oase sau de deșeuri animale, obținut prin calcinarea oaselor, folosit ca adsorbent pentru gaze și pentru substanțe colorante, ca definfecant stomacal, ca adsorbent intestinal sub formă de c. medicinal. (GOL.). C. brun = varietate de c. humic, compact, sticlos, casant, cu urna brună, avind un conținut mediu de 67—79% c. și o putere calorică de 5 400—7 200 kcal/kg; se utilizează drept combustibil. 2. Bucată de lemn arsă parțial de foc; tăciune; p. ext. bucată de jar.

■ C. de lemn = produs principal obținut la arderea incompletă a lemnului sau ca produs secundar la distilarea uscată a lemnului, folosit la fabricarea cărbunelui activ, în siderurgie, drept combustibil etc.; mangal. 3. Creion obținut dintr-un lemn de esență moale (plop, lemn-dînesc etc.), carbonizat, folosit la desen, crochiluri, schițe; p. ext. lucrare realizată cu acest fel de creion. II. 1. (MED., MED. VET.) Antrax. 2. (MED. VET.) C. emfizematos = boala infecțioasă acută a rumegătoarelor, în special a bovinelor, provocată de bacteria *Clostridium chauvoei*. Se manifestă prin apariția în musculatură a unor tumori infiltrate cu gaze. 3. (FITOPAT.) Tăciune (2).

CĂRBUNEȘTI, com. în jud. Prahova: 2 061 loc. (1991). Centru pomicol.

CĂRBUNOȘ, OASĂ (< cărbune) adj. (Despre roci sedimentare) Care conține pulbere de cărbună (1 1).

CĂRNOS, OASĂ (lat. carnosus) adj. 1. Care are multă carne; musculos. 2. (Despre fructe, frunze, tulpini) Cu mult miez.

CĂRPINET, com. în jud. Bihor, pe Crișu Negru: 2 749 loc. (1991). Expl. de calcare.

CĂRPIȘ (< carpen) s.n. Pădure sau desig de carpeni.

CĂRPIȘ, com. în jud. Timiș: 7 362 loc. (1991). Expl. de argilă. Cărămidă și țigla. Topitorie de cinepă. Stație de c.f.

CĂRPIȘAN, CORNEL (1904—1970, n. Orăștie), chirurg român. Prof. univ. la București. Contribuie în domeniul chirurgiei toracice („Toracoplastia cu apicolită extracelulară”).

CĂRPIȘIȚĂ (< carpen) s.f. Arbore sau arbut din familia betulaceelor, înalt pînă la 5 m, cu frunze ovate, mici, dințate și flori în ament; crește în părțile sudice ale țării (*Carpinus orientalis*); sineac.

CĂRTURAR (< ngr.) s.m. Învațat; savant, erudit.

CĂRUȚOR (< căruța) s.n. 1. Trăsurică în care sint purtați copiii mici. 2. Vehicul mic cu roți, în care sint transportate sarcini relativ mici pe distanțe scurte. 3. Subsambulu al unei mașini-unelte, al unei mașini de lucru sau al unui utilaj, folosit pentru deplasarea în interiorul sistemului a uneltei, a obiectului de prelucrat etc. (ex. c. de strung, c. de selfactor etc.).

CĂRUȚ, -Ă (lat. carutus) adj. (Despre păr) Care a început să albească. ■ (Despre oameni) Care are (fire de) păr alb.

CĂRUȚĂȘ (< căruța) s.m. Persoană care conduce sau face transporturi cu căruța.

CĂRUȚĂ (< car) s.f. 1. Vehicul cu tracțiune animală (mai ales cu cai), asemănător cu carul, dar mai mic și mai ușor decît acesta. 2. Cantitate de fin, lemne etc. cit se poate încărcă într-o c. (1).

CĂRVUNARI (< ngr.) s.m. (La pl.) Nume dat, prin asociație cu carbonarii italieni, elementelor progresiste care au inițiat la începutul sec. 19, în Țara Românească și în Moldova, o mișcare reformatoare, reprezentind interesele boierilor liberali și ale negustorilor; (și la sg.) membru al acestei mișcări.

CĂSĂPI (< casap) vb. IV tranz. A ciopârți, a macelări.

CĂSĂTORI (< căsător, înv. „soț”) vb. I refl. și tranz. A (se) înii prin căsătorie.

CĂSĂTORIE (< căsător, înv. „soț”) s.f. Uniune legală, liber consimțită între un bărbat și o femeie pentru întemeierea unei familii; matrimoniu. ■ (REL.) Instituție divină, una din cele șapte taine ale Bisericii, avind ca principiu și model comuniunea de iubire dintre Hristos și Biserica. V. cununie. ■ Căsnicie, mariaj, menaj (2).

CĂSCĂ (lat. *cascare) vb. I tranz., intranz. și refl. 1. Tranz. A deschide gura spre a emite sunete, spre a lua mîncarea etc. 2. Intranz. A deschide gura mare printr-o mișcare reflexă de inspirație adîncă, urmată de o expirație prelungită, tradînd oboseala, plictiseală sau somn. 3. Refl. (Despre obiecte) A se deschide (pușin), a se crăpa.

CĂSCĂȚ, -Ă (< căsca) adj., s.n. 1. Adj. Care stă (cu gura deschisă) privind neatenț; p. ext. neatenț, bieț, nătaflez. 2. Adj. (Despre obiecte) Care prezintă o deschizătură sau o crăpătură. 3. S.n. Act reflex motor determinat de oboseala centrilor nervoși avind ca rezultat contracția mușchilor cervicali și, consecutiv, creșterea debitului singelui cu iriga creierul.

CĂSCIOARELE, com. în jud. Călărași: 2 509 loc. (1991). Vestigii neolitice (milen. 2 î.Hr.), din epoca bronzului, a doua epocă a fierului (sec. 4—3 î.Hr.) și din sec. 6 d.Hr.

CĂSNICIE (< casnic) s.f. Trai în comun al soților, viață conjugală; căsătorie; casă (5), menaj (2).

CĂSOAIE (< casă) s.f. 1. Augmentativ al lui casă. ■ Construcție de lemn unde se adăpostesc lucrătorii la dîmp sau la pădure. 2. Element de construcție în formă de cutie (fără funduri sau cu un singur fund), confecționată din grinzi de lemn sau din beton prefabricat, care se umple cu piatră, cu pămînt etc. și se așază în albia sau pe malul unei ape în scopul executării unui baraj, a unui dig etc.

CĂSUȚĂ (< casă) s.f. 1. Diminutiv al lui casă. ■ C. poștală = ghișeu unde se repartizează și se păstrează scrisorile pe care le ridică personal adresantul. 2. Compartiment al unei case de litere tipografice în care se păstrează un singur fel de literă. 3. (La pl.) Spațiile dintre dinții șapei, prin care trec firele de urzeală la războiul de țesut.

CĂȘARIE (< caș) s.f. Construcție ușoară de lemn și de pămînt sau parte a stîni unde se prepară cașul și brînzeturile. ■ P. ext. Stîină.

CĂȘIEU, com. în jud. Cluj: 4 826 loc. (1991). Mare castru roman (Samum) din piatră (sec. 2—3).

CĂȘTILE ALBASTRE, unități armate, constituite din Forțele de Urgență ale O.N.U. (F.U.N.U.), a căror intervenție, decîsă de Consiliul de Securitate, nu este ofensivă și nu poate avea loc fără acordul statelor aflate în conflict. Ele servesc ca „tampon” între foștii beligeranți și nu au dreptul să folosească armele decît în cazuri de legitimă apărare. Au intervenit în Egipt (1956), Congo (1963), Cipru (1964), Kashmir (1965), Sinai (1973), înălțimile Golan (1974), Liban (1978), Namibia (1989—1990). Premiul Nobel pentru pace (1988).

CĂȘUNA (lat. *occasionare) vb. I intranz. și tranz. 1. Intranz. A-i veni cuiva o idee sau o poftă ciudată. 2. Intranz. A manifesta în mod persistent un sentiment de anticipație (sau de dragoste) față de cineva sau de ceva. 3. Tranz. A cauza, a pricinui.

CĂȚANĂ (< magh) s.f. (Reg.) Soldat, ostaș. **CĂȚARE** (< căta, reg. „a privi”) s.f. Peste din dispozitivul de ochire al unei arme de foc, de formă prismatică, montată deasupra gurii țevii și care, împreună cu înălțătorul, șervește la luarea liniei de ochire.

CĂȚALIGĂ s.f. v. cataligă.

CĂȚĂNIE (< cătănă) s.f. (Reg.) Stagiul, serviciul militar; boierărie.

CĂȚEAȘCA, com. în jud. Argeș: 4 051 loc. (1991).

CĂȚINA 1. Com. în jud. Buzău, pe Bîsca Chioiului: 2 932 loc. (1991). 2. Com. în jud. Cluj: 2 435 loc. (1991). Iazuri și heleșteie.

CĂȚINĂ (lat. catena) s.f. Denumire regională a șapte specii de plante: c. albă, c. de garduri, c. mică, c. roșie, cuscută, holera (3), spin (2). □ C. albă = arbut sau arbore de talie mică (c. 6 m), alburii, foarte ramificat, cu lujeri cenușii-argintii, spinoși, păroși, decorativi (*Hippophae rhamnoides*). C. roșie = numele a două specii de arbuști spinoși, de c. 3 m înălțime, cu ramuri maro-roșietice, erecte (*Tamarix tetrandra*) sau purpurii (*Tamarix ramosissima*) și flori mici, rozee.

CĂȚINEL (lat. *cautelinus) adv. Încetinel, lin, domol, tipil.

CĂȚLĂBUGA (KATLABUGA), liman al Dunării, în N brațului Chilia (Ucraina). În apropierea lui, Ștefan cel Mare a învins în nov. 1485 o armată turcească.

CĂTRANI (< *catran*) vb. IV tranz. și refl. 1. Tranz. A acoperi un stîlp, o traversă, un zid etc. cu un strat de gudron cu scopul de a le proteja. 2. Tranz. și refl. Fig. (Fam.) A (se) supăra, a (se) necăji foarte tare.

CĂTRE (lat. *contra*) prep. 1. (Local) Spre, înspre. Ia. □ De către = dinspre, de la. 2. (Temporal) Pe la..., cam..., în perioada... 3. (Precedat de prep. „de”) De.

CĂTUŢ (cuv. autohton) s.n. Așezare rurală permanentă mai mică decît un sat, care nu constituie o unitate administrativă.

CĂTUŢEANU, Vasile (n. 1918, Iași), inginer român. Prof. univ. la București. Lucrări în domeniul antenelor, fiabilității dispozitivelor și circuitelor electronice și sistemelor electronice de control automat.

CĂTUŢELE, com. în jud. Gorj; 2 839 loc. (1991).

CĂTUȘĂ (lat. *catta* + suf. -ușă) s.a. 1. Fiecare dintre cele două verigi metalice unite între ele printr-un lanț cu care se leagă areștii de mâini (și de picioare). 2. Plantă erbacee meliferă din familia labiatelor, înaltă de 30–100 cm, cu miros greu și flori albastre-violette (*Ballota nigra*).

CĂTUȘNICĂ (< *cătușă*) s.f. Plantă erbacee meliferă din familia labiatelor, înaltă de 40–100 cm, cu miros aromatic și cu flori albe sau roșietice; are proprietăți tonice, excitante (*Nepeta cataria*).

CAȚĂRA (< cf. *acăpa*) vb. I refl. A se sui, așezându-se pe ceva înalt (și abrupt), pe un copac etc. ■ (Despre plante) A se prinde, a se fixa de ziduri, de ramuri etc.

CĂTEA (lat. *catella*) s.f. Femea dînelui.

CĂTEL (lat. *catellus* s.m. I. 1. Pui de dîne; p. ext. pui de animal sălbatic (asemănător cu dînele). 2. (ZOOLOG.) Cățelul-pămîntului = orbete. 3. (ENTOM.) Cățelul-frasinului (sau cățel-de-frasin) = cantaridă. 4. (IHTIOL.) Cățel-de-mare = corosbînă. II. Fiecare dintre părțile care compun căpățîna de usturoi.

CĂTELANDRU (< *cățel*) s.m. Pui de cățel mai mare.

CAȚUIE (< ngr.) s.f. Vas de metal sau de pămînt în care se ard tămăile sau alte mirodenii.

CAUȘ, com. în jud. Satu Mare; 2 795 loc. (1991).

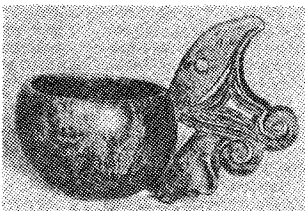
CAUȘ (lat. **cav* < *cavus*) s.n. 1. Vas de lemn în formă de cupă sau de lingură, folosit pentru a lua făină, grăunțe etc.; cauc. ■ Cantitate de făină, grăunțe etc. cît încapă într-un cauș (1). 2. Lingură mare de lemn cu care se toarnă vinul din pritoacă în cadă. 3. Lingură de formă specială folosită la prepararea brînzeturilor, pentru amestecarea cheagului. 4. Lingură de tablă sau de lemn cu ajutorul căreia se scoate apa din barcă. 5. Piesă de tablă profilată, folosită pentru legarea cablului de foraj de un ax sau a două cabluri între ele. 6. Cancio.

CAUȚA (lat. **cautare*) vb. I tranz., intranz. și refl. I. Tranz. 1. A se strădui să găsească pe cineva sau ceva. ■ Intranz. A scotoi, a cotrobăi. ■ Refl. pas. (Despre mărfuri) A avea căutare, a se cere. 2. A cerceta, a examina. II. 1. Intranz. A se interesa, a se ocupa de... ■ Intranz. și tranz. A purta de grijă, a se îngriji (de...); a băga de seamă, a fi atent. ■ Refl. A se îngriji de sănătate. 2. Tranz. A-și da silința, a se strădui. 3. Tranz. impers. A trebui, a se cuveni. III. Intranz. (Pop.) A urmări cu ochii, a se uita, a privi. □ Expr. (Fam.) A-i căuta (cuiva) în coarne = a răsfața (pe cineva). ■ Fig. A fi îndreptat, orientat spre..., a ținti la...

CAUTĂRE (< *căuta*) s.f. 1. Cercetare făcută cu scopul de a găsi ceva. 2. Îngrijire, atenție; p. restr. îngrijire medicală. 3. Osteneală. 4. Considerație, trecere. □ Expr. A avea căutare = a se bucura de prețuire; a fi solicitat; (despre mărfuri) a se cere. 5. (Pop.) Privire, căutătură.

CAUTĂȚ, -Ă (< *căuta*) adj. (Despre stil, vorbire, gesturi etc.) Ales cu grijă exagerată; afectat, pedant, artificial.

CAUTĂȚOR, -OARE (< *căuta*) subst. 1. S.m. și f. Persoană care caută, care umblă să

Căuș (1)

descoperi un lucru. 2. S.n. Comutator rotativ din centralele telefonice automate, care caută linia de abonat chemătoare pentru a o conecta la un selector telefonic.

CAUTĂȚURĂ (< *cauta*) s.f. (Pop.) Mod de a privi, expresie a ochilor, căutare, privire; p. ext. expresie a feței, înfățișare, mină.

CAUȘANI, oraș în Basarabia; c. 14 mil. loc. Ind. mat. de constr. și alim. Lingă oraș, gorgane cu morminte din epoca bronzului. Biserica Adormirii Maicii Domnului ctitorită de mitropolitul Daniil (1765), cu pictură interioară în stil postbrincovenesc.

CAUȘAȘ (< *caușă*) s.m. (În Țara Românească) Participant la Revoluția de la 1848.

CĂZĂCESC, -EASCĂ (< *cazac*) adj., s.f. 1. Adj. Care aparține cazăcilor, privor la cazăci. 2. S.f. art. Dans popular ucrainean în măsura binară, cu ritm moderat la început, apoi din ce în ce mai accelerat; melodia după care se execută acest dans.

CĂZĂNEȘTI 1. Com. în jud. Ialomița; 3 390 loc. (1991). Fabrică de nutrețuri combinate. Complex de creștere a porcinelor. Numeroși tufuri cu morminte sarmatice (sec. 2–3). Stație de c.f. 2. Com. în jud. Mehedinți; 3 026 loc. (1991).

CĂZNI (< *caznă*) vb. IV refl. și tranz. 1. Refl. A se strădui, a se trudi din greu. 2. Tranz. A tortura, a chinui.

CĂMPAN, Teodor (1899–1960, n. Arbore, jud. Suceava), fizician român. Prof. univ. Iași. Cercetări privind influența descărcărilor electrice asupra emisie catodice secundare. A efectuat măsurători privind cantitatea de ioni depuși la catod într-o descărcare electrică.

CĂMPEANU, Radu Anton (n. 1922, București), jurist și om politic român. Președinte al Partidului Național-Liberal (din 1990). Arestat pentru convingerile sale politice liberale (1947–1953). C. a fost nevoit să plece în Franța, unde a continuat activitatea politică în cadrul exilului românesc (1973–1989).

CĂMPINEANU, familie de boieri din Țara Românească. Mai importanți: 1. Constantin C., mare spătar (1830). 2. Ion C. (1798–1863), colonel și om politic de concepție liberală. Șef al „partidei naționale” (1835–1840), conducătorul acțiunii de emancipare națională a Țărilor Române în perioada regulamentară, atît în țară cît și în străinătate. Și-a eliberat robii de pe moșii în 1837. Ministru în Guvernul provizoriu (1848). Unul dintre întemeietorii Societății Filarmonice (1834). Prof. la Școala de Agricultură de la Pantelimon (1835). 3. Ion I. C. (1841–1888, n. București), om politic liberal. Fiul lui C. (2). De mai multe ori ministru.

CĂNDEA, Romulus (1886–1973, n. Avrig, jud. Sibiu), istoric și teolog român. M. coresp. al Acad. (1929). Prof. univ. la Sibiu, Cernăuți și Cluj. Cercetător al istoriei bisericești („Concordate. Un capitol de istorie politică”, „Biserica ardeleană în anii 1916–1918”).

CĂNDEA, Virgil (n. 1927, Focșani), istoric român. M. coresp. al Acad. (1990). Contribuții în domeniul istoriei culturii medievale și moderne („Les icônes melkites”, „Stolnicul între contemporani”, „Mărturie românești peste hotare”).

CĂRDEI, Filimon (1903–1971, n. Rădăuți), zoolog român. Prof. univ. Iași. Studii de

sistematică, biologia, ecologia și zoogeografia opilionidelor, odonatelor, formicidelor. Coautor la *Fauna R.S.R. (Odonata)*.

CĂRȚAN, Gheorghe (Badea Cîrțan) (1849–1911, n. Oprea, azi Cîrțișoara, jud. Sibiu), țăran român. Răspînditor al cîrții românești în satele transilvănene. Voluntar în Războiul pentru Independența României (1877–1878). A călătorit pe jos pînă la Roma pentru a vedea Columna lui Traian și alte mărcuri despre originea latină a poporului român.

Cd, simbol chimic pentru cadmiu.

cd (METR.), simbol pentru candelă.

CE (lat. *quid*) pron. invar. I. (Interogativ) 1. Exprimi o întrebare; Ce ai? ■ (Fam.) Poftim? 2. Pentru care motiv? □ Expr. De ce nu? = a) cum să nu, desigur; b) se poate, e permis. De ce, de nece, se spune cîva cînd nu vrei să răspuni la întrebare. 3. (Interogativ-exclamativ, relevînd surpriza, indignare, neîncredere etc.) Cum adică?! Nu cumva?! e posibil?! □ Expr. Ce face?! = cum?! se poate?! II. (Relativ) 1. Care. □ Expr. N-ai (sau n-aveți) pentru ce, formula de politețe cu care i se răspunde cîva cînd mulțumește. 2. Ceea ce. □ Expr. Ce-i drept = într-adevăr; de fapt. III. (Nehotărit) 1. Un lucru oarecare; ceva. □ (Substantivat) Un ce anumit. 2. Orice, oricît. IV. (Adverbial) Cît (de tare, de mult etc.), cum. □ Expr. Te miri ce = nimica toată, foarte puțin. V. (Cu valoare de conjuncție) Care lucru anume. ■ Introduce o întrebare; nu vād de ce te supără?

Ce, simbol chimic pentru ceriu.

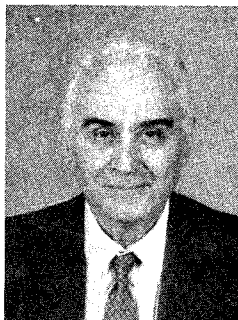
CEAC s.n. Prăjină lungă, prevăzută la un capăt cu dîrig, folosită pentru prinderea și manevrarea butucilor pe apă.

CEACIR, -Ă (< *tc*) adj. (Despre ochi) Care au culori diferite la același individ; (despre oameni) care are asemenea ochi.

CEACȘIRI (< *tc*) s.m. pl. Pantalonii turcești, largi.

Ion Cămpineanu

Radu Cămpineanu

CEAFĂ (cuv. autohton) s.f. 1. Partea posterioară a gîtului. ■ Regiunea cervicală. 2. C. afumată = specialitate din carne de porc din regiunea c. (1), sărată și afumată.

CEAHLĂU 1. Masiv muntos, situat în Carpații Orientali, între valea Bistriței la E, a Bistricioarei la N și a Bicazului la S. Este alcătuit în special din conglomerate, care dau în relief forme pitorești (abrupturi, turnuri, colți). Alt. max.: 1 907 m (vf. Ocolășu Mare). Importante obiective turistice (cascada Duruitoarea, Căciula Dorobanșului, Turnu lui Budu, cabane, la poale stațiunea Durău ș.a.). Rezervație complexă (4 073 ha), declarată în 1990 parc național, cu numeroase endemisme carpatice (coada șoricelului, garofița de munte, vulturica etc.), rarități floristice (vulturica de Pojorita, ghinșura ș.a.), monumente ale naturii (papucul doamnei, floarea de colți, tisa etc.) și unele dintre cele mai frumoase exemplare de larice din țară, cunoscute și sub numele de zădă, „stejarul munților” sau „crin”, de unde și denumirea rezervației naturale „Polița cu Crini”. 2. Com. în jud. Neamț, la poalele masivului Ceahlău, pe malul lacului de acumulare Izvorul Muntelui; 2 470 loc. (1991). Expl. forestieră. Centru turistic. În apropiere, stațiune arheologică din Paleoliticul mijlociu și târziu.

CEAI (< rus.) s.m., s.n. 1. S.m. Arbust peren originar din China, cultivat în special în Extremul Orient și în Asia meridională, cu frunze persistente, pieleose, care conțin cafeină, teobromină, tanin etc., cu proprietăți tonifiante, digestive și diuretice, și cu flori albe, plăcut mirosoare (*Thea sinensis*). 2. S.n. Produs rezultat din frunzele uscate, fermentate sau nefermentate, ale arbustului de ceai (1) și folosit pentru prepararea unei băuturi cu efect excitant. Introdus în Europa în a doua jumătate a sec. 17. 3. S.n. (De obicei cu determinări care arată felul) Extract apos obținut prin macerare, infuzare sau decoacție din ceai (2) sau din diferite plante medicinale uscate (ex. mentă, tei, sunătoare). 4. S.n. Timpul, masa (de dimineață) la care se bea ceaiul. (3). 5. S.n. Reuniune (între prieteni) în cursul după-amiezii, la care se servesc diferite gustări (și ceai), sau reuniune (seara) a tinerilor, la care se dansează.

CEAIKOVSKI, Piotr Ilici (1840—1893, n. Votkinsk), compozitor rus. Prof. la Conservatorul din Moscova. Creație caracterizată prin bogăție melodică, farmec romantic și forță dramatică. Simfonii, uverturi, concerte instrumentale, opere („Evgheeni Oneghin”, „Mazepa”, „Dama de pică”), balet („Lacul lebedelor”, „Frumoasa din pădurea adormită”, „Spargătorul de nuci”), muzică de cameră, instrumentală și vocală, piese pentru pian („Antimpurile”), romane.

CEAINĂRIE (< ceaină, inv., „id”) s.f. Local în care se servește ceai.

CEAINIC (< rus.) s.n. Vas special în care se fierbe apa pentru ceai (3) sau se opărește ceaiul.

CEAM (< tc.) s.n. Navă fluvială remorcată, care are magazii cu guri de dimensiuni mari, folosită mai ales pentru a transporta piatră și sulf.

CEAMUR (< tc.) s.n. Material de construcție format dintr-o pastă de lut amestecată cu paie, folosit în tencuială unor construcții provizorii din nițele sau (în trecut) al caselor țărănești din vălăcuți.

CEAMURLIA DE JOS, com. în jud. Tulcea; 2 791 loc. (1991). Importante vestigii neolitice (cultura Hamangia) și din epoca romană (sec. 2—3).

CEANGĂU (< magh.) s.m. (La pl.) Denumire dată populației (de gral românesc și maghiar) din Moldova (mai ales din jud. Bacău), de religie catolică, emigrată aici, de-a lungul timpului, din SE Transilvaniei. Trăiesc și în alte regiuni ale țării.

CEANU MARE, com. în jud. Cluj; 4 888 loc. (1991).

CEAPĂ (lat. caepa) s.f. 1. Plantă legumicolă biennială din familia liliaceelor, cu tulpină subte-

Ceahlău. Vf. Ocolășu Mare

rană în formă de bulb, învelită în foi cărnoase la interior și membranoase la exterior, cu frunze cilindrice și flori albe, numeroase, în inflorescențe dese, umbeliforme (*Allium cepa*). □ C. de apă = c. care se cultivă prin răsad. C. de sămînță = arpagic. ■ Bulbul cepei (1), cu miros specific și cu conținut bogat în albume și vitamine, folosit în alimentație; p. gener. orice bulb al unei plante. 2. Ceapa-ciară = numele a două genuri de plante erbacee bogate din familia liliaceelor, cu frunze liniare și flori divers colorate (Gagea și Muscari).

CEAPLÎGHIN, Serghei Alekseevici (1869—1942), om de știință rus. Cercetări în domeniul mecanicii teoretice și al aerodinamicii fluidelor incomprimitibile; a pus bazele metodei de calcul al profilurilor aripii de avion pe baza postulatului cunoscut sub denumirea de postulatul Ceaplighin-Jukovski.

CEAPOIU, Nichifor (n. 1911, Ciocănești, jud. Suceava), inginer agronom, genetician român. Acad. (1974). Studii de genetică și de ameliorare a plantelor; contribuții la dezvoltarea metodelor statistice moderne aplicate în cercetările agricole și biologice. A creat soiuri noi de cîneșă și griu.

CEAPRAZ (< tc.) s.n. 1. Ciucure sau șiret din fire textile ori metalice, folosit la uniforme (militare), la draperii, la tapiserii etc. 2. Poziție alternativă a dinților de ferăstrău într-o parte și în alta, în afara planului pinzei, pentru a face mai ușoară tăierea materialului. 3. (TEHN.) Călcător (III, 1, 2).

CEAPRAZĂR (< ceapraz) s.m. Persoană care confecționează ceaprazuri (1) sau, p. ext., chipie și alte obiecte de uniformă.

CEAPRAZĂRIE (< ceapraz) s.f. 1. Secție sau atelier dintr-o fabrică de ceaprazuri; magazin în care se vînd ceaprazuri. 2. Totalitatea felurilor de ceaprazuri (1).

CEAPSA (< magh.) s.f. (în costumul popular femeiesc) Bonetă mică de pînză, de forme variate, bogat ornamentată cu alesături sau cusături (Hunedoara și Banat).

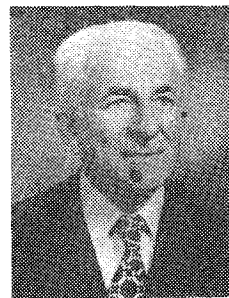
CEARĂ [seară], stat în NE Braziliei, la Oc. Atlantic; 148 mii km²; 6.36 mil. loc. (1989). Centru ad-tiv: Fortaleza. Bumbac, tutun, manioc, ricin, trestie de zahăr, cafea și bananieri. Creșterea animalelor.

CEARĂ (lat. cera) s.f. 1. Produs natural (de origine animală, vegetală, minerală) sau sintetic, plastic, insolubil în apă, care se înmoaie și se topește la temperaturi joase. Utilizată la fabricarea cremei de ghețe, a pastelor de lustrui, a luminărilor, la impregnarea hîrtiei, în ind. farmaceutică, electrotehnică, cosmetică. □ C. de albine = c. de culoare galbuie, cu miros caracteristic, produsă de albine, care se recoltează prin topirea fagurilor. C. de balenă = ulei de cașalot. C. de parchet = amestec de parafină, cerezină, ceară sintetică, ceară vegetală cu white-spirit, care formează pe parchet o peliculă lucioasă, protectoare. C. montana = ceară minerală obținută din cărbuni brunii prin extracție cu solvenți. C. roșie = amestec de colofoni, gelac, ulei de terebentină, culori minerale, care, datorită proprietăților lui plastice la încălzire, se folosește la sigilarea scrisorilor, închiderea ermetică a flacoanelor etc. C. sintetică = produs obținut prin sinteză chimică și care poate înlocui cerurile naturale. C. vegetală = strat care

Piotr Ilici Ceaiikovski

Nichifor Ceapoiu

impregnează epiderma plantelor, mai ales a fructelor (mere, pere, struguri). 2. (PETROGR.) C. de pământ = numele popular al ozoceritei.

3. (FIZIOL.) Cerumen.

CEARCĂN (lat. *circinus*) s.n. 1. Cerc vinat în jurul ochilor (la un om obosit sau bolnav). 2. (Pop.) Cerc de vapori, vizibil uneori în jurul Soarelui sau al Lunii; halo.

CEARDAȘ (< magh.) s.n. Dans popular unguresc în măsură binară, alcătuit din două părți: una lentă, iar a doua din ce în ce mai rapidă; melodia după care se execută acest dans.

CEARȘAF (< tc.) s.n. Obiect de rufărie pentru pat, confecționat din pînză, care se așterne pe saltea sau cu care se îmbracă papușa.

CEARTĂ (< certa) s.f. Schimb de cuvinte aspre între două sau mai multe persoane; sfadă, gliceavă. **C. universalilor** = controversă filozofică medievală în jurul problemei dacă adevărata realitate este exprimată de concepte universale sau este constituită din însușii individuale, filozofii și teologii admițând fie că „universaliile” sînt adevărate realități (realia v. *realism*) fie că nu sînt decît simple cuvinte (*nomena v. nominalism*). Alte soluții: *conceptualism, termism*. ■ P. ext. Dușmănie, ură, discordie.

CEAS (< sl.) s.n. 1. Interval de timp cuprinzînd 60 de minute; oră. □ Expr. *În ceasul al doisprezecelea* = în ultimul moment. ■ Spațiu, distanță care se poate parcurge în timp de o oră. 2. Perioadă de timp, moment, vreme. **C. biologic** = termen convențional care include însușirea organismelor vii de a se orienta în timp; la baza acestei orientări se află periodicitatea strictă a proceselor fizico-chimice ce au loc în celule (ritmurile biologice endogene). 3. Instrument care servește la indicarea orei și la măsurarea intervalelor de timp (în limitele unei jumătăți de zi); se bazează fie pe un fenomen care se desfășoară uniform în timp (ex. clespidra, gnomonul etc.), fie pe un fenomen periodic (ex. pendula, c. cu balansier, c. cu cuarț etc.). Sin. *ceasornic*. □ **C. solar** = suprafață plană pe care sînt trasate diviziunile indicînd orele și pe care Soarele proiectează umbra unei tijे dispuse în centru, paralel cu axa Pământului; cadran solar. ■ Contor. 4. (ELT.) Semnal de tact pentru circuitele analogice. □ **C. de timp real** = semnal ce asigură corelarea funcționării între sistemul de conducere și desfășurarea evenimentelor în cadrul unui proces condus (aplicație în timp real). 5. Slujbă religioasă care are loc la diferite ore din zi, amintind evenimentele din viața lui Hristos, petrecute la ceasurile respective.

CEASLA (< fr.) s.f. (VITICULT.) Chasselas. **CEASLOV** (< sl.) s.n. Carte bisericească de rugăcini și cântări pentru diferite ceasuri ale zilei, care servea în trecut și ca abecedar; orologhion.

CEASORNIC (< bg.) s.n. Ceas (3). **CEASORNICĂR** (< ceasornic) s.m. 1. Persoană care repară sau vînde ceasuri (3). 2. Insectă dăunătoare, mică (4–5 mm), care face galerii în lemnul construcțiilor și al mobilierului și produce zgomote asemănătoare cu tic-tacul ceasului (*Anobium pertinax*).

CEASORNICĂRIE (< ceasornic) s.f. Prăvălie cu atelier unde se vînd și se repară ceasuri. **CEASCĂ** (< rus.) s.f. Vas mic, cu gură largă și cu toartă, din ceramică, faianță etc. și care servește la băut.

CEAȘNIC (< cească) s.m. (În ev. med. în Moldova) Paharnic.

CEATAL (< tc.) s.n. Porțune de uscat, în formă de triunghi, constituită din aluviuni, care provoacă difluența fluvială.

CEATALCHIOI, com. în jud. Tulcea, pe brațul Chilia; 477 loc. (1991).

CEATĂ (< sl.) s.f. 1. Grup de oameni, adunați de obicei în vederea unui scop comun. ■ Grup de animale (de același fel). 2. (În ev. med. în Țara Românească și în Moldova) Grup cu organizare specială, militară și fiscală, alcătuit din subalternii de la sate al dregătorilor

domnești; pîlc (2), stol (2). În fruntea fiecărei c. se află cite un vătaf.

CEATĂ (lat. *caecia* < *caecus* „orb”) s.f. Particule de apă rezultate din vaporizarea apei de pe sol, aflate în suspensie în atmosferă, la suprafața solului, și care îngreuiază vizibilitatea; neură.

CEAUN (< tăt., ucr.) s.n. Vas de fontă de formă semisferică, cu două toarte așezate simetric la partea superioară, folosit în gospodăria la prepararea mămăligii și a altor mîncăruri.

CEAURU-ROVINARI, lac antropoc creat pe cursul superior al Jiului, în aval de Țirgu Jiu, cu scopul de a feri de inundații exploatarea de cărbune de la Rovinari. Barajul construit (15 m înălțime) în amonte de aceste expl. asigură retenția temporară a apelor, în timpul viiturilor periculoase. Vol.: 100 mil. m³.

CEAURUL, familie de boieri din Moldova (sec. 17–18). Mai importanți: 1. **Gheorghe Ștefan C.**, domn al Moldovei (1653, 1653–1658). 2. **Vasile C.**, reprezentant al partidei austrofile din Moldova. Pretendent la tronul țării (1716–1717); învins de Mihai Racovița.

CEAUȘ (< tc.) s.m. (În ev. med.) 1. (În armata otomană) Curier, ștafetă. 2. (În Țara Românească și în Moldova) Grad militar, comandant al unei cete de slujitori.

CEAUȘESCU, Nicolae (1918–1989, n. Scornicești), om politic comunist român. Membru al P.C.R. (din 1933). Arestat și condamnat pentru agitație comunistă în repetate rânduri. C. a contribuit la instaurarea regimului comunist în România, în urma ocupării țării de trupele sovietice. A aparținut grupului de comuniști „dinlăuntru” opus grupului de la Moscova venit în România după august 1944. După moartea lui Gh. Gheorghiu-Dej a fost ales prim-secretar al C.C. al P.C.R. (1965), secretar general al C.C. al P.C.R. (1965–1969), apoi secretar general al P.C.R. (1969–1989). A îndeplinit și funcția de președinte al Consiliului de Stat (1967–1974), președinte al R.S. România (1974–1989). În primii ani după instalarea la conducere P.C.R. a continuat și dezvoltat politica predecesorului său de deschidere în politica internă și internațională. Protestul său public împotriva invadării Cehoslovaciei de trupele Tratatului de la Varșovia în 1968 l-a atras puternice simpatii în țară și în opinia publică din Occident. Din 1971 a evoluat tot mai mult spre o formulă de guvernare de tip stalinist bazată pe un cult al personalității, fără precedent în istoria României. După 1980, situația României, deteriorată continuu pe toate planurile, a determinat o mare nemulțumire populară, care a izbucnit în decembrie 1989, cînd C. a fost înlăturat de la putere, judecat, condamnat la moarte și executat (25 dec.). Soția sa **Elena** a avut o influență politică nefastă în conducerea țării. A fost judecată, condamnată la moarte și executată împreună cu el.

CEBIȘEV, Pafnuti Lvovici (1821–1894), matematician rus. Prof. univ. la Moscova.

Nicolae Ceaușescu

Maria Cebotari

Lucrări de analiză numerică, de teoria analitică a numerelor și calculul probabilităților.

CEBOKSARI, oraș în Federația Rusă (C.S.I.), port pe Volga, la V de Kazan; cap. Rep. Autonome Ciuvașia; 420 mil loc. (1989). Ind. electrotehnică, mat. de constr., textilă și alim. Termocentrală. Universitate. Fundat în 1469.

CEBOTARI, Maria (1910–1949, n. Chișinău), soprana română. Stabilită în Austria. A cântat pe marile scene lirice roluri principale din operele lui R. Strauss („Femeie tăcută”, „Daphne” și din repertoriul italian. Filme („Pantoforul țarinei”, „Numai pentru tine”, „Maria Malibran”).

CEBU [sebu] 1. Ins. în grupul Visayan (Arh. Filipine), între Ins. Negros și Bohol; 5.1 mil km², 2.1 mil loc. (1980). Relief muntos. Porumb, tutun, orez, zahăr, copra. Expl. de cărbune. 2. Oraș în Filipine, port în ins. cu același nume; 623.6 mil loc. (1989, cu suburbii). Aeroport internațional. Ind. zahărului și a tutunului. Rafinărie de petrol. Universitate.

CEC (< engl., fr.) s.n. Document nominal sau la purtător, prin care un titular de cont curent sau de decontare, ori altă persoană împuternicită, dispune plata unei sume din disponibilul aflat în contul titularului.

CECENO-INGUȘETIA (CECENO-INGUȘA), rep. autonomă în Federația Rusă (C.S.I.), în N M-șilor Caucaz, creată la 15.ian. 1934; 19.3 mil km², 1.2 mil loc. (1989). Cap: Groznii. Expl. de petrol și gaze naturale. Prelucr. petrolului, întreprinderi chimice și forestiere. Cereale, pomulcultură, viticultură. Creșterea intensivă a animalelor.

CECH [ceh], **Edvard** (1893–1960), matematician ceh. Prof. univ. la Praga. Lucrări de geometrie diferențială proiectivă și topologie.

CECH [ceh], **Svatopluk** (1846–1908), scriitor ceh. Poeme romantice, patriotice și sociale („Adamiti”). Mari cicluri lirice, încarcate cu reminiscențe politice, religioase („Cîntecele slavului”). Proză satirică și fantastică (ciclul „Domnul Broucek”).

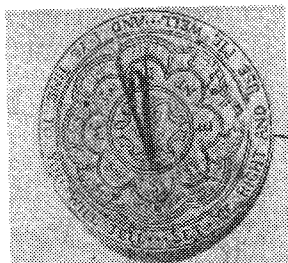
CECIDIE (< fr.; {s} gr. *kekidi* „umflătură”) s.f. (FITOPAT.) Excreșcență pe diferite organe ale plantelor, provocată de diferiți paraziți (bacterii, ciuperci sau insecte); gală?

CECIL OF CHELWOOD [sesil av tșel:u], **Edgar**, viconte (1864–1958), om politic britanic. Unul dintre creatorii statutului viitoarei Ligi a Națiunilor. În calitate de comisar al Ligii Națiunilor, a încercat să dezamorseze conflictele provocate de agresiunea Japoniei în Manciuria și a Italiei în Ethiopia. Premiul Nobel pentru pace (1937).

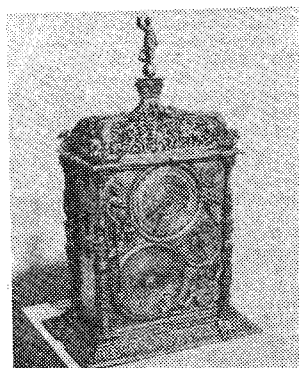
CECITĂTE (< fr., lat.) s.f. Absență a vederii, orbire, datorată unor leziuni ale mediilor transparente oculare care împiedică pătrunderea razelor luminoase pînă la retină ori unor leziuni ale retinei, ale căilor nervoase sau ale centrilor vederii (v. *amauroză*). **C. diurnă** = hemeralopie. **C. nocturnă** = nictalopie. **C. cromatică** = incapacitate de percepere a culorilor. **C. psihică** = pierdere a capacității de recunoaștere a obiectelor cu ajutorul văzului; se întîlnește în leziuni ale zonei occipitale a scoarței cerebrale. **C. verbală** = pierdere a capacității de a citi sau de a înțelege sensul limbajului scris; se datorește unor leziuni ale scoarței cerebrale. Sin. *alexie*.

Primul ceas de buzunar
(oul de Nürnberg), 1510

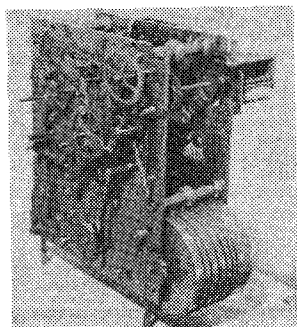
Cadran solar, Anglia, sec. 16

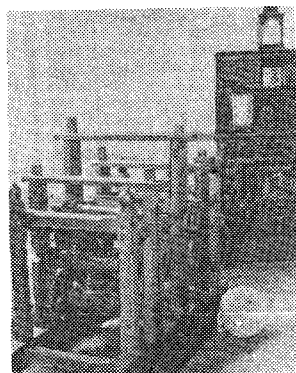
Ceasornic astronomic,
Germania, sf. sec. 16

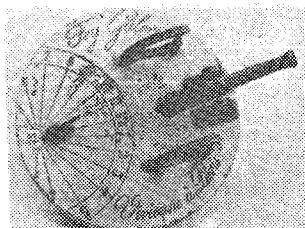
Ceas cu apă, Anglia, 1654

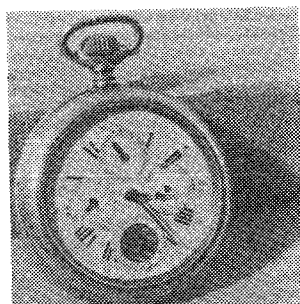
Mecanism de ceas de masă
cu instalație muzicală (Carillon),
Germania, sf. sec. 17

Mecanism de lemn pentru ceas de
turn, Transilvania, sec. 18

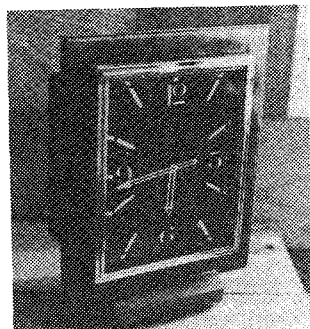
Cadran solar cu explozie (tun meridian),
Franța, sec. 18—19

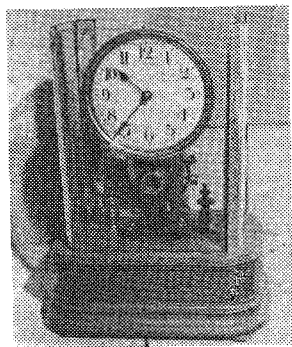
Ceas de buzunar cu calendar,
Elveția, începutul sec. 20

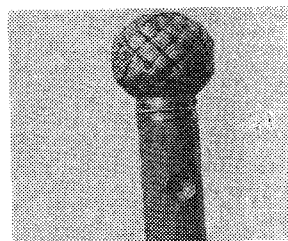
Ceas cu giroscop, Franța,
începutul sec. 20

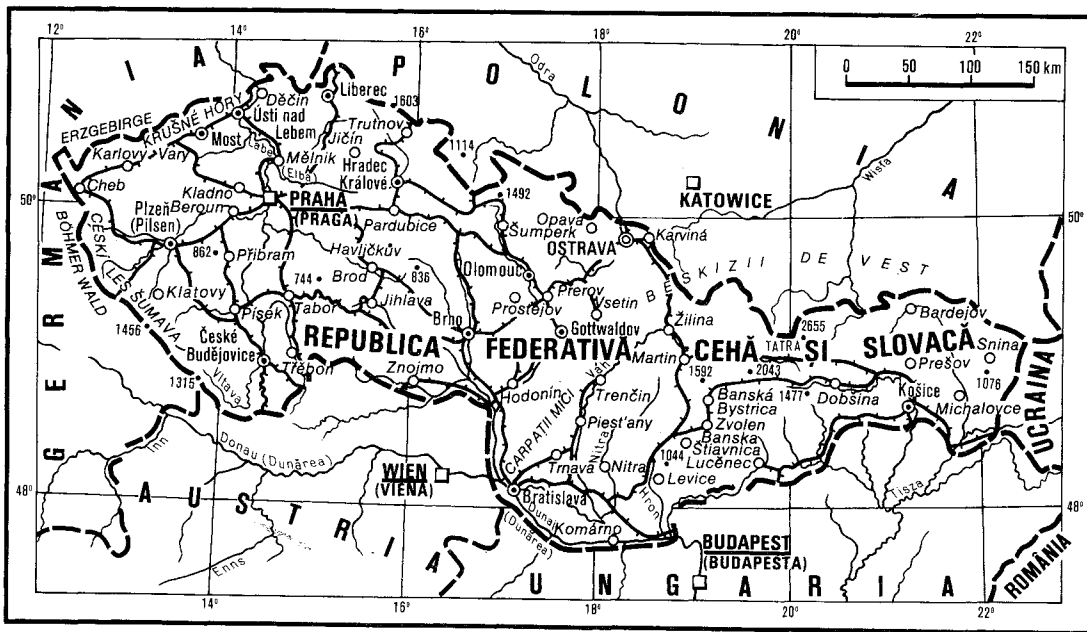
Ceas folosind drept energie presiunea
atmosferică, Franța, începutul sec. 20

Ceas cu elemente galvanice,
Anglia, 1906

Ceas miniatural, montat la miner de
umbrelă, Elveția, începutul sec. 20

C.E.C.O. v. Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului.

CECROPS (KÉKROPS), întemeietorul legendar al Atenei și primul rege atic. Reprezintă jumătate om, jumătate șarpe, datorită credinței că s-ar fi născut sub pământ.

CECUM (cuv. lat.) s.n. Primul segment al intestinului gros situat sub valvula ileo-cecală, terminat într-un fund de sac care prezintă o prelungire tubulară (apendicele vermiform).

CEDA (< fr.) vb. I tranz. și intranz. 1. Tranz. A renunța (cu titlu gratuit sau oneros) la posesiunea asupra unui bun. ■ A face o cesiune. 2. Intranz. A da dreptate (într-o discuție); a se recunoaște (învinș; a nu se mai împotrivi; a renunța). 3. Intranz. (Despe boli) A scădea din intensitate, a se ameliora. 4. Intranz. (Despe lucruri) A nu rezista la presiune; a se deforma; a se rupe.

CEDAR RAPIDS, oraș în partea central-nordică a S.U.A. (Iowa), în Pod. Preeriilor: 108,9 mil. loc. (1988). Echipament electronic, utilaj minier, ind. cârnii. Centru agricol (cereale). Colegii.

CĒDENT (lat. cedens, -ntis) s.m. (DR.) Creditor care transmite, printr-un contract de cesiune, dreptul său de creanță unei alte persoane.

CEDRU (< fr., lat.) s.m. Numele mai multor specii de arbori din familia pinaceelor, răspândiți în Maroc (*Cedrus atlantica*), Cipru (*Cedrus brevifolia*), Asia Mică (*Cedrus libani*) și Asia Centrală (*Cedrus deodora*). Are ramuri orizontale, în planuri suprapuse. Atinge 40 m înălțime și trăiește c. 1000 de ani. ■ Lemnul acestor arbori, brun-gălbui, rezistent, uleios, cu miros puternic, este folosit în construcții navale, la fabricarea mobililor, în sculptură.

CEDEULĂ (< fr., lat.) s.f. Parte a veniturilor imposabile.

C.E.E. v. Comunitatea Economică Europeană.

CEFA, com. în jud. Bihor: 6 116 loc. (1991). Iazuri și heletsteie (unul de 668 ha). Pepiniară piscicolă. Stație de c.f.

CEFALEE (< fr.) s.f. Durere de cap difuză sau localizată, continuă sau intermitentă.

CEFALIC, -Ă (< fr., lat.) Care aparține capului, care se referă la cap (ex. regiune c.).

CEFALINĂ (< fr. ||; ||; || gr. kephalē „cap”) s.f. (BIOCHIM.) Fosfatidă formată din gliceroli, acizi grași, acid fosforic și un aminoalcool, care se găsește în țesutul nervos cerebral și în galbenșul de ou.

CEFALOGRAFIE (< fr.; ||; || gr. kephalē „cap” + graphe „descriere”) s.f. 1. Descriere anatomică a capului. 2. Înregistrare grafică a formei și a dimensiunilor capului.

CEFALONIA (KEFALLINIA), ins. grecească, la intrarea în G. Patras, cea mai mare dintre ins. Ionice: 752 km²; 31,3 mil. loc. (1981). Relief calcaros (alt: 1 628 m); în, bumbac, măsline. Viticultură. Parc național.

CEFALOPOD (< fr. ||; ||; || gr. kephalē „cap” + pod „picior”) s.n. Clasă de moluște marine cu gura înconjurată de brațe tentaculare; (și la sg.) animal din această clasă (ex. nautilul, sepie, caracatița).

CEFALORAHIDIAN, -Ă (< fr.; ||; || gr. kephalē „cap” + rakhis „șira spinării”) adj. (ANAT.) Care se referă la cap și la coloana vertebrală, care aparține acestora. □ Lichid c. = lichidul în color care umple ventriculii cerebrali și canalul rahidian. Are rol în schimburile metabolice la nivelul țesutului nervos central.

CEFALOSPORINE (< fr. ||; ||; || gr. kephalē „cap” + spora „sămânță”) s.f. (pl.) Grup de antibiotice cu spectru antibacterian, înrudite cu penicilinele, extrase din specii de *Cephalosporium* (ex. cefaloridina, cefaloglicina, cefalotina).

CEFALOTORACE (< fr.; ||; || gr. kephalē „cap” + thorax „piept”) s.n. Segment al corpului, la arahnide și crustacee, format prin unirea capului cu toracele.

CEFAR (< ceafă) s.n. Partea superioară a jugului; de forma unei bare de lemn cu două curburi, care se așază pe ceafa animalelor de tracțiune.

CEFEIDE (< fr. ||; ||; || lat. Cepheus) s.f. Clasă de stele cu strălucire variabilă, cu perioada de

1—50 zile, numită astfel după constelația Cefeus în care a fost descoperită prima dintre aceste stele.

CEFERIST, -Ă (CHEFERIST, -Ă) (< C.F.R.) s.m. și f. Persoana care se află în serviciul Căilor Ferate Române.

CEFEU (Cepheus), constelație din emisfera boreală, situată între constelațiile Casiopee, Dragonul și Lebăda. Conține o stea de mărime variabilă (între 3,6 și 4,2) care a fost descoperită în 1784; este tipul clasei cefeide. Numele popular: Coasa.

CEGĂ (< scr.) s.f. Pește dulciol, din familia acipenseridelor, răspândit în bazinul Dunării, Rusia Centrală, de Sud și fluviile Siberiei; lung de c. 60—70 cm, de c. 4 kg, cu bot lung, muștați franjurate, fără solzi, cu plăcuțe osoase și scuturi, de culoare gri-închis până la gri-beț (Acipenser ruthenus).

CEH, -Ă (< germ.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Popor din ramura slavilor de apus; s-a constituit ca națiune în partea de V a Ceho-Slovaciei (Cehia). C. mai trăiesc și în Austria, C.S.I., Canada, S.U.A. etr. De religie creștină (catolici, protestanți). ■ Persoană care aparține acestui popor sau este originară de acolo. 2. Adj. Care aparține Cehiei sau cehilor (1), referitor la Cehia sau la cehi. ■ (Substantiv. f.) Limba vorbită de cehi (1); face parte din ramura apuseană a limbilor slave.

CEHAL, com. în jud. Satu Mare: 2 647 loc. (1991). Reșed. com. este satul Cehăluș.

CEHAN v. Racovița.

CEHIA (ČESKA), rep. federativă în cadrul Ceho-Slovaciei, situată în partea de V a țării, 78,9 mil. km²; 10,4 mil. loc. (1989). Cap: Praga. Orașe pr.: Brno, Ostrava, Plzeň. În centru, Pod. Boemiei, iar la E. Cîmpia Înalță a Moraviei. Expl. de cărbune, min. de fier și neleroase, cupru, grafit, min. radioactive; expl. forestiere; izv. minerale. Întreprinderile ind. produc energie electrică, mașini și utilaje, oțel, fontă, laminate, mijloace de transport, țesături, conf., produse chimice, alim., încălz., sticlărie etc. Culturi de sfeclă de zahăr, secară, orz, ovaz, cartofi etc.;

pomicultură și viticultura; creșterea animalelor (bovine, porcine).

CEHO-SLOVACIA, Republica Federativă Cehă și Slovacă, stat în Europa Centrală; 127,9 mil km²; 15,64 mil. loc. (1989). Limbi oficiale: cehă și slovacă. Cap.: Praga. Orașe pr.: Bratislava, Brno, Ostrava, Plzeň, Košice, Olomouc. Este formată din două republici federale: Cehia și Slovacia. Împărțită în 10 reg. și două orașe autonome. Mefelul de podiș cuprinde 4/5 din supr. țării. Trei reg. geografice sînt bine conturate: Cehia, Moravia și Slovacia. Cehia cuprinde Pod. Boemiei cu alt. de 350—550 m, încadrat de M-ții Sudeți, Metalici, Pădurea Boemiei, Șumava și în E. Colinele Moraviei. Moravia, în partea centrală a țării, este formată din depr. Ostrava (în N) și bazinul Moraviei (în S), culoar de trecere între Odr și Dunăre. Slovacia este predominant muntoasă: Carpații Mici, Tatra Înalță (vf. Gerlachovka, 2 663 m, alt. max. din C.) și Tatra Joasă. Beskizii de Vest și de Est, M-ții Metaliferi ai Slovaciei; în S Slovaciei se află C. Dunării și a Tisei. Ape importante: Dunărea (172 km) cu afl. săi Morava, Váh, Hron, apoi Oder și Labe (Elba) cu afl. săi Ohre și Vitava. Lacuri alpine în Tatra. Climă temperat-continentală cu influențe oceanice în V. Resurse importante de cărbune (mai ales lignit); rezerve mici de min. de fier, metale nferoase, caolin, uraniu, nisipuri cuarțoase ș.a. C. are dezvoltată ind. energetică (cărboni 119 mil. t, 1989), a energiei electrice (86,1 miliardare kW/h, 1989), siderurgică (15,5 mil. t oțel și 10,1 mil. t fontă, 1989), electrotehnică, material feroviar, avioane, autovehicule (279 600 buc. din care 188,4 mil autoturisme, 1989), mașini-unelte, instalații și utilaje ind., produse chimice, ciment (10,9 mil. t, 1989); tradiție în prod. de porțelanuri, ceramică, sticlărie, preluc. lemnului (creioane), textilă, alim. (bere, zahăr, carne, lactate), poligrafică, marochinărie, încălț. Terenuri arabile (39%), pășuni și fîșee (12,9%), păduri (36%). Se cultivă grâu (6,4 mil. t, 1989), orz (3,55 mil. t, 1989), seacă, porumb (1 mil. t, 1989), sfeclă de zahăr (6,4 mil. t, 1989), cartofi (3,2 mil. t, 1989), in, hamei, tutun, plante furajere. Pomicultură și viticultură. Creșterea intensivă a animalelor: porcine (7,4 mil. capete, 1989), bovine (5,1 mil. capete, 1989), ovine (1 mil. capete, 1989), păsări. C.f.: 13,3 mil km (dintre care 3 798 km electrificate, 1988). Căi rutiere non-urbane: 73 112 km (489 km autostrăzi, 1988). Căi navigabile interioare: 483 km. Flotă fluvială: 615 600 trb (1988). Moneda: 1 koruna (coroană) = 100 haléfu. Exportă mașini, utilaje și mijloace de transport (c. 60%), produse metalurgice, textile, încălț., bere, produse ceramice, coloranți etc. și importă petrol și gaze naturale, produse chimice, mașini și utilaje ind., min. de fier, produse siderurgice ș.a. — *Istoric*. Locuit din timpuri străvechi de triburi celtice, terit. C. a fost ocupat în sec. 1 d.Hr. de triburi germanice; începînd din sec. 5 s-au așezat aici triburi ale slavilor de apus. În 623 a apărut primul stat al acestora (destrămat în 658) în sec. 9 s-au pus bazele statului feudal, cunoscut în istorie sub numele statului Marilor Moravi, care a existat pînă în anul 906, cînd s-a destrămat în urma atacurilor triburilor maghiare. În prima jumătate a sec. 11, Slovacia a fost inclusă în componența statului ungar. Statul ceh, apărut la sfîrșitul sec. 9, sub conducerea dinastiei Přemysl, a devenit nucleul în jurul căruia s-a constituit, în a doua jumătate a sec. 12, regatul Cehiei (Boemiei), intrat ulterior în componența „Sfîntului Imperiu Roman”. În prima jumătate a sec. 15, în Cehia a avut loc mișcarea cunoscută sub numele de războaiele husite (1419—1434). În sec. 16—17 Cehia și Slovacia au ajuns în stăpînire Habsburgilor. Înfrîngerea răscoalei anti-habsburgice (1618—1620), prolog al Războiului de 30 de Ani (1618—1648), a dus la pierderea totală a independenței Cehiei (care se bucurase de o oarecare autonomie în statul habsburgic). Lupta popoarelor ceh și slovac pentru independență, împotriva asuprii feudale, s-a intensificat în sec. 17—19, culminînd cu revoluția de la

1848—1849, reprimată cu cruzime. La 14 nov. 1918, după înfrîngerea Austro-Ungariei în primul război mondial și ca urmare a luptei de eliberare națională a popoarelor ceh și slovac, s-a format Republica Cehoslovacă independentă (prezident Tomáš Masaryk). În sept. 1938, în urma Acordului de la München, C. i-au fost rapite regiunile sudete, iar în nov. 1938 partea de sud a Slovaciei a fost anexată de Ungaria; în mart. 1939 țara a fost ocupată de Germania fascistă. Hitleriștii au înființat pe terit. ceh așa-numitul „Protectorat al Cehiei și Moraviei”, Slovacia fiind proclamată stat „independent”. În anii celui de-al doilea război mondial s-a desfășurat o puternică mișcare de rezistență, culminînd cu insurecțiile armate din Slovacia (1944) și Praga (1945). În luptele pentru eliberarea Cehoslovaciei, alături de armata sovietică au participat și trupele române. La 9 mai 1945, în urma insurecției naționale, cu sprijinul armatei sovietice, Praga a fost eliberată de sub ocupația germană. Edvard Beneš (aflat în exil între 1940 și 1945) a revenit în țară, preluînd prerogativele prezidențiale (deținea pînă în 1948). În alegerile generale din 1946, partidul comunist s-a plasat pe primul loc (38% din voturi). Guvernul de coaliție, prezidat de C. Gottwald s-a dezagregat prin demisia miniștrilor ce s-au opus intervențiilor sovietice în politica țării și a metodelor brutale ale comuniștilor. Criza politică a fost soluționată prin acțiunile de forță ale partidului comunist, care și-a asigurat controlul puterii („Lovitura de Praga” din 25 febr. 1948). Regimul comunist s-a caracterizat prin măsuri represive, care au avut un larg spectru politic (de la executarea fostului secretar general al partidului comunist, R. Slansky, la arestarea arhiepiscopului de Praga, monseniorul Beran). Dificultățile economice și tensiunile politice au determinat schimbări majore în conducerea de partid și de stat. Noul secretar general al P.C.C., Al. Dubček (ales la 5 ian. 1968) a inițiat o politică de reformă („Socialism cu chip uman”), care a alertat Pactul de la Varșovia. Membrii acestuia, cu excepția României, au invadat C. în noaptea de 20/21 aug. 1968 punînd capăt „Primăverii de la Praga”. La 1 ian. 1969, Republica Socialistă Cehoslovacia a devenit stat federal compus din două republici egale: Republica Socialistă Cehă și Republica Socialistă Slovacă. Politică represivă și stagnarea economică au provocat mari nemulțumiri, care și-au găsit expresia în mișcarea contestatară „Carta 77”. În 1989, în cadrul modificărilor majore petrecute în viața politică internațională și ca urmare a intensificării nemulțumirii poporului au avut loc manifestații de stradă în urma cărora regimul comunist a fost înlăturat („revoluția de catifea”, nov. 1989). Alegerile generale din 1990 au fost dîgiate în Cehia de Forumul Cetățenesc și în Slovacia de Opinia Publică împotriva Violenței, Vaclav Havel devenind președintele republicii. Puterea executivă este deținută de președinte și un cabinet de miniștri, iar cea legislativă de Adunarea Federală.

CEHOV, Anton Pavlovici (1860—1904), scriitor rus. Opera sa, vastă frescă a societății ruse, denunțînd mediocritatea existenței cotidiene, relevă o profundă cunoaștere a sufletului uman. Creator de atmosferă, înzestrat cu un deosebit simț al observației, împletește umorul subtil, amar, cu lirismul discret, într-un limbaj de o mare economie a mijloacelor de expresie (nuvelele „Salonul nr. 6”, „Ordinul Anna”, „Omul în cutie”; piesele „Pescarușul”, „Unchiul Vania”, „Trei surori”, „Livada cu vișini”).

CEHU SILVÂNIEI, oraș în jud. Sălaj, la poalele Dealurilor Sălajului; 9 559 loc. (1991). Fabrică de mobilă, de conf., de tricotaje, de ceramidă și țigle; conserve de fructe; produse lactate. Preluc. maselor plastice. Aici este atestată, în 1319, o cetate. Biserica de lemn (1732). Declarat oraș în 1968.

CEI, José Miguel (n. 1918), biolog argentinian. Prof. la Univ. Tucumán și Cuya (Chile). Cercetări asupra ciclului sexual la amfibieni, involuției vederii la batracienii neotropicali. A

descoperit bipolaritatea fiziologică a ritmurilor interne la anure.

CEICA, com. în jud. Bihor; 4 623 loc. (1991). Expl. de argile. Stație de c.f.

CELOMETRU (< germ.) s.n. Aparat cu ajutorul căruia se determină plafonul norilor.

CEL, CEA (CELA, CEEA) (< acela) pron. dem., adj. dem., art. adj. I. 1. Pron. dem. Acela. □ Expr. Ceea (sau cele) ce = lucrul (sau lucrurile) care... Toate celea = totul. ■ Cel de sus = Dumnezeu. 2. Adj. dem. Acela. ■ (Pop.; precedînd substantivul) Celălalt. II. Art. adj. 1. Precedă un adjectiv care urmează după un substantiv: rochia cea nouă. □ (În formarea numelor de domni): Ștefan cel Mare. 2. Da valoare substantivală cuvintului determinat: cei mici. 3. Precedă un numeral ordinal: cel de-al treilea copac. 4. (La pl.) Determină un numeral cardinal: unul dintre cei trei copii. 5. Urmat de „mai”, formează superlativul relativ: cel mai frumos. 6. Cel mult = în cazul cel mai favorabil; în extrem. Cel puțin = barem, măcar.

CELA [sela] **Camilo José** (pseud. lui Camilo José Cela Trulock) (n. 1916), scriitor spaniol. Romane realiste înfățișînd caractere violente („Familia lui Pascual Duarte”, „Stupul”) sau în tradiție picarescă („Noul Lazarillo”). Se inspiră din noul roman francez („San Camilo 36”), apoi se consacră căutărilor formale („Dicționar secret”). Premiul Nobel (1989).

CELAKOVSKÝ [celacofski], **František Ladislav** (1799—1852), poet, filolog și folclorist ceh. A publicat culegeri folclorice („Cîntece populare slave”, „Ecoul cîntecelor ceh”), pledînd pentru o creație literară cultă bazată pe cea populară.

CELAN, Paul (pseud. lui Paul Anceľ) (1920—1971, n. Cernăuți), scriitor austriac de origine română. Stabilii la Paris. Lirică abstractă și metaforică („Mac și memorie”, „Din prag în prag”), vădînd un remarcabil simț al limbii.

CELAPERM s.n. Fibră textilă obținută pe cale chimică din celuloza de bumbac, cu aceeași proprietăți ca celofibra, dar cu un tușeu deosebit.

CELAR (lat. *cellarium*) s.n. 1. Cămară de alimente sau încăpere pentru unelte într-o gospodărie țărănească. 2. Despărțitură sau încăpere la stîncă, în care se păstrează brînzeturile, vasele etc.

CELARIANU, Mihail (1893—1985, n. București), scriitor român. Lirică delicat sentimentală („Drumul”, „Inimă omenească”), romane de moravuri („Polca pe furate”, „Diamant verde”) și povestiri erotico-umoristice („Noaptea de ferice”).

CELARU, com. în jud. Dolj; 6 066 loc. (1991).

CELAYA, oraș în Mexicul central (Guajuato), la SE de León, la 1760 m alt.; 219 mii loc. (1980, cu suburbiile). Nod de c.f. Centrul unei

Anton Pavlovici Cehov

reg. agricole (porumb, fasole) irigate și de creșterea animalelor. Ind. textilă și a zahărului. Biserica San Francisco (1715) și catedrala Nuestra Señora del Carmen (1807). Fundat în 1571 sub numele de *Purísima Concepción de Celaya*.

CELAYA [selaia], **Gabriel** (pseud. lui *Rafael Muñica*) (n. 1911), scriitor spaniol. Poet angajat, printre cei mai importanți ai Spaniei moderne, a publicat culegeri de versuri (unele în colab. cu Amparo Gastón), romane („Lazaro Calla”) și eseuri („Béquer”).

CELALALT, CEALALTĂ (CELALALT, CEALALTĂ) (< *cel* + *alalt*) pron. dem., adj. dem. 1. (Acela) care se află mai departe dintre doi, al doilea. 2. (Acela) care este imediat următor altuia. 3. (La pl.) (Toți cei) care sînt de față sau care pot fi luați în considerare, afară de cel sau cei amintiți în mod special sau scoși din discuție.

CELEABINSK, oraș în Federația Rusă (C.S.I.), în SE M-șilor Urali, 1.33 mil. loc. (1989). Nod de comunicații. Siderurgie, constr. de mașini agricole, piel., țesături, produse alim. Universitate.

CELEBES [sələbəs], **Insula** ~ v. **Sulawesi**, **Insula** ~.

CELEBRA (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. A săvîrși cu solemnitate un act de însemnătate publică sau privată; a oficia. 2. A sărbători un eveniment, o persoană etc.

CELEBRITATE (< fr., lat.) s.f. 1. Înșușirea de a fi celebru; reputație, faimă. 2. Persoană care se bucură de mare renume și prestigiu.

CELEBRU, -Ă (< fr., lat.) adj. Cu faimă, renumit, vestit.

CELEI, cultură din perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului (c. 2500—1500 î.Hr.), denumită astfel după așezarea preistorică descoperită în localit. Celei (azi în raza orașului Corabia, jud. Olt), suprasusă ulterior de o așezare dacică și de cetatea romano-bizantină *Sucidava*.

CELENTANO, Adriano (n. 1938), interpret și compozitor italian de muzică ușoară. Promotor al sonorităților „noi” (rock and roll) în muzică ușoară tradițională. Filme.

CELEENTERAT (< fr. [i]; [s] gr. *koilos* „scobit” + *enteron* „intestin”) s.n. (La pl.) Încrângurată de metazoare marine, rar dulci-cole, care au fie o cavitățe digestivă simplă și trăiesc libere sau fixate (*hidrozooarele* = hidrele), fie o cavitățe digestivă închisă și pot fi libere (*scifozooarele* = meduzele) sau fixate (*antozooarele* = corali). Au corpul saciform, cu un ectoderm sensibil (epiderma, situată la exterior) și un endoderm cu rol digestiv (care îl captușește pe primul), un singur orificiu diferențiat, fie bucal, fie anal, tentacule cu celule urticante; se reproduc prin ouă sau înmugurire și formează deseori colonii.

CELERITATE (< lat. *celeritas* „lușeală”) s.f. 1. (Livr.) lușeală, repeziune. 2. Principiu de drept referitor la maxima operativitate cu care trebuie rezolvate cauzele judiciare.

CELEȘTĂ (< fr., it.) s.f. Instrument muzical cu claviatură, ale cărui sunete sînt produse prin lovirea unor plăci de metal.

CELEȘTINĂ (< fr. [i]; [s] lat. *celestis* „ceresc”) s.f. Sulfat natural de stronțiu, de culoare alb-albăstrui, transparent, cu luciu sticlos sidefos, format în filioane hidrotermale sau în roci sedimentare sub formă de nodule sau cuburi. Constituie principala sursă de stronțiu (56,4%). Se utilizează în pirotehnie, ind. zahăru-lui.

CELIBAT (< fr., lat.) s.n. Starea civilă a celibatarului.

CELIBATAR, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană care este necăsătorită.

CELIBIDACHE, Sergiu (n. 1912, Roman), dirijor, compozitor și pedagog român. Prof. univ. la Mainz. Stabilit în Franța. Interpretări vândind respectul pentru sensul profund al operei; promotor al fenomenologiei muzicale. Simfonii, un concert pentru pian. A dirijat pe toate marile scene ale lumii; director al multor orchestre

Sergiu Celibidache

de prestigiu (Berlin, 1945—1950), Stockholm, 1962—1971, Stuttgart, 1972—1982 și München, din 1979). Consecvent principiilor sale teoretice, refuză înregistrările de studio și comercializarea lor prin discuri.

CÉLINE [selin] (pseud. lui *Henri-Louis Ferdinand Destouches* [detuș]) (1894—1961), prozator francez. Romane insolite, cu pronunțat caracter antifonormist („Călătoria la capătul nopții”, „Moarte pe credit”) și, ulterior, inspirate de evenimentele războiului („De la un castel la altul”).

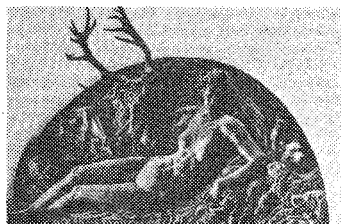
CELIOSCOPIE (< fr.; [s] gr. *koilia* „abdomen” + *skopeo* „a examina”) s.f. Metodă de examinare a interiorului cavității abdominale: laparoscopie, peritoneoscopie.

CELIUSKIN 1. Semion Ivanovici C. (1700—după 1760), navigator polar rus. A explorat țărmul de V al Pen. Taimir (1741) și a atins pentru prima dată (mai 1742) capul care azi îi poartă numele. 2. Cap în N Asiatic, în Pen. Taimir, situat la 77°45' lat. N și 104°20' long. E; cel mai nordic punct continental al Asiei. Stațiune polară (din 1932).

Anders Celsius

Benvenuto Cellini:
„Nimfa de la Fontainebleau”

CELLA (cuv. lat) subst. (ARHIT.) Naos.

CELLINI, Benvenuto (1500—1571), sculptor, orièvre, gravor și scriitor italian. În plastică vădește o mare virtuozitate tehnică și înclinare spre manierism (monumentele „Perseu”, „Nimfa de la Fontainebleau”) și lucrarea de orfevrărie „Solnița lui Francisc I”). Într-o renumită autobiografie și-a povestit cu vervă viața agitată („Viața lui Benvenuto Cellini, povestită de el însuși”).

CELLO (< it.) s.n. Violoncel.

CELOCHIT (< cel[uloză] + *chit*) s.n. Chit alcătuit din bitum moale, filerizat cu var gras și cu adaos de fibre de celuloză, folosit la executarea izolațiilor hidrofuge și colmatarea rosturilor dintre plăcile de beton.

CELOFAN (< fr. [i]; [s] fr. *cellule* „celulă” + gr. *phan-* „a părea”) s.n. Produs obținut din soluții de viscoză sub formă de filme și foi impermeabile cu grosime de 0,02—0,16 mm, transparente, insolubile în apă și alcool, folosite la ambalaje.

CELOFIBRĂ (< fr.) s.f. Fibră textilă artificială, pe bază de celuloză.

CELOIDINĂ (< germ.) s.f. Soluție concentrată de piroxilina, inflamabilă, solubilă în alcool și eter, folosită la includerea fragmentelor de țesuturi; permite secționarea fină a acestora pentru examenul microscopic.

CELOLINĂ (< celofibră] + *lină*, după germ.) s.f. Fibră textilă artificială, fabricată din viscoză și folosită ca înlocuitor al lînii.

CELOM (< fr.; [s] gr. *kolion* „cavitățe”) s.n. Cavitățe la animalele cu mezoderm, situată între perețele corpului și organe.

CELOMATE (< fr.) s.n. pl. Animale prăvzute cu celom (viermii, moluștele, artropodele, acraniatele, tunicierii, vertebratele).

CELOSTAT (< fr. [i]; [s] lat. *caelum* „cer” + gr. *statos* „stabil”) s.n. Mecanism automat care urmărește un astru în timpul mișcării sale diurne, transmînd imaginea acestuia tot timpul în aceeași direcție, cu ajutorul unui sistem de oglinzi.

CELSIUS [sɛlsius], **Anders** (1701—1744), astronom și fizician suedez. Prof. univ. la Uppsala. Autorul scării termometrice centesimale, scara C. (1742). Numele său a fost atribuit unui grad termometric (*gradul C.*).

CELSUS (sec. 2), filozof neoplatonician care a trăit la Roma. A criticat doctrina primilor creștini, tradiția intrupării lui Hristos. Cunoscut din scrierea lui Origene, „Contra Celsum”.

CELT, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Triburi indo-europene, care formau în milen. 1 î. Hr. majoritatea populației din Europa apuseană și centrală; sint creatorii culturii La Tène. În sec. 5—3 î.Hr., triburi celțice au migrat spre E și SE (și în România), ajungînd pînă în Grecia și Asia Mică; gali. ■ Persoană care aparține acestei populații. 2. Adj. Celtic.

CELTIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține celților (1), privitor la celți; celt (2). □ *Limbi celțice* = familie de limbi indo-europene împărțită în două grupe: *continentală* (din Asia Mică pînă în Portugalia) și *insulară* (în Marea Britanie). Cele mai importante: irlandeza, scoțiana, galeza și bretona.

CELULAR, -Ă (< fr.) adj. Care aparține celulei, privitor la celulă; alcătuit din celule. □ *Teorie c.* = teorie formulată de naturaliștii germani M.J. Schleiden și Th. Schwann, după care celula (1) constituie elementul fundamental al organizării interne a plantelor și animalelor.

CELULĂ (< fr.; [s] lat. *cellula* „cămărușă”) s.f. 1. (BIOL.) Element constitutiv al organismelor vii, alcătuit din membrană, *citoplasmă* și *nucleu*; în interiorul c. se află organele celulare (condriomul, aparatul lui Golgi etc.), precum și unele formațiuni nepermanente (vacuole, granule etc.). Lîngă nucleu se află centrosomul. Diferențele dintre c. animală și cea vegetală sînt determinate de natura membranei (protoplastmatică, la animale, și celulozică, la plante), de frecvența și mărimea vacuolelor și a granulelor,

precum și de prezența plastidomului în c. vegetală. Variabile ca formă și dimensiuni și diferențiate funcțional, c. sînt sediul unor procese biologice fundamentale. În funcție de prezența și calitatea materialului nuclear, c. sînt: *procarote* (materialul nuclear nu este delimitat de o membrană și au, de regulă, un singur cromozom) și *eucarote* (materialul nuclear este delimitat de o membrană nucleară); c. pot avea un singur nucleu (*mononucleare*), doi (*binucleare*) sau mai mulți (*polinucleare*). □ *Celulă-gază* = tip de c. ale cărei reacții metabolice sînt utilizate pentru a asigura creșterea și reproducerea virusurilor. *Celule plasmatică* = tip de c. care se formează în cadrul procesului de diferențiere stimulat de antigenul limfocitelor B; în ele, reticulul endoplasmic este foarte bine dezvoltat, rolul lui fiind acela de a secreta diferiți anticorpi. 2. *C. electrochimică* = sistem electrochimic care constă din doi electrozi sau poli legați prin intermediul unui conductor ionic (soluție de electrolit, topitură salină sau solid de obicei oxidici). 3. (ZOOT.) Cavitate hexagonală a fagurelui de ceară, în care albinele depun miera. C. creștutului sau depozitează hrana. Un fagure este alcătuit din 8 000—9 000 de c. 4. (TEHN.) Fiecare dintre compartimentele aproximativ egale care intră în componența unui sistem tehnic (de ex. c. de siloz, c. de redresare). □ *C. flexibilă* (de fabricație) = structură complexă în procesul de fabricație ce permite adaptarea succesiunii operațiilor de prelucrare în momentul schimbării produsului de fabricat, fără modificarea structurii c.; componentele c. sînt elemente de automatizare, roboți industriali și mijloace de producție ce acționează simultan pentru prelucrarea complexă a produsului. 5. (ELT.) Parte a unei instalații electrice de distribuție care conține echipamentul de înaltă tensiune corespunzător unui singur circuit și constituie o unitate distinctă. □ *C. solară* = dispozitiv care transformă direct energia radiației solare în energie electrică. Au fost produse prima dată în 1954. *C. fotoelectrică* v. *fotoelectric*. 6. (AV.) Ansamblu format din fuzelajul, aripile și ampenajul unui avion. 7. (INFORM.) *C. de memorie* = ansamblu de elemente dintr-un dispozitiv de memorie al unui calculator electronic, destinat stocării unui cuvînt de calculator sau a unei părți din acesta (de ex., un octet, un bit). 8. (DR.) Încăperea strîmă într-o închisoare, folosită pentru izolarea unor areștați sau a unor condamnați la pedepse privative de libertate. **CELULITĂ** (< fr.) s.f. Termen impropriu utilizat pentru desemnarea proceselor inflamatorii ale țesutului adipos subcutanat sau subperitoneal ce se manifestă printr-o tumefiere dură, uneori durerasă.

CELULOID (< fr., it.; |s|; |s| lat. *cellula* „cămăruță” + gr. *eidos* „aspect”) s.n. Material termoplastic solid, lucios, flexibil, ușor inflamabil, obținut din nitroceluloză și camfor, folosit la fabricarea filmelor fotografice, a lacurilor etc. Este primul material plastic fabricat, în 1870, de chimistul american J. W. Hyatt.

CELULOTERAPIE (*celulă* + *terapie*) s.f. Administrare parenterală, în scop terapeutic, de fragmente de țesături heterologice, de origine embrionară sau adultă, menite a asigura o revitalizare sau o stimulare generală a organismului; este o metodă ale cărei rezultate sînt deocamdată controversate.

CELULOZĂ (< fr. |i|) s.f. Polizaharid (C₆H₁₀O₅), format din resturi de glucoză, component principal al pereților celulari ai plantelor; nu este digerată de sucurile digestive la om, ci numai la rumegătoare. Substanța pură se prezintă ca o masă albă, lucioasă, mătăsoasă, cu aspect amorf; se obține din lemn, stuf, paie de cereale etc. prin diferite tratamente chimice. Materie primă pentru ind. hîrtiei, a lacurilor, a fibrelor artificiale, a maselor plastice, a explozivilor etc.

CELULOZIC, -Ă (< fr.) adj. Care conține sau este alcătuit din celuloză.

CEMBALO (cuv. it.) subst. Clavecin.

CEMENT (< fr.) s.n. 1. Agent folosit în operația de cimentare; amestec de cementare. 2. (ANAT.) Substanță dură care intră în structura dinților. □ *C. intercelular* = substanță care leagă celulele între ele. 3. (în stomatologie) Substanță utilizată pentru obturarea spațiilor cariate. 4. (MED. VET.) Boală contagioasă provocată de un virus la porcii de 8—10 săptămîni.

CEMENTARE (< fr.) s.f. 1. Tratament termochimic de saturație prin difuzie cu carbon, crom, azot, aluminiu a stratului superficial al unui material metalic, pentru a-i mări duritatea și rezistența la uzură. 2. Operație a procesului hidrometalurgic de extragere din soluții a unor metale (cupru, zinc, aur, argint etc.) prin tratare cu metale mai electronegative. 3. (GEOL.) *C. hidrotermală* = umplere a crăpăturilor și a porilor din roci cu substanțe minerale variate depuse din soluții reziduale, alcaline, provenite din diferențierea magmelor. Rezultatul c. h. sînt filoniele și zăcămintele de impregnație produse prin mineralizarea porilor din roci.

CEMENTITĂ (< fr. |i|) s.f. Carbură de fier reprezentînd constituenții structurali caracteristici al oțelurilor și fontelor; conține 6,67% carbon.

CENACLU (< fr., lat.) s.n. Grupare literară sau artistică cu program și ideologie comună, formată de obicei în jurul unei publicații („Junimea”, „Literaturul”, „Sburătorul”); reînnoie periodică a unei asemenea grupări.

CENAD, com. în jud. Timiș; 3 943 loc. (1991). Centru pomicol. Stație de c.f. Vestigii neolitice, din epoca fierului, romană (sec. 2—4) și din perioada migrațiilor (sec. 6—12). Pe locul actualei comune a existat în sec. 10—11 așezarea Morisena, menționată pentru prima dată la c. 1030 (*urbs Morisena*), ca reședința a lui Ahtum. Se păstrează vestigiile cetății Morisena și ale mănăstirii Sf. Ioan Botezătorul (existentă înainte de 1002).

CENADE, com. în jud. Alba; 1 080 loc. (1991).

CENDRARS [sădrar], **Blaise** (pseud. lui Frédéric Sausser-Hall) (1887—1961), scriitor francez. Poeme-reportaj caleidoscopice de viziune cosmică și colozit exotic („Paștele la New York”, „Proza transiberianului”); proză de aventuri cu inflexiuni lirice („Moravagine”, „Aurul”).

CENEI, com. în jud. Timiș, pe Bega Veche; 4 826 loc. (1991). Stație de c.f.

Centaur

CENESTEZIE (< fr.; |s| gr. *koinos* „comun” + *aisthesis* „senzație”) s.f. (FIZIOL., PSI-HOL.) Impresie generală, nediferențiată, care rezultă din totalitatea senzațiilor primite de la organele interne, caracterizîndu-se printr-o dispoziție plăcută sau neplăcută; sensibilitate care reflectă propria existență corporală.

CENESTOPAŢIE (< fr.) s.f. Tulburare a cenesteziei, constînd în trăirea unor impresii penibile privind starea organică generală sau parțială (senzații de jenă și de rea funcționare organică, senzații de furnicătură, arsuri etc.) care au mai puțin o semnificație obiectivă, cît una subiectivă, ele fiind exprimate ca simptome ale unei presupuse maladii.

CENIS (MONT CENIS) [mô sən], masiv muntos cristalin în Alpii Savoiei, la granița franco-italiană. Alt. max.: 3 378 m. Străbănut la 2 083 m alt. prin pasul omonim, de o șosea, iar la V de un tunel de c.f. (Tunelul Fréjus) de 13 660 m lungime, care unește Modane (Franța) de Bardonecchia (Italia), dat în funcțiune în 1871.

CENOBIT (< fr., lat.) s.m. Călugăr care trăiește în comunitate, într-o mănăstire, spre deosebire de eremit care duce o viață solitară.

CENOBIU (< it. *cenobio*; |s| gr. *koinos* „comun” + *bios* „viață”) s.n. Colonie de organisme unicelulare fără diferențiere în cele reproductive și vegetative.

CENOGENIE (< fr.) s.f. (BIOL.) Dezvoltare embrionară care nu respectă riguros toate etapele dezvoltării filogenetice; a fost formulată prima oară de E. Haeckel (1866).

CENOMANIAN, primul etaj al Cretacului superior, caracterizat prin amonii, lamelibranhate, echinide etc.

CENOTAF (< fr., lat.) s.n. Monument funerar ridicat în memoria unei persoane decedate într-un loc necunoscut sau înmormîntată în altă parte decît locul în care s-a ridicat acesta.

CENOZĂ s.f. Biocenoză.

CENOZOIC, eră care include ultimele 65 mil. de ani, între sfîrșitul Cretacului și Actual. Asociațiile de floră și faună ale C. prezintă caractere asemănătoare celor din prezent. În C. a continuat desfășurarea ciclului geotectonic alpin care a condus, prin faze tectogenice succesive, la consolidarea unor noi catene orogeneice și la realizarea configurației geografice actuale. Sin. *Cainozoic, Neozoic*.

CENS (< fr., lat.) s.n. 1. (în Roma antică) Recensămînt al cetățenilor și al averii lor, pe baza căruia se făcea recrutarea, se fixau impozitele, se exercitau drepturile politice etc. 2. (în ev. med.) Rentă în bani sau în natură plătită seniorului de către posesorul de pămînt.

CENTAUR (< fr., lat.) s.n. (La pl.) Făpturi fabuloase, jumătate om, jumătate cal, renumite (cu unele excepții) pentru violența, omoruri și beții. Locuiau în Tesalia, pe muntele Pelion, unde și-au găsit și sfîrșitul.

CENTAURUL (Centaurus), constelație din emisfera australă, în care se află steaua cea mai apropiată de Soare: *Proxima Centauri*.

CENTENAR (< fr., lat.) s.n. Împlinirea a o sută de ani de la un eveniment important; celebrarea acestui eveniment. ■ (Adjectival) Care datează de o sută (sau de mai multe sute) de ani.

CENTEZĂ (< fr.; |s| gr. *kentesis* „înepare”) s.f. Puncție a unei cavități organice închise, efectuată în vederea extragerii sau evacuarii conținutului acesteia (ex. toracocenteză, sinoviocentează etc.).

CENTEZIMAL, -Ă (< fr.; |s| lat. *centesimus* „al o sutălea”) adj. Referitor la împărțirea unui întreg în o sută de părți egale. □ *Grad c.* = unghi egal cu a sută parte dintr-un unghi drept. *Minut c.* = a sută parte dintr-un grad c. *Secundă c.* = a sută parte dintr-un minut c.

CENTI- (|s| lat. *centum* „sută”) Element de compunere care intră în denumirea submultiplilor unităților de măsură pentru a exprima a sută parte din întreg; are simbolul c, care se

pune înaintea simbolului unității de măsură (ex. centimetru: cm).

CENTIGRAM (< fr.) s.n. Unitate de măsură a masei (simbol: cg), egală cu a suta parte dintr-un gram.

CENTILITRU (< fr.) s.n. Unitate de măsură pentru volum (simbol: cl), egală cu a suta parte dintr-un litru, adică cu 10 cm³.

CENTIMĂ (< fr.) s.f. Valoare bănească reprezentând a suta parte dintr-un franc, dintr-un leu vechi etc.

CENTIMETRU (< fr.) s.m., s.n. 1. S.m. Unitate de măsură pentru lungime (simbol: cm), egală cu a suta parte dintr-un metru. □ C. pătrat (simbol: cm²) = unitate de măsură egală cu aria unui pătrat cu latura de un centimetru. C. cub (simbol: cm³) = unitate de măsură egală cu volumul unui cub cu latura de un centimetru. Centimetru-gram-secundă (notat: CGS) = sistem de unități de măsură, utilizat în special înainte de adoptarea Sistemului Internațional, având ca unități fundamentale centimetru pentru lungime, gramul pentru masă și secunda pentru timp. V. unitate. 2. S.n. Panglică cu diviziuni zecimale folosită la măsurarea în croitorie, în magazinele textile etc.

CENTIRON (< fr.) s.n. Centură (militară). **CENTO** v. Organizația Tratatului Central.

CENTRAFICANĂ, Republica ~, stat în Africa Ecuatorială: 623 mil km²; 2,81 mil. loc. (1989). Limba de stat: franceză. Cap.: Bangui. Orașe pr.: Bombari, Bouar. Este împărțită în 16 prefecturi și un oraș autonom. Relief predominant de pod. ondulat (în principal Podișul Azandé) cu alt. de 600–900 m și munți nu prea înalți (alt. max.: 1 420 m). Climă subecuatorială. Expl. de diamante (industriale 109 mii carate, pentru bijuterii 304 mii carate, 1987), de aur (224 kg, 1987). Bogat fond forestier (57,5% din supr. țării), parțial valorificat. Se cultivă bumbac (26 mii t, 1989), cafea (25 mii t, 1989), citrici, banane, arahide (100 mii t, 1989), micanoc (540 mii t, 1989), igname (230 mii t, 1989), porumb, mei, sorg ș.a. Se cresc bovine (2,2 mil. capete, 1987), porcine, ovine, caprine (1,1 mil. capete, 1987). Pescuit: 13 mii t (1988). Întreprinderi de preluc. a produselor agricole. Nu are cai ferate. Cai rutiere: 40 mii km. Navigația fluvială pe Oubangui. Moneda: 1 franc C.F.A. = 100 centimes. Exportă cafea (c. 50%), diamante (c. 25%), lemn, bumbac, produse din lemn, tutun ș.a. și importă mașini și utilaje, produse agricole și alim., produse chimice, textile ș.a. — Istoric. În 1894, terit. țării a fost ocupat de francezi și, sub denumirea de Oubangui-Chari, a fost înglobat în 1910 în Africa Ecuatorială Franceză.

În 1958 a devenit rep. cu autonomie internă în cadrul Comunității Franceze; la 13 august 1960 s-a proclamat rep. independentă. În 1976, în baza unei noi Constituții, republica se transformă în imperiu, sub denumirea de Imp. Centr.-African, condus de Bokassa I, președinte al țării din 1966. În 1979, în urma unei lovitură de stat, este reinstaurată republica, sub președinția lui D. Dacko (președintele republicii între 1960 și 1966). În 1981, după o nouă lovitură de stat, puterea este asumată de generalul A. Kolingba. Potrivit Constituției din 1986, puterea executivă este deținută de președinte, iar cea legislativă de Adunarea Legislativă.

CENTRAL, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. I. Adj. 1. Care se află în centru, în mijloc; care provine dintr-un centru. 2. Fig. Care ocupă o poziție principală. II. S.f. 1. Instalație sau ansamblu de instalații în care se produce în mod centralizat energie, se efectuează o anumită operație tehnologică centralizată etc. □ C. electrică = ansamblu de construcții, instalații și echipamente pentru realizarea conversiei unei forme de energie primară în energie electrică. C. termoelectrică asigură conversia termodinamică a căldurii obținute prin arderea combustibililor în energie mecanică și apoi în energie electrică. C. hidroelectrică transformă energia potențială și cinetică a apei în energie mecanică și apoi în energie electrică. Cea mai mare c.h. în producție: Guri/ Raul Leoni (Venezuela 10 300 MW), iar parțial în construcție: Itaipu (între Brazilia și Paraguay: 13 320 MW). C. electrică maremotrică transformă energia hidrolică a mareelor; prima c.e.m. a fost construită în estuarul fl. Rance (Franța, 1966). C. solară transformă energia radiației solare directe și/sau difuze. Cea mai mare c.s.: Barstow (California, 1985). C. nuclear-electrică transformă succesiv energia de fisiune produsă într-un reactor nuclear în energie termică și energie electrică. C. termomarină transformă diferența de potențial termic dintre apa de suprafață și cea de adâncime a oceanelor și mărilor calde; prima c.t.: Matanzas (Cuba, 1930). C. eoliană transformă energia cinetică a maselor de aer în mișcare în energie electrică; prima c.e. Ai-Petri (Crimeea, 1931). C. geotermală transformă energia termică din interiorul scoarței terestre; prima c.g.: Larderello (Italia, 1904). C. termică produce căldură care se distribuie prin intermediul unui agent termic (abur, apă caldă etc.) pentru a fi utilizată în scopuri tehnologice sau la încălzitul încăperilor. C. de pompare = instalație cu ajutorul căreia se realizează exploatarea mai multor sondaje echipate cu pompe de adâncime, folosind un singur motor. C. telefonică = ansamblu de instalații electrice, dispozitive și clădiri la care ajung

liniile posturilor unei rețele telefonice și liniile de legătură cu alte rețele telefonice și în care se efectuează automat sau manual legăturile telefonice între abonați. 2. Mare unitate economică caracteristică sistemului economic centralizat care funcționează pe principiul gestiunii economice proprii și coordonează activitatea dintr-un anumit domeniu.

CENTRALISM (< fr., rus) s.n. 1. Sistem politic sau de decizie a unei autorități centrale. 2. Tendință de centralizare.

CENTRALIZA (< fr.) vb. I. tranz. 1. A uni, a concentra într-un singur tot elemente preexistente. 2. A face să depindă de o singură conducere. 3. A înscrie date într-un centralizator (2).

CENTRALIZARE (< centraliza) s.f. 1. Acțiunea de a centraliza; concentrare; proces de unire a mai multor unități economice. □ (EC. POL.) Centralizarea capitalului v. concentrarea capitalului. (C.F.) Instalație de c. = instalație pentru mecanizarea și automatizarea operațiilor privind primirea, expedierea, formarea și descompunerea trenurilor în stațiile de cale ferată; după modul în care se face comanda, controlul și acționarea macazurilor și semnalelor, instalațiile de centralizare pot fi electrodinamice, mecanice, electromecanice, hidraulice sau electropneumatice. 2. (SOCIOL.) Reunirea, într-un singur centru de decizie, a puterilor, forțelor care erau mai înainte dispersate. □ C. politică = proces voluntar prin care autoritatea unei puteri centrale se substituie autorității și inițiativei puterilor locale.

CENTRALIZATOR, -OARE (< fr.) adj., s.n. 1. Adj. Care centralizează. 2. S.n. Document în care se centralizează date.

CENTRARE (< fr.) s.f. 1. Operație de orientare și fixare a unei piese într-o mașină unealtă, în poziție corectă față de sculă sau de o bază de referință în vederea prelucrării. 2. Operație de așezare în poziții corecte a două sau mai multe mașini care funcționează cuplate. 3. Trimitere a mingii de la marginea terenului spre mijlocul lui; spec. (la fotbal) Trimitere a mingii din marginea terenului în careu. ■ Fig. Orientare (a unei activități) către un anumit scop, grupare a elementelor disperate în jurul unui nucleu. (PSIH.) C. perceptivă = formă primară de contact sensibil cu lumea în care se realizează o imagine deformată a obiectului, valoarea elementului centrat fiind neconditionat supraestimată, iar a celorlalte subestimată.

CENTRIFUG, -Ă (< fr.; {s} lat. centrum „centru” + fugio „a fugi”) adj., s.f. 1. Adj. Care tinde să (se) depărteze de centru; centrifugal □ Forță c. = forță care acționează asupra unui corp aflat în mișcare de rotație, tinzând să-l îndepărteze de axa de rotație. 2. S.f. Mașină pentru separare prin centrifugare.

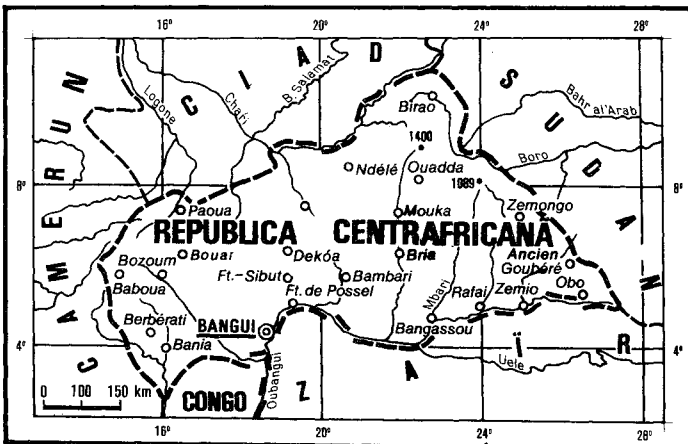
CENTRIFUGARE (< centrifuga) s.f. Operație de separare prin sedimentare sau prin filtrare, sub acțiunea forței centrifuge, a componentelor cu densități diferite dintr-un amestec lichid eterogen (emulsie sau suspensie) utilizată în ind. chimică, alimentară etc.

CENTRIOL (< fr.; {s} CITOL.) Granul punctiform, în general dublu, localizat în centrozom; în timpul diviziunii formează virfului fusului nuclear.

CENTRIPEȚ, -Ă (< fr.; {s} lat. centrum „centru” + petere „a se îndrepta către”) adj. Care tinde să (se) apropie de centru; centripetal. □ Forță c. = forță egală și opusă forței centrifuge, care menține un corp rotitor pe traiectoria circulară.

CENTROMER (< fr.) s.m. (GENET.) Porțiune a cromozomului prin care acesta se prinde de fusul nuclear de diviziune în timpul mitozei sau meiozei. Poate fi punctiform și localizat într-o strângătoare înelară a cromozomului sau difuz, ca la majoritatea plantelor și insectelor. Poziția lui permite diferențierea tipurilor de cromozomi. Sin. cinetocor.

CENTROSFERĂ (< fr.; {s} gr. kentron „centru” + sphaira „sferă”) s.f. 1. (GEOL.) Partea centrală a globului pământesc, cu raza de 3 500

km și densitatea foarte mare, care se considera a fi alcătuită din nichel și fier; barisferă 2. (CITOL.) Centrozom.

CENTROSPERME (< fr.) s.f. pl. Grup mare de plante, cu ovar superior, cu semințe localizate pe o formațiune din centrul fructului și cu embrionul curbat, înelat sau spiralat (ex. chenopodiaceele, cariofilaceele etc.).

CENTROZOM (< fr. [!]; [s] gr. kētron „centru” + sōma „corp”) s.m. (CITOL.) Formațiune citoplasmatică, sferică sau ovală, în centrul căreia se află centriolii, situată, de obicei, în imediata apropiere a nucleului și aparatului Golgi; centrosferă (2).

CENTRU (< fr., lat.) s.n., s.m. 1. S.n. (MAT.) Punct care posedă anumite proprietăți (importante) în raport cu o figură geometrică sau cu un corp (ex. c. de simetrie, c. unui cerc). 2. Punct de mijloc, central al unui spațiu, al unei suprafețe etc. 3. Punct marcat la mijlocul terenului de joc (fotbal, handbal etc.), de unde începe partida sau se repune mingea în acțiune după înscrierea unui gol. 2. S.m. Jucător aflat în mijlocul liniei de atac sau de apărare la anumite jocuri sportive. 3. S.n. (FIZ.) Punctul de aplicație al rezultatului unui sistem de forțe (ex. c. de greutate). 4. S.m. (FIZIOL.) C. nervos = grup de celule nervoase situate între porțiunea aferentă și eferentă a arcurilor reflexe; exercită funcții de recepție a mesajelor, de integrare a lor și de elaborare a comenzilor către organele efectoare (ex. c.n. vasomotor, c.n. respirator etc.). 5. S.n. (BIOL.) Centre genice (sau de origine) = zone naturale delimitate (trei în Asia, una în Asia Mică, una în regiunea M. Mediterane, una în Etiopia și două în America Centrală și de Sud), fiecare cuprinzând un mare număr de specii și varietăți din care provin actualele plante cultivate. 6. S.n. (METEOR.) C. de acțiune atmosferică = reg. întinsă în care presiunea atmosferică (scăzută sau ridicată) este dominantă, ea influențând mersul vremii pe terit. vaste. Există c. cu caracter permanent (anticlioniile subtropicale, Dep. Islandeză) și cu caracter sezonier (Anticlionul Siberian). 7. S.n. Loc (localitate, parte dintr-o localitate etc.) unde este concentrată o anumită activitate (ex. industrială, comercială, administrativă, culturală).

8. S.n. C. istoric = partea cea mai veche a unui oraș reprezentând locul de plecare de la care s-a efectuat dezvoltarea terit. a acestuia. C. universitar = localitate în care există instituții de învățământ superior. C. de documentare = instituție sau secție a unei biblioteci care are ca sarcină principală prelucrarea și difuzarea informațiilor. C. de calcul = unitate de informatică având ca obiective: elaborarea de modele și proiecte de sisteme informatice pentru unități beneficiare, elaborarea, adaptarea și actualizarea de programe, executarea prelucrărilor de date pe calculatoare electronice. C. de prevedere = unitate meteorologică teritorială unde, pe baza datelor colectate de la un mare număr de stații, se întocmesc hărți sinoptice și se elaborează prognoze de timp. 9. Institutul conducătoare: putere administrativă centrală, 8. S.n. C. de interes = metodă pedagogică, substituind programelor școlare, conținând în gruparea noțiunilor ce trebuie studiate din domeniul care-l interesează pe copil. 9. S.n. Poziție politică de mijloc între dreapta și stînga. C. dreapta (stînga) = poziție politică de mijloc cu tendințe de dreapta (stînga).

CENTRURĂ (< centru) s.f. Operație de executare prin așchiere a gaurilor de centrare la o piesă în vederea prelucrării ei ulterioare la o mașină-uneltă.

CENTURĂ (< fr.) s.f. 1. Cureaua de piele, de pînză, de plastic etc., cu care se încinge talia: cordon, cingătoare. C. de campion = c. cu care se încinge mijlocul distigătorului unui campionat la box sau la lupte. C. de salvare = echipament individual, de forma unui cordon lat, a unui pieptar sau a unui toroid, confecționat din plăci de plută învelite în pînză, care servește la menținerea unui naufragiat la supra-

fașa apei. C. de siguranță = echipament individual de protecție folosit de muncitorii care lucrează la înălțimi. C. (MILIT.) Curea lată de piele (rar de pînză) care se pune în jurul taliei și de care se agață sabia, baioneta sau tocul pistolului; centron. C. Fișie lată de pînză, de elastic etc., cu care se încinge abdomenul pentru a-l susține sau pentru a-l menține în poziție corectă. 2. (ANAT.) Ansamblu osos prin care extremitățile se leagă de trunchi. C. pelviană = c. formată din oasele coxale care leagă membrele inferioare de trunchi. C. scapulară = c. formată din clavicule și omoplați, legând membrele superioare de trunchi. 3. (SPORT) Linie orizontală imaginară la nivelul ombilicului, care marchează limita sub care loviturile la box sînt nepermise de regulament. 4. (La lupte) Procedeu tehnic de prindere a mijlocului adversarului cu mâinile. 5. (MILIT.) C. de fortificații = linie de lucrări de apărare din beton armat și curăse metalice, construită în jurul unei localități. 6. (ASTR.) Centuri de radiații (centuri Van Allen) = zone de formă cvasitoroidale, de grosime variabilă, ce înconjură Pământul (exceptând zonele polare) în care radiația corpusculară ionizantă este foarte intensă. Au fost descoperite (1958) de J.A. Van Allen. 7. (CONSTR.) Grindă continuă orizontală, rezemată pe toată lungimea ei pe zidurile portante ale unei clădiri, în vederea realizării legăturii dintre ziduri, a preluării tensiunilor interne provocate de cutremure etc. 8. (NAV.) Fișie continuă din tablă de oțel care formează bordajul unei nave. 9. (ELT.) C. de împământare = conductă electrică, neizolată, din bandă de oțel, care asigură protecția prin legare la pământ a aparatelor electrice și a prizelor de pământ. 9. (GEOLOG.) C. metalogenetică = unitate majoră a zăcămintelor de mineruri metalifere ce se suprapune centurilor orogenetice; grupează mai mult provincii metalogenetice (ex. c.m. circum-pacifica, c.m. alpeno-carpatică, c.m. uraliană etc.). C. orogenetică v. orogeneza.

CENTURIE (< lat. centuria) s.f. 1. (În Roma antică) Diviziune politică formată dintr-o sută de cetăți. 2. Subdiviziune tactică cuprinzând o sută de ostași; (în vechiua organizare a armatei române) subîmpărțire a unei (2).

CENTURION (< lat. centurion, -onis) s.m. Ofițer în armata romană care comanda o centurie; sută.

CENUR (< fr.) s.m. Formă larvară a unor specii de tenii din genul *Multiceps*.

CENUROZĂ (< fr.; [s]) s.f. Boală parazită produsă prin dezvoltarea cenerilor în organismul uman sau animal (ex. c. cerebrală provocată de dezvoltarea în creier a larvelor de *Taenia coenurus*).

CENUȘAR (< cenușă) s.n., s.m. 1. S.n. Cutie de metal așezată sub focarul unei sobe sau al unui cazan, cuptor etc., în care se colectează cenușa rezultată prin ardere. 2. Urnă funerară.

3. (În arheologie) Movilă aplatizată conținând cenușă provenită din incendierea unor așezări sau grupuri de locuințe. 2. S.n. Atelier sau secție dintr-o fabrică de tăbăcirie în care se execută operațiile premergătoare pielării și tăbăcirii. 3. Bazin sau soluție folosite pentru executarea operației de cenușărire. 3. S.m. Arbore înalt de 15–30 m cu scoarța netedă, frunze mari compuse din 11–25 foliole, flori mici, galbene-verzuri și lemn nerezistent. Casant (*Ailanthus altissima*).

CENUȘĂ (lat. „cinus”) s.f. 1. Reziduu solid, alcătuit din substanțe minerale sub formă de pulbere, rezultat în urma arderii complete a unei substanțe. 2. Ceea ce rămâne după incinerare. 3. (PETROGR.) C. vulcanică = material fin pirolastic pulverulent, produs în timpul exploziilor vulcanice. C.v. rezultă din distrugerea parțială a conului vulcanic sau a produselor consolidate pe coș (lave și pirolastite). C.v. este un depozit neconsolidat din a cărui acumulare și cimentare rezultă tuf vulcanic sau cineritul.

CENUȘĂRIRE (< cenușă) s.n. (IND. PIEL.) Operație de depilare și de îndepărtare a epidermei de pe piele crude.

CENUȘIU, -IE (< cenușă) s.n., adj. 1. S.n. Culoare obișnuită prin suprapunerea în diferite proporții a culorilor alb și negru; este culoarea cenușii (1); sur. gri. 2. Care are culoarea descrisă mai sus.

CENZITAR (< fr.) adj. (DR.) Sistem ~ = (în unele state) sistem electoral în care recunoașterea dreptului la vot este în funcție de îndeplinirea de către alegător a anumitor condiții, și în primul rînd, în funcție de avere.

CENZOR (< fr., lat.) s.m. 1. (În Roma antică) Magistrat însărcinat cu recensămîntul populației și al averilor, precum și cu paza moravurilor publice. 2. (În unele state) Persoană aleasă de adunarea generală a unei societăți comerciale pentru a face verificarea conturilor prezentate de administrator. 3. Persoană care are sarcina de a verifica gestiunea unei organizații cooperatiste sau a unei organizații obștești. 4. Persoană care face acte de cenzură.

CENZURĂ (< fr.) v. l. tranz. A aplica cenzură; p. ext. a suprima sau a interzice apariția unei publicații, a unui film etc.

CENZURĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Control prealabil exercitat de anumite organe ale unui stat asupra publicațiilor, spectacolelor, emisiunilor de radioteleviziune și, în anumite condiții, asupra corecționării și convorbirilor telefonice; organ care exercită acest control. 2. (În psihanaliză) Funcție psihică conștientă în refuzarea în conștient a dorințelor care sînt periculoase sau neconforme cu exigențele sociale. 3. (FIZIOL.) C. (censură) transcendentă = (la Blaga), limită metafizică a cunoașterii individuale explicând imposibilitatea subiectului cognitiv de a ajunge la o cunoaștere pozitiv-adevătată.

CEP (lat. *cippus*) s.n. 1. Dop de lemn, de formă tronconică, cu care se astupă gaura butoiului. 2. Gaură de umplere sau de scurgere a lichidului dintr-un butoi care se închide cu un cep (1) sau cu o cană. 2. Proeminență fasonată la capătul unei piese de lemn, destinată să pătrundă în buceaua piesei de lemn cu care urmează a fi îmbucată. 3. Coardă de viță de un an scurtată la 1–3 muguri, pentru asigurarea unei rodiri bogate în anul următor.

CEPARI, com. în jud. Argeș; 2 938 loc. (1991). Reșed. com. este satul *Ceparii Pămînteni*.

CEPCHEN (< tc) s.n. Haină boierească scurtă cu mânecile despicate, care se purta pe umeri.

CEPLENIȚA, com. în jud. Iași; 4 775 loc. (1991). Conac (sec. 18–19) și biserică (1802) în stil neoclasic.

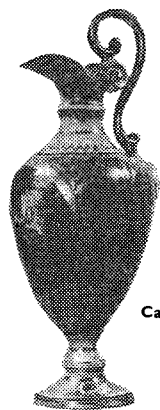
CEPTURA, com. în jud. Prahova; 5 613 loc. (1991). Expl. petroliere și de lignit. Centru viticol. Reșed. com. este satul *Ceptura de Jos*. Vestigii arheologice ce atestă o perioadă îndelungată de locuire (mil. 3 î.Hr.—sec. 1 d.Hr.).

CEPUIT (< cep) s.n. Taiere a crengilor de pe trunchiurile de rășinoase, pentru o mai ușoară sortare și manipulare a acestora.

CER: (lat. *cerus*) s.m. Arbore din familia fagaceelor, indigen (Cîmpia Română, Pod. Getic, SV Dobrogei, Dealurile Banatului și ale Transilvaniei), înalt pînă la 30 m, cu scoarța negricioasă, frunze pieiloase, numeroase flori unisexuate și fructul ghîndă mare, brun-închisă, așezată într-o cupă cu solzi gimpoși (*Quercus cerris*).

CER² (lat. *caelum*) s.n. 1. Spațiul cosmic în care se află astrii; spec. spațiul de deasupra orizontului unui observator, avînd aparent o formă emisferică; boltă cerească, firmament. C. Expl. Sub cerul liber = în afara unei locuințe, afară. C. Cerul gurii = boltă palatină; palat. 2. Văzduh, atmosferă. 3. (REL.) Locul unde tronează Dumnezeu, lumea nevăzută, spirituală, a îngerilor, creată de Dumnezeu înaintea celei văzute și materiale, și unde, după moarte, cei aleși se bucură de fericirea eternă; rai. D. Divinitate, providență.

CERAM [seram] (SERAM) 1. Ins. indoneziană în Arh. Moluce, la V de Ins. Noua Guinee; 17,1 mii km²; c. 100 mii loc. Relief muntos. Alt.

Cană (porțelan Alt Wien)

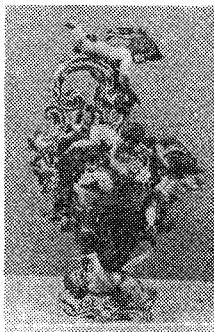
Porțelan biscuit (ceramică Wedgwood)

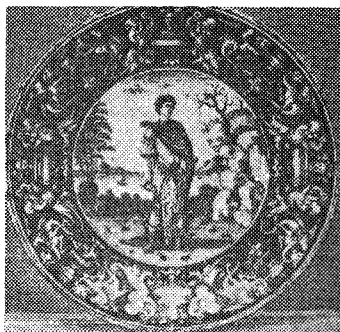
Platou (porțelan Sèvres)

Platou (faiență Cafaggiolo)

Ceainic (porțelan chinezesc)

Vas (porțelan de Meissen)

max.: 3 019 m. Expl. forestiere și petrolifere. Cafea, piper, trestie de zahăr și mango. 2. Mare în bazinul Oc. Pacific, între ins. indoneziene Ceram, Buru, Obi, Misool; 161 mii km². Ad. medie: 1 209 m; ad. max.: 5 319 m. Temperatura apei: 27°C. Salinitate: 34‰. Recife coraliene.

CERAMBIČID (< fr.; și s.n. (La pl.) Familie de insecte coleoptere de c. 5 cm lungime cu antene foarte lungi, cu corpul alungit și viu colorat (*Cerambycidae*); larvele de c. sînt xilofage (ex. croitorul). Există c. 13 000 specii de c.

CERAMIC, -Ă (< fr. ||; și gr. *keramikos* „de argilă”) s.f., adj. 1. S.f. Tehnica și arta prelucrării amestecului plastic format din argile comune, caolin, cuarțite, talc, grafit și cocs în diferite proporții prin omogenizarea, modelarea, decorarea, smălțuirea, uscarea sau arderea acestuia. C. a apărut în Neolitic, fiind rezultatul unui proces de poligeneză și nu de difuziune, strîns legat de cultivarea plantelor și sedimentare. Primele obiecte din c. datează din 8000—7000 î.Hr. și provin din vechea Fenicie, Persia și Siria. Pe terit. României, primele vase din lut ars datează din milen. 6 î.Hr. și aparțin culturilor Criș, Ciumești și Boian. C. populară românească continuă tradiția dacică (c. neagră, în Moldova și E Transilvaniei), română (c. roșie, în Oltenia, V Munteniei și Banat) și bizantină (c. sgrafită). Formele variate și elegante, decorația simplă și coloritul luminos al smălțului fac din c. populară românească un valoros domeniu al artei populare. Dintre cele mai renumite centre de olari: Horezu, Oboga, Marginea, Corund, Biniș, Leheceni, Vama, Curtea de Argeș. C. lineară = cea mai veche cultură neolitică din Europa Centrală (milen. 5—4 î.Hr.), denumită astfel după decorul obținut prin benzi paralele incizate. 2. S.f. Material sau obiect obținut prin această tehnică. În funcție de compoziție și de modul de fabricare se

obține c. brută sau poroasă (olăria nearsă sau arsă — terra cotta —, produse refractare etc.) și c. fină sau impermeabilă (porțelanuri, faiențe, produse electroizolante etc.). C. monumentală = denumirea elementelor de ceramică (discuri, butoni, cărămidă smălțuită) care intră în decorația arhitectonică. 3. Adj. (Despre obiecte sau materiale) Obținut prin tehnica ceramicii.

CERAMIST, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană specializată în fabricarea obiectelor de ceramică sau în arta ceramicii.

CERASU, com. în jud. Prahova; 5 260 loc. (1991). Expl. de gips.

CERAT, -Ă (< ceară, după fr.) adj. (Despre materiale) Care este impregnat sau acoperit cu ceară.

CERATIȚI (< fr.; gr. *kerat* „corn”) s.m. pl. Amoniți cunoscuți din Triasul inferior și mediu, cu cochilie discoidală, ornamentată pe laturi cu coaste rare și cu tuberculi (*Ceratites*).

CERATOPSIDE s.n. pl. Reprezentanți ai „dinozaurilor cu coarne” (subordinul *Ceratopsida*), caracterizați prin prezența a trei coarne: unul anterior pe osul nazal și o pereche deasupra orbitelor. Cu excepția genului ancestral *Protoceratops*, descoperit în Mongolia, celelalte provin din Cretaciuul superior al Americii de Nord.

CERĂȚ, com. în jud. Dolj, pe Desnățui; 4 092 loc. (1991). Topitorie de in; prelucr. lemnului. **CERB** (lat. *cerbus* s.m. Mamifer artiodactil, rumegător, din pădurile Europei, Asiei, Americii, de talie mare (c. 1,50 m înălțime), cu corpul zvelt, coadă scurtă și coarne ramificate (*Cervus elaphus*). □ *Cerbul carpatin* = cea mai mare specie cinegetică dintre mamifere, din fauna României (c. 1,5 m înălțime, taurul, 250 kg, ciuta, 150 kg), cu blana scurtă, cenușie-roșcată; trăiește în pădurile de amestec (fag cu rășinoase); longevitate: 18 ani (*Cervus elaphus montanus*). *Cerbul lopatar* = specie de c. medite-

ranean, de c. 1,30 m înălțime, cu blana brun-roșcată cu pete alburii vara și coarne lățite (*Dama dama*). *Cerbul gigant* = gen de mamifer fosil din Cuaternar, cu înălțimea de c. 1,5 m, coarne late, distanțate la virfuri pînă la 3 m și blana foarte bogată (*Cervus megaceros*).

CERBĂL, com. în jud. Hunedoara; 902 loc. (1991). Important tezaur compus din obiecte de podoabă dacice din argint (sec. 1), însoțit de c. 500 denari romani de argint (sec. 2—1 î.Hr.).

CERBER (< n. pr. *Cerber*) s.m. Pznic neînduplecat, sever.

CERBER (KERBEROS) (în mitologia greacă), monstru fabulos, înfățișat ca un cîine cu trei (sau o sută) de capete și coada de șarpe. Fratele *Hidrei* din Lerna și al *Gorgonei*. Pznic al porților Infernului, permitea spiritelor numai intrarea, nu și ieșirea de aici. A fost păcălit doar de Orfeu și de Herakles.

CERBICE (< lat. *cervix*, -icis) s.f. (ZOOT.) Depozit de țesut gras care apare pe partea superioară a gîtului, la tauri și berbeci, o dată cu maturitatea sexuală; p. ext. parte a gîtului pe care se depune acest depozit; grumaz.

CERBICIE (< *cerbice*) s.f. Tenacitate, dirzenie, încăpăținare.

CERC (lat. *circus*; după fr., rus.) s.n. l. 1. (MAT.) Figura geometrică plană formată din mulțimea tuturor punctelor egal depărtate de un punct fix; suprafața limitată de această figură; circumferință. □ C. mare (sau mic) = fiecare dintre cercurile obținute prin intersecție unei sfere cu un plan care trece sau s.r. respectiv, care nu trece prin centrul sferei. C. *excentric* v. *excentric*. C. *exinscris* v. *exinscris*. 2. Figură, desen, linie sau mișcare în formă de cerc (l. 1). 3. (GEOGR.) C. polar = paralela de 66°33' lat. N (c.p. arctic) sau S (c.p. antarctic), care marchează limita dintre cele două zone temperate și cele două zone polare ale Pamîntului. Aici razele Soarelui ating tangent suprafața globului, la

solstițiului de iarnă, iar la cel de vară Soarele rămâne 24 de ore deasupra orizontului. C. *tropical v. tropic. C. paralel v. paralel. C. meridian v. meridian. C. ecuatorial v. Ecuator. C. paraselenic* = fenomen fotometeorologic din familia halourilor, constând într-un cerc alb care apare în jurul Lunii. În jurul Soarelui, se numește c. *parhelic*. 4. (POLIGR.) C. de aluiri = reprezentare sistematică a diferitelor amestecuri de două culori pure cu ajutorul celor șapte culori principale din spectrul vizibil. 5. (LOG.) C. *vicios* = eroare logică constând în a defini sau a demonstra un lucru printr-un alt lucru care nu poate fi definit sau demonstrat decât cu ajutorul primului lucru. II. Nume dat unor obiecte în formă de c. (I 1): a) bandă subțire (de metal) cu care se înconjură un butoi făcut din doage pentru strângerea și consolidarea acestora; b) șină de fier fixată în jurul roților de lemn ale vehiculelor pentru a consolida oțelurile și a servi ca piesă de uzură la rulare; c) obiect circular (de lemn) cu care se joacă copiii (rostogolindu-l cu un bețșor). III. Grup de oameni uniți prin interese comune, prin legături de rudenie sau de prietenie. ■ Spec. Grup de oameni legați între ei prin preocupări, convingeri, idei etc., comune, de obicei cu scop științific, artistic sau instructiv-educativ (c. de studii, c. științific, c. literar, c. metodic).

CERCA (lat. *carere*) vb. I tranz., intranz. și refl. (Pop.) 1. Tranz. A supune unei cercetări, a examina; a isodi. ■ Intranz. A întreba, a se informa. 2. Tranz. și refl. A-și da osteneala, a se strădui, a se sili. 3. Tranz. A proba; a încerca. ■ 4. Tranz. A vizita, a frecventa. 5. Tranz. unipers. A fi cuprins de o anumită stare sufletească, de o durere fizică; a încerca.

CERCAR (< fr.; {s} gr. *kerkos* „coadă”) s.m. (PARAZIT.) Larvă a gălbezel (1). Trăiește în apă; introdus în organismul vitelor cornute o dată cu plantele, se transformă în adult.

CERCEL (lat. *circellus*) s.m. Bijuterie fixată sau atârnată de ureche.

CERCELUȘ (< cercel) s.m. Nume dat speciilor de plante din genul *Fuchsia*, cu frunze opuse și flori regulate, roz, roșii sau violete, dispuse la subsuoara frunzelor sau în raceme terminale; origine din America Latină, sînt cultivate ca plante decorative de apartament; fuscie.

CERCETA (lat. *circitare*) vb. I tranz. 1. A examina cu atenție; a observa, a controla. 2. A face cercetări (3), a studia, a consulta. 2. A căuta să afle; a investiga; a se informa, a isodi. 3. (DR.) Despre organele de urmărire penală: A verifica o anumită situație. 4. (MILIT.) A efectua o cercetare (6).

CERCETARE (< cerceta) s.f. 1. Acțiunea de a cerceta și rezultatul ei. □ C. *operatională* = activitate de pregătire a deciziilor în economie cu ajutorul metodelor matematice. C. de *marketing* = ansamblul planurilor, analizelor sistematice și raportărilor de date relevante pentru o situație specifică de marketing cu care se confruntă o întreprindere. 2. Examinare, control. 3. Investigație, studiu în vederea descoperirii și punerii în evidență a noi cunoștințe (legi, fenomene, procese etc.) și verificarea acestora. 4. Ancheta, investigație, căutare de probe. 5. (DR.) Activitate desfășurată de organele de urmărire penală (ex. organele de poliție) pentru strângerea și verificarea probelor cu privire la săvârșirea unei infracțiuni și pentru descoperirea și prinderea infractorului. □ C. *locală* (la fața locului) = activitate a organelor de jurisdicție sau a organelor de urmărire penală pentru stabilirea faptelor și strângerea dovezilor necesare soluționării unui litigiu, desfășurată la locul săvârșirii acelor fapte. C. *abuzivă* = infracțiune care constă în folosirea de promisiuni, amenințări sau violențe împotriva unei persoane în curs de cercetare, de anchetă penală ori de judecată pentru obținerea de declarații false. 6. (MILIT.) Acțiune militară de culegere și de studiere a datelor despre inamic, teren, populație, surse de aprovizionare, condiții atmosferice, drumuri etc. Se execută prin luptă.

incursiuni, ambuscade, luare de prizonieri, observare etc.

CERCETAȘ, -Ă (< cerceta) s.m. și f. 1. S.m. Persoană trimisă să cerceteze, să ia informații despre ceva; militar instruit pentru executarea cercetării (6). 2. S.m. și f. Persoană care facea parte dintr-o organizație de cercetași.

CERCETĂRI LITERARE, publicație de istorie literară a seminarului de istoria literaturii române (epoca veche) de la Facultatea de Litere și Filozofie din București. A apărut anual, cu întreruperi, între 1934 și 1947, sub conducerea lui N. Cartoajan.

CERCETAȘIE (< cercetaș) s.f. Activitate cu caracter sportiv pentru educarea tineretului școlar, introdusă în 1908 de generalul englez R. Baden-Powell; a existat și în România (1913—1937).

CERCETĂTOR, -OARE (< cerceta) adj., s.m. și f. 1. Adj. Care cercetează. 2. S.m. și f. Persoană care se ocupă cu cercetări în domeniul științei sau al tehnicii; om de știință. □ C. *științific* = funcție în cadrul institutelor de cercetări științifice, în laboratoare etc.; persoană care are această funcție.

CERCEVEA (< tc.) s.f. Cadru în care se fixează geamul unei ferestre.

CERCZEZ, -Ă (< tc.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Populație din familia de limbi caucaziană (Ibero-caucaziană), locuind în Reg. Autonomă Karaceavov—Cerkessă din Federația Rusă (C.S.I.); de religie musulmană (*sunniti*). ■ Persoană care aparține acestei populații. 2. Adj. Care aparține cerchezilor (1). Referitor la cerchezi.

CERCHEZ, **Cristofi** (1872—1955, n. București), arhitect român. A preluat formele și decorația tradițională ale arhitecturii românești în construcții de dimensiuni reduse (casa „Dr. Minovici” din București).

CERCHEZ, **Grigore** (1850—1927, n. București), inginer și arhitect român. Prof. univ. la București. Susținător al curentului de afirmare a specificului național în arhitectură (Institutul de Arhitectură „Ion Mincu”).

CERCHEZ, **Mihail** (1872—1922), avocat și aviator român. A inițiat și organizat prima școală de pilotaj din România (și din SE Europei), inaugurată la 15 aug. 1910 la Chitila. În atelierul școlii au fost inițial asamblate, iar mai târziu construite (în licență), primele avioane românești.

CERCHEZ, **Mihail Cristodulo** (1839—1885, n. Birlad), general român. În timpul Războiului pentru Independență a participat la luptele de la Plevna (aug.-nov. 1877), unde Osman Pașa i-a predat sabia; s-a distins la Smîrdan și Vidin.

Mihail Cristodulo Cerchez

CERCHEZ, **Th. Vasile** (1902—1976, n. Birlad), chimist român. Prof. univ. la Iași și București. Unul dintre organizatorii învățămîntului superior în domeniul tehnologiei petrolului din România. Lucrări privind caracterizarea petrolului românesc („Tehnologia petrolului”) și valorificarea superioară a șisturilor bituminoase. **CERCHEZU**, com. în jud. Constanța; 1 405 loc. (1991).

CERCI (< fr.; {s} gr. *kerkos* „coadă”) s.m. pl. (ZOOLOG.) Pereche de formații filamentoase terminale la unele insecte (ex. la tizanele).

CERCLAJ (< fr.) s.n. (Franjuzism) Termen utilizat în chirurgie avînd sens de încercuire. □ C. *uterin* = reducerea calibrului uterin cu ajutorul a 1—2 fire trecute prin submucoasă în cazuri de col incontinență. C. *osos* = unirea fragmentelor fracturate ale unui os și înconjurarea lor cu fire, sîrme sau lame metalice.

CERCOPIȚEC (< fr., lat.) s.m. Gen de maimuțe catariniene africane, cu c. 20 de specii, de talie mijlocie, cu botul turtit și nările situate mult spre înapoi, coadă mai lungă decît corpul, calozități fesiere separate printr-o zonă paroasă; blana variat colorată (*Cercopithecus*).

CERCOSPORIOZĂ (< fr.; {s}) s.f. Boală a plantelor produsă de ciuperci din genul *Cercospora*; se manifestă prin apariția pe frunze a unor pete circulare, brune sau albicioase (ex. c. seclei).

CERCUJ (< cerc) vb. IV tranz. (TEHN.) A freta.

CERCUL LINGVISTIC DE LA PRAGA, școala lingvistică structuralistă înființată în 1926. Reprezentanți: N. Mathesius, N.S. Trubetzkoy, R. Jakobson, A.I. Isacenco ș.a. V. *structuralism*. **CERCUL VIENEZ**, grupare filozofică constituită în anii 1922—1923 de M. Schlick pe lângă Catedra de științe inductive a Universității din Viena. Reprezentanți: R. Carnap, O. Neurath, H. Hahn, K. Gödel. A funcționat pînă în 1936. În cadrul cercului s-au pus bazele „pozitivismului logic” sau „empiricismului logic”.

CERCULET (< cercul) s.n. 1. Diminutiv al lui cerc. 2. (La pl.) Cute mici (și dese) cusute, care se fac ca garnitură la rochiile, bluze etc.

CERDAC (< tc.) s.n. Galerie exterioară, deschisă și acoperită, situată pe una sau mai multe laturi ale unei clădiri; este mărginită de stîlpi și uneori închisă cu geamlic; verandă, pridvor.

CERE (lat. *quaerere*) vb. III tranz. și refl. 1. Tranz. A se adresa cuiva pentru a obține ceva. 2. Tranz. A peși. 3. Tranz. A cerși. 4. Tranz. A pretinde (ceva) în baza unui drept; a reclama, a revendica. ■ A face o cerere (4). ■ Tranz. și refl. A (se) impune, a face să fie sau a fi necesar. ■ A pretinde o sumă de bani etc. În schimbul unui lucru. 5. Tranz. A dori, a voi. ■ Refl. (Despre lucruri) A fi căutat, a fi solicitat.

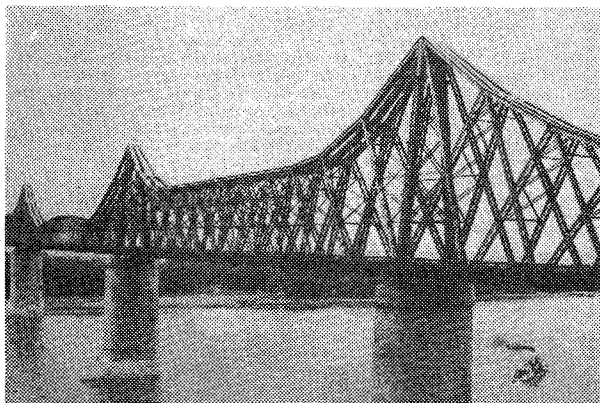
CEREALE (< fr., lat. *cerealis*, -e, de la n. pr. *Ceres*) s.f. (La pl.) Grup de plante agricole din familia gramineelor, cu rădăcini fasciculate, tulpini neramificate și fructul o aliopansă. Cuprinde cele mai importante plante alimentare și furajere. În jumile calde se cultivă sorgul, orezul și porumbul, iar în țările cu climat temperat se întîlnesc mai mult grîul, secara, hameiul, orzul, orzoaica, meiul și ovăzul. Este principala grupă de plante agricole, cultivate pentru boabe.

CEREALIER, -Ă (< fr.) adj. Care produce cereale, bogat în cereale; de cereale.

CEREBEL (< lat. *cerebellum*) s.n. Parte a creierului situată în regiunea posterioară și dorsală a trunchiului cerebral, avînd un rol important în reglarea mișcărilor; creierul mic.

CEREBRAL, -Ă (< fr.) adj. 1. Care aparține creierului, privitor la creier (ex. arteră c., activități c. etc.). □ *Sindrom c.* = tulburări de comportament, morcicite sau sensibilitate determinate de afecțiuni ale creierului mare. 2. Intelctual, rațional, mental. 3. (Despre oameni și subst.) Care se conduce (exagerînd) numai după criteriile rațiunii.

CEREBRĂSTENJE (< fr.) s.f. Diminuare

Cernavodă.
Vechiul pod peste Dunăre
(A. Saligny)

Alexandru Cernat

patologică a capacității creierului determinată de traumatisme craniocerebrale, meningite și meningoencefalite. Se manifestă prin iritabilitate, labilitate emoțională, scădere atenției și memoriei, senzație de epuizare.

CEREBROMALACIE (< fr.) s.f. Ramolisment cerebral.

CEREBROSCLEROZĂ (< fr.) s.f. Înclocuire a parenchimului cerebral cu țesut fibros, generată de insuficiență circulatorie, procese inflamatorii și degenerative.

CEREBROSPINAL, -Ă (< fr.; [s] lat. *cerbrum* „creier” + *spina* „măduva spinării”) adj. Care se referă la creier și la măduva spinării (ex. meningită c.).

CEREBROTONIE (< fr.) s.f. Componentă temperamentală caracterizată prin: tensiune nervoasă, înclinare spre meditație, conduită contradictorie, îndepărtare de contactele sociale. □ C. cronică = c. asociată cu tulburări funcționale ca: insomnie, oboseală cronică.

CEREBROZIDE (< fr.) s.f. pl. Substanțe lipidice complexe prezente în țesutul nervos și care au un rol în metabolismul celulei nervoase.

CEREMONIAL (< fr.) s.n. Reguli după care trebuie să se desfășoare o ceremonie.

CEREMONIE (< fr., lat.) s.f. Formalitate obișnuită la solemnități. ■ Act săvârșit după anumite reguli protocolare, solemnitate; paradă.

CEREMONIOS, -OASĂ (< fr.) adj. Care se comportă sau este săvârșit cu politețe (exagerată), protocolar.

CERENKOV, Pavel Alekseevici (n. 1904), fizician rus. Prof. univ. la Moscova. A descoperit (1934, sub conducerea lui S.I. Vavilov) fenomenul de emisie a unei radiații luminoase (radiația C.-Vavilov) de către electronii rapizi, în timpul frînării lor, la pătrunderea într-o substanță (efectul C.), cunoscut și sub denumirea efectului Vavilov-C.). Contribuții la crearea acceleratoarelor de electroni, la studiul reacțiilor foto-nucleare. Premiul Nobel (1958), împreună cu I.M. Frank și I.I. Tamm.

CEREPOVET, oraș în Federația Rusă (C.S.I.), port la L. Ribinsk; 310 mii loc. (1989). Șantieri navale. Siderurgie, mat. de constr., încălț., tricotaje etc. Mănăstire (sec. 14).

CERERE (< cere) s.f. 1. Acțiunea de a cere. 2. Solicitare, rugămintă, dorință. 3. Pretenție, exigență, revendicare. 4. Căutare, cerință; cantitate de bunuri și de servicii necesare la un moment dat pentru a acoperi consumul. □ C. solvabilă = cerere de mărfuri și de servicii pentru care cumpărătorii dispun de mijloace de plată. □ Loc. La cerere = când se solicită, când se caută. 5. (DR.) Sesizare adresată unui organ de jurisdicție sau unui alt organ de stat pentru valorificarea, recunoașterea sau apărarea unui drept (ex. c. de chemare în judecată). □ C. reconvențională = pretenții formulate de către un pîrît împotriva reclamantului în cadrul și în

legătură cu acțiunea introdusă de acesta din urmă.

CERES 1. (În mitologia română) Zeița grâului și a recoltelor, fiica lui Saturn și a Cibelei. Identificată cu *Demeter* în mitologia greacă. Este reprezentată ținînd în mîna o seceră și un coș cu spice. 2. Cel mai mare asteroid, cu diametrul de c. 770 km. Primul asteroid descoperit, în 1801, de astronomul italian G. Piazzi.

CERESC, -EASCĂ (< cer) adj. 1. Privitor la cere; care se află pe cer. 2. Ca cerul (1). ■ Fig. Fermecător, minuat. 3. (REL.) Care vine din cer (3); dumnezeiesc, divin.

CEREȘ s.n. Pădure de cer.

CEREȘINĂ (< fr. [i]) s.f. Produs obținut prin rafinare din ozocerită sau din reziduuri de petrol, folosit la fabricarea de unsoși consistente, apretarea unor țesături, izolarea cablurilor, impregnarea condensatoarelor etc.

CERGĂ (< tc.) s.f. Țesătură groasă cu o față mișoasă, bogat ornamentată, care se așterne pe pat, lavată, lădă de zestre etc.

CERGĂU, com. în jud. Alba; 1 830 loc. (1991). Reședința com. este satul Cergău Mare.

CERINȚĂ (< cere) s.f. Nevoie, pretenție, exigență.

CERITHIUM (cuv. lat.) subst. Gasteropod *sifonostom*, cu cochilia în spirală, turculată și cu ornamentații constînd din striișii, coaste și noduri. Apare în Triasic, iar în Sarmațian formează importante fosile caracteristice. Speciile de c. fosile și actuale, care trăiesc în apele salmastre sau în estuare, sînt grupate sub numele generic *Potamides*. C. poate atinge 50 cm.

CERIU (< fr. [i]; [s] lat. *Ceres*) s.n. Element chimic (Ce; nr. at. 58, m. at. 140,12; p.t. 807°C, p.f. 3 468°C) din familia lantanoidelor, moale, ductil și strălucitor. Este folosit (aliat cu lantan și fier) la fabricarea pietrelor de brichetă (aliat cu cobalt), la confecționarea magneților permanenți, în metalurgie. A fost descoperit de M.H. Klaproth, W. Hisinger, J.J. Berzelius în 1803.

CERKASOV, Nicolai Konstantinovic (1903—1966), actor rus de teatru și film. A interpretat cu mare forță expresivă roluri de compoziție („Aleksandr Nevski”, „Ivan cel Groznic”, „Don Quijote”).

CERKASSI, oraș în Ucraina (C.S.I.), port pe Nipru, la lacul de acumulare Kremenciug; 290 mii loc. (1989). Ind. constr. de mașini, chimică, prelucr. lemnului, tricotaje și alim. (zahăr, tutun).

CERKESK, oraș în Federația Rusă (C.S.I.), centru ad-ativ al Reg. Autonome Karaceavocerkessă, pe rîul Kuban, la SE de Krasnodar; 113 mii loc. (1989). Echipamente frigorifice și electrotehnice, produse chim. Ind. alim. și prelucr. lemnului. Vechiul nume: *Batalpașinsk*.

CERMEI, com. în jud. Arad; 3 109 loc. (1991). Stație de c.f.

CERMEȚI (< engl.; ceramic + metal) s.m. pl. Produse obținute dintr-un amestec de pulberi metalice și nemetalice (ceramice) prin presare-sinterizare, utilizate la captușirea camerelor de combustie ale reactoarelor, ca material antifricțiune, pentru acoperiri de protecție.

CERNA 1. Rîu, afl. stg. al Dunării; 84 km. Izv. din masivul Godeanu. Trece prin stațiunea balneoclimaterică Băile Herculane și se varsă la Orșova. 2. Rîu, afl. stg. al Mureșului, în amonte de Deva; 73 km. Izv. din M-șii Poiana Rusca de la 1 100 m alt. și trece prin Hunedoara. 3. Rîu, afl. stg. al Olteșului la Balcești; 99 km. Izv. din M-șii Căpățînii. 4. Com. în jud. Tulcea; 4 518 loc. (1991).

CERNA, Panait (pseud. lui Panait Stanciof) (1881—1913, n. Cerna, jud. Tulcea), poet român. Poezie conceptual-meditativă pe teme filozofice și erotice („Poezii”).

CERNAT, com. în jud. Covasna; 4 145 loc. (1991).

CERNAT, Alexandru (1828—1893, n. Galari), general român. Ministru de Război (apr.—aug. 1877, mart.—nov. 1878); comandant al Armatei române de Operații (iul.—dec. 1877) în timpul Războiului pentru Independență.

CERNAVODĂ 1. Oraș în jud. Constanța, port pe dr. Dunării, situat în zona de confl. a Dunării cu Canalul Dunăre—Marea Neagră; 20 862 loc. (1991). Climent, ipsos, var, prefabricate din beton; prelucr. lemnului; produse lactate; panificație. Centrală nucleuo-electrică (în construcție din 1980). La SE de oraș se află o eluză cu două porturi de așteptare. În apropierea orașului au fost descoperite mai multe așezări și necropole datînd din Neolitic, începutul epocii fierului, din perioada elenistică și romană. Între 1890 și 1895, inginerul român Anghel Saligny a construit, între C. și Fețești, un complex de poduri feroviare peste Dunăre, Balta Ialomiței și brațul Borcea (numit inițial „Carol I”) în lungime totală de 4 037 m (din care podul pr. peste Dunăre de 1 662 m și cel peste Borcea de 920 m), cel mai lung din Europa la acea dată. În 1987 a fost dat în folosință ansamblul feroviar și rutier de la Fețești și C. Amplasate paralel și în apropiere cele vechi, noi, cele poduri de la C. și Fețești, prevăzute fiecare cu câte două linii de c.f., iar cele rutiere transformate în autostradă, reușesc să mărească traficul și să dubleze fiiele de circulație. În antic. s-a numit *Axiopolis*. 2. Grup de culturi preistorice răspîndite în SE României, denumite C. *C1* și C*2*, datînd de la sfîrșitul Neoliticului și pînă în perioada de tranziție de la Neolitic la epoca bronzului (c. 2500 î.Hr.—2000 î.Hr.).

CERNĂTESCU, Radu (1894—1958, n. Huși), chimist român. Acad. (1948), prof. univ. la Iași. Lucrări în domeniul chimiei fizice, anorganice, analitice și biochimiei. Autor a

numeroase metode analitice de dozare a unor elemente chimice. Vastă activitate de cercetare în domeniul chimiei combinațiilor complexe.

CERNĂTEȘTI 1. Com. în jud. Buzău; 4 229 loc. (1991). 2. Com. în jud. Dolj; 2 547 loc. (1991). Cula (sec. 18).

CERNĂUȚI, oraș în Ucraina (C.S.I.), pe Prut; 257 mii loc. (1989). Ind. textilă, chim., alim., de prelucr. a lemnului. Universitate (1875). Atestat documentar, pentru prima oară, ca punct de vamă în 1408. La vadul de la C., Ștefan cel Mare a înfrînt resturile armatei polone învinse în lupta de la *Codrul Cosminului* (1497). În evul mediu, la C. a existat o puternică cetate (Teșin sau Teșina, astăzi în ruine). În 1775 C. a fost cedat, împreună cu Bucovina, de turcii Austriei, în stăpînirea căreia s-a aflat pînă în 1918 cînd s-a unit cu România. În 1940 în urma notelor ultimative sovietice guvernul român a fost silit să-și cedeze U.R.S.S. Eliberat de armata română (1941), orașul a fost din nou ocupat de trupele sovietice (1944) și reanexat de U.R.S.S. Monumente: bisericile Sf. Nicolae, ctitoria de familie Stroescu (1607) și Adormirii, ctitorită de Nicolae Mavrocordat (inceputul sec. 17), biserica și reședința mitropolitană (sec. 19).

CERNE (lat. *cernere*) vb. tranz. și intrans. III 1. Tranz. A trece un produs pulverulent prin sită, pentru a-l sorta; a cîrui. 2. Intrans. unipers. Fig. A ploua mărunț, a bură.

CERNEA, Mihail, N (n. 1931, Iași), sociolog român. M. coresp. al Acad. (1991). Cercetări de sociologie rurală industrială, antropologie socială și dezvoltării („Oamenii pe primul loc: variabile sociologice în proiectele de dezvoltare”, „O metodologie specială pentru participarea comunității la investițiile locale: experiența programul PIDER din Mexic”).

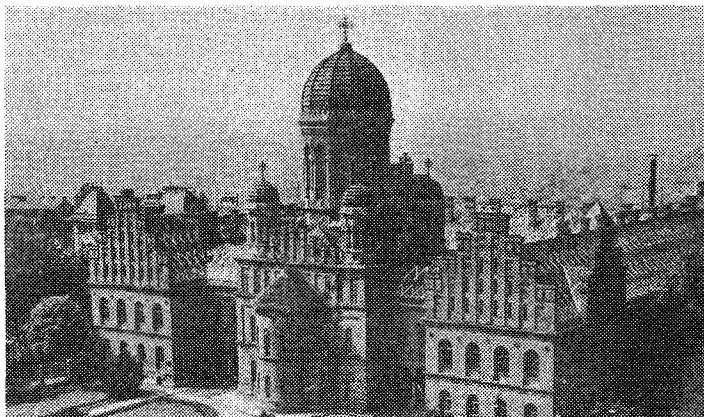
CERNEALĂ (< sl.) s.f. Soluție ori suspensie de compoziție variată, conținînd diferite substanțe colorate, întrebuințată la scris, ștampilat, imprimat, gravat etc.

CERNELE, com. în jud. Dolj; 5 319 loc. (1991). Prefabricate din beton. Stație de c.f.

CERNERE (< cerne) s.f. Operație de separare de impurități sau de sortare a unui produs pulverulent sau sub formă de granule printr-un sau mai multe site (ciururi); ciuruire.

CERNESCU, Dinu (n. 1935, București), regizor român de teatru. Se remarcă prin montările shakespeariene cu implicații politizante („Măsură pentru măsură”, „Hamlet”, „Timon din Atena”, „Pericle”).

CERNESCU, Nicolae (1904—1967, n. Cîmpulung), chimist și pedolog român. Acad. (1963), prof. univ. la București. Președinte al Societății Internaționale de Știința Solului (1960—1964). Cercetări privind chimia, compoziția mineralogică, gena și clasificarea solurilor; studii regionale și lucrări de cartografie a solurilor.

Cernăuți. Biserica Mitropolitană

CERNEȘTI, com. în jud. Maramureș; 4 148 loc. (1991).

CERNI (< sl.) vb. IV. 1. Tranz. A vopsi în negru (în semn de doliu). 2. Refl. A se îmbrăca în haine de doliu.

CERNICA 1. Lac artificial pe valea Colentina, la 7 km E de București; 341 ha. Ad. max.: 3 m. Pescuit. Amenajat ca loc de agrement pentru locuitorii Capitalei. 2. Com. în Sectorul Agricol Ilfov, pe Colentina; 8 579 loc. (1991). Complex turistic. Iazuri și heleșteie. Așezare și necropolă din Neoliticul timpuriu (milen. 4 î. Hr.); mănăstire zidită în 1608 de vornicul Cernica Știrbei, în timpul domniei lui Radu Șerban, ulterior reconstruită și restaurată (1781). Deasupra primei biserici a mănăstirii se află Biserica Sf. Nicolae din Ostrov, construită în 1815. Biserica principală a mănăstirii este Biserica Sf. Gheorghe (construită în anii 1831—1842), în jurul căreia se află chiliile. Colecție de artă.

CERNIGOV, oraș în Ucraina (C.S.I.), pe Desna; 296 mii loc. (1989). Ind. textilă, alim., de prelucr. a lemnului și a metalelor. Ciment. Instrumente muzicale. Menționat documentar din anul 907.

CERNIȘOARA, com. în jud. Vilcea; 4 074 loc. (1991). Reșed. com. este satul Armășești.

CERNIȘEVSKI, Nikolai Gavrilovici (1828—1889) socialist utopist, scriitor și critic literar rus. Conducător al mișcării democrat-revoluționare ruse. A abordat raportul dintre artă și realitate, funcțiile gnosologice și sociale ale

artei („Raporturile dintre artă și realitate”). Romanul „Ce-i de făcut?”.

CERNOBÎL, oraș în Ucraina (C.S.I.), pe riul Pripet. În apr. 1986, aici a avut loc o puternică avarie la unul dintre reactoarele centralei atomo-electrice situate la 18 km de oraș, cu consecințe dezastruoase asupra locuitorilor și mediului înconjurător din aproape întreaga Europă. Ca urmare a acestui fapt orașul a fost evacuat.

CERNOV, Dmitri Konstantinovici (1839—1921), metalurg rus. Prof. univ. la St. Petersburg. Contribuții în metalurgia fizică. A descoperit punctele critice ale transformărilor de fază ale oțelului (punctele C). Autor al teoriei cristalizării oțelului la rece. Studii privind deformările plastice la rece ale oțelului.

CERNOVODEANU, Paul (n. 1927, București), istoric român. Cercetări consacrate relațiilor Țărilor Române cu Anglia și S.U.A. în sec. 16—19: „Imaginea «lumii noi» în Țările Române și primele lor relații cu Statele Unite ale Americii pînă în 1859”; „Relațiile comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803—1878)”. Editor de izvoare externe (colecția „Călători străini despre Țările Române”).

CERNOZIOM (< rus) s.n. (PEDOL.) Tip de sol zonal, din clasa *molisolurilor*, caracteristic reg. temperat-continentală, format îndeosebi pe loess și depozite loessoide, în condiții bioclimatice de stepă tipică sau de silvostepă. Are culoare închisă (neagră, castanie etc.), acumularea apreciabilă de humus (4—15% în orizontul superior (A), de carbonați în cel inferior (C) și fertilitate naturală ridicată. Orizontul B lipsește. În funcție de conținutul în humus și carbonați se disting tipurile: castaniu, ciocolatiu, carbonatic, argiloiluvial, cambic (levigat), gras (c. propriuzis). În România este caracteristic C. Române, C. Moldovei, Cîmpiei de Vest, Pod. Dobrogei, Tarmen introdus în știință de pedologul rus V.V. Dokuceaev.

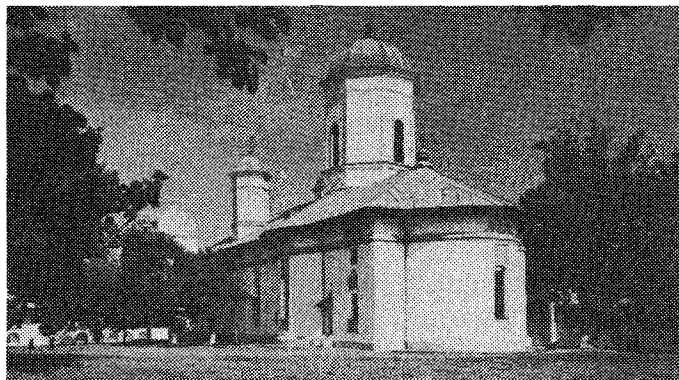
CERNUȘCĂ (< ukr., rus) s.f. (BOT.) 1. Negrilică. 2. Negrușcă.

CERNÝ [cerni], **Václav** (n. 1905), critic și istoric literar ceh. Studii de literatură comparată („Eseu asupra titanismului în poezia romantică occidentală între 1815 și 1850”), monografii, eseuri pe teme literare și culturale de actualitate.

CEROGRAFIE (< fr., germ.; [s]) lat. *cera* „ceară” + gr. *grapho* „a scrie”) s.f. Procedeu de pregătire a unei forme de tipar înalt, prin gravarea manuală a imaginii într-un strat de ceară aplicat pe o placă de metal.

CEROPLASTICĂ (< fr.; [s] lat. *cera* „ceară” + gr. *plastikos* „de modelare”) s.f. Arta de a modela în ceară.

Mănăstirea Cernica

Miguel de Cervantes Saavedra

CERRO DE PASCO [θerpo], oraș în Perù, la 4 359 m. alt.: 64,8 mii loc. (1985). Centru minier (expl. de cupru, argint, aur, zinc, bismut etc.). Metalurgie neferoasă. Universitate.

CERSKI 1. Ivan Dementievici C. (1845—1892), călător și explorator rus. A efectuat numeroase expediții în Siberia de Est (1877—1880, 1881—1882, 1891), studiind bazinele râurilor Selenga, Tunguska Inferioară, Kolima și Indighirka. A executat prima schiță tectonică și paleogeografică a Siberiei. 2. Lanț muntos în Rep. Autonomă Jakujia (Federația Rusă), între riurile Iana și Kolima. Lungime: 1 500 km. Alt. max.: 3 147 m (vf. Pobeda). Alcatuit din roci metamorfice mezozoice și granite. Mici ghețari.

CERȘETOR, -OARE (< cerși) s.m. și f. Persoană care cerșește

CERȘETORIE (< cerșetor) s.f. Faptul de a cerși; infracțiune care constă în fapta unei persoane de a apela în mod repetat la mila publicului, cerind ajutor material, deși este aptă de muncă; starea, condiția socială a cerșetorului.

CERȘI (< cere) vb. IV Intranz. și tranz. 1. Intranz. și tranz. A cere de pomană. 2. Intranz. A cere ceva cu insistență (înjosindu-se).

CERT, -Ă (< it., lat.) adj. Sigur, neîndoieinic. □ Dată c. v. dată.

CERTĂ (lat. *certare*) vb. I 1. Refl. A se lua la ceartă cu cineva; a se sfâdi, a se gilcevi, a se ciorovăi, a se ciondani. ■ A rupe relațiile de prietenie cu cineva; a se supăra. 2. Tranz. A mustra, a dojeni.

CERTĂREȚ, -EAȚĂ (< certa) adj. Care caută ceartă, căruia îi place să se certe; gilcevițor, arțăgos.

CERTEJU DE SUS, com. în jud. Hunedoara: 3 871 loc. (1991). Expl. de min. auroargentifere și sulfuri complexe (Hondol și Săcărîmb).

CERTEZE, com. în jud. Satu Mare: 6 019 loc. (1991).

CERTIFICA (< fr., lat.) vb. I tranz. A confirma, a dovedi în scris exactitatea unei fapte sau autenticitatea unui înscris.

CERTIFICAT (< fr., lat. m.) s.n. Înscris prin care se confirmă (de către anumite organe de stat) exactitatea unui fapt ori autenticitatea unui act sau se atestă o anumită calitate, în vederea valorificării anumitor drepturi de către persoana care solicită eliberarea certificatului (ex. c. de autor, c. de inovator, c. de moștenitor, c. de studii). □ C. de alegător = (în unele state) înscris prin care se constată înscrierea unui cetățean în listele electorale, pe baza căruia își exercită dreptul de vot. C. prenatal = certificat medical eliberat celor ce vor să se căsătorească, prin care se atestă că starea sănătății acestora este corespunzătoare pentru întemeierea unei familii. ■ Document folosit în transporturile maritime internaționale și în comerțul internațional (cu răspundere în instanță) care atestă calitatea și originea mărfii, precum și asigurarea vasului și a mărfii (c. de calitate, c. de origine) □ C. de origine = document prin care se atestă în ce țară a fost

produsă o anumită marfă, în vederea stabilirii tarifului vamal ce urmează să i se aplice de țara importatoare. ■ Document netrasmisibil care certifică dreptul de proprietate asupra acțiunilor unei societăți. □ C. de asigurare = înscris care atestă plata costului serviciilor de asigurare de bunuri sau persoane.

CERTITUDINE (< fr., lat.) s.f. Siguranță, convingere. ■ (PSIH.) Stare de spirit a unui subiect uman care aderă fără rezerve la o afirmație, poziție, opinie etc., pe care o consideră adevărată.

CERTEȘTI, com. în jud. Galați: 2 411 loc. (1991).

CERU-BĂCĂINȚI, com. în jud. Alba: 524 loc. (1991).

CERUI (< ceară) vb. IV tranz. A acoperi un obiect cu un strat subțire de ceară; a freca, a lustrui cu ceară.

CERUȘEN (< fr., lat. m.) s.n. Substanță ceroasă secretată de glandele conductului extern al urechii; ceară (3).

CERUZĂ (< fr., lat.) s.f. Alb de plumb.

CERUZIT (lat. *cerusa* „alb”). Carbonat natural de plumb, de culoare albă cu nuanțe cenușii-gălbui, cu luciu adamantin și aspect de mase compacte granulare, rar stalactitice. Este format în zonele de oxidare a zăcămintelor de sulfuri de plumb, în special galena, și uneori pe cale hidrotermală. Important minieru de plumb (83,5% PbO).

CERVANTES SAAVEDRA [θervantes saavedra], Miguel de (1547—1616), scriitor spaniol. Intrat în începutul serviciului unui cardinal și apoi în armată, rănit în bătălia de la Lepanto, răpit de pirai și dus ca sclav la Alger (ulterior răscumpărat), închis de cîteva ori după reînțoarcerea sa în Spania, și-a început tîrziu cariera literară. Opera sa reprezentativă „Iscusitul hidalgo Don Quijote de La Mancha”, satiră a literaturii cavaleriste, imagine complexă a conflictului dintre real și ideal, se înscrie printre capodoperele prozei universale (v. *Don Quijote*, *Sancho Panza*). Romanul pastoral „Galateea”, piesele de teatru și mai ales ciclul de „Nuvele exemplare”, valoroase prin fantezia și adevărul lor psihologic, îi întregesc opera.

CERVENIA, com. în jud. Teleorman, pe Vede: 3 704 loc. (1991).

CERVICAL, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la gît, care aparține gîtului (ex. regiune c., ganglion c., vertebra c.).

CERVICITĂ (< fr.) s.f. Inflamație acută sau cronică a colului uterin.

CERVINO (MONTE CERVINO sau MATTERHORN), masiv muntos în Alpii Pennini, între Valais (Elveția) și Piemonte (Italia), alcătuit din gnaise. Alt. max.: 4 477 m. Escaladat prima

Cervino (Matterhorn)

oară în 1865 de o echipă engleză, condusă de alpinistul W. Whymper.

CERVIX (< germ.; sl. lat. *cervix* „gît”) s.n. Partea inferioară a uterului sau a vezicii urinare; col uterin sau col vezical.

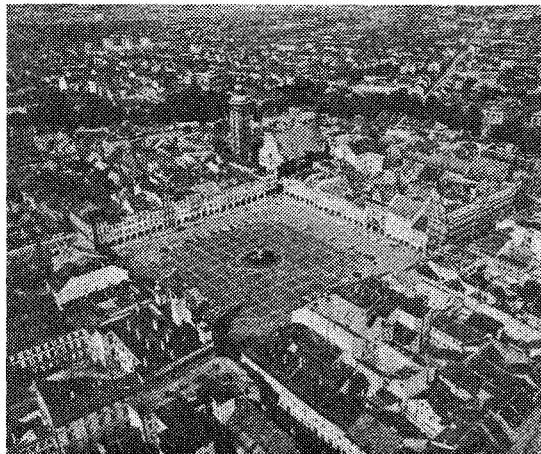
CÉSAIRE [sezer], Aimé (n. 1913), scriitor de limbă franceză și om politic din Antile. Versuri suprarrealiste („Cadastru”) și teatru de factură anticolonialistă („Un anotimp în Congo”).

CESALPINO, Andrea (1519—1603), botanist, medic și filozof renascentist italian. A criticat magia, punînd la baza procesului de cunoaștere inducția și observația. Unul dintre primii fiziologi care au studiat circulația sîngelui. A propus prima clasificare a plantelor după structura semințelor și a fructelor.

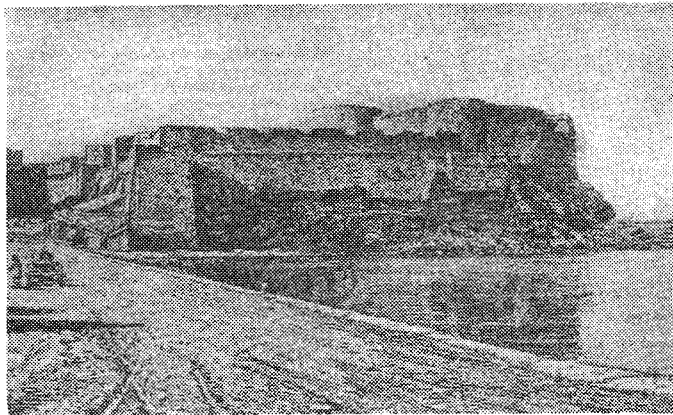
CESAREC [reșareț], August (1893—1941), scriitor croat. Nuvele și romane de analiză psihologică („În catacombă”, „Tînrul de aur”). Esuri.

CESBRON [sebrō], Gilbert (1913—1979), scriitor francez. Romane de inspirație catolică („Sîngii se duc în iad”) și piese de teatru („E miezul nopții, doctore Schweitzer”).

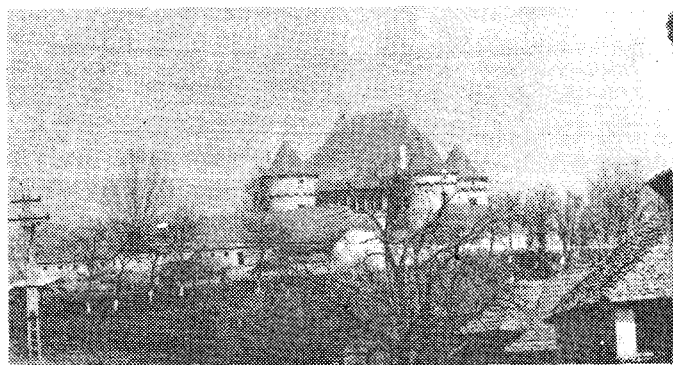
CESENA, oraș în N Italiei (Emilia-Romagna), la SE de Forlì: 90 mii loc. (1988, cu suburbiile). Expl. de sulf. Ind. alim. Cetate (sec. 14—15). Episcopie. Bibliotecă (1452).

České Budějovice. Centrul orașului

Cetatea Albă la începutul sec. 19

Cetatea de Baltă. Castelul

CESIONAR, -Ă (< fr.) s.m. și f. (DR.) Persoană care beneficiază de un contract de cesiune.

CESIU (< fr. [i]; [s] lat. caesius „verzui”) s.n. Element chimic (Cs; nr. at. 55, m. at. 132,905, p.t. 28,5°C, p.f. 690°C) din grupa metalelor alcaline, alb, moale; se aprinde în aer, reacționează cu apa prin explozie. Întrebuințat la fabricarea celulelor fotoelectrice, în generatoare, în lasere cu gaz. A fost descoperit de R. Bunsen și G.R. Kirchhoff în 1860.

CESIUNE (< fr., lat.) s.f. Transmitere cu titlu oneros de către o persoană altei persoane a unui drept de creață în temeiul unui contract; cesiune de creață. ■ Termen folosit în legislația internațională pentru transferul dreptului de suveranitate asupra unor teritorii.

CESKÉ BUDĚJOVICE [cește budeliovite], oraș în V Cehoslovaciei (Cehia), pe Vltava; 111 mii loc. (1986, cu suburbii). Nod de comunicații. Constr. de mașini, produse chimice și alim. (bere), prelucr. lemnului (creioane „Koh-i-Noor”). Fundat în 1265.

ČESKÝ LES, denumirea cehă a masivului Pădurea Boemiei.

CESTI, Marco Antonio (Pietro) (1623—1669), cântăreț și compozitor italian. Peste 100 de opere, cantate, motete.

CESTOD (< fr. [i]; [s] gr. keston „cîngătoare”) s.n. (La pl.) Clasă de viermi platelminți în formă de panglică, paraziti intestinali; (și la sg.) vierme din această clasă (ex. tenia, botriocofalul).

CESTODOZE (< fr.) s.f. pl. Boli parazitare provocate la om și animale de formele larvare și

adultii cestodelor. Cel mai frecvent întâlnite sînt cenuroza, echinococoză și cisticercocoză.

CEȘME, Bătălia de la —, bătălie desfășurată în golful Ceșme, de pe țărmul turcesc al Mării Egee (iun. 1770), în timpul Războiului Ruso-Turc (1768—1774), în care flota rusă a distrus pe cea turcă.

CETACEE (< fr. [i]; [s] lat. cetus) s.n. pl. Ordin de mamifere placentare care include speciile cele mai vechi și bine adaptate la mediul acvatic (ex. balena, delfinul, cașalotul). Au membrele anterioare transformate în palete înotătoare, iar cele posteriore sînt de regulă absente. Tipurile primitive păstrează unele caractere ancestrale, probabil de carnivor terestru. În România, resturi fosile se cunosc în depozitele sarmatiene.

CETACEUM (< lat. caetaceum) s.n. Denumire utilizată în farmacologie pentru uleiul de cașalot.

CETARIU, com. în jud. Bihor; 4 160 loc. (1991).

CETATE (< lat. civitas) s.f. Edificiu sau oraș fortificat; fortăreață. ■ Nume dat cartierului mai vechi al unui oraș în care a existat o asemenea fortăreață. ■ Oraș sau cartier al unui oraș care reprezintă o unitate cu caracteristici speciale (ex. c. universitară).

CETATE 1. Com. în jud. Bistrița-Năsăud, pe Budușci; 5 070 loc. (1991). Reșed. com. este satul Satu Nou. 2. Com. în jud. Dolj; 6 469 loc. (1991).

CETATEA ALBĂ, oraș, port la limanul Nistrului, la 18 km de Marea Neagră; 54 mii loc. (1987). Ind. alim. (carne, ulei); instrumente

medicale. Muzeu de artă. Veche așezare; colonie grecească, întemeiată de milesieni la începutul sec. 6 î.Hr. (Tyras); în ev. med. a fost un important centru al comerțului internațional. Atestată documentar de la mijlocul sec. 10, a fost cucerită în 1241 de tătari. Din c. 1290, la C.A. a existat o puternică colonie geneveză (Maurocastron sau Moncastron). La sfîrșitul sec. 14 a intrat în stăpînire Moldova și a cunoscut o intensă dezvoltare în timpul domniilor lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare, devenind unul dintre cele mai importante centre comerciale și cea mai amplă și mai puternică dintre cetățile Moldovei medievale; cucerită de turci (1484), s-a aflat în stăpînire acestora (sub numele de Akkerman); prin Pacea de la București, încheiată în urma Războiului Ruso-Turc din 1806—1812, C.A., împreună cu Basarabia, a fost anexată de Rusia. În 1918, în urma procesului desăvîririi statului național unitar român, orașul, împreună cu întreaga Basarabie, s-a unit cu România. În 1940, în urma notelor ultimative sovietice a fost din nou anexat de U.R.S.S. Eliberat de armata română (1941), orașul a fost recapat de trupele sovietice (1944) și reanexat de U.R.S.S. Azi Belgorod Dnestrovskii.

CETATEA DE BALTĂ, com. în jud. Alba, pe Tirnava Mică; 3 406 loc. (1991). Expl. de gaze naturale și argile. Prefabricate din beton. Stație de c.f. Veche cetate, menționată pentru prima oară în 1204; biserica reformată (sec. 13—15); castel construit în anii 1615—1624, refăcut în sec. 18. Împreună cu terit. înconjurător, a constituit, începînd din 1489, pînă în timpul domniei lui Alexandru Lăpușneanu, un apanj al domniilor Moldovei.

CETATEA DE PIATRĂ v. Chioar.
CETATEA LUI NEGRU VODĂ, nume atribuit mai multor cetăți-ruine din Țara Românească și Depr. Făgăraș. Cele mai cunoscute sînt: ruinele din com. Cetățeni, jud. Argeș (cunoscută și sub numele de Cetatea de la Stoenești); tot acolo și Schitul Negru Vodă; ruinele de pe dealul La Orașii, com. Rucar, jud. Argeș (numită uneori Cetatea Dimboviței); cetatea numită de obicei Poenari, de lîngă satele Capățineni și Poenari, jud. Argeș; ruina din com. Șarînga, jud. Buzău; ruinele numite și Cetatea Breaza, sat Veneția, jud. Brașov. Potrivit tradiției, ele ar fi aparținut legendarului domn al Țării Românești, Negru Vodă.

CETATEA RĂDESEI, peșteră în M-șii Bihor, la 1 220 m alt., săpată în calcare tichonic de apele Someșului Cald. Lungime: 260 m. Intrare împunătoare printr-un portal de 15 m înălțime. Declarată rezervă speologică în cadrul Parcului Național al M-șilor Apuseni.

CETĂȚEAN, -Ă (< cetate) s.m. și f. Persoană care aparține unui stat, care se bucură de anumite drepturi și are anumite obligații față de acel stat.

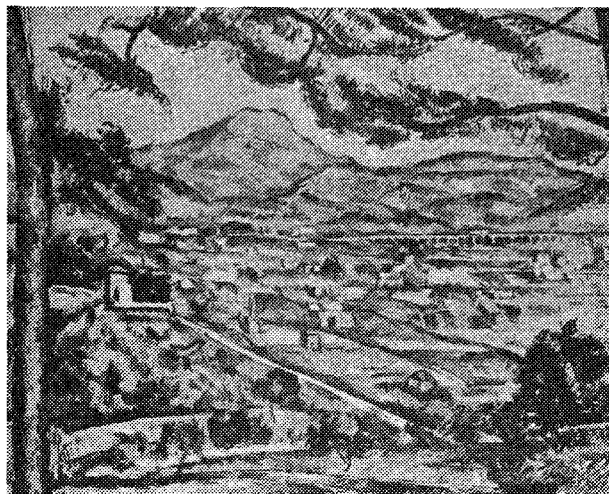
CETĂȚENESC, -EASCĂ (< cetățean) adj. De cetățean, privitor la cetățeni, al cetățenilor; civic.

CETĂȚENI, com. în jud. Argeș, pe Dimbovița; 3 195 loc. (1991). Filatură de lînă cardată. Davă geto-dacică (sec. 2 î.Hr.—1 d.Hr.), avînd important rol comercial cu așezările din Transilvania. Schitul Negru Vodă, cu o biserică săpată în stîncă (c. sec. 14) și construcții anexe din sec. 19.

CETĂȚENIE (< cetățean) s.f. Condiția juridică de cetățean.

CETĂȚILE PONORULUI, complex carstic situat în M-șii Bihor, alcătuit din trei avene adînci (care se înscriu într-o depresiune împădurită, cu diametrul de 1 km și adîncimea de 300 m), o peșteră centrală, un izbul și un rîu ce curge printr-un tunel subteran, lung de 2 km, care leagă 14 lacuri. Prăpăștiile mari, asemenea unor caldări uriașe, cu pereți înalți, sînt legate între ele prin porți subterane sau tunele uriașe. Rezervație naturală complexă (491 ha) în cadrul Parcului Național al M-șilor Apuseni. Obiectiv turistic.

CETENĂ (< fr. [i]) s.f. Substanță chimică

Paul Cézanne: „Muntele Sainte-Victoire”

($H_2C=C=O$: p.t. $-151^\circ C$, p.f. $-56^\circ C$) obținută prin piroliza acetonei; gaz cu miros înecăcios, care reacționează ușor, fiind un bun agent de acetilare.

CETERAȘ (< ceteră) s.m. (Reg.) Violonist, lăutar.

CĒTERĂ (lat. *cithera*) s.f. (Reg.) Vioară.

CĒTERCHI, Ioan (1926—1992, n. Baia Mare), jurist român. M. coresp. al Acad. (1974), prot. univ. la București. Specialist în teoria statului și dreptului („Națiunea în epoca contemporană”).

CĒTINĂ (< bg., scr.) s.f. 1. Ramură de conifere. 2. *Cetina-de-negi* = arbust din familia pinaceelor, totdeauna verde, cu tulpini culcate foarte ramificate, frunze solzoase și flori unisexuate sau hermafrodite (*Juniperus sabina*); are areal restrâns la Cheile Bicazului. M-ii Vrancei, versanții dinspre Oltenia ai Carpaților Meridionali, M-ii Apuseni; se cultivă în grădina ca arbust decorativ; este otrăvitor.

CĒTNICI (< scr.) s.m. pl. 1. Nume dat participanților la lupta armată de partizani a popoarelor slave din Pen. Balcanică, în sec. 19, împotriva asupritorilor turci. 2. Nume înșușit de membrii unor organizații de naționaliști din Iugoslavia care, în timpul celui de-al doilea război mondial, au luptat alături de hitleriști împotriva forțelor de eliberare națională.

CĒTONE (< fr.; [s] fr. [*aĉetone*]) s.f. pl. Compuși organici care conțin una sau mai multe grupări carbonil legate de câte doi radicali organici identici sau diferiți, saturați sau nesaturați, ciclici sau aciclici. Utilizate ca solvenți, intermediari în sinteza organică etc.

CĒTONEMIE (< fr.) s.f. Concentrația corpiilor cetonici din singe. Valorile normale sînt de 15—20 mg/100 ml.

CĒTONURIE (< fr.; [s] fr. [*cĉtone*], + gr. *uran* „urină”) s.f. Eliminarea prin urină a cetonelor rezultate din arderea incompletă în organism a grăsimilor.

CĒTOSTEROID (< fr. [i]) s.m. Steroid care conține o grupare cetonică legată de un atom funcțional de carbon (ex. androsteronul).

CĒTOZE (< fr. [i]) s.f. Monozaharide care conțin în molecule gruparea cetonică.

CĒȚOS, -OĂSĂ (< ceață) adj. Cu ceață, întunecat de ceață; picios.

CEUAȘU DE CIMPIE, com. în jud. Mureș; 5 188 loc. (1991).

CEUTA [œuta], oraș în NV Africii, pe terit. Marocului; 18,5 km²; 67,2 mil loc. (1988); port de tranzit și de pescuit la M. Mediterană.

Zăcăminte de antimoniu. Șantier navale. Întreprinderi ale ind. ușoare și alim. Posesiune spaniolă (Plazas de Soberania), aparținînd aditiv de prov. Cadiz.

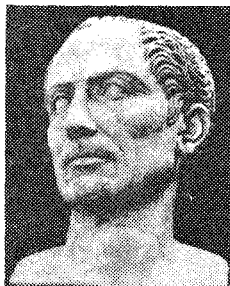
CEVA (< ce + va) pron. nehot., adj. nehot., adv. I. Pron. nehot. 1. Un lucru oarecare. □ Expr. Așa ceva = un lucru ca acesta. 2. Un lucru (cît de) mic, o cantitate, o parte (cît de) neînsemnată, (cît de) puțin. 3. Lucru important, valoros, mult. II. Adj. nehot. Oarecare, oarecît, dîtva. □ Expr. Mai ceva = mai de soi, mai frumos, mai urît etc. III. Adv. Întrucîtva, puțin. ■ (Repetat) Cît de cît, (foarte) puțin.

CEVA, Giovanni (1648—1734), matematician italian. Lucrări de geometrie (autor al teoremei ce-i poartă numele).

CEVENI (CĒVENNES [seven]), Munții —, masiv muntos în SE Masivului Central Francez, alcătuit din roci cristaline și calcare; se prezintă ca o serie de platouri înclinate spre S. Lungime: c. 150 km. Alt. max.: 1 702 m (vf. Lozère). Zăcăminte de hule. Pomicultură. Creșterea animalelor. Parc național.

CEYLON 1. Mare ins. în Oc. Indian, la SE de India, care formează statul Sri Lanka; 65,6 mii km²; 16,84 mil. loc. (1989). Relief de podiș muntos cu alt. max. de 2 524 m (vf. Pidurutalagala). Climă musonică cu precipitații bogate. Expl. forestiere, de grafit, pietre prețioase, ilmenit etc. Culturi de ceai, trestie de zahăr, bumbac, orez. 2. Denumirea pînă în 1972 a Rep. Sri Lanka.

Cezar

CĒZANNE [sezan], Paul (1839—1906), pictor francez. Temperament reflexiv și frîntant, adept, la început, al impresionismului, de care ulterior s-a desprins. A creat o artă și o estetică originală, întemeiată pe esențializări și sinteze ale formei, pe o severă și solidă construcție a volumelor realizate prin culoare („Casa spinzuratului”, „Muntele Sainte-Victoire”, „Jucătorii de cărți”, „Marea la Estaque”). Considerat deschizător de drumuri în arta sec. 20.

CEZAR (< lat. *caesar*) s.m. Titlu dat împăraților romani; p. ext. împărat.

CEZAR (Caius Iulius Caesar) (100—44 î.Hr.), om politic, general, scriitor și orator roman. Unul dintre cei mai străluciți strategii ai antic. A încheiat în anul 60 î.Hr., împreună cu Pompei și Crassus, alianța politică cunoscută sub numele de triumvirat. Consul în 60 î.Hr., a devenit guvernator al provinciei Gallia Narbonensis (58 î.Hr.) și a condus strălucit campania de cucerire a întregii Gallii (58—51 î.Hr.), pe care a transformat-o în prov. romană. Prin trecerea Rubiconului a declanșat războiul civil (49 î.Hr.); l-a înfrînt pe Pompei la Pharsalus (48 î.Hr.), iar pe partizanii acestuia la Thapsus (46 î.Hr.) și Munda (45 î.Hr.), instaurînd de fapt dictatura personală. În anul 45 î.Hr. a introdus calendarul iulian. A fost ucis la idele lui Martie (15 mart. 44 î.Hr.), în Senat, de o conjurație condusă de Brutus și Cassius. Orator și scriitor talentat, C. este autorul lucrărilor „Comentarii de Bello Gallico” și „Comentarii de Bello civili”.

CEZAREA (CAESAREA), denumire a mai multor orașe antice: 1. Oraș în Africa de N, întemeiat de fenicieni, colonie romană din sec. 1 d.Hr. (azi Cherchell, Algeria). 2. C. Mazaca, oraș în Capadocia (azi Kayseri, Turcia). 3. C. Palestina, oraș în Palestina (azi Qisariya, Israel). 4. C. Philippi, oraș în Siria antică (azi Baniyas, Siria).

CEZARIANĂ (< fr.) s.f. Intervenție chirurgicală în regiunea abdominală. În scopul extragerii fătului viu, prin deschiderea uterului, în cazuri de naștere grea.

CEZIERI, com. în jud. Olt; 2 387 loc. (1991).

CEZURĂ (< fr., lat.) s.f. Pauză ritmică ce cade de obicei în mijlocul unui vers lung, împărțindu-l în două emistihii, pentru a ușura recitarea și a ține cadența poeziei. Se marchează prin simbol //.

Cf. simbol chimic pentru californiu.

CGS (METR.), notație pentru sistemul de unități centimetru-gram-secundă.

CHABAN-DELMAS [șabŃ delmaș], Jacques (n. 1915), om politic francez. Luptător în Rezistență, general de brigadă (1944). Președinte al Adunării Naționale (1958—1969, 1978—1981, 1986—1988). Prim-min. (1969—1972).

CHABRIER [șabriĉ], Alexis Emmanuel (1841—1894), pianist și compozitor francez. Opere („Steaua”, rapsodii („Spania”). Creație originală, plină de inventivitate armonică și ritmică.

CHABROL [șabroĉ], Claude (n. 1930), regizor francez de cinema. Pionier al „noului val” („Frumosul Serge”, „Verii”). Filme comerciale, dar și de profunzime a investigației mediilor sociale („Scandal”, „Nunta singeroasă”, „Violette Nozière”).

CHACO (< sp.) s.n. Zonă cu aspect de pădure-parc, specifică tranziției între pădurea deasă tropicală și campos, în America de Sud.

CHACO, prov. federală în N Argentinei, la granița cu Paraguay; 99,6 mii km²; 791 mil loc. (1986). Centru aditiv: Resistencia. Mare zonă agricolă, străbătută de riul Bermejo.

CHADLI [tšalĉ], Bendjedid (n. 1929), ofițer și om politic algerian. Secretar general al partidului Frontul de Eliberare Națională (din 1979). Președinte al Republicii Algeriene Democratice și Populare (din 1979).

CHADWICK [tšădviĉ], Sir James (1891—1974), fizician englez. Prof. univ. la Liverpool. Contribuții în fizica nucleară, în radioactivitate. A descoperit neutronul (1932). Participant la realizarea bombei atomice. Premiul Nobel (1935).

CHAFARINAS [tʃafarinas], arh., posesiune spaniolă în M. Mediterană, în apropierea coastelor Marocului, la 4 km de Ras el-Ma; c. 350 loc. Relief colinar.

CHAGALL [ʃagal], Marc (1887—1985), pictor francez de origine rusă. Compoziții care transfigurează fantastic, într-o viziune poetică suprarealistă, elemente ale folclorului evreiesc din Rusia („Eu și satul”, „Căsătoria”); ilustrații, lucrări de scenografie, ansambluri decorative (plafonul Operei din Paris).

CHAGOS [tʃəɡoʊs], arh. coraligen în Oc. Indian, la S de Ins. Maldiva; c. 28 km²; c. 1 000 loc. Ins. pr.: Diego Garcia. Exportă ulei de palmier. Constituie Teritoriul Britanic din Oc. Indian.

CHAILLEY [ʃale], Jacques (n. 1910), muzicolog, compozitor și dirijor francez. Elev al Nadiei Boulanger. O operă („Doamna cu ico-nul”), balete, muzică simfonică și de scenă. Studii despre muzica greacă și a ev. med. („Istoria muzicii evului mediu”).

CHAIN [tʃeɪn], Sir Ernest Boris (1906—1979), biochimist englez. A elucidat structura chimică a penicilinei și a experimentat, împreună cu Florey, acțiunea ei asupra diferitelor boli infecțioase. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1945), împreună cu A. Fleming și H.W. Florey.

CHALCONDYLAS (CHALCOCONDY-LAS), Laonicos (c. 1430—1464 sau 1465), istoric bizantin. Lucrarea sa „Creșterea puterii turcești, căderea împărăției bizantine și alte istorii despre felurite țări și popoare”, care prezintă evenimentele dintre 1298 și 1463, cuprinde și informații privitoare la istoria României.

CHALICOTHERIUM subst. Mamifer teri-
vor de talie mare, din grupul perisodactilelor, cu picioarele anterioare mai înalte decât cele posterioare și cu gheare bifide la degete. A apărut în Eocenul Americii de Nord, ultimii reprezentanți fiind întâlniți în Pleistocenul Chinei, al Indiei și al Africii.

CHALON (SALON) (< fr.; [s] gr. *khalao* „a relaxa”) s.n. Termen generic pentru hormonii inhibitori ai activității diferitelor organe.

CHALONS-SUR-MARNE [ʃalɔ̃ sɥr maʁn], oraș în N Franței (Champagne), port pe Marna, la SE de Reims; 63,1 mii loc. (1982, cu suburbiile). Nod de comunicații. Ind. constr. de mașini, textilă și alim. Biserica romană (sec. 12). Catedrala restaurată sub Ludovic al XIV-lea.

CHALONS-SUR-SAÔNE, [ʃalɔ̃ sɥr sõn], oraș în E Franței (Burgundia), port pe Saône și Canalul Central, la S de Dijon; 78,1 mii loc. (1982, cu suburbiile). Ind. metalurgică și constr. de mașini (utilaj pentru centrale atomoelectrice, nave fluviale). Catedrală (sec. 12—15). Palat episcopal (sec. 15).

Marc Chagall: „Dedicată soției mele”

CHAMBERLAIN [tʃæmbəleɪn] 1. Joseph C. (1836—1914), om politic și diplomat britanic. Membru al Partidului Liberal Unionist. Ministru al coloniilor britanice în Africa sub lozincă „Africa engleză de la Suez la Cap”. 2. Sir Joseph Austen C. (1863—1937), om politic conservator britanic. Fiul lui C. 1. Ministru de Externe (1924—1929); a avut un rol important în negocierea Pactului de la Locarno (1925). Premiul Nobel pentru pace (1925). 3. Arthur Neville C. (1869—1940), om politic conservator britanic. Fiul lui C. (1). Prim-ministru al guvernului de uniune națională (1937—1940); a dus o politică de conciliere față de Germania nazistă, fiind unul dintre principalii promotori ai Acordului de la München (sept. 1938).

CHAMBERLAIN [tʃæmbəleɪn] Owen (n. 1920), fizician american. Prot. la Universitatea California (Berkeley). Împreună cu E. Segre a descoperit antiprotorul (1955). Premiul Nobel (1959), împreună cu E. Segre.

CHAMBERLAIN [tʃæmbəleɪn], Wilt (on Norman) (n. 1936), baschetbalist american. Figură dominantă a baschetului mondial între anii 1959 și 1973. Joc de mare agilitate și spectaculozitate. Deține recordul celor mai multe coșuri înscrise.

CHAMBERY [ʃæberi], oraș în SE Franței (Savoia), la E de Lyon, în Alpii Savoiei; 96,2 mii

loc. (1982, cu suburbiile). Ind. constr. de mașini, chimică, alim., a cimentului și aluminului. Membru al Partidului Liberal Unionist. Ministru al coloniilor de Savoia (1232).

CHAMEFITE s.f. pl. v. *Camefite*.

CHAMFORT [ʃɑ̃fɔʁ], Nicolas (pseud. lui Sébastien-Roch Nicolas, zis de —) (1741—1794), moralist și pamfletar francez. Spirit caustic, mizantrop paradoxal, antiaristocratic („Maxime și gânduri, caractere și anecdote”).

CHAMISSO [ʃamiso], Adelbert von (pe numele adevărat Louis-Charles Adélaïde Chamisso de Boncourt) (1781—1838), scriitor și naturalist german de origine franceză. Proză fantastică cu semnificații simbolice („Istoria stranie a lui Peter Schlemihl”), Versuri. Lucrări în domeniul zoologiei vertebratelor.

CHAMOIS (cuv. fr.) [ʃamoʒ] subst. Piele de caprioară, de cerb, de miel sau de oaie, tăbăcită printr-un procedeu special și folosită pentru unele confecții, pentru spălătul obiectelor metalice lucioase și ca filtru de benzină.

CHAMONIX-MONT BLANC, [ʃamɔ̃ni mɔ̃ blɑ̃], localit. în E Franței, la poalele Alpilor Savoiei; 9,3 mii loc. (1982). Mare centru de sporturi de iarnă. Locul de desfășurare a primei olimpiade de iarnă (1924).

CHAMORRO [tʃamoʁo], Violeta (n. 1939), om politic nicaraguan. Văduva lui Pedro Joaquín Chamorro, fostul proprietar și director al ziarului de opoziție „La Prensa”, asasinat în 1978. Președintă a Rep. Nicaragua (din 1990).

CHAMOSIT (localit., Chamoison) s.n. Mineral din grupul cloritelor, care conține 42% oxid de fier. Are culoare verde până la neagră, luciu mat și se formează în mediile sărace în oxigen, în zonele litorale ale mărilor.

CHAMPAGNE [ʃɑ̃pãn], prov. istorică în NE Franței. Oraș pr.: Troyes. Cereale, culturi furajere; pomicultură; renumită regiune viticolă (din sec. 17). Creșterea animalelor. Turism.

CHAMPAIGN [tʃɑ̃peɪ̃n], oraș în partea central-nordică a S.U.A. (Illinois), la S de Chicago; 168,4 mii loc. (1980, împreună cu Urbana și Rantoul). Centru comercial agricol (cereale, floarea soarelui). Echipament de aer condiționat. Aliaje din nerferoase. Universitate (1867).

CHAMPAIGNE [ʃɑ̃pãn] (CHAMPAGNE) [ʃapan], Philippe de (1602—1674), pictor francez de origine flamandă. A îmbinat realismul flamand cu echilibrul și gravitatea clasicismului francez. Portrete („Richelieu”, „Colbert”) și compoziții religioase.

CHAMPLAIN [ʃɑ̃plɛ̃], Samuel de (1567—1635), călător și colonizator francez. A întreprins mai multe călătorii (1603—1616) în Ame-

Jaines Chadwick

Arthur Neville Chamberlain

Jean François Champollion

Charles Chaplin
(în rolul lui Charlot)

Jean Martin Charcot

rica de Nord („Noua Franță”), unde a fondat, în 1608, orașul și prov. Québec.

CHAMPEVE (cuv. fr.) [ʃɑ̃pɛv] subst. 1. Tehnică în arta emailului, care constă în umplerea cu smalț a spațiilor adâncite special într-o placă metalică în scop decorativ. 2. Obiect decorat prin c. (f).

CHAMPOLLION [ʃɑ̃pɔljɔ̃]. **Jean François** (1790—1832), orientalist francez. A pus bazele egiptologiei științifice moderne prin descifrarea hieroglifelor egiptene („Manual de scriere hieroglifică a vechilor egipteni”). Autor al unei gramatici egiptene și al unui dicționar egiptean cu scrierea hieroglifică.

CHAMSON [ʃɑ̃sɔ̃]. **André** (1900—1983), scriitor francez. De inspirație regionalistă și protestantă, dezbate în romanele sale probleme morale ale lumii contemporane („Roux Banditul”, „Minunată”).

CHANCELADE [ʃɑ̃sələd]. com. în Franța (Limousin); 3,3 mii loc. (1982). În apropiere a fost descoperit în 1888, într-un mormânt aparținând culturii magdaleniene din Paleoliticul superior, scheletul unui adult ale cărui trăsături specifice i-au dat denumirea de *Homo de Chancelade*.

CHANDANNAGAR (CHANDERNAGOR), oraș în NE Indiei (Bengalul de Vest), pe râul Hooghly, la N de Calcutta; 101,9 mii loc. (1981). Ind. bumbacului, uture și mobiliei. Enclavă franceză fondată în 1673 de Compania Franceză a Indiilor de Est („India franceză”), ocupată de englezi (1757—1763, 1794—1816) și încorporată Indiei în 1950. Muzeu. Universitate.

CHANDAR [tʃɑ̃dar]. **Krishan** (1914—1977), scriitor indian. Influențat inițial de Tagore, se orientează către o proză realistă de investigație socială („O sută de rupii”, „Cînd se trezesc ogoarele”).

CHANDIDAS [tʃɑ̃didɑs] (sec. 14—15), poet liric indian, de limbă bengali. Adept al unei secte mistico-erotică, a cîntat dragostea tânărului zeu Krishna pentru păstorita Râdhă.

CHANDIGARH [tʃɑ̃digaʁ]. Teritoriu federal în NV Indiei; 114 km²; 452 mii loc. (1981). Centru ad-tiv: Chandigarh. 2. Oraș în NV Indiei, centru ad-tiv al statelor Punjab și Haryana și al terit. federal omonim; 422,8 mii loc. (1981, cu suburbiile). Construit între 1951 și 1961, după planurile arhitectului Le Corbusier. Universitate.

CHANDLER [tʃɑ̃dɒlə]. **Raymond Thornton** (1888—1959), scriitor american. Romane polițiste („Somnul de veci”).

CHANDRAGUPTA [tʃɑ̃drɑgɔptɑ] rege al statului indian Magadha (c. 324—300 î.Hr.). Intemeietorul dinastiei Maurya; a respins atacul lui Seleucus I Nikator (305 î.Hr.) și a unificat întreaga Indie de Nord.

CHANDRAPUR, oraș în V Indiei, în N Pod. Deccan (Maharashtra); 115,8 mii loc. (1981). Ind. cimentului, metalurgică și a hîrtiei. Centru comercial agricol (orez, sorg, bumbac). Meș-

teșuguri (mătase). Cunoscut (sec. 12—18) și sub numele de *Chanda*.

CHANDRASEKHAR [tʃɑ̃drɑsɛʃɑʁ] **Sripati** (n. 1918), economist și demograf indian. Prof. la Universitatea California (Los Angeles, San Diego). Studii și cercetări demografice („Probleme ale dezvoltării economice”, „Populația Indiei”, „Din India spre America”).

CHANDRASEKHAR [tʃɑ̃drɑsɛʃɑʁ]. **Subrahmanyam** (n. 1910), fizician american de origine indiană. Prof. univ. la Chicago. Cercetări privind transferul radiativ, stabilitatea hidrodinamică și hidromagnetică, studii asupra piticilor albe și, în genere, asupra structurii și evoluției stelelor. Premiul Nobel (1983), împreună cu W.A. Fowler.

CHANEL [ʃɑ̃nel]. **Gabrielle**, zisă **Coco** (1883—1971), creatoare de modă franceză. A dat modei, după 1916, o nouă linie a eleganței exprimată printr-o extremă simplitate.

CHANGCHUN, oraș în NE Chinei, centru ad-tiv al prov. Jilin; 5,7 mil. loc. (1987, cu suburbiile). Nod de comunicații. Termocentrală. Cel mai mare centru al ind. de automobile (camioane) din China. Constr. de vagoane, tractoare, aparataj electronic; întreprinderi de prelucr. a lemnului, de produse alim. și farmaceutice. Universitate.

CHANGDE, oraș în SE Chinei centrale (Hunan), pe Yuan Jiang; 230 mii loc. (1986, cu suburbiile). Nod de comunicații. Centru agricol (orez, ceai, porumb, creșterea animalelor). Strunguri și mașini electrice.

CHANG JIANG v. **Yangtze**. **CHANGSHA**, oraș în S Chinei centrale, centru ad-tiv al prov. Hunan, pe Yang Jiang; 1,19 mil. loc. (1987, cu suburbiile). Nod de comunicații. Ind. textilă (bumbac), alim., a lemnului (hîrtie, chibrituri), metalurgia zincului, mașini-unelte, mașini agricole, întreprinderi chimice. Universitate.

CHANGSHU, oraș în E Chinei (Jiangsu), la NV de Shanghai, port în delta fl. Yangtze; 998 mii loc. (1986, cu suburbiile). Centru agricol (orez, bumbac, soia, ceai, arahide). Pescuit.

CHANGZHI, oraș în partea central-estică a Chinei (Shanxi), la S de Taiyuan; 436,4 mii loc. (1986, cu suburbiile). Expl. de hîulă. Ind. metalurgică și constr. de mașini.

CHANGZHOU, oraș în NE Chinei (Jiangsu), la SE de Nanjing, port pe Marele Canal; 523 mii loc. (1986). Nod de comunicații. Întreprinderi textile și alim. (decorticarea orezului). Pescuit.

CHANNEL ISLANDS v. **Normande, Insulele**.

CHANSON (cuv. fr.) [ʃɑ̃sɔ̃] subst. Compoziție polifonică profană, cristalizată în sec. 16 în Franța, supunînd forma muzicală textului, trăsînd silabic cuvintele și avînd o alternanță de ritmurii binare și ternare.

CHANSON DE ROLAND [ʃɑ̃sɔ̃ də rolɑ̃], poem epic anonim francez din ev. med. (probabil sec. 12). Evoca patetic luptele lui Carol cel

Mare în Spania împotriva sarașinilor, relievînd fațetele de eroism ale cavalerului Roland.

CHAO'AN, oraș în SE Chinei (Guangdong), la N de Shantou, port pe fl. Han; 1,21 mil. loc. (1986, cu suburbiile). Ind. constr. de mașini, prelucr. lemnului, hîrtiei și alim. Meșteșuguri (broderii).

CHAPALA, cel mai mare lac din Mexic, situat în SV țării (S Pod. Mexic) la 1 500 m alt.; 1 038 km². Ad. max.: 33 m. Stațiuni turistice (Ocotlán).

CHAPLIN [tʃɑ̃plɪn], **Sir Charles Spencer** (1889—1977, n. Londra), actor, regizor și producător de film englez. Înelungată activitate în cinematografie (debut 1914). Creator al celebrului Charlot, personaj comic și în același timp tragic, simbol al omului simplu în luptă cu viața. Comedii cu substrat de polemică socială („Picul”, „Goana după aur”, „Luminile orașului”, „Dictatorul”, „Timpuri Noi”, „Luminile rampei”, „Un rege la New York”).

CHAPMAN [tʃɑ̃pmɑ̃n]. **Sydney** (1888—1970), fizician și matematician englez. Prof. univ. la Manchester. Contribuții în fizica ionosferii și astronomie („Geomagnetism și aurora”). A dezvoltat teoria cinetică a gazelor și teoria furtunilor magnetice terestre.

CHAPPE (cuv. fr.) [ʃap] subst. Mătase naturală extrasă din gogoși cu defecte și folosită, sub formă de fire de bătătură, la unele țesături, la fabricarea catifelei, a așei de cusut și de brodat, a șnururilor etc.

CHAPPE [ʃap]. **Claude** (1763—1805), inginer francez. A construit un sistem optic de telegrafiere cu brațe mobile (1794), larg răspîdit în Europa la începutul sec. 19.

CHAPPUIS [ʃɑ̃pi]. **Pierre Alfred** (1891—1960), zoolog elvețian. Prof. univ. la Cluj. Cercetări fundamentale asupra crustaceelor inferioare din peșteri (copepode). Intemeietor al biospeologiei împreună cu E. Racoviță, și al freatobiologiei, cu C. Motăș și S. Karaman.

CHAPRA, oraș în NE Indiei (Bihar), pe fl. Gange, la N de Patna; 116,6 mii loc. (1981, cu suburbiile). Nod de comunicații. Centru comercial agricol. Expl. de salpetru. Prelucr. orezului, porumbului, trestiei de zahăr. Ind. uleiurilor vegetale.

CHAR [ʃɑʁ]. **René** (n. 1907), scriitor francez. Poeme de inspirație suprarealistă („Ciocanul fără stăpin”) și de factură umanistă („Folie lui Hypnos”).

CHARBONNEAU [ʃɑʁbɔ̃nɔ]. **Robert** (1911—1967), scriitor canadian, de limbă franceză. Poet („Mici poeme răgăsite”) și critic, el este totodată creatorul romanului de analiză în Canada („Fontile”).

CHARCOT [ʃɑʁçɔ]. 1. **Jean Baptiste C.** (1867—1936), explorator polar și oceanograf francez. Între 1903 și 1905 a atins țărmurile occidentale ale Țării lui Graham, iar între 1908 și 1910 a cercetat M. Bellingshausen și a descoperit ins. care îi poartă numele. 2. Ins. în E M. Bellingshausen, în apropierea Antarcticii, în Arh. Palmer; 5,62 mii km²; Relief cu alt. max. de 750 m. Legată printr-un gheșar de șelf peste str. Wilkins cu Țara Alexandru I.

CHARCOT [ʃɑʁçɔ]. **Jean Martin** (1825—1893), medic francez. Unul dintre fondatorii neuropatologiei moderne. A organizat la Salpêtrière (Paris) o mare clinică neurologică. Contribuții esențiale în studiul isteriei, al atrofiei musculare, tabesului, bolilor cerebelului („Lección asupra maladiilor sistemului nervos”, „Lección asupra localizării în maladiile creierului și ale măduvei spinării”).

CHARDIN [ʃɑʁdɛ̃]. **Jean Baptiste Siméon** (1699—1779), pictor francez. Natuiri moarte, portrete („Autorportret cu ochelari”), scene de interior („Toaleta de dimineață”). Colorist fin ai nuanțelor.

CHARDONNAY (cuv. fr.) [ʃɑʁdɔ̃nɛ] subst. Soi de viță de vie nobilă originar din Franța, cu ciorchini lungi, cilindrici, cu boabe rotunde, galbene-verzi, care produce vinuri dulci; p. ext. vin din acest soi.

CHARENTE [ʃarɑ̃t], fl. în V Franței; 360 km. Izv. din V Masivului Central Francez (colinele Limousin), trece prin Angoulême, Cognac și Rochefort și se varsă printr-un larg estuar în Oc. Atlantic (G. Biscaya). Navigabil pe 190 km.

CHARGAFF [tʃa:ʒaf], **Erwin** (n. 1905), biochimist american de origine austriacă. Prof. univ. la New York. Contribuții fundamentale la stabilirea structurii dublu-eliceidale a DNA. Autor (împreună cu J.N. Davidson) al primei monografii asupra biochimiei acizilor nucleici.

CHARI (SHARI) [ʃari], riu în Africa Centrală; 1 450 km. Izv. din E M-șilor Camerun, trece prin N'Djamena și se varsă printr-o delta, comună cu râul Logone, în L. Clad. Navigabil pe 860 km. Pescuit.

CHARIBDA, v. *Scylla și Charibda*.

CHARIKAR [tʃarika:ʁ], oraș în NE Afghanistanului, la 50 km N de Kabul, la 1 615 m alt.; 91,1 mil loc. (1980, cu suburbiile). Centrul unei zone agricole. Ceramică.

CHARLEROI [ʃarlaru:ʒ], oraș în SV Belgiei, pe Sambre; 490 mil loc. (1987, cu suburbiile). Expl. de cărbune și min. de fier. Siderurgie, constr. de mașini, produse chimice, hirtie etc.

CHARLES [ʃari], **Jacques Alexandre César** (1746—1832), fizician francez. Prof. la Sorbona. Contribuții în teoria electricității și la studiul expansiunii gazelor (legea lui C.). În 1783 a construit primul balon cu hidrogen (cu care s-a înălțat).

CHARLES [tʃa:lz], **Ray** (pe numele adevărat *Charles Robinson*) (n. 1932), pianist, cântăreț și compozitor american de culoare. Rămas orb la vârsta de 6 ani. Aboardează cu egală forță și talent genurile rhythm-and-blues, jazz, country.

CHARLES D'ORLEANS [ʃari, d'orleɑ̃] (1394—1465), poet francez. Cântăreț delicat al naturii și al dorului de patrie. Rondeluri și balade („Cartea iubirii”, „Cartea meditației”).

CHARLESTON [tʃa:lstɑ̃] 1. Oraș în E S.U.A. (Carolina de Sud), port la Oc. Atlantic; 510,8 mil loc. (1988, cu suburbiile). Șantieri navale. Siderurgie. Prelucr. petrolului, hirtie și celuloză. Îngrășăminte chimice, produse textile și alim. (tutun). Fundat în 1670. 2. Oraș în S.U.A., centru ad-tiv al statului Virginia de Vest; 269,7 mil loc. (1984). Produse chimice. Siderurgie. Sticlă. Centru comercial (lemn, sare, cărbune, petrol).

CHARLESTON (SARLESTON) (< fr., de la localit. *Charleston*) s.n. Dans american de salon, cu ritm binar și mișcare rapidă, răspîndit la începutul sec. 20; melodia după care se execută acest dans.

CHARLOTTE [tʃa:lɑ̃t], oraș în SE S.U.A. (Carolina de Nord); 1,1 mil. loc. (1988,

Chateaubriand

împreună cu Gastonia și Clock Hill). Ind. textilă (bumbac), constr. de mașini agricole și echipament electric. Prelucr. petrolului. Universitate.

CHARLOTTE AMALIE, oraș în Ins. Saint Thomas, centru ad-tiv al ins. Virgine Americane; 43,8 mil loc. (1980, cu suburbiile). Aeroport internațional. Port. Stațiune turistică.

CHARLOTTETOWN [tʃa:lɑ̃tɑ̃ʊn], oraș în E Canadei, centru ad-tiv al prov. ins. Prințul Eduard; 53,9 mil loc. (1986, cu suburbiile). Ind. alim., textilă și a lemnului. Port de pescuit. Turism. Universitate.

CHAROLAISE (cuv. fr.) [ʃarolez], subst. Rasă de taurine, formată în Franța și răspîndită în peste 40 de țări, avînd talia de c. 133 cm și o greutate corporală de 700—800 kg. Este crescută pentru producția de carne.

CHARPENTIER [ʃarpɑ̃tje], **Gustave** (1860—1956), compozitor francez. Tendință veristă (opera „Louise”, suite simfonice, imnuri); întemeietorul Conservatorului Popular din Paris.

CHARRON [ʃarɔ̃], **Pierre** (1541—1603), preot și moralist francez. Prieten și discipol al lui Montaigne. A propus separarea moralei religioase de morala proprie vieții civile („Despre înțelepciune”, „Cele trei adevăruri”).

CHARTER (cuv. engl.) [tʃɑ:rtə] subst. Navlosire, închiriere. ■ Avion închiriat la un preț mai scăzut decît cel al curselor regulate, pentru efectuarea unor servicii de transport de persoane; p. ext. închirierea unui autobuz. □ C-party = document care atestă încheierea unui contract de navlosire.

CHARTERIS [tʃɑ:tris], **Leslie** (n. 1907), scriitor american. Romane polițiste: creator al personajului „Sfîntul” („Sfîntul la New York”).

CHARTIER [ʃartje], **Alain** (c. 1385—c. 1435), poet francez și orator de limbă latină. Considerat drept unul dintre creatorii prozei oratorice franceze („Cuadrilogul invectiv”); poet original, a adăugat elocvență și logica temelor lirice ale epocii sale.

CHARTRES [ʃɑ:trɑ], oraș în partea central-nordică a Franței (Orléans); 37,1 mil loc. (1982). Metalurgie, constr. de mașini agricole și echipament electronic, îngrășăminte chimice, alim. (bere). Catedrală în stil gotic (sec. 11—13, cu refaceri și adăugiri ulterioare). Valoros ansamblu de vitralii și sculpturi (Portalul regal).

— **Școala din C.** = centru cultural înflorînt la sfîrșitul sec. 10, consacrat studierii retoricii și clasicii latini și redactării unor lucrări filozofice în limba latină. Orientarea fundamentală era platonismul. Reprezentanți: Bernard de Chartres (m. înainte de 1130), Guillaume de Conches (1080—1145), Gilbert de la Porée (1076—1154), John din Salisbury (c. 1115—1180).

CHASE [tʃe:is], **James Hadley** (pseud. lui *René Brabazon Raymond*) (1906—1985), scriitor englez. Romane polițiste într-o tonalitate pesimistă („Totul se plătește”).

CHASLES [ʃa:l], **Michel** (1793—1880), matematician francez. Lucrări de geometrie analitică și proiectivă.

CHASSELAS (cuv. fr.) [ʃasla] subst. Nume dat mai multor soiuri de viță de vie nobilă care produc struguri pentru masă (c. *doré*, c. *napoleon*, c. *muscat*, c. *roșu* etc.); ceașă.

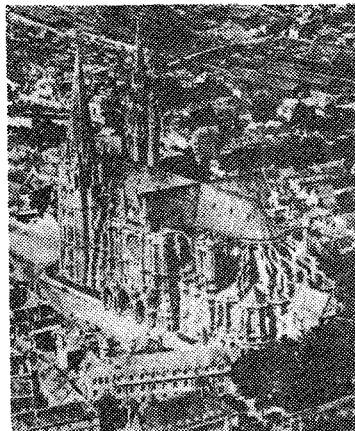
CHASSERIAU [ʃasjerio], **Théodore** (1819—1856), pictor francez. Picturi murale, portrete („Adèle Chassériau”), compoziții mitologice, istorice sau religioase, într-o viziune romantică și caracterizate prin linia sinuoasă a corpurilor („Suzana la baie”).

CHATEAUBRIAND [ʃatɔ̃briɑ̃], **François-René, viconte de** (1768—1848), scriitor francez. Calătorii în America, Anglia, Orient; ministru sub Restaurare. Proza sa, dominată de sensibilitate și imaginație (vasta lucrare doctrinară „Geniul creștinismului”, romanele „Atalá”, „René”, „Martirii”), a influențat mult romanticismul prin pasiunea pentru natură, exotism, singurătate, prin expansiunea stilului și mai ales prin elocința și muzicalitatea stilului. Capodopera sa rămîne scrierea autobiografică „Memorii de dincolo de mormînt”.

CHÂTEAUX [ʃato:ʁ], oraș în centrul Franței (Berry), pe râul Indre (aff. al Loirei), la S de Orléans; 70 mil loc. (1982, cu suburbiile). Ind. textilă și conf., alim., hirtie. Poligrafie.

Jean Baptiste Chardin:
„Autoportret cu ochelari”

Chartres. Catedrala

Ray Charles

Constr. de avioane. Castelul Raoul (sec. 15) Biserica St. Martial (sec. 12—14). Muzeul Bertrand.

CHATHAM [tʃætəm] 1. Arh. vulcanic în Oc. Pacific, la E de Noua Zeelandă, aparținând acesteia; 963 km²; c. 600 loc. Alt. max.: 291 m. Climă temperat-oceanică. 2. Oraș în SE Marii Britanii (Anglia), port militar la M. Nordului; 65.8 mii loc. (1981). Șantiere navale.

CHATTANOOGA [tʃætənoʊgə] oraș în E S.U.A. (Tennessee), în M-ții Apalași; 438.1 mii loc. (1988, cu suburbiile). Nod de c.f. Expl. de cărbuni și min. de fier. Metalurgie; produse chimico-farmaceutice. Mașini agricole. Produse textile. Centrală nucleare-electrică. Universitate (1886).

CHATTERJEE [tʃætərʒiː], **Bankim Chandra** (1838—1894), scriitor indian de limbă bengali. Unul dintre fondatorii prozei bengali. Romane istorice și sociale („Flica comandantului fortăreței”, „Lăcașul bucuriei”).

CHAUCER [tʃɔːsə] **Geoffrey** (c. 1340—1400), poet englez. Unul dintre întemeietorii literaturii engleze. Capodopere sa „Povestiri din Canterbury”, o suită de narațiuni în versuri, constituie un tablou sugestiv, de un realism colorat impregnat de ironie, al societății medievale anglo-saxone.

CHAUNU [ʃonju], **Pierre** (n. 1923), istoric francez. Prof. la Sorbona. Unul dintre creatorii „Istoriei cantitative” („Sevilla și Atlanticul, 1504—1650”, „Istorie și decadență”, „Retrospectivă”, „Marea declasăre”).

CHAVEZ [tʃəˈveɪz], **Carlos** (1899—1978), dirijor, compozitor și muzicolog mexican. Muzică simfonică, de cameră și corală, concert instrumentale, balet, în care prelucreză elemente din folclorul mexican. Întemeietorul orchestrei simfonice naționale.

CHEAG (lat. *clagum) s.n. 1. Enzimă de coagularea la laptele, secretată de mucoasa stomacală a rumegătoarelor tinere și a copilului; chimozină, lactoferment. 2. Una dintre cele patru despărțiri ale stomacului rumegătoarelor, de forma unui sac alungit, din care se extrage c. (1). 3. C. sanguin = coagul. 4. Fig. Fondul inițial al unei averi.

CHEBAP (< tc.) s.n. Riptură la frigare, specifică bucătăriei turcești.

CHEC (< engl.) s.n. Sort de prăjitură preparată din aluat cu ingrediente (grâsimi, stafide, nucii etc.).

CHECIUA (< fr. [si] subst. 1. Populație amerindiană care trăiește în ținuturile muntoase din Perù, în V Boliviei și în zona de frontieră cu Bolivia a statelor Argentina și Chile. 2. Cea mai răspândită limbă amerindiană, cu peste 6 mil. vorbitori.

CHEF (< tc.) s.n. 1. Petrecere (zgomotoasă) cu mâncare, băutură (și cîntec). 2. Stare de (ușoară) beție și vesellie a omului care a băut. 3. Bună dispoziție, voie bună. 4. Voie, poftă, dorință. ■ Capriciu, toană.

CHEFAL (< ngr.) s.m. Pește teleostean, marin, migrator, din familia mugilide, răspândit pe litoralul european și african al Oc. Atlantic, în mările Mediterană, Neagră, Azov, de c. 20—50 cm și 200—800 g, cu corpul fusiform, solzi și pe cap, de culoare cenușiu-verzui-albăstrui cu arii și argintiu (*Mugil auratus*).

CHEFIR (< fr., rus) s.n. Produs lactat dietetic, acidulat, preparat din lapte integral sau smîntînit, care constituie o băutură gustoasă cu valoare nutritivă și proprietăți terapeutice însemnate; originar din Caucaz.

CHEFLIU, -IE (< tc.) adj. Căruia îi plac chefurile: p. ext. cu chef, vesel, bine dispus.

CHEFUJ (< cheff) vb. IV intranz. A face un chef (1), a benchetui.

CHEI (< bg.) s.n. 1. Construcție amenajată pe malul unei ape navigabile pentru a înlesni operațiile portuare (acostarea, încărcarea și descărcarea navelor etc.), servind totodată la consolidarea malului și la apărarea acestuia de acțiunea apelor; p. ext. stradă de-a lungul unui astfel de mal. 2. Rampă de descărcare a vagoanelor de cale ferată.

Chei (5)

CHEIA, stațiune climaterică și de odihnă, cu funcționare permanentă, în depr. omonimă, pe Teleajen, în raza com. Măneciu (jud. Prahova), la poalele M-ților Ciucas, la 871 m alt. Climat de depr. submontană, tonic-stimulant, cu aer puternic ozonificat, cu veri răcoase și ierni blinde. Biserica mănăstirii Cheia cu picturi murale executate de Gh. Tattarescu în 1837 și mănăstirea Suzana. Releu de televiziune prin satelit.

CHEIAJ (< chei) s.n. Staționarea la chei a unei nave. □ Taxă de c. (sau de port) = taxă plătită de o navă pentru folosirea danelor unui port.

CHEIE (lat. clavis) s.f. 1. Obiect de metal folosit pentru încuiera și descuiera unei broaște. □ Vinzare la c. = a) act de vânzare-cumpărare prin care cumpărătorul poate utiliza bunul (automobil, apartament etc.) imediat după achiziționare (livrare); b) contract unic cuprinzînd proiectarea, realizarea și punerea în funcțiune a unui complex industrial. □ Expr. A ține (pe cineva sau ceva) sub c. = a ține (pe cineva sau ceva) în cuțiat. ■ Fig. Explicație, soluție. □ Roman (sau povestire etc.) cu c. = narațiune care înfățișează transparent personaje sau fapte reale de oarecare notorietate. C. de cifru = sistem după care se înlocuiesc literele și cifrele reale cu altele convenționale pentru ca un text să nu fie înțeles decît de cei care îl folosesc. ■ Ceea ce joacă un rol capital, de care

depinde totul. **Poziție-cheie**. 2. Unealtă folosită pentru stringerea sau slăbirea elementelor filetate. ■ Unealtă de metal sau de lemn cu care se întind cordele unor instrumente muzicale. 3. Proeminență triunghiulară la capătul unei piese din lemn, care intră într-o scobitură a unei alte piese cu care se asamblează. 4. C. de comandă = întreruptor avînd două sau mai multe poziții, utilizat în instalațiile automatizate pentru comanda la distanță. 5. (GEOMORF., la pl.) Vale îngustă, lipsită de albie majoră, cu versanți înalți și abrupti, formată în zonele montane, acolo unde apa riului, întîlnind roci compacte și dure (calcare, bazalte etc.), exercită o puternică eroziune în adîncime. Pot fi prezente și în interiorul defileelor. Cele mai lungi chei din România sînt cele ale Nerei (21 km), Carașului (19 km) și Minișului (14 km), iar dintre cele mai cunoscute, cheile Bicazului, Turzii, Dimbovicioarelor, Oiteșului etc. 6. (HIDROTEHN.) C. limnetrică = reprezentare grafică a curbei de legătură dintre nivelul și debitul apei măsurate într-o anumită secțiune a unui riu. 7. (MUZ.) Semn convențional sau începutul portativului pentru a indica poziția unei note de o anumită înălțime și, prin aceasta, a tuturor celorlalte note (c. de sol, c. de fa, c. de do). 8. C. de boltă (sau de arc) = boltar, de obicei decorat, situat în punctul cel mai înalt al unei bolti sau al unui arc. Asigură coeziunea tuturor boltărilor. □ Expr. C. de boltă = principiu fundamental, bază.

CHEILE BICAZULUI v. Biczaz (2).

CHEILE TURZIL v. Turda (1).

CHEILITĂ (< fr. [si]; gr. kheilos „buză”) s.f. Inflamație a buzelor provocată de agenți microbieni, fizici, chimici etc.

CHEIROFOBIE (< gr. cheir „mînă” + phobos „frica”) s.f. Teamă patologică de a scrie.

CHEIȚĂ (< cheief s.f. 1. Diminutiv al lui cheie. 2. Cusătură de întărire care se execută în anumite locuri mai solicitate la obiectele de îmbrăcăminte. ■ (Pop.) Cusătură în zigzag cu care se încheie marginea la o cămașă fărănească. ■ Cheotoare subțire făcută din ață.

CHEJU, oraș în Rep. Coreea, port în ins. Cheju-Do, la str. omonimă; 202.9 mii loc. (1985). Ind. alim., preluc. peștelui, Meșteșuguri.

CHEJU-DO [tʃedʒu], ins. în S Rep. Coreea (M. Chinei de Est), de care aparține, despărțită de continent prin str. cu același nume; 1.8 mii km²; 505 mii loc. (1989). Relief muntos. Bumbac. Creșterea animalelor. Sericultură. Pescuit. Parc național.

CHEL, CHEALĂ (< tc.) adj. s.m. și f. 1. Adj., s.m. și f. (Persoană) căreia i-a căzut părul, care are chelie. 2. Adj. (Despre cap) Care nu mai are păr; pleștuc.

CHELAR (< sl.) s.m. Persoană care deține cheile camării sau ale pivniței și care administrează proviziile unei gospodării boierești.

CHELARE (CHELATIZARE) s.f. Proces de formare a chelaților.

CHELATOMETRIE s.f. Capitol al chimiei analitice cantitative în care se folosesc ca reactivi chelații; complexometrie.

CHELATORI s.m. pl. Compuși chimici capabili să formeze structuri ciclice stabile numite cicluri chelate; chelați. Au utilizări în chimia analitică, chimia organică, chelatoterapie.

CHELATOTERAPIE s.f. (MED.) Metodă de tratament constînd în neutralizarea metalelor toxice sau radioactive pătrunse în organism cu ajutorul chelaților; rezultă complexi foarte stabili (chelați), netoxici și ușor eliminabili.

CHELAȚI ([si] gr. kele „gheară, clește”) s.n. Compuși coordinațivi care se caracterizează prin prezența în sfera lor de coordinare a unor chelatori, legați la ionul metalic.

CHELBE (probabil cuv. autohton) s.f. (MED.: pop.) Peladă.

CHELEȘ (KELEN) (< fr.) s.n. Anestezic local; clorură de etil.

CHELI (< chef) vb. IV intranz. A deveni chel. **CHELIȚER** (< fr. [si]; [si] gr. khele „gheară, clește” + keras „corn”) s.n. (ZOO.) Fiecare

Geoffrey Chaucer

dintre cele două apendice cefalice ale arahnidelor, în formă de clește sau de spin.

CHELJE (< chel) s.f. Cădere definitivă a părului de pe cap, provocată de seborree, bpli infecțioase ale pielii capului etc.; calviție, pleșuș. ■ Porțiune a capului de pe care a căzut părul.

CHELIFER (< fr. {i}; {s} gr. *khele* „gheară, clește” + lat. *fero* „a purta”) s.m. (ZOOLOG.) Scorpionul de cârți.

CHELIFIF [ʃelif] f. Cel mai mare fl. al Algeriei; 700 km. lzv. din Atlasul Saharian, trece prin ech-Chelif și se varsă în M. Mediterană. Regim instabil, cu debite variabile. 2. ech ~ oraș în N Algeriei, pe fl. omonim; 130 mil loc. (1987). Nod de comunicații. Ind. chimică, textilă, alim. și piel. S-a mai numit *Orléansville* și *El-Asnam*.

CHELITURĂ (< chelie) s.f. Termen popular care desemnează o suprafață de teren sărăturat, lipsită de vegetație în perioada secetoasă a anului.

CHELNER (< germ.) s.m. Ospătar.
CHELNERIȚĂ (< chelner) s.f. Ospătăriță.
CHELOGENEZĂ (< {s} gr. *khele* „clește” + *genesis* „naștere”) s.f. (GEOLOG.) Procesul de formare a scaturilor de uscat. Conform acestei teorii, formulată de J. Sutton în 1963, scaturile se formează în urma unor cicluri geotectonice desfășurate succesiv la periferia nucleelor deșă cratonizate. Cu încheierea fiecărui ciclu, suprafața scutului crește.

CHELOID (< fr. {i}; {s} gr. *khele* „gheară” + *eidos* „aspect”) s.n. 1. Leziune cutanată circumscrisă, caracterizată prin plăci albicioase sau gălbui, înconjurate de un halo violet. 2. Masă elastică de țesut conjunctiv de culoare roșie-vinie, care apare în dermă și în țesutul subcutanat adiacent, pe locul unei cicatrice.

CHELONIENI (< fr. {i}; {s} gr. *khele* „broască țestoasă”) s.m. pl. Ordin al reptilelor (*Chelonia*), care cuprinde țestoase caracterizate prin craniu lipsit de ferestre temporale (tip anapsid) și prin prezența unor formațiuni exoscheletice dezvoltate sub formă de plăci osoase ce compun un înveliș dorsal (carapace) și altul ventral (plastron). Au apărut în Triasic.

CHELTUI (< magh.) vb. IV tranz. 1. A folosi bani (cumpărând sau plătind ceva); p. ext. a irosi, a risipi. 2. A consuma timp, energie, mijloace materiale, forță de muncă etc.

CHELTUIALĂ (< cheltui) s.f. 1. Faptul de a cheltui; concr. bani cheltuiți. 2. Expresie vaoică a consumului de mijloace de producție, de forță de muncă sau de mijloace bănești pentru satisfacerea unor necesități de producție sau individuale. □ (EC.) *Cheltuieli de producție* = totalitatea cheltuielilor de muncă vie și materializată pentru producerea de bunuri materiale. *Cheltuieli de circulație* = c. legate de procesul de circulație a mărfurilor. Se compun din c. de c. propriu-zise, legate de procesul de vânzare-cumpărare a mărfurilor (ex. reclamă, administrare, întreținere, remunerarea vânzătorilor) și din c. legate de continuarea procesului de producție în sfera circulației (transport, ambalare, sortare etc.). *Cheltuieli bugetare* = fonduri bănești cuprinse în bugetul de stat pentru finanțarea economiei naționale, acțiuni social-culturale, apărare, funcționarea organelor puterii și ale administrației de stat etc. 3. *Cheltuieli de judecată* = sumă de bani pe care partea care a pierdut un proces este obligată să o plătească (în baza unei hotărâri judecătorești) celeilalte părți.

CHELTUITOR, -OARE (< cheltui) adj., s.m. și f. (Persoană) care cheltuieste mult; risipitor.

CHEMA (lat. *clamare*) vb. I tranz. și refl. I. Tranz. 1. A striga, a spune cuiva să vină (aproape). 2. A invita pe cineva să participe la o acțiune, la un eveniment etc. ■ A convoca. 3. A ordona cuiva (oficial) să se prezinte într-un anumit loc. □ Expr. *A chema la ordine* = a cere respectarea disciplinei și a liniștii. *A chema sub arme* (sau *sub drapel*) = a) a încorpora (un contingent); b) a mobiliza armata. *A chema în judecată* = a introduce o acțiune în justiție

împotriva unei persoane. II. 1. Tranz. unipers. și refl. A se numi. 2. Refl. impers. (Fam.) A însemna, a se socoti.

CHEMARE (< chema) s.f. 1. Acțiunea de a chema. 2. Strigăt prin care se cheamă (I f). 3. Invitație. ■ (Concr.) Proclamație. 4. Solicitare de a participa la o acțiune, la un fapt etc. ■ Convocare. 5. Dispoziție (oficială) de a se prezenta într-un anumit loc. 6. Fig. înclinație, vocație. ■ Misiune, menire. 7. (REL.) (în „Noul Testament”) Apelul tainic făcut de Dumnezeu sau de Hristos și de apostoli, prin Evanghelie, către oameni de a urma calea credinței și a mântuirii. ■ (în teologia reformată) Actul divin prin care cei mențiți mântuirii sint convinși să accepte Evanghelia.

CHEMAT, -Ă (< chema) adj. Care posedă însușiri deosebite pentru ceva, care are vocație pentru ceva.

CHEMBRICĂ (< engl.) s.f. Țesătură subțire din bumbac, vopsită într-o singură culoare și bine apreată, folosită ca pânză de legătorie și la confecționarea de rochii ușoare de vară.

CHEMIGRAFIE (< fr.) s.f. Tehnica gravării clișeeilor tipografice pe cale chimică; chemitipie.

CHEMNITZ, oraș în E Germaniei, la poalele M-șilor Erzgebirge; 450 mii loc. (1987, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport. Important centru al ind. constr. de mașini (automobile, utilaj textile și chimic, aparatură electronică și de precizie, biciclete și motociclete), chim., încălz., mobilă, textile. Întemeiat în sec. 12. Monumente: Schossbergmuseum (mănăstire din sec. 12, transformată în castel în sec. 16, azi muzeu). A suferit mari distrugerii în urma bombardamentelor din timpul celui de-al doilea război mondial. În perioada 1953—1990 s-a numit *Karl Marx-Stadt*.

CHEMOLUMINESCENȚĂ (CHIMILUMINESCENȚĂ) (după fr. {i}) s.f. Luminescență care însoțește unele reacții chimice (ex. oxidarea lentă a fosforului).

CHEMONASTIE (< germ.) s.f. Mișcare de curbare a unor organe ale plantelor sub influența substanțelor chimice.

CHEMORECEPTOR (< germ., engl.) s.m. Terminație nervoasă senzitivă sau organ de simț

care înregistrează modificările chimice din mediul extern sau intern.

CHEMOSFERĂ s.f. Strat al atmosferei, între 40 și 80 km, în care are loc disocierea (ziua) și recombinarea (noaptea) moleculelor diferitelor gaze, sub influența radiațiilor ultraviolete.

CHEMOSINTEZĂ (< germ.) s.f. (BOT.) Proces de sinteză a substanțelor organice din substanțe anorganice, realizat de bacteriile autotrofe (lipsite de clorofilă) cu ajutorul energiei chimice rezultate din oxidarea substanțelor minerale.

CHEMOSORBȚIE (< fr. {i}) s.f. Proces prin care o substanță se fixează la suprafața alteia prin absorbție, formind o combinație chimică cu adsorbantul.

CHEMOTACTISM (CHIMIOTACTISM) (< germ.) s.n. Chemotaxie manifestată de celule izolate și mobile sau de organisme inferioare.

CHEMOTAXIE (< germ.) s.f. Reacție locomotorie, orientată și obligatorie, a organismelor mobile, declanșată și întreținută de o substanță chimică răspândită în mediul lor de viață și care se efectuează fie spre acea substanță (c. pozitivă), fie în sens opus (c. negativă).

CHEMOTROPE (< germ.) adj. (Despre microorganisme) Care își procură energia necesară din substraturi oxidabile anorganice (chemoautotrofe) sau organice (chemoheterotrofe). De ex. bacteriile sulfoxidante *Thiobacillus oxidans* aerob hidrogenul sulfurat.

CHEMOTROPISM (CHIMIOTROPISM) (< germ.) s.n. Creștere a unei plante în direcția sau împotriva direcției din care acționează un excitant chimic.

CHENAB, riu în India și Pakistan, afl. dr. al râului Sutlej; c. 1100 km. lzv. din masivul muntos Himalaya. Regim musonic. Navigație. Mari sisteme de irigații (200 mii ha). Trece prin Multan.

CHENAF (< germ.) s.m. Plantă anuală din familia malvaceelor, cu tulpina înaltă de c. 2 m, acoperită cu țepi, frunze palmat-compuse, flori mari, galbene, cu pete roșietice la bază (*Hibiscus cannabinus*). Din ea se extrag fibrele textile cu același nume. Sin. *cinpă de Bombay*.

CHENAR (< tc.) s.n. f. Margine, de o culoare sau de un desen deosebit, pe care o au unele obiecte de artă decorativă, covoraș, țesături etc. Sin. *bordură* (4). 2. Desen ornamental executat din linii, litere, modele, care încadrează o hartă, o ilustrație, o diplomă etc. 3. Contur dreptunghiular trasat aproape de marginile unei coli de desen și care încadrează desenul. 4. Ornament sculptat care mărginește ferestrele sau ușile unei clădiri; ramă, cadru (1).

CHENDI, Ilarie (1872—1913, n. Dirlos, jud. Sibiu), critic literar român. Cronici, articole și filoteoane consacrate în special literaturii tradiționaliste („Fragmente”, „Impresii”); editor al operei lui M. Eminescu și I. Creangă.

CHENERY [tʃenarij], Hollis Burnley (n. 1918), economist american. Prof. la Univ. Stanford și Harvard. Contribuții în domeniul dezvoltării economice („Schimbări structurale și politica dezvoltării”, „Industrializare și dezvoltare”, „Tratat despre dezvoltarea economică”).

CHENG [tʃeŋ], Thomas Clement (n. 1930), biolog american de origine chineză. Prof. univ. la Honolulu. Cercetări asupra dezvoltării nevertebratelor parazite, a sistemelor de nutriție parazitare, a mecanismelor celulare și humorale de apărare a moluște. Studii privind patologia nevertebratelor.

CHENGDE, oraș în NE Chinei (Hebei), la NE de Beijing; 337 mii loc. (1986, cu suburbiile). Expl. de cărbune și min. de mangan. Centru turistic.

CHENGDU, oraș în centrul Chinei, centru ad-tiv al prov. Sichuan; 2,35 mil. loc. (1990, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport. Centru ind. (ind. textilă, de prelucr. a lemnului, piel., alim., chimică, siderurgică, constr. de mașini etc.) și cultural (universitate).

CHÉNIER [ʃeniɛ]. André Marie de (1762—1794), poet francez. Participant la Revoluția

André Marie de Chénier

Ilarie Chendi

Franceză din 1789—1794. Executat pentru că a condamnat excesele „terorii” iacobine. Versurile sale („Elegii”, „Bucolice”, „Idile”, poemele neaterminate „Hermes” și „America”) îmbină grația poemelor elene cu sensibilitatea modernă, anunțând romantismul.

CHENOPODIACEE (< fr.; [s] gr. *khen „gîscă” + pod- „picior”*) s.f. pl. Familie de plante perene, biennale sau anuale, cu flori mici, de obicei verzi, dispuse în inflorescențe dese. Unele se cultivă (ex. sfecla, spanacul), altele sînt spontane (ex. brîncă, iarba-grasă).

CHENOZĂ sau **KENOZA** ([s] gr. *kenosis „golire”*) s.f. (REL.) Consecință a unirii ipostatice, constînd în lipsirea sau „golirea” lui Iisus Hristos de slava avută înainte de întrupare și asumarea firii omenești sau coborîrea lui la starea de om, ferit însă de păcat; reversul c. este îndumnezeirea firii omenești din Iisus Hristos.

CHENZINĂ (< fr.) s.f. Salariu pentru o jumătate de lună; perioadă de timp egală cu c. 15 zile legată de plata bilunară a salariului.

CHEOTOARE (lat. **clautoria*) s.f. 1. Mică piesă textilă din ață, șiret, stofa etc., prin care trece nasturele pentru a închide o haină. 2. Îmbinare de birne la colțurile unei case de lemn.

CHEPENG (< tc.) s.n. Ușă sau capac, orizontal ori înclinat, cu care se închide intrarea într-o pivniță, într-o magazie de navă etc.; trapă (1).

CHERAMZIT s.n. Argila expandată obținută prin concasarea bulgărilor rezultați din arderea în cuptoare-tunel a argilelor feruginoase; se folosește la prepararea betoanelor ușoare.

CHERATINĂ (< fr. [i]; [s] gr. *kerat „corn”*) s.f. Scleroproteină cu bază de sulf, conținutul principal al epidermei, părului, unghiilor și emailului dentar.

CHERATINIZARE (< fr.) s.f. Infiltrare cu cheratină a unei mucoase sau a straturilor superficiale ale pielii.

CHERATIȚĂ (< fr. [i]; [s] gr. *kerat- „materie cornoasă”*) s.f. Inflație (acută sau cronică) a corneei, care se manifestă prin modificarea aspectului acesteia, dureri, fotofobie etc.

CHERATOCONJUNCTIVITĂ (după fr.) s.f. Inflație a corneei și a conjunctivei.

CHERATOZĂ (< fr. [i]; [s] gr. *kerat- „materie cornoasă”*) s.f. Produs al hidrolizei cheratinelor, ce se formează în soluții de cenușă și la prelucrarea pieilor și care trebuie îndepărtate înainte de tăbăcire.

CHERBOURG [ʃerbuʁ], oraș în NV Franței (Normandia), în Pen. Cotentin, port militar la M. Mîneci; 85,5 mii loc. (1982, cu suburbiile), șantiere navale. Constr. de mașini agricole; metalurgie. Biserică (sec. 15—19). Muzeu.

CHERCHEL! (< magh.) vb. IV refl. (Fam.) A se îmbăta ușor, a se ameți.

CHERCHEIU, com. în jud. Bihor; 2 709 loc. (1991).

CHEREM (< tc.) s.n. (A fi sau a sta) la cheremul cuiva = (a fi sau a sta) la dispoziția, la bunul plac al cuiva.

CHERESTEĂ (< tc.) s.f. Semifabricat lemnos în diferite sorturi (scînduri, șipci, grinzi etc.) care are cel puțin două fețe plane și paralele, obținut prin tăierea bustenilor la gater.

CHERHANA (< tc.) s.f. Construcție de lemn sau de zidărie, amplasată pe malul unei ape și destinată primirii, sortării, prelucrării și depozitării temporare a peștelui pentru preparare și consum.

CHERMEZĂ (< fr.) s.f. Petrecere în aer liber, cu muzică și dans.

CHERNĂR (< germ.) s.n. 1. (TEHN.) Puncător. 2. Virf de centrare la o mașină-unealtă.

CHERNĂRIURE (< chernă) s.f. Operație de asamblare prin deformarea marginilor pieselor de conturul acestora.

CHEROFOBIE ([s] gr. *chairein „a înveseli” + phobos „frica”*) s.f. Teamă patologică față de o stare de bună dispoziție.

CHEROMANJE ([s] gr. *chairein „a înveseli” + mania „nebulie”*) s.f. Stare euforică, înclinație exagerată spre veselie.

CHERONEEA, oraș în Grecia antică (Beotia). În 338 î.Hr., Filip II a obținut aici victoria asupra ateniienilor și tebanilor, instaurînd hegemonia Macedoniei în lumea greacă.

CHERRAPUNJI [tʃerapundʒi], oraș în NE Indiei (Meghalaya), în Pod. Shillong, la 1 400 m alt.; 84 mii loc. (1978, cu suburbiile). Aici s-a înregistrat (1861) cea mai mare cantitate anuală (22 990 mm) și lunară (9 300 mm) de precipitații de pe glob.

CHERRY-BRANDY (cuv. engl.) [tʃeri brændi] subst. Băutură alcoolică fină (lichior) preparată din cîreșe.

CHERSONES I. C. Tracic, denumire antică a reg. situate în N bazinului M. Egee, în actuala Pen. Gallipoli. Colonizat de ionieni la sfîrșitul sec. 8 î.Hr., a constituit un important punct de contact între civilizația greacă și cea sud-tracică.

C. Tauric, denumire antică a Pen. Crimeea. Cetățile grecești ale C.T. au creat în sec. 5 î.Hr. Regatul Bosporan sau Bosporul Cimmerian, cu reșed. la Panticapaion (azi Kerçi). Cucerit de Regatul Pont, condus de Mithridates VI Eupator, C.T. a fost anexat apoi de către Roma (63 î.Hr.). 3. Colonie grecească în Pen. Crimeea, în apropierea actualului oraș Sevastopol, fondată în sec. 5 î.Hr. A înțregit legături comerciale cu orașele grecești din Dobrogea, Histria, Tomis și Callatis.

CHERSONIAN (< pen. Kerson), etajul superior al Sarmațianului, constituit din nisipuri cu stratificație încrucișată, avînd ca fosile caracteristice specii de *mastra*.

CHERUBINI, Luigi (1760—1842), compozitor francez de origine italiană. Înmuri revoluționare, opere („Lodoiska”, „Sacajul”, „Medeea”), mise, cantate, simfonii, cvartete și sonate pentru pian. Autorul unui curs de contrapunct și fugă. Se distinge prin noblețea stilului și rafinamentul poli-foniei.

CHERULARIE (KERULARIOS), Mihail (c. 1000—1059), patriarh de Constantinopol (1043—1059), excomunicat de papa Leon IX, l-a provocat Marea Schismă (1054).

CHEVRAN (< tc.) s.n. (Inv.) 1. Car mare de transportat mărfuri sau persoane. 2. Caravană de care sau de trasuri.

CHEAPEAKE [tʃeɪpə:ik], oraș în S.U.A. (Virginia), port la Oc. Atlantic, la 5 de Norfolk; 143,7 mii loc. (1988). Ind. cimentului, îngrășămintelor chimice. Conserve de carne. Prelucr. lemnului.

CHEAPEAKE BAY [tʃeɪpə:ik beɪ], golf-estuar al Oc. Atlantic, pe țărmul oriental al S.U.A., între continent și Pen. Delaware. Pătrunde în interiorul continentului pe 311 km. Aici se varsă fl. Potomac. Lățime: 5—30 km. Ad. max.: 27,4 m. Ostriculteră. Cel mai lung complex pod-tunel din lume (28,4 km).

CHE SARIE RÎMNICEANUL (?—1780), cărturar român. Ca episcop al Rîmnicului, a sprijinit școlile și activitatea tipografică. A tradus „Mineele”, tipărind șase volume (1776—1779); în prefețele acestora a arătat obșirgia daco-romană a românilor.

CHESON (< fr.) s.n. 1. Vehicul avînd o ladă cu despărțitori, amenajată pentru transportul muniției. □ C. de muniție = cutie metalică pentru depozitarea muniției lîngă tunurile de pe puntea unei nave militare. 2. Construcție de beton, de oțel etc. de forma unei cutii, avînd fie numai pereți laterali (c. *deschis*), fie și capac (c. *închis*), folosită la executarea fundațiilor sub apă ori în terenuri cu multă umiditate; în interiorul c. apa este îndepărtată cu ajutorul pompelor sau cu aer comprimat. 3. Construcție improvizată, de lemn sau de metal, avînd forma unei cutii fără un perete lateral, folosită în executarea unor lucrări de reparații sub linia de plutire în cazul navelor ce nu pot fi ridicare de doc sau pe cală. 4. Dulap pentru păstrarea efectelor echipa-

jului unei nave. 5. (ARHIT.) Casetă (4). 6. Piesă prefabricată de beton armat în formă de placă subțire nervurată, folosită uneori ca element de rezistență la acoperișuri și planșee. 7. Longeron în formă de cutie, care preia eforturile exercitate asupra unei aripi de avion.

CHESTERFIELD [tʃestəfi:ld], oraș în centrul Marii Britanii (Anglia), în M-ții Pennini; 127 mii loc. (1981, cu suburbiile). Nod de comunicații. Expl. de cărbune și min. de fier. Siderurgie. Tășături. Ceramică. Biserică (sec. 14).

CHESTERTON [tʃestətən], Gilbert Keith (1874—1936), scriitor englez. A cultivat aproape toate genurile literare, dar s-a impus mai ales prin romanele filozofice, sociale sau parodice-politice, caracterizate prin umorul grotesc și stilul paradoxal („Numitul Jor”, „Povestirile părintelui Brown”, „Omul care știa prea mult”).

CHESTIONĂ (< fr.) vb. I tranz. A pune cuiva întrebări asupra unei probleme; a interoga.

CHESTIONAR (< fr.) s.n. 1. Ansamblu de întrebări scrise la care se cer răspunsuri tot scrise, în vederea obținerii unor informații despre o persoană, un grup sau o problemă; formularul care cuprinde astfel de întrebări. 2. Metodă de investigare, de examinare, de tipul întrebări-răspunsuri standardizate, folosită în diferite discipline, domenii.

CHEȘTIUNE (CHEȘTIE) (< fr., lat.) s.f. 1. Problemă care constituie obiectul unei discuții, al unei preocupări etc. ■ Întrebare adresată unui elev, unui candidat etc. 2. (Fam.) Întimplare, fapt divers.

CHEȘTOR (< fr., lat.) s.m. 1. (În Roma antică) Persoană oficială, ajutor al consulului în chestiuni financiare și judecătorești. 2. Șeful unei cheșturi.

CHEȘTURĂ (< fr., lat.) s.f. (În trecut) Organ superior comisarului în organizarea poliției; p. ext. localul, sediul acestui organ.

CHEȚĂ (< fr.) s.f. Stringere prin contribuție voluntară a unor sume de bani în vederea unui scop; colectă.

CHEȚUMAL, oraș în SE Mexicului, centru ad-tiv al statului Quintana Roo; 56,7 mii loc. (1980). Centru agricol (porumb, cafea). Port. Pescuit. Turism.

CHEȚANI, com. în jud. Mureș, pe Mureș; 2 700 loc. (1991).

CHEȚIANU, Ambroziu (1863—1934, n. Recea, jud. Mureș), botanist român. Unicul profesor român numit la Universitatea din Cluj sub Imperiul Austro-Ungar. A descoperit mișcarea protoplasmatică la *Ruppia transilvanica*. Autor de manuale de geografie și botanică.

CHEVALIER [ʃəvalje], Maurice (1888—1972), șansonetist francez. Roluri în filme muzicale („Parada dragostei”, „Văduva veselă”, „Tăcerea e de aur”, „Can-Can”).

CHEVALLEY [ʃəvalje], Claude (1909—1984), matematician francez. Profesor la Facul-

Luigi Cherubini

tatea de Științe din Paris. Membru fondator al grupului Bourbaki. Lucrări de teoria numerelor, teoria grupurilor Lie și de geometrie algebrică.

CHEVEREȘU MARE, com. în jud. Timiș; 2 053 loc. (1991). Stație de c.f.

CHEVIOT (CHEVIOT HILLS) [*ʃe'viot hils*], lanț muntos caledonian în Marea Britanie, între M-ții Pennini și colinele Scoției de Sud; relief de munți mici, tociți, alcătuiți din gresii, granite și șisturi paleozoice. Alt. max.: 816 m (vîf. Cheviot). Zăcăminte de ulei. Creșterea ovinelor.

CHEYENNE [*ʃa'ien*], oraș în partea de V a S.U.A., la 1 860 m alt., centru ad-tiv al statului Wyoming; 61,9 mil. loc. (1980, cu suburbiile). Nod de comunicații. Rafinărie de petrol. Produse alim.

CHEZAȘ, -Ă (< magh.) s.m. și f. (Pop.) Persoană care garantează cu averea sa pentru cineva sau ceva; garant; p. ext. persoană care își asumă răspunderea morală pentru cineva.

CHEZĂȘIE (< chezaș) s.f. Faptul de a fi garant pentru altul; garanție; concr. obiect dat ca garanție pînă la achitarea datoriei; gaj, amanet.

CHIABUR (< tc.) s.m. Țaran înstărit.

CHIAJNA (c. 1525—c. 1588), fiica lui Petru Rareș. Căsătorită în 1546 cu Mircea Ciobanul (de unde și porecla de *Mircioaia*); mama lui Petru cel Tânăr, domn al Țării Românești (1559—1568). A susținut cu deosebită dirigență menținerea fiului ei în scaunul domniei. Surghiunită, împreună cu fiul său, de turci (1568).

CHIAJNA, com. în Sectorul Agricol Ilfov, pe Dimbovită; 7 426 loc. (1991). Stație de c.f.

CHIANG MAI, oraș în NV Thailandei, pe rîul Ping; 157,8 mil. loc. (1986). Important centru comercial (teck). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Universitate. Al doilea oraș al țării.

CHIAPAS [*ʃiapas*], stat în SE Mexicului, la Oc. Pacific; 74,2 mil. km²; 2,56 mil. loc. (1989). Centru ad-tiv: *Tuxtla-Gutiérrez*. Expl. de min. auroargentifere, de petrol și forestiere. Căfea, bananieri, cacao și tutun. Creșterea animalelor.

CHIAR (lat. *clarum*) adv. 1. Întocmai, exact (așa). ■ Înșuși, singur, nu altceva sau altceva. A venit chiar el. 2. Pînă și, încă și; mai mult. ■ (Împreună cu „dacă” sau „de”) Și dacă, și în cazul în care. 3. Încă (de pe atunci), nu mai tîrziu decît. 4. În mod real, (cu) adevărat.

CHIASMĂ (< fr., gr.) s.n. Procedeu folosit în sintaxa poetică ce constă în reluarea juxtaposit, în ordine inversă, a două cuvinte, expresii sau unități sintactice, avînd ca rezultat crearea unei antiteze formale.

CHIASMĂ (< fr.; [s] gr. *chiasmōs* „încrucșare”) s.f. (ANAT.) C. optică = formațiune nervoasă intracraniană, asemănătoare literiei X, rezultată din încrucșarea parțială a fibrelor nervilor optici.

CHIBA [*ʃiba*], oraș în Japonia (Honshu), port la G. Tokio (146 mil. t. trafic anual); 815,2 mil.

Chicago

loc. (1988). Siderurgie. Centru comercial. Pescuit. Universitate.

CHIBIȚ (< germ.) s.m. Persoană care asistă la un joc de cărți, de table, la o partidă de șah etc. fără să participe direct (dar adesea sfătuiind pe unul dintre jucători).

CHIBLĂ s.f. 1. Vas de extracție în formă de găleată, din tablă de oțel, cu care se ridică la suprafață materialul excavat dintr-un puț de mină. 2. Cutie din fontă în care se scurge și se transportă zgura (dintr-un cuptor înalt), resturi de materiale etc.

CHIBRIȚ (< tc.) s.n. Beșior de lemn avînd la un capăt o gămbă dintr-un material ușor inflamabil, care se aprinde prin frecare.

CHIBUȚ v. *kibuz*.

CHIBZUȚ (< magh.) vb. IV Tranz. și intrans. 1. Tranz. și intrans. A reflecta asupra unei situații cumpănind toate eventualitățile; a se gîndi, a medita. 2. Tranz. A pune ceva la cale, a plănuși.

CHIBZUALĂ (< *chibzui*) s.f. Faptul de a chibzui; chibzuință.

CHIBZUINȚĂ (< *chibzui*) s.f. Chibzuală.

CHICAGO [*ʃicagou*] oraș în N S.U.A. (Illinois), port (22,9 mil. t — 1990) la L. Michigan; 8,18 mil. loc. (1988, cu suburbiile Gary, South Chicago, East Chicago). Mare nod de comunicații. Nouă aeroporturi (O'Hare, cel mai mare din lume — 59,1 mil. pasageri, 1989). Piață mondială pentru animale și grîu. Mare centru financiar și ind.; combinate siderurgice, constr. de aparataj electrotehnic și electronic (uzinele concernului „Zenith”), mașini agricole, utilaj greu (uzinele concernului „International Harvester”), vagoane, locomotive și motoare Diesel (uzinele concernului „Pullman”), ind. chimică, prelucr. petrolului, mase plastice, conserve de carne (mari abatoare). Important centru cultural (universități, institut de arte frumoase, muzeu de istorie naturală etc.). Aici a avut loc, la 1 mai 1886, o grevă în amintirea căreia muncitorii din multe țări ale lumii sărbătoresc ziua de 1 Mai.

CHICĂ (< sl.) s.f. 1. Părul capului, mai ales părul lăsat să crească lung pe ceafă sau pe spate; plete. 2. (BOT.) *Chica-voinicului* = plantă erbacee anuală, meliferă, din familia ranunculaceelor, cu frunze despicate, pînă spre nervura mediană, în lobi aproape filiformi și cu flori albastre, cultivată pentru frumusețea acestora (*Nigella damascena*).

CHICHÉN ITZÁ, oraș precolumbian în S Mexicului, în Pen. Yucatán. Întemeiat în sec. 6, a devenit cap. Statului Maya și apoi a noului Imp. Maya-Toltec (sec. 10), fiind abandonat în sec. 15. Săpăturile arheologice au scos la lumină grandioase vestigii constînd din edificii de caracter

civil, piețe publice, o piramidă monumentală („El Castillo”), dedicată cultului solar, un templu al „războinicilor” cu bogate picturi murale ș.a.

CHICHERIȚĂ (< bg.) s.f. Insectă parazită neapărată, de culoare ruginie, care trăiește în blana oilor, cărora le sughe singele (*Melophagus ovinus*).

CHICHIȘ, com. în jud. Covasna, pe Rîul Negru; 1 760 loc. (1991).

CHICINETĂ (< engl.) s.f. Încăpere de dimensiuni reduse (în apartamentele mici din blocuri), folosită ca bucătărie.

CHICJURĂ (< bg.) s.f. Fenomen hidrometeorologic manifestat prin depunerea de granule de gheață albicioasă și poroasă, formate prin sublimarea vaporilor de apă, pe obiecte subțiri (ramuri, conductori aerieni etc.) în condiții de timp calm sau cu vînt slab cu ceață și cu temperaturi sub —15°C.

CHICLAYO [*ʃiclayo*], oraș în NV Perù-lui, pe coasta Oc. Pacific; 394,8 mil. loc. (1988). Export de oroz, zahăr și bumbac. Universitate.

CHICOUTIMI, oraș în SE Canadel (Quebec), pe rîul Saguenay; 158,5 mil. loc. (1986, cu suburbiile). Termocentrală. Ind. aluminiului, hîrtiei și celulozei, prelucr. lemnului. Universitate. Întemeiat în 1676.

CHIEȘD, com. în jud. Sălaj; 2 733 loc. (1991). Expl. de lignit.

CHIFLĂ (< germ.) s.f. Produs de panificație de formă rotundă sau ovală, cu greutate de c. 50 g, preparat dintr-un amestec de făină de grîu, sare de bucătărie și drojdie.

CHIFTEA (< tc.) Preparat din carne tocată, de forma unei turte mici, prăjită în grăsime sau gătită cu sos.

CHIGASAKI, oraș în SE Japoniei (Honshu), la SV de Yokohama; 196,5 mil. loc. (1988). Echipament electric, prod. alim. Culturi de căpsuni.

CHIHHERU DE JOS, com. în jud. Mureș; 2 035 loc. (1991).

CHIHLIMBAR (< tc.) s.n. Rășină fosilă provenită din unele specii de pin (*Pinus succinifera*), avînd culoare caracteristică galbenă ca mierea sau de ceară, fiind uneori brun-roșu sau verde-negru. Se topește la 300°C, arde cu flăcără, se dizolvă în solvenți organici și se electricează prin frecare. Prezintă incluziuni diverse (gazoase, pămîntoase, lichide), resturi de insecte sau de plante fosile bine conservate. Se găsește în nisipurile glauconitice oligocene din Galipoli, iar în România, îndeosebi pe valea Sibiului și se numește rumanit și moldavit. Este utilizat pentru confecționarea obiectelor de poadoabă. Sin. *succin, ambră galbenă*.

CHIHUAHUA [*ʃihuahua*] 1. Oraș în N Mexicului, centru ad-tiv al statului cu același nume, în Sierra Madre Occidental, la 1 423 m alt.; 520 mil.

Maurice Chevalier

loc. (1981, cu suburbiile). Nod de comunicații. Centru minier (aur și argint). Prelucr. lemnului. Catedrală barocă (sec. 18). Muzeu. Universitate (1954). Intemeiat în 1709. **2.** Stat în Mexic; 244,9 mii km²; 2,25 mil. loc. (1989). Expl. forestiere și de min. auroargentifere, plumb și zinc. Porumb, trăsnete de zahăr, batate etc. Creșterea animalelor.

CHIHUAHUA [ciuaŋ] subst. Rasă de cini cu origine controversată (mexicano-chineză, mediteraneană, chineză), având cele mai mici exemplare ale genului (sub 1 kg), cu silueta robustă, zveltă; dimensiuni de c. 16—20 cm și 1,3—1,8 kg; au culori (sau amestecuri) foarte variate, mers specific, grăbit și creștetul capului le rămâne moale toată viața.

CHIKAMATSU [cicamafu]. **Monzaemon** (pseud. lui *Sugimori Nobumori*) (1653—1725), dramaturg japonez. Supranumit „Shakespeare al Japoniei”. Piese istorice („Batăliile de la Kokusenrya”) sau de moravuri („Sinucidere din dragoste la Senzaki”).

CHIL¹ (< fr., lat.) s.n. (FIZIOL.) Lichid viscos, rezultat din digestia alimentelor în intestin, ce se absoarbe în mare parte prin vasele limfatice de la acest nivel.

CHIL² (< kil [ogram]) s.n. (Fam.) Kilogram. **CHILAM-BALAM**, operă fundamentală a literaturii maya, compusă din mai multe manuscrise cunoscute sub denumirea de *Cărțile lui* —. Conține texte istorice, religioase, astronomiche și medicale și are un pronunțat caracter mitologic și profetic.

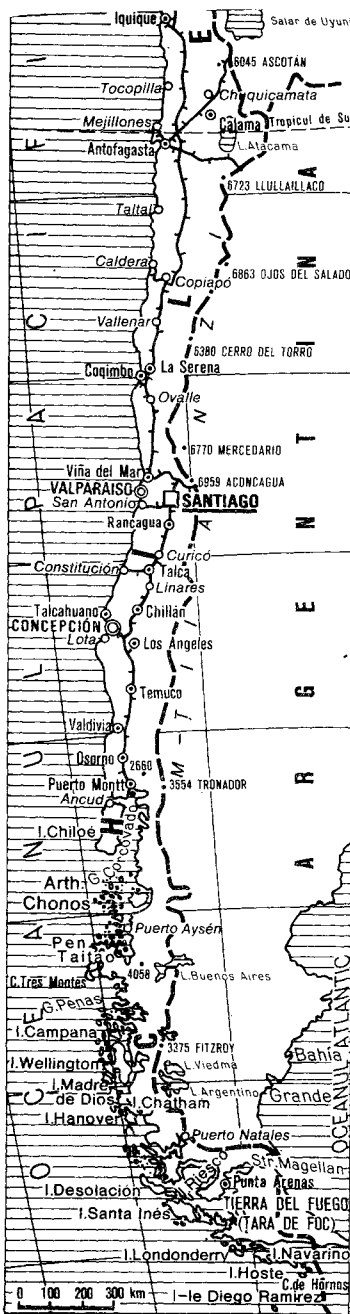
CHIL³ (< fr.) s.f. Element principal al osaturii unei nave, dispus la fundul navei în planul longitudinal, constituit dintr-un șir continuu de table groase sau dintr-o grindă (la navele mici) și de care se leagă etrava (la prora) și etamboul (la pupa).

CHIL⁴ (< tc.) s.f. (În sec. 16—19, în Țara Românească și Moldova) Principala unitate de măsură a cerealelor; ea a cunoscut o variație neobișnuită din punct de vedere a mărimii; uniformizată de oficialități la începutul sec. 19, în Țara Românească avea 679,268 l, iar în Moldova 430,08 l.

CHILDE [tʃaild]. (**Vere** Gordon (1892—1957), arheolog australian. Specialist în istorie și arheologie preistorică („Zorii civilizației europene”, „Cel mai antic Orient Apropiat”).

CHILDERIC, numele a trei regi franci din dinastia Merovingilor. Mai importanți: 1. Ch. I, rege al francilor salieni (457—481 sau 482). Tatăl lui Clovis. 2. Ch. III, ultimul rege merovingian (743—751). Înlăturat de Pepin cel Scurt.

CHILE [çile], stat în America de Sud, de-a lungul coastei Oc. Pacific; 756,9 mii km²; 12,96 mil. loc. (1989). Limba oficială: spaniolă. Cap.: Santiago. Orașe pr.: Vina del Mar, Concepción, Valparaíso, Talcahuano, Antofagasta. Populație urbană: 83%. Este împărțit în 12 regiuni și o regiune metropolitană. Țărmul Pacific (4 300 km în lungime) este dantelat și înalt, iar în S formează fiorduri însoțite de numeroase insule. Relief muntos (Anzii chileni), cu alt. ce depășesc frecvent 6 000 m, care închide o depresiune, numită Valle Central, în S — cea mai productivă și populată zonă a țării. În N se află deșertul Atacama. Climă deșertică în N (Arica este polul mondial al aridității), subtropicală în partea centrală și temperat-oceanică în S. Expl. de petrol, gaze naturale, cărbuni (2,1 mil. t, 1988), min. de fier (7,9 mil. t, 1988), salpetru, sare (865 mil. t, 1987), guano (5,7 mil. t, 1987, locul 1 pe glob), aur (17 035 kg, 1987), argint, cupru (1,47 mil. t, locul 2 pe glob), plumb, zinc, molibden (10 739 t, 1987), ș.a. Ind. țării produce energie electrică (16,9 miliarde kWh, 1988), oțel, fontă, cupru blister (837 mil. t, 1988), cupru rafinat (853,2 mil. t, 1988), nave, anvelope (1,34 mil. buc. 1988), celuloză și hirtie, ciment, mașini agricole, pesături de lână și bambac, produse alim. (zahăr, produse din carne, lactate) ș.a. Se cultivă numai 5,8 % din sup. țării cu grâu (1,8 mil. t, 1989), porumb, cartofi, sfeclă de zahăr (2,8 mil. t, 1989), orez, rapiță, plante furajere. Pomicultura și viticultura se practică mai ales în

centrul țării. Creșterea animalelor: bovine (3,5 mil. capete, 1989), ovine (6,6 mil. capete, 1989), porcine, caprine, lame și alpaca. C.f.: 10,8 mii km. Căi rutiere: 79,2 mii km. Flota comercială: 912,7 mii t (1988). Pescuit: 5,2 mil. t (1988). Moneda: 1 peso = 100 escudos. Exportă cupru (c. 40%), minereuri, produse agricole și alim., lemn și produse din lemn, celuloză și hirtie,

produse chimice ș.a. și importă produse chimice, petrol brut, echipament electric, autovehicule, produse textile, siderurgice, petroliere, echipament electronic ș.a. — **Istoric.** Locuit din cele mai vechi timpuri de triburi amerindiene (araucauni, alcaľui ș.a.), terit. C., descoperit în 1520 de Magellan, a fost cucerit începând din sec. 16 de către conquistadorii spanioli. În cursul Războiului pentru Independența Coloniilor Spaniole din America (1810—1826), C. și-a dobândit independența (12 febr. 1818). În a doua jumătate a sec. 19 s-a intensificat pătrunderea în C. a capitalului străin, în primul rînd al celui englez. În urma războiului din 1879—1884 împotriva statelor Perù și Bolivia, C. a dobîndit întinse terit. bogate în salpetru. După cel-de-al doilea război mondial viața politică din C. se caracterizează prin polarizarea forțelor de stînga, concretizată în crearea, în 1956, a Frontului de Acțiune Populară (transformat în 1969 în Uniunea Poporului). În 1956 a fost creat Frontul Unității Populare. După alegerile din 1970, Uniunea Populară a format guvernul, condus de S. Allende Gossens, lider al Partidului Socialist din C. În urma loviturii de stat militară din 11 sept. 1973 S. Allende moare, parlamentul este dizolvat, partidele politice și sindicatele sînt interzise și se instituie un regim de dictatură militară în frunte cu generalul Augusto Pinochet. La plebiscitul din 5 oct. 1988, acesta suferă o mare înfrîngere, ceea ce a dus la restaurarea democrației o dată cu alegerile generale din dec. 1989. Puterea executivă este exercitată de președintele, care este și șeful guvernului, iar cea legislativă de Congresul Național.

CHILIA 1. Brațul nordic al Deltei Dunării, care formează granița cu Ucraina. Lungime: 111 km. Prin el trec 60% din apele fl. Navigabil pentru vase mici. Deltă secundară. 2. Grind de origine continentală, între brațele Sulina și Chilia. Supr.: 55 km². Alt. max.: 6,5 m. Culturi agricole.

CHILIA, oraș în Delta Dunării, pe malul stg. al brațului cu același nume al Dunării; 24,3 mii loc. (1980). Vestigiile cetății medievale; Biserica Sf. Nicolae (1648), ctitorită de Vasile Lupu, cu o frumoasă pisanie sculptată în piatră cu stema Moldovei. Vechi așezare, cu un important rol comercial, a fost transformată, în 1479, de Ștefan cel Mare într-o amplă și puternică cetate: în 1484 a fost cucerită de turci. Prin Pacea de la București, încheiată în urma Războiului Ruso-Turc (1806—1812), C., împreună cu Basarabia, a fost anexată de Rusia: între 1918 și 1940, a făcut parte din statul român. În 1940, în urma notelor ultimative sovietice, a fost din nou anexat de U.R.S.S. Eliberat de armata română (1941), orașul a fost din nou ocupat de trupele sovietice (1944) și reanexat de U.R.S.S.

CHILIAN, -Ă (< Chile) [çilian] s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. Locuitor al statului Chile. 2. Adj. Care aparține statului Chile, care se referă la acesta sau la populația acestuia.

CHILIASM (< fr., germ.: [s] gr. *khlíoi* „o mie”) s.n. Credința într-o împărărie de o mie de ani a lui Hristos pe pămînt, asociată uneori cu idei egalitarist-utopice, proprie creștinismului primitiv, unor „erezi” medievale; milenarism.

CHILIA VERE, com. în jud. Tulcea, pe brațul Chilia; 2 919 loc. (1991). Fabrici de brînzeturii și de conserve din pește. Morărit; abator. Complex de creștere a porcelor. Pe terit. ei a existat o veche cetate ridicată de bizantinii la sfîrșitul sec. 10; în ev. med., a avut un important rol comercial și strategic. Stăpînită de genevezi (în locul sec. 14), a intrat înainte de 1372 sub autoritatea Țării Românești; cucerită de Alexandru cel Bun, apoi din nou de Țara Românească (în 1447), a fost dobîndită de Ștefan cel Mare la 1465; în 1479 a fost demantelată.

CHILIE (< sl.) s.f. Odaie mică în care locuiește un călugăr în cuprinsul unei mănăstiri. P. ext. Cameră mică de locuit; cămărușă.

CHILIFER, -Ă (< fr. [i]; [s] gr. *khylos* „suc” + lat. *fero* „a purta”) adj. Care aparține chiluțului, privitor la chii! (ex. vs c.).

CHILIILE, com. în jud. Buzău: 954 loc. (1991).

CHILIM (< tc.) s.n. 1. Covor (turcesc) cu două fețe. 2. Broderie lucrată cu fire colorate de lână sau de mătase pe etamină sau pe canava.

CHILIPİR (< tc.) s.n. Afacere avantajoasă, ciștig întimplator, neașteptat; concr. lucru sau marfă luate foarte ieftin.

CHILLAN, oraș în Chile central, la NE de Concepción: 148,8 mii loc. (1987). Prelucr. lemnului, piel. și încălț., morărit și vinificație. Centru agricol (fructe, legume, cereale, struguri, creșterea animalelor). Fundat în 1580, sub numele de *C. Viejo*.

CHILNĂ (< pol.) s.f. Fund de lemn care închide partea dinainte sau pe cea dinapoi a carului.

CHILOÉ, mare ins. chiliană, pe coasta sudică a Americii de Sud, separată de continent prin G. Ancud și Corcovado; c. 8 mii km²; c. 150 mii loc. Relief muntos (820 m alt.); cu mici ghegari. Climă oceanică umedă (3 400 mm/an). Culturi de cartofi. Creșterea animalelor. Oraș pr. Ancud.

CHILOȚI (< fr.) s.m. pl. Obiect de îmbrăcăminte care acoperă partea corpului de la brâu pînă deasupra genunchilor; se poartă ca obiect de lenjerie (sub pantaloni, rochie, fustă) ori (confectionat special) în unele activități sportive.

CHILPANCINGO [cilpanŝingo] (~ **DE LOS BRAVOS**), oraș în SV Mexicului, în Sierra Madre del Sur, centrul aditiv al statului Guerrero: 67,5 mii loc. (1980). Expl. argintului și cuprului. Prelucr. lemnului. Universitate (1869). Fundat în 1591.

CHILUNG, oraș în SE Chinei, în N ins. Taiwan, port la NE de Taipei: 348,5 mii loc. (1988). Expl. de aur, argint și cupru. Șantieră navală. Ind. chimică, a cimentului și alim. Feribot spre Rep. Coreea.

CHIM (< fr.) [s] gr. *khyros* „suc”) Masă semilichidă mai mult sau mai puțin omogenă, rezultată din digestia gastrică a alimentelor.

CHIMBORAZO [chimborazo], vulcan stins în Cordillera Real (Anzii Ecuadorieni), alcătuit din trahite și acoperit de zăpezi persistente și ghegari. Alt.: 6 310 m.

CHIMBOTE, oraș în V Perului, la gura râului Santa, port la Oc. Pacific: 278,6 mii loc. (1988). Nod de comunicații. Siderurgie. Conserve de pește. Export de zahăr, orez, bumbac. Mari distrugerii provocate de cutremurul din 1970.

CHIMEN (< ngr.) s.m. (BOT.) Chimion.

CHIMERICĂ (< *Chimer*, trib al tracilor) adj. Fază ~ = fază tectogenetică, desfășurată la sfârșitul Triasicului sau în Liasicul inferior (faza c. veche) și la sfârșitul Malmului (faza c. nouă). Pe terit. României, se recunosc urmări ale fazei c. în Dobrogea de Nord.

CHIMIC, -Ă (< fr.) adj. Care aparține chimiei, privitor la chimie, care utilizează substanțe din domeniul chimiei. □ *Creion c.* = creion sau mină violetă, fabricată sintetic, a cărui urmă pe hirtie se șterge greu.

CHIMICĂLE (< germ.) s.f. pl. (Pop.) Nume generic dat produselor chimice.

CHIMIE (< fr., lat. m.) s.f. Știință care studiază compoziția, structura și transformările substanțelor. Practicată încă din antic. în China, India și Egipt, c. s-a constituit ca știință la sfârșitul sec. 18 și începutul sec. 19, perioadă în care s-au conturat și cele două mari domenii ale acesteia: c. organică și c. anorganică. C. modernă a debutat cu descoperiri legate de structura atomului, sinteza elementelor transurricane, descoperirea radiațiilor artificiale și, prin intermediul izotopilor, transmutația elementelor. În prezent c. este ramificată în numeroase discipline independente, pe baza cărora s-au dezvoltat: c. colozilor, c. combinațiilor complexe, electrochimia, c. radiațiilor, fotochimia ș.a. Ca rezultat al integrării c. cu alte științe au apărut: bichimia, agrochimia, cosmochimia ș.a. Ca personalități ale c. mondiale s-au remarcat: R. Boyle, J. Priestley, C.W. Scheele,

M.V. Lomonosov, A.L. Lavoisier, A.M. Butlerov, D.I. Mendeleev, Van't Hoff, F. Wöhler, Marie și P. Curie, A.W. Tiselius, W.F. Giauque, K. Adler, K. Ziegler ș.a., iar în România: Th. Stamati, P. Poni, C. Istrati, L. Edeleanu, G. Longinescu, E. Angelescu, R. Cernătescu, C.D. Nenitescu, G. Ostrogovici, C. Macarovici, Raluca Ripan, E. Bratu, Gh. Spacu ș.a. C. analitică = disciplină care studiază procedeele folosite pentru stabilirea compoziției chimice calitative și cantitative a substanțelor și amestecurilor de substanțe. C. anorganică = disciplină care se ocupă cu studiul elementelor chimice (metale și nemetale) și al compușilor lor, urmărind metodele de obținere, compoziția, structura și proprietățile lor fizice și chimice. C. fizică = disciplină care studiază proprietățile substanțelor, mersul reacțiilor chimice (în funcție de compoziția și structura corpurilor participante sau în funcție de condițiile de existență ale sistemului) și al structurii materiei (atomi, ioni, molecule). C. organică = disciplină care studiază hidrocarburile și derivații lor, urmărind metodele de obținere, compoziția, structura și proprietățile lor fizice și chimice. C. tehnologică = disciplină care studiază procesele, metodele, procedeele, operațiile etc. utilizate în scopul obținerii unui produs chimic.

CHIMIOCHINEZĂ (< fr.) s.f. Creștere a activității unui organism datorită administrării unui agent chimic.

CHIMION (< tc.) s.m. Plantă erbacee biennială din familia umbeliferelor, înaltă de c. 30—50 cm, cu frunze penate, flori mici, albe și semănă care conțin peste 3% ulei eteric, folosite în bucatărie drept condiment, la aromatizarea băuturilor alcoolice, în farmacie etc. (*Carum carvi*): chimen.

CHIMICOTERAPIE (< fr.) s.f. Tratatment în care se utilizează substanțe chimice în vederea vindecării sau opririi evoluției unei boli.

CHIMIR (< tc.) s.n. (În costumul popular) Brâu lat de piele, cu ornamente presate sau cusute (broderii) ori cu ținte metalice, prevăzut cu mici buzunare, pe care îl poartă bărbații șerpar.

CHIMISM (< fr.) s.n. Ansamblul reacțiilor chimice din organism. □ C. gastric = analiza acidității sucului gastric după extragerea acestuia din stomac cu ajutorul unei sonde gastrice.

CHIMIST, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană care se ocupă cu studiul chimiei; specialist în domeniul chimiei.

CHIMIZARE (< chimie) s.f. Ansamblul reacțiilor și proceselor fizico-chimice prin care materii prime — utilizate convențional pentru alte scopuri, uzual drept combustibili — sînt convertite în produse chimice. Se supun c. țigeli, gazele naturale, cărbunii, stuful, lemnul, paie, sarea. Prin c. se obțin cauciuc sintetic, fibre sintetice și artificiale, materiale plastice etc. □ C. agriculturii = folosirea intensivă a îngrășămintelor chimice, insectofungicidelor, biostimulatorilor etc. în scopul creșterii eficienței agricole.

CHIMOGRAF (< fr.) [s] gr. *kyma* „agație, val” + *grapho* „a scrie”) s.n. Aparat utilizat în fiziologie pentru înregistrarea grafică a mișcărilor unor organe (stomac, intestin etc.).

CHIMONO (< fr.) s.n. Haină lungă, asemănătoare unui halat, cu mâneci largi, petrecută în față și susținută cu un cordon lat, purtată în Japonia. □ P. ext. Croială de haină cu mîneca netaiată la umăr.

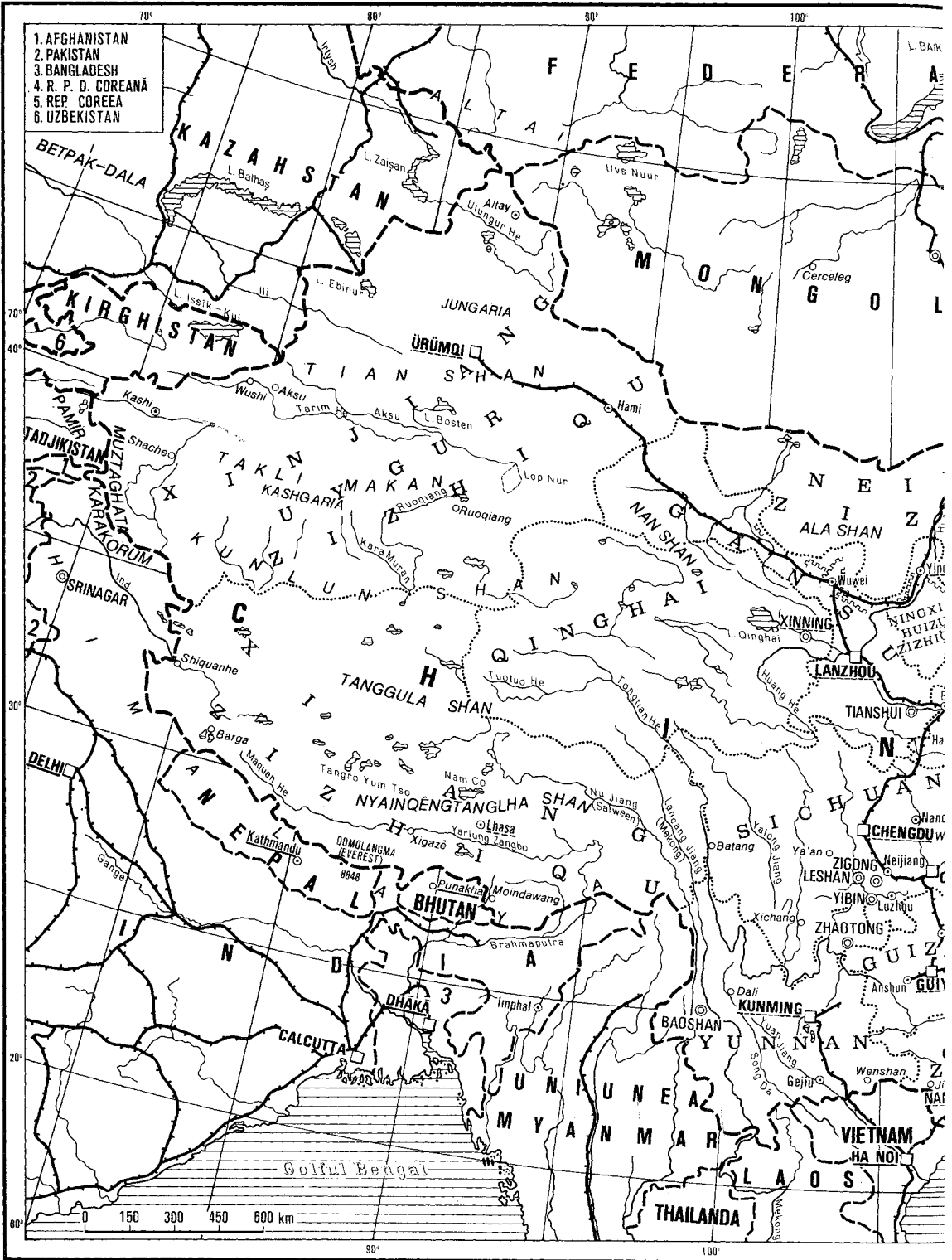
CHIMOZINĂ (< fr. [i]) s.f. (BIOCHIM.) Cheag (1).

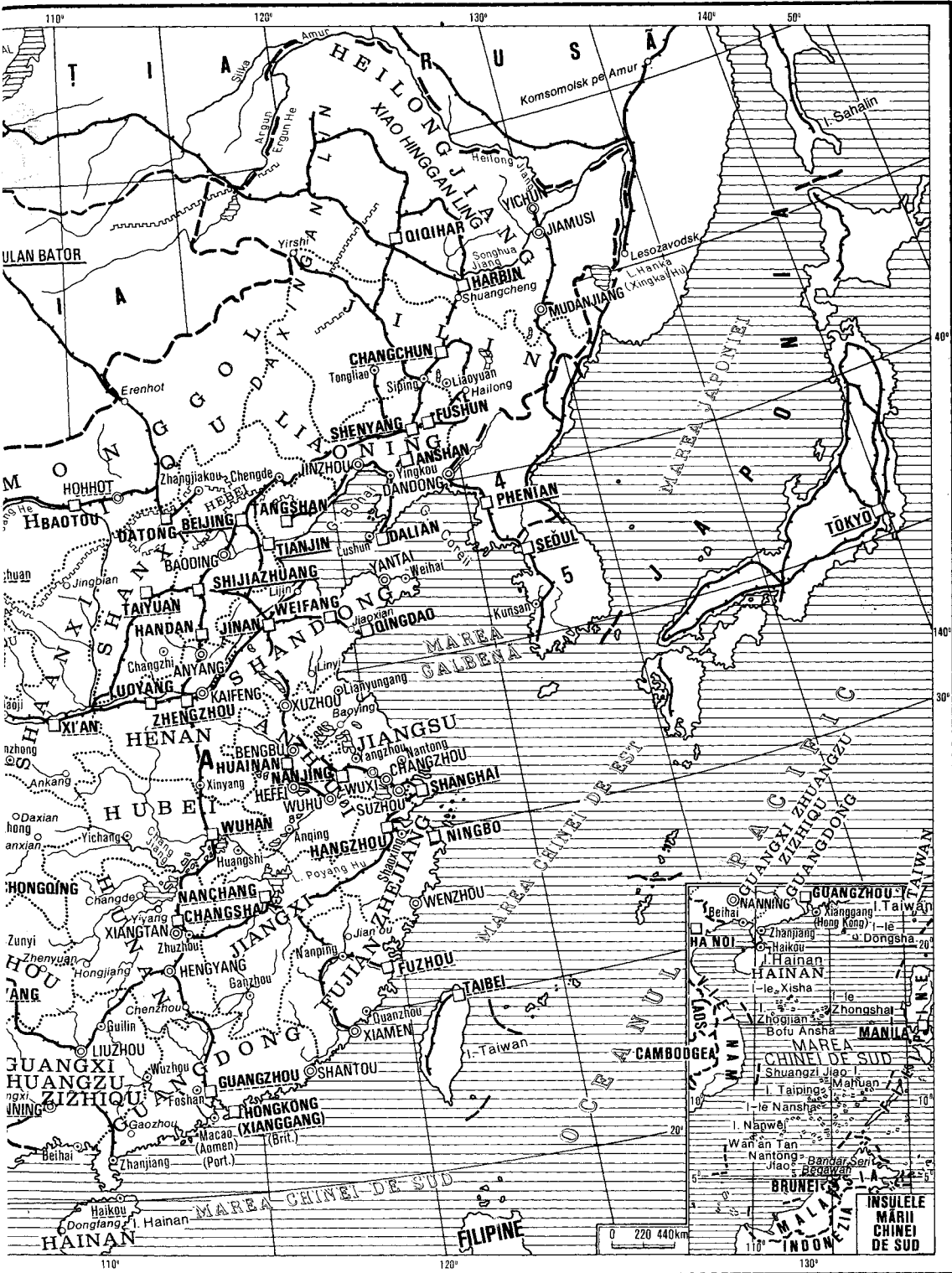
CHIMVAL (< sl.) s.n. Instrument muzical folosit în vechime, compus din două talere de aramă care se loveau unul de altul.

CHIN (< magh.) s.n. Suferință fizică sau morală; tortură, supliciu, calvar.

CHIN, stat în NV Uniunii Myanmar, la granița cu India: 36 mil km²; 369 mii loc. (1983). Centru aditiv: *Hakha*. Culturi agricole (orez, porumb, mei). Expl. forestiere, de petrol și cărbuni cocsificabil.

CHINA, Republica Populară Chineză, stat în Asia cuprinzind o parte din Asia Centrală și din Asia Orientală, cu o largă ieșire la Oc. Pacific (linia țărmurilor măsoară 18 mii km); 9,6 mil. km² (locul 3 pe glob); 1,13 miliarde loc. (1989); țara cu cea mai numeroasă pop., dintre care 93,3% chinezi (han). Limba de stat: chineză. Cap. *Beijing*. Orașe pr.: Shanghai, Tianjin, Shenyang, Wuhan, Guangzhou, Chongqing, Harbin, Chengdu, Nanjing, Xian, Dalian, Taipei, Jinan, Changchun, Taiyuan, Zhengzhou, Kunming, Lanzhou, Anshan, Qiqihar, Qingdao, Hangzhou. Este împărțit în 23 de prov., cinci regi. autonome și trei orașe de subordonare republicană. În funcție de condițiile orohidrografice, de climă și vegetație poate fi împărțită în China de Est și China de Vest. În China de Est intră reg.: C. de Nord-Est, cu caracter muntos la extremități și o întinsă cîmpie interioară, climă temperată cu precipitații de 750—1 000 mm/an și ierni aspre; C. de Nord drenată de fl. Huanghe (Fl. Galben) cuprinde Marea Podiș de Loess (parțial), Cîmpia Chŭhei de Nord și M-ții Tzulin; climă temperată de tranziție; C. Centrală cuprinde o vastă cîmpie vălurită, traversată de fl. Chang-jiang (Fl. Albastru), o reg. muntoasă înaltă (Alpii Sichuan au peste 7 000 m alt.) și Pod. Yunnan; climă subtropicală (media lunii ian. 6°C, cu precipitații 750—2 000 mm/an); C. de Sud este o reg. muntoasă traversată de riuri scurte (excepție fl. Xijiang/Fl. Perlelor), în care zona litorală este bine populată; climă caldă-munții. Ins. Taiwan și Hainan au un relief variat, predominant muntos (alt. max. 4 500—5 000 m), cu înguste cîmpii litorale. Climă tropicală musonică. În C. de Vest intră următoarele regiuni naturale: Tibet-Tsinghai (Xizang-Qinghai), cea mai întinsă și înaltă, include sectorul de N al M-șilor Himalaya (alt. max.: 8 848 m în vf. Chomolungma), cel estic al M-șilor Karakorum (vf. K₂ = Qogir Feng, 8 611 m), podișul Tibet (alt. medie: 5 000 m), bazinul endoreic Tsaidam (Qaidam Pendi, alt. minimă: 2 700 m) și depr. Tsinghai (alt. minimă: 3 200 m). Climă aspră cu precipitații bogate în S și reduse în NV; Xinjiang, vastă zonă endoreică în Asia Centrală, la N de M-șii Altin Tagh, cuprinde două sectoare: Kashgaria (cu pustiiul Taklimakan) și Jungaria, podiș semidesertic prin care trecea odinioară celebrul „Drum al mătăsii”. Ele sînt separate de M-șii Tian Shan (alt. max.: 6 995 m), sistem de munți lung de 2 500 km și în care unele depr. tectonice se află sub nivelul mării (Turpan — 154 m). Ultima mare reg. a C. de Vest o reprezintă Mongolia Interioară ce include sectoare ale M-șilor Marea Hingan, ale Marelui Podiș de Loess și ale Desertului Gobi; climă rece, precipitații reduse. Mari zăcăminte de: cărbune, min. de fier, mangan, petrol, șisturi bituminoase, metale neferoase, prețioase și rare, sare ș.a. Ind. extractivă este bine dezvoltată: expl. de cărbuni (946,5 mil. t, 1988, locul 1 pe glob), petrol (136,8 mil. t, 1988), gaze naturale (14,3 miliarde m³, 1988), min. de fier (154,4 mil. t, 1988, locul 2 pe glob), mangan, molibden, bauxită (2,4 mil. t, 1987), wolfram (18 000 t, 1987, locul 1 pe glob), cupru, nichel, vanadiu, stibiu, mercur, fosfați naturali (9 mil. t, 1987), sare (17,6 mil. t, 1987, locul 2 pe glob), jad. C. produce energie electrică (593,5 miliarde kWh, 1988), oșel (59,1 mil. t, 1988), fontă (59,1 mil. t, 1988, locul 3 pe glob), utilaje ind., mașini agricole, material feroviar, automobile și autocamioane, nave maritime și fluviale, produse electronice și electrotehnice, tractoare, aparate de precizie, produse chimice, ciment (204,1 mil. t, 1988, locul 1 pe glob), celuloză și hirtie, textile (4,52 mil. t fire de bumbac, 17,62 miliarde m țesături de bumbac, 1988; mătase naturală, țesături din lînă, covoare ș.a.), conf. și tricotate, produse alim. (ceai, țigarete, făină, conserve, ulei, zahăr ș.a.); ind. atomică și aerospațială. Veche tradiție în prod. meșteșugărească (sticlă, porțelanuri, obiecte de artă ș.a.). Terenurile arabile reprezintă 9,7% din supraț. țării, pășunile 33,2%, iar pădurile 12,2%. Se cultivă orez (179,4 mil. t, 1989, locul 1 pe glob),

grâu (91 mil. t, 1989, locul 1 pe glob), porumb 75,8 mil. t, 1989, locul 2 pe glob), gaolean, loarea-soareului, rapiță (5,4 mil. t, 1989, locul 3 pe glob), soia (10,8 mil. t, 1989, locul 3 pe glob), cartofi (29,6 mil. t, locul 3 pe glob), zahăr (110,6 mil. t, 1988, locul 1 pe glob), arahide (5,4 mil. t, 1989, locul 2 pe glob), sfeclă de zahăr, trestie de zahăr (55,3 mil. t, 1989), sumbac (11,76 mil. t, 1989, locul 1 pe glob), ceai 590 mil. t, 1989, locul 2 pe glob), lută (565 mil. t, 1989, locul 3 pe glob), camfor (75% din prod. mondială), cafea, cacao, tutun (2,9 mil. t, 1989, locul 1 pe glob), arbori de chinină, de cauciu, banane (2,43 mil. t, 1989), ananas ș.a. Pomicultură (inclusiv plantații de citrice), legumicultură, viticultură. Creșterea animalelor (capete, 1989): bovine (77,1 mil.), ovine (102,7 mil., locul 1 pe glob), porcine (349 mil., locul 1 pe glob), caprine (77,9 mil., locul 2 pe glob), cabaline 10,7 mil., locul 1 pe glob), păsări: sericultură, pescuit (10,36 mil. t, 1988, locul 3 pe glob), înțoarcere. Cf.: 88,6 mii km (inclusiv cele ăreștiri și speciale). Căi rutiere: c. 1 mil. km; căi navigabile interne: 136 mil. km. Flota comercială maritimă: 19,36 mil. t (1988). Moneda: 1 yuan (= renminbi) = 100 fen. Exportă: textile și conf. c. 25%, produse agricole și alim., petrol, produse chimice, piei, bucată, foșiași, mașini și utilaje, metale ș.a. și importă: mașini, utilaje și mijloace de transport (c. 1/3), semifabricate și materii prime ind., produse chimice, produse alim. ș.a. — *Istoric*. Pe terit. C., locuit din timpuri străvechi, leagăn al uneia dintre cele mai strălucite civilizații antice (milen. 3 î.Hr.). C. s-a constituit în sec. 18 î.Hr. statul Shang, care în sec. 11 î.Hr. a fost cucerit de statu' Zhou; acesta din urmă s-a destrămat în mai multe formațiuni de sine stătătoare, unificate de-abia în sec. 3 î.Hr., sub dinastia Qin. În timpul dinastiei Han (206 î.Hr.—220 d.Hr.), C. a cunoscut o mare dezvoltare. Răscoala jărănească a „Turbanelor galbene” (184 d.Hr.) a slăbit statul chinez, care s-a destrămat. S-a unificat din nou în 589 sub dinastia Sui, iar din 618 pînă la începutul sec. 10 sub dinastia Tang. Între 1279 și 1368 C. a fost ocupată de mongoli. În timpul dinastiei Ming (1368—1644) a avut loc Marele Război Jărănesc (1628—1645), înăbușit cu ajutorul manciurienilor, care însă au cucerit întreaga țară, instaurînd dominația dinastiei Qing (1644—1911). În sec. 19, în urma celor două „războaie ale opiumului” (1840—1842 și 1856—1860) și a încheierii unor tratate înrobitoroare cu Mariile Puteri, începe pătrunderea capitalului străin în C., amplificată, către sfîrșitul sec., după năbușirea răscoalei populare l-he-tan. Revoluția din 1911—1913, condusă de Sun Zhongshan, a răsturnat dinastia manciuriană. C. devenind republică. În timpul primului război mondial s-a intensificat lupta antiimperialistă și antifeudală. În 1921 a fost creat Partidul Comunist Chinez. În 1924—1927 s-a desfășurat primul război civil revoluționar, în care partidul Gomindan a colaborat cu P.C. Chinez împotriva forțelor conservatoare din nord. Însă, în 1927 conducătorii Gomindanului au adoptat o atitudine anticomunistă. În cursul celui de-al doilea război civil revoluționar (1927—1937), comuniștii chinezi au creat Armata Roșie Chineză și baze revoluționare la sate. În 1931, Japonia a ocupat partea de NE a Chinei, iar în 1937 a început un război pentru cucerirea întregii Chine. În timpul războiului de eliberare (1937—1945) forțele armate create și conduse de P.C. Chinez au eliberat o mare parte a terit. ocupat de japonezi. În 1946 Gomindanul a întrerupt tratativele inițiate de P.C. Chinez. În 1945, în vederea formării unui guvern de coaliție, ceea ce a provocat al treilea război civil revoluționar (1946—1949), în cursul căruia Armata Populară de Eliberare a înfrînt forțele armate gomindaniste; rămășițele acestora s-au retras în ins. Taiwan. La 1 oct. 1949 a fost proclamată Republica Populară Chineză. În 1971 au fost restabilite drepturile R.P. Chineze la O.N.U. R.P. Chineză este un stat socialist; este unul dintre cei cinci membri permanenți ai Consiliu-

lui de Securitate al O.N.U. În 1954 a fost adoptată prima constituție de tip socialist din istoria Chinei. Mao Zedong (Mao Tzedun) președintele C.C. al P.C. Chinez a fost ales președintele R.P. Chineze (1954). Încercarea de a forța dezvoltarea economică a țării („Marele salt înainte”), întreprinsă între anii 1958 și 1960, a eșuat. În 1965 a fost lansată „Marea revoluție culturală proletară”, amplu program de îndocitrinare a populației cu ideologia comunistă în varianta maoistă. „Revoluția culturală” a fost însoțită de grave excese și acte de violență împotriva celor considerați „adepti ai capitalismului” (în realitate adversarii extremismului stîngist). După moartea (1976) lui Mao Zedong, grupul radicalilor stîngiști condus de soția sa („banda celor patru”) a fost înlăturat. Din 1982, conducătorul de fapt al țării devine Deng Xiaoping, care lansează un amplu program de reforme, menit să modernizeze structurile societății chineze în cadrul menținerii socialismului. Cerețile formulate de studעי privind democratizarea vieții politice au fost însă respinse și manifestațiile acestora din Beijing reprimare dur (Plaza Tiananmen, 3—4 iun. 1989). Pe plan extern, după o lungă perioadă de tensiune și confruntare cu U.R.S.S., care a culminat cu incidente de frontieră (1969), a intervenit din 1986 o destindere, care a făcut posibile vizite reciproce la cel mai înalt nivel de partid și de stat (1989, 1991). În C. are loc un amplu proces de modernizare a agriculturii, industriei, științei și tehnologiei; politica externă cunoaște o largă deschidere, prin stabilirea sau consolidarea relațiilor de cooperare politică, economică și culturală cu țările industrializate și cu cele în curs de dezvoltare. Potrivit Constituției, puterea executivă este deținută de președintele republicii și de Consiliul de Stat (guvernul), iar cea legislativă de Adunarea Națională a Reprezentaților Popolari (întrre sesiunile ei de Comitetul Permanent).

CHINALDIŢĂ (< fr. *li*) s.f. Substanță chimică extrasă din gudronul din huii; intermediar în sinteza coloranților.

CHINA NOUĂ (HSINHUA, SINHUA), agenție de presă a R.P. Chineze, cu sediul central la Beijing. Înființată în 1937, a fost reorganizată ca agenție de stat în 1949.

CHINCHILA s.f. v. cincila.

CHINDJE (< tc.) s.f. 1. (Pop.) Parte a zilei către apusul Soarelui; loc de pe bolta cerească unde se află Soarele în acest timp. 2. Art. Dans popular românesc, cu ritm binar și mișcare vioaie, răspîndit mai ales în Muntenia; melodia corespunzătoare acestui dans.

CHINEZTEZIC, -Ă (< fr. *li*) adj. Care se referă la senzațiile provocate de mișcările părților corpului, la simțul muscular. □ Analiza-

tor c. = organul simțului chinestezic, aparatul care realizează analiza și sinteza mișcărilor, avînd receptorii în mușchi, tendoane și articulații.

CHINESTEZIE (< fr. *li*; *li* s) gr. *kinein* „a se mișca” + aisthesis, „percepere” s.f. Capacitatea organismului uman și animal de a percepe și localiza mișcarea imprimată diferitelor părți ale corpului numai pe baza sensibilității profunde, fără participarea văzului. C. profundă = capacitatea de a percepe și localiza mișcările unor viscere.

CHINEZ, -Ă (< *China*) s.m., adj. 1. S.m. (La pl.) Popor de rasă mongoloidă, din familia de limbi sino-tibetană; s-a format ca națiune pe terit. Chinei, constituind marea majoritate a populației acesteia. Mai trăiesc în Thailanda, Malaysia, Indonezia, Singapore, Vietnam, Uniunea Myanmar, Filipine, Cambodge, S.U.A., Canada ș.a. În cursul istoriei lor milenare, chinezii au dezvoltat o strălucită civilizație și cultură. C. sînt de religie confucianistă, budistă, daoistă, mahomedană și creștină (catolici). □ Persoană care aparține acestui popor sau este originară din China. 2. Adj. Care aparține Chinei sau chinezilor (1), referitor la China sau la chinezi; chinezesc. □ Arta c. = artă dezvoltată pe terit. Chinei; închinînd din milen. 4 î.Hr. Pagodele, templele, palatele prezintă o arhitectură specifică, realizată la început din lemn, apoi din cărămidă și piatră, cu o bogată decorație sculptată, influențată de arhitectura indiană, după pătrunderea budismului. Din timpul dinastiei Ming (1368—1644) datează construcția actualului Beijing (începutul sec. 15) și reconstrucția *Marelui Zid* (construit în sec. 3 î.Hr.). Primele manifestări din sculptură sînt legate de cult. Ele sînt realizate din bronz, jad, ceramică, fildeș, reprezentînd efigii ale lui Buddha, oameni, animale, plante. În sec. 4—6 se răspîndește pictura pe mătase (suluri), apoi pictura pe zidurile templelor din peșteri (sec. 9). În timpul dinastiei Tang (618—907) pictura se dezvoltă pe genuri: portretistica, peisajul, scena de gen. În epoca Sung (960—1279) se dezvoltă pictura de peisaj în tușuri și lavuri. Ceramica este un domeniu reprezentativ al artei c. (olăria, porțelanurile translucide, porțelanurile „verzi” din sec. 17 și „roze” din sec. 18). Caracteristica este și producția de gesturi artistice de mătase. În deceniile 3—4 ale sec. 20 se dezvoltă pictura în ulei și în tuș, gravura pe lemn, așful, caricatura. În arhitectura modernă, elementele tradiționale se îmbină cu noile cerințe ale arhitecturii și urbanisticii. □ (Substantivat, f.) Limbă din familia de limbi sino-tibetane, vorbită de chinezi. Are opt grupuri principale de dialecte (cu numeroase variații). La baza limbii comune standard, națională și oficială stă varietația din capitală, Beijing, a dialectului pei de nord. Scrierea c. folosește *pictograma* și *ideograma*.

CHINEZESC, -EASCĂ (< *chinez*) adj. Chinez (2). □ *Marele Zid* c. = construcție uriașă, ridicată începînd din sec. 3 î.Hr., ca măsură de apărare împotriva invaziilor hunilor; forma sa actuală, de peste 3 000 km lungime și 10 m înălțime, datează din sec. 15—16, din timpul dinastiei Ming, și este singura construcție realizată de om care se vede de pe Lună; fig. stavilă, opreliște.

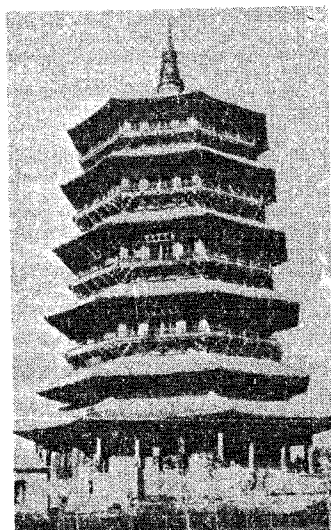
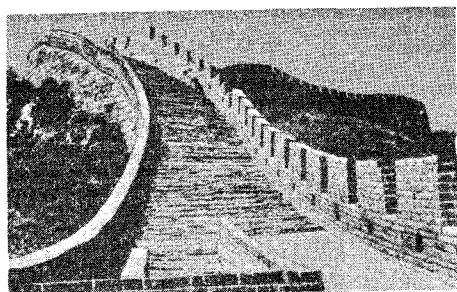
CHINEZOĂICĂ (< *chinez*) s.f. Femeie chineză.

CHINEZU, Ion (1894—1966, n. Sîncana de Mureș, jud. Mureș), critic literar și publicist român. Animator al revistei „Gînd românesc”. Eseuri, cronici („Pagini de critică”). Traduceri.

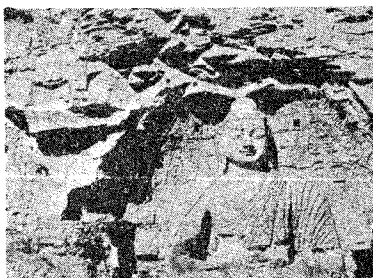
CHINGĂ (lat. **clinga*) s.f. 1. Bandă lată de piele, de lînă sau de cîneapă folosită la fixarea geii pe cal. □ Expr. *A stringe în chingi* = a constrînge (pe cineva), a lua din scurt. 2. Cîngătoare de piele sau de pînză. 3. Piesă de lemn sau de metal, care servește la distanțarea și la solidarizarea altor piese ale unui sistem (ex. c. ferăstrăului, c. războiului de pîșut etc.). 4. Piesă de lemn cu care se solidarizează scîndurile sau dulapii ce se îmbină prin alăturare.

Scriere chineză

秋收冬藏 秋收冬藏 秋收冬藏

1	2	3
4	5	6
7	8	
9		10

1. Marele Zid Chinezesc (sec. 3 î.Hr., restaurat în sec. 15 și 16); 2. Statuia lui Budhisatva (sec. 7), Tien lung-shan (Shanxi); 3. Femeie, sculptură, epoca Tang; 4. Pagoda templului Fo Guang (sec. 11) din Shanxi; 5. Marele Buddha (sec. 5) din Jun Kang (Shanxi); 6. Figură de războinic din Complexul mausoleelor împărașilor Ming, de lângă Beijing (sec. 15); 7. Pavilionul Armoniei Supreme (sec. 18), Beijing; 8. Wang Chunyu: „Poetul Tao Yuanming” (sec. 14); 9. Vas ritual de bronz (sec. 14—11 î.Hr.); 10. Vas de porțelan (sec. 10—13).

CHINGOLA, oraș în N Zambiei centrale; 194,4 mii loc. (1988). Nod de comunicații. Mare centru de expl. și prelucrarea cuprului. Colegiu tehnic.

CHINHAE, oraș în SE Rep. Coreea, port la Str. Corei; 121,3 mii loc. (1985). Ind. chimică și alim. Pescuit.

CHINIDINĂ (< fr. {i}) s.f. Alcaloid extras din scoarța arborelui de chinină, utilizat în tratamentul aritmiilor cardiace.

CHININĂ (< fr. {i}) s.f. Alcaloid extras din scoarța arborelui de chinină, utilizat în tratamentul malariei, al unor stări febrile etc.

CHINIOT, oraș în E Pakistanului, lângă riul Chenab, la V de Lahore; 160 mii loc. (1981, cu suburbiile). Nod de comunicații. Ind. textilă, mobilier, alim., Egrenarea bumbacului. Meșteșuguri.

CHINJU, oraș în S Rep. Coreea, la V de Masan; 227,3 mii loc. (1985), centru comercial al unei zone agricole (orez, bumbac, tutun). Ind. textilă și alim.

CHINOLINĂ (< fr. {i}) s.f. Substanță chimică extrasă din gudronul de huliă, intermediară în ind. coloranților și medicamentelor.

CHINOLOGIE {s} gr. *kynos* „cine” + *logos* „studiu” s.f. Ramură a zootehniei avind ca obiect creșterea, îngrijirea și dresajul cinilor, precum și ameliorarea raselor lor; caniculatură.

CHINONĂ (< {i}) s.f. Substanță chimică organică, dicitonă, obținută prin oxidarea anilinei și hidrochinonei, folosită ca intermediar pentru coloranți și în industria farmaceutică.

CHINOROZ (< germ.) s.n. Fungine foarte fină, folosită la fabricarea cernelii de tipar, a unor vopsele etc.

CHINOTEHNIE {i} gr. *kynos* „cine” + *tekne* „artă” s.f. (ZOOT.) Ansamblul metodelor folosite pentru creșterea cinilor și ameliorarea raselor lor.

CHINO-TIBETANE adj. Limbi ~ v. sino-tibetane.

CHINOVAR (< bg.) s.n. Sulfură roșie de mercur, folosită ca medicament și colorant.

CHINOVIE (< sl.) s.f. Comunitate de călugări cenobiti; mănăstire în care călugării trăiesc în comun.

CHINTĂL (< fr.) s.n. Unitate de măsură pentru masă (simbol q), folosită îndeosebi pentru cereale; este egală cu 100 kg.

CHINTĂ s.f. cvintă.

CHINTENI, com. în jud. Cluj; 2 959 loc. (1991).

CHINTESENȚĂ (< fr., lat. m.) s.f. 1. Esența cea mai pură și mai concentrată a unei substanțe, a unui lucru și, p. ext. a unei doctrine. 2. Ceea ce este fundamental, esențial. 3. (FLOZ.) Al cincilea element, principiu material al lumii, în cosmologia antică, atribuit extrem de fin al eterului.

CHINTILĂ, Spiru (1921–1978, n. Buzău), pictor român. Portrete, peisaje, naturi statice, compoziții, organizate după principiile metodologice ale cubismului, cu detalii figurative înscrise în forme geometrice („Natură statică cu mere”).

CHINUI (< chin) vb. IV tranz. și refl. 1. Tranz. A pricinui cuiva suferințe fizice sau morale; a tortura. 2. A necăji, a supăra. 2. Refl. A îndura chinuri sufletești; a se supune unor chinuri sufletești. 3. Refl. A se strădui, a se căzni, a se canoni.

CHINUITOR, -OARE (< chinui) adj. Care chinuiește.

CHIOAR, veche cetate situată în apropierea râului Lăpuș, menționată pentru prima dată în 1368, dar cu o existență anterioară. Apanaj al voievozilor români din Maramureș și centru de district din Transilvania medievală. Cetatea și-a pierdut din importanță în sec. 18, căzînd treptat în ruină. Numită și Cetatea de Piatră.

CHIOCHIȘ, com. în jud. Bistrița-Năsăud; 3 887 loc. (1991).

CHIOJDEANCA, com. în jud. Prahova; 2 120 loc. (1991). Pomicultură.

CHIOJENI, com. în jud. Vrancea, pe Rîmnic; 2 372 loc. (1991). Centru pomicol.

CHIOJDU, com. în jud. Buzău, pe Bîsca Chiojdului; 4 424 loc. (1991). Mormint cu bogat inventar funerar atribuit unei prințese ostrigote (sec. 5).

CHIOLBĂȘI s.m. pl. Piese de oțel folosite în perechi, pentru a realiza legătura dintre dîrlig și elivatorul pentru prăjini, pentru țevi etc. la o sondă.

CHIONOSFERĂ s.f. Strat al atmosferei în care precipitațiile sînt întotdeauna solide (gheață și zăpadă).

CHIOR, **CHIOARĂ** (< tc.) adj. 1. (și subst.) (Persoană) căreia îi lipsește un ochi, care vede numai cu un ochi. 2. Orb, p. ext. (ir.) (persoană) care nu vede bine. 3. Sașiu. 2. Fig. (Despre lumină sau despre surse de lumină) (Cu lumină slabă, întunecoasă. 3. Apă chioară = a) apă goală, fără nici un adaos; b) (ir.) se spune despre unele alimente lichide sau despre băuturi alcoolice lipsite de concentrație, diluate.

CHIORI (< chior) vb. IV tranz., intranz și refl. 1. Intranz. și tranz. A pierde sau a face pe cineva să-și piardă un ochi; p. ext. a-și slăbi sau a face să slăbească vederea cuiva; a orbi. 2. Refl. (Fam.) A privi atent, cu curiozitate; a se holba.

CHIORȘ, -Ă (< chiori) adj., adv. I Adj. 1. Sașiu. 2. Supărat, îmbufnat. II. Adv. A se uita (sau a privi) chiorș = a privi sașiu, cruciș; a se uita cu coada ochiului, cu răutate.

CHIOS, ins. grecească în M. Egee, lângă gârmlul occidental al Asiei Mici; 830 km²; 49,9 mii loc. (1981). Oraș pr.: Chios. Viticultură (vinuri celebre). Unul dintre centrele culturii egeene.

CHIOȘC (< tc.) s.n. 1. Construcție ușoară (mic pavilion) așezată în parcuri sau în grădini. 2. Mică construcție pe străzi sau în incinte mai mari, unde se vînd ziare, țigări, răcoritoare etc.

CHJOT (< chiu) s.n. Strigăt puternic, răsănor (de bucurie, de chemare etc.).

CHIP (< magh.) s.n., adv. I S.n. 1. Față, figură; fizionomie. 2. Înfașurare, aspect al unei persoane. □ Loc. în chip de... = asemenea cu... cu aspect de... 3. Persoană, ființă. 4. Arătare, închipuire. 5. (REL.) Proprietate ontologică ce definește omul în raport cu Dumnezeu și cu celelalte creaturi, fixînd structura arhetipală imprimată omului la creație; de aceeași natură cu Dumnezeu. 6. Imagine a unei persoane sau a unui obiect redată prin desen, pictură etc. □ C. cioplit = idol. II. S.n. 1. Mod, fel, gen. 2. Modalitate, posibilitate; cale, mijloc. □ Expr. Nu e chip să... = nu e posibil să..., e cu neputință. III. Adv. (La pl. art.) Vorba vine, cică. 4. La drept vorbind; ba chiar, mai bine zis.

CHIPARISSA, Nicolae (sec. 17–18), cronicar moldovean, de origine greacă. Autor al unei cronici de curte în limba greacă, în care se relatează evenimentele petrecute între 1716 și 1717, în timpul celei de-a treia domnii a lui Mihai Racovița.

CHIPAROASĂ (< chiparos) s.f. Plantă decorativă anuală din familia amarilidaceelor, cu flori

albe-verzui sau roz, plăcut mirositoare; tuberoză (*Polyanthes tuberosa*).

CHIPAROS (< ngr.) s.m. Arbore rășinos din familia cupresaceelor, originar din SE Europei, de c. 25 m înălțime, cu coroana foarte densă, îngustă, columnară sau piramidală și frunze persistente; lemnul, rezistent și parfumat, este utilizat în ind. (*Cupressus sempervirens*). □ C. de baltă = arbore din familia taxodiaceelor, originar din America de Nord, de c. 60 m înălțime, cu coroană conică, frunze mici, aciculare, căzătoare, verzi primăvara, galbene vara, brun-ruginii toamna și lemn de calitate superioară (*Taxodium distichum*).

CHIPCEL (< tc) s.n. Unealtă pentru pescuitul peștelui mărunt, constînd dintr-o plămî prinsă pe un schelet de lemn și avînd forma unei linguri mari.

CHIPEREȘTI, sat în com. Țușora, jud. Iași. Aici, a fost înființat în 1764 de către domnul Moldovei Grigore Alexandru Ghica o manufactură de postav.

CHIFEȘ, -Ă (< magh.) adj. Frumos, bine făcut, rătos.

CHIJU (după fr. képi) s.n. Șapcă cu fundul rotund și tare și cu cozoroc.

CHIPPENDALE [tʃipendejl], Thomas (1718–1779), ebenist englez. Îmbinînd stilurile rococo, gotic și chinezesc, a creat în arta mobilierului un stil compozit, care îi poartă numele.

CHIPROVĂCENI (< ngr., bg.), s.m. pl. Negustori și meșteșugari bulgari din Ciprovac și Koblovac, stabiliți, în a doua jumătate a sec. 17, în Țara Românească.

CHIRA s.f. Numele a trei specii de păsări, foarte bine zburătoare, călătore, care cuibăresc în Delta Dunării și pe litoralul românesc, cu penaj argintiu și negru: c. mică (*Sterna albifrons*) are c. 22 cm și clocește pe nisip; c. de baltă (*S. hirundo*), de c. 38 cm și c. de mare (*S. sandvicensis*), de c. 41 cm, clocește pe vegetația plutitoare.

CHIRAC [ʃirac], Jacques (n. 1932), om politic francez. Prim-min. (1974–1976, 1986–1988). Primar al Parisului (din 1977). Președinte al Adunării pentru Republică — partidul gaullist (din 1976).

CHIRAL, -Ă (cf. gr. *cheir* „mîna”) adj. (CHIM; despre o combinație) Care prezintă chiralitate.

CHIRALEISA (< ngr.) s.f. 1. Litanie liturgică la ortodocși și la catolici. 2. Formulă rituală greacă (*kirie eleison*) rostită de însoțitorii preotului cînd acesta umblă cu botezul.

CHIRALITATE (< chiral) s.f. Proprietate geometrică de neidentitate a unui obiect (a unei molecule) cu imaginea sa în oglindă. Termenul a fost introdus (1883) de Lord Kelvin.

CHIRCEV, Anatole (n. 1914, Tarutino, Basarabia), psiholog român. Prof. univ. la Cluj-Napoca. Contribuții în psihologia pedagogică și a copilului („Psihologia copilului” în colab., „Pedagogia”, în colab.).

Ioan D. Chirescu

Mircea Chiriac

ALFABETUL CHIRILIC

FORMA	VALOARE FONETICĂ	VALOARE NUMERICĂ	FORMA	VALOARE FONETICĂ	VALOARE NUMERICĂ	FORMA	VALOARE FONETICĂ	VALOARE NUMERICĂ	FORMA	VALOARE FONETICĂ	VALOARE NUMERICĂ
Аа	a	1	Кк	c,k	20	Фф	f	500	Юю	iu	
Бб	b		Лл	l	30	Хх	h	600	Ии	ia	
Вв	v	2	Мм	m	40	Өө	o	800	Іі	ie	
Гг	g	3	Нн	n	50	Шш	șt		Аа	ia,ea	
Дд	d	4	Оо	o	70	Цц	t	900	Ӧӧ	i	
Ее	e	5	Пп	p	80	Чч	č	90	ӢӢ	cs	60
Жж	j		Рр	r	100	Шш	ș		ѲѲ	ps	700
Сс	dz	6	Сс	s	200	Ъъ	ă,û		Өө	th,ft	9
Зз	z	7	Тт	t	300	Ыы	ı,ü		ѴѴ	i,u	400
Ии	i	8	Уу	u	400	Ьь	ă,î		ѶѶ	in	
Іі	i	10	ѸѸ	u		ѢѢ	ea		Цц	g	

CHIRCI vb. IV refl. 1. A se stringe, a se ghemui. 2. A nu se dezvolta îndeajuns, a se pipernici.

CHIRESCU, Ioan D. (1889—1980, n. Cernavodă), compozitor român de muzică corală. Limbaj expresiv, viguros, de autentică esență populară („Doruleț, dorulețule”). Cîntece de masă, patriotice. A condus timp de două decenii formația corală „Carmen”.

CHIRIAC, Mircea (n. 1919, București), compozitor român. Muzică simfonică („Bucureștii de altă dată”), balete („Iancu Jianu”, „Văpaia”), muzică de cameră, de film. Stil direct de inspirație folclorică, cu accente uneori arhaizante.

CHIRIAȘ, -Ă (< *chirie*) s.m. și f. Persoană care folosește o locuință în timpul unui contract de închiriere.

CHIRICO, Giorgio de (1888—1978), pictor italian. Unul dintre inițiatorii suprarealismului și al „picturii metafizice”. Artă cu implicații filozofice asupra singurătății și morții. Între 1910—1920, perioadă metafizică caracterizată prin construcția și combinarea formelor (busuri, manechine) după legile desenului geometric („Enigma unei seri de toamnă”, „Enigma orei”). După 1920, apropiere de suprarealism și apoi de pictura academică.

CHIRICUȚĂ, Anton (1879—1971, n. Bîrlad), inginer român. Autor a numeroase proiecte și lucrări privind realizarea construcțiilor de beton armat. Colaborator al lui Anghel Saligny.

CHIRIE (< bg., scr.) s.f. Sumă plătită de beneficiarul unui contract de închiriere pentru folosința locuinței sau a altui lucru închiriat.

CHIRIGHIȚĂ s.f. Numele a trei specii de păsări mici, foarte bune zburătoare, călătoare, care cuibăresc în Delta Dunării și în alte bălți din România, cu cioc și coadă foarte drepte: c. cu aripi albe (*Chlidonias leucopterus*), de c. 23 cm, c. cu obraz alb (*Ch. hybrida*), de c. 23 cm și c. neagră (*Ch. nigra*), de c. 24 cm.

CHIRIL (c. 827—869), cărturar slav, originar din Salonic. Împreună cu fratele său Metodiu, a participat, începînd din 862—863, la răspîndirea creștinismului în Moravia și Panonia. A tradus din limba greacă în limba slavonă numeroase cărți bisericice. Este considerat creatorul alfabetului chirilic.

CHIRIL al Alexandriei (376—444), patriarh al Alexandriei. Adversar al lui Nestorie, ale cărui opinii teologice le-a condamnat în „Anatematismele”.

CHIRIL al Ierusalimului (315—386), episcop de Ierusalim. Autorul „Catehezelor mistagogice” în care explică crezul bisericii din Ierusalim și simbolul botezului, al mirungerii și euharistiei. Sanctificat.

CHIRILIC, -Ă (< *Chiril*) adj. Alfabet ~ = vechi alfabet slav, întocmit de Chiril în sec. 9, întrebunțat și la noi pînă după jumătatea sec. 19. Literă *chirilică* (și subst.) = literă care face parte din alfabetul chirilic. V. *glagolitic*.

CHIRIȚĂ, Constantin (1925—1991, n. sat Ibănești, jud. Vaslui), prozator român. Stabilite în Germania. Proză de aventuri pentru tineret (ciclul „Cireșarii”, „Trilogia în alb”). Romane consacrate mediului industrial („Oțelul”, „Pașuni”).

CHIRIȚĂ, Constantin D. (n. 1902., București), pedolog român. Acad. (1990). Contribuții în pedologia generală („Pedologia generală”), promotorul concepției ecologice de cercetare a solurilor („Ecopedologia”). Fondatorul școlii românești de pedologie forestieră; lucrări privind tipologia și cartarea zonelor forestiere.

CHIRITESCU-ARVA, Marin (1889—1935, n. sat Izvoru, jud. Giurgiu), agronom-pedolog și economist agrarian român. Prof. univ. la Cluj și București. Studii privind grînela de primăvară, rolul elementelor pedogenetice și al apei ca factori de vegetație.

CHIRNOAGĂ, Marcel (n. 1930, Bușteni), grafician și sculptor român. Desen dinamic și expresiv, adesea folosind metafora. Tehnici variate, pe care uneori le asociază. Cicluri: „Imagini dobrogene”, „Drapelele”, „Măști”.

CHIRNOGENI, com. în jud. Constanța; 3 692 loc. (1991). Stație de c.f.

CHIRNOGI, com. în jud. Călărași; 8 430 loc. (1991). Așezări getice din sec. 2—1 i.Hr. suprapuse de alte locuiri din sec. 6—7 și 9—10.

CHIROGRAFAR, -Ă (< fr.) adj. (Despre un creditor) Care nu are garanții (ipotecă, privilegiu, gaj).

CHIROMANT (< germ., it.; {s} gr. *kheir* „mină” + *mantes* „ghicitor”) s.m. Persoană care se ocupă cu chiromanția.

CHIROMANȚIE (< germ., it.) s.f. Practică prin care se ghicește caracterul sau viitorul unei persoane după liniile din palmă.

CHIRON (în mitologia greacă), cel mai bun și mai înțelept dintre centauri. L-a educat pe Ahile, pe Iason și pe Asclepios. Rănit din greșeală de către Herakles în timpul luptei cu centaureii. Ca să-și curme suferința, i-a oferit lui Prometeu nemurirea, în schimbul morții sale.

CHIROPTERE (< fr. {i}; {s} gr. *kheir* „mină” + *pteron* „aripă”) s.n. pl. Ordin de mamifere (din care fac parte lilacul, vampirul ș.a.), crepusculare sau nocturne, cosmopolite, de c. 20—40 cm lungime, cu membrele anterioare transformate în aripi prin alungirea exagerată a degetelor și dezvoltarea unei membrane tegumentare, ce se întinde între ele, laturile corpului, membrele posterioare și coadă. Se orientează datorită unui „radar biologic”: emit ultrasunete cu o frecvență de 50 000—80 000 vibrații/s.

CHIRPĂR, com. în jud. Sibiu; 1 802 loc. (1991).

CHIRPICI (< tc.) s.m. pl. Cărămidă nearsă, de dimensiuni mari, confecționată din lut amestecat cu paie, talaș, balegă etc., utilizată uneori la construcția pereților clădirilor în mediul rural.

CHIRURG (< it., lat.) s.m. Medic specialist în chirurgie.

CHIRURGICAL, -Ă (< fr.) adj. Care aparține chirurgiei, care se referă la chirurgie (ex. intervenție c.).

CHIRURGIE (< fr., lat.) s.f. Ramură a medicinei care utilizează în scop diagnostic sau terapeutic intervenția operatorie. S-a dezvoltat o dată cu descoperirea antiseptiei, aseptiei și anesteziei. □ Mica c. = parte a chirurgiei ce cuprinde intervențiile chirurgicale mai ușoare, care pot fi efectuate ambulator.

CHISCANI, com. în jud. Brăila, pe stg. Dunării; 5 066 loc. (1991). Termocentrală (1 950 MW). Ind. chimică (fibre artificiale), a celulozei, hîrtiei și cartonului. Ape sărate; nămol terapeutic (Lacu Sărat).

CHISEA (< tc.) s.f. Vas mic de sticlă sau de porțelan în care se ține dulceața.

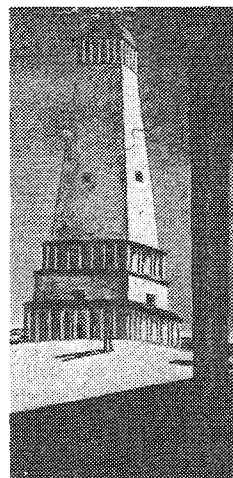
CHISELET, com. în jud. Călărași; 3 854 loc. (1991).

CHISELIȚĂ (< bg., scr.) s.f. Fiertură de fructe sau de anumite legume.

CHISINDIA, com. în jud. Arad; 2 029 loc. (1991).

CHIST (< fr., {s} gr. *kystis* „vezică”) s.m. 1. (MED.) Tumoră benignă cu conținut diferit (ex. c. sebaceu, c. dermoid). □ C. *hidatic* (*hidatidă*) = formă larvară a parazitului *Taenia echinococcus* (*Echinococcus granulosus*) care se dezvoltă la bovine, ovine și porcine (gazde intermediare normale ale acestuia). Accidental se întâlnește și

Giorgio de Chirico:
„Dorul de nesfîrșit”

Chișinău. Palatul prezidențial

om, cu multiple localizări, mai frecvent în cat și pulmon, putând atinge mărimea unui cap e copil. 2. (ZOOLOG.) Inveliş protector al unor nimale inferioare. 3. (ZOOLOG.) Stadiul larvar al năniei.

CHIȘ, Gheorghe (1913—1981, n. Santău, Jd. Satu Mare), astronom român. Prof. univ. la Iluș-Napoca. Cercetări privind fotometria stelelor variabile și utilizarea observațiilor obținute u ajutorul sateliților artificiali.

CHIȘAI s.n. (CONSTR.) Nisip fin, îmbibat cu pă, formînd o masă fluidă, care nu e propice ca eren de fundație.

CHIȘCAR (< rus.) s.m. (IHT.) Țipar.

CHIȘINĂU, cap. Rep. Moldova, pe rîul Bic; 65 mii loc. (1989). Nod de comunicații, aeroport. Ind. alim., textilă, de prelucr. a ieiilor și a lemnului; constr. de mașini. Universitate (1945). Academie de științe. Muzeu. Monumente istorice: Biserica Domnească (citolie a lui Vasile Lupu; din 1645, reconstruită în 806), Biserica Mazarachi (sec. 18), catedrală sec. 19). Atestat documentar ca sat în 1436, a ost transformat în oraș în timpul domniei lui Iustratie Dabija (1661—1665). Prin Pacea de la București (1812), încheiată în urma Războiului uso-Turc (1806—1812), împreună cu Basarabia, i fost anexat de Rusia. În 1918, în urma procesului realizării statului unitar român, C. mpună cu întreaga Basarabie s-a unit cu omânia. În perioada interbelică a cunoscut o are nflorire, pe toate planurile vieții politice, conomice și culturale, fiind al doilea oraș al ării. În 1940, în urma notelor ultimative iovietice, a fost din nou anexat de U.R.S.S.

Eliberat de armata română (1941), orașul a fost ocupat de trupele sovietice (1944) și reanexat la J.R.S.S. La C., Parlamentul Rep. Moldova a rotărit decretarea limbii române drept limbă de stat și reintroducerea alfabetului latin (27 aug. 1989) și proclamarea independenței (27 aug. 1991), hotărîri sancționate în cadrul unor mari sudnări naționale.

CHIȘINEU-CRIȘ, oraș în jud. Arad, pe Crișu Alb; 9 608 loc. (1991). Ind. lapteului; fabrici de conf., de conserve de legume și fructe. Reparații de mașini și utilaje. Declarat oraș în 1968. Menționat documentar în 1202.

CHIȘLAZ, com. în jud. Bihor; 3 702 loc. (1991). Expl. de petrol.

CHIȘIȚĂ (< bg., scr.) s.f. Parte a piciorului la animalele copitate, situată între coapă și articulația buletului; are rol de amortizor al ocurilor în timpul mersului.

CHIT (< germ.) s.n. Produs păsător obținut din substanțe minerale sau organice și un

aglomerant care se întărește la aer; se utilizează la îmbinări, obturări, etanșări, la astuparea neregularităților suprafețelor pieselor în vederea vopsirii etc.

CHITANȚĂ (< fr.) s.f. Document prin care se atestă primirea unei sume de bani, a unor acte etc.

CHITANȚIER (< chitanță) s.n. Carnet de chitanțe.

CHITARĂ (GHITARĂ) (< it.) s.f. Instrument muzical cu coarde, de origine orientală, care emite sunete prin ciupire sau prin lovire.

CHITARIST, -Ă (GHITARIST, -Ă) (< it.; chitară) s.m. și f. Persoana care cîntă la chitară.

CHITILA, com. în Sectorul Agricol Ilfov; 10 517 loc. (1991). Expl. de argile. Constr. metalice; mat. de constr. (prefabricate din beton, cărămidă). Stație de c.f. Aici a funcționat prima fabrică de zahăr din România (1875).

CHITINĂ (< fr. [il; s] gr. khiton „inveliş”) s.f. (BIOCHIM., CHIM.) Polizaharid asemănător celulozei, care intră în alcătuirea scheletului extern al unor artropode.

CHITON (< gr.) s.n. (În Grecia antică) Piesă principală a îmbrăcămintei ce consta dintr-o tunică (cămașă) din in sau din lînă care se purta

direct pe piele. Se prindea pe umărul stîng cu o fibulă, în talie era strînsă cu un cordon și se drapa după dorință.

CHITRĂ (< ngr.) s.f. Fructul chitrului, asemănător cu o lămie mare.

CHITRU (< chitră) s.m. Arbore cu flori mari, albe și fructe comestibile, originar din Europa de S și Asia; în România, cultivat rar, ca plantă de seră sau de apartament (*Citrus medica*).

CHITTAGONG [çitagong], oraș în Bangladesh, port la G. Bengal; 1,4 mil. loc. (1981). Nod de comunicații. Șantiere navale. Constr. de mașini. Prelucrarea petrolului. Fabrici de iută, hîrtie, produse chimice; prelucrarea lemnului. Export de iută și ceai. Universitate. Întemeiat în sec. 1 î.Hr. Ocupat de englezi (1760), a intrat în componența Pakistanului de Est (1947), apoi, din 1971, a Bangladesh-ului.

CHITUJ (çchit) vb. IV tranz. A acoperi sau a umple cu chit.

CHIȚCAN (< chițcăi) s.m. Mamifer insectivor cu blană brun-castanie, bot alungit, ochi mici și cu urechile ascunse în blană (*Sorex araneus*). Trăiește în păduri, în galerii mici.

CHIȚIBUȘ s.n. 1. Detaliu lipsit de importanță; măruniș, fleac. ■ Tertip, șmecherie. 2. Dispozitiv improvizat, format din mai multe macarale simple sau duble, folosit pentru încărcarea și descărcarea greutăților la bordul unei nave.

CHIȚIBUȘAR, -Ă (< chițibuș) s.m. și f. Persoană care dă importanță lucrurilor sau problemelor mărunte.

CHIȚIMIA, I.C. (n. 1908, sat Albușești, jud. Mehedinți), istoric literar și folclorist român. Studii de slavistică literară, de literatură română veche („Probleme de bază ale literaturii române vechi”) și de folcloristică („Folcloriști și folcloristică românească”).

CHIUJ (onomat.) vb. IV intrans. 1. A scoate un strigăt ascuțit și prelung (de bucurie, de chemare, de îndemn etc.). 2. A striga chiuțuri (2).

CHIUIEȘTI, com. în jud. Cluj; 3 201 loc. (1991).

CHIUITURĂ (< chiu) s.f. 1. Chiot. 2. Versuri cu caracter epigramatic, care se strîng în timpul executării dansurilor populare; strigătură.

CHIUL (< tc.) s.n. (Fam.) Sustragere nemotivată de la o datorie, de la o obligație; p. ext. înșelătorie. □ Expr. A trage chiuul = a) a chiuji; b) a nu-și respecta cuvîntul dat.

CHIULASĂ (CULASĂ) (< fr.) s.f. Parte superioară amovibilă a unui motor termic, ce conține camerele de combustie și susține supapele și culbutorii.

CHIULI (< chiu) vb. IV intrans. (Fam.) A se sustrage nemotivat de la o obligație, de la o datorie; a trage chiului.

CHIUP (< tc.) s.n. Vas mare de lut în formă de amforă, folosit în gospodărie pentru păstrarea unor lichide, a murăturilor etc. C. a apărut în Grecia miceniană (milen. 2 î.Hr.), primele exemplare din România fiind cunoscute la Histria (sec. 6 î.Hr.).

CHIUREȚĂ (< fr.) vb. I tranz. A îndepărta cu chiureta suprafața unei mucoase.

CHIUREȚAJ (< fr.) s.n. Operație efectuată cu ajutorul chiuretei, ca modalitate terapeutică de curățare a unor cavități naturale (uter, cavitate articulară etc.), plăgi, țesut osos, cartilajinos ori în scop de diagnostic pentru recoltarea unor țesuturi (biopsie). Sin. raclaj.

CHIUREȚĂ (< fr.) s.f. Instrument chirurgical din metal, avînd, de obicei, formă de linguriță cu margini tăioase, utilizat pentru efectuarea chiurețajelor.

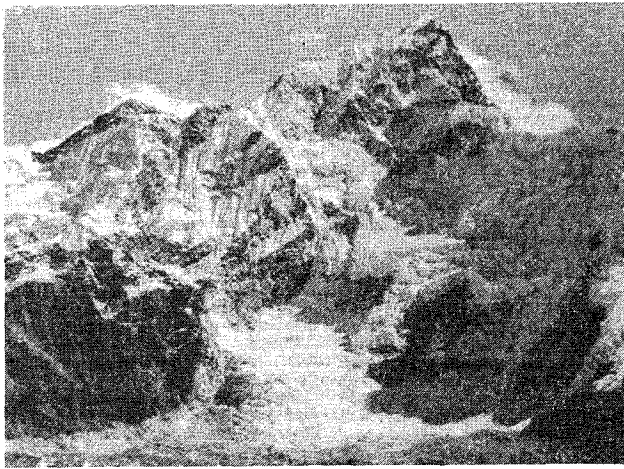
CHIUVEȚĂ (< fr.) s.f. Vas din porțelan, faianță, sau metal emailat, prevăzut cu scurgere, așezat sub un robinet, care servește pentru spălat.

CHIUZA, com. în jud. Bistrița-Năsăud; 2 273 loc. (1991).

CHIVARĂ (< rus) s.f. Chipu înalt, folosit în trecut de militarii anumitor arme.

Chivot (1)

Chomolungma

CHIVERNISI (< ngr.) vb. IV refl. și tranz. (Pop. și fam.). 1. Refl. A se înstări, a se procopsi. 2. Tranz. A strînge, a agonisi. 3. Tranz. și refl. A (se) aproviziona. 4. Tranz. A administra, a conduce.

CHIVOT (< sl.) s.n. (REL.) 1. Casetă de argint în formă de bisericuță, așezată pe altar, în care se păstrează sfînta împărtașanie. 2. (La vechii evrei) Ladă aflată în „cortul mărturiei” și în care se păstrau vasul de aur cu mană, toiagul lui Aaron și „Tablele Legii”.

CHLADEK, Anton (1794—1882, n. Elemir, Serbia), pictor român de origine cehă. Portrete („Ienăchiță Văcărescu”, „Constantin Ipsilanti”) și miniaturi. Pictură murală bisericască. În atelierul său a lucrat un timp N. Grigorescu.

CHOCANO [ˈʃoʦano], **José Santos** (1865—1934), poet peruan. Sub influența lui Rubén Darío, a compus versuri moderniste („În sat”, „Alma America”).

CHOFU, oraș în SE Japoniei, suburbie vestică a orașului Tokyo (Honshū); 196,7 mil. loc. (1988). Ind. constr. de mașini (mașini electrice), chimică și alim. Templul Jindai (733). Hipodrom.

CHOGORI v. K2

CHOLULA, așezare aztecă în America precolumbiană (Mexic). Descoperirile arheologice au dezvelit aici o piramidă tronconică de mari proporții dedicată lui Quetzalcoatl și folosită pentru sacrificiile umane. Azi C. de Rivadavia.

CHOMOLUNGMA [tʃomolungma], vîrf și masiv muntos în Himalaya, situat la granița

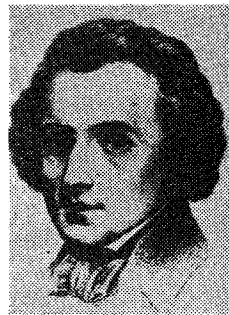
dintre Nepal și China. Alcătuit din gnais și granite și acoperit de ghețari și zăpezi persistente. Alt. max.: 8 848 m, cel mai înalt vîrf al planetei, cucerit la 29 mai 1953 de neozelandezul Edmund Hillary și nepalezul Tenzing Norgay din expediția britanică a lui J. Hunt. Mai este cunoscut și sub denumirea Everest, dată în cinstea lui Sir George Everest. Parc național nepalez.

CHOMSKY [tʃɔmski], **Avram Noam** n. 1926), lingvist american. Prof. la Univ. California. Studii de gramatică generativă și transformățională („Structuri sintactice”, „Teme în teoria gramaticii generative”).

CHONGJIN, oraș în NE R.P.D. Coreene, port la M. Japoniei; 490 mii loc. (1981). Nod de c.f. și șosele. Siderurgie, șantiere navale. Ind. textilă, alim și mat. de constr. Pescuit.

CHONGJU, oraș în centrul Rep. Coreea; 250,3 mil. loc. (1985). Ind. textilă și alim. Centru agricol (tucun, bumbac).

CHONGQING, oraș în centrul Chinei (Sichuan), pe Yangtze; 2,34 mil. loc. (1990, cu suburbiile). Nod de comunicații. Vechi centru comercial. Ind. siderurgică și metalurgie neferoasă, constr. de mașini, ind. chimică, electro-

Fryderyk Chopin

tennică, a cimentului, de prelucr. petrolului, textilă și alim. Universitate.

CHONIATES, Nicetas (mijlocul sec. 12—c. 1213), cronicar bizantin. Autor al unei istorii a Imp. Bizantin între 1118 și 1206, care cuprinde și informații privitoare la românii.

CHONJU, oraș în SV Rep. Coreea; 426,5 mii loc. (1985). Nod de comunicații. Ind. prelucr. lemnului, hîrtiei, textilă și alim. (decortizarea orezului).

CHO OYU, vîf. în masivul Himalaya, la granița Chinei cu Nepalul, la NV de vîf. Chomolungma. Al. 7-lea pisc al globului. Alt. max.: 8 153 m. Cucerit la 19 oct. 1954 de expediția austriacă condusă de H. Tichy.

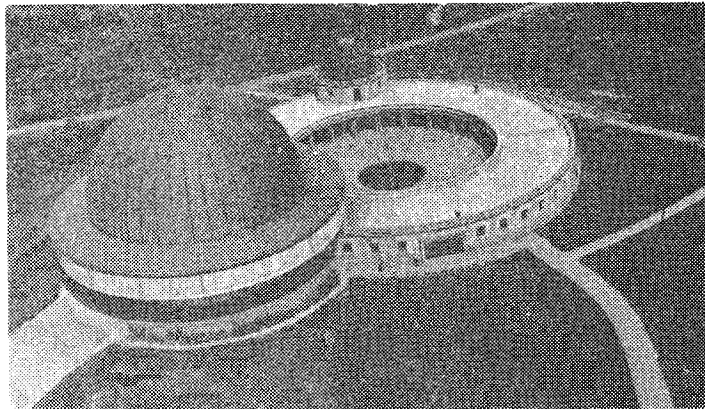
CHOPIN [ʃopɛ̃], **Fryderyk (Frédéric)** (1810—1849), pianist și compozitor romantic polonez. Intemeietorul școlii muzicale naționale polone. Sonate, poloneze, mazurci, valsuri, studii, preludii, balade, nocturne, scherzouri pentru pian, două concerte pentru pian cu acompaniament de orchestră, reprezentînd o originală împletire de lirism delicat cu avînt impetuos, de simplitate și rafinament al formei. Melodie elegantă și nobilă, bogat ornamentată.

CHOPPER (cuv. engl.) [tʃɔpɔl s.n. Variator de tensiune continuă.

CHORRILLOS, oraș în V Perù-lui, la S de Lima; 141,9 mii loc. (1981). Stațiune balneară maritimă fondată în 1824. Distrus în 1940 de un cutremur. Academie națională militară. Monumentul soldatului necunoscut.

CHORZÓW [horʒuf], oraș în S Poloniei, în Silezia; 138,2 mil. loc. (1988). Expl. de cărbuni (hulă). Metalurgie. Constr. de locomotive electrice și vagoane de tramvai. Îngrășăminte chimice. Planetariu.

Chorzów. Planetariul

Avram Noam Chomsky

Agatha Christie

Winston Churchill

CHOSROES, nume a doi regi persani din dinastia Sasanizilor: C.I. (531—579), reformator al statului. În timpul său, statul sasanid cunoaște maxima strălucire și expansiune teritorială; a purtat un război îndelungat împotriva Bizanțului (540—562, reluat în 572). C. II (590—628). A cucerit Asia Mică, Siria, Palestina și Egiptul de la bizancini și a asediat Constantinopolul (626); înfrunt de împăratul bizantin Heraclius.

CHOU-KOU-TIEN (ZHOUKOUYIEN) [dʒou-kou-tien], peștera la 50 km SV de Beijing (China). — **Omul de la ~**, nume dat, după mandibulele găsite în depozitele Pleistocenului mediu în peștera C., resturilor fosile din Asia, considerate ca aparținând unei rase a speciei *Homo erectus* (H. e. *sinantropus pekinensis*).

CHOW-CHOW [tʃəu] s.m. (ZOOT.). Rasă de câini de sanie, de pază, de vânătoare, actualmente de companie, de origine asiatică, robustă (c. 46—53 cm și 18—125 kg), cu capul lat și plat, limba violet-închis, spate puternic, piept lat și adânc, păr abundent, aspru, negru-intens, roșu, arămiu, gri-albăstrui, crem sau alb.

CHÖVSGÖL NUUR, lac tectonic cu apă dulce în Asia Centrală (Mongolia), la 1 645 m alt.; 2,62 mil km². Ad. max.: 238 m. Îngheață în perioada dec.—mai. Navigație. Pescuit.

CHRÉTIEN DE TROYES [kreti] cō trua] (c. 1135—c. 1183), scriitor francez. Romane cavaleriești în versuri, cu decorul și personajele împrumutate din legendele bretonne („Lancelot”, „Yvain”, „Perceval”).

CHRISTCHURCH [kraistʃtʃ:ʃ] bɹɑ:ʃ în Noua Zeelandă (Insula de Sud), port la Oc. Pacific (Lyttleton); 300,7 mil loc. (1988). Aeroport internațional. Șantier naval. Constr. de mașini de transport; pescărie (covoare). Universitate. Fundat în 1850.

CHRISTIE [kristi]. **Agatha** (1891—1976), scriitoare engleză. Romane („Cine l-a ucis pe

Roger Ackroyd”, „Zece negri mitici”) și drame poliștice („Cursa de șoareci”), abil construite.

CHRISTIE [kristi]. **Julie** (n. 1941), actrișă engleză de teatru și cinema. Început de carieră la „Royal Shakespeare Company”. Interpretă a unor personaje pline de frumusețe și senzualitate calmă, de vitalitate discret sugerată („Billy minciinosul”, „Darling”, „Fahrenheit 1941”, „De parte de lumea dezlănțuită”, „Messenger”).

CHRISTINA, regină a Suediei (1632—1654). Fiica lui Gustav II Adolf. În timpul domniei sale, conducerea efectivă a statului a deținut-o Axel Oxenstierna. A sprijinit dezvoltarea științei și culturii și l-a protejat pe Descartes, care a trăit ultimii ani ai vieții la curtea ei.

CHRISTMAS [kristmas] 1. Ins. în Oc. Pacific, în grupul Line, la N de Ecuator, aparținând statului Kiribati; 575 km² (din care 359 km² uscat); c. 500 loc. Unul dintre cei mai mari atolii ai Pamintului (perimetru: 260 km). Cocotieri. Guano. Pescuit de perle. Descoperit de J. Cook în 1777, a făcut parte din colonia britanică Gilbert și Ellice. Din 1980, se numește *Kiritimati*. 2. Ins. vulcanică în Oc. Indian, la 350 km S de ins. Java; 135 km²; 2 mil loc. (1987). Centrul ad-tiv: *Flying Fish Cove*. Expl. de fosfați. Dependentă de Singapore pînă la 1 oct. 1958; aparține în prezent Australiei.

CHRISTUS, **Petrus** (c. 1420—c.1473), pictor flamand. În lucrările sale, rigiditatea desenului este compensată printr-un colorit viu („Portret de tinăra fată”, „Zaraful și soția sa”).

CHRYSIPPUS (c. 280—c. 204 î.Hr.), filozof grec. Considerat drept al doilea fondator al școlii stoice; logician de seamă.

CHTHONIAN, v. *htonian*.

CHUBUT, prov. federală în SE Argentinei, străbătută de riul omonim, la Oc. Atlantic; 224,7 mil km²; 316 mil loc. (1986). Centru ad-tiv: *Rawson*. Creșterea bovinelor. Zăcăminte de petrol.

CH'UNCHŌN, oraș în N Rep. Coreea, la NE de Seul; 163 mil loc. (1985). Nod de transport. Expl. de wolfram. Ind. chimică, textilă și alim.

CHUR [çur], oraș în E Elveției, pe Rin, centru ad-tiv al cantonului Graubünden; 42 mil loc. (1986, cu suburbii). Ind. textilă, alim., prelucr. lemnului. Stațiune climaterică. Turism.

CHURCH [tʃ:ʃ:tʃ]. **Alonzo** (n. 1903), logician american. Prof. univ. la Princeton. Contribuții în teoria deciziei și calculul predicatelor („Introducere în logica matematică”).

CHURCHILL [tʃ:ʃ:tʃil] 1. Fl. în Canada centrală; c. 2 000 km (de la izvoarele riului Beaver). Izv. din lacul cu același nume din M-șii Stincoși; după ce străbate o serie de lacuri, formînd numeroase cascade, se varsă în G. Hudson, la N de capul cu același nume. Îngheață 8 luni pe an. Hidrocentrale. 2. Fl. în Canada, în E Pen. Labrador; 560 km. Se varsă în Oc. Atlantic printr-un estuar de 248 km lungime, după ce formează cascada Grand Falls de 110 m înălțime. Hidrocentrale. Vechiul nume: *Hamilton*.

CHURCHILL [tʃ:ʃ:tʃil]. **Sir Winston Leonard Spencer** (1874—1965), om politic britanic, inițial conservator (1900—1904), apoi liberal (1904—1924) și din nou conservator și lider al Partidului Conservator (1940—1955). Ministru în repetate rânduri (din 1906). Șeful guvernului de coaliție (1940—1945) și al guvernului conservator (1951—1955). Unul dintre cei mai fermi adversari ai nazismului. În faza finală a războiului, inițiatorul politicii sferelor de influență în Europa Centrală și de Est („acordul de procentaj” C. — Stalin din 9—17 oct. 1944). Op. pr.: „Memorii asupra celui-de-al doilea război mondial”. Premiul Nobel pentru literatură (1953).

CHURRIGUERA [tʃur'ighe:ra], familie de arhitecți și decoratori spanioli din sec. 17—18. Cel mai de seamă: **José Benito de C.** (1665—1725), reprezentant al barocului în sculptură și arhitectură (Palatul Goyeneche — azi Academia de San Fernando — din Madrid, altarul Bisericii San Estéban din Salamanca). Numele C. a fost

folosit în denumirea stilului „churrigueresc” sau „baroc spaniol” (pentru care, însă, creația lui nu este reprezentativă).

C1 (METR.), simbol pentru curie.

C2 (< ce) conj. 1. (După o negație, marcînd o opoziție) Ba, dimpotrivă. 2. (Înv.; după o propoziție afirmativă) Cu toate acestea, dar, totuși. ■ (După o propoziție ipotetică sau condițională) Însă. 3. (Adesea însoțind un imperativ) Dar.

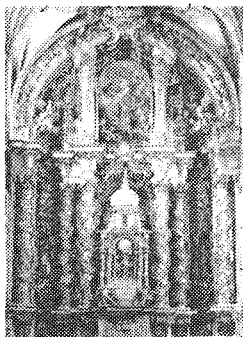
C.I.A. (Central Intelligence Agency), organizație ce înglobează serviciile de spionaj și contraspionaj ale S.U.A., înființată în 1947.

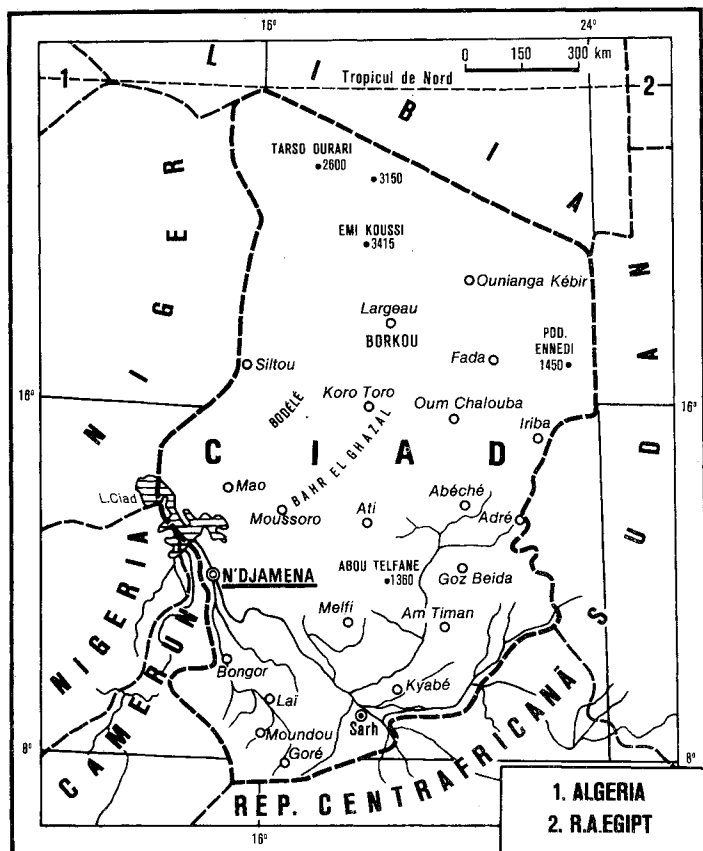
CIACŌNĂ (< it.) s.f. Vechi dans de origine spaniolă, cu caracter maletuos, de obicei în măsură ternară și cu mișcare rară; melodia după care se execută acest dans. ■ (În sec. 17—18) Piesă instrumentală în formă de variațiuni polifonice, asemănătoare *passacagliei*.

CIACOVA, com. în jud. Timiș; 7 538 loc. (1991). Morărit. Centru pomicol. Stație de c.f. Donjon (sec. 14).

CIAD (TCHAD) 1. Stat în Africa central-nordică; 1,3 mil. km²; 5,54 mil. loc. (1989). Limbi oficiale: franceza și araba. Cap.: *N'Djamena*. Orașe pr.: Sarh, Moundou, Abéché. Este împărțit în 14 prefecturi. Relief variat cu munți semeși în N în plin deșert al Saharel (M-șii Tibesti, 3 415 m, alt. max. din țară), cîmpii acoperite de dune de nisip, podisuri (Ennedi, în NE), munți mai scunzi (1 300—1 600 m) în S. Clima ecuatorială musonică în S și tropical deșertică în rest, ariditatea accentuîndu-se spre N. Vegetație xerofită în Sahara, de stepă în Sahel, șavană și păduri tropicale în S. Expl. de sare; resurse de uraniu, staniu, bauxită. Se cultivă bumbac (125 mii t, 1989) și arahide (80 mii t, 1989) pentru export, iar pentru consumul local manioc, sorg, mei, porumb, batate ș.a. Pomicultura (curmală, citrice, mango). Se cresc bovine (4,1 mil. capete, 1989), caprine (2,3 mil., 1989), ovine (2,3 mil., 1989), cămile. Pescuit: 110 mii t (1988). Se produc peșături din bumbac, ulei de arahide, pigarete, zahăr (28 mii t, 1989) ș.a. Nu are căi ferate. Căi rutiere: 40 mil. km. Moneda: 1 franc C.F.A. = 100 centimes. Exportă bumbac (c. 90%), carne, produse din piele ș.a. și importă utilaje și mijloace de transport, produse alim., bunuri de larg consum, combustibili. — *Istoric*. Pe terit. C., locuit din timpuri străvechi, s-au constituit statele Kanem (sec. 9; din sec. 14, Bornu), Wadal (sec. 14) și Bagirmi (sec. 16). La sfîrșitul sec. 19, terit. C. a fost ocupat de francezi, care l-au transformat în colonie, inclusă pînă în 1958 în Africa Ecuatorială Franceză. În 1958, C. a devenit republică în cadrul Comunității Franceze, avînd doar autonomie internă; la 11 aug. 1960 și-a proclamat independența de stat. Între 1960 și 1975, șeful statului și guvernului a fost F. Tombalbaye ucis în urma unei lovituri militare. Conflict politic,

José Benito de Churriguera : Altarul Bisericii San Estéban din Salamanca

etic și religios, izbucnit încă din 1963, se accentuează în perioada după 1975, dând ciocniri dintre facțiunile militare rivale iau forma unor războaie civile. În ciuda unor repetate tentative de mediere ale Organizației Unității Africane între 1978 și 1982, luptele dintre forțele fidelle președintelui Goukouni Oueddine (șef al statului în 1979—1982) și cele ale generalului H. Habré (prim-min. în 1978—1979 și președinte din 1982) provoacă importante pagube materiale și dezorganizează complet economia țării. Tensiunile cu Libia și Sudanul, precum și instabilitatea internă au cunoscut o recrudescență în anii 1989—1990. Forțele armate ale C., cu ajutorul unui contingent francez, au alungat trupele libiano-sudaneze din țară (1990). Potrivit Constituției din 1989, puterea executivă este deținută de președintele republicii, iar cea legislativă de Adunarea Națională. 2. Lac cu apă dulce în partea centrală a Africii Ecuatoriale pe terit. Nigeriei, Ciadului, Camerunului și Nigerului, într-o reg. endoreică, la 240 m alt.; în C. se varsă riurile Chari și Logone; supr. variabilă: 10—26 mii km². Ad. max.: 4—11 m. Țărmuri mlăștinoase. Faună avicolă și piscicolă bogată.

CIAN (< germ.) s.n. Substanță chimică, gaz incolor, cu miros de migdale amare, toxic, lacrimogen; cianogen.

CIANAMIDĂ (< fr. [il]) s.f. Substanță chimică cristalină, instabilă, folosită pentru obținerea melaminei. □ C. de calciu = substanță chimică (p.t. 1 190°C) sub formă de pulbere neagră, obținută prin acțiunea azotului asupra carbonului și folosită ca îngrășământ, erbicid și la prepararea amoniacului.

CIANOCOBALAMINĂ (< germ., rus.) s.f. (BIOCHIM.) Factor antianemic prezent în extractul de ficat, conținând cobalt și un grup cianic; are o puternică acțiune hematopoetică; cobalamina, vitamina B₁₂.

CIANHIDRIC (< fr.) adj. Acid ~ = lichid incolor (p.t. -15°C, p.f. 26,50°C), volatil, foarte otrăvitor; este un acid slab, cu miros de migdale amare, folosit la fabricarea nitrilului acrilic, la combaterea dăunătorilor agricoli etc.; acid prusic.

CIANHIDRINE (< fr. [il]) s.f. pl. Compuși organici care conțin în molecula două grupe funcționale: hidroxil și nitril; utilizează la obținerea aminoacizilor și materialelor plastice (sticlă organică, cauciuc sintetic etc.).

CIANIȚ (< fr. [il]; [il] gr. *kyanos* „albastru-închis”) s.n. (MINER.) Disten.

CIANIZARE (după fr.) s.f. Tratament termochimic de saturare a suprafeței pieselor de oțel, simultan cu carbon și azot, din diferite compoziții de săruri topite (obligatoriu cu cianură de sodiu sau potasiu), la temperatură joasă (520°C) medie (760°C) și înaltă (900°C), pentru creșterea rezistenței la uzură și oboseală a oțelului.

CIANI, lac sărat navigabil în Cimpia Siberiei de V, la V de Novosibirsk (Federația Rusă); 1,7—2,3 mii km² (în funcție de nivelul apei). Ad. max.: 10 m. Țărmuri crestate și 58 ins. Pescuit bogat.

CIAN KAI-ȘI v. Jiang Jiishi.

CIANO, Galeazzo, conte (1903—1944), diplomat și om politic fascist italian. Gnerelul lui Mussolini. Ministru de Externe (1936—1943). În fața eșecurilor trupelor Axelor și a nemulțumirii crescînde din țară, a sugerat ieșirea separată a

Italiei din război. Demis din funcție, arestat, judecat și executat. Alături de Ribbentrop, unul dintre „arbitrii de la Viena” ce au impus guvernului României dictatul din 30 aug. 1940.

CIANOFICEE (< fr. [il]; [il] gr. *kyanos* „albastru-închis” + *phykos* „algă”) s.f. pl. Clasă de alge albastre, microscopice, unicelulare sau pluricelulare, care conțin în protoplasmă, alături de clorofilă, un pigment albastru (ficocianină); răspindite în ape dulci, în bălți și pe uscat, în locuri umede; cunoscute din Precambrian prin produsele activității lor vitale, în general concrețiuni calcaroase discoidale (*Cyanophyta*).

CIANOGEN (< fr. [il]) s.n. (CHIM.) Cian.
CIANOPSJE ([il] gr. *kyanos* „albastru” + *opsis* „vedere”) s.f. Perturbare a vederii manifestată prin perceperea obiectelor în culoarea albastră. Se întâlnește după operațiile de extirpare a cristalinelui.

CIANOTIPIE (< fr. [il]; [il] gr. *kyanos* „albastru-închis” + *typos* „urmă imprimată”) s.f. Procedu de reproducere prin copiere fotografică, în special după desene executate pe hîrtie de calc.

CIANOZĂ (< fr. [il]; [il] gr. *kyanos* „albastru-închis”) s.f. Colorație albastră-vinieție a pielii și a mucoaselor determinată, în principal, de lipsa oxigenului din sînge. Cauzele c. pot fi tulburări de circulație, insuficiență cardiacă sau pulmonară, persistența circulației interatriale, prezența unor hemoglobine anormale etc.

CIANURARE (după fr. *cyanuration*) s.f. Operație industrială de extragere a metalelor nobile din minereuri sărace, prin tratare cu o soluție diluată de cianură de sodiu.

CIANURI (< fr.) s.f. pl. Săruri ale acidului cianhidric. □ *Cianură de potasiu* = sare care se prezintă sub formă de cristale cubice, incolore, solubilă în apă; foarte toxică. *Cianură de sodiu* = sare care se prezintă sub formă de cristale incolore, solubilă în apă; foarte toxică; utilizată la extragerea metalelor prețioase din minereuri, ca insecticid și dezinfectant.

CIAN SU-LI v. Zhao Shuli.

CIARDJOU, oraș în Tadjikistan (C.S.I.), pe Amu-Daria, la NE de Așhabad; 161 mii loc. (1989). Nod de c.f. Ind. textilă (mătase, bumbac, lînă, conf.), alim. (carne, conserve), chimică, mobilă, mat. de constr. Teatru. Fundat în 1886; s-a mai numit *Cardjui* și *Leninsk*.

CIBELE (KYBELE), divinită de origine frigiană, zeița Pămîntului, supranumită Mareea Mamă a zeilor. Soția lui Saturn. În sec. 6 î.Hr., cultul ei a trecut din Asia Mică în Grecia, unde a fost identificată cu Rhea. Este reprezentată conducînd o bigă trasă de lei.

CIBERNETIC, -Ă (< fr. [il]; [il] gr. *kybernetikos* „de dirmuire”) adj. Care se referă la cibernetica, care aparține domeniului ciberneticii.

CIBERNETICĂ (< fr. [il]; [il] s.f. Știința care are ca obiect „studiiu matematic al legăturilor, comenzilor și controlului în sistemele tehnice și organismele vii, din punctul de vedere al anaghiilor formale (nu și din acela al constituției și al funcționării lor). Are numeroase și variate aplicații în toate domeniile tehnicii, în economie, biologie, medicină etc. În anul 1938, în lucrarea „Psihologia consonantistă”, savantul român Șt. Odobleja face prima expunere amplă a unor principii cibernetice, înainte cu zece ani de apariția lucrării „Cibernetica” a lui N. Wiener. V. sistem cibernetice. □ C. economică = ramură a c. care se ocupă cu aplicarea ideilor și metodelor c. la sistemele economice; privește economia, precum și verigile structurale și funcționale ale acesteia, ca sisteme în care se desfășoară procese de reglare și de comandă realizate prin circulația și transformarea informației.

CIBERNETICIAN, -Ă (< fr.) s.m. și f. Specialist care lucrează în domeniul ciberneticii.

CIBIN 1. Riu afl. dr. al Olteului, la Podul Olte; 78 km. Izv. din M-șii Cindrel și trece prin municipiul Sibiu. 2. V. Cindrel.

CIBORIU (< fr.) s.n. 1. Construcție mică, în formă de baldachin, din piatră sau metal, așezată

pe masa altarului. 2. Vas liturgic în formă de cupă, folosit pentru păstrarea elementelor euharistice în bisericile catolice.

CIBOTARU 1. Simion C. (1929—1984, n. Cobilca, Basarabia), critic și istoric literar român. Acad. (1981). Contribuții la valorificarea literaturii basarabene, monografiile („Emilian Bucov”), culegeri de articole („Mesajul social al literaturii”). 2. **Arhip C.** (n. 1935, Cobilca, Basarabia), scriitor român. Văr cu C. (1). Versuri romantice și simbolico-metaforice, de laudă a conștiinței civice; un roman-folieton satiric („Umbra comorilor”); comedii („Șase de tobă”). Traduceri.

CICADĂ (< engl. *ii*) s.f. Denumire dată insectelor homoptere din genul *Cicada*, cu corpul scurt și gros, cu capul mare și cioc ascuțit; masculul emite un țâșnit caracteristic.

CICADEOIDEA (< fr. *ii*); *ii* lat. *cicada* „barză” + gr. *eidos* „aspect” (PALEONT.) Benetic.

CICADOFITE (*ii* gr. *cicada* „barză” + *phyton* „plantă”) s.f., pl. Gen de gimnosperme cu aspect de palmieri sau de ferigi arborescente, cu trunchi scurt, globulos, care se termină cu un buchet de frunze (*Cycadophyta*). Apar în Carbo-nifer.

CICAR s.m. Animal din clasa ciclostomilor, cu corpul cilindric, lung de 15—20 cm (*Eudontomyzon danfordi*). Trăiește în riuri de munte și este parazit al păstrăvului.

CICATRICE (< fr., lat.) s.f. Tesut conjunctiv nou format care înlocuiește o pierdere de țesuturi, o zonă inflamată ori care unește buzele unei plăgi traumatice sau operatorii.

CICATRIZA (< fr.) vb. I refl. (Despre o plagă) A se vindeca prin cicatrice.

CICALĂ (< *cicală*, rar, „persoană cicalitoare”) vb. IV tranz. A șicli pe cineva cu cereri, cu observații, cu reproșuri repetate; a bate la cap, a pisa, a pisălogi, a bodogăni.

CICANEȘTI, com. în jud. Argeș; 2 558 loc. (1991).

CICERO (< fr. *ii*); *ii* Cicero) s.m. invar. (POLIGR.) Corp de literă de 12 puncte tipografice.

CICERO, Marcus Tullius (106—43 î. Hr.), om politic, orator, filozof și scriitor roman. În calitate de consul a demască conju-rația lui Catilina împotriva Senatului (63 î. Hr.). Asasinat din porunca lui Antonius, pe care îl atacase, susținându-l pe Octavian, nepotul lui Cezar. Discursurile sale politice („Catilinarele”, „Filipi-cele”), pleoariile juridice, tratatele de retorici și de stil („Despre invențiune”, „Despre orator”) au ridicat la un înalt nivel proza și elocința latină. Filozof eclectic, a manifestat preferință pentru doctrina Noii Academii, în teoria cunoașterii, și pentru stoicism, în morală („Despre supremul bine și supremul rău”, „Despre îndatoriri”, „Despre natura zeilor”). Contribuții la formarea vocabularului filozofic latin, temele a terminologiei filozofice europene.

CICERONE (< it., fr.) s.m. Ghid care însoțește vizitatorii unui oraș, al unui muzeu etc.

CICEU, veche cetate în Transilvania, construită între 1203 și 1304. Împreună cu terit. înconjurător, a constituit din 1489 un apaj al domnilor Moldovei; cu toate că cetatea a fost dărâmată în 1544 din ordinul reginei Isabela, domeniul ei feudal a rămas în stăpânirea domnilor Moldovei până în vremea lui Alexandru Lăpușnean; încorporat ulterior domeniului cetății Gherla. Ruinele cetății se află lângă com. Ciceu-Giurgești (jud. Bistrița-Năsăud).

CICEU-GIURGEȘTI, com. în jud. Bistrița-Năsăud; 4 853 loc. (1991). Pe Măgura Ciceului se află ruinele cetății *Ciceu*.

CICIMECI s.m. pl. Populație precolumbiană care a locuit regiunile de stepă din S.Mexicului. Alcătuiau un conglomerat de triburi din care s-au desprins toltecii și aztecii.

CICIRLĂU, com. în jud. Maramureș; 4 251 loc. (1991). Expl. de min. complexe (sulfuri polimetalice la liba), bazalt și andezit. Stație de cf.

CICLADE (KIKLADES), arh. grecesc în M. Egee, alcătuit din 211 ins., dintre care unele vulcanice (Thira); 2,57 mii km²; 88,5 mil. loc. (1981). Ins. pr.: Andros, Naxos, Páros, Tinos. Relief muntos. Expl. de min. de fier, bauxită, marmură. Citrice, măslini, cereale. Viticultură. Creșterea animalelor. Pescuit.

CICLAMĂ (după fr., lat.) s.f. Plantă decorativă perenă din familia primula-ceelor, cu frunze reniforme și flori mari, albe sau roșii, originară din părțile sudice ale Europei (*Cyclamen europaeum*).

CICLANI (< fr.) s.m. pl. Hidrocarburi saturate ciclice cu formula generală C_nH_{2n} , prezente în petrol; cicloalcani, cicloparafine, naftene.

CICLIC, -Ă (< fr. *ii*); *ii* gr. *kyklos* „circular”) adj. 1. Care se desfășoară în cicluri sau aparține unui ciclu; periodic. ■ **Principiu c.** = procedeul de compoziție muzicală potrivit căruia temele principale sau întregul material muzical derivă din același nucleu melodic generator. 2. (Despre compoziții muzicale) Care este alcătuit din mai multe părți independente. 3. (Despre un compus chimic) Care are catenele închise în ciclu.

CICLIȘM (< fr.) s.n. Sport care se practică cu biciclete speciale pe velodrom sau pe șosea. Cele mai importante curse cicliste sînt: „Turul Franței”, „Turul Italiei” și „Turul Spaniei”.

CICLIȘT, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. 1. Adj. Care aparține ciclismului, privitor la ciclism. 2. S.m. și f. Persoană care practică ciclismul.

CICLIZARE (după fr. *cyclisation*) s.f. Reacție de ~ = reacție chimică de închidere a unui lanț de atomi cu formarea unui ciclu.

CICLO- (*ii* gr. *kyklos* „cerc”) Element de compunere cu sensul „ciclic”. Folosit pentru formarea unor cuvinte care denumesc compuși chimici.

CICLOALCANI (< germ.) s.m. Ciclani. **CICLOCONVERTOR** (< engl., fr.) s.n. Dispozitiv electronic de putere, care transformă direct, fără a utiliza un circuit intermediar de curent continuu, energia electrică de curent alternativ cu anumiți parametri (ex. număr de faze, frecvență) în energie electrică de curent alternativ de alți parametri.

CICLOCROS (< fr.) s.n. Probă ciclistă de fond în care concurenții străbat un traseu variat, prevăzut cu diferite obstacole, cu bicicleta și pe jos, în funcție de teren.

CICLOGENEZĂ s.f. Proces prin intermediul căruia la naștere un ciclon.

CICLOHEXAN (< fr. *ii*) s.m. Hidrocarbură ciclică saturată, lichidă, care se extrage din petrol; se folosește ca solvent și ca materie primă în industria fibrelor sintetice.

CICLOHEXANOL (< fr. *ii*) s.m. Alcool ciclic saturat, cristalin, higroscopic, cu miros de camfor; intermediar în fabricarea caprolactamei.

CICLOHEXANONĂ (< fr. *ii*) s.f. Cetonă ciclică saturată, oleioasă, cu miros de mentă;

folosită ca dizolvant și ca materie primă la fabricarea caprolactamei.

CICLOIDAL, -Ă (< fr. *ii*) adj. (MAT.) Privitor la cicloida, care aparține unei cicloide.

CICLOIDĂ (< fr. *ii*); *ii* gr. *kyklos* „cerc” + *eidos* „aspect”) s.f. (MAT.) Cursă descrisă de un punct al unui cerc care se rostogolește fără alunecare pe o dreaptă fixă.

CICLOMORFOZĂ (cf. gr. *kyklos* „cerc” + *morphe* „formă”) s.f. (BIOL.) 1. Ciclu de schimbări ale formei. 2. Schimbări sezoniere.

CICLON (< fr. *ii*); *ii* gr. *kyklos* „cerc”) s.n.

1. (METEOR.) Formă negativă a reliefului câmpului baric, cu diametrul de câteva mii de km, în care presiunea scade de la periferie spre centru și masele de aer au o mișcare convergentă pe orizontală și predominant ascendentă pe verticală. Structura sa este asimetrică cu un sector cald mai îngust, unul rece mai dezvoltat, un front cald în partea anterioară și unul rece în cea posterioră, ceea ce face ca să predominie timpul închis cu precipitații și vînturi puternice; dîmp de joasă presiune. Ex.: *c. australian* (în partea de N a Australiei în timpul verii australe) și *c. tropical* (în zona frontului tropical, 5—25° lat. N și S). ■ Furtună puternică, cu deplasarea aerului în vârtejuri, însoțită de ploai și descărcări electrice puternice. *V. taifun, uragan*. 2. (TEHN.) Aparat pentru separarea particulelor materiale din aer sau din gaze prin efectul forței centrifuge.

CICLONAL, -Ă (< *ciclon*) adj. Care se referă la ciclon (1).

CICLOP (< fr., lat.) s.m. 1. (La pl.) (În mitologia greacă) Uriași antropofagi cu un singur ochi în frunte. C. erau păstori sau meșteri făurari, ajutoare ale zeului Hefaistos sau pricepuți constructori. 2. (ZOOI.) Gen de crustacee dulciol, cu corpul oval, de 1 mm lungime și cu două antene înătoare (*Cyclops*).

CICLOPARAFINE (< fr. *ii*) s.f. Ciclani. **CICLOPENTADIENĂ** (< fr. *ii*) s.f. Hidrocarbură ciclică nesaturată cu două duble legături, care se găsește în benzenul brut rezultat de la distilarea gudronului de cărbune.

CICLOPENTAN (< fr. *ii*) s.m. Hidrocarbură ciclică saturată, lichidă, oleioasă, întrebunțată ca solvent în special pentru grașimi.

CICLOPIC, -Ă (< it.; *ciclop*) adj. Caracteristic ciclopilor (1); uriaș. ■ *Zid c.* = construcție vastă și masivă alcătuită din blocuri mari de piatră brută, practică în arhitectura preelencică și atribuită, potrivit mitologiei grecești, ciclopilor (ex. la Micene, Tirint etc.).

CICLOPIE (< fr. *ii*); *ii* gr. *kyklop* „ciclop”) s.f. (MED.) Monstruoasă congenitală constind din dezvoltarea unui singur ochi sau din fuzionarea celor două orbite.

CICLOPROPAN (< fr. *ii*) s.n. Gaz incolor, inflamabil, utilizat în inhalajii ca anestezic general.

CICLORAMĂ (< fr.; *ii* gr. *kyklos* „cerc” + *horama* „spectacol”) s.f. Fundal de scenă arcat, confecționat în general din pînză; are aspect uniform și colorit neutru. Se folosește și pentru decorul proiectat.

CICLOSTOMI (< fr. *ii*); *ii* gr. *kyklos* „cerc” + *stoma* „gură”) s.m. pl. Clasă de vertebrate acvatice inferioare (din care face parte cicarul), cu corpul năd, pisciform, lipsit de maxilare și cu gura rotundă (*Cyclostomata*).

CICLOTIMIE (< fr. *ii*); *ii* gr. *kyklos* „cerc” + *thymos* „stare de spirit”) s.f. Stare psihică morbidă, caracterizată prin alternarea stărilor de bună dispoziție cu cele de depresione.

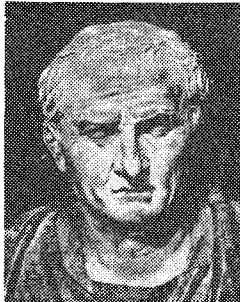
CICLOTRON (< fr. *ii*); *ii* *ciclo* + fr. [*elec*tron]) s.n. Accelerator ciclic utilizat în cercetările de fizică nucleară pentru a imprimă energii foarte mari particulelor relativ grele, ca protoni, deuteroni etc.

CICLOTURISM (< fr.) s.n. Ramură a turismului în care se folosește ca mijloc de deplasare bicicleta.

CICLOVA ROMÂNĂ, com. în jud. Caraș-Severin; 1979 loc. (1991). Expl. de min. complexe.

CICLU (< fr., lat.) s.n., s.m. 1. Succesiune de fenomene, stări etc., care se realizează

Cicero

în evoluția unui proces repetabil, începând de la o anumită situație pînă cînd se revine pentru prima oară la o situație identică sau asemănătoare cu cea inițială. ■ Diagramă care reprezintă o succesiune de fenomene, stări etc. □ Durată cu c. (1). 2. S.m. Totalitatea valorilor succesive luate de o mărime periodică în timpul unei perioade. □ C. pe secundă = hertz. 3. S.n. (TEHN.) Lanț complet de stări care se produc într-un interval de timp ce caracterizează evoluția unui anumit proces (ex. c. de pompare, c. de fermentație etc.). □ (FIZ.) C. ideal (sau c. Carnot) = c. teoretic reversibil de transformări prin care trece un gaz, format din două izoterme și două adiabatice. C. Diesel = c. de funcționare a motorului cu ardere internă. C. Otto = c. de funcționare a motorului în patru timpi cu explozie. C. de histererezis v. histererezis. ■ (MAT.) Cale închisă într-un graf. ■ (INFORM.) Grup de instrucțiuni care poate fi executat repetitiv în cadrul unui program. 4. S.n. (GEOLOG.) C. geotectonic (orogenic) = ansamblu proceselor tectonice care se succed și determină evoluția unui geosinclinal pînă la transformarea lui în catenă muntoasă. Principalele faze în această evoluție sînt: *litogeneza, orogeneza și gliptogeneza*. Cele mai cunoscute c.g. sînt: Cadonianul, Hercinicul și Alpinul. C. geochimic = mod de migrație a elementelor chimice în natură în decursul istoriei geologice a Pămîntului, în care acestea revin periodic în formații asemănătoare. Ex. c. g. al carbonului, în care acest element, aflat în plante, trece prin fosilizare în cărbuni, este restituit prin oxidarea atmosferei, de unde este iarăși asimilat de alte plante, pentru a începe un nou c. g. 5. S.n. C. geografic (sau de eroziune) = ansamblu de etape succesive în dezvoltarea reliefului, definit de geograful american W.M. Davis (1899), în care agenții externi acționează diferențiat și ciclic, realizînd aspecte de tinerețe, maturitate și îmbătrînire a reliefului. Există c. specifice fiecărei zone climatice, c. subteran și altele specifice fiecărui agent extern (caristic, glaciatic, desartic etc.). Noțiunea a fost ridicată de geograful german H. Baulig (1928) la rang de teorie a geomorfologiei, avînd drept metodă de bază blocdiagrama. C. Bruckner = oscilație cu perioada de c. 35 de ani a principalelor caracteristici ale cliimei. 6. S.n. (CHIM.) Lanț închis de atomi din molecula unei substanțe. 7. S.n. (BIOL.) C. de dezvoltare = ansamblu de fenomene în decursul cărora se realizează dezvoltarea unui organism, începînd cu prima diviziune a oului, continuînd cu maturizarea, reproducerea și terminînd cu moartea. C. biologic = circuit biologic. 8. S.n. (FIZIOL.) C. estival v. estival. C. Krebs v. Krebs. C. menstrual v. menstruație. 9. S.n. C. economic = discontinuitate a evoluției economice care conduce la o alternanță a perioadelor de creștere și depresiune economică. C. de exploatare = indicator care evidențiază dimensiunea perioadei de timp pentru care stocul de marfă, respectiv de materie primă, este acoperit. 10. S.n. Grup de producții (artistice) cu o temă comună. □ C. de conferințe = serie de conferințe unite sub o tematică generală comună.

CICĂRE (lat. **cichoria*) s.f. 1. Plantă erbacee perenă din familia compozitelor, cu flori albastre, spontană și adesea cultivată pentru rădăcinile sale, din care se extrage un surrogat de cafea (*Cichorium intybus*). □ C. de grădina = plantă biennială legumicolă de la care se consumă frunzele care cresc la bază, înalbite prin mușuroire; andivă (*Cichorium endivia*). 2. Produs alimentar înlocuitor al cafelei, obținut prin prelucrarea rădăcinii de cicăre (1).

CICOBEN (lat. **cicala*) s.f. Insectă homopteră, galbenă-castanie, cu capul lat și cu ochii mari (*Cicada orni*). Trăiește pe arbori.

CICONIFORME (< fr. [i]; [s] lat. *ciconia* „barză” + *forma* „formă”) s.f. pl. Ordin de păsări de talie mare, cu gît și picioare lungi, cioc alungit și conic sau lăjit (ex. barză, stîrcul, lopătarul).

CIDARIS (ii) subst. Gen de echinoderme regulate, caracterizate printr-un țesut elipsoid; apar în Triasic.

CID CAMPEADOR [o'iid campeador] (pe numele adevărat *Rodrigo Diaz* [diaO] de *Bivar*) (c. 1040—1099), cavaler spaniol. S-a remarcat în timpul Reconquistei. Întruchipare ideală a cavalerului spaniol.

CIDRU (< fr.) s.n. Băutură slab alcoolică (4—5%) obținută prin fermentarea acului de mere.

CIÉNAGA, oraș în N. Columbiei, la E de Barranquilla, port la M. Caraibilor; 120 mii loc. (1985). Export de bumbac, tutun, cacao, banane.

CIENFUEGOS [sien'fuegos], oraș în centrul Cubei, port la M. Caraibilor; 115,8 mii loc. (1988, cu suburbiile). Fabriци de zahăr; tutun, textile; vinificație. Export de zahăr.

C.I.F. (< fr. [i]; [s] engl. *cost*), [*insurance*, *freight*], „cost, asigurare, navlu”) Clauză contractuală conform căreia furnizorul include în preț, la vânzare, costul mărfurilor, costul transportului (navlul) și al asigurării de transport și predă mărfurile la destinație într-un anumit port.

CIFOZĂ (< fr. [i]; [s] gr. *kyphosis* „cocoșă”) s.f. Deformație a coloanei vertebrale care constă într-o curbura exagerată cu proeminență dorsală; gibozitate, cocoșă (2).

CIFRA (< fr.) vb. I refl. și tranz. 1. Refl. A atinge suma de... a se evalua la... 2. Tranz. A transpune un text în cifru (1).

CIFRĂ (< cifra după fr.) s.n. Acțiunea de a cifra (2).

CIFRĂ (< it.) s.f. 1. Simbol grafic folosit pentru scrierea numerelor; impr. număr. Cele mai utilizate sînt cifrele arabe, aduse în Europa de arabi în sec. 10, probabil din India: 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9. Uneori se mai folosesc și cifrele romane: I = 1, V = 5, X = 10, L = 50, C = 100, D = 500, M = 1 000. 2. Număr care indică valoarea unei măriri caracteristice a unei substanțe. □ C. octanică v. octanic. 3. C. de afaceri = totalul încasărilor unei firme din activitatea desfășurată într-o anumită perioadă de timp. 4. Semn tipografic folosit la tipărirea numerelor, a simbolurilor diferitelor operații matematice sau combinații ale acestora.

CIFRIC, -Ă (< cifra) adj. Exprimat în cifre; numeric.

CIFRU (< fr.) s.n. 1. Sistem convențional de semne care nu poate fi înțeles dect de cei care cunosc cheia lui. 2. Combinație de litere sau de cifre cu ajutorul căreia se pot deschide unele închizători secrete.

CIHAC 1. Iacob Stanislav C. (1800—1888, n. Aschaffenburg, Germania), naturalist și medic german. Stabilit la Iași (1825), unde a fost profesor la Academia Mihăileană. A organizat serviciul militar sanitar al armatei din Moldova și a înființat, împreună cu M. Zotta, Societatea de Medici și Naturaliști din Iași. A publicat primul manual de istorie naturală în lb. română (1837). M. de onoare al Acad. Române (1872). 2. Alexandru C. (1825—1887, n. Iași), lingvist român. Fiul adoptiv al lui C. (1). Autor al primului dicționar etimologic științific al limbii române (1870—1879). M. de onoare al Acad. Române (1872).

CIHODARU, Costache (n. 1907, Ivănești, jud. Vaslui), istoric român. Prof. univ. la Iași. Contribuții la studiul insecturilor vieții de stat la E de Carpați, al instituțiilor și structurilor agrare ale Moldovei („Istoria medie a României, partea I”, în colab. „Alexandru cel Bun”).

CIHOSKI, Henry (1871—1950, n. Tecuci), general român. Inspector de armată (1927), ministru de Război (1928—1930). S-a remarcat în timpul primului război mondial în luptele de pe Valea Oltului, a Topologului, precum și la Mărăști.

CIKĂLOV, Valeri Pavlovici (1904—1938), aviator rus. Pilot de încercare. Împreună cu G.F. Baidukov și A.V. Beleakov a executat două raiduri celebre: Moscova—Nikolaevsk pe Amur peste Oc. Înghețat (1936) și Moscova—Vancouver (Canada) peste Polul Nord (1937).

CIL (< fr.; [s] lat. *cilium* „geană”) s.m. 1. Fiecare dintre filamentele protoplasmatiche, mobile, extrem de fine, locomotorii ale infuzoriilor unor bacterii și unor alge. 2. Prelungire protoplasmatică a celulelor epiteliale din diferite mucoase (bronhică, intestinală ș.a.), la organismele pluricelulare, alcătuită din rădăcini ciliare, 1 sau 2 corpusculi bazali și o tijă liberă; totalitatea c. asigură deplasarea permanentă a secrețiilor mucoasei. 3. Fir de păr al pleoapei.

CILACAP, oraș în Indonezia, port pe tîrmul sudic al Ins. Java; 127 mii loc. (1980). Mare rafinărie de petrol. Utajlă minier, hîrtie de ziar, produse textile. Pescuit.

CILIAR, -Ă (< fr., adj. Care se referă la cili (ex. epitelul c. mușchi c.).

CILIAT, -Ă (< fr.) adj. s.n. 1. Adj. Care are cili, prevăzut cu cili (ex. epitelul c.) 2. S.n. (ZOOLOG.; la pl.) Infuzorii.

CILIBI MOISE (pe numele adevărat *Froim Moise*) (1812—1870, n. Focșani, negustor evreu. Figură pitorească a negoiului ambulant din Țara Românească. Creator spontan de glume moralizatoare, zicale și vorbe de duh sau venite dintr-o străveche tradiție talmudică („Diata lui Cilibi Moisi”, „Viața și proverbele lui Cilibi Moisi”).

CILIBIA, com. în jud. Buzău; 2 031 loc. (1991). Stație de c.f.

CILICIA (CILYICIA), reg. istorică în antic., pe coasta de SE a Asiei Mici, vestită prin pirajii ceși și aveau adăpost în zonele muntoase și împădurite de aici. Transformată în 101 î.Hr. în prov. romană.

CILIEINI, com. în jud. Olt, pe Olt; 3 962 loc. (1991).

CILINDRARE (< fr.) s.f. 1. Operație de compactare și de nivelare efectuată pentru îndesarea pietrelor din macadamuri și a pămîntului, pentru nivelarea patului șoselei etc. Se execută cu tăvălugul sau cilindrul compresor prin treceri repetate. 2. Operație de realizare a iucului la o piele netedă, tăbăcită vegetal.

CILINDRE (< fr.) s.f. Volumul cilindrului unei mașini de forță cu piston, cuprins între cele două poziții extreme ale pistonului.

CILINDRIC, -Ă (< fr.) adj. De forma unui cilindrul (1).

CILINDRICITATE (< fr.) s.f. Abatere de formă a unui organ de mașină de la forma cilindră.

CILINDRU (< fr., lat.) s.m. 1. Suprafață descrisă de o dreaptă care se deplasează paralel cu ea însăși, sprînjindu-se pe o curbă închisă, imobilă; suprafață cilindrică. ■ Corp geometric mărginit de o suprafață cilindrică și de două plane paralele (ale căror secțiuni în suprafață cilindrică sînt bazele c). □ C. *circular* = c. cu bazele în formă de cerc. C. drept = c. ale cărui generatoare sînt perpendiculare pe baze. C. *echilator* = c. circular drept care are generatoarea egală cu diametrul bazei. 2. Organ de mașină de forma unui tub, în interiorul căruia se poate deplasa un piston. 3. Element al unui sistem tehnic, de formă cilindrică, ce are posibilitatea de rotație în jurul axei sale (ex.: c. de laminor, c. alimentator etc.). □ C. *compresor* = mașină rutieră, a cărei piesă principală este un c. masiv, greu, utilizată la executarea operației de cilindrare. 4. (BOT.) C. *central* = partea centrală a rădăcinilor și a tulpinilor plantelor vasculare, formată din parenchim, în care se află fasciculele liberiene și lemnoase. 5. (ANAT.) *Cilindrul-ax* = axon. 6. (FIZIOL.) C. *urinar* = element microscopic de formă cilindrică, format din albumină, celule epiteliale, renale, granulații, hematii, prezent în sedimentul urinar al bolnavilor de rinichi.

CIMABUE, Giovanni (pe numele adevărat *Cenni di Pepo*) (c. 1250—c. 1302), pictor florentin. Precursor al Renașterii. Maestru al lui Giotto. Pictură murală („Biserica San Francesco din Assisi) și de altă („Fecioara între îngeri”, astăzi la Luvru), mozaicuri.

CIMAROSA, Domenico (1749—1801), compozitor italian. Peste 75 de opere („Căsătoria

secreta"). sonate, cantate, mise și oratorii. Limbajul elegant, grațios, excelează în stilul buf.

CIMĂ (< fr.) s.f. Inflorescență a cărei axă principală are o creștere limitată și se termină cu o floare.

CIMBRI (< fr., lat.) s.m. pl. Trib germanic așezat în vârșarea Elbei în Marea Nordului. Au fost înfrinți de romani la Vercellae, azi Vercelli (101 î.Hr.).

CIMBRISOR (< cimbru) s.m. Plantă erbacee perenă din familia labiatelor, cu frunze aromatice, folosite în medicină sub formă de infuzie (*Tymus vulgaris*).

CIMBRU s.m. Plantă erbacee anuală din familia labiatelor, cu frunze aromatice folosite drept condiment (*Satureja hortensis*).

CIMEN (< fr. {i}) s.n. Lichid cu miros aromatic, care se găsește în uleiurile eterice izolate din diferite plante (cimbru, chimion) din rășina coniferelor și din unele petroluri; folosit în parfumerie și ca solvent pentru lacuri.

CIMENT (< fr.) s.n. Material de construcție sub formă de pulbere fină, fabricat prin măcinarea clincherului și utilizat ca liant hidraulic; amestecat cu apă face priză după un anumit timp (se întărește), căpătînd consistența pietrei. □ *C. Portland* = liant hidraulic obținut prin măcinarea clincherului Portland cu adăos de gips pentru reglarea timpului de priză.

CIMENTARE (< fr.) s.t. Injecție sub presiune a unei suspensii de ciment în pământ, în materiale de construcții fisurate sau roci dezagregate ori fisurate pentru consolidarea sau impermeabilizarea acestora. □ *Cimentarea rocilor* = consolidarea rocilor prin cănturarea unei liant în golurile și fisurile acestora, în mod natural în zăcămint sau artificial prin injectarea unui mortar de ciment prin gauri de sondă.

CIMERIAN (< cimerieni), etaj al Pliocenului superior din Bazinul Mării Negre, corespunzător Dacianului din Bazinul Dacic.

CIMERIENI (< fr.) s.m. pl. Populație de neam tragic din N Mării Negre, care a migrat în prima jumătate a milen. 1 î.Hr. în Asia Mică.

CIMILITURĂ (< cimili) s.f. (Pop.) Ghicitoare.

CIMIȘI (< c.) s.m. Arbust decorativ cu frunze mici, ovale, persistente și cu flori galben-verzi (*Buxus sempervirens*).

CIMITIR (< ngr.) s.n. Loc unde se îngroapă morții; (pop) șintirim.

CIMKENT, oraș în Kazahstan (C.S.I.), în bazinul Sir-Dariei, la N de Tașkent: 393 mi loc. (1989). Mare centru ind. (preluc. plumbului, chimico-farmacuției, ciment și mat. de constr., textilă și conf., alim.). Institut politehnic. Muzeu. Intemeiat în sec. 12.

CIMON (c. 510—450 î.Hr.), general atenian. Fiul lui Miltiade. Conducător al grupării oligarhice, adversar al lui Temistocle, Efialte și Pericle. A înfrînt armata persană la Eurymedon (c. 469 î.Hr.).

CIMPANZEU (< fr.) s.m. Gen de maimuță africană antropoidă, mare (c. 1,5 m), cu membre anterioare lungi, cu blana și pielea feței neagră, fără coadă (*Pan troglodytes*). Longevitate: c. 50 de ani.

CIMPŢI (< magh.) s.n. Vechi instrument muzical popular, alcătuit dintr-un burduf de piele și din unul sau mai multe tuburi sonore prin care trece, sub presiune, aerul din burduf; gaidă (1).

CIMPOI, Mihai (n. 1942, Larga, Basarabia), critic și istoric literar român. Studii și analize critice consacrate literaturii clasice și contemporane („Alte disocieri”, „Citracraia lui Ulisse”), un original eseu despre poetica lui Mihai Eminescu („Narcis și Hyperion”). M. de onoare al Acad. Române (1991).

CIMPOIER (< cimpoi) s.m. Persoană care dîntă la cimpoi.

CIN (< sl.) s.n. (Înv.) 1. (În ev. med.) Poziție socială înaltă; demnităte, rang. 2. Stare socială; tagmă (c. preoțesc sau călugăresc).

CINĂ (lat. cenare) vb. I Intranz. și tranz. A lua masa de seară.

CINABRU (< fr.) s.n. 1. Sulfură naturală de mercur, care se formează din soluții alcaline, hidrotermale, la temperaturi joase și se depune în apropierea suprafeței scoarței terestre. Are culoare roșie-carmin și luciu adamantin; este casantă și are aspect de masa compacte sau de poighite pulverulente. Este cel mai important minereu de mercur (86,2% mercur). 2. Culoare roșie, cu tonuri între stacojii și violet, folosită încă din antic.

CINAMIC (< fr., engl.) adj. Acid ~ = acid care se găsește în uleiul de scorțișoară, în balsamul de Peru etc., obținut din benzaldehidă, anhidridă acetică și acetat de sodiu.

CIŢĂ (lat. cena) s.f. Masa de seară; mîncare destinată pentru această masă. □ *Cina cea de taină* = masa de pe urmă a lui Hristos și a apostolilor săi, ajunul patimilor, în cursul căreia a instituit taina euharistiei. *Sfînta Cînă* = (la protestanți) împărțirea lui pâine și vin.

CINCANTIN (< it.) s.n. Soi de porumb timpuriu, cu tulpina scurtă și bobul mic portocaliu.

CINCI (lat. *quinque*) num. card., s.m. 1. Num. card. Număr natural mai mare decît patru cu o unitate și care se indică prin cifra 5. ■ (Substantivat) *Am desenat un cincii*. □ (Cu valoare de num. ord.) *Etajul cincii*. 2. S.m. *Cinci-degete* = plantă erbacee tritroare din familia rozaceelor, cu frunze formate din cincii foliole și cu flori galbene (*Potentilla reptans*).

CINCİLA (CHINCİLA) (< fr.) s.f. 1. Mamifer rozător, asemănător cu veverița, care trăiește pe platourile înalte din Chile și Bolivia; animal rar, ocrotit pentru blana sa (cea mai scumpă din lume) gri perlat, strălucitoare, mătăsoasă (*Chinchilla laniger*). 2. Denumirea unor rase de iepuri crescuți pentru carne și blană; c. mare, cu uretute coronară de 5—6,5 kg și c. mică cu greutate de 2,5—3,5 kg.

CINCİLEA, CINCĒA (< cincii) num. ord. (Precedat de art. „al”, „a”) Care urmează după al patrulea.

CINCİME (< cincii) s.f. Parte dintr-un întreg obținută prin împărțirea lui în cincii părți egale.

CINCINNATI [sinsinæti], oraș în S.U.A. (Ohio): 1,73 mil. loc. (1988, împreună cu Hamilton). Nod de comunicații. Aeroport, Mare centru ind.; uzine constr. de mașini (mașin-unelte, mecanică de precizie), siderurgice, electrotehnice, aeronautice, chimice, alim. (carne, băuturi) etc. Centru comercial și financiar. Universitate. Muzeu.

CINCINNATUS, Lucius Quinctius (sec. 5 î.Hr.), om politic roman. Consul (460 î.Hr.), apoi dictator (458 î.Hr. și 439 î.Hr.). Celebru prin simplitatea și austeritatea moravurilor sale.

CINCISPREZECE (< cincii + spre + zece) num. card. Număr natural mai mare decît paisprezece cu o unitate. ■ (Cu valoare de num. ord.) *Capitolul cincisprezece*.

CINCISPREZECELEA, -ZECEA (< cincisprezece) num. ord. (Precedat de art. „al”, „a”) Care urmează după al paisprezecelea.

CINCIZECI (< cincii + zece) num. card. Număr natural de cincii ori mai mare decît zece. ■ (Cu valoare de num., ord.) Al cincizecelea. Pagina cincizeci.

CINCIZECILEA, -ZECEA (< cincizeci) num. ord. (Precedat de art. „al”, „a”) Care urmează după al patruzeci și nouălea.

CINCIZECİME (< cincii + zecime) s.f. 1. Evenimentul și sărbătoarea pogoririi Duhului Sfînt, la 50 de zile după învierea lui Hristos, peste apostoli și cei dintîi ucenici creștini, marcînd nașterea Bisericii; Rusali, Pogorirea Duhului Sfînt. 2. Una din cele trei mari sărbători ale pelerinajului, la evrei, socotită ca ziua cînd Dumnezeu i-a dat lui Moise „Legea”. **CINCŪ**, com. în jud. Brașov; 2 006 loc. (1991). Biserică fortificată (sec. 13, refăcută în sec. 15 și 17), cu altar poliptic (sec. 16).

CINDREL, culme situată în grupa muntoasă Parîng, între valea Sebeșului și cea a Sadului. Alt. max.: 2 244 m (vf. Cindrel). Alcătuit din roci metamorfice (gnaise, micașturi, șisturi,

amfibolice); urme glaciare. Cunoscută și sub numele de M-șii *Cibinului*. Zonă de păstorit Turism.

CINE (lat. *quem*) pron. 1. (Interogativ) Serveste pentru a întreba despre o persoană necunoscută sau al cărei nume nu a fost încă rostit în cursul conversației: *cine este autorul?* 2. (Relativ) *Acela care, cel ce* 3. (Nehotărit) *Fiecare; oricine, oricare*.

CINEAST, -Ă (< fr.) s.m. și f. Specialist în tehnica sau în arta cinematografică, realizator de filme.

CINECLUB (< fr.) s.n. Asociație a cineasților neprofesioniști, al cărei scop este formarea culturii cinematografice a membrilor ei.

CINEFIL, -A (< fr.; {s} fr. *cinéma* + gr. *philos* „iubitor”) s.m. și f. Amator, iubitor de filme.

CINEGETIC, -Ă (< fr., gr.) adj. (Livr.) Care ține de vîntoare. Privitor la vîntoare; vîntoresc.

CINEMA (< fr.) s.n. invar. Cinematograf. **CINEMA**, revistă de cultură cinematografică. Apare lunar la București din 1963.

CINEMASCOPI (< fr.; {s} fr. *cinéma* + gr. *skopeo* „a privi”) s.n. Procedeu cinematografic de proiecție pe un ecran lat pentru obținerea unui câmp vizual mărit; film realizat prin acest procedeu.

CINEMATECĂ (< fr.; {s} fr. *cinéma* + gr. *theke* „cutie”) s.f. 1. Arhivă unde se păstrează filmele. 2. Sală de cinematograf unde se pot viziona filme reprezentative din istoria cinematografiei.

CINEMATIC, -Ă (< fr.; {i}; {s} gr. *kinemat-* „mișcare”) adj. Care aparține cinematicii, privitor la cinematică; care se rezolvă prin metodele cinematicii.

CINEMATICĂ (< fr.; {i}; {s} f. Ramură a mecanicii care studiază mișcarea corpurilor materiale și mărimile ce caracterizează această mișcare (traiectorii, viteze, accelerații etc.), precum și legile ei generale, fără a lua în considerare cauzele ce o determină sau o influențează. □ *C. stelară* = capitol al astronomiei care studiază legițile mișcării stelelor.

CINEMATOGRAF (< fr.; {s} gr. *kinemat-* „mișcare” + *grapho* „a scrie”) s.n. 1. Local destinat pentru proiectarea filmelor în fața publicului spectator. În funcție de procedeele cinematografice (cineramă, cinemascope, c. în relief, c. la lumina zălă) elementele c. (ecran, sală etc.) reclamă amenajări speciale. 2. Artă și cinematografică.

CINEMATOGRAFIC, -Ă (< fr.) adj. Care aparține cinematografului sau cinematografilor, privitor la cinematograf sau la cinematografie. □ *Artă c.* = artă a imaginii în mișcare; cinematograf (2).

CINEMATOGRAFIE (< fr.) s.f. 1. Artă și tehnica de înregistrare fotografică pe pelliculă a unor imagini succesive și apoi a proiectării lor cu ajutorul unei surse de lumină pe un ecran, astfel încît să se creeze impresia unui spectacol viu. Prima proiecție cinematografică publică a fost realizată la Paris, în 1895, de L. Lumière. În preajma anului 1930 a apărut filmul sonor. 2. Artă filmului 3. Industrie producătoare de filme.

Cincila

CINERAMĂ (< fr.; [s] fr. *cinéma* + gr. *horama* „spectacol”) s.f. Sistem panoramic de filmare pe trei peluclă și de proiecție sincronizată pe un ecran semicircular, care dă impresia că imaginile sînt în relief.

CINERARĂ (< fr. lat.) adj. (Livr.) Urnă ~ = urnă în care se păstrează cenușa morților; cenușar.

CINERARIA (< fr., germ.; lat. *cinerarium* „cavou”) s.f. Plantă decorativă perenă din familia compozitelor, cu frunze mari și flori grupate în buchete (*Senecio cruentus* sau *Cineraria hybrida*) originară din Ins. Canare, cultivată frecvent în ghivece.

CINERIT (< fr.; [s] lat. *ciner-* „cenușă”) s.n. Cenușă vulcanică consolidată; se utilizează uneori în industria cimentului.

CINESCOP (< rus; [s] gr. *kinema* „mişcare” + *skopeo* „a privi”) s.n. Tub catodic de sinteză și de redare a imaginilor de televiziune, care transformă variațiile semnalului electric recepționat în variații ale luminozității unui spot luminos ce se deplasează ordonat pe ecran.

CINETIC, -Ă (< fr. [i]; [s] gr. *kinetikos* „care se mișcă”) adj., s.f. 1. Adj. Care aparține mișcării, privitor la mișcare. □ *Energie c.* = energie mecanică a unui corp aflat în mișcare, egală cu jumătatea produsului dintre masa corpului și pătratul vitezei sale. *Teoria c.* = a gazelor = teorie care explică proprietățile gazelor pornind de la premisa că ele sînt formate din atomi sau molecule care se află într-o continuă mișcare dezordonată. 2. S.f. *Artă c.* = artă. 3. S.f. *C. chimică* = ramură a chimiei fizice care se ocupă cu studiul mecanismelor de reacție, urmărind evoluția reacțiilor chimice în timp și influența factorilor fizico-chimici asupra desfășurării acestor reacții.

CINETOCER (< fr.) s.n. Centromer.

CINEVA (< cine + va) pron. nehot. O persoană oarecare. oarecine; (fam.) o persoană importantă.

CINGĂTOARE (< *încinge*) s.f. Fișe de pînză, de mătase, de piele etc. care servesc la încins mijlocul. V. *brîu*, *bată*, *curea*, *șerpar*.

CINGHIA ALPINĂ s.f. Pasăre mică (c. 18 cm), de dîrd, bună zburătoare, călătoare, din ordinul paseriformelor, oaspete de iarnă în România în zonele alpine, cu capul cenușiu și restul penajului cafeniu-cenușiu deschis (*Montifringilla nivalis*).

CINIC, -Ă (< fr., lat. *cynicus* „de dîne”) adj., subst. 1. Adj., s.m. și f. (Persoană) care sfidează normele morale și regulile de conviețuire socială, susținînd deschis și fără sfială o asemenea atitudine. 2. Adj. (Despre manifestări ale oamenilor) Sfîdător. 3. Școala c. = școala filozofică întemeiată la Atena în sec. 4 î.Hr. de Antistene, care preconiza „reîntoarcerea la natură” printr-o viață simplă, redusă la satisfacerea celor mai elementare nevoi, și prin disprețul față de convențiile și normele sociale existente.

CINIȘM (< fr., lat.) s.n. Însușirea de a fi cinic (1); atitudine sfidătoare de dispreț față de convențiile și față de morală.

CINNA, Lucius Cornelius (?—84 î.Hr.), om politic roman. După moartea lui Sulla (86 î.Hr.) a abrogat măsurile luate de acesta și împreună cu Marius a introdus la Roma un regim de teroare. Silît de revolta popularilor să se sinucidă.

CINOCEFAL (< fr., lat.) s.m. Denumire dată maimușelor africane cu cap alungit, ca de cîine, și coadă lungă (ex. babuinul, mandrilul).

CINLOGIE v. *chinologie*.

CINOTEHNIE v. *chinotehnie*.

CINQUECENTO (cuv. it.) [cinquecento] subst. Denumire dată artei și culturii italiene din sec. 16.

CINSTE (< sl.) s.f. I. 1. Onestitate, corectitudine. 2. Fidelitate, castitate. II. 1. Prețuire, stimă, considerație. 2. Onoare, favoare. □ Loc. *În cîinstea* (cuiva sau a ceva) = pentru a onora sau a premia (pe cineva sau ceva). 3. Fast, paradă. III. (Pop.; concr.) 1. Dar. 2. Ospăț, chef,

□ Expr. *A face cîinste* = a oferi de bătut și de mîncat, pătînd consumația; a cînsti (3).

CINȘTEȚ (< ucr.) s.m. Plantă erbacee din familia labiatelor, cu tulpina cleoasă, înaltă de 40—120 cm și cu flori galbene cu puncte brune (*Salvia glutinosa*).

CINȘTI (< sl.) vb. IV tranz. 1. A onora, a prețui pe cineva. 2. (Pop.) A face un dar; a da un bașciș. 3. (Fam.) A omeni, a trata. □ A încina paharul în onoarea cuiva sau a ceva.

CINȘTIT, -Ă (< *cinști*) adj. 1. (Și adv.) Onest, corect. 2. Virtuos, fidel, cast. 3. (Pop.) Venerat, stimat; respectat.

CINTEZĂ (< *cintez*) s.f. Pasăre cîntătoare, sedentară, din familia fringilidelor, răspîndită din pădurile de sălcii ale Deltei Dunării pînă în zona jneapanului, cu penajul cărămiziu-roșcat și cenușiu-albăstriu (*Fringilla coelebs*). □ *C. de iarnă* = pasăre migratoare, cîntătoare, de c. 16 cm, din familia fringilidelor, oaspete de iarnă în Carpați, cu penajul negru și cărămiziu-roșcat.

CINTEZOI s.m. Bărbătușul cîntezei.

CINTRU (< fr.) s.n. Construcție de lemn sau de metal, folosită ca țipar și ca element de susținere în cursul construirii unui arc sau a unei holți din zădire ori din beton.

CINZĂCĂ (< *cinzăci*) s.f. Unitate de măsură a volumului, folosită în trecut pentru lichide, egală cu 50 de dramuri, adică 0,16 l în Țara Românească și 0,19 l în Moldova.

CIOACĂ s.f. Fiecare dintre cele două console orizontale ale răbozului de peșut părănesc, fixate pe stîlpii din mijloc și pe care se sprîjină vata.

CIOARĂ (cuv. autohton) s.f. Nume dat mai multor specii de păsări omnivore din genul *Corvus*, familia corvidelor, de c. 45—50 cm, cu cioc cîlcic și puternic, penaj negru, negru-violet sau negru-cenușiu (ex. c. neagră, c. grivă, c. de semănătură). Trăiește mai ales în regiuni joase de cîmpie sau deal.

CIOARECI s.m. pl. Pantaloni părănești de diferite croieli (din pănură sau dimie), strîmți și împodobiiți cu găitane.

CIOB (< tc.) s.n. Bucată, fragment dintr-un obiect de sticlă, de faianță etc. spart; hîrb.

CIOBAN (< tc.) s.m. Persoană care duce oile la păscut și le îngrijeste; păstor. □ Proprietar de oi; baci.

CIOBANU, com. în Jud. Constanța; 3 814 loc. (1991).

CIOBANU, Gheorghe (n. 1909, Giștești, azi Pădureni, jud. Giurgiu), muzicolog român. Elev al lui C. Brăiloiu și al lui I.D. Petrescu. Studii de folclor („Anton Pann: Cîntece de lume”, „Lăutarii din Clejani”), antologii, ediții critice și studii de bizantinologie.

CIOBANU, Ilarion (n. 1931, Tighina), actor român de film. Joc incisiv, natural („Setea”, „Răscala”, „Columna”, „Ultimul cartuș”).

CIOBANU, Ion (n. 1927, sat Budăi, Telenești, Basarabia), scriitor român. Române sociale, cu puternice accente etno-folclorice („Codri”) sau inspirate din istoria contemporană

a satului (trilogia: „Podurile”, „Cucoara”, „Pod-goreni”), în care analiza psihologică e dublată de lirism. Nuvele („Voci pe oglinda apelor”), schițe, evocări și medaliaoane literare („Modelări artistice”).

CIOBANU, Lucreția (n. 1924, Topîrcea, jud. Sibiu), cîntăreață română de muzică populară. Creatoare de stil în valorificarea folclorului păstoresc din Mărginimea Sibiului.

CIOBANU, Maria (pe numele adevărat *Draconu Maria*) (n. 1937, Roșii, jud. Vicea), cîntăreață română de muzică populară. A valorificat cu originalitate doine, hore și sirbe oltenesti. A creat un stil vocal de virtuozaute, adaptînd melodii instrumentale, folosind hăuțitul, vocaliza de coloratură și dirăuțitul ca modalități expresive.

CIOBANU, Mircea (n. 1940, București), scriitor român. Lirică inițiativă, dominată de sentimentul suferinței („Înmuri pentru nesomnului cuvintelor”, „Patimile”). Proză poetică, parabolică și eseistică („Martorii”, „Cartea fiilor”, „Istorii”).

CIOBANU, Ștefan C. (1883—1950, n. Talmaz, Tighina), istoric literar român. Acad. (1918), prof. univ. la Chișinău și București. Studii și cercetări asupra literaturii române („Istoria literaturii române vechi”), a raporturilor culturale româno-slave și a începuturilor scrisului românesc.

CIOBANUL CU OILE, numele popular al constelației Lira.

CIOBĂNEȘC, -EAȘCĂ (< *cioban*) adj. 1. Care aparține ciobanului, privitor la cioban sau la ciobănie. 2. (ZOOT.) Nume atribuit unor rase de diini de pază, robuști și rezistenți (ex. c. german, c. norvegian, c. de Picardia etc.). □ *C. românesc carpatin* = rasă caracterizată prin masivitate, talie mare, culori diverse. *C. românesc mioritic* = rasă cuprinzînd exemplare de talie mare, cu constituție masivă, de culoare albă, ușor galbuie, cenușiu-deschisă sau pătat cu aceste culori.

CIOBĂNIȚĂ (< *cioban*) s.f. Femele care păzește oile, păstoriișă; nevastă de cioban.

CIOBI (< *ciob*) vb. IV tranz. A sparge (parțial), a șirbi, a crăpa un obiect casabil.

CIOBOTĂRAȘU, Ștefan (1910—1970, n. Lipovaș, jud. Vaslui), actor român de teatru și de film. Joc remarcabil prin îmbinarea momentelor comice cu cele dramatice. Roluri memorabile în teatru („Take, lanke și Cadir” de V.I. Popa, „Sfîntu Mitică blajinul” de A. Baranga) și în film („Așteptarea”, „Pădurea spinuzărilor”, „Columna”).

CIOBOTEA, Daniel v. Daniel.

CIOC (cuv. autohton) s.n. 1. Formație cornoasă care acoperă fălcile păsărilor, prezentînd adaptări după modul de viață; plisc, clonș. □ Fig. (Peior.) Gură. 2. Prelungire (ascuțită) a unor obiecte; capăt, virf. 3. Barbișon. 4. *Ciocul-berzei* = nume dat speciilor de plante erbacee (rar lemnoase) din genul *Geranium*, familia geraniaceelor, cu frunze opuse, palmat-divizate, flori actinomorfe și fruct capsulă, cu o prelungire în formă de cioc (1). *Ciocul-cioarei* = mică plantă erbacee anuală din familia geraniaceelor, cu tulpina părăsă întinsă pe pămînt, frunze compuse, flori roșii, roz sau albe și fructe lungi, asemănătoare ca formă cu pliscul cocorului; pliscul-cucoarei (*Erodium cicutarium*).

□ *Cioc-in-teacă* = numele a două specii de păsări înoătoare din regiunea antarctică, de c. 43 cm, din ordinul caradriiformelor, fără membrană interdigitală, una cu picioare albastre, cealaltă cu ele roșii (*Chionis*).

CIOCAN (< sf.) s.n. 1. Unealtă manuală de lovire formată dintr-un corp de metal, de lemn etc., fixat la o coadă. □ *C. mecanizat* = a) mașină de lucru utilizată în special la operațiile de deformare plastică a metalelor prin lovire, alcătuită dintr-o nicovălu fixată pe o șabotă, un berbec care se deplasează pe verticală, un batiu și mecanismele de acționare; b) mașină-unelte portativă folosită pentru a transmite lovituri repetate asupra unui obiect (ex. c. de nițuit, c. de abatai, c. perforator etc.). 2. Nume dat unor

Ștefan Ciobotărașu

obiecte sau unelte asemănătoare ca formă cu un ciocan (1) (ex. c. de lipit). 3. Material sportiv format dintr-o bilă de metal (de 7,257 kg pentru seniori și de 5 kg pentru juniori), legată de un mîner cu ajutorul unui cablu, care se aruncă la distanță după anumite reguli; proba atletică practică cu acest obiect. 4. C. de foc = bombardament de artilerie, foarte intens și de scurtă durată, executat prin surprindere. 5. Unui dintre cele trei osigoare situate în urechea medie.

CIOCĂNAȘ (< ciocan) s.n., s.m. 1. S.n. Ciocănel. 2. S.m. (În trecut) Muncitor care spargea în ocnă sarea cu ciocanul.

CIOCĂNEL (< ciocan) s.n. Diminutiv al lui ciocan. (MŪZ.) Ciocan mic cu care se lovesc corăbiele planului (acționat de crape), ale țambalului, toba, toaca etc.

CIOCĂNEȘTI 1. Com. în jud. Călărași; 5 020 loc. (1991). 2. Com. în jud. Dâmbovița, pe Colentina; 5 657 loc. (1991). Stație de c.f.

CIOCĂNI (< ciocan) vb. IV intranz., tranz. și refl. 1. Intranz. A bate (cu degetele) într-un corp tare (pentru a atrage atenția); a bate în ușă pentru a solicita intrarea. 2. Tranz. A examina organele interne ale unui pacient prin lovirea ușoară, cu degetele, a toracelui sau abdomenului. 3. Tranz. Fig. (Fam.) A ciocăni. 2. Intranz. A lucra cu ciocanul; p. ext. (fam.) a face, a executa lucruri mărunte.

CIOCĂNIRE (< ciocan) s.f. Lovire, în general repetată, cu ciocanul (1) cu scopul realizării unei deformări plastice a unui material metallic. □ *Ciocănirea cofrajelor* = îndesare a betonului în timpul turnării, prin lovirea, cu ciocane de lemn sau metal, a cofrajelor. □ Operație de netezire a fezelor sau ramei încălzimintului prin lovire cu ciocanul (1) sau în instalații speciale.

CIOCĂNITOARE (< ciocăni) s.f. Nume dat la c. 200 de specii de păsări specializate în locomoția prin cățărare, de talie mijlocie (16—48 cm), rele zburătoare, cu pene rigide, limba cilindrică, lungă și protractilă, cioc conic, ascuțit, gheare ascuțite și dezvoltate. În România trăiesc 10 specii, de ex.: c. peștișă mare (*Dendrocopus major*), cu penaj alb, negru, roșu; c. verde (*Picus viridis*), cu penaj verde-gălbui cu roșu; c. neagră (*Dryocopus martius*), cea mai mare c. din România.

CIOCALTEU, vintilă (1890—1947, n. Pleanița, jud. Dolj), biochimist român. Prof. univ. la București. Contribuții în domeniul biochimiei acizilor grași, colesterolului, compușilor azotați etc.

CIOCĂRLIE, Livius (n. 1935, Timișoara), critic literar român. Prof. univ. la Timișoara. Studii de poezie din perspectivă semiotică și textualistă („Negru și alb”, „Mari corespondențe”). Romane („Un Burgtheater modern”, „Clopotelul scufundat”).

CIOCĂRIE s.f. (IND. LEMN.) Beșchie. **CIOCĂCINA**, com. în jud. Ialomița, pe râul Ialomița; 3 788 loc. (1991).

CIOCĂCINAR (< ciocăcină) s.n. Mânăncă de curelușe scurte, la capete cu ochiuri sau inele, de care se atârnă păsările vinate.

CIOCĂCINĂRĂ (< ciocăcină) s.f. Curea cu găuri, catarame și găici, folosită ca piesă de legătură în harnașament.

CIOCĂCINĂ (< tc.) s.f. Fiecare dintre cele două capete ale părții din spate a șelii.

CIOCILE, com. în jud. Brăila; 3 405 loc. (1991).

CIOCINTORS (< cioc) s.m. Pasăre călătoare, de c. 43 cm, bună zburătoare și înătoare, din ordinul caradriiformelor, zvelta, cu penaj alb cu negru, ciocul lung, subțire, curbat în sus și picloare înalte, subțiri (*Recurvirostra avoseta*). Monument al naturii.

CIOCIRLAN (< cioc) s.m. 1. Bărbătușul ciocirleii. 2. C. moșat = pasăre de c. 18 cm, din ordinul passeriformelor, înrudită cu ciocirlele, cu pene brun-cenușii și cu un moț de pene pe cap (*Galerida cristata*). 3. (ARHT.) Rind de șipă profilat în scop decorativ pe coama acoperișului.

CIOCIRLAN, Ștefan (1856—1937), arhitect român. Adept al arhitecturii eclecticice (vechea

clădire a ziarului „Adevărul”). Primul secretar al Societății Arhitecților Români. Contribuții la apariția revistelor „Analele arhitecturii” și „Arhitectura”.

CIOCIRLIA 1. Com. în jud. Constanța; 2 918 loc. (1991). Stație de c.f. 2. Com. în jud. Ialomița; 820 loc. (1991).

CIOCIRLIJE (< cioc) s.f. Nume dat la mai multe specii de păsări mici, zburătoare și cântătoare foarte bune, din ordinul passeriforme, cu penaj peștiș și care zboară, aproape vertical, până la înălțimi foarte mari. În România se cunosc 8 specii, mai reprezentative fiind: c. cu degete scurte (*Calandrella cinerea*), pasăre migratoare, cu penaj cafeniu-roșcat-striat; c. de Bărăgan (*Melanocorypha calandra*), cea mai mare specie de c. din România, bună imitație a glasului altor specii; c. de câmp (*Alauda arvensis*), la care masculul cântă în zbor, la mare înălțime, deasupra culbului.

CIOCIOVINA USCATĂ, peștera în NV M-șilor Șureanu, la 775 m alt., pe terit. satului cu același nume (jud. Hunedoara). Lungime: 450 m. Constituită dintr-o galerie orizontală, fosilă, cu porțiuni concreționate; locuită în epoca

paleolitică (Paleoliticul superior). În stratul de cultură aurignaciană, în care apar și elemente musteriene, a fost descoperită o cutie craniană de tip „home sapiens fossilis” (c. 60 000—10 000 î.Hr.).

CIOCIU s.m. Persoană care se ocupă cu transportarea morților la groapă.

CIOCNI (< bg., uc.) vb. IV refl. și tranz. 1. Refl. și tranz. A (se) lovi, a (se) izbi (unui de altul, producând zgomot). 2. Tranz. (Despre pui) A sparge coaja oului în care s-a dezvoltat pentru a ieși. 3. Tranz. A ciocni un obiect casnic. 2. Refl. Fig. (Despre idei, interese) A fi sau a veni în contradicție. 3. Refl. Fig. (Despre armate adverse, despre grupuri de oameni) A se bate.

CIOCNIJRE (< ciocni) s.f. 1. Acțiunea de a (se) ciocni. 2. Contact brusc a două sau mai multe corpuri sau particule, urmat de schimbarea vitezelor (în modul, direcție și sens). 3. Bătălie, luptă între două armate dușmane. □ C. voluntară = metodă de luptă în care avionul inamic este lovit cu avionul propriu dacă acesta nu a putut fi doborât prin focul armamentului de bord. 4. Fig. Luptă, conflict între idei sau interese diferite.

CIOCOȘI (< cioc) s.m. 1. (În ev. med. la români) Strângător de bir. 2. (Deprec.) Nume dat de țărani arendașilor, vătafilor, p. ext. boierilor.

CIOCOIU, Emil (n. 1948, sat Sasa, azi Poiana, jud. Bacău), pictor român. Stabilît în Germania. De factură tradițională la început, evoluează către o artă nfigurativă bazată numai pe armonia subtilă a culorilor și pe fluiditatea luminii („Fuga”, „Neliniște”).

CIOCOLATĂ (< it.) s.f. 1. Produs alimentar cu o mare valoare calorică (5 400 cal/kg), preparat din pulbere fină de cacao, zahăr, unt de cacao, lapte praf, cu sau fără alte adaosuri. 2. Baton, bucată din acest produs. 2. Băutură preparată din ciocolată (1) sau din praf de cacao (cu lapte sau cu apă).

CIOCULESCU, Șerban (1902—1988, n. București), critic și istoric literar român. Acad. (1974), prof. univ. la București. Articole și cronici literare animate de credința în raționalitatea actului critic și relevanța exegezei filologice („Aspecte literare contemporane”, „Itinerar critic”, „Tudor Arghezi”), studii despre începuturile literaturii artistice („Istoria literaturii române moderne”, în colab. cu T. Vianu și Vl. Streinu). Editor și comentator al lui I.L. Caragiale („Viața lui I.L. Caragiale”, „Caragialiana”). Memorialistică („Amintiri”).

CIOLFEC, Romulus (1882—1955, n. sat Araci, jud. Covasna), scriitor român. Schițe și nuvele inspirate din viața satului („Doamne, ajută-ne”), romane de război; însemnări de călătorie în Spania.

CIOFRÎNGENI, com. în jud. Argeș, pe Topolog; 2 786 loc. (1991).

CIOBALSAN, Horloghiu C. (1895—1952), om politic comunist mongol. Mareșal. Unul dintre fondatorii și conducătorii Partidului Popular Revoluționar Mongol și al R.P. Mongolia. Prim-min. (1939—1952).

CIOLAC, Cristache (1870—1927, n. București), violonist, lăutar virtuos român. Apreciat de George Enescu, care a cules de la el doine, hore, sîrbe etc., parțial valorificate în creația sa.

CIOLAN (< sl.) s.n. 1. Os (mare). 2. (Fam.) Membru, parte a trupului.

CIOLAN, Antonin (1883—1970, n. Iași), dirijor român. Prof. univ. la Cluj. Animator al vieții muzicale din Iași și Cluj. Interpretări din repertoriul clasic și romantic remarcabile prin vigoare și expresivitate.

CIOLĂNEȘTI, com. în jud. Teleorman, pe Pârîul Cîlnelui; 4 578 loc. (1991). Reșed. com. este satul Ciolăneștii din Deal.

CIOLPAN s.m. (Pop.) Trunchi fără crengi (rămas cu rădăcina în pământ); arbore bătrîn; ciomp.

CIOLPANI, com. în Sectorul Agricol Ilfov; 4 831 loc. (1991).

CIOLTAR (< tc) s.n. (Înv. și pop.) Pătură împodobită cu diverse ornamente care se pune sub șă.

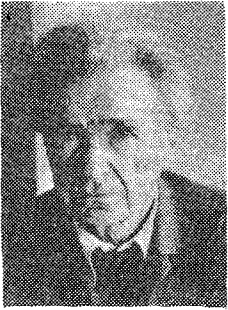
Șerban Cioculescu

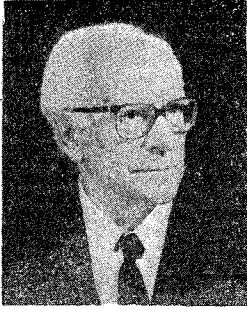
Antonin Ciolan

Emanoil Ciomac

Emil Cioran

Alexandru Ciorănescu

Tudor Ciorțea

Timotei Cipariu

CIOMAC, Emanoil (1890—1962, n. Boșoani), critic muzical român. Monografii (despre Enescu, Wagner); traduceri de librete de operă („Oedip” de G. Enescu).

CIOMĂG (< tc.) s.n. Bită (1); ghioagă. ☞ Lovitură dată cu bita.

CIOMĂGEȘTI, com. în jud. Argeș; 1 566 loc. (1991). Reșed. com. este satul Răduțești.

CIOMP s.n. (Pop.) Ciolpan.

CIONCA, Aurelia (1888—1962, n. București), pianistă română. Interpretă la muzicii clasice și romantice universale și românești.

CIOPIRȚI (< ciopârț, reg., „bucată de carne”) vb. IV tranz. A tăia în bucăți (neregulate); a tăia rău, fără îndeminare.

CIOPLI (< bg., scr.) vb. IV tranz. și refl. 1. Tranz. A detașa material de pe o suprafață cu o unealtă. 2. Tranz. A sculpta. 3. Refl. Fig. (Despre oameni) A căpăta deprinderi civilizate; a se cizela. a se cultiva.

CIOPLIRE (< cioplî) s.f. Detașare a materialului de pe suprafața unei piese de lemn, de piatră etc. prin așchiere neregulată cu o unealtă (dalta, bardă, tesla etc.).

CIOPLITOR, -OARE (< cioplî) subst. 1. S.m. și f. Persoană care cioplește. 2. S.f. Cuițoalea. 3. S.n. Unealtă cu care potcovarul curăță copita calului.

CIOPQR (< magh.) s.n. 1. Grup de animale (în special oi) aproximativ de aceeași vîrstă. V. *ciud, turmă*. 2. Grup de oameni; ceată, mulțime.

CIOPRAGA, Constantin (n. 1916, Pașcani), istoric literar român. Prof. univ. Iași. Monografii (M. Sadoveanu, „Hortensia Papadat-Bengescu”). Sinteze („Literatură română între 1900 și 1918”, „Personalitatea literaturii române”). Studii și articole („Propilee”).

CIORAN, Emil (n. 1911, Rășinari, jud. Sibiu), gânditor și scriitor francez de origine română. Stabilizat în Franța (1937). În reflecțiile sale, temele eterne (Dumnezeu, iubire, timp, moarte) sînt abordate din perspectiva unei viziuni pesimiste asupra omului care, trăind într-o lume în întregime absurdă și în descompunere, nu are altă alternativă decît „disparația”; respinge „sistemul”, cultivînd un stil aforistic („Pe culmile disperării”, „Schimbarea la față a României”, „Lacrimi și sfinți”, „Précis de décomposition”, „Sylogisme de l'amertume”, „Ecartèlement”, „La tentation d'exister”, „Histoire et utopie”, „Aveux et anathèmes”).

CIORANI, com. în jud. Prahova, pe Crîciovu Sărat; 7 823 loc. (1991). Stație de c.f. Reșed. com. este satul Cioranii de Jos.

CIORANU, Mihai, aghiotant al lui Tudor Vladimirescu. Participat la Revoluția din 1821, pe care o evocă în lucrarea memorialistică „Revoluția lui Tudor Vladimirescu”.

CIORAP (< tc.) s.m. 1. Obiect de îmbrăcăminte tricotat sau împletit din fire sintetice, din bumbac, din lînă, din mătase etc. care acoperă piciorul. ☐ Ciorapi medicinali = ciorapi confecționați dintr-o țesătură specială elastică, utilizați pentru combaterea varicelor. 2. Tub izolat cu care se înfășoară capetele bobinelor electrice

înainte de a se face legăturile la borne sau între bobine.

CIORĂNESCU I. Nicolae C. (1903—1957, n. București), matematician român. Prof. univ. la București. Lucrări de analiză matematică, algebră și mecanică generală. 2. Ion C. (1905—1926, n. Moroeni, jud. Dimbovița), poet român.

Frate cu C. (1). Versuri de o sensibilitate maladivă („Vestiri”). Traduceri. 3. Ecaterina C.-Neiștescu (n. 1909, București), chimistă română. Soră cu C. (1). Acad. (1974), prof. univ. la București. Lucrări în domeniul chimiei organice și farmaceutice („Medicamente de sinteză”).

4. Alexandru C. (n. 1911, Moroeni), istoric literar român. Frate cu C. (1). Stabilizat în ins. Tenerife (Canare). Prof. univ. la Lyon, Bordeaux, Londra, Bologna, La Laguna. Studii comparatiste („Teatrul românesc în versuri și izvoarele lui”, „Estudios de literatura española y comparada”, „Principios de literatura comparada”, „Barocul sau descoperirea dramei”).

Versuri („Atlantic”, „Biografie pentru rîndunele”, un roman („Cușitul verde”), piese de teatru („Don Carlos de Viana”). Lucrări lexicografice („Diccionario etimológico rumano”); o monumentală bibliografie a literaturii franceze din ser. 14—18. M. de onoare al Acad. (1991).

CIOARĂSCU, Florin (1914—1977, n. Birlad), fizician și inginer român. M. coresp. al Acad. (1963). Cercetări de radioelectronică, fizică atomică și nucleară.

CIOARĂȘTI, com. în jud. Vrancea; 4 142 loc. (1991). Stație de c.f.

CIOBĂ (< tc.) s.f. Fel de mîncare constînd dintr-o zeamă (acrită) preparată din legume, adesea și cu carne sau cu pește.

CIOCHINE s.m. Inflorescență formată din axe primare lungi și axe secundare florifere; racem (ex. c. de strugure); spec. strugure.

CIORNĂ (< rus.) s.f. Lucrare scrisă provizorie, în primă redactare; concept (2), bruion.

CIOGĂRLA, com. în Sectorul Agricol Ilfov, pe rîul cu același nume; 5 008 loc. (1991). Stație de c.f.

CIOROI (< cioară) s.m. 1. Bărbătușul ciorii. 2. Numele a două plante erbacee perene din familia compozitelor, cu flori galbene dispuse în capitule și cu fructe achene (*Inula germanica*, *Inula salicina*).

CIOROIAȘI, com. în jud. Dolj; 2 226 loc. (1991).

CIOROVĂI (< sl.) vb. IV refl. A se certa (1) ușor; a se ciondați.

CIOROVAIALĂ (< ciorovăi) s.f. Ceartă (ușoară); ciondăneală.

CIORPC (< rus.) s.n. Mînciog.

CIORTĂN (< tc.) s.m. (Reg.) Crap de 1—2 kg.

CIORTAN, State (1876—1940, n. sat Roșița, jud. Gorj), arhitect român. Prof. univ. la București. Reprezentant al arhitecturii neoromânești (clădirea tip a percepțiilor financiare, „Vama Poștei”). Imprimeriile Statului. Casa de odihnă a funcționarilor Ministerului Finanțelor din Predeal.

CIORTEA, Petre (n. 1937, București), balerin român. Predilecție pentru dansul de caracter („Nastasia”, „Primăvara”, „Mandarinul miraculos”, „Romeo și Julieta”).

CIORTEA, Tudor (1903—1982, n. Brașov), compozitor român. Prof. univ. la București. Lucrări simfonice și de cameră (sonate, octetel pentru suflători, violă, violoncel și pian „Din isprăvile lui Pașală”, lieduri).

CIORTEȘTI, com. în jud. Iași; 4 743 loc. (1991). Expl. de gresii și calcare (Coropcen). Centru de vinificație.

CIoT (< it.) s.n. Parte rămasă dintr-un copac sau, p. ext., dintr-un membru sau dintr-o parte a corpului unui animal etc. după ce restul a fost ciuit. ☞ Nod proeminent într-un trunchi de pom, într-o scîndură etc.

CIOU v. Zhou.

CIOVLICĂ s.f. Numele a două specii de păsări călătoare, bune zburătoare, de c. 25 cm, cu coada ca de rîndunică, care cuibăresc în vecinătatea lacurilor dobrogene, cu penaj cafeiniu-închis și sub aripi ruginiu; c. roșcată (*Glaresia pratincola*), sau cu penle de sub aripi măslinii și c. negricioasă (*G. nordmanni*).

CIOZVIRTĂ (< bg.) s.f. Sfert dintr-un animal tăiat; p. ext. bucată mare de carne.

CIP (< lat.) s.m. Stîlp de piatră folosit în antic. clasică, fie ca bornă de hotar, fie ca piatră de mormînt.

CIPARIU, Timotei (1805—1887, n. sat Pănade, jud. Alba), filolog și lingvist român. Acad. (1866). Participat la Revoluția de la 1848—1849 din Transilvania. Directorul gimnaziului din Blaj (1854—1875). Unul dintre președinții ASTREI. Reprezentant al curentului latinist. A editat prima culegere de texte vechi românești („Crestomatie sau analecte literare”) și a pus bazele gramaticii istorice a limbii române („Elemente de limbă română după dialecte și monumente vechi”). A reușit să impună în cadrul Academiei Române ortografia etimologică. A publicat o gramatică a limbii române. Versuri, note de călătorie, o antologie de texte din sec. 16—18.

CIPĂIANU, Gheorghe I. (1878—1957, n. sat Cipăieni, azi Chitintic, jud. Mureș), inginer agronom român. Subsecretar de stat (1924) și ministru al Agriculturii și Domeniilor (1934). Contribuții la ameliorarea unor plante agricole: soiurile de grâu Cipăianu 184, Cipăianu 714 și de porumb „Dînte de cal” de Tiğănești.

CIPERACEE (< fr. [i]; [s] gr. *kypselos* „rogoz”) s.f. pl. Familie de plante erbacee perene, monocotiledonate, cu rizom, tulpina în trei muchii, frunze cu teacă întregă, flori mici, nememfile și fructe achene (ex. rogozul).

CIPIC (< bg.) s.m. Papuc din lînă împletită sau din stofă.

CIPOLINI (< it., fr.) s.n. 1. Marmură albă care conține mică sau alte minerale diferite colorate; se utilizează uneori ca material de construcție și piatră de ornament. 2. Motiv decorativ de origine orientală, compus din flori, frunza și fructe cu bulbi, folosit în decorația faianței.

CIPRIAN (Thascius Caecilius Cyprianus) (210—258), teolog creștin. Părinte al Bisericii. Episcop de Cartagina. Influențat de Tertulian. Tratamente teologice și scrisori pastorale („Despre unitatea bisericii”, „Despre rugăciunea domnească”). Martirizat.

CIPRIAN, G. (pseud. lui G. Constantinescu) (1883—1968, n. Buzău), dramaturg și actor român. Comedii cu substrat liric umanitarist („Omul cu mîrzoaga”) și anticofonistice („Capul de rășoi”, „Cutia cu maimuțe”), un roman umoristic („Soț sau fără de”). Interpret al repertoriului teatral clasic (Shakespeare, Ibsen, Gorki).

CIPRIAN PORUMBESCU, com. în jud. Suceava; 6 358 loc. (1991). Stație de c.f. Biserica fostei Mănăstiri Iliești (sec. 18). Reșed. com. este satul Iliești. Han turistic. Muzeu memorial „C. Porumbescu”.

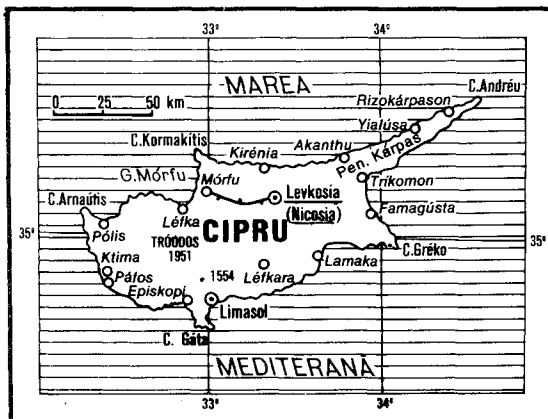
CIPRINICULTURĂ (< fr.; [s] gr. *kyprinos* „crap” + lat. *cultura* „creștere”) s.f. Ramură a pisciculturii care se ocupă de creșterea crapului; carpicultură.

CIPRINIDE (< fr.; [s] gr. *kyprinos* „crap”) s.n. pl. Familie de pești teleostei, dulcicoli (ex. crapul, carasul, linul, plătica), cu solzi rotunzi, cu o singură înnotătoare dorsală și gura cu sau fără mustați; cuprinde numeroase specii, care constituie obiect de pescuit industrial.

CIPRIOT, -Ă (< Cipru) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. Locuitor al Ciprului. 2. Adj. Care aparține Ciprului, care se referă la Cipru sau la populația lui.

CIPRU, stat în ins. cu același nume din E. M. Mediterane, 9 251 km²; 690 mil loc. (1989). Limbi oficiale: greaca și turca (81% din populație sînt greci și 18,7% turci). Cap: Nicosia. Orașe pr.: Limassol, Famagusta, Larnaca. Este împărțit în cinci districte. Terit. țării este străbătut de două lanțuri muntoase care încadrează o cîmpie mai înaltă, fertilă și bine populată. Climă mediteraneană. Vegetație de maquis. Expl. de gips (46 mil t, 1987), min. de fier (114 mil t, 1987), pirite cuprifere, azbest. Tănerurile agricole ocupă 17,6% din sup. țării (33 000 ha irigate, 1988), pe care se cultivă orz (95% din producția de cereale), cartofi (193 mil t, 1989), tucun; plantații de citrice și masline.

Viticultură (30 mil ha, 212 mil t struguri, 1989). Creșterea animalelor (caprine și ovine). Întreprinderi ind. care produc ulei de măsline, conserve de pește, ciment (1 mil t, 1989), țesături, încălz., produse chimice ș.a.; rafinărie de petrol. C.f.: 35 km. Căi rutiere: 9,2 mil km. Flota comercială: 8,2 mil t (1985). Trafic maritim internațional: 6,15 mil t (1988). Moneda: 1 liră = 1 000 milis. Exportă textile și conf. (c. 1/3), legume, cartofi și fructe (c. 1/5), produse electronice, produse petroliere, ciment, azbest ș.a. și importă mașini, utilaje și mijloace de transport, bunuri ind. de larg consum, combustibili, produse alim. ș.a. — *istoric*. În insulă s-au stabilit prin milim. 2.1.Hr. aheii; ulterior, C. s-a aflat în stăpînire succesivă a egiptenilor, hitiților, asirienilor, persilor, Egiptului elenistic, romanilor, bizantinilor, arabilor, cruciaților, Veneției. În 1571 a fost cucerit de turci. În 1878, Turcia, în baza unui acord secret, a trecut teritoriul Marii Britanii drepturile sale asupra insulei. În 1914, după intrarea Turciei în primul război mondial, de partea Germaniei, Marea Britanie a anexat C., declarîndu-l în 1925 colonie britanică. În 1955 cipriozii au trecut la lupta armată pentru eliberarea națională a țării; la 16 aug. 1960, C. a fost proclamată republică independentă. În 1963 au avut loc primele incidente grave între membrii comunităților greacă și turcă, marcînd începutul unei îndelungate crize. În iul. 1974, o lovitură de stat organizată de Garda Națională greacă duce la înălțurarea, temporară, a președintelui rep. C., arhiepiscopul Makarios III (care părăsește ins. și se reintoarce în dec.). În partea de N a ins. debarcă trupe turcești, care au ocupat o parte din terit. Tratatul de intercomunitate sînt reluate (ian. 1975), dar în febr. 1975, administrația cipriotă turcă proclamă ilegal N.

ins. drept „stat autonom și federat”. Negocierile intercomunitare desăfurate, cu unele întreruperi, între 1975 și 1983, sub egida O.N.U., nu au dus la rezultate concrete. În nov. 1983, administrația cipriotă turcă proclamă unilateral „Republica Turcă a Ciprului de Nord” și întrerupe tratativele cu comunitatea cipriotă greacă. Negocierile au fost reluate ulterior sub egida secretarului general O.N.U., dar nu au dus la nici un rezultat semnificativ (1989—1990). Potrivit Constituției din 1960, puterea executivă este deținută de un cabinet condus de președintele statului, iar cea legislativă de Camera Reprezentaților.

CIR (< fr.; [s] lat. *cirrus* „șuviță de păr”) s.m. Fiecare dintre perii (1) de pe corpul unor animale nevertebrate (ex. la unii crini-de-mare).

CIRAC (< tc) s.m. (Livr.) Discipol, elev. ■ (Deprec.) Epitet dat unei persoane care adoptă în mod mecanic și integral părerea lui.

CIRC (< fr., lat.) s.n. 1. Spectacol al cărui program cuprinde reprezentații de gimnastică, de acrobăție, deșaj de animale, numere comice etc. 2. Incintă circulară acoperită, fixă sau demontabilă, avînd în mijloc o arenă înconjurată de locuri dispuse în amfiteatru și destinată spectacolelor de circ (1), 3. (La romani) Construcție vastă, neacoperită, de forma unui amfiteatru mult alungit, în arena căreia aveau loc jocurile publice. 4. (GEOL., GEOGR.) C. glaciar = formă negativă de relief, cu contur circular și aspect de amfiteatru, rezultat prin acțiunea de eroziune a ghețurilor în zona bazinului de acumulare a gheții din regiunile montane înalte. Poate fi: suspendat (pirinean), complex, în trepte, culoar, iar după poziția față de vale: de obârșie, lateral, suspendat (de versant) etc.; căldare glaciară, zănoagă. 5. C. lunar = crater lunar.

CIRCA (< lat. *circa*) adv. Aproximativ. **CIRCADIAN, -Ă** (< fr.; [s] lat. *circa* „aproximativ” + *die* „zi”) adj. Ritm ~ = bioritm caracterizat printr-o alternanță de 24 de ore.

CIRCĂ (< *circ[um]scripție*) s.f. (Fam.) Circumscripție.

CIRCE (în mitologia greacă), vrăjitoarea din insula Eea. A încercat să-l regină prin farmece pe Ulise, după ce l-a transformat pe înșoșitorii lui în porci. Apare și în legenda Argonauților.

CIRCIK, oraș în Uzbekistan (C.S.I.), pe rîul omonim, la NE de Tașkent; 156 mil loc. (1989). Combinat electrochimic. Transformatoare, mașini electrice, încălz., conf. Cascadă de hidrocentrale.

CIRCORAMA (< rus.; [s] lat. *circus* „cerc” + gr. *horama* „spectacol”) s.f. Sistem de filmare și de proiectie a imaginilor cinematografice pe un ecran circular mare într-o sală rotundă, dotată cu instalații stereofonice, care dă spectatorului impresia că se află în mijlocul acțiunii filmului.

CIRCUIT (< fr., lat.) s.n. 1. (TEHN.) Sistem de medii prin care pot circula particule materiale (apă, abur, gaze, particule încărcate cu sarcini electrice etc.). □ C. *electric* = sistem de medii prin care trece curentul electric; este constituit din conductoare electrice, rezistoare, bobine, condensatoare, tuburi electronice, elemente semiconductor etc., caracterizate prin rezistență, capacitate și inductivitate, care reprezintă parametrii c.e. □ C. *oscilant* = c. electric format dintr-o bobină și un condensator, care întreține oscilații ale cîmpului electromagnetic. C. *imprimat* v. *imprimat*. C. *magnetic* = sistem de medii (în cea mai mare parte materiale feromagnetice) prin care se poate închide fluxul magnetic al unei mașini sau al unui aparat electric. ■ (INFORM.) C. *informațional* = cale parcursă de o informație, din momentul producerii pînă la clasarea sau distrugerea sa. În cadrul unui sistem informațional. C. *integrat* = pastilă semiconductoră pe care sînt realizate, prin diferite tehnologii de fabricație, diode, tranzistoare, condensatoare și rezistoare, interconectate în scopul obținerii unor funcții specifice; pastila este introdusă într-o capsulă ceramică sau din material plastic, cu un set de terminale metalice (pini) conectate la bornele de intrare, ieșire și de alimentare ale circuitelor existente pe pastilă. 2. *Circuitul apei în natură* = proces complex și continuu de circulație a apei în cadrul învelisului geografic (hidrosferă, atmosferă, litosferă), care cuprinde evaporarea, formarea norilor, precipitațiile atmosferice și scurgerea lor pe pante, infiltrarea și formarea apelor subterane și de suprafață, și care este condiționat de radiația solară și de forța gravitațională. C. *biologic* = drumul parcurs în biosferă de diferite elemente chimice extrase din mediul abiotic de către organismele vii, constituind o parte a circuitelor biogeochimice; ciclu biologic. Se realizează prin intermediul producătorilor primari care sintetizează materia organică din elementele anorganice și prin consumatorii vegetali (erbivore) și animali (carnivore, insectivore). C. *biogeochimic* = itinerar complet al materiei în natură, incluzînd c. biologic și etapa transformării materiei organice în materie anorganică de către o categorie de organisme descompunătoare (bacterii și ciuperci). 4. (EC.) Succesiune a fazelor pe care le parcurge un produs de la producător la consumator (producție, circulație, repartiție, consum), perturbarea activității la nivelul uneia dintre aceste faze sau a înălțării lor antrenînd întreruperea circuitului economic. □ C. *economic* = a) ansamblul relațiilor macroeconomice care se stabilesc între diferitele structuri economice ale unei economii naționale (structurile de producție și de consum, monetare și financiare, de regularizare, relațiile cu exteriorul); b)

unitatea și interdependența dintre fluxurile reale (al produselor și al factorilor de producție) și fluxurile monetare (între diferitele grupe sociale, constituind veniturile unora și cheltuielile altora). **Circuitul economic național** = ansamblul legăturilor ce se stabilesc la scară națională între unități economice, ramuri sau zone teritoriale, prin care acestea oferă și primesc, pe bază de reciprocitate, valori materiale și spirituale necesare desfășurării optime a fluxului continuu al producției, a dezvoltării economico-sociale a țării. **Circuitul economic mondial** = ansamblul legăturilor, schimburilor și tranzacțiilor economice între statele lumii (comerțul internațional, cooperarea economică și tehnico-științifică, relațiile financiare și de credit internațional, schimbul de valori culturale, turismul etc.). 5. Itinerar al unei călătorii (cu întoarcere la locul de plecare).

CIRCULA (< fr., lat.) vb. I intranz. 1. A se mișca, a se deplasa (după un orar fix); (despre lichide, gaze etc.) a fi în mișcare continuă, a curge printr-un circuit. 2. (Despre știri, zvonuri etc.) A se răspândi. 3. A se întrebuișna, a fi în uz; a trece din mână în mână.

CIRCULANT, -Ă (< fr.) adj. Care circulă. □ (EC.) *Activ c.* = denumire a activului unui bilanș a cărui durată de imobilizare este foarte scurtă. *Capital c. v. capital. Fond c. v. fond. Mijloace circulante v. mijloc.*

CIRCULAR, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. 1. Adj. în formă de cerc care descrie un cerc. □ *Feraștră c.* = feraștră prevăzută cu pinză, de forma unui disc cu dinți la periferie. ■ (Adverbal) De jur împrejur, roată. 2. S.f. (DR.) Dispoziție scrisă, privitoare la obligații de serviciu, trimisă de un organ administrativ unei organizații sau unor angajați aflați în subordinea sa.

CIRCULATOR (< fr., lat.) adj. Aparat ~ = totalitatea structurilor care asigură circulația sângelui: inimă, artere, capilare și vene. La majoritatea nevertebratelor, a.c. se compune dintr-un sistem vascular deschis; unele nevertebrate și toate vertebratele, inclusiv omul, au un sistem vascular închis. Sin. *sistem cardiovascular. V. circulația sângelui.*

CIRCULAȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Faptul de a circula. 2. Mișcare, deplasare pe o cale de comunicație. ■ Spec. Deplasare a vehiculelor, după anumite reguli, pe căile de comunicație. 3. Mișcare a unui corp lichid, pulverulent, solid etc. într-un anumit circuit (ex. c. apei în cazan). 4. (FIZIOL.) Circulația sângelui = deplasare a sângelui în sistemul cardiovascular, determinată în special de contracțiile inimii. C.s. asigură transportul substanțelor nutritive și al oxigenului la toate celulele corpului și îndepărtarea catabolizilor din celule. *C. mare* = deplasare a sângelui oxigenat de la inimă la țesuturi prin artere și înapoi prin vene. *C. mică* (sau *pulmonară*) = deplasare a sângelui încărcat cu dioxid de carbon de la inimă la plămâni pentru oxigenare. *C. limfei* = deplasare a limfei spre inimă. *C. artificială a sângelui (extracorporală)* = tehnică de suplínire a funcției inimii realizată prin intermediul unui aparat care asigură vehicularea sângelui oxigenat artificial, fără trecere prin inimă și plămâni. Se practică în operațiile pe cord deschis. 5. (BOT.) Deplasare a sevel în plante și a citoplasmului în interiorul celulelor. 6. *Circulația generală a atmosferei* = totalitatea mișcărilor atmosferice la scară mare, determinate de deosebirile termobarice la diferite latitudini pe sup. uscatului și Oceanului Planetar. Cuprinde vânturile estice din reg. polare, vânturile de V și activitatea ciclonică din zonele temperate, alizeele tropicale și vânturile estice din reg. ecuatoriale. Datorită ciclonilor și anticiclonilor c. înregistrează ample schimbări periodice și neperiodice. 7. *C. economică* = deplasarea pe diverse piețe a factorilor de producție, produselor și serviciilor, datorită structurilor și mecanismelor economice, sub influența diferiților utilizatori. ■ *C. monetară* = deplasarea cantității de monedă metalică, fiduciară și scriptică aflată în circulație într-o

perioadă dată; viteza de circulație a monedei (valoarea tranzacțiilor raportată la numărul de unități monetare disponibile în economie) influențează nivelul general al prețurilor, variațiile sale resimțindu-se în special în perioadele de inflație. □ Loc. *De mare circulație* = foarte răspândit. □ Expr. *A fi (sau a nu fi) în circulație* = a (nu mai) fi întrebuișnat.

CIRCUMCIZIE (CIRCUMCIZIUNE) (< lat. *circumcisio*) s.f. 1. Ritual religios obligatoriu de sacrificiu și inițiere, constând în tăierea împrejur a prepușului, simbolizând omagiul omului față de divinitate. La evrei, c. e îndeplinită la copiii de sex bărbătesc în a opta zi de la naștere, atunci dându-li-se și numele. 2. Excizie totală sau parțială a prepușului utilizată în tratamentul fimoziei; postectomie.

CIRCUMFERENȚIAR (< *circumferință*) s.n. Instrument pentru trasarea cercurilor; compas. **CIRCUMFERINȚĂ** (< fr., lat.) s.f. 1. Cerc (sens curent) lungimea cercului (I 1). 2. Linie împrejmuitoare a unui corp rotund, a unui loc lungime a conturului unui corp.

CIRCUMFLEX (< fr., lat.) adj. 1. *Accent ~* = semn diacritic de forma unui unghi cu vârful în sus sau a unei tilde, cu diferite valori, pus deasupra unor litere. 2. (ANAT.) Termen utilizat pentru denumirea unor artere, vene, nervi care au un traiect răsucit (ex. arterele circumflexe brahiale, nervul axilar).

CIRCUMLOCUȚIE (< fr., lat.) s.f. (Livr.) Perifrază.

CIRCUMLUNAR, -Ă (< fr.) adj. (Despre traiectoria unei nave cosmice) Care înconjură Luna: în jurul Lunii.

CIRCUMPOLAR, -Ă (< fr.) adj. 1. Care se află în vecinătatea, în jurul polilor. 2. (Despre aștri) Care este apropiat de Steaua Polară și care, în cursul mișcării diurne, nu coboară sub orizont.

CIRCUMSCRIE (< lat. *circumscribere*, după scrie) vb. III tranz. 1. A delimita, a încadra o problemă, un lucru etc. 2. A construi o figură geometrică circumscrisă.

CIRCUMSCRIPTIE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Subdiviziune a unei unități administrative-teritoriale, stabilită în vederea alegerilor pentru organele reprezentative ale statului (c. electorală) sau în vederea desfășurării unei activități de stat (c. sanitară).

CIRCUMSCRIS, -Ă (< *circumscrie*) adj. (Despre curcuri) Care trece prin toate vîrfurile unui poligon; (despre poligoane) cu toate laturile tangente la un cerc.

CIRCUMSPECT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Precaut, prudent.

CIRCUMSPECTIE (< fr., lat.) s.f. (Livr.) Precauție, prudență.

CIRCUMSTANȚĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Imprejurare, particularitate care însoțește un fapt. ■ Ocazie, conjunctură (favorabilă sau nefavorabilă). 2. (DR.; la pl.) Imprejurări privitoare la infracțiunea comisă sau la persoana infractorului, în măsura să determine mărirea (c. agravante) sau micșorarea (c. atenuante) pedepsei.

CIRCUMSTANTIAL, -Ă (< fr.) adj. (LINGV.) *Complement ~* = complement care arată în ce împrejurări (de timp, de loc, de mod etc.) se petrece o acțiune sau cum se prezintă o însușire. *Propoziție ~* = propoziție secundară care are în frază rolul pe care îl are complementul circumstanțial în propoziție.

CIRCUMTERESTRU, -Ă (< fr.) adj. (Despre traiectoria unui satelit, a unei nave cosmice despre atmosferă etc.) Care înconjură Pământul în jurul Pământului; peritesteru.

CIRCUMVOLUȚIE (< fr., lat.) s.f. (ANAT.) Proeminență neregulată, alungită și sinuoasă a scoarței cerebrale, limitată de șanțuri, caracteristică mamelelor superioare; gir.

CIREADĂ (< sl.) s.f. (ZOOT.) Grup numeros de animale cornute mari format în vederea pășunatului.

CIREAȘĂ (lat. *ceresia*) s.f. Fructul cireșului; drupă cărnoasă, sferică, de culoare roșie sau gălbui, cu gust dulce sau amar.

CIREBON, oraș în NV ins. Java (Indonezia), port la M. Java; 275 mii loc. (1980, cu suburbiile). Mare fabrică de tutun. Prelucr. primară a materiilor prime agricole. Întreprinderi de fosfați.

CIRENAICĂ (CYRENAICA), reg. istorică în Africa de Nord, pe terit. actual al Libiei. Colonizată de greci, care au fondat orașele Cirene, Arsinoe, Benerice, Ptolemaios și Apollonia, cunoscută în antic. sub numele de Pentapolis. Cucerită de romani și transformată în prov. romană, cu cap. la Cirene (74 î.Hr.). Terit. C., cunoscut și sub numele de Libia, a fost cucerit de arabi (641), apoi împreună cu Tripolitania a fost anexat de către Imp. Otoman (sec. 16). Sub dominație italiană (1912—1942). Aici au avut loc importante lupte (1940—1942) în timpul celui de-al doilea război mondial. Din 1951 a intrat în componența Libiei.

CIRENAICII (< fr., lat.) s.m. pl. Adepții școlii filozofice socratice din Grecia antică (școala Cirenaică); întemeliată de Aristip din Cirene în sec. 4 î.Hr., care preconiza, în planul etic, cultivarea rațională a plăcerilor (*hedonismul*) drept scop al vieții.

CIREȘ (lat. **ceresius*) s.m. Arbore fructifer din familia rozaceelor, înalt de 8—12 m, cu trunchiul brun-cenușiu, frunze alungit-ovate și flori albe (*Cerasus avium*). Lemnul este folosit în industria mobilei.

CIREȘAR (< *cireașă*) s.m. 1. (ORNIT.) Borșos. 2. Numele popular al lunii iunie.

CIREȘOANIA, defileu pe cursul mijlociu al Trotușului, la NV de Tirgu-Ocna. În timpul primului război mondial (9—11 sept. 1917) aici s-a desfășurat o mare acțiune ofensivă a trupelor române împotriva pozițiilor germane.

CIREȘU I, Com. în jud. Brlăia, pe Călmășul; 3 479 loc. (1991). Stație de c.f. 2. Com. în jud. Mehedinți; 936 loc. (1991).

CIRIP (onomat.) vb. IV intranz. (Despre pasărele) A scoate sunete caracteristice speciei.

CIROZĂ (< fr. [i]; [s] gr. *kirrhos*, „galben-roșcat”) s.f. (MED.) Inflamație cronică degenerativă manifestată prin atrofierea țesutului parenchimatous al unui organ (ficat, splină, glande endocrine etc.) și înlocuirea lui cu țesut conjunctiv fibros avînd ca rezultat pierderea progresivă a capacității funcționale a organului respectiv. □ C. hepatică = boală cronică a ficatului, caracterizată prin distrugerea treptată a celulelor hepatice și înmulțirea exagerată a țesutului conjunctiv intrahepatic, cu alterarea funcțiilor ficatului, precum și a circulației intrahepatice a sângelui și a bilei. Cauzele frecvente ale c.h. sînt: hepatita epidemică, alcoolismul și malaria.

CIRROCUMULUS (< fr. [i]; [s] lat. *cirrus* „șuviță” + *cumulus* „grămadă”) subst. Tip de nori situați între 6 000 și 7 500 m alt., constituind bancuri, straturi sau pățuri subțiri albicioase formate din mici cristale de gheață. Nu au umbre proprii.

CIRROSTRATUS (< fr. [i]; [s] lat. *cirrus* „șuviță” + *stratus* „așezat, întins”) subst. Tip de nori denși, cu aspect de văl transparent, de culoare albă lăptoasă, cu o structură fibroasă, alcătuiți din cristale de gheață și formați între 6 000 și 7 500 m alt. Dau posibilitatea producerii fenomenului de halo.

CIRRUS (< fr. [i]; [s] lat. *cirrus* „șuviță”) subst. Formație de nori izolați cu aspect de bancuri sau benzi subțiri, situați la limita superioară a troposferei (c. 10 000 m alt.) și alcătuiți numai din cristale de gheață, avînd de cele mai multe ori culoare albă strălucitoare.

CIRUS II CEL MARE, rege persan (559—530 î.Hr.) din dinastia Achemenizilor. Fondatorul Imp. Persan; a cucerit Media (550 î.Hr.), Lidia (547 î.Hr.) și Babilonul (539 î.Hr.).

CIS (sl. *cis* „dincoace de”) Element de compunere folosit, în numiri geografice (ex. *cisalpin*) sau în chimie pentru a indica izomerul geometric în care doi radicali sînt situați de aceeași parte a planului unei duble legături sau a planului unui ciclu.

CISALPIN (< fr., lat.) adj. Aflat dincoace de Alpi (în raport cu Roma); în N Italiei.

CISEK, Oskar Walter (1897—1966, n. Bucu- rești), scriitor și critic de artă german din România. Proacă evocând pitorescul etnografic (nuvela „Tătăroaica”, romanete „În fața porților”, „Fluviul fără sfârșit”); romanul „Pirjo- lul”, vastă frescă realistă a răscălei lui Horea. Studii de artă.

CISKEI, bantustan în S Rep. Africa de Sud, constituit ca republică independentă la 4 dec. 1981 (nerecunoscut de O.N.U.); 12,1 mil km²; 882,2 mil loc. (1986). Centru adm-iv: Bisho; limba vorbită: xhosa. Economie agricolă (ananas) și pastorală.

CISLĂ (< sl.) s.f. (în ev. med. la romani) 1. Cotă-partă de bir fixată sau impusă de visterie unei comunități fiscale (județe, sate etc.) 2. Repartizare proporțională, după avere, a dărilor fixate de obștele satului.

CISLĂU, com. în jud. Buzău, pe riul Buzău; 5 061 loc. (1991). Stațiune experimentală de sericultură. Herghele. Cuptoare de var. Stație de c.f.

CISNĂDIE, oraș în jud. Sibiu, în Depr. Sibiului; 20 550 loc. (1991). Termocentrală. Expl. și preluc. primară a lemnului. Ind. textilă (stofe de lână, covorașe plușate, covorașe naționale, pesătoare de mătase și filatură de bumbac). Muzeu etnografic. Biserica romanică (sec. 13—15), nucleu al unei cetăți puternic fortificate (sec. 16—17). Intemeiat la mijlocul sec. 12 de coloniști sași; menționat în 1323 ca oraș.

CISNĂDOARA, localitate componentă a orașului Cisnădie (Sibiu). Aici se află o biserică construită în stil romanic, la începutul sec. 13, în centrul unei cetăți părășite. Menționată documentar în 1223. Punct fosilifer (calcarele de la C.), rezervație naturală.

CISOIDĂ (< fr. *ij*); *isj* gr. *kissos* „lăderă” + *eidos* „aspect” s.f. (MAT.) Curbă plană cu un punct de întoarcere a cărei ecuație este de gradul trei.

CISTEINĂ (< fr. *ij*) s.f. (BIOCHIM.) Aminoacid natural ce conține sulf, rezultat din hidroliza acidă a proteinelor cu rol în procesele de oxidoreducere din celulă; utilizată în tratamentul bolii Addison și în intoxicațiile cu metale grele.

CISTERCIENI (< fr.) s.m. pl. Membri ai unei congregații benedictine fondate în 1098 de Sf. Robert, la Cîteaux (lingă Dijon). Au reintrodus viața simplă inițială a Ordinului Benedictin. În prima jumătate a sec. 12, centrul lor a devenit abajia Clairvaux, fondată de Sf. Bernard. Congregația a fost dizolvată în timpul Revoluției Franceze. În România au fondat mănăstirea Igrăș (1179) în Banat, iar în 1202 mănăstirea Cirja (jud. Sibiu). V. *trapist* (†).

CISTERNĂ (< it., lat.) s.f. 1. Rezervor de metal, de lemn etc. destinat înmagazinării unor lichide pentru folosirea lor ulterioară. 2. Vehicul având montat pe șasiu un recipient închis în care se transportă un material lichid.

CISTIC, -Ă (< fr. *ij*); *isj* gr. *kystis* „vezică”) adj. Care se referă la vezica urinară sau la vezicula biliară (ex. canal c., arteră c.).

CISTICERC (< fr. *ij*); *isj* gr. *kystis* „vezică” + *kerkos* „coadă”) s.m. (PARAZIT.) Larvă a cestodelor care provoacă cisticercoză.

CISTICERCOZĂ (< fr.) s.f. Grup de boli parazitare înflinețe la animale (și rareori la om), ca urmare a localizării în mușchi, membrane seroase, creier etc., a formelor larvare ale unor tenii. Carnea animalelor bolnave de c. este improprie pentru consum.

CISTINĂ (< fr. *ij*) s.f. (BIOCHIM.) Aminoacid natural alcătuit din două molecule de cisteină, unite la nivelul atomilor de sulf; se găsește în cheratină.

CISTITĂ (< fr. *ij*); *isj* gr. *kystis* „vezică”) s.f. Inflamație acută sau cronică a vezicii urinare.

CISTOIDE (< fr. *ij*); *isj* gr. *kystis* „vezică” + *eidos* „aspect”) s.f. pl. Clasă de echinoderme fosile primitive, lipsite de simetrie, cu impor- tanță evolutivă deosebită, din ele derivând toate

celelalte clase de echinoderme (*Cystoidea*). Sint cunoscute din Cambrian până în Carbonifer.

CISTOLIT (< fr. *ij*); *isj* gr. *kystis* „vezică” + *lithos* „piatră”) s.m. 1. (BOT.) Masă de carbonat de calciu, mai rar de dioxid de siliciu, formată pe pereții externi ai celulelor epidermice vegetale. 2. (MED.) Calcul al vezicii urinare sau biliare.

CISTOSCOOP (< fr. *ij*); *isj* gr. *kystis* „vezică” + *skopeo* „a examina”) s.n. Instrument care permite examinarea interiorului vezicii urinare.

CISTOSCOPIE (< fr. *ij*) s.f. Metodă de diagnostic efectuată cu ajutorul cistoscopului.

CISTRON (< fr., engl.) s.m. (GENET.) Segment din molecula de acid deoxiribonucleic, care cuprinde mai multe secvențe de nucleotide și este cea mai mare subunitate funcțională de gena.

CISMAN, Alexandru (1897—1967, n. Iași), fizician român. M. coresp. al Acad. (1963), prof. univ. la Iași și la Timișoara. Cercetări în domeniile feromagnetismului, radiotehnicii, biofizicii, electrolizei. Lucrări de sinteză („Fizica generală”).

CISMEA (< tc.) s.f. Instalație exterioră pentru luarea apă necesare consumului gospo- dăresc din conducta unei rețele de distribuție sau de la un izvor natural.

CISMEGIU (< tc.) s.m. (în sec. 18 în București) Șlujbaş înscărcat cu supravegherea rețelei de cișmele. De la numele său provine cel al grădinii Cișmigiu.

CISMIĞIU, parc în centrul Bucureștiului. Amenajat ca grădina publică (1847—1860) după planurile peisagistului german O. Mayer de către arh. Fr. Reubuh, după asanarea (1854) lacului natural. Supr.: 17 ha. Rotonda scriitorilor români. Monumentul eroilor francezi realizat de Ion Jalea (1920) din marmură de Carrara.

CITA (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. A numi, a indica pe cineva sau ceva pentru a face cunoscut, a confirma, a întări ceva; a semnală. 2. A reproduce întocmai cele spuse sau scrise de cineva; a da un citat. 3. (DR.) A invita o persoană să se prezinte în fața unui organ de jurisdicție sau de urmărire penală, la un anumit termen, în calitate de parte într-un proces sau de martor.

CITA, oraș în Federația Rusă (C.S.I.), în S Siberiei; 366 mil loc. (1989). Nod de comuni- cații. Ind. constr. de mașini, alim., preluc. lemnului.

CITADELĂ (< fr., it.) s.f. 1. Fortăreață mică construită în interiorul unei oraș, ca ultim loc de refugiu și de rezistență în caz de asediu. 2. Cetate sau castel construit în afara zidurilor unui oraș pentru a-l apăra. 3. Oraș (întărit). 4. Fig. Bastion, focar, centru.

CITADIN, -Ă (< fr., it.) adj. s.m. și f. (Livr.) 1. Adj. Orașenc. 2. S.m. și f. Orașean.

CITANIE (< sl.) s.f. (Inv.) Citire, lectură. (REL.) Citirea unei rugăciuni sau a unor texte religioase în timpul unei slujbe.

CITAT (< cita) s.n. Fragment dintr-o scriere, reproduc întocmai, cu indicarea autorului (și a operei).

CITĂȚIE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Înscris prin care se citează (3) o persoană.

CITET, -EAȚĂ (< citi) adj. (Despre scrisul de mână) Care se poate citi ușor; lizibil.

CITI (< sl.) vb. IV tranz. 1. A parcurge un text (pronunțând sau nu cuvintele) pentru a lua cunoștință de cele scrise în el; a face cunoscut altora, rostind cu voce tare, conținutul unei scrieri. ■ A descifra o partitură muzicală. ■ A deluși indicațiile topografice ale unei hărți, ale unui plan, indicațiile înregistrate de un barometru, termometru, contor etc. 2. Fig. A pătrunde, a descoperi un lucru ascuns, o taină din atitudinea cuiva, din expresia figurii sale etc. 3. A învăța; p. ext. a se instrui, a se cultiva. 4. (în expr.) A citi în stele = a prezice viitorul după poziția stelelor.

CITIRE (< citi) s.f. 1. Acțiunea de a citi. 2. Lectură. □ Carte de c. = manual de limba română pentru primele clase. 3. Descifrare, interpretare.

CITIT, -Ă (< citi) adj. Instruit, cultivat.

CITITOR, -OARE (< citi) subst. 1. S.m. și f. (Și adj.) (Persoană) care citește. 2. S.m. (Urmat de determinarea „în” sau „de stele”) Astrolog. 3. S.n. (INFORM.) Periferic al unui calculator ce permite operația de citire (cititor de cartele, cititor de bandă perforată).

CITLALTEPETL v. **Orizaba**.

CITO- (< *isj* gr. *kytos* „obiect scobit”, „cavitate”) Element de compunere cu sensu celulo.

CITOCHIMIE (*isj cito* + *chimie*) s.f. Ramură a citologiei care studiază morfologia și fiziologia celulară, chimismul celular (distribuția, cantitatea, circuitul metaboliților) cu ajutorul meto- delor chimice de investigație. În prezent există subramuri ale c.: imunochimia, c. electrodimo- crosopică ș.a.

CITOCINEZĂ (CITOCINEZĂ) (< fr.; *isj cito* + gr. *kinesis* „mișcare”) s.f. (BIOL.) Proces de separare a celor două celule provenite dintr-o celulă-mamă după diviziunea nucleului.

CITOCROM (< fr. *ij*); *isj cito* + gr. *khroma* „culoare”) s.m. (BIOCHIM.) Proteină complexă din clasa hemocromogenelor, cu rol esențial în respirația celulară (ex. citocromoxidază).

CITODIAGNOSTIC (< fr. *ij*) *cito-* + fr. *diagnostique* „diagnostic”) s.n. Stabilirea a unui diagnostic, bazat pe examinarea microscopică a celulelor recoltate din organism prin puncție, raclei etc.

CITODIFERENȚIERE (< *isj cito* + *dife-* rențiere) s.f. Proces de transformare a celulelor totipotente în celule specializate, determinat de activarea unor gene specifice concomitent cu înactivarea altor gene care nu sînt implicate în activitatea celulelor.

CITOFIZIOLOGIE (*isj cito* + *fiziologie*) s.f. Studiul funcțiilor celulei vii, al proprietăților și mișcărilor protoplasmice, al permeabilității celu- lare etc.

CITOGENETICĂ (< fr. *ij*); *isj cito* + fr. *génétiqe* „genetică”) s.f. Ramură a genetica care studiază raporturile existente între caracterele ereditare, structura și comportamentul cromozomilor, componenții celulari cu rol genetic, aspectele medicale și evolutive legate de pertur- bațiile lor morfologice; urmărește, în spe- cial, cariotipurile și aberațiile cromozomiale.

CITOLIZĂ (< fr. *ij*); *isj cito* + gr. *lysis* „dizolvare”) s.f. (HIST.) Proces de distrugere a integrității celulei.

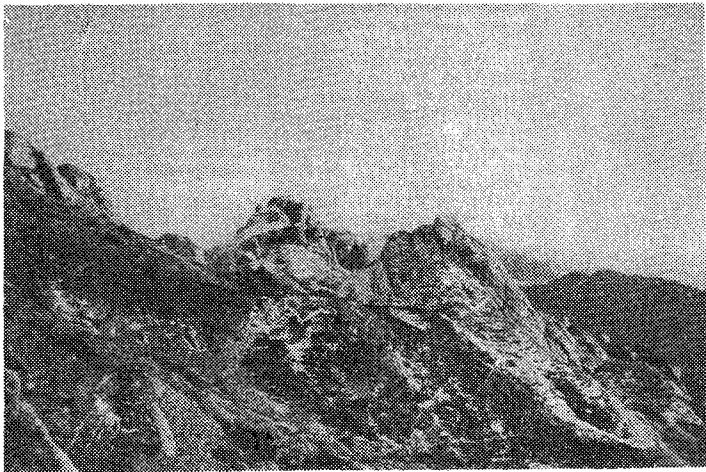
CITOLOGIE (< fr. *ij*); *isj cito* + gr. *logos* „studiu”) s.f. Știință care studiază structura, dezvoltarea și funcțiile celulelor, interdependen- ța lor morfologică la nivel de țesut și organ. Constituie un domeniu de studiu în cadrul anatomiei, histologiei, fiziologiei vege- tale, animale, umane. Are ca ramuri citoimuno- logia, citochimia, citofiziologia ș.a.

CITOMETRIE (< fr.) s.f. Măsurarea celu- lare, îndeosebi a celor sanguine.

CITOMORFOZĂ (cf. gr. *kytos* „celulă” + *morphe* „formă”) s.f. Serie de modificări struc- turale care au loc în viața unei celule.

CITOPATOGEN (< *cito* + *patogen*) adj. (Despre efecte patogene) Distructiv, exercitat asupra unei celule de către microbi, factori fizici sau chimici.

CITOPLASMĂ (< fr. *ij*); *isj cito* + gr. *plasma* „formație”) s.f. (BIOL.) Componentă esențială a celulei, cuprinsă între membrana și nucleu, cu structură complexă. La microscopul electronic se evidențiază: c. fundamentală (hialo- plasma), nestructurată, alcătuită dintr-o matrice în granulat; organe comune tuturor celulelor (ergatoplasmă, rețicul endoplasmic neted, ribo- zomi, mitocondrii, aparat Golgi, centrosferă) și specifice unora dintre ele (corpusul Nissl, sarcozomi, miofibrile); incluziuni citoplasmice, vacuole, dispozitive fibrilare ș.a. În c. se realizează procese esențiale ale vieții (metabo- lism, biosinteză — peste 1 500 de reacții diferite, într-o fracțiune de secundă), cu excep- ția sintezelor acizilor nucleici, și este sediul genelor, eredității extranucleare (plasmagenele).

Masivul Ciucaș. Tigăile

CITOSTATIC (< fr. *it*) *cito* + gr. *statikos* „care oprește”) s.n. Medicament sau agent fizic care blochează diviziunea celulară într-o anumită fază sau împiedică creșterea celulelor prin mecanisme variate. Se utilizează în tratamentul cancerului.

CITOTAXIE (< fr.; *it*) *cito* + gr. *taxis* „aranjare”) s.f. 1. Dispoziție sau aranjare particulară a anumitor celule, determinată de un anumit factor. 2. Capacitate a unei celule de a executa mișcări dirijate.

CITOTAXONOMIE s.f. Clasificarea organismelor pe bază de caracteristici celulare, în special număr de cromozomi.

CITOTOXINE (< fr.) s.f. pl. Substanțe toxice sintetizate de celule și care pot produce moartea acestora.

CITOZINĂ (< fr. *it*) s.f. (BIOCHIM.) Bază pirimidinică constituență a acidului ribonucleic și deoxiribonucleic.

CITRAȚI (< fr. *it*) s.m. Săruri ale acidului citric. □ *Citrat de amoniu*, folosit în ind. alimentară, în imprimăria textilă și în medicină (ca diuretic). □ *Citrat de sodiu*, utilizat în medicină (anticoagulant).

CITRIC, -Ă (< fr., engl.) adj., s.f. pl. f. Adj. Care conține acid citric. □ *Acid c.* = hidroxiacid organic, tribazic, cu șase atomi de carbon, care se găsește în numeroase fructe, în special în zeama de lămâie; folosit în alimentație. 2. S.f. pl. Fructele pomilor fructiferi din genul *Citrus* (ex. portocala, mandarina, lămâia etc.).

CITRIJ (< fr. *it*); *it* lat. *citrus* „lămâie”) s.n. Varietate de cașu de culoare galbenă utilizată uneori ca piatră semiprețioasă.

CITRIJĂ (< fr. *it*) s.f. Vitamina C.
CITRONADĂ (SITRONADĂ) (< fr.) s.f. Băutură răcoritoare preparată din zeamă de lămâie, zahăr și apă (gazoasă, minerală) sau dintr-un macerat alcoolic din coaja de lămâie.

CIU, riu în Kazahstan (C.S.I.); 1 186 km. Izv. din masivul Terskei Alatau și se pierde în nisipurile deșertului Betpak-Dala. Irigații. Mici hidrocentrale.

CIUBĂR (< bg.) s.n. Vas confecționat din doage de lemn, de formă tronconică și cu două toarte, folosit de obicei la păstrarea apei.

CIUBOTĂ (< ukr.) s.f. 1. (Reg.) Cizmă. 2. (În ev. med. în Moldova) Taxă (amendă) percepută de slujitorii domnești pentru uzura ciubotelor când se deplasau la împărăția.

CIUBOȚIȚĂ (< ciubotă) s.f. 1. Diminutiv al lui ciubotă (1). ■ Gheață (femeiască). 2. *Ciuboțica-cucului* = numele a două plante erbacee perene din familia primulaceelor, de c. 30 cm, cu frunze ovale dispuse în rozetă, păroase

pe partea inferioară, cu flori galbene plăcut mirositoare și fructul o capsulă (*Primula elatior*, *Primula veris*). *Ciuboțica-ursului* = plantă erbacee perenă din familia primulaceelor, înaltă pînă la 40 cm, cu frunze lobate și flori purpurii (*Cortusa marthioli*).

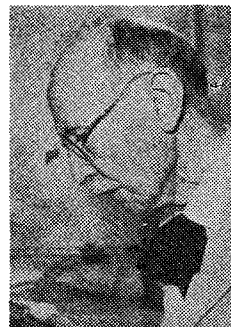
CIUBUȚ (< tc.) s.n. 1. Pipă (orientală) cu țevă lungă. 2. Mulură din diverse materiale, cu secțiunea convexă, concavă sau dreptunghiulară, destinată să marcheze marginile unui perete, ale unui tavan, ale unei ferestre etc. 3. (Fam.) Avantaj sau dăștig ilicit; bacșis.

CIUC 1. Munții Ciucului, masiv muntos împădurit în grupa centrală a Carpaților Orientali, între Depr. Ciucului (la V), Trotuș (la E) și Valea Uzului (la S), alcătuit din depozite cretacee. Alt. max.: 1 565 m (vf. Șoiu). 2. **Depresiunea** -, depr. intramontană, tectono-vulcanică, în Carpații Orientali, pe cursul sup. al Oltului, între masivele Harghita, Puciosu, Ciucului și Hășmaș. Supr.: c. 300 km². Este împărțită în trei compartimente prin pragurile de la Racu și Jigodin. Relief de dimpie înaltă (c. 700 m alt.), iar în E colinar. Frecvente inversiuni termice în anotimpul rece. Expl. forestiere și de roci de constr. Numeroase izv. minerale (peste 130 captate).

CIUCAȘ, masiv muntos situat în partea de S a Carpaților Orientali, între riurile Teleajen, Buzău (spre E) și Doftana (spre V). Este alcătuit din conglomerate și calcare care dau un relief ruinos, spectaculos, cu abrupturi (sectorul Tigăile Mari și Mici) și stinci izolate („Sfinxul Bratocei”, „Porumbelul Bratocei”, unele dintre ele avînd și forma unor ciuperci uriașe), turnuri, coloane, hornuri. Alt. max.: 1 956 m (vf. Ciucaș). Rezervație complexă. Obiectiv turistic.

CIUCAȘ 1. Alexandru C. (1880—1972, n. Săveni, jud. Botoșani), medic veterinar român. M. coresp. al Acad. (1946), prof. univ. la București. Introduce reacția de fixare a complementului (R.F.C.) în diagnosticarea febrei aftoase (1929). Cercetări privind diagnosticul antraxului în pieile uscate, seroterapia morvel cu ser hiperimun de cal, asin și bovine etc. 2. **Mihai C.** (1883—1969, n. Săveni, jud. Botoșani), bacteriolog și parazitolog român. Frate cu C. (1). Acad. (1938), prof. univ. la București. Contribuții în domeniul bacteriologiei, colibacililor, poliomielitei. A condus și a îndrumat campania de eradicare a malariei din România. A colaborat pe plan internațional la organizarea luptei împotriva malariei.

CIUCEA, com. în jud. Cluj, pe Crișu Repede; 4 891 loc. (1991). Mobilă și țesături. Stație de c.f. Muzeul memorial „O. Goga”.

Mihai Ciucă

Alexandru Ciucurencu

CIUCHICI, com. în jud. Caraș-Severin; 4310 loc. (1991).

CIUCIULEȚE (< *ciuciuli*, pop. „a se ghemui”) s.m. 1. Ciupercă comestibilă cu pălăria zbircită, gălbuie sau roșcată-brună, cu piciorul cilindric, gol înăuntru, alb, neted și păros (*Morchella esculenta*); este o specie de zbirciog. Apare primăvara prin păduri, livezi și pășuni umbroase. 2. (Adverbial) A face (sau a fi) ude. *ciuciulețe* = a uda (sau a fi ude) pînă la piele.

CIUCȘINGEORGIU, com. în jud. Harghita; 5 357 loc. (1991).

CIUCU, George (1927—1990, n. Cristian, jud. Brașov), matematician român. M. coresp. al Acad. (1974), prof. univ. la București. Lucrări în domeniul teoriei probabilităților și al aplicațiilor acestora.

CIUCURĂȘ (< *ciucure*) s.m. (La pl.) Plantă erbacee perenă din familia compozitelor, înaltă de 60—100 cm, cu frunze reniforme sau rotunde, flori roz, rar albe, dispuse în capitule (*Adenostyles alliariae*). Crește în regiunile de munte.

CIUCURE (lat. *cicculum* < *ciccum* „ciorchine”) s.m. 1. Obiect de ornament, confecționat din împletitură sau dintr-un mănunchi de fire de bumbac, de mătase, de metal etc. folosit la împodobirea unor veșminte, a covoarelor și a draperiilor etc. Sin. canaf. 2. (La pl.) Ornament de sticlă sau de cristal, care atrîne de marginea lămpilor sau a candelabrelor.

CIUCURENCU, Alexandru (1903—1977, n. Tulcea), pictor român. M. coresp. al Acad. (1963), prof. univ. la București. Naturi moarte, peisaje, portrete, compoziții („Peisaj de iarnă”, „Ciclamele”, „Ana Ipătescu”, „G. Călinescu”). Liric al culorii, cu o viziune originală și un limbaj pictural sintetic.

CIUCURESCU, Maria (1866—1939, n. București), actriță română. Remarcabilă în roluri de comedie (Shakespeare, Molière, Gogol, I.L. Caragiale).

Alexandru Ciucurencu: „Flori”

CIUCUROVA, com. în jud. Tulcea; 2 306 loc. (1991).

CIUCUȘOARĂ s.f. Nume dat plantelor erbacee și subarbuștilor din genul *Alyssum*, familia cruciferelor, răspindite mai ales în regiunile mediteraneene, cu frunze simple, proase, flori galbene și fructul siliculă.

CIUD sau **PEPSI**, lac de baraj morenic din Cîmpia Europei de Est (Rusia și Estonia); 3,55 mii km². Lungime max.: 140 km; lățime max.: 47 km. Ad. max.: 14,6 m. În lac se varsă râul Velikaia și izv. Narva. Navigație și pescuit. Îngheață în perioada dec.-mai.

CIUDAD BOLÍVAR [siudăb], oraș în NE Venezuelei, centru ad-tiv al statului Bolívar, port pe Orinoco, la 400 km de vărsarea acestuia în ocean; 258,1 mii loc. (1989). Ind. lemnului (cherestea, mobilă) și alim. în apropiere, mari expl. de min. de fier (Cerro Bolívar). Fundat în 1764 sub numele de Angostura.

CIUDAD DE GUATEMALA [siudăb] v. Guatemala.

CIUDAD DE MÉXICO [siudăb de mehico] (**MEXICO CITY** [mexico u siti]), cap. Mexicului, centrul ad-tiv al Districtului Federal (1 499 km²), în partea centrală a țării, la 2 200 m alt.; 20,21 mil. loc. (1990, cu suburbiile), al doilea oraș al lumii. Pr. centru politic, economic (deține 50% din prod. ind. a țării) și cultural al țării. Important nod de comunicații. Aeroportul internațional „Benito Juárez”. Ind. alim., textile, de încălz., a cimentului, poligrafică, montaj de automobile (uzinele firmelor „Ford” și „General Motors”), constr. de aparatură electrotehnic, prelucr. petrolului; siderurgie, metalurgie neferoasă, produse chimice. Mare centru comercial și financiar. Turism. Opt universități (cea mai veche din 1551). Academie de științe (1884). Catedrală (sec. 16—19). Muzeu. Centru turistic. Construit în 1521 pe ruinele vechiului oraș *Tenochtitlán*, a fost între 1535 și 1821 cap. viceregalului Noua Spanie. Din 1824, cap. rep. independente Mexic. Locul de desfășurare a Jocurilor Olimpice de vară (1968).

CIUDAD GUAYANA (SAN TOMÉ DE GUAYANA), oraș în NE Venezuelei (Bolívar) la confl. fl. Caroni cu Orinoco; 510 mii loc. (1989, cu suburbiile). În apropiere, mari expl. de min. de fier, mangan și bauxită. Ind. chimică, uzină de aluminiu. Oraș nou, întemeiat în 1961, prin unirea a cinci localit.

CIUDAD JUÁREZ [siudăb huareș] oraș în N Mexicului (Chihuahua), port pe Rio Grande; 719 mii loc. (1981, cu suburbiile). Moraric. Ind. lăptelui, a spiritului; nod de comunicații. Turism. Întemeiat în 1659.

CIUDAD OBREGÓN [siudăb], oraș în NV Mexicului (Sonora), în apropierea G. Californiei; 199 mii loc. (1980, cu suburbiile). Ind. alim. Centru agricol (orez, bumbac, lemn).

CIUDAD VICTORIA [siudăb], oraș în Mexic, în Sierra Madre Oriental, centru ad-tiv al

statului Tamaulipas; 153 mii loc. (1980, cu suburbiile). Nod de comunicații. Expl. de plumb, aur și argint. Piață pentru creștele de zahăr și citrice. Fabrici textile. Universitate. Fundat în 1750.

CIUDANOVITA, com. în jud. Caraș-Severin; 1 430 loc. (1991).

CIUDAȚ, -Ă (< bg.) adj. (și adv.) Care iese din comun, neobișnuit; curios; straniu; bizar.

CIUDAȚĂ (< sl.) s.f. Sentiment de părere de rău, de invidie amestecată cu minie. □ Loc. în *ciuda faptului că...* = deși, cu toate că...

CIUDAȚENIE (< ciudaț) s.f. Aspect curios, bizar al unui lucru, al unei atitudini etc. ■ Lucru ciudaț.

CIU DE v. **Zhu De**.

CIU EN-LAI v. **Zhou Enlai**.

CIUF (cuv. autohton) s.n., s.m. 1. S.n. Smoc de păr zbîrlit (căzut pe frunte). 2. S.m. C. de pădure = cea mai frecventă pasăre de pradă de noapte din România, din ordinul strigiformelor, sedentară, de c. 36 cm, cu penaj cafeniu-pătat și două smocuri de pene deasupra ochilor (*Asia otus*). 3. C. de cîmpie = pasăre călătoare, din ordinul strigiformelor, de c. 38 cm, care vinează și zlușă și noaptea (*Asia flamens*).

CIUFUL! (< ciuf) vb. IV tranz. A deranja coafura sau barba.

CIUFULIT!, -Ă (< ciufuli) adj. (Despre păr) Deranjaț, zbîrlit; (despre oameni sau, rar, despre animale) cu părul în dezordine.

CIUGUD, com. în jud. Alba; 2 516 loc. (1991). Viticultură.

CIUGUL! vb. IV tranz. (Despre păsări) A apuca hrana cu ciocul (și a o minca). ■ (Despre oameni) A minca puțin și pe apucate.

CIUGULATORUL VITELOR s.m. Specie exotică din ordinul paseriformelor, care trăiește în Africa, are c. 28 cm și obișnuiește să se cațere pe corpul mamiferelor erbivore din savane pentru a le ciuguli paraziții din blană (*Buphagus africanus*).

CIUHOI, com. în jud. Bihor; 2 473 loc. (1991).

CIUHRAI, Grigori Naumovici (n. 1921), regizor ucrainean de cinema. Viziune poetică de respirație romantică („Al 41-lea”, „Balada soldatului”, „Cer senin”, „Memoria”).

CIUHUREZ (< ciuf + huhurez) s.m. (ORNIT.) Huhurez.

CIUIKOV, Vasili Ivanovici (1900—1982), mareșal al Uniunii Sovietice. Comandant al Armatei 62 Gardă în luptele de pe Volga (1942—1943) și din Crimeea (1943—1944). A comandat grupul de trupe sovietice din Germania (1949—1953), apoi trupele Regiunii Militare Kiev (1953—1960).

CIUJIN (< tc.) s.m. Plantă medicinală perenă din familia cariofilaceelor, înaltă de 30—70 cm, cu frunze opuse, alungit-elicte și flori albe sau roz; are un conținut bogat de saponină; odogaci (**2**) (*Saponaria officinalis*). Rădăcina se folosește la fabricarea săpunurilor și pentru spălarea stofelor și mătăsurilor.

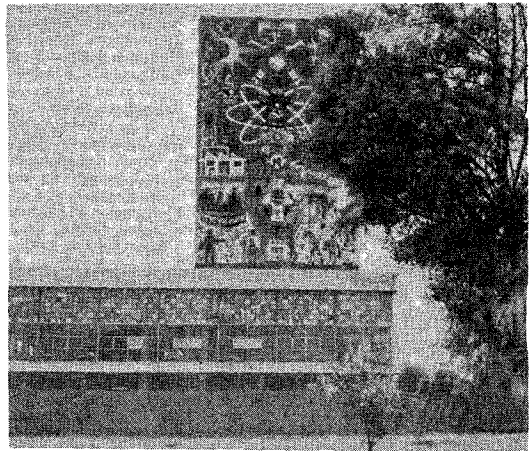
CIUKOTSK 1. Mare în bazinul Oc. Înghețat, între ins. Vranghel, pen. cu același nume și Pen. Alaska. În N comunică cu Oc. Înghețat, iar în S, prin str. Bering, cu Oc. Pacific; 595 mii km². Ad. medie: 88 m; ad. max.: 1 256 m. Ins. pr.: Vranghel. Salinitate: 24—32‰. Pescuit. Acoperiță de ghețuri în perioada oct.—mai. 2. Pen. în extremitatea NE a Asiei, traversată de Cercul Polar de N, limitată de marea cu același nume la N și M. Bering, la S. În NE se termină cu capul Dejnev, cel mai estic punct al Asiei. Supr.: 49 mii km². Relief muntos; climat polar; vegetație de tundră. Creșterea renilor. Vinat.

CIULAMA (< tc.) s.f. Mincare preparată din carne de pasăre, ciuperca etc. cu sos alb și gros de făină.

CIULEANDRA s.f. art. Dans popular românesc, cu ritm binar și mișcare din ce în ce mai accelerată, răspîndit mai ales în Muntenia; melodia după care se execută acest dans.

CIULEI, Liviu (n. 1923, București), actor, scenograf și regizor român. M. coresp. al Acad. (1992). Roluri: Puk („Visul unei nopți de vară”

Ciudad de Mexico. Universitatea

de Shakespeare), Danton („Moartea lui Danton” de Büchner); a montat „Cum vă place” de Shakespeare, „Sfânta Ioana” de B. Shaw, „Opera de trei parale” de B. Brecht, „O scrisoare pierdută” de I.L. Caragiale și a regizat filmele: „Erupția”, „Valurile Dunării”, „Pădurea spinuzraților”.

CIULI (< scr.) vb. IV tranz. (Despre animale) A ridica urechile în sus pentru a-și încorda auzul. ■ Fig. (Despre oameni) A asculta cu atenția încordată.

CIULIN (< rus.) s.m. Plantă erbacee biennială din familia compozitelor, cu tulpina și frunzele spinoase, răspândită pe locuri necultivate (*Carduus nutans*).

CIULIM, rîu în V Siberiei (Federația Rusă), cel mai mare afl. dr. al fl. Obi; 1 799 km. Izv. din masivul Kuznețkii Alatau, trece prin Acinsk și străbate Cîmpia Siberiei de Vest. Încheie în perioada oct.-mai. Navigație. Pescuit.

CIULNIȚA, com. în jud. Ialomița; 2 199 loc. (1991). Reparații de mașini agricole. Fabrică de nutrețuri combinate. Nod feroviar.

CIUMANI, com. în jud. Harghita, pe Mureș; 4 953 loc. (1991).

CIUMĂ (lat. *cyma*) s.f. 1. (MED.) Pestă. 2. *Ciumă-apeilor* = plantă perenă acvatică, cu tulpina lungă, subțire, ramificată, fixată pe fundul apelor prin rădăcini (*Elodea canadensis*), folosită ca plantă de acvarii.

CIUMĂFAIE s.f. Plantă anuală medicinală, foarte toxică, din familia solanaceelor, cu frunze ovate, inegal dințate, cu flori albe și fructe spinoase; laur 3) (*Datura stramonium*).

CIUMĂREA (cf. *ciumă*) s.f. Plantă erbacee perenă, medicinală, din familia leguminoaselor, înaltă până la 100 cm, cu frunze alterne, imparipenat compuse și flori liliacii dispuse în raceme (*Galega officinalis*). Folosită în tratamentul diabetului și pentru stimularea lactației.

CIUMEGHIU, com. în jud. Bihor; 4 443 loc. (1991). Stație de c.f.

CIUMEȘTI 1. Sat în com. Sanislău (jud. Satu Mare) pe terit. cărui a fost descoperite numeroase urme de locuire din Paleolitic, Neolitic și epoca bronzului. A mai fost scoasă la suprafață o importantă așezare neofitică și o necropolă birituală, ambele aparținând celților (sec. 3—2 î.Hr.). Biserică gotică (sec. 15) și biserică barocă (sec. 18). 2. Cultură neolitică (sfârșitul milen. 5 î.Hr. — începutul milen. 4 î.Hr.), cu largă arie de răspândire în NV României.

CIUMIZĂ s.f. Plantă furajeră anuală din familia gramineelor, înaltă de 80—150 cm, cu frunze late și inflorescența un panicul spiciform (*Setaria italica maxima*).

CIUMPEI (< *ciump*, reg. „ciot”) s.n. Unealtă de forma unui cuțit cu miner, folosită în dogăria la prelucrarea cercurilor de lemn.

CIUNG, -Ă (cf. *ci. ciocna*) adj. (Despre mâini) Care a fost retezată; (despre oameni; și subst.) fără o mină: ciunt.

CIUNT, -A (< *ciot* + *ciung*) adj. (Și subst.) Ciung; p. ext. mutilat.

CIUNȚI (< *ciunt*) vb. IV tranz. (Adesea fig.) A tăia, a amputa o parte a corpului; p. ext. a mutila. ■ P. ext. A rupe plante sau părți ale unor plante etc.

CIUPE, Aurel (1900—1988, n. Lugoj), pictor român. Prof. univ. la Cluj. Temperament liric și colorist prin excelență. Peisaje, naturi statice și portrete compoziționale („Apus de soare”, „Natură statică cu mâști”).

CIUPERCĂ (< bg.) s.f. 1. (La pl.) Încrengătură de talofite lipsite de clorofilă, heterotrofe (saprofite sau parazite) uni- sau pluricelulare, care se reproduc prin spori și au ca aparat vegetativ un tal. Se cunosc c. 100 000 de specii. Au importanță în circuitul elementelor minerale în natură, în fermentații (drojdia de bere); unele sînt comestibile (zbrîcogul, hribul), altele sînt otrăvitoare (pălăria-șarpele); din unele se extrag antibiotice (penicilina din *Penicillium*), iar altele (parazite) produc pagube importante în agricultură (mălura, tăciunele). Multe dintre ele produc micoze la om. Sin. *fungi*. 2. Obiect de lemn, de forma unei ciuperce (1), pe care se întinde ciorapul cînd se cirpește. 3. *Ciuperca șinei* = partea superioară, îngroșată, a unei șine de cale ferată pe care rulează roțile. 4. *C. eoliană* = formă de relief eolian rezultată în urma procesului de coraziune (ex.: Babele din masivul Bucegi, Tișăile din masivul Ciucas ș.a.).

CIUPERCENI 1. Com. în jud. Gorj; 1 730 loc. (1991). 2. Com. în jud. Teleorman; 2 528 loc. (1991).

CIUPERCENII NOI, com. în jud. Dolj; 6 346 loc. (1991).

CIUPI (cuv. autohton) vb. IV tranz. și refl. 1. Tranz. A apuca cu virful degetelor pielea sau carnea cuiva, strîngînd-o; a pișca; p. ext. a rupe dîte pușin din ceva (pentru a minca). 2. Tranz. (Despre păsări) A apuca cu ciocul (pentru a minca). ■ (Despre insecte) A înșepa. 3. Tranz. (Fam.) A sustrage, a reține mici sume de bani, obiecte mărunte de la cineva. 4. Refl. (Fam.) A se ameți de băutură, a se chercheli.

CIUPIȚ (< *ciupi*) s.n. 1. Faptul de a ciupi. 2. Operația de rupere a virfului lastarilor vișei de vie sau a tulpinii altor plante, cu scopul de a opri creșterea și a grăbi fructificarea.

CIUPIȚ, -Ă (< *ciupi*) adj. Care are ciupituri; pișcat. □ Expr. *Ciupit de vărsat* = cu urme de vărsat pe față. ■ Amețit de băutură.

CIUPIȚOR (< *ciupi*) s.n. Aparat pentru luat probe de teren din talpa și din pereții laterali ai unei găuri de sondă.

CIUR (lat. *cribrum*) s.n. 1. Unealtă de cernut materiale granulare sau pulverulente, confecționată dintr-o reșea de sîrmă sau, mai rar, din tablă, piele perforată, fixată pe o ramă de metal sau de lemn. V. sită. ■ Conținutul unui c. (1). 2. Utilaj folosit la clasarea (sortarea) după dimensiuni a materialelor granulare (minereuri, cărbune, pietriș etc.), avînd ca organe principale suprafețe perforate confecționate din bare metalice, sîrmă împletită sau tablă perforată de

formă plană, cilindrică sau tronconică. 3. (ZOOLOG.) Reșea.

CIURCU, Alexandru (1854—1922, n. Șercaia, jud. Brașov), inventator român. A construit, împreună cu Just Buisson, un motor cu reacție (1886), brevetat în Europa și în S.U.A.

CIURCU, Nicolae (1854—1898 n. Brașov), editor și librar român. În 1880, înființează la Brașov o librărie românească în care se publică colecțiile „Biblioteca istorică populară”, „Biblioteca poporului” și „Biblioteca copiilor”.

CIUREA, com. în jud. Iași; 7 288 loc. (1991). Expl. de argile; fabrică de var și cable de teracotă; cherestea, parchete, lăzi, traverse. Stație de c.f.

CIUREA, Ioan (1878—1943, n. Fălticeni), parazitolog român. M. coresp. al Acad. (1927), prof. univ. la București. Lucrări în domeniul helmintologiei veterinare; descoperitor a noi specii de viermi paraziți.

CIUREZU, D(umitru) (1901—1978, n. Pleșița, jud. Dolj), scriitor român. Lirică bucolică, cu accente folklorice, a peisajului oltean („Răsărit”) și exuberant-vitalică („Pămîntul luminilor mele”), evoluînd către esențializarea simbolică, bogat metaforică și sentimentalizată („Cununa soarelui”).

CIURILĂ, com. în jud. Cluj; 1 748 loc. (1991). Biserică de lemn (1750).

CIURUI (< *ciur*) vb. IV tranz. și refl. 1. Tranz. A cerne. 2. Tranz. și refl. A (se) găuri în mai multe locuri.

CIURUIRE (< *ciurui*) s.f. Cernere.

CIURULEASA, com. în jud. Alba; 1 631 loc. (1991).

CIU SI v. *Zhu Xi*.

CIUT, -Ă (cuv. autohton) adj. (Despre animale cornute) Lipsit de coarne.

CIUȚĂ (cf. alb. *shutë*) s.f. Femela cerbului.

CIȚURĂ (lat. *cytola*) s.f. Găleată sau vas făcut din doage ori dintr-un trunchi scobit, folosit pentru scos apa din fîntină.

CIUVĂȘIA, rep. autonomă în Federația Rusă (C.S.I.) pe cursul mijlociu al Volgai, creată la 21 apr. 1925; 18,3 mii km²; 1,34 mil. loc. (1989). Cap.: Ceboksari. Relief de dimpie joasă și vălurită. Climă continentală. Pădurile ocupă 32% din supr. Ind. energetică (hidrocentrala Ceboksari, pe Volga), chimică, electrotehnică, a celulozei și hîrtiei, textilă. 60% din terenul agricol este cultivat cu cereale (grîu, secară, ovăz), restul cu cîneapă, sfeclă de zahăr. Fructe. Se cresc animale pentru carne. Navigație pe Volga.

CIVIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Cetățenesc.

CIVIL, -Ă (< fr., lat.) 1. (Și subst.) Care nu este militar, care nu aparține armatei; care nu are caracter militar. 2. (DR.) Drept c. = totalitatea normelor de drept care reglementează, pe bază de egalitate a părților, relațiile sociale convertite astfel în raporturi juridice patrimoniale (ex. raportul de proprietate, de vânzare-cumpărare), personale nepatrimoniale

Aurel Ciupe: „Natură statică cu mâști”

Liviu Ciulei

(ex. drepturile asupra creației intelectuale) precum și condiția juridică a persoanei (ex. capacitatea civilă). **Drepturi civile** = puteri recunoscute persoanelor fizice și juridice în temeiul cărora acestea pot pretinde, de la persoanele cu care sînt legate prin raporturi juridice, patrimoniale sau personale nepatrimoniale, o anumită comportare (săvîrșirea unei acțiuni sau obținerea de la săvîrșirea unei acțiuni), recurgînd la nevoie, pentru a obține această comportare, la forța de constringere a statului. Parte c. = persoană care, într-un proces penal, formulează pretenții la despăgubiri pentru acoperirea prejudiciului ce i-a fost cauzat prin săvîrșirea infracțiunii. **Societate c.** = ansamblul legăturilor juridice și economice care pun indivizii în raporturi de dependență reciprocă.

CIVILIZĂ (< fr.) vb. I tranz. și refl. A face să devină sau a deveni civilizată.

CIVILIZAT, -Ă (< civiliza) adj. 1. Care a ajuns la un nivel (superior) de civilizație. 2. Politicos, manierat.

CIVILIZATOR, -OARE (< fr.) adj. Care civilizează.

CIVILIZAȚIE (< fr.) s.f. 1. Ansamblul valorilor de natură utilitară susceptibile de a fi aplicate totalității speciei umane în vederea satisfacerii unor nevoi materiale, de confort și securitate. C. implică un ansamblu de cunoștințe și tehnici necesare pentru a stăpîni natura și a organiza viața socială, ideea de "progres material și cultural, un ideal de viață umană în societate. □ C. primitivă = mod de viață specific grupurilor mîrginașe și închise, caracterizat prin ignorarea scrisului, a tehnicilor elementare de producție și lipsa organizării politice. C. modernă = societatea contemporană caracterizată prin urbanism și industrie. C. industrială sau tehnică = societate în care industria fiind forma caracteristică de producție, întreaga viață socială este supusă unui proces specific de raționalizare. 2. Ansamblul fenomenelor sociale, morale, religioase, artistice, științifice și tehnice proprii unui popor și transmise prin educație (ex. c. greacă, c. chineză, c. occidentală). V. și cultura.

CIVISM (< fr.) s.n. Atitudine de bun cetățean, devotament patriotic.

CIVITAVECCHIA, oraș în Italia centrală (Lazio), port la M. Mediterană (10,9 mil. t trafic, 1987); 50,8 mil loc. (1987). Metalurgie, uzine cosco-chimice, preluc. petrolului și a lemnului; ciment. Vestigiile romane. Muzeu. Cetate proiectată de Michelangelo (sec. 16) și arsenal proiectat de Bernini și Bramante.

CIZELARE (< fr.) s.f. Operație de finisare, rețusare sau ornamentare a unor obiecte metalice prin așchiere, gravare sau modelare cu dalți, poansonie, priboaie etc sau numai prin așchiere.

CIZELURĂ (< fr.) s.f. Ornament fin sau lucrare artistică minuțioasă făcută prin cizelare.

CIZER, com. în jud. Sălaj; 3 072 loc. (1991).

CIZMAR (< cizmă) s.m. Meseria care confecționează și repară încălțăminte: pantofar.

CIZMĂ (< magh.) s.f. Încălțăminte de piele, de cauciuc etc., care acoperă piciorul pînă aproape de (unecori și peste) genunchi.

CIZMĂRIE (< cizmar) s.f. Atelier în care se confecționează sau se repară încălțăminte: pantofarie.

CINE (lat. *canis*) s.m. I. Mamifer carnivor din familia canidelor (*Canis familiaris*). Este unul dintre primele animale domestice de om. În prezent există mai mult de 300 de rase de c., foarte diferite ca aspect și ca folosire (ex. c. de pază, c. ciobănesc, c. lup etc.). Longevitatea maximă: 20 de ani. □ *Cine* enot v. enot. 2. (H.T.) *Cine-de-mare* = rechin din Marea Neagră, cu corpul de c. 1 m lungime, de culoare albrăstrucenție (*Acanthias vulgaris*). Nu e periculos pentru om. 3. (ZOOLOG.) *Cîinele-babel* = larvă mare și pîroasă a unor fluturi de noapte.

CINELE MARE (*Canis Major*), constelație din emisfera australă, compusă din c. 70 de stele vizibile. Conține cea mai strălucitoare stea de pe bolta cerească: *Sirus*.

CINELE MIC (*Canis Minor*), constelație din emisfera boreală, situată la S de constelația Gemenii. Conține c. 37 de stele vizibile, dintre care cea mai strălucitoare este *Procyon*.

CÎNENI, com. în jud. Vâlcea, pe Olt; 3 280 loc. (1991). Stație de c.f. În raza comunei se găsec patru biserici din sec. 18, reprezentative pentru faza de rusticizare a artei brîncovenice țirzii. Reșed. com. este satul *Cîinenii Mici*.

CÎNII DE VÎNĂTOARE (*Canes Venatici*), constelație din emisfera boreală, situată la S de constelația Ursă Mare. Conține o galaxie în spirală și cîteva stele puțin strălucitoare.

CÎLCESCU v. *Gîlcescu*.

CÎLNIC 1. Com. în jud. Alba; 3 260 loc. (1991). Cetate atestată documentar în sec. 13; transformată în sec. 15—16. 2. Com. în jud. Gorj; 2 523 loc. (1991).

CÎLNISTEA, riu, afl. dr. al Neajlovului, la Călugăreni; 102 km. Izv. din C. Găvanu-Burdea și alimentează numeroase lacuri de vale. Trigajii.

CÎLȚI (< sf.) s.m. pl. Fire scurte de în sau de cîneapă rămase ca deșeurii în urma dărătului și care sînt prelucrate în fire groase, din care se țese pînza de saci și de saltele, se fac sfori sau frînghii etc. sau care se folosesc la etanșarea imbinărilor filetate ale țevilor.

CÎMP (lat. *campus*; unele sensuri după fr.) s.n. 1. Suprafață mare de pîmînt, de obicei plană, destinată agriculturii; șes, cîmpie; totalitatea ogoarelor din jurul unei comune. □ *Munca cîmpului* = lucrarea pîmîntului. *Artilerie de c.* = artilerie dotată cu tunuri și obuziere care pot fi deplasate numai la șes sau pe teren puțin accidentat. □ Loc. în *plin cîmp* sau în *cîmp deschis* = sub cerul liber, departe de orice așezare omenească. □ Expr. *A(-și) lua (sau a apuca) cîmpii* = a) a porni orbește, fără pîntă; b) a înnebuni, a o lua razna. A bate *cîmpii* = a divaga. □ (GEOGR.) Porțiune de cîmpie, nefragmentată, situată între două văi principale (ex. C. *Colentine*). □ C. de *dune* = porțiune de teren rezultată din îngemănarea dunelor, barcanelor etc. C. de *pietre* = cîmp alcătuit din blocuri sau sfîrăcături adeseori mobile, formate prin dezagregare pe pantele slab înclinate. C. de *gheață* = masă întinsă și neîntreprădită de gheață formată din blocuri, care, mîrîndu-și dimensiunile, se contopesc; alfsid. I. 2. (METEOR.) C. *baric* = distribuția în spațiu a presiunii atmosferice la un moment dat. Pe hărțile sinoptice de ia sol se reprezintă prin izobare, iar pe cele de la înălțime prin izohipse. C. de înaltă presiune v. *anticyclon*; c. de joasă presiune v. *cyclon*. 3. (MILIT.) C. de *luptă* = porțiune de teren pe care se duc acțiuni de luptă cu inamicul terestru. C. de *trager* = a) porțiune de teren amenajată pentru executarea exercițiilor militare cu trageri; b) unghi orizontal sau vertical în limitele căruia poate executa trageri o gură de foc numai prin modificarea poziției țevii, fără deplasarea afetului. C. de *mine* = porțiune de teren sau de apă pe care s-au plantat mine pentru a împiedica trecerea inamicului. C. de *observare* = spațiu cuprins cu privirea sau cu un aparat optic în limitele căruia se desfășoară o activitate de observare. □ C. *vizual* = porțiune de spațiu cîă poate fi cuprinsă cu privirea. □ (FILOZ.) C. *ideologic* = ansamblul metodelor, conceptelor și obiectelor care desemnează limitele istorice în interiorul cărora se elaborează o știință, o doctrină, o creație culturală etc. C. *epistemologic* = ansamblul schemelor sau configurațiilor inconștiente dintr-o perioadă istorică dată ce stau la temelia cunoașterii. C. de *activitate* = domeniu de activitate; limitele între care se desfășoară o activitate. 4. (FIZ.) Regiune din spațiu în care fiecărui punct i se asociază o mîrime fizică bine determinată (ex. c. acustică, c. de viteze etc.); mîrimea (scalară, vectorială, tensorială sau spinorială) care caracterizează starea locală a acestei regiuni. □ Regiune din spațiu în care se pot exercita acțiuni ponderomotoare asupra corpurilor. Ex. c. gravitațional (v. *gravitațional*), c. electric (v. *electric*), c. magnetic (v. *magnetic*) etc. □ Formă a materiei

prin intermediul căreia are loc interacțiunea dintre particule (ex. c. electromagnetice, c. mezonice etc.). 5. Mulțime de valori ale unei sau ale mai multor mîrimi variabile. □ C. de *toleranță* = intervalul dintre valorile maxime și minime admise în care se poate găsi dimensiunea efectivă a unei piese. 6. (MED.) C. *operator* = porțiune de piele special pregătită pentru o intervenție chirurgicală. □ C. de *pinză sterilă* care delimitează plaga operatorie. 7. (ARTE PL.) Fond în limitele căruia poate fi reprezentată o imagine plastică, un motiv ornamental etc. □ Suprafața colorată a scutului pe care se înscriu armele. □ (CINEMAT.) Spațiu delimitat în care este cuprinsă imaginea pe o peliculă cinematografică. 8. (INFORM.) Componentă adresabilă a unei stucturi de date. 9. (MAT.) Corp comutativ (ex. Cîmpul lui Galois). □ C. de *evenimente* = perechea formată dintr-o mulțime de evenimente aleatoare (numite elemente elementare) și un *clan (corp) borelian* de părți ale acestora.

CÎMPANI, com. în jud. Bihor; 2 975 loc. (1991).

CÎMPEAN, -Ă (< *cîmp*) s.m., adj. 1. S.m. Locuitor de la șes sau, p. ext., de la țară. 2. Adj. (Rar) Cîmpenesec.

CÎMPEANU, Petru (1809—1893, n. Transilvania), cărturar român. M. de onoare al Acad. (1871), prof. de filozofie la Academia Mihăileană. Autor al unei gramatici a limbii române.

CÎMPENESC, -EASCĂ (< *cîmpean*) adj. 1. Care aparține cîmpului (1), privitor la cîmp, de la cîmp; specific țieii de la țară; (rar) cîmpean. 2. Bucolic (1), idilic.

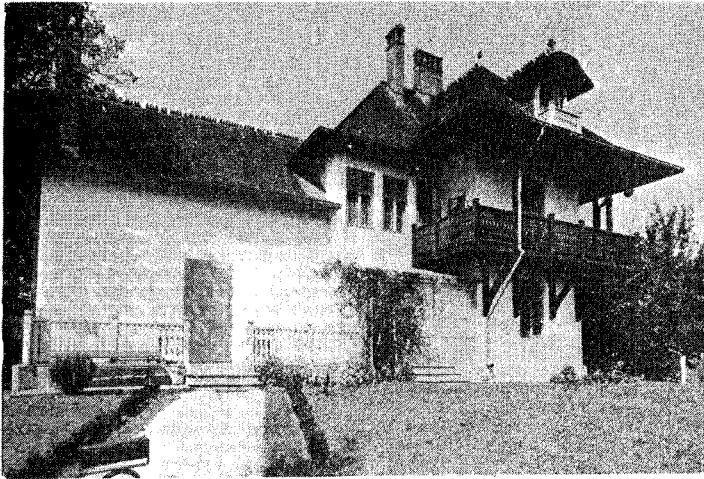
CÎMPENI, oraș în jud. Alba, în depr. cu același nume, pe stg. Arieșului, în Țara Moșilor; 8 801 loc. (1991). Combinat de expl. și preluc. lemnului (mobilă stil, chereștea, dogărie); produse textile (tricotaje) și alim. Menționat documentar în 1565; la 24 mai 1782, la C. a avut loc o revoltă țărănească, preludiu al răscoalei conduse de Horea, Cloșca și Crișan. Ocupat de țărani răsculați (nov.-dec. 1784); în timpul Revoluției de la 1848—1849 din Transilvania a fost cartierul general al lui Avram Iancu. Declarat oraș în 1968.

CÎMPIA CHINEI v. *Marea Cîmpie Chineză*.

CÎMPIA DE VEST, cîmpie fluvio-lacustră, situată în V. României, care pîtrunde în zona montană prin „goifurii“ (Zarand, Beluș, Vad-Borod). Are țăgimi cuprinse între 40 km în N și 120 km în S. Alt. medie: 90 m în zonele mai joase (C. Someșului, C. Crișurilor) și c. 110—170 m în porțiunile mai înalte (C. Carei, C. Aradului, C. Vinții). Zonă cerealiară și viticolă (Șiria, Miniș, Pincota).

CÎMPIA EST-EUROPEANĂ, unitate fizico-geografică de mari dimensiuni între M-ții Ural, M. Barents la N și rîul Emba la E, M. Caspică, M-ții Caucaz și Marea Neagră la S și Cîmpia Germano-Poloneză la V. Supr.: c. 4 mil. km². Lungime max.: c. 2 600 km. Lățime max.: c. 2 200 m. Înălțimea medie: c. 170 m. Aspectul monoton al reliefului este întrerupt de numeroase regiuni mai înalte și puternic fragmentate caracteristice Platformei Est-Europene. În NE cîmpiei se află Cîminele Timan, iar în centru Pod. Central Rusesc (cu alt. medii de 200—300 m). Pod. Volgăi (370 m) și Pod. Kamei. În S se găsește Pod. Donegului, iar în SV Pod. Volhino-Podolic, cu alt. max. de 525 m. Cuprinde în N cîmpiele Pecioarei și Dvinei de Nord, în centru cîmpiele Pribaltică, Polesiei, Moscovei, Veltlugii și podișurile Valdai, Smolensk și Kamei, iar în S cîmpiele Niprului, Pontică, Crimeei, Dneșt-Don și podișurile Volhino-Podolic și Central-Rusesc. Drenată de fl. Nipru, Nistru, Don, Volga, Ural, Dvina de Vest, Pecioara ș.a. Este bogată în zăcăminte de fier, polimetale, metale rare, carbuni, fosfați, sare gemă, săruri de potasiu și petrol. Cunoscută și sub numele de *Cîmpia Rusă*.

CÎMPIA EUROPEANĂ, cîmpie care se întinde de la Oc. Atlantic la M-ții Ural și care

Cimpina. Casa memorială „Nicolae Grigorescu”

cuprinde *Cimpia Franceză* în V, *Cimpia Germano-Poloneză* și *Cimpia Est-Europeană*.

CÎMPIA FRANCEZĂ, parte a Cîmpiei Europene, între Masivul Central Francez (la V), coastele G. Biscaya și Mării Mîneci (la E) și M-ții Pirinei (la S). Relief cu alt. de c. 200 m de origine sedimentară (bazinele Parisului și Acvitaniei) sau hercinică (Masivul Armoric). Străbătută de Sena. Loara și Garonne. Climă cu influențe oceanice. Zonă intens populată cu orașe mari (Paris, Nantes, Bordeaux, Le Havre etc.) și puternic industrializată.

CÎMPIA GERMANO-POLONEZĂ, cîmpie în N Europei, între riurile Weser și Bug. Scăldată la N de M. Nordului și M. Baltică, iar la S limitată de înălțimile prehercinice. Lățime: 200 km în V și 400—500 km în E. Este acoperită cu sedimente fluviu-marine și în parte, cu depozite glaciare (argile morenice, nisipuri) cuaternare și are caracter de șes fluviu-marin în V și fluviu-glaciari pronunțat în E. Alt. medii de 100—150 m. Străbătută de Rin, Weser, Oder, Elba și Vistula. Zăcămintele de petrol, gaze naturale, cărbune brun, săruri de potasiu, sare gemă și cupru.

CÎMPIA INDO-GANGETICĂ, cîmpie aluvionară între M. Arabiei și G. Bengal (c. 3 000 km lungime), mărginită în N de masivele Suleiman, Himalaya și Cordillera Indo-Birmană, iar în S de Pod. Deccan. Străbătută de fl. Indus și Gange cu afl. lor, cuprinde C. Gangelui, Punjab și Sind-Thar. Precipitații bogate, musonice. Mare densitate de populație (c. 400 mil. loc.) cu șapte orașe de peste 1 mil. loc. (Lahore, Lyalpur, Karachi în Pakistan; Delhi, Kanpur în India; Dhaka, Chittagong în Bangladesh). Mare zonă de cultură a grîului, orezului, ceaiului și lutei. Intinse zone irigate. Zăcămintele de petrol și gaze naturale.

CÎMPIA LIBERTĂȚII 1. Nume dat cîmpiei de lângă Blaj, unde au avut loc în 1848 trei adunări populare ale românilor transilvăneni, care prin programele adoptate au contribuit la întărirea conștiinței naționale românești, a ideii unității naționale. **2.** Nume dat Cîmpiei Filaretului de lângă București, unde a avut loc o mare adunare populară (15/27 iun. 1848) în prezența a peste 30 000 de oameni, care au aclamat guvernul, au recunoscut Constituția și au depus jurămint pe programul revoluționar, exprimându-și astfel adevieria la cauza Revoluției.

CÎMPIA MIERLEI v. Kosovopolje.

CÎMPIA MOLDOVEI v. Jijia (2).

CÎMPIA ROMÂNĂ, mare unitate morfologică, în sudul țării, parte componentă a Depr.

Dunării de Jos, situată exclusiv pe stg. Dunării, între Piemontul Getic, Subcarpați, Pod. Moldovei și Dobrogea. Lungime: c. 600 km; lățime: între 10 km în V și 135—140 km în sectorul central (între Tirgoviste și Zimnicea). Alt. medie: c. 100 m; alt. max. depășește 300 m la contactul cu Piemontul Getic și Subcarpați, iar înălțimile cele mai mici apar în C. Siretului inferior (6—15 m). S-a format prin acumularea depozitelor de pietrișuri, nisipuri, marne, argile, loessuri în zona de subsidență tectonică a unităților din fundament. Aceste depozite au în zona de maximă scufundare grosimi de citeva mii de metri. La contactul cu dealurile, între Vedea, Trotuș și Birladul inferior, cîmpia piemontană este înaltă (300—320 m) și înclinată. Între Argeș și Siretul inferior se află o zonă de luncă largă, de 10—30 km, fără terase, numită cîmpie de divagare, de fapt o zonă de subsidență la marginea Subcarpaților, în cadrul careia mișcările tectonice locale mai accentuate au dus la formarea unor zone de convergență hidrografică. Cea mai mare parte a C.R. o ocupă terasele Dunării, în număr de 4—5 la V de Argeș și 2—3 la E. În afară de partea nordică unde este o cîmpie piemontană (C. Înaltă a Piteștiului, C. Tirgovistei, C. Ploieștilor), în rest este o cîmpie tabulară, slab fragmentată de văi, cu numeroase croviuri, lacuri sărate și dune de nisip. Este principala zonă agricolă a României.

CÎMPIA SIBERIEI DE VEST, mare cîmpie de acumulare în Asia Occidentală (Federația Rusă), între M. Kara la N, M-ții Altai și Pod. Kazahstan la S, M-ții Ural la V și Pod. Siberiei Centrale la E. Supr.: c. 3 mil. km². Alt.: 50—300 m. Climat continental excesiv. Străbătută de c. 2 000 de riuri (Obi, Irțiș, Enisei) și cu numeroase lacuri, unele sărate, și mlaștini. Vegetație de tundră, silvotundră, taiga și stepă; zăcămintele de petrol și cele mai mari rezerve de gaze naturale ale lumii. Mare zonă ind. (Novosibirsk, Omsk, Celeabinsk, Barnaul, Tomsk), iar în S o importantă reg. agricolă cerealiară și de plante tehnice.

CÎMPIA SIRETULUI INFERIOR, cîmpie de subsidență situată în zona de vărsare a Siretului. Alt.: 10—26 m; lățime: 20—30 km.

CÎMPIA TRANSILVANIEI, compartimentul central-nordic al Pod. Transilvaniei, limitat de Pod. Someșan (la N și NV), Dealurile Feleacului și Depr. Turda-Cimpia Turzii (în V și SV), Pod. Tîrnavelor (la S și SE) și Subcarpații interni (în E și NE). Denumirea populară, cu atributul de „cîmpie”, se referă numai la funcționalitatea sa agricolă, străveche, fiindcă nici relieful și nici

majoritatea celorlalte componente ale peisajului nu justifică încadrarea acestei unități în categoria cîmpiilor propriu-zise. Litologia (roci în general liabile) și structurile în cute diapire, brahianticlinale și domuri explică predominarea reliefului deluros-colar, mai înalt în N (550—631 m) și mai coborît în S (450—500 m). Defrișată de timpuriu, C.T. a devenit o importantă zonă agricolă, terenurile arabile predominînd în proporție de 70—80% în S și 30—40% în N, pe care se cultivă cerealele, sfeclă de zahăr, floarea-soarelui etc.

CÎMPIA TURZII, oraș în jud. Cluj, pe dr. Arieșului; 29 980 loc. (1991). Siderurgie (oșel, laminate, sîrmă, cabluri); produse metalice diverse și mat. de constr. (cărămida, țiglă). Fabrici de conf. și tricotațe, de izolatori electrici, de oxigen și de postav. Orașul a luat ființă în 1918, prin contopirea a două sate: Ghiriș și Chiriș-Sîncraiu (atestate documentar de la sfîrșitul sec. 13). Declarat oraș în 1952.

CÎMPIE (< *cîmp*) s.f. Formă majoră de relief cu suprafața netedă sau ușor ondulată, cu alt. de obicei pînă la 200 m, cu o structură geologică omogenă, rezultată în general din acumularea materialelor transportate de riuri; șes. Ocupă cea mai mare parte din supr. Pămîntului. Cea mai vastă c. din lume este C. Amazonului (c. 5 mil. km²). După geneză se dîosebesc c. de acumulare (formate prin depunerea în regiunile depresionare a depozitelor de nisipuri, argile și pietrișuri) și c. de eroziune (realizate prin acțiunea apelor curgătoare care distrug treptat un relief accidentat și mai vechi, netezindu-l; peneplenă). C. de acumulare pot fi: piemontane, de glaciă, lacustre, tabulare, de subsidență, de divagare, de nivel de bază, deltatice, eoliene, glaciare, de loess, fluviu-glaciare, marine (c. de abraziune și c. de acumulare litorală) etc. C. de eroziune pot fi: colinare, de terase, fluviatile, pediplene etc. □ C. abisală = reg. ce cuprinde fundul oceanelor situată sub 4 000 m adîncime. Cuprinde 29,7% din supr. globului și 41,8% din relieful submers. Este străbătută de șanuri abisale, lanțuri muntoase, ins. vulcanice și platouri (ex. vulcanul Mauna Loa, Platoul Bermudelor) ce se înalță pînă la supr. apelor.

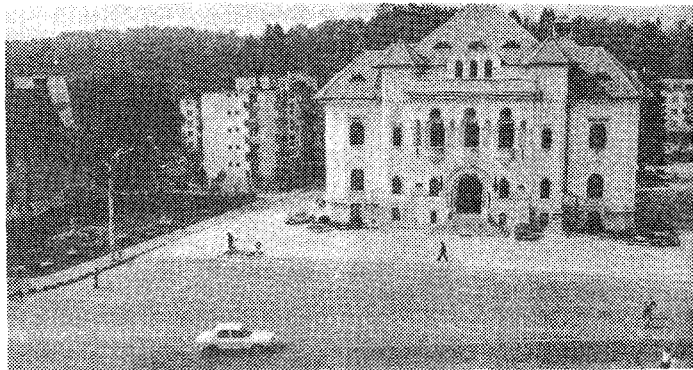
CÎMPIILE CENTRALE NORD-AMERICANE (CENTRAL PLAINS), mare zonă de cîmpie în S.U.A. și Canada ce ocupă centrul Platformei nord-americane, între M-ții Apalași la E, Pod. Labrador în N, Cîmpiile Înalte la V și G. Mexic la S. Ocupă bazinele hidrografice ale fl. Mississippi (cu afl. săi Ohio și Missouri), Sf. Laurențiu și Nelson și zona Marilor Lacuri. Numeroase lacuri glaciare (Winnipeg, Manitoba), iar în S zone acoperite cu loess. Păduri de conifere în N și preerii înalte în S. Zonă dens populată (10 orașe cu peste 1 mil. loc.). Zăcămintele de cărbune, petrol și gaze naturale, minereuri de fier, cupru, plumb și zinc. Constituie principala zonă agricolă a S.U.A. ind. dezvoltată (Chicago, Detroit, Cleveland, Toledo, Kansas City).

CÎMPIILE ELIZEE (sau ELIZEU) (în mitologia greacă, apoi și în cea romană), frumoasă cîmpie situată la capătul pămîntului (sau sub pămînt) unde își găseau pacea eternă sufletele celor buni (aleși de zei).

CÎMPINA, oraș în jud. Prahova, pe stg. riului Prahova; 40 296 loc. (1991). Expl. și prelucr. petrolului. Termocentrală. Constr. de utilaj petrolier, chimic și minier; uzină chimică, fabrici de tricotațe, ciment, var, cărămidă, cherestea și mobilă. Biserica Sf. Nicolae (sec. 18). Muzeele memoriale „N. Grigorescu” și „B.P. Hasdeu”. Menționat documentar din 1503. Recunoscut ca oraș liber în 1783, a primit statut declarat de oraș în 1866. S-a dezvoltat ca centru de extracție și prelucrare a petrolului (cea mai mare rafinărie din Europa, 1897—1898, 1,5 mil. t capacitate, a Societății „Steaua Română”).

CÎMPINEANCA, com. în jud. Vrancea; 2 788 loc. (1991).

CÎMPUL PÎINII, cîmpie în apropiere de com. Șibot (jud. Alba). Aici, oastea transilvănească condusă de Ștefan Băthori, voievodul Transilva-

Cîmpulung. Centrul oraşului

niei, și Pavel Chinezul, comitele Timișoarei, a învins în oct. 1479 o puternică armată turcească alături de care a luptat și domnul Țării Românești, Basarab Jepeleu.

CÎMPULUNG s.n. Depresiune tectaculară, de obicei străbătută de un riu, cu aspect de câmpie alungită între munți sau dealuri.

CÎMPULUNG 1. Depr. subcarpatică, tectono-erozivă, la poalele M-șilor Iezer-Păpușa, între Argeșel și Brătia, marginită de dealurile Mășu și Ciocanul și străbătută de Rîul Tîrgului și Argeșel. Supr.: c. 100 km². Relief reprezentat prin văi largi, terase și culmi prelungi cu aspect de mușcele. Climă blîndă (media termică anuală 8°C). Pomicultură (meri, pruni). Se mai numește Cîmpulung-Muscel. 2. Oraș în jud. Argeș, în depr. Cîmpulung-Muscel; 43 270 loc. (1991). Expl. de argile. Constr. de automobile de teren (ARO) și de motoare auto. Combinat de fibre și fire sintetice. Fabrici de ciment, de încălțăminte, de cherestea și var; morărit și panificație. Centru pomicol. Muzeu. Monumente: fundațiile unei biserici romanice (sec. 14), corul Bisericii Bărăției (sec. 14), biserica mănăstirii Negru Vodă, ctitorie a lui Basarab I, datînd din sec. 14, reîscăcut de mai multe ori, ruinele palatului domnesc (sec. 17), biserici din sec. 16—18. În sec. 18—19 a funcționat aici o școală de „zugrăvie”. Menționat pentru prima dată la 1300; aici și-a avut prima reședință Basarab I, primul domn al Țării Românești. Situat pe unul dintre cele mai importante drumuri de legătură dintre Țara Românească și Transilvania, a fost un însemnat centru meșteșugăresc și comercial. În 1521, Neacșu, negustor din C., adresează lui Hanăș Benkner din Brașov o scrisoare care reprezintă unul dintre primele texte scrise în limba română care s-a păstrat. Aici au funcționat, în sec. 17 și 18, două școli. În vara anului 1737, orașul a fost incendiat în timpul luptelor dintre turcii otomani și austrieci. În timpul primului război mondial, armata română a purtat lupte grele în zona orașului (oct.—nov. 1916).

CÎMPULUNG LA TISA, com. în jud. Maramureș; 2 692 loc. (1991). Cherestea. Stație de c.f.

CÎMPULUNG MOLDOVENESC 1. Depr. intramontană de eroziune, în N Carpaților Orientali, pe cursul superior al râului Moldova, marginită de Obcinele Feredeului la N și de masivul Rarău la S. Relief specific de terase și coline (împadurite). Climat răcoros, cu ierni lungi (temp. medie anuală: 6,4°C) și frecvente inversiuni termice. 2. Oraș în jud. Suceava, în depr. cu același nume, pe cursul superior al râului Moldova, la poalele masivului Rarău; 22 971 loc. (1991). Fabrici de var, de mobilă și cherestea, de încălz. Ind. blănăriei și alim. (panificație, lapte praf). Filatură de bumbac. Stațiune climaterică. Muzeu etnografic. Atestat

documentar în 1411; din 1774, tîrg; împreună cu satele din jur, populate de țărani liberi, a constituit o formațiune teritorială cu regim administrativ și fiscal aparte, respectat de domnia Moldovei. Devine oraș în 1806.

CÎMPURI, com. în jud. Vrancea, pe Șușița; 3 817 loc. (1991). Casa memorială „Moș Ion Roată”.

CÎND (lat. *quando*) adv. I. (în propoziții interogative) În ce moment? În care perioadă? □ Expr. Din *cînd* în *cînd* sau *cînd* și *cînd* = din timp în timp; uneori; rar. II. (Cu valoare de conjuncție) 1. (Introduce o propoziție temporală) a) În momentul în care... Pe *cînd* = în timp ce. Pînă *cînd* = pînă în momentul în care... b) După ce. c) Înainte de a... pînă să nu... d) În vreme ce. e) Și (deodată). 2. (Introduce o propoziție atributivă în legătură cu noțiuni de timp) (în care). 3. (Introduce o propoziție cauzală cu nuanță temporală) Fiindcă, deoarece. 4. (Introduce o propoziție condițională) Dacă. 5. Introduce o propoziție completivă directă: spune-mi *cînd* să plec.

CÎNDEȘTI 1. Com. în jud. Dîmbovița; 3 476 loc. (1991). Centru pomicol. Reșed. com. este satul Cîndești-Vale. 2. Com. în jud. Neamț; 4 575 loc. (1991). Așezare carpică cu tezaur de monede romane de argint (sec. 1—4). 3. Sat în com. Vernești, jud. Buzău. Aici s-au descoperit

urmele unei culturi materiale, numită C., care atestă continuitatea populației autohtone în sec. 5—6.

CÎNDVA (< *cînd* + *va*) adv. Într-un moment (neprecizat) din trecut sau din viitor.

CÎNEPĂR (< *cînepă*) s.m. Pasăre cîntătoare din familia fringilidelor, de c. 14 cm, cu pene roșii pe cap și pe laturile pieptului, cafenii pe spate și albe pe abdomen și pe aripi (*Acanthis cannabina*). □ C. cu cioc galben = pasăre identificată în România din 1970, de c. 13 cm, cu penaj cafeniu-gălbui-striat și tîrțița roșcată.

CÎNEPĂ (lat. **canapa* < *cannabis*) s.f. 1. Plantă erbacee, anuală, dioică, originară din America Centrală, cu frunze alterne, digitat-divizate și flori mici, verzu (*Cannabis sativa*). Cultivată în regiunile temperate ca plantă textilă, proporția de fibre este de 15—26% din greutatea tulpinilor uscate; p. restr. sămînța acestei plante, bogată în uleiuri, întrebuințată mai ales la prepararea lacurilor. □ C. indiană = specie de c. originară din India, din ale cărei elemente florifere sau fructifere, uscate și preparate în anumite moduri, se obțin hașiș, marijuana și alte stupefiante. C. de Manila v. abaca. C. de Bombay v. chenaf. *Cînepă-codrul* = plantă erbacee perenă din familia compozitelor, înălțată de 50—176 cm, cu frunze lobate și cu flori roșietice dispuse în capitule (*Eupatorium cannabinum*). 2. Fibre textile extrase din tulpina de c. (1) și folosite la confecționarea de pînza groasă (pentru cearcafurii și prosoape), de frînghii, saci, prelate, garnituri de etanșare etc.

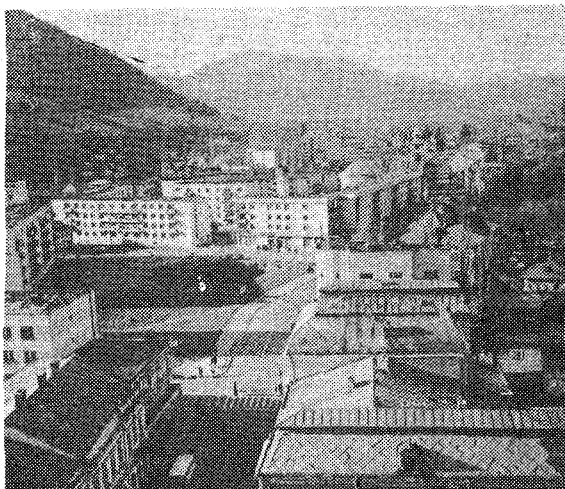
CÎNEPĂȘTE (< *cînepă*) s.f. Teren fertil cultivat mai mulți ani la rînd cu cînepă.

CÎNEPIU, -IE (< *cînepă*) adj. De culoarea fîiorului de cînepă; cenușiu-închis.

CÎNT (< *cînta*) s.n. 1. Cîntec (1). 2. Poezie (însoțită uneori de melodie). 3. Parte, diviziune a unei epopei sau poem epic. 4. Canto.

CÎNTA (lat. *cantare*) vb. I intranz., tranz. și refl. 1. Intranz. A emite vocal sau instrumental un sir de sunete muzicale care se rînduiesc într-o melodie, într-un acord etc. ■ (Despre unele păsări sau insecte) A scoate sunete caracteristice speciei. 2. Tranz. (Fam.) A spune, a îndruga. 3. Intranz. și tranz. A scrie versuri în cîntea cuiva sau a ceva; a face cunoscut, a elogia (în versuri). 4. Tranz. și refl. (Reg.) A (se) jeli.

CÎNTAR (< *tc*) s.n. 1. Balanță (1) folosită în industrie sau în comerț pentru stabilirea greutății mărfurilor, de obicei prin comparare cu greutatea etalon. □ C. automat = cîntar cu un singur platan, care arată greutatea direct

Cîmpulung Moldovenesc. Vedere generală

printr-un indicator plasat în fața unui cadran. 2. (Inv.) Unitate de măsură pentru greutatea, egală cu aproximativ 56 kg.

CÎNTARE (< cînta) s.f. Acțiunea de a cînta; cîntac; p. ext. cîntec (1); muzică. □ C. de marte = bobet (2).

CÎNTAREA CÎNTĂRIILOR, carte a „Vechiului Testament”. Alcătuită din poeme nuptiale de o rară frumusețe, scrise în sec. 5 î.Hr. și atribuite regelui Solomon, care a trăit însă în sec. 10 î.Hr. Exegeții îi conferă un sens alegoric.

CÎNTAREA ROMÂNIEI, formație corală bucareșteană, fondată în 1919. A activat în perioada dintre cele două războaie mondiale. Intemeietor și conducător permanent, dirijorul Marcel Botez.

CÎNTARUL, numele popular al constelației Balanța.

CÎNTAT (< cînta) s.m. Faptul de a cînta (cu vocea sau cu un instrument muzical); cîntare. ■ Cîntecul (1) păsărilor. □ Expr. La (sau pe la, spre) cîntatul dintii (sau al doilea, de ziua) al cocoșilor = la (sau spre) miezul nopții (sau în zorii zilei).

CÎNTĂREȚ, -EAȚĂ (< cînta) s.m. și f. Persoană care cîntă; spec. care are profesia de a cînta. ■ Persoană care execută cîntările și cîntările la serviciile religioase; dascăl (3).

CÎNTĂRI (< cîntar) vb. IV tranz. și intrans. 1. Tranz. A determina greutatea sau masa unui corp cu ajutorul cîntarului, al balanței sau al basculei. 2. Tranz. Fig. A judeca bine, a cumpani, a chibzui. □ Expr. A-și cîntări cîntulele = a se gîndi bine la ceea ce spune; a păstra un ton ponderat. 3. Intrans. A avea o anumită greutate, a trage la cîntar. ■ Fig. A valora, a prețui.

CÎNTĂRIȚ, -Ă (< cîntări) adj. (Despre vorbe, gesturi, acțiuni etc.) Cumpănit, socotit, chibzuit.

CÎNTĂTOR, -OARE (< cînta) s.m., adj. I. S.m. 1. Cîntăreț (profesionist). 2. (Pop.) Cocos. □ Expr. (Pe) la cîntători = în zorii zilei. II. Adj. Care știe să cînte; (despre păsări) care cîntă armonios.

CÎNTEC (lat. *canticum*) s.n. 1. Nume generic dat pieselor vocale însoțite de text, dar, p. ext., și celor instrumentale: cîntare, cînt. ■ (P. analog) Succesiune de sunete modulate emise de unele păsări; zumzetul unor insecte. □ Fig. Cîntecul lebedei = ultima manifestare de succes dintr-o carieră (artistică). 2. Poezie lirică însoțită sau nu de melodie. □ C. bătrînesc = creație epică cu conținut eroic, comparabilă cu *ballada*; balada populară românească. C. de dor = poezie lirică populară cu caracter nostalgic. C. de leagăn = cîntec cu care sînt adormiți copiii mici. C. de lume = specie lirică semifolclorică, însoțită de melodie, avînd în general conținut erotic. C. haiducească = specie a poeziei populare epice care celebrează haiducia sau figuri de haiduci. C. funerar = specie a poeziei populare, care însoțește ceremonialul de înmormîntare sau este interpretată în amintirea unui decedat. Inițial cu formă sincretică, c.f. se mai regăsează azi în bocete. V. *bradul*. □ Expr. Așa-i cîntecul = așa stau lucrurile, așa este.

CÎNTECEL COMIC, specie dramatică, destinată interpretării de către un singur actor, creată și cultivată cu succes de V. Alecsandri.

CÎRCAIAC (< tc.) s.m. (ZOOLOG) Scolopendră.

CÎRCEL (< scr.) s.n. 1. (MED.) Con tracție bruscă involuntară a mușchilor extremităților, însoțită de o senzație dureroasă. 2. (BOT.) Organ vegetal filiform, cu rol de susținere a lăstarilor pe diferite suporturi.

CÎRCIUMAR (CÎRȘMAR) (< *circumă*) s.m. Proprietar al unei circiumi.

CÎRCIUMĂ (CÎRȘMĂ) (< sl.) s.f. Local unde se vînd și se consumă băuturi alcoolice (și mîncăruri); birt.

CÎRCIUMĂREASA (< *circiumar*) s.f. 1. Femeie care are în proprietate o circiumă; nevastă de circiumar. 2. Plantă ornamentală anuală din familia compozitelor, cu flori mari, diferit

colorate și cu frunze opuse, sesile, cordat-ovale (*Zinnia elegans*).

CÎRCIUMĂRIȚ (< *circiumări*, pop., „a ține o circiumă”) s.n. 1. Ocupația circiumarului sau a circiumăreșii. 2. (În ev. med. în Moldovia) Impozit asupra circiumilor, înființat de Mihai Racovița în a treia lui domnie (1715—1726).

CÎRCOTAȘ, -Ă (< *circotă*) adj. Care caută ceartă; gilcevit; cîrtitor.

CÎRCOTI (onomat.) vb. IV intrans. (Pop.) A căuta gilceavă, a se certa. ■ A cîrti mereu.

CIRD (< scr.) s.n. 1. Grup mare de animale de același fel; spec. grup de păsări din aceeași specie. ■ (Peior.) Ceată numeroasă de oameni. 2. Fig. Mulțime, gramadă.

CÎRJALIU (< tc.) s.m. (Inv.) Haiduc, hoț, tilhar.

CÎRJĂ (< sl.) s.f. 1. Obiect din lemn cu partea superioară bifurcată și prevăzută cu o bară transversală, folosit de infirmi pentru suplînirea deficitelor de mers sau de susțînere. Poate fi de tip baston (se ține în mînă) sau orteopodică (se ține la subțoară). 2. Baston (incovoiat la capăt de sus). □ C. episcopală = baston lung cu miner transversal (în cultul ortodox) sau curbat la capătul superior (în cel catolic), decorat cu aplicații de metal prețios, servind ca însemn al marilor ierarhi. 3. (ANAT.) Formațiune anatomică, de obicei vasculară (vene sau artere) care prezintă o îndoitură în formă de U (ex. c. aortică); crossă (2).

CÎRJE, Luca, boier român. A tratat în 1517 și 1521 alianța Poloniei cu Moldova îndreptată împotriva Imp. Otoman.

CÎRJIȚI, com. în jud. Hunedoara; 910 loc. (1991).

CÎRILAN s.m. 1. Miel sau ied după înțarcare, pînă la vîrstă de un an. 2. (Reg.) Cal tînăr, pînă la vîrstă de 3 ani.

CÎRLIBABA, com. în jud. Suceava, pe Bistrița Aurie; 2 070 loc. (1991). Expl. de min. de mangan.

CÎRLIG s.n. 1. Piesă metalică cu un capăt curbat, de care se leagă sau se agață o sarcină, de obicei în vederea transportării ei, celălalt capăt servînd la prinderea sau la fixarea piesei pe un suport, pe un cablu, pe axul unui scripete etc. 2. Incuietoare de ușa sau de poartă, de forma unei bare subțiri, fixată la un capăt printr-un ochi sau printr-o articulație de un șurub și avînd celălalt capăt într-un belciug sau în ochiul altui șurub. 3. Piesă metalică a undiței, de forma unui ac îndoit. 4. Părjînă incovoiată la capăt cu care se scoate galeata din fînă. 5. Andrea. 6. Mic dispozitiv cu care se prind rufe pe frînghie.

CÎRLIGELE, com. în jud. Vrancea; 2 868 loc. (1991).

CÎRLIONȚ s.m. Buclă (1), zuluț.

CÎRLIONȚĂ (< *circiionț*) vb. I tranz. și refl. A (se) face părul circiionț, buclă.

CÎRLOGANI, com. în jud. Olt, pe Beica; 3 344 loc. (1991).

CÎRLOVA, Vasile (1809—1831, n. Buzău). primul poet romantic român. A cultivat lirica patriotică („Marșul oștirii române”), și pentru

prima oară, motivul „ruinelor” („Ruiniurile Tirgovștei”), „Inserare”), meditația și elegia.

CÎRMAȚI (< bg.) s.m. Persoană care manevrează cirma (1). V. *pilot, timonier*. ■ Sportiv care cîrmuiește schif în canotajul de două, patru sau opt persoane.

CÎRMĂ (< sl.) s.f. 1. Organ al unei nave constituit dintr-o placă în formă de pană ce se poate roti în jurul unui ax vertical sau orizontal (la navele submersibile) și care servește la orientarea navei în direcția dorită. 2. Fig. Conducere, guvernare.

CÎRMĂZ (< tc.) s.m. 1. Plantă erbacee cu flori albe-roș și cu fructe bace, sferice, mici, roșii sau negre, folosite drept colorant (*Phytolacca decandra*). 2. (ENTOM.) Coșeniță (1). 3. Carmin (1).

CÎRMUI (< *cirma*) vb. IV tranz. și refl. A (se) conduce, a (se) guvernă, a (se) administra.

CÎRMUIRE (< *cirmui*) s.f. 1. Acțiunea de a (se) cîrmi. 2. (Pop.) Organ de conducere; guvern, stăpînire.

CÎRMUIȚOR, -OARE (< *cirmui*) s.m. și f. Persoană care conduce, care guvernează.

CÎRN, -Ă (< sl.) adj. (Despre nas) Mic, scurt și cu virful ridicat pușin; (despre oameni) care au un astfel de nas.

CÎRNA, vechea denumire (pînă la 1 ian. 1965) a satului Dunăreni, com. Goicea, jud. Dolj unde a fost descoperită o necropolă de incinerare din epoca mijlocie a bronzului (jumătatea milen. 2 î. Hr.); ceramică bogat decorată și figurine feminine cu rochie-clopot.

CÎRNAT (lat. *carneacius*) s.m. Preparat din carne tocată, cu adaos de condimente, introdusă în intestine de porc, oale sau într-un învelș din material sintetic, de forma intestinului.

CÎRNELEAGĂ (lat. *carnem ligat*) s.f. (În religia ortodoxă) Cișlegi de iarnă; perioadă dintre Crăciun și postul Paștelui.

CÎRNI (< *cîrn*) vb. IV. 1. Intrans. (Pop.) A schimba direcția, a (se) întoarce. 2. Tranz. A îndepărta vîrful de lăstari de pe porțiunea ultimelor 6—9 frunze la vița de vie, bumbac, ricin etc. pentru a grăbi coacerea fructelor.

CÎRPCACI (< bg.) s.m. Meseșiaș care cîrpește haine, încălțăminte etc.; peior. meseșiaș care lucrează prost; p. gener., om nepriecut (în profesie).

CÎRPCĂ (< bg., scr.) s.f. 1. Bucată de pînză sau de stofă veche, folosită de obicei în gospodărie în diverse scopuri (ștergerea prafului etc.). ■ Fig. Om fără personalitate, pe care îl poate folosi, umili etc., oricine. ■ (Pop.) Scutec. 2. Deșeurii textile folosite ca materie primă în industria hîrtiei. 3. Pînză subțire, lungă de peste doi metri, purtată pe cap de femeile din sudul Transilvaniei. ■ Basma triunghiulară din pînză industrială sau pusută în casă, împodobită pe margine cu dantelă, specifică portului popular din zonele de cîmpie din E și S României.

CÎRPĂȚOR (lat. *coopertorium*) s.n. (Pop.) Placă, fund de lemn dreptunghiular sau rotund (pentru răsturnat mămăliga, pentru cocat zarzavatul etc.). ■ Sîndură specială pe care se lucrează aluatul.

CÎRPI (< sl.) vb. IV tranz. 1. A coase ceva rupt sau descusut; a petici. 2. A repara un obiect spart, crăpat etc. 3. Fig. A palmui pe cineva.

CÎRTEALĂ (< *cirti*) s.f. (Pop.) Protest, critică, bombănăleală.

CÎRTI vb. IV. intrans. (Pop.) A-și exprima nemulțumirea; a se plînge, a protesta.

CÎRTIȚĂ (< bg., scr.) s.f. Mamifer insectivor subteran, de talie mică, cu blana neagră prețioasă, cu ochii rudimentari ascunși sub piele și cu labele anterioare adaptate la săpat; sobol (Talpa europaea).

CÎRTA 1. Com. în jud. Harghita, pe Olt; 5 754 loc. (1991). Expl. de calcare dolomitică. Preluc. lemnului (cherestea). Biserica gotică (s. 1500) cu incintă fortificată. 2. Com. în jud. Sibiu, pe Cîrșoara; 1 252 loc. (1991). Toponime de in. Tesaurie. Stație de c.f. Aici se află un complex mănăstiresc ridicat de călugări cistercieni, în 1202, cu cea mai veche biserică de stil gotic timpuriu din țara noastră.

Vasile Cîrlova

CIRIȘOARA, com. în jud. Sibiu, pe râul cu același nume; 1 235 loc. (1991). Muzeu etnografic. Casa memorială „Bădea Cîrșan”.

CIȘTĂ s.f. Musculiță de brînză; larva acestei insecte.

CIȘLAU s.n. Dispozitiv în formă de bloc de lemn cu suprafața superioară cilindrică, îmbrăcat cu tablă de zinc și folosit la executarea unor operații de prelucrare umedă a pielilor.

CIȘLEGI (lat. *caseum ligat*) s.f. pl. Interval de timp între două posturi, în care creștinii ortodocși mănâncă de dulce. Se deosebesc patru perioade de acest fel peste an: c. Crăciunului sau de iarnă (v. *cîrnealea*); c. Paștilor, care țin opt săptămâni, de la Duminică Paștilor pînă la Duminică tuturor Sfinșilor; c. *Sîmpetrului*, care țin de la 29 iun. pînă la 1 aug.; c. de toamnă, care țin de la 15 aug. pînă la 15 nov.

CIȘTIĞ (< *ciștiga*) s.n. 1. Bun material ciștigat; diferența valorică cu care, într-un anumit domeniu, realizările depășesc cheltuielile; beneficiu (1). 2. Mărire care exprimă sporul de putere al unui semnal de telecomunicații după trecerea printr-un anumit sistem de transmisiune.

CIȘTIGA (lat. *castigare*) vb. I. 1. Tranz. A dobîndi, a obține bani sau alte bunuri materiale (prin muncă, prin speculație, prin exploatare, la jocuri de noroc etc.); p. ext. a acumula experiență, cunoștințe etc. 2. Tranz. A atrage de partea sa; a cuceri. 3. Tranz. A obține victoria; a birui, a învinge. 4. Intrans. A deveni mai bogat în...; a-și sporii conținutul, calitatea, greutatea etc.

CIȘTIGĂTOR, -OARE (< *ciștiga*) adj., s.m. și f. 1. Adj., s.m. și f. (Persoană) care a câștigat ceva, care a obținut victoria într-o întrecere etc.; învingător. 2. Adj. Care asigură, care dă dreptul la câștig (1).

CIT (lat. *quantus* adv., conj., prep., pron., s.n. I. Adv. (în propoziții independente exclamative și interogative) 1. În ce măsură, în ce grad. 2. În ce durată de timp. II. Adv. conj. 1. În măsură, în gradul (mare sau mic) în care... □ *Ex. Pe (sau după) cit = în măsură în care. Cit pe-aci (sau pe ce) = aproape că... puțin a lipsit să... Cit de cit = oricît de puțin. 2. În timpul în care... pînă cînd... □ Ex. Numai cit... = doar. Cit ai bate din (sau în) palme sau cit te-ai șterge la ochi = foarte repede, într-o clipă. 3. (În comparații, de obicei în corelație cu *atît*) Că, cum, precum. □ Ex. Cu cit... cu atît = pe măsură ce... tot mai mult. III. Conj. (înv. și pop.) 1. Încît, de, că. 2. Deși, oricît, cu toate. 3. Ci, mai ales. IV. Prep. (în comparații) Că (și), precum. V. Pron. 1. Pron. interog. (Cu) ce prezî? În ce număr sau cantitate? ce durată de timp? □ Ex. Cit e ceasul? = ce oră este? 2. Pron. nehot., adj. Tot ce, toate care; (în corelație cu *tot*) (în numărul în) care. □ Ex. Cîte... toate = multe, nenumărate. VI. S.n. Rezultatul întreg al unei împărțiri; raportul a două numere sau mărimi.*

CITE (lat. *cata*) adv. (Precedă un numeral cardinal) 1. Formează numerale colective: a rupte cite patru flori. 2. Formează numerale distributive: două cite două.

CIȚEALE, CIȚA (CIȚEA) (< *cite*) pron. interog., adj. interog. Al citelea este? Al citelea copiol?

CITEODATĂ (< *cite* + *o* + *dată*) adv. Din timp în timp, uneori.

CIȚEȘ (< *cite* + *ș*) Element de compunere însemnînd „toți sau toate laolaltă”, folosit la formarea unor numere colective: cîștेशirei (f. cîșेशirele), cîșेशipatru etc.

CIȚIME (< *cit*) s.f. (Rar) Ceea ce se poate măsura sau număra; număr, mărime, volum, cantitate.

CITUȘI (< *cit* + *ș*) adv. - de puțin = în cit de mică cantitate, măsură etc., oricît de puțin; (după negații) deoc, nimic.

CITVA, CITĂVA (< *cit* + *va*) pron. nehot., adj. nehot. Un număr, o cantitate mică; puțin. Cîteva sute de lei. Cîteva timp sau cîteva vreme = puțin timp, puțină vreme.

CIȚĂU, com. în jud. Cluj; 2 591 loc. (1991). Stație de c.f.

CI, simbol chimic pentru *clor*.

CLACA (< fr.) vb. I refl. A-și rupe sau a-și leza un tendon de la picior. ■ P. ext. A ceda din punct de vedere nervos.

CLACAJ (< fr.) s.n. Ruptură tendino-musculară sau leziune musculo-fibroasă, parțială sau totală, care se produce în timpul unui efort fizic.

CLACĂ (< bg., scr.) s.f. 1. Formă a rentei în muncă prestată de țărani serbi și liberi, fără pămînt, din Țara Românească și Moldova, în beneficiul stăpînilor de pămînt. A cunoscut o permanentă creștere, ajungînd în sec. 19 la 56 de zile în Țara Românească și 84 în Moldova. Desființată prin reforma agrară din 1864, ea s-a menținut sub forme deghizate pînă în sec. 20; (în Moldova) boieresc (2). 2. Muncă colectivă benevolă pe care o fac țărăni, unii în folosul altora, și care de obicei este însoțită de o mică petrecere cu povestiri, glume, jocuri etc. V. *șezătoare* (1).

CLACHETĂ (< fr.) s.f. Dispozitiv de semnalare, cu un braț mobil, folosit în filmările sincronice.

CLACTONIAN, cultură aparținînd Paleoliticului inferior european, denumită astfel după stațiunea eponimă descoperită la Clacton-on-Sea (Anglia, Essex). Se caracterizează prin unele din așchii obținute dintr-un nucleu de piatră nepreparată anterior.

CLADOCER (< fr. [i]; [s] gr. *klados* „ramură” + *keras* „corn”) s.n. (La pl.) Ordin de crustacee foarte mici, cu corpul cuprins într-o carapace și cu antene ramificate, adaptate la înot; (și la sg.) animal din acest ordin (ex. *dafnia*; Sin. *filopod*).

CLAI (< bg., scr.) s.f. Grămadă de fin, de cereale etc. clădită de obicei în formă conică. ■ Fig. Îngrămădire (dezordonată) de lucruri sau de ființe.

CLAIRM (cuv. engl.) [cleim] subst. Titlu de proprietate care conferă deținătorului dreptul de exploatare minieră a unei suprafețe determinate. ■ Teren care conține minereuri.

CLAIR [cler], René (pseud. lui René Chomette) (1898—1981), cineast francez. Maestru al comediei satirice și al evocării lirice de epocă („Milionarii”, „A noastră libertate”, „Frumusețea diavolului”, „Marile manevre”, „Porte des Lilas”, coproducția franco-română „Serbările galante”).

CLAIRAUT [clero], Alexis (1713—1765), matematician și astronom francez. Contribuții în algebră și în domeniul ecuațiilor diferențiale. În 1736, împreună cu P.L. Maupertuis, a determinat lungimea unui grad de meridian.

CLAMĂ (< germ.) s.f. 1. (TEHN.) Piesă din bandă metalică, îndoită în formă de U, utilizată pentru prinderea ramelor de formare. 2. Agrafă de prins foi volante, pîrul etc.

CLAN (< fr., engl.) s.n. 1. Grup de familii înrudite la popoarele celtice; p. ext. comunitatea umană din comuna primitivă, compusă din indivizi uniți prin legături de rudenie și de limbă; gîntă, trib. □ (SOCIOL.) C. totemic = trib primitiv întemeiat pe apartenența tuturor membrilor la același totem. 2. (MAT.) Mulțime K nevidă de părți ale unei mulțimi E, cu proprietatea că oricare ar fi două mulțimi din K reuniunea și diferența lor aparțin lui K. □ C. borelian = c. K avînd proprietatea că reuniunea unui număr infinit de mulțimi din K aparține lui K; corp borelian. 3. (Peior.) Clică.

CLANDESTIN, -Ă (< fr., lat. *clandestinus*) de la *clam* „în secret” adj. Care are caracter secret, care este făcut în ascuns (fiind oprit de lege); ilegal, conspirativ.

CLANIȚA, riu, afl. stg. al Telemanelului, în C. Burnazului; 73 km. lzv. din C. Găvanu-Burdea.

CLANȚĂ (< clanz) s.f. 1. Miner metalic montat în broasca unei uși și care prin apăsare pune în mișcare mecanismul de închidere și deschidere al acesteia. 2. Fig. (Peior.) Gură.

CLAPAREDE [clapared], Edouard (1873—1940), psiholog și pedagog elvețian. Unul dintre reprezentanții pedagogiei experimentale („Psihologia copilului și pedagogia experimentală”). A fondat Institutul „J.-J. Rousseau” de la Geneva (1912).

CLAPĂ (< germ.) s.f. 1. Placă circulară sau dreptunghiulară articulată, folosită la închiderea sau la deschiderea unui orificiu. 2. Parte terminală a unui sistem de acționare pe care se exercită acțiunea operatorului (ex. c. de comandă). ■ Mic disc în mecanismul mașinilor de scris și al unor mașini de calculat, fixat la capătul unei pîrghii articulate și care prin apăsare, face să se imprime litera sau cifra însemnată pe el. ■ (MUZ.) Fiecare dintre piesele mobile ale claviurii unui pian, unei orgi, unor instrumente de suflat, care, sub apăsarea degetelor, declanșează mecanismul de producere a sunetelor; tastă. 3. Stavilă articulată, de obicei la partea inferioară, care permite evacuarea apelor prin deversare. 4. Bucată de stofă care acoperă deschizătura unui buzunar; fiecare dintre cele două bucăți de stofă atașate în părțile laterale ale unor căciuli pentru a acoperi urechile. 5. Capac.

CLAPETA (< clapă) s.f. 1. Clapă de dimensiuni mai mici. 2. Clapă care intră în construcția unui robinet.

CLAPEYRON [clapero], Benoit Paul Émile (1799—1864), fizician și inginer francez. Unul dintre fondatorii termodinamicii. A stabilit o ecuație de stare a gazelor ideale, ecuația dependenței de presiune a punctului de topire a substanțelor, ecuația celor trei momente.

CLAPON (< pol.) s.m. Cocos castrat (în scopul creșterii greutateii corporale și a îmbunătățirii calității carnilor).

CLAPOTAJ (< fr.) s.n. Zgomot ce se percepe la mișcările laterale ale corpului în situația existenței lichidelor în organe cavitate (ex. c. gastric).

CLAPTON [klæptən], Eric (n. 1945), interpret și compozitor britanic de muzică ușoară. Chitarist de mare forță, impus de valul „blues-ul alb” britanic, se remarcă ulterior și ca solist vocal și compozitor.

CLAR, -Ă (lat. *clarus*) adj. 1. Care se distinge bine; deslușit, vizibil. ■ Lipsit de impurități; limpede, transparent, pur. ■ Care împrăștie o lumină strălucitoare, intensă. □ Expr. (Substantiv, n.) *Clar de lună* = lumină de lună (nevoalată de nori). 2. Care sună distinct și precis. 3. Ușor de înțeles; evident, lămurit, explicit. ■ (Despre facultăți intelectuale) Care pătrunde ușor, care înțelege bine lucrurile.

CLAREN (CLARIT) (< fr., engl.; [s] lat. *clarus* „clar”) s.n. Parte componentă a carbonului mineral, vizibilă numai la microscop, constituită dintr-o masă fundamentală transparentă și fragmente bine conturate de spori, cuticulă etc.

CLARIFICA (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. A face să devină sau a deveni (mai) clar; a (se) desluși, a (se) lămuri, a (se) explica.

CLARINET (< fr., ngr.) s.n. Instrument muzical de suflat din lemn, în formă de tub cilindric lărgit la un capăt și cu ancie simplă.

CLARINETIST, -Ă (< fr.; *clarinet*) s.m. și f. Persoană care dîntă la clarinet.

CLARITATE (< lat. *claritas*, -atis) s.f. 1. Calitatea unor obiecte de a fi clare; limpezime, transparență. ■ (FIZ.) Caracteristică a unui instrument optic egală cu raportul dintră iluminările retinente obținute cu ajutorul instrumentului respectiv și cele obținute cu ochiul liber. ■ Calitate a sunetului muzical de a răsună limpede, distinct, precis. 2. Calitate a stilului care constă într-o expunere sistematizată, concisă și ușor de înțeles.

CLARK (< engl. [i]; [i]) s.n. Conținutul mediu al elementelor dintr-un anumit sistem geochimic sau cosmic (scoața Pământului, masiv intrusiv, atmosfera stelelor etc.), exprimat în procente atomice sau de greutate. A primit numele geochimistului F.W. Clarke.

CLARK [clɑːk], John Bates (1847—1938), economist neoclasic american. Adept al margi-

nalismului. Autor al teoriei echilibrului economic static sau dinamic și al teoriei productivității marginale („Repartiția averii”).

CLARK [clac], John Grahame Douglas (1907—1981), arheolog englez. Specialist în epoca mezolitică și în economia Europei preistorice („Europa preistorică”, „Anglia preistorică”).

CLARK [clac], Mark Wayne (1896—1984), general american. În al doilea război mondial a comandat Armata V Americană în Italia (1943—1944); comandant al armatei de uscat a S.U.A. (1949—1952) și comandant suprem (1952—1953) al forțelor armate ale S.U.A. și ale aliaților ei în timpul Războiului din Coreea (1950—1953).

CLARK [clac], William (1770—1838), explorator american. A condus împreună cu L. Maryweather prima mare expediție națională de cercetare a bazinului fl. Mississippi, traversând continentul nord-american pînă la Oc. Pacific (1803—1806).

CLARKE [clac], Frank Wigglesworth (1847—1931), geochimist american. A calculat pentru prima dată (1889) compoziția chimică medie a scoarței terestre. Op. pr.: „Date geochimice”.

CLARKE [clac], Samuel (1675—1729), filozof englez. Influențat de fizica lui Newton și raționalismul lui Descartes. A considerat principiile și regulile morale ca fiind legi divine ce presupun credința în nemurire („O demonstrație a existenței și atributelor lui Dumnezeu”, „Cercetare filozofică privind libertatea umană”).

CLAROSCUR (< fr.) s.n. Procedeu grafic și pictural de distribuie a luminii și a umbrelor în vederea obținerii unor treceri gradate sau a unor puternice efecte de contrast între umbră și lumină.

CLARVĂZĂTOR, -OARE (< clar + văzător, după fr.) adj. Care înțelege o situație și vede desfășurarea ei în viitor mai clar decât alții; perspicace.

CLARVIZIUNE (< clar + vizuină, după fr.) s.f. Inșușirea de a pătrunde un fapt, un fenomen etc. și de a prevedea desfășurarea lui; previziune, perspicacitate.

CLASA (< fr.) vb. tranz. 1. A împărți, a aranja în clase, în categorii. ■ A pune într-o anumită ordine. ■ Refl. A obține un anumit loc în clasamentul unei competiții sportive. 2. (DR.) (Despre organele de urmărire penală sau despre procuror) A dispune încetarea unui proces penal atunci cînd se constată existența unei cauze care împiedică pornirea sau continuarea procesului.

CLASAMENT (< fr.) s.n. Ordinea valorică în care sînt grupăți, potrivit rezultatelor obținute, participanții la o competiție.

CLASARE s.f. Operație de preparare mecanică a mineralelor prin care se separă materiile minerale în produse numite clase.

CLASĂ (< fr.) s.f. 1. Grup de obiecte, de fenomene sau de ființe cu însușiri comune care satisfac o condiție sau un criteriu dat. V. gen. 2. (SOCIOL.) C. socială = ansamblu de persoane și grupuri ocupînd aceeași poziție socio-economico-culturală (nivel de viață, interese economice, comunitate de cultură etc.) pe scara ierarhică a societății (c. conducătoare, c. de mijloc, c. muncitoare, c. țărănească). 3. Colectiv de elevi, de obicei de aceeași vîrstă și cu aceeași pregătire, care învață în cursul unui an școlar după aceeași programă de învățămînt; sală în care au loc lecțiile cu un astfel de colectiv. ● Unitate organizatorică într-un institut de artă, care cuprinde elevii unui profesor, indiferent de anul de studiu în care se află aceștia. 4. (BIOL.) Categorie sistematică de organisme subordonată încrengăturii cuprinde mai multe ordine. 5. (MAT.) C. de echivalență = mulțimea elementelor unei mulțimi date ce sînt într-o relație de echivalență cu un element precizat al mulțimii date. C. de resturi modulo p = mulțimea numerelor naturale care împărțite la p dau același rest. C. a sistemului zecimal de numeraj = fiecare dintre grupele de cîte trei cifre

considerate de la dreapta la stînga, ale numerelor întregi cu mai multe cifre (prima este numită clasa unităților, a doua este clasa mii, a treia este clasa milioanei etc.). 6. (TEHN.) C. de izolație = noțiune ce caracterizează materialele izolante, stabilind temperatura maximă pînă la care acestea rezistă. □ C. de precizie = a) diviziune a unui sistem de toleranțe standardizat, caracterizat prin mărirea abaterilor-limită admisibile față de dimensiunea nominală a unei piese; b) mărime caracteristică pentru precizia unui instrument de măsură, egală cu eroarea maximă exprimată în procente din întreaga scară de măsură. 7. Categorie a vagoanelor, a compartimentelor de tren, a cabinelor de vapor etc. după gradul de confort. 8. Rang, grad, categorie, stabilite după valoare, după merit. □ C. de sol = unitate taxonomică superioară în pedologie, înglobînd tipurile de sol cu același orizont diagnostic (ex. molisoluri, spodosoluri etc.). C. spectrală = grupare de stele ale căror spectre se aseamănă, stabilită prin compararea intensității unor perechi de linii spectrale de absorbție ale hidrogenului. Există 11 c.s. (W. O. B ș.a.) Sin. tip spectral.

CLASIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. 1. Adj. Care aparține clasicismului, privitor la clasicism. □ (LOG.) Logică c. = logică bivalentă, prin opoziție cu logicele plurivalente, modale și intuționiste. 2. Adj. (Despre o lucrare, o operă de artă) Care servește ca model de perfecțiune, care a ajuns la perfecțiune. 3. S.m. Scriitor, artist care a produs opere clasice (1, 2). 4. Tipic, caracteristic.

CLASICISM (< fr.) s.n. 1. Atitudine estetică ce se caracterizează prin tendința de a observa fenomenele în lumina universalului și de a încheia într-un sistem stabil, armonios și proporțional elementele frumosului, în conformitate cu anumite norme deduse rațional (de ex.: legea celor trei unități în dramaturgie), tinzînd spre un tip ideal, senin și echilibrat, al perfecțiunii formelor. C. caracterizează cultura anticității greco-latine (sculpturile lui Fidias, arhitectura clădirilor de pe Acropole, tragediile lui Eschil, Sofocle, Euripide, „Artele poetice” ale lui Aristotel și Horațiu) și alte momente ale diverselor culturi dominate de un ideal similar. 2. Clasicismul francez = curent în arta și literatura franceză a sec. 17, care se caracterizează prin imitarea modelelor greco-romane. Interesul pentru aspectul moral și urmărirea unui ideal, prin disciplinarea imaginației și sensibilizată de către rașune, prin cultul pentru adevăr și natural (în literatură), prin înfrumusețarea și înnobilitarea naturii (în pictură), prin respectarea strictă a anumitor reguli care ar guvernarea diversele genuri, prin ordine, echilibru și claritate. Reprezentanți: Corneille, Racine, Molière, Boileau, La Fontaine, La Bruyère (în literatură); Ch. Perrault, Le Vau, Le Nôtre, J.H. Mansart (în arhitectură); A. Coysevox, J.B. Tuby, F. Girardon (în sculptură); N. Poussin, Cl. Lorrain, P. Mignard, Ph. de Champaigne, frații Le Nain, Ch. Le Brun (în pictură). După un moment de eclipsă, c. triumfă din nou în a doua jumătate a sec. 18. 3. Perioadă din istoria culturii universale și naționale care reprezintă maximum de realizare pentru etapa istorică dată. □ C. vinează = perioadă din istoria muzicii, cuprinsă între a doua jumătate a sec. 18 și primele decenii ale sec. 19, ilustrată prin creația de nobilă simplitate, claritate și armonie a compozitorilor Haydn, Mozart și Beethoven.

CLASICIST, -Ă (< germ.) s.m. și f. Persoană care se ocupă cu studiul limbilor și culturii clasice (greco-latine).

CLASICIZANT (< clasic) adj. Cu caracter voit, căutat clasic; care tind să imite sistematic formele clasicismului.

CLASIFICĂ (< fr., it.) vb. I tranz. A repartiza pe clase (1), categorii sau într-o anumită ordine după criterii precise. ■ A stabili locul convenit unor elevi, studenți, candidați la un examen sau unor participanți la un concurs, la o competiție sportivă, potrivit rezultatelor obținute la probele examenatorii.

CLASIFICARE (< clasifica) s.f. 1. Acțiunea de a clasifica și rezultatul ei; clasificare. 2. Operație logică prin care obiectele sînt ordonate și grupate în clase după anumite criterii. C. naturală = c. făcută după criteriile esențiale și avînd drept scop descoperirea ordinii în realitate. C. artificială = c. făcută după criteriile convenționale considerate utile și avînd drept scop introducerea unei ordini în realitate. C. empirică = c. făcută în scopuri pragmatice și avînd ca rezultat numai clase reale. C. teoretică = c. făcută în scopuri teoretice și avînd ca rezultat nu numai clase reale, ci și clase posibile. C. analitică v. diviziune. Clasificarea științelor = stabilirea unor relații reciproce și sistematice între științe într-o etapă dată a dezvoltării lor, potrivit anumitor criterii. □ (BIBL.) C. zecimală (C.Z. și C.D.) = criteriul de clasificare a științelor, cărților, articolelor și studiilor în zece grupe numerotate 0—9 (indici principali), fiecare grupă avînd numeroase subdiviziuni cifrate din zece în zece (indici secundari). Criteriul a fost elaborat de bibliotecarul american M. Dewey. C. zecimală universală (C.Z.U.) = sistem, elaborat de P. Otlet și H. La Fontaine, care îmbunătățește criteriul lui Dewey, amplificîndu-i indexul științelor cu zece de mii de subdiviziuni și subiecte. C. bugetară = grupare a veniturilor și a cheltuielilor bugetare (ex. c. veniturilor după proveniență și a cheltuielilor după destinație).

CLASIFICAȚIE (< fr.) s.f. Clasificare.

CLASOR (< fr.) s.n. 1. Obiect (mapă, album etc.) destinat păstrării hîrtiilor clasate, documentelor etc. □ C. filatic = carnet cu file de carton pe care sînt lipite orizontal benzi de celofan, libere în partea lor superioară, în care se păstrează mărcile poștale. 2. Utilaj folosit pentru separarea gravimetrică a substanelor minerale utile pe clase ce conțin granule de dimensiuni egale sau care au aceeași viteză de cădere.

CLASTIC, -Ă (< fr. [i]; [s] gr. *klastos* „sfărîmat”) adj. (Despre roci, despre elementele lor componente, despre formațiunile sau depozitele sedimentare) Care constă din fragmente de minerale sau roci provenite din dezagregarea, alterarea și acumularea materialului altor roci preexistente (ex. pietrișuri, conglomerate, breccii, nisipuri, gresii, argile etc.) sau uneori din scheletele unor organisme. Sin. detritic.

CLASTOCARST (< fr. [i]; [s] gr. *klastos* „sfărîmat” + fr. *karstique* „carstic”) s.n. Forme de relief rezultate în urma unui complex de fenomene dezvoltate pe roci cu o solubilitate redusă (loess, gresii, tufuri calcaroase și vulcanice) și rezultate în urma dizolvării și spălării particulelor minerale din aceste roci dîndu-le la sufoziunea și tasarea acestora.

CLATRAȚI (cf. lat. *clatratus* „închis sau aparat de barele unui grilaj”) s.m. pl. (CHIM.) Combinație de incluziune formată din doi componenți, moleculele unui component formînd o rețea suport cu goluri celulare (de simetrie aproximativ sferică) în care sînt incluse moleculele celui de-al doilea component (ca într-o colivie).

CLAUDE [clod], Albert (1899—1983), medic, histolog și biochimist belgian. Prof. univ. la Bruxelles. Lucrări privind studiul fracționat al celulei, morfologia intracelulară și biochimia organelor celulare. Premiul Nobel (1974), împreună cu C. de Duve și G.E. Palade.

CLAUDE [clod], Georges (1870—1960), fizician francez. Lucrări privind sinteza amoniacului, tehnica lichifierii aerului, energia termică a marilor.

CLAUDEL [clodej], Paul (1868—1955), poet, dramaturg și eselist francez. Creația sa viguroasă, al cărei stil amintește tonalitățile versuțului biblic exprimă bucuria extatică în fața creației divine („Cînd mări ode”; piese de teatru, axate pe o tematică morală, sentimentală și mistică („Ostatecul”, „Ingerul a vestit pe Maria”, „Pantoful de satîn”; eseuri („Arta poetică”). Înelungată activitate diplomatică desfășurată mai ales în Orient.

CLAUDIAN, Alexandru (1898—1962, n. Cernavodă), filozof, sociolog și poet român. Prof. univ. la Iași. Preocupări de sociologie a cunoașterii și de istorie a filozofiei. Versuri de un lirism discret, intelectualizat, senin.

CLAUDIAN (Claudius Claudianus) (c. 370—c. 404), poet latin de curte. Poeme epice cu subiecte mitologice („Răpirea Proserpinei”). S-a inspirat din istoria Romei („Războiul cu goșii”).

CLAUDICAȚIE (< fr., lat.) s.f. Denumire dată unor tulburări cu caracter nepermanent, apărute consecutiv solicitării intense a unor organe și care dispar sau se diminuează după un anumit repaus (ex. c. intermitență vasculară — simptom constând dintr-o cramă dureroasă a mușchilor gambei, în efort, datorat insuficienței arteriale cronice, care dispăre în repaus).

CLAUDIU (Appius Caecus Claudius) (sec. 4—3 î.Hr.), om politic roman. Cenzor (312 î.Hr.), consul (307, 296 î.Hr.), apoi dictator; reforme favorabile acordării de drepturi politice plebeilor.

CLAUDIU I (Tiberius Claudius Nero Drusus Germanicus), împărat roman (41—54 d.Hr.). Bun administrator. În interior, a încredințat numeroase departamente nou create libertilor, cărora le-a permis accesul în Consiliul principelui. A ameliorat situația sclavilor. În exterior, a consolidat puterea romană în provincii. În timpul său, Dobrogea a fost inclusă în prov. romană Moesia (46 d.Hr.). După moartea Messalinei (48 d.Hr.) a fost dominat de noua lui soție, Agrippina.

CLAUDIU II GOTICUL (Marcus Aurelius Claudius), împărat roman (268—270 d.Hr.), învingător al goșilor în bătălia de la Naissus (269 d.Hr.).

CLAUSEWITZ [clauzeviț], Karl von (1780—1831), general și teoretician militar prusian. A elaborat principiile ale strategiei și tacticii, potrivit cărora războiul este „o continuare a politicii cu alte mijloace”. A făcut apologia războiului total („Despre război”).

CLAUSIUS, Rudolf Julius Emanuel (1822—1888), fizician german. Prof. univ. la Zürich, Würzburg și Bonn. Contribuții în termodinamică și în teoria cinetică a gazelor. În 1850 (concomitent, cu W. Thomson) a formulat al doilea principiu al termodinamicii, iar în 1865 a definit conceptul de entropie. Studii privind dependența de presiune a punctului de topire a substanțelor.

CLAUSTRA (< fr., lat.) vb. I refl. și tranz. (Livr.) A (se) închide într-o mănăstire sau într-un loc retras; a (se) izola.

CLAUSTROFILIE (< fr. {j}; {s} lat. *claustrum* „închidere” + gr. *philein* „a iubi”) s.f. Atracție pentru spațiile închise.

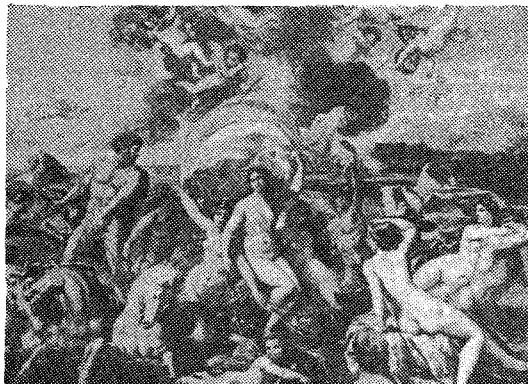
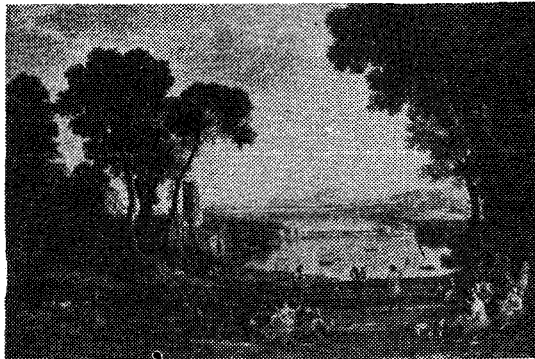
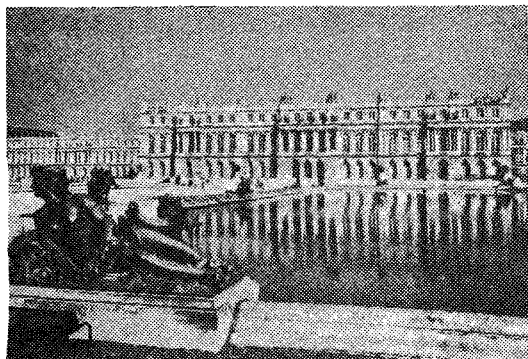
CLAUSTROFOBIE (< fr. {j}; {s} lat. *claustrum* „închidere” + gr. *phobos* „frică”) s.f. Teamă patologică de spații închise.

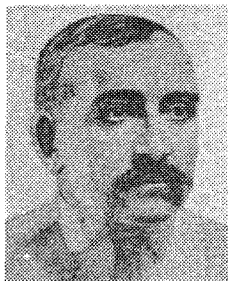
CLAUZA (< fr., lat. m.) s.f. Prevedere cuprinsă într-un act juridic (contract, tratat). □ C. penală = c. prin care părțile dintr-un contract convin ca, în caz de neexecutare, debitorul să-i dea creditorului un anumit lucru (obișnuit o anumită sumă de bani). C. -aur = c.

1	
2	3
4	5

Clasicismul francez

1. ANTOINE COYSEVOX: Statuia lui Ludovic al XIV-lea; 2. JULES HARDOUIN-MANSART: Palatul Versailles (fațada spre parc); 3. CLAUDE LORRAIN: „Peisaj”; 4. NICOLAS POUSSIN: „Triumful Amfitritei”; 5. FRANCOIS GIRARDON: „Apolo servit de nimfe” (detaliu)

Paul Claudel

Claudiu I

Karl von Clausewitz

Georges Clemenceau

prin care se precizează că plata unei mărfi sau rambursarea unui credit se va efectua în aur (c. -aur în lingouri) sau în valută (c. -aur în valută). C. valutară = prevedere expresă inserată în contractele economice, în acordurile de credit sau de plăți între state, prin care prețul se poate stabili sub una din următoarele forme, a) exprimarea prețului într-o valută considerată stabilă (forte), alta decât aceea a decontării și care la data plății se va fi raportat la valuta prețului, înlăturându-se astfel oscilațiile valutei în care se face plata; b) exprimarea prețului și a modalității de decontare în aceeași valută, cu mențiunea că prețul de decontare se modifică în proporția în care se schimbă cursul valutei de tranzacție, față de o terță valută considerată forte și prevăzută în contract. C. la ordin = c. a unui efect de comerț care permite transmiterea dreptului de creanță prin adosare (conține în mod necesar mențiunea „la ordin”). Clauza națiunii celei mai favorizate = c. prin care, într-un acord internațional, un stat recunoaște altui stat, de exemplu în relațiile de credit, financiare, bilaterale de licențe de import și export, aceleași avantaje și privilegii pe care le-a acordat ori le va acorda oricărui alt stat.

CLAUZOMANIE (< fr.) s.f. Stare obsesivă conștientă în tendința permanentă de a murmura.

CLAUZULĂ (< fr., lat.) s.f. Partea finală, începând cu ultima silabă accentuată, rimată sau nerimată, a unei strofe, perioade oratorice sau vers. Poate fi: a. masculină (când ultima silabă este neaccentuată); b. feminină (specifică versului alb); c. dactilică (ultimele două silabe sînt neaccentuate).

CLAVECIN (< fr.) s.n. Instrument muzical (apărut prin sec. 15—16), cu coarde, cu una sau mai multe claviaturi, asemănător pianului, ale cărui sunete sînt produse prin ciupirea coardelor de metal cu o pană; cembalo, clavicembal. V. spina.

CLAVECINIST, -Ă (< fr.; clavecin) s.m. și f. Persoană care dăntă la clavecin.

CLAVEL, Alexandru (1877—1916, n. Iași), arhitect, decorator și grafician român. Aparține stilistic curentului „Art Nouveau” și mișcării neoromânești (Casa Cuțescu-Stork, localurile poștelor din Tîrgoviște, Curtea de Argeș, Craiova).

CLAVEL, Bernard (n. 1923), scriitor francez. Roman cu caracter umanitar și pacifist (ciclul „Marea răbdare”).

CLAVIATURĂ (< germ.) s.f. 1. Totalitatea clapelor pianului, clavecinului, orgii, celestei, acordeonului etc. 2. Totalitatea clapelor sau a butoanelor de comandă de la o mașină de scris, de calculat, de telegrafiat etc., cu ajutorul cărora se pune în funcțiune mașina. 3. Grup de robinete montate la un colector, care deservesc conducte legate la o pompă, la un rezervor etc.

CLAVICEMBAL (< fr.; lat. m.) s.n. (Rar) Clavecine.

CLAVICORD (< fr.) s.n. Vechi instrument (sec. 15) cu claviatură și coarde, strămoș al pianului.

CLAVICULĂ (< fr.; [s] lat. *clavicula* „cheiță”) s.f. Fiecare dintre cele două oase anterioare care aparțin centurii scapulare. La mamifere și la om are formă de S culcat și se articulează cu sternul și cu omoplatul.

CLAVIR (< germ.) s.n. (Rar) Pian.

CLAVUS v. calozitate, bățătură.

CLĂXON (< fr.; [s] engl.) s.n. Dispozitiv de semnalizare sonoră, cu membrană sau lamă vibratoare, acționat electric și utilizat de obicei la autovehicule.

CLAXONĂ (< fr.) vb. I intranz. A semnaliza cu claxonul.

CLAY, Cassius v. Muhammad Ali.

CLĂBUC (< bg., scr.) s.m. 1. Spumă pe care o face săpunul amestecat cu apă. ■ Spumă care se formează la suprafața unor lichide când sînt agitate, când fierb sau când fermentează. 2. Salivă spumoasă. 3. Sudoare spumoasă pe care o fac mai ales caii la oboseală. 4. (La pl.) Rotocoale de fum de aburi.

CLĂBUCET (< clăbuc) s.n. Masiv muntos mic (alt. 800—1 400 m), rotunjit, format de obicei din flis (ex. c. Predealului).

CLĂCAȘ (< clacă) s.n. 1. Țaran obligat să presteze clacă (1) pe pământul stăpînului de moșie. 2. (Pop.) Persoană care la parte la o clacă (2).

CLĂDI (< sl.) vb. tranz. A construi, a zidi. ■ A așeza ceva sistematic, alcătuiind o grămadă.

CLĂDIRE (< clădi) s.f. 1. Acțiunea de a clădi. 2. (Concr.) Construcție la suprafața pămîntului, constituită din fundație, pereți, acoperiș etc., avînd una sau mai multe încăperi care servesc la adăpostirea oamenilor, animalelor, materialelor, instalațiilor etc.; imobil!

CLĂMPĂNI (onomat.) vb. IV intranz. și tranz. A face un zgomot caracteristic (prin lovire, prin închidere etc.).

CLĂNȚĂNI (< clănț) vb. IV intranz. 1. (Despre dinți) A se ciocni cu zgomot repetat (de frig, de frică etc.). 2. A produce un zgomot caracteristic, lovind ritmic obiecte de metal sau de sticlă. 3. Fig. A vorbi mult; a flecări. ■ Refl. (Fam.) A se ciiorvâi, a se ciondâni.

CLĂPAȘUG, -Ă (< ucr.) adj. (Despre urechi) Mari și lăstate în jos; pleoșite. ■ Fig. Prostănac; bleg.

CLĂȚI (< sl.) vb. IV 1. Tranz. A spăla (ușor); a limpezii într-o ultimă apă. 2. Tranz., refl., și intranz. (Inv. și pop.) A (se) clătina; a (se) zgudu.

CLĂȚINA (< clăti) vb. I 1. Tranz. refl. și intranz. A (se) mișca (lin) într-o parte și în alta; a (se) agita (ușor); a (se) legăna. 2. Refl. A șovăi, a se împlectici (în mers, în mișcare). ■ Fig. A fi într-o situație nesigură, critică. 3. Tranz. și refl: A (se) mișca din loc; a (se) clinti.

CLĂȚITĂ (< clăti) s.f. Foie de aluat subțire, prăjită în grăsimă, care se unge cu dulceața, cu marmeladă etc. și se rulează.

CLEAN (< bg.) s.m. Pește teleostean care trăiește aproape exclusiv în apele curgătoare de deal și șes din Europa, din familia ciprinidelor, de c. 25—80 cm și 1—4 kg, cu cap mare, corp

gros, perfect circular în secțiune transversală, solzi mari tiiviți cu negru, verzi-închis pe spate, albi-gălbui pe flancuri și albi-argintii pe burta (*Leuciscus cephalus*).

CLEANTES din Assos (331—232 î.Hr.), filozof grec. Elev al lui Zenon, unul dintre conducătorii școlii stoice. Preocupat de fizică, dialectică, morală, dar îndeosebi de teologie; a oferit o demonstrație ontologică a existenței divinității.

CLEARANCE (cuv. engl.) [cljɔrans] subst. (MED.) Capacitatea de epurare a unei substanțe din sânge de către un organ, exprimat prin volumul de plasmă debarasat de substanța respectivă în decurs de un minut (ex. c. renal, c. hepatic etc.).

CLEI (< sl.) s.n. 1. Substanță de natură animală, vegetală sau sintetică care servește pentru a lipi între ele două suprafețe. 2. (BOT.) Suc gros, viscos, provenit din gelificarea membranei celulare a scoarței copacilor, care se solidifică în contact cu aerul și are proprietăți de încliere.

CLEIJAȘ (< fr.) s.n. Reșea din împletituri de nulele executate între țărșii de lemn, folosită pentru consolidarea malurilor, coastelor de deal, taluzurilor etc., în scopul prevenirii alunecărilor de teren și eroziunii torențiale.

CLEIȘOS, -OASĂ (< clei), adj. 1. Lipicios, viscos. ■ (Despre ouă) Fiert puțin, cu gălbenuș moale și albușul coagulat. 2. (Despre pămînt) Clisos.

CLEIRE (< clei) s.f. (IND. ALIM.) Colaj (2). **CLEISTOGAMIE** (< fr. [i]; [s] germ. *kleistos* „închis” + *gamos* „unire”) s.f. Mod particular de polenizare, în care florile se polenizează cu propriul lor polen fără să se mai deschidă, trecînd din starea de boboc în starea de fruct (ex. la toporași).

CLEJA, com. în jud. Bacău; 6 898 loc. (1991). **CLEJANI**, com. în jud. Giurgiu, pe Neajlov; 3 705 loc. (1991). Expl. de petrol.

CLEMĂ (< germ.) s.f. 1. Piesă de legătură pentru asamblarea a două sau a mai multor elemente, printr-o imbinare sau articulare rezistentă la solicitări mari, în general demontabilă. 2. (ELT.) Dispozitiv lamelar care face legătura electrică între două circuite.

CLEMENCEAU [clɛmɛ̃sɔ], Georges (1841—1929), om politic și ziarist francez. Lider al Partidului Radical, orator de prestigiu. Prim-min. (1906—1909, 1917—1920); președinte al Conferinței de Pace de la Paris (1919—1920), unul dintre autorii Tratatului de Pace de la Versailles (1919).

CLEMENT, numele a 14 papi. Mai importanți: 1. **C.V. (Bertrand de Goth)** (1305—1314). A desființat Ordinul Templierilor la cererea regelui Franței Filip IV cel Frumos și a mutat reședința papală la Avignon, în Franța. 2. **C. XIV (Giovanni Vincenzo Antonio Ganganelli)** (1769—1774). A desființat Ordinul Iezuitilor.

CLEMENT ALEXANDRINUL (Titus Flavius Clement) (c. 150—215), teolog creștin. Părinte al Bisericii. A integrat conceptele

platonismului din timpul său în teologia creștină și a încercat concilierea predicii evanghelice cu concepțiile morale ale stoicilor, peripateticienilor și pitagoreicienilor („Stromata”, „rrrocreptic”, „Pedagogul”).

CLEMENT ROMANUL (sec. 1—2), teolog creștin. Părinte apostolic. Episcop al Romei. A îndemnat comunitatea din Corinți la păstrarea unității în jurul bisericii („Scrisoare către corintienii”).

CLEMENTĂ (< fr., lat.) s.f. (Livr.) Indulgență, îndurare, bunătațe.

CLEMPUȘ (< ciampă) s.n. Piesă metalică în formă de ȉrlig, pe care se sprijină clanța cînd se închide ușa.

CLENCI (< bg.) s.n. (Pop.) 1. Bucată dintr-o creangă ale cărei rămurele, cu vîrfurile tăiate, formează un fel de ȉrlig. ■ Ramificație a coarnelor cerbului. 2. Fig. Motiv de ceartă. ■ Sens ascuns; tîlc.

CLEOBUL, Gheorghe (sec. 18—19, n. Philippopolis, azi Plovdiv), cărturar grec. Prof. la Iași. A introdus în Principatele Române învățămîntul lancasterian (1819).

CLEOMENE (CLEOMENES), numele a trei regi ai Spartei. Mai important: C. III (235—221 î.Hr.). A realizat o serie de reforme sociale, urmărind să reorganizeze Sparta într-un stat de tip elenistic și să restabilească hegemonia acesteia în Grecia. Înfrînt la Sellasia (222 î.Hr.) de Liga Aheeană, aliată cu Macedonia.

CLEON (sec. 5 î.Hr.), om politic atenian. Conducător al aripii radicale a democrației sciavagiste ateniene; adept al unor acțiuni intransigente împotriva Spartei; a murit în bătălia de la Amfipolis (422 î.Hr.) din timpul Războiului Peloponesiac.

CLEOPATRA, numele a șapte regine ale Egiptului elenistic. Mai importantă: C. VII (51—49 și 48—30 î.Hr.). Înălțurată de la domnie de fratele ei Ptolemeu XII; a fost readusă pe tron de Cezar, pe care l-a urmat apoi la Roma (46—44 î.Hr.); după bătălia de la Philippi (42 î.Hr.) s-a apropiat de Marc Antoniu, a cărui soție a devenit. După înfrîngerea de la Actium (31 î.Hr.) și cucerirea Egiptului (30 î.Hr.) de către Octavian, s-a sinucis.

CLEPSIDRĂ (< fr., lat.) s.f. Instrument vechi folosit pentru măsurarea timpului după cantitatea de apă sau de nisip scursă, printr-un orificiu, dintr-un rezervor.

CLEPTOLAGNIE (< fr.; [s] gr. kleptes „hoț” + lagnaie „poftă”) s.f. Dorință irezistibilă de a fura, asociată cu stare de excitație sexuală; cleptomanie sexuală.

CLEPTOMAN, -Ă (< fr. [i]) adj., s.m. și f. (Persoană) care suferă de cleptomanie.

CLEPTOMANIE (< fr. [i]; [s] gr. klepto „a fura” + mania „nebulie”) s.f. (MED.) Impuls patologic, care determină furtul unor obiecte fără urmărirea unui profit.

CLER (< it., lat.) s.n. Totalitatea eparhiilor unui cult dintr-o țară sau dintr-o eparhie; proeporie.

CLERIC (< lat.) s.m. Membru al clerului.

CLERICAL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține clericilor sau clericalismului, privitor la clerici sau la clericalism.

CLERICALISM (< fr.) s.f. Opțiune, atitudine a celor care susțin intervenția clerului în viața politică, socială și culturală.

CLERMONT-FERRAND [clermō-ferā], oraș în centrul Franței (Auvergne); 256,2 mil loc. (1982, cu suburbiile). Nod de comunicații. Metalurgie. Centru al ind. de anvelope auto (Michelin). Ind. alim., chimică și textilă (in). Universitate. Muzee. Monumente: biserica (sec. 12), catedrală gotică (sec. 13—19), clădiri din sec. 16—18.

CLEȘTAR¹ (< magh.) s.n. Cristal (3).

CLEȘTAR² (< sl.) s.n. Unealtă de dogărie folosită la tragerea forțată a cercurilor pe vasele de lemn construite din doage.

CLEȘTE (< sl.) s.m. 1. Unealtă portativă sau făcînd parte dintr-un utilaj, alcătuită din două pîrghii articulate cu un bolț, utilizată pentru auctarea, minuirea sau transportul pieselor,

Cleveland

materialelor etc. 2. Unealtă de forma unui clește (1), folosită în anumite lucrări speciale (ex. c. de perforat, c. de fâlguit, c. de plumbuit etc.). ■ Unealtă de fier cu care se scot tăciunii din foc. 3. Fiecare dintre cele două apendice anterioare la raci și la crabii.

CLEVELAND [ˈclivlənd], oraș în S.U.A. (Ohio), port la L. Erie (14,6 mil. t trafic — 1990); 2,77 mil. loc. (1988, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Important centru ind.; siderurgie, constr. de automobile (uzine ale companiilor „Ford”, și „General Motors”), material rulant, constr. aeronautice, electrotehnică, electronică, chimică, prelucr. petrolului (rafinării ale trustului „Standard Oil”), poligrafii etc. Trei universități. Muzeu. Fundat în 1796.

CLEVEȚEAȚĂ (< cleveți) s.f. Birfeală.

CLEVEȚI (< sl.) vb. IV tranz. A birfi, a ponegri, a calomnia.

CLICHÉ (< fr.) s.f. Bandă; gașcă; clan (3). **CLICHET** (< fr.) s.n. Pîrghie articulată la un capăt și avînd cîlelălat capăt profilat, astfel încît, pîtrînzînd între dinții unei roți dințate speciale, să împiedice rotirea acesteia într-un anumit sens.

CLIDONOGRAF (< fr. [i]; [s] gr. klydon „agitație” + graphō „a scrie”) s.n. Aparat pentru determinarea polarității, amplitudinii și a formei undelor de supratenșiune din instalațiile electrice.

CLIENT, -Ă (< fr., lat.) subst. Ț. S.m. și f. Cumpărătorul unor produse sau consumatorul

dintr-un local public, considerat în raport cu cel de la care (cu regularitate) cumpără sau consumă; mușteriu. 2. S.m. și f. Persoană care își încredințează interesele unui avocat sau, *lmp.*, îngrijirea sănătății unui medic. 3. S.m. (în Roma antică) Plebeu dependent de un patrician și protejat de acesta.

CLIENTELAR, -Ă (< clientelă) adj. Relativ la clientela (3), p. ext. referitor la raporturile stabilite între statul roman, ca patron, și unele populații străine, care, fără a fi incluse în imperiu, se recunoșteau dependente de autoritatea Romei cu conștiența de a fi protejate de aceasta.

CLIENTELĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Totalitatea clienților (1) unei întreprinderi, unui atelier, unui local etc. 2. Totalitatea clienților (2) unui avocat sau ai unui medic. 3. (în Roma antică) Totalitatea clienților (3) unui patrician.

CLIMACTERIU (< germ. [i]; [s] gr. klimakter „vîrstă critică”) s.n. Perioadă a vieții corespunzătoare încetării fiziologice a funcției sexuale, în care au loc modificări hormonale, somatice și psihice; vîrstă critică. V. andropauză; menopauză.

CLIMAT (< fr., lat. climatis, gr. klima „încălire”) a unui punct de pe Pămînt în raport cu Soarele) s.n. 1. Climă. 2. Fig. Atmosferă socială, morală; ambianță. □ C. psihosocial = stare emoțional-aticudinală care domină, cronic ori temporar, în rîndul membrilor unei organizații sau instituții; atmosfera sau moralul grupului.

CLIMATERIC, -Ă (< fr.) adj. Care aparține cliimei, privitor la climă; climatic. □ Stațiune (sau localitate, regiune) climaterică = localit., specializată în primirea turiștilor, cu factori climaterici curativi, instalații adecvate pentru sporturi de iarnă, baze de tratament, sportive sau distractive, potrivită pentru cură, excursii sau odihnă.

CLIMATIC, -Ă (< fr.) adj. Climateric.

CLIMATIZARE (după fr.) s.f. 1. Climatizarea aerului = tratarea aerului din incinte de locuit sau industriale, pentru menținerea parametrilor lui de stare (temperatură, umiditate), a purității și vitezei de deplasare a acestuia la valorile determinate de natura incintei, independent de condițiile meteorologice exterioare; condiționarea aerului. 2. Ansamblul de măsuri și mijloace tehnice prin care un aparat sau o mașină este adusă în starea de a putea funcționa într-o regiune cu o anumită climă (tropicală, ecuatorială etc.).

CLIMATIZOR s.n. Aparat pentru umezirea, răciră și curățirea de praf a aerului dintr-o încăpere și menținerea lui într-un regim prestabilit.

Cleopatra

CLIMATOLOGIE (< fr. [i]; [s] lat. *climat* „climat” + gr. *logos* „studiu”) s.f. Știință care studiază geneza caracterelor climatice ale diferitelor regiuni ale Pământului, clasifică și repartizează teritoriul clima, pe baza analizei proceselor și elementelor ei componente, stabilind cauzele care duc la schimbarea acestora (inclusiv influența antropică). Între principalele ramuri: c. generală (genetică), c. dinamică (sinoptică), topoclimatologia, agrocimatoologia, paleoclimatologia etc. S-a constituit ca știință în sec. 19.

CLIMATOTERAPIE (< fr. [i]; [s] it. *climat* „climat” + gr. *therapeia* „tratament”) s.f. Folosirea în scop terapeutic a acțiunii favorabile a factorilor climatici asupra organismului (ex. cura heliomarină în rahitism).

CLIMAX (< fr. [i]; [s] gr. *klimax* „scară”) s.n. 1. Punct de maxim interes sau intensitate în desfășurarea ascendentă a ideilor și întâmplărilor în intriga unei piese de teatru, roman, năvel etc. V. *gradajie*. 2. (BIOL.) Faza finală a unei succesiuni ecologice, caracterizată prin stabilitatea relativă de durată a biocenozelor și corespondența acestora cu clima și solul.

CLIMĂ (< germ. lat.) s.f. Regim mediu multianual a proceselor și fenomenelor meteorologice (caracteristicile unei anumite regiuni), determinat de radiația solară și de circulația generală a maselor de aer, care variază în raport cu poziția pe Pământ, cu altitudinea absolută și cu configurația reliefului regiunii respective, având ca principale componente temperatura medie a aerului, nebulozitatea, precipitațiile atmosferice și vântul; climat (1). În funcție de repartiza diferită pe glob a radiației solare, a uscatului și a apei, precum și a mișcărilor maselor de aer, se deosebesc: c. *ecuatorială*, cu temperaturi ridicate, mișcări ascendente ale maselor de aer, variații termice anuale mici și precipitații abundente; c. *subecuatorială*, cu două anotimpuri, din care unul secetos și altul ploios; c. *tropicală*, caldă, cu predominarea vânturilor alizee, cu importante variații termice diurne și ariditate accentuată; c. *subtropicală*, caldă, de tranziție între cea tropicală și cea temperată, cu două anotimpuri, dintre care unul este secetos, vara, și altul ploios, iarna; c. *temperată*, la latitudinile medii, cu patru anotimpuri distincte, cu strat de zăpadă iarnă și cu predominarea vânturilor de vest; c. *subpolară*, cu iarnă aspră, vara rece și cantitate relativ redusă de precipitații; c. *polară* (arctică sau antarctică), cu două anotimpuri, temperaturi scăzute și precipitații puține. □ C. *continentală* = c. cu precipitații reduse cu variații mari, anuale și diurne, ale temperaturii aerului, c. *maritimă* = c. caracteristică oceanelor, mărilor și regiunilor continentale aflate sub influența directă a maselor de aer marin, umedă, cu variații termice anuale și diurne mici. C. *montană* = c. cu amplitudini termice medii anuale reduse și precipitații mai abundente decât în zonele coborâte din vecinătate. C. *locală* = topoclimă; microclimat.

CLIMOSTAT ([s] lat. *clima* „climat” + gr. *statos* „stabil”) s.n. Instrument-sondă așezat în exteriorul unei clădiri și care măsoară efectul termic al factorilor climatici (temperatură, vânt, umiditate, radiație solară), prezentându-l sub forma unei măriri electrice echivalente, numită temperatură echivalentă, în vederea reglării automate a temperaturii din interiorul clădirii.

CLIN (< sl.) s.n. Bucată de pînză sau stofă, de formă triunghiulară sau trapezoidală, folosită ca piesă componentă ori ca adaos pentru a da lărgime unor confecții.

CLINĂ (< it., lat.) s.f. 1. Variație a unui caracter morfologic, fiziologic sau etiologic al unui specii de la o extremitate la alta a arealului său (ex. creșterea taliei urșilor brunți, pe măsură ce se înaintază de la sud spre nord). 2. Coastă (2).

CLINCENI, com. în Sectorul Agricol Ilfov; 4 940 loc. (1991). Aerodrom sportiv.

CLINCHER (KLINKER) (< germ. [i]) s.n. Produs intermediar obținut la fabricarea cimentului prin încălzirea materiei prime (calcar și

argilă pentru ciment Portland, bauxită și calcar pentru ciment aluminos etc.) pînă aproape de temperatura de vitrifiere și prin transformarea ei într-o masă compactă și dură. □ C. *ceramic* = produs ceramic clincherizat și glazurat, de formă prismatică, utilizat la executarea unor pavaje sau pardoseli.

CLINCHERIZARE (< *clincher*) s.f. Procesul de fabricare a *clincherului*.

CLINCHET (onomat.) s.n. Sunet produs de clopoței. □ Zgomot repetat produs de vibrarea sau ciocnirea unor obiecte de sticlă sau de metal.

CLINGHERIT (KLINGERIT) (< germ.) s.n. Material pentru confecționarea garniturilor etanșe și rezistențe la temperaturi și la presiuni înalte, obținut prin presarea fibrelor de abzeșt cu cauciu și cu un lant mineral.

CLINIC, -Ă (< fr., lat.) s.f., adj. I. S.f. 1. Instituție curativă-profilactică de tip spitalicesc în care se realizează instruirea practică a studenților, ridicarea nivelului de calificare a medicilor și investigații științifice în domeniul medicinei. 2. Totalitatea cunoștințelor de ordin teoretic și practic dobândite prin observarea directă a bolnavilor. II. Adj. Care se referă la studiul făcut în clinică direct asupra bolnavului (ex. examen c.).

CLINCIAN, -Ă (< fr.) s.m. și f. Medic care lucrează într-o clinică.

CLINOGRAF (< fr. [i]; [s] gr. *kline* „a înclina” + *grapho* „a scrie”) s.n. Instrument pentru măsurarea înclinării față de verticală sau de orizontală a unei găuri de sondă.

CLINOGRAFICĂ (< fr.) adj. *Curbă* ~ = curbă ce reprezintă pantele medii ale unei regi. în funcție de altitudine.

CLINOLOGIE (< fr.) s.f. Știință care se ocupă cu studiul fenomenelor de regresie care apar în organismul animal după maturitate.

CLINOMETRU (< fr. [i]; [s] gr. *kline* „a înclina” + *metron* „măsură”) s.n. 1. Instrument care măsoară unghiurile în plan vertical față de orizont sau unghiurile zenitale față de verticală locală. 2. Instrument care măsoară unghiul de înclinare format într-un anumit loc de stratele geologice sau de suprafața Pământului cu un plan orizontal. 3. Piesă care intră în componerea unei busole geologice și care servește la determinarea înclinării straturilor.

CLINOROMBIC (< fr.) adj. (MINER.) Monoclinic.

CLINOTERAPIE (< fr. [i]; [s] gr. *kline* „pat” + *therapeia* „tratament”) s.f. Tratament prin re-pausă la pat, indicat în unele afecțiuni neuro-psihice, în tuberculoza pulmonară etc.

CLINTI vb. IV 1. Tranz. și refl. A (se) mișca din loc, a (se) urni, a (se) deplasa. 2. Tranz. A determina pe cineva să renunțe la convingerile sau hotărârile sale, a-l zdruncina în convingerile sale.

CLIO (KLEIO) (în mitologia greacă), muza istoriei; este reprezentată ținînd în mînă un teanc de cărți sau un sul de pergament.

CLIP (< engl. [i]) s.n. Succesiune de secvențe cinematografice sau video, care alcătuiesc ilustris unui cîntec, prezintă activitatea unui artist, a unei personalități etc.

CLIPĂ (< clipi) s.f. Interval de timp foarte scurt; clipită.

CLIPER (< engl. [i]) s.n. Navă cu pinze, de mari dimensiuni, rapidă, avînd cel puțin trei catarge (înclinate spre pupă) și puntea superioară ridicată mult la proră și la pupă.

CLIPSI (< sl.) vb. IV intranz. 1. A apropiia și a depărta în mod reflex (și repetat) pleoapele una de alta. 2. Fig. (Mai ales despre o lumină) A sclipi, a licări.

CLIPITĂ (< clipi) s.f. Clipă.

CLIPOCI (CLIPOTI) (onomat.) vb. IV intranz. (Despre ape) A face un zgomot ușor cînd curge; a susura.

CLIPPERTON (ISLA DE LA PASIÓN), ins. coraligenă în E. Oc. Pacific, în largul coastelor mexicane; 7,2 km² (împreună cu laguna). Guano. Posesiune franceză (din 1931), dependentă ad-tiv de Polinezia Franceză.

CLIPPING (cuv. engl.) [clipiŋ] subst. (La hoche!) Aruncarea pe gheață a unui jucător în fața celui care conduce atacul, cu scopul de a-l împiedica să se mențină în posesia pucului.

CLIPS (< fr., germ.) s.n. 1. Organ de îmbinare format din două piese care se pot asambla și desface ușor, folosit în construcțiile aeronautice, la capote etc. 2. Podoabă (în special cercei) care se prinde cu un fel de clapă sau cu un ac cu arc.

CLIRING (< engl. *clearing* [i]) s.n. Sistem de decontare (între state) prin intermediul băncilor, prin compensarea reciprocă a creanțelor și datoritiilor, în scopul echilibrării schimburilor comerciale între cele două state. □ *Acord de c.* = acord comercial semnat între două state care stabilește c. ca modalitate de plată; primul a. de c. a fost semnat în 1933 între Elveția și Ungaria.

CLIȘĂ (< bg.) s.f. Pământ argilos care în amestec cu apa formează o pastă cleoasă. 2. Aliment nedospit sau necopt bine, care, amestecat în gură, se face cleios.

CLIȘMĂ (< ngr., germ.) s.f. Introducere a unei cantități de lichid pe cale rectală, cu ajutorul unui irigator, pentru evacuarea forțată a materilor fecale; poate avea rol terapeutic sau diagnostic.

CLISTENE (CLEISTHENES) (sec. 6 î.Hr.), om politic atenian din familia Alcmeoniilor, conducător al partidului democraților. Reformele sale constituționale (509 î.Hr.) cu caracter democratic au produs transformări radicale în Atena. A împărțit terit. Aticii în uniuni ad-vice, numite *deme*, a limitat numărul membrilor Sfătuului la 500, astfel încît adunarea poporului (eclesia) să dețină autoritatea politică supremă și a instituit serviciul militar obligatoriu.

CLISTRON (< fr. [i]; [s]) s.n. Tub electronic cu vid înaintat, bazat pe modulația de viteză a electronilor, folosit ca amplificator și ca generator de oscilații de foarte înaltă frecvență.

CLISURĂ s.f. Sector de vale îngustă, de tip cheie, în defileul Dunării, sculptat în calcar și roci cristaline.

CLIȘEU (< fr.) s.n. 1. Imagine fotografică negativă, realizată pe film sau pe sticlă, după care se execută fotografiile (pozitive) prin copiere și mărire; p. ext. placă sau film fotografic impresionat, dezvoltat și fixat. 2. Formă de tipar înalt pentru imprimarea ilustrațiilor, obținută prin gravare sau corodare (v. *zincografie*). 3. Fig. Frază banală, expresie stereotipă; șablon, loc comun. Formulele folclorice consacrate sint clișee acceptate, impuse prin tradiție.

CLITEMNESTRA (KLYTAIMNESTRA) (în mitologia greacă), fiica lui Tindar, regele Spartei, și a Ledei; soția lui Agamemnon, mama lui Oreste, a Electrei și a Ifigeniei. Împreună cu amantul ei, Egist, l-a omorât pe Agamemnon la întorcerea acestuia din Troia. Crima a fost răzbutată de Oreste, care l-a ucis pe amîndoi.

CLİTORIS (< fr.) s.n. (ANAT.) Mic organ erectil prezent la femeie, aflat lângă meaul urinar.

CLITROFOBIE (< fr. [i]; [s] gr. *kleitron* „zăvor” + *phobos* „frică”) s.f. Teamă patologică de ferestre închise, de aer închis.

CLIVA (< fr.) vb. I intranz. (Despre minerale și roci) A se desface în plăci, în lame.

CLIVAJ (< cliv) s.n. Proprietate a unor substanțe cristalizate de a se desface după fețe plane, în urma unei acțiuni mecanice, mai puternice decât coeziunea cristalină. □ Plane de c. = plane reticulare care corespund valorilor minime ale forțelor de coeziune. C. de strat = proprietate a unor roci metamorfice (ex. *ardziea*, *șisturile cloritoase*) sau sedimentare (ex. *filitele*) de a se desface după plane paralele cu șistozitatea.

CLIVE [claiiv], Robert, baron de Plassey (1725—1774), general englez. Rol important în cucerirea și consolidarea stăpînirii engleze în India. În 1757 a înfrînt trupele franceze și ale nababului din Bengal la Plassey, cucerind un vast teritoriu.

CLIZIMETRU (< fr.; {s} gr. *klixis* „inclinție” + *metron* „măsură”) s.n. Instrument simplu pentru măsurarea unghiurilor verticale sau de pantă.

CLOACA MAXIMA, principal canal de scurgere în Roma antică, construit în epoca regalității și restaurat sub August. Aflat la 5—6 m sub nivelul orașului, de formă semicirculară și plăcat cu tuf vulcanic, există și astăzi.

CLOACĂ (< fr., lat.) s.f. 1. (ZOOLOG.) Ultima porțiune, mult dilatată, a intestinului inferior de la unli ciclostomi, pești, batracieni, reptile, păsări și mamifere monotreme. În ea se deschid, deopotrivă, canalele genitale și urinare. 2. Canal subteran în care se varsă murdăriile, apa menajeră etc. dintr-un oraș. 3. Masă de apă murdară și rău mirositoare. ■ Fig. Loc rău fumat, mediul imoral.

CLOASMA (< fr., germ.) s.f. Simptom clinic caracterizat prin apariția pe față a unor pete galbene-maronii (în sarcină, anemii, hepatite etc.).

CLOCI (< bg.) vb. IV 1. Tranz. și intrans. (Despre păsări) A sta pe ouă încălzindu-le, pentru a scoate din ele pui. 2. Tranz. Fig. A pune la cale, a pregăti. 3. Intrans. Fig. A sta inactiv; a leveni, a trădăvi. 4. Refl. (Despre lichide, alimente) A-și schimba mirosul datorită alterării; a se împuși, a se strica.

CLOCIT, **Ă** (< cloci) adj. (Despre ouă, lichide, alimente etc.) Stătut, alterat, stricat.

CLOCITOARE (< cloci) adj. s.f. 1. Adj. (Despre păsări) Care clocește (1), bună de cloceț. 2. S.f. (ZOOLOG.) Instalație specială sau aparat pentru clocețitul artificial al ouălor sau icerilor. V. *incubator*.

CLOCOT (< sl.) s.n. 1. Mișcare zgomotoasă pe care o face un lichid când fierbe. 2. Agitație, frământare zgomotoasă a unei mase de lichid. ■ Fig. Zbucium, frământare.

CLOCOTI (< sl.) vb. IV intrans. 1. A fierbe în clocote (1). ■ (Despre mări, riuri etc.) A se agita, a se mișca puternic și zgomot. 2. Fig. (Despre gânduri, sentimente etc.) A fi gata să se dezlănțuie, a ajunge la un mare grad de intensitate.

CLOCOTICI (< scr.) s.m. Nume dat speciilor de plante anuale semiparazite din genul *Rhinanthus*, familia scrofulariaceelor, cu flori mici, galbene, cu fructul o capsulă aripată și cu haustorii. Cresc pe pajști, de la cimpie până în zona alpină.

CLOCOTIȘ (< clocotici) s.n. Arbust înalt până la 5 m, cu ramificații bogate și înflorințesc scurte, cu flori albe, cultivat în perdele de protecție sau cu scop decorativ (*Staphylea pinnata*).

CLOCOTITOR, **OARE** (< clocoti) adj. 1. Care clocește; fierbinte. ■ (Despre mări, riuri etc.) Agitat și zgomotos. 2. Fig. (Despre gânduri, sentimente etc.) Gata să se dezlănțuie; aprins, efervescent.

CLOCOTEL s.m. Plantă erbacee perenă din familia ranunculaceelor, înaltă de 20—70 cm, cu frunze simple, sesile și flori mari, albastre (*Clematis integrifolia*).

CLOISONNE (cuv. fr.) [cluazon] subst. Tehnică în arta emailului, constând din împărțirea suprafeței suportului metalic (în funcție de desenul motivului decorativ), prin fire subțiri din același material, în mici compartimente și din umplerea acestora cu smalț (de diferite culori); p. ext. obiect realizat după o astfel de tehnică.

CLON (CLONĂ), s.f. (< fr. ||; {s} gr. *klon* „vlăstar”) s.n. (BIOL.) Totalitatea indivizilor rezultați pe cale asexuată dintr-un ascendent unic, posedând același patrimoniul genetic (ex. plantele înmulțite prin butași, marcotaj, stoloni), V. *apomixie*.

CLONC (onomat.) s.n. Unealtă pescărească auxiliară din lemn, cu ajutorul căreia, lovind apa, peștele este gonit spre plasele sau spre drilele de pescuit.

CLONDIR (< bg., ngr.) s.n. Vas de sticlă (pentru băuturi), cu gîtul scurt și strîmt.

CLONIC, **Ă** (< fr.; {s} gr. *klonos* „agitație”) adj. *Contrație* c. = formă de contrație musculară involuntară de scurtă durată, repetată la scurte intervale de timp. Fază c. (a unei crize convulsive) = contrație musculară involuntară prelungită, întreruptă în mod intermitent.

CLOŢ (< bg.) s.n. (Pop.) Cioc, plisc. ■ Fig. (Fam.) Gură (ca organ al vorbirii).

CLONUS (< fr. ||; {s} gr. *klonos* „agitație”) s.n. Succesiune involuntară intensă și de scurtă durată a contrațiilor musculare, denotînd leziuni nervoase.

CLOP (< magh.) s.f. (Reg.) Pălărie.

CLOPOT (< sl.) s.n. 1. Obiect de bronz în formă de pară, prevăzut cu o limbă, care, prin loviră, produce sunete; slujește pentru a chema pe credincioși la rugăciune sau la ceremonii liturgice și pentru a puncta anumite momente din ritual. ■ Sunet de clopot (1). 2. Denumire dată unor piese în formă de c. (1, 3) Instrument muzical de percucie, de formă tubulară, folosit în orchestra simfonică. 4. (CONSTR.) C. scufundător = camera de lucru din oțel sau beton în formă de c. (1), în care se introduce aer sub presiune și care servește la efectuarea de lucrări sub apă fără scafandru. 5. *Curbă* -c. = curbă cu forma unui c., reprezentînd densitatea de repartiție Gauss. 6. (CHIM.) Vas cilindric de sticlă folosit pentru izolarea corpurilor într-o atmosferă gazoasă.

CLOPOTNIȚĂ (< clopot) s.f. Turn izolat sau încorporat unei biserici, în care sînt instalate clopotele.

CLOPOȚEL (< clopot) s.m. Nume dat speciilor de plante erbacee din genul *Campanula*, familia campanulaceelor, cu flori mari, albastre, rar albe sau roz, în formă de clopot (1).

CLOPOȚEL, **ION** (1892—1986, n. Poiana Mărului, jud. Brașov), om politic și publicist român. Redactor și director al unor ziare din Transilvania („Societatea de mine”). Membru al Partidului Social-Democrat și secretar general al Sindicatului Presei Române. Lucrări de popularizare a istoriei naționale. Memorialistică („Amintiri și portrete”).

CLOR (< fr. ||; {s} gr. *khloros* „galben-verzu”) s.n. Element chimic (Cl; nr. at. 17, m. at. 35,45, p.t. -101°C, p.f. -34,1°C) din familia halogenilor, gaz galben-verzu, cu miros puternic sufocant, toxic, foarte reactiv. Se găsește în natură numai sub formă de combinații. Se obține prin electroliza clorurii de sodiu și este folosit la fabricarea hipocloriților, cloraților etc., ca agent decolorant și dezinfectant. A fost descoperit de C.W. Scheele în 1774.

CLORAL (< fr. ||) s.n. Substanță chimică lichidă, uleioasă, iritantă, intermediară pentru cloralhidrat.

CLORALHIDRAT (< germ. ||) s.m. Substanță chimică (Cl; nr. at. 17, p.f. 97,5°C) cristalină, solubilă în apă, cu miros caracteristic; este un medicament hipnotic, sedativ, analgezic, anti-spastic.

CLORAMFENICOL (< fr. ||) s.m. Cloromicetină.

CLORAMINĂ (< fr. ||) s.f. Compus organic obținut prin clorurarea la atomul de azot a aminelor, amidelor, sulfonamidelor, imidelor și iminelor; are proprietăți oxidante și un puternic efect antiseptic. Ex.: *cloramina T* (p-toluen-clorsulfonamidă sodată), utilizată ca dezinfectant pentru rîni și pentru apa de băut.

CLORAȚI (< fr. ||) s.m. pl. Săruri ale acidului cloric, cu proprietăți oxidante și explozive. □ *Clorat de potasiu* = substanță cristalină albă, strălucitoare, solubilă în apă și toxică; este întrebuințat ca oxidant, în industria explozivilor, la fabricarea chibriturilor, ca antiseptic etc.

CLORHIDRAȚI (< fr.) s.m. Denumire folosită, în special în chimia organică, pentru a desemna sărurile care conțin în moleculă acid clorhidric asociat sau combinat.

CLORHIDRIC (< fr.) adj. *Acid* ~ = gaz incolor, foarte ușor solubil în apă (p.f. -84,9°C, p.t. -114,8°C), cu miros înepător, corosiv, mai greu decît aerul, care se obține prin acțiunea acidului sulfuric asupra clorurii de sodiu, și prin

sinteză direct din elemente. În soluție apoasă este un acid puternic. Se întrebuințează la decapare, la fabricarea clorurilor, a clorhidraților etc.

CLORHIDRINĂ (< fr.) s.f. Compus organic care conține în moleculă atomi de clor și grupări alcoolice; se obține prin adăugarea acidului hipocloros la dublele legături olefinice (ex. etilenclorhidrină).

CLORIC (< fr., engl.) adj. *Acid* ~ = acid oxigenat al clorului, care se obține numai în soluție; este un oxidant foarte energetic.

CLORINARE (după fr.) s.f. Clorizare.

CLORITE (< fr. ||; {s} gr. *khloros* „verde”) s.f. pl. Grup de minerale, cu proprietăți asemănătoare cu ale micelor, de culoare verde, constituite din silicați de magneziu, fier, aluminiu, nichel, crom. Se formează hidrotermal, prin metamorfizarea rocilor care conțin silicați feriferi și alumomagnezieni.

CLORITIZARE (< clorit) s.f. Proces fizico-chimic de transformare hidrotermală a piroxenilor, amfibolilor și micilor din roci, în clorite.

CLORITOID s.n. (MINER.) Filosilicat de aluminiu și fier din grupa micelor casante. Are culoarea galbenă, verzule, neagră, sticloasă, sideoasă. Se găsește ca mineral accesoriu în unele șisturi cristaline metamorfizate, în corneene și skarne.

CLORIZARE (< clor) s.f. Procedeu de dezinfectare a apei cu ajutorul clorului gazos și al substanțelor generatoare de clor; clorinare.

CLORNAFTALINE (< fr.) s.f. pl. Substanțe chimice obținute prin clorurarea naftalinei, folosite ca insecticide și în electrotehnică.

CLORO- (< gr. *khloros* „verde”) Element de compunere cu sensul „verde, verzui, verde-păliu”, cu ajutorul căruia se formează substantive (ex. clorofila, clorofice etc.).

CLOROFICEE (< fr. ||; {s} *cloro-* + gr. *phykos* „algă”) s.f. pl. Clasă de alge marine sau de apă dulce, caracterizate prin prezența pigmentului clorofilian, neasociat cu alți pigment asimilatori. Formele marine, avînd talul în crustat sau calcar, au contribuit la formarea unor roci calcareoase, iar cele de apă dulce, care au celelule înconjurate de o materie gelatinoasă, bogată în substanțe grase, la formarea șisturilor bituminose.

CLOROFILĂ (< fr. ||; {s} *cloro-* + gr. *phyllon* „frunză”) s.f. Pigment din plantele verzi, cu structură apropiată de cea a *hemului*, dar avînd magneziu în locul fierului și un rest de alcool superior, fitolul. În stare naturală se găsește în cloroplaste. Are rol principal în procesul de fotosinteză; se folosește în parfumerie ca dezodorizant și în medicină ca antianemic.

CLOROFILIANĂ (< fr.) adj. f. Care se referă la clorofilă; cu ajutorul clorofilei (ex. asimilație c.).

CLORIFORM (< fr. ||; {s} fr. *chlor* „clor” + *form* [ique] „formic”) s.n. Compus organic al clorului, lichid incolor, volatil, cu miros caracteristic, întrebuințat în medicină ca narcotic, anestezic și analgezic; trichlorometan.

CLORIFORMIZA (< fr.) vb. I tranz. A adormi un bolnav cu ajutorul cloroformului.

CLOROMICETINĂ (< fr. ||; {s} *cloro-* + gr. *myket-* „ciupercă”) s.f. Antibiotic extras din *Streptomyces venezuelae*, preparat și pe cale sintetică, cu utilizare largă în tratamentul bolilor infecțioase; cloramfenicol, clorid.

CLOROPENIE (< fr. ||; {s} *cloro-* + gr. *penia* „sărăcie”) s.f. Lipsa a clorului din organism. Apărută după vărsături repetate, diaree etc.

CLOROPICRINĂ (< fr. ||) s.f. Lichid incolor, toxic, lacrimogen și sufocant.

CLOROPLAST (< fr. ||; {s} *cloro-* + gr. *plastos* „modelat”) s.n. (BOT.) Corpuscul din citoplasmă, cu formă și dimensiuni variabile, de culoare verde datorită prezenței clorofilei. Are aparat genetic propriu, un sistem specific de sinteză proteică, asigurîndu-și astfel o autonomie relativă; în el se desfășoară fotosinteză.

CLOROPREN (< fr. ||) s.n. Lichid incolor care prin polimerizare trece în cauciu sintetic.

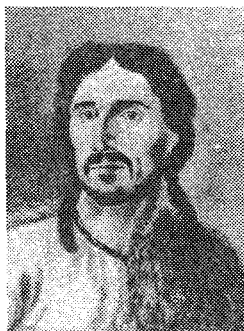
CLOROTIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre oameni) Bolnav de cloroză (1); p. ext. palid, bolnăvicos. **CLOROZĂ** (< fr. {}); {s} gr. *khloros* „galben-verzui” s.f. 1. Formă de anemie, întilnită mai frecvent la fetele tinere, caracterizată prin culoarea palidă-verzui a pielii și prin scăderea considerabilă a hemoglobinei. 2. Simptom de boală întilnit la plante, manifestat prin îngălbenirea frunzelor, ca urmare a diminuării sau pierderii clorofililor. Cauzele pot fi: variații sezoniere ale unor factori de mediu (lumină, temperatură, umiditate), deficiența sau excesul unor elemente chimice din sol (ex. insuficiența fierului determinată de excesul de calciu), acțiunea unor microorganisme fitopatogene (virusuri, bacterii, ciuperci), acțiunea unor substanțe toxice.

CLORPROMAZINĂ (< engl.) s.f. Medicament cu acțiune sedativă asupra sistemului nervos vegetativ, folosit și în preanestezie și hibernare artificială; largactil, clordelazin.

CLORSULFONIC (< fr. {} ad.) Acid ~ = lichid cu miros înepător, care fumează în aer, întrebunțat ca agent de sulfonare la fabricarea zaharinei, alizarinei, cloraminei, sulfamidolor etc.

CLORURARE (după fr.) s.f. Reacție chimică de adiție sau de substituție prin care se introduce unul sau mai mulți atomi de clor în molecula unui compus organic.

CLORURI (< fr.) s.f. pl. Saruri ale acidului clorhidric, combinații ale clorului cu unele elemente chimice sau cu substanțe organice. □ Clorură de aluminiu = substanță cristalină, solubilă în apă, utilizată drept catalizator. Clorură de amoniu = substanță cristalină, solubilă în apă, întrebunțată la lipirea metalelor cu aliaj staniu-plumb și ca îngrășămint agricol; (pop.) pipirig. Clorură de argint = substanță cristalină albă, insolubilă în apă; se descompune sub influența luminii, înnegrindu-se. Se întrebunțază în fotografie, galvanotehnică, la argintare etc. Clorură de benzil = clorură organică cu nucleu aromatic, lichidă, incoloră, iritantă, folosită la prepararea benzilcelulozei etc. Clorură de calciu = substanță cristalină, cu gust amar, folosită ca deshidrant și la obținerea amestecurilor refrigerente. Clorură de etil = agent monoclorurat al etanolului, gaz incolor la temperatura camerei; întrebunțat ca anestezic, la fabricarea tetraetil-plumbului, ca solvent pentru rășini etc.; chelen, cloretan. Clorură de metil = derivat monoclorurat al metanolului, gaz incolor, întrebunțat ca anestezic local, agent refrigerant și ca dizolvant; clorometan. Clorură de metilen = derivat diclorurat al metanolului, lichid incolor, folosit ca refrigerent și ca dizolvant pentru cauciucul natural, rășini etc.; diclorometan. Clorură de polivinil = produs macromolecular, rezultat prin polimerizarea clorurii de vinil; are proprietăți termoplastice și o mare rezistență mecanică, electrică și chimică; întrebunțată ca material în construcție, în electrotehnică, la fabricarea pieii artificiale, a peliclelor etc.; policlorură de vinil. Clorură de poliviniliden = produs macromolecular, obținut prin polimerizarea clorurii de viniliden, întrebunțată la confecționarea conductelor de apă, în instalațiile sanitare din imobile, la sinteza fibrelor sintetice etc.; policlorură de viniliden. Clorură de sodiu = substanță cristalină, incoloră, solubilă în apă. Se găsește în natură, în apa mărilor sau ca sare gemă; întrebunțată ca aliment, conservant și ca materie primă pentru fabricarea produselor clorosodice, ca soda caustică, clorul, acidul clorhidric etc.; sare de bucătărie. Clorură de var = sare mixtă a acidului clorhidric și a acidului hipocloros; pulbere albă, care absoarbe apa, formând un terci oxidant; folosită ca dezinfectant, decolorant și oxidant. Clorură de vinil = compus organic gazos care se obține prin clorurarea etenei și care manifestă o puternică tendință de polimerizare, dînd clorura de polivinil. Clorură de viniliden = substanță chimică lichidă care polimerizează cu ușurință, dînd clorura de poliviniliden; dicloretană. Clorură

Cloșca

mercurică = sublimat corosiv. Clorură mercuroasă = calomel.

CLOȘET (< fr.) s.n. Instalație sanitară, servind la satisfacerea nevoilor fiziologice de evacuare; (pop.) privată.

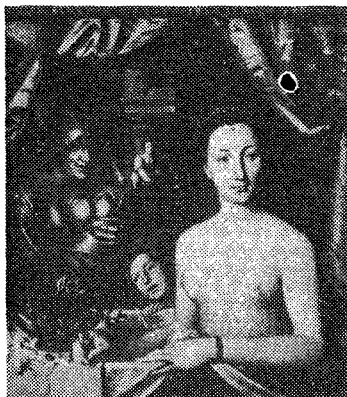
CLOȘ (< fr.) adj. (Despre croială sau despre rochia, minci etc.) Care este în formă de clopot, care are lărgime, falduri.

CLOȘANI, Peștera ~, formațiune carstică situată la poalele M-șilor Mehedinți, pe dr. văii Morru Sec. la 433 m alt. Lungime: 1 100 m. Săpată în calcare tihonică, peștera este formată din două galerii (Galeria cu apă și Galeria Matei

Sonia Clucero

Francois Clouet: „Diana de Poitiers”

Ghica), care conțin concrețiuni calcaroase, lacuri subterane și resturi fosile de *Ursus spelaeus*. Monument al naturii.

CLOȘCA (pe numele adevărat Ion Oargă) (c. 1747—1785), țaran iobag din Cărpiniș, cel mai apropiat tovarăș de luptă al lui Horea. Unul dintre conducătorii răscoalei țaranilor români din Transilvania din 1784—1785. În fruntea răscolărilor, C. a participat la ocuparea localității Cimpeni, Abrud, Roșia, apoi a satelor de pe Valea Arieșului. În nov. 1784, el a prezentat la Tibru doleanțele țaranilor răscolaiți și revendicările lor. Prins prin trădare (dec. 1784), a fost întemnițat la Alba Iulia și, după două luni de tortură, executat prin înfrîngerea cu roata (28 febr. 1785).

CLOȘCA CU PUI, numele popular al roiului de stele Pleiade.

CLOȘCA CU PUII DE AUR v. Pietroșele.

CLOȘCĂ (< bg.) s.f. Pasăre care clocește sau care își îngrijește puii. □ C. artificială = incubator.

CLOTHO (KLOTHO) (în mitologia greacă), cea mai tînără dintre moire, care, în stabilirea destinului, ocrotește nașterea ființei umane. Este reprezentată ținînd în mînă furca și fusul cu care toarce firul vieții omului.

CLOTOIDĂ s.f. (MAT.) Curbă plană cu centrul de simetrie, a cărei curbura este proporțională în fiecare punct cu lungimea arcului dintre centru și punctul considerat.

CLOUET [clue] 1. Jean C. (zis Jehannet sau Janet) (c. 1485—c. 1540), pictor francez. Portrete remarcabile prin sensibilitate și precizia caracterizării („Francisc I”, „Charlotte de France”). 2. François C. (c. 1515—1572), pictor francez. Fiul lui C. (1). Portrete de o mare finețe, executate în ulei sau în creion („Diana de Poitiers”, „Elisabeta de Austria”, „Carol al IX-lea”).

CLOUZOT [cluž], Henri-Georges (1907—1977), regizor francez de film. A realizat pelicule cu marcată dimensiune socială, filme de artă („Salariul groazei”, „Misterul Picasso”, „Adevărul”).

CLOVIS (CHLODOVECH), numele mai multor regi franci. Mai important: C.I (481—511). A cucerit terit. dintre Somme și Sena, învingînd pe Syagrius, ultimul conducător roman din Gallia, și i-a înfrînt pe alamanii, burgunzii și vizigoii, întemeind Regatul franc; în timpul lui, francii au adoptat creștinismul.

CLOVN (< fr.) s.m. 1. Personaj grotesc în vechiul teatru englez. 2. Interpret de circ înzestrat cu talent acrobatic, muzical, care creează tipuri excentrice de factură comică grotescă.

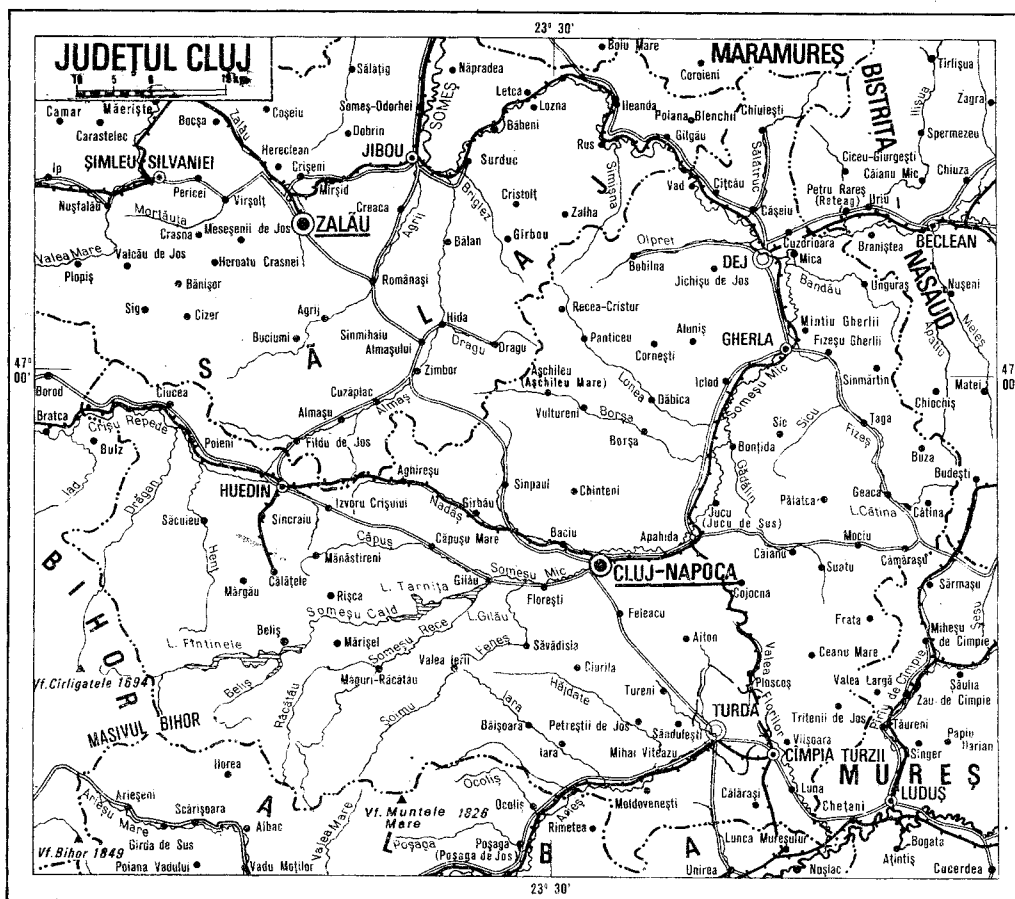
CLOVNERIE (< fr.) s.f. Glumă sau gest de clovn; bufonerie, comicărie, giumbușluc, ghiușie.

CLUB (< fr., engl.) s.n. Asociație menită să creeze membrilor săi condiții favorabile pentru desfășurarea unei anumite activități în timpul liber. ■ Asociație de persoane constituită cu scopuri sociale și de recreere sau pentru promovarea unui obiectiv comun (literatură, știință, activitate politică etc.); local (și teren) care servește unei asemenea asociații. □ C. sportiv = unitate organizatorică în care se desfășoară îndeosebi activitatea sportivă de performanță.

CLUCER (< sl.) s.m. (În ev. med. în Țara Românească și în Moldova) Dregător care se ocupa cu aprovizionarea curții domnești. □ C. de arie = dregător care avea în grijă sa magazinele cu grîne de la curtea domnească.

CLUCERU, Sonia (1892—1955, n. Cuculata, jud. Brașov), actriță română. Roluri remarcabile în comedia de moravuri („Gațele” de Al. Kirjescu, „Titanic vals” de T. Mușatescu, „Conu Leonida față cu reacțiunea” de I.L. Caragiale).

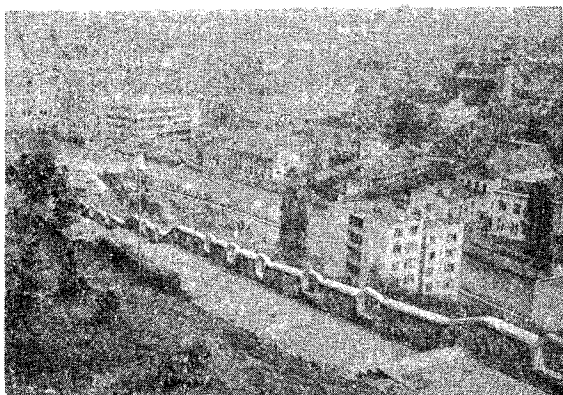
CLUJ, jud. în NV României, în NV Transilvaniei, în bazinul Someșului Mic; 6 650 km² (2,80% din supr. țării); 742 438 loc. (1991), din care 66,1% în mediul urban; densitate: 109,4 loc./

km². Reșed.: municipiul Cluj-Napoca. Orașe: Dej și Turda (municipii), Cimpia Turzii, Gherla, Huedin. *Comune*: 74. *Relief*: accidentat, constituit dintr-o zonă muntoasă în V și SV, care ocupă c. 1/3 din supr. jud. (masivele Vlădeasa, Gilău și Muntele Mare), și o altă, mai mare, de dealuri și podișuri în rest (Dealurile Clujului și Dejului, Feleaș, Măhăcești, Gîrboulul ș.a., o parte din Pod. Someșan și din Cîmpia Transilvaniei). *Depr.*: intramontane și intradelfoase sînt restrînsse, dar sînt reg. de mare densitate (depr. Huedin, Iara, Apahida, Bonțida, Gilău, Dej, Turda, Cîmpia Turzii). *Clima* este temperat-continentală, cu unele influențe vestice, nord-vestice și sud-vestice. Temp. medie anuală variază între 8°—9°C în Pod. Transilvaniei și 2°—6°C în zona montană. Verile sînt răcoase, iar iernile friguroase. Precipitațiile atmosferice însumează c. 600 mm anual în Pod. Someșan și 1 400 mm în munții. *Vînturi* dominante dinspre V și NV. *Rețeaua hidrografică* pr. este reprezentată prin Someșu Mic (integral pe terit. jud. C. format prin unirea Someșului Cald și Someșului Rece), cu afl. Căpuș, Nadăș, Borsă, Luna, Fișez, care străbate jud. pe direcția SV—NE. Alte câteva cursuri de apă drenează parțial terit. jud. C.: Someș, cursul sup. al Crișului Repede, Arieș. *Resurse naturale*: min. de fier (Căpușu Mic, Băișoara, Iara, Vlaha, Săvădisla), gaze naturale (Puni, Geaca), cărbune brun (Ticu), turbă (Călățele), cuarț (Muntele Mare), sare (Ocna Dejului, Cojocna), gips (Cheia, Leghia), feldspat (Valea Ierii), calcare dolomitice (Sandulești,

Tureni, Iara, Buru), granit (Muntele Mare), andezite și dacite (Poleni, Morlaca, Bologa, Iara, Săcuieu), nisipuri cuarțoase (Gîrbău, Aghireșu ș.a.), pături și izv. cu ape minerale sulfatate, bicarbonatate, clorurate (Băița, Cojocna, Ocna Dejului, Someșeni, Turda). *Economia* se caracterizează printr-o industrie diversificată, în care domină constr. de mașini și prelucr. metalelor, 26% (utilaj greu, pentru telecomunicații, pentru ind. textilă și alim., material rulant feroviar și rutier, cazane ș.a. la Cluj-Napoca) și metalurgia fieroasă 9,9% (oțel, laminat, sîrmă zincată, conductori electrici, cabluri de tracțiune ș.a., Cîmpia Turzii, Cluj-Napoca). Alte ramuri ind. mai produc energie electrică și termică (hidrocentralele Mărișel, 220 MW și Târnița, 45 MW, termocentralele de la Dej, Gherla, Cîmpia Turzii), materiale abrazive și buji (Cluj-Napoca), mase plastice, medicamente, cosmetice, sodă caustică, antiacidantori, oxigen (Cluj-Napoca, Turda, Cîmpia Turzii), mobilă, placaje, furnire, cherestea (Cluj-Napoca, Gherla, Dej, Valea Ierii, Călățele ș.a.), ciment, var, produse refractare, cărămizi prefabricate din beton, sticlă (Turda, Cluj-Napoca, Dej, Aghireșu, Cîmpia Turzii), sticlă de menaj și ceramică fină (Turda, Aghireșu, Cluj-Napoca, Cîmpia Turzii, Gherla), celuloză și hîrtie (Dej), conf. și tricotaje (Cluj-Napoca, Cîmpia Turzii, Gherla, Dej, Huedin), încălț. (Cluj-Napoca), produse alim. *Agricultura* dispunea, în 1989, de 54 423 ha cultivate cu porumb, 52 297 ha cu grâu și secară, 29 872 ha cu plante de nutreț, apoi cartofi, sfeclă de zahăr,

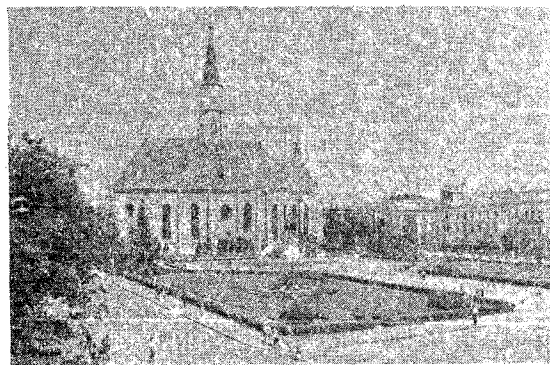
plante textile, tutun, legume ș.a. *Pomicultura* (în special pruni și meri) este dezvoltată în Pod. Someșan, în arealul localit. Dej, Bobîlna, Turda, Cluj-Napoca ș.a. În 1990, sectorul zootehnic cuprindea 209,6 mii capete bovine (mai răspîndite rasele Pingzau și Bălțata Românească), 500,4 mii capete ovine, 346,8 mii capete porcine (mai ales Bazna și Marele alb) și 16,5 mii capete cabaline; avicultura; apicultura. *Căi de comunicație* (1990): rețeaua feroviară totalizează 259 km, din care 129 km electrificate, iar cea a drumurilor publice 2 447 km (din care 498 km modernizate), jud. C. fiind traversat de cîteva magistrale feroviare și rutiere. Transporturile aeriene se realizează prin intermediul aeroportului „Someșeni” din Cluj-Napoca. *Unitățile de învățămînt, cultură și artă* cuprind trei universități, două academii, un institut politehnic și trei colegii (în total 26 de facultăți), institute științifice de cercetări, filiale ale Academiei Române, patru teatre dramatice (Cluj-Napoca, Turda), două opere (română și maghiară), filarmonica „George Dima”, 432 școli generale, 39 licee, 715 biblioteci, 152 cinematografe, muzee, case memoriale etc. *Turism*. Obiective naturale (Cheile Turzii, cu fenomene carstice — și rarități floristice, declarate monumente ale naturii), vestigii și locuri istorice (răuțele castrului roman de la Cășeu și ale cetății Dăbica, monumentul comemorativ de la Bobîlna etc.), monumente (Biserica Sfîntul Mihail, în stil gotic, sec. 14. Casa „Marele Corvin”, biserica reformată, sec. 15. Palatul Bărbînt, sec. 18 etc.

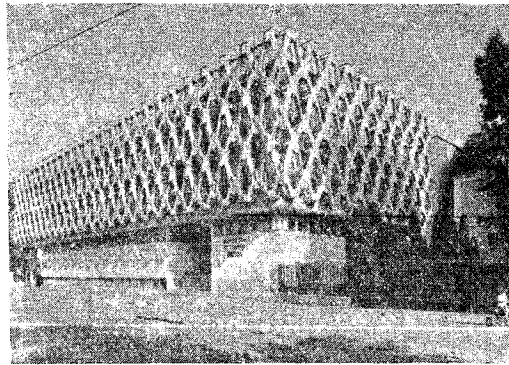
Vedere generală

Bastionul Croitorilor

Biserica Sfântul Mihail

Biblioteca Academiei

din Cluj-Napoca. Biserica de lemn din Așchileu ș.a.), stațiuni balneoclimaterice (Băia. Cojocna, Ocna Dejului, Someșeni), case memoriale („Otașian Goga” la Clujea, „Gheorghe Barițiu” la Jucu ș.a.). Indicativ auto: *CJ*.

CLUJ-NAPOCA, municipiu pe Someșu Mic, reșed. jud. Cluj; 325 106 loc. (1991). Nod de comunicații. Aeroport (Someșeni). Termocentrală. Ind. constr. de mașini și de prelucr. a metalelor (combinat de uțilaj greu, material rulant feroviar și rutier, utilaje pentru telecomunicații și ind. ușoară, constr. metale, instrumente medicale, calculatoare electronice etc.), chimică (medicamente, produse cosmetice, electrozi), mat. de constr. (produse refractare, ceramică fină), de prelucr. a lemnului (mobila), piel., blănărie și încălz. (singurul combinat din ramură), textilă (pășături de lână, conf., tricotaje), faianță și porțelan, alim. etc.; întreprinderi de producere a bujiilor (unica în țară). Filială a Academiei Române, cu 2 institute: șase instituții de învățământ superior (Universitatea „Babeș-Bolyai” fondată în 1872, Universitatea de Științe Agricole, Universitatea de Medicină și Farmacie, Institutul Politehnic, Academia de Arte Vizuale „Ion Andreescu”, Academia de Muzică „Gh. Dima” trei colegii (tehnic, agricol și economic), trei teatre (din care unul de limbă maghiară), două opere (română și maghiară), o orcheștră simfonică, bibliotecă (printre care Biblioteca Centrală Universitară înființată în 1872). Cea mai importantă grădina botanică din România (înființată în 1923 sub îndrumarea lui Al. Borza), cu o supr. de 13 ha, cuprinzând c. 10 000 specii de plante de pe toate continentele. În sere (2 000 m²) cresc multe plante exotice. Monumente arhitectonice în stil gotic (Biserica Sf. Mihail, 1349 — către 1450; biserica

reformată, 1484—1494; Casa Matei Corvin (sec. 15—16), în stilul Renașterii (case din sec. 16—17), barocului (biserica Iezuiților, 1718—1724; Palatul Bánffy, 1773—1785), neoclasic (Palatul Teleki, colegiul reformat, începutul sec. 19). Muzeu de artă plastică, de istorie, de etnografie. Pe locul actualului oraș, în antic. a existat Napoca, așezare rurală dacică ce a cunoscut o însemnată dezvoltare în timpul stăpînirii romane. Vestigiile arheologice atastă aici, din sec. 9, o așezare întărită, precum și o cetate; din 1316 a avut statut de oraș (*civitas*), iar la începutul sec. 15 s-a înconjurat cu o centură de ziduri. Populația săracă din **C.-N.** a avut un important rol în timpul războaielor țărănești din 1437—1438, 1514 și 1784—1785. După constituirea principatului autonom al Transilvaniei (1541) sub suzeranitate turcească, a devenit cel mai important centru economic, politic și cultural al acestuia. În 1790—1848 și 1861—1867 a fost capitala principatului sub stăpînirea Imp. Habsburgic. În mai 1894 la **C.-N.** s-a desfășurat procesul intentat de către guvernul maghiar memorandumistilor; cu acest prilej au avut loc manifestări de solidaritate cu autorii Memorandum-ului la care au participat c. 40 000 de români. Puternic centru al luptei de emancipare socială și națională a românilor din Transilvania. La 31 aug. 1940 și în zilele următoare s-au desfășurat demonstrații împotriva Dictatului de la Viena; eliberat, după lupte grele, la 11 oct. 1944. Declarat municipiu în 1968. Denumirea de Cluj-Napoca a fost atribuită la 16 oct. 1974.

CLUNY [clŭni], localit. în E Franței (Burgundia); 4,8 mil loc. (1982). Vestigiile ale bisericii mănăstirii **C.** (sec. 11—12), cea mai importantă construcție romanică de acest fel din Occident.

Abajie benedictină, întemeiată în 910, centru al unui curent de reformă care proclamă supremația puterii papale asupra celei laice.

CLUPĂ (< germ.) s.f. 1. Unealtă manuală în care se montează filiere de filetat, formată dintr-un cadru închis și prevăzută cu unul sau mai multe brațe de acționare. 2. Instrument de tipul șublerului folosit pentru măsurarea diametrului arborilor; compas forestier. 3. Dispozitiv format din două plăci dreptunghiulare care prind fuorul de în sau de cîneță la mașina de pieptănat.

CLYDE [klaid], fl. navigabil în NV Marii Britanii (Scoția); 170 km. Izv. din colinele Queensberry, trece prin Glasgow, formînd la varsarea în M. Irlandei un estuar lung de 38 km (Firth of **C.**), delimitat spre V de ins. Arran. Hidrocentrale.

CLYPEASTER (< fr.: [s] lat. *clypeus* „scut, disc” + gr. *aster* „stea”) subst. Echinid cu simetrie bilaterală, cu contur pentagonal, rar eliptic, foarte gros, bombat în regiunea apexului și subțiat spre margine. Este cunoscut din Eocen; trăiește în mările calde și agitate, în zona recifelor de corali.

Cm, simbol pentru curiu.
cm (METR.), simbol pentru centimetru.
CMOS (engl. *C* [complementary-symmetry] *M*[etal] *O* [xid] *S* [emiconductor]) subst. Tehnologie, dezvoltată la începutul anilor '60, pentru realizarea circuitelor integrate, avînd ca principale avantaje imunitatea la zgomot (2) și consum de putere redus.

CNEAZ (< sl.) s.m. 1. Titlu purtat de conducătorul unei formațiuni statale feudale; persoană avînd acest titlu. În ev. med. la români, categorie socială constituită înainte de formarea statelor feudale printr-un proces de

dezvoltare social-economică și alcătuită din stăpîni de pămînt și săteni. Cu timpul a cunoscut un proces de diferențiere socială: o parte dintre ei au intrat în rîndul stărilor privilegiate, iar alții, majoritatea, au rămas oameni liberi, fără privilegii, intermediind între stăpîni feudali și țărînimea săracă sau dependență. **C.** din Transilvania au avut un important rol militar în lupta împotriva turcilor. În Banat ei s-au mai numit și *chineji*. **2.** (În sec. 16—17 în Țara Românească) Om liber de servitute; primar; jude.

CNEZAT (< cnezat) s.n. 1. (În ev. med. la români și la slavi) Formă de organizare politică de tip statal. **2.** Teritoriul de sub jurisdicția cnezului.

CNIDOBLESTE s.f. pl. Celule urticante ale celenteratelor.

CNOCAUT (KNOCK-OUT) (< engl.) s.n. Stare a unui boxer care, în urma unei lovituri primite regulamentar, nu se poate ridica de pe ring timp de peste zece secunde; victorie obținută pe această cale (prescurtat k.o.).

CNOCDOWN (KNOCK-DOWN) (< engl.) s.n. Stare a unui boxer care, în urma unei lovituri primite regulamentar, este scos din luptă pe o perioadă pînă la zece secunde, după care lupta continuă.

CNOSSOS, oraș antic în Creta. Principalul centru al insulei în sec. 16—15 î.Hr.; prin săpăturile arheologice inițiate de A. Evans, s-a descoperit aici un palat monumental (datînd din sec. 20 î.Hr.) din epoca minoică, distrus la sfîrșitul sec. 18 î.Hr. în urma unui cutremur; frescă și ceramică de o excepțională valoare artistică din perioada refacerii (sec. 17 î.Hr.). Cucărit de ahel și incendiat (sec. 15 î.Hr.).

CNUT (< rus.) s.n. Biciclu cu mai multe sfîrcuri (**2**), prevăzute la capete cu alice de plumb.

CO - v. **Con**.

Co, simbol chimic pentru cobalt.

COABITA (< fr.) vb. I intranz. A conviețui.

COACĂZ (< coacăză) s.m. Arbust fructifer ramificat de la bază, cu frunze cu cinci lobi, cu flori galbene-verzui și cu fructe roșii sau negre, comestibile (*Ribes rubrum*).

COACĂZA (cuv. autohton) s.f. Fructul coacăzului, o bacă sferică sau ovoidă, roșie, cu gust acrișor, bogată în vitamina C.

COACE (lat. cocere) vb. III 1. Tranz. A supune un aliment, un preparat culinar la acțiunea căldurii, de obicei într-un cuptor, pentru a deveni bun de mâncat. ■ Refl. (Despre alimente, preparate culinare) A deveni bun de mâncat prin acțiunea căldurii din cuptor. **2.**

Tranz. Fig. A unelți împotriva cuiva. **3.** Refl. (Despre fructe, semințe) A ajunge la maturitate biologică, a deveni bun de mâncat; (despre plante) a avea sămînța formată. **4.** Intranz. (Despre bube, inflamații) A face puroi.

COACERVAT (< fr., lat.) s.n. Complex organic care utilizează energia și materia organică din mediul înconjurător.

COACERVAȚIE (< fr., lat.) s.f. Stare instabilă a unei substanțe coloidale, intermediară stărilor de dizolvare și de precipitare.

COACȚIUNE (< co- + acțiune) s.f. Desfășurare convergentă a eforturilor fizice și intelectuale ale membrilor unui grup în vederea atingerii unui obiectiv comun.

COADĂ (lat. cauda) s.f. 1. Porțiune terminală a corpului vertebratelor; reprezintă o prelungire a coloanei vertebrale. ■ Smoc de pene (la păsări) sau de păr (la mamifere) în prelungirea cozii (**1**). ■ Partea terminală a corpului la pești, balene, scorpionii, raci etc. **2.** Păr lung împletit; coșită. **3.** Trenă. **4.** (BOT.) Partea care leagă fructul, frunza sau floarea de tulpină. **5.** Prolungirea luminoasă a cometelor. ■ Prolungire din cîrpe (înnodate) sau din hîrtie la un zmeu spre a-i menține echilibrul. **6.** Parte a unei scule, a unui instrument sau a unui obiect de care se apucă cu mina; mîner. ■ (TEHN.) Piesă amovibilă care se asamblează cu o sculă în vederea prinderii, manevrării, antrenării etc. acesteia. □ **C.** de rîndunica = piesă cu secțiunea transversală trapezoidală, servind la o îmbinare fixă sau la realizarea unei aluncări într-un lăcaș de formă corespunzătoare. **7.** Partea terminală a unui lucru; bucată de la sfîrșitul unui lucru. □ **C. ochiului** = unghiul extern al ochiului. □ Expr. A trage cu coada ochiului (sau cu ochiul) = a observa ceva pe furis. ■ Partea îngustă a unui lac, iaz etc. **8.** Șir lung de oameni care își așteaptă rîndul la ceva. □ Teoria cozilor (sau teoria așteptării), capitol al matematicii care studiază modelele matematice ale fenomenelor de aglomerare ce apar în diferite situații concrete, ca urmare a necesității satisfacerii unor servicii cerute de către o masă incomplet controlabilă de clienți (numiți clienți). **9.** (BOT.) *Coadă-calului* = a) nume dat unor plante erbacee din genul *Equisetum*, familia ecvisetaceelor, cu două feluri de tulpini: unele fertile, albe sau brune, și altele sterile, verzi; barba-ursului; b) plantă acvatică cu frunze liniare și flori hermafrodite, mici și verzi (*Hippuris vulgaris*). *Coadă-coacăzului* = nume dat speciilor de plante erbacee perene din genul *Polygonatum*, familia liliaceelor, cu rizom orizontal, flori axilare albe

și fruct, bacă neagră sau roșie. *Coadă-mielului* = numele a două plante erbacee din familia scrofulariaceelor, cu flori violete (*Verbascum phoeniceum*) sau albastre-deschise, cu vinisoare mai întinecate (*Veronica prostrata*). *Coadă-mitei* = plantă erbacee perenă din familia labiateelor, înaltă de 50—125 cm, cu flori mici, roz (*Leonurus marrubiastrum*). *Coadă-mitei-de-baltă* = nume dat unor specii de mușchi din genul *Spaghnum*, cu ramuri adunate în fascicule și frunze mici, dese. Crește în locurile mlaștinoase și contribuie la formarea turbei. *Coadă-racului* = plantă erbacee din familia rozaceelor, înaltă de 10—20 cm, cu frunze întrerupt-penatide și flori mari, galbene (*Potentilla anserina*). *Coadă-șoricelului* = nume dat speciilor de plante erbacee perene medicinale din genul *Achillea*, familia compozitelor, cu frunze păroase și flori albe, roz sau roșietice, dispuse în inflorescențe. *Coadă-vacii* = plantă erbacee țepoasă din familia boraginaceelor, înaltă de 40—100 cm, cu frunze lanceolate și flori albe dispuse în spice (*Echium altissimum*). *Coadă-vulpii* = nume dat speciilor de plante erbacee perene furajere din genul *Alopecurus*, familia gramineelor, cu flori dispuse în panicul în formă de spic, răspîndite în regiunile umede. *Coadă-zmeului* = mică plantă erbacee (15—35 cm), veninoasă, cu tulpina tîrîtoare și cu fructele bace roșii, răspîndită prin mlaștini (*Calla palustris*). **10.** (ZOO.) *Coadă-rîndunicii* = numele a doi fluturi mari, alb-gălbui, cu pete negre, portocalii, roșii și cu cite o prelungire la aripile posterioare (*Papilio machaon* și *Papilio podalirius*).

COAFĂ (< fr.) vb. I tranz. și refl. A(-și) ondula părul (la coafor).

COAFĂ (< fr.) s.f. Dispozitiv metallic care acoperă focosul unui proiectil pentru a evita eventuala percuție în timpul manipularii și transportului.

COAFEȚĂ (< fr.) s.f. Femeie specializată în meseria de a coafa.

COAFOR (< fr.) s.m. Bărbat specializat în meseria de a coafa.

COAFURĂ (< fr.) s.f. Fel de pieptănătură sau de ondulare a părului (unei femei).

COAGUL (< fr., lat.) s.m. 1. **C. sanguin** = masă de fibrină solidificată sub formă de rețea, în ochiurile căreia se găsesc elemente figurate ale singelui; cheag. **2.** Masă gelificată, elastică, formată prin separarea caseinei și a altor substanțe din lapte, consecutiv acțiunii unor enzime de origine animală sau acizi ce produc precipitarea caseinei.

COAGULA (< fr., lat.) vb. I refl. (Despre lichide și substanțe coloidale) A se încheaga.

COAGULANT (< fr.) adj. s.m. (Agent fizic sau chimic care poate produce coagularea unui sistem coloidal).

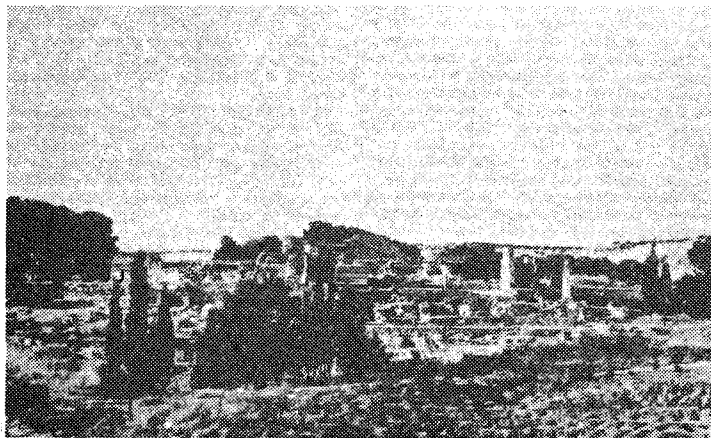
COAGULARE (< coagula) s.f. Precipitare ireversibilă a unui component dispersat într-un sistem coloidal, provocată termic, mecanic, electric, electrolic sau radiant.

COAGULOPATII s.f. Grup de boli manifestate prin perturbarea procesului de coagulare a singelui, datorită deficitului de factori activatori sau excesului de factori inhibitori (ex. hemofilia).

COAHUILA [coaui]la, stat în NE Mexicului; 150 mii km²; 1,94 mil. loc. (1989). Centrul ad-tiv: *Saltito*. Expl. forestiere, de argint, plumb și cărbune. Bumbac, trestie de zahăr. Creșterea animalelor.

COAJĂ (< sl.) s.f. 1. Tesut protector extern, format din celule mari parenchimatice, poliedrice sau rotunde, cu spații intercelulare, care acoperă tulpina (cu ramificațiile ei) și rădăcina plantelor; scoarță. ■ Invelișul exterior al fructelor, semințelor etc. **2.** Invelișul calcaros al oului. **3.** Invelișul exterior, mai tare, al unor alimente coapte, fripte, dospite sau răcite. ■ Bucată uscată rămasă din piine, din mămăligă etc. **4.** Crusta unei răni care începe să se cicatrizeze. **5.** Stratul superficial al unei piese din oțel sau fontă, modificat structural față de interiorul masei metalice printr-un tratament termic. **6.** Stratul de acoperire metalică depus

Cnosos. Ruinele palatului regal

pe unele piese. 7. Formă temporară de turnare cu pereți subțiri, confecționată din nisip cuarțos, având ca liant bachelita.

COALĂ (< ngr. s.f. 1. Foie dreptunghiulară de hîrtie, de carton, de celofan etc. □ C. de autor = unitate de măsură editorială egală cu 40 000 semne tipografice, inclusiv spațiile dintre ele, sau cu 3 000 cm² desen. C. editorială = unitate de măsură a producției editoriale, care, pe lângă coala de autor, cuprinde și adosurile editurii (prefață, comentarii, colontitluri, ilustrații etc.). C. de tipar = unitate de măsură în care se exprimă volumul unei lucrări, corespunzătoare suprafeței unei forme de tipar împărțită în pagini și imprimată pe o față a unei coli de hîrtie. 2. Totalitatea mărcilor poștale tipărite pe aceeași filă de hîrtie și care nu au fost desprinse una de alta. În general, o c. cuprinde 50 sau 100 de mărci (zece rînduri de cîte cinci sau de cîte zece mărci).

COALESCENȚĂ (< fr.; [s] lat. *coalesco*, „a se contopi”) s.f. (CHIM.) Fenomen coloidal de reunire a picăturilor dintr-o emulsie sau a granulelor dintr-o suspensie.

COALȚIE (< fr.) s.f. Alianță, înțelegere între state, partide sau grupări politice, clase sociale, persoane etc., încheiată în vederea unei acțiuni comune (ex. c. electorală).

COALIZĂ (< fr.) vb. I refl. (Despre state, partide, grupări politice, clase sociale, persoane) A face o coalizie.

COAMĂ (lat. *coma*) s.f. 1. Păr lung și stufoș care crește pe porțiunea superioară a gîtului (mai rar de-a lungul și spre spîrii) la unele animale (de ex. la cal, măgar, bizon etc.). ■ Fig. Fru zîzful des al arborilor. 2. Culme prelungă și înfrunzită de deal sau de munte, cu profil în linie curbă. 3. Linia de intersecție, orizontală (creastă) sau oblică, a două versante de acoperiș. ■ Partea de deasupra a unui zid.

COANDĂ 1. Constantin C. (1857—1932, n. București), general și om politic român. Ministru de mai multe ori și prim-min. (oct.-nov. 1918). 2. Henri C. (1886—1972, n. București), inginer și savant român. Fiul lui C. (1). Acad. (1970). Pionier al aviației mondiale. A conceput și a construit în 1910 primul avion cu reacție din lume, încercat de el, în zbor, în același an. În perioada 1911—1914 a construit mai multe tipuri de avioane de concepție proprie, cunoscute sub denumirea de „Briscol-Coandă”. A descoperit efectul care-l poartă numele (1934), cu aplicații în numeroase domenii ale tehnicii.

COAPSĂ (lat. *coxa*) s.f. (La om) Segment al membrului inferior, cuprins între sold și genunchi; coxă (1); (la animale) parte a membrului posterior, cuprinsă între crupă și gambă.

COARBĂ (< ucr.) s.f. Unealtă manuală de găurit, formată dintr-o tijă cocită, prevăzută la un capăt cu un dispozitiv de prindere a burghiului, iar la celălalt capăt cu un miner care are un buton de apăsare.

COARDĂ (lat. *chorda*) s.f. 1. Fir elastic, confecționat din metal sau din alte materiale, care, întins pe anumite instrumente muzicale, produce, prin vibrare, sunete; strună. □ Expr. A întinde coarda prea tare (sau pînă se rupe) = a împinge lucrurile la extrem. ■ (La pl.) (Grup, partidă de) instrumente cu strune. 2. C. vocală = formație ligamentoasă simetrică, ce face parte din laringe și are un rol important în emiterarea sunetelor. 3. (EMBRIOL.) C. dorsală = primul organ individualizat al cordatelor, de forma unei tije ce se întinde dinapoia capului pînă la coadă; de origine mezodermică, la vertebrate adăpostită de coloana vertebrală (la mamiferele adulte persistă doar sub formă de nucleu pulpos al discurilor intervertebrale). Constituie inductorul principal al formării sistemului nervos axial (encefalul și măduva) și tot de ea depinde organizarea corpurilor vertebrale. Sin. *notocordă*. 4. Segment de dreaptă care unește două puncte ale unei curbe. 5. Bucată dublă de frînghie fixată de extremitățile libere ale brațelor de ferăstrău cu ramă și care, prin rîncucirea cu o pană de lemn, întinde pînza metalică. 6. Frînghie care mărginește cele patru laturi ale

Henri Coandă

ringului de box. 7. Frînghie lungă de doi-trei metri folosită în gimnastica artistică; frînghie peste care sar copiii sau sportivii în timpul antrenamentului. 8. Frînghie de diferite lungimi folosită de alpinști pentru asigurare în timpul unei ascensiuni sau coborîri. 9. Ramură a bucuului vișei de vie. ■ Fiecare dintre vișele sau nulele unei împieturii. 10. Șuviță consistentă care se desprinde dintr-un sirop prea tare legat.

COARNĂ (lat. *cornu*) s.f. 1. Fructul comestibil roșu și acrișor al cornului? 2. Soi de vișă de vie cu clorchini cilindro-conici, cu boabe negre (c. neagră) sau albe-verzui (c. albă), pentru masă.

COARNELE CAPREI, com. în jud. Iași; 3 728 loc. (1991). Iazuri pentru piscicultură.

COARTICULAȚIE (< fr.) s.f. (LINGV.) Fenomen de suprapunere, de producere concomitentă a mișcărilor articulatorii în emiterarea unor sunete succesive.

COASA, numele popular al constelației Cefe.

COASĂ (< sl.) s.f. 1. Unealtă agricolă care servește la cosit, compusă dintr-o lamă de oțel fixată într-o coadă lungă. 2. Achișna de a costi; perioada în care se cosește.

COASE (lat. pop. *cosere* < *consuere*) vb. III tranz. A prinde sau a fixa între ele două bucăți sau două părți de material textil, un nasture la haină etc., tredind prin ele un fir de așă cu ajutorul unui ac. ■ A broda. ■ (MED.) A uni marginea unei plăgi.

COASOCIAȚIE (după fr. *coassocié*) s.m. Fiecare dintre membrii unei asociații, considerat în raport cu ceilalți asociați.

COASTA DE AZUR (CÔTE D'AZUR), porțiune a litoralului francez la M. Mediterană, cuprinsă între Cassis și Menton. Climat mediteranean. Lungime: c. 80 km; c. 865,5 mii loc. Stațiuni climatice renumite: Menton, Nisa, Antibes, Cannes, Saint-Raphaël, Fréjus, Saint-Tropez (Franța), Monte-Carlo și Monaco.

Grigore Cobălcescu

COASTA DE FILDEȘ v. Côte d'Ivoire.
COASTĂ (lat. *costa*) s.f. 1. Fiecare dintre oasele lungi, pline, perechi și curbate, care se articulează cu un capăt la coloana vertebrală și cu celălalt capăt la stern, alcătuind la păsări, la mamifere și la om cutia toracică. Omul are 12 perechi de coaste, dintre care ultimele două sînt libere. ■ Partea laterală a anumitor obiecte; latură, margine. ■ Grîndă transversală din osatura bordajului unei nave. 2. Pantă abruptă a unui deal sau munte; clină, povîrniș, costișă. 3. Margine a unui continent, a unei insule, prin care acestea vin în contact cu oceanul sau cu marea; țarm.

COASTEI (COAST RANGES), Lanțurile ~, lanț muntos de-a lungul coastei pacifice a S.U.A., între 48°30' (str. Juan de Fuca) și 35° lat. N. Alcătuit din roci sedimentare și metamorfice. Puternică zonă seismică. Lungime: c. 1 600 km. Alt. medie: 1 000 m; alt. max.: 2 424 (vf. Olympus). Parc național.

COASTE (COAST MOUNTAINS), Munții ~, lanț muntos în Canada și S.U.A., în lungul coastei Oc. Pacific. Alcătuit din granite și puternic tectonizați. Lungime: c. 1 700 km. Alt. max.: 4 042 m (vf. Waddington). Păduri de conifere. Mici ghețari.

COATZACOALCOS, oraș în SE Mexicului (Veracruz), port petrolier la G. Mexic, 186,1 mil. loc. (1980, cu suburbii). Expl. de petrol și sulf. Ind. chimică și de prelucr. a petrolului. Pescuit. Vechiul nume: *Puerto México*.

COAUTUR, -OARE (< fr.) s.m. și f. Persoană care a scris o lucrare împreună cu alții. ■ Persoană care a comis o infracțiune împreună cu alții; pârtaș.

COAXIAL, -Ă (< co- + *axial*) adj. Care are aceeași axă cu un alt corp. □ *Cablu c.* = cablu format din două conductoare concentrice, izolate electric între ele.

COBADIN, com. în jud. Constanța; 8 762 loc. (1991). Reparații de mașini agricole. Stație de c.f.

COBAI (< fr.) s.m. Mamifer rozător originar din Perù, folosit pentru experiențe de laborator (*Cavia porcellus*). ■ Fig. Ceea ce servește ca subiect de experimentare.

COBALAMINĂ (< germ.) s.f. Cianocobalamina.

COBALT (< fr. (il) s.n. Element chimic (Co; nr. at. 27, m. at. 58, p.t. 1 493°C, p.f. 3 520°C), metal alb-argintiu, foarte dur, inalterabil la temperatura obișnuită. În combinații funcționează în stările de valență 2 și 3. Este un element indispensabil vieții celulare și în special hematopoeziei. Este întrebunțat în tehnică sub formă de aliaje, iar sub formă de săruri la colorarea în albastru a sticlei, porțelanurilor etc.; izotopul radioactiv cu număr de masă 60 este folosit în radioterapie, în radiografie și în industrie. A fost descoperit de chimistul suedez G. Brandt în 1735.

COBALTARE (după germ. *kobaltierung*) s.f. Operație de acoperire a unor obiecte metalice cu un strat protector de cobalt.

COBALȚINĂ (< fr., engl.) s.f. Sulfoarsenieră naturală de cobalt, formată pe cale hidrotermală, la temperaturi înalte, în unele zăcămintele metasomatice de contact, și în filoane. Are culoare alb-argintie cu nuanțe roz, luciu metalic, este casantă și slab conductoare de electricitate. Principală sursă pentru extragerea cobaltului.

COBĂLCESCU, Grigore (1831—1892, n. Iași), geolog și paleontolog român. Acad. (1886), primul prof. univ. de geologie, mineralogie și paleontologie la Univ. din Iași. Cercetări stratigrafice, petrografice și paleontologice în special asupra Carpaților Orientali. Autorul primei lucrări românești cu subiect din geologia României („Calcariul de la Răpidea”) și al primei monografii paleontologice românești (1883).

COBE (< bg.) s.f. 1. Boală a găinilor și a găștelor, manifestată prin apariția unei excrescențe cartilagineoasă sub limbă; sîfnă. 2. (În superstiții) Ființă care prevestește sau aduce nenorocire; p. ext. ființă antipatică, nesuferită.

COBI (< bg., scr.) vb. IV intranz. și tranz. A prevesti ceva rău.

COBIA, com. în jud. Dimbovița: 3 474 loc. (1991). Expl. de petrol și gaze naturale. Biserica construită în 1572; decorația exterioară este în întregime din cărămida smălțuită policromă. Reșed. com. este satul Gherghitești.

COBILIȚA (< bg., scr.) s.f. Piesă de lemn curbat, cu creștături sau dîrlige la fiecare capăt, purtată pe umeri și care servește la transportarea găleșilor, a coșurilor etc.

COBOL (< engl. Co[m]mon [Business] O[rien]ted [Language]) s.n. Limbaj de programare utilizat în aplicațiile cu caracter economic.

COBORI (SCOBORI) (< sl.) vb. IV 1. Intranz., refl. și tranz. A (se) da jos dintr-un loc ridicat. ■ A (se) deplasa în jos pe un loc înclinat. ■ Intranz. A veni în jos din înălțime. ■ Intrans. (Despre corpuri cerești) A apăne. 2. Intrans. (Despre întuneric, ceață etc.) A se lăsa, a cădea: a sosi. 3. Intrans. (Despre temperaturi) A scădea. 4. Tranz. A schimba înălțimea galsului, trecînd la un registru mai jos. 5. Intrans. și refl. A-și avea originea, a se trage din... 6. Refl. A se înjosi.

COBORIȘ (< cobori) s.n. Faptul de a cobori; concr. drum care coboară; povîrnîș.

COBORITOR, -OARE (< cobori) adj., s.f. 1. Adj. Care coboară, care descrește. ■ Înclinat. 2. Adj. (Și subst.) Descendent (2), urmaș. 3. S.f. Lucrară minieră sub forma unui puț săpat în zăcămint de sus în jos, destinată legăturilor de transport și aerajului minelor.

COBRA (< fr.) s.f. Nume dat celor șase specii de șerpi veninoși din genul *Naja*, care ating c. 4 m lungime; în poziție de atac își ridică vertical aproape o treime din corp, iar capul îl apleacă în unghi drept cu acesta, partea dintre cap și corp lășindu-se și dilatăndu-se simultan. C. indiană sau șarpele-cu-ochelari (*Naja naja*), realizează, din solzi, în această zonă un desen caracteristic de ochelari. Unele dintre specii aruncă veninul la o distanță de c. 2 m.

COBUR (< ucr., bg., tc.) s.m. (Pop.) Toc de piele atîrnat de șă, în care se poartă pistolul și hrana călărețului.

COBUZ (< tc.) s.m. Vechi instrument muzical, menționat în literatura populară fie ca instrument cu coarde, asemănător lăutei, fie ca fluier sau caval.

COBZAR (< cobză) s.m. Persoană care cîntă la cobză.

COBZĂ (< ucr., rus., pol.) s.f. Instrument muzical cu coarde, asemănător lăutei, cu cutia de rezonanță foarte bombată și gîtul scurt și încovoiat; emite sunete prin ciupire și este folosit la acompaniament.

COCA (< fr.) s.n. Pieptănătură femeiască cu părul răsucit sau împletit la ceață ori în creștetul capului; conic.

COCA (< fr. [i]; [s] gr. kokkos „grăunte”) s.m. Tip de bacterii sferice dispuse câte două (ex. pneumococul), în lanțuri (ex. streptococul) sau în ciorchine (ex. stafilococul).

COCA (< fr.) s.m. invar. Arbust exotic înalt de 2—3 m din ale cărui frunze se extrage cocaina (*Erythroxylon coca*); răspîndit în Perù și Bolivia.

COCA-COLA (< engl., fr.) s.f. Băutură răcoritoare carbogazoasă, care conține zahăr caramel și substanțe vegetale extrase din frunzele de coca decocainizate și din semințele de cola.

COCAINĂ (< fr. [i]) s.f. Alcaloid extras din frunzele de coca, utilizat ca anestezic local. Folosirea abuzivă a c. dă toxicomanii grave.

COCAINOMANIE (< fr.) s.f. Toxicomanie care constă din introducerea excesivă în organism a cocainei.

COCARDĂ (< fr.) s.f. 1. Semn distinctiv (de obicei cu culorile naționale) purtat la chipiue de către militari sau la piept, în anumite ocazii, de către civili. 2. Floare de ceară albă pe care o poartă la nunta invitații. 3. Fundă purtată de femei în păr, ca podoabă.

COCARGEAUA v. Borcea (2).

COCĂ! (< coace) s.f. 1. Aluat (1). 2. Pastă cleioasă făcută din făină amestecată cu apă, întrebunțată la lipit; pap.

COCĂȚ (< fr.) s.f. 1. Structură a fuzelajului unui avion, care are numai pereți periferici, fără elemente de consolidare în interior. 2. Ansamblu constituit din scheletul unei nave și din învelișul ei exterior.

COCCHIARA, Giuseppe (n. 1904), etnograf și folclorist italian. Studii asupra folclorului italian și european („Istoria folclorului în Europa”).

COCCIDE (< fr. [i]) s.f. pl. (ZOO.) Păduchi țestoși.

COCCIDIE (< fr.; [s] gr. kokkos „grăunte”) s.f. (La pl.) Ordin de protozoare (*Coccidia*) care parazitează celulele epiteliale la vertebrate și nevertebrate (moluște, artropode); înglobează și specii parazite pentru om și animalele domestice, care au în general formă sferică, se înmulțesc sexuat și asexuat în cicluri succesive și sînt paraziți intracelulari pentru un anumit organ sau pentru o anumită gazdă.

COCCIDIOZE (< fr. [i]) s.f. pl. Grup de boli ale tubului digestiv și glandelor anexe, care pot afecta și alte organe (rinichi, nas, faringe, urechi etc.), întîlnite la toate speciile animale și la om. Au evoluție acută sau cronică fiind provocate de specii din ordinul Coccidia. C. cele mai frecvente la om sînt malarie, toxoplasmoza, babezioza. Dintre animalele domestice cele mai afectate de c. sînt păsările și iepurii.

COCCIGIAN, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la coccis, care aparține coccisului.

COCCIS (< fr. [i]; [s] gr. kokkyx „cuc”) s.n. Os format la om din fuzionarea a trei pină la cinci vertebre atrofiate, reprezentînd rudimentul scheletului cozii; este situat la extremitatea sacralului; (pop.) noadă.

COCCOSTEUS ([s] gr. kokkos „nucleu” + osteon „os”) subst. Pește placoderm caracteristic Devonianului mediu, găsit frecvent în gresia roșie a acestui etaj. Corpul vertebrelor era cartilaginios, dar arcurile lor, ca și suporturile înotătoare erau osoase. Proeminențele osoase de pe maxilare sugerează caracterul carnivor.

COCEA 1. N.D.C. (1880—1949, n. Birlad), scriitor și publicist român. Editor de ziare și reviste, pamfletar. Romane sociale satirice („Vinul de viață lungă”, „Fecior de slugă”, „Nea Nae”). 2. Tanți C. (1909—1990, n. București), actriță română. Fiica lui C. (1). Interpretări memorabile în: „Treii surori” de Cehov, „Nunta înșorătată” de F.G. Lorca, „Răzvan și Vidra” de B.P. Hasdeu ș.a. 3. Dina C. (n. 1912, București), actriță română de teatru. Fiica lui C. (1). Roluri remarcabile prin inteligența construcției („Maria Stuart” de Fr. Schiller, „Anna Christie” de O'Neill, „Doamna lui Ieremia” de N. Iorga).

COCEAN (< bg., scr.) s.m. 1. Tulpină de porumb, folosită ca nutreț; strujan. 2. Șciulete de porumb curățat de boabe. 3. Mijlocul (tare al) unor fructe sau legume; cotor.

COCHABAMBA [cotfabamba] oraș în centrul Boliviei: 381.4 mii loc. (1988). Centru comercial; prelucr. petrolului. Universitate (1832). Catedrală. Stațiune climaterică. Fundat în 1574, sub numele de Oropeza.

COCHECI, Vasile (n. 1922, Bîlteni, jud. Gorj), inginer chimist român. M. coresp. al Acad. (1990), prof. univ. la Timișoara. Cercetări privind protecția calității apelor, epurarea apelor reziduale, valorificarea deșeurilor și a unor resurse naturale.

COCHET, -Ă (< fr., de la coquet „cocoșel”) adj. (Despre oameni) Care caută să placă; căruia îi place să cocheteze. ■ Care este preocupat de eleganță. ■ Care are un aspect plăcut, îngrijit.

COCHETA (< fr.) vb. I intranz. A căuta să placă (unei persoane de sex opus) printr-o comportare atrăgătoare, seducătoare.

COCHETĂRIE (< fr.; s.f. Purtare, atitudine, gest prin care cineva caută să placă (unei persoane de sex opus).

COCHILĂ (< fr., gr.) s.f. Formă metalică permanentă, destinată turnării pieselor, probelor, lingourilor etc.; tipar metallic, cochilie.

COCHILIE (< fr.) s.f. 1. Invelișul protector al corpului moluștelor și brahiopodelor, constituit în general dintr-o substanță minerală (aproape exclusiv calcaroasă) asociată cu o substanță organică. Forma și structura c. sînt caracteristice fiecărui grup de organisme. 2. Cochilă.

COCHIN, oraș în SV Indiei (Kerala), pe Coasta Malabar, port la M. Arabiei; 685,8 mii loc. (1981, cu suburbii). Rafinărie de petrol. Șantier de constr. navale. Ind. textilă și alim. Fabricie portugheză întemeiată de Vasco da Gama (1502), apoi primul fort european în India (1503) construit de navigatorul A. de Albuquerque. Ocupat de englezi (1635—1663, 1795—1947).

COCHIN [coșe] Charles-Nicolas (1715—1790), desenator și gravor francez. Lucrarea „Observații asupra antichităților orașului Herculeanum, cu unele cugetări despre sculptura și pictura celor vechi” a contribuit la reconsiderarea concepțiilor estetice despre arta plastică.

COCHINCHINA (< fr.) s.f. Rasă de găini originară din China, cu penaj bogat (care îmbracă și picioarele), crescută pentru producția de carne (greutatea corporală ajunge la 4—5 kg).

COCHINCHINA, veche denumire dată de francezi părții de S a Vietnamului (cursul inferior și delta fl. Mekong).

COCHIRLEANCA, com. în jud. Buzău; 5 792 loc. (1991).

COCINĂ (< bg., scr.) s.f. Coteț pentru porci.

COCIOABĂ s.f. Casă mică, sărăcăcioasă, dărăpănată.

COCIOC s.n. 1. Baită mică, izolată, în regiunea inundabilă a unui riu, care nu are prival și nu-și poate împropria apa. 2. Nămol vegetal amestecat cu rădăcini de stuț și papură care plutește pe bălți sau zone lacustre.

N.D. Cocea

Tanți Cocea

COCIORVĂ (COCIORBA) (< rus., ucr.) s.f. Unsaltă alcătuită dintr-o loapă fixată la o coadă lungă, cu care se scoate jarul sau cenușa din cuptoarele pănești pentru copt piinea.

COCIUBA MARE, com. în jud. Bihor; 3 609 loc. (1991).

COCIRIA (< crj) vb. I refl. A se încovoia de spate; a se girbovi.

COCIRLA s.f. Mică ciupercă comestibilă, cu pârlă galbenă-roșcată, lucitoare, cu gust și miros de usturoi (*Marasmius scorodonius*).

COCKBURN TOWN [cɔkbɜ:n taun], local. în ins. Grand Turk, centrul ad-tiv al arh. britanic Turks și Caicos (M. Caraibilor); 3,1 mii loc. (1980). Port. Aeroport. Centru turistic. Export de fructe, legume, sare marină.

COCKCROFT [cɔ:kroft], Sir John Douglas (1897—1967), fizician englez. Prof. univ. la Cambridge. Împreună cu E.T.S. Walton a realizat în laborator (1932) prima reacție nucleară cu particule accelerate (prin bombardarea litiului cu protoni) și a construit primul accelerator de particule (acceleratorul C.-Walton). În perioada 1939—1944 a condus lucrările de elaborare a radarului în Marea Britanie. Premiul Nobel (1951), împreună cu E.T.S. Walton.

COCKER (cuv. engl.) s.m. Nume dat răscol de câini de vânătoare, de talie mijlocie, cu urechi atășate foarte jos, căzute și acoperite cu peri lungi, ușor ondulați, de culori diferite. Mai cunoscută sînt rasele cocker spaniel și cocker spaniel american.

COCKPIT (cuv. engl.) [cɔ:kpit] subst. Spațiu neacoperit de punte, situat la pupa sau la centrul ambarcațiilor cu pinze și pe care se găscănechete pentru călători sau pentru echipaj.

COCKTAIL s.n. v. **cocktail**.

COCLAURI s.n. pl. Locuri ripoase, pustii, neumblate.

COCLEALĂ (< cocli) s.f. 1. Strat de carbonat bazic de cupru, verde, otrăvitor, care se formează pe suprafața obiectelor de cupru și de alama sub influența umezelii și a acidului carbonic din atmosferă. 2. Gust rău, specific, pe care-l au mincărurile ținute în vase de aramă nepoite. ■ P. gener. Gust rău, senzație neplăcută în gură.

COCLEȚ s.n. Element al ișlor de la războiul de pesut, făcut din sîrmă sau din sfoară tare, cu un ochi la mijloc, prin care se trec firele de urzeală.

COCLI (< bg.) vb. IV 1. Refl. și intrans. (Despre obiecte de aramă) A se acoperi cu un strat de cocleală (1); p. ext. (despre obiecte din alt metal) a se oxida. 2. Refl. (Despre mincăruri) A prinde, a avea gust de cocleală (1).

COCOȘĂ (< gogoșă) s.f. 1. Protuberanță naturală de pe spinarea unor animale (cămila, zebu), formată din grăsime. 2. (MED.) Cifoză, gibozitate; gheb.

COCOLI vb. IV tranz. (Fam.) 1. A îmbrăca cu multe lucruri, a înfoltoi. 2. A răsfăța, a cocologi.

COCOLOȘ s.n. Bucată dintr-o substanță careia i s-a dat o formă aproximativ sferică; boț; ghemotoc. ■ Bulgăre mic de făină, de mălai etc. rămas întărit și nelieft într-o mincare (care nu a fost bine amestecată); bulz (3).

COCOLOȘI (< cocolosh) vb. IV 1. Ghez. și refl. A (se) face cocolosh, a (se) stringe ghem. 2. Refl. și tranz. A (se) înfoltoi; a (se) încotoșmăna. 3. (Fam.) Tranz. A trece cu vederea, a ascunde o greșală, o faptă reprobabilă; a mușamaliza. 4. Tranz. A răsfăța, a răzgila (un copil).

COCONĂ (< fr.) s.m. Gogoșă (3).

COCONĂ? (< cocuana) s.m. (Inv. și reg.) Fiu, fecior (din clasele sociale înalte); (reg.) prunc, copil.

COCONAR (< ngr.) s.m. Nume dat seminelor comestibile ale arborelui ornamental *Pinus pinea*, din familia pinaceelor, cu coroana în formă de umbrelă, răspîndit în regiunea mediteraneană.

COCONIERĂ (< fr.) s.f. Centru pentru colectarea și depozitarea gogoșilor de mătase destinate filaturii.

COCOR (< sl.) s.m. Pasăre călătoare din

ordinul gruiformelor care trăiește în toate regiunile temperate și tropicale (cu excepția Americii de Sud). Are gîtul și picioarele foarte lungi și scoate strigăte puternice, datorită traheii mult alungite, cu traiect sinuos. În România trăiesc două specii: c. mare (*Grus grus*) și c. mic (*Anthropoides virgo*), cu un smoc de pene albe înapoi ochilor.

COCORA, com. în jud. Ialomița; 4 017 loc. (1991).

COCORĂSCU, familie de boieri din Jara Românească. Mai importanți: Radu C. (?—1656), mare vistier și mare logofăt (1637—1654), unul dintre cei mai devotați boieri ai domnului Matei Basarab. Iancu C. (1779—după 1829), mare postelnic, a participat la un complot al marii boierimii împotriva domnului Grigore IV Ghica (1823).

COCORĂȘTII MSLII, com. în jud. Prahova; 3 737 loc. (1991).

COÇOS (< germ.) s.m. Fructul cocotierului din care se obține un fel de lapte dens și alte produse alimentare și textile; nucă de cocos. ■ Ulei de c. = substanță grasă obținută prin presarea miezului uscat (copra), al nucii de c. și folosită la fabricarea săpunurilor de toaletă. ■ Unt de c. = ulei de c. rafinat, decolorat și dezodorizat, folosit în alimentație în stare pură sau în amestec cu alte grăsimi și uleiuri.

COCOS, arh. în E Oc. Indian, la c. 1 100 km SV de țărmurile Indoneziei, format din doi atoli și 27 de ins. coraliene; 14,2 km²; 621 loc. (1985); dependent de Australia. Nucă de cocos și copra. Descoperit în 1609. Se mai numește Keeling.

COCOSTÎRC (< cocor + stîrc) s.m. Barză.

COCOȘ (< bg., scr., ucr.) s.m., s.n. I. S.m. 1. Masculul găinii. Este mai mare și mai greu decît găina, are pe cap o creastă dezvoltată, iar la picioare pînteni puternici. Penele cozii sînt lungi și arcuite. ■ Cocos-de-munte = pasăre sălbatică, sedentară, ocrotită prin lege, din ordinul galiformelor, de c. 61—68 cm, prezentă în pădurile de conifere din Carpați, cu penaj negru, verde-albăstrui pe piept, ciocul gălbui, puternic, încovolat (*Tetrao urogallus*). Cocos-de-mesteacăn = pasăre sălbatică, sedentară, ocrotită prin lege, din ordinul galiformelor, de c. 41—53 cm, prezentă în N Carpaților Răsăriteni, în apropierea golului alpin, cu coada în formă de liră; masculul este negru cu luciu metallic, iar femela brun-ruginie cu pete transversale mai întunecate; este amenințat cu dispariția (*Lyrurus tetrix*). 2. Numele popular al masculilor unor păsări. 3. Partea centrală, fără simburii, a miezului peptelului verde. 4. Denumire dată categoriei de greutate în care sînt încadrați sportivii de la box între 51 și 54 kg și la lupte juniorii între 49 și 52 kg și seniorii între 52 și 57 kg. II. S.n. 1. Parte a mecanismului de declanșat focul la armele de vînaoare, format dintr-un ciocănel care lovește percutorul. 2. Pirghia de comandă a supapelor la ciocanele de forjă acționate pneumatic sau cu abur.

COCOȘĂ (< cocoașă) vb. I refl. A se gheboșa; a se girbovi, a se încovoia. ■ Tranz. A face să capete cocoașă.

COCOȘĂR (< bg.) s.m. Pasăre insectivoră, dîntătoare, călătoare, din ordinul passeriformelor, de c. 26 cm, descoperită, din 1975, călîndrin și în Carpații Meridionali, cu penaj cafeniu-roșcat pe spate, cenușiu pe cap și tîrșită, roșcat cu puncte închise pe piept (*Turdus pilaris*).

COCOȘAT, -Ă (< cocoașă) adj. s.m. și f. (Persoana) care are o cocoașă; ghebos, girbovit.

COCOȘEL (< cocosh) s.m. 1. Diminutiv al lui cocosh. ■ Cocosel-de-clmp = plantă erbacee din familia ranunculaceelor, înaltă de 20—25 cm, cu flori roșii-cărămizii, răspîndită prin locuri cultivate și necultivate (*Adonis aestivalis*). 2. Monedă franceză de aur (în valoare de 20 de franci) pe care este gravat un cocosh.

COCOȘNIC (< rus.) s.n. 1. (În costumul popular rusec) Podoaba de cap în forma unei diademe, purtată de femei. 2. Coronament decorativ al zidurilor, al bolților, al ancadra-

mentelor, constituit dintr-unul sau din mai multe arce profilate, caracteristic pentru arhitectura rusească religioasă din sec. 16.

COCOTĂ (< fr.) s.f. Femeie de moravuri ușoare; prostituată.

COCOTIER (< fr.) s.m. Palmier, cu un buchet mare de frunze penate în vârful unei tulpini înalte, ale cărei fructe sînt nucile de cocos (*Cocos nucifera*). Lemnul se folosește în construcție.

COCOTĂ vb. I tranz. și refl. A (se) urca pe ceva, a (se) așeza pe un loc mai înalt. ■ Fig. A (se) ridica într-un post sau într-o situație nemeritată.

COCȘ (< germ.) s.n. Produs solid bogat în carbon, rezultat din carbonizarea la temperaturi înalte a cărbunilor, a reziduurilor de petrol sau a gudroanelor, întrebunțat drept combustibil și ca materie primă sau auxiliară la fabricarea fontei, a carburii de calciu etc. ■ C. metalurgic = c. de calitate superioară, folosit ca agent de reducere și combustibil în metalurgie la furnalele înalte. C. de petrol = produs solid obținut prin descompunerea termică avansată a fracțiunilor petroliere grele, folosit la fabricarea c. metalurgic, la fabricarea electrozilor și drept combustibil.

COCȘAGÎZ (< rus.) s.m. Plantă perenă din familia compozitelor, originară din Kazahstan, a cărei rădăcină conține un latex din care se obține cauciucul natural (*Taraxacum kok-saghyz*).

COCȘERJE (< cocș, după fr.) s.f. Ansamblu instalațiilor în care se fabrică cocșul. În c. se mai obțin ca produse auxiliare: gudroane, ape amoniacale, benzen și gaze combustibile.

COCȘIFICARE (< cocș) s.f. Proces de transformare în cocș a cărbunelui de pămînt sau a resturilor de petrol.

COCȘOCHIMIE (< cocș + chimie) s.f. Ramură a chimiei care se ocupă cu studiul prelucrării și transformărilor produșilor chimici obținuți din cărbuni prin cocșificare.

COCTEAU [cɔ:te] Jean (1889—1963), scriitor, eselist, cineast, pictor francez. Participat la toate mișcările artistice și literare de avangardă. Versuri („Capul Bunei Speranțe”, „Reveniți!”), proză (romanul „Copiii teribili”), dramă („Vocea umană”, „Mașina infernală”, „Părinții teribili”), filme („Singlele unui poet”, „Testamentul lui Orfeu”), eseuri.

COCTEII. (COCKTAIL) (< fr., engl.) s.n. Băutură preparată dintr-un amestec de diferite băuturi alcoolice și ingrediente. ■ Recepție de mal mică anvergură.

COCU, com. în jud. Argeș; 3 560 loc. (1991). Expl. de petrol. Reșed. com. este satul Răchitefe de Jos.

COCULESCU 1. Nicolae C. (1866—1952, n. Craiova), astronom român. Prof. univ. la București. Intemeietorul Observatorului Astronomic din București (1908). Lucrări de mecanică cerească. 2. Pius-Șerban C., fiul lui C. (1). V. Servien.

COD: (< fr., lat. codex „culegere”) s.n. 1. Ansamblu unor reguli de conduită, de precepte, de prescripții; documentul ce le cuprinde. 2. (DR.) Culegere de legi; codex (3). 3. Act normativ, cuprinzînd sistematizarea și unificarea principalelor norme dintr-o anumită ramură a dreptului (ex. c. civil, c. de procedură civilă, c. de procedură penală, c. muncii, c. penal). 4. Sistem de semnale sau de semne convenționale cu semnificații bine precizate, ale căror combinații sînt folosite pentru transmiterea unor mesaje (ex. c. Morse, c. Bodo, c. telegrafic). ■ C. meteorologic = sistem de simboluri adoptat prin convenție internațională, pentru transmiterea concisă, rapidă și completă a mesajelor meteorologice necesare elaborării hărților sinoptice. C. de semnale = dicționar în care sînt inscripse semnificațiile combinațiilor de semnale optice, acustice sau radio, între nave și uscat. C. de pavilioane = ansamblu format din numărul minim de pavilioane, flamurii și triunghiuri necesare pe o navă pentru a semnaliza conform unui cod de semnale. 5. (INFORM.) Corespondență binară între simbolurile a

tură și precipitații caracterizând indirect gradul de umezeală sau de uscăciune al unei regiuni (ex. c.h. de Martonne, Seleaninov, Thornthwaite etc.). 6. (EC). C. de specializare = gradul de specializare atins de o țară; raportul dintre suma și diferența exporturilor și importurilor. C. *kueter* = indice de preț care reprezintă raportul dintre cheltuielile efectuate pentru un produs și totalul cheltuielilor. 7. (FIZIOL.) C. de *intelligență* = raportul dintre vîrsta mentală și cea cronologică a unui individ; 2—3% din populație dispune de intelligență foarte mare, handicapații mintal sînt în același procent, iar restul populației se situează la nivel mediu.

COENZIMĂ (< engl. {i}) s.f. Substanță produsă de celula vie, care contribuie la activarea enzimelor; cofermont.

COERCITIV, -Ă (< fr.) adj. Care constrînge, care exercită o constrîngere. □ *Cimp c.* = intensitatea cîmpului magnetic la care se anulează magnetizația unui corp feromagnetic.

COERCITIE (< fr., lat.) s.f. Constrîngere; relație în cadrul căreia o persoană, un grup sau o instituție, folosind diferența de putere, își impune ideile și voința altei persoane sau colectivității. ■ (DR.) Măsură de constrîngere folosită de organele statului pentru a determina o persoană să-și îndeplinească o obligație. C. constă din aplicarea unei pedepse privative de libertate, amendă sau lipsirea de unele drepturi. **COERDE** (< it., lat.) s.m. (DR.) Comosțenitor.

COERENT, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Ale cărui elemente constituitive sînt strîns legate între ele; încheat. 2. Logic, ordonat, armonios. 3. (FIZ.) despre două sau mai multe unde. Care au aceeași lungime de undă și diferență(e) de fază constantă(e) în timp.

COERENȚĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Însușirea de a fi coerent (1); legătură strînsă între elementele unui întreg. *Teoria coerenței (asupra adevărului)* = teorie care desemnează concordanța reciprocă a ideilor. c. formală a cunoașterii, drept natura și singurul criteriu al adevărului. 2. Faptul de a fi lipsit de contradicție, de confuzie. 3. Proprietatea a două sau mai multe unde de a fi coerente (3).

COEROR (< fr.) s.n. Dispozitiv care semnalează apariția unei unde radioelectrice; a fost folosit în primele instalații de telegrafie fără fir.

COEXISTA (< fr., lat.) vb. I intranz. A exista simultan sau împreună cu cineva ori ceva.

COEXISTENȚĂ (< fr.) s.f. Existență simultană. □ C. pașnică = principiu de politică externă potrivit căruia statele lumii trebuie să dezvolte relații pașnice fără a apela, în rezolvarea litigiilor dintre ele, la forță sau la amenințarea cu forța, contribuind fiecare la progresul civilizației prin intensificarea schimburilor de valori materiale și spirituale.

COEZIUNE (< fr.) s.f. 1. Atracție care se exercită între moleculele corpurilor solide, lichide sau gazoase. 2. Fig. Legătură internă strînsă; unitate.

COFĂ (< bg., scr., ucr.) s.f. Vas de capacitate relativ mică, cu o singură toartă, confecționat din doage de brad, în care se ține apă; doniță. ■ *Cantateca* (de apă) cită încape într-un asemenea vas; conținutul unei cofe (1).

COFERDAM (< germ.) s.n. Compartiment etanș în corpul unei nave folosit pentru a izola tancurile de combustibil de tancurile de apă sau de alte încăperi vecine.

COFERMENT (< fr. {ii}) s.n. Coenzimă.

COFETĂR (< cofetărie) s.n. Persoană care prepară sau care vinde produse de cofetărie.

COFETĂRIE (< cofetărie) s.f. Local în care se consumă sau se vînd dulciuri.

COFETURI (< ngr.) s.n. pl. Dulciuri, zaharicale.

COFOZA (is) gr. *kophos* „surd”) s.f. Surditate totală uni-sau bi-laterală, datorată unor leziuni ale aparatului acustic.

COFRAJ (< fr.) s.n. Tipar de lemn sau de metal utilizat la executarea elementelor de beton, beton armat sau de alte materiale pentru

a li se da forma prevăzută în proiect și a le susține pînă la întărirea betonului □ C. *glisant* = cofraj mobil echipat cu dispozitive sau instalații (vinciuri) care permit deplasarea la un tronson vecin. Se folosește în general la construcții înalte (silozouri, blocuri de locuințe).

COFRET (< fr.) s.n. Firidă cu ușă metalică în care este adăpostit aparatul de siguranță al unei instalații electrice de putere mică.

COGAIONON, munte sfînt al geto-dacilor identificat astăzi în mod ipotetic cu Dealul Grădiștei din Munții Orăștiei; într-o peșteră de pe vîrf al acestuia și-ar fi avut reședința marele preot Zamolxis.

COGEALAC, com. în jud. Constanța; 7 227 loc. (1991).

COGEAMITE (GOGEAMITE) (< scr.) adj. invar. (Pop., înaintea subst.) Foarte mare.

COGESTIUNE (< co + gestiune) s.f. Sistem de conducere a unei întreprinderi în care salariații iau parte la luarea deciziilor prin reprezentanții lor.

COGNAC [cofiã], oraș în V Franței (Saint-onge) pe Charente; 31,2 mil loc. (1982). Constr. aeronautice. Băuturi alcoolice (coniac), renumite. Monumente din Renaștere. Muzeu. Manufacturi de ceramică (sec. 18).

COGNITIV, -Ă (< fr.) adj. Referitor la cunoaștere, la capacitățile și mecanismele învățării și accederea la cunoștințe. □ (PSIH.) *Psihologie c.* = disciplină situată la intersecția biologiei, psihologiei, lingvisticii și informaticii, avînd ca obiect mecanismele gândirii prin intermediul cărora are loc cunoașterea, de la percepție la raționamentul logic. *Teste cognitive* = probe psihometrice administrate subiecților în vederea evaluării nivelului de cunoștințe (ex.: teste de cunoștințe tehnice aplicate în vederea selecției profesionale). (LOG.) *Propoziții cognitive* = propoziții care redau cunoștințe sau informații despre proprietățile unor obiecte (propoziții de predicție) sau despre relațiile dintre anumite obiecte (propoziții de relație).

COGNOSCIBIL, -Ă (< lat. *cognoscibilis*) adj. Care poate fi cunoscut.

COGNOSCIBILITATE (< *cognoscibil*) s.f. Însușirea de a putea fi cunoscut.

COHEN [co:an], Herman (1842—1918), filozof neokantian german. Unul dintre întemeietorii Școlii de la Marburg. A conceput un sistem filozofic care negă existența oricăror premise independente de cunoaștere („Sistemul filozofiei”).

COHEN [co:ē], Marcel (1884—1974), lingvist francez. Specialist în limbile semitice, în lb. franceză și în lingvistică generală („Limbile lumii”, în colab.).

COHEN [co:an]. Paul (n. 1934), matematician american. Cercetări de analiză matematică. Medalia Fields (1966).

COHEN. [co:an] Seymour Stanley (n. 1917), biochimist american. A studiat biochimia multiplicării virusurilor, bacteriofagilor și bacteriilor, precum și rolul acizilor nucleici în acest proces.

COHEN [co:an], Stanley (n. 1922), biochimist american. A efectuat studii privitoare la imunitatea celulară. Premiul Nobel pentru medicină (1986), împreună cu R. Levi-Montalcini.

COHL [col], Émile (1857—1938), desenator, caricaturist și regizor de film francez. Creator al filmului de animație; pelicule remarcabile prin inventivitatea desenului și fanteziea comică („Transfigurări”, „Microbii veseli”, „Micul Fausc”, „Aventurile Picioarelor-Nichelate”).

COHLEOIDĂ (i) gr. *choclos* „sferic” + *eidōs* „aspect”) s.f. Curbă plană, loc geometric al extremităților arcelor cercurilor tangente unei drepte într-un punct al ei O, avînd originea comună O și aceeași lungime.

COHORTĂ (< fr., lat.) s.f. Unitate de infanterie în armata romană, egală cu a zecea parte dintr-o legiune. ■ Fig. Mulțime; grup, ceată.

COIF (lat. *cofea*) s.n. 1. Acoperămint de metal (rar de piele groasă) pentru protecția

capului, purtat în vechime de ostași în timpul luptei. 2. Acoperiș de formă conică.

COIMBATOR, oraș în S Indiei (Tamil Nadu), în Pod. Deccan; 965 mil loc. (1981, cu suburbiile). Nod de comunicații, ind. textilă, constr. de mașini textile, tăbăcărie, alim. (cafea, zahăr). Centru cinematografic.

COIMBRA [cu:bra], oraș în Portugalia centrală; 147,1 mil loc. (1981, cu suburbiile). Întreprinderi textile, alim., de hîrtie, ceramică, tananși. Aici a fost transferată în 1537 o universitate întemeiată la Lisabona în 1290. Monumente: Catedrala Sé Velha (sec. 12—16), Biserica Santa Cruz (sec. 16), Palatul Episcopal (sec. 16), azi muzeu.

COINCIDE (< fr., it.) vb. III intranz. 1. (Despre evenimente) A se petrece simultan sau în același loc. 2. A fi la fel, a se potrivi. ■ (Despre linii, figuri) A se suprapune perfect. **COINCIDENTĂ** (< fr.) s.f. 1. Faptul de a coincide; potrivire (a unor lucruri, fapte, evenimente etc.). 2. (TELEC.) *Schemă de c.* = circuit electronic care, primind două sau mai multe impulsuri, le transmite mai departe numai dacă ele vin simultan.

COINTERESA (< fr.) vb. I tranz. A face ca cineva să fie interesat într-o acțiune comună, împreună cu alții; a suscita interesul unei persoane sau al unei colectivități prin stimulente materiale și morale pentru realizarea unui scop comun; a îmbina interesul unei persoane sau al unei colectivități cu interesul altei persoane sau colectivități în vederea atragerii la o acțiune comună, la îndeplinirea unor obiective de interes comun.

COIOT (< fr.) s.m. Specie de șacal din America de Nord, Sin. *ulpiș prilor.*

COJASCA, com. în jud. Dimbovița; 7 031 loc. (1991).

COJEDES [co:hedes], stat în Venezuela centrală; 14,8 mil km²; 191 mil loc. (1989). Centru ad-tiv: San Carlos. Expl. forestiere, Bumbac, cereale; Creșterea animalelor.

COJI (< coajă) vb. IV I. Tranz. A curăța de coajă fructe, legume etc. 2. Refl. (Despre pielea cicatrizată, arsă de soare etc.) A se descuama, a se pupui. 3. Refl. (Despre pereți, tencuială etc.) A se coșcovi, a se scoroji.

COJIRE (< coji) s.f. 1. Acțiunea de a (se) coji. □ *Cojirea rocilor* = proces de desfacere succesivă, în coji sau solzi a straturilor de la suprafața rocilor, ca urmare a acțiunii de alterare exercitate de agenții fizico-chimici. Fenomenul este frecvent la rocile magmatice, la unele rocii sedimentare și mai rar la cele metamorfice. 2. Operație de îndepărtare (prin așchiere) a stratului cu defecte (crustă, oxizi etc.) de pe suprafața unor lingouri, a unor semifabricate etc. 3. Operație de îndepărtare a cojii sau a stratului de rășină oxidată de pe suprafața lemnului.

COJITOARE (< coji) s.f. Mașină care efectuează cojirea lemnului rotund, de obicei prin frecare cu ajutorul unor lanțuri, tobe etc.

COJITOR (< coji) s.n. Unealtă pentru cojirea lemnului, care constă dintr-o lamă ascuțită prevăzută cu o coadă de lemn.

COJOAICĂ (< coajă) s.f. (ORNIȚ.) Gen de păsări insectivore, cărătoare, răspîndite în America de Nord, Eurasia, Australia, Africa tropicală, din ordinul passeriformelor, înrudite cu scorbării, dar cu ciocul subțire, penaj cenușiu-cafeniu avînd penele cozii rigide, dispușe etajat, pentru a le servi la cățărare. În România trăiesc două specii, sedentare, de c. 13 cm, răspîndite în aproape toate părțile: c. comună (*Certhia familiaris*) și c. cu degete scurte (*C. brachydactyla*).

COJOC (< sl.) s.n. 1. Obiect de îmbrăcăminte de diferite croieli, confecționat din piei de oale prelucrate cu mișe cu tot. 2. Pătură de bumbac presat, obținută în filaturile de bumbac, la mașina bățătoare, la mașina de reunat benzi și la mașina de dublat pătură.

COJOCAR (< cojoc) s.n. Persoană care confecționează sau care vinde cojocae, căciuli etc.

COJOCĂRIE (< *cojoc*) s.f. Atelier în care se confecționează sau prăvălia în care se vind coajoc, caclii etc.

COJOCNA, com. în jud. Cluj; 4 988 loc. (1991). Stațiune balneo-climaterică cu ape minerale clorurate, sodice, de mare concentrație, extrase din lacurile saline locale, indicate în tratamentul afecțiunilor reumatismale, ginecologice, endocrine etc. Stație de c.f. în ev. med. important centru de exploatare a sării.

COL (< fr.; [s] lat. *collum* „gît”) s.n. (ANAT.) Partea mai îngustă a unui os sau a unui organ (ex. c. femural, c. uterin).

COLA (< fr.) s.m. invar. Arbore exotic înalt de 10–15 m, cu fructe albe sau roșii de mărimea unei nuci, care conțin alcaloizi stimulani (*Cola nitida*).

COLABARE (după fr., germ.; [s] lat. *collabor* „a se prăbuși”) s.f. (MED.) Turtire spontană sau provocată în scop terapeutic a unui organ (ex. c. plămînu).

COLABORA (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. A participa la realizarea unei acțiuni sau a unei opere care se efectuează în comun. 2. A publica un articol într-un periodic sau într-o culegere.

COLABORARE (< *colabora*) s.f. 1. Acțiunea de a colabora. 2. Formă de relații între state sau grupări politice constând în soluționarea unor probleme economice, politice, culturale de interes comun.

COLABORATOR, -OARE (< fr.) s.m. și f. Persoană care colaborează.

COLABORAȚIUNEA, -Ă (< fr.) s.m. și f. Partizan al unei politici de colaborare cu inamicul, în condițiile ocupării țării de către acesta.

COLAC (< bg., scr.) s.m. 1. Produs de panificație în formă de inel, implicit din două sau trei suluri de cocă. 2. Răspătă obligatorie pe care o dădea proprietarul celui care îl aducea vite sau obiecte pierdute. □ *Colaci domnești* = daruri obligatorii (plocoane) pe care le trimiteau domniile orașele din Țara Românească și din Moldova. *Colaci vlădicesti* = darurile făcute mitropolitului de către egumenii Moldovei în sec. 17–18, care constau în blănuri, miel, brânză etc. 3. Obiect de formă inelară. □ *C. de salvare* = cerc de plută sau de cauciu umflat cu aer, folosit pentru a menține un naufragiat la suprafața apei; uneori este prevăzut cu dispozitive luminoase de semnalizare. ■ Ghizd (la o fințină).

COLA DI RIENZO [rienzo] (Nicola di Lorenzo [lorenzo] Gabrini) (1313–1354), om politic italian. Tribun (1347–1354) al Republicii din Roma, instaurată în urma răscolului populare din 1347. A urmărit unificarea statelor italiene sub conducerea Republicii Romane.

COLAGEN (< fr. [i]; [s] gr. *kolla* „clei” + *gennao* „a produce”) s.n. Substanță din grupa scleroproteinelor, foarte rezistentă la acțiunea agenților chimici și a enzimelor care transformă proteinele. C. este prezent în țesutul conjunctiv, osos și cartilajinos; prin fierbere se transformă în gelatină.

COLAGENOZE (< fr.) s.f. pl. (MED.) Grup de boli constând din degenerescența fibrelor colagene, secundară unor reacții alergice. Din categoria c. fac parte lupusul eritematos diseminat, dermatomiozita, sclerodermia difuză progresivă, periartrita nodoasă etc.

COLAGOG (< fr. [i]; [s] gr. *khole* „bilă” + *ago* „a duce”) s.n. Aliment sau medicament care provoacă evacuarea bilei în intestin (ex. uleiul de măsline, sulfatul de magneziu).

COLAJ (< fr.) s.n. 1. (ARTE PL.) Procedeu în arta modernă care constă în lipirea pe același tablou a unor elemente eterogene, în vederea obținerii unui efect de ansamblu, adesea surprinzător (ex. colajele lui Picasso). 2. Compoziție literară alcătuită din elemente prelevate dintr-un text preexistent. 3. (IND. ALIM.) Operație de încorporare în anumite mase alimentare a unor substanțe, ca: gelatina, taninul, albumina, cazeina, cărbunele de lemn sau animal etc.; cleie.

COLAMINĂ (< fr. [i]) s.f. (BIOCHIM.) Bază azotată cu funcție de alcool și amină (etanolamină), fiind parte din structura cefalinelor.

COLAN (< tc) s.n. 1. Salbă, șirag de pietre prețioase ce se poartă la gît ca podoabă; gherdan. 2. Lanț de aur pe care sînt puse decorații (de un grad înalt). 3. Cingătoare împodobită, purtată mai ales de femei; briu, cordon.

COLAN Horia (n. 1926, Covasna), Inginer mecanic român. M. coresp. al Acad. (1991), prof. univ. la Cluj. Cercetări în domeniul metalurgiei pulberilor și metalografiei. A studiat tratamentele termice și difuzia în metale.

COLAPS (< fr. [i]; [s] lat. *collapsus* „prăbușit”) s.n. 1. (MED.) insuficiență circulatorie periferică, caracterizată prin stare de prostrăție cu scăderea bruscă a tensiunii arteriale, puls rapid și foarte slab, răciră tegumentelor și a extremităților, cianoza pielii etc. Apare în intoxicații, deshidratați, hemoragii ș.a. ■ P. ext. Prăbușire (socială, economică etc.). 2. (ASTR.) C. gravitațional = prăbușire gravitațională.

COLAPSOTERAPIE (< fr. [i]; [s] lat. *collapsus* „prăbușit” + gr. *therapia* „tratament”) s.f. (MED.) Metodă de tratament al anumitor forme de tuberculoză, care constă în turtirea plămînuului cu ajutorul pneumotoraxului terapeutic, al toracoplastiei, cu scopul de a-l pune în repaus funcțional.

COLARGOL s.n. (FARM.) Substanță compusă din argint coloidal, oxid de argint și substanțe albuminoide, utilizată ca antiseptic pentru instilații nazale, colire și unguente.

COLATERAL, -Ă (< fr.) adj. Lăaturalnic, subordonat; secundar. □ (DR.) *Rudenie c.* = rudenie între frați și surori și între descendenții acestora.

COLAȚIUNEA (< fr.) vb. I tranz. A confrunța o copie sau o reproducere a unui text cu originalul pentru a-l stabili exactitatea.

COLĂCAR (COLĂCER) (< *colac*) s.m. (în folclor) Fiecare dintre nuntași care însoțesc călări pe ginere în ziua nunții spre a lua mireasa de la casa ei și care rostesc la masă *colăcăriile*; sol.

COLĂCĂRIE (< *colăcar*) s.f. Orașe de nunță.

COLB s.n. (Reg.) Praf; pulbere.

COLBERT [colber], Jean-Baptiste (1619–1683), economist și om politic francez. Teoretician și promotor al mercantilismului. Controlor general al finanțelor (1665–1683) în timpul lui Ludovic XIV. Măsuri protecționiste pentru dezvoltarea industriei și comerțului. A reorganizat finanțele, justiția și marina. Protector al artelor și științelor.

COLCEĂG, com. în jud. Prahova; 6 002 loc. (1991).

COLCESĂ s.f. Fibră viscoasă folosită la fabricarea tricourilor și a țesăturilor de calitate superioară.

COLCHICINĂ (< fr.; [s] gr. *kolchikon* „brîndușă de toamnă”) s.f. Alcaloid foarte toxic, extras din brîndușă, utilizat ca analgezic și în tratamentul cancerului.

COLE [coul], Nat King (pe numele adevărat: Nathaniel Adams Cole) (1919–1965), pianist și cântăreț american de culoare. Interpret vocal de „balade”, de o deosebită sensibilitate.

COLE [coul], Thomas (1801–1848), pictor american. Compoziții în stil neoclasic („Drumul Imperiului”) și peisaje în care realismul observației se îmbină cu imaginația romantică („Munșii Catskill”).

COLECIST (< fr.; [s] gr. *khole* „bilă” + *kystis* „vezică”) s.n. Veziculă biliară.

COLECISTITĂ (< fr.) s.f. Inflamație acută sau cronică a veziculei biliare.

COLECISTOGRAFIE (< fr.; [s] fr. *cholecyste* „colecist” + gr. *graphie* „descriere”) s.f. Metodă de examinare radiologică a veziculei biliare după introducerea în organism (pe cale bucală sau intravenoasă) a unei substanțe radioopace.

COLECTA (< fr.) vb. I tranz. 1. A aduna, a strînge într-un anumit scop lucruri, diferite,

materiale, bani, date, etc. 2. (MED.); despre rîni, abcese) A coace.

COLECTĂ (< fr.) s.f. Acțiunea de a aduna bani sau obiecte prin contribuție benevolă (în scopul ajutorării cuiva sau pentru a realiza ceva).

COLECTIV, -Ă (< fr.) adj. s.n. 1. Adj. Care rezultă din munca, din activitatea mai multor persoane. □ *Conducere c. v. conducere*. 2. Adj. Comun, obțesc; social. 3. Adj. Referitor la ideea de colectivitate. □ *Substantiv c.* = substantiv care, la singular, numește o pluralitate de obiecte considerate ca un întreg, ca o totalitate (ex. brădet, tineret). *Suffix c.* = sufix care conferă unui substantiv rolul de substantiv colectiv. 4. S.n. Grup de persoane care participă la îndeplinirea unor sarcini comune.

COLECTIVISM (< fr.) s.n. Doctrină și tip de organizare socială în care drepturile și interesele individului sînt subordonate celor ale unor colectivități sociale: stat, națiune, rasă, clasă socială. C. și-a găsit diferite grade de expresie, în sec. 20, în socialism, comunism și fascism.

COLECTIVITATE (< fr.) s.f. 1. Grup de oameni care duc o viață colectivă (2), comunitate umană; p. ext. societate. 2. C. statistică = totalitatea elementelor individuale (*unități statistice*) de același fel, componente ale unui fenomen de masă, care formează obiectul unei cercetări statistice; populație statistică; ansamblu statistic.

COLECTIVIZĂ (< fr., rus.) vb. I tranz. A face să aibă caracter colectiv (2) ■ (leșit din uz) A cooperativiza (agricultura).

COLECTOR, -OARE (< fr.) adj. subst. f. Adj. (Despre vase, tuburi, bazine) în care se adună, în care se colectează gaze sau lichide. 2. S.n.Recipient sau conductă pentru acumularea (de obicei temporară) a materialelor fluide, granulare sau pulverulente. 3. S.m. și f. Persoană care colectează. 4. S.n. Dispozitiv mecanic al rotorului unei mașini electrice care servește la comutarea conexiunii electrice de la circuitul exterior la bobinele rotitoare. □ (ELT.) Electrod al unui tranzistor, în care sînt injeccii purtătoare de sarcină electrică, electroni sau goluri (II, 2) plecați din emitor. 5. S.n. Substanță chimică organică (ex. xantat de sodiu sau de potasiu), folosită ca reactiv la floarea minereurilor pentru a concentra particulele de minerale utile în spumă.

COLECTURĂ (< germ.) s.f. Oficiu de colectare a cărților pentru bibliotecă.

COLECTIE (< fr., lat. s.f.) f. Serie de obiecte de același fel adunate sistematic și care prezintă o valoare documentară, artistică etc. ■ *Culegere de opere* (literare sau științifice) grupate după anumite criterii, inițiată de către o editură. 2. (MED.) Acumulare a unui material biologic într-o anumită porțiune a corpului (ex. c. de puroi).

COLECȚIUNEA (< fr.) vb. I tranz. A strînge obiecte pentru a alcătui o colecție (1), a face colecție (de...); a culege (2).

COLECȚIONAR, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană care colecționează; posesor al unei colecții; amator de colecții.

COLEDOȘ (< fr.; [s] gr. *kholeidoskhos* „care conține bilă”) s.n. (ANAT.) Canal muscular, lung de aproape 8 cm, rezultat din unirea canalului hepatic comun cu canalul cistic, prin care se varsă bila în duoden.

COLEG, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f. Camarad de studii, de muncă, de activitate etc.

COLEGATAR (< fr., lat.) s.m. (DR.) Fiecare dintre persoanele care moștenesc împreună bunuri lăsate prin testament.

COLEGIAL, -Ă (< fr., lat) adj. De coleg; camaraderesc. □ (DR.) *Organ c.* = organ care funcționează pe baza principiului colegialității (2).

COLEGIALITATE (< *colegial*) s.f. 1. Atitudine, sentiment de (bun) coleg; camaraderie. 2. Principiu potrivit căruia conducerea unor organisme sau organizații se exercită de către mai

multe persoane, care iau împreună hotărâri prin votul majorității.

COLEGIU (< fr., lat. *collegium* "grupare, confrătere") s.n. 1. (În Roma antică) Grup de persoane care aveau aceeași profesune, demnitate sau îndeplinirea funcții sacre (c. fabricilor, c. aurizilor). 2. (DR.) Colectiv de judecători în cadrul organizației interne a instanței supreme din România (ex. c. civil și c. penal al Tribunalului Suprem) — sau cu atribuții speciale pe lângă unele organe de jurisdicție (c. disciplinar de pe lângă tribunale, care judecă abaterile disciplinare săvârșite de judecători). □ C. de avocați = colectiv al avocaților dintr-o unitate administrativ-teritorială. 3. Organizație de liber-profesioniști alcătuită în vederea apărării intereselor profesionale. 4. Reuniune de persoane egale în funcție (c. de cardinali, c. proeșec). 5. (Inv.) Categorie electorală care îngloba cetățenii cu aceeași avere sau cu același rang social. 6. Instituție de învățământ mediu sau superior, cu internat. 7. C. de redacție (sau redacțional) = organ consultativ de pe lângă redactorul-șef al unei publicații.

COLEJIRE s.f. Operație de îndepărtare a părului de pe pielea de animale prin aplicarea pe partea carnoasă a unei substanțe depilatoare, numită colajă.

COLEMBOL (< fr.: {i}) s.f. Ordine de insecte primitive, fără aripi (*Collembola*).

COLEMIJ (< fr.: {s} gr. *khole*, "bilă" + *haima*, "singe") s.f. (MED.). Creșterea cantității de bilirubină sau a altor compuși ai bilei în singe (ex. în icter).

COLENCHEM (< fr.: {i}) s.f. gr. *kholia*, "clei" + *egkhyama*, "revărsare") s.n. Jesus de susținere din organele tinere ale plantelor, în curs de creștere; este format din celule vii, cu membranele celulozice puternic și inegal îngroșate.

COLENTINA, riu, afl. stg. al Dimboviței; 98 km. Izv. din dealurile Tîrgoviștei, trece prin Buftea și București; în cursul inferior are numeroase lacuri antropice (Ciocănești, Buftea, Mogoșoaia, Băneasa, Herăstrău, Floreasca, Tei, Fundeni, Pantelimon I și II, Cernica ș.a.) amenajate pentru agrement.

COLEOPTER (< fr.: {i}) s.f. gr. *koles*, "teacă" + *pteron* "aripă") s.n. pl. Ordin de insecte (ex. cărăbușul, rădașca) cu o pereche de aripi tari, chitinoase și dure (elitre), care acoperă o a doua pereche, membranoasă; gândaci. Este cel mai mare ordin de insecte, cu peste 30 000 de specii.

COLEOPTIL (< fr.: {i}) s.f. gr. *koles*, "teacă" + *ptilon*, "foiță") s.n. (BOT.) Prima frunză, în formă de teacă, ce învețește mugurul embrionului la graminee.

COLEORIZĂ (< fr.: {i}) s.f. gr. *koles*, "teacă" + *rhiza*, "rădăcină") s.f. (BOT.) Organ membranos, în formă de sac sau de degetar, care acoperă rădăcina embrionului la unele monocotiledonate.

COLERETĂ (< fr.: {i}) s.f. Guier din țesătură fină sau din dantelă. Început sau plisat.

COLERETIC, -Ă (< fr.) adj., s.n. (Substanță sau medicament) care stimulează secreția biliară a ficatului (ex. sărurile biliare).

COLEREZĂ (< fr.: {i}) s.f. gr. *khole*, "bilă" + *rheo*, "a curge") s.f. (FIZIOL.) Proces de elaborare a bilei de către celulele hepatice.

COLERIC, -Ă (< fr.) adj. 1. (Despre o persoană) Care are izbucniri de minie. 2. (PSIH.) Temperament (sau tip) c. unul dintre cele patru tipuri de temperamente în clasificarea lui Hippocrat, caracterizat prin impulsivitatea, nestăpânire și care corespunde, în clasificarea lui I.P. Pavlov, tipului de sistem nervos puternic și neechilibrat, cu predominarea excitației asupra inhibiției.

COLERIDGE [guldridʒ], Samuel Taylor (1772—1834), poet și critic literar englez. Reprezentant al "școlii lacurilor". Lirism fantastic și straniu ("Balada bătrânului marinar". Poemele "Christabel", "Kubla Khan"). Teorie literară ("Biografia Literară").

COLESCU, Leonida (1872—1940, n. București), statistician român. Prof. de demografie la

Școala Superioară de Statistică. Unul dintre întemeietorii statisticii românești. Director general al Serviciului Statisticii Generale (1899—1922). A organizat primul recensământ general al populației României (1912).

COLESCU-VARTIC, Cezar (1864—1900, n. București), publicist și istoric român. A contribuit la întocmirea unor colecții de documente privind Revoluția de la 1848 și lupta pentru Unirea Principatelor.

COLESTEROL (< fr.: {i}) s.f. gr. *khole*, "bilă" + fr. *sterol*, "sterol") s.m. Sterol care se găsește liber sau combinat în untura de pește, în bilă, singe, țesut nervos, gălbenuș de ou. La persoanele cu tulburări ale metabolismului c., acesta se depozitează în pereții arterelor (aterom) sau sub formă de calculi biliari; colestereina.

COLET¹ (după fr.) s.n. Pachet relativ mic și ușor de mînut, expedit de obicei prin poștă.

COLET² (< fr.) s.n. (BOT.) Zonă de trecere între rădăcina și baza tulpinii.

COLETAJIE (< colet) s.f. Colet; expediere de colete; p. ext. serviciu și mijloc de transport pentru colete.

COLETTE [colɛt], Gabrielle-Sidonie (1873—1954), scriitoare franceză. Romane psihologice ("Hoinara", "Chéri", "Duo").

COLHIDA (KOLCHIS), ținut pe țărmul Mării Negre, în S Caucazului. Patria legendară a vrăjtoarelor Medeea și Circe. Aici s-ar fi aflat Lina de aur, ținta expediției Argonautilor.

COLHOZ (< rus) s.n. Formă de cooperativă agricolă de producție în fosta U.R.S.S.

COLIBACII (< fr.: {s} gr. *kolon*, "colon" + fr. *bacille*, "bacil") s.m. pl. Specie de bacterii (*Escherichia coli*) prezentă, în mod normal, în intestinul gros la om și animale, puțin invadată, în stări patologice, și alte regiuni.

COLIBACILOZĂ (< fr.: {i}) s.f. Boală infecțioasă, întâlnită la om și animale provocată de tipuri patologice de colibacili, generalizată sau localizată la căile digestive sau genito-urinare, cu tendință de evoluție cronică, în pusee recidivante.

COLIBAȘI 1. Oraș în jud. Argeș, pe stg. Argeșului, în zona Piemontului Cîndești; 25 133 loc. (1991). Uzina de autoturisme ("Daicia"), întreprindere de piese pentru tractoare, autocamioane, autobuze și autoturisme de teren; prelucr. lemnului, produse alim. Institut de cercetare și inginerie tehnologică pentru autoturisme. Biserica Sf. Nicolae (1784) cu picturi murale de factură populară; culă din 1797 în localit. componentă Racovița; mănăstirea Vierșoi (1545) în localit. componentă Făgetu. Declarat oraș în 1989. 2. Com. în jud. Giurgiu, pe Argeș; 4 196 loc. (1991).

COLIBĂ (< sl.) s.f. Construcție provizorie din birne, împletitură de nuiele etc., acoperită cu paie, crengi sau stuf, folosită ca adăpost pentru oameni și uneori pentru animale. ■ Casă mică, rudimentară.

COLIBRI (< fr.) s.m. Numele a peste 400 specii de păsări, răspândite în cele două Americi, din ordinul paseriformelor, avînd dimensiuni între ale unui bondar și ale unui lăstun mic (*Trochilidae*). Au cioc foarte subțire, dur, picioare scurte, penaj solzos, în culori metalice, strălucitoare. Sînt foarte agresive. Se hrănesc cu polen, nectar, insecte, arahnide. Cele mai cunoscute specii de c. sînt: c. *urias* (c. 16 cm); c. *spadă* (22 cm); *pasărea-muscă cubaneză* 3 cm, cea mai mică pasăre-din lume); c. *de topaz* (9 cm), cu cel mai frumos colorit din lume (violet, galben, verde, cafeniu, negru, roșu).

COLIC, -Ă (< fr.: {s} gr. *kolon*, "colon") adj., Care se referă la colon (ex. arteră c., cadru c.).

COLICĂ (< fr.: {s} lat. *colicus*, "care suferă de colic") s.f. Durere abdominală paroxistică ce survine în criză (ex. c. biliară, c. intestinală, c. nefritică etc.).

COLIER (< fr.) s.n. 1. Podoabă (salbă, colan, șirag de mărgelă, de pietre scumpe etc.) care se poartă în jurul gîtului. ■ Fig. Brlu. cerc. 2. Element de legătură, de obicei metalic, de forma unei brățări sau a unui inel, folosit pentru

prinderea laolaltă a unor piese prin fretare sau prin stringere cu șurub.

COLIGATIV, -Ă (< fr.: {i}) s.f. {s} lat. *colligo*, "a lega împreună") adj. (FIZ.): despre proprietăți ale substanțelor Care depinde numai de numărul și de natura moleculelor substanței.

COLIGNY [colinj], Gaspard de Châtillon, conte de ~ (1519—1572), amiral francez. Conducător al hughenozilor. Asasinat în Noaptea Sf. Bartolomeu.

COLIJIE (< scr.) s.f. Numele mai multor specii de plante erbacee din genul *Stipa*, familia gramineelor, cu tulpini subțiri, înalte pînă la 100 cm, formînd tufe dese, cu frunze înguste, inflorescența un panicul cu prelungiri flexibile, prevăzute, în general, cu perișori albi, moi; cresc în stepe și locuri uscate. Sin. *năgara* □ Expr. *Alb colilie*, se spune despre oamenii cu părul complet alb.

COLIJIU, -JE (< colilie) adj. Alb (cum e colilia).

COLIMA 1. Oraș în Mexic, în Sierra Madre Occidental, centru ad-tiv al statului cu același nume; 86 mii loc. (1980). Pielărie. Centru comercial (bumbac, trestie de zahăr, orez, tutun), Universitate (1850). Fundat în 1522. 2. Stat în Mexic, pe coasta Oc. Pacific; 5,2 mii km²; 426,2 mii loc. (1989). Expl. forestiere. Căfea, tutun, creșterea animalelor.

COLIMARE (< fr.: {s} Transformare a unui fascicul de raze divergent sau convergent într-unul paralel.

COLIMATOR (< fr.: {i}) s.n. (FIZ.) 1. Dispozitiv optic, element component al spectrografei, spectroscopelor și goniometrelor, cu ajutorul căruia pot fi colimate fasciculele de raze. 2. Aparat de vizare pentru tir. □ A lua pe cineva în c. = a urmări pe cineva, a se pregăti pentru a ataca pe cineva. ■ Instrument optic pentru determinarea aproximativă a unei direcții.

COLIMAȚIE (< fr.: {i}) s.f. Reglare a instrumentelor optice în scopul de a realiza coincidența dintre axa lor optică și axa de vizare (geometrică).

COLIMVITRĂ s.f. Cristelnița.

COLINĂ (< fr.: {s} Formă de relief pozitivă, prelungă, mai mică decît dealul, netedă în partea superioară; colinic (1).

COLINĂ (< fr.: {i}) s.f. gr. *khole*, "fiere") s.f. (BIOCHIM.) Amină, precursor al acetilcolinei, făcînd parte din complexul vitaminei B, care se utilizează în tratamentul hepatocitelor.

COLIND (COLINDĂ s.f.) (< sl. *kolenda*, "ziua de Anul Nou", varianta *corindă* din lat. *calendae*) s.n. 1. Obiceiul de a colinda. 2. Cîntec popular de urare, aparținînd obiceiurilor de Anul Nou, răspîndit pe o arie întinsă la popoarele creștine. Adaptate de Biserica la sărbătoarea Crăciunului, c. și-au păstrat caracterul laic, cu elemente de mit, baladă sau cîntec liric, împletite pe subiecte religioase. Sînt interpretate de cete de copii sau de flăcăi. 3. Depiarsare din loc în loc.

COLINDĂ (< colindă) vb. 1. Intranz. A umbra din casă în casă dînd colinde. ■ 2. Tranz. A străbate, a cutreiera.

COLINDATOR, -OARE (< colinda) s.m. și f. Persoană care colindă (1).

COLINERGIC (< fr.: {s} fr. *choline*, "colină" + gr. *ergon*, "acțiune") adj. Care se referă la o acțiune stimulantă, activată sau transmisă prin intermediul *colinei* sau *acetilcolinei*. □ Sistem c. = totalitatea substraturilor și enzimelor celulare ce luă în producerea și metabolizarea acetilcolinei. Sistem nervos c. = denumire atribuită fibrelor nervoase care eliberează acetilcolină la trecerea influxului nervos (ex. sistemul vegetativ parasimpatic).

COLINESTERAZĂ (< fr.: {i}) s.f. (BIOCHIM.) Enzimă prezentă în țesuturile animale și care hidrolizează acetilcolina în colină și acid acetic.

COLINIAR, -Ă (< fr.: {i}) adj. (Despre puncte) Care se află pe aceeași dreaptă.

COLIR (< fr.: {i} lat.) s.n. Medicament folosit în tratamentul bolilor de ochi (ex. protargolul, azotatul de argint).

COLITĂ (< fr.: [și] gr. kolon „colon”) s.f. (MED.) Inflamație acută sau cronică a colonului, rezultat al unor infecții sau datorită unui regim alimentar inadecvat, manifestată prin dureri abdominale, alteranță de constipație și diaree. □ C. ulcerosă, formă gravă de c., caracterizată prin apariția de ulcerări pe mucoasa colonului.

COLIȚĂ (< coală) s.f. 1. (POLIGR.) Coală de carte sau de revistă, tipărită și fălțuită, înainte de a fi broșată sau legată; fascicul. 2. Coală mică de hirtie pe care sînt tipărite una sau mai multe mărci poștale, dințate sau nu, și pe care se găsește o inscripție indicînd ocazia cu care s-a lansat emisiunea seriei respective de mărci sau însăși colia.

COLIVĂ (< sl.) s.f. Griu fierț îndulcit cu miere sau zahăr și amestecat cu miez de nucă, împodobit cu bomboane din care se compune, în centru, o cruce; împărțită pentru pomenirea morților, la înmormîntări și parastase, în Biserica ortodoxă.

COLIVIE (< sl.) s.f. 1. Cușcă mică făcută din vergele de metal sau de lemn, în care sînt ținute păsări cîntătoare sau decorative. 2. Construcție metalică, constituită dintr-un cadru cu pereți laterali și cu una sau cu mai multe platforme suprapuse, care servește la transportul personalului și materialelor în pușurile unei mine. 3. Sistem de conductoare în formă de bare așezate în creștăturile rotorului unor mașini electrice și scurtcircuitate. La ambele capete prin inele; este folosit ca înfășurare a rotorului la mașinile asincrone cu rotor și în scurtcircuit sau ca înfășurare cu amortizare și de pornire la mașinile sincrone.

COLIZIUNE (< fr., lat.) s.f. 1. Ciocnire violentă între două corpuri. □ Compartiment de c. = compartiment etanș situat la extremitatea prorei unei nave, destinat să limiteze pătrunderea apei în interiorul navei în caz de c. 2. (Livr.) Conflict. □ Confruntare dramatică a caracterelor în plan afectiv și moral (iubire-datorie bine-rău).

COLLEONI, Bartolomeo (1400—1475), condotier italian. Capitan-general (1454) al armatei venețiene.

COLLIGATUM (cuv. lat.) s.n. Volum alcătuit din două sau mai multe lucrări diferite legate împreună.

COLLINS [cɔːlɪnz] Michael (n. 1930), cosmonaut american. Copilot al navei cosmice Gemini 10 (1966) și pilot al modului de comandă Columbia al navei cosmice Apollo 11 (1969), nava care a dus primii oameni pe Lună.

COLLINS [cɔːlɪnz], Phil (n. 1951), actor, compozitor și cîntăreț britanic. Concerte rock care i-au asigurat o mare popularitate. Filme („Buster”).

COLLINS [cɔːlɪnz], William Wilkie (1824—1889), scriitor englez. Unul dintre creatorii romanului polițist („Doamna în alb”, „Piatra Iunii”).

COLLODI, Carlo (pseud. lui Carlo Lorenzini) (1826—1890), scriitor italian. Literatură pentru copii („Aventurile lui Pinocchio”).

COLMAR, oraș în NE Franței (Alsacia), în apropierea graniței cu Germania; 82,5 mii loc. (1982, cu suburbiile). Nod de comunicații. Orologerie, ind. textilă (mătase, bambac). Monumente din sec. 13—18. Muzeul Unteririnden, Centru turistic.

COLMATARE (după fr. colmatage) s.f. 1. Astupare a porilor unui material poros prin introducerea unei substanțe coloidale tixotrope. 2. Proces de depunere a materialului transportat de apele curgătoare, avînd ca rezultat ridicarea treptată a fundului unei depresii, a unui bazin lacustru (pînă la umplerea sa), ai unei porțiuni dintr-o albie etc.

COLNIȚ (< bg., scrj) s.n. (Pop.) 1. Colină. 2. Drum îngust care trece peste un deal și printr-o pădure. 3. Luminși (în pădure).

COLO (< acolo) adv. (Cu sens local) Acolo. □ Loc. Cînd colo = în loc de aceasta, în realitate.

COLOANĂ (< fr.) s.f. 1. Stilp cilindric destinat să susțină o parte dintr-un edificiu sau să-l ornamenteze. C. este alcătuită în general din bază, fus și capitel. Proporția, forma și decorația acestor elemente sînt determinate de stilul sau de ordinul de arhitectură din care face parte. □ (ANAT.) C. vertebrală = succesiunea vertebrelor, constituind axul scheletului; șira spinării. La om, c.v. cuprinde 33—34 de vertebre (7 cervicale, 12 dorsale, 5 lombare, 5 sacrale, și 4—5 cocigiene). Animalele cu c.v. alcătuiesc încrengătura vertebrelor. 2. Corp, în general cilindric înalt, vertical sau aproape vertical. □ C. de tubaj = c. formată din burleanele de foraj asamblate cap la cap prin filet sau prin sudură, care se introduc în gaura de sondă pentru a o proteja. C. hidroalică = gură de apă, amplasată lângă o linie de cale ferată, pentru alimentarea locomotivelor. (CHIM.) C. de rectificare = aparat în formă de c. care servește la separarea prin distilare a componentelor unui amestec lichid cu puncte de fierbere diferite. 3. Masă de lichid conținută într-un tub sau care ținește dintr-o conductă sau rezervor (ex. c. de refluxare, c. de aspirație etc.). 4. Fiecare dintre subdiviziunile verticale ale unei pagini tipărite, despărțite de cea alăturată printr-o linie neagră verticală sau printr-un spațiu alb. 5. Ansamblu de litere, cifre etc. dispuse unele sub altele într-un tabel, într-un determinant (3), într-o matrice etc. □ C. stratigrafică = reprezentare schematică și sintetică, sub formă de c. (1), a evoluției geologice a unei regiuni, indicîndu-se prin semne și culori convenționale vîrsta, grosimea, caracterele petrografice și paleontologice etc. ale diferitelor formațiuni, precum și evenimentele geologice mai importante (magmatism, mișcări tectonice) care au avut loc aici. 6. (CHIM.) C. cromatografică = strat staționar cu

suprafața specifică mare, format dintr-o substanță cu proprietăți de absorbție selectivă. 7. (FIZ.) C. pozitivă = masă de gaz ionizat, care face legătura între regiunile catodice și cele anodice ale unei descărcări electrice luminescente. 8. Formație militară în vederea deplasării lor; pînă în sec. 19 era folosită și ca formație de luptă. □ C. de marș = trupe care se deplasează sub comandă unică pe același itinerar în c. Coloana a cincea = expresie care desemnează o agentură în solda dușmanului; își are obîrșia în declarația unui general fascist spaniol, care, îndreptîndu-se cu patru coloane împotriva Madridului (în 1936), miza pe fasciștii madrileni, pe care îi socotea cea de-a cincea c. a sa. 9. (CINEMA) C. sonoră = ansamblu de sunete (cuvinte, muzică etc.) care însoțesc imaginea filmului; pistă sonoră.

COLOCATAR, -A (< fr.) s.m. și f. Persoana care folosește un spațiu locativ împreună cu alte persoane, în temeiul unui contract de închiriere.

COLŢCVIU (< lat. colloquium) s.n. Convorbire, discuție. □ Formă de control periodic a cunoștințelor studenților prin discuții, lucrări de laborator, lucrări practice.

COLŢDIU (< germ. [și]; [și] gr. kollodes „lipicios”) s.n. Soluție de 4% nitroceluloză în alcool-eter, care, prin evaporare, lasă o peliculă încolărită aderentă; folosit în fotografie, în medicină (pentru protecția plăgilor, fixarea pansamentelor etc.) sau ca lac și clei special etc.

COLOFONIU (< ngr., germ) s.n. 1. Rășină compusă din acizi rezinici și rezine, obținută ca reziduu la distilarea cu abur a rășinii de conifere; folosit în ind. hirtiei, a lacurilor, a caucuciului; se aplică pulverizat pe părul arcului instrumentelor muzicale cu coarde; saciz. 2. (BIBL.) Însemnare la sfîrșitul unei cărți, în epoca introducerii tiparului (sec. 15—16), cuprinzînd detaliile asupra tipografului, datei și locului unde a lucrat, asupra autorului și titlului lucrării.

COLOGARITM (< fr.) s.n. Logaritmul inversului unui număr dat.

COLOGRAFIE (< fr.) s.f. Procedeu de tipărire, la care clișeu imprimării este preparat pe o placă de sticlă.

COLOID (< fr. [și]; [și] gr. kolla „clei” + eidos „aspect”) s.m., adj. (CHIM.) 1. S.m. Sistem eterogen format din două faze: faza dispersată și faza dispersantă, prima fiind constituită din particule a căror mărime este cuprinsă între 10⁻⁷—10⁻⁵ cm. 2. Adj. (Despre substanțe) Ale cărei particule se află în stare de dispersie și nu difuzează prin membrane; coloidal.

COLOIDAL, -Ă (< fr. [și] adj. Coloid (2)).

COLOMBINA, personaj din „Commedia dell'arte”, tipul subreței fals-ingenue.

COLOMBO (KOLAMBA), cap, ad-țivă a Rep. Sri Lanka, în SV ins. Ceylon, port activ

Coloane

dorică

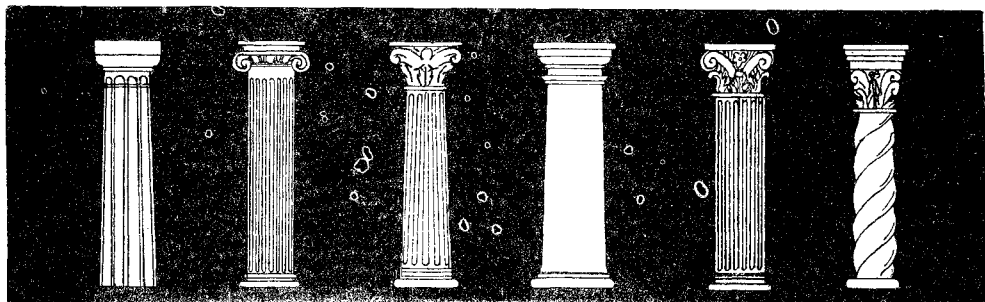
ionică

corintică

toscană

compozită

torsată

(90% din importuri și 50% din exportul țării) la Oc. Indian; 2.05 mil. loc. (1983, cu suburbiile). Aeroport internațional (Ratmalana). Pr. centru financiar și industrial al țării. Siderurgie. Șantiere navale. Prelucr. petrolului și a cauciucului. Ind. textilă și alim. Îngrășăminte chimice, mat. de constr.; prelucr. pietrelor prețioase. Export de cauciuc, cacao, copra și ceai. Trel universități. Intemeiat în 1517 de portughezi. S-a aflat în stăpânirea olandezilor (din 1658), apoi a englezilor (din 1796). C. a fost capitala țării între 1948 și 1983.

COLON¹ (< fr., lat.) s.m. 1. (În Imp. Roman și în ev. med. timpuriu în Europa) Muncitor agricol, inițial liber, care munea o bucată de pământ luată în arendă; mai târziu, legat de pământ, era obligat să plătească o dijăa proprietarului. 2. (Inv.) Colonist.

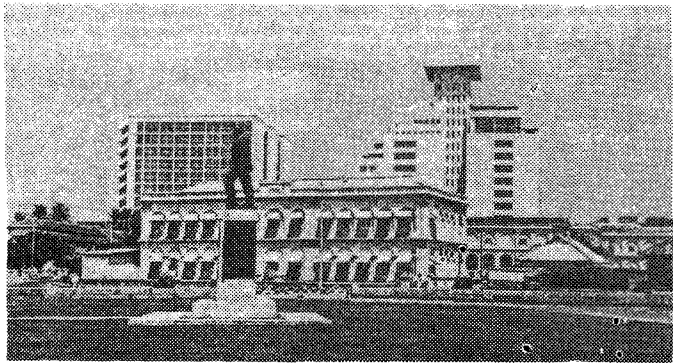
COLON² (< fr. [i]; [s] gr. *kolon* „intestin gros”) s.n. Parte a intestinului gros cuprinsă între cec și rect.

COLON³ (cuv. sp.) s.m. Unitate bănească în Costa Rica și El Salvador.

COLON 1. Oraș în Panamă, port la Oc. Atlantic, la intrarea nordică în Canalul Panamă; 88 mil loc. (1982, cu suburbiile). Prelucr. petrolului; mobilă, textile; export de banane. Monument al lui Columb. Fundat în 1850, sub numele de *Aspinwall*. 2. V. Galápagos.

COLONADĂ (< fr.) s.f. Ansamblu de coloane dispuse într-unul sau mai multe șiruri. Poate să facă parte dintr-un edificiu, formînd în cadrul acestuia un peron sau o galerie ori poate constitui o unitate independentă cu rol decorativ.

COLONAT (< fr., lat.) s.m. (În Imp. Roman și în ev. med. timpuriu în Europa) Sistem de exploatare a pământului potrivit căruia maril proprietari acordau în arendă colonului și familiei sale un loc de pământ în schimbul unei dijme.

Colombo. Clădirea Parlamentului

COLONCIFRU (< germ., rus.) s.f. (POLIGR.) Cifră care indică numărul de ordine al paginii unei cărți, reviste etc.

COLONEL¹ (< fr.) s.m. Cel mai mare grad de ofițer superior din armata României; pe scară ierarhică, urmează gradului de locotenent-colonel. Corespunde ca funcție de bază comandantului de regiment.

COLONEL² (< germ.) subst. Corp de literă de șapte puncte tipografice.

COLONEȘTI 1. Com. în jud. Bacău, pe Zeletin; 2 034 loc. (1991). 2. Com. în jud. Olt; 2 489 loc. (1991).

COLONETĂ (< fr.) s.f. Coloană mică și zveltă, folosită mai ales în arhitectura romanică

și în cea gotică, în construcția galeriilor, a porticurilor, a ferestrelor etc.

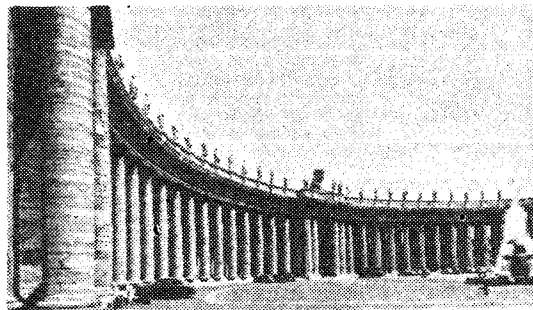
COLONIAL, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la coloniile (2), care ține de colonii și de colonialism; care se află sau care provine din colonii; care se află în stare de colonie. □ (ARHIT.) Stil c. = termen general folosit pentru a caracteriza construcțiile din America Latină și din America de Nord din sec. 16—18, datorate diferitelor grupuri de europeni stabiliți acolo. Concepute să reproducă într-o măsură cât mai fidelă arhitectura europeană din țările de origine ale acestora, monumentele în stil c. aparțin, de fapt, unor stiluri diverse, determinate atît de elementele stilistice de import, cît și de condițiile și de tradițiile artistice locale.

COLONIALE (< germ. fr.) s.f. pl. Articole alimentare de băcănție (ceai, cafea etc.) provenite din țări exotice; p. ext. orice articole alimentare (chiar autohtone) care sînt de același fel cu cele provenite din țările exotice.

COLONIALISM (< fr.) s.m. Politică de cucerire, de ocupare a unor teritorii și țări, de transformare și menținere a lor în stare de colonii, de dominare a acestora prin mijloace economice, politice, militare și spirituale.

COLONIALIST, -Ă (< fr.) 1. Adj. Care se referă la colonialism, care ține de colonialism. 2. S.m. Nume dat celor care promovează colonialismul.

COLONIE¹ (< fr.) s.f. Apă de Colonia. **COLONIE**² (< fr., lat.) s.f. 1. (În antic.) Cetate-oraș cu rol economic sau strategic, întemeiată de fenicieni și apoi de greci pe teritorii străine. ■ Oraș întemeiat de romani în

Colonadă

Coloane

cuplată

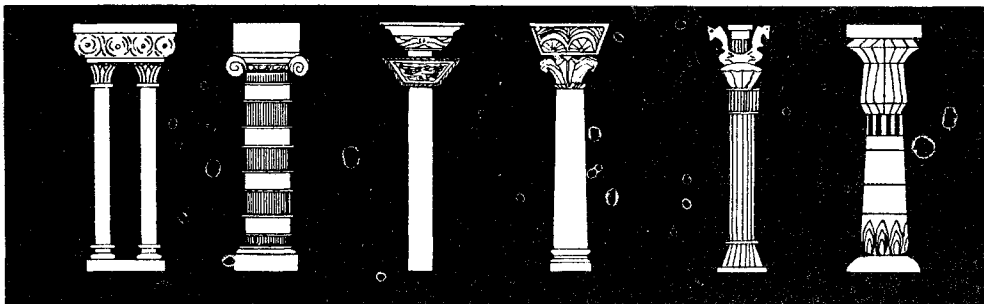
inelată

romanică

bizantină

persană

egipteană

șinuturile cucerite, avînd rol economic, administrativ și militar. Constituie cel mai înalt grad în ierarhia civică a romanilor. 2. Teritoriul ocupat și administrat de o națiune străină și care este dependent de aceasta pe plan politic, economic, cultural etc. 3. Grup compact de persoane de aceeași naționalitate care locuiesc într-un oraș sau într-o regiune dintr-o țară străină și care provine prin imigrare sau strămutare. 4. Grup de copii trimiși la odihnă în stațiuni climatice sau bălneare; p. ext. loc unde este găzduit acest grup. 5. Grup de indivizi din aceeași specie care trăiesc împreună, în strînse legături, organizat într-o asociație temporară sau permanentă, timp de mai multe generații (ex. albine, furnici). ■ **C. microbiană** = grup masiv de bacterii în cultură pe medii solide sau semisolide, vizibil cu ochiul liber, rezultat din diviziunea succesivă a unui sau a câtorva germeni.

COLONIST, -Ă (< germ.) s.m. și f. Persoană care a părăsit țara sau locul de origine și s-a stabilit. Într-o colonie (2, 3).

COLONIZĂ (< fr.) vb. I tranz. 1. A transforma în colonie un terit. sau o țară. 2. A popula un terit. sau o țară cu oameni aduși din alte terit. sau din alte țări. ■ A popula regiuni (slab populate sau depopulate) din propria țară.

COLONIZATOR, -OARE (< fr.) adj. s.m. și f. (Stat. populație etc.) care colonizează un teritoriu.

COLONNE [colɔn] Édouard (1838—1910), dirijor francez. Fondatorul Asociației „Concertele Colonne” din Paris (1871), care au propagat, în primul rînd, muzica lui Berlioz și César Franck.

COLONTITLU (< germ.) s.n. (POLIGRF.) Indicație auxiliară care se tipărește deasupra textului curent al fiecărei pagini de carte și care cuprinde titlul cărții, titlul capitolului, numele autorului etc.

COLOR (< engl. [i]) adj. invar. (Despre filme, imagini) tehnicolor; în culori, colorat.

COLORA (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. A da unui obiect o culoare cu ajutorul unei vopsele; a vopsi. 2. Fig. A nuanța, a reliefa.

COLORADO [colɔrɑːdəu] 1. Fl. în America de Nord (S.U.A. și Mexic); 2.740 km (3.200 km cu Green River). Izv. din M-șii Stîncioși, traversează pod. cu același nume și deșertul Arizona, sîndind Marele Canion și se varsă în Oc. Pacific (G. Californiei) printr-o deltă. Navigabil pe 228 km. Pe C. se află marile hidrocentrale Hoover (1.354 MW), Navajo și Flaming Gorge. 2. Fl. în S.U.A. (Texas); 1.450 km. Izv. din pod. Llano Estacado și se varsă în Oc. Atlantic (G. Mexic). Navigabil pe 500 km. Trece prin Austin. Hidrocentrale. Irigații. 3. Fl. în Argentina; 1.100 km. Izv. din Anzi și se varsă în Oc. Atlantic (G. Bahía Blanca). Navigabil în cursul inferior pe 320 km. 4. Pod. în SV S.U.A., între Pod. Marei Bazin (la NV) și M-șii Stîncioși (la E și NE); 300 mil km². Alt. medie: 1.800—2.000 m; alt. max.: 3.861 m (vîf. Humphreys Peak). Reg. deșertică brazdată de canioane adînci, puștin populată, cu climă subtropicală aridă și vegetație semidesertică. 5. Stat în partea central-vestică a S.U.A.; 270 mil km²; 3.39 mil. loc. (1989). Centru ad-tiv: Denver. Expl. forestiere, de cărbuni, aur, argint, cupru, vanadiu, uraniu, molibden și petrol. Cereale, cartofi și sfeclă de zahăr. Creșterea bovinelor. Ind. chimică, afirm., poligrafică.

COLORADO SPRINGS [colɔrɑːdəu sprɪŋgz] oraș în V S.U.A. (Colorado), în M-șii Stîncioși; 393,9 mil loc. (1989, cu suburbiile). Ind. electronică și poligrafică. Mare stațiune climatică și centru al sporturilor de iarnă la poalele lui Pikes Peak.

COLORANT (< fr.) s.m., adj. 1. Care are proprietatea de a colora. 2. S.m. Substanță, de obicei organică, cu care se colorează diverse produse, ex: fibre textile, hîrte, piele, materiale plastice etc.

COLORATURĂ (< germ.) s.f. (MUZ.) Manieră de interpretare vocală, caracteristică îndeosebi operelor italiene din sec. 17—18, care dă interpretului prilejul să-și afirme virtuozii-

tatea tehnică, executînd cadențe, triluri etc. □ **Soprană de c.** = soprană cu extensiune în registrul acut.

COLORATIE (< fr.) s.f. Metodă de laborator care constă în tratarea preparatelor microscopice, după o prealabilă fixare, cu diferiți coloranți.

COLORIMETRIE (< fr. [i]) s.f. Determinare a caracteristicilor unei culori. ■ Metodă de analiză cantitativă a substanțelor colorate, într-o soluție, cu ajutorul colorimetrului.

COLORIMETRU (< fr. [i]; [s] lat. color „culoare” + gr. metron „măsură”) s.n. Aparat pentru determinarea caracteristicilor unei culori sau pentru stabilirea concentrației soluțiilor substanțelor colorate, prin compararea acestora cu o soluție etalon.

COLONIST (< fr.) s.m. Pictor care se distinge printr-un simț deosebit al culorii.

COLORIT (< lt., germ.) s.m. 1. Totalitatea culorilor unui obiect; bogăție de culori. ■ Efect de ansamblu al culorilor unui tablou. 2. Culoare. 3. Fig. Expresivitate, strălucire a stilului; bogăție de imagini.

COLOS (< fr., lat.) s.m. 1. Statuie de o mărime extraordinară; p. ext. obiect de proporții foarte mari. 2. Om, animal de mărime și putere neobișnuit; namilă, matahală.

COLOSAL, -Ă (< fr.) adj. Care depășește mărimea obișnuită; gigantic, uriaș. □ **Ordin c. v. ordin.**

COLOSSEUM, amfiteatru monumental la Roma, construit în timpul lui Vespasian și Titus și inaugurat în anul 80 d.Hr. Formă eliptică (avea 80 de rânduri de gradene și o capacitate de peste 50.000 de locuri).

COLOSTRU (< fr. [i]; lat.) s.n. Laptele secretat de glanda mamară în primele zile după naștere, bogat în proteine, anticorpi, vitamine, avînd și efect purgativ.

COLOSUL DIN RODOS, statuie uriașă din bronz la intrarea în portul Rodos, reprezentînd pe Helios, ridicată de sculptorul Chares în 292—280 î.Hr. Una dintre cele „șapte minuni” ale antichității (disparută în 224 î.Hr. în urma unui cutremur).

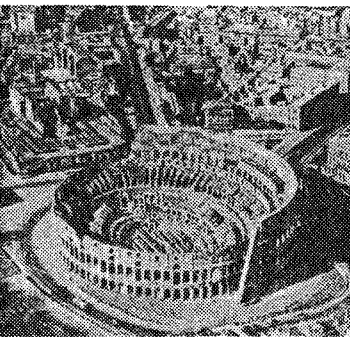
COLPI, Henri (n. 1921), regizor francez de film. A realizat „Codin”, „Steaua fără nume” — în coproducție cu România, „Absență nelungată”.

COLPITĂ (< fr.) s.f. Inflamație a colului uterin.

COLPORTA (< fr.) vb. I tranz. A răspîndi știri, zvonuri etc. (false).

COLPORTAJ (< fr.) s.n. 1. (Inv.) Răspîndire, distribuire (a cărților, a presei). □ Carte de c. = carte de preț redus, ilustrată, tipărită în tiraje mari, tratînd, sumar, la nivel de popularizare, teme dintre cele mai diverse. 2. (lesit din uz) Comerț ambulant.

Colosseum

COLPORTOR (< fr.) s.m. 1. (lesit din uz) Negustor ambulant (de cărți). 2. Fig. cel care răspîndește știri, zvonuri (false).

COLPOSCOPIE (< fr. [i]; [s] gr. kolpos „adîncitură + skopeo „a examina”) s.f. Examen optic direct al vaginului și al colului uterin cu ajutorul unui aparat numit colposcop.

COLSON, Felix (1804—1870), diplomat și publicist francez. Filo-român. S-a implicat în activitatea partidei naționale din Țara Românească (1839). Sprijinitor al lui Ion Cămpineanu. Susținător al cauzei românești în Occident.

COLTUC (< tc.) s.n. (Reg.) 1. Fiecare dintre cele două capete ale unei plini lungi; colț de plină. 2. Perniță (de ace).

COLȚ (< bg.) subst. f. S.n. 1. Punct în care se întîlnesc muchiile unui obiect sau laturile unei figuri; porțiune dintr-un obiect, dintr-o încăpere etc. cuprînsă între aceste laturi. □ **Colțul gurii v. comisură (1)** ■ Fiecare dintre unghiurile formate de două străzi care se întîlnesc. □ Expr. Colț cu... = în unghiul format de străzile... ■ Margine, extremitate. □ **Colț de pine** = colțuc (1); p. ext. bucăță de pînă (de la o margine). 2. Rubrică rezervată, într-o publicație, unei specialități. 3. Loc retras,asonic; refugiu, ascunziș. II. 1. S.m. Dinte al animalelor, în special caninul. ■ Fragment dintr-un dinte sau dintr-o mînașă ruptă. 2. S.m. Fiecare dintre Țirfurile ascuțite ale greblei, furcii sau ale altor instrumente asemănătoare. ■ (La pl.) Virful ascuțit de stîncă întîlnite în serie pe unele creste alpine, dominînd un munte (ex.: Colpii Morarului din Bucgei). 3. S.m. Cunt de fier care se aplică țarna pe talpa încălțămîntei pentru a nu aluneca pe gheață; pîntă. 4. S.n. și m. Virf ascuțit al plantelor din încolțesc. 5. S.m. **Colții-babei** = plantă erbacee anuală, cu tulpii întinse pe pămînt, lungi pînă la 10—60 cm, frunze opuse, penate, flori galbene și fruct capsulă tepoasă (*Tribulus terrestris*). **Floare de colți v. floare**. III. S.m. 1. Fiecare dintre tăieturile (triunghiulare) făcute pe marginea unei stofe, a unei hîrtili etc.; dantelă împletită în această formă. 2. Șuviță de păr ondulat pe frunte.

COLȚAR (< colț) s.n., s.m. 1. S.n. Polțar sau dulăpior în formă de prismă triunghiulară care se fixează într-un colț al unei camere. 2. S.n. Piesă metalică sau din lemn cu două arpi sau laturi așezate în unghi drept, utilizată la consolidarea și la protejarea unor îmbinări de colț (ex. la cercevele). 3. S.n. Echer. 4. S.n. Calibru folosit la controlul înălțimii literelor tipografice. ■ Element tipografic ornamental de alamă sau de plumb, folosit la formarea colțului unui chenar. 5. S.m. Mic motiv ornamental în formă de frunză răsucită, așezat în cele patru colțuri ale bazei unei coloane. 6. S.m. Dispozitiv, prevăzut cu 3—6 colți, care se aplică pe talpa bocancului pentru a împiedica alunecarea pe teren stîncos și în pantă sau pe gheață.

COLȚI, com. în jud. Buzău; 1.347 loc. (1991). Schitul Aluniș, cu biserică (sec. 16) și chiliă săpată în stîncă. Pînă în 1968, com. C.-s-a numit **Între Sibilii**.

COLTOS, -OASĂ (< colț) adj. Cu colții ieșiți în afară. ■ Fig. Arșagos; obraznic, recalcitrant.

COLTUN (< ngr.) s.m. 1. (Reg.) Ciorap. 2. **Coltunii-popii** = plantă erbacee perenă din familia violaceelor, cu frunze cordiforme sau aproape reniforme, flori indolore, violacee, cu pînten scurt și fruct capsulă ascuțită (*Viola silvestris*).

COLTUNAȘ (< colțun) s.m. (Mai ales la pl.) Fel de mincare preparată din bucăți de aluat umplute cu carne, brînză etc. și apoi fierte în apă.

COLTUROS, -OASĂ (< colțuri) adj. 1. (Despre roci, bolovani etc.) Cu colțuri. 2. Fig. (Despre fașa oamenilor) Cu trăsături proeminente; osos.

COLUMB (COLÓN), Cristofor (Cristóbal) (1451—1506), navigator genovez. Stabilit în 1476 în Portugalia. În 1492 intră în serviciul Spaniei. Între 1492 și 1504 a întreprins patru

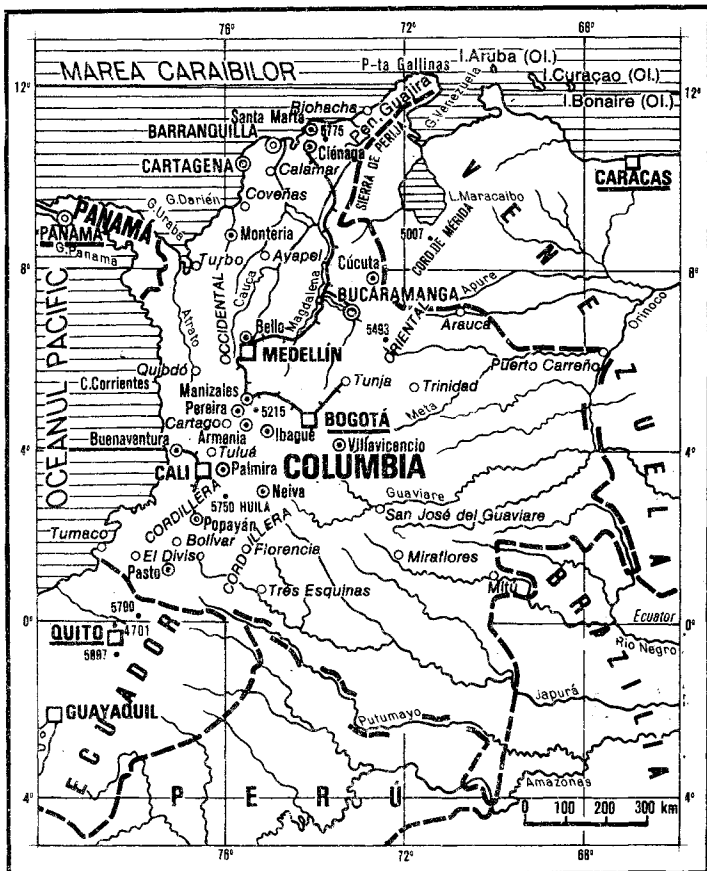
călătorii, descoperind majoritatea ins. din America Centrală însulară și atingând coastele Americii Centrale istmice și ale Americii de Sud. Ziuă de 12 oct. 1492, când C. a descoperit ins. Watling (San Salvador) din Arh. Bahamas, este considerată data descoperirii Americii.

COLUMBACĂ (< scr. Kolombaci) adj. f. Muscă ~ (și substantivat, f.) = insectă mică, dipteră, a cărei înțepătură veninoasă poate provoca moartea vitelor (*Simulium columbaczense*).

COLUMBAR (COLUMBARIU) (cuv. lat.) s.n. Cameră funerară, prevăzută cu firide destinate păstrării urnelor cu cenușa morților incinerate.

COLUMBIA, stat în NV Americii de Sud; 1,14 mil. km²; 32,3 mil. loc. (1989). Limba oficială: spaniolă. Cap.: Bogotá. Orașe pr.: Medellín, Cali, Barranquilla. Este împărțit în 23 departamente, patru intendencias, cinci comisarias și un district special. În vest se află M-șii Anzii Columbieni, cu cordilerele Occidentala, Centrală și Orientală, iar în E se dezvoltă cîmpia joasă, întinsă, a Amazonului, acoperită de savane și păduri ecuatoriale. În N cîmpia dintre Anzi și țărmul M. Caraibilor, bine populată, dominată de masivul muntos izolat Sierra Nevada de Santa Marta (5 775 m, alt. max. din C.). Climă caldă și umedă, moderată de altitudine în reg. muntoasă. Expl. de petrol (20,4 mil. t. 1989), gaze naturale, aur (26 546 kg. 1987), huliă (14,6 mil. t. 1987), platină, min. de fier, argint, fosfați, sulf, sare, caolin (1,2 mil. t. 1987) ș.a. Terenurile cultivate (4,7% din supr. țării) sînt ocupate de plantacii de cafea (975 mil. ha. 664 mil. t. 1989, locul 2 pe glob), trestie de zahăr (26 mil. t. 1989), banane (3,8 mil. t. 1989) și cacao; se mai cultivă orez (1,9 mil. t. 1989), porumb, bumbac (320 mil. t. 1989), tutun, cartofi, soia, manioc ș.a. Se cresc bovine (24,7 mil. capete, 1989), porcine (2,6 mil. capete, 1989), ovine (2,7 mil. capete, 1989). Pescuit: 84,8 mil. t (1988). Ind. produce energie electrică (35,4 miliarde kWh, 1987), produse petroliere, oțel, ciment (6,3 mil. t. 1988), autovehicule (60,9 mil. buc., 1988), îngrășăminte chimice, cauciuc, hîrte, țesături, țigărete, zahăr ș.a. C.f.: 3,4 mil. km. Căi rutiere: 106,2 mil. km. Flota maritimă comercială: 585 mii t (1988). Moneda: 1 peso = 100 centavos. Exportă cafea (c. 1/3), petrol și produse petroliere (c. 1/4), cărbuni, banane, flori, textile ș.a. și importa mașini, utilaje și mijloace de transport (c. 40%), produse chimice, produse siderurgice, produse agroalim. ș.a. — Istoric. Populat din timpuri străvechi de triburi de amerindieni, terit. C. a fost cucerit la începutul sec. 16 de spanioli, care au înființat aici (1538) colonia (din 1718 viceregal) Noua Granadă. În cursul Războiului pentru Independența Colonilor Spanioli din America (1810—1826) a fost adoptată, la Bogotá, Declarația de independență (1813). Din 1819 Noua Granadă a făcut parte din Republica federativă Marea Columbia pînă în 1830, cînd s-a constituit Republica Noua Granadă. În 1863 a fost proclamată constituirea Statelor Unite ale Columbiilor (din 1886, Republica Columbia). În scopul obținerii zonei viitorului Canal Panama, S.U.A. au organizat în 1903 o lovitură de stat în prov. Panama, în urma căreia aceasta s-a despărțit de C. După cel de-al doilea război mondial viața politică a C. s-a caracterizat prin încordări și confruntări, care din anii '60 au luat și forma activităților de gherilă. Din 1958 s-au succedat la guvern partidele conservator și liberal. Din 1989, autoritățile au declanșat o campanie energetică împotriva carteliurilor producătorilor de droguri, care au ripostat prin acte teroriste. Șeful statului și al cabinetului este președintele republicii, Organul legislativ este Congresul Național.

COLUMBIA [colombia] f. Fl. în America de Nord (în Canada occidentală și S.U.A.); 2 250 km. Izv. din M-șii Stîncoși și se varsă în Oc. Pacific printr-un estuar. Navigabil pe ultimii 450 km. Trece prin Portland. Pe C. se află marile

hidrocentrale Grand Coulee (9 070 MW) și Bonneville. Se mai numește Oregon. 2. Oraș în E S.U.A., centru ad-tiv al statului Carolina de Sud; 456,5 mil. loc. (1988, cu suburbiile). Intreprinderi textile și chimice (mase plastice). Echipament electronic, sticlă. Universitate 3. Districtul —, district federal în S.U.A., între statele Maryland și Virginia; 179 km²; 615 mil. loc. (1989). Aici se găsește orașul Washington, capitala federală a S.U.A.

COLUMBIA BRITANICĂ (BRITISH COLUMBIA) [britiș colombia], prov. în V Canadei

cu țășire largă la Oc. Pacific, cuprinzînd și ins. Vancouver și Queen Charlotte; 929,7 mii km²; 3,04 mil. loc. (1989). Centrul ad-tiv: Victoria. Expl. forestiere, de cărbune, argint, zinc, plumb, petrol și gaze naturale, cupru. Cereale, fructe. Creșterea bovinelor. Pescuit.

COLUMBIAN, -Ă (< Columbia) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. Locuitor al Columbiilor. 2. Adj. Care aparține Columbiilor, care se referă la Columbia sau la populația ei.

COLUMBIT (< fr. [i]; [s] Columbia) s.n. Niobit.

COLUMBIU (< fr. [i]; [s] fr. columbite „columbic”) s.n. (CHIM., astăzi rar) Niobiu.

COLUMBOFIL (< fr.; [s] lat. columba „porumbel” + gr. philos „iubitor”) s.m. Crescător de porumbi.

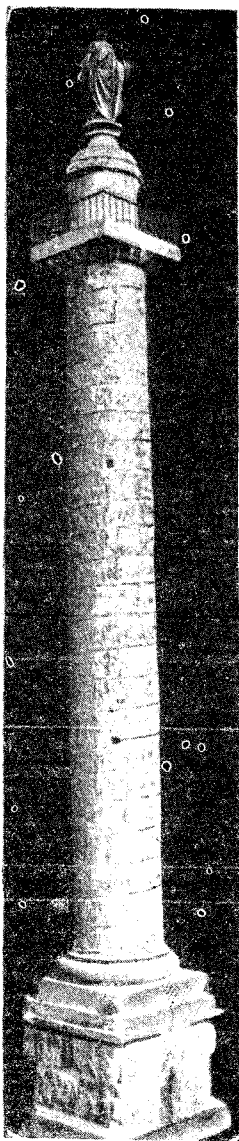
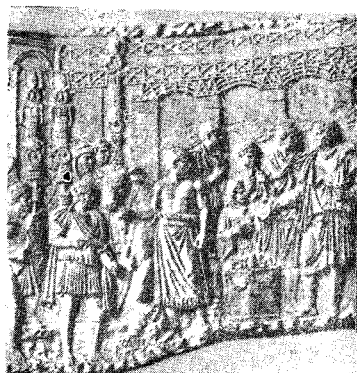
COLUMBUS [colambas] 1. Oraș în NE S.U.A., centru ad-tiv al statului Ohio; 1,34 mil. loc. (1988, cu suburbiile). Aeroport internațional. Expl. de huliă, min. de fier și gaze naturale. Ind. metalurgică, chimică, constr. de vagoane, automobile, echipament electric, sticlă, produse alim. Trei universități; institut de tehnologie. 2. Oraș în SE S.U.A. (Georgia); 239,4 mil. loc. (1980, cu suburbiile). Metalurgie; țesături, îngrășăminte chimice, mașini agricole, cărămizi.

COLUMELĂ (< fr.; [s] lat. columella „coloană mică”) s.f. Axă a cochiliei melicilor.

COLUMELLA, Lucius Junius Moderatus (sec. 1 d. Hr.), scriitor latin. Autor al unui tratat de agricultură, cel mai complet manual de acest gen rămas din antichitate.

Cristofor Columb

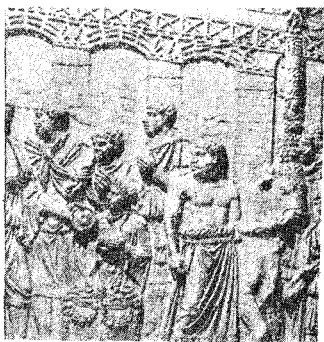

1 2
3 4
5 6 7

1. Armata romana trece Dunărea; 2. Prizonier dac; 3. Traian primește o solie dacă; 4. Lupta de la Tapae; 5. Nobili daci închinându-se lui Traian; 6. Podul lui Apolodor din Damasc; 7. Moartea lui Decebal.

COLUMNĂ LUI TRAIAN, monument aflat la Roma în Forumul lui Traian; ridicat în 113 d.Hr. de către *Apolodor din Damasc*, din ordinul împăratului Traian, în amintirea victoriilor raportate asupra dacilor. Înălțimea de 29,78 m, este acoperită de jur împrejur cu un basorelief în spirală, care constituie una dintre importanțele surse arheologice pentru studiul războaielor daco-romane. O copie desfășurată a basoreliefurilor Columnnei se găsește expusă la Muzeul de Istorie Națională a României (București).

COLUMNĂ LUI TRAIAN, revistă politică, economică, literară apărută la București, bisăptămălnal, între 1870 și 1883 (cu întreruperi). Director: B.P. Hasdeu.

COLUMNĂ (< lat. *columna*) s.f. Monument comemorativ în formă de coloană izolată, ridicat în amintirea unui eveniment important (ex. *Columna lui Traian*).

COLUVIU (< engl.) s.n. Depozit de materiale relativ fine, acumulat la baza versanților, care provine din dezagregarea și spălarea rocilor.

COLVILLE, fl. în N Alaskai (S.U.A.); c. 700 km. Izv. din M-ții Brooks și se varsă printr-o deltă în G. Harrison al M. Beaufort.

COMA (< fr. [i]; [s] gr. *kome* „păr”) s.f. (FIZ.): Aberație a sistemelor optice, care constă în apariția unei imagini în formă de cometă pentru un izvor punctual depărtat de axa sistemului. ■ Aberație a lentilelor electronice, caracterizată prin apariția unei estompări spre periferia imaginii.

COMAGENE (COMMAGENE), reg. istorică antică în NE Siriei, pe malul drept al Eufratului. Regat elenistic cu cap. la Samosata, dependent de statul seleucid, apoi de Roma (sec. 2 î.Hr. — 1 d.Hr.), a fost inclus în 72 d.Hr. de către Vespasian în prov. romană Siria.

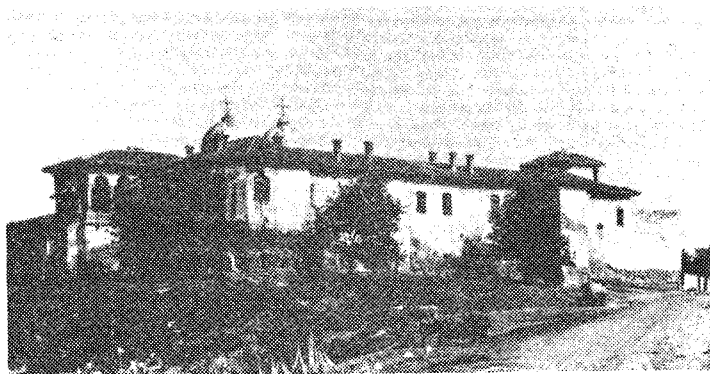
COMAN, Ion G. (1902—1987, n. Dimbrova, jud. Buzău), teolog român. Prof. la Institutul Teologic din București. A cercetat viața, opera și doctrina Sfinților părinți și scriitorii bisericești („Probleme de filosofie și literatură patristică”, „Scriitori bisericești din epoca străromână”, „Patrologie”).

COMANA 1, Com. în jud. Brașov, pe Olt; 2 714 loc. (1991). Reșed. com. este satul *Comana* de Jos. **2**, Com. în jud. Constanța; 1 433 loc. (1991). **3**, Com. în jud. Giurgiu; 8 401 loc. (1991); iazuri și heleșteie. Piscicultură. Stație de c.f. Pe terit. comunei se află lacul (700 ha) și pădurea *Comana* (630,5 ha) declarată rezervație complexă în care se înfălesc arbori ca *Fraxinus ornus*, *Quercus cerris*, *Ulmus procera* și plante ca *Allium bulgaricum* (usturoiul bulgăresc), *Fritillaria orientalis* (laleaua peștrișă), bujorul sălbatic (monument al naturii) etc. Loc de agrement. Mănăstire construită, potrivit tradiției din sec. 15, biserica Sf. Nicolae reînălțată în sec. 16—17; distrusă de turci a fost reînălțată în 1854.

COMANDA (< fr.) vb. I tranz. **1**, A porunci, a ordona. **2**, A efectua operația de comandă (**3**) a unui sistem tehnic. **2**, (MILIT.) A da un ordin, o dispoziție care trebuie executată de subalterni, a da un semnal de executare a unei hotărâri. **3**, A avea comanda unei armate sau a unei subdiviziuni a armatei. **4**, A cere livrarea unui anumit produs, executarea unei lucrări sau prestarea unui serviciu. **5**, A solicita, a cere de mîncare, de băut într-un local de consum.

COMANDAMENT (< fr.) s.n. **1**, (MILIT.) Organ de conducere a unei unități, a unei mari unități sau a unei instituții militare. □ *C. suprem* = cel mai înalt organ de conducere a armatei unui stat sau a unui grup de state în timp de război. **2**, Fig. Precept, regulă, normă. **3**, (DR.) Primul act de executare silită imobiliară prin care se comunică debitorului sau altui deținător al imobilului somația de plată și înștiințarea că, în caz de neplătă a datoriei, imobilul va fi scos în vânzare silită.

COMANDANT (< fr.) s.m. Militar numit să conducă o subunitate, o unitate sau o mare unitate militară. Este șeful înregului personal din subordine. □ *C. suprem* = a) funcție de

Mănăstirea Comana

comandant al forțelor armate ale unui stat, îndeplinită fie de ministrul forțelor armate, fie de către șeful statului; persoana care îndeplinește această funcție; **b**) funcție de comandant al forțelor armate ale unui stat sau al unui grup de state aliate, mai ales în timp de război; persoana care îndeplinește această funcție.

COMANDĂ (< fr.) s.f. **1**, Acțiunea de a comanda; ordin, poruncă. □ *Ton de c.* = ton poruncitor. □ Expr. *La comandă* = la cererea cuiva; la momentul dorit sau potrivit. **2**, (MILIT.) Funcție de conducere a unei subunități, unități sau mari unități militare. ■ Exercițiu de funcție de comandant. ■ Ordin verbal sau prin semnal dat de un comandant în formă precisă, prevăzută de regulamentele militare, pentru executarea simultană a unor mișcări ale militarilor. **3**, Operație manuală, semiautomată sau automată, prin care se pune în funcțiune, se reglează sau se oprește un sistem tehnic; poate fi directă, indirectă sau la distanță. □ *C. automată* = c. în circuit deschis utilizată la pornirea, frinarea sau inversarea sensului de rotație a motoarelor electrice. *C. programată* = succesiune de comenzi care alcătuiesc un program de lucru înregistrat pe benzi perforate, benzi magnetice, panouri etc.; programul este citit, decodificat și prelucrat de un sistem de c. al unei linii tehnologice industriale. *C. numerică* = controlul instalațiilor, în special al mașinilor-unelte, folosind, în general, calculatoarele numerice programate să furnizeze o succesiune de semnale pentru comanda operațiilor ce urmează a fi executate. ■ Echipamentul necesar efectuării comenzii (**3**). □ *C. dublă* vb. *dublă* c. **4**, (EC.) Cerere fermă prin care o întreprindere, organizație, instituție sau persoană fizică solicită livrarea unui anumit produs, executarea unei lucrări sau prestarea unui serviciu. □ Loc. *De comandă* = care este sau a fost executat după indicațiile date de client. **5**, (FIZIOL.) Răspuns adecvat al organismului la un stimul, realizat prin intermediul efecturilor (mușchi, glande).

COMANDĂU, com. în jud. Covasna; 1 070 loc. (1991). Chereștea. **COMANDITAR** (< fr.) s.m. (EC.) Membru asociat al unei societăți comerciale care răspunde pentru îndeplinirea obligațiilor sociale ale societății numai pînă la contribuția aportului său (în cazul societăților în comandită simplă) și numai prin plata acțiunilor sale (în cazul societăților în comandită pe acțiuni).

COMANDITĂT (< fr.) s.m. (EC.) Membru asociat al unei societăți comerciale în comandită simplă sau în comandită pe acțiuni care garantează cu întreaga sa avere pentru datorile (pasivul) societății comerciale, avînd atribuții de conducere.

COMANDITĂ (< fr.) s.f. (EC.; în unele

state) Societate (**3**) în care, în temeiul unui contract (contract de societate în c.), unii membri răspund pentru datorile societății; față de creditorii ei solidar și nelimitat, iar alții numai limitat la partea de capital social pe care au adus-o.

COMANDO (< fr., germ.) s.m. Corp de trupe organizat și antrenat în mod special pentru acțiuni de luptă deosebite.

COMANDOR (< fr.) s.m. Grad de ofițer superior din aviația și marina militară, corespunzător gradului de colonel din armata de uscat.

COMANȘI (COMANCI) (< fr.) s.m. pl. Amerindieni din America de Nord, care populau S Podiului Periferic.

COMARNA, com. în jud. Iași; 4 237 loc. (1991). Reșed. com. este satul *Osoi*.

COMĂRNESCU, Petru (1905—1970, n. Iași), critic de artă și eseist român. Lucrări de estetică („Kalokagathon”); studii și articole de istorie a culturii și artei, monografiile ale unor artiști români („Luchian”, „Tonitza”, „Tuculescu”, „Anghel”, „Brâncuși — mit și metamorfoză”) și străini („Delneka”). Memorialistică („Homo americanus”); traduceri.

COMARNIC (< bg.) s.n. **1**, Colibă de locuit la stîna, umbrat pentru ciobani. **2**, Polița pe care se pune, la stîna, cașul la uscat.

COMARNIC 1, Oraș în jud. Prahova, pe stg. Prahovei, la limita dintre munte și Subcarpași; 14 247 loc. (1991). Expl. de pietriș, gresii, marne și nisip. Fabrică de ciment, var și produse refractare; chereștea. Cusături naționale; covoare. Menționat documentar în 1538. În 1854 este înființată o stație de poșta. Lîngă *C.* s-au desfășurat lupte grele în oct. 1915. Schitul *Lespezi* (sec. 17) păstrînd biserica cu picturi de Pirvu Mutu (în satul *Posada*). Declarat oraș în 1968. **2**, Peștera în SV României, pe stg. văii omonime, în S M-șilor Doman, la 440 m alt. Lungime... 4 040 m. Aiciuită dintr-un etaj superior și altul inferior, cu o vastă succesiune de galerii mai care fac legătura între numeroase săli. Faună bogată (paianjeni, insecte etc.). Rezervație speologică (1946).

COMASA (< germ., lat.) vb. I tranz. A reuni loturi de pămînt, a concentra (f.).

COMAT (< lat. *comati*) s.m. pl. Nume dat de români dacilor de rînd.

COMĂ (< fr. [i]; [s] gr. *koma* „somm letargic”) s.f. (MED.) Stare patologică manifestată prin pierderea cunoștinței, a mișcărilor voluntare și a reflexelor, cu păstrarea funcțiilor respiratorii și circulatorii, aparent asemănătoare somnului profund. Se datorază unei suferințe (primare sau secundare) a centrilor nervoși, înțilinită în diabet zaharat, accident vascular cerebral, hepatită, uremie, intoxicații (inclusiv

cea alcoolică etc. **C.** profundă precedă moartea. **COMĂ**² (< germ. s.f. (MUZ.)) **1.** A noua parte dintr-un ton, intervalul cel mai mic în sistemul temperat, greu perceptibil pentru auz. **2.** Semn folosit pentru a indica în muzica instrumentală frazarea, iar în muzica vocală locurile unde se respiră.

COMĂNAC s.n. **1.** Acoperămint al capului, de formă cilindrică, fără boruri, confecționat din lână sau pislă, purtat de călugări și de căiușarițe. **2.** (Inv.) Acoperămint al capului, de formă **c.** (**1**), pentru bărbați și femei.

COMĂNEANU, Remus (1888—1963, n. Craiova), actor român. Roluri din dramaturgia clasică universală (Hamlet) și națională (Zaharia Trahanache din „O scrisoare pierdută” de I.L. Caragiale, Luca Arbore din „Viforul” de B. Șt.-Delavrancea).

COMĂNECI, Nadia (n. 1961, Onești), gimnastă română. Campioană europeană absolută (1975, Skien — cea mai tinără din istoria gimnasticii, 1977, Praga și 1979, Copenhaga). Laureată a Jocurilor Olimpice de la Montreal (1976: trei medalii de aur la individual compus, paralele inegale și birnă; una de argint și una de bronz) și de la Moscova (1980: două medalii de aur, la birnă și sol, două de argint). Campioană mondială universitară (1981, București). Considerată una dintre cele mai mari gimnaste ale tuturor timpurilor, a prezentat în exercițiile sale elemente noi, care îi poartă numele. Ordinul Olimpic (1984).

COMĂNEȘTI, oraș în jud. Bacău, în aval de confl. râului Asău cu Trotuș; 25 144 loc. (1991). Expl. carbonifere (primele din 1828). Termocentrală. Combinat pentru industrializarea lemnului (mobila curbată, placaj, cherestea); produse alim. Declarat oraș în 1952.

COMBATANT, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. (Persoană) care face parte din forțele armate destinate să participe direct la luptă; (persoană) care participă la o luptă. ■ Fig. Luptător activ pentru o idee, un scop etc.

COMBATE (după fr. *combattre*) vb. III tranz. **1.** A lupta împotriva unor atitudini, unor idei etc. **2.** A lua măsurile de stăvire a unui flagel social, a unei boli etc.

COMBATERE (< *combate*) s.f. **1.** Acțiunea de a combate; luptă. **2.** (LOG.) Demonstrație a

falsității sau netemeinicii unei teze. **3.** (FITOPAT.) Totalitatea măsurilor ce se aplică în vederea prevenirii prăunderii dăunătorilor și paraziților într-o cultură agricolă ori pădure, precum și pentru distrugerea lor. În funcție de mijloacele utilizate **c.** poate fi: chimică (cu substanțe chimice), biologică (se recurge la prădători sau agenți patogeni ai dăunătorilor), mecanică (șanșuri, curse), fizică (ardere, afumare), integrată (combinarea unor procedee fizice, chimice, biologice, mecanice) etc. **4.** (MED.) Complex de măsuri pentru eradicarea unei boli infecțioase constând din tratament adecvat, izolarea bolnavilor, măsuri de carantină, dezinfecții și deratizare etc.

COMBATIV, -Ă (< fr.) adj. Dirz, perseverent în susținerea unei idei, a unui punct de vedere.

COMBATIVITATE (< fr.) s.f. Însușirea de a fi combativ.

COMBIESCU, Dumitru (1887—1961, n. Drânc, jud. Dolj), microbiolog și epidemiolog român. Acad. (1955), prof. univ. la București. Contribuții la studiul tifosului exantematic, febrei tifoid, leptospirozei.

COMBINA (< fr., lat.) vb. I **1.** Tranz. A îmbina, a potrivi lucruri diferite. ■ (Fam.) A chibzui, a plănuși. **2.** (CHIM.) Tranz. și refl. A (se) uni printr-o reacție chimică, dând naștere unei substanțe compuse.

COMBINARE (< *combina*) s.f. **1.** Acțiunea de a (se) combina; îmbinare, combinație. **2.** (MAT.) Submulțime de n elemente a unei mulțimi de m elemente ($m \geq n$) în care nu interesează ordinea scrierii lor (ex. combinările de cîte două elemente pe o mulțime cu trei elemente a, b și c sînt: ab, ac și bc); numărul combinațiilor posibile pentru n și m dați. Simbol C_m^n sau $\binom{m}{n}$. **3.** Fenomen chimic de unire a doi sau a mai multor atomi, molecule sau radicali pentru a forma molecula unei noi substanțe, cu însușiri diferite de cele ale substanțelor de la care s-a pornit.

COMBINAT (< rus.) s.n. Mare complex productiv bazat pe combinarea producției, constituit din mai multe unități sau sectoare productive care se completează reciproc.

COMBINATOR (< *combina*) s.n. Utilaj folosit la pregătirea patului germinativ pentru semănăt.

COMBINATORIE (< fr.) adj. Analiză ~ = captul al algebrei care studiază aranjamentele, permutările și combinațiile. Sin. analiză combinatorică. Logică ~ = orientare în logica matematică; studiază acele noțiuni și metode fundamentale care, în construirea sistemelor și calculului logice formale, sînt considerate ca fiind de la sine înțelese, fără a mai fi analizate.

COMBINAȚIE (< fr.) s.f. **1.** Reunire, îmbinare, combinație. ■ (Fam.) Aranjament, plan, calcul. **2.** (CHIM.) Substanță omogenă compusă din două sau mai multe elemente chimice diferite, prezente în proporții definite: compus **2**; corp compus. □ **C. complexă** = combinație care se obține prin legarea la un ion metallic a unui număr definit de molecule sau anioni; complex. **C. moleculară** = **c.** rezultată prin unirea a două sau mai multe molecule de aceeași specie sau de specii diferite, neutră din punctul de vedere al reactivității chimice. **C. organometalică** = **c.** organică conținînd un atom al unui metal legat printr-un atom de carbon de radicalul organic. **C. de incluziune** = **c.** moleculară constituită din doi componenți, în care moleculele unuia dintre componenți sînt capabile să rețină moleculele celuilui de-al doilea, fără ca între ele să se stabilească legături chimice obișnuite, ci numai forțe de interacțiune, slabe de tip Van der Waals (ex. aducți, clatrați).

COMBINĂ (după rus., engl.) s.f. Mașină de lucru complexă care îndeplinește simultan mai multe operații. □ **C. agricolă** = mașină tractată sau autopropulsată care execută simultan mai multe lucrări agricole (ex. **c.** cerealiere execută simultan la recoltarea grâului; seceratul, treieratul și uneori și lucrări de balotare a palelor,

ambalare și încărcare a grâului etc.). **C. minieră** = mașină care efectuează operațiile de tăiere și desprindere a rocilor și mineurilor, precum și de evacuare a materialului din frontul de lucru. **C. muzicală** = ansamblu de aparate electronice de înregistrare-redare a sunetului, avînd în componență casetofon, picup, radio, amplificatoare audio.

COMBINEȚON (< fr.) s.n. **1.** Obiect de lenjerie pentru femei, care se poartă sub rochie; furou. **2.** Îmbrăcăminte de protecție la care partea superioară este cusută împreună cu pantalonii; salopetă.

COMBINOR (< *combina*) s.n. Organ suplimentar al flecturii selector dintr-o centrală telefonică automată, folosit pentru a produce schimbări succesive în constituția circuitelor.

COMBURANT (< fr.; *is*), lat. *comburent* „care arde” adj., s.m. **1.** Adj. Care întreține arderea. **2.** S.m. Gaz, amestec de gaze sau substanțe (ex. oxigenul, aerul, azoții etc.) care conțin oxigen, folosite pentru a asigura arderea unui combustibil.

COMBUSTIBIL (< fr.) adj., s.m. **1.** Adj. (Despre materiale) Care are însușirea de a arde. **2.** S.m. Material, în general de origine organică, natural, artificial sau sintetic, solid, lichid sau gazos, care are proprietatea de a arde, producînd căldură utilizabilă (ex. cărbune, petrol, gaze naturale, benzină sintetică, lemne etc.). □ **C. convențional** = **c.** teoretic utilizat ca etalon pentru compararea diferiților combustibili reali; puterea calorifică a 1 kg c.c. solid (1 m³ c.c. gazos) = 29,3 MJ (7 000 kcal). **3.** S.m. **C. nuclear** = material fisionabil întrebunțat pentru a produce energie în reactoarele nucleare (ex. uraniu 235, plutoniu 239 etc.).

COMBUSTIE (< fr., lat.) s.f. Ardere (**2**). **COMEDIAN, -Ă** (< fr.) s.m. și f. Actor (acriță) de comedie; comediant. ■ Fig. Persoană care simulează sentimente pe care nu le are; ipocrit.

COMEDIANT, -Ă (< germ., it.) s.m. și f. **1.** (Inv.) Comedian. ■ Actor (acriță) de circ, de bilci. V. *saltimbanc*. **2.** Fig. Persoană fătarnică, prefăcută; șarlatan.

COMEDIE¹ (< fr., lat.) s.f. **1.** Specie a genului dramatic, născută, ca și tragedia, în Grecia antică, din cultul lui Dionysos, al cărui subiect și deznodămînt provoacă risul și care satirizează relațiile sociale și etice (**c.** de moravuri), tipuri umane (**c.** de caracter) sau poate lua naștere din succesiunea unor întâmplări neașteptate și hazlii (**c.** de situații sau bufă). Ilustrată în antichitate de Aristofan, Plaut și în epoca modernă de Shakespeare, Molière, Goldoni, Gogol, I.L. Caragiale, Labiche ș.a. □ **Comedia umorilor** = satirică realistă de la sfîrșitul sec. 16, bazată pe „teoria umorilor”, elaborată de Ben Jonson. Aceasta a preluat concepția medievală potrivit căreia factura psihologică a omului e determinată de „umorii” sau pasiunii și a creat personaje ce se comportă, indiferent de împrejurări, potrivit cu „umoarea” care predomină în corpul lor. **2.** (Fig.) Prefăcatorie, falsitate, ipocrie.

COMEDIE² (< tc. s.f. **1.** Întîmplare, fapt, istorisire ciudată; pozna, bazaconie, bizarerie. **2.** (Rare) Spectacol public cu numere de circ, panoramă, călușei etc.

COMEDIograF (< it., lat.) s.m. Autor de comedii.

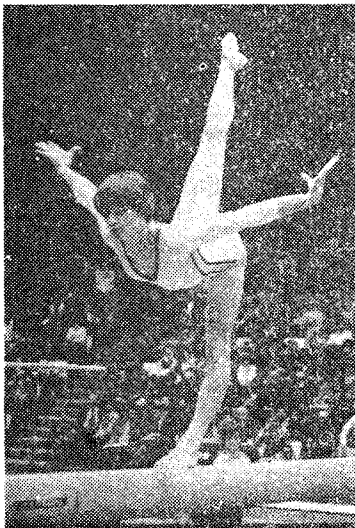
COMEDOŢON (< fr. *ij*) s.n. Dop alcătuit din secer și răsturi celulare, care astupă canalul excretor al glandelor sebacee de la nivelul feței, întîlnit în special în acnea juvenilă; (fam.) punct negru.

COMEMORA (< fr., lat.) vb. I tranz. A celebra solemn amintirea unei personalități sau a unui eveniment important.

COMEMORATIV, -Ă (< fr.) adj. Care evocă amintirea unui fapt însemnat, a unei personalități etc.

COMENDUJRE (< *comendul*, inv. „a comanda”) s.f. Organ militar înscărcinat cu supravegherea îndeplinirii regulamentare a serviciu-

Nadia Comăneci

lul de gardă, cu păstrarea ordinii și a disciplinei militare într-o localitate (c. de *garizoană*), într-o unitate militară (c. de *unitate*), într-o stație de cale ferată (c. de *stație*) etc.

COMENIUS (Jan Amos KOMENSKY) (1592—1670), pedagog ceh. Episcop al comunității protestante a „fraților boemi”. Fondatorul pedagogiei moderne și al didacticei ca disciplină de sine stătătoare. A conceput procesul instructiv-educativ ca un sistem în patru trepte, potrivit vîrstelor de dezvoltare a omului, pentru fiecare grupă de șase ani de viață, pînă la 24 de ani: școala maternă, școala elementară, gimnazială și învățămîntul academic. A introdus învățămîntul colectiv pe clase și a stabilit sistemul de predare pe lecții, cu orare și planuri zilnice, lunare și anuale („Didactica magna”). Cărțile sale au cunoscut numeroase ediții și în România.

COMENSUALISM (COMMENSALISM) (< fr., lșj lat. m. *commensalis* „comesean”) s.n. (BIOL.) Formă specifică de relații nepermanente între doi indivizi din specii diferite, în care unul (comensualul) trăiește pe seama gazdei fără a-i aduce prejudicii esențiale (ex. crabii din interiorul unor scoici); metabioză (1).

COMENSURABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre două sau mai multe mărimi) Care pot fi măsurate cu aceeași unitate de măsură, valorile lor fiind mulțiplici întregi ai unității folosite.

COMENTA (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. A interpreta o situație, un eveniment etc.; p. ext. a discuta, a interpreta, a răstălmăci faptele sau spusele cuiva. 2. A analiza, a interpreta critic o operă literară, istorică, un articol de lege etc.

COMENTARIU (< fr., lat.) s.n. 1. Apreciere (critică) a unei situații, a unui eveniment etc., explicare, explicație; material publicistic prezentînd o asemenea apreciere (ex. c. extern). 2. Parte a aparatului critic al unei opere științifice sau literare, aparținînd editorului, care explică și interpretează conținutul de idei, stabilește coordonatele istorice ale elaborării, filiații, emite judecăți de valoare, consemnează date bibliografice. 3. (INFORM.) Linie de program explicativă, fără valoare de instrucțiune.

COMENTATOR, -OARE (< fr., lat.) s.m. și f. Autorul unui comentariu literar, istoric, juridic etc. ■ Spec. Ziarist care comentează știri de actualitate.

COMERCIAL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține comerțului, privitor la comerț; din comerț, negustoresc. □ *Capital c.* = capital care funcționează în sfera circulației mărfurilor, prin intermediul căruia se obține profitul comercial. *Societate c.* = entitate economică cu personalitate juridică, înregistrată la Camera de Comerț și Industrie, posesoare de capital propriu și patrimoniul (garanții pentru îndeplinirea obligațiilor sociale) a cărei activitate se desfășoară în sfera producției, circulației mărfurilor și serviciilor. *Politică c.* = componentă a politicii economice, reprezentînd ansamblul modalităților și pirghilor de intervenție a statului asupra structurilor economice pentru orientarea relațiilor comerciale interne și externe în sensul realizării obiectivului urmărit.

COMERCIALIZA (< fr.) vb. I tranz. A pune în vânzare, a face să devină obiect de comerț (o marfă, un bun etc.).

COMERCIALIZANT, -Ă (< lt.) s.m. și f. Persoană care se ocupă cu comerțul; negustor. □ *C. intermediar* = firmă angrosistă sau detalistă care cumpără sau la în posesie mărfuri în scopul comercializării.

COMERT (< lat. *commercium*, lt. *comertio*) s.n. Schimb de produse prin vânzare-cumpărare; ramură a economiei naționale în cadrul căreia se desfășoară circulația mărfurilor; realizază legătura dintre producție și consum. □ *C. interior* = schimbul de mărfuri din interiorul unei țări. *C. cu ridicata* (sau *angro*) = formă de c. care constă în cumpărarea-vînzarea unor mărfuri în cantități mari și care de obicei face legătura dintre marile unități producătoare și comerțul cu amănuntul. *C. cu amănuntul* (sau *en détail*) =

formă de c. care cuprinde vînzarea prin magazine, restaurante etc. a mărfurilor direct consumatorilor. *C. cooperatist* = formă de comerț în care schimbul de mărfuri prin intermediul vînzării-cumpărării este realizat de unități specializate ale cooperației. *C. exterior* = schimbul de mărfuri între țări; importurile și exporturile pe care le face o țară. C.e. este o formă de participare a țărilor la diviziunea internațională a muncii. *C. invizibil* = intrări sau ieșiri de valută reprezentînd plata serviciilor prestate unei țări de către o altă țară; plăți pentru transporturi maritime și de tranzit, pentru operații de asigurare, pentru operații de credit (dobînz, comisioane), pentru acțiuni și servicii turistice, salarii etc.

COMES, Liviu (n. 1918, Șerel, jud. Hunedoara), compozitor român. Prof. univ. la Cluj și București. Muzică simfonică, de cameră, corală și pentru copii.

COMESEAN, -Ă (cf. *mesean*) s.m. și f. Persoană care stă la masă împreună cu altcineva, care mîncă la o masă comună; conviv.

COMESTIBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se poate mîncă, bun de mîncat.

COMETĂ (< fr., lat., gr. *kometes* „stea cu plete”) s.f. Corp ceresc alcătuit dintr-un nucleu solid și luminos înconjurat de o masă difuză de gaze și pulberi, care uneori se prelungește sub forma unei cozi îndreptate în sens opus Soarelui din cauza vîntului solar; (pop.) stea cu coadă.

COMIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m., s.n. 1. Adj. Care aparține comediei; privitor la comedie. ■ Care stîrnește risul; hazliu, vesel; ridicol. 2. S.m. Actor de comedie. 3. S.n. Categorie estetică în a cărei sferă intră actele, situațiile sau personajele, din viața sau din artă, care provoacă risul.

COMICĂRIE (< comic) s.f. Faptă, situație care provoacă risul; caraghiosie.

COMICS (cuv. engl.) s.n. pl. Povestiri în imagini, inițial pentru copii, prezentate sub forma unor desene seriale însoțite de texte succinte. Publicate la sfîrșitul sec. 19 în S.U.A., în gazete, cu timpul sint editate și în broșuri, subiectele distractive fiind înlocuite de cele cu superman, cow-boy, orori și crime. Sin. *bandă desenată*.

COMILLA, oraș în Bangladesh, la SE de Dhaka 184,1 mil loc. (1981, cu suburbiile). Ind. humberacului, lutel. alim. și a chibriturilor. Centru comercial (orez).

COMINATORIU, -IE (< fr., lat. m.) adj. (DR.); despre o măsură luată de un organ de jurisdicție) Care constrînge o persoană la săvîrșirea sau la abținerea de la săvîrșirea unui act sau fapt. □ *Daune cominatorii* = sumă de bani ce urmează a se plăti, de obicei zilnic, de către o persoană pînă la executarea obligației ce-i revine.

COMINTERN v. Internaționala a III-a Comunistă.

COMINATIVĂ (< fr., lat.) adj. *Fractură ~* = fractură multiplă cu producere de fragmente osoase (eschile).

COMIS (< ngr.) s.m. (În ev. med. în Țara Românească și în Moldova) Mare dregător care avea în grijă sa call și grajdurile curții domnești, precum și aprovizionarea cu furaje.

COMIS? (< fr.) s.m. ~voiajor v. *voiajor*.

COMISAR (< fr., rus.) s.m. 1. Persoană investită de către o autoritate superioară cu imputerniciri speciale; mandat. □ *Înalt c.* = reprezentant diplomatic permanent care reprezintă un stat al Commonwealth-ului în oricare alt stat membru al acestuia (cu excepția Marii Britanii) sau care reprezintă Marea Britanie într-un stat membru al Commonwealth-ului. *V. și guvernator general*. *C. al poporului* = (În U.R.S.S., între 1917 și 1946) membru al guvernului Uniunii Sovietice. ■ (EC). Persoană desemnată de acționarii unei societăți pe acțiuni pentru controlul conturilor societății. 2. (În vechea organizare administrativă a României) Ofițer de poliție, șef al unui comisariat.

COMISARIAT (< fr., rus.) s.n. (În vechea organizare administrativă a țării) Secție a

poliției orășenești condusă de un comisar; p. ext. localul acestuia.

COMISIA DUNĂRII, organizație internațională guvernamentală, cu sediul la Budapesta, creată în 1948, în scopul coordonării și executării unor lucrări de interes comun pe cursul navigabil al Dunării, precum și al stabilirii unor regulamente unitare de navigație și a unor recomandări pentru unificarea regullor vamale și sanitare. Membri fondatori: Bulgaria, Cehoslovacia, Iugoslavia, România, Ucraina, Ungaria și U.R.S.S. (Austria a aderat în 1960, iar din 1957 — Germania are statutul de observator).

COMISIA PENTRU OCROTIREA MONUMENTELOR NATURII, instituție înființată în anul 1930, sub denumirea de Comisiunea Monumentelor Naturii; este afiliată Academiei Române (din 1950); are sarcina de a inventaria monumentele naturii și de a adopta măsuri pentru ocrotirea lor. Pînă în prezent a delimitat c. 400 de rezervații naturale (ex. Parcul național Retezat, Polțea cu Crîni din Ceahlău, Valea Faglor din N. Măgilor Măcin, Pădurea Letea, lacul și pîrîul Peșea etc.) și a declarat monumente ale naturii o serie de elemente floristice (ex. Ialeaua Cazanelor, floarea de colț) și faunistice (ex. risul, nașgul, ciocintorsul). *C.* a propus, pe baza unor studii fundamentate, constituirea a încă 11 parcuri naționale (Rodna, Călimani, Ceahlău, Pietra Craiului, Delta Dunării ș.a.) realizate în 1990 și reglementarea prin legi a protecției mediului înconjurător.

COMISIE (< fr., germ., rus.) s.f. (DR.) 1. Colectiv organizat avînd sarcina de a desfășura sau coordona o anumită activitate (ex. c. electorală, c. de împăciuire, c. de examinare etc.). □ *C. parlamentară* = organ alcătuit din senatori, deputați și experți avînd atribuții de avizare a unor acte normative sau hotărîri ce urmează a fi adoptate ori pentru elucidarea unor situații (ex. c. juridică, c. pentru agricultură etc.). 2. Organizație internațională (ex. *C. Dunării*) sau organ al unei organizații internaționale (ex. c. pentru drepturile omului din cadrul O.N.U.). 3. Grup de persoane, alese de o adunare sau numite de o autoritate, în vederea hotărîrii și executării unor sarcini speciale (la un congres științific, pentru susținerea unei teze de doctorat etc.).

COMISIONE (< fr.) s.n. 1. Însărcinare dată unei persoane de a procura sau de a transmite ceva; serviciu făcut cuiva în urma unei astfel de însărcinări. 2. (EC.) Sumă de bani, de regulă forțată, reprezentînd plata unui mandat sau comisionar. □ *Contract de c.* = contract de mandat în temeiul căruia o persoană săvîrșește anumite acte juridice în numele său, dar pe socoteala altei persoane (ex. depunerea unor bunuri în consignaj în vederea vînzării), fie că face sau nu cunoscută calitatea sa de mandat.

COMISIONAR (< fr.) s.m. 1. Persoană care se ocupă cu transmiterea de scrisori, pachete etc. pe cale particulară. 2. (DR.) Partea din contractul de comision care săvîrșește acte juridice în numele său, dar pe socoteala altei persoane. 3. Persoană care efectuează acte de vînzare-cumpărare în contul altei sau în contul unei firme, primind în schimb un comision (2) (percent din valoarea tranzacțiilor sau sumă fixă).

COMISIUNE (< lat. m. *comissio*) s.f. (DR.) Săvîrșire a unei acțiuni oprite de lege.

COMISIUNEA ISTORICĂ A ROMÂNIEI, comisie științifică înființată în 1910 de către Spiru Haret, cu scopul de a publica Izvoarele istoriei naționale. A funcționat pînă în 1938; a editat „Buletinul Comisiunii Istorice a României”.

COMISIUNEA MONUMENTELOR ISTORICE, comisie înființată în 1892 cu menirea de a inventaria, studia, păstra și restaura monumentele istorice. Din 1908 a editat un buletin, în care erau publicate studiul și articole despre monumentele istorice ale trecutului (elaborate de N. Iorga, D. Onciul, V. Părvan, T. Maiorescu,

Gr. Tocilescu, Gr. Cercez ș.a.) Sarcinile ei sînt preluate astăzi de Comisia Națională a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice, de pe lângă Ministerul Culturii.

COMISORIU, -IE (< fr.) adj. (DR.) Care duce la desființarea unui contract. □ Pact c. = clauză cuprinsă într-un contract, prin care se prevede că, dacă una dintre părți nu-și execută obligațiile, contractul va fi desființat de drept, cu efect retroactiv.

COMISSIONA, Sergiu (n. 1928, București), dirijor român. Stabilît în S.U.A. A dirijat orchestra Operei Române, orchestrele simfonice din Haifa, Göteborg, Baltimore, Stockholm ș.a.

COMISURĂ (< fr.; [s] lat. *commissura* „legătură, încheietură”) s.f. (ANAT.) 1. Punct de unire a două formații anatomice (ex. c. buzelor, c. pleoapelor, c. gurii). 2. Fascicul de fibre nervoase care unește două regiuni simetrice ale emisferelor cerebrale (c. cerebrale) sau ale altor segmente din sistemul nervos central.

COMIȘANI, com. în jud. Dimbovița; 5 660 loc. (1991). Iazuri și heleștele.

COMIȘEL, Emilia (n. 1913, Ploiești), etnomuzicolog român. Prof. univ. la București. Studii de analiză structurală și stilistică, monografiile de folclor muzical; realizatoare a ediției critice de Opere ale lui Constantin Brăiloiu.

COMITAT (< germ., fr.) (în unele state) Unitate administrativ-teritorială; district.

COMITE! (< lat. *comes*, -itis) s.m. Conducător al unui comitat.

COMITE! (< lat. *comittere*) vb. III tranz. A face, a săvîrși (o greșală, o faptă rea etc.); spec. a se face vinovat de o comisiune.

COMITENT (< it., germ.) s.m. (DR.) Persoană care însarcinează pe o alta (prepus) să săvîrșească anumite acte sub controlul și după directivele sale.

COMITET (< rus., fr.) s.n. 1. Organ de conducere colectivă a unor organizații politice, de stat, obștești etc. 2. *Comitetele centrale ale Unirii* = organe politice înființate la Iași și București, în 1856, pentru coordonarea luptei pentru Unire; pe plan județean activau comitetele unioniste.

COMITETUL INTERNAȚIONAL AL CRUCII ROȘII v. *Crucea Roșie Internațională*.

COMITETUL INTERNAȚIONAL OLIMPIC (C.I.O.), organ suprem al mișcării olimpice internaționale avînd atribuția de a asigura desfășurarea regulată a Jocurilor Olimpice, de a încuraja organizarea competițiilor de amatori, de a orienta și a menține sportul în spiritul idealului olimpic, încurajînd și consolidînd prietenia între sportivii tuturor țărilor. A fost înființat la 23 iunie 1894 de Pierre de Coubertin. Este alcătuit din membri ai comitetelor naționale olimpice, afiliate lui.

COMITETUL OLIMPIC ROMÂN (C.O.R.), organ înființat în anul 1914, avînd ca principal scop dezvoltarea și protejarea mișcării olimpice și a sportului amator. Afiliat la Comitetul Internațional Olimpic.

Lacul Como

COMITIA (cuv. lat.) s.f. (în Roma antică în perioada republicii) Adunări ale poporului cu atribuții politice, legislative, judecătorești și religioase.

COMITIAL, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. și s.f. 1. Adj. Referitor la comițiile din vechea Romă. 2. S.m. și f. Persoană care suferă de epilepsie. 3. Adj. *Criză c.* = sindrom cerebral caracterizat prin apariția unor tulburări de ordin motor, senzitiv, senzorial, vegetativ sau psihic, precedate de pierderea cunoștinței; se întîlneste în epilepsie.

COMLOȘU MARE, com. în jud. Timiș; 4 783 loc. (1991). Stapie de c.f.

COMMEDIA DELL'ARTE (loc. it.) Comedie convențională cu măști și personaje fixe, specifică teatrului italian din Renaștere. Scrisă pe subiecte comice, tragicomice sau pastorale după un scenariu-schemă, ce permitea improvizația cu trăsături de *bufonadă*. Personajele purtau măști tipice: slugile, Brighella, Serveta, Arlecchinul, Pulcinella, Căpitanul Spaventa, Pantalone, Doctorul și cuplul de îndrăgostiți, singurii care apăreau cu chipul real. A exercitat o influență hotărîtoare asupra teatrului european, asupra creației lui Molière, Goldoni ș.a. și a dispărut la mijlocul sec. 18. Se mai numește *commedia a soggetto* sau a *canovaccio*.

COMMODOUS (Marcus Aurelius Commodus Antoninus), împărat roman (180—192 d.Hr.). Fiul lui Marc Aureliu. A instaurat un regim de teroare și de corupție. A murit asasinat.

COMMONWEALTH [camenue/θ] 1. Denumirea statului englez în perioada republicii (1649—1660). 2. ~ of Nations (Comunitatea de Națiuni), asociație de state, cu sediul la Londra, creată în 1926 (pînă în 1947 s-a numit *Comunitatea Britanică de Națiuni*), în scopul concilierii pe plan politic, economic social și cultural între Marea Britanie și fostele sale colonii, care și-au dobîndit independența. Organele principale sînt: Conferința șefilor de stat și de guvern, Secretariatul și peste 50 de organisme specializate în domeniile agriculturii, științei și tehnologiei, sănătății, educației, informației, comunicațiilor, juridic etc. Are 50 de membri (1991) dintre care 26 de republici (Bangladesh, Botswana, Cipru, Dominica, Gambia, Ghana, Guyana, India, Kenya, Kiribati, Malawi, Maldive, Malta, Namibia, Nigeria, Seychelles, Sierra Leone, Singapore, Sri Lanka, Tanzania, Trinidad și Tobago, Uganda, Vanuatu, Zambia, Zimbabwe; Nauru este membru special), șapte monarhii (Brunel, Lesotho, Malaysia, Marea Britanie,

Samoa, Swaziland, Tonga) și 16 state în care, de iure, șeful statului este regina Marii Britanii, reprezentată de un guvernator general, dar care, de facto, sînt conduse de parlamente și guverne naționale (Antigua și Barbuda, Australia, Bahamas, Barbados, Belize, Canada, Fiji, Grenada, Jamaica, Mauritius, Noua Zeelandă, Papua-Noua Guineea, Saint Christopher și Nevis, Saint Lucia, Saint Vincențiu și Grenadine, Insulele Solomon; Tuvalu este membru special). Din C. mai fac parte și terit. dependente și neautonome administrate de statele membre.

COMMYNES (COMMINES [comin]), Philippe de (c. 1447—1511), cronicar și om politic francez. Consilier al lui Carol Temezarul, Ludovic XI, Carol VIII și Ludovic XII. „Memoriile” sale se referă la perioada anilor 1464—1498.

COMMEN, dinastie de suverani al Imp. Bizantin (1057—1059 și 1081—1185), întemeiată de Isaac Comnen, și al Imp. din Trapezunt (1204—1461), ca Mari Comneni.

COMO 1. Lac navigabil, de baraj morenic în N Italiei, la poalele Alpiilor, la 203 m alt., traversat de râul Adda; 145,9 km². Ad. max.: 410 m. Pescuit. Zonă turistică și de sporturi nautice. 2. Oraș în N Italiei (Lombardia) pe țărmul lacului cu același nume; 165 mil loc. (1987, cu suburbiile). Înd. mătăsii și a prelucr. lemnului. Stațiune climaterică. Căteadra (sec. 14—16).

COMOARA, numele popular al stelei *Pollux* din constelația Gemeni.

COMOARĂ (< sl.) s.f. 1. Bani sau obiecte prețioase ascunse în pămînt sau uitate și descoperite împlîntor; tezaur. 2. P. ext. (Mai ales la pl.) Avere, averuți, bogății. 3. Fig. Ceea ce este scump, de preț pentru cineva, ceea ce produce un bine, o mulțumire cuiva.

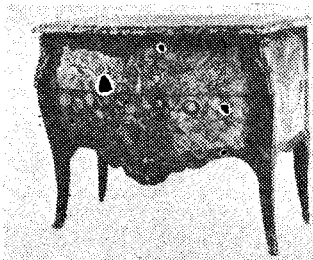
COMOD, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. De care te poți folosi ușor și cu plăcere: plăcut, confortabil. ■ Tihnit, liniștit. 2. (Peior., despre oameni) Care nu vrea să facă eforturi; p. ext. leneș, indolent.

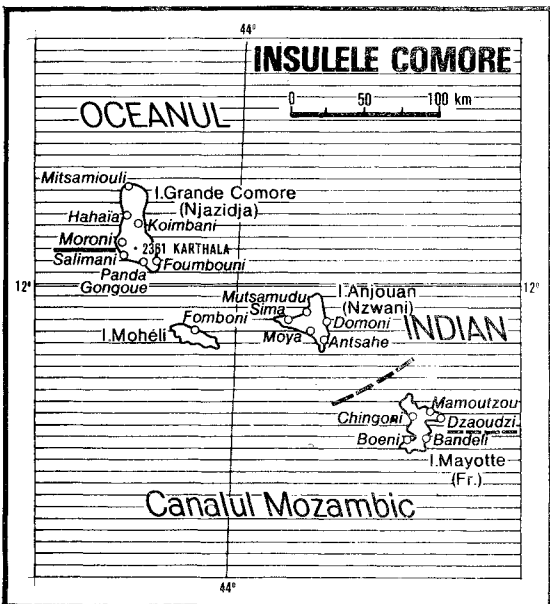
COMODAT (< fr.; [s] lat. *commodatus* „împrumutat”) s.n. (DR.) Împrumut de folosință (ex. împrumutul unei cărți dintr-o bibliotecă).

COMODĂ (< fr.) s.f. Mobilă cu sertare mari, suprapuse, în care se păstrează lenjeria; scrin.

COMODITATE (< fr., lat.) s.f. 1. Însușirea de a fi comod (1); confort. 2. (Peior.) Atitudinea unei persoane comode, leneșe. 3. (INFORM.) C. în explorare = parametru de performanță al unui sistem de calcul, caracterizînd efortul și timpul cerut pentru rezolvarea unei probleme pe calculator. Inclusiv efortul cerut pentru operarea calculatorului.

Comodă

COMODORO RIVADAVIA, oraș în Argentina centrală, port la Oc. Atlantic (C. de San Jorge); 96,8 mii loc. (1980). Expl. de petrol și gaze naturale. Rafinării de petrol; metalurgia zincului și a cuprului. Universitate.

COMOR subst. (ZOOT.) Varietate a rasei de oi caracul, cu lână de culoare maro-roșcat.

COMORE, Republica Federală Islamică a Comorelor, stat în V. Oc. Indian, în arh. cu același nume, la NV de ins. Madagascar; 2,2 mii km²; 448 mii loc. (1989). Cap.: Moroni. Limbi oficiale: araba și franceza. Ins. pr.: Grande C., Anjouan, Mohéli. Insulele au aspectul unor platouri vulcanice (alt. 300—600 m), ușor fragmentate și dominate de numeroase conuri vulcanice (alt. max. Mt. Karchala, vulcan activ, 2 361 m). Clima tropical-oceanică. Supr. cultivată (44,9%) este ocupată de plantații de bananieri, arbori de cafea, cacao, vanilie; pentru consumul intern se cultivă orez, porumb, bătăte, manioc. Fabrici de ciment, uleiuri aromatice vegetale, rom. Creșterea ovinelor, bovinelor și caprinelor. Pescuit: 5,5 mii t (1988). Nu are căi ferate. Căi rutiere: 765 km. Moneda: 1 franc C.F.A. = 100 centimes. Exportă scorșoară și vanilie (c. 80%), uleiuri vegetale aromatice, cuișoare, coșoa s.a. și importă produse petroliere, orez, carne și produse din carne, zahăr ș.a. — *Istoric*. Posesiune franceză din 1886. În 1968 obține o largă autonomie internă. În urma unui referendum se proclamă la 6 iul. 1975 republica independentă. În 1976, Franța a organizat un referendum în ins. Mayotte, parte integrantă a C., majoritatea populației pronunțându-se pentru menținerea statutului de „collectivitate teritorială”. Referendumul a fost condamnat de O.N.U., Adunarea Generală a organizației cerind restabilirea suveranității C. asupra insulei. Potrivit Constituției din 1978, puterea executivă este deținută de președintele, care este și prim-min., iar cea legislativă de Adunarea Legislativă.

COMORIN, cap în India în extremitatea de S a Pen. Hindustan, situat la 8°04' lat. N și la 77°34' long. E. Navigație periculoasă, datorită recifelor coraligene.

COMOSICUS, rege geto-dac și mare preot din Transilvania (sec. 1 î.Hr.). Unul dintre urmașii lui Burebista.

COMOȘTENITOR (< moștenitor, după fr.) s.m. (DR.) Persoană care are, în temeiul legii, dreptul de a veni la o moștenire alături de alte persoane: coered.

COMOȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Perturbare puternică a stării unui organ determinată de o lovire sau cădere, constind în suprimarea temporară sau permanentă a funcției sale, fără a se evidenția o leziune anatomică aparentă. □ C. cerebrală = tulburare consecutivă unui traumatism cranio-cerebral închis. 2. Fig. Emoție violentă.

COMPACITATE (< fr.) s.f. Raportul dintre greutatea specifică aparentă a unui material granular sau poros și greutatea lui specifică reală.

COMPACT, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care se compune din particule strins legate între ele; îndesat, dens; fără goluri. □ (POLIGR.) Caracter care compacte = litere alinate. □ (Despre un grup de oameni, o mulțime etc.) Întunecat, întunecos. 3. (MAT.) Mulțime c = mulțime care conține punctele ei aderente. Interval c = interval închis.

COMPACT-DISC (< engl.) s.n. Aparat de redare a sunetelor, având proprietăți de înaltă fidelitate și rezistență în timp a înregistrărilor, folosit pentru redare reflexivă optică a unei raze laser pe suprafața unui disc din material metalic (argint) cu diametrul de 12 cm.

COMPACTARE (după fr. compactage) s.f. Operație de îndesare a pământului, a materialelor etc. cu ajutorul compactorului.

COMPACTOMETRU (< fr.) s.n. Aparat pentru măsurarea gradului de afinare a solului.

COMPACTOR (< fr.) s.n. Utilaj folosit la îndesarea ampliturilor de pământ, a stratului de la suprafața unui teren, a unei șosele etc. folosind căderea liberă a unei piese grele (maiul mecanic), greutatea proprie (c. cu pneuri).

COMPANIA INDIILOR ORIENTALE 1. Companie comercială engleză, întemeiată în 1600 de un grup de negustori londonezi pentru comerțul cu India, SE Asiei și China. A avut un rol hotărâtor în expansiunea colonială britanică în această parte a lumii, și-a încetat activitatea în 1858. 2. Companie comercială olandeză, întemeiată în 1602; a avut un rol hotărâtor în

crearea imp. colonial olandez; și-a încetat activitatea în 1798. 3. Companie comercială franceză, întemeiată în 1664 și organizată din inițiativa lui Colbert în scopul instituirii monopolului francez asupra comerțului cu India; în 1719 a fuzionat cu Compania Occidentală, întemeiată de John Law. Și-a încetat activitatea în 1794.

COMPANIE (< fr.) s.f. 1. Tovarășie, însoțire. 2. Grup de persoane care-și petrec timpul împreună; societate. 3. Mare întreprindere constituită sub formă de societate (industrială, comercială, de transporturi).

COMPANIE (< pol.) s.f. Subunitate militară organizată pe plutoane și care întra, de regulă, în compunerea batalionului. □ C. de onoare = denumire a unei companii dind îndeplinește rolul de gardă de onoare.

COMPĂRĂ (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. A (se) asemăna, a (se) confrunța (punându-se față-n față ființe sau lucruri).

COMPARAT, -Ă (< compara) adj. (Despre discipline științifice) Care studiază prin comparație, care folosește metoda comparației (ex. gramatică c., literatură c.).

COMPARATISM (< fr.) s.n. Metodă de cercetare a raporturilor dintre diferite literaturi naționale, urmărind evidențierea influențelor, a circulației temelor și motivelor, aflințele istorico-tipologice etc. Inaugurată în sec. 18, ca direcție de cercetare, s-a fundamentat științific în sec. 19, prin contribuțiile lui F. Baldensperger, G. Larion, P. van Tieghem, R. Etiemble ș. a.

COMPARATIV, -Ă (< fr., lat.) Care este bazat pe comparație, care stabilește sau servește pentru o comparație. □ Grad c. (și subst.) = formă a adjectivului și a adverbului care exprimă o însușire a unui obiect sau a unei acțiuni într-un grad mai intens (c. de superioritate), mai slab (c. de inferioritate) sau egal (c. de egalitate) în raport cu alt obiect sau altă acțiune care posedă aceeași calitate. Metodă c. = metodă de cercetare în lingvistica istorică, constind în reconstituirea faptelor de limbă din trecut, nescrise, prin compararea metodică a unor fapte corespunzătoare de mai târziu, din diferite limbi existente.

COMPARATOR (< fr.) s.n. 1. Instrument de măsurat care servește la compararea a două mărimi între ele sau la determinarea abaterii unei mărimi față de o alta, considerată etalon. 2. Aparat pentru măsurarea defazajului și a raportului dintre amplitudinea a două tensiuni sinusoidale. 3. (ELT.) Schema logică combinațională care analizează raportul în care se află două mărimi binare de la intrările sale și furnizează la ieșire un semnal corespunzător acestui raport. □ C. diferențial = element fundamental al unui sistem de reglare automată, ce compară prin diferență mărimea de referință cu mărimea de măsurat.

COMPARAȚIE (< lat. comparatio, după fr.) s.f. 1. Operație logică prin care se stabilesc asemănările și deosebirile dintre obiecte și noțiuni. □ Termen de c. = cuvânt, expresie sau noțiune care servește pentru a compara ceva. 2. Procedeu stilistic elementar, care constă în asocierea a doi termeni (obiecte, personaje, acțiuni), pe baza însușirilor comune, în vederea reliefării însușirilor primului termen. Da obicei, termenii de comparat sunt legați între ei printr-o conjuncție (ca, precum) în lipsa conjuncției, c. este eliptică și se apropie de metafora. **COMPARS** (< it.) (LIT.) Personaj mult sau care joacă un rol foarte mic într-o piesă de teatru.

COMPARTIMENT (< fr.) s.n. 1. Parte a unui spațiu delimitat de rest prin pereți despărțitori. □ Diviziune obținută prin împărțirea unei suprafețe plane. 2. Sferă, sector, domeniu (de activitate).

COMPARTIMENTAL (< fr.) vb. I tranz. A împărți în compartimente.

COMPAS (< fr., 2. germ.) s.n. 1. Instrument de măsurat și de trasare a curburilor sau arcelor

de cerc, format din două brațe articulate prevăzute cu două virfuri ascuțite sau cu un virf și cu un dispozitiv de desenat (trăgător, creion, cretă etc.). □ *C. forestier* = clupă (2). ■ *Circumferențiar*. 2. (NAV.) Busolă marină. 3. (AV.) *C. giroscopic* = girodirezional.

COMPASIUNE (< fr., lat.) s.f. Stare psihică de receptivitate și sensibilitate în care se manifestă atât senzația cât și coparticiparea afectivă la suferința sau nefericirea altei persoane; milă, compătimire.

COMPATIBIL, -Ă (< fr.) adj. 1. Care poate exista împreună cu altceva, care se împacă cu ceva (intr-o anumită situație); corespunzător, potrivit. ■ (Despre o calitate, o funcție etc.) Care se poate exercita simultan cu altceva. □ *Sistem c.* = sistem care poate fi conectat cu alte sisteme de natură diferită. 2. (Despre o ecuație sau un sistem de ecuații) Care admite soluții.

COMPATIBILITATE (< fr.) s.f. 1. Faptul de a fi compatibil; însușire a tot ce e compatibil; potrivire. 2. (LOG.) Raport între două enunțuri care nu se exclud reciproc. 3. (MAT.) Proprietate a unui sistem de relații (ex. ecuații, inegalități etc.) de a fi compatibil, părțile sale neexcludându-se una pe cealaltă. 4. (MED.) Calitate care nu exclude altă calitate sau proprietate (ex. transfuzarea singelui de grupa 0 la persoane care au o altă grupă de sânge). *C. privește și administrarea simultană a două sau mai multe medicamente.*

COMPATRIOT, -OATĂ (< fr., lat.) s.m. și f. Persoană din aceeași țară cu altcineva, considerată în raport cu acesta.

COMPAYRÉ [côperé], Gabriel (1843—1913), pedagog francez. Autor al unor cunoscute lucrări de istorie a pedagogiei (istoria critică a doctrinelor educative în Franța, începută cu sec. al XVI-lea", *Istoria pedagogiei*).

COMPĂREARE (după fr. *comparaitre*) vb. II intranz. (DR.) A apărea în fața unui organ de jurisdicție ca inculpat sau ca martor.

COMPĂTIMI (< pătîmi, după fr.) vb. IV tranz. A avea sau a manifesta milă, compasiune față de suferințele cuiva; a deplînge.

COMPENDIU (< fr., lat. *compendium*, „economic”) s.n. Exponere sintetică a unei lucrări, a unei discipline sau a unei concepții; conspect (3); publicație care reprezintă o asemenea expunere.

COMPENSA (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. A înlocui ceva consumat sau cheltuit prin altceva (de aceeași valoare); a completa ceva insuficient cu altceva; a echilibra. ■ A îndrepta un rău printr-un bine. 2. (DR.) A acoperi o pagubă; a despăgubi. 3. (FIZ.) A micșora sau a anula efectul unei anumite acțiuni. ■ A aplica corecții rezultatelor unor determinări afectate de erori.

COMPENSARE (< compensa) s.f. 1. Acțiunea de a compensa și rezultatul ei. 2. (PSIH.) Restabilirea echilibrului proceselor psihice și psihofiziologice prin reacții sau impulsuri orientate în sens opus. Noțiunea este folosită mai cu seamă în cadrul psihologiei abisale (A. Adler, C.G. Jung). 3. (EC.) Stângerea fără plată în numărul a unor datorii reciproce (între întreprinderi, persoane, țări) în măsura în care aceste datorii se acoperă între ele. 4. (ELT.) Reducere sau anulare a tensiunii electrice aplicate unui circuit cu ajutorul unei tensiuni electromotoare suplimentare, egale și de semn contrar, introduse în acest scop. □ *Compensarea puterii reactive* = reducere sau anulare a puterii reactive absorbite de un receptor sau consumator de la rețea printr-o putere reactivă de semn contrar; se realizează cu ajutorul compensatoarelor (3). 5. (MED.) Mecanism biologic de menținere a funcțiilor vitale ale organismului în caz de leziune sau de tulburare funcțională gravă a unor organe prin modificări secundare care restabilesc echilibrul (ex. c. cardiacă, c. renală).

COMPENSATOR, -OARE (< fr.) adj., s.n. 1. Adj. Care compensează (despre aparate, dispozitive sau mărimi) care compensează un

anumit efect în vederea menținerii unui anumit regim. 2. S.n. Sistem tehnic care poate efectua compensarea variației unei mărimi în vederea realizării unui anumit regim de funcționare. 3. S.n. Mașină electrică rotativă, folosită pentru îmbunătățirea factorului de putere în rețelele de curent alternativ. 4. S.n. Instrument electric de măsură bazat pe metoda compensării (4), destinat măsurării cu precizie ridicată a mărimilor electrice (ex. tensiuni, puteri etc.). 5. Adj. (DR.) Care duce la repararea unei pagube. □ *Daune compensatorii* = sumă de bani ce se plătește de către debitor creditorului pentru a-i acoperi pagubele rezultate din neexecutarea unei obligații.

COMPENSAȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Faptul de a compensa; *concr.* ceea ce servește pentru a compensa ceva; răsplătă, despăgubire. 2. (DR.) Mijloc de stingere a două obligații reciproce avînd ca obiect, fiecare, bunuri de același fel. În funcție de modalitatea de stabilire, c. poate fi legală, convențională sau judiciară.

COMPETENȚ, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre persoane) 1. Care este bine pregătit într-un anumit domeniu; care este capabil, în măsură să judece bine un anumit lucru; priceput, destoinic. 2. (DR.) Care desfașoară o activitate în cadrul competenței sale legale.

COMPETENȚĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Capacitate a unei persoane sau a unui grup de a interpreta un fenomen, de a soluționa o problemă, de a lua o decizie sau de a efectua o acțiune; pricepere. 2. (DR.) Sferă de atribuții recunoscută de lege unui organ sau unei organizații în vederea îndeplinirii atribuțiilor lor (ex. c. organelor administrative, c. organelor de jurisdicție). □ *Expr.* A fi de competența cuiva = a intra în atribuțiile cuiva. A-și declina competența = a se declara fără autoritatea sau fără pregătirea necesară sau îndreptărea legală pentru a soluționa o problemă sau un litigiu.

COMPETITIV, -Ă (< fr.) adj. 1. Susceptibil de a suporta concurența (ex. marfă c., întreprindere c.). 2. Unde se poate concura (ex., piață c.).

COMPETITIVITATE (< competitiv) s.f. Caracteristică a unui produs sau a unei întreprinderi de a face față concurenței unor produse sau întreprinderi similare pe o anumită piață. □ *Competitivitatea prețurilor* = aprecierea puterii de penetrare a produselor unei țări pe o terță piață, reprezentată de raportul procentual dintre indicii prețurilor țărilor concurente și cel al prețurilor produselor exportate. *C. structurală* = aprecierea gradului de specializare a unei țări astfel încît să-i fie asigurată un excedent sau un echilibru comercial durabil prin rata acoperirii exporturilor și coeficientul de specializare.

COMPETITOR, -OARE (< fr., lat.) s.m. și f. Candidat, concurent.

COMPETIȚIE (< fr., lat.) s.f. Concurs, întrecere (sportivă). ■ Formă de interacțiune psihosocială mutuală constînd în rivalitatea sau concurența dintre două sau mai multe persoane pentru atingerea unui scop indivizibil. *C.* poate fi orientată prin educare, spre cooperare, dar se poate transforma și în *conflict*. ■ (BIOL.) Relații antagonice între două sau mai multe organisme aparținînd aceleiași specii (c. intraspecifică) ori unor specii diferite (c. interspecifică) care au aceleași cerințe de mediu (hrană, adăpost, loc de trai). *C.* este cu atât mai puternică cu cît resursele mediului sint mai reduse. *Sin. concurență.*

COMPIÈGNE [copiēņ], oraș în N Franței (Ile-de-France), pe Oise; 62,8 mil loc. (1982, cu suburbială). Conf., produse alim. și chim. Biserica Saint-Jacques (sec. 13—15), primărie (sec. 16), castel (sec. 18). Muzeu. În apropierea orașului, în pădurea cu același nume, lîngă localit. Rethondes, s-au semnat armistițiul dintre puterile Antantei și Germania (11 nov. 1918) și cel dintre Germania și Franța (22 iun. 1940).

COMPILĂ (< fr., lat.) vb. I tranz. A aduna fragmente sau idei din operele unor autori pentru a alcătui o lucrare nouă, fără o contribuție personală. ■ (Pelotariu). A plagia.

COMPILARE (< compilă) s.f. (INFORM.) Conversie a unui program exprimat într-un limbaj de nivel înalt într-un program exprimat în alt limbaj de programare, mai frecvent într-o formă direct executabilă de către un calculator, conversie însoțită și de verificarea corectitudinii sintactice a programului inițial.

COMPILATE (*Compilate Constitutiones*), colecție de legi emise de Dieta Transilvaniei între 1653 și 1669 și adoptată în vremea principelui Mihail Apafi I. Continuă *Aprobatele*.

COMPILATOR, -OARE (< fr., lat.) subst. 1. S.m. și f. Persoană care compilează. 2. S.n. (INFORM.) Program care realizează compilarea; translator (3).

COMPILAȚIE (< fr., lat.) s.f. Lucrare alcătuită din idei sau fragmente din operele altor autori, lipsită de originalitate.

COMPLĂCEA (după fr. *complaire*) vb. II refl. A se simți bine într-o anumită situație; a se mulțumi cu o anumită situație fără a căuta s-o depășească.

COMPLEMENT (< fr., lat.) s.n. 1. Ceea ce se adaugă la ceva spre a-l întregi; complinire. 2. (LINGV.) Parte secundară a propoziției care determină un verb, un adjectiv sau un adverb. În funcție de ceea ce exprimă, poate fi c. direct, c. indirect, c. intern, c. circumstanțial, c. de agent. 3. (MAT.) C. algebraic (al unui element dintr-un determinant) = minorul sau opusul minorului elementului dat după cum suma dintre linia și coloana elementului respectiv este pară sau impară. C. unui număr cu n cifre (reprezentat într-un sistem de numerație cu baza q) = diferența dintre puterea n a lui q și numărul dat. 4. (MICROBIOL.) Categorie de factori de natură proteică specifică, prezentă în serul normal și care se fixează pe complexe antigen-anticorp, ce provoacă în general liza antigenului celular, participînd astfel la procesul imunității; alexină.

COMPLEMENTAR, -Ă (< fr.) adj. 1. Care completează, care completează. 2. (MAT.) *Unghiuri complementare* = două unghiuri a căror sumă este un unghi drept. □ (Substantiv, f.) *Complementare unei mulțimi A în raport cu altă mulțime B* = mulțimea elementelor care nu aparțin mulțimii A, dar aparțin lui B. 3. *Culori complementare* = două culori din spectrul luminii (una primară și alta derivată) care suprapuse dau culoarea albă.

COMPLEMENTARITATE (< fr.) s.f. Înșușirea de a prezenta un caracter complementar, de a fi alcătuit din părți complementare.

COMPLET, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. 1. Adj. Care conține toate elementele necesare; întreg, desăvîrșit, deplin, exhaustiv. □ *Opere complete* = ediție cuprinzînd toate operele unui scriitor. ■ (Despre un vehicul de transport în comun) Care are toate locurile ocupate; plin. 2. S.n. (DR.) *Complet de judecată* = colectiv alcătuit dintr-un număr fără soț de judecători (și de asessori) care iau parte la soluționarea unui litigiu.

COMPLETA (< fr.) vb. I tranz. A întregi, a împlini (un lucru incomplet).

COMPLETARE (< completa) s.f. Acțiunea de a completa. ■ (Concr.) Ceea ce se adaugă pentru a completa.

COMPLETITUDINE (< fr.) s.f. (LOG.) Proprietate a unei teorii deductive necontradictorii în care orice formulă este decidabilă.

COMPLEȚIVĂ (< fr., lat.) adj. Propoziție ~ (și subst.) = propoziție subordonată care are rol de complement pe lîngă verbul din altă propoziție.

COMPLEX, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. 1. Adj. Format din mai multe părți; care întruște în sine mai multe laturi sau elemente diferite. ■ (MAT.) *Număr c.* = pereche de numere reale; pentru numerele complexe operațiile de adunare și înmulțire se definesc astfel: (a+b) + (c,d)

= (a+c, b+d); (a,b) · (c,d) = (ac-bd, ad+bc).
N.c. (0,1) se numește unitate imaginară și se notează cu *i*. Forma algebrică a n.c. (a,b) este a+b · i. Numerele b · i se numesc *imaginare* II.

S.n. 1. Întreg format din mai multe părți, din mai multe elemente diferite; combinare, asociere într-un tot a mai multor fenomene, stări de lucruri. ■ (CHIM.) *Combinăție complexă*. □ *Complecși* π = combinații complexe ale unor metale tranzitionale (fier, cupru, argint, paladiu, platina etc.) cu hidrocarburi; au importanță teoretică pentru studiul legăturilor chimice. ■ Ansamblu de construcții, de unități industriale sau comerciale etc. cu funcții deosebite, grupate teritorial, care alcătuiesc un tot unitar servind aceluiași scop (ex. c. școlar, c. centru Industrializarea lemnului, c. comercial). □ C. zootehnică = sistem de exploatare format din mai multe adăposturi pentru animale în care procesele de muncă (hrănire, întreținere, muls, asigurarea condițiilor de microclimat) sînt mecanizate sau automatizate. C. mai cuprinde silozuri, finare, magazine etc., precum și terenul necesar asigurării bazei furajere. C. de lansare = cosmodrom. ■ C. sportiv = bază sportivă special amenajată pentru practicarea mai multor ramuri de sport.

2 (În psihanaliză) Ansamblu de tendințe inconștiente, formate în copilărie pe baza anumitor relații familiale și sociale, care determină comportarea ulterioară a persoanei. C. de *inferioritate* = termen introdus de A. Adler pentru a desemna sentimentul de neîncredere în forțele proprii format în copilărie, uneori în legătură cu o deficiență fizică sau psihică, și care trezește tendința de compensare. *Complexul lui Oedip* = disponibilitate afectivă de atașare excesivă a copilului față de părintele de sex opus și de aversiune față de părintele de același sex considerat ca rival. 3. (MED.) C. *primar* = unitate morfoloogică înfrînță în tuberculoza pulmonară și care cuprinde leziunea de inoculare, adenopatia și limfangita. 4. (PEDOL.) C. *adsorbativ al solului* = ansamblu de compuși din sol cu suprafața activă, capabili să manifeste fenomenul de adsorbție. Se compune de substanțe minerale, organice și organo-minerale ce provin din dezagregarea rocilor-mame și consecutiv acțiunii microorganismelor asupra materiei organice din sol. 5. C. *fizico-geografic* = totalitate a elementelor și fenomenelor fizico-geografice de pe un terit., legate între ele prin relații reciproce și care dau specificul peisajului geografic al unității respective.

COMPLEXITATE (< fr.) s.f. Faptul de a fi complex, însușirea a ceea ce este complex.

COMPLEZENT, -Ă (< fr.) adj. Care caută să facă plăcere, să fie agreabil; servilabil, amabil.

COMPLEZENȚĂ (< fr.) s.f. Faptul de a fi complezent; amabilitate, curtoazie. □ Loc. adv. De *complezență* = din politețe, de formă, grațuit.

COMPLIANTĂ (< fr.) s.f. Mărimă care indică gradul de elasticitate a unui sistem mecanic, definită prin raportul dintre deplasare și forța aplicată; este mărimea inversă rigidității.

COMPLICA (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. A (se) incurcă; a (se) agrava, a (se) înrăutăți.

COMPLICAȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Faptul de a (se) complica; stare complicată; incurcătură, lucru care complică. 2. (MED.) Fenomen patologic nou care apare în cursul evoluției unei boli (ex. bronșita în timpul rujeolei).

COMPLICE (< fr., lat.) s.m. (DR.) Persoană care, cu intenție, înlesnește sau ajută, în orice mod, la săvîrșirea unei fapte prevăzute de legea penală; p. ext. persoană care înlesnește sau ajută la săvîrșirea unei fapte reprobabile; părtaş.

COMPLICITATE (< fr.) s.f. (DR.) Activitate care desemnează calitatea de complice; p. ext. colaborare intenționată a două sau mai multe

persoane la săvîrșirea unei infracțiuni sau abateri de la normele de conduită.

COMPLIMENT (< fr.) s.m. 1. Cuvînt de laudă adresat cuiva: amabilitate, măgulire, adulare. 2. (La pl.) Salutare (trimisă prin intermediul cuiva). 3. Plecăciune, reverență.

COMPLINI (< com[pleta] + [im]plini) vb. IV tranz. A completa, a întregi.

COMLOT (< fr.) s.n. (DR.) Conspirație; conjurație.

COMLOTA (< fr.) vb. I intranz. A pune la cale un complot; a conspira.

COMLOTIST, -Ă (< complot) s.m. și f. Persoană care participă la un complot; conjurat; conspirator.

COMPONENT, -Ă (< germ., rus.) adj., s.n., s.f. 1. Adj. Care intră ca parte într-un întreg; alcătuitor. 2. S.n. (CHIM.) Fiecare dintre substanțele sau speciile moleculare (atomice) ale unui sistem fizico-chimic omogen sau eterogen. 3. S.f. (FIZ.) Fiecare dintre vectorii (sau modulele lor) în care se descompune un anumit vector și ale căror efecte însumate sînt echivalente cu efectul vectorului dat.

COMPONENTĂ (< component) s.f. Totalitate a elementelor care alcătuiesc o unitate; compoziție, alcătuire.

COMPONISTIC, -Ă (< it.) adj. Care aparține unei compoziții muzicale, privitor la o compoziție muzicală.

COMPORȚA (< fr., lat.) vb. I refl. și tranz. 1. Refl. A avea o anumită conduită. 2. Tranz. A aduce cu sine; a necesita, a cere.

COMPORȚAMENT (< fr.) s.n. 1. Ansamblul reacțiilor unui obiect complex aparținînd unui nivel de organizare oarecare (speciilor biologice, grupurilor sociale etc.) la factorii de mediu pentru menținerea în condiții optime a formei și funcțiilor organelor acestuia. 2. (PSIH.) Totalitatea faptelor, actelor și reacțiilor motorii, verbale, afective prin care o persoană răspunde solicitărilor de ordin fizic sau social; conduită.

COMPOST (< fr.) s.n. Îngrășămint agricol natural, rezultat în urma fermentării lente a diferitelor resturi vegetale și animale în amestec cu resturi minerale.

COMPOSTA (< fr.) vb. I tranz. 1. A prelucra deșeurile agricole și urbane în vederea fermentării, astfel încît să se recupereze elementele bogate în substanțe minerale și materii organice cu care sînt apoi îngrășate terenurile agricole. 2. A marca data, a perfora, a imprima sau a numerota cu composterul.

COMPOTOR (< fr.) s.n. 1. Aparat de marcat prin perforare sau de numerotare prin imprimare cu cerneala. 2. Aparat cu care călătorii își perforază biletele de călătorie.

COMPOT (< fr.) s.n. Produs alimentar preparat din fructe proaspete sau uscate, fierse în apă cu zahăr.

COMPOTIERĂ (< compot, după fr.) s.f. Vas de sticlă sau de porțelan în care se servește compotul la masă.

COMPOUND (cuv. engl.) [compound] subst.

1. Mod de grupare a două mecanisme, mașini etc. pentru a asigura funcționarea lor asociată. 2. Masă electroizolantă constituită dintr-un amestec de materiale electroizolante organice. 3. Excitație c. = excitație a unei mașini electrice, la care inductorul este alcătuit din două înfășurări, una în paralel și una în serie cu acesta. 4. Motor c. = motor cu piston în care energia gazelor de eșapament este recuperată cu ajutorul unei turbine.

COMPOUNDARE (< compound) [compaundare] s.f. Metodă de reglare a tensiunii la generatoare sau a turației la motoarele de curent continuu, bazată pe excitarea suplimentară a mașinii cu un curent egal sau proporțional cu curentul din înfășurarea indusului.

COMPOUNDAT, -Ă (< compound) [compaundat] adj. Grăsimi compoundate = substanțe grase formate dintr-un amestec omogenizat de mai multe sorturi de grăsimi, înlocuitoare ale untului de porc.

COMPOZIT (< fr., lat.) s.n. și adj. 1. S.n. Ordin în arhitectura romană caracterizat prin capitelul în care se îmbină voluta *ionică* cu frunza de acant din capitelul *corintic*. 2. Adj. Alcătuit din elemente disparate; heteroclit. 3. S.n. (La pl.) Amestec de materiale distincte (metalice sau nemetalice) în diferite forme (fire, granule, plăcuțe etc.) și repartiții, a căror asociere conferă amestecului densitate mică, rezistență și robustețe mari. Se folosesc în ind. aeronautică, electrică, la fabricarea articolelor sportive.

COMPOZITE (COMPOZEE) (< germ., fr.) s.f. pl. Familie de plante dicotiledonate, erbacee, rar lemnoase, cu frunze de obicei alterne, variate ca formă, cu flori mici dispuse în capitule și adevsea cu latex în organele vegetative. Importanță economică: plante alimentare (floarea-soarelui), medicinale (mușeșelul), ornamentală (dalia), industriale (cocsagizul, cicoara).

COMPOZITOR, -OARE (< fr., lat.) s.m. și f. Persoană care creează lucrări muzicale.

COMPOZIȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Totalitatea elementelor care alcătuiesc o unitate; structură, compunere, alcătuire. 2. Organizare complexă a operei de artă, destinată să coordoneze diversele elemente ale acesteia într-un tot unitar. 3. (În artele plastice) Dispunere, după reguli proprii, a elementelor grafice, cromatice, volumetriche ale unui desen, unei picturi, unei sculpturi. În funcție de subiectul tratat, c. poate fi: istorică, alegorică, de gen etc. 4. (În teatru) Rol în care actorul interpretează un personaj cu calități fizice sau de vîrstă deosebite de ale sale. 5. Lucrare muzicală. ■ Arta de a crea o lucrare muzicală. ■ Totalitatea cunoștințelor muzicale (teoria muzicală, armonia, contrapunctul, orchestrația, formele muzicale etc.) care permit compozitorului să se exprime într-o formă artistică. 6. Exercițiu școlar scris pe o temă dată de profesor; compunere (2). 7. (TEHN.) Aliaj antițirgine de plumb și stibiu sau de staniu, cupru și stibiu etc., folosit la căptușirea cuzinelor lagărelor de alunecare. 8. (POLIGR.) C. de literă = aliaj tipografic de plumb, stibiu și staniu, folosit la turnarea literelor și a altor semne tipografice.

COMPOZIȚIONAL, -Ă (< compoziție) adj. Care ține de compoziție (ex. element c., motiv c.).

COMPREHENSIBIL, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Care se poate înțelege ușor; clar, inteligibil.

COMPREHENSIVNE (< fr., lat.) s.f. 1. (Livr.) Capacitate de a pătrunde, de a înțelege ceva; înțelegere, pătrundere. ■ (FILOZ.) Operație intelectuală utilizată ca mod de cunoaștere intuitivă în „științele spiritului”, și ca sesizare sau dezlăuare de sens, în fenomenologie. 2. (LOG.) Conținut (3).

COMPRES (< germ.) s.n. (POLIGR.) Text cules strîns, fără spații mari între rînduri.

COMPRESĂ (< fr.) s.f. Bucată împăturită de tifon sau de pînză, folosită pentru curățirea și pansarea plăgilor sau pentru aplicarea unor substanțe (solide sau lichide) pe o regiune bolnavă.

COMPRESIBIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre corpuri) Care își pot micșora volumul, care pot fi compimate, atunci cînd presiunea exercitată asupra lor crește; comprimabil.

COMPRESIBILITATE (< fr.) s.f. Inșușire a unui corp de a fi compresibil.

COMPRESIE (< fr., lat.) s.f. Fază a ciclului de funcționare a unei mașini termice în care volumul amestecului carburant se micșorează în vederea creșterii presiunii necesare arderii sau evacuării din cilindru.

COMPRESIUNE (< fr., lat.) s.f. 1. Reducere a volumului unui corp; comprimare. 2. Stare de solicitare a unei piese sub acțiunea unor forțe egale, avînd ca efect scurțarea și apariția eforturilor unitare de c. 3. (MED.) a) Metodă de hemostază care constă dintr-o apăsare pe un vas cu leziuni. b) Apăsare exercitată asupra unui

pesut sau organ de către o tumoră, un chist parazităzant, un cheag de sânge etc.

COMPRESOR (< fr.) s.n. 1. Mașină de forță, cu piston sau cu rotor, folosită la comprimarea gazelor la presiuni de peste 2,5 at. 2. *C. rutier* = mașină de lucru cu autopropulsie, folosită pentru îndesarea terasamentelor, a straturilor de drumuri etc.

COMPRIIMARE (< *comprima*) s.f. 1. Micșorarea a volumului unui corp prin exercitarea unei apăsări asupra lui. □ (METEOR.) *C. adiabatică* = scăderea volumului unui gaz datorită creșterii presiunii și având ca efect încălzirea lui fără aport de căldură dinspre mediul înconjurător. 2. (INFORM.) Metodă de codificare a informației, bazată pe frecvența de apariție a simbolurilor unui alfabet; numărul de cifre cu care se codifică un simbol este invers proporțional cu frecvența sa de apariție. □ (ELT.) *Comprimarea imaginii* = metodă utilizată în transmisia la mare distanță a datelor sau imaginilor prelevate cu un dispozitiv special.

COMPRIMAT (după fr. *comprimé*) s.n. Formă de prezentare a unui medicament, obișnuit prin reducerea acestuia în stare de pulbere și amestecare cu un liant neutru (ex. piramidonele, antinevralgicele); tabletă.

COMPROMIS (< fr., lat.) s.n. 1. Acord bazat pe concesiile reciproce. 2. (DR.) Înțelegere între două sau mai multe persoane sau state de a supune un arbitru rezolvarea litigiului dintre ele.

COMPROMISĂ (< *compromite*) adj. 1. Cu reputația pătată; discreditat. 2. Primejduit, stricat.

COMPROMITE (< lat., după fr.) vb. III l. 1. Tranz. și refl. A-și pierde sau a face să-și piardă buna reputație; a (se) discredită. 2. Tranz. A primejdi; a strica; a distruge.

COMPROMIȚĂTOR, -OARE (< *compromite*) adj. Care (poate) compromite pe cineva.

COMPTON [comptən] . Arthur Holly (1892-1962), fizician american. Prof. univ. la Washington și Chicago. Contribuții la studiul radiațiilor X. A descoperit (1923) fenomenul de micșorare a frecvenței unei radiații X împrăștiată de o substanță datorită cedării unei părți din energie electronilor legați (efectul C.); constituie una dintre dovezile experimentale ale naturii corpusculare a radiației electromagnetice. Premiul Nobel (1927).

COMPULSIE (< fr.) s.f. Trebuință imperioasă și tendință obsesivă spre desfășurarea unei conduite repetitive, cu semnificație patologică, care, dacă nu se manifestă, conduce la tensiune psihică, neliniște etc. Specific c este caracterul său neintenționat, involuntar, conduita determinată astfel neavând utilitate pentru individ.

COMPUNE (< lat. *componere*) vb. III tranz. 1. A forma, a alcătui un întreg. ■ Refl. A fi alcătuit, a consta din... 2. A crea, a scrie, a redacta o operă literară, muzicală etc. 3. (FIZ.) A determina rezultanta a doi sau mai mulți vectori.

COMPUNERE (< *compone*) s.f. 1. Acțiunea de a compune și rezultatul ei; alcătuire. 2. Compoziție (6). 3. (LINGV.) Sistem de formare a unui cuvânt nou prin alipirea a două sau a mai multor cuvinte sau rădăcini. 4. (MAT.) *Compunerea funcțiilor f și g* = operația prin care se obține funcția compusă f°g, care asociază fiecărui element x din domeniul de definiție al lui g, valoarea lui f în g(x).

COMPUS, -Ă (< *compone*, după fr.) adj., s.m. 1. Adj. Alcătuit din mai multe părți sau elemente. □ (LINGV.) *Timp c.* = timp format cu un verb auxiliar. (LOG.) *Propoziție c.* = formă logică constituită din propoziții elementare prin utilizarea operatorilor logici. (BOT.) *Frunză c.* = frunză cu limbul constituit din mai multe foliole, dispuse pe un ax principal. Sînt frunze palmat-compuse și penat-compuse. *Inflorescență c.* = inflorescență constituită din mai multe inflorescențe simple (ex. spic compus, umbelă compusă etc.). *Fruct c.* = fruct provenit dintr-o

inflorescență ale cărei flori se transformă în fructe concrescute pe aceeași axă sau pe același receptacul (ex. la dud, smochin, ananas etc.). 2. S.m. (CHIM.) *Combinaj (2)*; corp compus.

COMPUTER (cuv. engl.) s.n. Calculator electronic ordinator.

COMPUTERIZARE (< *computer*) s.f. Utilizarea pe scară largă a calculatoarelor electronice (computerelor) în diferite ramuri ale activității umane (ex. c. operațiunilor financiar-bancare).

COMȘA, Dimitrie (1846-1931, n. Sibiu), economist, om politic și agronom român. M. de onoare al Acad. (1926), prof. univ. la Sibiu. Fruntaș al Partidului Național Român; unul dintre autorii și semnatarii *Memorandumului* (1892). A militat pentru modernizarea agriculturii („Călușa agricolă”).

COMTE [côt], **Auguste** (1798-1857), filozof și sociolog francez. Intemeietorul pozitivismului. Unul dintre fondatorii sociologiei. Delimitând în istoria intelectuală a omenirii trei stadii: teologic, metafizic și pozitiv, a preconizat o „filozofie pozitivă”, care abandonează explicarea naturii ascuse a lucrurilor și pornește de la studiul datelor experienței („Curs de filozofie pozitivă”). Aceasta face posibilă o „politică pozitivă” sau o sociologie, numită și „fizică socială”, concepută ca știință despre legile sociale, opusă teoriei „contractului social” („Sistem de politică pozitivă sau tratat de sociologie ce instituie religia umanității”).

COMUN, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care aparține mai multora sau tuturor; folosit de toți sau de mai mulți, public. □ *Substantiv c.* = substantiv care servește la indicarea obiectelor de același fel (filințe, lucruri, acțiuni etc.). *Factor c. v. factor. Divizor c. v. divizor. Multiplu c. v. multiplu. Numitor c. v. numitor.* ■ (Substantivat, n.) Ceea ce aparține tuturor sau unei colectivități; ceea ce este alcătuit pe baze obștești. □ *Loc. In comun* = laolaltă, împreună. 2. Obișnuit, normal. □ *Loc comun* = idee cunoscută de toată lumea; banalitate. □ *Expr.* (Substantivat) *A leși din comun* = a se deosebi de toți ceilalți, a fi aparte, neobișnuit. 3. Banal, de rînd.

COMUNA DIN PARIS 1. Nume dat guvernării municipale pariziene (1789-1795). La 9 aug. 1792, la cererea lui Danton acestei comune i s-a substituit una insurrecțională. 2. Nume dat guvernului instaurat la 18 mart. 1871 de către populația pariziană răsculată în urma revoluției izbucnite datorită înfringerii Franței în Războiul Franco-Prusian (1870-1871). Insurrecția a fost înfrîntă de armata guvernamentală cu sprijinul Prusiei (28 mai 1871).

COMUNAL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține comunei, privitor la comuna.

COMUNARD, -Ă (< fr.) s.m. și f. Membru, adept, partizan al Comunei din Paris.

COMUNĂ (< fr.) s.f. 1. Unitate de bază a organizării administrativ-teritoriale în unele state, alcătuită din unul (mai rar) sau din mai

multe sate și condusă de o primărie. 2. (In ev. med. în apusul Europei) Oraș cu autonomie administrativă obișnuită pe baza unei carte de la seniorul său, care-i confera drepturile unei persoane juridice.

COMUNEROS (cuv. sp.) subst. f. Denumire a orașelor libere din Castilia, care, în frunte cu Toledo, s-au răscolit, în 1520-1522, împotriva absolutismului regal. 2. Denumire dată participanților la răscoala antispagnolă (1781) din Noua Granadă (Columbia). 3. Denumire a curentului de stînga din revoluția spaniolă (1820-1823), care reprezenta interesele burgheziei mici și mijlocii.

COMUNICA (< fr., lat. *communicare* „a fi în legătură cu”) vb. I 1. Tranz. A face cunoscut, a da de știre; a informa, a înștiința. ■ Intrans. (Despre oameni, comunități sociale etc.) A se pune în legătură cu...; a vorbi cu... 2. Intrans. A fi în legătură cu...; a duce, a conduce la...; a da spre...

COMUNICANT, -Ă (< fr.) adj. Vase *comunicante* = două sau mai multe vase deschise la partea superioară care comunică între ele, la partea inferioară, astfel încît un lichid turnat într-unul din vase se ridică în toate la același nivel.

COMUNICARE (< *comunica*) s.f. 1. Înștiințare, știre, veste. ■ (DR.) Aducere la cunoștință părților dintr-un proces a unor acte de procedură (acțiune, întîmpinare, hotărîre) în vederea exercitării drepturilor și executării obligațiilor ce decurg pentru ele din aceste acte, în limita unor termene care curg obișnuit de la data comunicării. 2. Prezentare, într-un cerc de specialiști, a unei lucrări științifice. 3. (SOCIOLOG.) Mod fundamental de interacțiune psiho-socială a persoanelor, realizată prin limbaj articular sau prin alte coduri, în vederea transmiterii unei informații, a obținerii stabilității sau a unor modificări de comportament individual sau de grup. □ (ETOL.) *C. animală* = schimb de semnale, de natură diversă, între două sau mai multe animale, avînd ca efect apariția unei adaptări reciproce comportamentale (ex. recunoașterea specifică, obligatorie pentru animalele care își împart terit. cu alte specii și general valabilă în tot regnul animal; recunoașterea tinerilor de către părinți este legată de diferiți stimuli vizuali și sonori; anumite secvențe comportamentale, prealabile împerecherii, constituie un adevărat dialog, reacția una dintre parteneri declanșînd acțiunea următoare a celuilalt). 4. (REL.) *Comunicarea înșuirilor* = (în hristologie) consecința unirii celor două firi, omenească și dumnezeiască, în persoana lui Iisus Hristos, conșind în trecerea înșuirilor uneia celeilalte, însă fără contopire și confuzie între ele.

COMUNICAT (< fr.) s.n. Înștiințare oficială specială, difuzată prin presă, radio etc., asupra unor importante evenimente de actualitate. □ *C. comun* = act oficial care consemnează rezultatele unor tratative și convorbiri cu caracter economic, politic, diplomatic etc.

COMUNICATIV, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care se transmite ușor. 2. (Despre oameni) Care intră ușor în legătură cu alții; sociabil.

COMUNICAȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Realizare a unei legături între două puncte pentru a asigura transportul de persoane, de obiecte etc. sau pentru transmiterea de semnale purtătoare de informație. 2. Sistem tehnic folosit pentru realizarea comunicației (t). V. și *telecomunicație*. 3. *Comunicații de masă* v. *mass-media*.

COMUNISM (< fr.) s.n. 1. Doctrină socială, politică și economică constituită pe principiul abolirii proprietății private asupra mijloacelor de producție și al instaurării proprietății colective. Primele idei comuniste de organizare socială au la bază principiul comunității de bunuri și se găsesc la unele grupuri religioase (vechii creștini, mănăstirile medievale), în unele societăți istorice (Sparta, secta anabaptistă a lui Th. Mûntzer, Republica leuzită a Paragay-ului din sec. 16), în unele modele de societăți ideale

Auguste Comte

elaborate de Platon în „Republica”. Th. Morus în „Utopia”. T. Campanella în „Cetatea Soarelui”. Începând cu sec. 16 s-a dezvoltat un curent utopic, reclamând suprimarea proprietății private și abolirea inegalităților de orice fel; v. **socialism utopic**. C. modern este legat de Ideile lui K. Marx și Fr. Engels, care, ulterior, au fost preluate, precizate, adaptate și dezvoltate de diverși teoreticieni (Lenin, Stalin, Troțki, Mao). Central, în doctrina comunistă, este conceptul de societate fără clase, bazată pe proprietatea comună asupra mijloacelor de producție. Societatea fără clase ar urma după perioada tranzitorie de **dictatură a proletariatului** și după etapa pregătitoare a **socialismului**. În urma Revoluției din Octombrie 1917 din Rusia doctrina c. a fost folosită pentru preluarea puterii politice în stat. După al doilea război mondial, c. a fost impus de către U.R.S.S. treptat unor state din Europa de Est, Asia, Africa și America Centrală. 2. Sistem economic, social și politic caracterizat prin proprietatea de stat asupra mijloacelor de producție și de schimb, eliminarea economiei de piață și a sistemului concurențial, hipercentralizarea decizională în sfera economicului, socialului și politicului. 3. Ansamblu de mișcări, partide, țări, persoane care au aderat la doctrina comunistă. 4. Ansamblu de metode folosite de cei care au aderat la ideile comuniste și al instituțiilor care au rezultat din acțiunea lor.

COMUNIST, -Ă (< fr., s.m. și f. 1. Adj. Care aparține comunismului, privitor la comunism, care se bazează pe principiile comunismului sau este caracteristic comunismului. 2. S.m. și f. Membru al unui partid comunist (1), luptător pentru comunism.

COMUNITATE (< fr., lat.) s.f. 1. Faptul de a fi comun mai mult lucruri sau fiițe: posesiune în comun. □ (DR.) C. de bunuri = regim al bunurilor soților, în temeiul cărui bunurile dobândite cu titlu oneros în timpul căsătoriei aparțin, cu excepțiile prevăzute de lege, ambilor soți, care au deopotrivă, dreptul de a le administra și de a dispune de ele. 2. Grup de oameni cu interese, credințe sau norme de viață comune; totalitatea locuitorilor unei localități, al unei țări etc. □ C. lingvistică = grup de oameni care comunică între ei folosind același idiom (limbă, dialect, grai). 3. Ansamblu de organisme vegetale și animale între care se stabilesc relații de existență și interacțiune.

COMUNITATEA BRITANICĂ DE NAȚIUNI, denumirea inițială (1926—1947) a Comunității de Națiuni. V. **Commonwealth** (2).

COMUNITATEA DE NAȚIUNI v. **Commonwealth** (2).

COMUNITATEA ECONOMICĂ EUROPEANĂ (Communauté Economique Européenne, C.E.E.) (**PIAȚA COMUNĂ**), organizație internațională guvernamentală, de integrare economică, cu sediul la Bruxelles, creată în urma semnării Tratatului de la Roma din 1957 (intrat în vigoare în 1958) în scopul creării unei piețe comune prin armonizarea politicilor economice și eliminarea obstacolelor din calea liberei circulații a persoanelor și capitalurilor statelor membre. Face parte, alături de Comunitatea Europeană a Cărbunului și Oțelului și din Comunitatea Europeană a Energiei Atomice, din Comunitățile Europene, fiecare din aceste trei organizații conținând și posedă o structură proprie, având mai multe organe principale comune (v. **Comunitățile Europene**). Membri fondatori: Belgia, Franța, R.F.G., Italia, Luxemburg, Olanda. Alți membri: Danemarca, Irlanda, Marea Britanie din 1973, Grecia din 1981, Spania și Portugalia din 1986. Acorduri încheiate de C.E.E.: acord de uniune vamală cu A.E.L.S. (intrat în vigoare în 1977) și acorduri comerciale bilaterale cu state membre A.E.L.S. (Austria, Elveția, Islanda, Norvegia, Suedia și Finlanda); acorduri de asociere (membru asociat) cu Turcia (1964), Malta (1971), Cipru (1972), Cehoslovacia, Polonia, Ungaria (1991). România a semnat un nou acord de

cooperare economică cu C.E.E. în 1991. Sisteme de preferințe generalizate adoptate de C.E.E.: în 1971 pentru 91 de țări în curs de dezvoltare, extins ulterior la 126 de state și 22 de terit. dependente și neautonome (în 1980 este adoptat un nou sistem de preferințe generalizate pentru perioada 1981—1985). În 1985 este adoptat Actul unic european care elimină restricțiile fiscale și armonizează legile de funcționare a societăților anonime pentru realizarea completă a pieții interne comunitare până în 1992.

COMUNITATEA EUROPEANĂ A CĂRBUNULUI ȘI OȚELULUI (C.E.C.O.), organizație internațională guvernamentală, cu sediul la Bruxelles, una din cele trei entități ale **Comunităților Europene**. Fondată prin Tratatul de la Paris din 1951, își începe activitatea în 1952, în scopul formării unei piețe comune a cărbunului și a produselor siderurgice, în vederea unei repartizări mai judicioase a producției și a creșterii productivității muncii în statele membre. Membri fondatori: Belgia, Franța, R.F.G., Italia, Luxemburg și Olanda. Alți membri: Danemarca, Irlanda și Marea Britanie (din 1973), Grecia (din 1981, membru plin în 1986), Spania și Portugalia (din 1986).

COMUNITATEA EUROPEANĂ A ENERGIIEI ATOMICE (EURATOM), organizație internațională guvernamentală, cu sediul la Bruxelles, una din cele trei entități ale **Comunităților Europene**. Fondată prin Tratatul separat de la Roma din 1957, își începe activitatea în 1958, în scopul coordonării politicilor statelor membre în domeniul cercetării nucleare și al creării unei piețe comune pentru materialele și echipamentele nucleare. Membri fondatori: Belgia, Franța, R.F.G., Italia, Luxemburg și Olanda. Alți membri: Danemarca, Irlanda și Marea Britanie (din 1973), Grecia (din 1981, membru plin în 1986), Spania și Portugalia (din 1986).

COMUNITATEA FRANCEZĂ, asociație de state și teritorii creată în 1958 (succedind **Uniunii Franceze**, fondată în 1946) în scopul concilierii pe plan politic, economic, social și cultural, din care fac parte Franța, departamentele și teritoriile franceze de peste mări, precum și unele din fostele posesiuni coloniale franceze ce și-au dobândit independența. Nu are organe proprii, însă sînt organizate anual înfrînții la nivel înalt franco-africane.

COMUNITATEA PONTICĂ, confederație a orașelor grecești de pe țărmul de V al Mării Negre, cu cap. la Tomis (sec. 2—3), cuprinzînd cetățile Tomis, Callatis, Hiscris, Dionysopolis, Odessos și Mesembria.

COMUNITATEA STATELOR INDEPENDENTE (C.S.I.), asociație de state cu sediul la Minsk, creată în urma conferințelor de la Brest (8 dec. 1991), Așabad (12 dec. 1991) și Alma-Ata (21 dec. 1991). La Brest, tratatul de înfrînțare a fost semnat de cele trei mari state slave: Federația Rusă, Bielorusia și Ucraina și s-a stabilit că Uniunea Sovietică își încetează existența ca subiect al dreptului internațional. Ulterior au aderat Armenia, Azerbaidjan, Moldova, Kazahstan, Kirghizstan, Tadjikistan, Uzbekistan, Turkmenistan. La Alma-Ata a fost creat un Consiliu al șefilor de state și un Consiliu al șefilor de guvern.

COMUNITĂȚILE EUROPENE, sistem de organizații internaționale guvernamentale, cu sediul la Bruxelles, creat prin Tratatul de la Bruxelles din 1965, intrat în vigoare în 1967, în scopul coordonării activității a trei entități: **Comunitatea Economică Europeană (C.E.E.)**, **Comunitatea Europeană a Cărbunului și Oțelului (C.E.C.O.)** și **Comunitatea Europeană a Energiei Atomice (EURATOM)**. Toate cele trei comunități au același membri și aceleași organe principale. Membri fondatori: Belgia, Franța, R.F.G., Italia, Luxemburg și Olanda. Alți membri: Danemarca, Irlanda și Marea Britanie (din 1973), Grecia (din 1981, membru plin în 1986), Spania și Portugalia (din 1986). Principalele organe sînt Comisia Comunităților Europene, Consiliul European

(format din șefi de stat și de guvern), Consiliul Ministerial, Parlamentul (Vest-) European (Adunarea Europeană), Curtea de Justiție și Curtea de Control Financiar. Alte organe comune: Banca Europeană de Investiții, Comitetul Economic și Social, Fondul European de Cooperare Monetară ș.a. În 1971, Consiliul Ministerial a adoptat un program privind realizarea unei uniuni economice și monetare, în vederea deplasării treptate a centrelor de decizie economică de pe plan național pe plan comunitar și a creării unui sistem monetar de flotare concertată.

COMUNIUNE (< fr., lat.) s.f. 1. Legătură trainică, unire strînsă. 2. Unitatea celor care au aceeași credință. 3. Sentimentul de solidaritate creștină, de filantropie și asistență reciprocă. 4. Împărțirea sau cuminecarea cu sfințele taine în cadrul euharistiei.

COMUTARE (< fr., lat.) s.f. 1. Schimbare a legăturilor unei porțiuni de circuit electric sau modificarea succesivă a conexiunilor mai multor circuite electrice. □ (DR.) **Comutarea pedepsei** = înlocuire a unei pedepse mai grele printr-una mai ușoară. 2. (PSIH.) Particularitate a atenției unei persoane de a trece cu ușurință de la o activitate la alta. 3. (LINGV.) Procedeu, folosit în lingvistica structuralistă, constînd în înlocuirea unui element lingvistic, cu altele din același plan sau cu zero, pentru a se determina valoarea lui în limbă. ■ (în fonologie) Procedeu de segmentare.

COMUTATIV, -Ă (< fr.) adj. Care prezintă comutativitate.

COMUTATIVITATE (< comutativ) s.f. Proprietate a unei relații sau a unei operații matematice de a fi independentă de ordinea elementelor pe care le conține (ex. adunarea numerelor reale: $a + b = b + a$).

COMUTATOARE (< comuta, după fr.) s.f. Mașină electrică cu collector, folosită pentru transformarea curentului alternativ în curent continuu și invers.

COMUTATOR (< fr.) s.n. Dispozitiv electro-mecanic sau electronic care poate realiza operația de comutare (1). □ C. electronic = aparat electronic care permite observarea independentă a două curbe pe ecranul unui osciloscop catodic cu un singur fascicul de electroni.

COMUTAȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Totalitatea operațiilor, manuale sau automate de conectare și deconectare a liniilor, efectuate în vederea realizării unei legături telefonice. 2. Proces de schimbare rapidă a sensului sau a valorii curentului dintr-o secțiune a înfrînșurii industriei unei mașini electrice cu collector din lamelele la care este legat trec pe sub perli. 3. (ELT.) Trecere a curentului electric de pe un ventil (2) pe altul cu schimbarea corespunzătoare a circuitului de închidere prin rețeaua de alimentare.

CON, (CO-) ([ș] lat. [co]n-) Element de compunere însemnînd „împreună cu”, care servește la formarea unor substantive și a unor verbe.

CON (< fr., lat.) s.n. 1. (MAT.) Suprafață generată de o dreaptă care se deplasează sprînjindu-se pe o curbă închisă imobilă și pe un punct fix exterior curbei. ■ Corp geometric mărginit de o asemenea suprafață și de un plan. 2. (GEOGR.) **Con vulcanic** = partea exterioră a unui aparat vulcanic, de forma unui c., rezultată prin acumularea produselor vulcanice, aruncate în timpul erupției. C.v. secundare formate pe pantele c.v. principale se numesc c. adventive. **Con de dejecție** = formă de relief în evantai, rezultată din acumularea materialului (pietriș, nisip, argilă) transportat de curenții acolo unde se micșorează panta; aegrestu. 3. (BOT.) Inflorescența coniferelor, formată dintr-o axă pe care se găsește florile masculine sau femele; p. ext. orice inflorescență în formă de c., în special cea de la hamei. ■ **Con vegetativ** = extremitatea unei axe tulpinale în curs de creștere, formată din **celule inițiale**, din care se dezvoltă tulpina, ramurile și organele anexe ale acestora: vîrf vegetativ. 4.

Orice structură anatomică, plină sau cavitată, cu formă aproximativ conică (ex. c. arterial, c. terminal al măduvei). 5. (ANAT.) (La pl.) Celule receptoare ale retinei (în număr de 5—7 mil.) care permit vederea în lumină puternică și perceperea culorii obiectelor. 6. (TEHN.) *Con pirometric* = pirometru ceramic, con Seger.

CONAC (< tc.) s.n. 1. Casă boierească la țară, pe o moșie. 2. (În ev. med.) Reședință a unui ispravnic, a unui vizir sau a unui pașă; cartier oficial.

CONACHI, Costache (1778—1849. n. sat Țigănești, jud. Galați), poet și cărturar român. Adept întârziat al clasicismului. Opera sa cuprinde elemente de ideologie iluministă și de sensibilitate preromantică. Lirică neoanacronistică și petrarhistică („Poezii. Alăturiri și tălmăciri”). Încercări dramatice. Traduceri din A. Pope, Voltaire, Marmontel ș.a.

CONAKRY (KONAKRY), cap. Rep. Guineea (din 1958), situată pe ins. Tumbo. Port activ la Oc. Atlantic; 705,3 mii loc. (1983, cu suburbiile). Aeroportul internațional Gbessia. Pr. centru politic și economic al țării. Ind. textile și a conf., chimică, alim., prelucr. metalelor și a lemnului. Automobile, conserve de fructe și pește. Export de min. de fier, bauxită, alumina, cafea și banane. Fundat în 1884.

CONAȚIONAL, -Ă (< co- + național) adj., s.m. și f. (Persoană, considerată în raport cu alta) care face parte din aceeași națiune.

CON BRIO (loc. it.) adv. (Indică modul de executare a unei lucrări muzicale) Cu însuflețire, cu elan, cu vioiciune, cu înflăcărare.

CONCASARE (< fr.) s.f. Operație de sfărțare sau fărâmițare a materialelor dure, realizată cu ajutorul concasorului.

CONCASOR (< fr.) s.n. Mașină de sfărțat materiale dure, folosită în industriile extractive sau de prelucrare.

CONCATENARE (< fr., lat.) s.f. (CHIM.) Însuire, alipire a diverselor elemente. ■ (INFORM.) Operație care permite formarea unui nou vector, prin alăturarea a doi sau mai mulți vectori dați; juxtapunere.

CONCĂV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care prezintă o adincitură; în formă de scobitură. □ (MAT.) Funcție c. = funcție a cărei tangentă la grafic, în orice punct, se află deasupra acestuia.

CONCAVITATE (< fr., lat.) s.f. Scobitură, adincitură.

CONCĂ (< fr. [i]; [si gr. *kogkhe* „scoică”) s.f. 1. (ARHIT.) Acoaperămint în forma unei jumătăți de cupolă deasupra absidei altarului. 2. (ANAT.) Scobitură pavilionului urechii ce se conține cu canalul auditiv extern.

CONCEDE (< fr.) vb. III tranz. A acorda, a ceda un drept, un privilegiu etc.

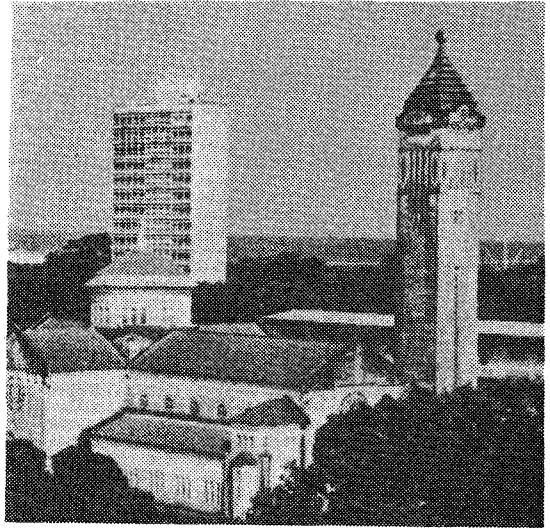
CONCEDIA (după fr. *congédier*) vb. I tranz. (DR.) (Despre cel care angajează) A desface contractul de muncă al unui angajat.

CONCEDIU (< *concedia*, după fr., it.) s.n. (DR.) Interval de timp în care angajații sînt scutiți, în temeiul legii, de a veni la locul de muncă și a presta munca (c. de odihnă, c. medical, c. de maternitate).

CONCENTRA (< fr.) vb. I I. Tranz. și refl. A (se) strînge, a (se) acumula într-un singur loc; a (se) îndrepta spre un singur punct. ■ Tranz. A comasa. 2. Refl. A-și încorda atenția sau gîndirea îndreptînd-o într-o singură direcție; a fi absorbit de ceva. 3. (MILIT.) Tranz. A chema vremelnic rezerviști în armată în timp de pace, pentru ca aceștia să-și completeze pregătirea militară sau în alt scop. ■ A strînge mai multe unități sau mari unități într-un anumit raion.

CONCENTRARE (< *concentra*) s.f. 1. Acțiunea de a (se) concentra și rezultatul ei. 2. (PSIH.) Însuire a atenției care constă în fixarea prelungită a conștiinței asupra unui obiect, a unei probleme sau a unei activități și sustragerea de la alte obiecte, probleme sau activități. 3. (TEHN.) Operația de separare a mineralelor utile de cel steril, utilizînd metoda flotației, gravimetriei, magnetice etc.; Imbogățire (2). 4.

Conakry

(CHIM.) Operație de mărire a concentrației unui component dintr-un amestec sau dintr-o soluție. 5. (EC. POL.) C. financiară = formă de c. economică efectuată prin intermediul burselor (de fapt, prin intermediul acțiunilor cotate la bursă deoarece majoritatea societăților sînt anonime) și care reprezintă fuzionarea a două firme sau bănci ori absorbția unei firme sau bănci de către alta. *Concentrarea capitalului* = creșterea proporțiilor capitalului (unei firme, unui concern) prin acumularea de plusvaloare.

CONCENTRAT (< germ., fr.) s.n. 1. Produs alimentară caracterizat printr-un volum mic și printr-un procent mare de substanțe hrănitoare principale (ex. supă c., lapte c.), care devine consumabil după o preparare culinară simplă (de obicei încălzire sau fierbere în apă). 2. Produs rezultat din prepararea substanțelor minerale utile, în care concentrația componentelor utile este mai ridicată decît a minereului original.

CONCENTRATĂ, -Ă (< concentra; fr.) adj. Care are o concentrație mare. ■ (ZOOTEHN.) Furaje concentrate = nutrețuri de origine vegetală sau animală, cu valoare nutritivă ridicată (circa 1 unitate nutritivă la 1 kg concentrate), de obicei bogate în proteine și cu procent redus de apă (ex. grăunțe, tărîțe, șroturi, fânuri animale etc.).

CONCENTRATOR (< fr.) s.n. 1. (ELT.) Echipament electronic care multiplexează un set

de linii de comunicație de mică viteză, pe o singură linie de mare viteză. ■ Dispozitiv de comutație care servește un număr mare de posturi telefonice. 2. (INFORM.) Dispozitiv ce grupează datele de la mai multe terminale (2) într-o unitate centrală.

CONCENTRAȚIE (< fr.) s.f. (CHIM.) Cantitatea de substanță dizolvată conținută într-o anumită cantitate de solvent sau de soluție. Se poate exprima în diferite unități: grame, moli, echivalenți-gram.

CONCENTRAȚIONAR, -Ă (< fr.) adj. (Rar) Referitor la lagărele de concentrare.

CONCENTRIC, -Ă (< fr.) adj. (Despre figuri geometrice) Care au același centru.

CONCEPCIÓN [consepjón], oraș în Chile, port la Oc. Pacific; 535 mii loc. (1982, cu suburbiile). Expl. de cărbune, Ind. textile, alim. și de preluc. a lemnului. Universitate. Fundat în 1550.

CONCEPE (< lat., *concipere*) vb. III I. Tranz. 1. A imagina, a proiecta, a gîndi ceva nou. 2. A-și face o idee despre ceva; a pricepe, a înțelege. 3. A exprima în anumiți termeni, a formula într-un anumit fel. II. Intrans. (Despre o femeie) A rămîne însărcinată.

CONCEPT (< fr., lat., 3 germ.) s.n. 1. (LOG.) Semnificația unui termen; noțiune reflectînd trăsăturile esențiale ale unei clase de obiecte și distingîndu-se de alte noțiuni printr-un grad mare de generalitate (ex. „materie”, „spirit” etc., în timp ce „navetist”, „vînzător” etc. sînt noțiuni simple). 2. (FILOZ.) Formă de cunoaștere obținută prin abstractizarea caracteristicilor esențiale ale obiectelor. 3. Ciornă, schiță, bruión.

CONCEPTĂCUL (< lat. *conceptaculum*) s.n. (BOT.) Cavitate mică în care se formează gameții la unele cryptogame (ex. la unele alge brune).

CONCEPTISM (< fr., sp.) s.n. Curent literar spaniol, din sec. 17, reprezentat prin Quevedo și Villeyas și B. Gracian y Morales, ale carui trăsături principale sînt rafinamentul excesiv al gîndirii, cultul pentru alegorie, erudiția scolastică, calambururile bazate pe concizia și agerimea verbală.

CONCEPTUALISM (< fr.) s.n. (În scolastică) Concepție filozofică intermediară între nominalism și realism, inițiată de Abélard, care recunoaște existența mentală a generalului (a „conceptelor”).

CONCEPȚIE (< lat. *conceptio*, -onem) s.f. 1. Fel de a vedea, vederea sau ansamblu de vederi,

Costache Conachi

de idei cu privire la problemele filozofice, științifice, literare etc. □ (FILOZ.) C. *despre lume* = punct de vedere general, viziune de ansamblu asupra existenței. Din perspectiva marilor construcții ontologice clasice, filozofia este prezentată drept c. *generală despre lume* (Weltanschauung), vizind constituirea unui tablou ontologic complet și definitiv care s-a inclus o filozofie a naturii și una a omului. 2. (FIZIOL.) Proces prin care la ființă un nou individ animal, prin fecundarea ovulului de către un spermatozoid; procreație. □ (REL.) C. *imaculată* = dogmă catolică potrivit căreia Fecioara Maria a fost ferită de păcatul original; sârbătoare prin care Biserica catolică cinstește acest mister (8 dec.).

CONCERN (< engl., germ.) s.n. Organizație monopolistă complexă care reunește întreprinderi din diferite ramuri ale industriei, organizații comerciale, bănci, societăți de transport și de asigurare etc., legate între ele prin activitatea lor și interdependente din punct de vedere financiar.

CONCERT (< fr., it.) s.n. 1. Executare în public a unor lucrări muzicale. 2. Compoziție muzicală amplă, de obicei în trei părți, scrisă pentru unul sau mai multe instrumente solistice, cu acompaniament de orchestră.

CONCERTA (< fr., it.) vb. I intranz. A da un concert (1).

CONCERTANT, -Ă (< fr.) adj. Cu caracter de concert (2). □ *Simfonie* c. = simfonie în care două sau mai multe instrumente au un rol dominant în orchestră. Voce c. = voce cu caracter de virtuozitate solistică într-un ansamblu coral.

CONCERTINĂ (< fr.) s.f. Instrument muzical asemănător cu acordeonul, de formă hexagonală.

CONCERTINO (cuv. it.) s.n. 1. Compoziție muzicală de proporții mai reduse decât concertul. 2. Nume dat grupului de instrumente solistice în *concerto grosso*.

CONCERTMAISTRU (< germ.) s.m. Primul violonist al unei orchestre (simfonice, de cameră etc.).

CONCERTO GROSSO (loc. it.) s.n. Formă muzicală care stă la originea concertului și în care un mic grup de instrumente solistice (concertino 2) dă un rol alternanță cu restul orchestrei.

CONCESIE (< fr., lat.) s.f. Renunțare (la ceva) în folosul său în interesul altuia.

CONCESIONA (< concusione; germ.) vb. I tranz. (DR.) A da în concesione.

CONCESIONAR (< fr.) s.m. Titularul unui contract de concesione. ■ Agent de schimb care este reprezentantul exclusiv al unei întreprinderi pe o anumită piață și are dreptul exclusiv de comercializare a produselor firmei respective.

CONCESIUNE (< fr., lat.) s.f. Contract prin care o administrație însărcinează o persoană privată să gestioneze servicii publice sau exploatare, în schimbul unei plăți pe care concesionarul o percepe în virtutea drepturilor pe care le-a dobândit prin contractul de concesione. ■ Bunurile care formează obiectul acestei convenții. □ C. *imobiliară* = contract prin care proprietarul unui imobil poate să ofere dreptul de folosință unei persoane (concesionarului) în schimbul plății unei *redevențe*.

CONCESIV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care face concesii; îngăduitor. ■ *Propoziție* c. = propoziție subordonată care arată că, deși există o piedică, acțiunea din propoziția regentă se realizează sau se poate realiza. *Conjunție* c. = conjuncție subordonatoare care introduce o propoziție concessivă.

CONCEȘTI, com. în jud. Botoșani; 2 318 loc. (1991). Mormint princiular hunic, cu bogat inventar alcătuit din obiecte din aur și argint (sec. 5).

CONCETAȚEAN, -Ă (< con- + cetațean, după fr.) s.m. și f. Persoană considerată în raport cu alta care face parte din același stat sau același oraș cu ea.

CONCHIDE (după lat. *concludere*) vb. III tranz. și intranz. A trage o concluzie.

CONCHISTADOR (< sp.) s.m. Nume dat aventurierilor spanioli care pleacă să cucerească teritoriile din America, după descoperirea (sfârșitul sec. 15) acestui continent.

CONCICLIC, -Ă (< con- + *ciclic*) adj. (Despre puncte) Care se află pe același cerc.

CONCILIA (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. A pune de acord, a împăca, a înlătura divergențele. 2. (DR.) A încerca stingerea sau evitarea unui litigiu prin împăcarea părților (ex. în procesul de divorț sau în litigiile dintre întreprinderi).

CONCILIABUL (< lat. *conciliabulum*) s.n. (Livr.) Conștiințare (secretă) între persoane care plănuiesc ceva.

CONCILIANT, -Ă (< fr.) adj. Care se lasă ușor înduplecat; împăciuitoare.

CONCILIATOR, -OARE (< fr., lat.) adj. Care tinde spre un acord, spre împăcarea unor divergențe; care duce spre înțelegere între părți opuse; împăciuitoare.

CONCILIATORISM (< conciliator) s.n. Atitudine, acțiune conciliatoare. ■ *Împăciutorism*.

CONCILIARE (< concilia) s.f. Acțiunea de a concilia. □ C. *internațională* = mijloc de rezolvare pașnică a diferendelor dintre state, potrivit propunerilor unei comisii de conciliere.

CONCILIU (< lat. *concilium*) s.n. Adunare de prelați catolici convocată pentru a hotărî în chestiuni de dogmă, morală și disciplină bisericească. □ C. *ecumenic* = c. la care sînt convocați toți episcopii Bisericii catolice, prezidat de papă. Biserica catolică recunoaște 21 de c.e., în timp ce Biserica ortodoxă nu acceptă decât primele șapte c.e. C. *local* = c. reunind episcopii unei țări (c. *național*) sau ai unei regiuni ecleziastice (c. *provincial*) pentru a hotărî în probleme privind clerul din țara sau regiunea respectivă. V. *sinod*; *sobor*.

CONCIS, -Ă (< fr., lat.) adj. (Mai ales despre stil) Care se exprimă în puține cuvinte, succint, cuprinzător, sobru; laconic.

CONCIZIE (CONCIZIUNE) (< fr., lat.) s.f. Calitatea de a fi concis; formulare scurtă, concentrată.

CONCLAV (< fr., lat. m. *conclave* „cameră închisă cu cheia”) s.n. 1. Adunare a cardinalilor în vederea alegerii noului papă, conform unei proceduri instituite în 1274 de papa Grigore al X-lea. 2. Sala în care se întrunește conclavul (1).

CONCLUDENT, -Ă (< it., lat.) adj. (Adesea adverbial) Care convinge, convingător. ■ (LOG.) (Despre fapte sau premise) Pe baza cărora se poate trage o concluzie.

CONCLUSIV, -Ă (CONCLUZIV, -Ă) (< fr., germ.) adj. Care constituie o concluzie, care conchide. □ *Propoziție* c. = propoziție care exprimă o concluzie. *Conjunție* c. = conjuncție coordonatoare care introduce o propoziție conclusivă (ex.: deci, așadar).

CONCLUZIE (< fr., lat.) s.f. 1. (LOG.) Judecată finală a unui raționament, derivată din alte judecăți, numite premise. 2. Ultima parte a unei expunerii sau a unei lucrări, care cuprinde, în rezumat, rezultatele finale. □ Expr. *A trage concluziile* = a rezuma ideile emise într-o dezbateri, arătînd consecințele care se impun în legătură cu acestea. 3. (MAT.) Parte din enunțul unei teoreme care se cere demonstrată. 4. (DR.; la pl.) Susținerea părților și ale procurorului într-un proces. □ C. de *inviniere* = actul prin care organul de urmărire penală hotărăște trimiterea în judecată a învinutului.

CONCOIDĂ (< fr. {}); [s] gr. *kogkhe* „scoică” + eidos „aspect”) s.f. Curbă plană obținută dintr-o altă curbă dată, cu ajutorul unui punct fix (polul concoidei) și al unei secante care se rotește sprijinindu-se pe poli; punctele concoidei se obțin luînd pe secantă segmente egale de o parte și de cealaltă parte a punctului de intersecție cu curbă dată.

CONCOMITENT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se petrece în același timp (cu altceva); simultan.

CONCORD, oraș în NE S.U.A., centru ad-tiv al statului New Hampshire; 30,4

mii loc. (1980). Constr. de mașini (echipament electric). Pielărie. Institut politehnic.

CONCORDA (< fr., lat.) vb. I intranz. A fi în acord, a corespunde, a se potrivi.

CONCORDANT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care concordă. ■ *Strate* (sau *formații geologice*) *concordante* = strate care s-au depus într-un proces continuu de sedimentare.

CONCORDANȚĂ (< fr.) s.f. 1. Faptul de a concorda; acord, potrivire, corespundență (II, 1). □ *Concordanța timpurilor* = corespundența timpurilor. 2. (FILOZ.) *Metoda concordanței* = una dintre metodele inductive formulate de Fr. Bacon și J. St. Mill, conform căreia se consideră drept cauză a unui fenomen împrejurarea care se produce totdeauna printre antecedentele lui. 3. (GEOLOG.) Raportul dintre două strate sau serii de strate care s-au depus într-un proces continuu de sedimentare. 4. (ELT.) C. de fază = caracteristică a mai multor oscilații sinusoidale a căror diferență de fază este nulă.

CONCORDAT (< fr., lat.) s.n. 1. (DR.) Tratat între papă și statele avînd, în totalitate sau în parte, populație catolică, privind disciplina și organizarea ecleziastică. Conducătorul statului numește arhiepiscopii și episcopii cărora papa le acordă investitura canonică; papa renumără la orice drept de vânzare a bunurilor ecleziastice, iar, în schimb, statul se angajează să ofere o leață episcopilor și parohilor. 2. (EC.) Contract prin care o întreprindere, ajunsă în situația de suspendare a plășilor, se angajează la plata, într-un termen scurt, a unei părți din datoriile, restul urmînd a fi achitat la termene mai îndepărtate.

CONCORDIE (< lat. *concordia*) s.f. (Rar) Bună înțelegere.

CONCRESCENȚĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Unire patologică a două țesuturi. 2. (GEOLOG.) Asociere a particulelor minerale care constituie o rocă sau un minereu.

CONCRESCUȚ, -Ă adj. (Despre fructe, semințe) Care cresc lipite una de alta.

CONCRET, -Ă (< fr., lat. *concretus* „solid”) adj., s.n. 1. Adj. Care poate fi perceput cu simțurile; real. □ *Artă concretă* v. *artă*. 2. Adj. Precis, bine determinat. 3. S.n. (FILOZ.) Termen desemnînd entități sau lucruri concepute ca totalități unice și indivizibile. □ (PSIH.) *Psihologie* c. = disciplină promovată de G. Politzer avînd ca obiect faptele psihologice concrete de viață; opusă psihologiei teoretice care studiază omul în condiții artificiale, de laborator. *Operație* c. = operație a gândirii vizînd direct realitatea sensibilă; după J. Piaget, o.c. apare în jurul vârstei de 7–8 ani, spre 12–13 ani făcînd loc operațiilor formale. (LOG.) *Noțiuni* c. = noțiuni care se aplică la lucruri care există sau se presupune că există ca atare în realitate sau sînt exemplificabile în experiență.

CONCRETIZA (< fr.) vb. I tranz. A da un semn, un caracter concret. ■ Tranz. și refl. A (se) materializa, a (se) realiza în mod practic.

CONCRETIZARE (< concretiza) s.f. 1. Acțiunea de a (se) concretiza; înfățișare, prezentare concretă; materializare. 2. (LOG.) Operație mentală constînd în legarea generalului de experiența senzorială, în îndreptarea gândirii de la un gen spre speciile acestuia; opusă abstractizării.

CONCREȚIONARE (după fr.) s.f. 1. Sinterizare. 2. (GEOLOG.) Caz particular al fenomenului diagenetic de cimentare, constînd în concentrarea unor substanțe chimice din apele subterane, în golurile din roci, luînd aproximativ forma acestora (ex. oxizi de mangan în argilă).

CONCRETIUNE (< fr., lat.) s.f. Agregat mineral de formă sferoidală sau neregulată, format prin depunerea materialului (carbonat de calciu, gips, silice, pirită, fosfați etc.) din soluții în jurul unui nucleu (fragmente de roci, minerale etc.).

CONCUBIN, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f. Persoană care întreține relații de concubinaj.

CONCUBINAJ (< fr.) s.n. Convingere între un bărbat și o femeie care nu sînt legați prin căsătorie.

CONCUPISCENȚĂ (< fr., lat. *eclesiastic concupiscentia* din *concupiscere* „a dori foarte mult”) s.f. Aplecare spre plăcerile simțurilor; lascivitate, senzualitate.

CONCURA (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. A participa la un concurs. 2. A tinde spre același rezultat, a duce la același scop.

CONCURRENT, -Ă (< fr., lat.) adj. s.m. și f. I. Adj. 1. Care face concurență altuia; care tinde să obțină într-un domeniu înțietate în raport cu alții. 2. (MAT.): despre linii sau suprafețe) Care se intersectează, se întretaie. 3. Care tinde spre același rezultat. *Cauze concurente*. II. S.m. și f., adj. (Persoană sau echipă) care participă la o competiție sportivă.

CONCURENȚĂ (< fr.) s.f. 1. Rivalitate, luptă dusă cu mijloace economice (reducerea prețului de cost, lansarea de produse noi, cumpărări de acțiuni etc.) și extraeconomice (spionaj industrial, acțiuni de sabotaj etc.) între producători sau comercianți, monopoluri, țări etc. pentru producerea și desfacerea unor mărfuri, acapararea unor piețe și obținerea de profituri mari. □ C. *neloială* = infracțiune care constă în fabricarea și punerea în circulație a unor produse care poartă denumiri de origine ori indicații de proveniență false, precum și în aplicarea pe produsele puse în circulație a unor mențiuni false privind brevetele de invenție sau în folosirea unor nume comerciale ori a denumirilor organizațiilor de comerț sau industrie în scopul de a induce în eroare pe beneficiari. □ *Liberă c.* = c. între întreprinzătorii privați, neîngrădită de organizații monopoliste, stat etc. 2. Întrecere, rivalitate într-un domeniu de activitate; competiție.

CONCURS (< fr., lat.) s.n. 1. Examen pentru obținerea, în ordinea clasificării, a unui post, a unei catedre, a unei burse etc. sau pentru admiterea într-un institut de învățămînt. 2. Forma cea mai răspîndită de organizare a întrecerilor (ex. dintre sportivi, artiști etc. sau dintre echipe), care se termină întotdeauna cu întocmirea unui clasament (și cu acordarea unor premii). 3. Ajutor, sprijin, colaborare. □ C. de *împrejurări* = conjunctură. 4. (DR.) C. de *infracțiuni* = situație în care două sau mai multe infracțiuni au fost săvîrșite de aceeași persoană, mai înainte ca aceasta să fi fost condamnată definitiv pentru vreuna din ele, ori în care o infracțiune sau acțiune a unei persoane, datorită împrejurărilor în care s-a produs, întruiește elementele mai multor infracțiuni. (EC.) *Concursul creditorilor* = situație în care mai mulți creditori ai aceluiași debitor formulează pretenții cu privire la prețul obținut din vînzarea silită a aceluiași bun al debitorului lor.

CONDAMNA (< fr.) vb. I tranz. 1. A pronunța o condamnare (2); a osîndi, a pedepsi. 2. A-și exprima dezaprobarea în legătură cu un fapt sau o persoană; a blama, a vesteji.

CONDAMNARE (< *condamna*) s.f. 1. Acțiunea de a condamna. 2. (DR.) Aplicare, prin hotărîre judecătorească, a unei sancțiuni penale.

CONDAMNAT, -Ă (< *condamna*) s.m. și f., adj. (Persoană) care suferă o condamnare.

CONDÉ [cõde], familie de nobilii francezi, ramură colaterală a familiei Bourbon. Mai importanți: 1. **Louis II, prinț de C.**, supranumit „Marele Condé” (1621—1686), vestit comandant militar în timpul Războiului de 30 de Ani (1618—1648), în care a reputat victoriile de la Rocroi (1643), Freiburg (1644), Nördlingen (1645) și Lens (1648). 2. **Louis Joseph, prinț de C.** (1736—1818), comandant al armatei franceze contrarevoluționare a emigrașilor din Koblenz, numită „armata lui Condé”. 3. **Louis Antoine Henri de C., duce d'Enghien** (1772—1804), ultimul descendent al familiei Condé. Emigrat din Franța în 1789, implicat în complotul regalistilor, a fost răpit de agenții lui Napoleon Bonaparte de la Baden, judecat și executat la Vincennes

CONDEI (< ngr.) s.n. 1. (înv.) Unealtă de scris în forma unui creion la care se adaptează o penișă; toc. □ Expr. *Dintr-un condei* sau *dintr-o trăsătură de condei* = dintr-o dată. A avea *condei* = a scrie bine, a avea talent la scris. 2. Prăjini care, împreună cu lopata fixată la capătul său, formează cirna unei plute.

CONDENSA (< fr., lat.) vb. I refl. (Despre vapori) A se transforma, prin răcire, în lichid, depunîndu-se pe suprafața unui corp. ■ Tranz. și refl. A (se) face mai dens. ■ Tranz. Fig. A scurta exprimarea, a se exprima în mai puține cuvinte; a comprima, a prescurta.

CONDENSARE (< *condensa*) s.f. 1. Acțiunea de a (se) condensa și rezultatul ei. 2. (FIZ.) Trecerea unei substanțe din stare de vapori în stare lichidă prin răcire, prin comprimare sau prin răcire combinată cu comprimare. C. se produce numai la temperaturi mai joase decît temperatura critică. □ (CHIM.) *Reacție de c.* = reacție între doi compuși chimici din care rezultă un produs cu masă moleculară mai mare și care decurge de obicei cu eliminarea de apă sau de alte molecule mici.

CONDENSAT (< fr., lat.) s.n. Fază lichidă obținută prin condensarea vaporilor unui fluid.

CONDENSATOR (< fr. {i}; s.n. 1. (TEHN.) Schimbător de căldură într-o instalație termică, răcit cu aer sau apă, în care fluidul refrigerent, prealabil comprimat, trece din starea de vapori în stare lichidă. 2. C. *electric* = sistem de două conductoare electrice (armăturile c.) separate printr-un mediu izolat și care se încarcă cu sarcini electrice egale și de semne contrare dacă se aplică o tensiune continuă; se folosește ca acumulator de sarcină electrică sau ca element al circuitelor de curent alternativ, caracteristica sa fiind capacitatea electrică.

CONDENSOR (< fr., germ.) s.n. Sistem optic convergent, cu rolul de a concentra într-un punct sau o direcție dată un fascicul de lumină cu secțiune cit mai mare.

CONDESCENDENȚĂ (< fr.) s.f. Bunăvoință plină de atenție față de cineva; amabilitate, deferență. ■ (Peior.) Bunăvoință acordată cu ur aer de superioritate.

CONDICĂ (< ngr.) s.f. 1. Registrul, catastrul. 2. (Înv.) Colecție de legii; cod.

CONDIESCU, Nicolae M. (1880—1939, n. Craiova), scriitor român. General, aghiotant regal. M. de onoare al Acad. (1938). Un roman inspirat din viața de provincie, cu amprentă autobiografică („Insemnările lui Safirim”); nuvele satirice („Conu Enache”); memorial de călătorie („Peste mări și țări”).

CONDIL (< fr. {i}; [s] gr. *kondylos* „virf”) s.m. Proeminență osoasă articulară (ex. c. occipital, c. femural).

CONDILLAC [codiãc], Etienne Bonnot de (1715—1780), filozof iluminist francez. Abate. A dezvoltat senzualismul materialist al lui Locke („Tratat despre senzații”).

CONDIMENT (< fr., lat.) s.n. Substanță (picantă) de origine minerală, vegetală, animală sau de sinteză, care, adăugată unor produse alimentare, le conferă un gust sau o aromă specifică (ex. sare, piper, cuișoare etc.); băcănie (2).

CONDIMENTA (< fr.) vb. tranz. A da gust mîncării prin adăugare de condimente.

CONDIȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Fapt, împrejurare de care depinde apariția unui fenomen sau care influențează acțiunea unei cauze, putînd-o stimula sau frîna: (la pl.) ansamblu de factori care individualizează sau particularizează apariția, existența, schimbarea obiectelor și fenomenelor, desfășurarea proceselor. □ *Condiții de mediu* (*ecologice* sau *naturale*) = totalitatea factorilor de mediu biotici, abiotici și antropici în care trăiește o ființă. 2. (LOG.) Antecedentul unei relații ipotetice de formă: dacă a este adevărat, B este de asemenea adevărat; și dacă b este fals, a este fals. □ C. *necesară și suficientă* = c. care atrage după sine în mod necesar o consecință, dînd aer loc, și care o exclude, dînd nu aer loc. 3. Clauză a unei înțelegeri, a unei convenții. 4. (DR.) Eveniment viitor și nesigur de care atîrnă fie nașterea unui drept (c. *suspensivă*), fie stingerea dreptului și cu efecte retroactive (c. *rezolutorie*). 5. Fel de a fi, stare, calitate a unei persoane; situație socială (c. umană). □ (SOCIOL.) *Condiții de lucru* = elementele care constituie situația unui lucrător: salariu, orar, toxicitate, risc, natura muncii etc. 6. (SPORT) C. *fizică* = situație a unui sportiv din punctul de vedere al pregătirii și al stării sale fizice. 7. (FIZ.) C. *fizice normale* = stare în care se află corpurile atunci dînd presiunea are valoarea de $1,01325 \times 10^5 \text{ N/m}^2$ la temperatura 273.15 K.

CONDIȚIONA (< fr.) vb. I tranz. 1. A constitui factorul de care depinde ceva; a provoca ceva, a fi cauza unui lucru. 2. A face să depîndă un drept sau un act de o condiție. 3. A admite ceva sub rezerva unor anumite condiții.

CONDIȚIONAL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care este supus unei condiții; care cuprinde o condiție. □ (GRAM.) *Propoziție c.* = propoziție subordonată circumstanțială care arată o acțiune de a cărei îndeplinire depinde realizarea acțiunii din propoziția regentă. *Mod c.* = mod personal care exprimă o acțiune a cărei realizare depinde de îndeplinirea unei condiții.

CONDIȚIONARE (< *condiționa*) s.f. 1. Faptul de a condiționa, de a stabili un raport de dependență. ■ Formă a *conexiunii universale*, corespondentă a determinismului. ■ Expresie prin care un material, un produs etc. este adus într-o anumită stare de temperatură, umiditate, puritate etc. □ *Condiționarea aerului* = climatizare (2). 2. (PSIH.) Ansamblu de operații asociative prin care se reușește provocarea unui nou comportament la animal sau la om. Utilizată frecvent ca tehnică în terapeutică psihiatrică pentru tratarea anumitor nevroze sau pentru vindicarea copiilor de teamă, insomnie, bibliafă etc.

CONDOLEANȚE (< fr. de la lat. *condolere* „a suferi împreună cu”) s.f. pl. Cuvinte prin care se exprimă participarea la durerea unei persoane căreia i-a murit cineva apropiat.

CONDOMINIUM (CONDOMINIUM) (< fr., engl., de la lat. *dominium* „suveranitate”) s.n. (DR.) Exercițare a suveranității asupra aceluiași terit. de către două sau mai multe state; p. ext. terit. respectiv.

CONDOR (< fr.) s.m. Cea mai mare pasăre de pradă (c. 1—1,15 m lungime, peste 3 m la anvergura aripilor), din ordinul falconiformelor care trăiește în Anzi, la 2 000—6 000 m altitudine, cu penaj gri-albăstrui, capul și gîtul galben, gulerul și aripile pe jumătate cenușii-deschis, complet mut (*Vultur gryphus*). □ C. *californian* = pasăre răpitoare de zi, din ordinul falconiformelor, de c. 1 m lungime, care trăiește în S Californiei, cu penaj cenușiu și virful aripilor albișcios; pe cale de dispariție (c. 70 de

Louis de Condé (1)

exemplare), este ocrotit (*Gymnagyps californianus*).

CONDORCET [cɔ̃dɔʁsɛ], **Marie Jean Antoine DE CARITAT** [carita], **marșchiz de** (1743—1794), filozof, matematician și om politic francez. Girondin. Membru în Adunarea Legislativă (1791—1792) și în Convenția Națională (1793). Colaborator al „Enciclopediei”. A susținut ideea perfectibilității omenirii pe baza progresului infinit al rațiunii („Schiță a unui tablou istoric al progresului spiritului uman”).

CONDOTIER (< it.) s.m. (În sec. 14—16 în statele italiene) Conducător de detașamente mercenare care se angaja în serviciul orașelor, al principilor sau al papii.

CONDREA, Sergiu (1900—1982, n. Tulcea), inginer român. Prof. univ. la București. Lucrări, cercetări, invenții privind comprimarea benzilor de frecvență a semnalelor de televiziune. Contribuții la analiza și sinteza rețelelor și sistemelor utilizate în telecomunicații.

CONDRIHTIES subst. Ordin de pești cu schelet intern cartilagin, care au apărut în Silurian existind și în fauna actuală (rechinii), cu caractere asemănătoare formelor paleozoice (*Chondrichthyes*).

CONDRIOM (< fr.; {s} gr. *khandrion* „granulă”) s.m. (HIST.) Ansamblul condriozomilor dintr-o celulă, cu rol important în metabolismul acesteia.

CONDRIOZOM (< fr. {i}; {s} gr. *khandrion* „granulă” + *somă* „corp”) s.m. (HIST.) Structură complexă, constituită dintr-o membrană lipoproteică exterioară, două membrane interne, substanță fundamentală omogenă, având forme de corpusculi izolați (*mitochondrii*), granule (*condriomite*) sau bastonașe (*condriocante*), care își pot schimba aspectul; furnizează energia necesară celulei, iar ansamblul lor alcătuiește *condriomul*, în fibrele musculare poartă numele de *sarcozom*, iar în cele nervoase de *neurozom*.

CONDRIŢĂ (< fr.; {s} gr. *khandros* „cartilaj”) s.f. Inflamație acută sau cronică a unui cartilaj.

CONDROCRANIU ({s} gr. *khandros* „cartilaj” + *kranion* „craniu”) s.n. Craniu cartilagin, caracteristic unei etape primitive de dezvoltare a scheletului vertebratelor. La peștii cartilagiноși persistă și în faza adultă a vieții.

CONDROIDE (< fr.; {s} gr. *khandros* „cartilaj” + *eidos* „aspect”) s.n. pl. Substanțe complexe, compuse din proteine conjugate cu un anumit tip de mucopolizaharide (acizi condroitin sulfurici) și care intră în structura cartilajelor.

CONDUCĂTOR, -OARE (< conduce) adj., s.m. și f. 1. Adj. 1. Care conduce; de conducere. 2. (FIZ.) *Bun* (sau *rău*) c. = care prezintă (sau nu) conductibilitate. 3. S.m. și f. Persoană sau organ care conduce un stat, un partid, o organizație, o întreprindere, o instituție etc.; cap (3). 4. C. de preț = produs care în mod deliberat este prețuit sub valoarea reală sau chiar sub costuri, în scopul atragerii clienților în magazin, unde vor lua cunoștință de existența altor produse care ar putea fi cumpărate (la preț real însă).

CONDUCE (< lat. *conducere*) vb. III 1. Tranz. A îndruma un grup de oameni, o activitate, o organizație etc. 2. (DR.) A lua hotărâri cu privire la desfășurarea activității unei instituții sau întreprinderi, răspundând de aceasta. 3. A dirija o discuție, o dezbatere etc. 4. Refl. A se orienta după..., a se comporta după... 5. Tranz. A însoți pe cineva. 6. A dirija mersul unui vehicul, al unei mașini etc. 7. (FIZ.: despre corpuri) A transmite un fluid, o cantitate de căldură, de electricitate etc. 8. A aduce prin raționament la o concluzie, la o convingere. 9. (Despre un sportiv, o echipă) A se afla în frunte.

CONDUCERE (< conduce) s.f. 1. Acțiunea de a conduce; activitatea conducătorului. 2. C. colectivă (sau *colegială*) = conducere exercitată pe baza de decizii adoptate de un organ colectiv (colegial). 3. *unipersonală* = conducerea exercitată pe baza deciziilor unei singure persoane. 4. Persoană sau colectiv de persoane care conduce

(1). 2. (SILV.) *Conducerea arboritelor* = totalitatea intervențiilor silvicole constând în dirijarea structurii, creșterii și dezvoltării arboritelor în scopul obținerii unei eficiențe economice maxime.

CONDUCT (< germ.) s.n. Formație anatomică cu aspect de canal sau de tub (ex. c. auditiv extern).

CONDUCTANȚĂ (< fr. {i}) s.f. Mărimă definită în curent continuu ca fiind egală cu inversul rezistenței (5) și în curent alternativ ca egală cu produsul dintre admitanța și factorul de putere; unitatea de măsură a c. este siemensul.

CONDUCTĂ (< germ.) s.f. Piesă sau ansamblu de piese din metal, beton, lemn etc., de formă tubulară, destinată transportului fluidelor sau materialelor pulverulente, pe un traseu anumit (ex. c. de aducție, c. de forță, c. de refluxare etc.). 2. C. electrică = conductor sau ansamblu de conductoare electrice de metal și cu lungime mare, folosit pentru realizarea legăturilor conductive în instalațiile electrice.

CONDUCTIBILITATE (< fr.) s.f. ~ electrică = proprietate a unor corpuri de a putea fi străbătute de curent electric atunci când li se aplică o diferență de potențial electric. ~ termică = proprietate a unor corpuri de a permite trecerea căldurii din regiunile cu temperatură mai ridicată către regiunile cu temperatură mai coborâtă.

CONDUCTIV, -Ă (< fr.) adj. Privitor la conductibilitatea electrică. 2. Legătură c. = legătură între două elemente de circuit electric, realizată prin intermediul unui conductor electric, al unui aparat de conectare ori al unui conector; legătură galvanică.

CONDUCTIVITATE (< fr.) s.f. ~ electrică = mărime fizică ce caracterizează conductibilitatea electrică a corpurilor, numeric egală cu inversul rezistivității. ~ termică = mărime fizică ce depinde de temperatura și natura unui corp.

CONDUCTOMETRIE (< fr., germ.; {s} fr. *conductivité* „conductivitate” + gr. *metron* „măsură”) s.f. Metodă electrochimică de analiză, bazată pe modificarea prin titrare a conductivității soluției analizate.

CONDUCTOMETRU (< fr.) s.n. Dispozitiv pentru determinarea conductivității soluțiilor.

CONDUCTOR, -OARE (< fr., lat.) adj., subst. 1. Adj., s.n. (Corp sau material) care prezintă conductibilitate electrică sau conductibilitate termică. 2. C. electric = piesă cu conductanță mare, folosită pentru realizarea circuitelor electrice prin legături conductive. C. optic = fir cilindric sau fascicul de fibre, din sticlă optică, prin care lumina poate trece de la un capăt la altul datorită reflexiilor totale repetate pe pereții acestuia. 3. S.m. și f. Lucrător feroviar care controlează biletele călătorilor și supraveghează ordinea în vagoane. 4. Vatman, șofer.

CONDUȚIE (< fr.) s.f. Transmiterea căldurii sau curentului electric prin masa corpuri-

lor, ca rezultat al deplasării ordonate a unor particule microscopice (ex.: molecule, atomi, electroni).

CONDUITĂ (< fr.) s.f. 1. Fel de a se purta, comportare. 2. Ansamblul răspunsurilor implicând componente psihologice, motrice și fiziologice, prin care ființa vie se adaptează unei situații date; comportament.

CONDUR (< tc.) s.m. (Înv.) Pantof femeiesc de sărbătoare cu toc înalt, împodobit cu broderii. 2. (BOT.) *Condurul doamnei* = călțunaș.

CONDURACHI, Emil (1912—1987, n. Sclteia, jud. Iași), istoric și arheolog român. Acad. (1955), prof. univ. la București. Specialist în istoria anticității („Histria”, „Daco-Romania Antiqua”).

CONEA, Ion (1902—1974, n. Coteana, jud. Olt), geograf român. Prof. univ. la București. Considerat întemeietorul geografiei istorice și toponimiei geografice românești („Tara Lovjștei. Studiu de geografie istorică”, „Geografie și istorie românească”, „Interpretări geografice în istoria poporului român”).

CONECTA (< fr., lat.) vb. I tranz. A închide circuitul unui aparat de conectare pentru a pune sub tensiune o mașină, un dispozitiv, un circuit etc. electric.

CONECTARE (< conecta) s.f. Operație de montaj prin care o mașină, un aparat sau un dispozitiv electric este legat într-un circuit sau la o rețea electrică; conexiune (3). 2. Aparat de c. = aparat electric care are funcțiunea de a închide și de a deschide un circuit electric (ex. întrerupător, contactor, separator etc.).

CONECTOR, -OARE (< fr.) adj., s.n. 1. Adj. Care conectează. 2. S.n. (LOG) Legătură cu ajutorul căreia din variabile separate se formează expresii; operator logic, functor. 3. S.n. (ELT.) Piesă cu ajutorul căreia se realizează o legătură conductivă, deconectabilă (ex. fișă, banana, clema).

CONEX, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se găsește în legătură cu ceva, care însoțește ceva. 2. (MAT.) *Mulțime c.* (Într-un spațiu topologic) = mulțime care nu este reuniunea a două mulțimi nevide și separate.

CONEXĂ (< conex) vb. I tranz. A lega laolaltă, a alătura; a reuni. 2. (DR.) despre un organ de jurisdicție) A uni pentru a fi soluționate împreună, în același dosar, două sau mai multe pricini între care există conexitate.

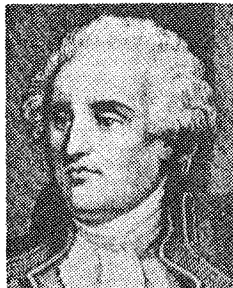
CONEXITATE (< fr.) s.f. Conexiune (1). 2. (DR.) Raportul dintre două sau mai multe pricini aliate la aceeași instanță sau la instanțele de același grad, între aceleași părți sau împreună cu alte părți și avind o strânsă legătură între obiect și cauza acelor pricini.

CONEXIUNE (< fr., lat.) s.f. 1. Legătură, raport, relație; conexitate. 2. (FILOZ.) C. generală (sau *universală*) = totalitatea formelor de legătură, interacțiune și condiționare reciprocă a obiectelor și fenomenelor în mișcare din întregul univers. 3. *interdependență*. C. inversă = însușire a sistemelor biologice, întinlinită și la cele cibernetice, prin care „ieșirea” (efectul, răspunsul) se repercețează asupra „intrării” (receptorul) astfel încât centrul de comandă este informat asupra calității răspunsului putînd-l corecta prin amplificare sau diminuare; autoreglare, feedback. 4. Legătură prin conducte sau prin organe de mașină între două mașini, aparate, mecanisme etc. 5. Legătură între două sau mai multe elemente de circuit ori conducte electrice (ex. c. în stea sau în triunghi ale fazelor unui sistem trifazat). 6. Conectare.

CONFABULAȚIE (< fr.; {s} lat. *confabulatio* „conversație”) s.f. Simptom întîlnit în unele boli mintale, constînd din relatarea unor fapte imaginare fără conștiința irealității lor; mitomanie.

CONFECȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Obiect de îmbrăcăminte fabricat și livrat în serii (mari). 2. C. metalică = ansamblu de profile și cadre metalice îmbinate între ele prin sudare. 3. Confecționare.

Condorcet

CONFECTIONA (< fr.) vb. I tranz. 1. A face, a întocmi, a produce, a fabrica. 2. A efectua operațiile succesive de prelucrare a unui material sau a unui semifabricat pentru obținerea unui obiect în cadrul producției de unicat sau de serie mică.

CONFEDERATIV, -Ă (< fr.) adj. Care aparține unei confederații; care are caracterul unei confederații.

CONFEDERAȚIA GERMANĂ, uniune de state, creată în urma Congresului de la Viena (1814—1815). Formată din 34 de state, printre care Austria (cu rol preponderent), Prusia și patru orașe libere (Bremen, Frankfurt am Main, Lübeck, Hamburg). Desființată în 1866, în urma înfringerii Austriei în Războiul Austro-Prusian.

CONFEDERAȚIA GERMANIEI DE NORD, uniune de state creată în 1866, formată din 22 state, sub conducerea Prusiei.

CONFEDERAȚIA RINULUI, uniune de state germane, creată în 1806 și tutelată de Napoleon I. Formată din 16 state. S-a dezmembrat în 1813.

CONFEDERAȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Uniune de state sau de unități terit., autonome sau independente, având anumite organe centrale ale puterii de stat în comun (parlament, guvern, șef de stat etc.). Astfel de confederații au fost: până în 1848, Confederația elvețiană; între 1778 și 1787, S.U.A.; între 1815 și 1866, Confederația germană. Confederația constituie, în general, o etapă de trecere spre constituirea unui stat federal și chiar unitar. 2. Denumire dată unor asociații de organizații obștești (ex. Confederația Generală a Muncii din Franța).

CONFER (cuv. lat. „apropie, compară”) Termen prin care se face o referire, o trimitere de la un text, la un izvor sau la o lucrare lămuritoare. Prescurtat: cf.

CONFERENȚIA (< conferință) vb. I intranz.

A ține o conferință.
CONFERENȚIAR, -Ă (< fr.) s.m. și f. 1. Persoană care ține o conferință. 2. Funcție didactică în învățământul superior, intermediară între lector și profesor.

CONFERI (< fr., lat.) vb. IV 1. Tranz. A acorda un titlu, un grad, o distincție etc. 2. Intranz. A discuta împreună cu cineva o chestiune importantă.

CONFERINȚA NAȚIUNILOR UNITE PENTRU COMERȚ ȘI DEZVOLTARE (în engl.: United Nations Conference on Trade and Development — U.N.C.T.A.D.) v. **O.N.U.**

CONFERTAȚIE (< fr.) s.f. 1. Exponere făcută în public pe o temă literară, artistică, științifică, politică etc. 2. Întâlnire a reprezentanților mai multor state sau a unor organizații pentru discutarea unor probleme cu caracter politic, economic, cultural-științific etc. □ C. la nivel înalt = întâlnire la care participă șefii de state sau de guverne (ex. Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa de la Helsinki). C. de pace = c. cu participarea țărilor beligerante și a altor state interesate în scopul stabilirii condițiilor de pace și semnării tratatului. 3. C. de presă = întâlnire în cadrul căreia o personalitate a vieții politice, sociale, culturale etc. face o expunere sau declarații și răspunde la întrebările reprezentanților presei.

CONFESA (< fr.) vb. I refl. A se destăinui, a se spovedi.

CONFESIONAL, -Ă (< fr.) adj. s.n. 1. Adj. Care este în legătură cu o confesiune religioasă. 2. S.n. (La catolic) Loc (în biserică) unde preotul ascultă spovedania credincioșilor.

CONFESIUNE (< fr., lat.) s.f. 1. Mărturisire a unor fapte, a unor gânduri sau sentimente intime; p. restr. spovedanie. ■ Scriere literară care conține mărturisirea unor gânduri și sentimente legate de viața intimă a autorului. ■ Scriere care cuprinde mărturisirea de credință a unei ramuri a bisericii creștine (ex. „Confesiunea de la Augsburg”, 1530). 2. Religie, cult(3).

CONFESOR (< fr., lat.) s.m. Preot care spovedește; duhovnic.

CONFETI (CONFETTI) (< it., fr.) s.f. pl. Bucățele rotunde de hirtie (de diferite culori) pe care participanții la baluri și la petreceri și le aruncă unul altora.

CONFIDENT, -Ă (< fr., lat.) s.m. și f. Persoană căreia i se fac confidențe.

CONFIDENTĂ (< fr., lat.) s.f. Încredințare a unor gânduri intime, a unei taine, destăinuire.

CONFIDENȚIAL, -Ă (< fr.) adj. Care se comunică în taină; secret.

CONFIGURA (< fr., lat.) vb. I refl. A se întocmi într-un anumit fel, a lua o anumită formă.

CONFIGURAȚIE (< tr., lat.) s.f. Înfașurare, formă exterioară a unui lucru. ■ Mod de dispunere și organizare a elementelor și conexiunilor în cadrul unui sistem. C. presupune stabilirea unor invarianți ai raporturilor dintre componentele sistemului. ■ (CHIM.) Mod de aranjare a liganzilor (substituenților) în jurul unui element de chiralitate moleculară (carbon asimetric, axă de chiralitate etc.). Pentru stabilirea c. se folosește fie un etalon simplu de c. definită, față de care se stabilesc înrudirile configurative, fie un etalon intern (de ex. un atom chiral din aceeași moleculă, pentru care se admite o anumită c., configurația celorlalți rezultând în raport cu acestuia). În stabilirea ordinii liganzilor se consideră prioritățile după numerele atomice descrescătoare ale atomilor direct legați de elementul de chiralitate.

CONFIRMA (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. A recunoaște, a susține, a întări, a atesta autenticitatea, exactitatea unei afirmații făcute de cineva; a adevări. 2. (DR.; despre persoane) A renunța la dreptul de a cere anularea unui act juridic, căruia îi recunoaște astfel efecte juridice. ■ A întări prin aprobare (ex. un mandat de arestare). 3. A definitivă pe cineva într-o situație, într-un post.

CONFIRMARE (< confirma) s.f. (La ortodocși și catolici) Act sacramental (taină) care devăzârșteotez; botezul; mirungere; (la protestanți) act fără valoare sacramentală prin care tinerii (15—16 ani) își declară public credința creștină înainte de a lua parte la Sfânta Cină.

CONFISCA (< fr., lat.) vb. I tranz. A face un act de confiscare.

CONFISCARE (< confisca) s.f. Trecere, cu titlul gratuit, ca măsură de siguranță ori ca sancțiune, în patrimoniul statului, în temeiul hotărârii unei instanțe judecătorești penale ori al deciziei unui organ al administrației de stat, a tuturor sau numai a unor bunuri determinate, ale unei persoane. □ Confiscarea averii = sancțiune aplicată în caz de săvârșire a unor infracțiuni de o deosebită gravitate, constând în trecerea în patrimoniul statului, pe baza unei hotărâri definitive a instanței penale, a tuturor sau a unor bunuri ale condamnatului, cu excepția unor bunuri de uz casnic sau personal ori necesare exercitării profesiei condamnatului sau a familiei sale.

CONFLAGRANT, -Ă (< it.) adj. (Despre state) Care participă la o conflagrație.

CONFLAGRAȚIE (< fr., lat. conflagratio) s.f. Război care se extinde între mai multe state; conflict de mari proporții.

CONFLICT (< fr., lat. conflictus „șoc, lovire”) s.n. 1. Neînțelegere, ciocnire de interese, dezacord; antagonism, ceartă, discuție (violentă). □ C. internațional = diferend între două sau mai multe state. C. de frontieră = ciocnire între unități militare însărcinate cu paza frontierelor între două state. C. armat = ciocnire între forțele armate ale unor state; război. 2. (DR.) C. de competență = situație în care mai multe organe de jurisdicție sau de urmărire penală susțin că toate sînt competente a soluționa un litigiu ori a efectua o urmărire penală (c. pozitiv de competență) sau, dimpotrivă, că fiecare dintre ele este necompetent (c. negativ de competență). C. de legi = situație în care se discută care lege este aplicabilă dintre legile ce se succed în timp (c. de legi în timp) ori dintre mai multe legi în vigoare în locuri

diferite (c. de legi în spațiu). 3. (PSIH.) Stare posibilă a unei persoane supusă unor tendințe și interese opuse de valori aproximativ egale. ■ Formă a relațiilor interpersonale generate de interese divergente ale indivizilor (ex. c. între generații). 4. (LIT.) Ciocnire între ideile, interesele sau sentimentele personajelor unei opere literare, determinind desfășurarea acțiunii.

CONFLUENT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. (Curs de apă) care se unește cu un alt curs de apă, formind un riu cu nivel și debit mai mare.

CONFLUENȚĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Loc de unire a două sau mai multor cursuri de apă sau a doi ghețari. 2. Fig. Loc de întâlnire, contact.

CONFORM, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. (Despre acte, copii etc.) Care are același cuprins cu...; identic. □ Transformare c. = transformare a unei figuri geometrice, efectuată punct cu punct, care lasă neschimbat unghiurile și sensurile de rotație. 2. Care este corespunzător; potrivit. ■ (Adverbal) În conformitate cu...; la fel cu...; după.

CONFORMA (< fr., lat.) vb. I refl. A se pune de acord cu...; a se potrivi, a se adapta la... ■ A se supune unui ordin, unei legi etc.

CONFORMAȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Aspectul morfologic de ansamblu al corpului cuprinzind atât modul de dezvoltare cît și raporturile dintre diferite regiuni corporale; constituție. ■ Structură fizică generală a unei suprafețe de teren. 2. (CHIM.) Geometrie moleculară rezultată prin rotirea în moleculă a atomilor sau a grupelor de atomi în jurul unor axe moleculare (legături). Cauzele apariției c. se află în interacțiunea de respingere reciprocă a atomilor și grupărilor atomice, inclusiv a atomilor de hidrogen.

CONFORMER (< fr.) s.m. Izomer de conformație (sau de rotație) care practic nu poate fi separat. Se află în echilibru cu alți izomeri de aceeași natură; majoritatea moleculelor există în special în una sau în câteva conformații stabile.

CONFORMISM (< fr.) s.n. 1. Faptul de a accepta normele, uzanțele, ideile și obiceiurile mediului. 2. (PSIH.) Atitudine prin care individul rămîne în acord cu grupul său social. Pentru majoritatea ființelor umane, c. este o condiție de sănătate mentală, neacceptarea normelor sociale ducind la izolarea individului.

CONFORMIST, -Ă (< fr.) adj. s.m. și f. (Persoană) care se conformează convingerilor altora chiar dacă acestea nu corespund convingerilor sale.

CONFORMITATE (< fr., lat.) s.f. Raportul dintre două lucruri conforme; potrivire, concordanță. □ Expr. În conformitate cu = potrivit cu...; de acord cu...

CONFORT (< fr.) s.n. Totalitatea condițiilor materiale care asigură o existență comodă și igienică; comoditate (1).

CONFORTABIL, -Ă (< fr.) adj. Care oferă confort; comod.

CONFRATE (< con + frate, după fr.) s.m. Coleg de profesie.

CONFRIERIE (< fr.) s.f. Asociație constituită în scopuri religioase sau caritabile; p. ext. grupare de oameni cu preocupări comune.

CONFRUNTA (< fr.) vb. I tranz. 1. A pune față în față două sau mai multe persoane pentru a verifica adevărul spuselor lor. 2. A pune față în față mai multe obiecte, opere, fenomene etc. pentru a le compara sau verifica.

CONFUCIANISM (< fr., de la n. pr. Confucius) s.n. Doctrină religioasă, etică și filozofică chineză întemeiată de Confucius, în sec. 6 î.Hr. Învațătura confucianistă este sistematizată în patru mari cărți: „Lun yu” (Întregirile lui Confucius), „Da xue” (Marele studiu), „Zhong yung” (Invariabilitatea în mediu), „Meng zi” (după numele lui Meng Zi sau Mencius, c. 372—289 î.Hr.; cel mai de seamă reprezentant al c. după Confucius). Acestea sînt respectate cu strictețe în succesiunea ortodoxă; în cea heterodoxă însă, c. a evoluat într-o direcție materialistă (Xun Qin, c. 298—238 î.Hr.; Han Fei, c. 280—234 î.Hr.; Li Si, c. 284—208 î.Hr.). După perioada de

maximă înflorire din timpul dinastiei Han, dînd a devenit doctrină filozofică, morală și religie oficială în China. **C** a căzut în desuetudine sub presiunea daoismului și budismului. În sec. 10, are loc revirimentul **C** sub forma doctrinei spiritualiste a **neofucianismului**, care acordă înțelitate legii (*li*) față de materia primordială (*qi*), din acest raport rezultînd forma (*xun*) care determină realitatea fizică. În prezent, **C** cunoaște o nouă formă, noul **neofucianism**, o sinteză între **C** clasic și curentele filozofice ale Europei occidentale.

CONFUCIUS (numele latinizat al lui Kong Qiu sau Kong Fuzi) (c. 551—479 î.Hr.), filozof și reformator religios chinez. Autorul doctrinei etice, filozofice și religioase numite de chinezi *rujia*, iar de europeni, **confucianism**. În etică a redus panteonul tradițional la un singur zeu, Shangdi, identificat cu cerul (*tian*). Filozofia lui **C** este centrată pe trei concepte originale: *tian*, conceptul despre cer, determinat atît în ordinea naturii cît și în cea umană; *li*, conceptul despre tradiție (conformarea acțiunilor omenești cu legea cerului); *ren*, conceptul despre omenie, virtutea esențială. Postum, sub dinastia Han, **C** a fost proclamat sfinț.

CONFUNDA (< lat. *confundere* „a pune la un loc, a reuni, a încurca”) vb. I. Tranz. A lua o persoană drept alta sau un lucru drept altul. 2. Refl. A forma un tot, a se contopi.

CON FUOCO (loc. it.) adv. (Indică modul de executare a unei lucrări muzicale) Cu înfocare, înflăcărat.

CONFUZ, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Neclar, nedelușit, neprecis, nelămurit, dezlinat. 2. (Despre oameni și manifestările lor) Încurcat, zăpăcit, tulburat.

CONFUZIE (< fr., lat.) s.f. Încurcatură; lipsă de orientare. □ **C. mintală** = sindrom caracterizat prin tulburări de percepție, orientare, raționament, memorie etc., însoțite uneori de agitație; se înfățișează în infecții, intoxicații și în unele boli nervoase.

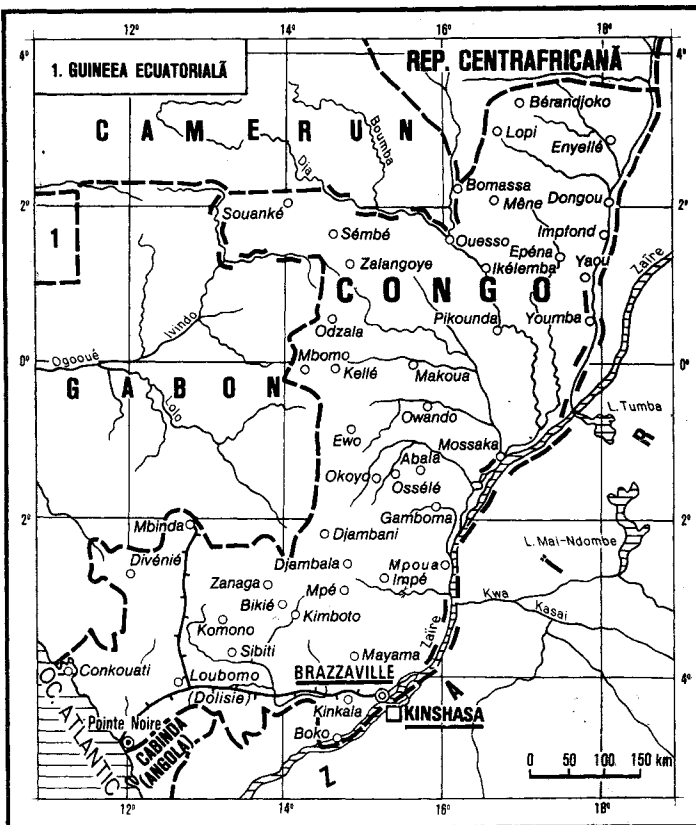
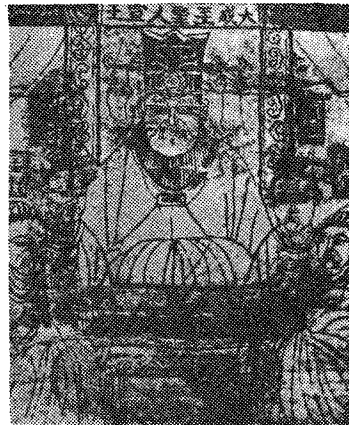
CONFUZIUNE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Stingere a unei obligații prin întrunirea în aceeași persoană a calităților de debitor și a celei de creditor.

CONGELARE (< fr., lat.) s.f. 1. Operație de înghețare a soluțiilor apoase și a soluțiilor albuminoase dintr-un corp prin coborîrea artificială a temperaturii. 2. Metodă de conservare prin frig a alimentelor, sub temperatura de -10°C.

CONGELATOR (< fr.) s.n. Instalație de congelare.

CONGENER, -A (< fr.) adj. (ANAT.) (Despre organe sau formațiuni pare, simetrice)

Confucius

Care au aceeași funcție (ex. mîna dreaptă este **C** cu cea stîngă). ■ (Despre animale și plante) Care aparține aceleiași specii sau aceluiași gen cu alt animal sau altă plantă (ex. dînele este **C** cu lupul; conopida este **C** cu varza).

CONGENITAL, -Ă (< fr. [i]; [s] lat. *congenitus* „născut odată cu”) adj. Care există în momentul nașterii, din naștere, înăscut (ex. malformație **C**).

CONGERIA (< fr. [i]) subst. Gen de lamelibranchiate cu valve groase și cu conturul cochiliei trapezoidal sau triunghiular. Apar în Eocen, fiind caracteristice pentru Neogen.

CONGESTIE (< fr., lat.) s.f. Aflix anormal de sînge într-o anumită parte a corpului; boală provocată de acest aflix (ex. **C. pulmonară**). □ **C. cerebrală** = acumulare excesivă de sînge în vasele cerebrale.

CONGESTIONĂ (< fr.) vb. I tranz. A produce o congestie. ■ Refl. A se aprinde, a se înroși la față.

CONGLOMERAT (< fr.) s.n. 1. Rocă sedimentară detritică consolidată, formată prin cimentarea cu calcar, silice etc. a fragmentelor rotunjite de material (minerale, roci) cu dimensiuni de peste 2 mm. ■ Fig. Adunătură, îngrămădire, amestec de elemente eterogene. 2. (EC.) Formă de monopol rezultată prin fuziunea capitalurilor din diverse sectoare de activitate economică sau pe calea achiziționării de acțiuni și chiar a pachetului de control; sursă de centralizare a capitalului.

CONGO v. Zair (2).
CONGO, Republica Populară ~, stat în Africa Ecuatorială; 342 mil km²; 2,25 mil. loc. (1989). Limba de stat: franceza. Cap.: Brazzaville.

Orășe pr.: Pointe-Noire, Loubomo ș.a. Este împărțit în nouă regiuni și șase comune. Țara corespunde unui podis întins și puțin înalt (alt. max.: 1 040 m) care coboară în trepte spre E (cître valea fl. Congo/Zair, care este navigabilă în întregime pe terit. **C.**) și domină în SV o îngustă dmpie litorală. Climă ecuatorială cu temperaturi constante (27—32°C) și precipitații bogate (1 200—1 700 mm/an). **C.** 2/3 din terit. este acoperit de o pădure tropicală umedă (arbori de cauciu, mahon, okoumé, abanos). Expl. de petrol (7,39 mil t, 1989); se mai extrag min. de cupru, zinc, diamante și săruri de potasiu. Activitatea agricolă antrenează c. 60% din populația activă. Se cultivă pe 0,5% din supr. țării bananieri, arahide, palmieri de ulei, arbuști de cacao, cafea, trăsție de zahăr (400 mil t, 1989), cutun, ananas (115 mil t, 1989). Pentru consumul intern se cultivă orez, porumb, manioc (760 mil t, 1989), batate. Se cresc caprine, ovine, bovine. Pescuit: 41,8 mil t (1988). Ind. **C.** este reprezentată de întreprinderi de prelucr. a lemnului, a produselor agricole (zahăr, 35 mil t, 1989, țigărete, ulei de palmier ș.a.) și de ciment, îngrășăminte chimice, textile ș.a. C.f.: 1 040 km. Căi rutiere: 12 mil km. Moneda: 1 franc C.F.A. = 100 centimes. Exportă petrol (90%), produse petroliere, lemn și produse din lemn, diamante, zahăr ș.a. și importă mașini, utilaje și mijloace de transport (c. 40%), produse alim., bunuri ind. de larg consum, produse chimice, textile ș.a. — *Istoric*. Din sec. 15—16 pe terit. **C.** au existat mai multe formațiuni statale (Makoko, Loango). La sfîrșitul sec. 19 terit. actual al **C.** a fost ocupat de francezi și transformat în colonie; între 1910

și 1958 a fost inclus, sub denumirea de Congo Central, în componența fostei Africi Ecuatoriale Franceze; în 1958, C. a fost proclamat rep. (cu autonomie internă) în cadrul Comunității Franceze, iar la 15 aug. 1960 a devenit stat independent, sub numele de Republica C. (din dec. 1969, Republica Populară C.). În 1969—1977, șeful statului a fost M. N'Gouabi, după asasinarea căruia (mart. 1977), organul suprem al puterii de stat a devenit Comitetul Militar al Partidului Congolez al Muncii (P.C.M.). Șeful statului și guvernului este președintele, iar puterea legislativă este exercitată de Adunarea Națională Populară.

CONGOLEZ, -Ă (< fr.) adj., s. m. și f. 1. S. m. și f. Locuitor al Congoului. 2. Adj. Care aparține Congoului, care se referă la Congo sau la populația acestuia.

CONGREGAȚIE (< fr., lat.) s.f. (În Biserica catolică) 1. Ordin monahal. ■ Ramură a unui ordin monahal; mănăstire-filia. 2. Conferințe alcătuite din clerici și laici. 3. Departament al curiei papale. 4. Ședință de studiu la un conciliu; p. ext. adunare religioasă.

CONGREGAȚIONALISTI (< fr.) s.m. pl. Membrii ai unei mișcări protestante, apărute în 1642 în Anglia, care preconiza autonomia bisericilor locale și nega ierarhia bisericească.

CONGRES (< fr., lat.) s.n. 1. Întrunire națională sau internațională în care se dezbate probleme cu caracter politic, economic, științific, social-cultural etc. 2. Organ suprem de conducere a unor partide și organizații obștești. 3. Denumire a parlamentului în unele țări (ex. în Statele Unite ale Americii și în unele țări din America Latină). 4. Denumire dată unor conferințe internaționale ale statelor convocate de obicei pentru încheierea de tratate de pace. 5. (Urmat de determinări) Denumire a unor partide politice (ex. Congresul Național Indian etc.).

CONGRESUL GENERAL AL BUCOVINEI, adunare întrunită la Cernăuți în ziua de 28 nov. 1918. A hotărât „unirea necondiționată și pentru vece a Bucovinei... cu Regatul României”, reconfirmând decizia Adunării Naționale Constituante din 27 oct. 1918.

CONGRUENT, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care concorde, care coincide; corespunzător, echivalent. 2. (Despre numere întregi) *Congruent modulo p* = care dau același rest la împărțirea prin numărul *p*. 3. (Despre figuri geometrice) Care sînt egale sau care pot fi făcute să coincidă.

CONGRUENȚĂ (< fr., lat.) s.f. Acord, concordanță; potrivire deplină. ■ *Relație de congruență* = relație dintre două numere întregi congruente modulo *p*.

COGNAC (< fr.; *Cognac*, oraș în Franța) s.n. Băutură alcoolică tare, obținută prin distilarea anumitor sorturi de vin și păstrarea distilatului în butoaie de stejar.

COGNACIAN, primul subetaj al Senonianului (Cretacic superior), caracterizat prin inoceram, amoniți și echinide.

CONIC, -Ă (< fr.) adj., s.f. 1. Adj. De forma conului, privitor la con. 2. S.f. Curbă obținută prin intersecția unui con circular cu un plan (ex.: elipsa, cercul, hiperbola, parabola).

CONIȚATE (< fr.) s.f. Mărimă caracteristică a unui trunchi de con drept, egală cu diferența dintre diametrul mare și diametrul mic raportată la înălțimea acestuia; p. ext. formă conică.

CONIDIE (< fr. [i]; [s] gr. *konis*- „praf”) s.f. Spor imobil care asigură înmulțirea asexuată a ciupercilor evoluate.

CONFIFER (< fr., lat. *confifer*, din *conus* „con” + *fero* „a purta”) s.n. (La pl.) Ordin de plante lemnoase cu canale secretoare de rășină, frunze aciculare sau solzoase, în general persistente, flori unisexuate dispuse în conuri și semine aripate; constituie etajul superior al pădurilor din munții României, avînd importanță în industria lemnului, în construcții etc.; (și la sg.) arbore sau arbust din acest ordin (ex. bradul). Sin. *rășinos*.

CONIMETRIE (< fr.) s.f. Operație de determinare a numărului și a mărimii particulelor de praf din aer cu ajutorul conimetrului.

CONIMETRUL (< fr., germ.; [s] gr. *konis* „praf” + *metron* „măsură”) s.n. Aparat cu ajutorul căruia se captează praful dintr-un anumit volum de aer și se fixează pe plăci de sticlă spre a fi examinat ulterior la microscop.

CONIOZĂ (< fr.; [s] gr. *konis* „praf”) s.f. Denumire generică a îmbolnăvirilor produse prin inhalare de pulberi. V. *pneumoconioză*.

CONIVENȚĂ (< fr., lat. *convenientia* „indulgență” din *convivere* „a închide ochii”) s.f. (Rar) Faptul de a tolera ceva rău sau incorect (din indulgență, slăbiciune). ■ Acord tacit. □ De ~ (cu...) = în complicitate (cu...).

CONJECTURĂ (< fr., lat.) s.f. Păreră bazată pe presupuneri, pe ipoteze; prezumție, supoziție.

CONJUȚĂ (< fr., lat.) vb. I 1. Tranz. A modifica formele unui verb după persoană, număr, timp, mod și dialect. 2. Refl. Fig. A se îmbina, a se împleți, a se uni.

CONJUGAL, -Ă (< fr., lat.) adj. Privitor la căsătorie.

CONJUGARE (< *conjuga*) s.f. 1. Acțiunea de a (se) conjuga. 2. Flexiunea verbului. ■ Categorie de verbe cu terminație identică la infinitiv, care se conjuga în mod asemănător. 3. Fig. Îmbinare, împletire. 4. (BIOL.) Unire temporară a două microorganisme, în cursul căreia ele fac un schimb de ADN, purtător al factorilor genetici (ex. acuplarea ciliatelor, împerecherea bacteriilor). 5. (GENET.) Unire a cromozomilor omologi, avînd ca scop reducerea lor numerică, în timpul meiozei de maturare. 6. (După diverși autori) Fecundație, holoгамie.

CONJUGAT, -Ă (< *conjuga*) adj. Unit, legat împreună. □ (FIZIOL.) *Nervi conjugați* = nervi care îndeplinesc aceeași funcțiune. (MAT.) *Numere complexe conjugate* = două numere complexe care au părțile reale egale, iar părțile imaginare egale și de semne contrare. (OPTICĂ) *Puncte conjugate* = oricare dintre punctele unui obiect și punctul corespunzător de pe imaginea obiectului obținută cu ajutorul unui sistem optic. *Raze conjugate* = oricare dintre razele incidente pe un sistem optic și raze emergente corespunzătoare.

CONJUNCT, -Ă (< lat. *coniunctus* „unit”) adj. *Forme conjuncte* = formele scurte ale prezentului indicativ pers. 1 sg. (-s) și pers. 3 sg. și pl. (-i, -s) ale verbului „a fi” și formele neaccentuate ale pronumelui personal la dativ și acuzativ sg. și pl. (-mi sau *mi-*, -ji sau *ji-* etc.).

CONJUNCTIV (după fr., lat. *coniunctivus* „care leagă”) adj. 1. Care unește, care leagă. □ *Jesut c.* = jesut de suport al corpului animal, format din fibre și substanță intercelulară conținînd celule de diverse tipuri. 2. (LINGV.) *Modul c.* (și substantivativ, n.) = mod personal care exprimă o acțiune realizabilă; subjonctiv.

CONJUNCTIVĂ (după fr.; [s] lat. *coniunctivus* „care leagă”) s.f. Membrană mucoasă care acoperă suprafața internă a pleoapelor și suprafața anterioară a globului ocular, cu excepția corneii.

CONJUNCTIVITĂ (după fr.) s.f. Inflamație a conjunctivei care se manifestă prin roșeață, senzație de corp străin în ochi și secreție abundentă. Este provocată de microbi, de abundența mecanică a unor corpi străini, de efectul iritant al unor substanțe chimice sau este rezultatul unei stări alergice.

CONJUNCTOR (după fr.; [i] lat. *coniunctus* „unit”) s.n. — *disjunctor* = aparat electric care asigură închiderea sau intreruperrea circuitului de încărcare a unei baterii de acumulare de pe un autovehicul în funcție de diferența dintre tensiunea bateriei și cea de la bornele generatorului care o încarcă.

CONJUNCTURĂ (după fr. *conjoncture*) s.f. Situație, stare de lucruri, ansamblu de împrejurări și de condiții care exercită o influență asupra evoluției unui fenomen sau asupra unei stări de lucruri, la un moment dat sau într-o

perioadă dată; concurs de împrejurări. ■ Totalitatea trăsăturilor care caracterizează un anumit moment al procesului dezvoltării economice; situație economică defavorizată.

CONJUNCȚIE (după fr., lat. *coniunctio*) s.f. 1. Parte de vorbire flexibilă care leagă două propoziții într-o frază sau, într-o propoziție, două părți de același fel. □ *Conjuncții coordonatoare v. coordonator. Conjuncții subordinatoare v. subordinator.* 2. (LOG.) Operator (functor) exprimat prin cuvîntul „și”. Expresia alcătuită cu ajutorul lui este adevărată numai dacă toate propozițiile componente sînt adevărate și falsă dacă cel puțin una dintre componente este falsă. 3. (ASTR.) Situația momentană a doi aștri care se găsesc (aproximativ) în aceeași direcție pe bolta cerească, fiind (aproximativ) colinarii cu Pământul.

CONJUNCȚIONAL, -Ă (< *coniunctio*) adj. Cu rol de conjuncție. □ *Locuțiune c.*, care îndeplinește funcția de conjuncție.

CONJURĂ (< fr., lat.) vb. I 1. Tranz. A ruga stăruitor; a implora. 2. Intrans. A unelti, a complota; a conspira.

CONJURAT, -Ă (< fr.) s.m. și f. Conspirator.

CONJURAȚIE (< fr., lat.) s.f. Complot; conspirație.

CONLOCUTOR, -OARE (< *conlocui*) adj., s.m. și f. (Persoană) care locuiește împreună cu alta în același oraș, regiune, țară.

CONLUCURĂ (< *con* + *lucra*, după fr.) vb. I intrans. A-și da contribuția la o acțiune; a colabora.

CONNECTICUT [*conecticat*] 1. Fl. în NE S.U.A.; 552 km. Izv. din N M-șilor Apalași, aproape de frontiera cu Canada, curge printr-o vale adîncă și se varsă în Oc. Atlantic (str. Long Island). Navigabil pe 120 km. Hidrocentrală. 2. Stat în NE S.U.A., la Oc. Atlantic; 13 mil km²; 3,26 mil. loc. (1989). Centrul ad-iv: Hartford. Ind. dezvoltată (constr. de avioane, mecanică de precizie, electrotehnică, chimică etc.). Agricultură cu caracter perierban (pomicultură, legumicultură, tutun, avicultură și creșterea animalelor).

CONNES [conɛ], *Alain* (n. 1947), matematician francez. Lucrări de analiză funcțională (teorie spectrală). Medalia Fields (1982).

CONNOLLY [conoli], *James* (1868—1916), revoluționar irlandez. Intemeietorul Partidului Socialist Republican (1896), unul dintre conducătorii răscoalii naționale irlandeze împotriva englezilor (apr. 1916), după înăbușirea căreia a fost executat.

CONOCLYPUS (< fr.; [s] lat. *conus* „con” + *clypeus* „scut, disc”) subst. Gen fosil de echinoderme, caracterizat printr-o formă conică și structură calcareoasă; a trăit din Cretacicul superior pînă în Eocen.

CONOID (< fr. [i]; [s] gr. *konos* „con” + *eidos* „aspect”) s.n. Suprafață riglată ale cărei generatoare se sprijină pe o dreaptă fixă, sînt paralele cu un plan dat și mai îndeplinesc o a treia condiție (de ex. se sprijină toate pe o curbă dată).

CONOP, com. în jud. Arad, pe Mureș; 2 392 loc. (1991). Stație de c.f.

CONOPIDĂ (< ngr.) s.f. Plantă legumicolă din familia Cruciferelor, vivace, cu o inflorescență carnoasă de culoare alburie, bogată în vitaminele B și C, folosită în alimentație (*Brassica oleracea* var. *botrytis*). Originară din Europa. ■ Inflorescența acestei plante.

CONOSAMENT (< germ.) s.n. Document folosit în transportul pe apă, prin care armatorul (cărăușul) confirmă expeditorului preluarea mărfii pentru transport și se obligă să o predea la o anumită destinație.

CONOTAȚIE (< fr.) s.f. Totalitatea sensurilor laterale ale unui cuvînt, în opoziție cu sensul lui fundamental.

CONOVAȚ (< rus., ucr.) s.n. Frînghie legată pe pari fixați în pămînt, care servește la prigonirea cailor.

CONRAD, numele mai multor regi și împărați germani. Mai importanți: 1. C. II, rege

(1024—1027) și împărat (1027—1039), întemeietorul dinastiei Franconiene. 2. C. III, rege și împărat (1138—1152), întemeietorul dinastiei Hohenstaufen. A condus, împreună cu regele Franței Ludovic VII, Cruciada a II-a (1147—1149).

CONRAD [cɔnrɑd], **Joseph** (pseud. lui *Józef Teodor Konrad Korzeniowski*) (1857—1924), prozator englez de origine polonă. Romane de aventuri maritime și exotice, cu implicații psihologice și simbolice („Negrul de pe Narcis”, „Lordul Jim”). Maestru al prozei scurte („Taufun”).

CONRAD VON HÖTZENDORF [cɔnrɑt fɔn hœtɛndɔrf], **Franz, conte** (1852—1925), feldmareșal și om politic austro-ungar. Partizan al politicii de expansiune în Pen. Balcanică; șef al statului-major al armatei austro-ungare (1906—1911; 1912—1917), apoi comandant al grupului de armate de pe frontul austro-italian (1917—1918). Memorii.

CONSACRA (< fr.) vb. I tranz. 1. A dăru cu totul; a închina, a destina. 2. A stabili; a (se) dedica, a (se) devota. 2. A stabili; a consfinți. 3. (REL.) A sfinți. 4. A hirotonisi.

CONSACRARE (< consacra) s.f. 1. Acțiunea de a (se) consacra; dedicare. 2. Consfințire; stabilire; spec. confirmare a capacității, a meritorului cuiva într-un anumit domeniu. 2. (REL.) Sfințire, închinare. 3. Hirotonisire.

CONSACRAT, -Ă (< consacra) adj. 1. Destinat. 2. (Despre oameni) Recunoscut (unanim), considerat drept autoritate într-un anumit domeniu. 2. Consfințit, stabilit (prin uz, prin tradiție). 3. (REL.) Sfințit. 4. Hirotonisit.

CONȘANGVIN, -Ă (CONȘANGVIN) (< fr., lat.) adj. Care se află într-un raport de conșangvinitate cu o altă persoană.

CONȘANGVINITATE (CONȘANGVINITATE) (< fr., lat.) s.f. (DR.) Raport de rudenie între persoane care au același tată, dar nu și aceeași mamă.

CONȘANGVINIZARE (CONȘANGVINIZARE) (< conșangvin) s.f. (BIOL.) Autopolinizare sau încrucișare între organisme înrudite, care, de obicei, se fecundază încrucișat.

CONSĂTEAN, -Ă (< con + sătean) s.m. și f. Persoană care locuiește sau este originară din același sat cu altă persoană, considerată în raport cu aceasta.

CONȘCIENȚĂ [cɔsciɛ̃ts], **Hendrik** (1812—1883), scriitor belgian de „expresie flamandă”. Romane istorice care au inaugurat renașterea literaturii flamande („Leul din Flandra”, „Jacob van Artevelde”).

CONȘCINȚĂ (după fr., lat.) s.f. 1. Rezultat al unei fapte, al unui principiu, al unei acțiuni; urmare. 2. Loc. În conșcintă = a) prin urmare, deci; b) conform situației, împrejurărilor. 2. (LOG.) Conșcivent (3).

CONȘCUTIV, -Ă (< fr.) s.f. adj. Care urmează fără întrerupere, în șir; succesiv. 2. Propozitie c. (și substantiv, f.) = propozitie circumstanțială care exprimă rezultatul unei acțiuni sau al unei stări din regentă. Conșcunție c. = conjuncție subordinatoare care introduce o propozitie conșcitivă.

CONȘCUTIE (< fr., lat.) s.f. Înlanțuire, legătură. 2. (GRAM.) Conșcunția timpurilor = corespondența timpurilor.

CONȘCVENT, -Ă (< fr., lat.) adj., adv. s.n. 1. Adj., adv. (Care acționează) statistic conform cu principiile sale, credințioșilor sale. 2. (GEOMORF.) Adj. (Despre o formă de relief) Care se dezvoltă în concordanță cu modul de înclinare a stratorilor, mai ales în structurile monoclonale (ex. vale c.). 3. S.n. (LOG.) a) Propozitie care devine necesar dintr-o altă propozitie sau din mai multe propozii precedente. b) Al doilea membru al unei implicații care urmează primului, numit antecedent. Sin. conșcunție (2).

CONȘCVENȚĂ (< conșcvent) s.f. Faptul de a fi conșcvent. 2. (În logica școlastică) Implicație și decurgere a formulelor logice una

din alta, pe baza implicației și a raporturilor lor cu conjuncția și disjuncția.

CONȘEMN (după fr. *consigne*) s.n. 1. Totalitatea îndatoririlor specifice ale unei găzdi militare; p. ext. ordin, dispoziție. 2. Interzicere a ieșirii militarilor din cazarmă (navă, domiciliu) pentru un anumit timp.

CONȘEMNĂ (după fr. *consigner*) vb. I tranz. 1. A trece anumite mențiuni, în legătură cu un act sau cu un fapt juridic, într-un anume înscris constatator (proces verbal, minută); a nota, a însemna, a înregistra. 2. A depune o sumă de bani la o organizație de stat care are sarcina de conservare a sumelor de bani (ex. în cazul în care creditorul refuză să primească sumele ce i se datorează de către debitor ori când se ia într-un proces o măsură de asigurare împotriva debitorului). 3. A interzice militarilor ieșirea din cazarmă, din locul de staționare sau părăsirea navei pentru un anumit timp din motive sanitare, disciplinare, de securitate etc.

CONȘEMNARE (< conșemna) s.f. Operație prin care o persoană fizică sau juridică dispune păstrarea unei sume de bani pe numele și la dispoziția altei persoane la o organizație de stat autorizată în acest scop.

CONȘEMNAȚIUNE (< conșemna) s.f. Depozit de valori sau de fonduri depuse cu titlu de garanție sau în așteptarea soluționării unui litigiu.

CONȘENS (< lat. *consensus*) s.n. Acord de voință, înțelegere.

CONȘENSUAL, -Ă (< fr.) adj. (DR.) Contract ~ = contract care se încheie prin simplul acord de voință a părților.

CONȘERVA (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. A efectua operația de conservare (2). 2. A păstra, a păzi. 3. Refl. A se menaja.

CONȘERVANT, -Ă (< conserva) adj. s.n. 1. Adj. Care conservă, care păstrează. 2. S.n. Substanță folosită în scopul împiedicării fermentației unor produse alimentare sau de altă natură (ex. acidul salicilic, acidul benzoic, sulfiiți, benzoați etc.).

CONȘERVARE (< conserva) s.f. 1. Acțiunea de a conserva. 2. Instinct de c. = instinct de apărare la om și la animale, care are drept scop menținerea ființei proprii. 2. Tratament la care sînt supuse unele produse perisabile (alimente, lemn, piei etc.) pentru a fi împiedicată alterarea lor. C. se poate face prin uscarea, sterilizarea și închiderea ermetică, prin congelare, refrigerare, împregnare cu fungicide sau insecticide etc. 3. Conservarea solului = ansamblu de măsuri pentru prevenirea degradării stării de fertilitate a solului prin eroziune și alte procese. 3. (DR.) Act de c. v. act.

CONȘERVATIV, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre cîmpuri de forțe) În care se conservă energia.

CONȘERVATOR! (< fr., germ.) s.n. Instituție de învățămînt de grad superior, destinată să formeze compozitori, interpreți vocali și instrumentali, dirijori, muzicologi, profesori de muzică.

CONȘERVATOR?, -OARE (< fr., lat.) adj., subst. 1. Adj. Care manifestă tendința de a păstra ceea ce este întreg, stabil, nealterat. 2. Adj. (În legătură cu o concepție politică sau un partid politic). Care promovează ordinea existentă și respinge ceea ce este nou și neverificat. 3. Adj. Care are tendința de a menține obiceiurile, instituțiile, ideile existente; care se caracterizează prin schimbări minime; tradițional. 4. S.m. și f. Persoană însărcinată cu conducerea unui muzeu, a unei biblioteci, colecții etc. 5. S.n. (TEHN.) C. de ulei = rezervor metallic montat deasupra capacului unor transformatoare electrice, care folosec ca izolat uleiului, și legat printr-o țevă cu cuva de ulei, independent de variația temperaturii.

CONȘERVATORISM (CONȘERVATISM) (< fr.) s.n. Sistem de idei, atitudine și convingeri politice care accentuează importanța instituțiilor tradiționale în societate (religie, proprietate, familie, structură de clasă) și preferă dezvoltarea treptată în locul schimbărilor

bruste. Asociat, în general, cu partidele politice de dreapta, c. implică acceptarea inegalității în societate și o intervenție limitată a statului.

CONȘERVĂ (< fr.) s.f. Produs alimentar care a fost supus unui tratament de conservare și care poate să-și păstreze multă vreme nealterate calitățile sale principale.

CONȘĂFĂȚI (< con + sfătu, după fr.) vb. IV refl. A se sfătu; a se consulta.

CONȘĂFĂȚIURE (< conșăfătu) s.f. Acțiunea de a se conșăfătu. 2. Ședință în care se discută probleme de interes comun.

CONȘAFINȚI (< con + sfinți, după fr.) vb. IV tranz. A da un caracter durabil; a stabili, a conserva.

CONȘIDERĂ (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. A (se) socoti (drept...); a (se) privi (ca...). 2. Expr. *Considerînd că...* = avînd în vedere că...; *ținînd seama că...* 2. Tranz. A cinsti, a stima.

CONȘIDERABIL, -Ă (< fr.) adj. Remarcabil, însemnat; (foarte) mare.

CONȘIDERAȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Stimă, respect. 2. Considerent, motiv, rațiune. 3. Expr. A avea (sau a lua) în considerare = a ține seama de... a avea în vedere. 3. Parere, idee, reflecție.

CONȘIDERENT (< fr.) s.n. 1. Punct de vedere, părere. 2. Argument (logic); motiv, considerație (2). 2. (DR.) la pl. Partea dintr-o hotărîre a unui organ de jurisdicție cuprinzînd motivarea soluției date de acest organ.

CONȘIGNAȚIE (< fr.) s.f. Practică comercială conform căreia furnizorul încredințează marfa clientului său, însărcinînd cu găsirea de cumpărători, în schimbul unui comision; în caz de necomercializare, marfa este recuperabilă. 2. Magazin specializat în acest tip de comerț. 3. Depozitare de mărfuri în vederea obținerii de avantaje din plasamente convenabile.

CONȘILIER (< consiliu, după fr.) s.m. f. Ștefnic, sfătător. 2. Grad în ierarhia unor funcții; persoană care deține acest grad.

CONȘILIU (< lat. *consilium* „deliberare, sfat”) s.n. Colectiv organizat, cu sarcini de conducere, de administrare sau de avizare a activității unei organizații, firme, întreprinderi sau instituții etc. (ex. c. de conducere al unei cooperative, c. științific al unui institut de cercetări, c. profesoral). 2. C. de administrație v. administrație. C. de familie = adunare a membrilor familiei care se pronunță asupra actelor unui membru al familiei lipsit, în total sau în parte, de capacitate de exercițiu. C. de ministri = totalitate a ministrilor, constituți într-un organ colegial, îndeplinînd funcția de organ al puterii executive; guvern, cabinet (II), C. de stat = a) (În unele state) organ suprem al puterii de stat cu activitatea permanentă; b) denumire dată organului consultativ al șefului statului (ex. în Olanda), organului suprem al jurisdicției administrative (ex. în Franța sau organelor administrative centrale (ex. în Suedia, Norvegia, Danemarca). C. redacțional = organ consultativ de pe lîngă redacția unei edituri, format din specialiști aparținînd domeniilor de activitate ale redacțiilor respective.

CONȘILIU ANTANTEI (AFRICANE), grupare regională politico-economică, înființată în 1959, cu sediul la Abidjan, cu participarea statelor vest-africane, Niger, Côte d'Ivoire, Benin, Burkina Faso, cărora li s-a alăturat (din 1965) Togo.

CONȘILIUL DE AJUTOR ECONOMIC RECIPROC (C.A.E.R.), organizație internațională de colaborare economică între state socialiste. Creată în 1959 pe baza tratatului din 1949. Membri fondatori: Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, România, Ungaria și U.R.S.S. Ulterior, la C.A.E.R. au aderat Albania (în 1949); din 1962 nu mai participă la activități), R.D.G. (1951), Mongolia (1962), Cuba (1972) și Vietnam (1978). Iugoslavia a avut statut de observator. Constituția după modelul și teoriile economice sovietice, C.A.E.R. a avut drept scop satelizarea față de Moscova a țărilor membre, atît în planul economic cit și în cel politic; desființat la 28 iunie 1991.

CONSILIUL DE COROANĂ, organism instituit ad-hoc în România în perioada sistemului parlamentar, cu caracter reprezentativ de partid onorific și în componența căruia intrau șefi de partide politice, foști miniștri, precum și alte personalități politice marcante. Era consultat de către rege în probleme vitale ale țării (declararea războiului, încheierea păcii, succesiunea la tron ș.a.).

CONSILIUL DE SECURITATE v. Organizația Națiunilor Unite.

CONSILIUL DE TUTELĂ v. Organizația Națiunilor Unite.

CONSILIUL DIRIGENT, denumirea organului executiv provizoriu de conducere a Transilvaniei, ales la 2 dec. 1918 de către Marele Sfat Național. Alcătuit din 15 membri, sub președinția lui Iuliu Maniu. Și-a încetat activitatea la 20 nov. 1919. Dizolvat la 4 apr. 1920.

CONSILIUL ECONOMIC ȘI SOCIAL AL O.N.U. v. Organizația Națiunilor Unite.

CONSILIUL ECUMENIC AL BISERICILOR, asociație creată în 1948 de către Bisericile creștine necatolice în scopul refacerii unității tuturor creștinilor pe calea acordurilor și dialogului teologic. V. *ecumenism*.

CONSILIUL EUROPEI, organizație guvernamentală regională, cu sediul la Strasbourg, creată în 1949, în scopul promovării intereselor comune ale statelor europene. Organele principale sînt: Comitetul Miniștrilor, Adunarea Consultativă, Secretariatul și comisiile tehnice și consultative. Are 26 de membri: Austria, Belgia, Cehoslovacia, Cipru, Danemarca, Elveția, Finlanda, Franța, Germania, Grecia, Irlanda, Islanda, Italia, Liechtenstein, Luxemburg, Malta, Marea Britanie, Norvegia, Olanda, Portugalia, San Marino, Spania, Suedia, Turcia, Ungaria și Polonia; Bulgaria, Iugoslavia, România, Estonia, Letonia, și Lituania au primit statutul de invitat special.

CONSILIUL MONDIAL AL PĂCII, organizație internațională neguvernamentală, cu sediul la Viena, creată în 1949, la Congresul Mondial al Partizanilor Păcii (și începe activitatea în 1950), în scopul unității de acțiune a tuturor forțelor care luptă pentru pace.

CONSILIUL NAȚIONAL ROMÂN CENTRAL, organ politic suprem, constituit la 30 oct. 1918 la Budapesta (la Arad din 2 nov. 1918), din cîte șase reprezentanți ai Partidului Național Român și ai Partidului Social-Democrat Român. A avut atribuțiile unui guvern provizoriu al Transilvaniei, conducînd acțiunea de înălțurare a vechilor autorități ungare și înlocuirea lor cu consiliul național român. Condus de Șt. Cicio Pop. A pregătit și organizat Adunarea Națională de la Alba Iulia, care a hotărât, la 1 Decembrie 1918, unirea Transilvaniei cu România. Și-a încetat activitatea o dată cu crearea *Consiliului Dirigent*.

CONSILIUL NORDIC, organizație guvernamentală regională, creată în 1952 (și începe activitatea în 1953), în scopul promovării cooperării în domeniile politic, economic, social și cultural între țările nord-europene membre (Danemarca, Finlanda, Islanda, Norvegia și Suedia). Organe principale: Președintele, Consiliul, secretariatele din fiecare țară membră, comitetele permanente.

CONȘIMȚĂMÎNT (< *consimpti*, după fr.) s.n. 1. Aprobare, încuviințare, asentiment. 2. (DR.) Manifestare de voință a unei persoane în vederea formării unui act juridic. ■ **Acord**: de voință a persoanelor care încheie un contract.

CONȘIMȚ! (< *con-* + *simți*, după fr. *consentir*) vb. IV tranz. A-și da conșimțămîntul; a încuviința, a aproba.

CONSISTĂ (< fr., lat.) vb. I intranz. A consta. ■ A fi alcătuit, constituit din...

CONSISTENT, -Ă (< fr., lat.) adj. Tare, virtuos. ■ (Despre hrană) Substanțial; sățios.

CONSISTENȚĂ (< fr., it.) s.f. 1. Proprietate care exprimă rezistența opusă de un corp sau de un material la deformare, la sfărîmarea etc. Corpurile pot avea c. tenace, plastică, păstoasă,

farimicioasă, viscoasă etc. ■ Fig. Tărie, soliditate, fermitate. 2. (LOG.) Proprietate a unei teorii de a nu permite deducerea, în același timp, a unei formule și a negației acelei formule; reflectă principiul contradicției.

CONSISTOMETRU (< fr. *{};* *{}; fr-consistence* „consistență” + gr. *metron* „măsură”) s.n. Aparat folosit pentru măsurarea consistenței unui material.

CONSISTORIUL (< lat. *consistorium*) s.n. 1. (În Biserica catolică) Adunare de cardinali, convocată de papă. 2. Ansamblu de pastori sau de rabini care conduc o comunitate.

CONSOANĂ (< fr., lat.) s.f. Sunet al vorbirii prîdus în anumite puncte ale canalului fonator prin închiderea, urmată de deschiderea bruscă, sau prin strîmtarea acestuia; (rar) consonantă.

CONȘOARTĂ (< it., lat.) s.f. (Fam.) Soție, nevastă.

CONSOLĂ (< fr., lat.) vb. I tranz. și refl. A(-și) alina, a(-și) ușura necazul, durerea (a se) mîngia (sufletește).

CONSOLĂRE (< fr., lat.) s.f. Acțiunea de a (se) consola și rezultatul ei; mîngiere, alinare, împăcare.

CONSOLĂ (< fr., germ.) s.f. 1. Capătul liber al unei grinzii care iese în afara punctului de rezem sau de încastare. 2. Element de construcție în formă de cadru triunghiular, trapezoidal etc., legat de un suport astfel încît să poată fi încărcat cu sarcini pe latura superioară orizontală. ■ Element de sprijin ornamentat al unui balcon, al unei cornișe etc. 3. Mobilă în formă de policioară sau de mîșuță rezemată de perete pe care se așază o statueta, un vas etc. 4. (INFORM.) Echipamentul destinat comunicației directe a unui operator cu sistemul de calcul.

CONSOLIDĂ (< fr., lat.) vb. I 1. Tranz. și refl. A (se) face sau a deveni tare, solid, durabil; a (se) întări, a (se) închea. 2. Tranz. A mări (prin diferite operații, lucrări etc.) capacitatea de rezistență a unui sistem tehnic.

CONSOLIDARE (< *consolidă*) s.f. 1. Acțiunea de a consolida. 2. (DR.) Stingere a unui drept de uzufruct prin întrunirea, în aceeași persoană, a calității de uzufructuar și de nu proprietar. 3. (EC.) Operațiune financiară efectuată în scopul prelungirii termenului de rambursare a unei datorii.

CONSONANȚĂ, -Ă (< fr., lat.) adj. (MUZ.; despre intervale și acorduri) Care este format din consonanțe (1); armonios.

CONSONANȚISM (< fr.) s.n. Sistemul sau totalitatea consonanțelor dintr-o limbă.

CONSONANȚIST, -Ă (< fr.) adj. *Psihologie* ~ = teorie susținînd ideea unui echilibru în desfășurarea fenomenelor psihice; dezvoltată de Ștefan Odobleja (1938), p.c. premerge interpretării cibernetice a sistemului psihic uman. V. și *conșonanță* (2).

CONȘONANȚĂ (< fr., lat.) s.f. 1. (MUZ.) Unire, combinare armonioasă a două sau mai multor sunete de înălțimi diferite. 2. (PSIH.) Echilibru cognitiv al unei persoane sau al unui grup determinat de gradul de congruență și coerență a elementelor cognitive înrudite. Opusă *disonanțelor*. 3. Fig. Potrivire de idei, de păreri, înțelegere.

CONSORT (< fr., eng.) s.m. *Prinz* ~ = (în Marea Britanie, Olanda ș.a.) soțul reginei.

CONȘORTIU (< fr., lat.) s.n. 1. Încheiere temporară sau permanentă încheiată între mai multe bănci sau societăți comerciale mari pentru efectuarea în comun a unor operații avantajoase de mare amploare (ex. plasarea unui împrumuturi de stat sau particulare, înființarea unei societăți pe acțiuni, efectuarea unor operații comerciale). 2. (BIOL.) Formă de conviețuire bazată pe relații mutuale create între o algă și o ciupercă pentru a forma un tal de lichen.

CONȘPECT (< l. rus., 2. germ., lat.) s.n. 1. Notare sintetică, schematică și sistematică (mai sumară decît rezumatul) a datelor esențiale ale unei probleme. 2. Privire generală, de ansam-

blu, asupra unor probleme (realizată într-o lucrare). 3. Compendiu.

CONȘPECTA (< *conspexit*, după rus) vb. I tranz. A întocmi un conșpect (1).

CONȘPIRA (< fr., lat., vb. I intranz. A urzi o conșpirație; a complota; a uneli.

CONȘPIRATIV, -Ă (< germ. rus) adj. Care aparține unei conșpirații, privitor la o conșpirație.

CONȘPIRATOR, -OARE (< fr.) s.m. și f. Persoană care participă la o conșpirație

CONȘPIRAȚIE (< fr., lat.) s.f. Acțiune îndreptată împotriva statului sau a ordinii publice; complot, conjurație.

CONȘTĂ (< lat. *constare*) vb. I intranz. A se compune din..., a fi constituit din...; a consta.

CONȘTABEL [*constabl*] **John** (1776—1837), pictor peisagist englez. Colorist rafinat, precursor al picturii în *plein-air* („Car cu fin”, „Lan de grîu”, „Catedrala din Salisbury”).

CONȘTANT, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. 1. Adj. Care rămîne neschimbat, statornic, imuabil. □ *Capital c. v. capital*. 2. Sf. Mărire care își păstrează aceeași valoare. □ *Constante logice* = expresii a căror semnificație este considerată fixă atît în limba naturală, cît și în limbajul formalizat. V. *variable logice*. 3. Sf. Mărire caracteristică unui fenomen, unui material, unui aparat etc. □ C. de *material* = mărime caracteristică unei anumite substanțe în condiții determinate și care exprimă o anumită proprietate a acesteia. C. *universală* = mărime fizică invariabilă a cărei valoare poate depinde, eventual, numai de unitatea de măsură alese.

CONȘTANT, **Marius** (n. 1925, București), compozitor și pianist francez de origine română. Căutările în domeniul muzicii concrete i-au inspirat baletele („Elogiul nebuniei”), muzica de cameră, mai multe lucrări simfonice, o operă.

CONȘTANTAN (< fr. *{};* *{};* lat. *constant-* „constant”) s.n. Aliaj de 60% cupru și 40% nichel, cu rezistivitate mare și constantă, întrebuințat la fabricarea reostatelor, a termoelementelor etc.

CONȘTANT DE REBEQUE [costă de ra-beç] **Henri Benjamin** de (1767—1830), scriitor și om politic liberal francez. Proză de analiză, remarcabilă prin obiectivitatea și precizia stilului („*Adolphe*”).

CONȘTANTE, **Lena** (n. 1909, București), artistă decoratoare română. Lucrări de artă decorativă și ilustrație de carte cu motive folclorice în soluții plastice inedite („*Păpuși*”).

CONȘTANTIN, numele mai multor împărași bizanțini. Mai importanți: 1. **C. V Copronimi** (741—775). A purtat lupte victorioase împotriva arabilor (746, 751—752), slavilor (758) și bulgarilor (759, 762—763); în 754 a convocat un sinod, la care s-a hotărît condamnarea și distrugerea icoanelor. 2. **C. VII Porfirogenetul** (913—959; domnie efectivă: 945—959). Autor al unor scrieri privind politica și ceremonialul curții imperiale („*De ceremoniis aulae byzantineae*”, „*De themacibus*”, „*De administrando imperio*”), cu unele referiri la istoria României. 3. **C. IX Monomahul** (1042—1055). A suferit înfrîngerii din partea turcilor selgiucizi și a normanzilor, în timpul domniei sale s-a produs „*Marea schismă*” a Bisericii creștine (iul. 1054). 4. **C. XI (sau XII) Paleolog** (zis și *Drages*), ultimul împărat bizantin (1449—1453). A murit luptînd, în timpul cuceririi Constantinopolului de către turci.

CONȘTANTIN II (n. 1940), rege al Greciei (1964—1973).

CONȘTANTIN, **George** (n. 1933, București), actor român de teatru și film. Talent robust, cu largi posibilități interpretative în repertoriul românesc și universal (Camil Petrescu, H. Lovinescu, Shakespeare, Shaw, Pirandello, Cehov). Roluri în filme („*Procesul alb*”, „*Reconstituirea*”, „*Cu miinile curate*”, „*Burebista*”).

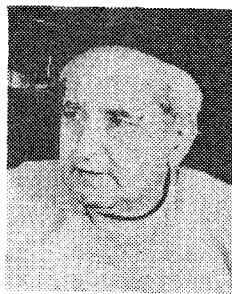
CONȘTANTIN, **Tănase** (1824—?, n. Izvoarele, jud. Olt), deputat sătean în Adunarea ad-hoc a Țării Românești (1857). Susținător al

George (Gogu) Constantinescu

George Constantin

Mac Constantinescu

Paul Constantinescu

reprezentării țărânilor în Adunarea Legislativă și militant pentru Unirea Principatelor.

CONSTANTIN, Theodor (1910—1975, n. Brăila), scriitor român. Romane polițiste și de aventuri („La miezul nopții va cădea o stea”, „Fiul lui Monte Cristo”) sau descriind cazuri și personaje morbide („Casa cu neguri”, „Cel mai lung amurg”). Versuri.

CONSTANTIN CEL MARE (Flavius Valerius Constantinus), împărat roman (306—337). Înfingând pe Maxențiu (312) și pe Liciniu (324) a devenit suveran al întregului Imp. Roman. A desăvârșit reformele politice, militare și sociale inițiate de Dioclețian, perfecționând sistemul *dominatului*; a facilitat consolidarea creștinismului ca religie de stat (edictul de toleranță de la Milano, 313, și convocarea primului conciliu ecumenic de la Niceea, 325). A întărit Limesul dunărean și a mutat capitala imp. la Constantinopol (330), oraș fondat de el.

CONSTANTIN DAICOVICIU, com. în jud. Caraș-Severin: 3 212 loc. (1991). Fabrică de var. Stație de c.f. Până în 1973 s-a numit Căvăran. Reșed. com. este satul Căvăran.

CONSTANTINE (cōstātīn) (KOUSTANTINA, KSONTINA, QACENTINA), oraș în NE Algeriei, în apropierea M. Mediterane; 449.6 mi loc. (1987, cu suburbiile). Aeroport internațional. Centru comercial și ind. (ciment, tractoare, țesături, piel., produse alim.). Universitate islamică. Cap. a regiilor Numidiei. Refacut de împăratul Constantin (313). Ruine romane.

CONSTANTINEANU, Ioan C. (1859—1932, n. Siminicea, jud. Suceava), naturalist român. Prof. univ. la Iași. Reputat micolog, cu lucrări de fitopatologie asupra uredialelor și mixomicetelor din România.

CONSTANTINESCU, Dan (n. 1931, București), compozitor român. Autor de muzică simfonică, de cameră, vocală și corală.

CONSTANTINESCU, Gabriel (n. 1942, București), pictor, sculptor și fotograf român. Stabilizat în Germania. Compoziții cu elemente reale într-o ordonare fantastică, cu o perfectă știință a desenului („Compoziție structurală”, „Fără titlu”).

CONSTANTINESCU, George (Gogu) (1881—1965, n. Craiova), om de știință, inginer, inventator român. A trăit în Anglia (din 1912). M. cosp. al Acad. (1920), m. de onoare al Acad. (1965). A creat (1912) știința și tehnica *sonicității*, ramură a mecanicii mediilor continue, bazată pe transmiterea energiei mecanice prin vibrații elastice în fluide („Teoria sonicității”). A inventat și construit numeroase mașini și dispozitive sonice (convertizorul sonic). Pionier al construcțiilor de beton armat în România.

CONSTANTINESCU, Gheorghe Kiriac (1888—1951, n. Brăila), medic veterinar și zootehnician român. Prof. univ. la București. Creatorul școlii românești de zootehnie („Tratat de zootehnie generală”). Studii privind aplicarea principiilor de genetică în zootehnie.

CONSTANTINESCU, Gherasim (1902—1979, n. Cișmeaua Văruită, Basarabia), agronom și viticultor român. Acad. (1955), prof. univ. la Timișoara și București. Lucrări în domeniul viticulturii, în special studiul de ampelografie („Ampelografia R.S. România” în colab., „Viticultura specială”).

CONSTANTINESCU, Ion (Iancu) (1884—1963, n. Recea, jud. Olt), inginer electrotehnician român. Prof. univ. la București. Contribuții la fondarea învățământului de telecomunicații din România. A brevetat (1919) aparatul teletipografic, care stă la baza teletipografiilor moderne.

CONSTANTINESCU, Liviu (n. 1914, sat Ighișu Vechi, jud. Sibiu), geofizician român. Acad. (1990), prof. univ. la București. Cercetări de gravimetrie, geomagnetism și prospecțiuni geofizice, radiometrie și fizica globului („Prospecțiuni geofizice”, „Mesaje ale Pământului în descifrări actuale”). Contribuții în seismologie și seismotectonică (harta seismotectonică a teritoriului românesc).

CONSTANTINESCU, Mac (pseud. lui Mihail Filip C.) (1900—1979, n. Charlottenburg, Germania), sculptor, grafician, decorativ și scenograf român. Prof. univ. la București. Relieful monumentale („Victoria”, „Decebal și Traian”), compoziții cu caracter decorativ („Tătăroaica”, „Danaida”). Viziune de inspirație clasică prin construcția clară. A ilustrat „Divina Comedie” de Dante.

Constantin cel Mare

CONSTANTINESCU, Miron (1917—1974, n. Chișinău), sociolog și istoric român. Militant comunist. Acad. (1974), prof. univ. la București. A deținut importante funcții în conducerea de partid și de stat. Op. pr.: „Sociologie generală. Probleme, ramuri, orientări” (în colab.), „Cercetări sociologice, 1938—1971”.

CONSTANTINESCU, Mitiță (1890—1946, n. București), om politic și economist român. Guvernator al Bancii Naționale a României (1935—1938, cu întreruperi). Lucrări privind dezvoltarea economică a României, crearea complexului industrial național („Politica economică aplicată”).

CONSTANTINESCU, Nicolae N. (n. 1920, București), economist român. Acad. (1990), prof. univ. la București. Lucrări privind istoria economică a României, teoria economică, economia mediului ambiant, evaluarea fondului forestier, economia de piață („Revoluția industrială în România”, „Problema contradicției în economie”, „Economia protecției mediului natural”, „Teoria valorii muncii și lumea contemporană”).

CONSTANTINESCU, Paul (1909—1963, n. Ploiești), compozitor român. M. cosp. al Acad. (1963), prof. univ. la București. Creația sa (muzică simfonică, de cameră, lucrări concertante, „Oratoriul de Crăciun”, operele „O noapte furtunoasă” și „Pană Lesnea Rusălim”), modernă ca tehnică compozitională, se sprijină pe folclorul românesc.

CONSTANTINESCU, Pompiliu (1901—1946, n. București), critic și istoric literar român. Critică folcloristică și analize dedicate fenomenului literar interbelic („Opere și autori”, „Figuri literare”, „Critice”). Monografia („Tudor Arghezi”).

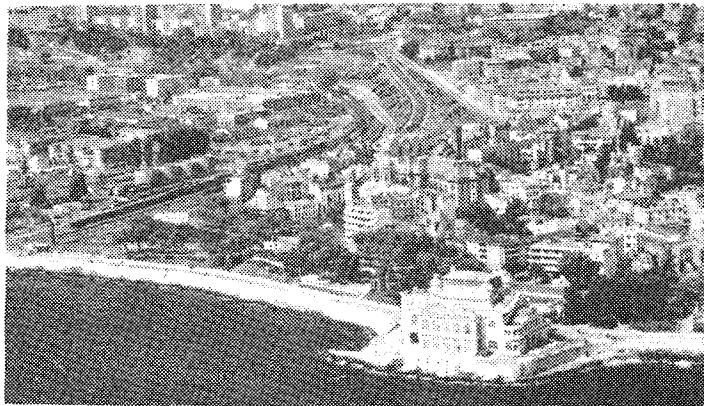
CONSTANTINESCU, Ștefan (1898—1984, n. Tirgu Ocna), pictor român. Prof. univ. la București. Peisaje și portrete; compoziții murale (mozaicul de la Muzeul Țăranului Român).

CONSTANTINESCU, Virgil Nicolae (n. 1931, București), inginer mecanic român. M. cosp. la Acad. (1990), prof. univ. la București. Contribuții în teoria lubrificației (lubrificația cu gaze, lubrificația turbulentă, interacțiuni viscos-neviscos în aerodinamică). Lucrări privind lagărele de alunecare, dinamica fluidelor viscoase etc.

CONSTANTINESCU-IAȘI, Petre (1892—1977, n. Iași), istoric și om politic român. Acad. (1948). Militant al mișcării muncitorești și comuniste.

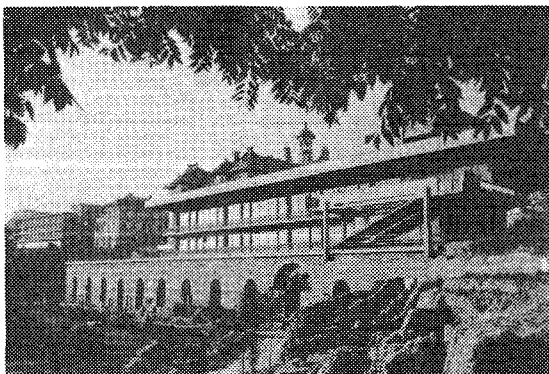
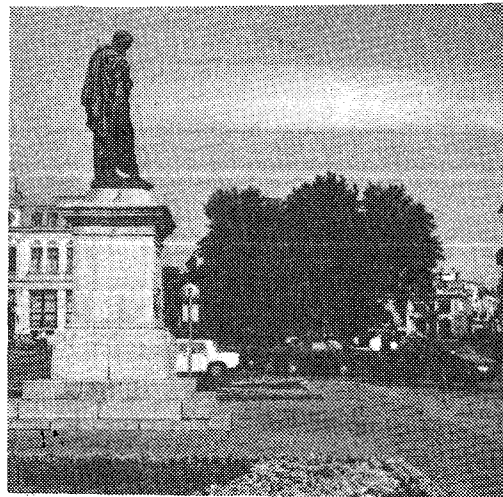
CONSTANTINIU, Florin (n. 1933, București), istoric român. Specialist în domeniul relațiilor agrare și al politicii de reformă a Mavrocordaților („Relațiile agrare din Țara Românească și Moldova în sec. al XVIII-lea”). Preocupări privind istoria celui de-al doilea război mondial („Între Hitler și Stalin. România și Pactul Ribbentrop-Molotov”).

CONSTANTINOPOL, oraș fondat de împăratul roman Constantin cel Mare, pe locul vechii

Vedere generală

Constanța

Edificiul cu mozaic

Statuia lui Ovidiu

colonii grecești Byzantion, devenit în 330 capitala Imp. Roman, apoi a Imp. Bizantin. Unul dintre cele mai mari orașe ale ev. med., puternic centru cultural, economic și religios; asediat de avari, persani, arabi, selgiucizi, slavi și cruciați (care l-au cucerit în 1204, stăpânindu-l până în 1261); cucerit de turcii otomani la 29 mai 1453. **C.** a devenit capitală a Imp. Otoman (până în 1923), sub numele de *Istanbul*. Aici au fost semnate numeroase tratate de pace. La **C.** s-au ținut trei sinoade ecumenice: în 381 (convocat de împăratul Teodosie I cu intenția de a pune capăt controversei ariene și de a se pronunța în legătură cu ereziile timpului); în 553 (convocat de împăratul Justinian cel Mare cu intenția de a împăca monofizitismul cu ortodoxia); în 680—681 (convocat de Constantin IV Pogonatul pentru a formula credința adevărată față de erezia monoteismului).

CONSTANTINOS (sec. 17), zugrav din Țara Românească de origine greacă. Considerat șeful școlii de pictură de la Hurezi, a contribuit la constituirea stilului brîncovenesc, prin integrarea rafinatului eclectism athonit tradiției autohtone. Autor principal al picturilor de la bisericile mănăstirilor Hurezi, Polovragi și de la Biserica Doamnei din București.

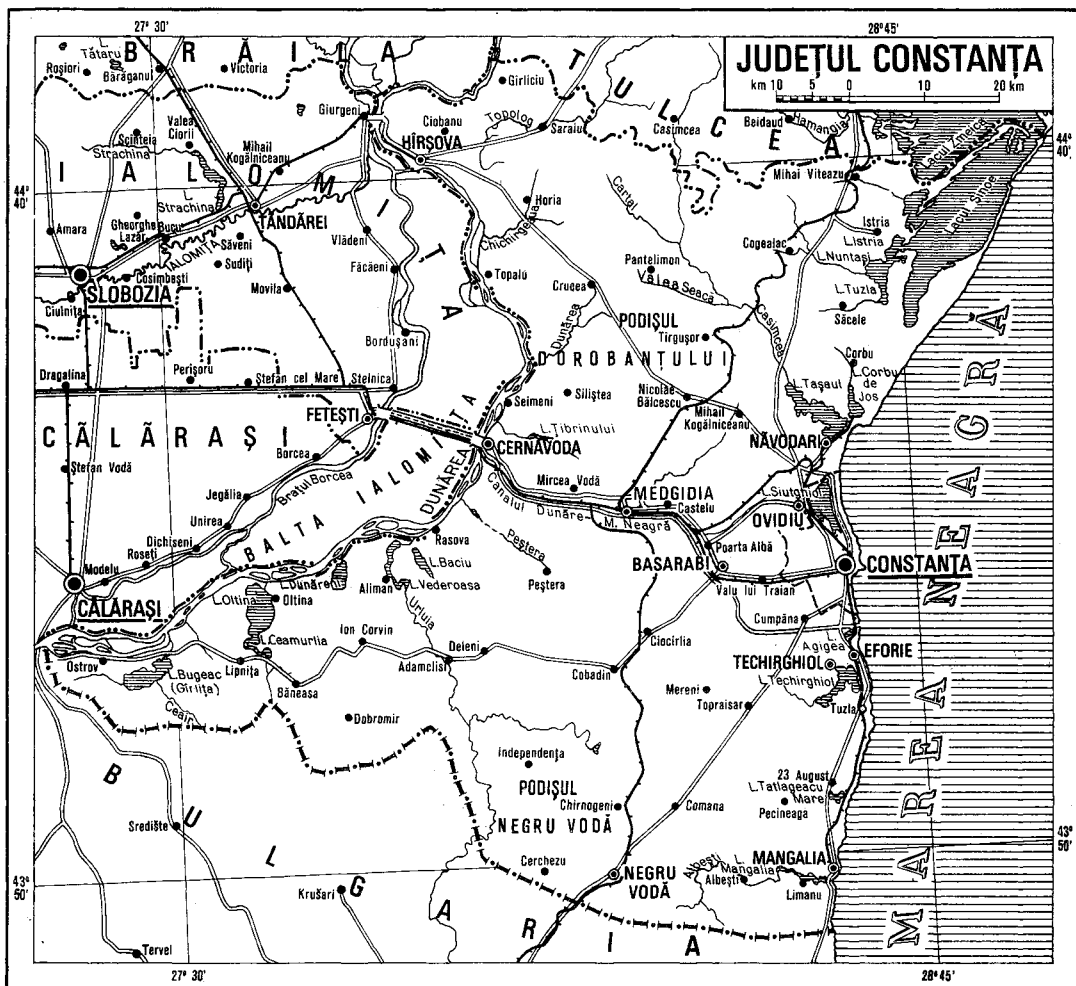
CONSTANTIN ȘERBAN, domn al Țării Românești (1654—1658). În timpul său a avut loc răscoala *seimenilor* (1655). Mazilit de Poarta

Otomană pentru sprijinul acordat lui Gh. Rákóczi II în dobândirea coroanei polonoize. Aliat cu principele Transilvaniei, cu domnul Gheorghe Ștefan și mai apoi cu domnul Mihnea III, a participat la răscoala antiturcească a Țărilor Române. A eșuat în încercările (1659, 1661) de a lua în stăpînire Moldova.

CONSTANȚA I. Municipiu în SE României, port la Marea Neagră, reșed. jud. omonim; 358 457 loc. (1991). Cel mai mare port maritim al României cu un trafic anual de c. 50 mil. t mărfuri. Aeroport internațional („Mihail Kogălniceanu”) situat la 27 km NV de oraș. Termocentrală (Palas). Ind. constr. de mașini (constr. și reparații de nave maritime; produse metalice diverse), mat. de constr. (prefabricate din beton), celulozei și hîrtiei, prelucr. lemnului (mobilă), textilă, conf., poligrafică, alim. (ulei, bere, produse lactate și de panificație, conserve de legume etc.). Stațiune balneoclimaterică estivală, indicată, deopotrivă, pentru odihnă, cit și pentru tratament. Centru cultural și artistic: Universitatea „Ovidiu”, Institutul de marină civilă, Institutul de marină militară „Mircea cel Bătrîn” și un colegiu economic, tehnic și de administrație; un teatru dramatic și unul de revistă, muzeu de artă, istorie și arheologie al Dobrogei, al marinei române: acvariu, delphinariu, și planetariu; edificiu roman cu un mozaic (sec. 4) extins pe c. 2 000 m², din care s-au recuperat

700 m², reprezentînd un imens covor cu motive geometrice și elemente vegetale în culorile roșu, bej, cărămiziu, verde și alb, păstrat nealterat; ruinele zidului de incintă al cetății Tomis (sec. 3—7), două bazilici, farul genovez (înalț de 8 m) construit în anul 1300, statuia poetului latin Publius Ovidius Naso etc. Orașul este situat pe terit. fostei colonii grecești Tomis. Avînd o existență neîntreruptă, în sec. 13, genovezii au construit aici o așezare întărită și un port, care figura și în izvoarele cartografice medievale; cucerită în 1393 de sultanul otoman Baiazid I. Chiar dacă așezarea nu a mai avut, în cursul ev. med., o importanță deosebită, prin portul de la **C.** se exportau produsele românești destinate Constantinopolului. După o perioadă de declin, **C.** a cunoscut o dezvoltare deosebită în sec. 19 și mai ales după Războiul de Independență (1877—1878), cînd a devenit poartă maritimă a României. Declarat municipiu în 1968. 2. Jud. în extremitatea de SE a României, între Dunăre (la V) și Marea Neagră (la E), la granița cu Bulgaria; 7 055 km² (2,97% din supr.

țării); 757 941 loc. (1991), din care 69,53% în mediul urban; densitate: 91,2 loc./km². Reșed.: municipiul Constanța. Orașe: Basarabi, Cernavodă, Eforie, Hirșova, Mangalia, Medgidia, Năvodari, Negru Vodă, Ovidiu, Techirghiol. Comune: 52. *Relief* predominant de podis tabular (Pod. Dobrogei Centrale și de Sud), sub 200 m alt., cu interfluvii largi, brazdate de văi bine individualizate. Relief calcaros în Pod. Dobrogei de Sud, evidențiat prin martorii de eroziune, pe aliniamentul Hirșova-Crucea-Gura Dobrogei, chei, doline, peșteri. *Climă* temperat-continentală, cu veri călduroase și secetoase și ierni reci. Temp. medie anuală oscilează în jurul valorii de 11°C. Precipitații reduse cantitativ (sub 400 mm anual) și repartizate neuniform. Vînturi dominante din N și NE. *Rețeaua hidrografică* are cursuri scurte, care seacă în anotimpul cald, cu excepția râurilor Casimcea și Topolog. Numeroase limane fluviatile (Bugeac, Girlița, Oltina, Dunăreni), fluviu-maritime (Istria, Nuntași, Tașaul, Siutghiol) și maritime (Mangalia, Tatlageacu Mare, Techirghiol). *Resurse naturale*, Min. de fier (Palazu Mare), fosforite (Peștera, Ivrinezu Mare), diatomite și argile bentonice (Adamclisi, Rasova, Urluia ș.a.), cretă (Basarabi, Medgidia, Nazarcea), calcar (Topalu, Medgidia, Cheia Hirșova, Saligiu, Mircea Vodă, Corbu ș.a.), dolomite (Ovidiu), caolin (Basarabi, Cuza Vodă), șisturi verzi (Casimcea, Pantelimon, Mihai Vi-

teazu ș.a.), porfire (Istria), nisipuri calcaroase (Remus Opreanu), ape minerale sulfuroase, mezotermale (Mangalia, Topalu). **Economia.** În ind. se realizează energie electrică (termocentralele Ovidiu, Palas-Constanța, Năvodari), nave maritime de mare capacitate, inclusiv tancuri petroliere pînă la 150 000 t.d.w. și mineraliere pînă la 65 000 t.d.w. (Constanța, Mangalia), utilaje tehnologice pentru ind. chimică și siderurgică, pentru recoltatul stufului, mașini și utilaje agricole, remorci autobasculante (Medgidia), șuruburi (Saligny), rafinarea țigănelui, superfosfați și acid sulfuric (Năvodari și Midia), celuloză și hîrtie (Constanța), ciment (Medgidia, Cernavodă), prefabricate din beton (Constanța, Cernavodă), mobilă (Constanța), produse textile (Constanța), conf. și tricotaje (Constanța), produse alim. (preparate din carne și lapte, conserve de legume, produse zaharoase, uleiuri vegetale, produse făinoase, vinificație, bere etc.). **Agricultura** dispunea, în 1989, de un fond agricol mare (563 899 ha), din care 483 760 ha terenuri arabile pe care se cultivau porumb (122 659 ha), grâu și secară (128 221 ha), plante de nutreț (45 420 ha), plante uleioase și floarea-soarelui, leguminoase pentru boabe, sfeclă de zahăr, cartofi, pepeni, legume etc.

Viticultura are condiții optime de dezvoltare podgoriile Murlatari, Medgidia, Nazarcea, Ostrov, Oltina, Cochirleni s.a.). Livezile formează bazine pomicole în arealul localit. Medgidia, Basarabi (piersici), Nazarcea (cași), Cuza Vodă, Lipnița, Ostrov (pruni, meri, peri, cireși și vișini). În 1990, sectorul zootehnic, profilat în pr. pe prod. de lapte, lînă și carne, cuprindea 709,6 mii capete ovine (predominant rasa merinos de Palas, locul 1 pe țară), 413,7 mii capete porcine, 166,7 mii capete bovine, 25,6 mii capete caprine ș.a.; avicultura; apicultura; piscicultura. **Agricultura jud. C.** dispunea, în 1989, de cel mai mare sistem de irigații din țară (430 247 ha) — sistemul de irigații Carasu-Canalul Dunăre-Marea Neagră, plus sistemul din zona lacului Sinoe. **Căi de comunicație** (1990): lungimea rețelei feroviare este de 392 km, din care 71 km electrificate, iar cea a drumurilor publice de 2 272 km, din care 507 km modernizate. **Transportul** fluvial este servit de porturile Hîrsova, Cernavodă, Medgidia, Basarabi, cel maritim de porturile Constanța și Mangalia, iar cel aerian de aeroportul internațional „Mihail Kogălniceanu”. **Unitățile de învățămînt, cultură și artă** (1989—1990): 258 școli generale, 32 licee, o universitate, cu patru facultăți, un institut de

marină civilă cu două facultăți și de marină militară „Mircea cel Bătrîn”, un colegiu, patru teatre (dramă și comedie, liric, de revistă, de păpuși), 420 biblioteci, muzee, 115 cinematografe ș.a. **Turism.** Prin particularitățile cadrului natural (litoralul Mării Negre, zona complexului lagunar Răzim-Sinoe, cea a canalului Dunăre-Marea Neagră în arealul căreia se află podgoria Murlatari) și prin varietatea obiectivelor istorice (vestigiile cetăților Histria, Tomis și Callatis, edificiul roman cu mozaic de la Constanța, monumentul triumfal „Tropaeum Traiani” de la Adamclisi, Complexul rupestru de la Basarabi etc.), jud. C. se înscrie printre primele zone turistice ale țării. Litoralul Mării Negre deține o pondere de c. 60% din afluxul turistic internațional al țării, aici aflîndu-se 15 stațiuni balneoclimaterice (Năvodari, Mamaia, Constanța, Agiea, Eforie Nord și Eforie Sud, Techirghiol, Costinești, Olimp, Neptun, Cap Aurora, Jupiter, Venus, Saturn, Mangalia). **Indicativ auto: CT.**

CONSTANȚA (KONSTANZ) 1. Lac alpin în Europa Centrală, între Germania, Elveția și Austria, la 395 m alt., străbătut de Rin; 538 km². Lungime: 64 km; lățime max.: 14 km. Ad. max.: 252 m. Navigație. Pescuit. Turism. Pe malurile

ale sînt situate orașele Konstanz, Bregenz și Riedrichshafen. Se mai numește Bodensee. 2. Oraș în S Germaniei (Baden-Württemberg), pe malurile lacului cu același nume; 70,5 mii loc. (1987). Electrometurgie, constr. de mașini; produse textile și chimice; echipament electronic; prelucrarea lemnului. Stațiune balneoclimatică. Universitate. Catedrală (sec. 11—16), biserică gotică (sec. 15). Aici a avut loc un conciliu ecumenic (1414—1418) cu scopul de a une capăt schismei din Biserica catolică, de a organiza și a condamna ca eretici pe John Wycliffe, Jan Hus și Ieronimus din Praga.

CONSTANȚĂ (< fr., lat.) s.f. Înșușirea de a fi constant; statornicie; perseverență.

CONSTATA (< fr.) vb. I tranz. A stabili ituația ori starea unui lucru, existența unui apt, a unui adevăr etc. ■ (DR.) despre un organ fiscal A stabilit, în cadrul competenței legale, o care de fapt și a face mențiune despre aceasta într-un înscris.

CONSTELAȚIE (< fr., lat.) s.f. Grupare parentă de stele în aceeași regiune a cerului, vînd o configurație caracteristică, stabilă pe imp îndelungat (ex. Ursă Mare, Ursă Mică, Centaurul, Casiopeea). În 1922 Uniunea Astro-omică Internațională a stabilit numărul c la 88, recizînd denumirile lor latine.

CONSTERNA (< fr., lat.) vb. I tranz. A rovoa uimire (amestecat cu mîhnire, indignare)

CONSTIPAȚIE (< fr., lat.) s.f. Dificultate de liminare a materiilor fecale; constopază.

CONSTITUANT, -Ă (< fr.) adj. (DR.) idunare c. v. adunare.

CONSTITUENT, -Ă (după fr.) adj., s.m. 1. dj. Care intră în constituția unui întreg. 2. .m. Fiecare dintre substanțele care alcătuiesc un sistem fizico-chimic (amestecuri, aliaje, soluții etc.). □ C. structural = fiecare dintre .onstituții structurii unui metal sau aliaj, aracterizat printr-o rețea cristalină proprie.

CONSTITUI (< fr., lat.) vb. IV 1. Tranz. și refl. A (se) organiza, a (se) întemeia, a (se) nființa, a (se) forma, a (se) alcătui. 2. Tranz. A fi onsiderat, a reprezenta. 3. Refl. A se constitui arte civilă = a formula pretenții la despăgubiri ntr-un proces penal.

CONSTITUIT, -Ă (< constitui, după tr.) adj. 1. Alcătuit din..., format din... 2. (DR.) despre onstituție sau altă organizație) Organizat pe baza unui statut (ex. corp c., autoritate c.).

CONSTITUTIV, -Ă (< fr.) adj. Care intră în onpoziția unui lucru, care reprezintă un element esențial în structura lui.

CONSTITUȚIE (< fr., lat.) s.f. I. Totalitatea particularităților morfologice, funcționale și psihologice ale unui individ; este condiționată de eredit și ontogenetic și determină caracterul reacțiilor față de acțiunea agenților externi: structură, alcătuire. 2. Conformație. II. Legea ăndamentală a unui stat, care reflectă stadiul de dezvoltare socială, economică și politică a acestuia la un moment dat, stabilind forma de guvernămint și organizare statală, precum și drepturile și obligațiile fundamentale ale cetățior. Prima c. a fost Constituția americană de la 1787, urmată de Constituția franceză de la 1791. n sec. 19 și la începutul sec. 20, constituția icrisă s-a generalizat în Europa și Asia, iar mai apoi și în Africa. În România, prima c. a fost adoptată la 1866. Au urmat c. de la 1923 și 1938. Alte c. au fost adoptate în anii 1948, 1952, 1965, 1991.

CONSTITUȚIONAL, -Ă (< fr.) adj. Care este conform cu constituția (II) sau bazat pe existența acesteia. □ Comisie c. = comisie avînd garanții în legătură cu elaborarea unei constituții (II) sau cu verificarea constituționalității legilor ce se elaborează. Drept c. = a) totalitatea normelor fundamentale care reglementează relațiile sociale consacrate de constituție; b) disciplina a dreptului care studiază normele nscrise în constituție (II). Monarhie c. = monarhie ale cărei prerogative sînt limitate prin constituție.

Constelații (detaliu din harta cerului)

CONSTITUȚIONALISM (< fr.) s.n. Regim sau concepție de guvernare bazate pe existența unei constituții (II).

CONSTITUȚIONALITATE (< fr.) s.f. Conformitate a unei legi sau a unui act juridic cu constituția (II).

CONSTRICȚIV, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. (Consoană) care se pronunță prin strîmțarea canalului fonator în așa fel încît se produce un zgomot de frecțiune; continuu, fricativ, spirant.

CONSTRUCTOR (< fr.) adj. Mușchi ~ = mușchi care produce constricția (ex. m.c. al buzelor).

CONSTRICȚIE (CONSTRICȚIUNE) (< fr., lat.) s.f. Stringere, îngustare. ■ (FIZIOL.) Reducere a diametrului unui organ cavitătar, a unui sfincter, a unui vas sanguin prin acțiunea mușchilor constructori.

CONSTRINGENTĂ (< fr., engl.) s.f. Mărimce ce caracterizează un mediu optic transparent, din punctul de vedere al indicilor săi de refracție pentru radiațiile de culoare roșie și albastră ale hidrogenului și de culoare galbenă ale sodiului.

CONSTRÎNGE (< lat. *constringere*, după fr.) vb. III tranz. A sili, a forța o persoană să execute o obligație, o acțiune sau să săvîrșească o faptă.

CONSTRÎNGERE (< *constringere*) s.f. Acțiunea de a constrînge și rezultatul ei; coerțiere.

CONSTRUCT (< engl.) s.n. Nume atribuit unor concepțe, relații sau structuri teoretice care explică diferite date experimentale, descriu legile realității. C. nu are nici un corolpondent în realitate.

CONSTRUCȚIV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care servește pentru a construi ceva. ■ Care ajută la îmbunătățirea unei activități, a unei inițiative etc.

CONSTRUCTIVISM (< fr.) s.n. 1. (FILOZ.) Concepție gnoseologică (Kant, Hegel, Școala de la Marburg) care afirmă caracterul activ, creator al subiectului în cunoaștere, în elaborarea obiectelor abstracte și ideale ale gândirii, ale concretului logic 2. (LOG.) Concepție filozofică-matematică (L.E. Brouwer, A. Heyting ș.a.), potrivit căreia activitatea rațional-intuitivă este singurul temel al exigenței matematice. 3. Curent artistic apărut după primul război

mondial. În artele plastice (unde a cunoscut diferite variante: neoplasticism, suprematism etc.) a conceput realitatea într-o viziune de forme geometrice cu tendințe uneori abstractioniste. În arhitectură, c. a preconizat rezolvarea sarcinilor utilitare în mod economic și funcțional și necesitatea folosirii raționale a noilor materiale de construcție (betonul armat, oțelurile speciale, sticlă etc.) care impun puritatea și simplitatea liniilor.

CONSTRUCTOR, -OARE (< fr., lat.) s.m. și f. Persoană cu pregătirea tehnică necesară, care participă la proiectarea sau la executarea construcțiilor.

CONSTRUCȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Faptul de a construi; construire. 2. Clădire sau ansamblu de clădiri executate din diverse materiale (zidărie, lemn, beton simplu sau armat, oțel etc.) pe baza unui proiect tehnic și care servesc la adăpostirea și la asigurarea unor funcții vitale pentru oameni sau pentru animale (construcții de locuințe, hale industriale, construcții agro-zootehnice ș.a.), la depozitarea unor produse sau materiale (silozouri, depozite, rezervoare ș.a.), la realizarea unui proces de producție (construcții industriale, turnuri de extracție ș.a.), la transport (cai ferate, șosele, poduri, tuneluri, canale navigabile ș.a.), în scopuri social-culturale sau sportive. Apariția, în sec. 19, a unor noi materiale de construcție (oțel, beton armat) și perfecționarea metodelor de calcul au avut ca urmare dezvoltarea în ritm accelerat a construcțiilor, care ajung la greutăți tot mai reduse și la forme îndrăznețe. În perioada interbelică se dezvoltă construcțiile de locuințe, social-culturale și hale ind., luînd avînt prefabricatele din elemente tipizate și pretensionate, iar după 1950 se realizează construcțiile spațiale, rețiculate, cupolele geodezice ș.a., luînd naștere todată o adevărată ind. a construcțiilor. 3. Structură, alcătuire. 4. (La pl.) a) Ramură a ind. care are ca obiect efectuarea de construcții (2); industria construcțiilor. b) Ramură a tehnicii care se ocupă cu studiul, proiectarea și executarea construcțiilor (2). 5. Construcția de mașini = a) ramură a ind. care produce mașini, unelte, instalații, utilaje, mijloace de transport, scule etc.; b) ramură a tehnicii care se ocupă cu

studiul și proiectarea mașinilor, instalațiilor etc. ■ Desenarea unei figuri geometrice cu ajutorul unor elemente date sau astfel încât elementele ce o compun să aibă anumite proprietăți, folosindu-se inițial numai rigla și compasul. □ (FIZ.) C. Fresnel = metodă grafică de determinare a amplitudinii și fazei inițiale a mișcării rezultate din compunerea a două oscilații pe aceeași direcție. 6. (LINGV.) Grup de cuvinte între care există anumite raporturi sintactice; grup stabil de cuvinte. ■ Mod de a grupa cuvintele în propoziții și propozițiile în frază.

CONSTRUI (< fr., lat.) vb. IV tranz. 1. A realiza, pe baza unui proiect, printr-un ansamblu de operații de prelucrare și asamblare, un sistem tehnic complex (ex. o clădire, o mașină etc.). ■ (Fig.) A furi. 2. (MAT.) A desena (de obicei cu rigla și compasul) o figură geometrică. 3. (LINGV.) A realiza o construcție (6). ■ Refl. (Despre părți de vorbire) A se folosi în anumite construcții (6).

CONSUBSTANȚIALITATE (< fr.) s.f. (în crezul creștin) Termen desemnând unitatea și identitatea dintre cele trei persoane ale trinității, faptul de a fi „de o ființă”.

CONSUBSTANȚIAȚIE (< fr.) s.f. Dogmă luterană care afirmă prezența lui Iisus Hristos în euharistie, ca o coexistență a substanței divine cu substanța elementelor euharistice: pinea și vinul, care nu se schimbă în trupul și singele său.

CONSUL (< fr., lat.) s.n. 1. (În Roma antică) Denumirea funcției celor doi magistrați, aleși anual, care exercitau puterea supremă; persoană purtând acest titlu. 2. Denumirea funcției fiecăruia dintre cei trei magistrați supremi care au condus Rep. Franceză între 1799 și 1804; persoană purtând acest titlu. 3. Reprezentant diplomatic numit de guvernul unei țări într-un oraș sau într-o regiune din alt stat pentru susținerea intereselor juridice, administrative și economice ale statului pe care îl reprezintă și ale cetățenilor acestuia.

CONSULAR, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține consulului sau consulatului, privitor la consul sau la consulat.

CONSULAT (< fr., lat.) s.n. 1. (În Roma antică) Funcția de consul; perioada de guvernare a unui consul (1). 2. Nume dat formei de guvernământ a Rep. Franceze (1799—1804). 3. Reprezentanță a unui stat în alt stat, condusă de un consul (3); clădirea unde își are sediul această reprezentanță.

CONSULT (< lat. *consultum*) s.n. Examinare a unui bolnav de către o comisie medicală pentru stabilirea diagnosticului și indicarea tratamentului.

CONSULTA (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. A cere o părere, un stat, a întreba; a lua avizul unei persoane autorizate. ■ Refl. A se sfătu cu cineva, a se consfătu. 2. A examina, a cerceta un text, un izvor etc. pentru a se informa, a se documenta. 3. A examina un pacient.

CONSULTANT, -Ă (< fr., rus.) s.m. și f. (și adj.) Specialist care lucrează într-o instituție, dînd indicații în probleme care privesc specialitatea sa.

CONSULTATIV, -Ă (< fr.) adj. Cu caracter de consultație. □ (DR.) Organ c. = organ care își dă părerea autorizată în anumite probleme. Aviz c. = părere cerută unui organ competent, dar peste care organul care a cerut-o poate trece. *Vot c. v. vot.*

CONSULTAȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Indicație, lămurire dată într-o problemă de către un specialist în domeniul respectiv. 2. Îndrumare individuală sau colectivă dată elevilor, studenților sau doctoranzilor de către un profesor. 3. Examinare a unui pacient de către medic pentru stabilirea diagnosticului și indicarea tratamentului.

CONSULTING (cuv. engl.) [cansalting] subst. Termen prin care se desemnează activitatea depusă de specialiști din diferite domenii privind furnizarea de consultații, studii, sugestii și informații referitoare la organizarea și renta-

bilizarea întreprinderilor, punerea în valoare a resurselor etc.

CONSUM (< *consuma*, germ.) s.n. 1. Folosire a bunurilor rezultate din producție pentru satisfacerea nevoilor producției și ale oamenilor; fază a reproducției în care are loc folosirea bunurilor materiale produse. □ C. *productiv* = folosirea mijloacelor de producție pentru crearea de noi bunuri materiale; coincide nemijlocit cu producția. C. *neproductiv* = consum care nu are drept rezultat (nemijlocit) producerea de noi bunuri materiale; cuprinde în primul rînd consumul individual al oamenilor, precum și consumul material al instituțiilor de interes general. □ *Fond de c.* = parte a veniturii național utilizat pentru consumul neproductiv al societății. 2. Cantitate de materiale, materii prime, combustibil sau energie folosite pentru a realiza un proces tehnic, o lucrare etc. (ex. c. de gaze, c. de apă, c. de metal, c. de energie electrică etc.). □ C. *specific* = cantitatea de material, combustibil și energie consumată pentru executarea unui produs, unei operații, pentru funcționarea unui sistem tehnic etc., raportată la o anumită unitate (obiect, suprafață, volum, timp etc.).

CONSUMA (după fr. *consommer*) vb. I tranz. 1. A întrebuința, a folosi bunuri sau mărfuri, ceea ce duce la diminuarea cantitativă a acestora. ■ Spec. A întrebuința ca hrană, a mânca. 2. A isprăvi, a termina.

CONSUMA? (< fr., lat.) vb. I. Tranz. A nimici, a distruge, a mistui. 2. Tranz. și refl. Fig. A (se) istovi, a (se) epuiza, a (se) slei de puteri.

CONSUMATOR, -OARE (< fr.) s.m., f. și n. 1. S.m. și f. Persoană care consumă bunuri (rezultate din producție). ■ Spec. Persoană care consumă mîncare (și băutură) într-un local public. 2. S.n. Receptor de energie electrică, racordat la rețeaua de alimentare, caracterizat de un anumit consum de energie electrică.

CONSUMAȚIE (după fr. *consommation*) s.f. 1. Faptul de a consuma. 2. Totalitatea alimentelor pe care le consumă cineva într-un local public.

CONSUMPTIBIL, -Ă (< fr.) adj. (DR.) (Despre un bun) A căruia folosință presupune distrugerea sau înstrăinarea lui la prima întrebuințare, posesorul neputînd să-l reutilizeze (ex. alimente, combustibil, banii etc.).

CONSUMPTIE (< fr., lat.) s.f. Slăbire, epuizare progresivă, datorită unei boli îndelungate (ex. tuberculoză, saturnismul).

CONȘTIENȚ, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care își dă seama de realitatea înconjurătoare. 2. Care își dă seama de posibilitățile sale, de rolul său în societate. 3. (FIZOL.; despre activitatea umană în genere, spre deosebire de cea a animalelor) Care realizează scopuri dinaintea stabilite.

CONȘTIENȚIOS, -OASĂ (după fr. *conscientieux*) adj. (Despre oameni) Care își face datoria; corect, scrupulos. ■ (Despre acțiuni ale oamenilor) Executat cu conștiințiozitate, făcut cu scrupulozitate.

Vasile Conta

CONȘTIINȚIOZITATE (< *conștiincios*) s.f. Corectitudine, scrupulozitate în îndeplinirea datoriei; seriozitate.

CONȘTIINȚĂ (lat. *conscientia*) s.f. 1. Sentiment, intuiție pe care ființa umană o are despre propria existență; p. ext. cunoaștere intuitivă sau reflexivă pe care o are fiecare despre propria existență și despre lucrurile din jurul său. □ C. *intelectivă* = stare de concentrare reflexivă, analitică asupra ideilor și reprezentărilor proprii și asupra celor împărtășite de cei din jur (societate). C. *morală* = proprietate a spiritului uman de a emite judecăți privind valoarea morală a anumitor acte individuale determinate în conformitate cu regulile de conduită socială. Caz de c. = dificultatea de a hotărî asupra a ceea ce trebuie să fie morală permite sau apără în anumite împrejurări. *Mustrare de c.* = remușcare, regret generate de o opțiune invalidată social sau intersubiectiv. *Examen de c.* = examinarea propriilor acte sub unghiul valorilor morale; la catolici, examinarea greșelilor comise, în scopul mărturisirii lor. *Libertate de c.* = dreptul fiecărei persoane de a hotărî în materie de convingeri (religioase, politice etc.) și de a acționa în consecință. C. *individuală* = c. fiecărei persoane, exprimînd nivelul realizării fenomenelor psihice prin limbaj, cunoștințe, simboluri, valori și măsura în care și-a însușit cultura, sistemul de valori și norme al societății din care face parte. (FIZOL.) C. *pură* (sau *transcendentală*) = (la Kant) simpla reprezentare a eului care precede orice experiență particulară. C. de sine = (la Hegel) moment al cunoașterii constînd în sesizarea individului de către el însuși, reflexiv, ca imanență în sine. C. de ceva = (în fenomenologie) situație în care obiectul gândirii nu poate fi distins absolut de actul gândirii, fiind necesară în acest scop *suspendarea sau punerea în paranteze*. (SOCIOLOG.) C. *colectivă* = termen folosit de E. Durkheim și discipolii săi pentru a desemna ansamblul opiniilor, credințelor și sentimentelor împărtășite de o colectivitate și anteriorare indivizilor. C. *profesională* = modul de integrare a individului în cerințele sociale ale exercitării profesiei. 2. (PSIH.) Sinteza a faptațiilor psihice exprimînd starea lucidă, de veghe activă a subiectului, înțelegerea și anticiparea de către acesta a existenței și a evenimentelor din jur.

CONT (< it., fr.) s.n. Evidență scrisă sub formă de bilanș (2), care reflectă valoric și neori cantitativ, în ordine cronologică și sistematică, existența și mișcările unui anumit mijloc economic, ale unui anumit proces economic sau ale rolului său pe o perioadă de timp. □ (FIN.) C. *current* = cont deschis de o unitate bancară unui client pentru păstrarea mijloacelor bănești ale acestuia și efectuarea unor operații curente (plăți și încasări) prin acest cont. C. *de decontare* = cont deschis la bancă unei organizații economice pentru păstrarea mijloacelor bănești ale acesteia și efectuarea decontărilor. □ Expr. A trece în cont = a nota ca datorie. A cere (cuiva) cont = a obliga (pe cineva) să justifice cele spuse sau făcute. A ține cont = a lua în considerare, a ține seama. Pe cont propriu = pe propria sa răspundere; în mod independent. *În contul...* = în numele... pe seama...

CONȚA (< it., fr.) vb. I intranz. 1. A se bizui (pe...), a se încrede (în...). 2. A reprezenta o valoare; a avea însemnătate, greutate.

CONȚA, Iosif (n. 1924, Birzava, jud. Arad), dirijor român. În repertoriul său, numeroase lucrări românești. Directorul Filarmonicii din Ankara.

CONȚA, Vasile (1845—1882, n. Ghindăoani, jud. Neamț), filozof român. Prof. univ. de drept civil la Iași. Autorul unui sistem filozofic materialist, cuprinzînd o teorie senzualist-empirică a cunoașterii, o analiză evoluționistă a faptului biologic, o teorie a determinismului universal, numit „fatalism”, aplicată și fenomenelor psihice și sociale („Bazele metafizicii”, „Teoria undulațiunii universale”, „Teoria fatalis-

mului"). Sub influența lui A. Comte și H. Spencer a susținut posibilitatea sociologiei ca știință („Originea speciilor”).

CONTABIL, -Ă (< it.) adj., s.m. și f. 1. Adj. Care aparține contabilității, privitor la contabilitate. 2. S.m. și f. Specialist în contabilitate.

CONTABILITATE (< it., fr.) s.f. 1. Știință și activitate practică având ca obiect oglindirea și controlul, în etalon bănesc, a consumului și remunerării muncii vii, a existenței și mișcărilor mijloacelor economice, sub aspectul componenței și provenienței lor, precum și a rezultatului final al activității economice (în întreprinderi, instituții și alte unități). 2. Serviciu, birou etc. care efectuează lucrările de contabilitate (1).

CONTABILIZA (< fr.) vb. I tranz. A înregistra în conturi operații economice sau financiare.

CONTACT (< fr., lat.) s.n. 1. Atingere directă, nemijlocită între două corpuri, două forțe, două suprafețe etc. ■ Piesa care servește la stabilirea unui contact (1). □ C. electric = legătură electrică între două piese sau elemente conductoare, realizată prin atingere. 2. Relație, legătură între oameni.

CONTACTOR (< fr.) s.n. Aparat electric care, sub acțiunea unui semnal de comandă, închide un circuit electric și-l menține închis numai cât timp durează comanda. □ C. static = aparat de comutație la care închiderea și deschiderea circuitului electric se face fără contacte mecanice, folosind ventile (2) sau semiconductorii (2).

CONTAGIOS, -OASĂ (< fr., lat.) adj., s.m. și f. 1. Adj. (Despre boli) Care se transmite de la un organism la altul (între oameni, între animale sau între animale și oameni); multiplicor. ■ (Impr.) Infecțios. 2. S.m. și f. adj. (Persoană) care suferă de o boală contagioasă (1).

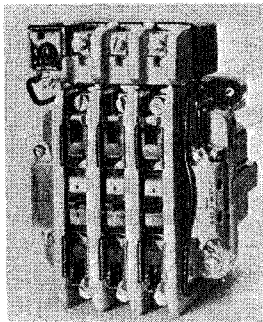
CONTAGIUNE (< fr., lat.) s.f. 1. Transmitere a unei infecții de la un organism la altul, fie direct, prin contact nemilocit între organism receptiv și sursa de infecție, fie indirect, prin intermediul unor factori animați (oameni, animale, inclusiv insecte) sau neanimați (alimente, apă, obiecte-purtătoare de microbi). 2. Transmitere involuntară a unor manifestări psihice la alte persoane corespunzător unor tendințe normale de imitație și sugestie caracteristice indivizilor umani, care se manifestă curent în viața de grup (c. risului, c. panicii, c. euforică etc.).

CONTAINER (< engl., fr.) s.n. 1. Ambalaj în formă de rame, lăzi etc. de dimensiuni standardizate, care servește la transportul materialelor sau produselor, simplificând astfel operațiile de manipulare. 2. Recipient, capsula destinată încărcăturii utile (aparate, ființe etc.) a unei rachete.

CONTAMINĂ (< fr., lat.) vb. I. Tranz. A transmite agenți patogeni în mediul înconjurător; (și refl.) a (se) infecta, a (se) multiplica. 2. Refl. (LINGV.) A suferi o contaminare (2).

CONTAMINARE (< fr., lat.) s.f. 1. Acțiunea de a (se) contamina și rezultatul ei; infectare, multiplicare, contagiune. □ C. radioactivă = pătrundere a unei substanțe radioactive într-un mediu sau într-un organism viu (animal sau vegetal), consecutivă unor explozii nucleare sau accidentelor produse în instalațiile ce utilizează asemenea substanțe. 2. Modificare a formei unui cuvânt sau unei construcții gramaticale sub influența altor cuvinte sau construcții asemănătoare. 3. Îmbinare a două sau mai multe texte sau fragmente de texte, din care rezultă o operă nouă. Utilizată ca procedeu stilistic, în vederea obținerii unor efecte comice. Apare și în unele specii folclorice (descenteele sînt frecvent contaminate cu blesteme).

CONTARINI, familie nobiliară venețiană. Mai important: Andrea C., doge al Veneției (1368—1382). Flota venețiană condusă de el a obținut victoria navală de la Chioggia (1380), consfințită prin Pacea de la Torino (1381), ce institua supremația navală venețiană asupra Genovei.

Contactor

CONTĂȘ (< pol.) s.n. 1. Manta lungă și îmblănită, purtată în trecut de boieri. 2. Scurteică îmblănită cu blană de vulpe, purtată de țărani (prin Moldova).

CONȚE! (< fr., it.) s.m. 1. (în ev med.) Conducător al unei provincii, cu funcții administrative și militare. 2. Titlu de noblete ereditar, intermediar între viconte și marchiz (în Occident) sau între baron și prinț (în Rusia țaristă); persoană avînd acest titlu.

CONȚE? (cuv. fr.) s.n. (ARTE PL.) Creion gras, din plumbină artificială, folosit în grafică.

CONTEMPLA (< fr., lat.) vb. I tranz. A privi cu atenție și cu admirație, meditativ.

CONTEMPLARE (< contempla) s.f. Acțiunea de a contempla. ■ (FILOZ.) Atitudine de meditație sau de privire, de observare pasivă a fenomenelor, opusă atitudinii active. □ C. vie = întuire vie.

CONTEMPLATIV, -Ă (< fr., lat.) adj. Care contempla; înclinat să contemple. □ Viața c. = viață consacrată, în principal, meditației. (REL.) Ordin c. = ordin religios ai cărui membri s-au dedicat contemplației.

CONTEMPLAȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Atitudine, stare a celui care contempla; faptul de a contempla. 2. (REL.) Treaptă a cunoașterii situate între practicarea virtuților și unirea nemijlocită cu Dumnezeu. Principiu epistemologic asigurînd trecerea de la teologia catolică la teologia apofatică.

CONTEMPORAN, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care există, care se petrece în zilele noastre; actual. 2. (Despre oameni; și subst.) Din aceeași vreme cu...

CONTEMPORANEITATE (< fr.) s.f. Epoca contemporană; ceea ce are un caracter contemporan, actual; actualitate.

CONTEMPORANUL 1. Revistă științifică și literară. A apărut la Iași, cu periodicitate variabilă între 1881 și 1891. Editată de Cercul Socialist, sub îngrijirea lui V.G. Morțun și Ioan Nădejde, cu scopul popularizării teoriilor științifice moderne și în special a filosofiei materialiste. Teoreticianul și conducătorul ei moral a fost C. Dobrogeanu-Gherea. 2. Săptămînal de cultură și informații științifice. Apare la București din 1946; în 1990 își adaugă în titlu Ideea europeană.

CONTENCIOS (după fr. *contentieux*) s.n. (În unele state) Serviciu de avocați în cadrul unor organe ale administrației de stat, al unor întreprinderi sau instituții și care apără drepturile și interesele acestora, la încheierea de acte juridice sau în fața organelor de jurisdicție. □ C. administrativ = (în unele state) organ de jurisdicție specializat în rezolvarea litigiilor dintre stat și persoanele fizice; sistem de norme după care se rezolvă litigiile de către acest organ.

CONTENI! (lat.) vb. IV intranz. și tranz. A se opri sau a face să se oprească (o acțiune, o mișcare).

CONTENȚIE (< lat.) 1. (MED.) Menținerea în poziție normală a unui organ herniat, a unei articulații luxate etc., prin bandaj, aparat ghipsat sau prin alte mijloace. 2. (MED. VET.) Ștaținare forțată a animalelor în vederea examinării ori aplicării unui tratament prin procedee și cu ustensile adecvate (lavaj, frîngii etc.).

CONTESĂ (< fr., it.) s.f. Soție sau fiică de conte!

CONTEȘTA (< fr., lat.) vb. I tranz. A nu recunoaște ceva; a tăgădui. ■ (DR.) A face contestație.

CONTEȘTATIE (< fr., lat.) s.f. (DR.) 1. Plingere îndreptată de partea nemulțumită împotriva unei hotărâri pronunțate de un organ de jurisdicție (c. în anulare) sau împotriva unor acte de executare silită (c. la executare). 2. Denumire dată plingerii adresate unui organ administrativ ierarhic superior împotriva actelor considerate ca ilegale ale organului inferior.

CONȚEȘT (< fr., lat.) s.n. Fragment dintr-o scriere în cadrul căreia se găsește un cuvînt, o expresie, un pasaj care interesează dintr-un anumit punct de vedere. ■ Text, cuprins. ■ Conjunctură, situație specifică, stare de lucruri într-un anumit moment.

CONȚEȘTURĂ (< fr.) s.f. 1. Ansamblu de caracteristici ale unei țesături sau ale unui tricot care definește modul lor de alcătuire (legătura firelor, finețea lor etc.). 2. P. ext. Mod în care sînt îmbinate elementele unui tot; înălțuire, legătură.

CONȚIGUITATE (< fr.) s.f. Calitatea de a fi contiguu; stare a două lucruri contigue. □ (PSIH.) Asociație prin c. v. asociație. ■ Termen ce definește contactul (atingerea) între două organe sau țesuturi precum și o modalitate de extindere a unui proces inflamator. ■ Vecinătate spațială și temporală.

CONȚIGUU, -Ă (< fr., lat.) adj. (Livr.) Înrudit sau unit cu ceva; care are elemente apropiate, comune cu altceva.

CONȚIMPORANUL 1. Revistă avangardistă, promotore a constructivismului (3), cu legături în întreaga Europă artistică. Apare la București, cu periodicitate variabilă și cu întreruperi, între 1922 și 1932. Conducător: I. Vinea. 2. Grupare artistică de avangardă (1924—1936), susținută de atmosfera revistei C. Propunerile novatoare au întreprins o stare de mobilitate spirituală, lărgind cîmpul experienței cu noi modalități de expresie. Printre artiștii care s-au manifestat în cadrul expozițiilor C.: V. Brauner, M. Iancu, M.H. Maxy, Mihaela Petrașcu, Mattis-Teuș, C. Brăncuși, C. Mihailescu, H. Catargi, Margareta Sterian ș.a.

CONTINENT (< fr., lat.) s.n. Vastă întindere de uscat înconjurată total sau aproape total de oceane sau de mări, cuprinzînd și unele insule sau arhipelaguri vecine. În epoca geografică actuală există șase continente: Europa, Asia, America de Nord și de Sud, Africa, Antarcctica, Australia și Oceania. Formează învelișul uscatului, totalizînd 27% din supraf. totală a Pămîntului.

CONTINENTAL, -Ă (< fr.) adj. Care aparține unui continent, privitor la un continent (ex. climă c.).

CONTINENTALISM (< continent) s.n. Totalitatea însușirilor climatice determinate de influența suprafeței uscatului asupra proceselor atmosferice.

CONTINENȚĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Abstenință, înfrinare; cumpătere. 2. (MED.) C. urinară = capacitatea vezicii urinare de a reține urină fără senzația de expulsiie.

CONTINGENT, -Ă (< I fr., germ., II fr., lat.) s.n., adj. I. S.n. 1. Totalitatea cetățenilor născuți în același an și luăți în evidența organelor militare. ■ Grup de oameni avînd o compoziție omogenă. 2. (EC.) Plafon cantitativ pînă la nivelul căruia este limitat, de către unele guverne, importul (sau exportul) unor mărfuri din (în) alte țări în general sau dintr-o (într-o) anumită țară. II. Adj. Care poate să fie sau să nu fie, să se întîmple sau să nu se întîmple; întîmplător, accidental.

CONTINGENTĂ (< fr.) s.f. Însuşirea de a fi contingent (II); relația dintre evenimente, fenomene care sînt contingente unele față de altele; întimplare.

CONTINUA (< fr., lat.) vb. I tranz. A urma, a merge înainte; a se prelungi. ■ Tranz. A duce mai departe ceva început.

CONTINUATOR, -OARE (< fr.) s.m. și f. Persoană care continuă un lucru, o acțiune etc. începute de altul.

CONTINUITATE (< fr., lat.) s.f. Faptul, însuşirea de a fi continuu, starea a ceea ce este continuu.

CONTINUU, -UĂ (< fr., lat.) adj., adv. (Care are loc) fără întrerupere, (care se petrece) neîncetat. □ *Curent (electric) c.* = curent electric al cărui sens nu variază în timp, iar intensitatea rămîne aproximativ constantă. (MAT.) *Funcție c. într-un punct* = funcție ce are limită în acel punct și limita este egală cu valoarea funcției în acel punct. *Funcție c. pe o mulțime* = funcție continuă în fiecare element al mulțimii. ■ (LINGV.) Constrictiv.

CONTONDENT (< fr.) adj. (Despre obiecte) Ale cărui lovituri provoacă contuzii fără a tăia: tare.

CONTOPI (< con- + topi, după fr.) vb. IV refl. și tranz. A (se) amesteca, a (se) uni cu ceva, formînd un singur tot.

CONTOPIRE (< contopi) s.f. Acțiunea de a (se) contopi. □ (DR.) *Contopirea pedepșelor* = stabilirea a unei singure pedepse ce urmează a se executa, în cazul în care o persoană este condamnată, prin mai multe hotărîri separate, pentru fapte care constituie un concurs de infracțiuni.

CONTOR (după fr. *compteur*) s.n. Instrument care măsoară, prin însumare sau integrare, numărul elementelor unei mulțimi de obiecte sau de fenomene, energia electrică absorbită, cantitatea de fluid scurs etc. într-un interval de timp dat. □ *C. electric* = contor care măsoară și înregistrează energia electrică absorbită de un receptor sau, în cazul circuitelor de curent continuu, sarcina electrică. *C. de apă* = apometru. *C. de particule* = dispozitiv pentru înregistrarea și numărarea particulelor elementare existente într-un mediu. *C. Cerenkov* = c. folosit pentru înregistrarea particulelor foarte rapide și determinarea energiei acestora, al cărui principiu de funcționare se bazează pe efectul Cerenkov. *C. Geiger-Müller* = c. utilizat pentru înregistrarea radiațiilor beta sau gama.

CONTORSIONA (< fr.) vb. I refl. A face una sau mai multe contorsuni.

CONTORSIUNE (< fr., lat.) s.f. Răsucire a trupului sau a unei părți a lui datorită contracției musculare; contracție violentă și involuntară a mușchilor.

CONTRA- ({ } lat. *contra* „în fața, contra”) Element de compunere cu sensul „împotriva”, „opus”, care servește la formarea unor substantive, adjective sau verbe.

CONTRA? (< fr., lat.) prep., adv. I. Prep. 1. Împotriva (cuiva sau a ceva). □ Loc. *Din contra* (sau *contra*) = împotriva. 2. În schimbul altei valori sau al unui act. II. Adv. Împotriva; cu totul altfel.

CONTRA? (< fr.) vb. I tranz. 1. A contrazice (I). 2. (La box, scrimă, lupte, judo) A da o contră. 3. (La bridge) A se opune, a cere o amendă dublă.

CONTRAALIZEE (< fr.) s.n. pl. Vinturi regulate, formate din curenți de aer, care circulă deasupra alizeelor în sens contrar. Datorită lor se creează anticicloanele dinamice (Anticiclionul Azorelor).

CONTRAAMIRAL (< fr.) s.m. Grad în marina militară, similar gradului de general-maior din trupele de uscat. Corespunde, ca funcție de bază, comandantului de brigadă de marină. ■ Persoană care poartă acest grad.

CONTRAATAC (< fr.) s.n. (MILIT.) Ripostă ofensivă în lupta de apărare, executată în scopul nimicirii inamicului aflat în ofensivă și al

restabilirii apărării. ■ (SPORT) Atac executat imediat, ca răspuns la un atac al adversarului.

CONTRAATACA (< fr.) vb. I tranz. A executa un contraatac.

CONTRABALANSA (< fr.) vb. I tranz. A aduce, a pune în echilibru; a cumpăni. ■ Fig. A anula sau a compensa efectul unei acțiuni prin altă acțiune.

CONTRABANDĂ (< fr.) s.f. Trecere peste frontieră a unor mărfuri a căror intrare într-o țară sau ieșire din ea este oprită de lege; sustragerea unor mărfuri de la aplicarea taxelor vamale; p. ext. marfă adusă sau sustrasă astfel.

CONTRABANDIST, -Ă (< *contrabandă*) s.m. și f. Persoană care face contrabandă.

CONTRABARAJ (< fr.) s.n. Baraj de înălțime mică, executat din piatră, din beton sau din lemn și amplasat la o distanță mică în aval de un baraj principal, pentru a evita eroziunea fundului albiei și surparea radierului barajului principal.

CONTRABAS (< fr., it.) s.n. Instrument muzical cu coarde și arcus, cel mai mare a dimensiunii și cu registrul cel mai grav din familia instrumentelor cu coarde și arcus.

CONTRABATERIE (< fr.) s.f. Acțiune de luptă dusă de artileria proprie împotriva bateriilor inamicului, aflate în poziție de tragere.

CONTRABĂTOR (< *contra-* + *bător*) s.n. Organ de lucru al bătozei care constituie, împreună cu bătorul, mecanismul de baterie pentru treierat.

CONTRACANDIDAT, -Ă (< *contra-* + *candidat*) s.m. și f. Persoană care candidează la un post, la o funcție împotriva altui candidat.

CONTRACARA (< fr.) vb. I tranz. A zădărnici, a împiedica acțiunile, planurile, intențiile etc. cuiva; a neutraliza.

CONTRACEPTIV, -Ă (< fr.) adj., s.n. (Metodă sau produs) care realizează contracepția (ex. abținerea periodică, prezervative, sterilitate, spermicide chimice, preparate hormonale).

CONTRACEPȚIE (< fr.) s.f. Măsură temporară și reversibilă de evitare a sarcinii constînd din utilizarea unei metode sau folosirea unui produs contraceptiv.

CONTRACT (< germ., lat.) s.n. 1. (DR.) Acord de voință între două sau mai multe persoane fizice sau juridice în scopul de a da naștere unor drepturi și obligații ori de a le transmite sau stinge; convenție. □ *C. de muncă* = c. încheiat de o persoană fizică cu o altă persoană fizică sau juridică prin care cea dintîi se obligă să presteze celei din urmă o anumită muncă în schimbul unui salariu. *C. economic* = c. încheiat între două întreprinderi avînd ca obiect furnizarea de produse, executarea de lucrări sau prestarea de servicii. *C. de autor* = c. prin care un autor se obligă față de o instituție specializată în valorificarea dreptului de autor să cedeze, contra cost, drepturile de proprietate intelectuală în anumite condiții și pentru o perioadă limitată de timp. *C. de căsătorie* = act juridic al căsătoriei prin care se stabilesc, pe cale de tranzacție, raporturile patrimoniale dintre soți. 2. (FILOZ.) *C. social* = teorie care explică originea și natura statului pe baza unei convenții încheiate expres sau tacit între indivizii înșiși (Hobbes), între indivizi și suveran (Locke), între fiecare individ și comunitate (Rousseau) și care constituie fundamentul ordinii civile.

CONTRACTA (< fr.) vb. I I. Tranz. 1. A încheia un contract (I). 2. A lua asupra sa o anumită obligație. 3. A lua o boală, a se îmbolnăvi, a se molipsi de... II. Refl. (Despre corpuri) A-și micșora dimensiunile în urma unui proces fizic sau tehnologic.

CONTRACTANT, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. (Persoană fizică sau juridică) care încheie un contract (I).

CONTRACTIL, -Ă (< fr.) adj. Care se contractă, capabil de a se contracta.

CONTRACTILITATE (< fr.) s.f. Capacitate a unor țesuturi animale (mai ales musculare) de a se contracta, ca răspuns la acțiunea unor excitanți.

CONTRACTUAL, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la un contract (I), prevăzut într-un contract.

CONTRACTURĂ (< fr., lat.) s.f. Contracție musculară involuntară și persistentă, rigiditate musculară.

CONTRACȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Micșorare a volumului unui corp în urma unui proces fizic și tehnologic (uscarea, solidificare, sinterizare etc.). □ *Teoria contracției* = teorie prin care se explică formarea munților pornind de la răcirea planetei, contractarea nucleului său și cutarea scoarței terestre. Emisă de geologul francez Léonce Elie de Beaumont, în 1852. 2. Fenomen de reducere treptată a secțiunii transversale a unei vine de lichid pînă la o valoare minimă în raport cu aria orificiului prin care a trecut fluidul. 3. (FIZIOL.) Diminuare în volum, lungime sau diametru a unor țesuturi sau organe, determinată de acțiunea anumitor stimuli (fizici, chimici etc.). *C. musculară* = scurtare a unui mușchi în urma excitației sale; are ca efect realizarea unui lucru mecanic și asigură mișcările animalelor pluricelulare. 4. *C. gravitațională* = reducerea volumului unei stele datorită forțelor de atracție gravitațională, însoțită de eliberarea unei mari cantități de energie.

CONTRACURBĂ (< *contra-* + *curbă*) s.f. 1. Curbă a unei șosele sau a unei linii de cale ferată, care urmează imediat după o altă curbă situată în același plan, dar cu concavitatea în sens contrar. 2. (ARHIT.) Curbă, într-un arc în acoladă, în sens invers celei pe care o urmează arcul.

CONTRACURENȚ (< fr.) s.m. 1. Curgere în sensuri opuse a două fluide în contact, pentru a înlesni o interacțiune de natură fizică sau chimică între ele. 2. (ELT.) *Frînare electrică c.* = metodă de frînare a motoarelor electrice realizată prin consumarea energiei electrice de la rețea. 3. Curent marin format prin înlocuirea maselor de apă deplasate de vînturile regulate cu ape din adîncime.

CONTRADANS (< fr.) s.n. Dans asemănător cadrilului, cu ritm binar și mișcare vioaie; melodia corespunzătoare acestui dans.

CONTRADICTORIALITATE (< *contradictoriu*) s.f. Principiu fundamental al dreptului procesual, în temelul căruia fiecare parte dintr-un proces este îndreptățită să se comunice toate actele părții adverse și să discute în contradictoriu problemele de fapt și de drept care interesează soluționarea pricinii.

CONTRADICTORIU, -IE (< fr., lat.) adj. (Despre idei, tendințe, fenomene) Care se contrazice între ele, care se exclud reciproc, care sînt incompatibile unul cu altul. □ Loc. *În contradictoriu* = în opoziție de idei cu ceva sau cu cineva. (LOG.) *Judecată (propoziție) c.* = propoziție falsă oricare ar fi valoarea variabilelor, în care părțile sînt susceptibile de opoziție; prin opoziție cu *tautologie*.

CONTRADIȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Actul de a contrazice, de a se opune unei afirmații. 2. Situație a două lucruri care se opun, incompatibilitate. 3. (FILOZ.) Opoziție între doi termeni sau două teze în sînul mișcării dialectice; determinare esențială a existenței și a girindii dialectice prin care este depășită identitatea neîncercutului simplu și tautologia. Formal, c. este indicată prin cuplurile de contrarii antrenate în dinamism (atracție-respingere, corpuscular-ondulatari etc.). 4. (LOG.) Raport logic între două propoziții categorice care nu pot fi nici adevărate și nici false în același timp și sub același raport. 5. Nepotrivire între idei, fapte etc. □ *Spirit de c.* = dispoziție de a contrazice, plăcerea de a face contrariul a ceea ce spun ceilalți.

CONTRAESCĂRPĂ (< fr.) s.f. Baraj anti-tanc, săpat pe contrapanta unui teren înclinat, în scopul mării înclinării acestuia, pentru a provoca răsturnarea tancurilor care ar încerca să treacă.

CONTRAEXPERTIZĂ (< fr.) s.f. (DR.) Expertiză cerută de partea nemulțumită de

modul în care situația de fapt a fost stabilită printr-o expertiză anterioară cerută de cealaltă parte. Noua expertiză poate fi solicitată chiar și de partea care a cerut prima expertiză, verificarea faptelor respective revenind unui alt expert sau altei comisii de expertiză, de grad superior.

CONTRAFACE (< *contra* + *face*, după fr. *contrefaire*) vb. III tranz. A reproduce un document, un obiect, un preparat original în scop fraudulos (dându-le drept autentice); a falsifica.

CONTRAFAGOT (< *it.*, *germ.*) s.n. Instrument muzical de suflat, asemănător cu fagotul, dar sunând cu o octavă mai jos decât acesta; instrumentul de suflat cu registrul cel mai grav din orchestra simfonică.

CONTRAFIȘĂ (< *fr.*) s.f. Bară de lemn sau de metal, utilizată pentru transmiterea forțelor de la o piesă orizontală (ex. grindă) la una verticală (ex. stîlp).

CONTRAFORT (< *fr.*) s.n. Masiv de zidărie sau beton care îngroașă din loc în loc un zid sau este așezat la oarecare distanță de o clădire înaltă cu care este legat la partea superioară pentru a o consolida.

CONTRAȚE (< *lat. contrahere*) vb. III refl. (Despre două vocale alăturate) A se reduce la o singură emisie vocalică.

CONTRAGREUTATE (< *contra* + *greutate*, după fr.) s.f. Greutate utilizată la o mașină, la un mecanism etc., pentru a echilibra total sau parțial o forță fixă sau o greutate în mișcare.

CONTRAGRIFĂ (< *fr.*) s.f. Piesă metalică în formă de gheară, care, într-un aparat de luat vederi, imobilizează pelicula cinematografică în timpul expunerii.

CONTRAINDICAT, **-Ă** (< *fr.*) adj. (Despre medicamente, tratamente, alimente) Nepotrivit, nociv, vătămător în anumite circumstanțe, stări etc.

CONTRAINDICAȚIE (< *fr.*) s.f. Împrejurare care interzice aplicarea unui tratament medicamentos sau a unui regim alimentar.

CONTRAINSCRIS (< *contra* + *inscris*) s.n. Simulație.

CONTRALOVITURĂ (< *contra* + *lovitură*, după germ.) s.f. Ripostă ofensivă efectuată cu rezervele și cu egalul doi al unei mari unități militare, cu scopul restabilirii apărării.

CONTRALTO (< *it.*) s.n. Invar. Voce feminină cu registrul cel mai grav; încinderea ei cuprinde aproximativ două octave.

CONTRAMANDA (< *fr.*) vb. I tranz. A revoca, a anula un ordin, o dispoziție dată; p. ext. a renunța la un proiect, la un plan, la o vizită etc. stabilite dinainte.

CONTRAMARCA (< *fr.*) s.f. Parte a unui bilet de spectacol care rămâne la spectator, ca dovadă a dreptului său de a lua parte la spectacolul respectiv.

CONTRAOFENSIVĂ (< *fr.*) s.f. Trecere de a apăra la ofensivă cu forțele unuia sau a mai multor fronturi, în scopul stăvilirii inamicului înalt în ofensivă.

CONTRAORDIN (< *contra* + *ordin*, după r.) s.n. Ordin care revocă un ordin dat anterior.

CONTRAPAGINĂ (< *contra* + *pagină*, după germ.) s.f. A doua pagină a unei foi scrise au imprimate.

CONTRAPĂNȚĂ (< *fr.*) s.f. Sector de pașă u înclinare inversă decât panta generală, în adrul profilului unei văi fluviale, glaciare sau arctice, care traversează formații geologice de uriași și înclinări diferite.

CONTRAPARTIDĂ (după fr. *contrepartie*) f. (CONT.) Dublură a unui cont, a unui egiștru, ținută pentru verificare. □ În *contrapartidă* = în schimb.

CONTRAPIULIȚĂ (< *contra* + *piuliță*, după fr., germ.) s.f. Piuliță suplimentară care se rînge peste altă piuliță în vederea asigurării nbinărilor prin înșurubare contra autodesfăcării.

CONTRAPONDERE (< *contra* + *pondere*, după fr.) s.f. Ceea ce echilibrează sau neutralizează o forță, o acțiune etc.

CONTRAPOZIȚIE (< *fr.*, *lat.*) s.f. (LOG.) Inferență imediată cu judecăți, constînd în efectuarea succesivă a unei *obversiuni* și a unei *conversiuni*.

CONTRAPREGĂTIRE (< *contra* + *pregătire*, după fr.) s.f. Lovitură dată grupării principale a inamicului, cu ajutorul artileriei, aviației și al rachetelor, înainte de începerea ofensivei acestuia și în scopul zădărnirii ei.

CONTRAPROBĂ (< *contra* + *probă*, după fr.) s.f. (DR.) Probă cerută de partea nemulțumită de modul în care situația de fapt a fost stabilită printr-o probă anterioară cerută și administrată de cealaltă parte.

CONTRAPROIECT (< *contra* + *proiect*, după fr.) s.n. Proiect întocmit pentru verificarea, îmbunătățirea sau înlocuirea unui proiect anterior.

CONTRAPUNCT (după fr. *contrepoint*, *it.*) s.n. (MÚZ.) 1. Tehnică de compoziție constînd din suprapunerea a două sau a mai multor linii melodice de sine stătătoare, avînd fiecare un îngeles expresiv propriu, dar care formează împreună un tot organic. 2. Știința care se ocupă cu studiul regulilor c. (1).

CONTRAR, **-Ă** (**CONTRARIU**, **-IE**) (< *fr.*, *lat.*) adj., adv. 1. Adj. Opus, potrivit. □ (LOG.) *Noțiuni c.* = noțiuni al căror obiect nu face parte, dar poate lipsi, în același timp, din sfera ambelor. *Propoziții c.* = propoziții care nu pot fi adevărate, dar pot fi false, în același timp și sub același raport. 2. Adv. Împotrivă, în contra.

CONTRAREFORMA, mișcare împotriva Reformei, inițiată în sec. 16 de Biserica catolică și sprijinită de unele monarhii feudale din Europa Occidentală și Centrală.

CONTRAREVOLUȚIE (< *fr.*) s.f. Mișcare politică și socială care vizează distrugerea, anularea rezultatelor unei revoluții.

CONTRAREVOLUȚIONAR, **-Ă** (< *fr.*) adj., s.m. și f. 1. Adj. Referitor la contrarevoluție, care aparține contrarevoluției. 2. S.m. și f. Adept al contrarevoluției; participant la contrarevoluție.

CONTRARIA (< *fr.*) vb. I tranz. A surprinde neplăcut pe cineva (făcînd sau spunînd ceva care se opune convingerilor, așteptărilor, dorinței sau intenției sale).

CONTRARIETATE (< *fr.*) s.f. 1. Stare de surprindere neplăcută provocată de o împotrivire, de o contradicție. 2. (LOG.) Raport logic între două noțiuni sau judecăți care se exclud reciproc, dar care pot fi înlăturate ambele în favoarea unei a treia noțiuni sau judecăți.

CONTRAS, **-Ă** (< *contra*) adj. (Despre două vocale alăturate) Redus la o singură emisie vocalică (vocală sau diftong).

CONTRASĂGEATĂ (< *contra* + *săgeată*) s.f. Deplasare pe verticală, opusă sensului de acțiune a forțelor, care se dă diferitelor porțiuni ale unui element de construcție pentru a reduce sau anula săgeata elastică ce apare sub acțiunea încălzirilor.

CONTRASEMNA (< *contra* + *semna*, după fr.) vb. I tranz. A pune semnătură pe un act semnat în prealabil de un organ ierarhic superior.

CONTRASPIONAJ (< *contra* + *spionaj*, după fr.) s.n. 1. Activitate de urmărire și contracaraș a actelor de spionaj și de descoperire și prindere a spionilor. 2. Serviciul de stat prin care se desfășoară această activitate.

CONTRAST (< *fr.*) s.n. 1. Opoziție puternică între două sau mai multe lucruri, stări, acțiuni etc. 2. Diferența dintre înnegrirea maximă și cea minimă a unei imagini fotografice. □ *Contrastul imaginii* = mărime caracteristică pentru variația strălucirii locale în cuprinsul unei imagini de pe ecranul tubului cinescop, în televiziune.

CONTRASTĂ (< *fr.*) vb. I intranz. A fi în contrast cu cineva sau ceva.

CONTRASTANT, **-Ă** (< *fr.*) adj. Care contrastează; opus.

CONTRAȘINĂ (< *contra* + *șină*) s.f. Șină de cale ferată sau de alt profil, așezată paralel cu șinele de cale ferată obișnuite pentru a reduce uzura, a evita deraierile la curbe pronunțate, a permite îngroparea șinei la nivelul solului, al pardoselii etc.

CONTRATIMP (< *contra* + *timp*) s.m. 1. (MUZ.) Deplasare, prin apariția unei pauze, a accentului de pe un timp sau de pe o fracțiune de timp tare al măsurii pe un timp sau pe o fracțiune de timp slab. 2. *Circuit în c.* = circuit electric sau electronic avînd un număr par de elemente grupate simetric, astfel încît tensiunile electrice aplicate celor două jumătăți sî fie egale și în opoziție; se utilizează la amplificatoare, redresoare etc. în c. sau în *push-pull*. 3. *În contratimp* = (la moment) nepotrivit; inoportun.

CONTRATIP (< *fr.*) s.n. Copie negativă a unui film, obținută după un pozitiv intermediar, folosită pentru obținerea unui număr mare de copii pozitive.

CONTRATIPIE (< *fr.*) s.f. Procedeu de retușare fotografică făcută pe un negativ intermediar, folosit în cazul cînd negativul principal este foarte prețios și nu poate fi refăcut.

CONTRATORPILOR (< *fr.*) s.n. Denumire, păstrată pînă în timpul celui de-al doilea război mondial, pentru distrugător (2).

CONTRAVALOARE (< *contra* + *valoare*, după fr.) s.f. Echivalent (în special în bani) al unui lucru oarecăr; valoare dată în schimb al altei valori.

CONTRAVENI (< *fr.*, *lat.*) vb. IV intranz. A săvîrși o abatere (ex. de la o lege, de la regulile de conviețuire socială).

CONTRAVENIENT (< germ., după fr.) s.m. și f. (DR.) Persoană care săvîrșește o contravenție.

CONTRAVENȚIE (< *fr.*) s.f. (DR.) Abatere de la lege care, avînd un grad redus de pericol social, nu constituie o infracțiune și, ca atare, nu este sancționată de legea penală, ci pedepsită numai prin aplicarea de amenzi sau alte sancțiuni administrative (ex. c. de circulație, c. sanitară).

CONTRAVIZITĂ (< *fr.*) s.f. 1. A doua vizită făcută de medic bolnavilor dîtr-un spital, în timpul după-amiezii. 2. (Înv.) Vizită de răspuns la vizita cuiva.

CONTRAVINTURE (< *contra* + *virtute*, după fr.) s.f. Element de construcție și de rigidizare, de forma unei grinzi cu zăbrele, care are rolul de a prelua forțele orizontale (presiunea vîntului, forța de frînare etc.) care acționează asupra unei construcții.

CONTRAZICE (< *contra* + *zice*, după fr., *lat.*) vb. III. 1. Tranz. A nega, a combate cele spuse de cineva, a nu fi de acord cu cineva; a *contra* (1). 2. Tranz. A fiopus, incompatibil cu ceva. 3. Refl. A fi în dezacord cu el însuși. 4. Refl. recipr. A fi în contradicție; (despre afirmații, depoziții etc.) a nu se potrivi unele cu altele.

CONTRĂ (< *fr.*) s.f. Acțiune (lovitură) de răspuns, promptă, a unui sportiv după un atac lansat de adversarul său (ex. la *box*, *scrimă*, *lupte*, *judo*).

CONTRE-JOUR [contriur] (loc. fr.) Effect optic datorat luminării unui obiect din partea opusă celeia din care îl privim.

CONTRIBUABIL, **-Ă** (< *fr.*) s.m. și f. Persoană fizică sau juridică obligată prin lege să plătească impozit; subiect impozabil.

CONTRIBUI (< *fr.*, *lat.*) vb. IV intranz. A-și aduce contribuția (morală sau materială), a participa la o acțiune comună; a ajuta, a înlesni apariția sau dezvoltarea unui lucru.

CONTRIBUȚIE (< *fr.*, *lat.*) s.f. 1. Partea fiecăruia dintre cei care participă la o acțiune sau la o cheltuielă comună; aport. □ Expr. *A pune la contribuție* = a folosi, a solicita (capacitatea, energia cuiva sau a ceva) într-o acțiune. 2. (DR., la pl.) Sumă de bani pe care un stat învins este obligat să o plătească unui stat învingător

în temeiul unui tratat de pace, depășind pagubele cauzate de război.

CONTROL (< fr.) s.n. 1. Verificare permanentă, periodică sau inopinată, făcută într-un domeniu oarecare cu scopul de a cunoaște realitățile și modul cum se desfășoară activitatea în domeniul respectiv spre a preîntâmpina sau a lichida eventualele lipsuri și a îmbunătăți activitatea. □ *Lucrare de c.* = lucrare scrisă prin care se verifică periodic cunoștințele elevilor și ale studenților. (DR.) *Drept de c.* = dreptul unor organe competente de a verifica, potrivit legii, temeinicia și legalitatea hotărârilor pronunțate de un organ de jurisdicție (ex. c. asupra hotărârilor arbitrale). C. financiar-bancar = control exercitat permanent de organele financiare (superioare și locale), ce are ca scop respectarea legalității fiscale, cunoașterea modului cum sînt gospodărite mijloacele materiale și financiare, cum sînt realizate obiectivele de consolidare a echilibrului financiar, monetar și valutar al economiei naționale. C. tehnic de calitate = verificarea, efectuată de organe de specialitate, privind calitatea materiilor prime și a materialelor, respectarea în procesul de producție a documentației tehnice și a tehnologiei de fabricație, calitatea produselor finite, omologarea produselor etc. C. sanitar = control efectuat de organele medicale de specialitate pentru stabilirea stării igienice și sanitare a alimentelor, locuințelor, întreprinderilor etc. C. fitosanitar = control efectuat asupra culturilor agricole, plantațiilor și produselor agricole pentru a constata starea lor de sănătate. ■ (TEHN.)

Urmărirea funcționării unui sistem tehnic, unui proces tehnologic etc. prin măsurarea directă sau indirectă a mărimilor care caracterizează sau de care depinde funcționarea acestuia. ■ Supraveghere continuă (materia și morală); stăpînire, dominație. ■ Verificare, dirijare a propriilor mișcări și manifestări. 2. Organ care are însărcinarea de a face control. 3. (Impr.) Comandă, reglaj. □ C. automat = reglaj automat.

CONTROLA (< fr.) vb. I tranz. 1. A supune controlului; a verifica. 2. A ține sub control, a domina. ■ Tranz. și refl. A păstra controlul asupra propriilor manifestări, a (se) supraveghea.

CONTROLATERAL, -Ă (< fr.) adj. (MED.) Care este în raport cu o jumătate simetrică corporală, care este localizat în jumătatea opusă. □ *Reflex c.* = reflex al cărui efect se produce în jumătatea simetrică corporală opusă celei în care acționează excitantul.

CONTROLER (< germ., rus) s.n. Aparat electric compus dintr-un sistem de contacte prin închiderea și deschiderea cărora se realizează o succesiune determinată de modificări ale conexiunilor unor circuite electrice dintr-o instalație.

CONTROLOR, -OARE (< fr.) subst. 1. S.m. și f. Persoană însărcinată cu efectuarea operațiilor de control. 2. S.n. Aparat sau grup de aparate, adesea automatizate, destinate să controleze buna funcționare a unei instalații.

CONTROVERSĂ (< fr., lat.) s.f. Discuție în contradictoriu asupra unei chestiuni, dispută; fam. discuție aprinsă, ceartă, neînțelegere.

CONTUMACIE (< fr., lat.) s.f. (DR.) Lipsă nejustificată de la judecată a inculpatului. □ *Condamnăre în c.* = hotărîre judecătorească pronunțată în condițiile susținerii inculpatului de la judecarea procesului său penal.

CONTUR (< fr.) s.n. 1. Linie închisă care mărginește un domeniu dintr-o suprafață și, p. ext., un corp, un obiect. 2. Reprezentare grafică a liniei care limitează un obiect, un corp etc. 3. (MAT.) Frontieră (2).

CONTURĂ (< germ.: *contur*) vb. I 1. Tranz. A schița, a trasa conturul unui obiect. 2. Tranz. și refl. Fig. A (se) încheia în forme precise, a (se) preciza.

CONTURBA (< it., lat.) vb. I tranz. A tulbura, a deranja.

CONTURNĂRE (< fr.) s.f. Descărcare electrică la suprafața unui izolator, produsă prin ionizarea termică a aerului din jurul acestuia, ca urmare a creșterii intensității curentului electric la tensiuni mari (tensiuni de c.).

CONTUZIE (< fr., lat.) s.f. Traumatism datorat lovirii cu un corp dur, netăios și care constă din strivirea țesuturilor profunde fără ruperea tegumentelor.

CONTUZIONĂ (< fr.) vb. I tranz. A provoca o contuzie.

CONTEȘTI 1. Com. în jud. Dimbovița, pe Dimbovița; 4 776 loc. (1991). Expl. de balast. 2. Com. în jud. Teleorman, pe Vedea; 3 798 loc. (1991).

CONȚINE (după fr., lat.) vb. III tranz. 1. (Despre un recipient) A fi umplut (total sau parțial) cu..., a avea în interior, a cuprinde. 2. (Despre cărți, texte) A fi alcătuit din..., a cuprinde.

CONȚINUT (< conține, după fr. *contenu*) s.n. 1. Ceea ce se găsește în interiorul unui spațiu delimitat, în special al unui recipient. 2. Totalitatea elementelor din care se compune un obiect, un sistem sau un proces. 3. (LOG.) Totalitatea notelor esențiale ale unei noțiuni, determinată în raport cu sfera acesteia; comprehensiune (2). ■ *Cuprins, miez; înțeles, semnificație.* 4. Fondul ideatic și cel afectiv al unei creații artistice (literare, plastice, muzicale etc.). 5. Cuprinsul unei cărți, reviste etc.; tablă de materii, sumar.

CONURBAȚIE (< fr.) s.f. Aglomerație urbană formată din contopirea mai multor orașe apropiate spațial, legate prin zonele lor suburbane și care sînt funcțional asociate. Cazuri speciale de c. sînt *megalopolisul și orașele dublete.*

CONVALESCENT, -Ă (< fr., lat.) adj. s.m. și f. (Persoană) care se află în stare de convalescență.

CONVALESCENȚĂ (< fr., lat.) s.f. Perioadă care urmează imediat după vindecarea unei boli și care durează pînă la restabilirea completă a bolnavului.

CONVECTOR (< fr. *ij*) s.m. ~ de climatizare = aparat pentru condiționarea locală, prin circulație forțată, a aerului în cameră, compus în general dintr-o baterie de încălzire, una de răcire, un filtru de aer și ventilator.

CONVECȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. (GEOGR.) Mișcare ascendentă a aerului, de natură termică (generată de puterica încălzire neomogenă a straturilor inferioare ale atmosferei) sau dinamică (generată de întîlnirea unui obstacol în traiecul unei mase de aer în mișcare orizontală). În atmosferă, c. condiționează formarea norilor. 2. (FIZ.) Mișcare de ansamblu, forțată sau naturală, a particulelor unui fluid. □ *Convecția căldurii* = transmitere a căldurii cu ajutorul curenților de fluid naturali sau forțați. *Curenți de c.* = mișcare pe verticală a părților unui fluid, determinată de inegalitatea densităților acestor părți. C. electrică = deplasare macroscopică a unui mediu încărcat cu electricitate.

CONVEIER (CONVEIOR) (< engl.) s.n. 1. Transportor cu mișcare continuă pentru transportul sarcinilor, format din elemente de tracțiune flexibile (benzi, cabluri, lanțuri etc.). 2. C. verde = sistem de producere a nutreșurilor verzi, suculente, pentru a se asigura hrănirea continuă a animalelor din primăvară pînă toamna. Poate fi artificial (alcătuit numai din plante cultivate), natural (se folosesc diferite tipuri de pășuni și fînețe naturale) sau mixt (îmbinarea plantelor cultivate cu iarba pajîștilor).

CONVENABIL, -Ă (< fr.) adj. Care convine sau poate conveni, potrivit, corespunzător; acceptabil, mulțumitor, avantajos.

CONVENI (< fr., lat.) vb. IV intranz. 1. A fi pe placul cuiva, a corespunde dorințelor cuiva. 2. A cădea de acord cu cineva; a se învoi. ■ (DR.) A încheia un contract (1).

CONVENIENȚĂ (< it., lat.) s.f. (La pl.) Totalitatea regulilor de purtare care se impun

într-o anumită societate; uzanță. □ Loc. De *conveniență* = făcut numai pentru a respecta anumite forme sociale, anumite interese; de forma.

CONVENT (< fr., lat.) s.n. 1. (La catolici) Consiliul unei mănăstiri sau al unui ordin călugăresc. 2. (La protestanți) For suprem, compus din clerici și laici. 3. Adunare generală a francmasonilor.

CONVENȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Înțelegere, acord, pact. 2. (DR.) a) Contract (1); b) Denumire dată unor tratate internaționale. 3. (La pl.) Deprinderi stabilite prin tradiție.

CONVENȚIONAL, -Ă (< fr., lat.) adj. s.m. 1. Adj. Stabilite prin convenție. 2. Adj. Artificial, nenatural, factice. 3. S.m. Membru al Convenției Naționale a Franței din 1792-1794.

CONVENȚIONALISM (< fr.) s.n. 1. Caracterul a ceea ce este convențional. 2. (FILOZ.) Concepție filozofică pozitivistă, fundamentată de matematicianul H. Poincaré, conform căreia axiomele geometriei, legile și teoriile științifice nu au un conținut obiectiv, ci reprezintă convenții acceptate de oamenii de știință din considerente de comoditate a gândirii.

CONVERGE (< fr., lat.) vb. III intranz. A se îndrepta spre același punct și, fig., spre același scop.

CONVERGENT, -Ă (< fr., lat.) adj. Care converge. □ *Lentilă c.* = lentilă care adună într-un focar razele ce o străbat. ■ (MAT.); despre un șir infinit de numere) Care tinde către un anumit număr finit, numit limită.

CONVERGENȚĂ (< fr.) s.f. 1. Faptul de a converge; îndreptare către același punct, fig., către același scop. ■ (GEOGR.) Locul sau suprafața pe care se întreacă mai multe fenomene sau elemente geografice venite din direcții diferite (ex. locurile unde râurile și drumurile ce le însoțesc întretaie contactul deal-cîmpie). □ C. hidrografică = teritoriul restrîns pe care confluează mai multe râuri venind din direcții diferite sau opuse (ex. afl. Trotușului la Onești). ■ (FIZ.) Proprietate a unui fascicul de unde sau de particule de a trece printr-un singur punct din spațiu, realizată în general cu un dioptroz, cu lentile sau alte sisteme optice. ■ Mărimea inversă distanței focale a unei lentile; se exprimă în dioptrii. 2. (BIOL.) Formă a evoluției unor specii de origini diferite care, trăind în condiții identice de mediu, prezintă organe și funcții asemănătoare, dar cu structură anatomică diferită (ex. membrele delfinilor și înotătoarele peștilor sau membrele anterioare ale ilieicilor și aripile păsărilor).

CONVERSA (< fr., lat.) vb. I intranz. A sta de vorbă cu cineva, a susține o conversație, a discuta.

CONVERSAȚIE (< fr., lat.) s.f. Discuție, conversație.

CONVERSAȚIONAL (< fr.) s.n. Mod de lucru al unui sistem de calcul, caracterizat prin faptul că utilizatorul, prin intermediul unui terminal, este într-o interacțiune permanentă cu sistemul.

CONVERSĂ (< fr., lat.) s.f. (LOG.) Termen denumind concluzia unei inferențe imediate obținute prin operația de conversiune; rezultatul conversiunii.

CONVERSIUNE (CONVERSIE) (< fr., lat.) s.f. 1. Modificare a condițiilor unui împrumut (de stat) emis anterior, în sensul schimbării mării dobînzii, prelungirii termenului de plată, contopirii mai multor împrumuturi anterioare etc. □ *Conversiunea datorțiilor* = reducerea de către stat, prin lege, a obligațiilor de plată. *Conversiunea actului juridic* = procedeu tehnic juridic prin care un act juridic nu produce efectele altui act juridic dacă îndeplinește condițiile de validitate cerute pentru acesta (ex. o vînzare nula pentru neseriozitatea prețului poate produce efectele donației dacă îndeplinește condițiile de formă ale acesteia). 2. (FIZ.) Modificarea unui sistem fizic sau tehnic, în care anumite mărimi suferă o transformare dată. □

C. internă = transferarea excesului de energie a unui electron excitat către unul dintre electronii periferici ai atomului respectiv. **3.** (INFORM.) Transformare a formei de reprezentare a informației în contextul unui sistem de calcul. **□ C. de fișiere** = transformarea modului de organizare și, eventual, a codului informației unui fișier în momentul copierii acestuia în alt fișier. **C. a datelor** = transformarea codului sau structurii datelor. **4.** (LOG.) *Conversiunea judecârilor* = operație de inversare a funcțiilor subiectului și predicatului în judecată, păstrându-se calitatea judecării. **5.** (CHIM.) Mărimă care exprimă transformarea substanțelor inițiale dintr-o reacție chimică în unitatea de timp (exprimată de obicei în procente molare pe unitate de timp). **6.** (GENET.) Transformare simultană a unei gene dominante în alela sa recesivă, și invers, apărută la unii dintre gametei unui hibrid. **7.** (MICROBIOL.) Modificare ereditară a proprietăților unei sușe bacteriene, consecutivă infectării sale de către un tip anume de bacteriofag temperat. **8.** Transformare a unei celule normale într-una malignă provocată de un virus oncogen. **9.** (SILV.) Trecerea unei păduri de la forma specifică unui regim de exploatare la forma specifică altui regim, impusă de rațiuni economice (ex. trecerea de la crîng la codru).

CONVERTI (< fr., lat.) vb. IV. **1.** Tranz. și refl. A adera (sau a face pe cineva să adere) la o anumită convingere (religioasă). **2.** Tranz. (EC.) A schimba moneda în aur sau deșez.

CONVERTIBIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre o monedă) Care are convertibilitate. **□ Obligațiuni convertibile** = obligațiuni care pot fi schimbate cu alte obligațiuni sau acțiuni.

CONVERTIBILITATE (< fr., lat.) s.f. Caracteristică a unei monede de a putea fi schimbată de persoane particulare, companii, instituții financiare cu alte monede, deșeze-aur, deșeze-argint, fără restricții sau control guvernamental. **C.** dă dreptul deținătorului unei bancnote de a pretinde și obliga banca de emisiune de a accepta, la cerere și la paritatea oficială, schimbarea bancnotei respective. **C.** presupune existența unei economii dezvoltate sau a depozitelor de valori internaționale (aur, dolari S.U.A. etc.).

CONVERTIRE (< converti) s.f. (REL.) Schimbarea credinței sau religiei; îndeosebi trecerea la credința în Hristos.

CONVERTIZARE (după fr. *convertissage*) s.f. Proces metalurgic constînd în înlăturarea unor impurități din masa metalică de fontă, de plumb, de cupru etc. aflată în stare de fuziune în convertizor, pe baza unor reacții exoterme de oxidare, cu ajutorul unui curent de aer, de oxigen sau de oxigen și vapori de apă.

CONVERTIZOR (< fr.) s.n. **1.** Cuptor, cel mai adesea basculant sau rotativ, în care se efectuează operația de convertizare prin suflarea gazului oxidant la suprafața sau direct în masa metalului topit. **□ C. Bessemer** = convertizor basculant, în formă de pară cu căptușeală refractară acică, în care se elaborează oțelul din "ontă nefosforoasă. **C. Thomas** = convertizor de construcție asemănătoare cu c. Bessemer, dar cu căptușeală bazică pentru fontă fosforoasă. **2.** Mașină sau dispozitiv care transformă parametrii sau valoarea unei mărimi. **□ C. de frecvență** = ursă de curent alternativ la care tensiunea de alimentare poate fi reglată după o lege de omând, utilizată pentru reglarea vitezei moarelor asincrone. **C. rotativ** = mașină electrică au grup de mașini care schimbă felul curentului electric, tensiunea electrică, frecvența curentului electric etc. **C. de cuplu** = dispozitiv hidromecanic montat între motor și mecanismul antrenat, pentru a realiza o multiplicare a uplului la putere transmisă constantă, folosit în instalații de foraj.

CONVERTOPLAN s.n. Avion cu aripa tobilă în jurul unui ax paralel cu anvergura și are poate realiza decolarea și aterizarea pe istanțe foarte scurte.

CONVERTOR (< engl.) s.n. **1.** Dispozitiv sau instalație care realizează conversia directă a unei forme de energie în alta. **□ C. fotoelectric** = celula fotoelectrică (v. *fotoelectric* :3). **C. termoionic** = dispozitiv ce transformă direct energia termică în energie electrică pe baza emisiei de electroni de la un electrod metalic încălzit către un electrod răcit. **2.** (TELEC.) Dispozitiv care realizează conversia (2) directă a mărimilor de intrare într-un sistem. **□ C. de frecvență** = circuit electronic cu un singur tub electronic, care realizează schimbarea frecvenței semnalelor incidente în radioreceptoarele heterodină. **C. de imagini infraroșii** = dispozitiv electromagnetic cu care se pot obține imagini vizibile ale corpurilor aflate în întuneric. **C. analog-numeric** = circuit electronic care transformă semnalul analogic aplicat la intrare într-o succesiune de numere binare, corespunzătoare amplitudinii semnalului la momente diferite de timp. **C. numeric-analog** = circuit electronic care transformă un număr aplicat la intrare într-un semnal analogic cu amplitudinea corespunzătoare numărului respectiv.

CONVEX, -Ă (< fr., lat.) adj. **1.** Care prezintă o proeminență. **2.** (MAT.; despre un arc de curbă în raport cu un punct exterior) Ale cărui coarde sînt situate, toate, în întregime pe partea opusă punctului dat; (despre o curbă închisă) care este situată, în întregime, pe aceeași parte a oricărei tangente a sa. **□ Mulțime c.** (de puncte din plan sau din spațiu) = mulțime care are proprietatea că, o dată cu fiecare două puncte, conține întregul segment ce le unește.

CONVEXITATE (< fr., lat.) s.f. Formă convexă; umflătură, proeminență. **■** Porțiune din versant, meandru, profil de rîu etc. curbată spre exterior.

CONVICȚIUNE (< fr., lat.) s.f. Convingere. **CONVICȚIUI** (< conv- + vieșui, după it., lat.) vb. IV intranz. A trăi laolaltă, în același loc cu cineva; a coabita.

CONVINGĂTOR, -OARE (< convinge) adj. Care convinge; concludent.

CONVINGE (< lat. *convingere*) vb. III tranz. A face pe cineva să adopte o părere, să recunoască un lucru (pe bază de dovezi și de argumente). **■** Refl. A se încredința de ceva. **CONVINGERE** (< convinge) s.f. Acțiunea de a (se) convinge; convicțiune. **■** (PSIH.) Atitudinea unei persoane față de o idee, un fapt, pe care o consideră ca întemeiată, nu atât din motive raționale, cit din motive afective.

CONVIV (< fr., lat.) s.m. (Livr.) Comesean. **CONVOCA** (< fr., lat.) vb. I tranz. A chema, a face să se adune laolaltă cu un anumit scop.

CONVOCARE (< convoca) s.f. Acțiunea de a convoca; *concr.* înștiințare scrisă prin care este convocată o persoană, o adunare etc.

CONVOCATOR (< convoca) s.n. Listă cuprinzînd numele persoanelor convocate undeva.

CONVOI (< fr., germ.) s.n. Șir de nave, vehicule (care transportă materiale, trupe etc.).

■ Mulțime (încolonată) care înaintează pe același drum; coloană; spec. cortegiul.

CONVORBI (< conv- + vorbi) vb. IV intranz. (Rare) A sta de vorbă; a discuta, a conversa.

CONVORBIRE (< convorbi) s.f. Discuție, conversație. **□ C. telefonică** = comunicație bilaterală realizată prin intermediul unei instalații telefonice.

CONVORBIRI LITERARE **1.** Revistă fondată de Societatea „Junimea”. A apărut, cu o periodicitate variabilă, între 1867 și 1944, la Iași și (din 1885) la București. Directori: Iacob Negruzzi, Simion Mehedinți, Al. Tzigara-Samurças, I.E. Toroușiu. Dominată de personalitatea lui Titu Maiorescu, a exercitat o puternică influență modernizatoare asupra culturii și societății românești. **2.** Revistă literară, editată de Uniunea Scriitorilor din România. Apare lunar, la Iași, din 1970.

CONVULSIE (CONVULSIUNE) (< fr., lat.) s.f. **1.** Con tracție involuntară violentă, prelungită, tonică sau clonică a musculaturii

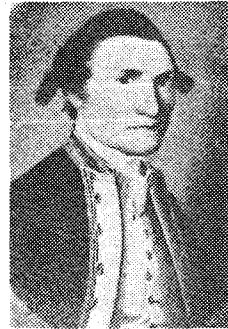
unui segment corporal (c. localizată) sau a întregului corp (c. generalizată) survenind în epilepsie, tetanie, stări febrile la copii mici. **2.** Fig. Zvircolire, frământare; încordare.

CONVULSIV, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la convulsii; care provoacă convulsii; care este însoțit de convulsii. **□ Tuse c.** = boală infectio-contagioasă, frecventă la copii, manifestată prin accese de tuse spasmodică, prelungită, puternică; (pop.) tuse măgărească.

COOK [cuc] **1.** James C. (1728—1779), navigator și explorator britanic. A întreprins trei expediții succesive (între 1768 și 1779) în jurul Pământului, în care a cercetat Noua Zeelandă și a descoperit țărmul oriental al Australiei, Noua Guinee, Arh. Sandwich de Sud etc. **2.** Cook Islands, arh. coraligen și vulcanic în Oc. Pacific (Polinezia), între Ins. Tonga și Tahiti; 240.1 km²; 17.2 mil loc. (1987). Centrul administrativ: Avarua. Ins. pr.: Rarotonga, Mangaia. Banane, cocotieri, ananas, tomate și citrice. Pescuit de perle. Descoperit de J. Cook în 1773. Dependent de Noua Zeelandă. **2.** Str. între Insula de Nord și Insula de Sud a Noii Zeelande, unind M. Tasmaniei cu Oc. Pacific. Lungime: 107 km. Lățime: 22—91 km. Ad. max.: 97 m. Descoperită de J. Cook în 1770. **4.** Mount Cook (Aorangi), cel mai înalt vf. din Noua Zeelandă, situat în Insula de Sud. Alt.: 3 764 m. Ghețarul Tasman. Parc național.

COOLEY [çulii], Charles H. (1864—1929), sociolog american. A elaborat o teorie a interacțiunii umane în care societatea este concepută ca relație între anumite idei numite „eu-ri” („Natura umană și ordinea socială”, „Organizarea socială”).

COOLIE (cuv. engl.) [çulii] subst. Rasă de dîni ciobănești, originară din Scoția, cu talia de 50—60 cm, greutate de 18—29 kg, conformație suplă, alungită, piept adînc și lat, membre drepte, musculoase, păr aspru, des, urechi

James Cook

Gary Cooper

scurte; considerat cel mai frumos reprezentant al raselor canine.

COOPER [cu:pa]. **Gary** (1901—1961), actor american de film. A creat cu mare autenticitate rolul „cavalerului din Vest” („Adio arme”, „Sergentul York”, „Cui îi bate ceasul”, „La amiază”, „Vera Cruz”).

COOPER [cu:pə]. **James Fenimore** (1789—1851), scriitor american. Romane istorice inspirate din viața indienilor din regiunea Marilor Lacuri („Povestirile lui Ciorap de Piele”, „Ultimul mohican”).

COOPER [cu:pə]. **Leon N.** (n. 1930), fizician american. Prof. la Universitatea Brown, Providence. Studii privind fizica nucleului (efectul C.). Împreună cu J. Bardeen și J.R. Schrieffer a elaborat teoria cuantică a fenomenului de supraconductibilitate, cunoscută sub denumirea de teoria BCS (după inițialele descoperitorilor). Premiul Nobel (1978), împreună cu J. Bardeen și J.R. Schrieffer.

COOPERA (< fr., lat.) vb. I tranz. A lucra împreună cu cineva; a colabora, a conlucra.

COOPERARE (< coopera) s.f. Faptul de a coopera. ■ Conlucrare (sistematică) a unor persoane, unități economice, țări în producerea sau desfacerea anumitor produse, în cercetarea științifică și tehnică etc.; cooperare (1).

COOPERATIVIST, -Ă (< cooperare) adj. Care ține de cooperare; referitor la cooperare.

COOPERATIVĂ (< fr.) s.f. Organizație economică formată prin asociere, pe baza liberului consimțământ, a unui grup de persoane (producători agricoli, meseriași, consumatori) pentru producerea (munca) în comun, cumpărarea sau desfacerea în comun a unor produse, acordarea de credite, prestarea de servicii etc.

COOPERATIVIZARE (< cooperativă) s.f. Proces de unire a micilor producători în cooperative. □ Cooperativizarea agriculturii = unire a țăranimii în cooperative agricole de producție. În România, între 1949 și 1962, a avut loc o c.a. forțată: în această perioadă zeci de mii de țărani au fost arestați, închiși sau trimiși la muncă forțată, înregistrându-se numeroase victime.

COOPERATOR, -OARE (< fr., lat.) s.m. și f. Membru al unei cooperative.

COOPERATIE (< fr., lat.) s.f. 1. Cooperare. ■ (EC. POL.) Formă de organizare a muncii în care mai multe persoane lucrează în comun, cu mijloace de producție proprii, în cadrul aceluiași proces de muncă sau în procese diferite, dar legate între ele. 2. Sistemul cooperativelor dintr-un anumit domeniu de activitate economică (ex. c. meșteșugărească, c. de consum).

COOPERIT s.m. Sulfură naturală de platină, de culoare brună-cenușie, cu luciu mat. Constituie principala minereu de platină.

COOPER'S CREEK [cu:paz crj:c] (**BARCOO**), riu în Australia centrală; c. 1 400 km. lzv. de pe versantul vestic al Alpilor Australieni și se pierde în deșertul Simpson. La ape mari se varsă în L. Eyre. Descoperit în 1845.

COOPTA (< fr., lat. *coopare* „a alege”) vb. I tranz. A primi pe cineva într-un colectiv cu consimțământul membrilor acestuia.

COORDONA (< fr.) vb. I tranz. A pune de acord părți menite să alcătuiască un tot; a îndruma, a conduce în sens unitar activități desfășurate în vederea aceluiași scop.

COORDONARE (< coordona) s.f. 1. Acțiunea de a coordona. 2. (LINGV.) Relație stabilită, în cadrul unui enunț, între cuvinte, construcții sau propoziții care stau pe același plan, fără ca unul dintre elemente să depindă din punct de vedere gramatical de celălalt. 3. (MED.) Dirijare simultană de către centrul nervos și mai multor părți sau organe ale corpului în vederea efectuării unui act fiziologic (ex. c. grupelor de mușchi care asigură echilibrul corpului în mers).

COORDONAT, -Ă (< coordona; fr.) adj., s.f. I. Adj. 1. Pus de acord (cu celelalte părți sau în toate părțile sale). 2. Adj. (LINGV.) Propoziție (și subst.) = propoziție care stă în raport de coordonare cu alta. II. S.f. (MAT.) Fiecare dintre

elementele (numere, distanțe, unghiuri etc.) care caracterizează poziția unui punct în raport cu un sistem de referință. □ Sistem de coordonate = sistem de referință căruia îi este asociat un anumit mod de determinare a coordonatelor unui punct. (TOPOGRAF.) *Coordonate geodezice* = valori metrice cu ajutorul cărora se stabilește poziția unui punct față de un sistem de referință format din axe rectangulare. (GEOGR.) *Coordonate geografice* = elemente care determină poziția unui punct pe suprafața Pământului prin intermediul paralelelor și meridianelor. (ASTR.) *Coordonate astronomice* = perechi de distanțe unghiulare care servesc la stabilirea poziției unui astru pe sfera cerească (ex. c. ecliptice, c. ecuatoriale, c. orare, c. horizontale etc.). (FIZ.) *Coordonate generalizate* (lagrangiene, q_i) = sistem de parametri variabili în timp ce determină complet configurația unui sistem de puncte materiale.

COORDONATOMETRU s.n. Instrument pentru măsurarea coordonatelor pe hărțile topografice cu rețea rectangulară de coordonate, precum și pentru reprezentarea pe hartă a punctelor după coordonatele lor.

COORDONATOR, -OARE (< fr.) adj., subst. 1. Adj., s.m. și f. (Persoană, organ) care coordonează. 2. Adj. (LINGV.) *Conjunții coordonatoare* = conjuncții care leagă două părți de propoziție sau propoziții de același fel, exprimând diferitele relații dintre acestea: *asocieră, unirea* (c. copulative; și); *opoziția* (c. adversative; dar, iar, însă); *disjuncția* (c. disjunctive; ori); *concluzia* (c. conclusive; așadar, deci, prin urmare). 3. S.n. Aparat care indică pilotului, în cursul zborului, poziția avionului și distanța parcursă de la locul de decolare.

COPAC (cuv. autohton) s.m. Arbore.

COPACABANA sau **PRAIA DE COPACABANA**, plajă pe litoralul atlantic al Braziliei (în SE orașului Rio de Janeiro) în Baia de Guanabara, între Punta de Leme și Punta do Arpoador. Turism.

COPAIE (< bg., scr.) s.f. 1. Vas de lemn de formă alungită, folosit în gospodărie; albie (1). 2. Ladă în care curge la moară făina măcinată; covată.

COPAL (< fr.) s.n. Rășină naturală, foarte dură, asemănătoare chihlimbarului, obținută din diverse plante tropicale și folosită pentru prepararea lacurilor.

COPALNIC-MĂNĂSTUR, com. în jud. Maramureș; 6 057 loc. (1991). Centru pomicol.

COPÂN (< bg.) s.n. Picior de pasăre.

COPÂN, oraș precolumbian, centru religios al Imperiului Maya, întemeiat potrivit tradiției la c. 469, în NE Hondurasului de astăzi. Cercetările arheologice au degajat monumentale construcții destinate observațiilor astronomice, înconjurate de construcții civile. Abandonat în sec. 9.

COPASTIE (< ngr.) s.f. Bordan de lemn sau de metal, montată la partea superioară a parapetului sau a balustradei bordajelor unei nave.

COPĂCEL, com. în jud. Bihor; 2 682 loc. (1991).

COPĂCELE, com. în jud. Caraș-Severin; 1 621 loc. (1991).

COPĂCENI, com. în jud. Vâlcea, pe Cerna Oltețului; 2 974 loc. (1991). Centru pomicol. Reșed. com. este satul *Ulmetu*.

COPALĂU, com. în jud. Botoșani, pe Milestina; 7 230 loc. (1991). Mănăstirea *Coșula* (sec. 16, cu modificări din sec. 19 și 20).

COPĂRTAȘ, -Ă (< co- + părtaș) s.m. și f. Persoană care participă la un act de împărțea. **COPCĂ** (< bg.) s.f. 1. Sistem de două piese metalice (un cirlig și un inel), folosit pentru prinderea a două părți ale unei confecții. 2. (CONSTR.) Agrafă pentru învelitori. 3. Proeminență în formă de limbă a unei piese plate care intră în orificiul unei alte piese plate, realizând îmbinarea prin încopciere.

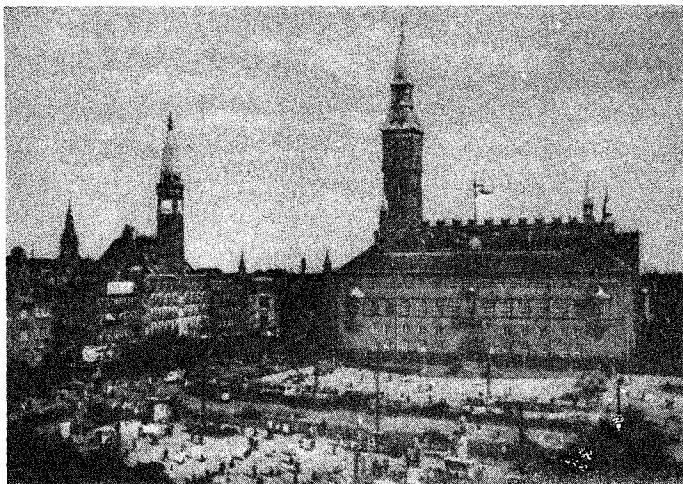
COPCĂ (< fr.) s.f. 1. Spătură făcută în gheața unui riu, a unui lac etc. pentru a scoate apă, a pescui sau a permite aerisirea apei. 2. Scobitură sau groapă mică făcută în pământ. 3. Gaură făcută într-o șiră de paie, în care se ține pleava. 4. (Reg.) Săritură pe care o fac animalele când fug repede.

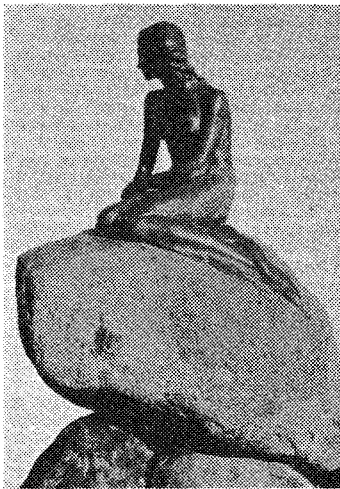
COPEAU [copo]. **Jacques** (1879—1949), actor și animator de teatru francez. A condus „Théâtre du Vieux-Colombier”, unde și-a aplicat principiile înnoitoare, opuse naturalismului, bazate pe simplificarea punerii în scenă.

COPEICĂ (< rus.) s.f. Monedă divizionară în valoare de 1/100 dintr-o rubla.

COPENHAGA (**KØBENHAVN** [cøbənhaun]) cap. Danemarcului, situată pe ins. Seeland și Amager, port la str. Øresund (c. 10 mil. t trafic anual); 1,69 mil. loc. (1989, cu suburbiile Frederiksberg, Gentofte etc.). Mare nod de comunicații (feribot cu Suedia și

Copenhaga. Primăria

Copenhaga. Mica sireni Mermaid (simbolul oraşului)

Germania). Aeroportul internaţional Kastrup. Mare centru ind. (17% din prod. ţării); constr. navale (şantierul „Burgmeister & Wein”), de aparatul electrotehnic, de maşini agricole, motoare de motocicletă; montaj de automobile, fabrici de produse alim. (lactate, zahăr, bere), uzine chimice (îngrăşăminte, mase plastice), ciment, hirtie, mobilă. Centru financiar şi cultural. Universitate (1479), institut politehnic (1829), Academie de ştiinţe (1742), Muzeu. Monumente arhitectonice: fortăreaţă (sec. 12), palate (Frederiksberg, Amalienborg, reşed. regală ş.a.), muzeul Thorvaldsen. Renumitul parc de distracţi „Tivoli”. Menţionat în 1043, a primit statut de oraş în 1254. A fost proclamată cap. regatului Danemarcului în 1445. Ocupată de armatele germane între 1940 şi 1945.

COPERNIC, Nicolaus Copernicus (numele latinizat al lui *Kopernik Mikolaj*) (1473—1543), astronom polonez. A elaborat şi pe baza propriilor sale observaţii astronomice, a fundamentat ştiinţific concepţia heliocentrică, potrivit căreia Soarele se află în centrul Universului, iar Pământul împreună cu celelalte planete se roteşte în jurul acestuia şi în jurul propriilor axe. Noua concepţie, care o infirma pe aceea geocentrică a lui Ptolemeu, a fost adoptată unanim de către oamenii de ştiinţă abia în sec. 17. Op. pr.: „Despre mişcările de revoluţie ale corpurilor cereşti”.

COPERTĂRE (< *copertă*) s.f. Operaţie de mbrăcare a unei cărţi, a unui caiet etc. cu un nveliş protector de hirtie, carton, material plastic etc.

COPERTĂ (< *it.*) s.f. Înelvişul unei cărţi, al unei publicaţii, al unui caiet etc.; scoarţă (4), nvelitoare.

COPERTINĂ (< *it.*) s.f. Element de construcţie n consolă, executat deasupra unei intrări sau a unor ferestre, în vederea protejării împotriva ntemperiiilor.

COPIA (< *fr.*) vb. I tranz. 1. A reproduce exact un text, o operă de artă etc. ■ Intrans. În şcoală) A scrie o temă folosind în mod nepermis lucrarea altui elev sau alte surse de nformaţie. ■ A plagia. 2. A imita (servi) pe ineva sau ceva.

COPIE (< *fr.*) s.f. 1. Reproducere a unui ext., a unei lucrări de artă, făcută de obicei în ederea multiplicării cu alte mijloace decât iparul. ■ (Peior.) Imitaţie servilă, fără valoare. - (DR.) Inscris care reproduce întocmai cuprîntul unui alt inscrist constatator al unui act

juridic. □ *C. legalizată* = copie pe care un organ de stat competent o atestă că este conformă cu originalul. 3. (CINEMAT.) *C. standard* = peliculă pozitivă obişnuită, utilizabilă pentru proiectie. 4. (REL.) (În ritualul ortodox) Cuţiaş de metal în formă de sulţă cu mînerul terminat într-o cruce, amintind de sulţă cu care coasta lui Hristos răstîgnit a fost împunsă de către unul dintre ostaşi.

COPIER (< germ.; *copia*) s.n. Registru în care se copiază operaţii contabile, acte etc.

COPIERE (< *copia*) s.f. 1. Acţiunea de a copia. 2. Procesul de reproducere a unei imagini obţinute pe un clişeu. 3. Operaţie tehnologică prin care se urmăreşte realizarea formei, profilului etc. unei piese după un model sau şablon (ex. c. mecanică, hidraulică, electrică, optică etc.).

COPII¹ (cuv. autohton) s.m. 1. Băiat sau fată în primii ani al vieţii (pînă la adolescenţă). 2. Tânăr, adolescent. □ (Inv.) *C. de casa* = paj la familia domnitoare sau la marli boieri. *C. de trupă* = băiat (orfan) crescut şi educat într-o unitate militară. 3. Fiu, fiică. □ *C. din flori* = copil din afara căsătoriei; copil natural, bastard. *C. legitim* = copil născut în cadrul căsătoriei. 4. Fig. Om naiv, fără experienţă.

COPII² (< *copii*) s.m. 1. Lăstar secundar crescut de la baza tulpinii, din primul nod. Apare mai frecvent la porumb. 2. Cui metallic sau de lemn care se infinge în stîlpul uşii sau al porţii şi care intră în ochiul şişinii.

COPILA (< *copii*) s.f. 1. Fiică. ■ (În vechiul drept românesc) Copil de sex feminin din afara căsătoriei. 2. Fetişă. 3. Adolescenţă, fetişcană. ■ Fig. Fată naivă, nevinovată.

COPILĂRESC, -EASCĂ (< *copii*) adj. 1. Care aparţine copilului (1, 2), privitor la copil; specific copilului. 2. Fig. Ca de copil; (despre manifestări ale omului) lipsit de maturitate, nechibzuit.

COPILĂREŞTE (< *copii*) adv. În felul copiilor, ca un copil (1, 2).

COPILĂRI (< *copilărie*) vb. IV intrans. A trăi, a petrece perioada copilăriei.

COPILĂRIE (< *copilărie*) s.f. 1. Perioada vieţii de la naştere pînă la adolescenţă; timpul cînd este cineva copil (1). 2. Fig. Faptă, vorbă, purtare (ca) de copil (1); naivitate.

COPILĂROŞ, -OASĂ (< *copii*) adj. Ca un copil (1); p. ext. zbîrdnalnic, zvăpăiat, neastim-părat.

COPILI (< *copii*) vb. IV tranz. A elimina lăstarii secundari pentru a grăbi fructificarea (ex. la tomate, la ardei etc.).

COPIOS, -OASĂ (< *fr., lat.*) adj. Abundent, îmbelşugat; îndestulat.

COPIST, -Ă (< *fr.*) s.m. şi f. Persoană care se ocupă cu copierea unor texte, documente, acte etc.

COPITATE (< *copita*) s.n. pl. Grup de mamifere erbivore (ex. calul, boul, porcul), avînd ultimele falange acoperite cu copite.

COPITĂ (< *sl.*) s.f. Formaţie cornoasă care acoperă terminaţiile degetelor la mamiferele copitate şi protejează ţesuturile vii.

COPLANAR, -Ă (< *fr.*) adj. (Despre figuri geometrice) Care se află în acelaşi plan.

COPLAND [ˈkɒplənd], Aaron (n. 1900), compozitor american. Balet, opere, lucrări simfonice, concerte pentru pian, pentru clarinet, muzică de cameră, de scenă şi de film. Lucrări teoretice despre muzica modernă.

COPLES vb. IV tranz. A cuprinde din toate părţile, a năpădi; a doborî, a birui pe cineva. ■ A impresiona, a emoţiona puternic.

COPLESITOR, -OARE (< *coples*) adj. Care copleşte; covîrşitor, împovăراتor.

COPLEY [ˈkɒpli], John Singleton (1738—1815), pictor american. Portrete de aparat („Dl. şi Dna. Thomas Mifflin”). Emigrat la Londra, realizează compoziţii cu temă istorică sau dramatică („Brook Watson şi rechinul”) prin care deschide drumul esteticii „teribilului”.

COPOI (< magh.) s.m. 1. (ZOOT.) Rase de dini de vîntătoare, de talie mare, avînd însuşirea

de a urmări vînatul după miros. 2. (Arg.) Nume dat agenţilor de poliţie.

COPOLIMERIZARE (după *fr. copolymérisation*) s.f. Reacţie de polimerizare a unui amestec de doi monomeri, din care rezultă un polimer mixt cu proprietăţi diferite de proprietăţile polimerilor obţinuţi din fiecare monomer în parte, sau din amestecul lor (ex. prin c. butadienei cu stirenul se obţine cauciuc sintetic).

COPOSU, Corneliu (n. 1916. Bobota, jud. Sălaj), jurist şi om politic român. Preşedinte al Partidului Naţional Ţărănesc Creştin Democrat (din dec. 1989). Membru marcant al Partidului Naţional-Ţărănesc şi secretar politic (1937—1947) al lui Iuliu Maniu, a participat la principalele evenimente politice din societatea românească. Arestat şi condamnat pentru convingerile sale politice (1947—1964), după amnistie, C. a fost permanent supus persecuţiilor din partea autorităţilor comuniste.

COPPI, Fausto (1919—1960), ciclist italian. Cîştigător al Turului Franţei (1949, 1952), al Turului Italiei (1940, 1947, 1949, 1952, 1953), al Marelui Premiu al Naţiunilor (1946—1947); campion mondial de fond (1953).

COPPOLA, Francis Ford (n. 1939), regizor şi producător american de cinema. Filme cu un uriaş succes de public („Naşul”, „Apocalipsul acum”, „Cotton Club”), dar şi de spectaculoasă investigaţie psihologică („Conversaţia”).

COPIA (< *fr. ilii*) s.f. Miezul uscat al nucii de cocos, folosit ca materie primă pentru obţinerea untului de cocos.

COPROBIOTE (< *fr.*; gr. *kopros* „excrement” + bios „viaţă” + on, ontos „care există”) s.f. pl. Organisme care trăiesc pe fecale, pe bălegar.

COPROCULTURĂ (< [s] gr. *kopros* „excrement” + lat. *cultura* „cultivare”) s.f. Cultivarea şi identificarea pe medii speciale de cultură a germinilor prezenţi în materiile fecale.

COPRODUCŢIE (< *fr.*) s.f. 1. Producţie cinematografică realizată prin colaborarea studiourilor de filme din două sau mai multe ţări.

2. Producţie ind. realizată de două sau mai multe firme din ţări diferite, reprezentînd o formă de cooperare economică.

COPROFAG, -Ă (< *fr. ilii*; [s] gr. *kopros* „excrement” + *phag-* „a mîncă”) adj. (Despre animale) Care se hrăneşte cu excremente (ex. insecte c.).

COPROFAGIE (< *fr.*) s.f. Tulburare de comportament manifestată prin ingerarea de excremente; se întîlneşte în stări de alterări psihice grave (demenţă, oligofrenie gravă, schizofrenie cronică), Sin. *scatofagie*.

COPROLALIE (< *fr.*; [s] gr. *kopros* „excrement” + *lalein* „a vorbi”) s.f. Tendinţă patologică de a folosi un limbaj impulsiv, impregnat de vulgaritate şi obscenităţi.

Nicolaus Copernic

COPROLOGIE (< fr. *logos*; *logos* gr. *kopros* „excrement” + *logos* „studiu”) s.f. Studiul materiilor fecale în scopul examinării digestiei și al determinării componenților chimici și bacterieni.

COPROPRIETAR (< fr.) s.m. (DR.) Persoană care are un drept de coproprietate.

COPROPRIETATE (< fr.) s.f. (DR.) Stăpînire în comun de către mai multe persoane a unui bun neîmpărțit. □ **Drept de c.** = drept de proprietate pe care două sau mai multe persoane îl au asupra unui bun neîmpărțit, fiecare pentru o cotă parte din valoare.

COPROSTAZĂ (< fr.) s.f. Constipație.

COPROSTEROL (< fr.) s.m. Sterol care se găsește în materiile fecale; este o formă redusă a colesterolului.

COPS (< germ.) s.m. Bobină sau țevă cu fir de la mașinile de filat cu inele.

COPȘA MICĂ, oraș în jud. Sibiu, pe stg. Tîrnavei Mari; 6 454 loc. (1991). Nod feroviar. Expl. de gaz metan. Ind. chimică pe baza prelucr. gazului metan (negru de fum, acid sulfuric). Metalurgia zincului și plumbului. Fabrică de plexiglas și stiplax. Unul dintre cele mai poluate orașe ale României. Menționat documentar din 1402. Declarat oraș în 1966.

COPT, **COAPTĂ** (lat. *coctus*) adj. I. 1. (Despre alimente) Care a fost supus acțiunii indirecte a focului pentru a putea deveni comestibil. 2. (Despre fructe și plante) Ajuns la deplină dezvoltare. II. Fig. 1. (Despre acțiuni, situații, condiții etc.) Care e gata, bun (de...), potrivit (să)... pregătit (pentru)... 2. (Despre oameni, despre mintea sau gîndurile lor) Dezvoltat pe deplin; matur. III. (Despre un abces) În care s-a acumulat puroi, fiind gata să spargă.

COPTĂ, **-Ă** (< fr. *ii*) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La pl.) Nume dat, după creștinare, populației indigene a Egiptului, care, neacceptînd dogma Conciliului de la Calcedon (451) de condamnare a monofizitismului, s-a separat de Biserica oficială formînd *Biserica c.*, azi cea mai importantă comunitate creștină din interiorul lumii islamice, numărînd în prezent c. 4 mil. de membri. 2. Adj. Care aparține copiilor? (1), care se referă la copti. □ *Crucea c.* = cruce adoptată și folosită în Biserica c., compusă din litera grecească T (tau) și o buclă așezată peste aceasta; reprezintă vechiul simbol hieroglific egiptean al vieții (ankh). □ (Substantivat, f.) Limbă din familia afro-asiatică, ramura egipteană, folosită de copti ca limbă de cult și vorbită pînă în sec. 17. Scrierea coptă a folosit alfabetul grec și unele semne (șapte) din demotica (scriere egipteană populară).

COPTURĂ (< copt) s.f. 1. Produs alimentar făcut din aluat, copt în cuptor sau în spuză; p. ext. prăjitură (de casă). 2. Puroi. □ (Pop.) Bubă coaptă; abces. 3. Bucată de roacă incomplet desprinsă din tavanul sau din pereții unei lucrări miniere sau ai unei cariere și care amenință să cadă.

COPULATIV, **-Ă** (< fr., lat.) adj. (Despre conjuncții) Care leagă părți de propoziție sau propoziții de același fel. □ **Verb c.** = verb care intră în alcătuirea predicatului nominal, legînd subiectul de numele predicativ; copulă (1). **Propoziție c.** = propoziție coordonată legată printr-un raport de asociere în interiorul unei fraze.

COPULAȚIE (< fr., lat.) s.f. (BIOL.) Actul împerecherii a doi indivizi de sex opus, prin care elementele sexuale masculine sînt depuse în organele genitale feminine.

COPULĂ (< fr., lat.) s.f. 1. (LINGV.) Verb copulativ. 2. (LOG.) Element logic al judecății care face legătura între subiect și predicat, fiind redat adesea prin cuvîntul „este” („sînt”).

COPYRIGHT (cuv. engl.) [kopîrîț] subst. Dreptul legal, exclusiv, de reproducere, publicare și vânzare a unei lucrări literare, muzicale, artistice sau științifice.

COQUIMBO, oraș în partea centrală a statului Chile, la N de Valparaiso, port de export a min. de fier la Oc. Pacific; 105,3 mi

Corneliu Coposu

loc. (1987). Ind. chimică, alim. și a cimentului. Pescuit.

COR (< it., lat.) s.n. I. 1. Ansamblu de cîntăreți, alcătuit după criteriul întinderii și asemănării vocilor, care execută o piesă muzicală vocală. □ **Loc. în cor** = toți deodată, în același timp, împreună. □ **Compoziție muzicală destinată să fie cîntată de un grup de cîntăreți**; executarea unei astfel de compoziții. 2. (În teatrul antic) Grup de actori care luau parte la desfășurarea acțiunii dramatice ca personaje colective, prezentînd și comentînd acțiunea prin cîntec, recitare, mimică sau dans. 3. Comentariu liric al unei acțiuni dramatice (ex. „songurile” din piesele lui B. Brecht). II. (În bisericile catolice) Spațiu cuprins între nava centrală și absida altarului.

CORABIA, oraș în jud. Olt, port pe stg. Dunării; 22 745 loc. (1991). Expl. de argile. Fabrici de încălz., de tricotaje și conf., combinat de fibre și fire chimice; prelucr. lemnului; produse alim. Cea mai mare tăbăcărie minerală din România. Vestigii care atestă o permanentă locuire începînd din milen. 3 i. Hr. Pe lângă așezarea geto-dacică s-a dezvoltat o importantă cetate romano-bizantină cu numele de *Sucidava*, pe terit. fostului sat Celeu. Importanța economică a crescut după pacea de la Adrianopol (1829). Declarat oraș în 1871.

CORABIA (Puppis), constelație din emisfera australă, situată lângă constelația Ciinele Mare.

CORABIE (< sl.) s.f. Navă cu pinze, folosită pentru transport și pentru acțiuni militare. Din sec. 19 au început să fie înlocuite cu nave cu propulsie mecanică.

CORAL (< germ., lat.) s.m. 1. Animal celerat din mările tropicale, care trăiește în colonii sub formă de polip, al cărui schelet calcaros, roșu sau alb, formează, prin întreprerere cu alți polipi, recifele coraliere (coraligene); mărgean (*Corallium rubrum*). 2. Materialul ce constituie polipii și care, după moartea animalului, este prelucrat special și utilizat la bijuterii. 3. Orice alt polip care, aidoma c. (1), formează recife (ex. madrepărării, octocoralierii).

CORAL, **-Ă** (< fr.) s.n., adj. 1. S.n. Cîntec religios liturgic pe mai multe voci. □ **C. gregorian** = cîntec religios pe o singură voce. **C. protestant** = cîntec liturgic, născut din îmbinarea coralului gregorian cu elemente ale cîntecului popular german. □ **Compoziție pentru orgă pe tema unui cîntec liturgic** (ex. coralele lui Bach). 2. Adj. De cor (1 1), pentru cor. □ (Substantivat, f.) Formație corală; cor (1, 1).

CORALIER, **-Ă** (< fr.) s.m., adj. (ZOOLOG.) 1. S.n. (La pl.) Antozoare. 2. Adj. De coral (1), format din corali; care se referă la corali (ex. refic c., nisip c.); coraligen.

CORALILOR, **Marea ~** (CORAL SEA), mare în bazinul Oc. Pacific, între coasta NE a Australiei, ins. Noua Guinee, Arh. Louisiade, Solomon, Noile Hebride și ins. Noua Caledonie;

4,1 mil. km². Ad. medie: 2 394 m; ad. max.: 9 174 m. Temp. ap. 19—28°C. Salinitate medie: 34,5—35,5‰. Numeroase recife și ins. coraligene. Navigație dificilă. Porturi pr.: Port Moresby (Papua-Noua Guinee), Nouméa (Noua Caledonie). Teatrul unei mari bătălii între forțele aeronavale nord-americane și japoneze (mai 1942).

CORAN, cartea sacră a religiei islamice cuprinzînd cuvîntul lui Allah transmis, prin revelație și numai în limba arabă, lui Mahomed. Fixat în scris între anii 632 (moartea Profetului) și 655 (moartea califului Usman), C. este alcătuit din 114 diviziuni, numite sure, dispuse de la cele mai lungi către cele mai scurte. Surele conțin norme morale și juridice, concepții metafizice, o cosmologie, o escatologie etc. C. este baza întregii civilizații islamice.

CORAPORT (< co- + raport) s.n. Raport de completare a raportului principal, prezent de o altă persoană.

CORAPORTOR (< coraport) s.m. Persoană care prezintă un coraport.

CORASLĂ (lat. **corastra*) s.f. Laptele unei vite în primele zile după fătare (cînd nu e bun de consumat).

CORAVU, Ioan (1896—1917), ofițer român. Căzut eroic în luptele de la Mărășești.

CORAȚIUNE (< fr.) s.f. Acțiune de eroziune exercitată de vînt prin nisipul transportat în suspensie asupra rocilor de la supr. scoarței și în urma căreia iau naștere forme de relief eoliene: *dreikantere*, adîncituri pe suprafața rocilor, ciuperi eoliene (babe) etc. C. este strîns legată de deflație.

CORĂBIASCA (< corabie) s.f. art. Dans popular românesc, cu ritm binar și mișcare moderată, răspîdit în Moldova; melodia cospunzătoare acestui dans.

CORĂBIER (< corabie) s.m. Navigator; marinar pe o corabie; proprietar al unei corăbii.

CORB (lat. *corvus*) s.m. 1. Cea mai mare specie a ordinului passeriformelor din România (63—72 cm) și totodată a familiei corvidelor, omnivoră, sedentară, prezentă în pădurile umbroase din Carpați, cu cioc și piciorare puternice, penaj negru cu reflexe metalice violacee, care poate imita glasul altor păsări; se îmblînzește ușor (*Corvus corax*); monument al naturii. 2. *Corb-de-mare alb* = pasare marină, de c. 90 cm, care trăiește în colonii, cu penaj alb și virful aripilor negru, care pescuiește în picaj, de la 30—40 m (cea mai mare distanță de procurare a hranei în acest mod) și are, pentru amotizarea socului, sub piele, o „saltea” de saci aerizieni (*Sulla bassana*). 3. *Corb-de-mare* = pește teleostean cu corpul de c. 50 cm lungime, de culoare brună-închis, cu capul mare și botul gros (*Corvina umbra*). Trăiește în Marea Neagră.

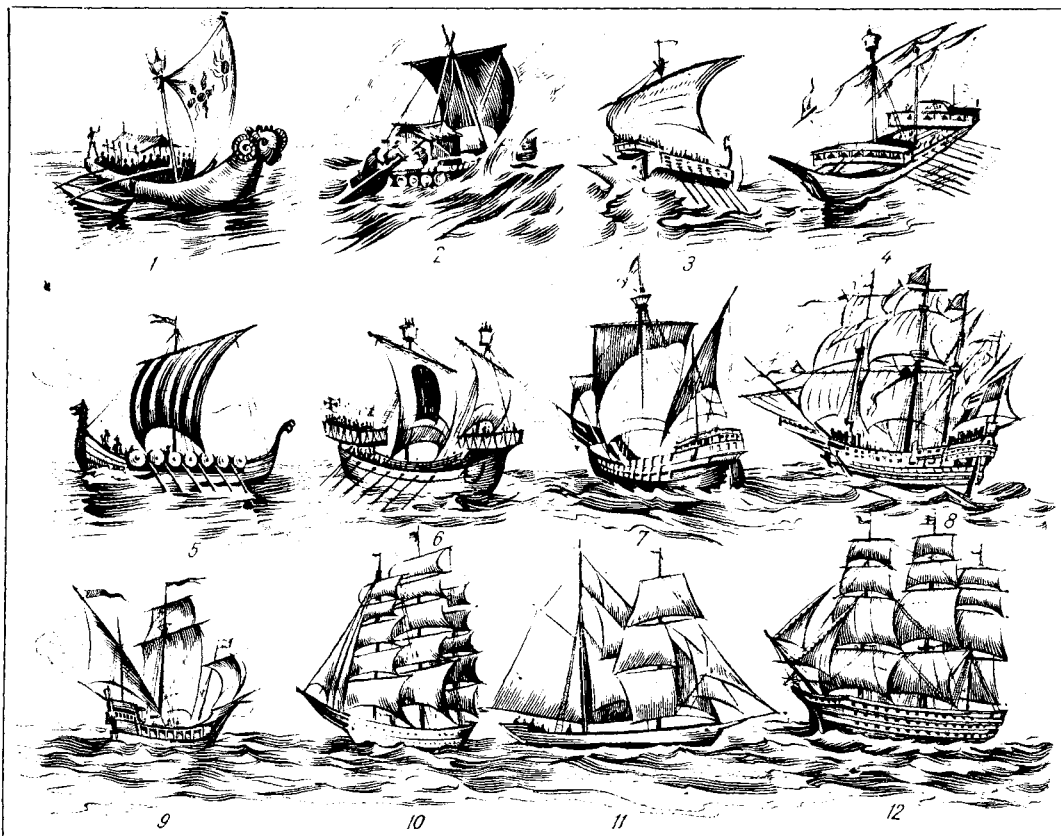
CORBASCA, com. în jud. Bacău; 5 548 loc. (1991).

CORBEA, erou al unei răspîndite balade populare românești, aparținînd eposului haiducesc.

CORBEA, numele a doi carturari români, originari din Șcheii Brașovului. Au trăit la curtea domnului Constantin Brîncoveanu, unde au deținut importante dregătorii și pentru care au îndeplinit diferite misiuni diplomatice. Frații C. au militat pentru eliberarea Țării Românești de sub dominația otomană. 1. **David C.** (c. 1666—1707, n. Brașov), ceauș. După 1704 a deținut un important rol în diplomația țării lui Petru I cel Mare în centrul Europei. 2. **Teodor C.** (1670—c. 1724, n. Brașov), logofăt. Erou al unui dicționar latino-român și al unei „Insermări” despre o solie a fratelui său David în Polonia. Traducere a unei „Psaltirii” în versuri. După 1711, s-a refugiat în Rusia.

CORBEANCA, com. în Sectorul Agricol Ilfov; 3 534 loc. (1991). Centru pomicol.

CORBEANU, familie de boieri din Țara Românească. Mai importanți: 1. **Vintilă C.**, mare ban, sfetnic de încredere al lui Constantin Brîncoveanu. 2. **Dumitracu C.**, fratele lui C. (1), mare paharnic, fruntaș în partida Cantacuzinilor.

Din istoricul corăbiilor

1. Luntre primitivă cu braț de echilibru (Polinezia); 2. Pliută peruviană; 3. Triremă grecească; 4. Galeră română; 5—6. Nave normande (sec. 8—11); 7. Nava „Santa Maria” a lui Cristofor Columb; 8. Gallon (sec. 16); 9. Caravelă (sec. 15); 10. Cliper (sec. 17—18); 11. Bric (sec. 18); 12. Navă de linie (începutul sec. 18).

CORBENI, com. în jud. Argeș, pe râul Argeș; 6 098 loc. (1991). Hidrocentrală Oești (15 MW).

CORBI, com. în jud. Argeș, pe Rîul Doamnei; 5 147 loc. (1991). Centru pomicol.

CORBIÈRE [corbier], **Edouard Joachim**, supranumit *Tristan* (1845—1875), poet francez. Practicant al unui lirism dureros, revelat de Verlaine („Iubiri galbene”).

CORBII MARI, com. în jud. Dîmbovița, pe Neajlov; 8 333 loc. (1991). Expl. de petrol. Biserica (sec. 18).

CORBIȚA, com. în jud. Vrancea, pe Berheci; 1 944 loc. (1991). Reșed. com. este satul Șerbănești.

CORBU 1, Com. în jud. Constanța; 4 204 loc. (1991). Expl. de calcar. **2**, Com. în jud. Harghita, pe Bistrițioara; 1 534 loc. (1991). **3**, Com. în jud. Olț, pe Vedea; 2 559 loc. (1991). Stație de c.f.

CORBU, **Haralambie** (n. 1930, Dubăsarii Vechi), critic și istoric literar român. Acad. 1986). Lucrări de valorificare a literaturii clasice („Dramaturgia lui Alexandru”), cercetări și studii privind începuturile literaturii moderne și aspecte ale limbii literare, în sincronie cu enomenul cultural european („Interpretări”, Creionări”).

CORBUL (*Corvus*), constelație din emisfera usrală, situată lângă constelația Fecioarei. Este

caracterizată de patru stele strălucitoare dispuse în formă de pătrat.

CORCHEȘ, **Nicolae** (1809—1885, n. Cimpeni), tribun în oastea lui Avram Iancu. A înfrînt-oastea nemeșimii maghiare condusă de Vasvári Pál, la Fintinele (24 iun./6 iul. 1849).

CORCI (< corci, reg., „corcitură”) vb. IV refl. (Despre animale din specii, rase sau varietăți diferite) A se încrucia, a se amesteca între ele.

CORCIOVEI, **Aretin** (n. 1930, București), fizician român. M. coresp. al Acad. (1974), prof. univ. la București. Lucrări teoretice de fizică nucleară (inducție magnetică, efect Mössbauer) și de studiu al feromagnetismului.

CORCITURĂ (< corci) s.f. Animal născut prin corcic.

CORCODEL (< corcod, onomat.) s.m. Gen de pasări acvatice, cuprinzînd c. 20 de specii, larg răspîndite (cu excepția zonelor arctice), foarte bune înotătoare și cufundătoare, fără coadă și cu picioarele așezate în partea posterioară a corpului. În România se întîlnesc patru specii ca oașpeși de vară (cloctitoare): c. mare (*Podiceps cristatus*), c. cu gît roșu (*P. griseigena*), c. cu gît negru (*P. nigricollis*) și c. pitic (*P. ruficollis*) și o specie, accidentală, iarnă: c. de iarnă (*P. auritus*).

CORCODUȘ s.m. Arbore sau arbust din familia rozaceelor, înalt de 6—8 m, cu frunze

eliptice, ovate sau obovate, serate, flori albe solitare și fructe drovne (*Prunus cerasifera*); originar din Asia; la noi se găsește cultivat ca arbore fructifer și adesea sălbătic.

CORCODUȘĂ (< corcoduș) s.f. Fructul corcodușului, o drupă sferică, dulce-acrișoară, comestibilă, de culoare roșie sau galbenă.

CORCOVA, com. în jud. Mehedinți, pe Coșuștea; 5 964 loc. (1991). Expl. de nisip și argilă. Fabrică de cărămidă; ind. vinului și a băuturilor alcoolice. Centru viticol.

CORD¹ (< lat. cor, -dis) s.n. (MED.) Inimă.

CORD² (< fr., germ.) s.n. Țesătură specială în care urzeala este formată din fire bine răsucite și foarte rezistente, iar firele de bătătură sînt subțiri și rare.

CORD³ s.n. Cuptor folosit în industria pielăriei pentru depilare.

CORDAȚES (< fr.; [s] Corda) subst. Gimnosperme fosile, arborescente (20—30 m înălțime), ramificate numai către vîrf, cu frunze mari (1 m lungime), care prin cădere lăsuu pe ramuri cicatrice rombice alungite transversal. Au apărut în Devonianul mediu, avînd maximă dezvoltări în Carbonifer cînd au format bogate zăcăminte de cărbuni. Dispar în Cretacic.

CORDAJ (< fr.) s.n. 1. Ansamblu de operații efectuate de o mașină de extracție în timpul

unei curse a coliviilor în pușul de mină. 2. Totalitate parimelor și fringhiilor unei corăbii.

CORDAR (< coardă) s.n. 1. Păcuță de lemn (de abanos) de care sînt legate coardele la instrumentele cu arcuș. 2. Pană de lemn cu ajutorul căreia se răsucește coarda ferăstrăului cu ramă pentru a întinde pinza de tăiat.

CORDATE (< fr.; !sl gr. *khorda* „coardă”) s.n. pl. Încręgătură de animale, cu organizare anatomică superioară, mobile, înzestrate cu dispozitive de înot sau deplasare terestră și cu schelet intern sub forma unei baghete elastice (notocord), dispusă deasupra tubului digestiv, care la formele evoluate este înlocuită prin coloana vertebrală (*Chordata*).

CORDAY [cordaj] **Charlotte** (1768—1793), personalitate a Revoluției Franceze. De origine nobiliară, a îmbrățișat idealurile girondinilor. L-a asasinat pe Marat. Ghilotinată.

CORDĂRENI, com. în jud. Botoșani; 2 250 loc. (1991).

CORDEA (< ngr., tc.) s.f. 1. (Pop.) Panglică îngustă care servește ca ornament (legată în păr, la pălărie etc.). 2. Pește teleostean marin în formă de panglică, cu aripioarele dorsală, codală și anală contopite (*Ophidion barbatum*).

CORDELIERI (< fr.) s.m. pl. 1. Calugări franciscani, numiți astfel pentru că purtau drept centură un cordon cu trei noduri. 2. (În timpul Revoluției burghize din Franța) Membri ai unui club revoluționar fondat în 1790 de Danton, Marat și Desmoulins.

CORDESCU 1. Marcela C. (n. 1913, Constanța), graficiană română. Grafică de carte; gravuri. Imagini de tip suprarealist cu intenții moralizatoare („Negativ”, „Pozitiv”). 2. **Florica C.—Jebeleanu** (1914—1965, n. Constanța), pictoriță și graficiană română. Soră cu C. (1), soția lui E. Jebeleanu. Portrete și peisaje; desenaatoare și ilustratoare de carte („Surisul Hiroșimei”).

CORDIAL, -Ă (< fr.) adj. (Și adv.) Care pornește din inimă; afectuos; sincer, loial.

CORDILIERĂ (< sp.) 1. (GEOGR.) Complex de lanțuri muntoase desfășurate pe lungimi foarte mari și compus din mai multe șiruri paralele. 2. (GEOLOG.) Creasta longitudinală din interiorul unui geosinclinal, în etapa de inversiune a mișcărilor tectonice.

CORDILIERI, Munții — cel mai lung lanț muntos de pe glob (c. 18 000 km), situat de-a lungul țărmurilor vestice ale Americii de Nord și de Sud (Anzi), constituit din două șiruri paralele. Alt. max.: 6 193 m (vf. McKinley), în America de Nord și 6 959 m (vf. Aconcagua), în America de Sud. Lățime max.: c. 1 600 km în America de Nord și c. 900 km în America de Sud. Supr. totală: c. 90 mil km². Formează cumpăna de ape dintre oceanele Atlantic și Pacific. Circa 80 de vulcani activi. În depr. intramontane se află deșerturi și semideșerturi întinse. Bine împădurit. Expl. de min. de cupru, aur, argint, cositor, plumb, platină, salpetru, petrol și cărbune.

CORDOBA (cuv. sp.) s.m. Unitate bănească în Nicaragua.

CORDOBA [cordoba] 1. Oraș în S Spaniei (Andaluzia), pe fl. Guadalquivir; 298,4 mil loc. (1987). Nod de comunicații. Expl. și prelucr. min. de cupru. Ind. textilă, chimică și alim. (băuturi). Vestigii romane și ale fortificațiilor maure. Marea Moschee (sec. 8—10, transformată în catedrală în sec. 13). Muzeu. În ev. med. centru renumit pentru prelucr. pieilor. Întemeiat de romani în 152 î.Hr., sub numele de Corduba, a devenit cap. prov. romane Hispania Ulterior, apoi Baetica. Stăpînit succesiv de vandali, bizantini, vizigoți (din 572) și arabi (din 711); capitală a Emiratului (756—929) și apoi a Califatului de C. (929—1031), conduse de dinastia Omeiazilor. Cucerit de spanioli în 1236, a intrat în componența regatului Castiliei și apoi al Spaniei. 2. Prov. în centrul Argentinei, în zona Pampei; 168,8 mil km²; 2,63 mil. loc. (1986). Centru ad-tiv: Córdoba. Reg. cerealiară și de creșterea animalelor. 3. Oraș în Argentina, la V. de Santa Fé; 1,07 mil. loc. (1980, cu

suburbile). Nod de comunicații. Ind. constr. de mașini, ciment, piel., textilă, sticlă și alim. Universitate (1613). Observator astronomic. Fondat în 1573. 4. Oraș în E Mexicului (Veracruz); 126 mil loc. (1980). Nod de comunicații. Ind. chimică, a bumbacului și alim. (zahăr, ulei, decorticarea orezului și prelucr. cafelei). Fondat în 1617.

CORDON (< fr.) s.n. I. 1. Cingătoare (de stofă, de piele etc.); centură; curea. ■ Panglică lată de mătase care se poartă în diagonală pe piept și pe care se atîrnă decorații înalte; gradul cel mai înalt al unei decorații. 2. (ANAT.) C. ombilical v. ombilical. 3. (METAL.) Fișie de materiale care desparte două renuri vecine ale unui cilindru de laminor. 4. Conductă electrică flexibilă. 5. C. litoral = formă pozitivă de relief din zona țărmurilor joase, fără marea, în apele puțin adînci, rezultată prin acumularea aluviunilor aduse de valuri și de curenți marini; poate închide un golf marin, separînd o lagună sau gura unei văi, formînd un liman, și contribuie la constituirea deltelor; perisip; săgeată litorală, lido, tombolo. 6. Margine a unei monede cu grosimea mai mare decît partea centrală. II. 1. Șir de militari dispuși de-a lungul unui traseu sau de-a latul unei căi, în scopul menținerii ordinii. 2. Șir de posturi militare de pază dispuse în lanț. 3. C. sanitar = ansamblu de măsuri de izolare a unui teritoriu în care a apărut o epidemie sau o epizootie, pentru a preveni extinderea acesteia; concr. formație militară care asigură executarea acestor măsuri.

CORDOVAN (< it.) s.n. Piele de capră sau de oaie tăbăcită vegetal, folosită la fabricarea încălțămintei fine și marochinării de lux.

CORDUN, com. în jud. Neamț; 7 349 loc. (1991).

CORDUNEANU, Constantin (n. 1928, Iași), matematician român. M. coresp. al Acad. (1974), prof. univ. la Iași. Contribuții în domeniul ecuațiilor diferențiale și al teoriei funcțiilor de variabilă reală.

CORECT, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. Care respectă regulile dintr-un domeniu dat; exact, fidel. 2. Care are o atitudine, o purtare ireproșabilă; care este drept, cinstit.

CORECTA (< corect) vb. I tranz. și refl. A (se) face corect; a (se) corijia, a (se) îndrepta. **CORECTITUDINE** (< corect) s.f. 1. Calitatea de a fi corect; lipsă de greșeli. 2. (LOG.) Termen desemnînd proprietatea unei construcții logice (definiții, clasificări, inferențe etc.) de a fi conformă cu anumite reguli.

CORECTIV (< fr.) s.n. Ceea ce corectează sau îndreaptă ceva; rectificarea, îndreptare.

CORECTOR, -OARE (< fr., lat.) s.m. și f. s.n. 1. S.m. și f. (POLIGR.) Persoană care se ocupă cu citirea textului cules și cu înlăturarea erorilor față de textul original. 2. S.n. (accentuat; corector) Aparat, de obicei automat, folosit în diverse sisteme tehnice pentru modificarea (corectarea) funcționării acestora.

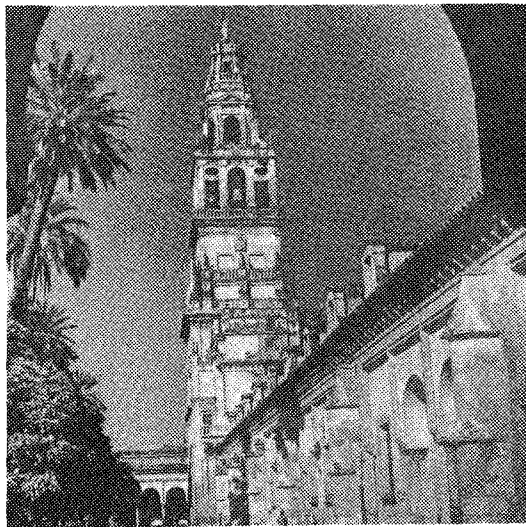
CORECTURĂ (< germ.) s.f. 1. Operația de înlăturare a erorilor dintr-un text sau dintr-o formă de tipar. 2. Text tipărit pe care s-a făcut operația de corectură (1).

CORECȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. (DR.) (În trecut) Sancțiune corporală. □ Drept de c. = (în unele state) dreptul părintelui de a cere emiterea unei mandate de arestare, fără îndeplinirea unei alte formalități, împotriva copilului său minor. Casă de c. = locul unde își execută pedeapsa infractorii minori. 2. (TEHN., METR.) Cantitate care trebuie adunată sau scăzută din rezultatul unei măsurători pentru a compensa erorile sistematice de care este afectată măsurătura. □ C. automată a erorilor = operație executată la recepția eronată a datelor codificate, printr-un cod corector de erori, avînd ca scop detectarea informației transmise.

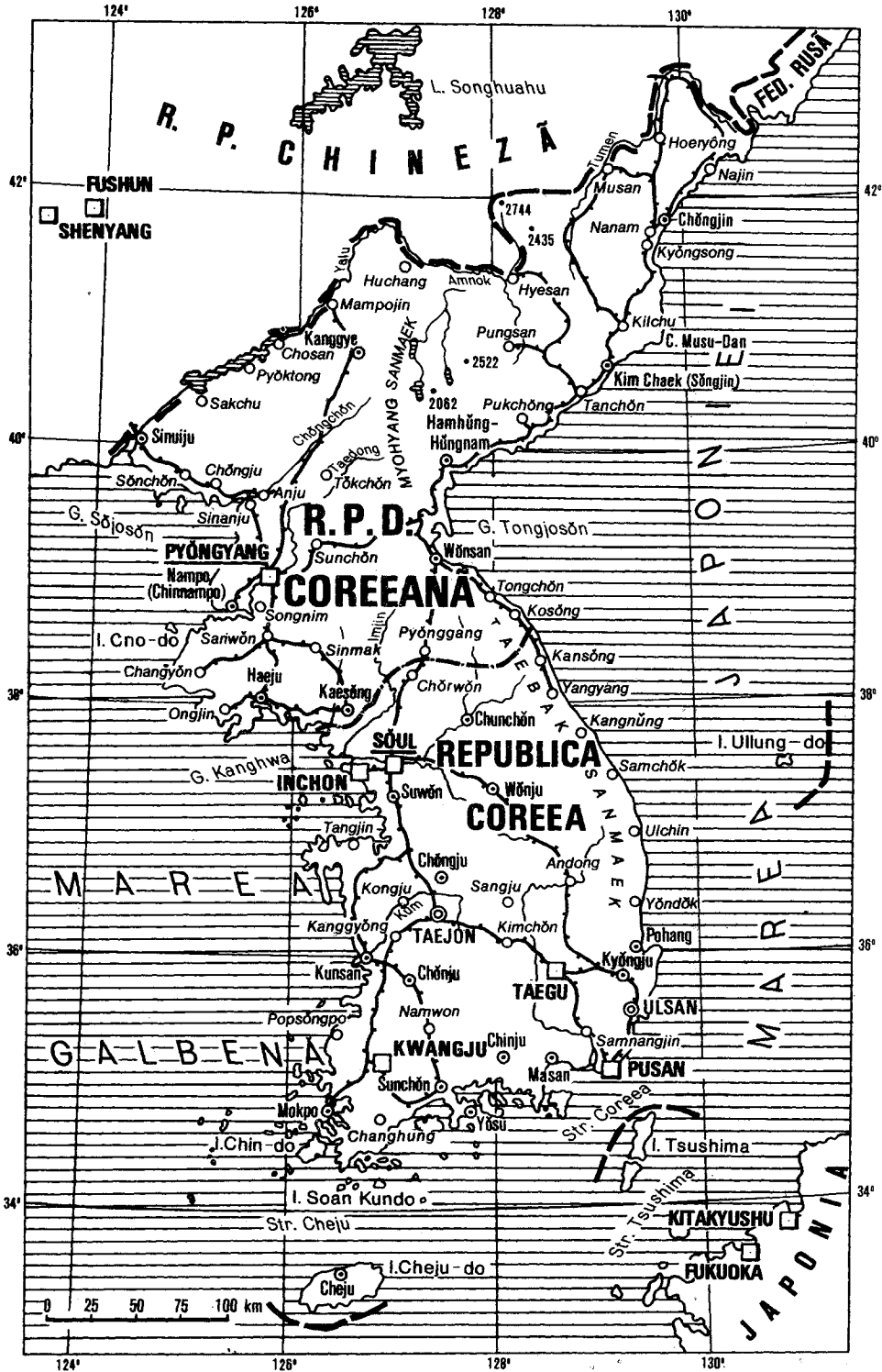
CORECȚIONAL, -Ă (< fr.) adj. (DR.) Care privește o pedeapsă. □ Închisoare c. = sancțiune privativă de libertate, aplicată pentru săvîșirea unor delictе.

COREE (< fr., germ.; !sl gr. *khoreia* „dans”) s.f. Boală nervoasă, înfîlînită în special la tineri, caracterizată prin mișcări involuntare continue, neregulate ale diferitelor segmente corporale (ex. față, gît, membre superioare).

COREEA 1. Țară în Extremul Orient asiatic, cuprinzînd pen. cu același nume și ins. din apropierea țărmului între M. Chinei de Est (la V) și M. Japoniei (la E), separată prin str. Coreei de Arh. Japoniez; 221,5 mil km²; 64,8 mil. loc. (1989). Relief muntos (67% din supr. C.) cu masive mai semețe în N (alt. max. 2 744 m, vf. Paektu-san). Alți munși de o remarcabilă varietate peisagistică însoșesc țărmul răsăritean. Cîmpurile au extensiune mai mare în lungul țărmului apusean (spre Marea Galbenă). Climă temperat-continentală cu influențe musonice în S și oceanice în E. Rețea bogată de ape cu un ridicat potențial hidroenergetic. — Istorice. Pe terit. C., locuit din timpuri străvechi, s-au constituit la începutul milen. I d.Hr. trei state (Koguryo, Paekje și Silla) unificate în sec. 7 sub hegemonia statului Silla. După destrămarea

Cordoba (1).
Marea moschee

acestui (sfârșitul sec. 9). C. a fost reunificată în 936 de către conducătorul Wang Kon, care a întemeiat statul Koryŏ. În sec. 13—14 C. s-a aflat în stăpînirea mongolilor, după înfrângerea cărora țara a fost condusă de dinastia Yi (1392—1910), vasală față de Imp. Chinez (între 1637 și 1895). În urma războiului chinez-japonez (1894—1895), încheiat cu victoria japonezilor, C. a devenit formal independentă față de China. În 1905, Japonia a instituit protectoratul său asupra C., iar în 1910 a anexat-o. În anii ocupației au avut loc puternice răscoale anti-japoneze; din 1931 lupta de eliberare națională a poporului coreean a luat forma luptei de partizani împotriva ocupației străine, care s-a încheiat o dată cu înfrîngerea Japoniei în cel de-al doilea război mondial. Privitv unor acorduri dintre puterile aliate, în C. s-a instituit temporar o administrație militară (a U.R.S.S., la N de paralela 38°, a S.U.A., la S). Conferința de la Moscova (dec. 1945) a miniștrilor de Externe ai U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii a hotărît restabilirea C. ca stat independent și democratic. În partea de N, puterea a fost preluată de comuniști. În mai 1948, în partea de S a țării au avut loc alegeri separate pentru Adunarea Națională, în urma cărora s-a proclamat Republica Coreea, în frunte cu Li Sin Man. Adunarea Populară Supremă din C. de Nord, aleasă în aug. 1948, a proclamat, la 9 sept. 1948, Republica Populară Democrată Coreeană; s-a format un guvern popular, în frunte cu Kim Ir Sen. În dec. 1991, pentru prima oară, a fost semnat între cele două state un Acord de reconciliere, neangajare și cooperare.

Republica Coreea, situată în partea de S a Pen. Coreea: 99,1 mii km²; 42,38 mil. loc. (1989). Limba oficială: coreeană. Cap.: *Seul* (*Sŏul*). Orașe pr.: Pusan, Taegu, Inchŏn, Kwangju. Este împărțită în nouă prov. și cinci orașe speciale. Expl. de cărbuni (19 mil. t, 1989), min. de fier, cupru, plumb, zinc, wolfram (2,2 mil. t, 1987), grafit (107,3 mii t, 1987), locul 3 pe glob), azbest, aur (7 000 kg, 1987), caolin. Ind. țării produce energie electrică (94,5 miliarde kWh, 1989), oțel (10,9 mil. t, 1987), fontă (15,14 mil. t, 1989), cupru rafinat (179 mii t, 1989), zinc (241,7 mii t, 1989), utilaje industriale, material feroviar, autovehicule (1,1 mil. buc., din care 847,2 mii autocurisme, 1989), nave maritime, aparate de radio, televiziore, magne-toscoape, anvelope (24,5 mil. buc., 1989), hirtie de ziar (442,8 mil. t, 1989), ciment (30,1 mil. t, 1989), textile, produse chimice, produse alim., conserve de pește ș.a. Pe terenurile arabile (21,6% din supr. țării) se cultivă orez (8,2 mil. t, 1989), orz, ovăz, porumb, soia, baze (600 mii t, 1989), cîneapă, tutun ș.a. Pomicultură. Se cresc bovine (2 mil. capete, 1989), porcine (4,85 mil. capete, 1989), vii, ferme de mătase. Pescuit: 2,73 mil. t (1988). C.f.: 6,3 mii km. Căi rutiere: 54,7 mil. km. Moneda: 1 won = 100 chon. Exportă mașini, utilaje, electronică, mijloace de transport (c. 40%), textile (c. 1/3), produse chimice, produse siderurgice, produse agricole ș.a. și importă mașini, utilaje, mijloace de transport, combustibili, materii prime și semifabricate, produse alim., bunuri de larg consum ș.a. — *Istoric*. După războiul din 1950—1953, R.C. și-a refăcut economia devenind o țară cu o industrie dezvoltată și o mare exportatoare de produse industriale. Regimul lui Li Sin Man a fost răsturnat în 1960. În 1961 a fost instaurată dictatura militară a gen. Pak Cijan Hi (asasinat în 1979). Sub presiunea manifestațiilor populare, puterea executivă a fost constrînsă să facă însemnate concesii pentru introducerea unui sistem politic democrat. Alegerile prezidențiale din 1987 au fost câștigate de Roh Tae Woo. Prin Constituția din același an, puterea executivă este deținută de președintele republicii, iar cea legislativă de Adunarea Națională.

Republica Populară Democrată Coreeană, situată în partea de N a Pen. Coreea: 122,4 mii km²; 22,4 mil. loc. (1989). Limba oficială: coreeană. Cap.: *Phenian* (*P'yŏngyang*). Orașe pr.:

Hamhŭng, Chŏngjin, Wŏnsan, Hŭngnam, Kaesŏng. Este împărțită în nouă prov., un district special și trei orașe speciale. Expl. de cărbuni (52 mil. t, 1987), min. de fier (3,2 mil. t, 1987), cupru, plumb (110 mii t, 1987), zinc (225 mii t, 1987), wolfram, argint, aur (5 000 kg, 1987), magnezit (2 mil. t, 1987), fosfați, sare, grafit. Ind. țării produce energie electrică (50 miliarde kWh, 1986), oțel (4,3 mil. t, 1987), fontă (5,8 mil. t, 1987), utilaje ind., material feroviar, tractoare, aparataj electrotehnic, îngrășăminte chimice, textile, ciment (7,8 mil. t, 1987), celuloză și hirtie, conserve de pește ș.a. Pe terenurile arabile (20% din supr. țării) se cultivă orez (6,4 mil. t, 1989), ovăz, grâu (900 mii t, 1989), porumb (3 mil. t, 1989), soia, cartofi (2 mil. t, 1989), bumbac, tutun ș.a. Se cresc bovine (1,3 mil. capete, 1989), porcine (3,1 mil. capete, 1989), ovine, viermi de mătase. Pescuit: 1,7 mil. t (1988). C.f.: 10,5 mil. km. Căi rutiere: 22 000 km. Flota comercială maritimă: 581,7 mii t (1988). Moneda: 1 won = 100 chon. Exportă metale feroase și neferoase, produse agricole, min., produse chimice, mașini și utilaje ș.a. și importă echipament ind., produse chimice, carburanți, produse agricole, ș.a. — *Istoric*. La 25 iun. 1950 armata nord-coreeană a atacat Coreea de Sud, care a primit imediat asistență O.N.U. (în primul rînd sprijinul S.U.A.). R.P. Chineză a acordat ajutor militar R.P.D.C.; la 27 iul. 1953 s-a încheiat armistițiul de la Panmunjŏn, care a restabilit situația anterioară. În repetate rînduri R.P.D.C. a prezentat propuneri concrete menite să ducă la reunificarea pașnică a Coreei. Forța conducătoare în stat este Partidul Muncii din Coreea (P.M.C., creat în 1946, prin unificarea Partidului Comunist cu Noul Partid Popular); cu el colaborează celelalte partide politice (Partidul Tinerilor Prieteni, Partidul Democratic). Secretar general al C.C. al P.M.C. (din 1960; între 1949 și 1960, președinte) și președinte al țării (din 1972), este Kim Ir Sen. Puterea executivă este deținută de președinte, iar cea legislativă de Adunarea Populară Supremă. 2. **Strimtoarea Coreii**, str. între Pen. C. și ins. japoneze Goto, Khyŭshŭ și Honshŭ, care leagă M. Chinei de Est cu M. Japoniei. Lățime max.: 180 km; ad. min.: 73 m. Arh. Tsushima o desparte în două.

COREEAN, -Ă (< Coreea) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Popor din rasa mongoloidă (ramură est-asiatică), constituit ca națiune în Coreea. Mai trăiesc în China, Japonia și C.S.I. C. sînt de religie budistă, confucianistă, daoistă, creștină ș.a. ■ Persoană care aparține acestui popor sau este originară din Coreea. 2. Adj. Care aparține Coreii sau coreenilor, referitor la Coreea sau la coreeni. ■ (Substantivat f.) Limbă izolantă din familia altaică, vorbită de coreeni.

COREGŢI (< fr. îi; {s} gr. kore „pupila” + gonia „unghi”) s.m. Pește teleostean, salmonid, dulcicol și marin, migrator, de c. 30—60 cm, cu

solzi argintii (Coregonus). Trăiește în lacuri în regiunile din N Europei. Acclimatizat și în România.

COREGRAF (< fr., germ.) s.m. Maestru de dans și de balet; creator al unui dans sau al unui spectacol de balet.

COREGRAFIE (< fr., germ., it.; {s} gr. khoreia „dans” + graphe „descriere”) s.f. 1. Artă de a crea dansuri și spectacole de balet. 2. Sistem de notare convențională a pașilor și a figurilor de dans.

CORELA (< corelație) vb. I tranz. și refl. A face să fie sau a fi în corelație.

CORELATIV, -Ă (< fr.) adj. Care este în relație reciprocă cu ceva; care se referă la corelație. □ *Noțiunile corelative* = noțiuni între care există un raport de corelație. (LINGV.) *Termen c.* = termen a cărui apariție este cerută (în mod obligatoriu sau facultativ) de prezența unui element de coordonare sau de subordonare între două construcții (ex. nu numai... ci și; atât... încît).

CORELAȚIE (< fr., lat.) s.f. 1. Relație reciprocă; relație în care unul dintre termeni nu poate exista fără celălalt (ex. părinte-copil, pozitiv-negativ). 2. Dependență reciprocă, relație a două fenomene sau procese între variabilele cărora există o anumită legătură (ex. c. dintre nivelul calificării profesionale și nivelul productivității muncii). 3. (MAT.) a) (în plan) Transformarea biunivocă prin care unui punct îi corespunde o dreaptă și reciproc. b) C. a două variabile aleatoare = valoarea medie a produsului abaterilor celor două variabile aleatoare față de valorile lor medii; covarianță.

CORELLI, Arcangelo (1653—1713), compozitor preclasic italian. Intemeietorul școlii violonistice clasice. A definitivat forma de concerto grosso. Sonate, concerte.

COREPETITOR, -OARE (< germ.) s.m. și f. (MUZ.) Persoană care acompaniază la pian, la repetiții sau în concerte, recitaluri și spectacole un cîntăreț, un instrumentist, un dansator etc.; repetitor.

CORESI (? — după 1581, n. Tirgoviște), traducător și tipograf român. A avut un rol esențial în introducerea limbii naționale în cultul religios. Tipăriturile sale aparute la Brașov („Catehismul”, 1559; „Tetraevghieluru”, 1561; „Apostolul”, 1563; „Liturghierul”, 1570; „Psaltirea”, 1570; „Evanghelia cu învățătură”, 1581 ș.a.), unele influențate de luteranism și de calvinism, sînt monumente de limbă veche românească. A utilizat graiul din Țara Românească și din S Transilvaniei, care stă la baza formării limbii române literare.

CORESPONDA (< germ.) vb. I intranz. A purta corespondență cu cineva; a comunica prin scrisori.

CORESPONDENT, -Ă (< fr.) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. Colaborator al unui ziar, al unei reviste etc. care trimite spre publicare informații despre evenimentele din locul unde se află. 2. S.m. și f. Persoană care, în lipsa părinților unui elev, are răspunderea acestuia în fața autorităților școlare. 3. Adj. *Membre c.* = membru al unei academii sau al altei instituții științifice, cu drept de vot consultativ. II. Adj. Care corespunde, care se află într-o anumită legătură, relație, corespondență cu ceva asemănător. □ *Unghiuiri corespondente* = fiecare dintre cele patru perechi de unghiuiri, congruente două cite două, formate de aceeași parte a unei secante care taie două drepte paralele.

CORESPONDENȚĂ (< fr.) s.f. I. 1. Schimb de scrisori între două sau mai multe persoane; totalitate acestor scrisori. ■ *Conținutul unei scrisori*. 2. Relatare a faptelor petrecute într-o localitate, regiune, țară, făcută de corespondentul unui ziar, al unei reviste etc. II. 1. Raport, legătură între lucruri, fenomene, organe, părți ale unui întreg care se potrivește între ele; concordanță, armonie între două unități lingvistice. □ *Corespondența* (sau *concordanța*) timpurilor = raportul de timp între predicatul unei propoziții subordonate și predi-

Arcangelo Corelli

Coridă

catul regentei. ■ Paralelism între fapte din idiomuri diferite sau din etape diferite ale aceluiași idiom, cu ajutorul căruia se verifică înrudirea dintre limbi. Există c. fonetice, gramaticale și lexicale. 3. (MAT.) Relație dintre două mulțimi, conform căreia fiecare element al unei mulțimi este pus în legătură cu unul sau cu mai multe elemente din cealaltă mulțime. 4. (FIZ.) Principiul corespondenței = regulă conform căreia legile unui fenomen exprimate de o anumită teorie trebuie să coincidă, în urma particularizării, cu legile aceluiași fenomen exprimate în cadrul altei teorii, mai puțin generale decât prima. 5. (CONT.) Corespondența conturilor = legătura reciprocă dintre conturi care reflectă aceeași operație economică. 6. (INFORM.) C. asistată de calculator = aplicație relativ nouă a sistemelor de calcul care alcătuiesc și tipăresc scrisori curente emise de unitățile bancare și industriale.

CORESPUNDE (< fr.) vb. III intrans. 1. A fi conform cu ceva, a se potrivi: a răspunde la cerințe, la așteptări etc. 2. A avea legătură, a comunica cu ceva: a fi situat pe același plan. **CORESPUNZĂTOR, -OARE** (< corespunde) adj. Care corespunde, care se potrivește sau este conform cu...

COREUȚ (< fr., lat.) s.m. Corist în teatrul antic.

COREY [cɔri], Elias James (n. 1928), chimist american. Prof. la Universitatea Harvard. Cercetări în domeniul spectroscopiei și sintezei organice. A obținut numeroși compuși naturali cu structuri complexe, biologic activi. Contribuții la dezvoltarea metodelor de sinteză a produsilor farmaceutici. Premiul Nobel (1990). **CORFU (KÉRFYU)** 1. Ins. grecească în M. Ionică; 593 km²; c. 100 mii loc. (1981). Oraș pr.: Corfu. Relief muntos (906 m). Climat mediteranean cu vegetație de maquis. Măslini, migdale, griu, citrice. Viticultura. Creșterea animalelor. Pescuit. Turism. — **Declarația de la ~**, acord semnat la 20 iul. 1917 între Comitetul Iugoslav, reprezentat de A. Trumbić, și guvernul sârb din exil, reprezentat de N. Pašić, privind constitu-

rea unui stat iugoslav (viitorul „Regat al Sirbilor, Croașilor și Slovenilor”), având ca formă de guvernământ monarhia constituțională, în frunte cu dinastia Karagheorghević. 2. Str. care separă ins. cu același nume de coasta greco-albaneză. Lungime: 48 km. Lățime: 10 km.

CORFUS, Ilie (1909—1981, n. Frătăuții Vechi, jud. Suceava), istoric român. Cercetări consacrate relațiilor româno-polone („Mihai Viteazul și polonii”) ca și agriculturii și relațiilor agrare („Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al 19-lea”). Editor de izvoare.

CORHART s.n. Material aluminos, superrefractor, folosit la captușirea cuptoarelor pentru fabricarea sticlei.

CORHĂNIT s.n. Transport al buștenilor de la locul de unde au fost fasonați până la o cale de comunicație, prin țineri, alunecare sau rostogolire, cu ajutorul țării și sau cu alte mijloace.

CORI, Cari Ferdinand (1896—1984), biochimist american de origine ceahă. A descoperit, împreună cu soția sa, **Gerty Theresa** (1896—1957), mecanismul enzimatic al interconversiei glucoză-glicogen și efectele hormonilor asupra acestui mecanism. Premiul Nobel pentru medicină (1947), împreună cu soția sa.

CORIAMB (< fr., lat.) s.m. Picior de vers antic, de patru silabe, format dintr-un troheu și un iamb. Atribuit poetului mitic Olympos.

CORIANDRU (< ngr., fr.) s.m. Plantă erbacee anuală din familia umbeliferelor, înaltă de 40—100 cm, cu frunze penat-divizate, flori mici albe sau roz și fructe globuloase, bogate în uleiuri eterice (*Coriandrum sativum*). Originară din regiunea mediteraneană, este cultivată ca plantă medicinală sau condiment.

CORIBANȚI (KORIBANTES) (în mitologia greacă), divinități masculine de origine asiatică. Cultiul lor prevedea dansuri războinice și manifestări orgiastice.

CORIDALEU, Teofil (1570—1646), cărturar și filozof grec. Discipol al lui Cremonini. A urmat linia aristotelismului originar, fără adăugiri și interpretări scolastice („Comentarii și

intrebări asupra întregii logici a lui Aristotel”) Scierile lui, mai ales prin discipoli, au patruns și în Moldova și Țara Românească, influențând învățământul.

CORIDĂ (< fr.) s.f. Luptă cu tauri (în Spania, în țările Americii Latine și în 5 Franței).

CORIDOR (< fr.) s.n. 1. Spațiu lung și îngust într-o clădire, care servește ca loc de trecere și de legătură între încăperi: culoar (1). 2. Porțiune îngustă de teren care leagă două puncte.

CORIFEU (< fr., lat.) s.m. Conducător al corului în teatrul antic grec; p. ext. personalitate de frunte într-un domeniu de activitate.

CORIGENT, -Ă (< lat. *corrigens*) adj., s.m. și f. (Elev) care nu a obținut notă de trecere la una sau la două materii și care urmează să dea un nou examen la materia sau la materiile respective.

CORIGENTĂ (< *corigent*) s.f. Situația unui corigent; examen dat de un corigent.

CORIJĂ (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) corecta, a (se) îndrepta.

CORILLUS (c. 28—68 d.Hr.), rege dac în reg. intracarpatică, unul dintre succesorii lui Burebista. A fost urmat de *Cosmosius*.

CORIMB (< fr.; [s] gr. *korymbos* „ciorchine”) s.n. Inflorescență în care pedicelii florilor stau așezapi în lungul unui ax principal și sint de lungime inegală, astfel încât florile se află aproape la același nivel.

CORINDON (< fr.) s.n. Oxid natural de aluminiu, format în rocile metamorfice de contact, în segregările magmatice de magnetit, găsindu-se frecvent și în aluviuni. Are aspect de mase compacte sau granulare, prezintă cea mai mare duritate după diamant, este transparent și variat colorat; roșu (rubin), galben (topaz oriental), verde (smarald), albastru (safir). Se folosește ca piatră prețioasă, în mecatana de precizie și în ceasornicărie. Varietățile comune opace se utilizează ca abrazivi.

CORINT (KORINTHOS) 1. Istm între G. Saronikos și G. Corint, care unește Peloponezul cu Atica. Lungime: 42 km; lățime: 6,3—16 km. 2. Canal lung de 6,3 km, lat de 24 m și adânc de 10,3 m, care unește M. Ionică cu M. Egee. Construit în perioada 1881—1893. 3. Golf al M. Ionice în prelungirea G. Patras, care pătrunde adânc în Atica. Lungime: c. 130 km. Lățime max.: 35 km. Ad. max.: 935 m. Se mai numește și G. Lepanto. 4. Oraș în Grecia, port la canalul cu același nume; 22,7 mii loc. (1981). Centru comercial. Cea mai mare rafinărie de petrol din țară. Export de ulei de măsline și stafide. Unul din cele mai strălucite orașe ale Greciei antice, rival al Atenei și Spartei. Distrus de armata romană (146 î.Hr.). Refăcut de Cezar, a devenit capitala prov. romane Ahaia. Jefeuit și distrus definitiv de heruli (267 d.Hr.). Reintemeiat în 1818.

CORINTH, Lovis (1858—1925), pictor și grafician german. Impresionist. Compoziții alegorice, peisaje și portrete („Ecce homo”, „Autoportret”). Ilustrații la opera lui Swift.

CORINTIC, -Ă (< *Corint*) adj. Care aparține Corintului, privitor la Corint; din Corint. □ **Ordin c.** = ordin de arhitectură, folosit frecvent în elenism, caracterizat prin suplețea coloanei decorate cu caneluri și prin capitelul ornamentat cu sculpturi, reprezentând frunze de acant.

CORIOLAN (MARCUS CORIOLANUS, Cnaeus) (sec. 5 î.Hr.), conducător legendar al plebei din Roma împotriva regelui Tarquinius Superbus. În 493 î.Hr. a luat parte la luptele pentru cucerirea orașului volsc Corioli. A asediat apoi Roma, aliat cu volscii și evlii. Înfrânt, s-a sinucis.

CORIOLIS, Gaspard de (1792—1843), fizician francez. Contribuții în mecatana solidului. A constatat (1835) apariția unei forțe de inerție exercitată asupra unui corp care se mișcă radial într-un sistem de rotație (forța C.; ex. devierea vinturilor, curenților și riurilor spre dreapta în emisfera nordică). A introdus noțiunile de *lucru mecanic* și de *energie cinetică*.

CORION (< fr.; [s] gr. *chorion* „placentă”) s.n. 1. (EMBRIOL.) Inveliș extern al embrionului la vertebratele superioare; la reptile și păsări se unește cu alantoida, iar la mamifere vilozitățile sale, care pătrund în pereții uterului, formează placentă. 2. (HIST.) Stratul profund al pielii format din țesut conjunctiv, vase sanguine, limfatic și terminații nervoase libere ori sub formă de corpusculi. ■ Strat conjunctiv profund al unei membrane mucoase sau seroase situat sub celulele epiteliale. □ *C. ovarul* = membrana externă a ovulului (zona pelucidă).

CORIST, -Ă (< fr.) s.m. și f. (MUZ.) Persoană care cântă într-un cor.

CORIUM (cuv. lat.) s.n. Strat de piele, cuprins între epidermă și stratul adipos subcutanat, format în cea mai mare parte dintr-un țesut conjunctiv și care, după o prelucrare corespunzătoare, se transformă în piele tăbăcită.

CORIZĂ (< fr., gr.) s.f. 1. (MED.) Inflamație acută sau cronică a mucoasei nazale; rinită (pop.) gucurai. □ *C. spasmodică* = boală alergică ce apare la persoanele sensibilizate la diferite substanțe prezente în aer (ex. Polen). 2. (MED. VET.) *Corize contagioase* = boli ale animalelor provocate de bacterii (*C. contagioasă* a păsărilor) și virusuri (*C. contagioasă* a bovinelor).

CORK [kɔ:k] (**CORCAIGH** [kɔ:keig]), oraș în SV Irlandei (Munster), port la Oc. Atlantic; 173,7 mil loc. (1986, cu suburbiile). Aeroport internațional. Oțelării. Constr. de mașini (automobile, șantiere navale), produse electronice, prelucr. cauciucului, covoare, piel., bere. Colegiu universitar.

CORLĂ S.F. (ORNIT.) Găinușă de baltă.

CORLĂȚEANU, Nicolae (n. 1915, Caracul, Basarabia), filolog român. Acad. (1965), prof. univ. la Chișinău. Cercetări în domeniul lexicologiei, foneticii și romanisticii, studii asupra contribuției scriitorilor clasici din Moldova la dezvoltarea limbii literare („Actualitatea operei lui Creangă”, „V. Alecsandri și limba literară”), analize asupra normei și uzului actual al limbii („Egală între egale”).

CORLĂȚENI, com. în jud. Botoșani; 3 837 loc. (1991).

CORLĂȚEANU, Vasile (n. 1918, Iași), inginer electrotehnician român. Prof. univ. la Iași și București. Contribuții la studiul mașinilor electrice. A elaborat schema de reglare automată a tensiunii la turbogeneratoarele de mare putere cu ajutorul dispozitivelor electronice.

CORLĂȚEL, com. în jud. Mehedinți; 1 535 loc. (1991).

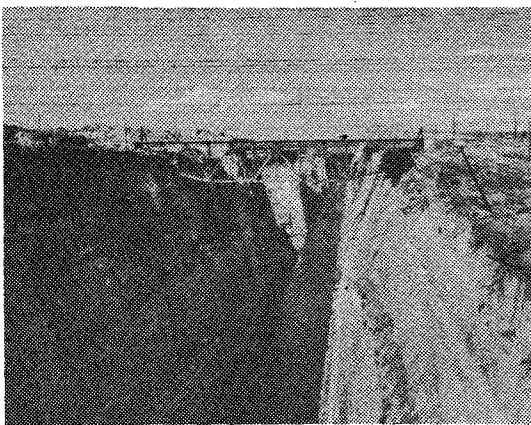
CORM ([s] gr. *kormos* „trunchi”) s.n. Organism al plantelor superioare (cormofite), format din rădăcină, tulpină și frunze, avind o structură anatomică evoluată.

CORMACK [kɔ:mɔ:k], **Allan MacLeod** (n. 1924), fizician american originar din Africa de Sud. Contribuții la realizarea tehnicii scanner. Premiul Nobel pentru medicină (1979), împreună cu G.N. Hounsfield.

Pierre Corneille

Canalul Corint

CORMANĂ (< magh.) s.f. Organ al plugului lui care preia brazda tăiată de brazdar, o ridică și o răstoarnă; răsturnătoare.

CORMORAN (< fr.) s.m. Gen de păsări acvatice, bune înotătoare și scufundătoare, care trăiesc pe coastele mărilor, prin bălți și pe malurile râurilor înconjurate de vegetație; au ciocul terminat ca un cirig, gît lung, coadă rotunjită formată din pene rigide; mari consumatoare de pește. În China și Japonia sînt dresați în vederea pescuitului. În România se întîlesc în Delta Dunării: *C. mare* (*Phalacrocorax carbo*), cu guler de pene cafeniu; *C. mic* (*Ph. nigripes*); *C. moșat* (*Ph. aristotelis*).

CORN¹ (lat. *cornu* s.n., s.m. I. 1. S.n. (ZOO.) Formație dură, pereche sau nepereche, de pe craniul multor copitate; la rumegătoare se află pe osul frontal. **C.** poate fi de natură epidemică (ex. la bou) sau dermică (ex. la cerb); acestea din urmă se schimbă anual. La rinoceri, **C.** se află pe nas. ■ **P.** analog. Fiecare dintre cele patru organe tactile și vizuale ale melcului; fiecare dintre cele două excrescențe chitinoase de lângă ochii unor cărăbuși. 2. S.n. (La sg.) Substanță organică din care sînt alcătuite coarnele (1) vitelor. 3. S.m. Instrument muzical de suflat, alcătuit în forma sa primitivă dintr-un corn¹ (1), iar mai tîrziu dintr-un tub conic de alamă sau din al metal. □ **C.** englez = instrument muzical de suflat din familia oboiului, dar cu un sunet mai grav. ■ S.n. **C. de vînătoare** = instrument de suflat, de formă alungită și curbată, confecționat uneori din corn¹ (1), folosit la vînătoare pentru a emite semnale acustice. 4. S.n. Recipient format dintr-un corn¹ (1) (sau de forma acestuia) în care se ținea în trecut praful de pușcă, sarea etc.; **p.** ext. conținutul acestui recipient. □ Expr. *Cornul abundenței* = (în mitologia greacă) corn¹ (1) umplut cu fructe și cu flori, simbol al belșugului, atribuit al divinităților abundenței (Cibeles, Ceres etc.). 5. S.n. Recipient din corn¹ (1) sau vas mic de lut prelungit cu o pană de gîscă prin care se scurge huma colorată, folosit în ceramică populară pentru decorarea vaselor. 6. S.n. (TEHN.: mai ales la pl.) Nume generic dat părților unor construcții, organe de mașini, unelte etc. în formă de corn¹ (1) ■ (ANAT.) Denumire dată unor formații anatomice cu aspect de corn¹ (1) (ex. **C.** uterin, **C.** lui Amon). 7. S.n. Produs de panificație preparat din făină albă, avînd greutate mică și formă de semicerc. 8. S.n. *Cornul lunii* = luna în primul și ultimul pătrar, cînd are formă de seceră. 9. S.n. *Cornul-secarei* = boală a secarei, provocată de ciuperca parazită *Claviceps purpurea* și manifestată prin apariția în spic a unor formații tari, negricioase (*scleroși*), care sînt întrebunțate în farmacie pentru extragerea ergotinei; pîntecul-secarei. II. S.n. (Reg.) Colț, ungher, margine.

CORN² (lat. *cornus*) s.m. Arbust (mai rar arbore mic) din familia cornaceelor, înalt de 4–8 m, cu frunze opuse, întregi, flori galbene care apar înainte de înfrunzirea și fructe drupe roșii comestibile (*Cornus mas*). Lemnul de **C.**, foarte dens și rezistent, este folosit în strungărie.

CORNACEE (< fr.; [s] lat. *cornu* „corn”) s.f. pl. Familie de plante lemnoase dicotiledonate, cu frunze opuse, întregi, flori gamopetale mici, galbene sau albe, grupate în umbel și fructe drupe sau bace roșii sau negre (ex. *cornul*).

CORNAȚI (< *corn*) s.m. Plantă erbacee perenă acvatică, cu tulpini lungi (4 m), frunze romboidale submerse și natante, flori albe, mici, fructe drupe mari, cu două-patru coarne și semințe comestibile (*Trapa natans*).

CORNAJ (< fr.; [s] lat. *cornu* „corn”) s.n. (MED.) Zgomot patologic produs de trecerea aerului prin căile respiratorii (laringe, trahee, bronhii), îngustate din cauza unor leziuni, a unor infecții etc.

CORNALINĂ (< fr.) s.f. Varietate roșie de agat, translucidă, folosită la bijuterii.

CORNAROS, Vincenzo (sec. 17), poet grec. Autor al epopeii „Erotocritul”.

CORNĂTELU, com. în jud. Dimbovița; 1 922 loc. (1991).

CORNEA, com. în jud. Caraș-Severin; 2 397 loc. (1991). Produse alim. Stație de c.f.

CORNEA, Doina (n. 1929, Brașov), militantă pentru libertate și democrație, pentru un stat de drept în România. Din anii '80 a luat atitudine împotriva dictaturii totalitar comuniste.

CORNEA, Paul (n. 1924, București), istoric literar român. Prof. univ. la București. Cercetări privind începuturile literaturii române moderne („De la Alexandrescu la Eminescu”, „Originele romantismului românesc”); studii și eseuri de teorie și sociologia literaturii („Regula jocului”, „Introducere în teoria lecturii”, „Aproapele și departele”).

CORNEANĂ (< fr.) s.f. Rocă metamorfică formată la exteriorul aureolei de contact, caracterizată prin minerale deshidratate, compacte și dure, cu spîrtură aschiosă. Se desosebesc: **C.** de contact termic și **C.** de contact metasomatic.

CORNEANU, Nicolae v. Nicolae.

CORNEE (< fr., lat.) s.f. Partea anterioară a membranei externe a ochiului, transparentă, de natură epitelială, nevascularizată; puternic inervată; (pop.) albul ochiului.

CORNEILLE (cornel) I. **Pierre C.** (1606–1684), dramaturg francez. Creator al tragediei clasice franceze, a introdus în teatru motivarea etică și psihologică a desfașurării acțiunii. Tragediile sale, inspirate din istorie, și-au câștigat renumele prin concentrarea dramatică,

arta desăvârșită a dialogului și a tiradei, versul lapidar și sentențios („Cidul”, „Horațiu”, „Cinna”, „Polyeucte”). 2. **Thomas C.** (1625—1709), dramaturg francez. Frate cu **C. (1)**. Tragedii de inspirație spaniolă („Timocrate”, „Berenice”); lucrări de lexicografie („Dicționarul termenilor de artă și știință”).

CORNELIUS, Peter von (1783—1867), pictor german. A făcut parte din grupul nazareenilor din Roma. Fresce la Gliptoteca din München; ilustrații la „Faust” de Goethe.

CORNER (< engl.) s.n. (La fotbal) Lovitură din colțul terenului acordată echipei în atac dacă un jucător al echipei în apărare trimite mingea în spațiile liniei de poartă.

CORNEREVA, com. în jud. Caraș-Severin, pe Bela Reca; 3 959 loc. (1991). Este com. cu cele mai multe sate (40) din România.

CORNESCU, Grigore (sec. 17—18), mic boier din ținutul Hotinului, cunoscut ca arhitect și sculptor. În 1682 a restaurat Biserica Episcopală de la Curtea de Argeș.

CORNESCU, Traian Hagi (1885—1965), pictor, grafician, scenograf român. Bogată activitate în domeniul scenografeiei la Teatrul Național din București și la Teatrul Giulești („Visul unei nopți de vară” și „Femeia îndărătnică” de Shakespeare, „Gaștele” de Al. Kirilșescu).

CORNEȘTI 1. Com. în jud. Cluj; 2 207 loc. (1991). Biserica (sec. 16—17) atribuită prin tradiție lui Mihail Viteazul. 2. **Corn:** în jud. Dimbovița; 8 235 loc. (1991).

CORNET (< fr.) s.n. 1. Hirtie răscuită în formă de con, în care se împachetează diferite lucruri; figic (2). 2. **C. acustic** = aparat în formă de pînă, folosit de persoanele cu auzul slab. 3. Instrument muzical de suflat, din alamă, asemănător cu trompeta, dar de dimensiuni mai mici și cu un registru mai înalt. 4. **C. nazal** = fiecare dintre cele trei lame osoase care se află pe peretele lateral al cavității nazale.

CORNET, schit în com. Racovița, jud. Vâlcea, citorit în 1666 de marele ban Mareș Băjescu. Biserica este un exemplu de arhitectură caracteristică epocii lui Matei Basarab. Casa stăreței are un pridvor cu coloane de cărămidă. Incinta și curturile sînt refăcute în sec. 19.

CORNETU, com. în Sectorul Agricol Ilfov, pe Argeș; 4 314 loc. (1991).

CORNFORTH [cɔ:fnɔ:θ] **John Warcup** (n. 1917), chimist britanic de origine australiană. Prof. la universitățile Warwick și Sussex. Studii fundamentale asupra izomeriei stereice a compușilor rezultați din reacțiile chimice catalizate de enzime. A obținut prima sinteză totală a unui steroid (colesterolului). Premiul Nobel (1975), împreună cu V. Prelog.

CORNI 1. Com. în jud. Botoșani; 6 557 loc. (1991). Stație de c.f. 2. Com. în jud. Galați; 2 853 loc. (1991).

CORNIER (< fr.) s.n. Bară laminată de oțel cu secțiunea transversală în forma literei „L”.

CORNISH (cuv. engl.) [cɔ:nɪʃ] subst. Rasă de găini grele, originară din Marea Britanie, crescută în special pentru producerea de carne (3,5—4,5 kg). În România, două linii c. împreună cu două linii plymouth rock alb, au participat la formarea a doi hibridi de găini, exploatați pentru producerea de carne: robro 69 și robro 70.

CORNÎȘĂ (< fr.) s.f. 1. Element de construcție (parte componentă a antablamentului), constituit dintr-un grup de muluri, așezat orizontal la partea superioară a zidului și ieșit în afară, avînd rolul de a împiedica scurgerea apei de ploaie pe fața clădirilor. 2. Muluri așezate sub plafon, deasupra unei uși, ferestre, la mobile etc., avînd rol decorativ. 3. Mucchie ieșită în exterior la partea superioară a unui versant abrupt formată dintr-un strat orizontal mai dur decît cele de dedesubt.

CORNÎȘOR (< corn?) s.m. Mică plantă erbacee perenă, trîntitoare, cu frunze lanceolat-liniare, fin dințate, sporangii grupați într-un spic

terminal, sesil (*Lycopodium annotinum*). Crește pe stînci și prin padurile de munte.

CORNÎȚĂ (< coarnă) s.f. Soi de viță de vie pentru vin cu struguri negri roșietici, asemănători cu coarna.

CORNIZĂ s.f. Vergea de lemn sau de metal de care se atîrnă perdelele.

CORNŌȘ, -OASĂ (< corn?) adj. Care are consistență dură. □ **Celulă c.** = celulă epitelială moartă. □ **Strat c.** = strat al epidermei, relativ dur, format din celule coarsoase.

CORNU, com. în jud. Prahova; 4 599 loc. (1991). Reșed. com. este satul *Cornu de Jos*.

CORNUL CAPREI, numele popular al constelației *Capricornul*.

CORNUL DE AUR (HALIÇ), golf lung de 6 km, pe malul european al Bosforului, separînd orașul Istanbul în cartierele Pera și Galata, la N și Stambul, la S.

CORNUL LUI SAS, localit. în Moldova. Aici, Ștefan Tomșa, domnul Moldovei, a înfrînt în iul. 1612 pe Constantin Movilă, care încerca să recupe tronul țării cu sprijinul polonilor și al cazacilor. Azi com. *Popricani*, jud. Iași.

CORNU LUNCII, com. în jud. Suceava, pe râul Moldova; 6 565 loc. (1991). Topitorie de în (Băișești).

CORNUT, -Ă (< corn?) adj. 1. (Și subst. f.) (Animal) care are coarne. 2. Cu coarne bine dezvoltate. 3. (BOT.) Secară cornută v. secară.

CORNUT (< corn?) s.m. Denumire dată speciilor de plante erbacee, anuale sau perene, din genul *Cerastium*, familia cariofilaceelor, cu petalele divizate și fructul o capsulă.

CORNWALL (cuv. engl.) [cɔ:nuɔ:l] subst. (ZOOT.) Rasă de porci formată în Anglia, marel negru.

CORNWALL [cɔ:nuɔ:l] pen. în SV Marii Britanii, scldată de Marea Mincii și Canalul Bristol. Lungime: c. 150 km; lățime max.: 72 km. Relief muntos granitic (621 m alt. — v.f. High Willhays) și țărături dantelate. Oraș pr.: Plymouth. Expl. de cositor, cupru, argint, zinc, plumb, mangan, bismut, arsen, caolin. Creșterea animalelor. Pescuit. Turism.

CORNWALLIS [cɔ:nuɔ:lɪs], **Charles** (1738—1805), general și om politic britanic. Comandant al armatei engleze în America de Nord, a capitulat la Yorktown (19 oct. 1781). Guvernator general al Indiei (1786—1793) și vicegerge al Irlandei, unde a reprimat răscoala din 1798.

CORO, oraș în NV Venezuela, centru ad-tiv al statului Falcón; 131,2 mii loc. (1989). Nod de comunicații. Piață agricolă. Ind. alim. Expl. de petrol. Întemeiat în 1527.

COROANA AUSTRALĂ (*Corona Australis*), constelație din emisfera australă, situată la S de constelația Săgetătorul. Asemănătoare, ca formă, *Coroanei Boreale*.

COROANA BOREALĂ (*Corona Borealis*), constelație din emisfera boreală, situată în prelungirea constelației Ursa Mare. Cuprinde șase stele principale, dispuse în arc de cerc, dintre care cea mai strălucitoare este Gemma. Numele popular: *Hora*.

COROANĂ (< lat. *corona*) s.f. 1. Podoabă pentru cap în formă de cerc, făcută din flori, frunze etc. (oferită la romani comandanților învingători). ■ Ansamblu de flori și de frunze dispuse în cerc. 2. Diademă (de aur, de argint, de fier) ornamentată, de diferite forme, purtată de împărați, regi, duci etc. sau reprezentată pe stemele și blazoanele acestora. 3. Fig. Putere monarhică, monarhie; p. ext. persoană care deține această putere. 4. Unitate monetară în unele țări (ex. Cehoslovacia, Suedia etc.). 5. Totalitatea ramurilor unui arbore. 6. **C. dentară** = porținea vizibilă a dintelui. ■ Imbrăcămintă de metal, de porțelan etc. cu care se acoperă sau înlocuiește (pivot dentar) un dinte sau o măsea. 7. Marginea superioară a copitei. 8. **C. circulară** = suprafața cuprinsă între două cercuri concentrice. 9. **C. solară** = aureola pușin lămoasă care înconjură Soarele și este vizibilă cu ochiul liber în timpul eclipselor totale; este constituită din plasmă fierbinte (temperaturi de 1—2 mil. °C), rarefiată, pe care atracția Soarelui nu o poate echilibra complet, o parte dispărîndu-se în spațiu (vînt solar). V. *coronograf*. 10. Piesă sau parte dintr-o piesă avînd formă unui cilindru gol, cu lungimea mică. □ **C. dințată** = parte a unei piese metalice de dimensiuni mari aplicată pe periferia unei roți (suport), fabricată de obicei din material de calitate inferioară, care are prelucrată o anumită dantură (2). □ Descărcare în c. v. *corona*.

COROBORA (< fr., lat.) vb. I tranz. (Livr.) A confirma, a întări, a sprijini.

COROD, com. în jud. Galați; 7 983 loc. (1991).

CORODA (< fr., lat.) vb. I tranz. . (Despre agenți chimici) A roade, a degrada unele materiale, metale etc. în mod progresiv.

CORODARE (< fr., lat.) s.f. 1. (POLIGR.) Operație de pregătire a formei de tipar prin gravare chimică cu ajutorul unei soluții corivoase. 2. (IND. TEXT.) Procedeu de decolorare locală a unei țesături vopsite, în vederea obținerii unor desene; ronjare.

COROI (< magh.) s.m. Nume dat mai multor specii de păsări răpitoare mici, în special șoimului.

COROIANU, Iuliu (1847—1927, n. Dorolj, jud. Satu Mare), avocat și om politic român. Unul dintre conducătorii Partidului Național Român din Transilvania și al acțiunii memorandiste din 1892—1894, în urma căreia a fost condamnat la închisoare.

COROIAT, -Ă (< coroiă) adj. (Despre ciocul unor păsări, p. ext. despre nas) Cu virful adus în jos, încoavoiat; acvilin.

COROIDA (< fr., engl.; {și gr. *chorion* „membrană” + *eidos* „aspect”) s.f. Partea posterioară a membranei mijlocii a ochiului, intens vascularizată, pigmentată pe fața sa internă.

COROIDITĂ (< fr.) s.f. (MED.) Inflamație a coroidiei, însoțită de tulburări de vedere.

COROIENI, com. în jud. Maramureș; 2 568 loc. (1991).

COROIEȘTI, com. în jud. Vaslui; 2 373 loc. (1991).

COROISINMĂRTIN, com. în jud. Mureș, pe Tîrnava Mică; 1 666 loc. (1991).

COROLAR (< fr., lat.) s.n. (MAT., LOG.) Concluzie care derivă nemijlocit dintr-o teoremă. ■ Idee care decurge dintr-o teorie, dintr-o afirmație etc.

COROLĂ (< fr., lat.) s.f. Totalitatea petalelor unei flori, care constituie învelișul floral intern la majoritatea angiospermelor. Poate fi gamopetală sau dialipetală, actinomorfa sau zigomorfa; de obicei este viu colorată.

COROLOGIE (< fr.; {și gr. *chora* „regiune” + *logos* „studiu”) s.f. Ramură a biogeografiei care delimitează arile de repartție a speciilor de plante și animale sau a biocenozelor.

COROMANDEL, coastă SE a Pen. Hindustan; lungime: 700 km; lățime: 80—100 km; joasă, nisipoasă și cu lagune. Clima subecuatorială musonică (temp.: 24—28°C; precipitații: 1 100 mm/an). Cocotieri. Oraș pr.: *Madras*.

COROANĂ (< fr., germ.; {și lat. *corona* „coroană”) subst. Efect — tip de descărcare electrică de forma unei aureole (coroane), care apare în jurul părților ascuțite ale conductoarelor aflate la înaltă tensiune.

CORONAMENT (< fr.) s.n. Element terminal cu funcție ornamentală, situat la partea superioară a unui edificiu. ■ Partea superioară a unui chei, a unui dig, a unui baraj sau zid de sprijin, executată în general din piatră fătuță.

CORONARĂ (< fr.; {și *coronariv* „formă de coroană”) adj. (Și subst.) (Vas sanguin, arteră sau venă) în formă de coroană în jurul unui organ pe care-l irrigă (ex. c. stomacului, c. inimii).

CORONARIȚĂ (< fr.) s.f. Inflamație a arterelor coronare ale inimii; poate fi cauza anginei pectorale sau a infarctului miocardic.

CORONÎȘTE (< coroașă) s.f. Plantă erbacee perenă din familia leguminoaselor, cu frunze compuse și cu flori roșietice sau alburii, folosită uneori ca nutreț. (*Coronilla varia*).

CORONIU (< fr. [i]; [s] lat. *corona* „coroană”) s.n. Element chimic ipotetic prezent în coroana solară; i-au fost atribuite unele linii spectrale neidentificate în laborator, produse în realitate de atomii puternic ionizați ai unor elemente cunoscute.

CORONOGRAF (< fr. [i]; [s] lat. *corona* „coroană” + gr. *grapho* „a scrie”) s.n. Instrument astronomic pentru studii și fotografierea coroanei solare.

CORONULĂ (< fr.; [s] lat. *coronula* „coroniță”) s.f. Ansamblul apendicelor care se găsesc la petalele unor corole (ex. la narcisă).

COROPȘINĂ (< bg.) s.f. Insectă ortopteră dăunătoare plantelor, cu corpul greoi și picioarele anterioare ca niște lăpeși (*Gryllotalpa vulgaris*).

COROPUNA, Nevado de ~, vf. în Anzii peruvieni (Cordillera Occidental), la NV de Arequipa. Alt.: 6 425 m. Vulcan stins, acoperit la peste 5 800 m cu zăpezi veșnice.

COROSBÎNĂ s.f. Pește teleostean mărunt, viu colorat, cu două tentacule mici deasupra ochilor (*Blennius sanguinolentus*). Trăiește și în Marea Neagră. Sin. *cașel-de-mare*.

COROSIV, -Ă (< fr., lat.) adj. 1. (Despre substanțe chimice) Care provoacă corozione. □ Agent c. = substanță care exercită o acțiune chimică pe suprafața unui material cu care vine în contact, producând corozivitatea. 2. Fig. Mușcător, usturător.

COROT [corɔg]. **Jean-Baptiste-Camille** (1796—1875), pictor francez. Poet al naturii și al luminii diafane. Prin peisajele sale, de un intens lirism, anunță impresionismul („Poiana din Ville-d'Avray”, „Amintire de la Mortefontaine”).

COROZIUNE (< fr.) s.f. 1. Proces chimic de degradare exercitat, în special, la suprafața corpurilor metalice, de oxigenul din aerul umed sau de diverse substanțe chimice. Combaterea degradării se realizează prin vopsire, lacuire, smălțuire, oxidare, nichelare, cromare, argintare, prin adăugarea de anticorozivi sau prin protecție catodică. 2. (GEOL.) Fenomen de eroziune a suprafeței rocilor sub acțiunea chimică a soluțiilor apoase. ■ Schimbarea formei inițiale a mineralelor prin acțiunea magmei și a produselor ei reziduale, având ca rezultat forme cu contururi neregulate.

CORP (< fr., lat.) s.n., s.m. I. S.n. 1. Organismul considerat ca un întreg anatomic și funcțional; trup. □ Loc. *Corp la corp* = (despre modul de desfășurare a luptelor) față în față, deschis, pieptiș, în luptă dreaptă; p. ext. inversat. ■ Trup fără cap; trunchi. □ Loc. *De corp* = care se poartă direct pe trup. 2. Parte principală din ceva. □ C. de casă sau de case = parte dintr-un ansamblu de clădiri. ■ Conținutul unei scrisori; cuprinsul unei cărți. ■ *Corp de legi* = culegere de legi; corpus. II. S.m. (MED.) Denumire dată anumitor structuri anatomice. □ C. *calos* = ansamblu de fibre nervoase constituind principala conexiune între emisferile cerebrale. C. *ciliar* = structură anatomică aparținând globului ocular, situată în zona circulară de joncțiune a coroidelor cu corneea și cu irisul, cuprinzând două părți: mușchiul ciliar și proceșele cilare. C. *galben* = țesut endocrin ovarian, de culoare gălbuie, care se formează din *foliculul lui de Graaf* după eliminarea ovulului și secreta progesteron. C. *striat* = formație cerebrală pereche alcătuită din două nuclee: caudată și lenticular. La vertebrele inferioare reprezintă organul superior de coordonare nervoasă. III. S.n. (FIZ.) Porțiune determinată dintr-o substanță; sistem, agregat etc. alcătuit din atomi sau molecule. □ C. *negru* = corp care, indiferent de temperatura lui, absoarbe complet orice radiație electromagnetică incidentă (ex. orificiul unei cavități opace). C. *cenușiu* = c. al cărui factor spectral de absorbție este subunitar, același pentru orice lungime de undă. C. *solid* = c. aflat într-o stare de agregare caracterizată prin coeziunea puternică a moleculelor și rezistență mare la deformații mecanice; mecanica cuantică a studiat și stabilit legile de bază

privind structura energetică a c.s. IV. S.n. 1. Parte dintr-un ansamblu formată dintr-un singur obiect. □ C. *de iluminat* = dispozitiv în care se montează una sau mai multe lămpi electrice și care are rolul de a redistribui fluxul luminos, protejind ochiul împotriva iluminării prea intense. C. *ceresc* = orice c. natural sau artificial aflat în spațiul cosmic. 2. (CHIM.) Substanță definită. □ C. *simplic* = substanța chimică ale cărei molecule sînt formate din atomi de același fel; element. C. *compus* v. *combinație* (2). 3. (MAT.) Inel unitar în care orice element diferit de elementul neutru al primei operații are invers în raport cu o doua operație. □ C. *comutativ* (*abelian*) = corp pentru care a doua operație este comutativă. C. *geometric* = figură geometrică în spațiu. C. *borelian* = *clan borelian*. 4. C. *delict* = lucru care a servit sau era destinat să servească la săvîrșirea unei infracțiuni. 5. (POLIGR.) C. *de literă* = înălțimea paralelipipedului care formează litera tipografică, exprimată în puncte tipografice. V. S.n. Totalitatea persoanelor care, prin funcție sau profesiune, formează o unitate deosebită, legal constituită. □ C. *diplomatic* = totalitatea reprezentanților diplomați din alte state acreditați pe lângă un stat. C. *de armată* = mare unitate tactică-operativă de arme întrunite în componerea căreia pot intra un număr variabil de divizii, brigăzi și regimente. C. *de trupă* = unitate militară independentă. C. *de gardă* = clădire sau încăpere în care se află o gardă militară în timpul executării serviciului de pază și care servește ca loc de staționare și de odihnă pentru comandantul găzii, caporalul de schimb și ostașii din schimburile care nu se găsesc în posturi.

CORPOLENT, -Ă (< fr., lat.) adj. (Despre oameni) Care este mare (și gras) la corp; voinic.

CORPORAL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține corpului (I), privitor la corp, de corp. □ *Pedeapsă c.* = sancțiune constind în lovituri sau torturi. *Percheziție c.* = cercetare exercitată asupra persoanelor, pentru descoperirea de corpuri delictive.

CORPORATISM (< fr.) s.n. Doctrină social-politică și economică răspândită mai ales în anii de după primul război mondial care preconiza asocierea muncitorilor în corporații, în opoziție cu sindicatele.

CORPORAȚIE (< fr.) s.f. 1. (În feudalism) Organizație de meșteșugari (pe meserii) constituită în scopul apărării în grup a intereselor și drepturilor (profesionale); breaslă. 2. (În unele țări, și îndeosebi în S.U.A.) Mare întreprindere (societate pe acțiuni).

Jean-Baptiste-Camille Corot:

„Catedrala din Chartres”

CORPUS (cuv. lat.) s.n. Culegere sau colecție de texte, inscripții, legi (ex. *Corpus iuris civilis*). □ C. *de folclor* = colecție sistematică a creației populare; subiecte, versiuni și variante ale tuturor speciilor și genurilor înregistrate de pe întreg spațiul geografic populat de un popor, cuprinzând înregistrările folclorice efectuate în timpuri diferite.

CORPUS CHRISTI [kɔ:pas kristi] oraș în S.U.A. (Texas), port într-o lagună a Oc. Atlantic (G. Mexic), cu un trafic anual de 40 mil. t; 358 mil. loc. (1988, cu suburbiile). Nod de comunicații. Expl. de petrol și gaze naturale. Prelucr. petrolului. Ind. chimică, a cimentului, aluminului și zincului. Export de produse petroliere. Pescuit. Turism. Stațiune balneoclimaterică, Universitate.

CORPUSCUL (< fr., lat.) s.m. Porțiune foarte mică de substanță, de dimensiuni atomice sau subatomice, care interacționează cu o entitate cu alte sisteme fizice; particulă. □ C. *tactil* = formație nervoasă microscopică, localizată la nivelul dermului, specializată în recepția excitațiilor tactile. C. *elementar* = unitate virotică, compusă dintr-un centru de acid nucleic înconjurat de o capsulă proteinică. C. *Babeș-Negri* = formație sferică înțilnită la nivelul encefalului în citoplasma neuronilor situați în cornul lui Amon la animalele bolnave de turbare. C. *Malpighi* = formațiune din structura rinichiului alcătuită din capsula lui Bowman (dilatată a tubului urinar) și glomerul (un ghem de 4—12 bucle capilare), la nivelul căreia are loc ultrafiltrarea plasmii sanguine, rezultând urina primară.

CORPUSCULAR, -Ă (< fr.) adj. Care ține de corpusculi, privitor la corpusculi. □ *Teoria c.* = teorie ce avansează teza discontinuității materiei, venind în opoziție cu teoria undulatoare.

CORREGGIO (*Antonio Allegri zis il ~*) (c. 1489—1534, n. Correggio), pictor renaștist italian. A dezvoltat arta clarobscurului și a introdus în compoziție noi scheme de perspectivă (în diagonală, în vîrtej), prin care apare ca unul dintre precursorii barocului (fresce pe cupola catedralei din Parma). În pictura de șevalet a abordat teme mitologice și religioase („Nașterea lui Iisus”, „Danae”).

CORREGIDOR, ins. în Arh. Filipine, la intrarea în G. Manila, c. 5,2 km². Aici și în Pen. Bataan de la N s-au desfășurat mari lupte între trupele americane și cele japoneze. Ocupată de japonezi (6 mai 1942) și recucerită de americani (16 febr. 1945).

CORREIA [curɔia], **Raimundo da Mota Azevedo** (1860—1911), poet brazilian. Evocă, în

Correggio: „Madonna di San Girolamo”

spirit parnasian, natura tropicală („Simfonii”, „Alleluia”).

CORRENS, Karl Erich (1864—1933), botanist german. Unul din descoperitorii lucrărilor lui Mendel. Cercetări în problema hibridilor la plante.

CORRIENTES 1. Prov. în NE Argentinei, la granița cu Paraguay și Brazilia; 88,2 mil km²; 724 mii loc. (1986). Centru ad-tiv: *Corrientes*. Culturi de citrice și tutun. Creșterea bovinelor. 2. Oraș în NE Argentinei, port pe Paraná; 186 mii loc. (1980, cu suburbiile). Aeroport internațional. Centru agricol, export de cereale. Fabrici de ciment. Universitate. Fundat în 1588.

CORRIERE DELLA SERA. cotidian italian. Principalul organ de presă al cercurilor financiare din N Italiei. Apare la Milano din 1876.

CORRIGAN-MAGUIRE [cōrigan magjə] **Mairead** (n. 1944), om politic nord-irlandez. Inițiator al organizației „Mișcarea pentru pace” din Irlanda de Nord. Premiul Nobel pentru pace (1976), împreună cu Betty Williams.

CORSAJ (< fr.) s.n. Parte a unei rochii care acoperă bustul.

CORSAR (< it., germ., fr.) s.m. Corabie înarmată, aflată în proprietatea particulară a unei persoane care, cu învoia guvernului, ataca și jefuia vasele inamice. ■ Comandant al unei astfel de corăbii; p. ext. pirat.

CORSET (< fr.) s.n. Centură lată și elastică folosită la strângerea taliei. □ *C. gipsat* (sau *medical*) = aparat gipsat care servește la imobilizarea coloanei vertebrale.

CORSICA (CORSE) [cors] 1. Ins. în N M. Mediterane, constituind o reg. a Franței; 8,7 mil km²; 247,2 mii loc. (1988). Oraș pr.: Ajaccio. Relief muntos granitic. Alt. max.: 2 710 m (vf. Monte Cinto). Expl. de min. de fier, cupru, mercur, zinc, plumb, marmură, citrice, măslini. Viticultură. Creșterea ovinelor și caprinelor. 2. Ulei, zahăr. Turism. Stăpânit succesiv de romani (sec. 3 î.Hr.), vandali, bizantini, ostrogoți, longobarzi, franci, arabi, pisani și genezezi. Din 1768 a intrat în componența Franței, în prezent constituind două departamente. 2. Str. care separă ins. cu același nume de Arh. Toscan. Lungime: 40 km. Lățime: 75 km. Ad. max.: c. 500 m. Port pr.: Bastia.

CORT (< ngr.) s.n. Adăpost portabil și demontabil, făcut dintr-una sau mai multe foi de pânză impermeabile sau din material plastic fixate pe țărși. □ *Ca la ușa cortului* = dans popular românesc, răspândit mai ales în valea Dunării, cu ritm binar și mișcare vioasă; melodia corespondătoare acestui dans. (REL.) *Cortul măturiei* = primul locaș sfânt al evreilor pe care l-au purtat cu ei, timp de 40 de ani, pînă la statornicirea lor în Palestina. Era construit din lemn de salcîm și avea două încăperi: Sfînta și Sfînta Sfîntelor. *Sărbătoarea cortului* = una din cele trei sărbători ale pelerinajului, la evrei; are loc după strîngerea recoltei de toamnă și durează șapte zile.

CORT [cot], **Henry** (1740—1800), inventator englez. Autor al procedurii de elaborare a oțelului prin *puflare* (1784).

CORTÁZAR [cortázar], **Julio** (1914—1984), scriitor argentinian. Proza existențialistă („Bestiar”, „Invingătorii”), surprinzînd latura afectiv-psihologică a personajelor, compusă după tehnici moderniste și cultivînd fantastical („Fețele medaliilor”, „Cîștigătorii”). Eseuri („Ocolul zilei în 80 de lumi”). Scenarii de film („Blow up”).

CORTEGIU (< it.) s.n. Șir de persoane care însoțesc o ceremonie, o personalitate marcantă; convoi.

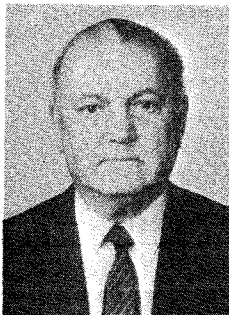
CORTÉS (cuv. sp.) subst. 1. (În regatele feudale din Spania și Portugalia) Organe reprezentative pe stări. 2. Denumire a parlamentului în Portugalia (pînă în 1911) și în Spania.

CORTÉS (cortés), Hernán (Hernando) (1485—1547), conchistador spaniol. Conducător al expediției care l-a înfrînt pe azteci și a cucerit Mexicul (1519—1521).

CORTEX (< lat.) s.n. 1. (ANAT.) Parte periferică a unui organ. □ *C. cerebral* = scoarță

Viorella Cortez

Eugen Coseriu

cerebrală. *C. suprarenal* = partea periferică a glandei suprarenale; glanda corticosuprarenală. 2. (BOT.) Scoarță (a unui copac), coajă (a unui fruct).

CORTEZ, Viorella (n. 1935), mezzosoprană română. Stabilită în Franța (1970). Numeroase premii internaționale care i-au recunoscut calitatea de excepție a vocii, ca și apariția scenică unică (Viena, Scala, Covent Garden, Metropolitan, Paris, Verona ș.a.), impunîndu-se în „Carmen”, „Trubadurul”, „Aida”, „Norma”, „Werther” ș.a. Premiere absolute în „Mariana Pineda” și „Antoniu și Cleopatra”.

CORTICAL, -Ă (< fr.; [s] lat. cortic- „scoarță”) adj. Care se referă la porțiunea externă a unui organ (ex. zonă c) ■ Care aparține scoarței creierului.

CORTICOPLEURITĂ (< fr.) s.f. Congestie pulmonară localizată în zona corticală a plămînilui, care afectează și pleura din regiunea respectivă.

CORTICOSTERON (< fr. [i]) s.m. Hormon steroid produs de glanda corticosuprarenală, avînd ca efect creșterea cantității de glucoză din sînge.

CORTINA D'AMPEZZO [dampezo], oraș în N Italiei (Veneto), în N Alpiilor Dolomiți, la 1 210 m alt.; 8,5 mii loc. (1983). Renunțată stațiune turistică și a sporturilor de iarnă. Aici s-a desfășurat a VII-a ediție a Jocurilor Olimpice de iarnă (1956).

CORTINĂ (< it.) s.f. Perdea de stofă, catifea etc. care desparte scena de sală într-un teatru.

CORTIZOL (< fr.) s.m. Hormon produs de glanda corticosuprarenală cu acțiuni metabolice complexe, efect antiinflamator și antiergic.

CORTIZON (< fr.; [s] lat. cortex „scoarță”) s.m. Hormon secretat de glanda corticosuprarenală avînd efecte metabolice complexe (crește cantitatea de glucoză și lipide în sînge, intensifică dezasimilația proteică, crește eliminările de azot). Sub formă sintetică este utilizat ca

antiinflamator, antialergic și antitoxic.

CORTOT [cortot], **Alfred** (1877—1962), pianist și dirijor francez. Întemeietorul Școlii Normale de Muzică din Paris. Împreună cu J. Thibaud și P. Casals a alcătuit un trio celebru. A cântat cu G. Enescu. Lucrări teoretice despre arta pianistică.

CORUÑA [coryña], **La** ~, oraș în NV Spaniei (Galicia), port militar și de pescuit la Oc. Atlantic; 242,4 mii loc. (1987). Șantiere navale; ind. chimică, a aluminiului, textilă, prelucr. lemnului și a peștelui. Hirtie, țigăre.

CORUNCA s.f. (IND. EXTR.) Dispozitiv folosit în lucrările de instrumentație, cu ajutorul căruia se prind și se extrag prăjiniile sau veștile rămase în gaura de sondă în urma unei avarii.

CORUND, com. în jud. Harghita, în Depr. Praid; 6 363 loc. (1991). Expl. de aragonit și argilă. Ape minerale carbogazoase. Centru de ceramică (smălțuită) populară secuciasă.

CORUPE (< lat. *corrumpere*) vb. III tranz. și refl. A (se) abate de la moralitate, corectitudine și argilă. Ape minerale carbogazoase. Centru de ceramică (smălțuită) populară secuciasă.

CORUPT, -Ă (< corupe) adj. Care se abate de la normele morale; depravat, descompus, desfrînat, stricat. ■ (Despre cuvinte, fraze etc.) Deformat, alterat, denaturat.

CORUPTIE (< fr., lat.) s.f. Stare de abatere de la moralitate, de la datorie; depravare, desfrîu, venalitate.

CORVADĂ (CORVOADĂ) s.f. 1. Muncă greutăți pe care țaranii erau constrinși să o presteze în folosul boierilor sau al statului. 2. Fig. Muncă silită, obligație neplăcută.

CORVETĂ (< fr.) s.f. Navă cu pinze cu trei catarge, armată cu tunuri, folosită în trecut în acțiuni de luptă navală.

CORVIDE (< fr.; [s] lat. *corvus* „corb” + gr. *eidos* „aspect”) s.n. pl. Familie de pasări cu c. 100 de specii cosmopolite, de talie mijlocie și mare, incluzînd, cu excepția pasărilor liră, cei mai mari reprezentanți ai ordinului passeriforme (corbul), migratoare (cioara neagră), sedentare (coșofana), carnivore (corbul), vegetariene (stăncuța), omnivore (cioara de semănătură); răpitoare îndrăznețe și violente, sînt în general dăunătoare; au instincte sociale dezvoltate, sînt foarte bune imitatoare ale oricărei voci și se pot dresa (*Corvidae*).

COSA, Juan de la ~ (1460—1510), geograf și navigator spaniol. L-a însoțit pe Columb, ca hidrograf, în a doua expediție. I se atribuie o hartă (data 1500), păstrată la Muzeul din Madrid, unde America este reprezentată pentru prima oară separat de Asia.

COSAC (< bg.) s.n. Pește teleostean ciprinid, dulcicol, asemănător cu plătica, din marile fluvii ale Europei de Est și Centrale, avînd două specii în apele din România: c. cu botul alungit (*Abramis ballerus*) și c. cu botul turtit (*A. sapa*).

COSAR s.m. (ORNIT.) Lopătar (2).

Hernán Cortés

COSAȘ (< coasă) s.m. 1. Persoană care cosește. 2. Numă dat unor insecte ortoptere cu antene lungi și cu organe stridulante care produc un țîrîit caracteristic (ex. *Tettigonia viridissima*). 3. Pește teleostean, dulcețol, semimigrator, originar din apele Asiei de Est, de c. 60—115 cm și 7,4—32 kg, cu corpul fusiform, gros, solzi cenușii-verzui și albicioși (*Ctenopharyngodon idella*). 4. Pasăre mică (c. 18 cm), dăunătoare, din ordinul passeriformelor, care trăiește în Perù, Bolivia, Argentina, Chile, cu cioc puternic, ferestruit și penaj cafeniu-inchis-cărâmiu (*Phytotoma rara*).

COSAȘU, Radu (n. 1930, Bacău), scriitor și ziarist român. Proză satirică și autobiografică („Supraviețuiri”). Publicistică pe teme politice, sportive, de film etc.

COȘĂ (< fr.) s.f. 1. Obiect protector din tablă, care se introduce în interiorul unei bucle formate la capatul unui cablu. 2. (TELEC.) Mică piesă conductoare care servește la fixarea legăturilor electrice pe o placă.

COSEALĂ s.f. (MED. VET.) Afecțiune traumatică, întâlnită mai frecvent la cai, produsă de lovirea, în mers, a părții inferioare a unui membru de către membrul conșener.

COSECANTĂ (< fr. ||) s.f. Funcție trigonometrică ce asociază fiecărui unghi un anumit număr, egal cu secanta unghiului complementar și cu inversul numărului ce reprezintă sinusul celui unghi; (în triunghiul dreptunghic) raportul dintre ipotenuză și cateta opusă unghiului.

COSENZA [cozența], oraș în S Italiei (Calabria), la SE de Napoli; 105,3 mil loc. (1989). Produse alim. Ind. lînii. Catedrala (sec. 12). Muzeu.

COSERIU, Eugen (n. 1921, Mihăileni, Basarabia), lingvist român. Stabilii în Germania. M. de onoare al Acad. (1992), prof. univ. la Tübingen. Specialist în lingvistica generală și romanică („Sincronie, diacronie și istorie”, „Teoria limbajului și lingvistica generală”).

COSFIMETRU s.n. Instrument pentru măsurarea factorului de putere al unui circuit electric.

COȘI (< coasă) vb. IV 1. Tranz. A tăia plante furajere, cereale etc. cu coasa sau cu mașina agricolă de cosit. ■ Fig. A distruge, a omori. 2. Refl. (Despre cai) A lovi în mers un picior de altul.

COȘINUS (< fr. ||) s.n. Funcție trigonometrică ce asociază fiecărui unghi un anumit număr, egal cu sinusul unghiului complementar; (într-un triunghi dreptunghic) raportul dintre cateta alăturată unghiului și ipotenuză.

COSITOARE (< costi) s.f. Mașină agricolă de recoltat, cu ajutorul căreia se cosește iarba și alte plante furajere.

COSITOR (< sl.) s.n. (CHIM.) Staniu.

COSITĂRIRE (< cositor) s.f. Operație de acoperire a unei suprafețe metalice cu un strat subțire de cositor (staniu), în vederea protejării la corozione, spoire.

COSITURĂ (< costi) s.f. 1. Teren de pe care s-a cosit iarba. ■ Cantitate de iarbă costită; nutreț. 2. Rană pe care și-o produc la picioroaie animalele sau oamenii în timpul mersului ca urmare a poziției sau conformației defectuoase a membrului.

COSIȚĂ (< bg.) s.f. Părul femeilor împletit în cozi; p. ext. păr. ■ Expr. A împleți costiță albă = a rămâne fată bătrână. ■ Șuvița de păr.

COSIMBESȚI, com. în jud. Ialomița, pe Ialomița; 3.668 loc. (1991). Stație de c.f.

COSINZEANA, revistă literară ilustrată. A apărut, cu întreruperi și cu periodicitate variabilă, între 1911 și 1928, inițial, la Oraștie și, din 1922, la Cluj. A susținut unitatea națională a românilor prin literatură și cultură.

COSLOGENI, cultură din epoca bronzului (sec. 13—12 î.Hr.); larg răspândită în Dobrogea și SE Munteniei. Denumită astfel după înălțimea Grădiștei Coslogeni, din Balta Borcea (jud. Ialomița).

COSMA, Octavian Lazăr (n. 1933, sat Treznea, jud. Sălaj), muzicolog român. Preocu-

pat de trecutul muzicii românești („Oedipul enescian”, „Hronicol muzicii românești”).

COSMA, Partenie (1837—1924, n. Beiuș), avocat, preot și om politic român. Președinte al Comitetului Executiv al Partidului Național Român din Transilvania (1881—1883).

COSMA, Viorel (n. 1923, Timișoara), muzicolog român. Studii și lucrări de istoria muzicii românești („Muzicienii români — lexicon”).

COSMEȘTI 1. Com. în jud. Galați, pe Siret; 7.017 loc. (1991). Cherestea. Stație de c.f. 2. Com. în jud. Teleorman; 2.854 loc. (1991).

COSMETIC, -Ă (< fr., gr.) adj. s.n., s.f. I. 1. Adj. Care servește la îngrijirea feței sau a părului. 2. S.n. Cremă sau loțiune utilizată pentru îngrijirea feței sau a părului. II. 1. S.f. Artă îngrijirii igienice a tenului, a părului etc. prin metode și preparate speciale: meseria cosmeticianului. ■ Ramură industrială care se ocupă cu fabricarea cosmeticelor (I 2). 2. Adj. Care ține de cosmetică (II 1), privitor la cosmetică.

COȘMIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Care aparține cosmosului, privitor la cosmos. □ Spațiul c = spațiu infinit în care se află planetele, stelele, galaxiile etc.; p. restr. spațiul din afara planetei noastre. Radiație c = radiație corpusculară sau electromagnetică provenită din spațiul cosmic. Navă c. v. navă.

COSMINELE, com. în jud. Prahova; 1.483 loc. (1991). Reșed. com. este satul Cosmina de Jos.

COSMO- Element de compunere a unor cuvinte cu semnificația Univers, referitor la cosmos.

COSMOBIOLOGIE (||s|| *cosmo-* + *biologie*) s.f. Ramură a biologiei care studiază viața și manifestările ei în afara spațiului terestru. A luat naștere ca preocupare teoretică în 1949, printr-o ramură a sa — medicina spațială —, iar ca domeniu aplicativ de investigație după lansarea pe orbită, în 1957, de către U.R.S.S., a unei nave cu un mamifer; biologie spațială.

COSMODROM (< rus., fr.; ||s|| *cosmo-* + *dromos*, „loc de alergare”) s.n. Complex de instalații, echipamente, construcții și terenuri aferente destinate asamblării, verificării și lansării sateliților artificiali și navelor cosmice, precum și urmăririi zborurilor acestora și transmiterii comenzilor de corecție; complex de lansare. Principalele c.: Cape Kennedy (v. Cape Canaveral), Vandenberg și Wallops Island (S.U.A.), Baikonur (Kazahstan), Plesetsk și Kapustin Jar (Federația Rusă), Kenya (platforma italiană San Marco), Kourou și Hammam Guir (Franța), Kagoshima și Tanegashima (Japonia).

COSMOFOTOGRAFMETRIE (< fr.) s.f. Metodă nouă a fotografiei, care măsoară și reprezintă grafic marii porțiuni din suprafața terestră sau din a celorlalte planete, întocmind hărți pe baza fotografiilor luate din sateliți artificiali.

COSMOGONIC, -Ă (< fr. ||) adj. Privitor la cosmogonie.

COSMOLOGIE (< fr. ||; ||s|| gr. *kosmogonia*, „crearea lumii”) s.f. 1. Teorie mitică, filozofică sau științifică despre formarea Universului. 2. Ramură a astronomiei care studiază formarea și evoluția corpurilor și sistemelor de corpuri cerești.

COSMOGRAFIE (< fr., lat.) s.f. Ramură a astronomiei care se ocupă cu descoperirea corpurilor și a fenomenelor cerești.

COSMOLOGIE (< fr. ||; ||s|| *cosmo-* + *logos*, „studiu”) s.f. Ramură a astronomiei care studiază structura și evoluția Universului și legile generale care îl conduc. □ C. filozofică = ramură a filozofiei care tratează despre structura Universului în termii primelor principii.

COSMONAUT (< fr., rus.; ||s|| *cosmo-* + lat. *nauta*, „navigator”) s.m. Astronaut.

COSMONAUTICĂ (< fr., rus.) s.f. Astronautică.

COSMONAVĂ (după fr., rus.) s.f. Astronavă, navă cosmică.

COSMOPOLIT, -Ă (< fr., germ.) adj. 1. (Și subst.) Care se remarcă prin interes, cunoștințe despre diferite regiuni ale lumii neprovinciale. 2. Care se consideră „cetățean universal”, „cetățean al lumii”. ■ Care nu trăiește într-o singură țară, adaptându-se cu ușurință moravurilor din diferite locuri. ■ Amestecat, peștriș. ■ (Peior.) Care este atras de tot ce este străin. 3. (BIOL.; despre specii) Care au distribuție geografică universală, care trăiesc în orice parte de pe glob.

COSMOPOLITISM (< fr. ||; ||s|| gr. *kosmopolites*, „cetățean al lumii”) s.n. 1. Manieră cosmopolită de a trăi, comportament cosmopolit. 2. Doctrină, opinie a celor care se consideră cosmopoliti. Atitudine frecventă în sec. 18, conformă cu idealurile Luminilor.

COSMOS (< fr., gr.) s.n. 1. Lumea care ne înconjoară, nemărginit în spațiu și în timp; univers. 2. (La grecii antici) Universul, considerat ca un tot armonios, organizat, în opoziție cu haosul.

COSMOVICI, Leon C. (1857—1921, n. Sasca, jud. Suceava), zoolog și fiziolog român. M. coresp. al Acad. (1893), prof. univ. la Iași. Preocupări în domeniul zoologiei nevertebrate. Autor al primului tratat românesc de fiziologie animală (1900).

COSMOVICI, Mircea Paul (n. 1921, Iași), jurist român. M. coresp. al Acad. (1991). Cercetări de drept internațional comparat, drept economic, drept civil („Tratat de drept civil”, „Probleme de drept economic”).

COSOI s.n. Piele netăbăcită, transparentă, din care se fac curelețe de cusut și de legat.

COSOR (< sl.) s.n. 1. Cuișt cu tăișul curb, folosit în viticultură și în pomicultură. 2. Plantă erbacee perenă acvatică, monoică, cu tulpina lungă pină la 2 m, cu frunze filiforme, sesile, dispuse în verticil, flori unisexuate, solitare și fruct nucleu, adesea spinosă (*Ceratophyllum demersum*).

COSPAR (în engl. Committee On Space Research), organizație științifică internațională pentru promovarea cercetărilor spațiale prin folosirea rachetelor și a sateliților. A luat ființă în 1958, sub auspiciile Uniunii Consiliilor Științifice Internaționale și UNESCO. Are sediul la Paris. România este membră din 1964.

COSSIGA, Francesco (n. 1928), om politic italian. Reprezentant de frunte al Partidului Democrat Creștin. Prim-min. (1975—1980). Președinte al Senatului (1983—1989). Președinte al Italiei (din 1985).

COST (< costa) s.n. Cheltuiala (exprimată în bani) efectuată pentru obținerea (producerea sau cumpărarea) unui bun, efectuarea unei lucrări, prestarea unui serviciu etc. □ Costul vieții = totalitatea cheltuielilor pentru bunuri alimentare și nealimentare, a serviciilor utilizate, necesare unei familii, într-o perioadă determinată de timp. Costuri directe = cheltuieli de producție, stabilite pe unitatea de produs în funcție de ceea ce se consumă efectiv și nemijlocit pentru crearea bunurilor respective. Costuri indirecte = cheltuieli convenționale a căror mărime pe unitatea de produs nu poate fi determinată decât prin procedee convenționale.

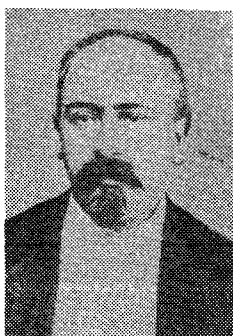
COSTĂ (< it.) vb. I intranz. 1. A avea un preț, a prețui. ■ A fi scump. 2. A plăti cu... a se dobindi cu prețul a...

COSTA, Lucioda (n. 1902), arhitect și urbanist brazilian. A elaborat planurile de ansamblu ale orașului Brasília. Studii de teorie a arhitecturii.

COSTACHE, veche familie de boieri din Moldova. Mai importanți: 1. Boldur C., mare vornic. S-a distins în bătălia de la Lențești (1497). 2. Veniamin C. (1768—1846), mitropolit al Moldovei (1803—1808 și 1812—1842). Om de cultură. Adept al Eteriei. A întemeiat seminarul de la Socola (1803) și alte școli.

Veniamin Costache

Gheorghe Costa-Foru

COSTACHE NEGRI, com. în jud. Galați; 2 478 loc. (1991).

COSTA-FORU 1. Gheorghe C. (1821—1876, n. București), om politic, profesor și jurist român. Primul rector al Universității din București (1864—1872); ministru de mai multe ori. **Z. Constantin C.** (1856—1935, n. București), avocat și ziarist democrat român. Fiul lui C. (1). A organizat și a condus organizațiile „Liga drepturilor omului”, „Comitetul central pentru amnistie” ș.a. Bogată activitate publicistică.

COSTA GAYRAS, Constantin (n. 1933), regizor francez de film de origine greacă. Filme politice, care valorifică genul polițist și „thrillerul” („Z”, „Mărcurisirea”, „Starea de asediu”, „Dispărutul”, „Consiliu de familie”).

COSTA GOMES [costă gomji], **Francisco da** (n. 1904), general și om politic portughez. Președintele republicii (1974—1976).

COSTANDE, Ion (1819—1879, n. Râhova, Alba), pictor și litograf român. Portrete („Horea”, „Avram Iancu”, „G. Barișiu”).

COSTA RICA, stat în America Centrală istmică; 50,9 mii km²; 2,94 mil. loc. (1989). Limba oficială: spaniolă. Cap.: San José. Orașe pr.: Limón, Alajuela, Puntarenas. Este împărțită în șapte prov. Relief muntos înalt (alt. max.: 3 820 m), între ale cărui lanțuri se întinde un podiș central; vulcani activi. Climă caldă, tropicală, nuanțată de altitudine, cu precipitații bogate, mai ales pe litoralul caribean (Limón, 4 228 mm/an). Terenurile cultivate reprezintă 10,3% din supr. țării, iar pășunile ocupă 45,2% (se cresc în special bovine, 1,73 mil. capete, 1989). Culturile de bază se practică în plantații: banane (1,26 mil. t, 1989), cafea (93 mii ha, 147 mil t, 1989), cacao, ananas, trăsție de zahăr (2,6 mil. t, 1989). Pentru consumul intern se cultivă porumb, orez, manioc. Pădurile cu esențe valoroase (cedru, guayacan ș.a.) ocupă c. 1/3 din supr. țării. Resurse de bauxită, aur și ape

geotermale (parțial valorificate). Ind. diversificată cu întreprinderi de preluc. a produselor agricole (tutun, lichioruri, țesături, zahăr) și a lemnului (cherestea, mobilă), fabrică de ciment (520 mii t, 1987), de preluc. a metalelor, îngrășăminte chim. ș.a. Pescuit: 20,4 mil t (1988). C.f.: 1,3 mii km. Căi rutiere: 26,6 mii km. Moneda: 1 colon = 100 céntimos. Exportă cafea (c. 30%), banane (c. 1/4), produse chimice, carne, zahăr, textile și conf., produse electrotehnice ș.a. și importă materii prime ind. și semifabricate (peste 40%), mașini, utilaje și mijloace de transport, combustibili, produse agro-alim. ș.a. — *Istoric.* Locuită în vechime de triburi de amerindieni (descoperită în 1502 de Columb), a fost cucerită în sec. 16 de spanioli, care au exterminat majoritatea populației băștinașe. La 15 sept. 1821, în timpul Războiului pentru Independența Coloniilor Spaniole din America (1810—1826), și-a proclamat independența. În 1822 a fost ocupată de Mexic, iar din 1823 a făcut parte din Federația Provinciilor Unite ale Americii Centrale până în 1838, când a devenit stat de sine stătător. În a doua jumătate a sec. 19 a început modernizarea economiei țării. În cel de-al doilea război mondial a făcut parte din coaliția antihileristă. După războiul civil din 1948, care a cauzat numeroase victime, armata a fost desființată (C.R. fiind astfel primul și singurul stat din lume care a întreprins o asemenea măsură). În condițiile intensificării mișcării democratice, în țară au fost înfăptuite unele reforme progresiste, vizând dezvoltarea economiei naționale și limitarea activității monopolurilor străine. C.R. este o republică constituțională. Șeful statului și guvernului este președintele republicii. Organul legislativ este Adunarea Națională.

COSTARICAN, -Ă (< Costa Rica) s.m. și f., adj. 1. S.m. și f. Locuitor al statului Costa Rica. 2. Adj. Care aparține statului Costa Rica, care se referă la acest stat sau la populația lui.

COSTĂCHESCU, Mihai (1884—1953, n. sat Goești, jud. Iași), istoric român. M. coresp. al Acad. (1939). Specialist în slavistică. Ediții de documente („Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare”, „Documente moldovenești de la Ștefan cel Mare”).

COSTĂCHESCU, Neculiu (1876—1939, n. Huși), chimist și om politic român. M. de onoare al Acad. (1936), prof. univ. la Iași. Elev al lui P. Poni. Cercetări în domeniul cunoașterii și valorificării bogățiilor naturale ale țării noastre (petrol, sare) și al chimiei combinațiilor complexe. Fruntaș al Partidului Țărănesc și al Partidului Național-Țărănesc (aripa centristă); ministru al Instrucțiunii Publice.

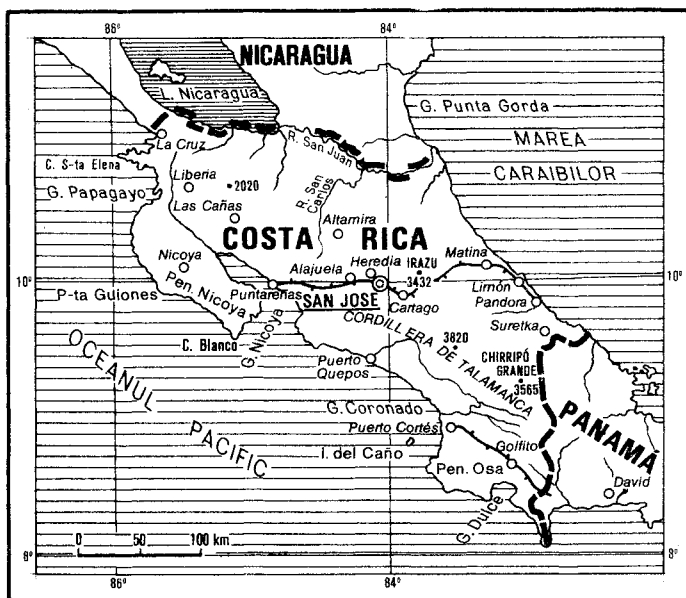
COSTELIV, -Ă (< bg.) adj. 1. (Despre ființe) Foarte slab. 2. (Despre nuci) Care are miezul mic și coaja greu de desfacut.

COSTENCO, Nicolae (n. 1913. Chișinău), scriitor român. Versuri oscilând între metafizică tristeții provinciale și aspirația către bine, frumos și dreptate („Elegii păgâne”, „Ore”, „Tărie”). Nuvele și povestiri inspirate din viața satului („Musafirul”, „Norocul omului”), un roman analitic („Severograd”); traduceri.

COSTEȘTI 1. Oraș în jud. Argeș, în Cimpia înaltă a Piteștilor, pe stg. riului Teleorman; 11 846 loc. (1991). Nod de c.f. Fabrici de scule așchietoare și dispozitive de verificare auto și de nutrețuri combinate; reparații de mașini; produse textile și alim. (preparate din lapte); preluc. lemnului. Atestat documentar în 1535. Declarat oraș în 1968. 2. Com. în jud. Buzău; 4 534 loc. (1991). 3. Com. în jud. Vaslui; 3 803 loc. (1991). 4. Com. în jud. Vâlcea; 3 783 loc. (1991). Stațiune balneoclimaterică sezonieră cu ape minerale sulfuroase, bicarbonatate, calice, sodice. Aici se află mănăstirea *Arnota*. În satul Bistrița se află mănăstirea *Bistrița* (sec. 16, refăcută ulterior) și biserica Schitului Păpuș (sec. 15—18). O biserică de lemn (sec. 17) se găsește în satul Pietreni. 5. Sat în com. Oraștioara de Sus (jud. Hunedoara), în apropierea căruia, pe dealul Cetățuia (561 m alt.) se află vestigiile unei importante cetăți daco-gerice puternic fortificate (sec. 2 î.Hr.—2 d.Hr.). Distrusă și abandonată în 106 o dată cu transformarea Daciei în prov. romană.

COSTEȘTII DIN VALE, com. în jud. Dimbovița; 3 756 loc. (1991).

COSTIER, -Ă (după fr. *côtier*) adj. în (sau din) regiunea coastei (3), în legătură cu țărmul marin.

Miron Costin

George Coșbuc

COSTIN, familia de boieri din Moldova. Mai importanți: **1. Miron C.** (1633—1691), cronicar de orientare umanistă, mare logofăt al Moldovei, partizan al alianței cu Polonia, ucis, împreună cu fratele său, hatmanul Velicico, din porunca domnului Constantin Cantemir. Povestitor și portretist talentat, a continuat, sub titlul „Letopiseșul Țării Moldovei de la Aronvoda încoace”, letopiseșul lui Grigore Ureche, relatând evenimentele din istoria Moldovei dintre 1595 și 1661. A mai scris poemul filozofic „Viața lumii”, lucrarea „De neamul moldovenilor”, afirmând originea romană a poporului român, precum și două cronici în limba polonă: „Cronica țărilor Moldovei și Munteniei” și „Istoria în versuri polone despre Moldova și Țara Românească”. **2. Nicolae C.** (c. 1660—1712), cronicar oficial al lui Nicolae Mavrocordat, compilat de cronică românești și străine. Fiul lui C. (1). A preluat în românește romanul episcopului spaniol Antonio D. Guevara „Cesornicul domnilor”.

COSTINESCU, Alexandru (1812—1872, n. Iași), matematician, inginer și arhitect român. Primul care a predat în limba română la Academia Mihăileană din Iași geometrie analitică, descriptivă, inginerie și arhitectură. A proiectat și a construit mai multe clădiri publice la Iași și în alte orașe.

COSTINESCU, Emil (1844—1921, n. Iași), om politic liberal român. Unul dintre fondatorii Băncii Naționale a României (1880); de mai multe ori ministru.

COSTINEȘTI, sat în com. Tuzla, jud. Constanța, stațiune balneoclimaterică estivală situată pe țărmul Mării Negre, la 28 km S de Constanța. Mare complex turistic pentru tineret, numeroase vile, minihoteluri, camping. Tabără studențească internațională de vară.

COSTISĂTOR, -OARE (< costisi, inv., „a costa”) adj. Care costă mulți bani; scump.

COSTIȘA (< costă) s.f. Specialistă de afumătură de porc formată din carnea și oasele din regiunea pieptului.

COSTIȘĂ (< costă) s.f. Specialitate de afumătură de porc formată din carnea și oasele din regiunea pieptului.

COSTOBOCI (< lat. *ili*) s.m. pl. Populație traco-dacică din N și din NE Daciei, din bazinul superior și mijlociu al Prutului și Nistrului, menționată documentar în sec. 1—2 d.Hr. A fost dacizată.

COSTREI (< ngr.) s.m. Plantă erbacee anuală, buruiună cu germinție tirzie (*Echinoch-*

loa crus-galli); după tăiere dă lăstari și fructifică din nou. □ C. mare = plantă erbacee perenă din familia gramineelor, cu rizom puternic și cu spiculețe roșcate (*Sorghum halepense*). Este una dintre cele mai dăunătoare buruieni din culturile agricole.

COSTULENI, com. în jud. Iași, pe Jijia; 5 082 loc. (1991). Centru pomicol și de vinificație.

COSTUM (< fr.) s.n. f. Ansamblu de piese vestimentare pentru bărbați sau pentru femei. **2.** Fel de îmbrăcăminte caracteristică unui popor, unei regiuni, unei epoci, profesunii etc.; port. **3.** Fel de îmbrăcăminte la anumite ocazii (C. de ceremonie etc.). **4. C. de astronaut** = costum special, utilizat de astronauți pentru activitate în spațiul extraterestru, care asigură protecția lor față de radiații, micrometeorii, temperaturi extreme etc.

COSTUMATIE (< *costuma*) s.f. Îmbrăcăminte specială pentru un spectacol artistic, pentru un bal mascat etc.; fel de a se îmbrăca într-o asemenea împrejurare.

COSTUMIER, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană care păstrează costumele actorilor unui teatru sau studio cinematografic.

COȘI (< sl.) s.n. f. Obiect de diferite forme confecționat dintr-o împletitură de nulele, papură, fibre sintetice etc. și care servește la transportarea sau la depozitarea unor provizii sau a unor obiecte. ■ Conținutul unui coș' (1). **2.** (La baschet) Cerc metallic prevăzut cu o plasă fără fund, montat perpendicular pe un panou vertical și prin care trebuie să fie trecută mingea pentru a se marca punctele; punct marcat în acest fel. **3.** Element de construcție, executat din zidărie, care servește la conducerea și eliminarea fumului sau a gazelor produse prin arderea combustibilului în sobele din locuințe. ■ Conductă verticală care face parte din instalația de evacuare a gazelor unui sistem de încălzire cu focar (ex. c. industrial). **4.** Parte a unei instalații mici de morar în care se toarnă boabele. ■ Pilonie la batoză în care se bagă snopii pentru a fi treierați. **5.** Lada teasului în care se strivesc boabele, semințele etc. **6.** Împletitură de nulele care se așază pe podul carului pentru a transporta lucruri mărunte. ■ Acoferământ la trăsura care se poate ridica sau strînge. **7. Coșul pieptului** = cavitate toracică. **8.** (EC.) Coș valutar = denumire convențională atribuită mai multor valute luate la un loc și utilizate în relațiile financiar-valutare. C.v. se constituie din media cursului valutilor care intră în c.; pe această bază se determină cursul valutar al unei valute aparținând unei țări membre a Fondului Monetărilor Internațional (F.M.I.).

COȘI (< lat. *cosus*) s.n. Mică excrescență purulentă care se formează pe față sau pe corp ca urmare a inflamației glandelor sebacee.

COȘAR (< bg., scr.) s.n. (În gospodăria gărnească) Îngrăditură sau construcție din

nulele pentru adăpostirea vitelor. ■ Construcție din nulele pentru păstrat produsele agricole. pătur.

COȘAR (< coș') s.m. f. Persoană care curăță coșurile' (3) și sobele de funingine; hornar. **2.** Persoană care face coșuri (1, 6).

COȘAVA (< scr.) subst. Vînt rece, cu viteză mare, asemănător cu bora, care bate primăvara dinspre Alpii Dinarici; se simte și în SV României.

COȘBUC, com. în jud. Bistrița-Năsăud, pe Sălașu; 3 611 loc. (1991). Stație de c.f. Muzeu memorial „G. Coșbuc”.

COȘBUC, George (1866—1918, n. Hordou, azi Coșbuc, jud. Bistrița-Năsăud), poet român. Acad. (1916). Redactor la „Tribuna” din Sibiu. Stabilite apoi la București (1889), unde a întemeiat și a condus în colaborare diverse publicații („Vatra”, „Sămănătorul”, „Viața literară”). Opera sa, de factură neoclasică și folclorică („Balade și idile”, „Fire de tort”), remarcabilă prin varietatea prozodică și muzicalitatea versului, relevă aspecte ale universului rural, evocă momente capitale ale existenței („Nunta Zamfirei”, „Moartea lui Fulger”) sau instantanee ale Războiului de Independență („Cinzece de vitejie”), Pasteluri, balade de inspirație istorică, parodii („Un pipăruș modern”), versuri pentru copii. Traduceri din Dante („Divina comedie”), Homer („Odiseea”), Vergiliu („Eneida”), Kalidasa („Sakuntala”).

COȘCIUG (< sl.) s.n. Sicriu.

COȘCOVI (< coșcov, inv. „coșcovit”) vb. IV refl. (Despre tencuială, furnir etc.) A se desprinde, a se deslipi și a plesni (din cauza umezelii, a căldurii, a vechimii etc.); a se scoroji.

COȘEIUL, com. în jud. Sălaj; 1 334 loc. (1991).

COȘENILĂ (< fr.) s.f. Insectă exotică din subordnul coccidelor, care trăiește în Mexic și care atacă o specie de smochin; din ea se extrage cîrmizul (*Coccus cacti*); cîrmiz (2). **2.** Carmin (4).

COȘERENI, com. în jud. Ialomița, pe Ialomița; 7 003 loc. (1991).

COȘEȘTI, com. în jud. Argeș; 5 436 loc. (1991).

COȘMAR (< fr.) s.n. Vis (sau șir de vise) care dă senzația de apăsare, de înăbușire, de panică. ■ Fig. Gînd obsedant.

COȘNITĂ (< sl.) s.f. f. Coș de nulele sau de papură (folosit la țirgueli). □ Expr. *Bani de (sau pentru) coșniță* = sumă de bani destinată cumprăturilor (pentru masa) de fiecare zi. **2.** Stup primitiv, făcut din papură, nulele, paie etc. (folosit astăzi din ce în ce mai rar).

COȘOVENI, com. în jud. Dolj; 5 140 loc. (1991).

COȘTEIU, com. în jud. Timiș; 3 665 loc. (1991). Expl. de balast. Stație de c.f.

COSTILA, vîrf pe versantul prahovean al masivului Bucegi, alcătuit din conglomerate calcareose. Alt. 2 498 m. Releu de televiziune.

COSULA, mănăstire în com. Copăluș, jud. Botoșani, ctitorie a marelui vistiernic Mateias, din 1535. Plan triconc. Pictată în interior și la exterior (fașada) între 1537 și 1581. În sec. 19 i se adaugă un pridvor și este reparați. Turnul-clopotniță și incinta sînt refăcute în sec. 20.

COT (lat. *cubitus*) s.n., s.m. f. S.n. f. Partea exterioră a articulației dintre humerus și cubitus, care unește brațul cu antebrațul. ■ Partea minecii care acoperă cotul (f. 1). **2.** Loc unde o scără, un drum, o vale etc. își schimbă brusc direcția; cotitură. ■ Spec. Meandru (al unei ape curgătoare). **3.** Element de legătură de forma unui tub curbat, prevăzut cu filete sau flanșe la capete. **4.** Porțiune a unui arbore cotit care are axa geometrică curbă. **5.** (Reg.) Colț, unghi. **II.** S.m. Unitate de măsură pentru lungimi, folosită în trecut, egală cu 0,664 m în Țara Românească și cu 0,637 m în Moldova.

COTA (< fr.) vb. I tranz. **1.** A însemna, a marca, a numerota potrivit unei anumite ordini. **2.** (FIN., COMERȚ) A stabili cursul acțiunilor, titlurilor de creanță etc. (la bursă). ■ A introduce efecte la bursă. ■ Intranz. (Despre

acțiuni, hîrtii de valoare etc.) A avea o anumită valoare, un anumit curs (la bursă). 3. Fig. A aprecia, a prețui, a evalua, a considera. 4. A înscrie pe un desen tehnic, prin linii de cotă și cifre, dimensiunile obiectului reprezentat.

COTABATO, oraș în Filipine (Ins. Mindanao), port la G. Moro (M. Celebes); 104.2 mil loc. (1989). Ind. zahărului și conservelor de pește. Prelucr. lemnului. Înțemeiat ca fort spaniol în 1862.

COTANGENTĂ (< fr. jii) s.f. Funcție trigonometrică ce asociază fiecărui unghi un anumit număr, egal cu tangenta (2) unghiului complementar; (într-un triunghi dreptunghic) raportul dintre cateta alăturată și cateta opusă unghiului.

COTĂRI (< cot) s.m. pl. Omidă (larvă a unor fluturi) al cărei mers imită măsurările cu cotul (ex. *Hybernialis*); pași.

COTAȚIE (< fr.) s.f. 1. Cotare; prețuire; evaluare; apreciere. 2. (FIN.) Cursul schimbului (într-o anumită zi pe o anumită piață).

COTĂ (< fr.) s.f. 1. Parte care îi revine cuiva, în repartizarea unei sume, de primit sau de dat; cotă-parte. 2. Parte dintr-un tot căreia i se dă o anumită destinație sau i se aplică un anumit regim. □ Cote adiționale = a) cote adăugate; b) adaos în cote proporționale la impozitele directe datorate statului, perceput în favoarea bugetelor administrației locale, a unor instituții publice (ex. pentru camere de comerț) sau pentru constituirea unor fonduri speciale (ex. pentru asistență socială). Cote obligatorii = (în România între anii 1948 și 1956) cantități de produse agricole predate anual, în mod obligatoriu, de către gospodăriile individuale și cooperatiste la fondul central al statului, la termene și prețuri fixate de stat. C.o. au reprezentat un mijloc de presiune asupra țăranilor pentru a-i determina să intre în întovărășirile agricole sau în gospodăriile colective; reprezentau între 20 și 60% din produsele țăranului. C. de întreținere = sumă de bani cu care fiecare dintre colocatarii sau coproprietarilor unui imobil contribuie la cheltuielile comune de întreținere a imobilului respectiv. 2. Cota bursei = a) nivelul cursului la bursă; b) lista valorilor cotate la bursă. 3. (TOPOGR.) Înălțimea în metri a unui punct pe teren față de o suprafață de referință (de obicei, nivelul mării). 4. (MAT.) A treia coordonată carteziană. 5. Fiecare dintre valorile numerice ale dimensiunilor unui obiect reprezentat pe desen. 6. Ansamblu de semne în simboluri, cifre, litere care arată locul unor obiecte, lucruri, informații etc. în cadrul unui aranjament, al unei ordini etc. (ex. numerele care indică locul unei cărți într-o bibliotecă).

COTEA, Valeriu (n. 1926, Vidra, jud. Vrancea), agronom român. M. corresp. al Acad. (1990), prof. univ. la Iași. Studii și cercetări privind delimitarea podgoriilor în funcție de climatul oenologic, stabilirea arealului favorabil producerii vinurilor de calitate cu nume de origine, radioelementele naturale prezente în vinuri ș.a.

COTEANA, com. în jud. Olt; 2.994 loc (1991).

COTEANU, Ion (n. 1920, București), lingvist român, Acad. (1974), prof. univ. la București. Specialist în lexicologie, stilistică („Stilistică funcțională a limbii române”), dialectologie, limbă literară („Română literară și problemele ei principale”) și gramatică istorică („Morfologia numelui în proto-română [română comună]”). Redactor responsabil la „Dicționarul limbii române” — serie nouă.

CÔTE D'IVOIRE, Republica ~, stat în Africa de Vest, pe coasta G. Guinei; 322,5 mil km²; 12,14 mil. loc. (1989). Limba oficială: franceza. Cap.: Abidjan (legislativă); Yamoussoukro (administrativă). Orașe pr.: Bouaké, Gagnoa, Daloa. Este împărțit în 49 departamente. Un podiș relativ înalt (alt. max.: 1.524 m, în Mt. Nimba) cade în trepte spre cîmpia litorală

întinsă. Țărnuț dantelat de lagune, în partea estică, este acoperit de mangrove. În interior se dezvoltă pădurea tropicală cu elemente valoroase (mahon, teacă, okoumé) mult terestră (cu c. 8 mil. ha) în ultimele două decenii și savana cu păduri-galerii. Climă subtropicală umeză.

Se expl. petrol, diamante (20 mii carate, 1987), min. de mangan, aur. Terenurile cultivate (11,35% din supr. țării) sînt reprezentate de plantații (cacao 1,05 mil. ha, 750 mii t, 1989, locul 1. pe glob; cafea 1,17 mil. ha, 265 mii t, 1989; ananas, banane 1,16 mil. t, 1989 ș.a.) și culturi de mei, orez (590 mii t, 1989), manioc (1,3 mil. t, 1989), igname (2,37 mil. t, 1989), bătăte. Creșterea animalelor: bovine (1 mil. capete, 1989), ovine (1,5 mil. capete, 1989), caprine (1,5 mil. capete, 1989). Pescuit: 88,8 mii t (1989). Ind. diversificată: energie electrică (2,2 miliarde kWh, 1988), rafinarea petrolului, prelucr. metalelor și a lemnului (furnire, locul 1 în Africa, placaje ș.a.), ciment, textile, produse alim. C.f.: 1,3 mii km. Căi rutiere: 46,4 mii km. Flota comercială maritimă: 149 mii t (1988). Moneda: 1 franc C.F.A. = 100 centimes. Exportă cacao (c. 1/3), cafea (c. 1/4), petrol și produse petroliere, lemn și produse din lemn, banane ș.a. și importă materii prime și semifabricate, mașini, utilaje și mijloace de transport, combustibili, produse agro-alim. ș.a. — Istoric. La sfîrșitul sec. 15 a început patrunderea europenilor pe terit. țării, iar la mijlocul sec. 19, terit. a fost ocupat de francezi și transformat în colonie a Franței (din 1893); între 1904 și 1958 a fost inclusă în Africa Occidentală Franceză. În 1958 a devenit republică autonomă în cadrul Comunității Franceze, iar la 7 aug. 1960 s-a proclamat republică independentă. Șeful statului și guvernului este președintele republicii. Organul legislativ este Adunarea Națională.

COTENTIN [cotătî], pen. în NV Franței (Normandia), între G. Saint-Malo și estuarul Senei (Marea Minciei). Lungime: c. 100 km. Relief puțin colinar (alt. max.: 191 m); climat oceanic. Creșterea bovinelor, ovinelor și cabalilor.

COTERIE (< fr.) s.f. Grup de persoane care își apără reciproc interesele.

COTESCU, Octavian (1931—1985, n. Huși), actor român de teatru și film. Joc laconic, expresiv, nuanțat (în teatru: „Proștii sub clar de lună” de T. Mazilu, „Unchiul Vania” de Cehov, „O scrisoare pierdută” de Caragiale, „Tartuffe” de Molière; în film: „Operațiunea Monstrul”, „Jon — blestemul pămîntului, blestemul iubirii”).

Octavian Cotescu

COTEȘTI, com. în jud. Vrancea; 4 457 loc. (1991). Centru pomicol și viticol. Vinificație. Stație de c.f.

COTET (< sl.) s.n. 1. Adăpost pentru păsări, pentru porci sau pentru dinii, făcut din lemn sau din zid. 2. Capcană pentru prins peștele în iazurile și bălțile invadate de stuif, alcătuită dintr-o îngrăditură de trestie sau de nuiele împletite.

COTI (< cot) vb. IV intrans. (Despre riuri, drumuri etc.) A-și schimba direcția, a face un cot (I 2); (despre ființe sau vehicule) a părăsi drumul drept, a se întoarce, a cirni.

COTIDALĂ (< fr.) adj. Linie ~ = linia care unește toate punctele de pe suprafața mărilor și oceanelor în care fluxul are loc la aceeași oră.

COTIDIAN, -A (< fr., lat.) adj., s.n. 1. Adj. De fiecare zi; zilnic. 2. S.n. Gazetă care apare zilnic. Primul c. („Daily Courant”) a apărut la Londra în 1702. Primul c. în limba română a fost ziarul „România” (București, 1837—1838).

COTIGĂ (< ucr.) s.f. 1. Cărugă scurtă și joasă folosită la transportul încălțărilor ușoare. ■ Car mare de fier folosit la transportul gunoanelor. 2. Cele două fii legate printr-o osie, pe care se reazemă grindeul plugului.

COTILEDON (< fr. ili; [s] gr. *kotyledon* „cavitare”) s.n. Prima formațiune foliară a embrionului plantelor cu semințe, asemănătoare cu frunzele adevărate; apare pe embrionul nediferențiat, nu pe conul vegetativ de creștere; servește ca organ de depozitare a substanțelor de rezervă necesare creșterii embrionului.

COTILEDONAT, -Ă (< fr.) adj. (Despre plante) Care are unul, două sau mai multe cotiledoane. ■ (Substantivat, f. pl.) Nume generic dat plantelor care au cotiledoane.

COTILION (< fr.) s.n. Dans de bal cu ritm de marș sau de cadrul, caracterizat printr-o mare varietate a figurilor și a scenelor mimice; melodia corespunzătoare acestuia dans.

COTILOID, -Ă (< fr.) adj. (ANAT.) (Despre o cavitate osoasă) În formă de cupă, reprezentând negativul capului osului cu care se articulează (ex. cavitatea c. a osului coxal).

COTISO (sec. 1 î.Hr.), rege geto-dac, conducător al unei formațiuni politice situate probabil în Oltenia și Banat.

COTIȚ, -Ă (< coti) adj. (Despre riuri, drumuri etc.) Cu cotituri, cu ocoluri, sinuoz, întortocheat.

COTITATE (< fr.) s.f. Valoare la care se ridică partea fiecăruia dintr-un întreg.

COTITĂRE (< coti) s.f. 1. Cot (I 2). 2. Fig. Transformare (esențială) produsă în desfășurarea unei acțiuni, a unui eveniment etc.

COTIZA (< fr.) vb. I 1. Intrans. A plăti o cotizație. 2. Refl. A se uni pentru a participa la o cheltuielă comună.

COTIZAȚIE (< fr.) s.f. Sumă pe care o plătesc periodic membrii unei organizații, ai

unei asociații etc.; p. ext. contribuție bănească la o cheltuielă comună.

COTLET (< fr.) s.n. Sortiment de carne de porc, de vișel sau de berbec împreună cu osul, tăiată din partea superioară a costelor; antricot.

COTLON (< magh.) s.n. 1. Loc ferit și neumblat; ascunzătoare. 2. Groapă amenajată în pământ sau înjghebare rudimentară care servește drept vatră (ex. pentru un ceain). 3. Firidă sub cutorul vetrei părănești; p. ext. firidă, ocnită.

COTMEANA 1. Riu, afl. stg. al Vedei, în C. Boianului; 82 km. lzv. din platforma cu același nume. 2. Com. în jud. Argeș; 2 550 loc. (1991). Cheresete. Fostă mănăstire (astăzi biserică), construcție caracteristică sfârșitului sec. 14 (c. 1387—1389); fațada decorată cu firide, marcate la partea superioară cu discuri de ceramică smălțuită. Pridvorul deschis a fost surmontat în 1777 de un turn-clopotniță.

COTNARI 1. Com. în jud. Iași; 8 068 loc. (1991). Expl. de gresii. Podgorie renumită și centru pomicol. Vinificație. Stație de c.f. Cetate geto-dacică puternic fortificată (sec. 4—3 î.Hr.). Podul de piatră și beciurile caselor domnești, atribute prin tradiție lui Ștefan cel Mare. Întemeiat probabil în sec. 13, este menționat documentar ca țig din 1448. Domnul Moldovei, Despot-Vodă (1561—1563), a înființat aici un colegiu latin (1562), sub conducerea lui Ioan Sommer. 2. Denumirea vinului produs în podgoria Cotnari.

COTOI (< sl.) s.m. Masculul pisicii; motan.

COTONIZARE (după fr. *cotonisation*) s.f. Tratare chimico-mecanică a fibrelor liberiene (în, cîneapă ș.a.) pentru transformarea lor într-un material asemănător fibrelor de bumbac.

COTONOU [cotoŋ], cap. constituțională a Beninului, port la G. Guineea; 487 mii loc. (1982, cu suburbiile). Fabrici textile, de încălț. și săpun. Export de ulei de palmier și bumbac.

COTOPAXI, unul dintre cei mai mari vulcani activi din lume, situat în M-ții Anzi, în V Cordillerei Orientale, la c. 50 km S de Quito (Ecuador). Alt.: 5 896 m. Parc național.

COTOŢ s.n. 1. Tulpină (la legume și la plante erbacee) care susține frunzele, florile și fructele. ■ Partea de jos a unei tulpini. 2. Partea laterală a unei cărți, a unei reviste, a unui caiet etc., care rezultă prin coaserea fasciculelor și de care se fixează coperta. ■ Parte a unui chitanșier, a unui bonier etc. care rămâne după ce s-au rupt părțile detașabile ale foilor.

COTROBĂI vb. IV tranz. și intrans. A scotoci, a cerceta cu de-amanuntul.

COTROPI vb. IV tranz. 1. A ocupa prin mijloace violente, a pune stăpînire pe ceva în mod abuziv și brutal; a încalca, a invada. 2. Fig.

A cuprinde din toate părțile; a acoperi, a copleși.

COTROPITOR, -OARE (< *cotropi*) adj., s.m. și f. (Persoană) care cotropeste; năvălitor, invadator.

COTRUBAȘ, Ileana (n. 1939, Galați), soprana română. Stabilită în Elveția. Voce remarcabilă prin puritate, expresivitate și sensibilitate; extraordinară forță dramatică. A interpretat pe cele mai renumite scene ale lumii (Scala Metropolitan, Covent Garden, Vienna ș.a.) roluri de o mare diversitate (în opere de Verdi, Wagner ș.a.).

COTRUȘ, Aron (1891—1961, n. sat Hașag, jud. Sibiu), poet român. Stabilit în Spania, apoi în S.U.A. Viziuni apocaliptice ale războiului, versuri de inspirație socială și națională („România”, „Neguri albe”, „Horia”, „Miine”) sau purtînd dorul de țară („Drumuri în furtună”, „Între Volga și Mississippi”).

COTTBUS, oraș în E. Germaniei (Brandenburg), pe Spre; 128,5 mii loc. (1988). Nod de comunicații. Echipament electric și de transport. Siderurgie. Postavuri, covoare, tricotaje, produse alim. Biserica (sec. 14), castel (sec. 18). Muzeu. Menționat documentar în 1156.

COTTON [cotɔ̃], Aimé (1869—1951), fizician francez. Cercetări asupra cîmpurilor magnetice intense și lucrări de perfecționare a ultramicropocului. M. de onoare al Acad. Române (1938).

COTURN (< fr., lat.) s.m. Încălțăminte cu talpă groasă de lemn, pe care o purtau în teatrul antic actorii greci și romani (ca să pară mai înalți). ■ Fig. Simbol al tragediei.

COTOFANĂ s.f. Pasăre din familia corvidelor, de 42—48 cm, sedentară, cu coada lungă și cu penele de pe spate negre, lucioase, iar cu cele de pe piept și de pe partea inferioară a aripilor albe (*Pica pica*); țarcă. Își construiește un cuib sferic, din spini, cu intrări laterale captușite pe dinăuntru cu lut și este răspîndită în regiuni deluroase și pe văile riurilor.

COTOFĂNEȘTI, com. în jud. Bacău; 2 966 loc. (1991).

COTOFENI, cultură din perioada de tranziție de la Neolitic la epoca bronzului (2500—1800 î.Hr.), răspîndită în Oltenia, Banat și Transilvania. Denumită astfel după numele com. Cotofenii din Dos, jud. Dolj, unde a fost descoperită așezarea eponimă.

COTOFENII DIN DOS, com. în jud. Dolj; 2 971 loc. (1991). Stație de c.f. Așezare geto-dacică fortificată (sec. 5—1 î.Hr.).

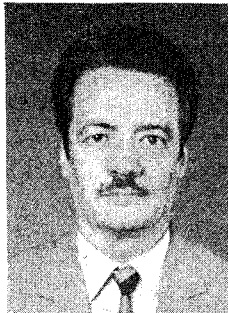
COTUȘCA, com. în jud. Botoșani; 5 791 loc. (1991).

COUBERTIN [cubertɛ̃], Pierre de (1863—1937), pedagog și istoric francez. Inițiator al Jocurilor olimpice moderne. Președinte al C.I.O. (1896—1925).

Ileana Cotrubas

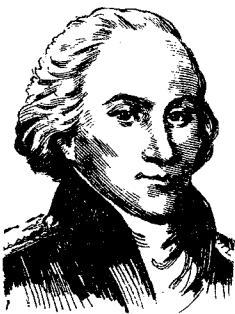

Ion Coteanu

Aron Cotruș

Charles Coulomb

François Couperin

Jacques-Yves Cousteau

COULOMB (< fr. [i]; [s] *Coulomb*) [culomb] s.m. Unitate de măsură a sarcinii electrice (simbol: C), egală cu cantitatea de electricitate care traversează într-o secundă secțiunea unui conductor străbătut de un curent electric constant cu intensitate de 1 A.

COULOMB [culō], **Charles de** (1736—1806); fizician francez. A descoperit (1785) legile fundamentale ale electrostaticii și magnetostatice și a inventat balanța de torsione.

COULOMBMETRIE (< fr. [i]; s.f. Metodă folosită pentru determinarea cantității de electricitate ce trece printr-un circuit electric (electroliză) sau pentru dozarea unor substanțe (titrare coulombetrică); coulometrie.

COULOMBMETRU (< fr. [i]; [s] fr. *Coulomb + gr. metron* „măsură”) [culombmetru] s.n. Voltmetru pentru măsurarea cantității de electricitate care trece printr-un circuit electric de curent continuu; coulometru.

COUPERIN [cuprē], **François** (zis *Le Grand*) (1668—1733), compozitor, clavicinist și organist francez. Maestru al suitei. Piese pentru orgă și piese vocale religioase („Magnificat”) și profane într-un stil personal, îmbinând elemente stilistice franceze și italiene. Teoretician („Arta de a cânta la clavicin”).

COUPERUS [cuperus], **Louis Marie Anne** (1863—1923), scriitor olandez. A evocat lumea „sfârșitului de secol” („Eline Vere”, „Fatalitate”, „Cartea micilor suflète”) și subtilitate analitică și accente naturaliste.

COURET [curbe], **Gustave** (1819—1877), pictor francez. Natură viguroasă și combativă. C. a fost promotorul realismului în arta franceză a sec. 19. Lucrări remarcabile prin construcția formelor, prin coloritul puternic și

prin simțul viu al concretului („Bună ziua, domnule Courbet”, „Înmormintare la Ornans”, „Atelierul pictorului”).

COURIER [curig] **DE MÉRÉ, Paul-Louis** (1772—1825), scriitor francez. Elenist. Pamflete politice împotriva Restaurăției, într-un stil ironic și elegant.

COURNAND [curnō], **André Frederic** (1895—1988), medic și fiziolog francez. Stabilite în S.U.A. A elaborat tehnica studierii presiunii intracraniene prin cateterism direct. Premiul Nobel (1956), împreună cu W. Forssmann și D.W. Richards.

COURNOT [curnō], **Antoine-Augustin** (1801—1877), matematician, economist și filozof francez. Pornind de la ideea de hazard a demonstrat condiționarea probabilității a cunoașterii („Eseu asupra fundamentelor cunoașterii și asupra caracterelor criticii filozofice”). Preocupări în cercetarea calculului probabilităților („Cercetări despre principiile matematice ale teoriei avuțiilor”).

COURTELINE [cortalin], **Georges** (pseud. lui *Georges Moineaux*) (1858—1929), scriitor francez. Comedii de moravuri, îmbinând adesea bufoneria cu observația amară („Boubouroche”).

COURTRAI [curre], denumirea valonă a orașului belgian Kortrijk. Aici s-a desfășurat în anul 1302 o bătălie importantă în care milițiile comunale din Flandra au învins cavaleria franceză. Denumită și „bătălia pintenilor de aur”.

COUSIN [cuze], **Victor** (1792—1867), filozof și om politic francez. Șeful școlii spiritualiste electice. A clasificat sistemele filozofice în patru grupe principale: idealism (Berkeley, filozofii germani); senzualism (Locke, Condillac,

Helvétius); scepticism (Voltaire, Hume); misticism (Swedenborg, Saint-Martin). Op. pr.: „Fragmente filozofice”, „Curs de istoria filozofiei moderne”, „Despre adevăr, frumos și bine”.

COUSTEAU [cuscō], **Jacques-Yves** (n. 1910), oceanolog francez. A condus numeroase expediții oceanografice la bordul navei „Calypso” (din 1952), efectuând cercetări și studii asupra vieții submarine și filmări subacvatice („Lumea tăcerii”, „Lume fără soare”, „Aventurile navei Calypso”). În 1943, împreună cu Émile Gagnan, a inventat scafandru autonom. M. de onoare al Acad. Române (1990).

COUSTOU [custy], familie de sculptori francezi din sec. 17—18: 1. **Nicolas C.** (1658—1733), autorul basoreliefului „Trecerea Rinului” și al grupului statuar alegoric „Sena șiarna”. 2. **Guillaume I C.** (1677—1746), frate cu C. (1). I se datorează grupurile „Căii de la Marly” și „Oceanul și Mediterana”. 3. **Guillaume II C.** (1716—1777), fiul lui C. (1). Autorul Mausoleului Delfinului (fiul lui Ludovic XV) și al altor sculpturi religioase și mitologice.

COUTHON [cutō], **Georges** (1755—1794), om politic francez. Participant la Revoluția Franceză (1789—1794); unul dintre conducătorii dictaturii iacobine. A fost ghilotinat.

COVALENTĂ (< fr. [i]) s.f. Legătură chimică realizată prin punerea în comun a unui sau a mai multor electroni de către fiecare dintre atomii participanți; legătură covalentă, legătură homeopolară.

COVALIU, Ion Brăduț (1924—1991, n. Sinaia), pictor român. Peisaje citadine și rurale („Cîntec de toamnă”), natuiri statice („Flori albe”), compoziții, portrete („Pictorul”), solide construite, cu o accentuată tendință către decorativism („Desfășurare în spațiu”, „Pământul copiilor”).

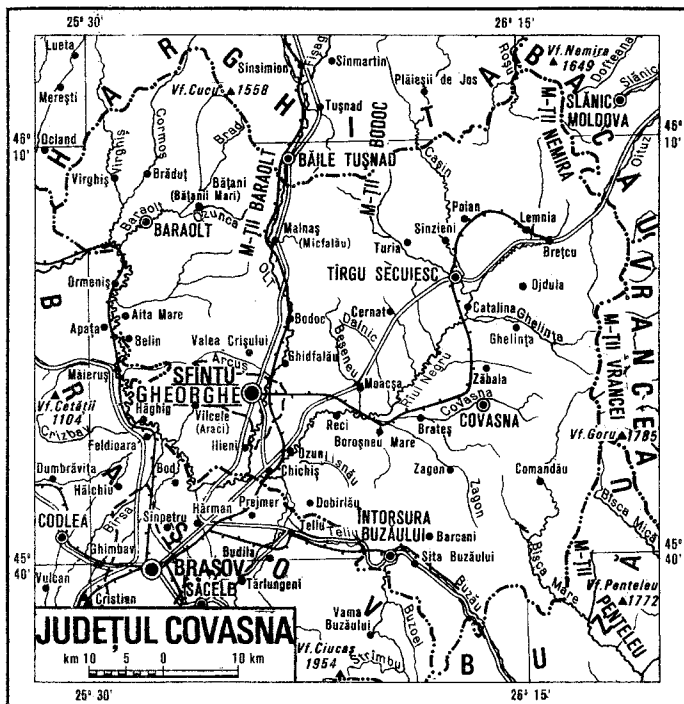
COVARIANT (< fr. [i]) s.m. (MAT.) Proprietate a mai multor funcții de a varia similar.

COVARIANȚĂ (< fr.) s.f. Corelație (3).

COVASNA 1. Oraș în jud. cu același nume, în depr. Tîrgu Secuiesc, la poalele vestice ale M-ilor Vrancea; 12 373 loc. (1991). Fabrică de mobilă și cherestea; mat. de constr. (cărămidă); țesătorie de țes.; produse alim. Importantă stațiune balneară: materie cu ape alcaline, feruginoase, carbogazoase, cloruro-sodice, iodurate, bromurate; o valoare terapeutică deosebită au mofetele (emanații de CO₂). Centru pentru îmbutelierea apelor minerale. Atestat documentar în 1567. Declarat oraș în 1950. 2. Jud. în partea central-estică a României, în zona internă a Carpaților de Curbură, pe cursul superior al Olteului; 3 705 km² (1,56% din supr. țării); 237 304 loc. (1991), din care 53,9% în mediul urban; densitate: 57 loc./km². Reșed.: municipiul Sfîntu Gheorghe. Orașe: Baraolt, Covasna, Întorsura Buzăului, Tîrgu Secuiesc. Comune: 33. Relief predominant muntos (c. 60%) în N. V și E jud. (M-șii Harghita, Bodoc, Baraolt, Nemira, Vrancea, Buzău). Depr. numeroase: Sfîntu Gheorghe, Tîrgu Secuiesc, Baraolt, Comandau, Întorsura Buzăului, Climă temperat-continentală cu veri răcoase și ierni geroase. Temp. medie anuală (1°C în zona montană înaltă și 7,6°C în cea depresionară). Cantitatea medie anuală a precipitațiilor: 1 200 mm în zona montană și 600 mm în depr. Vînturi dominante din N și NE și vîntul local Nemira. Rețeaua hidrografică este reprezentată de râurile Olt cu Rîul Negru și Baraolt și cursul superior al Buzăului. Resurse naturale: zăcăminte de lignit (Virghiș, Baraolt, Căpeni, Valea Crișului), min. de fier (Virghiș, Doboseni), andezit (Bixad, Malnaș-Băi), gresie (Arcuș, Zagon, Sita Buzăului, Brețcu, Ariușd, Covasna, Boroșneu Mare ș.a.), calcare și serpentinit (Virghiș), nisipuri (Hăghig, Iarăș, Araci), ape minerale carbogazoase, feruginoase, bicarbonatate, calcice, clorurate (Biborșeni, Covasna, Vlcele, Malnaș-Băi, Bodoc ș.a.), pături. Economia: Industria jud. produce: mașini-agregate și subsansamble auto, motoare electrice, echipament electric auto (Sfîntu Gheorghe), șuruburi, izolatori electrici de joasă

Gustave Courbet: „Femei cernind grîu”

tensiune (Tîrgu Secuiesc), piese pentru tractoare și mașini agricole (Intorsura Buzăului), mase plastice (Sîntu Gheorghe), conf. (Sîntu Gheorghe, Tîrgu Secuiesc), fire și țesături de bumbac și lînă (Sîntu Gheorghe, Covasna), prelucr. inului (Reci), mobilă (Covasna, Sîntu Gheorghe), cherestea (Oituz, Comandău, Intorsura Buzăului, Brăețu, Zăbrățu, Tîrgu Secuiesc ș.a.), alim. (preparate din carne și lapte, bere, spirit, amidon, glucoză etc.). Centre de îmbutelire a apelor minerale (Covasna, Biborțeni, Bodoc ș.a.). **Agricultura** înfrunțește condiții naturale favorabile culturii plantelor tehnice și creșterii animalelor. În 1989, terenurile arabile (86 642 ha) erau ocupate mai ales cu plante de nutreț (16 687 ha), cartofi (20 200 ha), sfeclă de zahăr, grâu și secară, în etc. Pomicultura, restrînsă ca supr. pe terenurile în pantă, este reprezentată prin plantații de pruni, meri, peri. În 1990, sectorul zootehnic cuprindea 107,6 mii capete bovine (în special Băița românească), 213,3 mii capete ovine (predominant din rasa țigale și spancă), 113,2 mii capete porcine; bubaline; avicultură. **Căi de comunicație** (1990): lungimea c.f. este de 115 km (46 km electrificate), iar cea a drumurilor publice 810 km (207 km modernizate), terit. jud. C. fiind traversat de magistrala feroviară București — Brașov — Ciceu — Deda — Baia Mare — Satu Mare și de drumul european E 572. **Unitățile de învățămînt, cultură și artă** (1989—1990): 156 școli generale, 13 licee (cu predare atît în limba română, cît și în limba maghiară), muzee, un teatru (cu secții română și maghiară) la Sîntu Gheorghe, 78 cinematografe, 294 biblioteci etc. **Turism**. Particularitățile peisajului natural (Peștera cu emanajii de sulf de la Turia, declarată rezervație naturală, ducele de nisip și mestecănișul de la Rec, cu exemplare rare de plante, printre care lăeua peștrișă), specificul obiectivelor cultural-istorice (cetățile medievale de la Bălványos, Cernat, Malnaș, Bixad, bisericile fortificate, cu incintă de piatră, din sec. 15—16 de la Aita

Mare, Arcuș, Belin, Ilieni, Sinzieni, Zăbala ș.a., castelele de la Arcuș, Ozun, Turia, Virghiș, Zagon, conacele de la Bicalfa, Cernat, Ilieni, Rec), obiceiurile tradiționale, caracteristicile folclorice, precum și existența numeroaselor stațiuni balneoclimaterice (Bălványos, Biborțeni, Bodoc, Vilcele, Covasna, Malnaș-Băi, Ozunca-Băi) favorizează deasțurarea unui intens trafic turistic. **Indicativ autor: CV.**

COVATĂ (< tc) s.f. 1. Albie de lemn; copăie. 2. Ladă de scînduri în care curge fînă la moară. 3. Vas în care se încarcă materialul dezagregat în mine metalifere.

COVĂSEALĂ (< covăsi) s.f. (Pop.) Lapte prins sau covăsit (folosit drept cuib pentru acrirea laptelui dulce).

COVĂSI (< bg., scr.) vb. IV tranz. A acri laptele cu ajutorul unui cuib de covăseală.

COVĂSINT, com. în jud. Arad; 2 681 loc (1991). Centru pomicol.

COVELINĂ (< fr.) s.f. Sulfură naturală de cupru metalică, moale, de culoare albastru-violetă, frecventă în zonele de alterare a zăcămintelor cuprifere.

COVENTRY [cəvəntri], oraș în Marea Britanie (Anglia) la E de Birmingham; 645 mii loc. (1981, cu suburbiile). **Nod de comunicații**. Constr. de mașini (automobile, avioane și motoare, motocicletă, tractoare, mașini unelte) și de aparatură electronică; textile (mătase); electrometalurgie (aluminii); optică. Vestigii de fortificații (sec. 14), turnul vechii catedrale (sec. 14). Muzeu. Universitate. Bombardat sălbatic de aviația germană în al doilea război mondial (1940—1941).

COVERCOT (< engl.) s.n. Țesătură fină de lînă, cu legătură diagonală și cu firele de urzeală răsucite din două fire de culori diferite, folosită la confecționarea obiectelor de îmbrăcăminte.

COVERTĂ (< ngr., it.) s.f. Puntea superioară a unei nave; punte de manevră.

COVILTÎR s.n. Acoerșii de căruță, format dintr-un schelet de nuiele curbate peste care se

întind rogojini sau o pinză groasă; p. ext. acoperămint.

COVÎRȘI (< rus., ucr., scr.) vb. IV tranz. A întrece, a depăși (în număr, în măsură etc.); p. ext. a copleși, a învinge.

COVÎRȘITOR, OARE (< covîrși) adj. Care covîrșește; copleșitor; p. ext. foarte mare, imens.

COVOR (< rus., ucr.) s.n. 1. Țesătură groasă de lînă, de fibre sintetice, de iută, de bumbac etc. (cu motive multicolore) folosită pentru ornamentarea și confortul încăperilor (așternută pe podea, pe paturi sau atîrnată pe pereți). Pot fi c. netede, la care figurile se obțin prin modul de țesere (ex. c. oltenegii, scoarțe) și c. păroase, la care figurile se execută din smocuri de fire (ex. c. de Persia). 2. C. vegetal = pătură de plante care acoperă suprafața uscatului pe o anumită regiune. 3. (TEHN.) C. izolan = material izolan sintetic sau natural, folosit pentru izolarea electrică față de pămînt a omului, în timpul lucrului cu aparate electrice sub tensiune.

COVRIG (< bg.) s.m. Produs alimentar în formă de inel, de opt etc., preparat din aluat și presărat cu sare, cu semințe de mac sau de susan etc.

COVRIG, Doru (n. 1942, Deta, jud. Timiș), sculptor român. Stabilît în Franța. Evoluază de la opere de inspirație „pop arc”, către o artă de concretizări în mari siluete umane, în care bronzul este înlocuit de obicei cu lemnul („Omul este măsura”).

COVURLUI, Cimpia ~, cîmpie deluroasă joasă (sub 200 m alt.) la N de Galați, între Valea Gerului și Prut, drenată de Geru, Suhurlui, Lozova, Chineja ș.a. Relief de terase și cîmpuri interfluviale cu alt. ce scad de la 214 m în N (Băieni) la 60 m în S (Smîrdan). Culturi agricole.

COW-BOY (cuv. engl.) [cəu-boi] s.m. Păzitor de vite în fermele americane, devenit erou principal în literatura și în filmele de aventuri, în comicsuri.

COWPER [cəpə], Edward Alfred (1819—1893), inginer englez. Inventator al instalației de încălzire a aerului pentru furnale, care-î poartă numele (1857), și al unui sistem de telegrafie cu electromagnetism (1879).

COXAL (< fr.; [s] lat. coxa „copăasă”) adj. Os ~ = os-pereche rezultat din sudarea a trei osuri primitive (ilion, ischion și pubis); cele două o.c. alcătuiesc centura pelviană delimitînd pelvisul (bazinul).

COXALGIE (< fr.; [s] lat. coxa „copăasă” + gr. algos „durere”) s.f. Durere localizată în articulația șoldului.

COXARTROZA (< fr. [i]; [s] lat. coxa „copăasă” + gr. arthron „încheietură”) s.f. Afecțiune cu evoluție cronică a articulației coxofemorale, întîlnită frecvent la vîrste mai înaintate. Se manifestă prin dureri și impotență funcțională, fără anchiloză.

COYSEVOX [cuazəvɔx], Antoine (1640—1720), sculptor francez. Orientare clasică. Autor al „Cailor înaripați” de la Tuileries și a numeroase portrete („Ludovic XIV”, „Marele Condé”, „Colbert” etc.).

COZERIE (< fr.) s.f. (Livr.) Conversație ușoară și plăcută. ■ Expunere simplă, fără pretenție.

COZEUR (< fr.) [cozœr] s.m. (Livr.) Persoană care vorbește cu ușurință, știind să întregină o conversație plăcută.

COZIA 1. Masiv muntos în SV M-ilor Făgăraș, între Olt și Topolog, alcătuit din gnaise, sisturi cristaline și calcare. Alt. max.: 1 668 m (Vf. Cozia). Parc național (1990). 2. Pas și defileu situate pe cursul mijlociu al Oltului, între confl. acestuia cu Lotru și orașul Călimănești; lungime: 14 km. 3. Mănăstire ctitorită de Mircea cel Bătrîn. Biserica mare datează din 1387—1388, păstrînd în pronaos pictura originară din 1391 și adăpostind mormîntul domnitorului (1418). În 1706—1707, C. Brîncoveanu îi adăugă un pridvor, iar în 1708 comănda pictura din naos și pridvor. În 1542, Radu Paisie

Mănăstirea Cozia

ctorește biserica bolniței, cu frescă din 1543, realizate de David și Radoslav. Tot din sec. 16 datează paraclisul sudic, ctitorit de egumenul Amfilohie, iar din sec. 17 paraclisul nordic, ctitorit de arhimandritul Ioan de la Hurezi.

COZIA, cultură hallstattiană (sec. 10—9 î.Hr.), răspândită în Moldova centrală și de S, denumită astfel după așezarea descoperită în satul C. din com. Costuleni (jud. Iași).

COZIENI, com. în jud. Buzău; 2 584 loc. (1991). Centru pomicol.

COZMA, com. în jud. Mureș; 779 loc. (1991).

COZMEȘTI, com. în jud. Iași; 3 055 loc. (1991).

COZONĂC (< bg., ngr.) s.m. Prăjitură făcută din aluat dospit, frământat cu ouă, lapte, zahăr și ingrediente.

COZORICI, Gheorghe (n. 1930, Iași), actor român de teatru și film. Dicție impecabilă, joc sobru, incisiv (în teatru: „Becket” de Anouilh, „Danton” de Camil Petrescu, „Tineretea lui Moromete” de M. Preda; în film: „Partea ta de vină”, „Patima”, „Clipa”, „Ștefan cel Mare — Vaslui 1475”).

COZOROC (< rus.) s.n. Partea dinaintea a șepcii sau a chipiului, în formă de semicerc, care umbrește fața.

CP (METR.), simbol pentru *cal-putere*.

Cr, simbol chimic pentru *chrom*.

CRAB (< fr.) s.m. 1. Nume generic pentru speciile a opt familii de crustacee decapode, cu abdomen scurt, lipsit de telson, îndoit sub cefalotoracele foarte lăpă, de c. 0,5 cm — 1,70 m (luind în calcul și picioarele). Pot fi: bentonici (c. *inotător Portunus*), de țărm (c. de litoral), de ape curgătoare (c. de apă dulce), terestri (c. cu clești păroși) sau paraziți temporari (c. mazăre), sedentari (c. păros) sau nomazi (c. de nisip); au respirație acvatică (c. fantomă), aeriană (c. de buzunar) sau amfibie. 2. (ASTR.) Nebuloasă cu structură filamentară, aflată în partea estică a constelației Taurul, formată în urma supernovei din anul 1054; conține un pulsar cu perioada de rotație 0,033 s.

CRABARE (< germ., engl.) s.f. Operație de fixare a dimensiunilor țesăturilor de lână, prin scufundarea lor, întinse pe un val, într-un bazin cu apă fiartă.

CRAC (< bg.) s.m. (Pop.) 1. Picior. ■ Fiecare dintre cele două părți ale pantalonilor, ale șașilor etc. 2. Cracăna (1).

CRACAI (< fr.) s.n. Cracare.

CRACĂRE (< fr.) s.f. Ansamblu de reacții și procese fizico-chimice prin care moleculele organice mari se scindează termic sau catalitic în molecule mai simple. Se aplică în industria petrolieră în scopul obținerii benzinelor și gazelor din fracții mai grele (motorina, păcura); cracaj.

CRACĂUER (< germ.) s.n. sg. Salam semi-afumat preparat din carne de vită, carne de porc, slănină și condimente.

CRACĂ (< crac) s.f. Ramură a unui copac; creangă.

CRACĂU-BISTRITĂ, depr. în E României, la contactul dintre M-șii Stănișoarei și Goșmanului, în V. cu dealurile Subcarpaților Moldovei (Corni, Holmu Mare, Runcu, Șerbești, de 500—600 m ș.a.) în E. Supr.: c. 515 km². Relief de împie. Lunci și terase. Alt. medie: 400 m. Drenată de râurile Cracău și Bistrița. Clima răcoroasă (media termică anuală 6—8°C) și precipitații moderate (c. 700 mm anual). Vegetație de pășuni și fânețe cu pâlcuri de stejar. Culturi de cereale și cartofi. Pomicultură.

CRACOVIA (KRÁKOV) [cracov], oraș în S Poloniei, port pe Vistula; 828 mii loc. (1987, cu suburbiile). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Ind. siderurgică, constr. de mașini, chimică, mat. de constr., textilă, alim. Universitate (1364), institut politehnic, Academie de științe. Piața Rynek Główny cu numeroase monumente istorice, catedrală gotică din sec. 13—14. Castelul regal Wawel, început în sec. 12, restaurat în sec. 20. Numeroase biserici. Biblioteca Iagelloń. Observator astronomic (1792). În ev. med. important centru comercial. Capitala a statului unit polon (1320—1609). Aici a izbucnit în 1794 răscoala de eliberare națională condusă de Tadeusz Kościuszko, precum și răscoala din 1846. Stăpinit de Habsburgi (1795—1809 și 1846—1918). Între 1809 și 1815, în componența Marelui Ducat al Varșoviei, apoi centru al Republicii C. (1815—1846); ocupat de armata germană (1939—1945).

CRACOVIAȚ (< pol.) s.f. Dans popular polonez cu ritm binar sincopat și mișcare vioaie; melodia corespondențioare acestui dans.

CRAH (< germ.) s.n. Eșecul unei politici; prăbușirea, destrămarea unor rînduiri. ■ Bancrută, faliment; stare de dezorganizare bruscă a vieții economice (manifestată îndeosebi prin scăderea foarte mare a cursurilor la bursă — c. bursier).

CRAI (< sl.) s.m. 1. (Înv.) Domnitor, rege, împărat. 2. Bărbat ușuratic care se ține de cheful și de aventuri amoroase.

CRĂIDOROLȚ, com. în jud. Satu Mare, pe Crasna; 2 394 loc. (1991). Albînăric.

CRĂIG [creig], **Edward Gordon** (1872—1966), actor, regizor, pictor scenograf și teoretician de teatru englez. A tins spre rezolvarea simbolică a spectacolului, spre simplificarea decorăției; a proclamat rolul absolut al regizorului („Despre arta teatrului”).

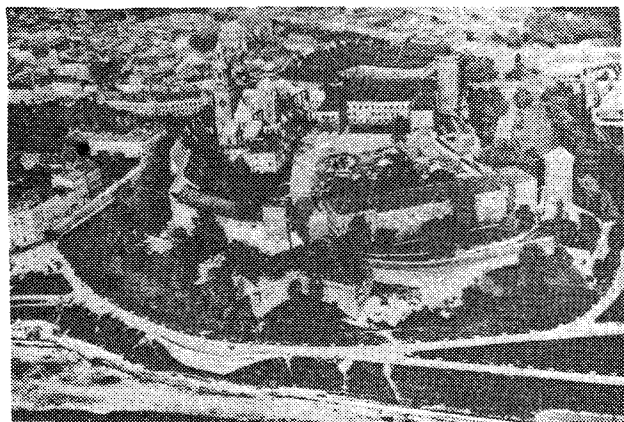
CRĂIG [creig], **Lyman Craighton** (n. 1906), biochimist american. Studii despre structura substanțelor alcaloide (ergotina, veratrina și aconitina), pe care le-a izolat și purificat.

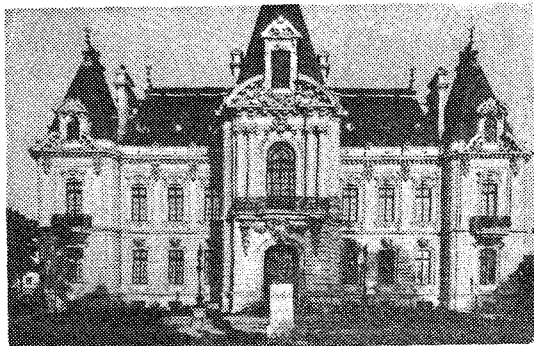
CRĂINIC, -Ă (< ucr.) s.m. și f. 1. S.m. (În ev. med.) Persoană care anunța mulțimii poruncile suveranului sau ale autorităților; vestitor. ■ (În ev. med., la români) Demnitate și funcție, cu origini îndepărtate, legate de începuturile organizării statale la români; avea atribuții judecătorești și fiscale. 2. S.m. și f. Persoană care transmite informațiile, comunicările, știrile oficiale etc. și anunță programul la o stație de radio sau de televiziune; spicher.

CRĂINIC, Nichifor (pseud. lui Ion Dobre) (1889—1972, n. Bulbucata, jud. Giurgiu), scriitor, ziarist și om politic român. Acad. (1940), prof. univ. la Chișinău și București. Director al revistei „Gîndirea” (1922—1944). Lirică de factură tradiționalistă („Țara de peste veac”). Principalul animator al curentului gîndirist. Opera sa se bazează pe o viziune teologică asupra istoriei și artei. Împotriva imitării Occidentului a lansat ideea etnocrației („Puncte cardinale în haos”, „Ortodoxie și etnocrație”).

CRAIOVA, municipiu pe stg. Jiului, reșed. jud. Dolj; 306 645 loc. (1991). Nod feroviar și rutier. Aeroport. Două termocentrale (una de 980 MW, în com. Ișalnița și alta de 220 MW — Craiova II). Ind. constr. de mașini (utilaj

Cracovia. Castelul Wawel

Muzeul de artă

Casa Băniei

Craiova

Nichifor Crainic

energetic, petrolier și minier, locomotive Diesel-electrice și electrice, tractoare de 360 CP, automobile „Oltcit”, avioane, mașini și utilaje agricole, strunguri cu comandă numerică, motoare electrice pentru locomotive, vagoane de metrou, generatoare electrice sincrone, transformatoare de forță, aparatul electric de înaltă tensiune; constr. de aparate medicale; ind. chimică (îngrășăminte azotoase, acetilena), mat. de constr. (prefabricate de beton), de prelucr. a lemnului (cherestera, traverse, parchete), textilă (șesături din bumbac, tricotaje, conf., alim. (bere, ulei, zahăr, produse din carne și lapte etc.). Mari sere legumicole (200 ha) la Ișalnița. Universitate (din 1965), cu 11 facultăți și două colegii (agricol și tehnic). Instituții culturale: Teatrul Național (fundat în 1854) care dispune de o clădire nouă, dată în folosință în 1973, Filarmonica de stat „Oltenia”, Ansamblul de cîntece și dansuri „N. Bălcescu”. Unul dintre cele mai frumoase parcuri din țară („Parcul Poporului”, 90 ha). Numeroase construcții vechi: biserică (Bucovăț, sec. 16; Sf. Dumitru, sec. 17, reclădită sec. 19; Obedeanu, sec. 18), fîntîni din sec. 17, 18 și 19, case boierești (Jianu, Glogoveanu, sec. 18). Muzeu de artă, adăpostit în Palatul lui Dinu Mihail (1896); muzeu etnografic, în Casa Băniei (1699). Locuina neîntrerupt din Neolitic pînă în ev. med. Importanță cetate dacică (Pelendava, sec. 2 î.Hr.). Atestat documentar din 1475. Reședință a banilor Olteniei. Situată la întretaierul unor importante cai comerciale, a cunoscut în ev. med. o intensă dezvoltare. Viața orașului a fost influențată de ocupația austriacă (1718—1739) și de războaiele ruso-turce (1768—1774 și 1806—1812). C. a fost de cîteva ori prădată și arsă, memorabile fiind, mai ales, distrugerile pasvangiilor din 1800. în

sec. 18—19 C. a fost un important centru cultural; școli de lb. greacă și lb. română (prima în 1826), tipografie (1837). Declarată municipiu din 1968.

CRAIOVEȘTI, familie de boieri din Țara Românească. A avut un rol important în viața politică și culturală a țării de la sfîrșitul sec. 15 pînă la mijlocul sec. 16, reușind să-și constituie cel mai întins domeniu din Oltenia. În vremea domniei lui Vlad Călugarul, C. obțin transmiterea ereditară a băniei, al cărei sediu se mută de la Strehaia la Craiova. Principala ctitorie a C. este mănăstirea Bistrița (Vilcea), ridicată la sfîrșitul sec. 15 de **Barbu**. Mai importanți: 1. **Neogoe de la Craiova**, boier fără dregătorie în sfatul domnesc al lui Basarab Laiotă și ban de Strehaia sub Basarab Țepeluș. A avut patru fii: **Barbu**, mare ban (1495—1520); **Pîrvu** (?—1512), mare vornic (1482, 1486—1493, 1495—1501, 1507—1509); **Danciu** (?—1511), mare stolnic (1483—1488), mare comis (1489—1503), mare spătar (1505—1507, 1510) și mare vornic (1510); **Radu** (?—c. 1508), mare postelnic (1493—1501, 1505, 1507—1508). 2. **Neogoe** (?—1521), mare postelnic (1501—1509), mare comis (1510—1511) și domn sub numele de Neogoe Basarab

(1512—1521). 3. **Preda** (?—1521), fratele lui Neogoe Basarab, mare ban (1520—1521). 4. **Pîrvu II**, mare ban (1523—1529). 5. **Barbu II** (?—1530), mare ban (1529—1530). 6. **Barbu III**, mare ban (1534—1535).

CRAIIVA, com. în jud. Arad; 3 857 loc. (1991).

CRAMA, Mihail (n. 1923, Cetatea Albă), poet român. Versuri elegiace („Codice”) sau alcătuit, prin avatarul eului, o autobiografie fantezistă, proiectată de la origine pînă la sfîrșitul lumii („Decor penitent”, „Ianuarii”).

CRAMĂ (< scr.) s.f. Clădire (la o vie) în care se prepară vinul și se depozitează uneltele de lucru.

CRAMER, Gabriel (1704—1752), matematician elvețian. Contribuții în domeniul rezolvării sistemelor de ecuații liniare (teorema lui C.).

CRAMPĂ (< fr., 2. germ.) s.f. 1. Con tracție involuntară, prelungită și dureroasă a unui mușchi sau a unui grup muscular (ex. c. abdominală). 2. Unealtă de oțel cu un cioc ascuțit, fixat într-o coadă de lemn, cu ajutorul căreia se taie rocile din abataj.

CRAMPON (< fr.) s.n. 1. Piron de oțel cu secțiune pătrată, utilizat la prinderea șinelor de cale ferată pe traverse. 2. Bucată mică de talpă, cauciuc sau material plastic, aplicată pe talpa unor bocanci sau a unor ghete de sport pentru a asigura stabilitatea lor pe teren. 3. Protuberanță ce se dispune pe suprafața pneurilor, pentru îmbunătățirea aderenței acestora la calea de rulare.

CRAMPONA (< fr.) vb. I refl. A se agăța cu disperare de ceva sau de cineva; fig. a se ține scai, morș de cineva sau de ceva, a nu voi să renunțe la...
CRANACH, Lucas (numit și C. cel Bătrîn) (1472—1553), pictor și gravor german. Tablourile sale cu teme religioase (a fost adept al Reformei) și mitologice ilustrează trecerea de la gotic la Renaștere („Repaus în timpul fugii în Egipt”, „Venus și Amor”), cuprinzînd elemente din viața contemporană și dînd un loc important peisajelor. Portrete („Luther”, „Autoportret”), stampe.

CRANE [crein], Stephen (1871—1900), scriitor american. Romane de evocare realistă a războiului („Semnul roșu al curajului”). Reportaje de război.

CRANIAL, -Ă (< germ.; [s] gr. *kranion* „craniu”) adj. Care se referă la sensul de orientare spre craniu a unei părți a corpului.

CRANIAN, -Ă (< fr.) adj. Care aparține craniului, privitor la craniu.

CRANIOLOGIE (< fr. [i]; [s] gr. *kranion* „craniu” + *logos* „studiu”) s.f. Parte a anatomiei care studiază forma și dimensiunile craniului.

CRANIOMETRIE (< fr. [i]; [s] gr. *kranion* „craniu” + *metrôn* „măsură”) s.f. Parte a

Lucas Cranach: „Judecata lui Paris”

antropometriei care se ocupă cu măsurarea dimensiunilor și determinarea indicilor cranieni ce permit împărțirea craniilor în: *brachicefal, dolicocefal și mezocefal*. V. *indice cranian*.

CRANIU (< germ.; lat. m. *cranium*) s.n. Ansamblul oaselor scheletului capului la vertebrate. Cuprinde două părți: cutia craniană, sau neurocraniul, și scheletul feței, sau splanocraniul. La om, prima parte este alcătuită din 8 oase (frontal, etmoid, sfenoid, occipital, două parietale și două temporale), în interiorul ei găsimându-se creierul, iar a doua parte este formată din 14 oase, cele mai dezvoltate fiind maxilarul și mandibula.

CRANMER [crənmə] **Thomas** (1489—1556), teolog anglican. Arhiepiscop de Canterbury. Promotor al reformelor religioase în Anglia. A anulat căsătoria lui Henric VIII cu Catherine d'Aragon. Condamnat la moarte, în timpul Mariei Tudor, pentru erezii.

CRAP (< bg., scr.) s.m. Pește teleostean, sîprinid, dulcicol, răspîndit în bazinele mărilor Văgără, Aral și Caspică, în Europa Centrală, de est, de c. 30—60 cm și 1—4 (6) kg, semimigrator, cu corp lung acoperit de solzi mari, argintii-ruginii și cu două perechi de mustați (*Cyprinus carpio*). Prezintă mare valoare economică, motiv pentru care s-a creat și multe rase la cultură: *Lausitz, Galițiană, Aischgrund, Aurul* etc.

CRAPAN s.n. Dispozitiv pentru prinderea și ridicarea butoaielor sau a baloturilor, format în patru lanțuri sau cabluri prinse cu câte un apăt de un inel, iar la capătul liber avînd rîle.

CRĂPII, numele popular al constelației *Pestii*. **CRĂPINA**, lac de luncă în apropierea Dunăii, în Cotul Pisicii, în amonte de Isaccea; legat de Dunăre prin privaluri; 29,4 km². Pescuit.

CRĂPODÎNĂ (< fr.) s.f. (TEHN.) Lagăr cu tă verticală în care se rotește pivotul unui bore încărcat axial.

CRAS, -Ă (< fr.) adj. Care nu corespunde ci celor mai mici exigențe; extrem (în sens ul).

CRASHAW [krəʃoː]. **Robert** (1613—1691), poet englez. Influențat de misticii spanoli. Unul dintre cei mai importanți reprezentanți ai școlii metafizice engleze („Anima de icări”).

CRASNA 1. Rîu, afl. stg. al Tisei pe terit. țgării; 121 km pe terit. României. Izv. din țării Meșeș și străbate C. Someșului. Cursul inferior dirijat printr-un canal îndiguit (70 km) cu rsarea în Tisa (în trecut se vărsa în Someș). 2. Țm. în jud. Gorj; 5 911 loc. (1991). Schit 536). 3. Com. în jud. Sălaj; 6 399 loc. (1991). elucr. lemnelui. Ateliere de reparații. Aici a istat în sec. 13—15 o cetate. 4. Pădure în dișul Bîrladului, lângă Vaslui; în sept. 1450, mnuI Moldovei Bogdan II a înfrînt aici armata lonă invadatoare, care urmărea să instaleze ca mn pe Alexandrel. 5. Sat component al com. a Buzăului, jud. Covasna, pe terit. căruia a t descoperit în 1887 un tezaur de bare de r, turnate la Sirmium, cu efigii de împărați mani, dintre care cea mai recentă este a lui așian (367—383 d.Hr.).

CRASNOZIOM s.n. Sol roșu specific regiur- or subtropicale umede, cu slabă acumulare de mus în partea superioară și cu oxizi de fier, minli și mangan în al doilea orizont. Inclus în egoria fersolurilor.

CRASSUS, Marcus Licinius (114—53 î.Hr.), politic roman. A înfrînt răscoala lui Spartac (70 î.Hr.). Membru, alături de Cezar și de npei, al primului triumvirat (60 î.Hr.); renator al Siriei (54 î.Hr.), a fost înfrînt (53 r.) și ucis de paști în bătălia de la Carrhae. **CRĂTER** (< fr.; lat., gr.) s.n. 1. Vas antic re, cu gura largă și cu două minere, care vea, la masă, pentru amestecarea vinului cu r. Fabricat din sec. 10 î.Hr. în Grecia, din amică, apoi din sec. 6 î.Hr. și din bronz. 2. tate superioară a unui vulcan, de forma unei ii, prin care, în timpul erupțiilor, pîșnesc

Crater vulcanic

Crater (1)

vapori, gaze, cenușă, lapili, și se revarsă lavă. 3. (ASTR.) Denivelare în formă de piñie făcută de un meteorit pe suprafața Pămîntului sau a altui astru. □ C. lunar = adîncitură rotundă de pe suprafața Lunii, a cărei formare poate fi pusă pe seama unei activități vulcanice sau a unui bombardament meteoritic; circ lunar.

CRATER LAKE [creita leic], lac în V.S.U.A. (Oregon), în M-ții Cascade Range; 52 km². Ad. max.: c. 600 m. Ocupă un vechi crater vulcanic al muntelui Mazama. Turism. Parc național.

CRĂTIMĂ (< ngr.) s.f. Semn grafic (-) folosit pentru a se lega două cuvinte care se pronunță împreună, pentru a despărți cuvintele în silabe etc.; lințuță de unire.

CRĂȚIȚĂ s.f. Vas de bucătărie din tablă smălțuită, din aluminiu etc., cu diametrul de 2—3 ori mai mare decît înălțimea. ■ Conținutul acestui vas.

CRATOGEN (< fr.; [si gr. *kratos* „forță” + *gennao* „a produce”) s.n. (GEOL.) 1. Regiune întinsă din scoarța Pămîntului, care într-o anumită perioadă nu a suferit mișcări de cutare, ci numai mișcări lente de ridicare sau de coborîre. 2. Platformă.

CRATYLOS (sec. 5 î.Hr.), filozof grec. Discipol al lui Heraclit. A absolutizat viziunea acestuia asupra curgerii universale, negînd orice stabilitate și determinare a lucrurilor.

CRĂUL (< engl.) s.n. Stil de înot în care sportivul stă cu fața în jos în poziție orizontală, mișcînd alternativ brațele, concomitent cu o forfecare în plan vertical a picioarelor, iar capul iese din apă în mod ritmic, la dreapta sau la stînga atît cît sî poate respira.

CRĂVAȘĂ (< fr.) s.f. Vargă elastică, din piele sau îmbrăcată în piele, folosită la îndemna- rea unui animal de călărie; biciuță (1).

CRĂVAȚĂ (< fr.) s.f. Accesoriu al îmbrăcămîntei bărbaților constînd dintr-o fișie de mătase sau de stofă care se înnoadă la git.

CRAXI, Bettino (n. 1934), ziarist, scriitor și om politic italian. Secretar general al Partidului Socialist Italian (din 1976). Vicepreședinte al Internaționalei Socialiste (din 1977). Prim-min. (1983—1987).

CRĂCANĂ (< crac) s.f. 1. Ramură de copac bifurcată la capăt; lemn sau alt obiect desfăcut la un capăt în două sau mai multe ramificații; fiecare braț al unui obiect ramificat; crac (2). 2. Prăjină bifurcată la un capăt cu care se sprijină crengile prea încărcate de fructe; furca pe care se sprijină cumpăna fîntîinii. 3. Construcție făcută din trei prăjini legate împreună la capătul de sus, așezate în formă de piramidă, de care se atîrnă căldărea deasupra focului.

CRĂCĂOANI, com. în jud. Neamț, pe Cracău; 4 623 loc. (1991). Expl. de petrol.

CRĂCIUN (lat.) Sărbătoare creștină a nașterii lui Iisus Hristos; se celebrează la 25 dec., iar după stil vechi, la 7 ian. □ *Postulul Crăciunului* = unul din marile posturi de peste an care se ține de la 15 nov. la 24 dec. *Pom de C.* = brad sau ramură mare de brad împodobită cu beteală, globuri, dulciuri, jucării și lumînări în ajunul C. *Moș C.* = personaj legendar, cu barbă mare albă, cu o mantie lungă roșie, care vine să împartă jucării și dulciuri copiilor, în noaptea de C.

CRĂCIUN, Emil (1896—1976, n. Iași), medic român. M. coresp. al Acad. (1963), prof. univ. la București. Contribuții la studiul anatomiei patologice a diferitelor boli, la introducerea culturilor de țesuturi („metoda românească”).

CRĂCIUN, Ioachim (1898—1971, n. Diriovs, jud. Sibiu), istoric și bibliolog român. Prof. univ. la Cluj. Teoretician și fondator al bibliologiei ca disciplină științifică în învățămîntul superior. Autor al unor importante bibliografii și biografil.

CRĂCIUNA, cetate construită înainte de 1471 de domnul Țării Românești Radu cel Frumos, localizată de unii istorici pe înălțimea Măgura Odobeștilor. Cucerită în mart. 1482 de Ștefan cel Mare, a făcut parte apoi din sistemul defensiv al Moldovei.

CRĂCIUNELU DE JOS, com. în jud. Alba, pe Tîrnava; 4 388 loc. (1991). Viticultură. Stație de cîrnă.

CRĂCIUNEȘTI, com. în jud. Mureș, pe Niraj; 4 938 loc. (1991).

CRĂIASĂ (< crai) s.f. (Poetic sau în basme) împărăteasă, regină, zînă.

CRĂIEȘĂ, -IĂSCĂ (< crai) adj. Care aparține unui crai (1), privitor la un crai; regesc, împărătesc.

CRĂIEȘTI, com. în jud. Mureș, pe Lechința; 1 223 loc. (1991). Stație de c.f.

CRĂIȘOR (< crai) s.m. Diminutiv al lui crai (1); fluu de crai (1), prînz.

CRĂIȚĂ (< crai) s.f. 1. Numele a două specii de plante erbacee anuale din familia compozitelor, cu frunze opuse, penat-divizate și flori galbene-brune sau portocalii, cu miros pătrun-

zător; originare din America Centrală, mult cultivate în grădini ca plante decorative (*Tagetes erecta* și *Tagetes patula*); vizdoaga. 2. (La pl. art.) Dans popular românesc cu ritm binar (în unele variante asimetrice) și mișcare vioale, răspîndit în Oltenia; melodia corespunzătoare acestui dans.

CRĂNȚANI (onomat.) vb. IV intranz. A face zgomot, rontâind.

CRĂPA (lat. *crepare*) vb. I 1. Intranz. și refl. (Despre obiecte) A se desface (brusc) în mai multe bucăți, a se despică, a căpăta o despicătură; a (se) sparge. 2. Tranz. A despică, a desface. 3. Intranz. și refl. (Despre lucruri elastice) A plesni, (despre piele) a căpăta crăpături superficiale, a deveni aspră; spec. (despre muguri, boboci de floare) a se deschide. 4. Tranz. A întredeschide. □ Expr. (Refl.) A se crăpa de ziua sau a se crăpa zorii = a se lumina, a se face ziua. 5. Intranz. (Despre animale și, ironic, despre oameni) A muri.

CRĂPAT (< crăpa) s.n. Faptul de a (se) crăpa. □ Expr. *Crăpatul zorilor* sau *crăpatul de zi* = ivirea zorilor, faptul zilei. ■ Spargerea unei membrane din stomacul vitezilor (soldat unei neori cu moartea).

CRĂPĂTURĂ (lat. *crepatura*) s.f. 1. Deschizătură, plesnitură; spătură. 2. Întredeschidere a unei uși, ferestre etc.

CRĂSĂNI DE JOS, *crăt* în com. Balaciu (jud. Ialomița), în apropierea ... la a fost descoperit o dăva getică, pe Piscu; Crăsănilor (sec. 3—1 î.Hr.).

CREA (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. A face ceva care nu exista mai înainte; a produce; a înființa, a întemeia. ■ A invența, a născoci, a concepe, a compune (o operă artistică etc.). 2. A pregăti, a forma. 3. A întemeia, a înființa, a funda, a organiza (o instituție), a institui. 4. *A crea un rol* = a interpreta cu pricepere și cu originalitate un rol dintr-o piesă de teatru sau dintr-un film; a da viață unui personaj.

CREACA, com. în jud. Sălaj; 3 063 loc. (1991). Expl. de calcar (Prodanesti).

CREANGĂ (< bg.) s.f. Cracă.

CREANGĂ 1. Ion C. (1837 sau 1839—1889, n. Humulești, jud. Neamț), scriitor român. O vreme diacon și institutor. A făcut parte din cercul „Junimii”. Observator jovial și ironic al naturii umane, maestru al stilului oral paremiologic. Basme de factură folclorică, restructurînd la dimensiunile fabulosului conflicte și aspecte fundamentale de ordin etic și social ale unițății rurale („Povestea lui Harap Alb”, „Capra cu trei iezi”, „Ivan Turbincă”, „Dănilă Prepeleac”, „Punga cu doi bani”); proză de exploatare umoristică a situațiilor ambigue („Moș Nichifor Coșcarul”) și mai ales de evocare a universului infantil („Amintiri din copilărie”). Autor de manuale școlare. M. de onoare post-mortem al Acad. (1948). 2. **Horia C.** (1893—1943, n. București), arhitect român. Neptul lui C. (1). Promotor al arhitecturii moderne în România. S-a afirmat între 1932 și 1942 (biocul și cinematograful „ARO”, azi „Patria” din București, hotelul „ARO”, azi „Carpăți” din Brașov, halele principale ale uzinelor „Malaxa”, azi „Faur” din București).

CREANȚĂ (< fr.) s.f. (DR.) Dreptul unei persoane, denumită creditor, de a pretinde de la alta, denumită debitor, să dea, să facă sau să nu facă ceva. ■ Titlu, înscris, care confirmă dreptul de c.

CREASTĂ (lat. *crista*) s.f. 1. Excreșcență carnoasă sau moț de penne pe care le va pe cap unele păsări. □ *Creasta-cocșului* = a) plantă erbacee anuală din familia amarantaceelor, înaltă de 10—40 cm, cu frunze altele, ovale și cu flori roșii sau galbene, mici, într-o inflorescență dilatăată în partea superioară; originară din India, cultivată ca plantă decorativă (*Celosia cristata*); b) numele a două specii de ferigi cu frunze penatiforme, cu sporangii grupați în spori despuși pe fața inferioară a frunzelor (*Polystichum braunii* și *Polystichum lobatum*); cresc prin pădurile umbrase de la munte; c) ciupercă mare, comestibilă, cu tulpina carnoasă, groasă, albă,

Ion Creangă

foarte ramificată (*Clavaria flava*); crește prin păduri umbrase. 2. (ANAT.) Proeminență osoasă alungită și cu marginea ascuțită (ex. c. tibiei). 3. (GEOMORF.) Culme muntoasă sau deluroasă, îngustă, cu povârșiri repezi care coincide de obicei cu cumpăna apelor. ■ **C. militară** = aliniament al punctelor de pe o formă de teren (deal, înălțime, vîrf) de la care se poate vedea suprafața acestuia pînă la bază. 4. Coamă de acoperiș. 5. C. de taluz = linia de intersecție dintre fața unui taluz și suprafața terenului natural sau a platformei unui rambleu.

CREATINĂ (< fr. *li*; *li* gr. *kreat* „carne”) s.f. (BIOCHIM.) Substanța proteică avînd rol important în mecanismul contracției musculare.

CREATINOSFORIC (< *creatină* + *fosforic*) adj. Acid ~ = compus al creatinei cu acidul fosforic, prezent în țesutul muscular, care constituie o sursă de energie în contracția musculară.

CREATININĂ (< fr. *li*) s.f. Substanță bazică, derivat al creatinei, care se găsește în doză mică în sînge și în cantitate mai mare (1 g la litru) în urină.

CREATIVITATE (< fr., lat.) s.n. (PSIH.) Trăsătură complexă a personalității umane, constînd în capacitatea de a realiza ceva nou, original; talent.

CREATOR, -OARE (< fr., lat.) adj., s.m. și f. 1. Adj., s.m. și f. (Persoană) care creează, care întemeiază ceva; fauritor; spec. inventator, autor (de opere originale). 2. S.n. (REL.) Cel care a creat lumea, din bunățate, spre preamărirea Lui și fericirea oamenilor; Dumnezeu.

CREATURĂ (< fr., lat.) s.f. Ființă, făptură; peior, individ.

CREAȚIE (< fr., lat.) s.f. Acțiunea de a crea; concr. produs al muncii creatoare, operă, lucru creat. ■ (REL.) a) (în Biblie) Actul prin care Dumnezeu a creat lumea, o dată cu spațiul și timpul, din nimic, prin cuvîntul și voința Lui; b) Substanța materială a Universului, totalitatea creațiilor, opera lui Dumnezeu. ■ Interpretare originală, reușită a unui rol.

CREAȚIONISM (< fr.; *is*) s.n. Teorie teologică potrivit căreia sufletul fiecărui individ provine, prin creație nemijlocită, de la Dumnezeu, nu de la părinți, afirmîndu-se astfel că sufletul este un principiu deosebit de trup. Reprezentanți: Sf. Atanasie, Sf. Grigorie de Nyssa, Sf. Ioan Gură de Aur.

CRÉCY-EN-PONTHIEU [krezi-ã-pontjõ], localit. în N Franței (Picardia); 1,6 mil loc. (1982). Aici, la 26 aug. 1346, în timpul Războiului de 100 de Ani, oastea franceză a regelui Filip VI a fost înfrîntă de cea engleză, condusă de Eduard III. În această luptă au fost folosite pentru prima dată în Occident armele de foc.

CREDE (lat. *credere*) vb. III 1. Tranz. A fi încredințat de un fapt, de existența sau adevărul unui lucru. 2. Intranz. A recunoaște dreptatea cuiva; a fi înțelegător (față de durerea sau suferințele cuiva). 3. Tranz. A socoti, a fi de

păreră, a-și închipui, a i se părea. ■ Refl. A avea despre sine o părere exagerat de bună; a fi îngîmfat. 4. Intranz. A avea încredere deplină în cineva sau în ceva; a-și pune nădejdea în cineva sau în ceva. 5. Intranz. A admite existența lui Dumnezeu și a accepta dogmele Bisericii; p. ext. a profesa o anumită credință religioasă. 6. Tranz. A presupune, a bănuși. 7. A spera. 8. A considera, a lua ceva drept altceva, pe cineva drept altceva.

CREDENȚĂ (< it. *credenza*, germ. *Kredenz*) s.f. 1. (În bisericile catolice) Masă mobilă, uneori cu înfrișarea unui dulap mic prevăzut cu poartă și uși, așezată în vecinătatea mesei altarului; pe ea sînt așezate obiectele necesare cultului religios. 2. (Mai ales în Transilvania) Bufet (mic) folosit de obicei pentru servirea gustării înainte de masă.

CREDECINȘOS, -OASĂ (< *credi*șă) adj. (Adesea substantivat) 1. Care este demn de încredere, pe care te poți bizui; devotat, fidel; nestrămutat, statornic față de un angajament, de o idee, de o cauză. 2. (Cel) care crede în existența lui Dumnezeu și se conformează practicilor religioase; plin de credință, religios.

CREDEINȚĂ (lat. **credentia*) s.f. 1. Faptul de a crede în adevărul unui lucru. 2. Ceea ce crede cineva. ■ Spec. Convingere religioasă deplină, religiozitate. ■ P. ext. Confesiune (2), cult (2); religie. 3. Fidelitate, devotament, statornicie față de cineva sau de ceva. 4. Convingere, certitudine; părere, opinie, idee, crez (1). □ *Profesiune de c.* = declarație publică pe care o face cineva asupra principiilor sau convingerilor sale. 5. Speranță, nădejde.

CREDIT (< fr., lat.) s.n. 1. Relație bănească între o persoană fizică sau juridică (creditor) care acordă un împrumut în bani sau care vinde mărfuri ori servicii pe datorie (cu plata amînată temporar) și o altă persoană fizică sau juridică (debitor) care primește împrumutul sau cumpără pe datorie; împrumut acordat (cu titlu rambursabil și condiționat de obicei de plata unei dobînzii); creanță creditorului; obligația (bănească), datoria celui creditat; concr. valoarea sumă de bani pe care creditorul o cedează cu titlu rambursabil debitorului său. *Scrisoare de c.* = înscris care autorizează purtătorul său să primească un anumit credit. C. *cumpărător* = procedeu de promovare a exporturilor, care permite exportatorului să fie plătit imediat după sosirea mărfii la destinație. C. în alb = credit care, cu titlu excepțional, este negaranțat. C. *de mobilizare a creanțelor comerciale* = tehnică bancară care permite mobilizarea creanțelor comerciale, fără a fi necesară încorporarea lor în efecte de comerț. *Politica de c.* = favorizarea expansiunii economice însoțită de menținerea controlului asupra masei monetare, indispensabilă asigurării integrității monedei naționale. □ Expr. *A da pe credit* = a vinde fără a primi imediat banii; a vinde pe datorie. A face (cuiva) un credit = a vinde cuiva pe datorie; fig. a acorda încredere cuiva. 2. Sferă a circulației bănești care cuprinde relațiile de credit (1). 3. (CONT.) Coloană (în partea dreaptă) a fiecărui cont, în care, în cazul conturilor de activ, se înscriu reducerile (scăderile) de activ, iar în cazul conturilor de pasiv surorile (creșterile) de pasiv. 4. Fig. Încredere, considerație, stimă, trecere, autoritate de care se bucură cineva.

CREDITĂ (< fr.) vb. I tranz. 1. A acorda, a deschide (cuiva) un credit; a împrumuta pe cineva cu o sumă de bani; a vinde cuiva pe credit. 2. (CONT.) A face o înregistrare în creditul unui cont.

CREDITARE (< *credita*) s.f. Acțiunea de a credită; acordare de credit. □ *Creditarea taxelor vamale* = amînarea efectuării plății taxelor vamale (cu condiția prezentării de garanții și a plății unor dobînzii aferente).

CREDITOR, -OARE (< fr., lat.) adj., s.m. și f. 1. Adj. (Despre persoane fizice sau juridice) Care a creditat; (despre sume) care se înscrie în creditul unui cont; (despre soldurile unor conturi) la care creditul depășește debitul. 2. S.m. și f. Titular al unui drept de creanță.

CREDLUL, **-Ă** (< fr., lat.) adj. Care crede prea ușor; care se încrede ușor în cineva sau în ceva; încredzător, naiv.

CREDLUTATE (< fr., lat.) s.f. Însușirea de a fi credul; faptul de a crede cu ușurință în orice.

CREEK (cuv. engl.) [cri:c] subst. Curs de apă temporar în deșerturile sărate din Australia și din America.

CREEP (cuv. engl.) [cri:p] s.n. Proces de deplasare lentă a particulelor care alcătuiesc depozitele dezagregate și alterate ale rocilor de pe versanți, cauzat de oscilațiile termice, infiltrarea apei etc.

CREIER (lat. *cerebrum*) s.m. 1. (ANAT.) Parte a sistemului nervos central al vertebratelor, formată din trunchiul cerebral, creierul mic și emisferele cerebrale, ultimele două foarte dezvoltate la om. C. atinge la om o greutate medie variabilă de 1 380 g la bărbat și de 1 250 g la femeie (după Grey). Cuprinde centrii nervoși superiori de integrare și de reglare a funcțiilor organismului și reprezintă baza materială a activității psihice și a conștiinței umane. V. encefal. □ *Creierul nm** = cerebel. 2. P. ext. Minte, inteligență, judecată; fig. inițiatorul și conducătorul unei acțiuni. 3. *Creierii* (sau *creierul*) mușilor = locurile cele mai înalte și mai greu accesibile ale mușilor.

CREIŢON (< fr.) s.n. 1. Ustensilă pentru scris sau desenat, constituită dintr-o mână protejată de un înveliș, de obicei din lemn. 2. Denumire dată unui desen artistic executat în creițon (†). 3. Denumire dată unor ustensile asemănătoare cu creițonul (†), având diferite întrebuințări (ex. c. litografic, pentru desenarea pe placa fotografică, c. dermatografic, folosit în cosmetică; c. termic, folosit la indicarea aproximativă a temperaturii etc.). □ C. fotosensibil (optic) = dispozitiv electronic, având în virif un element fotosensibil, cu ajutorul căruia se preiau informații relative la coordonatele unui punct vizat pe ecran.

CREIŢONA (< fr.) vb. I tranz. A executa sumar cu creițonul un desen, indicând numai trăsăturile generale ale modelului; a desena, a schița. ■ Fig. (În literatură) A schița în câteva trăsături un portret, un caracter etc.

CREIȚĂR (< germ.) s.m. Monedă mică de argint, mai târziu de aramă, care a circulat pînă la sfîrșitul sec. 19 în unele state germane, în Imp. Habsburgic, în Transilvania și în Bucovina; p. ext. ban de valoare neinsemnată.

CREM (< fr.) adj. invar. Alb-gălbui (de culoarea untului).

CREMALIERĂ (< fr.) s.f. Organ de mașină avînd forma unei bare dințate care angrenează cu o roată dințată, servind la transformarea mișcării de rotație în mișcare de translație și invers.

CREMATORIU (< fr., lat. *crematorium*, de la *cremare*, „a arde”) s.n. 1. Clădire amenajată cu instalații speciale, destinată incinerării cadavrelor. 2. Cuptor pentru arderea gunoierilor.

CREMAȚIUNE (< fr., lat.) s.f. Ardere, prafecere în cenușă. ■ Incinerare.

CREMĂ (< fr.) s.f. 1. Preparat de forma unei paste, obținut fie prin emulsionarea unor grăsimi, a unor ceruri, hidrocarburi, gume etc. cu apă, uleiuri eterice și ingrediente, fie prin saponificarea unora dintre acestea, fie prin amestecarea lor la cald. În funcție de compoziția lor, c. au utilizare în medicină, în cosmetică, în tehnică etc. 2. Preparat culinar obținut prin frecarea unui amestec de unt, lapte, zahăr, ouă etc. cu ingredientele ca sucul de liche, praful de cacao etc. ■ (Cu determinări) Fuctor fin.

CREMENE (< bg.) s.f. 1. Varietate de opal amestecat cu silice, foarte fin cristalizată, de culoare albă, gălbuie, pînă la neagră. Formează concrețiuni în unele calcare și este întrebuințată a confecționarea de plăci cioplite pentru cășușirea morilor de măcinat din ind. ceramică în; silic. 2. Bucăciță de cremene (†) folosită la căpărat cu amnarul sau, la armele vechi, pentru împrinderea prafului de pușcă.

CREMENEĂ, braț navigabil al Dunării, în vestul Bălgii Brăilei, care se desparte în aval de Giurgeni și merge paralel cu brațul Vilciu. Lungime: 70 km.

CREMER [cre:ma]. Sir William Randal (1838—1908), om politic britanic. Unul dintre fondatorii Uniunii Interparlamentare (1887). Premiul Nobel pentru Pace (1903).

CREMONA, oraș în N Italiei (Lombardia), pe Pad: 75,5 mil loc. (1989). Renumit în trecut pentru construcția viorilor (Amati, Guarneri, Stradivari). Întreprinderi textile și de porțelan. Mașini agricole, cărămizi. Catedrală (sec. 12—13), campanila „Torrazzo” (sec. 13).

CREMONĂ (< fr.) s.f. Dispozitiv pentru închiderea unei ferestre sau a unei uși constituit din două vergele metalice dispuse în prelungire și acționate cu ajutorul unui mîner.

CREMONINI, Cesare (1550—1631), filozof italian. Continuator al aristotelismului averoist în direcția fizicii, dar nu ca filozofie secundă, ci ca gîință a naturii, opunînd-o doctrinei creștine („Curs filozofic”, „Despre suflul”).

CRENEL (< engl., cf. fr. *creneau*) s.n. Deschizătură îngustă făcută în partea superioară a unui zid de apărare, a unui castel sau a unei cetăți medievale, prin care se aruncau proiectilele; deschizătură îngustă în parapetul unei tranșee, al șanțului de comunicare sau în zidul unei lucrări de fortificație prin care se execută trageri cu armamentul automat.

CRENELĂȚ, **-Ă** (< fr.) adj. (Despre un zid sau o clădire) Cu creneluri.

CRENOTERAPIE (< fr.; [s] gr. *krene* „izvor” + *therapia* „tratament”) s.f. Folosire a unor minerale în scop terapeutic.

CRENVURȘT (< germ.) s.m. (Mai ales la pl.) Cîrnăcior preparat din pastă de carne de vită și slănină, cu adaos de condimente, introdusă în maș natural (intestin de oaie) sau artificial.

CREODONTE (< fr., [i]; [s] gr. *kreas* „carne” + *odont* „dînt”) s.f. pl. Subordin fosil de mamifer primitive carnivore cu dentiția pușin specializată, membrele masive, cu gheare și creierul mic, răspindite în Eocen (*Creodonta*).

CREOL, **-Ă** (< fr., [i] s.m. și f. (La pl.) Urmașii primilor coloniști europeni din America Latină (mai ales de origine spaniolă) din încrucișarea cu băștinaii. ■ Ansamblu de varietăți lingvistice rezultate din amestecul unor limbi (engleză, franceză, portugheză, spaniolă cu diverse alte limbi (negroafricane, australiene, austroneziene), vorbit de creoli.

CREOLINĂ (< fr., [i]) s.f. Soluție formată din crezoli și hidrocarburi aromatice, hidroxid de sodiu și apă, folosită ca dezinfectant.

CREON, rege legendar al Tebei, frate al locaștei. A domnit dupăuciderea nepoților săi Polineuce și Eteocle.

CREOZOT (< fr., [i]) s.n. (CHIM.) Amestec de fenoli, în principal guaiacol și crezoli, obținut din gudroanele de lemn sau de cărbune; lichid uleios, incolor sau galben deschis, caustic, cu miros caracteristic. C. obținut prin distilarea gudroanelor de cărbune se folosește la impregnarea lemnului, iar cel obținut prin distilarea gudroanelor de lemn, ca expectorant în bronșite cronice.

CREOZOTARE (după fr. *créosotage*) s.f. Operație de impregnare cu creozot a unor piese de lemn (traverse de cale ferată, stîlpi etc.), pentru a le mări rezistența la putrezire.

CREP (< fr.) s.n. 1. Cauciuc natural obținut prin coagularea latexului cu acid acetic, tras în plăci și folosit ca talpă pentru încălțăminte. 2. Tesătură subțire din fire de mătase suprarăsușite, avînd firele de urzeală și de bățură astfel încrucișate încît să se obțină un efect specific. □ *Crepsatin* = peșatură cu o față mată și cu una de țesut satinului.

CREPIDĂ (< fr., lat.) s.f. încălțăminte asemănătoare cu sandalele, purtată în antic. de greci și de romani.

CREPŢON (< fr.) s.n. Ţesătură din fire răsucite în așa fel încît să se obțină granule și încrețituri neregulate.

CREPONAT, **-Ă** (< *crepon*) adj. (Despre peșături, hîrtie etc.) Care are un aspect asemănător creponului; încrețit.

CREPUȘCUL (< fr., lat.) s.n. Perioadă de timp după asfințitul Soarelui (amurg) sau înainte de răsăritul lui (aurora), în care se trece de la lumina zilei la întunericul nopții sau invers datorită reflectării și difuziei razelor solare de către straturile superioare ale atmosferei; lumină slabă, semiîntuneric. ■ Fig. Declin.

CREPUSCULAR, **-Ă** (< fr.) adj., s.n. 1. Privitor la crepuscul; slab iluminat, abia vizibil. □ *Poezie c.* = poezie apărută în lirica italiană ca o reacție față de lirica lui D'Annunzio. Apropiată de simbolism, ea se caracterizează printr-o inspirație intimistă, prin transpunerea unor stări de visare și de resuscitare a trecutului cu ajutorul corespondențelor muzicale. Printre reprezentanții ei se numără G. Gozzano, A. Palazzeschi ș.a. 2. S.n. (La pl.) Organisme care zboară înainte de răsăritul sau după apusul Soarelui.

CRÉS [res], ins. pe coasta Dalmației, în M. Adriatică (G. Kvarner), la SE de Pen. Istria; 404 km²; c. 9 mil loc. Pescuit. Aparține Croației.

CRESCĂTOR, **-OARE** (< *crește*) adj., s.m. și f. 1. Adj. Care crește. 2. S.m. și f. Persoană care se ocupă cu creșterea animalelor.

CRESCĂTORIE (< *creșcător*) s.f. Loc special amenajat unde se cresc animalele.

CRESCENDO (< cuv. it.) [creșendo] adv. (Indică modul de executare a unei lucrări muzicale) Crescînd, sporînd treptat în intensitate. ■ (Substantiv, n.) Creștere progresivă a intensității sunetelor produse cu vocea sau de un instrument muzical.

CRESCIND, **-Ă** (< *crește*) adj. Care este în creștere.

CRESCUȚ, **-Ă** (< *crește*) adj. 1. (Despre flinte, plante) Ajuns la o oarecare stadiu de maturizare. 2. (Despre un aluat) Care și-a mărit volumul prin dospire. 3. (Despre unele legume) Care a dat în timpul păstrării luieri sau muguri.

CREȘŢON (< fr.) s.m. Plantă erbacee leguminoasă anuală din familia cruciferelor, înaltă de 20—40 cm, care crește în locuri umede; originară din S Europei și cultivată pentru frunzele sale bogate în vitamina C, care se consumă ca salată sau condiment (*Lepidium sativum*).

CRESPİ, Giuseppe Maria (numit **Lo Spagnuolo**) (1665—1747), pictor italian. Compoziții religioase și scene de gen. A excelat în tehnica clareobscurului („Ahhle și centaurl”).

CRESSON [resɔ], **Edith** (n. 1934), om politic socialist francez. Prim-min. (din 1991); prima femeie din istoria Franței care ocupă această funcție.

CREȘTĂ (< *creaștă*) vb. I tranz. A efectua creștături prin acționare, deformare plastică, tăiere etc. ■ Refl. A se tăia pușin, a se răni ușor.

CREȘTĂTURĂ (< *creaștă*) s.f. 1. Șanț de adincime mică cu profil triunghiular, trapezoidal, semicircular etc. efectuat pe suprafața unui obiect; brazdă (5). ■ (La mașini electrice) Fiecare dintre șanțurile longitudinale, de pe stator sau de pe rotor, în care se așază laturile active ale înfășurărilor de mașină electrică. 2. (La pl.) Procedu de artei populare de ornamentare a lemnului prin cioplire, scrijelare sau creștere, folosit la elementele arhitectonice, la piesele de mobilier, la unelte și obiecte de uz casnic.

CREȘTELUȚ s.m. Gen de pasări călătoare, din ordinul gruiformelor, care trăiesc în zonele bogate în vegetație din apropierea apelor, cu corpul turtit lateral, picioare zvelte, aripi rotunjite și penajiferul-pătat sau cafeniu-roșcat. În România se cunosc trei specii: c. *peștriș* (*Porzana porzana*); c. *mijlociu* (*P. parva*) și c. *mic* (*P. pusilla*).

CREȘTOMAȚIE (< fr., gr. *krestos* „util” + *mathanema* „a învăța”) s.f. Culegere didactică de texte reprezentative din literatura artistică, istorică sau din alte domenii, riguros delimitate

după autor și opere, în fragmente aparte sau integral.

CRĒSUS, ultimul rege al Lydiei (560—547 î.Hr.). Vestit prin bogăția sa; a fost învins și detronat de regele persan Cirus II.

CREȘĂ (< fr. s.f. Instituție în care se asigură îngrijirea copiilor, până la vârsta de trei ani, pentru mamele salariate.

CREȘTE (lat. *crescere*) vb. III 1. (BIOL.) Întranz. A se mări, a deveni progresiv mai mare, a-și spori dimensiunile, ca rezultat al proceselor vitale din organism, a se dezvolta (2). 2. (P. analog.: în opoz. cu a se micșora, a scădea, a descrește) A se mări, a-și mări volumul, a deveni mai mare în lungime, forță; a spori. (Despre copii) A se face mare. 3. A lua proporții, a se înmulți, a spori, a se răspîndi; a propăși, a progresa. 4. Intranz. (Despre aluat) A-și mări volumul prin dospire. (Despre ape) A se umfla, a-și mări debitul. II. Tranz. 1. A îngriji un copil pentru a se dezvolta bine; (despre plante) a cultiva. (Despre animale sau pasări) 2. A îngriji un copil pentru dezvoltarea lui intelectuală și morală; a educa.

CREȘTERE (< crește) s.f. 1. Acțiunea de a crește; dezvoltare, mărire treptată. □ C. economică = concept al teoriei economice și al analizei economice caracterizat prin: creștere demografică, sporirea producției și a productivității muncii, schimbări structurale ale populației (exodul rural), urbanizarea intensivă, revoluționarea mijloacelor de transport și a comunicațiilor. (BIOL.) Mărire a dimensiunilor unui organ sau ale unui organism, realizată fie prin diviziuni celulare repetate, fie prin mărirea volumului celulelor și reglată (la animale) prin mecanisme endocrine. 2. Mărire a numărului, intensității, duratei unui lucru sau a unui fapt. 3. Prăsiere, îmrunțire. **Creșterea animalelor** v. *agricultură*. 4. Educație.

CREȘTET (< crește) s.n. 1. Virful capului; vertex. 2. Virf, creastă, pisc, înălțime.

CREȘȚIN, -Ă (lat. *christianus*) adj., s.m. și f. 1. Adj. Care aparține creștinismului. 2. S.m. și f. Nume atribuit celor care au primit botezul și cred în Iisus Hristos; p. ext. persoană, om, individ.

CREȘȚINĂRE (< creștin) s.f. Convertire la creștinism.

CREȘȚINĂȚATE (< creștin) s.f. 1. Ansamblu de țărilor sau popoarelor creștine. 2. Comunitate de creștini.

CREȘȚINISM (< creștin, după fr., lat.) s.n. Religie universală constituită pe temelii credinței în persoana și scrierile care conțin cuvintele și învățaturile lui Iisus Hristos (Evangelii). C. se afirmă ca religie revelată, de origine divină. Fondatorul c., Iisus Hristos, nu este un simplu intermediar între Dumnezeu și omenie, ci Dumnezeu însuși venit printre oameni în vederea mântuirii lor și pentru a predica (propovădui) iubirea lui Dumnezeu și a aproapei. C. a apărut în sec. 1 d.Hr. în Palestina, ca o sectă iudeo-creștină. A fost predicat apoi de către apostoli în cuprinsul Imp. Roman, constituindu-se, chiar în sec. 1 d. Hr., într-o comunitate de adepți numită *Biserica creștină*. După ce a fost persecutat de împărații romani, începând cu Nero (64 d. Hr.) până la Dioclețian (303), c. a devenit religie de stat sub Constantin cel Mare (Edictul din Milan, 313). Constituirea c., din punct de vedere dogmatic, este caracterizată de conflicte care au dus la schisme și fărâmițări sectante. Începând cu sec. 3 au apărut diverse erezii: *arianismul*, *iconoclasmul*, *nestorianismul*, *monofizitismul* etc. În 1054 s-a produs Marea Schismă între Biserica bizantină (răsăriteană) și Biserica romană (occidentală), care se antemizează și se excomunică reciproc, actul fiind anulat abia în 1965. Prin reforma inițiată de Luther, în 1517, și continuată de Zwingli, Calvin și Knox, s-au separat de catolicism bisericile protestante sau reformate: luterană, calvinistă, anglicană, presbiteriană. Ulterior, au apărut și alte culte reformate și sectante: adventiștii, baptiștii, unitarieni, mormonii, pentecostalii, martorii lui Iehova ș.a. În prezent, c.

reunește c. un miliard de adepți, din care mult de jumătate sînt catolici, mai mult de un sfert protestanți, 10% ortodocși etc.

CREȚA (KRITI) 1. Ins. grecească în M. Mediterană; 8,3 mil km²; 502,2 mil loc. (1981). Oraș pr.: *Iraklion*. Relief muntos calcaros. Alt. max.: 2456 m (vf. Idi). Expl. de min. de fier, mangan, azbest, gips. Cereale, tutun, legume, citrice, măslini. Viticultură. Creșterea animalelor. Turism. Aici s-a dezvoltat strălucita civilizație minoică (sec. 26—15 î.Hr.). V. egeeană, artă ~. Ocupată de romani (sec. 1 î.Hr.), insula a fost stăpînită succesiv de bizantini, arabi, cruciați, venețieni și turci. În 1898 a obținut autonomia în cadrul Imp. Otoman, iar în 1913 a intrat în componența Greciei. 2. Mare în bazinul M. Egee, cuprinsă între arh. Ciclade, Pelopones și ins. cu același nume.

CRETACEU, -EE (< fr.: [s] lat. *cretaceus*, „de cretă”) s.n., adj. 1. S.n. Cretacic. 2. Adj. (Inv.) Care se referă la perioada cretacică.

CRETACIC, a treia și ultima perioadă a Mezozoicului, care a durat c. 65 mil. ani. Fauna este reprezentată prin toate clasele de nevertebrate și prin aproape toate vertebratele; apar primele mamifere placentare. Flora este dominată de gimnosperme, în special conifere. Sedimentele marine sînt formate din calcare, gresii calcaroase, calcare marnoase și cretă. Orogeneza a produs cutări și exondări (mişcările cimneriene noi, austrice, subhercinice și laramice), s-au înregistrat frecvente erupții vulcanice, reprezentate prin uriașe curgeri de bazalte în India („trapele” din Pod. Deccan), în Africa Orientală, întruziunile de granodiorite, sienite, și revărsările de dacite și riolite din Munții Apuseni.

CRETĂ (< lat. *creta*) s.f. (PETROGR.) Calcar fin granular de culoare alb-gălbui, cu aspect de mase mari stratiforme, format din resturi microscopice de foraminifere, moluște, corali sau ca produs al unor reacții chimice între sărurile din apa mării. Conține exclusiv carbonat de calciu, rar cu nodule de siliciu provenite din precipitarea dioxidului de siliciu. Se utilizează în ind. cauciucului, la fabricarea varului, a cretei de scris etc.; bucată din această materie (uneori amestecată cu substanțe colorante) în formă de bețioș sau creion, care se utilizează pentru a scrie pe tablă sau pe alte corpuri de culoare închisă.

CRETIN, -Ă (< fr.) adj., s.m. și f. (Persoană) care suferă de cretinism. (P. ext. Imbecil, idiot, stupid.

CRETINISM (< fr.) s.n. Boală determinată de insuficiență tiroidiană, manifestată prin incapacitate mentală și prin tulburări în dezvoltarea fizică.

CRETON (< fr.: [s]) s.n. Țesătură din fire de in sau de cânepă, imprimată, plină și rezistentă, folosită pentru huse de mobilă, draperii etc.

CRETOS, -OASĂ (< cretă) adj. (Despre roci sau formații geologice) Care conține cretă, care are aspect de cretă.

CRETZIANU, Alexandru (1895—1979), publicist și diplomat român. Participant la Conferința de Pace de la Paris (1918) și membru al delegației române la Societatea Națiunilor (1930—1932). În ultima parte a vieții a activat în exilul românesc. Lucrări: „Din arhiva lui Dimitrie Brătianu, 1933—1934”, „Ocazia pierdută”.

CRET, -EATĂ (probabil cuv. autohton) adj., s.n., s.f. 1. Adj. (Despre păr, blană, lînă) Răsucit în inele, cîrlionțat, buclat. (Substantiv, n.) Păr creț, buclă, cîrlionț. 2. Adj. Cu ridicături și adîncituri; cutat, încrețit, zbîrcit. (Substantiv, n.) Încrețitură a pielii; zbîrcitură, rid, cută. 3. S.n. Încrețitură la o țesătură sau la o haină; cută, fald. 4. S.f. Soi de via de vie cu ciocchini cilindrici verzi-gălbui, din care se obțin vinuri de masă; riesling de Banat.

CREȚEANU, George (1829—1887, n. București), poet și publicist român. M. de onoare al Acad. (1882). Susținător fervent al unirii Principatelor Române. Lirică erotică („Melodii intime”) și patriotic-cetățenească („Patrie și liber-

tate”); o novelă istorică („Lupul Mehedințean”).

CREȚENI, com. în jud. Vâlcea; 2780 loc. (1991). Centru pomicol.

CREȚESC (< creț) adj. Măr ~ = soi autohton de măr cu fructul mare, sferic, turtit, verde-gălbui, cu gust acrișor plăcut.

CREȚIA, Petru (n. 1927, Cluj), filolog clasicist, eseist și scriitor român. Prof. univ. la București. Studii de interpretare a literaturii greco-latine și moderne („Epos și logos”); eseuri pe teme etice. Responsabil filologic al ediției academice „M. Eminescu. Opere”. Lirică metafizică și de reinterpretare a marilor mituri („Poezia”, „Pasărea Phoenix”, „Norii”). Traduceri.

CRETISOARĂ (< creț) s.f. Plantă erbacee, perenă, din familia rozaceelor, înaltă de 10—40 cm, cu flori mici, verzi-gălbui, răspîndită în regiunile alpine și montane (*Alchemilla vulgaris*).

CREȚEȘTI, com. în jud. Vaslui; 1918 loc. (1991). Stație de c.f.

CRETU, Grigore (1848—1919, n. Tirgu Neamț), filolog român. S-a ocupat de texte vechi românești („Codicele Voronețean”, „Lexiconul slavo-român al lui Mardarie Cozianul”).

CRETULESCU v. Kretzulescu.
CREȚUȘCĂ (< creț) s.f. Plantă erbacee, perenă, meliferă și medicinală, din familia rozaceelor, înaltă de 100—120 cm, cu flori albe dispuse în corimb, răspîndită în regiunea montană (*Filipendula ulmaria*).

CREUSOT [crözș], Le ~, oraș în E Franței (Burgogne); 44 mil loc. (1982). Mare centru carborifer (hulă) și siderurgic (șelurii speciale). Utlaj minier, locomotive, turbine.

CREUZET (< fr.) s.n. 1. Vas fabricat dintr-un material rezistent la căldură (porțelan, smaltă, grafit, fontă, platină, cuarț etc.), folosit pentru reacții chimice la temperaturi înalte. 2.Recipient din material greu fuzibil, folosit în industrie pentru operații de topire, de elaborare (a metalelor, a aliajelor, a sticlei) etc. la temperaturi ridicate. 3. Partea inferioară a cuploarelor cu cuvă în care se adună produsele de topire obținute în procesul metalurgic.

CREVASĂ (< fr.) s.f. Despăcură mare într-un ghețar montan sau de calotă, datorată plasticității reduse a gheții.

CREVEDIA, com. în jud. Dimbovița; 6280 loc. (1991). Combinat avicol.

CREVEDIA MARE, com. în jud. Giurgiu; 4948 loc. (1991).

CREVEDIA, Nicolae Haralambie (n. 1902, Crevedia Mare, jud. Giurgiu), scriitor și publicist român. Lirică tradiționalist-honică, într-un limbaj frust („Bulgări și steie”), erotică („Maria”) și epigramă. Proză descrisă o lume fără prejudecăți morale („Buruieni de dragoste”, „Dragoste cu termen redus”).

CREVENICU, com. în jud. Teleorman, pe Glavacioc; 1995 loc. (1991).

CREVETĂ (< fr.) s.f. (ZOOI.) Nume dat unor crustacee decapode marine, de c. 4 cm lungime, comestibile (ex. Crangon); caridă. Trăiesc și în Marea Neagră.

CREZ (< crede) s.n. 1. Totalitatea principiilor sau convingerilor cuiva; concepția despre viață a cuiva. 2. Ansamblu de învățături sau dogme fundamentale de credință, folosit ca simbol al credinței comune sau ca formula de botec (c. apostolic sau c. roman vechi; c. atanasian; c. niceo-constantinopolitan).

CREZARE (< crede) s.n. 1. Încredere. □ Expr. A da crezare = a se încrede. (Inv.) Crezînd.

CREZĂMÎNT (< crede) s.n. 1. Crezare, încredere. 2. Înțelegere față de cineva sau ceva.
CREZOL (< fr.) s.m. Substanță chimică lichidă (metilfenol). Se obține din gudroanele de lemn și de cărbune sub forma unui amestec de izomeri. Se folosește la prepararea bachelitei, ca antiseptic etc.

CRIBLURĂ (< fr.) s.f. Piatră dură, spartă mărunț, folosită la lucrările de asfaltare.

CRIC (< fr.) s.n. Aparat portativ, acționat mecanic, hidraulic sau pneumatic, utilizat pentru ridicarea la înălțimi mici a unor greutăți prin împingere de jos în sus.

CRICAU, com. în jud. Alba; 2 019 loc. (1991). Biserică (sec. 13—15).

CRICHET (< engl.) s.n. Joc sportiv de origine engleză, practicat cu o minge de piele și niște bastoane speciale, între două echipe a câte 11 oameni. Regulile jocului variază de la țară la țară.

CRICIOVA, com. în jud. Timiș; 1 894 loc. (1991).

CRICK, Francis Harry (n. 1916), biofizician și genetician englez. A imaginat, împreună cu J.D. Watson, modelul structural eicoidal al acidului deoxiribonucleic (DNA). A pus bazele geneticii moleculare. Premiul Nobel pentru medicină și fiziologie (1962), împreună cu J.D. Watson și M.H.F. Wilkins.

CRICOV, riu, afl. stg. al Ialomiței, în C. Ploieștiului; 69 km. Izv. din dealurile subcarpatice muntene. Se mai numește *Cricovul Dulce*.

CRICOVU SĂRAT, riu, afl. stg. al Prahovei, în C. Gherghiței; 81 km. Izv. din Subcarpații de Curbură.

CRIERGIE (< fr.; {s} *crio* + gr. *ergon*, „acțiune”) s.f. Acțiune a înghețului în crăpăturile unei roci, în formațiuni friabile sau în soli: criologie.

CRILĂ (< sl.) s.f. Fiecare dintre părțile laterale ale unui năvod.

CRIMĂ (< fr.) s.f. 1. (În sens larg) Nelegiuire, fărâdele. ■ Păcat. 2. (DR.) Denumire generică dată unor infracțiuni care prezintă un grad ridicat de pericol social (ex. omor, trădare) și pe care legea le sancționează cu pedepsele cele mai mari. □ C. internațională = infracțiune deosebit de gravă împotriva legilor și uzanțelor războiului sau contra păcii internaționale ori a umanității. Definită în 1945 de Adunarea Generală a O.N.U. 3. Omor, asasinat (ex. c. pasională).

CRIMCA, Anastasie (?—1629), miniaturist și caligraf român. Episcop de Roman (1606—1608) și mitropolit al Moldovei (1608—1617 și 1619—1629). A ilustrat numeroase cărți de cult. Cător al bisericii Mănăstirii Dragomirna.

CRIMEEA, pen. în S Ucrainei (C.S.I.), legată de continent prin istmul Perekop, care înaintea în Marea Neagră și încheie M. Azov; 27 mii km²; c. 2,4 mil. loc. Relief muntos în S (alt. max.: 1 545 m — vf. Roman Kôș), iar spre interior de platou. Expl. de min. de fier. Pomicultură. Cereale, tutun. Viticultură. Floricultură. Creșterea animalelor. Pescuit. Stațiuni balneoclimaterice: Ialta, Evpatoria, Alușta, Artek etc. Cunoscută în antic. sub numele de Chersonesul Tauric sau Taurida și colonizată de greci începând din sec. 7 î.Hr.; din sec. 5 î.Hr. în C. s-a dezvoltat Regatul Bosporan; stăpinită succesiv de goși, huni, alani și tătari și colonizată, în parte, de genovezi (sec. 13); în sec. 15 tătarilor au întemeiat aici Hanatul C., vasal împ. Otoman; în 1783 a fost alipită la Rusia. În 1853—1856 a fost teatru Războiului Crimeii.

CRIMINAL, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. și f. 1. Adj. Care este legat de o crimă, care constituie o crimă; rău, dăunător. 2. S.m. și f. Persoană care a săvârșit o crimă. □ C. de război = persoană care a săvârșit crime împotriva legilor și uzanțelor războiului, precum și împotriva păcii internaționale și a umanității.

CRIMINALISTICĂ (< fr., germ.) s.f. Știință pluridisciplinară având ca obiect elaborarea mijloacelor tehnico-științifice, metodelor și procedurilor tactice de descoperire, fixare, examinare și administrare a probelor privitoare la săvârșirea infracțiunilor și la autorii acestora.

CRIMINALITATE (< fr.) s.f. Fenomen social desemnat prin totalitatea infracțiunilor săvârșite pe un anumit terit. într-o anumită perioadă.

CRIMINOLOGIE (< fr. {i}; {s} lat. *crimen*, „delict” + gr. *logos*, „studiu”) s.f. Știință care

studiază cauzele criminalității și găsierea metodelor pentru înlăturarea lor.

CRIN (< sl.) s.m. 1. Plantă erbacee perenă, din familia liliaceelor, cu flori mari în formă de pilnie, puternic și plăcut mirositoare; originară din S Europei, cultivată ca plantă ornamentală (*Lilium candidum*). □ *Crin de pădure* = plantă erbacee perenă din familia liliaceelor, înălțate de 60—80 cm, cu frunze dispuse în verticil și flori plecate în jos, roz-vioacee, cu pete purpurii închis (*Lilium martagon*). 2. (ZOO.) *Crinidemia* = clasă de echinoderme cu aspect de floare (ex. *Pentacrinus*, *Comatula*). Trăiesc, fixați, în zone abisale. Sin. *crinoide*.

CRINOIDE (< fr. {i}; {s} lat. *crinis*, „plete” + gr. *eidos*, „aspect”) s.n. pl. (ZOO.) Crinidemia.

CRINOLINĂ (< fr.) s.f. Fustă lungă și largă de forma unui clopot, susținută în interior de arcuri subțiri de oțel, la modă pe la mijlocul sec. 19.

CRINTĂ s.f. Vas de lemn de formă ovală sau rotundă, cu marginile nu prea înalte, în care ciobanii prepară brânza. ■ Masă specială pe care se așază și se prelucurează cașul.

CRIO- (< gr. *kryos*, „frig”) Element de compunere având sensul de „frig”.

CRIOBIOLOGIE (< {s} *crio* + *biologie*) s.f. 1. Studiu al efectelor temperaturilor joase asupra fenomenelor biologice. 2. Aplicare a temperaturilor joase pentru conservarea produselor și a substanțelor biologice.

CRIOCAUTER (< fr.; {s} *crio* - gr. + *kauterion*, „fier roșu”) s.n. Instrument pentru distrugerea unor țesuturi patologice cutanate prin congelare cu ajutorul zăpezii carbonice.

CRIOFIL, -Ă (< fr.; {s} *crio* - gr. + *philos*, „iubitor”) adj. (BIOL.) Psihofil.

CRIOFITE (< fr.; {s} *crio* + gr. *phiton*, „plantă”) s.n. (La pl.) Plante care trăiesc în regiunile reci ale globului.

CRIOGENIE (< fr.; {s} *crio* + gr. *gennao*, „a produce”) s.f. Disciplină care studiază procedeele de obținere, fenomenele specifice și proprietățile corpurilor la temperaturi criogenice (sub 120 K); criologie.

CRIOPLIT (< fr. {i}; {s} *crio* + gr. *lithos*, „piatră”) s.n. Fluorură naturală de aluminiu și sodiu, formată din soluțiile reziduale îmbogățite în fluor. Are aspect de mase compacte, culoare albă, uneori roșatică, luciu sidefos. Utilizat la fabricarea sticlei opalescente, în metalurgia aluminiului etc.

Anastasie Crimca

(autoportret, miniatură din sec. 17)

CRIOLOGIE (< engl.; {s} *crio* + gr. *logos*, „studiu”) s.f. 1. Criogenie. 2. Studiul fenomenelor fizico-geografice cauzate de îngheț.

CRIONIVAL, -Ă (< fr.) adj. (Despre o zonă climatică) Ce corespunde înghețului veșnic (cu soluri ce îngheață permanent).

CRIOPEDOGENEZĂ (< fr.) s.f. Formare și evoluție a unor soluri și a unor formațiuni superficiale ale rocii sub efectul apariției și dispariției temporare a gheții.

CRIOȘCOP (< fr. {i}) s.n. Instrument utilizat în crioscopie.

CRIOSCOPIE (< fr. {i}; {s} *crio* + gr. *skopeo*, „a privi”) s.f. Metodă de determinare a masei moleculare a unei substanțe, bazată pe scăderea temperaturii de solidificare a unei soluții diluate a substanței față de temperatura de solidificare a solventului pur.

CRIOȘFERĂ (< fr.) s.f. Suprafață de la exteriorul scoarței Pământului deasupra căreia temperaturile scăzute creează condiții pentru formarea gheții (ex. la Ecuator se află la c. 5 000 m alt., iar în zonele polare coboară la 0 m).

CRIOȘTAT (< fr.; {s} *crio* + gr. *statos*, „stabil”) s.n. Instalație pentru producerea și menținerea unei temperaturi scăzute constante.

CRIOTEHNICĂ (< fr.; {s} *crio* + *tehnică*) s.f. Ansamblu de tehnici folosite în practică pentru obținerea, menținerea și utilizarea temperaturilor criogenice (sub 120 K).

CRIOTEMPERATURĂ (< fr. {i}) Temperatură criogenică.

CRIOTERAPIE (< fr.; {s} *crio* + gr. *therapeia*, „tratament”) s.f. (MED.) Metodă de tratament care utilizează congelarea cu ajutorul zăpezii carbonice; este folosită în tratamentul negilor, al cicatricilor cheloide etc.

CRIOTRON (< engl., germ.; {s}) s.n. Dispozitiv electronic cu funcție de releu, al cărui principiu de funcționare se bazează pe supraconductibilitatea unor metale la temperaturi criogenice (sub 120 K); este folosit în construcția unor calculatoare electronice.

CRIPĂ (< fr., lat.) s.f. 1. Construcție subterană într-un templu antic. 2. Cavou subteran. 3. Capela subterană. 4. (HIST.) Adicnătură mică, tubulară, situată pe suprafața unei mucoase (ex. c. amigdalănană).

CRIPATIC, -Ă (< fr., lat.) adj. Ascuns, secret. ■ Care prezintă ascunzătorii, focare de microbi. □ *Limbaj c.* = limbaj obscur, sibilinic, greu accesibil.

CRIPTO- (< fr.; {s} gr. *kryptos*, „ascuns”) Element de compunere cu sensul „ascuns”, „secret”.

CRIPTOCOMUNISM (< fr.; {s} *cripto* + *comunism*) s.n. Manifestare în forme disimulate a comunismului.

CRIPTOCRISTALIN, -Ă (< fr. {i}; {s} *cripto* + lat. *crystallinus*, „cristalin”) adj. (Despre structura mineralelor și rocilor) Care este foarte fin cristalizat.

CRIPTODEPRESIUNE (< {s} *cripto* + *depresiune*) s.f. Depresiune în interiorul continentelor cu fundul sub nivelul oceanului, dar umplută cu apă pînă la un nivel mai ridicat decît cel al Oc. Planetar (ex. L. Baikal, L. Ladoga etc.).

CRIPTOFITE (< fr.; {s} *cripto* + gr. *phiton*, „plantă”) s.f. pl. Plante erbacee perene care continuă să trăiască în timpul iernii datorită rădăcinilor adînc înfipte în pămînt.

CRIPTOGAMĂ (< fr.; {s} *cripto* + gr. *gamos*, „unire”) s.f. adj. 1. S.f. (La pl.) Grup mare de plante inferioare nevasculare și vasculare, lipsite de flori, care se înmulțesc prin spori (ex. algele, ciupercile, lichenii, mușchii, ferigile); (și la sg.) plantă din acest grup. 2. Adj. Care aparține criptogamelor (1), privitor la criptogame.

CRIPTOGENETIC, -Ă (< fr. {i}; {s} *cripto* + gr. *genes*, „născător”) adj. Care are o cauză ce nu poate fi determinată cu mijloacele actuale ale medicinii (ex. boală c.).

CRIPTOGRAFIE (< fr. {i}; {s} *cripto* + gr. *graphe*, „scriere”) s.f. Scriere secretă cu ajutorul

unul cod de semne convenționale. ■ Joc distractiv constind din dezlegarea unei fraze scrise cu ajutorul unor semne, numere, desene etc.

CRİPTOGRAMĂ (< fr. [i]; [s] *cripto-* + gr. *gramma* „literă”, *text*) s.f. Document, text scris cu caractere secrete, cărora li se atribuie, pe baza unui cod, valori speciale cunoscute doar de cei inițiați. ■ Joc distractiv constind din împărțirea cuvintelor unei fraze într-un număr exact de fragmente, care se înscriu într-o formă geometrică regulată, urmînd să fie aflat locul și modul în care ele se sîcîd.

CRİPTOMİTOZĂ (< fr.) s.f. Diviziune celulară fără formare aparentă de cromozomi.

CRİPTONİM (< germ.; [s] *cripto-* + gr. *onyma* „nume”) s.n. 1. Nume împrumutat, imaginar sau reprezentat prin niște inițiale, cu care un autor își semnează o lucrare, o operă de artă etc. 2. Lucrare semnată cu un astfel de nume.

CRİPTORHIDIE (< fr.; [s] *cripto-* + gr. *orchis* „testicul”) s.f. Coborîre incompletă a unui testicul (*monorhidie*) sau a ambelor (*c. dubla*) constind în oprirea la nivelul cavității abdominale (*c. abdominală*) sau pe traiectul inghinal (*c. inghinală*).

CRİPTOZIC (< fr. [i]; [s] gr. *kryptos* „secret” + *zoon* „viață”) adj. *Eon* ~ = interval de timp din cadrul evoluției Pămîntului în decursul căruia s-au format rocile precambriene lipsite de resturi evidente de faună.

CRİSALIDĂ (< fr., lat. *chrysalis*, -idis, gr. *chrysos* „aur”) s.f. (ZOOLOG.) Nimfă de fluturi, al cărei tegument are reflexe metalice.

CRISIA, denumire dată de romani *Crîșului Repede*.

CRİSOBERIL (< fr.; [s] gr. *khrysos* „aur” + *beril*) s.n. Mineral din grupul spinelelor întîlnit la contactul intruziunilor granitice cu șisturile cristaline. Cea mai importantă varietate de *c.* este *alexandritul*.

CRİSOCL (< fr.; [s] gr. *khrysos* „aur” + *kolla* „clei”) s.n. Silicat de cupru hidratat, întîlnit în zonele de oxidare a zăcămintelor de cupru din regiunile aride. Are aspect de gel opalescent, este albastru deschis pînă la negru, cu luciu de ceață. Minerul de cupru (36%).

CRİSOFENINĂ (< fr. [i]; [s] s.f. Colorant galben pentru bumbac, lînă și mătase.

CRİSOLIDINĂ (< fr. [i]; [s] gr. *khrysoeides* „ca aurul”) s.f. Colorant azoic galben; se obține din anilină și este întrebuințat pentru pielea, hîrtie, iută, lacuri, tapete etc.

CRİSOLIT (< fr.; [s] gr. *khrysos* „aur” + *lithos* „piatră”) s.n. Olivină.

CRİSOPRAZ (< fr.; [s] gr. *khrysos* „aur” + *prazos* „praz”) s.n. Varietate de calcedonie, de culoare verde.

CRİSOTERAPIE (< fr. [i]; [s] gr. *khrysos* „aur” + *therapeia* „tratament”) s.f. Tratament cu săruri de aur, folosit în unele forme de afecțiuni articulare; autoterapie.

CRİSPA (< fr., lat.) vb. 1 refl. (Despre mușchi, nervi, față etc.) A se contracta (involuntar), a se încheșta (din cauza unei tensiuni nervoase).

CRİSPARE (< *crispa*) s.f. 1. Acțiunea de a se crispa. 2. Operație prin care se imprimă feței pielilor de box, de safian etc. relief caracteristic.

CRİSPI, Francesco (1819—1901), om politic italian. A susținut ideea unificării Italiei sub forma concepută de G. Mazzini; a pregătît și a sprînjinit expediția celor 1 000 (1860); ca prim-min. al Italiei (1887—1891, 1893—1896) a militat pentru o cit mai strînsă apropiere față de Puterile Centrale și pentru expansiune colonială în Africa.

CRİSTAL (< fr., lat. *crystallis*, gr. *krystallos* „gheață”) s.n. (FIZ.) 1. Corp solid, omogen, cu o structură internă regulată, particulele sale alcătuint rețeaua *cristalină* și, uneori, cu o formă exterioră, de asemenea regulată, de poliedru. 2. (MINERAL.) *C.* de stîncă = varietate transparentă, incoloră de cuarț, utilizată în industria optică, în radiotehnică, ca piatră semiprețioasă

etc. 3. Sticlă plumbopotasică (*c.* de *Baccarat*), calcopotasică (*c.* de *Boemia*) etc., de calitate superioară, transparentă, perfect incoloră, cu indice de refracție mare, folosită pentru fabricarea lentilor optice și a unor obiecte de lux. Sin. *cleștar*. ■ Obiect fabricat din cristal (1). 4. *C. lichid* = fluid care prezintă anizotropia proprietăților, mai ales a celor optice, datorită orientării ordonate a moleculelor sale; se folosește în tehnică (sisteme de așaj, traductoare optice).

CRİSTALIN, -Ă (< fr., lat.) adj., s.n. 1. Adj. Transparent, curat, limpede cum e cristalul (1); caracteristic cristalului. 2. S.n. Ansamblul șisturilor cristaline sau o formație de șisturi cristaline dintr-o regiune. 3. S.n. Segment al ochiului, de forma unei lîntile transparente, biconvexe, situat înapoia irisului. Are un rol important în acomodarea vederii la diverse distanțe.

CRİSTALIT (< fr. [i]) s.n. Cristal embrionar, incomplet dezvoltat, neregulat, considerat stadiu intermediar între starea cristalină și cea amorfă sau coloidală, întîlnit frecvent în rocile vulcanice sticloase.

CRİSTALIZĂ (< fr.) vb. 1. Intranz. și refl. (Despre substanțe) A (se) transforma dintr-o stare gazoasă, lichidă sau solidă-amorfă în stare solidă-cristalină. 2. Refl. Fig. (Despre idei, sentimente) A căpăta o formă precisă, a se încheșta; a se limpezi, a se clarifica.

CRİSTALIZARE (< fr.) s.f. Trecerea unei substanțe din stare gazoasă (prin răcire, sublimare), din soluție saturată sau topitură (prin evaporare, înghețare sau solidificare) în stare cristalină.

CRİSTALIZATOR (< fr.) s.n. Vas de laborator sau aparat industrial, folosit pentru cristallizarea unei substanțe dintr-o soluție în vederea separării sau a purificării substanțelor.

CRİSTALOBASTEZĂ ([s] gr. *krystallos* „cristal” + *bistos* „mițădiță, mugure”) s.f. Proces de recristalizare metamorfică a rocilor preexistente, în mediu solid sau viscos, sub acțiunea presiunilor orientate din scoarța Pămîntului și din aureolele de contract ale maselor intruzive.

CRİSTALOGENEZĂ ([s] gr. *krystallos* „cristal” + *genesis* „naștere”) s.f. Ramură a cristalografiei care se ocupă cu studiul condițiilor de formare a cristalelor în natură.

CRİSTALOGRAFIE (< fr. [i]; [s] gr. *krystallos* „cristal” + *graphe* „descriere”) s.f. Știință auxiliară a mineralogiei care se ocupă cu studiul cristalelor, □ *C. fizică*, studiază proprietățile fizice ale cristalelor, dependența lor de structura atomo-cristalină și modificarea acestora sub acțiunea factorilor externi. *C. chimică*, studiază dependența dintre structura cristalină a unei substanțe și proprietățile ei chimice. *C. optică*, studiază efectele caracteristice aparute la propagarea luminii în cristale (birefringența, polarizarea luminii).

CRİSTALOHIDRAȚI (< fr.) s.m. pl. Substanțe solide cristaline în a căror compoziție intră și molecule de apă (ex. $\text{CuSO}_4 \cdot 5\text{H}_2\text{O}$; $\text{MgSO}_4 \cdot 7\text{H}_2\text{O}$).

CRİSTALOID, -Ă (< fr., lat.) s.n., adj. 1. S.n. (Inv.) Substanță cristalină. 2. Adj. Care are înfățișarea unui cristal (1).

CRİSTEA, Emilian (1915—1982, n. Ploiești), alpinist și publicist român. A participat la escaladarea în premieră a 81 de trasee. A parcurs în premieră de iarnă crestele Carpaților Meridionali și Occidentali. Autor de ghiduri și hărți turistice.

CRİSTEA, Miron v. Miron.

CRİSTEA, Petre (n. 1909), automobilist sportiv român. A participat (1931—1939) la 80 de curse naționale și internaționale. În 1936 a câștigat (coechipier 1. Zamfirescu, mașină Ford V. 8) Raliul Monte Carlo, iar în 1939, în cursa de viteză de pe Nürburgring (Germania), a câștigat (automobil BMW) la clasă 2 000 cm³. Bogată activitate publicistică cu tematică auto.

CRİSTEA, Valeriu (n. 1937, Arad), critic literar român. Foiletoner și comentariu critic; lecturi în spirit modern ale valorilor clasice („Despre Creangă”, „Interpretări critice”,

„Spațiu în literatură”, „Dicționarul personajelor lui Dosztoievski”).

CRİSTEI DE BALTĂ (< sl.) s.m. Pasăre călătoare din ordinul gruiformelor, cu viață ascunsă, mai mult nocturnă, strîns legată de mediul acvatic, bună înnoțitoare, de c. 28 cm, cu penaj cenușiu-brun, pătut pe spate și cu dungi brune pe flancurile capului-deschise, avînd ciocul mai lung decît capul (*Rallus aquaticus*).

CRİSTEI DE CÎMP (< sl.) s.m. Pasăre călătoare din ordinul gruiformelor, de c. 36 cm, cu penajul brun-măsliniu și aripile roșcate; trăiește pe cîmp și în stufulișul din apropierea bălților (*Crex crex*).

CRİSTELNITĂ (< sl.) s.f. Vas mare, de obicei din metal, de forma unei cupe, folosit în ritualul botuzului la creștinii colimivri.

CRİSTESCU, George (n. 1902, București), fizician român. Prof. univ. la București. Contribuții la fotoelectricitate (tuburi cu neon, torță de înaltă frecvență), radiotehnică și televiziune.

CRİSTESCU, Gheorghe (1882—1973, n. sat Copaciu, jud. Giurgiu), reprezentant al mișcării muncitorești și socialiste din România. Unul dintre fondatorii partidului comunist, al cărui prim conducător a fost (1921—1924). Excluz din P.C.R. în 1926.

CRİSTESCU, Mircea (n. 1928, Brașov), dirijor român. Interpretări expresive ale muzicii din diferite epoci, cu precădere ale celei contemporane.

CRİSTESCU, Nicolae (n. 1929, Chelmești, Hotin), matematician și mecanician român. M. coresp. al Acad. (1991), prof. univ. la București. Contribuții în domeniul plasticității dinamice („Probleme dinamice în teoria plasticității”) și al mecanicii firelor extensibile („Viscoplasticitatea”, în colab.).

CRİSTESCU, Romulus (n. 1928, Ploiești), matematician român. Acad. (1990), prof. univ. la București. Cercetări în domeniul analizei funcționale (în special referitoare la spațiile liniare ordonate), la teoriei probabilităților și la teoriei dirijării automate („Spații liniare ordonate și operatori liniari”, „Spații liniare topologice”).

CRİSTEȘTI 1. Com. în jud. Botoșani; 4 570 loc. (1991). 2. Com. în jud. Iași; 4 180 loc. (1991). Stație de c.f. 3. Com. în jud. Mureș, pe Mureș; 5 490 loc. (1991). Combinat chimic. Stație de c.f.

CRİSTIAN (CHRISTIAN), numele mai multor regi ai Danemarckii, Norvegiei și Suediei. Mai importanți: 1. *C. I.*, rege al Danemarckii (1448—1481), Norvegiei (1450—1481) și Suediei (1450—1464, 1465—1467). Întemeietorul dinastiei Oldenburg. 2. *C. IV.*, rege al Danemarckii și Norvegiei (1588—1648). A participat între 1625 și 1629 la Războiul de 30 de Ani de partea coaliției antihabsburgice și a purtat război cu Suedia. 3. *C. VIII.*, rege al Danemarckii (1839—1848); a înapoițat mai multe reforme administrative. 4. *C. IX.*, rege al Danemarckii (1863—1906). În timpul domniei sale a avut loc Războiul Austro-Prusiano-Danez (1864).

CRİSTIAN 1. Com. în jud. Brașov; 3 918 loc. (1991). Expl. forestiere, de cărbune brun, calcare și argile refractare. Cămină și țigla. Stație de c.f. Biserica evanghelică (sec. 13, fortificată în sec. 16), biserica ortodoxă (1795). 2. Com. în jud. Sibiu; 3 501 loc. (1991). Constr. metalice, prefabricate din beton. Stație de c.f. Cetate părăneasă (sec. 15—16).

CRİSTINEȘTI, com. în jud. Botoșani; 3 573 loc. (1991).

CRİSTOBAL COLÓN, Pico ~, cel mai înalt vf. din Columbia, situat în N. țării (Sierra Nevada de Santa Marta). Alt. 5 775 m.

CRİSTOFORĂNU, Florica (1887—1960, n. Rîmnicu Sărat), soprână română. Voce de mare întindere (roluri de coloratură, soprână lejeră și dramatică, mezosoprână). A cîntat pe scena Scalei din Milano.

CRİSTOREANU, Ion (n. 1925, Tritenii de Jos, jud. Cluj), cîntăreț român de muzică populară. A adaptat tehnica de belcanto la stilul cîntecului popular. Repertoriu: doine, jocuri și

citeze satirice din Transilvania, Bihor, Maramureș și Banat.

CRISTOLT, com. în jud. Sălaj; 1 875 loc. (1991).

CRISTURU SECUIESC, oraș în jud. Harghita, pe dr. Tirnave Mari; 11 111 loc. (1991). Expl. de gaz metan și de balast. Întreprindere de opere speciale forjate. Fabri. de mobilă și de conf. Filatură de bumbac. Topitorie de cîneșă și în. Panificație; produse lactate. Stațiune balneoclimaterică cu izvoare de ape minerale clorurate, sodice. Menționat documentar din 1333, iar ca *oppidum* din 1459. Declarat oraș în 1956.

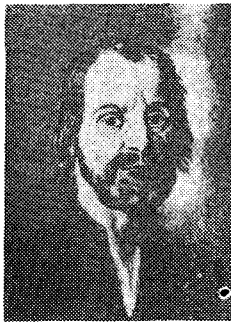
CRÎȘ 1, Riv. afl. stg. al Tisei, care se formează prin unirea celor trei Crîșuri, ce drenează versantul vestic al M-șilor Apuseni și o parte din Cîmpia de Vest: C. Repede, 148 km. lzv. din zona deluroasă a Depr. Huedin, de la 710 m alt., străbate defileul de la Ciucea și intră în Cîmpia de Vest. Trece prin Huedin și Oradea; C. Negru, 144 km. lzv. din M-șii Bihor și trece prin Vașcău, Stei și Beluș (C. Pietros, afl. dr. al c. Negru; 31 km. lzv. din M-șii Bihorului, din reg. Cetașilor Ponorului); C. Alb, 238 km. lzv. din 5 M-șilor Bihor, străbate Depr. Zarandului. Trece prin Brad, Sebiș, Ineu și Chișineu-Criș. 2. Cultură materială din Neoliticul timpuriu (mil. 6 î. Hr.), înrudită cu culturile din bazinul M. Egee, răspîndită pe aproape întreg terit. României, precum și pe cel al țărilor vecine (Bulgaria, Iugoslavia, Ungaria); varianta din Iugoslavia a culturii C. poartă numele de *Starčevo*.

CRÎȘAN, com. în jud. Tulcea, pe brațul Sulina; 1 402 loc. (1991). Cherhana.

CRÎȘAN (Gheorghe C. sau Marcu Giurgiu) (1733—1785, n. Vaca, azi sat Crîșan, com. Ribici, jud. Hunedoara), iobag român. Unul dintre cei trei conducători ai răscoalei țărănești din Transilvania din 1784—1785. A comandat acțiunile țăranilor răsculați din Zarand, activînd apoi la Cîmpeni, Abrud, Crișcu; din tabăra sa a pornit, în numele lui Horea, ultimatul țăranilor (11 nov.) ce au luptat apoi împotriva trupelor imperiale în Zarand, la Brad, la Hălmgau. După reprimarea răscoalei a fost prins (30 ian. 1785) și închis la Alba Iulia; s-a sinucis, sugrumîndu-se cu curelele de la opinci (13 febr.).

CRÎȘANA, prov. istorică în V M-șilor Apuseni, la N de Mureș. Pe terit. ei este menționat voleyodatul românesc al lui *Memorut* (sec. 9—10). După 1541 a făcut parte din principatul Transilvaniei; turcii au stăpînit între anii 1660 și 1692 o mare parte a terit. C. (eialetul de Oradea). Puternic centru al culturii românești în sec. 19 (școlile de la Beluș, Arad, Oradea etc.). În 1918 s-a unit cu România, o dată cu Transilvania, Banatul și Maramureșul.

CRÎȘCIOR, com. în jud. Hunedoara, pe Crișul Alb; 4 647 loc. (1991). Expl. forestiere, de

Crîșan

min. auroargentifere și andezite. Termocentrală (Gura Barza). Flotație; prefabricate din beton. Biserica ridicată la sfîrșitul sec. 14 de enoșii români din familia Bălea.

CRÎȘENI, com. în jud. Sălaj; 2 140 loc. (1991). **CRÎȘTIORU DE JOS**, com. în jud. Bihor; 2 014 loc. (1991).

CRITERIU (< fr., germ.) s.n. 1. Element hotărîtor, principiu pe baza căruia se face o apreciere, o clasificare etc. □ (FILOZ.) *Criteriul adevărului* = mijloc de stabilire, de verificare a veridicității cunoștințelor, de discernere a adevărului de eroare. Pentru cunoștințele furnizate de experiența comună, hotărîtoare este corespondența; pentru științele factuale, concordanța cu datele observației; pentru propozițiile matematice, coerența. 2. Probă sportivă sau concurs prin care se face, de obicei, o selecție a celor mai buni sportivi dintr-o ramură.

CRITIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.m. și f. I. Adj. 1. Care se raportează la un moment de criză (ex. *virstă critică*); care este decisiv pentru vindicarea unei boli (ex. *momentul critic al bolii*). 2. Care poate determina sau produce o schimbare importantă (în rău); decisiv, crucial, hotărîtor. 3. (FIZ.) Stare c. (sau *punct c.*) = stare a unui fluid în care dispare diferența între starea lichidă și cea gazoasă; este caracterizată prin temperatura critică, presiune critică și volum critic. *Temperatura c.* = temperatura unui gaz deasupra căreia acesta nu poate fi lichefiat. II. Adj. I. Privitor la critică (IV), în legătură cu critică. □ *Spirit c.* = manieră de a gândi care nu acceptă nici o afirmație fără a pune problema valorii ei. Aparat c. = totalitatea notelor, comentariilor, bibliografiei, principiilor filozofice ce însoțesc editarea științifică a unui text. 2. Inclinat să critice. □ *Capabil de a examina și a judeca cu pătrundere adevărul logic al unei afirmații, exactitatea, autenticitatea unui text, valoarea faptelor, acțiunilor, creațiilor oamenilor* (în special producții literare și artistice). III. S.m. Specialist care analizează, interpretează, emite judecăți de valoare asupra operelor literare, artistice sau științifice. IV. S.f. 1. Cercetarea, analiza, judecarea și aprecierea valorii faptelor, acțiunilor, creațiilor oamenilor. □ (FILOZ.) (La Kant) Cercetarea posibilității cunoașterii raționale și a limitelor ei. □ C. literară (și artistică) = ramură a științei literaturii, care analizează, interpretează, apreciază și orientează fenomenul literar (artistic), în lumina unei concepții estetice. C. bibliografică = școală engleză de investigație, înființată în 1892, care studiază redactarea textelor atribuite lui Shakespeare: caracterul literelor, notele, adaosurile sufleurilor. C. de text = judecarea și discutarea veracității faptelor și a valorii izvoarelor istorice, examinarea unor texte (manuscrite) prin confruntarea cu originalul, compararea cu variantele lor în vederea stabilirii autenticității, adaptării, localizării, filiației; v. *textologie*. 2.

Aprecieri, de obicei severe, a însușirilor sau a comportamentului cuiva.

CRITICĂ (< fr.) vb. I tranz. A dezvălui lipsurile, greșelile, defectele unei persoane, ale unor acțiuni, stări de lucruri etc. (arătînd cauzele și îndicînd mijloacele de îndreptare). ■ A aprecia valoarea artistică, etică etc. a unei opere. ■ (Peior.) A birfi.

CRITICISM (< germ., fr.) s.n. 1. (FILOZ.) Doctrina lui Kant, care pune analiza riguroasă a valorii și limitelor capacității de cunoaștere drept condiție prealabilă a oricărei cercetări filozofice. 2. Modalitate generală de întemeiere a științei pozitive; principiu de reconstrucție teoretică. 3. Tendință în cultura modernă manifestată ca preferință pentru delimitare, autonomizare și justificare. ■ Tendință de a critica cu orice preț, fără discernămint, de a exagera laturile negative ale lucrului criticat.

CRITICIST (< germ., fr.) adj., s.m. (Adept) al criticismului.

CRITON (sec. 1—2), medic grec, originar din Macedonia. L-a însoțit pe împăratul Traian în cea de-a doua campanie împotriva geto-dacilor (105—106). C. a descris cele două războaie daco-romane în „Geticele” (din care s-au păstrat numai câteva fragmente).

CRIVAC s.n. 1. Instalație rudimentară folosită în trecut la ocele de sare pentru a ridica bolovanii de sare la suprafața. 2. Trolu primitiv de lemn, acționat manual, folosit la săparea pușurilor de mină de mică adîncime. 3. Piesă din scheletul transversal al unei ambarcații, de care se fixează scîndurile ce formează învelișul ambarcației.

CRIVAIA, stațiune climaterică și de odihnă, cu funcționare permanentă, în jud. Caraș-Severin, la poalele M-șilor Semic, la 650 m alt. Climat de adăpost, sedativ. Indicată pentru tratarea nevrozelor astenice, a afecțiunilor endocrine și a celor respiratorii.

CRIVĂT (< bg.) s.n. Nume dat vîntului rece și violent, care bate iarna în Moldova și Cîmpia Dunării dinspre E și NE, aducînd scăderi mari de temperatură.

CRIVINĂ (< bg.) s.f. Insulă mică, alungită, situată în centrul unui curs de apă, adesea cu arbori, acoperită de ape la viituri.

CRIZANTEMĂ (< fr., lat.) s.f. Plantă erbacee perenă din familia compozitelor, cu frunze penat-divizate și flori de culori variate în capitule mari; originară din Asia, mult cultivată ca plantă ornamentală; tufănică, dumitriță (*Chrysanthemum indicum*).

CRIZĂ (< fr.) s.f. 1. Fază în evoluția unei societăți marcată de mari dificultăți (economice, politice, sociale, militare etc.). □ C. economică = fază a ciclului economic caracterizată în economia contemporană prin scăderea rentabilității întreprinderilor, creșterea inflației, accelerarea concentrării financiare și a multinaționalismului economic, începutul unor revoluții tehnologice, modificarea structurii cererii mondiale de produse industriale, creșterea șomajului; evoluția c. este influențată de factori conjuncturali (revedicări salariale, creșterea prețului materiilor prime și al energiei) și factori structurali (scăderea productivității muncii și a rentabilității întreprinderilor). C. *ciclică* = c. care cuprinde toate sferile procesului reproducției; constituie faza principală și punctul de demarcație ale ciclului economic. C. *intermediară* = c. care apare între c. ciclice, nefiind componentă obligatorie a ciclului; se manifestă prin creșterea stocurilor și reducerea producției fără a lua proporții prea mari. C. *parțială* = c. care cuprinde numai o ramură a producției; este determinată de dezvoltarea inegală a diferitelor ramuri ale economiei. C. *agrară* = c. caracterizată prin formarea unor mari surplurși sau penurii de produse agricole în raport cu cererea solvabilă. C. *energetică* = fenomen economico-social complex reflectat prin insuficiența resurselor energetice clasice, în raport cu nivelul tehnicii și tehnologiei, cu repartizarea inegală a acestora pe glob și cu caracterul

Florica Cristoforeanu
(în „Carmen”)

exploatarea lor. **C. industrială** = c. ce se manifestă prin reducerea bruscă a producției industriale, creșterea capacităților de producție neutilizate și creșterea șomajului; este însoțită în mod inevitabil de c. comerțului, bănească, de credit și financiară etc. **C. ministerială** = perioadă intermediară între demisia și formarea unui guvern. ■ Lipsă acută (ex. criză de forță de muncă; criză de timp). **2.** Moment culminant în evoluția unei boli, care precede vindecarea sau agravarea bolii; declanșarea bruscă a unei boli sau apariția unui acces brusc în cursul unei maladii cronice (ex. c. de apendicită). ■ (PSIH.) Apariție bruscă a unei rupturi de echilibru, manifestată prin tensiune, zăbucim, depresione suferite. Existența umană este jalonată de crize: nașterea, înfărcarea, intrarea în școală, adolescența, menopauza. □ **C. de originalitate juvenilă** = comportament nonconformist al adolescenților care caută, fără îndemnare, afirmarea personalității.

CRICNI (< drc) vb. IV intranz. A protesta (fără vehemență), a murmura, a se împotrivi cu vorba.

CRÎMPEI (< sl.) s.n. Parte ruptă sau rămasă din ceva: bucătă, porțiune. ■ Fragment (de frază, de gândire etc.).

CRÎMPOAIA, com. în jud. Olț; 4 329 loc. (1991).

CRÎMPOȘIE s.f. Soi de vișă de vie autohton, cu struguri alb-verzi sau rugini, pentru masă și pentru vinuri de mare consum.

CRÎNCEN, -Ă (< sl.) adj. Aspru, crud; violent, cumplît.

CRÎNG (< sl.) s.n. 1. Pădure a cărei regenerare se face pe cale vegetativă (din lăstari), conducerea arboretului realizându-se într-o perioadă scurtă de timp (1—40 de ani). În c. tăierile se fac împrăștiat pe tot cuprinsul pădurii. ■ Pădure tină. ■ Tuțăriș, desîș. 2. Așezare rurală permanentă din zonele montane alcătuită din pîlcuri de gospodării, dispersate pe mari suprafețe de teren, situată în partea centrală a M-ilor Apuseni.

CRÎNGENI, com. în jud. Teleorman, pe Călmașii; 4 216 loc. (1991).

CRÎNGU, com. în jud. Teleorman, pe Călmașii; 3 935 loc. (1991).

CRÎNGURILE, com. în jud. Dîmbovița; 3 415 loc. (1991). Reșed. com. este satul *Bădulești*.

CRNA [r̥na], riu în Macedonia (Iugoslavia), afl. dr. al Vardarului; 201 km. lțv. din Plakenska Planina și își formează o vale în chei. Hidrocentrală.

CRNJANSKI [r̥njan̥ski], Miloš (1893—1977), scriitor sîrb. Poeme („Ihaca”) și un roman autobiografic vîndînd preocupări stilistice („Romanul Londrei”).

CROAT, -Ă (< fr., germ.) s.m. și f. adj. 1. S.m. și f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca națiune în Croația. Mai trăiesc în Bosnia-Herțegovina, Voivodina, iar peste hotare în Austria, Ungaria, S.U.A. și Canada. De religie

creștină (catolică). ■ Persoană care aparține acestui popor sau este originară din Croația. 2. Adj. Care aparține Croației sau populației ei privitor la Croația sau la populația ei.

CROAȚIA (HRVATSKA), rep. în N Iugoslavia; 56,5 mil km²; 4,7 mil. loc. (1988). Limba de stat: sîrbo-croata. Cap.: Zagreb. Orașe pr.: Rijeka, Split, Osijek. Relief variat: în N, C. Sloveniei, în SV Alpii Dinarici și M. Adriatică. Clima temperată în N și mediteraneană în S. Expl. de cărbuni, petrol, gaze naturale, bauxită, sare marină. Înd. produce energie electrică, derivate petroliere, aluminiu, mașini și aparataj electrotehnic, nave, produse chimice, textile și alim. Se cultivă porumb, grîu, sfeclă de zahăr și floarea-soarelui. Plantații de citrice și de măslini. Pomicultura și viticultura. Se cresc bovine și porcine. Turism. — Istoric. În antic. terit. C. a fost locuit de iliri și apoi cucerit și romanizat, fiind inclus mai întîi în prov. Panonia. Succesiv, în stăpînirea ostrogoșilor, slavilor, avarelor. Aici s-au stabilit triburile croate (sec. 7—8), ramură a slavilor de V, care se constituie într-un stat în sec. 10. În 1102 C. formează o uniune dinastică cu Ungaria. Împreună cu Slovenia, C. a fost cucerită de turci (sec. 16). În 1867, în urma dualismului austro-ungar, C. s-a unit cu Ungaria. În 1918 a intrat în componența Regatului Sîrbilor, Croaților și Slovenilor (din 1929, Iugoslavia). În 1941, în urma mișcării separatiste conduse de Ante Paveliĉ, C. se constituie într-un stat independent. În 1946 reîntră în componența Iugoslaviei. Își proclamă independența (1991). În urma acestui fapt a izbucnit un război civil, susținut pe de o parte de Garda Națională Croată și de cealaltă de Armata Federală și milițiile sîrbești din Krajina și Slavonia. S-au înregistrat numeroase victime și pagube materiale. În urma medierii O.N.U. și C.E.E. au fost semnate mai multe acorduri (15) ultimul, în dec., respectat.

CROAZIERĂ (< fr.) s.f. Călătorie (turistică) pe mare.

CROBIZI (< lat.) s.m. pl. Populație de neam tracic așezată la S Dunării, în apropierea Mării Negre, în sec. 5 î.Hr.—sec. 2 d.Hr.

CROCANT, -Ă (< fr.) adj. (Despre unele alimente) Care crîncăne dînd este mestecat în gură.

CROCE, Benedetto (1866—1952), filozof neohegelian, istoric, estetician, critic literar și om politic liberal italian. Prof. univ. la Napoli. Participat la mișcarea antifascistă și de eliberare națională. Creator al unui sistem de „Filozofia spiritului”. C. este cunoscut mai cu seamă datorită „Esteticii” sale, concepută ca „știință a expresiei și lingvistica generală”. A acordat întîiului un rol esențial în procesul creației artistice. Critic al intuiționismului iraționalist, al pozitivismului și al curentelor moderniste în artă. M. de onoare al Acad. Române (1921).

CROCE, Giulio Cesare della Lira (1850—1909), scriitor italian. Creatorul eroilor burlești Bertoldo și Bertoldino.

CROCHET (< engl.) s.n. Joc sportiv de origine engleză cu bile de lemn, care, lovite cu niște ciocănașe cu coadă lungă, trebuie să treacă prin niște porțițe, instalate pe terenul de joc.

CROCHETE (< fr.) s.n. pl. Preparat culinar din aluat, grîș, zarzavaturi etc., cu diferite ingrediente (chimion, cașcaval etc.), în formă de bastonașe sau cubulețe, prăjite în grăsime sau coapte.

CROCHIU (< fr.) s.n. Desen rapid executat de obicei după natură, prin care se surprind trăsăturile esențiale ale figurilor, obiectelor sau direcțiile unei compoziții.

CROCODIL (< fr., lat., gr.) s.m. 1. (ZOO.) Reptilă mare (c. 10 m lungime), din ordinul crocodilienilor, cu corpul acoperit de plăci osoase, cu coadă lungă și cap alungit (*Crocodilus niloticus*). Trăiește în riurile, lacurile și mlaștinile regiunilor tropicale. Este feroce și agresiv; atacă omul. 2. Piesă metalică izolată electric, fixată între șinele unei linii de cale ferată, folosită în unele instalații de autostop pentru a

transmite o comandă electrică pe locomotivă în mers. 3. Clește cu care se dă dopurile de plută elasticitate necesară folosirii lor. 4. Piesă de forma unui cleștor cu falci dințate, folosită pentru realizarea unor legături electrice temporare și demontabile.

CROCODILIENI (< fr.) s.m. pl. (ZOO.) Ordin ce cuprinde cele mai mari și mai evaluate reptile (nări foarte bine separate între ele, dinți implantați în alveole, inima cu patru compartimente), încadrate în 13 specii (ex. crocodilul, gaviaul, aligatorul), răspîndite în apele din toate reg. calde de pe glob; se hrănesc cu pradă animală, vie sau moartă.

CROFESIMA (< crom + fier + siliciu + magnezium) s.f. Pătură din interiorul scoarței terestre, cuprinsă între 1 200—1 700 km adîncime; este constituită din crom, fier, siliciu și magnezium.

CROHMĂLNICEANU, Ovid S. (n. 1921, Galați), critic literar român. Comentator al fenomenului literar contemporan („Cronici și articole”, „Al doilea suflu”); sinteze („Literatura română între cele două războaie mondiale”), monografii despre T. Argezei, L. Blaga. Proză științifico-fantastică („Istorii insolite”).

CROI (< sl.) vb. IV tranz. 1. A tăia un material după un contur desenat în prealabil, pentru a obține piese ce urmează a fi asamblate în vederea efectuării unui anumit obiect (ex. de îmbrăcăminte). 2. A plînuși, a pune la cale o lucrare; a începe o lucrare. ■ Fig. A tăia o minciună. 3. A deschide un drum, înlăturînd obstacolele. 4. A lovi, a bate (un om sau un animal).

CROIALĂ (< croi) s.f. 1. Felul cum este croită o haină; tăietură. 2. Fig. Fel de a fi; caracter.

CROITOR, -EASĂ (< croi) subst. 1. S.m. și f. Cel (cea) care croiește și coase haine, precum și alte obiecte de îmbrăcăminte. 2. S.m. (ENTOM.) Insectă mare (3—5 cm) din familia cerambicidelor, de culoare neagră, ușor castanie, cu antene lungi, noduroase (*Cerambyx cerda*). Larvele sapă galerii în tulpinile stejarului, degradînd lemnul. 3. S.m. (ANAT.) Mușchiul cel mai lung al coapsei, care se întinde de la spina iliacă pînă la tibie.

CROITORIE (< croitor) s.f. 1. Meșteșugul croitorului. 2. Atelierul în care se confecționează obiecte de îmbrăcăminte din țesături.

CROM (< fr. îi); [s] gr. *khroma* „culoare”) s.n. Element chimic (Cr; nr. at. 24, m. at. 51,99, p.t. 1 890°C, p.f. 2 480°C); metal alb, dur, casant, foarte rezistent față de agenții chimici. Funcționează în combinații în stările de valență 2, 3 și 6. Întrebuințat la obținerea unor aliaje (oțel cu c.) și la cromare. Sub formă de săruri este întrebuințat în vopsitorie, tăbăcărie, fotografie, cataliză etc. A fost descoperit de chimistul francez L.N. Vauquelin în 1797.

CRO-MAGNON [cro-maŋɔ̃], peșteră în SV Franței (Aquitania), lingă localit. Les Eyzies-de-Tayac. Aici au fost descoperite trei schelete fosile considerate mult timp ca fiind rasa majoritară din Europa; reprezentă faza protoeuropidă din evoluția lui *Homo sapiens*.

CROMARE (< crom) s.f. Operație de acoperire prin electroliză a obiectelor metalice cu un strat subțire de crom, pentru a le mări rezistența la coroziune.

CROMAT (< fr. îi) s.m. Sare a acidului cromatic.

CROMATARE (< cromat) s.f. Operație de acoperire prin imersie, stropire, vopsire a unor obiecte metalice cu o peliculă subțire de cromăți, pentru a le mări rezistența la coroziune sau pentru efecte decorative.

CROMATIC, -Ă (< fr., lat. *chromaticus*; gr. *khroma* „culoare, ton muzical”) adj., s.f. 1. Adj. 1. (FIZ.) Referitor la culori sau la colorit. 2. (MUZ.) Interval cromatic = interval alcătuit din două sunete cu aceeași denumire (unul dintre ele fiind alterat). Gamă cromatică = gamă formată dintr-o serie succesivă de semitonuri.

Benedetto Croce

II. S.f. (ARTE PL.) Ansamblul culorilor unei picturi, al unui mozaic etc.

CROMATIDĂ s.f. (GENET.) Fiecare dintre cele două segmente rezultate prin diviziunea longitudinală a unui cromozom, în cursul mitozei sau meiozei, și care se separă total, ulterior, pentru a da naștere cromozomilor-fii; sînt numite și *c. surori*, cînd referirea se face la același cromozom sau *c. omologe*, cînd este vorba de cromozomi omologi.

CROMATINĂ (< fr. [i]; [s] gr. *khromat- „culoare”*) s.f. 1. (HIST.) Substanță alcătuită în special din nucleoproteide (deoxiriboză, riboză), reprezentînd componenta chimică de bază a nucleului celular la animale și plante și avînd o mare afinitate pentru coloranții bazici; în timpul diviziunii celulare se concentrează în *cromozomi*. 2. (GENET.) *C. sexuală* = formațiune triunghiulară sau planconvexă înclinată în nucleul somatic la mamiferele placentare de sex feminin. Reprezintă rezultatul condensării unui cromozom de sex X, la începutul dezvoltării intrauterine.

CROMATISM (< fr. [i]; [s] gr. *khromat- „culoare”*) s.n. 1. (FIZ.) Abarație cromatică. 2. (MUZ.) Termen folosit pentru a indica o structură melodică în care predomină intervale de semiton.

CROMATOCIT (< fr. [i]; [s] gr. *khromat- „culoare”* + *kytos „celulă”*) s.n. Celulă specializată în elaborarea de pigmenți, care se acumulează în citoplasmă sub formă de granule. La mamifere, melanina fiind cel mai răspîndit pigment, c. poartă numele de *melanocit*.

CROMATOFOR (< fr. [i]; [s] gr. *khromat- „culoare”* + *phoros „a purta”*) s.m. 1. (ZOOLOG.) Celulă care conține pigment; după culoarea acestuia, c. poate fi negru (*melanofor*), roșu (*eritrofor*) etc. 2. (BOT.) Corpuscul din celulele plantelor superioare și ale unor alge, care conține clorofila sau alți pigmenți.

CROMATOGEN, -Ă (< fr. [i]; [s] gr. *khromat- „culoare”* + *gennaō „a produce”*) adj. Care colorează, care produce materii colorante.

CROMATOGRAFIC (< fr.) adj. Care aparține cromatografiei.

CROMATOGRAFIE (< fr. [i]; [s] gr. *khromat- „culoare”* + *graphie „descriere”*) s.f. Metodă de separare a componentelor unei probe, bazată pe distribuția lor diferită între două baze: una staționară (solid, lichid suportat pe un solid, sau un gel) și una mobilă (lichid sau gaz), într-un cromatograf. Primele separări au fost efectuate în 1906 de botanistul rus M.S. Tvev.

CROMATOPSIE (< fr. [i]; [s] gr. *khromat- „culoare”* + *opsis „vedere”*) s.f. (FIZIOL.) Capacitate de a percepe distinct culorile.

CROMEL s.n. Aliaj de nichel (60—80%), crom (16%), fier (2%) și mangan (1%), rezistent, maleabil și ductil, cu rezistivitate electrică și refractaritate mari, folosit pentru confecționarea rezistențelor electrice și a termocuplurilor (în asociere cu alumel).

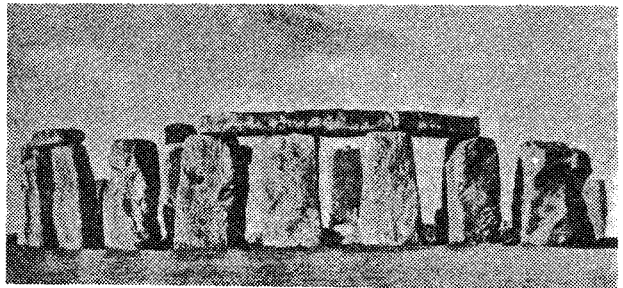
CROMHIDROZĂ (< [s] gr. *khroma „culoare”* + *hidros „sudoare”*) s.f. Transpirație colorată, înclinată la subiecți care au ingerat anumite substanțe (iodură de potasiu, săruri de fier etc.) sau la cei cu stări infecțioase produse de anumiți microbi (ex. cu streptococul pioicanic).

CROMIC (< fr.) adj. *Acid* = acid obținut prin dizolvarea anhidridei cromice în apă. Nu este cunoscut în stare liberă.

CROMITE (< fr. [i]) s.n. pl. Grupe de minerale (spinelii cromiferi), formate în rocile magmatice ultrabazice. Au culoare neagră, luciu metalic și prezintă proprietăți magnetice. Cel mai important reprezentant este cromitul utilizat ca materie primă la fabricarea produselor refractare cromitice.

CROMIZARE (după fr. *chromisation*) s.f. Tratat termochimic de îmbogățire cu crom, prin difuzie, a stratului superficial al unei piese de oțel sau de fontă, în vederea mării rezistenței la coroziune și la uzură a acesteia.

CROMLEH (< fr.) s.n. Monument megalitic cu caracter sacru, din epoca bronzului, alcătuit

Cromleh (Stonehenge, Scoția)

din pietre verticale dispuse în cerc, la distanțe egale, în jurul unei pietre mai mari. V. *menhir*.

CROMNICHEL (< germ.) s.n. Aliaj care conține 10—20% crom, 60—70% nichel, restul fier, folosit la construcția rezistoarelor bobinate care lucrează la temperaturi înalte.

CROMO- ([s] gr. *khroma „culoare”*) Element de compunere cu sensul „culoare, colorat”, servind la formarea unor substantive (ex. cromofotografie, cromotipie), adjective (ex. cromotografic) etc.

CROMOALFRAFIE (< fr. [i]; [s] *cromo-*) s.f. Procedeu de pregătire a unei forme de tipar plan multicolor prin executarea manuală a marginilor din plăci de aluminiu.

CROMOCENTRU (< [s] *cromo-* + *centru*) s.m. Corpuscul format în nucleul în repaus (deci niciodată în timpul diviziunii), urmare a fuzionării heterocromatinei cromozomiale.

CROMOCISTOSCOPIE (< fr. [i]; [s] *cromo-*) s.f. Examinare cu cistoscopul a cavității vezicii urinare și a permeabilității ureterelor în urma injectării intravenoase a unei substanțe colorante, care se elimină prin urină.

CROMODINAMICĂ (< [s] *cromo-* + *dinamică*) s.f. Teorie cuantică ce ține seama de interacțiunile dintre gluoni, considerați a fi cuante de energie ale dîmpului.

CROMOFIBRILĂ (< [s] *cromo-* + *fibrilă*) s.f. Fiecare dintre fibrele care constituie cromozomul, formată dintr-un filament de ADN înconjurat de un înveliș de proteine.

CROMOFOR (< fr. [i]; [s] *cromo-* + gr. *phoros „care aduce”*) s.m. și adj. 1. S.m. Grupare de atomi care, introdusă în molecula combinațiilor organice, formează compuși coloranți. 2. Adj. (Despre unele microorganisme sau celule) Care produc sau transportă o substanță colorată sau un pigment.

CROMOFOTOGRAFIE (< fr.) s.f. 1. Procedeu prin care se obțin fotografii în culori. 2. Fotografii în culori obținute prin acest procedeu.

CROMOGENĂ (< [s] *cromo-* + *genă*) s.f. 1. (GENET.) Element al genei legat de cromozom, la care aderă un element liber (citogenă). 2. (GENET.) Genă cromozomială, prin opoziție cu plasmagena. 3. (MICROBIOL.) Bacterie care secretă un produs colorat.

CROMOGENEZĂ (< [s] *cromo-* + *geneză*) s.f. (BIOL.) Formare a unor pigmenți sau a altor substanțe colorate de către organisme vii (ex. bacterii) care produc pigmenți, cernela produsă de sepie ș.a.).

CROMOLITOGRAFIE (< fr. [i]) s.f. 1. Procedeu de imprimare litografică în mai multe culori. 2. Reproducere obținută prin acest procedeu.

CROMOMERĂ (< [s] *cromo-* + gr. *meros „parte”*) s.m. 1. (ANAT.) Zonă centrală a trombocitului, alcătuită din granule roșii-violeacee. 2. (GENET.) Fiecare dintre granulele de cromatină existente pe *cromoneme*, în număr de c. 2.000, ale cărui dimensiuni și poziții sînt caracteristice fiecărui cromozom; la nivelul lor

spirală formată de *cromofibrile* este cea mai strînsă. Sin. *idionemă*.

CROMONEMĂ (< germ.; [s] *cromo-* + gr. *nema „filament”*) s.f. Filament spiralat de cromatină, format din *cromomere* unite prin fibre și care alcătuiește structura fundamentală a cromozomului.

CROMOPLAST (< fr. [i]; [s] *cromo-* + gr. *plastos „modelat”*) s.n. Corpuscul sferic sau poliedral, care se găsește în citoplasmă, distinct de cloroplast, și care elaborează pigmenți (caroten, xantofilă, licopen), ce determină culoarea fructelor, florilor și a organelor vegetative.

CROMOPROTEIDĂ (< fr. [i]; [s] *cromo-* + *proteidă*) s.f. Proteidă colorată de tipul hemoglobinei, hemocianinei și clorofiei, în componența căreia intră un metal (fier, magneziu); are rol esențial în funcțiile respiratorii tisulare.

CROMOSCOP (< germ.; [s] *cromo-* + gr. *skopeo „a examina”*) s.n. Cinescop cu un singur fascicul de electroni și trei ecrane suprapuse, folosit în televiziunea în culori.

CROMOSFERĂ (< fr. [i]; [s] *cromo-* + gr. *sphaira „sferă”*) s.f. Inveliș gazos al Soarelui, gros de c. 10 000 km, aflat între fotosferă și coroana solară; are o culoare roz și poate fi văzută cu ochiul liber în timpul eclipselor totale.

CROMOTACTISM (< fr.; [s] *cromo-* + *tactism*) s.n. Cromotaxie manifestată de celule izolate și mobile.

CROMOTAXIE (< fr.; [s] *cromo-* + gr. *taxis „ordine”*) s.f. Reacție locomotorie, orientată și obligatorie, a organismelor mobile, declanșată și întreprinsă de o lumină cu o culoare strict determinată, care se poate efectua spre sursă (*c. pozitivă*) sau în sens opus acesteia (*c. negativă*).

CROMOTIPIE (< fr. [i]; [s] *cromo-* + gr. *typos „urmă”*) s.f. 1. Procedeu de tipărire în culori. 2. Imagine în culori realizată prin procedee tipografice.

CROMOTIPOGRAFIE (< fr.; [s] *cromo-*) s.f. Orice procedeu de tipărire multicoloră cu elementele de imprimare în relief.

CROMOTROPISM (< fr.; [s] *cromo-* + *tropism*) s.m. Reacție de orientare a unei plante sau a unui animal fixat, care se efectuează în direcția unei lumini de o anumite culoare (*c. pozitiv*) sau în direcție opusă acesteia (*c. negativ*).

CROMOZOM (< fr. [i]; [s] *cromo-* + gr. *soma „corp”*) s.m. Unitate genetică, structurală, constantă, a nucleului, cu organizare și funcții proprii, cu însușire de autoreproducere și care deține informația ereditară specifică. Este constituit din acizi nucleici (DNA și RNA) și substanțe proteice; poate avea aspect de filament, bastonaș, elipsă sau sferă; dimensiunile variază între 1 și 100 μ; numărul lor, constant pentru fiecare specie animală sau vegetală, variază de la 2 (*Ascaris megalocephala univalens*) la 100 sau mai mulți (lepidoptere, crustacee decapode). *C. sexual* (de sex) = c. specializat, care determină sexul organismului; are patru tipuri: c. X, care există asociat cu unul identic, la unul din sexe (XX), ori cu un altul, diferit de

el (c. Y) sau nu are nici o pereche, la celălalt sex (XY sau XO); c. Y, specializat, cu acțiune masculinizantă, la sexul heterozigot, unde există asociat cu un c. X (XY, masculin) și absent la sexul homozigot (XX, feminin); c. W și c. Z, prezenți la animale; sin. *alozom*, *heterocromozom*, *heterozom*. C. somatic = oricare dintre c. unui organism, cu excepția celor de sex.

CROMPTON [crəmptɒn], **Samuel** (1753—1827), inventator englez. Realizatorul unei mașini de filat pentru tort fin (1779).

CROMWELL [crɔmwəl], **Oliver** (1599—1658, n. Huntingdon), om politic englez. Comandant de oști, conducătorul Revoluției Burgheze din sec. 17. A reorganizat armata Parlamentului și a înfrânt armata regală la Marston Moor (1644) și Naseby (1645); a inițiat mișcările *levellerilor* (1649) și *diggerilor* (1651) și mișcarea de eliberare națională din Irlanda (1649—1652). În 1653 a instaurat în Anglia un regim dictatorial. C. devenind lord-protector. A obligat Olanda să recunoască Actul de Navigație, punind bazele supremației maritime a Angliei.

CRONER, **Daniel** (1656—1740, n. Brașov), organist și compozitor german din Transilvania. Lucrări pentru orgă („Tablatura fugurum, praeludiorum, canzonarum, toccatarum et phantasiarum”) în stilul barocului timpuriu.

CRONIC, **-Ă** (< fr., lat.) adj. (Despre evoluția unei boli) Caracterizată prin durată de câteva luni sau chiar ani și simptomatologie mai puțin evidentă. ■ Fig. Care se prelungește multă vreme, greu de înlăturat.

CRONICA, revista politică socială și culturală. Apare săptăminal, la Iași, din 1966.

CRONICA ANONIMĂ A BRAȘOVULUI PENTRU TRECUTUL ROMÂNILOR DIN SCHEI, cronică înmănușind, fără un plan definit, știri diverse asupra evenimentelor istorice dintre 1392 și c. 1790.

CRONICA ANONIMĂ RACOVITEANĂ, cronică a doi autori anonimi care continuă letopiseșul lui Miron Costin, relatând evenimente din istoria Moldovei, cuprinse între anii 1661 și 1729. Partea a doua a cronicii, care începe cu 1705, are în centru domniile lui Mihai Racovița, pe care-l prezintă în mod favorabil.

CRONICA BĂLENILOR („Istoriile domnilor Țării Românești”), cronică anonimă, scrisă spre sfârșitul sec. 17 de un autor atașat grupării boieresti a Bălenilor. Narează evenimente cuprinse între 1290 și 1688.

CRONICA BUZEȘTIILOR, cronică anonimă, în corpul „Letopiseșului Cantacuzinesc”, păstrată într-o compilație din sec. 17. Scrisă de un autor apropiat familiei boierilor Buzești, comentează de pe pozițiile acestora luptele și victoriile lui Mihai Viteazul.

CRONICA GHICULEȘTIILOR, cronică anonimă, redactată pe la sfârșitul sec. 18 de un autor atașat familiei Ghica. Cuprinde bogate informații referitoare la istoria Moldovei între 1695 și 1754.

CRONICA MOLDO-GERMANĂ, versiune prelucrată în limba germană a unui prototip comun al cronicilor Moldovei din sec. 15. Scrisă la curtea lui Ștefan cel Mare, relatează evenimentele domniei acestuia cuprinse între 1457 și 1499. Cea mai veche dintre scrierile istorice din Moldova păstrate până azi.

CRONICA MOLDO-POLONĂ, cronică prelucrată pe la mijlocul sec. 16 de un anonim polon după prototipul comun al cronicilor Moldovei din sec. 15. Cuprinde informații asupra istoriei Moldovei între 1352 și 1564.

CRONICA MOLDO-RUSĂ, cronică încorporată într-o colecție de cronici rusești de la sfârșitul sec. 16. Narează, pornind de la prototipul comun al cronicilor Moldovei din sec. 15, evenimentele de la întemeierea Moldovei pînă la moartea lui Ștefan cel Mare (1504).

CRONICA PICTATĂ DE LA VIENA (CHRONICON PICTUM VINDOBONENSE), cronică privind istoria maghiarilor. Cuprinde informații despre poporul român și, în

special, despre conflictul din 1330 dintre Basarab I, domnul Țării Românești, și Carol Robert, regele Ungariei; cuprinde c. 300 de miniaturi, care completează narațiunea.

CRONICĂR (< cronică) s.m. 1. Autor de cronici sau de letopiseșe. 2. Colaborator sau membru al redacției unui ziar sau al unei reviste care redactează cronici (2).

CRONICĂ (< fr., lat. *chronica* din gr. *khronos* „timp”) s.f. 1. Lucrare cu caracter istoric în care faptele sînt expuse cronologic; letopiseș. 2. Articol care comentează evenimente la ordinea zilei (ex. c. internațională, c. literară, c. economică). ■ Scurta comunicare oficială privind schimbări în componența guvernului, mișcări în corpul diplomatic etc.

CRONICI, cărți din „Vechiul Testament”, scrise în ebraică, în jurul anului 300 î.Hr. împreună cu Ezdra și Nehemia, de către aceiași autor numit Cronist. Ele descriu istoria poporului evreu de la începuturi pînă la cucerirea Ierusalimului în anul 587 î.Hr.

CRONIN [crɔniŋ], **Archibald Joseph** (1896—1981), scriitor englez. Medic. Romane realiste cu accente sociale („Castelul pălarierului”, „Citadela”, „Sub stele”), inspirate uneori din lumea medicală.

CRONIN [crɔniŋ], **James Watson** (n. 1931), fizician american. Prof. univ. la Chicago. Cercetări în fizica particulelor elementare. Descoperă, împreună cu V.L. Fitch, nerespectarea simetriei combinate (sau a legii parității combinate — CP) în teoria particulelor elementare. Premiul Nobel (1980), împreună cu V.L. Fitch.

CRONO- [sɔ gr. *khronos* „timp”) Element de compunere cu sensul „timp”.

CRONOLOGIC (< fr.; [sɔ] *crono-* + [i] *bio-* + gr. *logos* „știință”) s.f. Știință care studiază caracteristicile temporale ale fenomenelor biologice. Este constituită din mai multe ramuri: cronofiziologia, cronopatologia, cronotoxicologia etc.

CRONOFOTOGRAFIE (< fr. [i]; [sɔ] *crono-* + [fotografie] s.f. Analiză, studiu al mișcării prin fotografii repetate la intervale scurte de timp.

CRONOGRAF (< fr. [i]; [sɔ] *crono-* + gr. *grapho* „a scrie”) s.n. 1. Scriere cu caracter popular, reprezentînd o trecere în revistă a istoriei universale, bazată pe izvoare istorice, pe legende biblice și populare (ex. cronograful lui Moxa). 2. Instrument pentru înregistrarea duratei de desfășurare a evenimentelor, a fenomenelor, a operațiilor etc.

CRONOIZOPLĂTĂ (< fr.) s.f. Linie de egală umiditate în sol, care delimitează zone la căror nivel este urmărit în timp.

CRONOLOGIC, **-Ă** (< fr. [i]; [sɔ]) adj. Care se referă la cronologie; dispus în ordinea succesiunii în timp.

CRONOLOGIE (< fr. [i]; [sɔ] *crono-* + gr. *logos* „studiu”) s.f. 1. Disciplină auxiliară a istoriei care se ocupă cu datarea evenimentelor istorice în vederea stabilirii succesiunii acestora;

p. ext. succesiunea în timp a acestor evenimente. 2. Listă sau carte întocmită în mod cronologic. 3. C. *astronomică* = studiul timpului raportat la mișcarea corpurilor cerești și al influenței acestor mișcări asupra determinării și comparării diferitelor unități de timp.

CRONOMETRĂ (< fr.; [sɔ] *crono-* + gr. *metro* „a măsura”) vb. I tranz. A măsura durata unei acțiuni (cu ajutorul unui cronometru).

CRONOMETRIE (< fr. [i]) s.f. Capitol al metrologiei care studiază procedeele și instrumentele pentru măsurarea timpului.

CRONOMETRU (< fr. [i]; [sɔ] *crono-* + gr. *metron* „măsură”) s.n. Instrument de precizie folosit pentru măsurarea intervalelor de timp.

CRONOS (în mitologia greacă), cel mai tânăr dintre Titani, personificarea timpului. Fiul lui Uranus și al Geei. L-a mutilat pe tatăl său și l-a luat locul, devenind astfel stăpînul lumii. Și-a devorat pe rînd copiii, cu excepția lui Zeus (salvat printr-un șiretlic de Rhea, soția lui) fiindcă i se prezisese că va fi detronat de unul dintre ei. Identificat cu Saturn, la romani.

CROOKES [crɔks], **Sir William** (1830—1919), chimist și fizician britanic. Cercetări asupra descărcărilor electrice în tuburi (tuburi c.) cu gaze rarefiate și asupra substanțelor radioactive. A descoperit talul pe cale spectrală (1861), a construit radiometrul (1875) și spintariscopul (1904). M. de onoare al Acad. Române (1913).

CROS (< fr., engl.) s.n. Probă sportivă de alergare în care participanții trebuie să parcurgă o distanță pe un traseu dinainte stabilit, pe un teren variat și cu obstacole (naturale sau artificiale).

CROS, **Charles** (1842—1888), poet francez. Unul dintre inventatorii fonografului și al fotografiei în culori. Precursor al simbolismului („Cufărul de santal”). Monologuri comice („Heringul afumat”).

CROSASAMBLOR (< engl.) s.n. Sistem de programe implementate pe un calculator numeric, care poate face conversia programului sursă, scris în limbaj de asamblare, în program direct executabil de către un alt sistem de conducere a proceselor.

CROȘĂ (< fr.) s.f. 1. Baston de lemn, curbat la un capăt, cu care este condus pucul sau mingea la anumite jocuri sportive (hochei, golf). 2. (ANAT.) Cîrjă (3).

CROSBY, **Bing** (1904—1977), cîntăreț și actor american de cinema. Vedetă a music-hall-ului și apoi a comediei muzicale hollywoodiene din anii '30—'40 („Regele jazz-ului”, „Hanul melodiorilor”, „Merg pe drumul meu”).

CROSOPTERIGIENI (< fr.; [sɔ] gr. *krossos* „ciucure” + *pteryg-* „aripă”) s.m. pl. Ordin de pești osoși paleozoici, care prezintă caractere de trecere spre amfibieni. Au apărut în Devonian, unii urmași întîlnindu-se în fauna actuală a Oc. Indian (Crossopterygii).

Oliver Cromwell

William Crookes

CROSSBAR (< engl.) s.n. Sistem de comutare prin bare comandate de relee, utilizat de telefonia automată.

CROSSING-OVER (cuv. engl.) [crɔʃɪŋ ɔvə] subst. (GENET.) Fenomen prin care se realizează schimbul reciproc de gene între cromozomii omologi, ceea ce determină recombinarea genetică a organismelor. **C.** poate fi simplu, dublu, triplu etc.; în general, fenomenul se produce în cursul diviziunii redukționale (meioza).

CROSS RIVER [krɔs rɪvə], stat în SE Nigeriei; 27,2 mii km² (inclusiv supr. statului Akwa Ibom); 1,94 mil. loc. (1989). Centru aditiv. Calabar. Mari expl. de petrol. Expl. forestiere. Plantații de palmier de ulei.

CROȘET (< fr.) s.n. (în arhitectura gotică) Ornament sculptat în formă de frunză cu vârful curbat.

CROȘETA (< fr.) vb. I tranz. A împleti manual cu croșeta tricouri, dantele etc.

CROȘETĂ (< fr.) s.f. 1. Ac lung de metal, lemn, material plastic etc., cu un capăt în formă de ɔrlig, utilizat la mașinile de tricout sau pentru croșetare, împletit etc.; igliță (f.). 2. Unealtă alcătuită dintr-o țija prevăzută cu o lamă, cu ajutorul căreia se îndepărtează amestecul de formare rămas într-o formă de turnătorie. 3. Piesă de oțel de forma unui cui, cu un cap lațit prevăzut cu găuri, utilizat la solidarizarea îmbinărilor din lemn. 4. (POLIGR.) Paranteză dreaptă.

CROȘEU (CROȘET) (< fr.) s.n. Lovitură laterală scurtă la box, dată adversarului la cap sau la corp, în care brațul este îndoit și nemişcat din cot.

CROTAL (< fr.) s.m. Șarpe cu clopoșei.

CROTALIE (< germ.; [s] gr. krotalon „zurgălău”) s.f. (ZOOT.) Marcă metalică ce se aplică în urechea animalelor pentru identificare.

CROTINĂ (< fr.) s.f. Conglomerat sferoid de materii fecale propriu unor specii de mamifere (oi, capre, cai etc.).

CROV (< scr.) s.n. Microformă de relief tectonic cu aspect de depresiune circulară sau alungită dezvoltată pe loess prin tasare în regim de stepă, prin îngănărare și extindere sau depresiuni mai mari numite găvane și vădine.

CROWN (cuv. engl.) [krəʊn] adj. Sticlă ~ = rarietate de sticlă optică, având un indice de refracție relativ mic.

CROYDON, oraș în SE Marii Britanii (Anglia), la S de Londra; 319 mii loc. (1985). Aeroport. Instrumente și aparatură pentru cercetare științifică și echipament electric. Ind. constr. de mașini.

CROZIER [croziɛ], Michel (n. 1922), socio-og francez. A cercetat fenomenele mobilității profesionale și îndeosebi factorii structurali care e opun schimbărilor sociale („Societatea nu se schimbă prin decret”, „Răul american”).

CRUCE (lat. *crux*, -cis) s.f. 1. Obiect ornat din două bucăți de lemn, de piatră, de metale prețioase etc., așezate perpendicular și imetric una peste alta. ■ Instrument de ucliu, alcătuit dintr-o bucată de lemn verticală peste care este fixată de-a curmezișul o altă bucată orizontală și folosit în vechime pentru a rinde sau lega mlinile și pictoarele celor condamnați la moarte. 2. Principalul simbol al religiei creștine, reprezentând jertfa de răscumărare pentru noi a lui Iisus Hristos și întreaga viață a acestuia; religia creștină. □ **C. materială** = **c.** purtată de Hristos în spate în drum spre Iolgota, devenită altarul jertfei lui. În această altăte, **c.** este așezată deasupra bisericii, pe finta masă din altar și în satele mesei, în alele creștinilor și străjuiește la mormintele elor răposați, ca semn al învierii morților. **rucea suferințelor** = denumire dată mîntuirii irin suferințe fizice și morale, prin renunțări și acricții după modelul lui Hristos. 3. Semn postolic al mai multor ordine religioase, ilitare sau civile, înfașșat sub diferite forme. **c.** coaptă v. **copt**². **C. greacă** = **c.** ale cărei brațe

sînt egale ca lungime. **C. latină** = **c.** avind un braț mai lung decît celelalte trei. **C. gamată** = **c.** ale cărei brațe sînt îndoite în forma literei grecești *gamma*; v. *svastică*. **Crucea Sf. Anton** sau **c. tau** = **c.** în forma literei T (gr. tau). **Crucea Sf. Andrei** = **c.** în forma literei X. **C. de Lorena** = **c.** avind două traverse sau brațe. **C. de Malta** = **c.** cu patru brațe egale lațite la extremități. 4. Obiect de evlavie sau de podoabă în formă de **c.** 5. Semn pe care și-l fac creștinii cînd se închină.

□ **A**-și face **c.** = **a)** a executa semnul crucii; **b)** a se mira, a se minuna. 6. Desen în formă de cruce (f.), avind diferite semnificații: pusă în dreptul unui nume înseamnă că persoana respectivă a decedat; în calendar marchează o zi de sărbătoare creștină etc. □ **C. roșie** = semn distinctiv al spitalelor, ambulanțelor, centrelor de asistență medicală, de prim-ajutor etc. 7. Precedă numele unor decorații, insigne etc. 8. Piesa în formă de cruce (f) folosită la unele mecanisme pentru transmiterea sau transformarea unei mișcări (ex. **c. sateliților**, **c. cardanica**, **c. de Malta** etc.). 9. Piesa din oțel, fontă, beton etc. pentru legarea a două conducte în prelungire din care se despart două ramuri laterale. ■ (TEHN.) Fiting cu patru intrări. 10. **Crucea căruței** = bucată de lemn pusă de-a curmezișul peste propoț la îmbinarea acestuia cu piscul căruței; piesă de lemn așezată perpendicular peste inima căruței. □ Loc. **în cruce** = dispus în formă de cruce; cruciș, încrucășat. □ Expr. **Crucea amiezii** = **a)** punct pe boala cerească unde se află Soarele la amiază; **b)** ora 12 ziua. **Crucea nopții** = miezul nopții. 11. (Adesea la pl.) Răspîncite de drumuri, răscruce. □ Expr. (Despre vehicule cu orar fix) **A face cruce** = a se întîlni într-o stație venind din sensuri diferite, a se încrușa. **A se face (cuiva) calea cruce cu cineva** = a se întîlni cu cineva. 12. **Cruce de voinic (sau de om)** = bărbat bine făcut, puternic, cu o conformație atletică; voinic. 13. **C. luminosă** = fenomen fotometeorologic constituit din intersectarea Soarelui și Lunii de către o bandă luminosă verticală și una orizontală. II. (BOT.) **Crucea-pămîntului** = plantă erbacee perenă, melfieră, din familia umbelifere, cu tulpina și frunzele păroase și flori albe sau roz (*Heracleum sphondylium*). **Crucea-voinicului** = plantă erbacee perenă din familia ranunculaceelor, cu flori albastre (*Hepatica transilvanica*). Crește prin pădurile de fag. Specie endemică, ocrotită.

CRUCEA 1. Com. în jud. Constanța; 3 523 loc. (1991). 2. Com. în jud. Suceava; pe Bistrița; 2 583 loc. (1991). Expl. de min. complexe.

CRUCEA ROȘIE INTERNAȚIONALĂ, organizație internațională neguvernamentală, cu sediul la Geneva, formată din: a) **Comitetul Internațional al Crucii Roșii** (înființat în 1863), care se ocupă, în special, de probleme privind ocrotirea victimelor de război. A inițiat semnarea mai multor convenții cu caracter umanitar (Premiul Nobel pentru pace în 1917, 1944 și 1963); b) **Liga Societăților de Cruce Roșie** (creată în 1919), ca federație a societăților naționale de

Cruce Roșie, Semiluna Roșie, Leul și Soarele Roșu avind drept scop promovarea acțiunilor menite să contribuie la ameliorarea stării sanitare a populației, la ajutorarea victimelor calamităților naturale etc. (Premiul Nobel pentru pace în 1963); c) **Societățile Naționale de Cruce Roșie, Semiluna Roșie, Leul și Soarele Roșu**. La activitățile Crucii Roșii Internaționale participă și Societatea de Cruce Roșie din România.

CRUCEA SUDULUI (Cruz), constelație din emisfera australă, situată la S de constelația Centaurului. Cuprinde patru stele mai strălucitoare și șapte mai slabe.

CRUCETĂ (< lt.) s.f. Platformă mică, semi-circulară, din lemn sau din metal, fixată deasupra arborelui gabier al unei nave și care servește la ancorarea arboretului.

CRUCI (< cruce) vb. IV refl. A se mira foarte tare, a se minuna (facîndu-și semnul crucii).

CRUCIADĂ (CRUCIATĂ) (< cruce, după fr., it.) s.f. Nume dat celor opt expediții militare întreprinse în îndemnul Bisericii catolice de către feudații din Europa Apuseană și Centrală în Orientul Apropiat (Siria, Palestina, Egipt), în perioada dintre 1096 și 1270 și care, sub pretextul eliberării mormintului lui Hristos din Ierusalim de sub ocupația musulmanilor, urmăreau de fapt o expansiune teritorială, economică și politică; p. ext. orice expediție militară împotriva unor erezici (catari, husiți) sau a adepților altor religii în evul mediu.

CRUCIAL, -Ă (< fr.) adj. De o importanță hotărîtoare, capital, decisiv. □ **Experiment c.** = experiment care trebuie să decidă alegerea uneia dintre două ipoteze sau teorii opuse, infirmînd-o pe una și confirmînd-o pe cealaltă.

CRUCIAT (< *cruciadă*, după fr., it.) s.m. Participant la o cruciadă.

CRUCIERĂ (< it.) s.f. Acțiune de luptă pe comunicațiile maritime ale inamicului dusă, în mod sistematic, timp îndelungat și la mari distanțe de bazele proprii, de către o navă izolată sau de către un grup de nave de luptă, avind ca scop dezorganizarea sistemului de transporturi ale inamicului.

CRUCIFERĂ (< fr. [i]; [s] lat. *cruci* „cruce” + *fero* „a purta”) s.f. (La pl.) Familie de plante angiosperme dicotiledonate, erbacee, rar semibrăuști, cu frunze alterne, flori hermafrodite, dispuse în racem, cu patru petale și patru sepale, așezate în cruce, și fructe silice sau silicule, rar nucule; multe dintre ele sînt plante oleaginoase alimentare, condimentare, ornamentale sau de nutreț. Are c. 4 000 de specii. ■ (Și la sg., adesea adj.) Plantă care face parte din această familie (ex. varza, traista-ciobanului).

CRUCIFERĂ (după fr.) vb. I tranz. A răstigni.

CRUCIFIX (< fr., lat.) s.n. Reprezentare sculptată a lui Hristos răstignit pe cruce.

CRUCIFORM, -Ă (< fr.) adj. În formă de cruce (f.).

CRUCIȘ (< cruce) adj., adv. I. Adj. 1. (Despre ochi, p. ext. despre oameni) Sașiu. □ Expr. **A se uita cruciș** = a fi sașiu; fig. a se uita dușmănos. 2. Care se întretaie, care se încrușează. II. Adv. 1. Întretîndu-se în cruce. 2. În direcție pieșă; oblic.

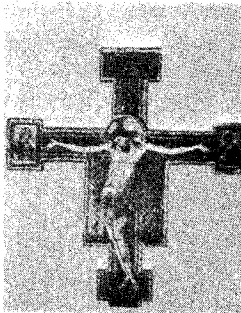
CRUCIȘĂTOR (după fr. *croiseur*) s.n. Navă de luptă cu tonaj de 5 000—30 000 t, prevăzută cu cirusă, dotată cu artilerie de calibru mijlociu și mare și cu rachete.

CRUCIȘOR, com. în jud. Satu Mare; 2 908 loc. (1991). Fabrică de sticlă și de geamuri (Poiana Codrului). Stație de c.f.

CRUCIULIȚĂ (< cruce) s.f. 1. Diminutiv al lui cruce (f.). 2. Cusătură artistică de mînă, mult folosită în broderia populară românească. 3. Denumire dată speciilor de plante erbacee din genul *Senecio*, cu frunze alterne simple sau compuse, flori dispuse în inflorescențe și fructe achene prevăzute cu peri fini.

CRUD, -Ă (lat. *crudus*) adj. I. 1. (Despre alimente) Nefiert, nefript, necopt. 2. (Despre fructe) Necopt; verde; (despre plante) neajuns la maturitate, nedezvoltat; fraged. 3. (Despre

Crucifix

ființe) Foarte tânăr; plăpând, neformat. 4. (Despre materiale) Brut, natural, neprelucrat. II. (Fig.) Căruia îi place să provoace sau să vadă suferință; nemilos, inuman, rău la suflet; dur! ■ Neîndurător, implacabil.

CRUDITATE (< fr., lat.) s.f. Însușirea de a fi crud; (concr., la pl.) legume, fructe crude, proaspete.

CRUNT, -Ă (lat. *cruentus*) adj. 1. Care comite fapte crude, violente, inumane. 2. Care inspiră groază; înfiorător. ■ Fig. (și adv.) Foarte mult, foarte tare; grozav, extraordinar, strașnic. 3. (Despre lupte etc.) Sîngeros, crîncen.

CRUP (< fr.) s.n. Obstrucție a laringelui manifestată clinic prin respirație sufocantă și printr-o tuse răgușită, uneori cu formare de false membrane (ex. c. difteric).

CRUPĂ (< fr.) s.f. 1. Regiunea corpului unor mamifere la partea superioară a trunchiului, cuprinsă între șale și baza cozii. 2. (IND. PIEL.) Regiunea dinspre coadă a crușonului. 3. C. de deaș = prelungire alungită și rotunjită a unei înălțimi deluroase, deseori cupmă de ape.

CRUPE (< ucr.) s.f. Pl. Produse alimentare obținute din boabe de cereale prin îndepărtarea straturilor exterioare, urmată de zdrobire, tăiere, farmare etc.

CRUPIER (< fr.) s.m. Angajat al unei case de jocuri de noroc, care, la masa de joc, achită pe loc dîșturile sau stringe jetoanele ori banii pierduți de jucători.

CRUPON (< fr.) s.n. 1. Partea din mijloc a unei piei de animal, cuprinsă între coadă și gît, care are proprietățile fizice cele mai bune pentru utilizare în industria pielăriei. 2. Placă de cauciuc din care se fac tălpi de încălțăminte.

CRURAL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care este în legătură cu coapsa, care se referă la coapsă (ex. mușchi c., arteră c.).

CRUSTACEU (< fr. [i]; [s] lat. *crusta* „inveliș”) s.n. (La pl.) Clasă de artropode cu tegumentul împregnat cu calcar, în general acvatice, de dimensiuni variate (*Crustacea*); (și la sg.) animal din această clasă (ex. racul, crabul, creveța, cladocerii). Aparută în Cambrian. Are peste 35 000 de specii.

CRUSTĂ (lat. *crusta*) s.f. 1. Coajă, scoarță. 2. (GEOGR.) Porțiune a litosferei cuprinsă între suprafața scoarței terestre pînă la 20—80 km adîncime sub continent (c. continentală), care deține 41% din supr. Terrei și 5—8 km sub oceane (c. oceanică), care cuprinde 59%. Între ele există o c. de tranziție ce constituie marginile continentale și arcurile insulare. 3. (AGR.) Strat îndesat, uscat și întărit care se formează uneori la suprafața terenului arabil în urma ploilor, bătătoririi excesive etc. 4. (TEHN.) Strat solid de săruri depuse pe pereții

unui recipient (ex. cazane de abur) sau ai unei țevi în care se află sau prin care curge un lichid conținînd săruri dizolvate; este dăunătoare funcționării instalațiilor, putînd provoca avarii. 5. (ZOOI.) Inveliș împregnat cu săruri de calciu la unele nevertebrate. 6. (MED.) Formațiune situată la nivelul pielii sau mucoaselor rezultată din coagularea și uscarea unor serozități, sînge sau puroi; coajă.

CRUȘATEA (< crușit) s.f. Plantă erbacee biennială sau perenă din familia cruciferelor, înaltă de 30—70 cm, cu flori galbene-aurii dispuse în raceme și cu fructe silice (Barbarea vulgaris). Frunzele tinere au proprietăți anticorbutice și pot fi consumate ca salată.

CRUȘET, com. în jud. Gorj, pe Amaradia; 4 149 loc. (1991).

CRUȘIN (< ucr.) s.m. Arbust melifer de 1—3 m cu flori hermafrodite, albe-verzui și cu fructe la început roșii, apoi negre (*Rhamnus frangula*). Scoarța c. are acțiune laxativă, abortivă și antihelmintică, iar din lemn se obține cel mai bun carbune pentru prepararea prafului de pușcă.

CRUȘON (< fr.) s.n. Băutură alcoolică preparată din vin și alte băuturi, sirop de zahăr, fructe etc.

CRUȚĂ (probabil cuv. autohton) vb. I tranz. 1. A ierta (de pedeapsă); a se îndura de... a avea milă. 2. A menaja pe cineva. ■ A păzi, a feri. ■ A folosi cu grijă. a economisi ceva.

CRUVEILHIER [cruveilj], Jean (1791—1874), medic și anatomist francez. A descris atrofia musculară progresivă și o formă de ulcer gastric.

CRUZEIRO (cuv. port.) s.m. Unitate bănească în Brazilia.

CRUZ E SOUZA [crus i soza], João da ~ (1863—1898), poet brazilian. ■ Fiu de sclavi, negri. Opera sa face trecerea între romantismul și simbolismul brazilian. Versuri de revoltă („Evocări”, „Faruri”, „Ultimele sonete”).

CRUZIME (< crud) s.f. Plăcere, pornire de a provoca sau de a vedea suferință; neîndurare, răutate, atrocitate. ■ Ferocitate.

Cs. simbol chimic pentru cesiu.

CSEHI [tʃehi] Gyula (1910—1976, n. Satu Mare), istoric literar maghiar din România. Prof. univ. la Cluj. Studii comparatiste („Clio și Calope, sau raportul dintre istorie și literatură”, „De la iluminism la iluminism”).

CSEREI [tʃeri] Mihály (c. 1668—1756, n. sat Racu, jud. Harghita), memorialist maghiar din Transilvania. Lucrarea sa „Historia”, cuprinde informații privind cele trei țări române între 1661 și 1711.

C.S.I. v. **Comunitatea Statelor Independente**.

CSOKONAI VITÉZ [tʃoʃonoi vite:z] Mi-

hály (1773—1805), poet ungar. Lirica sa este o sinteză a preromanticismului și a tradițiilor populare. Poeme eroicomiche („Dorotya”), filozofice („Nemurirea sufletului”) și de dragoste.

CSTK (Česko-Slovenská Tisková Kancelář), agenția de presă a Cehoslovaciei, cu sediul central la Praga. Fundată în 1918.

CTESIBIOS (sec. 2—1 î.Hr.), inventator grec din Alexandria. Îi sînt atribuite primele instalații pneumatice și clepsidra cu apă.

CTESIFON (CTESIPHON), oraș antic, pe fl. Tigr, întemeiat în 129 î.Hr. de parși. Capitală a statelor part și apoi sasanid.

CTITOR, -Ă (< sl.) s.m. și f. Persoană care ctitorțește o biserică, o mănăstire; p. ext. fondator al unei instituții, al unei asociații etc.

CTITORJ (< ctitor) vb. IV tranz. A ridica o biserică, a întemeia o mănăstire; p. ext. a pune bazele unei instituții, unei asociații etc.

CTITORIE (< ctitor) s.f. Biserică, mănăstire, instituție etc. fondată de un ctitor.

CU (lat. cum) prep. I. Indică: a) asocierea: tata cu mama au plecat; b) conținutul: pahar cu apă; c) posesiunea (sau posesorul): păpușă cu păr; d) dependența, o legătură: văr cu mine; e) o însușire: om cu talent; f) instrumentul: călătorie cu trenul. II. Introduce complementele indirecte: simpatizează cu echipa tineretului. III. Introduce complementele circumstanțiale: vorbea cu ciudă; aram cu tractorul; merg cu tata; nu venea cu zilele. IV. Formează loc. prep. și conj.: de față cu; alături cu; la fel cu; cu toate acestea.

CU, simbol chimic pentru cupru.

CUADRANT (CVADRANT) (< fr., germ., lat.) s.n. 1. Instrument alcătuit dintr-un sfert de cerc gradat și o lunetă, folosit în trecut pentru determinarea înălțimii astrilor față de orizont. 2. Organ metalic al unui aparat, instrument de măsură etc. în formă de sector de cerc apropiat de un sfert de cerc.

CUADRATURĂ (CVADRATURĂ) (< fr., germ., lat.) s.f. 1. (MAT.) Problema construirii unui pătrat cu o arie dată. ■ Metoda de calcul a ariei unui domeniu mărginit de o curbă închisă plană cu ajutorul unei integrale. □ *Cuadratură cercului* = problema construirii, cu rigla și compasul, a unui pătrat cu aria egală cu a unui cerc dat. Cunoscută din antic., imposibilitatea rezolvării ei a fost demonstrată în sec. 19; fig. problemă insolubilă, irealizabilă. 2. (FIZ.) În *cuadratură* = (despre două măriri armonice, de aceeași frecvență) ale căror faze diferă între ele cu un sfert de perioadă. 3. (ASTR.) Poziție aparentă în care doi astri priviți de pe Pământ au o diferență de longitudine de 90°. V. *conjuncție*.

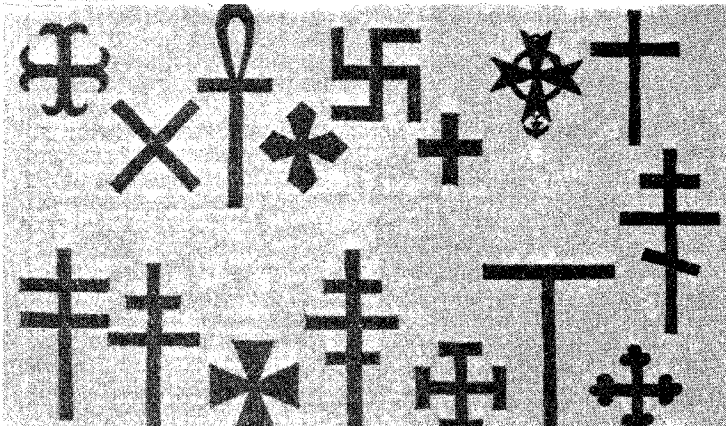
CUADRICĂ (CVADRICĂ) (< fr.) s.f. Suprafață care, într-un sistem de coordonate carteziene, este reprezentată de o ecuație de gradul doi (ex. elipsoidul, paraboloidul etc.).

CUADRIVECTOR (CVADRIVECTOR) (< fr., engl.; [s] lat. *quadri-* „cu patru” + fr. *vecteur* „vector”) s.m. Mărime vectorială definită într-un spațiu matematic cu patru dimensiuni.

CUANTĂ (< fr. [i]; [s] lat. *quantum* „cît”) s.f. cea mai mică valoare discretă pe care o poate lua o anumită mărime fizică toate celelalte valori ale sale fiind multipli întregi ai acesteia. Constituie unitatea structurală de bază a cîmpurilor fizice (ex. fotonul pentru cîmpul electromagnetic, gravitonul pentru cîmpul gravitațional). □ C. de lumină = foton. C. de energie = cantitate determinată și finită de energie care poate fi emisă sau absorbită de un sistem atomic sau nuclear. Noțiunea a fost introdusă (1900) de M. Planck.

CUANTIC, -Ă (< fr. [i]) adj. Referitor la cuantă sau la cuantificare. □ *Teoria c.* = teorie care stă la baza fizicii moderne, conform căreia emisia și absorbția de energie la nivel atomic sau subatomic se face sub formă de cuante. *Logica c.* = logica trivalentă propusă în 1944 de H. Reichenbach pentru a rezolva anumite probleme specifice mecanicii c., conține trei valori: adevărat, fals și indeterminat, în sensul principiului de indeterminare al lui Heisenberg.

Tipuri de cruci

CUANTIFICARE (< fr.) s.f. 1. Stabilire a valorilor discrete (discontinue) pe care le poate u a anumită mărime fizică; impunere a unor stfe de condiții unei mărimi fizice înct valorile ale să varieze în salturi (discontinuu). □ *C. maginii* = metodă de transformare a imaginii ransmise de o cameră de luat vederi într-un set le caractere binare, prin împărțirea imaginii ntr-un număr de puncte de ordinul milioane- r. 2. (LOG.) Operație de asociere a unui uantor cu o variabilă logică; determinare a feei subiectului și predicatului din judecată cu jutorul cuanturilor.

CUANTOR s.m. (LOG.) Operator logic, edat printr-un simbol, ce indică măsura în care ste considerată o mulțime de obiecte din lomeniul de definiție al variabilei logice. Princi- pali c. sint: *c. universal*, redat prin cuvinte ca: „toți”, „orice”, „nici unul” etc., iar simbolic prin \forall ; *c. existențial*, redat prin cuvinte ca: „unii”, „există cel puțin un...” etc., iar simbolic prin \exists .

CUANTUM (CVANTUM) (< fr., germ., at.) s.n. Cantitate, sumă (neprecizată întotdea- n în mărime absolută) la care se ridică o ihetuală, un credit etc.

CUANZA (KWANZA), fl. în Angola cen- rală; 960 km. lzv. din platoul Bié și se varsă în Oc. Atlantic, la S de Luanda. Hidrocentrale. Navigabil pe 258 km în cursul inferior.

CUARTĂ s.f. v. *cvartă*.

CUARTICĂ (cf. lat. *quartus* „al patrulea”) Ūrbă algebrică de gradul patru.

CUART (< germ., fr.) s.n. Dioxid de siliciu natural, divers colorat: incolor (cristal de tîncă), violet (ametist), negru (morion), galben citrin), verde cu microgeode de actinot (prae- nen), galben cu irizații (aventurin). Prezintă arietăți criptocristaline: calcedonie, crisopraz, spal, jasp, silex, diatomit, gelzerit. Se formează n toate procesele petrogenetice și este cel mai răspîndit mineral din natură (16%), alături de eldspați. Utilizat ca piatră semiprețioasă, în opică, în ind. sticlei etc.

CUARTIT (< fr., germ.) s.n. Rocă metamor- fică alcătuită prin recristalizarea rocilor bogate în cuarț. Se utilizează în construcții, ceramică, industria sticlei, a materialelor refractare, în metalurgie etc.

CUATERNAR, perioadă a erei Cenozoice, divizată în Pleistocen și Holocen, corespunz-

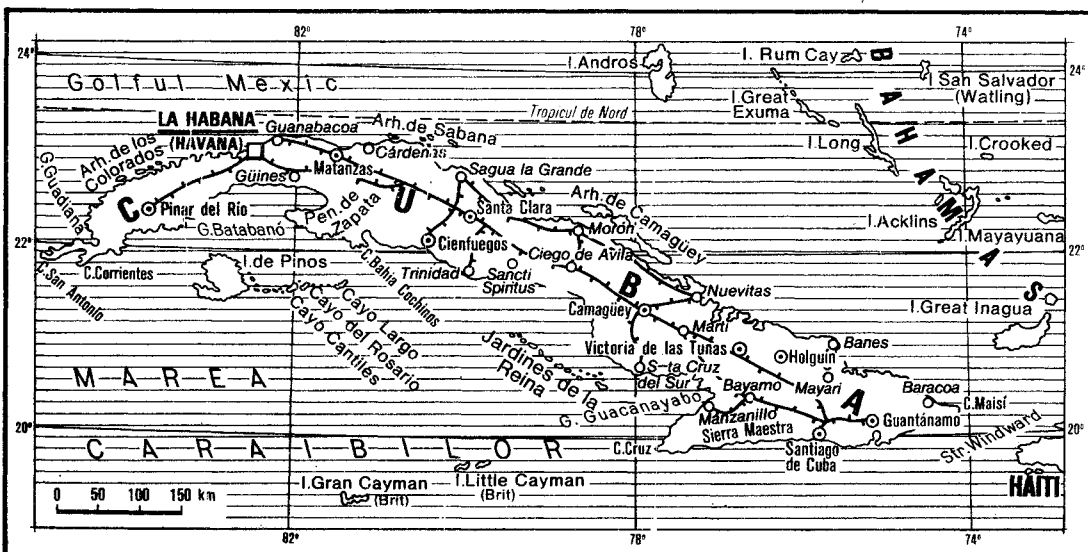
toare ultimelor două milioane de ani, al cărei început este marcat de accentuarea răcirii climatului, culminînd cu formarea unor imense calote glaciare. În N Europei s-au succedat patru glaciațiuni importante: Günz, Mindel, Riss, Würm, separate prin perioade de relativă încălzire, oscilațiile climatice fiind ilustrate prin extinderea, respectiv retrîngerea, florei și faunei. În C. s-au desfășurat cele mai recente faze tectogenetice ale ciclului alpin însoțite de magmatism și a avut loc evoluția hominidelor, de la specia ancestrală *Homo habilis* la *Homo sapiens sapiens*. Se mai numește *Antropogen*.

CUAUHTÉMOC (c. 1495—1525), coman- dant suprem al aztecilor (1520—1521). Erou național al Mexicului. A condus lupta armată împotriva cuceritorilor spanioli.

CUB (< fr., lat.) s.n. 1. Corp geometric mărgindere, de șase fețe pătrate. 2. Puterea a treia a unui număr sau a unei mărimi (ex. $2^3 = 8$; a^3 etc.). ■ (Adjectival) *Metru* (sau centimetru, decimetru etc.) *cub* = unitate de măsură pentru volum, egală cu volumul unui corp de formă cubică avînd latura de un metru (sau centimetru etc.); simbol: m^3 (sau cm^3 , dm^3 etc.).

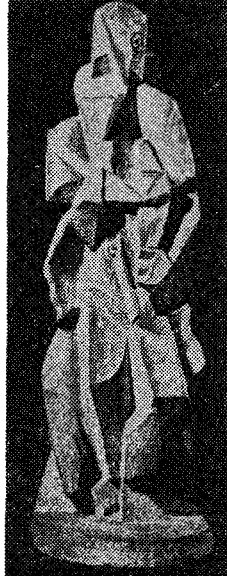
CUBA, Republica, stat în America Cen- trală insulară, ocupînd insula cu același nume și alte ins. mai mici din apropiere (în total c. 1 600 ins.); 111 mii km^2 ; 10,51 mil. loc. (1989). Limba oficială: spaniola. Cap.: Havana. Orașe pr.: Santiago de Cuba, Camagüey, Holguín, Guantá- namo. Este împărțit în 14 prov. și o municipalitate cu regim special. Relief ușor vălurit, care în E se ridică în masivul Sierra Maestra (alt. max.: 2 560 m). Climă tropicală cu precipitații abunde- nte: cicloane (uragane) devastatoare afectează în fiecare an ins. Expt. de crom (13 mii t, 1987), nichel (35,9 mii t, 1987), cobalt, min. de fier, cupru, sulf, petrol. Terenurile agricole ocupă 55,3% din supr. țării. Cultura de bază o reprezintă trestia de zahăr (51,7% din supr. cultivată, 73,5 mil. t, 1989, locul 3 pe glob), alături de care se mai cultivă — pe plantații — bananieri, mango, arbori de cafea, citrice. Pentru consumul intern se cultivă orez (550 mii t, 1989), batate, manioc, porumb ș.a. 25,3% din supr. țării este ocupată de pășuni pe care se cresc bovine (4,93 mil. capete, 1989); creșterea porcinelor (2,5 mil. capete, 1989). Pescuit: 231,3 mii t (1988). Este bine dezvoltată ind. zahărului (8,2 mil. t, 1989), a tutunului (279 mil. buc.

fiğări de foi, 15,4 miliarde fiğarete, 1987), a alcoolului (rom), conservelor de fructe tropi- cale. Ind. țării mai produce: energie electrică (15,2 miliarde kWh, 1989), oțel, nichel (8,9 mil. t, 1987), îngrășăminte chimice (fosfatice mai ales), autovehicule, mașini și utilaje Ind., recepto- toare radio și de televiziune, anvelope, ciment (3,76 mil. t, 1989), țesături, produse alim. C.f.: 14,7 mii km. Căi rutiere: 27 mii km. Moneda: 1 peso = 100 centavos. Exportă zahăr brut (c. 3/4), alte produse alim., tutun, fiğarete, min. de nichel, produse petroliere ș.a. și importă mașini, utilaje și mijloace de transport, combustibili, produse agro-alim., textile ș.a. — Istoric. Lo- cutii din timpuri străvechi de triburi amerin- diene (guanahatabei, cibonci și taino), C. (des- coperită de Columb în 1492) a fost cucerită de mochistadorii spanioli, care au exterminat majoritatea populației băștinașe, iar pentru sclava pe plantații au fost aduși, în sec. 16—19, sclavi negri din Africa. Lupta de eliberare națională împotriva dominației coloniale concre- tizată prin războiul din 1868—1878 și răscola- tul din 1895—1898, condusă de José Martí și Antonio Maceo, precum și Războiul Hispano- American (1898) au dus la proclamarea indepen- denței Republicii C. la 12 febr. 1901. În 1925 a fost creat Partidul Comunist din Cuba. Dic- tatura lui G. Machado (înstituită în 1925) a fost răsturnată în 1933, în urma unei puternice mișcări populare; ulterior, puterea a fost acapa- rată de un alt dictator, F. Batista (1940—1944 și 1952—1958). În cel de-al doilea război mondial, C. a făcut parte din coaliția antihitleristă. La sfîrșitul anului 1956, un grup de cubanezi, în frunte cu Fidel Castro Ruz, a organizat lupta armată împotriva dictaturii lui Batista; regimul acestuia a fost răsturnat la 1 ian. 1959, puterea fiind preluată de un guvern condus de Fidel Castro Ruz. Acesta a introdus o politică de naționalizare, fapt ce a provocat embargoul american asupra comerțului cubanez. În 1961 a avut loc o tentativă de invazie a exilașilor cubanezi în Golful Porcilor, care au fost respinși. Ca urmare, C. a fost exclusă din Organizația Statelor Americane și supusă unei blocade comerciale (1962), pe care a reușit să o depășească datorită susținerii economice directe din partea U.R.S.S. Instalarea de către sovietici a unor rachete în C., în 1962, a provocat o criză între cele două mari puteri, soldată cu retrage-

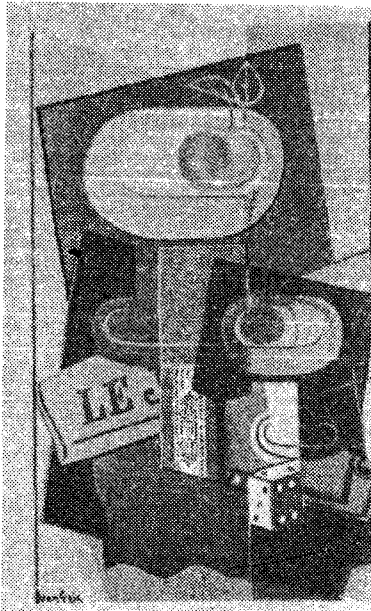

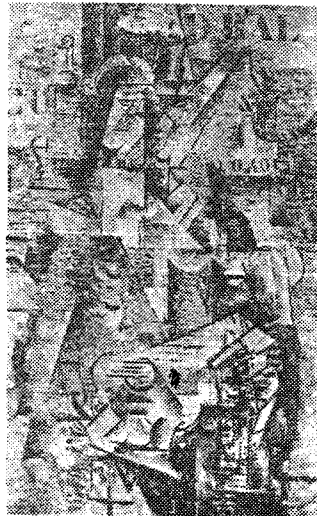
Pablo Picasso: „Domnișoarele din Avignon”

Jaques Lipchitz: „Femeie”

Juan Gris: „Natură moartă cu zaruri”

Georges Braque: „Portughezul”

Cubism

rea rachetelor. În 1976 a intrat în vigoare o nouă Constituție. **C.** este o republică socialistă. Deteriorarea progresivă a situației economice și încordările politice au generat un masiv flux de emigrări legale și ilegale. Șeful statului și al guvernului este președintele Consiliului de Stat. Organul legislativ este Adunarea Națională a Puterii Populare.

CUBAJ (< fr.) s.n. Determinare a volumului unui corp, al unei încăperi etc.; volumul sau capacitatea unui corp, a unei încăperi etc.
CUBANEZ, -Ă (< Cuba) s.m. și f., adj. 1

s.m. și f. (La m. pl.) Popor care s-a constituit ca națiune în Cuba. De religie creștină (majoritatea catolică). ■ Persoană care aparține acestui popor. 2. Adj. Care aparține Cubel sau cubanezilor, referitor la Cuba sau la cubanezi.

CUBANGO (OKAVANGO), riu în Africa central-sudică: c. 1 600 km. Izv. din platoul Bié (Angola centrală), formează granița cu Namibia și se pierde în desertul Kalahari (L. Ngami). La ape mari formează praguri și cascade (Shimpuru).

CUBATURĂ (< fr.) s.f. 1. Aflare a laturii unui cub al cărui volum este egal cu volumul

unui corp dat. 2. Determinare prin calcul a volumului mărginit de una sau de mai multe suprafețe.

CUBIC, -Ă (< fr., lat.) adj., s.f. 1. Adj. De forma unui cub. □ Sistem c. = sistem de cristalizare cu cea mai mare simetrie a formelor cristaline, care prezintă obligatoriu câte patru axe ternare de simetrie. Din s.c. fac parte cubul, octaedrul, dodecaedrul, romboedrul, tetraedrul etc. 2. S.f. (MAT.) Curbă care reprezintă, într-un sistem de coordonate carteziene, o ecuație de gradul trei.

CUBICULUM (cuv. lat.) s.n. Camera de dormit în locuințele romane; p. ext. camera sepulcrală într-o catacombă.

CUBILOU (< fr., engl.) s.n. Cuptor de topire vertical, cilindric, format dintr-o manta de tablă căptușită cu cărămidă refractară, utilizat în turnătorii.

CUBISM (< fr.) s.n. Mișcare artistică inițiată la începutul sec. 20 de P. Picasso și G. Braque; alți reprezentanți de seamă sînt: pictorii Juan Gris, F. Léger, A. Lhote, J. Villon și sculptorii A. Archipenko, J. Lipchitz, O. Zadkine. Pentru scurt timp, C. Brâncuși s-a aflat în contact cu c. Plecînd de la ideile lui Cézanne, influențați și de sculptura africană în faza analitică a c., cubiștii procedează la o analiză și recompunere a formelor în volume și planuri geometrice, încercînd să exprime simultan existența obiectului ca o totalitate, cu toate fețele, liniile și punctele sale. În acest scop ei renunță la perspectiva tradițională și la varietatea cromatică, mulțumindu-se cu degradările unui număr foarte mic de tonuri. În faza sintetică a c. se renunță la descompunerea analitică în planuri multiple a obiectului, culoarea își recapătă importanța, se folosesc fragmente din alte materiale (hirtie, pînză, carton etc.) pentru a se sugera mai direct materialitatea, dar mai ales pentru a semnifica întregul prin parte (de ex.: un ziar printr-un singur fragment din el, lipit pe un suport). În România, c. apare la un interval de un deceniu și jumătate de la prima sa afirmare și se manifestă prin multiple variante. Pictorii Marcel Iancu, M.H. Maxy și Corneliu Mihăilescu sînt principalii săi exponenți.

CUBIST, -Ă (< fr.) adj. Care aparține cubismului, referitor la cubism; care aderă la principiile estetice ale cubismului.

CUBITAL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se referă la cubitus (ex. arteră c.).

CUBITUS (cuv. lat.) s.n. Os lung care, împreună cu radiusul, formează scheletul antebrațului. Sin. ulna.

CUC (lat. *cuculus*) s.m. 1. Pasăre migratoare de 32—37 cm, cu coada lungă și penaj cenușiu, cu pieptul albicios, striat transversal la mascul și ruginiu cu striuri întunecate la femelă; își depune ouăle în culburi străine unde sînt clocite de alte păsări; are un cîntec caracteristic (*Cuculus canorus*). □ *Cuc alergător* = pasăre din S.U.A. (California, Texas) și Mexic, de c. 60 cm, cu penaj cafeniu pătat cu nuanțe mai închise și deschise, picioare lungi, slab-zburătoare, pînută în stare semidomestică, pentru vinerea șerpilor cu clopoței (*Geococcyx californianus*). Expr. *Singur cuc* = foarte singur. ■ (Adverbial) Izolat, singur, străin. 2. Intră în compunerea unor nume de plante (ex. cluboșica-cucului, laptele-cucului, limba-cucului).

CUCA 1. Com. în jud. Argeș; 2 823 loc. (1991). 2. Com. în jud. Galați; 2 696 loc. (1991).

CUCERDEA, com. în jud. Mureș; 1 924 loc. (1991).

CUCERI! (lat. *conquerire) vb. IV tranz. 1. A ocupa, a supune un terit., un oraș cu puterea armelor. ■ A dobîndi ceva prin luptă; a cîștiga. 2. A cîștiga simpatia, dragostea sau bunăvoința cuiva.

CUCERITOR, -OARE (< *cuceri*) s.m. și f. 1. Cel care cucerește, care face cuceri. 2. (și adj.) (Persoană care reușește să atragă simpatia sau dragostea altei persoane, de sex opus.

CUCERNIC, -Ă (< *cuceri*) adj. Evlavios, cuvios, pios, smerit. ■ (Adesea substantivat) Titlu care se dă preoților.

CUCERNICIE (< *cucernic*) s.f. Evlavie, religiozitate, pietate, smerenie. ■ (Însoțit de un pronume posesiv) Titlu care se dă proilor.

CUCI, com. în jud. Mureș, pe râul Mureș; 2 239 loc. (1991). Stație de c.f.

CUCIUREANU, Gheorghe (1814—1886, n. Galați, n. Botoșani), medic român. M. de onoare al Acad. (1871). Unul dintre primii medici titrați din Moldova, unde a organizat serviciul sanitar.

CUCLIN, Dimitrie (1885—1978, n. Galați), compozitor român. Prof. univ. la București și New York (1924—1930). Simfonii, opere „Traian și Dochia”, „Belléophon”, „Meleagri-dele”, lucrări vocal-simfonice, piese instrumentale, un concert pentru vioară și orchestră, muzică de cameră, numeroase liederuri și coruri. În tratat de estetică muzicală. Versuri.

CUÇOVĂ s.f. (ORNIT.) Lebadă-de-vară.

CUCU, Gheorghe (1882—1932, n. Pucetiș, ud. Vaslui), compozitor, dirijor și folclorist român. Muzică corală de inspirație populară „Haz de necaz”, colinde, muzică religioasă.

CUCU, Vasile (n. 1927, sat Igroasa, jud. Mehedinți), geograf român. Prof. univ. la București. Preocupări în domeniul geografiei economice și a populației („Geografia României”, în colab., „Orașele României”, „Geografia populației și așezărilor omenești”).

CUÇUȚI s.n. Umflătură la cap provocată prin ovirea cu un corp tare; boală serosanguină. ■ (Reg.) Moț de pene la unele păsări.

CUCUȚAT, -Ă (< *cucuți*) adj. (Reg.; despre săsari) Moțat; (despre unele animale) căruia încep să-i crească cornele.

CUCULESCU, Ion (n. 1936, Cernăuși), matematician român. Prof. univ. la București. Lucrări și studii în domeniile teoriei probabilităților (procesele Markov, integrale stocastice) și algebrilor von Neumann (martingale pe algebre von Neumann).

CUCURĂ (< ngr.) s.f. (Inv.) Toibă de săgeți.

CUCURBITACEE (< fr. *lil.*; *lil.*; *lil.* lat. *cucurbita* castravete) s.f. Familie de plante erbacee, icotiledonate, cu tulpini triticoare sau agățătoare, cu frunze mari, întregi sau palmate, flori ctinomorfe și fructe bace false; cele mai multe între ele sînt cultivate, avînd importanță alimentară sau ornamentală (ex. pepenele, castravetele).

CUCURUȚ s.m. 1. (Reg.) Porumb (1). 2. (La l.) Porumbiște; lanuri de porumb. 3. Con de rad. 4. Plantă erbacee perenă din familia Compositelor, cu frunze moi, lobate, dințate, ure apar după înflorire, și flori albe-gălbui, ispușe în mici capitule (*Petasites albus*). Crește în regiunea montană.

CUCUTĂ (SAN JOSÉ DE CUCUTĂ), oraș în N Columbiei, în apropierea graniței cuenezuela; 398 mii loc. (1985, cu suburbii). Iod de comunicații. Ind. textilă, a tutunului și a afelei. Universitate.

CUCUTĂ (lat. **cucuta*) s.f. Plantă erbacee trivitoare din familia umbeliferelor, înaltă de 5—2,5 m, cu miros caracteristic, cu frunze tari, flori albe și fructe brune-verzui (*Conium tuculatum*); dădău. Conține alcaloizi, folosiți în medicină. □ *Cucută-de-apă* = plantă erbacee erenă foarte otrăvitoare din familia umbeliferelor, înaltă pînă la 2 m, cu flori albe și fructe lobuloase (*Cicuta virosa*). *Cucută-de-pădure* = lantă erbacee perenă înaltă de 30—100 cm, cu unze ascuțite dispuse în verticil și flori albe ispușe în panicul (*Galium schultesii*).

CUCUTENI 1. Com. în jud. Iași; 1 438 loc. (1991). 2. Cultură neolitică (mil. 4—3 î.Hr.) îspîndită în Moldova, Muntenia de NE, Transilvania de SE și în reg. dintre Prut și Nipru. Are iai multe faze de dezvoltare, notate cu A, A—B B, și se caracterizează printr-o ceramică de artă bună calitate, bogat și variat pictată, redominînd decorul în spirală. Pe terit. Transilvaniei este cunoscută sub numele de *Ariuşd*, iar la E de Prut sub cel de *Tripolie*.

CUCUYEA (CUCUYAIE) (< ngr.) s.f. asare răpitoare de noapte, din ordinul strigirmelor, avînd mărimea de 25—26 cm, penajul

Vas de Cucuteni

brun-cenușiu pestriț și ochii galbeni, înconjuraj de rozete de pene (*Athene noctua*). Distrugre zoarecii. □ *C. pitică* = cea mai mică dintre strigiforame existente în Europa (c. 17 cm), relic glaciatic în Carpați, cu penaj cafeniu pătat cu alb pe spate, albicios-pătat și stropit cu cafeiniu pe pîntec, care vinează și ziua și noaptea (*Galcidium passerinum*).

CUDALBI, com. în jud. Galați, pe râul Gera; 8 236 loc. (1991).

CUDDALORE, oraș în SE Indiei (Tamil Nadu), pe Coasta Coromandel, port la G. Bengal, la S de Madras; 127,6 mii loc. (1981).

Dimitrie Cuclin

Gheorghe Cucu

Export de zahăr și ulei de palmier. Stațiune balneară. În N orașului, fortul St. David, construit de englezi în sec. 17.

CUDDAPAH, oraș în S Indiei (Andhra Pradesh), în M-ții Ghații de Est, la NV de Madras; 103,1 mii loc. (1981). Egrenarea bumbacului. Ind. uleiurilor și îmbulcirea apelor minerale. Centru comercial al unei zone agricole.

CUENCA, oraș în S Ecuadorului, la SE de Guayaquil, la 2 600 m alt.; 218,5 mii loc. (1989). Ind. textilă, piel., alim. Pălării de Panamă. Catedrala. Episcopie (1786). Universitate. Fundat de spanioli în 1557 pe locul orașului Tumibamba.

CUENOT [kenq], Lucien (1866—1951), biolog francez. Cercetări în domeniul zoologiei, anatomiei și psihologiei; lucrări referitoare la ereditate și la evoluție.

CUERNAVACA, oraș în centrul Mexicului, centru ad-iv al statului Morelos; 232,4 mii loc. (1980, cu suburbii). Nod de transport. Fabrici de ciment, zahăr, hîrtie și bere. Piață agricolă. Centru turistic. Stațiune climaterică. Catedrala San Francisco. Curtea lui Cortez. Universitate.

CUESTĂ (< sp.) s.f. Formă de relief asimetrică într-o regiune cu structură monoclină, unde stratele cu roci dure alternează cu cele moi, apărută datorită eroziunii torrențiale și retragerii treptate a versanților, avînd forma unui povîrnis; coastă. Termen introdus în geomorfologie de W.M. Davis din toponimia mexicană.

CUEVA, Juan de la (1550—1610), poet și dramaturg spaniol. A intrat în dramaturgia spaniolă inspirația națională („Cei șapte copii ai lui Lara”, „Comedia morții regelui Sancho”).

CUEZĂL (< sp.) s.m. Pasăre tropicală din ordinul trogoniforme. Este cea mai mare (130 cm) și cea mai frumoasă reprezentantă a ordinului (*Phalomachus mocino*). Trăiește în pădurile umede din Costa Rica și Guatemala, aceasta din urmă avîndu-l ca emblemă și denumindu-și moneda după numele lui.

CUFĂR (< pol., ucr.) s.n. Ladă cu capac și cu încuetoare, în care se păstrează sau se transportă diferite obiecte. ■ (Pop.) Geamantan (de lemn).

CUFUNDA (lat. **confundare*) vb. I 1. Refl. și tranz. A intra sau a face să intre ceva într-un lichid, într-o substanță moale; p. ext. a intra în adînc, a dispărea; a (se) scufunda. ■ Refl. (Despre pămînt) A se prăbuși; a se scufunda. ■ Refl. A se pierde (în umbră, în întineric). 2. Refl. Fig. A se lăsa copleșit de o activitate, de somn etc.

CUFUNDĂC (< *cufunda*) s.m. (ZOO.) Cufundar.

CUFUNDAR (< *cufunda*) s.m. Pasăre palmipedă, înotătoare, mare, cu ciocul puternic ascuțit, aripile înguste și ascuțite și penajul frumos (*Gavia*). Trăiește cu precădere în regiunile arctice ale Europei, Asiei și Americii de Nord, iar toamna migrează spre sud. Sin. *cufundac*, *fundac*.

CUȚET (< *cugeta*) s.n. 1. Capacitate de a gîndi; gîndire, minte, intelect. 2. Gînd, idee, părere. 3. Intenție, proiect, plan. 4. Conștiință. □ Expr. A avea *mustrări de cuget* sau *a mustra pe cineva cugetul* = a fi chinuit de remușcări, a se căi.

CUGETA (lat. *cogitare*) vb. I intranz. A se gîndi, a medita; a reflecta (3). ■ Refl. A chibzui, a cumpăni.

CUGETARE (< *cugeta*) s.f. Acțiunea de a cugeta; gînd, părere, idee, meditație, reflecție. ■ Judecată, raționament.

CUGETAREA, editură înființată în 1920 de Petre C. Georgescu-Delafraș. A jucat un rol important în viața culturală interbelică. Și-a încetat activitatea în 1948.

CUGIR 1, Rîu, afl. stg. al Mureșului; 54 km. Izv. din M-ții Șureanu, de sub Vîrfurile lui Pătru. 2. Oraș în jud. Alba, la poalele M-pilor Șureanu, pe rîul cu același nume; 34 208 loc. (1991). Vechi

centru siderurgic (din 1799); fabrici de mașini și utilaj agricol, de mașini de cusut și mașini de spălat rufe. Conf. Panificație. Atestat documentar din 1330. Declarat oraș în 1960.

CUGNOT [cūfɔ̃]. **Nicolas Joseph** (1725—1804), inginer francez. Constructor al primului automobil cu abur (1770).

CUGUAR (< fr.) s.m. (ZOOI.) Puma.
CUHEA, localit. în Maramureș, menționată prima oară în 1352. Reședință a voievozilor români din Maramureș; de aici a plecat, în 1359, voievodul Bogdan către Moldova. Ruinele unei biserici de zid din sec. 14. Biserica din 1718, specifică arhitecturii maramureșene în lemn. Azi Bogdan Vodă.

CUI (lat. *cuneus*) s.n. 1. Piesă de metal sau de lemn, formată dintr-o tijă cu vîrf ascuțit și un capăt de o anumită formă, numit „floare”. 2. Element metalic activ, asemănător cu un cui (1), al unui aparat, mecanism etc. (ex. c. de bujie, c. de grașă, c. de bătător etc.). □ C. de spintec = piesă formată dintr-o bucată de sîrmă îndoită, cu un ochi la un capăt, folosită ca element de asigurare; spîntec. □ Cuiul simplu de perete. □ Cuiul lui Pepelea = drept abuziv pe care și-l ia cineva, legîndu-se de un pretext oarecare, pentru a stîngheri pe altul. A-și pune poftă-n cui = a renunța la o dorință, la un lucru rîvnit.

CUI, **Cezar Antonovici** (1835—1918), compozitor și critic muzical rus. Elev al lui Moniuszko și Balakirev. Membru al „Grupului celor cinci”. Opere, piese orchestrale, lucrări pentru pian și vioară, cvartete, lieder și romanețe.

CUIABĂ, oraș în SV Braziliei, centru ad-iv al statului Mato Grosso; 331,9 mil loc. (1989, cu suburbiile). Nod rutier. Aeroport. Expl. de min. auroargentifere. Prelucr. lemnului; ind. mat. de constr. Universitate.

CUIB (lat. **cubium*) s.n. 1. Construcție făcută de păsări, de unele mamifere etc. pentru a oua, a cloci și a scoate pui. □ Cuiubar. 2. Fig. Locuință; casă. □ (Peior.) Loc ascuns unde se planșuește ceva dușmănos. □ Focar (4). 3. *Cuibul* albinelor = fagurii ocupați cu puiet și cu hrană în care trăiește și se dezvoltă familia de albine. 4. Groapă mică făcută în pămînt, unde se seamănă legume. □ Mușuroi de pămînt făcut la baza porumbului, cartofilor etc. □ Spațiu restrîns în care se dezvoltă o îngrămădire de plante de același fel. 5. (MILIT.) C. de foc = armă automată (sau piesă anticanc) și poziția acesteia de tragere. *Cuibul corbului* = post de observație situat în vîrfurile catargului la anumite nave (de pescuit, de război etc.) în care stă marinarii de veghe. 6. (GEOI.) Formă de zăcămint, cu dimensiuni reduse (ex. bauxită, mangan, cina-bru).

CUIBAR (< *cuib*) s.n. Loc pregătit în care își depun ouăle păsările de curte. □ Instalație specială în crescătoriile de păsări de unde se recoltează ouăle. □ Ou care se lasă în cuib pentru ca păsările ouătoare să-și depună ouăle tot acolo. □ Cuib (1). □ Fig. Culcuș, sălaș.

CUIBĂRI (< *cuibar*) vb. IV. 1. Refl. (despre păsări) A-și face cuib unde; a-și face loc într-un cuibar; p. ext. (despre oameni și animale) a se așeza cît mai bine într-un loc, a se ghemi. □ Fig. A se adăposti; a se acui, a se pripăși. 2. Tranz. A mușuroi porumbul, cartofii etc.

CUIER (< *cui*) s.n. Suport mobil sau fixat pe perete, prevăzut cu cîrlige sau brațe de care se atîrnă obiecte de îmbrăcăminte, obiecte din ceramică, icoane, ștergare etc.

CUIRASAT (după fr. *cuirasé*) s.n. Clasă de nave de luptă din a doua jumătate a sec. 19 și începutul sec. 20, dotate cu artilerie de mare calibru (pînă la 305 mm) și cuirasă.

CUIRASĂ (< fr.) s.f. 1. (în trecut) înveșit de protecție, de oțel, al navelor mari de luptă. C. nu mai constituie un mijloc eficace de protecție împotriva mijloacelor moderne de luptă. 2. Îmbrăcăminte de piele sau din zale de fier sau plăci de metal care protejea pieptul și spatele războinicilor; folosită din antic și păstrată pînă în sec. 19.

CUIRASIERI (< *cuirasă*) s.m. pl. Cavalerie grea în oștile europene de la sfîrșitul sec. 16 pînă la începutul sec. 20.

CUISOARE (< *cui*) s.n. pl. Condiment alimentar obținut, prin uscarea, din mugurii florilor ai arborelui de cuișoare.

CUJBA (< scr.) s.f. 1. Nuia pirlită în foc și răsucită, folosită la țară pentru a lega diferite obiecte. 2. Suport din lemn sau din fier fixat la vatră, pe care se agață ceainul sau căldarea pentru fier.

CUJMIR, com. în jud. Mehedinți, pe Drincea; 4 330 loc. (1991).

CUKOR, **George** (1899—1983), regizor american. Abordează universul feminin în filmul muzical, în comedie, dar și în drama psihologică sau pasională („Dama cu camelii”, „My fair lady”, „Bogași și celebri”). Ecranizări cu interpretare acoricească de prim ordin („David Copperfield”, „Romeo și Julieta”, „Pasărea albastră”).

CULANT, -A (< fr.) Adj. Generos, mărinos, darnic.

CULATĂ (< it.) s.f. Partea dinapoi a fevil unei guri de foc în care se află locașul închizătorului.

CULĂ (< tc.) s.f. 1. (în arhitectura medievală) Turn de apărare. 2. Locuință boierească fortificată, cu mai multe caturi, răspîndită în sec. 18 în Oltenia (ex. c. de la Măldărești). □ Beci boltit.

CULBUTOR (< fr.) s.n. 1. Element al mecanismului de distribuție, format dintr-o pirghie articulată care transmite mișcarea de la arborele cu came la supapele unui motor cu ardere internă. 2. Dispozitiv de basculare cu un unghi de 180°.

CULCA (lat. *collocare*) vb. I 1. Refl. și tranz. A (se) întinde în poziție orizontală pentru a dormi, a se odihni sau a face să adoarmă. 2. Tranz. A așeza un obiect sau o parte a corpului pe ceva sau pe cineva. 3. Tranz. A culca la pămînt = a doborî; p. ext. a ucide. □ Refl. (Despre plante) A se îndoii spre pămînt.

CULCIU, com. în jud. Satu Mare; 4 245 loc. (1991). Reșed. com. este satul *Culciu Mare*.

CULCUȘ (< *culca*) s.n. 1. Loc de adăpostire pentru animale. □ (Fam.) Adăpost, loc de odihnă pentru oameni. 2. (GEOI.) Rocă impermeabilă, care constituie suportul unui strat acvifer sau complex de roci aflut sub un zăcămint de substanțe minerale utile.

CULEA, **Apostol D.** (1882—1949, n. Sudji, jud. Ialomița), pedagog și publicist român. Activitate în domeniul culturii populare, propagării științei la sate („Literatura copiilor și

șezătorile cu copii”, „Școli și cursuri țăranesti”, în colab.).

CULEBRA (GAILLARD), trecătoare în America Centrală. În istmul Panamă, la 84 m alt., prin care trece Canalul Panamă.

CULEE (< fr.) s.f. 1. Canal prin care curge metalul de turnare din plinia de turnare în cavitatea forme. 2. Materialul solidificat în piciorul și plinia de turnare. 3. Infrastructura (picioare extreme) care se execută la capetele unui pod pentru a prelua sarcinile transmise de suprastructura acestuia și a susține calea de acces pe pod.

CULEGAR (< *culege*) s.n. (POLIGR.) Dispozitiv de forma unei cutii alungite, cu trei pereți, dintre care unul mobil, care servește *culegătorului* manual la înșirarea literelor în rînduri egale, vîngalac.

CULEGĂTOR, -OARE (< *culege*) s.m. și f. 1. Persoană care adună recolta. 2. (Următ de determinării) Colectorian. 3. (POLIGR.) Muncitor calificat care culege, manual sau cu mașini speciale, literele pentru tipărirea unui text; zețar.

CULEGĂTORIE (< *culege*) s.f. Atelier într-o întreprindere poligrafică în care se efectuează operațiile de culegere a textelor; zețarie.

CULEGE (lat. *colligere*) vb. III tranz. 1. A aduna (cereale, fructe, legume, flori etc.), a stringe (obiecte). □ Fig. A obține, a căpăta. 2. A aduna laolaltă a colecționa. 3. (POLIGR.) A aduna din casete literele necesare și a le așeza în culegar.

CULEGERE (< *culegere*) s.f. Acțiunea de a culege; colecție.

CULES (< *culege*) s.n. 1. Stringerea a cerealelor, legumelor, fructelor etc.; recoltare. □ Timpii cînd se stringe recolta. 2. Operația de pregătire a unei forme de tipar în vederea imprimării. □ Mașina de c. = mașina cu ajutorul căreia se execută operațiile de cules și de turnat litere (monotip) sau rînduri (linotip).

CULI (< engl.) s.m. (În unele state din Asia) Muncitor necalificat care lucrează cu ziua.

CULIACĂN (CULIACĂN ROSALES), oraș în V Mexicului, la poalele M-șilor Sierra Madre Occidental, centru ad-iv al statului Sinaloa; 560 mil loc. (1980, cu suburbiile). Piașă agricolă. Expl. de aur, argint și cupru. Ind. textilă, piel., a cimentului și alim. Universitate. Fundat în 1599.

CULIANU, **Ioan Petru** (1950—1991, n. Iași), istoric al religiilor, filozof și scriitor român. Stabilît în S.U.A. Prof. univ. la Milano, Grönningen și Chicago. Colaborator al lui Mircea Eliade. Lucrări: „Eros și magie în Renaștere”, „Experiențe ale extazului”, „Gnozele dualiste ale Occidentului”. Nuvele fantastice, un roman („Hesperus”). Asasinat la Chicago.

CULIANU, **Neculai** (1832—1915, n. Iași), matematician și astronom român. M. coresp. al Acad. (1889), prof. univ. la Iași. Tratamente („Leccióni de calcul diferențial și integral”, „Curs de cosmografie”). Fondator al revistei „Reacții științifice”.

CULIÇ s.m. Gen 'de păsări de mlaștină cu ciocul lung și îndoit în jos și cu penajul brun-închis sau brun-ruginiu, care cuibăresc în Delta sau sînt doar de pasaj. În România se cunosc trei specii: c. mare (*Numenius arquata*), cu pete lanceolate, calenți-deschis, pe spate; c. mic (*N. phaeopus*), cu două dungi închise pe cap; c. cu cioc subțire (*N. tenuirostris*), cu pete calenți, mari pe spate.

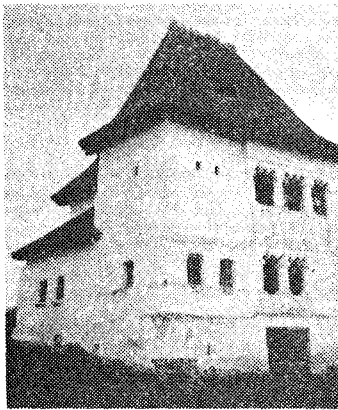
CULINAR, -Ă (< fr., lat.) adj. Care ține de bucatărie, privitor la bucatărie. □ Artă c. = pricepere, iscușință în pregătirea mâncărilor.

CULION (< ngr.) s.n. Porcap de catifea fără borduri, de culoare neagră la călugării, roșie la protopopi și albastră la preoții de rînd.

CULISA (< fr.) vb. I tranz. A pune în mișcare, de obicei alternativă, o piesă mobilă de-a lungul unui canal practicant într-o bară dreaptă sau curbă; a glisa.

CULISĂ (< fr.) s.f. 1. Spațiul scenic situat în spatele decorului, de unde intra actorii în scenă, folosit și pentru a sugera cadrul unde se petrec sau se hotărăsc unele acțiuni dramatice la care

Culă (2)

publicul nu asistă. 2. (Fig.; la pl.) Aranjament secret; dedesubtul unei întâmplări, unui eveniment; mașinărie. □ Loc. *în culise* = în ascuns, în secret. 3. Organ de mașină, de forma unei bare drepte sau curbe, prevăzută cu un canal în care se poate deplasa o piesă mobilă și care face parte dintr-un mecanism de transformare a mișcării de rotație în mișcare de translație și invers.

CULISOR (< *culisă*) s.n. Piesă mobilă a mecanismului cu culisa, care efectuează o mișcare rectilinie alternativă în raport cu culisa, de-a lungul canalului interior al acesteia.

CULM, Carboniferul inferior din V. Europei, caracterizat prin depozite argiloase-grezoase de flis.

CULME (lat. *culmen*) s.f. 1. Spinarea principală cea mai înaltă, alungită și ușor înclinată a unui munte sau deal; vîrf. 2. Punctul cel mai înalt în drumul parcurs de un corp ceresc. 2. Fig. Realizare de grad înalt, apogeu. 3. Prăjină lungă prinsă de grinzii în casele țărănești, pe care se așază hainele, ștergarele etc.

CULMINA (< fr., lat. m.) vb. I. intranz. 1. (ASTR.) A atinge punctul de culminare. 2. Fig. A atinge punctul culminant, apogeu.

CULMINANT, -Ă (< fr., lat. m.) adj. Care culminează. □ *Punct c.* = momentul cel mai important în desfășurarea unei acțiuni.

CULMINAȚIE (< fr.) s.f. (ASTR.) Trecerea a unui astru la meridianul unui loc. □ *Punct de c.* = punctul cel mai înalt deasupra orizontului atins de un astru pe bolta cerească.

CULOAR (< fr.) s.n. 1. Încăpere îngustă și lungă, care servește ca loc de trecere într-o clădire; coridor (1). 2. Spațiu îngust de-a lungul unui vagon de cale ferată, destinat circulației spre compartimente. 3. (SPORT) Suprafață delimitată longitudinal sau circular a unei piste de alergări, a unui sector de aruncări, a unui bazin de înot sau a unei piste de canotaj, pe care un concurent sau o echipă este obligată să-și desfășoare proba. 4. (GEOGR.) C. depresionar = depresiune alungită și îngustă, semînchisă, de origine tectonică sau tectono-erozivă care se separă culmi de dealuri și munți despărțite de înșeuări.

CULOARE (< fr., lat. *color*, -is) s.f. 1. (FIZ.) Însușire a luminii determinată de compoziția sa spectrală care permite ochiului să perceapă în mod diferit radiațiile vizibile, incidente pe retina, avînd aceeași intensitate dar lungimi de undă diferite. 2. Proprietate a corpurilor de a absorbi inegal diferitele componente monocromatice ale luminii, modificînd astfel compoziția luminii împrăștiată sau transmisă de ele. □ *Culori complementare v. complementar (3)*. □ Loc. (despre oameni) *De culoare* = care aparține rasei negre, galbene și subraselor acestora. □ Expr. *A avea culoare* = a avea obrajii rumeni, a avea bine. 2. (ARTE PL.) Substanță întrebunătățită pentru a picta și ale cărei efecte corespund celor ale c (1); este un element constitutiv al modului de exprimare în pictură, acuarul etc. 3. Fig. Fel de a descrie sau de a prezenta pe cineva sau ceva. □ *C. locală* = descriere pitorească a aspectelor caracteristice (peisaj, costume, obiceiuri etc.) ale unei țări, regiuni, comunități etnice, într-o operă literară; (ARTE PL.) Culoare proprie oricărui obiect din natură. *C. istorică* = evocare a unei epoci istorice, prin ceea ce are ea mai caracteristic, într-o operă literară. 4. Fiecare dintre cele patru categorii în care se împart cărțile de joc după culoarea (1) și forma punctelor. 5. Figură la pocher.

CULOT (< fr.) s.n. Piesă izolantă montată la partea inferioară a unui tub electronic, în care sînt prinse rigid piciorușele conectate ca electrozi.

CULPABIL, -Ă (< lat. *culpabilis*) adj. (Despre o persoană) Care se află în culpă; vinovat.

CULPABILITATE (< fr.) s.f. Situația unei persoane care se află în culpă. □ *Sentiment de c.* = stare afectivă, exprimată inconștient în

comportament, ce apare în urma unui act real sau imaginat considerat de subiect ca blamabil. Intensificarea acestei stări determină nevrotze sau chiar nebunia.

CULPĂ (< lat. *culpa*) s.f. (DR.) Condiție a răspunderii penale sau civile care exprimă atitudinea psihică a autorului faptei ilicite față de urmările produse de aceasta. În conținutul c. se includ atât procesul psihic premergător comiterii faptei, cît și cel din timpul consumării ei. În dreptul penal, c. se raportează la infracțiunile săvîrșite fără intenție și îmbracă două forme: imprudență și neglijență. Celor două forme, li se adaugă în dreptul civil intenția. 2. Greșeală (2).

CULT (< fr., lat. *cultus*, de la *colere* „a adora”) s.n. 1. Adorare mistică, religioasă a unor obiecte și forțe naturale, a unor ființe reale divinizate (eroi, strămoși, personalități) sau fantastice, supranaturale (spirite, zei), a divinității ori a unor entități abstracte personificate (iubirea, frumusețea, rațiunea). 2. Sentiment de admirație, de respect, de dragoste adîncă față de cineva sau de ceva. □ *Cultul personalității* = atitudine sistematică de admirație provocată și controlată cu privire la un conducător (sau o personalitate) considerat ca înzestrat cu calități deosebite de ordin intelectual, afectiv, organizatoric, vizionar etc. (ex. Hitler, Stalin, Mao Zedong, Ceaușescu, Bokassa, Idi Amin). 2. Religie considerată în practică și manifestările ei exterioare (c. ortodox, c. catolic, c. protestant etc.). □ *Obiecte de c.* = obiecte sacre cu funcție de ritual. 3. Religie, confesiune (2).

CULTĂ, -Ă (< lat. *cultus* „cultivat”) adj. Care are un nivel înalt de cultură și de cunoștințe; instruit, cultivat (2).

CULTERANISM (< sp.) s.n. (LIT.) Stil literar spaniol obscur și dificil, din cauza excesului de metafore, hiperbole și latinisme și al prețiozităților de stil. Cultivat de poezii barocului de la sfîrșitul sec. 17, derivă direct din *conceptism* și uneori se confundă cu el. Își găsește corelativul în *marinismul* italian, în *eufuismul* englez și în *prețiozitatea* franceză. V. gongorism.

CULTISM (< sp.) s.n. (LIT.) Stil afectat și prețios al unor scriitori spanioli din sec. 17; culteranism.

CULTIVA (< fr., lat. m. *cultivare*) vb. I. 1. Franz. A lucra pămîntul; a semăna, a îngriji și a recolta plante agricole. 2. Franz. Fig. A se ocupa cu rîvnă de ceva, a face să se dezvolte. 3. A căuta să câștige sau să mențină prietenia, bunăvoința cuiva. 3. Refl. și tranz. A (se) instrui; a (se) forma, a (se) perfecționa spiritual prin asimilarea valorilor culturii.

CULTIVABIL, -Ă (< fr.) adj. (Despre un teren și despre plante) Care poate fi cultivat.

CULTIVĂTOR s.n. Nume atribuit oricărei specii, varietăți sau soi de plantă, rezultată prin selecție, mutație sau hibridare (naturală sau artificială) și care este cultivată pentru calitățile ei utilizare. Termenul s-a generalizat cu precădere în horticultură.

CULTIVARE (< *cultiva*) s.f. Acțiunea de a cultiva. □ *Cultivarea limbii* = acțiune care are ca scop semnalarea, analiza și combaterea abaterilor de la scrierea și rostirea limbii literare.

CULTIVAT, -Ă (< *cultiva*; fr.) adj. 1. (Despre plante, terenuri) Care se cultivă. 2. Educat, instruit (1).

CULTIVĂTOR, -OARE (< fr.) s.m. și f. s.n. 1. S.m. și f. Persoană care se ocupă cu cultivarea pămîntului, a plantelor etc. 2. S.n. Mașină agricolă folosită la lucrările de afinare a solului, la distrugerea buruienilor din culturile de plante fără a răsturna brazda; prășitoare.

CULTURAL, -Ă (< fr.) adj. Care ține de cultură (1), privitor la cultură, care ajută la răspîndirea culturii.

CULTURALIZĂ (< *cultural*) vb. I. tranz. A ridica nivelul cultural, a instrui.

CULTURĂ (< fr., lat., III rus.) s.f. I. 1. Ansamblu de valori constituite ca modalități specifice umane de reacție proiectivă, atitudinală,

preferențială la lume; procesul de creație și de resubiectivare a valorilor. 2. Ansamblul cunoștințelor de care dispune cineva într-un domeniu (c. medicală, c. filozofică etc.). □ *C. generală* = ansamblu de cunoștințe care satisfac nevoile spiritului și conferă persoanei gust estetic și spirit critic. □ *C. individuală* = ansamblu structurat de cunoștințe și modele comportamentale pe care individul le utilizează pentru a-și construi percepții despre lumea exterioară și pentru realizarea propriilor aspirații. *C. de masă* = realitate socio-culturală specifică incluzînd comportamente, atitudini, reacții, reprezentări colective, valori produse și difuzate masiv prin mijloacele comunicației de masă (televiziune, radio, presă, cinema). 3. Ansamblu de activități și modele de comportament proprii unui grup social dat, diferențiate în funcție de normele cărora le sînt subordonate și transmise prin educație (c. occidentală). Sin. *civilizație*. Sinonimia celor doi termeni nu este totdeauna acceptată: O. Spengler consideră civilizația ca stadiul ultim de cadere și moarte a c., iar E.B. Tylor, ca un stadiu mai înalt al c. venind după sălbăcie și barbarie. 4. (ARHEOL.) Totalitate vestigiilor vechii materiale și spirituale prin intermediul cărora se reconstituie imaginea unei comunități omenești din trecut. II. 1. Totalitate lucrărilor agrotehnice necesare plantelor agricole (ex. c. grîului, c. porumbului). V. *agricultură*. *Plante de c.* = plante cultivate în procesul producției agricole. 2. *C. microbiană* = a) procedeu care constă în plasarea, într-un mediu artificial (bulion, agar-agar) și în condiții adecvate, a unei mici cantități de microorganisme, în vederea înmulțirii lor. Metoda servește la identificarea unui anume microorganism și pentru a stabili dacă un lichid sau un produs de secreție organică este sau nu contaminat cu germeni patogeni (ex. urocultura, hemocultura, coprocultura ș.a.); b) totalitate a microorganismelor obținute într-un mediu de cultură. *C. de peșteri* = dezvoltare a peșterilor vii în afara organismului (*in vitro*), pe medii nutritive special preparate. III. *C. fizică* = ansamblul instituțiilor și sistemelor de educație fizică, împreună cu baza materială, cercetarea științifică, procesul de formare a specialiștilor, care au ca scop dezvoltarea armonioasă a corpului omenesc, atât pentru întărirea și menținerea sănătății, cît și pentru formarea calităților fizice necesare în muncă, sport etc.

CULTURISM (< fr. *culturisme*) s.n. Sistem de exerciții de gimnastică și atletism care urmăresc formarea unui corp armonios și viguros, dezvoltarea musculaturii.

CULTUROLOGIE (< fr.) s.f. Știință generală despre cultura și civilizație profilată la sfîrșitul sec. 19 și începutul sec. 20, în sfera științelor sociale, pe de o parte, în relație cu disciplinele particulare ale culturii (antropologia socială și culturală, sociologia culturii, etnologia), iar pe de altă parte, în legătură cu filozofia culturii și axiologia.

CUM (lat. *quomodo*) adv., conj. A. adv. I (Interrogativ) 1. În ce fel? □ Pentru ce? de ce? □ Expr. (Da) cum (să sau de) nu = a) desigur; b) nici gînd! da de unde! 2. Exprimă surpriza, indignarea, mirarea etc.: *cum! ai plecat singur?* 3. Cu cît? Cu ce preț? II. (Exclamativ) Cit de (mult, mare etc.). B. Conj. 1. Introduce o propoziție subiectivă: *e bine cum spune mama*. 2. Introduce o propoziție atributivă: *era un om cum rar întîlnești*. 3. Introduce o propoziție predicativă: *lumea-i cum este... 4. Introduce o complementivă directă sau indirectă: *imi place cum cîmp*. 5. Introduce o propoziție modală: *am procedat cum am crezut*. 6. Introduce o propoziție comparativă: *vei judeca cum judeci de obicei*. □ Expr. *Cum s-ar zice* = adică. 7. Introduce o propoziție causală: *cum e cam bolnăvicios, n-o să reziste*. 8. Introduce o propoziție temporală: *cum am ajuns acasă, i-am telefonat*.*

CUMAE, numele latin al celei mai vechi colonii grecești (Kyme), întemeiată în S. Italiei la jumătatea sec. 8 î.Hr. În 474 î.Hr. flota greacă a

învis aici flota etruscilor, oprind expansiunea acestora spre S.

CUMANĂ, oraș în NE Venezuelei, port la M. Caraibilor, centru ad-tiv al statului Sucre; 227 4 mii loc. (1989). Aeroport. Ind. tutunului, textilă și alim. Export de tutun, cacao, cafea, pește, produse textile. Universitate. Fundat în 1520 de B. de Las Casas, ca una dintre primele așezări din America de Sud.

CUMANI (< fr. [ij]) s.m. pl. Popor de neam turcic care, migrând din stepele nord-pontice la sfârșitul sec. 11, s-a așezat în Țările Române; de aici, c. au efectuat incursiuni în regiunile învecinate. Conviețuind cu populația românească băștinasă, au trecut la o viață sedentară, unii dintre ei fiind asimilați în societatea românească. C. vorbeau o limbă din familia altaică, ramura turcică.

CUMARINĂ (< fr.) s.f. Produs cristalin cu miros plăcut extras din fructele unor plante sau sintetizat. Este utilizat în ind. parfumurilor și pentru aromatizarea tutunului. Derivații c. sînt folosiți în medicină ca anticoagulanți și antihelmintici (în medicina veterinară).

CUMĂTRU, -Ă (< sl.) s.m. și f. (Pop.) 1. Nașul sau nașa în raport cu părinții copilului botezat ori cu alte rude. 2. Termen de adresare la pară între bărbați și femei de aceeași vîrstă. ■ P. ext. Bărbat sau femeie.

CUMBERLAND [ˈkʌmbərlənd] 1. Pen. în Marea Britanie, pe coasta de NV a Angliei. Relief muntos cristalin, cuarțitic și vulcanic (alt. 978 m — vî. Scafell Pikes), cu văi adînci și numeroase lacuri glaciare. Expl. de hîulă, min. de fier și plumb. Creșterea animalelor. Parc național. 2. Masiv muntos în SV Apalașilor, cu culmi paralele (500—1 200 m alt.), tăiat de numeroase defilete. Expl. de cărbuni. 3. Pen. în E ins. Țara lui Baffin, la N de golful cu același nume, scîldată de curentul Groenlandei. 4. Rîu în E S.U.A., afl. stg. al rîului Ohio; 1 109 km. Izv. din platoul omonim, formează un canion adînc de 100 m și trece prin Nashville. Navigabil pe 738 km.

CUMEN (< fr. [ij]) s.n. (CHIM.) Izopropilbenzen.

CUMETRIE (< cumătru) s.f. (Pop.) Relație între cumetri sau cumetre; calitatea de cumătru sau de cumătră. ■ Petrecerea de la botez.

CUMHURIYET [dzumhuriyet], cotidian turc, fundat în 1924. Apare la Istanbul.

CUMIDAVA, castru roman, construit pe o veche așezare dacică în sec. 2—3. Azi Rîșnov, jud. Brașov.

CUMINECA (lat. *communicare) vb. I refl. și tranz. (REL.) Ți primi sau da cuminecătură; a (se) împărtași.

CUMINECĂTURĂ (< cumineca) s.f. (REL.) Vinul și piinea date credincioșilor în timpul săvîrșirii tainei euharistiei.

CUMINTE (< cu + minte) adj. (Și subst., adv.) 1. Cu purtări bune; așezat, liniștit, bun (3), serios. 2. Cu judecată, deștept; înțelept.

CUMINȚENIE (< cuminte) s.f. Calitatea de a fi cuminte.

CUMINȚI (< cuminte) vb. IV refl. și tranz. A face să devină (sau a deveni) cuminte.

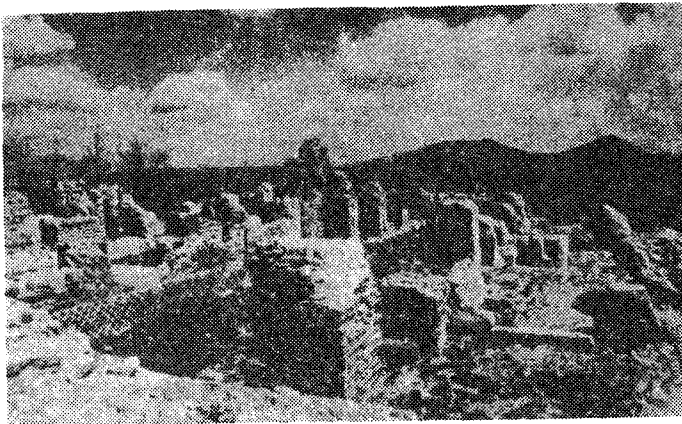
CUMIS (< rus) s.n. Băutură asemănătoare cu zhefirul, preparată prin fermentare din lapte de iapă sau de cămilă.

CUMINGS [ˈkʌmɪŋz], Edward Estlin (1894—1962), scriitor american. Lirică de avangardă de o îndrăzneală inventivitate verbală („Poeme”). Scrieri dramatice, un roman realist și patetic despre experiențele războiului („Camera imensă”).

CUMNAȚ, -Ă (lat. cognatus) s.m. și f. Fratele sau sora unuia dintre soți în raport cu celălalt soț.

CUMPĂNA, com. în jud. Constanța; 7 980 loc. (1991).

CUMPĂNĂ (< sl.) s.f. 1. Cîntar format dintr-o pirghie cu brațe egale și o limbă care indică înclinația talerelor. V. balanță. □ Expr. A arunca (ceva) în cumpănă = a aduce (ceva) ca argument decisiv. 2. Fig. Măsură, moderație,

Cumae. Ruinele templului lui Apollo

echilibru. 3. Birnă de lemn, așezată pe un stilp înalt, avînd legată la un capăt o greutate, pentru echilibru, și la celălalt o găleată, cu ajutorul căreia se scoate apă din fîntină. 4. (GEOGR.) Cumpăna apelor = linia de despărțire între două bazine hidrografice vecine, care coincide de obicei cu linia celor mai mari înălțimi și de la care apele de suprafață curg în direcții opuse. 5. (TEHN.) Nivelă cu bulă de aer; boboc. 6. Soartă rea, încercare grea la care este supus cineva; (pop.) restriște.

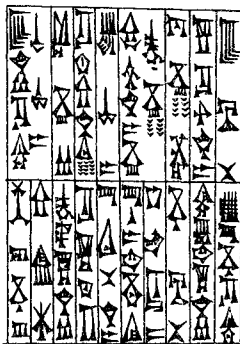
CUMPĂNI (< cumpăna) vb. IV. 1. Tranz. A cîntări. ■ A aprecia greutatea sau calitățile unui obiect: fig. a chibzui, a socoti. 2. Tranz. și refl. A (se) pune în stare de echilibru. ■ Refl. Fig. A șovăi, a ezita, a nu se putea decide.

CUMPĂNIRE (< cumpăni) s.f. 1. Faptul de a (se) cumpăni. 2. Echilibru. □ Expr. (A ține) arma-n cumpănire = a ține arma de la mijloc în poziție oblică (sprînjind mîna pe șold).

CUMPĂRĂ (lat. comparare) vb. I tranz. 1. A dobîndi un lucru pătînd prețul lui. ■ A face cumpărături; a țirgînd. 2. Fig. A cîștiga pe cineva de partea sa pătîndu-i; a mitui. ■ A deveni conștient de intențiile cuiva.

CUMPĂRARE (< cumpăra) s.f. Acțiunea de a cumpăra. □ (EC. POL.) Putere de c. = cantitatea de mărfuri și de servicii care poate fi obținută în schimbul unei unități bănești (puterea de c. a banilor) sau care poate fi plătită de populație (puterea de c. a populației) într-o anumită perioadă.

Scriere cuneiformă

CUMPARĂTOR, -OARE (< cumpăra) s.m. și f. 1. Persoană care cumpără. 2. Persoană care, în virtutea unui contract de vânzare-cumpărare, dobîndește, contra unei plăți numită preș, dreptul de proprietate asupra unui bun determinat ori un alt drept real sau de creație.

CUMPARĂTURĂ (< cumpăra) s.f. Faptul de a cumpăra; concr. obiect cumpărat; țirgulia.

CUMPĂT (lat. campitus „răspintie”) s.n. Echilibru sufleteșc, stăpînire de sine; judecată dreaptă, cumpătare.

CUMPĂTARE (< cumpăta, rar „a fi moderat”) s.f. Măsură, moderație; conțință; sobrietate.

CUMPLIT, -Ă (< cumpli, înv., „a ucide”) adj. îngrozitor, teribil; crud, feroce. ■ (Adv., cu valoare de superlativ) Tare, mult, extraordinar.

CUMSECADE (< cum + se cade) adj. invar. 1. (Adesea adverbial) Cum se cuvine, cum trebuie, cum se cere, bine. 2. (Despre oameni) Cu o purtare bună, onest și cuvîncios, de treabă, drept, bun.

CUMULĂ (< fr., lat.) vb. I tranz. 1. A deșine simultan două sau mai multe funcții. 2. A lega, a realiza un singur tot de mai multe lucruri, fapte, situații, venituri etc.

CUMULARD, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană care cumulează (1).

CUMULATIV, -Ă (< fr.) adj. Care cumulează. ■ (Adverbial) Concomitent, în același timp.

CUMULONIMBUS (< fr. [ij]; [s] lat. cumulus „grămadă” + nimbus „aversă, furtună”) subst. Formație de nori denși de culoare cenușiu-plumburie, de mari dimensiuni, care se dezvoltă pe verticală pînă la 10 000 m alt.; surorii nori care apar furtuni cu descărcări electrice, ploaie, zăpadă și grîndină.

CUMULOVULCAN (< fr.) s.m. Con vulcan, format prin suprapunerea alternativă a curgerilor de lavă cu aglomerări de blocuri și de cenușă, provenite din explozii ale erupțiilor vulcanice; stratovulcan.

CUMULUS (< fr. [ij]; [s] „grămadă”) subst. Tip de nori de convecție, groși, de culoare albă în formă de grămezi izolate, cupole sau turnuri, al căror contur se modifică neîncetat și care apar la înălțimi de peste 1 000 m; frecvenți în anotimpul cald.

CUMVA (< cum + va) adv. 1. Într-un fel oarecare; oarecum. □ Expr. Să nu (care) cumva să... = în nici un caz să nu... 2. Din întîmplare, eventual.

CUNAXA, așezare în Mesopotamia, la 100 km NE de Babilon. Linga C., regele persan Artaxerxes II l-a înfrînt și ucis în 401 î.Hr. pe fratele său Cyrus cel Tânăr, pretendent la tron.

CUNEIFORMĂ (< fr. [ij]; [s] lat. cuneus „cu” + forma „formă”) adj. Scriere ~ = sistem

de scriere cu litere în formă de cui, folosit de unele popoare orientale antice (ex. asirieni); substantiv, f.) literă folosită în acest sistem de scriere.

CUNENE (KUNENE), fl. în Namibia, la granița cu Angola; 945 km. Izv. din platoul Bié, formează o vale cu prăguri și cascade și se varsă în Oc. Atlantic. Seacă în sezonul uscat, formând mlaștină. Hidrocentrală pe cursul superior. Navigabil spre vârsare.

CUNETĂ (< fr., germ.) s.f. 1. Rigolă cu secțiune semicirculară, amenajată în lungul unui canal, la partea inferioară. 2. Secțiunea de curgere a unui canal navigabil.

CUNGREA, com. în jud. Olt; 2 750 loc. (1991).

CUNHA [cuŃa], **Euclides da** (1868—1909), eseist brazilian. Eseuri sociologice („Cei din Sertão”), politice, istorice și geografice.

CUNICULICULTURĂ (< fr.; [s] lat. *cuniculus* „iepure de casă” + *cultura* „creștere”) s.f. Ramură a zootehniei avînd ca obiect creșterea și reproducerea iepurilor de casă, precum și ameliorarea raselor lor.

CUNOAȘTE (lat. **conoscere* < *cognoscere*) vb. III 1. Tranz. A lua cunoștință în chip veridic de obiectele și fenomenele înconjurătoare, a stabili natura, proprietățile unui lucru, relațiile sale cu alte lucruri. 2. Tranz. A avea sau a dobîndi cunoștințe pe baza studiului, experienței; a fi luat cunoștință de ceva; a ști. 3. Tranz. A afla cine este cineva; a fi făcut cunoștință cu cineva. 4. A ști felul de a fi al cuiva. 4. Tranz. A-și da seama de ceva; a înțelege; a pricepe. 5. Refl. A se băga de seamă; a se remarca, a se descoperi. 6. Tranz. A recunoaște, a identifica. 7. Tranz. (Cu complement dublu) A admite calitatea sau titlul cuiva: Nu vrea să-l cunoască de prieten.

CUNOAȘTERE (< cunoaște) s.f. Faptul de a cunoaște, de a ști că anumite obiecte există pentru noi și rezultatul acestui fapt. În mod curent, prin c. se înțelege c. explicită (rezultatul unei activități cognitive, conștiente și organizate, concretizat într-un ansamblu de cunoștințe comunicabile și controlabile intersubiectiv) diferită de c. implicită sau tacită (forma de debut a c. implicată în orice tehnică de muncă și fixată în paradigme). În funcție de gradul de satisfacere a cerințelor intersubiectivității distingem: c. comună (realizată în virtutea înzestrării naturale a omului, în limitele practicilor cotidiene, sub forma unor cunoștințe elementare despre mediul înconjurător formulate în limbajul natural) și c. științifică (realizată prin folosirea unor mijloace, tehnici și metode, care asigură descoperirea legilor, sub forma unor cunoștințe formulate în limbaje speciale, cu valoare intersubiectivă). Nivelurile c. științifice sînt: c. observațională (constituită din ansamblul enunțurilor despre starea și caracteristicile lucrurilor individuale, obținute prin observație), c. empirică (ansamblul enunțurilor exprimînd corelații relativ constante și repetabile între aspecte observabile ale lucrurilor, formulate în termeni descriptivi), c. teoretică (ansamblul de enunțuri formulate explicit cu privire la entități ce nu sînt accesibile observației directe și cu privire la comportarea legică a acestor entități). V. teorie științifică. □ C. intuitivă = c. imediată, clară, directă realizată fără etape sau procedee intermediare. V. intuiție. Teoria cunoașterii = studiu critic al problemelor pe care le ridică determinarea originii și valorii c. V. gnosologie, epistemologie. Sociologia cunoașterii = disciplină care studiază tendințele de formare și diferențiere a conceptelor și categoriilor c. în funcție de cadrul social specific. ■ (REL.) (în creștinism) Sesizarea sau perceperea spirituală a adevărului lui Dumnezeu. Se realizează pe cale afirmativă (v. *catafatism*) și pe cale negativ-mistică (v. *apofatism*).

CUNOSCĂTOR, -OARE (< cunoaște) adj. s.m. și f. (Persoană) care posedă cunoștințe

temeinice într-un anumit domeniu; inițiat, expert.

CUNOSCUT, -Ă (< cunoaște) adj. (Și subst.) 1. Care se cunoaște, care este știut. ■ Care a mai fost văzut, care e ușor de recunoscut. 2. (Despre oameni) Care a făcut cunoștință cu cineva, pe care cineva îl cunoaște. ■ Care se bucură de renume; renumit, notoriu.

CUNOSTINȚĂ (< cunoaște, 3 după fr.) s.f. 1. Faptul de a cunoaște ceva. ■ Facultatea de a simți, de a primi impresii din afară. □ Expr. A-și pierde cunoștința = a leșina. 2. Informație sau sistem de informații dobîndite în procesul cunoașterii. ■ Totalitatea achizițiilor procesului de cunoaștere umană la un moment dat a cărei expresie sistematică este știința. ■ (La pl.) Informații științifice asupra unui domeniu particular. 3. Persoană pe care cineva o cunoaște. □ Expr. A face cunoștință cu cineva = a cunoaște pe cineva.

CUNUNA (lat. *coronare*) vb. I refl. (Pop.) A se căsători. ■ Tranz. (Despre preoți) A oficia slujba cununiei. ■ Tranz. A fi naș cuiva la cununie.

CUNUNĂ (lat. *corona*) s.f. 1. Împletitură circulară din flori, frunze sau ramuri (care se pune pe cap). □ Obiceiul cununii = obicei folcloric practicat, îndeosebi în Transilvania, cu ocazia sărbătorii seceriiului, avînd originea într-un străvechi ritual al fertilității. C. de raze (sau de lumină) = aureolă. 2. Coroană care se acordă în antic. învingătorilor (în război, la concursurile sportive sau literare) (ex. c. de lauri). ■ Fig. Glorie, faimă, renume. 3. Obiect din metal în formă de coroană împărătească așezat pe capul mirilor în timpul săvîrșirii tainei cununiei sau căsătoriei, în Biserica ortodoxă. 4. Funie de ceașă sau de usturoi. 5. (ARHIT.) Fiecare dintre grinzile cu care se încheie în partea de sus pereții de lemn și pe care se rezemă celelalte grinzii ale tavanului și ale acoperișului.

CUNUNIE (< cunună) s.f. (Pop.) Solemnitatea civilă sau religioasă a căsătoriei. □ Loc. Cu cununie = căsătorit legitim. ■ (Concr.) Cunună (3).

CUPA (Crater), constelație din emisfera astrală, situată între constelațiile Hidra și Leul (lîngă constelația Corbul).

CUPAJARE (< fr.) s.f. Operație de amestecare a mai multor sorturi de vin, după anumite norme, pentru a se obține tipul de vin dorit; p. ext. operație de amestecare (a sucurilor, ceaiurilor etc.). □ Cupajarea mierii = combinarea sorturilor de miere în vederea obținerii compoziției dorite, prin omogenizarea în căzi-malaxor prevăzute cu agitatoare și pereți dubli prin care circulă abur cald.

CUPAR (< cupă!) s.m. (În ev. med. în Moldova) Slujitor domnesc avînd atribuția de ajutor al *paharnicului*.

CUPĂ! (lat. *cuppa*, 2, 3; < fr. *coupe*) s.f. 1. Vas de băut, din sticlă sau din metal, mai mult larg decît adînc, cu picior; un fel de pahar cu picior și cu gura largă în formă de potir. 2. (SPORT) Trofeu în formă de cupă (!), care se atribuie distigătorului unei competiții sportive. ■ Sistem de organizare și desfășurare a unor competiții sportive, în care distigătorul final este desemnat prin eliminarea succesivă a învingătorilor. Astfel de competiții sînt, în general, onorate și cu un trofeu (cupă 2). 3. (TEHN.) Obiect, în general metalic, de forma unui recipient deschis, în care se pot încălca materiale lichide, pulverulente, bulgări etc. (ex. c. de excavator, c. de vagonet, c. de betonieră etc.). 4. (BOT.) Cupa-vocii = plantă erbacee, perenă, agățătoare, volubilă, cu frunze sagitate și flori mari albe (*Salsystegia sepium*).

CUPĂ! (< ngr.) s.f. (La jocul de cărți) Carte cu figurări în formă de inimă de culoare roșie.

CUPĂREȘTI v. Ruset.

CUPELAȚIE (< fr.) s.f. Procedeu industrial de extragere a aurului și argintului din mine-reuri bogate în plumb, prin oxidarea și separarea plumbului sub formă de zgură (litargă).

CUPELĂ (< fr.) s.f. Vatra cuptorului în care se face cupeția.

CUPEU (< fr.) s.n. (Inv.) 1. Compartiment într-un vagon de cale ferată pentru călători. 2. Trăsură de lux, închisă, în general cu două locuri.

CUPIDITATE (< fr., lat.) s.f. (Livr.) Lăcomie mare de cîștig, de avere.

CUPIDON sau **AMOR** (în mitologia romană), zeul iubirii, fiul lui Iupiter și al lui Venus sau, după altă versiune, al lui Marte și Venus. Înzestrat cu puterea de a inspira iubirea în sufletele oamenilor și ale zeilor, cu ajutorul săgeților trimise din arcu de care nu se desparte. Corespondentul lui Eros în mitologia greacă.

CUPIU (< fr.) s.n. Bilet de hirtie, cu imprimare specială (emis ca monedă sau ban cu o anumită valoare nominală).

CUPLAJ (< fr.) s.n. 1. Legătură realizată între două sau mai multe circuite electrice prin elemente de circuit (rezistoare, bobine, condensatoare etc.) sau prin intermediul cîmpului electromagnetic variabil. □ C. electromagnetic = dispozitiv de cuplare între motorul de acționare și mașina de lucru, comandat de semnale electrice de putere redusă. 2. Organ de mașină care face legătura între doi arbori coaxiali pentru a transmite rotația și puterea de la arborele conducător la arborele condus (ex. c. elastic, c. de siguranță, c. rigid etc.). 3. Manifestație sportivă în care, pe același teren, se desfășoară în continuare două meciuri (de același fel). Primul meci poartă numele de joc (sau meci) în deschidere, iar al doilea joc (sau meci) în vedetă.

CUPLARE (< fr.) s.f. Realizare a unei legături între două elemente ale unui sistem tehnic prin cuplaje, resorturi, legături electrice etc., pentru a face posibil un transfer de energie între acestea. ■ (CHIM.) Reacție de c. = reacție între un diazo-derivat și o amină sau un fenol, care stă la baza preparării coloranților azoici.

CUPLĂ (< fr.) s.f. 1. Dispozitiv care leagă între ele vehiculele de cale ferată (c. reglabile, c. automate). 2. Legătură între două elemente în contact care au și posibilitatea de mișcare relativă. 3. (ELT.) Piesă ce permite realizarea de legături electrice între elementele mai multor circuite.

CUPLET (< fr.) s.n. 1. Scurtă piesă muzicală vocală, îndeosebi cu caracter vesel sau satiric, în care toate strofele textului se cîntă pe aceeași melodie. 2. Secțiune intercalată între refronele unui rond. ■ Cîntec intercalat între scenele unui vodevil. 3. Poezie satirică alcătuită din mai multe strofe și un refrain. 4. Strofa a unui cîntec terminată printr-un refrain.

CUPLOR (< fr.) s.n. Dispozitiv utilizat pentru conectarea a două sisteme de același fel (ex.: vehicule, mașini, circuite electrice). □ C. acustic = dispozitiv ce conectează terminalele unor sisteme de calcul prin intermediul rețelei telefonice.

CUPLU (< fr.) s.n. 1. Lucruri de același fel considerate împreună; pereche. ■ Soțul și soția. 2. (FIZ.) Sistem de două forțe egale și anticupulare. 3. (NAV.) Sistem transversal perpendicular pe planul longitudinal-vertical al unei nave. ■ *Cuplu-mastru* = secțiune transversală de arie maximă, trasată, în general, la mijlocul navei.

CUPOLĂ (< fr., it.) s.f. Bolta cu baza circulară, eliptică sau poligonală care formează acoperămintul unui edificiu monumental.

CUPON (< fr.) s.n. 1. Parte (dețasabilă) a unui document (ex. bilet) care conferă deținătorului anumite drepturi. 2. (FIN.) Parte (dețasabilă) a unei acțiuni, a unui titlu de rentă etc., pe baza căreia se acordă, la scadențe stabilite, dividende, dobinzi etc. 3. Bucată de mic metraj rămasă dintr-un val de material (textil).

CUPRARE (< *cupru*) s.f. Acoperire a unei piese cu un strat subțire de cupru, pe cale electrolică sau prin depunere chimică, cu fundul obiectele în soluții de săruri de cupru.

CUPRESACEE (< fr.; [s] lat. *cupressus* „chiharos”) s.f. pl. Familie de plante rășinoase (arbori și arbuști) cu frunze persistente, aciculare sau în formă de solzi și flori unisexuate mici. Cuprinde plante decorative (ex. chiparosul) și unele plante importante pentru industria lemnului și industria farmaceutică (ex. arborele vieții, ienupărul).

CUPRIFER (< fr.; [s] lat. *cuprum* „cupru” + *fero* „a purta”) adj. Care conține cupru.

CUPRINDE (lat. *comprehendere*) vb. III tranz. 1. A apuca, a înconjuța ceva cu mâinile sau cu brațele. ■ Tranz. și refl. A (se) îmbrățișa. 2. Fig. A avea o privire de ansamblu; a îngloba. ■ (Despre o haină) A fi potrivită pentru trupul cuiva. 3. A acoperi din toate părțile, a învălui; a pune stăpînire, a cuceri. 4. A ocupa un spațiu. ■ (Despre numere) A include în valoarea, în mărimea pe care o reprezintă; (refl.) a intra de un anumit număr de ori în alt număr. ■ A îngloba în structura sa, a fi alcătuit din... ■ (Despre epoci) A se întinde pe o perioadă de... ■

CUPRINS, -Ă (< cuprinde) s.n., adj. 1. S.n. Conținut. 2. Întindere, suprafață. ■ Spațiu înconjurător. 3. Adj. Înstărit, avut.

CUPRINZĂTOR, -OARE (< cuprinde) adj. Care cuprinde mult; care are un conținut bogat. □ Expr. Scurt și cuprinzător = a) formula prin care se arată că o expunere este redusă la ceea ce este esențial; b) fără nici o discuție, categoric.

CUPRIT (< fr. [i]) s.n. Oxid natural de cupru, de culoare roșie înăla, cu luciu adamantin, întâlnit exclusiv ca produs de oxidare a minerurilor de calcozină și bornit, la limita dintre zonele de oxidare și cimentare. Conține 88,8% cupru.

CUPRONICHEL (< cupru + nichel) s.n. Denumirea aliajelor de cupru și nichel (constanțan, aliaj monetar etc.).

CUPRU (< lat.) s.n. Element chimic (Cu, nr. at. 29, m. at. 63,54, pt. 1 083°C, p.f. 2 310°C durit. 3, metal de culoare roșatică, ductil, maleabil, bun conductor de căldură și electricitate. Se găsește în natură în stare nativă sau sub formă de combinații, în special ca sulfuri. Funcționează în combinații în stările de valență 1 și 2. Este utilizat în ind. electrotehnică, în fotografură, galvanoplastie, la obținerea de aliaje (alamă, bronzuri etc.). Cunoscut în Egipt din anii 5000—4500 î.Hr. Sin. aramă.

CUPȘENI, com. în jud. Maramureș; 4 650 loc. (1991).

CUPȚOR (lat. **coctorium*) s.n. 1. Construcție de cărămidă, de lut sau de metal pentru copt pîinea și alte produse de panificație. ■ Cantitate de pîine care se poate coace o dată. ■ Platformă zidită în prelungirea vetrei și pe care se doarme în casele țărănești. ■ Despărțitură la mașina de gătit pentru copt prăjituri, pîine etc. 2. (TEHN.) Instalația de încălzire folosită pentru tratamente termice, topire sau alte operații tehnologice, constînd dintr-o cameră cu pereți metalici căpușiși cu material refractar, avînd ca sursă de încălzire fie un combustibil, fie un sistem electric (cu rezistoare, prin inducție sau cu arc). Atmosfera din c. poate fi aerul sau o atmosferă controlată (neutră). □ C. Siemens-Martin = cupțor cu vatră, echipat cu camere recuperatoare de căldură, folosită la elaborarea oțelului din fier vechi și fontă. C. rotativ = cupțor construit dintr-o cobă cilindrică, rotitoare în jurul axei sale, în care se produce clincherul. C. de var = varnița. 3. Fig. Căldură mare, arșiță. □ (Pop., în expr.) Luna lui cupțor = august.

CUPULĂ (< fr.; [s] lat. *cupula* „cupă mică”) s.f. (BOT.) Organ lignificat, în formă de cupă, care acoperă mai mult sau mai puțin fructele unor arbori (ex. la ghindă).

CUPULIFERE (< fr.; [s] lat. *cupula* „cupă mică” + *fero* „a purta”) s.f. pl. Plantă al căror fruct are cupulă (ex. fașul, stejarul).

CURABIL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care se poate vindeca.

CURACĂO [curasao], ins. în Antilele Olandeze, în M. Caraibilor, la 75 km N de

Venezuela; 444 km²; 153,7 mii loc. (1983). Oraș or.: Willemstad. Relief cu aspect colinar (372 m alt.). Expl. de fosforite. Rafinării de petrol. Trezise de zahăr, tutun, porumb, portocali, sisal, legume, sorți, arahide. Lichioruri renumite. Descoperită în 1499 de Alonso de Ojeda și Amerigo Vespucci. Posesiune olandeză din 1634.

CURAJ (< fr.) s.n. Îndrăzneală, temeritate, bărbăție, cîteazănță; tărie de caracter.

CURĂȚOS, -OASĂ (< fr.) adj. Plin de curaj, temerar, viteaz (f.).

CURĂȚ, -Ă (< lat. *curans*, -tis) adj. Medic ~ = medic sub a cărui îngrijire directă se află un bolnav.

CURĂȚĂ (< fr.) s.f. Vechi dans francez cu ritm ternar și mișcare vioaie; melodia corespunzătoare acestui dans. ■ (Începînd din sec. 18) Parte dintr-o suită instrumentală.

CURARA (< fr. [i]) s.f. Alcaloid foarte toxic, extras din anumite specii de *Strychnos*, preparat sintetic, este utilizat ca anesthetic și anticonvulsiv.

CURAT (< cura, vb. rar „a îngriji”) adj. adv. I. Adj. 1. Care nu este murdar sau pătat; din care sau de pe care s-a înlăturat murdăria. ■ (Despre aer) Lipsit de impurități, proaspăt. ■ (Despre ființe) Căruia îi place și ține curățenie. 2. Fig. Fără vină, ireproșabil (ca ținută, comportare). 3. Fig. Cinstit, sincer. ■ Pur, nevinovat, cast, candid, inocent. 4. (Despre cer) Clar; transparent, limpede. 5. (Despre glas) Pur, cristalin, limpede. 6. Fig. Lămurit, deslușit. 7. Veritabil, adevărat. II. Adv. Clar, precis, exact.

CURATELĂ (< fr., lat. m.) s.f. (DR.) Instituție de ocrotire a unei persoane care are capacitatea civilă, dar care, din cauza bătrîneții, a unei boli ori infirmități fizice sau a unei lipse îndelungate de la domiciliu (ex. în cazul dispariției) nu-și poate administra singur bunurile și apăra interesele și nici nu a putut să-și desemneze un reprezentant.

CURATIV, -Ă (< fr.) adj. Care vindecă (ex. efect c., tratament c.).

CURATOR (< fr., lat.) s.m. (DR.) Persoană care exercită drepturile și execută obligațiile decurgînd din curatele.

CURĂ (< fr., lat. cura „grijă”) s.f. Tratament medical pe o anumită durată; aplicare metodică a unor mijloace terapeutice (ex. c. de fructe). □ C. balneoclimatică = folosire în scop terapeutic a apelor minerale, a nămolurilor, a factorilor climatici etc.

CURĂȚURĂ (< cura, vb. rar „a îngriji, a curăța”) s.f. Loc într-o pădure curățat de arbori, de mărăcini etc. pentru a putea fi cultivat; runc.

CURĂȚA (CURĂȚI vb. IV) (< curat) vb. I. 1. Tranz. și refl. A face să dispară murdăria, a înlătura impuritățile de pe ceva sau de pe sine. ■ Tranz. A îndepărta coaja, pielea de pe fructe, legume etc. 2. Tranz. și refl. A (se) vindeca de o boală (de piele). 3. Tranz. (TEHN.) A îndepărta așperitățile, depunerile, materialele nefolositoare de pe o piesă, de pe un obiect, teren etc. în vederea recondiționării, îmbunătățirii aspectului sau pentru unele operații tehnologice ulterioare. 4. Tranz. și refl. (Fig.) A (se) scapa, a (se) descotorosi de ceva rău. 5. Refl. (REL.) A se mintui, a se purifica. 6. Tranz. (Fam.) A omori. ■ Refl. A muri. 7. Tranz. (Fam.) A despuia pe cineva de bani sau de alte bunuri. ■ Refl. A rămîne fără nici un ban.

CURĂȚĂTORIE (< curății) s.f. 1. Atelier în care se curăță (chimic) obiecte de îmbrăcăminte; spălătorie chimică. 2. (TEHN.) Atelier în care se efectuează curățirea pieselor turnate.

CURĂȚELE, com. în jud. Bihor; 3 051 loc. (1991).

CURĂȚENIE (< curat) s.f. 1. Calitatea de a fi curat (f.); starea, înlăturarea unei ființe curate sau unui lucru curat. 2. Derețicare. 3. Purgativ.

CURĂȚITOR, -OARE (< curății) adj., s.f., s.n. 1. Adj. Care curăță (f.). 2. S.f. Mașină sau instalație folosită la separarea corpurilor, străine dintr-un material pulverulent, granular etc. 3. S.n. Unealtă, aparat sau dispozitiv utilizat la desprinderea depunerilor, impurităților etc. de

pe suprafața pieselor (ex. c. de mină, c. de parafină etc.). 4. S.n. Aparat pentru separarea dintr-un fluid a unei faze formate din particule de lichid sau de solid (ex. c. de gaze).

CURBĂ, -Ă (< fr., lat. *curvus*) adj., s.f. 1. Adj. (Despre linii) În formă de arc; arcuit. Încovoiat: (despre planuri) bolnit. 2. S.f. (MAT.) Figură geometrică avînd o singură dimensiune; linie care nu este dreaptă. □ C. strîmbă = curbă care nu poate fi cuprinsă în întregime într-un plan.

■ Linie care reprezintă graficul unei funcții continue, cu valori pe dreapta reală, în plan sau în spațiu. 3. S.f. (TEHN.) Porțiune din traseul unei căi de comunicație terestre cu axa curbă (f.), care racordează două aliniamente consecutive ale căii. □ Expr. (Despre vehicule) A lua curbă = a vira. 4. S.f. (GEOGR.) C. de nivel = linie de pe o hartă topografică sau de un plan care unește punctele de egală altitudine absolută, căpătînd valoarea în raport cu un anumit plan de referință (de regulă „nivelul mării); izohipsă. C. batimerica = linie de pe o hartă care unește punctele de egală adîncime în raport cu suprafața apei unui bazin oceanic, marin sau lacustru; izobată. 5. S.f. C. de sarcină = reprezentare grafică a variației în timp a puterii produse de o centrală sau absorbite de un consumator (3) într-un interval de timp. 6. S.f. (EC.) Reprezentare grafică, pe baza unor calcule economice a evoluției și involuției cererii, ofertei, inflației, prețurilor, salariilor etc.

CURBA (< fr.) vb. I tranz. și refl. A (se) îndoii, a (se) încovoia, a (se) arcuri.

CURBATURĂ (< fr.) s.f. Stare patologică constînd în dureri musculare însoțite de o pronunțată senzație de epuizare înțilnită în faza de debut a unor boli infecțioase (ex. gripa) sau după o solicitare fizică mare.

CURBILINIU, -IE (după fr. *curviligne*) adj. (MAT.) În formă de curbă (2), alcătuit din (sau mărginit de) curbe.

CURBIMETRU (după fr. *curvimetre*) s.n. Instrument cartografic pentru măsurarea distanțelor curbe pe planuri și harți topografice.

CURBURĂ (< fr.) s.f. 1. Îndoitură în formă de arc; loc unde se găsește o astfel de îndoitură. 2. (MAT.) Mărimă ce caracterizează deosebirea dintre o linie dreaptă și una curbă, dintre o suprafață plană și una curbă.

CURCAN (< curcă) s.m. (ZOOT.) Pasăre din ordinul galiformelor, care trăiește în stare sălbatică în S.U.A. și Mexic, de c. 45—70 cm, cu coada lată, ce o desfașoară sub formă de evantai (*Meleagris gallopavo*); a fost singura pasăre domestică de ațeci, iar europenii i-au adus, la c. 1500, pe vechiul continent, ca pasăre domestică; este crescut pentru producția de carne; p. restr. masculul curcii.

CURCANI, com. în jud. Călărași, pe Argeș; 5 563 loc. (1991). Stație de c.f.

CURCĂ (< bg.) s.f. (ZOOT.) Femela curcanului. □ C. bronzată = rasă de curci crescută și în România, cu greutate corporală mare (8—12 kg).

CURCHI, mănăstire lângă Orhei, Basarabia, întemeiată de Ștefan cel Mare. Ansamblu monastic a fost reconstruit de mai multe ori. Biserica Sf. Dumitru (1775); Biserica Nașterea Domnului (1808—1810).

CURCUBĂȚA MARE, vîrf în M-ții Bihor, cel mai înalt din M-ții Apuseni și din toți Carpații Occidentali, alcătuit din șisturi cristaline. Alt.: 1 849 m.

CURCUBĂȚA, Dionisie (1906—1950 n. Hu-nedora), inginer electromecanic român. Studii și cercetări privind elaborarea fontei în furnal. A făcut primele experiențe privind desulfurarea fontei în afara furnalului.

CURCUBEU s.n. 1. Fenomen optic de forma unui inens arc multicolor desfășurat pe cer, care se datorează refracției, reflexiei totale și dispersiei luminii solare în picăturile de apă din atmosfera și care se observă numai în partea opusă Soarelui raportată la poziția observatorului. 2. Plantă erbacee perenă din familia cariofi-

aceelor, cu frunzele și tulpina păroase, flori roșii-purpuri și fructe capsule (*Lychnis coronaria*).

CUREA (lat. *corrigia*) s.f. Fișie din piele, materiale textile (simple sau caucutate), cauciuc cu inserții de pînză sau metalice, mese plastice etc., cu numeroase întrebuințări; spec. o astfel de fișie folosită ca cingătoare. ■ **C. de transmisie** = bandă continuă flexibilă folosită la transmiterea mișcării de rotație între două roți calate pe arbori (unul condus, celălalt conducător).

CUREA, Ioan (1901—1977, n. sat Iertof, jud. Caraș-Severin), astronom român. Prof. univ. la Timișoara. Lucrări de astronomie și de seismologie. A înființat Observatorul astronomic și stația seismologică din Timișoara, pe care le-a dotat cu aparate de construcție proprie.

CURECHI (lat. *caliculus*) s.m. 1. (Reg.) Varză. 1. *Curechi de munte* = plantă erbacee perenă din familia compositelor, înaltă de 60—100 cm, cu flori galbene și fructe achene prevăzute cu peri (*Ligularia glauca*); cunoscută la noi numai în munții Rodnei și Bucegi.

CURELAR (< *curea*) s.m. Persoană specializată în confecționarea curelelor sau a hamurilor și în întreținerea lor.

CURELĂRIE (< 1 *curelar*, 2 *curea*) s.f. 1. Meseria curelarului. 2. Atelier unde se confecționează și se repară curele și alte articole de piele.

CURRENT (< fr.) s.m., s.n. 1. S.m. Mișcare de ansamblu a particulelor unui fluid; flux. □ **C. electric** = c. purtător de sarcină electrică în deplasare ordonată. **C.e. continuu** = c. electric al cărui sens și a cărui intensitate nu variază în timp. **C.e. alternativ** = c. electric al cărui sens și a cărui intensitate variază periodic în timp. **C.e. de inducție** = c.e. ce apare într-un conductor care se deplasează în cîmp magnetic. **C.e. turbinar (Foucault)** = c.e. ce ia naștere prin inducție în conductorii aflați în cîmp magnetic variabil. (FIZIOL.) **C. de acțiune** = curent care ia naștere într-un țesut — nerv. mușchi — în cursul activității acestuia. 2. S.m. Intensitatea curentului electric. 3. S.m. (METEOR.) **C. de aer** = deplasare a unei mase de aer dintr-un loc în altul, cauzată de o diferență de presiune; realizează circulația atmosferică generală (vînturile). **C.-jet** = c. de aer tubular, applatizat, care acționează la nivelul tropopauzei, avînd lungimi de cîteva mii de km, lățimi de sute de km și viteze de cel puțin 30 m/s în toate punctele axei sale. 4. S.m. (HIDROL.) **C. lacustru** = deplasare a masei de apă într-un lac sub acțiunea vînturilor sau rîurilor care se varsă ori izvorăsc din el. **Curenți marini** (sau oceanici) = formă de mișcare a apelor oceanice sau maritime, cauzată de marea, de vînturile regulate sau periodice (c. de fricțiune), de gradientul gravitațional (c. de recurgere, de densitate, de compensație, de derivă etc.); c.m. pot fi calzi (ex. Golfstrom) sau reci (ex. Oya-ŝivo). 5. S.m. (GEOLOG.) **Curenți de convecție** = curenți sublitosferici, ascendenți și descendenți, formați ca urmare a diferențelor de greutate specifică generate de variațiile de temperatură dintre masele de roci mai calde din adîncime și cele reci de la suprafață. Conform unor teorii, c.c. ar explica translația continentelor. 6. S.m. (BIOL.) **Curenți protoplasmatici** = fenomen fiziologic de mișcare continuă a protoplasmului în interiorul celulei vegetale, care activează schimbările de substanțe din celulă. 7. S.n. Ansamblu de idei, opinii (filozofice, politice, științifice, artistice) adoptate la un moment dat de un număr mare de oameni. □ **C. literar** (sau artistic) = mișcare literară (sau artistică) ce reunește un număr de scriitori (sau artiști) în baza unei sensibilități și a unui program estetic și ideologic relativ comun (de ex.: *clasicism, romantism, naturalism, simbolism* etc.). Aceștia se deosebesc însă — uneori radical, prin modalitățile artistice, specifice fiecăruia cu individualitatea artistică. □ **Expr.** **A pune** (sau **a ține pe cineva**) la (sau **în**) **curent** = a informa (pe cineva) despre mersul unor lucruri.

CURRENT (< fr.) s.m., s.n. 1. S.m. Mișcare de ansamblu a particulelor unui fluid; flux. □ **C. electric** = c. purtător de sarcină electrică în deplasare ordonată. **C.e. continuu** = c. electric al cărui sens și a cărui intensitate nu variază în timp. **C.e. alternativ** = c. electric al cărui sens și a cărui intensitate variază periodic în timp. **C.e. de inducție** = c.e. ce apare într-un conductor care se deplasează în cîmp magnetic. **C.e. turbinar (Foucault)** = c.e. ce ia naștere prin inducție în conductorii aflați în cîmp magnetic variabil. (FIZIOL.) **C. de acțiune** = curent care ia naștere într-un țesut — nerv. mușchi — în cursul activității acestuia. 2. S.m. Intensitatea curentului electric. 3. S.m. (METEOR.) **C. de aer** = deplasare a unei mase de aer dintr-un loc în altul, cauzată de o diferență de presiune; realizează circulația atmosferică generală (vînturile). **C.-jet** = c. de aer tubular, applatizat, care acționează la nivelul tropopauzei, avînd lungimi de cîteva mii de km, lățimi de sute de km și viteze de cel puțin 30 m/s în toate punctele axei sale. 4. S.m. (HIDROL.) **C. lacustru** = deplasare a masei de apă într-un lac sub acțiunea vînturilor sau rîurilor care se varsă ori izvorăsc din el. **Curenți marini** (sau oceanici) = formă de mișcare a apelor oceanice sau maritime, cauzată de marea, de vînturile regulate sau periodice (c. de fricțiune), de gradientul gravitațional (c. de recurgere, de densitate, de compensație, de derivă etc.); c.m. pot fi calzi (ex. Golfstrom) sau reci (ex. Oya-ŝivo). 5. S.m. (GEOLOG.) **Curenți de convecție** = curenți sublitosferici, ascendenți și descendenți, formați ca urmare a diferențelor de greutate specifică generate de variațiile de temperatură dintre masele de roci mai calde din adîncime și cele reci de la suprafață. Conform unor teorii, c.c. ar explica translația continentelor. 6. S.m. (BIOL.) **Curenți protoplasmatici** = fenomen fiziologic de mișcare continuă a protoplasmului în interiorul celulei vegetale, care activează schimbările de substanțe din celulă. 7. S.n. Ansamblu de idei, opinii (filozofice, politice, științifice, artistice) adoptate la un moment dat de un număr mare de oameni. □ **C. literar** (sau artistic) = mișcare literară (sau artistică) ce reunește un număr de scriitori (sau artiști) în baza unei sensibilități și a unui program estetic și ideologic relativ comun (de ex.: *clasicism, romantism, naturalism, simbolism* etc.). Aceștia se deosebesc însă — uneori radical, prin modalitățile artistice, specifice fiecăruia cu individualitatea artistică. □ **Expr.** **A pune** (sau **a ține pe cineva**) la (sau **în**) **curent** = a informa (pe cineva) despre mersul unor lucruri.

CURENT (< *current*) vb. I refl. A se atinge de un conductor electric aflat sub tensiune, care poate produce un șoc (nevătămător); tranz. (despre un astfel de conductor) a produce un șoc.

CURENTUL, cotidian politic. A apărut la București, între 1928 și 1944. Director: Pamfil Șeicaru. A editat suplimente pentru copii, literare și de divertisment, și un almanah.

CUREȚI (KOURETES) (în mitologia greacă), divinități arhaice ale vegetației, de origine cretăna. L-au ocrotit pe Zeus copil, acoperindu-i cu zăngănitul scuturilor lor scîncele și înșelîndu-l astfel pe Cronos. Uneori sînt confundăți cu coribanii.

CURGĂTOR, -OARE (< *curge*) adj. 1. (Despre ape) Care curge neîntrerupt sau periodic. 2. Fig. (Despre vorbire, frază, stil) Armonios, fluent, cursiv.

CURGE (lat. *currere*) vb. III intrans. 1. (Despre ape) A se mișca neconștient în sensul pantei; (despre ploaie) a cădea din belșug; p. ext. (despre alte lichide) a se scurge, a se prelinge, a picura. ■ (Despre sînge) A circula. 2. (P. analog, despre grupuri de ființe, de vehicule) A se succeda neconștient. 3. A se desprinde din ceva, căzînd succesiv bucată după bucată. 4. Fig. (Despre vorbe, discursuri, stil) A fi exprimat cu ușurință. 5. (Despre unități de timp) A trece. 6. (Despre termene, dobinzi) A se socoti, a începe de la.

CURGERE (< *curge*) s.f. Acțiunea de a curge

Maria Skłodowska Curie

Pierre Curie

și rezultatul ei. ■ (FIZ.) Deplasare a unui fluid ori a unui material granular sau pulverulent printr-o conductă, printr-un canal, printr-o albție etc. ■ Deformare plastică, relativ lentă, a corpurilor supuse la solicitări constante în timp, superioare limitei de elasticitate (ex. metale, gheață etc.).

CURIAȚII v. *Horății*.

CURIE ¹ (lat. *curia*) s.f. 1. (La romani) Fiecare dintre cele 30 de grupuri de ginși (cite 10 ginși la o c.) în care Romulus a împărțit locuitorii Romei. După acest model, în fiecare oraș roman triburile s-au împărțit în c. Mai tîrziu, în timpul Imp. Roman, denumire a *senatului*. 2. Administrație pontificală a Bisericii romano-catolice.

CURIE ² (< fr. *ij*; [s] *Curie*) [cürj] s.m. Unitate de măsură pentru activitatea unei surse radioactive (simbol: Ci), egală cu 3.7·10¹⁰ dezintegrări pe secundă.

CURIE [cürj] 1. **Pierre C.** (1859—1906, n. Paris), fizician și chimist francez. Prof. univ. la Sorbona. Contribuții în domeniile magnetismului și radioactivității. Lucrări despre fenomenul de piezoelectricitate (1880) și despre legile de simetrie la cristale. Împreună cu soția sa a descoperit și izolat elementele radiu și poloniu (1898). Premiul Nobel pentru fizică (1903). 2. **Maria Skłodowska -C.** (1867—1934, n. Varșovia), fiziciană și chimistă franceză de origine poloneză. Soția lui C. (1). Prof. univ. la Sorbona. Contribuții fundamentale la studiul radioactivității. A pus bazele radioterapiei. Premiul Nobel pentru fizică (1903) și pentru chimie (1911).

CURIER, -Ă (< fr.) s.m. și f. Persoană însărcinată să ducă la destinație corespondența, mesaje etc. ■ *Ștafeta*.

CURIER DE AMBE SEXE, prima revistă literară din Țara Românească, supliment al ziarului „Curierul românesc”, A apărut la București, bilunar, între 1837 și 1847, sub conducerea lui I. Heliade Rădulescu.

CURIERUL JUDICIAR, publicație juridică săptămînală. Apărută în România între anii 1892 și 1948.

CURIERUL ROMÂNESC, gazetă politică, culturală și literară. A apărut la București, cu intermitențe și cu periodicitate variabilă, între 1829 și 1859. Editată de I. Heliade Rădulescu. Primul periodic în lb. română apărută în Țara Românească.

CURIOS, -OASĂ (< fr., lat. *curiosus* „cu grijă, cu interes”) adj. 1. Care manifestă curiozitate. ■ **Indiscret**. 2. Care stîrnește curiozitate; ciudat, surprinzător, straniu, bizar; neobișnuit, original.

CURIOZITĂȚE (< fr., lat.) s.f. 1. Dorișă de a cunoaște ceva nou sau neobișnuit; manifestare a interesului pentru un lucru deosebit. ■ **Indiscreție**. 2. Caracterul ciudat al unui lucru sau al unei ființe, bizarerie; concr. lucru interesant, ciudățenie, raritate.

CURITIBA, oraș în SE Braziliei, centru aditiv al statului Paraná; 1,39 mil. loc. (1989, cu suburbii). Nod de comunicații. Aeroport internațional. Ind. celulozei și hîrtiei, cimentului, mobilei, chimică, textilă și alim. Export de yerba mată. Două universități. Fundat în 1654.

CURIU (< fr. *ij*; [s] *Curie*) s.n. Element chimic (Cm; nr. at. 96, m. at. 247) radioactiv, transuranic, din familia actinoidelor. Metal de culoare argintie. A fost obținut (1944) de chimiștii americani G. Th. Seaborg, A. Ghiorso ș.a., prin bombardarea plutoniului-239 cu particule α .

CURÎND (lat. *currendo*) adv. 1. (Temporal) Îndată, imediat, numaidecît. 2. (Modal) Repede.

CURMĂ (probabil cv. *autohton*) vb. I. 1. 1. Tranz. (Despre sfuri legături etc.) A strînge tare, a strîngula. 2. Tranz. A țîia un lemn (un trunchi) de-a curmezișul. ■ **Tranz.** și refl. A (se) rupe, a (se) frînge. 3. Refl. (Despre oameni) A se apleca de mijloc. II. Fig. 1. Tranz. și refl. A (se) întrerupe brusc; a (se) termina. 2. Tranz. A încheia sau a întrerupe brusc o convenție.

CURMAL (< *curmal*) s.m. Arbore fructifer, tropical, din familia palmierilor, înalt pînă la 25

m. cu frunze mari de 2—3 m (*Phoenix dactylifera*).

CURMALĂ (< ngr.) s.f. Fructul curmalului (drupa), brun-roșcat, oval, bogat în zahăr și hrănitor.

CURMĂTURĂ (< *curma*) s.f. (GEOGR.) Depresiune sau înșeuare pe culmea unui munte sau deal și prin care trece, de obicei, un drum.

CURMEI (< *curm*, reg. idem cf. alb. *kurm*) s.n. Funie din coajă de tei sau de răchită.

CURMEZȘ adv. De-a latul, transversal; piezis.

CURPEN (cuv. autohton) s.m. Arbust din familia ranunculaceelor, cu tulpina subțire, agățătoare, frunze penat compuse și flori albe, în panicule (*Clematis vitalba*).

CURRI, **Sergio Bertini** (n. 1927), biolog italian. Prof. univ. la Padova. Cercetări privind: relațiile morfisto-chimice în biologia moleculară, biologia și proprietățile terapeutice ale acidului hialuronic. A izolat, pentru prima oară, fracțiuni fosfolipidice din hipotalamus.

CURRICULUM VITAE (< lat.) s.n. Scurtă autobiografie (în formă scrisă), cuprinzând date referitoare la studii, pregătirea profesională, carieră și situația familială.

CURS (< fr., lat.) s.n. 1. Mișcare a unei ape curgătoare în direcția pantei; p. ext. albia, întinderea sau direcția unei ape curgătoare. □ C. de apă = tip de ape curgătoare de suprafață sub terestru, concentrate pe o albie proprie, cu un traseu bine definit (piriu, riu, fluviu etc.).

II. Fig. 1. Interval de timp, durată. □ Loc. în cursul... = în timpul, pe perioada. 2. Desfășurare, direcție a unor evenimente. □ Expr. A da curs unei cereri = a lua în considerare, a rezolva o cerere. III. (FIN.) Prețul cu care se cumpără sau se vinde la un moment dat o hirtie de valoare, reprezentând punctul de echilibru între cererea și oferta unei valori date, la un moment dat. □ C. al schimbului (sau valutar) = preț acordat la un moment dat în valuta națională a unei țări pentru o unitate sau un număr de unități bănești ale altei țări la cumpărarea de devize. Acest c. se formează pe baza parității, în funcție de cererea și oferta de devize. *Cursul acțiunilor* = prețul la care se vind și se cumpără acțiunile la un moment dat. *Cursul bursei* = prețul la care este cotată la un moment dat, la bursă, o hirtie de valoare, o valută străină etc. C. de revenire = raportul dintre prețul intern în moneda națională și prețul extern, în valută, la una ori mai multe mărfuri sau servicii; la export, exprimă cheltuielă internă cu care se obține prin exportul de mărfuri sau servicii o unitate valutară străină, iar la import indică cîte unități monetare naționale se obțin din defacerea internă a mărfurilor și serviciilor importate pentru fiecare unitate valutară străină cheltuită în acest scop. ■ Putere de circulație (a banilor). □ C. forțat = cursul pe care îl au banii de hirtie emiși, care nu au valoare proprie și nu sînt convertibili.

CURS² (< fr.) s.n. 1. Expunere sau predare a unei materii de studiu sub forma unui ciclu de lecții ori de prelegeri; p. ext. oră sau totalitatea orelor de program destinate acestei expuneri. 2. Ciclu de lecții tipărite (șapirografiate sau numai dactilografiate) în volum (și servind ca manual); tratat.

CURSANT, **-Ă** (< rus.) s.m. și f. Persoană care urmează un curs² (1).

CURSA (< fr.) s.f. 1. Parcurgere regulată de către un vehicul a unei distanțe după un orar și pe un itinerar bine stabilit. ■ (Concr.) Vehicul care parcurge o astfel de distanță. 2. Distanță parcursă de o piesă între punctele extreme într-o mișcare rectilinie alternativă (c. pistonului). 3. (Fam.) Drum, alergătură. 4. (SPORT) a) (Mai ales la pl.) Probă constînd în parcurgerea unei anumite distanțe pe un traseu dinainte stabilit, în alergare, călare, cu bicicleta, motocicletă sau cu automobilul. b) (La pl.) Intrecere în cadrul căreia sînt programate mai multe alergări de cai.

CURSA² (cuv. autohton) s.f. 1. Capcană. 2.

Fig. Mijloc viclean pentru a prinde, a atrage, a ademeni pe cineva; manevră, uneltire.

CURSIV, **-Ă** (< fr., lat. m.) adj. 1. (Despre scriere sau vorbire; și adv.) Curgător, fluent, ușor. 2. (Despre caractere de litere de tipar) Care are liniile de bază înclinate spre dreapta; asemănătoare cu scrierea de mină; italic.

CURSIVITATE (< *curshiv*) s.f. Caracterul fluent, curgător al vorbirii, al scrierii, al formulării ideilor.

CURSOR (< fr., lat.) s.n. 1. Piesă mică, mobilă, care se deplasează pe o riglă, pe o tijă etc., prevăzută cu gradații, folosită la citirea acestora (c. rigle de calcul). 2. (INFORM.) Caracter special, utilizat pentru localizarea elementelor unei imagini pe ecranul unui display. În cazul terminalului cu afișare pe tub catodic, c. poate fi reprezentat printr-o linie plasată deasupra sau sub poziția unui caracter și poate fi deplasat pe ecran prin execuția unui program de afișare sau la comanda utilizatorului.

CURTA (< *curte*, după fr.) vb. I tranz. A face curte (III) unei femei, a căuta să-i câștige favoarea, simpatia, dragostea.

CURTE (lat. **curtis*, -em < *cohors*, -tem) s.f. 1.

1. Spațiu (impresiv) în jurul unei clădiri, al unei gospodării etc.; ogradă, bătătură (1). □ Loc. De curte = care trăiește pe lingă casa omului. 2. Reședință a unui monarh. ■ Totalitatea persoanelor cu funcții înalte la palatul unui monarh; suita unui monarh sau a membrilor familiei sale. 3. (În trecut) Locuința dintr-un sat a moșierului; conac. ■ Totalitatea acareturilor împreună cu conacul. II. (Urmat de determinări) Organ de jurisdicție superior (ex. c. de casație, c. de apel) sau cu caracter special administrativ ori penal (ex. c. administrativă, c. cu juri). ■ P. ext. Totalitatea membrilor unor astfel de organe. III. Ateție deosebită, măgurilor adresate unei femei în semn de afecțiune spre a-i câștiga favoarea, simpatia sau dragostea.

CURTEA, com. în jud. Timiș, pe Bega; 1 596 loc. (1991).

CURTEA DE ARGEȘ, oraș în jud. Argeș, pe Argeș, în zona Subcarpașilor Getici; 32 438 loc. (1991). Expl. de argile și balast. Hidrocentrală (7,7 MW). Fabrici de mobilă, cherestea și plăci aglomerate din lemn, de aparate electrice de uz casnic (aspiratoare, mixere, föhn-uri etc.), de piese auto și piese radio, de ceramică fină și obiecte din porțelan pentru menaj, de conf. și de drojdie furajeră. Morărit. Centru pomicol. Muzeu. Atestat documentar în 1330, orașul a fost, din ultimii ani de domnie ai lui Basarab I

pînă în timpul lui Dan II (1420—1431), reședință domnească. Vechi monumente arhitectonice: Biserica Sf. Nicolae Domnesc (1352), în stil bizantin, ctitorie a lui Basarab I și Nicolae Alexandru, cu un bogat ansamblu de picturi murale (sec. 14); ruinele Bisericii Sin Nicooară (sec. 14); ruinele palatului domnesc (sec. 14—16); Biserica episcopală (1512—1517), ridicată de Neagoe Basarab, monument fastuos cu o bogată și variată decorație exterioară sculptată; ansamblul de picturi murale interioare originare, scos la restaurarea făcută de Lecomte du Nouy la sfîrșitul sec. 19, se găsește în parte la Muzeul Național de Artă al României. Aici se află mormintele regiilor Carol I și Ferdinand al României.

CURTEA INTERNAȚIONALĂ DE JUSTIȚIE v. **Organizația Națiunilor Unite**.

CURTEAN, **-Ă** (< *curte*) s.m. și f. (În ev. med.) 1. Persoană care îndeplinea o anumită slujbă la curtea unui monarh sau care făcea parte din suita unui suveran. 2. Persoană care se bucura de unele privilegii în schimbul prestării de slujbe, mai ales militare.

CURTEA PERMANENTĂ DE ARBITRAJ, instituție cu sediul la Haga, creată prin convențiile adoptate la conferințele de la Haga din 1899 și 1907, în scopul rezolvării diferendelor între state prin arbitraj internațional. Curtea se compune din personalități numite de statele-părți la Convenția de la Haga din 1907.

CURTENIE (< *curtean*) s.f. Amabilitate, politețe, curtoazie.

CURTENI, **-OARE** (< *curteni*) adj. Politicos, amabil (față de femei).

CURTEȘTI, com. în jud. Botoșani; 4 532 loc. (1991).

CURTEZAN (după fr. *courtisan*) s.m. Bărbat care face curte (III) unei femei; p. ext. bărbat neseros, ușuratic.

CURTEZANĂ (după fr. *courtisane*) s.f. Femeie de moravuri ușoare, care trăiește la curtea unui monarh sau a unui nobil.

CURTICI, oraș în jud. Arad, la frontiera cu Ungaria; 10 745 loc. (1991). Important nod de cf. care leagă România de țările Europei Centrale și Occidentale. Ateliere de reparații feroviare. Fabrică de gheață. Produce alim. Centru legumicol. Sere. Castel (1769). Menționat documentar din 1519. Declarat oraș în 1968.

CURTINA (< fr.) s.f. Zid de apărare al castelelor, cetăților sau orașelor, avînd de obicei turnuri sau bastioane la anumite intervale.

CURTIS [cʏrtis], Jean Louis (pseud. lui Louis Laffite) (n. 1917), scriitor francez. Observator al moravurilor societății („Tinerii”), a evoluat în ultimele sale romane spre o analiză mai critică a acestora („O educație de scriitor”).

CURTISS [cʏrtis] Glenn Hammond (1878—1930), pilot și constructor de avioane american. A realizat primul hidroavion (Încercat în zbor în 1911).

CURTIȘOARA, com. în jud. Olt; 4 458 loc. (1991).

CURTIUS [cʏrtjus], Georg (1820—1885), filolog german, Prof. univ. la Praga și Leipzig. Specialist în limbile clasice („Gramatica limbii clasice grecești”).

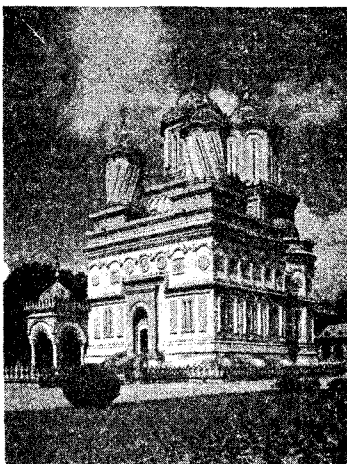
CURTOAZIE (< fr.) s.f. Politețe rafinată, amabilitate, curtenie.

CURTUȘENI, com. în jud. Bihor; 4 064 loc. (1991). Stație de c.f. Vestigii din epoca bronzului și importantă cetate geto-dacică (sec. 2—1 î.Hr.)

CURUȚI (< magh.) s.m. pl. 1. Nume dat țăranilor români și maghiari participanți la războiul țăranesc din 1514. 2. Nume dat în Ungaria și în Transilvania în sec. 17—18 participanților la lupta antihabsburgică.

CURZON [cʏzɔn] George Nathaniel, Marchiz ~ of Kedleston (1859—1925), om politic conservator britanic. Vicerege al Indiei (1898—1905). Ministru de Externe (1919—1924); unul dintre principalii organizatori ai compromisiului în războiul sovieto-polon (1919—1920). A cerut printr-o notă adresată guvernului

Curtea de Argeș. Biserica episcopală

sovietic oprirea ofensivei Armatei Roșii în Polonia, pe o linie de demarcație cunoscută sub numele de linia C.

CUSANUS, Nicolau (1401—1464), teolog german. Cardinal. A susținut principiul infailibilității papale împotriva conciliilor. Contribuții în teologie și filozofie.

CUSĂTURĂ (< coase) s.f. 1. Locul sau zona de prindere prin coasere, a două sau mai multe bucăți de material textil; ața cu care s-a cusut. 2. Zona de asamblare, prin sudare sau prin nituire, a două plăci sau piese metalice. 3. Felul cum este cusut ceva, modelul, punctul etc. cu care se coase; ornament aplicat îndesebi pe pesăcuri, făcut cu acul din diferite fire.

CUSCRĂ (v. *cuscu*) s.f. Mama unuia dintre soți în raport cu părinții celui alt soț.

CUSCRU (lat. *concoquer*) s.m. Tatăl unuia dintre soți în raport cu părinții celui alt soț. **CUSCUȚĂ** (< fr., lat. m.) s.f. Nume dat mai multor specii de plante parazite din genul *Cuscuta*, care se răscușec pe tulpinile plantelor-gazdă din care extrag hrana prin haustorii, torșei.

CUSHING [cușit] . **Harvey** (1862—1939), chirurg american. Unul dintre întemeietorii neurochirurgiei moderne. A descris obezitatea osteoprivă hipertensivă, afecțiune ce-i poartă numele; contribuții în chirurgia hipofizei, extinzând experimentele savantului român N.C. Paulescu în acest domeniu.

CUSTODE (< it., lat.) s.m. 1. Persoană însărcinată cu paza sau cu păstrarea unor bunuri puse sub sechestr. 2. Persoană care, într-o bibliotecă, supraveghează eliberarea și restituirea cărților în sala de lectură.

CUSTODIE (< it., lat.) s.f. 1. Păstrarea unor bunuri puse sub sechestr. 2. Denumire dată contractului de depozit.

CUSTOZA [custoșă], localit. în N Italiei (Veneto), în apropiere de Verona. Aici armata piemonteză a fost înfrântă de cea austriacă (24—25 iul. 1848 și 24 iun. 1866).

CUSTURA MARE, lac glaciatic în M-ții Retezat, la 2 226 m alt.; 2,8 ha; ad. max.: 9 m.

CUSTURĂ s.f. 1. Lama, tăiș de cuțit; briceag fără plăsele; cuțit. 2. (GEOMORF.) Creastă de munte stîncoasă, zimțată, specifică morfologiei glaciare sau periglaciare a întinderii pereților a două circuri glaciare vecine; karling.

CUSUR (< tc.) s.n. Imperfecțiune, defect, meteahnă; p. ext. viciu.

CUSUȚ (< coase) s.n. Operație de prindere prin coasere a materialelor textile sau din piele. □ **Mașină de c.** = mașină folosită în industria textilă sau în industria pielăriei la coaserea diferitelor produse textile și din piele sau la executarea unor cusături ornamentale.

CUȘAC s.n. Piesă din lemn cu secțiune pătrată sau dreptunghiulară (cu lățimea egală cu cel mult dublul grosimii), folosită în construcții; riglă.

CUȘCAIE s.f. Jgheab de scînduri, așezat de obicei direct pe pîmînt, care servește la transportul lemnului de foc din pădurile de munte.

CUȘCĂ (< ucr.) s.f. 1. Adăpost în formă de casuță sau de cutie, cu sau fără gratii, pentru unele animale (domestice sau sălbatice). □ (Fig.) Încăpere foarte îngustă. 2. Încăpere mică, sub nivelul scenei, rezervată suflerului în timpul spectacolelor.

CUȘCUȘ (< tc.) s.n. Pastă făinoasă în formă de boboțe, întrebunțată ca adăos la supe, ca garnitură la mîncăruri cu carne etc.

CUȘER (cuv. ldiș) adj. invar. (La mozaici; despre hrana) Care este preparată după prescripțiile rituale. □ (Fig., fam.) Foarte bun; în regulă.

CUȘETĂ (< fr.) s.f. Pat pentru o persoană amenajat special în cabinele vagoanelor de dormit sau în cabinele de vapor; p. ext. cabină în vagoanele de dormit.

CUȘMĂ (< ucr.) s.f. (Reg.) Căciulă (1). **CUȘMIR, Anișoara** (n. 1962, Braița), atletă română. Recordmană mondială (București, 1983)

la săritura în lungime (7,43 m). Medalie de argint la campionatele mondiale (Helsinki, 1983). Campioana mondială universitară (Edmonton, 1983).

CUȘNITĂ (CUJNITĂ) (< bg.) s.f. Vatră de piatră pe care fierarul sau potcovarul lucrează și își așează uneltele de lucru.

CUTA (< cută) vb. I tranz. 1. A încreți, a îndoi (adînc) un material textil, a-i face falduri, crețuri, cute; a plisa, a drapa. □ Refl. (Despre scoarța Pămîntului) A suferi o cutare! 2. Refl. (Despre piele, mai ales despre cea de pe obraz) A se zbîrci; a se ridă; p. ext. (despre oameni) a îmbătrîni.

CUTANAT, -Ă (< fr.) adj. Care se referă la pielea, de piele; (despre tratamente medicale) care se aplică pe piele; cutaneu.

CUTANEU, -EE (< fr.; !s! lat. *cutis* „piele”) adj. Cutanat.

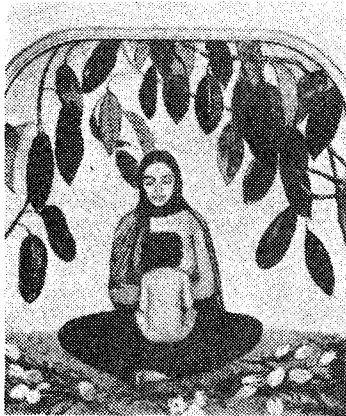
CUTARE 1 (< *cuta*) s.f. Acțiunea de a (se) cuta. □ (GEOL.) Ansamblul proceselor de deformare plastică a straturilor din scoarța Pămîntului sub acțiunea mișcărilor tectonice verticale sau orizontale, avînd ca rezultat formarea cutelor. Se deosebesc: c. *orogena*, c. *cratogena*, c. *intermediară*.

CUTARE 2 (lat. *eccum talis*) pron. nehot. Încuștește numele unei persoane sau al unui lucru atunci cînd nu e necesar sau cînd nu vrem ori nu putem să-l numim. □ (Adjectival) Cutare carte. □ (Repetat). Unul... altul.

CUȚĂ (< bg.) s.f. 1. Îndoitură (adîncă) într-un material textil; creț, fald, încrețitură, pliu. □ Dungă rămasă pe un material textil sau pe o hîrtie pe locul unde au fost îndoite. □ (GEOL.) Deformare plastică a straturilor din scoarța Pămîntului rezultată în urma procesului de cutare. În alcătuirea unei c. se disting: flancurile, creștetul, planul axial (care trece prin punctele de maximă curbură a diferitelor strate ale c.), axul 3 c. (linia de-a lungul căreia planul axial întretaie un plan orizontal). După poziția planului axial se deosebesc: c. dreaptă (verticală), c. aplicată, c. răsturnată (cînd suprafața axială coboară sub planul orizontal) etc. □ C. *diapiră* = boltire a straturilor, formată prin străpungere și ridicare lor de către un simbur de sare sau de alte roci, care devin plastice sub acțiunea mișcărilor tectonice. □ C. sau fost deoperite de Ludovic Mrazec, care a arătat că ele oferă structuri favorabile acumulării zăcămintelor de petrol și gaze. Sin. *diapir*. 2. Zbirnicuță (a pielii); rid, creț.

CUTE (lat. *cos, cotis*) s.f. Piatră de gresie cu care se ascut unele obiecte tăioase (mai ales coasa).

Cecilia Cuțescu-Storck: „Maternitate”

CUTE, Ștefan (*Nimigeanul* sau *Feldrihanul*) ? — m. după 1761, n. Feldru, jud. Bistrița-Năsăud), țaran român. Conducător al luptei iobagilor din părțile Năsăudului și Rodnei din anii 1756—1762 împotriva patriatului săsesc din Bistrița.

CUTEȚ (< engl., germ.) s.n. 1. Ambarcație de sport, construită din lemn, cu vele, cu un singur catarg și cu bompre. 2. Vas de pescuit, construit din lemn, acționat mecanic sau cu vele, avînd formă alungită pentru a putea înainta cu viteză mare.

CUTEȚ 2 (< engl.) s.n. Mașină pentru tocarea fină a cărnilor utilizată la fabricarea mezelurilor.

CUTERIZARE (!s; Cutter) [caterizare] s.f. Sistem de determinare a semnelui de autor (după tablele lui Ch. A. Cuter, autorul sistemului) și de clasare și depozitare a cărților într-o bibliotecă.

CUTEȚEA (lat. *cottizare*) vb. I tranz. A îndrăzni, a se încumeta.

CUTEZANȚĂ (< *cuteza*) s.f. Îndrăzneală, curaj, temeritate.

CUTEZĂTOR, -OARE (< *cuteza*) adj. Care cutează; îndrăzneț, temerar, curajos.

CUȚICULĂ (< fr., lat.) s.f. 1. (ANAT.) Strat subțire și rezistent care îmbracă coroaana dentară sau tulpina firului de păr. 2. (ZOOl.) Partea superficială chitinoasă a tegumentului la artropode, servind drept schelet extern. 3. (BOT.) Strat ceros la suprafața fructelor, a frunzelor și a tulpinilor tinere.

CUTIE (< tc.) s.f. 1. Obiect din metal, carton, lemn etc., de obicei în formă de cub sau paralelipiped, gol în interior, care servește la păstrarea sau la protecția unor piese, materiale etc. □ C. de scrisori = cutie tip, plasată pe stradă de serviciile poștale, în care expeditorii introduc scrisorile; cutie particulară în care factorii poștali depun corespondența adusă la domiciliu. 2. Aparat, dispozitiv, organ special etc. avînd formă unei cutii (1) (ex. c. de viteză, c. de rezonanță, c. de conectare, c. de capacitate etc.). □ C. *neagră* = aparat înregistrator la bordul unor vehicule (avioane, camioane, mașini de formulă) pentru înregistrarea condițiilor de derulare a traseului, a circumstanțelor unui accident. 3. Sertar.

CUTIREACȚIE (< fr.; !s! lat. *cutis* „piele” + fr. *reaction* „reacție”) s.f. Reacție iritativă sau inflamatorie a pielii rezultată în urma contactului acesteia, produs prin scarificare sau injecție, cu un antigen microbial sau cu o substanță inertă de origine animală ori vegetală la care subiectul este sensibil (ex. intradermoreacția la tuberculina).

CUTREIERA (lat. *contribulare*) vb. I tranz. A străbate, a colinda, a umbla (din loc în loc); p. ext. a hoinări, a vagabonda.

CUTREMUR (< *cutremura*) s.n. 1. Zguduire bruscă și puternică, de scurtă durată, a scoarței Pămîntului, cauzată fie de factori interni (mișcări tectonice, erupții vulcanice), fie de factori externi (forțele marelui, căderi mari de presiune atmosferică, ciocnirea unor meteoriți cu Pămîntul). Li sînt caracteristice: hipocentru (locul din interiorul litosferei unde se declanșează energia care provoacă c.) și epicentru (proiecția hipocentruului la suprafața scoarței Pămîntului). Intensitatea c. se măsoară pe scara *Mercalli*, iar magnitudinea pe scara *Richter*. Cele mai distrugătoare au fost c. din: 24 ian. 1556 — în provincia Shanxi-China, 830 mii victime; 1 sept. 1923 — în provincia Kanto-Japonia, peste 576 mii case; 31 mai 1970 — Peru, 70 mii morți. În România s-au înregistrat pierderi de vieți omenești și mari pagube materiale în timpul c. din 10 nov. 1940 și 4 mart. 1977. 2. Fig. Înfiorare; p. ext. teamă, frică, groază; panică.

CUTREMURĂ (lat. * *contremulare*) vb. I. 1. Refl. (Despre pămînt; la pers. 3) A se zgudui din cauza unui cutremur (1). □ Refl. și tranz. A (se) clătina, a (se) înfiora, a tresări sau a face să tresară; p. ext. a (se) îngrozii, a (se) înspăimînta.

CUTTACK [cațæc], oraș în E Indiei (Orissa), pe riul Mahanadi; 327,4 mii loc. (1981, cu

suburbile). Nod de comunicații. Centru comercial. Textile, prelucr. argintului, lemnului și a produselor agricole. Artizanat. Universitate.

CUTUGNO [cutuŋo] **Toto** (pe numele adevărat *Salvatore Cutugno*) (n. 1943), cântăreț și compozitor italian de muzică ușoară. Câștigător al Festivalului de la San Remo (1980) și al „Eurovizionii” (1990).

CUTUMĂ (< fr.) s.f. Normă de drept izvoită dintr-o practică îndelungată; obicei; (în vechiul drept românesc) obiceiul pământului.

CUTUMIAR, -Ă (< fr.) adj. (DR.) Privitor la cutumă. □ *Drept c.* = ansamblul normelor de drept formate pe cale de cutumă.

CUȚARIDA-CRĂTUNESCU, Maria V. (1857—1919, n. Călărași), medic român, militanta feministă. A organizat prima creșă de fabrică (1899). Prima femeie medic din România (1884). În 1897 a înființat Societatea Maternă.

CUȚESCU-STORCK, Cecilia (1879—1969, n. Căneni, jud. Vâlcea), pictoriță română. Deosebit simț al monumentalului, construcție viguroasă și clară; colorit sobru. Peisaje panoramice, compoziții cu figuri într-o viziune decorativă, picturi murale („Istoria negoșului românesc” din aula Academiei de Științe Economice din București).

CUȚIT (lat. *cutitus*) s.n. 1. Unealtă tăietoare având o lamă din oțel prinsă de un mâner. □ *Expr. A-i ajunge (cuiva) cuțitul la os* = a ajunge la capătul puterii; a fi într-o situație dificilă, precară. 2. Fig. Lovitură de cuțit; junghi. 3. Instrument de os, de metal etc., asemănător cu un cuțit (1), folosit pentru tăiat hirtie. □ (Fam.) Bisturiu; p. ext. operație, intervenție chirurgicală. 4. Sculă așchietoare pentru mașinile-unelte, avind o parte activă cu un tăiș principal, confecționată din material rezistent la uzură (oțel rapid, aliaje dure). □ *C. de plug* = organ activ al plugului, care taie brazda în plan vertical, fiind montat înaintea trupeții. 5. Piesă componentă a unor aparate de conectare, care, patrundând în furci, realizează o legătură electrică conductivă. 6. Piesă principală a cîntarului, sensibilă la cea mai ușoară atingere. 7. (ZOOLOG.) *Cuțit-de-mare* = lamelibranchiat din Marea Neagră, cu valve de forma plăselelor de briceag (*Solen marginatus*).

CUȚITOAIE (< cuțit) s.f. 1. Unealtă așchietoare avind o lamă tăietoare cu două minere la capete, folosită în tâmplărie, dogărie etc. pentru cioplire. Îndreptare, curățire. 2. Unealtă tăietoare din oțel, avind o lamă plană sau curbă prevăzută cu mâner, folosită de potcovar pentru îndreptarea și curățirea cotelilor.

CUȚOV, Simion (n. 1952, Smîrdanu Nou, jud. Tulcea), boxer român (categoria semi-ușoară). Dublu campion european (1973, 1975), medaliat cu argint la campionatele mondiale (1974) și la Jocurile Olimpice (Montreal, 1976).

CUȚOVLAH, -Ă (< ngr.) s.m. și f. (La m.) Nume dat de către populația greacă localnică populației aromâne din Macedonia. □ Aromân din Macedonia.

CUȚUI, Ghiță (? — 1826, n. București, jud. Mehedinți), țaran moșnen român. Capitan în oastea lui Tudor Vladimirescu. În 1826, a condus răscoala țaranilor din Mehedinți: a fost prins și spânzurat.

CUVĂ (< fr.) s.f. 1. Recipient metallic, din lemn, beton, material plastic etc., folosit în operații tehnice (ex. c. de filtrare, c. de fermentație, c. de carbonatare etc.). □ *C. de ulei* = rezervor de metal umplut cu ulei, în care se confundă transformatoarele, reostatele etc. 2. Porțiunea superioară a cuprului metalurgic vertical.

CUVENJ (lat. *convenire*) vb. IV, refl. unipers. 1. A-i reveni (de drept) cuiva ceva. 2. A fi conform cu cerințele morale, a se cădea.

CUVERTĂ (< fr.) s.f. Email transparent cu care se acoperă obiectele de faianță și de ceramică; glazură (1).

CUVERTURĂ (< fr.) s.f. 1. Îvelitoare pentru masă, pentru pat etc. 2. (GEOLOG.) Totalitatea formațiunilor sedimentare care acoperă discordant un fundament.

Alexandru Ioan Cuza

CUVETĂ (< fr.) (GEOLOG.) Tip de structură tectonică ce reprezintă un sinclinal, avind forma unei căldări cu secțiunea orizontală cvsierotundă. □ (GEOGR.) Depresiune închisă din toate părțile, cu aspect de bazin, cu fundul concav sau plat, de obicei ocupată permanent sau temporar de apă (ex. c. lacustră).

CUVIER [cuvie], **Georges** (1769—1832), zoolog și paleontolog francez. A formulat legea corelației organelor, a clasificat pentru prima dată mamiferele, păsările, amfibile și peștii în grupul vertebratelor. A explicat dispariția unor grupe de animale și apariția altora în trecutul geologic al Pământului prin teoria cataclismelor și a pus bazele anatomiei comparate.

CUVINCIOS, -OASĂ (< *cuvinișă*) adj. Care respectă regulile bunecuvinișei, reverențios, decent, politicos.

CUVINȚĂ (lat. *conventia*) s.f. Regula de bună conduită, atitudine sau purtare cuvinișoasă; politețe, decență. □ *Expr. Cele de cuvinișă* = cele ce se cuvîn, cele necesare.

CUVIȘ, -OASĂ (< *cuvini*) adj. Cucernic, evlavios, pios. □ (Adesea substantivat) Titlu care se dă călugărilor și călugărițelor. □ (Substantivat) Nume dat sfinților creștini proveniți din călugări care nu au fost martiri.

CUVÎNT (lat. *conventum* „înelegere”) s.n. 1. Unitate de bază a vocabularului, care reprezintă asocierea unui sens (sau a unui complex de sensuri) și a unui complex sonor; vorbă. □ *C. simplu* = cuvînt care conține un singur morfem radical. *C. primitiv* = cuvînt care servește ca element de bază pentru formarea altor cuvinte. *C. compus* = cuvînt format prin compunere. *C. derivat* = cuvînt format prin derivare. □ *Expr. Cu alte cuvinte* = altfel spus; așadar, deci, prin urmare. *Intr-un (sau cu un) cuvînt* = în concluzie, așadar, deci. *Cuvînt cu (sau de) cuvînt* = exact, încocmai. *Cuvinte încruciate* = joc distractiv-educativ în care trebuie găsite, pe baza unor indicații date, o serie de cuvinte astfel aranjate încît-o figură geometrică împărțită în pătrățele, înțir-ce citele orizontale sa aiba o literă comună cu cele citite vertical. 2. Gînd sau idee exprimată prin vorbă; spusă. □ *C. greu* = vorbă hotărîtoare, (la pl.) vorbă de ocară, injurii. *C. introductiv (sau înainte)* = prefață, introducere (la o lucrare). *Purtător de c.* = persoană autorizată să exprime în public punctul de vedere al forului pe care îl reprezintă. □ *Expr. În (toată) puterea cuvîntului* = în înțelesul adevărat, pe deplin, cu desăvîrșire. □ *Istorisire, povestire*. 3. Cuvîntare, discurs. □ *Expr. A cere (sau a da, a avea) cuvîntul (într-o gîndință)* = a cere (sau a da, a avea) permisivul să vorbească. *A lua cuvîntul* = a vorbi (într-o adunare). 4. Învațătură, îndrumare, sfat; p. ext. dispoziție, ordin. □ *Expr. A înțelege (sau a ști) de cuvînt* = a asculta de sfaturile cuiva. *C. de ordine* = dispoziție dată de un superior. 5. Promisiune; angajament. □ *Expr. Om de cuvînt* = om care-și ține făgăduiele. *C. de onoare (sau de cinste, de*

om) = promisiune, asigurare care angajează cinstea cuiva. 6. Păreră, opinie, puncte de vedere. 7. (La pl.) Discuție; ceartă, ciornovăla. □ *Expr. Schimb de cuvinte* = ceartă, sfadă. 8. Cauză, motiv, rațiune. □ *Expr. Cu drept cuvînt* = pe bună dreptate, la drept vorbind. 9. (Inv.) Șire, veste, informație. 10. Facultatea de a vorbi; voce, grai, vorbire. 11. (BIBL.) *Cuvînt-cheie* = termen folosit pentru a marca o diviziune într-un catalog de bibliotecă. *Cuvînt-vedetă* = termen ales din titlul unei lucrări sau unei publicații, caracteristic pentru conținutul lucrării, care folosește la orînduirea alfabetică a lucrării în catalogul general sau în catalogul pe materii. 12. (INFORM.) Ansamblu de cifre binare care poate fi tratat ca o unitate de informație la un moment dat. □ *C. de stare a programului* = c. care conține parametrii ce caracterizează execuția unui program; adresa instrucțiunii ce urmează a fi executată, nivelul de prioritate al programului, indicatorii de mascare a întreruperilor sau derutărilor, indicatorii de condiții etc. *C. rezervat* = șir de caractere alfanumerice ce constituie un simbol cu semnificație particulară într-un limbaj de programare, neputînd fi folosit ca identificator al datelor (ex. PERFORM, MULTIPLY sint. c.r. în limbajul COBOL).

CUVINȚĂ (lat. *conventare*) vb. I (Astăzi rar) 1. Tranz. A vorbi, a grai, a spune, a zice; a declara, a expune, a exprima. 2. Tranz. A ține un discurs. 3. Intrans. A avea facultatea de a articula cuvîntele; a vorbi.

CUVINȚARE (< *cuvînta*) s.f. Discurs. **CUVINȚĂTOR, -OARE** (< *cuvînta*) adj. s.m. și f. 1. Adj. Care cuvîntă (1); care are însușirea de a vorbi. 2. S.m. și f. (Rar) Orator, vorbitor.

CUVÎNTUL, cotidian politic. A apărut la București, între 1924 și 1941, cu întreruperi. Directori: Nae Ionescu, Titus Enacovici. A editat un supliment literar-artistic.

CUVÎNTUL LIBER, revistă politică și literară, de orientare democratică. A apărut în trei serii, săptămînal, la București, între 1919 și 1936. Directori: Eugen Filotti, T. Teodorescu-Braniște (din 1933).

CUXHAVEN [cuxhafən] oraș în N Germaniei (Saxonia Inferioară), avanportul Hamburgului, pe pîrml estuarului Elbei; 56,1 mil. loc. (1987). Constr. navale. Pescuit. Tranzit de mărfuri. Muzeu. Biserică (sec. 13). Stațiune balneară.

CUVÎN [cçip], **Albert** (1620—1691), pictor olandez. Peisagist, preocupat de sugerarea efectelor variate ale luminii („Vedere din Dordrecht”, „Peisaj cu turme”).

CUZA, Alexandru C. (1857—1947, n. Iași), om politic și publicist român. Acad. (1936), prof. univ. la Iași. În 1923 a înființat Liga Apărării Național-Creștine, grupare cu caracter fascist, din care s-a desprins, ulterior, Garda de Fier. A condus, împreună cu O. Goga, Partidul Național-Creștin (din 1935) și guvernul, în perioada dec. 1937—febr. 1938.

CUZA, Alexandru Ioan (1820—1873, n. Huși), primul domnitor al Principatelor Unite (1859—1862) și al statului național român (1862—1866). Participant activ la mișcarea revoluționară de la 1848 din Moldova și la lupta pentru unirea Principatelor. La 5 ian. 1859, C. a fost ales domn al Moldovei, iar la 24 ian. 1859 și al Țării Românești, înfăptuindu-se astfel unirea celor două țări române. Devenit domnitor, C. a dus o susținută activitate politică și diplomatică pentru recunoașterea uniunii personale (1859) de către puterea sizerană și puterile garante și apoi pentru desăvîrșirea unirii Principatelor Române pe calea înfăptuirii unității constituționale și administrative, care s-a realizat în ian. 1862, cînd Moldova și Țara Românească au format un stat unitar cu numele de România, cu capitala la București, cu o singură adunare și un singur guvern. În perioada imediat următoare împreună cu M. Kogălniceanu, a inițiat și realizat schimbări structurale pe plan socio-economic, politic și cultural, care au deschis o nouă etapă în dezvoltarea istorică a statului național

român. Guvernarea lui C. a întâmpinat o puternică opoziție din partea conservatorilor și liberal-radicalilor, care, uniți într-o conjurație, l-au silit să abdice (11/23 febr. 1866). Exilat, domnul Unirii și al marilor reforme și-a petrecut restul vieții dincolo de hotarele țării, mai ales la Viena și Florența. A murit la Heidelberg (Germania), a fost adus în țară și înmormântat la Ruginoasa (jud. Iași). Astăzi, rămășițele sale pămîntești se află în biserică „Trei Ierarhi” din Iași.

CUZA VODĂ, com. în jud. Călărași; 4 334 loc. (1991). Reșed. com. este satul Ceacu.

CUZA VODĂ v. Alexandru I. Cuza (com.)

CUZĂPLAC, com. în jud. Sălaj, pe Almaș; 2 399 loc. (1991). Expl. de cărbune brun (Tămășco).

CUZCO (CUSCO), oraș în Perù meridional, în M-ji Anzi, la 3 650 m alt.; 255,3 mii loc. (1988). Aeroport. Ind. textilă și alim. Centru agricol și comercial. Vechea capitală a Imp. inca. Universitate (1597). Catedrală (sec. 16—17), mănăstirea La Merced (sec. 17). Muzeu. Turism. Fundat probabil în sec. 11 de Manco Capac. Cucerit de spaniolul F. Pizarro (1533). Grav afectat de un cutremur în 1950. Vestigiile orașului inca (ruine ale templelor, fortărețe, ziduri și palate) au fost acoperite de construcțiile moderne sau distruse. Se remarcă Templul Soarelui, parțial acoperit de o mănăstire dominicană.

CUZDRIOARA, com. în jud. Cluj; 2 898 loc. (1991).

CUZINET (< fr.) s.m. 1. (TEHN.) Piesă inelară sau din două bucași semnelinare care îmbracă, în interior, lagărul și ajunge în contact direct cu fusul. Poate fi: monometalic (din fontă, bronz etc.) sau bimetalic (căptușit cu aliaje antifricțiune). 2. Element de construcție confecționat din beton armat, piatră dură etc. așezat între un element inferior (bloc de fundație) și unul superior (stîlp) și avînd ca scop transmiterea sarcinilor la elementul inferior.

CUZISM (n. pr. [A.C.] Cuza) s.n. Curent ideologic și politic de extremă dreaptă, interbelic, apărut în România. Promotorul c. a fost A.C. Cuza, iar expresia lui organizatorică Liga Apărării Național-Creștine, creată în 1923.

CVASI (< lat. quasi) adv. Aproximativ, cam, aproape; oarecum. ■ Element de compunere cu sensul „pe jumătate”, „aproximativ”, „cam”.

CVADR- (CVADRI- sau CVADRU-) Element de compunere savant din lat. *quattuor* „patru”.

CVADRANT s.n. v. **cuadrant**.
CVADRANT (< germ.) s.m. Unitate de măsură tipografică egală cu 48 de puncte tipografice (18,04 mm).

CVADRATURĂ s.f. v. **cuadratură**.
CVADRIENAL, -Ă (< fr., lat.) adj. Care durează patru ani.

CVADRIGĂ (< lat. *quadriga*) s.f. Car pe două roți, tras de patru cai, folosit de romani la cursele de circ și la triumfuri.

CVADRIMOTOR (< fr.: [s] *quadri-* „cu patru” + fr. *moteur* „motor”) s.n. Avion echipat cu patru motoare cu ardere internă.

CVADRIPOL (< fr., engl.) s.n. Reșea electrică cu două borne de intrare și cu două borne de ieșire.

CVADRIREMĂ (< lat. *quadriremis*) s.f. Navă folosită în antic., care avea patru rînduri de visle sau patru vislași la o visla.

CVADRUMAN, -Ă (< fr.: [s] *cvadru-* + lat. *manus* „mîna”) adj. (Despre maimuțe) Care se folosește de cele patru picioare ca de mîini.

CVADRUPLU, -Ă (< fr., lat.) adj. Împătrit.

CVANTŪM s.n. v. **cuantum**.
CVARTAL (< rus.) s.n. Grup de locuințe dispus în jurul unui spațiu verde și delimitat de trei sau mai multe străzi.

CVARTĂ (CUARTĂ) (< it., fr., lat. *quartus* „a patra parte”) s.f. 1. (MUZ.) Intervalul dintre două sunete ale gamei la distanță de patru trepte (ex. *do-fa*). 2. Grup de patru conducte electrice, izolate între ele și răsucite, utilizat la cablurile electrice de telecomunicații. 3. (SPORT) A patra dintre cele opt poziții de apărare la scrimă. 4. Formație de patru cărți de valori consecutive și de aceeași culoare la jocuri de cărți.

CVARTET (< it., fr.) s.n. (MUZ.) Formație muzicală alcătuită din patru instrumentiști care execută împreună o compoziție muzicală; compoziție muzicală destinată să fie executată de o asemenea formație. □ C. de coarde = formație fundamentală a muzicii de cameră (două vioi, violă, violoncel).

CVAS (< rus.) s.n. Bătură răcoritoare, cu gust acrișor, preparată prin fermentare din fructe, pîine și malț.

CVASICONTRACT (< *cvasi* + *contract*) s.n. Obligație izvořită din voința unilaterală a unei persoane (ex. gestiunea de afaceri, plata nedatorată). Termenul este utilizat impropriu, contractul presupunînd acordul a cel puțin două voințe.

CVASIDELICT (< *cvasi* + *delict*) s.n. Faptă ilicită săvîrșită din culpă (imprudență sau neglijență) prin care s-a cauzat un prejudiciu. C. se deosebește de delict (rezultat al unei fapte intenționate). În ambele situații este angajată răspunderea civilă.

CVASIIMPULS (< *cvasi* + *impuls*) s.n. Mărire vectorială analogă impulsului ce caracterizează starea unei particule sau cvasiparticule în timpul periodic al unei reșele cristaline.

CVASIPARTICULĂ (< *cvasi* + *particulă*) s.f. (La pl.) Excitații elementare ale unui mediu condensat, care se comportă (uneori) ca particule cuantice; se caracterizează prin energie, impuls, spin etc.

CVER (< germ.) s.n. (POLIGR.) Ansamblu de linii orizontale dintr-o tabelă sau dintr-un formular.

CVIETISM (< fr.: lat. eccl. *quietismus* din *quies*, „etis” „repaos, liniște”) s.n. 1. (În sens restrîns) Concepție etico-religioasă inițiată în 1675 de teologul spaniol Miguel de Molinos și condamnată de Biserică; preconizează contemplația mistică și neagă importanța practicilor

rituale și a faptelor bune în vederea mîntuirii. 2. (În sens larg) Orice concepție care recomandă dobîndirea liniștii sufletești prin adoptarea unei atitudini pasive și contemplative față de lume (neoplatonismul, budismul etc.).

CVIJIĆ [vji:itj], **Jovan** (1865—1927), geograf sîrb. Elev al lui A. Penck și E. Suess. Studii privind probleme de morfologie a carstului. A emis o ipoteză asupra genezei văii transversale a Dunării din sectorul Porților de Fier.

CVINTĂ (CHINTĂ) (< it., fr.) s.f. 1. (MUZ.) Intervalul dintre două sunete ale gamei la distanță de cinci trepte (ex. *do-sol*). 2. (SPORT) A cincea dintre cele opt poziții la scrimă. 3. Formație de cinci cărți consecutive (de aceeași culoare) la jocul de cărți.

CVINTET (< it., fr.) s.n. (MUZ.) Formație muzicală alcătuită din cinci voci sau din cinci instrumentiști, care execută împreună o compoziție muzicală; compoziție muzicală destinată să fie executată de o asemenea formație. □ C. cu pian = cvintet de coarde și pian. C. de *sufflători* = ansamblu alcătuit din flaut, oboi, clarinet, corn și fagot.

CVORUM (< lat. *quorum* „dintre care”) subst. (DR.) Număr minim de membri necesar pentru ca, potrivit legii, o adunare să fie valabil constituită sau să poată lua o hotărîre valabilă.

CYBULSKI [jibulschi], **Zbigniew** (1927—1967), actor polonez. Se afirmă în fimele lui A. Wajda, imprimînd personajelor interpretate o neliniște gravă („Generația”, „Cenușă și diamant”, „Inocenții fermecători”, „Cu toată viteza înainte”).

CYNEWULF [chineulf] (a doua jumătate a sec. 18), poet anglosaxon. A adaptat în opera sa legendele Orientului creștin („Sfînta Iuliana”).

CYRANO DE BERGERAC [sirano də berjəraç], **Savinien de** (1619—1655), scriitor francez. Adept al gândirii libere și al materialismului lui Gassendi, a scris comedii („Pedantul păcălit” și utopii filozofico-satirice, sub formă de povestiri fantastice („State și imperii ale Soarelui”).

CZARTORYSKI [tjartorfjski]; familie princiară polonă. Mai important: Adam Jerzy C. (1770—1861), general și om politic polon. Șef al guvernului polon (1831) în timpul Revoluției din 1830—1831. Refugiat în Franța, a devenit conducătorul emigrației polone monarhiste.

CZERMAK [çermac], **Johann Nepomuk** (1828—1873), medic ceh. Contribuții la studiul reglării nervoase a activității inimii. A imaginat laringoscopul care-i poartă numele și un sfingograf electric.

CZERNIN [çernin], **Ottokar von** (1872—1932), om politic și diplomat austro-ungar. Ministru plenipotențiar la București (1913—1916) și ministru de Externe (1916—1918).

CZERNY, Karl (1791—1857), compozitor, profesor și pianist austriac. Elev al lui Beethoven, a fost la rîndul său un excelent profesor. Piese pentru pian (câtele sale de studii dedicate acestui instrument constituie contribuții fundamentale în domeniul tehnicii pianistice).

CZESTOCHOWA [çestohqva], oraș în S. Poloniei; pe Warta; 252,9 mii loc. (1988). Combinat metalurgic, uzine chimice, fabrici textile, de piel., hîrtie etc. Institut politehnic. Mănăstire (sec. 17—18) cu sanctuarul Sf. Feocare („Madona neagră”).

ADDENDA

A

ADLER, Ladislau (p. 19) m. 1989
AFGHANISTAN (p. 25) În urma presiunilor interne și externe președintele Mohammad Najibullah a demisionat (16 apr. 1992), punându-se astfel capăt regimului comunist din A. Cele mai mari grupări rivale ale rezistenței (*Hezb-i-Islami* condusă de Gulbuddin Hekmatyar și *Jamiat-i-Islami* condusă de Ahmed Shah Massud) au hotărât (24 apr. 1992) crearea unui consiliu interimar pentru guvernarea țării pînă la alegerile legislative. Neînțelegerile dintre cele două grupări s-au amplificat, provocînd numeroase victime și distrugerii materiale.
ALBANIA (p. 39) Alegerile legislative din 22 mart. 1992 au fost cîștigate de Partidul Democrat, punîndu-se capăt regimului comunist din A. La 3 apr. 1992 președintele Ramiz Alia a demisionat. Parlamentul

a ales în funcția de președinte pe liderul Partidului Democrat, Sali Berisha (8 apr. 1992).

ALGERIA (p. 48) Alegerile din febr. 1992 au fost cîștigate de Frontul islamic al Salvării (F.I.S.). După evenimentele legate de întreruperea procesului electoral și scoaterea în afara legii a F.I.S. (4 mart.), A. este condusă de Înaltul Comitet de Stat (președinție colegială). Instabilitatea politică a culminat cu asasinarea la 29 iun. a președintelui Mohammed Boudiaf.

AQUINO, Corazon (p. 92) În 1992 și-a încheiat mandatul de președinte al Filipinelor.

ARABIA SAUDITĂ (p. 95) După Războiul din Golf, în A.S. a fost înființat Consiliul Consultativ (*Majless al-choura*) și s-a adoptat o lege fundamentală de tipul unei constituții, inspirată din Charia (legea islamică).

ARAMĂ, Constantin (p. 98) Acad. (1991)

ARMENIA (p. 114) Din 1988, cînd

s-a declanșat conflictul, mii de oameni și-au pierdut viața în luptele dintre A. și Azerbaidjan pentru controlul enclavei Nagorno-Karabah (care și-a declarat independența în 1991), zonă locuită preponderent de armeni, dar aflată pe teritoriul Azerbaidjanului. În 1992, o comisie internațională a fost însărcinată cu găsirea unor căi de rezolvare a conflictului, în timp ce luptele continuă și fac noi victime.

ARSENI, Constantin (p. 117) Acad. (1991)

ASANDEI, Nicolae N. (n. 1928, Timișești, jud. Neamț), inginer chimist român. M. coresp. al Acad. (1991), prof. univ. Iași. Lucrări și brevete în domeniile: polizaharide modificate, copolimeri ternari pe bază de acrilonitril, fibre bicomponente poliamid-poliester. A studiat grefarea fibrelor naturale și sintetice.

ASIMOV, Isaac (p. 124) m. 1992
ASTRONAUTICA, continuarea tabelului de la pag. 129.

7.6.1988	Soiuz TM5 — Mir/Quant	Anatoli Soloviov Viktor P. Savinih Aleksandr P. Aleksandrov	U.R.S.S.
29.8.1988	Soiuz TM6 — Mir/Quant (Soiuz TM7)	Vladimir A. Liahov Valeri Poliakov Abdul Ahmad Mohamad	U.R.S.S.
29.8.1988	Discovery	Frederik H. Hauck, jr. Richard O. Covey John M. Lounge David C. Hilmers George D. Nelson	S.U.A.
26.11.1988	Soiuz TM7 — Mir/Quant (Soiuz TM6)	Aleksandr Volkov Sergei Krikalev Jean-Loup Chrétien	U.R.S.S. Franța
2.12.1988	Atlantis	Robert S. Gibson Guy S. Gardner Richard M. Mullane Jerry L. Ross William M. Shepherd	S.U.A.
13.3.1989	Discovery	Michael Coats John Blaha James Bagian Robert Springer James F. Buchli	S.U.A.
4.5.1989	Atlantis	David Walker Ronald Grabe Norman T. Thagard Mary L. Cleave Mark Lee	S.U.A.
5.9.1989	Soiuz TM8 — Mir	Aleksandr Viktorenko Aleksandr A. Serebröv	U.R.S.S.
18.10.1989	Atlantis	Donald E. Williams Michael J. McCulley Shannon W. Lucid Ellen S. Baker Franklin R. Chang-Diaz	S.U.A.

22.11.1989	Discovery	Frederick Gregory Richard Richards	S.U.A.
9.1.1990	Columbia	Daniel C. Brandenstein James D. Wetherbee G. David Low Bonnie J. Dunbar Marsha S. Ivins	S.U.A.
11.2.1990	Soiuz TM9 — Mir	Anatoli Soloviov Aleksandr Balandin	U.R.S.S.
25.4.1990	Discovery	Loren J. Shriver Charles F. Bolden Kathryn D. Sullivan Bruce McCandless Steven A. Hawley	S.U.A.
1.8.1990	Soiuz TM10 — Mir 2 (Soiuz TM9)	Ghenadi Manakov Ghenadi M. Strekalov	U.R.S.S.
6.10.1990	Discovery	Richard N. Richards Robert D. Cabana William M. Shepherd Thomas W. Akers Bruce E. Melnick	S.U.A.
15.11.1990	Atlantis	Richard O. Covey Frank L. Culbertson Charles D. Gemar Carl J. Meade Robert C. Springer	S.U.A.
2.12.1990	Soiuz-TM 11	Viktor Afanasiev Mussa C. Manarov Toyohiro Akiyama	U.R.S.S. Japonia
2.12.1990	Columbia	Vance D. Brand Guy S. Gardner Robert A.R. Parker Michael Lounge Jeffrey A. Hoffman Samuel T. Durrance Ronald A. Parise	S.U.A.
5.4.1991	Atlantis	Steven R. Nagel Jerome Apt Kenneth D. Cameron Jerry L. Ross Linda M. Godwin	S.U.A.
28.4.1991	Discovery	Michael L. Coats L. Blaine Hammond jr. Richard J. Hieb Charles Lacey Veach Donald R. McMonagle Guion S. Bluford Gregory J. Harbaugh	S.U.A.
18.5.1991	Soiuz TM-12	Anatoli Artsebarski Serghei Krikalov Helen Sharman	U.R.S.S. Marea Britanie
5.6.1991	Columbia	Bryan D. O'Connor Sidney M. Gutierrez Tamara E. Jerningan Drew Gaffney Millie Hughes-Fukford M. Rhea Seddon James P. Bagian	S.U.A.
2.8.1991	Atlantis	John E. Blaha Michael A. Baker Shannon W. Lucid James C. Adamson G. David Low	S.U.A.
11.9.1991	Discovery	John Creighton Kenneth Reigner Charles Gemar James F. Buchli Mark Brown	S.U.A.

4.10.1991	Soiuz TM-13	Aleksandr Volkov Serghei Krikalev Franz Viehlböck	U.R.S.S. Austria
22.1.1992	Discovery	Ronald J. Grabe Stephen S. Oswald Norman E. Thagard William F. Readdy David Hilmars Ulf Merbold Roberta Bondar	S.U.A. Germania Canada
17.3.1992	Soiuz TM-14	Aleksandr Viktorenko Aleksandr Kaleri Klaus-Dietrich Flade	Federația Rusă Germania
24.3.1992	Atlantis	Charles F. Bolden Bryan Duffy Michael Foale David C. Leestma Kathryn D. Sullivan Byron Lychtenberg Dirk Frimout	S.U.A. Marea Britanie Belgia
8.5.1992	Endeavour	Daniel C. Brandenstein Kevin P. Chilton Thomas D. Akers Kathryn C. Thornton Richard J. Hieb Bruce E. Melnick Pierre J. Thout	S.U.A. Franța
26.6.1992	Columbia	Richard N. Richards Kenneth Bowersox Ellen Baker Bonnie Dunbar Carl Meade Eugen Tripp Lawrence DeLucas	S.U.A.
27.7.1992	Soiuz TM-15	Anatoli Soloviev Serghei Avdeev Michel Tognini	Federația Rusă Franța
31.7.1992	Atlantis	Loren J. Shriver Andrew M. Allen Franklin R. Chang-Diaz Marsha S. Ivins Jeffrey A. Hoffman Franco Molerba Claude Nicollier	S.U.A. Italia Elveția
22.10.1992	Columbia	Michael Baker James Wetherbee Tamara E. Jerningan William M. Shepherd Charles Lacy Veach Steve McLean	S.U.A. Canada

AZERBAIDJAN (p. 154) Din 1988, când s-a declanșat conflictul, mii de oameni și-au pierdut viața în luptele dintre A. și Armenia pentru controlul enclavei Nagorno-Karabakh (care și-a declarat independența în 1991), zonă locuită cu precădere de armeni, dar aflată pe teritoriul Azerbaidjanului. În 1992, o comisie internațională a fost însărcinată cu găsirea unor căi de soluționare a conflictului, în timp ce luptele continuă și fac noi victime.

B

BACIU, Ion (n. 1921, Orăștioara de Sus, jud. Hunedoara), fiziolog

român. M. coresp. al Acad. (1991), prof. univ. la Cluj-Napoca. Cercetări în fiziologia sistemului sanguin, fiziologia muncii („Fiziologie”, „Homeostazia oxigenului”, „Bazele fiziologice ale ergonomiei”).

BALȘ, Matei (p. 170) m. 1989

BANU, Ion (p. 175) M. coresp. al Acad. (1991)

BĂIEȘU, Ion (p. 190) m. 1992

BĂLTEANU, Dan (n. 1943, Turnu Severin), geograf român. M. coresp. al Acad. (1992). Studii și cercetări de geomorfologie („Experimentul de teren în geomorfologie. Aplicații la Subcarpații Buzăului”, „Atlasul României” în colab.)

BÂNCILĂ, Ion (p. 192) Acad. (1991)

BERGER, Wilhelm (p. 205) M. coresp. al Acad. (1991)

BERINDEI, Dan (p. 206) Acad. (1992)

BERISHA, Sali (n. 1945), om politic albanez. Președinte (din 1990) al Partidului Democratic, câștigător al alegerilor din mart. 1992. Parlamentul l-a ales la 8 apr. președinte al Republicii Albania.

BIBERI, Ion (p. 212) m. 1990

BIJI, Mircea (1913-1992, n. Vișoara, jud. Cluj), economist și statistician român. M. coresp. al Acad. (1965), prof. univ. la București. Cercetări în domeniul statisticii teoretice („Dezvoltarea economică a României, 1944-1964”, în colab., „Statistică teoretică”, în colab.).

BISHKEK, cap. Kirgîzstanului, la poalele M-îilor Kirgîzi, pe râul Ciu; 616 mii loc. (1989). Nod de comunicații. Aeroport. Construcții de mașini agricole, aparataj electric, mașin-unelte și utilaj greu. Ind. chimico-farmaceutică, a mat. de constr., piei și încălț., de prelucr. a lemnului (mobilă). Țesături, tricotate, produse alim. (carne). Centru cultural (Academie de științe, Universitate, muzee, teatre). Pînă în 1926 s-a numit *Pispek*, iar în perioada 1926-1991 *Frunze*. A primit actuala denumire în 1992.

BISTRA, oraș în jud. Caraș-Severin, în culoarul depresionar omonim, pe stînga râului Bistra; 14 521 loc. (1991). Vechi centru al metalurgiei feroase (1804), ajunge la sf. sec. 19 al treilea centru siderurgic al Banatului. Producție de laminate ușoare (tablă) și de oțel electric; produse refractare. Declarat oraș în 1960. Pînă în 1948 s-a numit *Ferdinand*, iar între 1948 și 1992 *Oțelu Roșu*.

BIRLADEANU, Alexandru (p. 228) Președinte al Senatului României (1990-1992).

BOBESCU, Constantin (p. 233) m. 1992

BODEA, Cornelia (p. 234) Acad. (1992)

BOGDAN, Alexandru (n. 1941, București), medic veterinar și zootehnist român. M. coresp. al Acad.

(1991), prof. univ. la Cluj-Napoca. Cercetări în domeniul biologiei animale și al tehnologiei și patologiei reproducției („Reproducția animalelor de fermă”, „Fertilitatea, natalitatea și prolificitatea în zootehnie”).

BOSNIA ȘI HERCEGOVINA (**BOSNA I HERCEGOVINA**), Republica -, stat în SE Europei, în V Pen. Balcanice, în zona centrală a Alpilor Dinarici, cu o mică ieșire la M. Adriatică (20 km); 51,1 mii km²; 4,48 mil. loc. (1989). Limba de stat: sîrbocroata. Cap: *Sarajevo*. Orașe pr.: Banja Luka, Tuzla, Zenica, Mostar. În V se întind Alpii Dinarici, cu culmi paralele ce coboară spre N pînă în C. Savei. Climă temperat-continentală montană cu precipitații de 900 mm/an, cu nuanțe subtropicale (mediteraneene) în V. Riuri (afl. ai Savei) care constituie importante surse energetice (Una, Vrbas, Bosna, Drina). Expl. de cărbuni, min. de fier, bauxită, zinc și plumb, sare gemă. Întreprinderile ind. produc: energie electrică, fontă și oțel, mașin-unelte, autovehicule (autobuze), utilaj electrotehnice, chimic și minier, produse chim. (mase plastice, fire și fibre sintetice), mat. de constr. și ciment, țesături din lînă și bumbac, tricotate, încălțăminte și produse alim. (băuturi alcoolice, ulei, zahăr). Silvicultură dezvoltată și produse din lemn (mobilă). Cultură de grâu și secară, ovăz, porumb, floarea-soarelui, cartofi, plante tehnice (tutun

și sfeclă de zahăr), legume. Viticultură. Pomicultură (pruni): Dezvoltată creșterea animalelor (ovine și caprine, bovine, porcine). Aeroporturi pr.: Sarajevo, Mostar, Banja Luka. Turism în zonele montane (parcuri naționale, stațiuni balneoclimaterice). *Istoric*. Locuită din antic. de triburile ilirice, intră în stăpînirea Romei (sec. 3-1 î.Hr.). În sec. 7-12 iau ființă primele cnezate și regate slave: Banatul Bosniei (regat din 1377) și Banatul Rama (Herțegovina). Invadată de turci (1386), Bosnia a devenit prov. otomană (1436), iar Herțegovina în 1482. Ocupată în 1878 de Austro-Ungaria. În 1908 prov. B. și H. a fost anexată la aceasta. După primul război mondial, integrată Regatului Sîrbilor, Croaților și Slovenilor (din 1929 Iugoslavia). Una din cele șase rep. federale ale Iugoslaviei (1946). În 1991 și-a declarat independența. Referendumul din mart. 1992 pentru independență în B. și H. este urmat de conflicte sporadice între populațiile sîrbe, croate și musulmane. Reconoșterea, în apr. 1992, a independenței B. și H. de către comunitatea internațională a determinat extinderea și generalizarea luptelor. La 27 apr. este proclamată Republica Federală Iugoslavia, formată din Serbia și Muntenegru. În mai-iun. Luptele se intensifică, în special la Sarajevo; armata federală începe retragerea din B. și H. În iun., Consiliul de Securitate O.N.U. adoptă rezoluția 757 care impune un embargo total republicilor Serbia și Muntenegru. Luptele sălbatice continuă, numărul morților și al refugiaților fiind în permanentă creștere. Pe plan internațional se depun eforturi intense pentru găsirea unor soluții de pace.

BOSTAN, Ion (p. 245) m. 1992

BOȘCAIU, Nicolae (p. 245) Acad. (1991)

BOTZAN, Marcu (n. 1913, Craiova), inginer agronom român. M. coresp. al Acad. (1991). Lucrări în domeniul îmbunătățirii funciare și al regimurilor de irigație a culturilor agricole („Apele în viața poporului român”, „Culturi irigate”). A organizat (1966) primul institut de cercetări pentru îmbunătățiri funciare și pedologice din țară.

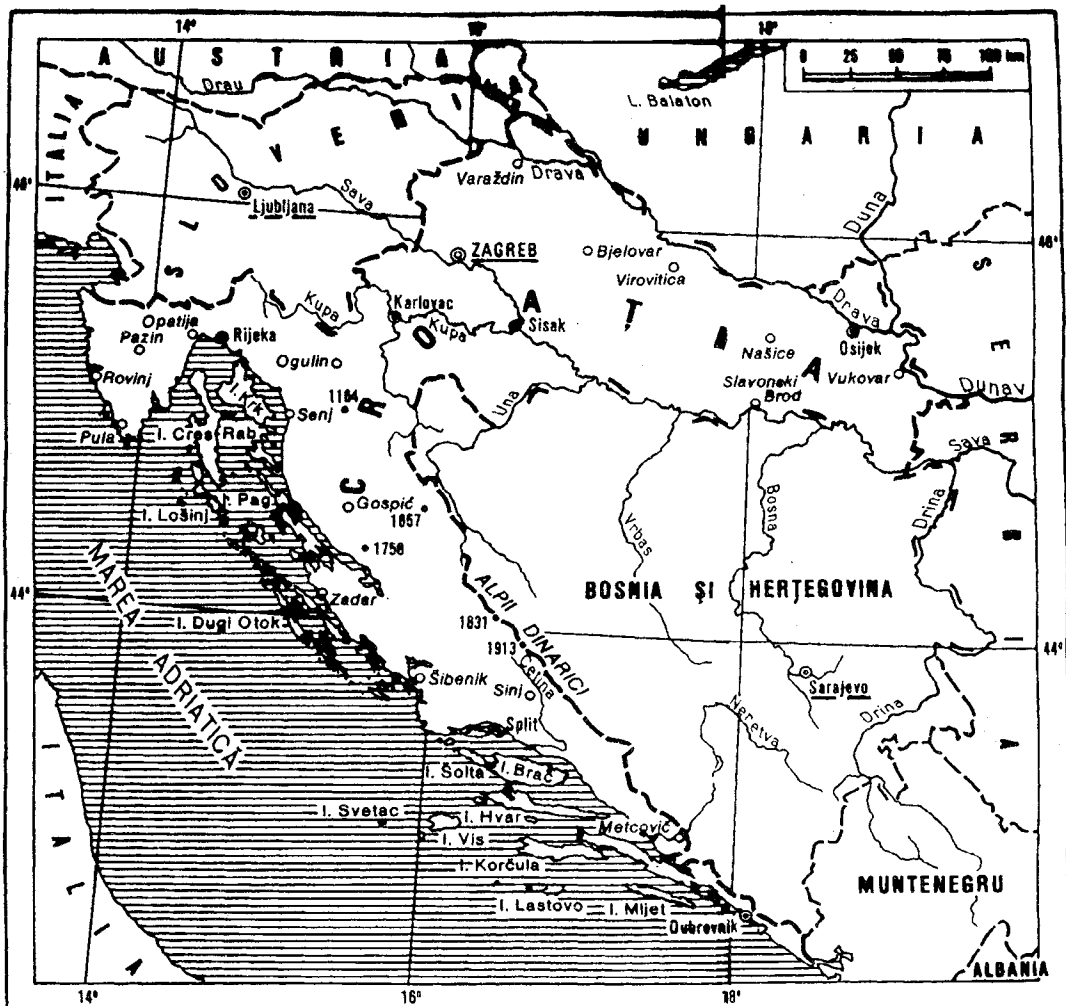
BOURGUIBA, Habib Ben Ali (p. 250) m. 1992

BOVET, Daniel (p. 250) m. 1992

BRANDT, Willy (p. 253) m. 1992

BRAZILIA (p. 258) Președintele Fernando Collor de Mello, acuzat de corupție și confruntat cu un val de nemulțumiri sociale, a fost suspendat din funcție în urma unei hotărîri parlamentare; a demisionat la 29 decembrie 1992. Itaman Augusto Cantiero Franco a depus jurămîntul, devenind președintele B. în aceeași zi.

BREZEANU, Maria (n. 1924, Rîșnov), chimistă română. M. coresp. al Acad. (1991), prof. univ. la București. Cercetări privind structura și sinteza unor combinații complexe polinucleare, folosite ca transportori sintetici de oxigen, catalizatori în reacții de oxidare sau la obținerea unor oxizi micșli.

BUBKA, Serghei (p. 272) Nou record mondial stabilit la Tokyo, la 8 sept. 1992 (6,13 m).

BULATOVIC, Miodrag (p. 281) m. 1991

BURNAIA, Irina (p. 287) m. 1990

BUZESCU, Aura (p. 291) m. 1992

C

CAGE, John (p. 295) m. 1992

CĂȘTILE ALBASTRE (p. 349) Desfășurate în 1992 pentru operațiuni de protecție în Cambodgea, Croația, Bosnia și Herțegovina și Somalia.

CÂNDEA, Virgil (p. 350) M. coresp. al Acad. (1991)

CEHO-SLOVACIA (p. 355) Alegerile parlamentare din 5-6 iun. 1992 au fost câștigate de Partidul Democratic Cetățenesc al lui Vaclav Klaus și de Mișcarea pentru o Slovacie Democrată a lui Vladimir Meciar. După patru runde de negocieri bilaterale (19-20 iun.) s-a semnat un acord politic care prevede declanșarea procesului de separare a Ceho-Slovaciei în două state independente începând cu 1 ian. 1993. Președintele Vaciav Havel, nereușind să stopeze acest proces de destrămarea a statului federal, a

demisionat la 20 iul. 1992.

CHADLI, Bendjedid (p. 336) În iun. 1991 a demisionat din funcția de președinte al Frontului de Eliberare Națională din Algeria.

CHIRCEV, Anatole (p. 380) m. 1990

CLINTON, Bill (n. 1946), om politic american. Membru al Partidului Democrat. A câștigat alegerile prezidențiale din nov. 1992.

COCHECI, Vasile (p. 414) M. coresp. al Acad. (1991)

CODREANU, Irina (p. 416) m. 1985

CONSILIUL EUROPEI (p. 442) în prezent are 27 de membri (prin acceptarea Bulgariei în 1992). Statutul de invitat special a fost acordat Sloveniei și ridicat Iugoslaviei (1992)

CONSTANTINESCU, Emil (n. 1939, Tighina), jurist, geolog și om politic român. Prof. univ. la București. Specialist în mineralogie („Mineralogeneză skarnelor de la Sasca Montană”, „Mineralogie”, în colab.)

CONSTANTINESCU, Virgil Nicolae (p. 443) Acad. (1991)

COPLAND, Aaron (p. 454) m. 1990

CORCIOVEI, Aretin (p. 456) m. 1992

CORDESCU, Marcela (p. 457) m. 1984

CRESSON, Edith (p. 476) în 1992 a demisionat din funcția de prim-min. al Franței.

CRISTESCU, Romulus (p. 479) Acad. (1991)

CROAȚIA (HRVATSKA), Republica - , stat în SE Europei, în NV Pen. Balcanice, cu largă ieșire la M. Adriatică; 56,5 mii km²; 4,68 mii. loc. (1989). Limba de stat: sîrbocroata. Cap.: *Zagreb*. Orașe pr.: Split, Rijeka, Osijek. Relief foarte variat: în N Cîmpia colinară a Slavoniei, în centru C. Savei, în SV Alpii Dinarici, iar de-a lungul M. Adriatice țărnuț Dalmației cu numeroase ins. (Krk, Cres, Brac, Hvar, Korcula). În NV pen. calcaroasă Istria cu pod. Kras. Climă

temperat-continentală în N cu precipitații de 860 mm/an, cu nuanțe montane în Dinarici și mediteraneene în V de-a lungul litoralului. Rîuri mari afl. ai Dunării (Sava, iar la granița cu Ungaria, Drava). Expl. de antracit, petrol, gaze naturale, bauxită, mercur, sare marină. Întreprinderile industriale produc: energie electrică, fontă și oțel, material rulant, aparataj electrotehnic, mașini-unelte și mecanică fină, nave maritime, autovehicule, derivate petroliere, motoare Diesel, mașini agricole, produse chimice (mase plastice, îngrășăminte), ciment și mat. de constr., produse din lemn (mobilă, cherestea), hîrtie, încălț., produse textile (țesături din lînă și bumbac, confecții) și alim. (zahăr, vinuri, conserve de pește). Se cultivă cereale (grîu, porumb, orez, ovăz), plante tehnice (floarea-soarelui, sfeclă de zahăr, cînepă, ricin), cartofi și legume. Viticultură și pomicultură dezvoltate. Plantații de citrice și măsline. Se cresc porcine, ovine și bovine pentru carne și lapte. Pescuit maritim costier. Navigație intensă la M. Adriatică (porturi pr.: Split, Rijeka, Zadar, Sibenik, Dubrovnik). Aeroporturi pr.: Zagreb, Split. Turism în Dalmația (stațiuni balneoclimaterice) și în Alpii

Dinarici (stațiuni de sporturi de iarnă). *Istoric.* În antic. terit. C. a fost locuit de iliri și apoi cucerit și romanizat, fiind inclus mai întîi în prov. Panonia. Succesiv, în stăpînirea ostrogoților, slavilor, avarilor. Aici s-au stabilit triburile croate (sec. 7-8), ramură a slavilor de V, care se constituie într-un stat în sec. 10. În 1102 C. formează o uniune dinastică cu Ungaria. Împreună cu Slovenia, C. a fost cucerită de turci (sec. 16). În 1867, în cadrul dualismului austro-ungar, C. s-a unit cu Ungaria. În 1918 a intrat în componența Regatului Sîrbilor, Croaților și Slovenilor (din 1929, Iugoslavia). În 1941, în urma mișcării separatiste conduse de Ante Pavelic, C. se constituie într-un stat independent. În 1946 reintră în componența Iugoslaviei. Își proclamă independența (1991). În urma acestui fapt a izbucnit un război civil, susținut pe de o parte de Garda Națională Croată și de cealaltă de Armata Federală și milițiile sîrbești din Krajina și Slavonia. S-au înregistrat numeroase victime și pagube materiale. În urma medierii O.N.U. și C.E.E. au fost semnate mai multe acorduri (15), ultimul, din dec. 1991, fiind respectat.

Şefi de state şi guverne

Țara	Şefi de state	Şefi de guverne
Afghanistan	Burhanuddin Rabbani	
Africa de Sud	Frederik Willem de Klerk	
Albania	Sali Berisha	Aleksandr Meksi
Algeria	Ali Kafi	Belaïd Abdesselam
Andorra	Preşedintele Franţei (reprezentat de Lluís Deblé) şi episcopul de Urgel (dr. Joan Martí Alanís)	Oscar Ribas Reig
Angola	José Eduardo dos Santos (şi preşedinte al Consiliului de Miniştri)	Fernando José França Van-Dúnem
Antigua şi Barbuda	Regina Elisabeta a II-a (reprezentată de guvernatorul general Sir Wilfred Ebenezer Jacobs)	Vere C. Bird, Senior
Arabia Saudită	Regele Fahd ibn Abu al-Aziz as-Sa'ud (şi prim-ministru)	
Argentina	Carlos Saúl Menem	
Armenia	Levon Ter-Petrosian	Khosrov Harutiunian
Australia	Regina Elisabeta a II-a (reprezentată de guvernatorul general William George Hayden)	Paul J. Keating
Austria	Thomas Kiestil	Franz Vranitzky (cancelar federal)
Azerbaidjan	Abulfaz Elçibei	Feirus Mustafaievi
Bahamas	Regina Elisabeta a II-a (reprezentată de guvernatorul general Sir Henry Milton Taylor)	Sir Lynden Oscar Pindling
Bahrain	Şeic Isa Bin Sulman al-Khalifa	Şeic Khalifa Bin Sulman al-Khalifa
Bangladesh	Abdur Rahman Biswas	Begum Khaleda Zia
Barbados	Regina Elisabeta a II-a (reprezentată de guvernatorul general Dna. Nita Barrow)	Lloyd Erskine Sandiford
Belgia	Regele Baudouin	Jean-Luc Dehaene
Belize	Regina Elisabeta a II-a (reprezentată de guvernatorul general Dna. Elmira Minita Gordon)	George Price
Benin	Nicéphore Soglo (şi preşedinte al Consiliului de Miniştri)	
Bhutan	Regele Jigme Singye Wangchuk (şi preşedinte al Consiliului de Miniştri)	
Burundi	Pierre Buyoya	Adrien Sibomana

Țara	Șefi de state	Șefi de guverne
Bielorusia	Stanislav Șușkevici (președintele Parlamentului)	Viaceslav Kebich
Bolivia	Jaime Paz Zamora	
Bosnia și Herțegovina	Alija Izetbegovic	Jure Pelivan
Botswana	dr. Quett Ketumile Joni Masire (și președinte al Consiliului de Miniștri)	
Brazilia	Itamar Augusto Cantiero Franco	
Brunei	Sultan Haji Hassanah Bolkiah Mu'izzaddin Waddaulah (și președinte al Consiliului de Miniștri)	
Bulgaria	Jelio Jeleu	Liuben Berov
Burkina Faso	Căpitan Blaise Compaoré (și președinte al Consiliului de Miniștri)	
Cambodgia	Heng Samrin	Hun Sen
Camerun	Paul Biya	Sadou Hayatou
Canada	Regina Elisabeta a II-a (reprezentată de guvernatorul general Ramon John Hnatyshyn)	(Martin) Brian Mulroney
Capului Verde, Republica ~	António Mascarenhas Monteiro	dr. Carlos Alberto Wahnou de Carvalho Veiga
Ceho-Slovia		Un guvern federal condus de Jan Strasky asigură funcționarea statului pînă la separarea celor două republici (1 ian. 1993)
Centrafricană, Republica ~	Gen. André Kolingba	Edouard Franck
Chile	Patricio Aylwin Azócar	
China	Iang Shang Khun	Li Peng
Ciad	Idriss Deby	dr. Jean Alingue Bawoyeu
Cipru	Gheorghios Vasiliou	
Columbia	César Gaviria Trujillo	
Comore, Insulele ~	Saïd Mohamed Djohar (și președinte al Consiliului de Miniștri)	
Congo	Gen. Denis Sassou-Nguesso	André Milongo
Coreea, Republica ~	Roh Tae Woo	Chung Won-Shik
Coreea, Republica Populară Democratică ~	Kim Ir Sen	Kon Song-san
Costa Rica	Rafael Angel Calderon Fournier	
Cote d'Ivoire	Dr. Félix Houphouët-Boigny	Alassane Ouattara
Croația	Franjo Tudjman	Franjo Gregoric
Cuba	Fidel Castro Ruz (și președinte al Consiliului de Stat și al Consiliului de Miniștri)	

Premiile Nobel pe anul 1992

Literatură: Derek WALCOTT (n. 1930), scriitor originar din Antilele Mici, de expresie engleză; pentru întreaga activitate literară.

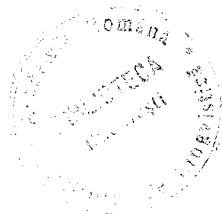
Economie: Gary BECKER (n. 1930), economist american; pentru extinderea teoriilor economice asupra comportamentului uman.

Chimie: Rudolph MARCUS (n. 1923), cercetător american; pentru contribuții în teoria reacțiilor de transfer electronice în sistemele chimice.

Fizică: Georges CHARPAK (n. 1924), fizician francez; pentru inventarea și perfecționarea detectorilor de particule, în special pentru camera proporțională multifilară.

Medicină și fiziologie: Edmond FISCHER (n. 1920) și Edwin C. KREBS (n. 1918), cercetători americani; pentru descoperirea unei clase de enzime denumită kinaze proteice, care controlează activitatea de bază a celulelor vii.

Pace: Rigoberta MENCHU (n. 1959), luptătoare pentru pace și drepturile omului din Guatemala.

Planșa tipărită la tipografia Bucureștii Noi

Coli de tipar: 33 + 16 pag. planșe

Regia Autonomă a Imprimeriilor
Imprimeria CORESI
Piața Presei Libere, 1, București
ROMÂNIA